Aleksandr Solzhenitsyn

VANKILEIRIEN SAARISTO

VANKEUSTEOLLISUUS IKUINEN LIIKE

W&W

Puna-armeijan kapteenina (1944)

Leirivanki Siperiassa (1946)

Vapauttamisen jälkeen (1953)

Kirjan ruotsinkielisestä laitoksesta on sanottu:

"Tullaan todennäköisesti lukemaan aikamme tärkeimpiin, kirja joka kattaa koko vuosisatamme, ei vain menneen osan vaan myös vielä edessä olevan. Elämä panoksenaan hän on kirjoittanut Leninin ja Stalinin ajan terrorin historian. Tässä hankkeessa ei ole puolinaisuuden häivää. Hän on ryhtynyt työhön mielessään hehkuva viha."

Knut Ahnlund, *Svenska Dagbladetissa*

"Yhä ilmeisemmäksi käy, että Solzhenitsyn ei ainoastaan halua antaa puheenvuoroa murhatuille ja epäoikeudenmukaisesti vangituille. Hän taivaltaa hohti Venäjän vallankumousta, yksin punnitakseen maansa historian suurimman ja kohtalokkaimman tapahtuman. Se on valtava tehtävä.

Olof Lagercrantz, *Dagens Nyheterissä*

"Epäilemättä tämä on hänen elämänsä suurtyö. Jokainen episodi kohoaa esiin raivokkaan kirkkaana, täynnänsä hurjaa, miltei Dostoevskin kellari-ihmisen arvoista ironiaa. Tämä on Solzhenitsynin teos, sillä hän on sen näkökulma, silmä."

Birgitta Trotzig, *SDS:ssä*

Wahlström & Widstrand

ISBN 91-46-12142-0

Aleksandr Solzhenitsyn

VANKILEIRIEN SAARISTO

(Arhipelag GULAG) 1918–1956

Taiteellisen tutkimuksen kokeilu

Suomentanut Esa Adrian

Wahlström & Widstrand Tukholmassa 1974

© Aleksandr Solzhenitsyn 1974
© Suomennos — Wahlström & Widstrand 1974
© Selitykset — Hans Björkegren 1974
Alkuteos: Arhipelag GULAG
Kansi: Vidar Forsberg
Kirjapaino: A/S Nationaltrykkeriet & Forlagsbokbinderiet,
Oslo 1974
ISBN 91-46-12142-0

Sisällys

I osa — VANKEUSTEOLLISUUS

1. Vangitseminen 15
2. Viemärilaitoksemme historia 30
3. Tutkimus 79
4. Siniset nauhat 115
5. Ensimmäinen selli — ensi rakkaus 140
6. Kevät 1945 180
7. Konehuoneessa 209
8. Lain lapsuus 225
9. Laki miehistyy 250
10. Laki kypsässä iässä 276
11. Korkeimpaan toimenpiteeseen 319
12. Vankila 336

II osa — IKUINEN LIIKE

1. Arkkipelagin laivat 359
2. Arkkipelagin satamat 389
3. Vankikaravaanit 410
4. Saarelta saarelle 425

Lyhenteitä 444
Henkilö — ym. tietoja
(laatinut Hans Björkegren) 448

Sydän kipeänä olen vuosikausia pidättynyt painattamasta tätä jo valmista kirjaa: velvollisuus yhä elossa olevia kohtaan on painanut enemmän kuin velvollisuus kuolleita kohtaan. Mutta nyt kun valtion turvallisuuselimet ovat joka tapauksessa saaneet kirjan haltuunsa, minulla ei ole muuta mahdollisuutta kuin julkaista se heti.

Syyskuussa 1973

A. Solzhenitsyn

Tässä kirjassa ei ole keksittyjä henkilöitä eikä keksittyjä tapahtumia. Henkilöistä ja paikoista käytetään oikeita nimiä. Jos on käytetty nimikirjaimia, se on johtunut henkilökohtaisista syistä. Ellei ole mainittu nimeä ollenkaan, se johtuu vain siitä, että ihmisen muisti ei ole tallettanut nimiä. Mutta juuri tällaista se oli.

Vuonna 1949 minä ja ystäväni löysimme tiedeakatemian Priroda-aikakauslehdestä huomion arvoisen uutisen. Siinä luki pienillä kirjaimilla, että Kolyma-joelta oli kaivausten yhteydessä paljastunut maanalainen jäälinssi – jäätynyt muinainen virta – ja siinä (useiden kymmenien vuosituhansien takaisen) faunan niin ikään jäätyneitä fossiileja. Nuo fossiilit – kaloja tai vesiliskoja – olivat säilyneet niin tuoreina, että jään rikkoneet läsnäolijat söivät ne heti HALUKKAASTI, oppinut kirjeenvaihtaja todisti.

Lehden harvat lukijat hämmästelivät varmaankin melkoisesti, miten kauan kalanliha säilyy jäissä. Mutta harva heistä kykeni oivaltamaan varomattoman uutisen todellisen, jättimäisen sisällön.

Me oivalsimme heti. Me näimme kohtauksen kokonaan ja yksityiskohtia myöten kirkkaasti: miten läsnäolijat raivokkaan hätäisesti rikkoivat jäätä, miten he iktyologian arvokkaista päämääristä piittaamatta tyrkkivät toisiaan kyynärpäillään, raastoivat vuosituhansia vanhasta lihasta kimpaleita, raahasivat nuotiolle, sulattivat ja nauttivat ravinnokseen. Me ymmärsimme siksi, että olimme itse samoja LÄSNÄOLIJOITA, *vankien* mahtavaa heimoa, maan päällä ainoita, jotka voivat HALUKKAASTI syödä vesiliskoa.

Ja Kolyma oli kaikkein suurin ja kuuluisin saari, tuon merkillisen GULAGin maan julmuuden napa, maan joka maantieteeltään oli rikkonainen kuin arkkipelagi mutta psykologialtaan yhtenäinen kuin manner, maan joka oli miltei näkymätön ja miltei aistien tavoittamattomissa ja jota asutti vankien kansa.

Kuin sarkajako tämä arkkipelagi pirstoi ja kirjavoitti toisen maan, johon se kuului, työntyi sen kaupunkeihin, riippui sen katujen yläpuolella – ja silti monet eivät arvanneet ollenkaan, hyvin monet olivat kuulleet jotakin hämärää, mutta vain siellä käyneet tiesivät kaiken.

Mutta he pysyivät vaiti, aivan kuin olisivat menettäneet puhekykynsä Arkkipelagin saarilla.

Historiamme odottamattoman käänteen vuoksi yhtä ja toista – mitättömän vähän – tästä Arkkipelagista on tullut päivän valoon. Mutta samat kädet jotka kiersivät käsirautamme kiinni, kohottelevat nyt tyynnyttelevästi kämmeniään: »Ei saa! ... Ei saa penkoa menneitä! ... Joka vanhoja muistelee, sitä tikulla silmään!» Vaikka sananlaskun loppu kuuluu: »Mutta joka unohtaa, sitä molempiin silmiin!»

Vuosikymmenet kuluvat ja pyyhkäisevät peruuttamattomasti menneisyyden

arvet ja haavat pois. Jotkut saaret ovat tänä aikana vavahtaneet ja kadonneet, unohduksen arktinen meri lainehtii niiden yli. Ja joskus seuraavalla vuosisadalla tämä Arkkipelagi, sen ilma ja sen asujaimiston luut, jäälinssin sisään jähmettyneet, ovat kuin uskomaton vesilisko.

Minä en rohkene kirjoittaa Arkkipelagin historiaa: en ole saanut tilaisuutta lukea asiakirjoja. Saako kukaan koskaan? . . . Niillä jotka eivät halua MUISTELLA on jo ollut (ja on) riittävästi aikaa hävittää kaikki asiakirjat viimeistä myöten.

Yksitoista vuotta, jotka vietin siellä, eivät ole häpeä eivätkä kirottu uni, vaan minä melkein opin rakastamaan tuota kammottavaa maailmaa. Lisäksi olen nyt onnellisen käänteen ansiosta monien myöhempien kertomusten ja kirjeiden uskottu. Kenties pystyn tuomaan perille edes jotakin luista ja lihoista? – muuten, yhä elävästä lihasta, vielä tänäkin päivänä elävästä vesiliskosta muuten.

OMISTETAAN
kaikille joiden elämä ei riittänyt tästä kertomiseen.
Ja antakoot he minulle anteeksi sen, että minä en nähnyt kaikkea, en painanut mieleeni kaikkea enkä oivaltanut kaikkea.

Tämän kirjan luominen olisi ollut ylivoimaista yhdelle ihmiselle. Sen lisäksi, minkä itse toin Arkkipelagista – nahoissani, muistissani, korvani ja silmäni tallettamana – aineistoa tähän kirjaan ovat antaneet minulle kertomuksillaan, muistelmillaan ja kirjeillään

(227 nimeä)

En lausu tässä heille henkilökohtaista kiitostani: tämä on meidän yhteinen yksimielinen muistomerkkimme kaikille rääkätyille ja tapetuille.

Tästä luettelosta haluaisin poimia esiin ne, jotka ovat uhranneet runsaasti työtä auttaakseen minua niin, että tässä teoksessa olisi bibliografisia tukipisteitä tämän päivän kirjastojen kokoelmien kirjoista tai kauan sitten poistetuista ja hävitetyistä kirjoista, joiden säilyneen kappaleen löytäminen on vaatinut suurta sinnikkyyttä. Ja sitäkin enemmän heidät, jotka pahoina aikoina auttoivat tämän käsikirjoituksen piilottelemisessa ja myöhemmin sen monistamisessa.

Mutta vielä en uskalla mainita heidän nimiään – aika ei ole koittanut vielä.

Vanhan solovetskilaisen Dmitri Petrovitsh Vitkovskin oli määrä toimittaa tämä kirja. Hän vietti puolet elämästään SIELLÄ («Puolet elämästä» onkin hänen leirimuistelmiensa nimi), ja se puolikas toi hänelle ennenaikaisen halvauksen. Menetettyään jo puhekykynsä hän pystyi lukemaan vain muutamia valmiita lukuja mutta saattoi vakuuttua, että kaikesta kerrotaan.

Ja jos vapaus ei vielä pitkään aikaan sarasta maassamme ja tämän kirjan levittäminen on erittäin vaarallista, minun on kumarrettava kiitokseksi myös tuleville lukijoille, h e i d ä n puolestaan tuhoutuneiden puolesta.

Kun vuonna 1958 aloitin tämän kirjan tekemisen, en tuntenut kenenkään muistelmia enkä kaunokirjallisia teoksia leireistä. Vuoteen 1967 mennessä tutustuin työtä tehdessäni vähitellen Varlam Shalamovin »Kolyman kertomuksiin» ja D. Vitkovskin, E. Ginzburgin ja O. Adamova-Sliosbergin muistelmiin, joihin esityksessäni viittailenkin niin kuin kaikkien tuntemiin kirjallisuuden faktoihin ainakin (ja niinhän onkin loppujen lopuksi oleva!).

Vastoin aikomuksiaan, vastoin tahtoaan ovat tähän kirjaan antaneet korvaamatonta aineistoa, tallettaneet monia tärkeitä tosiseikkoja ja jopa lukuja ja itse ilman, jota hengittivät: M.J. Sudrab-Lacis, monivuotinen valtion pääsyyttäjä N.V. Krylenko sekä hänen seuraajansa A.J. Vyshinski juristiapulaisineen, joista on erikseen mainittava I.L. Averbach.

Aineistoa tähän kirjaan ovat järjestäneet niin ikään KOLMEKYMMENTÄ-

KUUSI neuvostokirjailijaa MAKSIM GORKIN johdolla: Vienan meren kanavaa käsittelevän häpeällisen kirjan tekijät, Venäjän kirjallisuuden ensimmäisen teoksen, jossa ylistetään orjatyötä.

I osa

VANKEUSTEOLLISUUS

»Diktatuurin aikakaudella ja joka suunnalta vihollisten ympäröiminä olemme välistä osoittaneet tarpeetonta pehmeyttä, turhaa hellämielisyyttä.»

(KRYLENKO: puhe Teollisuuspuolueen oikeudenkäynnissä)

I Vangitseminen

Miten tuohon salaperäiseen Arkkipelagiin joudutaan? Joka tunti sinne lentää lentokoneita, purjehtii laivoja ja jyrisee junia, mutta yksikään teksti ei niissä ilmoita määränpäätä. Lippukassojen myyjät ja Sovturistin ja Inturistin agentit tyrmistyvät, jos pyydätte heiltä lippua sinne. He eivät tunne koko Arkkipelagia eivätkä ainoatakaan sen lukemattomista pikkusaarista, he eivät ole kuulleet niistä.

Ne jotka lähtevät johtamaan Arkkipelagia joutuvat sinne MVD:n koulujen kautta.

Ne jotka lähtevät vartioimaan Arkkipelagia kutsutaan sotakomissariaattien kautta.

Ne jotka lähtevät sinne kuolemaan – niin kuin minä ja te, lukija – joutuvat kokemaan yhden välttämättömän toimenpiteen: vangitsemisen.

Vangitseminen!! Sanoako että se on elämänne taitekohta? Että se on salaman täysosuma teihin? Että se on käsittämätön henkinen järistys, johon kaikki eivät pysty sopeutumaan ja joka usein vie mielenvikaisuuteen?

Maailmankaikkeudessa on keskipisteitä yhtä paljon kuin siinä on eläviä olentoja. Jokainen meistä on maailmankaikkeuden keskipiste, ja maailman rakennelma halkeaa, kun teille sähähdetään: *»Olette vangittu!»*

Jos *teidät* on vangittu, niin onko mikään voinut säilyä ehjänä tässä maanjäristyksessä?

Mutta pimenneet aivot eivät kykene havaitsemaan näitä maailman rakennelman muutoksia, eivätkä sen paremmin kaikkein terävimmät kuin kaikkein yksinkertaisimmatkaan meistä pysty tuona hetkenä puristamaan elämän kokemuksestaan muuta kuin:

– Minä?? Mistä syystä?!? – kysymyksen, joka on toistettu miljoonia ja miljoonia kertoja ennen meitä ja johon ei ole milloinkaan saatu vastausta.

Vangitseminen on silmänräpäyksellinen hämmästyttävä heitto, singahdus, vajoama tilasta toiseen.

Viiletimme onnellisena tai laahustimme onnettomana elämämme pitkää mutkaisaa katua ohi joidenkin aitojen – aitoja loputtomiin – lahojen puuaitojen, savi-, tiili- ja betonimuurien, rauta-aitojen. Me emme pohtineet, mitä niiden takana oli. Me emme yrittäneet silmällämme emmekä järjellämme kurkistaa niiden taakse, mutta juuri siellä alkaakin GULAGin maa, aivan lähellä, parin metrin päässä meistä. Emmekä liioin huomanneet noissa aidoissa olevia tiiviisti sulkeutuvia ja

huolellisesti naamioituja ovia, veräjiä. Kaikki, kaikki nuo ovet oli tehty meitä varten! Ja nyt sitten yksi kohtalokas ovi avautui, ja neljä valkoista työhön tottumatonta mutta hanakkaa miehen kättä tarttuu meitä jalasta, käsivarresta, kauluksesta, lakista, korvasta – kädet raahaavat meitä kuin säkkiä ja paukauttavat aikaisempaan elämäämme vievän oven takanamme ikiajoiksi kiinni.

Teidät on vangittu ja sillä selvä!

Ettekä te keksi vastata siihen muuta kuin karitsamaisen määkäisyn:

– Minut?? Mistä syystä??...

Vangitseminen on: sokaiseva välähdys ja isku, jotka panevat nykyhetken heti siirtymään menneisyyteen ja mahdottoman muuttumaan täysivaltaiseksi todellisuudeksi.

Ja sillä selvä. Ettekä te ensimmäisenä tuntina kykene käsittämään muuta, ette edes ensimmäisenä vuorokautena.

Epätoivoissanne näette vielä häämöttävän leikkikuun: »Tämä on erehdys! Kyllä tämä tästä selviää!»

Kaikki muu, joka nyt on muotoutunut perinteelliseksi ja peräti kirjalliseksi mielikuvaksi vangitsemisesta, rakentuukin sitten jo perheenne ja naapureiden muistissa – ei teidän omassa hämmentyneessä muistissanne.

Terävä soitto tai karkea jyskytys oveen yöllä. Vireiden turvallisuusmiesten pyyhkimättömien saappaiden urhakka marssi sisään. Säikytelty murjottu todistaja heidän takanaan. (Mitä varten tuo todistaja on? Uhrit eivät tohdi ajatella, turvallisuusmiehet eivät muista, mutta ohjesääntö määrää niin, ja todistajan on istuttava koko yö ja aamun sarastaessa kuitattava. Sängystä raastetulle todistajallekin se on piinaa: kiertää yökaudet auttamassa naapureidensa ja tuttaviensa vangitsemisissa.)

Perinteelliseen vangitsemiseen kuuluvat lisäksi tärisevät kädet, jotka kokoavat pois vietävälle: alusvaatekerran, saippuanpalan ja jotakin syötävää. Eikä kukaan tiedä, mitä pitäisi antaa, mitä saa antaa ja mitä olisi viisainta pukea päälle, ja turvallisuusmiehet hoputtavat ja estelevät: »Ei tarvitse ottaa mitään. Siellä kyllä ruokitaan. Siellä on lämmin.» (Valhetta kaikki. Ja hoputtaminen on tarkoitettu pelottamaan.)

Perinteelliseen vangitsemiseen kuuluu myös kovan vieraan lamaannuttavan voiman monituntinen isännöiminen huoneistossa – myöhemmin, sen jälkeen kun vangittu parka on viety pois. Rikkomista, availemista, heittelemistä ja seiniltä repimistä, kaapeista ja laatikoista lattialle paiskaamista, pudistelemista, varistamista ja repimistä: röykkiöittäin kamaa lattialla, rusahtelua saappaiden alla. Eikä mikään ole pyhää etsinnässä! Kun veturinkuljettaja Inoshin vangittiin; huoneessa oli hänen vastikään kuolleen lapsensa arkku. *Juristit* pudottivat ruumiin arkusta – siitäkin he etsivät. Sairaat paiskataan sängystä, siteet availlaan[1].

[1] Kun tohtori Kazakovin instituutti hävitettiin vuonna 1937, »komissio» särki tohtorin keksimiä l i s a a t t e j a sisältävät astiat, vaikka ympärillä loikki jo parannettuja ja parastaikaa hoitoa saavia rampoja, jotka rukoilivat säästämään ihmeitä tekevät lääkkeet. (Virallisen version mukaan lisaatteja pidettiin myrkkyinä – miksi niitä ei talletettu indiiseinä?

Etsinnässä mikään ei ole törkeää! Muinaisuuden harrastajalta Tshetverjuhinilta siepattiin niin ja niin paljon »tsaarin ukaaseja» – ukaaseja Napoleonia vastaan käydyn sodan päättymisestä, Pyhän allianssin muodostamisesta ja rukoustilaisuuksien järjestämisestä koleraa vastaan vuonna 1830. Meidän parhaalta Tiibetin tuntijaltamme Vostrikovilta takavarikoitiin arvokkaat vanhat tiibetiläiset käsikirjoitukset (jotka tiedemiesvainajan oppilaat töin tuskin onnistuivat raastamaan KGB:lta 30 vuotta myöhemmin). Itämaiden tutkija Nevskiltä otettiin vangitsemisen yhteydessä tanguuttilaiset käsikirjoitukset (joiden tulkitsemisesta vainajalle myönnettiin postuumisti Leninin palkinto 25 vuotta myöhemmin). Kargerilta vietiin Jenisein ostjakkeja koskeva arkisto ja hänen keksimänsä kirjakieli ja aapisto kiellettiin, ja niin jäi kansa ilman kirjakieltä. Intelligentillä kielellä tämän kaiken kuvaileminen kestäisi kauan, mutta kansa sanoo etsinnästä näin: *etsitään mitä ei ole pantu.*

Takavarikoidut tavarat viedään pois, välistä pannaan vangittu itse kantamaan, niin kuin Nina Aleksandrovna Paltshinskaja kantoi selässään säkillisen miesvainajansa – Venäjän suuren insinöörin ja alati toimeliaan miehen – kirjeitä NIIDEN kitaan mätettäviksi, ikiajoiksi, ilman takaisin saamisen toivoa.

Ja tänne jääneillä on vangitsemisen jälkeen edessään pirstotun aution elämän pitkä jono. Sekä yritys viedä paketteja. Mutta kaikista luukuista vastaavat äyskivät äänet: »sen nimistä ei ole!» ja »sellaista ei ole!». Ja Leningradin pahoina päivinä tuolle luukulle on jonotettava tungoksessa viisi vuorokautta. Ja vasta puolen vuoden tai vuoden kuluttua ehkä vangittu itse huhuilee tai sitten heitetään vastaukseksi: »ilman kirjeenvaihto-oikeutta» ja se taas merkitsee: ainiaaksi. »Ilman kirjeenvaihto-oikeutta» on melkein yhtä kuin: ammuttu[1].

Sellaiseksi kuvittelemme vangitsemisen.

Ja kuvatun tyyppinen yöllinen vangitseminen onkin meillä todella suosittu, sillä siinä on tärkeitä etuja. Kaikki huoneiston asukkaat ovat kauhun lamaannuttamia jo ensimmäisestä kolkutuksesta. Vangittava raastetaan lämpimästä vuoteesta, hän on vielä kokonaan unisen avuttomuuden tilassa, hänen järkensä on sumea. Yöllisissä vangitsemisissa turvallisuusmiehillä on ylivoima: tulijoita on muutama aseistautunut yhtä housunnapit auki säntäilevää vastaan. Etsinnän ja tavaroiden kokoilemisen aikana ulko-ovelle ei taatusti kokoonnu uhrin mahdollisten puolustajien laumaa. Kiireetön rauhallinen saapuminen ensin yhteen huoneistoon, sitten toiseen ja huomenna kolmanteen ja neljänteen suo mahdollisuuden käytellä miesvahvuutta oikein ja teljetä tyrmään monin verroin enemmän kaupunkilaisia, kuin turvallisuuselinten vahvuus on.

Yöllisissä vangitsemisissa on vielä sekin etu, että eivät naapuritalot eivätkä kaupungin kadut näe, montako yön aikana vietiin. Vangitsemiset säikäyttävät

[1] Sanalla sanoen: »elämme kirotuissa olosuhteissa, joissa ihminen katoaa tietymättömiin niin etteivät kaikkein lähimmätkään ihmiset – vaimo ja äiti – vuosikausiin tiedä, mitä hänelle tapahtui». Onko näin? Vai eikö ole? Lenin kirjoitti nuo sanat vuonna 1910 Babushkinin nekrologiin. Mutta sanotaanpa suoraan: Babushkin kuljetti aselähetystä kapinaa varten, ja siitä hyvästä hänet ammuttiin. Hän tiesi, mihin oli menossa. Samaa ei voi sanoa meistä, kaniineista.

lähimmät naapurit, mutta etäisemmille ne eivät ole kovinkaan tärkeä tapahtuma. Ikään kuin niitä ei olisi ollutkaan. Samalla asfalttinauhalla, jolla yöllä suhahtelivat maijat, harppoo päivällä nuori polvi lippuineen ja kukkineen ja laulaa valoisia laulujaan.

Mutta *viejät,* joiden palvelus koostuu pelkistä vangitsemisista ja joista vangittavien kauhu on toistuva ja ikävystyttävä ilmiö, he ymmärtävät vangitsemisoperaation paljon laajemmin. Heillä on laaja teoria – ei pidä yksinkertaisuuttaan luulla, ettei sitä ole. Vangitsemisoppi on yleisen vankeustiedon kurssin tärkeä osa, jolla on yhteiskuntateoreettinen perusta. Vangitsemiset voidaan luokitella eri tunnusmerkkien mukaan: yölliset ja päivällä tapahtuvat, vangitsemiset kotona, työpaikalla ja matkalla, ensi vangitsemiset ja uudelleen vangitsemiset, yksittäisvangitsemiset ja joukkovangitsemiset. Vangitsemiset eroavat halutun yllätysvaikutuksen asteen suhteen sekä siinä, missä määrin odotetaan kohdattavan vastarintaa (kymmenissä miljoonissa tapauksissa ei odotettu kohdattavan ollenkaan vastarintaa, jota ei sitten esiintynytkään). Vangitsemisissa on eroavuuksia etsinnän vakavuuden suhteen[1]. Vangitsemisissa on eroavuuksia sen mukaan, onko laadittava luettelo takavarikoiduista tavaroista vai eikö ole ja onko huoneet tai huoneistot sinetöitävä sekä onko miehen jälkeen vangittava myös vaimo ja lapset lähetettävä lastenkotiin vai onko muu perhe passitettava karkotukseen. Ja onko vielä vanhuksetkin lähetettävä leiriin.

Ei ei – vangitsemisen muodot ovat hyvin erilaiset. Unkarilainen Irma Mendel hankki kerran (vuonna 1926) Kominternista kaksi lippua Bolshoi-teatteriin etupermannolle. Tutkija Klegel oli kiinnostunut naisesta, ja niinpä tämä kutsui hänet mukaan. Erittäin hellästi he nauttivat esityksestä, mutta sen jälkeen mies vei seuralaisensa – suoraan Lubjankaan. Ja jos vuoden 1927 ihanana kesäkuun päivänä nuori keikari auttaa Kuznetskin sillalla pyöreäposkista punalettistä kaunotarta Anna Skripnikovaa, joka juuri on ostanut sinisen leninkikankaan, nousemaan vossikan vaunuihin (ja kuski tajuaa jo ja synkkenee: *elimet* eivät maksa hänelle) – niin tietäkää, että kysymyksessä ei ole rakastavaisten tapaaminen vaan jälleen vangitseminen: kohta he kääntyvät Lubjankalle ja ajavat portin mustaan kitaan. Ja jos (kaksikymmentäkaksi kevättä myöhemmin) valkotakkinen ja kalliilta hajuvedeltä tuoksahtava komentajakapteeni Boris Burkovski ostaa tytölleen kakun, älkää menkö vannomaan, että tuo kakku päätyy tytölle ja etteivät tarkastuksen suorittajat puhko sitä veitsillään ja että komentajakapteeni

[1] On kokonainen erillinen etsintätiede (jota käsittelevän Alma Atan kirjekurssijuristeille tarkoitetun esitteen olen saanut lukea). Siinä kiitellään kovasti juristeja, jotka etsintää suorittaessaan jaksoivat penkoa 2 tonnia lantaa, 6 kuutiota halkoja ja 2 heinäkuormaa, puhdistivat kokonaisen palstan lumesta, purkivat tiiliuunin, tonkivat tunkioita, tutkivat vesiklosetteja, etsivät koirankopeista, kanaloista ja linnunpöntöistä, pistelivät patjoja, repivät laastareita irti ja jopa kiskoivat metallihampaita etsiskellessään mikrodokumentteja. Opiskelijoita neuvotaan aloittamaan ruumiintarkastuksesta ja myös lopettamaan sillä (onhan henkilö voinut välillä siepata jotakin etsitystä aineistosta) sekä palaamaan vielä uudelleen samaan paikkaan mutta muuna vuorokauden aikana ja pitämään uuden etsinnän.

ei kanna kakkua ensimmäiseen selliinsä. Ei – milloinkaan meillä ei ole hyljeksitty myöskään vangitsemista päivällä ja matkalla ja kiehuvassa ihmismeressä. Se tapahtuu kuitenkin siististi, ja – ihme ja kumma! – itse uhrit myöntyvät turvallisuusmiesten tahtoon ja käyttäytyvät mahdollisimman ylevästi, jotta elävät eivät huomaisi tuhoutumaan tuomitun menoa.

Jokaista ei voi vangita kotona valmistavan koputuksen jälkeen (ja jos koputetaan, koputtaja on isännöitsijä tai posteljooni) eikä ketä tahansa liioin sovi vangita työpaikalla. Jos vangittava on ilkeämielinen, hänet on kätevä napata *irrallaan* tutusta ympäristöstä – perheenjäsenistä, työtovereista, samoin ajattelevista, salakätköistä – sillä hän ei saa ehtiä hävittää eikä piilottaa eikä luovuttaa mitään. Korkeille sotilashenkilöille tai puoluetyöntekijöille annettiin välistä ensin uusi tehtävä, järjestettiin salonkivaunu ja vangittiin matkalla. Kun taas joku tuntematon kuolevainen, joka on laajojen pidätysten lamaannuttama ja jota esimiesten mulkoilu kulmiensa alta jo viikon on masentanut, kutsutaan äkkiä ammattiliiton paikalliskomiteaan, jossa säteilevä virkailija ojentaa hänelle matkalipun Sotshiin lepokotiin. Kaniini liikuttuu: hänen pelkonsa oli siis turhaa. Hän kiittää, hän kiirehtii riemuissaan kotiin pakkaamaan matkalaukkua. Junan lähtöön on kaksi tuntia, hän haukuskelee kuhnailevaa vaimoaan. Ja siinä asema jo onkin! Aikaa jäikin vielä. Odotussalissa tai oluttiskin luona äärimmäisen sympaattinen nuori mies lausahtaa hänelle: »Ettekö tunne minua, Petr Ivanytsh?» Petr Ivanytsh on hämillään: »Enpä taida, vaikka ...» Nuori mies on silkkaa ystävällistä auliutta: »Antakaahan kun palautan mieleenne ...» Ja hän kumartaa kunnioittavasti Petr Ivanytshin vaimolle: »Suokaa anteeksi, miehenne palaa *aivan kohta* ...» Puoliso antaa luvan, tuntematon taluttaa Petr Ivanytshin luottamuksellisesti käsivarresta – ainiaaksi tai kymmeneksi vuodeksi!

Ja asema hyörii ympärillä – eikä huomaa mitään ... Matkustusintoiset kansalaiset! Älkää unohtako, että jokaisella rautatieasemalla on GPU:n osasto sekä muutama selli.

Tämä muka tuttujen tungettelevuus on niin rajua, että ihminen jolla ei ole leirissä hankittua suden valmiutta ei pysty torjumaan sitä. Älkää luulkokaan, että jos olette Amerikan lähetystön työntekijä ja nimeltänne esimerkiksi Al-r D. teitä ei voida vangita keskellä kirkasta päivää Gorkin kadulla lähellä keskuslennätintä. Tuntematon ystävänne ryntää ihmisvilinän lävitse teitä kohti kahmivat kädet levällä: »Sasha!» hän huutaa suinkaan piileksimättä. »Kerjuha! Eipä ollakaan tavattu pitkään aikaan! ... Mennään nyt vähän sivummalle, pois ihmisten jaloista.» Ja jalkakäytävän reunaan pysähtyykin juuri Pobeda ... (Muutaman päivän kuluttua Tass julistaa tuohtuneesti kaikissa lehdissä, että asianomaiset piirit eivät tiedä mitään Al-r D:n katoamisesta.) Pikkujuttu. Mitä Moskovasta puhumaan, meidän reippaat poikamme ovat hoidelleet tällaisia vangitsemisia Brysselissäkin (Zhora Blednov vangittiin tällä tavalla).

Elimille on annettava tunnustus: aikana jona puhujien puheet, teattereiden näytelmät ja naisten muoti näyttävät aivan liukuhihnalta putkahtaneilta, vangitsemiset saattavat vaikuttaa vaihtelevilta. Teidät viedään sivuun tehtaan käytävällä,

juuri kun olette hankkinut lupalapun, ja teidät on vangittu. Teidät viedään sotilassairaalasta 39:n asteen kuumeessa (Ans Bernstein) eikä lääkäri vastusta teidän vangitsemistanne (yrittäköönpä vain vastustaa!). Teidät viedään suoraan leikkauspöydältä mahahaavaleikkauksesta (koulutoimen aluetarkastaja N.M. Vorobjev vuonna 1936) ja tuodaan henkitoreissa ja verisenä selliin (muistelee Karpunitsh). Te (Nadja Levitskaja) anotte tuomitun äitinne tapaamista, ja anomukseenne suostutaan! Mutta tapaaminen osoittautuukin ristikuulusteluksi ja vangitsemiseksi! Teidät pyydetään Gastronomissa tilausosastolle ja vangitaan siellä. Teidät vangitsee matkamies, jolle olette Kristuksen tähden antanut yösijan. Teidät vangitsee sähkömittarin lukija. Teidät vangitsee pyöräilijä, joka törmää teihin kadulla. Rautateiden konduktööri, taksinkuljettaja, säästökassan virkailija ja elokuvateatterin vahtimestari – kaikki he vangitsevat teidät, ja syvälle kätketyn tumman punaisen paperin näette vasta kun on liian myöhäistä.

Välistä vangitsemiset vaikuttavat jopa leikiltä – niin paljon ylenpalttista kekseliäisyyttä ja kylläistä energiaa niihin on pantu, eikä uhri kuitenkaan tekisi vastarintaa. Pyrkivätkö operatiivityöntekijät tällä puolustelemaan palvelustaan ja paljouttaan? Sillä ilmoituslapun lähettämisen kaikille merkillepannuille kaniineille luulisi riittävän: kuuliaisesti nämä kävelisivät nyytti kädessä valtionturvallisuuden mustalle rautaportille asettuakseen heille määrätylle sellin lattiapinta-alalle. (Kolhoosilaisia otetaankin näin. Pitäisikö vielä matkustaa kelirikkoteitä kolhoosilaisen mökille? Hänet kutsutaan kyläneuvostoon ja vangitaan siellä. Tavallinen työläinen kutsutaan konttoriin.)

Tietenkin jokaisella koneella on kapasiteettinsa, jota enemmän se ei pysty nielemään. Kiivaina ja paisuneina vuosina 1945–46, kun Euroopasta saapui juna toisensa jälkeen, ja ne oli kaikki heti nielaistava ja lähetettävä GULAGiin, turhaa leikkimistä ei enää esiintynyt, ja itse teoriakin oli vahvasti haalistunut, rituaalihöyhenet olivat varisseet, ja kymmenien tuhansien vangitseminen näytti masentavalta nimenhuudolta: seisoskeltiin luettelot kädessä, huudettiin yhdestä junasta ja ahdettiin toiseen – siinä koko vangitseminen.

Usean vuosikymmenen ajan poliittisille vangitsemisille oli meillä ominaista juuri se, että napattiin aivan syyttömiä ihmisiä, jotka eivät siis olleet valmistautuneet tekemään vastarintaa. Syntyi yleinen tunne, että oltiin tuhoutumaan tuomittuja, käsitys, että GPU-NKVD:tä on mahdoton pakoilla (meidän kotimaanpassijärjestelmämme ansiosta verraten oikea käsitys muuten). Ja jopa pahimpien vangitsemisepidemioiden aikana, kun ihmiset lähtiessään työhön joka päivä hyvästelivät perhettään, koska eivät voineet olla varmoja, että palaavat illalla kotiin, jopa silloinkaan juuri kukaan ei paennut. (Harvoissa tapauksissa tehtiin itsemurha.) Ja sehän oli tarkoituskin. Sävyisä lammas on sudelle mieleen.

Se johtui myös riittämättömästä vangitsemisepidemioiden mekaniikan tuntemuksesta. Enimmäkseen *elimillä* ei ollut syvällisiä valintaperusteita – kenet vangita ja kenet jättää rauhaan – vaan ne pyrkivät vain numerokiintiön saavuttamiseen. Tavoiteluvun täyttäminen saattoi olla säännönmukaista mutta

myös luonteeltaan aivan sattumanvaraista. Vuonna 1937 Novotsherkasskin NKVD:n odotushuoneeseen tuli nainen joka kysyi, miten menetellä hänen vangitun naapurinsa nälkiintyneen imeväisikäisen lapsen suhteen. »Istukaa», hänelle sanottiin, »otetaan selvää.» Nainen istui pari tuntia, sitten hänet haettiin odotushuoneesta ja vietiin selliin: määrä oli saatava nopeasti täyteen eikä työntekijöitä liiennyt lähetettäviksi kaupungille – ja tämähän oli jo täällä! Päinvastoin kävi taas latvialaiselle Andrei Pavelille, jota NKVD tuli vangitsemaan Orshan seudulla: hän ei avannut ovea vaan hyppäsi ikkunasta, ehti paeta ja matkusti suoraan Siperiaan. Ja vaikka hän eli siellä omalla nimellään ja vaikka papereista näkyi, että hän oli Orshasta, häntä EI MILLOINKAAN pantu istumaan eikä kutsuttu ELIMIIN eikä häneen kohdistettu mitään epäilyjä. Etsintäkuulutuksiahan on kolmea lajia: liittovaltion laajuisia, tasavallan laajuisia ja alueellisia, ja noiden epidemioiden aikana vangituista vain puolet olisi saanut alueellista laajemman etsintäkuulutuksen. Satunnaisen seikan kuten naapurin ilmiannon perusteella vangittavaksi merkitty henkilö oli helposti korvattavissa toisella naapurilla. Ihmisiä, jotka joutuivat ratsiaan tai piiritettyyn huoneistoon sattumalta ja jotka A. Pavelin tavoin uskalsivat paeta heti – jo ennen ensimmäistä kuulustelua – ei milloinkaan yritetty ottaa kiinni eikä tuomita. Mutta ne jotka jäivät odottamaan oikeutta saivat tuomion. Ja melkein kaikki – valtaenemmistö – käyttäytyi juuri näin: arkailevasti, avuttomasti, alistuneesti.

Halutun henkilön puuttuessa NKVD otti sukulaisilta kirjallisen vakuutuksen paikkakunnalla pysymisestä, ja odottamaan jääneiden *kirjaaminen* paenneen asemesta oli tietenkin helposti tehty.

Yleinen syyttömyys synnyttää myös yleisen passiivisuuden. Ehkä sinua *ei oteta* vielä? Ehkä tästä vielä selvitään? A.I. Ladyzhenski oli johtajaopettajana syrjäseudulla, Kologrivon koulussa. Vuonna 1937 hänen luokseen tuli torilla maalaisäijä, joka kertoi terveisiä joltakulta: »Lähde heti, Aleksandr Ivanytsh, sinä *olet luetteloissa*!» Mutta Ladyzhenski jäi: koko kouluhan on minun varassani, *niiden* lapsiahan minä opetan – kuinka ne voisivat ottaa minut? (Hänet vangittiin parin päivän kuluttua.) Kaikki eivät Vanja Levitskin tavoin jo neljäntoista iässä oivalla: »Jokaisen rehellisen ihmisen on pakko joutua vankilaan. Nyt istuu isä, ja kun minä vartun, minutkin pannaan istumaan.» (Hänet pantiin istumaan kaksikymmentäkolmevuotiaana.) Useimmat lamaantuvat väikkyvän toivon valtaan. Kun kerran olet syytön, niin mistä sinut voidaan ottaa? TÄMÄ ON EREHDYS! Sinua retuutetaan jo kauluksesta, mutta sinä intät yhä itseksesi: »Tämä on erehdys! *Asia selvitetään ja minut päästetään*!» Muita pannaan laumoittain istumaan, sekin on paha, mutta muiden kohdalla on aina yhtä ja toista hämärää: »Mutta ehkä *tämä* onkin...?» Mutta sinä! Sinä ainakin olet varmasti syytön! Pidät yhä *Elimiä* inhimillisesti loogisena instituutiona: selvittävät ja päästävät.

Ja miksi silloin pakenisit?... Kuinka voisit silloin tehdä vastarintaa?... Sinähän vain pahentaisit asemaasi, vaikeuttaisit erehdyksen selvittämistä. Por-

taatkin laskeudut varpaisilla niin kuin käsketään, etteivät naapurit kuulisi – mitäpä vastarinnasta puhumaankaan.[1]

Ja sitten – mitä nimenomaan vastustaa? Sitäkö että sinulta takavarikoidaan vyö? Vai käskyä mennä nurkkaan? Tai astua kodin kynnyksen yli? Vangitseminen muodostuu pienistä vähäpätöisyyksistä, lukuisista pikkuseikoista, joista mikään erikseen ei tunnu vastustamisen arvoiselta (kun vangitun ajatukset keskittyvät suureen kysymykseen: »Mistä syystä?!») ja jotka joutavanpäiväisyydet sitten yhdessä väistämättömästi muotoutuvat vangitsemiseksi.

Ja vähänkö vastikään vangitulla on sielussaan! Jo yksistään siitä voisi kirjoittaa kirjoja. Siinä saattaa olla tunteita, joita me emme aavistakaan. Kun 19-vuotias Evgenia Dojarenko vangittiin vuonna 1921 ja kolme nuorta tshekan miestä penkoi hänen vuodettaan ja vaatekaappiaan, hän pysyi rauhallisena: mitään ei ole, nuo eivät löydä mitään. Mutta sitten he ottivat hänen intiimin päiväkirjansa, jota hän ei olisi voinut näyttää edes äidilleen, ja se että nämä vihamieliset vieraat pojat lukivat hänen rivejään oli hänelle voimakkaampi järkytys kuin koko Lubjanka kaltereineen ja kellareineen. Ja nämä vangitsemisen satuttamat henkilökohtaiset tunteet ja kiintymykset saattavat monilla olla paljon voimakkaammat kuin vankilan pelko tai poliittiset ajatukset. Ihminen joka ei ole sisäisesti valmistautunut väkivaltaan on aina väkivallantekijää heikompi.

Vain harvat viisaat ja rohkeat oivaltavat heti. Tiedeakatemian geologisen instituutin johtaja Grigorjev linnoittautui huoneeseensa ja poltti kahden tunnin

[1] Ja kuinka leireissä sitten korvensikaan mieltä: entä jos yksikään turvallisuusmies lähtiessään yöllä vangitsemaan ei olisikaan varmasti tiennyt, palaako hän hengissä kotiin, vaan olisi joutunut hyvästelemään perhettään? Entä joukkovangitsemisien aikoina – esimerkiksi kun Leningradissa vangittiin neljännes kaupungin väkiluvusta – jos ihmiset eivät olisi kyhjöttäneet koloissaan pelkäämässä jokaista alaoven kolahdusta ja portaista kuuluvia askeleita vaan olisivat ymmärtäneet, ettei heillä ole enää mitään menetettävää, ja reippaasti rakennelleet eteiseensä muutaman kirveellä, vasaralla, hiilihangolla tai muulla aseistautuneen miehen ansoja? Tiedettiinhän ennalta, että nuo yölliset lippalakit eivät tulleet hyvissä aikeissa, joten erehtymisen vaaraa ei ollut, jos olisi rusauttanut murhamiestä päähän. Tai kadulle jääneet maija ja yksinäinen kuljettaja: varastaa tai puhkaista renkaat. Elimet olisivat nopeasti jääneet ilman työntekijöitä ja liikkuvaa kalustoa, ja Stalinin janosta huolimatta kirottu koneisto olisi pysähtynyt!

Jos ja jos ... Meiltä puuttui vapauden rakkautta. Sekä ennen kaikkea todellisen tilanteen taju. Me ehdyimme vuoden seitsemäntoista hillittömässä leimahduksessa ja sitten KIIREHDIMME alistumaan, alistuimme MIELIHYVIN. (Arthur Ransom kuvaa työläisten kokousta Jaroslavlissa vuonna 1921. Keskuskomiteasta Moskovasta tuli työläisten luo neuvottelijoita selvittämään ammattiyhdistyksistä käytyä kiistaa. Opposition edustaja J. Larin selitti työläisille, että näiden ammattiliiton on oltava suoja hallintoa vastaan, että he olivat taistelleet itselleen oikeuksia, joihin kenelläkään ei ole oikeutta kajota. Työläiset suhtautuivat aivan välinpitämättömästi, he yksinkertaisesti EIVÄT YMMÄRTÄNEET, ketä vastaan enää oli suojauduttava ja mitä he enää tekivät oikeuksilla. Ja kun päälinjan edustaja sitten esiintyi ja haukkui työläisiä leväperäisyydestä ja laiskuudesta ja vaati uhrauksia, palkatonta työtä yli vuoron, muonan rajoittamista ja armeijan tyylistä alistumista tehtaan johdon tahtoon, se herätti kokousväessä ihastusta ja nostatti runsaat suosionosoitukset.) Kaiken mikä myöhemmin seurasi me yksinkertaisesti ANSAITSIMME.

ajan papereita, kun hänet tultiin vangitsemaan vuonna 1948.

Välistä vangitun pääasiallinen tunne on helpotus ja jopa ILO, mutta sellaista sattui vangitsemisepidemioiden aikana: ympäriltä viedään samanlaisia kuin sinä, mutta sinua vain ei tulla hakemaan, yhä vain viivytellään – sehän on näännyttävää, sehän on huomattavasti vangitsemista pahempi kärsimys eikä vain heikolle sielulle. Vasili Vlasov, peloton kommunisti jonka mainitsemme vielä monta kertaa ja joka torjui puolueeseen kuulumattomien apulaistensa järjestämän pakenemistilaisuuden, kärsi siitä, että Kadyin rajonin koko johto oli vangittu (vuonna 1937) mutta häntä vain ei vangittu. Hän saattoi ajatella vain iskua pahki – ja kesti sen ja rauhoittui ja ensimmäisinä vangitsemisen jälkeisinä päivinä tunsi vointinsa erinomaiseksi. Eräs pappi – isä Irakli – lähti vuonna 1934 Alma-Ataan tapaamaan karkotettuja uskovaisia, ja sillä aikaa hänen Moskovan asunnossaan käytiin kolmesti vangitsemassa häntä. Kun hän palasi, seurakuntalaiset olivat asemalla vastassa eivätkä päästäneet häntä kotiin vaan piilottelivat häntä kahdeksan vuotta siirtelemällä paikasta toiseen. Tämä takaa-ajetun elämä näännytti papin niin, että kun hänet vuonna 1942 viimein vangittiin, hän veisasi kiitosvirttä Jumalalle.

Tässä luvussa puhun vain massasta, kaniineista, joiden vangitsemisen syistä ei ole tietoa. Mutta joudumme tässä kirjassa kajoamaan myös niihin, jotka uudella ajallakin säilyivät aidosti *poliittisina.* Vera Rybakova, ylioppilas ja sosiaalidemokraatti, *haaveili* vapaudessa Suzdalin eristysvankilasta: vain siellä hän uskoi tapaavansa vanhoja tovereita (vapaudessa heitä ei enää ollut) ja voivansa muokata maailmankatsomuksensa. Eserrä Ekaterina Olitskaja piti vuonna 1924 itseään jopa *arvottomana* istumaan vankilassa: vankilan kauttahan olivat kulkeneet Venäjän parhaat ihmiset, kun taas hän oli vielä nuori eikä ollut vielä tehnyt mitään Venäjän hyväksi. Mutta *vapauskin* torjui häntä jo luotaan. Niin he molemmat sitten menivätkin vankilaan ylpeinä ja iloisina.

»Vastarinta! Missä näkyi teidän vastarintanne?» kajoamatta jääneet moitiskelevat nyt kärsimään joutuneita.

Niin, sen olisi pitänyt alkaa tästä, vangitsemisesta.

Vaan eipä alkanut.

Ja niin teitä sitten *viedään.* Päivällä tapahtuvaan vangitsemiseen sisältyy ehdottomasti tämä lyhyt ainutkertainen hetki, kun teitä *viedään* satojen yhtä syyttömien ja tuhoutumaan tuomittujen väkijoukon halki, joko peitellysti, pelkurimaisesta sopimuksesta, tai aivan avoimesti, pistoolit esillä. Eikä suutanne ole tukittu. Ja te voisitte ja teidän täytyisi ehdottomasti huutaa! Huutaa että teidät on vangittu! Että naamioituneet pahantekijät pyydystävät ihmisiä! Että ihmisiä napataan väärien ilmiantojen perusteella! Että miljoonia sorretaan kaikessa hiljaisuudessa! Ja jos tällaisia huutoja olisi kuultu monta kertaa päivässä ja kaupungin kaikissa osissa, ehkäpä maanmiehillämme olisivat nousseet harjakset pystyyn? Ehkäpä vangitsemiset eivät olisi sujuneet aivan niin helposti?!

Vuonna 1927 kun nöyryys ei vielä ollut niin pehmentänyt aivojamme, kaksi

tshekan miestä yritti Serpuhovskaja-aukiolla vangita naisen. Tämä tarrautui lyhtypylvääseen ja alkoi huutaa eikä antanut vangita itseään. Paikalle kerääntyi väkijoukko. (Miten poikkeuksellinen nainen, miten poikkeuksellinen väkijoukko! Kaikki ohikulkijat eivät painaneet katsettaan, kaikki eivät kiireesti luikkineet ohi!) Riuskat pojat menivät heti ymmälle. He eivät osaa *työskennellä* yhteiskunnan valopiirissä. He nousivat autoon ja pakenivat. (Ja nytpä naisen olisikin pitänyt mennä suoraan asemalle ja matkustaa pois! Mutta hän meni yöksi kotiinsa. Ja yöllä hänet vietiin Lubjankaan.)

Mutta *teidän* kuivuneilta huuliltanne ei pääse äännähdystäkään, ja ohi kulkeva väkijoukko luulee huolettomasti teitä ja pyöveliänne kävelyllä oleviksi ystävyksiksi.

Minullakin oli monta kertaa mahdollisuus *huutaa*. Yksitoista päivää vangitsemiseni jälkeen kolme SMERSHin loiseläjää, joille neljä matkalaukullista sotasaalista oli suurempi taakka kuin minä (minuun he olivat pitkän matkan aikana jo oppineet luottamaan), toivat minut Moskovan Valko-Venäjän asemalle. *Erikoisvartio* oli heidän nimensä, mutta todellisuudessa konepistoolit vain hankaloittivat neljän painavan matkalaukun raahaamista: niissä oli heidän itsensä ja 2. Valko-Venäjän rintaman SMERSHin eli vastavakoilun päälliköiden Saksasta ryöstämät tavarat, joita he nyt minun vartiomiseni verukkeella olivat kuljettamassa perheilleen Isänmaahan. Viidettä matkalaukkua raahasin minä ja tyystin haluttomasti, sillä siinä olivat päiväkirjani ja kirjoitukseni – todistusaineisto minua vastaan.

Kukaan noista kolmesta ei tuntenut kaupunkia, ja minun oli valittava lyhin tie vankilaan, minun oli tuotava heidät Lubjankaan, jossa he eivät olleet ikänä olleet (ja minä olin sekoittanut talon ulkoasiainministeriöön).

Armeijan vastavakoilussa viettämäni vuorokauden jälkeen ja rintaman vastavakoilussa (jossa sellitoverit jo valistivat minua kuulustelijoiden petkutuksista, uhkailuista ja pieksemisistä, siitä että kerran vangittua ei milloinkaan enää päästetä takaisin, *kympin* väistämättömyydestä) vietettyjen kolmen vuorokauden jälkeen olin äkkiä kuin ihmeen kautta murtautunut ulos ja matkasin jo neljättä päivää *vapaana vapaiden* joukossa, vaikka kylkeni olivat jo maanneet mädillä oljilla makkipytyn vieressä, vaikka silmäni olivat jo nähneet hakattuja ja valvotettuja ja korvani kuulleet totuuden ja suuni oli maistanut litkua. Mutta miksi minä vaikenen? Miksen tällä viimeisellä julkisuuden hetkellä valista petettyä väkijoukkoa?

Puolassa Brodnican kaupungissa olin vaiti – mutta ehkä siellä ei ymmärretä venäjää? Bialystokin kaduilla en huutanut sanaakaan – mutta ehkä tämä asia ei kuulu puolalaisille? Volkovyskin asemalla en päästänyt ääntäkään – mutta asemahan oli kovin autio. Minskin aseman laituria harpoin näiden roistojen kanssa aivan kuin mitään ei olisi tapahtunut – mutta asemarakennushan oli raunioina. Ja nyt ohjaan SMERSHin miehet metroon, rengaslinjan Valko-Venäjän aseman valkokupoliseen pyöreään ylähalliin, joka on tulvillaan sähkövaloa, ja kaksilla rinnakkaisilla liukuportailla meitä vastaan nousee tiuhassa seisovia

moskovalaisia. He näyttävät katsovan minuun! Loputtomana nauhana heitä virtaa tietämättömyyden syvyyksistä säteilevää kupolia kohti minua vastaan – saadakseen edes yhden totuuden sanan. Miksi siis olen vaiti??!...

Jokaisellahan on aina tusina siloisia syitä, miksi hän oli oikeassa kun ei uhrautunut.

Jotkut luottavat yhä onnelliseen ratkaisuun ja pelkäävät huudollaan tuhoavansa sen (mehän emme saa tietoja tuonpuoleisesta maailmasta, mehän emme tiedä, että vangitsemisen hetkestä eteenpäin kohtalomme on jo ratkaistu pahimman mahdollisuuden mukaisesti ja ettei sitä enää voi pahentaa). Toiset eivät ole vielä kyllin kypsiä tiedostamaan käsitteitä, joita väkijoukolle huutamiseen sisältyy. Sillä vain vallankumouksellisellahan ovat iskulauseet huulilla, ja ne purkautuvat itsestään julki. Mistäpä siivolla mihinkään sekaantumattomalla pieneläjällä niitä olisi? Hän yksinkertaisesti EI TIEDÄ, MITÄ huutaa. Ja viimein on lisäksi ihmislaji, joiden rinta on liian täysi, joiden silmät ovat nähneet liikaa, että tuon järvellisen voisi humauttaa muutamalla sekavalla huudolla.

Mutta minä – minun vaikenemiseeni on vielä yksi syy: minä olen vaiti siksi, että noita moskovalaisia, jotka täyttävät kahden liukuportaan askelmat, on yhtä kaikki liian vähän! L i i a n v ä h ä n ! Täällä minun huutoni kuulisi kaksisataa, kaksi kertaa kaksisataa ihmistä – entä loput kaksisataa miljoonaa?... Olen hämärästi aavistavinani, että joskus vielä huudan kahdellesadalle miljoonalle...

Ja liukuportaat kuljettavat minua – tuppisuuta – vastustamattomasti hornan kitaan.

Ja myös Ohotnyi rjadin luona olen vaiti.

Enkä huuda Metropolin edustallakaan.

Enkä Lubjankan Golgatan aukiolla huido käsilläni...

Minun vangitsemiseni oli varmasti muodoltaan kaikkein helpoin ajateltavissa oleva. Se ei temmannut minua lähimpieni syleilystä eikä riuhtaissut meille rakkaasta kodin elämästä. Veltossa Euroopan helmikuussa se sieppasi minut Itämeren suuntaan työntyvästä kapeasta nuolesta, alueelta jossa me saarrostimme saksalaisia tai he saarrostivat meitä, ja riisti minulta vain tutun patteriston sekä kolmen viimeisen sotakuukauden näyt.

Prikaatinkomentaja kutsui minut komentopaikkaan ja jostakin syystä pyysi minun pistooliani. Minä annoin osaamatta epäillä mitään kieroutta, ja äkkiä nurkassa olevasta jännittyneen liikkumattomasta upseerijoukosta juoksi kaksi vastavakoilun miestä. Muutamalla loikkauksella he tulivat huoneen poikki, sitten neljä kättä hamuili yhtä aikaa lakkini tähteä, olkalaattojani, komentohihnaani ja karttalaukkuani ja miehet huudahtivat dramaattisesti:

– Olette vangittu!!

Oli kuin minut olisi valeltu kuumalla ja lävistetty päästä jalkoihin, enkä minä keksinyt älykkäämpää kysymystä kuin:

– Minäkö? Mistä syystä?!...

Vaikka tähän kysymykseen ei ole vastausta, hämmästyttävintä on, että – minä

sain vastauksen! Tämä kannattaa mainita vain siksi, että se poikkeaa niin kovasti meidän käytännöstämme. Tuskin SMERSHin miehet olivat saaneet minut puhdistetuksi – karttalaukun myötä he takavarikoivat poliittiset kirjalliset mietelmäni – ja ryhtyneet saksalaisten kranaattien räjähtelystä ja ikkunaruutujen helinästä masentuneina kiireesti tuuppailemaan minua ovea kohti, kun äkkiä kuulin minulle kohdistetun lujan puhuttelun. Kyllä! – minun ja tänne jäävien välille asettuneen aution hakkuun yli, hakkuun jonka raskaasti pudonnut sana »vangittu» oli kaatanut, yli ruttoisen viivan, jota äännähdyskään ei enää tohtinut ylittää, kantautuivat prikaatinkomentajan uskomattomat, satumaiset sanat:

– Solzhenitsyn. Tulkaa takaisin.

Ja minä tein rajun täyskäännöksen, tempauduin SMERSHin miesten otteesta ja harppasin takaisin prikaatinkomentajan eteen. En tuntenut häntä kovinkaan hyvin, hän ei ollut milloinkaan alentunut käymään tavallisia keskusteluja kanssani. Hänen kasvonsa olivat aina ilmaisseet minulle käskyjä, komentoja, kiukkua. Mutta nyt ne olivat mietteliään valoisat. Johtuiko se vastentahtoisesta osallisuudesta likaiseen työhön? Halusta asettua iänikuisen surkean alistumisen yläpuolelle? Kymmenen päivää aikaisemmin olin johtanut tiedustelupatterini miltei menetyksittä motista, johon hänen patteristonsa – kaksitoista raskasta tykkiä – jäi. Ja nyt oli leimalla varustetun paperilapun edessä sanouduttava minusta irti?

– Onko teillä ystävää Ensimmäisessä Ukrainan armeijaryhmässä? hän kysyi painokkaasti.

– Ei saa! ... Teillä ei ole oikeutta! vastavakoilun kapteeni ja majuri karjaisivat everstille. Nurkassa seisoskeleva esikuntaupseerien joukko kyyristyi pelästyneesti, aivan kuin he olisivat pelänneet joutuvansa vastaamaan prikaatinkomentajan ennenkuulumattomasta harkitsemattomuudesta (ja poliittisen osaston miehet valmistautuivat jo järjestämään *aineistoa* prikaatinkomentajasta). Mutta se riitti minulle: minä ymmärsin heti, että minut oli vangittu koulutoverin kanssa käymäni kirjeenvaihdon perusteella, ja tiesin miltä suunnalta vaara uhkasi minua.

Ja Zahar Georgievitsh Travkin olisi voinut lopettaa siihen! Vaan ei! Hän jatkoi puhdistautumista ja ryhdistäytymistä oman itsensä edessä, nousi pöydän takaa (milloinkaan aikaisemmin hän ei ollut noussut tervehtimään minua!), ojensi kätensä ruttoisen viivan yli minulle (hän ei ollut kertaakaan puristanut kättäni, kun olin vapaa!) ja puristaessaan kättäni mykän seurueen kauhuksi sanoi pelottomasti, selvästi, lämmin ilme aina muulloin kovilla kasvoillaan:

– Toivotan – teille – onnea – kapteeni!

Minähän en ollut enää kapteeni vaan paljastettu kansan vihollinen (sillä meillähän jokainen vangittu on heti vangitsemishetkestä myös täydellisesti paljastettu). Hän siis toivotti onnea – viholliselle? ...

Ruudut tärisivät. Saksalaisten ammusten räjähdykset raatelivat maata kahdensadan metrin päässä ja muistuttivat siitä, että *tätä* ei olisi voinut tapahtua siellä, syvemmällä maamme alueella, vakiintuneen elämän kuvun alla, vaan että se oli

mahdollista vain kaikille yhtäläisen kuoleman läheisyydessä, sen hengityksen vaikutuspiirissä.[1]

Tämä kirja ei ole oman elämän muistelemista. Siksi en ryhdykään kertomaan minun kertakaikkisen typerän vangitsemiseni äärimmäisen huvittavia yksityiskohtia. Sinä yönä SMERSHin miehet luopuivat lopullisesti toivosta ottaa selvää kartasta (he eivät olleet ikänä osanneet lukea karttaa) ja luovuttivat sen kohteliaasti minulle ja pyysivät neuvomaan kuljettajaa, mitä tietä armeijan vastavakoiluun oli ajettava. Toin itseni ja heidät vankilaan, ja kiitokseksi siitä jouduin tavallisen sellin asemesta eristysselliin. Mutta tuota saksalaisen maalaistalon komeroa, josta oli tehty tilapäinen eristysselli, ei käy sivuuttaminen.

Se oli pituudeltaan miehen mittainen, leveyssuunnassa kolme mahtui makaamaan ahtaasti, neljä puristuksissa. Minä olin juuri neljäs, joka tyrkättiin selliin puolen yön jälkeen, niin että lattialla makaavat kolme irvistivät minulle öljytuikun valossa ja tekivät tilaa. Niin meitä sitten oli tallotuilla oljilla oven luona kahdeksan saapasta ja neljä manttelia. Muut nukkuivat, minä hehkuin. Mitä itsevarmempi kapteeni olin ollut puoli vuorokautta varhemmin, sitä kipeämmältä tuntui asettua likistyksiin tämän komeron pohjalle. Pari kertaa pojat heräsivät kyljen puutumiseen, ja me käänsimme kylkeä yhtä aikaa.

Aamulla he heräilivät, haukottelivat, ryiskelivät, kokoilivat koipensa ja vetäytyivät kukin omaan nurkkaansa, tutustuminen alkoi.

– Mistä sinä täällä istut?

Mutta varuillaolon sumea tuulahdus sulki minut jo syleilyynsä SMERSHin myrkyllisissä suojissa, ja minä kummastelin yksinkertaisesti:

– Ei aavistustakaan. Eihän ne roistot sitä sano.

Mutta sellitoverini – panssarimiehet joilla oli mustat pehmeät kypärät – eivät salailleet. He olivat kolme rehtiä, kolme korutonta soturinsydäntä: ihmistyyppiä johon kiinnyin sodan aikana, koska itse olin sekä vaikeampi että huonompi luonne. Kaikki kolme olivat upseereita. Heidänkin olkalaattansa oli repäisty kiukkuisesti, siellä täällä törrötti lankainen liha. Nuhruisissa sotilaspuseroissa näkyivät vaaleat täplät irti ruuvattujen kunniamerkkien jäljiltä, kasvoissa ja käsivarsissa oli tummia ja punaisia arpia – haavoittumisien ja palohaavojen muistoja. Heidän pataljoonansa oli onnettomuudekseen tullut huollettavaksi tänne, samaan kylään, jossa 48. armeijan vastavakoilu SMERSH oleili. Hikoiltuaan toissapäiväisessä taistelussa he olivat eilen ryypänneet ja kylän laitamilla murtautuneet saunaan, jonne he olivat nähneet kahden simpsakan tytön menevän kylpemään. Poikien jalat hetkuivat humalasta, ja niin tytöt pääsivät puolipukeissa pakoon. Mutta toinen tytöistä ei ollutkaan kenen tahansa vaan armeijan vastavakoilun päällikön nainen.

Niin! Sotaa oli käyty Saksan maaperällä jo kolme viikkoa, ja kaikki me

[1] Merkillistä: ihminen VOI sittenkin olla ihminen! Travkin ei joutunut kärsimään. Meillä oli hiljattain sydämellinen tapaaminen, ensimmäisen kerran tutustuimme toisiimme. Hän on kenraali evp ja metsästysseuran tilintarkastaja.

tiesimme hyvin: saksalaiset tytöt sai raiskata ja sen jälkeen ampua, se oli melkein samaa kuin olisi taistelussa kunnostautunut. Jos tytöt olivat puolattaria tai meikäläisiä Venäjältä ajettuja venakoita, heitä voi ainakin ajella alastomina pellolla ja läiskiä reisille – hauska pila, ei muuta. Mutta koska tämä oli vastavakoilupäällikön »kenttävaimo», joku selustakersantti riuhtaisi oitis kiukkuisesti kolmelta rintamaupseerilta olkalaatat, jotka armeijaryhmän käskyllä oli heille vahvistettu, ja repi Korkeimman neuvoston Presidiumin myöntämät rintamerkit, ja nyt näitä sotureita, jotka olivat taivaltaneet läpi koko sodan ja ehkä jyränneet useampiakin vihollisen taisteluhautoja, odotti sotaoikeus, joka ilman heidän panssariaan ei olisi edes päässyt tähän kylään asti.

Sammutimme tuikun – muutenkin se oli polttanut meiltä kaiken hengitysilman. Oveen oli tehty postikortin kokoinen luukku, josta tunkeutui sisään epäsuora valo käytävästä. Sitten selliin *paiskattiin* viides mies, aivan kuin olisi pelätty, että päivän sarastamisen myötä olomme muuttuisi sellissä liian väljäksi. Tulokas harppasi sisään, hänellä oli uudenuutukainen puna-armeijalaisen mantteli ja niin ikään uusi lakki, ja kun hän asettui luukun eteen, näimme pystyn nenän ja raikkaat kasvot ja punaiset posket.

– Mistä sinä tulet, veli? Kuka sinä olet?

– Minä olen *tuolta* puolelta, hän vastasi reippaasti. – Vakoilija.

– Älä pelleile? me äimistyimme. (Että vakoilija itse sanoisi olevansa vakoilija – sellaista ei Sheininin eikä Turin veljesten kirjoissa ikänä ollut!)

– Kuka nyt sota-aikana pelleilisi! poika huokaisi järkevästi. – Kuinka sotavankeudesta pääsee kotiin? Neuvokaa te.

Tuskin hän ehti alkaa kertoa meille, miten saksalaiset olivat vuorokautta aikaisemmin kuljettaneet hänet rintaman yli, jotta hän vakoilisi täällä ja räjäyttelisi siltoja, ja miten hän meni suoraan lähimpään pataljoonaan antautumaan ja miten valvomisesta nääntynyt pataljoonankomentaja ei millään ottanut uskoakseen, että hän oli vakoilija, vaan lähetti lääkintätytön luo saamaan pillereitä, kun äkkiä saimme kokea uusia vaikutelmia:

– Käymälään! Kädet taakse! huuteli avoimelta ovelta vääpelinjässikkä, joka olisi mainiosti kelvannut kiskomaan 122:n millin tykkiä.

Maalaistalon pihaan oli jo asetettu konepistoolimiesten ketju, joka vartioi meille osoitettua liiterin taakse vievää polkua. Minä olin pakahtua kiukkuun, että joku vääpelimoukka uskalsi komentaa meitä, upseereita, viemään »kädet taakse», mutta panssarimiehet tottelivat, ja minä seurasin heitä. Liiterin takana oli pieni neliön muotoinen alue, jolta tallattu lumi ei ollut vielä sulanut. Se oli kauttaaltaan ihmisen ulosteläjien saastuttama, niin kaoottisesti ja tiuhasti, että oli melkoisen vaikea tehtävä löytää paikkaa, johon asettaa kaksi jalkaa ja kyykistyä. Yhtä kaikki me viisi hajaannuimme ja kyykistyimme kuka minnekin. Kaksi synkkää konepistoolimiestä suuntasi konepistoolinsa meihin kyykkijöihin, ja ennen kuin minuuttiakaan oli kulunut vääpeli hoputti kiivaasti:

– No, pitäkää kiirettä! Meillä paskotaan nopeasti!

Minun lähelläni kyykki yksi panssarimiehistä, kookas synkkä rostovilainen

yliluutnantti. Hänen kasvonsa olivat metallinpölystä tai savusta mustat, mutta toisessa poskessa oleva iso punainen arpi näkyi selvästi.

– Missä *teillä?* hän kysyi hiljaa osoittamatta pienintäkään halua kiirehtiä petroolinhajuiseen eristysselliin palaamista.

– Vastavakoilussa, SMERSHissä! vääpeli kajautti ylpeästi ja kovemmin kuin olisi ollut tarvis. (Vastavakoilun miehet pitivät kovasti tuosta sanasta, mauttomasta lyhenteestä, joka tuli sanoista »smert shpionam!» – kuolema vakoilijoille. Heidän mielestään se oli pelottava.)

– Mutta meillä paskotaan hitaasti, yliluutnantti vastasi mietteliäästi. Hänen kypäränsä oli luisunut taakse, päätä ei ollut vielä ajeltu paljaaksi. Vilpoinen tuuli hyväili miellyttävästi hänen jämerää rintamamiehen takamustaan.

– Missä *teillä?* vääpeli rääkäisi tarpeettoman kovaa.

– Puna-armeijassa, yliluutnantti vastasi hyvin rauhallisesti ja kyykystä mittaili tykinkiskojaraakkia katseellaan.

Sellaiset olivat ensimmäiset vankeuden henkäisyni.

II Viemärilaitoksemme historia

Kun nykyään haukutaan *yksilönpalvonnan mielivaltaa,* viitataan yhä uudelleen sitkeästi piinttyneisiin vuosiin 1937–38, ja niin alkaakin muistiin iskostua, että ei ENNEN eikä JÄLKEEN muka pantu istumaan – vuosina 1937–38 vain.

Vaikkei minulla ole tilastoa käsillä, en pelkää erehtyväni kun sanon: vuosien 1937–38 *virta* ei ollut ainoa eikä edes tärkein vaan kenties ainoastaan yksi kolmesta suurimmasta virrasta, jotka pullistelivat vankilaviemärimme synkkiä löyhkääviä putkistoja.

ENNEN sitä oli vuosien 1929–30 hyvinkin Ob-joen suuruinen virta, joka lykkäsi tundralle ja taigaan viitisentoista miljoonaa musikkaa (ellei enemmän). Mutta musikat olivat puhekyvytöntä ja kirjoitustaidotonta väkeä, he eivät kirjoitelleet valituksia eivätkä muistelmia. Heidän kanssaan tutkijat eivät rehkineet yökausia, heihin ei tuhlattu pöytäkirjoja – kyläneuvoston päätös riitti. Virta meni menojaan, imeytyi ikuiseen routaan, kaikkein kuumimmatkaan aivot eivät juuri muistele sitä. Ikään kuin se ei olisi haavoittanutkaan venäläisen omaatuntoa. Mutta sen pahempaa rikosta Stalinin tunnolla (meidän kaikkien tunnollamme) ei ollutkaan.

Ja MYÖHEMMIN tuli vuosien 1944–46 virta, hyvinkin Jenisein pituinen: viemäriputkia myöten juoksutettiin kokonaisia *kansallisuuksia* ja lisäksi miljoonia ja taas miljoonia (meidän syytämme!) sotavankeudessa olleita, jotka oli viety Saksaan ja jotka sitten palasivat. (Stalin poltti haavat, jotta ne olisivat rupeentuneet nopeasti, mutta myös estääkseen koko kansan ruumista saamasta levähtää, hengähtää, toipua.) Senkin virran väki oli enimmäkseen tavallista kansaa eikä kirjoitellut muistelmia.

Mutta vuoden 1937 virta tempasi mukaansa ja kuljetti Arkkipelagiin myös ihmisiä, joilla oli hyvä asema sekä puoluemenneisyys, sivistyneitä ihmisiä, ja heidän ympäriltään jäi kaupunkeihin runsaasti haavoittuneita – joista monet kynän käyttöön harjaantuneita! – ja nyt kaikki sitten kirjoittavat, puhuvat ja muistelevat: vuosi kolmekymmentäseitsemän! Kansan surun Volga!

Mutta jos Krimin tataarille, kalmukille tai tshetshenille mainitsee vuoden kolmekymmentäseitsemän, hän vain kohauttaa olkapäitään. Ja mitä Leningradille merkitsee vuosi kolmekymmentäseitsemän, kun sitä ennen oli ollut vuosi kolmekymmentäviisi? Ja eivätkö vuodet 1948–49 olleet *uusijoille* tai Baltian maiden asukkaille raskaampia? Ja jos mustasukkaiset ajanlaskun ja maantieteen harrastajat moittivat minua siitä, että jätin monia Venäjän jokia mainitsematta, niin onhan vankivirtojakin vielä mainitsematta, – edessä on monta sivua!

Loputkin virrat kyllä lähtevät virtaamaan.

Tiedetään että jokainen *elin* näivettyy käytön puutteessa.

Niinpä jos tiedämme, että kaiken elävän yläpuolelle asetetut ylistetyt *elimet* (ne itse käyttivät tätä tympeää nimitystä itsestään) eivät päästäneet ainoatakaan lonkeroaan näivettymään vaan päinvastoin kasvattivat niitä ja vahvistivat lihaksistoa, on helppo arvata, että niitä käytettiin KOKO AJAN.

Putkistoilla oli sykkeensä: paine oli vuoroin suunniteltua korkeampi, vuoroin alempi, mutta milloinkaan vankilakanavat eivät olleet tyhjillään. Veri, hiki ja virtsa – joiksi meidät oli puristettu – loiskuivat niissä koko ajan. Tämän viemärilaitoksen historia on taukoamattoman nielun ja virtaamisen historiaa, tulvan ja matalan veden vaiheet vain vuorottelivat, virran yhtyivät suuremmiksi tai pienemmiksi, lisäksi sivulta virtasi puroja, noroja ja pieniä vanoja ojista sekä vihdoin tipahteli yksittäisiä mukaan tempautuvia pisaroita.

Tuonnempana seuraava kronologinen luettelo, jossa mainitaan sekä miljoonista vangeista syntyneet virrat että muutaman kymmenen huomaamattomat purot, on vielä kovin puutteellinen ja köyhä, sitä rajoittaa minun kykyni tunkeutua menneisyyteen. Se kaipaa paljon täydennystä ihmisiltä, jotka tietävät ja ovat säilyneet hengissä.

Tässä luettelemisessa kaikkein vaikeinta on ALOITTAMINEN. Toisaalta siksi että mitä syvemmälle vuosikymmeniin tunkeudutaan, sitä vähemmän on jäljellä todistajia, puheet ovat vaienneet ja hämärtyneet, aikakirjoja ei ole tai ne ovat lukon takana. Toisaalta siksi ettei ole aivan oikeudenmukaista tarkastella tässä yhtenä jonona sekä poikkeuksellisen julmia vuosia (kansalaissota) että ensimmäisiä rauhan vuosia, joina olisi odottanut armeliaisuutta.

Mutta jo ennen kansalaissotaa nähtiin, ettei Venäjä – sen väestön rakenteen ollessa sellainen kuin se oli – tietenkään ollut kelvollinen sosialismiin, että se oli kauttaaltaan saastunut. Yksi diktatuurin ensimmäisistä iskuista osui kadetteihin[1] (jotka tsaarin aikana edustivat äärimmäisen vallankumouksellisuuden tartuntaa, proletariaatin valtakaudella äärimmäisen taantumuksellisuuden tartuntaa). Vuoden 1917 marraskuun lopulla Perustuslakia säätävän kokouksen ensimmäisellä ja pitämättä jääneellä istuntokaudella kadettipuolue julistettiin lainsuojattomaksi, ja sen jäsenten vangitsemiset alkoivat. Suunnilleen samoihin aikoihin alkoi »Perustuslakia säätävän kokouksen liiton» *istumaan paneminen* ja luotiin »sotilaiden yliopistojen» järjestelmä.

Vallankumouksen sisällön ja hengen perusteella on helppo arvata, että noina kuukausina Krestyt ja Butyrkit ja monet niiden kaltaiset provinssivankilat täyttyivät suurista pohatoista, tunnetuista yhteiskunnan johtohenkilöistä, kenraaleista ja upseereista sekä ministeriöiden ja koko valtiokoneiston virkamiehistä, jotka eivät täyttäneet uuden vallan määräyksiä. Tshekan ensimmäisiä operaatioi-

[1] Kadetit, alkukirjainlyhenne sanoista »konstitutsionnye demokraty» – perustuslailliset demokraatit (suom. huom.)

ta oli Koko Venäjän virkamiesten liiton lakkokomitean vangitseminen. Yhdessä NKVD:n ensimmäisistä kiertokirjeistä joulukuulta 1917 sanotaan: »Virkamiesten harjoittaman sabotaasin vuoksi ... osoitettava mahdollisimman suurta omatoimisuutta paikallistasolla, TURVAUDUTTAVA JOPA takavarikoimiseen, pakottamiseen ja vangitsemiseen»[1].

Ja vaikka V.I. Lenin vuoden 1917 lopulla »tiukan vallankumouksellisen järjestyksen» luomiseksi vaati »armottomasti tukahduttamaan juoppojen, huligaanien, vastavallankumouksellisten ja muiden henkilöiden yritykset lietsoa anarkiaa»[2], eli oletti juoppojen koituvan suurimmaksi vaaraksi Lokakuun vallankumoukselle, kun taas vastavallankumoukselliset tungeksivat jossakin kolmannella tilalla, hän yhtä kaikki asetti laajemmankin tehtävän. Artikkelissaan »Kuinka kilpailu on organisoitava» (tammikuun 7:s ja 10:s 1918) V.I. Lenin julisti yhteiseksi päämääräksi »Venäjän maan *puhdistamisen* kaikenlaisista vaarallisista hyönteisistä»[3]. Ja *hyönteisillä* hän tarkoitti paitsi kaikkia luokaltaan vieraita myös »työtä karttelevia työläisiä», esimerkiksi Pietarin puoluekirjapainon latojia. (Siinä nähdään ajan vaikutus. Nyt meidän on vaikea ymmärtääkään, kuinka työläiset heti diktaattoreiksi tultuaan oitis pyrkivät karttelemaan työtä, joka koitui heidän omaksi hyödykseen.) Sekä edelleen: »... missäpä suurkaupungin korttelissa, missäpä tehtaassa, missäpä kylässä ... ei olisi ... intellektuelleiksi itseään nimittäviä sabotaasintekijöitä?»[4] Siinä kirjoituksessaan Lenin tosin näki useita erilaisia hyönteisistä puhdistamisen muotoja: missä pannaan istumaan, missä pannaan siivoamaan käymälöitä, missä »vankeustuomion kärsimisen jälkeen annetaan keltaiset paperit», missä *ammutaan vetelehtijät*. Valinnan varaakin on: vankila »tai rangaistus kaikkein raskaimman lajin pakkotöissä»[5]. Samalla kun Vladimir Iljitsh tarkasteli ja ehdotteli rankaisemisen perussuuntaviivoja, hän esitti, että parhaiden puhdistamismenetelmien keksiminen asetettaisiin »kommuunien ja kyläyhteisöjen kilvoittelun kohteeksi».

Ei ole enää täydellisesti selvitettävissä, keitä tämä väljä määritelmä »hyönteiset» koski: Venäjän väestö oli liian epäyhtenäinen, siihen kuului erillisiä, aivan tarpeettomia ja nyt jo unohdettuja pieniä ryhmiä. Hyönteisiä olivat tietenkin zemstvojen jäsenet. Hyönteisiä olivat osuuskuntaväki. Kaikki talonomistajat. Runsaasti hyönteisiä oli myös kimnaasinopettajien keskuudessa. Kirkkojen seurakuntaneuvostoissa istui pelkkiä hyönteisiä, kirkkokuoroissa lauloivat hyönteiset. Hyönteisiä olivat kaikki papit ja varsinkin kaikki munkit ja nunnat. Mutta myös tolstoilaiset, jotka astuessaan neuvostovallan palvelukseen tai mennessään töihin sanokaamme rauteille kieltäytyivät antamasta sitovaa kirjallista vakuutusta, että puolustaisivat neuvostovaltaa *ase* kädessä, paljastivat niin ikään olevansa

[1] »Vestnik NKVD» (NKVD:n uutisia) 1917, n:o 1, s. 4

[2] Lenin, (venäjänkieliset) Kootut teokset, 5. painos, osa 35, s. 68

[3] m.t., s. 204

[4] m.t., s. 204

[5] m.t., s. 203

hyönteisiä (myöhemmin kuulemme esimerkin heidän tuomitsemisestaan). Rautateistä puheen ollen: erittäin paljon hyönteisiä oli piiloutunut rautatieläisen virkapukuun, niin että niitä oli pakko *nyppiä* ja välistä jopa *kopautella,* ja lennättimen työntekijät – hepä olivatkin jostakin syystä enimmäkseen paatuneita hyönteisiä, jotka eivät suhtautuneet myötämielisesti Neuvostoihin. Hyvää ei ole liioin sanottavissa Rautatieläisten liitosta eikä muistakaan ammattiliitoista, jotka usein olivat tupaten täynnä työväenluokkaan vihamielisesti suhtautuvia hyönteisiä.

Jo niistä ryhmistä, jotka mainitsin, kasvaa valtava määrä – usean vuoden puhdistustyön tulos.

Ja kuinka paljon onkaan kaikenlaisia kirottuja intellektuelleja, juurettomia ylioppilaita, kaikenmoisia tyyppejä, totuuden etsijöitä ja pyhiä hulluja, joista jo Pietari Suuri pyrki puhdistamaan Venäjän ja jotka aina ovat komean tiukan Hallinnon tiellä?

Ja tämän sanitaarisen puhdistustyön tekeminen olisikin ollut mahdotonta – päälle päätteeksi sota-ajan olosuhteissa – jos olisi turvauduttu vanhentuneisiin oikeudenkäyntimuotoihin ja juridisiin normeihin. Niinpä omaksuttiinkin aivan uusi muoto: *lakiin perustumaton rankaisu,* ja tämän epäkiitollisen työn sälytti uhrautuvasti harteilleen Tsheka, Vallankumouksen Vartiomies, ihmiskunnan historian ainoa rankaisuelin, jossa samoihin käsiin keskitettiin: varjostaminen, vangitseminen, tutkiminen, syytteen nostaminen, tuomitseminen ja *päätöksen* täytäntöönpano.

Vallankumouksen voiton jouduttamiseksi myös kulttuurin alueella ryhdyttiin vuonna 1918 ravistelemaan ja pudistelemaan pyhimysten jäännöksiä ja takavarikoimaan kirkon tavaroita. Ryöstettyjen kirkkojen ja luostareiden puolesta leimahteli kansannousuja. Siellä täällä kirkonkellot mäikyivät hälytyssoittoja, ja kristikansa tuli juosten, jotkut seiväs kädessä. Luonnollisesti jouduttiin joitakuita heti paikalla *panemaan seinää vasten* ja joitakuita vangitsemaan.

Pohtiessamme nyt vuosia 1918–20 kohtaamme pulman: onko vankivirtoihin sisällytettävä kaikki nekin, joita ei viety vankilan selliin asti vaan jotka *paukautettiin* sitä ennen? Ja mihin sarakkeeseen on vietävä kaikki ne, jotka köyhälistökomiteat *poistivat* kyläneuvoston portaiden vieressä tai takapihalla? Entä salaliittoihin osallistuneet – ehtivätkö he laskea jalkansa Arkkipelagin kamaralle vai eivätkö ehtineet? Eivätkö he siis kuulu tutkimuksemme piiriin? Ja salaliittojahan paljastettiin tertuittain, jokaisessa kuvernementissa oli omansa (Rjazanissa kaksi, Kostromassa, Vishni Volotshokissa ja Velizhissä yksi, Kievissä ja Moskovassa useita, Saratovissa, Tshernigovissa, Astrakanissa, Seligerissa, Smolenskissa ja Bobruiskissa yksi, Tambovissa ratsuväen salaliitto, Tshembarskissa, Velikie Lukissa, Mstislavissa ja muualla). Sivuutamme kuuluisien kapinoiden (Jaroslavl, Murom, Rybinsk, Arzamas) kukistamisen ja toteamme, että joistakin tapahtumista tiedämme vain nimen – esimerkiksi Kolpinon ampumiset kesäkuussa 1918. Mitä se on? Keitä? ... Ja mihin merkitään?

Niin ikään melkoisen vaikeaa on ratkaista: tähänkö – vankivirtoihin – vai

kansalaissodan taseeseenko on vietävä kymmenet tuhannet *panttivangit,* rauhalliset ihmiset, joita henkilökohtaisesti ei syytetty mistään ja joiden nimiäkään ei merkitty muistiin vaan jotka poimittiin tuhottaviksi vihollisen tai kapinoivien joukkojen pelotukseksi tai koston vuoksi? Vuoden 1918 elokuun 30. päivän jälkeen NKVD antoi määräyksen kentälle »välittömästi vangita *kaikki* oikeistoeserät ja porvariston ja upseeriston piiristä ottaa *huomattavan määrän panttivankeja*»[1]. (Entäpä jos esimerkiksi Aleksandr Uljanovin ryhmän tekemän attentaatin jälkeen ei olisikaan vangittu vain ryhmän jäseniä vaan olisi vangittu lisäksi *kaikki* Venäjän ylioppilaat ja *huomattava määrä zemstvojen ihmisiä?*) 15.2.1919 Puolustusneuvosto – jonka puheenjohtaja ilmeisesti oli Lenin? – päätti ehdottaa, että Tsheka ja NKVD ottaisi panttivangeiksi *talonpoikia* niiltä alueilta, joilla rautateiden puhdistamista lumesta »ei tehdä aivan tyydyttävästi». Niin että »jos rataa ei pidetä puhtaana lumesta, heidät ammutaan»[2]. Kansankomissaarien neuvoston päätöksellä sallittiin vuoden 1920 lopulla myös sosiaalidemokraattien ottaminen panttivangeiksi.

Mutta jopa siinäkin tapauksessa, että tarkkailemme ahtaasti vain tavanomaisia vangitsemisia, meidän on pakko panna merkille, että jo vuoden 1918 keväästä lähti valumaan sosialistipettureiden vuosien pituinen keskeytyksetön virta. Kaikki nuo puolueet – eserät, mensevikit, anarkistit ja kansansosialistit – olivat vuosikymmenten ajan vain tekeytyneet vallankumouksellisiksi, piiloutuneet naamion taakse: pakkotöihinkin he olivat menneet vain teeskentelyn vuoksi. Ja vasta vallankumouksen rajussa menossa näiden sosiaalipettureiden porvarillinen olemus paljastui. Heidän vangitsemisensahan oli aivan luonnollista! Pian kadettien jälkeen, Perustuslakia säätävän kokouksen hajottamisen jälkeen ja Preobrazhenskin rykmentin ja muiden osastojen aseista riisumisen jälkeen alettiin vähin erin ja aluksi pikku hiljaa ottaa myös eserriä ja mensevikkejä. Vuoden 1918 kesäkuun 14. päivästä, jona heidät erotettiin kaikista neuvostoista, heidän vangitsemisensa alkoi sujua tiuhemmin ja päättävämmin. Heinäkuun 6. päivästä samaa tietä pantiin menemään myös vasemmistoeserät, jotka kavalammin ja kauemmin olivat tekeytyneet proletariaatin ainoan johdonmukaisen puolueen liittolaisiksi. Sen jälkeen ei tarvittu muuta kuin että jollakin tehtaalla tai jossakin kaupungissa esiintyi työläislevottomuuksia, tyytymättömyyttä tai lakkoilua (niitä oli paljon jo vuoden 1918 keväällä, ja vuoden 1921 maaliskuussa ne sitten vavisuttivat Pietaria ja Moskovaa ja viimein Kronstadtia ja pakottivat siirtymään NEPiin), niin samanaikaisesti rauhoittelemisen, myönnytysten ja työläisten oikeutettuihin vaatimuksiin suostumisen kanssa Tsheka sieppasi vaivihkaa öisin mensevikkejä ja eserriä levottomuuksien tosiasiallisina aiheuttajina. Vuoden 1918 kesällä sekä vuoden 1919 huhtikuussa ja lokakuussa vangittiin rutkasti anarkisteja. Vuonna 1919 vangittiin eserrien keskuskomitean koko käsillä oleva osa, joka sitten istui Butyrkissa vuoteen 1922 eli oikeudenkäyntiinsä asti. Samana vuonna (1919)

[1] Vestnik NKVD, 1918 n:o 21–22 s. 1

[2] Dekrety sovetskoi vlasti (Neuvostovallan dekreettejä), osa 4, Moskova 1968, s. 627

huomattava Tshekan mies Lacis kirjoitti mensevikeistä: »Lievästi sanoen tuollaiset ihmiset ovat tiellämme. Juuri siksi poistammekin heidät tieltämme, etteivät he pyörisi jaloissamme ... Me telkeämme heidät hiljaiseen paikkaan, Butyrkiin, jossa he saavat istua, kunnes työn taistelu pääomaa vastaan on ohi»[1]. Samana vuonna 1919 vangittiin myös puolueettoman työläiskongressin edustajat (josta syystä kongressi jäikin pitämättä)[2].

Jo vuonna 1919 tajuttiin myös ulkomailta palaavien venäläisten epäilyttävyys: miksi? missä tehtävissä? Ja niinpä vangittiin myös (Ranskassa toimineen) venäläisen sotilasretkikunnan Venäjälle palaavat upseerit.

Vuonna 1919 leviteltiin verkkoja laajalti sekä todellisten salaliittojen että muka-salaliittojen ympärille (»Kansallinen keskus», Sotilaiden salaliitto) ja Moskovassa, Pietarissa ja muissa kaupungeissa ammuttiin *luetteloiden mukaan* (eli siis vapaita kansalaisia vietiin suoraan teloitettaviksi) sekä yksinkertaisesti haravoitiin vankiloihin sivistyneistöä, niin sanottuja *kadettien lähellä olevia.* Entä mitä merkitsee »kadettien lähellä oleva»? *Ei* monarkistinen *eikä* sosialistinen eli: kaikki tieteen, yliopistojen, taiteen ja kirjallisuuden piirit sekä lisäksi kaikki insinöörit. Radikaaleja kirjailijoita ja sosialismin jumaluusoppineita ja teoreetikkoja lukuun ottamatta koko muu sivistyneistö – 80 % siitä – oli »kadettien lähellä olevaa». Tähän ryhmään kuului Leninin mielestä esimerkiksi Korolenko – »surkea pikkuporvari, porvarillisten ennakkoluulojen vanki»[3], »tällaisille 'lahjakkuuksille' ei ole pahitteeksi istua pari viikkoa vankilassa»[4]. Erillisistä vangittujen ryhmistä tiedämme Gorkin vastalauseiden perusteella. 15.9.1919 Iljitsh vastaa hänelle: ». . . on selvää, että siinäkin on tapahtunut erehdyksiä», mutta: »Mokomakin onnettomuus, ajatella! Mokomakin vääryys!» Ja hän neuvoo Gorkia olemaan »haaskaamatta aikaansa lahonneiden intellektuellien nyyhkytyksille»[5].

Tammikuussa 1919 määrättiin elintarvikkeiden luovutuspakko ja muodostettiin elintarvikeyksiköitä huolehtimaan keruusta. Ne kohtasivat kaikkialla maaseudun vastarinnan – sekä itsepäisen torjuvan että rajun väkivaltaisen. Myös tämän vastarinnan tukahduttaminen aiheutti kahden vuoden aikana runsaan vangittujen virran (kun paikalla ammuttuja ei oteta huomioon).

Sivuutamme tässä tieten tahtoen kokonaan Tshekan, Erikoisosastojen ja Vallankumousoikeuksien jauhatuksen suurimman osan, joka liittyi rintamalinjojen liikkumiseen, kaupunkien ja alueiden valtaamiseen. Sama NKVD:n 30.8.1918 päivätty ohje suuntasi ponnistelut »kaikkien valkokaartitoimintaan sekaantuneiden ehdottomaan ampumiseen». Mutta välistä joutuu ymmälle: miten vetää rajan oikein? Jos vuoden 1920 kesällä, kun kansalaissota ei ollut vielä kokonaan eikä

[1] M.J. Lacis: »Dva goda borby na vnutrennem fronte» (Kaksi vuotta taistelua sisäisellä rintamalla) Yleistajuinen katsaus Tshekan toimintaan. Moskova 1920, s. 61

[2] m.t., s. 60

[3] Lenin, Kootut, osa 51, ss. 47–48

[4] m.t., s. 48

[5] m.t., s. 49

kaikkialla ohi mutta Donilla oli jo päättynyt, juuri sieltä – Rostovista ja Novotsherkasskista – lähetetään runsaasti upseereja Arkangeliin ja sieltä edelleen proomuilla Solovetskiin (useita proomullisia kerrotaan hukutetun Vienan mereen niin kuin muuten myös Kaspian mereen), niin onko tämä vielä kansalaissotaa vai jo rauhanomaisen rakentamisen alkua? Jos Novotsherkasskissa samana vuonna teloitetaan ampumalla raskaana oleva upseerin vaimo miehensä piilottelemisesta, niin mihin kategoriaan se on merkittävä?

Vuoden 1920 toukokuulta tunnetaan keskuskomitean päätös »selustassa tapahtuvasta tuholaistoiminnasta». Kokemuksesta tiedämme, että jokainen tällainen päätös on impulssi uudelle yleiselle vankien virralle, näkyvä merkki tällaisesta virrasta.

Erityinen hankaluus (mutta myös erityinen etu!) kaikkien näiden virtojen organisoimisessa oli ennen vuotta 1922 rikoslain puuttuminen, rikoslakien järjestelmän täydellinen puuttuminen. Vain pelkkä vallankumouksellinen oikeustaju (mutta aina erehtymätön!) ohjasi noutajia ja viemärityöntekijöitä: keitä *viedä* ja mitä heille tehdä.

Tässä katsauksessa ei seurata kriminaalirikollisten virtoja, ja siksi muistutamme vain, että kaikkinaiset hallinnon, laitosten ja lakien uudelleen järjestelyssä ilmenneet onnettomuudet ja puutteellisuudet olivat omiaan lisäämään varkauksien, ryöstöjen, väkivallantekojen, lahjomisten sekä jälleenmyynnin (keinottelun) määrää. Vaikka nämä kriminaalirikokset eivät olleetkaan niin vaarallisia Tasavallan olemassaololle, niitäkin vainottiin osaksi, ja nämä vankien virrat kasvattivat vastavallankumouksellisten virtoja. Oli luonteeltaan aivan poliittistakin *keinottelua,* mikä ilmenee Leninin 22.7.1918 allekirjoittamasta kansankomissaarien neuvoston dekreetistä: »Tasavallan monopolin alaisten elintarvikkeiden ammattimaiseen myymiseen ja ostamiseen tai säilyttämiseen myymistarkoituksessa syyllistyneet (mikäpä muu onkaan viljelijän ammatti kuin ammatikseen tallettaa viljaa myymistarkoituksessa?? – A.S.) ... *vähintään* 10 vuodeksi vankeuteen sekä kaikkein raskaimpiin pakkotöihin ja menettämään *kaiken* omaisuutensa».

Tuosta kesästä väkisin valjastettu maaseutu luovutti satonsa vuodesta vuoteen korvauksetta. Se synnytti talonpoikaiskapinoita[1] ja siis myös niiden tukahduttamisia ja uusia vangitsemisia. Vuodelta 1920 tiedämme (emme tiedä ...) oikeudenkäynnin »Siperian talonpoikien liittoa» vastaan, ja saman vuoden (1920) lopulla tapahtui myös Tambovin talonpoikaiskapinan ennaltaehkäisevä tukahduttaminen. (Siellä ei pidetty oikeudenkäyntiä.)

Mutta suurimmat väestönpoistot Tambovin kuvernementin kylistä ajoittuivat vuoden 1921 kesäkuuhun. Eri puolille Tambovin kuvernementtia rakennettiin keskitysleirejä kansannousuun osallistuneiden talonpoikien perheitä varten. Avoimet peltotilkut ympäröitiin pylväillä ja piikkilangoilla ja jokaista perhettä, jonka päämiehen epäiltiin osallistuneen kansannousuun, pidettiin leirissä kolme viikkoa.

[1] »Kansan työteliäin osa on kitketty juurineen» (Korolenko kirjeessään Gorkille 10.8.1921).

Ellei mies noiden kolmen viikon aikana ilmaantunut hengellään lunastamaan perhettään, se karkotettiin[1].

Jo aikaisemmin – vuoden 1921 maaliskuussa – kapinaan nousseen Kronstadtin matruusit ammuttuja lukuun ottamatta oli lähetetty Pietari-Paavalin linnoituksen Trubetskoin bastionin kautta Arkkipelagin saarille.

Vuosi 1921 alkoi Tshekan käskyllä numero 10 (8.1.1921): »Porvariston suhteen rankaisutoimenpiteitä kovennettava!» Nyt kun kansalaissota oli päättynyt, rankaisutoimenpiteitä ei lievennetty vaan niitä *kovennettiin!* Miltä tämä näytti Krimillä, sen on Voloshin tallettanut meille eräillä runoillaan.

Vuoden 1921 kesällä vangittiin Yhteiskunnallinen komitea nälkää näkevien auttamiseksi (Kuskova, Prokopovitsh, Kishkin ym.), joka pyrki pysäyttämään ennennäkemättömän nälänhädän leviämisen Venäjällä. Nämä ruokkivat kädet eivät näet olleet o i k e a t, joiden olisi voinut sallia ruokkivan nälkäänäkeviä. Komitean armahdettu puheenjohtaja, kuolemaisillaan oleva Korolenko luonnehti komitean hajoittamista »pahimman luokan poliittiseksi kyynisyydeksi, hallituksen poliittiseksi kyynisyydeksi» (kirje Gorkille 14.9.1921). (Lisäksi Korolenko muistuttaa meitä vuoden 1921 vankilan oleellisesta erikoispiirteestä: »Se on lavantaudin läpitunkema.» Tämän vahvistavat Skripnikova ja muut silloin istuneet.[2])

Samana vuonna (1921) vangittiin myös *ylioppilaita* (esimerkiksi Timirjazevin akatemia, E. Dojarenkon ryhmä) »komennon arvostelemisesta» (ei julkisesti vaan suppean piirin keskusteluissa). Näitä tapauksia oli näköjään vielä verraten vähän, koska Menzhinski ja Jagoda kuulustelivat mainittua ryhmää itse.

Edelleen vuonna 1921 laajennettiin ja tehostettiin muiden puolueiden jäsenten vangitsemisia. Varsinaisestihan Venäjän kaikki poliittiset puolueet – voittanutta lukuun ottamatta – oli jo haudattu. (Joka toiselle kuoppaa kaivaa!) Mutta jotta puolueiden hajoaminen olisi lopullinen, näiden puolueiden jäsenten oli hajottava, näiden jäsenten ruumiiden oli hajottava.

Yksikään Venäjän valtakunnan kansalainen, joka oli tullut liittyneeksi muuhun puolueeseen kuin bolsevikkeihin, ei enää voinut välttää kohtaloaan, hän oli tuomittu tuhoutumaan (ellei ehtinyt kaiken sortumisen lankkusiltoja pitkin juosta kommunistien puolelle niin kuin Maiski ja Vyshinski). Häntä ei ehkä vangittu ensi vaiheessa, hän saattoi elää (vaarallisuutensa asteen mukaan) vuoteen 1922 tai 1932 tai jopa vuoteen 1937, mutta luettelot olivat tallessa, vuoro lähestyi, vuoro tuli, hänet vangittiin tai kutsuttiin vain ystävällisesti ja esitettiin yksi ainoa kysymys: oliko hän kuulunut ... vuodesta ... vuoteen? (Myös hänen vihamielisestä toiminnastaan kyseltiin, mutta ensimmäinen kysymys ratkaisi kaiken, mikä

[1] Aikakauslehti »Voina i revoljutsija» (Sota ja vallankumous) 1926, n:o 7–8 ja Tuhatshevski: »Borba s kontrrevoljutsionnymi vostanijami» (Taistelu vastavallankumouksellisia kapinoita vastaan).

[2] Korolenko kirjoitti Gorkille (29.6.1921): »Aikanaan historia on paneva merkille, että bolsevikkien vallankumous terrorisoi vilpittömiä vallankumouksellisia ja sosialisteja samoilla menetelmillä kuin tsaarin komento.

nyt vuosikymmeniä myöhemmin on aivan selvää.) Jatkossa kohtalot saattoivat vaihdella. Jotkut joutuivat suoraan johonkin tsaarin ajan maineikkaista keskusvankiloista (keskusvankilat olivat onneksi säilyneet, ja eräät sosialistit päätyivät peräti ennestään tuttuihin selleihin ennestään tuttujen vartijoiden vahdittaviksi). Toisille tarjottiin matkaa karkotukseen – eihän toki pitkäksi aikaa, pariksi kolmeksi vuodeksi. Joitakuita käsiteltiin vieläkin pehmeämmin: annettiin vain *miinus* (niin ja niin monta kaupunkia), kehotettiin valitsemaan *itse* asuinpaikkakuntansa ja sitten kiltisti asumaan tiukasti sillä paikkakunnalla ja odottelemaan GPU:n käskyä.

Tämä operaatio venyi usealle vuodelle, sillä sen tärkein edellytys oli hiljaisuus ja huomaamattomuus. Tärkeää oli ehdottomasti puhdistaa Moskova, Pietari, satamat, teollisuuskeskukset ja sitten myös provinssi kaikista muiden lajien sosialisteista. Se oli valtava äänetön pasianssi, jonka säännöt olivat aivan käsittämättömät aikalaisille ja jonka hahmon me pystymme vasta nyt erottamaan. Jonkun kaukonäköinen järki suunnitteli sen, jonkun huolelliset kädet tekivät työtä hetkeksikään lakkaamatta, sieppasivat kortin, joka oli maannut yhdessä kasassa kolme vuotta, ja siirsivät sen pehmeästi toiseen kasaan. Joku joka oli istunut keskusvankilassa siirrettiin karkotukseen (ja jonnekin kauemmaksi), »miinuksessa» elänyt lähetettiin karkotukseen (mutta »miinuksen» näköpiirin ulkopuolelle), korkotuksesta uuteen karkotukseen ja sitten jälleen keskusvankilaan (nyt toiseen). Kärsivällisyys, rajaton kärsivällisyys oli pasianssin panijan hallitseva piirre. Ja mekastamatta, parkumatta muiden puolueiden ihmiset vähitellen hiertyivät pois, menettivät kaikki siteensä ihmisiin ja paikkoihin, jossa heidät ja heidän vallankumouksellinen toimintansa oli aikaisemmin tunnettu, ja tällä tavalla huomaamattomasti ja vääjäämättömästi valmistauduttiin tuhoamaan ne, jotka aikoinaan olivat jyrisseet ylioppilaiden kokouksissa ja ylväästi kalistelleet tsaarin kahleita.

Tässä operaatio Suuressa Pasianssissa hävitettiin vanhojen poliittisten vankien enemmistö, sillä juuri eserät ja anarkistit olivat saaneet tsaarin ajalla kaikkein raskaimmat tuomiot, vanha vankikansa koostui juuri heistä – ei suinkaan sosiaalidemokraateista.

Tuhoamisen vuorojärjestys oli kuitenkin oikeudenmukainen: 1920-luvulla heille tarjottiin allekirjoitettavaksi paperia, jossa he sanoutuivat irti puolueestaan ja sen ideologiasta. Jotkut kieltäytyivät ja siitä syystä luonnollisesti joutuivat tuhoamisen ensimmäiseen vuoroon. Toiset allekirjoittivat tällaisen irtisanoutumisen ja pidensivät näin elämäänsä muutamalla vuodella. Mutta heidänkin vuoronsa tuli vääjäämättömästi, vääjäämättömästi katkesi heidänkin kaulansa.[1]

[1] Välistä tulee lukeneeksi lehdistä artikkeleita, jotka panevat ravistelemaan päätään hämmästyksestä. Izvestija 24.5. 1959: Vuoden kuluttua Hitlerin valtaan tulosta Maximilian Hauke vangittiin kuulumisesta ... ei mihin tahansa puolueeseen vaan nimenomaan kommunistiseen puolueeseen. Tuhottiinko hänet? Ei, hänet tuomittiin k a h d e k s i vuodeksi. Sen jälkeen annettiin tietenkin uusi tuomio? Ei, hänet vapautettiin. Ota siitä sitten selvä! Myöhemmin mies eli hissukseen ja rakenteli maanalaista järjestöä, johon kirjoitus hänen pelottomuudestaan liittyikin.

Vuoden 1922 keväällä Vastavallankumouksen ja keinottelun vastaisen taistelun erikoiskomissio eli Tsheka, jonka nimi oli vastikään muutettu GPU:ksi, päätti puuttua kirkollisiin asioihin. Oli tehtävä myös »kirkollinen vallankumous» – vaihdettava kirkon aikaisempi johto sellaiseen, joka kuuntelisi vain toisella korvallaan taivasta ja toisella Lubjankaa. Tähän rooliin lupautuivat elävän kirkon kannattajat, mutta ilman ulkopuolista apua he eivät kyenneet ottamaan kirkon aparaattia haltuunsa. Niinpä vangittiinkin patriarkka Tihon ja järjestettiin kaksi äänekästä oikeudenkäyntiä ampumisineen: Moskovassa patriarkan paimenkirjeen levittäjiä vastaan, Pietarissa metropoliitta Venjaminia vastaan, joka häiritsi kirkollisen vallan siirtymistä elävän kirkon kannattajille. Siellä täällä kuvernementeissa ja uezdeissa vangittiin metropoliittoja ja arkkipiispoja, ja niin kuin aina isoja kaloja seurasivat pienten kalojen parvet: papit, munkit ja diakonit, joista ei kerrottu lehdissä. Ne jotka eivät vannoneet uskollisuutta elävän kirkon elähdyttävälle innolle vangittiin.

Kirkonmiehet olivat päivittäisen saaliin pakollinen osa, heidän hopeanharmaita päitään vilahteli jokaisessa Solovetskiin menevässä vankikuljetuksessa.

1920-luvun alussa vietiin myös teosofi-, mystikko- ja spiritistiryhmiä (kreivi Palenin ryhmä piti pöytäkirjaa keskusteluista henkien kanssa), uskonnollisia yhdistyksiä sekä Berdjaevin piirin filosofeja. Ohimennen hajotettiin ja pantiin istumaan myös »Idän katolilaiset» (Vladimir Solovjevin kannattajat) sekä A.I. Abrikosovan ryhmä. Tavalliset katolilaiset – puolalaiset *ksiadzit* – istahtivatkin sitten jotenkin itsestään.

Uskonnon perusteellinen hävittäminen tästä maasta, päämäärä joka kautta 1920- ja 30-lukujen oli GPU-NKVD:n tärkeimpiä, oli kuitenkin saavutettavissa vain itse uskovaisten ortodoksien vangitsemisilla. Munkkeja ja nunnia, jotka olivat niin mustanneet vanhan Venäjän elämän, vietiin ja pantiin istumaan ja karkotettiin intensiivisesti. Myös kirkon aktiiveja vangittiin ja tuomittiin. Renkaat laajenivat yhä: viimein haalittiin tavallisia uskovaisia maallikoita ja vanhoja ihmisiä, varsinkin naisia, jotka uskoivat lujemmin ja joita sitten karkotuspaikoissa ja leireissä vuosikaudet nimitettiin *nunniksi.*

Tosin katsottiin, että heitä ei muka vangittu eikä tuomittu varsinaisesti heidän uskonsa vuoksi vaan vakaumuksen julistamisesta ääneen ja lastensa kasvattamisesta tässä hengessä. Eli niin kuin Tanja Hodkevitsh kirjoitti:

»Rukoilla voit toki *vapaasti*
mutta . . . niin että vain Jumala kuulee.»

(Tästä runosta hän sai kymmenen vuotta.) Ihminen uskoo tietävänsä henkisen totuuden, ja se hänen on salattava – omilta lapsiltaan!! Lasten kasvattaminen uskovaisiksi alettiin 1920-luvulla luokitella 58–10:ksi eli vastavallankumoukselliseksi agitaatioksi! Oikeudessa tosin annettiin vielä tilaisuus sanoutua irti uskonnosta. Oli tapauksia – harvoja – joissa isä sanoutui irti ja jäi kasvattamaan lapsia mutta perheen äiti lähti Solovetskiin (kaikkina noina vuosikymmeninä naiset ovat osoittaneet suurempaa uskon lujuutta). Kaikille uskonnollisille annettiin *kymppi,* joka silloin oli korkein tuomio.

(Puhdistettaessa suuria kaupunkeja tulevaa puhdasta yhteiskuntaa varten niinä vuosina – varsinkin vuonna 1927 – »nunnien» seassa lähetettiin Solovetskiin myös prostituoituja. Syntisen maallisen elämän harrastajille annettiin helpon pykälän perusteella *kolme vuotta.* Vankikuljetusten, kauttakulkuvankiloiden ja itse Solovetskin olosuhteet eivät estäneet heitä hilpeällä ammatillaan hankkimasta tuloja päällystöltä ja saattovartion sotilailta, ja painava matkalaukku kantamuksenaan nuo naiset palasivat kolmen vuoden kuluttua lähtöpisteeseensä. Uskovaisilta taas paluutie lasten luo ja kotiseudulle oli suljettu ikiajoiksi.)

Jo 1920-luvun alussa ilmaantui myös puhtaasti kansallisia virtoja, jotka olivat vielä alueellisestikin vähäisiä, saati sitten venäläisen mittapuun mukaan: Azerbaidzhanin mussavatistit, Armenian dashnakit, Gruusian mensevikit ja turkmeeni-basmatshit, jotka vastustivat neuvostovallan tuloa Keski-Aasiaan (Keski-Aasian ensimmäiset työläisten, talonpoikien ja sotilaiden neuvostot koostuivat enimmäkseen venäläisistä, ja ne tulkittiin Venäjän vallaksi). Vuonna 1926 vangittiin koko sionistinen Hehalutz-seura, joka ei kyennyt nousemaan internationalismin kaiken mukaansa tempaavan puuskan tasolle.

Moniin myöhempiin sukupolviin on juurtunut käsitys, että 1920-luku oli jonkinlaista rajoittamattoman vapauden riehaa. Kohtaamme tässä kirjassa vielä henkilöitä, jotka näkivät tuon vuosikymmenen toisin. Puolueeseen kuulumattomat ylioppilaat kamppailivat siihen aikaan »korkeakoulun autonomian», kokouksenpito-oikeuden ja poliittisen opetuksen ylenpalttisuudesta vapaamman opetusohjelman puolesta. Siihen vastattiin vangitsemisilla. Niitä tehostettiin juhlapäivien edellä (esimerkiksi vuoden 1924 toukokuun 1. päivän edellä). Vuonna 1925 lähes sata leningradilaista ylioppilasta sai kukin kolmen vuoden tuomion Sotsialistitsheski vestnik -lehden lukemisesta ja Plehanovin tutkimisesta (Plehanov itse selvisi paljon vähemmällä, kun hän nuoruudessaan esiintyi hallitusta vastaan Kazanin tuomiokirkon edustalla). Jo vuonna 1925 alettiin vangita myös ensimmäisiä (nuorimpia) trotskilaisia. (Kaksi naiivia puna-armeijalaista muisti venäläisen perinteen ja ryhtyi keräämään varoja vangituille trotskilaisille – hekin saivat vankeustuomion.)

Riistäjäluokat eivät luonnollisesti liioin välttäneet iskua. Koko 1920-luvun jatkui jäljellä olevien entisten upseerien näännyttäminen: valkoisten (jotka eivät olleet ansainneet ampumisteloitusta kansalaissodassa) ja punavalkoisten eli kummallakin puolella taistelleiden sekä vihdoin tsaarin punaisten, jotka eivät olleet palvelleet Puna-armeijassa yhtäjaksoisesti tai joiden palveluksessa oli paperilla varmentamattomia katkoja. Se oli näännyttämistä siksi, että heille ei annettu tuomiota heti vaan he joutuivat – pasianssia sekin! – läpikäymään loputtomasti tarkistuksia, heidän työtään ja asumistaan rajoitettiin, heitä pidätettiin, päästettiin, pidätettiin uudestaan – vain vähitellen he katosivat leireihin, joista he eivät koskaan enää palanneet.

Arkkipelagiin lähettäminen ei kuitenkaan ratkaissut upseerien ongelmaa, se ei merkinnyt loppua, se oli vasta alku: upseerien äidit, vaimot ja lapsethan jäivät. Erehtymätöntä yhteiskunnallista analyysia soveltamalla oli helppo kuvitella,

millainen näiden mieliala oli perheenpään vangitsemisen jälkeen. Niinpä olikin yksinkertaisesti pakko panna heidätkin istumaan! Ja tämäkin virta valuu vielä.

Kansalaissotaan osallistuneet kasakat saivat armahduksen 1920-luvulla. Monet palasivat Lemnos-saarelta Kubanille ja saivat maata. Myöhemmin kaikki vangittiin.

Lymyilevät entiset valtion virkamiehet oli myös pyydystettävä. He naamioituivat taitavasti, käyttivät hyväkseen sitä, että tasavallassa ei vielä ollut kotimaanpassijärjestelmää eikä työkirjoja, keplottelivat neuvostovirastoihin. Avuksi tulivat lipsahdukset puheissa, satunnaiset tunnistamiset, naapureiden ilmiannot ... ai niin! – ja taisteluraportit. (Välistä myös puhdas sattuma. Eräs Mova säilytti silkkaa järjestyksen rakkauttaan luettelon kaikista entisistä kuvernementin oikeustoimen virkamiehistä. Vuonna 1925 hänen listansa sattumalta löydettiin – kaikki vangittiin – ja kaikki ammuttiin.)

Tähän tapaan kulkivat virrat »yhteiskunnallisen menneisyyden salaamisesta» ja »aikaisemmasta yhteiskunnallisesta asemasta». Ne ymmärrettiin väljästi. Aateliset vietiin säätytunnusmerkin perusteella. Aateliset perheet vietiin. Viimein – tarkemmin harkitsematta – alettiin vangita myös *henkilökohtaisia aatelisia* eli yksinkertaisesti ihmisiä, jotka joskus olivat valmistuneet yliopistosta. Ja kun kerran on otettu, paluuta ei ole, tehtyä ei saa tekemättömäksi. Vallankumouksen vartiomies ei erehdy.

(Ei, sittenkin paluuteitä on! – kapeita heiveröisiä *vastavirtoja* jotka välistä tunkeutuvat lävitse. Ja ensimmäisen niistä mainitsemme tässä. Henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan poikkeukselliset ja ulkomuodoltaan viehättävät naiset eivät olleet harvinaisuuksia aatelisten ja upseereiden vaimojen ja tyttärien joukossa. Jotkut heistä onnistuivat raivaamaan tiensä vähäisenä *vastavirtana* takaisin! He olivat niitä jotka muistivat, että elämä annetaan meille vain yhden kerran ja ettei ole mitään *meidän* elämäämme kalliimpaa. He tarjoutuivat Tsheka-GPU:lle tiedottajiksi, avustajiksi ja vaikka miksi – ja mieleiset otettiin. Nämä olivat kaikkein tuotteliaimpia tiedottajia. He auttoivat GPU:ta suuresti, »entiset» luottivat heihin kovasti. Mainittakoon tässä viimeinen ruhtinatar Vjazemskaja, vallankumouksen jälkeisen ajan kuuluisin ilmiantaja (ilmiantaja oli hänen poikansakin Solovetskissa) ja Konkordia Nikolaevna Iosse, nainen jolla näköjään oli loistavat lahjat: hänen upseerimiehensä ammuttiin hänen nähtensä, hänet karkotettiin Solovetskiin, mutta hän osasi kerjätä paluuluvan ja piti Bolshaja Lubjankan lähellä salonkia, jossa tuon talon isot tekijät mielellään vierailivat. Vasta vuonna 1937 hänet vangittiin uudelleen asiakkaidensa – Jagodan miesten – myötä.)

Huvittavaa kylläkin mutta kelvottoman perinteen vuoksi oli vanhan Venäjän jäljiltä säilynyt Poliittinen Punainen Risti. Siinä oli kolme osastoa: Moskovan (E. Peshkova, Vinaver), Harkovin (Sandomirskaja) ja Pietarin. Moskovan osasto käyttäytyi siivosti – se lakkautettiin vasta vuonna 1937. Pietarin osasto puolestaan (vanha narodnikki Shevtsov, nilkku Hartman ja Kotsherovski) käyttäytyi sietämättömästi, puuttui poliittisiin juttuihin, haki tukea vanhoilta

pähkinälinnalaisilta (Novorusskilta joka oli tuomittu samassa jutussa kuin Aleksandr Uljanov) ja auttoi paitsi sosialisteja myös vastavallankumouksellisia. Se lakkautettiin vuonna 1926 ja sen työntekijät passitettiin karkotukseen.

Vuodet kuluvat ja kaikki pyyhkiytyy muististamme, ellei sitä virkistetä. Kaukaisuuteen peittynyt vuosi 1927 näyttää meistä vielä katkaisemattoman NEPin huolettoman kylläiseltä vuodelta. Mutta todellisuudessa se oli jännittynyt ja vavahteli lehtien räjähdyksistä, ja sitä pidettiin meillä – sitä tyrkytettiin meille – maailmanvallankumouksen puolesta käytävän sodan aattona. Neuvostoliiton täysivaltaisen edustajan murha Varsovassa, tapahtuma joka täytti kesäkuun lehtien palstat, innotti Majakovskin kirjoittamaan neljä jyrisevää runoa.

Vaan sattuipa ikävästi: Puola esittää anteeksipyynnön, Voikovin[1] yksin toiminut murhaaja vangitaan siellä – niin että kuinka ja kenen suhteen noudattaa runoilijan kehotusta:

»Hitsaamalla,
rakentamalla,
hillinnällä
ja *rankaisemalla*
irtipäästetyltä koiralaumalta
väännä niskat nurin!»

Ketä rangaista? Keneltä vääntää niskat nurin? Tästä alkaakin *Voikovin otto*. Niin kuin aina, niin kuin kaikkien levottomuutta ja jännitystä synnyttävien tapahtumien yhteydessä, nytkin vangitaan *entisiä,* vangitaan anarkisteja, eserriä, mensevikkejä ja *muuten vain sivistyneistöä.* Ja toden totta: keitä vangita kaupungeissa? Eihän toki työväenluokkaa! Mutta »kadettien lähellä olevaa» sivistyneistöähän ravisteltiin kunnolla jo vuonna 1919. Joten eikö olekin aika ravistella edistykselliseksi tekeytyvää intelligentsiaa? Selailla ylioppilaita. Ja taas on Majakovskista apua:

»Ajattele
komsomolia
kaiken aikaa!
Silmäile
rivejä
tarkoin.
Ovatko kaikki
komsomolilaisia
todella
Vai
teeskentelevätkö
vain?»

[1] Kysymyksessä oli näköjään monarkistin henkilökohtainen kosto Voikoville: Uralin alueen elintarvikekomissaari P.L. Voikov johti heinäkuussa 1918 tsaarin perheen ampumisen jälkien hävittämistä (ruumiiden paloittelua ja polttamista sekä tuhkan hajoittamista).

Kätevä maailmankatsomus synnyttää myös kätevän juridisen termin: *yhteiskunnallinen ennaltaehkäisy*. Se otetaan käyttöön, se hyväksytään, kaikki ymmärtävät sen heti. (Lazar Kogan – Vienan meren kanavan rakennustyömaan päälliköitä – sanookin pian tähän tapaan: »Minä uskon, ettette henkilökohtaisesti ole syyllistynyt mihinkään. Mutta sivistyneenä ihmisenä teidän on ymmärrettävä, että se oli laajaa yhteiskunnallista ennaltaehkäisyä!») Ja toden totta: olisiko epäluotettavien myötäilijöiden ja koko tämän hoipertelevan ja lahon intelligentsian vangitsemiselle sopivampaa hetkeä kuin juuri maailmanvallankumouksen puolesta käytävän sodan aatto? Kun suuri sota alkaa, silloin on myöhäistä.

Ja Moskovassa alkaa järjestelmällinen kaapiminen kortteli korttelilta. Joka paikasta on otettava joku. Iskulause: »Me iskemme nyrkkimme pöytään niin, että maailma vavahtaa kauhusta!» Lubjankaan ja Buturkiin ajaa nyt jo päiväsaikaan maijoja, henkilöautoja, katettuja kuorma-autoja ja avoimia vossikoita. Portilla on ruuhka, pihassa on ruuhka. Vangittuja ei ehditä purkaa eikä kirjata. (Sama juttu muissa kaupungeissa. Donin Rostovissa Kolmannenkymmenennenkolmannen talon kellarissa on niinä päivinä lattialla jo niin ahdasta, että uusi tulokas Boiko töin tuskin löytää istumapaikan.)

Tyypillinen esimerkki tuosta virrasta: muutamia kymmeniä nuoria ihmisiä kokoontuu joihinkin musiikki-iltamiin, joihin ei ole pyydetty lupaa GPU:lta. He kuuntelevat musiikkia ja juovat sitten teetä. Rahat tätä teetä varten he keräävät oma-aloitteisesti – niin ja niin monta kopeekkaa kultakin. On aivan selvää, että musiikki on tarkoitettu verhoamaan heidän vastavallankumoukselliset mielialansa ja että rahoja ei kerätä suinkaan teen ostoon vaan maailman tuhoutuvan porvariston auttamiseksi. Ja heidät vangitaan KAIKKI, heille annetaan kolmesta kymmeneen vuoteen (Anna Skripnikovalle viisi) ja loppuun asti tunnustamasta kieltäytyneet hankkeen alullepanijat (Ivan Nikolaevitsh Varentsov ja muut) AMMUTAAN!

Tai: samana vuonna jossakin Pariisissa kokoontuu lyseolaisemigrantteja juhlimaan perinteellistä lyseon »Pushkinin juhlaa». Siitä mainitaan lehdissä. Selvästikin se on kuolettavasti haavoittuneen imperialismin juoni. Ja niinpä KAIKKI Neuvostoliitossa jäljellä olevat lyseolaiset vangitaan – ja samalla myös »oikeusoppineet» (toinen samanlainen etuoikeutettu oppilaitos).

Voikovin oton laajuus voitiin toistaiseksi mitata vain Solovetskin erikoisleirin mittasuhteilla. Mutta pahanlaatuinen GULAGin Arkkipelagi oli jo heräämässä eloon, ja pian se lähettelee etäispesäkkeitään kaikkialle maan ruumiiseen.

Uusi maku herätti uuden ruokahalun. Jo ajat sitten olisi pitänyt murskata tekninen sivistyneistö, joka aivan liiaksi kuvitteli olevansa korvaamaton ja joka ei ollut tottunut sieppaamaan käskyjä lennosta.

Me emme ole milloinkaan luottaneet insinööreihin: heti Vallankumouksen ensimmäisinä vuosina asetimme nuo entisten kapitalisti-isäntien lakeijat ja käskyläiset työläisten terveen epäluulon ja valvonnan alaisiksi. Jälleenrakennuksen kaudella kuitenkin sallimme heidän sentään tehdä työtä teollisuudessamme ja suuntasimme luokkaiskun koko voiman muuhun intelligentsiaan. Mutta sitä

mukaa kuin taloutemme johto – Kansantalouden korkein neuvosto ja Valtionsuunnittelu – kypsyi ja suunnitelmien määrä lisääntyi ja nämä suunnitelmat törmäilivät toisiinsa ja kolhivat toisiaan, vanhan insinöörikunnan vilpillisyys ja viekkaus kävivät yhä selvemmiksi, sen tuholaisen luonne ja ostettavuus paljastuivat. Vallankumouksen Vartiomies terästi katsettaan, ja mihin tahansa se suuntasikin terävän katseensa, heti paljastui tuholaispesä.

Vuonna 1927 tämä tervehdyttämistyö käynnistyi täydellä teholla ja heti paljasti proletariaatille selvästi kaikki taloudellisten vastoinkäymisiemme ja puutteidemme syyt. Liikenneasian kansankomissariaatti (rautatiet) – tuholaistoimintaa (siksipä onkin vaikea mahtua junaan, siitä kuljetusten epäsäännöllisyys). Moskovan sähkövoimala – tuholaistoimintaa (sähkökatkot). Öljyteollisuus – tuholaistoimintaa (mistään ei saa petrolia). Tekstiiliteollisuus – tuholaistoimintaa (työtätekevällä ihmisellä ei ole mitä päälleen panna). Hiiliteollisuus – valtavaa tuholaistoimintaa (siksi siis palelemme!). Metalliteollisuus, sotateollisuus, koneenrakennusteollisuus, laivanrakennusteollisuus, kemian teollisuus, kaivosteollisuus, kulta- ja platinateollisuus sekä kastelu – kaikkialla tuholaistoiminnan märkäpesäkkeitä! Laskutikulla aseistautuneita vihollisia joka puolella! GPU sieppaili ja retuutti tuholaisia hiki hatussa. Sekä suurissa kaupungeissa että provinssissa uurastivat OGPU:n kollegiot ja proletaarituomioistuimet ja kääntelivät tätä paksua saastaa, ja joka päivä työtätekevät saivat (tai eivät saaneet) lehdistä tietää tuholaisten uusista iljettävistä tekosista ja päivitellä niitä. Kuultiin Paltshinskista, von Meckistä ja Velitshkosta[1] – ja paljonko oli nimeltä mainitsemattomia. Jokaisen alan, jokaisen tehtaan ja käsityöarttelin oli etsiskeltävä itsestään tuholaisuutta, ja tuskin oli aloitettu kun jo löydettiin (GPU:n avulla). Ellei jotakuta ennen vallankumousta valmistunutta insinööriä ollut vielä paljastettu petturiksi, niin aivan varmasti häntä sieti epäillä.

Ja miten pirullisia konnia nuo vanhat insinöörit olivatkaan, miten monella saatanallisella tavalla he osasivatkaan tuholaisen työtään tehdä! Nikolai Karlovitsh von Meck teeskenteli liikenneasian kansankomissaariaatissa erittäin uskollista uuden talouselämän rakentajaa, puhui pitkään ja innostuneesti sosialismin rakennustyön taloudellisista ongelmista ja antoi mielellään neuvoja. Hänen kaikkein vaarallisimpia neuvojaan oli: lisätä tavarajunien pituutta pelkäämättä raskaita kuormia. GPU:n avulla von Meck paljastettiin (ja ammuttiin): hän pyrki kiskojen, vaunujen ja veturien kulumiseen ja jättämään Tasavallan intervention sattuessa ilman rautateitä! Kun uusi liikenneasiain kansankomissaari t. Kaganovitsh vähän myöhemmin antoi määräyksen nimenomaan raskaasta kuormaamisesta – ja jopa kaksin- ja kolminkertaisestikin raskaammasta (josta keksinnöstä hän ja muut johtajat saivat Leninin kunniamerkin) – vihamieliset insinöörit esiintyivät nyt *konservatiiveina:* paasasivat että se oli liikaa, että se rasitti

[1] A.F. Velitshko, sotilasinsinööri, yleisesikunnan sota-akatemian entinen professori, kenraaliluutnantti, toimi tsaarin sotaministeriössä viestintähallinnon päällikkönä. Ammuttiin. Voi miten kipeästi häntä olisikaan tarvittu vuonna 1941!

kuljetuskalustoa tuhoisasti. Ja aivan oikeudenmukaisesti heidät ammuttiinkin pessimistisestä asennoitumisesta sosialistisen kuljetuksen mahdollisuuksiin.

Näitä *konservatiiveja* lyödään usean vuoden ajan. Kaikilla aloilla he heiluttelevat laskelmiaan ja kaavojaan eivätkä ota ymmärtääkseen, kuinka henkilökunnan entusiasmi auttaa siltoja ja koneita. (Ne olivat koko kansan psykologian mullistamisen vuosia: varovainen kansan viisaus, että kiire ei ole hyväksi, asetetaan pilkan kohteeksi ja vanhaa sananlaskua »Hiljaa hyvää tulee» väännellään pilkallisesti.) Seuraajien puute vain välistä hillitsee vanhojen insinöörien vangitsemista. Nikolai Ivanovitsh Ladyzhenski, armeijan Izhevskin tehtaiden yli-insinööri, vangitaan ensin »äärimmäisyysteorioiden» vuoksi sekä »sokeasta uskosta lujuusvaraan» (hän piti Ordzhonikidzen tehtaiden laajentamiseen myöntämiä summia riittämättöminä)[1] mutta sitten hänet siirretään kotiarestiin ja määrätään työskentelemään entisellä paikallaan (ilman häntä asiat menevät päin seiniä). Hän panee asiat kuntoon. Mutta summat olivat entiseen tapaan riittämättömät – ja nyt hänet pannaankin uudelleen vankilaan »väärästä varojen käytöstä»: juuri siksi ne eivät riitäkään, kun yli-insinööri on käytellyt niitä väärin! Vuodessa Ladyzhenski kuolee metsänhakkuutöissä.

Sillä tavalla muutamassa vuodessa katkaistiin selkäranka Venäjän vanhalta insinöörien polvelta, maamme ylpeydeltä, Garin-Mihailovskin ja Zamjatinin mielisankareilta.

On itsestään selvää, että tähänkin virtaan – niin kuin jokaiseen – tulee temmatuiksi muitakin ihmisiä, tuomittujen läheisiä ja tuomittujen kanssa tekemisissä olleita, esimerkiksi . . . – en haluaisi tahrata Vartiomiehen vaalean pronssisia kasvoja mutta on pakko – tiedottamasta kieltäytyviä. Tämän peräti salaisen, julkisuudelta piilotellun virran pyytäisimme lukijaa pitämään koko ajan mielessään – varsinkin ensimmäiseltä vallankumouksen jälkeiseltä vuosikymmeneltä: silloin ihmiset olivat vielä ylpeitä, monet eivät vielä tienneet, että moraali on suhteellista ja että sillä on vain kapea luokkasisältö, ihmiset uskalsivat kieltäytyä tarjotusta tehtävästä, ja kaikkia heitä rangaistiin armotta. Nuorelle Magdalina Edzhubovalle tehtiin tarjous tarkkailla insinööriryhmää, mutta hän kieltäytyi ja päälle päätteeksi kertoi holhoojalleen (jota juuri olisi pitänyt tarkkailla). Insinööri kuitenkin vangittiin pian, ja tutkimuksissa hän tunnusti kaiken. Raskaana oleva Edzhubova vangittiin »operatiivisen salaisuuden paljastamisesta» ja tuomittiin ammuttavaksi. (Tosin hän selvisi 25 vuoden ketjulla, joka syntyi useasta vankeustuomiosta.) Samoina vuosina (1927) joskin aivan toisenlaisissa piireissä Nadezhda Vitaljevna Surovets kieltäytyi tarkkailemasta Harkovin kommunistijohtajia ja tekemästä ilmiantoja Ukrainan hallituksen jäsenistä. Hänet siepattiin GPU:hun, ja vasta neljännesvuosisataa myöhemmin hän henkihieverissä raahautui Kolymassa kuiville. Niistä jotka eivät nousseet pintaan emme tiedä mitään.

(1930-luvulla tämä tottelemattomien virta kuivuu olemattomiin: kun kerran

[1] Orzhonikidzen kerrotaan keskustelleen vanhojen insinöörien kanssa tähän tyyliin: hän asetti kirjoituspöydälle eteensä kaksi pistoolia, yhden oikealle ja yhden vasemmalle puolelleen.

vaaditaan tiedottamaan, on siis tiedotettava – minkä siinä teet? Vitsalla ei nuijaa voiteta. »Ellen minä – joku toinen.» »Ellen minä, kunnon ihminen, rupea salaiseksi avustajaksi, homman saa joku toinen, huonompi.» Tässä vaiheessa tosin vapaaehtoisia salaisen avustajan virkaan halukkaita alkaa ängetä vaikka millä mitalla: edullinen ja kunniakas työ.)

Vuonna 1928 Moskovassa kuullaan Shahtyn kohujuttu, joka saa runsaasti julkisuutta ja jossa syytettyjen (ei vielä kaikkien) tyrmistyttävät tunnustukset ja itsensä ruoskimiset herättävät huomiota. Kaksi vuotta myöhemmin syyskuussa 1930 tuomitaan myrskyisästi *nälän organisoijat* (he! he! juuri he!) – 48 elintarviketeollisuuden tuholaista. Vuoden 1930 lopulla pidetään vieläkin äänekkäämpi ja nyt jo moitteettomasti harjoiteltu Teollisuuspuoleen oikeudenkäynti: siinä järjestään kaikki syytetyt jo kaatavat päälleen mitä tahansa iljettävää roskaa – ja niin työtätekevien silmien eteen sitten kohoaa kuin suojakankaan alta paljastuva monumentti kaikkien siihen mennessä paljastettujen tuholaistekojen valtava katala vyyhti, saatanalliseksi solmuksi sotkeutuneet Miljukov, Rjabushinski, Deterding ja Poincaré.

Alamme jo päästä perille meidän oikeudenkäytöstämme ja ymmärrämme, että kaikkien näkemät oikeudenkäynnit ovat pinnalle kohonneita myyränkasoja ja että varsinainen kaivaminen tapahtuu pinnan alla. Noihin oikeudenkäynteihin tuodaan vain pieni osa istumaan pannuista, vain ne, jotka lievemmän tuomion toivossa suostuvat luonnottomasti panettelemaan sekä itseään että muita. Kun taas insinöörien enemmistö, jolla oli rohkeutta ja järkeä torjua tutkijoiden mielettömyydet, tuomitaan vähin äänin, mutta heillekin – syyllisyytensä kiistäneille – GPU:n kollegio läiskäyttää saman *kympin*. Virrat juoksevat maan alla, putkissa, pintakerroksen kukoistavan elämän viemäreissä.

Juuri tuossa vaiheessa otetaankin tärkeä askel, joka saattaa koko kansan osalliseksi viemäriin, jakaa vastuun siitä koko kansan kannettavaksi: ne joiden ruumis ei vielä ole suistunut viemärin luukusta ja joita putket eivät vielä ole lähteneet kuljettamaan Arkkipelagia kohti, heidän on ylhäällä marssittava lippujen perässä, ylistettävä tuomioita ja riemuittava rangaistuksista. Miten harkitsevaa! – vuosikymmeniä kuluu, historia havahtuu, mutta tutkijat, tuomarit ja syyttäjät eivät olekaan yhtään syyllisempiä kuin me, kansalaiset! Päämme on arvokkaasti harmaantunut juuri siksi, että silloin äänestimme siivosti PUOLESTA.)

Ensimmäisen tällaisen kokeilun Stalin suoritti *nälän organisoijilla* – ja pakkohan kokeen oli onnistua, kun kaikki näkivät nälkää rikkaassa Venäjän maassa, kun kaikki vain töllistelivät ympärilleen: mihin ihmeeseen leipä on kadonnut? Ja niin sitten tehtaiden ja virastojen työläiset ja virkailijat kiirehtivät oikeuden päätöksen edelle ja vihaisesti äänestävät kuolemantuomiota syytetyille roistoille. Ja kun viimein ehditään Teollisuuspuolueen oikeudenkäyntiin, kuvaan tulevat joukkokokoukset, mielenosoitukset (joihin koululaisetkin on vedetty mukaan), miljoonat askeleet ja karjunta oikeusrakennuksen ruutujen takaa: »Kuolemaan! Kuolemaan! Kuolemaan!»

Tuossa historiamme taitekohdassa kuului yksinäisiä vastustuksen tai pidättymisen ääniä. Ja hyvin paljon rohkeutta vaati siinä kuorossa ja karjunnassa sanoa »Ei!» – tänään se on verrattomasti helpompaa! (Vaikkei nykyäänkään erityisemmin vastusteta.) Ja sikäli kuin tiedämme, kaikki ne olivat samojen selkärangattomien ja heiveröisten intellektuellien ääniä. Leningradin polyteknisen instituutin kokouksessa professori Dmitri Apollinarjevitsh Rozhanski PIDÄTTYI (hän kun oli, nähkääs, *yleensä* kuolemanrangaistuksen vastustaja, se kun on, nähkääs, tieteellisellä kielellä sanottuna *peruuttamaton prosessi*) – ja hänet vangittiin heti! Ylioppilas Dima Olitski pidättyi, ja hänetkin vangittiin heti! Ja kaikki protestit tukahtuivat alkuunsa.

Sikäli kuin tiedämme, harmaaviiksinen työväenluokka hyväksyi nuo teloitukset. Sikäli kuin tiedämme, koko etujoukko hehkuvista komsomolilaisista puolueen johtajiin ja legendaarisiin sotapäälliköihin hyväksyi nuo teloitukset äärimmäisen yksimielisesti. Seitsemän vuotta ennen omaa kunniatonta tuhoutumistaan maineikkaat vallankumouksselliset, teoreetikot ja näkijät tervehtivät ihmisjoukon karjuntaa arvaamatta, että heidän oma hetkensä koittaisi kohta, että pian heidänkin nimeään vedeltäisiin tuossa karjunnassa – *»saastassa»* ja *»liassa»*.

Mutta insinöörien kohdalla tuhoaminen päättyi juuri tähän. Vuoden 1931 alussa Iosif Vissarionovitsh lausui rakennustyön »kuusi ehtoaan», ja viidentenä ehtona Hänen Yksinvaltaisuutensa katsoi hyväksi mainita: vanhan teknisen sivistyneistön tuhoamisen politiikasta oli siirryttävä uuteen – huolehtimaan vanhasta teknisestä sivistyneistöstä ja vetämään sen rakennustyöhön mukaan.

Ja *huolehtimaan* siitä! Minne katosi oikeutettu vihamme? Minne haihtuivat julmat syytöksemme? Juuri oli pidetty oikeudenkäynti posliiniteollisuuden tuholaisia vastaan (siinäkin he olivat tehneet temppujaan!) ja kaikki syytetyt olivat jo kilvan herjanneet itseään ja tunnustaneet kaiken, kun äkkiä samalla tavalla yhteen ääneen kiljaistiinkin: syyttömiä!! Ja heidät vapautettiin!

(Sinä vuonna oli havaittavissa jopa pieni vastavirtakin: tuomittuja tai tutkittuja insinöörejä palautettiin elämään. Myös D.A. Rozhanski palasi sillä tavalla. Sanoako, että hän oli selviytynyt kaksintaistelusta Stalinin kanssa? Että kansan kansalaisrohkeus tekee tämän luvun, koko tämän kirjan kirjoittamisen tarpeettomaksi?)

Sinä vuonna Stalin vielä kavioitsi jo ajat sitten selälleen kellistettyjä mensevikkejä (»mensevikkien liittotoimiston» julkinen oikeudenkäynti, Groman–Suhanov[1], Jakubovitsh maaliskuussa 1931 sekä joitakin pieniä vaivihkaisia hajatapauksia) – sitten hän äkkiä pysähtyi miettimään.

Vienanmereläiset sanovatkin vuorovedestä, että vesi *pysähtyi miettimään:* ennen kuin se alkaa laskea. Vaan törkeäähän on verrata Stalinin sameaa sielua Vienan meren veteen. Ehkä hän ei ollenkaan pysähtynyt miettimään. Eikä mitään

[1] Sama Suhanov, jonka asunnossa Karpovkan varrella Pietarissa hänen tietensä (oppaat valehtelevat nykyään että hänen t i e t ä m ä t t ä ä n) bolsevikkien keskuskomitea lokakuun 10. päivänä 1917 päätti aseelliseen kapinaan ryhtymisestä.

laskuakaan ollut. Mutta sinä vuonna tapahtui vielä yksi ihme. Teollisuuspuolueen oikeudenkäynnin jälkeen valmisteltiin vuonna 1931 Talonpoikien Työn Puolueen valtavaa oikeudenkäyntiä. Tähtäimessä oli maaseudun intelligentsiasta, kulutus- ja maatalousosuuskuntien toimihenkilöistä ja maanviljelijöitten kehittyneestä huippukerroksesta muka muodostettu valtava illegaalinen järjestynyt voima, joka valmistautui kumoamaan proletariaatin diktatuurin (mutta jota todellisuudessa ei ollutkaan!). Teollisuuspuolueen oikeudenkäynnissä tämä talonpoikaispuolue (TKP) mainittiin jo paljastettuna, yleisesti tunnettuna seikkana. GPU:n tutkimuskoneisto työskenteli virheettömästi: TUHANNET syytetyt olivat jo täydellisesti *tunnustaneet* kuulumisensa TKP:hen sekä rikolliset päämääränsä. Ja kaikkiaan »jäseniä» lupailtiin KAKSISATAA TUHATTA. Puolueen »johdossa» olivat maatalousekonomi Aleksandr Vasiljevitsh Tshajanov, tuleva »pääministeri» N.D. Kondratjev, L.N. Jurovski, Makarov, Aleksei Dojarenko, Timirjazevin akatemian professori (tuleva »maatalousministeri»[1]).

Ja äkkiä eräänä kauniina yönä Stalin MUUTTI mieltään – miksi, sitä ehkä emme saa koskaan tietää. Halusiko hän rukoilla pelastusta sielulleen? – niin varhain. Huumorintajuko peri voiton? – olihan kaikki toki kovin yksitoikkoista ja ikävystyttävää, mutta huumorintajusta Stalinia ei voi syyttää! Pikemminkin sitten tämä: hän arvioi, että koko maaseutu kuolee pian nälkään, että kahdensadan tuhannen vuoksi ei kannattanut rehkiä. Ja niin koko TKP peruutettiin, kaikkia »tunnustaneita» kehotettiin *perumaan* tekemänsä tunnustukset (voi kuvitella heidän riemunsa!) ja puolueen asemesta tuomittaviksi raahattiin Kondratjevin ja Tshajanovin pieni ryhmä[2]. (Vuonna 1941 rääkättyä Vavilovia syytetään siitä, että TKP todella oli ja että hän – Vavilov – oli sen salainen johtaja.)

Kappaleet ja vuodet ovat käymässä ahtaiksi – emme mitenkään pysty järjestyksessä sanomaan kaikkea (mutta GPU suoriutui erinomaisesti! GPU ei unohtanut mitään!). Mutta muistakaamme koko ajan:

– että uskovaisia tietenkin vangitaan keskeytyksettä. (Siinä kohoaa esiin joitakin päivämääriä ja huippuja. »Uskonnon vastaisen taistelun yö» vuoden 1929 jouluaattona Leningradissa, kun runsaasti uskonnollista sivistyneistöä vangittiin – eikä vain aamuun asti, se ei ollutkaan joulusatua. Tai sama kaupunki helmikuussa 1932, kun kerralla suljettiin monia kirkkoja ja samanaikaisesti vangittiin paksulti kirkonmiehiä. On vielä lisää päivämääriä ja paikkoja, joista kukaan ei ole kertonut meille.);

– että myöskään *lahkojen* kurittamista ei laiminlyödä, ei edes kommunismille myötämielisten. (Niinpä vuonna 1929 vangittiin järjestään kaikki Sotshin ja

[1] Ehkäpä hän olisi ollut parempi mies kuin ne, jotka sitten neljäkymmentä vuotta hoitelivat tuota virkaa... Vaan merkillinen on ihmisen kohtalo! Dojarenko oli periaatteesta aina pysytellyt politiikan ulkopuolella! Kun hänen tyttärensä toi kotiin ylioppilaita, joiden mielipiteet vivahtivat eserrien suuntaan, professori häätí heidät talostaan!

[2] Kondratjev tuomittiin eristysvankeuteen, jossa hän sairastui psyykkisesti ja kuoli. Myös Jurovski kuoli. Tshajanov karkotettiin viiden vuoden vankeuden jälkeen Alma-Ataan. Vuonna 1948 hänet vangittiin uudelleen.

Hostan välillä sijainneen *kommuunin* jäsenet. Heillä oli kaikki toteutettu kommunistisesti – sekä tuotanto että jakelu – ja kaikki niin rehellisesti, ettei maa yllä moiseen vielä sataan vuoteen, mutta valitettavasti he olivat liian lukutaitoisia, olivat lukeneet liikaa uskonnollista kirjallisuutta, eikä heidän filosofiansa ollut ateismi vaan baptismin, tolstoilaisuuden ja jehovalaisuuden sekoitus. Niinpä tällainen KOMMUUNI oli rikollinen eikä voinut tuoda kansalle onnea.)

Huomattava määrä tolstoilaisia karkotettiin 1920-luvulla Altain vuoriston laitamille, jossa he perustivat yhdessä baptistien kanssa kommuuniasutuksia. Kun Kuznetskin kombinaatin rakentaminen alkoi, he toimittivat rakennustyömaalle elintarvikkeita. Sitten heitä alettiin vangita, ensin opettajat (jotka eivät opettaneet valtion opetussuunnitelmien mukaisesti) joita pois kuljettavien autojen perässä huutavat lapset juoksivat, sitten yhteisöjen johtajat.

– että sosialistien Suurta Pasianssia pannaan keskeytyksettä, mekaanisesti;

– että vuonna 1929 vangitaan historioitsijoita, joita ei ajoissa karkotettu ulkomaille (Platonov, Tarle, Ljutovski, Gautier, Lihatshev, Izmailov), sekä etevä kirjallisuuden tutkija M.M. Bahtin;

– että myös kansallisuudet virtaavat, milloin yhdeltä alueelta, milloin toiselta.

Jakuutteja vangitaan vuoden 1928 kansannousun jälkeen. Burjaatti-mongoleja vangitaan vuoden 1929 kansannousun jälkeen. (Lähes 35 000 kuulemma teloitettiin ampumalla. Millä sen tarkistat.) Kazaheja vangitaan sen jälkeen, kun Budennyin ratsuväki oli vuosina 1930–31 sankarillisesti tukahduttanut heidän kapinansa. Vuoden 1930 alussa tuomitaan Ukrainan Vapautuksen Liitto (prof. Efremov, Tshehovski, Nikovski ym.), ja kun tiedetään meillä vallitseva ilmoitetun ja salatun suhde: paljonko heidän selkänsä takana on? moniako hoideltiin vähin äänin?...

Ja myös hallitsevan puolueen jäsenten vuoro joutua istumaan lähestyy – hitaasti mutta lähestyy! Aluksi (1927–29) kysymys on »työläisoppositiosta» tai trotskilaisista, jotka olivat valinneet itselleen epäonnisen johtajan. Heitä on aluksi satoja, pian heitä on tuhansia. Mutta alku aina hankalaa! Niin kuin trotskilaiset katselivat rauhallisesti muihin puolueisiin kuuluvien vangitsemista, samalla tavalla muu puolue katselee nyt hyväksyvästi trotskilaisten vangitsemista. Kukin vuorollaan. Jatkossa lähtee virtaamaan olematon »oikeisto-oppositio». Kita aloittaa pureksimisen hännästä ja raaja raajalta alkaa lähestyä viimein omaa päätään.

Vuonna 1928 koittaa aika selvittää välit viimeisten porvareiden – NEP-miesten – kanssa. Useimmin heille määrätään yhä kasvavia ja jo ylivoimaisia veroja, joita he jossakin vaiheessa kieltäytyvät maksamasta, ja silloin heidät vangitaan maksukyvyttömyyden perusteella ja heidän omaisuutensa takavarikoidaan. (Pienkäsityöläisiltä – partureilta, räätäleiltä ja niiltä, jotka korjaavat priimukset, – vain riistetään työlupa.)

NEP-miesten virran kehitys on taloudellisesti kiinnostava. Valtio tarvitsee omaisuutta, se tarvitsee kultaa, mutta Kolymaa ei vielä ole. Vuoden 1929 lopulla alkaa kuuluisa *kultakuume* – se vain ei vaivannut niitä, jotka etsivät kultaa, vaan

niitä joista sitä ravistellaan. Uuden »kultavirran» erikoisuus on siinä, että GPU ei varsinaisesti syytä näitä kaniinejaan mistään eikä välttämättä halua lähettää heitä GULAGin maahan vaan haluaa vain vahvemman oikeudella takavarikoida näiltä kullan. Sen vuoksi vankilat ovat tupaten täynnä ja kuulustelijat näännyksissä, vaikka kauttakulkuvankilat, vankikuljetukset ja leirit saavat suhteettoman vähän täydennystä.

Keitä pannaan »kultavirtaan»? Kaikki joilla joskus – 15 vuotta sitten – oli »yritys», jotka kävivät kauppaa tai ansaitsivat käsityöllä ja jotka GPU:n käsityksen mukaan *olisivat saattaneet* panna talteen kultaa. Mutta juuri heillä ei useimmiten ollut kultaa: olivatpa he pitäneet omaisuutensa irtaimistossa tai kiinteässä omaisuudessa, kaikki oli mennyt, viety vallankumouksessa, mitään ei ollut jäänyt. Erittäin toiveikkaasti vangittiin tietenkin teknikoita, kultaseppiä ja kelloseppiä. Ilmiannot kertoivat kerrassaan yllättävistä kultakätköistä: sataprosenttisesti »tavallinen työläinen» oli jostakin ottanut kuusikymmentä Nikolain kultaviitosta, joita hän piilotteli. Kuuluisa siperialainen partisaani Muravjev tuli Odessaan mukanaan säkillinen kultaa. Pietarin kaikilla tataarikuormakuskeilla oli kultaa piilossa. Oliko vai eikö ollut – se oli selvitettävissä vain kuulustelukammiossa. Se jonka päälle on laskeutunut kultailmiannon varjo ei voi puolustautua millään – ei proletaarin ytimellään eikä vallankumouksellisen ansioillaan. Kaikki vangitaan, kaikki mätetään GPU:n selleihin – ja niin ahtaasti, että ennen sellainen olisi tuntunut mahdottomalta. Mutta sitä parempi: *antavatpahan* nopeammin! Viimein päädytään kiusalliseen tilanteeseen, että naiset ja miehet istuvat samoissa selleissä ja käyvät makkipytyllä toistensa nähden – mitä pienistä, kulta tänne, roistot! Kuulustelijat eivät pidä pöytäkirjaa, sillä kukaan ei tee sillä paperilla mitään, eikä ketään juuri kiinnosta, lyödäänkö myöhemmin tuomio vai ei, vain yksi on tärkeää: kulta tänne, roisto! Valtio tarvitsee kultaa, mitä sinä sillä teet? Kuulustelijat eivät enää jaksa uhkailla eivätkä kiduttaa, mutta yksi yleismenetelmä on: antaa selleihin vain suolaista ruokaa mutta ei vettä. Anna kulta niin saat vettä juodaksesi! Kultaraha vesimukillisesta!

Ihmiset kuolevat metallin vuoksi . . .

Tämä poikkeaa aikaisemmista ja myöhemmistä virroista siinä suhteessa, että ellei puolella niin ainakin osalla tästä virrasta kohtalo värjyy omissä käsissä. Ellei sinulla todellakaan ole kultaa, asemasi on toivoton. Sinua piestään, korvennetaan, kidutetaan ja löylytetään siksi, kunnes kuolet tai kunnes sanaasi todella uskotaan. Mutta jos sinulla on kultaa, voit itse määrätä kidutuksen määrän, kestämisesi määrän ja oman kohtalosi. Psykologisesti se ei muuten ole helpompi vaihtoehto vaan raskaampi, sillä siitä erehdyksestä syytät itseäsi ikuisesti. Joka on jo omaksunut tämän laitoksen moraalin, antaa tietenkin periksi ja luovuttaa kullan – niin on helpompi. Mutta liian helpolla ei myöskään saa antaa: ei uskota että annoit kaiken, pidetään vielä. Mutta liian myöhäänkään ei sovi antaa: voit oikaista koipesi, tai sitten silkkaa pahuutta läimäytetään *tuomio.* Eräs tataari-ajuri kesti kaikki kidutukset: ei ole kultaa! Silloin vangittiin miehen vaimo ja häntäkin kidutettiin, mutta tataari pysyi sanassaan: ei ole kultaa! Vangittiin

miehen tytär – tataari ei kestänyt vaan luovutti sata tuhatta ruplaa. Silloin perhe vapautettiin mutta miehelle läimäytettiin tuomio. Kaikkein avuttomimmat salapoliisijutut ja rosvo-oopperat toteutuivat todellisuudessa, suuren valtakunnan mittakaavassa.

Kotimaanpassijärjestelmän käyttöön ottaminen 1930-luvun kynnyksellä toi sekin melkoisen täydennyksen leireihin. Niin kuin Pietari Suuri yksinkertaisti kansan rakennetta pyyhkimällä kouruja ja rakoja säätyjen välistä, samaan tapaan vaikutti myös meidän sosialistinen kotimaanpassijärjestelmämme: se pyyhki pois nimenomaan väliin jäävät hyönteiset, se tavoitti väestön viekkaan, kodittoman, täysin valvomattoman osan. Ja aluksi ihmiset tekivät runsaasti erehdyksiäkin näiden passien käytössä, ja niin kirjoihin merkitsemättömät kuin kirjoista poistamatta jääneetkin kaavittiin Arkkipelagiin – edes vuodeksi.

Sillä lailla virrat kuplivat ja loiskuivat, mutta kaikkien yli vierähti ja tulvahti vuosina 1929–30 entisten *kulakkien*[1] monimiljoonainen virta. Se oli suunnattoman suuri eikä olisi mahtunut edes kehittyneeseen tutkintavankiloiden verkkoon (jotka sitä paitsi olivat »kultavirrasta» tupaten täynnä) mutta se sivuuttikin ne ja kulki suoraan kauttakulkuvankiloihin, vankikuljetuksiin, GULAGin maahan. Tämä äkkiä paisunut virta (tämä valtameri!) ylitti kaiken, mihin valtavankaan valtion vankilajärjestelmän mahdollisuudet riittävät. Se oli ainutlaatuinen koko Venäjän historiassa. Se oli kansainvaellus, etninen katastrofi. Mutta GPU:n ja GULAGin viemärit olivat niin viisaasti kehitellyt, että kaupungit eivät olisi edes huomanneet mitään, ellei niitä olisi ravistellut outo kolmen vuoden nälänhätä – nälänhätä joka ei johtunut kuivuudesta eikä sodasta.

Tämä virta poikkesi kaikista aikaisemmista vielä siinäkin suhteessa, että nyt ei todellakaan kruusailtu: otettu ensin perheenpäätä ja sitten katsottu, mitä muulle perheelle tehdään. Päinvastoin tässä poltettiin heti alusta asti vain kokonaisia pesiä, vietiin vain perheittäin ja oikein tarkkaan vahdittiin, ettei kukaan lapsista – ei neljäntoista eikä kymmenen eikä kuuden ikäinen – vain livahtaisi: kaikkien kokoon kaavittujen oli päädyttävä samaan paikkaan, yhdessä tuhottaviksi. (Se oli ENSIMMÄINEN tämänlaatuinen kokeilu – ainakin Uuden ajan historiassa. Myöhemmin Hitler toistaa sen juutalaisten kohdalla ja sitten taas Stalin epäluotettavien tai epäilyttävien kansallisuuksien kohdalla.)

Tämä virta sisälsi mitättömän vähän *kulakkeja,* joiden mukaan sitä silmänlumeeksi nimitettiin. *Kulakilla* tarkoitetaan venäjän kielessä itaraa epärehellistä maaseudun jälleenmyyjää, joka rikastuu koronkiskonnalla ja kaupan välitystoiminnalla ja toisten työllä – ei omallaan. Tällaisia oli joka seudulla ennen vallankumoustakin vain muutamia, mutta vallankumous riisti kokonaan pohjan heidän toiminnaltaan. Myöhemmin, vuoden 1917 jälkeen, *kulakki*-sana siirtyi tarkoittamaan (virallisessa agitaatiokirjallisuudessa, josta se siirtyi suulliseen käyttöön) niitä, jotka yleensä käyttävät palkattujen työntekijöiden työvoimaa, vaikkapa vain oman perheen tilapäisen riittämättömyyden vuoksi. Mutta pide-

[1] kulakki, ven. *kulak* – vauras viljelijä (suom. huom.)

täänpä mielessä, että vallankumouksen jälkeen kaikesta tällaisesta työstä oli pakko maksaa oikeudenmukainen palkka: köyhäinkomitea ja kyläneuvosto valvoivat renkien etuja siltä varalta, että joku yrittäisi loukata renkiä! Oikeudenmukainen työvoiman palkkaaminenhan sallitaan meidän maassamme nykyäänkin.

Mutta nasevan *kulakki*-termin paisuminen jatkui vastustamattomasti, ja vuoteen 1930 mennessä tätä nimitystä käytettiin jo YLEENSÄ KAIKISTA VAHVOISTA VILJELIJÖISTÄ – niistä jotka olivat vahvoja taloudeltaan, vahvoja työssä ja jopa yksinkertaisesti vahvoja mielipiteissään. *Kulakki*-nimitystä käytettiin maalaisväestön VOIMAN murentamiseen. Mutta muistetaanpa eräs asia: vasta kaksitoista vuotta oli kulunut siitä, kun annettiin suuri Dekreetti Maasta, juuri se jota ilman maalaisväestö ei olisi seurannut bolsevikkeja eikä Lokakuun vallankumous olisi voittanut. Maa jaettiin TASAN. Vain yhdeksän vuotta oli kulunut siitä, kun musikat palasivat Puna-armeijasta ja iskivät kiinni omaan, itselleen sotimaansa maahan. Ja sitten äkkiä: kulakkeja ja köyhiä. Mistä se johtui? Välistä onnellisesta tai onnettomasta perheen koostumuksesta. Mutta eikö sittenkin eniten työteliäisyydestä ja sitkeydestä? Ja nyt oman seudun epäonnistuneet ja kaupungista tulleet vieraat miehet ryhtyivät kitkemään juurineen näitä musikoita, joiden leipää Venäjä söi vuonna 1928. Parhaita maanviljelijöitä ruvettiin sieppaamaan perheineen aivan vailla omaisuutta, alastomina, heidät paiskattiin asumattomaan Pohjolaan, tundralle ja taigaan, aivan kuin ihmiset olisivat muuttuneet pedoiksi, kadottaneet kaiken käsityksen »inhimillisyydestä», menettäneet ihmisen vuosituhansien kuluessa kerääntyneen mielen.

Tällainen joukkoliike ei voinut olla mutkistumatta. Maaseutu oli vapautettava myös niistä talonpojista, jotka yksinkertaisesti osoittivat haluttomuutta mennä kolhoosiin, soveltumattomuutta kollektiiviseen elämään, jota he eivät olleet omin silmin nähneet ja jonka he epäilivät kääntyvän laiskureiden komenteluksi, pakkokomennoksi ja näläksi (nyt tiedämme, miten perustellusti). Oli vapauduttava myös niistä viljelijöistä (välistä aivan köyhistä), jotka pätevyytensä, fyysisen voimansa, päättävyytensä, kokouksissa osoittamansa sanavalmiuden sekä oikeudenmukaisuutensa vuoksi olivat kyläläisten suosiossa mutta itsenäisyytensä vuoksi vaarallisia kolhoosin johdon kannalta[1]. Ja jokaisessa kylässä oli vielä sellaisiakin, jotka HENKILÖKOHTAISESTI asettuivat poikkiteloin paikallisten *aktivistien* tielle. Nyt oli äärimmäisen sopiva tilaisuus selvittää tilit heidän kanssaan – mustasukkaisuudesta, kateudesta, mielipahasta. Kaikki nämä uhrit tarvitsivat uuden sanan, ja se syntyi. Siinä ei ollut enää mitään »yhteiskunnallista» eikä taloudellista, mutta se kuulosti suurenmoiselta: *kulakin kätyri.* Eli siis minun mielestäni sinä olet vihollisen asialla. Ja sillä selvä! Kaikkein resuisinkin renki voidaan vallan hyvin lukea kulakkien kätyreihin! (Muistan hyvin nuoruudestani, että tuo sana kuulosti meistä aivan loogiselta, siinä ei ollut mitään epäselvää.)

[1] Tätä maalaistyyppiä ja hänen kohtaloaan edustaa kuolemattomasti Stepan Tshausov S. Zalyginin teoksessa.

Tällä tavalla niputettiin kahdella nimityksellä kaikki ne, joihin sisältyi maaseudun ydin, sen tarmo, sen taito ja työteliäisyys, sen vastarinta ja omatunto. Heidät kuljetettiin pois – kollektivisoiminen oli toimeenpantu.

Mutta kollektivisoidultakin maaseudulta valui uusia virtoja:

– maatalouden *tuholaisten* virta. Joka puolella alkoi paljastua *tuholais*-agronomeja, jotka tähän vuoteen olivat koko elämänsä ajan tehneet työtä rehdisti mutta jotka nyt tahallaan kylvivät Venäjän pelloille rikkaruohoja (nyttemmin täydellisesti paljastetun moskovalaisen instituutin ohjeiden mukaan tietenkin; tässähän juuri ovatkin vangitsematta jääneet kaksisataa tuhatta TKP:n jäsentä!). Jotkut agronomit eivät noudata Lysenkon syvällisen viisaita ohjeita (»perunakuningas» Lorch lähetettiin tällaisen virran mukana Kazahstaniin vuonna 1931). Toiset noudattavat niitä liian täsmällisesti ja tällä tavalla paljastavat niiden typeryyden. (Vuonna 1934 pihkovalaiset agronomit kylvivät pellavaa hangelle – juuri niin kuin Lysenko käski. Siemenet turposivat, homehtuivat ja tuhoutuivat. Valtavat pellot olivat tyhjillään vuoden. Lysenko ei voinut sanoa, että lumi on kulakki tai että hän itse on hölmö. Hän syytti agronomeja kulakeiksi ja hänen teknologiansa vääristelijöiksi. Ja Siperiaan kulki agronomien virta.) Edelleen melkein kaikilla kone- ja traktoriasemilla paljastui tuholaisuutta traktoreiden huollossa (siinä siis selitys ensimmäisten kolhoosivuosien vastoinkäymisiin!);

– »sadon menetyksistä» aiheutunut virta (ja »menetys» viittasi mielivaltaiseen lukuun, jonka »sadonmääräämiskomissio» oli keväällä asettanut);

– »valtion viljanluovutusvelvoitteen täyttämättä jättämisestä» aiheutuva virta (piirikomitea sitoutui, mutta kolhoosipa ei täyttänytkään – istumaan!);

– *tähkänkeritsijöiden* virta. Yöllinen käsin tapahtuva tähkien nyppiminen pellolla! Aivan uusi maanviljelyksen muoto ja uusi viljankorjuun muoto! Se ei ollut suinkaan pieni virta, se vei monia kymmeniä tuhansia maalaisia eikä aina edes aikuisia miehiä ja naisia vaan poikia ja tyttöjä, joita vanhemmat lähettelivät öisin *keritsemään,* koska eivät uskoneet saavansa kolhoosilta mitään päivän työstään. Tästä katkerasta ja vähätuottoisesta puuhasta (maaorjuudenkaan aikana maaorjatalonpojat eivät ajautuneet näin pahaan puutteeseen!) tuomioistuimet mittasivat täyden tuomion: *kymmenen* vuotta sosialistisen omaisuuden kaikkein vaarallisimmasta anastamisesta vuoden 1932 elokuun 7. päivän kuuluisan lain mukaan (vankien kielellä se oli *seitsemän kahdeksasosan laki*).

Tämä »seitsemän kahdeksasosan laki» aiheutti vielä erillisen suuren virran ensimmäisen ja toisen viisivuotissuunnitelman rakennustyömailta, kuljetusalalta, kaupasta ja tehtailta. NKVD:n oli määrä keskittyä suuriin anastuksiin. Tämä virta on muistettava tästä eteenpäin jatkuvasti valuvana ja sotavuosina erityisen runsaana – näin viidentoista vuoden ajan (vuoteen 1947 jolloin se laajenee ja kovenee).

Mutta vihdoinkin saamme hengähtää! Viimeinkin kaikki joukkovirrat nyt lakkaavat! Toveri Molotov sanoi toukokuun 17. päivänä 1933: »Meidän tehtävämme on muualla kuin joukkoterrorissa.» Huh-huh, jo oli aikakin. Pois yölliset kauhut! Mutta mikä koirien haukku? Puskii! Puskii!

Vai niin! *Kirovin* virta alkaa Leningradista, jossa jännitys tunnustetaan niin suureksi, että NKVD:n esikuntia perustetaan kaupungin jokaiseen toimeenpanevaan aluekomiteaan ja oikeusmenettelyä »joudutetaan» (se ei ennenkään ollut järin verkkaista) ja valittamisoikeus peruutetaan (ei valiteltu ennenkään). Arvioidaan että neljännes Leningradia *puhdistettiin* vuosina 1934–35. Tämän arvion kumotkoon joku, joka tietää täsmällisen luvun ja paljastaa sen. (Tämä virta ei muuten ollut pelkästään leningradilainen, se synnytti kautta koko maan muodoltaan tavanomaisen joskin epäyhtenäisen reaktion: aparaatista poistettiin kaikki siihen vielä jääneet pappien lapset, entiset aateliset ja ne, joilla oli sukulaisia ulkomailla.)

Näihin tyrskyäviin virtoihin katosivat aina vaatimattomat vääjäämättömät purot, jotka eivät julistaneet olemassaolostaan suureen ääneen vaan valuivat valumistaan:

– Schutzbundin miehet, jotka olivat Wienissä hävinneet luokkataistelun ja saapuneet turvaan maailman proletariaatin isänmaahan;

– esperantistit (tätä vaarallista joukkoa Stalin tuhosi samoina vuosina kuin Hitler);

– Vapaan Filosofisen yhdistyksen lyömättä jääneet rippeet, laittomat filosofiset ryhmät;

– opettajat, jotka eivät hyväksyneet opetustyön kaikkein edistyksellisintä prikaati- ja laboratoriometodia (Natalja Ivanovna Bugaenko pantiin vuonna 1933 Rostovin GPU:hun istumaan, mutta tutkimusten kolmannella kuukaudella saatiin ylemmistä päätöksistä tietää, että mainittu metodi oli virheellinen. Ja hänet vapautettiin.);

– Poliittisen Punaisen Ristin työntekijät, elimen joka Ekaterina Peshkovan ponnistelujen ansiosta yhä oli olemassa;

– Pohjois-Kaukasian vuoristolaiset vuoden 1935 kapinansa vuoksi; kansallisuuksia valuu valumistaan (Volgan kanavatyömaalla ilmestyy lehtiä neljällä kielellä – tataarin, turkin, uzbekin ja kazahin kielellä. Lukijoita siis riittää!);

– ja taas uskovaisia, tällä kertaa sunnuntaityöstä kieltäytyneitä (viiden, kuuden päivän työviikko otettiin käyttöön); kolhoosilaisia jotka sabotoivat kirkollisina pyhinä, niin kuin olivat tottuneet yksilöllisyyden kaudella tekemään;

– ja aina NKVD:n tiedottajan hommasta kieltäytyneitä (tähän ryhmään kuului myös pappeja, jotka säilyttivät rippisalaisuuden: ELIMET oivalsivat nopeasti, kuinka hyödyllistä niiden olisi tietää ripin sisältö, – uskonnon ainoa hyöty);

– ja lahkolaisia viedään yhä enemmän;

– ja sosialistien Suurta Pasianssia pannaan yhä.

Sekä vihdoin *Kymmenennen Pykälän* virta, jota ei ole mainittu vielä kertaakaan mutta joka on valunut kaiken aikaa, eli: KRA (vastavallankumouksellinen agitaatio) ja ASA (neuvostovastainen agitaatio). Kymmenennen Pykälän virta

taitaa olla kaikkein pysyvin: se ei katkennut oikeastaan koskaan ja toisten suurten virtojen aikana – kuten vuosina 1937, -45 tai -49 – se tulvi erityisen mahtavaksi[1].

Paradoksaalista: kaikkialle tunkeutuvien ja alati toimeliaiden *Elinten* monivuotiselle toiminnalle antoi käyttövoiman YKSI ainoa pykälä vuoden 1926 Rikoslain muun kuin yleisen osan sadasta neljästäkymmenestä kahdeksasta pykälästä. Mutta tämän pykälän kiitokseksi voi keksiä vielä enemmän epiteettejä kuin Turgenev aikoinaan luetteli Venäjän kielen tai Nekrasov Äiti-Venäjän ylistykseksi: suuri, voimakas, ylenpalttinen, monihaarainen, monipuolinen, kaiken lakaiseva Viideskymmeneskahdeksas pykälä, joka riittää ammentamaan tyhjiin koko maailman eikä niinkään edes kohtiensa muotoiluilla kuin niiden dialektisella äärimmäisen väljällä tulkitsemisella.

Kukapa meistä ei olisi tuntenut sen kaiken kahmaisevaa syleilyä? Totisesti taivaankaaren alla ei ole tekoa, hanketta, toimintaa tai toimettomuutta, josta ei kävisi rangaitseminen Viidennenkymmenennenkahdeksannen pykälän kouralla.

Sen näin väljä muotoilu olisi ollut mahdottomuus, mutta sen sijaan osoittautui mahdolliseksi tulkita sitä näin väljästi.

58. pykälä ei ollut rikoslain poliittisia rikoksia koskeva luku, eikä missään sanota, että se olisi »poliittinen». Ei, hallinnollista järjestystä vastaan tehtyjen rikosten ja »banditismin» ohessa se on sijoitettu lukuun »valtiolliset rikokset». Niinpä Rikoslaki aivan aluksi kieltäytyy tunnustamasta ketään alueellaan poliittiseksi rikolliseksi – kriminaalirikolliseksi vain.

58. pykälä koostui neljästätoista kohdasta.

Ensimmäisestä kohdasta saamme tietää, että vastavallankumoukselliseksi katsotaan jokainen teko (Rikoslain 6. pykälän mukaan myös tekemättä jättäminen), jonka tarkoituksena on . . . vallan heikentäminen . . .

> Väljän tulkinnan mukaan: kieltäytyminen leirissä lähtemästä töihin, kun olet nälkiintynyt ja näännyksissä, on vallan heikentämistä ja siitä on seurauksena – teloittaminen ampumalla. (*Kieltäytyjien* ampumiset sodan aikana.)

Vuodesta 1934, jona meille palautettiin termi »Synnyinmaa», tähän pykälään liitettiin *Synnyinmaan kavaltamista* tarkoittavat alakohdat 1-a, 1-b, 1-c ja 1-d[2]. Näiden kohtien mukaan teoista, jotka on tehty Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liiton sotilaallisen voiman heikentämiseksi, rangaistaan ampumalla (1-b) ja vain lieventävien asianhaarojen ilmetessä ja ainoastaan siviilihenkilöiden kohdalla (1-a) kymmenellä vuodella.

[1] Ja tämä vastustamaton virta tempaisi kenet tahansa ja milloin tahansa. Mutta 1930-luvulla tunnetuille intellektuelleille katsottiin välistä sopivaksi länttäistä jokin häpeällinen pykälä, esimerkiksi homoseksualismi tai kuten prof. Pletnevin tapauksessa: että tämä jäädessään naispotilaansa kanssa kahden kesken pureksi tämän rintaa. Kirjoittaa johtava lehti – mene sitten kumoamaan!)

[2] Venäjän kielen aakkosten mukaan: 1-a-b-v-g (suom. huom.)

Väljästi tulkiten: kun meidän sotilaillemme annettiin vangiksi antautumisesta (sotilaallisen voiman heikentämistä!) vain kymmenen vuotta, se oli suorastaan lain vastaisen humaania. Stalinin rikoslain mukaan kaikki kotimaahan palanneet olisi pitänyt ampua.

(Tai toinen esimerkki väljästä tulkinnasta. Muistan hyvin erään tapaamisen Butyrkissa vuoden 1946 kesällä. Muuan puolalainen oli syntynyt Lembergissä, kun se vielä kuului Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian alueeseen. Toiseen maailmansotaan asti mies eli kotikaupungissaan Puolassa, muutti sitten Itävaltaan ja palveli siellä, ja sieltä meikäläiset hänet vuonna 1945 vangitsivatkin. Hän sai *kympin* Ukrainan rikoslain pykälän 54-1-a mukaan eli siis synnyinmaansa *Ukrainan* kavaltamisesta! – koska Lembergin kaupungista oli sillä välin tullut Ukrainaan kuuluva Lvovin kaupunki! Eikä miesparka pystynyt kuulusteluissa todistamaan, ettei hän ollut muuttanut Wieniin Ukrainan pettämisen tarkoituksessa! Sillä tavalla tästä kanaljasta tuli petturi.)

Tärkeää petturuus-kohdan laajentamista merkitsi myös sen soveltaminen »Rikoslain 19. pykälän kautta» eli »aikomuksen» ottaminen mukaan. Mitään petturuutta ei siis ollut, mutta tutkijaviranomainen otti huomioon pettämisen aikomuksen, ja se riitti täyden tuomion antamiseen – siinä missä tosiasiallinen petturuuskin. Tosin 19. pykälä kehottaa rankaisemaan *valmistelemisesta* – ei aikomisesta – mutta dialektisesti tulkiten aikomus voidaan tulkita valmistelemiseksi. Ja »valmisteleminen on yhtä rangaistavaa (eli siitä seuraa sama rangaistus) kuin itse rikoskin» (Rikoslaki). Yleensä meillä ei tehdä eroa *aikomisen* ja itse *rikoksen* välillä, ja tässä on Neuvostoliiton lainsäädännön *paremmuus* porvarilliseen lainsäädäntöön verrattuna[1]!

Toisessa kohdassa puhutaan aseellisesta kapinasta sekä keskusvallan ja paikallisen vallan kaappaamisesta varsinkin Tasavaltojen Liiton jonkin osan irrottamiseksi väkivalloin. Tästä seuraavat rangaistukset ovat aina ampumiseen asti (kuten myös JOKAISESTA seuraavasta kohdasta).

Laajentavasti (tätä ei olisi voitu panna pykälään näkyviin, mutta vallankumouksellinen oikeustaju sanoo näin): Tähän kuuluu jokainen yritys toteuttaa jokaisen tasavallan oikeus erota Liitosta. Sillä kohdassa ei sanota »väkivalloin» *kenen* suhteen. Siinäkin tapauksessa, että tasavallan koko väestö haluaisi irrottautua mutta Moskova ei sitä haluaisi, irrottautuminen tapahtuisi jo *väkivalloin*. Niinpä kaikki eestiläiset, latvialaiset, liettualaiset, ukrainalaiset ja turkestanilaiset nationalistit saivat helposti tämän kohdan perusteella *kymmenen* ja *kaksikymmentäviisi* vuottaan.

Kolmas kohta: minkä tahansa avun antaminen SNTL:n kanssa sotatilassa olevalle valtiolle.

Tämä kohta antoi valtiolle mahdollisuuden tuomita JOKAISEN miehityksen alaiseksi joutuneen kansalaisen, joka oli esimerkiksi naulannut saksalai-

[1] »Ot tjurem k vospitatelnym utshrezhdenijam» (Vankiloista kasvattaviin laitoksiin). Rikospolitiikan instituutin artikkelikokoelma, toim. Vyshinski, Moskova 1934, s. 36.

sen koron kiinni tai myynyt retiisinipun tai – naisista puheen ollen – oli kohentanut miehittäjän taisteluhenkeä tanssimalla ja viettämällä yön tämän kanssa. KAIKKIA ei tuomittu tämän kohdan perusteella (miehitykseen joutuneiden runsauden vuoksi) mutta jokainen SAATTOI tulla tuomituksi.

Neljännessä kohdassa puhuttiin kansainväliselle porvaristolle annetusta (mielikuvituksellisesta) avusta.

Ketäpä tämän luulisi koskevan? Vaan vallankumouksellisen omantunnon avulla ja väljästi lukien syyllisiä löytyi helposti: kaikki emigrantit, jotka olivat lähteneet maasta ennen vuotta 1920 eli useaa vuotta ennen tämän rikoslain laatimista ja jotka joukkomme tavoittivat Euroopasta neljännesvuosisataa myöhemmin (vuosina 1944–45), saivat pykälän 58-4 perusteella kymmenen vuotta tai ampumisteloituksen. Sillä mitäpä muuta he olivat ulkomailla tehneet kuin antaneet apua kansainväliselle porvaristolle? (Musiikkiseuran esimerkistä olemme jo nähneet, että myös Neuvostoliiton rajojen sisäpuolelta saattoi antaa apua.) Maailman porvaristolle olivat antaneet apuaan myös kaikki eserrät ja mensevikit (joita varten pykälä oli ajateltukin) sekä vihdoin Valtionsuunnittelun ja Kansantalouden korkeimman neuvoston insinöörit.

Viides kohta: vieraan valtion taivuttaminen julistamaan sodan Neuvostoliitolle.

Laiminlyöty tilaisuus: tämän kohdan soveltaminen Staliniin ja tämän ympärillä olleisiin diplomaatteihin ja sotilaisiin vuosina 1940–41. Heidän sokeutensa ja mielettömyytensä johti juuri siihen. Kukapa muu ellei juuri he suisti Venäjän häpeällisiin ennennäkemättömiin tappioihin, jotka olivat verrattomasti suuremmat kuin tsaarin Venäjän vuosina 1904 ja 1915 kokemat? Tappioihin jollaisia Venäjä ei ollut kokenut sitten 13. vuosisadan.

Kuudes kohta: vakoilu.

Sitä tulkittiin niin väljästi, että jos ottaisi huomioon kaikki siitä tuomitut, voisi päätellä, että kansamme ei Stalinin aikana hankkinut elantoaan maanviljelyksellä eikä teollisuudella eikä muulla sellaisella vaan eli pelkästään ulkomaiden tiedusteluelinten rahoilla ja vakoilemisesta. Vakoilu oli yksinkertaisuudessaan erittäin kätevä käsite, jonka ymmärsivät sekä kehittymätön rikollinen että oppinut juristi, sekä lehtimies että yleinen mielipide[1].

Tulkitsemisen väljyyttä lisäsi vielä se, että tuomioita langetettiin paitsi suoranaisesta vakoilusta myös vakoilusta epäilemisestä (PSh) tai toteen näyttämättömästä vakoilusta (NSh) – siitäkin täysi potti! – ja jopa vakoilusta epäilemiseen johtavista (!) suhteista (SVPSh).

Eli siis esimerkiksi vaimonne tuttavan tuttava on teettänyt pukunsa samalla

[1] Luultavasti vakoilumania ei ollut pelkästään matalaotsaisen Stalinin intohimo. Se osoittautui heti käytännölliseksi kaikille etuoikeutettuun asemaan kipuaville. Siitä tuli luonteva perustelu jo kypsymässä olevalle kaikkinaiselle salailemiselle, informaation kieltämiselle, suljetuille oville, lupalappujärjestelmälle, vartioiduille huviloille ja salaiselle jakeluverkostolle. Vakoilijamanian panssariaita esti kansaa näkemästä, miten byrokratia sopi asoista, laiskotteli ja teki virheitä, miten se söi ja huvitteli.

ompelijalla (joka tietenkin on NKVD:n avustaja) kuin ulkomaalaisen diplomaatin vaimo.

Ja nämä 58. pykälän 6. kohdan kategoriat PSh ja SVPSh olivat tarttuvia, ne edellyttivät tiukkaa eristystä ja hellittämätöntä valvontaa (ulkomaisen tiedustelun tuntosarvi voi tavoittaa lemmikkinsä myös leiristä) ja kielsivät vartioimatta jättämisen. Yleensä kaikki *kirjainpykälät* – eivät pykälät sinänsä vaan juuri nämä pelottavat isojen kirjaimien yhdistelmät (kohtaamme niitä lisää tässä luvussa) – sisälsivät aina arvoituksellisuuden sävyn, eikä milloinkaan tiedetty, olivatko ne 58. pykälän kasvannaisia vaiko jotakin riippumatonta ja erittäin vaarallista. Kirjainpykälien perusteella tuomitut vangit olivat monissa leireissä ahtaalla jopa 58. pykälään verrattuina.

Seitsemäs kohta: teollisuuden, liikenteen, kaupan, rahaliikenteen ja osuustoiminnan vahingoittaminen.

1930-luvulla tämä kohta oli kiivaassa käytössä ja vei suuria joukkoja, ja siitä käytettiin yksinkertaistettua ja selkeämpää nimitystä *tuholaistoiminta*. Kaikilla Seitsemännessä kohdassa mainituilla aloilla tapahtui todella joka päivä selvästi nähtäviä ja ilmeisiä vahinkoja – ja pakkohan jonkun oli olla syypää niihin? ... Vuosisatojen ajan kansa oli rakentanut ja luonut ja aina rehellisesti, jopa herroille. Mistään *tuholaistoiminnasta* ei ollut kuultu sitten Rurikin aikojen. Ja kun sitten omaisuus ensimmäisen kerran oli koko kansan yhteinen, sadat tuhannet kansan parhaat pojat syöksyivät selittämättömästi *tuhoamaan*. (Kohta ei tarkoittanut tuholaistoimintaa, mutta koska ilman sitä ei ollut järkevästi selitettävissä, miksi pellot kasvoivat rikkaruohoa, sadot pienenivät ja koneet menivät rikki, dialektinen vaisto johti myös siihen.)

Kahdeksas kohta: terrori (ei se terrori, jonka Neuvostoliiton rikoslain oli määrä »perustella ja laillistaa»[1] vaan terrori *alhaalta päin*).

Terrori ymmärrettiin erittäin, erittäin väljästi: terrorina ei pidetty pommien asettelemista kuvernöörien vaunujen alle, vaan terroria oli esimerkiksi turpiin antaminen henkilökohtaiselle vihamiehelle, mikäli tämä kuului puolueeseen, komsomoliin tai miliisiin. Edelleen aktiivin *murha* ei ollut suinkaan sama kuin tavallisen kansalaisen murha (niin kuin jo Hammurabin laissa 18. vuosisadalla ennen ajanlaskumme alkua). Jos mies tappoi vaimonsa rakastajan, ja kävi ilmi, että tämä ei kuulunut puolueeseen, miehellä oli onnea, sillä häntä rangaistiin 136. pykälän mukaan, hän oli tavallinen rikollinen ja sosiaalisesti läheinen, ja häntä voitiin kuljettaa ilman saattovartiota. Jos taas rakastaja oli puolueen jäsen, mies muuttui kansan vihalliseksi (58-8). Vielä tärkeämpään käsitteen laajentamiseen päästiin soveltamalla 8. kohtaan edellä mainittua 19. pykälää eli *valmistelemista* aikomisen merkityksessä. Ei vain olutkapakan edustalla aktiiville esitetty suoranainen uhkaus »odotapas!» vaan myös äkkipikaisen torimummon huomautus että »paha sen periköön!» luokiteltiin

[1] Lenin, 5. painos, osa 45, s. 190

terroristiseksi hankkeeksi (TN), ja tämä antoi perustelun soveltaa pykälää koko ankaruudessaan[1].

Yhdeksäs kohta: tuhoaminen tai vahingoittaminen ... räjäyttämällä tai polttamalla (vastavallankumouksellinen tarkoitus ehdottomana vaatimuksena), lyhyesti *sabotaasi.*

Laajentamista oli se, että vaikka vastavallankumouksellinen päämäärä edellytettiin (tutkijaviranomainen tiesi paremmin, mitä rikollisen mielessä tapahtui!), jokaista inhimillistä laiminlyöntiä, virhettä ja vastoinkäymistä työssä ja tuotannossa pidettiin anteeksiantamattomana ja sabotaasina.

Mutta mitään 58. pykälän kohdista ei tulkittu yhtä väljästi ja yhtä palavaa vallankumouksellista omaatuntoa osoittaen kuin Kymmenettä. Se kuului: »Propaganda tai agitaatio, joka sisältää kehotuksen neuvostovallan kumoamiseen, vahingoittamiseen tai heikentämiseen ... samoin kuin tämänsisältöisen kirjallisuuden levittäminen tai valmistaminen tai säilyttäminen.» Ja RAUHAN aikana tämä kohta mainitsi vain rangaistuksen *alarajan* (ei vähempää! ei liian lempeästi!) mutta yläpäästä se EI RAJOITTANUT!

Näin peloton oli Suurvallan suhtautuminen alamaistensa SANAAN.

Tämän kuuluisan kohdan tunnettuja laajennuksia olivat:

– »kehotuksen sisältäväksi agitaatioksi» voitiin ymmärtää ystävysten (tai jopa aviopuolisoiden) kahdenkeskinen keskustelu tai yksityinen kirje; henkilökohtainen neuvo voitiin tulkita *kehotukseksi.* (Päätelmämme »saattoi olla» perustuu siihen, että JUURI NIIN OLI.)

– vallan »vahingoittamista ja heikentämistä» oli kaikki ajattelu, joka ei käynyt yksiin tämänpäiväisen sanomalehden kanssa tai ei hehkultaan yltänyt sen tasolle. Sillä heikentämistähän on kaikki mikä *ei vahvista!* sillä *vahingoittavaahan* on kaikki, mikä ei osu täydellisesti yksiin!

»Joka tänään ei laula kanssamme,
hän
on meitä
vastaan!»

(Majakovski)

– »kirjallisuuden valmistamiseksi» katsottiin kaikki kirjeen, muistiinpanon, intiimin päiväkirjan kirjoittaminen yhtenä kappaleena.

Mikä AJATUS, ajateltu, ääneen lausuttu tai kirjoitettu, ei kuulunut Kymmenennen kohdan piiriin kun se näin onnellisesti laajennettiin?

Yhdestoista kohta oli erikoinen: sillä ei ollut itsenäistä sisältöä, vaan se oli raskauttava lisäpaino mihin tahansa edellä luetelluista, jos tekoa valmisteltiin organisoidusti tai rikolliset kuuluivat organisaatioon.

Todellisuudessa kohta ymmärrettiin niin laajasti, että mitään organisaatiota ei vaadittukaan. Tämän hienostuneen tavan soveltaa kyseistä kohtaa sain

[1] Tämä kuulostaa liioittelulta, farssilta, mutta me emme ole tätä farssia sepittäneet – me istuimme.

kokea nahoissani. Meitä oli *kaksi,* jotka olimme salaa vaihtaneet ajatuksia: *eli siis* organisaation alkio *eli siis* organisaatio!

Kahdestoista kohta kajosi kaikkein eniten kansalaisten omaantuntoon: se koski kaikkien edellä lueteltujen tekojen *ilmoittamatta jättämistä.* Ja ilmiantovelvollisuuden laiminlyöminen oli niin raskas rikos, että RANGAISTUKSELLA EI OLLUT YLÄRAJAA!!

Tämä kohta oli jo niin käsittämättömän laaja, ettei se kaivannut laajentamista. TIESIT mutta ET KERTONUT – sama kuin olisit tehnyt itse!

Kolmastoista kohta kuulosti ajat sitten tyhjiin ammennetulta: työskentely tsaarin ohranan palveluksessa[1]. (Vastaavanlaista myöhempää palvelusta sitä vastoin pidettiin isänmaallisena ansiona.)

Neljästoista kohta rankaisi »tiettyjen velvollisuuksien tahallisesta täyttämättä jättämisestä tai niiden tahallisen leväperäisestä käyttämisestä» – rankaisi luonnollisestikin aina ampumiseen asti. Lyhyesti tätäkin nimitettiin »sabotaasiksi» tai »taloudelliseksi vastavallankumoukseksi».

Ja vain tutkijaviranomainen kykeni erottamaan tahallisen tahattomasta – vallankumouksellisen oikeustajunsa nojalla. Tätä kohtaa sovellettiin viljelijöihin, jotka eivät huolehtineet toimituksista. Tätä kohtaa sovellettiin kolhoosilaisiin, jotka eivät saaneet kokoon tarvittavaa määrää työpäiviä. Leirivankeihin jotka eivät täyttäneet normiaan. Ja vihdoin kimmoke: sodan jälkeen tämä kohta ruvettiin antamaan kriminaaleille leiristä karkaamisesta. Kriminaalin karkaamisessa ei siis nähty halua päästä makeaan vapauteen vaan se tulkittiin laajennetusti leirijärjestelmän vahingoittamiseksi.

Tällainen oli 58. viuhkan viimeinen luu, viuhkan joka peitti kaiken inhimillisen elämän.

Tarkasteltuamme tällä tavalla suurta PYKÄLÄÄ emme jatkossa enää hämmästele kovinkaan paljon. Missä on laki, siellä on rikoskin.

Vuonna 1927 kokeiltu 58. pykälän teräs, joka heti takomisen jälkeen oli kostuteltu seuraavan vuosikymmenen kaikissa virroissa, viuhahteli ja heilui täyttä päätä Lain hyökkäyksessä Kansaa vastaan vuosina 1937–38.

On sanottava, että vuoden 1937 operaatio ei ollut spontaani vaan suunniteltu, että tuon vuoden alkupuoliskolla monissa Neuvostoliiton vankiloissa tapahtui uudelleen järjestelemisiä: selleistä poistettiin sängyt, tilalle rakennettiin yhtenäiset yksi- ja kaksikerroksiset laverit[2]. Vanhat vangit ovat muistavinaan, että jo

[1] On psykologisia perusteita epäillä, että I. Stalin olisi ollut tuomittavissa myös tämän 58. pykälän kohdan perusteella. Läheskään kaikki tällaiseen palvelukseen liittyvät asiakirjat eivät säilyneet vuoden 1917 helmikuun jälkeen eivätkä tulleet yleisesti tunnetuiksi. Kolymassa kuolemaa tehnyt entinen poliisidepartementin johtaja V.F. Dzhunkovski väitti, että poliisin arkistojen hätäinen polttaminen helmikuun vallankumouksen ensi päivinä oli joidenkin vallankumouksellisten yhteinen hanke.

[2] Leningradin Suuren Talon valmistuminen vuonna 1934 – vähän ennen Kirovin murhaa – ei liioin ollut sattuma.

ensimmäinen isku oli massiivinen, jonakin elokuun yönä kautta koko maan (mutta sitä minä en hevillä usko, kun muistaa meikäläisten kömpelyyden). Ja syksyllä, kun Lokakuun kaksikymmentävuotisjuhlaan oletettiin liittyvän yleisen suuren armahduksen, leikkisä Stalin lisäsi rikoslakiin ennennäkemättömät uudet tuomiot: 15 ja 20 vuotta[1].

Tässä ei kannata vuodesta 1937 toistaa sitä, josta on jo kirjoitettu paljon ja jota vielä monesti toistellaan: että murskaava isku suunnattiin puolueen, neuvostojohdon, sotilasjohdon ja itsensä GPU:n ja NKVD:n huippukerroksiin[2]. Tuskin yhdenkään alueen aluekomitean ensimmäinen sihteeri tai alueen toimeenpanevan komitean puheenjohtaja säästyivät – Stalin asetti sopivampia tilalle.

Olga Tshavtshavadze kertoo, mitä Tbiliisissä tapahtui: vuonna 1938 vangittiin kaupungin toimeenpanevan komitean puheenjohtaja, varapuheenjohtaja, kaikki osastopäälliköt (yhteensä yksitoista), apulaisosastopäälliköt, kaikki pääkirjanpitäjät ja kaikki talousjohtajat. Tilalle määrättiin uudet miehet. Kului kaksi kuukautta. Ja taas pantiin istumaan: puheenjohtaja, varapuheenjohtaja, kaikki yksitoista osastopäällikköä, kaikki pääkirjanpitäjät, kaikki talousjohtajat. Vapaalle jalalle jäivät: tavalliset kirjanpitäjät, konekirjoittajat, siivoojat ja lähetit... Puolueen rivijäsenten vangitsemisessa taas näköjään noudatettiin salaista linjaa, jota ei toki mainittu suoraan pöytäkirjoissa eikä tuomioissa: enimmäkseen vangittiin jäseniä, jotka olivat liittyneet puolueeseen e n n e n vuotta 1924. Tätä linjaa noudatettiin erityisen päättävästi Leningradissa, sillä siellä uuden opposition »ohjelman» kannattajat kuuluivat juuri tuohon ryhmään. (Kuinka he olisivat voineet olla luottamatta omaan Leningradin komiteaansa?)

Ja tällaista se oli – seuraavassa välähdys noilta vuosilta. Käynnissä on paikallinen puoluekonferenssi (Moskovan alueella). Sitä johtaa aluekomitean uusi sihteeri äskettäin *istumaan* pannun sijasta. Konferenssin lopulla hyväksytään uskollisuuden vakuutus toveri Stalinille. Kaikki tietenkin nousevat (aivan samoin kuin konferenssin aikana kaikki olivat pompanneet seisomaan joka kerta kun hänen nimensä mainittiin). Pienessä salissa pauhaavat »myrskyisät suosionosoitukset, jotka laajenevat kunnianosoitukseksi». Kolme minuuttia, neljä minuuttia, viisi minuuttia ne jatkuvat myrskyisinä ja aina vain laajenevat kunnianosoituksiksi. Kämmeniin koskee jo. Kohotetut kädet alkavat jo puutua. Vanhemmat henkilöt hengästyvät jo. Tilanne tuntuu jo sietämättömän typerältä niistäkin, jotka jumaloivat Stalinia vilpittömästi. Mutta: kuka uskaltaa lopettaa *ensimmäisenä?* Tämän voisi tehdä aluekomitean sihteeri, joka seisoo puhujakorokkeella ja joka juuri luki viestin. Mutta hän on uusi mies, hän on vangitun edeltäjänsä paikalla, hän pelkää! Salissahan seisoo taputtamassa myös NKVD:n miehiä jotka tarkkaavat, *kuka* lopettaa ensimmäisenä! ... Ja nimettömässä pienessä

[1] 25 vuoden tuomio puolestaan ilmaantui Lokakuun 30-vuotisjuhlan kunniaksi vuonna 1947.

[2] Nyt nähdessämme Kiinan kulttuurivallankumouksen (niin ikään 17 vuotta lopullisen voiton jälkeen), voimme varsin todennäköisesti olettaa, että tähän sisältyy historian lainmukaisuus. Ja jopa itse Stalinkin alkaa näyttää vain sokealta pintakerroksen täytäntöön panevalta voimalta.

salissa johtajan tietämättä suosionosoitukset jatkuvat kuusi minuuttia! seitsemän minuuttia! kahdeksan minuuttia! He ovat hukassa! He ovat tuhon omat! He eivät enää voi lopettaa, ennen kuin kaatuvat sydänhalvauksen lyöminä! Salin perällä tungoksessa voi edes pinnata vähän, taputtaa harvemmin eikä niin kiivaasti, niin raivoisasti, – mutta entä korokkeella, kaiken kansan näkyvillä?! Paikallisen paperitehtaan johtaja, itsenäinen voimakas mies, seisoo puhemiehistön korokkeella ja tajuaa tilanteen valheellisuuden ja mahdottomuuden mutta taputtaa! – yhdeksän minuuttia! kymmenen! Hän katsoo surullisesti aluekomitean sihteeriin, mutta tämä ei uskalla lopettaa. Mieletöntä! Joukkohulluutta! Alueen johtajat katsovat toisiinsa heikko toivo mielessään mutta riemun ilme kasvoillaan ja taputtavat kunnes kaatuvat, kunnes heitä aletaan kantaa paareilla ulos! Ja vielä silloinkaan jäljelle jääneet eivät horju! ... Ja yhdennellätoista minuutilla paperitehtaan johtaja palauttaa asiallisen ilmeen kasvoilleen ja istuutuu paikalleen puhemiehistön pöydän taakse. Ja ihme ja kumma! – minne kaikkosi yleinen hillitön sanoinkuvaamaton innostus? Kaikki lopettavat kerralla ja samalla läiskähdyksellä istuutuvat. He palastuivat! Orava äkkäsi loikata pyörästä! ...

Mutta juuri tällaisesta tunnistetaan itsenäiset ihmiset. Juuri näin heidät poistetaan. Paperitehtaan johtaja vangitaan samana yönä. Hänelle paiskataan helposti aivan muusta syystä kymmenen vuotta. Mutta 206:n (lopullisen kuulustelupöytäkirjan) allekirjoittamisen jälkeen tutkijaviranomainen muistuttaa hänelle:

– Älkää milloinkaan lakatko ensimmäisenä taputtamasta!

(Mutta kuinka sitten? Miten sitten lopetamme? ...)[1]

Tämä jos mikä on valintaa Darwinin mukaan. Tämä juuri on tyhmyydellä väsyttämistä.

Mutta tänään luodaan uutta myyttiä. Jokainen painettu kertomus, jokainen painettu mainінta vuodesta 1937 on taatusti tarinaa kommunistijohtajien tragediasta. Ja meidät on jo saatu vakuuttuneiksi, tahtomatta me annamme periksi ja uskomme, että vankeusvuosi 1937–38 oli nimenomaan isojen kommunistien vangitsemista – ei muiden. Mutta miljoonista silloin vangituista korkeintaan 10 prosenttia saattoi olla nimekkäitä puolueen ja valtion johtajia. Leningradinkin vankiloiden pakettijonoissa seisoskeli enimmäkseen maidonkaupittelijoiden näköisiä tavallisia naisia.

Siihen mahtavaan virtaan siepattujen ja henkihieverissä Arkkipelagiin vietyjen koostumus oli niin kirjava ja ihmeellinen, että lainmukaisuuksien tieteellinen etsiskeleminen aiheuttaisi yrittäjälle totisesti päänvaivaa. (Sitäkin käsittämättömämpiä ne olivat aikalaisille.)

Mutta todellinen vangitsemisen laki noina vuosina oli: *tavoitemäärä,* järjestys, kiintiöt. Jokainen kaupunki ja alue ja armeijan yksikkö sai tavoitteen, luvun, joka oli täytettävä tietyssä ajassa. Kaikki muu riippui operatiivityöntekijöiden taidosta.

Entinen tshekan mies Aleksandr Kalganov muistelee, miten Tashkentiin tuli

[1] N. G. kertoi tämän.

sähke: »Lähettäkää kaksisataa!» Mutta he olivat juuri kaapineet, eikä enää tuntunut olevan keitä napata. No, lähiseuduilta tuotiin puolitoista sataa. Idea! Miliisin pidättämät kriminaalit luokitellaan uudelleen 58:aan! Sanottu ja tehty. Mutta tavoitteesta puuttuu yhä! Miliisi ilmoittaa: mustalaiset ovat röyhkeästi leiriytyneet kaupungin torille – mitä tehdään? Idea! Mustalaiset piiritetään ja kaikki miehet seitsemäntoista ja kuudenkymmenen väliltä haalitaan 58. pykälän perusteella! Ja suunnitelma oli täytetty!

Mutta sattui myös tällaista: Ossetian tshekan miehille (kertoo miliisin päällikkö Zabolovski) oli annettu kiintiöksi ampua tasavallassa 500 ihmistä, mutta he pyysivät lisäämään, ja heille myönnettiin 230:n lisäys.

Näitä sähkeitä läheteltiin tavallisia yhteyksiä myöten vain lievästi koodittuina. Temrjukissa lennättimen nainen välitti pahaa aavistamatta puhelinkeskuksen kautta NKVD:lle määräyksen lähettää seuraavana päivänä Krasnodariin 240 laatikollista saippuaa. Seuraavana aamuna hän kuuli laajoista vangitsemisista ja kuljetuksista ja arvasi! Ja kertoi sähkeestä ystävättärelleen. Hänet vangittiin heti.

(Käytettiinkö ihmisestä peitenimitystä *saippualaatikko* aivan sattumalta? Vai viitattiinko sillä saippuan keittämiseen? . . .)

Tietenkin joitakin yksittäisiä lainmukaisuuksia voidaan erottaa. Istumaan joutuvat:

– ulkomailla toimivat oikeat vakoilijamme. (He ovat usein äärimmäisen vilpittömiä Kominternin tai tshekan miehiä, monesti viehättäviä naisia. Heidät kutsutaan kotimaahan ja vangitaan rajalla, sitten heidät pannaan samanaikaiseen ristikuulusteluun entisen Kominternin päällikkönsä – esimerkiksi Mirovyi-Koronan – kanssa. Tämä väittää itse työskennelleensä jonkin maan tiedustelun hyväksi. Siispä automaattisesti hänen alaisensa myös. Ja mitä rehellisempiä, sitä vaarallisempia!)

– Itä-Kiinan rautatien (KVZhD:n) henkilökunta (järjestään kaikki Itä-Kiinan rautatien virkailijat – vaimot, lapset ja isoäidit mukaan luettuina – paljastuivat Japanin vakoilijoiksi. Tosin on myönnettävä, että heitä vangittiin jo muutamaa vuotta varhemmin);

– kaukoidän korealaiset (karkoitus Kazahstaniin), ensimmäinen rodun perusteella vangitsemisen kokeilu;

– Leningradin eestiläiset (kaikki vangitaan pelkästään sukunimen perusteella, valkoisen Eestin vakoilijoina);

– kaikki latvialaiset tarkka-ampujat ja latvialaiset tshekan miehet – niin juuri, latvialaiset, Vallankumouksen kätilöt, jotka vielä aivan äsken olivat olleet tshekan selkäranka ja ylpeys! Ja jopa nekin porvarillisen Latvian kommunistit, jotka vaihdettiin vuonna 1921 ja pelastettiin Latvian hirmuisilta kahden ja kolmenkin vuoden tuomioilta. (Leningradissa lakkautetaan: Herzenin instituutin Latvian osasto, latvialaisten kulttuuritalo, eestiläisten kerho, latvialaisten teknillinen koulu sekä latvialainen ja eestiläinen sanomalehti.)

Yleisen metelin vallitessa päättyy myös Suuren Pasianssin paneminen, vangitsematta jääneet haravoidaan. Enää ei kannata peitellä, tämä leikki on aika

lopettaa. Nyt sosialisteja haalitaan vankeuteen karkotusalueittain (esimerkiksi Ufa ja Saratov), kaikki tuomitaan yhdessä ja ajetaan Arkkipelagin teurastamoihin – laumoina.

Missään ei sanota erikseen, että intelligentsiaa on pyrittävä vangitsemaan mahdollisimman paljon, mutta sitä ei unohdettu missään vaiheissa aikaisempien virtojen yhteydessä eikä sitä unohdeta nytkään. Ylioppilaan ilmianto riittää (tämä sanayhdistelmä ei ole enää pitkään aikaan herättänyt hämmästystä): korkeakoulun lehtori, joka yhä lainailee enemmän Leniniä ja Marxia mutta välttää lainaamasta Stalinia, ei enää saavu seuraavalle luennolleen. Entä jos hän *ei siteeraa ollenkaan?* ... Kaikki Leningradin keskipolven ja nuoren polven itämaiden tutkijat pannaan *istumaan.* Pohjolan instituutin koko vahvuus (salaisia avustajia lukuun ottamatta) joutuu *istumaan.* Koulujen opettajiakaan ei hyljeksitä. Sverdlovskissa käynnistetään *juttu* kolmeakymmentä keskikoulun opettajaa vastaan, pääsyytettynä alueen kansansivistystyön johtaja Perel. Heitä syytetään kammottavista rikoksista, esimerkiksi: he järjestelivät kouluissa joulujuhlia *polttaakseen* koulut[1]!

Ja insinöörien otsaan (nyt jo neuvostosukupolven, ei enää »porvarillisten») kanki jysähtelee tasaisesti kuin heiluri. Maanmittari Nikolai Merkurjevitsh Mikov ei jonkin kerrostuman siirtymän vuoksi saanut kahta toisiaan kohti etenevää kaivoskäytävää osumaan kohdalleen – 58-7 ja 20 vuotta! Kuusi geologia (Kotovitshin ryhmä) tuomitaan »tinaesiintymän tahallisesta salaamisesta (! – eli siitä etteivät he löytäneet sitä!) saksalaisten tulon varalta» (ilmianto) – 58-7 ja 10 vuotta.

Päävirtoja seurasi vielä *erikois*virta: v a i m o t (TshS – perheenjäsenet)! Puoluepamppujen vaimot ja paikoin (Leningrad) kaikkien, jotka olivat saaneet »10 vuotta ilman kirjeenvaihto-oikeutta» ja joita ei enää ollut. Järjestään kaikki perheenjäsenet saivat *kahdeksikon.* (Yhtä kaikki heitä kohdeltiin lempeämmin kuin entisiä kulakkeja – lapsetkin jäivät mantereelle.)

Röykkiöittäin uhreja! Kumpareittain uhreja! NKVD:n rintamahyökkäys kaupunkiin: S.P. Matvejevalta vangittiin samassa aallossa mutta ERI »jutuista» mies ja kolme veljeä (näistä neljästä kolme ei koskaan palaa).

– korkeajännitejohto katkesi – sähköteknikolle 58-7 ja 20 vuotta;

– permiläistä työmiestä Novikovia syytettiin Kaman sillan räjäyttämisen valmistelemisesta;

– Juzhakov vangittiin päivällä (niin ikään Permissä), vaimo haettiin yöllä. Hänelle esitettiin nimilista ja häntä vaadittiin allekirjoittamaan tunnustus, että kaikki listassa mainitut henkilöt olivat pitäneet heidän kodissaan mensevikkien ja

[1] Viisi heistä rääkättiin hengiltä kuulusteluvaiheessa, he kuolivat ennen oikeudenkäyntiä. Kaksikymmentäneljä kuoli leireissä. Kolmaskymmenes – Ivan Aristaulovitsh Punitsh – palasi ja rehabilitoitiin. (Jos hänkin olisi kuollut, me olisimme tässä sivuuttaneet kaikki kolmekymmentä, niin kuin sivuutamme miljoonia.) Heidän jutussaan esiintyneet monet »todistajat» asuvat nykyään Sverdlovskissa ja voivat hyvin: ovat erikoistyöntekijöitä tai eläkkeellä. Darwinin valintaa.

eserrien kokouksia (joita tietenkään ei ollut pidetty). Vastapalvelukseksi hänet luvattiin päästää kolmen lapsensa luo. Hän allekirjoitti, passitti tuhoon kaikki ja tietenkin jäi itsekin istumaan;

– Nadezhda Judenitsh vangittiin nimensä vuoksi. Yhdeksän kuukauden kuluttua tosin todettiin, että hän ei ollut sukua kenraalille, ja hänet vapautettiin (sillä välin hänen äitinsä oli kuollut pelosta – pikkujuttu);

– Staraja Russassa esitettiin elokuvaa »Lenin lokakuussa». Joku kiinnitti huomiota lauseeseen: »Paltshinskin on pakko tietää!» – ja tämä Paltshinski puolustaa Talvipalatsia. Hetkinen, meillähän on töissä Paltshinskaja-niminen sairaanhoitaja! Vangittava! Ja hänet vangittiin. Ja hän todella paljastui kyseisen miehen vaimoksi: miehensä teloittamisen jälkeen vaimo oli piiloutunut takamaille;

– Borushkon veljekset (Pavel, Ivan ja Stepan) palasivat POIKINA vuonna 1930 Puolasta vanhempiensa luo. Nyt nuorukaisiässä heidät tuomitaan vakoilusta epäiltyinä (PSh) 10 vuodeksi;

– krasnodarilainen raitiovaununkuljettaja palaili myöhään yöllä jalkaisin varikolta. Kaupungin laitamilla nainen onnettomuudekseen ohitti tien poskeen piiputtaneen kuorma-auton, jonka ympärillä hyörittiin. Auto oli täynnä ruumiita – pressun alta sojotti käsiä ja jalkoja. Naisen nimi merkittiin muistiin, seuraavana päivänä hänet vangittiin. Kuulustelija kysyi, mitä nainen oli nähnyt. Tämä kertoi rehellisesti (Darwinin valinta). Neuvostovastaista agitaatiota (ASA) – 10 vuotta;

– aina kun radiossa luettiin Stalinille osoitettuja loputtoman pitkiä kirjeitä, muuan putkimies sulki radionsa[1]. Naapuri teki ilmiannon (missä naapuri mahtaa olla nyt?) – yhteiskunnallisesti vaarallinen elementti (SOE) ja 8 vuotta;

– lievästi lukutaitoinen uunintekijä *kirjoitteli* mielellään vapaa-aikanaan – se lisäsi hänen omanarvontuntoaan. Ellei puhdasta paperia ollut, hän kirjoitteli sanomalehden sivuille. Naapurit löysivät yhteiskäymälän pussista sanomalehden, johon uunintekijä oli kirjoittanut Isän ja Opettajan kasvoihin. ASA ja 10 vuotta.

Stalin ja hänen lähimpänsä rakastivat omia kuviaan, he kirjavoittivat niillä sanomalehdet, ja kuvia sikisi miljoonittain. Kärpäset eivät juuri piitanneet heidän pyhyydestään, lisäksi lehdet olisi ollut sääli jättää käyttämättä – ja kuinka monet onnettomat saivatkaan siitä tuomion!

Vangitsemiset aaltoilivat kaduilla ja taloissa kuin epidemia. Niin kuin ihmiset tietämättään luovuttavat toiselle epidemiatartunnan – kättelyissä, hengityksen myötä, ojentamalla esineen – samalla tavalla he luovuttivat toisilleen väistämättömän vangitsemisen tartunnan, kättelemällä, hengittämällä, tapaamalla kadulla. Sillä jos sinun on huomenna määrä tunnustaa, että olet puuhannut maanalaista ryhmää myrkyttämään kaupungin vesijohtoveden, ja minä puristin kättäsi tänään kadulla – siispä minäkin olen tuhon oma.

Seitsemän vuotta aikaisemmin kaupunki oli katsellut maaseudun hakkaamista henkihieveriin ja pitänyt sitä luonnollisena. Nyt maaseutu olisi voinut katsella

[1] Kuka muistaa nuo kirjeet?! Tuntikausia, joka päivä, tylsistyttävän samanlaisia! Kuuluttaja Levitan luultavasti muistaa ne hyvin: hän luki niitä taiteellisesti, erittäin tunteikkaasti.

kaupungin hakkaamista, mutta se oli liian pimeää katsellakseen, ja lisäksi sitä itseään lopeteltiin vielä;

– maanmittaaja (!) Saunin sai 15 vuotta ... alueen huonoista sadoista (!) ja karjan kuolemisesta (alueen koko johto ammuttiin samasta syystä);

– piirikomitean sihteeri saapui pellolle hoputtamaan kyntötöitä, jolloin vanha ukko kysyi, *tiesikö* sihteeri, että kolhoosilaiset eivät olleet *seitsemään vuoteen* saaneet työpäivistään grammaakaan jyviä, *olkia* vain ja niitäkin vähän. Tästä kysymyksestä ukko sai ASA:n ja 10 vuotta;

– toisenlainen kohtalo oli eräällä kuuden lapsen isällä. Koska hänellä oli kuusi suuta ruokittavana, hän ei säästellyt voimiaan kolhoosin töissä vaan toivoi yhtä kaikki saavansa irti jotakin. Ja niinpä hän sitten saikin – kunniamerkin. Se luovutettiin kokouksessa, puheita pidettiin. Vastauspuheenvuorossaan liikuttunut ukko sanoi: »Voi jos tämän kunniamerkin sijasta saisi vähän jauhoja! Eikö mitenkään kävisi?» Kokousväki purskahti raikuvaan suden nauruun, ja kaikkine kuusine ruokittavine suineen uusi kunniamerkin kantaja lähti karkotukseen.

Tehdäkö nyt yhteenveto ja selittää, että vangittiin *syyttömiä?* Mutta olemme unohtaneet sanoa, että jo proletariaatin vallankumous oli hävittänyt itse *syyllisyyden* käsitteen, joka 1930-luvun alussa julistettiin *oikeisto-opportunismiksi*[1]! Niin että me emme enää voi spekuloida näillä vanhentuneilla käsitteillä: syyllisyys ja syyttömyys.

Vuoden 1939 *takaisinpäästö* oli Elinten historiassa uskomaton tapahtuma, tahra niiden historiassa! Tosin tuo vastavirta ei ollut suuri, suunnilleen yksi tai kaksi prosenttia vastikään vangituista – joita ei vielä ollut tuomittu eikä lähetetty kauas ja jotka eivät vielä olleet kuolleet. Se ei ollut suuri, mutta sitä käytettiin taitavasti hyväksi. Se oli kopeekka takaisin ruplasta, se oli tarpeen kaiken sälyttämiseksi saastaisen Jezhovin niskoille ja tehtävään astuvan Berijan vahvistamiseksi ja jotta johtaja säihkyisi entistä kirkkaammin. Tällä kopeekalla iskettiin rupla näppärästi syvemmälle maahan. Sillä jos oli »selvitetty ja vapautettu» (jopa lehdetkin kirjoittivat pelotta y k s i t t ä i s i s t ä panetteluista), muut istumaan pannut olivat siis varmasti roistoja! Ja palanneet pysyivät vaiti. He olivat allekirjoittaneet vaitiololupauksen. He olivat pelon lamaannuttamia. Ja vain hyvin harvat saivat tietää Arkkipelagin salaisuuksista. Jaottelu oli entinen: maijat yöllä – mielenosoitukset päivällä.

Tuo kopeekka muuten otettiin pian takaisin – samoina vuosina, silmänkantamattoman Pykälän samojen kohtien perusteella. Kuka huomasi vuonna 1940 miehestään *irtisanoutumasta* kieltäytyneiden vaimojen virran? Kuka Tambovissa muistaa, että tuona rauhan vuotena vangittiin elokuvateatteri Modernissa soittanut jatsiorkesteri, jonka kaikki jäsenet olivat paljastuneet kansan vihollisiksi? Entä kuka huomasi 30 000 tshekkiä, jotka vuonna 1939 lähtivät miehitetystä Tshekkoslovakiasta rakkaaseen slaavilaiseen maahan Neuvostoliittoon? Ei ollut

[1] Vankiloista ... -kokoelma, s. 63.

takeita siitä, etteikö joku heistä olisi vakoilija. Heidät lähetettiin kaikki pohjoisiin leireihin (sieltä sitten sodan aikana uiskentelikin esiin »tshekkoslovakialainen osasto»). Ja malttakaahan – emmekö juuri 1939 ojentaneetkin auttavan kätemme läntisille ukrainalaisille ja läntisille valkovenäläisille ja sitten vuonna 1940 myös Baltian maille ja moldavialaisille? Veljemme osoittautuivat tuiki epäpuhtaiksi, ja sieltä lähtivät valumaan *yhteiskunnallisen ennaltaehkäisyn* virrat. Vangittiin liian vauraita, liian vaikutusvaltaisia ja samalla myös liian itsenäisiä, liian viisaita ja liian tunnettuja. Entisiltä Puolan alueilta vietiin erikoisen paksulti puolalaisia. (onnettoman Katynin juuret juontavat juuri sieltä, juuri silloin pohjoisissa leireissä levitelтiin olkia myöhemmän Sikorskyn ja Andersin armeijan alle). Kaikkialla vietiin upseereja. Sillä tavalla väestöä ravisteltiin, se vaikeni ja jäi ilman potentiaalisia vastarinnan johtajia. Tällä lailla opetettiin järkevyyttä, aikaisemmat siteet ja aikaisemmat tuttavuudet surkastuivat.

Suomi jätti meille Kannaksen vailla asujaimistoa, Karjalasta ja Leningradista taas vangittiin ja kuljetettiin muualle vuonna 1940 ihmiset, joiden suonissa virtasi suomalaista verta. Me emme sitä puroa huomanneet: meissä ei ole suomalaista verta.

Ja talvisodassa Suomea vastaan kokeiltiin ensimmäisen kerran: vangiksi antautuneiden miestemme tuomitsemista Synnyinmaan pettureina. Ihmiskunnan historian ensimmäinen kokeilu! – emmekä me edes huomanneet!

Ja juuri kun oli harjoiteltu, alkoikin sota ja sen myötä valtava perääntyminen. Vihollisille jäävistä läntisistä tasavalloista oli kiireesti muutamassa päivässä otettava kaikki jotka voitiin ottaa. Liettuaan jätettiin kaikessa kiireessä kokonaisia yksiköitä, rykmenttejä ja ilmatorjunta- ja tykistöpatteristoja, mutta useita tuhansia epäluotettavia liettualaisperheitä onnistuttiin kuljettamaan pois (heistä neljä tuhatta luovutettiin myöhemmin Krasnojarskin leiriin ammattirikollisten ryöstettäviksi). Kesäkuun 28. päivän jälkeen aloitettiin vangitsemiset kiireesti Latviassa ja Eestissä. Mutta maa poltti, oli perääännyttävä nopeasti. Kokonaisia linnoituksia unohdettiin evakuoida – esimerkiksi Brest – mutta sitä vastoin ei unohdettu ampua poliittisia vankeja Lvovin, Rovnon, Tallinnan ja monien muiden läntisten vankiloiden selleissä ja pihoissa. Tarton vankilassa teloitettiin ampumalla 192 ihmistä, joiden ruumiit paiskattiin kaivoon.

Miten tämän voisi kuvitella? – sinä et tiedä mitään, sellin ovi avautuu, ja sinua ammutaan. Sinä huudat ennen kuolemaasi, mutta sen kuulevat vain vankilan kivet, kukaan ei kerro siitä. Muuten, joitakin jäi kuulemma ampumatta. Ehkä joskus vielä saamme lukea siitä kirjan?

Sodan ensimmäinen virta selustaan oli: *huhujen levittäjät ja pakokauhun kylväjät* – sodan alkupäivinä annetun erityisen rikoslakiin kuulumattoman Ukaasin perusteella[1]. Suonta iskettiin kokeeksi, yleisen virkeyden vahvistamisek-

[1] Vähällä oli etten saanut tuntea tuota Ukaasia nahoissani: minä asetuin leipäkaupan jonoon, miliisi kutsui minut esiin ja merkitsi nimeni muistiin. Onneksi löytyi puolustajia, muutoin olisin joutunut sodan asemesta suoraan GULAGiin.

si. Kaikille annettiin 10 vuotta mutta ei katsottu 58. pykälän piiriin kuuluviksi (ja ne harvat, jotka selvisivät sota-ajan leireistä hengissä, armahdettiin vuonna 1945).

Sitten seurasi uusi virta: ne *jotka eivät olleet luovuttaneet radiovastaanotintaan* tai radionosia. Yhdestä (ilmiannon perusteella) löydetystä radioputkesta annettiin 10 vuotta.

Heti alussa oli myös *saksalaisten* virta:Volgan saksalaisten, Ukrainan ja Pohjois-Kaukasian siirtolaisten ja yleensä kaikkien saksalaisten, asuivatpa he missä tahansa Neuvostoliiton alueella. Ratkaiseva tuntomerkki oli *veri,* ja tähän karkotukseen kulki jopa kansalaissodan sankareita ja vanhoja puolueen jäseniä – kunhan he vain olivat saksalaisia[1].

Tyypiltään saksalaisten karkottaminen oli samanlainen toimenpide kuin kulakkien hävittäminen mutta lievempi, sillä nyt sai ottaa enemmän tavaraa mukaan eikä saksalaisia lähetetty yhtä tappavan tuhoisiin paikkoihin. Juridista muotoa sillä ei ollut – niin kuin ei kulakkien hävittämisellä liioin. Rikoslaki ja satojen tuhansien ihmisten karkottaminen olivat kaksi eri asiaa. Tämä oli monarkin henkilökohtainen käsky. Lisäksi tämä oli hänen ensimmäinen tämänlaatuinen kansallinen kokeilunsa, se oli hänestä teoreettisesti mielenkiintoinen.

Vuoden 1941 loppukesästä ja varsinkin syksystä tulvahti *saarroksiin joutuneiden* virta. He olivat isänmaan puolustajia, samoja miehiä, joita kaupunkimme olivat pari kuukautta varhemmin saatelleet soitoin ja kukkasin ja jotka sen jälkeen olivat joutuneet kohtaamaan saksalaisten äärimmäisen kovat panssari-iskut ja jotka yleisen kaaoksen keskellä eivätkä edes aivan omasta syystään olivat joutuneet – eivät vangeiksi, ei! – erillisinä taisteluryhminä joksikin aikaa saksalaisten saartamiksi ja murtautuneet takaisin. Ja sen sijaan että palaavia olisi veljellisesti syleilty (niin kuin maailman kaikki muut armeijat olisivat tehneet), sen sijaan että heidän olisi annettu levähtää ja käydä tapaamassa perhettään ja vasta sitten lähetetty rintamalle, heihin suhtauduttiin epäilevästi ja kyräilevästi, heiltä riistettiin oikeudet ja aseet ja heidät lähetettiin ryhmissä tarkistus- ja lajittelupisteisiin, joissa Erikoisosastojen upseerit alusta asti suhtautuivat täysin epäuskoisesti heidän jokaiseen sanaansa ja epäilivät jopa heidän henkilöllisyyttään. Ja tarkistusmenetelmiin kuuluivat ristikuulustelut, vastavuoroiset tunnistamiset ja todistajanlausunnot. Tarkistamisen jälkeen osa piiritettyinä olleista sai takaisin entisen nimensä, arvonsa ja luottamuksen ja palasi armeijaan. Loput – toistaiseksi vähäisempi osa – muodostivat *synnyinmaan pettureiden* ensimmäisen virran. Heille annettiin 58-1-b mutta aluksi – ennen kaavan muotoutumista – alle 10 vuotta.

[1] Ja veri ratkaistiin sukunimen perusteella, ja niinpä insinööri ja suunnittelija Vasili Okorokov, josta oli kiusallista merkitä tätä nimeään suunnitelmiin (ven. *okorok,* reisi – suom. huom.) ja joka 1930-luvulla, kun vielä sai, muutti nimensä Robert Steckeriksi – kaunis nimi! sievän nimikirjoituksenkin hän kehitteli! – ei nyt ehtinyt todistaa mitään, vaan hänet napattiin saksalaisena. – »Onko tämä teidän oikea nimenne? Mitä tehtäviä olette saanut fasistien tiedustelulta? . . .» – Tai tambovilainen Kaverznev, joka jo vuonna 1918 muutti pahaenteisen (ven. *kaverza,* juoni – suom. huom.) nimensä Kolbeksi, – milloin hän jakoi Okorokovin kohtalon? . . .

Kenttäarmeija puhdistettiin tällä tavalla. Mutta kaukoidässä ja Mongoliassa oli toinen, valtava, toimeton armeija. Erikoisosastojen jalo tehtävä oli estää tuota armeijaa ruostumasta. Joutilaisuus sai Halhin golin ja Hasanin sankareiden kielet höltymään, varsinkin kun heidän annettiin nyt tutustua Djektarevin kivääreihin ja uusiin kranaatinheittimiin, aseisiin jotka siihen asti oli salattu omilta sotilailta. He pitelivät näitä aseita eivätkä ymmärtäneet, miksi meikäläiset peräätyivät lännessä. He eivät voineet Siperian ja Uralin yli nähdä, että perääntyessämme 120 kilometriä päivässä me vain toistimme Kutuzovin houkuttelumanööverin. Vasta itäarmeijasta valuva *virta* pystyi helpottamaan sen ymmärtämistä. Ja suut menivät viivalle ja usko muuttui raudankovaksi.

Luonnollisesti korkeissa piireissä valui myös perääntymiseen syyllisten virta (Suuri Strategihan ei voinut olla syypää!). Se oli vähäinen, puolen sadan miehen *kenraalien* virta, joka istui Moskovan vankiloissa vuoden 1941 kesän ja lokakuussa 1941 pantiin kuljetukseen. Kenraalien joukossa oli kaikkein eniten ilmavoimien miehiä – ilmavoimien komentaja Smushkevitsh, kenraali E.S. Ptuhin (joka sanoi: »Jos olisin tiennyt, olisin ensin tipauttanut pommilla Rakasta Isää ja vasta sitten tullut istumaan?») ynnä muita.

Moskovan edustalla saatu voitto synnytti uuden virran: syyllisten moskovalaisten. Nyt asioita rauhallisesti tarkasteltaessa paljastui, että ne moskovalaiset, jotka eivät olleet paenneet eivätkä evakuoituneet vaan jotka jäivät pelottomasti uhan alaiseen pääkaupunkiin, josta viranomaiset olivat lähteneet, jo tuolla menettelyllään asettuivat alttiiksi epäilyksille: joko vallan auktoriteetin heikentämisestä (58–10) tai saksalaisten odottamisesta (58-1-a 19. pykälän kautta tulkittuna). Tämä virta ruokki Moskovan ja Leningradin tutkijaviranomaisia aina vuoteen 1945.

58–10 eli ASA ei tietenkään tyrehtynyt missään vaiheessa vaan rasitti selustaa ja rintamaa koko sodan ajan. Sen saivat evakuoidut, jotka kertoilivat perääntymisen kauhuista (sanomalehtien perusteella taas oli selvää, että perääntyminen sujui suunnitelmien mukaisesti). Sen saivat ne jotka selustassa panettelivat, että leipäannos oli liian pieni. Sen saivat ne jotka rintamalla panettelivat, että saksalaisten tekniikka oli vahvaa. Vuonna 1942 sen saivat kaikkialla myös ne, jotka panettelivat, että piiritetyssä Leningradissa muka kuoli ihmisiä nälkään.

Samana vuonna Kertshin vastoinkäymisen (120 000 vangiksi menetettyä) sekä Harkovin vahingon (vielä enemmän) jälkeen ja eteläisellä suurella perääntymisretkellä Kaukasusta ja Volgaa kohti sattuneiden vahinkojen jälkeen pumpattiin vielä erittäin tärkeä upseerien ja sotilaiden virta, niiden jotka eivät halunneet kestää kuolemaan asti vaan jotka perääntyivät luvatta, samojen miesten, joille – Stalinin kuolemattoman päiväkäskyn numero 227 sanojen mukaan – Synnyinmaa ei voinut antaa häpeäänsä anteeksi. Tämä virta ei kuitenkaan yltänyt GULAGiin asti: divisioonien kenttäoikeudet käsittelivät sen pikavauhdilla, se ajettiin rangaistuskomppanioihin, ja se imeytyi jäljettömiin etulinjan punaiseen hiekkaan. Se oli sementtiä Stalingradin voiton perustaan mutta Venäjän yleiseen

historiaan se ei päässyt vaan jää viemärilaitoksen erillisen historian osaksi.

Mekin muuten yritämme jäljittää tässä vain niitä virtoja, jotka tulivat GULAGiin ulkoapäin. GULAGissa taukoamatta jatkunutta säiliöstä toiseen pumppaamista – varsinkin sotavuosina raivonneita niin sanottuja *leirin sisäisiä tuomitsemisia* – ei tarkastella tässä luvussa.)

Tunnollisuus vaatii muistuttamaan myös sota-ajan vastavirroista: jo mainitut tshekit, puolalaiset, leireistä rintamalle päästetyt kriminaalit.

Vuodesta 1943, kun sota kääntyi meidän eduksemme, alkoi vuosi vuodelta aina vuoteen 1946 kasvava monimiljoonainen virta miehitetyiltä alueilta ja Euroopasta. Sen kaksi pääosaa olivat:

– saksalaisten hallinnassa tai saksalaisten luona olleet kansalaiset (heille annettiin a-kirjaimella varustettu *kymppi:* 58-1-a);

– sotavankeina olleet sotilaat (heille annettiin b-kirjaimella varustettu *kymppi:* 58-1-b).

Jokainen miehityksen alaiseksi jäänyt halusi sittenkin elää ja toimi sen mukaisesti, ja tästä syystä hän teoriassa saattoi päivittäisen ravintonsa ohessa hankkia itselleen myös tulevan rikoksensa: ellei maanpetturuutta niin ainakin vihollisen auttamisen. Käytännössä kuitenkin riitti se, että passin sarjanumero ilmaisi henkilön olleen miehityksen alaisena. Kaikkien vangitseminen olisi ollut taloudellisesti epäviisasta – liian laajat alueet olisivat autioituneet. Riitti kun yleisen tietoisuuden kohentamiseksi pantiin istumaan vain tietty prosentti: syylliset, puolisyylliset, neljännessyylliset sekä ne, jotka olivat kuivatelleet jalkarättejään samalla varvulla kuin edelliset.

Vain yksikin prosentti yhdestä ainoasta miljoonasta merkitsee tusinaa kelpo leiriä.

Eikä tarvitse kuvitella, että rehellinen osallistuminen saksalaisten vastaisen maanalaisen järjestön toimintaan varmasti pelasti joutumasta mukaan tuohon virtaan. Eräs tapaus joka ei suinkaan ollut ainoa: maanalainen organisaatio lähetti kieviläisen komsomolilaisen Kievin poliisin palvelukseen – hankkiakseen näin tietoja. Poika tiedotti kaikesta rehellisesti komsomolilaisille mutta meikäläisten tultua sai *kymppinsä,* sillä eihän hän ollut poliisin palveluksessa ollessaan voinut välttyä vihamielisen hengen tartunnalta, pakkohan hänen oli ollut suorittaa vihamielisiä tehtäviä.

Kovemmin ja karskimmin tuomittiin ne, jotka olivat olleet Euroopassa, vaikka vain itäorjina, sillä he olivat nähneet kaistaleen Euroopan elämää ja olisivat saattaneet kertoa siitä, ja nuo kertomukset, jotka aina ovat olleet meistä epämiellyttäviä (paitsi tietenkin järkevien kirjailijoiden matkakuvaukset), olivat sodan jälkeisinä puutteen ja sekasorron vuosina tuiki epämiellyttäviä. Eivät kaikki osanneet kertoa, että Euroopassa oli aivan kurjaa, että siellä oli aivan mahdoton elää.

Juuri tästä syystä – eikä suinkaan pelkästä vangiksi antautumisesta –

tuomittiinkin *sotavankien* enemmistö, varsinkin ne jotka olivat Lännessä nähneet hieman enemmän kuin saksalaisten kuolemanleirin[1]. Tämä näkyy selvästi siitä, että *internoidut* tuomittiin yhtä armottomasti kuin sotavangit. Niinpä esimerkiksi sodan alkupäivinä Ruotsin rannikolle ajautui ryhmä meikäläisiä merimiehiä. Koko sodan ajan he sitten elivät vapaasti Ruotsissa – niin hyvissä oloissa ja mukavasti, etteivät he olleet moista ennen kokeneet eivätkä vastedes kokisi. Neuvostoliitto perääntyi, eteni, hyökkäsi, kuoli ja näki nälkää, mutta nämä perhanat lihottivat itseään puolueettomuudella. Sodan jälkeen Ruotsi palautti heidät meille. Maanpetturuus oli kiistämätön – mutta jotenkin se ei ottanut liimautuakseen. Heidän annettiin matkustella ja sitten kaikille läimäytettiin neuvostovastainen agitaatio houkuttelevista kertomuksista kapitalistisen Ruotsin vapaudesta ja kylläisyydestä (Kadenkon ryhmä)[2].

Miehityksestä vapautettujen yleisen virran seassa kulkivat toinen toisensa jälkeen nopeasti ja keskitetysti syyllisten kansallisuuksien virrat:

[1] Tämä ei heti näkynyt aivan selvästi, ja vielä vuonna 1943 oli joitakin tiensä takaisin raivanneita aivan käsittämättömiä virtoja kuten »afrikkalaiset», joista Vorkutan rakennustyömailla vielä pitkään käytettiin tätä nimitystä. He olivat venäläisiä sotavankeja (»hiwi» – Hilfswillige) jotka amerikkalaiset olivat ottaneet Rommelin Afrikan armeijasta ja jotka vuonna 1948 lähetettiin studebakereilla Egyptin, Irakin ja Iranin kautta kotiin. Kaspian meren autiossa poukamassa heidät pantiin heti piikkilanka-aidan taakse, heiltä revittiin heti sotilaan arvonmerkit, heidät vapautettiin amerikkalaisista lahjatavaroista (tietenkin työntekijöiden hyödyksi, ei valtion) ja heidät lähetettiin Vorkutaan odottelemaan erikoispäätöstä. Eikä heille annettu edes tuomiota eikä pykälää – silkkaa kokemattomuutta. Ja nämä »afrikkalaiset» elivät Vorkutassa epämääräisissä olosuhteissa: heitä ei vartioitu, mutta koska heillä ei ollut lupalappuja, he eivät voineet astua Vorkutassa askeltakaan, heille maksettiin vapaan työvoiman palkka, mutta heitä komenneltiin kuin vankeja. Eikä erikoispäätöstä vain kuulunut. Se oli unohtunut ...

[2] Tämän ryhmän vaiheet jatkossa olivat varsin huvittavat. Leirissä he vaikenivat Ruotsista, koska pelkäsivät saavansa toisen tuomion. Mutta jotenkin Ruotsissa saatiin tietää heidän kohtalostaan ja siellä julkaistiin lehdissä panettelevia tietoja. Siinä vaiheessa pojat oli ripoteltu eri leireihin, kuka lähemmäksi ja kuka kauemmaksi. Äkkiä heidät haalittiin erikoismääräyksestä Leningradin Krestyyn, ruokittiin kahden kuukauden ajan kuin teuraalle vietäviksi ja annettiin tukan kasvaa. Sitten heidät puettiin vaatimattoman elegantisti, harjoitettiin sanomaan kuka mitäkin, varoitettiin, että jokainen roisto joka inahtaisikin muuta saisi »yhdeksän grammaa» niskaansa. Sitten heidät vietiin lehdistökonferenssiin kutsuttujen ulkomaalaisten lehtimiesten eteen. Joukossa oli lehtimiehiä, jotka tunsivat ryhmän hyvin Ruotsin ajoilta. Entiset internoidut käyttäytyivät reippaasti, kertoilivat, missä asuivat, opiskelivat ja olivat työssä, kauhistelivat porvarillista panettelua, josta olivat hiljattain lukeneet länsimaisista lehdistä (niitähän myydään meillä joka kioskissa), ja niin he sitten kirjoittivat toisilleen ja kokoontuivat Leningradiin (matkakulut eivät ketään huolettaneet). Heidän raikas pulska olemuksensa kumosi lehtiankan tehokkaasti. Häpeään saatetut lehtimiehet lähtivät kirjoittelemaan anteeksipyyntöjä. Länsimaalaisen mielikuvitus ei kyennyt selittämään tapahtunutta toisin. Syylliset taas vietiin haastattelusta suoraan saunaan, tukka ajeltiin pois, heidät puettiin entisiin ryysyihinsä ja lähetettiin samoihin leireihin. Koska he olivat käyttäytyneet siivosti kenellekään ei annettu toista tuomiota.

vuonna 1943: kalmukit, tshetshenit, ingushit ja kabardinit;
vuonna 1944: Krimin tataarit.

Ne eivät olisi päässeet ikuiseen karkotukseensa niin tehokkaasti ja nopeasti, elleivät vakinaiset joukot ja armeijan kuorma-autot olisi tulleet *Elinten* avuksi. Sotaväen yksiköiden urheat renkaat piirittivät vuoristokylät, ja niihin vuosisadoiksi elämään pesiytyneet heitettiin päättävästi kuin maihinnousussa 24 tunnissa asemille ja kuormattiin tavaravaunuihin, minkä jälkeen junat heti lähtivät Siperiaan, Kazahstaniin, Keski-Aasiaan ja Pohjois-Venäjälle. Tasan vuorokautta myöhemmin maa ja kiinteistöt siirtyivät jo perillisille.

Niin kuin sodan alussa saksalaiset samoin kaikki nämä kansallisuudet nyt karkotettiin yksinomaan verensä perusteella ja kaavakkeita täyttämättä: samaa tietä menivät puolueen jäsenet ja työn sankarit ja yhä jatkuvan sodan sankarit.

Viimeisinä sotavuosina valui tietenkin myös saksalaisten *sotarikollisten* virta, joka erkani tavallisten sotavankileirien järjestelmästä ja siirtyi tuomioistuimen kautta GULAGin järjestelmään.

Vuonna 1945, vaikka sotaa Japania vastaan ei ollut käyty vielä kolmea viikkoakaan, oli jo saatu paljon japanilaisia sotavankeja Siperian ja Keski-Aasian kiireellisiin rakennustöihin ja sama *sotarikollisten* GULAGiin poimimisen operaatio toistettiin myös japanilaisten kohdalla[1].

Vuoden 1944 lopulla, kun armeijamme tunkeutui Balkanille, ja varsinkin vuonna 1945, kun se ehti Keski-Eurooppaan asti, GULAGin viemäreitä lähti valumaan venäläisten *emigranttien* virta: vallankumouksen aikoihin lähteneitä vanhuksia ja siellä varttuneita nuoria. Tavallisesti miehet nykäistiin takaisin synnyinmaahan kun taas vaimot ja lapset jätettiin emigraatioon. (Kaikkia ei tosin otettu vaan vietiin niitä, jotka 25 vuoden aikana olivat edes heikosti paljastaneet poliittisia mielipiteitään tai jotka olivat paljastaneet ne aikaisemmin, vallankumouksen aikana. Niihin jotka olivat tyytyneet vegetoimaan ei koskettu.) Päävirrat valuivat Bulgariasta, Jugoslaviasta ja Tshekkoslovakiasta, vähäisempiä tuli Itävallasta ja Saksasta. Muissa Itä-Euroopan maissa ei juuri asunut venäläisiä.

Myös Mantshurian emigranteille kävi kutsu – tämä virta lähti valumaan vuonna 1945. (Joitakuita ei vangittu heti: kokonaisia perheitä kutsuttiin vapaina ihmisinä palaamaan synnyinmaahan, jossa heidät sitten erotettiin toisistaan, lähetettiin karkotukseen tai pantiin vankilaan.)

Vuosina 1945 ja 1946 Arkkipelagiin työntyi vihdoin todellisten – sekä vakaumuksellisten että vastentahtoisten – neuvostovallan vastustajien suuri virta (vlasovilaisia, Krasnovin kasakoita, Hitlerin armeijaan muodostetuissa kansallisuusyksiköissä palvelleita muslimeja).

Heidän myötään siepattiin *ainakin miljoona neuvostovaltaa paennutta* kum-

[1] Vaikka en tunne yksityiskohtia, olen silti varma, että useimmat näistä japanilaisista tuomittiin laittomasti. Se oli kostotoimenpide ja keino hankkia työvoimaa mahdollisimman pitkäksi aikaa.

paakin sukupuolta olevaa siviilihenkilöä, jotka olivat onnellisesti piileskelleet liittolaismaiden alueilla mutta jotka liittolaisvallat kavalasti palauttivat Neuvostoliiton käsiin vuosina 1946–47[1].

Jonkin verran *puolalaisia,* Armia Krajowan miehiä, Mikolajczykin kannattajia, kulki vankiloittemme kautta GULAGiin vuonna 1945.

Jonkin verran oli myös *romanialaisia* ja *unkarilaisia.*

Sodan lopulta ja sitten keskeytyksettä monta vuotta kulki ukrainalaisten nationalistien (»banderalaisten») runsas virta.

Tämän sodan jälkeisen valtavan – miljoonien ihmisten – siirtämisen taustaa vasten harvat huomasivat sellaisia pikkuvirtoja kuin:

– *ulkomaalaisten takia istumaan joutuneet tytöt* (vuosina 1946–47) eli ulkomaalaisten kanssa seurustelleet tytöt, jotka leimattiin pykälällä 7–35 (sosiaalisesti vaaralliset);

– *Espanjan lapset,* ne jotka oli toimitettu maansa kansalaissodan jaloista ja jotka olivat toisen maailmansodan jälkeen aikuisia. Heidät oli kasvatettu meidän sisäoppilaitoksissamme, mutta silti he sopeutuivat meidän elämäämme erittäin huonosti. Monet halusivat »kotiin». Heillekin annettiin sosiaalisesti vaarallisten 7–35 ja kaikkein sinnikkäimmille 58–6 eli vakoileminen – Amerikan laskuun.

(Oikeudenmukaisuus vaatii muistamaan myös vuoden 1947 lyhyen vastavirran: papit. Niin, ihmeellistä! – ensimmäisen kerran 30 vuoteen vapautettiin pappeja! Heitä ei varsinaisesti etsiskelty leireistä, mutta jos joku vapaista muisti ja pystyi mainitsemaan nimen ja tarkan olinpaikan, nimetty lähetettiin vapauteen vahvistamaan jälleenrakennettavaa kirkkoa.)

On muistutettava, että tämä luku ei suinkaan pyri luettelemaan KAIKKIA VIRTOJA, jotka lannoittivat GULAGia, vaan ainoastaan ne, joissa oli poliitti-

[1] Merkillistä että Lännessä, jossa poliittiset salaisuudet eivät säily kauan vaan jossa ne väistämättömästi tunkeutuvat julkiseen sanaan ja yleisön tietoon, Britannian ja Amerikan hallitukset ovat hienosti ja huolellisesti salanneet juuri t ä m ä n petoksen salaisuuden – joka totisesti on toisen maailmansodan viimeinen salaisuus tai yksi viimeisistä. Kohtasin noita ihmisiä vankiloissa ja leireissä paljon enkä neljännesvuosisataan ottanut uskoakseni, että Lännen yleisö *ei tiennyt mitään* tuosta mittasuhteiltaan valtavasta luovutuksesta, jolla lännen hallitukset passittivat tavallisia ihmisiä Venäjälle rangaistaviksi ja tuhottaviksi. Vasta vuonna 1973 (tammikuun 21. päivän Sunday Oklahoman) julkisuuteen ryöstäytyi tieto, jonka kertoja oli Julius Epstein. Rohkenen tässä välittää hänelle lukemattomien tuhoutuneiden ja harvojen elossa säilyneiden kiitokset. Julkaistu teksti on irrallinen vähäinen asiakirja tähän asti salassa pidetystä moniosaisesta tutkimuksesta, joka käsittelee ihmisten pakkopalauttamista Neuvostoliittoon. »Venäläiset jotka kaksi vuotta olivat eläneet väärän turvallisuuden tunteen vallassa brittiläisten viranomaisten käsissä yllätettiin täysin, he eivät edes ymmärtäneet, että heidät palautetaan ... He olivat enimmäkseen tavallisia maalaisia, jotka tunsivat katkeraa henkilökohtaista mielipahaa bolsevikkeja kohtaan.» Englannin viranomaiset kohtelivat heitä »kuin sotarikollisia: vastoin näiden henkilöiden tahtoa luovuttivat heidät niiden käsiin, joilta ei voitu odottaa oikeudenmukaista kohtelua». Kaikki lähetettiinkin Arkkipelagiin tuhoutumaan.

nen vivahde. Niin kuin anatomian kurssissa voidaan verenkiertojärjestelmän yksityiskohtaisen kuvailemisen jälkeen aloittaa alusta ja kuvailla tarkoin imusuonijärjestelmä, samoin voisi uudelleen tarkastaa *tavallisten rikollisten* ja *kriminaalien* virrat vuodesta 1918 vuoteen 1953. Sekin kuvaus veisi runsaasti tilaa. Siinä saisivat valaistusta monet kuuluisat ja nyt osaksi jo unohtuneet (joskaan eivät milloinkaan lailla peruutetut) Ukaasit, jotka toimittivat kyltymättömälle Arkkipelagille ylenpalttisesti ihmismateriaalia. Niihin kuuluu ukaasi poissaoloista työpaikalta. Ukaasi laadultaan heikon tavaran tuottamisesta. Ukaasi pontikan keitosta (sen huippusesonkia oli vuosi 1922, mutta kautta koko 1920-luvun sen perusteella vietiin paksulti). Ukaasi kolhoosilaisten rankaisemisesta työpäivänormin täyttämättä jättämisestä. Ukaasi sotatilasta rautateillä (huhtikuusta 1943– ei suinkaan sodan alusta vaan vaiheesta, jossa se oli jo kääntynyt parempaan suuntaan).

Ikivanhan Pietarin perinteen mukaisesti nämä ukaasit katsottiin aina koko lainsäädännön tärkeimmäksi saavutukseksi, lainkaan ajattelematta tai edes muistamatta aikaisempaa lainsäädäntöä. Niiden sovittaminen toisiinsa jätettiin oppineiden juristien tehtäväksi, mutta nämä eivät tehneet sitä kovinkaan tunnollisesti eivätkä järin menestyksekkäästi liioin.

Tämä Ukaasien sykintä johti merkilliseen kuvaan maan rikollisuudesta. Saattoi panna merkille, että varkauksia, murhia, pontikankeittoa ja raiskauksia ei tehty maassa siellä täällä, miten sattui, ihmisten heikkouden, himokkuuden ja intohimon leimahdusten seurauksena – ei! Koko maan rikollisuudessa oli havaittavissa merkillinen yksimielisyys ja yhtenäisyys. Milloin koko maa kihisi pelkkiä raiskaajia, milloin murhaajia, milloin pontikankeittäjiä – valtakunnan herkkänä vastauksena hallituksen uusimpaan ukaasiin. Jokainen rikos ikään kuin itse tarjosi rintaansa Ukaasille kadotakseen mahdollisimman nopeasti! Juuri se rikos, jonka viisas lainsäätäjä oli vastikään ottanut huomioon ja silmätikukseen, tyrskysikin oitis kaikkialla.

Ukaasi rautateiden sotakannalle saattamisesta ajoi kenttäoikeuksien kautta joukoittain naisia ja keskenkasvuisia, joita rautateillä oli sotavuosina työssä eniten ja jotka myöhästelivät ja rikkoivat pahiten, he kun eivät olleet sitä ennen käyneet kasarmikoulutusta. Ukaasi työpäivänormin täyttämättä jättämisestä helpotti suuresti leväperäisten kolhoosilaisten karkottamisprosessia, niiden jotka eivät tahtoneet tyytyä heille merkittyihin *viivoihin*. Jos aikaisemmin oli tarvittu oikeudenkäynti ja käytelty »taloudellista vastavallankumousta», niin nyt riitti kolhoosin päätös, jonka alueen toimeenpaneva komitea vahvisti. Ja luonnollisesti kolhoosilaisten oloa helpotti tieto, että vaikka heidät karkotettiinkin, heitä ei katsottu kansan vihollisiksi. (Pakollinen työpäivänormi vaihteli alueittain. Kaikkein edullisin oli kaukasialaisilla – 75 työpäivää – mutta heitäkin virtasi Krasnojarskin alueelle kahdeksan vuoden aikana melkoinen määrä.)

Emme tässä luvussa kuitenkaan ryhdy laajaan hedelmälliseen kriminaalien virtojen tarkasteluun. Vuoteen 1947 tultuamme emme kuitenkaan voi olla mainitsematta Ukaasia, joka kuuluu Stalinin valtavimpiin. Vuoden 1932 kohdalla jouduimme jo mainitsemaan kuuluisan Lain »elokuun seitsemänneltä päivältä» eli

»seitsemän kahdeksasosaa», lain jonka perusteella vangittiin paljon – tähkästä, kurkusta, kahdesta perunasta, laudankappaleesta, lankarullasta[1] – ja kaikki kymmeneksi vuodeksi.

Mutta ajan vaatimukset – sellaisina kuin Stalin ne ymmärsi – muuttuivat, ja *kymppi,* joka julmaa sotaa odoteltaessa oli tuntunut riittävältä, näytti nyt maailmanhistoriallisen voiton jälkeen heikonpuoleiselta. Ja taaskin piittaamatta rikoslaista tai unohtaen, että ennestäänkin oli jo lukuisia pykäliä ja ukaaseja anastuksista ja varkauksista, vuoden 1947 kesäkuun 4. päivänä säädettiin ne kaikki kattava Ukaasi, jonka valppaat vangit oitis ristivät »neljä kuudesosaa» -Ukaasiksi.

Uuden Ukaasin paremmuus oli ensinnäkin sen tuoreudessa: Ukaasin antamista oli heti määrä seurata näiden rikosten leimahduksen, joka takaisi uusien tuomittujen runsaan virran. Mutta sitäkin suurempi paremmuus sisältyi *tuomioihin:* jos tähkien hakuun lähti yhden tytön asemesta kolme rohkeaa (»järjestynyt kopla») tai kurkkuja tai omenoita varastamaan muutama 12-vuotias nappula, he saivat jopa *kaksikymmentä vuotta leiriä.* Tehtaassa yläraja siirrettiin *kahteenkymmeneenviiteen* (tämä tuomio – *neljännes* – oli otettu käyttöön muutamaa päivää varhemmin humaanisti lakkautetun kuolemanrangaistuksen tilalle[2]). Vihdoin oikaistiin myös vanha vääristymä, että vain poliittisen rikoksen ilmiantamatta jättäminen on valtiollinen rikos. Nyt myös valtion tai kolhoosin omaisuuden anastamisen ilmiantamatta jättäminen toi kolme vuotta leiriä tai seitsemän vuoden karkotuksen.

Ukaasin säätämistä seuranneina vuosina divisioonittain maaseudun ja kaupunkien asukkaita lähetettiin GULAGin pois kuolleen kanta-asujaimiston tilalle viljelemään saaria. Nämä virrat tosin kulkivat miliisin ja tavallisten oikeusistuinten kautta eivätkä tukkineet valtion turvallisuuselinten viemäreitä, jotka muutenkin olivat sodan jälkeisinä vuosina äärimmilleen rasitetut.

Tämä Stalinin uusi linja – että nyt fasismista saadun voiton jälkeen vasta olikin PANTAVA ISTUMAAN tarmokkaammin kuin koskaan, paljon ja pitkäksi aikaa – heijastui heti tietenkin myös poliittisiin.

Vuosille 1948–49, jotka merkitsivät vainon ja urkinnan voimistumista yhteiskunnan elämän kaikilla aloilla, oli ominaista jopa Stalininkin oikeudettomuudenkäytön mittasuhteisiin nähden ainutlaatuinen *uusijoiden* tragikomedia.

Näin nimitettiin GULAGin kielellä lopettamatta jääneitä vuoden 1937 onnettomia, jotka olivat kestäneet hengissä mahdottoman, tappavan kymmenen vuoden tuomionsa ja jotka nyt vuosina 1947–48 nääntyneinä ja riepoteltuina arasti haaveilivat laskevansa jalkansa *vapauden* maaperälle ja hiljakseen kituuttavansa vähäiset jäljellä olevat elinpäivänsä. Mutta jokin villiintynyt mielikuvitus (tai vakaa viha tai kyltymätön kostonhimo) pani Voittaja-Generalissimuksen anta-

[1] Pöytäkirjaan merkittiin »kaksisataa metriä ompelumateriaalia». Ei kehdattu kirjoittaa »lankarulla».

[2] Kuolemantuomio peitti kasvonsa hunnulla vain väliaikaisesti heittääkseen sen irvistyksensä edestä kahden ja puolen vuoden kuluttua (tammikuussa 1950).

maan käskyn: kaikki nuo vaivaiset on pantava istumaan uudelleen, ilman uutta rikosta! Hänen kannaltaan oli jopa taloudellisesti ja poliittisesti epäedullista tukkia nielukonetta sen omilla jätteillä. Mutta juuri tämän määräyksen Stalin antoi. Tässä tapauksessa historian yksilö oikutteli historian välttämättömyyden kustannuksella.

Ja kaikki ne, jotka juuri olivat ehtineet kiinnittyä uusiin paikkoihin tai uusiin perheisiinsä, tultiin hakemaan. Heidän vangitsemisessaan ja heidän lähdössään oli sama laiska väsymys. Sillä hehän tiesivät kaiken etukäteen – he tunsivat ristintiensä läpikotaisin. He eivät kyselleet »mistä syystä?» eivätkä sanoneet omaisilleen »minä palaan». He pukivat päälleen likaisimmat vaatteet, täyttivät leirivangin massinsa mahorkalla ja lähtivät allekirjoittamaan pöytäkirjan. (Ja se oli lyhyt: »Oletteko istunut?» – »Olen.» – »Saatte vielä *kymmenen.*»)

Nyt Yksinvaltias äkkäsi, että hengissä selvinneiden vuoden 1937 miesten uudelleen istumaan paneminen ei riittänyt! Myös noiden vannoutuneiden vihamiesten l a p s e t oli pantava istumaan! Hehän varttuvat, keksivät vielä ruveta kostamaan. (Tai ehkä hän oli syönyt vankan illallisen ja näki pahaa unta noista lapsista.) Silmäiltiin ja arvioitiin: lapsia oli pantu istumaan mutta liian vähän. Armeijankomentajien lapset oli pantu istumaan mutta trotskilaisten lapsista ei kaikkia! Ja niin lähti valumaan *kostaja-lasten* virta. (Näitä lapsia olivat 17-vuotias Lena Kosareva ja 35-vuotias Elena Rakovskaja.)

Euroopan suuren sekasorron jälkeen Stalinin onnistui vuoteen 1948 mennessä jälleen eristyä turvallisesti, naulata katto alemmaksi ja tähän suljettuun tilaan luoda vuoden 1937 tiivis tuttu ilmapiiri.

Ja niin lähtivät valumaan vuosina 1948, -49 ja -50:

– kuvitellut vakoilijat (jotka kymmenen vuotta sitten olivat olleet saksalais-japanilaisia mutta jotka nyt olivat anglo-amerikkalaisia);

– uskovaiset (tällä kertaa enimmäkseen lahkolaiset);

– lopettamatta jääneet perinnöllisyystieteilijät ja kasvinjalostajat, vavilovilaiset ja mendeliläiset;

– yksinkertaisesti älykkäät ajattelevat ihmiset (erityisen ankarasti käsiteltiin ylioppilaita), joihin Lännellä pelottelu ei ollut riittävästi tehonnut. Heille oli muodikasta antaa:

VAT eli amerikkalaisen tekniikan ylistäminen,

VAD eli amerikkalaisen demokratian ylistäminen ja

PZ eli Lännen ihailu.

Virrat olivat samanlaiset kuin vuonna 1937, mutta *tuomiot* eivät olleet samanlaiset: nyt ei standardina enää ollutkaan patriarkallinen *kymppi* vaan Stalinin uusi *neljännes*. Nyt *kymppiä* pidettiin jo l a s t e n tuomiona.

Melkoisen virran aiheutti myös uusi Ukaasi valtiollisten salaisuuksien paljastajista (ja salaisuuksiksi katsottiin: paikallinen sato, kaikki epidemiatilastot, se mitä jokaisen pikkutehtaan osastoilla puuhattiin, siviililentokentän mainitseminen, kaupungin liikennelaitoksen reitit, leirissä istuvan vangin nimi). Tämän Ukaasin perusteella annettiin 15 vuotta.

Kansallisia virtojakaan ei unohdettu. Koko ajan valui metsistä ja taistelun tiimellyksestä siepattujen banderalaisten virta. Samaan aikaan saivat *kymppinsä* ja *neljänneksensä* leiriä ja karkotusta kaikki Länsi-Ukrainan maaseudun asukkaat, jotka olivat olleet kosketuksessa partisaaneihin: ne jotka olivat antaneet näiden yöpyä talossa, ne jotka kerrankin olivat ruokkineet partisaaneja, ne jotka eivät olleet ilmiantaneet partisaaneja. Vuoden -50 paikkeilla alkoi myös banderalaisten VAIMOJEN virta: näille läimäytettiin kymmenen vuotta ilmiantovelvollisuuden laiminlyömisestä – vaimon olisi pitänyt jouduttaa miehensä nitistämistä.

Liettuassa ja Eestissä vastarinta oli jo siihen mennessä päättynyt. Mutta vuonna 1949 sieltä tulvahtivat uudet mahtavat virrat, jotka liittyivät uuteen yhteiskunnalliseen ennaltaehkäisyyn ja kollektivisoinnin turvaamiseen. Kolmesta Baltian tasavallasta kuljetettiin junakaupalla sekä kaupunkilaisia että maalaisia karkotukseen Siperiaan. (Historian rytmi vääristyi näissä tasavalloissa. Niiden oli nyt lyhyessä ajassa tiivistetysti toistettava koko maan kehityksen taival.)

Vuonna 1948 karkotukseen kulki vielä yksi kansallinen virta: Asovan meren seutujen, Kubanin ja Suhumin *kreikkalaiset*. He eivät olleet sotavuosina mitenkään rikkoneet Isää vastaan. Kostiko hän heille nyt Kreikassa sattuneen epäonnistumisen? Sekin virta tuntuu olleen hänen henkilökohtaisen hulluutensa hedelmä. Useimmat kreikkalaiset karkotettiin Keski-Aasiaan, tyytymättömät suljettiin poliittisiin eristysvankiloihin.

Ja vuoden 1950 paikkeilla joko samasta syystä eli kostoksi hävitystä sodasta tai jo karkotettujen vastapainoksi Arkkipelagiin valuivat itse kapinoitsijatkin eli Markosin armeijan miehet, jotka Bulgaria luovutti meille.

Stalinin viimeisinä elinvuosina alkoi selvästi erottua myös *juutalaisten* virta (heitä oli jo vuodesta 1950 valunut pikkuhiljaa *kosmopoliitteina*). Sitä varten keksittiin *lääkäreiden* juttukin. Hän taisi valmistautua toimeenpanemaan suuret juutalaisten tappajaiset[1].

Tämä oli kuitenkin hänen elämänsä ensimmäinen epäonnistunut hanke. Jumala käski hänen heittää henkensä – ilmeisesti ihmiskätten avustamana.

Edellä oleva selostus taisi olla tarkoitettu osoittamaan, että miljoonien listiminen ja GULAGin asuttaminen edellyttivät kylmäveristä suunnitelmallista johdonmukaisuutta ja hellittämätöntä sinnikkyyttä.

Että TYHJIÄ vankiloita meillä ei ole milloinkaan ollut, on vain ollut joko täysiä tai aivan liian täysiä.

Että sillä aikaa kun te tyytyväisinä keskityitte atomin ytimen vaarattomiin salaisuuksiin tai tutkitte Heideggerin vaikutusta Sartreen keräilitte Picasson

[1] Luotettavia tietoja ei meillä saa, ei nyt eikä vielä pitkään aikaan. Mutta Moskovan huhujen mukaan Stalinin suunnitelma oli tämä: »murhaaja-lääkärit» oli määrä maaliskuun alussa hirttää Punaisella torilla. Kiihtyneiden patrioottien oli määrä (ohjailijoiden johtamina) luonnollisestikin syöksyä järjestämään juutalaispogromeja. Ja silloin hallitus olisi jalomielisesti pelastanut juutalaiset kansan vihasta (Stalinin luonteen mukaista, eikö totta?) ja samana yönä kuljettanut heidät Moskovasta kaukoitään tai Siperiaan (jossa parakkeja jo kunnostettiin).

töiden jäljennöksiä tai matkustitte junan hytissä lepokotiin tai rakentelitte huvilaa Moskovan lähistölle, maijat luikahtelivat keskeytyksettä kaduilla ja turvallisuusmiehet jyskyttivät ja soittelivat ovilla.

Ja luulen tämän selostuksen todistaneen, että *Elimet* eivät milloinkaan syöneet leipäänsä turhaan.

III Tutkimus

Jos Tshehovin intellektuelleille, jotka yhtenään arvailivat, mitä kahdenkymmenen, kolmenkymmenen, neljänkymmenen vuoden päästä tulee, olisi vastattu, että neljänkymmenen vuoden kuluttua Venäjällä kidutetaan kuulusteltavia, puristetaan kalloa rautarenkaalla[1], upotetaan ihminen happokylpyyn[2], kidutetaan alastonta sidottua kuulusteltavaa muurahaisilla ja luteilla, tungetaan priimusliekillä hehkutettu tanko peräaukkoon (»salainen polttomerkintä»), tallataan sukupuolielimiä saappaalla ja – kaikkein helpoin: – kiusataan viikon ajan valvottamisella ja janolla ja piestään vereslihaan, yksikään Tshehovin näytelmistä ei olisi saanut nykyistä loppuaan, vaan kaikki sankarit olisivat joutuneet hullujenhuoneeseen.

Mitä Tshehovin sankareista – kuka vuosisadan alun normaali venäläinen ihminen, esimerkiksi Venäjän sosiaalidemokraattisen puolueen jäsen, olisi uskonut tällaista, olisi sietänyt moista valoisan tulevaisuuden rienaamista? Mikä vielä oli mahdollista Aleksei Mihailovitshin aikana, mitä Pietarin aikana jo pidettiin barbaarisuutena, mikä Bironin kaudella saatettiin vielä kohdistaa kymmeneen tai kahteenkymmeneen ihmiseen, mikä Katariinan ajoista eteenpäin olisi ollut aivan mahdotonta, sitä tekivät kymmenet tuhannet varta vasten koulutetut ihmispedot miljoonille turvattomille uhreilleen, suuren kahdennenkymmenennen vuosisadan koitteessa, sosialistisen periaatteen mukaan suunnitellussa yhteiskunnassa, aikana jona lentokoneet jo lensivät ja oli keksitty äänielokuva ja radio.

Ja oliko hirvittävää vain tämä atavismin purkaus, jota nykyään näppärästi nimitetään »yksilön palvonnaksi»? Vai oliko kammottavaa se, että noina samoina vuosina juhlimme Pushkinin satavuotismuistoa? Esitimme julkeasti noita samoja Tshehovin näytelmiä, vaikka vastaus niiden kysymyksiin oli jo saatu? Vai onko sitäkin kammottavampaa se, että vielä kolmekymmentä vuotta myöhemmin meille sanotaan: siitä ei pidä puhua! Miljoonien kärsimysten muisteleminen vääristää historian perspektiivin! Moraalimme olemuksen etsiskeleminen hämärtää aineellisen edistyksen! Muistelkaa ennemmin käynnistettyjä masuuneja, valssauskoneita, kaivettuja kanavia... Ei, kanavia ei tarvitse muistella... Ennemmin sitten Kolyman kultaa... Ei, sitäkään ei tarvitse muistella... Oikeastaan kaikkea saa muistella mutta taiten, mainetta kartuttavasti...

On kerrassaan käsittämätöntä, mistä moitimme inkvisitiota? Eikö rovioiden

[1] Tohtori S:n tapaus A.P.K-van lausuman mukaan.

[2] H.S.T.

lisäksi ollut myös juhlavia jumalanpalveluksia? On kerrassaan käsittämätöntä, miksi maaorjuus ei viehätä meitä? Maaorjatalonpoikaahan ei kielletty uurastamasta joka päivä. Saihan hän jouluna kierrellä laulamassa, ja helluntaina tytöt punoivat seppeleitä...

Poikkeuksellisuus, jonka kirjallinen ja suullinen perimätieto nyt sisällyttää vuoteen 1937, nähdään tekaistujen rikosten rakentelussa ja kidutuksissa.

Mutta se ei ole oikein eikä aivan täsmällinen näkemys. Eri vuosina ja vuosikymmeninä 58. pykälän perusteella tapahtunut tutkiminen ei JUURI KOSKAAN ollutkaan totuuden selvittämistä, vaan se oli väistämätöntä saastaisten toimenpiteiden sarjaa: äsken vielä vapaa, välistä ylpeä, aina valmistautumaton ihminen oli murrettava, kiskottava kapeasta putkesta, jonka koukut raatelivat hänen kylkiään ja jossa hänen oli mahdoton hengittää, niin että hän rukoilisi pääsevänsä putken toiseen päähän ja toinen pää paiskasi hänet jo valmiina kanta-asukkaana Arkkipelagiin, sen luvattuun maahan. (Typerys hangottelee ikuisesti vastaan, hän luulee, että putkesta pääsee myös takaisinpäin.)

Mitä pitempi aika noista kirjoittamattomista vuosista on, sitä vaikeampi on koota hengissä selvinneiden hajanaisia todistajanlausuntoja. Ja he kertovat meille, että *tekaistujen juttujen* rakenteleminen alkoi jo *Elinten* varhaisvuosina, jotta niiden alituinen pelastava korvaamaton toiminta olisi huomattu, muutoinhan vihollisten määrän väheneminen olisi pahimmassa tapauksessa saattanut merkitä *Elinten näivettymistä.* Niin kuin Kosyrevin jutusta[1] näkyy, Tshekan asema horjui jo vuoden 1919 alussa. Lukiessani vuodelta 1918 olevia sanomalehtiä törmäsin viralliseen uutiseen hirvittävän 10 ihmisen salaliiton paljastumisesta, ryhmän joka oli aikonut (vasta AIKONUT!) raahata Kasvatuslaitoksen katolle (katsokaapa talon korkeutta) *tykkejä* ja sieltä tulittaa Kremliä. Heitä oli *kymmenen* ihmistä (joukossa mahdollisesti naisia ja alaikäisiä), tykkien määrästä ei ole tietoa. Mistä tykit olivat peräisin? Mitä kaliiperia? Miten ne aiottiin kuljettaa portaita vintille? Miten ne aiottiin sijoittaa kaltevalle katolle? Niin etteivät ne olisi pudonneet ammunnasta? Miksi Pietarin poliisit taistellessaan helmikuun vallankumousta vastaan eivät ottaneet katoille konekivääriä raskaampaa aseistusta?... Ja kuitenkin tätä mielikuvituksellista tekstiä, joka ylittää 1937 rakennelmat, luettiin! Ja uskottiin!... Ilmeisesti meille vielä ajan mittaan osoitetaan, että vuoden 1921 Gumilevin juttu[2] oli sekin tekaistu. Samana vuonna Rjazanin Tsheka sepitti tekaistun jutun paikallisen sivistyneistön »salaliitosta» (mutta rohkeiden huimapäiden vastalauseet yltivät vielä Moskovaan, ja jutun käsittely keskeytettiin). Samana vuonna (1921) ammuttiin koko sapropeelikomitea, joka kuului Luonnonvarojen Edistämiskomissioon. Kun tunnemme riittävästi sen ajan venäläisten

[1] I osa, 8. luku.

[2] A.A. Ahmatova kertoi minulle olevansa aivan varma siitä. Hän jopa ilmoitti minulle jutun keksineen tshekan miehen nimen (se taisi olla J. Agranov).

tiedemiespiirien luonteen ja mielialat ja kun fanaattisuuden savuverho ei ole pimittämässä noita vuosia katseeltamme, taidamme enemmittä penkomisittakin ymmärtää, minkä arvoinen tuo JUTTU oli.

E. Dojarenko muistelee vuodesta 1921 seuraavasti: Lubjankan vankien vastaanottosali, 40–50 pukkisänkyä, naisia tuodaan koko yön. Kukaan ei tiedä, mihin on syyllistynyt, yleinen käsitys on: vangitaan syyttä. Koko sellissä vain yksi tietää – eserrä-nainen. Jagodan ensimmäinen kysymys: »No niin, *mistä* te olette tänne joutunut?» eli siis: sano itse, auta keksimään! Ja TÄSMÄLLEEN SAMAA kerrotaan Rjazanin GPU:sta vuodelta 1930! Yleinen vaikutelma on, että kaikki istuvat syyttä. Syytteiden puute oli niin suuri, että I.D.T-via syytettiin – väärästä sukunimestä! (Ja vaikka se oli ihan oikea, erikoistuomioistuin läimäytti hänelle 58–10 ja kolme vuotta.) Kun kuulustelijalla ei ollut mihin takertua, hän kysyi: »Mikä olitte ammatiltanne?» »Suunnittelija.» »Kirjoittakaa selostus: suunnittelu ja kuinka sitä toteutetaan tehtaalla. Sitten saatte kuulla, mistä syystä teidät on vangittu.» (Kuulustelija kyllä löytäisi selostuksesta jonkin lähtökohdan.)

Tämä oli samaa kuin Kovnon linnoituksen juttu vuonna 1912: siitä oli päätetty luopua, koska sitä ei enää tarvittu – se oli lakannut täyttämästä sotilaallista tehtäväänsä. Silloin hätääntynyt päällystö järjesti linnoituksen »yöllisen tulituksen» – vain todistaakseen hyödyllisyytensä ja saadakseen jäädä!...

Muuten myös teoreettinen näkemys kuulusteltavan SYYLLISYYDESTÄ oli alusta alkaen erittäin mielivaltainen. Tshekan mies M.J. Lacis kirjoitti punaista terroria koskevissa ohjeissa: »... älkää tutkimustyössänne etsikö aineistoa tai todisteita, jotka osoittaisivat syytetyn toimineen puheillaan tai teoillaan neuvostovaltaa vastaan. Ensimmäinen kysymys on: mihin luokkaan hän kuuluu, mikä on hänen syntyperänsä, koulutuksensa (siinä on Sapropeli-komitea! – A.S.), hänen kasvatuksensa. Juuri näiden kysymysten onkin ratkaistava syytetyn kohtalo.» Vuoden 1920 marraskuun 13. päivänä Dzerzhinski muistuttaa Tshekalle osoitetussa kirjeessään, että Tshekassa »käytetään usein vääriä tietoja».

Ja eikö meille niin monen vuosikymmenen kuluessa opetettu, että SIELTÄ ei ole paluuta? Vuoden 1939 lyhyttä tietoista vastaliikettä lukuunottamatta on vain äärimmäisen harvoja yksittäisiä kertomuksia ihmisen vapauttamisesta tutkimusten tuloksena. Ja näissäkin tapauksissa: kyseinen henkilö joko vangittiin pian uudelleen, tai sitten hänet vapautettiin yksinomaan varjostettavaksi. Niin muotoutui perinne, että *Elimet eivät erehdy työssään.* Entä mistä sitten syyttömät?...

Dalin sanakirja mainitsee seuraavan eron: »*alustava kuulustelu* eroaa *tutkimuksesta* siinä, että se toimeenpannaan jotta alustavasti todettaisiin, onko aihetta ryhtyä tutkimuksiin».

Voi pyhä yksinkertaisuus! Kun *Elimet* eivät edes tunteneet *alustavaa kuulustelua!* Ylhäältä lähetetyt luettelot tai ensimmäinen epäily, salaisen avustajan

ilmianto tai jopa nimetön ilmianto[1] aiheuttivat vangitsemisen ja sen jälkeen väistämättömästi syytteen. Tutkimuksiin uhrattu aika taas ei mennyt rikoksen selvittelemiseen vaan yhdeksässäkymmenessäviidessä tapauksessa sadasta tutkittavan väsyttämiseen, näännyttämiseen ja heikentämiseen, niin että hän toivoisi tutkimusten mahdollisimman nopeasti päättyvän – vaikka sitten kirveen iskuun.

Jo vuonna -19 tutkijaviranomaisen tärkein menetelmä oli: *nagani pöydälle.*

Näin meneteltiin paitsi poliittisten myös tavallisten kriminaalien kuulusteluissa. Polttoainehallinnon oikeudenkäynnissä (1921) syytetty Mahrovskaja valitti, että hänet oli tutkintavaiheessa huumattu kokaiinilla. Syyttäjä torjuu[2]: »Jos hän olisi ilmoittanut, että häntä oli kohdeltu karkeasti tai että hänet oli *uhattu ampua,* hänen sanansa olisi juuri ja juuri vielä *voitu uskoakin.*» Pelottava nagani on pöydällä, välillä se suunnataan sinuun, eikä tutkijaviranomainen vaivaudu pohtimaan, mihin olet syyllistynyt, vaan äyskäisee: »Ala kertoa, itsepähän tiedät!» Kuulustelija Hajkin esitti tämän vaatimuksen Skripnikovalle vuonna 1927, samaa vaadittiin Vitkovskilta vuonna 1929. Neljännesvuosisadassa ei mikään muuttunut. Vuonna 1952 Ordzhonikidzen MGB:n tutkimusosaston päällikkö Sivakov sanoo samalle Anna Skripnikovalle tämän istuessa VIIDETTÄ KERTAA: »Vankilan lääkäri ilmoittaa meille, että sinun verenpaineesi on 240/120. Se on liian vähän, sika (Skripnikova on kuudennella kymmenellä), me nostamme sen kolmeensataan neljäänkymmeneen, niin että kuukahdat, saasta, ihan ilman mustelmia ja pieksemisiä ja luiden katkomisia. Meidän ei tarvitse muuta kuin valvottaa sinua!» Ja jos Skripnikova kuulusteluyön jälkeen päivällä ummisti sellissä silmänsä, vartija ryntäsi sisään ja karjui: »Silmät auki, muuten minä raahaan sinut koivista petiltä ja köytän seisaalle seinää vasten!»

Jo vuonna 1921 kuulusteltiin enimmäkseen yöllä. Ja jo silloin suunnattiin autonlyhdyn valo kasvoihin (Rjazanin Tsheka, Stelmach). Ja vuonna 1926 Lubjankassa käytettiin ns. Amosovin lämmitysjärjestelmää kylmän ja löyhkäävän ilman puhaltamiseen vuorotellen selleihin (Berta Gandalin todistajanlausunto). Ja oli korkkiselli, jossa ei muutenkaan ollut ilmaa ja jota vielä kuumennettiin. Runoilija Kljuev taisi istua sellaisessa ja Berta Gandal myös. Vuoden 1918 Jaroslavlin kapinaan osallistunut Vasili Aleksandrovitsh Kasjanov kertoi, että sellaista selliä kuumennettiin siksi, kunnes ihohuokosista alkoi tihkua verta. Oven silmästä nähtiin, että verenvuoto alkoi, vanki nostettiin paareille ja kannettiin allekirjoittamaan kuulustelupöytäkirjaa. »Kultakaudelta» muistetaan »kuumat» (ja »suolaiset») menetelmät. Vuonna 1926 Gruusiassa kärvennettiin kuulusteltavien käsiä savukkeilla. Metehin vankilassa heidät tyrkättiin pimeässä jätealtaisiin.

Yhteys on tässä näin yksinkertainen: kun kerran on syytettävä hinnalla millä hyvänsä, siispä uhkailut, väkivalta ja kidutukset ovat väistämättömät, ja mitä

[1] Niinpä Rikosprosessioikeudessa sanotaankin (93. pykälä): »Nimetön ilmoitus v o i antaa aiheen rikosoikeudenkäynnin aloittamiseen» (sanaa »rikos» ei tarvitse hämmästellä, sillä kaikkia poliittisiahan pidetään rikollisina).

[2] N.V. Krylenko »Za pjat let» (Viiden vuoden ajalta) Moskova–Pietari 1923, s. 401.

mielikuvituksellisempia syytökset ovat, sitä julmempaa on kuulustelun oltava kuulusteltavan pakottamiseksi tunnustamaan. Ja jos tekaistuja juttuja oli aina, niin myös väkivaltaa ja kidutuksia oli aina, eivätkä ne olleet vuoden 1937 ilmiöitä vaan pitkäaikainen luonteeltaan yleinen tunnusmerkki. Juuri siksi tuntuukin oudolta nyt entisten vankien muistelmista välistä lukea, että »kiduttaminen sallittiin vuoden 1938 keväästä»[1]. Henkisiä tai moraalisia pidäkkeitä, jotka olisivat estäneet Elimiä kiduttamasta, ei ollut missään vaiheessa. Ensimmäisinä vallankumouksen jälkeisinä vuosina »Ezhenedelnik VTshk» (Tshekan viikkolehti) -, »Krasnyi metsh» (Punainen miekka)- ja »Krasnyi terror» (Punainen terrori)-lehdissä keskusteltiin avoimesti kiduttamisesta marxilaisuuden näkökulmasta. Ja seurauksista päätellen vastaus oli myönteinen joskaan ei yleisesti julki lausuttu.

Vuodesta 1938 on paras sanoa näin: jos ennen tuota vuotta kiduttamiseen vaadittiin jokin erikoinen menettely, lupa jokaisen tutkittavan jutun kohdalla erikseen (olkoonkin että se annettiin helposti), niin vuosien 1937–38 poikkeuksellisessa tilanteessa tutkijaviranomaisille annettiin lupa rajoittamattomasti ja oman harkintansa mukaan käyttää väkivaltaa ja kidutuksia, sen mukaan kuin heidän työnsä ja asetettu määräaika vaativat. (Tavoitteiksi asetetut miljoonatoimitukset Arkkipelagiin vaativat lyhyessä ajassa käyttämään kunkin jutun tutkintakoneiston lävitse, mitä »kulakkien» ja kansallisuuksien joukkovirtojen kohdalla ei ollut tarvinnut tehdä.)

Vuonna 1939 tämä yleinen laaja lupa peruutettiin, kiduttamiseen vaadittiin jälleen kirjallinen lupa, joka ehkä ei ollut enää yhtä helposti saatavissa (tavallista uhkailemista, kiristämistä, pettämistä, valvottamalla näännyttämistä ja eristyselliä ei muuten missään vaiheessa kielletty). Mutta heti sodan jälkeen ja seuraavina vuosina määriteltiin tietyt vankien k a t e g o r i a t, joiden kohdalla jo etukäteen sallittiin laajasti käyttää kidutuksia. Niihin kuuluivat nationalistit, varsinkin ukrainalaiset ja liettualaiset sekä erityisesti niissä tapauksissa, joissa kyseessä oli tai kyseessä arveltiin olevan maanalaisen ketjun, joka oli paljastettava nopeasti ja jonka kaikkien jäsenten nimet oli puristettava jo vangituista. Esimerkiksi Skirius Romualdas Pramon ryhmään kuului viitisenkymmentä liettualaista. Heitä syytettiin vuonna 1945 neuvostovastaisten lappujen liimailemisesta. Koska Liettuassa oli siihen aikaan vankilapula, heidät lähetettiin leiriin Velskin lähistölle Arkangelin alueelle. Siellä toisia kidutettiin, kun taas toiset eivät kestäneet kaksinkertaista kuulustelu–työ-vuorojärjestelmää, mutta lopputulos oli tämä: järjestään kaikki viisikymmentä miestä *tunnustivat*. Kului jonkin aikaa ja Liettuasta ilmoitettiin, että lehtisten liimailuun syyllistyneet oikeat rikolliset oli paljastettu ja että NÄILLÄ EI OLLUT ASIAAN OSAA EIKÄ ARPAA!

[1] Evgenia Ginzburg kirjoittaa, että lupa »ruumiilliseen vaikuttamiseen» annettiin vuoden 1938 huhtikuussa. V. Shalamov katsoo, että kiduttaminen sallittiin vuoden -38 keskipaikkeilla. Vanha vanki M-tsh on varma siitä, että jossakin vaiheessa annettiin »määräys kuulustelumenettelyn yksinkertaistamisesta ja psyykkisten menetelmien korvaamisesta fyysisillä». Ivanov-Razumnik katsoo, että »vuoden 1938 puoliväli oli kaikkein julmimpien kuulustelujen aikaa».

Vuonna 1950 tapasin Kuibyshevin kauttakulkuvankilassa Dnepropetrovskista olevan ukrainalaisen, jota »kontaktien» ja henkilöiden paljastamiseksi oli kidutettu monella tavalla, muun muassa pitämällä seisotussellissä, johon neljäksi tunniksi vuorokaudessa työnnettiin tukitanko (nukkumista varten). Sodan jälkeen rääkättiin Tiedeakatemian kirjeenvaihtajajäsentä Leviniä siitä, että hänellä ja Alliluevalla oli yhteisiä tuttavia.

»Oivallusta että syytetyn oma tunnustus on kaikkia todisteita ja tosiseikkoja tärkeämpi, olisi niin ikään erheellistä kytkeä vuoteen 1937. Se syntyi jo 1920-luvulla. Vuonna 1937 vain kypsyi Vyshinskin loistava oppi. Silloin se muuten kerrottiin vain tutkijaviranomaisille ja syyttäjille näiden moraalin vahvistamiseksi, kun taas me – kaikki muut – saimme tietää siitä vasta kaksikymmentä vuotta myöhemmin, kun sitä alettiin käsitellä lehtikirjoitusten sivulauseissa ja toissijaisissa kappaleissa ikään kuin yleisesti ja jo pitkään tunnettua asiaa.

Kävi ilmi, että tuona ikimuistoisen julmana vuonna Andrei Januarjevitsh (tekisi mieli sanoa: Jaguarjevitsh) Vyshinski ammattipiireissä kuuluisaksi tulleessa alustuksessaan äärimmäisen notkean dialektiikan hengessä (jollaista emme suo valtiomme alamaisille emmekä nyt tietokoneille, sillä niille *kyllä* on *kyllä* ja *ei* on *ei*) muistutti, että ihmiskunta ei milloinkaan pysty löytämään absoluuttista totuutta – suhteellisen vain. Ja tästä hän otti askeleen, jota juristit eivät olleet kahteen vuosituhanteen tohtineet ottaa: että siispä tutkimuksen ja tuomioistuimen toteen näyttämä totuus ei liioin voi olla absoluuttinen vaan on pelkästään suhteellinen. Niinpä allekirjoittaessamme tuomion ampumalla teloittamisesta emme kuitenkaan voi milloinkaan olla *absoluuttisen* varmoja, että teloitutamme *syyllisen,* vaan ainoastaan tietyssä määrin likimääräisesti, tietyin edellytyksin, tietyssä merkityksessä[1]. Tästä seuraakin aivan asiallinen päätelmä: absoluuttisten todisteiden (kaikki todisteet kun ovat suhteellisia) etsiskeleminen ja luotettavien todistajien (jotka saattavat todistaa ristiriitaisestikin) jäljittäminen olisi turhaa ajan tuhlaamista. Syyllisyyden *suhteelliset,* likimääräiset todisteet taas tutkijaviranomainen löytää ilman johtolankoja ja ilman todistajia, poistumatta työhuoneestaan, »nojaamalla paitsi älyynsä myös luokkavaistoonsa, *moraaliseen voimaansa*» (eli kunnolla nukkuneen, kylläisen ihmisen ylemmyyteen, ihmisen jota ei ole piesty) »sekä luonteeseensa» (eli julmuuden haluun)!

Tietenkin tämä muotoilu oli paljon hienompi kuin Lacisin ohje. Mutta ydin oli sama.

[1] Ehkäpä Vyshinski silloin tarvitsi tätä dialektista lohdutusta yhtä paljon kuin kuulijansakin. Karjuessaan syyttäjän korokkeelta, että »kaikki on ammuttava kuin raivotautiset koirat!», hän – paha ja viisas mies – käsitti, että syytetyt olivat syyttömiä. Sitä kiihkeämmin luultavasti hän ja Buharinin kaltainen marxilaisen dialektiikan jättiläinen antautuivat koristelemaan oikeudenkäynnin valhetta dialektisesti: Buharinista tuntui liian typerältä ja avuttomalta tuhoutua aivan syyttömänä (hänen suorastaan TÄYTYI löytää syyllisyytensä!), kun taas Vyshinskista oli miellyttävämpää tuntea itsensä loogikoksi kuin ilmetyksi roistoksi.

Vain yhdessä asiassa Vyshinski kompastui, luopui dialektisesta logiikasta: jostakin syystä LUOTI sai olla ABSOLUUTTINEN . . .

Näin kaikkein edistyksellisin oikeudenkäyttö kehittyi spiraalimaisesti ja palasi antiikin aikaa varhaisempiin tai keskiaikaisiin käsityksiin. Niin kuin keskiajan pyövelit meidänkin tutkijaviranomaisemme, syyttäjämme ja tuomarimme suostuivat näkemään syytetyn tunnustuksen hänen syyllisyytensä tärkeimmäksi todisteeksi[1].

Puristaakseen haluamansa tunnustuksen yksinkertainen keskiaika turvautui kuitenkin dramaattisiin maalauksellisiin menetelmiin: venytyspenkkiin, teilauspyörään, hiilipannuun, nauloihin ja seivästämiseen. Kun taas 20. vuosisadalla oli käytettävissä sekä kehittynyt lääketiede että melkoinen vankilakokemus (joku teki siitä tosissaan väitöskirjankin), ja niinpä havaittiin moinen väkevien menetelmien paljous turhaksi ja erittäin laajassa käytössä hankalaksikin. Lisäksi . . .

Lisäksi eräs seikka oli ilmeinen: tapansa mukaan Stalin ei sanonut viimeistä sanaa, alaisten oli arvattava itse, kun taas hän varasi itselleen shakaalimaisesti perääntymisraon, mahdollisuuden kirjoittaa »menestyksen huumasta». Miljoonien ihmisten suunnitelmalliseen rääkkäämiseen ryhdyttiin kuitenkin ensimmäistä kertaa ihmiskunnan historiassa, eikä Stalin valtansa suuruudesta huolimatta voinut olla ehdottoman varma menestyksestä. Saattoihan kokeilu suunnattoman materiaalin kohdalla sujua toisin kuin materiaalin ollessa vähäinen. Saattoihan tapahtua ennalta arvaamaton räjähdys tai geologinen siirros tai kaikki saattoi paljastua koko maailmalle. Kaikissa tapauksissa Stalinin riisan oli määrä säilyä enkelimäisen puhtaana.

Niinpä kidutuksen ja kiusaamisen menetelmistä ei todennäköisesti ole ollut painettua luetteloa, joka olisi luovutettu tutkijaviranomaisille. Sen sijaan vaadittiin vain jokaista tutkimusosastoa toimittamaan määrätyn ajan kuluessa tietyn määrän kaiken tunnustaneita kaniineja oikeuden tuomittaviksi. Yksinkertaisesti sanottiin (suullisesti mutta usein), että kaikki menetelmät ja keinot olivat hyviä, jos ne tähtäsivät korkeaan päämäärään. Että kukaan ei kyselisi tutkijaviranomaiselta syytetyn kuolemasta. Että vankilalääkärin oli mahdollisimman vähän puututtava tutkimusten kulkuun. Todennäköisesti kokemuksia vaihdettiin tovereiden kesken, »otettiin oppia parhaista». Myös »aineellisia kiihokkeita» käytettiin: yötöistä maksettiin korkeampaa palkkaa, tutkimusajan supistamisesta palkittiin. Ja vihdoin varoitettiin, että tutkijat jotka eivät suoriudu tehtävästään . . . Ja jos nyt jossakin NKVD:n paikallisosastossa olisi tapahtunut vahinko, senkin esimies olisi ollut puhdas Stalinin edessä: hän ei ollut antanut suoranaisia määräyksiä kiduttamisesta! Mutta samalla kuitenkin varmisti kidutusten käyttämisen!

Tavalliset tutkijaviranomaiset (eivät kuitenkaan villiintyneet nauttijat) ymmärsivät, että ylemmät varmistivat selustansa. Niinpä hekin yrittivät aloittaa

[1] Vrt. Yhdysvaltojen perustuslain 5. lisäys: »Kielletään todistamasta itseään vastaan». KIELLETÄÄN! . . . (Saman sisältää myös 1700-luvun Bill of Rights.)

lievemmistä menetelmistä ja pyrkivät välttämään niitä, joista jäi liian selvät jäljet: uloslyötyjä silmiä, irti repäistyjä korvia, katkottuja selkärankoja, yltä päältä siniseksi hakkaamista.

Juuri tästä syystä emme vuonna 1937 havaitsekaan – valvottamista lukuun ottamatta – menetelmien yhtäläisyyttä eri alueilla tai saman alueen eri tutkijoilla[1]. Yhteistä oli kuitenkin se, että etusijalle asetettiin niin sanotut *lievät* menetelmät (perehdymme niihin kohta), ja se oli oikea tie. Sillä ihmisen tasapainon todelliset rajat ovat erittäin kapeat, eikä keskivertoihmisen tekemiseen syyntakeettomaksi suinkaan tarvita venytyspenkkiä eikä hiilipannua. Yrittäkäämme luetella muutamia yksinkertaisimpia menetelmiä, jotka murtavat vangin tahdon ja persoonallisuuden jättämättä jälkiä hänen ruumiiseensa.

Aloitamme *psyykkisistä* menetelmistä. Kaniineihin, jotka eivät ole milloinkaan valmistautuneet vankeuden kärsimyksiin, näillä menetelmillä on suunnattoman ja jopa tuhoisan voimakas vaikutus. Vaikka helppoa se ei ole kenellekään.

1. Aloittakaamme itse *öistä*. Miksi kaikki pääasiallinen murtaminen tapahtuu y ö l l ä ? Miksi Elimet jo varhaisvuosinaan valitsivat y ö n ? Siksi että yöllä vangittava temmataan unesta (häntä ei edes vielä ole kiusattu unettomuudella), vangittava ei ole tasapainoinen niin kuin päivällä, hänen aivonsa eivät ole kirkkaat niin kuin päivällä, hän on pehmeämpi.

2. *Suostuttelu* vilpittömässä sävyssä. Kaikkein yksinkertaisin. Miksi leikkiä kissaa ja hiirtä? Istuttuaan jonkin aikaa toisten tutkintavankien joukossa vangittu on jo selvillä yleisestä tilanteesta. Ja tutkijaviranomainen sanoo hänelle laiskan ystävällisesti: »Näethän itse, tuomion saat joka tapauksessa. Mutta jos alat hangotella vastaan, menetät terveytesi – *kypsyt* – jo täällä, vankilassa. Leirissä saat raitista ilmaa ja valoa ... Niin että parempi kun allekirjoitat heti.» Varsin loogista. Ja ne, jotka suostuvat ja allekirjoittavat, menettelevät järkevästi, jos ... jos kysymys on vain heistä! Mutta harvoin on näin. Ja taistelu on väistämätön.

Toista suostuttelun muunnelmaa sovelletaan puolueen jäseniin. »Jos maassa on puutteita ja jopa nälkää, teidän on bolsevikkina tehtävä ratkaisu: voitteko hyväksyä, että syypääksi katsotaan koko puolue? Tai neuvostovalta?» – »En, tietenkään en voi!» puuvillakeskuksen johtaja kiirehtii vastaamaan. »Olkaa sitten rohkea ja ottakaa syy kantaaksenne!» Ja hän ottaa!

3. Karkea *haukkuminen*. Tämä on yksinkertainen menetelmä, mutta se saattaa tehota erinomaisesti sivistyneisiin, hemmoteltuihin, herkkiin ihmisiin. Tiedän kaksi tapausta, että pappi antoi periksi tavalliselle haukkumiselle. Toista kuulusteli nainen (Butyrkissa vuonna 1944). Aluksi pappi ei osannut sellissä kyllin ihastella naisen kohteliaisuutta. Mutta kerran hän palasi masentuneena eikä pitkään aikaan suostunut kuvailemaan, miten nainen sääri polvelle heitettynä alkoi harkitusti *vääntää törkeyksiä*. (Sääli etten voi tässä toistaa yhtä naisen sanontaa.)

[1] Väitetään että Donin Rostov ja Krasnodar kunnostautuivat kidutusten julmuudella, mutta sitä ei ole todistettu.

4. *Psykologisella kontrastilla* lyöminen. Äkkinäiset siirtymät: koko kuulustelu tai osa siitä on äärimmäisen ystävällistä, puhutellaan etu- ja isännimeltä, lupaillaan vaikka mitä hyvää. Sitten äkkiä heilautetaan paperipainoa – »Senkin sika! Yhdeksän grammaa niskaan!» – ja lähestytään kädet koholla, kuin valmiina tarraamaan tukkaan tai kynsimään (naisiin tämä menetelmä tehoaa varsin hyvin).

Muunnelma: kaksi kuulustelijaa vuorottelee, toinen repii ja raastaa, toinen on sympaattinen, miltei rakastettava. Joka kerta astuessaan huoneeseen kuulusteltava tärisee: kumpi? Kontrastista aiheutuu, että kuulusteltava on valmis allekirjoittamaan ja tunnustamaan kaiken, mitä jälkimmäinen vaatii, tunnustamaan jopa perättömiäkin.

5. Alustava *nöyryyttäminen*. Rostovin GPU:n (»talo numero kolmenkymmenenkolmen») kuuluisissa kellareissa kadun jalkakäytävän paksujen lasien alapuolella (entisessä varastohallissa) vangit pantiin kuulusteluun menoa odotettaessa useaksi tunniksi polvilleen yleisen käytävän lattialle ja kiellettiin kohottamasta päätä tai päästämästä äännähdystä. Siinä he olivat kuin rukoilevat muhamettilaiset, kunnes vartija kosketti olkapäähän ja lähti viemään kuulusteluun. Aleksandra O-va ei antanut Lubjankassa haluttuja todistajanlausuntoja. Hänet siirrettiin Lefortovoon. Siellä hänet vastaanottanut naisvartija käski hänen riisuutua ja vei hänen vaatteensa muka desinfioitaviksi ja lukitsi hänet alastomana koppiin. Sitten miesvartijoita tuli kurkistelemaan oven tähystysaukosta, he naureskelivat ja arvioivat hänen vartaloaan. – Kyselemällä varmaankin saisi kootuksi lisää esimerkkejä. Tarkoitus oli aina sama: luoda masennuksen mieliala.

6. Kaikki menetelmät, jotka saattavat kuulusteltavan *hämmennyksiin*. Krasnogorskista Moskovan alueelta kotoisin ollutta F.I.V:tä kuulusteltiin (I.A. P-evin kertoman mukaan) seuraavasti. Kuulustelun aikana naiskuulustelija itse riisuutui hänen edessään useallakin eri tavalla (strip-teasea!) mutta jatkoi koko ajan kuulustelemista, aivan kuin mitään ei olisi tapahtunut, kuljeskeli huoneessa, astui aivan kuulusteltavan eteen ja kärtti todistajanlausuntoja. Ehkä se johtui kuulustelijan henkilökohtaisesta tarpeesta, tai ehkä kysymys oli kylmäverisestä laskelmoinnista: kuulusteltavan järki sumenee, ja hän allekirjoittaa! Kuulustelijalla taas ei ollut mitään vaaraa: oli pistooli ja kello.

7. *Pelotteleminen*. Eniten käytetty ja erittäin monipuolinen menetelmä. Siihen yhdistyi usein *houkutteleminen, lupaileminen* – valheellinen tietenkin. Vuonna 1924: »Ettekö tunnusta? Teettepähän matkan Solovetskiin. Ne jotka tunnustavat vapautetaan.» Vuonna 1944: »Minusta riippuu, millaiseen leiriin joudut. Leirejä on erilaisia. Nykyään meillä on pakkotyöleirejäkin. Jos puhut vilpittömästi, pääset helppoon paikkaan, mutta jos rupeat vikuroimaan, saat kaksikymmentäviisi vuotta pakkotyötä maan alla kahleissa!» Pelotteltiin toisella, pahemmalla vankilalla: »Jos et puhu, sinut siirretään Lefortovoon (jos olet Lubjankassa), Suhanovkaan (jos olet Lefortovossa), siellä sinua käsitelläänkin tykkänään toisella tavalla.» Ja vanki on jo kotiutunut: tämän vankilan kuri tuntuu SIEDETTÄVÄLTÄ, mutta millaiset kidutukset odottavat SIELLÄ? Ja sitten vielä kuljetus . . . suostuako? . . .

Pelottelu tehoaa erinomaisesti niihin, joita ei vielä ole vangittu vaan jotka on toistaiseksi vasta kutsuttu Suureen Taloon. Hänellä on vielä paljon menetettävää, hän pelkää vielä kaikkea: hän pelkää, että häntä ei tänään päästetä, hän pelkää tavaroiden takavarikoimista, menettävänsä asunnon. Hän on valmis moniin todistajanlausuntoihin ja myönnytyksiin välttääkseen nuo vaarat. Hän ei tietenkään tunne rikoslakia ja niinpä hänelle aivan kuulustelun aluksi tyrkätään paperi, jossa on väärennetty ote rikoslaista: »Minua on varoitettu, että väärien todistajanlausuntojen antamisesta ... 5 (viisi) vuotta vankeutta.» (Todellisuudessa 95. pykälä tietää korkeintaan kahta vuotta.) Todistajanlausunnon antamisesta kieltäytymisestä 5 (viisi) vuotta (todellisuudessa 92. pykälä yltää kolmeen kuukauteen). Tähän jo sisältyykin vielä yksi – aina mukana oleva – menetelmä:

8. *Valehteleminen.* Me, karitsat, emme saa valehdella, mutta kuulustelija valehtelee koko ajan, eivätkä nämä pykälät koske häntä. Me emme edes huomaa kysyä häneltä: mitä hän saa valehtelemisesta? Hän voi latoa eteemme vaikka kuinka monta paperia, johon on väärennetty sukulaisemme tai ystävämme allekirjoitus, – ja se on vain hieno tutkijan keino.

Pelotteleminen yhdistyneenä houkuttelemiseen ja valehtelemiseen on pääasiallinen menetelmä, jolla pyritään vaikuttamaan todistajanlausuntoja antamaan kutsuttuihin vangitun *sukulaisiin.* »Ellette todista näin (niin kuin vaaditaan), pahennatte *hänen* asemaansa ... Te tuhoatte hänet lopullisesti ... (Miltä äidistä tuntuu kuulla tämä?) Vain allekirjoittamalla tämän (eteen tyrkätyn) paperin voitte pelastaa (tuhota) hänet»[1].

9. *Leikittely kiintymyksellä omaisiin* – tämä menetelmä tehoaa erinomaisesti kuulusteltaviin. Se on jopa kaikkein tehokkain pelottelukeino, lähimpiä kohtaan tunnetulla kiintymyksellä voidaan pelotonkin ihminen murtaa (»ihmisen kotiväki on hänen vihollisensa» – voi miten oikein oivallettu!). Muistatteko tataarin, joka kesti kaiken – sekä oman piinansa että vaimon tuskat – mutta tyttären piinaamista ei kestänyt? ... Vuonna 1930 tutkijaviranomainen Rimalis uhkaili tähän tapaan: »Me vangitsemme teidän tyttärenne ja panemme samaan selliin syfiliitikkojen kanssa!» Ja nainen puhui tällaista! ...

Uhataan vangita kaikki, joita rakastatte. Välistä käytetään äänitehosteita: vaimosi istuu jo, mutta hänen kohtalonsa riippuu sinun vilpittömyydestäsi. Häntä kuulustellaan juuri viereisessä huoneessa, kuuntele! Ja seinän takaa kuuluu todella naisen itkua ja kirkunaa (kaikki nuo äänet kuulostavat samanlaisilta, päälle päätteeksi seinän lävitse, ja vankikin on poissa tolaltaan ja kaikkea muuta kuin terävimmillään, ja välistä seinän takana yksinkertaisesti soitellaan levyä, jolle on tallennettu »tyypillisen vaimon» ääni, sopraano tai kontra-altto, jonkun radioääni). Tai sitten sinun todella annetaan lasioven takaa katsoa, miten vaimosi

[1] Venäjän keisarikunnan julmien lakien mukaan lähisukulaiset saattoivat kokonaan kieltäytyä todistamasta. Ja jos he antoivat todistajanlausuntonsa esitutkimusten aikana, he voivat mielensä mukaan olla päästämättä sitä oikeussaliin asti. Itse sukulaisuus- tai tuttavuussuhdetta rikolliseen ei jostakin käsittämättömästä syystä siihen aikaan pidetty todisteena! ...

kulkee vaiti ja pää apeasti painuksissa – kyllä! sinun vaimosi! turvallisuuselinten talon käytävässä! Olet tuhonnut hänet itsepäisyydelläsi! (Mutta todellisuudessa vaimo on vain kutsuttu suorittamaan jotakin joutavaa muodollisuutta ja sovitulla hetkellä päästetty käytävään mutta käsketty: älkää kohottako kasvojanne, muutoin ette lähde tästä talosta!) Tai sitten vangin annetaan lukea vaimon kirje, joka on kirjoitettu ihan hänen käsialallaan: minä sanoudun sinusta irti! Minä en tarvitse sinua, kaiken sen iljettävän jälkeen, mitä minulle on kerrottu sinusta! (Ja koska sekä tällaiset vaimot että tällaiset kirjeet ovat meidän maassamme varsin mahdollisia, ei auta muu kuin pohtia mielessään: tällainenko on minunkin vaimoni?).

V.A. Kornejevalta kuulustelija Goldman (1944) kiristi todistajanlausuntoja toisia henkilöitä vastaan uhkailemalla: »Takavarikoimme talon ja paiskaamme vanhuksesi kadulle.» Vakaumukseltaan ja uskoltaan luja Kornejeva ei hiukkaakaan pelännyt itsensä vuoksi, hän oli valmis kärsimään. Mutta Goldmanin uhkailut olivat lakiemme kannalta aivan reaalisia, ja Kornejeva kärsi lähimpiensä vuoksi. Kun Goldman aamulla monien yöllä torjuttujen ja revittyjen pöytäkirjojen jälkeen alkoi kirjoittaa ehkä neljättä muunnelmaa, jossa syytettiin vain Kornejevaa, tämä allekirjoitti ilomielin ja tunsi saavuttaneensa henkisen voiton. Me emme pidätä itsellemme ihmisen yksinkertaista vaistoa – puolustautua ja torjua väärät syytökset – vielä mitä! Me olemme iloisia, kun onnistumme ottamaan kaiken syyn kantaaksemme[1].

Niin kuin luonnon luokitteluilla ei ole kiinteitä rajoja, samoin emme tässäkään pysty täsmällisesti erottelemaan psyykkisiä menetelmiä *fyysisistä*. Kumpaan luokkaan luokitella esimerkiksi seuraava huvi:

10. *Äänimenetelmä*. Kuulusteltava pannaan istumaan kuuden–kahdeksan metrin päähän ja pakotetaan hänet puhumaan kovalla äänellä ja toistamaan kaiken. Loppuun nääntyneelle ihmiselle se on vaikeaa. Tai tehdään kaksi pahvista huutotorvea, ja kuulustelija ja tämän kollega tulevat aivan vangin viereen karjumaan hänen kumpaankin korvaansa: »Tunnusta, sika!» Vangin korvat menevät lukkoon, välistä hän tulee kuuroksi. Mutta se on epätaloudellinen menetelmä, kuulustelija vain haluaa saada vaihtelua yksitoikkoiseen työhönsä. Niinpä kukin sitten keksii mielensä mukaan.

11. *Kutittaminen*. Huvitus sekin. Kädet köytetään tai puristetaan litistyksiin ja kutitellaan sulalla sieraimia. Vanki kiemurtelee, hänestä tuntuu kuin aivoja kairattaisiin.

12. *Savukkeen tumppaaminen* kuulusteltavan ihoon (mainittiin jo edellä).

[1] Ja nyt sama nainen sanoo: »Yksitoista vuotta myöhemmin, kun minut rehabilitoitiin, minun annettiin lukea nuo pöytäkirjat, ja minut valtasi henkisen pahoinvoinnin tunne. Mitä syytä minulla oli ylpeillä!?»

Minäkin koin rehabilitoimisvaiheessa saman tunteen kuullessani otteita vanhoista kuulustelupöytäkirjoistani. Minut painettiin luokiksi, minä olin kuin toinen ihminen. Enkä minä nyt saata tuntea itseäni: miten minä voin allekirjoittaa sen ja päälle päätteeksi katsoa selviytyneeni hyvin? . . .

13. *Valo*menetelmä. Sellissä tai kopissa, jossa vankia pidetään, palaa vuorokaudet ympäri kirkas sähkövalo, tilan pienuuteen ja valkoisiin seiniin nähden suhteettoman voimakas lamppu (koululaisten ja perheenemäntien säästämää sähköä!). Luomet tulehtuvat, se on erittäin tuskallista. Ja kuulusteluhuoneessa taas vankiin suunnataan pöytälamppujen valo.

14. Tällainenkin keksintö. Vuoden 1933 toukokuun 1. päivän vastaisena yönä Tshebotarevia ei Habarovskin GPU:ssa kuulusteltu koko yönä – ei *kahteentoista* tuntiin – ei: häntä *vietiin* kuulusteluun! Kädet selän taakse! Hänet vietiin sellistä ja nopeasti portaita ylös kuulustelijan huoneeseen. Vartija poistui. Mutta kuulustelija ei tee ainoatakaan kysymystä eikä anna Tshebotarevin edes istuutua vaan tarttuu puhelimeen: hakekaa 107:nnestä! Vanki haetaan ja viedään selliin. Tuskin hän on ehtinyt oikaista pitkäkseen laverille, kun lukko kolahtaa: Tshebotarev! Kuulusteluun! Kädet selän taakse! Ja perillä taas: hakekaa 107:nnestä!

Yleensä vaikuttamisen menetelmät voivat alkaa jo kauan ennen kuulustelijan huonetta.

15. Vankila alkaa *poksista* eli laatikosta tai komerosta. Vastikään vapaudesta temmattu ihminen, joka yhä on sisäisen liikkeen tilassa, valmis selittämään, väittelemään ja taistelemaan, teljetään heti ensimmäisellä vankeusaskeleellaan rasiaan, välistä valaistuun ja niin väljään, että siinä mahtuu istumaan, välistä pimeään ja niin ahtaaseen, että vanki voi ainoastaan seistä ja silloinkin oven litistämänä. Ja siinä häntä pidetään useita tunteja, puoli vuorokautta, vuorokausi. Ne ovat täydellisen tietämättömyyden tunteja! Ehkä hänet on muurattu tähän lopuksi elämää? Milloinkaan koko elämänsä aikana hän ei ole kokenut tällaista, hän ei pysty käsittämään! Ensimmäiset tunnit kuluvat, myrskytuuli polttaa yhä hänen sieluaan. Jotkut masentuvat – ja juuri silloin heidät onkin vietävä ensimmäiseen kuulusteluun! Toiset raivostuvat – sitä parempi, kohta he loukkaavat kuulustelijaa ja tekevät virheen, jutun kehitteleminen käy helpommaksi.

16. Kun pokseista oli pulaa, meneteltiin vielä näinkin. Elena Strutinskajaa istutettiin Novotsherkasskin NKVD:ssä kuusi vuorokautta pallilla käytävässä siten, ettei hän voinut nojata mihinkään eikä nukkua, putoamatta mutta liioin nousematta. Tätä kuusi vuorokautta! Yrittäkääpä te istua edes kuusi tuntia!

Tästä taas muunnelma: vanki pannaan istumaan korkealle tuolille, kuin laboratoriotuolille, niin että jalat eivät ulotu lattiaan, ne kun puutuvat näin paremmin. Siinä vangin annetaan istua 8–10 tuntia.

Tai sitten vanki pannaan kuulustelun ajaksi istumaan tavalliselle tuolille mutta näin: aivan reunalle, istuimen reunalle (vielä eteenpäin! vielä eteenpäin!) Niin että hän juuri ja juuri pysyy putoamatta mutta että reuna koko kuulustelun ajan painaa kipeästi. Eikä hänen anneta muutamaan tuntiin liikahtaa. Siinäkö kaikki? Kyllä, siinä kaikki. Kokeilkaapa!

17. Paikallisten olosuhteiden perusteella poksi voidaan korvata *divisioonan kuopalla,* niin kuin tehtiin armeijan Gorohovetskin leireillä toisen maailmansodan aikana. Vanki tyrkättiin tällaiseen kolmen metrin syvyiseen ja parin metrin

levyiseen kuoppaan, joka sitten usean vuorokauden ajan oli sekä hänen sellinsä että hänen käymälänsä, taivasalla, välistä sateessa. Kolmesataa grammaa leipää ja vesi laskettiin hänelle sinne narulla. Kuvitelkaapa itseänne siinä tilanteessa, päälle päätteeksi vastikään vangittuna, kun kaikki tärisee sisässä.

Joko kaikille Puna-armeijan Erikoisosastoille annettujen ohjeiden yhdenmukaisuus tai leiriolosuhteiden samankaltaisuus johti tämän menetelmän laajaan yleistymiseen. Niinpä 36. moottoroidussa jalkaväkidivisioonassa, joka oli ollut mukana Halhin golissa ja joka vuonna 1941 oli Mongolian erämaassa (ja jonka Erikoisosaston päällikkö oli nimeltään Samulev), vangitulle annettiin mitään selittämättä lapio käteen ja käskettiin kaivaa täsmälleen *haudan* kokoinen kuoppa (tämä sivuaa jo psykologista menetelmää!). Kun vanki oli edennyt syvyyssuunnassa yli vyötärön tason, kaivaminen keskeytettiin ja hänen käskettiin istuutua kuopan pohjalle: tällöin vangin pää ei enää näkynyt. Yksi vartija riitti vartioimaan useita tällaisia kuoppia, ja lisäksi tienoo näytti autiolta.[1]

Tutkintavankeja pidettiin Mongolian helteisessä autiomaassa taivasalla ja kylminä öinä alastomina, mitenkään kiduttamatta – miksi tuhlata voimia kiduttamiseen? Annos oli tällainen: *sata grammaa leipää ja lasillinen vettä* vuorokaudessa. Luutnantti Tshulpenev, kaksikymmentäyksivuotias isokokoinen nyrkkeilijä, istui näin KUUKAUDEN. Kymmenen päivän kuluttua hän kihisi täitä. Hänet kutsuttiin kuulusteluun ensimmäisen kerran viidentoista päivän kuluttua.

18. Kuulusteltavan *paneminen polvilleen* – eikä vertauskuvallisessa mielessä vaan sananmukaisesti: polvilleen siten, että hän ei istu kantapäillään vaan pitää selkänsä suorana. Tällä tavalla voidaan seisottaa kuulustelijan huoneessa tai käytävässä 12 tai 24 tai 48 tuntia. (Tutkijaviranomainen voi itse lähteä kotiin, nukkua tai huvitella, menetelmä on tarkoin harkittu: polvillaan olevan ihmisen viereen asetetaan vartiomies, joka vaihdetaan määräaikoina[2].) Ketä on hyvä käsitellä näin? Ihmistä joka on jo murrettu, joka alkaa antaa periksi. Naisia on hyvä käsitellä tällä tavalla. Ivanov-Razumnik kertoo tämän menetelmän muunnelmasta: kuulustelija pani nuoren Lordkipanidzen polvilleen ja virtsasi tätä kasvoihin! Entä tulos? Tämä mursi Lordkipanidzen, johon mikään muu ei ollut tehonnut. Siispä se tepsii hyvin myös ylpeisiin . . .

19. Tai sitten pannaan yksinkertaisesti *seisomaan*. Kuulusteltavaa voidaan seisottaa vain kuulustelujen aikana, sekin väsyttää ja murtaa. Voidaan myös antaa istua kuulustelujen aikana mutta seisottaa kuulustelujen välillä (asetetaan vartio, vartija vahtimaan, ettei kuulusteltava nojaa seinään, ja jos tämä nukahtaa ja kaatuu lattialle, vartija potkii jalkeille). Välistä jo vuorokauden seisottaminen

[1] Tämä oli ilmeisestikin Mongolian säveliä. Vuoden 1914 maaliskuun 15. päivän »Nivassa» on sivulla 218 mongolialaista vankilaa esittävä piirros: jokainen vanki on lukittu omaan arkkuunsa, jonka kannessa on pieni aukko päätä tai ruokkimista varten. Vartija käyskentelee arkkujen välissä.

[2] Joku peräti aloitti nuorena uransa tällä tavalla: seisoi vartiossa polvillaan olevan ihmisen vieressä. Nyt hän on varmaankin ylennyt korkeisiin virkoihin, hänen lapsensakin ovat jo aikuisia . . .

riittää, heikennyt ihminen *todistaa mitä tahansa.*

20. Yleensä kaikkien näiden seisottamisien aikana *ei anneta juotavaa* kolmeen, neljään, viiteen vuorokauteen.

Psykologisten ja fyysisten menetelmien *yhdisteleminen* käy yhä ymmärrettävämmäksi. Selvää on myös, että kaikkiin edellä lueteltuihin menetelmiin yhdistyy

21. *valvottaminen,* jota keskiaika ei osannut ollenkaan arvostaa: se ei ollut selvillä siitä, kuinka kapealla alueella ihminen säilyttää persoonallisuutensa. Valvominen (päälle päätteeksi yhdistyneenä seisomiseen, janoon, kirkkaaseen valoon, pelkoon ja epätietoisuuteen – mitä kidutukset ovat sen rinnalla!?) sumentaa järjen ja murtaa tahdon, ja ihminen lakkaa olemasta oma »minänsä». (Tshehovin »Nukuttaa». Mutta siinä kaikki on paljon helpompaa, tyttö voi käydä pitkäkseen, hänen tajuntansa saa katkoja, jotka – minuutinkin pituiset – virkistävät pelastavasti aivoja.) Ihminen toimii puoleksi tiedostamattomasti tai kokonaan tiedostamattomasti, niin että hänen todistuksiaan ei enää voi lukea hänelle viaksi . . .[1]

Kuulusteltavalle sanottiin: »Te e t t e o l e v i l p i t ö n todistajanlausunnoissanne, s i k s i teidän ei anneta nukkua?» Välistä kuulusteltavaa ei seisotettu vaan raffinoidummin pantiin *istumaan pehmeään* sohvaan, joka oli erityisesti omiaan vaivuttamaan uneen (päivystävä vartija istui samalla sohvalla kuulusteltavan vieressä ja potkaisi heti kun vangin silmät painuivat kiinni). G. M-tsh (joka oli jo istunut vuorokauden lutikkapoksissa) kuvailee kidutuksen jälkeisiä tuntemuksiaan näin: »Suuri verenhukka aiheuttaa puistatuksia. Silmien limakalvot kuivuvat, tuntuu siltä kuin joku pitäisi hehkuvaa rautaa aivan silmien edessä. Kieli turpoaa janosta, hiukankin liikahtaessaan se pistelee kuin siili. Nielemiskouristukset raatelevat kurkkua.»

Valvottaminen on suurenmoinen kidutusmenetelmä, eikä siitä jää lainkaan näkyviä jälkiä, eikä se liioin anna aihetta valituksiin, jos ennennäkemätön tarkastuskomissio sattuisi vaikka huomenna ilmaantumaan[2].

»Eikö teidän ole annettu nukkua? Mutta tämähän ei olekaan l e p o k o t i! Työntekijäthän ovat valvoneet teidän kanssanne.» (He nukkuivat päivällä.) Voi sanoa, että valvottamisesta tuli Elinten yleismenetelmä, se erkani muista kidutusmenetelmistä ja vakiintui valtionturvallisuuden *järjestykseksi,* ja tästä syystä sen teho saavutettiin kaikkein halvimmalla, tarvitsematta asettaa ylimääräisiä vartijoita. Kaikissa tutkintavankiloissa on nukkuminen kielletty herätykses-

[1] Kuvitelkaapa että tämä sumeaan tilaan saatettu ihminen on päälle päätteeksi ulkomaalainen, joka ei osaa venäjää. Hänen käsketään allekirjoittaa jokin paperi. Baijerilainen Jup Aschenbrenner allekirjoitti tällaisessa tilassa, että hän oli ollut kaasukammion hoitaja. Vasta leirissä vuonna 1954 hän pystyi todistamaan, että hän oli kyseisessä vaiheessa käynyt Münchenissä sähköhitsaajan kurssia.

[2] Tarkastuksen mahdollisuus oli muuten olematon. Tarkastuksen ajatuskin oli niin mahdoton, että kun vangitun turvallisuusministeri Abakumovin selliin vuonna 1953 astui tarkastuskomissio, hän purskahti raikuvaan nauruun koska piti sitä huijauksena.

tä iltasoittoon (Suhanovkassa ja muutamissa muissa vankiloissa vuode käännetään päiväksi seinän sisään, toisissa yksinkertaisesti ei saa käydä pitkäkseen eikä istuessaan saa edes painaa luomiaan). Ja tärkeimmät kuulustelut pidetään aina yöllä. Kaikki sujuu automaattisesti: kuulusteluvaiheessa oleva vanki ei ehdi nukkua ainakaan viitenä vuorokautena viikossa (sunnuntain ja maanantain vastaisina öinä kuulustelijat itse yrittävät levätä).

22. *Liukuhihnakuulustelu* kehitettiin edellisestä. Sen lisäksi että sinun ei anneta nukkua, *vaihtuvat* tutkijat *kuulustelevat keskeytyksettä* kolme neljä vuorokautta.

23. *Lutikkapoksi* mainittiin jo. Pimeä lautakaappi jossa on satoja, ehkä tuhansia luteita. Vangilta riisutaan takki tai sotilaspusero, ja heti hänen päälleen kiipeää seiniltä ja pudottautuu katosta nälkäisiä luteita. Aluksi hän taistelee villisti niitä vastaan ja tappaa niitä iholtaan ja seiniltä läkähtymäisillään luteiden hajusta mutta jo muutaman tunnin kuluttua hän lannistuu ja antaa nöyrästi imeä itseään.

24. *Eristyssellit.* Vaikka sellissä olisi kuinka paha olla, eristysselli on aina vielä pahempi, siitä käsin selli näyttää aina paratiisilta. Eristyssellissä ihmistä näännytetään nälällä ja tavallisesti *kylmällä* (Suhanovkassa on myös *kuumia* karssereita). Esimerkiksi Lefortovon eristyssellejä ei lämmitetä ollenkaan, patterit lämmittävät vain käytävän, ja tässä »lämmitetyssä» käytävässä päivystävät vartijat käyskentelevät huovikkaat jalassa ja toppatakki päällä. Vanki taas riisutaan alusvaatteisilleen, välistä hänelle jätetään vain kalsongit, ja hänen on liikkumatta (ahdasta) oltava eristyssellissä kolme–viisi vuorokautta (kuumaa litkua annetaan vasta kolmantena päivänä). Ensimmäisinä hetkinä ihminen ajattelee: en kestä tuntiakaan. Mutta jotenkin ihmeellisesti ihminen istuu viisi vuorokauttaan loppuun ja mahdollisesti saa elinikäisen vaivan.

Välistä eristyssellit ovat kosteita, jopa vetisiä. Masha G:tä pidettiin sodan jälkeen Tshernovitshin vankilassa kaksi tuntia paljain jaloin *nilkkoja myöten jäätävän kylmässä vedessä* – tunnusta! (Hän oli kahdeksantoistavuotias, sääliksi kävi jalkoja – niillähän olisi taivallettava läpi koko elämän!)

25. *Telkeäminen koppiin seisomaan* – onko sitä pidettävä eristyssellin muunnelmana? S.A. Tshebotarevia kidutettiin jo vuonna 1933 Habarovskin GPU:ssa tällä tavalla: teljettiin alastomana betonikomeroon niin, ettei hän voinut taivuttaa polviaan eikä ojentaa eikä liikuttaa käsiään eikä kääntää päätään. Eikä siinä kaikki! Päälakeen alkoi tippua kylmää vettä (miten klassista! ...) joka sitten valui noroina pitkin ruumista. Tietenkään hänelle ei kerrottu, että sitä kestäisi vain kaksikymmentäneljä tuntia. Kammottavaa tai ei – mutta hän menetti tajuntansa ja näytti aivan kuolleelta, kun ovi seuraavana päivänä avattiin. Hän palasi tajuihinsa sairaalassa. Häntä virvoteltiin ammoniakilla, kofeiinilla ja hieromalla. Kesti kauan ennen kuin hän muisti, missä hän oli ja mitä edellisenä iltana oli tapahtunut. Kokonaiseen kuukauteen hänestä ei ollut edes kuulusteltavaksi. (Rohkenemme olettaa, että tätä komeroa ja tiputusta ei ollut järjestetty vain Tshebotarevia varten. Dnepropetrovskista oleva tuttavani istui vuonna 1949

samanlaisessa komerossa, johon tosin ei tippunut vettä. Voimmeko olettaa Habarovskin ja Dnepropetrovskin välillä 16 vuoden aikana olleen muitakin pisteitä?)

26. *Nälkä* mainittiin jo yhdisteltyjä vaikuttamismenetelmiä kuvailtaessa. Tunnustuksen puristaminen kuulusteltavalta nälällä ei ole kovinkaan harvinainen menetelmä. Oikeastaan samoin kuin yöstä nälästäkin tuli vaikuttamismenetelmien järjestelmän perusosa. Niukka vankilan leipäannos oli rauhan ajan vuonna 1933 300 grammaa ja Lubjankassa vuonna 1945 450 grammaa, ja paketin saamisluvalla ja kanttiinin käyttöoikeudella leikittelemisen – myöntämisen ja eväämisen – kokivat järjestään kaikki. Mutta nälkää voidaan käyttää myös tehostetusti: esimerkiksi Tshulpenevia pidettiin kuukausi sadan gramman annoksella ja kun hänet sitten tuotiin kuopastaan, kuulustelija Sokol asetti hänen eteensä kattilallisen höyryävää borssia ja puolikkaan verran vinosti leikeltyä vehnäleipää (leikkaamistavalla ei luulisi olevan merkitystä, mutta Tshulpinev väittää yhä, että leipä oli leikelty erittäin houkuttelevasti) mutta ei kertaakaan antanut syödä. Miten vanhaa, feodaalista, luolakauden tyylistä! Uutta oli vain se, että tuota menetelmää sovellettiin sosialistisessa yhteiskunnassa! Samanlaisista menetelmistä kertovat muutkin, sellaista sattui usein. Mutta me kuvailemme taas Tshebotarevin tapausta, sillä se on niin kovin monipuolinen. Häntä istutettiin kuulustelijan työhuoneessa 72 tuntia ja ainoa sallittu liikkuminen oli se, että hänet vietiin käymälään. Mitään muuta ei sallittu: ei syödä eikä juoda (vieressä oli vesikarahvi) eikä nukkua. Huoneessa oli koko ajan kolme kuulustelijaa. He tekivät työtä kolmessa vuorossa. Yksi kirjoitti jotakin koko ajan (vaiti, hiukkaakaan häiritsemättä kuulusteltavaa!), toinen nukkui sohvalla, kolmas käveli huoneessa ja löi Tshebotarevia heti, kun tämä nukahti. Sitten miehet vaihtoivat tehtäviä. (Ehkä heidät oli jonkin laiminlyönnin takia siirretty kasarmipalvelukseen?) Ja äkkiä Tshebotareville tuotiin päivällinen: rasvaista ukrainalaista borssia, pihvi ja paistettua perunaa sekä punaviiniä kristallikarahvissa. Mutta Tshebotarev, joka oli koko ikänsä inhonnut alkoholia, ei suostunut juomaan viiniä, vaikka kuulustelija kuinka yritti pakottaa (tämä ei voinut pakottaa liiaksi, sillä se olisi tärvellyt leikin). Päivällisen jälkeen Tshebotareville sanottiin: »Ja nyt sitten allekirjoitat sen, minkä jo *kerroit kahden todistajan kuullen!*» – eli siis sen, minkä vaitelias oli kirjoittanut toisen kuulustelijan nukkuessa ja toisen käyskennellessä valveilla. Jo ensimmäisestä liuskasta Tshebotarev näki, että hän oli sinut kaikkien nimekkäimpien japanilaisten kenraalien kanssa ja että hän oli jokaiselta heistä saanut vakoilutehtävän. Ja hän alkoi viivata liuskoja yli. Hänet piestiin ja ajettiin ulos. Mutta toinen Itä-Kiinan rautateiden virkailija Blaginin, joka oli vangittu samalla kertaa, joutui samaan leikkiin, joi viinin ja miellyttävässä humalatilassa allekirjoitti kaiken – hänet ammuttiin. (Kolme päivää paastonneelle olisi riittänyt yksi ainoa ryyppy! Mutta tälle juotettiin kokonainen karahvillinen.)

27. *Piekseminen* josta ei jää jälkiä. Lyödään kumipampulla, lyödään nyrkeillä ja hiekkapusseilla. Erittäin kipeältä tuntuu, kun lyödään luihin, kun kuulustelija

esimerkiksi potkaisee sääreen, jossa luu on miltei pinnassa. Prikaatinkomentaja Karpunitsh-Bravenia piestiin 21 päivää yhtä mittaa. (Vielä 30 vuotta myöhemmin kaikkiin luihin ja päähän sattuu», hän nykyään sanoo.) Omien kokemustensa ja toisten kertomusten perusteella hän pystyy luettelemaan 52 kidutusmenetelmää. Esimerkiksi tällaisen: kädet puristetaan varta vasten suunniteltuun laitteeseen siten, että kämmenet ovat tiiviisti pöytää vasten, ja sitten lyödään viivottimen syrjällä jänteille – kuulusteltava karjuu kivusta! Mainitako erikseen hampaiden iskeminen sisään? (Karpunitshilta iskettiin kahdeksan.)[1]

Niin kuin jokainen tietää nyrkin isku sisuspunoksen tienoille panee hengityksen salpautumaan mutta ei jätä pienintäkään jälkeä. Lefortovossa taas eversti Sidorovin menetelmiin kuului sodan jälkeen napakka isku kalossilla riippuviin kiveksiin (jalkapalloilijat jotka ovat saaneet pallon nivuksiinsa pystyvät arvioimaan iskun tehon). Sille kivulle ei ole vertaa, tavallisesti se johtaa pyörtymiseen[2].

28. Novorossiiskin NKDV:ssä kehiteltiin laite, jolla puristettiin kynsiä. Kauttakulkupaikoissa nähtiin sitten monia Novorossiiskista tulleita, joilta kynnet olivat lähteneet.

29. Entä *pakkopaita?*

30. Entä *selkärangan katkaiseminen?* (Edelleen Habarovskin GPU vuonna 1933).

31. Entä *suitsittaminen (»pääskynen»)?* Se oli Suhanovkan menetelmiä, mutta myös Arkangelin vankilassa se tunnettiin (tutkija Ivkov vuonna 1940). Pitkä karkea pyyhe vedetään suun kautta (kuin suitset) selän taakse ja päät sidotaan nilkkoihin. Tällaisena pyöränä saat sitten maata parisen vuorokautta vatsallasi, niin että selkä vain natisee, ilman vettä ja ruokaa.[3].

Tarvitseeko enää jatkaa luettelemista? Paljonko olisi vielä lueteltavaa? Mitäpä joutilaat, kylläiset, tunteettomat ihmiset eivät keksisi? . . .

Veljeni! Älä tuomitse niitä, jotka joutuivat tuohon pinteeseen, jotka osoittautuivat heikoiksi ja allekirjoittivat sellaista, mitä ei olisi saanut allekirjoittaa . . . Älä heitä kivellä.

Mutta: ei tällaisia kidutuksia eikä edes kaikkein »lievimpiä» menetelmiä tarvita todistajanlausunnon saamiseksi useimmilta ihmisiltä, lämpöisen kotilieden ääreen kaipaavien valmistautumattomien karitsojen puristamiseksi rautahampaiden otteeseen. Voimien ja asemien suhde on liian epätasainen.

Miten uudenlaiselta, vaarojen täyttämältä – kuin mikäkin Afrikan viidakko – aikaisempi eletty elämämme tutkijaviranomaisen työhuoneesta katsottuna näyt-

[1] Vuonna 1949 vangitulta Karjalan aluekomitean sihteeriltä G. Kuprijanovilta sisään isketyistä hampaista osa oli tavallisia – niistä ei pidetty lukua – mutta jotkut olivat kultaa. Niinpä vangille annettiin aluksi kuitti, että kultahampaat oli otettu talteen. Sitten hoksattiin ja otettiin kuitti pois.

[2] Vuonna 1918 Moskovan vallankumousoikeus tuomitsi Bondar-nimisen entisen vanginvartijan. PAHIMPANA esimerkkinä hänen julmuudestaan syytteessä sanottiin, että syytetty oli k e r r a n lyönyt poliittista vankia niin kovaa, että tältä oli haljennut rumpukalvo (Krylenko: »Za pjat let», s. 16)

[3] N.K.G.

tääkään! Ja me kun pidimme sitä niin tavallisena!

Te – A – ja ystävänne B olitte tunteneet toisenne vuosikausia ja luotitte toisiinne täydellisesti ja tavatessanne keskustelitte rohkeasti politiikasta – sekä suuresta että pienestä. Eikä ketään kolmatta ollut läsnä. Eikä kukaan voinut kuulla teitä. Ettekä te suinkaan tehneet ilmiantoa toistanne.

Mutta sitten teidät, A, jostakin syystä pantiin merkille, kiskaistiin korvista lauman keskeltä ja pantiin istumaan. Ja jostakin syystä – ehkä jonkun tehtyä ilmiannon teistä ja teidän hieman säikähdettyä lähimpienne puolesta, pienen valvomisen ja lyhyen eristyssellissä olon jälkeen – te päätitte olla välittämättä itsestänne mutta varoa kavaltamasta toisia mistään hinnasta! Ja niin allekirjoititte neljä pöytäkirjaa, joissa tunnustitte olevanne neuvostovallan paatunut vihollinen, koska olitte kertonut kaskuja johtajasta, toivonut vaaleihin useampia ehdokkaita ja mennyt äänestyskoppiin viivataksenne ainoan ehdokkaan yli (mutta mustepullo oli tyhjä), ja vihdoin radiovastaanottimessanne oli 16 metrin alue, jolta olitte yrittänyt häirinnän lävitse kuulla edes jotakin länsimaiden lähetyksistä. Olette ansainnut *kymppinne,* mutta kylkiluut ovat ehjät, keuhkokuumetta ette ole toistaiseksi saanut ettekä ole kavaltanut ketään ja uskotte toimineenne viisaasti. Ja niin te jo sanottekin sellissänne, että teidän tutkimuksenne varmaankin lähestyy loppuaan.

Mutta hep! Kiirettä pitämättä ja omaa käsialaansa ihaillen kuulustelija alkaa täyttää pöytäkirjaa numero 5. Kysymys: Olitteko te ja B ystäviä? Olimme. Keskustelitteko hänen kanssaan avomielisesti politiikasta? En, en, minä en luottanut häneen. Mutta te tapasitte usein? Emme kovinkaan usein. Ette muka usein? Naapurien todistaman mukaan hän kävi teillä pelkästään viimeisen kuukauden aikana sinä ja sinä ja sinä päivänä. Kävikö? Tuota, saattoipa käydäkin. Tällöin pantiin merkille, että te ette – niin kuin ette muulloinkaan – juopotelleet ettekä metelöineet vaan puhuitte hyvin hiljaa, niin hiljaa ettei käytävään kuulunut. (Voi ystävät, ryypätkää! Pirstokaa pulloja! Kiroilkaa kovempaa! – se tekee teistä luotettavia!) No entä sitten? Ja tekin kävitte hänen luonaan, puhelimessakin sanoitte: oli niin mielenkiintoinen ilta, kun viimeksi tavattiin. Sitten teidät nähtiin kadunkulmassa – seisoitte hänen kanssaan puoli tuntia pakkasessa, ja teidän kasvonne olivat synkät ja ilmeenne tyytymättömät, sen tapaamisen aikana teidät muuten valokuvattiinkin. (Agenttien tekniikka, ystävät, agenttien tekniikka!) niin että *mistä* oikein puhuitte tavatessanne?

Mistäkö? ... Siinäpä kiperä kysymys! Ensimmäinen ajatus: ette muista, mistä keskustelitte. Onko teidän muka pakko muistaa? Hyvä on, olette unohtanut ensimmäisen keskustelunne aiheen. Ja toisen myös? Ja kolmannenkin? Ja kuitenkin ilta oli mielenkiintoinen? Entä kadunkulma? Ja keskustelut B:n kanssa? Ja keskustelut C:n kanssa? Ei, te tuumitte, unohtaminen ei ole ratkaisu, sen varaan ei kannata rakentaa. Ja teidän vangitsemisen järkyttämät, pelon litistämät, valvomisen ja nälän sumentamat aivonne etsiskelevät: miten väistää uskottavammin ja voittaa kuulustelija viekkaudessa?

Mistäkö?! ... Hyvä jos puhuitte jääkiekosta (se on kaikissa tilanteissa

rauhallisin vaihtoehto, ystävät!) tai naisista tai vaikkapa tieteestä – silloin voitte kertoa (tiede on lähellä jääkiekkoa, mutta meidän aikanamme tieteessä vain on kaikki julistettu salaiseksi, niin että voi helposti syyllistyä salaisuuksien paljastamiseen). Mutta entä jos todella keskustelitte kaupungissa tapahtuneista uusimmista vangitsemisista? Kolhooseista? (Ja tietenkin pahaa, sillä kukapa niistä hyvää puhuisi?) Tai teollisuuden palkkojen alenemisesta? Te seisoskelitte synkän näköisinä puoli tuntia kadunkulmassa – mistä te keskustelitte siellä?

Ehkä B on jo vangittu (kuulustelija väittää, että on vangittu ja että B on jo todistanut teitä vastaan ja että B:tä ollaan juuri tuomassa yhtäaikaiseen ristikuulusteluun). Mahdollisesti hän istuu aivan rauhallisesti kotonaan, mutta pian hänet kiskaistaan kuulusteluun, jossa häneltä sitten tarkistetaan: mistä keskustelitte seistessänne silloin synkän näköisinä kadunkulmassa?

Nyt ymmärrätte jälkiviisaasti: elämä on sellaista, että teidän olisi joka kerta erotessanne pitänyt sopia ja tarkoin painaa mieleenne: *mistä me sitten tänään puhuimmekaan?* Silloin todistuksenne sopisivat yhteen, vaikka teitä kuulusteltaisiin kuinka. Mutta te ette siis sopineet? Te ette sittenkään aavistaneet, millaisessa viidakossa elätte.

Sanoako että keskustelitte kalastamaan lähtemisestä? Mutta B sanookin, että mistään kalaretkestä ei ollut puhetta vaan että keskustelitte kirjekurssiopiskelusta. Sen sijaan että helpottaisitte kuulustelua vedätte solmun yhä kireämmälle: mistä? mistä? mistä?

Mielessänne välähtää ajatus – viisasko? vai tuhoisako? – että on kerrottava mahdollisimman läheltä totuutta, sitä mistä todellisuudessa puhuitte (tietenkin siliteltävä kaikki särmät ja jätettävä kaikki vaarallinen kertomatta) sillä sanotaanhan, että on valehdeltava aina mahdollisimman läheltä totuutta. Ehkäpä B arvaa hänkin ja kertoo jotakin saman suuntaista, jolloin todistuksenne osuvat jossakin kohdassa yksiin, ja teidät jätetään rauhaan.

Monen vuoden päästä ymmärrätte, että se oli aivan järjetön idea ja että paljon viisaampaa on näytellä kerrassaan uskomatonta ja kerta kaikkista tylsimystä: en muista edes omaa syntymäpäivääni, vaikka tähän paikkaan tappaisitte. Mutta te ette ole nukkunut kolmeen vuorokauteen. Te jaksatte töin tuskin seurailla omaa ajatustanne ja pitää tyynen ilmeen kasvoillanne. Eikä teille anneta hetkeäkään aikaa ajatella. Ja kaksi kuulustelijaa (he käyvät mielellään vieraisilla toistensa luona) pätistaa teitä yhtä aikaa: mistä? mistä? mistä?

Ja te annatte todistajanlausuntonne: puhuimme kolhooseista (että kaikki ei ole vielä kunnossa mutta pian on). Puhuimme palkkojen alenemisesta ... Tarkemmin: mitä puhuitte? Iloitsitteko niiden alenemisesta? Mutta normaali-ihmiset eivät voi puhua sellaista, taas kuulostaa epäuskottavalta. Siispä jotta kuulostaisi aivan uskottavalta: hiukkasen valitimme, että palkkoja aivan hiukkasen alennetaan.

Mutta kirjoittaessaan pöytäkirjaa kuulustelija kääntää kaiken *omalle* kielelleen: tämän tapaamisemme aikana panettelimme puolueen ja hallituksen palkkapolitiikkaa.

Ja aikanaan sitten B moittii teitä: senkin tomppeli, minä taas sanoin, että me puhuimme kalaan lähdöstä ...

Mutta te halusitte olla viekkaampi ja älykkäämpi kuin kuulustelijanne! Teidän ajatuksenne kulkevat nopeasti ja hienosti! Tehän olette intellektuelleja! Siinä teidän liikaviisautenne ...

»Rikoksessa ja rangaistuksessa» Porfiri Petrovitsh huomauttaa Raskolnikoville hämmästyttävän terävästi – huomautuksen saattoi keksiä vain ihminen, joka oli itse kokenut tuon kissa- ja -hiiri-leikin, – että teitä, intellektuelleja, kuulustellessani minun ei tarvitse rakennella omaa versiotani, sillä te rakentelette sen itse ja tuotte minulle valmiina. Niin, juuri niin! Intelligentti ihminen ei osaa vastata yhtä ihastuttavan kaoottisesti kuin Tshehovin »Pahantekijä». Hän yrittää ehdottomasti rakennella jutun, josta häntä syytetään, loogiseksi, tulipa siitä kuinka valheellinen tahansa.

Mutta teurastaja-kuulustelija ei metsästäkään tätä johdonmukaisuutta vaan ainoastaan paria kolmea pientä lausetta. Hän nimittäin tietää, mistä on kysymys. Kun taas me emme ole valmistautuneet mihinkään! ...

Nuoruudesta asti meitä valistetaan ja valmistetaan ammattiimme, huolehtimaan kansalaisvelvollisuuksista, suorittamaan asevelvollisuutemme, meitä opetetaan huolehtimaan ruumiistamme ja käyttäytymään siivosti, meihin iskostetaan jopa hienostuneisuuden tajua (ei tosin paljon). Mutta ei koulutus eikä kasvatus eikä kokemus ole hiukkaakaan valmistanut meitä elämämme suurimman kokemuksen varalta: kestämään vangitsemisen syyttä ja tutkimuksen olemattomasta. Romaanit, näytelmät ja elokuvat (niiden tekijöiden sietäisi itse joutua juomaan GULAGin kalkin!) kuvaavat ne, jotka voimme kuulustelijan työhuoneessa kohdata, totuuden ja ihmisrakkauden ritareiksi, kuin ikiomaksi isäksemme. Meille pidetään luentoja vaikka mistä! Meitä suorastaan ajetaan luennoille! Mutta kukaan ei luennoi meille rikoslakien todellisesta ja laajemmasta sisällöstä, eivätkä itse laitkaan ole esillä kirjastoissa, eikä niitä myydä kioskeissa, eivätkä ne satu huolettomien nuorten käteen.

Melkein sadulta kuulostaa, että jossakin monien merten takana tutkintavanki voi turvautua asianajajan apuun. Se merkitsee sitä, että ihmisellä on kaikkein raskaimmalla kamppailun hetkellä lähellään valoisat aivot, jotka hallitsevat kaikki lait!

Meillä tutkimuksen periaatteisiin kuuluu vielä sekin, että tutkittavalta riistetään lain tuntemus.

Syytekirjelmä esitetään ... (»Allekirjoittakaa tuohon.» – »Minä en hyväksy sitä.» – »Allekirjoittakaa.» – »Mutta minähän en ole syyllistynyt mihinkään!») ... Teitä syytetään Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan Rikoslain pykälien 58–10/2 ja 58–11 perusteella. Allekirjoittakaa! – Mutta mitä noissa pykälissä sanotaan? Antakaa minun katsoa rikoslaista! – Minulla ei ole lain tekstiä. – Pyytäkää osaston päälliköltä! – Ei hänelläkään ole. Allekirjoittakaa! – Mutta minä haluan nähdä lain! – Teille ei tarvitse näyttää, lakia ei ole kirjoitettu teitä varten, se on meitä varten. Ettekä te tarvitsekaan sitä, minä selitän teille:

noissa pykälissä puhutaan juuri kaikesta siitä, mihin te olette syyllistynyt. Ettehän te nyt kuittaa sitä, että olette samaa mieltä, vaan te vahvistatte allekirjoituksellanne, että olette lukenut tuomion, että tuomio on esitetty teille.

Jossakin paperilapussa vilahtaa äkkiä uusi kirjainyhdistelmä: UPK. Te valpastutte: mitä eroa on UPK:lla ja UK:lla? Jos tutkijaviranomainen sattuu olemaan kysyessänne hyvällä tuulella, hän selittää teille: UPK tarkoittaa rikosprosessioikeutta. Kuinka? Ei siis vain yksi vaan peräti kaksi kokonaista säädösten kokoelmaa ovat teille aivan tuntemattomia, vaikka teitä juuri on ryhdytty rankaisemaan niiden perusteella?!

... Kului kymmenen vuotta, sitten viisitoista. Tuuhea ruoho on kasvanut nuoruuteni haudalle. Sekä tuomio että ajaton karkotus ovat takanapäin. Enkä minä missään – en leirien »kulttuuri- ja kasvatusosastoissa» enkä paikalliskirjastoissa enkä edes keskisuurissa kaupungeissa – en missään nähnyt enkä pidellyt käsissäni enkä voinut ostaa enkä hankkia enkä edes PYYTÄÄ neuvosto-oikeuden lakien kokoelmaa![1] Eikä kukaan sadoista vankituttavistani, jotka olivat kokeneet tutkintavaiheen ja saaneet tuomionsa – useampiakin tuomioita – ja kärsineet leiri- ja karkotustuomionsa, liioin ollut nähnyt lakikirjaa eikä pidellyt sitä käsissään!

Ja vasta kun nuo kaksi lakikokoelmaa jo lopettelivat kolmekymmentävuotisen olemassaolonsa viimeisiä päiviä ja ne oli juuri tarkoitus korvata uusilla, vasta silloin näin ne, nidotut veljekset, UK:n ja UPK:n, Moskovan metron lehtikioskin tiskillä (nyt kun niitä ei enää tarvittu, ne oli päästetty myyntiin).

Ja nyt sitten heltyneenä luen. Esimerkiksi UPK:sta:

pykälä 136: tutkijaviranomaisella ei ole oikeutta tiukata syytetyltä todistajanlausuntoa tai tunnustusta väkivallan ja uhkailun avulla. (Enkö sitä arvannutkin!)

pykälä 111: tutkijaviranomaisen on selvitettävä syytetylle sekä tätä tukevat että tämän syyllisyyttä lieventävät seikat.

(»Mutta minähän olin mukana luomassa neuvostovaltaa Lokakuussa! ... Minähän olin ammuskelemassa Koltshakia! ... Minähän osallistuin kulakkien hävittämiseen! ... Minähän luovutin valtiolle kymmenen miljoonan ruplan tilan! ... Minähän haavoituin kahdesti viime sodassa! ... Minullehan on kolmesti myönnetty kunniamerkki! ...–

EMME ME TEITÄ SIITÄ TUOMITSE! historia irvistää kuulustelijan hampailla. – Teidän hyvät tekonne eivät kuulu tähän.)

pykälä 139: syytetyllä on oikeus kirjoittaa todistajanlausuntonsa omakätisesti ja vaatia korjauksia tehtäviksi kuulustelijan kirjoittamaan pöytäkirjaan.

Jaa jaa, kunpa olisi tiennyt ajoissa! Oikeammin: kunpa todella olisi ollutkin näin! Kuinka hartaasti ja aina turhaan pyydämmekään kuulustelijaa olemaan kirjoittamatta »minun tympeät valheelliset panetteluni» sanojen »virheellisen

[1] Ne, jotka tuntevat epäluulon ilmapiirin, ymmärtävät, miksi kansantuomioistuimessa tai alueen toimeenpanevassa komiteassa ei voinut pyytää lakikirjaa. Kiinnostuksenne lakia kohtaan olisi ollut poikkeuksellinen ilmiö: joko valmistaudutte tekemään rikoksen tai peittelemään rikoksenne jäljet.

lausumani» asemesta, »illegaalinen asevarastomme» sanojen »ruostunut puukkoni» asemesta.)

Voi jos syytetyille olisi ensin opetettu vankilatiedettä! Jos ensin olisi pidetty harjoitustutkimus ja vasta sen jälkeen oikea ... Vuoden 1948 *uusijoiden* kohdallahan tähän tutkimusnäytelmään ei ryhdytty – se olisi ollut hyödytöntä. Mutta *ensikertalaisilta* puuttuu kokemus ja tieto! Eikä ole ketään, jolta kysyä neuvoa.

Tutkintavangin yksinäisyys! – siinä vielä yksi epäoikeudenmukaisen tutkimuksen menestymisen edellytys. Koko koneiston on määrä murskaavasti lysähtää yksinäisen ahdistetun tahdon päälle. Vangitsemishetkestä lähtien ja tutkimuksen ensimmäisen *iskuvaiheen* ajan vangin on oltava mahdollisimman yksin: sellissä, käytävässä, portaissa ja kuulustelijan työhuoneessa – missään hän ei saa kohdata kaltaistaan eikä nähdä kenenkään hymyä eikä kenenkään katseesta ammentaa myötätuntoa, neuvoa eikä tukea. *Elimet* tekevät kaikkensa hämärtääkseen vangilta tulevaisuuden ja vääristääkseen nykyhetken: vangin annetaan ymmärtää hänen sukulaisiaan ja ystäviään vangitun sekä todisteita löydetyn. Liioitellaan vangitun ja tämän lähimpien rankaisemisen mahdollisuuksia samoin kuin myös anteeksi antamisen oikeutta (jota Elimillä ei ole ollenkaan). Yhdistetään »katumisen» vilpittömyys tuomion ja leirielämän lieventämiseen (tällaista yhteyttä ei milloinkaan ollut). Lyhyessä ajassa, kun vanki on järkyttynyt, nääntynyt ja syyntakeeton, häneltä yritetään saada mahdollisimman paljon peruuttamattomia todistajanlausuntoja, sotkea mukaan mahdollisimman paljon aivan syyttömiä henkilöitä, (jotkut masentuvat niin, että jopa pyytävät olemaan lukematta pöytäkirjoja ääneen, he eivät jaksa, he haluavat vain allekirjoittaa) – ja vasta sitten hänet päästetään yksinäissellistä suureen selliin, jossa hän liian myöhään epätoivoisena havaitsee ja laskee virheensä.

Miten välttää erehtymästä tuossa kaksintaistelussa? Kukapa ei olisi erehtynyt?

Mainitsimme että vangin on oltava »mahdollisimman yksin». Vuoden 1937 (ja myös 1945) vankiloiden liikakansoituksessa tätä juuri vangitun tutkintavangin yksinäisyyden ihanneperiaatetta ei voitu noudattaa. Miltei jo ensimmäisinä tunteinaan vanki joutui tiuhasti kansoitettuun yhteisselliin.

Mutta sillä oli etunsa, jotka voittivat haitat. Paitsi että sellin yletön tungos korvasi ahtaan yksinäispoksin, se oli samalla myös ensiluokkaista *kidutusta,* arvokasta varsinkin siksi, että sitä jatkui vuorokausikaupalla, jopa viikkoja – ja tutkijaviranomaisten tarvitsematta lainkaan ponnistella: vangit kiduttivat toisiaan! Selliin mätettiin niin paljon vankeja, ettei kaikille riittänyt edes lattiapinta-alaa, että ihmiset kävelivät ihmisten päällä, että he jopa eivät voineet liikkua ollenkaan, että he istuivat toistensa jaloilla. Niinpä vuonna 1945 Kishinevissä ahdettiin yhden hengen esivankeusselliin KAHDEKSANTOISTA ihmistä ja Luganskissa vuonna 1937 VIISITOISTA[1], ja vuonna 1938 Ivanov-Razumnik

[1] Ja heidän tutkimuksensa kesti 8–10 kuukautta. »K l i m (Voroshilov – suom. huom.) vissiin istui tällaisessa yksinäissellissä yksin», vangit puhelivat (mahtoiko istua ollenkaan?).

istui Butyrkin vankilan 25:n hengen standardisellissä SADANNELJÄNKYMMENEN vangin joukossa (käymälät olivat niin rasitettuja, että sinne vietiin vain kerran vuorokaudessa ja välistä jopa yöllä – samoin kuin kävelyllekin![1] Ivanov-Razumnik arvioi edelleen, että Lubjankan vankien vastaanottoon tarkoitetussa »koirankopissa» heitä oli viikkokausia KOLME henkilöä[2] yhtä (1) lattian neliömetriä kohti. (Arvioikaa, kokeilkaa!). Koirankopissa ei ollut ikkunaa eikä tuuletusjärjestelmää, ruumiiden paljous ja hengitys nostivat lämpötilan 40–45 (!) asteeseen, kaikki istuivat alushoususillaan (talvitamineet myttynä allaan, alastomat ruumiit likistyivät toisiinsa, ja iho rohtui vieraasta hiestä. Tällä tavalla he istuivat VIIKKOKAUSIA, eikä heille annettu ilmaa eikä vettä (paitsi litkua ja teetä aamulla)[3].

Jos tällöin makkipytty korvasi kaikki käymälässäkäynnit (tai päinvastoin – niin kuin joissakin Siperian vankiloissa – sellissä ei ollut makkipyttyä käymälässäkäyntien välillä); jos neljä vankia söi samasta kiposta ja toistensa polvilla istuen; jos tämän tästä joku kiskaistiin kuulusteltavaksi ja joku toinen taas tyrkättiin selliin piestynä, valvoneena ja näännyksissä; jos näiden murrettujen ulkonäkö oli kaikkia kuulustelijan uhkauksia vakuuttavampi; jos vihdoin vangista, jota ei ollut kutsuttu kuulusteltavaksi kuukausiin, mikä tahansa kuolema tai mikä tahansa leiri tuntuivat jo kieroutunutta nykytilannetta paremmalta, – niin kenties tämä riittävästi korvasi teoreettisesti ihanteellisen yksinäisyyden? Eikä sellaisessa ihmispuurossa aina osaa päättää, kenelle uskoutua, eikä löydä neuvojaa. Ja vammojaan esittelevät ihmiset vahvistavat uskoa kidutuksiin ja pieksemisiin paljon tehokkaammin kuin kuulustelijan uhkaukset.

Kärsimään joutuneilta saat kuulla, että joskus vanki pakotetaan juomaan suolaliuosta ja teljetään sitten vuorokaudeksi poksiin kitumaan janoissaan (Karpunitsh). Tai selkä raavitaan raastinraudalla verille ja sitten kastellaan tärpätillä. (Prikaatinkomentaja Rudolf Pintsov joutui kestämään nämä molemmat kidutuksen muodot, lisäksi hänen kynsiensä alle työnneltiin neuloja ja hänet pumpattiin halkeamaisilleen asti täyteen vettä. Häntä vaadittiin allekirjoittamaan pöytäkirja, että hän *oli aikonut* Lokakuun paraatissa ohjata panssarivaunuprikaa-

[1] Tuona vuonna (jo saunalla ja poksilla käsitellyt) uudet vangit joutuivat Butyrkissa istumaan useita vuorokausia porrasaskelmilla odottamassa, että sellejä vapautuisi kuljetukseen lähtevien jäljiltä. T-v, joka istui Butyrkissa seitsemän vuotta aikaisemmin eli vuonna 1931, sanoo: kaikki laverien alustat olivat tupaten täynnä, maattiin asfalttilattialla. Minä istuin seitsemän vuotta myöhemmin eli vuonna 1945: sama tilanne. Ja hiljattain sain M.K.B.-tshilta arvokkaan henkilökohtaisen todistajanlausunnon Butyrkin ahtaudesta vuonna 1918: sen vuoden lokakuussa (punaisen terrorin toisella kuukaudella) vankila oli niin täynnä, että pesutupaankin järjestettiin naisten selli 70 hengelle! Milloin Butyrki sitten oli tyhjillään?

[2] Se ei vielä ole kovinkaan ihmeellistä: Vladimirin vankilassa oli vuonna 1948 3 × 3 metrin sellissä jatkuvasti 30 miestä seisomassa! (S. Potapov).

[3] Yleensäkin Ivanov-Razumnikin kirjassa on paljon pinnallista ja henkilökohtaista ainesta, ja hänen pilailunsa on näännyttävän yksitoikkoista. Mutta sellien elämä vuosilta 1937–38 on siinä kuvattu erittäin hyvin.

tinsa hallituksen päälle[1].) Yleisliittolaisen ulkomaisten kulttuurisuhteiden edistämisseuran VOKSin taideosaston entiseltä johtajalta Aleksandrovilta, jonka katkaistu selkäranka painaa vinoon ja joka kertoessaan ei pysty pidättämään kyyneleitään, voi kuulla, kuinka itse Abakumov ISKEE (vuonna 1948). Kyllä, aivan niin: itse turvallisuusministeri Abakumov ei suinkaan hylje ksi tätä ruumiillista työtä (Suvorov etulinjassa!) vaan tarttuu silloin tällöin kumipamppuun. Hänen apulaisensa Rjumin on vieläkin hanakampi lyömään. Tämä tekee sen Suhanovkassa »kenraalin» työhuoneessaan. Huoneen seinissä on pähkinäpuupaneeli, ikkunoiden ja ovien edessä on silkkiverhot ja lattialla suuri persialainen matto. Jotta tätä koreutta ei tärveltäisi, piestävää varten levitetään matolle likainen veritahrojen täplittämä kangas. Pieksemisissä Rjuminia avustaa tavallisen vartijan asemesta peräti eversti. »No niin», Rjumin sanoo kohteliaasti ja hivelee läpimitaltaan noin neljäsenttistä kumipatukkaa, »valvomiskokeesta selvisitte kunniakkaasti (Al-dr D:n onnistui viekkaasti selvitä kuukausi nukkumatta: hän nukkui seisaallaan). Nyt kokeillaan pamppua. Kukaan ei kestä paria kolmea istuntoa enempää. Laskekaa housut alas ja käykää vatsallenne lattialle.» Eversti istuutuu hakattavan selälle. A.D. valmistautuu *laskemaan* iskut. Hän ei vielä tiedä, miltä isku kumipampulla iskiashermolle tuntuu, jos pakarat ovat painuneet pitkällisestä nälästä. Isku ei tunnu lyöntikohdassa – on kuin pää halkeaisi. Jo ensimmäisestä iskusta piestävä sekoaa kivusta, hän katkoo kyntensä mattoon. Lyödessään Rjumin yrittää osua oikeaan kohtaan. Eversti painaa koko ruhollaan: kaikkivaltiaan Rjuminin avustaminen onkin juuri oikea tehtävä kolmelle isolle tähdelle! (Esityksen jälkeen piesty ei pysty kävelemään, eikä häntä tietenkään kanneta, hänet raahataan lattiaa pitkin. Pakarat ajettuvat pian niin, että housuja ei saa kiinni, ja silti jälkiä ei näy juuri ollenkaan. Villi ripuli puhkeaa, ja D. istuu yksinäissellinsä makkipytyllä ja nauraa täyttä kurkkua. Hänellä on edessään vielä toinen näytös ja kolmas, hänen ihonsa ratkeaa, Rjumin raivostuu ja ryhtyy lyömään häntä vatsaan ja puhkaisee vatsakalvon, suolet pullistuvat valtavana tyränä ulos, vanki kuljetetaan Butyrkin sairaalaan vatsakalvontulehduspotilaana ja yritykset pakottaa hänet menettelemään katalasti keskeytetään toistaiseksi.)

Sillä lailla sinuakin voidaan rääkätä! Tämän rinnalla on suorastaan isällistä hellyyttä, kun kishineviläinen tutkija Danilov lyö pappi Viktor Shipovalnikovia hiilihangolla takaraivoon ja raastaa letistä. (Pappeja on kätevä raastaa näin, maallikoita voi kiskoa parrasta ja retuuttaa huoneen lattialla nurkasta toiseen. Rikhard Aholaa – Sidney Raileyn pyydystämiseen osallistunutta suomalaista punakaartilaista, joka oli komppanianpäällikkönä kukistamassa Kronstadtin kapinaa, – riiputettiin pihdeillä vuoroin oikeanpuoleisista ja vuoroin vasemman-

[1] Todellisuudessa hän j o h t i prikaatiaan paraatissa mutta jostakin syystä e i ajanut hallituksen jäsenten päälle. Sillä tosin ei ollut merkitystä. Perusteellisten kidutusten jälkeen hän sai erikoistuomioistuimelta 10 vuotta. Santarmit eivät itsekään uskoneet saavutuksiinsa.

puoleisista pitkistä viiksistään jopa kymmenenkin minuuttia siten, että jalat eivät koskettaneet lattiaan.)

Mutta kaikkein hirvittävintä, mitä sinulle voidaan tehdä, on tämä: alaruumiisi riisutaan alastomaksi, sinut asetetaan selällesi lattialle, jalkasi levitetään, kaksi apulaista istuutuu niiden päälle (kelpo aliupseerimme!) ja pitelee käsiäsi, kun taas kuulustelija – kelpaa tämä puuha naisillekin – asettuu levitettyjen jalkojesi väliin ja kenkänsä kärjellä vähitellen, hitaasti ja yhä kovemmin likistää lattiaan sen, joka aikoinaan teki sinusta miehen, katsoo sinua silmiin ja toistamistaan toistaa kysymyksiään tai kehotuksiaan kavaltaa. Ellei hän polkaise ennenaikaisesti hieman liian kovaa, sinulla on vielä viisitoista sekuntia aikaa parkaista, että sinä tunnustat kaiken, että olet valmis toimittamaan vielä nämäkin vaaditut kaksikymmentä ihmistä istumaan tai mustaamaan lehdessä minkä tahansa sinulle kaikkein pyhimmänkin asian...

Ja Jumala sinut tuomitkoon – ihmiset älköötkö tuomitko...

– Muuta mahdollisuutta ei ole! Pitää tunnustaa kaikki! selliin sijoitetut vasikat kuiskailevat.

– Asia on yksinkertainen: on varjeltava terveyttään! järkevät ihmiset sanovat.

– Hampaita ei korjata, – nyökkäilee vanki, jolla niitä ei enää ole.

– Tunnustat tai et, joka tapauksessa tuomitaan, – asian ytimen oivaltaneet päättelevät.

– Ne jotka eivät allekirjoita ammutaan! joku ennustaa nurkasta. – Kostoksi. Ettei jää todisteita siitä, kuinka tutkimukset suoritettiin.

– Ja jos kuolet kuulusteluun, omaisille ilmoitetaan: leirituomio ilman kirjeenvaihto-oikeutta. Sen kun etsivät.

Ja jos olet ortodoksi, luoksesi konttaa toinen ortodoksi, joka kiukkuisesti vilkuillen, etteivät vihkiytymättömät vain kuule, alkaa kiihkeästi tuputtaa korvaasi:

– Meidän velvollisuutemme on tukea Neuvostoliiton oikeuslaitosta. Nyt on taistelutilanne. Kaikki on meidän omaa syytämme: me olemme olleet liian hölläkätisiä, ja nyt tämä saasta on sitten levinnyt yli koko maan. Käynnissä on julma salainen sota. Täälläkin ympärillämme on vihollisia, kuuletko, mitä nuo puhuvat? Puolueen velvollisuushan ei ole tehdä tiliä jokaiselle meistä – mitä ja miksi. On allekirjoitettava, kun kerran vaaditaan.

Ja vielä toinen ortodoksi laittautuu viereen:

– Minä allekirjoitin kolmeakymmentäviittä ihmistä vastaan – kaikkia tuttaviani vastaan. Ja neuvon teitäkin: ilmoittakaa mahdollisimman monta nimeä, vetäkää mahdollisimman monia mukaanne! Silloin tämän kaiken mielettömyys käy ilmeiseksi, ja kaikki vapautetaan.

Mutta juuri siihen Elimet pyrkivätkin! Ortodoksin tietoisuus ja NKVD:n tavoitteet osuvat luontevasti yksiin. Juuri tämän leviävän nimien viuhkan, tämän laajenevan nimien tuotannon NKVD tarvitseekin. Se on sekä osoitus heidän työnsä laadusta että motiivi uusien pyydysten heittämiselle. »Kanssarikollisia!

Kanssarikollisia! Samoin ajattelevia!» kaikista ravisteltiin sinnikkäästi. (R. Ralov kuulemma nimesi kanssarikollisekseen kardinaali Richelieun, joka merkittiinkin pöytäkirjaan, eikä kukaan hämmästynyt ennen kuin vasta rehabilitoimiskuulustelussa vuonna 1956.)

Ortodokseista puheen ollen. Tällaiseen PUHDISTUKSEEN tarvittiin Stalin, totta, mutta tarvittiin myös tällainen puolue: useimmat heistä – vallassa olevista – vangituttivat omaan vangitsemishetkeensä asti säälimättömästi muita, kuuliaisesti tuhosivat kaltaisiaan samojen ohjeiden mukaan, luovuttivat kenet tahansa eilisen ystävänsä tai taistelutoverinsa tuhottavaksi. Ja kaikki suuret bolsevikit, joita nyt koristaa marttyyrin sädekehä, ehtivät olla toisten bolsevikkien pyöveleitä. (Vaikka ei edes oteta huomioon sitä, miten he k a i k k i sitä ennen olivat puolueeseen kuulumattomien pyöveleitä). Kenties vuosi 1937 OLIKIN TARPEEN juuri siksi, että nähtäisiin, kuinka vähän painaa koko heidän MAAILMANKATSOMUKSENSA, jolla he olivat niin rempseästi rehvastelleet möyriessään Venäjää – hävittäessään sen vankkaa kamaraa ja tallatessaan sen pyhiä arvoja – Venäjää jossa TÄLLAINEN rangaistus ei milloinkaan ollut uhannut h e i t ä. Vuodesta 1918 vuoteen 1936 bolsevikkien uhrit eivät milloinkaan käyttäytyneet yhtä arvottomasti kuin johtavat bolsevikit ukkosen iskiessä heihin. Jos vuosien 1936–38 vangitsemisien ja oikeudenkäyntien koko historiaa tarkastelee yksityiskohtaisesti, suurinta inhoa ei tunne Stalinia eikä tämän kätyreitä kohtaan vaan alhaisia ja saastaisia tuomittuja kohtaan. Heidän aikaisemman ylpeytensä ja leppymättömyytensä jälkeen heidän henkinen alhaisuutensa iljettää.

... Ja kuinka? kuinka voisit kestää? Sinä joka tunnet tuskaa, joka olet heikko, sinä jolla on eläviä siteitä, sinä joka et ole valmistautunut?...

Mitä tarvitaan, jotta ihminen olisi tutkijaviranomaista ja näitä sudenrautoja vahvempi?

On astuttava vankeuteen tärisemättä oman taakse jääneen lämpimän elämänsä vuoksi. On sanottava kynnyksellä itselleen: elämä on lopussa, vähän liian aikaisin tosin, mutta sille ei mahda mitään. Vapauteen en palaa koskaan. Minä tuhoudun, nyt tai vähän myöhemmin, mutta myöhemmin se on jopa vaikeampaa, parempi tuhoutua aikaisemmin. Omaisuutta minulla ei enää ole. Läheisimpäni ovat minulle kuolleita – ja minä olen kuollut heille. Tästä päivästä eteenpäin minun ruumiini on minulle hyödytön vieras ruumis. Vain minun henkeni ja omatuntoni ovat yhä minulle kalliit ja tärkeät.

Ja tällaisen vangin edessä tutkimuskoneisto tutisee!

Vain se joka luopuu kaikesta voittaa!

Mutta miten muuttaa ruumiinsa kiveksi?

Berdjaevin ryhmän ihmisistä tehtiin marionetteja oikeudenkäyntiin mutta Berdjaevia itseään ei pystytty muuttamaan sätkynukeksi. Hänet haluttiin raahata oikeudenkäyntiin, hänet vangittiin kahdesti ja vietiin (vuonna 1922) Dzerzhinskin luo yölliseen kuulusteluun, jossa Kamenevkin oli läsnä (tämäkään ei siis hyljeksinyt Tshekan käyttämistä ideologiseen taisteluun). Mutta Berdjaev ei alentunut rukoilemaan vaan esitti heille lujasti uskonnolliset ja eettiset periaat-

teensa, joiden perusteella hän ei hyväksynyt Venäjälle muodostunutta valtaa. Eikä häntä pelkästään todettu oikeudenkäynnin kannalta hyödyttömäksi vaan – hänet vapautettiin.

Ihmisellä on NÄKÖKULMANSA!

N. Stoljarova muistaa yhä vanhan eukon, joka vuonna 1937 nukkui viereisellä laverilla Butyrkin vankilassa. Mummoa kuulusteltiin joka yö. Karkotuspaikastaan karannut entinen metropoliitta oli kaksi vuotta sitten läpikulkumatkallaan yöpynyt mummon luona. »Mutta ei entinen vaan nykyinen! Totta on, minulla oli kunnia majoittaa hänet.» – »Hyvä on. Kenen luo hän jatkoi matkaa Moskovasta?» – »Tiedän mutta en sano!» (Uskovaisten ketju avusti metropoliitan pakoon Suomeen.) Kuulustelijat vaihtuivat ja kerääntyivät rykelmäksi heristelemään nyrkkiä mummon kasvojen edessä, mutta tämä pysyi kannassaan: »Te ette mahda minulle mitään, vaikka leikkelisitte paloiksi. Sillä tehän pelkäätte esimiehiänne, pelkäätte toisianne, ette uskalla edes tappaa minua. (»Menettävät otteen ketjusta.») Mutta minä – minä en pelkää mitään! Minä olen valmis vaikka heti astumaan Jumalan tuomiolle!»

Oli, olihan vuonna 1937 niitäkin, jotka eivät palanneet kuulustelusta selliin hakemaan nyyttiään. Jotka valitsivat kuoleman mutta eivät *allekirjoittaneet* ketään vastaan.

Ei voi sanoa, että venäläisten vallankumouksellisten historia antaisi meille parhaat esimerkit lujuudesta. Ei voi verratakaan, sillä meikäläiset vallankumouksselliset eivät milloinkaan joutuneet kokemaan, mitä oikea *kunnon* tutkimus viisinekymmeninekaksine kidutusmenetelmineen todella on.

Sheshkovski ei rääkännyt Radishtshevia. Ja ajan tavan mukaan Radishtshev tiesi erinomaisesti, että hänen poikansa jatkavat entiseen tapaan palvelustaan kaartin upseereina ja ettei kukaan tuhoa heidän elämäänsä. Ja ettei kukaan takavarikoisi Radishtshevin sukutilaa. Ja silti tämä suuri mies lyhyen kaksiviikkoisen tutkintavankeutensa aikana tuomitsi periaatteensa ja kirjansa ja – rukoili armoa.

Nikolai I ei arvannut vangita dekabristien vaimoja eikä panna näitä kirkumaan viereisessä sellissä eikä kiduttanut dekabristeja – mutta eihän hänen tarvinnutkaan. Rylejevkin »vastasi laajasti ja avomielisesti ja salaamatta mitään». Jopa Pestel *ratkesi* ja ilmiantoi toverinsa (jotka olivat yhä vapaalla jalalla), joiden tehtäväksi oli uskonut »Russkaja pravdan» hautaamisen, ja ilmoitti vielä kätköpaikankin[1].

Harvat säihkyivät Luninin tavoin halveksuntaa ja kunnioituksen puutetta tutkimuskomissiota kohtaan. Useimmat käyttäytyivät lahjattomasti ja sotkivat asiaan muita, monet rukoilivat nöyryyttävästi anteeksi! Zavalishin sälytti kaiken Rylejevin niskoille. E.P. Obolenski ja S.P. Trubetskoi kiirehtivät peräti syyttämään Griboedovia – edes Nikolai I ei uskonut heitä.

[1] Ja syy oli osaksi sama kuin myöhemmin Buharinilla: heitähän kuulustelivat säätyveljet. Luonnollisesti he halusivat SELITTÄÄ kaiken.

Bakunin alentui »tunnustuksessaan» ryvettämään itseään Nikolai I:n edessä ja vältti siten kuolemantuomion. Hengen pienuuttako? Vai vallankumouksellista viekkauttako?

Saattaa tulla mieleen: millaisia poikkeukselisen uhrautuvia ihmisiä olivat ne, jotka ottivat murhatakseen Aleksanteri II:n? Hehän tiesivät, mihin olivat menossa! Grinevitski jakoi tsaarin kohtalon, mutta Rysakov jäi eloon ja joutui tutkijaviranomaisten käsiin. Ja jo SAMANA PÄIVÄNÄ hän alkoi paljastaa salaliittolaisten kokoontumispaikkoja ja salaliittoon osallistuneiden nimiä. Hän pelkäsi nuoren elämänsä puolesta ja kiirehti antamaan hallitukselle enemmän tietoja kuin se saattoi olettaa hänellä olevankaan! Hän oli pakahtua katumuksen tunteeseen, hän tarjoutui »paljastamaan kaikki anarkistien salaisuudet».

Viime vuosisadan lopulla ja tämän vuosisadan alussa santarmiupseeri PERUUTTI kysymyksen heti, jos kuulusteltava piti sitä sopimattomana tai intiimin alueelle tunkeutuvana. Kun vanhalta poliittiselta vangilta Zelenskiltä Krestyssä vuonna 1938 laskettiin housut kinttuihin kuin pikkupojalta ja hänet piestiin kepeillä, hän purskahti itkuun sellissään: »Tsaarin kuulustelija ei uskaltanut edes SINUTELLA minua!» Ja esimerkiksi eräästä uudemmasta tutkimuksesta[1] saamme tietää, että santarmit kaappasivat Leninin artikkelin »Mitä ministerimme ajattelevat?» käsikirjoituksen mutta *eivät pystyneet* sen avulla pääsemään käsiksi kirjoittajaan:

»Kuulustelussa santarmit, *niin kuin sopi odottaakin* (tässä ja edempänä kursiivi minun – A.S.), saivat ylioppilas Vanejevilta vain niukalti tietoja. Tämä kertoi heille *vain sen,* että eräs henkilö, *jonka nimeä hän ei halunnut mainita,* oli tuonut häneltä löydetyt käsikirjoitukset pari päivää ennen kotietsintää hänen talletettavikseen. Tutkijaviranomaiselle *ei jäänyt muuta vaihtoehtoa* (kuinka? entä jääkylmässä vedessä seisottaminen? entä suolaliuoksen juottaminen? entä Rjuminin pamppu?...) kuin luovuttaa käsikirjoitus asiantuntijoiden tutkittavaksi.» Mitään ei löytynyt. Peresvetov, joka itsekin taisi istua muutaman vuoden, olisi helposti pystynyt luettelemaan, mitä muita *mahdollisuuksia* tutkijaviranomaisella oli, jos hänen edessään istui »Mitä ministerimme ajattelevat?» -artikkelin piilottelija!

Eli kuten S.P. Melgunov muistelee: »Sellaista oli vankeus tsaarin aikaan vankilassa, jota nykyajan poliittisten vankien on syytä muistella milteipä autuaan ilahtuneesti»[2].

Tässä on käsityksissä siirros – mittapuu on aivan toinen. Niin kuin Gogolin aikaisten ajomiesten olisi mahdoton tajuta suihkukoneen nopeutta, samoin niiden, jotka eivät ole kulkeneet GULAGin lihamyllyn lävitse, on mahdoton tajuta tutkimuksen todellisia mahdollisuuksia.

Vuoden 1959 toukokuun 24. päivän Izvestijasta luemme: Julia Rumjantseva viedään natsien leirin sisävankilaan, jotta saataisiin selville, missä hänen samasta

[1] Novyi mir numero 4 1962 – P. Peresvetov.

[2] S.P. Melgunov: »Vospominanija i dnevniki» (Muistelmia ja päiväkirjoja) osa I, Pariisi 1964, s. 139.

leiristä paennut miehensä oleskelee. Nainen tietää mutta – kieltäytyy vastaamasta! Tietämättömälle lukijalle tämä on malliesimerkki sankaruudesta. Kun taas toinen lukija, jolla on katkera GULAGin menneisyys, näkee siinä esimerkin tutkijaviranomaisten avuttomuudesta: Julia ei kuollut kidutuksiin eikä tullut hulluksi, yksinkertaisesti hänet kuukauden kuluttua vapautettiin elävänä!

Näistä ajatuksista, että on muututtava kiveksi, minulla ei ollut vielä aavistustakaan silloin. Minulta vangittaessa takavarikoitu satojen Faberin värikynien sotasaaliskin korvensi mieltäni kauan, saati että olisin ollut valmis katkaisemaan lämpimät siteet maailmaan. Kun sitten myöhemmin vankilan ulottuvuudesta tarkastelin omaa tutkintavaihettani, minulla ei ollut aihetta ylpeilemiseen. Järjen pimennys ja mielen masennus saattelivat minua ensimmäisinä viikkoina. Vain siksi, että Jumalan kiitos en tullut panneeksi ketään istumaan, nämä muistelemiset eivät tuota minulle omantunnon tuskia. Mutta läheltä piti.

Meidän (minun ja samassa jutussa tuomitun Nikolai V:n) joutumisessamme vankilaan oli kakaramaisuuden sävy, vaikka olimmekin jo rintamaupseereja. Me kävimme sodan aikana kirjeenvaihtoa kahden rintamakaistan välillä emmekä sotasensuurista huolimatta malttaneet olla kirjeissämme avoimesti tuomatta julki poliittista ärtymystämme emmekä haukkumatta ja herjaamatta Viisaimmista Viisainta, jota koodissamme nimitimme läpinäkyvästi Isän asemesta *Pomoksi.* Kun sitten myöhemmin vankiloissa kertoilin *jutustani,* naiiviutemme herätti pelkästään naurua ja kummastusta. Minulle sanottiin, että toisia meidänlaisiamme vasikoita ei löytyisi mistään. Ja minäkin vakuutuin siitä. Mutta Aleksandr Uljanovin juttua käsittelevää tutkimusta lukiessani havaitsin yllätykseksi, että hekin joutuivat kiinni samasta syystä – varomattomasta kirjeenvaihdosta – ja että vain se pelasti Aleksanteri III:n hengen vuoden 1887 maaliskuun 1. päivänä[1].

Kuulustelijani I.I. Ezepovin työhuone oli korkea, avara ja valoisa, ja siinä oli valtavat ikkunat (vakuutusyhtiö »Rossijan» taloa ei rakennettu kiduttamisia varten), ja viisi metriä korkean huoneen seinälle oli ripustettu kaikkivaltiaan Hallitsijan nelimetrinen kuva – pystyasennossa, täydessä mitassaan – kuva jolle minä, hiekanjyvä, kohdistin vihamielisen ajatukseni. Silloin tällöin kuulustelija asettui kuvan eteen ja vannoi teatraalisesti: »Hänen puolestaan olemme valmiit

[1] Ryhmän jäsen Andrejushkin lähetti ystävälleen Harkoviin avomielisen kirjeen: »Uskon lujasti, että meillä on edessä armoton terrori ja varsin pian sitä paitsi... Punainen terrori on minun keppihevoseni... Olen vain huolissani kirjeenvaihtotoverini puolesta (Andrejushkin kirjoitti useita tällaisia kirjeitä! – A.S.)... jos hänet..., niin silloin minutkin voidaan..., ja eikä se olisi suotavaa, sillä minä vedän mukaani monia varsin toimeliaita ihmisiä.» Ja viiden viikon ajan tehtiin kiirettä pitämättä tutkimuksia tämän kirjeen perusteella: Harkovista käsin yritettiin saada selville, kuka oli lähettänyt kirjeen Pietarista. Andrejushkinin nimi saatiin selville vasta helmikuun 28:ntena ja maaliskuun 1. päivänä juuri attentaatin edellä pomminheittäjät vangittiin Nevskillä pommit mukanaan!

antamaan henkemme! Hänen puolestaan olemme valmiit heittäytymään panssareiden alle!» Muotokuvan miltei alttarimaisen suuruuden edessä minun mutinani jostakin puhtaasta leninismistä kuulosti surkealta, ja minä – herjaaja, rienaaja – ansaitsin vain kuoleman.

Siihen aikaan kirjeittemme sisältö riitti aivan hyvin meidän molempien vangitsemiseen. Niinpä kuulustelijani ei tarvinnut keksiä mitään minua vastaan, riitti kun hän vain yritti pyydystää kaikki, joille joskus olin kirjoittanut ja jotka joskus olivat kirjoittaneet minulle. Olin kirjeissäni ikätovereilleni – miehille ja naisille – julkeasti ja miltei urheilevasti esittänyt kapinallisia ajatuksia, mutta jostakin syystä ystäväni olivat jatkaneet kirjeenvaihtoa kanssani! Ja heidän vastauskirjeissäänkin oli epäilyttäviä ilmaisuja[1]. Ja nyt Ezepov Porfiri Petrovitshin tapaan vaati minua selittämään johdonmukaisesti: jos me sensuurin käsiin päätyvissä kirjeissämme ilmaisimme tällaisia ajatuksia, niin mitä me puhuimmekaan kahden kesken? Minunhan oli mahdoton saada häntä uskomaan, että mielipiteiden koko jyrkkyys keskittyi yksinomaan kirjeisiin... ja niin minun sitten oli sumenneissa aivoissani kyhättävä kokoon jotakin erittäin uskottavaa meidän ja ystäviemme tapaamisista (tapaamisista mainittiin kirjeissä), jotta ne sointuisivat kirjeisiin, jotta ne asettuisivat aivan politiikan rajalle – mutta silti rikoslain ulkopuolelle. Lisäksi näiden selitysten oli kuin yhtenä henkäisynä kohottava kurkustani ja saatava paatunut kuulustelijani vakuuttumaan yksinkertaisuudestani, henkisestä köyhyydestäni ja äärimmäisestä avomielisyydestäni. Niin että – ja tämä oli kaikkein tärkeintä – laiska kuulustelijani ei ryhtyisi tutkimaan kirotun matkalaukkuni kirottua kuormaa: »Sotapäiväkirjani» monia lehtiöitä, jotka olivat täynnä kovalla lyijykynällä tehtyjä valjuja merkintöjä, pientä – kuin neulalla raapustettua – ja sieltä täältä paikoin jo pois pyyhkiytynyttä käsialaa. Minä en luottanut ihmeellisen muistimme voimaan vaan kaikkina sotavuosina yritin merkitä muistiin kaiken minkä näin ja (mikä vielä pahempaa) kaiken minkä *kuulin* ihmisiltä. Mutta mielipiteet ja kertomukset, jotka etulinjassa olivat niin luonnollisia, kuulostivat täällä – selustassa – kapinallisilta, ja niistä henki rintamatovereitani vastaan vankilan kostea leyhähdys. Ja jotta tutkijaviranomainen ei ryhtyisi hikoilemaan »Sotapäiväkirjani» kimpussa eikä repäisisi siitä vapaan rintamaheimon suonta, minä kaduin sen verran kuin oli tarpeen ja toivuin poliittisista erheistäni sen verran kuin oli tarpeen. Tämä veitsen terällä kulkeminen näännytti minut, ennen kuin näin, että ketään toista ei tuotaisi ristikuulusteluun kanssani. Ennen kuin havaitsin selviä merkkejä tutkimuksen päättymisestä.

[1] Eräs kouluajan ystävämme oli hänkin vähällä joutua istumaan minun vuokseni. Mikä helpotus minulle olikaan kuulla, että hän oli saanut pitää vapautensa! Mutta 22 vuotta myöhemmin hän kirjoittaa minulle: »Sinun julkaistuista teoksistasi näkee, että sinä arvioit elämää yksipuolisesti... Objektiivisesti sinusta tulee lännen – esimerkiksi Saksan liittotasavallan ja Yhdysvaltojen – fasistisen taantumuksen lipunkantaja... Lenin, jota varmastikin entiseen tapaan kunnioitat ja rakastat, sekä vanhukset Marx ja Engels tuomitsisivat sinut kaikkein jyrkimmällä tavalla. Ajattelepa sitä!» Minähän ajattelen: voi kuinka sääli, ettei sinua silloin pantu istumaan! Miten paljon sinä menetitkään!...

Ennen kuin neljännellä kuukaudella »Sotapäiväkirjani» kaikki lehtiöt paiskattiin Lubjankan uunin hornan kitaan, ja jälleen yksi Venäjällä tuhoutunut romaani muuttui punaiseksi hehkuvaksi hilseeksi ja mustat nokiperhoset leijuivat kaikkein ylimmästä savupiipusta.

Sen piipun juurella me kävelimme – betonirasiassa, Ison Lubjankan katolla, kuudennen kerroksen korkeudella. Vielä kuudennesta kerroksesta ylöspäinkin kohosi kolmen miehenmitan korkuinen muuri. Me kuulimme Moskovan korvillamme – autontorvien huutelun. Mutta näimme vain savupiipun, seitsemännessä kerroksessa vartiotornissa olevan vartijan sekä onnettoman läiskän Jumalan taivasta, jonka kovaksi osaksi oli tullut levittäytyä Lubjankan yläpuolelle.

Tuo noki! Sitä leijui leijumistaan koko ensimmäisen sodan jälkeisen toukokuun. Jokaisella kävelyllämme sitä oli niin paljon, että päättelimme Lubjankan polttavan ikuisuuden aikana kertyneitä arkistojaan. Minun tuhoutunut päiväkirjani oli vain hetken tuprahdus tuossa nokisateessa. Ja minä muistelin aurinkoista maaliskuun pakkasaamua, jona istuin kuulustelijani huoneessa. Hän laukoi tavanomaisia karkeita kysymyksiään, kirjoitti muistiin ja vääristi sanojani. Auringon valo leikki suuren ikkunan sulavissa pakkaskoristeissa, ikkunan josta minun välistä niin kovasti teki mieli hypätä, edes kuolemallani hätkähdyttääkseni Moskovaa, murskautuakseni viidennestä kerroksesta katuun, samalla tavalla kuin minun lapsuudessani tuntematon edeltäjäni hyppäsi Donin Rostovissa (»Kolmannenkymmenennenkolmannen» ikkunasta). Ikkunan sulaneista kohdista näkyivät Moskovan katot – kattoja loputtomiin – ja niiden yläpuolella hilpeitä savuja. Mutta minä en katsellut sinne, minä katselin käsikirjoituskumpua, joka täytti puoleksi tyhjän kolmekymmentämetrisen huoneen keskilattian ja joka juuri oli kaadettu siihen, – selvittelytyötä ei ollut vielä aloitettu. Vihkoja, kansioita, omatekoisia kansia, sidottuja ja sitomattomia, irtoliuskoja: ihmisen haudatun hengen hautakumpu käsikirjoituksista, ja tuo kartiomainen kumpu oli kuulustelijan kirjoituspöytää korkeampi ja miltei peitti kuulustelijan näkyvistäni. Ja minua kouraisi veljellinen mielipaha viime yönä vangitun tuntemattoman ihmisen työn puolesta. Etsinnän hedelmät oli aamuun mennessä paiskattu kidutushuoneen parkettilattialle nelimetrisen Stalinin jalkojen juureen. Minä istuin ja arvailin: kenen ainutkertainen elämä oli sinä yönä tuotu rääkättäväksi, raadeltavaksi ja myöhemmin poltettavaksi?

Miten paljon ajatuksia ja työtä siinä talossa tuhoutuikaan! – kokonainen tuhoutunut kulttuuri. Oi Lubjankan savupiippujen noki!! Kaikkein masentavinta on, että jälkipolvet luulevat meidän sukupolveamme tyhmemmäksi, lahjattomammaksi ja sanattomammaksi kuin se todellisuudessa oli!...

Suoran piirtämiseksi tarvitsee merkitä vain kaksi pistettä.

Ehrenburg muistelee, että vuonna 1920 Tsheka tarjoili asian hänelle tähän tapaan: »Todistakaa TE, että te *ette* ole Wrangelin agentti.»

Vuonna 1950 Foma Fomitsh Zhelezov – MGB:n kuuluisimpia everstejä – julisti vangeille seuraavasti: »Me emme viitsi yrittää todistaa hänelle (vangitulle)

hänen syyllisyyttään. Todistakoon *hän meille,* että hänellä *ei* ole ollut vihamielisiä aikeita.»

Näiden kahden pisteen välille ihmissyöjämäisen yksioikoiselle suoralle asettuvat miljoonien luvuttomat muistot.

Tällaista tutkimuksen nopeuttamista ja yksinkertaistamista ihmiskunta ei ollut ennen kokenut! *Elimet* vapauttivat itsensä todisteiden etsimisen vaivasta! Kiinni napatun tärisevän ja kalpean kaniinin, jolla ei ollut oikeutta kirjoittaa eikä soittaa puhelimella kenellekään eikä tuoda vapaudesta mitään mukanaan, jolta riistettiin uni ja ruoka ja paperi ja kynä ja jopa napitkin ja joka pantiin istumaan paljaalle pallille huoneen nurkkaan, piti ITSE hankkia ja levittää tutkijalaiskurin eteen *todisteet* siitä, että hänellä EI ollut vihamielisiä *aikeita!* Ja jos hän ei kyennyt hankkimaan niitä (ja mistäpä hän olisi voinut saada ne?), se jo riitti tutkijoille *likimääräiseksi* todisteeksi hänen syyllisyydestään!

Tiedän tapauksen, että muuan saksalaisten vankina ollut ukko yhtä kaikki pystyi siinä paljaalla pallilla istuessaan ja tyhjiä sormiaan levitellessään todistamaan kuulustelija-hirviölleen, että hän EI ollut pettänyt maataan eikä edes ollut AIKONUT pettää! Mikä skandaali! Vapautettiinko hänet siis? Vielä mitä! Kuulin häneltä kaikesta Butyrkin vankilassa, en Tverski-bulevardilla. Varsinaisen tutkijan seuraan liittyi nyt toinen, ja he viettivät ukon kanssa hiljaisen muistelujen illan, jonka päätteeksi tutkijat allekirjoittivat *todistajanlausunnot,* että nälkäinen uninen ukko oli tuona iltana harjoittanut heidän keskuudessaan neuvostovastaista kiihotusta! Puheet olivat vilpittömät, mutta vilppi asui kuulijoissa! Ukko luovutettiin kolmannelle tutkijalle. Tämä poisti ukon niskoilta perusteettoman syytteen maanpetoksesta mutta kirjasi tälle säntillisesti saman *kympin* tutkintavaiheessa harjoitetusta neuvostovastaisesta kiihotuksesta.

Luovuttuaan totuuden etsimisestä tutkimus muuttui tutkijoiden itsensä kannalta pyövelin tehtävien suorittamiseksi – vaikeissa tapauksissa – tai pelkäksi ajanvietteeksi, palkan nostamisen perusteeksi – helpoissa tapauksissa.

Ja helppoja tapauksia oli aina – jopa pahamaineisena vuonna 1937. Niinpä esimerkiksi Borodkoa syytettiin siitä, että hän oli 16 vuotta aikaisemmin matkustanut vanhempiensa luokse Puolaan eikä ollut silloin hankkinut ulkomaanpassia (isä ja äiti asuivat kymmenen virstan päässä, mutta diplomaatit olivat allekirjoittaneet paperin, jolla tuo Valko-Venäjän osa luovutettiin Puolalle, kun taas asukkaat eivät vuonna 1921 olleet vielä tottuneet vaan matkustelivat entiseen tapaan). Tutkimus kesti puoli tuntia: Kävitkö? – Kävin. – Millä? – No hevosella. – Saat 10 vuotta vastavallankumouksellisesta toiminnasta!

Mutta tällainen nopeus haiskahtaa stahanovilaisuudelta, jolle ei sinilakkisten joukosta löytynyt kannattajia. Prosessioikeuden mukaan jokaiseen tutkimukseen oli uhrattava kaksi kuukautta ja vaikeuksien ilmetessä oli lupa anoa syyttäjiltä muutaman kerran kuukauden lykkäystä (jota syyttäjät eivät tietenkään evänneet). Typeräähän olisi ollut vaarantaa terveytensä ja olla käyttämättä näitä lykkäyksiä eli tehtaan kielellä sanottuna: korottaa omia normejaan. Uurastettuaan kurkul-

laan ja nyrkillään jokaisen tutkimuksen ensimmäisen rynnäkköviikon ajan – eli (Vyshinskin mukaan) ammennettuaan tahtonsa ja *luonteensa* tyhjiin – tutkijaviranomaiset olivat jatkossa kiinnostuneita jokaisen jutun pitkittämisestä, jotta vanhoja rauhallisia juttuja olisi enemmän ja uusia vähemmän. Poliittisen jutun tutkimusten saattamista päätökseen kahdessa kuukaudessa pidettiin suorastaan säädyttömänä.

Valtiollinen järjestelmä rankaisi itseään epäluuloisuudesta ja jäykkyydestä. Valiokaadereihinkaan se ei luottanut: varmaankin se pakotti myös heidät kuittaamaan tulemisensa ja menemisensä, ja kuulusteltaviksi tuodut vangit merkittiin samoin ehdottomasti muistiin, tarkkailun vuoksi. Mitä tutkijat saattoivat tehdä kirjanpitomerkintöjen turvaamiseksi? Kutsuttaa jonkun kuulusteltavistaan, panna nurkkaan istumaan, tehdä jonkin pelottavan kysymyksen, sitten unohtaa vangin, pitkään lueskella lehteä tai kirjoittaa poliittisen opetuksen esitelmäluonnosta tai yksityiskirjeitä, pistäytyä vierailulle virkaveljien luo (ja panna vartijan vahtikoiraksi). Rauhallisesti sohvassa kollegan kanssa jutusteleva tutkijaviranomainen havahtui välillä, silmäili kuulusteltavaa julmistuneesti ja sanoi:

– Siinä on oikea sika! Kerta kaikkiaan harvinainen sika! Vaan ei se mitään, *yhdeksän grammaa* tuolle kyllä suo!

Minun kuulustelijani käytti myös ahkerasti puhelinta. Niinpä hän soitteli kotiinsa ja keskusteli vaimonsa kanssa ja minuun mulkaisten mainitsi, että hän jatkaisi kuulustelemista koko seuraavan yön ja ettei vaimon tarvinnut odottaa häntä kotiin ennen aamua (minun sydämeni hetkahti: siis minua – koko yön!). Mutta heti perään kuulustelija valitsi rakastajattarensa numeron ja kehräävällä äänellä sopi, että hän tulisi heti yöksi tämän luo (saanpahan nukkua! – taakka putosi sydämeltäni).

Tällä lailla moitteetonta järjestelmää pehmensivät vain toimeenpanijoiden synnit.

Toiset tiedonhaluisemmat tutkijaviranomaiset käyttivät mielellään tällaisia »joutavia» kuulusteluja elämänkokemuksensa laajentamiseen: kyselivät kuulusteltavalta rintamasta (saksalaisista panssarivaunuista, joiden alle he eivät mitenkään ehtineet heittäytyä); meren takaisten ja Euroopan maiden oloista, jos kuulusteltava oli käynyt ulkomailla; sikäläisistä myymälöistä ja tavaroista; ja varsinkin ulkomaan bordelleista sekä naisjutuista.

Prosessioikeuden mukaan syyttäjä valvoo valppaasti, että jokaisen jutun tutkimukset sujuvat oikein. Mutta kukaan ei meidän aikanamme nähnyt syyttäjää ennen niin sanottua »syyttäjän luona tapahtuvaa kuulustelua», joka merkitsi sitä, että tutkimus oli päättymässä. Minutkin vietiin sellaiseen kuulusteluun. Everstiluutnantti Kotov, rauhallinen kylläinen kasvoton vaalea mies, joka ei ollut hiukkaakaan paha eikä hiukkaakaan kiltti vaan yleensä vailla ominaisuuksia, istui pöydän takana ja haukotteli ja silmäili kansiotani ensimmäistä kertaa. Viitisentoista minuuttia hän vielä minun läsnä ollessani perehtyi siihen. (Koska

tämä kuulustelu oli aivan välttämätön ja koska sekin rekisteröitiin, olisi ollut mieletöntä perehtyä kansioon muuna – rekisteröimättömänä – aikana ja päälle päätteeksi säilyttää jutun yksityiskohtia usean tunnin ajan muistissaan.) Sitten hän kohotti välinpitämättömien silmiensä katseen seinään ja kysyi laiskasti, mitä lisättävää minulla oli todistajanlausuntoihini.

Hänen olisi pitänyt kysyä: mitä huomauttamista minulla oli tutkimusten kulusta? Ei kai tahtoani vain ollut painostettu tai lakia rikottu? Mutta tätä syyttäjät eivät olleet enää pitkään aikaan kyselleet. Ja entä jos olisi kysynytkin? Sillä koko tämä tuhathuoneinen ministeriörakennus ja sen ympäri Neuvostoliittoa ripotellut viisi tuhatta tutkintarakennusta, kaikki vaunut ja luolat ja maakuopat elivätkin yksinomaan lain rikkomisesta, eikä meistä kahdesta ollut tämän seikan muuttajiksi. Päälle päätteeksi kaikki edes jonkin verran korkeat syyttäjäviranomaiset hoitelivat virkaansa juuri valtion turvallisuuselimen suostumuksella, sen jota heidän oli määrä kontrolloida.

Hänen velttoutensa ja sopuisuutensa ja hänen väsymyksensä, joka johtui näistä loputtomista typeristä JUTUISTA, välittyivät jotenkin myös minuun. Enkä minä ryhtynyt keskustelemaan hänen kanssaan totuudesta. Minä pyysin vain oikaisemaan yhden liian ilmeisen mielettömyyden: jutussamme oli kaksi syytettyä, mutta meitä tutkittiin erikseen (minua Moskovassa, ystävääni rintamalla), joten olin jutussa *yksin,* kun taas minua syytettiin 11. kohdan perusteella eli siis *ryhmänä, organisaationa.* Aivan järkevästi pyysin häntä poistamaan tuon lisäyksen eli 11. kohdan.

Hän selaili juttuani vielä viitisen minuuttia, huokaisi, levitti käsiään ja sanoi:

– Mitä? Yksi ihminen on yksi ihminen, mutta kaksi ihmistä on jo joukko.

Ja puolitoista ihmistä on organisaatio?...

Ja hän painoi nappia, jotta minut haettaisiin pois.

Pian, toukokuun lopulla, myöhään illalla, tutkijani kutsutti minut samaan syyttäjän työhuoneeseen, jonka takan marmorilistalla oli koristeellinen pronssikello, olemaan läsnä »kahdessasadassakuudessa» – näin nimitettiin rikosprosessioikeuden mukaan toimenpidettä, jossa tutkittava itse perehtyi juttuunsa ja merkitsi viimeisen allekirjoituksensa. Tutkijaviranomainen oli aivan varma allekirjoitukseni saamisesta ja istui jo raapustamassa lopullista syytekirjelmää.

Avasin paksun kansion ja jo kannen sisäpintaan painetusta tekstistä luin tärisyttävän tiedon: että minulla olisi näköjään tutkintavaiheen aikana ollut oikeus esittää kirjallisia valituksia tutkimuksen väärästä suorittamistavasta ja että tutkijan velvollisuus olisi ollut liittää nuo valitukseni kronologisessa järjestyksessä juttuun! Tutkimuksen kuluessa! Mutta ei enää sen päätyttyä...

Valitettavasti yksikään tuhansista vangeista, joiden kanssa sitten myöhemmin istuin, ei ollut selvillä tästä oikeudesta.

Jatkoin lehteilemistä. Näin valokopioita kirjeistäni ja tuntemattomien kommentoijien (muun muassa kapteeni Libinin) aivan vääristeleviä tulkintoja niiden sisällöstä. Ja näin hyperbolisen valheen, johon kapteeni oli kietonut varovaiset

todistajanlausuntoni. Ja viimein suurimman mielettömyyden: minua – yksinäistä ihmistä – syytettiin »ryhmänä»!

– Minä en hyväksy. Te ette tehneet tutkimuksia oikein, minä sanoin hieman epävarmasti.

– Mikä siinä, aloitetaan kaikki alusta! – Hän puristi huulensa pahaenteisesti. – Pannaankin sinut sellaiseen paikkaan, jossa saksalaisia poliiseja pidetään.

Ja hän jopa ojensi kätensä ottaakseen »jutun» kansion minulta. (Minä painoin oitis sormeni siihen.)

Jossakin Lubjankan viidennen kerroksen ikkunoiden takana paistoi kullankeltainen laskeva aurinko. Jossakin oli toukokuu. Työhuoneen ikkunat – niin kuin kaikki ministeriön julkisivun ikkunat – olivat tiukasti kiinni, liimapapereitakaan ei ollut talven jäljiltä poistettu: ettei kevään tuoksuva ilma ja kukoistus tunkeutuisi näihin salaperäisiin huoneisiin. Takan reunan pronssikello, josta viimeinen säde oli kaikonnut, helähteli hiljaa.

Alusta? Helpommalta tuntui kuolla kuin aloittaa alusta. Edessäpäin olisi sittenkin edes jonkinlaisen elämän lupaus. (Jos olisin tiennyt – millaisen!...) Ja sitten tuo paikka, jossa saksalaisia poliiseja pidetään. Ja yleensäkään tuota miestä ei kannata suututtaa, tuosta riippuu, minkä sävyiseksi syytekirjelmä kirjoitetaan...

Ja minä allekirjoitin. Allekirjoitin kaiken 11-kohtineen päivineen. Minä en silloin tiennyt sen painoa, minulle oli kerrottu vain, että se ei lisää tuomion pituutta. Juuri 11. kohdan perusteella jouduin pakkotyöleiriin. Juuri 11. kohdan takia minut »vapautumiseni» jälkeen lähetettiin ilman uutta tuomiota ikuiseen karkotukseen.

Ehkä niin oli parempi. Ilman noita kokemuksia en olisi kirjoittanut tätä kirjaa...

Kuulustelijani ei soveltanut minuun muita menetelmiä kuin valvottamista, valhetta ja pelottelua – aivan laillisia menetelmiä. Siksi hänen ei tarvinnut – niin kuin pahoja tehneet tutkijaviranomaiset ylenmääräistä varovaisuuttaan tekevät – sujauttaa minulle 206. pykälän myötä vaitiololupausta allekirjoitettavaksi: että minä – se ja se – sitoudun rikosoikeudellisen (en tiedä, minkä pykälän) rangaistuksen uhalla olemaan milloinkaan kertomatta asiani tutkimusmenetelmistä.

Joissakin NKVD:n paikallishallinnoissa tämä toimenpide kuului vakiintuneeseen käytäntöön: erikoistuomioistuin työnsi vangille tuomion mukana valmiiksi kirjoitetun vaitiololupauksen allekirjoitettavaksi. (Samoin myöhemmin vangin vapautuessa leiristä hänen oli allekirjoitettava vakuutus, ettei hän kerro leirin oloista kenellekään.)

Entä sitten? Olimme tottuneet kuuliaisuuteen emmekä kumaraan painetulta (tai murretulta) selältämme pystyneet kieltäytymään emmekä edes tyrmistymään tätä rikollista jälkien peittämisen menetelmää.

Me olemme menettäneet VAPAUDEN TAJUN. Meillä ei ole mittapuuta jolla määrittää, mistä vapaus alkaa ja mihin se päättyy. Me olemme aasialainen kansa, ja jokainen joka vain viitsii voi loputtomiin poimimistaan poimia meiltä näitä vaitiololupauksia.

Me emme enää tiedä varmasti, onko meillä oikeutta kertoa oman elämämme tapahtumista?

IV Siniset nauhat

Koko tällä pitkällisellä matkallamme läpi Yöllisen Laitoksen hammasrattaiston, jossa sielumme murskataan ja liha irtoilee kuin ryysyläisen rääsyt, me kärsimme liiaksi ja keskitymme liiaksi omaan tuskaamme, sen sijaan että loisimme läpitunkevan ja profeetallisen katseen meitä kiusaaviin yönkalvaisiin *pyöveleihin*. Ylenpalttinen sisäinen suru sumentaa silmämme. Sillä millaisia historioitsijoita muuten rääkkääjiemme kannalta olisimmekaan! Hehän eivät ikuista itseään. Mutta valitettavasti jokainen entinen vanki muistaa yksityiskohtaisesti juttunsa tutkimisen, sen miten häntä puristeltiin ja millaista saastaa syötettiin, mutta tutkijansa nimeäkään hän ei usein muista, saati että hän olisi tullut pohtineeksi tuota ihmistä sellaisenaan. Samaten minäkin pystyn muistamaan kenestä tahansa sellitoveristani enemmän ja mielenkiintoisempia asioita kuin turvallisuuspalvelun kapteeni Ezepovista, jota vastapäätä tulin kahden kesken hänen työhuoneessaan aika paljon istuskelleeksi.

Yksi yhteinen ja oikea muistikuva meille jää: mädännäisyys – kaikkialle levinnyt mätä. Vielä vuosikymmeniä myöhemminkin, aivan ilman vihan tai mielipahan purkauksia, pystymme sydän tyyntyneenä muistamaan tuon varman vaikutelman: alhaisia, vahingoniloisia, kunniattomia ja – mahdollisesti myös – hämmentyneitä ihmisiä.

Tiedetään että Aleksanteri II, sama mies jonka hänen henkeään seitsemästi vaanineet vallankumoukselliset tappoivat, vieraili kerran Esitutkintavankilassa Shpalernajalla (se oli Suuren Talon eno) ja halusi että hänet teljettiin yksinäisselliin numero 227, jossa hän sitten istui yli tunnin: hän halusi perehtyä siinä pitämiensä ihmisten mielentilaan.

Kieltämättä se oli hallitsijalta moraalinen liike, hän tunsi tarvetta ja yritti katsella asiaa henkiseltä puolelta.

Mutta mahdotonta on kuvitella, että kukaan meikäläisistä tutkijaviranomaisista hamaan Abakumoviin ja Berijaan olisi halunnut edes tunniksi kiivetä vangin housuihin, istua yksinäissellissä mietiskelemässä.

Heidän työnsä ei edellytä, että he olisivat sivistyneitä, kulttuuriltaan ja katsomuksiltaan avaria ihmisiä, eivätkä he olekaan. Heidän ei tarvitse palveluksessaan ajatella loogisesti – eivätkä he ajattelekaan. Heidän palveluksensa edellyttää pelkästään käskyjen täsmällistä täyttämistä sekä sydämetöntä suhtautumista kärsimyksiin – ja se on heidän alaansa, siihen he pystyvät. Me jotka kuljimme heidän käsiensä kautta aistimme tukahduttavasti heidän ruumiinsa,

joka on ilkosen alaston inhimillisistä käsityksistä.

Juuri tutkijaviranomaisethan jos ketkä näkivät selvästi, että *jutut* olivat tekaistuja! Eiväthän he voineet – neuvotteluja lukuunottamatta – vakavissaan väittää toisilleen ja itselleen, että he paljastivat rikollisia? Ja kuitenkin he laativat pöytäkirjan toisensa jälkeen meidän päämme menoksi. Tuloksenahan on krimi-naalien periaate: »Kuole sinä tänään, niin minä kuolen huomenna!»

He ymmärsivät, että jutut olivat tekaistuja, ja silti he uurastivat vuodesta toiseen. Kuinka ihmeessä?... Joko he pakottautuivat OLEMAAN AJATTELE-MATTA (ja se on jo ihmisen tuhoamista) ja yksinkertaisesti hyväksyivät: näin pitää tehdä! Hän joka kirjoittaa heille ohjeet ei voi erehtyä.

Mutta – muistuupa mieleen – eivätkö natsit perustelleet samalla tavalla[1]?

Tai: kaikki johtui Kaikkein Edistyksellisimmästä Opista, graniitin kovasta ideologiasta. Pahamaineisessa Orotukanissa (Kolyman rangaistuskomennus vuonna 1938) tutkijaviranomainen tuli hyvälle tuulelle, kun Krivoi Rogin kombinaatin johtaja M. Lurie helposti suostui kuittaamaan toisen leirituomionsa, ja koska aikaa vielä jäikin sanoi tälle: »Luuletko sinä, että fyysinen vaikuttami-nen[2] tuottaa meille nautintoa? Meidän on tehtävä, mitä puolue vaatii meitä tekemään. Sinä olet vanha puolueen jäsen. Sano, mitä sinä tekisit meidän asemassamme?» Ja Lurie taisi olla melkein samaa mieltä. (Ehkä hän allekirjoitti-kin niin helposti juuri siksi, että hän itse ajatteli samalla tavalla?) Sehän kuulostaa vakuuttavalta, todelta.

Mutta useimmin se oli kyynisyyttä. Sininauhat tiesivät lihamyllystä ja rakastivat sitä. Dzhidinin leireissä tutkijaviranomainen Mironenko sanoi (vuonna 1944) tuhoutumaan tuomitulle Babitshille ja suorastaan ylpeili rakennelman järkiperäisyydellä: »Tutkimus ja oikeudenkäynti ovat vain juridisia muotoja, eivätkä ne enää voi muuttaa *ennalta määrättyä* kohtaloanne. Jos teidät on ammuttava, teidät ammutaan, vaikka olisitte aivan syytön. Jos sitä vastoin teidät on vapautettava (tämä koski ilmeisesti OMIA – A.S.), niin teidän maineenne puhdistetaan ja teidät vapautetaan, vaikka olisitte kuinka syyllinen tahansa.» Länsi-Kazahstanin alueen turvallisuuspalvelun 1. tutkimusosaston päällikkö Kushnarev töksäyttikin Adolf Tsivilkolle suoraan: »Eihän sinua voi vapaaksi-kaan päästää, jos kerran olet leningradilainen!» (Toisin sanoen: miehellä oli pitkä puolueura takanaan.)

»Olisipa ihminen – *juttu* kyllä keksitään!» monet heistä pilailivat, se oli heidän

[1] Tätä vertailua ei kukaan voi välttää: sekä aika että menetelmät ovat liian samanlaiset. Sitäkin luonnollisempaa vertaileminen oli niiden kannalta, jotka itse olivat perehtyneet sekä Gestapoon että MGB:hen, kuten esimerkiksi Aleksei Ivanovitsh Divnitsh, emigrantti ja ortodoksisen uskon julistaja. Gestapo syytti häntä kommunistisesta toiminnasta venäläisten työläisten keskuudessa Saksassa, MGB yhteyksistä maailman porvaristoon. Divnitshin päätelmät eivät koituneet MGB:n eduksi: kumpikin kidutti, mutta yhtä kaikki Gestapo pyrki saamaan totuuden selville, ja kun syyte raukesi, Divnitsh vapautettiin. MGB taas ei etsinyt totuutta eikä aikonut päästää ketään sieppaamaansa kynsistään.

[2] KIDUTTAMISEN hyväilynimi.

sananpartensa. Se mikä meistä oli kiduttamista, oli heistä hyvää työtä. Volgan kanavalla palvelleen tutkijaviranomaisen Nikolai Grabishtshenkon vaimo puheli usein heltyneesti naapureilleen: »Kolja on niin hyvä työntekijä. Eräskään mies ei pitkään aikaan tunnustanut. Hänet annettiin Koljalle. Kolja keskusteli hänen kanssaan yhden yön – ja mies tunnusti.»

Mikä sai heidät kaikki raisun valjakon lailla lähtemään mukaan tähän kilpajuoksuun, jossa ei pyritty totuuteen vaan käsiteltyjen ja tuomittujen MÄÄRÄÄN? Se johtui siitä, että heidän oli kaikkein KÄTEVINTÄ olla poikkeamatta yleisestä virrasta. Nämä määräluvut olivat yhtä kuin heidän rauhallinen elämänsä, yhtä kuin lisäpalkka, palkkio, yleneminen uralla, yhtä kuin itse Elinten laajeneminen ja hyvinvointi. Jos luvut olivat hyvät, voi laiskotella ja hutiloidakin ja juhlia yön (niin kuin he tekivätkin). Alhaiset luvut taas johtivat vaikeuksiin ja arvonalennukseen, tämän leipäpuun menetykseen, – sillä eihän Stalin olisi voinut uskoa, ettei hänellä jossakin kaupungissa tai armeijan yksikössä tai jollakin paikkakunnalla äkkiä enää olekaan vihollisia.

Niinpä heissä leimahtikin armeliaisuuden tunteen sijasta ärtymyksen ja kiukun tunne niitä hankalan itsepäisiä vankeja kohtaan, jotka eivät halunneet sijoittua lukuun, joita ei valvottaminen eikä eristysselli eikä nälkäkään murtanut! Kieltäytymällä tunnustamasta he vahingoittivat tutkijaviranomaisen henkilökohtaista asemaa! He ikään kuin halusivat keikauttaa *hänet* kumoon! Ja silloin kaikki keinot kelpasivat! Sota on sotaa! Letku kurkkuun vain – ja siitä saat suolavettä!

Toimintansa laadun ja elämänuransa valinnan vuoksi menetettyään ihmisen elämän YLIMMÄT sfäärit Sinisen Laitoksen palvelijat elivät sitä täyteläisemmin ja ahnaammin alemmassa sfäärissä. Ja siinä heitä hallitsivat ja ohjailivat alemman sfäärin (nälän ja sukupuolisuuden ohessa) voimakkaimmat vaistot: VALLAN vaisto ja HYÖDYN vaisto. (Varsinkin vallan. Meidän vuosikymmeninämme se osoittautui rahaa tärkeämmäksi).

Valta on myrkky, se on tiedetty vuosituhansia. Kunpa kukaan ei olisi milloinkaan saanut aineellista valtaa muihin! Mutta ihmisille, jotka uskovat johonkin meidän kaikkien yläpuolella olevaan ja jotka siksi tiedostavat rajoittuneisuutensa, valta ei vielä ole tappavaa. Ihmisille joilta ylempi sfääri puuttuu valta on ruumismyrkkyä. Heille ei ole pelastusta sen tartunnalta.

Muistatteko mitä Tolstoi kirjoittaa vallasta? Ivan Iljitshillä oli sellainen virka-asemà, että hän saattoi *tuhota jokaisen ihmisen, jonka hän halusi tuhota!* Poikkeuksetta *kaikki ihmiset olivat hänen käsissään, kaikkein tärkeinkin saatettiin tuoda syytettynä hänen eteensä.* (Mutta sehän on meidän sinisistämme! Siihen ei tarvitse lisätäkään mitään!) Tämän vallan tiedostamisessa (»ja sen pehmentämisen mahdollisuudessa», Tolstoi lisää, mutta sitä ei mitenkään voi ulottaa koskemaan meidän poikiamme) oli hänen mielestään *palveluksen suurin mielenkiinto ja viehätys.*

Ei viehätys vaan *hurmio!* Sillä onhan aihetta hurmioitumiseen: olet vielä nuori,

olet – sanottakoon se suluissa – vielä räkänokka, vielä aivan äsken vanhempasi päivittelivät ja ihmettelivät, minne sinutkin järjestää, tuollaisen hölmön, joka ei halua opiskellakaan, mutta sitten kävit kolme vuotta *sitä* koulua ja – mikä nousu! Mikä muutos elämässäsi! Mikä muutos liikkeissäsi, katseessasi ja pään käännähdyksessäsi! Instituutin tieteellisen työn tekijät pitävät kokousta, sinä astut sisään, ja kaikki huomaavat sinut, kaikki oikein hätkähtävät. Sinä et tuppaa puheenjohtajan paikalle, rehtori uurastakoon sillä, sinä istuudut sivuun, mutta kaikki ymmärtävät, että tärkein henkilö huoneessa olet sinä, erikoisosaston mies. Voit istua viisi minuuttia ja sitten lähteä, siinä suhteessa olet professoreita paremmassa asemassa, sinuahan saattavat kutsua tärkeämmät tehtävät, mutta myöhemmin heidän päätöksensä saa sinut rypistämään otsaasi (tai mieluummin mutristamaan suutasi), ja sinä sanot rehtorille: »Ei käy. Tietyt *seikat*. . .» Ja siinä kaikki! Asia raukeaa! Tai olet erikoisyksikön mies, SMERSHin mies, vain luutnantti arvoltasi, mutta silti vanha arvokas eversti, joukko-osaston komentaja, nousee seisomaan astuessasi huoneeseen, hän yrittää imarrella sinua ja olla sinulle mieliksi, esikuntapäällikkönsä kanssakaan hän ei ryyppää kutsumatta sinua. Ei se mitään, että sinulla on vain kaksi pientä tähteä, se on jopa huvittavaa: sinun pikkutähdilläsi on aivan toinen paino ja ne mitataan aivan toisen skaalan mukaan kuin tavallisten upseerien tähdet (ja välistä erikoistehtäviä suorittaessanne teidän sallitaan käyttää esimerkiksi majurin arvonmerkkejä, kuin salanimeä, kuin tavan vuoksi). Kaikkiin tämän yksikön tai tämän tehtaan tai tämän alueen ihmisiin sinulla on valta, jonka juuret ulottuvat verrattomasti syvemmälle kuin komentajan, johtajan tai aluekomitean sihteerin valta. Nämä määräävät ihmisten työstä, ansioista ja hyvästä maineesta, mutta sinä määrät heidän vapaudestaan. Eikä kukaan uskalla sanoa sinusta kokouksessa, kukaan ei uskalla kirjoittaa sinusta lehteen – eivätkä vain pahaa! eivät uskalla *hyvääkään!!* Olet kuin varjeltu jumalolento – sinua ei saa edes mainita! Sinä olet, kaikki tuntevat olemassaolosi! Mutta samalla on kuin sinua ei olisikaan! Ja siitä asti kun panit päähäsi tuon taivaallisen lakin, olet ollut julkisen vallan yläpuolella. Kukaan ei uskalla tarkistaa, mitä SINÄ teet, mutta jokainen ihminen on sinun tarkistamisesi alainen. Tästä syystä tavallisten niin sanottujen kansalaisten (sinun silmissäsi moukkien) edessä sinun on kaikkein arvokkainta pitää kasvoillasi arvoituksellinen syvällinen ilme. Sillä sinä yksinhän olet selvillä *erikoisseikoista* – ei kukaan muu. Ja siksi sinä olet aina oikeassa.

Mutta yhtä asiaa älä milloinkaan unohda: sinäkin olisit samanlainen moukka, ellet olisi onnistunut pääsemään renkaaksi Elimiin, tuohon notkeaan ehyeen elävään olentoon, joka elää valtiossa kuin heisimato ihmisessä. Ja nyt kaikki on sinun! Kaikki on sinua varten! Kunhan vain muistat olla uskollinen Elimille! Sinua puolustetaan aina! Ja sinua autetaan nielaisemaan jokaisen, joka loukkaa sinua! Ja poistamaan jokaisen esteen tieltäsi! Mutta – ole uskollinen Elimille! Tee kaikki mikä käsketään! Paikkasikin harkitaan puolestasi: tänään olet erikoisosaston mies mutta huomenna istuudut tutkijaviranomaisen tuolille ja sitten kenties

lähdet kotiseudun tutkijaksi Seliger-järvelle[1], osaksi ehkä myös lepuuttamaan hermojasi. Ja sitten ehkä lähdet kaupungista, jossa alat olla jo liian kuuluisa, maan toiseen ääreen kirkon asioiden valtuutetuksi[2].

Tai sinusta tulee Kirjailijaliiton vastuullinen sihteeri[3]. Älä hämmästy mitään: vain Elimet tietävät ihmisten todellisen tehtävän ja todellisen arvon, muiden annetaan vain leikkiä. Kerran kun puhallat jonkun ansioituneen taiteilijan tai sosialististen peltojen sankarin suuntaan, niin häntä ei enää ole[4].

Tietenkin tutkijaviranomaisen työ vaatii uurastusta: on tultava päivällä ja tultava yöllä, istuskeltava tuntikausia, mutta »todisteilla» sinun ei tarvitse päätäsi vaivata (kuulusteltava ajatelkoon niitä päänsä kipeäksi), äläkä pohdi: syyllinen vai ei, tee niin kuin Elimet haluavat, ja kaikki sujuu hyvin. Sinusta itsestäsi riippuu, sujuuko tutkimus miellyttävästi, niin ettet rasitu ja että saat kunnon piristystä tai jopa huvitusta. Istut aikasi ja äkkiä keksit uuden *vaikuttamismenetelmän* – heureka! Soittele ystävillesi, kierrä kollegojen huoneet, kerro keksinnöstäsi: jopa on hauska keksintö! Keneen kokeillaan, pojat? Aina vain yhtä ja samaa, siihenhän kyllästyy, nämä tärisevät kädet ja rukoilevat silmät ja pelkurimainen nöyryys ovat niin ikävystyttäviä – kunpa joku edes tekisi vastarintaa! »Minä rakastan vahvoja vastustajia! *Heidän selkärankaansa on mukava murtaa!*[5]

Mutta jos vastustajasi on niin voimakas, ettei hän antaudu millään, että mitkään menetelmäsi eivät johda tulokseen? Joudutko raivon valtaan? Älä pidättele raivoasi! Se on valtava nautinto, mikä lento! – päästää raivonsa valloilleen, raivota estoitta! Kihelmöi, olkapää! Juuri sellaisessa tilassa sitten syljetäänkin kirotun kuulusteltavan avoimeen suuhun! Ja hänen kasvojaan murjotaan täysinäiseen sylkykuppiin[6]!

Juuri sellaisessa tilassa retuutetaan pappeja letistä! Ja virtsataan polvilleen painetun kuulusteltavan kasvoille! Raivottuasi tunnet olevasi tosi mies!

Tai kun kuulustelet »ulkomaalaisen tyttöä»[7]. Kiroiltuasi vähän kysäiset: »No mitä, onko amerikkalaisella särmikäs vai? Eikö sinulle venäläinen riittänyt?» Ja äkkiä saat idean: tyttö on oppinut noilta ulkomaalaisilta yhtä ja toista. Älä päästä tilaisuutta käsistäsi, tämähän on kuin ulkomaan komennus! Ja kiihkeästi alat kuulustella tyttöä: miten? missä asennoissa? millaisissa vielä? Tarkemmin!

[1] Iljin vuonna 1931.

[2] Hurja tutkijaviranomainen Volkopjalov siirtyi Jaroslavlista kirkon asioiden valtuutetuksi Moldaviaan.

[3] Toinen Iljin, Viktor Nikolaevitsh, entinen turvallisuuspalvelun kenraaliluutnantti.

[4] »Mikä sinä olet?» kenraali Serov kysyi Berliinissä maailmankuululta biologilta Timofejev-Ressovskilta. »Kuka sinä sitten olet?» T.-Ressovski kysäisi hämmentymättä ja peritty kasakan reippaus äänessään. »Oletteko tiedemies?» Serov oikaisi.

[5] Leningradilainen tutkijaviranomainen Shitov sanoi G.G-ville.

[6] Vasiljevin tapaus Ivanov-Razumnikilla.

[7] Esfir R. vuonna 1947.

Jokainen yksityiskohta! (Paitsi että on hyötyä itselle voi kertoa vielä pojillekin!) Tyttö on punainen kasvoiltaan, hänellä on kyyneleet silmissä, tämä ei muka kuulu asiaan: »Ei, kuuluupa! Kerro!» Ja tässä nähdään sinun valtasi! Hän kertoo sinulle kaikesta yksityiskohtaisesti, piirtääkin jos haluat, näyttää ruumiillaan jos haluat, hänellä ei ole muuta mahdollisuutta, hänen eristyssellinsä ja hänen *tuomionsa* ovat sinun käsissäsi.

Sinä[1] tilaat pikakirjoittajan merkitsemään kuulustelun muistiin, ja sinulle lähetetään hyvän näköinen tyttö, jonka rintoja sitten puristelet kuulusteltavan nuoren pojan[2] nähden: häntähän ei tarvitse ujostella, hän ei ole ihminen.

Ketä sinun oikeastaan tarvitsisi ujostella? Jos pidät naisista (ja kukapa heistä ei pitäisi?), niin hölmö olet, ellet käytä asemaasi hyväksesi. Joihinkin tehoaa valtasi, jotkut suostuvat pelosta. Tapaat jossakin tytön, panet hänet merkille, eikä hän pääse minnekään – sinä saat hänet. Isket silmäsi kenen tahansa toisen vaimoon – hän on sinun! Sillä miehen poistaminen käy käden käänteessä[3].

Ei, on itse koettava, mitä merkitsee olla sinilakki! Jokainen esine jonka näet on sinun! Jokainen näkemäsi huoneisto on sinun! Jokainen nainen on sinun! Jokainen vihamies – pois tieltä! Maa jalkojesi alla on sinun! Taivas yläpuolellasi on sinun – sininen!!

Hyötymisen himo on heidän yhteinen intohimonsa. Kuinka sellaista valtaa ja sellaista kontrolloimattomuutta voisi olla käyttämättä rikastumiseen? Ihmisenhän pitäisi olla *pyhimys!*...

[1] Kemerovon turvallisuuspalvelun tutkijaviranomainen Pohilko.

[2] Koululainen Misha B.

[3] Jo kauan minulla on ollut aihe kertomukseen nimeltä »Tärvelty vaimo». Mutta näköjään kertomus jää kirjoittamatta, joten tässä se on. Vähän ennen Korean sotaa eräs everstiluutnantti palasi komennukselta kaukoidässä olevaan ilmavoimien yksikköönsä ja sai tietää, että hänen vaimonsa oli sairaalassa. Kävi niin, että lääkärit eivät salanneet häneltä: naisen sukupuolielimet olivat vaurioituneet patologisesta käsittelystä. Everstiluutnantti ryntäsi vaimonsa luo ja sai tämän tunnustamaan, että tekosen oli tehnyt (vaimon varsinaisesti estelemättä, muuten) yksikön erikoisosaston mies, yliluutnantti. Raivostunut everstiluutnantti juoksi yliluutnantin huoneeseen, tempasi pistoolinsa ja uhkasi tappaa miehen. Mutta varsin nopeasti yliluutnantti pakotti everstiluutnantin nöyrtymään ja lähtemään lyötynä ja surkeana: erikoisosaston upseeri uhkasi passittaa everstiluutnantin kaikkein kammottavimpaan leiriin mätänemään, niin että everstiluutnantti rukoilisi tuskatonta kuolemaa. Yliluutnantti käski everstiluutnanttia hyväksymään vaimonsa sellaisena kuin tämä oli (vaimolta oli jokin peruuttamattomasti pilalla) ja elämään tämän kanssa. Älköönkä everstiluutnantti ajatelkokaan erota tai tehdä valitusta – tämä oli hinta siitä, että hän sai pitää vapautensa! Ja everstiluutnantti alistui. (Erikoisyksikön upseerin autonkuljettaja kertoi tämän minulle.)

Tällaisia tapauksia on täytynyt olla paljon: tämä on aluetta, jolla vallan käyttäminen on erikoisen houkuttelevaa. Eräs turvallisuusmies pakotti (vuonna 1944) armeijan kenraalin tyttären naimisiin kanssaan uhkaamalla, että muutoin hän panisi tytön isän istumaan. Tytöllä oli sulhanen, mutta pelastaakseen isänsä hän meni naimisiin turvallisuusmiehen kanssa. Lyhyen avioliittonsa ajan hän piti päiväkirjaa, luovutti sen sitten rakastetulleen ja teki itsemurhan.

Jos pystyisimme erottamaan erillisten vangitsemisien piilevän käyttövoiman, me hämmästykseksemme näkisimme, että vaikka olikin yleinen lainmukaisuus *panna istumaan,* yksittäinen valinta, *kenet* pantiin istumaan, yksilön kohtalo, riippui kolmessa tapauksessa neljästä ihmisten itsekkyydestä ja kostonhimosta sekä puolet näistä tapauksista taas riippui paikallisen NKVD:n (ja tietenkin syyttäjän, heitä emme rupea erottelemaan) pyyteellisistä laskelmista.

Miten alkoi esimerkiksi 19-vuotiaan V.G. Vlasovin matka Arkkipelagiin? Se alkoi siitä, että hän – alueen jakelupäällikkö – järjesti kankaita (joihin kukaan ei nykyään kädellään koskisi...) myytäviksi puolueen aktiiveille (ei kansalle – mutta se ei ketään ihmetyttänyt), mutta syyttäjän vaimo ei voinut ostaa: hän kun ei sattunut olemaan paikalla, eikä syyttäjä Rusov itse kehdannut tulla tiskin luo. Eikä Vlasov arvannut sanoa »minä kyllä varaan teille» (jo hänen luonteensa esti häntä sanomasta sellaista). Sekä edelleen: syyttäjä Rusov toi suljettuun puolueen ruokalaan (sellaisia oli 1930-luvulla) ystävän, jolla ei ollut lupaa tulla sinne (joka siis oli arvoltaan alempi), ja ruokalan esimies kielsi tarjoilemasta ystävälle. Syyttäjä vaati Vlasovia rankaisemaan ruokalan esimiestä, mutta Vlasov ei rankaissut. Ja yhtä pahasti tämä loukkasi NKVD:tä. Niinpä Vlasov sitten liitettiinkin oikeisto-oppositioon!...

Sininauhojen mielipiteet ja teot olivat niin pikkumaisia, että oikein täytyy ihmetellä. Operatiivivaltuutettu Sentshenko takavarikoi vangitulta armeijan upseerilta karttalaukun ja otti sen omaan käyttöönsä upseerin nähden. Toiselta vangilta hän pöytäkirjaviekkaudella takavarikoi ulkomaalaiset käsineet. (Hyökkäysvaiheessa heitä harmitti erityisesti juuri se, että he eivät olleet ensimmäisinä kahmimassa sotasaalista.) Minut vanginnut 48. armeijan vastavakoilun mies iski silmänsä savukekotelooni: eikä se ollut edes kunnon kotelo vaan mikä lie saksalainen rasia – olipahan vain houkuttelevan sininen. Ja mokoman paskan takia hän suoritti kokonaisen virkamanööverin: ensin ei vienyt sitä pöytäkirjaan (»tuon voitte pitää»), sitten määräsi minut uudelleen ruumiintarkastukseen vaikka tiesi, ettei minulla ollut taskuissani enää muuta. »Vai tällainen! Takavarikoidaan!» Ja jotta en protestoisi: »Eristysselliin!» (Kuka tsaarin santarmi olisi rohjennut kohdella isänmaan puolustajaa tällä tavalla?) Jokaiselle tutkijaviranomaiselle myönnettiin tietty määrä savukkeita tunnustavien ja ilmiantajien kannustamiseksi. Oli sellaisiakin jotka kahmivat kaikki nuo savukkeet itselleen.

Tutkimukseen käytettyjen tuntien määrässäkin – yötuntien, joista heille maksettiin enemmän – he petkuttavat: huomasimme yökuulustelujen pöytäkirjoista aikamääriä venytetyn.

Tutkijaviranomainen Fedorov (Reshetan asema) varasti rannekellon suorittaessaan etsintää vapaan kansalaisen Korzuhinin asunnossa.

Tutkijaviranomainen Nikolai Fedorovitsh Kruzhkov ilmoitti Leningradin piirityksen aikana hänen tutkittavanaan olevan K.I. Strahovitshin vaimolle Elizaveta Viktorovna Strahovitshille: »Minä tarvitsen pumpulitäkin. Tuokaa minulle!» Vangin vaimo vastasi: »Lämpimät vaatteet jäivät sinetöityyn huoneeseen.» Silloin kuulustelija lähti mukaan vangitun asunnolle. Rikkomatta turvalli-

suusmiesten asettamaa sinettiä Kruzhkov irrotti koko kädensijan (»Näin NKGB toimii!» hän selitti iloisesti vangin vaimolle) ja alkoi kantaa huoneesta lämpimiä vaatteita ja sujautteli ohimennen vielä kristalliesineitäkin taskuihinsa. E.V. raahasi hänkin mitä suinkin voi – omiaanhan otti. »Älkää ottako enää!» Kruzhkov esteli mutta itse raahasi[1].

Tällaisia tapauksia oli loputtomiin, niistä saisi julkaistuksi tuhat »valkoista kirjaa» (ja olisi aloitettava vuodesta 1918), jos järjestelmällisesti kyselisi entisiltä vangeilta ja näiden vaimoilta. Kenties on ja oli sellaisiakin sininauhoja, jotka eivät milloinkaan varastaneet eivätkä kahmineet mitään, mutta minä en moista sininauhaa pysty kuvittelemaan! Minä yksinkertaisesti en ymmärrä: mikä voisi pidättää häntä ottamasta, jos esine häntä miellyttää, kun ottaa huomioon koko hänen katsomustensa järjestelmän? Jo 1930-luvun alussa, kun me kuljimme Jungsturmin puseroissa ja rakensimme ensimmäistä viisivuotissuunnitelmaa, he viettivät iltojaan Konkordia Iossen asunnon tyyppisissä aateliston ja lännen mallin mukaisissa salongeissa ja heidän naisensa pöyhkeilivät ulkomaalaisilla vaatteillaan – mistä ne olivat peräisin?

Ja entä heidän nimensä sitten – aivan kuin heidät pestattaisiin työhön nimen perusteella! Esimerkkejä Kemerovon paikallisesta turvallisuuspalvelusta 1950-luvun alusta: Syyttäjä Trutnev (ven. *truten,* kuhnuri – suom. huom.), tutkimusosaston päällikkö majuri *Shkurkin* (ven. *shkura,* »nahka», myös haukkumasana, – suom. huom.), tämän apulainen everstiluutnantti *Balandin* (ven. *balanda,* »vankilan litku» – suom. huom.) sekä heidän alaisensa, tutkijaviranomainen *Skorohvatov* (»nopsa nappaamaan» – suom. huom.). Eihän tuollaisia nimiä edes keksisikään! Siinähän on heti koko kopla! (Volkopjalovia ja Grabishtshenkoa en viitsi enää mainitakaan.) Eivätkö ihmisten nimet ja niiden tällainen kasautuminen muka heijastele mitään?

Ja taaskin tämä vangin muisti: I. Kornejev on unohtanut, minkä niminen oli valtionturvallisuuden eversti, Konkordia Iossen (tämä osoittautui heidän yhteiseksi tuttavakseen) ystävä, jonka kanssa hän istui Vladimirin eristysvankilassa. Tuo eversti oli vallanhimon vaiston ja hyötymisen vaiston todellinen ruumiistuma. Vuoden 1945 alussa, kaikkein parhaaseen »sotasaalis»-aikaan, hän hankkiutui Elinten siihen sektoriin, joka (itsensä Abakumovin johdolla) valvoi ryöstämistä eli yritti kahmia mahdollisimman paljon – ei valtiolle vaan itselleen (ja erittäin menestyksekkäästi sitä paitsi). Sankarimme rohmusi kokonaisia vaunukuormia ja rakensi useita huviloita (yhden Kliniin). Sodan jälkeen hän oli niin mahtavaa miestä, että Novosibirskin asemalla määräsi kaikki ravintolassa istujat heitettäviksi ulos, käski koota tyttöjä ja naisia ja pani nämä sitten tanssimaan alastomina pöydillä hänelle ja hänen ryyppykavereilleen. Tämäkin olisi annettu hänelle

[1] Vuonna 1954 tämä tarmokas ja järkkymätön nainen todisti oikeudenkäynnissä Kruzhkovia vastaan (mies oli antanut kaiken anteeksi, jopa kuolemantuomionkin, ja suostutteli vaimoa jättämään sikseen: älä viitsi!). Koska tuo tapaus ei ollut Kruzhkovin ensimmäinen ja koska Elinten etuja oli loukattu, hän sai 25 vuotta. Mahtoiko istua kauankaan? . . .

anteeksi, mutta hän rikkoi toista tärkeää sääntöä – samaa kuin Kruzhkov: hän asettui *omia* vastaan. Missä toinen petkutti Elimiä, siinä tämä taisi menetellä vieläkin pahemmin: löi vetoa naisten viettelemisestä – eikä kenen hyvänsä vaimojen vaan nimenomaan työtoveriensa, operatiivimiesten vaimojen. Sitä hänelle ei annettu anteeksi! Hänet tuomittiin 58. pykälän perusteella poliittiseen eristysvankeuteen! Hän raivosi siitä, että hänet oli *uskallettu* panna istumaan, ja hän oli aivan varma, että asiaa harkittaisiin vielä uudelleen. (Ehkä on harkittukin.)

Tämä onneton kohtalo – joutua itse *istumaan* – ei ollut niinkään harvinainen sininauhojen piirissä, eikä sitä vastaan ollut tehokasta vakuutusta, mutta jostakin syystä he ovät huonoja ottamaan menneisyyden opetuksista opiksi. Varmasti se johtuu taaskin korkeamman järjen puuttumisesta, kun taas alempi järki sanoo: harvoinhan sellaista sattuu, minä kyllä onnistun, eivätkä omat jätä minua pulaan.

Omat todella yritetään auttaa pulasta, heidän keskuudessaan vallitsee hiljainen sopimus: *omille* järjestetään edes hyvä paikka (eversti I.J. Vorobjeville Marfinon erikoisvankilasta, jo mainitulle V. N. Iljinille Lubjankasta yli 8 vuodeksi). Ne jotka joutuvat kiinni yksittäin, omista henkilökohtaisista virhelaskelmistaan, pääsevät tavallisesti hyviin oloihin, juuri tämän kaukaa viisaan kastijärjestelmän ansiosta, ja niin heidän päivittäisessä palveluksessa hankkimansa rankaisemattomuuden tunne osoittautuu perustelluksi. Tosin tiedetään joitakin tapauksia, että leirien operatiivivaltuutettuja on paiskattu yleisiin leireihin kärsimään tuomionsa, niin että he jopa ovat kohdanneet aikaisemmin heidän vallassaan olleita vankeja. He joutuivat koville. (Esimerkiksi operatiivimies Munshinin, joka raivoisasti vihasi Viidennenkymmenennenkahdeksannen väkeä ja joka nojasi kriminaaleihin, nämä samat kriminaalit ajoivat laverin alle asumaan.) Meillä ei kuitenkaan ole mahdollisuutta saada yksityiskohtaisia tietoja noista tapauksista selittääksemme niitä.

Mutta kaiken vaarantavat ne turvallisuusmiehet, jotka joutuvat *virtaan* (heilläkin on omat *virtansa*!. . .). Virta on luonnon voima, se on jopa Elimiäkin vahvempi, ja siitä ei enää kukaan voi sinua auttaa, ellei mieli itse tulla temmatuksi samaan kuiluun.

Vielä viimeiselläkin hetkellä ehtii vyörymän alta, jos on hyvät tietolähteet ja tshekan miehen terävä taju: todistamalla ettei kuulu virtaan. Niinpä kapteeni Saenko (ei tarkoita saman nimistä puuseppää ja tshekan miestä, joka vuosina 1918 tuli Harkovissa kuuluisaksi ampumisistaan ja menetelmistään: hän kiersi miekkaa ruumiissa, katkoi sääriluita, murskasi kalloja punnuksilla ja korvensi[1], mutta ehkä tämä oli hänen sukulaisensa?) oli kyllin heikko naidakseen rakkaudesta Itä-Kiinan rautatieltä olevan Kohanskajan. Sitten äkkiä aivan aallon syntyvaiheessa hän sai tietää: kaikki Itä-Kiinan rautatien ihmiset vangitaan. Hän oli siinä vaiheessa Arkangelin GPU:n operatiiviosaston päällikkö. Hetkeäkään hukkaamatta – mitä hän teki? VANGITSI OMAN RAKKAAN VAIMONSA! –

[1] Roman Gul: »Dzerzhinski».

eikä edes Itä-Kiinan rautateiden työntekijänä – ja kyhäsi vaimoaan vastaan *jutun*. Saenko selvisi ehjin nahoin ja päälle päätteeksi lähti nopeasti ylenemään – hänestä tuli Tomskin NKVD:n päällikkö[1].

Virrat synnytti jokin salaperäinen Elinten *uudistumisen* laki: aika ajoin joitakuita uhrattiin, jotta jäljelle jäävät näyttäisivät puhdistuneilta. Elinten oli vaihduttava nopeammin kuin ihmissukupolvien normaali kasvu ja vanheneminen tapahtuvat: joidenkin turvallisuusmiesten parvien oli annettava henkensä yhtä vääjäämättömästi kuin sampi menee tuhoutumaan joen kivikkoon tullakseen korvatuksi jälkeläisillään. Ylempi järki näki selvästi tämän lainalaisuuden, mutta siniset itse eivät millään halunneet myöntää tuon lain olemassaoloa eivätkä ottaa sitä huomioon. Kun tähtiin kirjoitettu hetki koitti, niin Elinten kuninkaat kuin Elinten ässätkin asettivat päänsä oman giljotiininsa terän alle.

Yksi parvi vei mukanaan Jagodan. Luultavasti monet maineikkaista nimistä, joita vielä saamme ihastella Vienan meren kanavan yhteydessä, menivät tämän parven myötä, ja myöhemmin heidän nimensä poistettiin runollisilta riveiltä.

Lyhytikäinen Ezhov veti mukaansa varsin pian toisen parven. Jotkut vuoden 1937 parhaista ritareista tuhoutuivat siinä vanassa (mutta ei pidä liioitella, eivät läheskään kaikki parhaat). Ezhovia hakattiin kuulusteluvaiheessa, hän oli kurjan näköinen. Nämä vangitsemiset köyhdyttivät myös GULAGia. Esimerkiksi samanaikaisesti Ezhovin kanssa joutuivat istumaan GULAGin taloushallinnon päällikkö, GULAGin terveydenhoidon päällikkö, GULAGin sotilasvartioston eli VOHRin päällikkö ja jopa GULAGin operatiiviosaston päällikkökin – kaikkien leirikummien päällikkö!

Ja myöhemmin tuli Berijan parvi. Raskas itsevarma Abakumov kompastui jo ennen häntä, erikseen.

Elinten historioitsijat kertovat meille siitä vielä askel askeleelta, luettelevat sekä numerot että loistavat nimet (elleivät arkistot satu palamaan).

Minä kerron tässä vain hieman Rjuminin ja Abakumovin jutusta, josta sain kuulla sattumalta. (En toista sitä, minkä olen onnistunut kertomaan toisaalla[2].)

Rjumin, jonka Abakumov oli nostanut ja ottanut lähelleen, tuli vuoden 1952 lopulla Abakumovin luo ja kertoi sensaatiomaisen tiedon: että lääketieteen professori Etinger oli tunnustanut hoitaneensa Zhdanovia ja Shtsherbakovia väärin (hengiltä ottamisen tarkoituksessa). Abakumov kieltäytyi uskomasta, hän yksinkertaisesti tunsi nämä hommat ja päätteli, että Rjumin vain yritti haukata liian isoa palaa. (Mutta Rjumin aavistikin paremmin, mitä Stalin halusi!) Asian tarkistamiseksi pidettiin samana iltana Etingerin ristikuulustelu, josta Abakumov ja Rjumin tekivät aivan erilaiset päätelmät: edellisen mielestä mitään »lääkäreiden juttua» ei ollut, jälkimmäisen mielestä oli. Aamulla oli määrä tarkistaa vielä kerran, mutta Yön Laitoksen ihmeellisten erikoisuuksien ansiosta ETINGER KUOLI SAMANA YÖNÄ! Seuraavana aamuna Rjumin soitti ohi Abakumovin

[1] Siinäkin hyvä aihe – paljonko niitä onkaan! Ehkä sillä on käyttöä jollekin.

[2] Romaanissani »Ensimmäinen piiri».

ja tämän tietämättä Keskuskomiteaan ja pyysi päästä Stalinin puheille! (Luulen että se ei ollut hänen ratkaisevin siirtonsa. Ratkaisevin teko, jonka jälkeen hänen päänsä oli jo vaakalaudalla, oli ollut edellisenä iltana asettua vastustamaan Abakumovia sekä mahdollisesti Etingerin murhaaminen yöllä. Kukapa näiden *Hovien* salaisuuksia tietää! Ehkä hän jo sitä ennen oli ollut yhteydessä Staliniin?) Stalin otti Rjuminin vastaan, käynnisti lääkäreiden jutun ja VANGITUTTI ABAKUMOVIN. Siitä eteenpäin Rjumin hoiteli lääkäreiden juttua näköjään itsenäisesti ja jopa Berijasta piittaamatta! (On viitteitä siihen, että Berija oli ennen Stalinin kuolemaa uhanalaisessa tilanteessa, – ja kenties juuri hänen ansiostaan Stalin eliminoitiinkin.) Uuden hallituksen ensimmäisiä toimenpiteitä oli sanoutuminen irti lääkäreiden jutusta. Silloin RJUMIN VANGITTIIN (Berijan ollessa yhä vallassa) mutta ABAKUMOVIA EI VAPAUTETTU! Lubjankaan pystytettiin uutta komentoa, ja ensimmäisen kerran sen koko olemassaolon aikana sen kynnyksen yli astui syyttäjä (D.T. Terehov). Rjumin käyttäytyi touhukkaasti ja mielistelevästi, »Minä olen syytön, minä istun syyttä», kärtti päästä kuulusteltavaksi. Tapansa mukaan hän imeskeli karamellia ja Terehovin huomautettua sylkäisi sen kämmenelleen ja sanoi »anteeksi». Abakumov puolestaan purskahti leveään nauruun: »Satua!» Terehov esitti paperin, jolla hänet valtuutetiin tarkastamaan MGB:n sisävankilat. »Tuollaisiahan voi tekaista vaikka viisisataa!» Abakumov heilautti kättään. Häntä – »viraston patrioottia» – ei niinkään loukannut se, että hän istui vankilassa, kuin yritys kaventaa Elinten valtaa, jonka yläpuolella ei koko maailmassa ollut mitään! Vuoden 1953 heinäkuussa Rjumin tuomittiin (Moskovassa) ja teloitettiin ampumalla. Mutta Abakumov istui yhä! Kuulustelussa hän sanoi Terehoville: »Sinulla on liian kauniit silmät[1], *minun on sääli ammuttaa sinua!* Jätä minun juttuni, jätä hyvän sään aikana.» Kerran Terehov kutsutti Abakumovin ja antoi tämän lukea lehdestä uutisen Berijan paljastamisesta. Se oli siihen aikaan miltei kosminen sensaatio. Abakumov luki uutisen, käänsi silmää räpäyttämättä lehteä ja alkoi lukea urheilusivua! Toisella kerralla kun kuulustelussa oli läsnä korkea-arvoinen turvallisuuspalvelun mies, joka vielä aivan hiljattain oli ollut Abakumovin alainen, Abakumov kysyi mieheltä: »Kuinka saatoitte päästää syyttäjänviraston MGB:n sijasta tutkimaan Berijan juttua?! (Häntä nakersivat koko ajan samat asiat!) Ja uskotko sinä todella että minut, turvallisuusministeri, *tuomitaan*?!» – »Uskon.» – »Piirrä silloin risti kaiken yli, Elimiä ei enää ole!...» (Tietenkin hän näki asiat liian synkässä valossa, oppimaton lähetti kun oli.) Istuessaan Lubjankassa Abakumov ei pelännyt oikeudenkäyntiä, hän pelkäsi, että hänet myrkytetään (Elinten kelpo poika siinäkin!). Hän kieltäytyi kokonaan syömästä vankilan ruokaa ja söi

[1] Tämä on totta. Yleensäkin D. Terehov on poikkeuksellisen voimakastahtoinen ja rohkea ihminen (oikeudenkäynnit nimekkäitä stalinisteja vastaan epävarman tilanteen vallitessa edellyttivät näitä ominaisuuksia), mahdollisesti myös älykäs. Jos Hrushtshevin uudistukset olisi toteutettu johdonmukaisemmin, Terehov olisi saattanut kunnostautua. Tällä lailla meillä jää historian merkkihenkilöitä syntymättä.

pelkästään munia, joita hän osti kanttiinista. (Häneltä puuttui tekniikan taju, hän luuli, ettei munia voi myrkyttää.) Hän lainasi kirjoja Lubjankan äärimmäisen laajasta vankilan kirjastosta – vain Stalinin teoksia! (Stalinin joka oli pannut hänet istumaan. . .) mutta se oli pikemminkin mielenosoitusta tai johtui laskelmoinnista, että Stalinin kannattajien olisi pakko päästä voitolle. Abakumov joutui istumaan kaksi vuotta. Miksei häntä vapautettu? Kysymys ei ole naiivi. Jos mittapuuna käytetään ihmiskuntaa vastaan tehtyjä rikoksia, Abakumov seisoi korviaan myöten veressä, mutta eihän hän ollut ainoa syyllinen! Kaikki muut selviytyivät onnellisesti. Tähänkin sisältyy salaisuus: erään vaimean huhun mukaan Abakumov aikoinaan itse hakkasi kuoliaaksi Ljuba Sedyhin, Hrushtshevin miniän, tämän vanhimman pojan vaimon. Poika itse tuomittiin Stalinin aikana rangaistuspataljoonaan, jossa hän kaatui. Tästä syystä Stalinin vangituttama Abakumov tuomittiin Hrushtshevin aikana (Leningradissa) ja vuoden 1954 joulukuun 18. päivänä ammuttiin[1].

Mutta hän suri suotta: eivät Elimet vielä siitä kuolleet.

Mutta niin kuin kansan viisaus neuvoo: puhu sudesta, puhu myös sutta vastaan.

Mistä tuo susien suku ilmaantui kansamme keskuuteen? Eihän se ole meidän juurtamme? Eihän se ole meidän vertamme?

On. Meidän.

Jotta emme järin liehuttelisi vanhurskaan valkeaa viittaa, kysykäämme kukin itseltämme: jos elämäni olisi kääntynyt toiseen suuntaan, eikö minustakin olisi tullut samanlainen pyöveli?

Se on hirvittävä kysymys, jos siihen vastaa rehellisesti.

Minä muistan vuoden 1938 syksyn, kolmannen vuosikurssini yliopistossa. Meidät, komsomolilaispojat, kutsutaan komsomolin aluekomiteaan kerran ja toisenkin ja melkein sen enempää kyselemättä tyrkätään kaavake täytettäväksi: fyssan, matikan ja kemian lukijoita on tarpeeksi, Synnyinmaan kannalta on tärkeämpää, että menette NKVD:n kouluihin. (Ainahan on niin, että jokin ei ole tärkeää jonkun kannalta vaan on tärkeää peräti Synnyinmaalle, jonka puolesta joku virkamies sitten tietää ja puhuu.)

Vuotta varhemmin sama aluekomitea oli värvännyt meitä ilmailuopistoihin. Silloinkin olimme hangotelleet vastaan (yliopistoa oli sääli jättää kesken) mutta emme yhtä tiukasti kuin nyt.

Neljännesvuosisataa myöhemmin voisi ajatella: tietysti, te ymmärsitte, millaiset vangitsemiset kiehuivat ympärillä, miten vankiloissa rääkättiin ja millaiseen saastaan teitä yritettiin vetää. Ei!! Sillä maijathan liikkuivat öisin, kun taas me

[1] Vielä yksi esimerkki hänen ylimyksen oikuistaan: henkivartiostonsa päällikön Kuznetsovin kanssa hän liikkui siviilipuvussa jalkaisin pitkin Moskovaa ja jakeli mielensä mukaan almuja operatiivityön määrärahoista. Eikö tämä haiskahdakin vanhalta Venäjältä: ropojen antaminen sielun keventämiseksi?

kuuluimme päiväihmisiin, lippujen perässä marssijoihin. Mistä olisimme tienneet vangitsemisista ja ajatelleet niitä? Se että alueen kaikki johtajat oli vaihdettu oli meille aivan yhdentekevää. Pari kolme professoria pantiin istumaan: emmehän me käyneet tansseissa heidän kanssaan, ja helpommaksihan käy tenttiminen. Me kaksikymmentävuotiaat marssimme Lokakuun ikäluokan rivistössä, ja koska olimme Vallankumouksen ikätovereita, meitä odotti äärimmäisen valoisa tulevaisuus.

Ei ole helppo hahmottaa sisäistä, mihinkään päätelmiin perustumatonta syytä, joka esti meitä suostumasta menemään NKVD:n kouluun. Se ei suinkaan johtunut historiallisen materialismin luentojen kuuntelemisesta: niiden perusteella oli selvää, että sisäistä vihollista vastaan käytävä taistelu oli kuuma rintama, kunniatehtävä. Ratkaisumme oli vastoin käytännön etuammekin: siihen aikaan provinssiyliopisto ei voinut luvata meille muuta kuin takamaiden kyläkoulun ja niukan palkan. NKVD:n koulut taas lupailivat muona-annoksia ja kaksin–kolminkertaista palkkaa. Tuntemuksemme oli sanaton (ja vaikkei olisi ollutkaan, sitä ei olisi uskaltanut sanoa ääneen). Vastarintaan ei niinkään noussut pää kuin jokin rinnan seutuvilla. Sinulle voidaan joka puolelta karjua: »täytyy», ja oma pääsikin kannattaa: »täytyy!», mutta rinta torjuu: en halua, INHOTTAA! Tehkää niin kuin parhaaksi näette, mutta minä en ole mukana.

Se oli peräisin hyvin kaukaa, mahdollisesti Lermontovista. Niiltä Venäjän elämän vuosikymmeniltä, kun kunnon ihmisen vilpitön ja ääneen lausuttu mielipide oli, että santarmin työtä kurjempaa ja saastaisempaa ei ole. Ei, vielä syvemmältä. Itsekään tietämättämme makselimme itsemme vapaiksi kuparikolikoilla ja hopealanteilla, joiksi esi-isien kultarahat oli vaihdettu aikana, jona moraalia ei vielä pidetty suhteellisena ja vain sydän erotteli hyvän pahasta.

Yhtä kaikki joitakin meistä värvättiin silloin. Luulen, että jos hyvin kovasti olisi painostettu, meidät kaikki olisi murrettu. Ja nyt haluankin kuvitella: jos sodan syttyessä olisin jo kuulunut noihin sinilaattaisiin väkkäröihin – mitä minusta olisi tullut? Nyt voisin tietenkin silitellä itseäni, etten olisi kiihkoltani sietänyt, että olisin pannut vastaan, paukauttanut ovea. Mutta maatessani vankilan laverilla aloin kerran tarkastella todellista upseerin taivaltani – ja kauhistuin.

Minä en päässyt upseeriksi suoraan ylioppilaan papereideni perusteella, siksi että olin hypistellyt integraaleja, vaan ensin oli puoli vuotta sorretun sotamiehen palvelusta, ja voisipa melkein luulla, että olisin omissa nahoissani saanut tuntea, mitä merkitsee vatsa nälästä kurnivana aina olla valmiina tottelemaan ihmisiä, jotka eivät ehkä ole arvoisiasi. Ja sitten vielä puoli vuotta riepoteltiin koulussa. Siispä opin loppuikäni muistamaan sotamiehen palveluksen katkeruuden, nälän ja höykytyksen? En. Olkalaattoihini pistettiin lohdutukseksi kaksi pientä tähteä, sitten kolmas, neljäs – minä unohdin kaiken!... Säilytinhän toki sentään ylioppilaan vapauden rakkauden? Eihän sitä meillä ikänä ole ollutkaan. Meillä on rakastettu rivistöä, marssimista.

Muistan selvästi, että juuri upseerikoulusta lähtiessäni koin YKSINKERTAIS-

TAMISEN ILON: sai olla sotilas EIKÄ TARVINNUT AJATELLA. ILON UPOTA elämäntapaan, jonka mukaisesti *kaikki elävät,* niin kuin meidän sotilaiden keskuudessa on *tapana* elää. Tunsin iloa saadessani unohtaa tietyt lapsuudessa iskostetut henkiset hienoudet.

Upseerikoulussa olimme aina nälkäisiä, vaanimme tilaisuutta siepata ylimääräisen palan, vahdimme mustasukkaisesti toisiamme – kuka onnistuisi. Kaikkein eniten pelättiin sitä, että aliupseerin vinoneliöt jäisivät saamatta (valmistumatta jääneet lähetettiin Stalingradiin). Ja meitä koulutettiin kuin nuoria petoja: meidät pyrittiin tekemään mahdollisimman kiukkuisiksi, että sitten haluaisimme kostaa jollekin. Meidän ei annettu nukkua: iltasoiton jälkeen voitiin panna yksin (kersantin valvonnassa) harjoittelemaan marssimista – rangaistukseksi. Tai koko joukkue komennettiin yöllä ylös ja pantiin järjestymään riviin yhden kiillottamatta jääneen saappaan eteen: siinä on! Nyt tuo roisto puhdistaa saappaansa, ja te kaikki seisotte siinä, kunnes saapas kiiltää.

Ja odotellessamme kiihkeästi merkkejämme kehitimme upseerin tiikerimäisen käynnin ja metallinsointisen komentoäänen.

Ja sitten vinoneliöt kiinnitettiin! Ja ehkä kuukauden kuluttua, kun patteria muodostettiin selustassa, minä jo panin leväperäisen sotamieheni Berbenevin harjoittelemaan marssimista iltasoiton jälkeen ja häntä valvomaan kersantti Metlinin, joka ei ollut kyllin rivakasti totellut minua... (Minä olin UNOHTANUT sen, vuosien mittaan olin vilpittömästi unohtanut kaiken sen! Nyt paperiarkin ääressä muistan...) Ja sattumalta tarkastamaan tullut vanha eversti kutsui minut puhutteluun ja käski minun hävetä. Mutta minä (ylioppilas!) puolustauduin: upseerikoulussa meitä opetettiin tekemään näin. Eli siis: mitä yleisinhimillisiä katsomuksia voi olla, jos kerran olemme armeijassa?

(Entä sitten *Elimissä...*)

Sydän ylpistyy samalla tavalla kuin sika rasvoittuu.

Nakkelin alaisilleni kiistattomia käskyjä ja olin vakuuttunut, että parempia käskyjä ei voisi ollakaan. Jopa rintamallakin, jossa kuoleman olisi luullut tekevän meidät samanarvoisiksi, valtani sai minut nopeasti vakuuttumaan siitä, että minä kuuluin korkeimpaan ihmislajiin. Istualta minä kuuntelin heitä, asennossa seisovia. Keskeyttelin ja käskin. Sinuttelin isiä ja isoisiä (he tietenkin teitittelivät minua). Lähettelin heitä tuleen palauttamaan katkenneita yhteyksiä, jotta ylempi päällystö ei vain olisi päässyt moittimaan minua (Andrejashin kaatui sillä tavalla). Söin upseerin voikeksejäni pohtimatta, miksi minä sain niitä mutta sotamiehet eivät saaneet. Tietenkin minulla oli sotilaspalvelija (ylevämmin: »lähetti»), jota minä rasitin kaikin tavoin ja komentelin huolehtimaan persoonastani ja valmistamaan kaiken ruokani erillään sotamiesten muonasta. (Mutta Lubjankan tutkijaviranomaisillahan ei ole lähettejä, siitä heitä ei voi syyttää.) Pakotin miehet selkä köyryssä kaivamaan jokaisessa uudessa paikassa minua varten erillisen korsun ja rakentamaan sen katon paksuista hirsistä, jotta oloni olisi mukavampi ja turvallisempi. Ja tosiaan: putkakin minun patterissani oli, niin juuri! – korvessako? – kuoppa, parempi kuin Gorohovetsin divisioonan kuoppa,

sillä tämä oli katettu ja tähän annettiin sotamiehen muona-annos, ja siinä istuivat Vjushkov hevosen hukkaamisesta ja Popkov kiväärin huonosta huoltamisesta. Ja hetkinen! – muistanpa lisää: minulle tehtiin karttalaukku saksalaisesta nahasta (ei ihmisen nahasta, ei, kuljettajan istuimen nahasta) mutta ilman hihnaa. Ja sekö minua suretti. Sitten kerran jollakin partisaanikomissaarilla (hän oli paikallisesta aluekomiteasta) nähtiin juuri sopiva hihna ja – takavarikoitiin: me olemme armeija, me olemme ylempiä! (Operatiivimies Shentshenko, muistatteko?) Ja viimein onnistuin hankkimaan sinisen savukekotelonikin, jonka menettäminen sitten niin painui mieleeni. . .

Tämän olkalaatat ihmiselle tekevät. Mitä opetuksista, joita isoäiti ikonin edessä antoi! Mitä pioneerin haaveista tulevaisuuden pyhästä Tasa-arvoisuudesta!

Ja kun SMERSHin miehet prikaatinkomentajan komentopaikassa repivät minulta nuo kirotut olkalaatat ja riisuivat komentovyön ja lähtivät tuuppailemaan kohti heidän autoaan, olin kohtaloni jo keikahdettua kumoon erittäin pahoillani siitä, että joutuisin näin alennetun näköisenä kävelemään viestimiesten huoneen poikki: rivimiehethän eivät saaneet nähdä minua sen näköisenä!

Vangitsemiseni jälkeisenä päivänä alkoi minun Vladimirin jalkapatikkani: saalis lähetettiin armeijan vastavakoilusta rintaman vastavakoiluun. Tarvoimme jalkaisin Osterodesta Brodnitsiin.

Kun minut tuotiin eristyssellistä liitettäväksi rivistöön, ulkona oli jo seitsemän vankia eli kolme ja puoli paria selin minuun. Heistä kuudella oli kulunut paljon nähnyt venäläisen sotilaan mantteli, jonka selkään oli lähtemättömällä valkoisella värillä syövytetty: SU. Se merkitsi »Sowjet Union», ja minä tunsin jo tämän merkinnän, olin monta kertaa nähnyt sen venäläisten sotavankiemme selässä, miesten jotka surullisen syyllisinä laahustivat heidät *vapauttanutta* armeijaa vastaan. Heidät oli vapautettu, mutta tuohon vapauttamiseen ei sisältynyt molemminpuolista iloa: maanmiehet kyräilivät heihin synkemmin kuin saksalaisiin ja tämä heille siis tapahtui kohta selustassa: heidät vangittiin.

Seitsemäs vanki oli saksalainen siviili, jolla oli musta liivipuku, musta päällystakki ja musta hattu. Hän oli jo yli viidenkymmenen, kookas ja huoliteltu, ja hänellä oli hienoja ruokia syöneen ihmisen valkoiset kasvot.

Minut pantiin neljänteen pariin, ja tataarikersantti – saattovartion päällikkö – nyökkäsi minua ottamaan sivummalla olevan sinetöidyn matkalaukkuni. Siinä olivat upseerin tavarani sekä kaikki vangitsemiseni yhteydessä takavarikoidut kirjoitukseni – minun tuomitsemisekseni.

Siis kuinka – matkalaukku? Hän, kersantti, halusi, että minä, upseeri, ottaisin matkalaukkuni ja kantaisin sen? Eli siis painavan esineen, jonka uusi ohjesääntö kielsi? Ja kuusi *rivimiestä* kulkisi tyhjin käsin? Ja lisäksi voitetun kansakunnan edustaja?

En ilmaissut tätä kaikkea kersantille näin monimutkaisesti vaan sanoin:

– Minä olen upseeri. Kantakoon saksalainen.

Sanani eivät saaneet ketään vangeista kääntymään: oli kielletty kääntymästä.

Vain vierustoverini – hänkin SU – vilkaisi kummastuneesti minuun (kun he erosivat armeijastamme, se ei vielä ollut tällainen).

Mutta vastavakoilun kersantti ei hämmästynyt. Vaikka minä en hänen silmissään tietenkään enää ollutkaan upseeri, hänen koulutuksensa ja minun koulutukseni osuivat yksiin. Hän puhutteli aivan syytöntä saksalaista ja komensi tämän kantamaan matkalaukkuani, semminkin kun saksalainen ei ymmärtänyt keskusteluamme.

Kaikki me muut veimme kädet selän taakse (sotavangeilla ei ollut edes pientä pussosta, tyhjin käsin he olivat Synnyinmaastaan lähteneet ja tyhjin käsin he palasivat), ja neljän takaraivoa katselevan parin rivistömme lähti liikkeelle. Saattovartion kanssa keskusteleminen ei tullut kysymykseen, keskenämme meitä oli tiukasti kielletty keskustelemasta matkalla tai levähdyspaikoissa tai yövyttäessä... Meidän – tutkintavankien – oli määrä kulkea ikään kuin näkymättömien seinien eristäminä, ikään kuin kukin omassa yksinäissellissään.

Ilmat olivat varhaiskevään tapaan nopeasti muuttuvia. Milloin levittäytyi ohut sumu, ja tahmea rapa massahteli alakuloisesti saappaittemme alla jopa kovalla valtatiellä. Milloin taas taivas kirkastui, ja pehmeän kellertävä, annissaan vielä epävarma aurinko lämmitti jo miltei paljaiksi sulaneita mäennyppylöitä ja teki silmissämme kuulaaksi maailman, josta meidän oli määrä lähteä. Milloin vihamielinen tuuli iski kiinni ja riipoi mustista pilvistä lunta, joka ei näyttänyt edes valkoiselta, suomi sillä kylmästi kasvoihin, selkään ja jalkoihin ja kostutti manttelimme ja jalkarättimme.

Edessä kuusi selkää, vakituiset kuusi selkää. Oli aikaa yllin kyllin tarkastella koukeroisia siivottomia SU-leimoja ja saksalaisen selän kiiltelevää mustaa kangasta. Oli aikaa myös harkita aikaisempaa elämää ja tajuta nykyisyys. Mutta minä en pystynyt. Minä en tajunnut, vaikka kanki oli jo jysähtänyt otsaani.

Kuusi selkää. Niiden huojahtelussa ei ollut hyväksyntää eikä tuomiota.

Pian saksalainen väsyi. Hän siirteli matkalaukkua kädestä toiseen, piteli sydäntään ja antoi saattovartiolle merkkejä, ettei hän enää jaksanut kantaa. Ja silloin hänen paritoverinsa, sotavanki joka vastikään oli saksalaisten sotavankeudessa kokenut Jumala ties mitä (mahdollisesti myös armeliaisuutta), otti vapaaehtoisesti matkalaukun kantaakseen.

Ja myöhemmin muutkin sotavangit kantoivat saattovartion mitenkään käskemättä. Ja sitten taas saksalainen.

Mutta minä en.

Eikä kukaan sanonut minulle sanaakaan.

Vastaan tuli pitkä tyhjillään matkaava kuormasto. Hevosmiehet kääntyivät kiinnostuneina katsomaan, jotkut pomppasivat seisaalleen kärryissään ja tuijottivat. Ja pian käsitin, että heidän kiihtymyksensä ja kiukkunsa kohdistui minuun – minä poikkesin jyrkästi muista: manttelini oli uusi, pitkä ja vartaloa myötäileväksi ommeltu, kauluslaattoja ei vielä ollut ratkottu irti eikä nappeja leikattu pois, ne väläyttelivät halpaa kultaansa esiin pilkistävän auringon säteissä. Selvästi huomasi, että minä olin upseeri, tuore ja vasta napattu. Osaksi ehkä heitä

kiihdytti miellyttävästi juuri tämä kukistuminen (edes jokin oikeudenmukaisuuden pilkahdus), mutta tuskinpa heidän poliittisten keskustelutilaisuuksien virittämiin aivoihinsa mahtui, että samalla tavalla voitaisiin napata heidänkin komppanianpäällikkönsä, vaan he päättelivät yksissä miehin, että minä olin TOISELTA puolelta.

– Jouduitko kiikkiin, vlasovilaisroisto!?... Ampua se saasta pitäisi!! hevosmiehet huutelivat tulistuneesti selustan vihassaan (kaikkein voimakkain isänmaallisuus asustaa aina selustassa) ja vielä paljon muuta törkeää.

Minä olin heidän silmissään joku kansainvälinen veijari, joka nyt kuitenkin oli siis saatu kiinni, ja nyt eteneminen rintamalla nopeutuisi ja sota päättyisi nopeammin.

Mitä saatoin vastata heille? Minä en saanut sanoa sanaakaan, mutta minun olisi pitänyt selittää jokaiselle koko elämäni. Miten olisin saanut kerrotuksi heille, että minä en ollut sabotaasin tekijä? Että minä olin heidän ystävänsä? Että juuri heidän takiaan olin siinä? Minä hymyilin... Katselin heihin päin ja hymyilin vankikolonnasta! Mutta paljastuneet hampaani näyttivät heistä pahimmalta pilkallisuudelta, ja entistä raivokkaammin ja entistä villimmin he huutelivat minulle loukkauksia ja puivat nyrkkiään.

Minä hymyilin ylpeänä siitä, että minua ei ollut vangittu varkaudesta eikä petturuudesta eikä karkuruudesta vaan siksi, että oivalluksen voimalla olin tunkeutunut Stalinin rikollisiin salaisuuksiin. Minä hymyilin koska halusin – ja mahdollisesti vielä voisinkin – hivenen kohentaa meidän Venäjän elämäämme.

Ja sillä aikaa matkalaukkuani kannettiin...

Enkä minä edes tuntenut omantunnon pistosta! Ja jos vierustoverini, jonka laihoja kasvoja peitti jo kahden viikon pehmeä kasvullisuus ja jonka silmät olivat täynnänsä kärsimystä ja tietoa, olisi nyt moittinut minua selvällä venäjän kielellä siitä, että olin tallannut vangin kunnian lokaan pyytämällä apua saattovartiolta, että minä asetin itseni muiden yläpuolelle, että minä olin korskea, minä EN OLISI YMMÄRTÄNYT häntä. Minä en yksinkertaisesti olisi ymmärtänyt, MISTÄ hän puhui. Minähän olin upseeri!...

Jos seitsemän meistä olisi täytynyt kuolla tielle ja kahdeksannen saattovartio olisi voinut pelastaa, mikä olisi estänyt minua silloin huudahtamasta:

– Kersantti! Pelastakaa minut. Minähän olen upseeri!...

Tätä on olla upseeri, silloinkin kun hänen olkalaattansa eivät edes ole siniset!

Entä jos ne lisäksi ovat siniset? Jos hänen mieleensä on teroitettu, että hän on vielä upseeristonkin kermaa? Että hänen vastuulleen on uskottu enemmän kuin toisten vastuulle ja että hän tietää enemmän kuin toiset ja että tämän kaiken vuoksi hänen on väännettävä kuulusteltava solmuun ja sitten ahdettava piippuun?

Miksipä ei?...

Minä pidin itseäni epäitsekkään uhrautuvana. Ja kuitenkin olin aivan valmis pyöveli. Ja jos olisin Ezhovin aikana joutunut NKVD:n kouluun, ehkä minusta olisi varttunut sopiva mies Berijan palvelukseen?... Lukija, joka odottaa tämän kirjan olevan poliittista paljastusta, paukauttakoon kirjan tässä kiinni.

Jos asia olisikin niin yksinkertainen! – että jossakin on mustia ihmisiä, jotka pahoin aikein puuhaavat pimeitä asioita, ja että on vain eroteltava heidät muista ja hävitettävä. Mutta hyvän ja pahan toisistaan erottava viiva halkoo jokaisen ihmisen sydäntä. Ja kuka tuhoaisi palan omaa sydäntään?...

Yhden sydämen elinaikana tuo viiva siirtyy milloin voitonriemuisen pahan työntelemänä, milloin tehden tilaa kukoistukseen puhkeavalle hyvälle. Yksi ja sama ihminen on eri ikäkausinaan ja erilaisissa elämän tilanteissa aivan eri ihminen. Milloin lähes paholainen, milloin miltei pyhimys. Mutta nimi ei muutu, ja siihen me yhdistämme kaiken.

Sokrateksen testamentti meille oli: *Tunne itsesi!*

Ja me, jotka jo olimme valmiit työntelemään loukkaajiamme kuoppaan, pysähdymme typertyneinä kuopan reunalle: sattui vain käymään niin, että pyöveleitä olivat he – emme me.

Ja jos Maljuta Skuratov olisi kutsunut m e i t ä – tuskinpa meidänkään kätemme olisi vavissut!...

Hyvästä pahaan on vain yksi horjahdus, sananlasku sanoo.

Ja siis myös pahasta hyvään.

Heti kun noiden laittomuuksien ja kidutusten muistot joutuivat yhteiskunnassa liiketilaan, meille alettiin joka puolelta selittää ja kirjoittaa ja protestoida: SIELLÄ (NKGB-MGB:ssä) oli *hyviäkin!*

Nämä »hyvät» kyllä tunnetaan: he olivat niitä, jotka kuiskailivat vanhoille bolsevikeille »koeta kestää!» tai peräti sujauttivat voileivän mutta muita potkivat niin kuin ennenkin. Entä puolueen tason yläpuolella: eikö joukossa sitten ollut ihan vain ihmisyyttään hyviä?

Yleisesti ottaen heitä ei olisi kuulunut olla siellä: sellaisia vältettiin ottamasta sinne, sellaiset pyrkijät karsittiin. Sellaiset viekastelivat itse ollakseen joutumatta sinne[1]. Erehdyksessä sinne joutuneet taas joko sulautuivat tuohon piiriin tai heidät sysättiin siitä ulos – he tuhoutuivat, jopa kaatuivat raiteille itse. Mutta eikö sentään ketään?...

Kishinevissa nuori turvallisuuspalvelun luutnantti tuli Shipovalnikovin luo kuukautta ennen kun tämä vangittiin: paetkaa, paetkaa, teidät aiotaan vangita! (Tuliko hän oma-aloitteisesti? Vai lähettikö hänen äitinsä hänet palastamaan papin?) Ja vangitsemisen jälkeen sama mies sai tehtäväkseen isä Viktorin kuljettamisen. Ja hän murehti: miksi ette lähtenyt?

Toinen tapaus. Minulla oli Ovsjannikov-niminen joukkueenjohtaja, luutnantti. Minulle kaikkein läheisin ihminen rintamalla. Puolen sodan ajan söimme yhdessä samasta pakista, myös tulituksessa, kahden räjähdyksen välillä, ettei keitto jäähtyisi. Tuolla maalaispojalla oli niin puhdas sielu ja niin ennakkoluuloton katse, ettei mainittu koulu eikä upseeriksi valmistuminen hiukkaakaan tärvelleet

[1] Sodan aikana Rjazanissa muuan leningradilainen lentäjä rukoili tuberkuloosiparantolassa: »Koettakaa löytää minusta jotakin! Minua käsketään ELIMIIN!» Röntgenlääkärit keksivät hänelle tuberkuloottisen infiltraatin, ja turvallisuuselimet luopuivat hänestä heti.

häntä. Hän pehmensi minuakin paljossa. Koko upseerin palveluksensa hän keskitti vain yhteen: miten varjella miestensä henkeä ja voimia (sotilaiden joukossa oli monia iäkkäitäkin). Hän oli ensimmäinen jolta kuulin, mitä tämän päivän maaseutu ja kolhoosit ovat. (Hän puhui siitä vihatta ja protestoimatta, koruttomasti – niin kuin puut heijastuvat metsän vedestä pienintä oksaa myöten.) Kun minut pantiin istumaan, hän järkyttyi ja kirjoitti sotilaan urastani mahdollisimman hyvän lausunnon ja vei sen divisioonankomentajan allekirjoitettavaksi. Päästyään armeijasta hän yritti vielä omaistenkin kautta auttaa minua (ja elettiin vuotta 1947, joka ei suurestikaan eronnut vuodesta 1937!). Paljolta pelkäsin kuulusteluvaiheessa hänenkin puolestaan, ettei minun »Sotapäiväkirjaani» vain alettaisi lukea: siinä oli hänenkin kertomaansa. Kun minut vuonna 1957 rehabilitoitiin, halusin kovasti löytää hänet. Muistin hänen osoitteensa. Kirjoitin kerran, kirjoitin toisen – vastausta ei kuulunut. Sitten löysin johtolangan, että hän oli valmistunut Jaroslavlin opettajakorkeakoulusta, ja sieltä vastattiin: »Lähetetty työhön valtion turvallisuuselinten palvelukseen». Sillä lailla! Mutta sitäkin kiinnostavampaa! Kirjoitin hänen kaupunkiosoitteeseensa – ei vastausta. Kului muutamia vuosia, »Ivan Denisovitsh» ilmestyi. Nyt hän ainakin antaa kuulua itsestään! Ei! Kolme vuotta myöhemmin pyysin erästä jaroslavlilaista kirjetuttavaani käymään hänen luonaan ja ojentamaan kirjeen hänelle käteen. Kirjetuttavani teki niin ja kirjoitti minulle: »Hän ei ole tainnut edes lukea Ivan Denisovitshia...» Totta: miksi heitä kiinnostaisi tietää, mitä tuomituille tapahtui?... Nyt Ovsjannikov ei enää voinut vaieta vaan vastasi: »Koulun jälkeen minulle tarjottiin työtä Elimissä, ja minä ajattelin, että se olisi yhtä edullinen ratkaisu. (*Edullinen*?...) En ole erityisemmin menestynyt uudella alallani, siinä on yhtä ja toista epämiellyttävää, mutta työni teen »ilman keppiä» ja – ellen erehdy – toveria en jätä kiipeliin. (Siinä puolustelu: toverihenki!) Nykyään en enää ajattele tulevaisuutta.»

Siinä kaikki... Aikaisempia kirjeitäni hän ei ollut kuulemma saanut. Hän ei halua tavata. (Jos olisimme tavanneet, olisin luultavasti kirjoittanut koko tämän luvun paremmin.) Viimeisinä Stalinin ajan vuosina hän oli jo tutkijaviranomainen. Aikana jolloin järjestään kaikille pyöräytettiin *neljännes*. Mutta millä lailla kaikki oli tajunnassa ryhmittynyt uudelleen? Miten hämärtynyt? Mutta kun muistan aikaisemman aidon uhrautuvan pojan, voisinko uskoa, että kaikki on peruuttamatonta? Ettei häneen ole jäänyt eläviä versoja?...

Kun tutkija Goldman antoi 206. pykälän Vera Kornejevan allekirjoitettavaksi, tämä äkkäsi oikeutensa ja ryhtyi yksityiskohtaisesti syventymään heidän 17-henkisen »uskonnollisen ryhmänsä» *juttuun*. Goldman raivostui mutta ei voinut kieltää. Goldman ei viitsinyt jäädä vahtimaan Kornejevaa vaan vei tämän suureen kansliaan, jossa istui puolisen tusinaa työntekijää; ja lähti itse muualle. Aluksi Kornejeva luki, sitten jotenkin heräsi keskustelu – työntekijät olivat ehkä ikävystyneitä – ja Vera siirtyi oikeaan uskonnolliseen ääneen julistamiseen. (Tämän ymmärtämiseksi olisi tunnettava hänet. Hän on äärimmäisen valoisa ihminen, jolla on eloisa äly ja sujuvan puheen lahja, vaikka hän oli vapaudessa

ollut vain viilaaja, hevosten hoitaja ja perheenemäntä.) Häntä kuunneltiin hiiren hiljaa, vain silloin tällöin täsmennettiin kysymyksillä. Tämä oli heille kaikille niin kovin yllättävä puoli. Huone täyttyi, muistakin huoneista tuli kuulijoita. Eiväthän he toki olleet tutkijaviranomaisia – vaan konekirjoittajia, pikakirjoittajia ja kansionnitojia – mutta yhtä kaikki se tapahtui *heidän* ympäristössään, *Elimissä*, vuonna 1946. Hänen yksinpuheluaan ei käy tässä toistaminen, monenmoista hän ehti sanoa. Myös maanpettureista – miksi heitä ei ollut vuoden 1812 Isänmaallisen sodan aikana, maaorjuuden kaudella? Juuri silloinhan heitä luonnollisesti olisi pitänyt olla! Mutta kaikkein eniten hän puhui uskosta ja uskovaisista. ENNEN – hän sanoi – kaikki perustui irralleen päästetyille intohimoille, »ryövää ryövättyä», ja silloin uskovaiset olivat tietenkin esteenä. Mutta nyt, kun haluatte RAKENTAA ja pyritte autuuteen tässä maailmassa, – miksi vainoatte parhaita kansalaisianne? Hehän ovat teidän kannaltanne kaikkein kallisarvoisinta ainesta: uskovaisiahan ei tarvitse valvoa, uskovainen ei varasta eikä karttele työtä. Aiotteko te rakentaa oikeudenmukaisen yhteiskunnan pyrkyreiden ja kadehtijoiden varaan? Juuri siksi kaikki hajoaakin teidän käsiinne. Miksi syljette parhaiden ihmisten sieluun? Antakaa kirkolle todellinen ero, älkää kajotko siihen, te ette menetä mitään! Oletteko te materialisteja? Luottakaa siinä tapauksessa kasvatuksen vaikutukseen – siihen että se haihduttaa uskon. Miksi vangita ihmisiä? Samassa Goldman astui huoneeseen ja aikoi keskeyttää karkeasti. Mutta kaikki huusivat hänelle yhteen ääneen: »Ole sinä hiljaa!... Suu kiinni!... Puhu, nainen, puhu!» (Miksi puhutella häntä? Kansalaiseksi? Toveriksi? Kiellettyä kaikki, sekavien ehtojen sotkemaa. Nainen! Juuri niin kuin Kristus puhutteli – oikein.) Ja Vera jatkoi, vaikka hänen tutkijansa oli läsnä!!

Miksi vähäpätöisen vangin sanat puhuttelivat niin elävästi noita ihmisiä, jotka turvallisuuspalvelun kansliassa kuuntelivat Kornejevaa?

Samainen D.P. Terehov muistaa yhä ensimmäisen kuolemaantuomittunsa: »Häntä kävi sääliksi.» Jonkin sydämellisen varassahan tuo muisto säilyy. (Myöhempiä hän ei enää muista, hän ei ole pitänyt kirjaa heistä[1].)

Olipa Suuren Talon vartiointihenkilökunta kuinka jäistä hyvänsä, sielun kaikkein sisimmän ytimen – vielä ytimenkin ytimen – on täytynyt säilyä siinä? N.P-va kertoo, että tunteeton mykkä silmätön SAATTAJANAINEN oli viemässä kerran häntä kuulusteluun, kun äkkiä jossakin Suuren Talon lähistöllä alkoivat pommit räjähdellä – tuntui siltä kuin kohta osuisi heihinkin. Ja saattajanainen syöksähti vankinsa luo ja syleili tätä kauhuissaan, hän etsi ihmisen kosketusta ja myötätuntoa. Sitten pommitus lakkasi. Ja aikaisempi tunteettomuus palasi: »Kädet selän taakse! Mars!»

[1] Terehoviin liittyvä episodi. Todistellessaan minulle Hrushtshevin aikaisen oikeusjärjestelmän oikeudenmukaisuutta Terehov takoi tarmokkaasti kämmenellään pöydän lasilevyyn ja loukkasi ranteensa sen reunaan. Hän soitti, henkilökuntaa tuli rivissä, päivystävä upseeri toi hänelle jodia ja vetysuperoksidia. Terehov jatkoi keskustelua ja tunnin verran piteli kostutettua pumpulituppoa avuttomasti haavalla: kävi ilmi että hänen verensä hyytyi huonosti. Näin selvästi Jumala osoitti hänelle ihmisen rajallisuuden! – mutta hän vain tuomitsi, langetti kuolemantuomioita toisille...

Tietenkään ei voida pitää kovin suurena ansiona sitä, että ihmisestä kuoleman kauhun vallassa tulee ihminen. Aivan samoin kuin omien lastensa rakastaminen ei ole osoitus hyvyydestä (»hän on hyvä perheenisä» sanotaan usein konnien puolustukseksi). Korkeimman oikeuden puheenjohtajaa I.T. Goljakovia kiitellään: puuhaili mielellään puutarhassa, piti kirjoista, kierteli antikvariaateissa, oli hyvin perehtynyt Tolstoin, Korolenkon ja Tshehovin teoksiin – entä mitä hän heiltä omaksui? Moniako tuhansia hän tuhosi? Tai otetaan esimerkiksi muuan eversti, Iossen ystävä, joka jo Vladimirin eristysvankilassa hirnui sille, miten hän telkesi vanhoja juutalaisia jääkellariin, ja joka ei osannut muuta pelätä kuin että hänen vaimonsa saisi tietää hänen siivottomuuksistaan: vaimo luotti mieheensä, piti tätä jalona ihmisenä, ja se oli everstille erittäin tärkeä asia. Mutta tohdimmeko tulkita tuon tunteen hyvyyden sillanpääasemaksi hänen sydämessään?

Miksi he jo toista vuosisataa niin hartaasti vaalivat taivaan väriä? Se oli jo Lermontovin aikana: »Te, siniset univormut!», sitten tulivat siniset lakit, siniset olkalaatat, siniset kauluslaatat. He saivat käskyn olla vähemmän huomiota herättäviä, sinisiä pintoja piiloteltiin kansan kiitollisuudelta, ne pienenivät heidän päässään ja olkapäillään, ja jäljelle jäivät reunukset, kapeat nauhat – mutta yhtä kaikki siniset!

Oliko se pelkästään naamiaistouhua?

Vai onko kaiken mustan edes silloin tällöin päästävä taivaan ehtoolliselle?

Kaunista olisi ajatella näin. Mutta kun kuulee, millaisen muodon sai esimerkiksi Jagodan kurkottaminen pyhyyttä kohti... Silminnäkijä kertoo (hän kuului Gorkin piiriin, ja Gorkihan oli siihen aikaan läheisessä kosketuksessa Jagodaan): Jagodan tilalla Moskovan lähistöllä oli saunan eteisessä ikoneja varta vasten maalitauluina, joihin Jagoda tovereineen riisuuduttuaan ammuskeli revolvereilla, minkä jälkeen he lähtivät pesulle...

PAHANTEKIJÄ – miten se on ymmärrettävä? Mikä se on? Onko sellaista olemassa?

Helpompi olisi sanoa, että heitä ei voi olla, että heitä ei ole. Sadussa on lupa piirtää pahantekijöitä – lapsia varten, kuvan yksinkertaistamiseksi. Mutta kun menneiden vuosisatojen suuri maailmankirjallisuus paisuttelemistaan paisuttelee meille pahantekijöiden mustaakin mustempia muotokuvia – Shakespeare ja Schiller ja Dickens – se tuntuu meistä jo osaksi ilveilyltä, nykyajan käsitysten kannalta kiusalliselta. Ja mikä tärkeintä: miten nämä pahantekijät on piirretty? Heidän pahantekijänsä tiedostavat erinomaisesti itsensä pahantekijöiksi ja sielunsa mustaksi. He ajattelevatkin tähän tapaan: en voi elää, ellen tee pahaa. Annas kun usutan isän veljeni kimppuun! Malttakaahan kun pääsen nautiskelemaan uhrin kärsimyksillä! Jago määrittelee täsmällisesti päämääränsä ja kannustimensa mustiksi ja vihasta syntyneiksi.

Ei, niin ei tapahdu! Tehdäkseen pahaa ihmisen on ensin tiedostettava se hyväksi tai harkituksi lainmukaiseksi toiminnaksi. Onneksi ihmisen luonne on sellainen, että hänen täytyy etsiä teoilleen OIKEUTUSTA.

Macbethin oikeutukset olivat heikot – ja omatunto alkoikin kalvaa häntä. Myös Jago oli karitsa. Shakespearen pahantekijöiden mielikuvitus ja hengenvoimat tyrehtyivät kymmenkunnan ruumiin jälkeen. Siksi että heillä ei ollut ideologiaa.

Ideologia! Juuri se antaa etsityn oikeutuksen pahaan tekoon ja pahantekijälle tarvittavan pitkällisen lujuuden. Se on yhteiskunnallinen teoria, joka auttaa pahantekijää valkaisemaan tekonsa sekä omissa silmissään että toisten silmissä sekä kuulemaan moitteiden ja kirousten asemesta kiitosta ja kunniaa. Inkvisiittorit vahvistivat itseään kristinuskolla, valloittajat maansa maineella, kolonialistit sivilisaatiolla, natsit rodulla, jakobiinit (sekä aikaisemmat että myöhemmät) tasa-arvoisuudella, veljeydellä ja tulevien sukupolvien onnella.

IDEOLOGIAN ansiosta 20. vuosisadan osaksi tuli kokea miljoonakertaisesti paha teko. Sitä ei käy kumoaminen eikä kiertäminen, siitä ei voi vaieta – ja kuinka silloin uskallamme väittää, ettei pahantekijöitä ole? Kuka sitten tuhosi nuo miljoonat? Ellei pahantekijöitä olisi ollut, ei olisi ollut Arkkipelagiakaan.

Vuosien 1918–20 paikkeilla kiersi huhu, että Pietarin ja Odessan tshekat eivät ampuneet kaikkia tuomittuja vaan syöttivät osan (elävältä) kaupungin eläintarhan pedoille. En tiedä, onko se totta vai panettelua, enkä liioin tiedä, paljonko tällaisia tapauksia oli, jos niitä oli. Mutta minä en ryhtyisikään etsiskelemään todisteita: sininauhojen tavan mukaan kehottaisin heitä todistamaan meille, että se on mahdotonta. Entä mistä noiden vuosien nälänhädän olosuhteissa hankkia ruokaa eläintarhalle? Riistääkö työväenluokalta? Nämä vihollisethan kuolevat kuitenkin – miksi he eivät kuolemallaan voisi pönkittää Tasavallan eläintaloutta ja siten edistää harppaustamme tulevaisuuteen? Eikö se muka ole *tarkoituksenmukaista?*

Siinä on viiva, jonka yli Shakespearen pahantekijä ei pysty astumaan mutta jonka ideologialla varustautunut pahantekijä ylittää – silmät kirkkaina.

Fysiikka tuntee kynnyssuureet tai -ilmiöt. Ne ovat sellaisia, jollaisia ei olekaan kunnes ylitetään tietty luonnon tuntema ja luonnon kooditsema KYNNYS. Vaikka litiumia kuinka valaisisi keltaisella valolla, elektroneja ei irtoa, mutta heti kun heikko sinertävä valo tuikahtaa, niitä irtoaa (vaikutuskynnys on ylitetty)! Hapen voi jäähdyttää alle sadan asteen ja puristaa millaisella paineella hyvänsä, ja silti se pysyy kaasuna eikä anna periksi! Mutta heti kun lämpötila laskee alle sadankahdeksantoista asteen, happi muuttuu nesteeksi ja alkaa valua.

Myös paha teko on näköjään kynnyssuure. Koko elämänsä ajan ihminen horjuu ja säntäilee pahan ja hyvän välillä, liukastelee, kompastelee, kapuaa jalkeille, katuu ja pimenee taas, mutta niin kauan kuin pahan teon kynnystä ei ole ylitetty, paluu on yhä mahdollinen ja ihminen on vielä toivomme piirissä. Mutta kun pahojen tekojen paljous tai niiden jokin aste tai vallan ehdottomuus saa hänet äkkiä ylittämään kynnyksen, hän on poistunut ihmiskunnan piiristä. Ja kenties lopullisesti.

Käsitys oikeudenmukaisuudesta on jo vanhastaan rakentunut ihmisten mieles-

sä kahdesta puoliskosta: hyvä voittaa ja paha saa palkkansa.

Meille on suotu onni elää aikana, jona hyvää ei koko ajan koirain kanssa ajeta – joskaan se ei liioin voitakaan. Peitotun ja raihnaan hyveen sallitaan nyt resuisena tulla sisälle ja istua inahtamatta nurkassa.

Mutta pahasta ei kukaan uskalla sanoa halaistua sanaa. Kyllä, hyvettä ilkuttiin, mutta pahaa siinä ei ollut. Niin ja niin monta miljoonaa tyrkättiin joukkohautaan, mutta syyllisiä siihen ei ollut. Ja jos joku vain inahtaakin: »Entä sitten *ne jotka*. . .», hänelle toistellaan joka puolelta moittivasti, aluksi ystävällisesti: »Älkäähän nyt, toverit! Miksi *repiä vanhoja haavoja?!*»[1] Ja hetken päästä jo nuijalla: »Suu poikki, listimättä jääneet! Että pitikin ruveta rehabilitoimaan!»

Länsi-Saksassa on vuoteen 1966 mennessä tuomittu KAHDEKSANKYMMENTÄKUUSI TUHATTA natsirikollista[2], mutta me olemme pakahtua intoomme, me emme säästä sanomalehtien sivuja emmekä radion lähetysajan tunteja, jäämme työn jälkeen kokoukseen ja äänestämme: LIIAN VÄHÄN! 86 000 ei riitä! 20 vuotta ei liioin riitä! Jatkakaa!

Mutta meillä on tuomittu (Korkeimman oikeuden sotilaskollegion kertoman mukaan) KYMMENKUNTA IHMISTÄ.

Kaikki mikä tapahtuu Oderin ja Reinin takana kalvaa meitä. Mutta se mikä tapahtuu Moskovan lähistöllä ja Sotshissa vihreiden aitojen takana, se että miestemme ja isiemme murhaajat ajelevat kaduillamme ja me annamme heille tietä, – se ei kalva eikä liikuta meitä ollenkaan, se on »vanhojen asioiden penkomista».

Ja kuitenkin jos Länsi-Saksan 86 000 sovelletaan oikeassa suhteessa meihin, se tietää meidän maallemme NELJÄNNESMILJOONAA!

Neljännesvuosisataan me emme ole löytäneet heistä ketään, ketään heistä emme ole haastaneet oikeuteen, me emme uskalla repiä *heidän* haavojaan. Ja ikään kuin heidän kaikkien symbolinaan asuu Granovskinkatu 3:ssa omahyväinen ja tyhmä Molotov, joka vieläkään ei ole oppinut mitään ja joka on yltä päältä meidän veressämme, ja ylväästi hän kävelee jalkakäytävän poikki ja nousee pitkään leveään autoon.

Arvoitus joka ei ole meidän – aikalaisten – arvattavissa: MITÄ VARTEN Saksa saa rangaista pahantekijöitään, mutta Venäjä ei saa? Kuinka tuhoisa tie edessämme onkaan, ellei meidän anneta puhdistua tästä saastasta, joka mätänee ruumiissamme. Mitä Venäjä voi maailmalle opettaa?

Saksalaisten oikeudenkäynneissä on siellä täällä nähty ihmeellinen ilmiö: syytetty pitelee päätään, kieltäytyy puolustautumasta eikä pyydä tuomioistuimelta mitään. Hän sanoo, että hänen rikostensa sarja, joka on herätetty henkiin ja

[1] Jopa »Ivan Denisovitshiakin» siniset eläkeläiset vastustivat juuri tästä syystä: miksi repiä auki leirissä istuneiden haavoja? Että siis NÄITÄ pitäisi varjella!

[2] Itäisestä ei kuulu mitään. Heidät on siis kengitetty uudelleen, heitä vaalitaan valtion palveluksessa.

kuljetettu uudelleen hänen silmiensä editse, täyttää hänet inholla, ja ettei hän halua enää elää.

Tämä on tuomioistuimen korkein saavutus: paha tuomitaan niin, että rikollinenkin kavahtaa sitä.

Maa joka kahdeksankymmentäkuusi tuhatta kertaa on tuomareiden korokkeelta käsin tuominnut pahan (ja tuominnut sen peruuttamattomasti myös kirjallisuudessaan ja nuorisonsa keskuudessa) puhdistuu pahasta, vuosi vuodelta, askel askeleelta.

Entä mitä meidän pitäisi tehdä?... Aikanaan jälkeläisemme määrittelevät pari sukupolveamme vätysten sukupolveksi: ensin annoimme nöyrästi teurastaa itseämme miljoonittain, sitten hoivailimme murhaajia huolehtivasti ja vaalimme heidän rauhaisaa vanhuuttaan.

Minkä teet, jos venäläisen katumisen suuri perinne on heistä käsittämätön ja naurettava? Minkä teet, jos jo sadasosa siitä, mitä he ovat tehneet muille, synnyttää heissä niin eläimellisen pelon, että se voittaa heissä kaikkinaisen taipumuksen oikeudenmukaisuuteen? Jos he kahmivat ahnaasti etuisuuksien satoa, joka on kasvatettu tuhoutuneiden verellä?

Tietenkään ne, jotka pyörittivät lihamyllyn kahvaa esimerkiksi vuonna kolmekymmentäseitsemän, eivät ole nuoria enää. Heidän ikänsä vaihtelee viidenkymmenen ja kahdeksankymmenen välillä, ja elämänsä parhaan osan he ovat eläneet puutetta kärsimättä, kylläisinä ja mukavasti, ja kaikkinaisen TÄYDELLISEN hyvityksen aika on jo ohi, sitä he eivät voi enää kokea.

Mutta olkaamme jalomielisiä, älkäämme ampuko heitä, älkäämme täyttäkö heitä suolavedellä, älkäämme ripotelko luteita heidän päälleen, älkäämme suitsittako heitä »pääskyeksi», älkäämme seisottako heitä valveilla viikkoa, älkäämme potkiko heitä, älkäämme hakatko heitä kumipatukoilla, älkäämme puristako heidän kalloaan rautarenkaalla, älkäämme ahtako heitä selliin kuin matkatavaroita niin, että he makaavat päällekkäin, – älkäämme tehkö mitään, mitä he tekivät! Mutta meidän velvollisuutemme maatamme ja lapsiamme kohtaan on ETSIÄ HEIDÄT KAIKKI ja TUOMITA HEIDÄT KAIKKI! Eikä niinkään heitä kuin heidän rikoksensa. Niin että jokainen heistä ainakin sanoo ääneen:

– Kyllä, minä olin pyöveli ja murhaaja.

Ja jos tämä sanottaisiin meidän maassamme EDES neljännesmiljoona kertaa (suhteellisesti, jotta emme jäisi jälkeen Länsi-Saksasta), niin ehkä se riittäisi?

20. vuosisadallahan ei voida vuosikymmeniä olla erottelematta, mikä on tuomittavaa petomaisuutta ja mikä sellaista »vanhaa», jota »ei saa penkoa»!

Meidän on tuomittava julkisesti pelkkä AJATUSKIN toisten ihmisten sortamisesta! Vaietessamme pahasta, ajaessamme sen yhä syvemmälle ruumiiseen, jottei paha vain työntyisi esille, me KYLVÄMME sitä, ja tulevaisuudessa se nousee tuhatkertaisena esiin. Jättämällä pahantekijät rankaisematta – edes tuomitsematta heitä – me emme pelkästään varjele heidän kurjaa vanhuuttaan vaan myös

riistämme kaikkinaisen oikeudenmukaisuuden perustan uusien sukupolvien alta. Juuri siksi heistä tuleekin »välinpitämättömiä» – ei »kasvatustyön puutteiden vuoksi». Nuoret omaksuvat ajatuksen, että kataluudesta ei maailmassa milloinkaan rangaista vaan että se tuo aina menestystä.

Kolkkoa ja kammottavaa on elää sellaisessa maassa!.

V Ensimmäinen selli – ensi rakkaus

Miten tämä on ymmärrettävä: selli ja rakkaus?... Varmaankin näin: sinut pantiin Leningradin piirityksen aikana istumaan Suureen Taloon? Selvä juttu, olet hengissäkin yksinomaan siksi, että sinut tyrkättiin sinne. Se oli Leningradin paras paikka – eikä vain tutkijaviranomaisille, jotka asuivat siinä ja joiden työhuoneetkin olivat pommitusten varalta kellareissa. Leikki sikseen: Leningradissa ei siihen aikaan peseydytty, kasvoja peitti musta kuori, mutta Suuressa Talossa vangille annettiin kuuma suihku joka kymmenes päivä. Tosin vain käytävät lämmitettiin vartijoita varten, sellejä ei lämmitetty, mutta olihan sellissä toki toimiva vesijohto ja veesee – missä muualla Leningradissa oli? Ja leipää annettiin saman verran kuin vapaudessakin: satakaksikymmentäviisi. Ja lisäksi kerran päivässä osuman saaneista hevosista tehtyä soppaa! Ja kerran puuroa!

Kävipä kissan kateeksi koiran elämää! Entä eristysselli? Entä *korkein?* Ei, ei siksi.

Ei siksi...

Istutaanpa miettimään silmät sirrissä: monessako sellissä on tullut istutuksi tuomion aikana! Sitä on vaikea laskea. Ja jokaisessa ihmisiä, ihmisiä... Jossakin kaksi ihmistä, toisessa puolitoista sataa. Yhdessä tuli istutuksi viisi minuuttia, toisessa kokonainen pitkä kesä.

Mutta ensimmäinen selli, jossa kohtasit kaltaisiasi, ihmisiä joilla oli sama kova kohtalo, eroaa muistoissasi aina myöhemmistä. Muistat sen koko elämäsi ajan, ja enintään vain ensirakkautesi muisto herättää sinussa yhtä voimakasta kiihtymystä. Ja ihmiset, jotka jakoivat kanssasi kivikuution lattian ja ilman päivinä, joina ajattelit koko elämäsi uudelleen ja uudella tavalla, nuo ihmiset muistuvat kerran mieleesi oman perheesi jäseninä.

Niinä päivinä sinulla ei muuta perhettä ollutkaan.

Tutkintavankeutesi ensimmäisessä sellissä kokemallesi ei elämässäsi ole vertaa – ei ENNEN eikä JÄLKEEN. vankiloita on saattanut olla vuosituhansia ennen sinua ja sinun jälkeesikin niitä saattaa tulla vielä saman verran (toivoisi että vähemmän...), mutta ainoa ja ainutkertainen on juuri se selli, jossa sinä istuit tutkintavankeuden ajan.

Ja kenties se oli ihmisolennon kannalta kauhistuttava. Täinen ikkunaton tyrmä, vailla tuuletusta ja lavereita, likainen lattia vain, esivankeusselliksi (KPZ) nimitetty rasia kyläneuvoston, miliisin, aseman tai sataman yhteydessä. (Esivankeussellejä ja esivankeustaloja juuri onkin ripoteltu kaikkein eniten maamme

kasvoille, niitä on massoittain[1].) Arkangelin vankilan »yksinäisselli», jonka ikkunan ruudut on töhritty mönjällä, jotta typistetystä päivänvalosta näkyisi vain ruskea kajastus ja viidentoista watin lamppu palaisi ikuisesti katossa. Tai Tshoibolsanin kaupungin »yksinäisselli», jonka kuuden neliömetrin lattialla te neljätoista miestä istuitte kuukausikaupalla toisiinne likistyneinä ja vaihdoitte jalkojenne asentoa komennosta. Tai joku Lefortovon »psyykkisistä» selleistä, esimerkiksi kolmonen, joka oli maalattu mustalla värillä ja jossa niin ikään paloi vuorokaudet ympäri kahdenkymmenenviiden watin lamppu ja joka muutoin oli samanlainen kuin kaikki Lefortovon sellit: asfalttilattia, lämpöpatterin hana käytävässä vartijan käsissä ja – mikä tärkeintä – tuntikausia jatkuva korvia raastava ulina (se lähti viereisen instituutin aerodynamiikka-putkesta, mutta sitä oli mahdoton uskoa sattumaksi), ulina joka pani kipot ja kupit vibraatiotilassa liukumaan pöytää pitkin ja putoamaan, pauhu jonka aikana ei kannattanut yrittää puhua mutta jonka sekaan voi laulaa täyttä kurkkua vartijan silti kuulematta. Ja kun ulina vaikenee, koittaa autuus, joka tuntuu suuremmalta kuin vapaus.

Mutta et sinä saastaista lattiaa etkä synkkiä seiniä etkä makkipytyn löyhkää rakasta vaan näitä, joiden mukana käännyt komennosta. Rakastat jotakin joka sykkii sielujenne välillä, heidän välistä ihmeellisiä sanojaan ja sinussa juuri siellä syntyneitä vapautuneita uiskentelevia ajatuksia, joiden tasolle vielä hiljan et olisi pystynyt loikkaamaan etkä kohoamaan.

Ja mitä kaikkea olitkaan saanut kestää ennen tuota ensimmäistä selliä! Sinua pidettiin kuopassa tai poksissa tai kellarissa. Kukaan ei sanonut sinulle inhimillistä sanaa, kukaan ei luonut sinuun inhimillistä katsetta. Rautaiset nokat vain nokkivat aivojasi ja sydäntäsi, sinä huusit, sinä vaikeroit, – he nauroivat.

Viikon tai kuukauden olit yksin vihollisten keskellä ja olit jo erkanemassa järjestä ja elämästä. Ja olit jo pudonnut lämpöpatterilta ja yrittänyt murskata pääsi valurautakouruun[2]. Ja äkkiä oletkin elossa, sinut tuodaan ystäviesi luo. Ja järkesikin on palannut.

Tätä ensimmäinen selli on!

Sinä odotit tätä selliä, haaveilit siitä melkein kuin vapaudesta mutta todellisuudessa sinut vain paiskattiin ojasta allikkoon, Lefortovosta johonkin pirullisen legendaariseen Suhanovkaan.

Suhanovka on MGB:n kaikkein kammottavin vankila. Meikäläisiä pelotellaan sillä, tutkijaviranomaiset lausuvat sen nimen pahaenteisen sähähtävästi. (Eikä siellä olleilta saa selvää vastausta: joko hourivat sekavia tai heitä ei ole elävien kirjoissa.)

Suhanovka on entinen Katariinan luostari, kaksi rakennusta: vankilan puoli ja 68:n kammion tutkintarakennus. Kuljetus maijalla sinne kestää kaksi tuntia, ja harvat tietävät, että Suhanovkan vankila sijaitsee muutaman kilometrin päässä

[1] Esivankeusselli tai -talo (KPZ/DPZ), paikka jossa ei kärsitä tuomiota vaan vietetään tutkintavaihe.

[2] Aleksandr Dolzhin.

Leninin Gorkista ja entisestä Zinaida Volkonskajan kartanosta. Kerrassaan viehättävää seutua.

Taloon tuleva vanki tyrmätään ensin eristysseisotussellillä: se on taas niin kapea, että ellet jaksa seistä, sinun ei auta muu kuin riippua seinään tukeutuvien polviesi varassa – muuta mahdollisuutta ei ole. Sellaisessa eristyssellissä pidetään yli vuorokaudenkin – henkesi asettamiseksi. Suhanovkassa annetaan hempeän hyvää ruokaa, jonka veroista ei saa missään muualla koko MGB:ssä, ja tämä johtuu siitä, että ruoka tuodaan arkkitehtien lepokodista, – sikalaa varten ei pidetä eri keittiötä. Mutta yhden arkkitehdin annoksen – sekä paistetut perunat että lihapullat – jakaa kaksitoista ihmistä keskenään. Ja tästä syystä olet paitsi ikuisesti nälissäsi – niin kuin kaikkialla muuallakin – myös tuskaisemmin raivoissasi.

Kaikki kammiosellit ovat siellä kahdelle ihmiselle tarkoitetut, mutta tutkinta-vankeja pidetään useimmin sellissään yksin. Sellien koko on siellä puolitoista kertaa kaksi metriä[1]. Kivilattiaan on valettu kaksi pyöreää pallia – kuin kantoja – ja joka päivä, jos vartija avaa lukon, seinästä laskeutuu yön seitsemäksi tunniksi (eli juuri kuulustelujen ajaksi, sillä päiväsaikaan siellä ei yleensä kuulustella) hylly, jolle paiskataan pikkulapsen kokoinen olkipatja. Päivällä palli vapautuu, mutta sillä ei saa istua. Lisäksi neljän pystysuoran putken varassa on pöytä – kuin silityslauta. Tuuletusluukku on aina kiinni, vain aamulla vartija avaa sen sauvallaan kymmeneksi minuutiksi. Pienen ikkunan ruutu on linnoitettu. Kävelylle ei viedä koskaan, käymälään viedään kuudelta aamulla eli ajankohtana, jona kenenkään maha ei käymälässä käyntiä kaipaa, illalla ei pääse. Seitsemän sellin osastoa vartioi kaksi vartijaa, ja tästä syystä oven silmä tuijottaa vankiin niin lyhyin välein, kuin vartija tarvitsee harpatakseen kahden oven ohi kolmannen kohdalle. Tämä onkin äänettömän Suhanovkan tarkoitus: olla suomatta vangille minuuttiakaan unta, estää vankia varastamasta minuuttiakaan yksityiselämää – vankia katsellaan aina, hän on aina vallan otteessa.

[1] Täsmällisemmin: 156 cm × 209 cm. Mistäkö tiedetään? Se on insinöörin laskutaidon riemuvoitto ja esimerkki voimakkaasta sielusta, jota Suhanovka ei pystynyt murtamaan: A.D. laski pinta-alan. Hän ei sallinut järkensä seota eikä mielensä masentua ja niinpä hän yritti laskea mahdollisimman paljon. Lefortovossa hän laski askeleita, muutti ne kilometreiksi ja yritti muistella karttaa: monta kilometriä on Moskovasta rajalle, edelleen halki koko Euroopan ja yli koko Atlantin valtameren. Hänen kiihokkeensa oli tämä: palata ajatuksissaan kotiinsa Amerikkaan. Ja Lefortovon yksinäissellissä viettämänsä vuoden aikana hän oli laskeutunut Atlantin valtameren pohjalle, jossa hän parhaillaan oli, kun hänet tuotiin Suhanovkaan. Siellä hän käsitti, että vain hyvin harvoja jäisi kertomaan tuosta vankilasta (kertomuksemme on kokonaan häneltä kuultu), ja hän yritti keksiä keinoa mitata sellin pinta-ala. Sairaalan kipon pohjasta hän luki murtoluvun $^{10}/_{22}$ ja arvasi, että 10 tarkoitti pohjan halkaisijaa ja 22 kipon halkaisijaa reunan kohdalta. Sitten hän kiskoi pyyhkeestä langan, teki mitan ja mittasi sellin. Sitten hän ryhtyi suunnittelemaan, miten nukkua s e i s a a l l a, polvella palliin nojaten niin, että vartija luulee vangin silmien olevan auki. Hän onnistui keksimään – ja yksinomaan sen ansiosta säilytti järkensä. (Rjumin valvotti häntä kuukauden.)

Mutta jos olet suoriutunut kaksintaistelusta hulluutta vastaan ja voittanut kaikki yksinäisyyden kiusaukset, olet ansainnut ensimmäisen sellisi! Ja nyt sielusi virkoaa siinä.

Ja jos antauduit nopeasti, annoit periksi kaikessa ja kavalsit kaikki, siinäkin tapauksessa olet nyt kypsä ensimmäiseen selliisi. Joskin sinun kannaltasi olisi ollut parempi, ellet olisi elänyt kokemaan tätä onnen hetkeä, vaan olisit kuollut voittajana kellarissa, allekirjoittamatta ainoatakaan paperia.

Nyt kohtaat ensimmäisen kerran muita kuin vihollisia. Nyt kohtaat ensimmäisen kerran toisia eläviä olentoja[1], jotka myös kulkevat sinun tietäsi ja jotka voit yhdistää itseesi riemukkaalla sanalla ME.

Niin, tämä sana, jota vapaudessa ehkä halveksit, koska sillä korvattiin yksilöllisyytesi (»Me kaikki yhtenä miehenä! ... Me tuomitsemme jyrkästi! ... Me vaadimme! ... Me vannomme! ...), paljastaa sinulle nyt ihanan asian: sinä et ole yksin maailmassa! On muita viisaita sielukkaita olentoja – IHMISIÄ!!

Kun minun ja kuulustelijan kaksintaistelua oli kestänyt neljä vuorokautta, vartija ryhtyi availemaan sellini ovea – ensin odoteltuaan, että ehdin iltamerkin jälkeen käydä pitkäkseni sokaisevan sähkövalon täyttämässä sellissäni. Minä kuulin kaiken, mutta ennen kuin hän sanoisi: »Ylös! Kuulusteluun!», halusin vielä kolme sadasosa sekuntia maata pää tyynyllä ja kuvitella nukkuvani. Mutta vartija tuntuikin unohtaneen läksynsä: »Ylös! Kootkaa petinne!»

Hämmästyneenä ja ärtyneenä, sillä tämä oli kaikkein kallisarvoisinta aikaa, kiersin jalkarätit ja vedin saappaat jalkaan, puin manttelin päälle, panin karvalakin päähän ja kahmin valtion patjan syliini. Varpaisillaan seisova vartija antoi koko ajan merkkejä minulle, etten kolistelisi, sitten hän lähti viemään minua Lubjankan neljännen kerroksen haudanhiljaista käytävää ohi päivystäjän pöydän, ohi sellien peilikirkkaiden numeroiden ja silmiä peittävien vihertävien levyjen ja telkesi minut selliin numero 67. Astuttuani sisään hän lukitsi heti oven.

Vaikka iltasoitosta oli kulunut ehkä neljännestunti, tutkintavankien nukkumisaika on niin hauraan epävarmaa ja niukkaa, että minun tullessani selli numero 67:n asukkaat nukkuivat jo rautasängyillään kädet peitteen päällä[2].

[1] Jos se tapahtui Suuressa Talossa Leningradin piirityksen aikoihin, saatoit kohdata myös ihmissyöjiä: ihmisen lihan syöjiä ja ruumiinavauksesta saadun ihmisen maksan kaupittelijoita. Jostakin syystä heidät teljettiin MGB:ssä samoihin selleihin poliittisten kanssa.

[2] GPU-NKVD-KGB:n sisävankiloissa kehiteltiin alinomaa uusia rajoitustoimenpiteitä aikaisempien vankilasääntöjen täydennykseksi. 1920-luvun alussa istuneet eivät tienneet tästä menetelmästä, ja silloin valokin sammutettiin ihmismäisesti yöksi. Mutta pysyvään valaistukseen oli looginen syy: vangit oli nähtävä yön jokaisella hetkellä (aikaisempi menettely, että valo sytytettiin tarkastuksen ajaksi, oli pahempi). Kädet taas käskettiin pitämään peitteen päällä muka siksi, ettei vanki voisi kuristaa itseään peitteen alla eikä näin väistää oikeudenmukaista tutkimusta. Asiaa kokeellisesti tutkittaessa havaittiin, että talvella ihminen aina haluaa piilottaa kätensä lämpimään, ja niinpä toimenpide vakiintuikin lopullisesti.

Oven avautumisen ääni sai kaikki kolme liikahtamaan ja oitis kohottamaan päänsä. Hekin olivat odottaneet, kenet haettaisiin kuulusteluun.

Ja nuo kolme pelästyneesti kohonnutta päätä, nuo kolmet sängettyneet, rapistuneet, kalpeat kasvot näyttivät minusta niin inhimillisiltä, niin raikkailta, että minä seisoin siinä patja sylissäni ja hymyilin onnesta. Ja hekin hymyilivät. Tuo ilme oli jo ehtinyt unohtua! Viikossa!

– Vapaudestako sitä tullaan? minulta kysyttiin. (Tavanomainen ensimmäinen kysymys uudelle tulokkaalle.)

– Ee-i, minä vastasin. (Uuden tulokkaan tavanomainen ensimmäinen vastaus.)

He tarkoittivat, että minut oli varmaankin vangittu hiljattain ja että tulin siis *vapaudesta.* Minä puolestani en yhdeksänkymmenenkuuden tunnin tutkimuksen jälkeen katsonut tulevani »vapaudesta»: enkö minä muka vielä ole oikea vanki? ... Ja sittenkin minä tulin *vapaudesta!* Ja parraton ukkeli, jolla oli mustat erittäin eloisat kulmakarvat, kyseli jo minulta uutisia sodasta ja politiikasta. Tärisyttävää! Vaikka helmikuun viimeiset päivät olivat käsillä, he eivät tienneet mitään Jaltan konferenssista eivätkä Itä-Preussin saarrostamisesta eivätkä yleensäkään tammikuun puolivälissä alkaneesta hyökkäyksestämme Varsovan suunnalla eivätkä edes liittolaistemme surkeasta perääntymisestä joulukuussa. Määräysten mukaan tutkintavangit eivät saaneet tietää ulkomaailmasta mitään – eivätkä he tienneetkään!

Olin nyt valmis puoli yötä kertomaan heille kaikesta – ylpeästi, aivan kuin kaikki voitot ja operaatiot olisivat olleet minun kätteni työtä. Mutta samassa päivystävä vartija kantoi sänkyni selliin, ja minun oli ryhdyttävä kolistelematta asettelemaan sitä. Minun ikäiseni poika tuli auttamaan minua. Hänkin oli sotilas: hänen takkinsa ja lentäjän venelakkinsa riippuivat sängyn pylväässä. Hän oli ehtinyt jo ennen ukkoa kysäistä minulta – mutta ei sodasta vaan tupakasta. Mutta niin avoin kuin sieluni olikin näille uusille ystävilleni ja vaikka niin harvoja sanoja lausuttiin muutaman ensi minuutin aikana, tästä ikätoveristani ja rintamamiehestä huokui jotakin vierasta, ja minä sulkeuduin häneltä heti ja lopullisesti.

(En tuntenut vielä sanaa *»hautova»* enkä tiennyt, että jokaisessa sellissä varmasti oli yksi *hautova,* enkä yleensäkään vielä ehtinyt harkita enkä olisi osannut sanoa, että tuo ihminen – Georgi Kramarenko – tuntui minusta epämiellyttävältä, vaan sielussani oli jo käynnistynyt rele – tunnistajarele – joka ikiajoiksi lukitsi minut tuolta ihmiseltä. En mainitsisi tätä tapausta, jos se olisi ollut ainoa. Mutta pian huomasin hämmästykseksenі, riemukseni ja pelokseni tuon tunnistajareleen työskentelyn sisässäni – se oli kuin pysyvä luonnolta saatu ominaisuus. Vuodet kuluivat, minä makasin samalla laverilla ja marssin samassa rivissä ja tein työtä samassa prikaatissa useiden satojen ihmisten kanssa, ja aina tuo salaperäinen tunnistajarele, jonka muotoutuminen ei ollut hiukkaakaan minun ansiotani, käynnistyi jo ennen kuin muistin sen olemassaolon, käynnistyi nähdessäni ihmisen kasvot ja silmät, kuullessani ensimmäiset puheenäänet, ja se

avasi minut tuolle ihmiselle joko apposen auki tai vain raolle tai sulki tiukasti. Sen toiminta oli aina niin erehtymätöntä, että operatiivivaltuutettujen koko ilmiantajien sijoittelemistouhu alkoi näyttää minusta joutavalta: sillä kavaltajaksi ryhtyneenhän tunnistaa aina ilmeestä ja äänestä, heidän käytöksensä on viekkaan teennäistä ja valheellista. Ja päinvastoin taas tunnistaja auttoi minua huomaamaan ne, joille tuttavuuden ensi hetkistä voi paljastaa kaikkein salaisimmatkin syöverit ja salaisuudet – nekin joiden takia listitään päitä. Näin elin kahdeksan vankeuden vuotta, kolme karkotuksen vuotta ja vielä kuusi vuotta maanalaisena kirjailijana – ne eivät olleet suinkaan vaarattomampia – ja näinä seitsemänätoista vuotena uskouduin rohkeasti kymmenille ihmisille – enkä kertaakaan astunut harhaan! En ole lukenut tällaisesta ja panen tämän tähän psykologian harrastajia varten. Luulen, että tällaisia sielun mekanismeja on monissa meistä, mutta olemme liiaksi tekniikan ja järjen aikakauden ihmisiä ja väheksymme tätä ihmettä, emme anna sen kehittyä meissä.)

Pystytimme sängyn, ja nyt minun olisi pitänyt ruveta kertomaan (tietenkin kuiskaamalla ja makuulla, jottei heti olisi tarvinnut lähteä tästä kodikkuudesta eristysselliin), mutta kolmas sellitoverimme – keski-ikäinen mies, jonka pään lyhyessä sängessä oli jo valkoisiakin piikkejä – katsoi minuun hivenen tyytymättömästi ja äänessään pohjolan asukkaita kaunistava synkeys sanoi:

– Huomenna. Yö on nukkumista varten.

Ja se olikin kaikkein järkevintä. Kenet tahansa meistä voitiin millä hetkellä hyvänsä kiskaista kuulusteltavaksi ja pitää siellä kello kuuteen aamulla, jolloin tutkijaviranomainen lähtee nukkumaan mutta täällä ei enää saa nukkua.

Yhden yön häiriötön uni oli kaikkia planeetan kohtaloja tärkeämpi!

Ja vielä toisenkin esteen, joka vain ei ollut heti tiedostettavissa, koin jo kertomiseni ensimmäisiä lauseita aloitellessani, vaikka en olisikaan kyennyt sitä niin nopeasti määrittelemään: että (meidän jokaisen) vangitseminen oli aiheuttanut maailman polarisoitumisen uudelleen tai kaikkien käsitysten kääntymisen sadankahdeksankymmenen asteen verran. Se josta niin hurmioituneesti aloin kertoa ei ehkä ollutkaan *meille* hauskaa kuultavaa.

He käänsivät kylkeä, peittivät silmänsä nenäliinalla kahdensadan watin lampulta, kietoivat pyyhkeen peitteen päällä palelevaan ylempään käteensä, piilottivat varkain alemman ja nukahtivat.

Minä makasin pakahtumaisillani ihmisten parissa olemisen juhlasta. Enhän tunti sitten saattanut toivoa, että minut pantaisiin jonkun toisen seuraan. Olisin saattanut päättää elämäni kuula niskassa (kuulustelija lupaili sitä yhtenään) näkemättä enää ketään. Tutkimus riippui yhä yläpuolellani mutta rajusti heikenneenä! Huomenna minä kerron (tietenkään en *jutustani*), huomenna he kertovat. Miten mielenkiintoinen päivä huomenna onkaan, yksi elämäni parhaista! (Tämän tietoisuuden muistan erittäin aikaisesta vaiheesta ja erittäin selvästi: että vankeus ei merkitse minulle kuilua vaan elämäni kaikkein tärkeintä murrosta.)

Sellin jokainen yksityiskohta kiinnostaa minua – minne uni kaikkosikaan? – ja kun oven silmä ei katso, minä tutkin salaa. Tuolla, seinän yläosassa, on pieni kolmen tiilen levyinen syvennys, jonka edessä riippuu sininen paperiverho. Minulle oli jo ehditty vastata: se on ikkuna, kyllä! – sellissä on ikkuna! – ja verho on naamiointia, ilmavaaran varalta. Huomenna selliin tulee heikko päivänvalo, ja viiltävä sähkövalo sammutetaan keskipäivällä muutamaksi minuutiksi. Ja se on jo paljon! – päivällä elää päivän valossa!

Edelleen sellissä on pöytä. Pöydällä kaikkein näkyvimmällä kohdalla on teekannu, shakkilauta, pino kirjoja. (En vielä tiennyt, miksi esineet olivat kaikkein näkyvimmällä paikalla. Kävi ilmi että sekin kuului Lubjankan komentoon: tähystämällä kerran minuutissa oven silmästä vartijan oli vakuututtava siitä, että näitä hallinnon lahjoja ei käytetty väärin: että teekannulla ei näverretty seinää, että kukaan ei ahminut nappuloita livistääkseen ja lakatakseen olemasta Neuvostoliiton kansalainen, ettei kukaan tuikannut kirjoja tuleen polttaakseen vankilan. Ja vankien silmälasit katsottiin niin vaarallisiksi aseiksi, että niiden ei annettu jäädä edes pöydälle yöksi vaan vankilan johto takavarikoi ne aamuun asti.)

Miten kodikasta elämää! – shakkipeli, kirjoja, jousipohjaiset sängyt, kunnon patjat, puhtaat alusvaatteet. Sitten sodan alun en muista nukkuneeni tällä tavalla. Kiillotettu parkettilattia. Miltei neljä askelta ehtii ottaa kävelyretkellä ikkunan luota ovelle. Ei mutta tämä poliittinen keskusvankilahan on oikea lomaparatiisi.

Eikä kranaattejakaan putoile ... Muistin niiden kimakan läiskähtelyn pään yli, voimistuvan vihellyksen ja räjähdyksen ryskeen. Kranaatit viheltävät niin hempeästi. Ja neljän raketin sarja panee kaiken tärisemään. Muistin Wormdittin kostean ravan: siellä minut vangittiin ja siellä meikäläiset nyt vatkaavat rapaa ja märkää lunta estääkseen saksalaisia pääsemästä motista.

Piru teidät periköön, ellette halua minun sotivan – ei väkisin.

Monien kadottamiemme mittojen myötä olemme kadottaneet tämänkin: niiden ihmisten lujuuden, jotka puhuivat venäjää ja kirjoittivat venäjäksi ennen meitä. Merkillistä että heitä ei juuri ollenkaan kuvailla ennen vallankumousta syntyneessä kirjallisuudessamme. Vain harvoin heidän hengityksensä kantautuu meidän ulottuvillemme – Tsvetaevan tai »äiti Marian»[1] välityksellä. He näkivät liian paljon valitakseen jonkin. He pyrkivät ylevää kohti niin rajusti, että se esti heitä seisomasta tanakasti maan kamaralla. Yhteiskunnan luhistumisen edellä on tällainen ajattelevien ihmisten viisas kerros – vain ajattelevien. Ja miten heille onkaan hirnuttu! Miten heitä on irvistelty! He olivat kuin ruoto yksioikoisten ja suoran toiminnan ihmisten kurkussa. Heistä käytetty nimityskin oli: *mätä*.

Nuo ihmiset olivat ennenaikainen, liian hienotuoksuinen kukka. Niinpä heidät sitten niitettiinkin maahan.

[1] Hänen muistelmansa Blokista.

Henkilökohtaisessa elämässään he olivat erityisen avuttomia: he eivät osanneet taipua eivätkä teeskennellä eivätkä sopeutua, heidän jokainen sanansa oli mielipide, virike, protestia. Juuri sellaisia niittokone valikoi. Juuri sellaisia silppuri silppuaa.[1]

Näiden samojen sellien kautta hekin kulkivat. Mutta sellien seinät – sen jälkeen on tapetit revitty ja seinät laastittu ja valkaistu ja maalattu moneen kertaan – sellien seinät eivät ole luovuttaneet meille mitään menneisyydestä (päinvastoin ne ovat yrittäneet mikrofoneillaan kuunnella meitä). Näiden sellien aikaisemmista asukkaista, keskusteluista joita näissä selleissä käytiin, ajatuksista joita ajateltiin lähdettäessä näistä selleistä ammuttavaksi tai Solovetskiin, – kaikesta siitä ei ole kirjoitettu eikä sanottu mitään, eikä sellaista kirjaa, joka arvoltaan vastaisi kirjallisuutemme kaikkia neljääkymmentä vaunullista, varmasti enää tulekaan.

Ja ne, jotka ovat yhä elossa, kertovat meille kaikenlaista joutavaa: että ennen täällä oli puusängyt ja olkipatjat. Että ennen kuin ikkunoihin asennettiin *kuonokopat,* ruudut töhrittiin liituvärillä ylös asti – jo vuonna 1920. Ja kuonokoppia oli jo vuonna 1923 (ja me kun olemme panneet ne Berijan tiliin). Koputusviestinnän suhteen täällä kuulemma oli 1920-luvulla vielä verraten vapaata: jotenkin tuo tsaarin vankiloiden kelvoton perinne eli yhä – että mitäpä muuta tekemistä vangilla on kuin koputtaa viestejä? Ja vielä: että koko kaksikymmentäluvun järjestään kaikki vartijat olivat latvialaisia (tarkka-ampujia ja muita) ja että muonan jakoivat kookkaat latvialaiset naiset.

Pikkuasioitahan ne ovat, mutta mitäpä muuta ihminen ajatteleekaan.

Minulle oli erittäin tärkeää päästä tähän Neuvostoliiton poliittiseen päävankilaan, kiitos että toitte: minä olin paljon ajatellut Buharinia, halusin yrittää kuvitella kaiken tämän. Tosin tuntui siltä, että niittäjä lähestyi jo, että mikä tahansa paikallisvankila olisi kelvannut. Mutta tämähän oli suurempi kunnia.

Mutta täällä kohtaamieni ihmisten seurassa ei tullut ikävä. Kelpasi kuunnella, kelpasi vertailla.

Anatoli Iljitsh Fastenko oli nimeltään ukkeli, jolla oli niin vilkkaat kulmakarvat (ja joka kuudenkymmenenkolmen vuoden iästään huolimatta ei suinkaan käyttäytynyt ukkomaisesti). Hän oli Lubjankan sellimme oleellinen koristus: sekä Venäjän vanhojen vankilaperinteiden vaalija että Venäjän vallankumousten historian elävä edustaja. Sitä minkä hänen muistinsa oli tallettanut hän käytteli mittapuuna arvioidessaan kaikkea tapahtunutta ja tapahtuvaa. Sellaiset ihmiset eivät ole arvokkaita vain sellissä, koko yhteiskunnassakaan heitä ei ole milloinkaan liikaa.

Fastenkon nimen luimme heti selliin tultuamme vuoden 1905 vallankumousta käsittelevästä kirjasta, joka osui käsiimme. Fastenko oli niin vanha sosiaalidemokraatti, että hän oli tainnut jo lakata olemasta sitä.

[1] Arastelen sanoa, mutta 70-luvun kynnyksellä sellaisia ihmisiä tuntuu alkavan uudelleen sukeltaa esiin. Se on ihmeellistä. Sitä ei olisi uskaltanut toivoakaan.

Hän oli vielä nuori mies saadessaan ensimmäisen vankeustuomionsa vuonna 1904, mutta vuoden 1905 lokakuun 17. päivän »manifestin» perusteella hänet päästettiin vapaalle jalalle[1].

(Kiinnostava oli hänen kertomuksensa tuon armahduksen olosuhteista. Siihen aikaan mistään vankilan ikkunoiden eteen asennettavista »kuonokopista» ei tietenkään vielä ollut aavistustakaan, vaan Belaja Tserkovin vankilassa, jossa Fastenko istui, vangit voivat vapaasti tarkastella sellinsä ikkunasta vankilan pihaa ja tulijoita ja lähtijöitä ja katua ja huudella vapaudessa liikuskeleville mielensä mukaan. Ja saatuaan lokakuun 17:ntenä jo päivällä lennättimestä tiedon armahduksesta vapaat kertoivat uutisen vangeille. Poliittiset alkoivat riemuissaan meluta, rikkoa ikkunoita, särkeä ovia ja vaatia vankilan johtajaa heti vapauttamaan heidät. Potkittiinko joltakulta heti turpa tohjoksi? Pantiinko joku eristysselliin? Riistettiinkö joltakin selliltä kirjat tai peruutettiinko kanttiinin käyttöoikeus? Eihän toki! Hämmentynyt vankilan johtaja säntäili selliltä toiselle ja pyyteli: »Hyvät herrat! Minä pyydän! Olkaa järkeviä! Minullahan ei ole oikeutta vapauttaa teitä sähkösanomauutisen perusteella. Minun on saatava suora käsky esimieheltäni Kievistä. Minä pyydän hartaasti: teidän on jäätävä yöksi tänne.» Ja heidät todella pidettiin barbaarisesti vielä vuorokauden ajan vankeudessa[2]! . . .!

Saatuaan vapautensa Fastenko ja tämän toverit syöksyivät oitis mukaan vallankumoukseen. Vuonna 1906 Fastenko sai 8 vuoden pakkotyötuomion, mikä merkitsi: 4 vuotta kahleissa ja 4 vuotta karkotuksessa. Ensin mainitut neljä vuotta hän istui Sevastopolin keskusvankilassa, josta muuten hänen aikanaan tapahtui vankien joukkokarkaaminen. Hankkeen organisoivat vankilan ulkopuolelta vallankumouksselliset puolueet yhdessä: eserät, anarkistit ja sosiaalidemokraatit. Vankilan seinään räjäytettiin pommilla hyvinkin ratsukon kokoinen aukko josta parikymmentä vankia syöksyi ulos ja yhtä lukuunottamatta pääsi pakenemaan (eivät tietenkään kaikki, jotka olisivat halunneet, vaan ainoastaan ne, jotka kunkin puolue oli määrännyt pakenemaan ja joille vankilaan – vartijoiden välityksellä! – oli järjestetty pistooleja). Venäjän sosiaalidemokraattinen puolue ei määrännyt Anatoli Fastenkoa pakenijoiden ryhmään vaan käski häntä kiinnittämään vartijoiden huomion muualle ja luomaan sekasortoa.

[1] Kukapa meistä ei olisi koulun historian kirjasta tai puolueen historian »lyhyestä kurssista» oppinut ja painanut päähänsä, että tuo »provokatorisen katala manifesti» oli vapauden pilkkaamista ja että tsaari käski: »kuolleille vapaus, elävät vankilaan»? Mutta tämä epigrammi on vääristelevä. Manifestin mukaan KAIKKI poliittiset puolueet sallittiin, duuma kutsuttiin koolle ja julistettiin rehellinen ja verraten laaja armahdus (eri asia sitten, että oli pakko): sen mukaan vapautettiin ei enempää eikä vähempää kuin poikkeuksetta KAIKKI poliittiset vangit tuomion pituudesta ja rangaistuksen muodosta riippumatta. Vain kriminaalit jätettiin istumaan. Stalinin vuoden 1945 heinäkuun 7. päivän armahdus (sitä tosin ei ollut pakko antaa) toimi täsmälleen päinvastoin: kaikki poliittiset jätettiin i s t u m a a n.

[2] Stalinin armahduksen jälkeen – siitä kerrotaan vielä tuonnempana – armahdettuja pidettiin vielä pari kolme kuukautta ja pakotettiin entiseen tapaan u u r a s t a m a a n, eikä se tuntunut kenestäkään laittomuudelta.

Eniseillä karkotuksessa hän ei sitä vastoin ollut kauan. Jos yhdistää hänen kertomuksensa (ja monien muiden hengissä säilyneiden kertoman) yleisesti tunnettuun tosiasiaan, että meikäläisiä vallankumouksellisia pakeni karkotuksesta sadoittain – ja enimmäkseen ulkomaille – päätyy väkisinkin käsitykseen, että tsaarin karkotuksesta pakeni jokainen, joka suinkin vain viitsi, niin helppoa se oli. Fastenkokin »pakeni» eli yksinkertaisesti matkusti karkotuspaikkakunnaltaan passitta. Hän matkusti Vladivostokiin, jossa hän uskoi erään tuttavansa avulla pääsevänsä laivaan. Jostakin syystä se ei onnistunut. Silloin hän – edelleen passitta – matkusti junalla halki koko äiti-Venäjän Ukrainaan, jossa hän oli toiminut bolsevikkina maan alla ja jossa hänet oli vangittukin. Hänelle tuotiin toisen henkilön passi, ja hän lähti kohti Itävallan rajaa. Tämä yritys oli niin vaaraton ja Fastenko tunsi olevansa takaa-ajajiltaan niin turvassa, että hän antautui hämmästyttävään huolettomuuteen: tultuaan rajalle ja ojennettuaan jo passinsa poliisiviranomaiselle hän äkkiä havaitsi, että hän EI MUISTANUT uutta nimeään! Mikä neuvoksi? Matkustajia oli nelisenkymmentä, ja virkailija oli jo aloittanut nimenhuudon. Fastenko keksi keinon: teeskenteli nukkuvansa. Hän kuuli, miten kaikki passit jaettiin ja miten Makarovin nimi huudettiin useaan kertaan, mutta vieläkään Fastenko ei ollut varma, että se oli hänen nimensä. Viimein keisarillisen komennon lohikäärme kumartui vallankumouksellisen yli, kosketti tätä kohteliaasti olkapäähän ja sanoi: »Herra Makarov! Herra Makarov! Passinne, olkaa hyvä!»

Fastenko matkusti Pariisiin. Siellä hän tunsi Leninin ja Lunatsharskin ja hoiteli joitakin Lonjumeaun puoluekoulun talousasioita. Samanaikaisesti hän opiskeli ranskan kieltä ja katseli ympärilleen ja alkoi sitten tuntea vetoa kauemmaksi – hän halusi katsella maailmaa. Hän muutti Kanadaan ennen sotaa ja oli siellä työläisenä ja kävi myös Yhdysvalloissa. Noiden maiden vapaa vakiintunut elämä hämmästytti Fastenkoa: hän päätteli, että mitään proletariaatin vallankumousta siellä ei milloinkaan tulisi, ja päätyi jopa arvelemaan, että tuskin se olisi siellä tarpeenkaan.

Sitten Venäjällä tapahtui – aikaisemmin kuin osattiin odottaa – kauan kaivattu vallankumous, ja kaikki lähtivät palailemaan, ja sitten seurasi vielä uusi vallankumous. Fastenko ei enää tuntenut samanlaista innostusta noita vallankumouksia kohtaan kuin ennen. Mutta hän palasi, totteli samaa lakia, joka ajaa linnut muuttolennoilleen[1].

[1] Pian Fastenkon jälkeen kotimaahan palasi myös hänen Kanadan aikainen tuttavansa, entinen panssarilaiva Potemkinin matruusi, joka oli paennut Kanadaan ja ruvennut siellä vakavaraiseksi farmariksi. Tämä potemkinilainen myi farminsa ja karjansa ja saapui rahat ja upouusi traktori mukanaan kotiseudulleen auttamaan haaveillun sosialismin rakennustyössä. Hän liittyi yhteen maan ensimmäisistä kommuuneista ja luovutti traktorinsa sille. Traktoria käytti kuka sattui ja miten sattui, ja se romutettiin nopeasti. Ja kaikki näytti potemkinilaisesta itsestään perin juurin toisenlaiselta, kuin hän oli kahdenkymmenen vuoden ajan kuvitellut. Ihmiset, joilla ei olisi ollut oikeutta määrätä, määräilivät ja käskivät tekemään sellaista, mikä uutterasta farmarista kuulosti villiltä mielettömyydel-

Fastenkossa oli paljon sellaista, jota en voinut ymmärtää. Minun kannaltani kenties kaikkein tärkein ja hämmästyttävin seikka oli se, että hän oli tuntenut Leninin henkilökohtaisesti mutta muisteli tätä aivan viileästi. (Minun mielenlaatuni oli siihen aikaan tällainen: kun sellissä joku puhutteli Fastenkoa pelkällä isännimellä – ilman etunimeä – eli sanoi yksinkertaisesti »Iljitsh, sinäkö kannat makkipytyn tänään?», minä tulistuin ja loukkaannuin, se kuulosti minusta pyhäinhäväistykseltä, eikä se johtunut pelkästään asiayhteydestä, vaan yleensä tuntui pyhäinhäväistykseltä nimittää Iljitshiksi muita kuin yhtä ainoaa ihmistä maan päällä!) Tästä johtui myös, että monia muitakaan asioita Fastenko ei osannut selittää minulle vaikka olisi halunnutkin.

Hän sanoi minulle selvällä venäjän kielellä: »Älä tee itsellesi epäjumalaa!» Enkä minä ymmärtänyt.

Nähdessään innostukseni hän sanoi minulle painokkaasti ja vielä toistikin monesti: »Te olette matemaatikko, te ette saisi unohtaa Descartesia: epäile kaikkea! Epäile k a i k k e a !» Kaikkeako? Eihän toki k a i k k e a ! Minusta tuntui, että minähän muutenkin epäilin aivan riittävästi!

Tai hän sanoi: »Vanhoista poliittisista vangeista ei ole juuri ketään jäljellä, minä olen viimeisiä. Kaikki vanhat poliittiset vangit on tuhottu, meidän yhdistyksemmekin lakkautettiin jo kolmekymmentäluvulla.» – »Mutta miksi?» – »Ettemme kokoontuisi emmekä pohtisi asioita.» Ja vaikka näiden rauhallisella äänellä lausuttujen yksinkertaisten sanojen olisi pitänyt kiiriä taivaisiin ja pirstoa ikkunat, minä näin niissä vain Stalinin uuden pahan teon. Raskas seikka mutta – perusteeton.

Aivan varmaa on että kaikki, mikä tulee korviimme, ei tunkeudu eteenpäin tajuntaamme. Mielialastamme liiaksi poikkeavat asiat katoavat – joko ollessaan korvissa tai sitten korvien jälkeen mutta katoavat. Niinpä Fastenkon pohdiskelut ovat painuneet muistiini sumeina, vaikka selvästi muistankin monia hänen kertomuksiaan. Hän luetteli minulle kirjoja, jotka hän painokkaasti suositteli myöhemmin vapaudessa hankkimaan ja lukemaan. Hän itse ei ikänsä ja terveydentilansa vuoksi enää uskonut lähtevänsä vankilasta elävänä, mutta toive, että minä joskus perehtyisin noihin ajatuksiin, tuotti hänelle mielihyvää. Muistiinpanoja ei voinut tehdä, ja vankeusajalta riitti paljon muutakin muistettavaa, mutta joitakin nimiä, jotka paremmin vastasivat silloista makuani, painoin mieleeni: Gorkin »Väärällä hetkellä ajateltua» (arvostin Gorkin silloin erittäin korkealle: voittihan hän kaikki venäläiset klassikot siinä suhteessa, että hän oli proletaari) sekä Plehanovin »Vuosi kotimaassa».

tä. Päälle päätteeksi hän kuihtui ruumiiltaankin, ja vaatteet kuluivat ryysyiksi, ja paperirupliksi vaihdetuista Kanadan dollareista oli enää vain rippeet jäljellä. Hän rukoili, että hänet päästettäisiin lähtemään perheineen, ylitti rajan yhtä köyhänä kuin aikoinaan paetessaan »Potemkinilta», ylitti valtameren merimiehenä niin kuin silloinkin (rahaa ei ollut matkalippuun) ja Kanadassa aloitti elämänsä uudelleen renkinä.

Ja kun nyt luen Plehanovilta vuoden 1917 lokakuun 28. päivän kohdalta:

»... Viime päivien tapahtumat eivät harmita minua siksi, että en haluaisi työväenluokan voittavan Venäjällä, vaan juuri siksi, että sieluni koko voimalla kehotan sitä muistamaan (...) Engelsin huomautuksen, että työväenluokalle ei voi sattua suurempaa historian onnettomuutta kuin se, että poliittinen valta kaapataan vaiheessa, jossa työväenluokka ei vielä ole valmis siihen»; (tämä vallan ottaminen) »pakottaa sen perääntymään kauas tämän vuoden helmi- ja maaliskuussa vallatuista asemista ...» (Plehanovin avoin kirje Pietarin työläisille Edinstvo-lehdessä 28.10.1917)

ymmärrän selvästi, että juuri näin Fastenkokin ajatteli.

Kun hän palasi Venäjälle, häntä työnneltiin tarmokkaasti esille – kunnioituksesta vanhan maanalaisen työntekijän ansioita kohtaan – ja hän olisi voinut saada tärkeän paikan, mutta hän ei halunnut sitä vaan otti vaatimattoman työn Pravdan kustantamosta ja sitten vieläkin vaatimattomamman ja siirtyi viimein moskovalaiseen yhtymään, jonka palveluksessa hän työskenteli jo aivan huomaamattomana.

Minä hämmästelin: miksi tällaista välttelyä? Hän vastasi käsittämättömästi: »Vanha koira ei opi kulkemaan hihnassa.»

Kun Fastenko ymmärsi, että mitään ei voinut tehdä, hän takertui ihmisen yksinkertaiseen haluun selviytyä ehjänä. Hän ehti jo siirtyä pienelle hiljaiselle eläkkeelle (ei toki henkilökohtaisista ansioista myönnetylle, sillä se olisi ollut samalla muistutus siitä, että hän oli ollut monien ammuttujen läheinen ystävä) ja sillä lailla hän ehkä olisi kitkutellut vuoteen 1953. Mutta onnettomuudeksi hänen naapurinsa vangittiin, aina humalainen sekapäinen kirjailija L. S-v, joka oli humalapäissään kerskaillut jossakin pistoolillaan. Pistoolihan merkitsee ilman muuta terroria, ja Fastenko – jolla oli vanhan sosiaalidemokraatin menneisyys – oli ilmetty terroristi. Niinpä tutkijaviranomainen sitten *väsäsi* hänelle terrorin ja siinä sivussa tietenkin myös Ranskan ja Kanadan vakoilulle tehdyt palvelukset ja siis myös toiminnan tsaarin ohranan ilmiantajana[1]. Ja vuonna 1945 hyvin syönyt tutkijaviranomainen aivan vakavissaan lehteili kelpo palkkansa edestä provinssin santarmiviraston arkistoja ja niin ikään aivan tosissaan kirjoitti kuulustelupöytäkirjoja vuoden 1903 aikaisista konspiratiivisista nimistä, tunnussanoista, tapaamispaikoista ja kokouksista.

Ja luvattuna kymmenentenä päivänä Fastenkon vanha vaimo (heillä ei ollut lapsia) toi Anatoli Iljitshille taloudellisten edellytystensä mukaisen paketin: kolmensadan gramman palan mustaa leipää (sehän oli torilta ostettua ja maksoi sata ruplaa kilo!) ja tusinan verran keitettyjä nahistuneita perunoita (jotka tarkastuksessa oli puhkottu naskalilla). Niiden kurjien – totisesti pyhien! –

[1] Stalinin mieliteema: jokaista vangittua puoluetoveria (ja yleensä entistä vallankumouksellista) syytettävä tsaarin ohranan palveluksessa olemisesta. Johtuiko se hillittömästä epäluuloisuudesta? Vai... sisäisestä tunteesta?... analogiasta?...

pakettien näkeminen raateli sydäntä.

Sen verran mies ansaitsi kuudenkymmenenkolmen vuoden rehellisyydestä ja epäilemisestä.

Neljän sängyn väliin jäi sellimme keskelle käytävä, ja siinä oli pöytä. Mutta muutamaa päivää minun tuloni jälkeen selliimme paiskattiin viides vanki ja hänen petinsä asetettiin poikittain.

Uusi tulokas tuotiin tuntia ennen herätystä, aivoja makeimmin lepuuttavalla yön hetkellä, emmekä me kolme edes kohottaneet päätämme, vain Kramarenko hyppäsi pystyyn – hankkimaan tupakkaa (ja kenties myös aineistoa kuulustelijalle). He alkoivat puhua kuiskaamalla, ja me yritimme olla kuuntelematta, mutta uuden tulokkaan kuiskailusta ei voinut erehtyä: selliimme oli astunut poikkeuksellisen murhe. Niin äänekästä, hätääntynyttä ja jännittynyttä hänen kuiskailemisensa oli – siitä ei ollut itkukaan kaukana. Tulokas kyseli, ammuttiinko moniakin. Yhtä kaikki edes kääntämättä päätäni pyysin heitä olemaan hiljaa.

Kun sitten herätyksen jälkeen hyppäsimme joukolla ylös (makailemaan jääminen tiesi eristysselliin joutumisen riskiä), näimme – kenraalin! Tosin hänellä ei ollut mitään arvonmerkkejä – ei edes jälkiä ratkottujen tai irrotettujen jäljiltä eikä kauluslaattojakaan – mutta kallis univormun takki, pehmeä mantteli, koko olemus ja kasvot! – ei, hän oli ilmetty kenraali, tyypillinen kenraali ja jopa aivan varmasti täyskenraali eikä mikään kenraalimajuri. Hän oli lyhyt ja tanakka ja erittäin leveäharteinen, ja hänen kasvonsa olivat huomattavan lihavat, mutta tämä syömällä hankittu lihavuus ei tuonut häneen hiukkaakaan avointa hyväntahtoisuutta vaan teki hänet pelkästään tärkeäksi, ylimpiin kuuluvaksi. Hänen kasvonsa huipentuivat – eivät tosin ylhäällä vaan alhaalla – buldogin leukaan, ja siihen keskittyivät hänen tarmonsa, tahtonsa ja käskevyytensä, joiden ansiosta hän – keski-ikäinen mies – oli onnistunut pääsemään sellaiseen arvoon.

Kun sitten ruvettiin esittäytymään, kävi ilmi, että L.V. Z-v oli vielä nuorempi kuin miltä näytti: täyttäisi sinä vuonna kolmekymmentäkuusi (»ellei ammuta»). Ja mikä vielä hämmästyttävämpää: hän ei suinkaan ollut kenraali eikä edes eversti eikä yleensäkään sotilas vaan – *insinööri!*

Insinööri?! Minähän olin sattunut kasvamaan juuri insinöörien parissa ja muistan hyvin 20-luvun insinöörit: avoimesti säihkyvän älyn, vapautuneen hyväntahtoisen huumorin, ajattelun vaivattomuuden ja laajuuden, luontevan siirtymisen yhdeltä insinöörin alalta toiselle sekä yleensä tekniikasta yhteiskuntaan, taiteeseen. Edelleen kouliintuneen hienostuneen maun, hyvän sopusuhtaisen puheen vailla särähtäviä sanoja. Jotkut musisoivat hieman, toiset maalailivat hieman, kaikkien kasvoilla oli aina henkisyyden leima.

1930-luvun alun jälkeen olin menettänyt kontaktini tuohon piiriin. Sitten tuli sota. Ja nyt edessäni oli *insinööri.* Hän oli niitä jotka olivat tulleet tuhottujen tilalle.

Eräässä suhteessa hän kieltämättä oli parempi: hän oli paljon voimakkaampi, alkukantaisempi kuin h e. Hän oli säilyttänyt hartioidensa ja käsiensä lujuuden,

vaikka hän ei ollut enää pitkään aikaan tarvinnut niitä. Hän oli vapaa kohteliaisuuden painolastista ja katsoi tiukasti ja puhui varmasti, sillä hän ei odottanut, että vastaväitteitä voitaisiin esittää. Hänen kehityksensä oli ollut toisenlainen kuin h e i d ä n , ja hän teki työtäkin eri tavalla.

Hänen isänsä kynti maata – sanan täydessä ja varsinaisessa merkityksessä. Lenja Z-v oli juuri niitä resuisia oppimattomia maalaispoikia, joiden lahjojen hukkaan menemistä Belinski ja Tolstoi murehtivat. Hän ei ollut Lomonosov eikä hän olisi ikänä päätynyt Akatemiaan mutta lahjakas hän oli. Ellei vallankumousta olisi tullut, hänenkin osakseen olisi jäänyt maan kyntäminen, ja hän olisi vaurastunut, sillä hän oli vilkas ja taitava, pikkukauppiaskin hänestä olisi saattanut tulla.

Neuvostovallan aikana hän liittyi Komsomoliin, ja tämä hänen Komsomolin jäsenyytensä sivuutti muut lahjat, tempasi hänet tuntemattomuudesta, alhaalta, maaseudulta, kiidätti kuin raketilla työläistiedekunnan kautta Teollisuusakatemiaan. Hän pääsi sinne vuonna 1929 – juuri samaan aikaan kun n i i t ä insinöörejä ajettiin laumoittain GULAGiin. Oli kiireesti kasvatettava omia – tietoisia, uskollisia, sataprosenttisia – eikä niinkään itse työn tekijöitä kuin tuotannon pyörittäjiä, oikeastaan: neuvosto-bisnesmiehiä. Siinä vaiheessa rakentamattoman teollisuuden paljon puhutut *avainasemat* olivat vielä tyhjillään. Ja hänen ikäluokkansa kohtaloksi tuli miehittää ne.

Z-vin elämästä tuli menestysten sarja, se kohosi kiemurtaen kohti huippua. Noina näännyttävinä vuosina – vuodesta 1929 vuoteen 1933, kun kansalaissotaa ei käyty maassa konekiväärikärryillä vaan susikoirilla, kun nälkään kuolevien jonot laahustivat rautatieasemille yrittääkseen lähteä unelmien kaupunkiin jossa vilja lainehtii, eikä heille annettu lippuja, eivätkä he osanneet lähteä vaan nöyränä sarkavaatteisena ja virsujalkaisena ihmiskarjana kuolivat aseman seinustoille, – siihen aikaan Z-v ei edes tiennyt, että kaupunkilaisille annettiin leipää kortilla, vaan hänellä oli *ylioppilaan* yhdeksänsadan ruplan stipendi (tavallinen työläinen sai silloin kuusikymmentä). Hän oli polkaissut maaseudun tomut jaloistaan, eikä hänen sydämensä kärsinyt sen puolesta: hänen uusi elämänsä kiemursi jo täällä, voittajien ja johtajien parissa.

Tavallisena työnjohtajana hän ei ehtinyt olla: hän sai alaisikseen heti kymmeniä insinöörejä ja tuhansia työläisiä, hän oli Moskovan seudun suurten rakennustyömaiden yli-insinööri. Sodan alussa hänet tietenkin vapautettiin palveluksesta ja evakuoitiin osastonsa mukana Alma-Ataan, jossa hän pyöritti entistä suurempia rakennustöitä Ili-joella, nyt hänen työvoimansa vain koostui vangeista. Nuo harmaat pikkuihmiset kiinnostivat häntä silloin varsin vähän – he eivät panneet häntä ajattelemaan eivätkä pysähtymään eivätkä katsomaan tarkemmin. Hän kiiti loistavaa rataa, ja sen kannalta olivat tärkeitä vain suunnitelman täyttämistä osoittavat luvut, ja Z-vin tarvitsi vain osoittaa kohde, leiri ja työnjohtaja – näillä oli omat keinonsa huolehtia normien täyttämisestä. Montako tuntia päivässä siellä tehtiin työtä ja millaisella muona-annoksella – tällaisiin yksityiskohtiin hän ei syventynyt.

Syvällä selustassa vietetyt sotavuodet olivat Z-vin elämän parhaat! Tämä on sodan ikivanha ja yleinen ominaisuus: mitä enemmän murhetta se kasaa yhtäälle sitä enemmän iloa vapautuu toisaalle. Z-villa oli paitsi buldogin leuka myös toiminnan miehen nopea rohkea ote. Hän sopeutui heti taitavasti kansantalouden uuteen sota-ajan rytmiin: kaikki voiton hyväksi, revi ja anna, sota kuittaa kaiken! Vain yhden myönnytyksen hän sodalle teki: luopui puvuista ja solmioista ja sulautuakseen suojaväriin teetätti kiiltonahkasaappaat ja puki päälleen kenraalin takin – se hänellä oli päällään, kun hän astui meidän selliimme. Muodikasta, kollektiivista. Ei herättänyt invalideissa raivoa, naiset eivät katsoneet moittivasti.

Mutta useimmin naiset loivat häneen toisenlaisia katseita: he tulivat hänen luokseen saadakseen ruokaa, lämmittelemään ja huvittelemaan. Huimia rahoja virtasi hänen käsiensä kautta, hänen lompakkonsa oli pullea kuin tynnyri. Kymmenruplaset kävivät hänellä kopeekasta, tuhatlappuset ruplasta, eikä Z-v sumeillut eikä säästänyt eikä laskenut. Hän piti lukua vain naisista ja varsinkin korkkaamistaan naisista – se tili oli hänen urheilunsa. Sellissä hän väitti meille, että kun hänet vangittiin, hän oli jo yli kahdensadan yhdeksänkymmenen. Harmitti kun ei päässyt kolmeensataan. Koska elettiin sota-aikaa, naiset olivat yksinäisiä, ja sen lisäksi että hänellä oli rahaa ja valtaa hänessä oli myös rasputinmaista miehekästä voimaa, niin että häntä saattoi jopa uskoakin. Hän kertoi auliisti episodin toisensa jälkeen, meidän korvamme vain eivät olleet kovinkaan hörössä hänen kertomuksilleen. Vaikka vaara ei uhannut häntä miltään suunnalta, hän oli viime vuosina ikään kuin kouristuksenomaisesti siepannut noita naisia ja käyttänyt ja heittänyt pois, niin kuin vadilta siepataan rapuja, kalutaan ja imeksitään ja sitten napataan jo seuraava.

Hän tottui aineen muovautuvuuteen, omaan kiivaaseen karjun juoksuunsa maan yli! (Innostuessaan hän juoksenteli sellissä nimenomaan kuin voimakas villikarju, joka vauhdista taitaa kaataa vaikka tammen.) Hän oli tottunut siihen, että johtavissa piireissä kaikki olivat omia miehiä, että kaiken voi aina järjestää, sopia, hoidella! Hän unohti, että mitä enemmän on menestystä, sitä enemmän on kateutta. Ja nyt tutkintavaiheessa hän sai tietää, että jo vuodesta 1936 häntä oli seuraillut mappi, joka koski juomaseurassa huolettomasti kerrottua kaskua. Sitten tihkui vielä ilmiantoja ja agenttien todistuksia (naisiahan on käytettävä ravintoloissa, ja niissähän näkijöitä riittää!). Lisäksi oli ilmianto, että hänellä ei ollut vuonna 1941 erityisempää kiirettä lähteä Moskovasta: hän jäi odottelemaan saksalaisia (hän todella aikaili silloin, jonkun naisen takia luultavasti). Z-v huolehti valppaasti siitä, että hänen taloudelliset sommitelmansa sujuivat puhtaasti, eikä hän ollenkaan muistanut 58. pykälän olemassaoloa. Ja kuitenkin tuo möhkäle olisi saattanut olla romahtamatta hänen päälleen vielä pitkään aikaan, mutta hän ylpistyi liikaa ja kieltäytyi antamasta jollekin syyttäjälle rakennustarvikkeita huvilan tekoon. Nyt hänen juttunsa havahtui, liikahti ja lähti vierimään alamäkeen. (Tässä jälleen esimerkki oikeusjutun käynnistymisestä, Sinisten oman edun tavoittelusta . . .)

Z-vin näkemysten piiri oli tällainen: hän uskoi, että on erikseen *amerikan* kieli.

Niinä kahtena kuukautena, jotka hän sellissämme oli, hän ei lukenut ainoatakaan kirjaa eikä kokonaista sivuakaan, ja jos hän lukikin kappaleen verran, niin yksinomaan vapautuakseen tutkimusta koskevista raskaista ajatuksistaan. Hänen puheistaan voi hyvin päätellä, että vapaudessa hän oli lukenut vielä vähemmän. Pushkinin hän tunsi rivojen juttujen sankarina ja Tolstoista hän tiesi luultavasti vain sen, että tämä oli Korkeimman neuvoston jäsen.

Mutta olihan hän sen sijaan sataprosenttinen? Kuuluihan hän sen sijaan kaikkein tietoisimpiin proletaareihin, joita kasvatettiin korvaamaan Paltshinskit ja von Meckit? Merkillistä: ei ollut! Kerran keskustelin hänen kanssaan sodan kokonaiskulusta ja sanoin heti ensimmäisistä päivistä asti olleeni aivan varma, että voitamme saksalaiset. Hän katsahti minuun terävästi, hän ei uskonut: »Älä nyt?» Ja hän piteli päätään. »Voi Sasha, Sasha, minä taas olin varma siitä, että saksalaiset voittavat! Se juuri minut tuhosikin!» Sillä lailla! Hän oli »voiton organisoijia» ja kuitenkin uskoi koko ajan saksalaisten voittavan ja odotti näitä! Ei siksi, että hän olisi rakastanut saksalaisia, vaan siksi että hän tunsi taloutemme liian hyvin. (Minä en tietenkään tuntenut vaan – uskoin.)

Me kaikki sellin asukkaat olimme raskaalla mielellä, mutta kukaan meistä ei ollut yhtä masentunut kuin Z-v, emmekä me nähneet vangitsemistamme aivan niin traagiseksi tapahtumaksi kuin hän. Z-v omaksui meiltä kannan, että häntä odotti korkeintaan KYMPPI, että ne vuodet hän olisi leirissä tietenkin työnjohtaja ja ettei hänellä olisi surun päivää – niin kuin ei ollut ennenkään ollut. Mutta se ei hiukkaakaan lohduttanut häntä. Hän oli liian järkyttynyt näin erinomaisen elämän romahtamisesta: sillä juuri siitähän, tästä ainokaisesta elämästä maan päällä, ei mistään muusta, hän oli ollut kiinnostunut kaikki kolmekymmentäkuusi vuottaan. Ja niinpä istuessaan sängyllä pöydän ääressä lihavat kasvot lyhyen paksun käden varassa ja avuton ilme sumeissa silmissään hän usein veisasi hiljaa ja joikuvasti:

Uuu-unohdettu ja hyljätty-yy
olen ollut nuoruudestani-ii,
minä, oo-orpo raukka-aa . . .

Mutta ei kertaakaan pitemmälle! Tässä kohdassa hän purskahti tyrskähtelevään itkuun. Kaiken voimansa, joka pakahdutti häntä mutta joka ei voinut auttaa häntä murtamaan muureja, hän muunsi itsesääliksi.

Ja säälikseni vaimoaan kohtaan. Vaimo, jota hän oli ajat sitten lakannut rakastamasta, kantoi nyt joka kymmenes päivä (useammin ei saanut) ylettömän upeita paketteja: vehnäleipää, voita, punaista kaviaaria, vasikanlihaa, sampea. Z-v antoi meille voileivän ja savukkeen kullekin ja kumartui sitten leviteltyjen ruokiensa ylitse (niiden tuoksut ja värit perivät riemuvoiton vanhan vallankumouksellisen sinertävistä perunoista), ja taas valuivat hänen kyyneleensä, kahta vuolaammin. Hän muisteli ääneen vaimonsa kyyneliä, kyynelten vuosia: milloin kyynelet olivat johtuneet housuntaskusta löytyneestä rakkauskirjeestä, milloin päällystakin taskusta löytyneistä naisten alushousuista, jotka mies oli autossa kiireissään työntänyt taskuunsa ja unohtanut. Ja kun tämä lämmin itsesääli näin

hellytti hänet, kiukkuisen tarmokkuuden rengaspaita putosi, ja edessämme oli tuhottu ja selvästikin hyvä mies. Minua hämmästytti, miten hän saattoi itkeä sillä tavalla. Eestiläinen Arnold Susi, harmaasänkinen sellitoverimme selitti minulle: »Julmuuden alla on aina sentimentaalisuus. Se on täydentämisen laki. Esimerkiksi saksalaisissa tämä yhdistelmä on suorastaan kansallinen piirre.»

Fastenko taas päinvastoin oli sellin reippain ihminen, vaikka ikänsä vuoksi hän oli ainoa, joka ei enää voinut toivoa selviytyvänsä vankeudesta hengissä eikä palaavansa vapauteen. Hän pani kätensä olkapäälleni ja sanoi:

Nousta totuuden puolesta ei vielä ole mitään!
Istua sinun totuuden puolesta pitää!

tai opetti minua laulamaan pakkotyövangin lauluaan:

Jos meidän tuhouduttava on
vankiloissa ja kosteissa kaivoksissa,
työmme alati jatkukoon
sukupolvissa elävissä!

Minä uskon! Ja auttakoot nämä sivut hänen uskoaan toteutumaan!

Sellimme kuudentoista tunnin päivät olivat köyhiä ulkoisista tapahtumista mutta niin mielenkiintoisia, että minusta esimerkiksi kuudentoista minuutin bussin odotus tuntuu paljon tympäisevämmältä. Huomion arvoisia tapahtumia ei ole, mutta silti illan suussa huoahtaa, että taaskaan aika ei riittänyt, taaskin päivä kiiti ohi. Tapahtumat ovat vähäisiä, mutta ensimmäisen kerran elämässä oppii tarkastelemaan niitä suurennuslasilla.

Päivän vaikeimmat tunnit ovat kaksi ensimmäistä: kuullessamme avaimen kolisevan lukossa (Lubjankassa ei ole »rehupöytiä»[1], ja myös »herätys»-sanaa varten on ovi avattava) me hyppäämme ylös viivyttelemättä, sijaamme vuoteet ja istumme toimettomina ja toivottomina vuoteellamme sähkölampun valossa. Tämä väkinäinen aamun reippaus kello kuudesta, kun aivot ovat vielä niin laiskat unen jäljiltä ja koko maailma tuntuu tympeältä ja koko elämä tärvellyltä eikä sellissä ole kulaustakaan ilmaa, on erityisen kurjaa niille, jotka yöllä olivat kuulusteltavina ja jotka vasta äsken nukahtivat. Mutta älä yritäkään viekastella! Jos sittenkin yrität torkahtaa, edes hieman nojaat seinään tai kyynärpääsi pöytään, muka shakkilaudan ääressä, tai raukenet näkyvästi polvillesi avatun kirjan yli, kajahtaa avaimen varoittava koputus oveen tai – vielä pahempaa: kolisevalla lukolla suljettu ovi avautuu äänettömästi (Lubjankan vartijat on koulutettu siihen), ja kuin nopea äänetön varjo – kuin henki muurin lävitse – alikersantti harppaa kolmella askeleella sellin poikki ja yllättää sinut torkkumasta, ja silloin voi käydä niin, että sinä ehkä lähdet karsseriin tai koko selliltä takavarikoidaan kirjat tai peruutetaan kävely: tämä julma epäoikeudenmukainen kollektiivinen rangaistus sisältyy yhä vankilan sääntöjen mustiin riveihin – ne

[1] Sellin ovessa oleva iso luukku, joka laskeutuu pöydäksi. Luukusta puhutaan, ojennetaan ruoka ja annetaan vankilan papereita allekirjoitettaviksi.

riippuvat jokaisen sellin seinällä, lue! Tosin jos tarvitset lukiessasi silmälasit, näinä kahtena näännyttävänä tuntina et voi lukea sen paremmin kirjoja kuin pyhää sääntöäkään: silmälasithan otettiin yöksi pois, ja näinä kahtena tuntina olisi vaarallista antaa ne sinulle. Näiden kahden tunnin aikana kukaan ei tuo mitään, kukaan ei tule, mitään ei kysellä, ketään ei haeta – tutkijaviranomaiset nukkuvat vielä makeasti, vankilan päällystö heräilee vasta – ja vain vartija häärii reippaana ja tämän tästä kääntää silmän levyn sivuun[1].

Mutta yksi toimenpide näiden kahden tunnin aikana sentään tapahtuu: aamun käymälässä käynti. Jo herätyksen yhteydessä vartija ilmoitti tähdellisen asian: määräsi, kenelle teidän sellinne asukkaalle tänään uskottaisiin tehtäväksi makkipytyn kantaminen. Omintakeisissa harmaissa vankiloissa vangeilla on sen verran sanan vapautta ja itsehallintoa, että he ratkaisevat tämän kysymyksen itse. Mutta poliittisessa Päävankilassa tällaista tapahtumaa ei voitu uskoa luonnon voimien haltuun. Ja niinpä te pian asetuttekin peräkkäin, kädet selän takana, kärjessä vastuullinen makkipytyn kantaja, joka kantaa rintansa edessä kannellista kahdeksan litran vetoista peltisäiliötä. Perillä teidät teljetään taas mutta sitä ennen teille ojennetaan päälukuanne vastaava määrä kahden rautatielipun kokoisia lappusia. (Lubjankassa se ei ole kiinnostavaa: laput ovat valkoisia. Mutta on myös jännittäviä vankiloita, joissa annetaan painetun tekstin katkelmia. Ja sepä vasta on lukemista! Arvata *mistä* ote on, lukea molemmat puolet, omaksua sisältö, arvioida tyyli – irralleen leikatut sanat vasta opettavatkin arvioimaan sen! – sekä vaihdella tovereiden kanssa. Jossakin annetaan otteita aikoinaan edistyksellisestä Granatin tietosanakirjasta ja välistä jopa – oikein pelottaa sanoa – *klassikoista* eikä edes kaunokirjallisuuden ... Käymälässä käyminen muuttuu tiedon hankkimisen aktiksi.)

Mutta se ei ole naurun paikka. Se on karkea tarve, josta kirjallisuudessa ei ole tapana mainita (vaikka siinäkin sanotaan kuolemattoman kepeästi: »Autuas on se joka aamulla varhain ...»). Tähän vankilan päivän luonnollisen tuntuiseen alkuun on jo asetettu vangille ansa koko päiväksi – sadin hänen mielelleen, ja se vasta onkin loukkaavaa. Vankilan elämän liikkumattomuudesta ja ruuan niukkuudesta johtuu, että vähäisen unen jälkeen ette mitenkään pääse yhteisymmärrykseen luonnon kanssa heti herätyksen jälkeen. Ja niin teidät sitten nopeasti palautetaan selliinne ja lukitaan siihen kello kuuteen illalla (joissakin vankiloissa peräti seuraavaan aamuun). Ja nyt sitten teitä alkavat hermostuttaa kuulusteluajan lähestyminen ja päivän tapahtumat, te ahdatte mahaanne leipää, vettä ja litkua, mutta kukaan ei enää päästä teitä tuohon ihanaan paikkaan, jonka esteetöntä käsillä oloa vapaudessa elävät eivät ollenkaan osaa arvostaa. Riuduttava katala

[1] Minun aikanani vartijan venäjänkielinen nimitys »vertuhai» oli levinnyt laajalle. Sanottiin että se oli saanut alkunsa ukrainalaisista vartijoista: »Stoi, ta ne vertuhais!» (Aloillasi! Älä pyöri! – suom. huom.) Mutta kannattaa muistaa myös vartijaa tarkoittava englannin kielen sana »turnkey» eli »avaimen kääntäjä». Ehkä myös venäjän »vertuhai» tarkoittaa avaimen kääntäjää (ven. vertet = pyörittää, kiertää – suom. huom.)?

tarve tulee teille joka päivä varsin pian aamun käymälässä käynnin jälkeen ja kiusaa teitä sitten koko päivän, masentaa, estää vapaasti keskustelemasta, lukemasta, ajattelemasta ja jopa nauttimasta niukkaa ravintoa.

Silloin tällöin selleissä pohdiskellaan, miten Lubjankan ja yleensä vankilan elämän järjestys on syntynyt: onko se harkittua julmuutta vai onko se muotoutunut sellaiseksi itsestään? Minä uskon, että se riippuu tapauksesta. Herätys on tietenkin ilkeää laskelmallisuutta, mutta monet muut asiat muotoutuivat aluksi aivan mekaanisesti (kuten yleensäkin elämämme monet petomaisuudet), ja vasta myöhemmin ne havaittiin ylhäällä hyödyllisiksi ja hyväksyttiin. Vuorot vaihtuvat kello kahdeksalta aamulla ja illalla, ja kätevintä on viedä käymälään vuoron lopulla (päästäminen käymälään yksitellen keskellä päivää tietäisi vain lisää vaivaa ja varotoimenpiteitä, ja niistähän ei makseta). Samaa pätee silmälaseihin: miksi vaivautua heti herätyksen jälkeen? Palautetaan vähän ennen yövuoron päättymistä.

Kuuluu jo, miten niitä jaetaan: ovia availlaan. Voi päätellä, käyttääkö naapurisellissä kukaan silmälaseja. (Eikö hän, joka tuomittiin samasta jutusta kuin teidät, käyttänytkin silmälaseja? Naputtaa emme sentään uskalla, siitä rangaistaan niin kovin ankarasti.) Ja nyt tuotiin meikäläisillekin silmälasit. Fastenko pitää niitä vain lukiessaan, mutta Susi käyttää laseja vakituisesti. Hän panee lasit nenälleen ja lakkaa tihrustamasta. Hänen sarvisankalasiensa kehyksen yläreuna on suora, kasvojen ilme muuttuu oitis ankaraksi ja läpitunkevaksi, juuri sellaiseksi kuin kuvittelemme meidän vuosisatamme sivistyneen ihmisen kasvot. Hän opiskeli jo ennen vallankumousta Pietarissa historiallis-kielitieteellisessä tiedekunnassa ja itsenäisen Eestin kaksikymmentävuotisen olemassaolon aikana säilytti venäjän kielen taitonsa puhtaana ja virheettömänä. Myöhemmin Tartossa hän sai juristin koulutuksen. Äidinkielensä eestin lisäksi hän hallitsee myös englannin ja saksan. Kaikkien noiden vuosien ajan hän oli lontoolaisen Economist-lehden sekä useiden saksalaisten tieteellisten yhteenveto-Berichtien vakituinen lukija. Hän on perehtynyt monien maiden perustuslakiin ja rikoslakiin ja niinpä hän meidän sellissämme edustaa arvokkaasti ja hillitysti Eurooppaa. Eestissä hän oli tunnettu asianajaja, ja hänestä käytettiin nimitystä »Kuldsuu» (kultasuu).

Käytävästä kuuluu uutta liikehdintää: harmaatakkinen loinen – terve rontti vaan eipä ole rintamalla – tuo meille tarjottimella viisi leipäannostamme ja kymmenen sokerinpalaa. Sellimme *hautova* touhuaa niiden ympärillä: vaikka kohta ryhdymme vääjäämättömästi arpomaan sitä kaikkea (kannikalla ja lisäpalojen määrällä ja varisseilla kuorenpaloilla on merkityksensä, ja kaiken ratkaiskoon kohtalo[1]), niin saipahan *hautova* ainakin pidellä kaikkea ja tartuttaa leipä- ja sokerimolekyylejä kämmeniinsä.

[1] Missäpä tätä ei olisi ollut? Kaikki johtui yleisestä kansallisesta vuosikausien nälkiintymisestämme. Ja armeijassakin kaikki jakamiset tapahtuivat samalla tavalla. Niin että saksalaisetkin kuulivat sen taisteluhautoihinsa ja sitten ilkkuivat: »Kenelle? Politrukille!»

Tämä neljäsataa viisikymmentä grammaa huonosti noussutta raakaa leipää, jonka sisuksessa on suon kosteus ja joka on puoleksi perunaa, on meidän *kainalosauvamme* ja päivän tärkein tapahtuma. Elämä alkaa! Päivä alkaa, tästä hetkestä se alkaa! Jokaisella on valtava määrä ongelmia: suunnitteliko hän annoksen käytön oikein eilen? Leikatako langalla? Vai murtaako ahneesti? Vai nipistelläkö pikkuhiljaa? Odottaako teetä vai iskeäkö heti kiinni? Jättääkö illaksi vai ainoastaan päivälliseksi? Ja kuinka paljon?

Mutta näiden surkeiden empimisien lisäksi: millaisia laajoja väittelyitä (kielemmekin on nyt vapautunut, leipä tekee meistä ihmisiä!) nostattaakaan tämä naulan pala, joka sisältää enemmän vettä kuin jyviä. (Tosin Fastenko selittää: samanlaista leipää syövät nykyään Moskovan työtätekevätkin.) Onko tämä leipä ylipäänsä leipää? Ja mitä siihen on sekoitettu? (Jokaisessa sellissä on joku, joka on selvillä sekoituksista, sillä kukapa niitä ei olisi syönyt näinä vuosikymmeninä?) Aletaan pohdiskella ja muistella. Ja millaista vehnäleipää paistettiinkaan vielä kaksikymmentäluvulla! Pehmeitä, kuohkeita limppuja, jotka olivat päältä kuorestaan punertavan ruskeita ja rasvaisia ja alta kullan keltaisia ja hivenen alustan nokeamia. Ikiajoiksi kadonnut leipä! Kolmekymmentäluvulla syntyneet eivät ylipäänsä saa koskaan tietääkään, mitä LEIPÄ on! Vaikka tämä onkin jo kielletty aihe, ystävät! Olemme sopineet: ruuasta ei sanaakaan!

Käytävässä liikehditään taas: jaetaan teetä. Uusi harmaatakkinen roikale kantaa ämpäreitä. Ojennamme hänelle teekannumme käytävään, ja hän kaataa nokattomasta ämpäristä teekannuun ja ohi – käytävälle. Ja koko käytävän lattia kiiltelee kuin ensimmäisen luokan hotellissa[1].

Siinä koko ruoka. Keitetty tuleekin sitten yksitellen: kello yhdeltä päivällä ja kello neljältä päivällä. Kaksikymmentäyksi tuntia sopii sitten muistella. (Sekään ei johdu julmuudesta: keittiön on keitettävä keittämisensä mahdollisimman nopeasti ja lähdettävä.)

Kello yhdeksän. Aamutarkastus. Jo kauan ennen kuuluvat avainten erityisen äänekkäät pyörähdykset ja ovien erityisen nasevat kolahdukset, ja yksi kerroksen luutnanteista harppaa miltei paraatimarssia kaksi askelta selliin ja katsoo ankarasti meihin, jotka olemme nousseet seisomaan. (Me emme rohkene muistellakaan, että poliittisten ei tarvitsisi nousta.) Meidän laskemisemme ei ole hänelle vaikeaa – yksi vilkaisu riittäisi – mutta tuo hetki sisältää myös oikeuksiemme tunnustelemisen: sillä meillähän on joitakin oikeuksia, mutta me emme tiedä niitä, emme tiedä, ja hänen tehtävänsä on salata ne meiltä. Lubjankan

[1] Pian tuodaan tänne Berliinistä biologi Timofejev-Ressovski, josta jo mainitsimme. Lubjankassa ei mikään taida pahoittaa hänen mieltään yhtä syvästi kuin tämä lattialle kaataminen. Hän pitää sitä kuvaavana osoituksena vankilaviranomaisten (ja meidän kaikkien) välinpitämättömyydestä työtä kohtaan. Hän kertoo Lubjankan olemassaolon 27 vuotta 730:lla ja sellien määrällä 111 ja vielä kauan paasaa tulistuneesti, että kaataa keitettyä vettä lattialle kaksi miljoonaa satakahdeksankymmentäkahdeksan tuhatta kertaa ja yhtä monta kertaa tulla kuivailemaan rätillä on helpompaa kuin tehdä ämpäreihin nokka.

koulutuksen koko voima on täydellisessä konemaisuudessa: ei ilmettä, ei äänen sävyä, ei turhaa sanaa.

Mitkä oikeudet tunnemme? Ilmoituksen jalkineiden lähettämisestä korjattavaksi, pyynnön päästä lääkärin puheille. Mutta lääkäriin pääseminen ei ilahduta: siellä Lubjankan konemaisuus tekee erityisen häkellyttävän vaikutuksen. Lääkärin katseessa ei ole edes normaalia tarkkaavuutta, saati että siinä olisi huolestuneisuutta. Hän ei kysy: »Mikä teitä vaivaa?» – sillä siinä kysymyksessä olisi liikaa sanoja, ja lausetta olisi mahdoton ääntää sävyttä, ja niinpä hän napsauttaa: »Mikä on?» Jos alat liian laveasti selostaa sairauttasi, sinut keskeytetään. Selvä on. Hammas? Poistetaan. Arsenikkia on. Hoitaako? Meillä ei hoideta. (Se lisäisi käyntien määrää ja loisi ikään kuin inhimillisyyden kuvan.)

Vankilan lääkäri on tutkijaviranomaisen ja pyövelin paras apulainen. Piesty palaa tajuihinsa lattialla ja kuulee lääkärin äänen: »Voitte jatkaa, pulssi ei ylitä sallittua.» Lääkäri katselee viisi vuorokautta kylmässä eristyssellissä olleen vangin alastonta kohmettunutta ruumista ja sanoo: »Voitte jatkaa.» Jos vanki piestään hengiltä, lääkäri allekirjoittaa todistuksen: kuolema aiheutui maksakirroosista, sydäninfarktista. Häntä pyydetään nopeasti tulemaan selliin kuolevan vangin luo, mutta hän ei pidä kiirettä. Ja jos joku käyttäytyy toisin, häntä ei meikäläisessä vankilassa pidetä. Tohtori F.P. Haas ei meillä pääsisi palkoille.

Mutta sellimme *hautova* on paremmin selvillä oikeuksista (hän väittää olevansa tutkintavankeudessa jo yhdettätoista kuukautta, ja kuulusteluunkin hänet viedään vain päiväsaikaan). Niinpä hän astuukin esiin ja pyytää tulla merkityksi – vankilan johtajan puheille pyrkijöiden listaan. Kuinka? Koko Lubjankan vankilan päällikön puheille? Kyllä. Ja hänet merkitään. (Illalla soiton jälkeen, kun tutkijaviranomaiset ovat jo asemissaan hänet haetaan, ja hän palaa mahorkkaa mukanaan. Tietenkin se on kömpelöä, mutta parempaa ratkaisua ei vielä ole keksitty. Siirtyminen kokonaan mikrofoneihin tulee myös kalliiksi: eihän kaikkia sataayhtätoista selliä voi kaiket päivät kuunnella. Mitä siitä tulisi? *Hautovat* ovat halvempi ratkaisu, ja heitä käytetään vielä kauan. Mutta Kramarenkolla ei ole helppoa meidän sellissämme. Välistä hän kuuntelee keskustelua niin että hiki valuu kasvoilta, mutta ilmeestä näkyy, ettei hän ymmärrä mitään.)

On vielä yksi oikeus: ilmoituksen tekemisen vapaus (se korvaa lehdistön, kokoontumisen ja äänestämisen vapaudet, jotka menetimme poistuessamme vapaudesta)! Kahdesti kuussa aamupäivystäjä kysyy: »Kuka haluaa tehdä ilmoituksen?» Ja tunnollisesti hän merkitsee kaikkien halukkaiden nimet muistiin. Kesken päivän sinut haetaan erilliseen poksiin ja teljetään siihen. Voit kirjoittaa kenelle haluat – Kansojen Isälle, Keskuskomitealle, Korkeimmalle neuvostolle, ministeri Berijalle, ministeri Abakumoville, Pääsyyttäjän virastoon, Armeijan syyttäjänvirastoon, Vankilahallintoon ja Tutkimusosastoon, voit valittaa vangitsemisestasi sekä kannella kuulustelijastasi ja vankilan johtajasta! – kaikissa näissä tapauksissa ilmoituksellasi ei ole mitään vaikutusta, sitä ei liitetä mihinkään, ja sen korkea-arvoisin lukija on kuulustelijasi, mutta sitäpä et voikaan todistaa. Mutta luultavimmin hänkään EI LUE sitä, sillä kukaan ei pysty

lukemaan sitä: 7 × 10 cm:n kokoiselle paperilapulle, joka on vain vähän suurempi kuin aamulla käymälään mukaan annettu, pystyt harittavalla tai koukuksi väännetyllä mustekynän terällä raapustamaan tököttimäisellä tai vetisellä musteella vain »ILMOI...» – sitten kirjaimet jo liukenevat kurjaan paperiin, eikä »tus» enää mahdukaan riville, ja paperin toiselle puolellekin on muste jo ehtinyt imeytyä.

Ehkä teillä on vielä monia muitakin oikeuksia, mutta päivystäjä on vaiti. Ja tuskinpa te menetätte paljonkaan, vaikkette saakaan tietää niistä.

Tarkastus on ohi, päivä alkaa. Tutkijaviranomaisia alkaa jo saapua sinne jonnekin. Vartija hakee teidät äärimmäisen salaperäisesti: hän mainitsee vain ensimmäisen kirjaimen (ja tähän tapaan: »kenen nimi alkaa SY?» tai »kenen nimi alkaa Fa?» tai sitten »kuka alkaa AM?») ja teidän on osoitettava nokkeluutenne ja ilmoittauduttava uhriksi. Tällaiseen menettelyyn on ryhdytty vartijoiden virheiden estämiseksi: vartijahan saattaa huutaa nimen väärässä sellissä, ja niin saamme tietää, keitä muita istuu. Mutta vaikka olemmekin eristetyt muusta vankilasta, meillä on sellien väliset viestimme: koska selleihin pyritään mättämään mahdollisimman paljon vankeja ja näitä siirrellään sellistä toiseen, jokainen siirtyjä tuo uuteen selliin vanhan sellin koko kokemuksen. Niinpä me neljännessä kerroksessa istujat tiedämme myös kellariselleistä ja ensimmäisen kerroksen pokseista ja toisen kerroksen pimeydestä, johon naiset on koottu, ja viidennen kerroksen kaksikerrosjärjestelmästä ja viidennen kerroksen korkeimmasta numerosta satayksitoista. Ennen minun tuloani sellissämme istui lasten kirjailija Bondarin, joka sitä ennen oli istunut naisten kerroksessa jonkun puolalaisen kirjeenvaihtajan kanssa, ja puolalainen kirjeenvaihtaja puolestaan oli aikaisemmin istunut samassa sellissä sotamarsalkka Paulusin kanssa – ja niinpä mekin tiedämme kaikki yksityiskohdat Pauluksesta.

Kuulusteluun kutsumisien aika kuluu umpeen, ja selliin jääneillä on edessään pitkä miellyttävä mahdollisuuksien koristama päivä, jota velvollisuudet eivät liiaksi synkennä. Velvollisuuksista voi osallemme tulla kahdesti kuussa sänkyjen kuumentaminen puhalluslampulla (tulitikut ovat Lubjankassa ehdottomasti kielletyt, ja saadaksemme savukkeeseen tulen meidän on kärsivällisesti »äänestettävä» sormi pystyssä tähystyssilmän laatan siirtyessä syrjään ja pyydettävä vartijalta tulta, mutta puhalluslamppu uskotaan huostaamme huoletta). Edelleen voi kohdallemme sattua oikeus, joka kuitenkin vahvasti haiskahtaa velvollisuudelta: kerran viikossa kutsutaan yksitellen käytävään ja siellä ajellaan kasvot tylsähköllä koneella. Kohdalle voi niin ikään sattua velvollisuus kiillottaa sellin parkettilattia (tätä työtä Z-v välttelee aina, se tuntuu hänestä alentavalta – niin kuin kaikki työ). Hengästymme nopeasti siksi, että olemme nälkiintyneitä, mutta muuten tämän velvollisuuden voi ehkä lukea oikeuksiinkin – niin hauskaa reipasta työtä: paljaalla jalalla harja eteen ja vartalo taakse ja päinvastoin, eteen-taakse, eteen-taakse, äläkä kanna huolta mistään! Parketti on peilikirkas! Potemkinin vankila!

Meidän ei enää liioin tarvitse elää 67. sellimme ahtaudessa. Maaliskuun

puolivälissä meille tuotiin kuudes, ja täällähän ei tunneta yhtenäistä koko sellin laveria eikä tapaa nukkua lattialla, ja niin meidät siirrettiin upeaan 53:een. (Niitä jotka eivät vielä ole käyneet kehotan painokkaasti: käykää!) Se ei ole selli! Se on ylhäisten matkalaisten makuuhuoneeksi osoitettu palatsin huone! Vakuutusyhtiö »Rossija»[1] oli kuluista piittaamatta korottanut rakennuksensa sen osan huoneiden korkeuden viiteen metriin. (Voi millaisia nelikerroksisia petirakennelmia rintaman vastavakoilun päällikkö olisikaan tänne pystyttänyt, sata ihmistä olisi mahtunut taatusti!) Ja ikkuna! – niin iso ikkuna, että ikkunalaudalla seisova vartija juuri ja juuri ulottui tuuletusikkunaan, yksi ruutu olisi riittänyt asuinhuoneen koko ikkunaksi. Ja vain *kuonokopan* niitatut teräslevyt, jotka peittävät neljä viidennestä ikkunasta, muistuttavat meille, että me emme ole palatsissa.

Ja kuitenkin kirkkaina päivinä tuon kuonokopan yli jostakin Lubjankan pihakuilun kuudennen tai seitsemännen kerroksen ikkunasta heijastuu selliimme nyt haalistunut auringon valo. Mutta meille tuo vanhanpiian aurinko on elävä ja rakas! Seuraamme hellästi sen ryömimistä seinällä, ja auringon heijastuman jokainen liikahdus on täynnänsä mieltä, se enteilee kävelyhetkeä ja mittaa tunnin puolikkaita päivällisen edellä ja juuri ennen päivällistä katoaa luotamme.

Ja sitten mahdollisuutemme: käydä kävelyllä! lukea kirjoja! kertoa toisillemme menneistä ajoista! kuunnella ja ottaa opiksi! väitellä ja valistua! Ja palkkioksi saadaan vielä kahdesta ruokalajista koostuva päivällinen! Uskomatonta!

Lubjankan kolmen alimman kerroksen kävely on surkea: heidät päästetään kosteaan alapihaan, vankilarakennusten väliin jäävän kapean kaivon pohjalle. Neljännen ja viidennen kerroksen vangit viedään oikeaan kotkan pesään: viidennen kerroksen katolle. Betonilattia, kolmen miehenmitan korkuiset betonimuurit, aseistautunut vartija vierellämme ja toinen – konepistoolimies – tornissa, mutta ilma on aitoa ja taivas on aito! »Kädet taakse! Parijonossa! Ei puhella! Ei pysähdellä!» Mutta unohdetaan kieltää kulkemasta pää kenossa! Ja tietenkin kallistat pääsi takakenoon. Sillä täällä et näekään heijastumaa, jäljennöstä – täällä näet oikean Auringon! Oikean ikuisesti elävän Auringon! Tai sen kellertävän kultahehkun kevään pilvien lävitse.

Kevät lupailee onnea kaikille mutta vangille kymmenkertaisesti! Oi huhtikuun taivas! Mitä siitä että olen vankilassa. Näköjään minua ei ammuta. Sen sijaan minä viisastun täällä. Täällä minä opin ymmärtämään monia asioita, taivas! Minä korjaan vielä virheeni – virheeni joihin olen syyllistynyt sinua kohtaan, Taivas, en *heitä!* Täällä olen ymmärtänyt virheeni ja minä korjaan ne!

Kuin kuopasta, kaukaa alhaalta, Dzerzhinskin aukiolta korviimme kohoaa autojen törähtelyn taukoamaton käheä maallinen laulu. Niistä jotka kiitävät

[1] Tämän yhtiön osalle oli tullut varsin verenhimoinen kaistale Moskovan kamaraa: Rostoptshinin talon lähellä Furkasovskin toisella puolella raadeltiin hengiltä syytön Vereshtshagin vuonna 1812, ja Bolshaja Lubjanka-kadun toisella puolella asui (ja tappoi orjiaan) Saltytshiha-hirviö (N.A. Heinicken ym. toimittama Moskovan turistiopas vuodelta 1917, s. 231).

tuossa soitossa ääni kuulostaa voiton torvien törähtelyltä, mutta tänne niiden mitättömyys erottuu niin selvästi.

Kävely kestää vain kaksikymmentä minuuttia, mutta miten paljon huolia siihen liittyykään, miten paljon pitääkään ehtiä!

Ensinnäkin matkalla sinne ja takaisin on erittäin kiinnostavaa yrittää päästä perille vankilan sijainnista ja siitä, missä nämä riippuvat pikkupihat ovat, jotta joskus vapaudessa voisi kävellä aukiolla ja tietää. Matkalla käännymme monta kertaa, ja minä kehittelen tällaisen systeemin: sellin ovelta lähtien jokainen käännös oikeaan on plus yksi ja jokainen käännös vasempaan miinus yksi. Ja vaikka meitä kieputettaisiin kuinka vikkelästi hyvänsä, ei saa kiirehtiä *kuvittelemaan,* riittää kun ehtii laskea lopputuloksen. Ja jos vielä matkalla jostakin porraskäytävän ikkunasta näet vilahduksen Lubjankan kivisten najadien selistä, jotka nojaavat pilaritorniin aukion yläpuolella, ja silti pysyt laskuissasi, niin sellissä sitten otat kaikki suunnat ja saat viimein selville, minne päin sellimme ikkuna on.

Sitten kävelyllä pitää yksinkertaisesti hengittää mahdollisimman keskittyneesti.

Mutta siellä, yksinäisyydessä, valoisan taivaan alla, pitää myös kuvitella tulevaa valoisaa synnitöntä virheetöntä elämäänsä.

Siellä on myös kaikkein kätevintä keskustella kaikkein tärkeimmistä aiheista. Mitä siitä, että keskusteleminen kävelyn aikana on kielletty, on vain osattava. Sillä juuri täällähän teitä ei taatusti kuuntele *hautova* eikä mikrofoni.

Minä ja Susi yritämme päästä kävelylle pariksi – me keskustelemme jo sellissä mutta kaikkein tärkeimmät asiat on tapanamme selvittää loppuun täällä. Me emme löydä toisiamme päivässä, kosketukseen pääseminen kestää kauan, mutta jo tähän mennessä hän on ehtinyt kertoa minulle paljon. Häneltä opettelen minulle uutta ominaisuutta: taitoa kärsivällisesti ja järjestelmällisesti omaksua jotakin, jota milloinkaan ei ole ollut kentässäni ja jolla ei tunnu olevan mitään yhteyttä selvästi piirrettyyn elämäni viivaan. Lapsuudesta saakka olen jotenkin tiennyt, että minun tavoitteeni on Venäjän vallankumouksen historia, muu ei ollenkaan kuulu minulle. Ja vallankumouksen ymmärtämiseksi minulle on jo kauan riittänyt marxilaisuus. Kaiken muun siihen tarttuneen olen hakannut irti ja torjunut. Mutta sitten kohtalo saattoi minut yhteen Suden kanssa, ja hänen hengityksensä kulki aivan toisella alueella, ja nyt hän kertoo minulle innostuneesti siitä, mikä hänelle on tärkeintä, ja hänelle ovat tärkeintä: Eesti ja demokratia. Ja vaikka päähäni ei ole koskaan aikaisemmin pälkähtänyt kiinnostua Eestistä – saati porvarillisesta demokratiasta – minä silti kuuntelen kuuntelemistani hänen ihastuneita kertomuksiaan tuon kookkaista miehistä koostuvan vaatimattoman työteliään pienen kansan kahdestakymmenestä vapauden vuodesta ja verkkaisesta perusteellisesta elämäntavasta. Kuuntelen Euroopan parhaasta kokemuksesta kehiteltyjä Eestin perustuslain periaatteita ja saan tietää, kuinka sadan edustajan yksikamarinen parlamentti kehitteli niitä. Ja jostakin käsittämättömästä syystä kaikki se alkaa miellyttää minua, kaikki se alkaa asettua minunkin kokemukseen-

ni[1]. Minä syvennyn auliisti heidän kohtalokkaaseen historiaansa: kahden moukarin – teutonien ja slaavien – väliin on muinoin heitetty pieni Eestin taos. Siihen on jysähdellyt iskuja vuoroin idästä ja vuoroin lännestä, eikä tuolle vuorottelulle ole tuntunut tulevan loppua – eikä se ole päättynyt vieläkään. Otetaanpa esimerkiksi tunnettu (aivan tuntematon . . .) historian seikka: vuonna 1918 aioimme kaapata heidät rynnäköllä, mutta he eivät antaneet periksi. Sitten Judenitsh halveksi heitä – tshuhnia – ja me haukuimme heitä valkobandiiteiksi, ja eestiläiset koululaiset puolestaan ilmoittautuivat vapaaehtoisiksi. Ja tuota kansaa iskettiin jälleen vuonna neljäkymmentä ja vuonna neljäkymmentäyksi ja vuonna neljäkymmentäneljä, ja osan pojista hoiteli Venäjän armeija ja osan Saksan armeija, loput pojista juoksivat metsään. Ja Tallinnan iäkäs sivistyneistö tuumi, että nyt pitäisi murtautua noidan kehästä, irrottautua jotenkin ja elellä omissa oloissa (ja pääministeriksi ajatellaan vaikkapa nyt Tiifia ja kansanvalistuksen ministeriksi esimerkiksi Sutta). Mutta ei Churchill eikä Roosevelt välittänyt heistä. Sen sijaan nämä välittivät »Joe-sedästä» (Josefista). Ja kun meikäläiset joukot tulivat, kaikki nuo haaveilijat vietiin Tallinnan asunnoistaan heti ensimmäisinä öinä. Nyt viitisentoista heistä istui Moskovan Lubjankan eri selleissä – yksi kussakin – syytettyinä 58-2:n perusteella rikollisesta itsemääräämisoikeuden himoitsemisesta.

Palaaminen kävelyltä selliin on joka kerta pieni vangitseminen. Jopa meidän juhlasellimmekin ilma tuntuu kävelyn jälkeen ummehtuneelta. Kävelyn jälkeen olisi myös hyvä haukata jotakin, mutta sitä ei saa ajatella, sitä ei saa ajatella! On paha jos joku paketteja saava tahdittomasti levittelee ruokansa esiin sopimattomalla hetkellä ja alkaa syödä. Ei se mitään – itsensä hallinta siitä vain kehittyy! On paha jos kirjailija tekee ruman tempun ja ryhtyy yksityiskohtaisesti maistelemaan ruokaa – pois sellainen kirja! Pois Gogol! Tshehov – pois hänkin! – liian paljon ruokaa! »Hänellä ei ollut nälkä, mutta silti hän söi (sika!) annoksen vasikanlihaa ja joi oluen.» Pitää lukea jotakin henkevää! Dostoevskia – häntä vankien sietää lukea jos ketä! Vaan hetkinen: »Lapset olivat nälissään, he eivät olleet useaan päivään nähneet muuta kuin leipää ja *makkaraa*» – eikö tämä olekin juuri häneltä?

Lubjankan kirjasto on sen ylpeys. Kirjastonhoitaja tosin on inhottava: vaalea hieman hevosmainen ikäneito, joka tekee kaikkensa ollakseen ruma. Hänen kasvonsa ovat niin valkoisiksi puuteroidut, että ne näyttävät liikkumattomalta nuken naamiolta, huulet ovat sinipunaiset ja nypityt kulmakarvat mustat. (Tietenkin se on hänen oma asiansa, mutta meistä olisi miellyttävämpää, jos hänen tilallaan olisi joku hepsankeikka, mutta – ehkäpä Lubjankan johtaja on ottanut tämänkin huomioon?) Mutta ihme ja kumma: tullessaan kerran kymmenessä päivässä hakemaan kirjat, nainen kuuntelee tilauksemme, kuuntelee Lubjankan tyyliin epäinhimillisen konemaisesti, ja on mahdoton päätellä: kuuliko

[1] Myöhemmin Susi muistelee minua tähän tapaan: merkillinen sekoitus marxilaista ja demokraattia. Niin, melko villisti minä silloin yhdistelin.

hän nimet? kuuliko hän kirjojen nimet? kuuliko hän yleensä puhettamme? Hän poistuu. Elämme muutamia jännittyneen riemukkaita tunteja. Niiden tuntien aikana kaikki luovuttamamme kirjat lehteillään ja tarkastetaan: etsitään, olemmeko jättäneet neulanreikiä tai pisteitä kirjainten alle (tällainen vankilassa viestittämisen menetelmä on) tai olemmeko kynnellämme merkinneet mieluisia kohtia. Me hermoilemme, vaikka emme olekaan syyllistyneet mihinkään sellaiseen: he saattavat tulla ilmoittamaan, että on löydetty pisteitä, ja he ovat oikeassa niin kuin aina, todisteita ei tarvita, ja meiltä riistetään kirjat kolmeksi kuukaudeksi – pahimmassa tapauksessa koko selli pannaan karsserikannalle. Nämä parhaat valoisat kuukaudet vankilassa – ennen leirin kuoppaan sukeltamista – ovat niin kovin katkeria ilman kirjoja! Me pelkäämme, enemmänkin: me vapisemme, niin kuin nuoruudessa lähetettyämme rakkauskirjeen ja odottaessamme vastausta: tuleeko vai eikö tule? Ja millainen?

Viimein kirjat tulevat ja ratkaisevat seuraavat kymmenen päivää: keskitymmekö enimmäkseen lukemiseen vai keskustelemmeko enimmäkseen – jos on tuotu roskaa. Kirjoja tuodaan saman verran kuin sellissä on asukkaita. Se on leivän paloittelijan – ei kirjastonhoitajan – tapa laskea: yhdelle yksi, kuudelle kuusi. Väkirikkaat sellit hyötyvät.

Välistä neito täyttää tilauksemme kerrassaan ihmeellisen hyvin! Mutta silloinkin, kun hän ei piittaa niistä, tulos on silti jännittävä. Sillä itse Lubjankan kirjasto on ainutlaatuinen. Todennäköisesti se on koottu takavarikoiduista yksityiskirjastoista. Sen koonneet kirjojen ystävät ovat jo siirtyneet Jumalan tykö. Mutta mikä kaikkein tärkeintä: sensuroidessaan ja kuohiessaan maan kaikkia kirjastoja vuosikymmenten ajan turvallisuuspalvelu unohti penkoa oman povensa, ja niinpä sitten täällä – pääpaikassa – voi lukea Zamjatinia, Pilnjakia, Panteleimon Romanovia ja mitä tahansa Merezhkovskin koottujen osaa. (Ja jotkut pilailivat: meidät luetaan jo kuolleisiin, siksi annetaan lukea kiellettyjä kirjoja. Minä uskon, ettei Lubjankan kirjaston hoitajilla ollut aavistustakaan, mitä he meille antoivat. Laiskoja ja tietämättömiä kun olivat.)

Näinä päivällistä edeltävinä tunteina lukeminen käy valppaasti. Yksi ainoa lause saattaa ponnahduttaa pystyyn ja panna säntäilemään ikkunan luota ovelle, ovelta ikkunan luo. Ja haluttaa näyttää jollekin, mitä juuri tuli luetuksi ja mitä siitä seuraa, ja niin syntyy väittely. Väitteleminenkin käy terävästi siihen aikaan!

Otamme usein yhteen Juri E:n kanssa.

Samana maaliskuun aamuna, jona meidät viisi siirrettiin palatsimaiseen selliin numero 53, joukkoomme päästettiin kuudes.

Hän astui sisään kuin varjo, hänen kenkänsäkään eivät tainneet kopista lattiaan. Hän astui sisään ja nojasi selkänsä ovenpieleen – hän ei ollut varma, että pysyisi pystyssä. Lamppu oli jo sammutettu sellistä, ja aamun valo oli himmeä, mutta silti uusi tulokas ei katsellut silmät avoinna vaan sipristeli niitä. Ja oli vaiti.

Hänen sotilaan univormun takkinsa ja housujensa perusteella häntä ei voinut sijoittaa Neuvostoliiton eikä Saksan eikä Puolan eikä Englannin armeijaan.

Kasvot olivat kaidat, hän ei näyttänyt venäläiseltä. Ja että hän olikin laiha! Ja vielä pitkäkin.

Kysyimme häneltä venäjäksi – hän pysyi vaiti. Susi kysyi saksaksi – mies pysyi vaiti. Fastenko kysyi englanniksi ja ranskaksi – mies oli vaiti. Vain vähitellen hänen riutuneille keltaisille puolikuolleen kasvoilleen ilmaantui hymy – toista sellaista hymyä en ole ikänä nähnyt!

– Ihmisiä ... – hän äänsi heikosti, aivan kuin hän olisi palannut tajuihinsa tai olisi viime yön turhaan odottanut teloitusta. Ja hän ojensi heikon ohenneen käden. Kädessä oli rievusta sidottu nyytti. *Hautovamme* käsitti jo, mitä siinä oli, ja hän syöksyi sieppaamaan nyytin, availi sen pöydälle – nyytissä oli pari sataa grammaa mietoa tupakkaa – ja ryhtyi oitis käärimään itselleen nelinkertaista sätkää.

Sillä tavalla Juri Nikolaevitsh E. ilmaantui selliimme oltuaan kolme viikkoa kellaripoksissa.

Sitten vuoden 1929 Itä-Kiinan rautatien yhteenoton jälkeen maassa oli laulettu lauluja:

»*Kahdeskymmenesseitsemäs* seisoo vartiossa
ja pitää vihollisemme poissa!»

Tämän jo kansalaissodan aikana muodostetun 27. jalkaväkidivisioonan tykistön komentajana oli tsaarin armeijan upseeri Nikolai E. (Muistin nimen, olin nähnyt sen tykistöopin kirjamme tekijöiden joukossa.) Härkävaunussa hän matkasi vaimoineen Volgan ja Uralin yli milloin itään ja milloin länteen. Siinä härkävaunussa varttui ensimmäiset vuotensa Juri-poikakin. Hän oli vallankumouksen ikätoveri – vuonna 1917 syntynyt.

Noiden kaukaisten aikojen jälkeen isä asettui Leningradiin ja Akatemiaan, eleli kylläisenä ja kuuluisana miehenä, poika puolestaan valmistui upseerikoulusta. Suomen talvisodan aikana, kun Juri olisi himoinnut päästä sotimaan Synnyinmaan puolesta, isän ystävät lähettivät pojan adjutantiksi armeijan esikuntaan. Juri ei joutunut ryömimään suomalaisten asemia vastaan eikä jäämään tiedusteluretkellä saarroksiin eikä palelemaan hangessa tarkka-ampujien ammuskeltavana, mutta silti hänen sotilaspuseroonsa ilmestyi sievästi kunniamerkki – eikä mikä tahansa merkki vaan Punaisen Lipun kunniamerkki! Niinpä sitten Suomen talvisodan päättyessä Juri tunsi sodan olleen oikeutetun ja hänen itsensä hyödyksi siinä.

Mutta seuraavassa sodassa asiat eivät sujuneet hänen kannaltaan yhtä sileästi. Hänen johtamansa patteri joutui saarroksiin Lugan luona. Toisistaan eksyneet miehet pyydystettiin ja ajettiin vankeuteen. Juri joutui upseerien keskitysleiriin Vilnan lähistölle.

Jokaisessa elämässä on jokin tapahtuma, joka ratkaisee koko ihmisen olemuksen: hänen kohtalonsa, hänen vakaumuksensa, hänen intohimonsa. Nuo kaksi leirivuotta ravistivat Jurin hereille. Sitä leiriä ei käynyt ympäröiminen sanoilla eikä kiertäminen syllogismeilla – siinä leirissä täytyi kuolla ja niiden, jotka eivät kuolleet, tehdä päätelmä.

Hengissä saattoivat selvitä *ordnerit,* leirin sisäiset poliisit, jotka olivat omia. Jurista ei tietenkään tullut ordneria. Myös kokit selvisivät hengissä. Edelleen tulkki saattoi selvitä hengissä – heistä oli pulaa. Juri joka puhui erinomaisesti saksaa salasi taitonsa. Hän ymmärsi, että tulkki joutuu kavaltamaan omiaan. Elämää saattoi pitkittää myös kaivamalla hautoja, mutta siihen työhön riitti vahvempia ja kätevämpiä kuin Juri. Hän ilmoitti olevansa taiteilija. Hänen monipuoliseen kotikasvatukseensa oli todella kuulunut myös maalaaminen, ja Juri maalasi melko hyvin öljyväreillä, itse asiassa vain halu seurata ihaillun isän jälkiä oli estänyt poikaa menemästä taidekouluun.

Jurille ja eräälle toiselle taiteilijalle – vanhalle ukolle (jonka nimeä en valitettavasti muista) – osoitettiin parakista erillinen koppi, jossa Juri maalasi komendantuurin saksalaisille ilmaiseksi tauluja – Neron pidot, karkeloivia keijuja – ja palkaksi hänelle tuotiin syötävää. Litku, jota sotavanki-upseerit asettuivat pakkeineen jo kuudelta aamulla jonottamaan, *ordnerien* keppien ja kokkien kippojen hakattaviksi, ei riittänyt ihmisen elämän ylläpitämiseen. Iltaisin Juri näki heidän komeronsa ikkunasta nyt ainoan näyn, jota varten siveltimen käsittelemisen taito oli hänelle suotu: illan usva suoniityn yläpuolella, niittyä ympäröi piikkilanka-aita, paljon nuotioita ja niiden ympärillä olentoja, jotka aikoinaan olivat olleet venäläisiä upseereja. Nyt nuotioiden ympärillä liikuskeli eläimen kaltaisia olentoja, jotka kalusivat kuolleiden hevosten luita, paistoivat perunankuorista tehtyjä kakkuja, polttivat lantaa ja kihisivät täitä. Aivan kaikki noista kaksijalkaisista eivät vielä olleet kuolleet. Kaikki eivät vielä olleet menettäneet kykyä puhua ymmärrettävästi, ja nuotioiden punertavassa kajossa näki, miten viime ymmärrys silloin tällöin kohosi noiden Neanderthalin ihmisen asteelle vaipuvien olentojen kasvoille.

Kuin koiruohoa maistaisi! Elämä jota Juri vaalii ei enää sinänsä ole hänelle kallis. Hän ei ole niitä, jotka suostuvat helposti unohtamaan. Ei, jos hänen osakseen tulee selvitä hengissä, hänen on tehtävä päätelmät.

Hän tietää jo, että kysymys ei ole saksalaisista tai ei yksinomaan saksalaisista, että monia kansallisuuksia olevista sotavangeista vain neuvostoliittolaiset elävät näin ja kuolevat näin – ketkään eivät neuvostoliittolaisia huonommin. Jopa puolalaisia, jopa jugoslaaveja pidetään paljon siedettävämmissä oloissa, englantilaisista ja norjalaisista puhumattakaan: nämä ovat hukkua kansainvälisen Punaisen ristin ja kotimaan paketteihin, he eivät edes käy hakemassa saksalaisten muona-annosta. Siellä missä leirit ovat vierekkäin liittolaiset hyvyyttään heittävät piikkilanka-aidan yli armopaloja meikäläisille, jotka syöksyvät tappelemaan niistä kuin koiraparvi luusta.

Venäläiset raahaavat sodan koko taakkaa, ja silti venäläisten kohtalo on tällainen. Miksi?

Vähitellen eri tahoilta alkaa kerääntyä selityksiä: Neuvostoliitto ei tunnusta sotavankien kohtelua koskevassa Haagin sopimuksessa olevaa Venäjän allekirjoitusta omakseen eikä siis sitoudu mihinkään velvoitteisiin sotavankien kohtelun suhteen eikä liioin pyri puolustamaan omia sotavankeuteen joutuneita kansalai-

siaan[1]. Neuvostoliitto ei tunnusta kansainvälistä Punaista ristiä. Neuvostoliitto ei tunnusta eilispäivän sotilaitaan: sen ei kannata tukea sotavankeuteen joutuneita miehiään.

Ja Lokakuun innostuneen ikätoverin sydäntä kylmää. Siellä, parakin kopissa, he ottavat yhteen ja väittelevät, Juri ja taiteilija-ukko. (Jurin on vaikea ymmärtää, Juri väittää vastaan, mutta ukko paljastaa kerroksen toisensa jälkeen.) Mitä tämä on? Stalin? Mutta voiko kaiken panna Stalinin tiliin, voiko kaiken lukea hänen lyhyiden kättensä työksi? Joka tekee puolinaisen päätelmän, ei tee päätelmää ollenkaan. Entä muut? Stalinin lähellä ja alapuolella ja kaikkialla kautta Synnyinmaan – yleensä he, joiden Synnyinmaa sallii puhua puolestaan?

Ja miten toimia oikein, jos äiti on myynyt meidät mustalaisille, ei – pahempaa: heittänyt koirille? Onko hän yhä äitimme? Jos vaimo on lähtenyt huonoille teille, sitooko uskollisuus meitä? Synnyinmaa joka on pettänyt soturinsa – onko se Synnyinmaa enää?

... Kuinka kaikki kiepsahtikaan ylösalaisin Jurin mielessä! Hän oli ihaillut isäänsä – nyt hän kirosi tätä! Ensimmäisen kerran hän tuli ajatelleeksi, että itse asiassa hänen isänsä oli rikkonut valan, jonka oli vannonut aikaisemmalle armeijalle, sille jossa oli varttunut, rikkonut pystyttääkseen tämän järjestelmän, joka nyt petti sotilaansa. Ja miksi Jurin vala olisi sitonut hänet tähän petturi-järjestelmään?

Kun vuoden 1943 keväällä leiristä tultiin värväämään ensimmäisiin venäläisten valko-»legiooniin», jotkut lähtivät pelastuakseen nälältä. Mutta E. lähti vakaan ja selkeän tietoisesti. Mutta hän ei jäänyt legioonaan: kun nahka on nyljetty, karvoja ei kannata surra. Juri ei enää salannut hyvää saksan kielen taitoaan, ja pian eräs PÄÄLLIKKÖ, Kasselista kotoisin oleva saksalainen, joka oli saanut tehtäväkseen muodostaa sota-ajan pikavalmennusperiaatteella toimivan vakoilijakoulun, otti Jurin oikeaksi kädekseen. Niin alkoi luisuminen, jota Juri ei ollut ottanut huomioon, niin alkoi petturuus. Juri paloi halusta päästä vapauttamaan maataan, mutta hänet pantiin kouluttamaan vakoilijoita – saksalaisilla oli omat suunnitelmansa. Missä oli raja? ... Missä oli kohta, jonka yli ei olisi saanut harpata? Jurista tuli Saksan armeijan luutnantti. Hän matkusteli nyt saksalainen univormu yllään ympäri Saksaa, kävi Berliinissä, tapasi venäläisiä emigrantteja, luki Buninia, Nabokovia, Aldanovia ja Amfiteatrovia, jotka ennen olivat olleet hänen tavoittamattomissaan ... Juri oli odottanut, että heillä kaikilla, että Buninilla jokainen sivu olisi silkkaa tuoretta verestä Venäjän haavaa. Mutta mikä heitä vaivasi? Mihin he tuhlasivat korvaamattoman vapautensa? Taas naisen ruumiista, intohimon purkauksista, auringonlaskuista, aatelispäiden kauneudesta, pölyt-

[1] Tämän konvention hyväksyimme vasta vuonna 1955. Päiväkirjassaan vuodelta 1915 Melgunov muuten mainitsee HUHUISTA, että Venäjä ei päästä apua Saksassa sotavankeina oleville miehilleen ja että nämä elävät siellä liittolaisia kurjemmin. Tämä siksi, ettei olisi HUHUJA sotavankien hyvästä elämästä ja etteivät miehet antautuisi mielellään vangiksi. Tässä on tiettyä ideoiden periytymistä. [S.P. Melgunov: »Vospominanija i dnevniki» (Muistelmia ja päiväkirjoja) osa I, Pariisi 1964, s. 199 ja 203.]

tyneiden vuosien anekdootteja. He kirjoittivat ikään kuin Venäjällä ei olisi vallankumousta ollutkaan tai sen selittäminen olisi heille liian vaikeaa. He jättivät venäläisten nuorukaisten tehtäväksi itse laskea elämänsä suuntiman. Niin Juri sitten pyöri ja piti kiirettä nähdäkseen ja saadakseen tietää ja samalla aitoon venäläiseen tapaan yhä useammin ja yhä syvemmälle upotti hämmennyksensä viinaan.

Millainen heidän vakoilijakoulunsa oli? Kaikkea muuta kuin kunnollinen, tietenkin. Kuuden kuukauden koulutuksen aikana heille onnistuttiin opettamaan vain laskuvarjon, räjähdysaineiden ja radiolaitteen käyttö. Eikä heihin järin luotettukaan. Heidän pudottamisensa oli luottamuksen inflaatiota. Mutta kuoleville, toivottomasti oman onnensa nojaan heitetyille venäläisille sotavangeille nämä koulut olivat Jurin mielestä oiva pelastus: niissä pojat saivat syödäkseen ja uudet lämpimät tamineet päälleen, ja lisäksi heidän taskunsa mätettiin täyteen Neuvostoliiton rahaa. Koulutettavat (samoin kuin kouluttajatkin) teeskentelivät, että juuri näin kaikki sujuisikin: he vakoilevat Neuvostoliiton selustassa, tuhoavat ennalta määrättyjä kohteita, lähettävät koodisanomia radiollaan ja palaavat. Pojat taas yksinkertaisesti pakenivat tuohon kouluun kuolemaa ja vankeutta, he halusivat jäädä eloon mutta eivät sillä hinnalla, että joutuisivat rintamalla ampumaan omiaan[1]. Heidät pudotettiin rintaman taakse, mutta sen jälkeen heidän vapaa valintansa riippui heidän moraalistaan ja tietoisuudestaan. Trotyylin ja radion he heittivät menemään heti. Eroa oli vain tässä: antautuako viranomaisille heti (niin kuin minun kippuranenäinen »vakoilijani» armeijan vastavakoilulle) vai juhliako ensin lahjarahoilla. Mutta kukaan ei koskaan palannut rintaman yli takaisin saksalaisten luo.

Äkkiä Uuden vuoden 1945 aaton edellä eräs reipas poika palasi ja ilmoitti, että hän oli täyttänyt tehtävänsä (sen kun käyt tarkistamassa!). Se oli poikkeuksellista. Päällikkö oli varma, että SMERSH oli lähettänyt pojan ja päätti ammuttaa tämän (tunnollisen vakoilijan kohtalo!). Mutta Juri vaati, että poika oli päinvastoin palkittava ja asetettava kurssilaisten esikuvaksi. Mutta palannut vakoilija pyysi Jurin ryyppäämään kanssaan ja naama punaisena kumartui pöydän yli ja paljasti: »Juri Nikolaevitsh! Neuvostojohto lupaa teille anteeksiannon, jos nyt heti siirrytte meidän puolellemme.»

Juri alkoi vavista. Jo kovettuneeseen, kaiken kironneeseen sydämeen tihkui lämpöä. Synnyinmaa? ... Kirottu, epäoikeudenmukainen ja silti niin rakas! Anteeksianto? ... Ja saisi palata perheensä luo? Ja kävellä Kamennoostrovskilla? Niin, oikeastaanhan me olemme kaikki venäläisiä! Antakaa meille anteeksi, me palaamme, kuinka hyviksi me vielä muutummekaan! ... Nämä puolitoista

[1] Meidän tutkijamme eivät tietenkään ottaneet tällaisia järkeilyjä huomioon. Mikä oikeus heillä oli haluta elää, kun jotkut etuoikeutetut perheet jo elivät hyvin Neuvostoliiton selustassa? Pienintäkään huomiota ei kiinnitetty siihen, että monet näistä pojista olivat onnistuneet välttämään tarttumasta saksalaiseen kivääriin. Vakoiluleikistä heille läimäytettiin kaikkein raskain 58-6 sekä lisäksi sabotaasin tarkoitus. Tämä merkitsi: pidettävä tallessa kunnes heittää henkensä.

vuotta, sen jälkeen kun hän oli päässyt vankileiristä, eivät olleet tuoneet Jurille onnea. Hän ei katunut mutta ei liioin nähnyt tulevaisuuttakaan. Votkan ääressä hän tapasi muita samanlaisia paatuneita venäläisiä, ja kaikki he tunsivat selvästi: kamara puuttuu, elämä ei kumminkaan ole oikeaa. Saksalaiset pyörittävät heitä oman mielensä mukaan. Nyt kun saksalaiset olivat jo selvästi häviämässä sodan, Jurille oli kuin olikin tarjoutunut ratkaisu: päällikkö piti hänestä ja paljasti kerran, että hänellä oli Espanjassa kaiken varalta maatila, jonne he imperiumin romahtaessa voisivat yhdessä luikkia. Mutta nyt sitten pöydän takana istui humalainen maanmies, joka henkensä vaarantaen houkutteli: »Juri Nikolaevitsh! Neuvostojohto arvostaa kokemuksianne ja tietojanne, he haluavat saada teiltä tietoja Saksan vakoilun organisaatiosta . . .«

Kaksi viikkoa epäilykset raatelivat E:tä. Mutta neuvostoliittolaisten Veikselin ylitysoperaation aikana, kun hän oli vetämässä kouluaan syvemmälle selustaan, hän käskikin kääntymään hiljaiselle puolalaiselle maatilalle, pani siellä koulunsa riviin ja ilmoitti: »Minä siirryn Neuvostoliiton puolelle! Jokainen saa valita vapaasti!» Ja nämä maitoparrat, surku-vakoilijat, jotka vasta tunti sitten olivat teeskennelleet olevansa uskollisia Saksan valtakunnalle, kiljuivat nyt innostuneesti: »Uraaa! Mekin tullaan!» (He hurrasivat tuleville pakkotöilleen . . .)

Sitten heidän vakoilijakoulunsa piiloutui täysivahvuisena odottelemaan neuvostoliittolaisten panssareiden tuloa – ja myös SMERSHin. Sen koommin Juri ei nähnyt poikia. Hänet eristettiin ja pakotettiin kymmenen päivän ajan kirjoittamaan kuvauksia koulun koko historiasta, ohjelmista, sabotaasitehtävistä, ja hän todella luuli, että kysymys oli »hänen kokemuksistaan ja tiedoistaan» . . . Kotona perheen luona käymisestäkin oli jo puhetta.

Mutta vasta Lubjankassa hän käsitti, että Salamancassakin hän olisi ollut lähempänä Nevaansa. Häntä odotti teloittaminen ampumalla tai vähintään kaksikymmentä vuotta.

Näin parantumattoman altis ihminen on kotipuolen savulle . . . Niin kuin hammas lakkaa tuntumasta vasta kun sen hermo on tuhottu, samoin emme ilmeisesti mekään lakkaa ajattelemasta kotimaatamme ennen kuin olemme nielaisseet arsenikkimme. »Odysseian» lootofagit tunsivat jonkin lootuksen, joka tepsi siihen . . .

Juri oli sellissämme vain kolme viikkoa. Nuo kolme viikkoa me väittelimme yhtä mittaa. Minä sanoin, että meidän vallankumouksemme oli suurenmoinen ja oikeudenmukainen, hirvittävää oli vain sen vääristyminen vuonna 1929. Juri katsoi minuun säälivästi ja vänteli hermostuneesti huuliaan: ennen kuin ryhdyttiin tekemään vallankumousta, maasta olisi pitänyt hävittää lutikat! (Joissakin asioissa hän ja Fastenko lähestyivät merkillisesti, niin eri suunnilla kuin heidän lähtökohtansa olivatkin.) Minä sanoin, että jokaista suurta tehtävää meidän maassamme olivat pitkään johtaneet yleviin päämääriin pyrkivät ja erittäin uhrautuvat miehet. Hän sanoi: samaa maata kuin Stalinkin, alusta asti. (Siitä että Stalin oli roisto olimme yhtä mieltä.) Minä ylistin Gorkia: viisas mies! oikea näkökulma! suuri taiteilija! Hän väitti vastaan: mitätön äärimmäisen

ikävystyttävä tyyppi! keksi itsensä ja sankarinsa, kaikki kirjatkin ovat läpikotaisin keksittyjä. Leo Tolstoi – siinä kirjallisuutemme keisari!

Nämä päivittäiset väittelyt olivat nuoruutemme vuoksi kiivaita, emmekä me kaksi pystyneet lähestymään toisiamme emmekä näkemään toisissamme enempää kuin sen, minkä tuomitsimme.

Hänet haettiin sellistä, ja vaikka kuinka olen kysellyt, kukaan ei sen koommin ole istunut hänen kanssaan Butyrkissa eikä kukaan ole tavannut häntä kauttakulkupaikoissa. Vlasovin armeijan rivimiehetkin katosivat kaikki jonnekin jäljettömiin, luultavimmin mullan sisään, joitakin papereiden puuttuminen estää yhä lähtemästä pohjolan korvestaan. Heidän keskuudessaan Juri E:n kohtalo oli poikkeuksellinen.

Viimein tuli Lubjankan päivällinenkin. Jo kauan ennen kuulimme käytävästä riemukasta kalinaa, sitten tuotiin kuin ravintolassa tarjottimella jokaiselle kaksi alumiinilautasta (ei kippoa): kauhallinen keittoa ja kauhallinen äärimmäisen huteroa rasvatonta puuroa.

Alkukiihtymyksessään tutkintavanki ei saa mitään kurkustaan alas, jotkut eivät koske leipäänsä moneen vuorokauteen eivätkä tiedä, mihin panna sen. Mutta vähitellen ruokahalu palaa, sitten seuraa alituisen nälän tila, joka kehittyy ahneuden asteelle. Sitten – jos onnistuu malttamaan mielensä – mahalaukku supistuu ja sopeutuu niukkuuteen ja muuttuu täkäläisen surkean muonan kannalta suorastaan sopivaksi. Siihen tarvitaan itsekasvatusta, on totuttava olemaan mulkoilematta, kuka syö ylimääräistä, kiellettävä huippuvaralliset vankilakeskustelut ruuasta ja mahdollisimman paljon noustava korkeisiin sfääreihin. Lubjankassa tätä helpottaa sallittu kahden tunnin makaileminen päivällisen jälkeen – lomaparatiisin ihmeitä sekin. Käymme pitkäksemme selin silmään, avaamme silmänlumeeksi kirjan ja torkumme. Nukkuminen on oikeastaan kielletty, ja vartijat näkevät, ettei kirjan lehteä käännetä pitkään aikaan, mutta niinä tunteina he eivät tavallisesti jyskytä. (Humaanisuuden selitys on se, että ne joiden ei ole lupa nukkua ovat päiväkuulustelussa. Pöytäkirjaa allekirjoittamasta kieltäytyvät jääräpäät törmäävät tässä jopa väkevään kontrastiinkin: he palaavat kuulustelusta, mutta täällä päättyy juuri hiljainen tunti.)

Ja uni on paras lääke nälkään ja suruun: elimistö ei kovenna eivätkä aivot setvimistään setvi tehtyjä virheitä.

Sitten tuodaan jo illallinenkin – vielä kauhallinen puuroa. Elämä kiirehtii levittämään kaikki antimensa eteesi. Nyt seuraavina viitenä–kuutena tuntina ennen iltasoittoa et saa suuhusi mitään, mutta se ei pelota enää, ihminen tottuu helposti siihen, ettei illalla ole nälkä – sotilaslääketiedekin on tiennyt sen jo kauan, reservissä olevia rykmenttejäkään ei ruokita illalla.

Sitten tulee iltakäymälän aika, jota olet odottanut koko päivän pikemminkin sydän sykkyrässä. Miten helpottuneeksi koko maailma heti muuttuukaan! Miten kaikki suuret ongelmat heti muuttuvatkaan yksinkertaisemmiksi – oletko kokenut?

Lubjankan painottomat illat! (Tosin ne ovat painottomia vain siinä tapauksessa, että et odota yöllistä kuulustelua.) Painoton ruumis, jonka puuro on tyydyttänyt juuri sen verran, että sielu ei tunne ruumiin ahdistavan. Mitä keveitä vapautuneita ajatuksia! Me olemme kuin Siinain vuorella, jossa totuus ilmestyy meille liekistä. Eiköhän Pushkin haaveillut juuri tästä:

»Elää tahdon, kärsiä ja ajatella!»

Juuri sitähän me teemmekin – kärsimme ja ajattelemme – eikä elämässämme ole mitään muuta. Ja miten helposti tämä ihanne näköjään oli saavutettavissa . . .

Tietenkin väittelemme myös iltaisin, ja shakkierä Suden kanssa jää kesken ja kirjat unohtuvat. Kaikkein kiivaimmin otamme yhteen taaskin E:n kanssa, sillä kaikki aiheemme ovat silkkaa räjähdysainetta: esimerkiksi sodan lopputulos. Sanaton ja ilmeetön vartija astuu huoneeseen ja vetää ikkunan eteen sinisen pimennysverhon. Siellä verhon takana hämärtyvässä illassa Moskova alkaa räiskiä kunnialaukauksia. Emme näe taivasta, jolle raketit kohoavat, emmekä liioin Euroopan karttaa mutta yritämme kuvitella sitä yksityiskohtaisesti ja arvata, mitä kaupunkeja on vallattu. Nämä kunnialaukaukset saavat varsinkin Jurin suunniltaan. Hän kutsuu kohtaloa korjaamaan hänen tekemänsä virheet ja vakuuttaa, että sota ei ole suinkaan loppumassa, että kohta Puna-armeija ja angloamerikkalaiset karkaavat toistensa kimppuun ja että silloin vasta alkaa oikea sota. Selli asennoituu tähän ennustukseen ahnaan kiinnostuneesti. Entä miten se päättyy? Juri väittää, että se päättyy Puna-armeijan helppoon tappioon (ja siis meidän vapautumiseemme? vai teloittamiseemmeko?). Tässä minä asetun vastustamaan, ja me väittelemme erityisen raivokkaasti. Hänen perustelujaan on, että meidän armeijamme on näännyksissä ja verenhukasta heikennyt ja huonosti huollettu ja – mikä tärkeintä – ettei se taistele liittolaisia vastaan enää yhtä lujasti. Minä vetoan tuntemieni osastojen esimerkkiin ja väitän vastaan, että armeija ei ole suinkaan näännyksissä vaan että se on kerännyt kokemusta, että se on nyt vahva ja kiukkuinen ja siinä tapauksessa höyhentäisi liittolaiset vielä perusteellisemmin kuin saksalaiset. »Ei ikänä!» Juri huutaa (puoleksi kuiskaamalla). »Entä Ardennit?» minä huudan (puoleksi kuiskaamalla). Fastenko puuttuu väittelyyn ja naureskelee meille molemmille, että kumpikaan meistä ei ymmärrä Länttä, että kukaan ei saisi liittolaistemme joukkoja pakotetuksi nyt taistelemaan meitä vastaan.

Mutta illalla ei niinkään haluta väitellä kuin kuunnella jotakin mielenkiintoista ja jopa sovittelevaa, tekee mieli olla samaa mieltä toisten kanssa.

Näitä vankilan mieliteemoja on keskustelu vankilaperinteistä, siitä miten *ennen istuttiin*. Sellissämme on Fastenko, ja siksi kuulemmekin nuo kertomukset ensi käden lähteestä. Kaikkein eniten meitä hellyttää se, että poliittisista syistä istuminen oli ennen ylpeilemisen aihe, että vangin sukulaiset eivät suinkaan sanoutuneet tästä irti ja että jopa aivan vieraita tyttöjä tuli muka morsiamina tapaamaan. Entä sitten menneiden aikojen yleinen perinne lähettää vangeille paketteja juhlapäiviksi? Venäjällä jokainen lopettaessaan paastoamisen vei nimettömille vangeille tarkoitetun paketin vankiloiden yhteiseen pataan. Vietiin

joulukinkkuja, piirakoita, leivonnaisia ja pullia. Oli mummo kuinka köyhä hyvänsä, hänkin toi kymmenkunta maalattua munaa, ja hänen sydämensä keveni. Minne tuo venäläinen hyvyys oli kadonnut? Sen oli korvannut *tietoisuus!* Kansamme oli peloteltu raskaasti ja peruuttamattomasti, opetettu olemaan välittämättä niistä jotka kärsivät. Nykyään sellainen olisi mieletöntä. Yrittäkääpä jossakin virastossa ehdottaa juhlapäivän edellä keräystä paikallisen vankilan vankien hyväksi – se tulkitaan miltei neuvostovastaiseksi kapinaksi! Niin pahoin olemme eläimistyneet!

Ja miten paljon nuo juhlapäivien lahjat vangeille merkitsivätkään! Pelkästään maukasta ruokaako? Ne toivat lämpimän tunteen, että vapaudessa ajatellaan, huolehditaan.

Fastenko kertoo meille, että myös neuvostovallan aikana oli ollut poliittinen Punainen risti, mutta sitä meidän onkin jo vaikeampi kuvitella – vaikka emme varsinaisesti epäilisikään hänen sanojaan. Hän kertoo, että E.P. Peshkova kävi henkilökohtaisen koskemattomuutensa turvin ulkomailla ja keräsi sieltä rahaa (meillä ei paljon keräillä), ja täällä sitten ostettiin ruokatarvikkeita poliittisille, joilla ei ollut omaisia. Kaikille poliittisilleko? Ja nyt paljastuukin: ei, ei KOOÄRRILLE eli vastavallankumouksellisille (siis esimerkiksi ei insinööreille eikä papeille) vaan ainoastaan entisten poliittisten puolueiden jäsenille. No niin, olisitte heti sanonut! ... Ja muuten itse Punainen ristikin pantiin istumaan, useimmat, Peshkovaa lukuun ottamatta ...

Myös vapautumisesta on mukava puhella illalla, kun ei odota joutuvansa kuulusteluun. Niin, kuulemma on sellaisia hämmästyttäviä tapauksia, että joku vapautetaan. Niinpä Z-v haettiin sellistämme ja komennettiin »tavarat mukaan» – entä jos hänet vapautettiin? Tutkimushan ei voinut päättyä näin nopeasti. (Kymmenen päivän kuluttua hän palaa: hänet oli raahattu Lefortovoon. Siellä hän oli näköjään alkanut nopeasti *allekirjoitella,* ja niin hänet lähetettiin takaisin meille.) Jos sinut vapautetaan – sinullahan on aivan turhanpäiväinen juttu, kuule, niinhän sinä itse sanoit – niin lupaa käydä minun vaimoni luona, ja pankoon hän merkiksi pakettiini ... sanokaamme kaksi omenaa ... – Omenia ei nykyään saa mistään. – Kolme rinkilää sitten. – Saattaa olla ettei Moskovassa ole rinkilöitäkään. – Hyvä on, pankoon neljä perunaa! (Näin sovitaan ja sitten N todella haetaan ja käsketään ottamaan tavarat mukaan, ja M saa paketissa neljä perunaa. Hämmästyttävää! Tyrmistyttävää! Hänet vapautettiin, vaikka hänen juttunsa oli paljon vakavampi kuin minun. Ehkä minutkin pian vapautetaan? ... Ja yksinkertaisesti M:n vaimolta oli viides peruna murskautunut kassissa, ja N oli jo laivan ruumassa matkalla Kolymaan.)

Sillä lailla keskustelemme kaikenlaisista asioista ja muistelemme jotakin huvittavaa, ja sinulla on niin hauskaa ja mukavaa mielenkiintoisten, elämänpiiriltään ja kokemuksiltaan aivan erilaisten ihmisten parissa, ja sillä välin sanaton iltatarkastus on jo tehty ja silmälasit takavarikoitu, ja sitten lamppu iskee silmää kolmesti. Se merkitsee: viiden minuutin kuluttua tulee iltamerkki!

Nopeasti, nopeasti sieppaamme peitteen! Niin kuin ei rintamalla milloinkaan

tiedä, putoaako viereesi kohta – minuutin päästä – kranaattisade, samoin emme täälläkään tiedä kohtalokasta kuulusteluyötämme. Käymme pitkäksemme, asettamme toisen kätemme peitteen päälle ja yritämme puhaltaa ajatusten tuulen päästämme. Nukkumaan!

Juuri sellaisella hetkellä, eräänä huhtikuun iltana, pian sen jälkeen kun olimme saatelleet E:n matkaan, sellimme lukko kolisi. Sydämet sykertyivät: kenet? Kohta vartija sähisee: »ässällä!» tai »zeellä!» Mutta vartija ei sähissyt. Ovi sulkeutui. Me kohotimme päämme. Ovella seisoi uusi tulokas: nuori laiha mies, jolla oli yksinkertainen sininen puku ja sininen lippalakki. Hänellä ei ollut mitään tavaroita. Hän silmäili hämmentyneesti ympärilleen.

– Mikä on sellin numero? hän kysyi levottomasti.

– Viisikymmentäkolme.

Hän hätkähti.

– Vapaudestako sinä tulet? me kysyimme.

– En . . . – Hän heitti tuskaisesti päätään.

– Milloin sinut vangittiin?

– Eilen aamulla.

Me purskahdimme nauruun. Hänellä oli hieman yksinkertaiset erittäin pehmeät kasvot ja miltei aivan valkeat kulmakarvat.

– Mistä hyvästä?

(Se ei ole reilu kysymys, siihen ei kannata odottaa vastausta.)

– En minä tiedä . . . Jostakin pikkujutusta . . .

Juuri näin kaikki vastaavat, jokainen istuu pikkujutun vuoksi. Ja erityisen pikkuiselta juttu näyttää vangista itsestään.

– Kerro nyt kumminkin.

– Minä . . . kirjoitin julistuksen Venäjän kansalle.

– Mitä-ää??? (Tällaisia »pikkujuttuja» emme olleetkaan vielä tavanneet!)

– Ampuuko ne? – Hänen kasvonsa venähtivät. Hän hypisteli lakkinsa lippaa mutta ei ottanut lakkia päästään.

– Tuskin nyt sentään, me rauhoittelimme. – Nykyään ei ammuta ketään. KYMPISTÄ voit olla varma.

– Oletteko työläinen? Vai virkamies? luokkaperiaatteelle uskollinen sosiaalidemokraatti kysyi.

– Työläinen.

Fastenko ojensi kätensä ja huudahti minulle voitonriemuisesti:

– Siinä on teille, Aleksandr Isaevitsh, työväenluokan mielialaa!

Ja hän käänsi selkänsä ruvetakseen nukkumaan, sillä hän oletti, että asia oli puitu loppuun ja että mitään kuulemisen arvoista ei enää tulisi.

Mutta hän erehtyi.

– Kuinka? Noin vain ilman aikojanne esititte julistuksen? Kenen nimissä?

– Omissa nimissäni.

– Kuka te sitten olette?

Uusi tulokas hymyili anteeksipyytävästi:

– Keisari. Mihail.

Oli kuin kipinä olisi kulkenut lävitsemme. Me kohottauduimme uudelleen sängyillämme katsomaan. Ei, hänen ujot laihat kasvonsa eivät hiukkaakaan muistuttaneet Mihail Romanovin kasvoja. Sitä paitsi ikä . . .

– Huomenna, huomenna, nyt nukutaan! Susi sanoi tiukasti.

Me nukahdimme mielessämme aavistus, että huomisen kaksi tuntia ennen aamuruokailua eivät olisi ikävystyttäviä.

Keisarillekin tuotiin sänky – vuode – ja hän kävi hiljaa pitkäkseen makkipytyn lähelle.

Vuonna tuhat yhdeksänsataa kuusitoista moskovalaisen veturinkuljettajan Belovin taloon astui tuntematon ruskeapartainen vanhus, joka lausui veturinkuljettajan jumaliselle vaimolle: »Pelageja! Sinulla on vuoden ikäinen poika. Varjele häntä Herralle. Kun hetki koittaa, minä palaan.» Ja sitten hän lähti.

Pelageja ei tuntenut vanhusta, mutta niin selkeästi ja uhkaavasti tämä oli puhunut, että vanhuksen sanat alistivat äidin sydämen. Ja hän vaali lasta kuin silmäteräänsä. Viktorista varttui hiljainen, tottelevainen, hurskas poika, jolle usein ilmestyi enkeleitä ja Jumalanäitikin näyssä. Myöhemmin harvemmin. Vanhus ei palannut. Viktor harjaantui autonkuljettajan ammattiin, ja vuonna 1936 hänet otettiin armeijaan ja vietiin Birobidzhaniin, jossa hän oli autokomppaniassa. Viktor oli kaikkea muuta kuin hurvittelevaa tyyppiä, mutta ehkä juuri tällä autonkuljettajalle epätyypillisellä hiljaisuudellaan ja sävyisyydellään hän hurmasi siviilityöntekijöihin kuuluvan tytön ja löi laudalta joukkueenjohtajansa, joka oli iskenyt silmänsä samaan tyttöön. Siinä vaiheessa marsalkka Blücher saapui heidän sotaharjoituksiinsa, ja marsalkan henkilökohtainen autonkuljettaja sattui sairastumaan pahoin. Blücher käski autokomppanian päällikköä lähettämään hänelle komppanian parhaan autonkuljettajan, ja komppanianpäällikkö kutsui joukkueenjohtajan, ja tämä älysi oitis sujauttaa marsalkalle kilpailijansa Belovin. (Armeijassa käy usein näin: ylenijät ovat niitä, joista on päästävä eroon, eivät ylennyksen ansainneita.)

Belov oli Blücherille mieleen ja jäi tämän autonkuljettajaksi. Pian Blücher kutsuttiin luonnollisen tuntuisesti Moskovaan (tällä tavalla marsalkka vangitsemisen edellä temmattiin hänelle kuuliaisesta kaukoidästä), ja hän otti autonkuljettajansa mukaan. Jäätyään orvoksi Belov päätyi Kremlin autotalliin ja alkoi kuljettaa milloin Mihailovia (Komsomol), milloin Lozovskia sekä vielä jotakuta ja vihdoin Hrushtshevia. Belov näki paljon (ja kertoili meille paljon): kemuja ja tapoja ja varotoimenpiteitä. Hän oli Moskovan tavallisen proletariaatin edustajana seuraamassa myös Buharinin oikeudenkäyntiä ammattiliittojen talossa. Lukuisista isännistään vain Hrushtshevista hän puhui lämpimästi: vain tämän talossa autonkuljettaja pantiin perheen yhteiseen pöytään istumaan eikä erikseen keittiöön. Vain Hrushtshevin talossa säilytettiin niinä vuosina työläisille ominainen yksinkertaisuus. Elämäniloinen Hrushtshev kiintyi hänkin Viktor Aleksejevitshiin ja lähtiessään vuonna 1938 Ukrainaan pyysi tätä hartaasti mukaansa. »Ei olisi

pitänyt luopua Hrushtshevista», Viktor Aleksejevitsh sanoi. Mutta jokin sai hänet jäämään Moskovaan.

Vuonna 1941, vähän ennen sodan puhkeamista, hänelle sattui jokin katko, jonka aikana hän ei ollut työssä hallituksen autotallissa, ja niin sota-asiain kansankomissariaatti heti mobilisoi suojattoman miehen. Heikon terveyden vuoksi häntä ei kuitenkaan lähetetty rintamalle vaan hänet määrättiin työpataljoonaan: ensin jalkaisin Inzaan ja siellä kaivamaan taisteluhautoja ja tietöihin. Viime vuosien kylläisen huolettoman elämän jälkeen tämä sattui – kuin olisi jysähtänyt turvalleen maahan. Hän kahmaisi täyden kipollisen puutetta ja surua ja näki, että kansa oli päinvastoin köyhtynyt. Belov selvisi nipin napin hengissä, hänet vapautettiin heikon terveytensä vuoksi. Hän palasi Moskovaan ja järjesti taas asiansa: hän kuljetti Shtsherbakovia[1], sitten öljyteollisuuden kansankomissaari Sedinia. Mutta Sedin joutui kiinni kähvellyksistä (vain 35 miljoonan), ja hänet pantiin hiljaa sivuun, mutta jostakin syystä Belovkin menetti työnsä johtajien tuntumassa. Hän meni kuljettajaksi autovarikolle ja vapaa-aikoinaan kävi Krasnaja Pahrassa.

Mutta hänen ajatuksensa olivat jo muualla. Vuonna 1943 hän oli kerran äitinsä luona – tämä pesi pyykkiä ja oli juuri lähtenyt ämpäreineen kaivolle. Nyt ovi avautui ja taloon astui tuntematon jykevä valkopartainen vanhus. Hän teki ristinmerkin ikonin suuntaan, katsoi ankarasti Beloviin ja sanoi: »Ole tervehditty, Mihail! Jumala siunaa sinut!» »Minä olen Viktor», Belov vastasi. »Tästä lähtien olet Mihail, pyhän Venäjän keisari!» vanhus ei hellittänyt. Samassa äiti astui sisään ja oikein lysähti säikähdyksestä, niin että vettä läikähti lattialle: ukko oli sama vanhus, joka oli käynyt kaksikymmentäseitsemän vuotta sitten, harmaantunut tosin mutta sama mies. »Jumala suojelkoon sinua, Pelageja, olet varjellut poikaasi», vanhus sanoi. Ja hän vetäytyi tulevan keisarin kanssa yksinäisyyteen – niin kuin patriarkka saattaa hallitsijan valtaistuimelle. Hän kertoi järkyttyneelle nuorelle miehelle, että vuonna 1953 valta vaihtuu ja Viktor Aleksejevitshista tulee koko Venäjän maan keisari[2]. (Siksi siis sellin numero 53 tyrmistytti hänet niin!) Ja sitä varten olisi vuonna 1948 ruvettava keräämään voimia. Ukko ei neuvonut, kuinka voimia kerätään, vaan lähti. Eikä Viktor Aleksejevitsh huomannut kysyä.

Elämän rauha ja koruttomuus olivat nyt mennyttä! Joku toinen olisi ehkä kavahtanut näin yletöntä hanketta, mutta Viktorhan oli parkkiintunut juuri siellä, kaikkein korkeimpien huippujen keskuudessa, hän oli nähnyt näitä Mihailoveja ja Shtsherbakoveja ja Sedineita ja kuullut toisilta autonkuljettajilta ja ymmärtänyt, että poikkeuksellisuutta siinä ei tarvittu ollenkaan, pikemminkin päinvastoin.

Vastavoideltu tsaari, joka oli yhtä hiljainen, tunnollinen ja herkkä kuin Fedor

[1] Hän kertoi, että kun lihava Shtsherbakov saapui virastoonsa, hän ei halunnut nähdä ihmisiä, ja kaikki työntekijät hätistettiin huoneista, joiden läpi hän joutui kulkemaan. Lihavuuttaan ähisten hän kumartui ja käänsi maton kulman. Ja hullusti kävi koko laitoksen, jos maton alta löytyi pölyä.

[2] Eikä viisas vanhus erehtynytkään kuin vähäisessä yksityiskohdassa: sekoitti kuljettajan ja kyydittävän (Hrushtshevin – suom. huom.) keskenään!

Ioannovitsh, viimeinen Rurikeista, tunsi Monomahin lakin ahdistavan painon otsallaan. Ympärillä vallitseva köyhyys ja kansan suru, jotka eivät aikaisemmin olleet hänen vastuullaan, painoivat nyt hänen harteitaan, ja hänen syytään oli, että niitä riitti yhä. Vuoteen 1948 odottaminen tuntui hänestä oudolta, ja niinpä hän jo saman vuoden 1943 syksyllä kirjoitti ensimmäisen manifestinsa Venäjän kansalle ja luki julistuksensa öljyteollisuuden kansankomissariaatin autotallin neljälle työntekijälle ...

... Aamulla me ympäröimme Viktor Aleksejevitshin, ja nöyrästi hän kertoi meille kaiken tämän. Me emme vielä tajunneet hänen lapsen hyväuskoisuuttaan, epätavallinen kertomus kiehtoi meitä, emmekä me – vika oli meissä – ehtineet varoittaa häntä *hautovasta.* Emmekä me voineet kuvitellakaan, että tutkijaviranomainen ei vielä tiennyt kaikkea tätä, mikä meille nyt oli avomielisesti kerrottu ... Kertomuksen päätyttyä Kramarenko alkoi kärttää päästä joko »vankilan päällikön luo tupakkaa hakemaan» tai lääkärin puheille, mutta joka tapauksessa hänet haettiin pian. Siellä hän *kaatoi* nuo neljä öljyteollisuuden kansankomissariaatin työntekijää, joista kukaan ei olisi ikänä saanut tietää ... (Palatessaan seuraavana päivänä kuulustelusta Belov kummasteli, mistä tutkijaviranomainen oli saanut tietää heistä. Silloin meillä välähti ...) Öljyteollisuuden kansankomissariaatin neljä työntekijää olivat lukeneet manifestin ja hyväksyneet sen – KUKAAN EI ILMIANTANUT keisaria! Mutta tämä itse piti ajankohtaa liian aikaisena – liian aikaisena! – ja poltti manifestin.

Kului vuosi. Viktor Aleksejevitsh työskenteli mekaanikkona autovarikolla. Vuoden 1944 syksyllä hän kirjoitti uuden manifestin ja luetutti sen KYMMENELLÄ ihmisellä – autonkuljettajia ja viilaajia. Kaikki hyväksyivät! EIKÄ KUKAAN ILMIANTANUT! (Ei yksikään kymmenestä – harvinainen ilmiö niinä ilmiantoaikoina! Fastenko ei erehtynyt »työväenluokan mielialojen» suhteen.) Tosin keisari turvautui viattomiin juoniin: vihjaili että hänellä oli voimakas tukija hallituksen piirissä, lupaili kannattajilleen virkakomennuksia monarkististen voimien vahvistamiseksi kautta maan.

Kuukaudet kuluivat. Keisari uskoutui autovarikolla vielä kahdelle tytölle. Mutta nämä tytöt olivatkin aatteellisesti korkealla tasolla – joka piti! Onnettomuuden aavistus riipaisi oitis Viktor Aleksejevitshin sydäntä. Neitsyt Marian päivän jälkeisenä sunnuntaina hän käveli torilla manifesti taskussaan. Eräs vanha työläinen – hänen aatetovereitaan – tuli vastaan ja sanoi: »Viktor! Eiköhän sinun olisi paras polttaa se paperi toistaiseksi vai mitä?» Ja Viktorkin tunsi selvästi: totta, liian aikaisin kirjoitin, täytyy polttaa! »Olet oikeassa, minä poltan sen heti.» Ja hän lähti kotiin polttamaan manifestia. Mutta ennen kuin hän ehti lähteä torilta, kaksi miellyttävää nuorta miestä huusi hänelle: »Viktor Aleksejevitsh! Lähtekääpä meidän mukaan ajelulle!» Ja he toivat hänet henkilöautossa Lubjankaan. Täällä hätäiltiin ja hosuttiin niin, että tavanomainen ruumiintarkastusrituaali jäi toimittamatta, ja keisari sai tilaisuutensa: hän oli vähällä hävittää manifestinsa veeseessä. Mutta hän päätteli, että silloin häntä kovistettaisiin kahta pahemmin: missä ja missä? Sitten hänet nostettiin hissillä kenraalin ja everstin

luo, ja kenraali kiskaisi omakätisesti manifestin avoimesta taskusta.

Yksi kuulustelu kuitenkin riitti rauhoittamaan Bolshaja Lubjankan: koko juttu paljastui vaarattomaksi. Autovarikolla toimeenpantiin kymmenen vangitsemista. Öljyteollisuuden kansankomissariaatin autotallissa neljä. Jutun tutkiminen siirrettiin everstiluutnantille, ja tämä silmäili julistusta ja nauraa hekotteli:

– Teidän majesteettinne kirjoittaa tässä että »maanviljelyksen ministerilleni annan käskyn heti ensi keväänä hajottaa kolhoosit», mutta miten aiotte jakaa kaluston? Olette vähän huonosti suunnitellut ... Edelleen kirjoitatte että »kiihdytän asuntotuotantoa ja sijoitan jokaisen hänen työpaikkansa lähistölle asumaan ... ja korotan työläisten palkkoja ...» Mutta millä rahoilla, teidän majesteettinne? Sen kun painetaan rahaa vain? Tehän teette lopun *lainoista!* ... Ja sitten tämä: »Kremlin puratan maan päältä!» Mutta mihin panette oman hallituksenne? Kävisikö esimerkiksi Bolshaja Lubjankan rakennus? Ettekö haluaisi kierrellä katsomassa? ...

Myös nuoria tutkijoita kävi irvistelemässä koko Venäjän maan keisarin kustannuksella. Heistä tapaus oli pelkästään huvittava.

Me sellitoveritkaan emme aina kyenneet pidättämään hymyämme. »Toivottavasti ette sitten unohda meitä, selli numero viidenkymmenenkolmen asukkaita?» Z-v sanoi ja iski silmää meille.

Kaikki nauroivat Viktor Aleksejevitshille ...

Vähän yksinkertaisen puoleinen Viktor Aleksejevitsh, jolla oli vaaleat kulmakarvat ja känsäiset kädet, sai onnettoman Pelageja-äitinsä lähettämiä keitettyjä perunoita ja tarjosi meille tekemättä eroa minun ja sinun välille: »Syökää, toverit, syökää ...»

Hän hymyili ujosti. Hän ymmärsi erinomaisesti, kuinka epäajanmukaista ja naurettavaa oli olla koko Venäjän maan keisari. Vaan mikä siinä auttoi, jos Herran valinta oli osunut häneen?!

Pian hänet vietiin sellistämme[1].

Vapun päivän edellä ikkunasta poistettiin pimennysnaamiointi. Selvästikin sota oli loppumassa.

Sinä iltana Lubjankassa oli hiljaisempaa kuin koskaan, ettei vain ollutkin toinen pääsiäispäivä, pyhäpäivät menivät ristiin. Kaikki tutkijaviranomaiset juhlivat Moskovassa, ketään ei viety kuulusteltavaksi. Hiljaisuudessa kuului, miten joku alkoi protestoida jotakin vastaan. Hänet vietiin sellistä poksiin (me pystyimme kuulolla erottamaan kaikkien ovien sijainnin) ja poksin ovea sulkematta pitkään hakattiin siellä. Jokainen isku pehmeään, jokainen lyönti henkeä haukkovalle suulle kuului selvästi hiljaisuuden keskeltä.

Toukokuun toisena päivänä Moskova räiski kolmekymmentä kunnialaukausta,

[1] Kun minut vuonna 1962 esiteltiin Hrushtsheville, kieltäni syyhytti sanoa: »Nikita Sergejevitsh! Meillä kahdella on yhteinen tuttava.» Mutta sen sijaan sanoin hänelle toisen, tärkeämmän lauseen – entisten vankien puolesta.

ja se merkitsi: jonkin Euroopan maan pääkaupunki. Kaksi oli valloittamatta – Praha ja Berliini – ja niistä oli arvattava toinen.

Toukokuun yhdeksäntenä tuotiin päivällinen ja illallinen yhtä aikaa, ja niin Lubjankassa tehtiin vain Vapun päivänä ja marraskuun 7:ntenä.

Siitä arvasimmekin, että sota oli loppunut.

Illalla paukuteltiin vielä kolmekymmentä kunnialaukausta. Valtaamattomia pääkaupunkeja ei enää ollut. Ja samana iltana ammuttiin lisää kunnialaukauksia – muistaakseni neljäkymmentä – aivan loppujen lopuksi.

Sellimme ikkunan kuonokopan yli ja Lubjankan kaikista selleistä ja Moskovan vankiloiden kaikista ikkunoista katselimme myös me, entiset sotavangit ja entiset rintamamiehet, ilotulitusten koristelemaa valokiilojen halkomaa Moskovan taivasta.

Boris Gammerov, nuori panssarintorjuntamies, joka oli jo kotiutettu invaliditeetin (sodassa saadun parantumattoman keuhkovamman) vuoksi ja joka ylioppilastovereineen oli jo ehditty vangita, istui tuona iltana Butyrkin vankilan väkirikkaassa sellissä, jonka vahvuudesta puolet oli sotavankeja ja rintamamiehiä. Nämä viimeiset kunnialaukaukset hän kuvasi niukassa kahdeksan säkeen runossaan, sen äärimmäisen arkisissa säkeissä: miten oli jo käyty lavereille nukkumaan ja vedetty mantteli peitteeksi, miten herättiin pauhuun, kohotettiin päätä, tihrustettiin kuonokopan suuntaan – ai, kunnialaukauksia – ja laskeuduttiin takaisin laverille

»ja taas vedettiin manttelia peitoksi».

Nuo samat manttelit olivat maanneet taisteluhautojen savessa ja nuotioiden tuhkassa, ja saksalaisten kranaattien sirpaleet olivat repineet niitä.

Voitto ei ollut meitä varten. Se kevät ei ollut meidän keväämme.

VI Kevät 1945

Vuoden 1945 kesäkuussa joka aamu ja joka ilta Butyrkin vankilan ikkunoihin kantautui soittokuntien vaskisia ääniä jostakin kaukaa – Lesnaja-kadulta tai Novoslobodskajalta. Pelkkiä marsseja, niitä soitettiin yhä uudelleen ja uudelleen.

Ja me seisoimme vankilan avoimien mutta katseen pitävien ikkunoiden luona kuonokoppien samean vihertävän panssarilasin edessä ja kuuntelimme. Armeijan osastotko marssivat? Vai uhrasivatko työläiset mieluusti vapaa-aikaansa marssimiseen? Me emme tienneet, mutta meidänkin korviimme oli jo kantautunut huhu, että kaupungissa valmistauduttiin suureen Voiton paraatiin, joka oli määrätty pidettäväksi Punaisella torilla kesäkuun 22. päivänä, jona sodan puhkeamisesta tuli kuluneeksi neljä vuotta.

Perustukseen pantujen kivien osa on ähkiä ja likistyä, ne eivät pääse rakennuksen huipulle. Mutta ne, jotka mielettömästi oman onnensa nojaan heitettyinä asettivat tuhoutumaan tuomitun otsansa ja tuhoutumaan tuomitut kylkiluunsa tuon sodan ensimmäisten iskujen tielle ja jotka estivät vihollista voittamasta, eivät saaneet edes kunniakasta sijaa perustuksessa.

»Mitä äänet autuuden on petturille? . . .»

Tuo vuoden 1945 kevät oli vankiloissamme enimmäkseen venäläisten *sotavankien* kevät. Heitä kulki Neuvostoliiton vankiloiden kautta silmänkantamattomina sankkoina harmaina parvina, kuin valtameren silliä. Minulle Juri E. oli tällaisen parven kärkipiste. Mutta nyt olin keskellä heidän tiivistä vakaata liikettään: he tuntuivat tietävän määränpäänsä.

Sellien kautta ei kulkenut vain sotavankeja – se oli kaikkien Euroopassa olleiden virta: kansalaissodan emigrantteja, Saksan armeijan Ost-sotilaita, Punaarmeijan upseereita, jotka olivat valmiita liian jyrkkiin ja pitkälle meneviin päätelmiin, niin että Stalin saattoi pelätä heidän keksivän tuoda Euroopan sotaretkeltä eurooppalaisia vapauksia, niin kuin oli tehty jo satakaksikymmentä vuotta ennen heitä. Mutta eniten oli sittenkin minun ikätovereitani – ei minun vaan *Lokakuun ikätovereita* – niitä jotka syntyivät Lokakuun vuonna ja jotka vuonna 1937 mistään hätkähtämättä lähtivät 20-vuotispäivän mielenosoituksiin ja joiden ikäluokka juuri sodan alkaessa muodosti muutamassa viikossa hajalle lyödyn kaaderiarmeijan.

Niin tuosta näännyttävästä vankilan keväästä tuli Voiton marssien soidessa minun sukupolveni tilinteon kevät.

Meidän kehtomme ylitse laulettiin: »Kaikki valta neuvostoille!» Me kurkotim-

me päivettyneitä lapsen kätösiämme pioneeritorvea kohti ja huutoon »Olkaa valmiit!» vastasimme tervehdykseksi »Aina valmiit!» Me hankimme aseita Buchenwaldiin ja siellä liityimme kommunistiseen puolueeseen. Ja me olimme nyt myös syypäitä siihen, että sittenkin olimme jääneet eloon[1].

Jo silloin kun me paloittelimme Itä-Preussin, minä näin kolonnittain allapäin palaavia sotavankeja – ainoat surulliset vaikka ympärillä kaikki riemuitsivat – ja jo silloin tyrmistyin heidän ilottomuuttaan, vaikka en vielä tiennytkään sen syytä. Minä hyppäsin maahan ja menin noiden vapaaehtoisesti muotoutuneiden kolonnien luo. (Miksi he olivat järjestäytyneet kolonniksi? Kukaanhan ei pakottanut heitä, kaikkien muiden kansojen sotavangit palasivat sekavana laumana! Mutta meikäläiset halusivat tulla mahdollisimman nöyrinä . . .) Silloin minulla oli kapteenin arvonmerkit, ja juuri ne ja yleensä koko tilanne estivät minua saamasta selville: miksi he kaikki olivat niin ilottomia? Mutta sitten kohtalo käänsi minutkin noiden sotavankien perään, ja sitten matkasin jo heidän mukanaan armeijan vastavakoilusta rintaman vastavakoiluun ja siellä kuulin heidän ensimmäiset kertomuksensa, jotka vielä kuulostivat minusta käsittämättömiltä, kunnes sitten Juri E. paljasti tuon kaiken minulle. Ja nyt Butyrkin punaisen tiililinnan kupolien alla tunsin, että tämä useiden miljoonien venäläisten sotavankien tarina naulitsi minut ikiajoiksi – niin kuin torakka lävistetään neulalla. Oma vankilaan joutumiseni tarina kuulosti minusta mitättömältä, enkä muistanut surra irti revittyjä arvonmerkkejäni. Oli silkkaa sattumaa, että minä en ollut joutunut sinne, missä ikätoverini olivat olleet. Ymmärsin että velvollisuuteni oli asettaa olkapääni heidän yhteisen taakkansa kulman alle ja kantaa loppuun asti, kunnes taakka murskaisi minut alleen. Minusta tuntui nyt siltä, kuin olisin yhdessä näiden poikien kanssa minäkin joutunut vangiksi Solovjevskin ylityksessä ja Harkovin motissa ja Kertshin kivikoissa. Ja kädet selän takana vienyt neuvostoylpeyteni keskitysleirin piikkilanka-aidan taakse. Seissyt tuntikausia pakkasessa jonottamassa kipollista jäähtynyttä kahvin korviketta ja jäänyt ruumiina makaamaan maahan, milloinkaan pääsemättä kattilalle saakka. Upseerileirissä numero 68 (Suvalki) kaivanut paljain käsin ja pakin kannella kuoppaa, ettei tarvitsisi talvehtia avoimella tasaisella maalla. Ja eläimistynyt vanki olisi ryöminyt minun – kuolevan – luo järsimään kyynärvarteni vielä lämmintä lihaa. Ja lavantautisten parakissa ja viereisen englantilaisten leirin piikkilanka-aidan luona nälän terävöittämiin kuoleviin aivoihini olisi joka päivä tunkeutunut selkeä ajatus: että Neuvosto-Venäjä oli luopunut menehtyvistä lapsistaan. Se oli tarvinnut heitä, »Venäjän ylväitä poikia», niin kauan kuin he heittäytyivät panssareiden alle, niin kauan kuin heidät vielä voi nostaa rynnäkköön. Mutta ryhtyäkö ruokkimaan heitä, kun he olivat joutuneet sotavankeuteen? He olivat liikoja suita ruokittaviksi. Ja häpeällisten tappioiden liikoja todistajia.

Joskus tekee mieli valehdella, mutta Kieli estää meitä. Nuo ihmiset julistettiin

[1] Henkiin jääneet Buchenwaldin keskitysleirin vangit pantiinkin meillä leiriin JUURI SIKSI: miten sinä saatoit selviytyä hengissä tuhoamisleirissä? Tässä on jotakin mätää!

pettureiksi, mutta sekä tuomarit että syyttäjät ja tutkijaviranomaiset tekivät kuvaavan kielivirheen. Ja itse tuomitutkin ja koko kansa ja kaikki sanomalehdet toistivat ja vakiinnuttivat tuon virheen mutta tahtomattaan paljastivat totuuden: heidät haluttiin julistaa Synnyinmaansa pettäjiksi (»izmenniki RodinE»), mutta kaikki käyttivät – jopa oikeuden asiapapereissa – muotoa »izmenniki RodinY».

Sinäpä sen sanoit! He eivät olleet Synnyinmaan pettureita siinä mielessä, että olisivat pettäneet s e n, vaan he olivat s e n pettureita. Eivät he, onnettomat, olleet pettäneet Synnyinmaata, vaan laskelmoiva Synnyinmaa oli pettänyt heidät – ja sitä paitsi KOLMESTI.

Ensimmäisen kerran se petti heidät lahjattomasti taistelutantereella, kun Synnyinmaan rakastama hallitus teki kaiken, minkä suinkin voi, jotta sota hävittäisiin: purki linnoituslinjat, asetti ilmavoimat tuhottaviksi, hajoitti panssarit ja tykit osiin, poisti pätevät kenraalit ja kielsi armeijoita tekemästä vastarintaa[1].

Nämä sotavankeuteen joutuneet olivat juuri niitä, joiden ruumis kesti iskun ja pysäytti Wehrmachtin.

Toistamiseen synnyinmaa petti heidät sydämettömästi jättäessään heidät menehtymään vankeuteen.

Ja kolmannen kerran se petti heidät tunnottomasti nyt, kun se houkutteli äidinrakkaudellaan (»Synnyinmaa on antanut anteeksi! Synnyinmaa kutsuu!») ja jo rajalla sujautti silmukan kaulaan[2].

Monia iljettäviä tekoja on tehty ja nähty meillä tuhatsatavuotisen valtiollisen olemassaolomme aikana, mutta mahtoiko niiden joukossa sittenkään olla tällaista monimiljoonaista kataluutta: pettää soturinsa ja julistaa nämä pettureiksi?!

Ja miten helposti poistimmekaan heidät vahvuudestamme: petti? – häpeä! – poistettava! Ja jo ennen meitä Isämme oli *poistanut* heidät: heittänyt Moskovan intelligentsian parhaimmiston Vjazman lihamyllyyn vuoden 1866 mallia olevilla Berdan-kivääreillä aseistettuina – niitäkin riitti vain yksi viittä miestä kohti. (Kuka Leo Tolstoi levittää eteemme t ä m ä n Borodinon?) Ja lihavan lyhyen sormensa typerällä liikahduksella Suuri Strategi lähetti vuoden 1941 joulukuussa Kertshin salmen yli – älyttömästi, vain saadakseen tehoa Uuden vuoden tiedotteeseen – SATAKAKSIKYMMENTÄ TUHATTA poikaamme eli miltei saman verran kuin venäläisiä oli Borodinon taistelussa, ja luovutti kaikki taistelutta saksalaisille.

Ja kuitenkin jostakin syystä hän ei ole petturi – pettureita ovat he.

(Ja miten helposti hyväksymmekään ennakkoluuloiset nimitykset, miten helposti suostuimmekaan pitämään noita uskollisia pettureina! Eräässä Butyrkin

[1] Nyt 27 vuotta myöhemmin on pintaan pulpahtanut ensimmäinen rehellinen kannanotto noihin asioihin (P.G. Grigorenkon kirje Voprosy istorii KPSS-lehdelle – Samizdat 1968) ja tulevaisuudessa niiden määrä lisääntyy, sillä eivähän kaikki todistajat ole kuolleet. Pian kukaan ei pidä Stalinin hallitusta muuna kuin mielettömyyden ja petoksen hallituksena.

[2] Yksi pääsotarikollisista, Työläisten ja talonpoikien Puna-armeijan tiedusteluhallinnon entinen päällikkö kenraalieversti Golikov, johti nyt kotimaahan palaavien houkuttelemista ja nielemistä.

sellissä oli sinä keväänä vanha metallurgi Lebedev, arvoltaan professori, ulkomuodoltaan kuin jykevä viime tai jopa toissa vuosisadan mestari Demidovin tehtailta. Hänellä oli leveä rinta ja leveä otsa, parta kuin Pugatshevilla ja kourat kuin luodut tempaamaan satakiloisen kauhan. Sellissä hän piti harmaata haalistunutta työmiehen takkia suoraan alusvaatteiden päällä, ja hän oli rähjäinen, ja häntä olisi saattanut luulla vankilan apumieheksi – kunnes hän istuutui lukemaan, ja tavanomainen väkevän ajattelun ilme valaisi hänen kasvonsa. Hänen ympärilleen keräännyttiin usein, eikä hän kovinkaan usein puhunut metallurgiasta vaan enimmäkseen patarummun kumealla bassollaan selitti, että Stalin oli samanlainen koira kuin Iivana Julma – »ammu! kurista! älä vilkuile!» – ja että Gorki oli vätys ja suunsoittaja ja pyöveleiden puolustelija. Tämä Lebedev ihastutti minua: oli kuin koko Venäjän kansa olisi ruumiillistunut edessäni juurevaksi ruumiiksi ja viisaaksi pääksi ja kyntömiehen käsiksi ja jaloiksi. Hän oli ehtinyt ajatella niin paljon! Minä opettelin häneltä ymmärtämään maailmaa! Ja äkkiä hän valtavalla kämmenellään ruhjoen jyrähti, että *yksi bee* olivat maansa pettäjiä ja että heille ei saanut antaa anteeksi. Ja ympärillä kaikki laverit olivat tupaten täynnä »yksi beetä». Voi kuinka se loukkasi poikia! Vanhus puhui varmasti Venäjän maalaisten ja työtätekevien nimissä, ja pojista oli vaikeaa ja hävettävää puolustautua vielä tällä uudella suunnalla. Heidän puolustamisensa ja ukon kanssa väitteleminen jäi minun ja kahden »pykälä kymmenen» pojan tehtäväksi. Mutta millainen pimeys valtion monotonisella valehtelemisella saavutetaankaan! Jopa kaikkein avarimmatkin meistä pystyvät vastaanottamaan vain totuuden sen osan, johon ovat oman kuononsa tökänneet[1].)

Miten monia sotia Venäjä olikaan käynyt (vähempikin olisi riittänyt . . .) – ja paljonko meillä oli pettureita kaikissa niissä sodissa? Huomattiinko petturuuden juurtuneen venäläisen sotilaan sieluun? Mutta sitten maailman oikeudenmukaisimman järjestelmän vallitessa syttyi kaikkien aikojen oikeudenmukaisin sota ja – äkkiä onkin miljoonia pettureita, aivan tavallisen kansan poikia. Kuinka se on ymmärrettävissä? Miten se on selitettävissä?

Rinnallamme taisteli Hitleriä vastaan kapitalistinen Englanti, jonka työväenluokan köyhyyttä ja kärsimyksiä Marx on niin kaunopuheisesti kuvannut. Miksi heiltä löytyi siinä sodassa vain yksi ainoa petturi: liikemies »lordi Haw-Haw»? Mutta meiltä miljoonia?

Oikein pelottaa suutaan avata, mutta ehkä se sittenkin johtuu yhteiskuntajärjestelmästä? . . .

[1] Vitkovski kirjoittaa tästä (kolmekymmentäluvun osalta) yleisemmin: merkillistä että valetuholaiset, jotka ymmärsivät etteivät he olleet tuholaisia, julistivat sotilaiden ja pappien r a v i s t e l e m i s e n oikeutetuksi. Sotilaat jotka tiesivät, että he eivät olleet ulkovaltojen tiedusteluelinten palveluksessa eivätkä nakertaneet Puna-armeijaa, uskoivat auliisti, että insinöörit olivat tuholaisia ja että papit ansaitsivat tulla hävitetyiksi. Neuvostoihminen istui tyrmässä ja tuumi tähän tapaan: minä itse olen syytön, mutta niihin – vihollisiin – voi käyttää millaisia menetelmiä hyvänsä. Ei tutkimuksen läksy eikä sellin läksy valaissut tällaisten ihmisten järkeä, tuomittuinakin he säilyttivät VAPAUDEN sokeuden: uskon kaiken maailman salaliittoihin, myrkyttämisiin, tuholaisuuteen ja vakoiluun.

Jo ikivanha sananlaskumme puolusteli sotavankeutta näin: »Vanki huikkaa aikanaan mutta kaatunut ei koskaan.» Tsaari Aleksei Mihailovitshin aikana *sotavankeuden kestämisestä* annettiin *aatelisarvo!* KAIKISSA myöhemmissä sodissa yhteiskunnan tehtävänä oli vaihtaa sotavankeuteen joutuneet kansalaisensa, hyvitellä näitä ja lämmitellä suojissaan. Jokaista sotavankeudesta pakenemista ylistettiin sankaruuden huipuksi. Koko ensimmäisen maailmansodan ajan Venäjällä kerättiin varoja sotavankeuteen joutuneiden miestemme avustamiseksi, ja meidän laupeudensisariamme päästettiin Saksaan venäläisten sotavankien luo, ja kaikki sanomalehdet muistuttivat lukijoilleen, että näiden maanmiehiä kitui häijyssä vankeudessa. Kaikkien länsimaiden kansat menettelivät näin viime sodassakin: paketteja ja kirjeitä ja kaikenlaista tukea virtasi vapaasti puolueettomien maiden kautta. Länsimaalaiset sotavangit eivät alentuneet ammentamaan saksalaisten padasta, he keskustelivat saksalaisten vartijoidensa kanssa halveksivasti. Länsimaiden hallitukset soivat sotavankeuteen joutuneille miehilleen täysin palvelleen edut ja ylennyksiä ja jopa palkan.

Vain maailman ainoan Punaisen armeijan soturi *ei antaudu vangiksi!* Näin sanottiin ohjesäännössä (Eli kuten saksalaiset huutelivat taisteluhaudastaan: »Ivan Plen nicht!») Kuka olisi osannut kuvitella, mitä siihen sisältyi?! Sota on, kuolema on, mutta vankeutta ei ole! – mikä oivallus! Se merkitsee: mene sinä kuolemaan, me jäämme elämään. Mutta jos sinä vaikka koipesi menettäneenä palaat kainalosauvojen varassa sotavankeudesta elossa (leningradilainen Ivanov, joka taisteli konekivääärijoukkueen johtajana Suomea vastaan ja istui myöhemmin Ustvym-leirissä), me tuomitsemme sinut.

Vain meikäläinen sotilas, maansa hylkäämä ja niin vihollisten kuin liittolaistenkin silmissä kaikkein kurjin, jonotti Kolmannen valtakunnan takapihoilla jaettavaa sianruokaa. Vain häneltä oli kotiin paluun ovi tiukasti suljettu, vaikka nuoret sielut yrittivätkin olla uskomatta, että oli jokin pykälä 59-1-b ja siitä sota-aikana lievin rangaistus teloittaminen ampumalla! Koska sotilas ei ollut halunnut kuolla saksalaisesta luodista, hänen oli sotavankeuden jälkeen kuoltava neuvostoliittolaisesta! Muut kuolkoot toisten kädestä, me kuolemme omien.

(On muuten naiivia sanoa: *koska.* Hallitukset eivät ikänä ole olleet suinkaan moralisteja. Ne eivät ole milloinkaan vanginneet eivätkä teloittaneet ihmisiä jostakin *syystä.* Ne ovat panneet istumaan ja teloittaneet *jotta ei!* Kaikkia noita sotavankeja ei tietenkään pantu istumaan maansa pettämisestä, sillä hölmöllekin oli selvää, että vain vlasovilainen voitiin tuomita petturuudesta. Kaikki muut pantiin istumaan *jotta eivät* muistelisi naapureidensa kuullen Eurooppaa. Ihminen ei houri sellaisesta, mitä ei ole nähnyt . . .)

Millaisia vaihtoehtoja venäläisellä sotavangilla sitten oli? *Laillisia* vain yksi: käydä pitkäkseen ja antaa tallata itsensä murskaksi. Jokainen ruohokin työntää hentoa korttaan elääkseen. Mutta sinun on käytävä pitkäksesi ja annettava tallata itsesi maahan. Kuole edes nyt – parempi myöhään kuin ei milloinkaan – kun et kerran voinut kuolla taistelutantereella, ja silloin sinua ei tuomita.

Soturit nukkuvat sanottavansa sanottuaan.
Ja he ovat ikuisesti oikeassa.

Kaikki muut vaihtoehdot, joita epätoivoiset aivosi suinkin pystyvät keksimään, kaikki ne vievät pahki lakiin.

Pako kotimaahan leirin vartioketjun lävitse, halki puolen Saksan ja edelleen halki Puolan tai Balkanin vei SMERSHiin ja syytettyjen penkille: miten sinä pääsit pakenemaan, vaikka muut eivät pääse? Tässä on jotakin hämärää! Kerro sika, mitä *tehtävää* sinut lähetettiin suorittamaan (Mihail Burnatsev, Pavel Bondarenko ja monet, monet muut[1]).

Pakeneminen lännen partisaanien – vastarintaliikkeen – pariin vain viivytti täysipainoista sovitustasi tuomioistuimen edessä, mutta lisäksi se teki sinusta vaarallisemman: eläessäsi vapaasti eurooppalaisten ihmisten parissa olit voinut saada erittäin vaarallisen hengen tartunnan. Ja jos olit uskaltanut paeta ja sitten jatkaa taistelua, olit rohkea ihminen ja niin muodoin kaksin verroin vaarallinen maallesi.

Selviytyäkö leirissä hengissä maanmiesten ja tovereiden kustannuksella? Ruvetako leirin sisäiseksi poliisiksi, komendantin, saksalaisten ja kuoleman apuriksi? Stalinin laki ei rangaissut siitä ankarammin kuin osallistumisesta vastarintaliikkeeseen – sama pykälä, sama tuomio. (Ja saattaapa arvata miksi: s e l l a i n e n ihminen on vaarattomampi). Mutta meihin selittämättömästi pantu sisäinen laki kielsi tämän vaihtoehdon kaikilta paitsi saastoilta.

1 Meikäläisessä kritiikissä on tapana kirjoittaa, että Sholohov on kuolemattomassa kertomuksessaan »Ihmisen kohtalo» paljastanut »katkeran totuuden» tästä »elämämme puolesta», »paljastanut» ongelman. Meidän on pakko sanoa, että tuossa yleensä erittäin heikossa kertomuksessa, jonka sotaa käsittelevät kohdat ovat valjuja ja epäuskottavia (tekijä ei näköjään tunne viime sotaa) ja jossa saksalaiset on kuvattu kliseemäisen kaavamaisesti ja halpahintaisesti (vain sankarin vaimo on onnistunut, mutta hän onkin tyypillinen dostoevskilainen kristitty nainen), tuossa kertomuksessa sotavangin kohtalosta SOTAVANKEUDEN TODELLINEN ONGELMA ON SALATTU TAI VÄÄRISTETTY:

1. On valittu vangiksi joutumisen kaikkein viattomin muoto: tajuttomana, sen tekemiseksi »kiistattomaksi», ongelman kipeyden väistämiseksi. (Entä jos antauduit vangiksi tajuissasi niin kuin useimmat?)

2. Sotavankeuden tärkeimmäksi ongelmaksi ei esitetä sitä, että synnyinmaa on hylännyt meidät, sanoutunut meistä irti, kironnut meidät (josta Sholohovilla ei yleensä ole sanaakaan) – ja juuri s e h ä n tekee tilanteesta umpikujan – vaan pääongelmaksi asetetaan se, että siellä on keskuudessamme kavaltajia. (Mutta jos tämä on kaikkein tärkeintä, niin tongipa asiaa ja selitä, mistä heitä riitti, vaikka koko kansan tukemasta vallankumouksesta oli kulunut neljännesvuosisata?)

3. On sepitetty mielikuvituksellinen salapoliisiromaanin tyylinen pako sotavankeudesta ja kasattu sen päälle väkinäisyyksiä, jotta voidaan kiertää pakollinen väistämätön sotavankeudesta palaavan vastaanottorituaali: SMERSH, Tarkistus- ja suodatusleiri. Sokolovia ei panna piikkilanka-aidan taakse, niin kuin ohjesääntö määrää, vaan – mikä kasku! – hän saa everstiltä kuukauden loman! (Eli tilaisuuden suorittaa fasistien tiedustelun antaman t e h t ä v ä n ? S a m a a n paikkaan kolisee everstikin!)

Näiden neljän – joko ylivoimaisen tai mahdottoman – vaihtoehdon lisäksi oli viides: odottaa värväreitä, odottaa minne kutsutaan.

Joskus onnisti: tuli maaseutupiirien valtuutettuja valitsemaan renkejä viljelijöille, firmojen edustajia poimimaan insinöörejä ja työntekijöitä. Stalinin kaikkein korkeimman imperatiivin mukaan vangin olisi siinäkin tilanteessa pitänyt kieltää olevansa insinööri, salata että oli ammattitaitoinen työläinen. Suunnittelija tai sähkömies säilytti isänmaallisen puhtautensa vain, jos hän jäi leiriin möyrimään maata, mätänemään ja tonkimaan jätekasoja. Silloin hän saattoi pää ylväästi pystyssä odottaa saavansa p u h t a a s t a maansa pettämisestä kymmenen vuotta ja viiden kuonokopan – karkotuksen. Kun taas nyt synnyinmaan pettämisestä, jota raskautti työskenteleminen vihollisen hyväksi ja päälle päätteeksi omassa ammatissa, pää painuksissa seisova vanki sai – kymmenen vuotta ja viiden kuonokopan!

Oikeaa virtahevon hienomekaniikkaa, joka oli niin ominaista Stalinille!

Tai sitten tuli aivan toisen tyyppisiä värvääjiä: venäläisiä, tavallisesti entisiä punaisia politrukkeja, sillä valkokaartilaiset eivät siihen työhön ruvenneet. Värvääjät pitivät leirissä kokouksen, haukkuivat neuvostovaltaa ja kutsuivat kirjoittautumaan vakoilijakouluihin tai Vlasovin osastoihin.

Joka ei ole nähnyt nälkää niin kuin meikäläiset sotavangit eikä ole joutunut nakertamaan leiriin lentäneitä lepakkoja eikä keittämään soppaa vanhoista kengänpohjista, hän tuskin ymmärtää, millaisen vastustamattoman aineellisen voiman saa jokainen kutsu ja jokainen perustelu, jos sen takana leirin porttien ulkopuolella höyryää kenttäkeittiö ja jokainen suostuja saa heti paikalla syödä mahan täydeltä puuroa – edes yhden kerran! edes vielä yhden ainoan kerran elämässä!

Mutta vielä höyryävän puuronkin ylitti värvääjän kutsuissa erottuva vapauden ja oikean elämän haamu – kutsuipa hän minne tahansa! Vlasovin pataljooniin. Krasnovin kasakkarykmentteihin. Työpataljooniin valamaan betonista Atlantin vallia. Norjan vuonoille. Libyan aavikoille. »Hiwiksi» – Hilfswillige – Saksan Wehrmachtin vapaaehtoiseksi auttajaksi (jokaisessa saksalaisessa komppaniassa oli 12 hiwiä). Tai vihdoin maalaispoliisiksi, jahtaamaan ja pyydystämään partisaaneja (myös monista partisaaneista Synnyinmaa sanoutuu irti). Minne tahansa mies kutsuu – kunhan vain ei tarvitse kuolla täällä kuin unohdettu elukka.

Ihmisen, jonka olemme saattaneet siihen pisteeseen, että hän nakertaa lepakkoja, o l e m m e i t s e vapauttaneet kaikkinaisesta velvollisuudesta – ei vain maataan vaan jopa koko ihmiskuntaa kohtaan!

Ja ne poikamme, jotka värvättiin sotavankileireistä lyhytaikaisiksi vakoilijoiksi, eivät vielä tehneet äärimmäisiä päätelmiä hylätyn asemastaan vaan menettelivät vielä erittäin isänmaallisesti. He näkivät tässä teossaan näppärimmän keinon päästä leiristä. Miltei järjestään kaikki heistä ajattelivat, että niin pian kuin saksalaiset pudottaisivat heidät Neuvostoliiton puolelle, he oitis ilmoittautuisivat viranomaisille, luovuttaisivat varusteensa ja toimeksiantonsa ja yhdessä hyvän-

tahtoisen neuvostopäällystön kanssa nauraisivat tyhmille saksalaisille, pukisivat päälleen Puna-armeijan univormun ja reippaasti palaisivat soturien ruotuun. Sanokaapa: INHIMILLISESTI AJATELLEN, KUKA SAATTOI ODOTTAA MUUTA? KUINKA OLISI VOINUT OLLA TOISIN? Minä kohtasin monia heistä: he olivat tavallisia poikia, joilla oli hyvä sydän ja avomieliset pyöreät kasvot ja jotka puhuivat valloittavaa Vjatkan tai Vladimirin murretta. He rupesivat reippaasti vakoilijaksi takanaan neljä–viisi luokkaa maalaiskoulua ja vailla pienintäkään aavistusta kompassin ja kartan käytöstä.

Siispä he näköjään keksivät ainoan oikean ratkaisun. Siispä koko tämä hanke oli saksalaisten sodanjohdon kannalta aivan epätaloudellinen ja tyhmä. Eipäs! Hitler soitteli samaa säveltä ja teemaa kuin valtiasveljensä! Vakoilijamania oli Stalinin hulluuden peruspiirteitä. Stalin uskoi, että hänen maansa kuhisi vakoilijoita. Kaikki Neuvostoliiton kaukoidässä asuvat kiinalaiset saivat vakoilupykälän 58–6, ja heidät vietiin pohjoisiin leireihin, joissa he kuolivat. Saman kohtalon saivat kansalaissotaan osallistuneet kiinalaiset, elleivät he livistäneet ajoissa. Useita satoja tuhansia korealaisia karkotettiin Kazahstaniin epäiltyinä samasta. Kaikki neuvostokansalaiset, jotka joskus olivat käyneet ulkomailla tai joskus hidastaneet askeltaan Inturist-hotellin edessä tai joskus sattuneet samaan valokuvaan ulkomaalaisen naamataulun kanssa tai itse joskus valokuvailleet kaupunkirakennusta (Vladimirin Kultaista porttia), saivat niskoilleen saman syytteen. Koko Neuvostoliittoon juuttuneiden ulkomaalaisten kommunistien paljoutta, järjestään kaikkia Kominternin suuria ja pieniä tekijöitä yksilöllisittä eroitta syytettiin ennen muuta vakoilusta[1]. Ja latvialaisia tarkka-ampujia, jotka olivat vallankumouksen varhaisvuosien kaikkein luotettavimmat pistimet, syytettiin niin ikään vakoilusta, kun heitä vuonna 1937 vangittiin joukoittain! Stalin ikään kuin kiepsautti ylösalaisin ja moninkertaisti sievistelevän Katariinan kuuluisan lauseen: ennemmin Stalin antoi yhdeksänkymmenenyhdeksän syyttömän mädäntyä kuin päästi yhden vaivaisen vakoilijan käsistään. Kuinka olisikaan voitu uskoa venäläisiä sotilaita, jotka todella olivat olleet Saksan tiedustelun käsissä?! Ja mikä helpotus MGB:n pyöveleille, että tuhannet Euroopasta lappavat sotilaat eivät edes salaa värväytyneensä vapaaehtoisesti vakoilijaksi! Mikä hämmästyttävä vahvistus Viisaimmista Viisaimman ennusteille! Siitä vaan, tyhmeliinit! Pykälä ja maksu ovat jo pitkään odottaneet teitä!

Mutta on paikallaan kysyä: olihan toki niitäkin, jotka eivät antaneet periksi millekään värväyksille? Eivätkä työskennelleet erikoisalallaan saksalaisten palveluksessa. Eivätkä olleet poliiseina leireissä. Jotka istuivat koko sodan ajan sotavankileirissä pistämättä kertaakaan nenäänsä ulos. Ja jotka kuitenkaan eivät kuolleet, niin uskomattomalta kuin se kuulostaakin! Ja jotka valmistivat esimerkiksi sytyttimiä metalliromusta niin kuin sähköinsinöörit Nikolai Andrejevitsh Semenov ja Fedor Fedorovitsh Karpov ja pitivät itsensä ruuissa sillä. Eikö

[1] Josif Tito vältti tämän kohtalon juuri ja juuri. Popov ja Tanev – Dimitrovin taistelutoverit Leipzigin oikeudenkäynnissä – saivat kumpikin tuomionsa. Dimitroville Stalin valmisteli toisenlaista kohtaloa.

Synnyinmaa todellakaan antanut vangiksi antautumista anteeksi heille?

Ei, ei antanut anteeksi! Semenoviin ja Karpoviin tutustuin Butyrkissa, kun he olivat jo saaneet lain mukaiset... paljonko? Nokkela lukija tietääkin jo: *kymmenen vuotta ja viiden kuonokopan.* Nämä kaksi loistavaa insinööriä TORJUIVAT saksalaisten tarjouksen työskennellä omalla alallaan! Ja aliluutnantti Semenov lähti vuonna 1941 rintamalle VAPAAEHTOISENA. Ja vielä vuonna 1942 hänellä oli pistoolin asemesta *tyhjä kotelo* (tutkijaviranomainen ei ymmärtänyt, miksi Semenov ei ampunut itseään kotelolla). Ja hän pakeni sotavankeudesta KOLMESTI. Ja vuonna 1945 – sen jälkeen kun hänet oli vapautettu keskitysleiristä – hänet pantiin rangaistuskomppanian miehenä istumaan meikäläisen panssarivaunun kyljelle, ja hän oli mukana VALLOITTAMASSA BERLIINIÄ ja sai *Punaisen tähden* kunniamerkin, ja vasta sen jälkeen hänet vangittiin lopullisesti ja hän sai *tuomionsa.* Tämä juuri on meidän Nemesiksemme peili.

Harvat sotavangit ylittivät Neuvostoliiton rajan vapaina ihmisinä, ja jos joku pääsikin hälinän keskellä livahtamaan, hänet vangittiin myöhemmin, vaikka sitten vasta vuosina 1946–47. Jotkut vangittiin Saksan puolella kokoomapisteissä. Toisia ei tunnuttu vangittavan ollenkaan vaan heidät kuljetettiin vartioituina tavaravaunuissa johonkin monista tarkistus- ja suodatusleireistä (PFL), joita oli kautta maan. Nämä leirit eivät poikenneet ojennustyöleireistä (ITL) muutoin kuin sikäli, että niihin sijoitetuilla ei vielä ollut tuomiota ja että heidän oli määrä saada tuomionsa leirissä. Kaikki nämä tarkistus- ja suodatusleirit olivat niin ikään kosketuksissa tuotantoon – eli olivat tehtaan tai kaivoksen tai rakennustyömaan yhteydessä – ja niinpä entiset sotavangit, jotka näkivät takaisin saamansa synnyinmaan saman piikkilanka-aidan takaa kuin Saksassakin, pääsivät heti ensimmäisenä päivänä mukaan 10-tuntiseen työpäivään. Tarkistettavia kuulusteltiin vapaa-aikana – iltaisin ja öisin – ja tätä varten tarkistus- ja suodatusleireissä oli runsaasti operatiivimiehiä ja tutkijaviranomaisia. Niin kuin aina tutkimus alkoi olettamuksesta, että sinut tiedetään syylliseksi. Kun taas sinun oli piikkilanka-aidan toiselle puolelle poistumatta todistettava, että sinä *et* ole syyllinen. Tämän tehdäksesi saatoit vain viitata todistajiin – toisiin sotavankeihin – jotka kuitenkin saattoivat olla aivan toisessa tarkistus- ja suodatusleirissä pitkien matkojen päässä, ja niin Kemerovon operatiivimiehet sitten lähettelivät tiedusteluja Solikamskin operatiivimiehille, ja nämä kuulustelivat todistajia ja lähettivät vastauksensa ja omat kysymyksensä, minkä jälkeen sinuakin kuulusteltiin todistajana. Tosin kohtalon selvittämiseen saattoi kulua vuosi ja parikin, mutta siinähän Synnyinmaa ei menettänyt mitään: sinähän tuotit hiiltä joka päivä. Ja jos joku todistajista todisti sinusta jotakin vikaan tai ainoatakaan todistajaa ei enää ollut elossa, niin omapa oli vikasi, nyt sinut kirjattiin petturiksi, ja vieraileva kenttäoikeus leimasi istunnossaan *kymppisi.* Jos kuitenkin – vaikka kuinka kiemurreltiin – päädyttiin tulokseen, että sinä et todellakaan ollut tainnut palvella saksalaisia ja – mikä tärkeintä – ettet ollut ehtinyt nähdä vilahdustakaan

amerikkalaisista etkä englantilaisista (rajusti raskauttava asianhaara oli, jos sinut olivat vapauttaneet sotavankeudesta HE meidän asemestamme), silloin operatiivimiehet päättivät, minkä asteisen eristyksen ansaitsit. Joillekin määrättiin asuinpaikan vaihdos (se rikkoo aina ihmisen yhteydet ympäristöönsä ja tekee hänet haavoittuvammaksi). Toisille tarjottiin jalomielisesti työtä leirien sotilasvartiostosta (VOHR): ihminen ikään kuin säilytti vapautensa mutta todellisuudessa menetti kaiken henkilökohtaisen vapautensa ja lähti korpeen. Kolmansien suhteen taas meneteltiin niin, että puristettiin kättä ja päästettiin humaanisti kotiin, vaikka tällainen henkilö olisi jo pelkän vangiksi antautumisen perusteella ansainnut ampumisteloituksen. Mutta nämä ihmiset iloitsivat ennenaikaisesti! Miehen *juttu* kulki jo erikoisosastojen salaisia kanavia pitkin hänen kotipaikkakuntaansa kohti ja ehti asianomaisen ihmisen edelle. Nämä ihmiset olivat ikiajoiksi lakanneet olemasta *meikäläisiä,* ja ensimmäisten joukkovangitsemisien yhteydessä – esimerkiksi vuosina 1948–49 – heidät pantiin istumaan joko agitaatiopykälän tai jonkin muun sopivan pykälän perusteella. Tällaistenkin kanssa olen istunut.

»Voi jospa olisin tiennyt!...» oli vankilasellien yleisin virsi sinä keväänä. Jos olisin tiennyt, että minut otetaan vastaan tällä lailla! että näin petetään! että saan tällaisen kohtalon! – olisinko minä muka palannut kotiin? En ikänä!! Olisin painunut Sveitsiin tai Ranskaan! Paennut meren taakse! Valtameren taakse! Kolmen valtameren taakse[1]!

Järkevämmät oikaisivat: virhe tehtiin aikaisemmin! Ei olisi pitänyt vuonna 1941 tuppautua eturiviin. Viisainta olisi ollut kiertää sota kaukaa. Olisi pitänyt heti alusta hankkiutua jonnekin selustaan, siellä oli rauhallisempaa, sellaiset ovat nyt sankareita. Ja kaikkein varminta vissiin olisi ollut ruveta karkuriksi: olisi ainakin selvinnyt ehjin nahoin, eikä niille anneta täyttä kymppiäkään vaan seitsemän–kahdeksan vuotta vain. Eikä heitä leirissäkään häädetä viroista: sotilaskarkurihan ei ole vihollinen eikä petturi eikä poliittinen, hän on oma mies, *pikkurikollinen.* Tähän tapaan aprikoiville vastattiin tulistuneesti: mutta sotilaskarkurit joutuvat istumaan ja mätänemään kaikki nuo vuotensa, heitä ei armahdeta. Mutta me saamme pian armahduksen, meidät kaikki päästetään kotiin. (Karkurin parasta etua ei silloin vielä edes tiedetty!...)

[1] Sotavangit menettelivät kuitenkin samalla tavalla vaikka t i e s i v ä t. Vasili Aleksandrov joutui sotavangiksi Suomeen. Joku vanha pietarilainen kauppias etsi hänet käsiinsä, tarkisti etu- ja isännimen ja sanoi: »Jäin isällenne suuren summan velkaa vuonna 1917, kun en voinut maksaa. Olkaa hyvä!» Sattuipa sopivasti mies löytymään – vanha velka tuli maksetuksi! Sodan jälkeen Aleksandrov pääsi venäläisten emigranttien piireihin ja löysi niistä morsiamenkin, johon rakastui. Ja tuleva appi halusi kasvattaa vävyään ja antoi tälle Pravdan sidotut vuosikerrat luettaviksi – koko hoidon vuodesta 1918 vuoteen 1941, ilman silittelyjä ja oikaisuja. Samanaikaisesti appi kertoi suurin piirtein v i r t o j e n historian, joka on esitetty tämän kirjan 2. luvussa. Ja siitä huolimatta – Aleksandrov jätti sekä morsiamensa että jäljellä olevat rahansa, palasi Neuvostoliittoon ja sai – helppo arvata – k y m m e n e n v u o t t a j a v i i d e n k u o n o k o p a n. Vuonna 1953 hän oli onnellinen p ä ä s t e s s ä ä n erikoisleirissä työprikaatin päällikköksi...

Ne jotka oli napattu 10. kohdan perusteella – joko ikiomasta kodistaan tai Puna-armeijasta – usein suorastaan kadehtivat: piru vieköön! *samalla rahalla* (samojen kymmenen vuoden edestä) olisi saanut nähdä niin paljon mielenkiintoista, niin kuin nyt nämä pojat, jotka ovat käyneet vaikka missä! Ja me kuukahdamme leirissä näkemättä elämämme aikana muuta kuin oman haisevan rappumme. (Tämä 58–10:n väki muutoin vaivoin salasi riemukkaan aavistuksensa, että juuri heidät armahdetaan ensimmäisinä!)

Vain vlasovilaiset eivät huokailleet »voi jospa olisin tiennyt» eivätkä odottaneet armoa eivätkä odottaneet armahdusta: sillä he olivat tienneet, mille tielle lähtivät.

Jo kauan ennen kuin tiemme odottamatta kohtasivat vankilan lavereilla, olin tiennyt heistä ja ihmetellyt heitä.

Alussa olivat moneen kertaan kastuneet ja moneen kertaan kuivuneet lehtiset, joita ajelehti Orelin rintaman seuduilla, ruohikossa jota ei ollut niitetty kolmeen vuoteen. Lehtisissä kerrottiin jonkin »Venäjän komitean» perustamisesta Smolenskissa vuoden 1942 joulukuussa: komitea joko pyrki esiintymään Venäjän hallituksen tapaisena tai ei pyrkinyt. Näköjään saksalaiset eivät vielä olleet päättäneet. Ja tästä syystä epävarma tiedote kuulosti jopa suorastaan mielikuvituksen tuotteelta. Lehtisissä oli kenraali Vlasovin kuva ja hänen elämäkertansa. Epäselvässä kuvassa kasvot näyttivät kylläisen onnekkailta niin kuin kaikilla uuden kannan kenraaleillamme. (Myöhemmin minulle kerrottiin, että se ei ollut totta vaan että Vlasov muistutti ulkonäöltään pikemminkin länsimaalaista kenraalia: hän oli pitkä ja laiha ja käytti sarvisankalaseja.) Ja elämäkerta tuntui vahvistavan tämän onnekkuuden vaikutelman oikeaksi: Tshiang Kai-shekin sotilasneuvonantajana oleminen ei ollut tärvellyt miehen sotilasuraa. Vlasovin elämän ensimmäinen järkytys olikin se, kun hänen 2. iskuarmeijansa jätettiin lahjattomasti saarroksiin kuolemaan nälkään. Mutta mihin tuon elämäkerran lauseisiin yleensä saattoi uskoa[1]?

[1] Sikäli kuin nyt on saatavissa selville Andrei Andrejevitsh Vlasov, jonka opinnot Nizhni Novgorodin pappisseminaarissa vallankumous keskeytti, kutsuttiin vuonna 1919 Puna-armeijaan, jossa hän soti rivimiehenä. Etelärintaman taisteluissa Denikiniä ja Wrangelia vastaan hän yleni ensin joukkueenjohtajaksi ja sitten komppanianpäälliköksi. 1920-luvulla hän suoritti »Laukaus»-kurssin. Vuonna 1930 hänestä tuli kommunistisen puolueen jäsen. Vuonna 1936 hänet lähetettiin nyt jo rykmentinkomentajan arvoisena sotilasneuvonantajaksi Kiinaan. Vlasov, jolla ei ollut yhteyksiä korkeimpiin sotilas- eikä puoluepiireihin, asettui luontevasti Stalinin »toiseen portaaseen», joka työnnettiin esiin korvaamaan tapetut armeijankomentajat ja divisioonankomentajat ja prikaatinkomentajat. Vuonna 1938 Vlasov sai divisioonansa ja vuonna 1940, kun »uudet» (vanhat) sotilasarvot otettiin käyttöön, hänestä tuli kenraalimajuri. Jatkosta voi päätellä, että tästä kenraalien vaihdoksesta, jossa oli runsaasti tyhmiä ja aivan kokemattomia, Vlasov oli kaikkein pätevimpiä. Hänen 99. jalkaväkidivisioonansa, jota hän oli harjoittanut ja valmistanut vuoden 1940 kesästä, ei joutunut Hitlerin hyökkäyksen yllättämäksi, päinvastoin: kun joukkomme yleensä vierivät itään, Vlasovin divisioona eteni länteen, valtasi Peremyshlin ja piti sitä kuusi päivää. Sivuutettuaan nopeasti armeijakunnankomentajan viran

Kuvan perusteella olisi ollut mahdoton uskoa, että se esitti suurmiestä tai että tämä oli jo kauan ja syvästi tuntenut tuskaa Venäjän vuoksi. Ja ROA:n eli »Venäjän vapautusarmeijan» (Russkaja osvoboditelnaja armija) perustamisesta tiedottavat lehtiset taas oli kirjoitettu huonolla venäjän kielellä, ja päälle päätteeksi niistä huokui vieras henki, selvästikin saksalainen, jopa välinpitämättömyys itse asiaa kohtaan. Niissä kerskailtiin karkeasti heidän vankalla puurollaan ja sotilaiden iloisella mielialalla. Jotenkin tuohon armeijaan tuntui vaikealta

kenraaliluutnantti Vlasov komensi jo vuonna 1941 Kievin suunnalla 37. armeijaa. Hän selviytyi valtavasta Kievin motista ja vuoden 1941 joulukuussa Moskovan edustalla komensi 20. armeijaa, jonka menestyksekäs vastahyökkäys pääkaupungin puolustamiseksi (Solnetshnogorskin valtaus) mainitaan Informbjuron joulukuun 12. päivän tiedotteessa (kenraalit luetellaan seuraavassa järjestyksessä: Zhukov, Leljushenko, Kuznetsov, Vlasov, Rokossovski, Govorov). Niinä kiivaina kuukausina Vlasov ehti tulla Olhavan rintaman (Meretskov) apulaiskomentajaksi, saada 2. Iskuarmeijan ja sen johdossa ryhtyä tammikuun 7:ntenä 1942 yrittämään Leningradin piirityksen murtamista – hyökkäystä Olhava-joen yli luoteeseen. Operaatio oli suunniteltu yhdistellyksi, usealla – myös Leningradin – suunnalla yhtä aikaa tapahtuvaksi, ja myös 54., 4. ja 52. armeijan oli määrä osallistua siihen sovittuina ajankohtina. Mutta nämä kolme muuta armeijaa joko eivät valmistautumattomuutensa vuoksi päässeet ajoissa liikkeelle tai sitten pysähtyivät nopeasti (meillä ei vielä osattu suunnitella näin monimutkaisia operaatioita eikä varsinkaan huoltaa). Toinen Iskuarmeija sitä vastoin eteni menestyksekkäästi ja oli vuoden 1942 helmikuun alkuun mennessä edennyt 75 kilometriä! Siitä hetkestä ei edes 2. Iskuarmeijalle riittänyt Stalinin seikkailun ylijohdolta sen enempää miehistövahvennuksia kuin ammustäydennyksiä. (Ja tällaisin reservein aloitettiin hyökkäys!) Niin jäi Leningrad saarroksiin kitumaan tietämättä Novgorodin yksityiskohdista. Maaliskuussa talvitiet olivat vielä ajokunnossa, mutta huhtikuussa kelirikko lamaannutti koko soisen seudun, jossa 2. Iskuarmeija eteni, eikä huoltoteitä enää ollut eikä ilmastakaan tullut apua. Armeija havaitsi olevansa VAILLA MUONAA, ja silti Vlasovilta EVÄTTIIN LUPA VETÄYTYÄ! Sen jälkeen kun armeijaa oli kahden kuukauden ajan näännytetty nälällä (mukana olleet sotilaat kertoivat minulle myöhemmin Butyrkin selleissä, miten he olivat mätänevien hevosenraatojen kavioista vuolleet lastuja ja keittäneet niitä ja syöneet), toukokuun 14:ntenä alkoi saksalaisten keskitetty hyökkäys saarrettua armeijaa vastaan (ja ilmassa oli tietenkin vain saksalaisia koneita!). Ja vasta silloin (kuin ilkkuen) tuli lupa palata Olhava-joen taakse . . . Ja toivottomat yritykset murtautua saarroksista jatkuivat heinäkuun alkuun.

Niin tuhoutui Vlasovin 2. Iskuarmeija (ja ikään kuin toisti yhtä älyttömästi saarroksiin paiskatun Samsonovin 2. armeijan kohtalon).

Tietenkin se oli synnyinmaan pettämistä! Tietenkin se oli julmaa itsekästä petturuutta! Mutta – Stalinin puolelta. Petturuus ei välttämättä ole rahalla ostettavuutta. Typeryys ja leväperäisyys valmistautumisessa sotaan, hämminki ja pelkuruus sodan puhjetessa, armeijoiden ja armeijakuntien mielettömät uhraamiset yksinomaan marsalkan univormunsa pelastamiseksi – voisiko katkerampaa petturuutta ylipäällikön taholta enää olla? Vlasov poikkesi Samsonovista siinä, että hän ei tehnyt itsemurhaa. Armeijan tuhouduttua hän harhaili vielä metsissä ja soilla ja antautui vangiksi heinäkuun 6. päivänä Siverskin alueella. Hänet kuljetettiin saksalaisten päämajaan Lötzeniin (Itä-Preussiin), jonne oli koottu muutamia vangiksi saatuja kenraaleja sekä prikaatinkomissaari G.N. Zhilenkov (entinen menestyksekäs puoluetyöntekijä, joka oli ollut sihteerinä yhdessä Moskovan aluekomiteoista). He olivat jo ilmaisseet vastustavansa Stalinin hallituksen politiikkaa. Mutta todellinen johtajahahmo oli puuttunut. Vlasov oli sopiva.

uskoa, ja jos se todella oli, niin miten sen mieliala saattoi olla iloinen? . . . Vain saksalainen pystyi valehtelemaan tuolla lailla[1].

Että vastassamme oli todella venäläisiä ja että nämä taistelivat raivokkaammin kuin mitkään SS-miehet, sen havaitsimme varsin pian. Esimerkiksi vuoden 1943 heinäkuussa venäläisjoukkue, jolla oli saksalaiset univormut, puolusti Orelin lähistöllä Sobakinskie Vyselkia. He taistelivat niin epätoivoisesti kuin olisivat itse rakentaneet tuon asutuksen. Yksi heistä ahdistettiin kellariin, jonne hänen peräänsä heiteltiin käsikranaatteja. Mies hiljeni, mutta niin pian kuin yritettiin laskeutua kellariin, hän taas räiski konepistoolillaan. Vasta kun häntä oli jysäytetty panssarintorjuntakranaatilla paljastui, että hänellä oli kellarissa vielä

[1] Mitään ROA:ta ei todellisuudessa ollutkaan ennen kuin aivan sodan loppuvaiheessa. Sekä armeijan nimen että hihatunnuksen oli sepittänyt Ostpropagandaabteilungissa palveleva saksalainen kapteeni Strick-Strickfeld, joka oli venäläistä syntyperää. (Vaikka kapteenin asema oli vaatimaton, hänellä oli kuitenkin vaikutusvaltaa, ja hän pyrki saamaan Hitlerin johtajat vakuuttuneiksi Saksan ja Venäjän liiton välttämättömyydestä sekä venäläiset yhteistyöhön Saksan kanssa. Molemminpuolisesti toivoton hänke! Kumpikin puoli etsi pelkästään keinoja käyttää toista hyväksi ja pettää. Mutta siinä asiassa saksalaisten asemat olivat vuoren laella, valta oli heillä, kun taas Vlasovin upseerit olivat fantasioineen solan pohjalla.) Sellaista armeijaa ei ollut, mutta neuvostovastaisia muodostelmia miehistä, jotka vielä hiljan olivat olleet Neuvostoliiton kansalaisia, alettiin perustaa jo sodan ensimmäisinä kuukausina. Ensimmäisinä asettuivat saksalaisia tukemaan liettualaiset (kovastipa olimme heitä vuoden aikana kurmottaneet!). Sitten ukrainalaisista muodostettiin vapaaehtoisdivisioona SS-Galitsia. Sitten tulivat eestiläisosastot. Vuoden 1941 syksyllä Valko-Venäjälle ilmaantui vartiokomppanioita. Ja Krimille tataaripataljoona. (Ja kaiken sen me olimme kylväneet itse! Esimerkiksi Krimillä: kahden vuosikymmenen typerällä moskeijoiden vainoamispolitiikallamme, sulkemalla ja hävittämällä niitä siinä kun kaukonäköinen valloittajatar Katariina myönsi valtion varoja Krimin moskeijoiden rakentamiseen ja laajentamiseen. Myös hitleriläiset arvasivat Krimille tultuaan asettua puolustamaan niitä.) Myöhemmin saksalaisten puolelle ilmaantuivat kaukasialaisosastot ja kasakkajoukot (enemmän kuin ratsuväkiarmeijakunta). Jo ensimmäisenä sotatalvena ryhdyttiin venäläisistä vapaaehtoisista muodostamaan joukkueita ja komppanioita, mutta saksalaisten sodanjohto suhtautui venäläisiin muodostelmiin erittäin epäluuloisesti, vääpeleiksi ja luutnanteiksi asetettiin saksalaisia (vain aliupseerit voivat olla venäläisiä), ja saksa vakiintui komentokieleksikin (»Achtung!», »Halt!» jne.). Tärkeämpiä ja jo kokonaan venäläisiä muodostelmia olivat: Brjanskin alueen Lokotissa vuoden 1941 marraskuusta ollut prikaati. (Seudulta kotoisin oleva koneenrakennuksen opettaja K.P. Voskoboinikov perusti »Venäjän kansallisen työn puolueen», osoitti maan kansalaisille manifestin ja otti käyttöön Pyhän Yrjön lipun.) Osintorfissa Orshan lähistöllä muodostettiin vuoden 1942 alusta venäläisten emigranttien johdolla osasto, johon kuitenkin liittyi vain vähäinen virta venäläisiä emigrantteja. Nämäkään eivät salanneet saksalaisvastaisia mielialojaan vaan päästivät monia miehiään loikkaamaan Neuvostoliiton puolelle, jopa kokonaisen pataljoonan, minkä jälkeen saksalaiset vetivät emigrantit pois. Sekä vihdoin Gilin osasto Lublinin lähistöllä vuoden 1942 kesästä. (V.V. Gil oli Neuvostoliiton kommunistisen puolueen jäsen ja mahdollisesti juutalainenkin. Hän selvisi hengissä sotavankeudesta, ja muut vangit valitsivat hänet Suvalkin vankileirin vanhimmaksi, ja hän kehotti saksalaisia luomaan »venäläisten nationalistien taisteluliiton».) Mutta siinä kaikessa ei kuitenkaan ollut jälkeäkään ROA:sta eikä Vlasovista. Saksalaisten johtamat komppaniat työnnettiin kokeeksi Venäjän rintamalle ja venäläiset osastot asetettiin Brjanskin, Orshan ja Puolan partisaaneja vastaan.

kuoppakin, johon hän oli suojautunut käsikranaattien räjähdyksiltä. Sietää kuvitella mielessään, millä sumeuden, vammautuneisuuden ja toivottomuuden asteella mies jatkoi taistelemista.

Niin ikään he puolustivat esimerkiksi valloittamatonta Dneprin sillanpääasemaa Turskin eteläpuolella, jossa kahden viikon ajan käytiin tuloksettomia taisteluja muutamasta sadasta metristä, kun taistelu ja pakkaset olivat yhtä raivokkaita (vuoden 1943 joulukuussa). Sama monen päivän talvisotimisen helvetti tuli kummankin puolen osalle – suojakaapu manttelin ja karvalakin päällä siellä taisteltiin. Ja Malye Kozlovitshin tienoilla sattui seuraavanlainen tapaus, josta minulle kerrottiin. Mäntymetsässä syöksyiltäessä kaksi miestä juoksi vikaan ja heittäytyi vierekkäin, eikä kumpikaan heistä enää tajunnut mitään selvästi, ampuivatpahan vain umpimähkään jonnekin. Kummallakin oli neuvostoliittolainen konepistooli. He tasasivat patruunoita, kannustivat toisiaan ja kiroilivat konepistoolinsa jäätyviä rasvoja. Viimein aseet piiputtivat tykkänään, ja he päättivät panna tupakaksi, heittivät valkoisen hupun päästään ja – näkivät samassa kotkan ja tähden toisen karvalakissa. Ylös! Konepistoolit eivät toimi!. Miehet sieppasivat konepistoolinsa ja huidellen niillä kuin nuijilla ikään alkoivat jahdata toisiaan: eikä siinä enää ollut kysymys politiikasta eikä äiti-synnyinmaasta, vaan heitä ajoi yksinkertaisesti luolaihmisen epäluulo: jos minä säälin tuota, se tappaa minut.

Itä-Preussissa vietiin muutaman askeleen päästä ohitseni tien sivussa kolmea vangiksi saatua vlasovilaista, ja samaan aikaan tiellä jyrisi T-34-panssari. Äkkiä yksi vangeista kääntyi, loikkasi ja sukelsi kuin pääskynen panssarin alle. Panssarivaunu teki mutkan mutta yhtä kaikki murskasi miehen telaketjunsa reunalla. Murskautunut vääntelehti vielä, hänen huuliltaan valui punaista vaahtoa. Ja hänen tekonsa ymmärsi! Hän piti sotilaan kuolemaa parempana kuin hirttämistä vankisellissä.

Heillä ei ollut valinnan mahdollisuutta. He eivät voineet sotia toisin. Heille ei suotu mahdollisuutta taistella jotenkin itseään varjelevasti. Jos pelkkä »puhdas» vangiksi antautuminen tulkittiin meillä anteeksiantamattomaksi synnyinmaan pettämiseksi, niin miten sitten oli laita niiden, jotka olivat tarttuneet vihollisen tarjoamaan aseeseen? Meidän propagandamme selitti noiden miesten käyttäytymisen varsin kömpelösti: 1) petturuudeksi (biologiseksiko? veren perinnöksikö?) ja 2) pelkuruudeksi. Pelkuruutta se ei ainakaan ollut! Pelkuri etsii myöntyvyyttä, suopeutta. Mutta Wehrmachtin »vlasovilaisiin» osastoihin saattoi miehen viedä vain kaikkein äärimmäisin tilanne, aivan ylenmääräinen epätoivo, vastustamaton viha neuvostojärjestelmää kohtaan, oman turvallisuuden täydellinen halveksunta. Sillä hehän tiesivät: tässä asiassa he eivät näe armon häivääkään! Heti kun vangiksi saadun miehen suusta kuultiin ensimmäinen selvä venäjänkielinen sana, hänet ammuttiin heti. Sekä Venäjän että Saksan sotavankeudessa kaikkein huonoin oli venäläisten osa.

Sota yleensä paljasti meille, että pahinta maailmassa on olla venäläinen.

Minä tunnen häpeää muistaessani, miten Bobruiskin mottia perattaessa (eli

ryöstettäessä) kävelin valtatiellä rikkinäisten ja hajonneiden saksalaisten autojen ja sotasaaliskaman keskellä ja notkelmasta, johon oli juuttunut kärryjä ja autoja, maleksi hämmentyneesti saksalaisia työhevosia ja kohosi savuja sotasaalisrovioista. Äkkiä kuulin avunhuudon: »Herra kapteeni! Herra kapteeni!» Jalkaisin kulkeva mies, jolla oli saksalaiset housut, pyysi puhtaalla venäjän kielellä minua auttamaan. Hänen yläruumiinsa oli paljas ja jo yltä päältä veressä – sitä oli kasvoissa, rinnassa, olkapäissä ja selässä – ja hevosen selässä istuva erikoisjoukkojen kersantti ajeli miestä edellään ruoskimalla ja ratsastamalla päälle. Kersantti suomi ruoskallaan miehen paljasta ruumista, antamatta miehen kääntyä tai huutaa apua, ajoi edellään ja ruoski miehen ihoon yhä uusia punaisia juovia.

Se ei ollut puunilaissotaa eikä persialaissotaa! Maapallon jokaisen armeijan upseerin, jolla vain oli valtaa, olisi pitänyt keskeyttää laiton piinaaminen. Minkä tahansa muun armeijan, kyllä – mutta entä meidän? ... Kun muistaa hurjistuneen ja ehdottoman tapamme jaotella ihmiskuntaa? (*Ellet ole meidän kanssamme, ellet ole meikäläinen* jne. – silloin ansaitset vain halveksunnan, ansaitset tulla hävitetyksi.) ja niin minä JÄNISTIN, en uskaltanut puolustaa vlasovilaista erikoisjoukkojen miestä vastaan, MINÄ EN SANONUT ENKÄ TEHNYT MITÄÄN, MINÄ KULJIN OHI AIVAN KUIN EN OLISI KUULLUT, jottei tuo kaikkien tunnustama rutto olisi tarttunut minuun (entä jos tuo vlasovilainen onkin joku ylikonna? ... entä jos erikoisjoukkojen mies luulee minua? ... entä jos? ...). Ja kun muistaa armeijassa silloin vallinneen tilanteen, niin olisiko erikoisjoukkojen kersantti edes totellut armeijan kapteenia?

Ja petomainen ilme kasvoillaan erikoisjoukkojen kersantti jatkoi ruoskimista ja ajoi avutonta ihmistä kuin elukkaa edellään.

Se näky jäi ikiajoiksi mieleeni. Sehän oli miltei Arkkipelagin vertauskuva, sen voisi panna kirjan kanteen.

Ja kaiken sen he aavistivat ja tiesivät ennalta – mutta silti neuloivat saksalaisen asetakkinsa vasempaan hihaan valkosinipunaisen merkin, jossa olivat kirjaimet ROA[1].

[1] Nämä kirjaimet olivat yhä kuuluisammat, vaikka mitään armeijaa ei vieläkään ollut, sen kaikki osastot olivat hajallaan ja mikä kenenkin alaisuudessa, ja Vlasovin kenraalit pelasivat preferenssiä Dalemdorfissa Berliinin lähistöllä. Voskoboinikovin – ja hänen kuoltuaan Kaminskin – prikaatin vahvuus oli vuoden 1942 keskivaiheilla viisi 2500–3000 miehen jalkaväkirykmenttiä, joista jokaiseen oli liitetty tykkimiehiä, kahdesta tusinasta neuvostoliittolaisesta panssarista koostuva panssarivaunupataljoona sekä noin kolmenkymmenen tykin patteristo. (Päällystö koostui sotavangiksi saaduista upseereista, miehistö suurelta osalta paikallisista brjanskilaisista vapaaehtoisista). Ja prikaatin tehtäväksi oli annettu suojella seutua partisaaneilta ... Samaan tehtävään heitettiin Gilin ja Blazhevitshin prikaati vuoden 1942 kesällä Puolasta (jossa pantiin merkille sen puolalaisille ja juutalaisille tekemät julmuudet) Mogilevin tienoille. Vuoden 1943 alussa sen johto kieltäytyi tottelemasta Vlasovia ja syytti tätä siitä, ettei tämän julki pannussa ohjelmassa mainittu »taistelua maailman juutalaisia ja jutkuilevia komissaareja vastaan». Ja vuoden 1943 elokuussa, kun Hitlerin tappio alkoi häämöttää, tämä sama prikaati vaihtoi hopean värisellä pääkallolla koristellun mustan lippunsa punaiseen ja julisti Valko-Venäjän koilliskulmaan laajan Partisaanien maan sekä neuvosto-

Miehitettyjen alueiden asukkaat halveksivat heissä saksalaisten renkejä, saksalaiset taas halveksivat heitä venäläisen syntyperän vuoksi. Heidän kurjat lehtensä oli käsitelty saksalaisen sensuurin kirveellä: Suur-Saksa ja Führer. Ja niin vlasovilaisille ei jäänyt muuta mahdollisuutta kuin taistella kuolemaansa asti ja vapaa-aikanaan ryypätä votkaa. Koko heidän elämäänsä sotavuosina vieraalla maalla sävytti TUHO – se oli väistämätön.

Hitler ja hänen lähimpänsä, jotka olivat jo peräänty mässä kaikkialta, eivät vielä tuhoutumisensa aattonakaan pystyneet voittamaan erillisiä venäläismuodostelmia kohtaan tuntemaansa sitkeää epäluuloisuuttaan eivätkä uskaltaneet muodostaa kokonaisia venäläisiä divisioonia, joissa he näkivät riippumattoman, heidän valtaansa alistumattoman Venäjän varjon. Vasta lopullisen romahduksen rämeessä vuoden 1944 marraskuussa annettiin lupa liian myöhäiseen näytelmään (Prahassa): kutsuttiin koolle kaikkia kansallisuusryhmiä yhdistävä »Venäjän kansojen vapautuksen komitea» ja julkaistiin manifesti (joka oli yhtä mieletön kuin aikaisemmatkin, sillä siinä ei sallittu ajateltavan Venäjää Saksan eikä natsismin ulkopuolella). Vlasovista tuli komitean puheenjohtaja. Vasta vuoden 1944 syksyllä ryhdyttiinkin muodostamaan varsinaisia kokonaan venäläisiä Vlasovin divisioonia[1]. Luultavasti viisaat saksalaiset poliitikot olettivat, että

vallan. (Meidän lehdissämme alettiin siihen aikaan kirjoittaa tästä partisaanien maasta selittämättä ollenkaan, mistä se oli ilmaantunut. Kaikki hengissä selvinneet Rodionovin miehet pantiin myöhemmin istumaan.) Entä kenet saksalaiset heittivät oitis »Rodionovilaisia» vastaan? Kamisnkin prikaatin! (Vuoden 1944 toukokuussa vielä 13 omaakin divisioonaansa tekemään lopun »Partisaanien maasta».) Tällainen oli saksalaisten käsitys kaikista näistä kolmivärikokardeista, Pyhästä Yrjöstä ja muista merkeistä. Venäjän ja saksan kielet eivät olleet käännettävissä keskenään, ne eivät sanoneet toisilleen mitään, niiden sisältö ei käynyt yksiin. Ja pahempaa oli tulossa: vuoden 1944 lokakuussa saksalaiset heittivät Kaminskin prikaatin (yhdessä muslimiosastojen kanssa) kukistamaan kapinaan noussutta Varsovaa.

Samaan aikaan kun toiset venäläiset nuokkuivat petturimaisesti Veikselin takana ja katselivat kiikareillaan Varsovan tuhoutumista, toiset venäläiset kuristivat kapinaa. Liian vähän olivat venäläiset aiheuttaneet puolalaisille pahaa 19. vuosisadalla – samaan paikkaan oli 20. vuosisadankin survaistava käyrät veitsensä (ja oliko siinä kaikki? viimeisetkö?). Vähän suoremmalta näytti Pihkovan seuduille heitetyn Osintorfin pataljoonan elämä. Siinä oli lähes 600 miestä ja 200 upseeria, päällystö koostui emigranteista (I.K. Saharov, Lamsdorf), univormu oli venäläinen, lippu valkosinipunainen. Pataljoonaa täydennettiin rykmentin vahvuiseksi ja valmisteltiin pudotettavaksi laskuvarjoilla Vologdan ja Arkangelin linjalle: tavoitteena oli alueen leirien rykelmä. Koko vuoden 1943 Igor Saharov onnistui estämään osastonsa lähettämisen partisaaneja vastaan. Sitten hänet erotettiin ja pataljoona riisuttiin aseista ja pantiin leiriin ja lähetettiin myöhemmin länsirintamalle. Kadotettuaan ja unohdettuaan alkuperäisen ajatuksensa, jota ei enää tarvinnut muistaa, saksalaiset päättivät vuoden 1943 syksyllä lähettää venäläistä tykinruokaa Atlantin vallille, Ranskan ja Italian vastarintaliikkeitä vastaan. Nekin vlasovilaiset, jotka olivat säilyttäneet edes jonkin poliittisen mielekkyyden tai toivon, olivat menettäneet ne.

[1] S.K. Bunjantshenkon 1. divisioona (»Kaminskin prikaatin» pohjalta), Zverevin (Harkovin entisen sotilaskomendantin) 2. divisioona, 3. divisioonan puolikas, 4. divisioonan alkio sekä Maltsevin lentue. Neljää divisioonaa enempää ei sallittu.

nytpä venäläisiä (Ost-)työläisiä tulvisikin aseisiin. Ja Puna-armeija oli Veikselillä ja Tonavalla ... Ja kohtalon ivaa oli, että ikään kuin vahvistaakseen kaikkein lyhytnäköisimpien saksalaisten kaukonäköisyyden näiden Vlasovin divisioonien ensimmäinen ja viimeinen itsenäinen toimi ja isku kohdistui – saksalaisiin! Kun kaikki jo romahteli, kun yhteydet Oberkommandoon olivat jo poikki, Vlasov kokosi huhtikuun lopulla kaksi ja puoli divisioonaansa Prahan lähistölle. Saatiin tietää, että SS-kenraali Steiner valmistautui tuhoamaan tshekkien pääkaupungin estääkseen sen luovuttamisen vahingoittumattomana. Ja Vlasov määräsi divisioonansa siirtymään vastarintaan nousseiden tshekkien puolelle. Ja kaiken katkeruuden ja mielipahan ja vihan, joka noiden kolmen julman ja mielettömän vuoden aikana oli alistettujen venäläisten rintaan keräytynyt saksalaisia kohtaan, he päästivät valloilleen käydessään nyt saksalaisten kimppuun: yllättävältä suunnalta annetulla iskulla nämä lyötiin Prahasta. (Mahtoivatko monetkaan tshekit myöhemmin oivaltaa, m i t k ä venäläiset pelastivat heidän kaupunkinsa? Meillä historia on vääristetty ja sanotaan, että Prahan pelastivat neuvostojoukot, vaikka nämä eivät olisi voineet ehtiä.)

Sen jälkeen Vlasovin armeija lähti perääntymään amerikkalaisten suuntaan kohti Baijeria: liittolaiset olivat heidän viimeinen toivonsa – että heistä olisi apua liittolaisille, jolloin heidän pitkällinen riippumisensa saksalaisten silmukassa osoittautuisi mielekkääksi. Mutta amerikkalaiset ottivat heidät vastaan aseistautuneena muurina ja pakottivat heidät antautumaan neuvostoliittolaisten käsiin, niin kuin Jaltan konferenssissa oli päätettykin. Niin ikään toukokuussa Churchill teki Itävallassa samanlaisen lojaalin liittolaisen teon (josta meillä vaatimattomasti vaiettiin): luovutti neuvostoliittolaisen sodanjohdon käsiin 90 000 miehen kasakka-armeijakunnan[1] sekä runsaasti kuormastoja, vanhuksia ja lapsia ja

[1] Itse luovuttamisoperaatio oli luonteeltaan kavala, aivan perinteellisen englantilaisen diplomatian hengen mukainen. Asia oli niin, että kasakat olivat päättäneet kuolla taistellen tai lähteä valtameren taakse, vaikka sitten Paraguayhin tai Indokiinaan, mutta missään tapauksessa olla antautumatta elävinä. Niinpä englantilaiset ensin kehottivat kasakoita luovuttamaan aseet muka aseistuksen yhdenmukaistamiseksi. Sitten upseerit erotettiin miehistöstä ja kutsuttiin brittien miehitysvyöhykkeelle Judenburgin kaupunkiin muka neuvottelemaan armeijan kohtalosta, mutta yöllä englantilaiset salaa luovuttivatkin kaupungin neuvostojoukoille. Neljäkymmentä linja-autollista upseereja – komppanianpäälliköistä kenraali Krasnoviin – ylitti korkean viaduktin ja laskeutui suoraan m a i j o i s t a muodostettuun puoliympyrään, jossa vartiosotilaat jo odottivat listat kädessä. Ja neuvostoliittolaiset panssarivaunut sulkivat paluutien. Eikä kasakoilla ollut mitään, millä ampua tai pistää itsensä hengiltä, sillä kaikki aseet oli takavarikoitu. Jotkut heittäytyivät viaduktilta tien kivipintaan. Sitten englantilaiset luovuttivat yhtä kavalasti miehistön – junissa (muka upseerien luo saamaan aseita).

Rooseveltia ja Churchillia kunnioitetaan heidän maassaan valtiollisen viisauden mallikuvina. Me taas – Venäjän vankiloissa pohdiskellessamme – näimme heidän järjestelmällisen likinäköisyytensä ja jopa typeryytensä hämmästyttävän ilmeisyyden. Kuinka he saattoivat vuosien 1941 ja 1945 välillä olla hankkimatta mitään takeita Itä-Euroopan riippumattomuudesta? Kuinka he saattoivat nelivyöhykkeisen Berliinin (josta myöhemmin tuli heidän Akilleen kantapäänsä) naurettavasta leikkikalusta antaa laajoja Saksin ja Thüringenin alueita? Ja mitä sotilaallista tai poliittista mieltä oli heidän

naisia, jotka eivät olisi halunneet palata kasakoiden rakkaille jokivarsille. (Suurmies jonka patsaat aikanaan peittävät koko Englannin määräsi heidätkin luovutettaviksi kuolemaan.)

Kiireesti muodostettujen Vlasovin divisioonien ohessa runsaasti venäläisiä yksikköjä happani edelleen Saksan armeijan uumenissa saksalaisten univormujen kätköissä. Heidän osaltaan sota päättyi eri suunnilla ja eri tavalla.

Minäkin jouduin vlasovilaisten luotisateeseen pari päivää ennen vangitsemistani. Meidän saartamassamme Itä-Preussin motissa oli myös venäläisiä. Eräänä yönä tammikuun lopulla heidän yksikkönsä yritti murtautua asemiemme lävitse länteen, tykistövalmistelutta, hiljaa. Yhtenäistä rintamalinjaa ei ollut, he etenivät nopeasti ja ottivat pihteihinsä minun eteen työnnetyn tiedustelupatterini, niin että minä juuri ja juuri ehdin vetää sen viimeistä jäljellä olevaa tietä. Mutta sitten palasin hakemaan rikkoutuneen auton ja aamun koitteessa näin, miten hankeen kaivautuneet lumikaapuiset miehet äkkiä nousivat ja huutaen »uraaa» hyökkäsivät Adlig Schwenkittenissä olevan 152-millisten patteriston asemiin ja selvittivät käsikranaateilla kaksitoista isoa tykkiä ennen kuin nämä ehtivät ampua laukaustakaan. Heidän valojuovaluotiensa saattelemana viimeinen meikäläisjoukko juoksi kolme kilometriä lumisella pellolla Passarga-joen yli johtavalle sillalle asti. Siellä heidät pysäytettiin.

Pian minut vangittiin, ja nyt sitten Voiton paraatin aattona istuimme kaikki yhdessä Butyrkin lavereilla, minä polttelin heidän tumppejaan ja he polttelivat minun tumppejani, ja kahteen pekkaan me kannoimme kuuden ämpärin vetoisen peltisen makkipytyn ulos.

Samoin kuin »tunnin vakoilijat» monet »vlasovilaisetkin» olivat nuoria miehiä, joiden syntymävuosi vaihteli suunnilleen 1915:n ja 1922:n välillä, »heimoa nuorta ja tuntematonta», jota touhukas Lunatsharski kiirehti Pushkinin nimissä tervehtimään. Sama sattuman aalto, joka naapurileiristä vei heidän toverinsa vakoilijoiksi, kuljetti heidät muodostettaviin sotilasosastoihin – kaikki riippui värvääjästä.

Värvääjät selittivät heille ilkkuvasti – ilkkuvasti ellei se olisi ollut totta! – että »Stalin on sanoutunut teistä irti!» ja että »Stalin antaa teille pitkät!»

Neuvostoliiton laki asetti heidät ulos jo ennen kuin he asettuivat Neuvostoliiton lain ulkopuolelle.

Ja he ilmoittautuivat ... Jotkut vain päästäkseen pois kuoleman leiristä. Toiset laskelmoivat siirtyvänsä myöhemmin partisaanien puolelle (ja siirtyivätkin! ja

kannaltaan siinä, että he luovuttivat Stalinin käsiin kuolemaan useita satoja tuhansia aseistautuneita neuvostokansalaisia, jotka eivät ollenkaan halunneet antautua? Väitetään, että sillä he maksoivat Stalinin varmasta osallistumisesta Japanin sotaan. Vaikka heillä oli jo käsissään atomipommi, he maksoivat Stalinille, jottei tämä kieltäytyisi miehittämästä Mantshuriaa eikä vahvistamasta Mao Tse-tungia Kiinassa eikä varmistamasta Kim Il Sungille puolta Koreaa! ... Eikö se ole surkeaa poliittista ajattelua? Kun sitten myöhemmin Mikolajczyk häädettiin ja Benes ja Masaryk kuolivat, kun Berliini saarrettiin ja Budapest paloi ja hiljeni, kun Korea savusi ja konservatiivit jäivät nuolemaan haavojaan Suezin jäljiltä, – eivätkö silloinkaan edes hyvämuistisimmat heistä muistaneet kasakka-episodia?

taistelivat myöhemmin partisaanijoukoissa! – mutta Stalinin skaalassa se ei hiukkaakaan lievittänyt heidän tuomiotaan). Mutta joitakin korvensi häpeällinen vuosi neljäkymmentäyksi, tyrmistyttävä tappio monen vuoden kerskailemisen jälkeen. Ja lisäksi jotkut pitivät Stalinia pääsyyllisenä näihin epäinhimillisiin leireihin. Ja he korottivat ääntään muistuttaakseen julmasta kokemuksestaan: että hekin ovat Venäjän osasia ja haluavat vaikuttaa sen tulevaisuuteen, että he eivät suostu olemaan toisten virheiden leikkikaluja.

Mutta heitä kohtalo ilkkui vielä pahemmin, vielä kurjempia nappuloita tuli heistä. Typerän ylimalkaisesti ja omahyväisesti saksalaiset sallivat heidän kuolla Saksan valtakunnan puolesta mutta eivät antaneet heidän ajatella Venäjän riippumatonta kohtaloa.

Ja liittolaiset olivat kahden tuhannen virstan päässä. Ja millaisia nuo liittolaiset mahtoivat olla? . . .

»Vlasovilainen»-sanalla on meillä samantapainen kaiku kuin sanalla »saasta», tuntuu siltä kuin sen pelkkä lausuminenkin saastuttaisi suumme, ja siksi kukaan ei uskalla sanoa ääneen paria kolmea lausetta, joissa subjektina olisi »vlasovilainen».

Mutta niin ei kirjoiteta historiaa. Nyt neljännesvuosisataa myöhemmin, kun useimmat heistä ovat menehtyneet leireissä ja hengissä selviytyneet lopettelevat elämäänsä kaukana pohjoisessa, olen halunnut näillä sivuilla muistuttaa, että tämä on aika ainutlaatuinen ilmiö maailmanhistoriassa: että muutama sata tuhatta nuorta miestä[1] iältään kahden- ja kolmenkymmenen väliltä kohotti aseensa omaa Isänmaataan vastaan ja liittoutui sen pahimman vihollisen kanssa. Että kenties sietäisi miettiä: kumpi oli enemmän syyllinen – nuo nuoret vai harmaja Isänmaa? Että ilmiö ei ole selitettävissä biologisella petturuudella vaan että sillä on yhteiskunnalliset syynsä.

Sillä niin kuin vanha sananlasku sanoo: *hevonen ei karkaa laitumelta.*

Niinpä mieleen kohoaakin kuva: pelto jolla ravaa hoitamattomia, nälkiintyneitä, villiintyneitä hevosia.

Sinä keväänä istui selleissä myös paljon venäläisiä emigrantteja.

Se oli melkein kuin unta: kaikonneen historian paluu. Kansalaissodan kirjat oli jo kauan sitten kirjoitettu ja pantu kiinni, sen asiat oli ratkottu, sen tapahtumat viety oppikirjojen kronologiaan. Valkoisen liikkeen ihmiset eivät enää olleet aikalaisiamme maan päällä, vaan he olivat pois sulaneen menneisyyden haamuja. Jos venäläiset emigrantit, jotka oli ripoteltu ympäri maailmaa Israelin sukukuntia julmemmin, meidän neuvostoliittolaisen mielikuvamme mukaan elää kituuttivatkin jossakin, niin he olivat kurjien kapakoiden pianisteja, lakeijoita, pyykkäreitä, kerjäläisiä, morfinisteja, kokainisteja, kuolemaa tekeviä raatoja. Ennen vuoden

[1] Juuri tämän verran laskettiin Neuvostoliiton kansalaisia palvelleen Wehrmachtissa – ennen Vlasovia ja Vlasovin muodostelmissa ja kasakka- ja muslimiosastoissa ja baltialais- ja ukrainalaisyksiköissä.

1941 sotaa ei mistään lehtiemme viittauksista eikä ylväästä kaunokirjallisuudestamme eikä taidekritiikistämme käynyt ilmi (eivätkä kylläiset mestarimme auttaneet meitä saamaan tietää), että Ulko-Venäjä oli laaja hengen maailma, että siellä kehittyi venäläinen filosofia, että siellä olivat Bulgakov ja Berdjaev ja Losski, että venäläinen taide valloitti maailmaa, että siellä olivat Rahmaninov, Shaljapin, Benois, Djagilev, Pavlova ja Zharovin kasakkakuoro, että siellä laadittiin syvällisiä tutkimuksia Dostoevskista (joka siinä vaiheessa oli meillä tyystin kirottu), että siellä eli ainutlaatuinen kirjailija Nabokov-Sirin, että Bunin eli yhä ja oli kirjoitellutkin näiden kahdenkymmenen vuoden ajan jotakin, että siellä julkaistiin taidelehtiä ja tehtiin teatteria ja että osakunnat kokoontuivat kokouksiin, joissa puhuttiin venäjän kieltä, ja että emigranttimiehet eivät olleet menettäneet kykyä ottaa vaimokseen emigranttinaista ja että nämä naiset olivat synnyttäneet heille lapsia, jotka siis olivat meidän ikätovereitamme.

Meidän maahamme oli muokattu emigranteista niin valheellinen käsitys, että jos olisi suoritettu joukkotiedustelu: kenen puolella emigrantit olivat Espanjan sodassa? toisessa maailmansodassa? – kaikki olisivat vastanneet kuorossa: Francon! Hitlerin! Vieläkään meidän maassamme ei tiedetä, että paljon enemmän valkoemigrantteja soti tasavaltalaisten puolella. Että sekä Vlasovin divisioonat että von Pannewitzin (»Krasnovin») kasakka-armeijakunta muodostettiin Neuvostoliiton kansalaisista eikä suinkaan emigranteista – nämä kun eivät menneet Hitlerin puolelle. Merezhkovski ja Hippius, jotka asettuivat Hitlerin puolelle, jäivät emigranttien piirissä eristyksiin ja yksinäisyyteen. Suorastaan anekdootilta kuulostava tosiseikka: Denikin halusi päästä sotimaan Neuvostoliiton puolella Hitleriä vastaan, ja yhteen aikaan Stalin lienee harkinnutkin kutsua Denikinin kotiin (selvästikään ei sotilaalliseksi voimaksi vaan kansallisen yhtenäisyyden symboliksi). Ranskan miehityksen aikana runsaasti venäläisiä emigrantteja – sekä nuoria että vanhoja – liittyi vastarintaliikkeeseen, ja Pariisin vapautumisen jälkeen heitä lappoi Neuvostoliiton lähetystöön anomaan oikeutta palata synnyinmaahansa. Venäjä on Venäjä, olipa se millainen tahansa! Tämä oli heidän iskulauseensa, ja näin he todistivat, etteivät olleet aikaisemminkaan valehdelleet vakuuttaessaan rakkauttaan sitä kohtaan. (Vuosina 1945–46 he olivat vankiloissa miltei onnellisia siitä, että nämä kalterit ja nämä vartijat olivat omia, venäläisiä. He katselivat kummastuneina, kun neuvostoliittolaiset pojat raapivat korvallistaan: »Miksi pirussa meidän piti palata? Oliko Eurooppa muka liian ahdas meille?»)

Mutta koska jokainen ulkomailla elänyt neuvostoihminen oli pantava leiriin, sama Stalinin logiikka päti myös emigrantteihin: kuinka nämä olisivat voineet välttää tuon kohtalon? Balkanilla ja Keski-Euroopassa ja Harbinissa heidät vangittiin heti neuvostojoukkojen tultua, napattiin kotoa ja kadulta, niin kuin omia. Aluksi vangittiin vain miehiä eikä näitäkään heti kaikkia vaan niitä, jotka jotenkin olivat antaneet kuulua itsestään poliittisessa mielessä. (Heidän perheensä kuljetettiin myöhemmin Venäjälle karkotuspaikkoihin, joidenkin perheiden annettiin jäädä Bulgariaan, Tshekkoslovakiaan.) Ranskassa heidät hyväksyttiin kun-

nianosoituksin ja kukkasin Neuvostoliiton kansalaisiksi ja kuljetettiin mukavasti kotimaahan ja vasta perillä vangittiin. Shanghain emigranttien kohdalla asiat pitkittyivät – kädet eivät yltäneet sinne asti vuonna 1945. Mutta sinne saapui Neuvostoliiton hallituksen valtuutettu, joka julkisti Korkeimman neuvoston puhemiehistön ukaasin: kaikki emigrantit saavat anteeksi! Kuinka olisi voinut olla uskomatta? Eihän hallitus voi valehdella! (Olipa tällaista ukaasia todellisuudessa tai ei – *Elimiä* se ei ainakaan sitonut.) Shanghailaiset ilmaisivat ihastuksensa. Heitä kehotettiin ottamaan mukaansa niin paljon tavaraa kuin halusivat ja mitä halusivat (tervetuloa myös autoilla, niillä olisi käyttöä kotimaassa) sekä asettumaan Neuvostoliitossa asumaan minne vain halusivat. Ja tekemään työtä tietenkin omalla erikoisalallaan. Shanghaista heidät kuljetettiin laivoilla. Jo laivojen kohtalo oli erilainen: joillakin ei annettu ruokaa ollenkaan. Kohtalot vaihtelivat myös Nahodkan satamassa (se oli GULAGin tärkeimpiä purkauspisteitä). Melkein kaikki kuormattiin tavarajuniin kuin vangit, joskaan aluksi ei ollut tiukennettua vartiointia eikä koiria. Jotkut kuljetettiin asutuille paikkakunnille – jopa kaupunkeihin – ja heidän annettiin todella asua pari kolme vuotta. Toiset vietiin suoraan junalla leiriin, Volgan takana jossakin metsässä heidät sitten valkoisine flyygeleineen ja kukkaruukkuineen päivineen purettiin korkeaan rinteeseen. Vuosina 1948–49 toistaiseksi ehjinä selvinneet kaukoidän kotiutuneet emigrantit kaavittiin ja pantiin istumaan.

Mieluummin kuin Jules Vernea luin yhdeksänvuotiaana pikkupoikana V.V. Shulginin sinisiä kirjoja, joita rauhaisasti oli siihen aikaan kaupan kirjakioskeissamme. Se oli ääni maailmasta, joka oli kadonnut niin peruuttamattomasti, ettei merkillisinkään mielikuvitus olisi saattanut kuvitella: ei ehdi kulua kahtakymmentäkään vuotta ennen kuin noiden kirjojen tekijän askeleet ja minun askeleni kulkevat kuin näkymättömät pisteviivat ristiin Bolshaja Lubjankan äänettömillä käytävillä. Tosin en tavannut häntä silloin, se tapahtui vasta kaksikymmentä vuotta myöhemmin, mutta monia muita emigrantteja – vanhoja ja nuoria – ehdin katsella vuoden 1945 keväällä.

Jouduin lääkärintarkastukseen yhtä aikaa kuin ratsumestari Borshtsh ja eversti Marijushkin, ja yhä vieläkin saatan mielessäni nähdä heidän kurjan näköisen alastoman kurttuisen tumman keltaisen ruumiinsa, joka pikemminkin toi mieleen muumion. Heidät vangittiin aivan haudan partaalta, tuotiin usean tuhannen kilometrin päähän Moskovaan ja täällä vuonna 1945 ryhdyttiin aivan vakavissaan suorittamaan tutkimusta – heidän taistelustaan neuvostovaltaa vastaan vuonna 1919!

Me olemme jo niin tottuneet tutkimuksen ja oikeudenkäytön epäoikeudenmukaisuuksien kasautumiseen, että olemme lakanneet erottamasta sen asteita. Tämä ratsumestari ja tämä eversti olivat tsaarin Venäjän armeijan kaaderiupseereita. Kumpikin oli jo yli neljänkymmenen, ja he olivat palvelleet armeijassa jo parikymmentä vuotta, kun lennätin toi tiedon, että keisari oli kukistettu Pietarissa. Kaksikymmentä vuotta he olivat palvelleet tsaarille vannotun valan alaisina ja nyt he vastahakoisesti vannoivat uskollisuutta vielä väliaikaiselle

hallituksellekin (ja sisimmässään ehkä mutisivat: »pois, katoa!»). Kukaan ei kehottanut heitä vannomaan uskollisuutta millekään muulle, sillä koko armeija oli romahtanut. Eivätkä he pitäneet siitä, että arvonmerkkejä revittiin ja upseereja tapettiin, ja oli aivan luonnollista, että he liittyivät toisiin upseereihin taistellakseen tällaista komentoa vastaan. Oli aivan luonnollista, että Puna-armeija taisteli heitä vastaan ja tunki heitä mereen. Mutta jos maassa esiintyy edes juridisen ajattelun alkioasteita, niin onko perusteita TUOMITA heitä ja päälle päätteeksi neljännesvuosisataa myöhemmin? (Koko sen ajan he olivat eläneet yksityishenkilöinä: Marijushkin vangitsemiseensa asti, kun taas Borshtsh tosin oli vangittaessa kasakoiden kuormastossa Itävallassa mutta nimenomaan ei taisteluyksikössä vaan kuormastossa ukkojen ja mummojen joukossa.)

Vuonna 1945 lainkäyttömme keskuksessa heitä kuitenkin syytettiin: työläisten ja talonpoikien neuvostojen vallan *kumoamiseen* tähtäävistä toimista, aseellisesta *hyökkäyksestä* Neuvostoliiton alueelle (eli siitä etteivät he olleet heti lähteneet Venäjältä, johon Pietarista käsin oli julistettu neuvostovalta), vastavallankumouksellisten hallitusten palveluksessa olemisesta (eli siis omien kenraaliensa, joita he olivat koko ikänsä totelleet). Ja kaikki nämä 58. pykälän kohdat (1, 2, 4 ja 13) sisältyivät rikoslakiin, joka oli säädetty vuonna 1926 eli 6–7 vuotta kansalaissodan PÄÄTTYMISEN JÄLKEEN! (Klassinen ja tunnoton esimerkki lain taannehtivasta vaikutuksesta!) Sitä paitsi lain 2. pykälässä sanottiin, että se on sovellettavissa *vain* Venäjän Sosialistisen Federatiivisen Neuvostotasavallan alueella vangittuihin kansalaisiin. Mutta valtionturvallisuuden oikea käsi hamuili ihmisiä, jotka EIVÄT olleet kansalaisia ollenkaan, ja päälle päätteeksi kaikista Euroopan ja Aasian maista[1]! Ja *vanhentumisesta* emme puhu mitään: vanhentuminen on otettu joustavasti huomioon siten, että sitä ei sovelleta 58. pykälään. *(»Miksi penkoa vanhoja? . . .»)* Vanhentumista sovelletaan vain omiin kotona kasvatettuihin pyöveleihin, jotka tuhosivat maanmiehiään monin verroin enemmän kuin koko kansalaissota.

Marijushkin edes muisti kaiken selvästi, hän kertoili yksityiskohtia Novorossiiskin evakuoimisesta. Mutta Borshtsh ikään kuin palasi lapsuuteensa ja höpötti vain, miten hän vietti Lubjankassa pääsiäistä: koko piinaviikon ja pitkänäperjantaina söi vain puoli annosta, toisen puolen pani sivuun ja koko ajan vaihtoi kuivat tuoreisiin. Ja niin hänellä oli paaston päättyessä seitsemän leipäannosta, joten pääsiäisen kolme päivää olivat hänelle suurta juhlaa.

En tiedä täsmällisesti, millaisia valkokaartilaisia nuo kaksi olivat kansalaissodan aikana: poikkeustapauksiako, jotka ilman oikeudenkäyntiä hirttivät joka kymmenennen työläisen ja pieksivät talonpojat, vai tavallisia sotilaita, joita oli enemmistö. Se että heidän menneisyyttään tutkittiin ja heidät tuomittiin nyt täällä ei ole todiste eikä syy. Mutta jos he noiden tapahtumien jälkeen olivat eläneet

[1] Niinpä yksikään Afrikan maan presidentti ei voi olla varma siitä, ettemme kymmenen vuoden päästä säädä lakia, jonka perusteella tuomitsemme hänet tämän päivän teoista. Ja kiinalaiset säätävät taatusti jahka vain kerkiävät.

neljännesvuosisadan – eivät kunniaeläkeläisinä vaan kodittomina pakolaisina – niin sittenkään meillä ei taida olla edes moraalisia perusteita tuomita heitä. Tämä on sitä dialektiikkaa, jonka Anatole France hallitsi mutta jota me emme tajua sitten millään. Francen mukaan eilispäivän marttyyri on jo tänään väärässä – heti siitä hetkestä, kun punainen pumpulipaita laskeutuu hänen iholleen. Ja päinvastoin. Meidän vallankumouksemme ajan elämäkertoihin sovellettuna: jos minulla ratsastettiin vuosikin sen jälkeen, kun olin varttunut varsasta, olen koko ikäni nyt nimeltäni hevonen, vaikka olen jo kauan ollut vossikoiden hommissa.

Eversti Konstantin Konstantinovitsh Jasevitsh poikkesi näistä avuttomista emigranttimuumioista. Hänelle kansalaissodan päättyminen ei selvästikään merkinnyt bolsevismin vastaisen taistelun päättymistä. Hän ei kertonut minulle, miten hän oli voinut siellä taistella, missä ja kuinka. Mutta nyt sellissäkin hän näytti säilyttävän tuntemuksen, että hän oli yhä ruodussa. Useimpien meidän aivoissamme oli käsitteiden sekasotku, perspektiivit hämärtyivät ja katkeilivat, mutta hänellä oli selvästikin täsmällinen selkeä näkemys ympärillä olevasta, ja täsmällinen tietoisuus paikasta elämässä vuorostaan toi myös hänen ruumiiseensa alituisen lujuuden, jäntevyyden, toimeliaisuuden. Hän oli ainakin kuudenkymmenen, hänen päänsä oli aivan kalju, hiuskarvaakaan siinä ei ollut, ja hän oli jo kokenut tutkintavaiheen (odotti tuomiota niin kuin me kaikki) eikä hän tietenkään odottanut apua mistään, mutta silti hänen ihonsa oli säilynyt nuorekkaana, jopa raikkaana, ja vain hän koko sellissä voimisteli aamuisin ja peseytyi kraanalla (me muut taas säästimme vankilan annoksen kaloreja). Kun lavereiden väliin jäi käytävä, hän ei milloinkaan jättänyt käyttämättä tilaisuutta hyväkseen vaan käveli tuota viiden – kuuden metrin matkaa, käveli edestakaisin jäntevin askelin ja jäntevän ryhdikkäänä, kädet ristissä rinnalla ja nuorten silmien kirkas katse muurien ohi suunnattuna.

Ja juuri siksi, että me kaikki muut hämmästelimme sitä mitä meille tapahtui, kun taas mikään ympärillä tapahtuva ei ollut vastoin hänen odotuksiaan, hän oli sellissämme aivan yksin. Vuoden kuluttua sain uuden tilaisuuden arvioida hänen käyttäytymistään vankilassa: olin taas Butyrkissa ja yhdessä sen seitsemästäkymmenestä sellistä tapasin nuoria vankeja, jotka olivat jo saaneet kymmenen ja viidentoista vuoden tuomionsa samassa jutussa kuin Jasevitsh. Koko heidän ryhmänsä tuomiot oli naputettu silkkipaperille, joka jostakin syystä oli heidän hallussaan. Ensimmäisenä luettelossa oli Jasevitsh ja hänen tuomionsa: teloittaminen ampumalla. Sen hän siis oli nähnyt tuijottaessaan nuorekkailla silmillään muurien lävitse ja astellessaan pöydän luota ovelle ja takaisin! Mutta katumuksetonta tietoisuus siitä, että hänen elämässään valitsemansa tie oli oikea, antoi hänelle harvinaista voimaa.

Ikätoverini Igor Tronko oli hänkin emigrantteja. Me ystävystyimme. Olimme molemmat heikenneitä ja kuihtuneita, pelkkää luuta ja kellanharmaata nahkaa. (Miksi todella olimme niin lysähtäneitä? Luulen sen johtuneen henkisestä hämmentyneisyydestä.) Olimme molemmat laihoja ja honteloita, ja kesätuulen

puuskat heiluttelivat meitä kumpaakin, kun kävelimme vierekkäin Butyrkin kävelypihoilla varovaisin ukon askelin ja pohdiskelimme elämämme paralleeleja. Olimme syntyneet samana vuonna etelä-Venäjällä. Imimme molemmat vielä maitoa, kun kohtalo penkoi kulunutta laukkuaan ja veti minulle lyhyen korren ja hänelle pitkän. Ja niin hänen tiensä vei meren taakse, vaikka hänen »valkokaartilainen» isänsä olikin vain tavallinen köyhä sähköttäjä.

Minusta oli äärimmäisen mielenkiintoista hänen elämänsä kautta kuvitella mielessäni koko sinne joutuneiden ikäisteni maanmiesten sukupolvea. He varttuivat hyvän perheen valvonnassa erittäin vaatimattomien tai suorastaan niukkojen rippeiden turvin. He kaikki saivat erinomaisen kasvatuksen ja mahdollisimman hyvän koulutuksen. He varttuivat kokematta pelkoa tai painostusta, vaikka valkoisten järjestöt jonkin verran sortivatkin heitä auktoriteetillaan, siksi kunnes he vahvistuivat. He varttuivat siten, että aikakauden paheet (korkea rikollisuus, kevytmielinen suhtautuminen elämään, tyhjänpäiväisyys, elostelu), jotka saivat valtaansa koko Euroopan nuorison, eivät kajonneet heihin, mikä johtui siitä, että he varttuivat ikään kuin perheensä sovittamattoman onnettomuuden varjossa. Elivätpä he missä maassa tahansa, vain Venäjää he pitivät kotimaanaan. Heidän henkinen kasvatuksensa perustui Venäjän kirjallisuuteen, joka tuntui sitäkin rakkaammalta, kun juuri siihen heidän synnyinmaansa karahti, kun heidän alkuperäinen fyysinen synnyinmaansa ei seissyt sen takana. Moderni painettu sana oli paljon paremmin ja laajemmin heidän saatavillaan kuin meidän, mutta juuri neuvostoliittolaisia kirjoja heidän käsiinsä kulkeutui vähän, ja tämän puutteen he tiedostivat kaikkein kipeimmin, ja heistä tuntui, että juuri siksi he eivät kyenneet ymmärtämään kaikkein tärkeintä, ylevintä ja kauneinta Neuvosto-Venäjästä ja että se, mikä heidän ulottuvilleen tuli, oli vääristymää, valhetta, epätäydellistä. Heillä oli äärimmäisen valjut käsitykset todellisesta elämästämme mutta niin väkevä kotimaan ikävä, että jos vuonna 1941 olisi kutsuttu heitä, he olisivat kaikki joukolla rynnänneet Puna-armeijaan – ja jopa mieluummin kuollakseen kuin selvitäkseen hengissä. Kahdenkymmenenviiden, kahdenkymmenenseitsemän iässä tuo nuoriso oli jo kehitellyt ja vakaasti puolustanutkin joitakin näkökohtia, jotka kaikki poikkesivat vanhojen kenraalien ja poliitikkojen mielipiteistä. Niinpä Igorin ryhmä nimitti itseään »jääveiksi». He julistivat että kenelläkään, joka ei ole jakanut synnyinmaan kanssa menneiden vuosikymmenten koko vaikeutta ja taakkaa, ei ole oikeutta tehdä päätöksiä Venäjän tulevaisuudesta eikä edes tehdä ehdotuksia vaan että on vain mentävä ja uhrattava voimansa sen hyväksi, mitä kansa päättää.

Usein loikoilimme vierekkäisillä lavereilla. Yritin parhaani mukaan ymmärtää hänen maailmaansa, ja tuo tapaaminen iskosti minuun näkemyksen (jota myöhemmät tapaamiset sitten vahvistivat), että kansalaissodan aikana tapahtunut henkisten voimien oleellisen osan virtaaminen maasta vei meiltä venäläisen kulttuurin voimakkaan ja tärkeän haaran. Ja jokainen, joka todella rakastaa venäläistä kulttuuria, pyrkii yhdistämään nämä kaksi haaraa – emämaan ja

rajojen takaisen. Vasta silloin se saavuttaa eheyden, vasta silloin se saa kyvyn kehittyä täysipainoiseksi.

Haaveeni on elää tuohon päivään.

Ihminen on heikko, kovin heikko. Loppujen lopuksi kaikkein itsepäisimmätkin meistä halusivat sinä keväänä anteeksiantoa ja olivat valmiit moniin myönnytyksiin saadakseen vielä palasen elämää. Tällainen vitsi kierteli: »Viimeinen sananne, syytetty!» – »Pyydän lähettämään minut minne tahansa, kunhan siellä vain on neuvostovalta! Ja aurinko ...» Neuvostovaltaa emme olleet vaarassa menettää, olimme vaarassa menettää auringon ... Kukaan ei halunnut kauas napapiirin taakse, keripukin ja dystrofian maahan. Ja jostakin syystä varsinkin legenda Altaista kukki selleissä. Harvat siellä käyneet mutta varsinkin ne, jotka eivät olleet käyneet siellä, kehittelivät sellitovereidensa eteen makeita unia: ihana Altain maa! Siperian lakeus, lempeä ilmasto. Vehnäisiä rantoja ja hunajajokia. Aroa ja vuoria. Lammaslaumoja, riistaa, kalaa. Väkirikkaita vauraita kyliä[1] ...

Voi kunpa pääsisi piiloutumaan tuohon hiljaisuuteen! Saisi kuulla kukon puhtaan heleän laulun kirkkaassa ilmassa! Silittää hevosen kilttiä vakavaa turpaa! Ja olkaa kirotut, kaikki suuret ongelmat, joku toinen – tyhmempi – painiskelkoon teidän kimpussanne! Siellä saisi levähtää kuulustelijan kiroilun ja elämän tympeän setvimisen jälkeen, vankilan lukkojen kalinan ja sellin ummehtuneen löyhkän jälkeen. Vain yksi elämä meille on annettu, yksi pieni lyhyt elämä! – ja sitä me rikollisesti änkeämme jonkun konekiväärien eteen tai sotkemme politiikan likaiseen tunkioon. Mikäpä olisi eläessä siellä, Altailla, kaikkein matalimmassa ja pimeimmässä tönössä kylän laidalla, metsän reunassa. Saisi mennä metsään – ei edes hakemaan risuja eikä sieniä vaan ihan muuten vain – ja halata paria runkoa: rakkaani! Mitään muuta en tarvitse! ...

Sen vuoden kevät jo sinänsä kutsui armeliaisuuteen: niin valtavan sodan päättymisen kevät! Me näimme että meitä – vankeja – virtasi miljoonia ja että vielä useampia miljoonia kohtaisimme leireissä. Eihän voi olla mahdollista, että näin monia ihmisiä jätettäisiin vankeuteen maailmanhistorian suurimman voiton jälkeen! Meitä pidetään nyt vain pelotukseksi, että muistaisimme paremmin. Pian tulee tietenkin suuri armahdus, ja meidät kaikki päästetään pian. Joku jopa vannoi itse lukeneensa lehdestä Stalinin sanoneen jollekin amerikkalaiselle kirjeenvaihtajalle (nimi? – en muista ...), että sodan jälkeen meillä tulisi sellainen armahdus, jollaista maailma ei ole ennen nähnyt. Ja jollekin tutkijaviranomainen ITSE oli aivan varmasti sanonut, että pian julistettaisiin yleinen armahdus. (Nämä huhut olivat tutkijoille edullisia, ne heikensivät tahtoamme: piru vieköön, allekirjoitetaan nyt sitten, eihän tätä kuitenkaan enää kauan kestä.)

[1] Eivätkö vankien unelmat Altaista vain olekin jatkoa talonpoikien samanlaisille haaveille? Altailla olivat niin sanotut hänen majesteettinsa Kabinetin maat, ja tästä syystä alue oli pitkään suljetumpi siirtolaisilta kuin muu Siperia, mutta juuri sinne talonpojat kaikkein kiihkeimmin pyrkivät (ja muuttivat). Eiköhän tämä sitkeä legenda vain olekin peräisin siitä?

Mutta: *armeliaisuus edellyttää järkeä.* Se pätee koko meidän historiaamme – ja vielä kauan.

Me emme kuunnelleet harvoja selväjärkisiä, jotka raakkuivat, että neljännesvuosisataan poliittisia ei ollut armahdettu kertaakaan – eikä armahdettaisi ikänä. (Joku tietoviisas ilmiantaja hyppäsi jo esiin vastaamaan: »Vuonna 1927 Lokakuun kymmenvuotisjuhlana kaikki vankilat olivat tyhjillään, niiden katoilla liehuivat *valkoiset liput!*» Tämä tärisyttävä näky – valkoiset liput vankiloiden katoilla, miksi juuri valkoiset? – sykähdytti sydäntä aivan erityisesti[1].) Me huiskauttelimme kättämme harvoille järkeville, jotka selittivät, että me – miljoonat – istuimme juuri siksi, että sota oli päättynyt: rintamalla meitä ei enää tarvita, ja selustassa olemme vaaraksi, eikä kaukaisilla rakennustyömailla yksikään tiili asetu paikalleen ilman meitä. (Kieltäymyksen puute esti meitä näkemästä Stalinin ellei ilkeää niin ainakin yksinkertaista taloudellista suunnitelmaa: kukapa nyt armeijasta päästyään haluaisi jättää perheensä ja kotinsa ja lähteä Kolymaan, Vorkutaan, Siperiaan, jossa ei ole vielä teitä eikä taloja? Tämä oli jo miltei Valtionsuunnittelun tehtävä: antaa MVD:lle kiintiöluvut, paljonko oli pantava istumaan.) Armahdus! Me odotimme odottamistamme suurpiirteistä ja laajaa armahdusta! Englannissa kuulemma armahdetaan jopa kruunajaisten vuosipäivänä eli siis joka vuosi!

Romanovien kolmesataavuotispäivänäkin armahdettiin monia poliittisia. Ei kai Stalinin hallitus nyt, saatuaan vuosisadan voiton ja jopa suuremmankin, ole niin pikkumaisen pitkävihainen, että muistaa jokaisen pienen alamaisensa jokaisen erheen ja rikkeen? . . .

Yksinkertainen totuus joka on lunastettava kärsimällä: siunauksellisia eivät ole voitot sodissa vaan häviöt! Hallitukset tarvitsevat voittoja, kansa tarvitsee tappioita. Voittojen jälkeen tekee mieli lisää voittoja, tappion jälkeen halutaan vapautta – ja tavallisesti saadaan. Kansat tarvitsevat tappioita samalla tavalla kuin ihmiset tarvitsevat kärsimyksiä ja onnettomuuksia: ne pakottavat syventämään sisäistä elämää, kohoamaan henkisesti.

Poltavan voitto oli Venäjälle onnettomuus: sitä seurasi kaksi suurten jännitysten ja onnettomuuksien ja vapaudettomuuden – ja yhä uusien sotien – vuosisataa. Ruotsalaisille Poltavan tappio oli pelastus: he menettivät halun sotia, ruotsalaisista tuli Euroopan kaikkein kukoistavin ja vapain kansa[2].

[1] Kirjoituskokoelma »Ot tjurem k vospitatelnym utshrezhdenijam» esittää (s. 396) tällaisen luvun: vuoden 1927 amnestiassa armahdettiin 7,3 % vangeista. Se kuulostaa uskottavalta. Joskin niukanlaiselta, olihan sentään kysymys Kymmenvuotisjuhlasta. Poliittisista vapautettiin äitejä sekä sellaisia, joilla oli vain muutamia kuukausia jäljellä. Esimerkiksi Verhne-Uralskin eristysvankilasta vapautettiin kahdestasadasta vangista tusina. Mutta kesken kaiken tätäkin surkeaa armahdusta alettiin katua ja sitä ruvettiin p y y h k i m ä ä n : ketä pidäteltiin, kenelle annettiin »puhtaan» vapauttamisen asemesta »miinus».

[2] Vasta 20. vuosisadalla heidän pysähtynyt kylläisyytensä kenties on johtanut moraaliseen närästykseen, jos kertomuksiin on uskomista.

Me olemme niin tottuneet ylpeilemään voitostamme, jonka saimme Napoleonista, että meiltä jää huomaamatta: juuri tuo voitto esti maaorjatalonpoikia vapautumasta puoli vuosisataa varhemmin. Juuri tuon voiton ansiosta vahvistunut valtaistuin murskasi dekabristit. (Ranskalaisten miehitys taas ei ollut Venäjälle tosiasiallinen vaara.) Krimin sota, Japanin sota ja ensimmäinen maailmansota Saksaa vastaan toivat meille vapautta ja vallankumouksia.

Sinä keväänä uskoimme armahdukseen mutta emme suinkaan olleet siinä suhteessa poikkeuksellisia. Keskustelemalla vanhojen vankien kanssa selviää vähitellen: tämä armon jano ja tämä usko armeliaisuuteen ei milloinkaan kaikkoa vankilan harmaiden muurien sisäpuolelta. Vuosikymmenen toisensa jälkeen eri vankivirrat ovat aina odottaneet ja aina uskoneet: milloin armahdukseen, milloin uuteen lakiin, milloin asioiden yleiseen tarkistamiseen (ja *Elimet* ovat aina taitavan varovasti tukeneet huhuja). Hiukankin tasalukuiseen Lokakuun vuosipäivään, Leninin vuosipäiviin ja Voiton päivään, Puna-armeijan päivään ja Pariisin kommuunin päivään, toimeenpanevan keskuskomitean jokaiseen uuteen istuntoon, jokaisen viisivuotissuunnitelman päättymiseen, Korkeimman oikeuden jokaiseen istuntoon – mihinpä vangin mielikuvitus ei olisi ajoittanut vapautuksen enkelin odotettua saapumista! Ja mitä villimpiä vangit olivat, mitä homerisempi, käsittämättömämpi ja tärisyttävämpi oli vankivirtojen leveys, sitä enemmän ne synnyttivät selväjärkisyyden asemesta uskoa armahdukseen!

Kaikkia valon lähteitä voi jossakin suhteessa verrata Aurinkoon. Mutta Aurinkoa ei voi verrata mihinkään. Samoin odottamista maailmassa voi verrata armahduksen odottamiseen mutta armahduksen odottamista ei voi verrata mihinkään.

Vuoden 1945 keväällä jokaiselta selliin astuneelta uudelta tulokkaalta kysyttiin ensimmäiseksi: mitä hän oli kuullut armahduksesta? Ja jos sellistä vietiin kerralla pari kolme vankia TAVAROINEEN, sellin tietäväiset vertasivat oitis heidän JUTTUJAAN ja järkeilivät, että nämä olivat kaikkein *lievimpiä,* että heidät siis oli haettu vapautettaviksi. *Se on alkanut!* Käymälästä ja saunasta ja vankien postiosastoilta – kaikkialta aktivistimme etsivät jälkiä ja merkintöjä armahduksesta. Ja Butyrkin saunan maineikkaassa violetissa poistumispukuhuoneessa me sitten heinäkuun alussa luimmekin saippualla violettiin lasitettuun laatoitukseen huomattavasti miehen mittaa korkeammalle kirjoitetun valtavan profetian (kirjoittaja oli siis kiivennyt toisen olkapäille, jotta sanoja ei heti pyyhittäisi):

»Hurraa!!! 17. heinäkuuta armahdus!»[1]

Ja miten meillä riemuittiinkaan! (»Eivätkä ne olisi kirjoittaneet, elleivät tietäisi varmasti!») Kaikki, mikä ruumiissa sykki ja tykytti ja virtaili, pysähtyi ilon iskusta, että kohta ovi avautuu . . .

Mutta – ARMELIAISUUS EDELLYTTÄÄ JÄRKEÄ . . .

Heinäkuun puolivälissä käytävävartija lähetti meidän sellistämme erään ukon

[1] Eivätkä ne perhanat erehtyneetkään kuin yhden viivan verran! Vuoden 1945 heinäkuun 7. päivän suurta Stalinin armahdusta käsitellään yksityiskohtaisemmin III osan 6. luvussa.

pesemään käymälää ja siellä kahden kesken (todistajien kuullen hän ei olisi uskaltanut) silmäili myötätuntoisesti vangin harmaata päätä ja kysyi: »Minkä pykälän perusteella istut, pappa?» – »Viidennenkymmenennenkahdeksannen!» ilahtui ukko, jota kotona itkeskeli kolme sukupolvea. »Ei koske sinua . . .» vartija huokaisi. »Roskaa!» sellissä pääteltiin: »Yksinkertaisesti tietämätön vartija.»

Samassa sellissä oli nuori kieviläinen Valentin (sukunimeä en muista), jolla oli suuret naisellisen kauniit silmät ja jota oli pahasti peloteltu tutkintavaiheessa. Hänellä oli kiistämättä näkijän kykyjä, tosin mahdollisesti vain siinä kiihtymyksen tilassaan. Monesti hän kuljeskeli aamulla sellissä ja osoitteli: tänään viedään sinut ja sinut, minä näin unta. Ja heidät vietiin! Juuri heidät! Vangin sielu on muuten niin mystiikkaan taipuva, että hän suhtautuu ennustuksiin miltei hämmästelemättä.

Heinäkuun 27. päivänä Valentin tuli luokseni: »Aleksandr! Me kaksi lähdemme tänään.» Ja hän kertoi minulle unen, joka sisälsi vankilaunen kaikki attribuutit: samean pienen joen yli johtavan sillan, ristin. Aloin kokoilla tavaroitani enkä syyttä: kun aamun keitetty vesi oli jaettu, meidät haettiin. Selli saatteli meitä meluisasti toivottamalla kaikkea hyvää, monet vakuuttivat, että olimme lähdössä vapauteen (se ilmeni *lievien* juttujemme tarkastelusta).

Voit olla vilpittömästi uskomatta siihen, kieltää itseäsi uskomasta, voit vastailla ivallisesti, mutta äkkiä hehkuvat pihdit, joita kuumempaa ei ole maan päällä, taivuttavat sielusi: entä jos se onkin totta? . . .

Meitä kerättiin parikymmentä miestä eri selleistä ja vietiin ensin saunaan (elämän jokaisessa käännekohdassa vanki joutuu ensimmäiseksi *saunaan*). Siellä meillä oli puolisentoista tuntia aikaa antautua arvailemaan ja pohdiskelemaan. Sitten meidät – saunoneet, pehmenneet vangit – vietiin Butyrkin sisäpihan pienen smaragdinvihreän puistikon poikki. Linnut lauloivat korvia huumaavasti (luultavimmin ne olivat pelkkiä varpusia), ja tottumattoman silmissä puiden vihreys näytti uskomattoman räikeältä. Milloinkaan silmäni ei ollut havainnut lehtien vihreyttä yhtä voimakkaasti kuin sinä keväänä! Enkä elämäni aikana ole nähnyt mitään, mikä muistuttaisi Jumalan paratiisia enemmän kuin tämä Butyrkin puistikko, jonka poikki käveleminen asfalttikäytävää kesti korkeintaan kolmekymmentä sekuntia.[1]!

Meidät vietiin Butyrkin *asemalle* (vankien vastaanotto- ja lähetyspaikkaan: nimitys on varsin osuva, sillä päähalli tuo todella mieleen kunnon rautatieaseman) ja pantiin avaraan suureen poksiin. Se oli hämärä, ilma oli puhdasta ja raitista: huoneen ainoa pieni ikkuna oli korkealla, eikä siinä ollut kuonokoppaa. Ikkuna antoi samaan aurinkoiseen puistikkoon, ja ikkunan avoimesta yläosasta

[1] Toisen samanlaisen puistikon – pienemmän vain mutta sen sijaan intiimimmän – näin monta vuotta myöhemmin turistina Pietari-Paavalin linnoituksessa Trubetskoin bastionissa. Matkailijat päivittelivät käytävien ja sellien synkkyyttä, mutta minä ajattelin, että jos Trubetskoin bastionin vangeilla oli s e l l a i n e n kävelypuistikko, he eivät olleet mennyttä miestä. M e i d ä t vietiin kävelylle vain elottomiin kiviloukkuihin.

tunkeutui korviimme lintujen pauhaava visertely, ja avoimessa raossa huojahteli kirkkaan vihreä oksa, joka lupaili meille kaikille vapautta ja kotiin pääsyä. (Niinpä! Näin hienossa poksissa ei olla koskaan istuttu! Tämä ei ole sattumaa!)

Ja me kaikki olimme OSO:n[1] heiniä! Ja niinpä me kaikki istuimme pikkujutusta.

Kolmeen tuntiin kukaan ei koskenut meihin eikä kukaan avannut ovea. Me kävelimme, kävelimme, kävelimme edestakaisin poksissa ja näännyttyämme istuuduimme kivipenkeille. Ja oksa vain huiskutti huiskuttamistaan raossa, ja varpuset huutelivat aivan suunniltaan.

Äkkiä ovi kolisi, ja yksi meistä – noin kolmekymmentäviisivuotias hiljainen kirjanpitäjä – kutsuttiin. Hän lähti. Ovi teljettiin. Me aloimme juoksennella entistä kiivaammin laatikossamme, olimme kuin tulisilla hiilillä.

Taas kolinaa. Kutsuttiin toinen, ensimmäinen päästettiin takaisin. Syöksyimme hänen luokseen. Mutta hän ei ollutkaan sama mies! Elämä oli pysähtynyt hänen kasvoillaan. Hänen ammottavat silmänsä olivat sokeat. Epävarmoin liikkein ja huojahdellen hän eteni poksin sileällä lattialla. Oliko hän loukannut itsensä? Oliko häntä kumautettu silityslaudalla päähän?

– Mitä? Mitä? kyselimme jännityksestä jäykkinä. (Ellei hän varsinaisesti palannut sähkötuolista, niin kuolemantuomio hänelle ainakin oli langetettu.) Äänellä joka kertoi Maailmankaikkeuden lopusta kirjanpitäjä väänsi suustaan:

– Viisi!! – Vuotta!!!

Ja taas ovi kolisi: vangit palasivat niin nopeasti kuin heidät olisi käytetty pienellä tarpeella veseessä. Tämä palasi säteilevänä. Selvästikin hänet oli vapautettu.

– No? Mitä? – me tungeksimme, toivo oli palannut meihin. Mies heilutteli kättään ja nauroi katketakseen:

– Viisitoista vuotta!

Se oli liian mieletöntä noin ilman muuta ja heti uskottavaksi.

[1] GPU-NKVD:n erikoisneuvottelukunnan tuomitsemia.

VII Konehuoneessa

Butyrkin »aseman» naapuripoksissa – kuuluisassa *syyni*poksissa (tulokkaat tutkittiin siinä, ja kyllin väljä tila salli viiden, kuuden vartijan käsitellä kaksikymmentäkin vankia kerralla) – ei nyt ollut ketään, karkeat tarkastuspöydät olivat tyhjillään, ja sivummalla pienen tilapäisen pöydän ääressä pienen lampun alla istui siisti mustatukkainen NKVD:n majuri. Kärsivällinen ikävystyneisyys oli hänen kasvojensa vallitseva ilme. Hänen aikansa kului hukkaan, kun vankeja tuotiin ja vietiin yksitellen. Allekirjoitusten kerääminen olisi käynyt paljon nopeammin kin.

Hän viittasi minua istumaan pöydän edessä olevalle pallille ja kysyi nimeäni. Hänen edessään mustepullon oikealla ja vasemmalla puolella oli kaksi nippua valkoisia puolen konekirjoitusarkin kokoisia lappuja – saman kokoisia kuin talontoimistojen polttopuutiedustelut ja virastojen toimistotarvikehankintavaltuutukset. Lehteiltyään oikeanpuoleista nippua majuri löysi minun lappuni. Hän otti paperin, lukaisi sen häthätää välinpitämättömällä äänellä (ymmärsin saaneeni kahdeksan vuotta) ja ryhtyi heti täytekynällä kirjoittamaan paperin kääntöpuolelle, että teksti oli esitetty minulle sinä ja sinä päivänä.

Puoltakaan ylimääräistä sykähdystä sydämeni ei lyönyt – niin arkista se oli. Oliko tuo todella minun tuomioni, elämäni ratkaiseva käännekohta? Olisin halunnut kiihtyä, kokea tunteillani tuon hetken – mutta en millään kyennyt. Ja majuri työnsi jo paperin eteeni kääntöpuoli ylöspäin. Ja kansakoululaisen seitsemän kopeekan mustekynä, jonka kurjaan terään oli mustepullosta tarttunut töhnää, oli jo edessäni.

– Ei, minun täytyy saada itse lukea.

– En kai minä rupea teitä petkuttamaan? majuri vastasi laiskasti. – Lukekaa nyt sitten.

Ja hän päästi vastahakoisesti paperin käsistään. Minä käänsin paperin ja aloin tahallani tarkastella sitä hitaasti, sana kerralla, jopa kirjain kirjaimelta. Teksti oli kirjoitettu koneella, mutta edessäni ei ollut alkuperäiskappale vaan jäljennös:

O t e

Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liiton Sisäasiain Kansankomissariaatin Erikoisneuvottelukunnan päätöksestä vuoden 1945 heinäkuun 7. päivältä [1] n:o . . .

[1] Olivat istuneet armahduspäivänä, työt eivät odota.

Tämän kaiken alla kulki pisteviiva, ja myös pystysuunnassa paperi oli jaettu pisteviivalla kahtia:

K u u l t i i n:	P ä ä t e t t i i n:
Syytetty sen ja sen (nimi, syntymäaika ja -paikka) asia.	Määrätä sille ja sille (nimi) neuvostovastaisesta agitaatiosta sekä neuvostovastaisen järjestön perustamisen yrityksestä 8 (kahdeksan) vuotta ojennustyöleiriä.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa sihteeri . . .

Olisiko minun todella pitänyt yksinkertaisesti allekirjoittaa ja lähteä sanaa sanomatta? Minä katsoin majuriin: eikö tämä sano minulle mitään, eikö tämä mitenkään selitä? Ei, hän ei aikonut. Hän nyökkäsi jo ovella seisovalle vartijalle, että tämä laittaisi seuraavan valmiiksi.

Saadakseni hetkeen edes hiukkasen merkitystä kysyin häneltä traagisesti:

– Mutta tämähän on hirvittävää! Kahdeksan vuotta! Mistä?

Ja kuulin itsekin, että sanani kuulostivat teennäisiltä: tämä ei hirvittänyt minua eikä häntä.

– Tuohon noin, – majuri näytti vielä kerran, mihin oli allekirjoitettava.

Minä allekirjoitin. Minä yksinkertaisesti en keksinyt, mitä muuta olisin voinut tehdä.

– Mutta antakaa minun siinä tapauksessa merkitä tähän valitukseni. Tuomiohan on epäoikeudenmukainen.

– Säädetyssä järjestyksessä, majuri nyökkäsi minulle konemaisesti ja pani lappuseni vasemmanpuoleiseen nippuun.

– Olkaa hyvä! vartija komensi minua.

Ja minä *olin hyvä.*

(Minulta puuttui kekseliäisyyttä. Georgi Tenno, jolle tosin ojennettiin kahdenkymmenenviiden vuoden lappu, vastasi tähän tapaan: »Mutta tämähän on elinkautinen! Ennen vanhaan kun ihminen tuomittiin elinkautiseen rummut pärisivät ja kansaa tungeksi. Mutta tämähän on kuin saippuapalan hakisi - kaksikymmentäviisi, ala laputtaa!»

Arnold Rappoport otti kynän ja kirjoitti kääntöpuolelle: »Esitän jyrkän vastalauseeni terrorimaisesta laittomasta tuomiosta ja vaadin vapauttamaan minut heti.» Viranomainen odotti ensin kärsivällisesti mutta luettuaan raivostui ja repi koko paperin otteineen päivineen. Ei se mitään, tuomio pysyi voimassa: paperihan oli vain jäljennös.

Vera Kornejeva puolestaan odotti *viittätoista* vuotta ja riemastui nähdessään, että paperissa luki vain *viisi.* Hän purskahti valoisaan nauruunsa ja kiirehti allekirjoittamaan, ettei paperia vain olisi otettu pois. Upseeri kysyi epäuskoisesti: »Ymmärsittekö varmasti *mitä* minä luin teille?» – »Ymmärsin, ymmärsin, suurkiitos! Viisi vuotta ojennustyöleiriä!»

Unkarilaiselle Janos Rozsasille kymmenen vuoden tuomio luettiin käytävässä venäjän kielellä eikä käännetty. Hän allekirjoitti tajuamatta, että se oli hänen tuomionsa, ja kauan hän sitten odotteli oikeudenkäyntiä ja vasta myöhemmin leirissä hämärästi muisti tapauksen ja viimein arvasi.)

Minä palasin poksiin hymyssä suin. Merkillistä: oloni muuttui hetki hetkeltä yhä hilpeämmäksi ja huojentuneemmaksi. Kaikki palasivat *kymppi* mukanaan – Valentin myös. Kaikkein lapsellisimman tuomion tämänpäiväisestä joukostamme sai ensimmäisenä sisään mennyt tärähtänyt kirjanpitäjä, joka yhä istui kuin muissa maailmoissa. Hänen jälkeensä seuraavaksi lapsellisin oli minun tuomioni.

Oksa heilahteli yhtä hilpeästi kuin ennenkin auringon roiskeissa ja heinäkuun tuulessa. Me juttelimme vilkkaasti. Siellä täällä sellissä naurettiin yhä useammin. Naurettiin, että kaikki oli sujunut joustavasti. Naurettiin järkyttyneelle kirjanpitäjälle. Naurettiin aamuisille toiveillemme ja sille, miten meitä oli sellissä saateltu matkaan: tilailtiin merkkipaketteja – neljä perunaa! kaksi rinkeliä!

– Armahdus on tulossa! jotkut vakuuttelivat. – Tämä on vain muodon vuoksi, pelottelevat että paremmin muistettaisiin. Stalin sanoi eräälle amerikkalaiselle kirjeenvaihtajalle ...

– Mikä oli kirjeenvaihtajan nimi?

– Nimeä en tiedä ...

Samassa meitä käskettiin ottamaan tavaramme, meidät pantiin paririviin ja taas vietiin saman ihmeellisen, kesän täyttämän puistikon poikki. Minne? Taas *saunaan*!

Se nostatti meissä nyt jo jyrisevää naurua – kerta kaikkiaan hölmöläisten touhua! Hohottaen riisuuduimme ja ripustimme vaatteemme samoihin koukkuihin, sitten vaatteet vietiin kärvennettäviksi samaan paikkaan, jossa ne oli jo kertaalleen käytetty samana aamuna. Saimme palan kurjaa saippuaa ja yhä hohottaen menimme avaraan kaikuvaan pesuhuoneeseen pesemään pois neitseellisiä haaveitamme. Siellä me loiskuttelimme ja kaadoimme loputtomiin kuumaa puhdasta vettä päällemme ja riehaannuimme niin kuin olisimme olleet koululaisia, jotka ovat tulleet viimeisen tenttinsä jälkeen saunaan. Luulen että tuo puhdistava helpottava nauru ei ollut suinkaan sairaalloista, vaan elimistö etsi siitä suojaa ja pelastusta.

Kuivaillessaan itseään Valentin puheli minulle rauhoittavasti ja kodikkaasti:

– Ei se mitään, me olemme vielä nuoria, vielä tässä elellään. Tärkeintä ettei *nyt* erehdy. Kun tullaan leiriin, *ei sanaakaan* kenellekään, etteivät pääse sujauttamaan meille uusia tuomioita. *Tehdään rehdisti työtä ja – pidetään suu kiinni, suu kiinni.*

Ja hän, viaton jyvänen Stalinin jauhinkivien välissä, luotti ohjelmaansa, luotti vakaasti! Teki mieli olla samaa mieltä hänen kanssaan, kärsiä mukavasti tuomionsa ja sitten pyyhkäistä menneet mielestä.

Mutta minä aloin aavistaa: Jos eläkseen on oltava ELÄMÄTTÄ – niin miksi silloin? ...

Ei voi sanoa, että OSO:t keksittiin vallankumouksen jälkeen. Jo Katariina II

antoi epämieluisalle lehtimiehelle Novikoville viisitoista vuotta tavallaan OSO-menetelmällä, sillä hän ei antanut tätä oikeuden tuomittavaksi. Ja kaikki keisarit karkottelivat silloin tällöin epämieluisia henkilöitä isällisesti ilman oikeudenkäyntiä. 1860-luvulla oikeudenkäyttöä uudistettiin perusteellisesti. Sekä hallitsijoille että alamaisille tuntui alkavan kehittyä jokin juridisen yhteiskuntanäkemyksen tapainen. Silti Korolenko jäljittää vielä 1870- ja 80-luvuilta tapauksia, jotka ovat ilmeistä hallinnollista terroria laillisen tuomitsemisen asemesta. Korolenko itsekin ja kaksi muuta ylioppilasta karkotettiin vuonna 1876 ilman oikeudenkäyntiä ja tutkimusta apulaisvaltiovarainministerin määräyksestä (tyypillinen OSO-tapaus). Niin ikään ilman oikeudenkäyntiä hänet karkotettiin toisella kerralla veljensä kanssa Glazoviin. Korolenko mainitsee meille liukkaan Fedor Bogdanin, joka kipusi aivan tsaarin tuntumaan ja joka sitten karkotettiin. Edelleen Pjankovin, jonka tuomioistuin vapautti mutta joka karkotettiin korkeimman käskystä, sekä muutamia muita henkilöitä. Ja Zasulitsh selitti maanpaosta lähettämässään kirjeessä, että hän ei pakoillut tuomioistuinta vaan pelkäsi tuomioistuimen päätökseen perustumatonta hallinnollista rangaistusta.

Niinpä siis perinteen pisteviiva ulottui kauas. Perinne oli kuitenkin liian hoiperteleva ja kelpasi torkkuvalle Aasian valtiolle mutta ei eteenpäin loikkivalle. Ja sitten tämä kasvottomuus: kuka oli OSO? Milloin tsaari, milloin kuvernööri, milloin varaministeri. Ja sitten, suokaa anteeksi, voidaanko puhua kiivaasta tahdista, jos voidaan *luetella* nimiä ja tapauksia.

Kiivas tahti alkoi 1920-luvulla, kun tuomioistuimen jatkuvan toiminnan turvaamiseksi perustettiin *jatkuvasti* toiminnassa olevat *troikat*. Aluksi sitä suorastaan tuputettiin ylpeästi: GPU:n *troikka!* Jäsenten nimiä ei suinkaan salailtu, niitä mainostettiin! Kukapa ei Solovetskissa olisi tuntenut kuuluisaa moskovalaistroikkaa: Gleb Boki, Vul ja Vasiljev?! Ja aivan oikein, mikä sana: TROIKKA! Siinä oli hiukkanen aisakelloa ja laskiaismenoa ja niihin kietoutuneena arvoituksellisuutta: miksi »troikka»? mitä se tarkoittaa? tuomioistuin ei siis ole nelivaljakko! eikä troikka ole tuomioistuin! Ja kaikkein arvoituksellisinta oli se, että kaikki tapahtui näkymättömissä. Me emme olleet siellä, emme nähneet, meille vain tyrkättiin paperilappu: allekirjoittakaa. Troikka oli vielä kammottavampi kuin vallankumoustuomioistuin. Ja sitten se vielä eristyi, kietoutui kaapuunsa ja sulkeutui erilliseen huoneeseen, ja nimetkin piiloutuivat. Ja niin totuimme siihen, että troikan jäsenet eivät syö eivätkä juo eivätkä liiku ihmisten parissa. He olivat kerran lähteneet neuvotteluun ja jääneet sinne ikiajoiksi, tuomioita vain virtasi meille konekirjoittajien kautta. (Ja takaisin: sellaista asiapaperia ei saa jättää tuomitun haltuun.)

Nuo troikat (puhumme niistä varmuuden vuoksi monikossa – aivan samoin jumaluudestakaan ei koskaan tiedä, missä se on) tyydyttivät syntyneen pakottavan tarpeen: kerran vangittuja ei voitu päästää vapaalle jalalle. (Ne olivat tavallaan GPU:n tekninen tarkkailuosasto: ettei syntyisi *viallisia tuotteita.*) Ja jos ihminen osoittautui syyttömäksi, eikä häntä mitenkään voitu tuomita, niin saipahan hän ainakin troikalta asuinpaikkarajoituksensa »miinus kolmekymmen-

täkaksi» (kuvernementin pääkaupunkia) tai parin kolmen vuoden karkotuksen eikä muuta tarvittukaan: tämä otus on jo merkitty, hänet on ikiajoiksi leimattu, vastedes hän onkin jo »uusija».

(Lukija antakoon meille anteeksi: taas hairahduimme tähän oikeisto-opportunismiin – »syyn», syyllisyyden ja syyttömyyden käsitteisiin.) Sillä meillehän on selitetty, että *kysymys ei ole henkilökohtaisesta syyllisyydestä vaan yhteiskunnallisesta vaarallisuudesta:* syytönkin voidaan panna istumaan, jos hän on yhteiskunnallisesti vieras, ja syyllinenkin voidaan vapauttaa, jos hän on yhteiskunnallisesti oma. Tämä annettakoon anteeksi meille, juridista koulutusta saamattomille, varsinkin kun itse vuoden 1926 Rikoslaki-taattoa, jonka mukaan elelimme kaksikymmentäviisi vuotta, on sitäkin arvosteltu »anteeksiantamattoman porvarillisesta lähestymistavasta» ja »riittämättömän luokkakantaisesta lähestymistavasta» ja vihdoin jostakin »porvarillisesta rangaistuksen punnitsemisesta tehdyn rikoksen raskauden asteen mukaan»[1].

Valitettavasti me emme saa kirjoittaa tuon Elimen viehättävää historiaa: kuinka troikat muuttuivat OSO:iksi, milloin nimitys muuttui, oliko OSO:ja muissa kaupungeissa vai oliko vain yksi valkean kiven sisässä, keitä suuria ylväitä johtajiamme siihen kuului, kuinka usein ja kuinka kauan se istui, juotiinko teetä vai ei ja mitä tarjoiltiin teen kanssa, kuinka itse käsittely sujui – keskusteltiinko vai eikö edes keskusteltu? Me emme voi kirjoittaa, sillä me emme tiedä. Me olemme vain kuulleet, että OSO:n olemus oli kolminainen, ja vaikka nyt ei kyetäkään mainitsemaan sen uutteria istujia, tiedetään kuitenkin kolme Elintä, joilla oli siinä vakituinen edustajansa: keskuskomiteasta oli yksi, MVD:stä oli yksi, syyttäjänvirastosta oli yksi. Mutta ei ole ihme, jos joskus saamme tietää, että mitään istuntoja ei ollutkaan vaan että oli vain joukko kokeneita konekirjoittajia, jotka laativat otteita olemattomista pöytäkirjoista, sekä yksi konekirjoittajia johtava esimies. Konekirjoittajia ainakin oli, siitä voimme mennä takuuseen!

Vuoteen 1924 troikkien oikeudet rajoittuivat kolmeen vuoteen. Vuodesta 1924 valtuudet laajennettiin viiden vuoden leirituomion langettamiseen. Vuodesta 1937 OSO pyöräytteli *kymppiä*. Vuodesta 1948 se läimäytteli menestyksekkäästi myös *neljännestä*. On ihmisiä (Tshavdarov) jotka tietävät, että sotavuosina OSO antoi myös teloitusta ampumalla. Ei mitenkään epätavallista.

OSO:a ei mainita missään, ei perustuslaissa eikä rikoslaissa, ja kuitenkin se osoittautui kaikkein kätevimmäksi kotlettikoneeksi – se ei ollut uppiniskainen eikä vaatelias eikä sitä tarvinnut voidella laeilla. Rikoslaki oli asia erikseen ja OSO oli asia erikseen, jälkimmäinen pyöri itsestään ja kevyesti ilman edellisen kahtasataaviittä pykälää, turvautumatta niihin ja edes mainitsematta niitä.

Eli niin kuin leirissä vitsaillaan: tyhjästä on paha nyhjäistä, vaan OSO kyllä nyhjäisee.

Kätevyyden vuoksi sekin tarvitsi tietenkin jonkin sisäänpääsykoodin, ja niinpä se itse kehittelikin itselleen *kirjain*pykälät, jotka suuresti helpottivat operoimista

[1] Kokoelma »Ot tjurem k vospitatelnym utshrezhdenijam».

(ei tarvinnut vaivata päätään, ei pakottaa työtä rikoslain muotoiluihin) ja joide lukumäärä oli lapsenkin muistin hallittavissa (osan niistä olemme jo maininneet):

– ASA eli neuvostovastainen agitaatio
– KRD eli vastavallankumouksellinen toiminta
– KRTD eli vastavallankumouksellinen trotskilaistoiminta (tuo pikkuruine t-kirjain vaikeutti suuresti vangin elämää leirissä)
– PSh eli vakoilusta epäily (epäilyn ulkopuolelle sijoittuva vakoilu luovutettiin sotaoikeuden käsiteltäväksi)
– SVPSh eli vakoilusta epäilemiseen johtavat suhteet
– KRM eli vastavallankumouksellinen ajattelu
– VAS eli neuvostovastaisten mielialojen vaaliminen
– SOE eli yhteiskunnallisesti vaarallinen aines
– SVE eli yhteiskunnallisesti vahingollinen aines
– PD eli rikollinen toiminta (se annettiin auliisti entisille leirivangeille, ellei ollut muuta mihin takertua)

sekä lopuksi erittäin tilava

– TshS eli perheenjäsen (jos perheessä oli jonkin edellä mainitun kirjainkategorian perusteella tuomittu henkilö).

Älkäämme unohtako, että näitä kirjaimia ei kylvetty tasaisesti ihmisten ja vuosien yli, vaan ne ilmaantuivat yllättävinä epidemioina, aivan samoin kuin rikoslain pykälät ja ukaasien kohdat.

Ja vielä haluamme huomauttaa: OSO ei suinkaan langettanut ihmiselle *tuomiota!* – se ei antanut tuomiota! – se *langetti hallinnollisen rangaistuksen*, siinä kaikki. Niinpä sillä luonnollisesti olikin juridinen vapaus!

Mutta vaikka rangaistus ei ollutkaan oikeudellinen tuomio, se saattoi olla jopa kaksikymmentäviisikin vuotta ja sisältää myös:

– arvonimien ja palkintojen riistämisen,
– koko omaisuuden takavarikoimisen,
– eristysvankeuden sekä
– kirjeenvaihto-oikeuden riistämisen,

ja ihminen katosi maan päältä tehokkaammin, kuin primitiivinen oikeuden langettama tuomio olisi hänet häivyttänyt.

OSO:lla oli vielä se tärkeä etu, että sen päätöksistä ei voinut valittaa – ei ollut paikkaa mihin valittaa: ei sen yläpuolella eikä sen alapuolella ollut mitään instanssia. Sen yläpuolella olivat vain sisäasiainministeri, Stalin ja Saatana.

Myös nopeus oli OSO:n suuri ansio: sitä rajoitti vain konekirjoituksen tekniikka.

Vihdoin OSO:n ei tarvinnut omin silmin nähdä syytettyä (mikä helpotti vankiloiden välistä liikennettä), eikä se vaatinut edes syytetyn valokuvaa nähtäväkseen. Vankiloiden suuren kuormituksen vaiheessa oli kätevää vielä sekin, että tutkintavaiheen jo ohittaneen vangin ei tarvinnut turhaan viedä vankilan sellin lattiapinta-alaa eikä syödä ilmaista leipää, vaan hänet voitiin heti lähettää leiriin rehelliseen työhön. Otteen jäljennöksen hän voi lukea jälkeenpäin.

Suotuisissa olosuhteissa kävi niin, että vangit purettiin vaunuista määräasemalla, pantiin polvilleen heti radan varteen (tämä paon estämiseksi, mutta se näytti OSO:lle kohdistetulta rukoukselta) ja sitten saman tien luettiin heille tuomiot. Meneteltiin toisinkin: vuonna 1938 Pereboryyn saapuvat kuljetukset eivät tienneet pykäliään eivätkä tuomioitaan, mutta vankeja vastassa ollut kirjuri tiesi jo ja heti löysikin listasta: SVE eli yhteiskunnallisesti vahingollinen aines – 5 vuotta (siihen aikaan Moskovan kanavalle tarvittiin nopeasti paljon väkeä).

Jotkut tekivät työtä leirissä kuukausikaupalla tietämättä tuomiotaan. Sitten (I. Dobrjak kertoo) heidät pantiin juhlallisesti riviin – eikä minä päivänä tahansa vaan Vapun päivänä 1938, kun punaiset liput riippuivat – ja julistettiin Stalinon alueen troikan tuomiot (sittenkin OSO siis hajakeskitettiin ruuhka-aikana): kymmenestä kahteenkymmeneen vuoteen jokaiselle. Samana vuonna 1938 Sinebrjuhov, joka oli minun prikaatinpäällikköni leirissä, sekä kokonainen junallinen tuomitsemattomia lähetettiin Tsheljabinskista Tsherepovetsiin. Kuukaudet kuluivat, vangit tekivät työtä siellä. Äkkiä talvella vapaapäivänä (huomaatteko, minä päivinä? mikä hyödyttää OSO:a?) heidät ajettiin ulos paukkuvaan pakkaseen ja pantiin riviin, varta vasten saapunut luutnantti tuli ulos ja esittäytyi, että hänet oli lähetetty ilmoittamaan heille OSO:n päätökset. Mutta hän ei ollut ilkeä poika, hän katseli heidän kurjia jalkineitaan ja pakkaspäivän aurinkoa ja sanoi tähän tapaan:

– Vaikka oikeastaan, pojat, mitä teidän kannattaa siinä palella? Että sen tiedätte: OSO on antanut kaikille teille kymmenen vuotta ja ihan harvoille kahdeksan. Onko selvä? Hajaantukaa! . . .

Mutta kun Erikoisneuvottelukunta OSO oli näin vilpittömän konemainen, niin miksi tarvittiin vielä tuomioistuimetkin? Miksi pitää hevosvetoista raitiovaunua, kun on äänetön nykyaikainen sähkökäyttöinenkin, josta ei loikita kesken matkan? Tuomareiden hevosten pitämiseksi kauroissako?

Yksinkertaisesti demokraattisella valtiolla täytyy jo säädyllisyyden vuoksi olla tuomioistuimia. Vuonna 1919 puolueen 8. edustajakokous kirjoitti ohjelmassaan: pyrittävä siihen, että *järjestään koko työtätekevä väestö saadaan osallistumaan* tuomarin tehtävien hoitamiseen. »Järjestään kaikkia» ei onnistuttu saamaan mukaan, sillä tuomarin työ on hienovaraista, mutta eihän kokonaan ilman tuomioistuinta liioin tulla toimeen!

Oikeastaan meidän poliittiset tuomioistuimemme – paikallisten tuomioistuinten erikoiskollegiot, sotaoikeudet (miksi oikeastaan sotaoikeuksia rauhan aikana?) ja myös kaikki Korkeimmat – seuraavat sopuisasti OSO:a, nekään eivät ole juuttuneet julkiseen oikeudenkäyttöön eivätkä eri osapuolten väittelyjen kuulemiseen.

Niiden ensimmäinen ja tärkein piirre on se, että ne ovat suljettuja. Ne ovat *suljettuja* ennen muuta mukavuussyistä.

Ja me olemme jo niin tottuneet siihen, että miljoonia ja miljoonia ihmisiä on tuomittu suljetuissa istunnoissa, me olemme sopeutuneet siihen niin, että usein

kuulee jonkun tuomitun hurahtaneen pojan tai veljen tai veljenpojan tuhahtelevan vakuuttuneesti: »Mitä sinä sitten olisit halunnut? Asia siis *koskee*... viholliset saavat tietää! Ei käy...»

Näin pelkäämällä että »viholliset saavat tietää», me juuri mätämmekin päämme omien polviemme väliin. Kuka meidän maassamme kirjatoukkia lukuun ottamatta muistaa, että tsaaria ammuskelleelle Karakozoville annettiin puolustusasianajaja? Että Zheljabov ja kaikki Narodnaja voljan miehet tuomittiin julkisesti, lainkaan pelkäämättä että »turkkilaiset saavat tietää»? Että Vera Zasulitshia, joka ampui – jos käännetään meikäläisiin termeihin – MVD:n Moskovan hallinnon päällikköä (joskin pään ohi, ei osunut), ei suinkaan surmattu kidutuskammiossa eikä edes tuomittu suljettujen ovien takana, vaan valamiehet (ei troikka) VAPAUTTIVAT hänet JULKISESSA oikeudenkäynnissä – ja hän lähti vaunuissa ja riemusaatossa.

Näillä vertaamisilla en halua sanoa, että Venäjällä olisi joskus ollut täydellinen tuomioistuinlaitos. Luultavasti kunnon tuomioistuin on kaikkein kypsimmän yhteiskunnan kaikkein myöhäisin hedelmä, tai sitten on hallitsijana oltava kuningas Salomo. Vladimir Dal huomauttaa, että maaorjien vapauttamisen edellä Venäjällä »ei ollut ainoatakaan sananlaskua, jossa olisi kiitetty tuomioistuinta»! Ja sehän sanoo jotakin! Myöskään zemstvojen päälliköiden kiitokseksi ei taidettu ehtiä rakennella ainoatakaan sananlaskua. Mutta yhtä kaikki vuoden 1864 oikeuslaitoksen uudistus lähetti yhteiskuntamme kaupunkiosan tielle, jonka päässä häämöttivät Herzenin niin ihastelemat Englannin esikuvat.

Sanoessani kaiken tämän en unohda liioin sitä, minkä Dostoevski lausui valamiesoikeuksiamme vastaan (»Kirjailijan päiväkirja»): asianajajan kaunopuheisuuden väärinkäytöstä (»Herrat valamiehet! Kukapa oikea nainen ei olisi tappanut kilpailijatartaan? Herrat valamiehet! Kukapa teistä ei olisi paiskannut lasta ikkunasta?...), siitä että valamiehillä hetken impulssi saattaa voittaa kansalaisen vastuuntunnon. Mutta Dostoevskin sielu kiirehti kauas elämämme edelle, eikä hän pelännyt sitä, mitä olisi pitänyt pelätä! Hän piti julkista oikeudenkäyntiä jo ikiajoiksi saavutettuna!... (ja kukapa hänen aikalaisistaan olisi uskonut OSO:on?...) Toisaalla hänkin kirjoittaa: »Parempi on erehtyä armeliaisuudessa kuin teloituksessa.» Juuri niin, juuri niin!

Kaunopuheisuuden väärinkäyttö ei ole ainoastaan muotoutuvan tuomioistuimen sairaus vaan myös laajemmin: jo muotoutuneen demokratian sairaus (demokratian, joka on muotoutunut mutta joka ei vielä ole selkiinnyttänyt moraalisia päämääriään). Sama Englanti antaa meille esimerkin siitä, miten opposition johtaja edistäkseen puolueensa asiaa ei ujostele lukea hallituksen syyksi kehnompaa asiain tilaa kuin maassa todellisuudessa onkaan.

Kaunopuheisuuden väärinkäyttö on pahasta. Mutta mikä sana sitten sopii kuvaamaan suljettujen ovien väärinkäyttöä? Dostoevski haaveili tuomioistuimesta, jossa *syyttäjä* esittää kaiken, minkä syytetty tarvitsee PUOLUSTUKSEKSEEN. Montako vuosisataa saamme vielä odottaa sitä? Toistaiseksi yhteiskunnallinen kokemuksemme on rikastuttanut meitä sellaisilla *asianajajilla,* jotka

SYYTTÄVÄT syytettyä. (»Rehellisenä neuvostoihmisenä, tosi isänmaan ystävänä en saata olla tuntematta inhoa tarkastellessani näitä konnantekoja . . .»)

Ja miten mukava suljettu istunto onkaan! Ei tarvita viittoja, hihatkin voi kääriä. Miten helppo on työskennellä! Ei mikrofoneja, ei kirjeenvaihtajia, ei yleisöä. (Ei, älkäähän toki, yleisöä on, mutta: *tutkijaviranomaisia.* Esimerkiksi Leningradin aluetuomioistuimessa he tulivat päivisin kuuntelemaan, kuinka suojatit käyttäytyivät, ja öisin he sitten vankilassa käsittelivät niitä, jotka oli pantava *häpeämään*[1].

Toinen poliittisten tuomioistuimiemme pääpiirre oli työskentelyn varmuus. Eli siis tuomioiden ennalta määräytyminen[2]. Eli siis aina tiedetään, mitä esivalta haluaa (ja onhan puhelin!). OSO:n mallin mukaan on jopa etukäteen koneella kirjoitettuja tuomioita, joihin nimi sitten vain lisätään käsin. Ja jos joku Strahovitsh kiljaisee kesken oikeudenkäynnin: »Enhän minä voinut olla Ignatovskin värväämä, kun minä olin vasta kymmenvuotias!» – niin puheenjohtajan (Leningradin sotilaspiirin kenttäoikeus 1942) tarvitsee vain äyskäistä: »Älkää panetelko Neuvostoliiton tiedustelupalvelua!» Kaikki on päätetty jo ajat sitten: järjestään koko Ignatovskin ryhmä ammutaan. Ryhmään sotkeutui vain joku Lipov: *kukaan* ryhmän jäsenistä *ei tunne* häntä, eikä hänkään *tunne ketään.* No, hyvä on, Lipov saakoon kymmenen vuotta.

Miten suuresti tuomioiden ennalta määräytyneisyys helpottaakaan tuomareiden ohdakkeista kohtaloa! Se ei ole niinkään helpotus älylle – ettei tarvitse ajatella – kuin moraalinen helpotus: sinun ei tarvitse tuskailla, että teet erehdyksen tuomion langettamisessa ja teet omista lapsistasi orpoja. Ja jopa niinkin paatuneen tuomarin kuin Ulrichin – mitäpä maineikasta ampumista hänen suunsa ei olisi langettanut? – tuomion ennalta määräytyneisyys tekee hyväntahtoiseksi. Niinpä vuonna 1945 Sotilaskollegio selvittelee »eestiläisten separatistien» juttua. Puheenjohtajana on lyhyt vanttera hyväntahtoinen Ulrich. Hän ei malta olla laskematta leikkiä paitsi kollegojen myös vankien kanssa. (Sehän juuri on inhimillisyyttä! Uusi piirre – onko mokomaa ennen nähty?) Kuultuaan että Susi on asianajaja hän sanoo tälle hymyillen: »Nytpä teille sitten

[1] Tsh-ninin ryhmä.

[2] Samainen artikkelikokoelma »Ot tjurem k vospitatelnym . . .» suorastaan syytää meille aineistoa: että tuomioiden ennalta määräytyminen oli vanha asia, että myös vuosina 1924–29 yhdenmukaiset hallinnollistaloudelliset seikat säätelivät tuomioistuimien tuomioita. Että vuodesta 1924 tuomioistuimet maassa vallinneen työttömyyden vuoksi vähensivät ojennustyötuomioita, joita kärsivät henkilöt asuivat kotosalla, ja sen sijaan lisäsivät lyhyitä vankeustuomioita (puhe on tietenkin kriminaaleista). Tästä seurasi vankiloiden ylenmääräinen täyttyminen lyhytaikaista (korkeintaan kuuden kuukauden) tuomiota kärsivistä sekä heidän riittämätön käyttämisensä siirtoloissa. Vuoden 1929 alussa Neuvostoliiton Oikeusasiain kansankomissariaatti kiertokirjeellään n:o 5 TUOMITSI lyhyiden tuomioiden langettamisen, ja 6.11.1929 (Lokakuun kahdennentoista vuosipäivän aattona ja ryhdyttäessä rakentamaan sosialismia) toimeenpanevan keskuskomitean ja kansankomissaarien neuvoston päätöksellä yksinkertaisesti KIELLETTIIN antamasta vuotta lyhyempiä tuomioita!

onkin ammatistanne hyötyä!» Mitäpä jakamista heillä oikeastaan onkaan? Miksi kiukustua? Oikeudenkäynti sujuu miellyttävästi: siinä tuomareiden pöydän ääressä poltellaan, sopivalla hetkellä pidetään miellyttävä päivällistauko. Ja illan tullen on lähdettävä *neuvottelemaan*. Kukapa yöllä neuvottelisi? Vangit jätettiin koko yöksi istumaan pöytien ääreen, itse lähdettiin kotiin. Aamulla tultiin virkeinä ja leuka sileänä kello yhdeksältä: »Nouskaa, tuomarit tulevat!» – ja kaikille *kymppi*.

Ja jos huomautetaan, että OSO ei ainakaan teeskennellyt mutta että tämä on teeskentelyä – teeskennellään että neuvotellaan – niin ei, esitämme jyrkän vastalauseen! Jyrkän vastalauseen!

Ja kolmas piirre vihdoin on *dialektiikka* (Ennen vanhaan sanottiin karkeasti: »Niin tai näin – aina parhain päin»). Rikoslaki ei saa olla jähmeä kivi tuomarin polulla. Rikoslain pykälillä on takanaan jo kymmenen, viisitoista, kaksikymmentä vuotta nopeasti virtaavaa elämää, ja niin kuin Faust sanoi:

»Koko maailma muuttuu, kaikki kitää eteenpäin,
enkä minä uskalla rikkoa sanaa?»

Kaikkien pykälien ympärille kasvoi tulkintoja, ohjeita, sääntöjä. Jos rikoslaki ei kata syytetyn tekoa, hänet voidaan tuomita myös:

7 *analogisesti* (mitkä mahdollisuudet!)

– yksinkertaisesti *syntyperän* perusteella (7–35 eli kuuluminen yhteiskunnallisesti vaaralliseen piiriin[1])

– *yhteyksistä vaarallisiin henkilöihin* (siinäpä vasta laajat mahdollisuudet, kuka on vaarallinen henkilö ja mitä on »yhteydet», sen tieää vain tuomari)[2].

Ei vain pidä takertua säädettyihin lakeihin pikkutarkasti. Niinpä vuoden 1950 tammikuun 13. päivänä julkaistiin ukaasi kuolemanrangaistuksen palauttamisesta (Berijan kellareista se ei luultavasti ollut kaikonnutkaan). Siinä lukee: *sabotaasintekijöitä* ja *tuholaisia* saa teloittaa. Mitä se tarkoittaa? Sanottu mikä sanottu. Tällaisesta Iosif Vissarionovitsh pitää: olla sanomatta kaikkea, vihjata vain. Tarkoittaako tämä vain niitä, jotka räjäyttelevät trotyylilla kiskoja? Ei sanota. »Sabotaasintekijä» on meille vanhastaan tuttu: joka on päästänyt käsistään kehnon tuotteen, hän juuri onkin sabotaasintekijä. Mutta kuka on *tuholainen?* Jos esimerkiksi puheillaan pyrkii raitiovaunussa *tuhoamaan* hallituksen auktoriteettia? Tai jos nainen menee naimisiin ulkomaalaisen kanssa: eikö hän muka pyri *tuhoamaan* synnyinmaamme suuruutta? . . .

Eihän tuomari tuomitse – tuomari nostaa vain palkan, ohjesääntö tuomitsee! Vuoden 1937 ohjesääntö: kymmenen – kaksikymmentä – ampuminen. Vuoden 1943 ohjesääntö: kaksikymmentä – pakkotöitä – hirttäminen. Vuoden 1945

[1] Etelä-Afrikan tasavallassa terrori on viime vuosina edennyt sille asteelle, että jokaista epäilyttävää (SOE) neekeriä voidaan tutkimatta ja tuomitsematta pitää vangittuna kolme kuukautta . . . Heikkous paistaa heti: miksei kolmesta kymmeneen vuoteen?

[2] Tätä emme ole edes tienneet. Tämän kertoi meille Izvestija-lehti vuoden 1957 heinäkuussa.

ohjesääntö: järjestään kaikille kymmenen ynnä viisi vailla oikeuksia (työvoimaa kolmeen viisivuotissuunnitelmaan[1]). Vuoden 1949 ohjesääntö: järjestään kaikille kaksikymmentäviisi[2].

Kone leimaa. Kerran vangittu menettää kaikki oikeutensa jo nappien irti saksimisen myötä turvallisuuselinten kynnyksellä eikä voi välttää TUOMIOTA. Ja juridiset *työntekijät* tottuivat tähän niin, että vuonna 1958 järjestivät skandaalin: julkaisivat lehdissä projektin uusista »Neuvostoliiton rikostutkimuksen perusteista» ja UNOHTIVAT siitä *mahdollista* vapauttavaa tuomiota koskevan kohdan! Hallituksen lehti[3] huomautti pehmeästi: *»Saattaa syntyä vaikutelma,* että meidän tuomioistuimemme langettavat vain syylliseksi tuomitsevia tuomioita.»

Mutta jos asettuu juristien kannalle: miksi tuomioistuimella pitäisi olla *kaksi* ratkaisua, kun yleiset *vaalitkin* suoritetaan *yhden* ehdokkaan pohjalta? Ja vapauttava tuomiohan on taloudellinen mielettömyys! Sehän merkitsee, että tiedottajien ja operatiivimiesten ja tutkijaviranomaisten ja syyttäjäviraston ja vankilan sisäisen vartioston ja vartijoiden – kaikkien – työ on mennyt hukkaan!

Seuraavassa tavallinen ja tyypillinen kenttäoikeusjuttu. Vuonna 1941 toimettomina Mongoliassa oleskelevien joukkojemme turvallisuusosastojen piti osoittaa aktiviisuutta ja valppautta. Sotilasvälskäri Lozovski, jolla oli aihetta olla mustasukkainen jostakin naisesta luutnantti Pavel Tshulpeneville, oivalsi tämän. Hän esitti Tshulpeneville kahden kesken kolme kysymystä: 1. Mitä arvelet – miksi peräännymme saksalaisten edessä? (Tshulpenev: sillä on enemmän tekniikkaa, lisäksi se mobilisoi aikaisemmin. Lozovski: Ei, tämä on *manööveri,* me *houkuttelemme* sitä.) 2. Uskotko sinä liittolaisten apuun? (Tshulpenev: Uskon että auttavat mutta eivät pyyteettömästi. Lozovski: Pettävät, eivät auta rahtuakaan.) 3. Miksi Voroshilov on lähetetty komentamaan luoteisrintamaa?

Tshulpenev vastasi ja unohti. Mutta Lozovski kirjoitti ilmiannon. Tshulpenev kutsuttiin divisioonan poliittiseen osastoon ja erotettiin Komsomolista: tappiomielialojen, saksalaisen tekniikan ylistämisen sekä sodanjohtomme strategian vähättelemisen vuoksi. Eniten on äänessä Komsomolin organisaattori Kaljagin (hän oli Halhin golissa Tshulpenevin nähden osoittautunut pelkuriksi, ja nyt hänellä oli kätevä tilaisuus ikiajoiksi vapautua todistajasta).

Vangitseminen. Ainoa miesten yhtäaikainen ristikuulustelu. Tutkijaviranomainen EI KÄSITTELE heidän aikaisempaa keskusteluaan. Vain yksi kysymys:

[1] Eli niin kuin Babaev – joka tosin oli kriminaali – karjaisi heille: »K u o n o k o p a n voitte läiskäyttää minulle vaikka kolmeksisadaksi vuodeksi! Kumminkaan en ikänä liikauta sormeani teidän puolestanne, hyväntekijäni!»

[2] Ja niin oikea vakoilija (Schultz, Berliini 1948) sai 10 vuotta, mutta Günter Waschkau, joka ei ikänä ollut vakoilija, sai kaksikymmentäviisi. Sillä oli menossa aalto, elettiin vuotta 1949.

[3] Izvestija 10.9.1958.

tunnetteko tämän miehen? – Tunnen. – Todistaja, voitte poistua. (Tutkijaviranomainen pelkää, että syyte valuu tyhjiin[1].)

Kuukauden kuopassa istumisen masentama Tshulpenev astuu 36 moottoroidun divisioonan kenttäoikeuden eteen. Läsnä ovat: divisioonan komissaari Lebedev, poliittisen osaston päällikkö Slesarev. Todistaja Lozovskia ei ole edes kutsuttu oikeudenkäyntiin. Väärien todistajanlausuntojen laillistamiseksi kuitenkin sekä Lozovskilta että komissaari Sereginiltä otetaan allekirjoitus – vasta oikeudenkäynnin jälkeen. Oikeuden kysymykset: keskustelitteko Lozovskin kanssa? Mitä hän teiltä kysyi? Mitä vastasitte? Tshulpenev selostaa vilpittömästi, hän ei vieläkään näe syyllisyyttään. »Mutta monethan puhuvat!» hän huudahtaa naiivisti. Oikeus valpastuu: »Ketkä? Mainitkaa nimiä.» Mutta Tshulpenev ei ole sitä maata! Hänelle annetaan loppupuheenvuoro. »Pyydän tuomioistuinta vielä kerran tarkistamaan isänmaallisuuteni ja antamaan minulle hengenvaarallisen tehtävän!» Ja hyväuskoinen urho lisää: »Minulle ja hänelle, joka on minua panetellut, meille molemmille!»

Ei ei, meidän tehtävämme on kitkeä kansasta nämä ritarilliset elkeet. Lozovskin on määrä jakaa pulvereita, Seregin kasvattakoon sotureita[2]. Ja onko muka tärkeää, kuoletko vai et? Tärkeää on, että *me* seisoimme vartiossa. Lähdettiin tupakalle, tultiin takaisin: kymmenen vuotta ja kolme oikeuksitta.

Tällaisia juttuja kertyi sodan ajalta jokaisen divisioonan osalle enemmän kuin kymmenen (muutoin kenttäoikeuden pitäminen olisi tullut kalliiksi). Ja paljonko oli divisioonia, lukija laskekoon.

Kenttäoikeuksien istunnot ovat masentavan samanlaisia. Masentavan kasvottomia ja tunteettomia ovat tuomaritkin – kumikäsineet. Ja kaikki tuomiot ovat kuin liukuhihnalta.

Kaikki ovat vakavan näköisiä mutta kaikki ymmärtävät, että tämä on ilveilyä, ja kaikkein selvintä se on saattovartion pojille, jotka ovat yksinkertaisempia. Vuonna 1945 Novosibirskin kauttakulkupaikassa vartiosto ottaa vastaan uusia vankeja ja huutelee *jutuittain.* »Se ja se!» – »58–1–a, kaksikymmentäviisi vuotta.» Vartioston päällikkö kiinnostuu: »Mistä se annettiin?» – »Ei mistään.» – »Älä valehtele. *Ei mistään annetaan kymmenen!»*

Kun kenttäoikeudella on kiire, »neuvottelu» kestää minuutin – ulos ja sisään. Kun kenttäoikeuden työpäivä kestää 16 tuntia yhtä päätä, neuvotteluhuoneen ovesta näkyy valkoinen pöytäliina, katettu pöytä ja hedelmämaljoja. Ellei ole kovin kiire, tuomio luetaan kernaasti »psykologisesti»: »... tuomita korkeimpaan rangaistukseen! ...» Tauko. Tuomari katsoo tuomittua silmiin, häntä kiinnostaa: miltä tästä tuntuu? mitä tämä juuri nyt kokee? »... Mutta ottaen huomioon vilpittömän katumisen ...»

[1] Lozovski on nykyään lääketieteen kandidaatti ja asuu Moskovassa, hänen asiansa ovat hyvin. Tshulpenev on johdinbussin kuljettaja.

[2] Viktor Andrejevitsh Seregin asuu nykyään Moskovassa ja on työssä Moskovan neuvoston alaisessa sosiaalipalvelussa. Elää hyvin.

Kaikki kenttäoikeuden odotushuoneen seinät on raapustettu nauloilla ja kynillä täyteen: »Teloitus tuli», »Vartti tuli», »Kymppi tuli». Kirjoituksia ei pyyhitä pois: opettavaa. Pelkää ja kyyristy äläkä kuvittele, että voisit käytökselläsi muuttaa jotakin. Vaikka pitäisit Demostheneksen puheen puolustukseksesi tyhjässä salissa kouralliselle tutkijaviranomaisia (Olga Sliozberg Korkeimmassa oikeudessa 1936), se ei auta sinua yhtään. Mutta sitä vastoin voit korottaa kympin teloitukseksi ampumalla. Jos huudat heille: »*Te olette fasisteja!* Minä häpeän sitä, että useita vuosia kuuluin teidän puolueeseenne!» (Nikolai Semenovitsh Daskal Asovan ja Mustan meren alueen erikoiskollegiossa, puheenjohtaja: Holik, Maikop 1937) – silloin pyöräytetään uusi *juttu* ja sinut tuhotaan.

Tshavdarov kertoo tapauksesta, että syytetyt äkkiä oikeudenkäynnissä peruivat kaikki tutkintavaiheessa tekemänsä väärät tunnustukset. Mitä tapahtui? Jos syntyikin hämminkiä ja vilkuilua, sitä kesti korkeintaan pari sekuntia. Syyttäjä vaati taukoa selittämättä miksi. Tutkijaviranomaisia ja näiden lekanheiluttaja-apureita saapui kiireesti tutkintavankilasta. Kaikki pokseihin eristetyt syytetyt piestiin vielä kertaalleen kunnolla ja luvattiin jatkaa seuraavalla tauolla. Tauko päättyi. Tuomari kysyi kaikilta uudelleen, ja nyt kaikki tunnustivat.

Tekstiilialan tieteellisen tutkimusinstituutin johtaja Aleksandr Grigorjevitsh Karetnikov osoitti harvinaista nokkeluutta. Juuri ennen kuin Korkeimman oikeuden Sotilaskollegion istunnon oli määrä alkaa, hän ilmoitti vartijan välityksellä haluavansa antaa *täydentäviä* lausuntoja. Tämä kuulosti tietenkin mielenkiintoiselta. Syyttäjä otti hänet vastaan. Karetnikov näytti syyttäjälle mätänevää solisluutaan, jonka tutkijaviranomainen oli pallilla katkaissut, ja ilmoitti: »Kaikki allekirjoitukseni ovat kiduttamalla hankittuja.» Varmasti syyttäjä kirosi mielessään »täydentävien» todistajanlausuntojen janonsa, mutta nyt oli myöhäistä. Jokainen heistä on peloton vain niin kauan kuin hän on yhteisesti toimivan koneiston huomaamaton osa. Mutta niin pian kuin häneen keskittyy henkilökohtaista vastuuta ja valonsäde osuu suoraan häneen, hän kalpenee, hän käsittää, että hänkin on vain nolla ja että hänkin voi liukastua mihin kuoreen hyvänsä. Tällä tavalla Karetnikov sai syyttäjän kiinni, eikä tämä uskaltanut painaa juttua villaisella. Sotilaskollegion istunto alkoi, Karetnikov toisti kaiken... Sillä kerralla Sotilaskollegio poistui todella neuvottelemaan! Se saattoi langettaa vain vapauttavan tuomion ja siis vapauttaa Karetnikovin heti. Ja tästä syystä se – EI LANGETTANUT TUOMIOTA OLLENKAAN!

Aivan kuin mitään ei olisi tapahtunut Karetnikov vietiin takaisin vankilaan, hoidettiin kuntoon ja pidettiin siellä kolme kuukautta. Sitten tuli uusi tutkijaviranomainen, erittäin kohtelias mies, kirjoitti uuden vangitsemismääräyksen (ellei Kollegio olisi tehnyt kiusaa, Karetnikov olisi saanut edes nämä kolme kuukautta olla vapaalla jalalla!) ja toisti ensimmäisen kuulustelijan kysymykset. Karetnikov aavisti vapauden olevan lähellä ja pysyi lujana eikä tunnustanut syyllisyyttään mihinkään. Tulos?... Hän sai OSO:lta 8 vuotta.

Tämä esimerkki paljastaa riittävästi vangin mahdollisuudet ja OSO:n mahdollisuudet. Derzavin kirjoitti näin:

»Puolueellinen tuomioistuin on rosvousta pahempi. Kun laki nukkuu, tuomarit ovat vihollisia.

Kansalaisen kaula ojentuu
edessänne suojattomana.»

Mutta tällaisia epämiellyttäviä tapauksia Korkeimman oikeuden Sotilaskollegiolle sattui harvoin, ja yleensä harvoin se pyyhkäisi sumeita silmiään vilkaistakseen yksityiseen pieneen tinasotamiesvankiin. Sähköinsinööri A.D.R. raahattiin vuonna 1937 juoksujalkaa kahden vartijan taluttamana portaita ylös neljänteen kerrokseen (luultavasti hissi toimi, mutta vankeja ripoteltiin niin tiuhassa, että jos heitä olisi kuljetettu hissillä, työntekijät olisivat saaneet kävellä). Jo tuomittuja tuli vastaan, sitten he juoksivat saliin. Sotilaskollegiolla oli niin kova kiire, että sen jäsenet eivät edes istuneet, kaikki kolme seisoivat. Heti kun huohottamiselta pystyi (pitkän tutkintavaiheen heikentämä kun oli) R. ilmoitti suku-, etu- ja isännimensä. Jäsenet mutisivat jotakin ja vilkaisivat toisiinsa, ja Ulrich – jälleen hän! – julisti: »Kaksikymmentä vuotta!» Ja R. raahattiin juoksujalkaa pois ja seuraava juoksutettiin sisään.

Se oli kuin unta: vuoden 1963 helmikuussa minä nousin samoja portaita mutta nyt puoluetyöntekijä-everstin kohteliaasti saattamana. Ja salissa, jossa oli pyöreä pylväikkö ja jossa Neuvostoliiton Korkein oikeus kuulemma kokoontuu, hevosenkengän muotoisen valtavan pöydän takana ja kaaren sisään jäävän pyöreän pöydän ympärille asetetuilla seitsemällä antiikkituolilla minua kuunteli seitsemänkymmentä Sotilaskollegion työntekijää – saman joka aikoinaan tuomitsi Karetnikovin ja R:n ynnä muita ja niin edelleen . . . Ja minä sanoin heille: »Tämä on huomion arvoinen päivä! Vaikka minut tuomittiin ensin leiriin ja sitten ikuiseen karkotukseen, minä en milloinkaan nähnyt ainoatakaan tuomaria silmästä silmään. Ja nyt sitten näen teidät kaikki koolla!» (Ja heidän kirkkaiksi hieraistut silmänsä puolestaan näkivät elävän vangin – ensimmäisen kerran.)

Mutta kävikin ilmi, että he eivät olleetkaan niitä! Niin. Nyt he sanoivat, että he eivät olleet niitä. He vakuuttivat minulle, että NIITÄ ei enää ole. Jotkut olivat siirtyneet kunniaeläkkeelle, joitakuita oli erotettu. (Ulrich, pyöveleistä etevin, erotettiin kuulemma jo Stalinin aikana vuonna 1950 – selkärangattomuuden vuoksi!) Joitakuita (muutamia harvoja) peräti tuomittiin Hrushtshevin aikana, ja *he* uhkailivat syytettyjen penkiltä: »Tänään sinä tuomitset meitä, mutta huomenna me tuomitsemme sinut, varo!» Mutta niin kuin kaikki Hrushtshevin hankkeet tämäkin liike, joka alkoi erittäin tarmokkaasti, unohdettiin pian ja laiminlyötiin, eikä se ulottunut peruuttamattoman muutoksen viivalle saakka vaan jäi siis entisen alueelle.

Useat lainkäytön veteraanit muistelivat nyt ja tahtomattaan nakkelivat minulle aineistoa tähän lukuun. (Mutta entä jos he olisivat ryhtyneet itse muistelemaan ja julkaisemaan? Vaan vuodet kuluvat, taas on mennyt viisi, mutta tilanne ei ole valjennut.) He muistelivat, miten tuomarit olivat kenttäoikeuden neuvotteluissa *ylpeilleet* sillä, että he olivat *onnistuneet* olemaan soveltamatta Rikoslain 51.

pykälää lieventävistä asianhaaroista ja siten *onnistuneet* antamaan kaksikymmentäviisi kympin asemesta! Ja miten alentavasti *Tuomioistuimet oli alistettu Elimille!* Erään tuomarin käsiteltäväksi tuli seuraavanlainen juttu: Yhdysvalloista palannut kansalainen parjasi Neuvostoliittoa väittämällä, että siellä – Yhdysvalloissa – oli hyviä autoteitä. Ei muuta. Eikä *jutussakaan* ollut muuta! Tuomari rohkaisi mielensä ja palautti jutun täydennystutkimuksia varten, *jotta* hankittaisiin »täysipainoista neuvostovastaista aineistoa», eli siis passitti vangin uudelleen kidutettavaksi ja piestäväksi. Mutta tätä tuomarin arvokasta päämäärää ei oivallettu vaan vastattiin kiukkuisesti: »Ettekö te luota Elimiimme?» ja tuomari karkotettiin kenttäoikeuden sihteeriksi Sahalinille! (Hrushtshevin kaudella toimittiin lempeämmin: »syyllistyneet» tuomarit lähetettiin – minne luulisitte? – *asianajajiksi*[1]!)

Myös syyttäjänvirasto taipui samalla tavalla Elinten edessä. Kun Rjuminin väärinkäytökset Jäämeren laivaston vastavakoilussa vuonna 1942 äärimmäisen kirkuvasti paljastuivat, syyttäjänvirasto ei uskaltanut käyttää valtaansa eikä puuttua asiaan vaan ainoastaan *kunnioittavasti* tiedotti Abakumoville, että tämän pojat telmivät vähän liikaa. Syystä Abakumov piti Elimiä maan suolana! (Juuri silloin hän kutsuikin Rjuminin ja alkoi – oman päänsä menoksi – nostaa tätä uralla.)

He olisivat kertoneet minulle kymmenen kertaa enemmän, mutta aika loppui kesken. Mutta tässäkin riittää ajattelemisen aihetta. Jos sekä tuomioistuin että syyttäjänvirasto olivat vain turvallisuusministeriön pelinappuloita, niin ehkä niiden kuvailemiseen ei kannata uhrata erillistä lukua?

He kertoilivat minulle kilpaa, ja minä katselin ympärilleni ja kummastelin: hehän ovat ihmisiä! Ihka oikeita IHMISIÄ! Tuossa he hymyilevät! Selittävät vilpittömästi, miten he halusivat vain hyvää. Mutta entä jos asiat uudelleen kääntyvät niin, että he taas joutuvat tuomitsemaan minut – tuossa salissa (minulle esitellään pääsalia)?

Mikäpä siinä, he tuomitsevat.

Kumpi oli ensin – kana vai muna? Ihmiset vai järjestelmä?

Usean vuosisadan ajan meillä on ollut sananlasku: älä pelkää lakia – pelkää tuomaria.

Mutta minusta tuntuu, että *laki* on jo harpannut ihmisten yli, että ihmiset ovat jääneet julmuudessa jälkeen. Ja on aika kiepsauttaa sananlasku toisin päin: älä pelkää tuomaria – pelkää *lakia.*

Abakumovin lakia tietenkin.

Nyt he tulevat korokkeelle keskustelemaan »Ivan Denisovitshista». He puhelevat ilahtuneesti, että tuo kirja kevensi heidän omaatuntoaan. (juuri niin he sanovat...) He myöntävät, että minä olen piirtänyt vielä varsin lievennetyn

[1] Izvestija 9.6.1964. Tässä kiinnostaa näkemys puolustuksen osuudesta oikeudenkäynnissä!... Vuonna 1918 V.I. Lenin vaati rankaisemaan liian lieviä tuomioita langettaneita tuomareita puolueesta erottamisella.

kuvan, että *jokainen* heistä tietää paljon pahemmista leireistä. (Siis tiesivät?...) Hevosenkengän ympärillä istuvista seitsemästäkymmenestä miehestä useat osoittavat puheenvuoroillaan olevansa perillä kirjallisuudesta ja paljastuvat peräti Novyi mirin lukijoiksi, he janoavat uudistuksia ja puhuvat vilkkaasti yhteiskuntamme haavoista, rempalleen päässeestä maaseudusta ...

Siinä istuessani ajattelen: jos totuuden ensimmäinen pikkuruinen pisara räjähti kuin psykologinen pommi, niin mitä maassamme tapahtuu, kun Totuus tulvahtaa putouksena?

Ja niin tapahtuu, sehän ei ole vältettävissä.

VIII Lain lapsuus

Me unohdamme kaiken. Emme muista menneitä asioita emmekä historiaa, me muistamme vain kaavamaisen pisteviivan, joka juuri on haluttukin takoa muistiimme jatkuvasti kovertamalla.

En tiedä, onko se koko ihmiskunnan ominaisuus, mutta meidän kansamme ominaisuus se on. Masentava ominaisuus. Se saattaa johtua hyvyydestäkin, mutta silti se on masentava. Se tekee meistä valehtelijoiden saaliita.

Niinpä jos meidän ei haluta muistavan edes julkisia oikeudenkäyntejä, me emme muista niitä. Ne pidettiin ääneen, niistä kirjoitettiin lehdissä, mutta niistä ei koverrettu koloa aivoihimme, emmekä me siis muista. (Aivoihin jää kolo vain siitä, mitä kuulee joka päivä radiosta.) En puhu nuorisosta – se ei tietenkään tiedä – vaan noiden oikeudenkäyntien aikalaisista. Pyytäkääpä keskivertoihmistä luettelemaan, mitä meluisia julkisia oikeudenkäyntejä silloin oli, niin hän muistaa Buharinin, Zinovjevin oikeudenkäynnin. Ja hetken lisäirvistelyn jälkeen Teollisuuspuolueen. Siinä kaikki, muita julkisia oikeudenkäyntejä ei ollut.

Ja nehän alkoivat heti Lokakuun jälkeen. Niitä oli runsaasti jo vuonna 1918, monissa tuomioistuimissa. Niitä pidettiin vaikkei vielä ollut lakeja eikä asetuskokoelmia, ja tuomarit saattoivat vain pitää silmällä työläisten ja talonpoikien vallan tarpeita. He avasivat pelottoman lainkäytön latua, niin kuin silloin ajateltiin. Joku on kerran kirjoittava niiden yksityiskohtaisen historian, meidän ei kannata yrittääkään sijoittaa sitä tutkimukseemme.

Lyhyt katsaus on kuitenkin välttämätön. Yhtä kaikki eräitä hiiltyneitä raunioita velvollisuutemme on tunnustella tuosta aamun hempeästä ruusuisesta usvasta.

Niinä dynaamisina vuosina sodan sapelit eivät ruostuneet huotrassaan, eivätkä liioin rangaistuksen revolverit jäähtyneet kotelossaan. Vasta myöhemmin keksittiin kätkeä ampumiset yöhön ja kellareihin ja ampua niskaan. Vuonna 1918 kuuluisa rjazanilainen tshekan mies Stelmah ampui päivällä, pihassa, niin että teloitustaan odottavat kuolemaantuomitut voivat katsella vankilan ikkunoista.

Siihen aikaan oli virallinen termi: *tuomioistuimesta riippumattomat rankaisutoimet.* Se ei johtunut siitä, että tuomioistuimia ei vielä ollut, vaan se johtui Tshekasta[1]. Näin oli tehokkaampaa. Tuomioistuimia oli, ne tuomitsivat ja

[1] Tätä linnunpoikasta, jonka nokka vahvistui koko ajan, vaali Trotski: »Pelottelu on politiikassa voimakas ase, vain tekopyhät eivät ymmärrä tätä.» Ja Zinovjev riemuitsi aavistamatta vielä loppuaan: »Nimet GPU ja Tsheka ovat maailman mittakaavassa kaikkein suosituimmat.»

rankaisivat, mutta on muistettava, että niiden kanssa ja niistä irrallaan tuomioistuimesta riippumattomat rankaisutoimet jatkuivat itsestään. Millaisiksi arvioida niiden mittasuhteet? Yleistajuisessa katsauksessaan Tshekan toimintaan Lacis[1] selostaa meille vain puolentoista vuoden ajanjaksoa (vuotta 1918 sekä vuoden 1919 puolikasta) ja käsittelee vain kahtakymmentä keski-Venäjän kuvernementtia (»tässä esitetyt luvut *eivät ole läheskään täydellisiä*»[2]), mikä osaksi saattaa johtua vaatimattomuudesta: Tsheka teloittanut ampumalla (eli siis tuomiotta, ohi tuomioistuinten) – 8389 (kahdeksantuhatta kolmesataa kahdeksankymmentäyhdeksän) ihmistä[3], vastavallankumouksellisia järjestöjä paljastettu 412 (mielikuvituksellinen luku, jos ottaa huomioon koko historiamme aikana ilmenneen kyvyttömyytemme järjestäytymiseen ja lisäksi noiden vuosien yleisen hajaannuksen ja masentuneisuuden), yhteensä vangittu 87 000[4]. (Ja tämä luku haiskahtaa liian pieneltä.)

Mihin rinnastaa vertauksen vuoksi? Vuonna 1907 ryhmä vasemmistolaisia julkaisi artikkelikokoelman »Kuolemantuomiota vastaan»[5], jossa sivuilla 385–423 ovat lueteltuina kaikkien vuosien 1826 ja 1906 välillä kuolemaan tuomittujen nimet. Luettelon laatijat huomauttavat, että se ei ole vielä täydellinen, että tämäkin luettelo on vajaa (ei kai kuitenkaan puutteellisempi kuin Lacisin kansalaissodan aikana kokoamat tiedot). Luettelossa mainitaan 1397 nimeä, mutta niistä on vähennettävä 233 ihmistä, joiden tuomio muutettiin, sekä 270 henkilöä, joihin ei päästy käsiksi (pääasiassa Länteen paenneita puolalaisia kapinallisia). Jäljelle jää 894 ihmistä. Tämä luku 80 vuoden ajalta ei kestä rinnastamista Lacisin lukuun, joka on puoleltatoista vuodelta ja joka ei edes koske kaikkia kuvermentteja. Kokoelman laatijat tosin esittävät heti toisenkin olettamukseen perustuvan tilaston, jonka mukaan pelkästään vuonna 1906 tuomittiin kuolemaan 1310 ihmistä (ehkä kaikkia ei teloitettu) ja vuodesta 1826 yhteensä 3419 ihmistä. Vuosi 1906 oli pahamaineisen Stolypinin taantumuksen kiivainta aikaa, ja siitä on toinenkin luku[6]: 950 teloitusta kuudessa kuukaudessa. (Stolypinin kenttäoikeudet olivat toiminnassa tämän ajan.) Tämä kuulostaa kammottavalta, mutta jälkimmäinenkään luku ei koettele karaistuneita hermojamme: jos meidän lukumme jakaa puolelle vuodelle, saamme yhtä kaikki KOLME KERTAA PAKSUMMAN tuloksen – ja sekin koskee vasta 20 kuvernementtia e i k ä s i s ä l l ä t u o m i o i s t u i m i a e i k ä k e n t t ä o i k e u k s i a.

Tuomioistuimet taas olivat toiminnassa omia aikojaan jo vuoden 1917 marraskuusta. Niitä varten julkaistiin kiireesti vuonna 1919 »Venäjän Sosialisti-

[1] M.N. Lacis (Sudbars): »Dva goda borby na vnutrennem fronte». Moskova 1920.

[2] m. t., s. 74.

[3] m. t., s. 75.

[4] m. t., s. 76.

[5] Gernetin toimittama »Protiv smertnoi kazni», 2. painos.

[6] Aikakauslehti »Byloe» n:o 2/14, helmikuu 1907.

sen Federatiivisen Neuvostotasavallan rikoslain peruslähtökohdat» (joita emme ole lukeneet, koska emme ole saaneet käsiimme niitä, mutta tiedämme, että niihin sisältyi »vapauden riistäminen epämääräiseksi ajaksi» eli erillisen määräyksen antamiseen asti).

Tuomioistuimia oli kolmea lajia: kansantuomioistuimia, piirituomioistuimia ja vallankumousoikeuksia.

Kansantuomioistuimet käsittelivät tavallisia rikosjuttuja. Kansantuomioistuimet eivät voineet langettaa kuolemantuomioita. Vuoden 1918 heinäkuuhun oikeudenkäytössä jatkui yhä vasemmistoeserrien perintö: kansantuomioistuimet – huvittavaa! – eivät saaneet antaa *kahta* vuotta enempää. Vain hallituksen erityinen puuttuminen asiaan korotti yksittäiset anteeksiantamattoman lievät tuomiot *kahteenkymmeneen* vuoteen[1]. Vuoden 1918 heinäkuussa kansantuomioistuimille myönnettiin oikeus *viiteen* vuoteen. Kun sitten kaikki sodan ukonilmat olivat laantuneet, kansantuomioistuimet saivat vuonna 1922 oikeuden tuomita *kymmeneksi* vuodeksi ja menettivät oikeuden tuomita *alle* kuudeksi kuukaudeksi.

Piirituomioistuimilla ja vallankumousoikeuksilla oli pysyvä oikeus tuomita ammuttavaksi, mutta ne menettivät sen joksikin aikaa: piirituomioistuimet vuonna 1920, vallankumousoikeudet vuonna 1921. Tässä on runsaasti pieniä väkäsiä, jotka vain niiden vuosien huolellinen historioitsija pystyy jäljittämään.

Tuo historioitsija kenties pystyy löytämään dokumentteja, levittää eteemme nipun tuomioistuinten tuomioita ja esittää myös tilastoja. (Vaikka tuskin. Mikä on jäänyt ajalta ja tapahtumilta tuhoamatta, sen ovat hävittäneet asianosaiset.) Mutta me tiedämme vain, että vallankumousoikeudet eivät nukkuneet, että ne tuomitsivat kiivaasti. Että kansalaissodan aikana jokainen kaupungin valtaus ei merkinnyt vain kiväärien pölähdyksiä Tshekan pihassa vaan tiesi myös vallankumousoikeudelle valvomista ja istuntoja. Ja saadakseen kuulansa ei välttämättä tarvinnut olla valkoupseeri, senaattori, tilanomistaja, munkki, kadetti, eserrä eikä anarkisti. Niinä vuosina pelkät valkoiset pehmeät känsättömät kädet riittivät aivan hyvin ampumistuomioon. Mutta ei ole vaikea arvata, että Izhevskissa tai Votkinskissa, Jaroslavlissa tai Muromassa, Kozlovossa tai Tambovissa kapinoiminen kävi kalliiksi myös kyhmyisille käsille. Niissä rullissa – *tuomioistuimesta riippumattoman* ja kenttäoikeuden – mikäli ne joskus avautuvat eteemme, kaikkein hämmästyttävintä on oleva tavallisten talonpoikien määrä. Sillä vuodesta 1918 vuoteen 1921 oli lukemattomia talonpoikaislevottomuuksia ja kapinoita, vaikka ne eivät olekaan jääneet koristamaan »kansalaissodan historian» värikkäitä sivuja eikä kukaan valokuvannut eikä filmannut elokuvaa varten noita seipäillä ja talikoilla ja kirveillä aseistautuneita kiihtyneitä laumoja, jotka kulkivat päin konekivääreiä ja sitten kädet sidottuina – *kymmenen yhdestä!* – ammuttavien rivistöön. Niinpä Sapozhokin kapina sitten muistetaankin vain Sapozhokissa ja Pitelinon kapina vain Pitelinossa. Samasta puoltatoista vuotta ja 20 kuvernement-

[1] Katso osa III, 1. luku.

tia koskevasta Lacisin katsauksesta saamme tietää myös tukahdutettujen kapinoiden määrän: 344[1]. (Jo vuodesta 1918 talonpoikien kapinoita nimitettiin »kulakkien» kapinoiksi, sillä eivähän *talonpojat* voineet nousta kapinaan työläisten ja talonpoikien valtaa vastaan. Mutta miten on selitettävissä, että joka kerta kapinaan nousi koko kylä – ei vain pari kolme taloa? Miksi köyhien viljelijöiden massa ei hangoillaan ja kirveillään tappanut kapinaan nousseita »kulakkeja» vaan yhdessä näiden kanssa meni konekivääreiä päin? Lacis: »Muut talonpojat pakotettiin lupauksilla, valheilla ja uhkauksilla yhtymään näihin kapinoihin»[2]. Vaan tuntuvatpa olleen lupaavampia kuin köyhälistökomitean iskulauseet! Pelottavampia kuin Erikoisosastojen konekiväärit!)

Ja kuinka monia aivan satunnaisia ihmisiä imu veti noiden myllynkivien jauhettaviksi, aivan satunnaisia ihmisiä, joiden tuhoaminen muodostaa jokaisen ammuskelevan vallankumouksen olemuksen vääjäämättömän puoliskon?

Seuraavassa silminnäkijän kertomus vuodelta 1919 Rjazanin vallankumousoikeuden istunnosta, jossa käsiteltiin tolstoilaisen I.E-vin asiaa.

Kun Puna-armeijan yleinen pakkomobilisointi oli julistettu (iskulauseista »Alas sota! Pistin maahan! Lähdetään kotiin!» oli kulunut vasta vuosi), yksin Rjazanin kuvernementissa oli vuoden 1919 joulukuuhun mennessä »otettu kiinni ja lähetetty rintamalle 54 697 sotilaskarkuria»[3] (jonkin verranhan ammuttiin paikalla opetukseksi). E-v puolestaan ei ollut suinkaan sotilaskarkuri vaan kieltäytyi avoimesti asepalveluksesta uskonnollisista syistä. Hänet mobilisoidaan väkisin, mutta kasarmeilla hän ei ota asetta eikä käy harjoituksissa. Yksikön kiihtynyt komissaari luovuttaa hänet Tshekalle ja merkitsee lähetelappuun: »ei tunnusta neuvostovaltaa». Kuulustelu. Pöydän takana istuu kolme miestä, jokaisella nagani edessään. »Tuollaisia sankareita on nähty ennenkin, kohta sinä kyllä painut polvillesi! Lupaa heti paikalla taistella, muutoin ammumme sinut siihen paikkaan!» Mutta E-v pysyy lujana: hän ei voi sotia, hän kuuluu vapaisiin kristittyihin. Hänen juttunsa luovutetaan vallankumousoikeudelle.

Istunto on julkinen, salissa on satakunta ihmistä. Ja ystävällinen vanha asianajaja. Oppinut syyttäjä Nikolski on hänkin vanha juristi. Yksi valamiehistä yrittää kysellä syytetyltä tämän katsomuksista (»Kuinka te, työtätekevän kansan edustaja, voitte olla samaa mieltä kuin aristokraatti kreivi Tolstoi?»), mutta oikeuden puheenjohtaja keskeyttää eikä anna selvittää. Riidellään.

Valamies: – Te siis ette halua tappaa ihmisiä ja kehotatte muitakin olemaan tappamatta. Mutta valkoisethan sodan aloittivat, ja nyt te yritätte estää meitä puolustautumasta. Mutta mepä lähetämmekin teidät Koltshakin luo, saarnatkaa siellä vastarinnasta luopumisen oppianne!

E-v: – Minä lähden sinne, minne te minut lähetätte.

Syyttäjä: – Tämän tuomioistuimen tehtävä on käsitellä yksinomaan vastaval-

[1] Lacis, s. 75.

[2] m.t., s. 70.

[3] m. t., s. 74.

lankumouksellisia tekoja, ei kaiken maailman rikosjuttuja. Rikos on laadultaan sellainen, että vaadin asian luovuttamista kansantuomioistuimen käsiteltäväksi.

Puheenjohtaja: – Hah! Rikosjuttu! Kas kas, oletpa sinä lainoppinut! Mutta mepä emme kuuntelekaan lakia vaan vallankumouksellista omaatuntoamme!

Syyttäjä: – Vaadin merkitsemään vaatimukseni pöytäkirjaan.

Puolustus: – Minä yhdyn syyttäjään. Asia on käsiteltävä tavallisessa tuomioistuimessa.

Puheenjohtaja: – Senkin pölkkypää! Mistä sellainen tähän hätään otetaan?

Puolustus: – Neljäkymmentä vuotta olen toiminut asianajajana mutta tuollaisen loukkauksen kuulen ensimmäisen kerran. Merkitkää pöytäkirjaan.

Puheenjohtaja (nauraa hohottaa): – Merkitään! Merkitään!

Naurua salissa. Tuomarit lähtevät neuvottelemaan. Neuvotteluhuoneesta kuuluu riitaisia ääniä. Tuomarit palaavat ja julistavat tuomion: a m m u t t a v a!

Salissa melutaan kiihtyneesti.

Syyttäjä: – Minä esitän vastalauseeni tuomioon ja aion valittaa oikeusasiain komissariaattiin!

Puolustus: – Minä yhdyn syyttäjään!

Puheenjohtaja: – Tyhjentäkää sali!

Matkalla vankilaan saattovartion miehet puhelivat E-ville: »Jaa jaa, veliseni, hyvä olisi, jos kaikki olisivat sellaisia kuin sinä! Silloin ei olisi sotaa ollenkaan, ei punaisia eikä valkoisia!» Perillä kasarmissa puna-armeijalaiset pitivät kokouksen. Se tuomitsi langetetun tuomion. Moskovaan lähetettiin vastalause.

Niin E-v istui 37 päivää, odotti kuolemaa joka hetki ja katseli ikkunasta teloituksia. Tuomioon tuli muutos: 15 vuotta *kovennettua eristysvankeutta.*

Opettava esimerkki. Vaikka vallankumouksellinen laillisuus osaksi perikin voiton, niin paljonko siihen tarvittiinkaan vallankumousoikeuden puheenjohtajan ponnisteluja! Miten paljon sekavuutta, kurittomuutta, epätietoisuutta! Syyttäjä ja puolustus vetävät yhtä köyttä, vartioston miehet tuppautuvat toisten asioihin ja lähettelevät päätöslauselmiaan. Proletariaatin diktatuurin ja uuden oikeuden osa ei totisesti ole helppo! Kaikki istunnot eivät tietenkään ole näin holtittomia, mutta paljon oli toki tällaisiakin! Kuinka monta vuotta kuluukaan vielä, ennen kuin tarvittava linja löytyy, muotoutuu ja vakiintuu, ennen kuin puolustus ja syyttäjä ja tuomarit ovat yhtä, ja myös syytetty on yhtä niiden kanssa, ja vihdoin nämä ja massojen kaikki päätöslauselmat ovat yhtä!

Historioitsijan kiitollinen tehtävä on tutkia tämä monen vuoden tie. Mutta entä me – miten meidän on liikuttava tuossa ruusuisessa usvassa? Keneltä kysellä? Ammutut eivät kerro, pitkin maata ripotellut eivät kerro. Eikä meidän anneta etsiä tuomittuja eikä asianajajia eikä vartijoita eikä yleisöä, vaikka heitä olisi säilynytkin.

Niinpä ilmeisesti vain *syyttäjäpuoli* voi auttaa meitä.

Hyväntahtoiset ihmiset ovat toimittaneet käsiimme hävittämättä jääneen kirjan, kokoelman raivokkaan vallankumousmiehen, työläisten ja talonpoikien ensimmäisen sota-asiain kansankomissaarin ja ylipäällikön, Oikeusasiain kansan-

komissariaatin Erikoistuomioistuinten osaston perustajan (jolle valmisteltiin Tribuunin henkilökohtaista virkaa, mutta Lenin[1] peruutti tämän termin), suurimpien oikeudenkäyntien maineikkaan syyttäjän ja sittemmin paatuneeksi kansanviholliseksi paljastuneen N.V. Krylenkon puheita[2]. Ja jos yhtä kaikki haluamme laatia lyhyen katsauksemme julkisista oikeudenkäynneistä, jos tunnemme houkutusta siemaista ensimmäisten vallankumouksen jälkeisten vuosien oikeudenkäytön ilmaa, meidän on pakko lukea tuo kirja. Muuta mahdollisuutta ei ole. Kaikki puuttuva, koko provinssin alue on täydennettävä mielessä.

Tietenkin asettaisimme etusijalle pikakirjoitteet noista oikeudenkäynneistä, haluaisimme kuulla haudan takaa noiden ensimmäisten syytettyjen ja ensimmäisten asianajajien äänet, ajalta jolloin kukaan ei vielä saattanut aavistaa, miten armottoman vääjäämättömästi kaikki se nielaistaan – myös nämä vallankumousoikeudet.

Mutta – Krylenko selittää – pikakirjoitteiden julkaiseminen olisi ollut *»eräistä teknisistä syistä hankalaa»*[3], kätevää taas oli julkaista vain hänen syyttäjän puheensa sekä tuomioistuimen langettamat tuomiot, jotka jo silloin kävivät täydellisesti yksiin syyttäjän vaatimusten kanssa.

Moskovan vallankumousoikeuden ja Korkeimman vallankumousoikeuden arkistot nimittäin olivat silloin (vuonna 1923) »vielä pahoin järjestämättä ... useista syistä pikakirjoite ... osoittautui niin mahdottomaksi tulkita, että jouduttiin joko poistamaan kokonaisia sivuja tai entistämään teksti muistista» (!). Ja »joistakin suurimmista oikeudenkäynneistä» (mm. vasemmistoeserrien kapinasta ja amiraali Shtshastnyin jutusta) »ei tehty pikakirjoitusmuistiinpanoja ollenkaan»[4]).

Merkillistä. Vasemmistoeserrien tuomitseminen ei ollut pikkujuttu – Helmikuun ja Lokakuun jälkeen se oli historiamme kolmas solmu ja lähtökohta, se merkitsi valtion siirtymistä yksipuoluejärjestelmään. Ja aika monia ammuttiinkin. Mutta pikakirjoitusmuistiinpanoja ei tehty.

Vuoden 1919 »sotilaiden salaliiton» taas »Tsheka likvidoi tuomioistuimesta riippumattomalla rankaisutoimella»[5], mikä sitäkin varmemmin »todistaa sen olemassaolon»[6]. (Siinä vangittiin kaikkiaan yli tuhat ihmistä[7] – ei kai jokaista vastaan voitu pitää oikeudenkäyntiä?)

Kerro sitten sievästi ja siististi niiden vuosien oikeudenkäynneistä ...

Mutta yhtä kaikki saamme selville tärkeitä periaatteita. Niinpä esimerkiksi ylin

[1] Lenin, 5. painos, osa 36, s. 210.

[2] N.V. Krylenko: »Za pjat let (1918–1922)» (Viideltä vuodelta). Moskovan vallankumousoikeudessa ja Korkeimmassa vallankumousoikeudessa pidettyjen suurimpien oikeudenkäyntien syyttäjän puheita. Moskova–Pietari 1923. Painos 7000.

[3] m. t., s. 4.

[4] m. t., s. 4–5.

[5] Krylenko, s. 7.

[6] m. t., s. 44.

[7] Lacis, s. 46.

syyttäjäviranomainen kertoo meille, että Toimeenpanevalla keskuskomitealla on oikeus puuttua jokaiseen oikeudenkäyntiin. »Toimeenpaneva keskuskomitea armahtaa ja *teloittaa* harkintansa mukaan *rajoittamattomasti*[1] (kursiivi meidän – A.S.). Esimerkiksi kuuden kuukauden tuomion se muutti 10 vuodeksi (ja niin kuin lukija ymmärtää koko toimeenpaneva keskuskomitea ei tätä varten kokoontunut istuntoon, vaan tuomion korjasi esimerkiksi Sverdlov työhuoneessaan). Kaikki tämä – Krylenko selittää – »saa meidän järjestelmämme poikkeamaan edukseen valheellisesta vallanjaon teoriasta»,[2] oikeusvallan riippumattomuuden teoriasta. (Aivan oikein, Sverdlovkin sanoi: on hyvä, että lainsäätövalta ja toimeenpanovalta eivät meillä ole niin kuin Lännessä umpimuurin erottamia. Kaikki ongelmat *voidaan ratkaista nopeasti.*» Varsinkin puhelimessa.)

Noissa tuomioistuimissa pitämissään puheissa Krylenko vielä vilpittömämmin ja täsmällisemmin määrittelee *neuvostoliittolaisen tuomioistuimen yleiset tehtävät* vaiheessa, jossa tuomioistuin oli »yhtä aikaa sekä o i k e u d e n luoja (harvennus Krylenkon) ... että p o l i t i i k a n v ä l i k a p p a l e»[3] (harvennus minun – A.S.).

Oikeuden luoja siksi, että neljään vuoteen ei ollut ollut mitään rikoslakeja: tsaarin aikaiset oli heitetty menemään, omia ei vielä ollut laadittu. »Älköönkä kukaan sanoko minulle, että meidän rikostuomioistuimemme on toiminnassaan nojattava yksinomaan olemassaoleviin kirjoitettuihin normeihin. Me elämme keskellä Vallankumouksen prosessia ...»[4] »Vallankumousoikeus ei ole tuomioistuin jossa on määrä syntyä juridisia hienouksia ja viekkaita sommitelmia ... *Me luomme uutta oikeutta ja uusia eettisiä normeja*»[5]. – »Vaikka täällä kuinka puhuttaisiin ikuisesta oikeuden laista ja oikeudenmukaisuudesta *ynnä muusta,* me tiedämme ... kuinka kalliiksi ne ovat meille koituneet.»[6]

(Ehkä ei niinkään kalliiksi, jos vertaa TEIDÄN tuomioitanne MEIDÄN tuomioihimme? Ehkä ikuinen oikeudenmukaisuus olisi ollut kodikkaampaa?...

Juridisia hienouksia ei tarvita siksi, että ei tarvitse selvittää, onko syytetty syyllinen vai syytön: *syyllisyyden* käsite on vanha porvarillinen käsite, josta nyt on tehty loppu[7].

Olemme siis t. Krylenkolta kuulleet, että vallankumousoikeus ei ole *varsinainen tuomioistuin*! Toisella kerralla kuulemme häneltä, että vallankumousoikeus ei ole *tuomioistuin ollenkaan:* »Vallankumousoikeus on luokkataistelun välikappale, jonka työläiset suuntaavat vihollisiaan vastaan» ja sen on toimittava »vallankumouksen etujen näkökulmasta ... ja tähdättävä työläisten ja talonpoikien

[1] Krylenko, s. 13.
[2] m. t., s. 14.
[3] m. t., s. 3.
[4] m. t., s. 408.
[5] m. t., s. 22, kursiivi minun – A.S.
[6] m. t., s. 505.
[7] m. t., s. 318.

massojen kannalta *kaikkein halutuimpiin tuloksiin*»[1] (kursiivi kaikkialla minun – A.S.).

Ihmiset eivät ole ihmisiä, vaan he ovat »määrättyjen aatteiden määrättyjä kantajia»[2]). »Ovatpa syytetyn yksilölliset ominaisuudet millaiset hyvänsä, häneen voidaan soveltaa *vain yhtä* arvioimismenetelmää: mikä on *luokan kannalta tarkoituksenmukaista*».[3]

Eli siis saat olla olemassa vain jos se on työväenluokan kannalta tarkoituksenmukaista. Mutta »jos tämä tarkoituksenmukaisuus vaatii, että koston miekka osuu syytettyjen päähän, mitkään ... sanoilla vakuuttelemiset eivät auta»[4] (esimerkiksi asianajajien perustelut ym.). »Meidän vallankumouksellisessa oikeudessamme meitä eivät ohjaa pykälät eivätkä lieventävät asianhaarojen asteet. Vallankumousoikeudessa meidän on lähdettävä tarkoituksenmukaisuusnäkökohdista.»[5]

Niinä vuosina monille kävi näin: elelivät elämäänsä mutta äkkiä saivatkin tietää, että heidän olemassaolonsa oli EPÄTARKOITUKSENMUKAISTA.

Tämä tulee ymmärtää: syytetyn taakaksi ei koidu se, mitä hän on jo tehnyt, vaan se mitä hän VOI tehdä, jos häntä ei nyt heti ammuta. »Me suojelemme itseämme paitsi menneisyydeltä myös tulevaisuudelta.»[6]

Toveri Krylenkon julistukset ovat selkeitä ja yleispäteviä. Ne tuovat eteemme tuon vaiheen koko oikeudenkäytön reliefin. Kevään usvan lävitse tunkeutuu äkkiä syksyn kuulaus. Kenties ei tarvitsekaan jatkaa? Ehkä ei tarvitse selailla oikeudenkäyntiä toisensa jälkeen? Juuri näitä julistuksia tullaan järkähtämättömästi soveltamaan.

Jos puristaa silmänsä kiinni, voi kuvitella pienen oikeussalin, jota ei vielä ole koristeltu kullalla. Totuudenrakastaja-tuomarit yksinkertaisissa sotilastakeissaan, laihat miehet, joiden kasvot eivät vielä ole syöpyneet. Ja *syyttäjävallalla* (siksi Krylenko mielellään nimittää itseään) on siviilitakki auki ja sen alla merimiespaita.

Ylisyyttäjä selittää venäjän kielellä tähän tapaan: »Minua kiinnostaa faktakysymys!»; »konkretisoikaa tendenssitekijä!»; »me operoimme objektiivisen totuuden analyysin tasossa». Silloin tällöin hän väläyttää latinankielisen sananlaskunkin (tosin oikeudenkäynnistä toiseen aina saman sananlaskun, muutaman vuoden kuluttua ilmaantuu uusi). Mutta niinpä hän onkin kaiken vallankumouksellisen touhun keskellä valmistunutkin kahdesta tiedekunnasta. Sympaattista hänessä on tapa puhua syytetyistä avomielisesti: »Ammattiroistoja!» Eikä hän mielistele yhtään. Niinpä kun syytetyn naisen hymy ei miellytä häntä, hän läimäyttää uhkaavasti jo ennen kuin mitään tuomiota on langetettu: »Ja mitä teihin,

[1] m. t., s. 73.
[2] m. t., s. 83.
[3] m. t., s. 79.
[4] m. t., s. 81.
[5] m. t., s. 524.
[6] m. t., s. 82.

kansalainen Ivanova, ja teidän hymyynne tulee, niin me kyllä hinnoittelemme sen ja keksimme keinot huolehtia siitä, että te ette hymyile *enää koskaan*!»[1]

Niin että isketäänkö kiinni?...

a) *»Russkie vedomosti» -lehden juttu.* Tässä oikeudenkäynnissä, joka oli aivan ensimmäisiä ja varhaisimpia, oli tuomiolla s a n a. Vuoden 1918 maaliskuun 24. päivänä tämä tunnettu »professoreiden» sanomalehti julkaisi Savinkovin kirjoituksen »Tieltä». Mieluimmin olisi napattu itse Savinkov, mutta – kirottu *tie* – mistä etsiskellä häntä? Niinpä sitten lakkautettiin lehti ja sen ikivanha toimittaja P.V. Egorov raahattiin syytettyjen penkille ja häntä vaadittiin selittämään: kuinka uskalsit? Uuden Aikakauden neljäs kuukausi menossa! Olisi jo aika tottua!

Egorov puolustautuu naiivisti, että kirjoituksen tekijä oli »huomattava poliitikko, jonka mielipiteillä on yleistä mielenkiintoa, aivan riippumatta siitä, yhtyykö toimitus niihin». Edelleen: hän ei nähnyt panettelua Savinkovin väitteessä, että »älkäämme unohtako, että Lenin, Natanson ja kumppanit saapuivat Venäjälle Berliinin kautta, että siis Saksan viranomaiset auttoivat heitä palaamaan kotimaahansa», sillä näinhän asia todellisuudessa olikin, sotaa käyvä keisarillinen Saksa auttoi t. Leniniä palaamaan.

Krylenko huudahtaa, että hän ei ajakaan syytettä panettelusta (miksikähän?...) vaan että lehteä syytetään *yrityksestä vaikuttaa mieliin!* (Kuinka lehti uskaltaa pyrkiä moiseen päämäärään?!)

Liioin ei lehteä syytetä Savinkovin lauseesta: »Vain mielenvikainen ja rikollinen voi vakavissaan väittää, että kansainvälinen proletariaatti asettuu *tukemaan* meitä – sillä sehän vielä tukee meitä ...

Mutta yrityksestä vaikuttaa mieliin tuli tuomio: vuonna 1864 perustettu lehti, joka oli selviytynyt Loris-Melikovin ja Pobedonostsevin ja Stolypinin ja Casson ja muiden käsittämättömistä taantumiskausista, *lakkautetaan ikiajoiksi*! Ja toimittaja Egoroville – oikein hävettää sanoa, kuin ties missä Kreikassa – annetaan kolme kuukautta yksinäisselliä. (Ei hävetä jos tarkemmin ajattelee: eletäänhän vasta vuotta 1918! Jos ukko selviytyy hengissä, pannaan istumaan uudelleen ja uudelleen, monta monta kertaa!)

Kuulostaa oudolta, mutta niinä jyrinän vuosina annettiin ja otettiin lahjuksia yhtä lempeästi kuin ikimuistoisista ajoista Venäjällä ja Neuvostoliitossa yhä. Jopa ja varsinkin oikeuselimiin kannettiin lahjoja. Ja arastelemme lisätä: myös Tshekaan. Punakantiset kultakoristeiset historian aikakirjat vaikenevat, mutta vanhat ihmiset – silminnäkijät – muistavat, että toisin kuin Stalinin aikana ensimmäisinä vallankumouksen jälkeisinä vuosina vangitun kohtalo riippui suuresti lahjuksista: niitä otettiin ujostelematta ja sitten vapautettiin rehellisesti. Ja niinpä Krylenko, joka on valikoinut vain tusinan *juttuja* viiden vuoden ajalta, kertoo meille kahdesta tällaisesta oikeudenkäynnistä. Valitettavasti sekä Moskovan vallankumousoikeus että Korkein vallankumousoikeus pyrkivät täydellisyyteen kiertotietä, juuttuivat sopimattomuuksiin.

[1] m. t., s. 296.

b) *Moskovan vallankumousoikeuden kolmen tutkijan juttu* (huhtikuu 1918).

Kultaharkoilla keinotellut Beridze vangittiin vuoden 1918 maaliskuussa. Niin kuin oli tapana, hänen vaimonsa ryhtyi etsiskelemään keinoja ostaa miehensä vapaaksi. Vaimon onnistui löytää tuttavaketju, joka johti yhteen jutun tutkijoista, ja tämä vuorostaan kytki mukaan kaksi muuta, minkä jälkeen tutkijat tapasivat salaa vangitun vaimon ja vaativat tältä kahtasataa viittäkymmentä tuhatta mutta pitkällisen kauppojen hieromisen jälkeen tyytyivät kuuteenkymmeneen tuhanteen, josta puolet oli maksettava etukäteen. Toiminnan oli määrä tapahtua asianajaja Grinin välityksellä. Kaikki olisi sujunut huomaamatta – yhtä näppärästi kuin sadat muut samanlaiset liikehommat – eikä juttu olisi päätynyt Krylenkon kronikkaan eikä meidän kronikkaamme (sitä käsiteltiin peräti kansankomissaarien neuvoston istunnossa!), ellei vaimo olisi ruvennut pihistelemään. Kolmenkymmenen tuhannen etumaksun asemesta hän toikin Grinille vain 15 000 ja päälle päätteeksi naisen touhukkuuttaan tuli yön aikana toisiin ajatuksiin – että asianajaja ei ollut luotettava – ja aamulla syöksyi uuden asianajajan – Jakulovin – luo. Ilmeisesti juuri Jakulov päättikin panna tutkijaviranomaiset pinteeseen – vaikka sitä ei sanotakaan suoraan.

Tässä oikeudenkäynnissä on mielenkiintoisinta se, että kovan onnen vaimosta alkaen kaikki todistajat yrittivät todistajanlausunnoillaan auttaa syytettyä ja hämärtää syytteen (mikä on poliittisessa oikeudenkäynnissä mahdotonta). Krylenko selittää näin: se johtuu pikkuporvarillisista käsityksistä, he vierastavat meidän Vallankumousoikeuttamme. (Me taas rohkenemme olettaa pikkuporvarillisesti: eivätköhän todistajat vain olleetkin puolen vuoden proletariaatin diktatuurin aikana oppineet *pelkäämään*? Vallankumousoikeuden tutkijoiden upottaminen vaatii suurta röyhkeyttä. Kuinka itsesi myöhemmin käy?...)

Myös syyttäjän perustelut ovat mielenkiintoisia. Vasta kuukautta varhemminhan syytetyt olivat olleet hänen apulaisiaan ja työtovereitaan, Vallankumouksen eduille tinkimättömän uskollisia miehiä, ja yksi heistä – Leist – peräti »kova syyttäjä, pystyi tekemään selvää jälkeä jokaisesta, joka kajoaa perusteisiin». Entä mitä sanoa heistä nyt? Mistä etsiä tahroja? (Sillä lahjukset sinänsä eivät tahraa kyllin.) Kyllä tiedetään mistä: *menneisyydestä!* Henkilötiedoista!

»Jos tarkastelee lähemmin» tätä Leistia, »löytyy erittäin mielenkiintoisia tietoja». Kuulostaa kiinnostavalta: onko hän vanha seikkailija? Ei vaan – Moskovan yliopiston professorin poika! Eikä tavallisen professorin vaan professorin, joka kahdenkymmenen vuoden ajan selviytyi kaikista taantumusvaiheista poliittisen välinpitämättömyytensä vuoksi! (Vaan olihan Krylenkokin saanut tenttiä ulko-oppilaana kaikista taantumuksista huolimatta...) Ihmekö sitten että poika oli kaksinaamainen?

Podgaiski puolestaan oli oikeuslaitoksen virkamiehen poika – isä oli ollut ilmetty mustasotnjalainen, sillä kuinka tämä muutoin olisi pysynyt kahtakymmentä vuotta tsaarin palveluksessa? Ja myös poika valmistautui oikeusuralle. Mutta sitten tuli vallankumous ja paiskasi hänet vallankumousoikeuteen. Vielä eilen se näytti ylevältä, tänään se on iljettävää!

Gugel on tietenkin näitä kahta tympeämpi. Hän oli kustantaja – ja mitä hän tarjosi työläisille ja talonpojille älylliseksi ravinnoksi? Hän »ruokki laajoja joukkoja laadultaan heikolla kirjallisuudella» – ei Marxilla vaan maailmankuulujen porvarillisten professoreiden kirjoilla (myös nämä professorit tapaamme pian syytettyjen penkiltä).

Krylenko vihoittelee ja hämmästelee: millaisia tyyppejä vallankumousoikeuteen on luikerrellut? (Meitäkin hämmästyttää: keitä työläisten ja talonpoikien vallankumousoikeuksien jäsenet olivat? Miksi proletariaatti uskoi vihollistensa lyömisen juuri tällaisen joukkion tehtäväksi?)

Ja asianajaja Grin – tutkimuskomission »oma mies», joka pystyy vapauttamaan kenet tahansa – on »Marxin kapitalistisen järjestelmän *iilimadoiksi* määrittelemän ihmislajin tyypillinen edustaja», ryhmän johon kaikkien asianajajien lisäksi kuuluvat myös kaikki santarmit, papit, ja . . . notaarit . . .[1]

Krylenko ei tunnu säästäneen voimiaan vaatiessaan säälimätöntä kovaa tuomiota »yksilöllisiin syyllisyyden vivahteisiin» katsomatta, mutta alati pirteän vallankumousoikeuden oli vallannut jokin tahmeus, jokin kohmetus, ja vain vaivoin se sai mutistuksi: tutkijoille kuusi kuukautta vankeutta, asianajajalle rahasakko. (Vasta käyttämällä toimeenpanevan keskuskomitean oikeutta »rangaista rajoituksitta» Krylenko onnistui siellä – metropolissa – saamaan aikaan sen, että tutkijoille mäiskäytettiin kullekin 10 vuotta ja asianajajaiilimadolle viisi ynnä omaisuuden täydellinen takavarikoiminen. Krylenko jyrisi valppaudesta ja oli aivan vähällä saada *Tribuunin* tittelinsä).

Me tiedämme, että tämä onneton oikeudenkäynti ei horjuttanut silloin vallankumouksellisten joukkojen luottamusta vallankumousoikeuden pyhyyteen eikä liioin horjuta tämän päivän lukijoidemme uskoa. Sitäkin arastelevammin siirrymme tarkastelemaan seuraavaa oikeudenkäyntiä, joka koski vieläkin ylevämpää laitosta.

c) *Kosyrevin juttu* (helmikuun 15:s 1919)

F.M. Kosyrev ja tämän ystävät Libert, Rottenberg ja Solovjev palvelivat aikaisemmin Itärintaman huoltokomissiossa (jo ennen Koltshakia, Perustuslakia säätävän kokouksen joukkoja vastaan toimittaessa). Todetaan, että siellä he olivat keksineet keinot hankkia kerralla 70 000 –1 miljoona ruplaa, että he ajelivat rotuhevosilla ja rilluttelivat laupeudensisarten kanssa. Heidän Komissionsa hankki talon ja auton, heidän arttelinsa juhli ravintola »Jarissa». (Me emme ole tottuneet kuvittelemaan vuotta 1918 sellaiseksi, mutta vallankumousoikeus todistaa näin.)

Juttu ei kuitenkaan liity tähän: ketään heistä ei tuomittu Itärintamasta, kaikki annettiin anteeksi. Mutta ihme ja kumma! – tuskin heidän huoltokomissionsa oli hajotettu, kun kaikki neljä vahvennettuina vielä Nazarenkolla – tämä oli entinen siperialainen kulkuri ja Kosyrevin kriminaaliystävä pakkotöiden ajoilta –

[1] Krylenko, s. 500.

kutsuttiin muodostamaan Tshekan Kontrolli- ja reviisiokollegio!

Se taas oli tällainen Kollegio: *sillä oli valtuudet tarkistaa Tshekan kaikkien muiden elinten toimenpiteiden laillisuus,* oikeus vaatia nähtäväkseen ja tarkistaa mikä tahansa asia – olipa se missä vaiheessa hyvänsä – sekä muuttaa Tshekan puhemiehistöä lukuun ottamatta kaikkien muiden Tshekan elinten päätökset[1]!!!! Melkoinen elin – Tshekan toiseksi kovin valta puhemiehistön jälkeen! Seuraava rivi Dzerzhinskin, Uritskin, Petersin, Lacisin, Menzhinskin ja Jagodan jälkeen!

Tällöin kumppanusten elämäntapa pysyi ennallaan, he eivät yhtään ylpistyneet eivätkä muuttuneet koppaiksi: jonkun Maksimytshin, Lenkan, Rafailskin ja Mariupolskin kanssa – joista viimeksi mainitulla »ei ollut mitään yhteyttä kommunistiseen järjestöön» – he luovat itselleen yksityisasuntoihin ja hotelli Savoyhin »ylelliset olosuhteet ... siellä hallitsevat kortit (potissa tuhatkin ruplaa) ja juomat ja naiset». Kosyrev puolestaan hankkii upeat huonekalut (70 000) eikä nirsoile raahata Tshekasta hopealusikoita, hopeamaljoja ja jopa tavallisia juomalaseja (mistä niitä Tshekaan oli siunautunut?...). »Tällaiseen – ei aatteelliseen puoleen – suuntautuu hänen kiinnostuksensa, tämä on hänen osansa vallankumousliikkeestä.» (Sanoutuessaan nyt irti lahjuksista tämä Tshekan johtaja silmää räpäyttämättä valehtelee, että hänellä on 200 000 ruplan perintö chicagolaisessa pankissa!... Tämä tuntuu hänen mielestään aivan mainiosti sointuvan maailmanvallankumoukseen!)

Kuinka sitten järkevimmin käyttää yli-inhimillistä oikeuttaan vangita kenet tahansa ja vapauttaa kenet tahansa? Ilmeisestikin on pyydystettävä sitä kalaa, jonka mäti on kultaa. Ja sitä kalaa käy vuonna 1918 verkkoihin runsaasti. (Sillä vallankumoushan tehtiin hutiloiden, kaikkea ei otettu huomioon, ja porvarisnaiset ehtivät piilottaa niin kovin paljon kalliita kiviä, kaulakoruja, rannerenkaita, sormuksia ja korvakoruja.) Ja sitten on jonkun välimiehen avulla pyrittävä kontaktiin vangittujen sukulaisten kanssa.

Myös tällaisia välittäjätyyppejä kulkee editsemme tässä oikeudenkäynnissä. Esimerkiksi kaksikymmentäkaksivuotias Uspenskaja, joka oli valmistunut pietarilaisesta kimnaanista mutta ei ollut päässyt jatkamaan opintojaan – Neuvostojen valta tuli väliin. Vuoden 1918 keväällä Uspenskaja ilmestyi Tshekaan ja tarjosi tiedottajan palveluksiaan. Ulkonäkönsä puolesta hän sopi tehtävään, hänet otettiin.

Itse ilmiantajan (silloin: salaisen avustajan) työtä Krylenko kommentoi mainitsemalla, että *meidän kannaltamme* »*me* emme näe siinä mitään tuomittavaa, pidämme *sitä* velvollisuutenamme;... itse työn fakta ei ole häpeäksi; jos ihminen tajuaa, että tämä työ on vallankumouksen etujen kannalta välttämätöntä, hänen on mentävä»[2]. Mutta valitettavasti paljastuu, että Uspenskajalla ei ole poliittista vakaumusta – hirvittävää! Niinpä hän vastaakin, että »minä suostuin siihen, että minulle maksetaan tietty prosentti» paljastetuista jutuista ja lisäksi

[1] m. t., s. 507.

[2] Krylenko, s. 513, kursiivi minun.

»saman verran» kuin jollekin, jonka Vallankumousoikeus sivuuttaa ja jonka nimeä se kieltää mainitsemasta. Krylenko ilmaisee asian sananmukaisesti näin: »Uspenskaja ei kuulunut Tshekan henkilökuntaan vaan työskenteli *kertahommissa.*»[1] Oikeastaan syyttäjä ymmärtää tätä naista inhimilliseltä kannalta ja selittää meille: tämä nainen ei ole tottunut laskeskelemaan kolikoita, mitäpä Kansantalouden korkeimman nauvoston kurja palkka – 500 ruplaa – hänelle merkitsee, kun pelkkä kauppiaan auttaminen saamaan liikkeen jälleen auki tuo hänelle 5000 ruplaa ja toinen homma – Meshtsherskaja-Gversilta, jonka mies on vangittu – 17 000. Uspenskaja ei muuten kauan ollut tavallinen salainen avustaja, Tshekan päälliköiden avulla hänestä tuli muutamassa kuukaudessa kommunisti ja tutkijaviranomainen.

Kuitenkaan emme millään pääse käsiksi *jutun* ytimeen. Uspenskaja järjesti tälle Meshtsherskaja-Gversille yksityisasunnossa tapaamisen jonkun Godeljukin kanssa – tämä oli Kosyrevin sydänystäviä – jotta sovittaisiin Meshtsherskaja-Gversin miehen lunastushinnasta (vaatimus 600 000 ruplaa!). Mutta onnettomuudeksi tämä salainen tapaaminen tuli jollakin oikeudenkäynnissä selvittämättömällä tavalla taaskin asianajaja Jakulovin tietoon – saman miehen, joka oli jo kaatanut lahjuksia ottaneet tutkijat ja joka näköjään kantoi luokkakaunaa koko proletaarista oikeudenkäynti- ja oikeudensivuuttamisjärjestelmää kohtaan. Jakulov teki ilmiannon Moskovan vallankumousoikeuteen[2], ja oikeuden puheenjohtaja (mahtoiko muistaa kansankomissaarien neuvoston suuttumuksen tutkijoiden jutusta?) teki hänkin luokkavirheen: sen sijaan, että olisi yksinkertaisesti varoittanut toveri Dzerzhinskia ja auttanut hoitelemaan kaiken perheen piirissä, pani verhon taakse pikakirjoittajan. Ja niin kaikki Godeljukin viittaukset Kosyreviin ja Solovjeviin ja toisiin komissaareihin tulivat merkityiksi muistiin, kaikki hänen kertomuksensa siitä, *kuka* Tshekassa *ottaa* kuinkakin monta tuhatta, ja pikakirjoittajan pannessa muistiin Godeljuk sai 12 000 etukäteen ja Meshtsherskaja lupalappuja, jotka oikeuttivat pääsemään Tshekaan ja jotka Kontrolli- ja reviisiokomissio eli Libert ja Rottenberg jo olivat valmiiksi kirjoittaneet. (Kaupankäyntiä oli määrä jatkaa Tshekassa.) Ja silloin hänet paljastettiin! Ja hämmennyksissään hän antoi todistajanlausuntoja! (Ja Meshtsherskaja oli jo ehtinyt käydä Kontrolli- ja Reviisiokomissiossa, ja hänen miehensä juttu oli jo pyydetty sinne *tarkistettavaksi.*)

Mutta suokaa anteeksi. Mutta tällainen paljastushan tahraa Tshekan taivaallisen asun! Oliko tämä Moskovan vallankumousoikeuden puheenjohtaja täysissä järjissään? Oliko hänellä puhtaita jauhoja pussissa?

T i l a n n e kuulemma oli sellainen – tilanne, joka kokonaan on piilotettu meiltä ylevän Historiamme poimuihin! Tshekan toiminnan ensimmäinen vuosi

[1] m. t., s. 507.

[2] Lukijan närkästyksen tyynnyttämiseksi kerrottakoon: tämä Jakulov, iilimatomainen käärme, oli jo Kosyrevin oikeudenkäynnin käynnistymiseen mennessä pantu istumaan, hänelle oli löydetty j u t t u. Hänet tuotiin vartioituna todistamaan ja toivottavasti ammuttiinkin pian. (Ja nyt sitten hämmästelemme: kuinka oikein tultiin laittomuuden asteelle? Miksi kukaan ei taistellut vastaan?)

näköjään teki hieman luotaantyöntävän vaikutuksen jopa proletariaatin puolueeseenkin, joka ei vielä ollut tottunut tällaiseen. Vasta ensimmäinen vuosi oli kulunut, Tsheka oli astunut vasta ensimmäisen askeleen maineikkaalla taipaleellaan, ja kuitenkin – niin kuin Krylenko hieman epäselvästi kirjoittaa – oli jo syntynyt »kiista tuomioistuimesta ja sen funktioista ja Tshekan oikeuden päätökseen perustumattomista funktioista ... kiista, joka siihen aikaan jakoi puolueen ja työläisten kentän kahteen leiriin»[1]. Juuri siksi Kosyrevin juttu olikin mahdollinen ja se oli siinä vaiheessa kaikkien tiedossa ja kohosi peräti valtakunnalliselle tasolle.

Tsheka oli pelastettava! Pelastakaa Tsheka! Solovjev pyytää Vallankumousoikeutta päästämään hänet Taganskaja-vankilaan (valitettavasti ei Lubjankaan) *keskustelemaan* siellä istuvan Godeljukin kanssa. Oikeus kieltäytyy. Silloin Solovjev menee ilman oikeuden lupaa Godeljukin *selliin*. Ja mikä sattuma: juuri nyt Godeljuk sairastuu pahoin, aivan niin. (»Tuskinpa voidaan puhua Solovjevin pahasta tahdosta», Krylenko raapaisee jalkaa.) Ja tuntiessaan kuoleman lähestyvän järkyttynyt Godeljuk katuu sitä, että oli sillä lailla valehdellut Tshekalle, ja hän pyytää paperia ja kirjoittaa peruutuksen: kaikki se, mitä hän oli valehdellut Kosyrevista ja muista Tshekan komissaareista, ei pitänyt paikkaansa, ja myös verhon takana pikakirjoituksella muistiin merkitty oli sekin valhetta[2]!

»Kuka kirjoitti hänelle lupalaput?» Krylenko kovistaa. Eihän kai Meshtsherskajakaan lupalappujaan ilmasta temmannut? Ei, syyttäjä »ei halua sanoa, että Solovjev olisi sekaantunut tähän asiaan, sillä ... tosiseikkoja ei ole riittävästi», mutta hän olettaa, että »vapaalle jalalle jääneet kansalaiset, joilla oli sormensa pelissä,» olivat saattaneet lähettää Solovjevin Tagankaan.

Nyt olisikin pitänyt samalla kertaa kuulustella myös Libertia ja Rottenbergia ja heidät kutsuttiinkin! – mutta he eivät tulleet! Aivan yksinkertaisesti: eivät tulleet, kieltäytyivät tulemasta. Mutta ainakin Meshtsherskajaa toki pitäisi kuulustella! Kuvitelkaapa, tämäkin paatunut aristokraattinainen uskalsi niin ikään olla saapumatta Vallankumousoikeuteen! Eikä häntä voida pakottaa! Ja todistajanlausuntonsa peruuttanut Godeljuk tekee kuolemaa. Eikä Kosyrev tunnustä mitään! Eikä Solovjev ole syyllistynyt mihinkään! Eikä ole ketään, jota kuulustella ...

Mutta millaisia todistajia sen sijaan tulikaan Vallankumousoikeuteen hyväntahtoisesti ja aivan vapaaehtoisesti! Tshekan varapuheenjohtaja toveri Peters saapui, ja peräti itse Feliks Edmundovitsh tuli varsin kiihtyneenä. Hänen pitkänomaiset sytyttävät sankarin kasvonsa katsoivat jähmettyneeseen Vallankumousoikeuteen, ja hän todistaa painokkaasti aivan syyttömän Kosyrevin puoles-

[1] Krylenko, s. 14.

[2] Mikä aiheiden paljous! Missä onkaan Shakespeare? Solovjev tunkeutuu muurien lävitse, sellien hämärät varjot häilyvät, Godeljuk kirjoittaa herpoavalla kädellään peruutusta. Mutta teatterissa ja elokuvassa vain kadulta kantautuva laulu »riistäjät ruoskaansa selkäämme soittaa» kertoo meille vallankumousvuosista ...

ta, puolustaa tämän äärimmäisen korkeita moraalisia, vallankumouksellisia ja toiminnallisia ominaisuuksia. Näitä todistajanlausuntoja ei valitettavasti ole tallennettu meille, mutta Krylenko välittää ne tähän tapaan: »Solovjev ja Dzerzhinski kuvailivat Kosyrevin loistavia ominaisuuksia»[1]. (Varomaton vänrikki parka! Kahdenkymmenen vuoden kuluttua tämä oikeudenkäynti palautetaan mieleesi Lubjankassa!) On helppo arvata, mitä Dzerzhinski sanoi: että Kosyrev on rautainen Tshekan mies, säälimätön vihollisia kohtaan, että hän on hyvä *toveri*. Kuuma sydän, kylmä pää, puhtaat kädet.

Ja panettelun rojun seasta eteemme nousee pronssinen ritari Kosyrev. Myös hänen elämäkertansa todistaa poikkeuksellisesta tahdonvoimasta. Ennen vallankumousta hänet oli tuomittu muutaman kerran – enimmäkseen murhasta: siitä että hän (Kostroman kaupungissa) petollisesti ryöstämistarkoituksessa tunkeutui Smirnova-nimisen mummon asuntoon ja *kuristi naisen*. Myöhemmin hänet tuomittiin yrityksestä murhata isänsä sekä toverinsa murhasta, jonka hän teki saadakseen haltuunsa tämän passin. Muissa tapauksissa Kosyrev tuomittiin petkutuksesta, ja kaikkiaan hän vietti monia vuosia pakkotöissä (hänen pyrkimyksensä ylelliseen elämään ymmärtää!), ja vain tsaarin armahdukset auttoivat hänet pulasta.

Tässä kaikkein nimekkäimpien Tshekan päälliköiden oikeudenmukaiset ankarat äänet keskeyttivät syyttäjän ja osoittivat tälle, että kaikki nuo aikaisemmat tuomiot olivat tilanherrojen ja porvareiden tuomioistuimien langettamia ja ettei meidän uusi yhteiskuntamme voinut ottaa niitä lukuun. Mutta mitä ihmettä? Intoutunut vänrikki lateli vastaukseksi Vallankumousoikeuden syyttäjän korokkeelta aatteellisesti niin kelvottoman vuodatuksen, että sen esittäminen tässä, vallankumousoikeuksien oikeudenkäyntien moitteettomassa selostuksessa, tuntuu suorastaan epäharmoniselta:

»Jos vanhassa tsaarin ajan oikeuslaitoksessa oli mitään hyvää, johon saatoimme luottaa, niin juuri ja yksinomaan valamiesoikeus ... Valamiesten ratkaisuun saattoi aina suhtautua luottavasti, ja siinä tapahtui vähiten oikeusvirheitä.»

Tällaisen kuuleminen toveri Krylenkon suusta oli sitäkin ikävämpää, kun vain kolme kuukautta varhemmin provokaattori R. Malinovskin oikeudenkäynnissä (tämä oli aikaisemmista neljästä tuomiostaan huolimatta ollut puolueen johdon suosikki ja vaalitta järjestetty Keskuskomitean jäseneksi ja nimitetty Duumaan) Syyttäjävallan kanta oli ollut luokkamielessä moitteeton:

»Meidän mielestämme jokainen rikos on kyseisen yhteiskuntajärjestelmän tuote, ja tässä mielessä se, että henkilö on tullut tuomituksi rikoksesta kapitalistisen yhteiskunnan ja tsaarin ajan lakien mukaan, ei meidän silmissämme ole seikka, josta koituisi kertakaikkinen ja lähtemätön tahra ... Tiedämme *monia esimerkkejä* että *meidän riveissämme* on ollut henkilöitä, *joiden menneisyyteen on sisältynyt tällaisia seikkoja,* mutta me emme ole *milloinkaan* tehneet siitä päätelmää, että tällainen henkilö olisi välttämättä suljettava piiristämme. *Meidän*

[1] Krylenko, s. 522.

periaatteemme tuntevan henkilön ei tarvitse pelätä, että menneisyydessä langetettu tuomio uhkaisi sulkea hänet vallankumouksellisten riveistä ...»[1]

Näin puoluekantaisesti t. Krylenko osasi puhua! Mutta nyt hänen kelvottoman järkeilynsä vuoksi ritari Kosyrevin kuva himmeni. Ja vallankumousoikeudessa syntyi sellainen tilanne, että toveri Dzerzhinskin oli pakko sanoa: »Sekunnin ajan (toki vain sekunnin ajan! –A.S.) tulin ajatelleeksi, että ei kai kansalainen Kosyrev vain kaadu poliittisten intohimojen uhrina, niiden joita *viime aikoina on Tshekan vaiheilla ilmennyt?*»[2]

Krylenko hätkähti: »Minä en halua enkä ole milloinkaan halunnut, että tämä oikeudenkäynti laajenisi Kosyrevin ja Uspenskajan oikeudenkäynnistä oikeudenkäynniksi Tshekaa vastaan. Sitä *en voi haluta,* enemmänkin: minun on kaikin voimin taisteltava sitä vastaan!» – »Tshekan johtoon on asetettu kaikkein vastuullisimmat, kaikkein rehellisimmät ja johdonmukaisimmat toverit, jotka ovat ottaneet kantaakseen vihollisen lyömisen raskaan vastuun *virheiden tekemisen uhalla* ... Siitä Vallankumouksen velvollisuus on lausua kiitoksensa ... Korostan tätä puolta jottei ... kukaan voisi myöhemmin sanoa: hän osoittautui poliittisen petturuuden välikappaleeksi.»[3] (Vaan kyllä sanotaan!...)

Näin pääsyyttäjä kulki veitsen terällä! Mutta näköjään hänellä oli jo maanalaisen toiminnan ajoilta periytyneitä kontakteja, joiden avulla hän sai tietää, millaiseksi huominen muotoutuisi. Tämän huomaa joistakin oikeudenkäynneistä – myös tästä. Vuoden 1919 alussa puhalteli joitakin tuulia siihen suuntaan, että r i i t t ä ä! – on aika panna suitset Tshekan suuhun! Niin ikään tämä vaihe »ilmaistaan hienosti Buharinin kirjoituksessa, jossa tämä sanoo, että *laillisen vallankumouksellisuuden* tilalle on tultava *vallankumouksellinen lailli-suus*»[4].

Dialektiikkaa kaikkialla! Ja Krylenkolta pääseekin: »Vallankumousoikeuden on määrä korvata erikoiskomissiot» (KORVATA??...). Ja sen on »oltava ... pelottelun, terrorin ja uhan järjestelmän toteuttamisessa yhtä pelottava kuin erikoiskomissio Tsheka oli».

O l i? ... Joko hän on haudannut sen?!... Hetkinen, te tulette tilalle, mutta minne Tshekan miehet joutuvat? Kovat ajat! Kiireeksi pistää pitkähelmaisilla todistajilla.

Mutta ehkäpä lähteenne valehtelevat, toveri Krylenko?

Niin, taivas synkkeni Lubjankan yllä niinä päivinä. Ja tästä kirjastakin olisi saattanut tulla toisenlainen. Mutta minä oletan, että rautainen Feliks lähti Valdimir Iljitshin luo keskustelemaan ja selittämään. Ja tilanne valkenikin. Vaikka Tshekalta kaksi päivää myöhemmin – helmikuun 17:ntenä 1919 – toimeenpanevan keskuskomitean erikoispäätöksellä riistettiinkin oikeudet langet-

[1] Krylenko, s. 337

[2] m. t., s. 509.

[3] m. t., s. 509–510, kursiivi minun – A.S.

[4] Krylenko, s. 511.

taa tuomioita, niin »ei pitkäksi aikaa»[1]!

Mutta meidän yhden päivän käsittelyämme mutkisti vielä se, että kelvoton Uspenskaja käyttäytyi inhottavasti. Vielä syytettyjen penkiltäkin hän »ryvetti» muitakin nimekkäitä Tshekan miehiä, joihin oikeudenkäynti ei ollut kajonnut, jopa toveri Petersiäkin! (Nainen oli näköjään käyttänyt tämän puhdasta nimeä kiristysoperaatioissaan. Hän oli yksinkertaisesti istunut Petersin työhuoneessa tämän keskustellessa toisten tiedustelijoiden kanssa.) Nyt nainen vihjailee t. Petersin hämärästä menneisyydestä Riikassa ennen vallankumousta. Tällainen käärme naisesta siis oli kahdeksassa kuukaudessa kasvanut, vaikka hän oli nämä kahdeksan kuukautta ollut Tshekan miesten parissa! Mitä tällaiselle oli tehtävä? Tässä Krylenko yhtyi täysin Tshekan miesten kantaan: »Niin kauan kuin lujaa järjestelmää ei vielä ole luotu, mihin on vielä pitkälti (?? ei kai?) ... Vallankumouksen puolustamisen nimessä kansalainen Uspenskajan kohdalla ei tule kysymykseen muu tuomio kuin hänen *hävittämisensä*». Ei siis teloittaminen ampumalla. Vaan juuri näin Krylenko sanoi: hävittämisensä! Mutta tyttöhän on vielä aivan nuori, kansalainen Krylenko! Antakaa hänelle kymppi, antakaa hänelle neljännes, ehkä järjestelmä silloin on jo luja? Valitettavasti ei: »Yhteiskunnan ja Vallankumouksen etujen vuoksi muuta vastausta ei ole eikä voikaan olla – eikä asiaa voi tarkastella muussa valossa. Mikään eristäminen ei *tässä tapauksessa* kanna hedelmää!»

Hankala nainen ... tietää siis liikaa ...

Ja myös Kosyrev oli uhrattava. Hänet ammuttiin. Sitä paremmassa turvassa ovat toiset.

Saammeko todella joskus tilaisuuden lukea vanhoja Lubjankan arkistoja? Emme saa, ne poltetaan. On poltettu jo.

Niin kuin lukija näkee, se oli merkitykseltään vähäinen oikeudenkäynti, sen olisi voinut sivuuttaakin. Mutta seuraava

d) *»Kirkollisten» juttu* (11.–16. tammikuuta 1920) saa Krylenkon mielestä »sille kuuluvan sijan Venäjän vallankumouksen aikakirjoissa». Peräti aikakirjoissa. Niinpä Kosyrev kaadettiin päivässä, kun taas näitä kovistettiin viisi päivää.

Tärkeimmät syytetyt olivat: A.D. Samarin (tunnettu henkilö Venäjällä, entinen Synodin yliprokuraattori, joka pyrki vapauttamaan kirkon tsaarin vallasta ja joka menetti virkansa vihamiehensä Rasputinin ansiosta[2], Moskovan yliopiston kirkko-oikeuden professori Kuznetsov sekä moskovalaiset papit Uspenski ja Tsvetkov. (Tsvetkovista syyttäjä sanoo: »Yhteiskunnan merkkihenkilöitä, kenties paras niistä, joita papisto on pystynyt antamaan, filantrooppi.»)

Ja sitten heidän rikoksensa: he perustivat »Moskovan yhtyneiden seurakuntien neuvoston», ja se taas muodosti (neljänkymmenen ja kahdeksankymmenen ikävuoden välillä olevista uskovaisista) patriarkan vapaaehtoisen henkivartioston

[1] Krylenko, s. 14.

[2] Mutta syyttäjän mielipide on: Samarin tai Rasputin – mitä eroa siinä on?

(tietenkin aseistamattoman) ja asetti patriarkan virka-asunnon luo jatkuvasti vuorokauden ympäri päivystävän vartion, jonka tehtävänä oli: vaaran uhatessa patriarkkaa viranomaisten taholta koota väkeä soittamalla kelloja sekä kutsumalla puhelimitse ja joukolla sitten seurata patriarkkaa sinne, minne tämä vietäisiin, sekä p y y t ä ä (totisesti vastavallankumouksellista!) kansankomissaarien neuvostoa vapauttamaan patriarkan!

Mikä vanhavenäläinen – pyhälle Venäjälle ominainen – tuuma! Kokoontua kellojen soitosta ja rynnätä laumana kumartamaan maahan asti ...

Syyttäjä ihmettelee: mikä vaara patriarkkaa uhkaa? Miksi keksittiin ruveta suojelemaan häntä?

Ja todellakin: vaikka Tsheka onkin jo kaksi vuotta kohdistanut epämieluisiin henkilöihin lakiin perustumattomia rankaisutoimia, vaikka neljä puna-armeijalaista onkin hiljattain Kievissä murhannut metropoliitan, vaikka patriarkkaa koskeva »juttu on valmis, tarvitsee vain lähettää Vallankumousoikeuteen» ja »vain varova asennoituminen yhä kirkollisen propagandan vaikutuksen alaisena oleviin työläis- ja talonpoikaisjoukkoihin saa meidät jättämään nämä luokkaviholliseme *toistaiseksi rauhaan*»[1] – miksi uskovaiset ovat huolissaan patriarkkansa puolesta? Näiden kahden vuoden ajan patriarkka Tihon ei suinkaan ollut pysynyt vaiti, vaan hän oli lähetellyt viestejä kansankomissaareille ja papistolle ja seurakunnille. Hänen viestejään, joita kirjapainot eivät ottaneet painettaviksi, monistettiin kirjoituskoneilla (siinä samizdatin alku!). Hän oli paljastanut syyttömiä tuhotun ja maan saatetun puille paljaille. Miksi siis pelättiin patriarkan hengen puolesta?

Sitten syytettyjen toinen rikos. Kirkon omaisuutta luetteloidaan ja takavarikoidaan kautta maan (sen jälkeen kun luostarit on suljettu ja maat takavarikoitu, tämä koskee jo vateja ja maljoja ja kirkkokruunuja), mutta seurakuntien neuvosto on levittänyt maallikoille osoitettua vetoomusta: myös takavarikoimisia on vastustettava soittamalla kirkonkelloja. (Sehän on luonnollista! Samalla tavallahan temppeleitä suojeltiin tataareilta!)

Ja kolmas rikos: kansankomissaarien neuvostolle tehdään julkeasti ja jatkuvasti *valituksia* paikallisten työntekijöiden kirkkoon kohdistamista rienateoista, karkeasta herjaamisesta ja omantunnon vapautta koskevan lain loukkauksista. Vaikka nämä ilmoitukset eivät johtaneetkaan toimenpiteisiin (kansankomissaarien neuvoston kansliapäällikön Bontsh-Bruevitshin todistajanlausunto), ne saattoivat paikalliset työntekijät huonoon huutoon.

Nyt kun syytettyjen kaikki rikokset on nähty, millaista rangaistusta näin hirvittävistä rikoksista voi vaatia? Eikö lukijankin vallankumouksellinen omatunto kerro vastausta? Kyllä – VAIN TELOITTAMISTA AMPUMALLA! Jota Krylenko vaatikin (Samarinille ja Kuznetsoville).

Mutta sillä aikaa kun touhuttiin kirotun laillisuuden kimpussa ja kuunneltiin aivan liian monien porvarillisten asianajajien aivan liian pitkiä puheita (joita meille ei ole talletettu teknisistä syistä), paljastui että – kuolemantuomio oli

[1] Krylenko, s. 61.

lakkautettu! Sillä lailla! Mahdotonta! Kuinka ihmeessä? Kävi ilmi, että Dzerzhinski oli antanut Tshekalle määräyksen. (Tsheka vailla oikeutta teloittaa ampumalla?. . .) Entä onko kansankomissaarien neuvosto laajentanut sen koskemaan myös vallankumousoikeuksia? Ei ole vielä. Krylenko piristyi. Ja jatkoi kuolemanrangaistuksen vaatimista ja perusteli tähän tapaan:

»Jos vaikka olettaisikin, että Tasavallan vahvistuva asema poistaa tällaisten henkilöiden taholta uhkaavan välittömän vaaran, minusta silti tuntuu kiistattomalta, että tässä luovan työn vaiheessa ... puhdistaminen ... vanhoista kameleonttimaisista poliitikoista ... on vallankumouksellisen välttämättömyyden vaatimus.» »Neuvostovalta on ylpeä Tshekan päätöksestä lopettaa ampumiset.» Mutta: se »ei vielä velvoita meitä ajattelemaan, että kysymys ampumisien lopettamisista olisi aniaaksi ... Neuvostovallan ikiajoiksi loppuun käsitelty»[1].

Erittäin profeetallista! Kuolemantuomio palautetaan, varsin pian palautetaankin! Millainen liuta onkaan vielä paukuteltava! (Krylenko itsekin vielä ja monia hänen luokkaveljiään . . .)

No niin, vallankumousoikeus totteli ja tuomitsi Samarinin ja Kuznetsovin ammuttaviksi mutta lievensi tuomion: keskitysleiriin *siksi kunnes maailman imperialismista on saatu täydellinen voitto!* (He istuisivat vielä tänäkin päivänä . . .) Ja »parhaalle niistä joita papisto on pystynyt antamaan» annettiin 15 vuoden tuomio, joka muutettiin viitoseksi.

Oikeudenkäyntiin oli kytketty muitakin syytettyjä, jotta olisi edes joitakin indiisejä: Zvenigorodin munkkeja ja opettajia, joita oli syytetty Zvenigorodin jutussa vuoden 1918 kesällä mutta jostakin syystä jätetty puoleksitoista vuodeksi tuomitsematta (tai ehkä heidät oli jo kertaalleen tuomittu mutta nyt tuomittiin uudelleen, koska se oli tarkoituksenmukaista). Zvenigorodin luostarin igumenin Ionin[2] luo tuli sinä kesänä neuvostotyöntekijöitä, jotka käskivät (»liikettä lihaksiin!») luovuttamaan luostarissa säilytetyt pyhän Savvan pyhäinjäännökset. Paitsi että neuvostotyöntekijät tällöin tupakoivat temppelissä (ilmeisesti myös alttarilla) eivätkä tietenkään ottaneet lakkia päästään, eräs heistä otti Savvan pääkallon ja alkoi syljeskellä siihen korostaakseen pyhyyden kyseenalaisuutta. Myös muulla tavalla rienattiin. Se johtikin sitten kirkonkellojen soittamiseen ja väestön kapinoimiseen sekä jonkun neuvostotyöntekijän surmaamiseen. Muut sitten kiistivät rienanneensa tai syljeksineensä, ja heidän sanansa riitti Krylenkolle[3]. Niinpä nyt varmaankin tuomittiin myös nämä neuvostotyöntekijät? Ei – munkit vain.

[1] Krylenko, s. 81.

[2] Entinen chevalier-kaartilainen Firguf, joka »myöhemmin syntyi henkisesti uudelleen, jakoi kaiken köyhille ja lähti luostariin, – vaikka en oikeastaan tiedä, jakoiko todella». Jos oletetaan henkisten uudelleen syntymisien olevan mahdollisia, niin mitä jää jäljelle luokkateoriasta?

[3] Kukapa ei muistaisi noita näytelmiä? Elämäni ensimmäinen muistikuva (olin silloin varmaankin kolmen tai neljän ikäinen): p i i p p o l a k k e j a (Tshekan miehiä paslikka päässä) tulee Kislovodskin kirkkoon, he tunkeutuvat rukoilijoiden jähmettyneen ja mykistyneen joukon halki ja menevät kypärä päässä suoraan alttarille ja keskeyttävät jumalanpalveluksen.

Pyydämme lukijaa koko ajan muistamaan: meillä oli jo vuodesta 1918 vakiintunut oikeusmenettelyksi, että jokainen Moskovassa pidetty oikeudenkäynti (paitsi tietenkin Tshekaa vastaan käyty epäoikeudenmukainen oikeudenkäynti) ei ole erillinen satunnaisista seikoista käyty oikeudenkäynti vaan: oikeuspolitiikan signaali, näytteille pantu malli, jonka mukaan varastolta lähetetään provinssiin. Se on *tyyppi,* se on aritmetiikan oppikirjan tehtäväosaston alkuun pantu esimerkkitehtävä, jonka perusteella oppilaiden on jatkossa oivallettava itse.

Niinpä jos sanotaan »kirkollisten oikeudenkäynti», se on ymmärrettävä monikoksi. Sitä paitsi itse pääsyyttäjäkin selittää meille auliisti: samanlaisia oikeudenkäyntejä »p y ö r i t e t t i i n (mikä sana!) melkein kaikissa Tasavallan vallankumousoikeuksissa»[1]. »Aivan äskettäin niitä pidettiin Severodvinskin, Tverin ja Rjazanin vallankumousoikeuksissa. Saratovissa, Kazanissa, Ufassa, Solvytshegodskissa ja Tsarevokokshaiskissa tuomittiin pappeja ja *Lokakuun vallankumouksen vapauttaman* kirkon virrenveisaajia.»

Lukija näkee tässä ristiriidan: miksi monet näistä oikeudenkäynneistä olivat *ennen* Moskovan mallia? Tämä on vain selostuksessamme ilmenevä puute. Vapautetun kirkon oikeudellinen ja lakiin perustumaton vainoaminen alkoi jo vuonna 1918 ja Zvenigorodin jutusta päätellen pääsi täyteen vauhtiin jo silloin. Vuoden 1918 lokakuussa patriarkka Tihon kirjoitti kansankomissaarien neuvostolle osoittamassaan kirjelmässä, että kirkollisen julistamisen vapautta ei ollut, että »monet kirkon saarnaajista ovat jo maksaneet rohkeudestaan marttyyriuden verellä ... Olette kajonneet kirkon omaisuuteen, jonka useiden sukupolvien uskovaiset ihmiset ovat koonneet, ettekä siinä empineet rikkoa heidän viimeistä tahtoaan vastaan.» (Kansankomissaarit eivät tietenkään lukeneet kirjelmää, ja kansliapäälliköt varmaankin nauroivat kippurassa: keksipä mies, millä nuhdella – viimeisellä tahdolla! P-t me teidän esi-isillenne! Me teemme työtä vain jälkipolvien hyväksi). »Aivan syyttömiä piispoja, pappeja, munkkeja ja nunnia teloitetaan vain jonkin epämääräisen ja epäselvän vastavallankumouksellisuuden umpimähkäisen syytöksen perusteella». Denikinin ja Koltshakin lähestyessä tosin keskeytettiin, jotta uskovaisten olisi helpompi puolustaa vallankumousta. Mutta niin pian kuin kansalaissota alkoi laantua, tartuttiin uudelleen kirkkoon ja niin vallankumousoikeuksissa sitten alkoi *pyörähdellä,* ja vuonna 1920 iskettiin Troitsko-Sergievskajan lauraluostariin ja päästiin käsiksi Sergi Radonezhskin – tämän kansalliskiihkoilijan – pyhäinjäännöksiin, jotka heitettiin Moskovaan museoon[2].

Oli myös oikeusasiain kansankomissariaatin kiertokirje (elokuun 25. päivältä 1920) yleensä kaikkien pyhäinjäännösten likvidoimisesta, sillä juuri ne vaikeutti-

[1] Krylenko, s. 61.

[2] Patriarkka siteeraa Kljutshevskia: »Tämän pyhimyksen lauraluostarin portit sulkeutuvat ja lamput sammuvat hänen hautansa ääreltä vasta silloin, kun olemme kuluttaneet viimeisetkin rippeet henkisestä moraalisesta voimasta, jonka Pyhän Sergin kaltaiset suuret Venäjän maan rakentajat ovat meille perinnöksi jättäneet.» Kljutshevski ei tiennyt, että tämä loppuun kuluttaminen tapatuisi melkeinpä hänen elinaikanaan.

vat valoisaa kulkuamme uutta oikeudenmukaista yhteiskuntaa kohti. Jatkamme Krylenkon valikoiman tarkastelemista, ja seuraavaksi vuorossa on Korkeimmassa vallankumousoikeudessa (Verhtrib – miten viehättävästi he lyhentelevätkään keskenään, mutta meille, itikoille, äyskäistään: nouskaa! Tuomarit tulevat!) käsitelty

e) *»Taktisen keskuksen» juttu* (16.–20. elokuuta 1920): 28 syytettyä ja lisäksi muutamia poissa olevina syytettyjä.

Äänellä, joka kiihkeän puheen alussa on vielä puhdas, ja kauttaaltaan luokka-analyysin kirkastamana pääsyyttäjä ilmoittaa meille, että tilanomistajien ja kapitalistien lisäksi »oli ja on yhä vielä yksi yhteiskunnan kerros, jonka yhteiskunnallista olemassaoloa vallankumouksellisen sosialismin edustajat ovat jo *kauan pohdiskelleet.* (eli siis: saako se olla vai eikö saa? – A.S.) Tämä kerros on *niin sanottu intelligentsia* ... Tässä oikeudenkäynnissä *Venäjän intelligentsian toiminta on historian tuomittavana*»[1] sekä vallankumouksen tuomittavana.

Tutkimuksemme erikoinen kapeus tekee mahdottomaksi tyhjentävästi selvittää, m i t e n vallankumouksellisen sosialismin edustajat olivat POHDISKELLEET niin sanotun intelligentsian kohtaloa ja mitä he olivat sen varalle keksineet? Lohduttavaa kuitenkin on, että tuo aineisto on julkaistu ja että se on kaikkien saatavissa ja koottavissa miten yksityiskohtaisesti hyvänsä. Niinpä vain selventääksemme kuvaa Tasavallassa tuolloin vallinneesta yleisestä tilanteesta palautamme mieleen kansankomissaarien neuvoston puheenjohtajan mielipiteen juuri samoilta vuosilta, joina kaikki nämä vallankumousoikeuksien istunnot pidettiin.

Kirjeessään Gorkille vuoden 1919 syyskuun 15. päivältä (olemme jo lainanneet tätä kirjettä) Vladimir Iljitsh vastaa Gorkille, joka on huolissaan intelligentsian (joukossa ilmeisesti myös osa tämän oikeudenkäynnin syytetyistä) vangitsemisista ja Venäjän silloisen intelligentsian (»kadetteja lähellä olevan») pääosan kohtalosta: »Todellisuudessa nämä *eivät ole kansakunnan aivot vaan sontaa*»[2]. Toisella kerralla hän sanoo Gorkille: »On sen (intelligentsian) syy, jos rikomme liian monta ruukkua». »Jos se etsii oikeudenmukaisuutta, miksei se tule meidän luoksemme?... Minä sain kuulani juuri intelligentsialta»[3] (eli siis Kaplanilta).

Tämän tunteensa mukaisesti hän puhui intelligentsiasta epäluuloisesti, vihamielisesti: mädän liberaalinen, »hurskas», »'sivistyneille' ihmisille ominaista holtittomuutta»[4]. Hän katsoi, että se ei ollut koskaan ajatellut tarpeeksi, että se oli *pettänyt työväen asian.* (Milloin se oli vannonut *työväen asian* – työläisten

Patriarkka pyysi päästä kansankomissaarien neuvoston puheenjohtajan puheille pyytääkseen, että lauraluostariin ja pyhäinjäännöksiin ei koskettaisi, sillä kirkkohan oli erotettu valtiosta! Hänelle vastattiin, että puheenjohtaja ei tärkeiltä asioiltaan ehtinyt ja ettei tapaamista järjestyisi lähipäivinä. Ei järjestynyt myöhempinäkään.

[1] Krylenko, s. 34.

[2] Lenin, 5. painos, osa 51, s. 48.

[3] »V.I. Lenin i M.A. Gorki» (Lenin ja Gorki), Moskova 1961, s. 263.

[4] Lenin, 4. painos, osa 26, s. 373.

diktatuurin – nimeen?) Tämän ivallisen suhtautumisen intelligentsiaan, tämän halveksunnan sitä kohtaan omaksuivat varmasti myöhemmin 1920-luvun kirjoittajat ja sanomalehdet ja koko elämän tyyli ja vihdoin intellektuellit itsekin, jotka kiroilivat omaa iänikuista ajattelun puutettaan, ikuista *kaksinaisuuttaan,* ikuista *selkärangattomuuttaan* sekä toivotonta *jälkeenjääneisyyttään.*

Aivan oikein! Syyttäjävallan ääni jyrähtelee Korkeimman vallankumousoikeuden holvien alla ja palauttaa meidät penkille:

»Tämä yhteiskunnan kerros ... on näinä vuosina joutunut yleisen uudelleen arvioimisen kohteeksi.» Niinpä niin, uudelleen arvioimisen, näin sanottiin usein siihen aikaan. Entä miten tämä uudelleen arvioiminen oli tapahtunut? Näin: »Venäjän intelligentsia, joka astui Vallankumouksen tulikokeeseen kansanvallan iskulauseet huulillaan (jotakin sentään oli!), astui siitä mustien (ei valkoisten edes!) kenraalien liittolaisena, eurooppalaisen imperialismin palkkarenkinä (!) ja töttelevaisena agenttina. Intelligentsia repi lippunsa (niin kuin armeijassako?) ja heitti ne lokaan»[1].

Kuinka emme pakahtuisi katumuksesta? Kuinka emme kynsisi rintaamme verille? ...

Ja vain siksi, että *»tämä yhteiskuntaryhmä on aikansa elänyt», »ei ole tarvetta lopetella* sen yksityisiä edustajia».

20. vuosisadan avautuessa! Mikä näkemyksen väkevyys! Oi tieteelliset vallankumouksselliset! (*Lopettelemaan* kuitenkin jouduttiin. Koko 20-luvun ajan lopettelemistaan lopeteltiin.)

Vihamielisesti silmäilemme mustien kenraalien 28:aa liittolaista, eurooppalaisen imperialismin palkkalaisia. Erityisesti nenäämme kirvelee tämä *Keskus:* on Taktinen Keskus ja on Kansallinen Keskus ja on Oikeisto-Keskus (kahden vuosikymmenen oikeudenkäynneistä muistiin työntyy pelkkiä Keskuksia, Keskuksia Keskusten perään, insinöörien ja mensevikkien ja trotskilais-zinovjevilaisia ja oikeisto-buharinilaisia, ja kaikki ne on murskattu, kaikki on murskattu, ja vain siksi me olemme yhä elossa). Sillä missä on *Keskus,* siinä on tietenkin imperialismin käsikin.

Hieman tosin helpottaa, kun kuulemme, että nyt tuomiolla oleva Taktinen Keskus *ei ollut järjestö,* että sillä ei ollut: 1) sääntöjä, 2) ohjelmaa eikä 3) jäsenmaksuja. Mitä sitten oli? Tämän verran: he t a p a s i v a t toisiaan! (Kylmiä väreitä selässä.) Ja tavatessaan *perehtyivät toistensa näkökantoihin!* (Jäätävää kylmyyttä selkäpiissä.)

Syytteet ovat erittäin raskaita, ja todistusaineisto tukee niitä: 28 syytettyä vastaan esitetään 2 (kaksi) todistetta[2]. Nämä ovat *poissa (ulkomailla) olevien* Mjakotinin ja Fedorovin kaksi kirjettä. Nyt he ovat poissa mutta ennen Lokakuuta he kuuluivat samoihin komiteoihin kuin läsnä olevat. Ja tämä suo meille oikeuden samaistaa poissa olevat läsnä oleviin. Ja kirjeet koskevat:

[1] Krylenko, s. 54.

[2] s. 38.

poikkeamisia Denikinin kannasta eräissä vähäisissä kysymyksissä. Esimerkiksi talonpoikaiskysymyksessä (meille ei sanota, mutta ilmeiseltä näyttää, että nämä kehottavat Denikiniä luovuttamaan maan talonpojille), juutalaiskysymyksessä (selvästikin: olemaan palaamatta aikaisempiin ahdisteluihin), federaatio- ja kansallisuuskysymyksessä (ilman muuta selvä) hallintokysymyksessä (demokratia, ei diktatuuria) sekä muissa. Entä millainen päätelmä todistusaineistosta tehdään? Varsin yksinkertainen: kirjeenvaihto *sekä läsnä olevien ja Denikinin yksimielisyys* on täten näytetty toteen! (M-r-r-r ... hau-hau!)

Mutta läsnä olevia vastaan esitetään myös suoria syytöksiä: tietojen vaihtaminen keskusneuvostovallan ulottumattomissa reuna-alueilla (esimerkiksi Kievissä) asustavien tuttavien kanssa! Eli siis oletetaan, että tämä oli ennen Venäjä, mutta sitten me maailmanvallankumouksen etujen nimessä luovutimme tuon kyljen Saksalle, mutta ihmiset jatkavatkin kirjelappujen lähettelemistä: miten te siellä oikein elelette, Ivan Ivanytsh? ... Meillä eletään näin ... Ja M.M. Kishkin (kadettipuolueen keskuskomitean jäsen) puolustelee vielä syytettyjen penkiltäkin: »Ihminen ei halua olla sokea vaan pyrkii saamaan tietoa kaikesta, mitä kaikkialla tapahtuu.»

Saamaan tietoa KAIKESTA, mitä KAIKKIALLA tapahtuu??... Ei halua olla sokea??... Niinpä syyttäjä sitten kvalifioikin heidän tekonsa oikeutetusti *petturuudeksi!* Petturuudeksi *suhteessa Neuvostovaltaan!!*

Mutta tässä heidän hirvittävimmät tekonsa: kansalaissodan riehuessa he ... kirjoittivat kirjoja, laativat muistioita ja projekteja. Kyllä, nämä »valtio-oikeuden, finanssitieteiden, talousasioiden, oikeusopin ja kansansivistystyön tuntijat» *kirjoittivat kirjoja!* (Ja helppo arvata: eivätkä tällöin hiukkaakaan nojanneet Leninin, Trotskin ja Buharinin vanhempiin töihin ...) Professori S.A. Kotljarevski kirjoitti Venäjän federatiivisesta rakenteesta, V.I. Stempkovski agraarikysymyksestä (todennäköisesti ilman kollektivisoimista), V.S. Muralevitsh kansansivistystyöstä tulevaisuuden Venäjällä, N.N. Vinogradski taloustieteestä. Ja (suuri biologi) N.N. Koltsov (joka ei saanut maaltaan muuta kuin vainoa ja teloituksen) salli näiden porvarillisten pomojen kokoontua hänen instituuttiinsa keskustelemaan. (Samaan joukkoon kuului myös N.D. Kondratjev, joka vuonna 1931 lopullisesti tuomitaan Talonpoikien Työn puolueen oikeudenkäynnissä.)

Syyttäjän sydämemme oikein pomppii rinnasta rynnätäkseen tuomion edelle. Minkä rangaistuksen nämä kenraalien rengit ansaitsevat? He ansaitsevat vain yhden rangaistuksen – a m p u m i s e n! Tämä ei ole syyttäjän vaatimus, tämä on jo vallankumousoikeuden *tuomio!* (Valitettavasti sitä lievennettiin myöhemmin: pidettävä keskitysleirissä kansalaissodan loppuun asti.)

Syytetyt syyllistyivät juuri siihen, että he eivät kyhjöttäneet nurkissaan imeskelemässä leivänkannikkaansa vaan »he keskustelivat ja neuvottelivat keskenään siitä, millainen valtion rakenteen tulisi olla neuvostovallan romahtamisen jälkeen».

Eli nykyaikaiselle tieteelliselle kielelle käännettynä: he tutkivat vaihtoehtoista mahdollisuutta.

Syyttäjän ääni jyrisee, mutta olemme kuulevinamme jonkin särähdyksen, aivan kuin hän olisi antanut katseensa liukua pöytänsä yli. Vielä yhtä paperiako hän etsi? Vai sitaattiako? Oikea hetki! On kiiruhdettava avuksi! Toisesta oikeudenkäynnistäkö? Samantekevää! Ette kai vain tätä etsi, Nikolai Vasiljevitsh, olkaa hyvä:

»Meille ... *kiduttamisen* käsite sisältyy jo itse poliittisten vankien vankeudessa pitämisen faktaan ...»

Sillä lailla! Poliittisten pitäminen vankeudessa on kiduttamista! Ja syyttäjä sanoo tämän! Mikä äärimmäisen avara näkemys! Uuden oikeudenkäytön aamunkoitto! Jatkakaa.

»... Taisteleminen tsaarin hallitusta vastaan oli heidän (poliittisten) toinen luonto, he *eivät voineet olla taistelematta* tsarismia vastaan!»[1]

Aivan samoin kuin he *eivät voineet* olla tutkimatta vaihtoehtoista mahdollisuutta? ... Ehkäpä *ajatteleminen* kuuluukin intellektuellin ensimmäiseen luontoon?

Voi sentään, sujautimme vahingossa väärän sitaatin! Harmin paikka! ... Mutta Nikolai Vasiljevitsh on jo vauhdissa:

»*Ja vaikka* syytetyt eivät täällä, Moskovassa, olisi panneet tikkua ristiin (jotenkin siltä näyttääkin) – niin samantekevää: tällaisella hetkellä pelkkä teekupin äärellä käyty keskustelukin siitä, millaisen järjestelmän on tultava muka romahtavan neuvostovallan tilalle, on vastavallankumouksellinen teko ... Kansalaissodan aikana rikollista ei ole vain toimiminen (neuvostovaltaa vastaan) ... vaan *rikollista on myös toimettomuus.*»[2]

Nyt selvisi, nyt kaikki on selvää. Heidät tuomittiin ammuttaviksi – toimettomuudesta. Teekupillisesta.

Esimerkiksi pietarilaiset intellektuellit päättivät – siinä tapauksessa että Judenitsh tulisi – »ennen muuta huolehtia demokraattisen kaupungin duuman kutsumisesta koolle» (siis kaupungin varjelemiseksi kenraalin diktatuurilta).

Krylenko: – Minun tekisi mieli huutaa heille: »Ennen muuta teidän olisi pitänyt ajatella, miten estää Judenitshin tulo, vaikka sitten oman henkenne hinnalla!!»

Mutta sitä he eivät tehneet.

(Ei muuten tehnyt Nikolai Vasiljevitshkaan.)

Edelleen on myös syytettyjä, jotka *tiesivät* mutta *vaikenivat!* (»Tiesin mutten sanonut» meikäläisittäin.)

Ja sitten siirrytään jo toimettomuudesta aktiiviseen rikolliseen tekoon: poliittisen Punaisen ristin jäsenen L.N. Hrushtshevan (tuossa *penkillä* istuu hänkin) välityksellä muut syytetyt *auttoivat Butyrkin vankeja* hankkimalla heille rahaa (tämä vankilan kanttiiniin kulkenut pääomavirta on helposti kuviteltavissa!) ja tavaraa (ettei vain peräti villaisia?).

[1] Krylenko, s. 17.

[2] m. t., s. 39.

Heidän konnantöillään ei ole määrää eikä mittaa! Niinpä proletariaatin rangaistuskin on pidäkkeetön!

Niin kuin pysähtyvän elokuvakoneen heijastamana hyppivänä sumeana nauhana editsemme kulkevat kahdenkymmenenkahdeksan vallankumousta edeltäneen ajan miehen ja naisen kasvot. Me emme huomanneet heidän ilmeitään! Olivatko ne pelästyneet? Halveksuvat? Ylpeät?

Sillä heidän vastauksiaanhan ei ole! Sillä heidän viimeisiä sanojaanhan ei ole! Teknisistä syistä ... Peittäessään tämän puutteen syyttäjä lurittaa meille: »Ne olivat silkkaa itsensä ruoskimista ja tehtyjen virheiden katumista. Intelligentsian poliittinen karaistumattomuus ja väliin jäävän ryhmän luonne (niin niin, sekin vielä: väliin jäävän ryhmän luonne!) ... teki aivan oikeaksi marxilaisen arvion, jonka bolsevikit ovat aina intelligentsiasta antaneet»[1].

En tiedä. Ehkä he ruoskivat itseään. Ehkä eivät. Ehkä he JO antoivat myöten halulleen hinnalla millä hyvänsä säilyttää henkensä. Ehkä he VIELÄ säilyttivät intelligentsian vanhan arvokkuuden. En tiedä.

Mutta kuka nuori nainen siinä vilahti?

Sehän oli Leo Tolstoin tytär Aleksandra. Krylenko kysyi, mitä hän teki niissä keskustelutilaisuuksissa. Nainen vastasi: »Hoitelin samovaaria!» – Kolme vuotta keskitysleiriä!

Niin nousi vapautemme aurinko. Sellainen hyvin ruokittu vesseli oli meidän varttuva Lokakuun Lakimme.

Sitä emme enää muista ollenkaan.

[1] Krylenko, s. 8.

IX Laki miehistyy

Katsauksemme on jo venähtänyt pitkäksi. Emmekä ole vielä päässeet edes alkuun. Kaikki tärkeät, kaikki kuuluisat oikeudenkäynnit ovat vielä edessä. Mutta peruslinjat hahmottuvat jo.

Tarkkailkaamme lakiamme vielä pioneerin iässäkin.

Palautetaanpa mieliin jo kauan sitten unohtunut oikeudenkäynti, joka ei ollut edes poliittinen:

f) *Polttoainehallinnon oikeudenkäynti* (toukokuu 1921) – siksi että se koski i n s i n ö ö r e j ä eli *asiantuntijoita,* niin kuin siihen aikaan sanottiin.

Kansalaissodan neljästä talvesta kovin oli takana, talvi jona ei ollut enää mitään poltettavaa eivätkä junat jaksaneet asemille asti ja kaupungeissa oli kylmä ja nälkä ja tehtaita ravisteli lakkojen aalto (nyt ne on pyyhitty historiastamme). Kuka oli syypää? – kuuluisa kysymys: KENEN SYY?

Tietenkään *ei* Yhteisen Johdon. Eikä edes Paikallisen! – se on tärkeää. Jos »usein muualta tulleilla tovereilla» (johtavilla kommunisteilla) ei ollut oikeaa käsitystä asioista, niin asiantuntijoiden olisi pitänyt »neuvoa oikea lähestymistapa»[1]! Siispä: »Johtajat eivät ole syyllisiä ... vaan syyllisiä ovat ne, jotka laskivat ja suunnittelivat ja laativat suunnitelman» (miten ruokkia ja lämmittää nollilla). Syyllisiä eivät olleet ne, jotka *pakottivat* tähän, vaan ne jotka *tekivät* tämän! Suunnittelu paljastui silmänlumeeksi – siispä asiantuntijat olivat syypäitä. Se että numerot eivät täsmänneet oli »asiantuntijoiden syytä, ei Työn ja Puolustuksen Neuvoston» eikä edes »Polttoainehallinnon vastuullisten työntekijöiden»[2]. Ei ole hiiliä eikä halkoja eikä öljyä – asiantuntijat ovat »luoneet sekavan, kaoottisen tilanteen». Ja heidän syytään oli sekin, etteivät he olleet kestäneet Rykovin puhelinpikasanomien painetta vaan olivat antaneet ja luovuttaneet jollekin, jolle suunnitelman mukaan ei olisi saanut antaa.

Kaikki on asiantuntijoiden syytä! Mutta proletariaatti ei tuomitse heitä armottomasti, tuomiot ovat lieviä. Tietenkin proletaarisissa rinnoissa säilyy sisäinen vieroksunta näitä kirottuja asiantuntijoita kohtaan – mutta ilman heitä ei selvitä, kaikki on rempallaan. Eikä Vallankumousoikeuskaan jahtaa heitä, Krylenkokin sanoo, että vuodesta 1920 »ei ole puhettakaan sabotaasista». Asiantuntijat ovat syyllisiä, kyllä, mutta he eivät ole syyllisiä pahuuttaan vaan

[1] Krylenko, s. 381.

[2] m. t., ss. 382–383.

ovat yksinkertaisesti poropeukaloita, eivät pysty parempaan, he eivät ole kapitalismin vallitessa oppineet tekemään työtä tai sitten he ovat yksinkertaisesti egoisteja ja lahjusten ottajia.

Näin jälleenrakennusvaiheen alussa on havaittavissa merkillinen insinööreihin kohdistetun hyväntahtoisuuden pisteviiva.

Vuosi 1922 – ensimmäinen rauhan vuosi – oli antoisa julkisista oikeudenkäynneistä, niin antoisa, että koko tämä lukumme melkein hupenee tähän yhteen vuoteen. (Voidaan kummastella: sota oli ohi – ja silti tällainen oikeudenkäyntien virkoaminen? Mutta myös vuosina 1945 ja 1948 Lohikäärme piristyi huomattavasti. Eiköhän tässä vain olekin kaikkein yksinkertaisin lainmukaisuus?)

Ja tuon vuoden alussa huomiomme kiinnittyykin

g) *insinööri Oldenborgerin itsemurhajuttuun* (Korkein vallankumousoikeus, helmikuu 1922), jota kukaan ei enää muista ja joka oli vähäpätöinen ja aivan epätyypillinen oikeudenkäynti. Epätyypillinen siksi, että se koski vain yhtä ainoaa ihmiselämää, joka sekin oli jo päättynyt. Ellei se olisi päättynyt, tuo insinööri ja hänen myötään kymmenkunta ihmistä olisivat muodostaneet *keskuksen* ja istuneet Korkeimman vallankumousoikeuden edessä, ja silloin oikeudenkäynti olisi ollut aivan tyypillinen. Mutta nyt penkillä istuivat huomattava puoluetoveri Sedelnikov ynnä kaksi Työläisten ja talonpoikien tarkastusviraston Rabkrinin työntekijää sekä kaksi ammattiyhdistysmiestä.

Mutta niin kuin Tshehovilla kaukaa kuuluu katkenneen kielen ääni, samoin tässä Shahtyn ja »teollisuuspuolueen» oikeudenkäyntien varhaisessa edelläkävijäoikeudenkäynnissä on jotakin riipaisevaa.

V.V. Oldenborger työskenteli kolmekymmentä vuotta Moskovan vesilaitoksen palveluksessa, ja hänestä tuli sen yli-insinööri näköjään jo vuosisadan alussa. Taiteen Hopea-aika, neljä Valtakunnan Duumaa, kolme sotaa ja kolme vallankumousta meni menojaan, mutta koko Moskova joi aina vain Oldenborgerin vettä. Akmeistit ja futuristit, taantumukselliset ja vallankumoukselliset, junkkarit ja punakaartilaiset, kansankomissaarien neuvosto ja Tsheka ja Rabkrin – kaikki joivat Oldenborgerin puhdasta viileää vettä. Hän ei ollut naimisissa, hänellä ei ollut lapsia, hänellä ei ollut elämässään muuta kuin tämä vesilaitos. Vuonna 1905 hän ei päästänyt ohranan sotilaita vesilaitokseen – »sillä sotilaat saattavat kömpelyyttään vahingoittaa putkia tai koneita». Helmikuun vallankumouksen toisena päivänä hän sanoi työntekijöilleen, että vallankumous on päättynyt, nyt riittää, kaikki töihin, veden täytyy virrata. Ja Moskovan lokakuisten taistelujen aikana hänellä oli yksi huolen aihe: vesilaitoksen turvallisuus. Vastaukseksi bolsevikkien keikaukseen hänen työntekijänsä menivät lakkoon ja kutsuivat häntäkin mukaan. Hän vastasi: »Tekniseltä puolelta, suokaa anteeksi, minä en lakkoile. Mutta muussa ... aivan niin, muussa minä lakkoilen. Hän otti lakkokomitealta lakkoileville tarkoitetut rahat ja antoi kuitin mutta itse juoksi hankkimaan muhvia korjatakseen rikki menneen putken.

Ja silti hän on vihollinen! Hän sanoi työmiehelle näin: »Neuvostovalta ei kestä kahta viikkoakaan.» (Eletään NEPin eli uuden talouspolitiikan alkuaikoja, ja Krylenko suo itselleen oikeuden pieneen avomielisyyteen ja tunnustaa Korkeimmalle Vallankumousoikeudelle: »Niin eivät siihen aikaan ajatelleet vain asiantuntijat – *mekin ajattelimme usein niin*»[1].

Ja silti hän on vihollinen! Toveri Lenin sanoikin meille: tarvitsemme Rabkrinin vahtikoiraksi pitämään silmällä porvarillisia asiantuntijoita.

Kahta tällaista vahtikoiraa alettiin pysyvästi pitää Oldenborgerin lähettyvillä. (Toinen heistä oli vesilaitoksen veijari-konttoristi Makarov-Zemljanski, joka oli erotettu »sopimattomien tekojen vuoksi» ja joka oli siirtynyt Rabkrinin palvelukseen, »koska siellä maksetaan paremmin», ja sen jälkeen kiivennyt kansankomissariaattiin, koska »siellä saa vielä parempaa palkkaa», ja sieltä hän nyt saapui kontrolloimaan entistä esimiestään, kostamaan loukkaajalleen koko sydämestään.) Ammattiliiton paikalliskomitea ei tietenkään liioin torkkunut – tämä työläisten etujen paras puolustaja. Niinpä kommunistit sitten ryhtyivätkin johtamaan vesilaitosta. »Miellä on oltava johdossa vain työläisiä, johdon on oltava kokonaan kommunistien käsissä – tämän kannan oikeutta vahvisti tämäkin oikeudenkäynti»[2]. Myöskään Moskovan puoluejärjestö ei päästänyt vesilaitosta silmistään. (Ja sen takana oli vielä Tsheka.) *»Terveen luokkavihan tunteen* varaan rakensimme kerran armeijaamme. Ja sen nimessä emme luovuta ainoatakaan vastuullista paikkaa vieraan leirin ihmisille panematta . . . komissaaria vahtimaan heitä.»[3] Kaikki alkoivat heti oikoa, neuvoa ja opettaa yli-insinööriä sekä tämän tietämättä siirrellä teknistä henkilökuntaa (»koko puuhamiesten pesä hajotettiin»).

Siltikään vesilaitosta ei saatu pelastetuksi! Sen toiminta ei kohentunut, päinvastoin asiat menivät huonommin! Niin kierosti insinöörikopla osasi vaivihkaa tehdä pahojaan. Enemmänkin: Oldenborger luopui väliin jäävälle intelligentsialle ominaisesta luonteestaan, jonka ansiosta hän ei ollut koskaan elämässään käyttänyt kovaa kieltä, ja rohkeni nyt nimittää vesilaitoksen uuden johtajan Zenjukin (joka »sisäiseltä rakenteeltaan» oli Krylenkon mielestä »syvästi sympaattinen hahmo») toimintaa jääräpäiseksi!

Silloin juuri kävikin selväksi, että »insinööri Oldenborger tietoisesti pettää työläisten edut ja on työväenluokan diktatuurin suoranainen ja avoin vastustaja». Vesilaitokselle alettiin lähettää tarkastuskomissioita, jotka kuitenkin totesivat, että kaikki oli kunnossa ja vesi virtasi normaalisti. Rabkrinin miehet eivät tyytyneet tähän vaan syytivät yhä uusia raportteja. Yksinkertaisesti Oldenborger halusi »poliittisista syistä tuhota, tärvellä, rikkoa vesilaitoksen» osaamatta kuitenkaan tehdä tätä. Häntä kun oli häiritty missä vain oli voitu, oli estetty

[1] Krylenko, s. 439, kursiivi minun.

[2] m. t., s. 433.

[3] m. t., s. 434.

kattiloiden tuhlaileva remontti ja puusäiliöiden korvaaminen betonisilla. Työläisten päälliköt alkoivat vesilaitoksen kokouksissa avoimesti puhua, että heidän yli-insinöörinsä oli »organisoidun teknisen sabotaasin sielu» ja ettei häneen saanut luottaa vaan että häntä oli vastustettava kaikessa.

Silti toiminta ei kohentunut, asiat sujuivat yhä huonommin! ...

Rabkrinin ja ammattiliiton miesten »synnynnäistä proletaarista psykologiaa» loukkasi erityisesti se, että pumppuasemien työläisten enemmistö oli saanut »pikkuporvarillisen psykologian tartunnan», työläiset olivat Oldenborgerin puolella eivätkä nähneet tämän sabotaasia. Ja sitten tulivat vielä Moskovan neuvoston vaalitkin, ja vesilaitoksen työläiset asettivat ehdokkaakseen Oldenborgerin, jonka vastaehdokkaaksi puoluesolu tietenkin asetti puolueen ehdokkaan. Tämän asema oli kuitenkin toivoton yli-insinöörin työläisten keskuudessa nauttiman väärän arvovallan vuoksi. Kommunistisolu lähetti silti päätöslauselmansa aluekomiteaan ja kaikkiin instansseihin ja julisti yleisessä kokouksessa: »Oldenborger on sabotaasin keskus ja sielu, Moskovan neuvostossa hän tulee olemaan meidän poliittinen vihollisemme!» Työläiset vastasivat meluamalla ja huutelemalla »väärin!» ja »valhetta!». Ja silloin puoluekomitean sihteeri toveri Sedelnikov julisti vasten tuhatpäisen proletariaatin naamaa: »Tuollaisten mustasotnjalaisten kanssa minä en halua edes keskustella!» – eli että tästä puhutaan vielä.

Ryhdyttiin seuraavanlaisiin puoluetoimenpiteisiin: yli-insinööri erotettiin vesilaitoksen hallintokollegiosta ja asetettiin jatkuvien tutkimusten alaiseksi, häntä kutsuttiin yhtenään lukuisiin komissioihin ja alakomissioihin, häntä kuulusteltiin ja hänelle annettiin tehtäviä, jotka oli hoidettava nopeasti. Hänen jokainen tulematta jäämisensä merkittiin pöytäkirjoihin »mahdollisen oikeudenkäynnin varalta». Työn ja Puolustuksen Neuvoston kautta (puheenjohtaja: toveri Lenin) vesilaitokselle onnistuttiin saamaan »erikois-troikka» (Rabkrin, ammattiliittojen neuvosto ja t. Kuibyshev).

Mutta vesi vain virtasi putkissa jo neljättä vuotta, moskovalaiset joivat eivätkä huomanneet mitään ...

Silloin t. Sedelnikov kirjoitti Ekonomitsheskaja zhizn (Talouselämä)-lehteen artikkelin: »vesilaitoksen katastrofaalista tilaa koskevien yleistä mielipidettä kiihdyttävien huhujen vuoksi» hän kertoi monia uusia levottomuutta herättäviä huhuja ja peräti tällaisenkin: että »vesilaitos pumppaa vettä maan alle ja *tieten tahtoen rapauttaa koko Moskovan perustaa*» (jonka jo Ivan Kalita oli laskenut). Moskovan neuvoston komissio kutsuttiin kuultavaksi. Se totesi: »Vesilaitoksen tila on tyydyttävä ja tekninen johto järkiperäistä.» Oldenborger kumosi kaikki syytökset. Silloin Sedelnikov lausahti hyväntahtoisesti: »Minä asetin tehtäväkseni *nostaa metelin* tästä asiasta, asiantuntijoiden tehtävä on selvittää asia.»

Mitä työväen johtajien oli nyt tehtävä? Mikä viimeinen mutta varma keino oli jäljellä? Ilmianto Tshekalle! Sen Sedelnikov tekikin! Hän »näkee koko kuvan – Oldenborgerin tieten tahtoen tuhoamassa vesilaitosta», hänen mielestään ei ole

epäilystäkään siitä, että »vesilaitoksessa, Punaisen Moskovan sydämessä, on vastavallankumouksellinen organisaatio». Lisäksi: Rublevin tornin katastrofaalinen kunto!

Mutta nyt Oldenborger tekee tahdittoman kömmähdyksen, väliin jäävälle intelligentsialle ominaisen selkärangattoman tempun: hänen uusia ulkomaisia kattiloita koskeva tilauksensa (vanhoja oli nyt mahdoton korjata Venäjällä) »raakattiin», ja – hän teki itsemurhan. (Liikaa yhdelle miehelle, eihän vielä ollut ehditty harjaantua.)

Asia ei vielä ole pilalla, vastavallankumouksellinen organisaatio voidaan löytää ilman häntäkin, Rabkrinin miehet ryhtyvät paljastamaan sitä juurta jaksain. Kahden kuukauden ajan suoritetaan joitakin vaimeita manöövereja. Mutta käynnistyvän NEPin henki on se, että »on annettava opetus molemmille». Kas tässä – Korkeimman Vallankumousoikeuden oikeudenkäynti. Krylenko on parahultaisen ankara. Krylenko on parahultaisen lahjomaton. Hän ymmärtää: »Tietenkin venäläinen työläinen oli oikeassa, kun hän jokaisessa *vieraassa* näki ennemmin vihollisen kuin ystävän»[1], mutta: »Käytännön politiikkamme ja yleispolitiikkamme vastaisuudessa muuttuessa meidän kenties on tehtävä vielä suurempiakin myönnytyksiä, peräännyttävä ja luovittava; ehkäpä puolue joutuu valitsemaan taktisen linjan, jota *rehtien uhrautuvien taistelijoiden* primitiivinen logiikka vastustaa»[2].

Toveri Sedelnikovia ja Rabkrinin miehiä vastaan todistaneita työläisiä vallankumousoikeus tosin »käsitteli lempeästi». Ja syytetty Sedelnikov vastaili syyttäjän uhkauksiin rauhallisesti: »Toveri Krylenko! Minä tunnen nuo pykälät. Mutta *täällähän ei ole luokkavihollisia tuomiolla,* kun taas nuo pykälät koskevat meidän luokkamme vihollisia.»

Mutta myös Krylenko painaa päälle reippaasti. Tietoisesti vääriä ilmiantoja valtion laitoksista ... syyllisyyttä raskauttavia seikkoja (henkilökohtainen kauna, henkilökohtainen välien selvittely) ... virka-aseman käyttäminen ... poliittinen vastuuttomuus ... vallan sekä neuvostotyöntekijöiden ja kommunistisen puolueen jäsenten arvovallan väärinkäyttö ... työn huono organisointi vesilaitoksessa ... Moskovan neuvostolle ja Neuvosto-Venäjälle aiheutunut menetys, sillä sellaisia asiantuntijoita on vähän ... mahdoton korvata ... *»puhumattakaan henkilökohtaisesta yksityisestä menetyksestä* ... Meidän aikanamme, kun taistelu muodostaa elämämme pääsisällön, olemme jotenkin tottuneet liian vähän ottamaan huomioon tällaiset peruuttamattomat menetykset[3]. Korkeimman Vallankumousoikeuden on sanottava painava sanansa ... Rikosoikeudellisen rangaistuksen on langettava koko ankaruudessaan! ... Me emme ole tulleet tänne leikkimään! ...»

Voi hyvä isä sentään, miten heidän nyt käykään? Ihanko ...? Lukijani on jo tottunut ja tietää jatkon: KAIKKI ...

[1] Krylenko, s. 435.

[2] m. t., s. 438.

[3] Krylenko, s. 458.

Aivan oikein. Ottaen huomioon syytettyjen vilpittömän katumisen heidät kaikki tuomitaan – saamaan julkiset nuhteet!

Kaksi totuutta ...

Ja Sedelnikov muka vuodeksi vankilaan.

Sallikaa olla uskomatta.

Oi 1920-luvun bardit, jotka kuvaavat nuo vuodet ilon valoisaksi poreiluksi! Niitähän on mahdoton unohtaa, vaikka olisi vain sipaissut niitä, vain lapsuudellaan. Noita kuonoja, noita pärstiä, jotka ahdistelivat insinöörejä, – ne mässäsivät kyllikseen juuri 20-luvulla.

Mutta nyt näemme, että jo vuodesta 1918 ...

Kahdessa seuraavassa oikeudenkäynnissä saamme hieman levähtää suosikkipääsyyttäjämme seurasta: hän keskittyy valmistelemaan suurta oikeudenkäyntiä eserriä vastaan[1]. Tämä valtaisa oikeudenkäynti herätti jo etukäteen kiihtymystä Euroopassa, ja niinpä Oikeusasiain kansankomissariaatti hätkähti: jo neljättä vuotta tuomitaan, mutta rikoslakia ei ole – ei vanhaa eikä uutta. Huoli rikoslaista oli varmaankin koskettanut myös Krylenkoa: kaikki oli otettava huomioon etukäteen.

Edessä olevat kirkolliset oikeudenkäynnit taas olivat *sisäisiä* eivätkä kiinnostaneet edistyksellistä Eurooppaa, ja ne voitiin pyöräyttää ilman rikoslakiakin.

Olemme jo nähneet, että valtion käsitys kirkon ja valtion erottamisesta toisistaan oli se, että itse temppelit ja kaikki, mikä niihin oli ripusteltu ja aseteltu ja piirrelty, siirtyvät valtion haltuun, kun taas kirkolle jää vain se kirkko, joka Pyhän Kirjan mukaan jää *sisään*. Ja vuonna 1918, kun poliittinen voitto näytti jo saavutetun, kirkolta ryhdyttiin takavarikoimaan odotettua nopeammin ja helpommin. Tämä hyppäys herätti kansassa kuitenkin liian voimakasta suuttumusta. Kiihtyvään kansalaissotaan oli epäviisasta luoda vielä sisäistäkin rintamaa uskovaisia vastaan. Kommunistien ja kristittyjen dialogi täytyi toistaiseksi lykätä tuonnemmaksi.

Mutta kansalaissodan lopulla sodan luonnollisena seurauksena Volgan varsille syntyi ennenkuulumaton nälänhätä. Koska se ei kovinkaan korista sodan voittajien laakeriseppelettä, siitä murahdetaan meillä korkeintaan kahden rivin verran. Ja kuitenkin tuo nälänhätä meni ihmissyönnin asteelle – vanhemmat söivät lapsiaan – ja nälänhätä oli niin paha, että Venäjä ei ollut moista kokenut edes Sekasorron aikana 1600-luvun alussa (sillä silloin – kuten historioitsijat todistavat – viljakuhilaita säilyi lumen ja jään alla useita vuosia). Yksi ainoa elokuva tuosta nälänhädästä kenties saattaisi uuteen valoon kaiken, minkä olemme nähneet ja minkä tiedämme vallankumouksesta ja kansalaissodasta. Mutta ei ole elokuvia eikä romaaneja eikä tilastotutkimuksia – se pyritään

[1] Provinssissa eserriä vastaan pidettiin oikeudenkäyntejä jo aikaisemmin – esimerkiksi Saratovissa vuonna 1919.

unohtamaan, se ei kaunista. Lisäksi olemme tottuneet sysäämään kaikkinaisen nälän s y y n *kulakkien* niskoille – mutta ketkä olivat kulakkeja yleisen kuolemisen keskellä? Kirjeissään Lunatsharskille[1] (joita tämän lupauksesta huolimatta ei ole milloinkaan julkaistu meillä) V.G. Korolenko selittää meille maan täydellistä nälkiintymistä ja köyhtymistä: se johtuu kaiken tuottavuuden romahtamisesta (työhön pystyvät kädet ovat kiinni aseissa) sekä maalaisväestön luottamuksen romahtamisesta, kun sillä ei enää ole toiveita, että se saisi pitää edes vähäisen osan sadosta. Laskekoon joku aikanaan monia kuukausia jatkuneet viljatoimitukset, joita Brestin rauhan jälkeen junakaupalla lähetettiin lännessä sotaa lopettelevaan keisarilliseen Saksaan. Venäjältä joka oli menettänyt kielen protestoida. Jopa alueilta joita kohta oli koetteleva nälänhätä.

Suora ja lyhyt syiden ketju: Volgan varsien asukkaat söivät lapsiaan siksi, että me emme malttaneet ryhtyä hoivailemaan Perustuslakia säätävää kokousta.

Mutta poliitikon nerokkuus ilmenee taidossa hyötyä kansan hädästä. Oivallus leimahtaa – näinhän pussiin kopsahtaa kolme biljardipalloa yhdellä lyönnillä: *ruokkikoot papit nyt sitten Volgan varret!* Hehän ovat kristittyjä, hehän ovat kilttejä!

1) jos he kieltäytyvät, sälytämme koko nälänhädän heidän niskoilleen ja teemme lopun kirkosta;

2) jos he suostuvat, lakaisemme temppelit puhtaiksi;

3) ja joka tapauksessa täydennämme valuuttavarantoamme.

Ja todennäköisesti juuri kirkon toimenpiteet synnyttivät tämän oivalluksen. Kuten patriarkka Tihon osoittaa, jo vuoden 1921 elokuussa nälänhädän alkaessa kirkko muodosti hiippakuntakohtaisia ja koko Venäjän laajuisia komiteoita auttamaan nälkäänäkeviä, alettiin kerätä rahaa. Mutta kirkon välittömän ja *suoraan* nälkäänäkevän suuhun suuntautuvan avun salliminen olisi merkinnyt proletariaatin diktatuurin horjuttamista. Komiteat kiellettiin mutta rahat takavarikoitiin valtiolle. Patriarkka pyysi apua sekä Rooman paavilta että Canterburyn arkkipiispalta, mutta taaskin hänet keskeytettiin, selitettiin, että vain neuvostovallalla oli valtuudet käydä neuvotteluja ulkomaalaisten kanssa. Sitä paitsi ei ollut syytä lietsoa levottomuutta: sanomalehdet kirjoittivat, että hallitusvallalla oli käytettävissään kaikki keinot suoriutua nälänhädästä omin voimin.

Mutta Volgan varsilla syötiin ruohoa ja kengänpohjia ja järsittiin ovien pihtipieliä. Viimein vuoden 1921 joulukuussa nälkäänäkevien auttamiseksi asetettu valtion komitea Pomgol ehdotti kirkolle kirkollisten arvoesineiden uhraamista nälkäänäkevien hyväksi – ei kaikkien kirkollisten esineiden vaan niiden, joilla ei ollut jumalanpalvelukseen liittyvää kanonista käyttöä. Patriarkka suostui, Pomgol laati ohjesäännön: kaikki lahjoitukset olisivat vapaaehtoisia! Vuoden 1922 helmikuun 19. päivänä patriarkka julkaisi viestinsä: seurakuntaneuvostoille annettiin lupa lahjoittaa esineitä, joilla ei ole jumalanpalvelukseen liittyvää merkitystä.

[1] Pariisi 1922 sekä samizdat 1967.

Ja tällä tavalla kaikki saattoi taas vesittyä kompromissiksi, joka kahlehtisi proletariaatin tahdon, aivan samalla tavalla kuin aikoinaan oli haluttu tehdä Perustuslakia säätävän kokouksen kohdalla ja niin kuin Euroopan kaikkien puheriihien oli käynyt.

Ajatus kuin salamanisku! Idea: dekreetti! Toimeenpanevan keskuskomitean dekreetti helmikuun 26. päivältä: takavarikoida temppeleistä k a i k k i arvoesineet – nälkäänäkevien hyväksi!

Patriarkka kirjoitti Kalininille, tämä ei vastannut. Silloin patriarkka julkaisi helmikuun 28. päivänä uuden, kohtalokkaan viestinsä: kirkon kannalta tällainen toimenpide on pyhäinhäväistystä, emmekä me voi hyväksyä takavarikoimista.

Nyt puolen vuosisadan päästä on helppo moitiskella patriarkkaa. Kristillisen kirkon johtajat eivät tietenkään olisi saaneet syventyä turhiin ajatuksiin: eikö neuvostovallalla ole muita resursseja tai *kuka* oli saattanut Volgan varret nälänhädän asteelle. He eivät olisi saaneet takertua näihin arvoesineisiin, sillä uskon uuden varustuksen ei suinkaan ollut määrä perustua niihin (jos se kerran syntyisi). Mutta on myös kuviteltava tämän onnettoman patriarkan tilannetta: hänet oli valittu Lokakuun jälkeen, hän oli lyhyen ajan johtanut kirkkoa, johon kohdistettiin yksinomaan ahdistelua ja vainoa ja jonka jäseniä teloitettiin ja jonka säilyttäminen oli uskottu hänen tehtäväkseen.

Ja heti alkoi sanomalehdissä ajojahti, jonka menestys oli etukäteen varma. Se kohdistui patriarkkaan ja korkeimpiin kirkon johtajiin, jotka kuristivat Volgan varsia nälän luisella kouralla! Ja mitä lujemmin patriarkka pani vastaan, sitä heikommaksi kävi hänen asemansa. Maaliskuussa alkoi myös papiston keskuudessa liike arvoesineiden luovuttamiseksi ja sopimuksen tekemiseksi vallanpitäjien kanssa. Pomgolin keskuskomitean jäsen piispa Antonin Granovski ilmaisi Kalininille, mitä yhä pelättiin: »Uskovaiset pelkäävät, että kirkon kalleudet saattavat päätyä *muihin tarkoituksiin,* jotka ovat liian kapeita ja heidän sydämelleen vieraita.» (Kokenut lukija, joka tuntee Edistyksellisen Opin yleiset periaatteet, myöntää tämän olleen erittäin todennäköistä. Olivathan Kominternin ja vapautuvan Idän tarpeet yhtä kipeät kuin Volgan varsien.)

Pietarin metropoliitta Veniamin oli samoin kiistattoman innostunut: »Tämä on Jumalasta, ja me annamme kaiken oma-aloitteisesti.» Mutta ei tarvitse takavarikoida, olkoon se vapaaehtoinen uhraus. Hänkin halusi papiston ja uskovaisten kontrollia: kirkon kalleuksia oli pidettävä silmällä siihen hetkeen, kun ne muuttuvat nälkäänäkeville tarkoitetuksi leiväksi. Hän pelkäsi, että tällä kaikella myös saatettaisiin rikkoa patriarkan tuomitsevaa tahtoa vastaan.

Pietarissa tuntui sujuvan sopuisasti. Pietarin Pomgolin kokouksessa 5.3.1922 vallitsi todistajan kertoman mukaan suorastaan riemukas tunnelma. Veniamin julisti: »Ortodoksinen kirkko on valmis luovuttamaan kaiken nälkäänäkevien auttamiseksi» ja vain pakkoon perustuvassa takavarikoimisessa näkee pyhäinhäväistystä. Mutta silloinhan ei tarvitsekaan takavarikoida! Pietarin Pomgolin puheenjohtaja Kanattshikov lausui, että tämä saisi neuvostovallan asennoitumaan kirkkoon suopeasti. (Kaikkea vielä!) Kaikki nousivat lämpimän innostuk-

sen vallassa. Metropoliitta sanoi: »Eripuraisuus ja viha ovat suurin taakka. Mutta tulee aika, jolloin Venäjän ihmiset yhdistyvät. Lähden itse seurakuntalaisten saattamana poistamaan Kazanin Jumalanäidin kuvasta riisat, kostutan ne suloisilla kyynelillä ja luovutan pois.» Hän siunasi Pomgolin bolsevikkijäsenet, paljain päin nämä saattoivat hänet ulko-ovelle. Petrogradskaja Pravda -lehden maaliskuun 8., 9. ja 10. päivän numerot[1] vahvistavat neuvottelujen rauhallisen ja menestyksekkään kulun ja kirjoittavat metropoliitasta suopeasti. »Smolnassa sovittiin, että kirkon astiat ja riisat valetaan harkoiksi uskovaisten läsnä ollessa.»

Taaskin on töhnääntymässä jokin kompromissi! Kristinuskon vaaralliset huurut myrkyttävät vallankumouksellisen tahdon. Volgan seudun nälkäänäkevät *eivät tarvitse tällaista* yhdistymistä eivätkä *tällaista* arvoesineiden luovuttamista! Pietarin Pomgolin selkärangaton kokoomus uusitaan, lehdet räksyttävät »pahoille paimenille» ja »kirkkoruhtinaille», kirkon edustajille selitetään: teidän *uhrauksianne* ei tarvita! Eikä teidän kanssanne pidä *neuvotella! Kaikki kuuluu valtiovallalle* – se ottaa minkä katsoo tarvitsevansa.

Ja niin alkoi Pietarissa – samoin kuin muuallakin – pakkotakavarikoiminen yhteenottoineen.

Nyt oli laillisia perusteita aloittaa oikeudenkäynnit[2] kirkonmiehiä vastaan.

h) *Moskovan oikeudenkäynti kirkkoa vastaan* (26.4.–7.5.1922) polyteknisessä museossa, Moskovan vallankumousoikeudessa, puheenjohtaja: Bek, syyttäjät: Lunin ja Longinov. Syytettyjä on 17. pappeja ja maallikoita, joita syytetään patriarkan julistuksen levittämisestä. Tämä syytös on itse arvoesineiden luovuttamista tai luovuttamatta jättämistä tärkeämpi. Esipappi A.N. Zaozerski LUOVUTTI TEMPPELISTÄÄN KAIKKI KALLEUDET mutta periaatteessa kannattaa patriarkan julistusta ja pitää väkivaltaan perustuvaa takavarikoimista pyhäinhäväistyksenä. Ja niin hänestä tulee oikeudenkäynnin keskushahmo – ja kohta hänet AMMUTAAN. (Mikä todistaakin: nälkäänäkevien ruokkiminen ei ole tärkeää, tärkeää on sopivalla hetkellä lannistaa kirkko).

Toukokuun 5. päivänä patriarkka Tihon kutsutaan todistajaksi Vallankumousoikeuteen. Vaikka salin yleisö onkin jo valikoitua ja varta vasten siihen istumaan pantua (tässä suhteessa vuosi 1922 ei suurestikaan eroa vuosista 1937 ja 1968), vanhan Venäjän hapatus on vielä niin syvälle imeytynyttä ja Neuvostojen hapatus vielä niin ohut kalvo, että patriarkan astuessa oikeussaliin yli puolet läsnäolijoista nousee saamaan hänen siunauksensa seisaalla.

Tihon ottaa koko vastuun julistuksen laatimisesta ja lähettämisestä. Puheenjohtaja yrittää udella: mahdotonta! Ihanko todella omakätisesti ... joka ainoan rivin? Varmaankin te vain allekirjoititte. Mutta *kuka kirjoitti?* Ja *ketkä*

[1] Artikkelit »Kirkko ja nälkä» ja »Kuinka kirkon kalleudet takavarikoidaan».

[2] Aineiston olen ottanut Anatoli Levitinin teoksesta »Otsherki po istorii tserkovnoi smuty» (Kirkon sekasorron historian suuntaviivoja) osa I, (samizdat 1962) sekä patriarkka Tihonin muistiin merkityistä kuulusteluista, oikeudenkäyntiä käsittelevän aineiston V osasta.

neuvoivat? Ja sitten: miksi mainitsette julistuksessanne vainosta, jonka lehdet ovat kohdistaneet teihin? (*Teitähän* vainotaan, miksi *meidän* pitäisi kuulla siitä ...) Mitä halusitte sanoa?

Patriarkka: – Sitä on kysyttävä niiltä, jotka aloittivat ajojahdin. Miksi se aloitettiin?

Puheenjohtaja: – Mutta sillähän ei ole mitään tekemistä uskonnon kanssa!

Patriarkka: – Sillä on historiallinen luonne.

Puheenjohtaja: – Käytittekö ilmausta, että sillä aikaa kun te neuvottelitte Pomgolin kanssa, dekreetti julkaistiin *selän takana?*

Tihon: – Käytin.

Puheenjohtaja: – Olette siis sitä mieltä, että neuvostovalta menetteli väärin?

Murskaava perustelu! Myöhemmin se toistetaan meille miljoonia kertoja tutkijaviranomaisten yötyöhuoneissa! Emmekä me ikänä uskalla vastata yhtä yksinkertaisesti kuin

Patriarkka: – Olen.

Puheenjohtaja: – Sitovatko valtiossa voimassa olevat lait mielestänne teitä vai eivätkö sido?

Patriarkka: – Kyllä, katson niiden sitovan *sikäli kuin ne eivät ole ristiriidassa vanhurskauden lakien kanssa.*

(Olisivatpa kaikki vastanneet näin! Meidän historiamme olisi toisenlainen!)

Kysellään kaanonista. Patriarkka selittää: jos kirkko itse luovuttaa arvoesineitään, se ei ole pyhäinhäväistystä, mutta jos niitä takavarikoidaan vastoin sen tahtoa, kysymyksessä on pyhäinhäväistys. Julistuksessa ei sanota, että ei saisi yleensä luovuttaa, vaan tuomitaan ainoastaan luovuttaminen vastoin tahtoa.

(Vastoin tahtoa – sehän meitä juuri kiinnostaakin!)

Puheenjohtaja toveri Bek on hämmästynyt: – Kumpi teille loppujen lopuksi on tärkeämpää – kirkon kaanonit vai neuvostohallituksen kanta?

(Odotettu vastaus: – ... neuvostohallituksen kanta.)

– Hyvä on, olkoon pyhäinhäväistystä kaanonien mukaan, – syyttäjä huudahtaa, – mutta entä l a u p e u d e n näkökulmasta!!

(Ensimmäisen ja 50:een vuoteen myös viimeisen kerran tämä kurja *laupeus* mainitaan vallankumousoikeudessa ...)

Käsitettä »pyhäinhäväistys» analysoidaan myös filologiselta kannalta.

Syyttäjä: – Siispä me, neuvostovallan edustajat, olemme varastaneet pyhiä esineitä?

(Pitkällistä melua salissa. Tauko. Komendantin apurit työssään.)

Syyttäjä: – Te siis nimitätte neuvostovallan edustajia ja toimeenpanevaa keskuskomiteaa varkaiksi?

Patriarkka: – Minä vain lainaan kaanonia.

Edelleen käsitellään termiä »rienaus». Kun Vasili Kesarealaisen kirkosta takavarikoitiin arvoesineitä, ikonin riisa ei mahtunut laatikkoon, ja silloin sitä survottiin jaloilla. Mutta patriarkka ei ollut itse läsnä?

Syyttäjä: – Mistä te tiedätte? *Mainitkaa nimeltä* pappi, joka kertoi tämän teille!

(= me panemme hänet oitis istumaan!)

Patriarkka ei sano nimeä.

Siis valhetta!

Voitonriemuinen syyttäjä käy päälle: – *Kuka* on levittänyt tuollaista tympeää panettelua?

Puheenjohtaja: – Mainitkaa nimeltä, ketkä tallasivat riisaa jaloillaan! (Hehän toki jättivät käyntikorttinsa.) Muutoin Vallankumousoikeus ei voi uskoa teitä!

Patriarkka ei osaa mainita nimiä.

Puheenjohtaja: – Te siis puhutte perättömiä!

Vielä on todistettava, että patriarkka halusi kumota neuvostovallan. Se todistetaan tällä tavalla: »Agitoiminen merkitsee *mielialan* valmistelemisen yritystä *kumouksen* valmistelemiseksi vastaisuudessa.»

Vallankumousoikeus päättää nostaa rikossyytteen patriarkkaa vastaan.

Toukokuun 7. päivänä tuomio langetetaan: seitsemästätoista syytetystä yksitoista tuomitaan ammuttaviksi. (Viisi ammutaan.)

Eli niin kuin Krylenko sanoo: me emme ole tulleet tänne leikkimään.

Viikkoa myöhemmin patriarkka syrjäytetään ja vangitaan. (Mutta tämä ei vielä ole loppu. Hänet viedään aluksi Donskoi-luostariin, jossa häntä pidetään tiukasti eristettynä, siksi kunnes uskovaiset tottuvat hänen poissaoloonsa. Muistattehan, miten Krylenko aivan äsken ihmetteli: mikä vaara patriarkkaa uhkaa? ... Aivan oikein, kun se on hiipinyt lähelle, ei auta kirkonkellojen eikä puhelimen soitto.)

Kahta viikkoa myöhemmin myös metropoliitta Veniamin vangitaan Pietarissa. Hän ei ollut kirkon korkea virkamies, häntä ei ollut edes nimitetty niin kuin muut metropoliitat. Vuoden 1917 keväällä – ensimmäisen kerran sitten muinaisen Novgorodin aikojen – Moskovan ja Pietarin metropoliitat *valittiin*. Veniamin oli kansanomainen ja sävyisä mies, hän vieraili usein tehtaissa ja tuotantolaitoksissa, hän oli suosittu kansan ja alemman papiston keskuudessa, ja näiden äänillä hänet oli valittukin. Hän ei ymmärtänyt aikaansa vaan näki tehtäväkseen kirkon vapauttamisen politiikasta, »sillä menneinä aikoina politiikka on aiheuttanut kirkolle paljon kärsimyksiä». Tälle metropoliitalle sen anti oli

i) *Pietarin oikeudenkäynti kirkkoa vastaan* (9.6.–5.7. 1922). Syytettyinä (kirkon kalleuksien luovuttamisen vastustamisesta) oli useita kymmeniä henkilöitä, mm. jumaluusopin ja kirkko-oikeuden professoreita, arkkimandriittoja, pappeja ja maallikoita. Vallankumousoikeuden puheenjohtaja Semenov (huhujen mukaan ammatiltaan leipuri) oli kaksikymmentäviisivuotias. Pääsyyttäjänä toimi Oikeusasian kansankomissariaatin kollegion jäsen P.A. Krasikov, Leninin ikätoveri ja ystävä aluksi Krasnojarskin ja myöhemmin maanpaon vuosilta, sama mies jonka viulunsoittoa Vladimir Iljitsh niin mielellään kuunteli.

Nevskillä ja Nevskin kulmassa seisoi kaiket päivät sankka väkijoukko, ja kun metropoliittaa vietiin oikeuteen, monet laskeutuivat polvilleen ja lauloivat »pelasta, Herra, kansasi!» (Luonnollisestikin sekä kadulla että oikeusrakennuksessa liian kiihkeät uskovaiset vangittiin.) Salin yleisöstä suurin osa oli puna-armei-

jalaisia, mutta nämäkin nousivat seisomaan joka kerta, kun metropoliitta astui saliin valkoinen hytyrä päässä. Syyttäjä ja oikeuden jäsenet puhuttelivat häntä *kansan vihollliseksi* (huomaamme että tämä ilmaus oli jo).

Oikeudenkäynti oikeudenkäynniltä asianajajien tukala asema tuntui yhä selvemmin, se paheni nopeasti. Siitä Krylenko ei kerro meille mitään, mutta silminnäkijä kertoo. Vallankumousoikeus jyrisi puolustusasianajajien johtajalle Bobrishtshev-Pushkinille uhkauksia *panna tämä itse istumaan,* ja sellainen oli jo niin ajan hengen mukaista ja niin reaalista, että Bobrishtshev-Pushkin kiirehti antamaan kultakellonsa ja lompakkonsa asianajaja Gurovitshille ... Todistaja professori Egorovin Vallankumousneuvosto päättikin heti vangita ja asettaa vartioinnin alaiseksi, koska tämä oli todistanut metropoliitan hyväksi. Kävi ilmi että Egorov oli valmistautunut tähän: hänellä oli mukanaan paksu salkku, jossa oli ruokaa, alusvaatteita ja peräti huopakin.

Lukija toteaa, että oikeudenkäynti alkaa vähitellen saada meille tutut muodot.

Metropoliitta Veniaminia syytetään siitä, että hän pahoissa aikeissa teki sopimuksen – neuvostovallan kanssa. Ja että hänen siten onnistui lieventää kalleuksien takavarikoimista koskevaa dekreettiä. Pomgolille osoitettua vetoomustaan hän levitti pahansuovasti kansan keskuuteen (samizdat!) ja toimi yhteisymmärryksessä maailman porvariston kanssa.

Pappi Krasnitski, joka oli huomattavimpia »elävän kirkon» johtajia ja GPU:n avustaja, todisti pappien sopineen neuvostovallan vastaisen kapinan nostamisesta nälänhädän pohjalta.

Vain syyttäjäpuolen todistajia kuultiin, puolustuksen todistajia ei päästetty todistamaan. (Miten tuttua!... Yhä pitemmällä ollaan ...)

Syyttäjä Smirnov vaati »kuuttatoista päätä». Syyttäjä Krasnikov huudahti: »Koko ortodoksinen kirkko on vastavallankumouksellinen järjestö. Oikeastaan pitäisi *koko Kirkko panna vankilaan!*»

(Erittäin reaalinen ohjelma – pian se melkein onnistuikin. Se oli myös hyvä perusta DIALOGILLE.)

Käytämme harvoin tarjoutuvaa tilaisuutta ja lainaamme metropoliitan puolustusasianajajan S.J. Gurovitshin eräitä säilyneitä lauseita:

»Todisteita syyllisyydestä ei ole, tosiseikkoja ei ole, ei ole syytettäkään ... Mitä historia sanoo? (Kylläpä keksikin, millä pelotella! Se unohtaa eikä sano mitään!) Kirkon kalleuksien takavarikoiminen sujui Pietarissa aivan rauhallisesti, mutta silti Pietarin papisto on syytettyjen penkillä, ja jonkun kädet työntelevät heitä kohti kuolemaa. Teidän korostamanne perusperiaate on neuvostovallan etu. Mutta älkää unohtako, että kirkko kasvaa marttyyrien verestä. (Meillä ei kasva!) ... Muuta sanottavaa ei ole, mutta tuntuu myös vaikealta lopettaa. Niin kauan kuin asiaa käsitellään, syytetyt ovat hengissä. Kun käsittely päättyy, päättyy myös elämä ...»

Vallankumousoikeus tuomitsi kymmenen kuolemaan. He odottivat kuolemaa yli kuukauden, eserrien oikeudenkäynnin päättymiseen asti (aivan kuin heidät olisi aiottu teloittaa yhdessä eserrien kanssa). Sen jälkeen toimeenpaneva

keskuskomitea armahti kuusi. Loput neljä (metropoliitta Veniamin, entinen valtakunnan Duuman jäsen arkkimandriitta Sergi, oikeustieteen professori J.P. Novitski ja asianajaja Kovsharov) teloitettiin ampumalla elokuun 12. ja 13. päivän välisenä yönä.

Pyydämme erityisesti lukijaa muistamaan provinssien moninkertaisuusperiaatteen. Missä oli kaksi kirkkoa vastaan käytyä oikeudenkäyntiä, siinä niitä oli kaksikymmentäkaksi.

Rikoslakia kiirehdittiin kovasti eserrien oikeudenkäyntiä varten: oli aika laskea Lain graniittipaadet! Toimeenpanevan keskuskomitean istunto alkoi toukokuun 12. päivänä, niin kuin oli sovittu, mutta rikoslakiprojekti ei vain ottanut valmistuakseen – se oli vasta viety Gorkiin Vladimir Iljitshin tarkastettavaksi. Kuudessa rikoslain pykälässä oli ylärajana ampuminen. Se ei tyydyttänyt. Toukokuun 15. päivänä Iljitsh lisäsi projektin marginaaleihin vielä kuusi pykälää, joiden tarkoittamissa rikoksissa ampuminen niin ikään oli välttämätön, (mm. 69. pykälän: propaganda ja agitaatio ... myös kehottaminen hallituksen passiiviseen vastustamiseen ja joukkokieltäytymiseen asevelvollisuuden tai veronmaksuvelvollisuuden noudattamisesta[1]). Ja vielä yksi ampumisen syy: luvaton palaaminen ulkomailta (niin kuin kaikki sosialistit aikaisemmin livahtelivat yhtenään). Ja vielä yksi ampumisen veroinen rangaistus: karkottaminen ulkomaille. (Vladimir Iljitsh näki lähellä olevan ajan, jolloin meille tuppaa Euroopasta väkeä loputtomasti mutta ketään ei saada pakotetuksi vapaaehtoisesti lähtemään meiltä länteen.) Tärkeintä päätelmäänsä Iljitsh selosti oikeusasiain kansankomissaarille tähän tapaan:

»Toveri Kurski! Minun mielestäni ampumista on sovellettava laajemmin ... (korvattuna karkotuksella ulkomaille) kaikkiin mensevikkien, eserrien ym. toiminnan muotoihin; on keksittävä muotoilu, joka *kytkee* tämän toiminnan k a n s a i n v ä l i s e e n p o r v a r i s t o o n» (kursiivi ja harvennus Leninin)[2].

Ampumista on sovellettava laajemmin! Mitä epäselvää siinä enää on? (Moniako karkotettiin?) *Terrori on vakuuttamiskeino*[3], kuulostaa selvältä!

Mutta Kurski ei vieläkään ymmärtänyt. Varmaankaan hän ei keksinyt tätä: miten laatia tuon muotoilun, miten tuo *kytkeminen* oli suoritettava. Ja seuraavana päivänä hän saapui kansankomissaarien neuvoston puheenjohtajan luo saamaan lisäselvityksiä. Tämän keskustelun sisältöä emme tunne. Mutta hänen peräänsä Lenin lähetti toukokuun 17. päivänä Gorkista toisen kirjeen:

»t. Kurski! Täydennykseksi keskusteluumme lähetän teille Rikoslain lisäpykälän luonnoksen ... Perusajatus on toivoakseni selvä huolimatta luonnoksen kaikista puutteista: avoimesti esittää periaatteellisesti ja poliittisesti totuudenmukainen (ei pelkästään kapean juridinen) peruste, joka motivoi terrorin *olemuksen*

[1] Vrt. Viipurin vetoomus, josta tsaarin hallitus murjaisi kolme kuukautta vankeutta.

[2] Lenin, Kootut, 5. painos, osa 45 s. 189.

[3] Lenin, Kootut, 5. painos, osa 39, ss. 404–405.

ja oikeutuksen, sen välttämättömyyden, sen rajat.

Oikeus ei saa poistaa terroria – tämän lupaaminen olisi itsepetosta tai petosta – vaan sen on perusteltava ja laillistettava se periaatteellisesti, selkeästi, vilpittä ja kauhistelematta. Muotoilun on oltava mahdollisimman väljä, sillä vain vallankumouksellinen oikeudentaju ja vallankumouksellinen omatunto määräävät väljemmän tai suppeamman käytännön soveltamisen edellytykset.

Kommunistisin terveisin
Lenin»[1]

Emme ryhdy kommentoimaan tätä tärkeää asiakirjaa. Se ansaitsee hiljaisen mietiskelyn.

Tämä asiakirja on erikoisen tärkeä siksi, että se on Leninin viimeisiä maallisia määräyksiä ennen hänen sairauden valtaan joutumistaan, tärkeä osa hänen poliittista testamenttiaan. Yhdeksän päivää tämän kirjeen kirjoittamisen jälkeen hän saa ensimmäisen halvauskohtauksen, josta hän toipuu vain osittain ja ainoastaan lyhyeksi aikaa vuoden 1922 syyskuukausina. Mahdollisesti molemmat Kurskille osoitetut kirjeet kirjoitettiin toisen kerroksen kulmahuoneessa, valoisassa marmorin valkoisessa buduaarimaisessa työhuoneessa, jossa johtajan kuolinvuode jo odotti.

Jatkossa seuraa sitten *luonnos,* kaksi muunnelmaa täydennyspykälästä, josta muutamaa vuotta myöhemmin kasvaa sekä 58–4 että koko 58-pykälä-muorimme. Sitä lukiessa on pakko ihastella: tätä siis merkitsee *mahdollisimman väljä muotoilu!* Tätä siis merkitsee *laajempi* soveltaminen! Sitä lukiessa tulee muistelleeksi, kuinka laajalti se kahmi ...

»... propaganda tai agitaatio tai kuuluminen organisaatioon tai tukensa antaminen (objektiivisesti tai tavalla, joka *saattaa edistää*) organisaatioille tai henkilöille, joiden toiminta on luonteeltaan ...»

Tuokaapa Pyhä Augustinus, niin minä ahdan hänet hetkessä tähän pykälään!

Kaikki oli asianmukaisesti kirjattu ja naputettu koneella ja ampumista oli laajennettu, ja niin Toimeenpaneva keskuskomitea hyväksyi toukokuun 20. päivän jälkeen istunnossaan Rikoslain ja päätti saattaa sen voimaan vuoden 1922 kesäkuun 1. päivästä.

Ja sitten alkoi kaikkein laillisimmalla pohjalla kaksi kuukautta kestänyt

j) *eserrien oikeudenkäynti* (8.6.–7.8. 1922) Korkeimmassa vallankumousoikeudessa. Tavanomainen puheenjohtaja t. Karklin oli korvattu vikkelällä Georgi Pjatakovilla, koska tätä vastuullista oikeudenkäyntiä seurasi koko sosialistinen maailma. (Taloudellinen kohtalo rakastaa ivaa! Mutta antaa meille myös aikaa harkita! Pjatakoville se antoi viisitoista vuotta ...) Puolustusasianajajia ei ollut: syytetyt – nimekkäät eserrät – hoitivat itse puolustuksensa. Pjatakov käyttäytyi kiivaasti ja häiritsi syytettyjä puhumasta.

[1] Lenin, Kootut, 5. painos, osa 45, s. 190.

Ellemme me – tämä koskee myös lukijaa – tietäisi jo kyllin hyvin, että jokaisessa oikeudenkäynnissä tärkeintä ei ole syyte eikä niin sanottu *»syyllisyys»* vaan että tärkeintä on *tarkoituksenmukaisuus,* sielumme ei ehkä olisi niin apposen avoin hyväksymään tätä oikeudenkäyntiä. Mutta *tarkoituksenmukaisuus* tekee tehtävänsä virheettömästi: erotukseksi mensevikeistä eserriä pidettiin yhä vaarallisina, heitä ei ollut hajoitettu eikä lyöty loppuun, ja vasta luodun (proletariaatin) diktatuurin vahvistamiseksi oli tarkoituksenmukaista lopettaa heidät.

Ellei tätä periaatetta tunne, koko oikeudenkäynnin voi erheellisesti tulkita puolueen kostoksi.

Tässä oikeudenkäynnissä esitettyjä syytteitä tulee pakostakin mietiskelleeksi, ne tulee siirtäneeksi valtioiden pitkän, kauan kestäneen ja yhä jatkuvan historian rinnalle. Muutamaa harvaa parlamentaarista demokratiaa ja niiden muutamia laskettavissa olevia vuosikymmeniä lukuun ottamatta valtioiden koko historia on kumousten ja vallankaappausten historiaa. Joka osaa tehdä näppärimmän ja lujimman keikauksen, hän saa samalla hetkellä kasvoilleen Oikeuden vaalean riisan, ja hänen jokainen aikaisempi ja jokainen tuleva tekonsa on laillinen, ja sille omistetaan oodeja, kun taas hänen kovaonnisten vihollistensa jokainen aikaisempi ja jokainen tuleva teko on rikollinen ja ansaitsee tuomion ja laillisen rangaistuksen.

Rikoslaki hyväksyttiin vasta viikko sitten, mutta jo nyt vallankumouksen jälkeen elettyä viisivuotista historiaa juntataan siihen. Kaksikymmentä ja kymmenen ja viisi vuotta sitten eserrät olivat tsarismin kukistamistyössä vallankumouksellinen naapuripuolue, joka (terroritaktiikkansa erikoisuuksien ansiosta) otti kantaakseen pakkotöiden suurimman taakan, josta ei juuri ollenkaan tullut bolsevikkien osalle.

Ja nyt ensimmäinen syytös heitä vastaan on: eserrät olivat aiheuttaneet kansalaissodan! Kyllä, he aloittivat sen, h e aloittivat! Heitä syytetään siitä, että he Lokakuun kumouksen päivinä vastustivat sitä aseellisesti. Kun heidän tukemansa ja osaksi heidän muodostamansa väliaikainen hallitus oli laillisesti kaatunut matruusien konekivärituleen, eserrät aivan laittomasti yrittivät puolustaa hallitusta[1] ja jopa vastasivat laukauksiin laukauksilla ja peräti panivat asialle junkkarit, jotka olivat sen – kumottavan hallituksen – sotapalveluksessa.

Tultuaan aseellisesti lyödyiksi he eivät katuneet poliittisestikaan. He eivät polvistuneet hallitukseksi julistautuneen kansankomissaarien neuvoston eteen. He väittivät uppiniskaisesti, että aikaisempi hallitus oli ainoa laillinen hallitus. He eivät heti myöntäneet kaksikymmentävuotisen poliittisen linjansa romahdusta[2], mutta pyysivät armahtamaan heidät, hajoittamaan heidät ja lakkaamaan pitä-

[1] Eri asia on, että yrittivät kovin veltosti, epäröivät ja sanoutuivat irtikin. Mutta heidän s y y l l i s y y t e n s ä ei siitä pienene.

[2] Romahdus oli tietenkin tosiasia, vaikka se ei ilmennytkään heti.

mästä heitä puolueena[1].

Ja sitten toinen syytös: he syvensivät kansalaissodan kuilua osoittamalla mieltään vuoden 1918 tammikuun 5. ja 6. päivinä ja siten kapinoimalla työläisten ja talonpoikien hallituksen laillista valtaa vastaan: he kannattivat laitonta (yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvilla vapailla ja salaisilla vaaleilla valittua) Perustuslakia säätävää kokoustaan matruuseja ja punakaartilaisia vastaan, kun nämä laillisesti hajoittivat sekä Kokouksen että mainitut mielenosoittajat. (Ja mitäpä hyvää Perustuslakia säätävän kokouksen rauhalliset istunnot olisivat voineetkaan saada aikaan? Ne olisivat vain johtaneet kansalaissodan kolmivuotiseen tulipaloon. Kansalaissota kun alkoikin juuri siksi, etteivät kaikki asukkaat samanaikaisesti ja kuuliaisesti totelleet kansankomissaarien neuvoston laillisia dekreettejä.)

Kolmas syytös: He eivät hyväksyneet Brestin rauhaa, laillista ja pelastavaa Brestin rauhaa, joka ei listinyt Venäjältä päätä vaan ainoastaan leikkasi osan ruumiista. Näin ollen – syytekirjelmässä todetaan – »kaikki *valtionpetoksen* tunnusmerkit samoin kuin maan suistamiseen sotaan tähtäävien rikollisten tekojen tunnusmerkit» ovat ilmeiset.

Valtionpetos! Sekin näköjään kääntyy miten tahansa ...

Tästä sitten seuraakin raskas neljäs syytös: vuoden 1918 kesällä ja syksyllä, kun keisarillinen Saksa viimeisiä kuukausiaan ja viikkojaan töin tuskin pysyi pystyssä ja yhä jatkoi taistelua liittoutuneita vastaan ja neuvostohallitus uskollisena Brestin sopimukselle tuki Saksaa tässä raskaassa taistelussa lähettämällä junakaupalla ruokatarvikkeita ja kuukausittaisilla kultatoimituksillaan, eserrät hankkiutuivat petollisesti (eivätkä edes hankkiutuneet vaan tapansa mukaan enimmäkseen p o h d i s k e l i v a t: entä jos ...) räjäyttämään radan jonkin tällaisen junan edestä ja pitämään kullan kotimaassa – eli siis »valmistautuivat rautateiden, kansallisomaisuutemme, rikolliseen hävittämiseen».

(Silloin ei vielä häpeilty eikä salailtu, että Venäjän kultaa todella vietiin tulevaan Hitlerin valtakuntaan, eikä kahdesta tiedekunnasta – historiallisesta ja oikeustieteellisestä – valmistunut Krylenko tullut ajatelleeksi eikä kukaan hänen avustajistaan kuiskanneeksi, että jos teräskiskot ovat kansallisomaisuutta, niin ehkäpä kultaharkot ovat sitä myös?V × × ×)

Neljännestä syytöksestä on armottomasti vedettävissä esiin viides: tällaiseen räjäyttämiseen tarvittavat tekniset välineet eserrät aikoivat hankkia liittolaisilta saamillaan rahoilla (*ollakseen antamatta* kultaa Wilhelmille he aikoivat *ottaa* rahaa Ententelta) – ja se on jo petturuuden huippu! (Varmuuden vuoksi Krylenko mutisi, että eserrillä oli ollut yhteyksiä myös Ludendorffin esikuntaan, mutta se oli harkitsematon vihjaus, ja siitä luovuttiin.)

[1] Samoilla perusteilla olivat laittomia myös kaikki paikalliset ja alueelliset hallitukset – Arkangelin, Samaran, Ufan, Omskin, Ukrainan, Kubanin, Uralin ja Kaukasian – koska ne olivat julistautuneet hallitukseksi sen j ä l k e e n, kun kansankomissaarien neuvosto oli julistautunut hallitukseksi.

Tästä on enää aivan lyhyt matka kuudenteen syytökseen: eserät olivat vuonna 1918 Ententen vakoilijoita! Eilen vallankumouksellisia – tänään vakoilijoita!

Siihen aikaan se varmaankin kuulosti tärisyttävältä. Myöhemmin siihen ehdittiin monissa oikeudenkäynneissä perin juurin kyllästyä.

Seitsemäs, kymmenes syytös vihdoin oli yhteistyö Savinkovin tai Filonenkon tai kadettipuolueen tai »Uudestisyntymisen liiton» (mahtoiko sitä ollakaan . . .) tai jopa valko-opiskelijoiden tai peräti valkokaartilaisten kanssa.

Tämän syytösten ketjun syyttäjä levitteli hienosti. Ehkä työhuoneessaan mietiskelemällä, ehkä äkkiä puhujanpöntössä oivaltamalla hän löytää nyt sydämellisen myötätuntoisen, syyttävän ystävällisen sävelen, jota hän myöhemmissä oikeudenkäynneissä vetää yhä varmemmin ja painokkaammin ja joka vuonna 1937 tuo tärisyttävän menestyksen. Tämä sävel on: löytää tuomareiden ja tuomittavien välinen ykseys – ja asettaa se koko muuta maailmaa vastaan. Tätä säveltä soitellaan syytetyn lempikielellä. Eserreille sanotaan syyttäjänkorokkeelta: *mehän olemme vallankumouksellisia!* (Me! Te ja me – me yhdessä!) Ja kuinka saatoitte vaipua noin alas, että liittouduitte kadettien kanssa? (Sydämenne varmaankin on pakahtua!) Ja upseerien kanssa? Että menitte opettamaan kehittynyttä loistavaa konspiraatiotekniikkaanne valkoisille?

Meillä ei ole syytettyjen vastauksia. Viittasiko kukaan heistä Lokakuun kumouksen erikoiseen luonteeseen: julistaa sota heti kaikille puolueille ja saman tien kieltää näitä liittoutumasta keskenään (»Älä huido – sinuun ei kosketa»)? Mutta jostakin syystä saa sen vaikutelman, että jotkut syytetyistä menivät ymmälle ja jonkun sydän todella vavahti: kuinka he todella olivat saattaneet vaipua niin alas? Sillä tämä syyttäjän myötätunto valoisassa salissa tehoaa voimakkaasti pimeästä sellistä tuotuun vankiin.

Ja vielä tällaisenkin logiikan polun Krylenko löytää (siitä on iso apu Vyshinskille Kamenevia ja Buharinia vastaan): liittoutuessanne porvariston kanssa otitte siltä rahallista apua. Aluksi otitte t o i m i n t a a varten, vain t o i m i n t a a varten, ette missään tapauksessa puoluepäämääriä varten – *mutta missä raja kulkee? kuka pystyy tekemään eron?* Sillä t o i m i n t a h a n on myös puoluepäämäärä? Ja niin päädyitte näin pitkälle: porvaristo ylläpitää teitä, sosialistivallankumouksellisten puoluetta!? Mihin joutui teidän vallankumouksellinen ylpeytenne?

Syytteitä oli kerääntynyt täysi mitta ja vähän ylikin, ja Vallankumousoikeus olisi jo voinut poistua neuvottelemaan, läiskimään jokaiselle tämän ansaitseman tuomion, mutta asia kiikasti vielä:

– kaikki, mistä eserien puoluetta tässä syytetään, ajoittuu vuoteen 1918;

– sen jälkeen oli vuoden 1919 helmikuun 27. päivänä julistettu nimenomaan eserriä koskeva armahdus, jolla koko näiden aikaisempi taistelu bolsevikkeja vastaan annettiin anteeksi, jos he vastedes eivät tee sellaista;

– EIVÄTKÄ HE OLE SEN KOOMMIN TAISTELLEET!

– ja eletään vuotta 1922!

Miten selvittää tilanne?

Tätä oli pohdittu. Kun Sosialistinen internationaali pyysi neuvostohallitusta lopettamaan, olemaan tuomitsematta sosialisteja, asiaa pohdittiin.

Vuoden 1919 alussa Koltshakin ja Denikinin uhatessa eserrät todella poistivat kapinan suunnitelmistaan, eivätkä he sen jälkeen käyneet aseellista taistelua bolsevikkeja vastaan. (Ja Samaran eserrät jopa *paljastivat* kappaleen Koltshakin rintamaa kommunistiveljille, mikä olikin armahduksen syy.) Ja jopa täällä oikeudenkäynnissäkin syytetty Hendelman – eserrien keskuskomitean jäsen – sanoi: »Antakaa meille mahdollisuus käytellä niin sanottujen kansalaisoikeuksien koko skaalaa, niin emme enää riko lakeja vastaan.» (Antakaa niille, päälle päätteeksi »koko skaala»! Mitä lirkutusta!...)

Eikä siinä kaikki, että he eivät käy taistelua: he ovat tunnustaneet neuvostovallan! (Eli siis ovat sanoutuneet irti aikaisemmasta Väliaikaisestaan ja Perustuslakia säätävästä myös.) Ja he pyytävät vain järjestämään näiden neuvostojen *uudet vaalit* siten, että puolueet saisivat agitoida vapaasti.

Kuuletteko? Kuuletteko? Siinä! Siinä työntyi esiin vihamielinen porvarillinen elukan kärsä! Kuinka voitaisiin? *Tilannehan on vakava!* Ollaan *vihollisten saartamia!* (Ja näin on kahdenkymmenen ja viidenkymmenen ja sadan vuoden päästä.) Ja nämä perhanat haluavat puolueille oikeutta agitoida vapaasti?!

Poliittisesti selväjärkiset ihmiset voivat vain nauraa, vain kohauttaa olkapäitään vastaukseksi, Krylenko sanoo. Oikeudenmukaisesti päätettiin: »Kaikilla valtion käytettävissä olevilla rankaisutoimenpiteillä heti riistää näiltä ryhmiltä mahdollisuus harjoittaa vallan vastaista agitaatiota.»[1] Tarkemmin: vastaukseksi eserrien luopumiseen aseellisesta taistelusta ja heidän rauhallisiin ehdotuksiinsa PISTETÄÄN ESERRIEN KOKO KESKUSKOMITEA (ne jotka onnistuttiin nappaamaan) VANKILAAN!

Näin meillä tehdään!

Mutta kun heitä kerran pidettiin vankilassa (ettei vain ollutkin pidetty jo kolme vuotta?), niin kai heidät piti tuomitakin. Entä mistä syyttää heitä? »Tätä vaihetta ei ole oikeudellisesti tutkittu kovinkaan paljon», syyttäjämme pahoittelee.

Yksi syytöksistä oli muuten todellinen: vuoden 1919 helmikuussa eserrät hyväksyivät päätöslauselman, jota he eivät kuitenkaan toteuttaneet, (mutta uuden rikoslain mukaan se oli samantekevää): tehdä Puna-armeijassa salaista agitaatiota, jotta puna-armeijalaiset *kieltäytyisivät osallistumasta rankaisuretkiin* maalaisväestöä vastaan.

Tämä oli alhaista kavalaa vallankumouksen pettämistä! Yllyttää nyt kieltäytymään rankaisuretkistä.

Edelleen heitä voitiin syyttää kaikesta siitä, mitä eserrien niin sanottu »ulkomailla oleskeleva keskuskomitean valtuuskunta» – Eurooppaan livistäneet pää-eserrät – puhui, kirjoitti ja teki (enimmäkseen puhui ja kirjoitti).

Mutta kaikki tämä ei ollut vielä kovinkaan paljon. Ja silloin keksittiin: »Monia täällä syytettyinä olevia ei voitaisi syyttää tässä oikeudenkäynnissä, ellei heitä

[1] Krylenko, s. 183.

vastaan olisi esitetty syytettä *terroritekojen* järjestämisestä» ... Nimittäin kun vuoden 1919 armahdus julistettiin,» kukaan neuvosto-oikeuden työntekijöistä ei tullut ajatelleeksikaan», että eserrät organisoivat myös terroria neuvostovaltion työntekijöitä vastaan! (Kukapa todella olisi keksinytkään yhdistää eserriä terroriin? Ja jos olisi keksitty, olisi saman tien jouduttu armahtamaan! Tai Koltshakin rintamassa ammottava aukko olisi jäänyt käyttämättä. Suorastaan onni ettei silloin tultu ajatelleeksi. Keksittiin vasta kun oli tarvis.) Ja nyt t ä s t ä syytteestä *ei* ole annettu armahdusta (armahdushan annettiin vain *taistelusta*), ja nyt Krylenko sitten esittää sen!

Ja miten paljon varmaankin paljastui! Miten paljon paljastuikaan!

Ennen muuta: mitä eserrien johtajat s a n o i v a t[1] heti Lokakuun keikauksen jälkeisinä päivinä? Tshernov (eserrien IV edustajakokouksessa): että puolue asettuu kaikin voimin »vastustamaan kaikkia kansan oikeuksien loukkaamisia niin kuin se on tehnyt» tsaarin aikanakin. (Ja kaikki muistavat sen tekemiset.) Gotz: »Jos Smolnan yksinvaltiaat lähtevät myös (Perustuslakia säätävää kokousta) vastaan ... eserrien puolue muistaa vanhan koetellun taktiikkansa.»

Ehkä *muistikin* mutta ei uskaltanut käyttää. Mutta tuomita ilmeisesti voidaan.

»Tältä tutkimuksen alueelta» – Krylenko valittaa – »on vain vähän todisteita» ... konspiratiivisuuden vuoksi. »Tämä tekee tehtäväni äärimmäisen vaikeaksi ... tällä (eli terrorin) alueella joudutaan hetkittäin vaeltamaan pimeydessä»[2].

Krylenkon tehtävää vaikeuttaa se, että neuvostovallan vastaista terroria *käsiteltiin* eserrien keskuskomiteassa vuonna 1918 ja se *hylättiin*. Ja nyt vuosia myöhemmin on osoitettava, että eserrät pettivät itseään.

Eserrät sanoivat silloin: vasta kun bolsevikit ryhtyvät teloittamaan sosialisteja. Ja vuonna 1920: jos bolsevikit kajoavat panttivangeiksi otettujen eserrien henkeen, puolue tarttuu aseisiin[3].

Mutta miksi varauksia? Miksi ei ehdotonta kieltoa? Kuinka he uskalsivat *ajatellakaan* aseisiin tarttumista! »Miksi ei esitetty luonteeltaan *ehdottoman kieltävää* kannanottoa?» (Mutta toveri Krylenko, ehkäpä terrori on heidän »toinen luontonsa»?)

Puolue ei harjoittanut terroria, se ilmenee selvästi jopa Krylenkon syyttäjän puheesta. Mutta esille vedetään tällaisia tosiseikkoja: yksi syytetyistä vaali aivoissaan suunnitelmaa räjäyttää kansankomissaarien neuvoston junan veturin Moskovaan muutettaessa – siispä keskuskomitea syyllistyi terroriin. Ja puolueen työntekijä Ivanova valvoi yhden yön aseman lähistöllä mukanaan YKSI pyroksyliiniräjähde – siispä kysymyksessä oli attentaattiyritys Trotskin junan räjäyttämiseksi, siispä keskuskomitea syyllistyi terroriin. Tai: keskuskomitean jäsen Donskoi varoitti F. Kaplania, että tämä erotetaan puolueesta, jos tämä ampuu Leniniä. Ei riitä! Miksi ei kielletty kategorisesti? (Tai miksi ei peräti tehty

[1] Ja mitäpä nuo suupaltit eivät elämänsä aikana sanoneet!...

[2] Krylenko, s. 236 (Mitä kieltä!).

[3] Muita panttivankeja sai listiä ...

Kaplanista ilmiantoa Tshekalle?)

Krylenko sai kuolleesta kukosta nypityksi vain sen, että eserät eivät olleet ryhtyneet toimenpiteisiin toimettomien ikävissään riutuvien taistelijoidensa yksilöllisten terroritekojen ehkäisemiseksi. Siinä heidän koko terrorinsa. (Eivätkä taistelijatkaan tehneet mitään. Kaksi heistä – Konopleva ja Semenov – rikastuttivat epäilyttävän auliisti vuonna 1922 GPU:ta vapaaehtoisilla todistajanlausunnoillaan ja nyt uudelleen Vallankumousoikeutta, mutta heidän todistuksensa eivät ota tarttuakseen eserrien keskuskomiteaan, ja äkkiä nämä paatuneet terroristit yhtä selittämättömästi vapautetaan.)

Kaikki todisteet ovat sellaisia, että niitä pitää pönkittää. Eräästä todistajasta Krylenko selittää tähän tapaan: »Jos ihminen yleensä haluaisi keksiä, niin tuskinpa tuo ihminen keksisi niin, että sattumalta osuisi suoraan pilkkaan»[1]. (Erittäin vahvasti sanottu! Tämän voi sanoa jokaisesta tekaistusta todistajanlausunnosta.) Tai (Donskoista): olisiko todella »epäiltävä hänen varta vasten pyrkineen todistamaan syyttäjäpuolen haluamalla tavalla?» Ja Konoplevasta päinvastoin: hänen todistajanlausuntonsa uskottavuus on juuri siinä, että hän *ei sano kaikkea* syytteen kannalta välttämätöntä. (Mutta kuitenkin tarpeeksi syytettyjen passittamiseksi ammuttaviksi.) »Jos oletamme, että Konopleva keksii kaiken tämän ... on selvää: jos *keksitään* niin keksitään (hän tietää! – A.S.), jos paljastetaan niin paljastetaan»[2] – mutta nainenpa ei mene loppuun saakka. Ja on vielä näinkin: »Tuskinpa Efimovilla oli tarvetta toimittaa Konoplevaa syyttä suotta ammuttavaksi»[3]. Taaskin oikein, taaskin väkevästi. Tai vielä vahvemmin: »Saattoiko tällaista tapaamista olla? Tämä mahdollisuus ei ole poissa laskuista.» *Ei ole poissa laskuista?* – siis oli! Siitä vaan!

Edelleen »tuholaisryhmä». Siitä jauhetaan pitkään mutta – sitten äkkiä: »hajoitettu toiminnan puutteessa». Mitä siitä jankuttamaan? Muutamista neuvostolaitoksista pakko-otettiin vähän rahaa (pakkohan eserrien on jollakin maksaa viulut, huoneistojen vuokrat ja matkat kaupungista toiseen). Mutta ennen ne olivat hienoja *äksiä* – ekspropriaatioita – kuten kaikki vallankumoukselliset asian ilmaisivat. Mutta nyt neuvosto-oikeuden edessä ne ovatkin »varkautta ja varastetun omaisuuden piilottelemista».

Oikeudenkäynnin syyteaineistossa lain himmeä keltainen tuikkimaton lyhty valaisee tämän pateettisesti puheliaan mutta todellisuudessa hämmentyneen avuttoman ja jopa toimimattoman ja aina kelvottomasti johdetun puolueen koko epävarman, horjuvan ja sekavan historian. Ja sen jokainen päätös – tai päättämättömyys – ja sen jokainen törmäily, rynnäkkö tai perääntyminen muuttuvat ja katsotaan nyt yksinomaan sen viaksi, viaksi, pelkäksi viaksi.

Ja jos vangittu keskuskomitea vuoden 1921 syyskuussa – kymmenen kuukautta ennen oikeudenkäynnin alkamista – kirjoitti uudelle vasta valitulle keskusko-

[1] Krylenko, s. 251.

[2] m. t., s. 253.

[3] m. t., s. 258.

mitealle, että se ei hyväksy *mitä tahansa* bolsevikkien diktatuurin kumoamista vaan ainoastaan työtätekevien joukkojen yhdistämisellä ja agitaatiotyöllä saavutetun (eli siis: ei edes vankilassa istuessaan suostu turvautumaan terroriin eikä salaliittoon vapautuakseen!), sekin kiepsautetaan heidän pahimmaksi riikkeekseen: ahaa, kumoamisen siis *hyväksyvät!*

Mutta jos he yhtä kaikki eivät ole syyllisiä kumoamiseen eivätkä terroriin, ellei pakko-ottoja ole juuri lainkaan toimitettu, jos kaikki muu on kauan sitten annettu anteeksi? Rakas syyttäjämme vetää esiin salaisen reservinsä: »Ainakin *ilmiantovelvollisuuden laiminlyöminen* on rikos, joka on sovellettavissa poikkeuksetta kaikkiin syytettyihin ja joka on katsottava näytetyksi toteen»[1].

Eserrien puolue on syyllistynyt siihen, että se EI TEHNYT ITSESTÄÄN ILMIANTOA! Tämä on täysosuma! Uusi rikoslaki aukoo juridisen ajattelun uria, tämä on valtatie, jota pitkin kiitollisia jälkipolvia sitten loputtomasti kuskataan Siperiaan.

Ja yksinkertaisesti – sydämistynyt Krylenko laukoo – nämä syytetyt ovat »katkeria ikuisia vastustajia»! Ja silloinhan on oikeudenkäynneittäkin selvää, mitä heille pitää tehdä.

Rikoslaki on vielä niin uusi, ettei Krylenko ole vielä ehtinyt painaa mieleensä edes tärkeimpien vastavallankumouksellisten pykälien numeroita. Mutta miten hän suomiikaan noilla numeroilla! Kuinka syvällisesti hän luettelee ja tulkitsee niitä! Aivan kuin giljotiinin terä olisi jo vuosikymmeniä killunut näiden pykälien varassa. Ja mikä erityisen uutta ja tärkeää: *menetelmien* ja *keinojen* eroa, jonka vanha tsaarin rikoslaki teki, *ei meillä ole!* Ne eivät vaikuta syytteen kvalifiointiin eivätkä rangaistussanktioon! Aikomus tai teko – se on meille *samantekevää!* Hyväksyttiin päätöslauselma – mepä tuomitsemme siitä. »Toteutettiinko se käytännössä vai ei – sillä ei ole oleellista merkitystä»[2]. Supisitko vaimollesi sängyssä, että neuvostovalta olisi mukava kumota, vai agitoitko vaaleissa vai nakkelitko pommeja – samantekevää! *Rangaistus on sama!!!*

Niin kuin näkemyksekkäällä taiteilijalla muutamasta terävästä hiiliviivasta äkkiä syntyy haluttu kuva, samoin mekin näemme vuoden 1922 luonnoksissa yhä selvemmin vuosien 1937, 1945 ja 1949 koko panoraaman.

Vaan ei, ei vielä sitä! SYYTETTYJEN KÄYTÖS ei vielä ole muotoutunut lopullisesti. He eivät vielä ole opetettuja lampaita, he ovat yhä ihmisiä! Meille kerrotaan vähän, kovin vähän, mutta yhtä ja toista voi ymmärtää. Silloin tällöin Krylenko huolimattomuuttaan siteeraa heidän sanojaan, jotka on lausuttu siinä, oikeudessa. Niinpä syytetty Berg »syytti bolsevikkeja tammikuun 5. päivän uhreista» (Perustuslakia säätävän kokouksen puolesta mieltään osoittaneiden ampumisesta). Ja sitten Liberov jo suoraan: »Tunnustan syyllistyneeni siihen, että en vuonna 1918 riittävästi toiminut bolsevikkien vallan kumoamiseksi»[3]. Ja

[1] Krylenko, s. 305.
[2] Krylenko, s. 185.
[3] Krylenko, s. 103.

Evgenia Ratner sanoo samaa. Ja jälleen Berg: »Katson syyllistyneeni työtä tekevän Venäjän edessä siihen, että en osannut kaikin voimin taistella niin sanottua työläisten ja talonpoikien valtaa vastaan, mutta toivon, että minun aikani ei vielä ole ohi.» (On ohi, poika kulta, ohi on.)

Siinä on vanhaa viehtymystä kalskahteleviin lauseisiin mutta – onhan toki lujuuttakin!

Syyttäjä perustelee: syytetyt ovat vaaraksi Neuvosto-Venäjälle, *koska he pitävät kaikkea tekemäänsä hyvänä.* »Joitakuita syytetyistä ehkä lohduttaa se, että kronikoitsija aikanaan puhuu heistä tai *heidän käyttäytymisestään oikeudessa* kiittävästi.»

Ja toimeenpanevan keskuskomitean päätöslauselma oikeudenkäynnin jälkeen: »Vielä oikeudessakin he pidättivät itselleen oikeuden jatkaa» aikaisempaa toimintaansa.

Ja syytetty Hendelman-Grabovski (joka itsekin on juristi) erottuu oikeudenkäynnissä Krylenkon kanssa käymistään väittelyistä, jotka koskevat todistajanlausuntojen vääristelemistä ja »todistajien kohtelua ennen oikeudenkäyntiä sekä eräitä kohtelun menetelmiä» – lue: selvästikin käsittelemistä GPU:ssa. (Kaikki tämä on jo! on jo! – ihannetta ei tarvitse odottaa enää kauan.) Alustava tutkimus suoritettiin näköjään syyttäjän (eli Krylenkon) valvonnassa ja todistajanlausunnoissa ilmenevät yksittäiset ristiriitaisuudet siliteltiin tällöin tietoisesti. On myös todistajanlausuntoja, jotka esitettiin *ensimmäisen kerran* vasta Vallankumousoikeuden edessä.

Karheuksia toki on. Viimeistelemättömiä kohtia on. Mutta loppujen lopuksi »meidän on aivan selvästi ja kylmäverisesti sanottava ... että meitä ei kiinnosta se, *kuinka historian tuomioistuin on arvioiva tekemämme työn*»[1].

Mutta karheudet otamme huomioon, oikaisemme.

Mutta sillä välin Krylenko keinotellessaan kuiville muistaa – varmaankin ensimmäisen ja viimeisen kerran neuvostoliittolaisen oikeustieteen historiassa – *alustavan tutkimuksen!* Ennen varsinaista tutkimusta suoritettavan esikuulustelun! Ja näin näppärästi se häneltä käy: se mikä tapahtui syyttäjän tarkkailun ulkopuolella ja jota te luulitte tutkimukseksi, se olikin *alustavaa tutkimusta.* Kun taas se, jota te luulette syyttäjän valvonnassa tapahtuvaksi käsittelyksi, jossa lopulliset päätelmät tehdään ja pultit kierretään kiinni, se juuri onkin *tutkimusta!* Kaoottisilla »esitutkimuselinten aineistoilla, joita tutkimus *ei ole tarkistanut,* on *paljon vähäisempi* oikeudellinen *todistusarvo* kuin tutkimuksen aineistoilla»[2] – kun sitä käytellään taitavasti.

Vikkelään piruun ei osu petkeleellä.

Vakavasti puhuen: Krylenkosta tuntuu loukkaavalta valmistautua tähän oikeudenkäyntiin puoli vuotta ja kahden kuukauden ajan haukahdella siinä ja vääntää syyttäjän puhettaan viitisentoista tuntia, vaikka kaikki nämä syytetyt

[1] Krylenko, s. 325.

[2] Krylenko, s. 238.

»ovat useaankin kertaan olleet erikoiselinten käsissä ja päälle päätteeksi vaiheissa, joissa näillä elimillä oli erikoisvaltuudet; mutta syystä tai toisesta *heidän onnistui selvitä ehjin nahoin*»[1] – ja nyt sitten Krylenkon tehtävänä on raahata heidät laillisesti ammuttaviksi.

Tietenkin »kysymykseen tulee vain yksi tuomio – järjestään kaikki ammuttava!»[2]. Mutta – Krylenko huomauttaa suurpiirteisesti – koska oikeudenkäynti kuitenkin tapahtuu koko maailman nähden, syyttäjän sanat »eivät ole tuomioistuimelle tarkoitettu ohje», jota tuomioistuin olisi »velvollinen välittömästi huomioimaan tai noudattamaan»[3].

Että tuomioistuimelle pitää selittää tällaista!...

Tuomiota langettaessaan Vallankumousoikeus menetteleekin röyhkeästi: se ei langeta kuolemantuomiota ampumalla »järjestään kaikille» vaan tuomitsee ainoastaan neljätoista ihmistä ammuttaviksi. Lopuille annetaan vankeutta ja leiriä, lisäksi satakunta muuta henkilöä »määrätään tuotantoon».

Ja muistakaa, lukija, muistakaa: Korkeimpaan Vallankumousoikeuteen »katsovat Tasavallan kaikki muut tuomioistuimet, (se) antaa niille suuntaa näyttävät ohjeet»[4], Korkeimman vallankumousoikeuden syytettä käytetään »suuntaa antavana ohjeena»[5]. Kuinka monia pannaan menemään provinssissa, sitä saatte arvailla itse.

Koko tämän oikeudenkäynnin arvoa taitaa hyvin symbolisoida toimeenpanevan keskuskomitean puhemiehistön päätös valituksesta: vahvistaa ampumistuomio mutta pysäyttää sen täytäntöönpano. Ja tuomittujen kohtalo jää riippumaan vapaalla jalalla (ilmeisestikin ulkomailla) olevien eserrien käytöksestä. Jos he toimivat meitä *vastaan,* me paukautamme nämä.

Venäjän pelloilla korjattiin jo toista rauhan satoa. Vain Tshekan pihoissa ammuttiin enää (Jaroslavlissa Perhurov, Pietarissa metropoliitta Veniamin.) Ensimmäiset diplomaattimme ja lehtimiehemme lensivät sinisellä taivaalla ja purjehtivat sinisillä aalloilla ulkomaille. Työläisten ja talonpoikien edustajien toimeenpaneva keskuskomitea piti ikuiset p a n t t i v a n g i t povellaan.

Hallitsevan puolueen jäsenet lukivat oikeudenkäynnistä Pravdan kuudestakymmenestä numerosta (kaikki he lukivat lehtiä), ja kaikki sanoivat KYLLÄ, KYLLÄ, KYLLÄ. Kukaan ei sanonut EI.

Ja mitä he sitten hämmästelivät vuonna 1937? Mitä he valittivat?... Eikö oikeudettomuuden perustaa ollut laskettu jo kauan sitten – ensin Tshekan oikeudenkäyntiin perustumattomilla rankaisutoimilla, sitten näillä varhaisilla oikeudenkäynneillä ja tällä nuorella Rikoslailla? Eikö myös vuosi 1937 ollut TARKOITUKSENMUKAINEN (Stalinin ja kenties myös Historian päämäärien mukainen)?

[1] m. t., s. 322.
[2] m. t., s. 326.
[3] m. t., s. 319.
[4] m. t., s. 407.
[5] m. t., s. 409.

Krylenkolta lipsahtikin profeetallisesti, että he eivät tuomitse menneisyyttä vaan tulevaisuutta.

Vain ensimmäinen sivallus viikatteella on huima.

Vuoden 1924 elokuun 20. päivän tienoilla Boris Viktorovitsh Savinkov ylitti Neuvostoliiton rajan. Hänet vangittiin heti ja vietiin Lubjankaan[1].

Tutkimus käsitti vain yhden kuulustelun – vain vapaaehtoisia todistajanlausuntoja sekä toiminnan arvioimisen. Syyte esitettiin jo elokuun 23. päivänä. (Suorastaan uskomatonta nopeutta, mutta se tehosi. Joku oli laskelmoinut oikein: kurjien väärien todistajanlausuntojen puristaminen Savinkovista olisi vain tärvellyt asetelman uskottavuuden.)

Nurinkurisella terminologialla käsitellyssä syytekirjelmässä Savinkovia syytettiin vaikka mistä: hän oli »kaikkein köyhimmän maaseutuväestön johdonmukainen vihollinen», hän oli »auttanut Venäjän porvaristoa toteuttamaan imperialistisia pyrkimyksiään» (eli hän oli kannattanut sodan jatkamista Saksaa vastaan), hän oli »ollut tekemisissä liittolaismaiden sodanjohdon edustajien kanssa» (ollessaan kansliapäällikkönä sota-asiain ministeriössä!) ja »mennyt provokaatiomielessä sotilaskomiteoihin» (joihin sotilaiden edustajat olivat valinneet hänet) sekä – lopuksi kertakaikkinen vitsi – elätellyt »monarkistisia sympatioita».

Mutta kaikki tämä oli vanhaa. Oli myös uusia, kaikkien edessä olevien oikeudenkäyntien vakiosyytöksiä: rahaa imperialisteilta, vakoilua Puolan hyväksi (Japani unohtui . . .) ja – aikoi myrkyttää Puna-armeijan syankaliumilla (mutta ei myrkyttänyt ainoatakaan puna-armeijalaista).

Oikeudenkäynti alkoi elokuun 26. päivänä. Puheenjohtajana oli Ulrich (kohtaamme hänet ensimmäisen kerran), mutta syyttäjää ei ollut ollenkaan samoin kuin ei puolustusasianajajaakaan.

Savinkov puolustautui niukasti ja laiskasti, hän ei juuri yhtään väitellyt todisteista. Hän ymmärsi tämän oikeudenkäynnin lyyrisesti: se oli hänen ja Venäjän viimeinen tapaaminen ja hänen viimeinen mahdollisuutensa selittää ääneen. Katua. (Ei näitä syntejään, joista häntä syytettiin, vaan muita.)

(Ja erittäin onnistuneeksi ja syytettyä kiusaavaksi osoittautui vanha sävel: *mehän olemme kaikki venäläisiä!* . . . Te ja me olemme m e! Te rakastatte Venäjää, varmasti, me arvostamme rakkauttanne – mutta emmekö me muka rakasta? Emmekö me juuri nyt olekin Venäjän voima ja kunnia? Ja te halusitte taistella meitä vastaan? Katukaa! . . .)

[1] Tästä paluusta arvailtiin paljon. Mutta aivan äskettäin joku Ardamatski (selvästikin KGB:n ihmisten ja arkistojen kanssa tekemisissä oleva henkilö) julkaisi (aikakauslehti Nevan vuoden 1967 11. numerossa) mahtailevan kirjallisuuden tekohelyillä koristellun tarinan, joka ilmeisesti on varsin lähellä totuutta. Taivuteltuaan joitakin Savinkovin agenteista petturuuteen ja hämättyään muutamia muita GPU ripusti näiden avulla varman koukun: täällä – Venäjällä – riutuu iso maanalainen organisaatio, mutta kunnon johtaja puuttuu! Tehokkaampaa koukkua ei olisi saattanut keksiä! Eihän Savinkovin myrskyisä elämä voinut päättyä hiljaa Nizzassa. Hän ei voinut olla ryhtymättä vielä yhteen mittelöön, hänen täytyi palata Venäjälle tuhoutumaan.

Mutta kaikkein ihmeellisin oli tuomio: »Vallankumouksellisen oikeusjärjestyksen turvaamisen edut eivät edellytä korkeimman rangaistuksen soveltamista, ja kun oletetaan, että koston motiivit eivät voi ohjata proletariaatin joukkojen oikeudentajua», ampumistuomio korvataan kymmenen vuoden vapausrangaistuksella.

Se oli sensaatiomaista, se hämmensi silloin monien mielen: pehmenemistäkö? muutosko? Ulrich peräti selitti Pravdassa ja pyyteli anteeksi, miksi Savinkov armahdettiin. Seitsemässä vuodessahan neuvostovallasta oli tullut näin vahva! Pelkäisikö se muka jotakuta Savinkovia! (Kahdennellakymmenennellä ikävuodellaan se heikkenee jälleen, silloin ei kannata pyydellä, silloin ammumme satoja tuhansia.)

Niinpä Savinkovin paluun ensimmäisen arvoituksen jälkeen tämä kuolematon tuomio olisi ollut toinen arvoitus, ellei kolmas arvoitus olisi peittänyt sitä vuoden 1925 toukokuussa: Savinkov heittäytyi synkän mielentilan vallassa suojaamattomasta ikkunasta Lubjankan sisäpihaan, eivätkä GPU:n suojelusenkelit yksinkertaisesti onnistuneet sieppaamaan häntä kiinni, pelastamaan hänen isoa painavaa ruumistaan. Savinkov kuitenkin jätti heille varmuuden vuoksi (ettei tulisi ikävyyksiä työssä) syyttömyystodistuksen, jossa hän järkevästi ja johdonmukaisesti selitti, miksi hän päätti päivänsä. Ja kirje oli laadittu niin todenmukaisesti ja niin Savinkovin henkeen ja tyyliin, että jopa vainajan poika Lev Borisovitsh uskoi täysin ja Pariisissa vakuutteli kaikille, että tuota kirjettä ei ollut voinut kirjoittaa kukaan muu kuin hänen isänsä, että isä oli tehnyt itsemurhan tiedostettuaan poliittisen vararikkonsa[1].

Ja kaikki tärkeimmät ja kuuluisat oikeudenkäynnit ovat kuitenkin vielä edessä ...

[1] Ja me – me hölmöläiset, myöhemmät Lubjankan vangit – toistelimme kuin papukaijat luottavasti, että Lubjankan porraskuiluihin pingotettiin rautalankaverkot sen jälkeen, kun Savinkov oli siellä heittäytynyt. Alistumme kauniiseen tarinaan niin, että aivan unohdamme. Vankilaviranomaisten kokemushan on kansainvälinen! Samanlaiset verkothan oli amerikkalaisissa vankiloissa jo vuosisadan alussa – kuinka siis neuvostotekniikka jäisi jälkeen?

Vuonna 1937 Kolyman leirissä kuolemaa tekevä entinen Tshekan mies Artur Prjubel kertoi jollekin ympärillään olevista, että hän oli yksi neljästä miehestä, jotka h e i t t i v ä t Savinkovin viidennen kerroksen ikkunasta Lubjankan pihaan! (Eikä se ole ristiriidassa Ardamatskin uuden tarinan kanssa: siinä on matala ikkunalauta, joka muistuttaa enemmänkin pervekkeen oven kynnystä kuin ikkunalautaa. Paikka valittiin hyvin! Ardamatskilla vain enkelit tunaroivat, kun taas Prjubelin mukaan he toimivat hyvässä yhteishengessä.)

Niinpä kolmas karkea arvoitus sisältää toisen – epätavallisen armeliaan tuomion – ratkaisun.

Tämä vaimea huhu kantautui korviini, ja vuonna 1967 kerroin siitä M.N. Jakubovitshille. Hänen silmänsä välähtivät – hän on säilyttänyt nuorekkaan vilkkautensa – kun hän huudahti: »Minä uskon tuon! Se käy yksiin! Ja minä kun en uskonut Bljumkinia vaan luulin, että hän kerskaili.» Paljastui seuraavaa: 1920-luvun lopulla Bljumkin kertoi Jakubovitshille suuren salaisuuden, että h ä n oli GPU:n toimeksiannosta kirjoittanut Savinkovin niin sanotun jäähyväiskirjeen. Savinkovin ollessa vangittuna Bljumkinilla tuntuu olleen pysyvä lupa käydä hänen sellissään – hän »viihdytti»

Savinkovia iltaisin. (Mahtoiko Savinkov aavistaa, että kuolema oli alkanut käydä hänen luonaan – mielistelevä ystävällinen kuolema, josta ei voi mitenkään päätellä tuhon muotoa?) Tämä juuri auttoikin Bljumkinia perehtymään Savinkovin puhetapaan ja ajatuksiin ja asettumaan tämän viimeisten ajatusten piiriin.

Kysytään: miksi ikkunasta? Eikö olisi ollut helpompi myrkyttää? Varmaankin jäännökset näytettiin tai aiottiin näyttää jollekin.

Tässä jos missä on kerrottava myös Bljumkinin kohtalosta, mahtavan Tshekan miehen, jonka Mandelstam aikoinaan pelottomasti lannisti. Ehrenburg alkoi kertoa Bljumkinista mutta alkoikin äkkiä hävetä ja keskeytti. Ja kerrottavaa toki on. Kun vasemmistoeserrät oli vuonna 1918 lyöty, Mirbachin murhaajaa ei rangaistu, eikä hän kokenut muiden vasemmistoeserrien kohtaloa, vaan Dzerzhinski säästi hänet (aivan samoin kuin hän halusi säästää Kosyrevin), ja Bljumkin kääntyi ulkonaisesti bolsevismiin. Ilmeisesti häntä pidettiin tärkeiden likaisten töiden varalta. Kerran 1930-luvun vaihteessa hän matkusti Pariisiin salaa murhaamaan Bazhenovin (Stalinin sihteeristön paenneen työntekijän) ja menestyksekkäästi paiskasi tämän yöllä junasta. Mutta seikkailunhalu tai Trotskin ihailu vei Bljumkinin Prinssisaarille: kysymään uskonnon opettajalta, olisiko tehtäviä Neuvostoliitossa suoritettaviksi? Trotski antoi paketin vietäväksi Radekille, Bljumkin toi ja antoi paketin, ja koko hänen käyntinsä Trotskin luona olisi jäänyt salaisuudeksi, ellei säkenöivä Radek olisi jo silloin ollut ilmiantaja. Radek k a a t o i Bljumkinin, ja tämä katosi hirviön kitaan, jota Bljumkin oli itse omin käsin ruokkinut verisellä ensimaidolla.

X Laki kypsässä iässä

Mutta missä ovat laumat, jotka mielettöminä kiipeävät rajamme piikkilanka-aidalle lännestä ja joita me sitten ammumme Rikoslain 71. pykälän perusteella omavaltaisesta palaamisesta Venäjän Sosialistiseen Federatiiviseen Neuvostotasavaltaan? Tieteellisestä ennustuksesta huolimatta näitä laumoja ei näkynyt, ja Kurskille saneltu pykälä jäi turhaksi. Ainoa tällainen kummajainen oli Savinkov, mutta häneenkään ei keksitty soveltaa tätä pykälää. Sen sijaan päinvastaista rangaistusta – ampumisteloituksen korvaavaa karkottamista ulkomaille – kokeiltiin tiuhaan ja aikailematta.

Jo siinä vaiheessa, kun rikoslakia laadittiin, Vladimir Iljitsh tarttui välähtäneeseen oivallukseen ja tulistuksissaan kirjoitti toukokuun 19. päivänä:

»Tov. Dzerzhinski! Vastavallankumousta edistävien kirjailijoiden ja professoreiden karkottamisesta ulkomaille. Tämä asia täytyy valmistella huolellisemmin. Valmistelematta teemme vain tyhmyyksiä ... Asia on hoideltava niin, että nämä »sotilasvakoilijat» paljastetaan ja pyydystetään aina ja järjestelmällisesti ja karkotetaan ulkomaille. Pyydän näyttämään tämän salaa – monistamatta – Politbyron jäsenille»[1].

Tuossa tapauksessa luonnollinen salaperäisyys johtui toimenpiteen tärkeydestä ja opettavuudesta. Neuvosto-Venäjän luokkavoimien läpäisevän selkeää asetelmaa rikkoikin vain tämä vanhan *porvarillisen* intelligentsian hyytelömäinen ääriviivaton tahra, jolla ideologian alueella todella oli *sotilasvakoilijoiden* rooli, ja tämän ajatusseisahtuman kaapiminen irti ja paiskaaminen rajan taakse mahdollisimman nopeasti oli kaikkein paras idea.

Toveri Lenin itse leppyi pian, mutta Politbyron jäsenet ilmeisesti hyväksyivät ajatuksen, ja t. Dzerzhinski huolehti pyydystämisestä, ja vuoden 1922 lopulla lähes kolmesataa kuuluisinta venäläistä humanistia pantiin ... proomuunko? ... ei vaan höyrylaivaan ja lähetettiin Euroopan kaatopaikalle. (Maineensa jo vakiinnuttaneita ja siellä kuuluisaksi tulleita nimiä olivat filosofit N.O. Losski, S.N. Bulgakov, N.A. Berdjaev, F.A. Stepun, B.P. Vysheslavtsev, L.P. Karsavin, S.L. Frank ja I.A. Iljin, edelleen historioitsijat S.P. Melgunov, V.L. Mjakotin, A.A. Kiesewetter, ja I.I. Lapshin ym, kirjailijat ja lehtimiehet J.I. Eichenwald, A.S. Izgoev, M.A. Osorgin ja A.V. Peshehonov. Vähäisiä ryhmiä lähetettiin perään vielä vuoden 1923 alussa, mm. Leo Tolstoin sihteeri V.F. Bulgakov. Huonojen tuttavien vuoksi sinne joutui myös matemaatikkoja – D.F. Selivanov.)

[1] Lenin, 5. painos, osa 54, ss. 265–266.

Aina ja järjestelmällisesti – siitä ei kuitenkaan tullut mitään. Emigranttien karjunnasta, että tämä oli »lahja» sille, ehkä valkeni, että tämäkään toimenpide ei ollut paras, että suotta päästettiin maasta hyvää lannoitetta, joka tuolla kaatopaikalla saattoi kasvattaa myrkkykukkia. Ja niin tämä keino hylättiin. Ja jatkossa kaikki puhdistettavat lähetettiin joko *tähtien taa* tai Arkkipelagiin.

Vuonna 1926 vahvistettu (ja hamaan Hrushtshevin aikaan elänyt) paranneltu rikoslaki yhdisti kaikki entiset poliittiset pykälät yhtenäiseksi lujaksi 58. pykälän nuotaksi, joka heti pantiin pyyntiin. Pyynti laajeni nopeasti koskemaan teknistä intelligentsiaa – insinöörejä – joka oli sitäkin vaarallisempaa, kun sillä oli vahva asema kansantaloudessa ja sen kontrolloiminen pelkän Edistyksellisimmän Opin avulla oli vaikeaa. Nyt paljastui, että Oldenborgerin puolesta pidetty oikeudenkäynti oli ollut virhe. (Ja siinä vielä muodostui niin hyvä *keskus*!) Myös Krylenkon ilmoitus, että »insinöörien sabotaasista ei ole ollut enää puhettakaan vuosina 1920–21»[1], oli ollut hätiköity. Ei sabotaasista vaan pahemmasta: *tuholaistoiminnasta* (tämän sanan taisi keksiä joku Shahtyn jutun tutkija).

Niin pian kuin käsitettiin, mitä oli etsittävä – tuholaistoimintaa – sitä alettiinkin vaivatta löytää kaikilta teollisuuden aloilta ja kaikista tuotannon haaroista, siitä huolimatta, että tämä käsite oli aivan uusi ihmiskunnan historiassa. Näissä yksittäisissä löydöksissä ei kuitenkaan ollut hankkeen yhtenäisyyttä, toteutuksen täydellisyys puuttui, kun taas Stalinin luonne ja oikeuslaitoksemme koko etsiskelevä osa selvästikin pyrki juuri niihin. Ja viimein Lakimme kypsyi ja pystyi tarjoamaan maailmalle jotakin todella täydellistä! – yhtenäisen, suuren, hyvin sommitellun oikeudenkäynnin, tällä kertaa insinöörejä vastaan. Niin syntyi

k) *Shahtyn juttu* (1[illegible]-15.6. 1928). Neuvostoliiton Korkeimman oikeuden erikoisistunto, puheenjohtajana A.J. Vyshinski (joka yhä oli valtion I:n Moskovan yliopiston rehtori), pääsyyttäjänä N.V. Krylenko (tärkeä tapaaminen, ikään kuin juristiikan viestinvaihto), [illegible] syytettyä ja 56 todistajaa[2]. Valtavaa!!!

Oikeudenkäynnin valtavuudessa oli myös sen heikkous: vaikka jokaiseen syytettyyn olisi sidottu vain kolme lankaa, niitä olisi ollut yhteensä peräti 159, ja Krylenkolla oli vain kymmenen sormea ja Vyshinskillä niin ikään kymmenen. Tietenkin »syytetyt pyrkivät paljastamaan raskaat rikoksensa yhteiskunnalle» mutta – eivät kaikki, vain kuusitoista. Kolmetoista kiemurteli. Ja kaksikymmentäneljä eivät ollenkaan tunnustaneet syyllisyyttään[3]. Tämä aiheutti anteeksiantamatonta epäyhtenäisyyttä, massat eivät ollenkaan ymmärtäneet sitä. Edut olivat samat, jotka oli saavutettu jo aikaisemmissa oikeudenkäynneissä: syytettyjen ja

[1] Krylenko, s. 437.

[2] Jäseninä olivat vanhat vallankumoukselliset Vasiljev-Juzhin ja Antonov-Saratovski. Jo heidän nimiensä koruttomuus teki tehtävänsä. Ne painuivat mieleen. Ja vuonna 1962 sitten luetaan Izvestijasta terrorin uhrien nekrologeja – ja kuka ne onkaan allekirjoittanut? Pitkäikäinen Antonov-Saratovski!

[3] Pravda, 24. 5. 1928.

puolustusasianajajien avuttomuus, heidän kyvyttömyytensä torjua tai väistää tuomion järkälettä. Mutta myös uuden oikeudenkäynnin puutteet olivat ilmiselvät ja Krylenkolle jos kenelle anteeksiantamattomat.

Luokattoman yhteiskunnan kynnyksellä kykenimme vihdoinkin toteuttamaan myös *konfliktittoman oikeudenkäynnin* (se heijasti järjestelmämme sisäistä konfliktittomuutta), jossa tuomarit ja syyttäjät ja puolustus ja syytetyt kaikki yhdessä pyrkivät yhteiseen päämäärään.

Myös Shahtyn jutun mittasuhteet – pelkkä hiiliteollisuus ja vain Donbassin alue – olivat siihen aikaan suhteettomat.

Ilmeisesti heti samana päivänä, jona Shahtyn juttu päättyi, Krylenko alkoi kaivaa uutta tilavaa kuoppaa (siihen suistui peräti kaksi hänen työtoveriaan Shahtyn jutun ajalta, yhteiskunnalliset syyttäjät Osadtshi ja Shein). Turha mainitakaan, miten innokkaasti ja taitavasti häntä avusti parastaikaa Jagodan lujiin käsiin siirtyvä OGPU:n aparaatti. Oli luotava ja paljastettava koko maan kattava insinöörien organisaatio. Tätä varten tarvittiin muutamia voimakkaita tuholaishahmoja johtoon. Tällaisen kiistattoman voimakkaan, kärsimättömän ylpeän insinöörihahmon tunsi jokainen: Petr Akimovitsh Paltshinskin. Tämä oli jo vuosisadan alussa maineikas kaivosinsinööri ja toimi maailmansodan aikana sotateollisuuskomitean varapuheenjohtajana eli johti Venäjän teollisuuden sotaponnistuksia ja pystyi vauhdista paikkaamaan tsaarin komennon valmistelun puutteellisuudet. Helmikuun jälkeen hänestä tuli kaupan ja teollisuuden varaministeri. Tsaarin aikana häntä vainottiin vallankumoustoiminnan vuoksi. Lokakuun jälkeen hän istui vankilassa kolmesti (1917, 1918 ja 1922), vuodesta 1920 hän toimi kaivosteollisuuden instituutin professorina ja Gosplanin neuvonantajana. (Hänestä kerrotaan tarkemmin III osan 10. luvussa.)

Tämä Paltshinski valittiinkin uuden valtaisan oikeudenkäynnin pääsyytetyksi. Kevytmielinen Krylenko, joka nyt astui aivan uudelle alueelle eli insinööritaidon valtakuntaan, ei kuitenkaan tiennyt lujuusopista mitään, eikä hänellä liioin ollut aavistustakaan mahdollisesta sielujen lujuudesta – kymmenen vuoden maineikkaasta syyttäjän toiminnastaan huolimatta. Krylenkon valinta osoittautui vääräksi. Paltshinski kesti kaikki OGPU:n tuntemat keinot eikä antanut periksi vaan kuoli allekirjoittamatta mitään pötyä. Yhdessä hänen kanssaan kestivät koettelemuksen – liioin näköjään antautumatta – N.K. von Meck ja F. Velitshko. Toistaiseksi emme tiedä, kuolivatko he kidutuksiin vai ammuttiinko heidät, mutta he todistivat, että vastarintaa VOI tehdä ja että ihminen VOI kestää, ja sillä he jättivät leimuavan moitteensa kaikille myöhemmille kuuluisille syytetyille.

Jagoda salasi tappionsa ja julkaisi toukokuun 24. päivänä 1929 OGPU:n lyhyen tiedotteen noiden kolmen ampumisesta rangaistukseksi suurisuuntaisesta tuholaistoiminnasta sekä monien muiden nimeltä mainitsemattomien tuomitsemisesta[1].

Mutta miten paljon aikaa oli mennyt hukkaan! Miltei kokonainen vuosi! Ja

[1] Izvestija 24. 5. 1929.

miten monia kuulusteluöitä! Ja miten paljon tutkijaviranomaisten mielikuvitusta! Ja kaikki hukkaan. Krylenkon oli aloitettava kaikki alusta, etsittävä henkilö, joka olisi sekä loistava että voimakas – ja samalla kuitenkin aivan heikko, aivan pehmeä. Mutta niin huonosti hän ymmärsi tätä kirottua insinöörien rotua, että häneltä kului vielä vuosi tuloksettomiin kokeiluihin. Vuoden 1929 kesästä hän temmelsi Hrennikovin kimpussa, mutta myös Hrennikov kuoli suostumatta alhaiseen rooliin. Vanha Fedotov murrettiin, mutta hän oli liian vanha ja päälle päätteeksi tekstiilimies – eikä se ollut edullinen haara. Ja vielä vuosi meni hukkaan! Maa odotti kaiken kattavaa tuholaisoikeudenkäyntiä, sitä odotti myös toveri Stalin, mutta Krylenkolta vain ei mitenkään ottanut syntyäkseen[1]. Ja vasta vuoden 1930 kesällä joku löysi ja ehdotti: Lämpöteknisen instituutin johtaja Ramzin! Hänet vangittiin ja valmistettiin kolmessa kuukaudessa, minkä jälkeen näyteltiin suurenmoinen näytelmä, oikeudenkäyttömme todellinen huippusaavutus ja koko maailman oikeudenkäytölle saavuttamaton esikuva –

1) *»Teollisuuspuolueen» oikeudenkäynti* (25.11.–7.12.1930). Korkeimman oikeuden erikoisistunto, sama Vyshinski, sama Antonov-Saratovski, sama suosikkimme Krylenko.

Nyt ei enää ilmene »teknisiä syitä», jotka estäisivät tarjoamasta lukijalle täydellistä pikakirjoitetta oikeudenkäynnistä – kas tässä[2] – tai päästämästä ulkomaalaisia lehtimiehiä seuraamaan oikeudenkäyntiä.

Oivallus oli suuri: syytettyjen penkillä ovat maan koko teollisuus, sen kaikki haarat ja suunnitteluelimet. (Vain järjestäjän silmä näkee aukot, joihin kaivosteollisuus ja rautatiet ovat vajonneet.) Kuitenkin materiaalia on käytetty kitsaasti: syytettyinä on vain kahdeksan ihmistä (Shahtyn jutun virheet on otettu huomioon).

Te huudahdatte: kahdeksan ihmistä riittää edustamaan koko teollisuutta? Meille siinä on liikaakin! Kolme kahdeksasta edustaa tekstiiliteollisuutta – tätä äärimmäisen tärkeää puolustusteollisuuden haaraa. Mutta silloin todistajia varmaankin on laumoittain? Seitsemän henkilöä, samanlaisia tuholaisia, niin ikään vangittuja. Mutta varmaankin kasakaupalla paljastavia asiakirjoja? Piirustuksia? Projekteja? Ohjeita? Yhteenvetoja? Selvityksiä? Ilmiantoja? Yksityiskirjeitä? Ei ainoatakaan! Siis – EI AINOATAKAAN PAPERILAPPUA! Mutta miten ihmeessä GPU tällä tavalla lorvaili? Näin monia otettu vangiksi mutta ei napannut ainoatakaan paperilappua? Niitä »oli paljon» mutta »kaikki hävitettiin». Sillä: »missä säilyttää arkistoa?» Oikeudenkäyntiin tuodaan vain muutamia julkisia lehtiartikkeleita – emigranttien lehdistä ja meikäläisistä. Mutta miten sitten ajaa syytettä?! ... Asiallahan on Nikolai Vasiljevitsh Krylenko. Hän ei

[1] On varsin mahdollista, että tämä Krylenkon menestymättömyys asettui Johtajan pahansuopaan muistiin ja ratkaisi entisen syyttäjän vertauskuvallisen tuhon – saman giljotiinin uhrina.

[2] »Protsess Prompartii» (Teollisuuspuolueen oikeudenkäynti), Sovetskoe zakonodatelstvo, Moskova 1931.

olekaan eilisen teeren poikia. »Paras todiste on kaikissa tilanteissa sittenkin syytettyjen tunnustus»[1].

Mutta millainen tunnustus: ei pakottamalla saatu vaan sielun kyllyydestä lähtevä, kun katumus puristaa rinnasta kokonaisia monologeja, ja tekee mieli puhua, puhua, paljastaa, ruoskia! Ukko Fedotovia (66 v.) kehotetaan istumaan, riittää jo – vaan ei, hän tuppautuu antamaan lisää selityksiä ja tulkintoja. Viiden peräkkäisen istunnon aikana ei tarvitse edes tehdä kysymyksiä: syytetyt puhuvat, puhuvat, selittävät ja vielä senkin jälkeen pyytävät puheenvuoron täydentääkseen. Kysymyksiä ei tarvita – deduktiivisesti he selostavat kaiken syytteen kannalta välttämättömän. Ramzin antaa laajojen selostusten jälkeen vielä selvyyden vuoksi lyhyet yhteenvedot, kuin lahjattomille ylioppilaille. Kaikkein eniten syytetyt pelkäävät, että jotakin jäisi selvittämättä ja joku paljastamatta ja jonkun nimi mainitsematta ja jonkun tuhotyön aikomus käsittelemättä. Ja miten he peittoavatkaan itseään! »Olen luokkavihollinen» – »minut on lahjottu» – »meidän porvarillinen ideologiamme». Syyttäjä: »Oliko tämä teidän virheenne?» Tsharnovski: »Ja minun rikokseni!» Yksinkertaisesti Krylenkon ei tarvitse tehdä mitään, viiden istunnon ajan hän juo teetä ja syö keksejä – tai mitä hänelle sinne tuotiin.

Mutta kuinka syytetyt kestävät tällaisen emotionaalisen purkauksen? Magnetofonitallenteita ei ole, mutta puolustusasianajaja Otsep kuvailee: »Syytettyjen sanat virtasivat asiallisina, kylminä ja ammattimaisen rauhallisina.» Jopa nyt jotakin! Tällainen kiihko saada tunnustaa ja sitten kuitenkin – asiallista? kylmää? Enemmänkin: ilmeisesti he mutisevat erittäin sileää katumustekstiään niin veltosti, että Vyshinski monta kertaa pyytää heitä puhumaan kovemmin ja selvemmin, koska muutoin ei kuule mitään.

Puolustuskaan ei yhtään riko oikeudenkäynnin sopusuhtaisuutta: se yhtyy kaikkiin syyttäjän esittämiin ehdotuksiin, luonnehtii syyttäjän syytöspuhetta *historialliseksi* mutta omia päätelmiään kapeiksi ja vastoin sydämen ääntä esitetyiksi, koska »neuvostoliittolainen puolustusasianajaja on ennen muuta neuvostokansalainen» ja »yhdessä kaikkien työtätekevien kanssa kokee suuttumuksen tunteen» syytettyjen rikoksia kohtaan[2]. Asiaa käsiteltäessä puolustus esittää arkoja ujoja kysymyksiä ja oitis kavahtaa takaisin, jos Vyshinski keskeyttää. Asianajajat puolustavatkin vain kahta vaaratonta tekstiilimiestä eivätkä kiistä rikosta eivätkä teon määrittelyä vaan ainoastaan kyselevät: eikö syytetty mitenkään voisi välttää joutumasta ammuttavaksi? Kummasta on suurempi hyöty, toverit tuomarit, »hänen ruumiistaan vain hänen työstään»?

Millaisia sitten ovat näiden porvarillisten insinöörien löyhkäävät rikokset? Tällaisia. Kehityksen vauhtia suunniteltiin hidastaa (esimerkiksi tuotantoa aiottiin lisätä v a i n 20–22 % vuodessa, vaikka työtätekevät olivat valmiit antamaan 40 ja 50 %). Paikallisten polttoainevarojen käyttöön ottoa hidastettiin. Kuznets-

[1] m. t., s. 453.

[2] »Protsess Prompartii», s. 488.

kin laakiota ei kehitetty tarpeeksi nopeasti. Turvauduttiin teoreettis-taloudellisiin väittelyihin (käyttääkö Donetsin laakiota Dneprin voimalan sähköllä? vetääkö suurlinja Moskovan ja Donetsin laakion välille?) tärkeiden ongelmien ratkaisemisen viivyttämiseksi. (Insinöörien kiistellessä työt seisovat!) Suunnitelmien käsittelyä pitkitettiin (ei vahvistettu heti). Luennoitaessa l u j u u s o p i s t a edistettiin n e u v o s t o v a s t a i s t a l i n j a a. Otettiin käyttöön vanhentuneita laitteita. Sidottiin pääomia (ohjattiin kalliisiin ja pitkällisiin rakennustöihin). Tehtiin turhia (!) korjauksia. Käytettiin metallia virheellisesti (raudan lajien valikoima oli puutteellinen). Luotiin epäsuhdetta osastojen välille, raaka-aineen ja sen jalostamismahdollisuuksien välille (tätä ilmeni erityisesti tekstiiliteollisuudessa, jossa rakennetaan pari tehdasta enemmän kuin puuvillasato edellyttäisi). Sitten tehtiin hyppäyksiä minimisuunnitelmista maksimisuunnitelmiin. Ja selvästikin tuhoamismielessä aloitettiin samaisen kovan onnen tekstiiliteollisuuden t e h o s t e t t u kehittäminen. Ja kaikkein tärkein: suunniteltiin tuhotöitä energian tuotannossa (mutta ei kertaakaan tehty missään). Niinpä tuholaistoiminta ei ilmennytkään rikkomisena tai tärvelemisenä, vaan se oli suunnittelullista ja operatiivista, ja sen oli määrä johtaa yleiseen kriisiin ja jopa taloudelliseen halvaantumiseen vuonna 1930! Mutta ei johtanut – koska massat vastasivat asettamalla uudet tuotanto- ja finanssisuunnitelmat (numeroiden kaksinkertaistaminen!).

– Jaa jaa . . . – skeptinen lukija tuumii.

Mitä? Eikö riitä? Mutta jos oikeudessa toistamme joka kohdan ja paisutamme viisin-kuusinkertaiseksi, silloin ehkä alkaa jo riittää?

– Jaa jaa, 1960-luvun lukija sanoo. – Mutta eikö se kaikki saattanut johtua juuri suunnitelmien tarkistamisista. Pakostakin syntyy suhteettomuutta, jos mikä tahansa ammattiyhdistyksen kokous voi Gosplanilta kysymättä muutella suhteita miten haluaa.

Voi, karvas on syyttäjän leipä! Sillä jokainen sanahan päätettiin julkaista! Siis myös insinöörit lukevat näistä asioista. Joka leikkiin on ryhtynyt leikin kestäköön! Ja pelottomasti Krylenko antautuu pohdiskelemaan ja kyselemään insinööritaidon yksityiskohtia! Ja valtavien lehtien aukeamat ja sivut täyttyvät petiitillä painetuista teknisistä hienouksista. Laskelmoidaan, että lukija menee pyörälle päästään, ettei tältä riitä iltoja eikä vapaapäiviä lukemiseen ja ettei tämä lue kaikkea vaan huomaa vain muutaman kappaleen välein toistuvan kertosäkeen: tuholaistoimintaa! tuholaistoimintaa! tuholaistoimintaa!

Mutta jos kuitenkin rupeaa lukemaan? Jokaisen rivin?

Aivan taitamattomasti ja kömpelösti laadittujen varausten tympeyden lävitse hän silloin näkee, että Lubjankan kuristajakäärme on ryhtynyt vieraaseen, outoon työhön. Että 20. vuosisadan vahvasiipinen ajatus pyristelee irti karkeasta silmukasta. Vangit ovat nöyriä ja nujerrettuja, mutta ajatus pyristelee vapaaksi! Jopa syytettyjen pelotellut väsyneet kieletkin ehtivät ilmaista ja kertoa meille kaiken.

Tällaisissa olosuhteissa he työskentelivät. Kalinnikov: »Meillähän on luotu tekninen epäluottamus.» Laritshev: »Halusimme tai emme, mutta meidän on tuotettava nämä 42 miljoonaa tonnia öljyä (ylhäältä on siis käsketty) ... sillä joka tapauksessa 42 miljoonan öljytonnin tuottaminen on mahdottomuus»[1].

Kahden tällaisen mahdottomuuden väliin olikin puserrettu insinööriemme kovan onnen sukupolven koko työ. Lämpötekniikan instituutti ylpeilee tärkeimmällä tutkimuksellaan: polttoaineen hyötykerrointa on korotettu jyrkästi. Tämä lähtökohtana suunnitelmassa edellytetään pienempää polttoaineen tuotannon tarvetta – SIIS TUHOLAISTOIMINTAA, vähennettiin polttoaineen tuotantoa! Kuljetusalan suunnitelmaan sisällytettiin kaikkien rautatievaunujen siirtäminen automaattikytkentään – siis tuholaistoimintaa, sidottiin pääomaa! (Automaattikytkentähän vakiintuu käyttöön ja lunastaa paikkansa vasta pitkän ajan kuluessa, mutta me tahdomme huomenna!) Yksiraiteisten rautateiden käyttämiseksi tehokkaammin päätettiin suurentaa vetureiden ja vaunujen kokoa. Modernisoimista siis? EI vaan tuholaistoimintaa! – sillä joudutaan tuhlaamaan varoja siltojen ja ratojen päällystämiseen ja vahvistamiseen! Syvällisestä taloustieteellisestä oivalluksesta, että Amerikassa pääoma on halpaa ja työvoima kallista, mutta meillä on päinvastoin, ja että siitä syystä me emme saa matkia marakattimaisesti, Fedotov kehitteli päätelmän: meidän ei kannata tässä vaiheessa ostaa kalliita amerikkalaisia liukuhihnakoneita, vaan lähimpien kymmenen vuoden aikana meidän on edullisinta ostaa halvemmalla vähemmän täydellisiä englantilaisia laitteita ja panna niiden ääreen enemmän työntekijöitä, mutta kymmenen vuoden päästä ne on kuitenkin pakko uusia, ovatpa ne millaisia hyvänsä, ja silloin ostamme kalliimpia. Selvää tuholaistoimintaa! – säästämisen varjolla hän pyrkii estämään Neuvostoliiton teollisuutta saamasta uudenaikaisia koneita! Uusia tehtaita alettiin rakentaa teräsbetonista halvemman betonin asemesta ja selitettiin, että sadassa vuodessa ne osoittautuvat erittäin edullisiksi: TUHOLAISTOIMINTAA! Pääomien sitomista! Teräksen tuhlaamista! (Hampaisiinko sitä säästetään?)

Syytettyjen penkiltä Fedotov myöntää auliisti: »Tietenkin, jos tänään lasketaan jokainen kopeekka, silloin voitte katsoa tuholaistoiminnaksi. Englantilaiset sanovat: minulla ei ole varaa ostaa halpaa tavaraa ...

Hän yrittää pehmeästi selittää kovaotsaiselle syyttäjälle:

»Kaikista teoreettisista tarkasteluista on seurauksena normeja, jotka loppujen lopuksi ovat tuholaistoimintaa (tulkitaan tuholaistoiminnaksi) ...[2]

Voisiko peloteltu syytetty enää selvemmin puhua? Mikä meille on teoriaa, se on teille tuholaistoimintaa! Teidänhän on kahmittava tänään, lainkaan ajattelematta huomista ...

Vanha Fedotov yrittää selittää, missä viisivuotissuunnitelman villin kiireen takia menetetään satoja tuhansia ja miljoonia ruplia: puuvillaa ei lajitella

[1] »Protsess Prompartii», s. 325.

[2] m. t., s. 365.

paikalla, niin että jokaiseen tehtaaseen lähetettäisiin sen tarkoitusta vastaavaa lajia vaan lähetetään holtittomasti sekaisin. Mutta syyttäjä ei kuuntele! Tylsämielisen jääräpäisesti hän kymmenen kertaa oikeudenkäynnin aikana palaa ja palaa ja palaa selvempään, palikoista rakenneltuun kysymykseen: miksi alettiin rakentaa »tehdaspalatseja» – korkeita kerroksia, leveitä käytäviä ja aivan liian hyviä ilmanvaihtojärjestelmiä? Eikö se muka ole ilmeistä t u h o l a i s t o i m i n t a a? Sehän on peruuttamatonta pääoman sitomista!! Porvarilliset tuholaiset selittävät hänelle, että Työasiain kansankomissariaatti halusi proletariaatin maassa rakentaa tuotantolaitoksia, joissa työläisillä olisi väljät tilat ja hyvä ilma. (Siis myös Työasiain kansankomissariaatissa on t u h o l a i s i a, merkitkää muistiin!) Lääkärit halusivat 9 metrin korkuiset kerrokset, mutta Fedotov alensi 6 metriin – miksei viiteen?? Selvää t u h o l a i s t o i m i n t a a! (Mutta jos hän olisi alentanut neljään ja puoleen metriin, se olisi ollut julkeaa tuholaistoimintaa: hän kun olisi pyrkinyt luomaan vapaille neuvostotyöläisille kapitalistisen tehtaan painajaismaiset olosuhteet.) Krylenkolle yritetään selittää, että kysymyksessä on summa, joka vastaa kolmea prosenttia tehtaan ja laitteiden kokonaishinnasta. – Ei, yhä uudestaan ja uudestaan ja uudestaan tästä kerroksen korkeudesta! Ja kuinka uskallettiin asentaa noin voimakkaita tuulettimia? Ne mitoitettiin kesän kaikkein kuumimpien päivien mukaisesti ... Miksi kaikkein kuumimpien? Kaikkein kuumimpina päivinä työläiset voivat vähän hikoillakin!

Ja kuitenkin: »Suhteettomuudet olivat synnynnäisiä ... tomppelimainen organisointi oli huolehtinut tästä jo ennen insinöörien keskusta» (Tsharnovski)[1]. Mitään tuholaistekoja ei tarvita ... A s i a n o m a i s e t toimenpiteet riittävät, silloin kaikki seuraa itsestään (Tsharnovski edelleen)[2]. Hän ei voi puhua selvemmin! Mieshän puhuu istuttuaan monta kuukautta Lubjankassa, hän puhuu syytettyjen penkiltä. A s i a n o m a i s e t (eli YLHÄÄLLÄ olevien pölkkypäiden määräyksiin perustuvat) toimenpiteet riittävät, ja mahdoton suunnitelma romahtaa itsestään. Heidän tuholaistoimintansa oli tällaista: »Meidän oli m a h d o l l i s t a tuottaa sanokaamme 1000 tonnia, mutta miedän p i t i (siis älyttömän suunnitelman mukaan) tuottaa 3000 tonnia, emmekä me ryhtyneet toimenpiteisiin niiden tuottamiseksi.»

Viralliselta, tarkistetulta ja puhdistetulta niiden vuosien pikakirjoitteelta tuo ei ole vähän – myöntäkää pois.

Monta kertaa Krylenko ajaa artistinsa väsyneisiin äänensävyihin – kun syytetyt pakotetaan jauhamaan jauhamasta päästyään roskaa, kun hävettää dramaturgin puolesta mutta on pakko näytellä henkensä edestä.

Krylenko: – Oletteko samaa mieltä?

Fedotov: – Olen samaa mieltä ... vaikka oikeastaan en usko ...[3]

Krylenko: – Vahvistatteko tämän?

[1] m. t., s. 204.

[2] m. t., s. 202.

[3] m. t., s. 425.

Fedotov: – Oikeastaan ... joissakin kohdin ... ja yleensäkin ... kyllä[1].

Insinöörit ovat umpikujassa (vapaudessa olevat, joita ei ole vangittu ja jotka reippaasti joutuvat tekemään työtä koko ammattikunnan tultua häväistyksi oikeudessa). Kaikki on pahasta. *Kyllä* on pahasta ja *ei* on pahasta. Eteenpäin on paha ja taaksepäin on paha. Jos panette töpinäksi – tuholaistoimintaa kiirehtimällä. Jos hidastatte – tuholaistoimintaa, työtahdin sabotoimista. Alaa kehitettiin varovasti – harkittua hidastamista, sabotaasia. Antauduttiin päähänpistojen hyppyytettäväksi – tuholaistoimintaa, suhteettomuutta. Remontit, parannukset ja perusvalmistelut ovat pääomien sitomista. Kaluston kuluttaminen työssä loppuun on sabotaasia! (Ja kaiken tämän tutkijaviranomaiset hankkivat tietoonsa syytetyiltä itseltään näin: valvottamista – karsseria – ja nyt sitten esitätte vakuuttavia esimerkkejä, missä olette saattanut harjoittaa tuholaistoimintaa.)

– Kertokaa kuvaava esimerkki! Kertokaa kuvaava esimerkki tuholaistoiminnastanne! kärsimätön Krylenko hoputtelee.

(Annetaan, annetaan teille kuvaavia esimerkkejä! Pianhan joku kirjoittaa myös noiden vuosien t e k n i i k a n h i s t o r i a n! Hän kertoo teille kaikki esimerkit. Arvioi teidän neljään vuoteen ahdetun viisivuotiskramppinne kaikki kouristelut. Silloin saamme tietää, paljonko kansan rikkauksia ja voimaa meni aivan hukkaan. Saamme tietää, miten parhaat suunnitelmat tärveltiin ja huonoimmat toteutettiin ja huonoimmalla tavalla. Mitäpä hyvää voisikaan syntyä siitä, että jotkut hun-vei-binit[2] johtavat kullankalliita insinöörejä? Innostuneet harrastelijat olivat vielä tylsämielisiä päälliköitäkin pahempia.)

Niin, yksityiskohtaisemmin ei kannata. Mitä syvemmälle yksityiskohtiin mennään, sitä vähemmän rikokset tuntuvat kiskovan teloituspaikkaa kohti.

Mutta malttakaa, ei siinä vielä kaikki! Kaikkein suurimmat rikokset ovat vielä edessäpäin! Kas tässä, kas tässä, ne ovat jopa lukutaidottomankin älyttävissä ja tajuttavissa!! Teollisuuspuolue: 1) valmisteli interventiota; 2) sai rahaa imperialisteilta; 3) harjoitti vakoilua; 4) jakoi tulevan hallituksen ministerinsalkkuja.

Siinä kaikki! Ja kaikki suut sulkeutuivat. Ja kaikki vastaan mutisijat painoivat katseensa. Kuuluu vain mielenosoituksen jytinä ja karjunta ulkoa: »KUOLEMAAN! KUOLEMAAN! KUOLEMAAN!»

Eikö voisi vähän yksityiskohtaisemmin? – Miksi haluaisitte yksityiskohtaisemmin? ... Hyvä on, saamanne pitää, se vain on vieläkin kammottavampaa. Heitä kaikkia johti Ranskan yleisesikunta. Sillä Ranskallahan ei ole omia ongelmia eikä vaikeuksia eikä puolueiden välistä taistelua – tarvitsee vain viheltää, niin divisioonat marssivat interventioon! Aluksi se päätettiin tehdä vuonna 1928. Mutta asia pitkittyi ja mutkistui. Hyvä on, siirrettiin vuoteen 1930. Taaskaan ei päästy yksimielisyyteen. Hyvä on, vuonna 1931. Oikeastaan näinhän se on: Ranska ei aio sotia itse vaan (kaiken organisoimisesta) vain ottaa itselleen osan Ukrainan Oikeasta rannasta. Englanti ei liioin aio sotia mutta lupaa lähettää

[1] m. t., s. 356.

[2] Hun-vei-binit – Kiinan »punakaartilaiset» (suom. huom.)

pelotukseksi laivastonsa Mustalle merelle ja Itämerelle (ja saa siitä hyvästä Kaukasian öljyä). Kun taas varsinaisia sotijoita ovat: sata tuhatta emigranttia (he ovat ajat sitten kulkeutuneet ja ajautuneet kuka minnekin mutta kokoontuvat kyllä heti kun huikataan». Edelleen Puola (sille puoli Ukrainaa). Romania (sen loistava menestyminen ensimmäisessä maailmansodassa tunnetaan, siinä on pelottava vastustaja). Latvia! Ja Eesti! (Nämä pienet maat heittävät auliisti sikseen nuoren valtiojärjestelmänsä rakentamisen ja koko massallaan ryntäävät valloittamaan.) Vieläkin pelottavampi on pääiskun suunta. Kuinka – se tiedetään jo? Kyllä! Se alkaa Bessarabiasta ja jatkuu t u k e u t u e n Dneprin oikeaan rantaan s u o r a a n Moskovaa kohti[1]! Ja tuolla kohtalokkaalla hetkellä kaikilla rautateillä ... tapahtuu räjähdyksiä?? – ei vaan *luodaan ruuhkia!* Myös sähkövoimaloihin Teollisuuspuolue aiheuttaa tukoksia, ja koko Neuvostoliitto vaipuu pimeyteen, ja kaikki koneet pysähtyvät – myös tekstiilikoneet! Tuhotöitä tehdään. (Huomio, syytetyt. Ennen oikeuden istunnon julistamista suljettujen ovien takana tapahtuvaksi ei saa mainita tuholaistyön menetelmiä! Ei tehtaiden nimiä! Ei maantieteellisiä paikkoja! Ei nimiä – ei ulkomaalaisten eikä edes meikäläisten!) Lisätkää tähän tekstiileille annettava murhaava isku, joka ajoittuu tuohon vaiheeseen! Lisäksi paria–kolmea tekstiilitehdasta rakennetaan tuholaismaisesti Valko-Venäjälle, ne on tarkoitettu *intervention tukikohdiksi*[2]! Saatuaan tekstiilitehtaat käsiinsä hyökkääjät lähtevät armottomaan syöksyyn kohti Moskovaa! Mutta kaikkein kavalin salahanke on tämä: aiottiin (vaan ei ehditty) kuivattaa Kubanin suoniityt, Polesjen suo sekä Ilmajärven lähistöllä sijaitseva suo (Vyshinski kieltää ilmoittamasta paikkoja tarkasti, mutta yksi todistajista höläyttää) – ja silloin maahan tunkeutujille avautuu lyhin tie, ja nämä pääsevät Moskovaan kastelematta jalkojaan tai hevosten kavioita. (Miksi tataarien oli niin vaikeaa? Miksei Napoleon löytänyt Moskovaa? Polesjen ja Ilmajärven soiden takia! Mutta ne kun kuivaa – heti löytyy valkea kaupunki!) Ja lisätkää vielä, että lentokonesuojia on naamioitu muka sahoiksi (paikkoja ei saa mainita – salaisuus!), niin ettei maahan tunkeutujien lentokoneiden tarvitse seistä sateessa, vaan ne voidaan rullata suojaan. Niin ikään on rakennettu (paikkoja ei saa mainita!) *tiloja maahan tunkeutujille!* (Missähän aikaisempien sotien kodittomat miehittäjät mahtoivat majailla?...) Kaikki näitä koskevat ohjeet syytetyt olivat saaneet arvoituksellisilta ulkomaalaisilta herroilta K. ja R. (Nimiä ei saa mainita missään tapauksessa! Eikä valtioitakaan saa mainita!)[3] Viime aikoina oli jopa ryhdytty »valmistelemaan Puna-armeijan joidenkin yksikköjen retturuustoimia» (aselajia ei saa mainita! yksikköä ei saa mainita! nimiä ei saa mainita!). Mitään tällaista ei tosin tehty mutta sen sijaan aiottiin johonkin armeijan keskuselimeen muodostaa (vaan ei muodostettu) finanssisolu entisistä valkoisen armeijan

[1] Kuka piirsi tuon nuolen Krylenkon paperossiaskin takapuolelle? Ettei vain sama henkilö, joka suunnitteli vuoden 1941 puolustuksemme?...

[2] »Protsess prompartii», s. 356 – ovat ihan tosissaan!

[3] m. t., s. 409.

upseereista. (Valkoisen armeijan? Merkitkää muistiin, vangittava heti!) Edelleen neuvostovastaisesti asennoituneiden ylioppilaiden soluja ... (Ylioppilaiden? Merkitkää muistiin, vangittava.)

(Muuten: taipuu taipuu vaan ei taitu. Kunpa työtätekevät vain eivät masentuisi, että nyt kaikki on hukassa, että neuvostovalta on tunaroinut kaiken. Tätäkin puolta valaistaan: *suunniteltiin paljon mutta tehtiin vähän! Yksikään teollisuuden haara ei kärsinyt oleellisia menetyksiä!)*

Mutta miksi interventiosta ei tullut mitään? Se johtui useista monimutkaisista syistä. Poincaréta ei valittu Ranskassa, meidän emigroituneet teollisuusmiehemme katsoivat, että bolsevikit eivät olleet vielä tarpeeksi jälleenrakentaneet heidän entisiä yrityksiään – tehköötennemmin bolsevikit työtä! Lisäksi Puolan ja Romanian kanssa ei millään päästy sopimukseen.

Hyvä on, interventiota ei ollut, mutta olihan Teollisuuspuolue. Kuuletteko jyskeen? Kuuletteko työtätekevien joukkojen pauhun: »KUOLEMAAN! KUOLEMAAN! KUOLEMAAN!» siellä marssivat »ne, jotka sodan mahdollisesti syttyessä joutuvat hengellään, uhrauksillaan ja kärsimyksillään korvaamaan, maksamaan näiden henkilöiden teot»[1].

Ihan kuin olisi kahvinporoista ennustanut: juuri hengellään, uhrauksillaan ja kärsimyksillään nuo hyväuskoiset mielenosoittajat vuonna 1941 joutuvat maksamaan NÄIDEN HENKILÖIDEN teoista! Mutta minne osoittaa sormenne, syyttäjä, minne osoittaa sormenne?)

Entä miksi »Teollisuus*puolue*»? Miksi puolue, miksi ei Insinöörien ja teknikkojen Keskus?? Me olemme tottuneet *Keskukseen!*

Oli Keskuskin, oli. Mutta se päätettiin muuttaa Puolueeksi. Kuulostaa arvokkaammalta. Niin on helpompi tapella tulevan hallituksen ministerinsalkuista. Se »mobilisoi insinöörien ja teknikkojen massat taisteluun vallasta». Taisteluun ketä vastaan? No muita puolueita vastaan! Ensinnäkin Talonpoikien Työn puoluetta vastaan – siinähän on 200 000 ihmistä! Toiseksi mensevikkipuoluetta vastaan! Entä *Keskus?* Juuri näiden kolmen puolueen olikin yhdessä määrä muodostaa Yhtynyt Keskus. Mutta GPU murskasi. Hyvä että meidät murskattiin! (Kaikki syytetyt ovat iloisia.)

(Stalinista on mukava murskata vielä kolme *Puoluetta!* Kolmesta »Keskuksesta» ei koituisi paljonkaan lisäkunniaa!)

Ja jos kerran on puolue, silloin on oltava myös keskuskomitea, kyllä, ikioma keskuskomitea! Mitään konferensseja eikä mitään vaaleja tosin ei kertaakaan pidetty. Jokainen halukas vain tuli, viitisen ihmistä. Kaikki tekivät tilaa toisilleen. Myös puheenjohtajan paikkaa he tarjoilivat toisilleen. Kokouksia ei liioin ollut – ei keskuskomitealla (kukaan ei muista, mutta Ramzin muistaa hyvin, hän kertoo!) eikä alaryhmillä. Jotenkin autiota jopa ... Tsharnovski: »Teollisuuspuolue *ei järjestynyt* muodollisesti» ... Entä paljonko oli jäseniä? Laritshev: »Jäsenten määrää on vaikea arvioida, täsmällistä määrää ei tiedetä.» Entä miten tuholaistoi-

[1] m. t., s. 437 – Krylenkon puheesta.

mintaa harjoitettiin? Miten ohjeet välitettiin? Ihan noin vain, kuka sattui tapaamaan jonkun jossakin – sanoi suullisesti. Ja sen jälkeen jokainen harjoittaa tuholaistoimintaa tietoisuutensa mukaan. (Ramzin mainitsee varmasti 2000 jäsentä. Missä on kaksi, siinä pannaan viisi istumaan. Tuomioistuimen tietojen mukaan Neuvostoliitossa on kaikkiaan 30–40 tuhatta insinööriä. Heistä siis joka seitsemäs istahtaa, kuutta vain säikytellään.) Entä yhteydet Talonpoikien Työn puolueeseen? No, Gosplanissa tai Kansantalouden korkeimmassa neuvostossa kun tavataan, niin »suunnitellaan järjestelmällisiä toimia maaseudun kommunisteja vastaan» ...

Missä olemme nähneet tämän ennen? Haa – nyt muistui: »Aidassa». Radamesia evästetään sotaretkelle, orkesteri pauhaa, kahdeksan soturia seisoo kypärä päässä ja keihäs kädessä, mutta takakulissiin on maalattu kaksi tuhatta.

Samanlainen oli Teollisuuspuoluekin.

Vaan ei se mitään, meneehän se, käyhän se näinkin! (Nyt on suorastaan mahdoton uskoa, miten julmalta ja vakavalta se silloin näytti.) Vaikutusta vahvistetaan vielä toistolla, jokainen episodi esitetään useita kertoja. Ja se moninkertaistaa kauhukuvat. Ja jottei tuntuisi mauttomalta, syytetyt äkkiä »unohtavat» ja »yrittävät väistellä» kahden kopeekan edestä, ja silloin heitä oitis »puristellaan ristikkäistodisteilla», ja tulos syntyy elävä kuin Moskovan Taiteellisessa teatterissa.

Mutta sitten Krylenko otti liian ison palan purtavakseen. Hän päätti jyrätä Teollisuuspuolueen vielä yhdeltä puolelta – paljastaa sen yhteiskunnallisen perustan. Mutta siinä oltiin jo tekemisissä luokkavoimien kanssa, ja Krylenko luotti analyysiin ja luopui Stanislavskin menetelmästä eikä jakanut rooleja vaan lähti improvisoimaan: kertokoon jokainen elämästään ja siitä, miten suhtautui vallankumoukseen ja kuinka päätyi tuholaistoimintaan.

Ja tämä harkitsematon lisäys, yksi inhimillinen kuvaelma, tärveli äkkiä kaikki viisi näytöstä.

Ensimmäiseksi saamme tyrmistykseksemme tietää, että kaikki nämä kahdeksan porvarillisen intelligentsian jättiläistä ovat köyhistä kodeista. Viljelijän poika, monilapsisen konttoristin poika, käsityöläisen poika, maalaisopettajan poika, kulkukauppiaan poika ... Kaikki kahdeksan ovat käyneet koulua äärimmäisen niukoissa oloissa, jokainen on itse ansainnut koulunkäyntiään varten – ja minkä ikäisestä? Kaksitoista-, kolmetoista- ja neljätoistavuotiaasta asti! Kuka antamalla yksityistunteja, kuka veturissa. Ja hirvittävää: kukaan ei sulkenut heiltä tietä sivistykseen! Kaikki he valmistuivat normaalisti reaalikouluista ja sitten teknisistä korkeakouluista ja heistä tuli suuria kuuluisia professoreita. (Kuinka ihmeessä? Mutta meillehän on kerrottu, että tsaarin aikana ... vain tilanherrojen ja kapitalistien lapset ...? Almanakathan eivät valehtele? ...)

Kun taas n y t – neuvostovallan aikana – insinöörit olivat erittäin tukalassa tilanteessa: heidän oli miltei mahdoton antaa lapsilleen korkeakoulusivistystä (sillä intelligentsian lapsethan ovat vihoviimeistä lajia, muistetaanpa se!). Tuomioistuin ei väitä vastaan. Eikä Krylenkokaan väitä. (Syytetyt itse kiirehtivät

huomauttamaan, että yhteisten voittojen taustaa vasten se ei tietenkään ole tärkeää.)

Alamme nyt hieman erottaa syytettyjä toisistaan (tähän saakka he ovat puhuneet kovin yhdenmukaisesti). Ikäviiva jaottelee heidät – se on samalla myös kunniallisuuden viiva. Kuudenkymmenen ikää lähestyvien ja vanhempien lausunnot herättävät sympatiaa. Kun taas 43-vuotiaat Ramzin ja Laritshev sekä 39-vuotias Otshkin (sama mies joka vuonna 1921 teki ilmiannon Polttoainehallinnosta) ovat vireitä ja julkeita, ja tärkeimmät todisteet Teollisuuspuoluetta vastaan ja interventiosta tulevat juuri heiltä. Ramzin oli (aikaisemmin, suhteettomien menestystensä aikoihin) sellainen mies, että kukaan koko insinöörikunnasta ei suostunut puristamaan hänen kättään, – ja hän kesti sen! Mutta oikeudessa hän sieppaa Krylenkon vihjaukset neljännessanasta ja esittää täsmällisiä muotoiluja. Kaikki syytteet rakentuvatkin Ramzinin muistin varaan. Hänen itsehillintänsä ja tarmonsa ovat sellaiset, että hän todella olisi saattanut (GPU:n toimeksiannosta tietenkin) käydä Pariisissa täysivaltaisesti neuvotteluja interventiosta. Myös Otshkin oli aikaansaava mies: jo 29-vuotiaana hänellä oli »kansankomissaarien neuvoston ja puolustusneuvoston rajaton luottamus».

Samaa ei voi sanoa 62-vuotiaasta professori Tsharnovskista: nimettömät ylioppilaat vainosivat häntä seinälehdessä, ja 23 vuoden luennoimisen jälkeen hänet kutsuttiin opiskelijoiden yleiseen kokoukseen »tekemään tiliä työstään» (hän ei mennyt).

Ja professori Kalinnikov julisti vuonna 1921 avoimen taistelun neuvostovaltaa vastaan! – niin juuri: professorien lakon! Asia oli niin, että Moskovan Tekninen korkeakoulu oli jo Stolypinin taantumuksen vuosina kamppaillut itselleen akateemisen autonomian (virkojen täyttäminen, rehtorin valitseminen ym). Vuonna 1921 Moskovan Teknisen korkeakoulun professorit valitsivat Kalinnikovin uudelleen rehtoriksi, mutta kansankomissariaatti ei halunnut häntä vaan nimitti oman miehensä. Professorit menivät lakkoon, ylioppilaat tukivat heitä (oikeita proletaarisia ylioppilaitahan ei vielä ollut), ja kokonaisen vuoden Kalinnikov oli rehtori vastoin neuvostovallan tahtoa. (Vasta vuonna 1922 heidän autonomialtaan väännettiin niskat nurin – eikä varmaankaan selvitty ilman vangitsemisia.)

Fedotov oli 66-vuotias, ja hänen insinöörin tehdasuransa oli alkanut 11 vuotta ennen Venäjän sosiaalidemokraattisen puolueen perustamista. Hän oli työskennellyt Venäjän kaikissa kutomo- ja tekstiilitehtaissa (miten vihattuja sellaiset ihmiset ovatkaan, heistä on mahdollisimman nopeasti päästävä eroon!). Vuonna 1905 hän lähti johtajan paikalta Morozovin palveluksesta, hylkäsi korkean palkan ja katsoi paremmaksi lähteä »punaisiin hautajaisiin», kulkemaan kasakoiden surmaamien työläisten arkkujen jäljessä. Nyt hän on sairas ja näkee huonosti, hän ei voi iltaisin poistua kotoaan, ei edes teatteriin.

Ja nämä valmistelivat interventiota? Taloudellista kaaosta?

Tsharnovskilla ei ollut moneen vuoteen ollut vapaata iltaa, niin tiiviisti hän oli keskittynyt opettamiseen ja uusien tieteiden kehittämiseen (tuotannon organisaa-

tion, rationalisoinnin tieteellisten perusteiden). Lapsuuden muistikuva on tallentanut minulle niiden vuosien insinööri-professorit, juuri sellaisia he olivat: heidän iltansa veivät diplomin ja projektin valmistelijat ja aspirantit, perheensä pariin he ehtivät vasta yhdeltätoista illalla. Heitähän oli kolmekymmentä tuhatta koko maan tarpeisiin, käynnistämään viisivuotissuunnitelman – hehän olivat revetä kappaleiksi!

Ja nämä valmistelivat kriisiä? Ja vakoilivat armopaloista?

Yhden rehellisen lauseen Ramzin sanoi oikeudessa: »Tuholaistoiminnan tie on insinöörikunnan *sisäiselle rakenteelle* vieras.»

Koko oikeudenkäynnin ajan Krylenko pakottaa syytetyt kumartelemaan ja pyytelemään anteeksi, että he ovat poliittisesti »lukutaidottomia», »eivät ymmärrä» politiikkaa. Sillä politiikkahan on paljon vaikeampaa ja korkeampaa kuin jokin metallin tuntemus tai turbiinien rakentaminen! Siinä ei olekaan apua aivoista eikä koulutuksesta. Ei, vastatkaapa: miten suhtauduitte Lokakuun vallankumoukseen? Skeptisesti. *Siis* heti vihamielisesti? Miksi? Miksi? Miksi?

Krylenko kiusaa heitä teoreettisilla kysymyksillään, ja yksinkertaisista inhimillisistä lausahduksista – ohi roolien – meille paljastuu totuuden ydin: mitä TODELLISUUDESSA OLI, mistä koko saippuakupla puhallettiin.

Ensimmäinen minkä insinöörit näkivät Lokakuun keikauksessa oli – kaaos. (Ja kolme vuotta todella oli pelkkää kaaosta.) Edelleen he näkivät tavallisimpien vapauksien menettämisen. (Eikä näitä vapauksia enää koskaan palautettu.) Kuinka he olisivat voineet olla haluamatta demokraattista tasavaltaa? Kuinka *insinöörit* olisivat voineet hyväksyä *työläisen diktatuurin* – ihmisten, jotka olivat heidän apulaisiaan teollisuudessa, huonosti koulutettuja, perehtymättömiä tuotannon fyysisiin ja taloudellisiin lakeihin mutta jotka nyt olivat ottaneet haltuunsa tärkeimmät pöydät ruvetakseen johtamaan *insinöörejä?* Miksi insinöörit eivät pitäisi luonnollisempana sellaista yhteiskunnan järjestystä, että sitä johtavat ne, jotka pystyvät järkevästi ohjailemaan sen toimintaa? (Ja jos sivuutetaan vain yhteiskunnan *moraalinen* johtaminen: eikö koko yhteiskuntakybernetiikka tänään johda juuri siihen? Eivätkö ammattipoliitikot olekin vain paiseita yhteiskunnan kaulassa, ajoksia jotka estävät sitä vapaasti kääntelemästä päätään ja liikuttamasta käsiään?) Ja miksi insinööreillä ei olisi poliittisia mielipiteitä? Sillä politiikkahan ei ole edes tieteen laji, se on empiirinen alue, joka ei ole kuvailtavissa millään matemaattisella järjestelmällä ja jota päälle päätteeksi hallitsevat ihmisen itsekkyys ja sokeat intohimot. (Jopa oikeussalissakin Tsharnovski sanoo suoraan: »Sittenkin politiikkaa on tietyssä määrin johdettava tekniikan päätelmien perusteella.»)

Sotakommunismin hurja paine voi vain tympäännyttää insinöörejä, sillä insinööri ei voi osallistua mielettömyyteen, ja niinpä vuoteen 1920 enemmistö heistä on toimettomana vaikka eläkin kurjasti, luolaelämää. Kun NEP alkoi, insinöörit ryhtyivät auliisti työhön: he tulkitsivat NEPin oireeksi siitä, että vallanpitäjät olivat tulleet järkiinsä. Mutta valitettavasti olosuhteet eivät ole samat kuin ennen: insinöörejä pidetään yhteiskunnallisesti epäilyttävänä kerros-

tumana, jolla ei edes ole oikeutta opettaa omia lapsiaan; insinööreille maksetaan verrattomasti vähemmän kuin heidän panoksensa tuotantoon edellyttäisi; ja päälle päätteeksi samalla kun heiltä vaaditaan menestystä tuotannossa ja kurinalaisuutta sen piirissä, heiltä riistetään oikeudet ylläpitää tuota kuria. Nyt jokainen työmies voi paitsi jättää insinöörin käskyn täyttämättä myös rankaisematta loukata ja jopa lyödä häntä – ja hallitsevan luokan edustajana työmies on tällöin AINA OIKEASSA.

Krylenko väittää vastaan: – Muistatteko Oldenborgerin oikeudenkäynnin? (Eli siis kuinka me puolustimme häntä.)

Fedotov: – Muistan. Ihmisen oli kuoltava ennen kuin kiinnitettiin huomio insinöörin tilanteeseen.

Krylenko (pettyneesti): – Siitä nyt ei ollut kysymys.

Fedotov: – Hän kuoli *eikä hän yksin. Hän kuoli vapaaehtoisesti, mutta monia tapettiin*[1].

Krylenko on vaiti. Se on siis totta. (Selailkaapa uudelleen Oldenborgerin oikeudenkäyntiä ja yrittäkää kuvitella sitä ajojahtia. Ja lisätkää loppuun: »Monia tapettiin».)

Niinpä siis insinööri on syypää kaikkeen, vaikkei hän vielä ole syyllistynyt mihinkään! Ja jos hän todella tekee jossakin virheen – ihminenhän hänkin on – hänet raadellaan kappaleiksi, elleivät kollegat suojele. Arvostaisivatko *ne* muka vilpittömyyttä? ... Välistä insinöörien on siis pakko valehdellakin puolueen johdolle?

Palauttaakseen auktoriteettinsa ja arvonantonsa insinöörikunnan on todella yhdistyttävä ja autettava toisiaan – heitä kaikkia uhkaa vaara. Mutta tällaiseen yhdistymiseen ei tarvita konferenssia eikä jäsenkirjoja. Niin kuin kaikkinainen älykkäiden, selkeästi ajattelevien ihmisten yhteisymmärrys sekin on saavutettavissa muutamalla hiljaisella jopa vahingossa lausutulla sanalla, äänestykset ovat aivan turhia. Julkilausumia ja puolueen keppiä tarvitsevat vain rajoittuneet aivot. (Tätä ei Stalin eivätkä tutkijaviranomaiset eikä koko heidän joukkonsa millään ota ymmärtääkseen! Heillä ei ole kokemusta tällaisista ihmissuhteista, *tällaista* he eivät ole milloinkaan puolueensa historiassa nähneet!) Ja tällainen ykseys oli jo kauan vallinnut Venäjän insinöörien keskuudessa – suuressa lukutaidottomien jääräpäiden maassa – ja kestänyt vuosikymmenten koetuksen. Mutta sitten uusi valta huomasi sen ja tuli levottomaksi.

Ja sitten tulee vuosi 1927. Minne haihtui NEPin järkevyys! Koko NEP olikin näköjään vain kyynistä petosta. Esiin nostetaan oikukkaita epärealistisia suunnitelmia yliteollisesta hyppäyksestä, julistetaan mahdottomia suunnitelmia ja tehtäviä. Mitä insinöörien kollektiivisen järjen – Gosplanin ja Kansantalouden korkeimman neuvoston insinööriaivojen – on tehtävä siinä tilanteessa? Alistuttava mielettömyyteen? Väistyttävä sivuun? Eihän se heistä kiinni ole, paperille voi kirjoittaa millaisia numeroita tahansa, mutta – »meidän tovereillemme, käytän-

[1] »Protsess Prompartii», s. 228.

nön työntekijöille, näiden tehtävien täyttäminen on ylivoimaista». Siispä nämä suunnitelmat on pyrittävä tekemään kohtuullisemmiksi, niitä on säänneltävä järkevästi, kaikkein ylettömimmät tehtävät on kokonaan poistettava. On muodostettava ikään kuin oma insinöörien Gosplan oikomaan johtajien typeryyksiä – ja kaikkein huvittavinta on, että se on myös *niiden* etujen mukaista! Ja koko teollisuuden ja kansan etujen mukaista, sillä tuhoisat ratkaisut pannaan aina sivuun ja maahan kaadetut ja tiputetut miljoonat poimitaan aina. *Määrän* ja suunnitelman ja ylittämisien yleisen metelin keskellä on puolustettava »*laatua* – tekniikan sielua». Ja kasvatettava opiskelijoita samaan suuntaan.

Siinä se on, ohut herkkä totuuden kudos. M i l l a i s t a k a i k k i o l i.

Mutta sanoako sen ääneen vuonna 1930? Suoraan ammuttavaksi!

Se ei riittänyt joukon raivon nostamiseen, se ei ollut kyllin näkyvää!

Ja siksi insinöörikunnan hiljainen ja koko maan kannalta pelastava salaliitto oli maalattava uudelleen karkeaksi tuholaistoiminnaksi ja interventioksi.

Tällä tavalla lisäkuvaelmassa nähtäväksemme tuli aineeton – ja hedelmätön! – totuuden näky. Ohjaajan työ oli hajalla, Fedotov puhui jo sivu suunsa kahdeksankuukautisen istumisensa valvotuista öistä (!) ja jostakin tärkeästä GPU:n työntekijästä, joka äskettäin *puristi hänen kättään.* (Näinkö oli sovittu? Näytelkää osanne, niin GPU täyttää lupauksensa?) Ja sitten jo todistajatkin, joiden roolit ovat verrattomasti vähäisemmät, alkavat sotkeutua.

Krylenko: – Osallistuitteko tämän ryhmän toimintaan?

Todistaja Kirpotenko: – Pari kolme kertaa, kun käsiteltiin interventioon liittyviä kysymyksiä.

Siihen juuri pyritäänkin! Krylenko (kannustavasti): – Jatkakaa!

Kirpotenko (tauko): – *Muuta en sitten tiedäkään.*

Krylenko kehottaa, palauttaa mieleen.

Kirpotenko (tylsästi): – *Minä en tiedä muusta kuin interventiosta*[1].

Ja yhtäaikaisessa ristikuulustelussa Kuprijanovin kanssa Kirpotenkon tosiasiat eivät enää käy yksiin. Krylenko suuttuu ja karjuu kömpelöille vangeille:

– *Silloin vastaukset on tehtävä yhdenmukaisiksi!*[2]

Mutta sitten väliajalla kulissien takana kaikki on pakotettu takaisin kaavaan. Kaikki syytetyt riippuvat jälleen langassaan, jokainen odottaa nykäystä. Ja Krylenko nykäisee heti kaikkia kahdeksaa yhtä aikaa: emigrantti-teollisuusmiehet ovat julkaisseet kirjoituksen, että Ramzinin tai Laritshevin kanssa ei ole käyty mitään neuvotteluja ja etteivät he tiedä mistään »Teollisuuspuolueesta» ja että syytettyjen todistajanlausunnot on luultavimmin puristettu kiduttamalla. Niin että mitä siihen sanotte? ...

Jumala! Miten närkästyneitä syytetyt ovat! Piittaamatta ollenkaan vuorojärjestyksestä he pyytävät nopeasti saada sanoa! Mihin katosikaan piinainen rauhallisuus, joka heissä oli useita päiviä heidän häväistessään itseään ja kollegoitaan!

[1] m. t., s. 354.

[2] m. t., s. 358.

Kuohuva närkästys emigrantteja kohtaan suorastaan purskahtelee heistä. He haluavat välttämättä laatia kirjallisen vastineen lehdelle – syytettyjen kollektiivisen kirjallisen lausunnon *GPU:n menetelmien puolesta!* (Eikö tämä ole ihastuttavaa, eikö tämä ole oikea helmi?) Ramzin: »Meidän läsnäolomme täällä on riittävä todiste siitä, että meihin ei ole kohdistettu kidutuksia!» (Mitä hyötyä on sellaisista kidutuksista, joiden jälkeen ei voida tuoda oikeuteen!?) Fedotov: »Vankilassa oleskelusta on ollut *hyötyä* muillekin kuin minulle ... minä viihdyn jopa *paremmin* vankilassa kuin vapaudessa.» Otshkin: »Minä myös, minäkin viihdyn paremmin!

Silkkaa jalomielisyyttään Krylenko ja Vyshinski torjuvat tällaisen kirjallisen kollektiivisen esiintymisen. Mutta nämä olisivat kirjoittaneet! Nämä olisivat allekirjoittaneet!

Voiko kenenkään mielessä enää piillä epäilyksiä? Niinpä toveri Krylenko jakaa heille logiikkansa säihkettä: »Jos edes sekunnin ajan olettaisi, että nämä ihmiset eivät puhu totta, *niin miksi sitten heidät on vangittu* ja miksi nämä ihmiset äkkiä *alkoivat puhua?*»[1]

Mikä ajattelun voima! Vuosituhanteen syyttäjät eivät keksineet tätä: vangitsemisen fakta sinänsä jo todistaa syyllisyyden! Jos syytetyt olisivat syyttömiä, niin miksi heidät silloin olisi vangittu? Ja jos heidät kerran on vangittu, siispä he ovat syyllisiä!

Mutta todellakin: MIKSI HE ALKOIVAT PUHUA?

»Kidutuskysymyksen heitämme sivuun! ... Mutta asetamme kysymyksen psykologisesti: miksi he tunnustavat? Mutta minäpä kysynkin: *mitä muuta he enää voisivat tehdä?*»[2]

Miten oikeaan osunutta! Miten psykologista! Siinä laitoksessa *istuneet,* muistelkaapa: mitä muuta voi enää tehdä? ...

(Ivanov-Razumnik kirjoittaa[3], että vuonna 1938 hän istui Krylenkon kanssa samassa sellissä Butyrkissa, ja Krylenkon paikka oli laverien alla. Saatan erittäin elävästi kuvitella sen (olen itse ryömiskellyt siellä): laverit ovat siellä niin matalia, että vain aivan rähmällään pääsee ryömimään likaisella asfalttilattialla, mutta uusi tulokas ei millään hoksaa heti vaan yrittää liikkua kontallaan. Päänsä hän saakin sujautetuksi, mutta takamus jää kuin jääkin pyllistymään esiin. Luulen että pääsyyttäjän oli erikoisen vaikea tottua, ja hänen takamuksensa, joka ei vielä ollut ehtinyt laihtua, pyllistyi pitkään Neuvostoliiton oikeuslaitoksen kunniaksi. Minä, syntinen ihminen, tunnen vahingoniloa kuvitellessani tuota kiikkiin jäänyttä takamusta, ja jotenkin se on rauhoittanut mieltäni näiden oikeudenkäyntien pitkällisen kuvaamisen ajan.)

Ja lisäksi – syyttäjä kehittelee ajatustaan – jos se olisi totta (kidutukset), käsittämätöntä olisi, mikä pakotti kaikki yhteen ääneen, aivan vastaan hangoitte-

[1] s. 452.

[2] s. 454.

[3] Ivanov-Razumnik: »Tjurmy i ssylki» (Vankiloita ja karkotuspaikkoja). New York.

lematta ja inttämättä, näin kuorossa tunnustamaan?. . .*Missä* he olisivat voineet sopia näin jättimäisen laajasta asiasta? Hehän eivät olleet yhteydessä toisiinsa tutkimusten aikana!?!

(Muutamaa sivua tuonnempana hengissä selvinnyt todistaja kertoo meille, missä . . .)

Nyt sen sijaan, että minä selittäisin lukijalle, lukija selittäköön minulle, mihin sisältyy pahamaineinen »1930-luvun Moskovan oikeudenkäyntien arvoitus» (ensin ihmeteltiin »teollisuuspuoluetta», sitten arvoitus siirtyi puoluejohtajien oikeudenkäynteihin)?

Tuomiollehan ei tuotu kahta tuhatta juttuun sotkettua eikä edes kahta, kolmea sataa vaan vain kahdeksan ihmistä. Kahdeksan ihmisen kuoron johtaminen ei ole niinkään mahdotonta. Ja Krylenko voi v a l i t a tuhansista, ja hän valikoi kaksi vuotta. Paltshinski ei murtunut – hänet ammuttiin (ja kuoleman jälkeen julistettiin »Teollisuuspuolueen johtajaksi», joksi hänet todistajanlausunnoissa mainitaankin, vaikka häneltä itseltään ei ole jäänyt sanaakaan). Sitten toivottiin voitavan piestä tarvittavat asiat Hrennikovista – Hrennikovkaan ei antanut heille periksi. Siitä petiitillä painettu alaviite kerran: »Hrennikov kuoli tutkimusten aikana.» Hölmöille voitte kirjoittaa petiitillä, mutta me tiedämme, mepä panemmekin kaksinkertaisilla kirjaimilla: KIDUTETTIIN HENGILTÄ TUTKIMUSTEN AIKANA! (Hänetkin julistettiin postuumisti »teollisuuspuolueen» johtajaksi. Kunpa häneltä olisi edes yksi piskuinen fakta, edes yksi todistajanlausunto yhteiseen kuoroon – mutta ei ainoatakaan. Siksi että HÄN EI ANTANUT AINOATAKAAN!) Ja sitten äkkiä keksitään: Ramzin! Tarmoa, riuskuutta! Ja hän kyllä suostuu mihin vain – saadakseen *elää!* Ja mikä lahjakkuus! Hänet vangittiin loppukesästä, juuri ennen oikeudenkäyntiä, ja hän todella eläytyi rooliinsa. Ettei vain hän laatinutkin koko näytelmää. Hänellä on röykkiöllinen rinnakkaisaineistoa, ja hän tarjoilee sen uunituoreena, minkä tahansa nimen, minkä tahansa faktan. Ja välillä erottuu *ansioituneen* laiska koukeroisuus: »Teollisuuspuolueen toiminta oli niin eriytynyttä, että jopa 11-jäsenisessä tuomioistuimessakaan sitä ei käy kokonaan eikä yksityiskohtaisesti paljastaminen» (eli siis: etsikää! jatkakaa etsimistä!). »Olen aivan varma, että insinööripiireissä on *yhä jäljellä* vähäinen neuvostovastainen kerrostuma» (puskii, vangitkaa lisää!). Hän pystyy vaikka mihin: hän tietää, että kaiken takana on *arvoitus,* ja arvoitus on selitettävä taiteellisesti. Ja äkkiä tämä tunteeton seiväs havaitsee itsessään »piirteitä venäläisestä rikoksesta, josta puhdistuminen on koko kansan katumisessa»[1].

Niinpä siis Krylenkon ja GPU:n ainoa vaikeus oli: erehtymisen vaara henkilöitä valittaessa. Mutta riski ei ollut suuri: tutkimustyön viallisen tuotteen voi aina lähettää hautaan. Mutta huolellisen seulomisen tuloksena valitut hoidetaan kuntoon, ruokitaan ja viedään oikeudenkäyntiin!

[1] Venäjän muisti on suotta unohtanut Ramzinin. Minun mielestäni hän ansaitsisi päästä kyynisen ja sokaisevan kavaltajan yleistyypiksi. Petturuuden bengaalitulta! Hän ei ollut vastuussa tuosta aikakaudesta mutta hän oli näkyvillä.

Mikä sitten on arvoitus? Miten *muokata* heidät? Näin: haluatteko *elää?* (Joka ei halua itsensä vuoksi, haluaa lastensa tai lastensa lasten vuoksi.) Ymmärrättekö, että teidät ammutaan, tuolla GPU:n pihassa, muitta mutkitta? (Kieltämättä. Ja joka ei vieläkään ymmärtänyt, hänet pantiin Lubjankan näännytyskurssille.) Mutta sekä meille että teille on edullisempaa, jos suostutte näyttelemään eräänlaisessa näytelmässä, jonka tekstin saatte itse asiantuntijana kirjoittaa, ja me – syyttäjät – opettelemme sen ja yritämme painaa tekniset termit mieleemme. (Oikeudessa Krylenko välistä erehtyy, puhuu vaunun akselista veturin akselin asemesta.) Esiintyminen on teille epämiellyttävää ja häpeällistä – mutta täytyy kestää! Sillä onhan *elämä* kalliimpi! – Mutta mikä takaa, ettette myöhemmin ammu meitä? – Miksi me teille kostaisimme? Te olette erinomaisia asiantuntijoita ettekä ole syyllistyneet mihinkään, me arvostamme teitä. Katsokaa, kuinka monia tuholaisoikeudenkäyntejä on jo pidetty, ja kaikkien siivosti käyttäytyneiden syytettyjen olemme antaneet jäädä eloon. (Edellisen oikeudenkäynnin tottelevaisten syytettyjen säästäminen on seuraavan oikeudenkäynnin menestymisen tärkeä edellytys. Tällä tavalla ketjussa tämä toivo kuljetetaan aina Zinovjeviin ja Kameneviin asti.) Kunhan vain täytätte k a i k k i ehtomme viimeistä piirtoa myöten! Oikeudenkäynnin on hyödytettävä sosialistista yhteiskuntaa!

Ja syytetyt täyttävät k a i k k i ehdot ...

Insinöörien älyllisen opposition køko hienouden he taritsevat saastaisena tuholaistoimintana, joka on vihoviimeisenkin vasta aapistoa tavailevan äijän tajuttavissa. (Mutta vielä ei ole survottua lasia työtätekevien lautasilla! Sitä eivät syyttäjätkään ole vielä keksineet.)

Sitten aatteellisuuden motiivi. Miksi he alkoivat harjoittaa tuholaistoimintaa? Vihamielisestä aatteellisuudesta. Mutta nyt he tunnustavat kuin yhtenä miehenä? Taaskin aatteellisuudesta – Viisivuotissuunnitelman kolmannen vuoden liekehtivät masuunikasvot ovat lannistaneet heidät (vankilassa)! Vaikka he loppupuheenvuorossaan pyytävätkin saada jäädä eloon, se ei ole heille tärkeintä. (Fedotov: »Ei ole anteeksiantoa meille! Syyttäjä on oikeassa!») Näille merkillisille syytetyille on nyt – kuoleman kynnyksellä – tärkeintä saada kansa ja koko maailma vakuuttuneiksi neuvostohallituksen erehtymättömyydestä ja kaukonäköisyydestä. Varsinkin Ramzin ylistää »proletariaatin joukkojen ja heidän johtajiensa vallankumouksellista tietoisuutta», johtajien jotka »ovat kyenneet löytämään mittaamattomasti parempia talouspolitiikan menetelmiä» kuin tiedemiehet ja jotka ovat paljon oikeammin arvioineet kansantalouden vauhdin. Nyt »minä ymmärrän, että on harpattava, että on tehtävä *hyppäys*[1], että on lähdettävä rynnäkköön . . .» jne. Laritshev: »Aikansa elänyt kapitalistinen maailma ei pysty voittamaan Neuvostoliittoa.» Kalinnikov: »Proletariaatin diktatuuri on väistämätön välttämättömyys.» »Kansan edut ja neuvostovallan edut sulautuvat yhdeksi päämääräksi.» Ja myös maaseudulla muuten »puolueen yleislinja, kulakkien hävittäminen, on oikea».

[1] »Protsess Prompartii», s. 504. Näin MEILLÄ sanottiin vuonna 1930, jolloin Mao vielä kuului nuoriin.

Teloitusta odotellessaan heillä on aikaa lörpötellä kaikesta ... Ja katuvien intellektuellien suusta pääsee tällainenkin ennustus: »Sitä mukaa kuin yhteiskunta kehittyy, yksilön elämän on kavennuttava ... kollektiivinen tahto on korkein muoto»[1].

Näin kahdeksanvaljakon ponnistelut johtavat oikeudenkäynnin kaikkien päämäärien saavuttamiseen:

1. Kaikki maassa ilmenevät puutteet – nälkä ja kylmä ja vaatepula ja sekasotku ja ilmeiset typeryydet – kaikki pannaan tuholais-insinöörien tiliin;

2. kansaa on peloteltu intervention uhkalla, ja se on valmis uusiin uhreihin;

3. lännen vasemmistopiirejä on varoitettu heidän hallitustensa juonista;

4. insinöörien solidaarisuus on murrettu, koko intelligentsia on peloissaan ja hajalla. Ja ettei epäilyksiä jäisi, Ramzin julistaa vielä kerran selkeästi oikeudenkäynnin erään tarkoituksen:

»Haluaisin että tämän Teollisuuspuolueen oikeudenkäynnin tuloksena *koko intelligentsian pimeän ja häpeällisen menneisyyden* ... yli voisi vetää *ikiajoiksi ristin*»[2].

Samaa säveltä soittelee Laritshevkin: »Tämä kasti on *murskattava ... insinöörien keskuudessa ei ole eikä voikaan olla lojaalisuutta!*»[3] Ja Otshkin: intelligentsia »on eräänlaista töhnää, niin kuin valtion syyttäjä sanoi, sillä ei ole selkärankaa, kysymys on selvästikin selkärangattomuudesta ... proletariaatin vainu on mittaamattomasti korkeammalla tasolla»[4].

Ja miksi nämä uurastajat piti ampua? ...

Tällä tavalla intelligentsiamme historiaa kirjoitettiin vuosikymmenittäin – pannaan julistamisesta vuonna 1920 (lukija muistaa: »ei kansakunnan aivot vaan sonta», »mustien kenraalien liittolainen», »imperialismin palkattu agentti») vuoden 1930 pannaan julistamiseen.

Onko ihme, että sana »intelligentsia» on meillä vakiintunut haukkumasanaksi?

Näin siis julkiset oikeudenkäynnit tehdään. Stalinin etsivä ajatus oli viimeinkin päässyt ihanteeseensa. (Suotta eivät poropeukalot Hitler ja Goebbels tunne kateutta, ja niin he sitten törmäävät häpäisemään itsensä – polttamaan valtiopäivätalon ...)

Kaava on saavutettu – ja nyt se voi säilyä ennallaan vuosikausia, se voidaan uusia vaikka joka sesonki, niin kuin Pääohjaaja sanoo. Mutta hänpä katsookin hyväksi määrätä seuraavan näytöksen esitettäväksi jo kolmen kuukauden kuluttua. Harjoitusaika jää lyhyeksi, mutta ei se mitään. Nähkää ja kuulkaa! Vain meidän teatterissamme! Ensi-ilta:

[1] m. t., s. 510.

[2] m. t., s. 49.

[3] m. t., s. 508.

[4] s. 509. Jostakin syystä tärkeintä proletariaatilla on aina v a i n u ... Kaikki kulkee sierainten kautta.

m) *Mensevikkien liittotoimiston oikeudenkäynti* (1.–9.3. 1931). Korkeimman oikeuden erikoisistunto, puheenjohtajana jostakin syystä Shvernik, muuten kaikki ovat asemissaan: Antonov-Saratovski, Krylenko ja hänen apulaisensa Roginski. Ohjaajaporras luottaa itseensä (materiaali ei ole teknistä vaan puoluetavaraa, tuttua) ja tuo näyttämölle 14 syytettyä.

Ja kaikki sujuu sileästi – enemmänkin: typerryttävän sileästi.

Minä olin silloin kaksitoistavuotias ja jo kolmatta vuotta luin huolellisesti kaiken politiikan isoista Izvestijoista. Myös näiden kahden oikeudenkäynnin selostukset luin rivi riviltä. Jo »teollisuuspuolueen» oikeudenkäynnissä lapsen sydän tunsi selvästi ylettömyyden, valheen ja lavastuksellisuuden, mutta siinä oli edes kulissien mahtavuutta: yleinen interventio! koko teollisuuden lamaantuminen! ministerinsalkkujen jakamista! Mutta mensevikkien oikeudenkäynnissä samat lavasteet näyttivätkin haalistuneilta, ja näyttelijät artikuloivat veltosti, ja näytös oli haukotuttavan ikävä, uneliasta lahjatonta toistamista. (Saattoiko Stalin todella tuntea sen sarvikuonon nahkansa lävitse? Miten on selitettävissä, että hän peruutti Talonpoikien työn puolueen oikeudenkäynnin, eikä oikeudenkäyntejä pidetty useaan vuoteen?)

Olisi ikävystyttävää taas selostaa pikakirjoitteiden pohjalta. Mutta käytettävissäni onkin oikeudenkäynnin pääsyytettyihin kuuluneen henkilön tuore todistajanlausunto: Mihail Petrovitsh Jakubovitshin, jonka rehabilitoimisanomus sekä selostus sen vääristelemisistä on tihkunut meidän pelastavaan samizdatiimme, ja ihmiset voivat jo lukea, mitä todella tapahtui[1]. Hänen kertomuksensa selittää meille havainnollisesti 1930-luvun Moskovan oikeudenkäyntien koko ketjun.

Kuinka olematon »Liittotoimisto» syntyi? GPU:n suunnitelmaan sisältyi tehtävä: todistaa, että mensevikit olivat näppärästi soluttautuneet moniin tärkeisiin valtion virkoihin ja vallanneet ne vastavallankumouksellisten tarkoitusperiensä toteuttamiseksi. Tosiasiallinen tilanne ei sopinut kaavaan: oikeilla mensevikeillä ei ollut virkoja ollenkaan. Mutta nämä eivät joutuneetkaan oikeudenkäyntiin. (V.K. Ikov kuulemma todella kuului illegaaliseen hiljakseen oleilevaan mensevikkien Moskovan toimistoon, joka ei tehnyt mitään, mutta oikeudenkäynnissä sitä ei edes tiedetty, vaan hän sujahti taustalla ja sai *kahdeksikon*.) GPU:n kaava oli tällainen: Kansantalouden korkeimmasta neuvostosta oli oltava kaksi, Kaupan kansankomissariaatista kaksi, Valtionpankista kaksi, Keskusammattiliitosta yksi ja Valtion suunnittelusta Gosplanista yksi. (Miten untelon mielikuvituksetonta! Jo vuonna 1920 »Taktiselle keskukselle» saneltiin: kaksi Uudestisyntymisen liitosta, kaksi Yhteiskunnan toimihenkilöiden liitosta, kaksi ...) Tästä syystä *otettiin* virkansa perusteella sopivia. Mutta olivatko he todella mensevikkejä, se ratkaistiin kuulopuheiden perusteella. Sekaan tuli henkilöitä, jotka eivät olleet

[1] Hänet kieltäydyttiin rehabilitoimasta: heidän oikeudenkäyntinsä on päässyt historiamme kultaisille lehdille, siitähän ei voi kiskaista kiveäkään – voi vaikka romahtaa! M.P. Jakubovitsh katsotaan yhä tuomituksi henkilöksi, mutta lohdutukseksi hänelle on määrätty h e n k i l ö k o h t a i n e n eläke vallankumouksellisesta toiminnasta! Millaiset mielettömyydet hyvänsä ovat meillä mahdollisia.

mensevikkejä ensinkään, mutta heitä käskettiin lukeutumaan mensevikkeihin. Syytettyjen todelliset poliittiset mielipiteet eivät ollenkaan kiinnostaneet GPU:ta. Kaikki syytetyt eivät edes tunteneet toisiaan. Todistajiksikin haalittiin varsin kirjavia mensevikkejä[1]. (Kaikki todistajat saivat myöhemmin tuomionsa.) Myös Ramzin esiintyi auliisti ja monisanaisesti todistajana. Mutta varsinaisesti GPU päni toivonsa pääsyytettyyn Vlad. Gustavovitsh Gromaniin (että tämä *auttaa* rakentamaan tämän *jutun,* mistä hyvästä hänet armahdetaan) sekä provokaattori Petuniniin. (Selostan Jakubovitshin mukaan.)

Nyt esittelemme M.P. Jakubovitshin. Hän aloitti vallankumouksen tekemisen niin varhain, ettei edes käynyt kimnaasia loppuun. Maaliskuussa 1917 hän oli jo Smolenskin edustajainneuvoston puheenjohtaja. Vakaumuksen paine (ja se kuljetti häntä alituisesti jonnekin) teki hänestä voimakkaan menestyksekkään puhujan. Länsirintaman edustajakokouksessa hän harkitsemattomasti nimitti *kansan vihollisiksi* niitä lehtimiehiä, jotka kehottivat jatkamaan sotaa, – tämä vuoden 1917 huhtikuussa! Hänet oltiin vähällä kiskoa puhujalavalta, ja hän pyysikin anteeksi mutta heti perään kehitteli puhettaan niin ja valloitti yleisönsä niin, että puheensa lopussa uudelleen nimitti samoja henkilöitä kansan vihollisiksi, mutta tällä kertaa yleisö antoi hänelle myrskyisät suosionosoitukset, ja hänet valittiin Pietarin neuvostoon lähetettävään valtuuskuntaan. Heti sinne saavuttuaan hän sen ajan helppoon tapaan tuli vaalitta nimitetyksi Pietarin neuvoston sotilaskomissioon, jossa hän vaikutti armeijankomissaarien nimittämiseen[2], ja viimein hän lähti itsekin armeijan komissaariksi lounaisrintamalle ja Vinnitsassa henkilökohtaisesti vangitsi Denikinin (Kornilovin kapinan jälkeen), ja myöhemmin (myös oikeudenkäynnissä) pahoitteli kovasti, ettei tullut ampuneeksi tätä saman tien.

Hän oli kirkassilmäinen ja aina erittäin vilpitön ja aina kokonaan aatteensa valtaama – olipa se sitten oikea tai väärä. Mensevikkien puolueessa hän kuului nuoriin, ja nuorihan hän olikin. Se ei kuitenkaan estänyt häntä julkeasti ja kiihkeästi tarjoamasta johdolle suunnitelmiaan, esimerkiksi: vuoden 1917 keväällä muodostamaan sosiaalidemokraattisen hallituksen tai vuonna 1919 mensevikkejä liittymään Kominterniin (Dan ja muut hylkäsivät vääjäämättömästi hänen kaikki muunnelmansa ja ylenkatseellisesti hylkäsivätkin). Vuoden 1917 heinäkuussa hän tuskaili kovasti ja piti kohtalokkaana virheenä sitä, että sosialistinen Pietarin neuvosto hyväksyi väliaikaisen hallituksen menettelyn käyttää sotaväkeä toisia sosialisteja vastaan, olkoonkin että nämä olivat lähteneet aseellisen liikehdinnän tielle. Heti kun lokakuun keikaus oli tapahtunut, Jakubovitsh kehotti

[1] Yksi heistä Kuzma A. Gozdev, mies jonka kohtalo oli varsin katkera, sama Gozdev, sotateollisuuskomitean työryhmän puheenjohtaja, jonka tsaarin hallitus vuonna 1916 äärimmäistä tyhmyyttään vangitsi ja josta helmikuun vallankumous teki työministerin. Gozdev oli GULAGin maratonistuja -marttyyreja. En tiedä, kauanko hän istui ennen vuotta 1930, mutta siitä eteenpäin hän istui keskeytyksittä, ja vielä vuonna 1952 ystäväni tunsivat hänet Spasskin leirissä (Kazahstanissa).

[2] Ei pidä sekoittaa yleisesikunnan eversti Jakubovitshiin, joka samaan aikaan ja samoissa kokouksissa edusti sotaministeriötä.

puoluettaan varauksitta tukemaan bolsevikkeja ja osallistumalla ja vaikuttamalla tekemään näiden luoman valtiollisen järjestelmän paremmaksi. Lopulta Martov kirosi hänet, ja vuoteen 1920 mennessä hän oli lopullisesti eronnut mensevikeistä vakuututtuaan siitä, ettei pystynyt käännyttämään näitä bolsevikkien polulle.

Mainitsen tästä kaikesta näin yksityiskohtaisesti siksi, että käsivi selväksi: Jakubovitsh oli koko vallankumouksen ajan bolsevikki – ei mensevikki – äärimmäisen vilpitön ja aivan pyyteetön bolsevikki. Ja vuonna 1920 hän oli vielä Smolenskin kuvernementin elintarvikekomissaari (ainoa ei-bolsevikki näistä), ja Elintarvikeasiain Kansankomissariaatti arvioi hänet peräti *parhaaksi* (väittää selviytyneensä ilman rangaistusosastoja; en tiedä; oikeudenkäynnissä mainitsi asettaneensa ehkäisyvartioita). 1920-luvulla hän toimitti Torgovaja gazetaa (Kauppalehteä) ja oli muissakin näkyvissä viroissa. Kun vuonna 1930 juuri tällaisia »soluttautuneita» mensevikkejä oli GPU:n suunnitelman mukaan keräiltävä, hänet vangittiin.

Krylenko, joka niin kuin aina ennenkin – lukija tietää jo – *organisoi* valmistavien tutkimusten kaaoksesta sopusuhtaista tutkimusta, kutsui hänet kuulusteltavaksi. Ja paljastui, että he tunsivat toisensa erinomaisesti, sillä Krylenko oli niinä vuosina (ensimmäisten oikeudenkäyntien lomassa) käynyt Smolenskin kuvernementissa *vahvistamassa elintarviketyötä*. Ja nytpä Krylenko sitten sanoikin tähän tapaan:

– Mihail Petrovitsh, sanon teille suoraan: minä pidän teitä kommunistina! (Tämä reipasti ja ryhdisti Jakubovitshia suuresti.) *En epäile syyttömyyttänne. Mutta meidän kummankin velvollisuus puoluetta kohtaan on viedä tämä oikeudenkäynti lavitse.* (Krylenko oli saanut käskyn Stalinilta, kun taas Jakubovitsh poukkoili aatteen hyväksi kuin tulinen ratsu, joka itse kiirehtii sujauttamaan päänsä länkiin.) Pyydän teitä auttamaan kaikin tavoin, tulemaan tutkimuksissa vastaan. Ja jos oikeudessa sattuu ennalta arvaamattomia vaikeuksia, kaikkein vaikeimmalla hetkellä pyydän puheenjohtajaa antamaan puheenvuoron teille.

!!!

Ja Jakubovitsh lupasi. Tiedosti velvollisuutensa – ja lupasi. Neuvostovalta ei ollut tainnutkaan antaa hänelle näin vastuullista tehtävää!

Eikä Jakubovitshiin olisi tarvinnut tutkimusvaiheessa koskea sormellakaan! Mutta tämä olisi ollut GPU:lle liian hienosyistä. Jakubovitsh joutui niin kuin kaikki muutkin teurastaja-tutkijoiden käsiin, ja nämä sovelsivat häneen koko *skaalaa:* kylmää karsseria ja kuumaa karsseria ja sukupuolielimiin lyömistä. Kidutettiin niin, että Jakubovitsh ja hänen kanssaan samassa jutussa syytettynä oleva Abram Ginzburg avasivat epätoivoissaan valtimonsa. Kun he olivat toipuneet, heitä ei enää kidutettu eikä piesty, seurasi enää *vain* kahden viikon valvottaminen. (Jakubovitsh sanoo: »Kun vain saisi nukahtaa! Omastatunnosta ja kunniasta ei ole enää mitään jäljellä . . .») Ja sitten seuraavat vielä yhtäaikaiset ristikuulustelut toisten, jo antautuneiden kanssa, ja nämäkin neuvovat »tunnustamaan», puhumaan pötyä. Ja tutkijaviranomainen (Aleksei Aleksejevitsh Naset-

kin) sanoo: »Tiedän, tiedänhän minä, että mitään tällaista ei ole ollut! Mutta meiltä vaaditaan!»

Kerran tutkijaviranomaisen luo kutsuttu Jakubovitsh kohtaa loppuun rääkätyn vangin. Tutkijaviranomainen naurahtaa: »Moisei Isaevitsh Teitelbaum tässä pyytää teitä ottamaan hänet neuvostovastaiseen järjestöönne. Minä poistun, niin voitte puhua vapaammin.» Ja hän poistuu. Teitelbaum rukoilee todella: »Toveri Jakubovitsh! Minä rukoilen teitä, ottakaa minut mensevikkien Liittotoimistoonne! Minua syytetään lahjusten ottamisesta ulkomaisilta firmoilta, uhataan ampua. Mutta mieluummin minä kuolen vastavallankumouksellisena kuin kriminaalina!» (Ettei vain ollut luvattu, että vastavallankumouksellista voidaan sääliäkin? Eikä hän erehtynytkään: hän sai lasten tuomion – viitosen.) GPU:lla oli niin niukalti mensevikkejä, että syytettyjen joukkoon haalittiin vapaaehtoisia!... (Ja Teitelbaumiahan odotti tärkeä rooli! Yhteys ulkomailla oleviin mensevikkeihin sekä Toiseen Internationaaliin! Mutta viitonen tuli, niin kuin oli sovittu. Rehellisesti.) Tutkijaviranomaisen mieliksi Jakubovitsh *otti* Teitelbaumin Liittotoimistoon.

Muutamaa päivää ennen oikeudenkäyntiä Dmitri Matvejevitsh Dmitriev nimisen ylemmän tutkijaviranomaisen työhuoneessa pidettiin mensevikkien Liittotoimiston *ensimmäinen* järjestymiskokous: esiintymisien koordinoimiseksi ja jotta jokainen ymmärtäisi roolinsa paremmin. (Samalla tavalla istui »teollisuuspuolueen» keskuskomiteakin! S i e l l ä syytetyt siis »saattoivat tavata», mitä Krylenko niin ihmetteli.) Mutta niin paljon oli kasattu valheita, jotka eivät ottaneet mahtuakseen kenenkään päähän, että osallistujat sotkivat eivätkä oppineet yhdellä harjoituskerralla vaan joutuivat kokoontumaan toistamiseen.

Millaisen tunteen vallassa Jakubovitsh lähti oikeudenkäyntiin? Järjestääkö oikeudessa koko maailman huomion herättävä skandaali – kostoksi kärsityistä kivuista, kaikesta rintaan mätetystä valheesta? Mutta:

1) se olisi isku neuvostovallan selkään! Se merkitsisi koko elämän päämäärän kieltämistä, päämäärän jonka vuoksi Jakubovitsh elää, koko sen tien, jota hän oli taivaltanut virheellisestä mensevismistä oikeaan bolsevismiin;

2) sellaisen skandaalin jälkeen ei anneta kuolla, ei ammuta heti vaan ruvetaan kiduttamaan uudelleen, nyt kostoksi, saatetaan hulluuden asteelle, ja muutenkin ruumista on jo rääkätty kidutuksilla. Mistä löytää moraalisen perustan sellaisten uusien kärsimysten kestämiselle? Mistä ammentaa rohkeutta?

(Merkitsin nämä hänen perustelunsa muistiin tuoreeltaan – olihan minulla äärimmäisen harvinainen tilaisuus saada ikään kuin »postuumisti» tuollaiseen oikeudenkäyntiin osallistuneen henkilön selitys. Ja minun mielestäni tämä on samaa kuin jos Buharin tai Rykov selittäisi meille oikeudenkäynnissä osoittamansa arvoituksellisen nöyryyden syytä: vilpittömyys on sama, uskollisuus puoluetta kohtaan on sama, samaa ihmisen heikkoutta, sama moraalisen pohjan puuttuminen taistelulta siksi, että omaa *poikkeavaa* kantaa ei ole.)

Ja oikeudenkäynnissä Jakubovitsh nöyrästi toisti kaiken valmiiksi märehdityn harmaan valheen, jota ylemmäksi ei Stalinin eikä hänen kisälliensä eikä

nääntyneiden syytettyjen mielikuvitus yltänyt. Enemmänkin: Jakubovitsh näytteli innostuneen roolinsa, jonka hän oli Krylenkolle luvannut.

Niin sanottu mensevikkien Ulkomailla oleskeleva delegaatio (itse asiassa heidän keskuskomiteansa koko johto) julkaisi Vorwärts-lehdessä irtisanoutumisensa syytetyistä. He kirjoittivat, että tämä oli äärimmäisen häpeällinen oikeuskomedia, joka perustui provokaattoreiden ja onnettomien syytettyjen terrorisoimalla puristettuihin todistajanlausuntoihin. Että valtaosa syytetyistä oli jo kymmenen vuotta sitten eronnut puolueesta eikä ollut sen koommin palannut siihen. Ja että oikeudenkäynnissä puhuttiin neurettavan suurista summista – sellaisia rahoja koko puolueella ei ollut ikänä ollut käytettävissään.

Ja luettuaan kirjoituksen Krylenko pyysi Shvernikia antamaan puheenvuoron syytetyille (niin kuin Teollisuuspuolueen oikeudenkäynnissä nytkin nykäistiin kaikkia lankoja yhtä aikaa). Ja kaikki esiintyivät. Ja kaikki puolustivat GPU:n menetelmiä mensevikkien keskuskomiteaa vastaan ...

Mutta miten Jakubovitsh nyt muistelee »vastaustaan» ja viimeistä puhettaan? Että hän ei suinkaan puhunut yksinomaan Krylenkolle antamansa lupauksen vuoksi, että hän ei pelkästään ryhdistäytynyt vaan että raivon ja kaunopuheisuuden virta tempasi hänet kuin lastun. Raivon – ketä kohtaan? Jouduttuaan kestämään kidutuksia ja avattuaan valtimonsa ja jo monta kertaa kuoltuaan hän tunsi nyt vilpitöntä vihaa – ei syyttäjää! ei GPU:ta! ei! vaan – Ulkomailla oleskelevaa valtuuskuntaa kohtaan!!! Mikä esimerkki psykologisesta siirtymästä! He elivät siellä turvassa ja mukavasti (köyhän emigrantin elämäkin on tietenkin mukavaa Lubjankaan verrattuna), tunnottomat ja omahyväiset, – kuinka he saattoivat olla säälimättä n ä i t ä, näiden piinoja ja kärsimyksiä? Kuinka he saattoivat niin julkeasti sanoutua irti näistä onnettomista ja jättää nämä kohtalonsa huomaan? (Tuloksena oli voimallinen vastaus, ja oikeudenkäynnin järjestäjät riemuitsivat.)

Vielä vuonna 1967 kertoessaan Jakubovitsh tärisi vihasta Ulkomaan valtuuskuntaa kohtaan, hän tunsi raivoa heidän petollisuudestaan, heidän irti sanoutumisestaan, sosialistisen vallankumouksen pettämisestä, josta hän oli moittinut heitä jo vuonna 1917.

Meillä ei silloin ollut oikeudenkäynnin pikakirjoitetta. Hankin sen myöhemmin ja hämmästyin: Jakubovitshin jokaisen yksityiskohdan, jokaisen päivämäärän ja nimen suhteen niin tarkka muisti petti hänet tässä. Sillä hän sanoi oikeudenkäynnissä, että ulkomailla oleva valtuuskunta oli Toisen Internationaalin toimeksiannosta *antanut heille ohjeita tuholaistoiminnan harjoittamisesta!* Sitä hän ei enää muista. Ulkomailla olevat mensevikit eivät suinkaan kirjoittaneet tunnottomasti eivätkä omahyväisesti, he nimenomaan SÄÄLIVÄT oikeudenkäynnin onnettomia uhreja mutta huomauttivat, että nämä eivät olleet pitkään aikaan enää olleet mensevikkejä – mikä olikin totta. Miksi Jakubovitsh vihoitteli niin sitkeästi ja vilpittömästi? Kuinka ulkomailla olevat mensevikit olisivat voineet OLLA JÄTTÄMÄTTÄ syytettyjä kohtalonsa huomaan?

Me vihoittelemme kernaasti niille, jotka ovat heikompia, nöyrille. Se kuuluu

ihmisen olemukseen. Ja kantamme oikeutta tukevia perustelujakin ponnahtelee ulottuvillemme jotenkin kärkkäästi.

Krylenko sanoi syyttäjän puheessaan, että Jakubovitsh oli vastavallankumouksen aatteen fanaatikko ja että hän siksi vaati tätä – *ammuttavaksi!*

Paitsi että Jakubovitsh tuona päivänä tunsi silmäkulmassaan kiitollisuuden kyyneleen, hän vielä tänäkin päivänä – kierrettyään monet leirit ja eristysvankilat – yhä vieläkin on kiitollinen Krylenkolle siitä, että tämä ei nöyryyttänyt eikä loukannut eikä pilkannut häntä, kun hän istui syytettyjen penkillä, vaan aivan oikein nimitti häntä *fanaatikoksi* (joskin vastakkaisen aatteen fanaatikoksi) ja vaati korutonta ylevää ampumistuomiota, joka lopettaa kaikki kärsimykset! Jakubovitsh yhtyi itsekin tähän loppupuheenvuorossaan: rikokset, jotka olen tunnustanut tehneeni (nyt hän antaa suuren arvon tälle onnistuneelle ilmaukselle *»jotka olen tunnustanut tehneeni»* – asioita ymmärtävän on näet oivallettava: ne eivät ole tekoja, *jotka olisin tehnyt!*), ansaitsevat korkeimman rangaistuksen, enkä minä pyydä armoa! En pyydä säästämään henkeäni! Hänen vieressään penkillä istuva Groman säikähti: »Oletteko hullu! Teillä ei ole oikeutta! Tuo on väärin tovereita kohtaan!»

Eikö hän muka ollut todellinen löytö syyttäjän kannalta?

Ja onko vuosien 1936–38 oikeudenkäynneissä muka yhä jotakin selittämätöntä?

Ja eiköhän Stalin juuri tästä oikeudenkäynnistä ymmärtänyt ja uskonut, että myös tärkeimmät suupaltti-vihollisensa hän pystyy aivan mainiosti pakottamaan samaan, että hän aivan hyvin pystyy organisoimaan samanlaisen näytelmän myös päävihollistensa kohdalla?

Suopea lukija armahtakoon minua! Tähän saakka kynäni on kulkenut vavahtamatta, eikä sydän ole sykertynyt, ja olemme liukuneet huolettomasti, sillä kaikki nämä 15 vuotta olemme olleet milloin laillisen vallankumouksellisuuden ja milloin vallankumouksellisen laillisuuden turvallisessa suojeluksessa. Mutta tästä eteenpäin meihin koskee: kuten lukija muistaa ja niin kuin meille on – Hrushtshevista alkaen – kymmeniä kertoja selitetty, »suunnilleen vuodesta 1934 alkoi leniniläisten laillisuuden normien rikkominen».

Ja onko meidän nyt laskeuduttava tuohon laittomuuden syöveriin? Onko meidän raahauduttava vielä tämäkin katkera taival?

Syytettyjen nimien kuuluisuuden vuoksi n ä m ä – seuraavat – oikeudenkäynnit tapahtuivat koko maailman nähden. Niitä ei päästetty huomion kentästä, niistä kirjoitettiin, niitä tulkittiin. Ja niitä tulkitaan vastakin. Me kajoamme niihin vain vähän – niiden *arvoituksiin.*

Varaus – joskaan ei suuri: julkaistut pikakirjoitteisiin perustuvat selostukset eivät täydellisesti käyneet yksiin oikeudenkäynneissä sanotun kanssa. Eräs kirjailija, joka kuului oikeudenkäyntien valikoituun yleisöön ja pääsi seuraamaan niitä, teki ylimalkaisia muistiinpanoja ja myöhemmin varmistui näistä eroavuuksista. Niin ikään kaikki kirjeenvaihtajat panivat merkille Krestinskin kohdalla

sattuneen hämmingin, kun tarvittiin tauko hänen saamisekseen ennalta annettujen todistajanlausuntojen uomaan. (Oletan että ennen oikeudenkäyntiä laadittiin haaverilista: ensimmäisessä sarakkeessa syytetyn nimi, toisessa sarakkeessa menetelmä, johon turvauduttaisiin tauolla, jos syytetty oikeuden edessä poikkeaa tekstistään, kolmannessa sarakkeessa menetelmästä vastuussa olevan tshekan miehen nimi. Ja jos Krestinski äkkiä sotki, niin heti tiedettiin, kuka hänen luokseen kiirehti ja mitä oli tehtävä.)

Mutta pikakirjoitteen epätäsmällisyydet eivät muuta kuvaa eivätkä ole sen puolustus. Maailma katseli hämmästyneenä kolme näytelmää peräkkäin, kolme suurta kallista mammuttispektaakkelia, joissa koko maailman mullistaneen ja säikähdyttäneen pelottoman kommunistisen puolueen suuret johtajat esiintyivät nyt unteloina sävyisinä vuohina ja määkivät kaiken, minkä heidän käskettiin määkiä, ja oksensivat päälleen ja orjamaisesti alensivat itseään ja vakaumuksiaan ja tunnustivat rikoksia, joita he eivät mitenkään olleet voineet tehdä.

Tällaista ei ollut historiassa ennen nähty. Erityisesti tässä hämmästytti kontrasti äskeiseen Leipzigissä pidettyyn Dimitrovin oikeudenkäyntiin nähden: Dimitrov vastasi natsituomareille kuin karjuva jalopeura, mutta tässä hänen toverinsa, jotka kuuluivat samaan koko maailman vapisemaan panneeseen taipumattomien kohorttiin, jopa kaikkein suurimmat heistä, miehet joita nimitettiin »Leninin kaartiksi», astuivat nyt oikeuden eteen omalla virtsallaan valeltuina.

Ja vaikka sen jälkeen monia asioita näyttää selvitetyn (erityisen onnistuneesti niitä on selvittänyt Arthur Koestler), *arvoitus* on yhä käypää tavaraa.

On kirjoitettu tahdon lamaannuttavasta tiibetiläisestä myrkystä ja hypnoosin käytöstä. Näitä ei selityksiin pyrittäessä mitenkään kannata yrittää kumota: jos NKVD:llä olisi ollut käytettävissään tällaiset menetelmät, niin MITKÄ MORAALISET NORMIT olisivat voineet estää turvautumasta noihin menetelmiin? Miksipä ei heikentää tai sumentaa tahtoa? Ja tiedetäänhän, että 1920-luvulla suuret hypnotisoijat luopuivat kiertuetoiminnastaan ja siirtyivät GPU:n palvelukseen. Tiedetään varmasti, että 1930-luvulla NKVD:n yhteydessä oli hypnotisoijia valmistava koulu. Kamenevin vaimo pääsi tapaamaan miestään juuri ennen oikeudenkäyntiä ja havaitsi miehensä jotenkin hidastuneeksi, kuin vieraaksi ihmiseksi. (Kamenevin vaimo ehti kertoa tästä ennen kuin hänet vangittiin.)

Mutta miksi Paltshinskia tai Hrennikovia ei murrettu tiibetiläisellä myrkyllä eikä hypnoosilla?

Ei, tässä tarvitaan korkeampi, psykologinen selitys.

Varsinkin oltiin hämmästyneitä siksi, että nämähän olivat kaikki vanhoja vallankumouksellisia, jotka eivät olleet järkyttyneet tsaarin tyrmissä, että he olivat karaistuneita, parkkiintuneita, monet myrskyt käyneitä jne. taistelijoita. Mutta tähän sisältyy yksinkertainen virhe. Nämä eivät olleet *niitä* vanhoja vallankumouksellisia, tämän maineensa he olivat siepanneet perinnöksi, koska sattuivat olemaan narodnikkien, eserrien ja anarkistien naapureita. *Ne,* pomminheittäjät ja salaliittolaiset, olivat kokeneet pakkotyöt ja *tuomiot,* mutta *oikeaa* säälimätöntä *tutkimusta* eivät *hekään* olleet eläessään kokeneet (siksi ettei sitä

Venäjällä vielä ollut). Mutta *nämä* eivät olleet kokeneet sen paremmin tutkimusta kuin tuomioitakaan. Bolsevikkien osaksi ei ollut milloinkaan tullut »kidutuskammioita» eikä Sahalinia eikä Jakutian pakkotyötä. Dzerzhinskista tiedetään, että hänen osansa oli kaikkein kovin, että hän vietti koko elämänsä vankiloissa. Mutta meidän mittapuumme mukaan hän sai vain *normaalin kympin,* tavallisen *kymmenen vuoden* tuomion, niin kuin meidän aikanamme kuka tahansa kolhoosilainen. Siitä kympistä kolme vuotta tosin oli pakkotyötä keskusvankiloissa, mutta eihän sekään niin kovin ihmeellistä ole.

Vuosien 1936–38 oikeudenkäynneissä eteemme tuoduilla puolueen johtajilla oli vallankumouksellisessa menneisyydessään lyhyitä ja pehmeitä vankilaan istahtamisia ja lyhyitä karkotuksia mutta pakkotöistä heillä ei ollut harmainta aavistustakaan. Buharinilla oli paljon pieniä vangitsemisia mutta jotenkin narrimaisia. Näköjään hän ei istunut missään vuottakaan yhtäjaksoisesti, piipahtihan vain Äänisellä[1]. Kamenev, joka oli tehnyt agitaatiotyötä kauan ja kiertänyt Venäjän kaikki kaupungit, istui vankiloissa kaksi vuotta ja karkotuksessa puolitoista. Meillä annettiin kuusitoistavuotiaille klopeillekin heti VIITONEN. Zinovjev puolestaan – huvittavaa! – EI ISTUNUT EDES KOLMEA KUUKAUTTA! Eikä hän ollut saanut AINOATAKAAN TUOMIOTA! Meidän Arkkipelagimme tavallisiin alkuasukkaisiin verrattuina he olivat *poikasia,* he eivät olleet vankiloita nähneetkään. Rykov ja I.N. Smirnov vangittiin muutaman kerran, ja he istuivat kumpikin viitisen vuotta, mutta heidän vankeustuomionsakin sujahti jotenkin kovin helposti, joko he karkasivat vaivattomasti kaikista karkotuspaikoistaan tai sitten osuivat armahduksen piiriin. Ennen Lubjankaan joutumistaan he eivät yleensä osanneet kuvitellakaan oikeaa vankilaa eivätkä epäoikeudenmukaisen tutkimuksen pihtejä. (Ei ole perusteita olettaa, että jos Trotski olisi joutunut noihin pihteihin, hän olisi käyttäytynyt vähemmän alhaisesti, että hänen elämänrankansa olisi osoittautunut vahvemmaksi: miksi se olisi osoittautunut? Hän oli kokenut vain lieviä vankeustuomioita sekä kahden vuoden karkotuksen Ust-Kutiin, vakaviin tutkimuksiin hän ei ollut joutunut. Vallankumouksellisen sotaneuvoston puheenjohtajana Trotski saavutti julman maineen halvalla, eikä se ole osoitus todellisesta kovuudesta: mies joka määräsi niin monia ammuttaviksi happani pahoin oman kuoleman lähestyessä! Noilla kahdella kovuuden lajilla ei ole yhteyttä toisiinsa.) Radek taas oli provokaattori (ei toki ainoa näissä kolmessa oikeudenkäynnissä!). Ja Jagoda oli pahimman lajin kriminaali.

(Tämä murhamiljonääri ei pystynyt tajuamaan, ettei ylin Murhaaja viimeisellä hetkellä tuntisikaan sydämessään solidaarisuutta. Aivan kuin Stalin olisi istunut siellä – salissa – Jagoda varman vaativasti pyysi armoa suoraan häneltä: »Käännyn Teidän puoleenne! T e i l l e olen rakentanut kaksi suurta kanavaa!...» Ja paikalla ollut henkilö kertoo, että samassa salin toisen kerroksen

[1] Kaikki tässä esitettävät tiedot ovat Granatin tietosanakirjan 41. osasta. Siihen on koottu omaelämäkerralliset tai luotettavat biografiset kuvaukset Venäjän kommunistisen puolueen johtajista.

ikkunan takana, ikään kuin harson takana hämärässä, syttyi tulitikku, ja sytyttelemisen aikana näkyi piipun varjo. Kuka on ollut Bahtshisaraissa ja muistaa tämän itämaisen juonen? Neuvoston istuntosalissa on toisen kerroksen korkeudella rivi ikkunoita, joiden edessä on pienireikäinen metallilevy, ja ikkunoiden takana on valaisematon käytävä. Salista käsin ei milloinkaan voi arvata: onko siellä joku vai ei. Kaani on näkymätön, ja neuvosto istuu aina ikään kuin hänen läsnä ollessaan. Stalinin ilmeisen itämaisen luonteen perusteella uskon, että hän seurasi Lokakuun salin komedioita. En saata uskoa, että hän olisi malttanut luopua siitä näytelmästä, siitä nautinnosta.)

Mutta koko meidän hämmästyksemme johtuukin vain uskosta noiden ihmisten poikkeuksellisuuteen. Tavallisten kansalaisten tavallisten pöytäkirjojen yhteydessähän emme ryhdy arvailemaan: miksi tuo on puhunut noin paljon itseään ja muita vastaan? Pidämme sitä ymmärrettävänä asiana: ihminen on heikko, ihminen antaa periksi. Mutta Buharinia, Zinovjevia, Kamenevia, Pjatakovia ja I.N. Smirnovia pidämme etukäteen yli-ihmisinä – ja siitähän oikeastaan hämmästyksemme johtuu.

Näyttelijöiden valitseminen saattaa tosin tässä olla näytelmän ohjaajille vaikeampaa kuin aikaisemmissa insinöörien oikeudenkäynneissä: niissä valittiin neljästäkymmenestä tynnyristä, mutta tässä on näyttelijäkaarti vähäinen, kaikki tuntevat tähdet, ja yleisö toivoo juuri heidän esiintyvän.

Mutta olihan karsintaa sentään! Kaikkein kaukonäköisimmät ja päättävimmät tuhoutumaan tuomituista eivät antautuneet elävinä vaan tekivät itsemurhan ennen vangitsemista (Skrypnik, Tomski ja Gamarnik). Ne jotka *halusivat elää* antoivat vangita itsensä. Ja ihmisestä, joka haluaa elää, voi punoa narua!... Mutta heistäkin jotkut käyttäytyivät jotenkin toisin tutkintavaiheessa, havahtuivat, alkoivat harata vastaan ja tuhoutuivat hiljaa mutta ainakin häpeättä. Jokin syyhän täytyi olla siihen, että julkiseen oikeudenkäynteihin ei tuotu Rudzutakia, Postyshevia, Enukidzea, Tshubaria, Kossioria eikä jo tutuksi käynyttä Krylenkoa, vaikka heidän nimensä olisivat toki koristaneet noita oikeudenkäyntejä.

Juuri kaikkein myöntyvimmät tuotiin! Sittenkin valintaa tapahtui.

Valikoima oli pienen puoleinen, mutta sen sijaan viiksiniekka Ohjaaja tunsi jokaisen hyvin. Hän tiesi yleensäkin, että he olivat *heiveröitä,* ja tunsi jokaisen heikkoudet erikseen. Tässä olikin hänen synkeä poikkeuksellisuutensa ja tärkein psykologinen suuntautuneisuutensa ja hänen elämänsä todellinen saavutus: nähdä ihmisten heikkoudet elämän matalimmalla tasolla. Hänetkin, joka aikojen etäisyydestä näyttää häväistyistä ja ammutuista johtajista kaikkein korkeatasoisimmilta ja valoisimmilta aivoilta (ja jolle Koestler on selvästikin omistanut lahjakkaan tutkimuksensa), nimittäin N.I. Buharinin – niin ikään alimmalla tasolla, jossa ihminen ja maa yhtyvät – Stalin näki läpikotaisin ja piti kauan tappavassa otteessaan, jota hän välillä jopa hieman hellittikin, aivan kuin olisi leikkinyt hiirellä. Buharin oli sanasta sanaan kirjoittanut koko meidän voimassa olevan (voimattoman) niin suurenmoiselta kuulostavan perustuslakimme – sen pilvien tasolla hän leijaili vapaasti ja luuli voittaneensa Koban pelissä: hän

sujautti tälle perustuslain, joka pakottaisi tämän pehmentämään diktatuuriaan. Mutta hän oli jo kidassa.

Buharin ei pitänyt Kamenevista eikä Zinovjevista ja jo silloin, kun nämä tuomittiin ensimmäisen kerran, Kirovin murhan jälkeen, Buharin sanoi lähimmilleen: »Entä sitten? Nuo ovat sellaista joukkoa että. Jotakin on saattanut hyvinkin olla ...» (Pikkuporvarin klassinen kaava niiltä vuosilta: »Jotakin on varmaan ollut ... meillä ei panna suotta istumaan.» Näin sanoo puolueen suurin teoreetikko vuonna 1935!...) Kamenevin ja Zinovjevin toisen oikeudenkäynnin aikana vuoden 1936 kesällä Buharin oleskeli Tienshanilla, metsästeli siellä tietämättä mitään. Hän laskeutui vuorilta Frunzeen ja luki lehdestä, että molemmat oli tuomittu kuolemaan, ja Buharin luki myös artikkelit, joista näki, miten tuhoisia lausuntoja he olivat antaneet Buharinista. Ryntäsikö hän estelemään tätä verilöylyä? Vetosiko hän puolueeseen, että jotakin hirvittävää oli tekeillä? Ei, hän vain lähetti Koballe sähkeen: pyysi viivyttämään Kamenevin ja Zinovjevin teloittamista, jotta – Buharin ehtisi yhtäaikaiseen ristikuulusteluun puhdistautumaan.

Myöhäistä! Koballe riittivät nimenomaan pöytäkirjat. Mitä hän olisi tehnyt elävien ihmisten ristikuulusteluilla?

Buharinia ei kuitenkaan viety vielä pitkään aikaan. Hän menetti Izvestijan, kaikki toiminnan mahdollisuudet ja kaikkinaisen asemansa puolueessa ja asui Kremlin asunnossaan – Pietarin huvipalatsissa – puoli vuotta kuin vankilassa. (Syksyllä hän muuten kävi huvilallaan, ja Kremlin vartiosotilaat tervehtivät häntä aivan muina miehinä.) Kukaan ei enää käynyt hänen luonaan eikä soittanut hänelle. Ja kaikkien niiden kuukausien ajan hän kirjoitteli kirjeitä loputtomiin: »Rakas Koba!... Rakas Koba!... Rakas Koba!...» Hän ei saanut ainoatakaan vastausta.

Hän yritti saada sydämellisen kontaktin Staliniin!

Mutta *rakas Koba* harjoitteli jo silmät sirrissä ... Koba oli jo monen vuoden ajan testannut näyttelijöitä rooleihin ja tiesi, että *Buhartshik* näyttelisi osansa erinomaisesti. Tämähän oli jo sanoutunut irti istumaan pannuista ja karkotetuista oppilaistaan ja kannattajistaan (joita muuten oli vähän), tämä oli sietänyt näiden tuhoamisen[1]. Buharin oli sietänyt ajattelusuuntansa murskaamisen ja häpäisemisen, teoriansa, joka ei ollut vielä kunnolla syntynytkään ja joka oli vielä käytössä kokeilematon. Ja nyt kun hän yhä oli Izvestijan päätoimittaja ja Politbyron jäsen, hän sieti myös Kamenevin ja Zinovjevin ampumisen kuin laillisen toimenpiteen ikään. Hän ei kiihtynyt – ei isoon ääneen eikä edes kuiskaamalla. Ja tämä kaikki olikin testaamista roolia varten!

Ja jo aikaisemmin, kauan sitten, kun Stalin uhkasi erottaa Buharinin (heidät kaikki eri aikoina!) puolueesta, Buharin sanoutui irti mielipiteistään (he kaikki sanoutuivat!) vain saadakseen jäädä puolueeseen! Se juuri oli testaamista rooliin! Jos he käyttäytyivät tällä tavalla jo vapaudessa, ollessaan vielä kunnian ja vallan

[1] Vain Efim Tseitlinia hänen onnistui puolustaa – eikä tätäkään kauan.

huipuilla, niin sitten kun heidän ruumiinsa, ruokansa ja unensa on Lubjankan kuiskaajien käsissä, he alistuvat kuuliaisesti näytelmän tekstiin!

Ja mikä oli Buharinin suurin pelon aihe näinä vangitsemista edeltävinä kuukausina? Se tiedetään varmasti: pelko tulla erotetuksi Puolueesta! Jäädä ilman Puoluetta! Jäädä eloon mutta Puolueen ulkopuolelle! Juuri tällä (heidän kaikkien!) piirteellä *rakas Koba* pelasi erinomaisesti sen jälkeen, kun hänestä itsestään tuli Puolue. Buharinilla (kenelläkään heistä!) ei ollut omaa ERILLISTÄ NÄKÖKANTAA, heillä ei ollut omaa todella oppositiosta käyvää ideologiaansa, jonka varassa he olisivat voineet eristyä, johon he olisivat voineet tukeutua. Stalin julisti heidät oppositioksi ennen kuin heistä tuli oppositio, ja sillä hän riisti heiltä kaikkinaisen voiman. Ja heidän kaikki ponnistelunsa tähtäsivät Puolueessa pysymiseen. Ja päälle päätteeksi siten, että Puoluetta ei vahingoitettaisi!

Liian monia välttämättömyyksiä, jotta olisi voinut olla riippumaton!

Buharinille varattiin todellisuudessa pääosa, eikä mitään saanut tärvellä eikä laiminlyödä Ohjaajan työstäessä häntä, ajan tehdessä työtään ja hänen itsensä eläytyessä rooliin. Jopa Buharinin lähettäminen menneenä talvena Eurooppaan noutamaan Marxin käsikirjoituksia ei ollut vain ulkonaisesti tarpeen solmittuja kontakteja koskevien syytösten verkon kannalta, vaan vierailevan näyttelijän elämän tarkoitukseton vapaus ennakoi vieläkin vääjäämättömämmin paluuta päänäyttämölle. Ja nyt syytösten mustien pilvien alla pitkällinen, loputon epä-vankeus, näännyttävä riutuminen kotona mursivat uhrin tahdon tehokkaammin kuin Lubjankan suoranainen paine. (Mutta sekään ei ole vältettävissä, senkin vuoro tulee – vuoden päästä.)

Kerran Kaganovitsh kutsui Buharinin ja Tshekan isojen päälliköiden läsnä ollessa piti tälle ja Sokolnikoville yhtäaikaisen ristikuulustelun. Jälkimmäinen antoi tietoja »rinnakkaisesta Oikeisto-Keskuksesta» (eli siis rinnakkaisesta trotskilaisten Keskuksen kanssa) ja Buharinin maanalaisesta toiminnasta. Kaganovitsh kuulusteli ripeästi, käski sitten viedä Sokolnikovin pois ja sanoi Buharinille ystävällisesti: »Valehtelee kaiken, mokomakin . . .!»

Sanomalehdet kuitenkin kirjoittivat yhä joukkojen närkästyksestä. Buharin soitteli keskuskomiteaan. Buharin kirjoitteli kirjeitä – »Rakas Koba . . .» – joissa hän pyysi julkisesti puhdistamaan hänet syytöksistä. Silloin julkaistiin syyttäjänviraston epämääräinen lausunto: »Buharinin asettamiseksi syytteeseen ei ole löydetty objektiivisia todisteita».

Syksyllä Radek soitti hänelle, halusi tavata. Buharin torjui: meitä molempia syytetään, miksi vetää päälleen uutta varjoa? Mutta heidän huvilansa olivat vierekkäin, ja eräänä iltana Radek tuli: »Mitä tahansa minä myöhemmin sanonkin, sinun on tiedettävä, että minä en ole syyllistynyt mihinkään. Sinä muuten selviät ehjin nahoin: sinullahan ei ole ollut yhteyksiä trotskilaisiin.»

Ja Buharin uskoi, että hän selviäisi ehjin nahoin, että häntä ei erotettaisi puolueesta – se olisi hirvittävää! Trotskilaisiin hän oli todella aina suhtautunut huonosti: nämä asettuivat puolueen ulkopuolelle – ja kuinka kävi! On pysyttävä yhdessä. Jos tehdään virheitä – niin tehdään yhdessä.

Marraskuun mielenosoitukseen (hyvästelemään Punaista toria) Buharin meni vaimoineen toimituksen lupalapulla vieraiden korokkeelle. Äkkiä heitä kohti lähti tulemaan aseistautunut puna-armeijalainen. Kylmä kouraisu! – täälläkö? tällaisella hetkellä?... Ei, sotilas vie käden lippaan: »Toveri Stalin ihmettelee, miksi te olette täällä? Hän pyytää teitä asettumaan omalle paikallenne mausoleumin kattoparvelle.»

Juuri näin häntä heiteltiin kuumasta kylmään puolen vuoden ajan. Joulukuun 5. päivänä Buharinin perustuslaki hyväksyttiin riemukkaasti ja ristittiin ikiajoiksi Stalinin perustuslaiksi. Keskuskomitean joulukuun istuntoon Pjatakov tuotiin hampaat sisään iskettyinä – häntä ei ollut enää tuntea. Hänen takanaan seisoivat mykät Tshekan miehet (Jagodan miehet, sillä myös Jagodaa testattiin ja valmistettiin rooliin). Pjatakov antoi äärimmäisen synkeitä todistajanlausuntoja Buharinista ja Rykovista, jotka istuivat salissa johtajien joukossa. Ordzhonikidze vei käden korvansa taakse (hän ei kuullut): »Sanokaahan, annatteko kaikki nämä todistajanlausuntonne *vapaaehtoisesti?*» (Huomautus! Myös Ordzhonikidze sai kuulansa.) »Aivan vapaaehtoisesti» – Pjatakov huojahteli. Ja väliajalla Rykov sanoi Buharinille: »Tomskissa oli tahdonvoimaa, ymmärsi jo elokuussa lopettaa itsensä. Mutta me kaksi hölmöä jäimme elämään.»

Kaganovitsh (hän halusi niin uskoa Buhartshikin syyttömyyteen! – mutta siitä ei tullut mitään . . .) ja Molotov esiintyivät nyt kiukkuisesti ja tuomitsevasti. Ja Stalin! – mikä avara sydän! mikä halu muistaa toisesta hyvää! »Sittenkään en katso, että Buharinin syyllisyys olisi näytetty toteen. Rykov voikin olla syyllinen mutta ei Buharin.» (Joku sälytti syytettä vastoin hänen tahtoaan Buharinin niskoille!)

Kylmästä kuumaan. Näin tahto heikkenee. Näin eläydytään menetetyn sankarin rooliin.

Sitten alettiin yhtenään kantaa kotiin kuulustelupöytäkirjoja: entisten Punaisen Professuurin instituutin nuorukaisten ja Radekin ja kaikkien muiden. Ja kaikki antoivat äärimmäisen raskauttavia todistajanlausuntoja Buharinin mustasta petoksesta. Niitä kannettiin hänelle kotiin. Ei syytetty Buharinille – voi ei! – vaan keskuskomitean jäsenelle informaatiotarkoituksessa . . .

Useimmin saatuaan uutta aineistoa Buharin sanoi 22-vuotiaalle vaimolleen, joka vasta keväällä oli synnyttänyt hänelle pojan: »Lue sinä, minä en voi!» Hän puolestaan hautasi päänsä tyynyn alle. Hänellä oli kotonaan kaksi revolveria (ja Stalin antoi hänelle aikaa!), mutta hän ei tehnyt itsemurhaa.

Eikö hän muka eläytynyt hänelle määrättyyn rooliin? . . .

Ja vielä yksi julkinen oikeudenkäynti pidettiin – ja vielä yksi nippu ammuttiin . . . mutta Buharinia säästettiin, Buhariniin ei koskettu . . .

Vuoden 1937 helmikuun alussa hän päätti ryhtyä kotonaan nälkälakkoon, jotta keskuskomitea selvittäisi asian ja puhdistaisi hänet syytöksistä. Hän ilmoitti asiasta Rakkaalle Koballe kirjoittamassaan kirjeessä – ja piti rehdisti lupauksensa. Silloin keskuskomitea kutsuttiin istuntoon, jossa käsiteltävät asiat olivat: 1. oikeisto-*Keskuksen* rikokset. 2. Toveri Buharinin puolueen vastainen käytös,

joka ilmenee nälkälakkona.

Ja Buharin alkoi horjua: ehkä hän oli todella jotenkin loukannut Puoluetta? ... Parta ajamatta, laihtuneena ja vangin näköisenä hän raahautui Istuntoon. »Mitä sinä oikein olet keksinyt?» rakas Koba kysyi ystävällisesti. »No mitä minä olisin tehnyt, kun tällaisia syytöksiä esitetään? Minut aiotaan erottaa puolueesta ...» Toisen hullut puheet saivat Stalinin irvistämään: »Kukaan ei erota sinua puolueesta!»

Ja Buharin uskoi, piristyi, katui auliisti Istunnon edessä ja lopetti heti nälkälakon. (Kotona: »No leikkaahan nyt minulle makkaraa! Koba sanoi, että minua ei eroteta.») Mutta istunnon aikana Kaganovitsh ja Molotov (kerrassaan julkeita miehiä! eivät piittaa Stalinista ollenkaan!) nimittelivät Buharinia fasistien palkkarengiksi ja vaativat ampumaan tämän[1].

Ja taas Buharin masentui ja alkoi viimeisinä päivinään laatia »kirjettä tulevalle keskuskomitealle». Muuan henkilö opetteli sen ulkoa, ja niin se säilyi jälkimaailmalle ja tuli hiljattain koko maailman tietoon. Mutta ei järkyttänyt sitä[2]. Sillä mitä tämä terävä loistava teoreetikko päätti viimeisillä sanoillaan saattaa jälkimaailman tietoon? Vielä yhden parkaisun palauttaa hänen asemansa puolueessa (tästä uskollisuudestaan hän maksoi kalliilla häpeällä!). Ja vielä yhden vakuutuksen, että hän »hyväksyy täydellisesti» kaiken ennen vuotta 1937 ja vielä sen aikanakin tapahtuneen. Ja se merkitsee: paitsi kaikki aikaisemmat pilkkaoikeudenkäynnit myös kaikki suuren vankilaviemärimme löyhkäävät virrat!

Näin hän allekirjoitti tosiasian, että hän oli itse sovelias sukeltamaan niihin ...

Viimein hän oli aivan kypsä luovutettavaksi kuiskaajien ja apulaisohjaajien käsiin – tämä lihaksikas mies, metsästäjä ja painija! (Leikkimittelöissä keskuskomitean läsnä ollessa hän selätti Koban vaikka kuinka monta kertaa – sitäkään Koba ei varmaankaan voinut antaa hänelle anteeksi.)

Ja kun hänet on valmistettu ja murskattu niin, ettei häntä tarvitse enää edes kiduttaa, niin missä suhteessa hänen asemansa on vahvempi kuin Jakubovitshin oli vuonna 1931? Missä suhteessa hän on noiden kahden saman perustelun ulottumattomissa? Hän on jopa heikommassa asemassa, sillä Jakubovitsh janosi kuolemaa, mutta Buharin pelkää sitä.

Ja jäljellä oli enää kaavan mukainen helppo dialogi Vyshinskin kanssa:

– Onko totta, että kaikkinainen oppositio Puoluetta vastaan on taistelua Puoluetta vastaan? – Yleensä ... on. Tosiasiallisesti ... on. – Mutta taistelu Puoluetta vastaan ei voi olla laajenematta sodaksi Puoluetta vastaan. – Asioiden logiikan mukaan ... ei. – Siis opposition vakaumukset olisivat loppujen lopuksi sallineet mitä tahansa konnuuksia (murhia, vakoilua, Synnyinmaan myymistä) tehtävän Puoluetta vastaan? – Mutta suokaa anteeksi, niitähän ei tehty. – Mutta *olisi voitu* tehdä? – No, teoreettisesti sanoen ... (Teoreetikkojahan ollaan!...) –

[1] Millaiset äärimmäisen rikkaat todistajanlausunnot menetämmekään, kun näin kunnioitamme Molotovin jalon vanhuuden rauhaa!

[2] Niin kuin ei »tulevaa keskuskomiteaakaan».

Mutta Puolueen edut ovat siis yhä teille kaikkein tärkeimmät? – Ovat toki, tietenkin, tietenkin! – Silloin jäljellä on vain aivan vähäinen eroavuus: on realisoitava mahdollisuus, kaikkinaisen oppositioajattelun saattamiseksi jo etukäteen häpeään on myönnettävä *tapahtuneeksi* se, mikä teoriassa vain olisi *voinut* tapahtua. Olisihan voinut? – Olisi voinut ... – Niinpä mahdollisuus on myönnettävä todeksi, siinä kaikki. Pieni filosofinen siirtymä. Sovitaanko näin? ... Ja sitä paitsi! teillehän ei tarvitse selittää: jos te nyt oikeudessa peräännytte ja sanotte jotakin toisin, niin ymmärrättehän, että te ainoastaan pelaatte maailman porvariston pussiin ja vahingoitatte Puoluetta. Ja silloin teidän kuolemanne ei tietenkään ole helppo. Mutta jos kaikki menee hyvin, me tietenkin jätämme teidät henkiin: lähetämme salaa Monte Criston saarelle, jossa te saatte työskennellä sosialistisen taloustieteen parissa. – Mutta aikaisemmissa oikeudenkäynneissä te taisitte ampua? – Kuinka saatatte verratakaan h e i t ä ja t e i t ä! Ja sitä paitsi säästimme monia, lehtiin vain pantiin.

Ehkäpä kovin sakeaa arvoitusta ei olekaan?

Sama voittamaton melodia, joka on soinut jo niin monissa oikeudenkäynneissä, vain hiukan muunneltuna: *mehän olemme kommunisteja!* Ja kuinka saatoitte taipua lähtemään meitä vastaan? Katukaa! Sillä te ja me yhdessä olemme m e!

Historian ymmärtäminen kypsyy yhteiskunnassa hitaasti. Mutta kun se on kypsä, se on niin yksinkertainen. Syytettyjen kanta ei vuonna 1922 eikä 1924 eikä 1937 vielä voinut olla niin luja, että he olisivat tähän tenhoavaan hyytävään sävelmään pää pystyssä huutaneet vastaukseksi:

– Ei, me emme ole SAMOJA vallankumouksellisia kuin TE! ... Ei, me emme ole SAMOJA venäläisiä kuin TE! ... Ei, me emme ole SAMOJA kommunisteja kuin TE!

Kenties ei olisi tarvinnut muuta kuin huutaa! Niin kulissit olisivat hajonneet, maskin laasti olisi putoillut, ohjaaja olisi paennut takaovesta ja kuiskaajat olisivat luikkineet rotankoloihinsa. Ja ulkona olisi ollut vuosi 1967!

Mutta jopa erinomaisesti onnistuneetkin näytelmät olivat kalliita ja vaivalloisia. Ja Stalin päätti olla enää turvautumatta julkisiin oikeudenkäynteihin.

Oikeammin: hänen tarkoituksenaan oli vuonna 1937 järjestää ympäri maata laaja julkisten oikeudenkäyntien sarja – jotta opposition musta sielu paljastuisi *joukoille.* Mutta hyviä ohjaajia ei löytynyt, huolellinen valmistautuminen olisi käynyt ylivoimaiseksi, ja itse syytetytkin olivat yksinkertaisempia – ja Stalinin hanke johti sekasotkuun, harvat vain tietävät siitä. Muutaman oikeudenkäynnin jälkeen operaatio keskeytyi – ja hanke jätettiin sikseen.

Yhdestä tällaisesta oikeudenkäynnistä on tässä paikallaan kertoa – *Kadyin jutusta,* jota käsitteleviä yksityiskohtaisia selostuksia alettiin jo julkaista Ivanovon alueen sanomalehdessä.

Vuoden 1934 lopulla Kostroman ja Nizhni Novgorodin alueiden välimaille Ivanovon alueen kaukaiseen korpeen perustettiin uusi *rajoni,* jonka keskukseksi tuli ikivanha kiireetön Kadyin kylä. Uusi johto määrättiin sinne eri puolilta, ja he

tutustuivat vasta Kadyissa. He kohtasivat syrjäisen surullisen rutiköyhän seudun, jonka viljan toimitukset olivat näännyttäneet, vaikka se päinvastoin olisi tarvinnut apua – rahaa, koneita ja järkevää talousjohtoa. Kävi niin, että rajonin komitean ensimmäinen sihteeri Fedor Ivanovitsh Smirnov oli lujasti oikeudenmukainen mies ja rajonin maatalouspäällikkö Stavrov juureva musikka, »tehostajaviljelijöitä, niitä uutteria ja pystyviä talonpoikia, jotka 1920-luvulla hoitivat talouttaan tieteen pohjalta (missä neuvostovalta silloin kannustikin heitä – silloin kun ei vielä ollut päätetty, että kaikki nuo tehostajat oli kitkettävä). Koska Stavrov oli liittynyt puolueeseen, hän ei tuhoutunut kulakkeja hävitettäessä (kenties hän itse hävitti kulakkeja?). Uudessa paikassa he yrittivät tehdä jotakin talonpoikien hyväksi, mutta ylhäältä vieri ohjeita, ja jokainen niistä oli heidän aiettaan vastaan: siellä ylhäällä tunnuttiin varta vasten pyrittävän tekemään musikoiden olo mahdollisimman katkeraksi ja tukalaksi. Ja kerran kadyilaiset kirjoittivat alueen elimiin kirjeen, että viljanluovutussuunnitelmaa olisi välttämätä *alennettava* – rajoni ei pysty täyttämään sitä – muutoin se köyhtyy alle vaarallisen rajan. On muistettava 1930-luvun (vain 30-luvunko?) tilanne pystyäkseen ymmärtämään, millaista Suunnitelman vastaista pyhäinhäväistystä ja Vallan vastaista kapinaa tällainen menettely merkitsi! Mutta ajan tyyliin kuului, että toimenpiteisiin ei ryhdytty ylhäältäpäin vaan ne jätettiin paikallisen omatoimisuuden varaan. Smirnovin ollessa lomalla tämän varamies, toinen sihteeri Vasili Fedorovitsh Romanov, ajoi rajonin komiteassa läpi tällaisen päätöslauselman: »Ellei trotskilaista Stavrovia olisi, rajonin saavutukset olisivat vieläkin loistavammat» (?). Alkoi Stavrovin »henkilökohtainen juttu». (Mielenkiintoinen menetelmä: *hajottaa!* aluksi pelotella Smirnov, neutraloida, pakottaa perääntymään, hänet otamme käsiteltäväksi myöhemmin, – tämähän oli nimenomaan Stalinin keskuskomiteassa käyttämä taktiikka pieneen mittakaavaan sovellettuna.) Puolueosaston myrskyisissä kokouksissa kuitenkin paljastui, että Stavrov oli trotskilainen saman verran kuin roomalainen jesuiitta. Rajonin elintarvikeosaston päällikkö Vasili Grigorjevitsh Vlasov, satunnaisen silppukoulutuksen saanut mies, jolla oli venäläiselle niin harvinaisia omintakeisia kykyjä, synnynnäinen osuustoiminta-mies, kaunopuheinen ja nokkela väittelijä, joka puolusti henkeen ja vereen sitä, mitä piti oikeana, kehotti puolueosaston kokousta *erottamaan* rajonin komitean sihteerin Romanovin puolueesta – panettelusta! Ja Romanoville annettiin kuin annettiinkin varoitus! Romanovin loppupuheenvuoro on erittäin luonteenomainen tälle ihmislajille ja heidän varmuudelleen yleisestä tilanteesta: »Vaikka täällä onkin todistettu, että Stavrov ei ole trotskilainen, olen *silti* varma, että hän on trotskilainen. *Puolue ottaa selvän* – myös minulle annetusta muistutuksesta.» Ja Puolue otti selvän: rajonin NKVD vangitsi Stavrovin miltei heti ja kuukautta myöhemmin myös rajonin toimeenpanevan komitean puheenjohtajan, eestiläisen Univerin. Romanov tuli jälkimmäisen tilalle rajonin toimeenpanevan komitean puheenjohtajaksi, Stavrov kuljetettiin alueen NKVD:hen, jossa hän tunnusti: että hän oli trotskilainen, että hän oli koko elämänsä ajan ollut liitossa eserrien kanssa, että hän oli rajoninsa maanalaisen *oikeisto*-organisaation jäsen (niin

ikään ajalle tyypillinen kimppu – välitön kontakti Ententeen vain puuttuu). Ehkä hän ei tunnustanutkaan, mutta sitä ei kukaan saa koskaan tietää, sillä hän kuoli kidutuksiin Ivanovon sisävankilassa. Myös pöytäkirjojen arkit oli kirjoitettu. Pian vangittiin myös rajonin komitean sihteeri Smirnov – kyseisen oikeisto-organisaation johtaja – sekä rajonin talousosaston päällikkö Saburov ja vielä joku muu.

Vlasovin kohtalo kiinnostaa. Hän oli vastikään kehottanut erottamaan rajonin toimeenpanevan komitean uuden puheenjohtajan Romanovin puolueesta. Olemme jo kuvailleet (4. luku), miten hän loukkasi kuolettavasti rajonin syyttäjää Rusovia. Rajonin NKVD:n puheenjohtajaa N.I. Krylovia hän loukkasi pelastamalla kaksi näppärää pätevää yhteiskunnalliselta taustaltaan himmeää osuustoimintamiestään vangitsemiselta. Näitä syytettiin muka tuholaistoiminnasta. (Vlasov otti aina työhön kaikkia »entisiä» – nämä kun hallitsivat työnsä erinomaisesti ja lisäksi yrittivät, kun taas esiin työnnetyt proletaarit eivät osanneet mitään eivätkä ennen kaikkea halunneet tehdä mitään.) Ja silti NKVD oli yhä valmis sopimaan osuuskunnan kanssa! Rajonin NKVD:n apulaispäällikkö Sorokin saapui itse rajonin elintarvikekeskukseen ja teki Vlasoville ehdotuksen: tämä antaa NKVD:lle ilmaiseksi (»kyllä sinä sen jotenkin pystyt kirjaamaan») seitsemälläsadalla ruplalla kankaita. (Lumpunkerääjiä! Mutta Valsoville se merkitsi kahden kuukauden palkkaa, hän kun ei ottanut itselleen muruakaan laittomasti.) »Saatte katua, ellette anna.» Vlasov ajoi Sorokinin tiehensä: »Kuinka te uskallatte minulle, kommunistille, ehdottaa tällaista keikkaa!» Seuraavana päivänä Krylov tuli rajonin elintarvikekeskukseen tällä kertaa puolueen komitean edustajana (tällaiset naamiaiset ja kikat olivat niin tyypillisiä vuodelle 1937!) ja *käski* kutsua puolueen jäsenet koolle käsittelemään kysymystä: »Smirnovin ja Univerin tuholaistoiminnasta kulutusosuuskunnassa» – alustajana toveri Vlasov. Kerrassaan helmi menetelmäksi! Toistaiseksi kukaan ei syytä Vlasovia! Mutta tämän tarvitsee sanoa vain kaksi sanaa rajonin komitean entisen sihteerin tuholaistoiminnasta Vlasovin alueella, niin NKVD keskeyttää: »Entä missä *te* olitte? Miksi te ette tullut ajoissa meidän luo?» Tässä tilanteessa monet menivät ymmälle ja juuttuivat kiinni. Mutta ei Vlasov! Hän vastasi heti: »Minä en pidä mitään alustusta! Alustakoon Krylov – hän heidät vangitsi, hän hoitaa Smirnovin ja Univerin juttua!» Krylov kieltäytyi: »Minä en ole perehtynyt asiaan.» Vlasov: »Ellette *te* ole perillä asiasta, silloinhan heidät on vangittu perusteettomasti!» Ja yksinkertaisesti kokous jäi pitämättä. Mutta useinko ihmiset uskalsivat puolustautua? (Kuva vuoden 1937 tilanteesta ei ole täydellinen, me kadotamme näkyvistä voimakkaat ihmiset ja voimakkaat ratkaisut, ellemme mainitse, että myöhään saman päivän iltana Vlasovin työhuoneeseen tulivat rajonin elintarvikeosaston ylikirjanpitäjä T. ja tämän apulainen N., jotka toivat Vlasoville kymmenentuhatta ruplaa: »Vasili Grigorjevitsh! Paetkaa tänä yönä! Mutta teidän on lähdettävä tänä yönä, muutoin olette hukassa!» Mutta Vlasov katsoi, että kommunistin ei sovi paeta.) Aamulla rajonin lehdessä oli jyrkkä kirjoitus rajonin elintarvikeosaston toiminnasta (on sanottava, että vuonna 1937 *lehdistö* kävi aina

käsi kädessä NKVD:n kanssa), illalla Vlasovia kehotettiin saapumaan rajonin komiteaan tekemään selkoa toiminnastaan (jokainen askel yleispätevää neuvosto-tyyppiä!).

Oli vuosi 1937. Mikojanin hyvinvoinnin toinen vuosi Moskovassa ja muissa suurissa kaupungeissa, ja nykyään tapaa välistä lehtimiehillä ja kirjailijoilla muistelmia, että jo silloin oli tulossa kylläisyys. Tämä on jo päässyt historiaan, ja on vaara, että se jää siihen. Ja kuitenkin vuoden 1936 marraskuussa, kaksi vuotta leipäkorttien käytöstä poistamisen jälkeen, Ivanovon alueella (ja muuallakin) annettiin salainen määräys *jauhokaupan kieltämisestä*. Niinä vuosina monet perheenemännät pienissä kaupungeissa mutta varsinkin kylissä ja maaseudulla leipoivat leipänsä vielä itse. Jauhokaupan kieltäminen merkitsi: leipää ei ole! Kadyin rajonin keskukseen syntyi suunnattomia ennennäkemättömiä leipäjonoja (niillekin muuten annettiin isku: vuoden 1937 helmikuussa kiellettiin mustan leivän paistaminen rajonien keskuksissa, vain kallista valkoista leipää sai paistaa). Kadyin rajonissa ei ollut muita leipomoita kuin rajonin keskuksen, ja kyliltä vaellettiin nyt sinne mustan leivän hakuun. Rajonin elintarvikekeskuksen varastoissa oli jauhoja, mutta peräti kaksi kieltoa esti luovuttamasta sitä ihmisille!! Kuitenkin Vlasov keksi keinon valtion viekkaista päätöksistä huolimatta ruokkia rajoninsa sinä vuonna: hän lähti kolhooseihin ja kahdeksassa niistä sopi, että tyhjillään oleviin »kulakkien» mökkeihin perustetaan yhteiskunnallisia leipomoita (eli että yksinkertaisesti haetaan puita ja pannaan akka valmiin venäläisen uunin ääreen – mutta ei yksityisen vaan yhteiskunnallisen) ja että rajonin elintarvikeosasto sitoutuu toimittamaan jauhot. Ratkaisun ikuinen yksinkertaisuus – kunhan se vain keksitään! Rakentamatta leipomoita (hänellä ei ollut varaa) Vlasov pystytti ne päivässä. Käymättä jauhokauppaa hän toimitti jatkuvasti jauhoja varastolta ja vaati alueelta lisää. Hän ei myynyt rajonin keskuksessa mustaa leipää mutta toimitti rajonille mustaa leipää. Niin, hän ei rikkonut määräyksen kirjainta vastaan mutta kylläkin rikkoi sen *henkeä* vastaan – säästää jauhoja, kiusata väestöä nälällä – ja niin oli, mistä *kritikoida* häntä rajonin komiteassa.

Tämän kritiikin jälkeen hän eli vielä yhden yön, seuraavana päivänä hänet vangittiin. Tämä tuima pikkuinen kukko (pieni mies kun oli, hän käyttäytyi aina hieman kukkoilevasti, piti päätään takakenossa) yritti kieltäytyä luovuttamasta puolueen jäsenkirjaansa (edellisenä iltana rajonin komiteassa ei ollut päätetty erottaa häntä!) ja edustajakorttiaan (kansa oli valinnut hänet, eikä rajonin toimeenpaneva komitea ollut päättänyt peruuttaa hänen edustajan koskemattomuuttaan!). Mutta miliisit eivät ymmärtäneet tällaisia muodollisuuksia, he kävivät päälle ja ottivat paperit väkisin. Hänet vietiin rajonin elintarvikekeskuksesta NKVD:hen Kadyin katua päivällä, ja hänen nuori apulaisensa – komsomolilainen – näki rajonin komitean ikkunasta. Eivät vielä kaikki ihmiset olleet silloin oppineet puhumaan muuta kuin ajattelivat (eivät varsinkaan maalaiset yksinkertaisuuttaan). Apulainen huusi: »Senkin roistot! Veitte minun isäntäni!» Ennen kuin hän ehti lähteä huoneesta, hänet oli erotettu rajonin komiteasta ja

komsomolista, ja hän lähti vierimään tuttua polkua kuoppaan.

Vlasov vietiin myöhään verrattuna muihin samassa jutussa syytettyihin, asia oli käsitelty melkein loppuun ilman häntä ja siitä puuhattiin nyt julkista oikeudenkäyntiä. Hänet vietiin Ivanovon sisävankilaan, mutta koska hän oli viimeinen, häntä ei enää painostettu kovinkaan kiihkeästi, vain kaksi lyhyttä kuulustelua pidettiin eikä ainoatakaan todistajaa kuultu, ja tutkimuskansio täyttyi rajonin elintarvikekeskuksen papereista ja rajonin lehden leikkeistä. Vlasovia syytettiin: 1) leipäjonojen muodostamisesta; 2) riittämättömästä tavaroiden minimivalikoimasta (ikään kuin näitä tavaroita olisi ollut jossakin ja joku olisi tarjonnut niitä Kadyihin); 3) suolan liiallisesta varastoimisesta (tämä taas oli välttämätön »mobilisaatiovara» – Venäjällähän on vanhastaan sodan varalta pelätty jäätävän ilman suolaa).

Syyskuun lopulla syytetyt kuljetettiin Kadyihin julkiseen oikeudenkäyntiin. Matka ei ollut lyhyt (OSO:n ja salaisten oikeudenkäyntien halpuus muistuu pakostakin mieleen): Ivanovosta Kineshmaan Stolypinin vaunussa, Kineshmasta Kadyihin 110 kilometriä autoilla. Autoja oli yli kymmenen, ja niiden epätavallinen jono vanhalla autiolla tiellä herätti kylissä tyrmistystä, pelkoa ja sodan aavisteluja. Koko oikeudenkäynnin moitteettomasta ja pelottavasta organisaatiosta vastasi Kljugin (alueen NKVD:n salaisen vastavallankumoukselliset organisaatiot hoitavan erikoisosaston päällikkö). Vartiosto käsitti neljäkymmentä miestä ratsumiliisin reservistä, ja syyskuun 24:nnestä 27:nteen syytetyt kuljetettiin joka päivä Kadyin halki rajonin NKVD:stä keskentekoiseen kerhorakennukseen ja takaisin – halki kylän, jota he vielä äsken olivat johtaneet – miliisien vartioidessa sapelit paljastettuina ja naganit esillä. Kerhorakennuksen ikkunat olivat jo paikoillaan, näyttämö oli vielä rakenteilla, eikä sähkövaloa ollut (sitä ei yleensäkään ollut Kadyissa), ja iltaisin oikeus istui öljylamppujen valossa. Yleisöä tuotiin varta vasten kolhooseista. Myös koko Kadyi ryntäsi seuraamaan oikeudenkäyntiä. Väkeä istui penkeillä ja ikkunalaudoilla ja seisoi ahtaasti käytävillä, niin että seitsemisensataa ihmistä mahtui joka kerta (Venäjällähän tällaisia näytelmiä on rakastettu aina). Etupenkit olivat jatkuvasti varatut kommunisteille, jotta tuomioistuimella koko ajan olisi myötämielinen tuki.

Alueen tuomioistuimen varapuheenjohtajasta Shubinista sekä jäsenistä Bitshe ja Zaozerova oli muodostettu alueen tuomioistuimen erikoisistunto. Dorpatin yliopistosta valmistunut alueen syyttäjä Karasik toimi syyttäjänä. (Vaikka kaikki syytetyt torjuivat puolustusasianajajan, heille määrättiin valtion asianajaja, jotta oikeudenkäynti ei jäisi ilman syyttäjää.) Juhlallinen, uhkaava ja pitkä syytekirjelmä sisälsi sen, että Kadyin rajonissa riehui maanalainen oikeisto-buharinilainen ryhmä, joka oli muodostettu Ivanovosta käsin (lue: sielläkin sopi odottaa vangitsemisia) ja jonka päämääränä oli neuvostovallan kumoaminen Kadyin kylässä tuholaistoiminnan avulla (syrjäisempää peräkylää *oikeistolaiset* eivät olisi voineet hankkeensa aloittamiseen keksiä!).

Syyttäjä ilmoitti vaatimuksensa: vaikka Stavrov olikin kuollut vankilassa, hänen ennen kuolemaansa antamat todistajanlausuntonsa oli luettava täällä ja ne

oli katsottava oikeudessa annetuiksi (ja kaikki ryhmään kohdistetut syytteet perustuivatkin Stavrovin todistajanlausuntoihin!). Oikeus suostuu: liittämään kuolleen todistajanlausunnot juttuun, aivan kuin jos hän olisi elossa. (Näin saavutetaan se etu, että kukaan syytetyistä ei pysty kiistämään hänen väitteitään.)

Mutta pimeä Kadyi ei oivalla näitä oppineita hienouksia, se odottaa, mitä jatkossa seuraa. Kuulusteluvaiheessa tapetun todistajanlausuntoja luetaan ja tulkitaan yhä uudelleen. Syytettyjen kuulusteleminen alkaa, ja – nolo juttu! – he KAIKKI PERUVAT kuulusteluissa tekemänsä tunnustukset!

Mene tiedä miten Ammattiliittojen talon Lokakuun salissa olisi menetelty tällaisessa tapauksessa, mutta täällä päätettiin jatkaa häpeilemättä! Tuomari nuhtelee: kuinka saatoitte kuulustelussa todistaa toisin? Heikoksi mennyt Univer vastaa töin tuskin kuuluvalla äänellä: »Kommunistina en voi julkisessa oikeudenkäynnissä kertoa NKVD:n kuulustelumenetelmistä.» (Siinä Buharinin oikeudenkäynnin malli! Juuri tuo yhdistää heidät: kaikkein eniten he pitävät silmällä sitä, ettei kansa ajattelisi pahaa puolueesta. Heidän tuomarinsa olivat jo ajat sitten luopuneet siitä puuhasta.)

Tauolla Kljugin kiertää syytettyjen sellit. Vlasoville: »Kuulitko miten Smirnov ja Univer pyristelivät, ne siat? Sinun pitää tunnustaa syyllisyytesi ja kertoa koko totuus!» – »Koko totuus! Vielä voimissaan oleva Wasor suostuu auliisti. »Koko totuus, että te ette missään suhteessa eroa Saksan fasisteista!» Kljugin raivostuu: »Varo, saatana, saat maksaa verelläsi!»[1] Siitä hetkestä Vlasov siirretään oikeudenkäynnissä toissijaisten roolien joukosta pääosiin – ryhmän *aatteelliseksi innostajaksi.*

Nyt käytävät täyttävälle väkijoukolle valkenee. Oikeus lähtee pelottomasti keskustelemaan leipäjonoista ja siitä, mikä juuri onkin jokaiselle täällä olevalle elintärkeää (vaikka oikeudenkäynnin edellä tietenkin leipää myytiin laskeskelematta, eikä jonoja tänään ole). Kysymys syytetty Smirnoville: »Tiesittekö että rajonissa on leipäjonoja?» – »Totta kai, nehän ulottuivat kaupalta aina rajonin komitean talolle asti.» – »Entä mihin toimenpiteisiin ryhdyitte?» Rääkkäämisestä huolimatta Smirnov on säilyttänyt kantavan äänensä ja tyynen varmuuden kantansa oikeudesta. Tämä jykeväluinen ruskeatukkainen mies, jolla on tavalliset kasvot, ei pidä kiirettä, ja sali kuulee jokaisen sanan: »Koska mitkään kääntymiset paikallisten elinten puoleen eivät auttaneet, annoin Vlasoville tehtäväksi kirjoittaa kirjeen toveri Stalinille.» – »Miksi te ette kirjoittanut sitä?» (He eivät tiedä, vielä!... Se jäi heiltä huomaamatta!) – »Me kirjoitimme, ja minä lähetin kirjeen sotilaskuriirin mukana suoraan keskuskomiteaan, ohi alueen. Kopio on rajonin komitean kansiossa.»

Sali pidättää hengitystä. Tuomioistuin on typertynyt, eikä pitäisi kysellä enempää, mutta joku yhtä kaikki kysyy:

– No mitä?

[1] Pian, varsin pian virtaa omakin veresi! Kljugin kahmaistaan Ezhovin turvallisuusmiesten verkkoon, ja ilmiantaja Gubaidulin lyö hänet leirissä hengiltä.

Tämä kysymys on kaikkien salissa olevien huulilla: »No mitä?»

Smirnov ei paru eikä vaikeroi ihanteensa tuhoutumista (tämä puuttuu Moskovan oikeudenkäynneistä!). Hän vastaa kuuluvasti ja rauhallisesti:

– Ei mitään. *Vastausta ei tullut.*

Hänen väsyneestä äänestään kuulee: sitä oikeastaan odotinkin.

VASTAUSTA EI TULLUT! Isältä ja Opettajalta ei tullut vastausta! Julkinen oikeudenkäynti oli jo saavuttanut huippunsa! Se oli näyttänyt massalle Ihmissyöjän mustan sissikunnan! Oikeudenkäynti olisi voitu jo lopettaa! Vaan ei, siihen ei heidän tahdikkuutensa eikä älynsä riitä, ja vielä kolme päivää he pyöriskelevät vettyneellä paikalla.

Syyttäjä on masentunut: kaksinaamaisuutta! Vai tällaisia te siis olette! Toisella kädellä teitte tuhojanne ja toisella julkesitte kirjoittaa toveri Stalinille! Ja vielä odotitte häneltä vastausta?? Syytetty Vlasov vastatkoon: miten hän keksikin ryhtyä tällaiseen painajaismaiseen tuholaistoimintaan – lopetti jauhojen myynnin? Lopetti ruisleivän leipomisen rajonin keskuksessa?

Vlasov-kukkoa ei tarvitse pyytää nousemaan, hän ponnahtaa kiireesti seisomaan ja kimakalla äänellä huutaa koko salille: »Olen aivan valmis vastaamaan siitä oikeuden edessä, jos te, syyttäjä Karasik, poistutte syyttäjän korokkeeltanne ja istuudutte tähän viereeni!

Kukaan ei ymmärrä mitään. Melua, huutoja. Järjestykseen. Mitä ihmettä? ...

Saatuaan tällä tempullaan puheenvuoron Vlasov selittää nyt auliisti:

– Jauhojen myynnin ja leivän leipomisen kieltämiset tulivat alueen toimeenpanevan komitean puhemiehistöltä. Alueen syyttäjä Karasik on puhemiehistön vakituinen jäsen. Jos se oli tuholaistoimintaa, niin miksi ette syyttäjäviranomaisena kieltänyt sitä? Siispä te harjoititte tuholaistoimintaa ennen minua?...

Syyttäjä haukkoo henkeään, isku on nopea ja osuu. Oikeuskaan ei keksi mitä sanoa. Se mutisee:

– Jos on tarpeen (?) nostamme syytteen myös syyttäjää vastaan. Mutta tänään syytettynä olette te.

(Kaksi totuutta – riippuu arvosta!)

– Minä vaadin, että hänet poistetaan syyttäjän korokkeelta! Iannistumaton peräänantamaton Vlasov nokkii.

Tauko ...

Millainen kasvatuksellinen merkitys tällaisella oikeudenkäynnillä on joukoille?

Mutta nämä vääntävät omaansa. Syytettyjen kuulemisen jälkeen alkaa todistajien kuulusteleminen. Kirjanpitäjä N.

– Mitä tiedätte Vlasovin tuholaistoiminnasta?

– En mitään.

– Kuinka se on mahdollista?

– Minä olen ollut todistajien huoneessa enkä kuullut, mitä täällä on puhuttu.

– Ei tarvitsekaan kuulla! Teidän käsienne kautta on kulkenut paljon asiapapereita, onhan teidän täytynyt tietää.

– Kaikki paperit ovat olleet kunnossa.

– Tuossa on nippu paikallisia sanomalehtiä, niissäkin kerrotaan Vlasovin tuholaistoiminnasta. Ettekä te tiedä mitään?

– Kuulustelkaa sitten niitä, jotka ovat kirjoittaneet nuo kirjoitukset!

Leipämyymälän hoitaja.

– Sanokaahan, onko neuvostovallalla paljonkin leipää?

(No! Mitä nainen vastaa?... Kuka tohtii sanoa: minä en ole laskenut?)

– Paljon on ...

– Entä miksi teillä on jonoja?

– En minä tiedä ...

– Kenestä se riippuu?

– En tiedä ...

– Kuinka niin ette tiedä? Kuka teidän johtajanne on ollut?

– Vasili Grigorjevitsh.

– Mikä pirun Vasili Grigorjevitsh! Syytetty Vlasov! Asia riippui siis hänestä.

Todistaja on vaiti.

Puheenjohtaja sanelee sihteerille: »Vastaus. Vlasovin tuholaistoiminnan seurauksena syntyi leipäjonoja neuvostovallan suunnattomista viljavarastoista huolimatta.»

Syyttäjä torjui pahat aavistuksensa ja piti pitkän vihaisen puheen. Puolustusasianajaja puolusti pääasiallisesti itseään ja tähdensi, että synnyinmaan edut ovat hänelle yhtä kalliit kuin kenelle tahansa rehelliselle kansalaiselle.

Loppupuheenvuorossaan Smirnov ei pyytänyt mitään eikä katunut mitään. Sikäli kuin nyt on entistettävissä, hän oli liian luja ja liian suoramielinen ihminen selviytyäkseen hengissä vuodesta 1937.

Kun Saburov pyysi säästämään hänen henkensä – »ei minun itseni vaan pienten lasteni vuoksi» – Vlasov nykäisi häntä ärtyneesti takin helmasta: »Senkin hölmö!»

Vlasov itse ei laiminlyönyt viimeistä tilaisuutta sanoa röyhkeästi:

– Minä en pidä teitä tuomioistuimena vaan näyttelijöinä, jotka etukäteen kirjoitettujen roolien mukaan esittävät ilveilyä oikeudenkäynnistä. Te olette NKVD:n tympeän provokaation täytäntöönpanijoita. Te tuomitsette minut ammuttavaksi joka tapauksessa, sanon minä teille mitä hyvänsä. Mutta minä uskon, että tulee aika, jolloin te asetutte meidän paikallemme!...[1]

Kello seitsemästä illalla kello yhteen yöllä tuomioistuin laati tuomiota, ja kerhon salissa paloivat öljylamput, miliisit seisoivat sapelit paljastettuina vartioimassa syytettyjä ja kansa sorisi hajaantumatta.

Syytteen – mielikuvituksellisten tuholaistekojen, kontaktien ja hankkeiden kasauman – lukeminen kesti yhtä kauan kuin sen kirjoittaminen. Smirnov, Univer, Saburov ja Vlasov tuomittiin ammuttaviksi, kaksi tuomittiin 10 vuodeksi ja yksi kahdeksaksi vuodeksi. Lisäksi tuomioistuimen päätelmät johtivat myös

[1] Yleistävästi sanoen: vain tässä hän erehtyi.

Komsomolin sisäisen tuholaisorganisaation paljastamiseen Kadyissa (sen vangitsemisessa ei aikailtu – muistatteko Vlasovin nuoren apulaisen?) ja maanalaisten järjestöjen keskuksen paljastumiseen Ivanovossa. Keskus vuorostaan oli tietenkin Moskovan alainen (maata kaivettiin Buharinin alta).

Lausuttuaan juhlalliset sanat »ammuttaviksi!» tuomari piti tauon, joka oli tarkoitettu suosionosoituksille, mutta salissa vallitsi niin synkeä jännitys – kuului vieraiden ihmisten huokauksia ja itkua sekä sukulaisten huutoja ja pyörtymisiä – että edes kahdesta etumaisesta puolueen jäsenten penkkirivistä ei kuulunut taputuksia, mikä oli jo kerrassaan sopimatonta. »Voi hyvät ihmiset, mitä te oikein teette?!» salista huudettiin tuomioistuimelle. Univerin vaimo vaikeroi epätoivoisesti. Ja yleisön joukossa salin hämärässä liikehdittiin myös. Vlasov huusi eturiveissä istuville:

– Miksi ette taputa, siat? Kommunistit!

Vartiostojoukkueen politrukki juoksi esiin ja alkoi sohia revolverilla Vlasovia kasvoihin. Tämä yritti temmata revolverin, miliisi kiirehti apuun ja tuuppasi virheen tehneen politrukkinsa sivuun. Vartioston päällikkö komensi »aseet!», ja miliisivartioston kolmekymmentä karabiinia ja paikallisten NKVD:n miesten pistoolit suunnattiin tuomittuihin sekä yleisöön (näytti aivan siltä, että se syöksyisi vapauttamaan syytettyjä).

Vain muutama öljylamppu valaisi salia, ja hämärä valaistus lisäsi yleistä sekasotkua ja pelkoa. Jos oikeudenkäynti ei vielä ollut saanut yleisöä vakuuttuneeksi, siihen nyt suunnatut karabiinit tepsivät lopullisesti, ja ihmiset syöksyivät paniikin vallassa ja toisiaan runnoen ulos – paitsi ovista myös ikkunoista. Puu rytisi, ruudut helisivät. Univerin vaimo oli vähällä tulla tallatuksi hengiltä, hän jäi tajuttomana makaamaan tuolien alle aamuun asti.

Niin sitten suosionosoitukset jäivät tulematta ...[1]

Tuomittuja ei saanut ampua heti, vaan heidät piti kuljettaa alueen keskukseen ammuttaviksi, ja nyt heitä oli vartioitava entistä tarkemmin, sillä nyt heillä ei enää ollut mitään menetettävää.

Ensimmäisestä tehtävästä – heidän kuljettamisestaan öistä kylätietä NKVD:hen – suoriuduttiin näin: jokaista tuomittua saattoi viisi miestä. Yksi kantoi lyhtyä. Yksi kulki edellä pistooli koholla. Kaksi piteli kuolemaantuomittua käsivarsista ja lisäksi piti pistoolin valmiina vapaassa kädessään. Takana kulki

[1] Omistettakoon lyhyt huomautus kahdeksanvuotiaalle tytölle Zoja Vlasovalle. Hän rakasti isäänsä palavasti. Hän ei voinut enää käydä koulua (häntä kiusattiin: »Sinun isäsi on tuholainen!» ja hän puolestaan antautui tappeluun: »Isä on hyvä!»). Hän eli oikeudenkäynnin jälkeen vain vuoden (hän ei ollut sairastellut aikaisemmin) ja sen vuoden aikana hän EI NAURANUT KERTAAKAAN vaan kulki aina pää painuksissa, ja vanhat eukot ennustivatkin: »Katsoo maahan, kuolee pian.» Tyttö kuoli aivokalvontulehdukseen, ja kuolemaa tehdessään hän huusi yhtenään: »Missä isä on? Minä tahdon isän!»

Kun laskemme miljoonia leireissä tuhoutuneita, unohdamme kertoa kahdella, kolmella ...

vielä yksi mies, joka tähtäsi kuolemaantuomittua selkään.

Loput miliisit asetettiin tasaisin välein, väkijoukon hyökkäyksen estämiseksi.

Nyt jokainen järkevä ihminen myöntää, että jos olisi ruvettu äkseeraamaan julkisilla oikeudenkäynneillä, NKVD ei olisi ikänä täyttänyt suurta tehtäväänsä.

Siksi julkiset poliittiset oikeudenkäynnit eivät juurtuneet meidän maahamme.

XI Korkeimpaan toimenpiteeseen

Kuolemanrangaistuksella on Venäjällä sahalaitainen historia. Tsaari Aleksei Mihailovitshin Laissa rangaistus ylti kuolemantuomioon 50:ssä tapauksessa. Ja Pietarin sota-asetuksessa oli jo 200 tällaista artiklaa. Elisabet puolestaan ei soveltanut kuoleman lakeja kertaakaan vaikka ei myöskään peruuttanut niitä: kerrotaan, että astuessaan valtaistuimelle hän antoi lupauksen olla teloituttamatta ketään – eikä hän 20-vuotisena hallituskautenaan teloituttanut ketään. Ja kuitenkin hän kävi Seitsemänvuotisen sodan! Selviytyi teloittamatta. Tämä on hämmästyttävä esimerkki 18. vuosisadan puolivälistä, ajalta puoli vuosisataa ennen jakobiinien tappajaisia. Mutta me olemme tottuneet virnuilemaan kaikelle menneisyydellemme, emme myönnä siinä ainoatakaan hyvää tekoa tai tarkoitusta. Niinpä Elisabetkin on helposti mustattavissa: hän korvasi teloituksen ruoskimisella, sierainten repimisellä, polttomerkinnällä »varas» ja ikuisella karkotuksella Siperiaan. Mutta keisarinnan puolustukseksi on sanottava: kuinka hän olisi pystynyt tekemään jyrkemmän käännöksen vastoin yhteiskunnallisia käsityksiä? Ja ehkäpä tämän päivän kuolemaantuomittu valitsisi itselleen mieluummin koko tuon kuurin, kunhan vain aurinko ei sammu häneltä. Mutta me emme humaanisuuttamme tarjoa sitä hänelle. Ja ehkä lukija tämän kirjan lukemisen myötä kallistuu ajattelemaan, että kaksikymmentä tai edes kymmenen vuotta meikäläisissä leireissä on raskaampi osa kuin Elisabetin rangaistus?

Meidän nykyisen terminologiamme mukaan Elisabetilla oli tässä yleisinhimillinen mutta Katariina II:lla luokkaperäinen (ja siis oikeampi) näkemys. Kokonaan teloittamasta pidättyminen tuntui hänestä kammottavalta, turvattomalta. Niinpä hän itsensä, valtaistuimen ja järjestelmän puolustamiseksi eli siis poliittisissa tapauksissa (Mirovitsh, Moskovan ruttokapina, Pugatshev) katsoi teloittamisen aivan soveliaaksi. Mutta miksipä ei katsoa kuolemanrangaistusta poistetuksi tavallisten kriminaalirikollisten osalta?

Paavalin hallituskaudella kuolemanrangaistuksen poistaminen vahvistettiin. (Ja vaikka käytiin monia sotia, rykmenteissä ei ollut kenttäoikeuksia.) Ja Aleksanteri I:n pitkällä hallituskaudella kuolemanrangaistusta sovellettiin vain (vuoden 1812) sotaretkellä tehtyihin sotilasrikoksiin. (Tässä meille sanotaan heti: entä kuolemaan johtaneet kujanjuoksut? Kieltämättä, hiljaisia tappamisia tietenkin oli, ihmisen voi ottaa hengiltä vaikka ammattiyhdistyksen kokouksella! Mutta henkensä antaminen tuomarien äänestyksen tuloksen perusteella ei meidän

maassamme kuitenkaan tullut edes *valtiollisten* rikollisten osaksi vielä puoleen vuosisataan, Pugatshevista dekabristeihin.)

Viiden dekabristin veri havahdutti valtakuntamme sieraimet. Sen koommin hamaan helmikuun vallankumoukseen valtiollisista rikoksista langetettavaa kuolemanrangaistusta ei peruutettu eikä unohdettu, se vahvistettiin vuosien 1845 ja 1904 Laeissa ja sitä täydennettiin vielä armeijan ja laivaston rikoslaeilla.

Entä montako ihmistä Venäjällä teloitettiin tuona aikana? Olemme jo selostaneet (8. luvussa) vuosien 1905–07 liberaalipoliitikkojen arvioita. Lisätkäämme niihin Venäjän rikoslain tuntijan N.S. Tagantsevin tarkistetut luvut[1]. Ennen vuotta 1905 kuolemanrangaistus oli Venäjällä poikkeuksellinen toimenpide. Kolmenkymmenen vuoden aikana vuodesta 1876 vuoteen 1905 (se oli Narodnaja voljan miesten ja terroritekojen, ei yhteiskeittiössä ilmaistujen *aikomusten* aikaa; laajojen lakkojen ja talonpoikaiskapinoiden aikaa; aikaa jolloin kaikki tulevan vallankumouksen puolueet syntyivät ja lujittuivat) teloitettiin 486 ihmistä eli noin 17 ihmistä vuodessa koko maassa. (Teloitetut kriminaalit sisältyvät tähän lukuun![2]) Ensimmäisen vallankumouksen ja sen tukahduttamisen vuosina teloitusten määrä singahti korkeuksiin, järkytti venäläisten ihmisten mielikuvitusta, kohotti kyyneleet Tolstoin silmiin ja herätti suuttumusta Korolenkossa ja monissa monissa muissa: vuodesta 1905 vuoteen 1908 teloitettiin noin 2200 ihmistä (neljäkymmentäviisi ihmistä kuukaudessa!). Se oli *kuolemantuomioepidemiaa,* kuten Tagantsev kirjoittaa. (Siihen se laantuikin.)

Astuessaan valtaan väliaikainen hallitus poisti kuolemantuomion kokonaan. Heinäkuussa 1917 se palautti sen kenttäarmeijan ja rintama-alueiden osalta – koskemaan sotilasrikoksia, murhia, raiskauksia, rosvoamista ja ryöväämistä (jota niillä alueilla siihen aikaan esiintyi varsin runsaasti). Se oli kaikkein epäsuosituimpia toimenpiteitä, niitä jotka koituivat väliaikaisen hallituksen tuhoksi. Bolsevikkien kumoukseen kutsuva iskulause kuului: »Alas Kerenskin palauttama kuolemanrangaistus!»

On säilynyt kertomus, että juuri lokakuun 25. ja 26. päivän välisenä yönä Smolnassa syntyi keskustelu: eikö aivan ensi töiksi pitäisi säätää kuolemanrangaistuksen ikiajoiksi poistava dekreetti? Ja että Lenin silloin aivan oikein asetti toveriensa utopismin naurun alaiseksi, sillä hän tiesi, että ilman kuolemanrangaistusta ei päästäisi askeltakaan kohti uutta yhteiskuntaa. Kuitenkin muodostettaessa kokoomushallitusta vasemmistoeserrien kanssa annettiin periksi näiden valheellisille käsityksille, ja lokakuun 28. päivänä 1917 kuolemanrangaistus sittenkin poistettiin. Tästä »kiltistä» kannasta ei tietenkään voinut seurata mitään hyvää. (Ja kuinka se oikeastaan poistettiin? Vuoden 1918 alussa Trotski määräsi vasta nimitetyn amiraalin Aleksei Shtshastnyin asetettavaksi syytteeseen siitä, että tämä oli kieltäytynyt upottamasta Itämeren laivastoa. Korkeimman vallankumousoikeuden puheenjohtaja Karklin langetti murteellisella venäjän kielellä

[1] N.S. Tagantsev, Smertnaja kazn (Kuolemanrangaistus). Pietari 1913.

[2] Vuosina 1884–1906 Pähkinälinnassa teloitettiin – 13 ihmistä. Hirvittävä luku – Sveitsille.

nopeasti tuomion: »Ammuttava 24:n tunnin kuluessa.» Salissa nousi meteli: poistettu! Syyttäjä Krylenko selitti: »Mitä te hermoilette? Kuolemanrangaistus on poistettu. Mutta emme me langeta Shtshastnyille kuolemantuomiota – me vain ammumme hänet.» Ja amiraali ammuttiin.)

Virallisista asiakirjoista päätellen kuolemanrangaistus palautettiin täydellisesti vuoden 1918 kesäkuussa – ei, ei »palautettu» vaan aloitettiin teloitusten uusi a i k a k a u s i. Jos oletetaan, että Lacis[1] ei pyri pienentämään lukua vaan että hänellä vain ei ole täydellisiä lukuja ja että vallankumousoikeudet hoitavat ainakin yhtä suuren tuomitsemistyön kuin Tsheka tuomioon perustumattoman, niin havaitsemme, että kahdessakymmenessä keski-Venäjän kuvernementissa ammuttiin 16 kuukauden aikana (kesäkuusta 1918 lokakuuhun 1919) yli 16 000 ihmistä eli YLI TUHAT KUUKAUDESSA[2]. (Ammuttujen joukossa olivat muuten myös Venäjän ensimmäisen (vuoden 1905 Pietarin) edustajainneuvoston puheenjohtaja Hrustalev-Nosar sekä puna-armeijan legendaarisen koko kansalaissodan ajan käytössä olleen univormun luonnostellut taiteilija.)

Mutta tuskinpa vuonna 1918 alkanut teloitusten aikakausi routaannutti tai humallutti Venäjän näillä langetettuun tuomioon perustuneilla tai perustumattomilla erillisillä ampumisilla, joita sitten kasautui tuhansia.

Paljon kammottavampi meistä on sotaa käyvien puolien ja myöhemmin voittajien muoti *upottaa proomuja,* joissa joka kerta oli satoja ihmisiä. Heidän määräänsä ei laskettu eikä heidän nimiään merkitty muistiin. (Meriupseereita Suomenlahteen ja Vienan, Kaspian ja Mustaan mereen sekä lisäksi vuonna 1920 panttivankeja Baikal-järveen.) Se ei sisälly meidän kapeasti oikeuslaitokseen keskittyvään historiaamme, se on t a p a k u l t t u u r i a, jonka seurausta kaikki muu on. Onko koko vuosisatojen historiassamme sitten ensimmäisen Rurikin mahtanut olla toista sellaista julmuuksien ja niin monien murhien vaihetta, kuin lokakuun vallankumouksen jälkeinen kansalaissodan aika oli?

Jättäisimme väliin kuvaavan sakaran, ellemme mainitsisi, että kuolemanrangaistus poistettiin – vuoden 1920 tammikuussa, kyllä! Joku tutkija saattaa joutua suorastaan ymmälle siitä, että luottava ja suojaton diktatuuri luopui koston miekasta vaiheessa, jossa Denikin oli yhä Kubanilla ja Wrangel Krimillä ja puolalainen ratsuväki satuloi lähteäkseen sotaretkelle. Mutta ensinnäkin tuo dekreetti oli aivan järkevä: se *ei koskenut kenttäoikeuksia* (vaan ainostaan Tshekan oikeuden päätökseen perustumattomia toimia ja selustan pikaoikeuksia). Toiseksi sitä *valmisteltiin* etukäteen *puhdistamalla vankilat* (ampumalla suuri määrä vankeja, jotka myöhemmin olisivat saattaneet kuulua dekreetin piiriin). Ja kolmanneksi – mikä kaikkein lohdullisinta – sen voimassaoloaika oli varsin lyhyt: neljä kuukautta (niin kauan että vankiloihin alkoi taas kerääntyä). Vuoden

[1] Jo lainailtu katsaus Dva goda borby . . ., 1920, s. 75

[2] Ja kun kerran on päästy vertailemisiin, niin tässä vielä yksi: inkvisition 80:na huippuvuotena (1420–1498) koko Espanjassa tuomittiin poltettavaksi 10 000 ihmistä eli noin 10 ihmistä kuukaudessa.

1920 toukokuun 28. päivän dekreetillä Tshekalle palautettiin oikeudet teloittaa ampumalla.

Vallankumous kiirehtii ristimään kaiken uudelleen, nähdäkseen jokaisen esineen uutena. Niin myös »kuolemanrangaistus» muutettiin *korkeimmaksi toimenpiteeksi* – eikä edes »rankaisun» vaan *yhteiskunnallisen puolustautumisen* toimenpiteeksi. Rikoslainsäädännön perusteet vuodelta 1924 selittävät meille, että tämä korkein toimenpide oli määrätty v ä l i a i k a i s e k s i, *siksi kunnes toimeenpaneva keskuskomitea poistaisi sen kokonaan.*

Ja vuonna 1927 sitä todella alettiin *poistaa:* se jätettiin voimaan *vain* valtiota ja armeijaa vastaan tehdyistä rikoksista (58:s ja sotaväen lait) sekä myös »banditismista». (Mutta »banditismin» väljä poliittinen tulkitseminen niinä vuosina samoin kuin tänäänkin tiedetään: aasialaisesta »bashmatshista» Liettuan metsien partisaaniin jokainen aseistautunut nationalisti, joka ei hyväksy keskusvaltaa, on »bandiitti», niin että kuinka olisi tultu toimeen ilman tuota pykälää? Ja leirissä kapinaan noussut sekä kaupunkilevottomuuksiin osallistuva ovat niin ikään »bandiitteja».) Mutta yksilöä suojaavista pykälistä ampuminen poistettiin Lokakuun 10-vuotisjuhlaan mennessä.

Lokakuun 15-vuotisjuhlaa lähestyttäessä kuolemanrangaistus taas lisättiin *seitsemänkahdeksasosa*-lain perusteella – lähestyvän sosialismin tärkeimmän lain, joka lupasi alamaiselle kuulan jokaisesta valtiollisesta murenasta.

Niin kuin aina käy tähänkin lakiin tarrauduttiin varsinkin alussa – vuosina 1932–33 – ja silloin ammuttiin erityisen hurjistuneesti. Tuona *rauhan* aikana (Kirovin vielä eläessä . . .) yksistään Leningradin Krestyssa odotti vuoden 1932 joulukuussa kohtaloaan SAMANAIKAISESTI KAKSISATAA KUUSIKYMMENTÄVIISI KUOLEMAANTUOMITTUA[1]. Ja eiköhän yksistään Krestyssa päästy vuodessa yli tuhannen?

Entä mitä konnia nämä olivat? Mistä siunaantui näin paljon vehkeilijöitä ja villitsijöitä? Siellä istui esimerkiksi kuusi kolhoosilaista Tsarskoe Selosta, ja he olivat syyllistyneet seuraavaan: kolhoosin niiton jälkeen (heidän niitettyään!) he kiersivät niittämässä korsia lehmilleen. KETÄÄN NÄISTÄ KUUDESTA MUSIKASTA TOIMEENPANEVA KESKUSKOMITEA EI ARMAHTANUT, VAAN TUOMIO PANTIIN TÄYTÄNTÖÖN!

Kuka Saltytshiha, kuka kaikkein tympein ja iljettävin orjanomistaja olisi saattanut TAPPAA kuusi musikkaa muutaman kurjan niitetyn korren takia? Jos hän olisi edes kertaalleen vitsonut heidät, me tietäisimme hänen nimensä ja oppisimme koulussa kiroamaan sen[2]. Mutta nyt: molskahti veteen ja kohta on pinta sileä taas. Ja voi vain toivoa, että elävän todistajani kertomus vahvistetaan joskus asiakirjoilla. Vaikka Stalin ei olisi milloinkaan tappanut ketään muuta, jo

[1] Ruokaa kuolemaantuomittujen selleihin jakaneen B:n todistaman mukaan.

[2] Koulussa vain ei kerrota, että Saltytshiha istui (luokka)tuomioistuimen tuomitsemana petomaisuuksistaan 11 vuotta Ivanovon luostarin kellarityrmässä Moskovassa. (Prugavin, Monastyrskie tjurmy (Luostarivankilat), s. 39)

näiden kuuden Tsarskoe Selosta olleen musikan vuoksi katsoisin hänen ansaitsevan tulla teilatuksi! Ja sitten meille vielä tohditaan kimittää (Pekingistä ja Tiranasta ja Tbilisistä – ja riittää näitä karjuja Moskovankin seuduilla): »Kuinka te uskalsitte ruveta paljastamaan häntä? – »häiritsemään suurta varjoa?» – »Stalin kuuluu maailman kommunistiselle liikkeelle!» Mutta minun mielestäni hän kuuluukin pelkästään rikoslain piiriin. »Koko maailman kansat muistelevat häntä myötämielisesti . . .» Mutta eivät ne, joiden niskassa hän ratsasti, joita hän piiskasi ruoskalla.

Palatkaamme kuitenkin puolueettomuuteen ja puolueellisuuteen. Tietenkin toimeenpaneva keskuskomitea olisi varmasti »lopullisesti poistanut» korkeimman toimenpiteen, kun kerran oli luvannut, mutta surkeus olikin siinä, että vuonna 1936 Isä ja Opettaja »poisti lopullisesti» koko toimeenpanevan keskuskomitean. Ja *korkein neuvosto* kuulosti jo enemmän keisarinna Anna Ioannovnan aikakaudelta. Nyt »korkein toimenpidekin» oli *rangaistus* eikä ties mitä käsittämätöntä »suojelemista». Vuosien 1937–38 ampumiset eivät enää Stalininkaan korvissa kuulostaneet »suojelemiselta».

Kuka oikeusoppinut, kuka historioitsija esittää meille tarkistetun tilaston niistä ampumisista? Mihin *erikoisarkistoon* meidän olisi tunkeuduttava laskemaan lukuja? Niitä ei ole. Eikä tulekaan. Siksi rohkenemmekin vain toistaa huhu-luvut, jotka tuoreeltaan vuosina 1939–40 kiertelivät Butyrkin holvien alla ja joita tihkui sellien kautta nopeasti kulkeneilta kukistuneilta isoilta ja keskisuurilta Ezhovin miehiltä (ja he kyllä tiesivät!). Ezhovin miehet sanoivat, että noina kahtena vuotena Neuvostoliitossa ammuttiin PUOLI MILJOONAA »poliittista» ja 480 000 kriminaalia (nämä – 59–3 – ammuttiin »Jagodan tukipilarina», mikä toimenpide tekikin lopun »varkaiden vanhasta jalosta» maailmasta).

Missä määrin nämä luvut ovat epäuskottavia? Jos lasketaan, että ampumisia toimeenpantiin kahden vuoden asemesta vain puolitoista vuotta, meidän on edellytettävä (58. pykälän kohdalla) keskimäärin 28 000:aa ammuttua kuukaudessa. Tämä koko Neuvostoliiton osalta. Mutta monessako paikassa ammuttiin? Erittäin vaatimattomasti arvioiden: puolessatoista sadassa. (Tietenkin niitä oli enemmän. Yksistään Pihkovassa oli useiden kirkkojen kellareihin entisiin erakkojen kammioihin järjestetty NKVD:lle kidutus- ja ampumistiloja. Vielä vuonna 1953 niihin kirkkoihin ei päästetty retkeläisiä – »arkistoja». Niistä ei ollut hämähäkinseittejäkään siivottu kymmeneen vuoteen – sellaisia »arkistoja» ne olivat. Ennen restauraatiotöiden aloittamista sieltä kuljetettiin luita kuorma-autoilla.) Se merkitsee, että yhdestä paikasta vietiin päivässä kuusi ihmistä ammuttavaksi. Kuulostaako se muka mielikuvitukselliselta? Se on jopa liian vähän! (Toisten lähteiden mukaan vuoden 1939 tammikuun 1. päivään mennessä oli ammuttu 1 700 000 ihmistä.)

Isänmaallisen sodan vuosina kuolemanrangaistuksen soveltamista milloin laajennettiin (esimerkiksi rautateiden saattaminen sotakannalle) ja milloin rikastutettiin uusilla muodoilla (vuoden 1943 huhtikuussa ukaasi *hirttämisestä*) eri syistä.

Kaikki nämä tapahtumat hieman hidastivat luvattua kuolemanrangaistuksen täydellistä ja lopullista poistamista ikiajoiksi, mutta kärsivällisyydellään ja alamaisuudellaan kansamme kuitenkin viimein ansaitsi sen: toukokuussa 1947 Iosif Vissarionovitsh sovitti peilin edessä röyhelökaulusta – se oli mieleen – ja sen jälkeen saneli korkeimman neuvoston presidiumille kuolemanrangaistuksen poistamisen rauhan aikana. (Se korvattiin uudella vankeustuomiolla: 25 vuotta. Hyvä tekosyy *neljänneksen* käyttöön ottamiselle.)

Mutta meidän kansamme on kiittämätöntä, rikollista ja kykenemätöntä arvostamaan jalomielisyyttä. Niinpä hallitsijat ähkyivät ja puhisivat kaksi ja puoli vuotta kuolemanrangaistuksen puutteessa, ja vuoden 1950 tammikuun 12. päivänä julkaistiinkin päinvastainen Ukaasi: Neuvostotasavalloilta (Ukraina?), ammattiliitoilta (nämä ihanat ammattiliitot tietävät aina, mitä vaaditaan), viljelijöiden järjestöiltä (tämä oli saneltu syvässä unessa, kaikki viljelijöiden järjestöt Hyväntekijä oli tallannut jo suuren murroksen vuotena) sekä myös kulttuurihenkilöiltä (tämä taas on aivan uskottavaa) tulleiden pyyntöjen perusteella ... kuolemanrangaistus palautetaan taas jo kerääntyneiden »maanpetturei-den, vakoilijoiden ja sabotaasintekijä-tuholaisten» rankaisemiseksi. (Mutta *neljän-nes* unohdettiin poistaa, se jäi kuin jäikin voimaan.)

Ja kun tutun kaulankatkojamme palauttaminen kerran oli aloitettu, jatko sujuikin ponnistuksitta: vuonna 1954 kuolemanrangaistus tuli myös harkitusta murhasta, vuonna 1961 myös valtion omaisuuden anastamisesta ja rahan väärentämisestä ja vankeuslaitoksissa tehdyistä terroriteoista (ilmiantajien tappamisesta ja leirin johdon pelottelemisesta), kesäkuussa 1961 valuuttaoperaatioita koskevien määräysten rikkomisesta sekä helmikuussa 1962 miliisin tai vapaaehtoisen järjestyksenvalvojan hengen uhkaamisesta (käden heilautus) ja saman tien raiskauksesta ja myös lahjusten ottamisesta.

Mutta tämä kaikki oli väliaikaista, täydelliseen poistamiseen asti. Ja niin lukee vielä tänäkin päivänä[1].

Niin että kaikkein kauimmin tulimme toimeen teloituksitta keisarinna Elisabet Petrovnan aikana.

Säädyllisessä ja sokeassa elämässämme kuolemaantuomitut piirtyvät mieleemme kohtalokkaina ja harvalukuisina yksilöinä. Olemme vaistomaisesti varmoja siitä, että *me* emme milloinkaan voi joutua kuolemanselliin, että siihen tarvitaan ellei välttämättä raskasta syyllisyyttä niin ainakin huomattava elämä. Meidän on ravisteltava vielä monia asioita päässämme jotta ymmärtäisimme: kuolemanselleissä istui ääretön määrä aivan tavallisia ihmisiä kaikkein tavanomaisimmista teoista ja että – kunkin onnesta riippuen – erittäin usein he eivät saaneet armahdusta vaan *korkeimman*. (Siksi vangit nimittivät »korkeinta toimenpidettä»,

[1] Vedomosti Verhovnogo soveta SSSR (SNTL:n korkeimman neuvoston tiedotuksia) n:o 1, 1959: Neuvostoliiton rikoslain perusteet, s. 22.

he kun eivät siedä hienoja sanoja vaan pyrkivät antamaan kaikelle karkeamman ja lyhyemmän nimen.)

Rajonin maanviljelysosaston agronomi sai kuolemantuomion kolhoosin jyvien analysoimisessa tekemistään virheistä! (Tai kenties analyysi ei ollut johdon mieleen?) Vuosi 1937.

Kotiteollisuusarttelin (tuote: lankarullat!) puheenjohtaja Melnikov tuomittiin kuolemaan siitä, että lokomobiilista lennähtänyt kipinä sytytti hänen verstaassaan tulipalon! (Hänet tosin armahdettiin, annettiin kymppi.) Vuosi 1937.

Samaisessa Krestyn vankilassa odottivat kuolemaa vuonna 1932: Feldman – siitä, että häneltä oli löydetty valuuttaa; konservatoriolainen Feitelevitsh kynänterien valmistukseen tarkoitetun teräksen myymisestä. Aito kaupankäynti – juutalaisten leipä ja huvi – oli sekin kohonnut kuolemanrangaistuksen arvoiseksi!

Ei siis ihme, että ivanovolainen maalaispoika Geraska sai kuolemantuomion: keväällä Mikolan päivänä hän juhli naapurikylässä, joi päänsä täyteen ja kumautti – ei miliisiä, ei! vaan – miliisin hevosta takamukselle! (Tosin hän myös miliisin harmiksi riuhtaisi kyläneuvoston talon seinästä laudan, repi kyläneuvoston puhelimen johdon poikki ja huuteli: »Tehdään selvää jälkeä piruista!»...)

Kohtaloamme eli kuolemanselliin joutumistamme ei ratkaise se, että olemme tehneet tai jättäneet tekemättä jotakin, vaan sen ratkaisee suuren pyörän pyörähtely, ulkoisten mahtavien olosuhteiden kulku. Niinpä esimerkiksi Leningradia piiritetään. Mitä kaupungin korkeimman johtajan toveri Zhdanovin on ajateltava, ellei Leningradin turvallisuuselinten *jutuista* noina synkeinä kuukausina seuraa teloituksia? Että Elimet ovat jouten, eikö niin? Pitäähän toki paljastua suurisuuntaisia maanalaisia salaliittoja, joita saksalaiset johtavat ulkopuolelta? Miksi Stalinin aikana vuonna 1919 tällaisia salaliittoja paljastui mutta Zhdanovin aikana vuonna 1942 ei? Tuumasta toimeen: useita monihaaraisia salaliittoja paljastuu! Te nukutte lämmittämättömässä huoneessanne Leningradissa, ja musta kynnekäs käsi lähestyy teitä. Eikä mikään riipu teistä! Joku kenraaliluutnantti Ignatovski pannaan merkille: hänen ikkunansa ovat Nevalle päin, ja hän kaivaa taskustaan valkoisen nenäliinan niistääkseen nenänsä – merkki! Ja insinööri kun on Ignatovski lisäksi keskustelee mielellään merimiesten kanssa tekniikasta. Ja siitä poikki! Ignatovski vangitaan. Tilinteon hetki on koittanut! Luetelkaapa nyt neljäkymmentä järjestönne jäsentä. Mies luettelee. Jos olette Aleksandrinski-teatterin paikannäyttäjä, mahdollisuutenne tulla nimetyksi ovat vähäiset, mutta jos olette teknologisen instituutin professori, teidän nimenne onkin jo listassa (taas tämä kirottu intelligentsia!) – ja mikä riippui teistä? Kaikki tällaiseen listaan päässeet tuomitaan ammuttavaksi.

Ja heidät kaikki ammutaan. Konstantin Ivanovitsh Strahovitsh, suuri venäläinen aerodynaamikko, jää eloon seuraavalla tavalla: joku vielä korkeampi turvallisuuspäällikkö on tyytymätön, koska lista on lyhyt ja ammutaan liian vähän. Ja Strahovitsh valitaan sopivaksi keskushenkilöksi uuden järjestön paljastamiseksi. Kapteeni Altschuler kutsuu hänet: »Taisitte tunnustaa kaiken

mahdollisimman nopeasti vain päästäksenne muuttamaan haudan taakse ja salataksenne maanalaisen hallituksen? Mikä te siinä olitte?» Näin yhä kuolemansellissä istuva Strahovitsh joutuu uuteen tutkimuskierteeseen! Hän ilmoittautuu valistusasiain ministeriksi (toivoo kaiken päättyvän mahdollisimman nopeasti!), mutta se ei riitä Altschulerille. Tutkimukset jatkuvat, Ignatovskin ryhmä ammutaan sillä välin. Eräällä kuulustelukerralla Strahovitsh joutuu vihan valtaan: hän ei varsinaisesti halua elää mutta hän on väsynyt tekemään kuolemaa ja – mikä tärkeintä – hän on saanut kurkkua myöten tarpeekseen valheesta. Ja jonkun ison pampun läsnä ollessa hän kesken ristikuulustelun lyö nyrkin pöytään: *»Teidät* kaikki ammutaan! Minä en viitsi enää valehdella! Yleensäkin perun kaikki todistukseni!» Ja tämä purkaus auttaa! Häntä lakataan kuulustelemasta, enemmänkin: hänet unohdetaan pitkäksi aikaa kuolemanselliin.

Todennäköisesti yleisen kuuliaisuuden keskellä epätoivon purkaus auttaa aina.

Paljon ammuttiin – aluksi tuhansia, sitten satoja tuhansia. Me jaamme, kerromme, huokailemme ja kiroilemme. Ja sittenkin ne ovat vain numeroita. Ne hätkähdyttävät mieltä, sitten ne unohtuvat. Mutta jos ammuttujen sukulaiset joskus antaisivat teloitettujen omaistensa valokuvat johonkin kustantamoon, ja nämä valokuvat julkaistaisiin albumina – moniosaisena albumina – niin niitä lehteilemällä ja viimeisen kerran katsomalla kauan sitten sammuneisiin silmiin voisimme ammentaa paljon jäljellä olevaa elämäämme varten. Sellainen lukeminen – miltei kirjaimitta – asettuisi sydämellemme ikuiseksi kerrokseksi.

Tiedän erään kodin, jossa on entisiä vankeja, ja heillä on tällainen rituaali: maaliskuun 5:ntenä – Päämurhaajan kuolinpäivänä – pöydille asetellaan ammuttujen ja leirissä kuolleiden valokuvia, muutama kymmenen kuvaa, mitä nyt ovat onnistuneet keräämään. Ja koko päivän huoneistossa vallitsee juhlallinen – puoleksi kirkkomainen ja puoleksi museomainen – tunnelma. Surumusiikki soi. Ystäviä käy, katsellaan valokuvia, ollaan vaiti, kuunnellaan, puhellaan hiljaa. Lähdetään hyvästelemättä.

Niin pitäisi tehdä kaikkialla ... Edes jonkin pienen arven sydämeemme olisimme saaneet noista kuolemista.

Ettei sentään aivan TURHAAN!...

Minullakin sattuu olemaan muutamia. Katselkaapa edes niitä.

Pokrovski Viktor Petrovitsh
– ammuttu Moskovassa vuonna 1918.

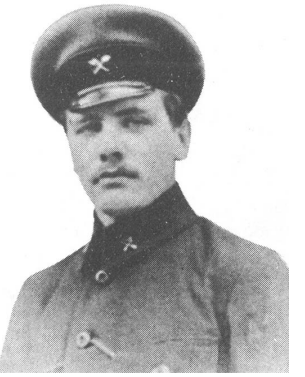

Strobinder Aleksandr, ylioppilas
– ammuttu Pietarissa vuonna 1918.

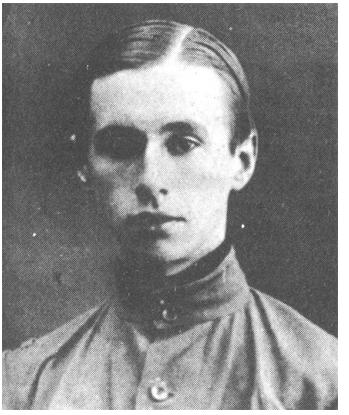

Anitshkov Vasili Ivanovitsh
– ammuttu Lubjankassa vuonna 1927.

Svetshin Aleksandr Andrejevitsh, professori yleisesikunnan palveluksessa – ammuttu vuonna 1935.

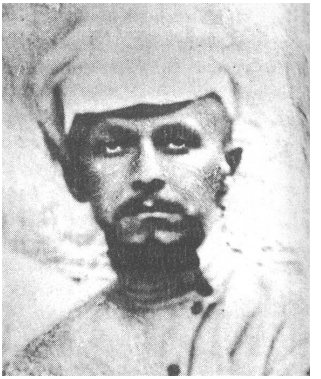

Reformatski Mihail Aleksandrovitsh, agronomi – ammuttu vuonna 1938 Orelissa.

Anitshkova Elizaveta Evgenjevna – ammuttu leirissä Enisein varrella vuonna 1942.

Kuinka *se kaikki* tapahtuu? Miten ihmiset *odottavat?* Mitä he tuntevat? Mitä ajattelevat? Millaisiin ratkaisuihin he päätyvät? Ja kuinka heidät *viedään?* Ja mitä he tuntevat viimeisillä hetkillä? Ja kuinka ... juuri ... se ... heidät ...?

Ihmisten tuskaisa himo nähdä verhon taakse on luonnollinen (vaikka kenellekään MEISTÄ se ei tietenkään tule milloinkaan onnistumaan). Luonnollista on sekin, että hengissä selviytyneet eivät kerro kaikkein viimeisimmästä, – heidäthän on armahdettu.

Jatkon tietävät pyövelit. Mutta pyövelit eivät puhu. (Vaikkapa Krestyn kuuluisa *Lesha-setä,* joka väänsi kädet selän taakse ja pani käsiraudat ja mätti suuhun möykyn, jos pois kuljetettava huusi öisessä käytävässä »hyvästi, veljet!» – miksi hän kertoisi teille? Varmaankin hän yhä käyskentelee ympäri Leningradia ja on hyvin pukeutunut. Jos kohtaatte hänet kaljakapakassa tai jalkapallostadionin katsomossa – kysykääpä!)

Mutta pyövelikään ei tiedä kaikkea loppuun asti. Kuulumattomasti lähettäessään jonkin koneen jyrinän lävitse luoteja pistoolistaan takaraivoihin hän ei voi ymmärtää tapahtumaa. Hänkään ei tiedä *loppuun asti!* Loppuun asti tietävät vain tapetut – eli siis ei kukaan.

Taiteilija tosin tietää yhtä ja toista, epäselvästi ja sumeasti, aivan kuulaan ja köyteen asti.

Armahdetuilta ja taiteilijoilta olemmekin muodostaneet itsellemme likimääräisen käsityksen kuolemansellistä. Tiedämme esimerkiksi, että yöllä ei nukuta vaan *odotetaan.* Että vasta aamulla rauhoitutaan.

Narokov (Martshenko) on romaanissaan »Mnimye velitshiny»[1], jota rajusti heikentää ennalta asetettu tehtävä kirjoittaa kaikesta niin kuin Dostoevskilla on ja vielä Dostoevskiakin enemmän repäistä ja hellyttää, kuitenkin mielestäni kuvannut kuolemansellin ja itse ampumiskohtauksen erittäin hyvin. Sitä ei käy tarkistaminen, mutta jotenkin tuntuu uskottavalta.

Aikaisempien taiteilijoiden – esimerkiksi Leonid Andrejevin – arvailut haiskahtavat nyt pakostakin jo antiikkisilta. Ja kuka fantastikko olisikaan pystynyt kuvittelemaan esimerkiksi vuoden 1937 kuolemansellit? Hän punoisi ehdottomasti psykologista nyöriään: kuinka odotetaan? Kuinka kuulostellaan? Kukapa olisi osannut ennustaa ja kuvata meille tällaisia kuolemaantuomittujen yllättäviä tuntemuksia:

1. Kuolemaantuomitut kärsivät *kylmästä.* On nukuttava sementtilattialla, ja ikkunan alapuolella tämä tietää kolmea pakkasastetta (Strahovitsh). Sellaisessa sellissä jäätyy kuoliaaksi ennen kuin ammutaan.

2. Kuolemaantuomitut kärsivät *ahtaudesta ja tunkkaisuudesta.* Yhden vangin selliin on ahdettu seitsemän (VÄHEMPÄÄ ei koskaan), kymmenen, viisitoista tai KAKSIKYMMENTÄKAHDEKSAN kuolemaantuomittua (Strahovitsh, Leningrad vuonna 1942). Ja tällä tavalla heidät on mätetty viikoiksi ja jopa KUUKAUSIKSI! Mitä siinä enää seitsemän hirtetyn painajaisesta! Nämä

[1] Kuvitellut suureet. Izdatelstvo im. Tshehova. New York.

ihmiset eivät enää ajattele teloitusta, he eivät pelkää ampumista. Heidän ajatuksensa keskittyvät aivan muuhun: miten saada jalat ojennetuiksi nyt? miten kääntyä? miten saada nielaistuksi ilmaa?

Vuonna 1937 kun Ivanovon vankiloissa – sisävankilassa sekä vankiloissa numero 1 ja 2 ja KPZ:ssa – istui samanaikaisesti jopa 40 000 ihmistä, vaikka vankilat olivat tarkoitetut korkeintaan kolmelle tai neljälle tuhannelle, ja vankilassa numero 2 sotkettiin yhteen: tutkintavangit, leiriin tuomitut, kuolemaan tuomitut, armahdetut kuolemaantuomitut sekä vihdoin varkaat, ja kaikki he SEISOIVAT TIIVIISTI isossa sellissä USEITA PÄIVIÄ, niin ahtaasti, että oli mahdoton kohottaa tai laskea kättä ja laverin reunaan puristuvalta saattoi murskaantua polvi. Oli talvi, ja välttyäkseen tukehtumasta vangit rikkoivat ikkunoista ruudut. (Siinä sellissä odotti kuolemaansa jo tuomittu harmaahapsinen Venäjän sosiaalidemokraattisen puolueen veteraanijäsen (vuodesta 1898) Apalykin, joka vuonna 1917 erosi bolsevikeista huhtikuun teesien jälkeen.)

3. Kuolemaantuomitut kärsivät *nälästä*. He joutuvat kuolemantuomion jälkeen odottamaan niin kauan, että heidän keskeisimmäksi tuntemuksekseen tulee ampumisen pelon asemesta nälän piina: mistä saada syötävää? Aleksandr Babitsh oli vuonna 1941 Krasnojarskin vankilan kuolemansellissä 75 vuorokautta! Hän oli jo kokonaan alistunut ja odotti ampumista kulmikkaan elämänsä ainoana mahdollisena loppuna. Mutta hän *turposi nälästä,* ja silloin hänen ampumistuomionsa muutettiin kymmeneksi vuodeksi, ja siitä hän aloitti leiritaipaleensa. Entä mikä yleensä on kuolemansellissä oleskelemisen ennätys? Kuka tietää ennätyksen?... Vsevolod Petrovitsh Golitsyn, kuolemansellin *vanhin* (!), istui siinä 140 vuorokautta (vuonna 1938) – mutta onko se ennätys? Tieteemme ylpeys akateemikko N.I. Vavilov odotti ampumista usean kuukauden ajan, ettei PERÄTI VUODEN. Kuolemaantuomittuna hänet evakuoitiin Saratovin vankilaan, jonka ikkunattomassa kellarisellissä hän istui, ja kun hänet vuoden 1942 kesällä armahdettiin ja tuotiin yhteisselliin, hän ei pystynyt kävelemään – kävelyllekin hänet kannettiin.

4. Kuolemaantuomitut kärsivät lääkintäavun puutteesta. Ohrimenko sairastui pahoin pitkällisestä kuolemansellissä istumisesta (1938). Puhumattakaan siitä että hänet olisi viety sairaalaan, lääkärikään ei tullut pitkään aikaan. Kun lääkäri vihdoin tuli, hän ei astunut edes selliin vaan lainkaan tutkimatta ja kyselemättä mitään ojensi oven ristikon välistä pulvereita. Strahovitshin jalkoihin taas alkoi kerääntyä nestettä, hän ilmoitti asiasta vartijalle, ja hänen luokseen lähetettiin – hammaslääkäri.

Kun lääkäri puuttuu asioihin, niin onko hänen hoidettava kuolemaantuomittua eli siis pitkitettävä tämän kuoleman odottamista? Vai ilmeneekö lääkärin humaanisuus mahdollisimman pikaisen ampumisen vaatimisena? Taaskin Strahovitshin kertoma kohtaus: lääkäri tulee ja päivystävän vartijan kanssa keskustellen sohii sormella kuolemaantuomittujen suuntaan: »Vainaja!... Vainaja! ... Vainaja! ...» (Hän valikoi päivystäjälle dystrofiapotilaita ja selittää, että eihän ihmisiä saa tuolla lailla näännyttää nälkään, että heidät on kiireesti ammuttava!)

Mutta miksi heitä todellakin pidettiin niin kauan? Eikö pyöveleitä ollut tarpeeksi? Tämä on yhdistettävissä siihen, että erittäin monia kuolemaantuomittuja kehotettiin ja suorastaan *pyydettiin* allekirjoittamaan armahdusanomus, ja kun he kovin hangoittelivat vastaan – eivät halunneet enää lisää vaivoja – armahdusanomus *allekirjoitettiin heidän nimissään.* Ja paperien kulku koneiston sokkeloissa kesti pakostakin kuukausia.

Varmaankin kysymys oli kahden viraston saumasta. Tutkinta- ja oikeusvirasto (Sotilaskollegion jäseniltä kuulimme, että ne olivat yhtä) pyrki paljastamaan painajaismaisen uhkaavia juttuja eikä voinut olla antamatta rikollisille näiden ansaitsemaa tuomiota – ampumisteloitusta. Mutta niin pian kuin ampumistuomiot oli julistettu ja viety tutkimuksen ja tuomioistuimen ansioluetteloihin, nämä tuomituiksi nimitetyt pelätit lakkasivat kiinnostamasta heitä: todellisuudessahan mitään salahanketta ei ollut, eikä valtiollisessa elämässä mikään voinut muuttua siitä, jäivätkö tuomitut henkiin vai kuolivatko he. Ja niin he jäivät kokonaan vankilaviraston vastuulle. Ja GULAGiin liittyvä vankilavirasto taas tarkasteli vankeja taloudellisuuden kannalta, heidän *kiintiönsä* kannalta ei ollut edullista ampua mahdollisimman monia vaan he pyrkivät lähettämään mahdollisimman paljon työvoimaa Arkkipelagiin.

Tällä tavalla suhtautui myös Suuren Talon johtaja Sokolov Strahovitshiin, joka viimein *ikävystyi* kuolemansellissä ja alkoi pyytää kynää ja paperia tehdäkseen tieteellistä työtä. Aluksi hän kirjoitti vihkon »Nesteen vaikutus siinä liikkuvaan kiinteään kappaleeseen», »Painolastiin, jousiin ja iskunvaimentimiin liittyvät laskelmat», sitten »Vakavuusteorian perusteet». Nyt hänet eristettiin erilliseen »tiedeselliin» ja häntä alettiin ruokkia paremmin, ja sitten alkoi tulla tilauksia Leningradin rintamalta, jolle hän kehitteli ilmatorjuntajärjestelmän. Ja viimein Zhdanov muutti hänen kuolemantuomionsa viideksitoista vuodeksi. (Yksinkertaisesti posti kulki hitaasti Suuressa Maassa: pian saapui tavanomainen *armahdus* Moskovasta, ja se oli Zhdanovin armahdusta anteliaampi: Strahovitsh sai vain *kympin*[1].

Ja tutkijaviranomainen Kruzhkov (kyllä kyllä, sama mies, varas) päätti riistää kuolemansellissä olevaa matematiikan dosentti N.P:tä omaksi henkilökohtaiseksi hyödykseen: hän nimittäin suoritti kirjekurssia! Ja niinpä hän HAETUTTI N.P:n KUOLEMANSELLISTÄ ja antoi tämän ratkaista kompleksimuuttujan funktioteoriaan liittyvät tarkkailutehtävät (jotka luultavimmin eivät olleet edes hänen!).

Niin että mitä maailmankirjallisuus on ymmärtänyt kuolemaa edeltävistä kärsimyksistä? ...

Vihdoin (Tsh-vin kertomus) kuolemanselliä voidaan käyttää *tutkimuksen osana,* vaikutusmenetelmänä. Kaksi tunnustamasta kieltäytynyttä (Krasnojarsk) kutsuttiin äkkiä »oikeuteen» ja »tuomittiin» teloitettaviksi ja siirrettiin kuoleman-

[1] Strahovitshilla on yhä tallella kaikki vankilavihkonsa. Hänen »tieteellinen uransa» kaltereiden takana oli vasta alkamassa. Myöhemmin hän johti yhtä Neuvostoliiton ensimmäisistä suihkuturbiinimoottori-projekteista.

selliin. (Tsh-v mainitsi epätäsmällisesti, että heidän kohdallaan »lavastettiin oikeudenkäynti». Mutta tilanteessa, jossa jokainen oikeudenkäynti on lavastettu: millä sanalla nimittää tällaista vale-oikeudenkäyntiä? Näytelmä näytelmässä, esitykseen sijoitettu esitys.) Heidän annettiin siemaista täysi annos tuota elämää kuoleman tuntumassa. Sitten heidän selliinsä pantiin hautovia, jotka olivat muka myös »kuolemaantuomittuja». Ja äkkiä nämä alkoivat katua, että olivat käyttäytyneet niin itsepäisesti tutkimusvaiheessa, ja he pyysivät vartijaa ilmoittamaan tutkijaviranomaisille, että he olivat valmiit allekirjoittamaan kaiken. Heille annettiin lausunto allekirjoitettavaksi ja sitten heidät vietiin sellistä *päiväsaikaan* – siis ei ammuttaviksi.

Mutta tuon sellin *oikeat* kuolemaantuomitut, jotka olivat vain tutkijaviranomaisen pelin materiaalia, tunsivat myös jotakin, kun nuo toiset »katuivat» ja saivat armahduksen. Pitihän ohjaajankin saada huvinsa.

Konstantin Rokossovski – myöhemmin marsalkka – vietiin kuulemma vuonna 1939 kahdesti metsään yöllä muka teloitettavaksi. Häneen tähdättiin, sitten kiväärit laskettiin ja hänet vietiin takaisin selliin. Sekin oli korkeimman toimenpiteen käyttämistä tutkintamenetelmänä. Ja mikä siinä, asiahan selvisi, mies elää ja voi hyvin eikä kanna kaunaa.

Ja melkein aina ihminen antautuu tapettavaksi nöyrästi. Miksi kuolemantuomio hypnotisoi sillä tavalla? Useimmiten armahdetut eivät muista, että heidän kuolemansellissään kukaan olisi tehnyt vastarintaa. Mutta sellaisiakin tapauksia oli. Vuonna 1932 Krestyn vankilassa Leningradissa kuolemaantuomitut riistivät vartijoilta revolverit ja ampuivat. Sen jälkeen omaksuttiin uusi tekniikka: katsottiin tähystyssilmästä, kenet oli otettava, syöksyttiin selliin viiden aseistamattoman vartijan voimin ja hyökättiin pyydystämään yhtä. Sellissä oli kahdeksan–yhdeksän kuolemaantuomittua, mutta jokainen heistä oli lähettänyt Kalininille armonanomuksen ja jokainen odotti armahdusta – ja niinpä: »Kuole sinä tänään, minä kuolen huomenna». He väistyivät sivuun ja katselivat välinpitämättömästi, miten tuhoutumaan tuomittua retuutettiin, miten hän huusi apua ja miten hänen suuhunsa tungettiin lasten kumipallo. (Tulisiko pientä kumipalloa katsellessa arvanneeksi sen kaikkia käyttömahdollisuuksia?... Mikä erinomainen esimerkki dialektisesta menetelmästä luennoivalle!)

Toivo! Vahvistaako se vai heikentääkö? Jos kuolemaantuomitut olisivat jokaisessa sellissä yhdessä hyökänneet kuristamaan selliin tulleita pyöveleitä, niin eiköhän se olisi ollut luotettavampi keino tehdä loppu teloituksista kuin toimeenpanevaan keskuskomiteaan vetoaminen? Miksipä ei tehdä vastarintaa haudan partaalla?

Mutta eikö kaikki ollut yhtä lopullista jo vangittaessa? Ja kuitenkin kaikki vangitut konttasivat polvillaan – kuin katkaistujen jalkojensa tyngillä – toivon polkua.

Vasili Grigorjevitsh Vlasov muistaa, että tuomion langettamisen jälkeisenä yönä, kun häntä kuljetettiin pimeän Kadyin halki ja sohittiin pistooleilla neljältä suunnalta, hänen ajatuksensa oli: kunhan eivät vain ampuisi heti, provokatorisesti, muka pakoyrityksestä. Hän ei siis vielä uskonut tuomioonsa! Hän toivoi yhä saavansa elää ...

Nyt häntä säilytettiin miliisin huoneessa. Hänet pantiin pitkäkseen kanslian pöydälle, ja kaksi tai kolme miliisiä päivysti koko ajan hänen luonaan öljylampun valossa. He puhelivat keskenään: »Neljä päivää olen kuunnellut mutta vieläkään en käsitä: mistä heidät tuomittiin?» – »Jaa, se ei ole meikäläisen asia!»

Siinä huoneessa Vlasov asui viisi vuorokautta: odotettiin tuomion vahvistamista, jotta kuolemantuomio sitten pantaisiin täytäntöön Kadyissa: kuolemaantuomittuja oli kovin vaikea kuljettaa kauemmaksi. Joku lähetti hänen puolestaan armahdusanomussähkeen: »En tunnusta syyllisyyttäni, pyydän säästämään henkeni.» Vastausta ei tullut. Kaikkien niiden päivien ajan Vlasovin kädet tärisivät niin, ettei hän voinut pidellä lusikkaa vaan ryysti suoraan lautaselta. Välillä Kljugin kävi pilkkaamassa. (Pian Kadyin jutun jälkeen hän sai siirron Ivanovosta Moskovaan. Sinä vuonna nuo GULAGin taivaan tummanpunaiset tähdet singahtelivat jyrkkiä ratojaan ylös ja alas. Lähestyi aika ravistaa heidätkin samaan kuoppaan, mutta sitä he eivät tienneet.)

Ei tullut vahvistusta eikä armahdusta, ja niin neljä tuomittua kuitenkin jouduttiin kuljettamaan Kineshmaan. Heidät vietiin neljällä kuorma-autolla, joissa jokaisessa oli yksi tuomittu ja seitsemän miliisiä.

Kineshman luostarissa oli maanalaisia tiloja (munkki-ideologiasta vapautunut luostariarkkitehtuuri oli meille suureksi hyödyksi!), niissä joukkoon lisättiin muita kuolemaantuomittuja ja sitten heitä lähdettiin viemään vankivaunussa Ivanovoon.

Ivanovon tavara-asemalla joukosta erotettiin kolme: Saburov, Vlasov ja yksi vieraista, loput vietiin heti – siis ammuttaviksi, ettei vankila olisi tullut liian täyteen. Siinä Vlasov ja Smirnov hyvästelivät.

Kolme jäljelle jäänyttä pantiin vankila numero 1:n lokakuisen kylmän kosteaan pihaan istumaan ja pidettiin siinä neljä tuntia, sillä välin kun toisia ryhmiä vietiin, tuotiin ja tarkastettiin. Oikeastaan mikään ei vielä viitannut siihen, ettei heitä ammuttaisi samana päivänä. Noiden neljän tunnin ajan oli vielä istuskeltava maassa ja vielä kertaalleen ajateltava! Eräässä vaiheessa Saburov luuli, että heitä vietiin ammuttaviksi (todellisuudessa heitä vietiin selliin). Hän ei huutanut mutta tarrautui vierustoverinsa käsivarteen niin, että toveri parkaisi kivusta. Vartijat raahasivat Saburovia kuin säkkiä ja tuuppivat pistimellään.

Siinä vankilassa oli neljä kuolemanselliä – samassa käytävässä kuin lasten ja sairaiden sellit! Kuolemanselleissä oli kaksi ovea: tavallinen puuovi, jossa oli tähystyssilmä, sekä rautainen ristikko-ovi, ja kummassakin ovessa oli kaksi lukkoa (vartijalla ja osaston päälliköllä oli eri avain, niin ettei sellin avaaminen käynyt päinsä molempien olematta läsnä). Selli numero 43 oli tutkijaviranomaisen työhuoneen vieressä, niin että öisin, kun kuolemaan tuomitut odottivat

ampumisteloitusta, rääkättävien huudot raastoivat heidän korviaan.

Vlasov joutui selliin numero 61. Se oli yhden hengen selli: viitisen metriä pitkä ja runsaan metrin leveä. Lattiaan oli kahlehdittu paksulla raudalla kaksi rautasänkyä, joissa kummassakin makasi kaksi kuolemaantuomittua pelikortti-soltun tapaan. Ja neljätoista muuta makasi poikittain sementtilattialla.

Jokaiselle kuoleman odottelijalle annettiin alle neliöarssina lattiapinta-alaa! Vaikka vanhastaan tiedetään, että vainajallakin on oikeus *kolmeen arssinaan* maata – ja sekin oli Tshehovin mielestä liian vähän ...

Vlasov kysyi, ammutaanko heti. »Me ollaan istuttu kauan ja vielä ollaan elossa ...»

Ja niin alkoi odottaminen – juuri sellainen kuin tiedetään: kaikki valvovat koko yön, odottavat täydellisen masennuksen vallassa kuolemaan viemistä, kuulostelevat eteisestä kantautuvia kahahduksia. (Myös tämä pitkällinen odottaminen vähentää ihmisen kykyä tehdä vastarintaa!..) Erityisen levottomia ovat ne yöt, joiden edellä päivällä joku on armahdettu: hän lähti kiljahdellen riemusta, mutta sellissä tiivistyi pelko – sillä armahduksen myötähän on korkealta vuorelta vierinyt tänään myös kielteisiä päätöksiä joillekin, ja yöllä tullaan hakemaan joku ...

Välistä lukot kolisevat yöllä, sydämet sykertyvät – minuako? ei minua!! – ja sitten vartija avaa puuoven jonkin joutavan asian vuoksi: »tavarat pois ikkunalaudalta!» Tämä oven avaaminen on saattanut viedä kaikki neljätoista vuoden verran lähemmäksi edessä olevaa kuolemaansa; sillä lailla avataan ehkä puoli sataa kertaa – ei kannata enää haaskata nollia! – mutta miten kiitollisia he ovatkaan vartijalle siitä, että vaara on ohi: »Heti nostetaan, kansalainen päällikkö!»

Aamun käymälässä käynnin jälkeen he nukahtivat vapauduttuaan pelosta. Sitten vartija toi pytyllisen litkua ja sanoi »hyvää huomenta!». Ohjesäännön mukaan toisen oven – ristikko-oven – sai avata vain vankilan päivystäjän läsnä ollessa. Mutta ihmiset ovat tunnetusti määräyksiään ja ohjesääntöjään parempia ja laiskempia, ja niinpä vartija astui aamulla selliin ilman päivystäjää ja aivan inhimillisesti – ei, enemmän kuin inhimillisesti! – sanoi: »Hyvää huomenta!»

Kenellepä maan päällä huomen olisi ollut parempi kuin heille! Kiitollisina tuon äänen lämmöstä ja litkun lämmöstä he nukkuivat nyt puoleen päivään asti. (He söivätkin vain aamuisin! Herättyään päivällä monet eivät enää pystyneet syömään. Joku sai paketteja – sukulaiset saattoivat tietää tai olla tietämättä kuolemantuomiosta – ja sellissä nuo paketit olivat yhteisiä, mutta ne jäivät koskematta ja mätänivät tunkkaisessa kosteudessa.)

Päivällä sellissä oli vielä lievää elämää. Osaston päällikkö – joko synkeä Tarakanov tai suopea Makarov – tuli tarjoamaan paperia anomuksen laatimiseksi tai tiedustelemaan, halusivatko ne, joilla oli rahaa, tilata kanttiinista tupakkaa. Nämä kysymykset kuulostivat joko liian villeiltä tai ylettömän inhimillisiltä: teeskenneltiinkö etteivät he kuolemaantuomittuja olleetkaan?

Tuomitut mursivat tulitikkurasioiden pohjia, merkitsivät ne dominokuutioiden tapaan ja pelasivat. Vlasov rentoutui kertomalla osuustoiminnasta, ja se tekee

hänet aina hivenen koomiseksi[1]. Sudogdan rajonin toimeenpanevan komitean puheenjohtaja Jakov Petrovitsh Kolpakov – bolsevikki vuoden 1917 keväästä, rintamalta – istui kymmeniä päiviä samassa asennossa, piteli päätään kyynärpäät polviin tuettuina ja tuijotti koko ajan samaan pisteeseen seinään. (Hilpeänä ja kepeänä täytyi vuoden 1917 kevään nyt muistua hänen mieleensä!. . .) Vlasovin puheliaisuus raivostutti häntä: »Kuinka sinä saatat?» – »Valmistaudutko sinä paratiisiin?» Vlasov nälväisi takaisin. »Yhden asian olen päättänyt – sanoa pyövelille: sinä yksin! eivät tuomarit eivätkä syyttäjät vaan sinä yksin olet syypää kuolemaani, pidä se mielessäsi koko elämäsi ajan! Ellei teitä vapaaehtoisia pyöveleitä olisi, ei olisi liioin kuolemantuomioita! Tappakoon, sika!»

Kolpakov ammuttiin. Vladimirin alueen Aleksandrovskin rajonin entinen maatalouspäällikkö Konstantin Sergejevitsh Arkadjev ammuttiin. Hänen hyvästelemisensä tuntui jotenkin erikoisen raskaalta. Keskellä yötä kuusi vartijaa tömisteli hakemaan hänet, he hoputtivat, mutta pehmeä hyväkäytöksinen Arkadjev pyöritteli ja vanutti kauan lakkia käsissään ja pitkitti lähdön hetkeä – lähtöään viimeisten maallisten ihmisten luota. Ja kun hän sanoi viimeisen kerran »hyvästi», hänen ääntään ei kuulunut juuri ollenkaan.

Ensi silmänräpäyksenä, kun uhri osoitetaan, muiden olo helpottuu (»Ei minua!»), mutta heti kun kuolemaantuomittu on viety teloitettavaksi, jäljelle jääneiden olo tuskin on helpompi kuin pois viedyn. Koko seuraavan päivän jäljelle jääneet ovat vaiti ja syömättä.

Kyläneuvoston taloa matalaksi pannut Geraska tosin söi ja nukkui paljon ja kotiutui maalaisen tapaansa tännekin. Hän ikään kuin ei voinut uskoa, että hänet ammutaan. (Eikä häntä ammuttukaan: kuolemantuomio vaihdettiin *kympiksi.*)

Muutamat harmaantuivat parissa kolmessa päivässä sellitovereiden nähden.

Kun kuolemaa odotetaan näin kauan, hiukset kasvavat ja selliin tuodaan mies leikkaamaan ja pesemään. Vankilan rutiini jatkuu tuomiosta välittämättä.

Joku menetti johdonmukaisen puheen ja ajattelun kyvyn – mutta silti he jäivät selliin odottamaan kohtaloaan. Joka tulee hulluksi kuolemansellissä, hänet ammutaan hulluna.

Armahduksia tuli paljon. Juuri tuona vuoden 1937 syksynä otettiin ensimmäisen kerran vallankumouksen jälkeen käyttöön viidentoista ja kahdenkymmenen vuoden tuomiot, joiksi monet ampumistuomiot vaihtuivat. Myös kympiksi muutettiin. Jopa *viitoseksi,* ja ihmeiden maassa ovat tällaisetkin ihmeet mahdollisia: yöllä olit teloituksen arvoinen, mutta aamulla sinulla on lasten tuomio, olet lievä rikollinen, ja sinulla on toiveita saada leirissä liikkua vartioimatta.

Heidän sellissään istui myös V.N. Homenko, kuusikymmentävuotias kubanilainen, entinen kasakkakapteeni, »sellin sielu», jos nyt kuolemansellillä voi olla sielua: vitsaili ja naureskeli viiksiinsä eikä paljastanut katkeruuttaan. Hänet oli jo Japanin sodan jälkeen katsottu asepalvelukseen kelpaamattomaksi, ja hän rupesi hevosenkasvattajaksi ja oli kuvernementtinsa zemstvon palveluksessa ja myöhem-

[1] Hänen kertomuksensa osuustoiminnasta ovat erinomaisia ja ansaitsevat tulla selostetuiksi erikseen.

min kolmekymmentäluvun alussa Ivanovon alueen maahallinnossa »Työläisten ja talonpoikien Puna-armeijan havoskannan tarkastaja» eli tavallaan valvomassa, että armeija sai parhaat hevoset. Hänet vangittiin ja tuomittiin ammuttavaksi siitä, että hän oli tuholaismaisesti suositellut alle kolmivuotiaiden varsojen kuohimista ja siten »sabotoinut Puna-armeijan taistelukykyä». Homenko teki armonanomuksen. 55 päivän kuluttua osastonvartija astui selliin ja ilmoitti Homenkolle, että tämä oli merkinnyt anomukseensa väärän instanssin. Siltä seisomalta Homenko vartijalta lainaamallaan lyijykynällä seinää vasten viivasi yli yhden viraston ja merkitsi tilalle toisen, aivan kuin kysymyksessä olisi ollut tupakkatilaus. Tällä kömpelöllä oikaisulla varustettuna kirjelmä kierteli vielä 60 päivää, niin että Homenko odotti kuolemaa jo neljättä kuukautta. (Vaikka vuoden tai kaksikin – kaikkihan me odotamme vuosikausia sitä Kierosilmää! Eikö koko meidän maailmamme ole kuolemanselli?...) Ja hän sai – *täydellisen rehabilitoimisen!* (Voroshilov oli sillä välin määrännyt: alle kolmivuotiaat kuohittava!) Vuoroin kaula mieheltä poikki – vuoroin pirtti ja uuni riemusta loikki!

Armahduksia tuli paljon, monien toivo vahvistui. Mutta Vlasov vertasi juttuaan muihin ja – mikä tärkeintä – muisti käyttäytymisensä oikeussalissa ja katsoi, että hänen kannettavakseen oli sälytetty raskaammin. Ja jokuhan pitää ampua? Puolet kuolemaantuomituista varmaankin on ammuttava? Ja hän uskoi, että hänet ammutaan. Hän vain halusi mennä pää pystyssä. Hänen luonteelleen ominainen piittaamattomuus vain voimistui, ja hän valmistui olemaan röyhkeä loppuun asti.

Hän saikin tilaisuuden. Ivanovon turvallisuuspalvelun tutkimusosaston päällikkö Tshinguli kiersi vankilaa ja jostakin syystä (luultavimmin kutkutellakseen hermojaan) käski avata heidän sellinsä oven ja pysähtyi kynnykselle. Hän sanoi jotakin ja kysyi sitten:

– Onko täällä ketään Kadyin jutusta?

Hänellä oli lyhythihainen silkkipaita, uutuus joka siihen aikaan vielä näytti naismaiselta. Ja hän itse tai hänen paitansa oli pirskoteltu imelällä hajuvedellä, jonka tuoksu nyt leijui selliin.

Vlasov hyppäsi nopeasti sängylle ja kiljaisi kimakalla äänellä:

– Mikä siirtomaaupseeri sinä olet?! Ulos, senkin murhaaja!! – Ja ylhäältä väkevästi sylkäisi Tshingulin kasvoihin mehukkaat syljet.

Ja osui!

Tämä pyyhki kasvonsa ja palasi käytävään. Sillä hänellä oli oikeus mennä tuohon selliin vain kuuden vartijan saattamana – jos silloinkaan.

Järkevä kaniini ei saa käyttäytyä näin. Entä jos juttusi onkin juuri tämän Tshingulin käsissä ja juuri hänestä riippuu armonanomuksesi kohtalo? Eihän hän suotta kysynyt: »Onko täällä ketään Kadyin jutusta?» Sitä varten hän varmaan tulikin.

Mutta jossain vaiheessa tulee raja: kun ei enää halua, kun ei enää ilkeä olla järkevä kaniini. Kun kaniinin aivoissa välähtää yleinen oivallus, että kaikki kaniinit ovat tarkoitetut vain lihaksi ja nahoiksi ja että voittoarpa voi tuoda vain

lykkäyksen – ei elämää. Kun tekee mieli huutaa: »Ampukaa nopeasti, kirotut!»

Niiden neljänkymmenenyhden päivän aikana, jotka Vlasov odotti ampumisteloitusta, juuri tämä kiukku valtasi hänet yhä enemmän. Ivanovon vankilassa häntä kehotettiin kahdesti kirjoittamaan armonanomus – mutta hän kieltäytyi.

Mutta 42:ntena päivänä hänet kutsuttiin poksiin, jossa hänelle ilmoitettiin, että korkeimman neuvoston presidiumi oli muuttanut hänen korkeimman rangaistuksensa kahdeksikymmeneksi vuodeksi vankeutta ojennustyöleirissä sekä viiden vuoden oikeudettomuudeksi leirituomion kärsimisen jälkeen.

Kalpea Vlasov hymyili vinosti ja siinäkin tilanteessa keksi sanoa:

– Merkillistä. Minut tuomittiin siitä, että en usko sosialismin voittoon yhdessä maassa. Mutta uskooko Kalinin sitten, jos hän kuvittelee, että vielä kahdenkymmenenkin vuoden päästä meidän maassamme tarvitaan leirejä?...

Silloin se kuulosti tavoittamattomalta: kahdenkymmenen vuoden kuluttua. Merkillistä, niitä tarvittiin vielä kolmenkymmenenkin vuoden päästä ...

XII Vankila

Oi kelpo sana *tyrmä* – miten vahva se on! Ja miten vankka! Se tuntuu sisältävän muurien lujuuden, muurien joiden takaa ei murtauduta ulos. Kaikki tiivistyy noissa kirjaimissa: ankaruus ja kovuus ja terävyys (siilin piikkien terävyys, kun neuloilla pistellään kuonoon, kun lumituisku iskee paleltuneeseen kuonoon ja silmiin, esivyöhykkeen teroitettujen seipäiden terävyys ja vihdoin piikkilanka-aidan terävyys), ja myös (vangin) varovaisuus hiiviskelee jossakin lähistöllä. Tuo sana sojottaa, törröttää! Se tähtää suoraan meihin!

Mutta jos silmäilee Venäjän koko vankilakulttuuria, perinnettä, koko tuota laitosta sanokaamme viimeisten yhdeksänkymmenen vuoden ajalta, näkeekin yhden sarven asemesta kaksi: Narodnaja voljan ihmiset aloittivat sarven kärjestä, kohdasta, joka juuri puskee ja jonka survaisu rintakehään on niin kovin sietämätön, ja vähitellen se kaikki muuttui pyöreämmäksi, loivemmaksi, valui alas, tyveä kohti, eikä se enää muistuttanut sarvea ensinkään vaan muuttui karheaksi avaraksi tasanteeksi (20. vuosisadan alku), mutta sitten (vuoden 1917 jälkeen) alkoivat nopeasti tuntua toisen tyven ensimmäiset nystyrät, ja niiden yli, kyhmyjen yli, yli ensimmäisten huudahdusten »teillä ei ole oikeutta!» kaikki se alkoi kohota taas, kaveta, tiuketa, sarvettua – ja vuoteen 1938 tultaessa se upposi ihmisen kaulan kuoppaan heti rintalastan yläpuolelle: *vankila!* Ja kuin vartiokellon lyönti yöllä ja kaukana kajahti kerran vuodessa: TON-n-n! . . .[1]

Jos tuota parabolia seuraa jonkun pähkinälinnalaisen opastuksella[2], niin aluksi pelottaa: vangilla on numero, eikä kukaan puhuttele nimeltä; santarmit ovat kuin Lubjankassa koulutettuja: ei turhaa sanaa. Jos aloittaa »me . . .», tiuskaistaan: »Puhukaa vain itsestänne!» Haudan hiljaisuus. Selli on ikuisesti hämärä, ruudut ovat sumeat, lattia on asfalttia. Tuuletusikkuna avataan neljäksikymmeneksi minuutiksi päivässä. Ruuaksi annetaan pelkkää kaalisoppaa ja puuroa. Kirjastosta ei anneta tieteellisiä kirjoja. Kahteen vuoteen et näe ketään ihmistä. Vasta kolmen vuoden kuluttua tulevat numeroidut paperiarkit[3].

Sitten vähitellen tulee väljempää, pyöreämpää: ensin vehnäleipä, sitten tee ja sokeri; rahaa on – sen kun ostat; tupakoimistakaan ei kielletä; ikkunoihin

[1] TON, Tjurma osobogo naznatshenija – erikoisvankila

[2] V. Figner, Zapetshatlennyi trud (Talletettu työ)

[3] M. Novorusskin laskelmien mukaan vuosien 1884 ja 1906 välillä Pähkinälinnassa kolme teki itsemurhan ja viisi tuli hulluksi.

pannaan läpinäkyvät ruudut, tuuletusikkuna on auki jatkuvasti, seinät maalataan vaaleammiksi; ja kas – kirjojakin saa tilata Sankt Petersburgin kirjastosta; vihannespalstojen välillä on aita – voi keskustella ja vaikka luennoida. Ja vankien kädet kurkottuvat jo vankilaa kohti: haluamme lisää maata, lisää! Kaksi laajaa vankilan pihaa on jaettu viljeltäviksi. Kukkia ja vihanneksia on jo 45 lajia! Sitten on jo tieteellisiä kokoelmia, puusepänverstas ja paja, ansaitaan rahaa, ostetaan kirjoja – jopa venäjänkielisiä poliittisia[1] – ja aikakauslehtiä ulkomailta. Omaisten kanssa ollaan kirjeenvaihdossa. Kävely? Vaikka koko päivän.

Ja vähitellen – Figner muistelee – asetelma muuttui: »Vartija ei enää karjunut meille, vaan me karjuimme hänelle.» Ja vuonna 1902 vartija kieltäytyi lähettämästä Fignerin valitusta, ja tästä hyvästä Figner *repi vartijalta olkalaatat!* Seuraukset olivat tällaiset: *sotilastutkija* tuli selvittämään asiaa ja kaikin tavoin *pyyteli Figneriltä anteeksi* vartija-tolvanan puolesta!

Kuinka tämä valuminen ja laajeneminen tapahtui? Yhtä ja toista Figner selittää yksityisten komendanttien humaanisuudella, osan sillä, että »santarmit suostuivat vartioitaviinsa», tottuivat näihin. Paljon johtui myös vankien lujuudesta, arvokkuudesta ja taidosta käyttäytyä. Ja yhtä kaikki luulen: ajan ilmapiiri, ukkospilveä ajeleva yleinen kosteus ja raikkaus, vapauden tuulahdus, joka jo kulki yhteiskunnan yli, – se ratkaisi! Ilman sitä olisi maanantaisin saatu opiskella santarmien kanssa lyhyttä kurssia, pingottaa ja niuhottaa. Ja »talletetun työnsä» sijasta Vera Nikolaevna olisi saanut olkalaattojen repimisestä *yhdeksän grammaa* kellarissa.

Tsaarin vankilajärjestelmän rakoileminen ja höltyminen eivät tapahtuneet tietenkään itsestään, vaan ne johtuivat siitä, että koko yhteiskunta yhdessä vallankumouksellisten kanssa parhaansa mukaan huojutti ja pilkkasi sitä. Tsarismi ei menettänyt peliään helmikuun katuammuskelussa, vaan se tapahtui jo muutamia vuosikymmeniä varhemmin: kun varakkaiden perheiden lapset alkoivat pitää vankilassa istumista kunniana ja armeijan (jopa kaartin) upseerit santarmin käden puristamista häpeällisenä. Ja mitä enemmän vankilajärjestelmä heikkeni, sitä selkeämmin tuntui *poliittisten* voitokas *etiikka* ja sitä selvemmin vallankumouksellisten puolueitten jäsenet tunsivat voimansa ja tiedostivat omat lakinsa valtion lakeja vahvemmiksi.

Ja tämän varassa Venäjälle saapui Vuosi Seitsemäntoista ja sen olkapäillä myös vuosi Kahdeksantoista. Miksi siirrymme suoraan vuoteen -18? Tarkastelumme kohde estää meitä viipymästä vuodessa -17: helmikuussa kaikki poliittiset vankilat – sekä rangaistus- että tutkintavankilat – ja kaikki pakkotyölaitokset tyhjenivät, ja täytyy ihmetellä, miten vankiloiden ja pakkotyölaitosten vartijat selvisivät tuosta vuodesta, – varmaankin vihannesmaiden ja perunan turvin. (Vuodesta 1918 heidän elämänsä helpottui paljon, ja vielä vuonna 1928 he palvelivat Shpalernajassa uutta järjestelmää, mikäpä siinä.)

[1] P.A. Krasikov (sama mies joka tuomitsee metropoliitta Veniaminin kuolemaan) lukee Pietari-Paavalin linnoituksessa »Pääoman» (mutta ehtii lukea vain vuoden, sillä hänet vapautetaan).

Jo vuoden 1917 viimeisenä kuukautena alkoi selvitä, että ilman vankiloita ei tulla mitenkään toimeen, että joitakuita ihmisiä ei voi muualla pitääkään kuin kaltereiden takana (katso 2. luku) – yksinkertaisesti siksi, ettei heille ole sijaa uudessa yhteiskunnassa. Näin haparoitiin yli sarvien välisen tasanteen ja alettiin hapuilla toista sarvea.

Tietenkin heti julistettiin, että tsaarin vankiloiden kauhut eivät enää toistu: ettei voi olla puhettakaan mistään *näännyttävästä ojentamisesta,* vankilan vaitiolosta, yksinäisselleistä, kävelyistä yksin tai tahdissa peräkanaa eikä edes lukituista selleistä[1]! Tavatkaa toisianne, rakkaat vieraat, keskustelkaa niin paljon kuin haluatte, kannelkaa toisillenne bolsevikeista. Uusien vankilaviranomaisten huomio kohdistui ulkovartioston taistelupalvelukseen ja tsaarin vankilaperinnön vastaanottamiseen (tämä ei ollutkaan *se* valtiokoneisto, joka oli rikottava ja rakennettava uudelleen). Onneksi ilmeni, että kansalaissota ei ollut aiheuttanut vaurioita tärkeimmille *keskus*vankiloille eikä yleensäkään tyrmille. Oli vain muistettava luopua näistä vanhoista tahraantuneista nimityksistä. Nyt ne ristittiin *poliittisiksi eristyslaitoksiksi,* ja tämä nimiyhdiste tarkoitti, että entisten vallankumouksellisten puolueiden jäsenet katsottiin poliittisiksi vastustajiksi, sekä viittasi kaltereiden rankaisuluonteen asemesta välttämättömyyteen vain eristää (ja ilmeisestikin tilapäisesti) nämä vanhanaikaiset vallankumoukselliset uuden yhteiskunnan käynnistymisestä. Niinpä sitten vanhojen keskusvankiloiden holvit (Suzdal taisi aloittaa jo kansalaissodan aikana) vastaanottivat eserät, sosiaalidemokraatit ja anarkistit.

Kaikki he palasivat sinne tietoisina vangin oikeuksistaan ja eväänään ikivanha koeteltu perinne, miten niitä oli puolustettava. Laillisena (tsaarilta taisteltuna ja vallankumouksen vahvistamana) osuutenaan he ottivat erikoisen *poliittisen annoksensa* (johon kuului myös puoli savukepakkausta päivässä). He ostivat torilta piimää ja maitoa. He kävelivät vapaasti monta tuntia päivässä. Vartijat teitittelivät heitä (mutta he puolestaan eivät nousseet seisomaan vankilan johdon edessä). Mies ja vaimo asuivat samassa sellissä. Lehtiä, aikakausjulkaisuja, kirjoja, kirjoitustarvikkeita sekä henkilökohtaisia tavaroita aina partaveistä ja saksia myöten sai pitää sellissä. Kolmesti kuukaudessa sai lähettää ja vastaanottaa kirjeitä. Tapaaminen oli kerran kuussa. Ikkunan edessä ei tietenkään ollut mitään (silloin ei vielä tunnettu käsitettä »kuonokoppa»). Pääsy sellistä toiseen oli esteetön. Kävelypihoilla kasvoi ruohoa ja sireenipensaita. Kävelykumppani oli vapaasti valittavissa ja postipusseja sopi heitellä yli kävelypihasta toiseen. Ja raskaana olevat naiset[2] lähetettiin kaksi kuukautta ennen synnytystä vankilasta karkotuspaikkaan.

Mutta kaikki tämä oli vain *poliittisten kohtelua.* 20-luvun poliittiset muistivat kuitenkin vielä hyvin jotakin parempaakin: *poliittisten vankien itsehallinnon* ja siitä johtuvan tuntemuksen, että he olivat vankilassa osa kokonaisuutta, yhteisön

[1] Kokoelma »Ot tjurem . . .»

[2] Vuodesta -18 ei enää ujosteltu ottaa raskaana olevia eserä-naisia vankilaan.

jäseniä. Itsehallinto (kaikkien vankien kaikkia etuja edustavien vanhimpien vapaa valitseminen) heikensi ihmisyksilöön kohdistuvaa vankilan painetta, otti taakan kaikkien hartioiden kannettavaksi ja toisaalta moninkertaisti jokaisen protestin yhdistämällä kaikkien äänet.

Ja tätä kaikkea he ryhtyivät puolustamaan! Kun taas vankilaviranomaiset ryhtyivät riistämään heiltä tätä kaikkea! Ja alkoi hiljainen taistelu, jossa kranaatit eivät räjähdelleet vaan jossa kiväärinlaukauksetkin räiskähtelivät vain silloin tällöin – pirstoutuvien ikkunoiden helinähän ei kuulu edes puolen virstan päähän. Käytiin hiljaista kamppailua vapauden rippeistä, mielipiteen oikeuden rippeistä, ja tuota hiljaista kamppailua käytiin melkein kaksikymmentä vuotta – mutta siitä ei julkaistu kuvitettuja juhlateoksia. Ja koko sen aaltoilu – voittoluettelot ja tappioluettelot – on nyt miltei ulottumattomissa, sillä Arkkipelagissahan ei tunneta kirjallisia muistomerkkejä, ja suullisen tiedon katkaisee ihmisten kuolema. Ja vain satunnaisia roiskeita tuosta taistelusta singahtaa ulottuvillemme silloin tällöin, epäselvinä, kuun lainavalon valaisemina.

Ja kuinka kauas olemme edenneet sitten noiden aikojen! Me tunnemme panssaritaistelut, me tunnemme atomipommin räjähdykset – olisiko meidän mielestämme taistelua se, että vaikka sellien ovet ovat lukossa, vangit säilyttävät oikeutensa yhteyksiin koputtamalla viestejä avoimesti, huutelemalla ikkunasta toiseen, laskevat langalla kirjelappuja kerroksesta toiseen ja vaativat ainakin puoluefraktioiden vanhimmille lupaa vapaasti liikkua sellistä toiseen? Pitäisimmekö taisteluna sitä, että kun Lubjankan vankilan päällikkö astuu selliin, anarkisti Anna G-va (1926) tai eserrä Katja Olitskaja (1931) kieltäytyy nousemasta seisomaan hänen tullessaan? (Ja tämä villi-ihminen keksii rangaistuksen: kieltää naiselta oikeuden – päästä käymälään.) Mitä taistelua on meidän mielestämme se, että kaksi tyttöä – Shura ja Vera (1925) – protestoivat Lubjankassa annettuun yksilöllisyyttä loukkaavaan määräykseen puhua vain kuiskaamalla ja laulavat sellissään kovalla äänellä (vain sireenistä ja keväästä) ja vankilan päällikkö latvialainen Dukes raahaa heidät tukasta käytävää pitkin käymälään? Tai se että Leningradista kuljetettavat ylioppilaat laulavat Stolypinin vaunussa (1924) vallankumouslauluja ja vartiosto riistää heiltä rangaistukseksi veden? He huutavat: »Tsaarin vartijat eivät olisi tehneet tuota!» – ja vartijat hakkaavat heitä. Tai se että eserrä Kozlov Kemin kauttakulkupaikassa kovalla äänellä nimittää vartijoita pyöveleiksi ja nämä raahaavat hänet hakattavaksi?

Sillä mehän olemme tottuneet *urheudella* tarkoittamaan vain sodassa osoitettua urheutta, sitä joka panee kunniamerkit helähtelemään, (tai sitten sitä joka lentää avaruudessa). Olemme unohtaneet toisenlaisen urheuden – *kansalaisurheuden* – ja juuri se! juuri se! juuri se! yksin olisikin meidän yhteiskunnallemme tarpeen! Ja sitä juuri ei ole ...

Vuonna 1923 eserrä Struzhinski ja hänen toverinsa (montako heitä oli? mitkä olivat heidän nimensä? mitä vastaan he protestoivat?) linnoittautuivat Vjatkan vankilassa selliinsä, valelivat patjansa paloöljyllä ja tekivät *polttoitsemurhan,* aivan Pähkinälinnan perinteen mukaisesti. Mutta millainen meteli syntyikään

silloin, miten kiihdyksissä koko venäläinen yhteiskunta oli! Mutta tästä tapauksesta eivät tienneet Vjatka eikä Moskova eikä historia. Ja kuitenkin ihmisen liha ritisi tulessa samalla tavalla!

Solovetskin alkuperäinen idea olikin tämä: siinäpä hyvä paikka, josta ei ole puoleen vuoteen yhteyttä ulkomaailmaan. Sieltä eivät huudot kanna, siellä voit vaikka polttaa itsesi. Vuonna 1923 vangitut sosialistit siirrettiin sinne Petrominskista (Äänisen niemeltä) ja jaettiin kolmeen yksinäiseen skiittaan.

Savvatjevski-skiitta käsittää kaksi entistä pyhiinvaeltajille tarkoitettua majoitusrakennusta, ja osa järveä kuuluu vyöhykkeeseen. Ensimmäisten kuukausien ajan kaikki tuntui olevan kunnossa: normaali poliittisten vankien kohtelu, muutama sukulainenkin pääsee tapaamaan, kolmea puoluetta edustavat kolme vanhinta hoitavat kaikki neuvottelut vankilan johdon kanssa. Ja skiitan vyöhyke on vapauden vyöhyke – sen sisäpuolella vangit voivat puhua ja ajatella ja puuhailla esteettömästi.

Mutta jo silloin, Arkkipelagin aamunkoitteessa, jostakin ryömii raskaita sinnikkäitä huhuja, joita ei vielä edes nimitetä *makeiksi:* poliittisten vankien erikoiskohtelusta tehdään loppu . . . tehdään loppu . . .

Ja todellakin, odoteltuaan joulukuun puoliväliin asti, jolloin purjehduskausi päättyi ja kaikki yhteydet maailmaan katkesivat, Solovetskin leirin päällikkö Eihmans[1] julisti: kyllä, on saatu uusi vankien kohtelua koskeva ohjesääntö. Kaikkia oikeuksia ei tietenkään riistetä, voi ei! – kirjeenvaihto-oikeutta supistetaan, oli siinä jotakin muutakin, mutta kaikkein oleellisinta on tämä: vuoden 1923 joulukuun 20. päivästä lähtien rakennuksista poistuminen on sallittua vain päiväsaikaan kello kuuteen illalla.

Fraktiot päättävät protestoida, eserrien ja anarkistien joukosta ilmoittautuu vapaaehtoisia: lähtemään ensimmäisenä kiellettynä päivänä kävelylle nimenomaan kello kuuden jälkeen illalla. Mutta Savvatjevski-skiitan päällikön Nogtevin liipasinsormi syyhyää niin, että jo *ennen* määräaikaa eli kello kuutta illalla kivääreillä aseistautuneet vartiosotilaat tulevat vyöhykkeelle ja avaavat tulen laillisesti käveleviä kohti. (Tai ehkä kellot näyttivät eri aikaa? Silloin ei radiossa vielä annettu aikamerkkiä.) Kolme yhteislaukausta, kuusi kuollutta, kolme vaikeasti haavoittunutta.

Eihmans tuli seuraavana päivänä: surullinen väärinkäsitys, Nogtev erotetaan (siirretään ja ylennetään). Uhrien hautajaiset. Kuoro laulaa Solovetskin erämaassa:

»Te uhreina kaaduitte taistelussa . . .«

(Taisi olla viimeinen kerta, kun tuota pitkäveteistä melodiaa sallittiin laulaa vastikään kaatuneiden muistoksi?) Uhrien haudalle vieritettiin suuri kivi, johon surmattujen nimet hakattiin[2].

[1] Eikö kuulostakin ihan Eichmannilta? . . .

[2] Vuonna 1925 kivi käännettiin niin, että kirjoitukset peittyivät näkyvistä. Solovetskissa kiipeilijät – etsikääpä, katsokaapa!

Ei voi sanoa, että lehdistö olisi salannut tuon tapahtuman. Pravdassa oli petiitillä painettu uutinen: vangit *hyökkäsivät* vartioston kimppuun, ja kuusi ihmistä sai surmansa. Rehellinen Rote Fahne -sanomalehti kuvaili Solovetskin *kapinaa*[1].

Mutta kohtelu heidän onnistui säilyttää ennallaan! Kokonaiseen vuoteen kukaan ei puhunut sen muuttamisesta.

Niin meni kokonainen vuosi – 1924. Mutta sen lopulla alkoi taas kierrellä sitkeitä huhuja, että joulukuussa aiotaan pystyttää uusi järjestys. Lohikäärme oli jo nälkäinen taas, se halusi uusia uhreja.

Ja silloin kolme sosialistien skiittaa – Savvatjevski-, Troitski- ja Muksalmski-skiitta – jotka päälle päätteeksi sijaitsivat hajallaan eri saarilla, onnistuivat konspiratiivisesti sopimaan, ja kaikkien kolmen skiitan kaikki puoluefraktiot esittivät samana päivänä Moskovalle ja Solovetskin johdolle uhkavaatimuksen: joko heidät kaikki on kuljetettava täältä pois ennen purjehduskauden päättymistä tai vankien kohtelu on säilytettävä ennallaan. Uhkavaatimuksen aika oli kaksi viikkoa, sen jälkeen skiitat menisivät nälkälakkoon.

Tällainen yksimielisyys pakotti kuuntelemaan. Tällaista ultimaatumia ei voinut päästää ohi korvien. Päivää ennen määräajan kulumista umpeen Eihmans kävi jokaisessa skiitassa ja ilmoitti: Moskova oli kieltäytynyt. Ja määräpäivänä kaikissa kolmessa skiitassa (jotka nyt olivat vailla yhteyksiä toisiinsa) alkoi nälkälakko (ei sentään kuiva, vettä juotiin). Savvatissa oli nälkälakossa lähes kaksisataa ihmistä. Sairaat vapautettiin nälkälakosta. Oma lääkäri –vanki hänkin – kiersi joka päivä nälkälakossa olijat. Kollektiivista nälkälakkoa on aina vaikeampi hoitaa kuin yksilökohtaista: sehän määräytyy kaikkein heikoimpien – ei kaikkein vahvimpien – mukaan. Nälkälakko on mielekäs vain, jos siihen mennään tinkimättömän päättävästi sekä niin, että jokainen tuntee muut henkilökohtaisesti ja hyvin ja luottaa näihin. Kun nälkälakossa on eri puoluefraktioihin kuuluvia ihmisiä – useita satoja – erimielisyydet ja moraaliset epäilykset muihin nähden ovat väistämättömiä. Viidentoista vuorokauden kuluttua Savvatissa jouduttiin pitämään salainen äänestys (uurna kiersi kaikki huoneet): jatketaanko vai keskeytetäänkö nälkälakko?

Moskova ja Eihmans odottivat: hehän olivat kylläisiä, suurkaupunkien sanomalehdet eivät mekastaneet nälkälakosta, Kazanin katedraalin edustalla ei ollut ylioppilaiden kokouksia. Tiukka *salaisuus* muotoili jo varmasti historiaamme.

Skiitat keskeyttivät nälkälakon. Vangit eivät voittaneet. Mutta he eivät liioin hävinneet: järjestys jäi talveksi ennalleen, halkotyötä metsässä vain lisättiin, mutta siinä oli logiikkansa. Vuoden 1925 keväällä taas näytti päinvastoin siltä,

[1] Juri Podbelski kuului Savvatjevski-skiitan eserreihin. Hän keräsi sairaskertomustietoja Solovetskin ampumistapauksesta – julkaistaviksi joskus. Mutta vuotta myöhemmin, kun hänet Sverdlovskin kauttakulkuvankilassa tarkastettiin, hänen matkalaukustaan löydettiin välipohja, ja kätkö paljastui. Näin kompastelee Venäjän Historia ...

että nälkälakko oli voitettu: kaikkien kolmen nälkälakkoon menneen skiitan vangit kuljetettiin pois Solovetskista! Mantereelle! Ei enää napapiirin yötä eikä puolen vuoden eristyneisyyttä!

Mutta heidän saattovartionsa ja matkamuonansa olivat (sen ajan käsitysten mukaan) kovin karut. Ja pian heitä huiputettiin kavalasti: sillä verukkeella, että vanhempien olisi mukava asua »esikuntavaunussa» muiden isäntien joukossa, vangeilta riistettiin johtajat. Vanhimpien vaunu irrotettiin Vjatkassa ja pantiin menemään Tobolskin eristysvankilaan. Vasta nyt kävi selväksi, että menneen syksyn nälkälakko oli hävitty: voimakas ja vaikutusvaltainen vanhimpien ryhmä irrotettiin toisten vankien kohtelun kiristämiseksi. Jagoda ja Katanjan johtivat henkilökohtaisesti entisten solovetskilaisten sijoittumista vanhaan mutta siihen asti asumattomaan Verhne-Uralskin eristysvankilaan, jonka he siis tällä tavalla »vihkivät käyttöön» vuoden 1925 keväällä ja josta sitten (Dupperin johtajankaudella tuli melkoinen hirmu moneksi vuosikymmeneksi.

Uudessa paikassa entisiltä solovetskilaisilta riistettiin heti vapaa kävely: sellit lukittiin. Vanhimmat onnistuttiin kuitenkin vielä valitsemaan, mutta heillä ei ollut enää oikeutta kierrellä selleissä. Rahat, tavarat ja kirjat eivät enää saaneet rajoituksitta liikkua sellistä toiseen niin kuin ennen. Vangit huutelivat ikkunasta, ja silloin vartija ampui tornista selliin. Vastaukseksi järjestettiin mellakka – rikottiin ikkunoita ja vankilan irtaimistoa. (Meidän vankiloissamme kannattaa visusti harkita, rikkoako ikkunat, sillä vankilan johto voi varsin hyvin jättää ruudut korjaamattakin talveksi. Ne ajat, jolloin lasimestari kiirehti heti korjaamaan, ovat kaukana takanapäin – se oli tsaarin aikaa.) Taistelu jatkui, mutta nyt se oli jo epätoivoista, sitä käytiin epäedullisissa olosuhteissa.

Suunnilleen vuonna 1928 (Petr Petrovitsh Rubinin kertoman mukaan) jokin syy sai koko Verhne-Uralskin eristysvankilan menemään uuteen yksimieliseen nälkälakkoon. Mutta nyt heillä ei enää ollut tiukan juhlavaa mielialaa eikä ystävien hyväksyntää eikä omaa lääkäriä tukenaan. Kun nälkälakko oli jatkunut jonkin aikaa, vartijat alkoivat tunkeutua selleihin vahvuudeltaan ylivoimaisina ja yksinkertaisesti *hakata* heikenneitä vankeja kepeillä ja potkia. Hakkasivat niin että nälkälakko päättyi.

Naiivin uskomme nälkälakkojen tehoon olimme ammentaneet menneisyyden kokemuksesta ja menneisyyden kirjallisuudesta. Mutta nälkälakko on puhtaasti moraalinen ase, ja se edellyttää, että vanginvartija ei ole menettänyt omaatuntoaan vielä kokonaan. Tai että vanginvartija pelkää yhteiskunnan mielipidettä. Vain silloin nälkälakko on tehokas.

Tsaarin ajan vanginvartijat olivat vielä vihreitä: jos heidän vankinsa meni nälkälakkoon, he hermoilivat, päivittelivät, hoivailivat ja panivat sairaalaan. Siitä on paljon esimerkkejä, mutta tämä teos ei ole omistettu niille. Tuntuu suorastaan huvittavalta, että Valentinovin tarvitsi olla nälkälakossa vain 12 päivää saavuttaakseen – ei mitään etuisuutta kohtelussa vaan TÄYDELLISEN VAPAUTUK-

SEN tutkinnasta. (Ja hän matkusti Sveitsiin Leninin luo.) Jopa Orelin pakkotyökeskuksessakin nälkälakkoilijat voittivat aina. Vuonna 1912 he saivat kohtelua lievennetyksi. Ja vuonna 1913 lisää väljennystä, muun muassa kaikkien poliittisten pakkotyövankien yhteiskävelyn – ilmeisesti sen verran vartioinnin häiritsemättä, että heidän onnistui laatia ja lähettää ulkomaailmaan vetoomuksensa »Venäjän kansalle» (tämä keskusvankilan pakkotyövangeilta!), joka myös JULKAISTIIN! (kerta kaikkiaan uskomatonta! kumpi meistä on tullut hulluksi?) vuonna 1914 »Vestnik katorgi i ssylki» -aikakauslehden ensimmäisessä numerossa[1] (puhumattakaan itse lehdestä! jospa mekin yrittäisimme julkaista?). Vuonna 1914 Dzerzhinski ja hänen neljä toveriaan ajoivat vain *viiden* vuorokauden – tosin vedettömällä – nälkälakolla lävitse *kaikki* lukuisat (kohtelua koskevat) vaatimuksensa[2].

Niinä vuosina nälkälakko ei tiennyt nälän piinan lisäksi muita vaaroja tai vaikeuksia vangeille. Häntä ei voitu piestä nälkälakon takia eikä tuomita toistamiseen, hänen tuomiotaan ei voitu lisätä, häntä ei voitu ampua eikä panna kuljetukseen. (Kaikki tämä tuli myöhemmin.)

Vuoden 1905 vallankumouksen aikana ja sitä seuranneina vuosina vangit tunsivat siinä määrin olevansa vankilan isäntiä, etteivät enää vaivautuneet menemään nälkälakkoon vaan joko hävittivät valtion omaisuutta (mellakka) tai keksivät mennä *lakkoon*, vaikka vangeista puheen olleen tässä ei luulisi edes olevan mieltä. Niinpä Nikolaevin kaupungissa vuonna 1906 paikallisen vankilan 197 vankia meni »lakkoon», josta tietenkin oli sovittu ulkomaailman kanssa. Vapaudessa julkaistiin heidän lakkoaan koskeva lehtinen ja ryhdyttiin pitämään päivittäisiä kokouksia vankilan ulkopuolella. Nämä kokoukset (vangit luonnollisestikin kuonokopattomissa ikkunoissa) pakottivat vankilan johdon suostumaan »lakkoilevien» vankien vaatimuksiin. Sen jälkeen laulettiin vallankumouslauluja – toiset kadulta ja toiset ikkunoiden kaltereiden takaa. Tätä jatkui (kenenkään estämättä! vaikka menossa oli vallankumousta seurannut taantumusvuosi) *kahdeksan* vuorokautta! Yhdeksäntenä päivänä vankien kaikkiin vaatimuksiin suostuttiin! Tällaisia tapauksia sattui silloin Odessassa ja Hersonissa ja Elisavetgradissa. Niin helposti voitto saavutettiin silloin!

Olisi mielenkiintoista yksin tein verrata, miten nälkälakot sujuivat väliaikaisen hallituksen aikana, mutta niillä muutamilla bolsevikeilla, jotka (Kamenev ja Trotski, Raskolnikov hivenen kauemmin) istuivat heinäkuusta Kornilovin kapinaan asti, ei ollut aihetta mennä nälkälakkoon.

1920-luvulla nälkälakkoilun reipas kuva synkkenee (riippuu siitä, kenen kannalta katsoo ...). Tämän laajalti tunnetun ja ilmeisesti myös erinomaiseksi osoittautuneen taistelukeinon omaksuivat tietenkin paitsi »poliittisiksi» tunnustetut myös vangit, joita ei tunnusteta poliittisiksi, – *»kooerrät»* (Viideskymmenes-

[1] Gernet, Istorija tsarskih tjurem (Tsaarin vankiloiden historia) Moskova 1963, osa V, 8. luku
[2] ibid.

kahdeksas) sekä kaikenkarvaiset satunnaiset. Mutta jotenkin tuntuvat tylsyneen nämä nuolet, joiden läpäisykyky ennen oli niin hyvä, tai sitten rautainen käsi sieppaa ne jo lennosta. Kirjallisia ilmoituksia nälkälakkoon menemisestä tosin otetaan yhä vastaan, eikä niissä nähdä vielä sabotaasia. Mutta epämiellyttävät uudet säännöt ovat tekeillä. Nälkälakkoon mennyt vanki on eristettävä erikoiseen yksinäisselliin (Butyrkissa Pugatshevin torniin): nälkälakosta ei saa tietää kokouksia pitävä ulkomaailma eivätkä naapurisellit eikä edes selli, jossa nälkälakkoon mennyt on istunut tähän päivään, – onhan sekin yhteisö, siitäkin on eristettävä. Toimenpidettä perustellaan sillä, että vankilan johdon on oltava varma nälkälakon rehellisyydestä – että muu selli ei salaa syötä nälkälakkoon mennyttä. (Miten ennen tarkistettiin? »Rehellisellä kunniasanallako»?. . .)

1930-luvulla tapahtuu uusi käänne valtiollisessa ajattelussa nälkälakkojen suhteen. Miksi valtio oikeastaan tarvitsisi edes tällaisia heikenneitä, eristettyjä, puoleksi tukahdutettuja nälkälakkoja? Eikö olekin ihanteellisempi ratkaisu katsoa, että vangeilla ei yleensä ole omaa tahtoa eikä mahdollisuutta omiin päätöksiin – hallinto ajattelee ja päättää heidän puolestaan! Vain tällaisia vankeja uudessa yhteiskunnassa taitaakin voida olla. Ja niin sitten 30-luvulla lakattiin vastaanottamasta laillisia ilmoituksia nälkälakosta. »Nälkälakoksi kutsuttua taistelumenetelmää *ei enää ole!*» selitettiin vuonna 1932 Ekaterina Olitskajalle ja monille muille. Valtiovalta on tehnyt lopun teidän nälkälakoistanne ja sillä selvä! Mutta Olitskaja ei totellut vaan meni nälkälakkoon. Hänen annettiin olla nälkälakossa yksinäissellissään *viisitoista* vuorokautta. Sitten hänet otettiin sairaalaan ja hänen eteensä pantiin houkutukseksi maitoa ja korppuja. Kuitenkin hän kesti ja *yhdeksäntenätoista* päivänä voitti: sai pidennyksen kävelyynsä, lehtiä ja pakettaja poliittiselta Punaiselta ristiltä (näin oli rehkittävä noiden laillisten pakettien saamiseksi!). Mutta kaikkiaan voitto oli mitätön ja liian kalliisti maksettu. Olitskaja muistaa muidenkin menneen tällaisiin joutaviin nälkälakkoihin: pakettien saamiseksi tai kävelykumppanin vaihtamiseksi oltiin nälkälakossa jopa kaksikymmentäkin päivää. Kannattiko? Sillä *uuden tyyppisessä vankilassahan* menetettyjä voimia ei saa takaisin. Koloskov niminen lahkolainen oli tällä tavalla nälkälakossa ja 25. päivänä kuoli. Onko Uuden Tyyppisessä Vankilassa yleensä järkevää mennä nälkälakkoon? Uusilla vankilaviranomaisillahan on nyt suljettujen ovien takana salaisuuden leimaamissa olosuhteissa seuraavanlaisia uusia ja tehokkaita menetelmiä nälkälakkoa vastaan:

1. Johdon kärsivällisyys. (Siihen olemme perehtyneet riittävästi edellä kuvailtujen esimerkkien perusteella.)

2. Pettäminen. Siitäkin lankeaa kiitos suljetuille oville. Kun lehtimiehet selostavat jokaista askelta, on hieman vaikea pettää. Mutta meillä – miksi ei petettäisi? S.A. Tshebotarev oli vuonna 1933 Habarovskin vankilassa nälkälakossa 17 vuorokautta ja vaati ilmoittamaan perheelleen, missä hän oli. (He olivat tulleet Itä-Kiinan rautatieltä, ja äkkiä hän »katosi» – ja oli nyt huolissaan, mitä vaimo ajatteli). Nälkälakon 17. päivänä alueen OGPU:n apulaispäällikkö

Zapadnyi ja Habarovskin alueen syyttäjä (arvoista näkee, että pitkät nälkälakot eivät olleet kovinkaan yleisiä) tulivat hänen luokseen ja näyttivät hänelle kuitin sähkeen lähettämisestä (siinä on, vaimolle on ilmoitettu!) ja suostuttelivat syömään lihalientä. Mutta kuitti olikin väärä! (Mutta miksi korkeat viranomaiset tulivat levottomiksi? Eivät toki Tshebotarevin hengen vuoksi. Ilmeisesti 1930-luvun *alku*puoliskolla oli yhä jokin henkilökohtainen vastuu pitkään nälkälakossa olleista.)

3. Pakkoruokinta. Tämä menetelmä oli taatusti omaksuttu eläintarhasta. Ja se on mahdollinen vain suljettujen ovien järjestelmässä. Vuonna 1937 pakkoruokintaa käytettiin kaikesta päätellen jo varsin laajasti. Esimerkiksi kun Jaroslavlin keskusvankilan sosialistit menivät joukolla nälkälakkoon, sen 15. päivänä kaikki pantiin pakkoruokintaan.

Tuossa toimenpiteessä on erittäin paljon väkisinmakaamista muistuttavaa – ja juuri sitähän se onkin: neljä isoa miestä hyökkää heikenneen olennon kimppuun, ja heidän on murrettava kielto – vain yhden kerran, mitä hänelle sitten tapahtuu, se ei ole tärkeää. Väkisinmakaamista siinä on myös tahdon lannistaminen: nyt tehdään minun mieleni mukaan, ei sinun, makaa ja alistu. Suu avataan, hampaat pakotetaan raolle ja letku työnnetään suuhun: »nielkää!» Ja ellet niele, letku työnnetään syvemmälle, ja ravintoliuos valuu suoraan ruokatorveen. Sen jälkeen vielä hierotaan vatsaa, jotta vanki ei turvautuisi oksentamiseen. Tuntemus: moraalinen saastuneisuus, makea maku suussa, ravintoa imevän mahalaukun riemu, joka on suorastaan nautinnollisen miellyttävä.

Tiede ei polje paikallaan, myös muita ruokkimismenetelmiä kehiteltiin: lavemangilla peräaukosta, tiputtamalla nenän kautta.

4. Uusi asennoituminen nälkälakkoihin: nälkälakko on vastavallankumouksellisen toiminnan jatkamista vankeudessa, ja siitä on rangaistava uudella *tuomiolla.* Tämä aspekti lupaili uutta äärimmäisen rikasta haaraa Uuden Tyyppisen Vankilan praktiikkaan, mutta se jäi enimmäkseen uhkailemisen asteelle. Sitä ei pysäyttänyt tietenkään huumorintaju vaan luultavimmin yksinkertaisesti laiskuus: miksi suotta tällaista, kun kärsivällisyyttä on? Kärsivällisyyttä ja vielä kerran kärsivällisyyttä, kylläisen kärsivällisyyttä nälkäistä kohtaan.

Suunnilleen vuoden 1937 keskivaiheilla tuli ohje: vastedes vankilan johto *ei ole ollenkaan vastuussa nälkälakkoon kuolleista!* Vankilaviranomaisten viimeinenkin henkilökohtainen vastuu katosi! (Nyt alueen syyttäjä ei enää olisi tullut Tshebotarevin luo!) Enemmänkin: jotta tutkijaviranomainenkaan ei hermoilisi, kehotettiin vähentämään kuulusteltavan nälkälakkoon huvenneet päivät tutkinta-ajasta. Eli siis: paitsi että katsottiin, että mitään *nälkälakkoa ei ollutkaan,* peräti tulkittiin vangin ikään kuin oleskelleen ne päivät vapaudessa! Nälkälakon ainoa tuntuva seuraus olkoon vangin heikkeneminen!

Tämä merkitsi: haluatteko kuukahtaa? Sen kun kuukahdatte!!

Arnold Rappoport meni onnettomuudekseen nälkälakkoon Arkangelin sisävankilassa juuri kun tämä ohje annettiin. Hän oli kolmetoista vuorokautta erittäin

raskaassa nälkälakossa – »kuivassa» – jonka olisi luullut olevan sitäkin merkitsevämpi. (Vertaa Dzerzhinskin samanlaiseen viiden vuorokauden nälkälakkoon – mahtoiko tämä edes joutua yksinäisselliin – joka johti täydelliseen voittoon.) Ja niinä *kolmenatoista* vuorokautena välskäri vain silloin tällöin kurkisti yksinäisselliin, johon Rappoport oli sijoitettu, mutta lääkäri ei käynyt, eikä ketään vankilan johdosta edes tuntunut kiinnostavan: *mitä* hän nälkälakollaan *vaati?* Sitä ei edes kysytty ... Hänelle ei omistettu muuta huomiota kuin että hänen yksinäissellinsä tarkastettiin huolellisesti ja hänen kätkemänsä mahorkka ja muutama tulitikku takavarikoitiin. Ja Rappoportin tarkoituksena oli tehdä loppu tutkijaviranomaisten mielivallasta. Hän valmistautui nälkälakkoonsa tieteellisesti: vähän aikaisemmin saamastaan paketista hän söi vain voin ja rinkelit mutta mustan leivän syömisen lopetti viikkoa ennen. Hän nälkiintyi niin, että hänen kämmenensä muuttuivat läpikuultaviksi. Hän muistaa, että olo oli erittäin kevyt ja ajatus kirkas. Kiltti aina hymyilevä naisvartija Marusja tuli kerran hänen yksinäisselliinsä ja kuiskasi: »Lopettakaa nälkälakko, se ei auta, te kuolette! Teidän olisi pitänyt aloittaa viikkoa aikaisemmin ...» Rappoport totteli ja lopetti nälkälakon saavuttamatta yhtään mitään. Hänelle annettiin sentään kuumaa punaviiniä ja pullaa, minkä jälkeen vartijat kantoivat hänet yhteisselliin. Muutaman päivän kuluttua kuulustelut alkoivat uudelleen. (Nälkälakko ei kuitenkaan mennyt aivan hukkaan: tutkijaviranomainen ymmärsi, että Rappoportilla oli tarpeeksi tahdonvoimaa ja valmiutta kuolla, ja niin tutkimus pehmeni. »Sinähän oletkin näköjään oikea susi!» kuulustelija sanoi hänelle. »Susi olen», Rappoport vahvisti, »enkä ikänä rupea teidän koiraksenne.»)

Myöhemmin Kotlasin kauttakulkuleirissä Rappoport meni vielä kerran nälkälakkoon, mutta se sujui pikemminkin koomisissa merkeissä. Hän ilmoitti, että hän vaati uutta tutkimusta ja että hän ei lähtisi kuljetukseen. Kolmantena päivänä hänen luokseen tultiin: »Valmistaudu kuljetukseen!» – »Teillä ei ole oikeutta! Minä olen nälkälakossa.» Silloin neljä riuskaa poikaa nosti hänet, kantoi ja paiskasi saunaan. Saunasta hänet kannettiin vartiotupaan. Mikä siinä auttoi, Rappoport nousi ja lähti vankikolonnan perään – sillä takanahan olivat enää koirat ja pistimet.

Tällä tavalla Uuden Tyyppinen Vankila voitti porvarilliset nälkälakot.

Voimakkaallakaan ihmisellä ei ollut enää keinoa taistella vankilakoneistoa vastaan – paitsi itsemurha. Mutta onko itsemurha taistelemista? Eikö se ole alistumista?

Eserrä E. Olitskaja katsoo, että trotskilaiset ja näitä vankiloihin seuranneet kommunistit tärvelivät pahoin nälkälakon ja tekivät mahdottomaksi sen käyttämisen taistelumenetelmänä: he menivät nälkälakkoon liian helposti ja luopuivat liian helposti. Hän kertoo, että jopa I.N. Smirnov – heidän johtajansa – oltuaan ennen Moskovan oikeudenkäyntiä neljä vuorokautta nälkälakossa nopeasti antoi periksi ja lopetti nälkälakon. Kerrotaan että vuoteen 1936 trotskilaiset jopa periaatteellisista syistä tuomitsivat kaikkinaisen nälkälakkoilemisen *neuvostoval-*

taa vastaan eivätkä milloinkaan tukeneet nälkälakkoon menneitä eserriä tai sosiaalidemokraatteja[1].

Historia arvioikoon, paljoltako tuo moite on oikea tai väärä. Kukaan ei toisaalta maksanut nälkälakosta enempää kuin trotskilaiset. (Heidän leireissä järjestämiinsä nälkälakkoihin ja lakkoihin palaamme vielä III osassa).

Nälkälakon aloittamisen ja lopettamisen helppous on luultavasti yleensä ominaista äkkipikaisille luonteille, jotka ovat hanakoita ilmaisemaan tunteensa. Mutta olihan tällaisia luonteita myös vanhojen venäläisten vallankumouksellisten joukossa ja jossakin Italiassa ja Ranskassa, mutta ei missään – ei Venäjällä eikä Italiassa eikä Ranskassa – ole pystytty vierottamaan nälkälakosta samalla tavalla kuin meidät on vierotettu Neuvostoliitossa. Ruumiillisia uhrauksia ja hengen lujuutta sisältyi nälkälakkoihin vuosisatamme toisella neljänneksellä todennäköisesti aivan yhtä paljon kuin ensimmäiselläkin. Mutta maassa ei ollut yhteiskunnallista mielipidettä! Ja siksi Uuden Tyyppinen Vankila vakiintui, ja helposti saatujen voittojen sijasta vankien osaksi alkoi tulla raskaasti maksettuja tappioita.

Vuosikymmenet kuluivat ja – aika teki työtään. Nälkälakko – vangin ensimmäinen ja kaikkein luonnollisin oikeus – muuttui itse vangeillekin vieraaksi ja käsittämättömäksi, siihen halukkaita oli yhä vähemmän. Vankilaviranomaisten silmissä taas se alkoi näyttää typeryydeltä tai vihamieliseltä rikkomukselta.

Kun kriminaali Gennadi Smelov vuonna 1960 piti Leningradin vankilassa pitkän nälkälakon, syyttäjä yhtä kaikki pistäytyi hänen selliinsä (tai ehkä hän oli yleiskierroksella) ja kysyi: »Miksi kiusaatte itseänne?» Smelov vastasi:

– Totuus on minulle kalliimpi kuin elämä!

Tämä mieletön lause hämmästytti syyttäjää niin, että seuraavana päivänä Smelov kuljetettiin Leningradin vangeille tarkoitettuun erikoissairaalaan (hullujenhuoneeseen). Lääkäri sanoi hänelle:

– Teitä epäillään skitsofreniatapaukseksi.

Sarven kaarella ja jo sen kapeassa kohdassa olivat vuoden 1937 alkuun tultaessa entiset keskusvankilat, nykyiset erikoisvankilat. Heikkouden viimeisiä rippeitä, ilman ja valon viimeisiä tähteitä, puristettiin jo. Ja harvenneiden väsyneiden sosialistien nälkälakko Jaroslavlin eristysvankilassa vuoden 1937 alussa oli viimeisiä epätoivoisia yrityksiä.

He vaativat yhä entiseen tapaan kaikkea – oikeutta valita vanhimmat ja sellien vapaata kanssakäymistä – vaativat mutta tuskin enää itsekään toivoivat. Vaikka

[1] Sen sijaan he vaativat eserriä ja sosiaalidemokraatteja aina tukemaan heitä. Vuonna 1936 Karagandan ja Kolyman vankikuljetuksessa he nimittivät »pettureiksi ja provokaattoreiksi» niitä, jotka kieltäytyivät allekirjoittamasta heidän Kalininille osoittamaansa vastalausesähkettä – jossa vastustettiin »v a l l a n k u m o u k s e n e t u j o u k o n (lue: heidän) karkottamista Kolymaan» (Makotinskin kertomus).

heidän viidentoista päivän nälkälakkonsa päättyikin letkuilla ruokkimiseen, he silti tuntuivat onnistuneen säilyttämään joitakin vanhan kohtelunsa osasia: tunnin kävelyn, paikallisen lehden, vihkon muistiinpanoja varten. Sen he onnistuivat pitämään, mutta saman tien heiltä takavarikoitiin henkilökohtaiset tavarat ja heille paiskattiin erikoisvankilan vangin univormu. Ja hieman myöhemmin kävelystä leikattiin puoli tuntia. Ja sitten leikattiin vielä viisitoista minuuttia.

He olivat yhä samaa väkeä, jota vedeltiin vankiloista karkotuspaikkoihin ja päinvastoin Suuren Pasianssin sääntöjen mukaan, Jotkut heistä eivät olleet kymmeneen – jotkut peräti viiteentoista – vuoteen eläneet tavallista ihmisen elämää vaan muistivat enää vain vankilan huonon ruuan ja nälkälakot. Vielä eivät olleet kuolleet kaikki heistä, jotka ennen vallankumousta olivat tottuneet perimään voiton vankilaviranomaisista. Mutta silloin he marssivat liitossa Ajan kanssa ja heikkenevää vihollista vastaan. Nyt Aika ja voimistuva vihollinen olivat liittoutuneita heitä vastaan. Heidän joukossaan oli myös nuoria (nyt se tuntuu meistä merkilliseltä), heitä jotka tajusivat olevansa eserriä, sosiaalidemokraatteja tai anarkisteja vasta sen jälkeen, kun itse puolueet oli lyöty hajalle eikä niitä enää ollut, eikä uusilla tulokkailla ollut muuta mahdollisuutta kuin istua vankeudessa.

Sosialistien käymän vuosi vuodelta yhä toivottomamman vankilataistelun ympärillä yksinäisyys oli imeytymässä tyhjiön asteelle. Enää ei ollut niin kuin tsaarin aikana: tarvitsee vain avata vankilan ovet, niin yhteiskunta hukuttaa kukkasiin. He käänteli vät lehtien sivuja ja näkivät, miten heidän päälleen kaadettiin haukkumisia, jopa saastaa (juuri sosialistithan olivat Stalinin mielestä kaikkein vaarallisimpia hänen sosialismilleen), mutta kansa oli vaiti. Ja minkä perusteella olisi rohjennut olettaa, että se tuntisi myötätuntoa niitä kohtaan, joita se vielä varsin äsken oli äänestänyt Perustuslakia säätävään kokoukseen? Ja sitten lehdetkin lakkasivat haukkumasta – niin vaarattomina, merkityksettöminä ja suorastaan olemattomina venäläisiä sosialisteja jo pidettiin. Vapaudessa heitä muisteltaessa heidät yhdistettiin menneisyyteen ja kaukaisiin aikoihin, eikä nuoriso osannut kuvitellakaan, että jossakin oli yhä eläviä eserriä ja eläviä mensevikkejä. Niinpä kun he näin kiersivät vuorotellen Tshimkentin ja Tsherdynin karkotukset ja Verhne-Uralskin ja Vladimirin eristysvankilat – kuinka he olisivat voineet pimeässä, nyt jo kuonokopalla varustetussa yksinäissellissään olla hätkähtämättä, että kenties sekä heidän ohjelmansa että heidän johtajansa olivat erehtyneet, että niin taktiikka kuin käytäntökin oli ollut virhe? Ja heidän kaikki tekonsa alkoivat näyttää silkalta toimettomuudelta. Ja pelkkiin kärsimyksiin uhrattu elämä kohtalokkaalta erehdykseltä.

Heidän yksinäinen vankilataistelunsa oli itse asiassa taistelua meidän kaikkien tulevien vankien puolesta (vaikka he itse eivät ehkä ajatelleet niin, vaikkeivat he ymmärtäneet sitä), kamppailua siitä, *kuinka* me istumme ja elämme. Ja jos he olisivat voittaneet, niin luultavasti ei olisi ollutkaan sitä, joka meille sitten tapahtui ja jota tämä kirja käsittelee – sen kaikki seitsemän osaa.

Mutta heidät murskattiin, heidän ei onnistunut puolustaa itseään eikä meitä.

Yksinäisyyden varjo levittäytyi heidän ylitseen osaksi myös siksi, että he ensimmäisinä vallankumouksen jälkeisinä vuosina luontevasti hyväksyivät GPU:n heille myöntämän *poliittisten* ansionimen mutta yhtä luontevasti olivat GPU:n kanssa samaa mieltä siitä, että kaikki heistä[1] »oikealla» olevat kadeteista alkaen eivät olleet poliittisia vaan *kooerriä, vastavallankumouksellisia,* historian sontaa. Ja Kristuksen uskon puolesta kärsivät olivat hekin *kooerriä.* Ja ne jotka eivät tiedä »oikeasta» eivätkä »vasemmasta» (tulevaisuudessa: me, me kaikki!) ovat myös *kooerriä.* Tällä tavalla osaksi vapaasta tahdostaan ja osaksi tahtomattaan, eristyen ja pakoillen, he siunasivat tulevan Viidennenkymmenennenkahdeksannen, jonka kuiluun hekin vielä suistuisivat.

Esineet ja teot näyttävät aivan erilaisilta tarkastelusuunnasta riippuen. Tässä luvussa kuvailemme sosialistien vankeutta *heidän* näkökulmastaan – ja niinpä sitä valaiseekin traaginen puhdas säde. Kun taas *kooerrät,* joita Solovetskin *poliittiset* ylenkatseellisesti karttelivat, puolestaan muistelevat: »*Poliittiset?* He olivat jotenkin vastenmielisiä: halveksivat kaikkia, vetäytyivät omaksi koplakseen, vaativat yhtenään itselleen annoksia ja etuja. Ja koko ajan riitelivät keskenään.» Ja kuinka voisi olla tuntematta, että tämäkin on totta? Nuo hedelmättömät loputtomat väittelyt, vihdoin jo naurettavatkin. Ja tuo lisäännosten vaatiminen nälkiintyneiden ja kurjien kuullen? Neuvostovallan vuosina *poliittisen* kunnianimitys osoittautui myrkylliseksi lahjaksi. Ja äkkiä kohoaa vielä tällainenkin moite: miksi sosialistit, jotka tsaarin aikana *karkailivat* niin huolettomasti, muuttuivat näin pehmeiksi neuvostovankilassa? Missä ovat heidän *pakonsa?* Karkaamisia sattui yleensä paljon, mutta kuka muistaa sosialistien karkailleen?

Ja ne vangit, jotka olivat sosialisteista »vasemmalla», trotskilaiset ja kommunistit, he vuorostaan karttelivat sosialisteja, joita pitivät samanlaisina *kooerrinä,* ja tekivät yksinäisyyden kuilusta umpirenkaan.

Trotskilaiset ja kommunistit, jotka kummatkin pitivät suuntaustaan muita puhtaampana ja korkeampana, halveksivat ja suorastaan vihasivat saman rakennuksen kaltereiden takana istuvia ja samoilla vankilan pihoilla käyskenteleviä sosialisteja (samoin kuin toisiaan). E. Olitskaja muistaa, että kun miesten ja naisten vyöhykkeen sosialistit Vaninon lahden kauttakulkuleirissä vuonna 1937 huutelivat aidan yli, etsivät omaisiaan ja kertoivat uutisia, kommunistit Liza Kotik ja Maria Krutikova olivat kiihdyksissään siitä, että tällaisella vastuuttomalla käytöksellä sosialistit saattoivat aiheuttaa rangaistuksen kaikille. He sanoivat: »Kaikki meidän onnettomuutemme johtuvat noista sosialistisioista. (Syvällinen selitys – ja miten dialektinen!) Ne pitäisi kuristaa!» Ja nuo kaksi tyttöä Lubjankassa vuonna 1925 lauloivat sireenistä vain siksi, että toinen heistä oli eserrä ja toinen kuului oppositioon eivätkä he voineet laulaa yhteistä poliittista laulua eikä oppositioon kuuluva yleensäkään olisi saanut protestoida yhdessä eserrän kanssa.

[1] En pidä näistä sanoista »vasen» ja »oikea»; ne ovat suhteellisia ja kaatuilevat eivätkä sisällä asian ydintä.

Ja jos puolueet tsaarin vankilassa usein vankilataistelussa liittoutuivat (muistelkaamme pakoa Sevastopolin keskusvankilasta), niin neuvostovankilassa jokainen virtaus näki lippunsa puhtauden säilyvän parhaiten, kun ei liittouduttu muiden kanssa. Trotskilaiset kamppailivat erillään sosialisteista ja kommunisteista, kommunistit eivät taistelleet ollenkaan, sillä kuinka olisi voinut taistella omaa valtaansa ja vankilaansa vastaan?

Ja tästä syystä kävi niin, että eristysvankiloissa – joissa tuomio kärsittiin – kommunistit joutuivat ahtaalle muita aikaisemmin ja kovemmin. Vuonna 1928 Jaroslavlin keskusvankilassa kommunisti Nadezhda Surovtseva joutui kävelyllä »hanhenmarssipiiriin», jossa ei saanut keskustella, samaan aikaan kun sosialistit vielä mekastivat omissa ryhmissään. Hän ei saanut enää hoitaa ulkona kukkia – kukat olivat aikaisempien, oikeuksiensa puolesta taistelleiden vankien jäljiltä. Ja häneltä riistettiin sanomalehdet jo silloin. (GPU:n Salainen Poliittinen Osasto salli hänen sitä vastoin pitää sellissään Marxin, Engelsin, Leninin ja Hegelin täydet kootut.) Äitiään hän sai tavata melkein pimeässä, ja masentunut äiti kuolikin pian. (Mitä hän ajatteli tyttärensä saamasta kohtelusta?)

Monivuotinen vankilakäytöksen eroavuus laajeni syvälle ja kauas myös palkintojen eroavuudeksi: myös sosialistithan istuivat vuosina 1937–38 ja saivat *kymppejään*. Mutta heitä ei pakotettu tuomitsemaan itseään: hehän eivät salailleet omia mielipiteitään, jotka riittivät tuomituksi tulemiseen! Mutta kommunistilla ei milloinkaan ole omia *erillisiä* mielipiteitään – ja mistäpä hänet tuomitsisi, ellei hänestä purista itsetuomiota?

Vaikka valtava Arkkipelagi oli jo levittäytynyt, istumavankilat eivät suinkaan riutuneet. Vanhaa vankilaperinnettä seurasi vireä jatko. Arkkipelagin uusi ja korvaamaton anti massojen kasvattamiseen ei vielä ollut kaikki. Vasta siihen liittyvät erikoisvankilat (TON) ja yleensä tuomion kärsimiseen tarkoitetut vankilat täydensivät rakennelman.

Kaikkien suuren Koneen nielaisemien ei ollut määrä sekoittua Arkkipelagin alkuasukkaisiin. Kuuluisat ulkomaalaiset, liian tunnetut kasvot, salaiset vangit ja omat arvonalennuksen kokeneet turvallisuusmiehet – näitä ei mitenkään voitu avoimesti näyttää leireissä: heidän kottikärryn työntelemisensä ei olisi korvannut julkisuutta eikä *moraalis-poliittista*[1] haittaa. Alituisesti oikeuksistaan kamppailevia sosialisteja ei liioin mitenkään voinut päästää sekoittumaan massaan, vaan juuri heidän erikoisetujensa ja oikeuksiensa perusteella heitä säilytettiin ja heidät kuristettiin erillään. Paljon myöhemmin – 1950-luvulla, palaamme siihen vielä – erikoisvankiloita tarvitaan myös leireissä kapinoineiden eristämiseen. Elämänsä viimeisinä vuosina Stalin, joka on pettynyt toiveissaan, että varkaat ottaisivat »ojentuakseen», määrää erityyppisille varkaiden päälliköille annettavaksi leirin asemesta *vankilaa*. Ja vihdoin jouduttiin ottamaan valtion elätettäviksi myös sellaisia vankeja, jotka olisivat heikkouttaan kuolleet leirissä heti ja siten

[1] Mikä sana! ... Taivaan ja suon värinen.

onnistuneet kiertämään tuomionsa kärsimisen. Ja myös niitä, joita ei millään saatu sopeutumaan sikäläiseen työelämään, – esimerkiksi sokea Kopeikin, 70-vuotias ukko, jolla oli tapana aina istua Jurjevets-kaupungin torilla. Laulujen lauleleminen sekä sutkaukset toivat hänelle 10 vuotta vastavallankumouksellisesta toiminnasta (KRD), mutta leirituomio jouduttiin korvaamaan vankeudella.

Romanovien dynastialta perittyä vanhaa tyrmäkantaa vaalittiin, uusittiin, vahvistettiin ja paranneltiin tehtävien mukaiseksi. Jotkut keskusvankilat – esimerkiksi Jaroslavlin – olivat niin vankoiksi ja mukaviksi rakennettuja (raudoitetut ovet, jokaisessa sellissä lattiaan kiinnitetyt pöytä, palli ja peti), että tarvitsi vain asentaa ikkunoihin kuonokopat sekä lohkoa kävelypihat sellin kokoisiin osiin (vuoteen 1937 mennessä vankiloista oli sahattu kaikki puut, vihannesmaat ja ruohokentät peitettiin asfaltilla). Toiset – esimerkiksi Suzdal – oli järjestettävä uudelleen luostaritiloista, mutta kun itse ruumiin sulkeminen luostariin ja sen telkeäminen valtiollisen lain perusteella vankilaan tähtäävät fyysisesti samankaltaisiin päämääriin, rakennusten muunteleminen on aina helppoa. Samalla tavalla muutettiin vankilaksi yksi Suhanovin luostarin rakennuksista – olihan toki kannan menetyksetkin korvattava: Pietari-Paavalin linnoituksen ja Pähkinälinnan luovuttaminen turisteille. Vladimirin keskusvankilaa laajennettiin ja täydennettiin (Ezhovin aikana valmistunut uusi iso rakennus), sitä käytettiin paljon, ja se myös majoitti monia noiden vuosikymmenten aikana. Tuli jo mainituksi, että myös Tobolskin keskusvankila oli toiminnassa, ja vuonna 1925 Verhne-Uralskin keskusvankila avattiin vakituiseen ja ylenpalttiseen käyttöön. (Kaikki nämä eristysvankilat ovat meidän onnettomuudeksemme elossa ja *toiminnassa* näiden rivien kirjoittamishetkellä.) Tvardovskin runoelmasta »Za dalju dal» on pääteltävissä, että Aleksandrovskin keskusvankilakaan ei ollut tyhjillään Stalinin aikana. Orelista meillä on vähemmän tietoja: on syytä pelätä, että Isänmaallinen sota koetteli sitä raskaasti. Mutta sitähän täydentää naapurissa sijaitseva Dmitrovskin hyvin varustettu istumavankila.

1920-luvulla poliittisissa eristysvankiloissa (vangit nimittävät niitä yhä *poliittisiksi umpioiksi*) r u o k i t t i i n aivan säädyllisesti: päivälliseksi sai aina lihaa ja tuoreita vihanneksia, kanttiinista voi ostaa maitoa. Vuosina 1931–33 muonitus huononi jyrkästi, mutta ei vapaudessakaan siihen aikaan ollut parempaa. Silloin eivät keripukki ja nälästä johtuva huimaus olleet harvinaisia poliittisissa eristysvankiloissa. Myöhemmin ruoka palasi mutta ei sama. Vuonna 1947 I. Kornejev kärsi Vladimirin erikoisvankilassa jatkuvasti nälän tunteesta: 450 grammaa leipää, kaksi palaa sokeria, kaksi kuumaa mutta ei täyttävää keittoa ja vain keitettyä vettä »mahan täydeltä». (Taaskin sanotaan, että se oli epätyypillinen vuosi, että vapaudessakin vallitsi silloin nälkä. Sen sijaan ulkomaailman sallittiin jalomielisesti ruokkia vankilaa: pakettien määrää ei rajoitettu.) Sellin v a l a i s t u s oli aina annosteltua – sekä 30- että 40-luvulla: kuonokoppa ja samea panssarilasi loivat selleihin ainaisen hämärän (pimeys on tärkeä tekijä sielun masentamisessa!). Ja kuonokopan päälle pingotettiin usein vielä verkko,

johon talvella tarttui lunta, niin että viimeinenkin valon tulon mahdollisuus menetettiin. Lukeminen muuttui vain silmien pilaamiseksi ja rääkkäämiseksi. Vladimirin erikoisvankilassa tämä valon puute korvattiin yöllä: koko yön paloi kirkas sähkövalo, joka häiritsi nukkumista. Kun taas Dmitrovin vankilassa (N.A. Kozyrev) vuonna 1938 illan ja yön valaistus oli peräisin hyllylle katon rajaan asetetusta öljytuikusta, joka poltti viimeisenkin ilman sellistä. Vuonna 1939 lamppuihin ilmaantui punainen puolihehku. Myös i l m a oli säädelty normilla, tuuletusluukussa oli lukko, ja se avattiin vain käymäläkäynnin ajaksi, muistetaan sekä Dimitrovin että Jaroslavlin vankilasta. (E. Ginzburg: aamulla saatu leipä peittyi jo päivälliseen mennessä homeeseen, sänkyvaatteet olivat kosteat, seinät muuttuivat vihreiksi.) Mutta Vladimirissa ei vuonna -48 kitsasteltu ilman suhteen, tuuletusluukku oli koko ajan auki. K ä v e l y vaihteli eri vankiloissa ja eri vuosina 15 minuutista 45 minuuttiin. Mitään kosketusta maahan Pähkinälinnan tai Solovetskin tyyliin ei enää ollut, kaikki kasvava oli kitketty ja tallattu ja peitetty betonilla ja asfaltilla. Kävelyllä kiellettiin jopa katsomasta taivaalle – »katse koko ajan maassa!» – sekä Kozyrev että Adamova muistavat (Kazanin vankila). Sukulaisten t a p a a m i s e t kiellettiin vuonna 1937 eikä tapaamisoikeutta palautettu. K i r j e i t ä sai miltei kaikkina vuosina kahdesti kuussa lähettää lähiomaisille ja vastaanottaa näiltä (mutta Kazanissa oli luettu kirje vuorokauden kuluessa palautettava vartijalle), k a n t t i i n i s t a sai niin ikään ostaa sukulaisten rajoitetusti lähettämillä rahoilla. K a l u s t o on sekin kohtelun tärkeä osa. Adamova kirjoittaa kuvaavasti ilosta, jota hän tunsi päiväksi ylös käännettävien sänkyjen ja lattiaan ruuvattujen istuinten jälkeen nähdessään ja saadessaan hypistellä (Suzdalin) sellissä tavallista puusänkyä ja olkipatjaa ja tavallista puupöytää. I. Kornejev koki Vladimirin erikoisvankilassa kaksi eri k o h t e l u a: että (vuosina 1947–48) henkilökohtaisia tavaroita ei takavarikoitu sellistä ja päivällä sai maata, ja vartija tähysti silmästä vain harvoin. Sekä (vuosina 1949–53) toisen: selli lukittiin kahdella lukolla (joiden avaimet olivat vartijalla ja päivystäjällä), kiellettiin makaamasta ja puhumasta ääneen (Kazankassa sai puhua vain kuiskaamalla!), kaikki henkilökohtaiset tavarat takavarikoitiin ja annettiin raidallisesta patjakankaasta tehty univormu, kirjeenvaihto sallittiin vain kaksi kertaa vuodessa ja ainoastaan vankilan johtajan yllättäen määrääminä päivinä (muina päivinä ei enää saanutkaan kirjoittaa) ja vain postikortin puolikkaan kokoisella paperilla. Hurjistuneita t a r k a s t u k s i a pidettiin usein, koko vahvuus vietiin ulos ja vangit riisuttiin alastomiksi. Sellien välisiä yhteyksiä vainottiin niin, että jokaisen käymälässäkäynnin jälkeen vartijat konttailivat käymälässä ja valaisivat taskulampulla jokaiseen aukkoon. Seinästä löydetystä kirjoituksesta annettiin koko sellille k a r s s e r i a. Karsseri oli erikoisvankiloiden ruoska. Karsseriin voi joutua *yskimisestä* (»Peittäkää päänne peitteellä, kun yskitte!»); *sellissä kävelemisestä* (Kozyrevin mukaan se tulkittiin »väkivaltaisuudeksi»); jalkineiden aiheuttamasta melusta (Kazanissa naisille annettiin 44:n numeron miesten kengät). Ginzburg päättelee muuten aivan oikein, että karsseria ei annettu rikkomuksista vaan *taulukon mukaan:* kaikkien oli

vuorollaan istuttava siellä ja opittava tietämään, mitä se oli. Ja säännöissä oli vielä tällainenkin väljä kohta: »mikäli karsserissa ilmenee kurittomuutta (?), vankilan johtajalla on oikeus pidentää karsserissaoloaika *kahdeksikymmeneksi vuorokaudeksi*». Mitä on »kurittomuus»?... Kozyrevin kävi näin. (Karsserin sekä kohtelun monien piirteiden kuvaukset käyvät kaikilla niin yksiin, että yhtenäinen kohtelutyyppi on havaittavissa.) Hänelle annetaan viisi vuorokautta karsseria sellissä kävelemisestä. On syksy, karsserissa ei lämmitetä, on erittäin kylmä. Hänet riisutaan alusvaatteisilleen, kengät otetaan pois. Multalattia, likaista. (Joissakin tapauksissa oli kosteaa rapaa, Kazanissa lattialla lainehti vesi.) Kozyrevilla oli palli (Ginzburgilla ei ollut). Hän päätteli heti, että hän kuolisi, paleltuisi kuoliaaksi. Mutta vähitellen alkoi kohota jokin sisäinen salaperäinen lämpö, ja se pelasti hänet. Hän oppi nukkumaan istuallaan pallilla. Kolme kertaa päivässä annettiin mukillinen keitettyä vettä, josta tuli humalaan. Joku päivystävistä vartijoista upotti kolmensadan gramman leipäannokseen laittoman sokeripalan. Annosten ja jostakin labyrintin ikkunasta häämöttävän valon perusteella Kozyrev laski aikaa. Hänen viisi vuorokauttaan päättyivät, mutta häntä ei päästetty karsserista. Hänen terävöitynyt kuulonsa erotti käytävästä kuiskailua – siellä puhuttiin joko *kuudennesta* tai *kuudesta* vuorokaudesta. Siihen provokaatio sisältyikin: odotettiin hänen huomauttavan, että viisi vuorokautta oli mennyt ja että hänet oli aika vapauttaa, ja silloin hänen karsserituomiotaan olisi pidennetty kurittomuudesta. Mutta hän istui nöyrästi ja vaiti vielä vuorokauden, ja silloin hänet päästettiin, aivan kuin mitään ei olisi tapahtunut. (Kenties vankilan johtaja tällä tavalla kokeili vuorotellen kaikkien nöyryyttä? Karsseri oli niitä varten, jotka eivät vielä olleet nöyrtyneet.) Karsserin jälkeen selli näytti palatsilta. Kozyrev menetti kuulonsa puoleksi vuodeksi, ja hän sai paiseita kurkkuunsa. Kozyrevin sellitoveri tuli useista karsserituomioista hulluksi, ja Kozyrev joutui yli vuoden istumaan kahden kesken mielenvikaisen kanssa. (Nadezha Surovtseva muistaa monia hulluksitulotapauksia poliittisista eristysvankiloista – vain hän yltää samoihin lukuihin kuin Novorusski Pähkinälinnan kronikassaan.)

Eikö lukijasta nyt tunnukin, että olemme vähitellen tulleet toisen sarven kärkeen – joka taitaa olla ensimmäistä korkeammalla ja terävämpikin?

Mutta mielipiteet poikkeavat. Vanhat leirivangit määrittelevät yhteen ääneen 1950-luvun Vladimirin erikoisvankilan *lepokodiksi.* Tätä mieltä olivat Vladimir Borisovitsh Zeldovitsh, joka lähetettiin sinne Abezin asemalta, sekä Anna Petrovna Skripnikova, joka joutui sinne Kemerovon leireiltä (vuonna 1956). Skripnikova hämmästyi erityisesti oikeutta tehdä ilmoitus säännöllisesti joka kymmenes päivä (hän alkoi kirjoittaa – YK:hon) sekä erinomaista kirjastoa, joka sisälsi vieraskielistäkin kirjallisuutta: selliin tuodaan täydellinen luettelo, jonka perusteella vanki laatii vuositilauksensa.

Älkää liioin unohtako Lakimme taipuisuutta: tuhansia naisia (»vaimoja») tuomittiin vankilaan. Äkkiä sitten vislattiin: kaikkien tuomio muutettu leirituomioksi (Kolymasta pitää huuhtoa kultaa)! Muutettiin. Aivan ilman oikeudenkäyntejä.

Niin että o n k o vankilaa enää? Vai onko se vain leirin eteinen?

Ja vasta tästä – vasta tästä! – tämän luvun olisi pitänyt alkaa. Siinä olisi pitänyt tarkastella väreilevää valoa, jota yksinäisen vangin sielu alkaa säteillä – kuin pyhimyksen sädekehää. Yksinäisen vangin, joka on temmattu irti elämän turhuudesta niin absoluuttisesti, että jopa kuluvien minuuttien laskeminen luo intiimin yhteyden Maailmankaikkeuteen, on puhdistuttava kaikesta epätäydellisestä, joka kiusasi häntä aikaisemmassa elämässä ja joka esti häntä selkiintymästä kuulauteen asti. Miten ylevästi hänen sormensa kurkottuvat möyhentämään ja hypistelemään vihannesmaan multakokkareita (niin, oikeastaan asfalttia!. . .). Miten hänen päänsä itsestään kallistuu Ikuista Taivasta kohti (niin, se on muuten kielletty!. . .). Miten paljon heltynyttä huomiota herättääkään hänessä ikkunalaudalla hyppelevä lintu (niin ja kuonokoppa, verkko ja lukittu tuuletusikkuna . . .). Ja millaisia selkeitä ajatuksia, millaisia väliin hätkähdyttäviä päätelmiä hän merkitseekään muistiin hänelle annettuun paperiin (niin, oikeastaan vain jos kanttiinista onnistuu saamaan; ja paperin täytyttyä se on luovutettava ikiajoiksi vankilan kansliaan . . .).

Mutta nurkuvat huomautuksemme tuntuvat vievän meidät sivuun. Luku natisee ja halkeilee, emmekä me enää tiedä: puhdistuuko ihmisen sielu Uuden Tyyppisessä Vankilassa, erikois(minkä funktion?)vankilassa? Vai tuhoutuuko se lopullisesti?

Jos aivan ensimmäiseksi joka aamu näet mielenvikaiseksi tulleen sellitoverisi silmät, mihin itse pelastaudut edessä olevana päivänä? Nikolai Aleksandrovitsh Kozyrevin, jonka loistavan tähtitieteilijän uran vangitseminen katkaisi, pelastivat yksinomaan ajatukset ikuisesta ja äärettömästä: maailman järjestyksestä ja sen Korkeimmasta hengestä, tähdistä, niiden sisäisestä tilasta sekä siitä, mitä oikeastaan Aika ja Ajan kulku ovat.

Ja niin hänelle alkoi avautua uusi fysiikan alue. Se yksin auttoi häntä selviytymään hengissä Dmitrovin vankilassa. Mutta pohdiskeluissaan hän tukeutui unohtuneisiin lukuihin. Hän ei pystynyt rakentelemaan eteenpäin – hän tarvitsi monia lukuja. Mistä ottaa ne tuohon yksinäisselliin, jota yöllä valaisi öljytuikku ja jonne lintukaan ei päässyt lentämään? Ja tiedemies rukoili: Herra! Olen tehnyt kaiken minkä voin. Auta minua! Auta minua eteenpäin.

Siinä vaiheessa hän sai vain yhden kirjan kymmeneksi päiväksi (hän oli nyt sellissään yksin). Vankilan niukassa kirjastossa oli Demjan Bednyin »Punaisen konserton» muutamia laitoksia, ja ne saapuivat yhä uudelleen selliin. Hänen rukouksestaan kului puoli tuntia, sitten hänen kirjansa tultiin vaihtamaan ja kysymättä – niin kuin aina – heitettiin »Astrofysiikka»! Mistä se ilmestyi? Sellaista ei olisi uskonut kirjastossa olevankaan! Kozyrev aavisti tämän tapaamisen lyhytaikaisuuden ja iski kirjaan kiinni ja alkoi painaa mieleensä, painaa mieleensä kaikkea, mitä hän tänään tarvitsi ja mikä vastedes saattoi olla tarpeen. Vain kaksi päivää kului, kirjan hallussapitoajasta oli vielä kahdeksan päivää jäljellä, kun vankilan johtaja äkkiä teki kierroksen. Tarkka mies huomasi heti.

»Tehän olette koulutukseltanne tähtitieteilijä?» – »Niin olen.» – »Ottakaa tuo kirja pois!» Mutta kirjan mystinen käynti avasi tien työskentelylle, joka sitten jatkui Norilskin leirissä.

Niinpä meidän nyt onkin aloitettava luku sielun ja ristikon oppositio-aspektista.

Mutta mitä kummaa?... Vartijan avain kolisee julkeasti ovessa. Synkeä vartija pitkä lista kädessä: »Nimi? Etu- ja isännimi? Syntymävuosi? Pykälä? Tuomio? Päättyy?... Valmistautukaa – *tavarat* mukaan! Nopeasti!»

No niin, veljet, kuljetus! Kuljetus!... Me lähdemme jonnekin! Jumala, siunaa! Selviydymmeköhän henkikulta tallessa?...

Siispä: jatketaan toiste – jos ollaan elossa. Neljännessä osassa. Jos ollaan elossa ...

Ensimmäisen osan loppu

II osa

IKUINEN LIIKE

Eivät pyörätkään seiso,
pyörät . . .
pyörivät, tanssivat, myllynkivet,
pyörivät . . .

W. MÜLLER

I Arkkipelagin laivat

Beringin salmelta melkein Bosporiin on ripoteltu lumotun Arkkipelagin tuhannet saaret. Ne ovat näkymättömät mutta ne ovat, ja samoin näkymättömästi mutta jatkuvasti on saarelta saarelle kuljetettava näkymättömiä vankeja, jotka ovat lihaa ja verta, joilla on ulottuvuus ja paino.

Missä kuljettaa heitä? Millä?

Tätä varten on suuria satamia – kauttakulkuvankiloita – ja pienempiä satamia – kauttakulkuleirejä. Edelleen on teräksisiä umpilaivoja – *vankivaunuja.* Ja redillä niitä vastassa ovat veneiden ja pursien asemesta samanlaiset teräksiset vikkelät umpi-*maijat.* »Vankivaunut» liikkuvat aikataulun mukaan. Ja tarvittaessa lähetetään satamasta toiseen Arkkipelagin halki vielä kokonaisia saattueitakin – punaisista härkävaunuista koottuja tavarajunia.

Se on joustava järjestelmä! Ihmiset ovat kehitelleet sitä vuosikymmenten ajan – kiirettä pitämättä. Kylläiset, univormupukuiset, kiireettömät miehet ovat luoneet sen. Kineshman saattovartio ottaa parittomina päivinä kello 17.00 Moskovan Pohjoisella rautatieasemalla vastaan maijojen Butyrkista, Presnjasta ja Tagankasta tuomat kuljetukset. Ivanovon saattovartion on oltava parillisina päivinä kello kuudelta aamulla asemalla ottamassa vastaan ja säilytettäväksi Nerehtaan, Bezhetskiin ja Bologoeen vaihtajat.

Kaikki se tapahtuu vieressänne, aivan vieressänne, mutta teidän näkemättä (ja ainahan voi sulkea silmät). Suurilla asemilla ruttoisten kuormaaminen ja purkaminen tapahtuu kaukana matkustajalaiturista, toimenpiteen näkevät vain vaihdemiehet ja ratavartijat. Pienemmillä asemilla on niin ikään katsottu kahden pakkahuoneen välinen syrjäinen soppi, jonne maija peruutetaan portaat vankivaunun portaita vasten. Vanki ei ehdi vilkaista asemaa eikä katsoa teihin eikä junan sivua pitkin, hän ehtii nähdä vain askelmat (välistä alin on hänen vyötärönsä tasolla, eivätkä voimat riitä kapuamiseen), ja maijan ja vaunun välisen kapean käytävän molemmin puolin seisovat vartijat ärjähtelevät ja murahtelevat: »Nopeasti! Nopeasti! Liikettä! Liikettä! . . .» Ja joskus huitaisevat pistimelläkin.

Ettekä tekään, joka lapsinenne, matkalaukkuinenne ja kasseinenne kiiruhdatte laiturilla, ehdi katsomaan tarkemmin: miksi junaan on kytketty toinen matkatavaravaunu? Siinä ei lue mitään, ja se muistuttaa kovasti matkatavaravaunua: siinäkin on vino ristikko ja sen takana pimeys. Jostakin syystä siinä vain matkustaa sotilaita, isänmaan puolustajia, ja pysäkeillä kaksi heistä käyskentelee vihellellen vaunun sivuilla ja kurkistelee sen alle.

Juna lähtee liikkeelle – sata likistettyä vangin kohtaloa, piinattua sydäntä – ja lähtee kiitämään samoja käärmemäisiä kiskoja, saman savun perään, ohi samojen peltojen, pylväiden ja kuhilaiden kuin tekin ja jopa muutaman sekunnin verran teidän edellänne, mutta ilmaan teidän ikkunanne ulkopuolelle jää jälkiä ohi vilahtaneesta surusta vielä vähemmän kuin sormien sipaisusta veden pintaan. Ja saatatteko junan tutussa ja aina samanlaisessa elämänmenossa – vuodevaatepakkauksen availemisessa ja teelasien kanniskelemisessa – eläytyä tai pystyä kuvittelemaan, millainen tumma ahdettu kauhu kiiti kolme sekuntia ennen teitä tämän saman euklidisen avaruuden kohdan yli? Olette tyytymätön siitä, että hytissä on neljä ihmistä ja ahdasta, – saattaisitteko muka uskoa, uskotteko tätä riviä lukiessanne, että samanlaisessa hytissä kiiti edellänne vastikään neljätoista ihmistä? Entä jos kaksikymmentäviisi? Entä jos kolmekymmentä? . . .

Vankivaunu – mikä iljettävä sana! Muuten kaikki pyöveleiden sanat ovat iljettäviä. Se tarkoittaa: vankien kuljettamiseen tarkoitettu vaunu. Mutta se sana esiintyy vain vankiloiden papereissa. Vangit ovat ruvenneet nimittämään sellaista vaunua *Stolypinin vaunuksi* tai yksinkertaisesti *stolypiniksi.*

Sitä mukaa kuin raideliikenne yleistyi maassamme, myös vankikuljetukset muuttivat muotoaan. Vielä 1890-luvulle asti vankikuljetukset matkasivat Siperiaan jalkaisin tai hevosilla. Jo Lenin matkusti vuonna 1896 Siperiaan karkotukseen tavallisessa kolmannen luokan vaunussa (vapaiden joukossa) ja kiljui junan henkilökunnalle, että oli sietämättömän ahdasta. Kaikkien tuntema Jaroshenkon maalaus »Kaikkialla on elämää» esittelee meille vielä erittäin naiivin tavan muuttaa neljännen luokan matkustajavaunu vankikuorman kuljettamiseen sopivaksi: kaikki on ennallaan, ja vangit matkustavat niin kuin muutkin ihmiset, mutta ikkunoihin on asennettu kalterit molemmin puolin. Ne vaunut viilettivät vielä pitkään Venäjän rautateillä, ja jotkut muistavat, että heitä kuljetettiin vuonna 1927 nimenomaan sellaisissa vaunuissa, miehet ja naiset vain erikseen. Toisaalta eserrä Trushin muistaa, että häntä kuljetettiin jo tsaarin aikana »stolypinissa», heitä vain matkusti kuusi henkeä hytissä – se oli satumaista aikaa.

Luultavasti tuo vaunu kulki kiskoilla todella ensimmäisen kerran Stolypinin aikana eli ennen vuotta 1911 – kadettien ja vallankumouksellisten yhteinen kiukku sai liittämään siihen tuon nimen. Todellisuudessa kuitenkin tuo vaunu pääsi suosioon 1920-luvulla sekä yleiseen ja yksinomaiseen käyttöön vuodesta 1930, kun kaikki elämässämme muuttui yhdenmukaiseksi, ja sen vuoksi olisi oikeudenmukaisempaa nimittää sitä *Stolypinin* sijasta *Staliniksi.* Mutta älkäämme väitelkö kielen kanssa.

Stolypin on tavallinen hytteihin jaettu vaunu, mutta sen yhdeksästä hytistä viisi vangeille tarkoitettua (tässäkin kuten kaikkialla Arkkipelagissa puolet menee palvelusväelle!) on erotettu käytävästä umpiseinän asemesta ristikolla, niin että näköala hytteihin on esteetön. Tämä ristikko on tehty vinosti ristikkäin asetetuista tangoista – se muistuttaa asemapuistikon aitaa. Ristikko ulottuu vaunun kattoon asti, ja niinpä hyttien yläpuolella käytävässä ei ole matkatavara-

vinttiä. Käytävän ikkunat ovat tavalliset, mutta niiden ulkopuolella on samanlaiset vinoristikot. Kun taas vankien hyteissä ei ole ikkunaa – on vain pieni niin ikään ristikolla varustettu myyrän reikä toisen laverin korkeudella (niinpä ikkunaton vaunu näyttääkin meistä matkatavaravaunulta). Hytin ovi on rautakehyksinen samoin ristikoitu liukuovi.

Käytävästä katsottuna kaikki muistuttaa kovasti eläintarhaa: ristikon takana lattialla ja hyllyillä kyhjöttää surkeita ihmisen näköisiä olentoja, jotka katsovat teihin säälittävästi ja pyytävät ruokaa ja juomaa. Eläintarhassa vain eläimiä ei koskaan mätetä niin ahtaasti.

Vapaiden insinöörien arvioiden mukaan Stolypinin vaunun hyttiin mahtuu kuusi alas istumaan, kolme keskilaverille makuulle (se muodostaa yhtenäisen tason, johon vain oven eteen on jätetty aukko ylös ja alas kiipeämistä varten) sekä kaksi ylös matkatavarahyllyille makaamaan. Jos nyt näiden yhdentoista lisäksi hyttiin ahtaa vielä yksitoista (viimeisiä vartijat jo survovat jalallaan sisään oven tieltä), niin siinä onkin aivan normaali vankihytin kuormitus. Kaksi käpertyy puoleksi istuvaan asentoon kummallekin ylähyllylle, viisi käy pitkäkseen yhtenäiselle keskihyllylle (ja he ovat kaikkein onnellisimmat, niistä paikoista taistellaan, ja jos hytissä on kriminaaleja, niin juuri he makaavat siinä), alas jää kolmetoista henkilöä: viisi istuu kummallekin penkille, kolme käytävälle heidän jalkojensa väliin. Siellä jossakin ihmisten seassa, ihmisten päällä ja ihmisten alla ovat heidän tavaransa. Sillä tavalla jalat puristuksissa ja koukussa he istuvat vuorokauden toisensa jälkeen.

Ei, sitä ei tehdä varta vasten ihmisten kiusaamiseksi! Tuomittu on sosialismin työsotilas, miksi kiusata häntä, häntä on vain käytettävä rakennustyössä. Mutta myönnättehän itsekin: hän ei ole matkalla anoppilaan vieraisille, ei kai hänen oloaan voida sellaiseksikaan järjestää, että vapaudessa elävät kadehtisivat häntä. Meillä on kuljetusvaikeuksia: kyllä hän tulee perille, ei hän siihen kuole.

Viisikymmentäluvulta alkaen kun aikataulut saatiin kuntoon, vankien ei tarvinnut matkustaa kauan – mitä nyt puolitoista, kaksi vuorokautta. Sodan aikana ja sen jälkeen oli hullummin: Petropavlovskista (Kazahstanista) Karagandaan stolypin saattoi matkata *seitsemän vuorokautta* (ja hytissä oli kaksikymmentäviisikin ihmistä!), Karagandasta Sverdlovskiin *kahdeksan* vuorokautta (ja hytissä oli kaksikymmentäkuusi). Jopa Kuibyshevin ja Tsheljabinskin välistä matkaa Susi taittoi elokuussa 1945 stolypinissa useita vuorokausia – ja heidän hytissään oli KOLMEKYMMENTÄVIISI ihmistä, jotka yksinkertaisesti makasivat toistensa päällä, piehtaroivat ja tappelivat[1]. Ja vuoden 1946 syksyllä N.V. Timofejev-Ressovski matkasi Petropavlovskista Moskovaan hytissä, jossa oli KOLMEKYMMENTÄKUUSI IHMISTÄ! Muutamia vuorokausia hän RIIPPUI hytissä ihmisten seassa jalkojen koskettamatta lattiaan. Sitten muutama

[1] Tämä hyvitykseksi niille, jotka hämmästelevät ja moitiskelevat: m i k s i e t t e t a p e l l e e t v a s t a a n?

kuoli, heidät vedettiin toisten jaloista (ei tosin heti, vasta kahden vuorokauden päästä) ja niin tuli väljempää. Hänen matkansa Moskovaan kesti *kolme viikkoa*[1].

Onko kolmekymmentäkuusi yläraja? Meillä ei ole todisteita kolmestakymmenestäseitsemästä, mutta jos pitäydymme ainoaan tieteelliseen metodiin, – ja onhan meidät kasvatettu taistelussa »maltillisia» vastaan – meidän on vastattava: ei, ei! Se ei ole raja! Jossakin se saattaa olla raja, mutta ei meillä! Niin kauan kuin hytissä on vaikkapa hyllyjen alla, olkapäiden, jalkojen ja päiden välissä kuutiodesimetrikin pois pusertamatta jäänyttä ilmaa, hytti on valmis vastaanottamaan lisää vankeja! Teoriassa ylärajana voisi pitää hytin täydeltä pinottujen rauhallisesti makaavien ja toisistaan irrottamattomien ruumiiden määrää.

V.A. Kornejeva matkusti Moskovaan hytissä, jossa oli *kolmekymmentä* naista – ja heistä enemmistö oli raihnaita mummoja, jotka karkotettiin uskon takia (perillä kahta lukuunottamatta KAIKKI nämä naiset joutuivat heti sairaalaan). Heidän hytissään ei sattunut kuolemantapauksia, sillä heidän joukossaan oli muutamia nuoria, sivistyneitä ja sieviä tyttöjä, jotka istuivat »ulkomaalaisten takia». Nämä tytöt ryhtyivät haukuskelemaan saattovartiota: »Kuinka ette häpeä kuljettaa heitä tällä tavalla? Hehän ovat teidän äitejänne!» Varmasti tyttöjen eettisiä perusteluja tehokkaammin heidän viehättävä ulkonäkönsä vaikutti vartijoihin, ja muutamia mummoja siirrettiinkin – *karsseriin*. Stolypinissa karsseri ei olekaan rangaistus vaan autuus. Viidestä vangeille tarkoitetusta hytistä vain neljää käytetään yhteissellinä, viides on jaettu kahteen osaan, kahdeksi kapeaksi hytinpuolikkaaksi, jossa on yksi ylä- ja yksi alalaveri, samalla tavalla kuin vaununhoitajalla on. Näitä karssereita käytetään eristämiseen. Kolme neljä vankia matkustaa niissä mukavasti ja väljästi.

Ei, kun kaikkien noiden vaunun tungoksessa vietettyjen vuorokausien aikana nääntyneille vangeille annetaan litkun sijasta pelkkää silliä tai kuivattua kalaa, sitä ei tehdä vankien kiusaamiseksi varta vasten janolla. (Niin tehtiin KAIKKINA niinä vuosina, kolmekymmentäluvulla ja viisikymmentäluvulla, talvella ja kesällä, Siperiassa ja Ukrainassa, siitä ei tarvitse edes luetella esimerkkejä.) Niin ei tehty vankien kiusaamiseksi janolla vaan – sanokaapa itse: millä ruokkia nuo kelvottomat matkan aikana? Kuumaa keittoa heille ei saa vaunussa antaa (yhdessä stolypinin hytissä tosin on keittiö, mutta se on vain vartijoita varten), kuivia ryynejä heille ei voi antaa, ei raakaa turskaa eikä lihasäilykkeitä liioin – syövät itsensä vaikka kipeiksi. Silliä. Parempaa ratkaisua et keksi, lisäksi leivänkyrsä – mitä muuta?

Ota, ota sillinpuolikkaasi, niin kauan kuin annetaan, ja ole iloinen! Jos olet viisas, et syö tuota silliä, malta mielesi, piilota se taskuusi, syöt vasta kauttakulkuleirissä, jossa on vettä. Pahempi on, kun annetaan kosteaa Asovan anjovista, johon on ripoteltu isoja suolanrakeita, sillä sitä ei taskussa makuuteta. Ota se puserosi helmaan tai nenäliinaan tai käteesi – ja syö. Anjovis jaetaan

[1] Ihmeiden maan lait: Moskovassa u p s e e r i t kantoivat Timofejev-Ressovskin, ja hänet kuljetettiin henkilöautolla – hän näet oli matkalla edistämään tiedettä!

jonkun takin päällä, mutta kuivatun kalan taas vartija varistaa suoraan hytin lattialle, ja se jaetaan penkeillä tai polvilla[1].

Mutta jos sinulle on annettu kalaa, niin varmasti annetaan leipääkin – ja ehkäpä hyppysellinen sokeriakin. Hullummin ovat asiat, jos vartija tulee ja ilmoittaa: tänään ei anneta ruokaa, teitä varten *ei ole annettu*. Ja saattaa olla, ettei todellakaan ole annettu: jossakin vankilan kirjanpito-osastolla on pantu numero väärään paikkaan. Mutta saattaa olla niinkin, että on annettu mutta saattovartiolta itseltään puuttuu (eivät hekään niin järin kylläisiä ole) ja vartijat ovat päättäneet *nipistää* leipäannokset, ja pelkän sillin puolikkaan antaminenhan vaikuttaisi epäilyttävältä.

Ja kun vangille ei sillin jälkeen anneta keitettyä (sitä ei anneta koskaan) eikä edes keittämätöntä vettä, se ei tapahdu vangin kiusaamiseksi. On muistettava: saattovartion vahvuus on rajallinen, toiset seisovat käytävässä ja vaunun sillalla vartiossa, asemilla konttailevat vaunun alla ja kiipeilevät katolla – tarkistamassa ettei mihinkään vain ole näverretty reikää. Toiset puhdistavat aseita, pitäähän niillekin liietä aikaa – ja poliittiselle opiskelulle ja ohjesäännön tutkimiselle. Kolmas vuoro nukkuu, laki takaa heille kahdeksan tunnin levon, sota kun on päättynyt. Edelleen: liian pitkä matka kantaa vettä ämpäreillä, ja lisäksi se olisi jotenkin loukkaavaakin – miksi neuvostosoturin pitäisi juhdan lailla kantaa vettä kansan vihollisille? Välistä – kun on lajiteltava tai ryhmiteltävä vaunut uudelleen – stolypin-vaunu ajetaan asemalta puoleksi vuorokaudeksi jonnekin sivuraiteille (pois silmistä), niin ettei vettä saada edes omaan puna-armeijalaisten keittiöönkään. No, yksi ratkaisu tosin on: ammennetaan veturin tenderistä: keltaista sameaa voiteluöljyjen sekaista vettä, mutta juovat vangit sitäkin mielellään, mikä siinä, eiväthän he hyttinsä hämärässä kovin selvästi näekään – omaa ikkunaa ei ole, lamppua ei ole, kaikki valo tulee käytävästä. Sitten vielä: tämän veden jakaminen kestää aika kauan – vangeilla ei ole omia mukeja, ja jos jollakulla olikin, niin on otettu pois, – ja niin heidät on siis juotettava kahdella valtion mukilla, ja vankien juodessa saat seistä vieressä, ammentaa ja ojennella, ammentaa ja ojennella. (Lisäksi vangit rupeavat keskenään konstailemaan: että antakaa terveiden juoda ensin ja sitten vasta tuberkuloottisten ja kuppatautisten! Ikään kuin viereisessä sellissä ei aloitettaisi alusta taas: ensin terveet...)

Mutta kaiken tämän saattovartiosto vielä sietäisi – kantaisi vettä ja juottaisi – elleivät nämä siat vettä latkittuaan alkaisi vaatia päästä käymälään. Ja asia on näin: jos heille ei anna vuorokauteen vettä, he eivät pyydä päästä käymälään-

[1] P.F. Jakubovitsh (»V mire otverzhennyh» – Tuomittujen maailmassa – Moskova 1964, osa I) kirjoittaa viime vuosisadan viimeisestä vuosikymmenestä, että tuohon kammottavaan aikaan Siperian vankikuljetuksissa annettiin muonarahaa 10 kopeekkaa henkeä kohti vuorokaudessa ja että vehnälimppu – kolmisen kiloa? – maksoi viisi kopeekkaa ja ruukullinen maitoa – pari litraa? – kolme kopeekkaa. »Vangit voivat hyvin», hän kirjoittaa. Mutta Irkutskin kuvernementissa hinnat ovat korkeammat, naula lihaa maksaa kymmenen kopeekkaa ja »vangit kärsivät suorastaan puutetta». Naula lihaa henkeä kohti päivässä – se ei kai ole samaa kuin sillinpuolikas?...

kään; jos juotetaan kerran, käytetään myös kerran käymälässä; jos säälii heitä ja juottaa kaksi kertaa, niin joutuu myös kahdesti viemään käymälään. Yksinkertainen laskutoimitus sanoo sen: paras sittenkin olla juottamatta.

Eikä käymälässä käyttäminen harmita siksi, että tulisi surku käymälää, vaan siksi, että se on vastuullinen ja jopa taistelutoimeen verrattavissa oleva toimenpide: siihen on pitkäksi aikaa sidottava jefreitteri ja kaksi sotamiestä. Asetetaan kaksi vartiomiestä – toinen käymälän oven luo ja toinen käytävän vastakkaiseen päähän (ettei rynnättäisi sinne) – ja jefreitterin on yhtenään availtava ja suljettava hytin ovea, ensin päästettävä käymälästä palaava ja sitten päästettävä seuraava ulos. Ohjesäännön mukaan ulos saa päästää vain yhden vangin kerrallaan – jotta vangit eivät syöksyisi karkuun tai aloittaisi kapinaa. Ja niinpä siis tällä yhdellä käymälään päästetyllä ihmisellä on käsissään hyttinsä kolmekymmentä vankia ja koko vaunun satakaksikymmentä sekä lisäksi koko saattovartio! »Liikettä! Liikettä!... Nopeasti! Nopeasti!» jefreitteri ja sotamies hoputtavat häntä matkalla, ja hän kiirehtii ja kompastelee aivan kuin hän syyllistyisi käymälän reiän varastamiseen valtiolta. (Vuonna 1949 stolypinissa Moskovan ja Kuibyshevin välillä jalkapuoli saksalainen Schultz, joka jo ymmärsi venäjänkielisiä hoputuksia, loikki yhdellä jalallaan käymälään ja takaisin, ja vartijat nauraa hohottivat ja vaativat häntä loikkimaan nopeammin. Vaunun sillalla käymälän edessä vartija tuuppasi Schultzia, ja tämä kaatui. Vartija kiukustui ja alkoi hakata vankia, ja pystymättä vartijan lyönneiltä nousemaan Schultz ryömi rähmällään likaiseen käymälään. Vartijat nauroivat katketakseen.[1])

Jotta vanki ei käymälässä viettämiensä sekuntien aikana karkaisi mutta myös kierron jouduttamiseksi käymälän ovea ei suljeta, ja sillalta käsin toimitusta tarkkaileva vartija kannustaa: »Anna mennä, anna mennä!... No, riittää jo, kuuletko, riittää jo!» Välistä jo heti alkuun komennetaan: »Pienempi tarve vain!» Ja tässä tapauksessa sillalta käsin estetään muun yrittäminen. Tietenkään käsiä ei liioin pestä koskaan: säiliössä ei ole vettä – eikä ole aikaakaan. Jos vanki koskettaakin vesihanaa, vartija ärjäisee vaunun sillalta: »Älä koske, ala laputtaa!» (Jos jollakin on pussissaan saippua tai pyyhe, niin jo pelkkä häpeä estää ottamasta niitä esille: se olisi kovin *vihreää*.) Käymälä on saastainen. Nopeasti, nopeasti! Ja tahmaista likaa kengissään vanki ahtautuu hyttiin, kapuaa jonkun käsivarsia ja olkapäitä pitkin ylös ja riiputtaa sitten likaisia kenkiään kolmannelta hyllyltä, ja kengistä tippuu alas toiselle hyllylle.

Kun naisia käytetään käymälässä, vartiopalveluksen ohjesääntö ja terve järkikin vaativat niin ikään pitämään käymälän oven auki, mutta kaikki vartijat eivät pidä tästä säännöstä kiinni, jotkut antavat sulkea oven: hyvä on, sulkekaa. (Myöhemmin joku naisista kuuraa käymälän, ja taas saa seisoskella hänen vieressään, ettei vain karkaisi.)

Ja jopa tätä nopeaa tahtiakin sadankahdenkymmenen ihmisen käymälässä käyttämiseen kuluu yli kaksi tuntia – yli neljännes kolmen vartijan vuorosta!

[1] Sitä taidetaan nimittää »Stalinin yksilön palvonnaksi»?

Eikä kuitenkaan osata olla mieliksi! Puolen tunnin kuluttua joku hiekkalaatikkoukkeli kuitenkin taas ruinaa ja rukoilee päästä käymälään, eikä häntä tietenkään päästetä, ja ukko töhrii hyttinsä, ja taas on jefreitterillä puuhaa: panna ukko käsin kokoamaan ja kantamaan ulos.

Siis: vähemmän käymälässäkäyntejä! Ja se merkitsee: vähemmän vettä. Ja vähemmän ruokaa – eivätpähän valita ripulia eivätkä myrkytä ilmaa. Sillä mitä ihmettä? Vaunussahan ei voi hengittää!

Vähemmän vettä! Silliä kuuluu antaa! Veden antamatta jättäminen on järkevä toimenpide. Sillin antamatta jättäminen on palvelusrikkomus.

Ei kukaan, ei kukaan ole asettanut päämääräkseen kiusata meitä! Vartioston toimenpiteet ovat aivan järkeviä! Mutta niin kuin muinaiset kristityt me istumme häkissä, ja meidän haavaisille kielillemme ripotellaan suolaa.

Liioin ei saattovartion tarkoitus suinkaan ole (välistä on) panna samaan hyttiin VIIDENNENKYMMENENNENKAHDEKSANNEN väkeä ja kriminaaleja sekaisin, vaan yksinkertaisesti: vankeja on liian paljon, vaunuja ja hyttejä on liian vähän, aika on tiukalla – mitä niitä erottelemaan? Yksi neljästä hytistä on varattu naisille, ja jos kolmen muun kohdalla ruvetaan lajittelemaan, niin silloin määräaseman mukaan, jotta olisi kätevämpi purkaa.

Ja ristiinnaulittiinko Kristus rosvojen väliin muka siksi, että Pilatus halusi nöyryyttää häntä? Yksinkertaisesti oli ristiinnaulitsemispäivä, vain yksi Golgata ja aikaa vähän. NIIN HÄNET LUETTIIN PAHANTEKIJÖIHIN.

Minua pelottaa ajatellakaan, mitä olisin joutunut kokemaan, jos olisin joutunut vangin tavanomaiseen asemaan... Saattovartio ja kuljetusta johtavat upseerit kohtelivat minua ja tovereitani huomaavasti ja kohteliaasti... Koska olin poliittinen, matkustin pakkotöihin suhteellisen mukavasti. Kuljetuksen aikana käytettävissäni oli erillinen rikollisista eristetty tila sekä kärryt, joilla matkatavarani – yhteensä puudan verran – kuljetettiin...

Jätin edellisestä kappaleesta lainausmerkit pois, jotta lukijan olisi helpompi syventyä. Sillä lainausmerkithän ovat aina elleivät ironiaa niin ainakin loitontamista. Mutta ilman lainausmerkkejä kappale kuulostaa villin puoleiselta, vai kuinka?

Tuon kirjoitti P.F. Jakubovitsh viime vuosisadan viimeisellä vuosikymmenellä. Kirja on julkaistu vastikään uudelleen muistutukseksi noista synkeistä ajoista. Saamme tietää, että myös proomussa poliittisilla oli oma huone sekä erikseen kävelytila kannella. (Samoin on asian laita »Ylösnousemuksessa», ja sivullinen ruhtinas Nehljudov voi tulla poliittisten luo keskustelemaan.) Ja vain siksi, että listasta oli Jakubovitshin nimen kohdalta »jätetty pois *maaginen sana poliittinen*» (näin hän kirjoittaa), Ust-Karassa pakkotyöasutuksen tarkastaja otti hänet vastaan »kuin tavallisen kriminaalivangin – karkeasti, haastavasti, röyhkeästi». Tosin erehdys selvisi onnellisesti.

Miten uskomatonta aikaa! Poliittisten ja kriminaalien yhdistämistä pidettiin

miltei rikoksena! Kriminaaleja ajettiin rautatieasemille häpeällisenä rivistönä pitkin katuja, poliittiset saivat ajaa vaunuissa (Olminski, 1899). Poliittisia ei ruokittu yhteispadasta, vaan heille annettiin ruokaraha ja heille kannettiin ravintolasta. Bolsevikki Olminski ei halunnut ottaa edes sairaalan leipää – se näytti hänestä karkealta[1]. Butyrkissa vartiopäällikkö pyysi vartijan puolesta anteeksi, kun tämä oli sinutellut Olminskia: kas kun meillä on niin harvoin poliittisia, vartija ei tiennyt...

Butyrkissa *on harvoin poliittisia!*... Mitä ihmeen unta? Missä he sitten ovat? Varsinkin kun Lubjankaa ja Lefortovoa ei vielä ollutkaan!...

Radishtshev lähti vankikuljetukseen jalkakahleissa, ja kun oli kylmä ilma, hänen päälleen heitettiin vartijalta otettu »inhottava päällyksetön turkki». Kuitenkin Katariina antoi heti perään määräyksen: jalkakahleet on poistettava ja kaikki matkalla tarvittava toimitettava. Mutta Anna Skripnikova lähetettiin vuoden 1927 marraskuussa Butyrkista Solovetskiin olkihattuun ja kesäleninkiin pukeutuneena. (Siinä asussa, jossa hänet oli kesällä vangittu. Hänen huoneensa oli siitä asti ollut sinetöitynä, eikä kukaan halunnut antaa hänelle lupaa hakea talvitamineitaan.)

Eron tekeminen poliittisten ja kriminaalien välillä merkitsee, että edellisiä kunnioitetaan tasavertaisina kilpailijoina, siis myönnetään, että ihmisillä voi olla *mielipiteitä.* Näin *vangitullakin* poliittisella on poliittisen *vapauden* tunne!

Mutta sen jälkeen kun meistä kaikista oli tullut *kooerriä* ja sosialisteja oli lakattu pitämästä poliittisina, siitä lähtien vain vankien nauru ja vartijoiden kummastus olisivat olleet reaktio protestiin, että sinua, *poliittista,* ei saa yhdistää kriminaaleihin. »Meillä ovat kaikki kriminaaleja», vartijat vastailivat vilpittömästi.

Tämä sekoittuminen, tämä hätkähdyttävä ensi tapaaminen tapahtuu joko maijassa tai Stolypinin vaunussa. Kaikki tähänastinen tutkimuksella ahdistaminen, kiduttaminen ja raastaminen on ollut peräisin sinisistä lakeista, et ole yhdistänyt sitä ihmissukuun, näit niissä vain julkean palveluksen. Mutta sellitoverisi sitä vastoin – vaikka he olisivat kehitysasteeltaan ja kokemukseltaan aivan toisenlaisia kuin sinä, vaikka väittelisitkin heidän kanssaan, vaikka he *koputtelisivatkin* sinusta – he kaikki olivat samaa tuttua, syntistä ja arkista ihmiskuntaa, jonka parissa olit viettänyt koko elämäsi.

Työntyessäsi stolypinin hyttiin odotat sielläkin kohtaavasi vain tovereita onnettomuudessa. Kaikki vjhollisesi ja sortajasi jäivät ristikon *tuolle* puolelle, *tällä* puolella et odota kohtaavasi heitä. Ja sitten äkkiä työnnät pääsi keskihyllyyn tehdystä neliön muotoisesta aukosta – ainoaan yläpuolellasi olevaan taivaaseen – ja näet siellä kolmet, neljät – ei, et näe kasvoja! etkä edes apinan kuonoja, sillä apinoissa edes jokin tuo mieleen kasvot! – näet julmia katalia pärstiä, joiden ilme kertoo ahneudesta ja pilkallisuudesta. Jokainen katsoo sinuun kuin vaaniva

[1] Tästä kaikesta tosin roistot (kriminaalivangit) nimittivät ammattivallankumouksellisia »kirotuiksi aateliskakaroiksi» (P.F. Jakubovitsh).

hämähäkki kärpäseen. Tämä ristikko on niiden verkko, ja sinä olet kiikissä! Ne vääntelevät suutaan, aivan kuin aikoisivat puraista sinua sivulta, puhuessaan ne sihisevät ja nauttivat tuosta sihisemisestä enemmän kuin puheen vokaali- ja konsonanttiääntеistä, ja niiden puheessa vain verbien ja substantiivien päätteet muistuttavat venäjän kieltä, muuten se on siansaksaa.

Todennäköisimmin nämä gorilloidit ovat aluspaitasillaan – sillä stolypinissa on kuuma – ja heidän jäntevät punaiset niskansa ja lihaksekkaat olkapäänsä ja tatuoidut tummat käsivartensa eivät ole ikänä kokeneet vankilan nälkiintymistä. Keitä he ovat? Mistä he ovat? Äkkiä jonkun tällaisen kaulan varassa laskeutuu – risti! Kyllä, pieni naruun pujotettu alumiiniristi. Yllätyt, tunnet lievää helpotusta: heidän joukossaan on uskovaisia, miten liikuttavaa. Siis mitään pelottavaa ei tapahdu. Mutta juuri tämä »uskovainen» kiroaakin äkkiä ristin ja uskon (he kiroilevat osaksi venäjän kielellä) ja tökkää kaksi sormea suoraan silmiisi – ei uhatakseen vaan saman tien painaakseen silmäsi ulos. Tuossa eleessä – »painan silmät päästäsi, saasta!» – on koko heidän filosofiansa ja uskonsa! Jos he pystyvät musertamaan silmäsi kuin nilviäisen, niin mitä kohtaa sinussa, mitä osaa sinussa he armahtavat? Risti killuu, sinä tuijotat tuohon äärimmäisen villiin naamiaishelyyn silmilläsi, joita vielä ei ole puserrettu ulos, ja menetät koko arviointijärjestelmäsi: kumpi teistä oikein on tullut hulluksi? ja kuka on tulossa hulluksi?

Kaikki ihmisten välisen kanssakäymisen tottumukset, joiden varassa olet elämäsi elänyt, rusahtavat ja murtuvat hetkessä. Kautta koko aikaisemman elämäsi – varsinkin ennen vangitsemista mutta myös vangitsemisen jälkeen, jopa osaksi vielä tutkintavaiheessakin – puhuit toisille ihmisille *sanoja,* ja he vastasivat sinulle *sanoilla,* ja niillä sanoilla oli tietty vaikutus: niillä saattoi saada toisen vakuuttumaan, ne saattoi torjua tai myös myöntää todeksi. Muistat erilaisia ihmissuhteita – pyynnön, käskyn, kiitollisuuden – mutta se, minkä kohtaat täällä, on sanojen ja ihmissuhteiden ulkopuolella. Pärstien lähettinä joku laskeutuu alas, useimmin alaikäinen rääpäle, jonka rento tyyli ja röyhkeys ovat kolminkertaisesti iljettävät, ja tämä pikkupiru availee pussisi ja tunkee kätensä taskuihisi – ei tutkivasti vaan niin kuin omiinsa! Siitä hetkestä mikään sinun ei ole enää sinun, ja itsekin olet vain guttaperkkanukke, jonka päälle on puettu kamaa, kamaa jonka voi riisua. Ei tälle pikkuiselle ilkeälle hillerille eikä ylhäällä oleville pärstille voi selittää mitään sanoilla, ei kieltää eikä torjua eikä pyytää! He eivät ole ihmisiä, se on hetkessä selvinnyt sinulle. Heitä voi vain *lyödä!* Odottelematta, haaskaamatta aikaa kielensä liikuttamiseen lyödä! – joko tätä pienokaista tai ylhäällä olevia isoja otuksia.

Mutta miten pääset alhaalta käsin lyömään noita kolmea? Ja vaikka lapsi onkin iljettävä hilleri, silti tuntuu vaikealta lyödä. Korkeintaan voi kevyesti tuupata luotaan... Mutta tuupatakaan ei voi, sillä hän puraisee sinulta heti paikalla nenän, tai kallosi halkaistaan ylhäältä (heillä on veitsetkin, mutta niitä he eivät vaivaudu kaivamaan esiin, tahraamaan niitä sinuun).

Sinä katsot naapureihisi, tovereihin, – noustaan toki vastarintaan tai protestoi-

daan edes! – mutta kaikki toverisi, oman Viidennenkymmenennenkahdeksannen pykäläsi väki, joka on yksitellen ryöstetty jo ennen sinun tuloasi, istuu nöyrästi ja kyyryssä ja katsoo parhaassa tapauksessa ohitsesi mutta mahdollisesti myös sinuun, katsoo niin arkisesti kuin kysymyksessä ei olisi väkivalta eikä ryöväämi-nen vaan luonnon ilmiö: ruoho kasvaa, sade ropisee.

Sillä – nyt on myöhäistä, herrat, toverit ja veljet! Teidän olisi pitänyt oivaltaa asemanne silloin, kun Struzhinski poltti itsensä Vjatkan vankilan sellissä, ja jo aikaisemmin – silloin kun teidät julistettiin »kooerriksi».

Niin annat riisua päältäsi palttoon ja pikkutakistasi hypistellä ja riekaleen myötä repäistä takkiin ommellun kaksikymppisen, pussisi paiskataan ylös ja tutkitaan, ja kaikki, minkä sentimentaalinen vaimosi tuomiosi jälkeen kokoili sinulle pitkää matkaa varten, jää sinne – ylös – ja sinulle pudotetaan pussistasi vain hammasharja...

Vaikka kaikki eivät alistuneetkaan tällä tavalla 1930- ja 40-luvuilla, yhdeksän-kymmentäyhdeksän sadasta alistui[1]. Kuinka se oli mahdollista? Miehet! Upseerit! Sotilaat! Rintamamiehet!

Taistellakseen rohkeasti ihmisen on oltava valmis taisteluun, odotettava sitä, ymmärrettävä sen päämäärä. Kun taas tässä ei toteudu yksikään näistä ehdoista: ihminen, joka ei ole milloinkaan aikaisemmin ollut tekemisissä rikollisten maailman kanssa, ei ole osannut odottaa tätä taistelua eikä – mikä tärkeintä – lainkaan ymmärrä sen tarpeellisuutta, koska hän on siihen asti (virheellisesti) kuvitellut, että vain sinilakit ovat hänen vihollisiaan. Hän tarvitsee lisäoppia oivaltaakseen, että tatuoitu rinta on sinilakin takapuoli. Se on oivallus, jota jälkimmäiset eivät sano ääneen: »Kuole sinä tänään, niin minä kuolen huomenna!» Vihreä vanki haluaa pitää itseään poliittisena eli: hän on kansan puolella, ja heitä vastassa on valtio. Mutta nyt takaa ja sivulta hyökkääkin odottamatta hänen kimppuunsa jokin vikkelä saasta, ja kaikki luokitukset menevät sekaisin, selkeys pirstoutuu. (Ja kestää jonkin aikaa ennen kuin vanki kokoilee palaset ja käsittää, että saasta ja vartijat ovat yhtä.)

Taistellakseen rohkeasti ihmisen on tunnettava selustansa turvatuksi, hänen on tunnettava saavansa tukea sivuilta, hänen on tunnettava luja kamara jalkojensa alla. Mikään näistä ehdoista ei viidennenkymmenennenkahdeksannen kohdalla toteudu. Poliittisen tutkimuksen lihamyllyn lävitse kulkenut ihminen on ruumiil-taan murtunut: hän on nähnyt nälkää ja valvonut, hän on palellut karssereissa ja maannut piestynä. Mutta jos hän olisikin murtunut vain ruumiiltaan! Hän on murtunut myös sielultaan. Hänelle on hoettu ja todisteltu, että hänen mielipiteen-sä ja käyttäytymisensä elämässä ja suhteensa ihmisiin – kaikki se on ollut väärää, sillä se saattoi hänet tuhoon. Pienessä möykyssä, jonka tuomioistuimen konehuo-

[1] Minulle on kerrottu harvoista tapauksista, että kolme (nuorta ja tervettä) miestä liittoutui tiiviisti yhteen ja piti pintansa kriminaaleja vastaan – mutta eivät puolustaakseen yleistä oikeudenmukaisuut-ta, eivät puolustaakseen muita vieressä ryövättäviä, vaan ainoastaan pitääkseen huolen itsestään, luodakseen aseellisen puolueettomuuden.

ne paiskaa matkaan, on jäljellä enää elämisen jano, ymmärrystä ei ensinkään. 58. pykälän kohdalla tutkimuksen tehtävä on: murskata lopullisesti ja *eristää* lopullisesti. Tuomittujen on ymmärrettävä, että heidän suurin rikkomuksensa vapaudessa oli yritys jotenkin olla yhteydessä tai yhdistyä toisiinsa ohi puoluejärjestön, ammattiyhdistyksen ja hallinnon. Vankeudessa se kasvaa kaikkinaisten *kollektiivien* peloksi: kaksistaan lausua yhden ja saman valituksen tai panna yhteen paperiin kaksi allekirjoitusta. Nämä vale-poliittiset ovat pitkäksi aikaa kykenemättömiä mihinkään yhdistymiseen, eivätkä he ole valmiita yhdistymään kriminaalejakaan vastaan. Niinpä heidän mieleensä ei juolahdakaan hankkia vaunuun tai karkotukseen asetta – veistä tai nyrkkirautaa. Ensinnäkin: miksi? ketä vastaan? Toiseksi: jos sinä, jota rasittaa pahaenteinen 58. pykälä, käytät asetta, sinut voidaan tuomita ammuttavaksi. Kolmanneksi: jos sinulta tarkastuksessa löydetään veitsi, sinua rangaistaan toisin kuin kriminaalia: hänen veitsensä on huimapäisyyttä, perinnettä ja tietoisuuden puutetta, sinun veitsesi on terroria.

Ja vihdoin suurin osa 58. pykälän perusteella istumaan pannuista on rauhallisia ihmisiä (usein myös vanhoja ja sairaita), jotka koko elämänsä ajan ovat tulleet toimeen sanoilla ja ilman nyrkkejä ja jotka yhä ovat yhtä haluttomia kuin ennenkin turvautumaan nyrkkeihinsä.

Mutta kriminaalit eivät ole joutuneet kestämään sellaista tutkimusta. Kaksi kysymystä – siinä koko heidän tutkimuksensa – ja lievä tuomio, jota sitäkään he eivät joudu kärsimään kokonaan, he kun vapautuvat aikaisemmin: joko heidät armahdetaan tai sitten he karkaavat[1]. Kukaan ei ole riistänyt kriminaalilta hänen laillisia pakettejaan, joita hän sai jopa tutkintavaiheessakin, ylenpalttisia paketteja vapauteen jääneiltä varastovereilta. Hän ei ole laihtunut eikä heikennyt päiväänkään – ja nyt matkalla hän pysyy ruuissa *vihreiden*[2] kustannuksella. Varkaus- ja rosvouspykälät eivät suinkaan masenna kriminaalia, vaan hän on päinvastoin ylpeä niistä, ja tätä hänen ylpeyttään lietsovat kaikki siniset päälliköt: »Mitä siitä, että olet ryöväri ja murhamies, ainakaan et ole pettänyt synnyinmaatasi, sinähän olet meikäläinen, sinä teet parannuksen.» Varkaiden pykäliin ei liity *yhdettätoista* kohtaa – organisaatiota. Kriminaaleja ei kielletä järjestymästä – miksi kiellettäisiin? Edistäköön järjestyminen kollektivististen tunteiden kehittymistä, nehän ovat niin tarpeen meidän yhteiskuntamme ihmiselle. Ja aseen takavarikoiminen heiltä on leikkiä, heitä ei rangaista aseen hallussapidosta – heidän *lakiaan* kunnioitetaan. (»He nyt kerta kaikkiaan ovat sellaisia.») Eikä uusi sellimurha pidennä tappajan tuomiota vaan ainoastaan kaunistaa häntä laakereillaan.

(Kaikki tämä palautuu hyvin syvälle. Viime vuosisadan teoksissa ryysyköyhä-

[1] V.I. Ivanov (asuu nykyään Uhtassa) sai yhdeksän kertaa 162:n (varkaus) ja viidesti 82:n (karkaaminen), yhteensä 37 vuotta vankeutta – jotka hän »istui» viidessä, kuudessa vuodessa.

[2] V i h r e ä on muu kuin varas, siis ei »Mies» (isolla kirjaimella). Yksinkertaisesti vihreät ovat muita, civät varkaiden heimoa.

listön viaksi luettiin korkeintaan tietynlainen hillittömyys, mielialan ailahtelevaisuus. Mutta Stalin tunsi aina vetoa kriminaaleihin – sillä ketkä hänen pankkiryöstönsä tekivät? Jo vuonna 1901 hänen puolue- ja sellitoverinsa syyttivät häntä kriminaalien käyttämisestä poliittisia vastustajia vastaan. 1920-luvulla syntyi myös kätevä termi: *yhteiskunnallisesti läheiset.* Samaa latteutta jauhoi Makarenkokin: NÄMÄ voi ojentaa. Makarenkon[1] mukaan rikollisuuden alkulähde on yksinomaan »maanalainen vastavallankumouksellisuus». NIITÄ – insinöörejä, pappeja, eserriä, mensevikkejä, – ei käy ojentaminen.)

Miksipä ei varastaa, jos kukaan ei rankaise? Kolme-neljä yhteishenkistä ja röyhkeää kriminaalia pitää kurissa useita kymmeniä peloteltuja nujerrettuja vale-poliittisia.

Ja päällystö hyväksyy. Edistyksellisen Teorian pohjalta.

Mutta jos uhrit eivät vastaa nyrkeillään, niin miksi he eivät valita? Jokainen äänihän kuuluu käytävään, jossa vartiosotilas hitaasti astelee ristikon takana.

Niin, siinäpä kysymys. Jokainen ääni ja surkea korahdus kuuluvat, mutta vartija vain käyskentelee – miksi hän ei puutu tapahtumiin? Metrin päässä hytin puolipimeässä luolassa ryövätään ihmistä – miksi valtion turvallisuutta vaaliva soturi ei tule puolustamaan?

Juuri samasta syystä. Hänenkin mieleensä on iskostettu.

Ja enemmänkin: monen vuoden suosimisen jälkeen hän itsekin on alkanut kallistua varkaiden suuntaan. Vartijastakin ON TULLUT VARAS.

1930-luvun puolivälistä 1940-luvun puoliväliin – noilta kymmeneltä vuodelta, jolloin kriminaalit riehuivat pahimmillaan ja poliittiset nujerrettiin alimmilleen – kukaan ei muista tapausta, että vartija olisi tehnyt lopun poliittisen ryöstämisestä sellissä, vaunussa tai maijassa. Mutta sen sijaan teille kerrotaan lukuisista tapauksista, että varkaat antoivat vartijoille varastettuja tavaroita maksuksi votkasta, ruuasta (leipäannosta paremmasta) ja tupakasta. Sellaiset tapaukset ovat jo aapistoesimerkkejä.

Saattovartion kersantillahan ei hänelläkään ole mitään: ase, manttelikäärö, pakki ja sotilaan muona-annos. Olisi julmaa vaatia häntä saattamaan kalliiseen turkkiin tai kiiltonahkasaappaisiin pukeutunutta tai upeita kaupunkilaistavaroita raahaavaa kansan vihollista – ja sopeutumaan tähän eriarvoisuuteen. Ja eikö tuon ylellisyyden takavarikoiminen ole myös luokkataistelun muoto? Ja mitä muita normeja voisi olla?

Vuosina 1945–46, kun vankeja virtasi Euroopasta ja näiden päällä ja pusseissa oli ennennäkemättömiä eurooppalaisia tavaroita, saattovartioiden upseeritkaan eivät pystyneet voittamaan kiusausta. Heidän palveluksensa, joka oli varjellut heidät rintamalta, varjeli heidät sodan loppuvaiheessa myös sotasaaliin keräilemiseltä – ja oliko se muka oikein?

Niinpä kun saattovartio pani stolypininsa jokaiseen hyttiin sekaisin kriminaaleja ja poliittisia, se ei enää tapahtunutkaan vahingossa eikä kiireen eikä tilan

[1] »Liput torneissa»

puutteen vuoksi. Eivätkä kriminaalit pettäneetkään heidän toiveitaan: *majavilta*[1] raastettiin tavarat, jotka kulkeutuivat saattovartion matkalaukkuihin.

Mutta miten menetellä siinä tapauksessa, että *majavat* on kuormattu vaunuun ja juna lähtee liikkeelle mutta varkaita vain ei kuulu – yksinkertaisesti mikään asema ei tänään laita heitä matkaan? Tällaisiakin tapauksia tiedetään muutama.

Vuonna 1947 kuljetettiin ulkomaalaisryhmää Moskovasta Vladimiriin kärsimään tuomioitaan Vladimirin keskusvankilassa, ja heillä oli upeita tavaroita, mikä paljastui heti kun ensimmäinen matkalaukku avattiin. Silloin saattovartio alkoi *itse* järjestelmällisesti valikoida tavaroita vaunussa. Jotta mitään ei olisi jäänyt huomaamatta, vangit riisuttiin *alastomiksi* ja pantiin istumaan vaunun lattialle käymälän lähelle siksi aikaa, kun tavaroita tutkittiin ja valittiin. Mutta saattovartio ei ottanut huomioon, että se ei ollut kuljettamassa vankeja leiriin vaan oikeaan vankilaan. Perillä I.A. Kornejev laati kirjallisen valituksen ja kuvaili kaiken. Saattovartio etsittiin ja tutkittiin. Osa tavaroista löydettiin ja palautettiin omistajille, loput – ne tavarat joita ei saatu takaisin – korvattiin omistajille rahassa. Saattovartion miehille kuulemma annettiin kymmenestä viiteentoista vuoteen. Sitä tosin on mahdoton tarkistaa, lisäksi heidät tuomittiin varkauspykälän perusteella, joten he eivät voineet joutua istuskelemaan kauan.

Se on kuitenkin poikkeustapaus, ja jos saattovartion päällikkö olisi ajoissa hillinnyt ahneutensa, hän olisi käsittänyt, että tähän lastiin oli paras olla koskematta. Ja sitten yksinkertaisempi tapaus, jossa herättää toiveita se, että tapaus ei ollut ainoa lajissaan. Vuoden 1945 elokuussa Moskovasta Novosibirskiin matkaavassa stolypinissa (jossa A. Susi kuljetettiin) ei liioin ollut varkaita. Ja edessä oli pitkä matka – stolypinit matelivat siihen aikaan. Saattovartion päällikkö ei pitänyt kiirettä vaan sopivalla hetkellä määräsi pidettäväksi tarkastuksen – otti vangin kerrallaan tavaroineen käytävään. Vangit riisuttiin vankilan sääntöjen mukaisesti, mutta tarkastuksen idea ei ollut siinä, sillä tutkitut vangithan palasivat omaan tupaten täyteen selliinsä, ja mikä tahansa veitsi tai kielletty esine voitiin siirtää kädestä käteen. Tarkastuksen todellinen idea oli kaikkien henkilökohtaisten tavaroiden silmäilemisessä – sekä päällä että pusseissa olevien. Vieressä pussien luona jaksoivat koko pitkällisen tarkastuksen ajan seisoskella saattovartion päällikkö – ylenkatseellisen ja luoksepääsemättömän näköinen upseeri – sekä tämän alainen kersantti. Syntinen himo reuhtoi esiin, mutta upseeri peitti sen teeskennellyllä välinpitämättömyydellä. Hän oli samassa tilanteessa kuin rietas ukko, joka silmäilee nuoria tyttöjä mutta ujostelee sivullisia ja tyttöjäkin eikä tiedä, miten lähestyä. Miten kipeästi hän olisikaan tarvinnut pari varasta! Mutta kuljetuksessa ei ollut varkaita.

Kuljetuksessa ei ollut varkaita, mutta oli niitä, joita varkaiden hengitys oli jo sipaissut ja jotka olivat saaneet tartunnan siitä. Sillä varkaiden esimerkkihän on opettava ja synnyttää matkimista: se osoittaa, että on olemassa helppokin tapa elää vankeudessa. Yhdessä osastoista matkasi kaksi miestä, jotka vielä äsken

[1] M a j a v a t ovat rikkaita vankeja, joilla on k u t e i t a ja b a s i l l e j a – eli ihraa.

olivat olleet upseereja, Sanin (laivastosta) ja Merezhkov. He kuuluivat molemmat 58. pykälän väkeen mutta olivat jo muutosprosessin alaisia. Merezhkovin kannattamana Sanin julistautui hytin vanhimmaksi ja pyysi vartijan välityksellä päästä saattovartion päällikön puheille. (Sanin näki tämän ylenkatseellisuuden lävitse, hän käsitti tämän tarvitsevan parittajaa!) Ennenkuulumaton tapaus: Sanin kutsuttiin ja jossakin siellä käytiin keskustelu. Toisessa hytissä joku noudatti Saninin esimerkkiä ja pyysi päästä puheille. Hänetkin otettiin vastaan.

Aamulla jaettiin kaksisataaviisikymmentä grammaa leipää tuon ajan normaalin kuljetuksessa oleville vangeille kuuluvan 550 gramman asemesta.

Annokset jaettiin, alkoi kuulua hiljaista napinaa. Napinaksi se jäi, sillä »kollektiivisia tekoja» pelkäävät poliittiset eivät protestoineet avoimesti. Koko joukossa oli vain yksi vanki, joka kysyi leivänjakajalta kovalla äänellä:

– Kansalainen päällikkö! Paljonko tämä annos painaa?

– Sen verran kuin pitääkin, hänelle vastattiin.

– Vaadin punnitsemaan sen, muutoin en ota! hurjimus julisti kovalla äänellä.

Koko vaunu jähmettyi. Monet eivät koskeneetkaan annokseensa vaan odottivat, että heidänkin leipänsä punnitaan. Ja nyt synnitön upseeri astuikin esiin. Kaikki olivat vaiti, hiljaisuus vain lisäsi hänen sanojensa painoa, niiden musertavaa peruuttamattomuutta:

– Kuka täällä esiintyi neuvostovaltaa vastaan?

Sydämet sykertyivät. (Voidaan huomauttaa, että tämä on yleinen menetelmä, että myös vapaudessa kuka tahansa päällikkö saattaa julistautua neuvostovallaksi – ja yritäpä silloin kinata hänen kanssaan. Mutta pelotelluille, vastikään neuvostovastaisesta toiminnasta tuomituille se on vielä pelottavampaa.)

– Kuka täällä nostattaa KAPINAA leipäannoksen vuoksi? upseeri kovisti.

– Kansalainen luutnantti, minä halusin vain . . . – kaikkeen syyllinen kapinoitsija jo puolusteli.

– Ai sinäkö, roisto? Sinuako siis neuvostovalta ei miellytä?

(Miksi kapinoida? Miksi väitellä? Eikö olisi ollut parempi syödä pieni annos, kärsiä nahoissaan, pitää suunsa kiinni? Liemessä ollaan . . .)

– Senkin haiseva vastavallankumouksellinen saasta! Hirttää sinut pitäisi! Vai vielä punnitsemaan annoksia?! Neuvostovalta syöttää ja juottaa sinua, sika, ja sinä olet vielä tyytymätön, mitä? Tiedätkö mitä tästä seuraa?. . .

Komento vartijoille: »Viekää hänet!» Lukko kolisee. »Ulos, kädet selän taakse!» Onneton viedään pois.

– Onko muita tyytymättömiä? Kuka muu haluaa punnituksia?

(Ikään kuin jotakin voisi todistaa! Ikään kuin johonkin voisi valittaa, että annettiin vain kaksisataaviisikymmentä grammaa, ja sinua uskottaisiin mutta luutnanttia ei – että leipää oli täsmälleen viisisataaviisikymmentä grammaa.)

Piestylle koiralle tarvitsee vain näyttää vitsaa. Kaikki muut olivat tyytyväisiä, ja niin määrättiin rangaistusannos pitkän matkan KAIKILLE PÄIVILLE. Sokeria ei liioin annettu – vartiosto piti sen.

(Tämä tapahtui kahden suuren Voiton kesänä, Saksasta ja Japanista saatujen voittojen, jotka ylevöittävät Isänmaamme historiaa ja joita lastenlapsemme ja lastenlapsemme lapset vielä tulevat opiskelemaan.)

Päivän pari kärsittiin nälkää, viisastuttiin vähän, ja silloin Sanin sanoi hytilleen: »Se on sillä tavalla, pojat, että tätä menoa hukka meidät perii. Jos jollakin on arvokasta tavaraa, niin antakoon tänne, minä käyn vaihtamassa, tuon teille purtavaa.» Erittäin varmasti hän hyväksyi joitakin tavaroita ja toisia torjui (kaikki eivät suostuneet antamaan – eikä kukaan pakottanut heitä!). Sitten Sanin ja Merezhkov pyysivät päästä ulos, ja merkillistä kyllä – vartija päästi heidät. He poistuivat tavarat mukanaan vartioston hytin suuntaan ja palasivat mukanaan valmiiksi paloiteltua leipää ja tupakkaa. Se oli samaa leipää, joka oli jätetty jakamatta vangeille, mutta nyt sitä vain ei jaettu tasan kaikkien kesken, vaan se oli tarkoitettu vain niille, jotka olivat antaneet tavaroita.

Ja sehän olikin aivan oikeudenmukaista: kaikkihan olivat myöntäneet olevansa tyytyväisiä pienennettyynkin annokseen. Ja oikeudenmukaista se oli siinäkin mielessä, että tavaroilla on hintansa, pitihän niistä maksaa. Ja myös pitkällä tähtäyksellä se oli oikeudenmukaista: nämähän olivat liian hyviä tavaroita leiriin, siellä ne olisi kumminkin otettu pois tai varastettu.

Mahorkka oli vartioston. Sotilaat jakoivat ikioman mahorkkansa vankien kanssa – mutta sekin oli oikeudenmukaista, sillä he puolestaan söivät vankien leipää ja joivat teen seassa vankien sokeria, joka oli liian hyvää vihollisille. Ja vihdoin oikeudenmukaista oli sekin, että Sanin ja Merezhkov, jotka eivät antaneet tavaraa, ottivat itselleen enemmän kuin antoivat tavaroiden omistajille, sillä ilman heitähän koko tämä homma ei olisi järjestynyt.

Ja niin he sitten istuivat puolipimeässä ja ahtaudessa, ja toiset pureksivat leipää, joka kuului naapureille, ja nämä katselivat vierestä. Vartijat eivät antaneet tupakoida yksitellen vaan kerran kahdessa tunnissa, ja silloin koko vaunu täyttyi savusta, aivan kuin jossakin olisi ollut tulipalo. Ne jotka aluksi olivat säälineet tavaroitaan katuivat nyt, etteivät olleet antaneet Saninille, ja pyysivät ottamaan heiltäkin, mutta Sanin vastasi vain että »myöhemmin».

Tämä operaatio ei olisi sujunut näin hyvin eikä näin loppuun asti, ellei kysymys olisi ollut sodan jälkeisten vuosien hitaista junista ja hitaista stolypeneista, joita siirreltiin junasta toiseen ja seisotettiin asemilla, mutta toisaalta: ellei olisi ollut sodan jälkeinen aika, ei liioin olisi ollut tavaroita, joiden perässä laukata. Matka Kuibysheviin kesti viikon, ja koko tuon viikon ajan valtio antoi vain kaksisataaviisikymmentä grammaa leipää (muuten kaksi kertaa enemmän kuin piiritetyssä Leningradissa annettiin), kuivattua kalaa ja vettä. Loppu leipä oli ostettava tavaroilla. Pian tarjonta ylitti kysynnän, ja vartiosto otti tavaroita enää erittäin haluttomasti ja valikoivasti.

Heidät vietiin Kuibyshevin kauttakulkuleiriin, pestiin ja palautettiin samassa vahvuudessa samaan vaunuun. Heidät otti haltuunsa uusi saattovartio, mutta viestinvaihdon yhteydessä sille oli näköjään selitetty, miten tavaraa oli hankitta-

va, ja sama järjestys – oman leipäannoksen ostaminen – vallitsi Novosibirskiin asti. On helppo arvata, että tämä tarttuva kokemus levisi hanakasti vartiojoukkoihin.

Kun heidät Novosibirskissa purettiin junasta maahan raiteiden väliin ja joku upseeri tuli kysymään: »Onko valituksia saattovartiosta?» – kaikki äimistyivät, eikä kukaan vastannut hänelle.

Ensimmäinen saattovartion päällikkö laski aivan oikein: Venäjällä ollaan!...

Stolypinin matkustajat poikkeavat junan muiden vaunujen matkustajista vielä siinä, että he eivät tiedä, minne juna on matkalla ja millä asemalla heidän on poistuttava: heillähän ei ole lippua, eivätkä he pääse lukemaan vaunujen reittikilpiä. Moskovassa heidät kuormataan junaan välistä niin kaukana laiturista, että moskovalainenkaan ei ole selvillä, millä Moskovan kahdeksasta rautatieasemasta hän on. Vangit istuvat muutamia tunteja löyhkäisessä ahtaudessa ja odottavat järjestelyveturia. Sitten se tulee ja vetää vankivaunun jo kootun junan luo. Jos on kesä, kuuluu aseman kaiuttimien ääniä: »Juna Moskovasta Ufaan lähtee raiteelta kolme ... Moskovasta Tashkentiin lähtevään junaan noustaan laiturilta yksi ...» Siispä ollaan Kazanin rautatieasemalla, ja Arkkipelagin maantieteen ja väylien tuntijat selittävät nyt tovereilleen: Vorkuta ja Petshora putoavat laskuista, niihin lähdetään Jaroslavlin asemalta; myös Kirovin ja Gorkin leirit putoavat laskuista[1].

Valko-Venäjälle, Ukrainaan ja Kaukasiaan Moskovasta ei koskaan viedäkään, siellä ei ole tilaa omillekaan. Jatketaan kuuntelemista. Ufan juna lähtee – meidän ei hievahdakaan. Tashkentin juna lähti – tämä seisoo. »Novosibirskiin menevän junan lähtöön on ... saattajia pyydetään ... matkaliput ...» Juna liikahtaa. Tämä! Entä mitä se todistaa? Toistaiseksi ei mitään. Sekä Volgan keskivarsi että etelä-Ural ovat yhä meidän. Kazahstan ja Dzhezkazganin kuparikaivokset ovat nekin ulottuvillamme. Samoin myös Taishet ja sen kyllästystehdas (jossa kreosoottia kuulemma imeytyy ihon lävitse luustoon, ja sen huurut kyllästyttävät keuhkot – ja se tietää kuolemaa). Koko Siperia Sovgavaniin asti on yhä meidän. Ja Kolyma on meidän. Myös Norilsk on meidän.

Jos taas on talvi, vaunun kaikki lävet on suljettu, eikä kaiutinten ääniä kuulu. Jos vartiosto on uskollinen ohjesäännölle, sen miehiltäkään ei kuule vihjettä reitistä. Niin sitten lähdemme liikkeelle, nukahdamme ruumiskimpuksi pyörien kolkkeeseen saamatta tietää, näkyykö huomenna ikkunasta metsiä vai aroja. Käytävän ikkunasta. Keskihyllyltä ristikon välistä ja käytävän yli ja vielä kahden ruudun ja toisen ristikon välistä näkyy sentään ratapihoja ja kaistale junan ohi

[1] Niin kulkeutuu rikkaruohoja kunnian viljan joukkoon. Mutta – ovatko ne rikkaruohoja? Pushkinin, Gogolin tai Tolstoin leiriähän ei ole, mutta Gorkin leiri on – ja millainen pesä! Lisäksi on erikseen »Maksim Gorkin nimelle omistettu» pakkotyökaivos (40 kilometrin päässä Elgenistä)! Niinpä niin, Aleksei Maksimytsh, »teidän sydämellänne ja nimellänne, toveri ...» Ellei vihamies anna periksi... Lausahdat huiman sanan, eikä aikaakaan kun sinua ei enää olekaan kirjallisuudessa ...

kiitävää avaruutta. Jos ruudut eivät ole jäässä, voi välistä lukea myös asemien nimiä – jonkin Avsjuninon tai Undolin. Missä on sen niminen asema?... Kukaan hytissä olevista ei tiedä. Joskus voi päätellä auringosta: teitä kuljetetaan pohjoiseen tai itään. Tai sitten jossakin Tufanovossa hyttiinne tyrkätään resuinen kriminaali, joka kertoo, että häntä viedään Daniloviin oikeuteen ja että hän pelkää saavansa peräti kaksi vuotta. Sillä tavalla saatte tietää, että olette yön aikana kulkeneet Jaroslavlin läpi ja että siis ensimmäinen kauttakulkupaikka reitillänne on Vologda. Ja hytissänne on taatusti asiantuntijoita, jotka nautinnollisen synkästi julistavat tunnetun tosiasian: »Vologdan miesten kanssa ei leikitä!»

Mutta vaikka olettekin saanut suunnan selville, ette tiedä vielä mitään: edessä langallanne on kauttakulkupaikka toisensa jälkeen – kuin solmuja – ja missä tahansa niistä teidät voidaan kääntää sivuun. Ei Uhta eikä Inta eikä Vorkuta houkuttele sinua ollenkaan – mutta luuletko, että rakennustyömaa numero 501 on parempi, rautatie pohjois-Siperian tundran halki? Se yksin vastaa kaikkia muita yhdessä.

Viitisen vuotta sodan jälkeen, kun vankivirrat yhtä kaikki asettuivat uomiinsa (tai MVD:ssä vahvistettiin kaadereita?), *juttujen* miljoonaröykkiöt saatiin ministeriössä selvitetyiksi, ja jokaista tuomittua alkoi seurailla sinetöity kuori, joka sisälsi hänen vankilapaperinsa ja jonka »ikkunaan» kirjoitettiin vartioston nähtäväksi tuomitun reitti (reittiä enempää vartioston ei ollut terveellistä tietää, sillä *juttujen* sisältö voi vaikuttaa demoralisoivasti). Siinä tapauksessa, että makaatte keskihyllyllä ja kersantti pysähtyy juuri teidän kohdallenne ja te osaatte lukea ylösalaisin, teidän ehkä onnistuu lukaista, että jotakuta kuljetetaan Knjazh-Pogostiin ja teitä Kargopolin leiriin.

Nyt jännitys sen kun vain kasvaa! Mikä ihmeen Kargopolin leiri? Kuka on kuullut sellaisesta?... Millaiset *yleiset* siellä on? (Yleiset työt voivat olla tappavia tai myös kevyempiä.) Ettei vain olekin tappoleiri?

Ja kuinka, kuinka ette lähtökiireissänne lähettänyt sanaa omaisillenne, hehän luulevat teidän yhä olevan Stalinogorskin leirissä Tulan lähistöllä? Jos olette kovin hermostunut ja erittäin kekseliäs, teidän kenties onnistuu ratkaista tämäkin pulma: joltakin löytyy senttimetrin pätkä lyijykynän lyijyä ja joltakulta toiselta ryppyinen paperilappu. Varovasti, ettei käytävässä oleva vartija huomaisi (jalat käytävään päin on kielletty asettumasta, vain pää käytävää kohti saa maata), te käppyrässä kyljellänne vaunun huojahdusten lomassa kirjoitatte omaisillenne, että teidät on odottamatta lähetetty vanhasta paikastanne jonnekin ja että olette nyt matkalla ja että uudesta paikasta ehkä saa kirjoittaa vain yhden kirjeen vuodessa, joten kotiväki valmistautukoon. Kolmioksi taitettu kirje on otettava mukaan käymälään ja toivottava parasta: ehkä teidät viedään käymälään junan lähestyessä asemaa tai loitotessa siitä, ehkä vaunun sillalla seisoskelevan vartijan valppaus hetkeksi hellittää, – polkaiskaa silloin nopeasti poljinta niin, että käymälän pöntön alaluukku avautuu, ja pudottakaa ruumiinne suojassa kirje aukkoon! Kirje kastuu ja likaantuu, mutta se saattaa pudota ulos ja raiteiden väliin. Tai sitten junan alla puhalteleva kuiva puuska pyöräyttää sitä, se kieppuu

ilmassa ja jää pyörien alle tai sujahtaa niiden välistä ja loivassa kaaressa laskeutuu ratavallille. Siinä se ehkä viruu sateiden tai lumen tuloon asti ja tuhoutuu, tai sitten ihmisen käsi saattaa poimia sen. Ja ellei tuo ihminen satu olemaan aatteellisesti tietoinen, hän korjailee osoitetta, parantelee kirjaimia tai panee paperin toiseen kuoreen, ja – kas kas, kirje saattaa tulla perille. Välistä sellainen kirje tulee perille – repeillyt, kulunut, lionnut, ryppyinen lappu. Mutta tuntuva surun roiskahdus ...

Mutta vielä parempi neuvo: lakatkaa mahdollisimman nopeasti olemasta *vihreä* – naurettava uusi tulokas, saalis ja uhri. Yhdeksässäkymmenessäviidessä tapauksessa sadasta kirjeenne ei tule perille. Ja jos se tuleekin perille, se ei tuo iloa taloon. Ja miksi huokailla tunneista ja vuorokausista, kun olette astunut eepoksen valtakuntaan? Saapumisen ja lähdön erottavat täällä toisistaan vuosikymmenet, neljännesvuosisata. TE ETTE MILLOINKAAN PALAA vanhaan maailmaan! Mitä nopeammin unohdatte kotiväkenne ja mitä nopeammin kotiväkenne unohtaa teidät, sitä parempi. Sitä helpompi.

Ja mitä vähemmän teillä on tavaraa, sitä parempi – sitä vähemmän tärisette niiden takia! Älkää käyttäkö matkalaukkua, jottei vartiosto rikkoisi sitä vaunuun noustaessa. (Kun hytissä on kaksikymmentäviisikin ihmistä, minkä paremman ratkaisun vartijoiden asemassa keksisitte?) Älkää pitäkö uusia saappaita älkääkä muodikkaita puolikenkiä älkääkä villakankaasta tehtyä pukua: joka tapauksessa ne varastetaan tai takavarikoidaan tai viedään tai vaihdetaan – joko stolypinissa tai maijassa tai kauttakulkuvankilassa. Jos annatte panematta vastaan, nöyryytys raatelee sydäntänne. Jos tavarat otetaan teiltä väkisin, teille jää omaisuudestanne veren maku suuhun. Nuo röyhkeät naamat, nuo loukkaavat otteet, tuo kaksijalkainen kuona inhottavat teitä, mutta jos teillä on omaisuutta, jonka takia täristä, ettekö menetäkin harvinaisen tilaisuuden tarkkailla ja oivaltaa? Ja mitä arvelette: eivätkö Kiplingin ja Gumilevin värikkäästi kuvaamat seikkailijat ja merirosvot ja suuret kapteenit olleetkin juuri näitä samoja kriminaaleja? Juuri tätä samaa lajia he olivat ... Romanttisissa kuvissa he olivat niin viehättäviä – miksi he nyt inhottavat teitä?

Yrittäkää ymmärtää myös heitä. Vankila on heille *koti*. Vaikka vallanpitäjät kuinka hellivät heitä, vaikka heidän tuomioitaan kuinka lievennetään, vaikka heitä kuinka armahdellaan – sisäinen kohtalo tuo heidät yhä uudelleen tänne ... Eikö heille kuulukin ensimmäinen sana Arkkipelagin lain laadinnassa? Yhteen aikaan meillä *vapaudessakin* kitkettiin omistusoikeutta niin menestyksekkäästi (myöhemmin kitkijöiden itsensä alkoi tehdä mieli *omistaa*) – miksi siis sitä pitäisi sietää vankeudessa? Sinä tunaroit, et ajoissa syönyt ihraasi etkä jakanut sokeria etkä tupakkaa ystäviesi kanssa, nyt sitten kriminaalit penkovat pussiasi korjatakseen moraalisen virheesi. Annettuaan sinulle *vaihtokaupassa* kurjat risat muodikkaista kengistäsi, nuhruisen takin villapaidastasi, he eivät kauan onnistu pitämään noita tavaroita itsellään: kenkäsi riittävät viiteen häviöön korttipelissä, ja villapaitasi *tyrkätään* huomenna votkalitrasta ja makkaralenkistä. Vuorokau-

den kuluttua heillä ei ole mitään – niin kuin ei sinullakaan. Tämä on termodynamiikan toinen lähtökohta: tasojen täytyy tasaantua, tasaantua ...

Älkää omistako! Älkää omistako mitään! Näin opettivat meitä Buddha ja Kristus, stoalaiset ja kyynikot. Miksi me, ahneet, emme millään ota noudattaaksemme tuota yksinkertaista julistusta? Kuinka emme ymmärrä, että omaisuudella tuhoamme sielumme?

Silli korkeintaan lämmitelköön taskussasi kauttakulkupaikkaan saakka, jottet täällä mankuisi juotavaa. Mutta jos leipää ja sokeria annetaan kahdeksi päiväksi kerralla, syö kaikki heti. Silloin ei kukaan varasta niitä. Eikä sinulla ole huolia. Ole kuin taivaan lintu!

Hanki sellaista omaisuutta, jonka voit aina kuljettaa mukanasi: opettele kieliä, perehdy maihin, tutustu ihmisiin. Muistisi olkoon vaeltajan pussisi. Paina mieleesi! Paina mieleesi! Vain nämä katkerat siemenet saattavat kerran alkaakin kasvaa.

Katsele – ympärilläsi on ihmisiä. Jotakuta heistä muistelet ehkä myöhemmin koko elämäsi ajan ja järsit rystysiäsi, kun et tullut kysyneeksi. Ja mitä vähemmän puhut, sitä enemmän kuulet. Arkkipelagin saarelta toiselle kulkee ihmiselämän ohuita säikeitä. Ne kietoutuvat toisiinsa, koskettavat toisiaan jonakin yönä juuri tällaisessa kolkkuvassa puolipimeässä vaunussa, sitten ne erkanevat ikiajoiksi. Paina korvasi kuuntelemaan niiden hiljaista huminaa ja vaunun alta kohoavaa tasaista kolketta. Se on elämän värttinän ääni.

Millaisia merkillisiä kertomuksia kuuletkaan täällä, mille kaikelle saatkaan nauraa!

Tuo eloisa ranskalainen ristikon luona – mitä hän oikein pyörii? Mitä hän kummastelee? Mitä hän ei vieläkään ymmärrä? Hänelle pitäisi selittää! Mutta samalla sietäisi kysyä: kuinka hän on joutunut tänne? Joukosta löytyy joku ranskan kielen taitoinen, ja me saamme tietää: Max Santerre, ranskalainen sotilas. Yhtä terävä ja utelias hän oli vapaudessakin, kotimaassaan jonka nimi on La Douce France. Hänelle sanottiin hyvällä: älä pyöri. Mutta hän vain vetelehti kotimaahan palaavien venäläisten kokoomapaikan lähistöllä. Silloin venäläiset tarjosivat hänelle ryypyn, ja jostakin hetkestä eteenpäin hän ei muista enää mitään. Hän virkosi lentokoneen lattialla. Hän näki päällään puna-armeijalaisen puseron ja housut ja yläpuolellaan vartiosotilaan saappaat. Nyt hänelle oli annettu kymmenen vuotta leiriä, mutta sehän oli tietenkin häijyä pilaa, sehän toki selviäisi?... Voi kyllä selviää, poika kulta, odotahan vain![1] (Vaikka tällaiset tapaukset eivät vuosina 1945–46 hämmästytä ketään.)

Äskeisessä aihe oli ranskalais-venäläinen, seuraavassa se on venäläis-ranskalainen. Ei sentään, oikeastaan puhtaasti venäläinen, sillä kukapa muu kuin venäläinen voisi mutkitella näin? Meillä on kaikkina aikoina elänyt ihmisiä, jotka *eivät ole mahtuneet,* niin kuin nyt Menshikov Surikovin taulussa Berezovon

[1] Hänellä on edessään vielä leirissä langetettu tuomio – 25 vuotta – ja hän vapautuu Ozerlagista vasta vuonna 1957.

mökkiin. Kas tässä – Ivan Kovertshenko, kuivakka keskikokoinen mies, mutta silti ei mahdu. Siksi että piru oli lirauttanut hänen väkevään vereensä tilkan votkaa. Hän kertoili mielellään itsestään ja naureskelevasti. Sellaiset kertomukset ovat aarre, niitä pitää kuunnella. Tosin pitkään aikaan on mahdoton käsittää, miksi hänet on vangittu ja miksi hän on nimenomaan poliittinen. Mutta »poliittisesta» ei tarvitse tehdä itselleen lakattua festivaalimerkkiä. Eikö ole aivan samantekevää, millä haravalla ihminen on kahmaistu?

Niin kuin kaikki hyvin tietävät, kemiallista sodankäyntiä kohti hiiviskelivät saksalaiset – me emme. Niinpä kun peräännyttiin Kubanilta, sattui erittäin epämiellyttävästi, että joidenkin ampumatarvikehuollon poropeukaloiden takia meiltä jäi eräälle lentokentälle pinoittain kemiallisia pommeja, ja saksalaiset saattoivat sen perusteella järjestää kansainvälisen skandaalin. Silloin Krasnodarin kaupungista kotoisin olevalle yliluutnantti Kovertshenkolle annettiin kaksikymmentä laskuvarjomiestä ja heidät pudotettiin saksalaisten selustaan kaivamaan kaikki nuo äärimmäisen vaaralliset pommit maahan. (Kuulijat arvaavat jo ja haukottelevat: mies joutuu vangiksi ja on nyt synnyinmaansa kavaltaja. Ei sinne päinkään!) Kovertshenko täytti tehtävän erinomaisesti ja palasi kaikkine kaksinekymmenine miehineen menetyksittä rintaman yli takaisin, ja hänelle ehdotettiin Neuvostoliiton Sankarin arvoa.

Mutta ehdollepanopaperin kulku kestää kuukauden ja kaksikin – ja entä jos et mahdu tähän Sankarin arvoonkaan? »Sankari» annetaan hiljaisille pojille, jotka ovat kunnostautuneet taistelukoulutuksessa ja poliittisessa valmennuksessa, mutta jos miehen sielu on tulta, niin hänen tekee mieli ryypätä – eikö niin? Ja jos olet koko Neuvostoliiton Sankari, niin mitä ne rotat oikein pihtaavat – lisätkööt vielä litran votkaakin! Ja Ivan Kovertshenko, joka todellakaan ei ollut koskaan kuullut Caligulasta, kiipesi hevosen selkään ja ratsasti toiseen kerrokseen kaupungin sotilaskomendantin eteen: sen kun kirjoitat votkaa! (Hän keksi, että tällainen on jotenkin edustavampaa, sopii paremmin Sankarin tyyliin, että on vaikeampi kieltää.) Siitäkö hänet pantiin istumaan? Ei, eihän toki! Siitä hyvästä hänet alennettiin Sankarista Punaisen Lipun kantajaksi.

Kovertshenkon teki kovasti mieli ryypätä, mutta aina ei ollut, ja silloin oli käytettävä hoksottimiaan. Puolassa hän esti saksalaisia räjäyttämästä erään sillan ja sen jälkeen tunsi sillan ikään kuin omakseen, ja sillä välin kun meikäläinen komendantuuri oli tulossa, Kovertshenko alkoi kantaa puolalaisilta maksun sillan ylittämisestä: ellei minua olisi, teillä ei olisi enää koko siltaa, perhanat! Vuorokauden ajan hän kantoi maksuaan (votkassa), sitten kyllästyi, sillä eihän siinäkään viitsinyt loputtomiin jököttää, ja niin kapteeni Kovertshenko ehdotti lähitienoon puolalaisille oikeudenmukaista ratkaisua: puolalaiset *ostavat* häneltä sillan. (Siitäkö hän joutui istumaan? Ei.) Ei hän paljon pyytänyt, mutta puolalaiset empivät, eivät millään osanneet päättää. Silloin *pan* kapteeni jätti sillan sikseen, piru teidät periköön, kulkekaa sitten ilmaiseksi.

Vuonna 1949 hän oli Polotskissa maahanlaskurykmentin esikuntapäällikkönä. Divisioonan poliittinen osasto ei sietänyt majuri Kovertshenkoa, koska tämä viis

veisasi poliittisesta kasvatuksesta. Kerran hän pyysi mainetodistuksen akatemiaan pyrkimistä varten, mutta kun se sitten annettiin, hän vilkaisi paperiin ja paiskasi sen pöytään: »Tällainen paperi taskussa ei pyritä akatemiaan vaan lähdetään Banderan puolelle!» (Siitäkö?... Siitä hänelle olisi aivan hyvin voitu pistää kymppi, mutta tällä kertaa hän vielä pelastui.) Sitten sattui vielä, että hän päästi erään sotamiehen laittomasti lomalle. Ja itse ajoi humalassa kuorma-autoa ja rikkoi sen. Ja hänelle annettiin kymmenen – vuorokautta putkaa. Tosin Kovertshenkoa vartioivat hänen omat miehensä, ja nämä pitivät hänestä rajattomasti ja päästivät hänet »putkasta» kylälle juhlimaan. Ja putkankin hän olisi vielä sietänyt, mutta silloin poliittinen osasto alkoi uhkailla häntä sotaoikeudella! Juuri tämä uhkaus loukkasi Kovertshenkoa ja sai hänet raivostumaan: siis kun pommit piti haudata, pantiin Ivan asialle? Mutta jostakin kirotusta kärrystä vankilaan? Yöllä hän pakeni ikkunasta, hankkiutui Väinäjoen rannalle ja varasti sieltä kätköstä ystävänsä moottoriveneen.

Vaan hänpä ei ollutkaan lyhytmuistinen juoppo: nyt hän halusi kostaa kaikesta, mitä poliittinen osasto oli hänelle tehnyt. Liettuassa hän jätti veneen, meni liettualaisten luo ja pyysi: »Veljet, viekää minut partisaanien luo! Ottakaa minut mukaan, varmasti ette kadu, kyllä me niille näytetään!» Mutta liettualaiset päättelivät, että hänet oli lähetetty.

Ivanilla oli valtakirja vaatteisiin ommeltuna. Hän osti lipun Kubanille mutta jo Moskovaa lähestyttäessä joi ravintolavaunussa päänsä täyteen. Niinpä hän asemarakennuksesta astuttuaan silmäili Moskovaa ja komensi taksinkuljettajaa: »Ajetaan lähetystöön!» – »Mihin lähetystöön?» – »Mihin tahansa – ei sillä ole väliä.» Ja kuljettaja lähti ajamaan. »Mikä lähetystö tuo on?! – »Ranskan.» – »Hyvä on».

Kenties hänen ajatuksensa vinksahteli, ehkä hänen aikeensa lähetystön suhteen olivat nyt äkkiä muuttuneet, mutta hänen vikkelyytensä ja voimansa eivät olleet tippaakaan raihnaantuneet: portilla seisoskelevaa miliisiä pelottelematta hän käveli hiljaa kulman taakse ja kiskaisihe sileälle kahden miehenmitan korkuiselle muurille. Lähetystön pihassa kaikki sujui vieläkin paremmin: kukaan ei huomannut eikä pysäyttänyt häntä, hän käveli sisään, marssi läpi huoneen ja toisenkin ja näki katetun pöydän. Pöydällä oli vaikka mitä, mutta kaikkein eniten hän hämmästyi päärynöitä, joita hän oli niin pitkään ikävöinyt, ja niinpä hän nyt alkoikin mättää niitä takkinsa ja housujensa taskuihin. Samassa isäntäväki tuli illalliselle. »Hoi, ranskalaiset!» Kovertshenko huikkaili ja otti aloitteen käsiinsä. »Miksette tee vallankumousta? Miksi ihmeessä te kiskotte valtaan tätä de Gaullea? Ja että me muka antaisimme teille Kubanin vehnää? Ei tipu!!» – »Kuka te olette? Mistä te olette tullut?» ranskalaiset tyrmistyivät. Kovertshenko löysi heti oikean sävyn: »MGB:n majuri.» Ranskalaiset tulivat levottomiksi: »Siitä huolimatta ette olisi saanut tällä tavalla tunkeutua. Mitä asiaa teillä on?» – »Äh, vetäkää viikseen . . .!!» Kovertshenko laukaisi nyt jo suoraan koko sydämestään. Hän rehvasteli vielä hetken ranskalaisten edessä mutta sitten huomasi, että viereisestä huoneesta soitettiin jo puhelimella. Ja sen verran hän oli vielä

tolkussaan, että hän aloitti perääntymisen, mutta päärynät alkoivat putoilla hänen taskuistaan. Ja häpeällinen nauru saatteli häntä ...

Hän jaksoi vielä lähteä lähetystöstä ja jatkaakin retkeään. Seuraavana aamuna hän heräsi Moskovan Kievin rautatieasemalla (ettei hän vain aikonutkin lähteä Länsi-Ukrainaan?) – ja pian sen jälkeen hänet napattiin.

Itse Abakumov hakkasi häntä kuulusteluvaiheessa, selkään kohosi ranteen paksuisia arpia. Ministeri ei tietenkään hakannut Kovertshenkoa päärynöiden takia eikä ranskalaisten – oikeutetusta – moittimisesta vaan saadakseen tietää: kuka oli värvännyt Kovertshenkon ja milloin. Ja tietenkin tälle sitten läimäytettiin kahdenkymmenenviiden vuoden tuomio.

Tällaisia kertomuksia kuullaan monia, mutta niin kuin jokainen vaunu stolypinkin hiljenee yöksi. Yöllä ei tule kalaa eikä vettä eikä viedä käymälään.

Ja silloin – niin kuin jokaisen muunkin vaunun – stolypinin täyttää pyörien tasainen jyrinä, joka ei hiukkaakaan häiritse hiljaisuutta. Ja jos lisäksi vartija poistuu käytävästä, kolmannesta miesten hytistä voi hiljaa puhua neljänteen naisten hyttiin.

Vankeudessa keskustelu naisen kanssa on aivan erikoinen. Siinä on jotakin ylevää, jopa siinäkin tapauksessa, että puhutaan pykälistä ja tuomioista.

Eräs tällainen keskustelu jatkui koko yön ja seuraavanlaisissa olosuhteissa. Se tapahtui vuoden 1950 heinäkuussa. Naisten hyttiin ei ollut riittänyt kunnolla matkustajia, vain yksi – nuori tyttö, moskovalaisen lääkärin tytär, joka oli pantu istumaan 58-10:n perusteella. Mutta miesten hyteissä alkoi meteli: vartiosto ryhtyi ahtamaan kaikkia kolmen hytin vankeja kahteen (ei kannata kysellä, montako mätettiin). Ja sitten tuotiin joku rikollinen, joka ei edes näyttänyt vangilta. Ensinnäkään hänen päätään ei ollut ajeltu paljaaksi: aaltoileva vaalean keltainen tukka – todella *kutrit* – peitti haastavasti isoa jalopiirteistä päätä. Hän oli nuori ja ryhdikäs, hänellä oli englantilainen univormu. Tavassa jolla häntä saatettiin käytävää eteenpäin oli kunnioittavuuden häivä (miehen *juttu*-kuoreen kirjoitettu määräys säikähdytti vartiostoa), ja tämän kaiken tyttö ehti huomata. Mutta mies ei nähnyt tyttöä. (Ja miten hän myöhemmin katuikaan sitä!)

Metelistä ja touhuamisesta tyttö ymmärsi, että vierestä oli tyhjennetty hytti miestä varten. Selvästikään tämä ei saanut päästä kosketuksiin kehenkään. Sitä enemmän tytön teki nyt mieli keskustella miehen kanssa. Stolypinissa ei voi nähdä hytistä toiseen mutta jos on hiljaista voi kuulla. Myöhään illalla kun alkoi hiljetä, tyttö asettui aivan ristikon luo penkkinsä reunalle istumaan ja kutsui miestä hiljaa. (Tai kenties hän ensin lauloi hiljaa. Kaikesta tuosta vartioston olisi pitänyt rangaista häntä, mutta vartijat olivat asettuneet, käytävässä ei ollut ketään.) Tuntematon kuuli ja tytön opastuksella asettui samaan asentoon. Nyt he istuivat selätyksin ja pusersivat samaa kolmen sentin paksuista lautaa mutta puhuivat ristikon välistä, hiljaa, laudan ohi. Heidän päänsä ja huulensa olivat niin lähellä, kuin he olisivat suudelleet, mutta silti he eivät voineet koskettaa toisiaan, eivät edes nähdä toisiaan.

Erik Arvid Andersen ymmärsi venäjää jo aivan siedettävästi mutta puheessa teki paljon virheitä vaikkakin loppujen lopuksi pystyi välittämään ajatuksensa. Hän kertoi tytölle merkillisen tarinansa (kuulemme sen tuonnempana kauttakulkuleirissä) ja tyttö puolestaan 58-10:n saaneen moskovalaisen opiskelijatytön koruttoman tarinan. Mutta Arvid innostui, hän kyseli tytöltä neuvostonuorisosta, elämästä Neuvostoliitossa. Ja hän sai kuulla aivan muuta kuin oli ennen tiennyt lännen vasemmistolehtien ja virallisen vierailunsa perusteella.

He puhuivat koko yön, ja tuona yönä kaikki asettui Arvidin silmissä kohdalleen: merkillinen vankijuna vieraassa maassa, junan kertosäemäinen kolke yössä, ääni joka herättää aina myötätuntoa sydämessämme, tytön sointuva ääni, kuiskinta ja hengitys hänen korvansa juuressa – aivan korvan juuressa, hänen voimatta edes vilkaista tyttöä! (Hän ei ollut puoleentoista vuoteen kuullut naisen ääntä.)

Ja ensimmäisen kerran hän alkoi nähdä Venäjän, yhdistyneenä tähän näkymättömään (ja varmaankin ja tietenkin ja ehdottomasti ihanaan) tyttöön, ja Venäjän ääni kertoi hänelle totuutta koko yön. Niinkin voi oppia tuntemaan maan, ensimmäisellä kerralla ... (Aamulla hän näki ikkunasta sen tummat olkikatot – salaperäisen oppaan yhä surumielisesti kuiskaillessa.)

Sillä se kaikkihan on Venäjää: raiteilla matkaavat vangit, jotka kieltäytyivät valittamasta; tyttö seinän takana stolypinin hytissä; nukkumaan mennyt vartiosto, taskusta putoilleet päärynät, maahan kaivetut pommit ja toiseen kerrokseen kannustettu ratsu.

– Santarmeja! Santarmeja! vangit huutelivat ilahtuneesti. He iloitsivat siitä, että tästä eteenpäin heitä saattaisivat santarmit – ei saattovartio.

Taas unohdin panna lainausmerkit. Äskeisen kertoja on itse Korolenko[1]. Me tosin emme iloinneet sinisistä lakeista. Mutta kenestäpä ei ilahtuisi, jos jää stolypiniin *heiluriksi.*

Tavallisen matkustajan on mukava nousta pikkuasemalla junaan, ja junasta poistuminenkin – miksipä ei? – käy käden käänteessä: paiskaa tavarasi ulos ja hyppää. Toisin on vangin laita. Elleivät paikallisen vankilan vartiosto tai miliisi tule hakemaan häntä tai nämä myöhästyvät kaksikin minuuttia, sinne meni! – juna jatkaa matkaa, ja nyt tämä syntinen vanki kuljetetaan seuraavaan kauttakulkupaikkaan asti. Hyvä jos viedään kauttakulkupaikkaan: siellä ainakin annetaan ruokaa. Mutta voidaan kuljettaa myös stolypinin reitin päätepisteeseen, pitää siellä tyhjässä vaunussa kahdeksantoista tuntia ja sitten lähteä tuomaan takaisin uuden valikoiman seassa, ja saattaa käydä niinkin, että taaskaan vankia vastaan ei tulla, taas olet umpikujassa, taas saat istua – ja koko tänä aikanahan EI ANNETA RUOKAA! Sinullehan on merkitty muona ensimmäiseen luovutukseen asti, eihän ole kirjanpidon syy, että vankila päästi sinut sivu suunsa, sinähän olet jo Tulunin kirjoissa. Eikä vartiosto ole velvollinen ruokkimaan sinua omista

[1] Istorija moego sovremennika (Aikalaiseni tarina), Moskova 1955, VII osa, s. 166

leivistään. Ja sinua heilautellaan KUUSI KERTAA (sellaistakin on sattunut!): Irkutskista Krasnojarskiin, Krasnojarskista Irkutskiin, Irkutskista Krasnojarskiin. Niin että kun sitten näet Tulunin laiturilla sinisen lakin, olet valmis kapsahtamaan kaulaan: kiitos, poika kulta, kun päästit pulasta!

Stolypinissa ehtii kahdessakin vuorokaudessa nääntyä ja läkähtyä ja turtua niin, että suureen kaupunkiin tultaessa ei itsekään tiedä, kumpi olisi parempi vaihtoehto: kituako vielä vähän ja tulla nopeammin perille vai välilasku kauttakulkupaikkaan, mahdollisuus vähän oikoa raajojaan.

Mutta saattovartioon tuleekin liikettä, miehet juoksentelevat. Heillä on mantteli päällä, kiväärinperät kolahtelevat. Siispä koko vaunu puretaan.

Ensin saattovartio asettuu kehään vaunun portaiden molemmin puolin, ja tuskin olet luiskahtanut alas portailta, suistunut ja mätkähtänyt, kun sotilaat jo karjuvat korvasi lukkoon kuorossa joka puolelta (heidät on koulutettu tekemään niin): »Istu! Istu! Istu!» Se tehoaa erittäin hyvin, kun useat kurkut karjuvat yhtä aikaa, eikä sinun anneta kohottaa katsettasi. Käperryt vaistomaisesti – kuin kranaattien räjähdellessä – ja kiirehdit tottelemaan (minne sinulla on kiire?), painaudut maahan ja käyt istumaan edelläsi tulleiden hännille.

»Istu!» on erittäin selvä komento, mutta jos olet aloitteleva vanki, et vielä ymmärrä sitä. Kuulin tämän komennon Ivanovossa varaaraiteilla matkalaukku sylissäni (jos matkalaukku ei ole leiritekoa vaan vapaudessa valmistettu, sen kädensija irtoaa yhtenään ja aina kaikkein pahimmalla hetkellä), juoksin, laskin matkalaukun maahan ja istuuduin laukulle – katsomatta, miten muut istuivat. Sillä minullahan oli päälläni vielä verraten siisti upseerin manttelini, jonka helmatkin olivat vielä ehjät. Enhän voinut istuutua suoraan pölkyille, tummalle öljyn tahraamalle hiekalle! Saattovartion päällikkö – punakka pärstä, isot venäläiset kasvot – juoksi paikalle, enkä minä ehtinyt tajuta, mitä asiaa hänellä oli, mitä hän tarkoitti. Mutta selvästikin hän aikoi potkaista pyhällä saappaallaan kirottuun selkääni, mutta jokin pidätti häntä, ja suurematta kiiltäväksi kiilloitettua saappaankärkeään potkaisikin matkalaukkua ja puhkaisi sen kannen. »Is-tu!» hän selvensi tarkoitustaan. Ja vasta silloin minulle valkeni, että kohosin ympärillä olevien vankien joukosta kuin torni, ja ennen kuin ehdin edes kysyä: »Miten sitten pitää istua?», minä älysin jo, miten oli istuttava, ja kalliissa manttelissani kävin istumaan niin kuin kaikki ihmiset istuvat, niin kuin koirat istuvat portilla ja kissat oven vieressä.

(Matkalaukku on minulla yhä tallella, ja silloin tällöin kuljetan sormeani pitkin risaisen reiän reunaa. Sehän ei voi arpeutua niin kuin ruumiin ja sydämen jäljet arpeutuvat. Esineillä on parempi muisti kuin meillä.)

Myös asento on harkittu. Jos istut takamuksellasi maassa siten, että polvesi ovat koholla edessäsi, painopisteesi on takana, nouseminen on vaikeaa ja seisaalle ponnahtaminen mahdotonta. Lisäksi meidät pannaan istumaan mahdollisimman tiiviisti, jotta olisimme mahdollisimman paljon toistemme tiellä. Jos keksisimme kaikki yhtä aikaa hyökätä vartioston kimppuun, meidät ehdittäisiin ampua ennen kuin kerkiäisimme liikahtaakaan.

Tällä tavalla istutaan odottamaan maijaa (se kuljettaa erissä, kaikkiahan se ei pysty kerralla viemään) tai ajoa jalkaisin. Vankeja pyritään istuttamaan suojaisella paikalla, jotta mahdollisimman harvat vapaat kansalaiset näkisivät, mutta välistä pannaan kömpelösti istumaan suoraan aseman laiturille tai avoimelle aukiolle (Kuibyshevissa meneteltiin näin). Se on vapaille koettelemus: mehän tarkastelemme heitä aivan vapaasti, rehdisti avoimin silmin, mutta miten heidän on katsottava meihin? Vihamielisestikö? Omatunto ei salli (sillä pitää olla Ermilov uskoakseen, että ihmiset istuvat »syystä»). Myötätuntoisestiko? Sääliväs-tikö? Voivat hyvinkin merkitä nimen muistiin. Ja rapsauttaa tuomion, se on helppo juttu. Ja ylpeät vapaat kansalaisemme (»lukekaa, kadehtikaa, olen kansalainen») painavat syyllisen päänsä ja yrittävät olla näkemättä meitä ollenkaan, aivan kuin olisimme tyhjä kohta. Vanhat eukot ovat muita rohkeampia: heitä ei enää tärvellä, lisäksi he uskovat Jumalaan, niinpä he taittavat niukasta leipätiilestään palan ja heittävät meille. Entiset leirivangit eivät hekään pelkää, eivät liioin tietenkään kriminaalit. Leirivangit tietävät: »Joka ei ole ollut, joutuu kyllä. Joka on ollut, ei unohda.» Ja he saattavat heittää savukepakkauksenkin, jotta heille heitettäisiin samalla tavalla heidän kärsiessään seuraavaa tuomiotaan. Mummon heikko käsi ei jaksa heittää leipää perille asti, vaan leipä putoaa maahan, mutta savukepakkaus singahtaa ilmassa keskelle rykelmäämme, ja samassa vartiosto alkaa lonksutella kivääripanlukkojaan – eukolle, hyvyydelle, leivälle: »Hei, akka, ala laputtaa!»

Ja leivästä murrettu pyhä pala jää pölyyn makaamaan, kunnes meidät viedään pois.

Yleensä nuo hetket – istuminen maassa asemilla – ovat parhaita hetkiämme. Muistan miten meidät Omskissa pantiin istumaan ratapölkyille kahden pitkän tavarajunan väliin. Kukaan ei tullut siihen solaan. (Varmaankin kumpaankin päähän oli lähetetty sotilas: »Pääsy kielletty!» Ja meikäläinen ihminen on kasvatettu vapaudessakin tottelemaan mantteli-miestä.) Hämärtyi. Oli elokuu. Aseman öljyinen sora ei vielä ollut ehtinyt jäähtyä päivän auringosta vaan lämmitti takalistoamme. Emme nähneet asemaa, mutta se oli jossakin hyvin lähellä junien takana. Siellä pauhasi levysoitin, iloisia levyjä, väkijoukko sorisi. Ja jostakin syystä ei tuntunut alentavalta istua tiiviinä likaisena joukkiona maassa jossakin sopessa. Kuulimme vieraan nuorison soittelevan tansseja, joita me emme koskaan enää tanssisi, mutta se ei tuntunut pilkanteolta. Ei liioin ajatus, että juuri nyt joku on laiturilla jotakuta vastassa tai saattamassa, mahdollisesti peräti kukkia kädessään. Ne kaksikymmentä minuuttia olivat melkein vapautta: ilta sakeni, ensimmäiset tähdet syttyivät, ratapihalla tuikki punaisia ja vihreitä valoja, musiikki soi. Elämä jatkuu ilman meitä – sekään ei harmita enää.

Opi rakastamaan sellaisia hetkiä, niin vankeus muuttuu helpommaksi. Muutenhan se panee räjähtämään raivosta.

Jos vankien ajaminen maijan luo näyttää vaaralliselta – lähistöllä on teitä ja ihmisiä – niin siihenkin pulmaan löytyy vartioston ohjesäännöstä hyvä komento: »Käsikoukkuun käy!» Siinähän ei ole mitään alentavaa: kulkea käsikoukkua?

Ukot ja nuoret pojat, tytöt ja vanhat eukot, sairaat ja rammat. Jos sinulla on tavarat toisessa kädessä, niin juuri siihen käteesi tartutaan, ja sinä puolestasi viet toisen kätesi käsikoukkuun. Nyt olette ahtautuneet kaksin verroin tiiviimmin kuin tavallisessa rivistössä seistään, olette kaikki muuttuneet painavammiksi, olette kaikki nilkkuja, tavaroiden paino ja hankala kantamisasento panevat teidät kaikki huojahtelemaan epävarmasti. Likaiset, harmaat, kurjat olennot – te kuljette kuin sokeat, näennäisen hellästi painautuneina toisiinne: pilakuva ihmiskunnasta!

Mutta maijaa ei ehkä olekaan. Saattovartion päällikkö on ehkä pelkuri, hän pelkää, ettei saa teitä perille, ja näin te sitten raskautettuina ja hoiperrellen ja tavaroihin kolhiutuen raahaudutte halki kaupungin vankilaan asti.

On vielä eräs komento – tällä kertaa pilakuva hanhista: »Kantapäihin tartu!» Tämä tarkoittaa sitä että jokainen, jonka kädet ovat vapaat, tarttuu kummallakin kädellään sääreensä nilkan korkeudelta. Ja sitten – »eteenpäin mars!» (No niin, lukija, pankaapa kirja sivuun ja kävelkääpä näin huoneen poikki!... Miten sujui? Mikä oli vauhti? Minkä verran näitte ympärillenne? Entä miten olisi ollut pakoyrityksen laita?) Pystyttekö kuvittelemaan, miltä kolme-neljäkymmentä tällaista hanhea sivusta katsoen näyttää? (Kiev, 1940.)

Eikä välttämättä tarvitse olla elokuu, voi olla myös vuoden 1946 joulukuu, ja teitä ajetaan jalkaisin neljänkymmenen asteen pakkasessa Petropavlovskin kauttakulkuvankilaan. Niin kuin arvata saattaa, viimeisinä tunteina ennen kaupunkiin saapumista stolypinin saattovartio ei vaivautunut viemään teitä käymälään vahinkojen välttämiseksi. Kuulustelut ovat heikentäneet teidät, pakkanen puree, teidän on miltei mahdoton pidättää – varsinkaan naisten. Entä sitten! Hevosen on pysähdyttävä ja levitettävä jalkojaan, koiran on juostava sivuun ja nostettava koipea aidan vierustalla. Mutta te, ihmiset, voitte tehdä sen myös kävellessänne, ketäpä me ujostelisimme omassa isänmaassamme? Kauttakulkuvankilassa ehtii kyllä kuivua... Vera Kornejeva kumartui kohentamaan kenkäänsä ja jäi askelen verran: sotilas usutti oitis susikoiran hänen kimppuunsa, ja koira puri häntä kaikkien talvivaatteiden lävitse pakaraan. Älä kuhni! Ja kaatunutta uzbekkia hakataan kiväärinperillä ja potkitaan.

Ei hätää, sitä ei valokuvata Daily Expressiin. Ja saattovartion päällikkö elää hamaan vanhuuteen ilman, että kukaan koskaan panisi häntä vastuuseen.

Myös *maijat* tulivat historiasta. Eikö Balzacin kuvaama vankivaunu muka ollut maija? Se vain kulki hitaammin, eikä sitä ahdettu niin täyteen.

Tosin 1920-luvulla vankeja vielä ajettiin jalkaisin kolonnina kaupunkien – jopa Leningradin – halki ja risteyksissä he tukkivat liikenteen. (»Joko loppui varastaminen?» heitä pilkattiin jalkakäytäviltä. Kukaanhan ei vielä tuntenut viemärin suurta ideaa...)

Mutta tekniikan virtauksista kiinnostunut Arkkipelagi ei aikaillut omaksua *mustaa maijaa* – tuttavallisemmin: *maijaa*. Ensimmäiset mukulakivikaduillemme ilmaantuneet kuorma-autot olivatkin maijoja. Niissä oli huonot jouset, ne

heittelehtivät rajusti, mutta eivät vangitkaan olleet enää kristallista. Sen sijaan korkkaus oli hyvä – jo silloin, vuonna 1927: ei ainoatakaan rakoa, ei sähkölamppua sisällä, enää ei päässyt henkäisemään eikä tirkistämään. Ja jo silloin maijojen rasiat mätettiin tupaten täyteen seisaalla matkaavia vankeja. Se ei ollut varta vasten harkittua, pyöristä vain oli puutetta.

Monen vuoden ajan ne olivat harmaita, teräksisiä, avoimesti vankilan tyylisiä. Mutta sodan jälkeen suurissa kaupungeissa äkättiin ja alettiin maalata autot ulkoapäin riemukkailla sävyillä ja kylkeen pantiin teksti: »Leipää» (vangit olivatkin rakennustyön leipä), »Lihaa» (oikeammin olisi ollut: »Luita») ja jopa »Juokaa neuvostoliittolaista sampanjaa!».

Sisältä maija saattaa olla yksinkertaisesti panssaroitu tila – tyhjä karjavaunu. Siinä saattaa myös olla seiniä kiertävä penkki. Se ei ole suinkaan mukavuus vaan pahempi vaihtoehto: ihmisiä mätetään yhtä paljon kuin mahtuisi seisomaan, mutta nyt päällekkäin kuin matkatavaroita, kuin kolleja päällekkäin. Maijan takaosassa saattaa olla myös *poksi* – kapea teräksinen yhden hengen kaappi. Tai auto saattaa olla kokonaan jaettu pokseihin: samanlaisia pieniä kaappeja oikealla ja vasemmalla, teljettäviä sellejä, käytävä jää vartijalle.

Tällaista monimutkaista mehiläissysteemiä ei tule kuvitelleeksikaan, kun katselee hekottelevaa ja pikaria kohottelevaa neitoa: »Juokaa neuvostoliittolaista sampanjaa!»

Vankeja maijaan ahtavat vartijat huutelevat joka puolelta »liikettä! Vipinää! Nopeasti!» – jotta te ette ehtisi vilkaista ympärillenne ettekä suunnitella pakoa. Teitä murjotaan ja survotaan, jotta juuttuisitte pusseinenne kapeaan oviaukkoon ja jotta jysäyttäisitte päänne kamanaan. Teräksinen takaovi puristetaan väkisin kiinni ja – lähdettiin!

Tietenkin maijalla kuljetetaan harvoin tuntikausia – useimmin parikymmentä minuuttia, puoli tuntia. Mutta se puoli tuntia onkin sitten totisinta heittelehtimistä ja luiden murtamista ja kylkien ruhjomista. Jos satutte olemaan kookas, seisotte pää kumarassa ja taidattepa muistella mukavaa stolypinia.

Edelleen maija merkitsee uutta sekoitusta, uusia tuttavuuksia, joista kaikkein värikkäimmät tietenkin ovat rikollisia. Kenties ette vielä ole joutunut heidän kanssaan samaan hyttiin, ehkä teitä ei ole kauttakulkuvankilassakaan pantu samaan selliin kriminaalien kanssa, mutta täällä olette kokonaan heidän armoillaan.

Välistä on niin ahdasta, että jopa kriminaalienkin on hankala varastaa. Jalkanne ja kätenne ovat vierustovereidenne ja pussien välissä kuin kahleiden puristuksissa. Vain kaikkia ravistelevien ja munuaisia irti hakkaavien kuoppien kohdalla raajojenne asento muuttuu.

Välistä – kun on väljempää – kriminaalit ehtivät puolessa tunnissa tutkia kaikkien pussien sisällön ja takavarikoida kaikki *basillit* eli ruuat ja *kuteista* eli vaatteista parhaat. Pelkurimaiset ja järkevät käsitykset luultavimmin estävät teitä ryhtymästä tappelemaan heidän kanssaan. (Ja te alatte jo murena murenalta menettää kuolemattoman sielunne. Oletatte yhä, että pahimmat viholliset ja

tärkeimmät asiat ovat yhä edessä ja että on varjeltava itseään niiden varalta.) Tai ehkäpä huitaisette kerran ja – lapojenne väliin murjaistaan veitsi. (Tutkimusta ei toimeenpanna ja jos toimeenpannaankin, kriminaaleja ei uhkaa mikään: he vain jäävät kauttakulkuvankilaan *roikkumaan,* heidän ei tarvitse jatkaa kaukaiseen leiriin. Myönnättehän, että sosiaalisesti oman ja sosiaalisesti vieraan ottaessa yhteen valtio ei voi asettua jälkimmäisen puolelle.)

Lunin, eversti evp, maanpuolustusjärjestö Osoaviahimin virkailijoita, kertoi Butyrkin sellissä vuonna 1946, miten kriminaalit hänen silmiensä edessä moskovalaisessa maijassa maaliskuun 8. päivänä matkalla tuomioistuimesta Tagankaan vuorotellen raiskasivat erään tytön (muiden maijassa olijoiden sanomatta tai tekemättä mitään). Tyttö oli saman päivän aamuna parhaisiinsa pukeutuneena saapunut oikeussaliin vapaana kansalaisena. (Hänet tuomittiin luvattomasta poistumisesta työpaikalta – ja sekin oli tytön esimiehen katala kosto siitä, että tyttö oli kieltäytynyt makaamasta hänen kanssaan.) Puolta tuntia ennen maijaan joutumistaan tyttö oli tuomittu Ukaasin perusteella viideksi vuodeksi, hänet oli tyrkätty maijaan ja nyt sitten keskellä kirkasta päivää jossakin Sadovaja-kehätien paikkeilla (»Juokaa neuvostoliittolaista sampanjaa!») hänestä oli tehty leirihuora. Ja voiko sanoa, että sen tekivät kriminaalit? Eivät vankilaviranomaiset? Eikä vihdoin tytön esimies?

Kriminaalien hellyys! Raiskattuaan tytön he saman tien myös ryöstivät hänet: riisuivat häneltä pyhäkengät, joilla tyttö oli aikonut hämmästyttää tuomarinsa, sekä villatakin, sujauttivat vartijoille, jotka pysähtyivät, kävivät ostamassa votkaa ja toivat pullon auton takaosaan. Niinpä kriminaalit sitten vielä ryyppäsivätkin tytön kustannuksella.

Kun tultiin Taganskaja-vankilaan, tyttö parkui ja valitti. Upseeri kuunteli, haukotteli ja sanoi:

– Valtio ei voi järjestää jokaiselle erillistä kuljetusta. Meillä ei ole edellytyksiä sellaiseen.

Niin, maijat ovat Arkkipelagin »kriittinen kohta». Jos stolypineissa on mahdoton eristää poliittisia kriminaaleista, niin maijoissa on mahdoton eristää miehiä ja naisia toisistaan. Miksi siis kriminaalit eivät kahden vankilan välillä maistaisi »oikeaa elämää»?

Ja ellei kriminaaleja olisi, maijoja voisi jopa kiittää noista lyhyistä tilaisuuksista tavata naisia! Sillä missäpä muualla heitä vankeuselämässä näkisi tai heidän ääntään kuulisi tai saisi koskettaa heitä?

Kerran – vuonna 1950 – meitä kuljetettiin Butyrkista asemalle erittäin väljästi – maijassa istui penkeillä nelisentoista miestä. Kaikki istuivat jo, kun äkkiä viimeiseksi tyrkättiin joukkoomme nainen – yksi. Hän asettui aivan takaoven luo, aluksi pelokkaana – olihan hän neljäntoista miehen kanssa pimeässä laatikossa ilman pienintäkään turvaa. Mutta sitten muutamasta sanasta ilmeni, että kaikki olivat omia, Viidennenkymmenennenkahdeksannen väkeä.

Nainen esittäytyi: Repina, everstin vaimo, joutui istumaan pian miehensä jälkeen. Ja äkkiä vaitelias sotilas, niin nuori ja laiha, että häntä olisi luullut

luutnantiksi, kysäisi: »Sanokaahan, ette kai vain ole sattunut istumaan Antonina I:n kanssa?» – »Mitä? Oletteko hänen miehensä? Oleg?» – »Olen.» – »Everstiluutnantti I.? Frunzen akatemiasta??» – »Olen!»

Tämä »olen!» kohosi salpautuvasta kurkusta, siinä oli enemmän pelkoa SAADA TIETÄÄ kuin iloa. Mies siirtyi naisen viereen istumaan. Kahden takaoven kahdesta ristikosta tunkevat sumeat himmeät kesäpäivän täplät liikahtelivat naisen ja everstiluutnantin kasvoilla maijan ollessa liikkeellä. »Minä istuin tutkintavaiheessa neljä kuukautta samassa sellissä hänen kanssaan.» – »Missä hän nyt on?» – »Koko sen ajan hän eli vain teidän tähtenne. Kaikki hänen pelkonsa koskivat teitä, eivät häntä itseään. Aluksi hän pelkäsi, että teidät vangitaan. Sitten hän pelkäsi, millaisen tuomion saatte.» – »Mutta missä hän nyt on?» – »Hän syytteli itseään teidän vangitsemisestanne. Hänellä oli niin vaikeaa!» – »Missä hän nyt on?!» – »Älkää vain pelästykö.» – Repina laski jo kätensä everstiluutnantin rinnalle – kuin läheisen ihmisen rinnalle. »Hän ei kestänyt jännitystä. Hänet vietiin pois. Hän meni vähän... sekaisin päästään... ymmärrättehän...?

Ja tämä pikkuruinen koppi, teräslevyjen sulkema umpio, ajaa niin rauhaisasti kuuden jonon autovirrassa, pysähtyy valomerkkien eteen ja näyttää suuntaa.

Tähän Oleg I:hin olin tutustunut vastikään Butyrkissa – ja seuraavanlaisissa olosuhteissa. Meidät ajettiin Butyrkin aseman poksiin siksi aikaa kun tavarat haettiin säilytyksestä. Meidät kutsuttiin yhtä aikaa ovelle. Oven takana käytävässä harmaatakkinen naisvartija penkoi everstiluutnantin matkalaukun sisältöä ja pudotti lattialle everstiluutnantin kultaisen olkalaatan – toinen kahdesta oli jotenkin säästynyt – ja huomaamatta sitä astui sen isojen tähtien päälle.

Hän tallasi sitä kuin elokuvan lähikuvassa.

Minä sanoin everstiluutnantille: »Katsokaa, toveri everstiluutnantti!»

Oleg I:n kasvot tummuivat. Tahraton palvelushan merkitsi hänelle yhä jotakin.

Ja nyt hän sitten kuuli vaimostaan.

Kaikki tämä oli mahdutettava yhteen vaivaiseen tuntiin.

II Arkkipelagin satamat

Levittäkää isolle pöydälle suuri Synnyinmaamme kartta. Pankaa lihava piste jokaisen alueen keskuskaupungin kohdalle, jokaiseen rautateiden solmukohtaan, jokaiseen vaihtopisteeseen, jossa rata loppuu ja joki alkaa tai joki tekee mutkan ja alkaa kinttupolku. Mikä se on? Taudinkantaja-kärpästen tuhrima karttako? Katselette Arkkipelagin satamien mahtavaa karttaa.

Ne eivät tosin ole niitä satumaisia satamia, joihin Aleksandr Grin meidät vei ja joissa juodaan rommia tavernoissa ja katsellaan kaunottaria. Täällä ei liioin ole lämmintä sinistä merta. (Kylpyvettä annetaan täällä litra mieheen, ja jotta olisi kätevämpi peseytyä, annetaan neljä litraa neljälle miehelle samaan vatiin – ja peseytykääkin nopeasti!) Mutta muuta sataman romantiikkaa – likaa, hyönteisiä, kiroilua, rähinää, tappeluja ja kielten kirjavuutta – täällä on liikaakin.

Harva vanki on ollut vähemmän kuin kolmessa, viidessä kauttakulkupaikassa, monet muistavat niitä vähintään kymmenen, ja GULAGin *pojat* luettelevat pinnistämättä puoli sataakin. Ne vain menevät muistissa sekaisin, niissä on niin paljon yhteistä: pölkkypäinen vartiosto, älytön huutaminen *jutun* mukaan nimenhuudon asemesta, pitkät odottamiset helteessä tai syyssateessa, pitkä *syyni* riisuutumisineen, saastainen tukanajelutoimitus, kylmä liukas sauna, löyhkäävät käymälät, tunkkaiset käytävät, aina ahtaat ja ummehtuneet ja melkein aina pimeät ja kosteat sellit, ihmislihan lämpö molemmin puolin lattialla tai laverilla, pääpuolen lautapääty, raaka miltei tahmea leipä, litku joka on kuin rehusta keitettyä.

Ja jolla on tarkka muisti ja joka kykenee erottelemaan muistikuvat toisistaan, hänen ei tarvitse enää matkustella maassa, hänellä on selvä kuva maantieteestä kauttakulkupaikkojen perusteella. Novosibirsk? Tiedän, olen ollut. Vankkoja parakkeja, paksuista hirsistä rakennettuja. Irkutsk? Siellä on hyvin muuratut tiiliseinät, varsinkin ikkunoista näkee, miten tsaarin aikana rakennettiin, jokainen tiili erikseen, ja millaiset tuuletusaukot. Vologda? Kyllä, vanhanaikainen rakennus jossa on torneja. Käymälät ovat päällekkäin ja puulattiat lahot, niin että ylemmistä kerroksista tippuu alempiin. Usman? Tottahan toki. Täinen löyhkäävä vankilarähjä, ikivanha holvirakennelma. Ja sehän mätetään niin täyteen, että kun pannaan kuljetukseen, on oikein vaikea uskoa, mihin kaikki ovat mahtuneet, jono on puolen kaupungin pituinen.

Älkää loukatko asiantuntijaa, älkää sanoko hänelle, ettei kaupungissa teidän tietääksenne olekaan kauttakulkuvankilaa. Hän todistaa teille täsmällisesti, ettei

sellaisia kaupunkeja olekaan, ja hän on oikeassa. Salsk? Siellä pidetään kuljetuksessa olevat vangit tutkintavankien seassa. Eikö muka jokaisessa rajonin keskuksessa ole kauttakulkuvankilaa? Sol-Iletskissa? On kauttakulkuvankila! Rybinskissa? Vankila numero 2, entinen luostari. Rauhallinen paikka, tyhjiä kivettyjä pihoja, vanhoja sammaloituneita kivilaattoja, saunassa puhtaat puusoikot. Tshita? Vankila numero 1. Naushkissa? Siellä ei ole vankilaa mutta on kauttakulkuleiri, ja se on sama asia. Torzhokissa? Mäellä, niin ikään luostarissa.

Koeta käsittää, hyvä ihminen, kaupunkia ilman kauttakulkuvankilaa ei olekaan! Tuomioistuimiahan on joka paikassa! Kuinka vangit kuljetettaisiin leiriin – ilmassako?

Tietenkin kauttakulkuvankilat ovat erilaisia. Mutta mikä on parempi ja mikä huonompi – siitä voi väitellä loputtomiin. Missä kolme-neljä vankia on koolla, siinä jokainen *kehuu* ehdottomasti »omaansa».

– Vaikkei Ivanovo olekaan kovin kuuluisa kauttakulkuvankila, kysäisepä niiltä, jotka istuivat siellä talvella 1937–38. Vankilaa EI LÄMMITETTY, mutta silti yläpetillä maattiin alastomina – puhumattakaan siitä että olisi paleltu. Kaikki ikkunat rikottiin, ettei olisi tukehduttu. Sellissä numero 21 oli säädetyn kahdenkymmenen hengen asemesta KOLMESATAA KAKSIKYMMENTÄ-KOLME ihmistä! Lattialla lainehti vesi, ja veteen oli heitelty lautoja, joilla maattiin. Ja pakkasilma puhalsi rikotuista ikkunoista juuri lattiaan. Yleensäkin siellä lavereiden alla vallitsi napapiirin yö: valoa ei sinne riittänyt ollenkaan, niin tiuhassa makasi ihmisiä lavereilla ja seisoi lavereiden välissä lattialla. Muonaa annettiin kymmenen ryhmälle. Jos joku kymmenestä kuolee, hänet työnnetään laverin alle ja pidetään siellä siksi, kunnes alkaa haista. Sillä tavalla saadaan hänenkin norminsa. Ja kaiken sen olisi vielä kestänytkin, mutta vartijoilla oli kuin tuli persuksissa, yhtenään ajettiin sellistä toiseen. Juuri kun oli ehtinyt asettua, karjaistiin, että »kaikki ylös! siirtykää toiseen selliin!». Ja taas piti vallata paikka. Miksihän sinne syntyikin sellainen ylikuormitus? Kolmeen kuukauteen ei viety saunaan, täitä oli kihisemällä, ja täistä tuli haavoja jalkoihin ja lavantautia. Ja lavantaudin takia pantiin kaikki karanteeniin eikä ketään lähetetty eteenpäin neljään kuukauteen.

– Eihän se ole Ivanovosta kiinni, pojat, vaan kaikki riippuu vuodesta. Vuosina kolmekymmentäseitsemän ja kolmekymmentäkahdeksan kauttakulkuvankiloissa itkivät kivetkin, vangeista nyt puhumattakaan. Irkutskinkaan kauttakulkuvankila ei ollut missään suhteessa erikoinen, mutta vuonna kolmekymmentäkahdeksan lääkärit eivät uskaltaneet kurkistaakaan selliin, kiersivät vain käytävissä, ja vartija huusi ovelta: »Ne keltä *on tajù pois – astukoot esiin*!»

– Vuonna kolmekymmentäseitsemän, pojat, kaikki kulki Siperian halki Kolymaan ja törmäsi Ohotan mereen ja Vladivostokiin. Laivat eivät pystyneet kuljettamaan Kolymaan kuin kolmekymmentä tuhatta kuukaudessa, mutta Moskovasta ajettiin yhä vain lisää, ei otettu ollenkaan huomioon. Sinne kerääntyi sata tuhatta, tajuatko?

– Kuka ne laski?

– Ne laski kenen kuului laskea.

– Jos Vladivostokin kauttakulkuleiristä on puhe, niin helmikuussa kolmekymmentäseitsemän siinä oli korkeintaan neljäkymmentä tuhatta.

– Lisäksi sinne juututtiin monen kuukauden ajaksi. Lutikoita kulki laverien yli kuin heinäsirkkaparvia! Vettä annettiin puoli mukillista päivässä: ei ole, kukaan ei tuo! Siellä oli kokonainen vyöhykkeellinen korealaisia – kaikki kuolivat punatautiin, joka iikka! Meidän vyöhykkeeltä kannettiin joka aamu sata ihmistä. Kun rakennettiin ruumishuonetta, vankeja valjastettiin kärryjen eteen ja sillä lailla kuljetettiin kiviä. Tänään kiskot kivikuormaa, huomenna sinut kuljetetaan samaan paikkaan. Ja syksyllä iski pilkkukuume. Meilläkin tehtiin ihan samalla tavalla: kuolleita ei luovutettu ennen kuin alkoivat haista – niin saatiin vainajankin annos. Ei mitään lääkkeitä. Lähdettiin menemään vyöhykkeelle – että anna lääkkeitä! Torneista avattiin tuli. Sitten lavantautiset koottiin eri parakkiin. Eihän sinne ehditty kaikkia raahata, ja harva sieltä palasi. Siellä oli punkat kahdessa kerroksessa, ja jos yläpetin mies oli kuumeessa eikä jaksanut laskeutua makkipytylle, niin – siitä vaan! – antoi roiskua alapetin päälle. Puolitoista tuhatta siellä makasi kumminkin. Ja sanitääreiksi oli pantu kriminaaleja, kuolleeltakin raastettiin kultahampaat suusta. Eikä ne ujostelleet eläviäkään ...

– Kolmekymmentäseitsemän ja kolmekymmentäseitsemän! Entä miten olisi neljänkymmenenyhdeksän laita? Vaninon lahti, viitosvyöhyke? Kolmekymmentäviisi tuhatta! Monta kuukautta! Taaskaan Kolyma ei vetänyt. Joka yö ajettiin parakista toiseen ja vyöhykkeeltä toiselle – ties miksi. Ihan niin kuin fasisteilla: vihellyksiä! huutoja! »Ulos kaikki paitsi viimeinen!» Ja kaikki ryntää juoksujalkaa! Kaikki juoksee! Sata äijää ajetaan hakemaan leipää – juosten! Soppajonoon – juosten! Mitään astioita ei ollut! Ota soppa mihin haluat – helmaan, kouraan! Vettä tuotiin säiliöissä, mutta kun ei ollut mihin kaataa, annettiin valua – kuka ehti panna suunsa alle, sai vettä. Säiliöiden luona alkoi tappelu, ja tornista avattiin tuli! No ihan niin kuin fasisteilla. Kenraalimajuri Derevjanko, koillisten ojennustyöleirien hallinnon USVITLin päällikkö, tuli käymään, ja joukosta astui hänen eteensä nuori lentäjä ja repäisi sotilaspuseronsa rinnuksen: »Minä olen ansainnut taistelussa seitsemän kunniamerkkiä! Kuka on antanut luvan tulittaa vyöhykettä?» Derevjanko vastaa: »On ammuttu ja *ammutaan vastedeskin,* kunnes opitte käyttäytymään»[1].

– Ei, pojat, nuo eivät ole kauttakulkuvankiloita. Mutta Kirovin oli! Otetaanpa vähemmän poikkeuksellinen vuosi, otetaan vuosi neljäkymmentäseitsemän. Kirovin kauttakulkuvankilassa kaksi vartijaa potki miehiä selliin, ja vain sillä tavalla saatiin ovi kiinni. Syyskuussa (eikä Vjatka ole Mustan meren rannalla) kaikki istuivat kolmikerroksisilla lavereilla alastomina, niin kuuma oli. *Istuivat* siksi, että makaamaan ei mahtunut: pääpuolessa istui rivi ja jalkopäässä toinen. Ja käytävän lattialla istuttiin kahdessa rivissä ja keskellä seistiin, sitten vaihdettiin

[1] Hoi, Bertrand Russelin »Sotarikostribunaali»! Miksi ette kerää aineistoa?! Vai eikö se sovi teille?

paikkoja. Nyytit pidettiin sylissä tai polvilla, muualle ei mahtunut. Vain kriminaalit loikoivat mielensä mukaan *laillisilla* paikoillaan – keskilaverilla ikkunan luona. Luteita oli niin paljon, että ne purivat päivällä, pudottautuivat kuin syöksypommittajat suoraan katosta. Ja sitä joutui kestämään viikon, kuukaudenkin.

Minunkin tekee mieli yhtyä keskusteluun ja kertoa Krasnaja Presnjasta elokuussa 1945[1], Voiton kesänä, mutta en oikein kehtaa: meillä sentään oikaistiin koivet yöksi, lutikatkin olivat kohtuullisia, mutta meitä taas – hiestä märkiä alastomia miehiä – purivat kärpäset koko yön kirkkaiden lamppujen valossa – vaikka sitähän ei oteta lukuun, sillä nyt ei kehtaa kerskua. Jokainen liikahdus sai hien virtaamaan, aterian jälkeen hiki suorastaan lirisi noroina. Vähän keskikokoista asuinhuonetta suuremmassa sellissä oli sata miestä, tiiviisti likistyksissä, ei ollut paikkaa mihin jalkansa laskea. Ja kahdessa pienessä ikkunassa oli metalliset kuonokopat, etelän puolella, niin että aurinko kuumensi ne hehkuviksi. Ne huokuivat selliin kuumuutta ja lisäksi ehkäisivät ilmaa vaihtumasta.

Kauttakulkuvankilat ovat sekavia ja sekavaa on myös kauttakulkuvankiloista puhuminen, ja samoin käy varmaankin tämän luvunkin: ei tiedä, mihin ensin tarttua, mistä kertoa, mistä aloittaa. Ja mitä enemmän ihmisiä kauttakulkuvankilaan ahdetaan, sitä kaoottisempaa on. Ihmiset jäävät kyhjöttämään kuukausiksi: paitsi että se on sietämätöntä ihmiselle itselleen, se on epäedullista GULAGillekin. Ja kauttakulkuvankilasta tulee oikea tehdas: kantolaatikoilla – samanlaisilla kuin rakennustyömailla kannetaan tiiliä – kiidätetään leipää kukkurakuormittain. Ja höyryävää litkua kannetaan kuuden ämpärin vetoisissa puusaaveissa, joiden kädensijoihin on pujotettu kanki.

Kotlasin kauttakulkuleiri oli kiihkeämpi ja vilpittömämpi kuin monet muut. Kiihkeämpi siksi, että siitä avautuivat tiet kaikkialle Euroopan puoleisen Venäjän koillisosiin, vilpittömämpi siksi, että se sijaitsi jo syvällä Arkkipelagin alueella, niin ettei tarvinnut salailla keneltäkään. Se oli yksinkertaisesti maa-alue, jonka aidat jakoivat lukittaviksi häkeiksi. Vaikka sinne jo vuonna 1930 majoitettiin karkotettuja musikoita (todennäköisesti heidän päänsä päällä ei silloin ollut kattoa – enää vain ei ole ketään, joka kertoisi siitä), niin vuonna -38 liioin eivät läheskään kaikki mahtuneet kelleksistä rakennettuihin huteroihin yksikerroksisiin parakkeihin, jotka oli peitetty – pressulla. Syksyn kosteassa lumisateessa ja pikkupakkasessa ihmiset elivät täällä yksinkertaisesti paljaalla maalla avotaivaan alla. Tosin heidän ei annettu kohmettua liikunnan puutteessa vaan heitä laskettiin koko ajan, piristettiin tarkistuslaskemisilla (siellä oli 20 000 ihmistä kerralla) sekä yöllisillä yllätystarkastuksilla. Myöhemmin noihin häkkeihin pystytettiin telttoja, toisiin rakennettiin kahden kerroksen korkuisia salvoksia, mutta jotta rakennus-

[1] Tämän kauttakulkuvankilan, jolla on niin kunniakas vallankumouksellinen nimi, moskovalaiset tuntevat huonosti, sillä sinne ei järjestetä ekskursioita. Mitäpä ekskursioita sinne järjestettäisiin, kun vankila on TOIMINNASSA. Siellä olisi niin kätevä käydä katsomassa, ei tarvitsisi matkustaa minnekään! Sinnehän on vain kivenheiton matka Novohorozhevski-valtatiestä.

työ olisi järkevää ja halpaa, välikattoa ei tehty vaan pystytettiin heti kuusikerroksisia laverirakennelmia ja niiden sivuun tehtiin pystysuorat tikkaat, joilla viimeisillään olevat vangit sitten kiipeilivät kuin matruusit ikään. (Rakennelma olisi sopinut paremmin laivaan kuin satamaan.) Talvella 1944–45, kun kaikki olivat katon alla, leiriin mahtui vain seitsemän ja puoli tuhatta, joista kuoli päivässä viisikymmentä ihmistä, niin että ruumishuoneen paarinkantajat eivät ehtineet milloinkaan levähtää. (Tähän huomautetaan, että sehän on aivan siedettävää – kuolevuus alle prosentin päivässä – ja että tällaisessa kierrossa ihminen voi kitkutella jopa viisi kuukautta. Kyllä, mutta varsinainen niittohommahan – leirityö – ei vielä ollut edes alkanut. Tämä kahden kolmasosaprosentin menetys päivässä oli puhdas *painotappio,* jota ei jokaisessa vihannesvarastossa hyväksytäkään.)

Mitä syvemmälle Arkkipelagiin tullaan, sitä selvemmin betonisatamat vaihtuvat paalulaitureiksi.

Karabas oli Karagandan lähistöllä sijaitseva kauttakulkuleiri, jonka nimestä on tullut yleisnimitys. Sen kautta kulki muutamassa vuodessa puoli miljoonaa ihmistä (Juri Karbe rekisteröitiin siellä vuonna 1942 433:nnelle tuhannelle). Leiri käsitti matalia saviseinäisiä parakkeja, joissa oli multalattia. Jokapäiväinen huvitus oli, että kaikki ajettiin tavaroineen ulos ja taiteilijat valkaisivat lattian ja peräti piirsivät mattoja lattiaan, jolle vangit illalla kävivät pitkäkseen ja pyyhkivät vaatteisiinsa sekä valkaisun että matot[1].

Knjazh-Pogostin kauttakulkuleiri (63 astetta pohjoista leveyttä) oli rykelmä suolle pystytettyjä risumajoja! Riukukehikon päälle pingotettiin risainen pressuteltta, joka ei ulottunut edes maahan. Majassa oli (huonosti karsituista) kepakoista rakennettuja kaksikerroksisia lavereita, lattialle oli aseteltu seipäitä käytäväksi. Päivällä seipäiden välistä pursui kosteaa rapaa, joka yöllä jäätyi. Eri puolilla vyöhykettä oli niin ikään liukkaista seipäistä tehtyjä käytäviä, joilta heikkouttaan kömpelöt ihmiset tämän tästä suistuivat veteen ja hetteikköön. Vuonna 1938 Knjazh-Pogostissa annettiin aina vain samaa muonaa: ryynihakkeesta ja kalanruodoista keitettyä pöperöä. Se oli kätevä ratkaisu, sillä kauttakulkuleiri ei omistanut kippoja eikä mukeja eikä lusikoita – ja sitäkin vähemmän niitä oli vangeilla. Heitä ajettiin kymmenen kerralla padalle ja ammennettiin kauhalla pöperöä lakkiin tai hattuun tai helmaan.

Vogvozdinon kauttakulkuleirissä (muutaman kilometrin päässä Ust-Vymasta), jossa istui samanaikaisesti 5000 ihmistä, (kuka on tiennyt Vogvozdinosta ennen tämän rivin lukemista? moniako tällaisia tuntemattomia kauttakulkupaikkoja on? kertokaapa ne viidellä tuhannella!) – tässä Vogvozdinossa keitettiin vetelää, mutta sielläkään ei ollut kippoja, vaan päästiinpähän sentään pälkähästä (mitäpä ei meidän hoksottimilla hoideltaisi!): litku jaettiin PESUSOIKOISSA kymmenel-

[1] Kaikista kauttakulkuleireistä Karabas olisi parhaiten ansainnut jäädä museoksi, mutta valitettavasti sitä ei enää ole: sen paikalla on teräsbetonitehdas.

le hengelle kerralla, sopi heidän sitten ryystää kilpaa[1].

Tosin kukaan ei istunut Vogvozdinossa yli vuotta. (Lähes vuoden istunut vanki oli niin viimeisillään, että kaikki leirit kieltäytyivät ottamasta.)

Arkkipelagin kanta-asujaimiston arjen rinnalla kirjailijoiden mielikuvitus osoittautuu köyhäksi. Kun halutaan kirjoittaa vankeuden kaikkein tuomittavimmasta, kaikkein mustaavimmasta piirteestä, moitita aina *makkipytystä.* Makkipytty! Siitä on kirjallisuudessa tullut vankeuden symboli, alennuksen löyhkän symboli. Voi miten kevytmielistä! Onko makkipytty vangin kannalta muka paha? Sehän on vankilaviranomaisten armeliain lahja. Varsinainen kauhuhan alkaa siitä hetkestä, jona sellissä EI ole makkipyttyä.

Vuonna 1937 muutamissa Siperian vankiloissa EI OLLUT MAKKIPYTTYJÄ, niistä oli pulaa! Niitä ei ollut valmistettu etukäteen riittävästi, Siperian teollisuus ei pysynyt vangitsemismenon tahdissa. Varastoista ei riittänyt makkipyttyjä vasta valmistuneisiin selleihin. Olihan selleissä vanhoja makkeja, mutta ne olivat ikivanhoja ja liian pieniä, ja nyt ne oli järkevästi poistettava, sillä uudelle täydennykselle niistä ei olisi ollut mitään apua. Niinpä jos Minusinskin vankila oli aikoinaan rakennettu 500:lle ihmiselle (Vladimir Iljitsh ei käynyt siellä, hän kun matkusti vapaasti) ja nyt siihen majoitettiin 10 000, niin jokaisen makkipytyn olisi siis pitänyt kasvaa 20-kertaiseksi! Mutta sepä ei kasvanutkaan...

Meidän venäläiset kynämme kirjoittavat mahtavasti, meillä on kestetty kaikenlaista ja valtavasti ilman että juuri mitään on kuvattu tai mainittu nimeltä, mutta länsimaalaisille kirjailijoille, jotka tarkastelevat elämän soluja suurennuslasilla ja ravistelevat koeputkea valoa vasten, tämä kaikki on oikea eepos, vielä kymmenen osaa sarjaan »Kadonnutta aikaa etsimässä»: kertoa ihmismielen hämmennyksestä, kun sellissä on kaksikymmentäkertainen kansoitus mutta makkipyttyä ei ole ja käymälään viedään kerran vuorokaudessa! Tietenkin siihen liittyy paljon heille tuntemattomia tosiasioita: he eivät keksi ratkaisua virtsata pressukangashuppuun eivätkä ollenkaan ymmärtäisi vierustoverin neuvoa virtsata saappaaseen! Ja kuitenkin tuo neuvo perustuu runsaan kokemuksen sanelemaan viisauteen eikä suinkaan merkitse saappaan tärveltymistä eikä liioin alenna saapasta ämpärin arvoiseksi. Se tarkoittaa: saapas on riisuttava jalasta ja käännettävä ylösalaisin, minkä jälkeen vartta on käännettävä siten, että sisäpuoli tulee ulospäin – ja niin saadaan halutun kokoinen kehämäinen astia! Mutta sen sijaan länsimaalaiset kirjailijat rikastuttaisivat kirjallisuuttaan (ja tarvitsematta hiukkaakaan pelätä banaalisti toistavansa maineikkaita mestareita) vaikka kuinka monilla psykologisilla hienouksilla, jos vain tietäisivät esimerkiksi

[1] Galina Serebrjakova! Boris Djakov! Aldan-Semenov! Ettekö te ahmineet kymmenen joukossa soikosta tällä tavalla? Sillä hetkellä te ette tietenkään olisi laskeutuneet Ivan Denisovitshin »eläimellisten tarpeiden» tasolle? Ja soikon äärellä tungeksiessanne olisitte ajatelleet vain rakasta puoluetta?

mainitun Minusinskin vankilan järjestyksen: ruokaa varten annetaan yksi kippo neljälle ja juomavettä kaadetaan mukillinen henkeä kohti päivässä (mukeja on). Ja nyt sitten yksi neljästä on katsonut hyväksi käyttää yhteistä kippoa sisäisen paineen keventämiseen mutta kieltäytyy päivällisen edellä luovuttamasta vesivarastoaan tuon kipon pesemiseen. Mikä konflikti! Millainen neljän luonteen yhteentörmäys! Mitä nyansseja! (Minä en pilaile. Juuri näin ihmisen pohjasyöverit paljastuvat. Vain venäläisen kynän mielestä tämän kuvaaminen ei ole vaivan arvoista, vain venäläisen silmä ei ehdi lukea tällaista. Minä en laske leikkiä, sillä vain lääkärit osaavat kertoa, miten tuollaisessa sellissä vietetyt kuukaudet tärvelevät ihmisen terveyden eliniäksi, siinäkin tapauksessa, että häntä ei ammuttu Ezhovin aikaan ja hänet rehabilitoitiin Hrushtshevin kaudella.)

No niin, ja me kun haaveilimme levähtävämme ja oikovamme raajojamme satamassa! Kun matkasimme useita vuorokausia stolypinin hyttiin kippuraan mätettyinä, kuinka haaveilimmekaan kauttakulkuvankilasta! Että siellä oiomme raajojamme ja suoristamme vartemme. Että siellä saamme vapaasti juoda sekä kylmää että kuumaa vettä. Että siellä meidän ei tarvitse tavaroillamme ostaa omaa annostamme vartijoilta. Että siellä saamme kuumaa ruokaa. Sekä vihdoin: että meidät viedään saunaan, että saamme peseytyä kuumalla vedellä ja lakkaamme kutiamasta. Ja kun maijassa kyljistämme tehtiin hakkelusta ja heittelehdimme seinää vasten ja meille huudettiin »käsikoukkuun käy!» ja »kantapäihin tartu!», me lohduttelimme itseämme: ei tämä mitään, ei tämä mitään, pian ollaan kauttakulkuvankilassa! Ja siellä kyllä ...

Mutta jos täällä jokin haaveistamme toteutuukin, niin jokin myös saastuttaa sen ehdottomasti.

Mikä odottaa meitä saunassa? Sitä ei koskaan tiedä. Naisilta saatetaan ajaa tukka pois (Krasnaja Presnja, vuosi 1950, marraskuu). Tai meidät – alastomat miehet – ajetaan naispartureiden kerittäviksi. Vologdan höyryhuoneessa pulska Motja-täti karjaisee »riviin, ukot!» ja päästää letkusta höyryä koko rivin pituudelta. Irkutskin kauttakulkuvankilassa taas pidetään luonnollisempana, että koko saunan henkilökunta koostuu miehistä ja että mies sivelee desinfiointitöhnän naisten haarojen väliin. Ja Novosibirskin kauttakulkuvankilassa saunan kylmän pesuhuoneen kraanoista tulee vain kylmää vettä. Vangit rohkenevat vaatia johdon tilille. Kapteeni tulee, panee arastelematta kätensä kraanan alle ja sanoo: »Mutta minä sanon, että vesi on kuumaa, onko selvä?» Kyllästyttää enää mainitakaan, että on myös saunoja, joissa ei ole vettä ollenkaan, että kuumennuksessa tavarat kärventyvät pilalle, että saunan jälkeen pakotetaan juoksemaan alastomana ja paljain jaloin hangessa hakemaan tavaroita (2. Valko-Venäjän armeijaryhmän vastavakoilu Brodnitsissa, 1945).

Heti ensi askeleilla kauttakulkupaikassa huomaat, että täällä sinua eivät hallitsekaan vartijat, eivät arvonmerkit eivätkä univormut, jotka sentään jotenkin pysyttelevät jonkin kirjoitetun lain alueella. Täällä teitä hallitsevat kauttakulkupaikan *loiset*. Tämä synkeä saunottaja, joka tulee hakemaan eränne: »No niin,

herrat fasistit, lähdetään pesulle!» Vanerilevyä kanniskeleva töidenjakaja, joka mulkoilee riviämme julmistuneesti ja hoputtaa yhtenään. Pientä hiustupsua lukuun ottamatta kaljuksi ajeltu *kasvattaja,* joka läiskii torveksi kierretyllä sanomalehdellä reiteensä ja vilkuilee säkkejämme. Ja vielä monet muut teille toistaiseksi tuntemattomat kauttakulkupaikan *loiset,* jotka röntgensilmillään tutkivat matkalaukkunne. Miten samannäköisiä he ovatkaan! Ja missä olettekaan lyhyen vankikuljetuksenne aikana jo ehtinyt nähdä heitä? Ei näin puhtaita, ei näin putsattuja mutta muuten samanlaisia säälimättömästi irvisteleviä kuononaamaisia elukoita?

Hoo! Nämähän ovat jälleen kriminaaleja! Kriminaalirikollisia joista lauluissa lauletaan! Zenka Zhogol, Serega-Zver ja Dimka-Kishkenja – he vain eivät ole enää telkien takana, he ovat peseytyneet ja sonnustautuneet valtion uskotuiksi henkilöiksi ja mahtailevasti valvovat nyt järjestystä – meidän. Jos katselee tarkemmin noita kuonoja ja käyttää mielikuvitustaan, voi jopa kuvitella, että ne ovat meidän venäläistä juurtamme, että he ovat aikoinaan olleet tavallisia maalaispoikia ja että heidän isänsä ovat olleet Klimeja, Prohoreja ja Gureja. Ja rakenteeltaankin he muistuttavat meitä: kaksi sierainta, kaksi sateenkaaren väristä pyörylää silmissä, ruusunpunainen kieli, jolla he nielevät ravintoa ja päästelevät joitakin venäjän kielen äänteitä – tosin aivan uusiksi sanoiksi muotoutuvia.

Jokainen kauttakulkupaikan päällikkö oivaltaa tämän: kaikista siviilitöistä voi ulkopuolisten sijasta maksaa omille kotona istuville sukulaisilleen tai jakaa määrärahan vankilan johdon kesken. Sillä tarvitsee vain viheltää, niin *sosiaalisesti läheisten* joukosta kiirehtii vaikka kuinka paljon vapaaehtoisia, jotka ilomielin tekevät työn pelkästään siitä ilosta, että he onnistuvat *ankkuroimaan* kauttakulkupaikkaan eikä heidän tarvitse jatkaa matkaa kaivoksiin eikä taigaan. Kaikki nämä työhönlähettäjät, kirjurit, kirjanpitäjät, kasvattajat, saunottajat, parturit, varastomiehet, kokit, tiskaajat, pyykkärit ja paikkaajat ovat ikuisessa kauttakulussa, he saavat vankilan annoksen ja heidät luetaan sellien asujaimistoon, mutta tämän muonansa he pyydystävät ilman päällystön apuakin yhteisestä padasta tai kuljetettavien vankien *eväistä.* Kaikki nämä kauttakulkupaikkojen loiset katsovat perustellusti, että missään leirissä he eivät pääsisi parempiin oloihin. Tullessamme heidän ulottuvilleen emme ole vielä aivan putipuhtaiksi nypittyjä, ja he huiputtavat meitä mielin määrin. Hehän meidät täällä tarkastavatkin vartijoiden asemesta ja tarkastuksen edellä neuvovat luovuttamaan rahat säilytettäviksi ja peräti merkitsevät jotakin muistiin – ja vain me olemme nähneet tuon listan ja rahamme! »Me luovutimme rahaa!» – »Kenelle?» paikalle tullut upseeri kummastelee. »Kyllä täällä kävi joku äijä!» – »Kuka?» Loiset eivät ole nähneet mitään... »Miksi te annoitte sille?» – »Me luultiin ...» – »Kanat luulee! Pitää luulla vähemmän!» Ja sillä selvä. Tai sitten he kehottavat meitä jättämään tavaramme saunan eteiseen: »Kuka niitä ottaisi! Kuka tuollaisia tarvitsisi!» Me jätämme tavarat, eihän niitä voisi saunaan viedäkään. Ja kun tullaan takaisin: villapaidat ovat poissa, turkisrukkaset ovat poissa. »Minkä värinen villapaita?» – »Harmaa

...» – »Siinä tapauksessa se meni pyykin mukana!» He ottavat meiltä tavaroita myös *rehellisesti:* korvaukseksi siitä, että matkalaukku otetaan rättimikon varastoon talletettavaksi; että meidät tyrkätään selliin, jossa ei ole kriminaaleja; että mahdollisimman nopeasti pannaan kuljetukseen; että mahdollisimman pitkään ollaan panematta. Mutta suoranaisesti he eivät ryövää meiltä.

»Eiväthän nuo ole kriminaaleja!» joukossamme olevat asiantuntijat selittävät. »Nuo ovat *narttuja,* jotka ovat suostuneet palvelemaan. Nuo ovat *rehellisten varkaiden* vihollisia. Ja rehelliset varkaat istuvat selleissä.» Mutta tämä tunkeutuu kaniinin tajuntaamme jotenkin vaivalloisesti. Otteet ovat samat, tatuoinnit ovat samat. Ehkä nämä todella ovat *niiden* vihollisia, mutta eiväthän he silti ole meidän ystäviämme, niin se on ...

Sillä välin meidät on pantu pihaan istumaan aivan sellien ikkunoiden alapuolelle. Ikkunoissa on kuonokopat, sisään ei näe, mutta sieltä neuvotaan meitä käheän hyväntahtoisesti: »Äijät hoi! Täällä on sellainen systeemi, että syynissä takavarikoidaan kaikki irtonainen – tee ja tupakka. Jos jollakin sattuu olemaan, niin paukaiskaa tänne, ikkunasta meille, niin me sitten annetaan takaisin.» Mistä me tiedämme? Mehän olemme vihreitä ja kaniineja. Ehkä tee ja tupakka todella takavarikoidaan. Mehän olemme suuresta kirjallisuudesta lukeneet vankien yhteisestä solidaarisuudesta, vanki ei voi petkuttaa vankia! Puhuttelevatkin niin sympaattisesti – »Äijät»! Ja me *paukaamme* heille tupakkamassimme. Puhdasrotuiset varkaat sieppaavat tupakkamme ja hirnuvat meille: »Voi teitä, fasisti-hölmöjä!»

Kauttakulkupaikassa on tulijoita vastassa seuraavanlaisia iskulauseita, vaikka niitä ei riipukaan seinillä: »Täältä älä etsi totuutta!» ja »Kaiken mitä sinulla on, joudut antamaan pois!» Kaiken joutuu antamaan pois – sitä toistelevat sinulle vartijat ja saattovartion miehet ja kriminaalit. Olet valtavan raskaan tuomiosi lyyhistämä, pohdit, miten saisit hengähtää, mutta ympärilläsi ajatellaan vain, miten parhaiten ryövätä sinulta. Kaiken tarkoituksena on mahdollisimman perusteellisesti masentaa poliittinen, joka ilmankin on masentunut ja orpo. »Kaikki on annettava pois ...» – vartija pudistaa päätään toivottomasti Gorkin kauttakulkuvankilassa, ja huojentunut Ans Bernstein luovuttaa hänelle upseerin manttelinsa – ei aivan ilmaiseksi vaan kahdesta sipulista. Miksi valittaa kriminaaleista, jos kaikilla Krasnaja Presnjan vartijoilla näet kiiltonahkasaappaat, jotka eivät kuulu heidän varusteisiinsa? Kaiken sen olivat kriminaalit *putsanneet* selleissä ja sitten *tyrkänneet* vartijoille. Miksi valittaa kriminaaleista, jos kerran kulttuuri- ja kasvatusosaston KVTsh:n *kasvattaja* on kriminaali ja kirjoittaa poliittisten *mainetodistukset* (Kemerovon kauttakulkuvankila)? Kuinka Rostovin kauttakulkuvankilassa yrittää panna kriminaaleja aisoihin, jos kerran ollaan heidän ikimuistoisessa kehdossaan?

Vuonna 1942 Gorkin kauttakulkuvankilassa kuulemma upseerivangit (Gavrilov, teknikko Shtshebetin ym.) yhtä kaikki nousivat vastarintaan, pieksivät varkaat ja pakottivat nämä asettumaan. Mutta siihen suhtaudutaan aina kuin legendaan: yhdessäkö sellissä otetaan luulot pois? pitkäksikö aikaa? ja minne

sinilakit katsovat, kun *vieraat* pieksevät *läheisiä?* Mutta kun kerrotaan, että vuonna -40 Kotlasin kauttakulkuleirissä kriminaalit repivät kanttiinin jonossa seisovilta poliittisilta rahat kädestä ja poliittiset hyökkäsivät heidän kimppuunsa ja hakkasivat niin, ettei sitä saatu loppumaan ennen kuin konekivääreillä aseistautunut vartio tuli vyöhykkeelle auttamaan kriminaaleja, sitä ei tarvitse epäillä, se sopii kuvaan kuin valettu!

Ja sitten typerät omaiset! He ryntäilevät siellä vapaudessa, lainaavat rahaa (sillä sellaisia summia ei kotona ollut) ja lähettelevät sinulle tavaroita, lähettävät sinulle ruokaa – lesken viimeisellä rovolla – mutta siinä lahjassa on myrkkyä, sillä se tekee sinusta – nälkäisestä mutta vapaasta – levottoman pelkurin, riistää sinulta alkavan valkenemisen ja jähmettyvän lujuuden, joita nimenomaan ja vain tarvitaankin ennen kuiluun laskeutumista. Muistele viisasta vertausta kamelista ja neulansilmästä! Nuo tavarat estävät sinua pääsemästä vapautuneen hengen taivasten valtakuntaan. Ja samanlaisen pussin näet muillakin, joiden mukana maijalla saavuit. »Roistokopla», kriminaalit murisivat meille jo maijassa, mutta heitä oli vain kaksi kun taas meitä puoli sataa, eivätkä he vielä koskeneet. Mutta nyt meitä pidetään jo toista vuorokautta Presnjan *asemalla,* likaisella lattialla, ahtaasti, jalat koukussa, mutta kukaan meistä ei tarkkaile elämää, vaan kaikki surevat, miten saada matkalaukkunsa säilytykseen. Vaikka tavaroiden säilytettäviksi jättämisen katsotaankin kuuluvan oikeuksiimme, vankilaviranomaiset antavat myöten vain siksi, että vankila sijaitsee Moskovassa emmekä me ole vielä kokonaan menettäneet moskovalaisen ulkonäköämme.

Mikä helpotus! Tavarat on jätetty (emme siis *anna* niitä vielä tässä kauttakulkupaikassa vaan vasta tuonnempana). Kovan onnen ruokanyytit enää vain keikkuvat käsissämme. Meitä *majavia* on liian paljon. Meitä aletaan pistellä selleihin. Sama Valentin, jonka kanssa kuittasimme OSO:n tuomion ja joka niin viehättävästi ehdotti uuden elämän aloittamista leirissä, ja minut tyrkätään johonkin selliin. Se ei ole vielä tupaten täynnä: käytävä on tyhjä ja laverien alla on vielä väljää. Klassisen lain mukaan kriminaalit ottavat haltuunsa keskilaverit: vanhimmat ikkunan luota, nuoremmat loitompaa. Alhaalla asustaa puolueeton harmaa massa. Kukaan ei hyökkää kimppuumme. Katselematta, harkitsematta me – kokemattomat – ryömimme asfalttilattiaa lavereiden alle: siellä meillä on suorastaan kodikasta. Laverien alusta on matala, ja isot miehet joutuvat matelemaan rähmällään, lattiaa vasten. Perillä ollaan. Täällä nyt sitten maataan hiljaa ja puhellaan hiljaa. Vaan ei! Matalasta hämärästä kuuluu hiljaista rahinaa: meitä kohti ryömii joka suunnalta *pentuja,* nelinkontin, kuin suuria rottia. Ne ovat vielä aivan nuoria poikia, joukossa on vasta kaksitoistavuotiaitakin, mutta rikoslaki kelpuuttaa sellaisetkin, ja pojat ovat jo *selvittäneet* varkausjuttunsa ja ovat nyt täällä saamassa varkailta jatkokoulutusta. Heidät on päästetty meidän kimppuumme! He tunkevat päällemme vaiti joka puolelta, ja tusinan verran käsiä kiskoo ja raastaa meiltä ja altamme kaikki tavaramme. Ja kaikki tapahtuu aivan äänettä, vain häijy tuhina kuuluu! Olemme satimessa: emme pääse kohottautumaan emmekä liikahtamaan. Vajaassa minuutissa he repivät meiltä pussin, jossa

ihra, sokeri ja leipä ovat, ja sitten he ovat poissa, ja me makaamme siinä typerästi. Luovutimme ravintomme taistelutta ja nyt voisimme vaikka jäädäkin makaamaan, mutta se on jo aivan mahdotonta. Naurettavasti koipiamme sätkien tulemme takapuoli edellä laverien alta.

Olenko minä pelkuri? Olen luullut, etten ole. Avoimella arolla tuppauduin suoraan pommitukseen. Uskalsin ajaa kylään, joka tiedettiin miinoitetun panssarimiinoilla. Säilytin kylmäverisyyteni johtaessani patterin saarroksista ja vielä palatessani sinne hakemaan vaurioituneen maastoauton. Miksi sitten en nyt sieppaa yhtä noista ihmisrotista, hierrä sen ruusunpunaista kuonoa mustaan asfalttiin? Liian pienikö? Käy sitten isompien kimppuun. Ei ... rintamalla meitä vahvistaa jokin täydentävä tietoisuus (mahdollisesti aivan vääräkin): armeijan yhteenkuuluvuudestammeko? minun paikastaniko? velvollisuudestako? Täällä mitään ei ole annettu, ei ole ohjesääntöä, kaikki on löydettävä haparoimalla.

Kohottaudun jalkeille ja käännyn heidän vanhimpansa – *pomon* – puoleen. Kaikki meiltä otetut ruokatavarat ovat hänen edessään keskilaverilla aivan ikkunan luona: alaikäiset rotat eivät ole panneet murenaakaan suuhunsa, heidän keskuudessaan vallitsee kuri. Pään etupuolen, jota kaksijalkaisilla tavallisesti nimitetään kasvoiksi, on luonto tälle pomolle muovaillut inho ja kauna mielessään, tai ehkä pedon elämä on muuttanut sen tuollaiseksi: siinä on lerppuvaa viistoutta, matala otsa, alkukantainen arpi ja nykyaikaiset teräskruunut etuhampaissa. Silmillään jotka ovat juuri sen kokoiset, että niillä aina näkee tutut esineet mutta ei pysty ihmettelemään maailman kauneutta, hän katsoo minuun kuin karju hirveen, hän tietää aina pystyvänsä kaatamaan minut kumoon.

Hän odottaa. Entä minä? Loikkaanko ylös edes kerran iskeäkseni tuota pärstää nyrkillä ja sitten mätkähtääkseni alas käytävälle? Valitettavasti en.

Olenko minä lurjus? Tähän asti olen luullut, etten ole. Mutta minusta, ryövätystä ja nöyryytetystä, on katkeraa madella rähmälläni takaisin lavereiden alle. Ja minä puhun kiihtyneesti pomolle, että otettuaan tavaramme hän olisi ainakin voinut antaa meille paikan lavereilta. (Eikö se muka ole luonnollinen valitus – kaupunkilaiselta, upseerilta?)

Kuinka käy? Pomo suostuu. Sillä näinhän minä luovun ihrasta ja tunnustan hänen ylivaltansa ja osoitan samantapaista ajattelua kuin hän – hänkin häätäisi heikompia. Hän määrää kaksi harmaata puolueetonta poistumaan alalaverilta ikkunan luota, luovuttamaan paikat meille. He lähtevät kuuliaisesti. Me asetumme paremmille paikoille. Jonkin aikaa vielä kärsimme menetyksistämme. (Minun saapashousujani kriminaalit eivät himoitse, ne kun eivät sopisi heidän univormuunsa, mutta Valentinin villakankaisia housuja yksi varkaista jo hypistelee – ne miellyttävät häntä.) Ja vasta illalla korviimme kantautuu vierustovereidemme moittiva supatus: kuinka saatoimme pyytää suojelua kriminaaleilta ja ajaa kaksi *omaa* meidän sijastamme laverien alle? Ja vasta nyt tietoisuus omasta kataluudesta pistää minua ja ajaa värin kasvoilleni. (Ja vielä monta vuotta myöhemmin punastun muistaessani sen.) Alalaverin harmaat vangithan ovat minun veljiäni, 58-1-b:n väkeä, vankeja. Onko jo kauankin siitä, kun vannoin ottavani heidän

kohtalonsa kantaakseni? Ja nyt jo tungen heitä laverien alle? Eivät hekään tosin asettuneet puolustamaan meitä kriminaaleilta, mutta miksi heidän pitäisi taistella meidän ihramme puolesta, kun emme itsekään taistele? Kyllin monet julmat tappelut jo sotavankeudessa ovat riistäneet heiltä uskon jalomielisyyteen. Yhtä kaikki he eivät ole tehneet minulle pahaa, mutta minä olen tehnyt heille.

Niin että lyödään, lyödään kylki kylkeen ja kärsä kärsään edes vuosien mittaan muuttuaksemme ihmisiksi ... muuttuaksemme ihmisiksi ...

Mutta jopa uudelle tulokkaallekin, jota kauttakulkupaikka kuorii ja höyhentää, tämä kauttakulkupaikka on tarpeen, tarpeen! Se tekee leiriin siirtymisen vähittäiseksi. Ihmisen sydän ei kestäisi sellaista siirtymistä yhdellä harppauksella. Hänen tajuntansa ei pystyisi kerralla totuttautumaan siihen piinaan. Sen on tapahduttava vähitellen.

Edelleen kauttakulkupaikka antaa hänelle näennäisen yhteyden kotiin. Täällä hän kirjoittaa ensimmäisen laillisen kirjeensä: milloin ilmoituksen, että häntä ei ole ammuttu, milloin kuljetuksen suunnan, aina tutkimuksen kyntämän ihmisen ensimmäiset epätavalliset sanat kotiin. Siellä – kotona – hänet muistetaan yhä entisenlaisena, mutta sellaista hänestä ei enää koskaan tule, ja äkkiä tämä sinkoutuu kuin salama jostakin koukeroisesta rivistä. Koukeroisesta siksi, että vaikka kauttakulkupaikasta saakin lähettää kirjeitä ja on postilaatikko, paperia ja kyniä ei saa mistään, ja sitäkin mahdottomampaa on kynien teroittaminen. Jostakin kuitenkin löytyy oiottu mahorkkapaperi tai sokeripakkauksen käärepaperi, ja sellissä on jollakin yhtä kaikki lyijykynä, ja niin kirjoitetaan sekavat koukeroiset rivit, joista sitten perheiden koossa pysyminen tai hajoaminen riippuu.

Joskus saatuaan tällaisen kirjeen mielettömät naiset lähtevät harkitsemattomasti kauttakulkupaikkaan tapaamaan miestään, vaikka tapaamista ei milloinkaan myönnetä, ja korkeintaan naiset onnistuvat raskauttamaan miehensä tavaroilla. Eräs tällainen nainen antoi mielestäni aiheen kaikille vaimoille pystytettävään muistomerkkiin – ja näytti paikankin.

Se tapahtui Kuibyshevin kauttakulkuvankilassa vuonna 1950. Vankila sijaitsi notkelmassa (josta kuitenkin näkyy Volgan Zhiguli-portti), ja aivan sen yläpuolella ja idän suunnalla sitä kiertävänä oli korkea pitkänomainen ruohikkoinen harjanne. Se sijaitsi vyöhykkeen ulkopuolella ja oli vyöhykettä korkeampi, emmekä me voineet alhaalta nähdä, kuinka harjanteelle pääsi vastakkaiselta suunnalta. Siellä näkyikin liikettä harvoin, joskus vuohia käyskenteli laitumella, joskus juoksenteli lapsia. Ja sitten kerran pilvisenä kesäpäivänä harjanteelle ilmaantui kaupunkilaisnainen. Hän vei käden lipaksi silmiensä eteen ja hitaasti kääntyen alkoi tarkastella vyöhykettämme ylhäältä. Sillä hetkellä meitä käveli eri pihoissa kolme väkirikasta sellillistä ja siitä kuilun pohjalla kihisevästä kolmen sadan kasvottoman muurahaisen laumasta hän aikoi erottaa omansa! Toivoiko hän ehkä sydämen kuiskaavan? Varmaankaan hänelle ei ollut myönnetty tapaamista, ja niin hän oli kavunnut harjanteelle. Kaikki pihoissa olijat

huomasivat hänet ja kaikki katsoivat häneen. Meillä notkelmassa ei ollut tuulta, mutta siellä ylhäällä tuuli melkoisesti. Se heitteli ja liehutti hänen pitkää leninkiään, hänen villatakkiaan ja hiuksiaan ja ilmensi hänen koko rakkauttaan ja hätäänsä.

Mielestäni sellainen naisen patsas juuri siellä, kukkulalla kauttakulkuvankilan yläpuolella, kasvot Zhiguli-porttia kohti, juuri niin kuin nainen seisoikin, saattaisi selittää lastenlapsillemme jotakin, edes hiukan[1].

Häntä ei pitkään aikaan hätistetty pois – varmaankaan vartijat eivät olisi millään viitsineet kiivetä. Sitten sinne kapusi sotilas, hän alkoi huutaa ja huitoa käsillään ja – karkotti naisen.

Edelleen kauttakulkupaikka laajentaa vangin katsomusta ja näköalaa. Eli niin kuin sanotaan: lystiä on, vaikka vatsaa kurnii. Täkäläisessä taukoamattomassa liikkeessä, kymmenien ja satojen kasvojen vaihtumisessa, kertomusten ja puheiden avomielisyydessä (leirissä ei puhuta sillä tavalla, siellä saa kaikkialla pelätä tallaavansa *operatiivivaltuutetun* tuntosarville) vanki raikastuu, tuulettuu, selkiintyy ja alkaa paremmin ymmärtää, mitä hänelle, kansalle ja jopa maailmalle tapahtuu. Joku kumma tyyppi paljastaa sellissä asioita, joista ei ikinä olisi tullut lukeneeksi.

Äkkiä selliin päästetään oikea ihme: kookas nuori sotilas, jolla on roomalaisen profiili, pitkä aaltoileva vaalean keltainen tukka ja englantilainen univormu – kuin suoraan Normandian rannikolta, maihinnousuarmeijan upseeri. Hän astuu sisään niin ylväästi kuin odottaisi, että kaikki nousevat seisomaan hänen tullessaan. Mutta ilmeneekin, että hän yksinkertaisesti ei odottanut joutuvansa ystävien pariin: hän on istunut jo kaksi vuotta mutta ei ole käynyt vielä yhdessäkään sellissä, ja tännekin – kauttakulkuvankilaan – hänet tuotiin salaperäisesti omassa yksityisessä stolypinin hytissään ja nyt sitten arvaamatta – vahingossa tai harkitusti – hänet päästetään meidän yhteistalliimme. Hän kiertää sellin, näkee Wehrmachtin upseerin, jolla on saksalainen univormu, alkaa puhua tämän kanssa saksaa, ja nyt he jo väittelevät raivokkaasti, selvästikin valmiina turvautumaan aseisiin, jos heillä vain olisi. Sodan päättymisestä on viisi vuotta, ja lisäksi meille on vakuutettu, että lännessä sodittiin vain näön vuoksi, ja niinpä heidän molemminpuolinen raivonsa hämmästyttää meitä: tuo saksalainen oli

[1] Sillä kerranhan meidän Arkkipelagimme salaisuuden verhoama, jo miltei menetetty historia ikuistetaan myös muistomerkkeihin! Esimerkiksi minä näen mielessäni aina vielä tällaisenkin: jossakin Kolymassa kohoaa kukkulalla valtava Stalin, juuri sen kokoisena, kuin hän itse haaveili näkevänsä itsensä. Hänellä on monen metrin pituiset viikset ja l e i r i k o m e n d a n t i n irvistys, toisella kädellään hän kiristää ohjaksia ja toisella heiluttaa ruoskaa sivaltaakseen valjakkoa. Ja valjakkona on satoja viisi rinnan valjastettuja ihmisiä, jotka kiskovat vetohihnojaan. Myös Tshuktshien niemimaan rannalla Beringin salmen partaalla se näyttäisi erittäin komealta. (Olin jo kirjoittanut tämän, kun luin »Reliefin kalliossa». Siispä ajatuksessa on itua!... Kerrotaan että Zhigulin Molotov-vuoreen Volgan rannalle kilometrin päähän leiristä olikin maalattu öljyväreillä kallioon valtava Stalin laivoja varten.)

maannut joukossamme kauan, emmekä me – venäläiset – olleet joutuneet kahnauksiin hänen kanssaan, enimmäkseen oli naureskeltu hänelle.

Kukaan ei olisi uskonutkaan Erik Arvid Andersenin kertomusta, ellei hänen keritsemiseltä armahdettu päänsä olisi ollut koko GULAGin mittakaavassa ainutlaatuinen ihme. Ja ellei tuota vierasta arvokkuutta olisi ollut. Ja ellei hän olisi puhunut sujuvasti englantia, saksaa ja ruotsia. Omien sanojensa mukaan hän oli ruotsalaisen – ei edes miljonäärin vaan – miljardöörin poika (saattoi liioitella vähän), äitinsä puolelta taas hän oli englantilaisen kenraali Robertsonin, Saksan brittiläisen miehitysvyöhykkeen komentajan, sisarenpoika. Hän oli Ruotsin alamainen mutta palveli vapaaehtoisena Englannin armeijassa, hän oli todella mukana Normandian maihinnousussa ja meni sodan jälkeen kaaderiupseeriksi Ruotsin armeijaan. Hän ei kuitenkaan luopunut yhteiskunnallisista harrastuksistaan, sosialismin jano voitti hänessä kiintymyksen isän pääomiin. Hän tunsi syvää sympatiaa neuvostososialismia kohtaan ja sai jopa tilaisuuden selvästi vakuuttua sen kukoistuksesta, kun hän ruotsalaisen sotilasvaltuuskunnan jäsenenä saapui Moskovaan, jossa heille järjestettiin juhlavastaanottoja ja vietiin huviloille, ja sielläkin hänen kontaktinsa tavallisiin neuvostokansalaisiin oli aivan välitön: sieviin näyttelijättäriin, joilla ei ollut lainkaan kiirettä töihin ja jotka mielellään viettivät aikaa hänen seurassaan, jopa kahden kesken. Ja vakuututtuaan lopullisesti järjestelmämme voitokkuudesta Erik länteen palattuaan esiintyi lehdistön palstoilla, puolusti ja kiitteli neuvostososialismia. Ja juuri tässä hän meni liian pitkälle ja saattoi itsensä perikatoon. Juuri niinä vuosina 1947–48 kaikista raoista kiskottiin nuoria edistyksellisiä länsimaalaisia, jotka olivat valmiit julkisesti sanoutumaan irti Lännestä. (Ja parikymmentä kun vielä saisi kokoon, niin Länsi jo hetkahtaisi ja romahtaisi, siltä tuntui.) Erikin lehtikirjoitusten perusteella hänet katsottiin sopivaksi samaan joukkoon. Siinä vaiheessa Länsi-Berliinissä palveleva Erik, joka kuitenkin oli jättänyt vaimonsa Ruotsiin, anteeksiannettavaa miehen heikkouttaan vieraili usein Itä-Berliinissä asuvan naimattoman saksattaren luona. Sieltä hänet yöllä siepattiinkin. (Ettei vain tätä tarkoitakin sananlasku: »Meni likkaa tapaamaan – sitä tietä joutui vankilaan»? Näin on ollut varmaan jo kauan, eikä hän ollut ensimmäinen.) Hänet kuljetettiin Moskovaan, ja Gromyko, joka aikoinaan oli ollut päivällisellä Erikin isän talossa Tukholmassa ja joka tunsi pojankin, nyt vuorostaan vieraanvaraisen isännän tapaan ehdotti, että nuori mies kiroaisi julkisesti sekä koko kapitalismin että oman isänsä, ja korvaukseksi siitä pojalle luvattiin heti paikalla täydellinen kapitalistinen toimeentulo meillä elämänsä loppuun asti. Mutta vaikka Erik ei olisi aineellisessa mielessä menettänyt mitään, hän Gromykon kummastukseksi tuohtui ja lateli loukkaavia sanoja. Kun hänen lujuuteensa ei oikein uskottu, hänet teljettiin Moskovan lähistöllä sijaitsevaan huvilaan, ruokittiin kuin sadun prinssiä (välillä »terrorisoitiin» julmasti: ei välitetty hänen huomispäivän ruokalistan suhteen esittämistään toivomuksista vaan tilatun kananpojan asemesta tuotiinkin äkkiä entrecotea), ympäröitiin Marxin-Engelsin-Leninin-Stalinin teoksilla ja vuoden ajan odotettiin, että hän muovautuisi uudelleen. Tätäkään ei

tapahtunut – hämmästyttävää. Silloin hänen luokseen lähetettiin entinen kenraaliluutnantti, joka oli ollut Norilskissa kaksi vuotta. Todennäköisesti laskelmoitiin, että kenraaliluutnantti onnistuisi leirien kauhuista kertomalla saamaan Erikin muuttamaan mielensä. Mutta kenraaliluutnantti täytti tehtävänsä huonosti tai ei halunnut täyttää sitä. Kymmenen kuukauden yhdessä istumisen aikana hän vain opetti Erikille murteellisen venäjän kielen sekä vahvisti Erikiin ilmaantunutta inhoa sinisiä lakkeja kohtaan. Vuoden 1950 kesällä Erik kutsuttiin vielä kerran Vyshinskin luo, ja hän kieltäytyi vielä kerran (ja aivan sääntöjen vastaisesti antoi tietoisuuden määrätä ympäristön!). Silloin itse Abakumov luki Erikille päätöksen: 20 vuotta vankeutta (? ? mistä?). Heitä itseäänkin harmitti jo, että olivat yleensä ryhtyneet tekemisiin tämän pölvästin kanssa, mutta eihän häntä voinut takaisin Länteenkään päästää. Ja niin häntä sitten lähdettiin viemään omassa stolypinin hytissään, johon hän seinän takaa kuuli moskovalaisen tytön kertomuksen ja jonka ikkunasta hän sitten aamulla näki Rjazanin seudun laho-olkisen Venäjän.

Nämä kaksi vuotta olivat suuresti vahvistaneet hänen uskollisuuttaan Länttä kohtaan. Hän uskoi Länteen sokeasti, hän ei halunnut myöntää sen heikkouksia, hän piti lännen armeijoita lyömättöminä, sen poliitikkoja erehtymättöminä. Hän ei uskonut, kun kerroimme, että hänen vankeusaikanaan Stalin oli uskaltautunut saartamaan Berliinin ja että hanke oli onnistunut tältä aivan erinomaisesti. Erikin maidonvalkea kaula ja kellervät posket punehtuivat närkästyksestä, kun me pilkkasimme Churchillia ja Rooseveltia. Niin ikään hän oli varma siitä, että Länsi ei suvaitsisi hänen – Erikin – pitämistään vangittuna. Että aivan kohta Kuibyshevin kauttakulkuvankilasta tulleet tiedot paljastavat tiedustelupalvelulle, että Erik ei olekaan hukkunut Spree-jokeen vaan istuu Neuvostoliitossa, ja silloin hänet ostetaan tai vaihdetaan. (Tässä suhteessa hän muistutti meikäläisiä hyvää tarkoittavia ortodokseja: hän uskoi *oman* kohtalonsa poikkeuksellisuuteen muiden vankien kohtaloiden joukossa.) Kiihkeistä mittelöistämme huolimatta hän kutsui ystävääni ja minua sopivan tilaisuuden tullen Tukholmaan. (»Kaikki tuntevat meidät», hän sanoi ja hymyili väsyneesti, »isä melkein elättää Ruotsin kuninkaan hovin.») Mutta nyt miljardöörin pojalla ei ollut, millä pyyhkiä itseään, ja niin lahjoitin hänelle ylimääräisen risaisen pyyhkeen. Pian sen jälkeen hänet lähetettiin kuljetukseen.[1]).

Mutta paikasta toiseen heittely jatkuu yhä! Yksiä tuodaan, toisia viedään, yksittäin ja nipussa, vankikuljetuksia ajellaan jonnekin. Liike näyttää niin

[1] Olen myöhemmin kysellyt tuntemiltani ruotsalaisilta tai Ruotsiin lähtijöiltä: miten tuon perheen voisi löytää? Ovatko he kuulleet tällaisesta kadonneesta henkilöstä? Vastaukseksi sain pelkkiä hymyjä: Andersen on Ruotsissa yhtä kuin Ivanov Venäjällä, eikä sen nimistä miljardööriä ole. Ja vasta nyt, 22 vuotta myöhemmin, lukiessani tätä kirjaa viimeisen kerran äkkiä käsitin: häntähän oli tietenkin KIELLETTY ilmoittamasta oikeaa nimeään! Tietenkin Abakumov oli varoittanut häntä, että siinä tapauksessa hänet TUHOTAAN! Ja niin hän matkasi kauttakulkuleiristä toiseen ruotsalaisena Ivanovina. Ja vain elämäkertansa sivudetaljeilla, joita ei ollut kielletty, hän jätti

asialliselta ja suunnitelmalliselta, ettei saata uskoakaan, kuinka paljon turhaa touhua siihen sisältyy.

Vuonna 1949 perustetaan erikoisleirejä ja jonkun korkeimmasta päätöksestä ajetaan laumoittain naisia Euroopan puoleisessa Pohjolassa ja Volgan takana sijaitsevista leireistä Sverdlovskin kauttakulkuvankilan kautta Siperiaan, Taishetiin, Ozerlagiin. Mutta jo vuonna 1950 Joku katsoi käteväksi kiskoa naisia Ozerlagin sijasta Dubrovlagiin – Temnikiin ja Mordoviaan. Ja niin nämä samat naiset saavat nauttia GULAGissa matkailemisen kaikista mukavuuksista ja vaeltavat saman Sverdlovskin kauttakulkuvankilan kautta – länteen. Vuonna 1951 perustetaan uusia erikoisleirejä Kemerovon alueelle (Kamyshlag) – ja siellähän naistyövoimaa tarvitaankin! Ja saman kirotun Sverdlovskin kauttakulkuvankilan kautta kovan onnen naiset kuljetetaan nyt Kemerovon leireihin. Vapautumisen ajat koittavat – mutta eivät toki kaikille! Ja ne naiset, jotka Hrushtshevin yleisen helpottumisen keskellä jäivät kitkuttelemaan tuomiotaan, pumpataan taas Siperiasta Sverdlovskin kauttakulkuvankilan kautta Mordoviaan: parempi koota heidät yhteen paikkaan.

Taloushan on meidän sisäinen asiamme, kaikki nämä pikkusaaret ovat meidän omiamme, eivätkä välimatkat ole venäläiselle niin järin pitkiä.

Tällaista sattui yksittäisillekin vangeille – ressukoille. Shendrik, iloinen kookas poika, jolla oli avomieliset kasvot, *uurasti rehellisesti* – niin kuin sanotaan – jossakin Kuibyshevin leireistä pahaa aavistamatta. Mutta onnettomuus tuli. Leiriin saapui pikamääräys – eikä kenen tahansa vaan peräti sisäministerin! (mistä ministeri saattoi tietää Shendrikin olemassaolosta?» – heti toimittaa tämä Shendrik Moskovaan, vankilaan numero 18. Hänet siepättiin ja raahattiin Kuibyshevin kauttakulkuvankilaan ja lähetettiin sieltä viivyttelemättä Moskovaan mutta ei vankilaan numero 18 vaan muiden mukana laajalti tunnettuun Krasnaja Presnjaan. (Shendrikilla itsellään ei ollut harmainta aavistusta mistään vankila numero 18:sta, hänellehän ei kerrottu.) Mutta hänen onnettomuutensa ei torkkunut: ei kulunut kahtakaan vuorokautta ennen kuin hänet taas *nykäistiin* kuljetukseen ja tällä kertaa lähdettiin viemään Petshoralle. Maisema muuttui ikkunan takana yhä vain karummaksi ja synkemmäksi. Poika säikähti: hän tiesi, että kaiken takana oli ministerin määräys, ja koska häntä näin rivakasti raahattiin pohjoista kohti, siispä ministerillä oli tosi julmaa *materiaalia* Shendrikia vastaan. Kaikkien matkan vaivojen huipuksi kolmen päivän leipäannos varastettiin Shendrikilta matkalla, ja Petshoralle saapuessaan hän hoippui heikkoudesta. Petshora otti hänet tylysti vastaan: jo ennen kuin hän ehti edes asettua, hänet

kohtaamiensa ihmisten muistiin jäljen tuhotusta elämästään. Oikeammin: hän toivoi yhä voivansa pelastaa sen. Hän toivoi niin kuin ihminen toivoo, niin kuin tämän kirjan miljoonat kaniinit toivovat: hän istuu jonkin aikaa, mutta sitten vihastunut Länsi vapauttaa hänet. Hän ei ymmärtänyt Idän kovuutta. Eikä hän ymmärtänyt, että TÄLLAISTA todistajaa, joka oli osoittanut TÄLLAISTA haperolle Lännelle ennennäkemätöntä lujuutta, ei ikänä vapauteta.
Mieshän saattaa olla yhä elossa. (Huomautus vuodelta 1972.)

ajettiin nälkäisenä märkään lumeen työhön. Kului kaksi päivää, joiden aikana hän ei ehtinyt edes paitaansa kuivatella eikä täyttää patjaansa kuusenhavuilla, kun häntä taas käskettiin luovuttamaan kaikki valtion omaisuus ja taas kahmaistiin ja lähdettiin viemään vielä kauemmaksi – Vorkutaan. Kaikesta näki, että ministeri oli päättänyt mädättää Shendrikin – tosin ei yksin tätä vaan kokonaisen kuljetuserän. Vorkutassa Shendrikiin ei koskettu kuukauteen. Hän kävi *yleisissä,* ja vaikka hän ei vielä ollutkaan toipunut muutoistaan, hän alkoi sopeutua napaseudun kohtaloonsa. Sitten äkkiä hänet kutsuttiin keskellä päivää kaivoksesta, ajettiin hiki hatussa leiriin luovuttamaan valtion varusteet ja jo tunnin kuluttua häntä kuljetettiin etelää kohti. Tämä haiskahtikin jo muulta kuin henkilökohtaiselta vainoamiselta! Shendrik tuotiin Moskovaan vankilaan numero 18. Häntä pidettiin sellissä kuukauden ajan. Sitten joku everstiluutnantti kutsutti hänet ja kysyi: »Missä te oikein olette kuhnailleet? Oletteko todella koneenrakennusteknikko?» Shendrik tunnusti. Silloin hänet vietiin – paratiisisaarille! (Kyllä, sellaisetkin Arkkipelagissa on!)

Tämä ihmisten vilahtelu, nämä kohtalot ja nämä kertomukset koristavat karkotuspaikkoja suuresti. Ja vanhat leirivangit opettavat: makaa hiljaa äläkä reuhdo! Täällä ruokitaan takuulla[1]), niin ettei tarvitse rehkiä. Ja silloin kun ei ole ahdasta, saa nukkuakin mielensä mukaan. Sen kun rojahdat pitkäkseksi ja makaat litkusta litkuun. Maata jaksaa vähän nälkäisempikin. Vain leirien *yleisiä* maistanut tietää, että kauttakulkuvankila on lepokoti, onnenpotku taipaleellamme. Ja vielä yksi etu: kun nukkuu päivällä, tuomio kuluu nopeammin. Kunhan vain saa päivän tapetuksi, yötä emme näe.

Tosin muistettuaan, että työ on luonut ihmisen ja että vain työnteko ojentaa rikollisen, ja kun välistä on sopivia töitä käsillä mutta välistä vain vahvistaakseen finanssejaan kauttakulkuvankiloiden isännät ajavat tämänkin makailevan työvoimansa uurastamaan.

Mainitussa Kotlasin kauttakulkuleirissä ennen sotaa tämä työ ei ollut rahtuakaan leiritöitä keveämpää. Talvipäivänä kuusi-seitsemän traktorireen (!) eteen valjastettua heikennyttä vankia joutui kiskomaan reen Vienanjoen jäätä pitkin KAHDENTOISTA kilometrin päähän Vytshegda-joen suulle. He vajosivat lumeen ja kaatuilivat, reki juuttui kiinni. Luulisi, ettei näännyttävämpää työtä voisi enää keksiä. Mutta se ei ollut vielä työtä, se oli vasta verryttelyä. Perillä Vytshegdan suulla oli kuormattava rekeen KYMMENEN kuutiota halkoja, minkä jälkeen samat miehet – sama valjakko – kiskoivat reen ikiomaan kauttakulkuleiriinsä! (Repiniä ei enää ole, mutta uusille taiteilijoille tämä ei ole enää aihe vaan todellisuuden karkeaa jäljentämistä.) Mikä ihmeen leiri! Kun loppu tulee ennen kuin leiriin ehditäänkään. (Prikaatin päällikkönä näissä töissä oli Kolupaev, hevosina olivat sähköinsinööri Dmitriev, intendentuurin everstiluutnantti Beljaev, Vasili Vlasov jonka jo tunnemmekin, – kaikkia on mahdoton saadakaan enää kokoon.)

[1] Annoksella, jonka GULAG takaa töiden puuttuessakin.

Arzamasin kauttakulkuleiri ruokki sodan aikana vankinsa juurikkaiden naateilla, työ sen sijaan saatettiin vakituiselle kannalle. Vankilan yhteydessä oli ompelimo sekä saapas- ja huovikasverstas (jossa villapäällyksiä pyöritettiin kuumassa happovedessä).

Vuoden 1945 kesällä lähdimme Krasnaja Presnjan kuumista ummehtuneista selleistä töihin vapaaehtoisesti: pelkästä oikeudesta saada koko päivän hengittää ilmaa. Oikeudesta esteettä ja kiirehtimättä istuskella hiljaisessa lautakäymälässä (siinä kiihoke, joka usein unohdetaan:), jonka elokuun aurinko on lämmittänyt ja jonka ympärillä yksinäiset mehiläiset rauhaisasti surisevat. (Ne olivat Potsdamin ja Hiroshiman päiviä!) Sekä vihdoin oikeudesta saada illalla sadan gramman ylimääräinen leipäannos. Meidät vietiin Moskova-joen laiturille, jossa purettiin puutavaraa. Tehtävämme oli vierittää hirsiä yksistä tapuleista, kantaa ja pinota toisiin. Kulutimme voimia paljon enemmän kuin saimme korvaukseksi työstämme. Ja kuitenkin lähdimme sinne ilomielin.

Nuoruusvuosieni muistaminen panee minut usein punastumaan (ja ne juuri olivatkin minun nuoruusvuosiani!). Mutta synkistävät muistot ovat opiksi. Kävi ilmi, että vain kaksi vuotta olkapäilläni keikkuneista ja hypähdelleistä upseerin olkalaatoista oli rintakehäni tyhjiöön varissut myrkyllistä kultapölyä. Sillä joen rannan laiturilla – joka sekin oli pieni leiri, sillä sitäkin ympäröi vyöhyke vartiotorneineen – olimme vain käymässä, olimme tilapäisiä työntekijöitä, eikä mikään viitannut siihen, että meidät olisi voitu jättää siihen pikkuleiriin kärsimään tuomiotamme. Mutta kun meidät siellä komennettiin ensimmäisen kerran riviin ja työnjohtaja käveli rivin editse ja katseellaan valikoi tilapäisiä prikaatinjohtajia, kurja sydämeni oli pompata villakankaisen sotilaspuseroni alta: minut! minut! määrää minut!

Minua ei määrätty. Mutta miksi edes halusinkaan? Olisin vain tehnyt lisää häpeällisiä erehdyksiä.

Voi miten vaikeaa on loitota vallasta! . . . Tämä on ymmärrettävä.

Yhteen aikaan Krasnaja Presnja oli miltei GULAGin pääkaupunki. Siinä mielessä, että minne tahansa menikin, sitä ei voinut ohittaa – samoin kuin ei Moskovaakaan. Niin kuin Neuvostoliitossa kaikkein mukavimmin pääsi Tashkentista Sotshiin tai Tshernigovista Minskiin Moskovan kautta, samoin vangitkin raahattiin kaikkialta kaikkialle Presnjan kautta. Ja juuri siihen aikaan minä olin siellä. Presnja oli ylikansoituksesta näännyksissä. Lisärakennusta tehtiin. Vain vastavakoiluelinten tuomioistuimien karjavaunujunat sujahtivat kiertotietä Moskovan ohi aivan Presnjan vierestä – ja kenties tervehtivät sitä vihellyksillään.

Mutta saapuessamme Moskovaan vaihtamaan junaa meillä yhtä kaikki on lippu ja me elättelemme toivoa ennemmin tai myöhemmin päästä jatkamaan matkaamme. Presnjassa taas sodan lopulla ja sen jälkeen edes kaikkein korkeimmatkaan, edes GULAGin johtajatkaan – sinne saapuvista puhumattakaan – eivät pystyneet ennustamaan, kuka nyt lähtisi minnekin. Vankilakomento ei silloin vielä ollut kiteytynyt, niin kuin se oli viisikymmentäluvulla, kenellekään

ei ollut määrätty reittiä eikä määränpäätä, korkeintaan oli tehty virkamerkintöjä: »vartioitava tiukasti!» ja »käytettävä vain yleisissä töissä!». Vartioston kersantit kantoivat pinoittain vankilan JUTTUJA – ripsuuntuneella pakettinarulla tai sen paperikorvikkeella sitaistuja risaisia kansioita – vankilan kanslian erilliseen puurakennukseen, jossa ne heitettiin hyllyille, pöydille, pöytien alle, tuolien alle ja yksinkertaisesti vain käytävän lattialle (aivan samaan tapaan kuin alkuperäiskappaleet viruivat selleissään) ja jossa ne avautuivat, hajosivat ja sekaantuivat. Huone, toinen, kolmas täyttyi näistä sekaisin menneistä *jutuista.* Vankilan kanslian sihteerit – kirjaviin leninkeihin pukeutuneet lihotetut laiskat vapaat naiset – hikoilivat helteestä, leyhyttelivät ja flirttailivat vankilan ja vartiostojen upseerien kanssa. Kukaan heistä ei halunnut eikä jaksanut penkoa tuota kaaosta. Mutta junat oli lähetettävä matkaan! Useita punaisia junia viikossa. Ja joka päivä satakunta ihmistä autoilla – lähellä sijaitseviin leireihin. Jokaisen vangin *jutun* oli lähetettävä samanaikaisesti vangin kanssa. Kuka hoiti tuon rääkin? Kuka lajitteli jutut ja kokosi kuljetukset?

Se oli uskottu muutamien *narttujen* tai puoliväristen[1] tehtäväksi – nämä olivat kauttakulkuvankilan loisia. He liikuskelivat vapaasti vankilan käytävillä ja kävivät kansliarakennuksessa, heistä riippui, sujautettiinko kansiosi KURJAAN kuljetukseen vai etsittiinkö pitkään selkä vääränä ja sujautettiin HYVÄÄN. (Oli leirejä, joihin joutuminen tiesi varmaa tuhoutumista, siinä suhteessa uudet tulokkaat olivat oikeassa, mutta sitä vastoin harhaluuloa oli, että hyviä leirejä olisi ollut. Leirit eivät voi olla »hyviä», mutta jotkut arvat noissa leireissä saattavat olla, mutta se järjestyy vasta paikalla.) Se että vankien koko tulevaisuus riippui toisesta samanlaisesta vangista, jonka kanssa kenties on sopivalla hetkellä (esimerkiksi saunamiehen välityksellä) *keskusteltava* ja jolle ehkä on (esimerkiksi rättimikon välityksellä) *pistettävä hyvää,* oli paljon pahempi kuin jos sokea arpakuutio olisi ratkaissut kohtalot. Tämä näkymätön helposti kaikkoava mahdollisuus päästä nahkapuseron hinnalla Norilskin sijasta Naltshikiin, ihrakilolla Taishetin asemesta Serebrjannyi Boriin (nahkapuserosta ja ihrasta luopuminen saattoi myös osoittautua turhaksi) vain haavoitti ja hämmensi väsyneitä sieluja. Kenties joku todella menestyi sillä tavalla, kenties joku todella järjesti asiansa hyvin, mutta autuaampia olivat ne, joilla ei ollut mitään annettavaa tai jotka varjelivat itseään tuolta hämmingiltä.

Tyytyminen kohtaloonsa, oman tahdon täydellinen poistaminen elämän muotoutumisesta, sopeutuminen ajatukseen, että paremman tai huonomman vaihtoehdon arvaaminen on mahdotonta mutta että sitä vastoin voi helposti ottaa askeleen, josta myöhemmin moittii itseään, – kaikki tämä vapauttaa vangin jonkin verran kahleista, tekee rauhallisemmaksi ja jopa ylevämmäksi.

Vangit makasivat siis sikin sokin selleissä, mutta heidän kohtalonsa viruivat vankilan kanslian huoneiden kaoottisissa röykkiöissä, joista matkaan lähettäjät

[1] Puolivärinen liittyy hengeltään varkaiden maailmaan, pyrkii omaksumaan sen mutta ei ole vielä päässyt varkaiden l a i n piiriin.

poimivat kansioita siitä päästä, johon pääsi helpommin käsiksi. Ja niin jotkut vangit joutuivat nääntymään tässä kirotussa Presnjassa kaksi ja kolmekin kuukautta, kun taas toiset sinkoutuivat sen lävitse meteorin nopeudella. Tästä kasautumisesta, kiireestä ja juttujen epäjärjestyksestä aiheutui Presnjassa välistä *tuomioiden vaihtumisia* (niin kuin muissakin kauttakulkuvankiloissa). Viidennellekymmenennellekahdeksannelle tästä ei aiheutunut uhkaa, sillä heidän tuomionsa olivat – niin kuin Gorki sanoisi – Tuomioita isolla kirjaimella, suurisuuntaisesti ajateltuja, niin että kun tunnuttiin lähestyvän niiden loppua, ei suinkaan lähestytty loppua. Mutta suurten varkaiden ja murhamiesten kannatti vaihtua johonkin mitättömään pikkurikolliseen. Ja niinpä he itse tai heidän apurinsa laittautuivat tällaisen tuntumaan ja kyselivät myötätuntoisesti, eikä pikkukriminaali ollenkaan ymmärtänyt, että lyhyeen rangaistukseen tuomittu ei saa kauttakulkupaikassa kertoa itsestään mitään, vaan kertoili avomielisesti, että hänen nimensä oli vaikkapa Vasili Parfenytsh Evrashkin, että hän oli syntynyt vuonna 1913 Semidubjessa, jossa myös asui. Ja että hänen tuomionsa oli yksi vuosi – 109. pykälä, leväperäisyys. Sitten myöhemmin Evrashkin nukkui tai ehkä ei edes nukkunut, mutta sellissä oli niin kova meteli ja avatulla ruokaluukulla niin kova tungos, että oli mahdoton tunkeutua sen luo tai kuulla, miten käytävässä nopeasti mutistiin kuljetukseen lähtevien nimilistaa. Joitakin nimiä huudeltiin sitten ovelta selliin, mutta Evrashkinia ei huudettu, sillä heti kun tuo nimi oli mainittu käytävässä, kriminaali sujautti 'auliisti (he osaavat kun on tarvis) pärstänsä esiin ja vastasi nopeasti ja hiljaa »Vasili Parfenytsh, syntynyt 1913 Semidubjen kylässä, 109. pykälä, yksi vuosi» – ja juoksi hakemaan tavaransa. Oikea Evrashkin haukotteli, kävi laverille pitkäkseen ja kärsivällisesti odotteli kutsua seuraavana päivänä ja viikon päästä ja kuukauden kuluttua ja sitten viimein rohkeni häiritä vartiopäällikköä: miksi häntä ei oteta kuljetukseen? (Kun taas jotakuta Zvjagaa huudellaan joka päivä kaikissa selleissä.) Ja kun sitten kuukauden tai puolen vuoden päästä ehditään kammata kaikki huutamalla JUTUN mukaan niin jäljelle jää vain Zvjagan juttu – rikoksen uusija, kaksoismurhaaja ja myymäläryöstö, 10 vuotta – sekä yksi vankihissukka, joka ilmoittaa nimekseen Evrashkin (valokuvasta ei saa mitään selvää) vaikka todellisuudessa onkin Zvjaga. Hänet on piilotettava Ivdelin rangaistusvankileiriin, sillä muutoin olisi pakko myöntää, että kauttakulkuvankila on tehnyt virheen. (Tuon kuljetukseen lähetetyn Evrashkinin olinpaikkaa taas ei saa enää selville – luetteloita ei enää ole. Hän kun oli vuoden tuomiollaan päässyt maatalouskomennukselle, sai liikkua vartioimatta ja laskea yhdestä päivästä hyväkseen kolme tai sitten hän oli jo karannut ja oli jo aika päiviä ollut kotonaan – oikeammin: istui vankilassa uutta tuomiotaan.) Oli joukossa sellaisiakin kummajaisia, jotka MYIVÄT lyhyen tuomionsa ihrakilosta tai parista. He laskelmoivat, että myöhemmin asia kuitenkin selviää ja heidän henkilöllisyytensä todetaan. Monissa tapauksissa näin kävikin[1].

[1] P. Jakubovitsh muuten kirjoittaa, että tuomioiden myymistä esiintyi jo viime vuosisadalla, että se on vanha vankilatemppu.

Siihen aikaan kun vankien *jutuissa* ei ollut merkintää lopullisesta määränpäästä, kauttakulkuvankilat muuttuivat orjamarkkinoiksi. *Ostajat* olivat toivottuja vieraita kauttakulkuvankiloissa – tuon sanan kuuli yhä useammin käytävillä ja selleissä, vailla huvittuneisuuden häivää. Niin kuin kaikkialla tuotannossa ei malteta odottaa, mitä keskuksesta lähetetään jakoon, vaan on lähetettävä omia hoputtajia ja nyhtäjiä, samoin tapahtui GULAGissa: alkuasukkaita kuoli saarilla, ja vaikka he eivät olleet ruplankaan arvoisia, heistä yhtä kaikki pidettiin lukua, ja uusien tuomisesta oli huolehdittava itse, jotta suunnitelma ei jäisi täyttämättä. *Ostajien* oli oltava hoksaavia ja tarkkoja miehiä, heidän oli tarkasti katsottava, mitä ottivat, eivätkä he saaneet antaa sujauttaa päälukuun invalideja eikä muuten viimeisillään olevia. Vain kehnot ostajat kokosivat kuljetuksensa kansioiden perusteella, tunnolliset ostajat sen sijaan vaativat ajamaan *tavaran* elävänä ja alastomana – pakkaamattomana – ohitseen. Juuri näin sanottiinkin – hymyilemättä: *tavara.* »No millaista tavaraa tuotiin?» ostaja kysäisi Butyrkin asemalla nähdessään seitsemäntoistavuotiaan Ira Kalinan ja tarkasteli tätä huolellisesti.

Jos ihmisen luonne muuttuukin, niin se ei muutu juuri nopeammin kuin Maan geologinen ulkonäkö. Ja sama uteliaisuuden, maistelemisen ja arvioimisen tunne, jota orjakauppiaat tunsivat kaksikymmentäviisi vuosisataa sitten naisorjatorilla, hallitsi tietenkin myös GULAGin virkamiehiä Usmanin vankilassa vuonna 1947, kun he – parikymmentä MVD:n univormuun pukeutunutta miestä – istuutuivat muutaman lakanalla peitetyn (tämä arvokkuuden vuoksi, paljas pöytähän olisi ollut kiusallinen) pöydän taakse, ja naisvangit riisuutuivat naapuripoksissa ja paljain jaloin ja alastomina sitten joutuivat kulkemaan heidän editseen, kääntymään, pysähtymään ja vastaamaan kysymyksiin. »Kädet suorina!» komennettiin niitä, jotka ottivat antiikin patsaiden suojaavan asennon. (Sillä upseerithan keskittyivät vakavaan tehtävään: valitsemaan rakastajattaria itselleen ja piirilleen.)

Näin huomispäivän leiritaistelun raskas varjo eri muodoissaan peittää vihreältä vangilta kauttakulkuvankilan viattomat henkiset ilot.

Presnjassa meidän selliimme tyrkättiin kahdeksi yöksi *erikoiskomennuksella* oleva vanki, ja hän asettui minun viereeni. Hän matkasi erikoiskomennuksella eli: hänestä oli keskushallinnossa tehty leiristä toiseen mukana seuraava rahtikirja, jossa luki, että mies oli rakennusteknikko ja että häntä oli uudessa paikassa käytettävä yksinomaan tähän tarkoitukseen. Erikoiskomennuksella olija matkustaa yleisissä stolypeneissa, istuu kauttakulkuvankiloiden yleisissä selleissä, mutta hänen sielunsa ei värjy: hänellä on rahtikirja suojanaan, häntä ei ajeta kaatamaan metsää.

Kovuus ja päättäväisyys olivat tämän leirivangin kasvojen oleellisimmat ilmeet. Hän oli istunut jo suurimman osan tuomiostaan. (Minä en tiennyt vielä, että juuri tuo ilme on GULAGin saarelaisten kansallinen tunnuspiirre. Yksilöt, joiden ilme on pehmeä ja myöntyvä, kuolevat nopeasti noilla saarilla.) Huvittu-

neesti – niin kuin kahden viikon ikäisiä pentuja katsellaan – hän katseli meidän ensi pyörimistämme.

Mikä meitä odottaa leirissä? Säälivästi hän opetti meille:

– Heti ensi askeleeltanne leirissä jokainen yrittää petkuttaa teitä ja varastaa teiltä. Älkää luottako kehenkään muuhun kuin itseenne! Pälyilkää ympärillenne: ei kai kukaan vain hiivi puraisemaan. Kahdeksan vuotta sitten minä saavuin Kargopolin leiriin juuri noin naiivina. Meidät purettiin junasta, ja vartiosto valmistautui viemään meidät kymmenen kilometrin päähän leiriin, syvässä pehmeässä hangessa. Paikalle ajaa kolme rekeä. Vartioston estelemättä joku iso äijä ilmoittaa: »Heitelkää tavarat rekeen, veljet, niin me viedään!» Ja kirjallisuudesta me muistammekin lukeneemme, että vankien tavarat kuljetetaan kärryillä. Siis: leirissä ei ole niinkään epäinhimilliset olot, sentään huolehditaan. Pantiin tavarat rekiin. Reet ajoivat tiehensä. Siinä kaikki. Sen koommin emme koskaan nähneet niitä. Emme edes tyhjää taaraa.

– Mutta kuinka ihmeessä? Eikö siellä ole lakia, mitä?

– Älkää tehkö typeriä kysymyksiä. Laki on. Taiga on laki. Mutta *oikeutta* GULAGissa ei ole ikinä ollut eikä tule. Tuo Kargopolin tapaus on yksinkertaisesti GULAGin symboli. Sitten vielä eräs asia, johon teidän on totuttauduttava: leirissä kukaan ei tee mitään ilmaiseksi, kukaan ei tee mitään hyvästä tahdostaan. Kaikesta täytyy maksaa. Jos teille tarjotaan jotakin pyyteettömästi, muistakaa, että se on juoni, provokaatiota. Ja sitten kaikkein tärkein: välttäkää *yleisiä* töitä! Välttäkää niitä heti ensimmäisestä päivästä! Jos ensimmäisenä päivänä joudutte *yleisiin,* te olette mennyttä kalua – ainiaaksi.

– *Yleisiä* töitä?...

– Yleiset työt ovat pääasiallinen perustyö, jota kyseisessä leirissä tehdään. Kahdeksankymmentä prosenttia vangeista tekee niitä. Ja he kaikki heittävät veivin. Kaikki. Ja uusia tuodaan tilalle ja pannaan taas yleisiin. Niissä joudutte puristamaan viimeiset voimanne. Ja olette aina nälissänne. Ja aina märkiä. Ja ilman kenkiä. Ja töillä sälytettyjä. Ja aina valvonnassa. Te asutte kaikkein huonoimmissa parakeissa. Eikä teitä hoideta. Leirissä ELÄVÄT vain ne, jotka EIVÄT ole yleisissä. Yrittäkää hinnalla millä hyvänsä välttää joutumasta yleisiin! Heti ensimmäisestä päivästä.

Millä hinnalla hyvänsä!

Millä hinnalla hyvänsä?...

Krasnaja Presnjassa omaksuin ja hyväksyin nämä kovan erikoiskomennusvangin neuvot – jotka eivät olleet hiukkaakaan liioiteltuja – mutta unohdin vain kysyä: mikä on hinnan mitta? Missä on sen raja?

III Vankikaravaanit

Stolypinissa matkustaminen on kamalaa, maijassa on sietämätöntä, pian alkaa kauttakulkuvankilakin tuskastuttaa, – parempi olisi sivuuttaa ne kaikki ja matkustaa punaisissa vaunuissa suoraan leiriin.

Valtion ja yksilön edut käyvät tässäkin yksiin – niin kuin aina. Valtiollekin on edullista lähettää tuomitut suorinta reittiä leiriin, kaupunkien valtaväyliä ja autokuljetusta ja kauttakulkuvankiloiden henkilökuntaa rasittamatta. Tämä on oivallettu GULAGissa jo ajat sitten ja omaksuttu erinomaisesti: karavaaneittain punaisia karjavaunuja, proomusaattueita, ja missä ei ole raiteita eikä vettä, siellä liikkuu jalkamieskaravaaneja (vankien ei sallita riistää hevosia eikä kameleja).

Punaiset junat ovat edullisia aina, kun jossakin tuomioistuimet työskentelevät nopeasti tai jossakin on kauttakulkuvankila liian täynnä, ja niin voidaankin lähettää matkaan suuri vankimäärä kerralla. Niin lähetettiin miljoonia maalaisia vuosina 1929–31. Niin karkotettiin Leningrad Leningradista. Niin asutettiin Kolyma kolmekymmentäluvulla: joka päivä Synnyinmaamme pääkaupunki Moskova oksensi tällaisen junan Sovgavaniin, Vaninon satamaan. Ja jokainen alueen keskuskaupunki lähetti sekin punaisia junia – mutta ei joka päivä. Vuonna 1941 tällä tavalla karkotettiin Volgan saksalaisten tasavalta Kazahstaniin ja siitä lähtien kaikki muutkin kansallisuudet samalla tavalla. Vuonna 1945 tällaisissa junissa kuljetettiin Venäjän tuhlaajapoikia ja -tyttäriä Saksasta, Tshekkoslovakiasta, Itävallasta ja muuten vain länsirajoiltamme, niitä jotka olivat omia aikojaan siirtyneet sinne. Vuonna 1949 tällä tavalla koottiin Viidettäkymmenettäkahdeksatta erikoisleireihin.

Stolypinit kulkevat rautateiden kurjan aikataulun mukaan, punaiset junat taas GULAGin tärkeän kenraalin allekirjoittaman tärkeän käskyn perusteella. Stolypin ei voi mennä tyhjään paikkaan, sen matkan päätepisteessä on aina asema ja – surkeassa kaupunkipahasessakin – säilytystila katon alla. Mutta punainen juna voi matkata tyhjyyteenkin: mihin se saapuu, siihen sen viereen kohoaa oitis aron tai taigan merestä uusi Arkkipelagin saari.

Mikä tahansa punainen vaunu ei heti kelpaa kuljettamaan vankeja – ensin se on valmistettava tehtäväänsä. Mutta ei siinä mielessä, kuin lukija saattaisi luulla: että se on laastava ja puhdistettava hiilestä tai laastista, joita siinä kuljetettiin ennen ihmisiä, – sitä ei läheskään aina tehdä. Eikä sitä valmisteta siinäkään mielessä, että jos on talvi, vaunu on tilkittävä ja siihen on asennettava kamiina. (Knjazh-Pogostin ja Roptshan välisen rataosuuden valmistuttua ja jo ennen kuin

sitä oli liitetty yleiseen rataverkkoon, sitä pitkin alettiin oitis kuljettaa vankeja – vaunuissa, joissa ei ollut kamiinaa eikä edes lavereita. Vangit makasivat talvella jäisellä lumisella lattialla eivätkä edes saaneet lämmintä ruokaa, sillä juna ehti taittaa matkan aina alle vuorokaudessa. Joka pystyy mielessään makaamaan sillä tavalla ja kestämään hengissä nuo 18–20 tuntia, kestää varmasti!) Tällaisesta valmistamisesta oli puhe: vaunujen katon, lattian ja seinien eheys ja lujuus on tarkistettava; vaunujen pieniin ikkunoihin on tehtävä vankat ristikot; lattiaan on puhkaistava viemäriaukko, joka on erikoisesti vahvistettava kiinni naulatulla metallireunuksella; junaa koottaessa on tasaisin välein asetettava avovaunuja ja niille konekiväärillä aseistettu vartio ja jos avovaunuja ei riitä, rakennettava vartiolavoja; vaunuihin on tehtävä katolle johtavat tikkaat; on suunniteltava valonheittimien sijoituspaikat ja turvattava keskeytyksetön sähkön saanti; on valmistettava pitkävartisia puuvasaroita; on kytkettävä esikunnan matkustajavaunu – ja ellei sellaista ole, hyvin varustetut ja lämmitetyt tavaravaunut – vartioston päällikölle, operatiivivaltuutetulle ja saattovartiolle; on järjestettävä keittiöt – vartiostolle ja vangeille. Vasta tämän jälkeen voidaan kulkea vaunuriviä pitkin ja liidulla viistoon merkitä: »Erikoistarvikkeita» tai »Nopeasti pilaantuvaa». (E. Ginzburgin »Seitsemännessä vaunussa» tällainen punaisissa vaunuissa tapahtuva kuljetus on kuvattu erittäin loistavasti, ja se tekee meille nyt monien yksityiskohtien toistamisen tarpeettomaksi.)

Junan valmistelu on päättynyt – nyt on edessä vaikea taisteluoperaatio: vankien *kuormaaminen* vaunuihin. Toimenpiteeseen sisältyy kaksi tärkeää välttämätöntä *tavoitetta:*

– salata kuormaaminen kansalta sekä
– terrorisoida vankeja.

Kuormaaminen on salattava väestöltä siksi, että junaan pannaan lähes tuhat ihmistä kerralla (vähintään kahteenkymmeneenviiteen vaunuun), siis paljon enemmän kuin stolypinin pieni kourallinen, joka voidaan viedä ihmisten nähdenkin. Tietenkin kaikki tietävät, että vankeja kulkee joka päivä ja joka tunti, mutta heidän näkemisensä YHDESSÄ ei saa kauhistuttaa ketään. Vuonna 1938 Orelissa ei käy salaaminen, että kaupungissa ei ole taloa, josta ei olisi vangittu, ja lisäksi parkuvia akkoja täynnä olevat maalaiskärryt täyttävät Orelin vankilan edustalla sijaitsevan aukion – niin kuin streltsien teloitusta kuvaavassa Surikovin maalauksessa. (Kunpa joku vielä maalaisi sen meille joskus! Turha toivo: epämuodikasta, kovin epämuodikasta . . .) Mutta meidän neuvostoihmisillemme ei tarvitse näyttää, että vuorokaudessa kerätään junallinen (Orelissa kerättiin sinä vuonna). Eikä nuorisonkaan tarvitse nähdä sitä – nuoriso on meidän tulevaisuutemme. Ja niinpä vasta yöllä – joka yö, jokaikisenä yönä usean kuukauden ajan – vankilasta ajetaan asemalle jalkaisin musta kuljetukseen lähtevä kolonna. (Maijat ovat kiinni uusissa vangitsemisissa.) Naiset tosin havahtuvat, naiset saavat jotenkin tietää, ja niin heitä sitten yöllä hiipii kaikkialta kaupungista asemalle. He vaanivat junaa jossakin ratapihalla ja juoksevat vaunuriviä pitkin, kompastelevat ratapölkkyihin ja raiteisiin ja jokaisen vaunun luona huutavat: onko täällä se ja

se?... onko täällä se ja se?... Ja juoksevat seuraavan vaunun luo, mutta tämän kohdalle juoksee uusia naisia: onko se ja se? Ja äkkiä sinetöidystä vaunusta kuuluu vastaus: »Minä! Olen!» tai: »Jatkakaa etsimistä! Hän on toisessa vaunussa!» tai: »Naiset, kuulkaa! Minun vaimoni asuu tässä lähellä, ihan lähellä asemaa, juoskaa kertomaan hänelle!»

Nämä meidän nykyajallemme sopimattomat kohtaukset todistavat vain junan kuormaamisen taitamattomasta organisoinnista. Virheet otetaan huomioon, ja jostakin yöstä lähtien junaa piirittää laaja murisevien ja haukkuvien susikoirien ketju.

Ja Moskovassa – sekä vanhasta Sretenskaja-kauttakulkuvankilasta (jota vangit eivät muista enää) että Krasnaja Presnjasta – punaisia junia kuormataan vain yöllä, se on laki.

Vartiosto ei kuitenkaan tarvitse päivän valonlähteen – auringon – yletöntä valoa vaan käyttää yön aurinkoja – valonheittäjiä. Ne ovat käteviä sikäli, että ne voidaan keskittää tarvittavaan paikkaan – sinne missä vangit säikkynä rykelmänä istuvat maassa odottamassa komentoa: »Viisi seuraavaa – ylös! Vaunulle – juoskaa!» (Vangin on ehdottomasti juostava! Jotta hän ei katselisi ympärilleen eikä ajettelisi. Jotta hän juoksisi kuin koirien ajamana ja vain pelkäisi kaatuvansa.) Ja valonheittäjät valaisevat epätasaisen maaston, jossa vangit juoksevat. Lankun jota pitkin he kapuavat vaunuun. Valonheittäjien vihamieliset aavemaiset kimput eivät pelkästään valaise: ne ovat tärkeä osa vangin pelottamiseen tähtäävää rekvisiittaa. Sitä ovat myös kiivaat uhkaukset, kuhnailijoille annetut iskut kiväärinperillä. Komento » maahan – istu!» (Ja joskus, niin kuin tällä samalla Orelin asema-aukiolla: »Maahan – polvistu!» Ja tuhat ihmistä lysähtää polvilleen, kuin uuden ajan pyhiinvaeltajat.) Vankien pelästyttämiseksi on myös tämä aivan turha mutta säikyttelemisen kannalta erittäin tärkeä juoksuttaminen vaunulle. Ja koirien raivokas haukku. Kohti sojottavat tuliaseiden piiput (kivääreien tai konepistoolien, vuosikymmenestä riippuen). Tärkeintä oli murtaa, lannistaa vankien tahto, jotta he eivät ajattelisikaan pakenemista, jotta he eivät vielä pitkään aikaan oivaltaisi uutta edullisempaa tilannettaan: kivityrmästä he ovat siirtyneet ohuista laudoista tehtyyn vaunuun.

Mutta tuhannen ihmisen kuormaamiseksi näin täsmällisesti vaunuihin yöllä vankilan on jo aamulla aloitettava heidän poimimisensa selleistä ja heidän muokkaamisensa kuljetusta varten, ja saattovartion on koko päivän pitkään ja tiukasti vastaanotettava heitä vankilassa ja säilytettävä vastaanottamansa vangit tuntikausia sellien sijasta pihassa, paljaalla maalla, jotta kuljetukseen lähtevät eivät sekoittuisi vankilaan jääviin. Niinpä yöllinen vaunuihin nousu merkitsee vangeille vain koko päivän kestäneen rääkin helpottavaa päättymistä.

Tavanomaisten nimenhuutojen, tarkistamisien, keritsemisen, korventamisen ja saunan lisäksi kuljetukseen valmistamisen keskeinen toimenpide on yleinen *syyni* (ruumiintarkastus). Siitä ei huolehdi vankila vaan vastaanottava saattovartio. Sen tehtävänä on punaisista kuljetuksista annetun ohjesäännön mukaisesti sekä omien operatiivis-toiminnallisten käsitystensä mukaisesti pitää ruumiintarkastus siten,

että vangille ei jää mitään karkaamista edesauttavaa: kaikki pisto- ja viiltoaseet on takavarikoitava; kaikkinaiset pulverit (hammaspulveri, sokeri, suola, tupakka, tee) on takavarikoitava, jottei niitä käytettäisi vartijoiden sokaisemiseen; kaikki narut, köydet, vyöt ynnä muut on takavarikoitava, sillä niitä voitaisiin käyttää pakoyrityksessä (siis myös hihnat! – ja niinpä katkaistaan hihnat, joilla jalkapuolen proteesi on kiinnitetty, ja niin rampa heittää jalkansa olalleen ja loikkii vierustovereiden tukemana). Loput tavarat – arvoesineet sekä myös matkalaukut – on pantava erityiseen säilytysvaunuun ja kuljetuksen päätyttyä palautettava haltijoilleen.

Mutta heikko ja löyhä on moskovalaisen ohjesäännön valta vologdalaiseen tai kuibyshevilaiseen saattovartioon, kun taas vartion valta vankeihin on tuntuva. Ja tämä ratkaisee kuormausoperaation kolmannen tavoitteen:

– oikeudenmukaisesti takavarikoida kansan vihollisilta hyvät tavarat kansan poikien hyödyksi.

»Maahan istu!», »maahan polvistu!», »riisuutukaa alasti!» – näihin ohjesääntöön perustuviin saattovartion komentoihin sisältyy perusvalta, jonka kanssa ei väitellä. Sillä alaston ihminenhän menettää varmuutensa, hän ei osaa ylväästi ryhdistäytyä eikä puhua täysissä pukeissa olevalle kuin vertaiselleen. Ruumiintarkastus alkaa (Kuibyshev, vuoden 1949 kesä). Alastomat astuvat esiin kantaen tavaroitaan ja riisuttuja vaatteitaan sylissään, ympärillä on runsaasti varuillaan olevia aseistautuneita sotilaita. Tunnelma on sellainen kuin vankeja ei vietäisikään kuljetukseen vaan heidät ammuttaisiin kohta tai ahdettaisiin kaasukammioihin, – tunnelma jossa ihminen lakkaa huolehtimasta tavaroistaan. Saattovartio tekee kaiken tahallisen rajusti ja karkeasti, sanomatta sanaakaan tavallisella ihmisen äänellä, sillä tavoitteenahan on pelottaa ja masentaa. Matkalaukut ravistetaan tyhjiksi (tavarat maahan) ja paiskataan eri röykkiöön. Savukekotelot, lompakot ja muut kurjat vangin »arvoesineet» takavarikoidaan kaikki ja nimettöminä heitetään vieressä olevaan *tynnyriin.* (Ja juuri se, että niitä ei panna tallelokeroon eikä arkkuun eikä laatikkoon vaan että ne paiskataan nimenomaan tynnyriin, jostakin syystä erityisesti masentaa alastomia, ja näistä tuntuu hyödyttömältä protestoida.) Alastoman pitää vain ehtiä koota tarkastetut riepunsa maasta ja tunkea ne nyyttiin tai huovan sisään. Huovikkaat? Voit luovuttaa, heitä tuohon, kuittaa tähän! (Sinulle ei anneta kuittia, vaan *sinä* kuittaat heittäneesi läjään!) Ja kun viimeinen vankeja kuljettava kuorma-auto illan jo hämärtyessä lähtee vankilan pihalta, vangit näkevät, miten saattovartion miehet hyökkäävät raastamaan parhaat nahkalaukut röykkiöstä ja valitsemaan parhaat savukekotelot tynnyristä. Ja sitten työntyvät vartijat saaliinjaolle ja heidän jälkeensä kauttakulkuvankilan *loiset.*

Tällaista saitte kokea vuorokauden aikana ennen kuin ehditte perille karjavaunuun! No niin, nyt olette huojentuneena kiivennyt sisään ja rojahtanut lavereiden tikkuisille laudoille. Mutta onko helpotukseen syytä – tässä karjavaunussa?! Taas vanki on puristuksissa kylmän ja nälän pihdeissä, janon ja pelon pihdeissä,

kriminaalien ja saattovartion välissä.

Jos vaunussa on kriminaaleja (tietenkään heitä ei punaisissa junissakaan eristetä poliittisista), he ottavat haltuunsa perinteelliset parhaat paikkansa ylälaverilta ikkunan luota. Näin kesällä. Yritetäänpä arvata: missä mahtavat olla heidän paikkansa talvella? Kamiinan ympärillä tietenkin, tiiviissä piirissä kamiinan ympärillä. Entinen varas Minaev[1] muistelee, että vuonna 1949 hirvittävässä pakkasessa heidän karjavaunulleen annettiin Voronezhin ja Kotlasin väliselle (usean vuorokauden) taipaleelle *kolme ämpärillistä* hiiliä! Siinä tilanteessa kamiinan ympärille asettuminen ei riittänyt kriminaaleille, vaan nämä takavarikoivat *vihreiltä* kaikki lämpimät tavarat ja pukivat ne päälleen eivätkä nirsoilleet raastaa *jalkarättejäkin* toisten kengistä ja kietoa omiin varkaan jalkoihinsa. Kuole sinä tänään, minä kuolen huomenna! Vielä hiukan hullummin on ruuan laita: kriminaalit ottavat ulkoa vastaan koko vaunun annoksen ja ottavat itselleen parhaat palat tai sen minkä tarvitsevat. Loshtshilin muistaa kolmen vuorokauden kuljetuksen Moskovasta Pereboryyn vuonna 1937. Vaivaisten kolmen vuorokauden takia junassa ei ruvettu keittämään kuumaa ruokaa vaan annettiin kuiva annos. Varkaat ottivat kaikki karamellit eli parhaat palat itselleen mutta leivän ja sillin luovuttivat jaettavaksi – eivät siis olleet nälkäisiä. Kun annetaan lämmintä ruokaa ja varkaat ovat *tarjottimella,* he myös hoitavat litkun jakamisen (kolmen viikon kuljetus Kishenevistä Petshoraan vuonna 1945). Kaiken tämän lisäksi kriminaalit eivät nirsoile matkan aikana harjoittaa tavanomaista ryövääjämistä: huomasivat eestiläisellä kultahampaita, kaatoivat miehen ja iskivät hiilihangolla hampaat irti.

Punaisten junien eduksi vangit katsovat lämpimän ruuan: junat pysäytetään syrjäisille asemille (taaskaan kansa ei näe) ja vaunuihin jaetaan litkua ja puuroa. Mutta lämmin ruokakin osataan antaa kuin potku kylkeen. Tai (niin kuin jo mainitussa Kishenevin junassa) litku kaadetaan samoihin ämpäreihin, joissa myös hiilet annetaan. Eikä ole millä pestä! Sillä myös juomavesi on junassa säännöstelty, siitä on pahempi pula kuin litkusta. Niin sitten ahmit litkua ja narskuttelet hiilenmuruja. Tai jaettaessa litkua ja puuroa vaunuun annetaan liian vähän kippoja – ei neljääkymmentä vaan kaksikymmentäviisi – ja koko ajan komennetaan: »Nopeasti, nopeasti! Meidän pitää ruokkia vielä muitakin vaunuja, te ette ole ainoita!» Miten syödä? Miten jakaa? Oikeudenmukainen jakaminen kippoihin ei käy päinsä, on siis pantava silmämääräisesti ja vähemmän, jotta ei tulisi liikaa. (Ensimmäiset karjuvat »sekoita, sekoita!», kun taas viimeiset ovat vaiti: jääköön sakka pohjalle.) Ensimmäiset syövät, viimeiset odottavat: nopeasti nyt, on nälkä, litku jäähtyy astiassa, ulkoa hoputetaan jo »joko olette valmiit? joko?» Nyt on ammennettava seuraaville – eikä enempää eikä vähempää eikä paksumpaa eikä ohuempaa kuin ensimmäisille. Sitten on oikein arvattava lisäys ja kaadettava se vaikka kahdelle samaan kippoon. Koko tämän ajan nämä neljäkymmentä ihmistä eivät niinkään syö kuin tuijottavat jakamista ja kituvat.

[1] Hänen kirjeensä minulle – Literaturnaja Gazeta 29.11.1962

Eivät lämmitä, eivät suojele kriminaaleilta, eivät anna juotavaa, eivät syötävää – mutta eivät liioin anna nukkua. Päiväsaikaan saattovartio näkee hyvin koko junan ja taakse jäävän radan – että kukaan ei heittäydy sivulle eikä laskeudu kiskoille – mutta yöllä heitä raatelee valppaus. Pitkävartisilla puuvasaroilla (GULAGin standardimalli) he yöllä joka kerta pysähdyttäessä koputtelevat vaunun jokaista lautaa: ei kai sitä vain ole onnistuttu sahaamaan poikki? Ja joillakin pysähdyksillä vaunun ovi avataan. Vaunun sisään valaistaan käsilyhdyllä tai jopa valonheittäjällä: »Tarkistus!» Se merkitsee: pomppaa pystyyn ja ole valmis juoksujalkaa siirtymään, minne näytetään – vaunun vasempaan tai oikeaan päähän. Saattovartion miehet hyppäävät vaunuun, toiset vasaralla ja toiset konepistoolilla aseistautuneina, he asettuvat puoliympyrään ja viittaavat: vasemmalle! Siis vasemmalla ennestään olevat jäävät paikoilleen, oikealla olevat juoksevat nopeasti sinne ja hyppivät kuin kirput toistensa yli minne sattuu. Kompastelijoita ja kuhnailijoita huitaistaan vasaralla kylkeen tai selkään – lisätään intoa! Sitten saattovartion miesten saappaat jo tallaavat köyhää makuusijaanne, heittelevät *kamojanne,* valaisevat ja koputtelevat vasaroillaan – ettei vain ole sahailtu. Ei ole. Silloin vartio asettuu keskelle ja alkaa laskea ja päästää teitä vasemmalta oikealle: »Ensimmäinen!... Toinen!... Kolmas!...» Riittäisi, että laskettaisiin tavalliseen tapaan, yksinkertaisesti sohaistaisiin sormella, mutta se ei olisi kyllin pelottavaa. Paljon vaikuttavampaa, virheettömämpää, reippaampaa ja nopeampaa on jysäyttää tuo luku samalla vasaralla kylkeenne, olkapäähänne tai päähänne, mihin vain osutaan. Laskenta loppuu: neljäkymmentä. Nyt on vielä myllättävä, valaistava ja koputeltava vasen puolisko. Selvä, he lähtevät, vaunu lukitaan. Voitte nukkua seuraavaan pysähdykseen asti. (Ei voi väittää, että saattovartion levottomuus olisi aivan aiheeton: punaisista vaunuista karkaillaan, taitavasti karkaillaankin. Tai aamulla litkua jaettaessa äkkiä nähdään: sänkisten kasvojen seassa on muutamia ajeltuja. Ja konepistoolit ympäröivät vaunun: »Luovuttakaa veitset!» Ja kaiken takana on vain kriminaalien ja heikäläisten vähäinen keikaroimisen halu: he ovat »kyllästyneet» olemaan parta ajelematta, ja nyt sitten on luovutettava parranajovehkeet.)

Muista pitkän matkan junista punainen juna eroaa siinä suhteessa, että siihen noussut ei vielä tiedä, poistuuko hän enää junasta. Kun Solikamskissa (v. 1942) purettiin Leningradin vankiloista tullutta suurta junaa, koko ratavalli oli ruumiiden peitossa, vain hyvin harvat tulivat elävinä perille. Talvina 1944–45 ja 1945–46 Zheleznodorozhnyin kylään (Knjazh-Pogost) samoin kuin kaikkiin Pohjolan tärkeimpiin solmukohtiin vapautetuilta alueilta – Itämeren maista, Puolasta, Saksasta – saapuvissa junissa oli aina vaunullinen tai pari ruumiita. Mutta tämä merkitsee, että ruumiit siirrettiin säntillisesti matkan aikana elävien vaunuista ruumisvaunuihin. Näin ei menetelty aina. Kun vaunun ovi avattiin Suhobezvodnajan asemalla (Unzhlag), se oli monesti ensimmäinen kerta sitten junan lähdön, ja vasta nyt saatiin selville, ketkä olivat hengissä ja ketkä kuolleet: kuolleet eivät ryömineet esiin.

Talvella matkustaminen on pelottavaa ja tappavaa, sillä valppaudesta koituvil-

ta huoliltaan saattovartio ei jaksa enää raahata hiiliä kahteenkymmeneenviiteen kamiinaan. Mutta ei helteelläkään matkustaminen ole herkkua: neljästä pienestä ikkunasta kaksi on tukittu, vaunun katto on kuuma. Ja veden kantaminen tuhannelle ihmiselle on saattovartiolle aivan ylivoimainen urakka, jos se kerran ei suoriudu edes yhden stolypinin juottamisesta. Tästä syystä vangit pitävätkin huhtikuuta ja syyskuuta parhaina kuljetuskuukausina. Mutta paraskaan sesonki ei riitä, jos junan matka kestää KOLME KUUKAUTTA (Leningradista Vladivostokiin vuonna 1935). Mutta jos matkan kesto on harkittu, niin suunniteltu on myös saattovartion sotureiden poliittinen kasvatus ja vangittujen sielun hoito: tällaisessa junassa matkustaa omassa vaunussaan *kummi* – operatiivivaltuutettu. Hän valmistautuu matkaa varten jo etukäteen vankilassa, eikä ihmisiä ole tyrkitty vaunuihin miten sattuu vaan hänen viseeraamiensa luetteloiden mukaan. Hän määrää jokaisen vaunun vanhimman, hän on kouluttanut ja sijoittanut jokaiseen vaunuun koputtelijan. Pitkillä pysähdyksillä hän keksii verukkeen kutsua vaunusta yhden jos toisenkin, joilta sitten kyselee, mistä vaunussa puhutaan. Tällaiselle operatiivivaltuutetulle on häpeäksi, ellei hänellä matkan päättyessä ole esittää valmiita tuloksia, ja niinpä hän matkalla pyöräyttää jonkun kohdalla käyntiin tutkimuksen ja kas – määränpäähän saavuttaessa vangille on tuikattu uusi tuomiokin.

Ei, kirottu olkoon myös tämä suora ja yhtäjaksoinen punainen karjankuljetuskin! Se on ikimuistoinen matka mukana olleille. Kunpa pääsisi nopeasti leiriin! Kunpa tultaisiin nopeasti perille.

Ihminen on silkkaa toivoa ja kärsimättömyyttä. Ikään kuin leirin operatiivivaltuutettu olisi inhimillisempi tai leirin koputtelijat vähemmän tunnottomia. Asiahan on juuri päinvastoin! Aivan kuin meitä ei perillä samalla tavalla uhkaillen ja koirien raivotessa paiskattaisi maahan: »Istu!» Aivan kuin maassa olisi ohuempi lumipeite kuin vaunussa. Ikään kuin me välttämättä olisimme perillä, jos meidät nyt puretaan junasta: nyt meitä vain lähdetään kuljettamaan kapearaiteista rataa avovaunuissa. (Entä miten avovaunuissa kuljetetaan? Miten vartioidaan? Siinäpä tehtävä saattovartiolle. Kas näin: meitä käsketään käperymään ja käymään kasaan sikin sokin ja sitten peitetään isolla pressulla niin kuin matruusit »Potemkinissa» ennen ampumista. Kiitos edes pressusta! Olenev joutui tovereineen pohjolan lokakuussa istumaan avovaunuissa kokonaisen päivän (vangit kuormattiin mutta veturia ei lähetetty). Ensin alkoi sataa, sitten lämpötila laski pakkasen puolelle, ja vankien ryysyt alkoivat jäätyä. Pikkujuna heittelehtii kulkiessaan, avovaunun laidat alkavat rusahdella ja murtua, ja joku suistuu heittelehtivästä vaunusta pyörien alle. Ja sitten arvoitus: Dudinkasta on ajettava kapearaiteista rataa sata kilometriä napapiirin pakkasessa avovaunuissa – kuinka kriminaalit asettuvat? Vastaus: jokaisen avovaunun keskelle, niin että karja lämmittää heitä joka puolelta eivätkä he ainakaan putoa pyörien alle. Oikein. Vielä yksi kysymys: mitä vangit näkevät tämän kapearaiteisen radan päätepisteessä (1939)? Onko siellä rakennuksia? Ei, ei ainoatakaan. Maakorsuja? On, mutta ne ovat jo täynnä, ne eivät ole näitä varten. Siis ryhtyvätkö he heti

kaivamaan itselleen maakorsuja? Eivät, sillä kuinka kaivaa maata napapiirin talvessa? Sen sijaan he lähtevät louhimaan metallia. Entä missä he asuvat? Asuvat... Ai niin, asuvat... Teltoissa.

Mutta eihän joka kerta tarvitse ajaa vielä kapearaiteisellakin?... Ei, ei tietenkään. Kas tässä saapuminen perille: Ertsovon asema, vuoden 1938 helmikuu. Vaunut avataan yöllä. Junan viereen on sytytetty nuotioita, joiden valossa vangit laskeutuvat hankeen, heidät lasketaan, he järjestyvät, heidät lasketaan uudelleen. Pakkasta on kolmekymmentäkaksi astetta. Kuljetus on Donbassista, kaikki nämä ihmiset vangittiin jo kesällä, ja siksi heillä on jalassaan puolikenkiä, tossuja, sandaaleja. Vangit yrittävät lämmitellä nuotioiden luona – heidät hätistetään pois: nuotiot eivät ole sitä varten vaan valaisemassa. Sormista lähtee tunto jo ensi minuutilla. Lumi täyttää kevyen jalkineen eikä edes sula. Ei pienintäkään armoa, komento: »Riviin – järjesty!... Askel oikeaan tai vasempaan ... ammutaan varoituksitta ... mars!» Tämä kiihdyttävä hetki ja mielikomento sai ketjussa olevat koirat ulvaisemaan. Puoliturkkiin sonnustautuneet saattovartion miehet lähtivät liikkeelle, samoin tuhoutumaan tuomitut kesäpukuiset, syvän lumen peittämää ja aivan tallaamatonta tietä jonnekin pimeään taigaan. Edessä ei valon pilkahdusta. Revontuli leimahtaa – meidän ensimmäisemme ja varmaankin myös viimeisemme ... Kuuset risahtelevat pakkasessa. Paljasjalkaiset ihmiset survovat ja tallaavat lunta kangistuvilla jaloillaan ja säärillään.

Tai tässä saapuminen Petshoralle vuoden 1945 tammikuussa. (»Meikäläiset joukot ovat valloittaneet Varsovan!... Meikäläiset joukot ovat eristäneet Itä-Preussin!») Autio lumilakeus. Vaunuista paiskatut pantiin lumeen istumaan kuusi miestä riviin ja sitten laskettiin pitkään, tehtiin virhe ja laskettiin uudelleen. Komennettiin ylös ja lähdettiin ajamaan kuuden kilometrin matkaa lumilakeuden poikki. Tämäkin kuljetus oli etelästä (Moldaviasta), kaikilla oli nahkajalkineet. Susikoirat päästettiin kulkemaan aivan lähellä perässä, ja ne survoivat viimeisessä rivissä kulkevia vankeja käpälillään selkään ja hengittivät koiran hengitystään näiden niskaan. (Viimeisessä rivissä kulki kaksi pappia – vanha harmaatukkainen isä Fedor Florja ja häntä tukeva nuori isä Viktor Shipovalnikov.) Mikä esimerkki susikoirien käytöstä? Ei vaan: mikä esimerkki susikoirien itsehillinnästä! – sillä voi kuinka niiden teki mieli puraista!

Viimein tultiin perille. Leirin sauna odottamassa: riisuutua yhdessä mökissä, juosta alastomana pihan poikki toiseen mökkiin peseytymään. Mutta nyt sen kaiken jo kestää: pahin on kärsitty. Nyt ollaan PERILLÄ! Tulee pimeä. Ja äkkiä saadaan tietää: leirissä ei ole tilaa, leiri ei ole valmis vastaanottamaan kuljetusta. Ja saunan jälkeen juuri tuodut vangit pannaan uudelleen riviin, lasketaan, piiritetään koirilla ja – pannaan kahlaamaan hangessa *takaisin* junalle, sama kuuden kilometrin matka, tavaroita raahaten, mutta nyt pimeässä. Ja vaunujen ovet ovat näiden tuntien ajan olleet auki, karjavaunut ovat kylmillään, niissä ei ole jäljellä kurjan lämmön ripettäkään, ja hiiletkin poltettiin matkan loppuvaiheessa eikä niitä saa nyt mistään. Sillä tavalla he hytisivät koko yön, aamulla

heille annettiin kuivattua särkeä pureskeltavaksi (ja jos jollakin on jano, syököön lunta) ja – lähdettiin kuljettamaan samaa tietä takaisin.

Ja tämä on vielä ONNELLINEN tapaus! Sillä leirihän *on*. Ellei se ota vastaan tänään – ottaapahan huomenna. Ja kun punaisten junien ominaisuutena yleensä on saapua tyhjyyteen, kuljetuksen päättyminen muodostuu usein *uuden* leirin avajaispäiväksi, niin että heidät voidaan revontulien loimotuksessa yksinkertaisesti pysäyttää keskelle taigaa ja sen jälkeen kuusen kylkeen naulataan laudanpätkä: »Ensimmäinen OLP»[1]. Siellä he viikonkin ajan pureksivat kuivattua kalaa ja sekoittavat jauhoja lumeen.

Mutta jos leiri on muodostettu edes kaksikin viikkoa aikaisemmin, se on jo mukavuutta, lämmintä ruokaa keitetään jo. Ja koska kippoja ei ole, ensimmäinen ja toinen ruokalaji pannaan kuudelle hengelle kerralla pesuvatiin, ja nuo kuusi ympäröivät vadin (pöytiä ja tuoleja ei liioin ole), ja kaksi pitelee vatia vasemmalla kädellä ja oikealla syö vuorotellen. Toistoako? Ei, tämä on Perebory vuonna 1937, Loshtshilinin kertomus. Minä en toista, GULAG toistaa itseään.

... Sitten uusille tulokkaille annetaan prikaatinpäällikköiksi vanhoja leirivankeja, jotka nopeasti *opettavat heidät elämään,* luovimaan ja petkuttamaan. Ja jo ensimmäisenä aamuna he lähtevät työhön, sillä Aikakauden kello tikittää eikä odota. Tämä ei olekaan mikään tsaarin pakkotyö-Akutai, jossa uudet tulokkaat saivat levätä kolme päivää[2].

Vähitellen Arkkipelagin talous puhkeaa kukoistukseen, uusia rautatiehaaroja työntyy esiin, ja moniin paikkoihin, joihin vielä aivan äsken pääsi vain vesitse purjehtimalla, kuljetetaan nyt junilla. Mutta on yhä elossa alkuasukkaita, jotka taitavat kertoa, miten Izhmajokea purjehdittiin oikeissa muinaisvenäläisissä pursissa, sata ihmistä kussakin, ja itse vielä soudettiinkin. Miten Uhtaa, Usaa ja Petshoraa pitkin matkattiin veneillä kotileiriin. Ja Vorkutaan vankeja kuljetettiin proomuilla: Adzvaviin isoilla ja siitä – Vorkutan leirin välilastauspaikasta – eteenpäin esimerkiksi kivenheiton päähän Ust-Usaan matalan veden proomulla kymmenen päivää. Koko proomu kihisee täitä, ja saattovartio sallii vankien tulla yksitellen ylös ravistelemaan syöpäläisiä veteen. Venekuljetuksetkaan eivät olleet yhtäjaksoisia, vaan välillä jouduttiin kuorma siirtämään toiseen vesikulkuneuvoon tai kiskomaan venettä tai välillä matkaamaan jalan.

Siellä oli omat kauttakulkuleirit – saloista ja teltoista – Ust-Usa, Pomozdino, Shelja-Jur. Kussakin oli eri komento. Ja omat saattovartion säännöt ja tietenkin ikiomat vangin rasitukset. Mutta sen eksotiikan kuvaajaksi meistä ei näköjään ole, joten parempi olla edes yrittämättä.

Vienanjoki, Ob ja Enisei tietävät, milloin vankeja alettiin kuljettaa proomuilla: kulakkien hävittämisen aikana. Nuo joet virtasivat suoraan pohjoiseen, ja

[1] OLP – Otdelnyi Lagernyi Punkt, erillinen leiripiste.

[2] P. Jakubovitsh

proomut olivat mahakkaita ja tilavia – vain tällä tavalla kyettiin heittämään koko tuo harmaa massa elävältä Venäjältä elottomaan Pohjolaan. Ihmiset paiskattiin proomun purtilomaiseen tilaan, ja siellä he makasivat kasassa ja mönkivät kuin ravut korissa. Ja ylhäällä partailla seisoivat vartiomiehet – kuin kallioilla. Joskus tuota massaa kuljetettiin paljaana, joskus se peitettiin suurella pressulla – joko ettei näkyisi, tai sitten vartioinnin helpottamiseksi, eihän toki sateelta suojaamiseksi. Tällaisessa proomussa kuljettaminen ei ollut enää vankikuljetus vaan vähittäiskuolemaa. Lisäksi heitä ei ruokittu juuri ollenkaan – tundralle paiskaamisen jälkeen ei enää ollenkaan. Heidät lähetettiin luontoon kuolemaan.

Proomukuljetukset Vienanjokea (ja Vytshegdaa) eivät olleet tyrehtyneet ainakaan vielä vuonna 1940, sillä A.J. Olenev kuljetettiin tällä tavalla. Vangit SEISOIVAT ruumassa vieri vieressä – useita vuorokausia. He virtsasivat lasitölkkeihin, ojentelivat niitä kädestä käteen ja tyhjensivät laivaikkunasta, kun taas vakavammat sattumat menivät housuihin.

Eniseillä proomukuljetukset vakiintuivat ja vakinaistuivat vuosikymmeniksi. Krasnojarskissa rakennettiin 30-luvulla rannalle katoksia, joiden alla Siperian kylmässä keväässä kuljetukseen pääsyä odottavat vangit hytisivät vuorokauden ja kaksikin[1]. Enisein vanginkuljetusproomuissa on varta vasten rakennettu ruuma – kolmikerroksinen ja pimeä. Vain ruuman aukosta – jossa portaat ovat – tulee valoa. Saattovartio asuu pienessä talossa kannella. Sotilaat vartioivat ruuman aukkoja ja pitävät silmällä vettä, ettei kukaan vain ui tiehensä. Vartijat eivät laskeudu ruumaan, vaikka sieltä kantautuisi millaisia vaikerruksia tai avunhuutoja hyvänsä. Eikä vankeja tuoda koskaan kannelle kävelylle. Vuosina 1937–38 sekä 1944–45 (ja arvattavasti myös niiden välillä) vankikuljetuksissa alas ruumaan ei annettu mitään lääkärinapua. Vangit makaavat »kerroksissa» vieri vieressä kahden pituudelta: ensimmäinen rivi pää laitaa vasten, toinen pää edellisten jaloissa. Makeille pääsee kerroksissa vain kävelemällä ihmisten yli. Makkipyttyjä ei aina anneta tyhjentää ajoissa. (Sietää kuvitella, kuinka ulostetynnyri saadaan jyrkkiä rappuja ylös!) Ne täyttyvät, vetelä liemi valuu kerroksen lattiaa pitkin ja vuotaa alempiin kerroksiin. Ja alla makaa ihmisiä. Ruuan jakamisen kerroksiin hoitavat vangit itse, jakavat litkua ikuisessa pimeydessä (nykyään saattaa olla sähkö) myrskylyhtyjen valossa. Tällainen kuljetus Dudinkaan kesti välistä kuukauden. (Nykyään voidaan tietenkin suoriutua viikossa.) Särkkien ja muiden esteiden takia matka venyi, matkalle varattu ruoka ei riittänyt, ja silloin ei useaan vuorokauteen ruokittu ollenkaan (eikä »vanhoja» myöhemmin tietenkään annettu).

Vastaanottava lukija osaa nyt jo tekijän sanomattakin lisätä: kriminaalit ottavat haltuunsa ylimmän parven ja asettuvat mahdollisimman lähelle aukkoa – ilmaa ja valoa. He pystyvät puuttumaan leivän jakoon sen verran kuin haluavat, ja jos kuljetus sujuu vaivalloisesti, he ujostelematta *vievät pyhän kainalosauvan*

[1] V.I. Lenin nousi vuonna 1897 matkustajasatamassa »Pyhään Nikolaihin» vapaana matkustajana.

(eli takavarikoivat leipäannoksen harmaalta karjalta). Pitkää matkaa varkaat lyhentävät korttipelillä: kortit he tekevät itse[1] ja pelipanoksiksi kokoavat itselleen *syynäämällä virheitä,* tutkimalla järjestään kaikki proomun jossakin tietyssä osassa makaavat. Jonkin aikaa takavarikoidut tavarat siirtyvät pelissä varkaalta toiselle, sitten ne uitetaan ylös saattovartiolle. Kyllä, lukija arvaa oikein: saattovartio on kriminaalien *koukussa,* ottaa varastetut tavarat itselleen tai myy laitureilla ja tuo sitten kriminaaleille syötävää.

Entä vastarinta? Sitä esiintyy mutta hyvin harvoin. Seuraavassa eräs säilynyt tapaus. 1950-luvulla eräässä tällaisessa ja näin järjestetyssä proomussa – isommassa tosin, merenkulkuun tarkoitetussa – matkalla Vladivostokista Sahaliniin seitsemän aseetonta Viidennenkymmenennenkahdeksannen poikaa tekivät vastarintaa kriminaaleille *(nartuille),* joita oli lähes kahdeksankymmentä (monilla oli veitsi). Nämä *nartut* tarkastivat koko vankimäärän jo Vladivostokin »kolmen ja *kymmenen*» -kauttakulkuleirissä, ja he tarkastavat erittäin huolellisesti, siinä missä vankilaviranomaisetkin, ja tietävät kaikki piilopaikat, mutta KAIKKEAHAN ei missään syynissä ikänä löydetä. Tämän tietäen he jo ruumassa ilmoittivat petosmielessä: »Mahorkkaa saa ostaa, jos jollakin on rahaa.» Ja Misha Gratshev kaivoi esiin kolme ruplaa, jotka hän oli piilottanut toppatakkiinsa. Volodja Tatarin niminen narttu huusi hänelle: »Mitä, etkö sinä sika *maksa verojasi*?» ja loikkasi tempaamaan rahat. Mutta armeijan vääpeli Pavel (sukunimi ei ole säilynyt) sysäsi hänet sivuun. Volodja Tatarin survaisi *ritsalla* kohti Pavelin silmiä, mutta tämä löi kriminaalin lattiaan. Paikalle ryntäsi heti 20–30 *narttua,* kun taas Gratshevin ja Pavelin rinnalle asettuivat entinen armeijan kapteeni Volodja Shpakov, Serezha Potapov, Volodja Reunov ja Volodja Tretjuhin – entisiä armeijan vääpeleitä nämäkin – sekä Vasja Kravtsov. Kuinka kävi? Asia selvisi muutaman iskun vaihtamisella. Johtuiko se kriminaalien perimmäisestä ja aidosta pelkuruudesta (joka aina peitellään teeskennellyllä hyökkäävyydellä ja rentoudella) vai häiritsikö heitä vartijan läheisyys (tapaus sattui aivan ruuman luukun alapuolella), he kun olivat matkalla suorittamaan paljon *tärkeämpää* yhteiskunnallista tehtävää ja siksi ehkä halusivat varjella itseään – he olivat matkalla kaappaamaan *rehellisiltä varkailta* Aleksandrovskin kauttakulkuvankilan (saman jonka Tshehov on meille kuvannut) ja Sahalinin rakennustyömaan (eivät tietenkään ruvetakseen *rakentamaan*) – mutta joka tapauksessa he perääntyivät ja tyytyivät vain uhkailemaan: »Perillä teistä tehdään silppua!» (Taistelua ei syntynyt, eikä pojista tehty »silppua». Aleksandrovskin kauttakulkupaikassa *narttuja* odotti epämiellyttävä yllätys: *rehelliset* olivat jo kaapanneet sen.)

Kolymaan menevissä höyrylaivoissa kaikki on järjestetty samalla tavalla kuin proomuissa, isommin vain. Ihmeellistä kylläkin mutta yhä on elossa muutamia entisiä vankeja jotka kuljetettiin sinne »Krasinin» kuuluisalla retkellä vuoden

[1] Tästä kertoo yksityiskohtaisesti V. Shalamov teoksessaan »Otsherki prestupnogo mira» (Kuvauksia rikoksen maailmasta).

1938 keväällä, muutamalla vanhalla höyrykalossilla – ne olivat: »Dzhurma», »Kulu», »Nevostroi» ja »Dneprostroi» – joille »Krasin» mursi väylän kevätjäihin. Näiden höyrylaivojenkin likaiseen kylmään ruumaan oli rakennettu kolme parvea, mutta jokaisella parvella oli vielä kaksikerroksiset rimalaverit. Joka paikassa ei ollut pimeää: siellä täällä oli öljytuikkuja ja lyhtyjä. Niin ikään päästettiin vuorotellen ryhmissä kävelemään kannelle. Kussakin höyrylaivassa kuljetettiin 3000–4000 ihmistä. Koko matka kesti yli viikon, ja sinä aikana Vladivostokista mukaan otettu leipä homehtui, ja kuljetuksessa olevan vangin normi eli 600 grammaa pienennettiin 400:ksi. Syötäväksi annettiin kalaa mutta juomavettä... Niin, vahingoniloon ei ole syytä, veden suhteen oli *tilapäisiä vaikeuksia.* Jokikuljetuksiin verrattuna nyt tulivat lisäksi myrskyt ja merisairaus, ja nääntyneet voimattomat ihmiset oksensivat jaksamatta oksentelultaan nousta, ja kaikki lattiat peitti löyhkäävä oksennuskerros.

Matkalla sattui muuan poliittinen välikohtaus. Laivat joutuivat kulkemaan La Perousen salmesta aivan läheltä Japanille kuuluvia saaria. Ja niin laivojen vartiotorneista katosivat konekiväärit, saattovartiot pukeutuivat siviilivaatteisiin, ruumat suljettiin tiukasti ja kannelle tuleminen kiellettiin. Laivojen papereihin oli jo Vladivostokissa kaukonäköisesti merkitty, että laivat kuljettivat – Jumala varjelkoon, eivät vankeja vaan – työhön värväytyneitä Kolymaan. Iso liuta japanilaisia veneitä ja pikkulaivoja puikkelehti laivojen ympärillä aavistamatta mitään. (Ja toisella kerralla – vuonna 1939 – »Dzhurmalla» sattui tällainen tapaus: kriminaalit murtautuivat ruumasta käsin kapyysiin, ryöstivät sen ja sitten tuikkasivat tuleen. Ja tämä tapahtui juuri lähellä Japanin rannikkoa. »Dzhurmasta» alkoi tupruta savua, ja japanilaiset tarjosivat apua, mutta kapteeni torjui sen EIKÄ EDES AVANNUT LUUKKUJA! Kun oli päästy kauemmaksi japanilaisista, savuun tukehtuneiden ruumiit heiteltiin sitten laidan yli ja kärventyneet puoleksi tärveltyneet ruokatarvikkeet annettiin leireihin vankien ruuaksi.[1])

Magadanin edustalla laivasaattue juuttui jäihin, eikä edes »Krasinista» ollut apua. (Ajankohta oli liian varhainen merenkululle, mutta oli kiire toimittaa työvoimaa.) Toukokuun 2. päivänä vangit purettiin merellä jäälle. Tulokkaiden eteen avautui silloisen Magadanin kaikkea muuta kuin hilpeä maisema: paljaita kukkuloita, ei puita, ei pensaita, ei lintuja, vain muutamia puutaloja ja Dalstroin kaksikerroksinen kivirakennus. *Ojennus*-teatteri jatkui, toisin sanoen teeskenneltiin, että tulijoita ei ollut tarkoitettu luiksi Kolyman kultapitoiseen maaperään vaan että he olivat joksikin aikaa eristettyjä neuvostokansalaisia, jotka vielä palaisivat luovaan elämään, – heitä vastassa oli Dalnestroin torvisoittokunta. Orkesteri soitti marsseja ja valsseja, kun näännyksiin rääkätyt puolikuolleet

[1] Sen jälkeen on kulunut vuosikymmeniä, mutta kuinka monta kertaa maailman merillä onkaan sattunut, että vaikkei edes kuljeteta enää vankeja, vaan neuvostokansalaiset muuten ovat hädässä, sama pyrkimys s a l a i l u u n – joka selitetään kansallisylpeydeksi – johtaa avun torjumiseen! Pistäköötpä hait meidät poskeensa, kunhan meidän vain ei tarvitse tarttua käteenne! SALAILU juuri on meidän syöpämme.

ihmiset laahustivat jäällä harmaana jonona ja raahasivat moskovalaisia tavaroitaan (tämä valtava pelkistä poliittisista koostuva kuljetus ei juuri lainkaan joutunut tekemisiin kriminaalien kanssa) ja kantoivat olkapäillään toisia puolikuolleita – reumaatikkoja tai jalattomia (myös jalattomille oli tuomio).

Mutta nytpä huomaankin, että alan toistaa, että tätä on ikävä kirjoittaa ja ikävä lukea, sillä lukija tietää jo kaiken ennalta: nyt heidät kuljetetaan kuorma-autoilla satojen kilometrien päähän ja sitten heitä vielä ajetaan jalkaisin kymmeniä kilometrejä. Ja perillä he perustavat uusia leiripisteitä ja heti ensimmäisellä minuutilla saapumisensa jälkeen lähtevät työhön ja syövät kalaa ja jauhoja ja haukkaavat lunta päälle. Ja nukkuvat teltoissa.

Niinpä. Mutta aluksi – ensimmäisiksi päiviksi – heidät sijoitetaan tähän, Magadaniin, niin ikään napaseudun telttoihin, ja täällä heidät kuljetetaan komission editse eli tarkastetaan alastomina ja takamuksen tilasta päätellään heidän työkelpoisuutensa (kaikki he osoittautuvat työhön kelpaaviksi). Sitten heidät tietenkin viedään saunaan ja käsketään jättämään saunan eteiseen nahkatakkinsa, Romanovien aikaisen puoliturkkinsa, villajumpperinsa, ohuesta villakankaasta tehdyt pukunsa, huovikkaansa ja saappaansa. (Sillä tulokkaathan eivät ole pimeitä musikoita, he ovat puolueen huipulta: sanomalehtien toimittajia, trustien ja tehtaiden johtajia, aluekomiteoiden työntekijöitä, poliittisen taloustieteen professoreita – väkeä jotka kolmekymmentäluvun alussa tunsivat tavaroiden arvon.) »Entä kuka vartioi niitä?» tulokkaat empivät. »Kuka teidän tavaroitanne tarvitsisi?» palvelusväki loukkaantuu. »Menkää vain rauhassa pesulle.» Ja he menevät. Mutta saunasta poistutaankin toisesta ovesta, ja lähtiessään he saavat mustat pumpulikangashousut ja paitapuseron, leirivangin taskuttoman toppatakin ja siannahasta tehdyt kengät. (Voi ei, tämä ei ole pikkuasia! Tämä on hyvästit koko aikaisemmalle elämälle: arvonimille ja viroille ja maineelle!) »Missä meidän tavaramme ovat?!» he parkaisevat. »*Teidän* tavaranne jäivät kotiin!» joku päällikkö ärjäisee heille. »Leirissä mikään ei ole *teidän!* Meillä leirissä vallitsee *kommunismi!* Suuntamies, mars!»

Mitä he olisivat voineet vastata – jos kerran oli tultu »kommunismiin»? Sen puolestahan he olivatkin uhranneet elämänsä . . .

Vankikuljetuksia on vielä kahta lajia: ajopelillä ja yksinkertaisesti *jalkaisin*. Muistattehan »Ylösnousemuksesta»: ajettiin aurinkoisena päivänä vankilan luota asemalle. Minusinskissa taas vuonna 194 . . . sen jälkeen, kun vankeja ei ollut kokonaiseen vuoteen viety edes kävelylle ja ihmiset olivat menettäneet kävelemisen, raittiin ilman hengittämisen ja valoon katsomisen kyvyn, vangit tuotiin ulos, pantiin riviin ja ajettiin jalkaisin KAHDENKYMMENENVIIDEN kilometrin päähän Abakaniin. Kymmenkunta ihmistä kuoli matkalla. Siitä ei kirjoiteta suurta romaania eikä edes yhtä lukua: kun hautuumaalla asuu, kaikkia ei jouda itkemään.

Kuljetus jalan on rautatiekuljetuksen, stolypinin ja punaisten vaunujen isoisä. Meidän aikanamme sitä käytetään yhä vähemmän, vain siellä, missä mekanisoitu

kuljetus ei vielä ole mahdollinen. Niinpä piiritetystä Leningradista lähetettiin tuomittuja Laatokan kautta junille. (Naiset vietiin saksalaisten sotavankien joukossa, meikäläiset miehet eristettiin pistinvoimin naisista, jotta he eivät olisi riistäneet näiltä leipää. Heti kun joku kaatui, häneltä raastettiin kengät ja hänet nakattiin kuorma-autoon – oli sitten elävä tai kuollut.) Tällä tavalla Kotlasin kauttakulkuleiristä lähetettiin joka päivä sadan vangin erä jalkaisin Ust-Vymaan (lähes 300 kilometriä) ja välistä jopa Tshibjaan asti (yli 500). Kerran vuonna 1938 ajettiin naiseräkin samalla tavalla. Näissä kuljetuksissa taitettiin 25 kilometriä päivässä. Saattovartiolla oli koira tai pari, muista jääviä kolhittiin kiväärinperällä. Tosin vankien tavarat – pakit ja muona – kuljetettiin perässä kärryillä, ja siinä suhteessa tällainen kuljetus muistutti viime vuosisadan klassisia vankikuljetuksia. Oli myös etappitaloja – entisten hävitettyjen kulakkien autioita taloja, joista ikkunat oli rikottu ja ovet viety. Kotlasin kauttakulkuleirin kirjanpito-osasto antoi kuljetukseen lähteville ruokaa teoreettisesti laskettulle ajalle, ja aikataulu täsmäsi vain, jos matkalla kaikki sujui kitkatta. Milloinkaan ei annettu ylimääräiselle päivälle (kaikkinaisen kirjanpitomme yleinen periaate). Jos matkalla sattui viivytyksiä, muonaa venytettiin, vangeille annettiin suolatonta ruisvelliä tai ei mitään. Tässä poikettiin hieman klassisesta esikuvasta.

Vuonna 1940 Olenevin kuljetus pantiin proomuista purkamisen jälkeen menemään jalkaisin taigan halki (Knjazh-Pogostista Tshibjaan) – eikä annettu mitään syötävää. Vangit joivat suovettä, punatauti kaatoi heitä nopeasti. Kun vangit heikkouttaan kaatuilivat, koirat repivät kaatuneiden vaatteita. Izhmassa pyydystettiin kalaa housuilla ja sitä syötiin elävänä. (Ja jollakin metsäaukiolla heille ilmoitettiin: tästä alatte rakentaa Kotlasin ja Vorkutan välistä rautatietä!)

Muissakin Euroopan puoleisen Pohjolamme osissa vankeja ajettiin jalkaisin siksi, kunnes samoja reittejä ja samojen edelläkävijävankien rakentamia ratoja pitkin kiitivät hilpeät, uusia vankeja kuljettavat punaiset vaunut.

Jalkaisin tapahtuvissa kuljetuksissa on oma tekniikkansa, se kehitellään siellä, missä joudutaan ajamaan jalkaisin usein ja paljon. Kun vankeja kuljetetaan taigan polkua Knjazh-Pogostista Vesljanaan ja äkkiä joku vanki kaatuu eikä pysty jatkamaan, niin mitä hänelle on tehtävä? Miettikääpä järkevästi: mitä? Eihän koko vankikuljetusta voida pysäyttää. Liioin ei voida jättää vartiosotilasta jokaista kaatunutta ja muista jäänyttä kohti – sotilaita on vähän mutta vankeja paljon. Siis? ... Vartiosotilas jää vangin luo vähäksi aikaa, sitten hän ottaa nopeasti edeltä menneet kiinni – nyt yksin.

Karabasista Spasskiin kuljetettiin pitkään vankeja jatkuvasti jalkaisin. Matkaa oli vain 35–40 kilometriä mutta vangit oli ajettava perille päivässä ja tuhatkunta ihmistä kerralla, ja vankien joukossa oli paljon heikkoja. Tässä odottaisi, että monet kaatuvat ja jättäytyvät jälkeen kuolemaa edeltävän haluttomuuden ja välinpitämättömyyden vallassa: he eivät enää jaksa, vaikka sitten ampuisitte. He eivät enää pelkää kuolemaa mutta – entä keppiä? Entä väsymätöntä keppiä, joka yhä uudelleen lyö heitä mihin sattuu? Keppiä he pelkäävät ja jatkavat kuin jatkavatkin! Se on todettu – näin on. Ja niinpä vankikolonnaa sitten ympäröi

paitsi tavanomainen konepistoolimiesketju, joka kulkee viidenkymmenen metrin päässä kolonnasta, myös aseettomien mutta kepillä varustautuneiden sotilaiden sisempi ketju. Jälkeen jääviä lyödään (niin kuin toveri Stalin muuten ennustikin), lyödään ja taas lyödään, ja – niin näännyksissä kuin ovatkin – he jatkavat! Ja kuin ihmeen kaupalla monet heistä pääsevät perille! He eivät tiedä, että tämä on *keppitarkistus* ja että ne, jotka eivät kepiniskuistakaan suostu jatkamaan, poimitaan perässä tuleviin kärryihin. Mikä osoitus organisoimiskokemuksesta! (Voidaan kysyä: miksei heti pantu kaikkia kärryihin? ... Entä mistä niitä otetaan – ja vielä hevosiakin? Meillähän on siirrytty traktoriin. Ja sitä paitsi ... mitä kaurakin nykyään maksaa? ...) Tällaisia kuljetuksia kulki sakeasti vuosina 1948–50.

Mutta 1920-luvulla jalan tapahtuva vankikuljetus oli tärkeimpiä. Minä olin vielä pikkupoika mutta muistan hyvin, kun niitä ajettiin kainostelematta Donin Rostovin katuja. Muuten kuuluisa komento »avaa tulen varoittamatta!» kuului siihen aikaa toisin, mikä taaskin johtui toisenlaisesta tekniikasta: saattovartiollahan oli usein pelkät sapelit. Komento kuului: »ASKELKIN SIVULLE, NIIN SAATTOVARTIO *AMPUU, HAKKAA*!» Se kuulostaa voimakkaalta: »ampuu, hakkaa!». Sopii siinä kuvitella, miten kallosi kohta halkaistaan takaapäin.

Vuoden 1936 helmikuussa Nizhni Novgorodin halki ajettiin jalkaisin Volgan takaa kotoisin olevia pitkäpartaisia ukkoja, joilla oli kotitekoiset sarkaviitat ja virsut ja jalkarätit, – »kaikkoavaa Venäjää» ... Ja äkkiä poikittaissuunnassa ajoi kolmen auton saattue: toimeenpanevan keskuskomitean puheenjohtaja Kalinin. Kolonna pysäytettiin. Kalinin ajoi ohi osoittamatta kiinnostusta.

Sulkekaa silmänne, lukija. Kuuletteko pyörien jyrinää? Stolypinit siellä matkaavat. Punaiset junat siellä kiitävät. Vuorokauden jokaisena minuuttina. Vuoden jokaisena päivänä. Ja nyt loiskuu vesi – vankiproomut siellä kulkevat. Ja nyt mouruavat maijojen moottorit. Koko ajan kuormataan, mätetään ja siirretään ihmisiä. Entä tuo pauhu sitten? Kauttakulkuvankiloiden tupaten täydet sellit. Entä tuo ulvonta? Ryövättyjen, raiskattujen, piestyjen vaikerruksia.

Olemme käyneet lävitse kaikki perille toimittamisen menetelmät ja havainneet, että ne ovat kaikki – HUONOMPIA. Olemme tarkastaneet kauttakulkupaikat mutta hyviä emme ole nähneet. Ja ihmisen viimeinenkin toivo, että edessäpäin on parempaa, että leirissä on parempi, on turha toivo.

Leirissä on – pahempi.

IV Saarelta saarelle

Myös aivan tavallisissa yksinäisissä venhoissa vankeja kuljetetaan Arkkipelagin saarelta toiselle. Sitä nimitetään *erikoiskuljetukseksi.* Se on kuljetuksen kaikkein vapain muoto, joka ei juuri lainkaan eroa vapaasta matkustamisesta. Vain harvat saavat matkustaa niin. Minun osalleni se tuli vangin elämäni aikana kolmesti.

Erikoiskuljetus myönnetään korkeiden henkilöiden määräyksestä. Sitä ei pidä sekoittaa *erikoiskomennukseen,* joka myös määrätään jossakin ylempänä. Erikoiskomennuksella oleva vanki matkustaa useimmin yhteiskuljetuksissa, joskin myös hänen osalleen tulee ihmeellisiä (ja nimenomaan järkyttäviä) matkajaksoja. Esimerkiksi Ans Berstein matkaa pohjoisesta ala-Volgalle erikoiskomennukselle – maatalouskomennukselle. Kuljetuksen aikana hän kokee edelläkuvailtujen kaltaisia nöyryytyksiä, kärsii ahtaudesta, kuuntelee koirien haukkua, näkee sojottavia pistimiä ympärillään, hänelle karjutaan »askel oikeaan tai vasempaan...» – ja sitten äkkiä hänet päästetään junasta pienellä Zanzevadkan asemalla, jossa häntä vastassa on yksinäinen rauhallinen aseeton vartija. Tämä haukottelee: »No niin, olet minun luona yötä, muuten voit kuljeskella vapaasti huomiseen asti, huomenna vien sinut leiriin.» Ja Ans *kuljeskelee.* Mahdatteko ymmärtääkään, mitä KULJESKELEMINEN merkitsee ihmiselle, jonka tuomio on kymmenen vuotta ja joka on jo ties kuinka monta kertaa sanonut hyvästi elämälle ja jonka olinpaikka vielä aamulla oli stolypin ja huomenna on leiri. Hän lähtee heti kuljeskelemaan ja katselee, miten kanat tonkivat aseman puistikkoa, miten junalle voitaan ja melonejaan kaupitelleet naiset tekevät lähtöä. Hän astuu kolme, neljä ja viisikin askelta sivuun, eikä kukaan huuda hänelle »seis!», hän koskettaa epäuskoisilla sormillaan akaasian lehtiä ja melkein itkee.

Ja erikoiskuljetus on tällaista ihmettä alusta loppuun. Tällä kertaa sinun ei tarvitse välittää yhteiskuljetuksesta, ei viedä käsiä selän taakse, ei riisuutua alastomaksi, ei istuutua takamuksellesi maahan, sillä sinua ei tarkasteta ollenkaan. Saattovartio suhtautuu sinuun ystävällisesti ja jopa teitittelee. Tosin se varoittaa pakoyrityksen sattuessa ampuvansa. Pistoolit ovat ladatut, ne ovat taskussa. Mutta lähdetään *tavalliseen* tapaan, käyttäytykää vapautuneesti, älkää antako huomata, että olette vanki. (Pyydän hartaasti panemaan merkille, että tässäkin – niin kuin aina – yksilön edut ja valtion edut osuvat täydellisesti yksiin!)

Minun leirielämässäni tapahtui käänne sinä päivänä, jona minä sormet koukussa (se johtui työkalun puristamisesta, sormeni eivät enää suoristuneet)

kyyristelin kirvesmiesprikaatissa ja työhön lähettäjä vei minut sivuun ja yllättävä kunnioitus äänessään sanoi: »Tiedätkö, sisäasiainministerin määräyksestä . . .»

Minä jähmetyin. Muu porukka lähti, ja vyöhykkeen loiset ympäröivät minut. Jotkut sanoivat: »länttäävät uuden tuomion», toiset sanoivat: »vapautumista tämä tietää». Mutta kaikki olivat yhtä mieltä siitä, että ministeri Kruglovia en voisi välttää tapaamasta. Minäkin horjuin uuden tuomion ja vapautumisen välillä. Olin aivan unohtanut, että puoli vuotta sitten leiriimme tuli joku tyyppi, joka jakoi GULAGin tarkkailukortteja täytettäviksi (se työ aloitettiin sodan jälkeen lähileireistä, mutta tuskinpa sitä koskaan saatiin valmiiksi). Tärkein sarake oli »erikoisala». Ja korottaakseen hintaansa vangit merkitsivät kaikkein kullanarvoisimpia GULAGin ammatteja: »parturi», »räätäli», »varastomies», »leipuri». Mutta minäpä sipristin silmäni ja kirjoitin: »ydinfyysikko». En ole ikänä ollut ydinfyysikko, ennen sotaa vain kuuntelin jotakin yliopistossa, tiesin atomin osasten nimitykset ja tunsin parametrit ja – päätin kirjoittaa niin. Oli vuosi 1946, atomipommia tarvittiin kipeästi. Mutta itse en pitänyt korttia tärkeänä vaan unohdin sen.

Vaimea ja aivan epäuskottava legenda, jota kukaan ei voi vahvistaa mutta jonka silloin tällöin kuulee leireissä, kertoo: jossakin tämän saman Arkkipelagin alueella on pikkuruisia *paratiisisaaria*. Kukaan ei ole nähnyt niitä, kukaan ei ole käynyt siellä, ja käyneet ovat vaiti – eivät puhu. Kerrotaan, että niillä saarilla virtaavat maitovirrat kiisselirantojen välissä, että smetanaa ja munia huonommalla siellä ei ruokita. Siellä on kuulemma puhdasta, aina lämmintä, työ on älyllistä ja satakertaisesti salaista.

Ja juuri noille paratiisisaarille (vankien slangilla: *karsinaan*) pääsin puolen tuomioni ajaksi. Juuri noita saaria minun on kiittäminen siitä, että jäin eloon. Leireissä en olisi ikänä selvinnyt hengissä koko tuomiostani. Niiden ansiosta voin kirjoittaa tätä tutkimustakin, vaikka niille ei olekaan suotu tilaa tästä kirjasta (niistä on jo romaani). Juuri niiltä saarilta – saarelta toiselle, toiselta kolmannelle – minua vietiinkin erikoiskuljetuksena: kaksi vartijaa ja minä.

Jos kuolleiden sielut joskus leijailevat keskellämme, näkevät meidät ja helposti lukevat pikkumaiset motiivimme, mutta me emme näe emmekä arvaa niitä, aineettomia, niin juuri sellaista on matkustaa erikoiskuljetuksessa.

Sukellat *vapauden* sakkaan, pyörit asemahallin tungoksessa. Katselet hajamielisesti ilmoituksia, jotka eivät taatusti eivätkä miltään suunnalta voi sivuta sinua. Istut matkustajille tarkoitetulla vanhanaikaisella »sohvalla» ja kuuntelet merkillisiä ja mitättömiä keskusteluja: joku mies hakkaa vaimoaan tai on jättänyt tämän, anoppi ei jostakin syystä tule toimeen miniänsä kanssa, asuntokommuunissa naapurit polttavat sähkövaloa eteisessä eivätkä pyyhi jalkojaan, joku tekee jollekin hallaa virassa, jollekin tarjotaan hyvää paikkaa, mutta tämä ei uskalla lähteä – helppoko ihmisen on paikaltaan irrottautua? Kuuntelet tätä kaikkea, ja äkkiä selässäsi ja päässäsi kipittää luopumisen muurahaisia: sinä näet Maailmankaikkeuden asioiden oikean mitan niin selvästi – kaikkien heikkouksien ja intohimojen mitan! – mutta näiden syntisäkkien ei ole annettu sitä nähdä.

Totisesti elävä, aidosti elävä olet vain sinä, aineeton, kun taas nämä kaikki erheellisesti vain luulevat elävänsä.

Ja teidän välillänne on kuilu, jota on mahdoton täyttää! Et voi huutaa heille, et purskahtaa itkuun heidän takiaan, et ravistaa heitä hartioista: sillä sinähän olet henki, sinä olet haamu, mutta he ovat aineellisia kappaleita.

Miten saada heidät käsittämään – heidän silmänsä avautumaan? näkemään? unessa? – veljet! ihmiset! Miksi elämä on annettu teille?! Hiljaisessa sydänyössä kuolemansellien ovet lennähtävät auki – ja sielultaan suuria ihmisiä raahataan ammuttaviksi. Maan kaikilla rautateillä tälläkin hetkellä – nyt – ihmiset nuoleksivat sillin jäljiltä kitkerällä kielellään kuivia huuliaan, he haaveilevat jalkansa suoristamisen onnesta, käymälässä käynnin jälkeisestä rauhoittumisesta. Orotukanissa maa on kesällä roudassa vain metrin syvyydeltä – ja vasta silloin talven aikana kuolleiden luut haudataan siihen. Mutta teillä on sinisen taivaan alla, kuuman auringon alla oikeus määrätä kohtalostanne, mennä juomaan vettä, venytellä, matkustaa minne tahansa saattovartiotta – mitä silloin jalkojen pyyhkimisestä? mikä ihmeen anoppi? Haluatteko, että varistan eteenne elämän kaikkein tärkeimmän, sen kaikki arvoitukset? Älkää tavoitelko näennäistä – omaisuutta, mainetta: se hankitaan hermojen kustannuksella vuosikymmenten aikana mutta takavarikoidaan yhdessä yössä. Eläkää tyynessä ylemmyydessä elämään nähden – älkää säikkykö onnettomuutta, älkää riutuko onnen kaipuusta, sillä yhtä kaikki: katkeraa ei kestä ikuisesti, eikä makeaa riitä piripintaan. Olkaa tyytyväinen, jos ette jäädy eikä jano ja nälkä raasta kynsillään sisikuntaanne. Jos selkärankaanne ei ole hakattu poikki, jos molemmat jalkanne liikkuvat, molemmat kätenne taipuvat, molemmat silmänne näkevät ja kumpikin korvanne kuulee – ketä te kadehtisitte? Miksi? Toisten kadehtiminenhan syövyttää kaikkein eniten meitä itseämme. Hieraiskaa silmiänne, huuhtokaa sydämenne – ja arvostakaa kaikkein korkeimmalle heidät, jotka rakastavat teitä ja ovat teille myötämielisiä. Älkää loukatko heitä, älkää moittiko heitä, älkää erotko kenestäkään heistä riidoissa: sillä tehän ette tiedä, tämä saattaa olla viimeinen tekonne ennen vangitsemista, ja tällaisena jäätte heidän muistoihinsa! . . .

Mutta saattovartion miehet sivelevät taskussaan pistoolin mustaa kahvaa. Ja me istumme vierekkäin: kolme miestä, raittiit pojat, tyynet ystävykset.

Hieron otsaani, suljen silmäni ja avaan ne taas – jälleen sama uni: vartioimaton joukko ihmisiä. Muistan varmasti, että vielä viime yön vietin sellissä ja että huomenna olen sellissä taas. Ja samassa tulee joitakin tarkastajia pihteineen: »Lippunne!» – »Se on toverillani.»

Vaunut ovat täynnä (»täynnä» vapaan elämän tapaan: penkkien alla ei makaa ketään, käytävillä ei istuta). Minua on käsketty käyttäytymään luonnollisesti, ja minä käyttäydyn vielä paljon luonnollisemmin: huomattuani lähellä vapaan ikkunapaikan siirryn sinne. Mutta saattovartiolleni ei ole tilaa siellä. He istuvat entisillä paikoillaan ja tarkkailevat minua sieltä käsin rakastuneilla silmillään. Pereboryssa minua vastapäätä pöydän takaa vapautuu paikka, mutta sen ehtii ennen saattajaani vallata isonaamainen poika, jolla on puoliturkki ja karvalakki

ja yksinkertainen mutta vankka puinen matkalaukku. Tunnen matkalaukun: se on leiritekoa, made in Arkkipelagi.

»Huh huh», poika puuskahtaa. Valoa on vähänlaisesti, mutta silti näen: hän on aivan punainen, hän on tappelemalla raivannut tiensä junaan. Ja hän kaivaa esiin pullon: »Otatko olutta, toveri?» Tiedän että vähän matkan päästä tarkkaileva saattovartioni on pakahtumaisillaan: minähän en saa juoda alkoholijuomaa, ei käy! Mutta – minunhan on käyttäydyttävä luontevasti. Ja niinpä sanon huolettomasti: »No kaada nyt sitten.» (Olutta?? Olutta!! Kolmeen vuoteen en ole juonut sitä kulaustakaan! Huomenna kerskailen sellissä: minäpä join olutta!) Poika kaataa, minä juon hartaana. On jo pimeä. Vaunussa ei ole sähkövaloa, eletään sodan jälkeisen sekasorron aikaa. Vanhan lyhdyn sisässä oven yläpuolella palaa kynttilänpätkä, joka on tarkoitettu valaisemaan neljä penkinväliä: kaksi tältä puolelta ja kaksi toiselta. Poika ja minä keskustelemme kuin ystävykset ainakin, vaikka emme juuri erota toisiamme. Vaikka saattajani kuinka kurkottuu, hän ei kuule mitään vaunun jyskeeltä. Minulla on taskussani kotiin osoitettu postikortti. Kohta selitän yksinkertaiselle keskustelukumppanille, kuka minä olen, ja pyydän häntä tipauttamaan kortin postilaatikkoon. Matkalaukusta päätellen hänkin on istunut. Mutta hän ehtii ensin: »Tiedätkö, loman saaminen oli työn ja tuskan takana. Kahteen vuoteen ei ole päästetty lomalle, koiran virka kerta kaikkiaan.» – »Mikä?» – »Et sinä tiedä. Minä olen Asmodeus, siniset laatat, etkö ole koskaan nähnyt?» Hyi hitto, kuinka en heti arvannut: Perebory on Volgolagin keskus, ja matkalaukun mies oli puristanut vangeilta, jotka olivat tehneet sen hänelle ilmaiseksi. Näin se siis on kirjonut elämämme: kaksi Asmodeusta kahta penkinväliä kohti on liian vähän – tuli kolmas! Ehkä jossakin lymyilee vielä neljäskin? Ehkä niitä istuu joka penkillä? ... Ehkä näistäkin joku matkustaa erikoiskuljetuksessa? ...

Tämä poika ruikuttaa koko ajan, valittaa kohtaloaan. Silloin minä huomautan arvoituksellisesti: »Entä ne, joita sinä vartioit, jotka ovat saaneet tyhjän takia kukin kymmenen vuotta, – onko heidän helpompi?» Hän lopettaa heti ja pysyy vaiti aamuun asti: puolipimeässä hän on jo hämärästi erottanut, että minulla on jonkinlaiset puolisotilaalliset vaatteet – mantteli ja sotilaspusero. Hän luuli minua ensin tavalliseksi soltuksi, mutta nyt – piru tuonkin tietää: ehkä minä olen operatiivimies? Jahtaan karkureita? Miksi olen tässä vaunussa? Ja hän tuli haukkuneeksi leiriä minulle ...

Kynttilä sulaa lyhdyssä mutta palaa yhä. Kolmannella matkatavarahyllyllä joku nuori poika kertoilee miellyttävällä äänellä sodasta – oikeasta sodasta, jollaisesta ei kirjoissa kerrota. Hän on entinen pioneeri, kertoo tapauksia, jotka kuulostavat tosilta. Ja tuntuu niin miellyttävältä, kun kahlitsematon totuus tuolla tavalla sittenkin virtaa jonkun korviin.

Minäkin olisin voinut kertoa ... Olisin jopa halunnut kertoa! ... Ei, en taida sittenkään haluta. Minun sotani neljä vuotta ovat tipotiessään – kuin olisi lehmä nuolaissut. En enää usko, että niitä olikaan, enkä halua muistella. Kaksi vuotta TÄÄLLÄ, kaksi vuotta Arkkipelagia ovat pimentäneet minulta rintaman tiet,

rintaman toverit, pimentäneet kaiken. Kiila työntää kiilan tieltään.

Ja nyt sitten oltuani vasta muutamia tunteja VAPAIDEN parissa tunnen: minun suuni on mykkä, minulla ei ole mitään tekemistä näiden joukossa, täällä olen sidottu. Haluan vapaat puheet! Haluan kotiseudulleni! Haluan kotiin Arkkipelagiin!

Aamulla UNOHDAN postikorttini vaunun ylähyllylle: konduktöörinainenhan siivoaa vaunun, hän vie kortin postilaatikkoon – jos on ihminen . . .

Me astumme isolta Pohjoiselta rautatieasemalta aukiolle. Tälläkin kertaa vartijoikseni on sattunut ensikertalaisia, jotka eivät tunne Moskovaa. Otetaan raitiovaunu B, päätän heidän puolestaan. Raitiovaunupysäkillä aukion keskellä on mellakka, työhön lähdön aika kun on. Vartija nousee etuovesta kuljettajan taakse ja näyttää tälle MVD:n kirjasta. Seisomme vaunun etusillalla lipuitta koko matkan, tärkeinä – kuin Moskovan kaupunginvaltuutetut. Vanhaa ukkoa ei päästetä: et ole invalidi, kiipeä takaovesta!

Ajamme Novoslobodskajalle ja astumme vaunusta – ja ensimmäisen kerran näen Butyrkin vankilan ulkoapäin, vaikka minut tuodaan sinne nyt neljännen kerran ja pystyn vaivatta piirtämään sen pohjapiirustuksen. Huh, mikä synkkä korkea muuri, kahden korttelin pituudelta! Noiden porttien avautuvan teräskidan näkeminen hyytää moskovalaisten sydäntä. Mutta minä poistun pahoittelematta Moskovan jalkakäytäviltä, astun vartiotornin holvin alitse kuin kotiini, ensimmäisessä pihassa hymyilen, sillä tunnistan tutun koristeellisen puisen pääoven, eikä minulle merkitse mitään se, että kohta minut pannaan – pantiin jo – kasvot seinään päin ja kysytään: »Sukunimi? Etu- ja isännimi? . . . Syntymävuosi? . . .»

Nimi! . . . Olen Avaruuden Matkamies! Ruumiini on kapaloitu, mutta sieluni ei ole heidän vallassaan.

Minä tiedän: muutaman tunnin väistämättömien ruumiiseeni kohdistuvien toimenpiteiden jälkeen – poksin, syynin, kuitin luovuttamisen, tulokortin täyttämisen, vaatteiden kuumentamisen ja saunan jälkeen – minut viedään selliin, jossa on kaksi kupolia, kaari keskellä (kaikki sellit ovat tällaisia), kaksi isoa ikkunaa ja pitkä pöytäkaappi, ja minä kohtaan minulle vielä tuntemattomia mutta varmasti viisaita, kiinnostavia ja ystävällisiä ihmisiä, ja he alkavat kertoa, ja minä alan kertoa, niin että illalla ei tee mieli nukahtaa heti.

Ja kipoissa lukee (jotta ei vietäisi kuljetuksiin) »BuTjur». Lepokoti Butjur, niin kuin me viime kerralla naureskelimme. Sanatorio jota rasvoittuneet laihtumaan pyrkivät ylimykset eivät paljonkaan tunne. He raahaavat vatsansa Kislovodskiin, harppovat siellä reittiin merkittyjä polkuja, kyykistelevät ja hikoilevat kokonaisen kuukauden pudottaakseen painostaan pari kolme kiloa. Kun kuka tahansa heistä sanatorio Butjurissa – kivenheiton päässä – laihtuisi kymmenisen kiloa viikossa aivan ponnistelematta.

On kokeiltu. Poikkeuksia ei ole ollut.

Vankeus saa sinut vakuuttuneeksi monista totuuksista, ja yksi niistä on se, että maailma on ahdas, suorastaan erittäin ahdas. GULAGin Arkkipelagi tosin

peittää saman alueen kuin Neuvostoliittokin, mutta asukkaidensa määrältä se on paljon pienempi. Paljonko heitä Arkkipelagissa on – siihen tietoon meidän on mahdoton päästä käsiksi. Voidaan olettaa, että *samanaikaisesti* leireissä olevien määrä ei ylittänyt kahtatoista miljoonaa[1] (sitä mukaa kuin heitä poistui mullan alle, Kone kiskoi uusia). Ja heistä korkeintaan puolet oli poliittisia. Kuusi miljoonaa? Se tekee pienen maan – Ruotsin tai Kreikan – verran, ja siellähän monet tuntevat toisensa. Eipä siis ihme, että jouduitpa minkä tahansa kauttakulkupaikan mihin tahansa selliin, hetken kuunneltuasi ja puheltuasi löydät varmasti sellitovereiden kanssa yhteisiä tuttavia. (Niinpä D. istuttuaan vuoden pelkästään yksinäisselleissä joutuu Suhanovkasta Rjuminin pieksemisien ja sairaalan jälkeen Lubjankan selliin, jossa hän esittäytyy, ja heti kiirehtii vikkelä F. vastaan: »Hoo, minähän tunnen teidät!» – »Mistä?» D. säikkyy. »Te erehdytte.» – »En suinkaan. Tehän olette se sama amerikkalainen Aleksandr D., josta porvarillinen lehdistö valehteli, että teidät oli ryöstetty, mutta TASS kumosi. Minä olin siihen aikaan vapaalla jalalla ja luin.»)

Rakastan tuota hetkeä, kun selliin päästetään uusi tulokas (ei vastikään vangittu – tämä astuu sisään masentuneena ja hämmentyneenä – vaan jo istumassa ollut vanki). Ja itsekin astun mielelläni uuteen selliin (tosin Jumala varjelkoon, ettei enää tarvitsisi astua) – huoleton hymy, rempseä käden heilautus: »Terve, veljet!» Sitten pussi pedille: »No mitä uutta Butyrkissa on vuoden aikana tapahtunut?»

Alamme tutustua. Joku poika, Suvorov, 58. pykälä. Ensi näkemältä aivan tavallisen näköinen, mutta malta, malta: Krasnojarskin kauttakulkuvankilassa samassa sellissä hänen kanssaan oli joku Mahotkin . . .

– Anteeksi, ei kai vai napalentäjä?

– Kyllä kyllä, hänen mukaansa . . .

– . . . on ristitty Taimyrin salmessa sijaitseva saari. Ja mies itse istuu 58–10:n perusteella. Sanokaahan, hänet siis päästettiin Dudinkaan?

– Mistä te tiedätte? Päästettiin.

Mainiota. Taas yksi rengas minulle aivan tuntemattoman Mahotkinin elämäkertaan. En ole milloinkaan tavannut häntä enkä koskaan ehkä tapaakaan, mutta toimelias muisti on pannut talteen kaiken, minkä tiedän hänestä: Mahotkin sai *kympin,* mutta saaren nimeä ei voi muuttaa, sillä se on koko maailman kartoissa (sehän ei ole GULAGin saaria). Hänet otettiin ilmavoimien Bolshinon karsinaan, jossa hän sitten riutui: lentäjä insinöörien joukossa, lentämäänhän ei päästetty. Sitten karsina jaettiin kahtia. Mahotkin joutui Taganrogin puolikkaaseen, ja olisi luullut, että kaikki yhteydet häneen katkesivat siihen. Toisessa – Rybinskin – puolikkaassa minulle kerrottiin, että poika pyysi päästä kauko-Pohjolaan lentämään. Ja nyt sitten saan tietää, että hänelle annettiin lupa. Minulle se ei merkinnyt mitään, mutta silti talletin kaiken muistiini. Ja kymmentä päivää myöhemmin tapaan yhdessä Butyrkin saunan pokseista (Butyrkissa on tällaisia

[1] Nikolaevskin ja Dalinin aineistojen mukaan leireissä arvioitiin olleen 15–20 miljoonaa vankia.

äärimmäisen viehättäviä pokseja, joissa on vesihanat ja pesusoikko – ettei tarvitse käyttää isoa saunaa) jonkun R:n. En tunne häntäkään, mutta käy ilmi että hän on maannut puoli vuotta Butyrkin sairaalassa ja on juuri lähdössä Rybinskin karsinaan. Kolmen päivän kuluttua Rybinskissa, suljetussa laatikossa, jossa säilytettäviltä vangeilta on katkaistu kaikki yhteydet ulkomaailmaan, kuullaan Mahotkinin olevan Dudinkassa sekä myös minun olinpaikkani» Tämä juuri onkin vankien lennätin: tarkkaavuus, muisti ja tapaamiset.

Entä tuo miellyttävä mies, jolla on sarvisankalasit? Hän kuljeskelee sellissä ja laulaa miellyttävällä baritonilla Schubertia:

»Taas nuoruus minua ahdistaa . . .
ja tie hautaan pitkä on . . .»

– Tsarapkin, Sergei Romanovitsh.

– Mutta hyvänen aika, minähän tunnen teidät hyvin. Biologi? Hän joka ei palannut? Berliinistä?

– Mistä te tiedätte?

– Tottahan toki, maailma on niin pieni! Vuonna neljäkymmentäkuusi Nikolai Vladimirovitsh Timofejev-Ressovski . . .

. . . Voi millainen selli se olikaan! – ettei vain kaikkein loisteliain vankeuselämäni aikana? . . . Oli heinäkuu. Minut tuotiin leiristä Butyrkiin arvoitukselliseta »sisäasiainministerin määräyksestä». Minut tuotiin puolen päivän jälkeen, mutta vankilassa vallitsi sellainen kuormitus, että vastaanottotoimenpiteet kestivät yksitoista tuntia, ja vasta kello kolmelta yöllä minut pokseissa istuskelemisesta nääntyneenä päästettiin selliin numero 75. Kahden kupolin alla sijaitsevien kahden kirkkaan sähkölampun valaisema selli nukkui sikin sokin ja piehtaroi kuumuudesta: heinäkuun kuuma ilma ei poistunut kuonokopilla peitetyistä ikkunoista. Kärpäset eivät nukkuneet vaan surisivat ja laskeutuivat nukkujien iholle, jolloin nämä nytkähtelivät. Joku oli peittänyt silmänsä nenäliinalla suojaksi kirkkaalta valolta. 25 ihmiselle tarkoitetussa sellissä ei ollut kohtuuttoman paljon väkeä – suunnilleen 80 ihmistä. He makasivat oikealla ja vasemmalla vieri viereen pannuilla lavereilla sekä käytävän poikki asetetuilla lisälevyillä, ja myös lavereiden alta sojotti jalkoja, ja perinteellinen Butyrkin pöytäkaappi oli siirretty makkipytyn luo. Siellä olikin vielä kaistale vapaata lattiapinta-alaa, ja minä kävin pitkäkseni. Niin että aamuyöstä makilla käyvät joutuivat harppaamaan ylitseni.

Kun rehuluukusta huudettiin komento »herätys!», kaikki alkoi liikkua: poikittaislevyjä ruvettiin poistamaan ja pöytää siirtämään ikkunan eteen. Minua tultiin haastattelemaan: oliko minut vangittu vastikään, vai olinko leirivanki. Kävi ilmi, että sellissä kohtasi kaksi virtaa: leireihin lähetettävien vastikään tuomittujen tavanomainen virta sekä sitä vastaan kulkeva leirivankien virta, joka koostui pelkistä asiantuntijoista: fyysikoista, kemisteistä, matemaatikoista, insinööreistä ja suunnittelijoista, joita lähetettiin ties minne, ilmeisesti joihinkin säädyllisiin tieteellisiin tutkimusinstituutteihin. (Nyt rauhoituin, että ministeri ei *pyöräyttäisi*

lisäystä tuomiooni.) Luokseni tuli keski-ikäinen rotevaluinen (mutta kovasti laihtunut) mies, jonka nenä oli aivan hiukkasen kyömy:

– Professori Timofejev-Ressovski, selli numero 75:n tieteellis-teknisen yhdistyksen presidentti. Yhdistyksemme kokoontuu joka päivä aamuannoksen jälkeen vasemmanpuoleisen ikkunan luo. Voisitteko pitää meille jonkin tieteellisen esitelmän? Miltä alalta?

Seisoin typertyneenä hänen edessään – minulla oli pitkä kulunut mantteli ja karvalakki (talvella vangitut ovat tuomitut myös kesällä kulkemaan talvitamineissa). Sormeni, jotka eivät vielä näin aamusta ottaneet suoristuakseen, olivat kauttaaltaan arpien peitossa. Minkä tieteellisen esitelmän saatoin pitää? Samassa muistin, että äskettäin leirissä oli kahden yön ajan hallussani ollut ulkomaailmasta tuotu Smithin kirja – Yhdysvaltain puolustusministerin virallinen selonteko ensimmäisestä atomipommista. Kirja oli ilmestynyt samana keväänä. Kukaan sellissä olevista ei varmaankaan ollut vielä nähnyt sitä? Turha kysymys: tietenkään ei. Siispä kohtalo oli hymähtänyt, pannut minut sittenkin törmäämään atomifysiikkaan, jonka olinkin GULAGissa merkinnyt erikoisalakseni.

Aamuannoksen jakamisen jälkeen vasemmanpuoleisen ikkunan luo kokoontui tieteellis-tekninen yhdistys, johon kuului kymmenkunta miestä, ja minä pidin esitelmäni, ja minut hyväksyttiin yhdistykseen. Joitakin asioita olin unohtanut, joitakin en ollut ymmärtänyt ollenkaan, ja Nikolai Vladimirovitsh, joka oli istunut jo vuoden vankilassa ja joka ei voinut tietää mitään atomipommista, täydenteli yhtenään selostukseni aukkokohtia. Taulunani oli tyhjä tupakka-aski, toisessa kädessä pitelin laitonta lyijynpätkää. Nikolai Vladimirovitsh takavarikoi minulta kaiken sen ja hoiti piirtämisen ja keskeytteli niin varmasti kuin olisi itse kuulunut Los Alamosin fyysikkoryhmään.

Hän olikin todella käyttänyt yhtä Euroopan ensimmäisistä syklotroneista mutta – banaanikärpästen säteilyttämiseen. Hän oli biologi, nykyajan suurimpia geneetikkoja. Hän istui jo vankilassa, kun Zhebrak, joka ei tiennyt sitä (tai ehkä tiesikin), uskalsi kirjoittaa kanadalaiselle alan julkaisulle: »Venäjän biologia ei ole vastuussa Lysenkosta, Venäjän biologia on yhtä kuin Timofejev-Ressovski.» (Nämä sanat palautettiin Zhebrakin mieleen vuonna 1948, kun biologiasta tehtiin selvää jälkeä.) Kirjasessaan »Mitä elämä on» Schrödinger siteerasi kahdesti Timofejev-Ressovskia, joka oli jo kauan istunut vankilassa.

Ja siinä hän oli edessämme ja loisti tiedoillaan kaikilta mahdollisilta tieteen aloilta. Hänessä oli juuri sitä laaja-alaisuutta, jota seuraavan sukupolven tiedemiehet eivät edes tavoittele (vai ovatko mahdollisuudet muuttuneet?). Joskin hän oli nyt niin tutkintavaiheen nälän näännyttämä, että nämä harrastukset rasittivat häntä suuresti. Äitinsä puolelta hän polveutui köyhtyneistä kalugalaisista aatelisista Ressa-joelta, isänsä puolelta taas hän oli Stepan Razinin sivujälkeläisiä, ja tämä kasakoiden voima ilmeni hänestä erittäin selvästi – hänen vankasta luustostaan, perusteellisuudestaan, hänen sitkeästä puolustautumisestaan tutkijaviranomaista vastaan mutta myös hänen nälästään, joka sekin oli kovempi kuin meidän.

Vuonna 1922 saksalainen tiedemies Vogt, joka oli perustanut Moskovaan aivo-instituutin, pyysi lähettämään hänelle vakituiseksi työvoimaksi kaksi etevintä opiskelijaa. Niin sitten Timofejev-Ressovski ja tämän ystävä Tsarapkin lähetettiin komennukselle rajoittamattomaksi ajaksi. Vaikka he eivät ideologista ohjausta saaneetkaan, he menestyivät erittäin hyvin itse tieteessä, ja kun heitä vuonna 1937 (!) käskettiin palaamaan kotimaahansa, se osoittautui heille inertia-mielessä mahdottomaksi: he eivät pystyneet luopumaan töidensä logiikasta eivätkä laitteistaan eivätkä oppilaistaan. Mahdollisesti myös siksi, että kotona he olisivat nyt joutuneet julkisesti valelemaan paskalla koko Saksassa tekemänsä viisitoistavuotisen työnsä, ja vain se olisi tuonut heille olemassa olemisen oikeuden. (Olisikohan?) Niin heistä tuli palaamatta jääneitä – joskin isänmaallisuutensa he säilyttivät.

Vuonna 1945 neuvostojoukot tunkeutuivat Buchiin (Berliinin koilliseen esikaupunkiin), ja Timofejev-Ressovski otti ehjänä säilyneessä instituutissaan tulijat riemukkaasti vastaan: kaikkihan ratkesi mahdollisimman hyvin, nyt hänen ei tarvinnut erota instituutistaankaan! Sitten tuli joitakin edustajia, he kiertelivät katselemassa ja sanoivat: – No niin, pakatkaapa kaikki laatikoihin, niin viemme Moskovaan. – Mahdotonta! Timofejev kauhistui. Kaikki tuhoutuu! Tämän kokoaminen kestää vuosia! – Hm, päällystö hämmästyi. Ja pian Timofejev ja Tsarapkin vangittiin ja kuljetettiin Moskovaan. Naiiviudessaan he luulivat, että instituutti ei voisi toimia ilman heitä. Mitä siitä – kunhan vain yleislinja voittaa! Lubjankassa vangituille todistettiin helposti, että he olivat synnyinmaan petureita (?), ja heille annettiin kymmenen vuotta kummallekin, ja nyt sitten selli numero 75:n tieteellis-teknisen yhdistyksen presidentti kehui, ettei hän ollut tehnyt virhettä missään.

Butyrkin sellien lavereiden kannatinkaaret ovat erittäin matalat: edes vankilan johtokaan ei ollut tullut ajatelleeksi, että niiden alla nukkuisi vankeja. Niinpä ensin on heitettävä mantteli vierustoverille, jotta tämä levittäisi sen sinne, sitten on asetuttava rähmälleen käytävän lattialle ja ryömittävä. Käytävällä kuljetaan, lattia laastaan lavereiden alta korkeintaan kerran kuukaudessa, kätesi saat pestä vasta illalla käymälässä käynnin yhteydessä ja silloinkin ilman saippuaa, joten – ei voi väittää, että tuntisit ruumiisi Jumalan astiaksi. Mutta minä olin onnellinen! Siellä, asfalttilattialla laverien alla, koiran sopessa, jonne lavereista varisi pölyä ja roskia, olin ehdottoman, aivan varauksettoman onnellinen. Epikuros oli oikeassa: vaihtelevien epämiellyttävyyksien jälkeen vaihtelun puutekin voi tuntua miellyttävältä. Jo loputtomalta tuntuneen leirin jälkeen, kymmenen tunnin työpäivän jälkeen, kylmyyden ja sateiden ja selkäkipujen jälkeen – millainen onni oli päiväkaudet maata ja nukkua ja silti saada 650 grammaa leipää ja kaksi lämmintä ruokaa päivässä – sekoiterehua ja delfiininlihaa. Sille oli vain yksi nimitys: sanatorio Butjur.

Saada nukkua! Se on erittäin tärkeää. Käydä rähmälleen, peitellä selkänsä ja nukkua! Nukkuessasi et tuhlaa voimia etkä kiusaa sydäntä – ja tuomio kuluu, tuomio kuluu! Kun elämämme räiskyy ja roiskuu kuin soihtu, me kiroamme

välttämättömyyttä lahjattomasti nukkua kahdeksan tuntia. Mutta osattomina ja toivottomina me siunaamme sinua, neljäntoista tunnin uni!

Mutta siinä sellissä minua pidettiin kaksi kuukautta, jona aikana minä kuittasin univelkani vuodeksi taaksepäin ja vuodeksi eteenpäin ja siirryin laverien alla ikkunan luo ja palasin takaisin makin luo nyt jo lavereilla ja niin etenin kaaren kohdalle. Minä nukuin enää vähän – siemailin elämän juomaa ja nautin. Aamulla oli tieteellis-tekninen yhdistys, sitten seurasi shakkia, kirjoja (kelvollisia oli kolme tai neljä kahdeksaakymmentä ihmistä kohti, niitä jonotettiin), kahdenkymmenen minuutin kävely – duuri-akordi! Kävelystä emme luovu, vaikka olisi mentävä kaatosateeseen. Mutta kaikkein tärkein: ihmisiä, ihmisiä, ihmisiä! Nikolai Andrejevitsh Semenov, yksi Dneprin voimalan luojista. Hänen ystävänsä sotavankeuden ajoilta insinööri F.F. Karpov. Terävä ja kekseliäs Viktor Kagan, fyysikko. Volodja Klempner, konservatorion miehiä, säveltäjä. Puunhakkaaja ja metsämies Vjatkan korvista, hiljainen kuin metsälampi. Ortodoksi-saarnaaja Euroopasta, Evgeni Ivanovitsh Divnitsh. Hän ei pysy jumaluusopin puitteissa, hän herjaa marxilaisuutta ja julistaa, että Euroopassa kukaan ei ole enää pitkään aikaan ottanut moista oppia todesta, ja minä asetun puolustamaan, sillä minähän olen marxilainen. Vielä vuotta varhemmin olisin niin kovin varmasti vitsonut häntä sitaateilla ja naureskellut hänelle niin ylenkatseellisesti! Mutta tämän ensimmäisen vankeusvuoteni aikana minuun on asettunut kerroksittain – milloin se tapahtui? en edes huomannut – niin monia uusia tapahtumia, näkemyksiä ja merkityksiä, että minä en enää pysty sanomaan: niitä ei ole! tuo on porvarillista valhetta! Nyt minun on myönnettävä: kyllä, niitä on. Ja silloin perustelujeni ketju oitis heikkenee, ja minut lyödään melkeinpä leikittelevästi.

Ja taas kulkee sotavankeja, sotavankeja, sotavankeja – jo toista vuotta Euroopasta kulkee taukoamaton virta. Ja taas venäläisiä emigrantteja – Euroopasta ja Mantshuriasta. Emigranttien kohdalla tuttuja etsitään tähän tapaan: mistä maasta olette? tunnetteko sen ja sen? Tietenkin hän tuntee. (Näin saan tietää eversti Jashevitshin ampumisesta.)

Ja vanha saksalainen – sama tanakka saksalainen, jonka muinoin (kaksisataa vuotta sitten?) Itä-Preussissa panin kantamaan matkalaukkuani. Nyt hän on laiha ja sairas. Voi miten pieni maailma on!... Että meidän pitikin tavata! Ukko hymyilee minulle. Hänkin tuntee minut ja on jopa jotenkin iloinen tapaamisestamme. Hän on antanut minulle anteeksi. Hänen tuomionsa on kymmenen vuotta, mutta elinaikaa on jäljellä paljon vähemmän... Ja sitten toinen saksalainen – pitkänhuiskea, nuori, vaitelias, ehkä siksi, että hän ei osaa sanaakaan venäjää. Häntä ei edes heti uskoisi saksalaiseksi: kriminaalit ovat raastaneet kaiken saksalaisen hänen päältään ja antaneet haalistuneen neuvostoliittolaisen sotilaspuseron tilalle. Hän on kuuluisa saksalainen lentäjä-ässä. Hänen ensimmäinen sotansa oli Bolivian ja Paraguayn sota, toinen oli Espanjan sisällissota, kolmas Puolan retki, neljättä hän kävi Englannin yläpuolella, viides – Kypros, kuudes – Neuvostoliitto. Lentäjä-ässä kun oli, hän ei voinut olla ampumatta ilmasta naisia

ja lapsia! – sotarikollinen, 10 vuotta ja viiden kuonokoppa. Ja tietenkin sellissä on yksi oikein ajattelevakin (samanlainen kuin syyttäjä Kretov): »Ihan oikein että teidät pantiin istumaan, senkin vastavallankumoukselliset roistot! Historia murskaa teidän luunne, teistä tehdään lannoitetta!» – »Samanlaista lannoitetta tehdään sinustakin, koira!» hänelle huudetaan. – »Ei, minun juttuni tutkitaan uudelleen, minut on tuomittu syyttä!» Selli ulvoo ja porisee. Harmaatukkainen venäjän kielen opettaja nousee paljain jaloin pedilleen ja kuin uudelleen ilmestynyt Kristus levittää kätensä: »Lapseni, tehdään sovinto! ... Lapseni! ...» Hänelle ulvotaan: »Sinun lapsesi ovat Brjanskin metsässä! Me emme ole enää kenenkään lapsia! GULAGin poikia vain ...»

Illallisen ja käymälässä käynnin jälkeen ikkunoiden kuonokoppien taakse tuli yö, näännyttävät lamput syttyivät kattoon. Päivä loitontaa vankeja, yö lähentää. Iltaisin ei väitelty, pidettiin luentoja tai konsertteja. Ja taaskin Timofejev-Ressovski loisti: omisti kokonaisia iltoja Italialle, Tanskalle, Norjalle ja Ruotsille. Emigrantit kertoilivat Balkanin maista, Ranskasta. Joku luennoi Corbusierista, joku mehiläisten tavoista, joku Gogolista. Myös tupakoitiin keuhkojen täydeltä! Sellin täytti savu, se velloi kuin sumu, ikkuna ei vetänyt – kuonokoppa esti. Kostja Kiula, pyöreänaamainen sinisilmäinen ikätoverini, joka oli suorastaan tolkuttoman huvittava, astui pöydän luo lukemaan runojaan, joita hän oli vankeudessa sepittänyt. Hänen äänensä murtuili hermostuksesta. Runojen niminä oli: »Ensimmäinen paketti», »Vaimolle», »Pojalle». Kun vankilassa vastaanotat kuulon välityksellä niin ikään vankeudessa kirjoitettuja runoja, et ajattele, onko tekijä poikennut tavujen ja painojen järjestelmästä tai päättyvätkö säkeet puolisointuun vai loppusointuun. Ne runot ovat SINUN sydänvertasi, SINUN vaimosi kyyneleitä. Sellissä itkettiin[1].

Se selli sai minutkin yrittämään runojen kirjoittamista. Minä lausuin siellä ääneen Eseniniä, joka oli melkein kielletty ennen sotaa. Nuori Bubnov – sotavankeudessa olleita, sitä ennen kai opintonsa kesken heittänyt ylioppilas – tuijotti lausujiin rukoilevasti, hänen kasvonsa säteilivät. Hän ei ollut asiantuntija, hän ei ollut tulossa leiristä vaan matkalla leiriin ja todennäköisimmin – luonteensa puhtauden ja suoruuden vuoksi – tuhoutumaan siellä, sillä hänenlaisensa eivät selviydy hengissä. Ja nuo illat sellissä numero 75 olivat hänelle ja muillekin, joiden liu'unta kohti kuolemaa oli hetkeksi pysähtynyt, odottamaton ilmaus ihanasta maailmasta, joka on ja joka säilyy mutta jossa huima kohtalo ei antanut heidän elää edes vuotta, edes yhtä nuoruutensa vuotta.

Rehuluukku putosi auki, ja vartijan naama äyskäisi meille: »Nukku-maan!» Ei, edes ennen sotaa, kun opiskelin kahdessa korkeakoulussa yhtä aikaa ja ansaitsin antamalla yksityistunteja ja tunsin himoa *kirjoittaa,* – silloinkaan en tainnut kokea yhtä täyteläisiä ja pakahduttavia, yhtä kiireisiä päiviä kuin sellissä numero 75 tuona kesänä ...

[1] Ei vastaa Kiulan Kostja huutooni. Pelkäänpä ettei hän ole enää elävien kirjoissa.

... – Anteeksi, sanon Tsarapkinille, – mutta eräältä Deulilta, pojalta joka kuusitoistavuotiaana sai *viitosen* (ei todistukseensa) »neuvostovastaisesta agitaatiosta»...

– Mitä, tunnetteko hänetkin?... Hän matkusti meidän kanssa samassa kuljetuksessa Karagandaan ...

– ... kuulin, että te pääsitte laborantiksi tekemään lääketieteellisiä analyyseja mutta että Nikolai Vladimirovitsh oli koko ajan *yleisissä* ...

– Ja hän meni kovin heikoksi. Hänet kuljetettiin henkihieverissä stolypinista Butyrkiin. Nyt hän makaa sairaalassa, ja Neljäs Erikoisosasto[1] antaa hänelle oikeaa voita ja jopa viiniäkin, mutta mahtaako hän siitä enää nousta, sitä on vaikea sanoa.

– Oletteko ollut Neljännen Erikoisosaston puheilla?

– Olen. Kysyivät, emmekö sittenkin kuuden kuukauden Karagandassa olon jälkeen voisi ryhtyä pystyttämään instituuttiamme kotimaan kamaralle.

– Ja te suostuitte viivana?

– Tottahan toki! Sillä nythän olemme oivaltaneet virheemme. Lisäksi kaikki paikalta puretut ja laatikoihin lukitut laitteet olivat tulleet ilman meitäkin.

– Millaista tieteen palvontaa MVD:n taholta! Saanko pyytää vielä hiukkasen Schubertia!

Ja Tsarapkin katsoo surumielisesti ikkunaan (tummat kuonokopat ja ikkunoiden vaaleat yläreunat heijastuvat hänen silmälaseistaan) ja hyräilee:

Vom Abendrot zum Morgenlicht
War mancher Kopf zum Greise.
Wer glaubt es? Meiner ward es nicht
Auf dieser ganzen Reise.

Tolstoin haave on toteutunut: vankeja ei enää pakoteta osallistumaan turmiolliseen jumalanpalvelukseen. Vankiloiden kirkot on suljettu. Niiden rakennukset tosin ovat säilyneet, mutta ne on menestyksekkäästi käytetty itse vankiloiden laajentamiseen. Tällä tavalla Butyrkin kirkkoon mahtuu kahden tuhannen ihmisen lisäerä, ja vuodessa sen kautta kulkee siis ylimääräiset 50 000 ihmistä, jos jokaiselle erälle uhrataan kaksi viikkoa.

Joutuessani Butyrkiin neljännen tai viidennen kerran ja kiirehtiessäni määrätietoisesti vankilarakennusten ympäröimän pihan poikki minulle määrättyä selliä kohti ja jopa harppoessani näin vartijan edellä (niin kuin hevonen ruoskatta ja ohjaksitta kiiruhtaa kotiin, jossa kaura odottaa) – minä välistä unohdan katsoa neliön muotoiseen kirkkoon, josta kohoaa kahdeksankulmainen torni. Se on erillään keskellä neliön muotoista pihaa. Sen kuonokopat eivät ole ollenkaan teknisiä, ne eivät ole panssarilasia niin kuin varsinaisen vankilan, vaan ne ovat harmaantunutta lahoavaa lautaa, joka siten viittaa rakennuksen toisarvoisuuteen.

[1] MVD:n Neljäs Erikoisosasto huolehti tieteellisten ongelmien ratkomiseen käytetystä vankityövoimasta.

Se on ikään kuin Butyrkin sisäinen vastikään tuomituille tarkoitettu kauttakulkuvankila.

Mutta kauan sitten, vuonna 1945, koin se suureksi ja tärkeäksi tapahtumaksi: OSO:n langetettua tuomion meidät vietiin kirkkoon (juuri oikealla hetkellä! eipä olisi pahitteeksi vähän rukoilla!) ja johdatettiin toiseen kerrokseen (oli siellä kolmaskin) ja kahdeksankulmaisessa hallissa tyrkittiin eri selleihin. Minut päästettiin kaakkoisselliin.

Se oli avara neliömäinen selli, jossa siihen aikaan pidettiin kahtasataa ihmistä. Siellä nukuttiin – niin kuin kaikkialla – lavereilla (ne ovat yksikerroksisia siellä) ja lavereiden alla ja käytävillä, lattian kivilaatoilla. Sen lisäksi että ikkunoissa oli toissijaiset kuonokopat, kaikki tuntui täällä olevan Butyrkin lapsipuolille – ei sen pojille – tarkoitettua: tähän hyörivään massaan ei annettu kirjoja eikä shakkipelejä eikä tammipelejä ja alumiinikipotkin ja kolhiintuneet kuluneet puulusikatkin otettiin pois jokaisen aterian jälkeen, koska pelättiin, että ne saatettaisiin lähdön touhussa vohkia. Mukejakaan lapsipuolille ei raaskittu antaa vaan litkun syömisen jälkeen kipot pestiin ja vetinen tee hörpittiin sekin niistä. Omien astioiden puuttuminen sellistä osui erityisen kipeästi niihin, jotka onnekseen – ja onnettomuudekseen – saivat paketin omaisiltaan. (Ja näinä viimeisinä päivinä ennen tuomitun lähtemistä pitkälle matkalle omaiset ehdottomasti yrittivät hupenevilla varoillaan hankkia jotakin lähetettävää.) Sukulaisilla itsellään ei ollut vankilakoulutusta, eivätkä he olisi vankilan vastaanottohuoneessa ikinä saaneet ainoatakaan hyödyllistä neuvoa. Niinpä he eivät lähettäneet muoviastiaa – ainoaa joka oli vangille luvallinen – vaan lasisen tai metallisen. Sellin rehuluukusta kaikki nämä hunajat, hillot ja maitotiivisteet kaadettiin ja kaavittiin säälimättömästi tölkeistä siihen, mitä vangilla oli, ja kun hänellä ei ollut kirkkosellissä mitään, mätettiin suoraan käteen, suuhun, nenäliinaan tai helmaan. GULAGin olosuhteissa se oli aivan normaalia mutta entä keskellä Moskovaa? Ja päälle päätteeksi vartija hoputti koko ajan – »nopeasti, nopeasti!» – aivan kuin hänellä olisi ollut kiire junalle. (Hän hoputti siksi, että hän aikoi nuolla takaisin ottamansa kupit puhtaiksi.) Kirkkoselleissä kaikki oli tilapäistä, siitä puuttui pysyvyyden illuusio, joka vallitsi tutkintavankien ja tuomiota odottavien selleissä. Kuin jauhelihaa, GULAGille tarkoitettua puolivalmistetta, vankeja pidettiin täällä niin kauan kuin oli pakko, siksi kunnes Krasnaja Presnjasta vapautui hieman tilaa heille. Ainoa hyvä puoli täällä oli se, että sai itse kolmesti päivässä käydä hakemassa sopanlitkua. (Täällä ei annettu puuroa ollenkaan vaan jaettiin kolmesti litkua, ja se oli armeliasta, sillä sitä sai useammin ja se oli kuumempaa ja tuntui painavammalta mahassa.) Tämä etu suotiin siksi, että kirkossa ei ollut hissejä niin kuin vankilan muissa osissa, eivätkä vartijat halunneet rehkiä. Suuret painavat säiliöt jouduttiin kantamaan kaukaa, pihan toisesta päästä, ja sitten ne oli vielä kannettava jyrkkiä portaita ylös, ja se oli hyvin hankalaa, voimat eivät riittäneet, kun taas vangit kävivät mielellään hakemassa – pääsivätpähän ylimääräisen kerran vihreälle pihalle kuulemaan lintujen laulua.

Kirkkoselleillä oli aivan oma ilmapiirinsä: se väreili jo hieman edessä olevien

kauttakulkuvankiloiden ristivedon esileyhädysten ja napaseudun leirien esituulahdusten liikuttamana. Kirkkoselleissä oli käynnissä totuttautumisen rituaali – totuttauduttiin siihen, että tuomio oli langetettu ja kaikkea muuta kuin pilan päiten; siihen että vaikka elämäsi uusi vaihe olisi kuinka julma tahansa, aivojen on muutettava työskentelyään ja sopeuduttava siihen. Ja se oli vaikeaa.

Eikä täällä ollut pysyvää vahvuutta, joka tutkintavankien selleissä on, niin että heistä tulee tavallaan jokin perheen tapainen. Yötä päivää tänne tuotiin ja täältä vietiin yksitellen ja kymmenittäin, ja tästä syystä koko ajan siirryttiin lattialla ja lavereilla, ja harvoin sai maata saman naapurin vieressä kauemmin kuin kaksi vuorokautta. Jos kohtasi mielenkiintoisen ihmisen, oli kyseltävä häneltä viivyttelemättä, muutoin menetti tilaisuuden ikiajoiksi.

Sillä tavalla minä päästin käsistäni viilaaja Medvedevin. Alettuani keskustella hänen kanssaan muistin, että keisari Mihail oli maininnut hänen nimensä. Kyllä, hän oli saman jutun miehiä, hän oli ensimmäisiä, jotka lukivat »julistuksen Venäjän kansalle» mutta eivät tehneet ilmiantoa. Medvedeville annettiin anteeksiantamattoman, häpeällisen vähän – vain kolme vuotta! – sillä vielä viidenkin vuoden tuomiota 58. pykälästä pidettiin lasten tuomiona. Näköjään keisari sittenkin katsottiin hulluksi ja muut armahdettiin *luokkasyistä.* Mutta juuri kun aioin kysyä, miten Medvedev suhtautui kaikkeen tähän, hänet haettiin ja komennettiin »tavarat mukaan». Eräistä seikoista voi päätellä, että hänet haettiin vapautettavaksi. Se vahvisti ensimmäisiä Stalinin armahdusta koskevia huhuja, joita sinä keväänä kantautui korviimme: armahduksesta *ei kenellekään,* armahduksesta jonka jälkeen edes laverien alla ei tullut väljempää.

Toinenkin vierustoverini – vanha Schützbundin mies – otettiin kuljetukseen. (Kaikille näille schützbundilaisille, jotka olivat olleet vähällä tukehtua konservatiivisessa Itävallassaan, mäiskäytettiin täällä, maailman proletariaatin kotimaassa, vuonna 1937 kymppi jokaiselle, ja he päättivät päivänsä Arkkipelagin saarilla.) Ja viereeni siirtyi tumma pieni mies, jolla oli tervan värinen tukka ja naiselliset silmät – kuin tummat kirsikat – mutta kuitenkin iso leveä nenä, joka tärveli hänen kasvonsa pilakuvamaisiksi. Makasimme vuorokauden vaiti vierekkäin, toisella vuorokaudella hän katsoi aiheelliseksi kysyä: »Miksi minua luulisitte?» Hän puhui venäjää sujuvasti ja oikein, mutta hänen puheessaan oli vieras korostus. Minä emmin: hänessä tuntui olevan jotakin kaukasialaista mutta myös armenialaista. Hän hymyili: »Minä pystyin helposti esiintymään gruusialaisena. Minua sanottiin Jashaksi. Kaikki nauroivat minulle. Minä keräsin ammattiyhdistyksen jäsenmaksuja.» Tarkastelin häntä. Todella koominen olento: lyhyt käppänä, epäsuhtaiset kasvot, kiltti hymy. Ja äkkiä hän jännittyi, hänen piirteensä terävöityivät ja silmänsä kapenivat ja sivalsivat minua kuin mustan sapelin huitaisu:

– Mutta todellisuudessa olen Romanian yleisesikunnan tiedustelija! Locotenent Vladimirescu!

Minä oikein hätkähdin, niin rajulta dynamiitilta se minusta kuulosti. Tutustuttuani ainakin kahteensataan valevakoilijaan en osannut ollenkaan kuvitella

tapaavani oikeaa – olin luullut ettei heitä olekaan.

Hän kertoi olevansa aristokraattisesta perheestä. Jo kolmen vuoden iässä päätettiin hänen menemisestään yleisesikuntaan ja kuusivuotiaana hänet luovutettiin tiedusteluosaston kasvatettavaksi. Varttuessaan hän valitsi tulevaisuuden toimintakentäkseen Neuvostoliiton koska katsoi, että täällä oli maailman peräänantamattomin vastavakoilu ja että maassa, jossa kaikki epäilivät toisiaan, olisi erityisen vaikea työskennellä. Nyt hän arvioi tehneensä täällä hyvää työtä. Ennen sotaa hän toimi muutamia vuosia Nikolaevissa ja taisi peräti turvata erään laivanrakennustelakan joutumisen ehjänä romanialaisten joukkojen käsiin. Sitten hän oli traktoritehtaalla Stalingradissa, sitten Uralin konetehtaalla. Ammattiyhdistyksen jäsenmaksujen keräilyasioissa hän käveli ison päällikön huoneeseen ja sulki oven perässään, ja hölmön hymy kaikkosi hänen huuliltaan, ja tilalle ilmaantui sapelimaisen viiltävä ilme: »Ponomarev! (Uralin tehtaassa tämä tunnettiin toiselta nimeltä.) Me olemme pitäneet teitä silmällä Stalingradista asti. Te luovuitte paikastanne siellä (hän oli ollut jossakin isossa virassa Stalingradin traktoritehtaalla) ja asetuitte väärällä nimellä tänne. Saatte valita – joko omien ammuttavaksi tai meidän palvelukseemme.» Ponomarev valitsi työskentelemisen heidän hyväkseen, mikä on erittäin tyypillistä menestyvälle karjulle. Locotenent ohjasi häntä, kunnes hänet siirrettiin Saksan vakoilun Moskovan toimiston alaisuuteen, minkä jälkeen se lähetti hänet Podolskiin OMALLE ALALLEEN. Vladimirescu selitti, että sabotaasintekijät ja vakoilijat koulutetaan monipuolisiksi mutta että jokaisella on vielä oma KAPEA erikoisalansa. Vladimirescun tällainen erikoisala oli laskuvarjon kantoköyden vaurioittaminen. Podolskissa hän tapasi laskuvarjovaraston edessä vartiopäällikön (kuka tämä oli? millainen ihminen tämä oli?), ja tämä päästi Locotenantin varastoon yön kahdeksaksi tunniksi. Vladimirescu siirteli tikkaita laskuvarjopinolta toiselle ja niiden asettelua muuttamatta kiersi pääkantoköyden punosta ja erikoissaksilla katkaisi neljä viidennestä paksuudesta mutta jätti viidennen leikkaamatta, jotta köysi katkeaisi vasta ilmassa. Vladimirescu oli monta vuotta opiskellut ja valmistautunut tätä yhtä yötä varten. Hän teki työtä kuumeisesti ja väitti nyt tärvelleensä kahdeksassa tunnissa lähes kaksi tuhatta laskuvarjoa (viisitoista sekuntia varjoa kohti?). »Minä tuhosin neuvostoliittolaisen laskuvarjodivisioonan!» hän väläytteli vahingoniloisesti kirsikka-silmiään.

Tultuaan vangituksi hän kieltäytyi todistamasta ja istui kahdeksan kuukautta Butyrkin yksinäissellissä sanomatta sanaakaan. »Eikä teitä kidutettu??» – »Ei», hän nykäisi huuliaan, aivan niin kuin hän ei olisi uskonut toisen maan kansalaisen kiduttamista mahdolliseksikaan. (Lyö omiasi, jotta vieraat pelkäisivät!... Kun taas vakoilija on selvää kultavarantoa, hänet saatetaan joutua vaihtamaan.) Sitten tuli päivä, jona hänelle näytettiin sanomalehtiä: Romania on antautunut, alkakaahan puhua. Hän pysyi vaiti: lehdet saattoivat olla väärennettyjä. Hänen annettiin lukea Romanian yleisesikunnan käsky: aselepoehtojen mukaisesti yleisesikunta määräsi kaikki tiedustelijansa laskemaan aseensa. Vladimirescu pysyi vaiti (käsky saattoi olla väärennös). Viimein hänet pantiin

samanaikaiseen ristikuulusteluun yleisesikunnan esimiehensä kanssa, ja tämä käski tunnustaa ja lopettaa vastarinnan. Silloin Vladimirescu alkoi kylmäverisesti puhua ja nyt sellipäivän verkkaisessa kulussa kertoi yhtä ja toista minullekin. Häntä ei edes tuomittu! Hänelle ei annettu tuomiota! (Eihän hän ollut kotiväkeä! »Minä olen kuolemaani asti kaaderisotilas, minua varjellaan.»)

– Mutta tehän tunnustatte minulle, minä huomautin. – Minähän saatan painaa kasvonne mieleeni. Mehän saatamme joskus kohdata kadulla ...

– Jos olen varma siitä, että te ette tuntenut minua, jäätte henkiin. Jos tunnette minut, minä tapan teidät tai pakotan teidät työskentelemään meidän laskuumme.

Hän ei suinkaan halunnut tärvellä välejään laverinaapuriinsa. Hän sanoi sen yksinkertaisesti, aivan vakuuttavasti. Minä uskoin, että toisen tappaminen ampumalla tai pistämällä olisi ollut hänelle helppoa.

Koko tässä pitkässä vangin kronikassa ei kohdata toista tällaista sankaria. Yhdentoista vankila-, leiri- ja karkotusvuoden aikana tämä oli ainoa tällainen tapaamiseni – toista samanlaista ei sattunut. Suuripanoksiset sarjakuvamme vain huiputtavat nuorisoa väittäessään, että vain tällaisia ihmisiä *Elimet* pyydystävät.

Tarvitsi vain silmäillä ympärilleen tässä kirkkosellissä käsittääkseen, että juuri nuorisoa ne ensi sijassa pyydystävätkin. Sota oli päättynyt, nyt oli varaa vangita vaikka kaikki, jotka oli pantu merkille: enää heitä ei tarvitse viedä sotilaiksi. Kerrottiin että vuosina 1944 ja -45 Pienen (paikallisen) Lubjankan kautta kulki »demokraattinen puolue». Huhun mukaan se koostui puolesta sadasta pikkupojasta, sillä oli säännöt ja jäsenkortitkin. Iältään vanhin – erään moskovalaisen koulun 10. luokan oppilas – oli puolueen »pääsihteeri». Sodan viimeisenä vuonna Moskovan vankiloissa vilahteli myös ylioppilaita, kohtasin heitä siellä täällä. En minäkään tainnut vanha olla, mutta he olivat vielä nuorempia ...

Miten vaivihkaa tähän olikaan tultu! Sillä aikaa kun me – minä, samasta jutusta tuomittu kumppanini, minun ikätoverini – sodimme neljä vuotta rintamalla, täällä varttui uusi sukupolvi! Kauanko siitä oli, kun me tallasimme yliopistojen käytävien parketteja ja pidimme itseämme kaikkein nuorimpina ja kaikkein viisaimpina maassa ja maan päällä?! Ja äkkiä vankiloiden sellien kivilaatoilla luoksemme kävelee kalpeita ylimielisiä nuorukaisia, ja me saamme hämmästykseksemme kuulla, että kaikkein nuorimpia ja viisaimpia emme olekaan me – vaan he! Mutta se ei loukannut minua, jo silloin tein ilomielin tilaa. Heidän intohimonsa väitellä kaikkien kanssa, tietää kaiken oli minulle tuttu. Minä ymmärsin heidän ylpeytensä siitä, että he olivat valinneet hyvän osan eivätkä katuneet. Pienten itserakkaiden ja viisaiden naamojen ympärillä liikahteli vankeuden sädekehä.

Kuukautta varhemmin toisessa Butyrkin – miltei sairaalamaisessa – sellissä ehdin vasta astua käytävälle enkä vielä ollut keksinyt paikkaakaan itselleni, kun minua vastaan tuli väittelykeskustelua vainuava ja suorastaan rukoileva kalvaan kellertävä nuorukainen, jonka kasvot olivat juutalaismaisen hempeät ja joka oli kietoutunut kuluneeseen puhki ammuttuun sotilaan manteliin – niin kesä kuin olikin. Hän hytisi vilusta. Hänen nimensä oli Boris Gammerov. Hän alkoi kysellä

minulta, keskustelun toinen kylki sivusi elämäkertojamme, toinen politiikkaa. Jostakin syystä tulin maininneeksi silloin jo edesmenneen presidentti Rooseveltin erään rukouksen, joka oli julkaistu meidän lehdissämme, ja sanoin myös mielipiteeni siitä, kuin itsestään selvän asian:

– No se nyt on tietenkin teeskentelyä.

Ja äkkiä nuoren miehen kellertävät kulmakarvat liikahtivat, kalpeat huulet valpastuivat, hän ikään kuin kohottautui ja kysyi:

– Miksi? Miksi ette pidä mahdollisena, että valtiomies voisi vilpittömästi uskoa Jumalaan?

Muuta hän ei sanonut! Mutta – miltä suunnalta hyökätään? Kuulla tällaista puhetta vuonna 1923 syntyneeltä?... Olisin voinut vastata hänelle erittäin varmoja lauseita, mutta varmuuteni oli vankiloissa jo horjahtanut. Mutta lisäksi – ja tämä on tärkeintä – meissä asustaa erillään vakaumuksista jokin puhdas tunne, ja se vastasi minulle, että minä en äsken lausunut julki vakaumustani vaan että tuo oli pantu minuun. Enkä minä osannut vastata hänelle. Minä kysyin vain:

– Uskotteko te Jumalaan?

– Tietenkin, hän vastasi rauhallisesti.

Tietenkin? Tietenkin ... Niin, niin. Komsomol-nuoruus varisee jo, varisee kaikkialla. Ja NKGB oli ensimmäisiä huomaamaan sen.

Nuoruudestaan huolimatta Borja Gammerov oli jo sotinut panssarintorjuntakersanttina neljä-viitosilla – »Hyvästi, synnyinmaa!» – ja peräti haavoittunutkin keuhkoihinsa. Hän ei ollut saanut kunnon hoitoa, tuberkuloottinen prosessi oli päässyt käyntiin. Gammerov kotiutettiin armeijasta invalidina, ja hän meni Moskovan yliopiston biologiseen tiedekuntaan. Tällä tavalla hänessä yhtyi kaksi lankaa: toinen oli armeijasta, toinen sodan loppuvaiheen kaikkea muuta kuin typerästä ja kaikkea muuta kuin elottomasta ylioppilaselämästä. Heitä kokoontui joukko tulevaisuutta (aivan käskemättä) ajattelevia ja pohdiskelevia opiskelijoita, ja Elinten harjaantunut silmä valikoi kolme ja sieppasi. Gammerovin isä oli piesty kuoliaaksi tai ammuttu vuonna 1937, ja samalle tielle reuhtoi poikakin. Kuulustelussa hän lausui *ilmeikkäästi* muutamia runojaan. (Olen erittäin pahoillani siitä, etten muista ainoatakaan niistä enkä pysty enää löytämään, sillä muutoin lainaisin niitä tässä.)

Muutaman kuukauden aikana kohtasin heidät kaikki kolme: eräässä toisessa Butyrkin sellissä tapasin Vjatsheslav D:n. Sellaisiakin on aina, kun vangitaan nuoria ihmisiä: hän oli kovin RAUTAINEN omassa piirissään mutta tutkintavaiheessa mureni nopeasti. Hän sai heistä kaikkein vähiten – 5 vuotta – ja taisi salaa vahvasti luottaa siihen, että vaikutusvaltainen isäpappa auttaisi hänet pinteestä.

Myöhemmin Butyrkin kirkossa minut tavoitti vihdoin Georgi Ingal, vanhin heistä. Nuoruudestaan huolimatta hän oli jo ehdolla kirjailijaliiton jäseneksi. Hän oli erittäin reipas kynältään, hän kirjoitti kulmikkaan kontrastisesti, poliittinen tyyntyminen olisi helposti avannut hänelle tehokkaita ja tyhjiä kirjallisuuden väyliä. Hänellä oli miltei valmiina Debussytä käsittelevä romaani. Mutta ensimmäiset menestykset eivät kuohineet häntä, vaan opettajansa Juri Tynjanovin

hautajaisissa hän puheessaan sanoi, että tämä oli vainottu hengiltä, – ja sillä lailla turvasi itselleen 8 vuoden tuomion.

Nyt sitten Gammerovkin tavoitti meidät, ja Krasnaja Presnjaan lähtöä odotellessani jouduin törmäämään heidän yhteiseen näkökulmaansa. Tuo törmääminen oli vaikea minulle. Olin siihen aikaan erittäin kiintynyt maailmankatsomukseen, joka ei kykene tunnustamaan uutta tosiseikkaa eikä arvioimaan uutta mielipidettä ennen kuin on löytänyt sille nimilapun valmiista varastostaan: joko pikkuporvariston kaoottisen kaksinaisuuden tai luokkasiteensä menettäneen intelligentsian sotaisan nihilismin. En muista, että Ingal ja Gammerov olisivat minun kuullen hyökänneet Marxin kimppuun, mutta muistan, miten he hyökkäilivät Leo Tolstoita vastaan – ja miltä suunnalta! Tolstoi tuomitsi kirkon? Mutta hän ei ottanut huomioon sen mystistä eikä organisoivaa roolia! Hän tuomitsi Raamatun opin? Mutta uusin tiede ei näe Raamatussa ristiriitaa, ei edes sen ensimmäisissä riveissä maailman luomisesta. Hän tuomitsi valtion? Mutta ilman sitähän seuraa kaaos! Hän julisti älyllisen ja ruumiillisen työn yhdistämistä ihmisyksilön kohdalla? Mutta sehän on mieletöntä kykyjen tasoittamista! Ja vihdoin – niin kuin Stalinin mielivallasta näemme – historiallinen yksilö voi olla kaikenvoiva, ja sille Tolstoi irvaili![1]

Pojat lausuivat minulle runojaan ja vaativat vastavuoroisesti minulta runoja, mutta minulla ei vielä ollut. Erityisen paljon he lausuivat Pasternakia, jota he suorastaan ylistivät. Olin aikoinani lukenut »Siskoni elämän» enkä ollut pitänyt siitä, se oli minusta maneerimainen, rikkiviisas ja kovin etäällä ihmisen tavallisista poluista. Mutta nyt he tarjosivat minulle Schmitdtin loppupuheen oikeudessa, ja se tehosi minuun, se sopi niin meihin:

Kolme vuosikymmentä
olen maatani rakastanut
enkä armoa odota teiltä –
en ole sitä anellut!

Juuri näin valoisa oli Gammerovin ja Ingalin mieli: me emme tarvitse teidän armoanne! Me emme kärsi *istahtamisestamme* vaan olemme ylpeitä siitä! (Vaikka kukapa voisi todella olla kärsimättä? Ingalin nuori vaimo sanoutui muutamassa kuukaudessa irti miehestään ja jätti tämän. Gammerovilla taas ei vielä – vallankumouksellisen etsimisen vuoksi – ollut läheistä ihmistä.) Eikö suuri totuus synnykin täällä, vankilan selleissä? Selli on ahdas, mutta eikö *vapaus* ole vielä ahtaampi? Eikö vieressämme lavereiden alla ja käytävällä makaakin meidän kiusattu ja petetty kansamme?

[1] Ennen vankeuteen joutumistani ja vankeusvuosinani minäkin olin pitkään sitä mieltä, että Stalin antoi neuvostovaltion kehitykselle kohtalokkaan suunnan. Mutta sitten Stalin kuoli vaivihkaa – mutta onko laivan kurssi muuttunut kovinkaan paljon? Hän antoi tapahtumille oman persoonallisen leimansa: uneliaan tylsyyden, omahyväisyyden, itsekehun. Muussa hän kulki viitoitettua polkua.

Jäädä kun koko kansani nousi
olisi ollut raskaampaa.
Eikä yhdessä taitettu taival
nyt enää kaduta ollenkaan.

Vankiloiden selleissä poliittisen pykälän perusteella istuva nuoriso ei milloinkaan ole maan keskivertonuorisoa vaan aina paljon pidemmälle ehtinyttä. Niinä vuosina nuorison koko möhkäleellä oli »rapautuminen», pettyminen, välinpitämättömäksi muuttuminen ja ihanaan elämään mieltyminen vielä edessään. Niin että vasta sitten – ehkä, kenties – tuosta kodikkaasta alhosta aloitettaisiin katkera nousu uudelle huipulle. Esimerkiksi kahdenkymmenen vuoden kuluttua? Mutta pykälä 58-10:n perusteella tuomitut vuoden 1945 nuoret vangit selvittivät tuon tulevaisuuden välinpitämättömyyden kuilun yhdellä harppauksella ja pää reippaasti pystyssä kulkivat – ylös kirvestä kohti.

Jo tuomitut, irti hakatut ja loitonneet moskovalaisylioppilaat sepittivät Butyrkin kirkossa laulun, jota he illan hämärtyessä lauloivat hennolla äänellään:

Kolmesti päivässä haemme litkun,
illat lyhennämme laulamalla
ja vangin laittomalla neulalla
ompelemme itsellemme matkapussia.
Itsestämme emme enää huolehdi:
allekirjoitus on pantu – nopeasti matkaan!
Palaammeko vielä tänne? Milloin?
Kaukaa Siperian leireistä?

Jumalani, näinkö todella olemme pilanneet kaiken? Sillä aikaa kun me vatkasimme savea sillanpääasemissa, käpristelimme räjähdyskuopissa ja pystyttelimme haarakaukoputkeamme pensaikoissa, täällä varttui uusi nuoriso ja lähti liikkeelle! Ja ettei se vain lähtenytkin SINNE?... Sinne minne me emme olisi rohjenneet edes ajatella lähtevämme – meitä kun ei ollut kasvatettu siihen.

Luovutettuaan aseet meidän sukupolvemme palaa ja kunniamerkkejään kilautellen kertoilee ylpeänä sotajuttuja, mutta nuoremmat veljet vain irvistävät: voi teitä, poropeukaloita!...

Toisen osan loppu

Lyhenteitä

1. Turvallisuuselimiä

TSHEKA, TshK, VTshK, Vserossiiskaja Tshrezvytshainaja Komissija po borbe s kontrrevoljutsiei i sabotazhem – vastavallankumouksen ja sabotaasin vastaisen taistelun koko Venäjän erikoiskomissio (joulukuusta 1917 helmikuuhun 1922).

GPU, Gosudarstvennoe polititsheskoe upravlenie – valtion poliittinen hallinto (joulukuuhun 1922, jolloin Neuvostoliitto perustettiin; siitä vuoden 1934 heinäkuuhun:) Objedinennoe polititsheskoe upravlenie (OGPU) – yhdistetty pol. hal.

NKVD, Narodnyi komissariat vnutrennyh del – sisäasiain kansankomissariaatti (vuoteen 1946). Siihen kuului: Glavnoe upravlenie gosudarstvennoi bezopasnosti – valtion turvallisuuden ylihallinto.

MGB, Ministerstvo gosudarstvennoi bezopasnosti – valtion turvallisuuden ministeriö (kansankomissariaattien muuttamisesta ministeriöiksi v. 1946 vuoteen 1953).

MVD, Ministerstvo vnutrennyh del – sisäasiain ministeriö.

KGB, Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti pri Sovete Ministrov SSSR – SNTL:n ministerineuvoston valtion turvallisuuden komitea (maaliskuusta 1954).

Näiden alaisia olivat

VNUS, Vnutrennaja sluzhba – sisäinen palvelus.

VOHR, Voenizirovannaja ohrana – sotilaallinen suojelu, varhemmin: Vnutrennaja ohrana Respubliki – tasavallan sisäinen suojelu.

DPZ, Dom predvaritelnogo zakljutshenija – alustavaan vankeudessapitoon tarkoitettu rakennus.

KPZ, Kamera predvaritelnogo zakljutshenija – alustavaan vankeudessapitoon tarkoitettu selli.

OSO, Osoboe soveshtshanie GPU–NKVD – GPU–NKVD:n erikoisneuvottelukunta (erikoistuomioistuin).

Kirjainartiklat ja muita lyhenteitä

ASA, Antisovetskaja agitatsija – neuvostovastainen agitaatio.

KR, Kontrrevoljutsioner – vastavallankumouksellinen (kooerrä).

KRA, Kontrrevoljutsionnaja agitatsija – vastavallankumouksellinen agitaatio.

KRD, Kontrrevoljutsionnaja dejatelnost – vastavallankumouksellinen toiminta.

KRM, Kontrrevoljutsionnoe myshlenie – vastavallankumouksellinen ajattelu.

KRTD, Kontrrevoljutsionnaja trotskistkaja dejatelnost – vastavallankumouksellinen trotskilaistoiminta.
NSh, Nedokazannyi shpionazh – toteennäyttämätön vakoilu.
OOR, Osobo opasnyi retsidivist – erikoisen vaarallinen rikoksenuusija.
PD, Prestupnaja dejatelnost – rikollinen toiminta.
PSh, Podozrenie v shpionazhe – vakoilusta epäily.
PZ, Preklonenie pered Zapadom – lännen ihailu.
SOE, Sotsialno-opasnyi element – yhteiskunnallisesti vaarallinen aines.
SVE, Sotsialno-vrednyi element – yhteiskunnallisesti vahingollinen a.
SVPSh, Svjazi vedushtshie k podozreniju v shpionazhe – vakoilusta epäilemiseen johtavat suhteet.
TshS, Tshlen semji – perheen jäsen.
TN, Terroristitsheskoe namerenie – terroristinen aikomus.
VAD, Voshvalenie amerikanskoi demokratii – amerikkalaisen demokratian ylistäminen.
VAS, Vynashivanie antisovetskih nastroenii – neuvostovastaisten mielialojen vaaliminen.
VAT, Voshvalenie amerikanskoi tehniki – amerikkalaisen tekniikan ylistäminen.
Seksot, sekretnyi sotrudnik – salainen avustaja (ilmiantaja).
z/k, zek, zakljutshennyi – vanki.

2. GULAGin Arkkipelagi

Leiriviranomaisia (eri aikoina)
BITR, Bjuro ispravitelno-trudovyh rabot – ojennustyötoimisto.
GUITL, Glavnoe upravlenie ispravitelno-trudovyh lagerei – ojennustyöleirien ylihallinto.
GUITU, Glavnoe upravlenie ispravitelno-trudovyh utshrezhdenii – ojennustyölaitosten ylihallinto.
GULAG, Glavnoe upravlenie lagerei – leirien ylihallinto.
GUMZAK, Glavnoe upravlenie mest zakljutshenija – vankilalaitoksen ylihallinto.
GUPR, Glavnoe upravlenie prinuditelnyh rabot – pakkotyöylihallinto.
UITLK, Upravlenie ispravitelno-trudovymi lagerjami i koloniajami – ojennustyöleirien ja -siirtoloiden ylihallinto.
USLON, Upravlenie solovetskih lagerei osobogo naznatshenija – Solovetskin erikoisleirien hallinto.
USVITL, Upravlenie severo-vostotshnyh ispravitelno-trudovyh lagerei – koillisten ojennustyöleirien hallinto.

Eräitä GULAGin »ministeriöitä» ja rakennusprojekteja

bam, Bajkalo-Amurskaja magistral – Baikalin-Amurin rautatie.
BBK, Belomorsko-Baltiiskii kanal – Vienan meren-Itämeren kanava.
GlavLesLag, Glavnoe upravlenie lesnyh lagerei – metsäleirien ylihallinto.

GlavPromStroi, Glavnoe upravlenie promyshlennogo stroitelstva – teollisuustöiden ylihallinto.
GULZhDS, Glavnoe upravlenie lagerei zhelezno-dorozhnogo stroitelstva – rautatierakennustyöleirien ylihallinto.
GULGMP, Glavnoe upravlenie lagerei gorno-metallurgitsheskoi promyshlennosti – kaivosteollisuusleirien ylihallinto.

Vankeuden muotoja
DOPR, Dom prinuditelnyh rabot – pakkotyölaitos.
ITK, Ispravitelno-trudovaja kolonija – ojennustyösiirtola.
ITL, Ispravitelno-trudovoi lager – ojennustyöleiri.
ITO, Ispravitelno-trudovoe otdelenie – ojennustyöosasto.
KOLP, Komendantskii lagernyi punkt – leirin komendantin toimisto.
OKB, Osoboe konstruktorskoe bjuro – erillinen suunnittelutoimisto.
OLP, Otdelnyi lagernyi punkt – erillinen leiripiste.
OsobLag, Osobyi lager – erikoisleiri.
PFL, Proverotshno-filtratsionnyi lager – tarkistus- ja suodatusleiri.
SLON, Solovetskii lager osobogo naznatshenija – Solovetskin erikoisleiri.
TON, Tjurma osobogo naznatshenija – erikoisvankila.
TJURZAK, Tjuremnoe zakljutshenie – vankeus, (vankilassa kärsittävä) vankeustuomio.

Leirien laitoksia (eri aikoina)
ATsh, AdmTshast, Administrativnaja tshast – hallinto-osasto.
BUR, Barak usilennogo rezhima – kovennetun kurin parakki (rangaistusparakki).
ISTsh, Informatsionno-sledstvennaja tshast – informaatio- ja tutkintaosasto.
KVO, Kulturno-vospitatelnoe otdelenie – kulttuuri- ja kasvatusosasto.
KVTsh, Kulturno-vospitatelnaja tshast (sama kuin edellä).
OP, Otdyhatelnyi punkt – lepäämispiste.
OTsh, Oper-Tshekistkaja tshast – turvallisuusoperaatiiviosasto.
PPTsh, Proizvodstvenno-planovaja tshast – tuotanto- ja suunnitteluosasto.
PTsh, Prodovolstvennaja tshast – elintarvikeosasto.
PVTsh, Politiko-vospitatelnaja tshast – poliittisen kasvatuksen osasto.
RUR, Rota usilennogo rezhima – kovennetun kurin komppania (rangaistuskomppania).
SVP, Sektsija/Sovet vnutrennego porjadka – sisäisen järjestyksen jaosto/neuvosto.
ShIZO, Strafnoi izoljator – eritysrangaistus(laitos).
URTsh, Utshotno-raspredelitelnaja tshast – kirjanpito- ja jakeluosasto.
ZUR, Zona usilennogo rezhima – kovennetun kurin vyöhyke (rangaistusvyöhyke).

3. Valtakunnallisia laitoksia ja järjestöjä

Glavlit, Glavnoe upravlenie po delam literatury i izdatelstv pri Sovete Ministrov SSSR – SNTL:n ministerineuvoston kirjallisuus- ja kustannusasiain ylihallinto.

Glavtop, Glavnyi toplivnyi komitet – polttoainekomitea.

Gosbank, Gosudarstvennyi bank SSSR – SNTL:n valtionpankki.

Gosplan, Gosudarstvennaja planovaja komissija – valtion suunnittelukomissio.

KVZhD, Kitaisko-vostotshnaja zheleznaja doroga – Kiinan ja idän rautatie (Itä-Kiinan rautatie).

Pomgol, Komitet pomoshtshi golodajushtshim – nälkäänäkevien avustamiskomitea.

RIK, Rajonnyi ispolnitelnyi komitet – rajonin toimeenpaneva komitea.

RKI, Rabkrin, Rabotshe-krestjanskaja inspektsija – työläisten ja talonpoikien tarkastusvirasto.

SNK, Sovnarkom, Sovet narodnyh komissarov – kansankomissaarien neuvosto.

STO, Sovet truda i oborony – työ- ja puolustusneuvosto.

TASS, Telegrafnoe agenstvo Sovetskogo Sojuza – Neuvostoliiton uutistoimisto.

Torgsin, Vsesojuznoe objedinenie dlja torgovli s inostrantsami – ulkomaalaisten kanssa käytävän kaupan yleisliittolainen yhtymä (myös tämän myymälä).

Tsentrosojuz, Tsentralnyi sojuz potrebitelskih obshtshestv SSSR – SNTL:n kulutusosuuskuntien keskusliitto.

4. Poliittisia puolueita, yhdistyksiä ja ryhmiä

VIKZhEL, Vserossiiskii ispolnitelnyi komitet zheleznodorozhnogo profsojuza – koko Venäjän rautatieläisten ammattiliiton toimeenpaneva komitea.

Komintern, Kommunistitsheski internatsional – kommunistinen internationaali.

Komsomol (VLKSM), Vsesojuznyi leninski sojuz molodezhi – Neuvostoliiton leniniläinen nuorisoliitto.

Osoviahim, Obshtshestvo sodeistvija aviatsii i himitsheskoi oborony – ilma- ja kaasupuolustuksen edistämisyhdistys (siviilipuolustusjärjestö).

OUN, Organizatsija ukrainskih natsionalistov – ukrainalaisten nationalistien järjestö.

ROA, Russkaja osvoboditelnaja armija – venäläinen vapautusarmeija

RSDRP, Rossiiskaja sotsial-demokratitsheskaja rabotshaja partija – Venäjän sosiaalidemokraattinen työväenpuolue.

SD, Sotsialdemokraty – sosiaalidemokraatit.

SR, esery, sotsialisty-revoljutsionery – sosialistivallankumoukselliset, vallankumoukselliset sosialistit (eserrät).

TKP, Trudovaja krestjanskaja partija – talonpoikien työn puolue.

UPA, Ukrainskaja povstantsheskaja armija – Ukrainan kapina-armeija.

Henkilö- ym. tietoja

(laatinut Hans Björkegren)

ABAKUMOV Viktor Semenovitsh (1903–54). Vastavakoilun, SMERSHin, päällikkö. Vuosina 1942–52 valtion turvallisuuden ministeri. Vangittiin 1953 Berijan rikostoverina ja teloitettiin.

AGRANOV Jakov (1893–1938). NKVD:n apulaispäällikkö Jagodan ja Ezhovin aikana. Ylin tutkijaviranomainen kuuluisimmissa poliittisissa oikeudenkäynneissä, johti mm. Kronstadtin kapinan selvittelyä.

AHMATOVA Anna Andrejevna (1888–1966). Vuosisadan suurin venäläinen naisrunoilija, »akmeismin papitar». Kaikki Ahmatovan lähimpiin kuuluneet joutuivat rankaisutoimenpiteiden uhreiksi Stalinin kaudella. Hänen ensimmäinen aviomiehensä Gumilev (ks.) teloitettiin. Ahmatova asetettiin jatkuvan valvonnan alaiseksi eikä hänen sallittu julkaista mitään lähes viiteentoista vuoteen. Sodan jälkeen häneen ja satiirikko Mihail Zoshtshenkoon kohdistettiin raju kampanja ja Ahmatova erotettiin kirjailijaliitosta – häntä syytettiin »nuorison myrkyttämisestä». V. 1965 hänestä tuli Oxfordin yliopiston kunniatohtori.

AKMEISTIT, Venäjällä 1910-luvulla vaikuttanut runoilijaryhmä (Ahmatova, Gumilev ym.).

ALDAN-SEMENOV Andrei Ignatjevitsh (s. 1908). Vietti 15 vuotta työleireissä. Julkaissut sensuurin hyväksymiä leirikuvauksia.

ALDANOV Mark Aleksandrovitsh (1889–1957). Huomattava venäläinen emigranttikirjailija. Asui v:sta 1919 Ranskassa.

ALLILUEV Sergei Jakovlevitsh. Vallankumousveteraani. Stalinin appi.

AMFITEATROV Aleksandr Valentinovitsh (1862–1938), kirjailija, v:sta 1920 maanpaossa.

ANDERS Wladyslaw. Puolalainen kenraali, komensi 75 000:n miehen armeijaa, joka muodostettiin Neuvostoliitossa varhemmin internoiduista puolalaisista.

ASMODEUS – juutalaisten uskomusten mukaan mustasukkaisuuden demoni. Venäjän vankilaslangissa »Asmodei» tarkoittaa vartijaa.

BABUSHKIN Ivan Vasiljevitsh (1873–1906). Vallankumousveteraani, Leninin lähimpiä uskottuja. Jäi kiinni aseiden salakuljettamisesta ja joutui tsaarin teloituskomppanian eteen.

BAKUNIN Mihail Aleksandrovitsh (1814–1876). Vallankumousmies ja anarkismin teoreetikko.

BANDERA (Bendera) Stepan (1909–59). Nationalistisen äärimmäisyysliikkeen, Ukrainan kansallisliiton, johtaja toisen maailmansodan aikana. Saksalaisten miehitettyä Lvovin 1941 Bandera julisti itsenäisen Ukrainan valtion. Saksalaiset vangitsivat ja internoivat Banderan kannattajia. Saksan antauduttua yksittäiset Banderan ryhmät jatkoivat taistelua neuvostovaltaa vastaan. Neuvostoliittolainen agentti murhasi Banderan Münchenissä.

BASHMATSHIT. Vuosina 1918–24 keski-Aasiassa toiminut nationalistinen liike, jonka puna-armeija murskasi.

BELINSKI Vissarion Grigorjevitsh (1811–1848). Kirjallisuuden tutkija, ns. sosiologisen kritiikin perustaja.

BENES Edvard (1884–1948). Valittiin Tshekkoslovakian presidentiksi 1935. Erosi 1938 valtalauseeksi Hitlerin liitettyä ns. sudeettialueet Saksaan. Johti Lontoossa ollutta pakolaishallitusta. Tuli uudelleen Tshekkoslovakian presidentiksi 1946. Kommunistien kaapatessa vallan Prahassa 1948 B. oli sairas ja kykenemätön tekemään vastarintaa. Erosi virastaan ja kuoli.

BENOIS Aleksandr Nikolaevitsh (1870–1960). Taidemaalari. Perusti yhdessä Djagilevin (ks.) kanssa Mir iskusstva (Taiteen maailma) -aikakauslehden ja edisti suuresti modernin venäläisen taiteen tekemistä tunnetuksi ulkomailla.

BERDJAEV Nikolai Aleksandrovitsh (1874–1948). Huomattava idealistinen filosofi, ortodoksinen kristitty. Piti vallankumousta väistämättömänä mutta vastusti hallituksen mielipidemonopolia. Moskovan yliopiston filosofian professori. Perusti v. 1921 yhdessä Semen Frankin kanssa ns. Filosofisen seuran, josta tuli älymystöopposition keskus. Opiskelijapiireissä nauttimansa suosion vuoksi B. karkotettiin maasta v. 1922.

BERIJA Lavrenti Pavlovitsh (1899–1953). Stalinin uskottuja. V:sta 1921 turvallisuuselinten johtajia. Vuosina 1941–53 NKVD:n päällikkönä ja varapääministerinä. Vangittiin ja ammuttiin »imperialistien agenttina» muutamaa kuukautta Stalinin kuoleman jälkeen 1953. Solzhenitsyn vihjaa Berijan murhanneen Stalinin.

BLÜCHER (Bljuher) Vasili Konstantinovitsh (1889–1938). Palveli aliupseerina tsaarin armeijassa, kansalaissodassa armeijankomentajana, sai ensimmäisenä Punaisen lipun kunniamerkin. Kaukoidän tasavallan sotaneuvoston pj. sekä ylipäällikkö 1921–22. Nimitettiin Neuvostoliiton marsalkaksi v. 1935. Jäsenenä sotilastuomioistuimessa, joka 1937 tuomitsi marsalkka Tuhatshevskin ja muita korkeita sotilaita kuolemaan. Toimi Tshiang Kai-shekin sotilasneuvonantajana. Vangittiin ja teloitettiin 1938.

BLJUMKIN Jakov Grigorjevitsh (1898–1929). Sosialistivallankumouksellisten puolueen vasemmistosiiven jäsen ja puolueen edustaja tshekassa. Murhasi 1918 Saksan suurlähettilään Mirbachin rauhanneuvottelujen häiritsemiseksi. Lenin tuomitsi Bljumkinin kuolemaan, mutta tämä armahdettiin ja B. kohosi johtopaikoille vastavakoilussa. Teloitettiin ampumalla 1929 Stalinin vastaisen vasemmisto-opposition ja Trotskin yhdysmiehenä.

BOLSEVIKIT (bolsheviki) »enemmistöläiset», toinen Venäjän sosiaalidemokraattisen puolueen pääryhmistä, joiksi puolue v:n 1903 Brysselin kokouksessa jakautui (ks. mensevikit).
BORODINON taistelu 1812 – sitä pidetään Napoleonin vastaisen sodan käännekohtana.
BUDENNYI Semen Mihailovitsh (1883–1973). Marsalkka. Palveli tsaarin armeijassa aliupseerina. Toimi kansalaissodassa 1. ratsuväkiarmeijan legendaarisena komentajana taisteluissa Denikiniä, Wrangelia ja puolalaisia vastaan. Toisen maailmansodan aikana mm. rintaman (armeijaryhmän) komentajana.
BUHARIN Nikolai Ivanovitsh (1888–1938). Bolsevismin suurimpia teoreetikkoja. Lenin nimitti B:ia »puolueen lemmikiksi». Vallankumousveteraani. Oli ajoittain lähellä Trotskia (ks.) mutta liittoutui Stalinin kanssa Leninin kuolemaa (1924) seuranneessa valtataistelussa. Buharin oli mukana luomassa uutta talouspolitiikkaa NEPiä (ks.), joka salli tietyn laajuisen yksityisyritteliäisyyden kansantalouden saamiseksi jaloilleen sotakommunismin jälkeen. V:sta 1925 Kominternin johtaja. Päätyi konfliktiin Stalinin kanssa ja oli tämän vastaisen »oikeisto-opposition» kärkihahmoja 1928–29. Moskovan näytösoikeudenkäyntien pääsyytettyjä. Teloitettiin.
BULGAKOV Sergei Nikolaevitsh (1871–1944). Venäläinen teologi ja ent. marxilainen kansantaloustieteilijä. V:sta 1922 maanpaossa.
BUNIN Ivan Aleksejevitsh (1870–1953). Kirjailija. Muutti Ranskaan v. 1920. Sai kirjallisuuden Nobelin palkinnon 1933.
BURKOVSKI Boris. Solzhenitsynin esikoisteoksessa »Ivan Denisovitshin päivä» esiintyvän komentajakapteeni Buinovskin esikuva.
BUTYRKI-vankila, Moskovassa sijaitseva poliittisten keskusvankila. Se on peräisin 1700-luvulta ja käsittää useita rakennuksia, jotka ympäröivät vankilan vanhinta osaa, ns. Pugatshevin tornia. (Legendaarista kapinapäällikköä Pugatshevia pidettiin vankina siinä.)
DAL Vladimir (1801–1872). Venäläinen sanakirjantekijä. Julkaisi 1863–66 yhä suuntaa antavan venäjän kielen sanakirjansa »Tolkonyi slovar».
DAN Fedor Iljitsh (1871–1947). Mensevikkien johtajia. V:sta 1922 maanpaossa.
DASHNAKIT, Armenian nationalistinen puolue, jolla oli läheinen kosketus Venäjän sosialistivallankumouksellisiin.
DEKABRISTIT, Venäjän ensimmäinen vallankumouksellisten ryhmä. Teki epäonnistuneen kapinayrityksen vuoden 1826 joulukuussa (ven. dekabr). Viisi heidän johtajaansa teloitettiin, suuri määrä ryhmän jäseniä karkotettiin Siperiaan.
DEMIDOV Nikita (1656–1725), Venäjän industrialismin luojia. 1800-luvun alussa »Demidovin tehtaat» tuottivat neljänneksen Venäjän koko raudantuotannosta.
DENIKIN Anton Ivanovitsh (1872–1947). Kansalaissodan vastavallankumouksellisia kenraaleja. Eli maanpaossa Belgiassa, Ranskassa ja Yhdysvalloissa.
DERZHAVIN Gavrila (1743–1816). Runoilija.
DETERDING Henry. Royal Dutsh Shell -öljyfirman johtaja, yrityksen joka

1920-luvun alussa neuvotteli neuvostohallituksen kanssa etelä-Venäjän ja Kaukasian öljyalueiden toimiluvista.

DIMITROV Georgi (1882–1949). Bulgarialainen puolueveteraani. Pääsyytettynä Berliinin valtiopäivätalon paloa seuranneessa oikeudenkäynnissä v. 1933 (mutta vapautettiin). Vuosina 1946–49 Bulgarian puolueen ja valtion johtaja.

DJAGILEV (Diaghilev) Sergei (1872–1929). Maailmankuulu impressaari. Välitti menestyksekkäästi modernia venäläistä balettia, taidetta, musiikkia ja teatteria länsimaihin.

DJAKOV Boris Aleksandrovitsh (s. 1902). Kirjailija. Useita vuosia työleirissä. On kokemuksiaan kuvailevassa teoksessaan selostanut vankeusaikaansa puolueelle uskollisessa sävyssä.

DOSTOEVSKI Fedor Mihailovitsh (1822–1881). Venäläinen klassikko. Vangittiin 1849 yhteyksistä sosialistipiireihin, tuomittiin kuolemaan mutta armahdettiin juuri ennen kuin D:n oli määrä astua teloituskomppanian eteen. On kuvannut vankeus- ja karkotuskokemuksiaan mm. teoksessaan »Muistelmia kuolleesta talosta».

DZERZHINSKI Felix Edmundovitsh (1877–1926). Bolsevikkiveteraani. Perusti ja organisoi turvallisuuspalvelu Tshekan, jonka päällikkö D. oli v:sta 1917. V. 1921 D. oli samanaikaisesti Tshekan päällikkö ja sekä rautatieliikenteen että sisäasiain kansankomissaari. Nimitettiin v. 1924 myös kansantalouden korkeimman neuvoston puheenjohtajaksi.

EHRENBURG Ilja Grigorjevitsh (1891–1967). Kirjailija, lehtimies, kulttuurikriitikko. Monien nykyajan huomattavimpien venäläisten ja ulkomaisten kulttuurihenkilöiden ystävä. Tapaamisiaan hän on kuvannut ristiriitaisen vastaanoton saaneissa muistelmissaan »Ihmisiä, vuosia, elämää». Ajoi Stalinin kuoleman jälkeen kulttuuripolitiikan liberalisoimista. Hänen romaanistaan »Suojasää» (1954) tuli tämän Hrushtshevin kaudella ilmenneen pyrkimyksen symboli.

ENGELS Friedrich (1820–1895). Marxin oppipoika, sosialismin suurimpia teoreetikoita.

ENUKIDZE Avel Sofronovitsh (1877–1937). Toimeenpanevan keskuskomitean puhemiehistön jäsen. Erotettiin puolueesta v. 1935. Vangittiin »kansan vihollisena» ja teloitettiin.

ESENIN Sergei Aleksandrovitsh (1895–1925). Erittäin merkitsevä runoilija (imaginisti). Käytännöllisesti katsoen kielletty Stalinin kaudella. Teki itsemurhan.

ESERRÄT, sosialistivallankumouksselliset (sotsialisty-revoljutsionery), vallankumouksselliset sosialistit. Vallankumouksellinen vasemmistopuolue. Heti vuoden 1917 lokakuun vallankumouksen jälkeen pidetyissä vaaleissa maltillisemmat sosialistit saivat 62 prosenttia kaikista äänistä – erityisen hyvin menestyivät juuri eserrät. Perustuslakia säätävä kokous (ks.) hajoitettiin kuitenkin v:n 1918 tammikuun alussa bolsevikkien suorittaman kaappauksen jälkeen.

EZHOV Nikolai Ivanovitsh (1895–1939). NKVD:n päällikkönä Stalinin terrorin huippuvaiheessa 1936–38. Väistyi 1938 Berijan (ks.) tieltä, vangittiin ja teloitettiin.

FUTURISTIT. Kirjallisuuden ja taiteen suunta 1910- ja 20-luvulla. Liikkeen kuuluisimpia edustajia olivat Vladimir Majakovski (ks.) ja Velemir Hlebnikov ym.

GAMARNIK Jan Borisovitsh (1894–1937). V:sta 1929 puna-armeijan poliittisen ylihallinnon päällikkö, myös varapuolustusministeri. Teki itsemurhan, kun häneen marsalkka Tuhatshevskin ja muiden korkeiden sotilaiden vastaisen oikeudenkäynnin edellä kohdistettiin syytöksiä petturuudesta. Rehabilitoitu.

GARIN (Mihailovski) Nikolai Georgievitsh (1852–1906). Proosakirjailija ja rautatieinsinööri. Osallistui mm. Siperian radan rakentamiseen.

GINZBURG Evgenia Semenovna (s. 1911). Kirjailija. Oli naimisissa v. 1937 teloitetun huomattavan puoluevirkailijan kanssa. Kirjailija Vasili Aksenovin äiti. Vangittiin »trotskilaisena». Vietti 18 vuotta useissa vankiloissa ja Siperian leireissä. Hänen leirimuistelmansa »Rajumyrskyn halki» ovat ilmestyneet Neuvostoliitossa ainoastaan *samizdat*-kirjallisuutena (ks.) sekä ulkomailla – myös Suomessa.

GIPPIUS (Hippius) Zinaida (1869–1945). Venäläinen runoilija. Naimisissa Merezhkovskin (ks.) kanssa. V:sta 1920 maanpaossa.

GOGOL Nikolai Vasiljevitsh (1809–1852). Venäläinen klassikko (Reviisori, Kuolleet sielut).

GORKI Maksim (oik. Aleksei Maksimovitsh Peshkov) (1868–1936). Proosa- ja näytelmäkirjailija, klassikko. Asui vuosina 1921–28 ulkomailla. G:n suhde vallankumoukseen oli ongelmallinen, mutta paluunsa jälkeen hänestä tuli uuden vallan suosikki, ja hän sai erittäin suuren vaikutusvallan kulttuuripolitiikkaan. G:n kuoleman olosuhteita ei ole milloinkaan selvitetty kokonaan. Todennäköisesti hänet murhattiin. Gorkin ensimmäinen vaimo oli Ekaterina Peshkova (ks.), joka v. 1917 perusti ns. Poliittisen punaisen ristin.

GRIBOEDOV Aleksandr Sergejevitsh (1795–1829). Venäjän kirjallisuuden klassikoita. Sympatisoi dekabristeja (ks.) ja vangittiin 1826 mutta vapautettiin todisteiden puuttuessa. Myöhemmin suurlähettiläänä Persiassa, jossa hänet murhattiin Venäjän vastaisten levottomuuksien yhteydessä.

GRIN Aleksandr Stepanovitsh (1880–1932). Kirjoitti romanttisia tieteiskirjallisuuden tapaisia usein meriaiheisia seikkailukuvauksia.

GROMYKO Andrei Andrejevitsh (s. 1909). V:sta 1946 Neuvostoliiton valtuutettuna YK:ssa. V:sta 1957 ulkoministeri. V:sta 1973 politbyron jäsen.

GUMILEV Nikolai Stepanovitsh (1886–1921). Huomattava runoilija. Perusti yhdessä vaimonsa Anna Ahmatovan (ks.) kanssa akmeistien koulukunnan. Vangittiin 1921 ja teloitettiin »monarkistina» (ns. Tagantsevin juttu).

HALHYN GOL, joki Mongoliassa. Japanilaisten 6. armeija yritti v. 1939 miehittää alueen tunkeutuakseen syvemmälle Neuvostoliittoon. Elokuussa yhdistyneet neuvostoliittolais-mongolialaiset joukot löivät japanilaiset.

HANSAN, alue kaukoidässä. Aivan toisen maailmansodan edellä japanilaiset yrittivät tunkeutua alueelle, mutta puna-armeija löi heidät.

HERZEN Aleksandr (1812–1870). Radikaali liberaali kirjailija ja lehtimies. Asui

Lontoossa, jossa hän toimitti vallankumouksellista Kolokol (Kello)-aikakauslehteä.

HRUSHTSHEV Nikita Sergejevitsh (1894–1971). Tuli Stalinin kuoltua 1953 puolueen johtajaksi, myöhemmin myös pääministeriksi. Ajoi stalinismin purkamiskampanjaa, joka virallisesti käynnistettiin v:n 1956 20. puoluekokouksessa. Hrushtshevin vanhin poika kaatui rangaistuspataljoonassa toisessa maailmansodassa. (Ei tiedetä, minkä rikkomuksen hän oli tehnyt tai mistä häntä syytettiin.) Tämän vaimo Ljuba Sedyh toimi ns. Pòliittisessa punaisessa ristissä (ks.). Solzhenitsyn vihjaa, että varaturvallisuusministeri Rjumin (ks.) murhasi H:n miniän. Hrushtshev antoi luvan Solzhenitsynin esikoisteoksen »Ivan Denisovitshin päivän» julkaisemiseen (1962).

IVAN DENISOVITSH, Solzhenitsynin esikoisteoksen »Ivan Denisovitshin päivä» nimihenkilö. Teos julkaistiin puoluejohtaja Nikita Hrushtshevin luvalla aikakauslehti Novyi mirissa v. 1962.

IVAN KALITA (k. 1340). Suuriruhtinas. Ensimmäisiä Venäjän yhdistäjiä ja Moskovan ylivaltaan alistajia.

IVANOV-RAZUMNIK (oik. Razumnik Vasiljevitsh Ivanov (1878–1946). Huomattava kriitikko ja sosiologi. Kuului eserrien vasemmistosiipeen. Vangittiin ja vietti useita vuosia leireissä ja karkotuksessa. Jouduttuaan saksalaisten miehittämälle alueelle asui Berliinissä. Hänen muistelmateoksensa »Tjurmy i ssylki» (Vankiloita ja karkotuksia) on ilmestynyt ainoastaan ulkomailla (New Yorkissa 1953).

JAGODA Genrih Grigorjevitsh (1891–1938). V:sta 1924 GPU:n varapäällikkö, NKVD:n päällikkö vuosina 1934–36. Vangittiin 1937 ja teloitettiin Moskovassa järjestetyn näytösoikeudenkäynnin jälkeen.

JUDENITSH Nikolai Nikolaevitsh (1862–1933). Kansalaissodan »valkoisia» kenraaleja. Uhkasi v:n 1919 lopulla Pietaria. Kuoli maanpaossa.

KADETIT (kadety), perustuslailliset demokraatit (nimitys johtuu alkukirjaimista 'k' ja 'd' – konstitutsionnye demokraty). Liberaalinen puolue, jonka ohjelmaan sisältyi mm. perustuslaillinen parlamentaarinen monarkia. Vuoden 1906 ensimmäisessä duumassa kadetit olivat vahvin puolue ja olivat seuraavissa tärkein oppositiopuolue. Puolue esitti tärkeää osaa vuoden 1917 helmikuun vallankumouksessa (joka pakotti tsaarin luopumaan valtaistuimesta) sekä väliaikaisessa hallituksessa (ks.) myöhemmin samana vuonna. Kadetit lähtivät hallituksesta heinäkuussa 1917. Bolsevikit kielsivät kadettipuolueen.

KAGANOVITSH Lazar Moisejevitsh (s. 1893). Stalinin lähimpiä miehiä. Jonkin aikaa ensimmäinen varapääministeri. Vuosina 1935–44 rautatieliikenteen, raskaan teollisuuden sekä polttoaine- ja öljyteollisuuden kansankomissaari. Syrjäytettiin v. 1957 puolueen johtopaikoilta (Molotovin ym.) »puolueelle vihamielisen ryhmän» jäsenenä.

KALININ Mihail Ivanovitsh (1875–1946). Puolueveteraani. Vuodesta 1919 kuolemaansa saakka Neuvostoliiton presidentti.

KAMENEV Lev Borisovitsh (1883–1936). Vallankumousveteraani. Vallanku-

mouksen jälkeen politbyron jäsen. Kuului Leninin kuoltua 1924 maata johtaneeseen »troikkaan». Johti Stalinin vastaista ns. »vasemmisto-oppositiota». Erotettiin puolueesta kolmesti. Tuomittiin 1935 viideksi vuodeksi vankeuteen. Tuomittiin seuraavana vuonna uudessa näytösoikeudenkäynnissä kuolemaan.

KANSANSOSIALISTIT (Narodnye sotsialisty), pieni sosialistinen puolue, joka muodostui irtautumalla eserrien oikeistosiivestä. Kaksi edustajaa Perustuslakia säätävässä kokouksessa.

KAPLAN Fanny (Dora). Eserrä, terroristi. Ampui Leniniä pistoolilla vuoden 1918 kesällä. Samana päivänä eräs toinen eserrä murhasi Pietarin turvallisuuspoliisin päällikön Uritskin. Illalla Jakov Sverdlovin puheenjohdolla kokoontunut toimeenpaneva keskuskomitea päätti aloittaa »massiivisen punaisen terrorin porvaristoa ja sen agentteja vastaan». Kaplan teloitettiin Lubjankan vankilassa 3.9.1918.

KARAKOZOV Dmitri. Yritti v. 1866 murhata keisari Aleksanteri II:n. Teloitettiin.

KATYNIN metsästä Smolenskin lähistöltä löydettiin v. 1943 lähes 10 000:n puolalaisen upseerin ruumiit. Neuvostoarmeija oli ottanut heidät vangiksi marssiessaan Länsi-Ukrainaan ja Länsi-Valkovenäjälle. Neuvostoliitto ja natsi-Saksa panivat syyn toistensa niskoille.

NKVD:n päällikön Berijan katsotaan olevan vastuussa likvidoimisoperaatiosta.

KERENSKI Aleksandr Fedorovitsh (1881–1970). Eserrä. Vuoden 1917 helmikuun vallankumouksen jälkeen väliaikaisen hallituksen oikeusministeri. Tuli saman vuoden heinäkuussa pääministeriksi ja syyskuussa Kornilovin kapinan (ks.) jälkeen ylipäälliköksi. Kukistettiin vuoden 1917 lokakuun vallankumouksessa. Pakeni Ranskaan. Asui v:sta 1940 Yhdysvalloissa.

KIM IL-SUNG (s. 1912). Pohjois-Korean johtaja.

KIROV Sergei Mironovitsh (1886–1934). Vallankumousveteraani. Leningradin puoluejohtaja. Nautti tiettyä suosiota puolueessa. Kirovia pidettiin mahdollisena Stalinin seuraajana. Murhattiin joulukuun 1. päivänä 1934. Murhan olosuhteita ei ole selvitetty, ilmeisesti Stalinilla oli oma kulissien takainen osansa. Stalin käytti murhaa syynä aloittaessaan valtaisan terrorikampanjan puolueen sisäisiä ja ulkopuolisia, sekä todellisia että kuviteltuja vastustajiaan vastaan.

KLJUEV Nikolai Aleksandrovitsh (1887–1937). Talonpoikaisrunoilija. Vangittiin 1933, kuoli karkotuksessa Siperiassa.

KOLYMA oli Stalinin ajan suurimpia leirialueita ja sijaitsi pohjois-Jakutiassa Kolyma-joen varsilla. 1930-luvun alussa kullan tuotannon keskus.

KOLTSHAK Aleksandr Vasiljevitsh (1870–1920). Itämeren ja Mustan meren laivastojen komentaja ensimmäisessä maailmansodassa. Siperiassa kommunisteja vastaan toimineiden joukkojen ylipäällikkö 1918–19. Saavutti aluksi suurta sotilaallista menestystä. Koki sitten sarjan takaiskuja, joutui vangiksi ja teloitettiin.

KOMINTERN (Kommunistinen internationaali), Leninin v. 1919 perustama. Useimmat Kominternin huomattavimmista johtajista – myös ulkomaalaiset –

likvidoitiin: Zinovjev, Trotski, Radek, Buharin, Manuilski.

KORNILOVIN kapina. Lavr Georgievitsh Kornilovista (1870–1918) tuli v. 1917 Venäjän armeijan ylipäällikkö. Teki elokuussa epäonnistuneen kumousyrityksen väliaikaista hallitusta vastaan. K. vangittiin, mutta hänen onnistui paeta. Muodosti Novotsherkasskissa etelä-Venäjällä vapaaehtoisarmeijan. Kaatui v. 1918.

KOROLENKO Vladimir Galaktionovitsh (1853–1921). Kirjailija ja vallankumouksellinen. Tsaarin aikana vangittiin ja karkotettiin useita kertoja. Piti itseään »puolueettomana bolsevikkina» mutta vastusti mm. »proletariaatin diktatuuria» ja mielipidemonopolia.

KOSAREVA Lena. Komsomolin pääsihteerin Aleksandr Kosarevin (1903–39) tytär. Kosarev vanhempi vangittiin 1938, seuraavana vuonna hän kuoli vankileirissä.

KOSIOR Stanislav Vikentjevitsh (1889–1939). Vuosina 1928–38 Ukrainan kommunistisen puolueen pääsihteeri. Vangittiin ja teloitettiin.

KRESTINSKI Nikolai Nikolaevitsh (1883–1938). Puolueveteraani. V:sta 1930 varaulkoministeri. Yhteen aikaan Trotskin kannattaja. Vuoden 1938 maaliskuussa pidetyn »21:n oikeudenkäynnin» pääsyytettyjä. Teloitettiin ampumalla.

KRESTY Pietarin/Leningradin poliittisten päävankila, sijaitsee Arsenaalin rannan varrella.

KRUGLOV S.N. kenraalieversti. SMERSHin (vastavakoilun) apulaispäällikkö. Vuosina 1948–56 sisäasiain ministeri.

KRYLENKO Nikolai Vasiljevitsh (1885–1938). Palveli aliupseerina tsaarin armeijassa. 1930-luvulla oikeusasiain komissaarina. Toimi pääsyyttäjänä useissa näytösoikeudenkäynneissä. Teloitettiin.

KUIBYSHEV Valerian Vladimirovitsh (1888–1935). Vallankumousveteraani. Politbyron jäsen. V:sta 1930 valtion suunnittelukomitean puheenjohtaja. Todennäköisesti murhattiin.

KULAKKI (ven. kulak) enemmän tai vähemmän vauraan viljelijän haukkumanimitys maatalouden kollektivisoimisen aikoihin. Miljoonia »kulakkiperheitä» karkotettiin ja kuljetettiin pois tuossa kampanjassa.

KÖYHÄINKOMITEAT – bolsevikkien perustama maaseudun avustamisorganisaatio sotakommunismin vuosina 1918–21. Komiteoiden tehtävänä oli mm. avustaa viranomaisia elintarvikkeiden pakkotakavarikoinneissa sekä paljastaa vauraita viljelijöitä eli »kulakkeja» ja takavarikoida näiden omaisuus. Lakkautettiin v. 1921.

LACIS Martyn Ivanovitsh (oik. Ian Fridrihovitsh Sudbars) (1888–1938). Latvialainen kommunistiveteraani. Vuosina 1918–21 turvallisuuspalvelu Tshekan johtajia. Teloitettiin.

LENIN (Uljanov) Vladimir Iljitsh (1870–1924). Venäjän kommunismin huomattavin ideologi, neuvostovaltion perustaja. Oli ennen vallankumousta karkotettuna Siperiassa, sen jälkeen maanpaossa mm. Sveitsissä. Vuoden 1917 lokakuun vallankumouksen jälkeen kansankomissaarien neuvoston puheenjohtaja (päämi-

nisteri). Joutui kesällä 1918 eserrien oikeistosiipeen kuuluvan Fanny Kaplanin tekemän murhayrityksen kohteeksi. Tapaus laukaisi »punaisen terrorin», joka oli vastaus hallituksen vastustajien harjoittamaan »valkoiseen terroriin». Vammat jouduttivat Leninin ennenaikaista kuolemaa. Testamentissaan, josta puolue sittemmin katsoi voivansa olla piittaamatta, Lenin varoitti Stalinista ja ehdotti tämän poistamista valtapaikoilta.

LERMONTOV Mihail Jurjevitsh (1814–41). Kirjailija, runoilija, klassikko. Lähetettiin kahdesti rangaistuspalvelukseen Kaukasiaan, syy: oppositiohenkisen runon kirjoittaminen Pushkinin kuoleman jälkeen.

LOMONOSOV Mihail Vasiljevitsh (1711–65). Venäläinen yleisnero, luonnontutkija, runoilija.

LORDI HAW-HAW. Englantilaisen natsin William Joycen pilkkanimi. Joyce lähti maastaan juuri ennen sodan puhkeamista 1939 ja työskenteli saksalaisten palveluksessa, Saksan radion englanninkielisissä propagandalähetyksissä. Tuomittiin 1945 maanpetoksesta kuolemaan.

LORIS-MELIKOV Mihail (1825–88). Puheenjohtajana keisari Aleksanteri II:n asettamassa komissiossa, jonka tehtävänä oli taistella maassa leviävää terrorismia vastaan. Tultuaan nimitetyksi sisäasiain ministeriksi L. pyrki kuitenkin joissakin asioissa harjoittamaan vapaamielistä politiikkaa, mm. vaati kansanedustuslaitoksen luomista. Kaikki tällaiset ponnistelut raukesivat kuitenkin tyhjiin, kun keisari Aleksanteri II murhattiin v. 1881. Loris-Melikov erosi samana vuonna.

LOZOVSKI Aleksandr (1878–1952). Puolueveteraani, juutalainen. Varaulkoministeri. Vangittiin juutalaisten antifasistisen komitean muiden jäsenten myötä v. 1949. Kuoli vankileirissä.

LUBJANKA. Neuvostoliiton poliittisten päävankila, sijaitsee Moskovassa Dzerzhinskin aukion varrella. Se on myös valtion turvallisuuspalvelun päämaja. Ennen vallankumousta rakennuksen omisti vakuutusyhtiö Rossija.

LUNATSHARSKI Anatoli Vasiljevitsh (1875–1933). Valistusasiain kansankomissaari, vastuussa kulttuuripolitiikasta vuosina 1917–29.

LYSENKO Trofim Denisovitsh (s. 1898). Agronomi ja biologi. Hylkäsi kromosomiteorian ja kehitti tilalle teorian ympäristön vaikutuksesta perimään. Nimitettiin 1938 maataloustieteiden akatemian presidentiksi. Lysenko oli tosiasiallisesti luonnontieteiden diktaattori. Hänellä oli mahtavia suojelijoita – Stalin ja ajoittain myös Hrushtshev. »Lysenkon terrorin» aikana vangittiin ja likvidoitiin suuri joukko nykyaikaisia perinnöllisyystieteilijöitä, mm. kansainvälisesti tunnettu Nikolai Vavilov. Lysenkon henkilökohtainen vaikutus lakkasi vasta v. 1964.

MAISKI Ivan (s. 1884). Huomattava neuvostoliittolainen diplomaatti. Suurlähettiläänä Lontoossa 1932–43. Varaulkoministeri 1943–46.

MAJAKOVSKI Vladimir Vladimirovitsh (1893–1930). Futuristi, bolsevismin poeta laureatus, etevä näytelmäkirjailija. Pettyminen rakkaudessa ja ideologiset syyt ajoivat hänet itsemurhaan.

MAKARENKO Anton Semenovitsh (1888–1939). Huomattava neuvostoliitto-

lainen pedagogi ja kirjailija. Teki kansalaissodan jälkeen aloitteen kasvatuslaitosten perustamisesta orvoille nuorisorikollisille.
MALINOVSKI Roman Vatslavovitsh (1876–1918). Poliisiagentti, jonka onnistui soluttautua Venäjän kommunistiseen puolueeseen, hankkia Leninin luottamus ja edetä keskuskomitean jäseneksi ja bolsevikkien duuma-ryhmän johtajaksi. Ilmiantoi samanaikaisesti suuren joukon bolsevikkeja. Tunnusti kaksoispelinsä v. 1918, teloitettiin.
MANDELSTAM Osip Emiljevitsh (1891–1938). Vuosisadan suurimpia venäläisiä runoilijoita. Vangittiin ja karkotettiin v. 1934, Stalinille vihamielisen runon takia. Vangittiin uudelleen 1938, kuoli todennäköisesti samana vuonna työleirissä. Hänen vaimonsa Nadezhda M. on kirjoittanut karkotus- ja vankeusvuosia kuvaavan ulkomailla suurta huomiota herättäneen kirjan (suomeksi »Ihmisen toivo»), joka Venäjällä tunnetaan ainoastaan samizdat-tekstinä. Osip Mandelstamia ei ole milloinkaan muodollisesti rehabilitoitu mutta hänen yksittäisiä runojaan on julkaistu eri aikakausjulkaisuissa 1960-luvulla, ja v. 1973 ilmestyi laajahko kokoelma hänen runojaan.
MAO TSE-TUNG (s. 1893). Kiinan ja sen kommunistisen puolueen johtaja.
MARIA, äiti (Elizaveta Jurjevna Skobtsova) (1891–1945). Runoilija, akmeisti. Emigroitui Ranskaan jossa rupesi nunnaksi. Natsit internoivat hänet Ravensbrückin keskitysleiriin ja murhasivat.
MARKOS, kenraali, kommunistijohtaja Kreikan sisällissodassa v. 1947. Sai tukea mm. Albanialta, Bulgarialta ja Jugoslavialta.
MARTOV (Tsederbaum) Juli Osipovitsh (1873–1923). Mensevikkien johtajia, kääntyi Leniniä vastaan v. 1903. V:sta 1920 maanpaossa.
MARX Karl (1818–1883). Sosialismin suurin teoreetikko (»Pääoma»).
MASARYK Jan (1886–1948). Tshekkoslovakian v:sta 1940 Lontoossa olleen pakolaishallituksen ulkoministeri. Sodan jälkeen 1945–48 Tshekkoslovakian hallituksen ulkoministeri. Kuoli (itsemurha?) Prahan kommunistikaappauksen aikana 1948.
MENSEVIKIT (mensheviki). Vallankumousvuoteen 1917 sosiaalidemokraattisessa puolueessa Leniniä vastustaneesta fraktiosta käytetty nimitys. Elokuussa 1917 perustettiin mensevikkipuolue, johon liittyi useita aikaisempia sosiaalidemokraattisia ryhmittymiä. Mensevikit ja muut maltilliset sosialistit saivat huomattavan enemmistön vuoden 1917 lopun yleisissä Perustuslakia säätävän kokouksen vaaleissa. Bolsevikit kielsivät mensevikkipuolueen v. 1922.
MENZHINSKI Vjatsheslav Rudolfovitsh (1874–1934). Puolueveteraani. V:sta 1919 turvallisuuspalvelu Tshekan presidiumin jäsen. V:sta 1923 OGPU:n varapuheenjohtaja, puheenjohtaja (valtionturvallisuuden päällikkö) v:sta 1926. Eräässä Moskovan näytösoikeudenkäynneistä ent. sisäasiain kansankomissaaria Jagodaa syytettiin Menzhinskin hengiltä ottamisesta.
MEREZHKOVSKI Dmitri Sergejevitsh (1865–1941). Kirjailija, kriitikko, johtavia symbolisteja. Eli maanpaossa Ranskassa.
MIKOLAJCZYK Stanislaw (1901–1966). Puolalainen talonpoikaisjohtaja. V:sta

1943 Sikorskin jälkeen Puolan Lontoon pakolaishallituksen johtaja. Kokoomushallituksen varapääministeri ja maatalousministeri vuosina 1945–47 Varsovassa. Emigroitui Yhdysvaltoihin.

MILJUKOV Pavel Nikolaevitsh (1859–1943), kadettipuolueen johtajia. Vuoden 1917 helmikuun vallankumouksen jälkeen Venäjän ulkoministerinä. Kansalaissodassa »valkoisten» puolella. V:sta 1920 maanpaossa.

MOLOTOV Vjatsheslav Mihailovitsh (s. 1890). Kommunistiveteraani. Stalinin lähimpiä miehiä. V:sta 1926 politbyron jäsen. Pääministeri 1930–40, valtion puolustusvaliokunnan varapuheenjohtaja 1941–45, Neuvostoliiton ulkoministeri vuosina 1939–49 sekä 1953–56. Vastusti Hrushtshevin ajamaa stalinismin purkamispolitiikkaa, erotettiin 1957 puolueen puhemiehistöstä ja hallituksesta. Suurlähettiläänä Mongoliassa, sen jälkeen eläkkeelle siirtymiseensä asti Neuvostoliiton päävaltuutettuna atomienergiaelimessä Wienissä.

MOROZOV Savva. Radikaali venäläinen teollisuusmagnaatti, joka aikoinaan antoi taloudellista tukea vallankumouksellisille sosiaalidemokraateille.

MUSSAVATISTIT. Azerbaidzhanilainen nationalistinen puolue.

NABOKOV (Sirin) Vladimir Vladimirovitsh (s. 1899). Huomattava venäläinen emigranttikirjailija. Asunut v:sta 1919 Yhdysvalloissa.

NARODNIKIT. 1860-luvulla perustettu poliittinen liike, jonka vaikutus oli erittäin suuri 1870-luvulla. Bakunin (ks.) vaikutti siihen suuresti. Tämän liikkeen piirissä syntyi 1876 Zemlja i volja (Maa ja vapaus) -niminen järjestö. Kolme vuotta myöhemmin se jakautui Narodnaja volja (Kansan tahto) -järjestöksi, joka ajoi poliittisesti tietoisen eliitin vallankumouksellista kaappausta, sekä Tshernyi peredel (Musta jako) -järjestöksi, joka kannatti maltillista sosialismia ja maanjakoa. Jälkimmäistä johti Plehanov (ks.). Narodnaja voljan jäsenet murhasivat Aleksanteri II:n, minkä jälkeen poliisi murskasi narodnikki-liikkeen. Venäjän narodnikeilla oli kuitenkin suuri vaikutus myöhempiin vallankumouksellisiin liikkeisiin.

NEP (Novaja ekonomitsheskaja politika – uusi talouspolitiikka) seurasi »sotakommunismia», ja sen tarkoituksena oli jälleenrakentaa maan talouselämä sallimalla rajallinen yksityisyritteliäisyys maataloudessa, kaupassa ja teollisuudessa (1921–28). Vaiheen päättyessä »nep-miesten» omaisuus takavarikoitiin ja monia vangittiin.

NOVYI MIR (Uusi maailma). Huomattava kirjallisuuslehti, perustettu 1925. Aleksandr Tvardovskin päätoimittajakaudella lehdestä tuli vapaamielisemmän kulttuuripolitiikan äänitorvi, jolle oli ominaista stalinismin vastaisuus. Useita Solzhenitsynin kertomuksia julkaistiin Novyi mirissa.

ORDZHONIKIDZE Grigori (Sergo) Konstantinovitsh (1886–1937). Gruusialainen kommunistiveteraani. V:sta 1926 puolueen kontrollikomission puheenjohtaja, kansantalouden korkeimman neuvoston pj. sekä politbyron jäsen 1930, raskaan teollisuuden kansankomissaari 1932. O. kuului Stalinin lähimpiin ystäviin mutta vastusti 30-luvun terroria. Teki itsemurhan.

PANSSARILAIVA POTEMKIN. Tsaarin Venäjän Mustan meren laivaston

alus. Kesäkuussa 1905 laivalla puhkesi kapina, jolla oli merkitystä Venäjän vallankumouksselliselle kehitykselle. Sergei Eisenstein ohjasi 1925 samannimisen elokuvan, jossa kuvataan kapinaa.

PASTERNAK Boris Leonidovitsh (1890–1960). Runoilija ja prosaisti. (Teoksia: romaani »Tohtori Zhivago», joka on ilmestynyt vain ulkomailla, runokokoelmat »Sestra moja zhizn» (Siskoni elämä) ja »Leitenant Shmit» (Luutnantti Schmidt) – jälkimmäinen Mustan meren laivaston upseerista, joka teloitettiin osallistumisesta vuoden 1905 kapinaan Sevastopolissa.) Pasternakille myönnettiin v. 1958 kirjallisuuden Nobelin palkinto, josta hänet valtaisan lehdistökampanjan jälkeen pakotettiin luopumaan. Erotettiin kirjailijaliitosta.

von PAULUS Friedrich (1890–1957). Saksalainen kenraalisotamarsalkka. Stalingradissa saarretun saksalaisarmeijan komentaja. Vapauduttuaan sotavankeudesta asui v:sta 1953 Itä-Saksassa.

PAVLOVA Anna Pavlovna (1881–1931). Maailmankuulu balettitanssija. V:sta 1914 maanpaossa.

PERUSTUSLAKIA SÄÄTÄVÄ KOKOUS. Vain muutamaa päivää bolsevikkien lokakuun vallankumouksen jälkeen pidettiin (12.11.1917) Perustuslakia säätävän kokouksen yleiset vaalit, joissa bolsevikit saivat vain neljäsosan äänistä kun taas 62 prosenttia kaikista äänistä meni eserreille ja mensevikeille. (Kadetit ja muut porvarilliset puolueet saivat 13 paikkaa.) Perustuslakia säätävä kokous ehti kokoontua vain yhden kerran, sen jälkeen bolsevikit hajoittivat sen v:n 1918 tammikuussa.

PESHKOVA-VINAVER Ekaterina Pavlovna (1876–1965). Kirjailija. Gorkin ensimmäinen vaimo. Perusti ns. Poliittisen punaisen ristin (ks.).

PETERS Jakov Hristoforovitsh (1886–1942). Latvialainen vallankumousveteraani. Tshekan varapuheenjohtaja ja vallankumousoikeuden pj. Teloitettiin.

PILNJAK Boris Andrejevitsh (1894–1937). Huomattava kirjailija. Erotettiin v. 1929 kirjailijaliiton puheenjohtajan paikalta sen jälkeen, kun hän oli ulkomailla julkaissut romaaninsa »Mahagony», joka leimattiin neuvostovastaiseksi ja jota ei koskaan julkaistu Neuvostoliitossa. Pilnjakiin kohdistettu hyökkäys oli alkusoittoa rajulle kulttuurityöntekijöitä vastaan suunnatulle kampanjalle. Pilnjak vangittiin 1937 syytettynä »vakoilusta Japanin laskuun» ja teloitettiin. Rehabilitoitu.

PJATAKOV Georgi Leonidovitsh (1890–1937). Bolsevikkiveteraani, myöhemmin trotskilainen mutta silti mm. raskaan teollisuuden varakansankomissaari. Vuoden 1937 Moskovan näytösoikeudenkäynnin pääsyytetty. Tuomittiin kuolemaan.

PLEHANOV Georgi Valentinovitsh (1856–1918). Venäjän ensimmäisiä marxilaisia. Perusti v. 1883 Työn vapautus -liikkeen, jolla oli tärkeä merkitys marxilaisuuden läpimurrolle Venäjällä. Kun sosiaalidemokraattinen puolue perustettiin 1898, P. tuki Leniniä. Hän liittyi myöhemmin mensevikkeihin mutta oli ajoittain yhteistyössä Leninin kanssa. Kuoli pian lokakuun vallankumouksen jälkeen Pitkäjärven parantolassa Suomessa.

POBEDONOSTSEV Konstantin (1827–1907). Harjoitti toisinajattelevien vas-

taista painostamispolitiikkaa, joka oli ominainen keisari Aleksanteri III:n hallituskaudelle.

POLIITTINEN PUNAINEN RISTI. Poliittisten vankien avustamiseen tarkoitettu järjestö, jonka Gorkin ensimmäinen vaimo Peshkova-Vinaver perusti v. 1917. Järjestö lakkautettiin vasta 1937. Solzhenitsyn paljastaa mm. Nikita Hrushtshevin miniän, Ljuba Sedyhin, kuuluneen järjestöön.

PUGATSHEV Emeljan Ivanovitsh (1726–75). Kasakka- ja talonpoikaisjohtaja ja legendaarinen kapinoitsija Katariina II:n hallituskaudella. Teloitettiin.

PUSHKIN Aleksandr Sergejevitsh (1799–1837). Venäjän kansallisrunoilija. Sympatisoi dekabristejä (ks.), karkotettiin kahdesti. Eräs hovimies houkutteli P:n kaksintaisteluun, jossa runoilija haavoittui kuolettavasti.

RADEK Karl Berngardovitsh (1885–1939). Radikaali saksalaisjuutalainen lehtimies. Toimi bolsevikkiagenttina Ruotsissa ja Saksassa, jossa hänet vangittiin. V:sta 1922 maanpaossa Venäjällä. Kominternin johtajia, v:sta 1926 Sun Jat-senin yliopiston rehtori. Erotettiin trotskilaisena kommunistisesta puolueesta v. 1927 ja karkotettiin Uralille. Otettiin takaisin puolueeseen 1930 mutta erotettiin uudelleen 1936. Tuomittiin v:n 1937 näytösoikeudenkäynnissä kymmeneksi vuodeksi leiriin, jossa hän kuoli.

RADISHTSHEV Aleksandr Nikolaevitsh (1749–1802). Kirjailija, Venäjän ensimmäisiä vallankumouksellisia. Teoksessaan »Matka Pietarista Moskovaan» vaati yhteiskunnallista muutosta. Vangittiin ja tuomittiin kuolemaan. Tuomio muutettiin kuitenkin kymmenen vuoden karkotukseksi.

RAHMANINOV Sergei (1873–1943). Säveltäjä. Lähti Venäjältä v. 1917.

RAKOVSKAJA Elena, jonka isä oli Kristian Georgievitsh Rakovski (1873–1941), bolsevikkiveteraani ja korkea puoluevirkailija. Rakovski vangittiin yhdessä Buharinin ja Rykovin kanssa ja asetettiin syytteeseen näytösoikeudenkäynnissä Moskovassa 1938 ja tuomittiin 25 vuodeksi vankeuteen. Rakovski kuoli vankileirissä.

RASKOLNIKOV Fedor Fedorovitsh (1892–1939). Diplomaatti. Suurlähettiläänä Sofiassa. Pyysi turvapaikkaoikeutta, kun hänet kutsuttiin kotiin »neuvottelemaan». Teki itsemurhan emigranttina Pariisissa.

RASPUTIN Grigori Efimovitsh (1872–1916). Oppimaton siperialainen talonpoika ja uskonnollinen puoskari, joka suggeroimiskykynsä ansiosta sai suuren vaikutusvallan keisarilliseen perheeseen, joka uskoi, että R. pystyi parantamaan kruununperijän verenvuototaudin. Rasputin nimitti ja erotti ministereitä mielensä mukaan. Hovimiehet murhasivat hänet.

RAZIN Stepan (Stenka) (1630–1671). Kasakka- ja talonpoikaiskapinan legendaarinen johtaja. Teloitettiin.

REPIN Ilja (1844–1930). Kuuluisa venäläinen taidemaalari (Volgan lautturit).

RJABUSHINSKI Pavel Pavlovitsh (1871–1924). Teollisuusmies ja liberaalipoliitikko. Vastavallankumouksen organisoijia. Kuoli maanpaossa.

RJUMIN M.D. (?–1954). Valtionturvallisuuden varaministeri, erikoisen tärkei-

den juttujen osaston päällikkö. Tunnettiin sadistisista kuulustelumenetelmistään. Suunnitteli todennäköisesti ns. lääkäreiden salaliiton, joka paljastettiin vuoden 1952 joulukuussa: useita huomattavia lääkäreitä – etupäässä juutalaisia – syytettiin Leningradin puoluejohtajan, Zhdanovin, murhasta. Odotettu vangitsemisaalto jäi kuitenkin tulematta, sillä maaliskuussa 1953 Stalin kuoli. Lääkärien salaliiton selitettiin nyt olleen väärennöstä ja vangitut vapautettiin. Rjumin sitä vastoin vangittiin ja teloitettiin ampumalla.

ROKOSSOVSKI Konstantin Konstantinovitsh (1896–1968). Puolalainen bolsevikki. Toisen maailmansodan etevimpiä kenraaleja. Elokuussa 1944 hänen armeijansa saapuivat Varsovan laitamille, mutta R. ei sallinut joukkojensa tukea Varsovan getossa puhjennutta kansannousua. Toimi vuosina 1949–56 Puolan puolustusministerinä, armeijan ylipäällikkönä ja varapääministerinä, mutta vuoden 1956 »Puolan vallankumouksessa» Wladyslaw Gomulka erotti R:n, joka palasi Neuvostoliittoon. Nimitettiin siellä varapuolustusministeriksi. R. oli v. 1937 vangittuna Neuvostoliitossa ja joutui kestämään kidutuksia. Vapautettiin jonkin ajan kuluttua.

ROMANOV Panteleimon Sergejevitsh (1885–1941). Satiirinen kirjailija. Kuoli vankileirissä.

ROMANOVIT. Venäläinen hallitsijasuku. Valtaistuimella v:sta 1613.

RUDZUTAK Jan Ernestovitsh (1887–1938). Ammattiyhdistysjohtaja, rautatieliikenteen kansankomissaari, politbyron varajäsen. Vangittiin ja teloitettiin.

RYKOV Aleksei Ivanovitsh (1881–1938). Bolsevikkiveteraani. Asettui vastustamaan Leniniä ja lähestyi mensevikkejä. Kannatti lokakuun vallankumouksen jälkeen sosialistisen kokoomushallituksen muodostamista. Vuosina 1924–29 politbyron jäsen ja samanaikaisesti kansankomissaarien neuvoston puheenjohtaja (pääministeri). Tuki Stalinia kamppailussa Trotskia vastaan. Oli ns. »oikeisto-opposition» huomattavimpia miehiä. Tuomittiin v. 1938 näytösoikeudenkäynnissä kuolemaan.

SAMIZDAT tarkoittaa »itsejulkaisu» tai »omakustantamo» – sana on ironinen viittaus valtion kustantamoon Gosizdatiin. Samizdat-kirjallisuus on sensuroimatonta, ja se leviää koneella kirjoitettuina tai monistettuina kappaleina. Saavutti huippunsa 1960-luvulla ja 70-luvun alussa. Runsaasti kaunokirjallisuutta, muistelmia ja poliittisia pamfletteja levitettiin tällä tavalla. Samizdatin piiriin kuului myös monen vuoden ajan säännöllisesti ilmestynyt »Ajankohtaisten tapahtumien kronikka», eräänlainen aikakauslehti, jossa kerrottiin vangitsemisista, salaisista oikeudenkäynneistä ja muista tapahtumista, joista neuvostolehdistö ei kertonut. Samizdat-kirjallisuuden hallussapitäminen ja levittäminen ovat rangaistavia tekoja. 70-luvun alussa turvallisuuspalvelu tehosti samizdat-liikkeen takana olevien henkilöiden metsästystä. KGB:n onnistui mm. tehdä loppu »Kronikan» ilmestymisestä, ja se on muutenkin suuresti ehkäissyt oppositiohenkisen kirjallisuuden leviämistä.

SAMSONOV Aleksandr (1859–1914). Venäläinen kenraali, jonka armeijan

saksalaiset saartoivat ja löivät Tannenbergin taistelussa v. 1914. Samsonov teki itsemurhan. Solzhenitsyn on kuvannut näitä tapahtumia romaanissaan »Elokuu neljätoista».

SAVINKOV Boris (1879–1925). Eserrien johtajia. Organisoi terroritekoja, mm. suuriruhtinas Sergei Aleksandrovitshin murhan. Vuoden 1917 helmikuun vallankumouksen jälkeen valtiosihteerinä sotaministeriössä. Bolsevikkien vastustaja. Pakeni maasta 1918. Organisoi Neuvostoliiton vastaisia vakoilu- ja sabotaasioperaatioita. Vangittiin v. 1924 hänen ylitettyään salaa Venäjän rajan. Todennäköisesti murhattiin vankilassa.

SCHÜTZBUND. Vuoden 1934 helmikuussa sosiaalidemokraattien aseellinen järjestö Schützbund aloitti Itävallassa kansannousun liittokansleri Dollfussin diktatorista hallitusta vastaan. Wienin työläiskaupunginosissa käytyjen veristen taistelun jälkeen kapina kukistettiin. Sosialistien järjestöt kiellettiin, ja suuri määrä Schützbundin kannattajia pakeni ulkomaille, mm. Neuvostoliittoon, jossa monet heistä internoitiin.

SEREBRJAKOVA Galina Iosifovna (s. 1905). Kirjailija. Oli Stalinin kaudella pitkään leirissä. Julkaissut sensuurin hyväksymiä leirikuvauksia.

SEROV Ivan Aleksandrovitsh (s. 1905). Ukrainan sisäasiain kansankomissaari 1939–41. Johti vangitsemisia ja poiskuljetuksia vastikään miehitetyillä länsi-Ukrainan, Bessarabian ja Bukovinan alueilla. V:sta 1941 valtionturvallisuuden ensimmäinen varakansankomissaari. Vastuussa Baltiassa toimeenpannuista karkottamisista sekä kokonaisten kansallisuuksien (Volgan saksalaisten, balkaarien, Krimin tataarien, tshetshenien, inguusien, kalmukkien ja karataitten) pakkosiirtämisistä toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. 1945–47 SMERSHin (vastavakoilun) päällikkönä Saksassa. KGB:n päällikkö 1954–58.

SHALAMOV Varlam Tihonovitsh (s. 1907). Runoilija, prosaisti. Teoksessaan »Kertomuksia Kolymasta», joka on ilmestynyt Neuvostoliitossa ainoastaan samizdat-kirjallisuutena sekä ulkomailla, S. kuvaa 17:ää vankileireissä viettämäänsä vuotta.

SHALJAPIN Fedor (1873–1938). Oopperalaulaja, näyttelijä. Pakeni maasta v. 1917.

SHOLOV Mihail Aleksandrovitsh (s. 1905). Kirjailija (»Hiljaa virtaa Don», »Ihmisen kohtalo»). Sai kirjallisuuden Nobel-palkinnon 1965.

SHTSHASTNYI. Amiraali. Tuomittiin kuolemaan v. 1917, koska kieltäytyi upottamasta saksalaisten uhkaamaa Itämeren laivastoaan.

SHTSHERBAKOV Aleksandr Sergejevitsh (1901–45). Huomattava puoluevirkailija. Vuosina 1938–45 puoluesihteeri, Informbjuron ja puna-armeijan poliittisen ylihallinnon päällikkö. V. 1934 hänestä tehtiin kirjailijaliiton sihteeri, vaikkei hänellä ollut mitään yhteyttä kirjallisuuteen. Juutalaisten lääkärien salaliittoon kuuluneita syytettiin myös Shtsherbakovin murhaamisesta.

SHVERNIK Nikolai Mihailovitsh (1888–1970). Bolsevikkiveteraani. Neuvostoliiton presidentti vuosina 1946–53.

SIKORSKI Wladyslaw (1881–1943). Lontoossa olleen Puolan pakolaishallituk-

sen pääministeri vuosina 1939–43.

SKRYPNIK Nikolai Aleksejevitsh (1872–1933). Vallankumousveteraani. Ukrainan pääministeri. Teki itsemurhan, kun hänen tasavallassaan aloitettiin puhdistukset.

SMERSH (lyhennys sanoista »smert shpionam!» – kuolema vakoilijoille). Valtion turvallisuuspalvelun vastavakoiluosasto.

SMIRNOV Ivan Nikitovitsh (1880–1936). Huomattava vallankumousveteraani. Erotettiin trotskilaisena puolueesta v. 1927. Moskovassa vuoden 1936 elokuussa pidetyn näytösoikeudenkäynnin (»16:n oikeudenkäynnin») pääsyytettyjä. Tuomittiin kuolemaan.

SOKOLNIKOV Grigori Jakovlevitsh (1888–1939). Bolsevikkiveteraani. Politbyron jäsen. Tuomittiin v. 1937 kymmeneksi vuodeksi vankeuteen »uuteen oppositioon» kuulumisesta. Kuoli leirissä.

SOLOVETSK. Neuvostoliiton ensimmäisiä poliittisten vankien säilytyspaikkoja. Sijaitsi entisissä luostareissa Solovetskin saarilla Vienan meressä.

SOLOVJEV Vladimir Sergejevitsh (1853–1900). Kristitty filosofi ja runoilija, joka suuresti vaikutti 1920-luvun venäläisiin intellektuelleihin ja runoilijoihin. Pyrki ortodoksisuuden ja katolilaisuuden synteesiin.

STAHANOVILAISUUS. Liike oli tarkoitettu innostamaan suurempaan työn tuottavuuteen teollisuudessa ja maataloudessa. Sai nimensä kaivosmies Aleksei Stahanovista.

STALIN (Dzhugashvili) Iosif Vissarionovitsh (1879–1953). Kansallisuusasiain kansankomissaari 1917–23. V:sta 1922 kommunistisen puolueen pääsihteeri. Peri voiton Leninin kuolemaa (1924) seuranneessa pitkällisessä valtataistelussa, vaikka Lenin olikin suositellut puolueelle Stalinin poistamista johtopaikoilta. Leningradin puoluejohtajan, Kirovin, murhan jälkeen (1934) S. aloitti rajun terrorikampanjan, joka kohdistui varsinkin kommunistisen puolueen ja puna-armeijan johtoon. Solzhenitsynin mukaan Berija murhasi Stalinin. Stalinismin purkaminen, joka käynnistettiin heti Stalinin kuoleman jälkeen ja joka kiihtyi vuoden 1956 20. puoluekokouksen jälkeen, keskeytyi kokonaan Nikita Hrushtshevin kukistuttua v. 1964.

STOLYPIN Petr A. (1862–1911). Taantumuksellinen poliitikko. Tuli sisäasiain ministeriksi v. 1906, myöhemmin pääministeriksi. Johti v:n 1905 vallankumouksen murskaamista. Vankien kuljetukseen käytetyistä rautatievaunuista käytettiin nimitystä »Stolypinin vaunu». Eserrä Bogrov murhasi S:n.

STRELTSIT olivat tsaarin henkivartijoita. Heidän osallistuttuaan Pietari Suuren vastaiseen kapinayritykseen osasto hajoitettiin v. 1698.

SURIKOV Vasili Ivanovitsh (1848–1916). Venäläinen taidemaalari, harrasti historiallisaiheisia suurtöitä.

SVERDLOV Jakov Mihailovitsh (1885–1919). Bolsevikkiveteraani. Toimeenpanevan keskuskomitean puheenjohtaja, Leninin lähimpiä miehiä.

TIHON, alkujaan Vasili Bellavin (1865–1925). Valittiin vuoden 1917 joulukuussa »Moskovan ja koko Venäjän maan patriarkaksi». Pyrkiessään heikentämään

kreikkalaiskatolista kirkkoa bolsevikit aiheuttivat sen piirissä skisman tukemalla yhteistyöhön halukasta ns. Elävää kirkkoa. Tihon taisteli tätä »quisling-kirkkoa» vastaan. Hänet vangittiin toukokuussa 1922 ja julistettiin syrjäytetyksi. Pidettiin kuolemaansa saakka ajoittain kotiarestissa.

TIMOFEJEV-RESSOVSKI Nikolai Vladimirovitsh (s. 1900). Maailmankuulu venäläinen perinnöllisyystieteilijä. Työskenteli vuosina 1924–45 aivojentutkimusinstituutissa Berliinissä. Neuvostoliittolaiset miehitysjoukot vangitsivat hänet. Karkotettiin Siperiaan v. 1946. Rehabilitoitiin v. 1956.

TOLSTOI Lev (Leo) Nikolaevitsh (1828–1910). Venäjän kirjallisuuden klassikko, filosofi (Sota ja rauha, Anna Karenina, Ylösnousemus). Tolstoi tuomitsi mm. kirkon ja valtion. Hän ja hänen kannattajansa olivat myös vakaumuksellisia pasifisteja, mikä pian johti konflikteihin bolsevikkihallituksen kanssa. – Tolstoin tytär Aleksandra Lvovna (s. 1884) asetettiin syytteeseen eräässä Neuvostoliiton varhaisista näytösoikeudenkäynneistä. On kirjoittanut muistelmateoksen isästään. Asuu Yhdysvalloissa. – Aleksei Tolstoi (1882–1945) oli edellisten etäinen sukulainen, Stalinin ajan vaikutusvaltaisin kirjailija, jonka eräs »Vankileirien saariston» I osan henkilö sekoittaa »suureen Tolstoihin».

TOMSKI Mihail Pavlovitsh (1880–1936). Vallankumousveteraani. Syrjäytettiin johtopaikoilta v. 1929 »oikeisto-opposition» jäsenenä. Teki itsemurhan, kun häntä syytettiin petturuudesta.

TROTSKI Lev Davidovitsh (1879–1940). Vallankumousveteraani. Puolueen hajotessa 1903 liittyi mensevikkeihin. Esitti tärkeää osaa vuoden 1905 vallankumouksessa. Vangittiin ja karkotettiin, pakeni ulkomaille, karkotettiin Ranskasta syytettynä pasifistisen propagandan levittämisestä ensimmäisen maailmansodan aikana, siirtyi Yhdysvaltoihin. Vuoden 1917 helmikuun vallankumouksen jälkeen palasi Venäjälle. Siirtyi bolsevikkien puolelle ja yhdessä Leninin kanssa johti lokakuun vallankumouksen valmisteluja. Johti Pietarin neuvostoa ja sen vallankumouskomiteaa ja toteutti vallan haltuunoton pääkaupungissa. Ulkoasiain kansankomissaari 1917–18, sota-asiain kansankomissaari 1918–25, puna-armeijan luoja. Usein oppositiossa, ensin Leniniä ja myöhemmin Stalinia vastaan. Jälkimmäisen kanssa joutui konfliktiin varsinkin »jatkuvan vallankumouksen» teorioidensa vuoksi. Erotettiin kommunistisesta puolueesta 1927 ja karkotettiin. Ajettiin maanpakoon 1929. Jatkoi aktiivista taistelua Stalinia vastaan. Perusti trotskilaisen liikkeen. Stalinin agentti murhasi T:n Meksikossa.

TSHEHOV Anton Pavlovitsh (1860–1904). Proosa- ja näytelmäkirjailija, klassikko. Lääkäri. Kävi v. 1890 rangaistussiirtolassa Sahalinin saarella ja kuvaili teoksessaan »Sahalin» vaikutelmiaan sen ajan »Gulagin arkkipelagista».

TSHIANG KAI-SHEK (s. 1887). Osallistui Kiinassa v. 1911 Sun Jat-senin vallankumoukseen. Opiskeli Moskovassa. Sunin kuoltua v. 1925 Tshiangista tuli Kiinan armeijan ylipäällikkö ja v. 1927 Nankingin (kansallisen) kuomintangin hallituksen pääministeri jouduttuaan välirikkoon kommunistien kanssa. Stalin, joka ei luottanut jälkimmäisiin, oli yhteistyössä Tshiangin kanssa ja lähetti tälle

mm. sotilasneuvonantajia (Borodin, Blücher ym.). V. 1942 Tshiangista tuli Kiinan liittoutuneiden joukkojen ylipäällikkö. Mao Tse-tungin johtaman kommunistisen vallankumouksen perittyä voiton 1949 Tshiang pakeni Formosan (Taiwanin) saarelle. Stalin lakkasi tukemasta Tshiangia vasta, kun Maon joukkojen voitto kävi ilmeiseksi.

TSVETAEVA Marina Ivanovna (1892–1942). Venäjän huomattavimpia naisrunoilijoita. Hänen miehensä Sergei Efron välitsi kansalaissodassa »valkoisten» puolen ja joutui pakenemaan maasta. V. 1922 Tsvetaeva seurasi miestään. He asuivat Tshekkoslovakiassa ja Ranskassa. Provokaation avulla Efron »paljastettiin» neuvostoagentiksi, hänet karkotettiin Ranskasta ja luovutettiin Neuvostoliittoon, jossa hänet teloitettiin ampumalla Moskovassa. Tietämättömänä miehensä ja tyttärensä kohtalosta Tsvetaeva palasi Neuvostoliittoon v. 1939. Sodan puhjetessa 1941 hänet evakuoitiin etelään. Teki itsemurhan.

TSHUBAR Vlas Jakovlevitsh (1891–1939). Vallankumousveteraani. V:sta 1923 Ukrainan pääministeri. Neuvostoliiton varapääministeri v:sta 1934, politbyron jäsen v:sta 1935. Vangittiin »kansan vihollisena» ja teloitettiin.

TURGENEV Ivan Sergejevitsh (1818–1883). Venäjän kirjallisuuden klassikkoja.

TYNJANOV Juri Nikolaevitsh (1895–1943). Kirjailija ja kirjallisuuden tutkija. Ns. formalistisen koulukunnan edustaja.

ULJANOV Aleksandr Iljitsh (1866–1887). Leninin vanhempi veli. Vallankumouksellinen ylioppilas. Hirtettiin toukokuun 8. päivänä 1887 Pähkinälinnassa osallisuudesta Aleksanteri III:n vastaiseen attentaattiin. Tapahtumalla oli ratkaiseva vaikutus Leninin vallankumoukselliseen suuntautumiseen.

ULRICH V.V. Sotilasjuristi. Tuomarina useissa 1920- ja 30-luvun poliittisissa oikeudenkäynneissä. Vangittiin ja todennäköisesti teloitettiin 1939.

URITSKI Moisei Solomonovitsh (1873–1918). Vallankumousveteraani. V. 1918 toimi tshekan päällikkönä pääkaupungissa, Pietarissa. Eserrä murhasi hänet. Uritskin murha sekä Fanny Kaplanin pistooliattentaatti Leniniä vastaan aiheuttivat päätöksen »punaisen terrorin» kohdistamisesta bolsevikkien vastustajiin.

UTESOV Leonid (s. 1895). Tunnettu elokuvanäyttelijä ja iskelmälaulaja.

VAVILOV Nikolai Ivanovitsh (1887–1942). Maailmankuulu perinnöllisyystieteilijä. Joutui konfliktiin »tiedediktaattori» Lysenkon kanssa. V. vangittiin 1940, hän kuoli vankileirissä.

VIENAN MEREN KANAVA – Vienan meren ja Äänisjärven välillä, osa Vienan meren ja Itämeren välistä vesiväylää. Vankien rakentama.

VLASOV Andrei Andrejevitsh (1900–1946). Neuvostoliittolainen kenraali. Joutui saksalaisten vangiksi ja ryhtyi yhteistoimintaan näiden kanssa. Amerikkalaisten luovutettua V:n Neuvostoliitolle hänet teloitettiin maanpetturina. (ks. I osan 6. luku)

VOLOSHIN Maksimilian Aleksandrovitsh (1878–1932). Runoilija. Oli lähellä symbolisteja. Asui v:n 1917 jälkeen Krimillä. Piti vallankumousta välttämättömänä mutta reagoi tuhoamista ja terroria vastaan. Hänen näitä asioita käsittele-

viä runojaan ei ole koskaan julkaistu Neuvostoliitossa.

VORKUTA. Vankileirialue Komin seudulla koillis-Venäjällä, perustettu 1932. Vorkutan työleirit kuuluivat kaikkein pahamaineisimpiin. Vorkutassa v. 1953 puhjennut vankikapina, joka murskattiin erittäin brutaalisti, levisi laajalle GULAG-järjestelmään, ja sen on katsottu huomattavasti vaikuttaneen päätökseen Stalinin kuoleman jälkeisistä armahduksista ja joukkorehabilitoinneista.

VOROSHILOV Kliment Efremovitsh (1881–1969). Stalinin uskottuja. Marsalkka. V:sta 1925 puolustusasiain kansankomissaari. Varapääministeri 1946. Vuosina 1953–60 Neuvostoliiton presidentti.

WRANGEL Petr Nikolaevitsh (1878–1928). Vastavallankumouksellinen kenraali, osallistui sisällissotaan. Eli maanpaossa Belgiassa.

VYSHINSKI Andrei Januarjevitsh (1884–1954). Mensevikki joka liittyi bolsevikkeihin. Stalinin ajan oikeusteoreetikko. V:sta 1935 valtakunnansyyttäjä. Toimi pääsyyttäjänä kaikkein pahamaineisimmissa näytösoikeudenkäynneissä. Vuosina 1949–53 Neuvostoliiton ulkoministeri.

VÄLIAIKAINEN HALLITUS. Muodostettiin keisari Nikolai II:n luovuttua valtaistuimesta v:n 1917 helmikuun vallankumouksessa. Hallitusta johti aluksi ruhtinas Lvov (perustuslaillinen demokraatti eli kadetti) ja hänen jälkeensä eserrä Kerenski. Väliaikaisen hallituksen oli pakko ensisijaisesti keskittyä Saksaa vastaan käytävään sotaan ja lykätä välttämättömät yhteiskunnalliset uudistukset tuonnemmaksi, siksi kunnes Perustuslakia säätävä kokous kokoontuisi. Bolsevikit kukistivat väliaikaisen hallituksen v:n 1917 lokakuun vallankumouksessa.

ZAMJATIN Evgeni Ivanovitsh (1884–1937). Kirjailija ja laivanrakennusinsinööri. Hänen kuuluisaa romaaniaan »Me» ei ole milloinkaan julkaistu Neuvostoliitossa, jossa sitä pidetään »neuvostoyhteiskunnan vastaisena vihamielisenä pamflettina». Z:n romaani oli Huxleyn ja Orwellin tulevaisuuden kuvitelmien edeltäjä. Muutti ulkomaille 1932.

ZASULITSH Vera Ivanovna (1851–1947). Teki v. 1878 attentaatin Pietarin ylipoliisipäällikköä Trepovia vastaan. Vapautettiin oikeudenkäynnissä. Muutti maasta v. 1880. Osallistui Plehanovin marxilaisen ryhmän (Työn vapautuksen) organisoimiseen. Asettui v. 1903 kannattamaan mensevikkejä.

ZEMSTVO. 1860-luvulla luotu paikallishallintoelin. Z. valittiin yleisillä vaaleilla, ja sillä oli tiettyä vaikutusta paikalliseen talouselämään, koululaitokseen, terveydenhoitoon ym. Zemstvo-ryhmillä oli ennen vallankumousta ja ensimmäisen maailmansodan aikana huomattava merkitys hallituksia muodostettaessa. V:n 1917 helmikuun vallankumouksen jälkeen, kun keisari oli luopunut valtaistuimesta, zemstvo-ryhmille annettiin lisää valtuuksia. Bolsevikit lakkauttivat zemstvo-järjestelmän, joka korvattiin neuvostoilla (ven. *sovet*).

ZHDANOV Andrei Aleksandrovitsh (1896–1948). Leningradin puoluejohtaja vuosina 1934–44, vastuussa mm. Kirovin kuolemaa (1934) seuranneista puhdistuksista sekä piiritetyn Leningradin turvallisuustoimista. Puoluesihteeri ja politbyron jäsen. Oli sodan jälkeen vastuussa erityisesti kulttuuripolitiikasta. Z:a

pidettiin yleisesti Stalinin »kruununprinssinä». V:n 1952 joulukuussa muutamia lääkäreitä – useimmat heistä olivat juutalaisia – syytettiin Zhdanovin murhasta (»lääkäreiden salaliitto»). Lääkärit rehabilitoitiin seuraavana vuonna, mutta Zhdanovin kuoleman olosuhteet ovat yhä hämärät.

ZINOVJEV Grigori Evsejevitsh (1883–1936). Bolsevikkiveteraani. Kominternin johdossa vuosina 1919–26. Kuului Stalinin vastaiseen »vasemmisto-oppositioon». Tuomittiin ja likvidoitiin.

Aleksandr Solzhenitsyn

VANKILEIRIEN SAARISTO

Tappotyöleirit
Sielu ja piikkilanka

Kustannuspiste Oy

”Se minkä on määrä sijoittua tähän osaan, on silmänkantamaton. Ymmärtääkseen tämän ja käsittääkseen tämän villin ajatuksen on kituutettava monta elämää leireissä — leireissä joissa helpotuksitta ei kestä loppuun yhtäkään tuomiota, sillä nuo leirit ovat tarkoitetut TUHOAMAAN.

Siitä johtuu, että kaikki, jotka ovat ammentaneet syvemmältä ja kokeneet täydellisimmin, ovat jo haudassa eivätkä kerro. TÄRKEINTÄ noista leireistä ei kukaan enää milloinkaan kerro.

Meren maun maistaa yhdestä siemauksesta.”

Aleksandr Solzhenitsyn

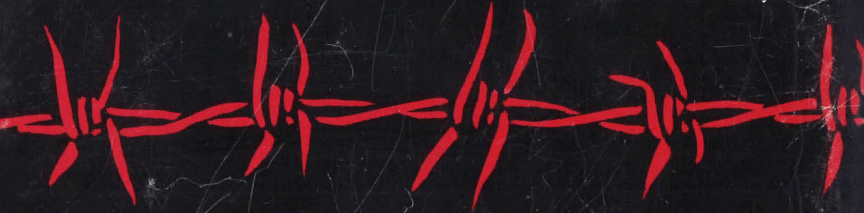

Valtavan aineiston ja omien kokemustensa perusteella Aleksandr Solzhenitsyn kuvaa VANKILEIRIEN SAARISTON kolmannessa ja neljännessä osassa leirijärjestelmän leviämistä kotimaahansa syöpäkasvaimen tavoin — alkaen heti vallankumousta seuranneesta ajasta ja tuskan ja kuoleman kodiksi muuttuneista Solovetskin luostarisaarista aina Stalinin kuolemaa seuranneisiin aikoihin asti.

Kuten kirjailija sanoo, tuota rannatonta saaristoa ei yksi ihminen voi kokea eikä ymmärtää, eikä sen karikkojen pohjia voi kukaan kuvata, sillä pohjan nähneet eivät nouse kuvaamaan näkemäänsä.

Mutta sen mikä on ollut kerrottavissa ja kuvattavissa, on Aleksandr Solzhenitsyn koonnut ja kertonut. Häntä on arvosteltu ja hänet on karkotettu kotimaastaan, mutta hänen kertomaansa ei ole kiistetty. Niinkuin vain tuska ja kärsimys tuottavat helmen, niin ovat suurin inhimillinen tuska ja hätä pusertuneet Aleksandr Solzhenitsynin kynästä koko maailman silmien eteen helmeksi, joka on meidän vuosisatamme vavahduttavin vetoomus ihmisyyden puolesta väkivaltaa vastaan.

KUSTANNUSPISTE OY

Kansi: Kirsi Arjanne

ISBN 951-95191-5-7

VANKILEIRIEN SAARISTO

III—IV

Aleksandr Solzhenitsyn

VANKILEIRIEN SAARISTO

(Arhipelag GULAG) 1918–1956
Taiteellisen tutkimuksen kokeilu

III Tappotyöleirit
IV Sielu ja piikkilanka

Suomentanut Esa Adrian

KUSTANNUSPISTE OY
Tampere

Alkuteos: Archipelag GULAG
III Istrebitelno-trudovye
IV Dusha i koljutshaja provoloka

World copyright © 1974 by Aleksandr Solzhenitsyn
© 1976 Suomessa KUSTANNUSPISTE OY, Tampere
© Selitykset — 1974 Hans Björkegren
Kansi: Kirsi Arjanne

Tampere 1976
Kirjapaino Hermes Oy

ISBN 951-95191-5-7

Sisällys

III osa - TAPPOTYÖLEIRIT

1. Aamurusko 7
2. Arkkipelagi kohoaa merestä 19
3. Arkkipelagi kehittää etäispesäkkeitä 55
4. Arkkipelagi kivettyy 99
5. Arkkipelagin perusta 115
6. Fasisteja tuotiin! 134
7. Paikalliset olot 157
8. Nainen leirissä 178
9. Loiset 196
10. Poliittisten asemesta 228
11. Hyväätarkoittavat 252
12. Kop-kop-kop... 276
13. Luovutettuasi nahkasi anna toinen 293
14. Kohtalon muuttaminen 305
15. ShIZO, BUR ja ZUR 322
16. Sosiaalisesti läheiset 329
17. Alaikäiset 345
18. Muusat GULAGissa 361
19. Vangit kansakuntana 387
20. Koiran virka 410
21. Leirin lähimaailma 432
22. Me rakennamme 442

IV osa - SIELU JA PIIKKILANKA

1. Nousu 457
2. Vai turmeltuminenko 472
3. Kurmotettu vapaus 483
4. Pari kohtaloa 501
   Henkilö- ym. tietoja
   (laatinut Hans Björkegren) 514

III osa TAPPOTYÖLEIRIT

"Meitä ymmärtävät vain ne,
jotka ovat syöneet kanssamme samasta kiposta."

(Entisen karpatoukrainalaisen naisvangin kirjeestä)

Se minkä on määrä sijoittua tähän osaan on silmänkantamaton. Ymmärtääkseen tämän ja käsittääkseen tämän villin ajatuksen on kituutettava monta elämää leireissä — leireissä joissa helpotuksitta ei kestä loppuun yhtäkään tuomiota, sillä nuo leirit ovat tarkoitetut TUHOAMAAN.

Siitä johtuu että kaikki, jotka ovat ammentaneet syvemmältä ja kokeneet täydellisimmin, ovat jo haudassa eivätkä kerro. TÄRKEINTÄ noista leireistä ei kukaan enää milloinkaan kerro.

Ja yksinäiselle kynälle tämä historia ja tämä totuus koko laajuudessaan olisi ylivoimainen tehtävä. Minulle on tarjoutunut vain kurkistusrako Arkkipelagiin, ei näköalaa tornista. Mutta onneksi muutamia muita kirjoja on noussut ja nousee pintaan. Ehkäpä Shalamovin Kolyman kertomuksista lukija saa oikeamman kuvan Arkkipelagin säälimättömästä hengestä ja ihmisen äärimmäisestä epätoivosta.

Meren maun maistaa yhdestä siemauksesta.

I Aamuruskon sormet

Rusosorminen Eos, joka Homeroksella mainitaan niin usein ja jota roomalaiset nimittivät Auroraksi, hyväili sormillaan myös Arkkipelagin varhaista ensi aamua.

Kun maanmiehemme kuulivat BBC:stä, että M. Mihajlov oli paljastanut keskitysleirejä olleen meidän maassamme jo vuonna 1921, monet meistä (ja myös lännessä) hämmästyivät: niinkö varhain? todellako jo vuonna 1921?

Eipä tietenkään! Tietenkin Mihajlov erehtyi. Vuonna 1921 ne — keskitysleirit — olivat jo täydessä käynnissä (niitä peräti v i i m e i s t e l t i i n jo). Paljon totuudenmukaisempaa on sanoa, että Arkkipelagi syntyi Auroran laukausten jyrähdellessä.

Kuinka olisi voinut olla toisin? Harkitaanpa.

Eivätkö Marx ja Lenin opettaneet, että vanha porvarillinen pakottamiskoneisto on murskattava ja sen tilalle heti *luotava uusi?* Ja pakottamiskoneistoon kuuluvat: armeija (emmehän hämmästele, että vuoden 1918 alussa luotiin Puna-armeija), poliisi (miliisi uudistettiin jo ennen armeijaa), tuomioistuimet (vuoden 1917 marraskuun 22. päivästä) ja — vankilat. Miksi proletariaatin diktatuuria perustettaessa olisi pitänyt viivytellä uudentyyppisen vankilan luomisessa?

Siispä vankilan suhteen — olipa se sitten vanha tai uusi — ei missään tapauksessa saanut aikailla. Heti ensimmäisinä kuukausina lokakuun vallankumouksen jälkeen Lenin vaati "kaikkein päättävimpiä ja drakonisimpia kurin kohentamisen menetelmiä"[1].

Ja olisivatko drakoniset toimenpiteet mahdollisia ilman vankilaa?

Mitä uutta proletariaatin valtio kykenisi tähän tuomaan? Iljitsh etsiskeli uusia teitä. Vuoden 1917 joulukuussa hän esittää tunnustelevasti tällaisen rangaistusvalikoiman: "koko omaisuuden takavarikoiminen... paneminen vankilaan, lähettäminen rintamalle sekä pakkotyötä kaikille tätä lakia rikkoville"[2]. Siispä voimme panna merkille, että Arkkipelagin johtoajatus — *pakkotyöt* — esitettiin jo ensimmäisinä lokakuun jälkeisinä kuukausina.

Iljitshän ei voinut olla ajattelematta tulevaisuuden rangaistusjärjestelmää istuskellessaan rauhaisasti Razlivin tuoksuvalla heinäpellolla kimalaisten pö-

[1] Lenin, (venäjänkieliset) Kootut teokset, 5. painos, osa 36, s. 217.
[2] Lenin, Kootut, osa 35, s. 176.

ristessä. Jo silloin hän laskeskeli ja rauhoitti meitä: "Eilispäivän palkkaorjien enemmistön suorittama riistäjävähemmistön kukistaminen on siksi — verraten — helppo, yksinkertainen ja luonnollinen toimenpide, että se on vaativa paljon vähemmän verta... tulee ihmiskunnalle paljon halvemmaksi" kuin aikaisempi, vähemmistön harjoittama enemmistön alistaminen[1].

(Emigroituneen tilastotieteen professorin Kurganovin arvioiden mukaan tämä "verraten helppo" sisäinen alistaminen tuli maksamaan meille lokakuun vallankumouksen alusta vuoteen 1959 66 (kuusikymmentäkuusi) miljoonaa ihmistä. Tietenkään emme mene takuuseen tästä luvusta, mutta muutakaan — virallista — lukua meillä ei ole. Heti kun virallinen luku ilmaantuu, asiantuntijat voivat verrata niitä kriittisesti.

Kiinnostavaa olisi vertailla seuraaviakin lukuja. Suuriko vahvuus oli pelätyn kolmannen osaston *keskusaparaatilla,* joka vyöttää koko suurta Venäjän kirjallisuutta? Perustamisvaiheessa 16 miestä, toiminnan kukoistusvaiheessa 45. Suorastaan naurettava luku kaikkein syrjäisimmänkin kuvernementin tshekalle. Tai: paljonko poliittisia vankeja oli tsaarin Kansojen Vankilassa helmikuun vallankumouksen puhjetessa? Kaikki nämä luvut ovat jossakin. Pelkästään Krestyssä tällaisia vankeja oli todennäköisesti yli sadan ja muutamia satoja palasi karkotuksesta ja pakkotöistä Siperiasta, ja lisäksihän heitä riutui jokaisen kuvernementin vankilassa vaikka kuinka paljon! Vaan kiinnostaisipa tietää — paljonko? Tässä luku Tambovin osalta, se on otettu kiihkeästä paikallislehdestä. Helmikuun vallankumous tempaisi Tambovin tyrmän oven auki ja löysi sieltä 7 (seitsemän) poliittista vankia. Ja kuvernementtejä oli yli neljäkymmentä. (Turha muistuttaakaan, että vuoden 1917 helmikuusta heinäkuuhun ei politiikasta pantu istumaan ja että heinäkuusta eteenpäinkin istui vain joitakin yksittäisiä.)

Mutta voi surkeutta: ensimmäinen neuvostohallitus oli kokoomushallitus, osa kansankomissaarin vakansseista jouduttiin kuin jouduttiinkin antamaan vasemmistoeserreille, joiden haltuun joutui vahingossa myös oikeusasiain kansankomissariaatti. Tämä oikeusasiain kansankomissariaatti piti ohjenuoranaan mätiä pikkuporvarillisia käsityksiä vapaudesta ja saattoi rangaistusjärjestelmän romahduksen partaalle, niin että tuomiot jäivät liian lieviksi eikä pakkotöiden edistyksellistä periaatetta sovellettu juuri ollenkaan. Vuoden 1918 helmikuussa kansankomissaarien neuvoston puheenjohtaja t. Lenin vaati lisäämään rangaistuslaitosten määrää ja tehostamaan rikosoikeudellisia rankaisutoimia[2], ja toukokuussa siirtyessään jo konkreettiseen johtamiseen määräsi[3], että lahjusten ottamisesta on annettava *vähintään* kymmenen vuotta vankeutta ja *sen lisäksi* kymmenen vuotta pakkotöitä eli yhteensä kaksikymmentä vuotta. Tällainen asteikko saattoi ensi alkuun näyttää pessimistiseltä: tarvi-

[1] Lenin, Kootut, 5. painos, osa 33, s. 90.
[2] Lenin, Kootut, 5. painos, osa 54, s. 391.
[3] m.t., osa 50, s. 70.

taanko 20 vuoden päästä todellakin pakkotöitä? Mutta me tiedämme, että pakkotyöt osoittautuivat erittäin elinkelpoiseksi toimenpiteeksi ja että ne ovat varsin suosittuja vielä 50 vuotta myöhemmin.

Vankiloiden henkilökunta oli vielä useita kuukausia Lokakuun jälkeen kaikkialla tsaarin aikaista, vankiloihin määrättiin vain *komissaarit.* Röyhkeäksi käyneet vanginvartijat perustivat oman *ammattiliittonsa* ("Vankilatyöntekijöiden liitto") ja saattoivat vankilahallinnon *valintapohjalle!* (Ainoan kerran Venäjän historiassa!) Eivät vangitkaan jääneet jälkeen — heillä puolestaan oli sisäinen itsehallinto. (Oikeusasiain kansankomissariaatin kiertokirje vuoden 1918 huhtikuun 24. päivältä: missä suinkin mahdollista vangit saatava itsetarkkailuun ja itsevartiointiin.) Tällainen vankien vapaus ("anarkistinen holtittomuus") ei tietenkään vastannut edelläkävijäluokan diktatuurin tavoitteita ja edisti huonosti Venäjän maan puhdistamista vaarallisista hyönteisistä. (Ihmekö tuo, kun vankiloiden kirkkoja ei ollut suljettu — meidän neuvostovankimme kävivät sunnuntaisin mieluusti kirkossa, vaikkapa vain oikomassa raajojaan!)

Tietenkään tsaarin vanginvartijatkaan eivät menneet proletariaatilta hukkaan, olihan kyseessä toki sentään vallankumouksen lähitavoitteiden kannalta tärkeä *erikoisammatti.* Ja niinpä olikin "valittava vankilahallinnosta henkilöt, joita tsaarin vankilan moraali ei ole kokonaan syövyttänyt eikä tylsistyttänyt (entä mitä tarkoittaa "ei kokonaan"? miten otat siitä selvän? senkö perusteella että ovat unohtaneet "Jumala tsaaria suojelkoon"?) ja joita voidaan käyttää uusiin töihin ja tehtäviin"[1]. (Esimerkiksi sen perusteellako, että vastaavat nasevasti "kyllä!" ja "ei!" tai osaavat nopeasti kääntää avainta lukossa?) Ja vaikka itse vankilarakennukset, sellit, kalterit ja lukot olivatkin ulkonäöltään ennallaan, tämä oli vain pinnallinen vaikutelma, sillä todellisuudessa ne olivat saaneet uuden *luokkasisällön,* ylevän vallankumouksellisen merkityksen.

Ja yhtä kaikki tuomioistuinten tapa vuoden 1918 puoliväliin saakka vanhasta tottumuksesta tuomita aina vain "vankilaan" ja "linnaan" hidasti vanhan valtiokoneiston murskaamista vankilasektorin osalta.

Vuoden 1918 puolivälissä, tarkemmin: heinäkuun 6. päivänä, sattui tapahtuma, jonka merkitystä eivät kaikki ymmärrä, tapahtuma joka pinnallisesti tunnetaan "vasemmistoeserrien kapinan tukahduttamisena". Ja kuitenkin se oli käänne, joka tuskin oli tärkeydeltään lokakuun 25. päivää vähäisempi. Lokakuun 25. päivänä julistettiin Edustajien Neuvostojen valta, jota tästä syystä nimitetäänkin *neuvostovallaksi.* Mutta ensimmäisinä kuukausina tuota uutta valtaa samensi rajusti vielä muiden puolueiden kuin bolsevikkien edustus. Vaikka kokoomushallitus olikin muodostettu vain bolsevikeista ja vasemmistoeserristä, koko Venäjän edustajakokouksiin (2:nteen, 3:nteen, 4:nteen) ja niissä valittuihin koko Venäjän toimeenpaneviin keskuskomiteoihin pääsi yhä muidenkin sosialistisen puolueiden edustajia —eserrien, sosiaalidemo-

[1] Kokoelma "Sovetskaja justitsija", Moskova 1919, s. 20.

kraattien, anarkistien, kansansosialistien ym. Tästä syystä koko Venäjän toimeenpanevilla keskuskomiteoilla oli "sosialistisen parlamentin" epäterve luonne. Mutta vuoden 1918 ensimmäisinä kuukausina muiden sosialististen puolueiden edustajat muutamilla tarmokkailla (vasemmistoeserrien kannattamilla) toimenpiteillä joko erotettiin koko Venäjän toimeenpanevasta keskuskomiteasta (sen omalla päätöksellä — omalaatuinen parlamentaarinen menettely) tai heitä estettiin tulemasta valituiksi siihen. Viimeinen vieras puolue, joka yhä käsitti komanneksen parlamentista (5:nnestä neuvostojen edustajakokouksesta), olivat vasemmistoeserrät. Viimein koitti aika vapautua heistäkin. Vuoden 1918 heinäkuun 6. päivänä heidät järjestään kaikki erotettiin koko Venäjän toimeenpanevasta keskuskomiteasta ja kansankomissaarien neuvostosta. Näin edustajien neuvostojen valta (jota perinteellisesti nimitetään neuvostovallaksi) lakkasi olemasta bolsevikkien puolueen tahtoa vastaan ja omaksui Uudentyyppisen Demokratian muodot.

Vasta tuosta historiallisesta päivästä vanhan vankilakoneiston uudelleen rakentaminen ja Arkkipelagin luominen saattoivatkin todella alkaa[1].

Ja tämän halutun uudelleen rakentamisen suunta oli ymmärretty jo ajat sitten. Sillä johan Marx "Gothan ohjelman kritiikissä" osoitti, että ainoa keino ojentaa vankeja on tuottava työ. Tietenkään — kuten Vyshinski paljon myöhemmin selvensi — "ei työ joka kuivettaa ihmisen älyn ja sydämen" vaan "taikuri (!) joka muuttaa elottomuuden ja mitättömyyden tilassa olevat ihmiset sankareiksi"[2].

Miksi meidän vankimme ei saa jaaritella eikä lueskella kirjoja sellissään, vaan hänen on tehtävä työtä? Siksi että Neuvostojen Tasavallassa ei voi olla sijaa pakolliselle joutilaisuudelle, "pakolliselle loiselämälle"[3] jota saattoi esiintyä loisjärjestelmän aikana — esimerkiksi Pähkinälinnassa. Sellainen vangin joutilaisuus olisi yksinkertaisesti vastoin Neuvosto-Tasavallan työelämän rakenteen perusteita, jotka määritellään perustuslaissa vuoden 1918 heinäkuun 10. päivältä: "Joka ei tee työtä ei liioin syö". Siispä ellei vankeja olisi pantu työhön, heiltä olisi uuden perustuslain mukaan pitänyt riistää leipäannos.

Vuoden 1918 toukokuussa perustettu oikeusasiain kansankomissariaatin[4] keskusrankaisuosasto ajoi oitis silloiset vangit työhön ("ryhtyi organisoimaan tuottavaa työtä"). Mutta lainsäädännöllisesti se julkistettiin vasta heinäkuun käännekohdan jälkeen — tarkemmin: 23. 7. 1918 — "Väliaikaisessa ohjeessa va-

[1] Vyshinskin huopamaisen palavalla kielellä: "Maailman ainoa merkitykseltään todella maailmanhistoriallinen prosessi uuden yhteiskunnallisen sisällön omaavien uusien laitosten rakentamiseksi porvarillisen vankilajärjestelmän — noiden työtätekeville tarkoitettujen riistäjien rakentamien "kuolleiden talojen" — raunioille." Kokoelma "Ot tjurem k vospitatelnym utshrezhdenijam Moskova 1934, Esipuhe.

[2] m.t., s. 10.

[3] m.t., s. 103.

[4] Vasemmistoeserrät olivat Brestin rauhan jälkeen lähteneet hallituksesta, ja bolsevikit olivat ryhtyneet johtamaan oikeusasiain kansankomissariaattia.

pauden menettämisestä"[1]: *"Vapautensa menettäneet ja työkykyiset velvoitetaan ruumiilliseen työhön"*.

Voidaan sanoa, että juuri tuosta ohjeesta vuoden 1918 heinäkuun 23. päivältä *(yhdeksän kuukautta* lokakuun vallankumouksen jälkeen) alkoivatkin leirit ja syntyi Arkkipelagi. (Kuka moittii synnytystä ennenaikaiseksi?)

Vankien pakkotyön välttämättömyyttä (joka tosin muutenkin oli kaikille jo selvä) selvennettiin vielä neuvostojen 7. edustajakokouksessa: "Työ on paras keino ehkäistä turmeleva vaikutus (joka aiheutuu) vankien keskeisistä loputtomista keskusteluista, joissa kokeneemmat valistavat uusia tulokkaita".[2] (Siksi siis! . . .)

Pian ehtivät kuvaan mukaan kommunistiset talkoolauantaitkin (subbotnikit), ja sama oikeusasiain kansankomissariaatti vetosi: "on välttämätöntä opettaa (vangit) kommunistiseen, kollektiiviseen työhön"[3].

Eli siis kommunististen talkoolauantaitten henki oli jo siirrettävä *pakkotyö*leireihin!

Näin tämä kiireinen aikakausi synnytti heti runsaasti tehtäviä, joiden selvittämisessä riitti työtä vuosikymmeniksi.

VKP(b):n 8. edustajakokouksessa (maaliskuussa 1919) *ojennustyöpolitiikan* perusteet sisällytettiin puolueen uuteen ohjelmaan. Kun taas leirien verkon organisatorinen sijoitteleminen pitkin Neuvosto-Venäjää osui tiukasti yhteen ensimmäisten kommunististen talkoolauantaitten kanssa (12. 4.—17. 5. 1919): koko Venäjän toimeenpanevan keskuskomitean päätökset pakkotyöleireistä tehtiin vuoden 1919 huhtikuun 15. ja toukokuun 17. päivänä[4].

Niiden mukaan pakkotyöleirejä perustettiin (kuvernementin tshekan ponnisteluilla) ehdottomasti *jokaiseen kuvernementin pääkaupunkiin* (kätevyyden vuoksi kaupungin alueelle tai luostariin tai lähellä sijaitsevaan kartanoon) ja *muutamiin uezdeihin* (ei vielä kaikkiin). Jokaisessa leirissä oli oltava *vähintään kolmesataa ihmistä* (jotta vankien työllä lunastettaisiin myös vartiointija hallintohenkilökunta), ja se oli kuvernementin rankaisuosaston hallinnassa.

Varhaiset pakkotyöleirit näyttävät meistä nyt jotenkin tavoittamattomilta. Ikään kuin niissä istuneet ihmiset eivät olisi kertoneet kenellekään mitään — todisteita ei ole. Puhuessaan sotakommunismista kaunokirjallisuus ja muistelmat mainitsevat teloitukset ja vankilat mutta eivät sanaakaan leireistä. Missään — ei edes rivien välissä eikä tekstin takana — ei vihjatakaan niistä. Niinpä Mihajlovin erehdys olikin luonnollinen. Missä nuo leirit sijaitsivat? Mitkä niiden nimet olivat? Millaisia ne olivat? . . .

[1] Se oli voimassa koko kansalaissodan ajan vuoden 1920 marraskuuhun.

[2] Oikeusasiain kansankomissariaatin selonteko 7:nnelle neuvostojen edustajakokoukselle, s. 9.

[3] Oikeusasiain kansankomissariaatin aineistoja, 7. julkaisu, s. 137.

[4] Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan asetuskokoelma vuodelta 1919, n:o 12, s. 124 sekä n:o 20, s. 235.

Vuoden 1918 heinäkuun 23. päivän ohjeessa oli se ratkaiseva (jokaiselle lakimiehelle ilmeinen) puute, että siinä ei puhuttu mitään vankien luokkaerilaisuudesta eli siitä, että toisia vankeja oli kohdeltava paremmin ja toisia huonommin. Mutta siinä kuvailtiin työjärjestys, ja jo pelkästään sen perusteella voimme päätellä yhtä ja toista. Työpäivä oli määrätty kahdeksantuntiseksi. Pikaistuksissa, silkkaa uutuutta päätettiin kaikesta vankien työstä paitsi leirin taloustöistä maksaa — (hirvittävää, kynä ei ota kääntyäkseen!) — 100-prosenttisesti vastaavien ammattiliittojen palkkataksan mukaan! (Perustuslain mukaan pakotettiin tekemään työtä mutta myös maksettiin perustuslain mukaan — mitäpä siihen sanot!) Ansioista tosin vähennettiin leirin ja vartiointihenkilökunnan ylläpitokustannukset. Tunnolliset saivat lisäedun: oikeuden asua yksityisasunnossa ja saapua leiriin vain työhön. "Erityisestä työteliäisyydestä" luvattiin ennenaikainen vapautuminen. Mutta yleensä yksityiskohtaisia ohjeita kohtelusta ei ollut, jokaisessa leirissä oli oma tyylinsä. "Uuden vallan pystyttämisvaiheessa ja *vankeuslaitosten ollessa kovin liikakansoitettuja* (! — kursivointi meidän — A. S.) ei voitu ajatella kohtelua, kun kaikki huomio oli suunnattava *vankiloiden ylikuormituksen helpottamiseen*" [1]

Tämän lukee kuin babylonialaisen nuolenpääkirjoituksen. Miten paljon kysymyksiä herääkään heti: mitä noissa vankilaparoissa tehtiin? Mistä sosiaalisista syistä moinen liikakansoitus johtui? Ja onko KUORMITUKSEN HELPOTTAMINEN ymmärrettävä teloituksiksi vai leireihin lähettämiseksi? Ja mitä merkitsee se, että ei voitu ajatella kohtelua? Eikö oikeusasiain kansankomissariaatti siis ehtinyt suojella vankia paikallisen leirin päällikön mielivallalta vai onko se ymmärrettävissä jotenkin toisin? Kohtelua koskevaa ohjetta ei ollut, ja *vallankumouksellisen oikeustajun* vuosina jokainen pikkukiho voi tehdä vangeille mitä halusi??

Vaatimattomasta tilastosta (edelleen samasta "Kokoelmasta") saamme tietää: pääasiallisesti leireissä tehtiin raskaita töitä. Vuonna 1919 vain 2,5 % vangeista työskenteli käsityöverstaissa, vuonna 1920 10 %. Niin ikään tiedetään, että vuoden 1918 lopulla keskusrankaisuelin (mikä nimitys! vetää ihon kananlihalle) puuhasi maanviljelysiirtoloita. Tiedetään että Moskovassa muodostettiin vangeista muutamia prikaateja korjaamaan Moskovan kansallistettujen rakennusten vesijohtoja, keskuslämmitystä ja viemäreitä. (Ja nuo vangit vaeltelivat ilmeisesti vartijatta jakoavaimineen ja juottokolveineen ja putkineen ympäri Moskovaa, laitosten käytävillä, tuon ajan isojen päälliköiden asunnoissa, päällikön vaimon kutsuttua heidät puhelimitse tekemään remonttia, — mutta yksiinkään muistelmiin, yhteenkään näytelmään, yhteenkään elokuvaan he eivät silti päässeet.)

Mutta pakkotyöleirit eivät kuitenkaan olleet Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan e n s i m m ä i s i ä leirejä. Lukija on jo useita kertoja lukenut vallankumousoikeuksien tuomioista (I osa, 8. luku) sanan

[1] Oikeusasiain kansankomissaariaatin aineistoja, v. 1920, julkaisu 7.

"keskitysleiri" ja kenties olettanut, että olemme erehtyneet, että olemme huolimattomasti käyttäneet myöhempää terminologiaa? Näin ei ole.

Vuoden 1918 elokuussa, muutamaa päivää ennen kuin F. Kaplan teki murhayrityksen Vladimir Iljitshiä vastaan, tämä sähkeessään Evgenija Boschille[1] ja Penzan kuvernementin toimeenpanevalle komitealle (he eivät osanneet suoriutua talonpoikaiskapinasta) kirjoitti: "Epäilyttävät (ei "syylliset" vaan *epäilyttävät* — A. S.) suljettava *keskitysleiriin* kaupungin ulkopuolelle"[2].

(Ja lisäksi ". . . harjoitettava säälimätöntä joukkoterroria . . ." — tämä kun dekreettiä ei vielä ollut.)

Vuoden 1918 syyskuun 5. päivänä, kymmenen päivän kuluttua tuosta sähkeestä, annettiin Petrovskin, Kurskin ja Bontsh-Bruevitshin allekirjoittama kansankomissaarien neuvoston dekreetti Punaisesta Terrorista. Paitsi että siinä annettiin ohjeet joukkoteloituksista siinä mainittiin myös: "Suojattava neuvostotasavalta luokkavihollisilta eristämällä nämä *keskitysleireihin*"[3].

S i l l o i n siis keksittiin ja heti paikalla siepattiin ja vakiinnutettiin tuo termi — *keskitysleirit* — 20. vuosisadan tärkeimpiin kuuluva käsite, jota odotti avara kansainvälinen tulevaisuus! S i l l o i n siis — vuoden 1918 elo- ja syyskuussa. Itse sanaa oli käytetty jo ensimmäisen maailmansodan aikana mutta sotavangeista — epätoivotuista ulkomaalaisista — puheen ollen. Tässä sitä sovelletaan ensimmäisen kerran oman maan kansalaisiin. Merkityksen siirtymä on selvä: sotavangeille tarkoitettu keskitysleiri ei ole vankila, se on välttämätön varotoimenpide heidän keskittämisekseen yhteen paikkaan. Niinpä epäilyttävät maanmiehetkin oli nyt tarkoitus tuomioistuimen päätöksittä varotoimenpiteenä keskittää. Tarmokkaiden aivojen, jotka ajatuksissaan olivat nähneet tuomitsemattomien ympärillä piikkilangan, oli helppo keksiä tarvittava sanakin: keskitysleiri!

Ja jos oikeusasiain kansankomissariaatin pakkotyöleirit luokiteltiin *yleisiksi vapausrangaistuksen kärsimispaikoiksi,* keskitysleirit olivat kaikkea muuta kuin "yleisiä paikkoja" ja niitä pidettiin tshekan välittömässä hallinnassa *erityisen vihamielisiä* aineksia ja *panttivankeja* varten. Myöhemmin tosin keskitysleireihin joutui myös sotaoikeuden kautta. Mutta varsinaisesti niihin virtasi *tuomitsemattomia — pelkän vihamielisyyden tunnusmerkin perusteella*[4].

Keskitysleiristä pakenemisesta rangaistiin korottamalla (edelleen ilman oikeudenkäyntiä) tuomio KYMMENKERTAISEKSI! (Sehän oli tuon ajan sävel: "Kymmenen yhdestä!" — "sata yhdestä!") Niinpä jos jollakin oli viiden vuoden tuomio ja hän pakeni ja hänet saatiin kiinni, hänen tuomionsa piteni automaattisesti jatkumaan vuoteen 1968. Paon uusimisesta tuli teloittaminen

[1] Tämän nyt unohtuneen naisen käsiin uskottiin silloin (keskuskomitean ja tshekan linjan mukaisesti) koko Penzan kuvernementin kohtalo.

[2] Lenin, Kootut, 5. painos, osa 50, ss. 143—144.

[3] Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan asetuskokoelma vuodelta 1918, n:o 65, s. 710.

[4] Kokoelma "Ot tjurem. . ."

ampumalla (ja sitä sovellettiin tietenkin säntillisesti).

Ukrainassa keskitysleirejä ryhdyttiin perustamaan myöhässä — vasta vuonna 1920.

Mutta vieläkään ei nuoren oikeutemme luova ajattelu saanut rauhaa. Varsin pian myös nämä keskitysleirit, joilla taisi olla selvä luokkaluonne, myönnettiin liian lempeiksi, liian epämääräisiksi. Vuonna 1921 perustettiin SLON eli pohjoiset erikoisleirit (Sana *erikois* ei ollut siinä turhaan). Ensimmäiset tällaiset leirit syntyivät Petrominskiin, Holmogoryyn ja Arkangelin lähistölle[1].

Ilmeisesti nuo paikat havaittiin kuitenkin vaikeiksi vartioida ja soveltumattomiksi suurten vankimassojen keskittämiseen. Ja johdon katseet kääntyivät luontevasti naapurissa sijaitseviin Solovetskin saariin, joilla 20—40 kilometrin päässä mantereesta olivat kivirakennukset jo valmiina — vanginvartijoiden kannalta kyllin lähellä, karkureita ajatellen kyllin kaukana, päälle päätteeksi puoli vuotta vailla yhteyttä mantereelle. Se oli kovempi pähkinä purtavaksi kuin Sahalin.

Ja valinnan osuttua Solovetskiin kansan muistiin ei jäänyt pakkotyöleirejä eikä keskitysleirejä eikä erikoisleirejä! Sillä Solovetskia ei 20-luvulla salailtu vaan Solovetskin nimi soi korvissa yhtenään. Solovetskilla peloteltiin avoimesti, Solovetskista ylpeiltiin avoimesti (uskallettiin ylpeillä!!). Se oli suorastaan symboli. Sille naurettiin kupleteissa mielin määrin. Sillä luokathan olivat katoamassa (minne?), ja pian Solovetskillekin tulisi loppu. Leirin lehteä "Solovetskie ostrova" sai rohkeasti tilata kautta koko Neuvostoliiton.

Mutta leirien juuret olivat syvemmällä, paljon syvemmällä, me vain olemme kadottaneet niiden jäljet ja olinpaikat. Kukaan ei voi enää kertoa meille ensimmäisistä keskitysleireistä. Vain yhä hengissä olevien ensimmäisten keskitysleirivankien viimeisistä todistajanlausunnoista voi siepata ja pelastaa jotakin.

Siihen aikaan viranomaiset perustivat keskitysleirejä mielellään entisiin luostareihin: vankkoja umpimuureja, vankkoja rakennuksia — tyhjillään. (Sillä munkithan eivät ole ihmisiä, heidäthän on kuitenkin paiskattava pellolle.) Niinpä Moskovassa oli keskitysleirejä Andronnikovin, Novospasskin ja Ivanovskin luostareissa. Vuoden 1918 syykuun 6. päivän pietarilaisesta Krasnaja gazeta-lehdestä luemme, että ensimmäinen keskitysleiri "perustetaan Nizhni Novgorodin tyhjillään olevaan nunnaluostariin... Nizhni Novgorodin keskitysleiriin on tarkoitus *ensi alkuun* lähettää viisi tuhatta ihmistä" (kursivointi minun — A. S.).

Myös Rjazanissa keskitysleiri perustettiin niin ikään entiseen (Kazanin) nunnaluostariin. Siitä kerrotaan seuraavaa. Siellä istui kauppiaita, pappeja ja

[1] Aikakauslehti "Solovetskie ostrova" vuodelta 1930, n:o 2—3, s. 55. USLONin päällikön t. Nogtevin Vienan Kemissä pitämästä alustuksesta. Kun kävijöille nykyään esitellään Vienan joen suussa sijaitsevaa niin sanottua "Tshaikovskin hallituksen leiriä", tulee tietää, että se oli ensimmäisiä pohjoisia "erikoisleirejä".

"sotavankeja" (tätä nimitystä käytettiin vangiksi saaduista upseereista, jotka eivät palvelleet puna-armeijassa). Oli myös epämääräistä joukkoa (tolstoilainen I. E—v, jonka oikeudenkäynnistä tiedämme ennestään, joutui hänkin tänne). Leirissä oli verstaita — kutomo, räätälinverstas ja suutarinverstas — sekä (nimitystä käytettiin jo vuonna 1921) "yleiset työt", korjaus- ja rakennustöitä kaupungissa. Vankeja kuljetettiin vartioituina mutta mestarit saivat työn luonteen vuoksi liikkua yksin vartijatta, ja heitä asukkaat ruokkivat kotonaan. Rjazanin väestö suhtautui erittäin myötätuntoisesti *menettäneisiin* (virallisesti heitä ei nimitetty vangeiksi vaan "vapautensa menettäneiksi") ja antoivat ohi kulkevalle kolonalle almuja (korppuja, keitettyjä punajuuria ja perunoita), eikä saattovartio estänyt ottamasta, ja *menettäneet* jakoivat kaiken saamansa tasan. *Vieraita* tapoja, *vierasta* ideologiaa joka askeleella.) Erityisen onnekkaat *menettäneet* pääsivät oman alansa työhön (E—v pääsi rautateille), ja silloin he saivat lupalapun kaupungilla liikkumiseksi (mutta yöksi oli palattava leiriin). Leirin ruuat olivat (vuonna 1921) seuraavanlaiset: puoli naulaa leipää (ynnä lisäksi puoli naulaa norminsa täyttäville), keitettyä vettä aamulla ja illalla, päivällä kauhallinen litkua (jossa oli parikymmentä jyvää ja perunankuoria).

Leirin elämää värittivät toisaalta provokaattoreiden ilmiannot (ja niistä aiheutuvat vangitsemiset) ja toisaalta näytelmä- ja kuoropiiri. Ne konsertoivat rjazanilaisille entisessä aateliston salissa, *menettäneistä* koottu torvisoittokunta soitteli kaupungin puistossa. *Menettäneet* tutustuivat ja lähentyivät asukkaisiin yhä enemmän, mikä kävi jo aivan sietämättömäksi, ja silloin alettiinkin lähettää "sotavankeja" pohjoisiin erikoisleirejhin.

Keskitysleirien epämääräisyyden ja lempeyden läksy olikin juuri se, että ne sijaitsivat siviilielämän keskellä. Juuri siksi tarvittiin pohjoisia erikoisleirejä. (Keskitysleirit lakkautettiin vuonna 1922.)

Tämä leirien aamunkoiton aaltoilu ansaitsisi tarkastelemisen. Joka pystyy tehköön sen, meillä on hallussamme vain murenia.

Trotskin kansalaissodan päättymisen jälkeen muodostamat kaksi työarmeijaa oli pakko hajottaa sotilaiden napisemisen vuoksi, ja niinpä leirien merkitys Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan rakenteessa ei vähentynyt vaan lisääntyi. Vuoden 1920 lopulla Venäjän sosialistisessa federatiivisessa neuvostotasavallassa oli 43:ssa kuvernementissä 84 leiriä.[1] Mikäli virralliseen (joskin salaiseksi julistettuun) tilastoon on uskominen, niissä säilytettiin siihen aikaan 25336:tta ihmistä sekä lisäksi 24400:aa "kansalaissodan sotavankia"[2]. Molemmat luvut kuulostavat liian pieniltä, varsinkin jälkimmäinen. Jos kuitenkin otetaan huomioon, että *vankiloiden kuormituksen helpottami-*

[1] Valtion lokakuun vallankumouksen keskusarkisto, osasto 393, tallenne 13, kansio 1 c, arkki 111.

[2] m. l., arkki 112.

sen — proomujen upottamisien ja muiden joukkotuhoamisen muotojen — jälkeen laskeminen aloitettiin monta monituista kertaa aina uudelleen nollasta, nuo luvut saattavat ehkä olla oikeitakin.

Saman lähteen mukaan vuoden 1923 lokakuun alussa, NEPin pilvettömien vuosien alussa (ja verraten kauan ennen *henkilöpalvontaa*), säilytettiin: 355:ssä leirissä 68297:ää vapautensa menettänyttä, 207:ssä ojennuslaitoksessa 48163:a, 105:ssä vankilassa 16765:tä, 35:ssä maanviljelysiirtolassa 2328:aa sekä vihdoin 1041:tä alaikäistä ja sairasta henkilöä[1].

On toinenkin kuvaava tilasto: leirien tiivistämisestä (vankien määrä kasvoi nopeammin kuin leiriorganisaatio). Sataa virallista paikkaa kohti oli vuonna 1924 112 vankia, vuonna 1925 120 vankia, vuonna 1926 132 vankia ja vuonna 1927 177 vankia[2].

Joka on itse *istunut* ymmärtää hyvin, millaista on leirielämä (laveripaikka, ruokalan kipot, toppatakit), jos yhtä paikkaa kohti on 1,77 vankia.

Vuodesta vuoteen etsiskeltäessä vangin elämän parasta muotoa käytiin lävitse monia: vaarattomia ja poliittisesti omia varten olivat työsiirtolat, ojennustyölaitokset (vuodesta 1922), ojennuslaitokset (vuodesta 1923), vankeuslaitokset ja työkodit (vuodesta 1924) sekä alaikäisille tarkoitetut työkodit. Poliittisesti vieraita varten olivat eristysvankilat (vuodesta 1922) ja erikoiseristysvankilat IONit (entiset keskusvankilat, myöhemmät TONit eli erikoisvankilat) vuodesta 1923.

Näiden muotojen kehittelijät katsoivat niiden olevan rohkeaa "taistelua vankilafetisismiä vastaan" — maapallon kaikkien maiden ja myös vanhan Venäjän, jossa ei osattu keksiä muuta kuin pelkkiä vankiloita. ("Tsaarin hallitus, joka oli muuttanut koko maan valtavaksi vankilaksi, kehitteli vankilajärjestelmäänsä jotenkin raffinoidun sadistisesti."[3])

"Jälleenrakennusvaiheen" kynnyksellä (siis vuonna 1927) "leirien merkitys . . ." — mitä luulitte? nyt, kaikkien voittojen jälkeen? — "*kasvaa* taisteltaessa vaarallisimpia vihamielisiä aineksia, tuhotyöntekijäitä, kulakkeja ja vastavallankumouksellista agitaatiota vastaan"[4].

Siispä Arkkipelagi ei katoa meren syvyyksiin! Arkkipelagi elää!

Ennen vuotta 1924 Arkkipelagissa on vähän tavallisia työsiirtoloita. Niinä vuosina painopiste on *suljetuissa vankilalaitoksissa,* eivätkä ne myöhemminkään vähene. (Vuonna 1924 Krylenko vaatii alustuksesaan *lisäämään* erikoiseristysvankiloiden määrä — ne ovat tarkoitetut muille kuin työtä tekeville sekä *erityisen vaarallisille työtätekeviin kuuluville* (jollaiseksi ilmeisesti Krylenko itsekin myöhemmin paljastuu). Tämä hänen muotoilunsa päätyikin sellaisenaan vuoden 1924 ojennustyöasetukseen.)

[1] m. l. tallenne 39, kansio 48, arkit 13 ja 14.

[2] A. A. Genrtsenson, Borba s prestupnostju v RSFSR (Rikollisuuden vastainen taistelu Venäjän sosialistisessa federatiivisessa neuvostotasavallassa) Moskova 1928, s. 103.

[3] Kokoelma "Ot tjurem . . .", s. 431.

[4] I. L. Averbach, Ot prestuplenija k trudu. Toim. Vyshinski. 1936.

Niin kuin Arkkipelagin syntyessä jossakin tapahtuu näkymättömiä tärkeiden peruskerrostumien liikahduksia ennen kuin maailmankuva asettuu pysyväksi eteemme, samoin tässäkin tapahtui äärimmäisen tärkeitä siirtymisiä ja nimitysten vaihdoksia, jotka ovat miltei käsittämättömiä meidän järjellemme. Alussa on luomisen alun kaaos, vankilalaitoksia johtaa kolme virastoa: Tsheka (t. Dzerzhinski), NKVD (t. Petrovski) ja oikeusasiain kansankomissariaatti (t. Kurski) ja NKVD:ssä milloin GUMZAK eli vankilalaitoksen ylihallinto (heti vuoden 1917 lokakuun jälkeen), milloin GUPR eli pakkotyöylihallinto, milloin uudelleen GUMZ[1], oikeusasiain kansankomissariaatissa vankilahallinto (vuoden 1917 joulukuusta), sitten keskusrankaisuosasto (vuoden 1918 toukokuusta) kuvernementtien rankaisuosastojen verkkoineen ja peräti edustajakokouksineen (syyskuussa 1920) ja vihdoin keskusojennustyöosasto (1921). Sellainen hajauttaminen ei tietenkään edistänyt rangaistusojennusasiaa, ja Dzerzhinski pyrkikin hallinnon yhtenäistämiseen. Nyt tapahtui monilta huomaamatta jäänyt NKVD:n ja Tshekan yhteen kasvattaminen: vuoden 1919 maaliskuun 16. päivänä Dzerzhinskista tuli myös sisäasiain kansankomissaari. Ja vuonna 1922 hän sai kaikki vankilalaitokset siirretyiksi oikeusasiain kansankomissariaatista itselleen NKVD:hen (25. 6. 1922)[2]. Ja niin NKVD:n GUMZ laajeni laajenemistaan.

Rinnan tuon kanssa tapahtui leirien vartiomistoimen uudelleenjärjestäminen. Aluksi siitä huolehtivat VOHRin eli tasavallan sisäisen suojelun joukot, sitten VNUS, ja vuonna 1919 molemmat yhdistettiin Tshekaan[3], ja niiden sotaneuvoston puheenjohtajaksi tuli samainen Dzerzhinski. (Ja kuitenkin vuoteen 1924 saakka tuli valituksia pakenemisien runsaudesta ja työntekijöiden huonosta kurista[4].(Todennäköisesti oli kysymys juopottelusta ja piittaamattomuudesta: kunhan vain saivat palkkansa . . .) Vasta vuoden 1924 kesäkuussa saattovartiojoukkoihin määrättiin toimeenpanevan keskuskomitean ja kansankomissaarien neuvoston dekreetillä sotilaskuri ja sotalaivastoasiain kansankomissariaatti huolehtimaan niiden täydentämisestä[5].

Sen rinnalle perustetaan vuonna 1922 sormenjälkirekisterikeskustoimisto sekä palvelu- ja vainukoirakeskustarha.

Ja sillä välin Neuvostoliiton GUMZin nimeksi määrätään Neuvostoliiton GUITU eli ojennustyölaitosten ylihallinto, joka sitten muutetaan OGPU:n alaiseksi GUITLiksi eli ojennustyöleirien ylihallinnoksi, ja sen päälliköstä tulee samanaikaisesti Neuvostoliiton saattovartiojoukkojen komentaja.

Miten paljon touhua! Miten paljon portaita, työhuoneita, vartiomiehiä, lupalappuja, leimoja, kylttejä!

Ja GUMZAKin pojasta GUITLista tulikin sitten meidän GULAGimme.

[1] Niin kuin vielä tänäkin päivänä, 1960-luvulla.

[2] Aikakauslehti Vlast Sovetov (Neuvostojen valta) 1923, n:o 1—2, s. 57.

[3] Vlast sovetov. 1919 n:o 11, ss.6—7.

[4] Valtion Lokakuun vallankumouksen keskusarkisto, osasto 393, tallenne 47, kansio 89, arkki 11.

5 Valtion lokakuun vallankumouksen keskusarkisto, osasto 393, tallenne 53, kansio 141 arkit 1, 3 ja 4.

II Arkkipelagi kohoaa merestä

Vienan merellä, jossa yöt ovat valkeat puoli vuotta, Iso Solovetskin saari kohottaa vedestä valkeat kirkkonsa, joita ympäröivät kiveen iskostuneesta jäkälästä ruosteen punaiset, järkäleistä rakennetut kremlin muurit, ja tuon kremlin[1] yläpuolella liitelevät ja kirkuvat kaiken aikaa Solovetskin harmaanvalkoiset lokit.

"On kuin tässä valoisuudessa ei syntiä olisikaan. . . aivan kuin tämä luonto ei olisi vielä kehittynyt syntiin saakka" — näin Prishvin tunsi Solovetskin saarista.[2]

Ilman meidän apuamme nuo saaret kohosivat merestä, ilman meidän apuamme täyttyivät kahdestasadasta kalaisasta järvestä, ilman meidän apuamme saarille asettui metsoja, jäniksiä ja hirviä, kun taas kettuja, susia ja muita petoeläimiä siellä ei milloinkaan ollut.

Jäätiköt tulivat ja menivät, graniitti sulkeutui järvien ympärille, järvet jäätyivät Solovetskin talven yössä, tuuli pani meren ärjymään, ja se peittyi jäähyyteeseen ja paikoin jäätyikin. Revontulet loimusivat puolen taivaan täydeltä. Ja taas tuli valoisampaa, ja taas tuli lämpimämpää, ja kuuset kasvoivat korkeutta ja paksuutta, linnut kaakersivat ja visersivät, nuoret hirvet mylvivät. Planeetta pyöri maailmanhistorioineen, valtakuntia sortui ja syntyi, mutta täällä ei vieläkään ollut petoeläimiä eikä ihmistä.

Silloin tällöin tänne nousi maihin novgorodilaisia, jotka liittivät saaret Novgorodin Obonezhkaja-viidennekseen. Karjalaisiakin täällä asusti. Puolisataa vuotta Kulikovon taistelun jälkeen ja puoli vuosituhatta ennen GPU:ta munkit Savvati ja Herman ylittivät venhollaan helmenvärisen meren ja havaitsivat pyhäksi tämän saaren, jolla ei ollut petoja. Heistä saikin Solovetskin luostari alkunsa. Sen jälkeen tänne kohosivat Uspenskin ja Preobrazhenskin ka-

[1] ven. *kreml* — kaupungin sisäinen linnoitus (suom. huom.)

[2] Ja vain itse munkit hän näki synniksi Solovetskille. Oli vuosi 1908, ja silloisten liberaalisten käsitysten mukaan oli mahdoton puhua papistosta hyväksyvästi. Mutta meistä — Arkkipelagin käyneistä — nuo munkit taitavat näyttää suorastaan enkeleiltä. Vaikka heillä oli mahdollisuus syödä "mahan täydeltä", he söivät Golgatan ja Ristiinnaulitun skiitassa kalaakin — paastoruokaa — vain suurina pyhinä. Vaikka heillä oli mahdollisuus nukkua mielin määrin, he (samassa skiitassa) valvoivat öisin ja vuorokaudet ympäri, vuodet läpeensä, kaiken aikaa lukivat psalttaria ja pitivät liturgioita kaikkien oikeauskoisten kristittyjen — elävien ja kuolleiden — puolesta.

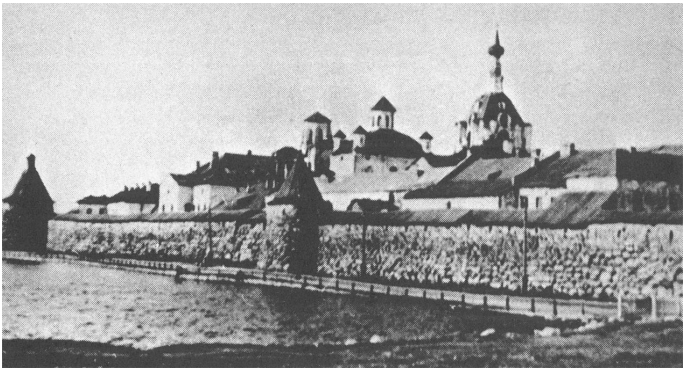

Solovetskin kreml. Yleisnäkymä Svjatoi-järven suunnalta.

tedraalit. Ja Useknovenie-kirkko Sekirnaja-vuorelle ja parikymmentä muuta kirkkoa ja parikymmentä tsasounaa, Golgata-skiitta, Troitski-skiitta, Savvatievski-skiitta, Muksalmski-skiitta sekä erakkojen ja askeettimunkkien yksinäisiä pakopaikkoja loitolle muista. Tänne pantiin paljon työtä, ensin itse munkkien, myöhemmin myös luostareiden talonpoikien. Rakennettiin kymmeniä kanavia yhdistämään järviä. Järvien vesi lähti virtaamaan puukouruja luostareihin. Ja kaikkein ihmeellisin: Muksalmille ilmaantui (19. vuosisadalla) pato valtavista järkäleistä, jotka jotenkin asettuivat särkille. Ison ja Pienen Muksalmin laitumilla alkoivat käyskennellä muhkeat karjalaumat, sillä munkit pitivät eläinten hoitamisesta — sekä kotieläinten että villieläinten. Solovetskin maa osoittautui paitsi pyhäksi myös rikkaaksi, se kykeni ruokkimaan useita tuhansia ihmisiä[1]. Vihannesmailla kasvoi vankkaa valkoista makeaa kaalia (kaalinkannat olivatkin "Solovetskin omenoita"). Kaikki vihannekset olivat omasta takaa ja laadultaan hyviä, omasta takaa olivat myös kukka-ansarit, jopa ruusutkin. Kalatalous kehittyi: sekä pyynti merellä että kalanviljely merestä eristetyissä "metropoliitan tarhoissa". Vuosisatojen ja vuosikymmenten mittaan ilmaantuivat omat myllyt jauhamaan omia jyviä, omat sahat, omien savivalimojen valmistamat omat astiat, oma metallivalimo, oma paja, oma kirjansitomo, oma nahkaverstas, oma vaunupaja ja jopa oma sähköasemakin. Sekä vaikeatekoiset muottitiilet että omaan käyttöön tarkoitetut meripurret — kaikki tehtiin itse.

Mutta mitään kansallista kehitystä ei vielä milloinkaan ole tapahtunut — ei tapahdu ja mahtaako koskaan tapahtuakaan — ilman siihen liittyviä aja-

[1] Tekniikan historian tuntijat sanovat, että Filip Kolytshev (joka korotti äänensä Iivana Julmaa vastaan) saattoi 16. vuosisadalla Solovetskin maatalouden tekniikan sellaiselle tasolle, että sitä ei kolme vuosisataa myöhemmin ihan kaikkialla häpeiltäisi.

tuksia sodasta ja vankilasta.

Sotilaallinen ajatus. Eiväthän jotkut höperöt munkit voi yksinkertaisesti elellä aivan tavallisella saarellaan. Saari sijaitsee Suuren Valtakunnan rajalla, ja siispä se joutuu sotimaan ruotsalaisia, tanskalaisia ja englantilaisia vastaan, ja siispä onkin rakennettava linnoitus kahdeksan metriä paksuista muureista ja pystytettävä kahdeksan tornia ja tehtävä kapeat ampuma-aukot ja katedraalin kellotapulista turvattava laaja näköala tähystää[1].

Ajatus vankilasta. Sepä mainiota — vankkoja kivimuureja yksinäisellä saarella! On paikka, minne panna tärkeitä rikollisia istumaan, ja on ketä pyytää vartioimaankin. Emme estä heitä pelastamasta sieluaan, kunhan vahtivat meidän vankejamme[2].

Ja mahtoiko Savvati ajatella sitä noustessaan maihin pyhälle saarelle?...

Tänne pantiin istumaan kirkon kerettiläisiä, myös poliittisia kerettiläisiä pantiin istumaan. Täällä istui (ja täällä myös kuoli) Avraami Palitsyn. Pushkinin setä P. Hannibal istui myötätunnosta dekabristeja kohtaan. Vielä aivan vanhana miehenä tänne pantiin istumaan Zaporozhjen kasakka-armeijan viimeinen ylipäällikkö Kolnishevski (Petljuran kaukainen edeltäjä?) joka vapautettiin pitkän tuomion jälkeen yli satavuotiaana[3].

Solovetskin luostarivankilan muinaisen historian päälle muuten heitettiin myöhemmin, leirien neuvostoaikana muodikkaan myytin kaapu, joka kuitenkin vain harhautti hakuteosten ja historiallisten kuvauksien laatijoita, ja niinpä voimmekin nyt useista kirjoista lukea, että Solovetskin vankila oli kidutusvankila, että siellä oli riiputuskoukkuja ja ruoskimisia ja korventamisia. Mutta kaikki ne ovat keisarinna Elisabetia varhaisempien tutkintavankiloiden tai lännen inkvisition rekvisiittaa, jotka eivät yleensäkään olleet ominaisia Venäjän luostarivankiloille vaan jotka vilpillinen ja tietämätön tutkija on ympännyt tänne.

Vanhat solovetskilaiset muistavat hänet hyvin: hän oli *tuputtaja* Ivanov, leirin kutsumanimeltä "uskonnon vastainen basilli". Hän oli entinen Novgorodin arkkipiispan luostaripalvelija, joka oli vangittu kirkon kalleuksien myymisestä ruotsalaisille. Hän joutui Solovetskiin vuonna 1925 ja alkoi heti touhuta välttääkseen yleiset työt ja tuhon. Hän erikoistui tekemään uskonnon vastaista propagandaa vankien keskuudessa ja rupesi tietenkin myös ISTsh:n eli in-

[1] Ja luostari joutuikin kestämään englantilaisia vastaan vuonna 1808 ja vuonna 1854, mutta Nikonin kannattajia vastaan taisteltaessa vuonna 1667 munkki Feoktist kavalsi linnoituksen tsaarin pajarille ja paljasti salakäytävän.

[2] Montako uskoa tämä kristillisen luostarin ja vankilan yhdistelmä onkaan ihmiskunnasta murtanut!

[3] Solovetskin valtiollinen vankila oli vuodesta 1718. 1890-luvulla Pietarin sotilaspiirin joukkojen komentaja suuriruhtinas Vladimir Aleksandrovitsh vieraili Solovetskissa ja havaitsi sotaväenosaston aivan turhaksi ja p o i s t i s o t i l a a t Solovetskista. Solovetskin vankilan toiminta lakkasi vuonna 1903. (A. S. Prugavin, Monastyrskie tjurmy (Luostarivankilat). ss. 78 ja 81.)

formaatio- ja tutkintaosaston (juuri näin avomielisesti sitä nimitettiin) avustajaksi. Mutta enemmänkin: hän sai leirin johtajat kiihdyksiin olettamuksillaan, että munkit olivat haudanneet tänne paljon aarteita, ja niin sitten muodostettiin hänen johtamansa kaivauskomissio. Useita kuukausia tämä komissio kaivoi, mutta valitettavasti uskonnon vastainen basilli pettyi psykologisissa laskelmissaan munkkien suhteen: he eivät löytäneet Solovetskista aarteita. Selviytyäkseen kunniallisesti tilanteesta Ivanov ryhtyi silloin tulkitsemaan maanalaisia talous-, varasto- ja puolustustiloja vankila- ja kidutustiloiksi. Kidutusvälineitä ei tietenkään ollut voinut säilyä niin monen vuosisadan takaa, mutta (ruhojen ripustamiseen tarkoitettu) koukku toki osoitti, että täällä oli kidutettu venyttämällä. 19. vuosisadan suhteen oli vaikeampi perustella, miksi rääkkäämisestä ei ollut jäänyt jälkiä, ja niinpä päätelttiin, että "Solovetskin vankilan kohtelu oli oleellisesti lieventynyt sitten edellisen vuosisadan". Uskonnon vastaisen basillin "paljastukset" sopivat aikakauden väriin erittäin hyvin ja lohduttivat pettynyttä johtoa jonkin verran, ja ne julkaistiin Solovetskie ostrova-lehdessä ja myöhemmin niistä otettiin Solovetskin kirjapainossa eripainos, ja niin ne sumuttivat menestyksekkäästi historian totuuden. (Hanke oli varsin paikallaan myös siksi, että Solovetskin kukoistava luostari oli vallankumoukseen saakka laajassa maineessa ja suuressa arvossa kautta koko Venäjän.)

Mutta kun valta sitten oli siirtynyt työtätekevien käsiin — mitä oli tehtävä näille joutilaille munkkikonnille? Sinne lähetettiin komissaareja ja yhteiskunnallisesti tarkistettuja johtajia, luostari julistettiin sovhoosiksi ja munkkeja käskettiin rukoilemaan vähemmän ja paiskimaan töitä enemmän työläisten ja talonpoikien hyväksi. Munkit uurastivat ja kiitos erikoistietojensa, mihin verkot oli heitettävä ja koska, pyysivät hämmästyttävän maukasta silliä, joka lähetettiin Moskovaan Kremlin pöytään.

Luostariin ja varsinkin sen sakastiin keskitettyjen arvoesineiden paljous kiusasi joitakuita saapuneista johtajista ja ohjaajista: sen sijaan että olisivat siirtyneet työtätekevien *(heidän)* käsiin kalleudet lojuivat elottomana uskonnollisena painolastina. Ja silloin hieman rikoslain vastaisesti mutta yleisen työtätekemättömän omaisuuden takavarikoimishengen mukaisesti luostari poltettiin (vuoden 1923 toukokuun 25. päivänä). Rakennukset vaurioituivat, runsaasti arvoesineitä katosi sakastista, ja — mikä tärkeintä — kaikki tilikirjat paloivat, niin ettei voitu määrittää, kuinka paljon oli kadonnut ja mitä.[1]

Edes suorittamatta mitään tutkimuksia: mitä sanoo meille vallankumouksellinen oikeustajunta (haisti)? — kukapa muu olisi syypää luostarin omaisuuden polttamiseen ellei juuri musta munkkikopla? Siispä se paiskataan manterelle kun taas Solovetskin saarelle keskitetään pohjoiset erikoisleirit! Kahdeksankymmentävuotiaat ja jopa satavuotiaatkin munkit rukoilivat pol-

[1] Ja siihen tulipaloon vetosi myös "uskonnon vastainen basilli" selitellessään, miksi oli niin vaikea löytää todisteita vanhoista kivityrmistä ja kidutusvälineistä.

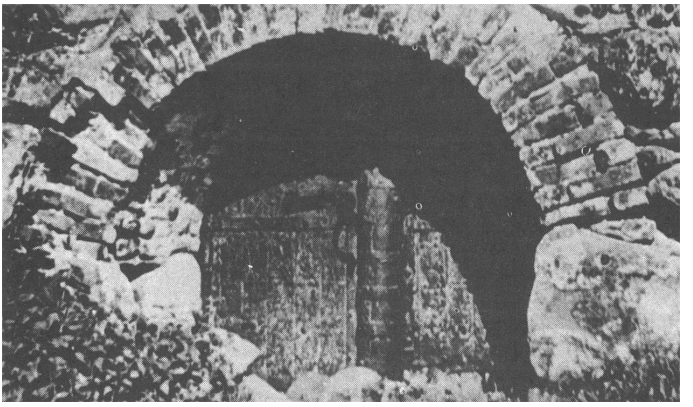

Silliportti

villaan, että heidän annettaisiin jäädä kuolemaan "pyhällä maalla", mutta proletaarisen järkähtämättömästi heidät paiskattiin pois — kaikki paitsi aivan välttämättömimmät: kalastaja-artteli[1] ja Muksalmin karja-asiantuntijat ja hapankaalintekijä-isä Mefodi ja valaja-isä Samson sekä pari muuta heidän kaltaistaan hyödyllistä isää. (Heille osoitettiin oma leiristä eristetty kremlin soppi, johon oli eri sisäänkäyntikin — Silli-portti (kuva 3). Heidät julistettiin *työkommuuniksi* mutta heidän täydellisen hourupäisyytensä ymmärtäen hautausmaalla sijaitseva Onufrievin kirkko luovutettiin heille rukoilemispaikaksi.)

Niin toteutui vankien alinomaa toistama mielisananlasku: pyhä paikka ei ole kauan tyhjänä. Kirkonkellojen soitto vaikeni, pyhäinkuvalamput ja kynteliköt sammuivat, liturgiat ja yöjumalanpalvelukset lakkasivat kuulumasta, ympärivuorokautinen psalttarin mutiseminen lakkasi, ikonostaasit sortuivat (Preobrazhenski-katedraaliin jätettiin), mutta sen sijaan ylipitkiin — kantapäihin ulottuviin — mantteleihin pukeutuneet urhakkaat tshekan miehet, joilla oli erikoisen huomiotaherättävät mustat Solovetskin hihankäänteet ja kauluslaatat ja mustalakinen tähdetön lakki, saapuivat vuoden 1923 heinäkuussa pystyttämään esimerkillisen ankaraa leiriä, työläisten ja talonpoikien Tasavallan ylpeyttä.

Mitä merkitsi *erikois-*, sitä ei vielä ollut muotoiltu eikä kehitelty ohjesääntöihin. Mutta Solovetskin leirin päällikölle Eichmansille oli tietenkin selitetty

1. Heidät poistettiin Solovetskista vasta vuoden 1930 paikkeilla, ja sen jälkeen lakkasi myös kalan tulo: kukaan ei enää löytänyt merestä tuota erinomaista silliä, aivan kuin se olisi kadonnut tykkänään.

Lubjankassa suullisesti. Ja tultuaan saarille hän vuorostaan selitti lähimmille apulaisilleen.

Nykyään kertomus Solovetskista ei taida enää juuri hämmästyttää entisiä vankeja eikä edes tavallisia 1960-luvun ihmisiä. Mutta kuvitelkoon lukija itsensä Tshehovin ajan ja Tshehovin jälkeisen ajan Venäjän ihmiseksi, kulttuurimme hopea-ajan ihmiseksi, sillä siksihän 1910-lukua nimitettiin, *siellä* kasvatetuksi olkoonkin että kansalaissodan järkyttämäksi ihmiseksi, joka yhtä kaikki on tottunut ihmisille ominaiseen ruokaan, vaatetukseen ja sanalliseen kanssakäymiseen, — ja sitten astukoon Solovetskin portista Kemperpunktiin. Se oli (Vienan) Kemin kauttakulkuleiri, alakuloinen, puuton ja pensaaton Papinsaari, jonka pato yhdisti mantereeseen. Tässä autiossa likaisessa karjahaassa hän näki ensimmäiseksi karanteenikomppanian (vangit yhdisteltiin silloin "komppanioiksi", "prikaatia" ei ollut vielä keksitty), joka oli puettu — *säkkeihin!* — tavallisiin säkkeihin: jalat työntyivät alhaalta kuin hameen alta, ja päätä ja käsiä varten säkkiin oli tehty reiät (mihin venäläinen nokkeluus ei keksisi ratkaisua!). Tuon säkin uusi tulokas välttää niin kauan kuin hänellä vielä on omat vaatteet, mutta jo ennen kuin hän on ehtinyt kyllikseen tarkastella vankien säkkejä, hän näkee legendaarisen ratsumestari Kurilkon.

Kurilko (tai hänen sijastaan Beloborodov) tulee juuri tuodun vankikolonnan luo yllään niin ikään pitkä tshekan miehen mantteli, jossa on pelottavat mustat hihankäänteet. Ne ovat villi näky vanhassa venäläisessä sotilasverassa — kuin kuoleman enne. Hän hyppää tynnyrille tai muulle sopivalle alustalle ja puhuttelee tulokkaita odottamattoman läpitunkevan raivokkaasti: "No ni-i-i-n! Huomio-o! Tämä ei olekaan mitä tahansa neuvostomaata, tämä on Solovetskin tasavalta! Sen opitte tuntemaan! Syyttäjän jalka ei ole vielä koskaan astunut Solovetskin kamaralle! Eikä astukaan! Että sen tiedätte! Teitä EI ole lähetetty tänne ojentumaan! Kyttyräselkää ei ojenneta! Järjestys on sitten tämän näköinen: kun minä sanon "ylös" te nousette, kun minä sanon "maahan" te heittäydytte! Ja kirjeet kotiväelle tehdään tähän malliin: elossa ja terveitä ollaan ja hyvin voidaan! . . ."

Nimekkäät aateliset, suurkaupunkien intellektuellit, papit, mullat ja pimeät keskiaasialaiset kuuntelevat tyrmistyksestä mykkinä — tällaista he eivät ole ennen nähneet eivätkä kuulleet, tällaisesta he eivät ole ikänä lukeneet. Mutta Kurilko, joka ei ole saanut mainetta kansalaissodassa, piirtää nyt tällä historiallisella vastaanotolla nimensä koko Venäjän aikakirjoihin, ja jokainen onnistunut karjaisu ja sanakäänne saavat hänet yhä parempaan vireeseen, ja yhä uusia muotoutuu ja sorvautuu itsestään hänen mielessään.

Ja itseään ihastellen ja yhä enemmän kiihottuen (mutta sisimmässään vahingoniloisesti: missä te piileksitte silloin, kun me taistelimme bolsevikkeja vastaan? Luulitteko kyykkivänne turvassa kolossanne? Ja nyt teidät sitten on raahattu tänne! Nyt saatte maksaa paskamaisesta puolueettomuudes-

tanne! Sillä me — toiminnan miehet! — olemme hyvää pataa vaikka bolsevikkien kanssa!) Kurilko aloittaa kouluttamisen:

— Päivää, ensimmäinen karanteenikomppania! ... Huonosti meni, kerran vielä! Päivää, ensimmäinen karanteenikomppania! ... Huonosti! ... Teidän on karjaistava "päi!" niin että salmen yli Solovetskiin kuuluu! Kahdensadan miehen on karjaistava niin että muurit sortuvat!!! Uudestaan! Päivää, ensimmäinen karanteenikomppania!

Vahdittuaan, että kaikki huutavat ja sitten viimein kaatuilevat huutamisesta nääntyneinä, Kurilko siirtyy koulutuksen seuraavaan kohtaan — juoksuttamaan karanteenikomppaniaa pylvään ympäri:

— Ylemmäksi jalat! ... Ylemmäksi jalat!

Se ei ole helppoa hänelle itselleenkään, hän on itsekin jo kuin murhenäytelmän näyttelijä viidennessä näytöksessä ennen viimeistä murhaa. Ja kaatuessaan ja jo kaaduttuaan hän — pitkin pituuttaan maassa — puolen tunnin kouluttamisen jälkeen karjaisee viimeisen käheän huudon, Solovetskin uskontunnustuksen ytimen:

— Minä panen teidät imemään räät vainajilta!

Ja tämä on vasta ensimmäinen harjoitus, joka on tarkoitettu lannistamaan tulokkaiden tahdon. Ja mustanpuhuvassa lahoavassa löyhkäävässä puuparakissa heitä käsketään "nukkumaan kyljellä" — ja se koskee onnen myyriä, niitä jotka *valikoidut* lahjuksesta tyrkkäävät lavereille. Loput s e i s o v a t koko yön lavereiden välissä (ja rikkomukseen syyllistynyt pannaan vielä seisomaan makkipytyn ja seinän väliin).

Ja eletään vuosia Tuhat Yhdeksänsataa Kaksikymmentäkolme ja Kaksikymmentäviisi, siunattua aikaa ennen murrosta ja kulttia ja vääristymistä ja rikkomista ... (Ja vuodesta 1927 tulee sellainen lisäys, että lavereilla makaavat nyt jo kriminaalit, jotka itsestään poimimillaan täillä ammuskelevat seisovia intellektuelleja.)

Höyrylaiva Gleb Bokiˇ[1] odotellessaan he uurastavat vielä (Vienan) Kemin kauttakulkuleirissä, ja joku pannaan juoksemaan pylvään ympäri ja huutamaan yhtenään: "Minä olen pinnari, työtä tehdä tahdo en ja toisiakin häiritsen!" Kaatuessaan makkipytyn päälleen kaatunutta insinööriä ei päästetä parakkiin vaan hänet jätetään jäätymään ulosteisiin. Sitten sattovartio huutaa: "Ryhmästä ei jäädä jälkeen! Saattovartio avaa tulen varoittamatta! Tahdissa mars!" Ja sitten raksautetaan kivääreinhanoja: "Koetteleteko hermoja?" Talvella ajetaan jäätä pitkin jalkaisin ja railojen ylittämiseen tarvittavia veneitä kiskotaan perässä. Avoveden aikana kuormataan laivan ruumaan ja mätetään niin paljon, että perille Solovetskiin tultaessa ainakin muutama

[1] Moskovan OGPU:n troikan puheenjohtajan, oppimattoman nuoren miehen kunniaksi:
"Vaan kiintiötä ei hän täyteen saa hän oli ylioppilas ja luki kaivostekniikkaa".
("Ystävän epigrammista" Solovetskie ostrova -aikakauslehden vuoden 1929 1-numerosta. Sensuuri oli tyhmä eikä ymmärtänyt mitä salli julkaista.)

ihminen on tukehtunut saamatta milloinkaan nähdä harmaiden muurien ympäröimää lumivalkoista luostaria.

Jo ensimmäisinä Solovetskin tunteinaan uusi tulokas ehkä saa tuta tervetuliaisiksi Solovetskin saunapilan: hän riisuutuu, ensimmäinen saunottaja kastaa köysiluudan vihreää saippuaa täynnä olevaan pyttyyn ja töhrii tulokkaan luudalla, toinen potkaisee hänet viettävää lautaa tai portaita jonnekin alas, jossa kolmas humauttaa ämpärillisen vettä typertyneen vangin päälle ja neljäs tyrkkää tämän saman tien pukusuojaan, jonne hänen "kamansa" on jo heitetty ylhäältä miten sattuu. (Tuossa pilassa on ennakoituna koko GULAG! Sekä sen tahti että ihmisen arvo.)

Niin uusi tulokas vetäisee Solovetskin henkeä! Arkkipelagin henkeä, jota maassa ei vielä tunneta mutta jota Solovetskissa jo tuotetaan.

Ja täälläkin uusi tulokas näkee säkkiin pukeutuneita ihmisiä. Myös tavanomaisia "vapaita" vaatteita, kenellä uusia ja kenellä kuluneita. Ja erikoisia manttelikankaasta tehtyjä lyhyitä Solovetskin takkeja (se on etuoikeus, se on korkean aseman tunnus, niin pukeutuu leirin hallintohenkilökunta) ja samasta kankaasta tehtyjä "solovetskilaislakkeja". Ja äkkiä vankien joukossa kulkee mies jolla on — frakki! Eikä kukaan hämmästele häntä, kukaan ei käänny katsomaan eikä naura. (Sillä jokainenhan pitää omansa loppuun. Tuo ressukka vangittiin ravintola Metropolista, ja niin hän sitten kituuttaa tuomiotaan frakki päällä.)

Solovetskie ostrova-aikakauslehden vuoden 1930 1-numerossa mainitaan "monien vankien haaveeksi" standardityyppisen asun saaminen[1]. Vain lasten siirtola vaatetetaan täydellisesti. Mutta esimerkiksi naisille ei anneta alusvaatteita eikä sukkia eikä edes huivia päähän — jos joku on napattu kesäpuvussa, kulkekoon samoissa tamineissa myös napapiirin talvessa. Tästä syystä monet vangit istuvat komppanian suojassa alusvaatteisillaan, eikä heitä ajeta työhön.

Valtion vaatteet ovat niin arvokkaat, että Solovetskissa kukaan ei hämmästele seuraavaa kohtausta: keskellä talvea vanki riisutuu ja ottaa kengät jalasta lähellä kremliä, luovuttaa säntillisesti varusteensa ja juoksee alastomana kaksisataa metriä liittyäkseen toiseen ryhmään, jossa hänet puetaan. Se merkitsee: kremlin johto luovuttaa hänet filimonovo-pistoradan[2] johdolle, mutta jos hänet olisi luovutettu vaatteet päällä, vastaanottajat olisivat saattaneet olla palauttamatta niitä tai petkuttaa vaihdossa.

Ja sitten toinenkin talvinen näky — sama moraali joskin eri syy. Lääkintä-

[1] Vuosien mittaan kaikki arvot keikahtavat ylösalaisin, ja se mitä 20-luvun erikoisleirissä pidetään etuoikeutena — oikeus pitää valtion vaatteita — on 40-luvun erikoisleirissä riesa: siinä on etuoikeus o l l a p i t ä m ä t t ä valtion tamineita, pitää edes jotakin omaa, edes hatun. Se ei johdu vain taloudellisista syistä vaan myös aikakauden aaltoilusta: yksi vuosikymmen näkee ihanteeksi yhdistymisen Yhteiseen, toinen taas jättäytymisen siitä.

[2] Staraja Russan ja Novgorodin välinen rautatie oli kiskottu tänne.

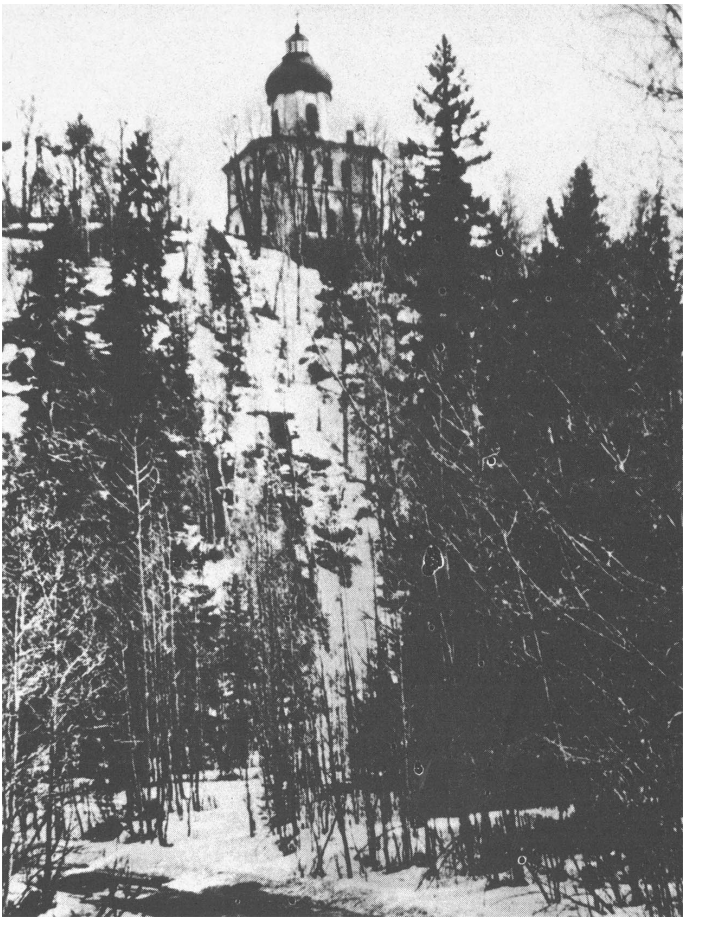

Useknovenie-kirkko.

osaston sairaala on todettu vaatimusten vastaiseksi, määrätty kiireesti valeltavaksi ja pestäväksi kiehuvalla vedellä. Mutta mihin pannaan potilaat? Kaikki kremlin tilat ovat tupaten täynnä, Solovetskin saarten väestön tiheys on suurempi kuin Belgiassa (millainen se on Solovetskin kremlissä?). Niinpä kaikki potilaat kannetaan huovilla hankeen ja lasketaan siihen kolmeksi tunniksi. Ja kun tilat on pesty, kannetaan takaisin.

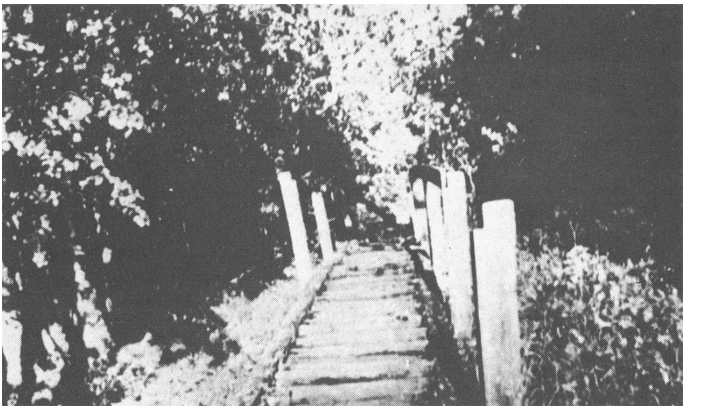

Sekirnaja-vuoren portaat.

Emmehän ole unohtaneet, että uusi tulokkaamme on hopea-ajan kasvatti? Hän ei tiedä vielä mitään toisesta maailmansodasta eikä Buchenwaldista! Hän näkee: manttelitakkiset *valikoidut* tervehtivät toisiaan ja komppanianpäälliköitä oivan sotilaallisesti, ja samat miehet ajavat työläisensä ulos pitkillä kepeillä — *kangilla* (verbi *kangeta* onkin jo vakiintunut tähän kaikille selvään merkitykseen). Hän näkee: rekeä ja kärryjä kiskovat hevosten asemesta ihmiset (monta ihmistä kutakin ajopeliä) — ja siitäkin on uusi sana VRIDLO, sanoista Vremenno Ispolnjajushtshii Dolzhnost Loshadi eli tilapäisesti hevosen virkaa toimittava.

Mutta muilta solovetskilaisilta hän kuulee kauheampiakin kuin hänen silmänsä näkevät. Hänelle lausutaan tuhoisa sana *Sekirka*. Se tarkoittaa Sekirnaja-vuorta. Sinne kaksikerroksiseen kirkkoon on järjestetty karsseri. Karsserissa pidetään näin: seinästä seinään on kiinnitetty käsivarren paksuisia orsia, joilla vankeja käsketään istumaan koko päivän. (Yöksi käydään makuulle lattialle mutta päällekkäin, ahdasta.) Orsien korkeus on sellainen, että jalat eivät ulotu lattiaan. Tasapainon säilyttäminen ei ole kovinkaan helppoa, ja vanki saakin pinnistellä koko päivän — pysyäkseen orrella. Jos hän putoaa, vartijat hyökkäävät kimppuun ja hakkaavat häntä. Tai: vievät ulos 365:n askelman korkuisten jyrkkien portaiden (kuva 4) yläpäähän (ne vievät kirkon luota järven rantaan, munkit ovat ne rakentaneet) ja köyttävät häneen hirren (painoksi) ja tyrkkäävät alas. (Portaissa ei ole ainoatakaan välitasannetta, ja ne ovat niin jyrkät, että hirsi ja ihminen kierivät pysähtymättä.)

Orrelle päästäkseen ei tarvitse lähteä Sekirkalle, niitä on myös kremlin alati tupaten täydessä karsserissa. Tai sitten pannaan seisomaan epätasai-

selle järkäleelle, jolla on niin ikään vaikea pysyä. Ja kesällä "kannoille" — siis alastomana hyttysten syötäväksi. Mutta silloin rangaistua on pidettävä silmällä. Mutta jos hänet köytetään alastomana puuhun, silloin hyttyset pärjäävät itsekin. Edelleen: kokonaisia komppanioita makuutetaan hangessa rikkeestä. Edelleen: mies ajetaan kaulaa myöten avantoon ja pidetään siinä. Ja vielä tällainenkin menetelmä: hevonen valjastetaan tyhjien aisojen eteen, rikkeeseen syyllistyneen jalat köytetään aisoihin, vartija nousee hevosen selkään ja ratsastaa metsähakkuulla, kunnes valitukset ja huudot lakkaavat takaa.

Uuden tulokkaan henki on lannistettu jo ennen kuin hän on edes aloittanut Solovetskin elämäänsä, loputonta kolmen vuoden tuomiotaan. Mutta liian hätäinen olisi nykypäivän lukija, jos hän nyt kohottaisi sormensa: kas siinä ilmiselvä tuhoamisjärjestelmä, kuolemanleiri! Ei ei, niin yksinkertaisia emme ole! Tässä ensimmäisessä kokeiluvyöhykkeessä — samoin kuin emme myöhemmin muissakaan, emme kaikkein laajimmassakaan — emme toimi avoimesti vaan kerroksittaisesti ja monipuolisesti ja juuri siksi onnistumme toimimaan niin menestyksellisesti ja niin kauan.

Äkkiä kremlin portista ratsastaa joku huimapäinen mies pukilla, hän käyttäytyy tärkeästi, eikä kukaan naura hänelle. Kuka hän sitten on? Miksi pukilla? Dektiarev, entinen cowboy[1], vaati hevosta mutta kun Solovetskissa oli niukalti hevosia, hänelle annettiin pukki. Entä mistä moinen kunnia? Siksikö että hän on cowboy? Ei — hän on dendrologisen tarhan johtaja. He kasvattavat eksoottisia puita. Täällä, Solovetskissa.

Niinpä tuosta pukilla ratsastajasta alkaakin Solovetskin mielikuvituksellisuus. Miksi kasvattaa eksoottisia puita Solovetskissa, jossa munkkien yksinkertainen järkevä vihannestalous on sekin jo tärvelty ja jossa vihannekset ovat loppumassa? Kas eksoottisia puita on kasvatettava napapiirin tuntumassa siksi, että Solovetsk samoin kuin koko Neuvosto-Tasavalta muuttaa maailmaa ja rakentaa uutta elämää. Mutta mistä siemenet ja varat? Siinäpä se: dendrologisen tarhan siemeniin on rahaa, rahaa ei ole vain hakkuutyömaan työläisille (ruokintaa ei ole vielä normitettu, vaan se riippuu varoista).

Entä arkeologiset kaivaukset? Kyllä, meillä on kaivauskomissio. Meille on tärkeää tuntea menneisyytemme.

Leirin hallintorakennuksen edustalla on koristeistutus, joka esittää viehättävää norsua[2], ja sen loimessa on "U" — siis U-SLON eli Solovetskin erikoisleirien hallinto. Ja sama kuva-arvoitus on Solovetskin paperirahoissa, joita käytetään tämän pohjoisen valtakunnan rahana. Mitkä viehättävät kotinaamiaiset! Siis kaikki onkin täällä erittäin viehättävää, Kurilko-veitikka vain pelotteli meitä? Ja oma aikakauslehtikin on — sekin "Slon" (vuodesta

[1] Ei pidä sekoittaa vapaaseen Dektjareviin, Solovetskin Arkkipelagin joukkojen komentajaan.

[2] Ven. *slon* — norsu, elefantti (suom. huom.).

1924, ensimmäiset numerot kirjoituskoneella, 9. numerosta alkaen se painetaan luostarin kirjapainossa), vuodesta 1925 sen nimi on Solovetskie ostrova, painos 200 kappaletta, ja liitekin sillä on — sanomalehti Novye Solovki (teemme lopun kirotusta munkkimenneisyydestä). Vuodesta 1926 aikakauslehteä saa tilata kautta maan, painos on suuri, menestys on suuri[1]! Ja lehteä valvoo peräti ylimalkainen sensuuri. Vangit (Glubokovski) kirjoittavat humoristisia pikkurunoja GPU:n troikasta — ja ne menevät läpi! Ja sitten niitä lauletaan Solovetskin teatterin lavalta suoraan vasten vierailulle saapuneen Gleb Bokin kasvoja:

Boki, Feldman, Vasiljev ja Vul
lupailivat meille lahjojaan . . .

— ja johto on hyvillään! (Onhan se imartelevaa! Mies ei ole valmistunut kurssiltaan, mutta silti hänet ikuistetaan historiaan.) Ja sitten kerto:

Heitä jotka palkitsivat meidät Solovetskilla —
kehotamme: tulkaa itse tänne!
Täällä istumasi vuodet — kolme tahi viisi —
liität sitten mielimuistoihisi!

— hohottavat! pitävät! (Kukapa arvaisi, että se on silkkaa profetiaa? . . .)

Ja röyhkeä Sheptshinski, ammutun kenraalin poika, ripustaa portin yläpuolelle iskulauseen:

"Solovetsk työläisille ja talonpojille!"

(Profeetallista sekin! Mutta tästä ei pidetä, päällystö arvaa ja poistaa.)

Näytelmäpiirin taiteilijoilla on kirkkovaatteista tehdyt puvut. "Kiskojen soitto". Foksia tanssivia vääntelehtiviä pareja näyttämöllä (tuhoutuva länsi) ja taustakulissiin maalattu voitokas punainen paja (me).

Mielikuvituksellinen maailma! Ei, tuhma Kurilko laski sittenkin leikkiä! . . .

Ja onhan vielä Solovetskin kotiseuduntutkimusseura, joka julkaisee selostuksiaan ja tutkimuksiaan. 16. vuosisadan ainutlaatuisesta arkkitehtuurista ja Solovetskin eläimistöstä kirjoitettaessa täällä osoitetaan niin suurta perusteellisuutta, tieteen palvontaa ja nöyrää rakkautta aiheeseen, kuin kirjoittajat olisivat omituisia oppineita, jotka joutessaan ovat kerääntyneet saarelle silkkaa tieteen kiihkoaan, eivät vankeja jotka ovat jo Lubjankansa käyneet ja jotka nyt tärisevät pelosta joutua Sekirnaja-vuorelle, hyttysten ruuaksi tai hevosten aisoihin. Hyväntahtoisten kotiseuduntutkijoiden sävyn mukaisesti Solovetskin eläimet ja linnut eivät nekään vielä ole kuolleet pois, niitä ei ole ammuttu sukupuuttoon eikä karkotettu eikä edes peloteltu aroiksi — vielä vuonna 1928 jänikset tulevat luottavina poikueina aivan tien viereen uteliaina katselemaan, miten vankeja viedään Anseriin. Kuinka oli mahdollista, että jäniksiä ei ammuttu? Uudelle tulokkaalle selitetään: otuk-

[1] Sitten se äkkiä lopahti: jotenkin itse komento osoitti, ettei tällaiselle leikinlaskulle ollut sijaa. Vuonna 1929 Solovetskin suurten tapahtumien jälkeen ja kaikkien leirien ruvettua kasvattamaan uudelleen aikakauslehti uudistui ja ilmestyi vuoteen 1932.

Kellotorni.

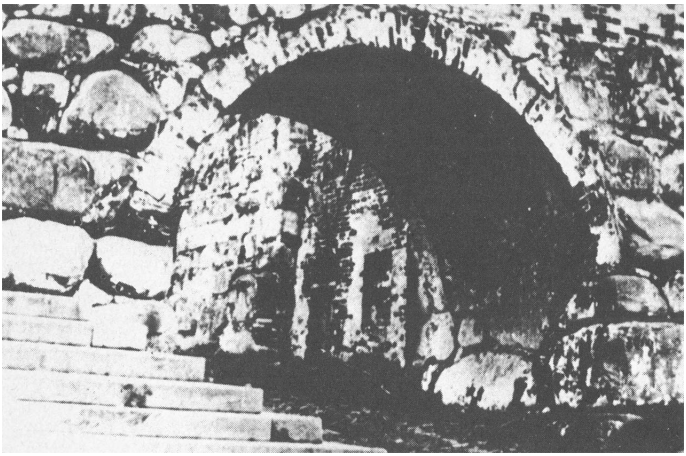

Kellotornin alle vievä ovi.

set ja linnut eivät pelkää täällä siksi, että GPU on antanut määräyksen *säästää patruunoita!* "Ei ainoatakaan laukausta *muutoin kuin vankia kohti*!"

Siispä kaikki kauhut olivatkin pilaa! Mutta — "hajaantukaa! hajaantukaa!" Kolme nuorta miestä karjuu keskellä kirkasta päivää kremlin pihalla, jolla tungeksii väkeä kuin Nevskillä. Rehvakkaat nuorukaiset, joilla on narkomaanin kasvot (ja joista etumainen hajottaa vankilaumaa, ei kepillä vaan piiskalla), raahaavat nopeasti kainaloista alusvaatteisillaan olevaa miestä, jonka kädet ja jalat ovat veltot, — on kammottavaa nähdä miehen kasvojen *valuvan* kuin neste! — raahaavat (kuva 5) *kellotornin alle*. (Tuonne holvikaaren alitse, tuosta tapulin perustassa olevasta matalasta ovesta.) Hänet survotaan tuosta matalasta ovesta ja häntä ammutaan niskaan — edessä ovat jyrkät portaat alas. Hän putoaa, ja niin voidaan panna menemään seitsemän — kahdeksan ihmistä ja vasta sitten lähettää raahaamaan ruumiit pois ja komentaa naisia (Konstantinopoliin lähteneiden äitejä ja vaimoja, uskovaisia jotka eivät ole luopuneet uskostaan eivätkä antaneet temmata lapsiaan uskolta) kuuraamaan askelmia[1].

Eikö sitä sitten voitu tehdä yöllä, hiljaa? Miksi hiljaa? Silloinhan luoti menee hukkaan. Päivän tungoksessa luodilla on kasvattava merkitys. Se ikään

[1] Ja nyt noilla kivillä, joilla sillä lailla raahattiin, Solovetskin pihan tuulelta suojaisessa kohdassa elämäniloiset turistit, jotka ovat tulleet katsomaan pahamaineista saarta, p a l l o t t e l e v a t tuntikausia. He eivät tiedä. Entä jos tietäisivät? P a l l o t t e l i s i v a t silti.

kuin kaataa kymmenen kerralla.

Ammuttiin myös toisella tavalla — suoraan Onufrievin hautausmaalla, naisten parakin (entisen uskoville naisille tarkoitetun vaivaistalon) takana — ja tuota naisten parakin ohi vievää tietä sanotaankin *teloitustieksi.* Talvella voi nähdä, miten ihmisiä viedään paljain jaloin ja alusvaatteisillaan lumessa (sitä ei tehdä hänen kiduttamisekseen vaan jotta jalkineet ja varusteet eivät menisi hukkaan!) ja kädet rautalangalla selän taakse köytettyinä[1], ja tuomittu kulkee ylpeästi ja suorana ja pelkillä huulillaan, voimatta käsillään auttaa, polttelee elämänsä viimeistä savuketta. (Tuosta tavasta tunnistaa upseerin. Sillä täällähän on miehiä, jotka ovat olleet seitsemän vuotta rintamalla. Täällä historioitsija V. A. Potton kahdeksantoistavuotias poika vastaa työhönmääräjän kysyessä hänen ammattiaan: "Konekivääriampuja." Nuoren ikänsä vuoksi ja kansalaissodan helteessä hän ei ollut ehtinyt hankkia muuta ammattia.)

Mielikuvituksellinen maailma! Sellaista sattuu välistä. Moni asia toistuu historiassa, mutta on aivan ainutkertaisia yhdistelmiä, suppeita sekä ajan että paikan suhteen. Sellainen oli meidän NEP-vaiheemme. Sellainen oli myös varhainen Solovetsk.

Tänne saapui erittäin vähän tshekan miehiä (joista osa ehkä puolittain rangaistusmielessä) — kaikkiaan 20—40 miestä — pitämään kurissa tuhansia, monia tuhansia. (Aluksi odotettiin vähemmän, mutta Moskova lähetti lähettämistään. Ensimmäisen puolen vuoden aikana — vuoden 1923 joulukuuhun mennessä — Solovetskiin kerääntyi jo yli kaksi tuhatta vankia. Ja vuonna 1928 pelkästään 13. komppaniassa (yleisten töiden komppaniassa) rivistön reunimmainen mies vastasi luvunlaskussa: "Kolmesataa seitsemänkymmentäkuusi! Kymmenen rivissä!" — eli siis yhteensä heitä oli 3 760 miestä. 12. komppania oli yhtä suuri, ja 17. komppania (hautausmaan yhteiskuopat) oli vielä suurempi. Kremlin lisäksi oli jo myös sivukomennuksia: Savvatievo, Filimonovo, Muksalm, Troitskaja ja Jänöjussi" (Jänissaaret). Vuonna 1928 vankeja oli jo lähes kuusikymmentä tuhatta.) Ja paljonko heidän joukossaan oli "konekivääriampujia", monia vuosia sotineita, synnynnäisiä sotureita? Ja vuodesta 1926 lappasi myös paatuneita kriminaaleja — kaikkia lajeja. Miten estää heitä nousemasta kapinaan?

Vain k a u h u l l a ! Vain Sekirkalla! Orsilla! Hyttysillä! Raahaamalla yli kantojen! Teloittamalla päiväsaikaan! Moskova lähettää vankeja ottamatta huomioon paikallisia voimia — mutta Moskova ei liioin rajoita tshekan miestensä toimintaa valheellisilla säännöillä: tehty mikä tehty järjestyksen ylläpitämiseksi, eikä yksikään syyttäjä todellakaan ikänä astu jalallaan Solovetskin kamaralle.

Toinen oli helmikoristeinen harsohuivi: tasa-arvon aikakausi — Uusi Solovetsk! Vankien itsevartiointi! Itsetarkkailu! Itsevalvonta! Komppanioiden ja

[1] Solovetskin menetelmä, joka merkillisellä tavalla toistui Katynin ruumiissa. Muistiko joku perinteen? Vai johtuiko se omatoimisesta kokemuksesta?

joukkueiden johtajat, valikoidut — kaikki ovat omasta piiristä. Omatoimisuutta, itsehuvittelua!

Entä kauhun ja helmien alla — millaisia ihmisiä? Keitä? Synnynnäisiä aristokraatteja. Kaaderisotilaita. Filosofeja. Tiedemiehiä. Taiteilijoita. Näyttelijöitä. Lyseolaisia[1]. Kasvatukseltaan ja perinteiltään liian ylpeitä osoittaakseen masentuneisuuttaan tai pelkoaan, valittaakseen kohtaloaan edes ystäville. Oikean suhtautumisen merkki oli aina kulkea hymyssä suin — jopa ammuttavaksi. Ikään kuin koko napapiirin meren lailla pauhaava vankila olisi ollut vain vähäinen väärinkäsitys kesken huviretken. Oli laskettava leikkiä. Naureskeltava vanginvartijoiden kustannuksella.

Koristeistutuksessa ja rahoissa on norsu. Pukki käy ratsun asemesta. Ja jos 7:s on taidekomppania, sen komppanianpäällikkönä on Kunst. Jos Berry-Jagoda on Marja, hän on marjankuivaamon esimies. Tehdään pilaa lehden jästipäisistä sensoreista. Sepitetään lauluja. Georgi Mihailovitsh Osorgin kulkee ja naureskelee: "Comment vous portez-vous (kuinka voitte) tässä leirissä — unohtakaa muu!" — "A lager comme à la guerre[2]."

(Juuri nuo pilat, tuo aristokraattisen hengen korostettu riippumattomuus — juuri ne raivostuttavat Solovetskin puoliksi eläimen kaltaisia vanginvartijoita kaikkein eniten. Ja kerran sitten Osorgin määrätään ammuttavaksi. Ja samana päivänä hänen nuori vaimonsa (itsekin hän on alle neljänkymmenen) astuu Solovetskin laiturille! Ja Osorgin pyytää vankilaviranomaisilta: älkää tärvelkö vaimolta tapaamista. Hän lupaa ettei anna vaimon viipyä kolmea päivää kauemmin ja että heti vaimon lähdettyä hänet voidaan ampua. Kas siinä osoitus todellisesta itsehillinnästä, jonka kiroamamme aristokratian mentyä olemme tyystin unohtaneet, me jotka uikutamme jokaista vähäistä onnettomuutta ja jokaista pientä kipua: olla kolme päivää yhtä päätä vaimonsa seurassa ilman että tämä arvaa! Lauseellakaan vihjaamatta! Antamatta äänen sävyn painua! Silmien katseen synketä! Vain yhden kerran (vaimo on yhä elossa ja muistelee nyt), kun he kävelivät Svjatoi-järven rannalla, vaimo kääntyi ja näki, että mies piteli tuskaisesti päätään. "Mikä si-

[1] Seuraavassa muutamia solovetskilaisia, jotka hengissä selvinneiden muisti on tallentanut: Shirinskaja-Shahmatova, Sheremeteva, Shahovskaja, Fitztum, I. S. Delvig, Bagratuni, Assotsiani-Erisov, Gaugeron de la Foss, Siewers, G. M. Osorgin, Klodt, N. N. Bahrushin, Aksakov, Komarovski, P. M. Voeikov, Vadbolski, Vonljarljarski, V. Levashov, O. V. Volkov, V. Lozino-Lozinski, D. Gudovitsh, Taube, V. S. Muromtsev. Entinen kadettien johtaja Nekrasov (hänkö?). Finanssitieteilijä professori Ozerov. Juristi professori A. B. Borodin. Psykologi professori A. P. Suhanov. Filosofi prof. A. A. Meyer, prof. S. A. Askoldov, E. N. Danzas, teosofi Mebus. Historioitsijat N. P. Antsiferov, M. D. Priselkov, G. O. Gordon, A. I. Zaozerski, P. G. Vasienko. Kirjallisuuden tutkijat D. S. Lihatshev, Zeitlin, kielitieteilijä I. E. Anitshkov, itämaiden tutkija N. V. Pigulevskaja. Ornitologi G. Poljakov. Taiteilijat Bras, P. F. Smotritski. Näyttelijät I. D. Kalugin, (Aleksandriiski-teatterista), B. Glubokovski. V. J. Korolenko (veljenpoika). Ja 1930-luvulla Solovetskin viimeisinä aikoina täällä oli myös isä Pavel A. Florenski.

[2] Leiri kuin sota.

nun on?" — "Ei mikään." Mies palasi heti ennalleen. Vaimo olisi voinut vielä jäädä, mutta mies pyysi häntä lähtemään. Kun laiva erkani rannasta, mies riisuutui jo teloitettavaksi.)

Mutta jokuhan lahjoitti heille nuo kolme päivää. Nuo Osorginin kolme päivää — samoin kuin muutkin vastaavanlaiset tapaukset — osoittavat, että Solovetskin komento ei ollut vielä kokonaan sulkeutunut *järjestelmän* panssariin. Saa vaikutelman että Solovetskin *ilmapiirissä* yhtyivät merkillisellä tavalla jo äärimmäinen julmuus vielä miltei hyväntahtoiseen ymmärtämättömyyteen: mihin tämä kaikki johtaa? Mitkä Solovetskin piirteet ovat suuren Arkkipelagin versoja, mitkä ovat tuomitut kasvun ensivaiheessa kuivettumaan? Sittenkään solovetskilaiset eivät vielä olleet yleisesti ja lujasti vakuuttuneita siitä, että napapiirin Auschwitzin uunit oli sytytetty ja että niiden luukut olivat auki kaikille tänne kerran tuoduille. (Ja juuri niinhän olikin!) Siinä hämäsi sekin, että kaikkien tuomiot olivat kovin lyhyitä: harvoin kymmenen vuotta, viittäkään ei kovin usein, pelkkää kolmea vain. Tätä lain kissanleikkiä ei vielä ymmärretty: likistää ja päästää, likistää ja päästää. Ja tämä patriarkaalinen ymmärtämättömyys — mihin kaikki johtaa? — ei voinut olla vaikuttamatta myös vartijoiksi ylennettyihin vankeihin sekä hiukan myös vankilahenkilökuntaan.

Niin selviä kuin olivatkin kaikkialle esille pannun, julistetun ja salailemattoman luokkaopin rivit siitä, että vihollinen ansaitsi vain yhden kohtalon — tulla hävitetyksi — tätä jokaisen konkreettisen kaksijalkaisen ihmisen hävittämistä, ihmisen jolla oli hiukset, silmät, suu, kaula ja hartiat, oli sittenkin mahdoton kuvitella. Saattoi uskoa, että *luokkia* hävitetään, mutta eikö sittenkin noiden luokkien *ihmisten* ollut määrä jäädä? ... Venäläiset ihmiset, jotka olivat varttuneet toisenlaisten, suurpiirteisten ja epämääräisten käsitteiden merkeissä, eivät millään osanneet tarkasti lukea julman opin rivejä, aivan kuin olisivat katselleet niitä viallisten silmälasien lävitse. Avoimesti julistetun terrorin kuukaudet ja vuodet olivat vasta vähän aikaa sitten jääneet taakse — mutta silti oli mahdoton uskoa!

Tänne, Arkkipelagin ensimmäisille saarille, välittyi myös noiden värikkäiden vuosien epävakaisuus, 1920-luvun puolivälin jolloin kautta koko maankin tajuttiin vielä heikosti: onko kaikki jo kielletty? vai vasta nytkö aletaan sallia kaikki? Venäjä uskoi yhä riemukkaisiin fraaseihin! Ja vain muutamat synkät aivot oivalsivat jo ja tiesivät, milloin ja miten tämä kaikki pirstottaisiin.

Kupolit ovat tulipalon vaurioittamat, mutta muurit ovat ikuiset ... Maan äärille raivatut viljelykset ovat nyt tuhoutumassa. Rauhattoman meren väri vaihtelee. Hiljaisia järviä. Luottavia eläimiä. Säälimättömiä ihmisiä. Ja albatrossit lentävät talveksi Biskajan lahdelle mukanaan kaikki Arkkipelagin ensimmäisen saaren salaisuudet. Mutta ne eivät kerro huolettomilla uimarannoilla, eivät kerro kenellekään Euroopassa.

Mielikuvituksellinen maailma ... ja lyhytaikaisista mielikuvituksellisuuk-

sista tärkeimpiä on tämä: leirin elämää ohjaavat — valkokaartilaiset! Niin että Kurilko ei ollut sattumaa.

Tähän tapaan. Ainoa vapaa koko kremlissä on tshekan mies — leirin päivystäjä. Porttien vartioiminen (torneja ei ole), tarkkailuväijytykset pitkin saaria sekä karkureiden kiinni ottaminen ovat vartioston tehtäviä. Vartiostoon otetaan vapaiden lisäksi paatuneita murhamiehiä, väärän rahan tekijöitä ja muita kriminaaleja (mutta ei varkaita). Mutta kuka huolehtii koko sisäisestä organisaatiosta, kuka hoitaa hallintopuolen, keitä pannaan johtamaan komppanioita ja osastoja? Eihän toki pappeja eikä lahkolaisia eikä nep-miehiä eikä tiedemiehiä eikä ylioppilaita (ylioppilaita on täällä melko paljon, mutta solovetskilaisen päässä ylioppilaslakki on haaste, julkeutta, tunnus ja anomus päästä teloitettavaksi). Kaikkein parhaiten tehtävään sopivat entiset sotilaat. Ja mitä muita sotilaita täällä on kuin valkoisia upseereja?

Tällä tavalla — sopimatta ja tuskin edes komean oivalluksen perusteella — muotoutuu tshekan miesten ja valkokaartilaisten Solovetskin yhteistyö!

Missä on kumpienkin periaatteellisuus? Hämmästyttävääkö? Ihmeellistäkö? Se on hämmästyttävää vain sille, joka on tottunut yhteiskunnalliseen luokka-analyysiin eikä osaa muuta. Ja sellaiselle analysoijalle kaikki maailmassa on hämmästyttävää, sillä maailma ja ihminen eivät milloinkaan asetu hänen ennalta valmistamiinsa kouruihin.

Kun Solovetskin johdolle ei anneta punaisia työntekijöitä, he ottavat palvelukseensa vaikka pirun. On annettu määräys vankien itsevalvonnasta (itsesorrosta), ja kenelle tuo tehtävä sopisi paremmin?

Ja kuinka ikuiset upseerit — "sotilassääty" — olisivat voineet olla ottamatta organisoidakseen leirin elämää (leirin sortoa)? Kuinka he olisivat voineet alistua katselemaan sivusta, miten joku ryhtyy tehtävään taitamattomasti ja tolkuttomasti? Mitä arvonmerkit ihmisen sydämelle tekevät, siitä olemme jo puhuneet tässä kirjassa. (Odottakaahan vain, tulee aika panna myös punaisia upseereja istumaan, ja miten he ryntäävätkään itsevartiointiin, miten he kurkottelevatkaan kohti tuota vartijan kivääriä, kunhan se vain uskottaisiin heille! . . . Minähän olen jo sanonut: entä jos Maljuta Skuratov olisi huikannut meitä?. . .) Samoinhan täytyi olla myös valkokaartilaisten laita: äh, hukassa ollaan kumminkin, *kaikki on mennyttä*, mitä pienistä! Ja sitten vielä tämä: "mitä pahempi, sen parempi", mepä autammekin teitä pystyttämään niin petomaisen Solovetskin, ettei sellaista *meidän* Venäjällä ikänä ollutkaan — kiertäköön teistä huono maine. Ja tämäkin: kaikki meikäläiset ovat suostuneet, olenko minä joku pappi, pitäisikö minun mennä kirjanpitäjäksi varastoon?

Eikä Solovetskin suurin mielikuvituksellisuus edes vielä ollut siinä vaan: otettuaan haltuunsa Solovetskin hallintopuolen valkokaartilaiset ryhtyivät *taistelemaan* tshekan miehiä vastaan! Leiri on ulkopuolelta teidän mutta sisältä meidän. Hallinto-osaston asia on määrätä, kuka missäkin tekee työtä

ja kuka minnekin lähetetään. Me emme tuppaa ulos, älkää tekään ängetkö meille.

Kaikkea vielä! — juuri sisältähän leirin on oltava kauttaaltaan informaatio- ja tutkintaosaston ilmiantajilla kyllästetty! ISTsh oli leirin tärkein ja julmin voima. (Ja operatiivivaltuutetutkin olivat vankeja, siinä *itsetarkkailun* huippu!) Ja sitä vastaan valkokaartilaisten hallinto-osasto ATsh ryhtyi kamppailemaan! Kaikki muut o s a s t o t — kulttuuri- ja kasvatusosasto, lääkintäosasto — jotka myöhemmissä leireissä olivat niin tärkeitä, olivat täällä heiveröisiä ja surkeita. Kohmeinen oli myös N. Frenkelin johtama talousosasto — se huolehti ulkomaailman kanssa käytävästä "kaupasta" ja olemattomasta "teollisuudesta". Sen nousun väylät eivät olleet vielä havaittavissa. Kaksi voimaa — ISTsh ja ATsh — kamppailivat keskenään. Se alkoi Kemperpunktista: vastikään saapunut runoilija A. Jaroslavski meni supattamaan jotakin osaston päällikön korvaan. Päällikkö äyskäisi sotilaallisen napakasti: "Ennen olit *salainen*, nyt rupeat *julkiseksi*!"

Informaatio- ja tutkintoaosastolla oli Sekirka, karsserit, ilmiannot, vankien henkilökohtaiset kansiot, heistä riippuivat sekä ennenaikaiset vapautumiset että ampumiset, heidän käsissän oli kirjeiden ja pakettien sensuroiminen. Hallinto-osasto määräsi työhön, siirteli saarella ja passitti kuljetukseen.

Hallinto-osasto paljasti ilmiantajia lähetettäviksi kuljetukseen. Ilmiantajia pyydystettiin, he pakoilivat ja piiloutuivat ISTsh:n suojiin, josta heidät yllätettiin murtautumalla ISTsh:n huoneisiin, kiskottiin ulos ja retuutettiin kuljetukseen[1].

(Heidät lähetettiin metsätöihin Kondostroviin. Sielläkin mielikuvituksellisuus jatkui: paljastetut ja kadotetut julkaisivat Kondostrovissa Ilmiantajanimistä seinälehteä, jossa he surumielisen humoristisesti jatkoivat toistensa "paljastamista" — nyt "tökeryydestä" ynnä muusta.)

Silloin informaatio- ja tutkintaosasto käynnisti *juttuja* talousosaston uurastajia vastaan, näiden tuomioita pidennettiin, näitä lähetettiin Sekirkaan. Mutta toimintaa mutkisti se, että silloisen tulkinnan mukaan (rikoslain 121. pykälä: "Viranomainen ... joka paljastaa ... tiedon jota ei ole tarkoitettu julkiseksi" — ja riippumatta siitä, oliko tuo julkistaminen tapahtunut hänen tahdostaan ja missä määrin hän oli *viranomainen)* paljastettua salaista avustajaa pidettiin rikollisena, eikä ISTsh enää voinut puolustaa eikä auttaa paljastuneita koputtelijoita pinteestä. Oma syysi jos joudut kiinni. Passitus Kondostroviin oli lähes varma.

ISTsh:n ja ATsh:n välisten "sotatoimien" huipentuma oli vuonna 1927 sattunut tapaus, kun valkokaartilaiset hyökkäsivät ISTsh:hen, murtautuivat kassakaappiin, anastivat siitä ja julkistivat täydelliset luettelot ilmiantajista — nyt kadotukseen tuomituista rikollisista! Sen jälkeen talousosasto alkoi

[1] Mielenkiintoista miten Arkkipelagin aamunkoitossa aloitetaan samasta, johon myöhemmissä erikoisleireissä palaamme: koputtelijoihin suunnatusta iskusta.

vuosi vuodelta heiketä: entisiä upseereja oli yhä vähemmän, ja yhä enemmän lähetettiin kriminaaleja (esimerkiksi Tshubarovin miehiä — Leningradissa kohuoikeudenkäynnissä tuomittuja väkivaltarikollisia). Ja vähitellen vastarinta murrettiin.

Ja 1930-luvun alusta alkoi uusi leirikausi, jolloin Solovetskkaan ei ollut enää entisensä vaan tavallinen "ojennustyöleiri". Tuon aikakauden ideologin Naftali Frenkelin musta tähti lähti nousuun, ja Arkkipelagin ylimmäksi laiksi asettui hänen lauseensa:

"Meidän on otettava vangista kaikki irti kolmen ensimmäisen kuukauden aikana — sen jälkeen emme tarvitse häntä!"

Missä ovat Savvati ja Herman ja Zosima? Kuka keksikin asettua asumaan napapiirille, jossa karja ei elä eivätkä kalat käy pyydykseen ja jossa vilja ja vihannekset eivät kasva?

Voi näitä kukoistavan maan perikatoon saattamisen mestareita! Näin nopeasti — vuodessa tai parissa — luostarin mallikelpoinen talous saatettiin täydellisesti ja peruuttamattomasti hunningolle! Miten se onnistuikin? Ryöstettiinkö ja kuljetettiinko muualle? Vai tehtiinkö kaikesta paikalla loppu? Vaikka käytettävissä on tuhansia toimettomia käsiä, maasta ei osata ottaa mitään irti!

Maito, smetana, tuore liha ja isä Mefodin erinomainen kaali ovat vain vapaita varten. Vangeille on mätää turskaa, suolattua tai kuivattua, laihaa litkua jossa helmi- tai hirssiryynejä mutta ei perunaa, ei koskaan kaalisoppaa eikä borssia ja sitten keripukki, ja jopa "kansliakomppaniatkin" ovat yltä päältä paiseissa, puhumattakaan *yleisestä*.... Etäiskomennuksilta palaa "konttauskuljetuksia" (vangit raahautuvat laiturilta nelin kontin).

Kotoa tulevista rahalähetyksistä saa käyttää yhdeksän ruplaa kuukaudessa — Hermanin *tsasounassa* (kuva 6) on kanttiini. Kuukaudessa saa vastaanottaa yhden paketin, jonka ISTsh avaa, ja ellei heitä lahjo, he ilmoittavat, että lähetetyista tavaroista monet ovat *kiellettyjä*, esimerkiksi ryynit. Nikolskaja-kirkossa ja Uspenskin katedraalissa laverit kasvavat nelikerroksisiksi. Yhtä ahtaasti asuu (kuva 7) 13. komppania Preobrazhenski-katedraaliin liittyvässä rakennuksessa (kuva 8). Kuvitelkaapa tuolle ovelle tiukkaan ahtautunut väkijoukko: kolme ja puoli tuhatta työstä palaavaa vankia tungeksimassa kotiinsa. Keitettyä vettä saa jonottaa tunnin ajan. Lauantaisin iltanimenhuudot kestävät pitkälle yöhön (niin kuin jumalanpalvelukset ennen vanhaan...). Hygieniasta huolehditaan tietenkin kovasti: tukka ja parta ajetaan väkisin (myös järjestään kaikilta papeilta). Niin ikään pitkistä vaatteista (varsinkin kauhtanoista) leikataan helmat, sillä niissä on suurin tartunnan vaara. (Tshekan miesten mantteli ulottuu maahan.) Tosin sairaat ja vanhat, jotka kyhjöttävät alusvaatteisillaan ja säkki päällä, eivät talvella millään pääse komppaniansa lavereilta saunaan asti, sillä he ovat täiden näännyttämiä. (Kuolleet piilotetaan laverien alle, jotta saataisiin heidän yli-

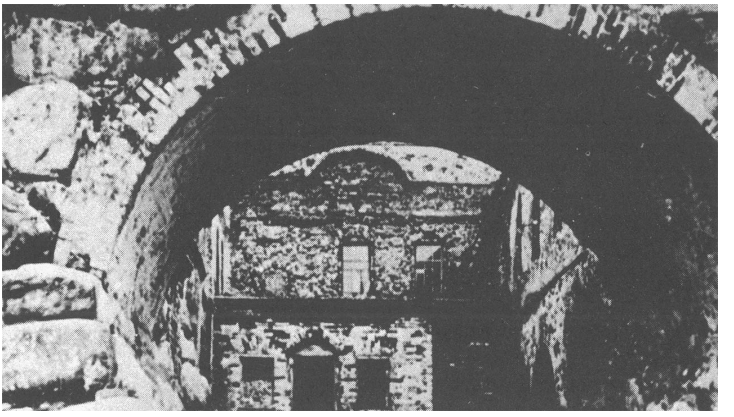

Hermanin tsasouna.

Sisäänkäynti 13. komppaniaan.

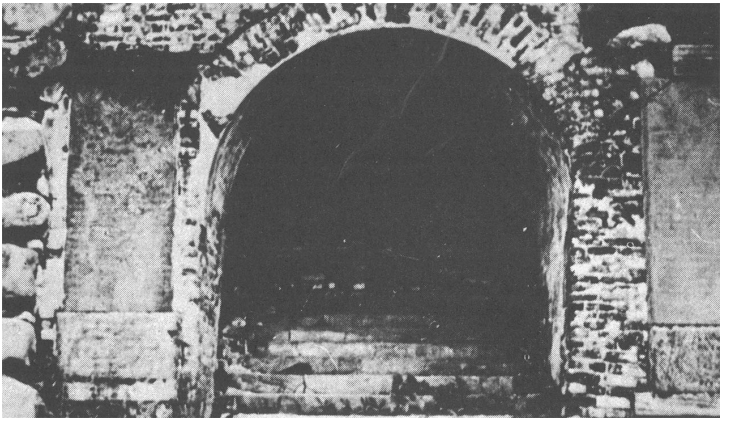

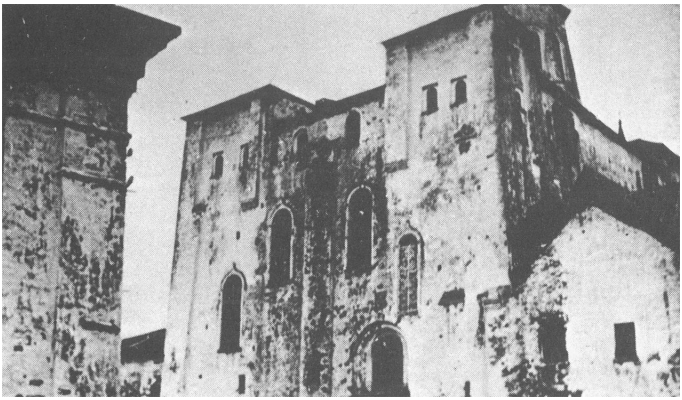

Preobrazhenski-katedraali.

määräinen annoksensa, vaikka se onkin elävien kannalta epäedullista: täit siirtyvät kylmenevästä ruumiista lämpimiin, jäljelle jääneisiin.) Kremlissä on kehno sanitääriosasto ja kehno sairaala, mutta Solovetskin uumenissa ei ole lääkintähuoltoa ollenkaan.

(Vain Anzerissa sijaitseva Golgatan ja Ristiinnaulitun skiitta on poikkeus, rangaistuskomennus jossa parannetaan — tappamalla. Siellä, Golgata-kirkossa, makaa ja tekee kuolemaa aliravitsemuksen ja julmuuksien heikentämiä pappeja ja syfiliitikkoja, vanhoja invalideja ja nuoria kriminaaleja. Kuolevien pyynnöstä ja helpottaakseen urakkaansa Golgatan lääkäri antaa toivottomille tapauksille strykniiniä, ja talvella parrakkaita ruumiita, joilla on vain alusvaatteet päällä, pidetään pitkään kirkossa. Sitten ne asetetaan kirkon eteiseen nojalleen seinää vasten — niin ne vievät vähemmän tilaa. Sitten ne kannetaan ulos ja — tuupataan liukumaan Golgata-vuoren rinnettä alas[1].)

Vuonna 1928 (Vienan) Kemissä puhkesi lavantautiepidemia ja siellä kuoli 60 % vangeista, ja lavantauti loikkasi myös Isolle Solovetskin saarelle, jos-

[1] Vuoren ja skiitan epätavallista nimeä ei tapaa enää missään. Perimätiedon mukaan (18. vuosisadalta oleva käsikirjoitus valtion yleisessä kirjastossa — Solovetskin kronikka) vuoden 1712 kesäkuun 18. päivänä pappismunkki Ioville ilmestyi tuon vuoren juurella yöllisen rukoushetken aikana Jumalanäiti "taivaallisessa kunniassaan", ja tämä sanoi: "Tämän vuoren nimi on tästedes Golgata, ja sille rakennetaan kirkko ja Ristiinnaulitun skiitta. Ja lukemattomat kärsimykset valkaisevat sen." Nämä nimet annettiin ja niin rakennettiin, mutta yli kaksisataa vuotta ennustus näytti toteen käymättömältä, eikä se näyttänyt toteutuvan. Solovetskin leirin jälkeen niin ei käy enää väittäminen.

sa sitten lämmittämättömässä "teatterisalissa" makasi samanaikaisesti satoja lavantautipotilaita. Ja sadat poistuivat hautausmaalle. (Ollakseen sekoittamatta lukua luvunpitäjät merkitsivät nimen jokaisen käsivarteen, ja toipilaat vaihtoivat tuomiota lyhyen tuomion saaneiden vainajien kanssa siirtämällä toisen nimen käsivarteensa.) Ja kun vuonna 1929 Solovetskiin ajettiin tuhansia "bashmatsheja", nämä toivat mukanaan epidemian, jossa ruumiiseen ilmaantui mustia laikkuja ja johon ihminen kuoli varmasti. Se ei voinut olla ruttoa eikä isorokkoa niin kuin solovetskilaiset olettivat, sillä nuo kaksi tautia oli Neuvosto-Tasavallassa jo kokonaan voitettu, ja niinpä sairautta sanottiin "aasialaiseksi lavantaudiksi". Sitä ei osattu hoitaa, mutta sitä torjuttiin tähän tapaan: jos joku sellissä sairastui, kaikki teljettiin sisään eikä ketään päästetty ulos, ruoka vain sujautettiin heille sinne — kunnes kaikki kuolivat.

Miten tieteellisesti kiintoisaa olisikaan todeta, että Solovetskissa Arkkipelagi ei vielä ollut oivaltanut itseään, että lapsi ei vielä tajunnut luonnettaan! Ja sitten jäljittää, miten tuo luonne vähitellen ilmaantui. Valitettavasti asian laita ei ole niin! Vaikkei ollut ketään keneltä ottaa oppia, vaikkei ollut ketään kenen esimerkkiä noudattaa vaikkei perimästäkään tainnut olla tietoa — Arkkipelagi äkkäsi nopeasti ja paljasti tulevan luonteensa.

Miten paljon tulevasta kokemuksesta omaksuttiin jo Solovetskissa! Termi "vetää yleisistä töistä" oli jo. Kaikki nukkuivat lavereilla ja jotkut jo pukkisängyillä. Temppelissä asui kokonaisia komppanioita, jotkut kaksikymmentä ihmistä huoneessa, jotkut neljän—viiden tuvissa. Joku tiesi jo oikeutensa: tarkastaa uuden naiskuljetuksen ja valita itselleen naisen (tuhatta miestä kohti heitä oli sataviisikymmentä—kaksisataa, myöhemmin enemmän). Lämpimistä paikoista taisteltaessa käytettiin menetelminä jo nöyristelyä ja kavaltamista. *Vastavallankumouksellisia* alettiin jo poistaa kansliatehtävistä ja palautettiin sitten takaisin, koska kriminaalit vain sotkivat. Leirin ilmapiiri oli jo paksu alituisista pahaenteisistä huhuista. Korkeimmaksi käyttäytymissäännöksi vakiintui jo: älä luota kehenkään! (Se jäädytti ja työnsi tieltään hopea-ajan kaunosieluisuuden.)

Vapaatkin alkoivat päästä leirielämän makeaan makuun. Vapaat perheet saivat oikeuden ottaa leiristä ilmaisen keittäjän ja voivat milloin tahansa vaatia kotiinsa puunhakkaajan, pyykkärin, räätälin tai parturin. Eichmans rakennutti itselleen villan napapiirille. Leveästi asettui myös Potemkin, entinen rakuunavääpeli, sittemmin kommunisti, tshekan mies ja viimein Kemperpunktin päällikkö. Hän perusti (Vienan) Kemiin ravintolan, hänen orkesterissaan soittivat konservatorion käyneet muusikot, tarjoilijoilla oli silkkileningit. GULAGista ja kortilla elävästä Moskovasta saapuneet toverit juhlivat täällä upeasti 1930-luvun alussa, ruhtinatar Shahovskaja tarjoili heille, ja lasku oli symbolinen, kolmekymmentä kopeekkaa, loput meni leirin laskuun.

Eikä Solovetskin kremlkään ole vielä koko Solovetsk, se on kaikkein edul-

lisin paikka. Oikeaa Solovetskia ei löydä edes skiitoista (joihin oli määrätty työkomennuksia sen jälkeen kun sosialistit oli viety pois), vaan se on metsätöissä, kaukaisilla työmailla. Mutta juuri noista loitoista syrjäpaikoista onkin nyt kaikkein vaikeinta saada tietoja, sillä juuri NE ihmiset eivät säilyneet. Tiedetään että jo silloin ei annettu syksyllä kuivatella. Talvella vietiin syvään hankeen vaatettamatta ja jalkineitta. Ja työpäivän pituuden määräsi *urakka* — työpäivä päättyi silloin, kun urakka oli täytetty, ja ellei sitä täytetty, ei liioin palattu katon alle. Ja jo silloin "avattiin" uusia komennuksia lähettämällä useita satoja ihmisiä aivan ennalta valmistamattomaan asumattomaan paikkaan.

Mutta ilmeisesti Solovetskin ensimmäisinä vuosina työtahti ja tappavien urakoiden määrääminen ilmenivät puuskina, ohi menevänä kiukkuna, ne eivät vielä muuttuneet puristavaksi *järjestelmäksi*, maan talouselämä ei vielä nojannut niihin, viisivuotissuunnitelmat eivät olleet vakiintuneet. Ensimmäisinä vuosina SLONilla ei näköjään ollut vakaata ulkonaista taloussuunnitelmaa, eikä kovinkaan tarkasti otettu huomioon, paljonko ihmistyöpäiviä meni itse leirin töihin. Siksi voitiin niin helposti äkkiä korvata ajatellut taloustyöt rangaistuksilla, ammentaa vettä avannosta toiseen, kantaa hirsiä paikasta toiseen ja takaisin. Siinä oli julmuutta mutta myös patriarkallisuutta. Kun sitten työjahdista on tullut harkittu *järjestelmä*, silloin vedellä valeleminen pakkasessa ja seisottaminen kannolla hyttysten syötävänä on jo turhaa, hyödytöntä pyöveleiden voimien tuhlaamista.

On tällainen virallinen luku: vuoteen 1929 Venäjän sosialistisessa federatiivisessa neuvostotasavallassa oli "työllistetty" vain 34—41 prosenttia kaikista vangeista[1] (muu olisikin ollut mahdotonta, kun maassa oli työttömyyttä). Epäselvää on, sisältyykö tuohon myös itse leirin huoltamiseksi tehdyt taloustyöt, vai tarkoittaako se vain "ulkotyötä". Mutta vankien jäljelle jäävälle 60—65:n prosentin määrälle ei riitä edes taloustyötä. Tämän suhteen oli pakko näkyä myös Solovetskissa. On varmaa, että kautta koko 20-luvun siellä oli paljon vankeja, jotka eivät saaneet mitään vakinaista työtä (osaksi vaatteiden puutteen vuoksi) tai hoitivat aivan vertauskuvallisia tehtäviä.

Ensimmäisen viisivuotissuunnitelman ensimmäinen vuosi, joka vavahdutti koko maata, ravisti myös Solovetskia. USLONin uusi (vuonna 1930 nimitetty) päällikkö Nogtev (sama Savvatievski-skiitan esimies, joka teloitti ampumalla sosialisteja) esitteli "salin soristessa hämmästyksestä ja tyrmistyksestä" (Vienan) Kemin kaupungin *vapaille* seuraavanlaisia numeroita: "Jos jätetään laskuista USLONin omat metsätyöt, jotka lisääntyvät aivan poikkeuksellista vauhtia", USLON on yksistään Zhellesin ja Karellesin "ulkopuolisista" tilauksista valmistanut: vuonna 1926 63 000 ruplan, vuonna 1929 2 355 000 ruplan edestä (37-krtaisesti!) ja vuonna 1930 vielä kolminkertaisesti. Teitä on Karjalan ja Murmanskin alueella rakennettu vuonna

[1] Kokoelma "Ot tjurem . . ." s. 115.

1926 105 000 ruplan edestä ja vuonna 1930 6 miljoonalla eli 57 kertaa enemmän[1]!

Niin häipyi entinen syrjäinen Solovetsk, jossa ei tiedetty miten ottaa vangit hengiltä. *Taikuri työ* tuli avuksi!

Solovetsk luotiin Kemperpunktin kautta, Kemperpunktista se alkoi kypsymisvaiheen jälkeen 20-luvun lopulla levittäytyä takaisin mantereelle. Ja kaikkein raskain, mikä vangin osalle saattoi nyt tulla, olivat nuo mannerkomennukset. Aikaisemmin Solovetskilla oli mantereella vain Sorokka ja Suman kauppala — luostarin rantamaat. Nyt paisunut SLON unohti luostarin rajat.

Vangit ryhtyivät rakentamaan (Vienan) Kemistä länteen soiden halki Kemin—Uhtan (Uhtuan) soratietä, "jota aikoinaan pidettiin miltei mahdottomana toteuttaa'[2]. Kesällä upottiin, talvella jäädyttiin. Solovetskilaiset pelkäsivät tuota tietyömaata paniikinomaisesti, ja pitkään kremlin pihan yllä jyrähteli uhkaus: "Mitä?? Haluatko *Uhtaan* vai?"

Toinen samanlainen tie vedettiin Medvezhegorskista (Karhumäeltä). Tällä tietyömaalla tshekan mies Gashidze käski asettaa kallioon räjähdyspanoksen, lähetti *kooerriä* kalliolle ja katseli kiikarilla, miten nämä räjähtivät.

Kerrotaan että vuoden 1928 joulukuussa (Karjalan) Krasnaja gorkassa vangit jätettiin rangaistukseksi (urakan täyttämättä jättämisestä) yöksi metsään, ja 150 ihmistä paleltui kuoliaaksi. Se oli Solovetskin tavallisia menetelmiä, sitä ei tarvitse epäillä.

Vaikeampi on uskoa toista kertomusta: että vuoden 1929 helmikuussa Kemin—Uhtan tietyömaalla Kut-nimisen paikan lähistöllä komppania vankeja — lähes sata ihmistä — AJETTIIN RANGAISTUKSEKSI NORMIN TÄYTTÄMÄTTÄ JÄTTÄMISESTÄ NUOTIOON — JA HE PALOIVAT!

Tästä minulle on kertonut vain yksi ainoa ihminen, joka oli lähistöllä: professori D. P. Kallistov, hiljattain kuollut vanha solovetskilainen. Niin, en ole onnistunut hankkimaan muita todisteita tuosta tapauksesta (ehkei kukaan enää onnistu keräämään — monista muistakaan tapauksista, ei yhtäkään todistajanlausuntoa). Mutta ne jotka jäädyttävät ja räjäyttävät ihmisiä — mikseivät he voisi myös polttaa heitä? Siksikö että tässä tekniikka on vaikeampaa?

Ne jotka uskovat mieluummin painettuja kirjaimia kuin eläviä ihmisiä, lukekoot saman USLONin tietyömaasta, jolla oli samanlaisia vankeja samana vuonna, tässä tapauksessa Kuolan niemimaalla:

"Suuria vaikeuksia kohdaten rakennettiin soratie Belajajoen laaksoon Vudjarv-järven rantaan Kukisvumtshorr-vuorelle (Apatit) asti, yhteensä 27 kilometriä, ja suot täytettiin" — millä luulette *täytetyn?* sehän tunkee itsestään kielelle, eikö totta? mutta ei paperille... — "hirsillä ja hiekkakivimöhkäleillä, niin että vuorten oikukkaat reliefit tasoittuivat." Sitten USLON

[1] Solovetskie ostrova, 1930, n:o 2—3, ss. 56—57.

[2] m.l., s. 57.

rakensi sinne myös rautatien — "11 kilometriä yhden talvikuukauden aikana"... (Miksi kuukaudessa? Miksei voitu lykätä kesään?) "Tehtävä näytti mahdottomalta toteuttaa. Maansiirtotöitä 300 000 kuution edestä (napapiirin takana! talvella! ja onko se muka maata? pahempaa kuin graniitti!) oli määrä tehdä yksinomaan käsivoimin — hakulla, kangella ja lapiolla. (Mahtoiko olla rukkasiakaan?...) Lukuisat sillat viivyttivät töiden edistymistä. Vuorokaudet ympäri, kolmessa vuorossa, petrolilamppujen valo lävistämässä napapiirin yötä, yhä kauemmaksi kuusimetsään etenevä hakkuu, kantojen vääntämistä, pyryssä joka tukkii tien lumella yli miehen korkeudelta..."[1]

Lukekaapa uudelleen. Sulkekaa silmänne. Kuvitelkaapa nyt: te, avuton kaupunkilainen, Tshehovin palvoja, tuossa jäisessä helvetissä! Te, kalottipäinen turkmeni, tuossa yöllisessä lumituiskussa! Ja alkakaa vääntää kantoja!

Se tapahtui parhaalla valoisalla kaksikymmentäluvulla, jo ennen "yksilön palvontaa", aikana jolloin Maan valkoinen, keltainen, musta ja ruskea rotu katsoivat meidän maahamme kuin vapauden soihtuun[2]. Se tapahtui vuosina, joina näyttämöillä laulettiin hauskoja pikku lauluja Solovetskista.

Näin suljetun saarilla sijaitsevan erikoisleirin aikaisempi idea hajosi huomaamatta — työtehtävien myötä. Solovetskissa syntynyt ja kypsynyt Arkkipelagi aloitti pahanlaatuisen liikkumisensa yli maan.

Syntyi ongelma: levittää sen eteen tämän maan territorio antamatta kuitenkaan valloittaa sitä, vetää mukaansa, omaksua, tehdä kaltaisekseen. Arkkipelagin jokainen saareke ja jokainen luoto oli ympäröitävä neuvostoaallonmurtajan vihamielisyydellä. Maailmat saivat asettua lomittain, mutta ne eivät saaneet sekoittua!

Ja Nogtevin alustushan pidettiin — "yleisön" soristessa hämmästyksestä — "päätöslauselman laatimiseksi, (Vienan) Kemin työtätekevien päätöslauselman alustukseksi (ja sitten lehdet! sitten levittäminen kyliin):

"... Neuvostoliiton sisäinen voimistuva luokkataistelu ... ja entistä suurempi sodan vaara[3] ... edellyttävät OGPU:n ja USLONin elimiltä sekä työtätekeviltä entistä suurempaa eheyttä ja valppautta ...

... Yleistä mielipidettä organisoimalla ... on ryhdyttävä taistelemaan ... (haitallisia ilmiöitä vastaan, joita ovat:) vapaiden ja vankien veljeily, karkureiden piilotteleminen, varastetun tavaran ja valtion tavaran ostaminen vangeilta ... ja kaikenlaiset pahansuovat huhut, joita luokkaviholliset levittävät USLONista".

[1] G. Fridman, Skazotshnaja byl (Satumainen tositapahtuma) aikakauslehdessä Solovetskie ostrova, 1930, n:o 4, ss. 43—44.

[2] Oi, Bertrand Russell! Oi, Hewlett Johnson! Missä teidän liekehtivä omatuntonne oli s i l l o i n ?

[3] Se on meillä aina e n t i s t ä s u u r e m p i , pienempi se ei ole koskaan.

Mitä nämä "pahansuovat huhut" ovat? Että *leirissä istuu ihmisiä — syyttä!*

Ja vielä tällainen kohta: ". . . jokaisen velvollisuus on ajoissa ilmoittaa[1] . . ."

Kirotut vapaat! He veljeilivät vankien kanssa, he piilottelivat karkureita. Mikä hirvittävä vaara. Ellei siitä tehdä loppua, mitään Arkkipelagia ei synnykään. Ja maa on hukassa. Ja vallankumous on hukassa.

Ja "pahansuopia" huhuja vastaan lasketaan liikkeelle rehellisiä edistyksellisiä huhuja: että leireissä istuu murhamiehiä ja väkivallantekijöitä! Että jokainen karkuri on vaarallinen bandiitti! Telkeytykää lukkojen taakse, pelätkää, suojelkaa lapsianne! Ottakaa kiinni, ilmiantakaa, auttakaa OGPU:ta sen työssä! Ja *ilmoittakaa* ne jotka eivät auta!

Nyt, Arkkipelagin leviämisen myötä, karkaamiset moninkertaistuivat: metsä- ja tietyökomennusten tappavuus toisaalla, ja toisaalla sentään kokonainen manner karkurin jalkojen alla, sittenkin toivo. Tosin pakoajatus kiihdytti solovetskilaisia jo silloin, kun SLON oli vielä suljettu saari. Hyväuskoiset odottivat kolmen vuoden tuomionsa päättymistä, selvänäköiset ymmärsivät jo, että he eivät näkisi vapautta kolmen eivätkä edes kahdenkymmenenkolmen vuoden kuluttua. Siispä vain karkaaminen vei vapauteen.

Mutta miten karata Solovetskista? Puoli vuotta meri on jäässä — eikä edes kauttaaltaan, paikoin on railoja — ja lumimyrskyt riehuvat, pakkaset purevat, sumu ja pimeys kaikkialla. Keväällä ja enimmän osan kesää yöt ovat valoisat, partioivista veneistä näkee kauaksi. Vasta öiden pidetessä — myöhäiskesästä ja syksyllä — tulee sopiva aika. Ne jotka pääsivät liikkumaan ja joilla oli aikaa — ei tietenkään kremlissä vaan komennuksilla — rakensivat jossakin metsässä rannan läheisyydessä venettä tai lauttaa ja lähtivät yöllä (ja välistä yksinkertaisesti tukilla) umpimähkään, suurimpana toivonaan ulkomaisen laivan kohtaaminen. Vartijoiden hääräilemisestä ja veneiden lähtemisestä merelle saarella saatiin tietää paosta, ja solovetskilaiset valtasi riemukas jännitys, aivan kuin he itse olisivat karanneet. Kuiskaamalla kyseltiin: eikö ole vielä saatu kiinni? eikö ole löydetty vielä? . . . Varmaankin monet hukkuivat pääsemättä minnekään. Jotkut ehkä pääsivät Karjalan rantaan — ja piileksivät vainajaakin hiljaisempina.

Kuuluisa pako Englantiin tapahtui (Vienan) Kemistä. Tuo huimapää (emme tiedä hänen nimeään, siinä osoitus näköpiirin laajuudesta!) osasi englantia mutta salasi sen. Hänen onnistui Kemissä päästä lastaamaan puutavaraa, ja hän sopi englantilaisten kanssa. Vartiosto havaitsi yhden vangin puuttuvan, laivaa viivytettiin melkein viikon, se tutkittiin useaan kertaan — mutta karkuria ei löydetty. (Joka kerta etsijöiden lähestyessä rannan suunnalta hänet laskettiin ankkuriketjun varassa toiselle puolelle veden alle hengitysputki hampaissaan.) Laivan viivyttämisestä maksettiin valtava sopimussakko ja viimein päätettiin luottaa hyvään onneen, että vanki oli huk-

[1] Aikakauslehti Solovetskie ostrova, 1930, n:o 2—3, s. 60.

A. Solts.

kunut ja niin laiva päästettiin lähtemään.

Ja Englannissa ilmestyi kirja, siitä taidettiin ottaa useampia painoksiakin (ilmeisesti S. A. Malzarovin "Na adskom ostrove"[1]

Tuo kirja tyrmistytti Eurooppaa (ja todennäköisesti karkurikirjailijaa moitiskeltiin liioittelemisesta, eivätkä Uuden Yhteiskunnan ystävät yksinkertaisesti voineet uskoa tuota panettelevaa kirjaa!), sillä se oli ristiriidassa aikaisempiin tietoihin: siihen miten Rote Fahne kuvaili Solovetskin paratiisia (toivottavasti sen kirjeenvaihtaja myöhemmin oleskeli Arkkipelagissa) ja myös Solovetskia käsitteleviin albumeihin, joita Neuvostoliiton täysivaltaiset edustustot levittivät Eurooppaan: erinomaista paperia, totuudenmukaisia valokuvia kodikkaista kammioista. Nadezha Surovtseva, Itävallassa asuva meikäläinen kommunistinainen, sai tällaisen albumin Wienissä olevalta edustustoltamme ja tuohtuneena kumosi Euroopassa kierteleviä panetteluja. Juuri samaan aikaan hänen tulevan miehensä sisar istui Solovetskissa, ja kaksi vuotta myöhemmin hän itse taapersi "hanhenmarssia" Jaroslavlin eristysvankilassa.)

Panettelu panetteluna mutta yhtä kaikki tuloksena oli kiusallinen repeämä! Ja toimeenpanevan keskuskomitean komissio, jonka puheenjohtajana oli "puolueen omatunto" toveri Solts (kuva 9), lähti ottamaan selvää, mitä siellä oli tekeillä, noilla Solovetskin saarilla. (Hehän eivät tienneet mitään! . . .) Tosin komissio vain ajoi Murmanskin rataa eikä huomannut mitään erikoista. Mutta saarille katsottiin hyväksi lähettää vastikään proletaa-

[1] Ettekö ole sitäkään lukenut, Sir Bertrand Russell? . . .

riseen isänmaahansa palannut suuri proletaarikirjailija Maksim Gorki — ei vaan häntä pyydettiin käymään siellä! Hänenpä todistajanlausuntonsa onkin tympeän ulkomaisen vääristelyn paras kumoaja!

Edelle ehtivä huhu kantautui Solovetskiin — vankien sydämet alkoivat takoa, vartijat alkoivat touhuta. On tunnettava vangin mieli osatakseen kuvitella heidän odotuksensa! Oikeudettomuuden, mielivallan ja vaitiolon pesään tunkeutuu haukka ja myrskylintu! Suurin venäläinen kirjailija! Hän kyllä löylyttää niitä! Hän kyllä näyttää niille! Hän — oma isämme — kyllä suojelee! Gorkia odoteltiin melkein kuin yleistä armahdusta!

Myös päällystö hermoili: piilotteli kammottavuuksia parhaansa mukaan ja kiillotti julkisivua. Kremlistä lähetettiin vankikuljetuksia kauemmaksi komennuksille, jotta tänne jäisi vähemmän. Sairastuvasta poistettiin monia potilaita ja siivottiin. Ja juurettomia pikkukuusia tökkäiltiin maahan (niiden oli määrä kestää kuivumatta pari päivää): "bulevardi" johti lastensiirtolaan, joka oli avattu kolme kuukautta sitten. Se oli USLONin ylpeys, jossa kaikilla oli vaatteet ja jossa ei ollut yhteiskunnallisesti vieraita lapsia ja jossa Gorkin tietenkin olisi kiinnostava katsella, miten alaikäisiä kasvatetaan ja pelastetaan tulevalle elämälle sosialismissa.

Vain (Vienan) Kemissä munittiin: alusvaatteisillaan ja säkki päällä rehkivät vangit lastasivat Papin saarella Gleb Boki-laivaa, kun äkkiä Gorkin seurue ilmaantui noustakseen laivaan! Keksijät ja ajattelijat! Tässä teille arvoisenne tehtävä, joka lienee jokaisen viisaan ratkaistavissa: autio saari, ei pensaan pensasta, ei piilopaikkaa — ja Gorkin seurue ilmaantuu kolmensadan askeleen päähän — mikä on ratkaisunne!? Minne sujauttaa tämän häpeän, nämä säkkiin puetut miehet? Humanistin koko matka menettää mielekkyytensä, jos hän nyt näkee heidät. Tietenkin hän yrittää olla huomaamatta heitä, mutta auttakaa te häntä! Hukuttaako mereen? — polskivat vastaan... Haudatako maahan? — emme ehdi... Ei, vain Arkkipelagin kelpo poika keksii ratkaisun! Työnjohtaja komentaa: "Keskeyttäkää työt! Kerääntykää yhteen! Vielä tiiviimmin! Istukaa maahan! Istutte siinä" — ja heitettiin pressu päälle. "Tapan sen joka liikahtaakin!" Ja entinen ahtaaja nousi lankonkia laivaan ja vielä tunnin verran ennen laivan lähtöä katseli kannelta maisemaa — *eikä huomannut*...

Se tapahtui vuoden 1929 kesäkuun 20. päivänä. Kuuluisa kirjailija laskeutui laiturille Onnen Poukamassa. Hänen vierellään oli hänen miniänsä, kokonaan nahkaisissa (musta nahkalakki, nahkatakki, nahkahousut ja kapeat pitkävartiset saappat) — elävä OGPU:n symboli rinta rinnan Venäjän kirjallisuuden kanssa.

GPU:n päällystöä ympärillään Gorki harppoi nopein pitkin askelin muutaman asuntolan käytävillä. Kaikkien huoneiden ovet olivat auki mutta hän ei juuri käynyt huoneissa. Sairastuvassa puhtaisiin takkeihin pukeutuneet lääkärit ja hoitajat olivat häntä vastassa ryhmittyneinä kahteen riviin, mutta hän ei edes vilkaissut vaan jatkoi matkaa. Sitten USLONin tshekan miehet

veivät hänet pelottomasti Sekirkaan. Että mitäkö? — karssereissa ei ollut tungosta eikä ennenkaikkea jälkeäkään *orsista*! Penkeillä istuskeli varkaita (heitä oli Solovetskissa jo paljon) jotka kaikki — lukivat sanomalehteä! Kukaan heistä ei uskaltanut nousta eikä valittaa, mutta jotakin he keksivät: pitelivät sanomalehteä ylösalaisin! Ja Gorki meni erään vangin luo ja sanaa sanomatta käänsi lehden oikein päin. Hän huomasi! Arvasi! Siispä ei hylkää! Asettuu puolustamaan[1]!

Lähdettiin lastensiirtolaan. Miten sivistynyttä! — jokaisella oma peti, patja ja kaikki. Kaikki tungeksivat, kaikki ovat tyytyväisiä. Ja äkkiä 14-vuotias poika sanoi: "Kuule, Gorki! Kaikki minkä näet on valhetta. Haluatko kuulla totuuden? Haluatko että kerron?" Haluan, kirjailija nyökkäsi. Kyllä, hän haluaa tietää totuuden. (Voi poika, miksi tärvelet kirjallisuuden patriarkan vastikään vakiintuneen hyvinvoinnin ... Palatsi Moskovassa, kartano Moskovan ulkopuolella ...) Ja kaikki saivat käskyn poistua — lapset ja jopa kirjailijaa saattava GPU:n väkikin — ja puolitoista tuntia poika kertoi pitkänhuiskealle vanhukselle. Gorki lähti parakista kasvot kyynelistä märkinä. Vaunut odottivat viedäkseen hänet leirin päällikön huvilalle. Lapset ryntäsivät parakkiin: "Sanoitko *hyttysistä*? — Sanoin! — Kerroitko *orsista*? — Kerroin! — Sanoitko *vridloista*? — Sanoin! — Ja miten tyrkätään rappusia alas? ... Entä säkeistä? ... Ja hangessa yöpymisestä? ..." Kaikesta, ihan kaikesta oli totuutta rakastava poika kertonut!!!

Emmekä me tiedä edes hänen nimeään.

Kesäkuun 22. päivänä — pojan kanssa käymänsä keskustelun jälkeen — Gorki jätti varta vasten tätä tilaisuutta varten sidottuun vieraskirjaan seuraavan merkinnän:

"En pysty ilmaisemaan vaikutelmiani muutamin sanoin. Ei haluta eikä kehtaa (!) ladella kaavamaisia kiitoksia ihmisten hämmästyttävästä tarmosta, vallankumouksen tarkkojen ja väsymättömien vartiomiesten, jotka samalla pystyvät olemaan myös erinomaisen rohkeita kulttuurin luojia."[2]

Gorki lähti 23:ntena. Heti hänen laivansa loitottua rannasta poika ammuttiin. (Kuinka hän — sydämen tuntija! ihmisten tuntija! — ei huomannut ottaa poikaa mukaansa?!)

[1] Gorkin seuralainen, GPU:n nainen, käytteli hänkin kynää ja kirjoitti tähän tapaan: "Tutustumme Solovetskin leirin elämään. Minä käyn museossa ... Menemme kaikki Sekir-vuorelle. Sieltä avautuu häkellyttävä näkymä järvelle. Sen vesi on väriltään kylmän tumman sinistä, järven ympärillä on metsiä, se näyttää loihditulta, valaistus muuttuu, mäntyjen latvat leimahtelevat, järven peilityyni pinta muuttuu tulenkarvaiseksi. Hiljaista ja ihmeen kaunista. Paluumatkalla ohitamme turvetyömaan. Illalla olimme konsertissa. Meille tarjoiltiin paikallista Solovetskin silliä, se on pientä mutta hämmästyttävän hienon ja hyvän makuista, sulaa suussa." M. Gorki i syn (Gorki ja Poika) Moskova 1971, s. 276. (Huomautus vuodelta 1972.)

[2] Aikakauslehti Solovetskie ostrova, 1929, n:o 1, s. 3. (Tätä merkintää ei ole Gorkin kootuissa.)

Näin iskostetaan uuteen sukupolveen usko oikeudenmukaisuuteen.

Väitetään että siellä ylhäällä kirjallisuuden johtaja vikuroi eikä halunnut julkaista ylistyksiä USLONille. Mutta kuinka ihmeessä, Aleksei Maksimovitsh? . . . Porvarillisen Euroopan edessä! Ja *juuri nyt, juuri tällä hetkellä*, näin vaarallisella ja vaikealla hetkellä! . . . Entä kohtelu? Me muutamme, me muutamme kohtelua.

Ja lehdistössä, suuressa vapaassa lehdistössä, sekä meidän että lännen, julkaistiin yhä uudelleen Myrskylintu-Haukan nimissä, että suotta pelotellaan Solovetskilla, että vangit elävät siellä erinomaisesti ja ojentuvat erinomaisesti.

"Ja hautaan astuessaan siunasi"
Arkkipelagin . . .[1]

Mutta kohtelun suhteen tehtiin niin kuin oli luvattu. Kohtelua *muutettiin* — nyt 11. karsserikomppaniassa SEISTIIN TIUKKAAN AHDETTUINA VIIKKOKAUSIA. Solovetskiin lähti komissio, tällä kertaa ei Soltsin vaan tutkimus- ja rangaistuskomissio. Se perehtyi tilanteeseen ja (paikallisen IS-Tsh:n avulla) oivalsi, että Solovetskin kohtelun kaikki julmuudet johtuivat valkokaartilaisista (hallinto-osastosta) ja yleensä aristokraateista ja osaksi ylioppilaista (jotka jo viime vuosisadalla villitsivät Pietarissa). Sitten tuli vielä järjiltään seonneen Kozhevnikovin (Kaukoidän tasavallan entisen ministerin) ja Sheptshinskin ja cowboy-Dektjarevin epäonnistunut tolkuton pakoyritys: se paisuteltiin valkokaartilaisten suureksi mielikuvitukselliseksi salaliitoksi, joka muka tähtäsi höyrylaivan kaappaamiseen ja pois purjehtimiseen, ja niin alettiin nappailla, ja vaikka kukaan ei tunnustanut kuuluneensa salaliittoon, juttu johti yhä laajempiin vangitsemisiin.

Tavoitteeksi asetettiin luku "300". Määrä haalittiin täyteen. Ja vuoden 1929 lokakuun 15. päivän vastaisena yönä, kun kaikki oli teljetty yhteen, tavallisesti lukossa oleva Pyhä portti avattiin — siitä kun kävi lyhin tie hautausmaalle. Heitä vietiin ryhmissä koko yön. (Ja jonnekin köytetyn Black-koiran epätoivoinen ulvonta saatteli jokaista ryhmää, sillä koira epäili, että juuri siinä ryhmässä vietiin sen isäntää Bagratunia. Koiran ulvonnan perusteella komppanioissa laskettiin ryhmät, navakan tuulen vuoksi laukaukset kuuluivat heikommin. Tuo ulvonta teki pyöveleihin sellaisen vaikutuksen, että seuraavana päivänä ammuttiin sekä Black että kaikki muutkin koirat.)

[1] Gorkin kurjan käyttäytymisen Italiasta paluun jälkeen ja ennen kuolemaa olen pannut hänen erheidensä ja heikon ymmärryksensä tiliin. Mutta äskettäin julkaistu 1920-luvun kirjeenvaihto antaa sysäyksen vieläkin alhaisempaan selitykseen: se johtui oman edun tavoittelusta. Sorrentossa Gorki havaitsi hämmästykseksen kärsivänsä maailmanmaineen ja rahan puutteesta (hänellähän oli kokonainen hovillinen palvelijoita). Kävi selväksi, että rahojen saamiseksi ja maineen elvyttämiseksi oli palattava Neuvostoliittoon ja suostuttava kaikkiin ehtoihin. Niin hänestä tuli Jagodan vapaaehtoinen vanki. Ja Stalin tappoi hänet suotta, liiallista varovaisuutta: Gorki olisi ylistänyt myös vuotta 1937.

Teloittajina toimivat kolme morfinisti-keikaria, vartioston päällikkö Dektjarev sekä — kulttuuri- ja kasvatusosaston päällikkö Uspenski. (Tämä yhdistelmä hämmästyttää vain pinnallista tarkastelijaa. Tämän Uspenskin elämänkerta oli niin sanotusti *tyypillinen* — se ei ollut kaikkein yleisin, mutta siinä tiivistyi ajan olemus. Hän oli syntyjään papin poika — ja sellaisena vallankumous hänet tavoitti. Mikä häntä odotti? Kaavakkeet, rajoitukset, karkotukset, vainot. Ja isäähän on mahdoton pyyhkiä pois tai vaihtaa. Ei, se ei ole mahdotonta. Uspenski keksi: hän TAPPOI OMAN ISÄNSÄ ja ilmoitti viranomaisille tehneensä sen LUOKKAVIHASTA! Terve tunne — tuohan ei ollut enää juuri murhakaan! Hänelle annettiin lievä tuomio, ja leirissä hän lähti heti kulttuuri- ja kasvatuslinjalle ja vapautui nopeasti, ja niinpä tapaammekin hänet jo Solovetskin KVTsh:n vapaana päällikkönä. Mutta kärttikö hän itse päästä teloittamaan näitä vankeja vai kehotettiinko häntä vahvistamaan luokkakantaansa — siitä ei ole tietoa. Sen yön kallistuessa lopulleen hänen nähtiin pesevän verta sappaidensa varsista — hän nosti vuorotellen kummankin jalkansa pesualtaan reunalle. Valokuvassa (kuva 18) äärimmäisenä oikealla oleva mies saattaa olla hän — tai on vain samanniminen.)

Ampuessaan he olivat humalassa ja ampuivat siksi epätarkasti — aamulla iso kuoppa liikahteli yhä.

Koko lokakuun ja vielä marraskuunkin mantereelta tuotiin täydennysryhmiä teloitettavaksi[1].

(Vähän myöhemmin vangit tasoittivat koko hautausmaan torvisoittokunnan soittaessa.)

Noiden ampumisien jälkeen SLONin päällikkö vaihtui: Eichmansin tilalle tuli Žarin, ja uuden Solovetskin laillisuuden aikakauden katsotaan alkaneen.

Se puolestaan oli tällainen. Vuoden 1930 kesällä Solovetskiin tuotiin muutamia kymmeniä lahkolaisia, jotka kielsivät kaiken mikä on Antikristuksesta: ei saa suostua ottamaan mitään asiapapereita eikä passia, ei saa allekirjoittaa mitään eikä kädellään koskea rahaan. Heitä johti kahdeksankymmentävuotias harmaapartainen sokea ukko, jolla oli pitkä sauva. Jokaiselle valistuneelle ihmiselle oli selvää, että noille lahkolaisille oli aivan mahdotonta siirtyä sosialismiin, sillä se edellytti joutumista tekemisiin monenmoisten paperien kanssa, ja että niinpä heidän olisi kaikkein paras kuolla. Ja heidät lähetettiin Pienelle Jänissaarelle, Solovetskin Arkkipelagin pienimmälle saarelle, metsättömälle autiolle hiekkasärkälle, jolla oli aikaisempien kalastaja-munkkien kesämökki. Ilmoitettiin että heille annettaisiin kahden kuukauden annos mutta sillä ehdolla, että *jokainen* lahkolainen kuittaisi sen. Tietenkin he kieltäytyivät. Nyt asiaan puuttui lannistumaton Anna Skrypnikova, joka jo siinä vaiheessa huolimatta nuoresta iästään ja neuvostovallan nuoruudesta oli vangittuna neljättä kertaa. Hän ryntäili kirjanpito-

[1] Jossakin erässä ammuttiin myös Kurilko.

osaston, työhönmäärääjien ja humaanien kohtelua toteuttavan leirin päällikön välillä. Aluksi hän pyysi säälimään lahkolaisia ja sitten lähettämään hänet lahkolaisten mukaan Jänissaarille, kirjanpitäjäksi. Hän olisi sitoutunut jakamaan lahkolaisille päivän muonan ja huolehtimaan kaikesta kirjanpidosta. Tämän ei olisi luullut mitenkään rikkovan leirijärjestelmää! Mutta ei suostuttu. "Mutta ruokitaanhan hullujakin vaatimatta heiltä kuittausta!" Anna huusi. Zarin vain nauroi. Ja työhönmäärääjänainen vastasi: "Ehkä se on Moskovan käsky — mehän emme tiedä . . ." (Ja tietenkin se oli Moskovasta tullut määräys! Kukapa muutoin olisi ottanut vastuuta?) JA HEIDÄT LÄHETETTIIN ILMAN RUOKAA. Kahden kuukauden kuluttua (tasan kahden sillä heille oli tarjottava papereita allekirjoitettavaksi kahden seuraavan kuukauden muonasta) mentiin Pienelle Jänissaarelle ja löydettiin vain nokitut ruumiit. Kaikki olivat siinä, kukaan ei ollut paennut.

Ja kuka ryhtyy nyt etsiskelemään syyllisiä? Suuren vuosisatamme 60-luvulla?

Zarinkin muuten erotettiin pian — vapaamielisyydestä. (Hän taisi saada kymmenen vuotta).

1920-luvun lopulla Solovetskin leirin ulkonäkö alkoi muuttua. Tuhoutumaan tuomituille *kooerrille* eli vastavallankumouksellisille tarkoitetusta mykästä satimesta se muuttui yhä enemmän silloin uudentyyppiseksi mutta nyt meille vanhantyyppiseksi tavalliseksi ojennustyöleiriksi. "Työläisten piiristä olevien erikoisen vaarallisten" määrä lisääntyi maassa nopeasti, ja Solovetskiin ajettiin kriminaaleja ja nuorisorikollisia. Solovetskin kamaralle laskeutui sekä paatuneita varkaita että vasta aloittelevia varkaita. Leveänä vuona sinne virtasi myös naisvarkaita ja prostituoituja (kohdatessaan Kemperpunktissa edelliset huutelivat jälkimmäisille: "Vaikka varkaita ollaankin, itsellä ei käydä kauppaa!") Maassa oli nimittäin julistettu (ei tietenkään sanomalehdissä) taistelu prostituutiota vastaan, ja heitä kahmittiin kaikista suurista kaupungeista ja kaikille läimäytettiin standardituomio kolme vuotta ja monia ajettiin Solovetskiin. Teorian mukaan oli selvää, että rehellinen työ ojentaisi heidät nopeasti. Mutta jostakin syystä he kuitenkin pitivät sinnikkäästi kiinni yhteiskunnallisesti alentavasta ammatistaan ja jo matkalla pyysivät päästä pesemään saattovartion kasarmin lattioita ja vetivät mukaansa puna-armeijalaisia ja siten sabotoivat vartiopalveluksen ohjesääntöä. Yhtä helposti he ystävystyivät myös vartijoiden kanssa — tietenkään eivät ilmaiseksi. Sitäkin paremmaksi järjestyi heidän olonsa Solovetskissa, jossa vallitsi sellainen naisten nälkä. Heille luovutettiin yhteisasuntolan parhaat huoneet, joka päivä heille tuotiin tuliaisia ja lahjoja, "nunnat" ja muut naiskooerrät ansaitsivat ompelemalla heille aluspaitoja. Ja rikkaampina kuin koskaan ja kapsäkit silkkiä täynnä prostituoidut lähtivät tuomion kärsittyään neuvostomaahan aloittamaan rehellistä elämää.

Varkaat pelasivat korttia. Naisvarkaat puolestaan katsoivat edulliseksi

synnyttää Solovetskissa lapsia: siellä ei ollut seimeä, ja lapsen avulla voi vapautua työstä koko lyhyen tuomion ajaksi. (Ennen heitä naiskooerrät olivat kaihtaneet tuota keinoa.)

Vuoden 1929 maaliskuun 12. päivänä Solovetskiin saapui ensimmäinen alaikäisten erä, sitten myöhemmin heitä lähetettiin aina vain lisää (kaikki alle 16-vuotiaita). Aluksi heidät sijoitettiin kremlin lähellä olevaan lasten siirtolaan, jossa yhä oli samat näyteltäviksi tarkoitetut pukkisängyt ja patjat. He piilottivat valtion vaatteensa ja huusivat, että ilman vaatteita he eivät voineet lähteä työhön. Sitten heidät hajoitettiin pitkin metsiä, sieltä he karkailivat ja vaihtoivat nimiä ja tuomioita, ja heitä jouduttiin pyydystelemään ja tunnistamaan.

Yhteiskunnallisesti terveen kiintiön saapuminen piristi kulttuuri- ja kasvatusosastoa. Kävi kutsu ryhtyä poistamaan lukutaidottomuutta (mutta varkaatpa erottivat muutenkin hyvin hertan rististä) ja ripustettiin iskulause: "Vanki osallistuu aktiivisesti sosialistiseen rakennustyöhön!" Ja keksittiin termikin — *uudelleentaonta* (se keksittiin nimenomaan täällä!).

Elettiin jo vuoden 1930 syyskuuta, ja keskuskomitea vetosi kaikkiin työtätekeviin kilvoittelun ja iskurihengen kehittämiseksi, — kuinka vangit olisivat voineet jäädä sivuun? (Jos vapaita valjastettiin jo kaikkialla, niin eikö juuri vangit ollutkin valjastettava keskelle?)

Jatkossa tietomme eivät ole peräisin eläviltä ihmisiltä vaan juristi-tiedemies Averbachin[1] kirjasta, ja siksi kehotammekin lukijaa jakamaan ne kuudellatoista, kahdellasadalla viidelläkymmenelläkuudella ja välistä vaihtamaan etumerkkiä.

Vuoden 1930 syksyllä perustettiin Solovetskin kilvoittelun ja iskurihengen esikunta. Äkkiä paatuneet rikoksenuusijat, murhamiehet ja rosvot "esiintyivät säästeliäinä talousmiehinä, taitavina teknisinä johtajina ja pätevinä kulttuurityöntekijöinä". (G. Andreev muistelee: lyötiin kasvoihin — "kuutioita, kooerrä!") Oitis luettuaan keskuskomitean vetoomuksen varkaat ja rosvot paiskasivat veitsensä ja korttinsa menemääm ja paloivat halusta muodostaa *kommuunin*. Sääntöihin pantiin: jäseneksi pääsee köyhästä talonpoikaistosta ja keskitalonpoikaistosta sekä työväenluokasta syntyisin oleva. (On sanottava, että kirjanpito- ja jakeluosasto URTsh merkitsi kaikki kriminaalit "entisiksi työläisiksi", ja niin melkein toteutui Sheptshinskin iskulause "Solovetsk työläisille ja talonpojille!".) Mutta ei missään tapauksessa Viiteenkymmeneenkahdeksaan kuuluva. (Lisäksi kommunardit ehdottivat, että heidän kaikkien tuomiot yhdistettäisiin, summa jaettaisiin jäsenten määrällä keskimääräisen tuomion laskemiseksi ja sen mentyä umpeen kaikki vapautettaisiin kerralla! Mutta tätä kommunistista ehdotusta tshekan miehet pitivät poliittisesti epäkypsänä.) Solovetskin kommuunin is-

[1] I. L. Averbach, Ot prestuplenija k trudu (Rikoksesta työhön), toim. Vyshinski, 1936.

kulauseita olivat: "Maksamme velkamme työväenluokalle!" sekä vielä parempi "MEILTÄ KAIKKI — MEILLE EI MITÄÄN!"[1] Ja kommuunin rikkoneille jäsenille keksittiin tällainen petomainen rangaistus: *kiellettiin* lähtemästä työhön! (Sen ankarammin ei varasta voi rangaista!!)

Solovetskin johto ei muuten ollut yhtä kiihkeää kuin kulttuuri- ja kasvatustyöntekijät eikä kovinkaan hanakasti luottanut varkaiden entusiasmiin vaan "sovelsi Leninin periaatetta: iskurityö — iskurihuolto!" Se merkitsee: kommunardit siirrettiin erillisiin yhteisasuntoloihin, heille annettiin pehmeämpi peti ja lämpimämmät vaatteet ja heitä alettiin ruokkia erikseen ja paremmin (tietenkin toisten kustannuksella). Tämä oli kovasti kommunardien mieleen, ja he vaativat, ettei ketään enää erotettaisi eikä paiskattaisi kommuunista.

Tälläinen kommuuni oli kovasti mieleen muillekin kuin kommunardeille, ja kaikki anoivat pääsyä kommuuniin. Mutta päätettin olla ottamatta heitä kommuuniin ja muodostettiin 2., 3. ja 4. "työkollektiivi" — kuitenkin ilman tällaisia etuisuuksia. Eikä Viittäkymmentäkahdeksaa otettu yhteenkään kollektiiviin, vaikka kaikkein holtittomimmatkin nuorisorikolliset opettivat sanomalehtensä ylitse: teidän on korkea aika käsittää, että leiri on työn koulu!

Ja lentokoneet kuljettivat raportteja GULAGiin: Solovetskin ihme! Kriminaalien mielialassa jyrkkä muutos! Koko rikollismaailman kiihko kanavoitunut iskurihenkeen, kilvoitteluun, teollisuus- ja taloussuunnitelman toteuttamiseen! Siellä sitten ihmeteltiin ja levitettiin kokemusta.

Sillä lailla Solovetskissa sitten alettiinkin elää: osa leiristä kuului työkollektiiveihin ja niiden normintäyttämisprosentti ei pelkästään noussut vaan — kaksinkertaistui! (KVTsh selitti sen johtuvan kollektiivin vaikutuksesta, mutta me ymmärrämme, että se oli tavallista leirin *tuhtaa*[2].)

Toinen puoli leiristä oli "organisoimaton" (ja ruokkimatta ja vaatettamatta ja raskaissa töissä), eikä se tietenkään selviytynyt normeista.

Vuoden 1931 helmikuussa Solovetskin iskuriprikaatien konferenssi päätti: "Sosialistisen kilvoittelun leveällä aallolla vastata kapitalistien uuteen panetteluun, väitteeseen pakkotyön käyttämisestä Neuvostoliitossa". Maaliskuussa iskuriprikaateja oli jo 136. Mutta huhtikuussa oli äkkiä tarpeen niiden yleinen puhdistaminen, sillä "luokaltaan vieras aines soluttautui hajottaakseen kollektiivit". (Siinäpä arvoitus: Viisikymmentäkahdeksanhan käännytettiin ovelta, niin että kuka niitä sitten hajoitti? Ainoa selitys on, et-

[1] Tämä iskulause oli jo aivan kypsä ja olisi tainnut ansaita liittovaltion laajuisen levityksen.

[2] Minua nuhdellaan, että pitää kirjoittaa *tufta,* niin kuin on oikein varkaiden kielellä, kun taas *tuhta* on maalaisten muunnos — niin kuin Hvedor nimestä Fedor. Mutta juuri sehän minua viehättääkin: *tuhta* on jotenkin omiaan venäjän kieleen, kun taas *tufta* kuulostaa perin vieraalta. Varkaat toivat sen ja opettivat koko Venäjän kansalle, niin että olkoon *tuhta.*

tä pinnarityö — *tuhta* — paljastui. Syötiin ja juotiin ja pidettiin lystiä, sitten alettiin laskea tuloksia — ja itkuksi pisti. Ja jotakuta piti potkia jotta muihin tulisi liikettä.)

Mutta riemukkaan sorinan taustalla oli käynnissä äänetön työ: vankeja lähetettiin kuljetukseen. Solovetskin emäkasvaimesta lähetettiin Viittäkymmentäkahdeksaa kauas surman suuhun perustamaan uusia leirejä.

III Arkkipelagi lähettää etäispesäkkeitä

Arkkipelagi ei kehittynyt omia aikojaan vaan yhtä jalkaa koko maan kanssa. Niin kauan kuin maassa oli työttömyyttä, ei himoittu vankien työteliäitä käsiä, vaan vangitsemiset olivat pois tieltä lakaisemista, eivät työvoiman mobilisoimista. Mutta kun keksittiin sekoittaa valtavalla vatkaimella kaikki satakahdeksankymmentä miljoonaa, kun hylättiin superteollistamissuunnitelma ja sen asemesta käynnistettiin super-super-superteollistaminen, kun kulakkien hävittäminen ja ensimmäisen viisivuotissuunnitelman laajat yhteiskunnalliset työt oli jo keksitty, Suuren Iskun Vuoden aattona myös Arkkipelagin ilme ja kaikki Arkkipelagissa muuttuivat.

Vuoden 1928 maaliskuun 26. päivänä kansankomissaarien neuvosto (siis Rykovin ollessa yhä puheenjohtaja) perehtyi maan rankaisupolitiikan tilaan sekä vankeuslaitosten kuntoon. Rankaisupolitiikka myönnettiin riittämättömäksi. Päätettiin[1]: luokkavihollisiin ja luokaltaan vieraisiin aineksiin soveltaa ankaria rankaisutoimenpiteitä ja koventaa leirien kuria (mutta *sosiaalisesti epävakaille* olla antamatta tuomiota ollenkaan). Lisäksi päätettiin: järjestää pakkotyöt siten, että vanki ei ansaitsisi mitään vaan että ne olisivat valtiolle taloudellisesti edullisia. Sekä "katsoa työsiirtoloiden *laajentaminen* tulevaisuudessa välttämättömäksi". Eli yksinkertaisesti kehotettiin suunniteltujen runsaiden istumaan panemisien edellä perustamaan lisää leirejä. (Tämän taloudellisen välttämättömyyden näki ennalta Trotskikin, hän vain tarjosi taaskin työarmeijaansa pakkomobilisointeineen. Suo siellä vetelä täällä. Mutta joko halusta vastustaa ikuista opponenttiaan tai päättävämmin vaientaakseen ihmisten valitukset ja murskatakseen toiveet paluusta Stalin määräsi käyttämään työarmeijalaiset vankilakoneiston lävitse.) Kun maasta hävisi työttömyys, leirien laajantaminen kävi *taloudellisesti mielekkääksi.*

Kun Solovetskissa oli vuonna 1923 korkeintaan 3 000 vankia, vuoteen 1930 mennessä heitä oli jo lähes 50 000 sekä lisäksi 30 000 (Vienan) Kemissä. Vuodesta 1928 Solovetskin syöpä alkoi levitä — aluksi pitkin Karjalaa — tietyömaille ja vientitavaraa tuottaville hakkuutyömaille. Yhtä auliisti SLON alkoi "myydä" insinöörejä: vartioimattomina nämä matkasivat mille tahan-

[1] Valtion lokakuun vallankumouksen keskusarkisto, osasto 393, tallenne 78, kansio 65, liuskat 369—372.

sa pohjolan paikkakunnalle, mutta heidän palkkansa osoitettiin leiriin. Vuoteen 1929 mennessä SLONin leiripisteitä oli ilmaantunut kaikkiin Murmanskin radan pisteisiin Lodeinoe polen (Lotinapellon) ja Taibolin välille. Sitten liikenne kääntyi Vologdan linjalle, ja se oli niin vilkasta, että Zvanka asemalle oli avattava SLONin jakeluasema. Vuoteen 1930 mennessä Lodeinoe polessa sijaitseva Svirlag (Syvärin leiri) oli vahvistunut kylliksi asettuakseen omille jaloilleen. Kotlasiin muodostui KotLag. Vuonna 1931 syntyi BelBaltLag, jonka keskus oli Medvezhegorskissa ja joka lähimpien kahden vuoden kuluessa vakiinnutti Arkkipelagin maineen ikiajoiksi ja kautta viiden mantereen[1].

Ja pahanlaatuiset solut matelivat matelemistaan. Toisaalla niiden etenemisen pysäytti meri, toisaalla Suomen raja. Mutta mikäänhän ei estänyt pystyttämästä leiriä Krasnaja Visheraan (1929), ja — mikä tärkeintä — olihan tie itään Venäjän pohjolan kautta esteetön. Erittäin varhain lähti venymään Sorokan—Kotlasin tie. ("Sorokkaa kun rakennetaan — aikataulu alitetaan!" solovetskilaiset härnäsivät S. Alymovia, joka kuitenkin teki työnsä ja selvisi kunnialla, pääsi *lauluntekijärunoilijoiden* joukkoon.) Ryömittyään Vienanjoelle saakka leirisolut muodostivat SevDvinLagin (Vienan leirin). Ylitettyään joen ne lähtivät pelottomasti etenemään Uralia kohti. Vuonna 1931 sinne perustettiin SLONin Pohjois-Uralin osasto, joka pian synnytti itsenäiset Solikamskin leirin ja Pohjois-Uralin leirin. Berezhnikin leiri aloitti suuren kemian kombinaatin rakentamisen, aikanaan varsin maineikkaan työmaan. Vuoden 1929 kesällä Solovetskista lähetettiin Tshibja-joelle geologi M. V. Rushtshinskin johtama vartioimattomista vangeista muodostettu retkikunta etsimään öljyä, jota seudulta oli löydetty jo 1880-luvulla. Retkikunta osoittautui menestyksekkääksi ja Uhtaan syntyikin leiri — UhtLag. Mutta sekään ei jäähtynyt paikallaan vaan alkoi nopeasti työntää etäispesäkkeitä koilliseen ja kahmaisi Petshoran — ja muuttui UhtPethsLagiksi. Pian sillä oli Uhtan, Intan, Petshoran ja Vorkutan osastonsa — kaikki tulevaisuuden suurten itsenäisten leirien alkioita[2].

Näin laajan tiettömän pohjoisen alueen valloittaminen edellytti rautatien rakentamista: Kotlasista Knjazh-Pogostin ja Roptshan kautta Vorkutaan. Tämä synnytti kahden uuden itsenäisen leirin tarpeen, ne olivat jo rautatieleirejä: pohjoisen rautatien leiri SevZhelDorLag Kotlasin ja Petshora-joen välisellä osuudella sekä Petshoran leiri (sitä ei pidä sekoittaa UhtPetshLagiin!) Petshora-joen ja Vorkutan välisellä osuudella. (Tosin tätä rautatietä rakennettiin kauan. Knjazh-Pogostin ja Roptshan välinen osuus valmistui

[1] Tämä on virallinen ajankohta, mutta todellisuudessa leiri oli jo vuodesta 1930, perustamisajankohta vain salaattiin käytetyn ajan lyhentämiseksi ja historian kannustamiseksi. *Tuhtaa* tässäkin . . .

[2] Merkitsemme yksiselitteisesti ajankohtia ja paikkoja mutta pyydämme lukijaa muistamaan, että kaikki tämä on kyselemisien ja rinnastamisien tulosta, tässä voi olla poikkeamia ja puutteita.

vuonna 1938, koko rata vasta vuoden 1942 lopulla.)

Näin tundran ja taigan uumenista nousi satoja uusia keskikokoisia ja pieniä saaria. Toiminnan myötä — taisteluryhmityksessä — luotiin myös Arkkipelagin uusi organisaatio: leirihallinnot, leiriosastot, leiripisteet (erilliset leiripisteet eli OLPit, komendantuuripisteet eli KOLPit ja johtopisteet eli GOLPit) ja leirityömaat (eli "komennukset" ja "alikomennukset"). Hallinnoissa oli jaostot ja jaostoissa osastot: I tuotanto-osasto, II kirjanpito- ja jakeluosasto (URTsh) ja III turvallisuusoperatiiviosasto OTsh (taas *kolmas!*).

(Ja väitöskirjoihin kirjoitettiin siihen aikaan: "Eteemme piirtyvät luokattoman yhteiskunnan *yksittäisille* kurittomille jäsenille tarkoitettujen kasvatuslaitosten ääriviivat"[1]. Todellakin — kun luokkien loppu koittaa, myös rikollisten loppu on käsillä. Oikein jotenkin henkeä salpaa kun ajattelee, että huomispäivä on luokaton eikä kukaan enää *istu?* Paitsi *yksittäiset* kurittomat... Luokattomallakin yhteiskunnalla on vankilansa.)

Tällä tavalla Solovetsk synnytti Arkkipelagin koko pohjoisosan. Mutta ei se yksin! Vastauksena suureen kutsuhuutoon ojennustyöleirejä ja -siirtoloita putkahteli kautta koko laajan maamme. Jokainen alue perusti omia ojennustyöleirejään ja -siirtoloitaan. Miljoonia kilometrejä piikkilankaa juoksi juoksemistaan, ristiin rastiin, nivoutui yhteen, vilautteli hilpeästi piikkejään ratapenkassa, valtateiden varsissa ja kaupunkien laitamilla. Ja rujoista leiritorneista tuli maisemamme uskollisin piirre, ja vain sattumien hämmästyttävä yhteennivoutuminen esti leiritorneja päätymästä taiteilijoiden maalauksiin tai elokuviin valkokankaalle.

Jo kansalaissodan aikana omaksutun tavan mukaisesti tehostettiin luostarirakennusten *mobilisoimista* leiritarpeisiin, koska luostarien sijainti soveltui ihanteellisesti eristämiseen. Torzhokissa sijaitseva Borisoglebskin luostari käytettiin kauttakulkupaikaksi (siellä se on vieläkin), Valdain luostari (järven toisella rannalla vastapäätä Zhdanovin tulevaa huvilaa) alaikäisten siirtolaksi, Seliger-järven Stolbnyi-saarella oleva Nilova Pustyn muutettiin leiriksi, Sarovskaja Pustyn oli Potman leirien pesämuna ja niin edelleen loputtomiin. Leirejä nousi Donin laakiolle, ylä-, keski- ja ala-Volgalle, pohjois- ja etelä-Uralille, taka-Kaukasiaan, keski-Kazahstaniin, keski-Aasiaan, Siperiaan ja kaukoitään. Virallisesti ilmoitetaan, että vuonna 1932 maataloutta harjoittavien ojennustyösiirtoloiden yhteispinta-ala oli Venäjän sosialistisessa federatiivisessa neuvostotasavallassa 253 000 hehtaaria, Ukrainan sosialistisessa neuvostotasavallassa 56 000 hehtaaria . Jos yhtä siirtolaa kohti varataan keskimäärin tuhat hehtaaria, saadaan selville, että pelkästään *maatalous*leirejä eli kaikkein toissijaisimpia ja edullisimpia oli jo silloin (maan reuna-alueita edes lukuun ottamatta) yli 300!

Vankien määrääminen joko lähellä sijaitsevaan tai kaukaisempaan leiriin

[1] Kokoelma Ot tjurem . . . , s. 429.
[2] Ot tjurem . . . ,ss. 136—137.

ratkaistiin helposti toimeenpanevan keskuskomitean ja kansankomissaarien neuvoston päätöksellä vuoden 1929 marraskuun 6. päivältä (aina vain vuosipäiviä . . .). Aikaisempi "tiukka eristys" (joka haittasi luovaa työskentelyä) poistettiin ja määrättiin, että *yleisiin* (läheisiin) vankeuspaikkoihin oli lähetettävä korkeintaan kolmeksi vuodeksi tuomittuja kun taas 3—10 vuoden tuomion saaneet oli lähetettävä kaukaisempiin paikkoihin[1]. Koska Viideskymmeneskahdeksas ei milloinkaan saanut alle kolmen vuoden tuomiota, koko sen väki tulvahtikin pohjolaan ja Siperiaan — valloittamaan ja tuhoutumaan.

Ja siihen aikaan me marssimme rumpujen tahdissa! . . .

Arkkipelagissa elää sitkeä taru, että *"Frenkel keksi leirit"*.

Mielestäni edellä olevat luvut ovat kyllin hyvin kumonneet tämän epäisänmaallisen ja suorastaan valtaa loukkaavankin sepitelmän. Toivottavasti olemme välineiden niukkuudesta huolimatta onnistuneet osoittamaan leirien syntyneen jo vuonna 1918 — alistamaan ja panemaan työhön. Aivan ilman Frenkelin apua oivallettiin, että vankien ei tarvitse tuhlata aikaa moraalisiin mietiskelyihin ("Neuvostoliiton ojennustyöpolitiikan tavoitteena ei suinkaan ole yksilöllinen ojentaminen sen perinteellisessä merkityksessä"[2]) vaan että heidän on tehtävä työtä ja että tällöin heille on määrättävä kovat normit, miltei ylivoimaiset. Jo kauan ennen Frenkeliä sanottiin: "Ojentuminen työn avulla" (joka sitten Eichmansin päivien ymmärrettiin: "tuhoaminen työllä").

Vankien käyttäminen raskaisiin töihin harvaan asutuilla seuduilla keksittiin aivan ilman modernin dialektisen ajattelun apua. Jo vuonna 1890 liikenneministeriössä syntyi ajatus käyttää Amurin seudun karkotettuja ja pakkotyövankeja rautatien rakentamiseen. Pakkotyövangit yksinkertaisesti pakotettiin kun taas karkotussiirtolaiset ja hallinnollisesti karkotetut saivat *luvan* työskennellä ratatyömaalla ja työtä tekemällä tuomionsa lyhennetyksi kolmanneksella tai puolella. (Tosin he katsoivat paremmaksi karkaamalla vapautua koko tuomiosta kerralla.) Vuodesta 1896 vuoteen 1900 Baikalin ympäri kiertävällä työmaan osuudella oli töissä yli puolitoista tuhatta pakkotyövankia ja kaksi ja puoli tuhatta karkotussiirtolaista[3]. Niin että ajatus ei ollut

[1] Neuvostoliiton asetuskokoelma vuodelta 1929 n:o 72.

[2] Kokoelma Ot tjurem . . . , s. 384.

[3] Mutta yleensä 19. vuosisadan Venäjän pakkotöissä kehitys kulki päinvastaiseen suuntaan: työnteon pakollisuus lieveni yhä, hiipui pois. Jopa Kariankin pakkotyöpaikka muuttui 1890-lukuun mennessä istumisvankeuspaikaksi, jossa ei enää tehty työtä. Samoihin aikoihin mennessä myös .Akatuin työvaatimukset lievenivät (P. Jakubovitsh). Niin että pakkotyövankien paneminen rakentamaan Baikal-järven ympäri kiertävää rataa johtui pikemminkin tilapäisestä tarpeesta. Emmekö tässäkin havaitse jälleen "kaksi sarvea" tai paraboloidin niin kuin tuomionkärsimisvankiloidenkin kohdalla (I osa, 9 luku): lievenemisen haaran ja kovenemisen haaran?

suinkaan uusi eikä perustunut edistykselliseen kasvatusaatteisiin.

Ja kuitenkin Frenkelistä todella tuli Arkkipelagin hermo. Hän oli menestyviä toiminnan miehiä, joita Historia ahnaasti odottaa ja kutsuu. Tavallaan leirit olivat olleet jo ennen Frenkeliä, mutta ne eivät vielä olleet omaksuneet lopullista ja yhtenäistä muotoa, joka haiskahtaa täydellisyydeltä. Jokainen tosi profeetta saapuu juuri silloin, kun häntä äärimmäisen kipeästi tarvitaan. Frenkel ilmaantui Arkkipelagiin etäispesäkkeiden alkaessa työntyä.

Turkin juutalainen Naftali Aronovitsh Frenkel syntyi Konstantinopolissa. Hän valmistui kauppaopistosta ja ryhtyi harjoittamaan puutavarakauppoja. Hän perusti Mariupoliin firman ja oli pian miljonääri — "Mustan meren puutavarakuningas". Hänellä oli omia höyrylaivoja, ja hän jopa julkaisi Mariupolissa omaa Kopeika-lehteään, jonka tehtävänä oli häväistä ja hätyyttää kilpailijoita. Ensimmäisen maailmansodan aikana Frenkel harjoitti jotakin asekeinottelua Gallipolin kautta. Vuonna 1916 aavistaessaan ukonilman lähestyvän Venäjällä — jo *ennen* helmikuun vallankumousta — hän siirsi pääomansa Turkkiin ja matkusti niiden perään Konstantinopoliin vuonna 1917.

Ja hän olisi voinut elää liikemiehen makean levotonta elämää, eikä hänen olisi tarvinnut kokea katkeraa karvautta eikä muuttua legendaksi. Mutta jokin kohtalokas voima veti häntä punaisen suurvallan puoleen[1]. Tarkistamattoman huhun mukaan hän toimi niinä vuosina Konstantinopolissa Neuvostoliiton tiedustelupalvelun asiamiehenä (tuskinpa sentään aatteellisista syistä, joten on vaikea käsittää, miksi hän ryhtyi siihen). Mutta aivan varmasti tiedetään, että NEPin vuosina hän saapuu Neuvostoliittoon ja GPU:n salaisesta toimeksiannosta luo tänne ikään kuin oma-aloitteisesti mustan pörssin arvoesineiden ja kullan ostamiseksi paperisilla neuvostoruplilla (GPU:n "kultakampanjan" ja Torgsinin edelläkävijä). Afäärimiehet ja välittäjät muistavat hänet hyvin aikaisemmilta ajoilta ja luottavat häneen — ja GPU:hun virtaa kultaa. Kauppa tyrehtyy ja GPU palkitsee hänet panemalla istumaan. Viisaskin menee vipuun.

Väsymätön ja anteeksiantava Frenkel ehtii kuitenkin jo Lubjankassa tai matkalla Solovetskiin ilmoittaa jotakin ylös. Ilmeisesti havaitessaan joutuneensa rautoihin hän päättää tarkastella tätäkin elämää liikeasioiden näkökulmasta. Hänet tuodaan Solovetskiin vuonna 1927 mutta erotetaan heti kuljetuksesta, majoitetaan kiviseen putkarakennukseen luostarin alueen ulkopuolelle, hänelle annetaan palvelija ja lupa liikkua vapaasti saarella. Tuli jo mainituksi, että hän ylenee talousosaston päälliköksi (vapaan etuoikeudet) ja esittää kuuluisan teesinsä vangin käyttämisestä kolmen ensimmäisen kuukauden aikana. Vuodesta 1928 hän on jo (Vienan) Kemissä. Hän perustaa sinne tuottoisan sivuyrityksen. Hän kuljettaa munkkien vuosikymmenten aikana keräämät ja luostarin varastoissa turhan päiten maanneet nahat Kemiin, haali sinne nahkuri- ja suutarivankeja ja ryhtyy valmistamaan

[1] Minulla on tästä asiasta oma olettamukseni, mutta sen esitän toisaalla.

jalkineita ja nahkatavaroita sekä avaa firman myymälän lähelle Kuznetskisiltaa. Kauppaa johtaa ja kassatulot perii itselleen GPU, mutta kenkiä ostavat neidit eivät tiedä sitä — eivätkä muista sitä, kun heidät pian kiskaistaan Arkkipelagiin).

Vuonna 1929 saapuu sitten Moskovasta lentokone, joka hakee Frenkelin Stalinin puheille. Vankien Paras Ystävä (ja tshekan miesten Paras Ystävä) keskustelee Frenkelin kanssa kiinnostuneesti kolme tuntia. Emme milloinkaan saa tutustua tuosta keskustelusta tehtyyn pikakirjoitteeseen, sillä yksinkertaisesti sellaista ei tehtykään, mutta on selvää, että Frenkel paljasti Kansojen Isälle häikäisevän perspektiivin rakentaa sosialismia vankien työllä. Monia Arkkipelagin maantieteen piirteitä, joita nyt jälkeenpäin kuuliaisesti kuvailemme, hän hahmottelee rohkein vedoin Neuvostoliiton kartalle keskustelukumppanin pihautellessa piippuaan. Juuri Frenkel — ja ilmeisesti juuri silloin — ehdottaa kaiken sisäänsä sulkevaa järjestelmää, ryhmiteltyä (A-B-C-D) leirien väestörekisteriä, jossa ei olisi porsaanreikää yhdellekään leirinpäällikölle saati vangille: jokaisen, joka (B) ei huolla leiriä ja jota (C) ei ole hyväksytty sairaaksi ja jota (D) ei ole rangaistu karsserilla, on tuomionsa jokaisena päivänä kiskottava valjaitaan (A). Pakkotöiden maailmanhistoria ei vielä tuntenut tällaista universaalisuutta! Juuri Frenkel ehdottaa — ja tuossa keskustelussa — luopumista taantumuksellisesta tasaarvoisuuden periaatteesta vankien ruokkimisessa ja hahmottaa koko Arkkipelagin järjestelmälle yhtenäisen menettelyn niukkojen elintarvikkeiden jakamiseksi — *leipäasteikon ja keitetyn muonan asteikon* — järjestelmän jonka hän muuten omaksui eskimoilta: riu'un nenässä riiputtaa kalaa juoksevien koirien edessä. Lisäksi hän ehdottaa *hyvityksiä* ja ennenaikaista vapauttamista palkkioksi hyvin tehdystä työstä (tässäkään hän ei tainnut olla aivan omintakeinen — vuonna 1890 Tshehov pani Sahalinin pakkotyösiirtolassa merkille kummankin menettelyn). Samassa tilaisuudessa todennäköisesti päätetään myös ensimmäisestä kokeilukentästä — suuresta Vienan—Itämeren työmaasta — jolle uuttera valuuttakeinottelija pian määrätään, ei rakennustyömaan päälliköksi eikä leirin päälliköksi vaan varta vasten häntä varten keksittyyn "töiden johtajan" virkaan — työn taistelun ylimmäksi valvojaksi.

Ja siinä hän onkin (kuva 10). Kasvot täynnänsä pahaa ihmiselle vihamielistä tahtoa. Mutta pian muuan neuvostokirjailija, joka haluaa levittää Frenkelin mainetta, kirjoittaa Vienan meren kanavaa käsittelevässä kirjassa hänestä seuraavasti: "Tutkijaviranomaisen ja syyttäjän silmät, skeptikon ja satiirikon huulet... Erittäin vallanhaluinen ja ylpeä ihminen, jolle on tärkeintä rajaton valta. Jos tehtävän kannalta on hyväksi että häntä pelätään — pelätkööt. Hän puhui insinööreille raa'asti ja pyrki nöyryyttämään heitä[1]."

[1] Belomorsko—Baltiiski kanal imeni Stalina (Vienan—Itämeren Stalinin kanava). Rakennustyön historiikki, 8. luku.

Naftali Aronovitsh Frenkel.

Viimeiseen lauseeseen sisältyy mielestämme avain — sekä Frenkelin luonteen että hänen elämäkertansa.

Kanavan rakennustöiden aloittamiseen mennessä hänet vapautetaan, kanavasta hän saa Leninin kunniamerkin ja nimityksen BAMLAGin rakennustyömaan päälliköksi. (Baikalin-Amurin rautatie BAM on nimitys tulevaisuudesta, mutta 1930-luvulla BAMLAG rakentaa Siperian radan toista raidetta sinne mistä se vielä puuttuu.) Naftali Frenkelin ura ei pääty lähestulkoonkaan tähän, mutta sen selostaminen loppuun käy paremmin seuraavassa luvussa.

Arkkipelagin koko pitkä historia, josta olemme ottaneet kirjoittaaksemme tässä kotitekoisessa kirjassa, ei puoleen vuosisataan juuri ollenkaan kuvastunut Neuvostoliiton julkisesta kirjallisuudesta. Tähän vaikutti sama häijy sattuma, jonka ansiosta leiritornit eivät milloinkaan päässeet valkokankaalle eivätkä taiteilijoiden maisemakuviin.

Mutta niin ei ole Vienan meren kanavan eikä Volgan kanavan laita. Kum-

mastakin niistä on hallussamme kirja, ja ainakin tätä lukua kirjoittaessamme meidän on seurattava dokumentaarista ja vastuullista todistusta.

Tunnollisessa tutkimuksessa on ennen jonkin lähteen käyttämistä tapana luonnehtia sitä. Tehkäämme niin.

Edessämme on tuo kooltaan lähes kirkko-Raamatun kokoinen teos, jonka pahvikanteen on upotettu Puolijumalan kohokuva. Belomorsko-Baltiiski kanal imeni Stalina-niminen teos on valtion kustantamon vuonna 1934 julkaisema, ja tekijät ovat omistaneet sen 17. puoluekokoukselle, johon mennessä se ilmeisesti ehti valmistua. Se on Gorkin "Tehtaiden ja tuotantolaitosten historian" haarautuma. Sen ovat toimittaneet: Maksim Gorki, A. L. Averbach ja S. G. Firin. Viimeinen nimi on kirjallisuuspiireissä jokseenkin tuntematon, joten selitämme: nuoresta iästään huolimatta Semen Firin oli GULAGin apulaispäällikkö[1].

Kirjan historia on tällainen: vuoden 1933 elokuun 17. päivänä satakaksikymmentä kirjailijaa teki höyrylaivalla *retken* vastikään valmistuneessa kanavassa. Kanavan työnjohtaja D. P. Vitkovski (vanki) näki omin silmin, miten höyrylaivaa sulutettaessa kannella tungeksivat valkopukuiset miehet kutsuivat sululta vankeja (nämä olivat jo pikemminkin kanavan käyttöhenkilökuntaa kuin rakentajia) ja kanavan johdon kuullen kyselivät vangilta, rakastiko hän kanavaansa ja työtään, katsoiko hän ojentuneensa täällä ja huolehtiko johto riittävästi vankien oloista. Kysymyksiä tehtiin paljon, mutta kaikki olivat tämänhenkisiä ja kaikki tehtiin laivan partaan yli ja päällystön kuullen ja vain laivan ollessa sulussa. Sen matkan jälkeen 84:n kirjailijan onnistui jotenkin kiemurrella osallisuudesta Gorkin kollektiiviseen teokseen (mutta kenties he kirjoittelivat omia ihastuneita runojaan ja kuvauksiaan), kun taas loput 36 muodostivat kirjailijakollektiivin. Työskentelemällä kiivaasti vuoden 1933 syksyn ja seuraavan talven he loivat tämän ainutlaatuisen teoksen.

Kirja julkaistiin ikään kuin ikuisuutta varten, jotta jälkimaailma lukisi ja ihmettelisi. Mutta olosuhteiden kohtalokkaan muotoutumisen vuoksi suurin osa kirjassa ylistetyistä johtajista, joiden valokuviakin siinä oli, paljastettiin pari—kolme vuotta myöhemmin kansan vihollisiksi. Luonnollisesti myös tämän kirjan koko painos poistettiin kirjastoista ja hävitettiin. Myös kirjan yksityiset omistajat, jotka eivät halunneet sen takia saada *tuomiota,* hävittivät kappaleensa vuonna 1937. Vain harvoja kappaleita on enää jäljellä nykyään, eikä uudesta painoksesta ole toivoa, ja niinpä sitäkin raskaammaksi tunnemme taakkamme: estää tuossa kirjassa kuvailtuja tosiasioita ja johtoaatteita menemästä maanmiehiltämme hukkaan. Niin ikään on historian kannalta oikeudenmukaista tallettaa myös tekijöiden nimet. Esimerkiksi nämä: Maksim Gorki, Viktor Shklovski, Vsevolod Ivanov, Vera Inber, Valentin Kata-

[1] Kirjailijan turhamaisuus pani hänet kirjoittamaan Vienan kanavasta erikseen vielä omankin brosyyrinsa.

ev, Mihail Zoshtshenko, Lapin ja Hatsrevin, L. Nikulin, Korneli Zelinski, Bruno Jasenski (luku "Luokkavihollisesta on tehtävä selvä"), E. Gabrilovitsh, A. Tihonov, Aleksei Tolstoi ja K. Finn.

Tämän kirjan ehdottoman tarpeellisuuden kanavaa rakentaneille vangeille Gorki selitti tähän tapaan: "Kanava-armeijalaisten[1] sanavarasto ei riitä" ilmaisemaan uudelleentaonnan monimutkaisia tunteita, kun taas kirjailijoilla on hallussaan tällainen sanavarasto, ja niinpä he nyt sitten auttavatkin. Sen tarpeellisuuden kirjailijoille hän selitti näin: monet kirjailijat "tutustuttuaan kanavaan ... tunsivat latautuvansa, ja sillä on erittäin hyvä vaikutus heidän työhönsä ... Nyt kirjallisuuteen *ilmaantuu mieliala, joka sysää sen eteenpäin* ja saattaa suurten tehtäviemme tasolle" (kursivointi meidän — A. S.; tämän tason havaitsemme neuvostokirjallisuudessa vielä tänäkin päivänä). Kirjan ehdoton tarpeellisuus vihdoin miljoonille lukijoille (monet heistä valuisivat pian itsekin Arkkipelagiin) on itsestään selvä.

Millainen sitten on kirjailijakollektiivin näkemys aiheesta? Ennen muuta se on varmuutta kaikkien kanavalle ajettujen syyllisyydestä ja kaikkien tuomioiden oikeudenmukaisuudesta. Sana "varmuus" on jopa liian lievä: koko kysymystä on tekijöiden mielestä turha käsitellä tai edes esittää. Asia on heille selvä samalla tavalla kuin yö on päivää pimeämpi. Sanojen ja kuvien varastoaan käytellen he iskostavat meihin kaikkia ihmiselle vihamielisiä 30-luvun legendoja. Sanan "tuholainen" he tarjoavat insinöörin olemuksen perustaksi. Sekä agronomit, jotka ovat vastustaneet aikaista kylvöä (kenties hangelle tai rapaan?), että Keski-Aasiaa vesittäneet kasteluasiantuntijat ovat heille varauksitta tuholaisia. Kirjan kaikissa luvuissa nämä kirjailijat puhuvat insinöörien ammattikunnasta yksinomaan alentuvasti, kuin paheellisesta ja alhaisesta lajista. Kirjan sivulla 125 *vallankumousta edeltäneen Venäjän insinöörikunnan huomattavaa osaa syytetään — veijarimaisuudesta.* Tämä ei mitenkään enää käy yksilöllisestä syytöksestä. (Onko tämä ymmärrettävä niin, että insinöörit harjoittivat tuholaistoimintaa jo tsaarin aikana?) Ja tämän kirjoittavat ihmiset, joista yksikään ei osaa ottaa edes kaikkein yksinkertaisinta neliöjuurta (minkä tekevät sirkuksessa muutamat hevosetkin).

Kirjoittajat toistavat meille kaikki noiden vuosien hourehuhut historian totuutena, jota ei ole aihetta epäillä: että tehtaiden ruokaloissa myrkytetään työläisiä arsenikilla, että jos sovhoosissa lypsetty maito happanee, se ei johdu typerästä epäjärjestyksestä vaan on vihollisen laskelmointia: saada maa *turpoamaan nälästä* (juuri näin he kirjoittavat). Yleistävästi ja kasvottomasti he kirjoittavat häijystä kollektiivisesta *kulakista,* joka *on tullut tehtaaseen ja heittelee pultteja koneeseen.* Niin, hehän ovat ihmissydämen tuntijoita, heidän on helpompi kuvitella: mies on jonkin ihmeen avulla

[1] Tätä nimitystä oli päätetty käyttää heistä hengen kohottamiseksi (tai ehkä muodostamatta jääneen työn armeijan kunniaksi?).

välttänyt tundraan karkottamisen, paennut kaupunkiin, vielä suuremman ihmeen avulla päässyt tehtaaseen — nyt jo nälkäkuoleman partaalla — ja nyt hän sitten heittelee pultteja koneeseen, sen sijaa että ruokkisi perhettään!

Sitä vastoin kirjoittajat eivät saata eivätkä halua hillitä ihailuaan kanavatöiden johtajia kohtaan, työnantajia joista he sitkeästi — vielä 30-luvulla — käyttävät nimitystä Tshekan mies ja pakottavat meidätkin käyttämään sitä. He eivät ihastele vain heidän älyään, tahtoaan ja organisaatiotaan vaan pitävät heitä ihmeellisinä olentoina korkeimmassa inhimillisessä merkityksessä. Kuvaava on vaikkapa Jakov Rappoportin (kuva 11 — ei voi väittää tyhmäksi) tapaus. Tämä lukunsa kesken jättänyt Tarton yliopiston ylioppilas, joka evakuoitiin Voronezhiin ja josta uudella kotiseudulle tuli kuvernementin tshekan varapuheenjohtaja ja myöhemmin Vienan kanavatyömaan apulaispäällikkö, oli kirjoittajien kertoman mukaan kierrellessään työmaalla pannut tyytymättömyydekseen merkille työläisten tavan työntää kottikärryjä ja tehnyt insinöörille murskaavan kysymyksen: muistatteko paljonko on kosini 45 astetta? Rappoportin tietojan laajuus musersi insinöörin ja pani tämän häpeämään, ja insinööri oikaisi heti paikalla tuholaismääräyksensä, minkä jälkeen kottikärryjen työntäminen tapahtui korkealla teknisellä tasolla[1] .Tällaisilla anekdooteilla kirjoittajat lannoittavat esitystään taiteellisesti ja lisäksi kohottavat meidät tieteellisiin korkeuksiin!

Ja mitä korkeammassa asemassa työnantaja on, sitä palvovammin kirjoittajat kuvaavat häntä. GULAGin päällikölle Matvei Bermanille[2] (kuva 12) osoitetaan hillittömiä kehumisia. Runsaasti ihastuneita kiittelyjä tulee myös Lazar Koganin (kuva 13) osalle, entisen anarkistin joka vuonna 1918 siirtyi voittaneiden bolsevikkien puolelle ja joka todisti uskollisuutensa 9. armeijan erikoisosaston päällikön paikalla ja myöhemmin OGPU:n joukkojen varakomentajana. Hän oli GULAGin organisoijia ja nyt Vienan kanavan rakennustyömaan päällikkö. Ja niinpä kirjoittajat voivatkin vain yhtyä toveri Koganin sanoihin *rautaisesta kansankomissaarista:* "Toveri Jagoda on meidän tärkein, meidän päivittäinen johtajamme." (Tämä tuhosikin kirjan kaikkein pahiten. Genrih Jagodan ylistelyt ja tämän kuva on revitty jopa meidänkin käyttöömme säilyneestä kappaleesta, ja kauan jouduimme etsiskelemään tätä kuvaa 14.)

Vielä enemmän tätä sävyä iskostettiin leiribrosyyreihin. Esimerkiksi: "Kunniavieraat toverit Kaganovitsh, Jagoda ja Berman (heidän kuvansa riippuivat jokaisessa parakissa) saapuivat sululle numero kolme. Miehet alkoivat työskennellä nopeammin. *Siellä ylhäällä* hymyiltiin, ja hymy välit-

[1] Mutta kosinin suhteen Rappoport valehteli — kanavakirjan sivu 107.

[2] M. Berman — M. Borman, taaskin vain yhden kirjaimen ero... Eichmans — Eichmann...

J. D. Rappoport.

M. D. Berman.

L. I. Kogan.

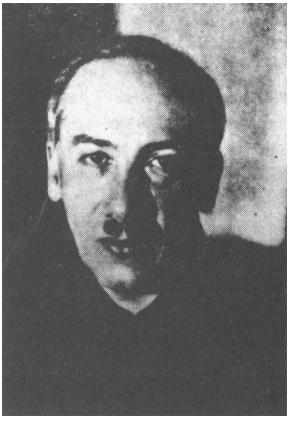

G. G. Jagoda.

tyi satoihin montussa oleviin ihmisiin[1]." Ja myös tilauslauluihin:

"Itse Jagoda johtaa meitä ja opettaa,
on katseensa terävä, kätensä vakaa".

Yleinen ihastus leirielämäntapaa kohtaan johtaa kirjoittajat tällaiseen ylistelyyn: "Mihin tahansa Neuvostoliiton kolkkaan kohtalo teidät paiskaakin, vaikka kuinka pimeään korpeen, OGPU:n jokaisessa organisaatiossa on ... järjestyksen, täsmällisyyden ja tietoisuuden leima." Ja mitä GPU:n organisaatioita Venäjän korvessa on? Mitäpä muita kuin leirejä. *Leiri edistyksen soihtuna* — siinä historiallisen lähteemme taso.

Tästä itse päätoimittajakin sanoi sanansa. Esiintyessään kanavanrakentajien viimeisessä juhlakokouksessa Dmitrovin kaupungissa 25. 8. 1933 (he olivat jo siirtyneet Volgan kanavalle) Gorki sanoi: "Olen vuodesta 1928 tarkkaillut, miten OGPU kasvattaa ihmisiä uudelleen." (Siis jo ennen Solovetskin käyntiä, ennen tuota sittemmin ammuttua poikaa, heti Neuvostoliittoon paluusta lähtien hän on tarkkaillut tuota ilmiötä.) Ja enää vaivoin kyyneleitään pidätellen hän lausuu läsnä oleville tshekan miehille: "Peijakkaan pirut, ette itsekään tiedä, mitä olette tehneet...' Kirjoittajat panevat merkille: tässä tshekan miehet vain *hymyilevät.* (He kun tiesivät, MITÄ olivat tehneet...) Tshekan miesten *ylettömästä vaatimattomuudesta* Gorki kirjoittaa itse kirjassakin. (Tämä heidän julkisuuden halveksuntansa on todella liikuttava piirre.)

Kollektiiviset kirjoittajat eivät tyydy vaikenemaan kanavatyömaalla sattuneista kuolemantapauksista — eivät siis noudata *puolitotuuden* raukkamaista reseptiä — vaan kirjoittavat suoraan (sivu 190), että *kukaan ei* kuole rakennustyömaalla! (Luultavasti he laskevat näin: sata tuhatta aloitti kanavan rakentamisen ja sata tuhatta myös lopetti sen. Siispä kaikki ovat elossa. He vain jättävät ottamatta huomioon vankikuljetukset, jotka rakennustyömaa nieli kahden kovan talven aikana. Mutta se onkin jo veijarimaisten insinöörien kosini-tasoa.)

Kirjoittajat eivät tiedä mitään innostavampaa kuin tämä leirityö. He lukevat pakkotyön hehkuvasti tietoisen luomisen korkeimpiin muotoihin. Tässä ojentumisen teoreettinen perusta: "Rikolliset ovat lähtöisin entisistä tympeistä olosuhteista, kun taas maamme on kaunis, vahva ja *jalomielinen,* ja se on tehtävä entistä *kauniimmaksi.*" Heidän mielestään kaikki nämä kanavalle ajetut eivät milloinkaan olisi löytäneet elämäntaivaltaan, elleivät työnantajat olisi käskeneet heitä yhdistämään Vienan meren Itämereen. Sillä "onhan *ihmisraaka-aine* verrattomasti vaikeammin jalostettavissa kuin

1 J.Kuzenko, Tretii Shljzush (Kolmossulku), Dmitlagin kulttuuri- ja kasvatusosaston julkaisu vuodelta 1935. "Ei leirin ulkopuoliseen levitykseen." Tämän harvinaisen teoksen asemesta voi suositella toista yhdistelmää: "Kaganovitsh, Jagoda ja Hrushtshev tarkastavat Vienan kanavatyömaan leirejä." — D. D. Runes, Despotism. New York 1963, s. 262.

puu". Mitä kieltä! Mikä syvällisyys! Kuka tuon on sanonut? Gorki sanoo sen kirjassa asettaessaan "'humanismin' sanallisen valekiillon" kyseenalaiseksi. Ja perehdyttyään syvällisesti Zoshtshenko kirjoittaa: "Uudelleentaonta ei ole halua päästä palvelemalla vapaaksi (tällaisia epäilyjä siis sentään oli? — A. S.) vaan todella tietoisuuden uudistumista ja rakentajan ylpeyttä." Mikä ihmisten tuntija! Mahdoitko sinä tuuppailla kottikärryjä kanavalla — päälle päätteeksi rangaistusannoksella? . . .

Tätä arvon kirjaa — neuvostokirjallisuuden ylpeyttä — me seurailemmekin arvioidessamme kanavaa.

Kuinka Arkkipelagin ensimmäiseksi suureksi rakennustyömaaksi satuttiin valitsemaan juuri Vienan meren kanava? Pakottiko Stalinin siihen kiusallinen taloudellinen tai sotilaallinen välttämättömyys? Rakennustyön loppuun ehdittyämme voimme varmasti vastata, että ei pakottanut. Hehkuttiko häntä ylevä mieliteko kilvoitella Pietari Suuren kanssa, joka vedätytti laivastonsa samaa reittiä maitse, tai keisari Paavalin kanssa, jonka hallituskaudella tämän kanavan ensimmäinen suunnitelma esitettiin? Tuskinpa Viisas edes tiesi siitä. Stalinille oli tarpeen suuri vankityömaa *jossakin,* hanke joka nielisi paljon työvoimaa ja monia ihmishenkiä (kulakkien hävittämisen seurauksena syntyneen ihmisylijäämän) yhtä luotettavasti kuin tappokone mutta halvemmin kuin se ja josta samalla jäisi pyramidin tyyppinen suuri muistomerkki hänen hallituskaudestaan. Rakkaassa orjuuden ajan Idässä, josta Stalin elämänsä aikana ammensi kaikkein eniten, rakastettiin suurten "kanavien" rakentamista. Ja voinpa miltei nähdä, miten Hallitsija silmäili heltyneesti kartasta Euroopan puoleista Pohjois-Venäjää, jonne suurin osa leireistä oli keskitetty, ja tuon alueen keskelle piirsi piippunsa varrella merestä mereen.

Rakennushanke oli vain julistettava *kiireelliseksi.* Sillä niinä vuosina meidän maassamme ei tehty mitään, mikä ei olisi ollut kiireellistä. *Ellei* se olisi ollut kiireellinen, kukaan ei olisi uskonut sitä elintärkeäksi, ja kumoon kellahtaneiden kottikärryjen alle kuolevan vanginkin oli uskottava hankkeen tärkeyteen. Ja ellei se olisi ollut kiireellinen, he eivät olisi kuolleet eivätkä raivanneet tilaa uudelle yhteiskunnalle.

"Kanava on rakennettava lyhyessä ajassa, ja sen *on tultava halvaksi!* — tämä on toveri Stalinin määräys!" (Ja silloin eläneet muistavat, mitä merkitsee TOVERI STALININ MÄÄRÄYS!) *Kaksikymmentä kuukautta!* — sen verran Suuri Johtaja soi rikollisilleen aikaa kanavan rakentamiseen ja ojentumiseen: vuoden 1931 syyskuusta vuoden 1933 huhtikuuhun. Edes kahta täyttä vuotta hän ei voinut suoda heille — niin kiire hänellä oli. Kaksisataa kaksikymmentäkuusi kilometriä. Kallioperää. Siirtojärkäleiden täyttämää maastoa. Suota. "Povenetsin (Poventsan) portaiden" seitsemän sulkua, kaksitoista sulkua Vienan merta lähestyttäessä. Eikä tämä ole "Dneprin voimalatyömaa, jolle suotiin pitkä rakennusaika ja *valuuttaa.* Vienan meren kanavan

rakentaminen annettiin OGPU:n tehtäväksi *eikä siihen uhrattu kopeekkaakaan valuuttaa!*"

Idea käy meille nyt yhä selvemmäksi: Stalin ja maa tarvitsevat tätä kanavaa niin kipeästi, että siihen ei uhrata kopeekkaakaan valuuttaa. Pankaa työhön samanaikaisesti *sata tuhatta* vankia — mikä pääoma olisi arvokkaampaa? Ja tehkää kanava kahdessakymmenessä kuukaudessa! Ei päivääkään lykkäystä.

Oikein on pakko julmistua näille insinööri-tuholaisille. Insinöörit sanovat: tehdään betonirakenteet. Tshekan miehet vastaavat: ei ole aikaa. Insinöörit sanovat: tarvitaan paljon rautaa. Tshekan miehet: korvatkaa puulla! Insinöörit sanovat: tarvitaan traktoreita, nostureita ja rakennuskoneita! Tshekan miehet: mitään sellaista ei anneta, ei kopeekkaakaan valuuttaa, tehkää kaikki käsin!

Kirjan luonnehdinnan mukaan kysymyksessä on "tshekan miesten rohkea teknisen tehtävän muotoilu"[1]. Eli Rappoportin kosini . . .

Meillä on niin kova kiire, että tätä pohjolan projektia toteuttamaan tuomme tashkentilaisia ja hydroteknikkoja ja kasteluasiantuntijoita Keski-Aasiasta (pantiinpa heidät istumaan sopivasti). Heistä muodostetaan Furkasovski-kadulla (Ison Lubjankan takana) erikoissuunnittelutoimisto[2]. (Taas *erikois*, mielisana! — tshekan mies Ivantshenko muuten kysyy insinööri Zhurinilta: "Miksi suunnitella kun kerran on Volgan—Donin kanavan suunnitelma? Rakentakaa sen mukaan.")

Meillä on niin kova kiire, että he alkavat laatia suunnitelmia jo ennen kuin on tehty tutkimuksia maastossa! Toki lähetämme tutkijaryhmiä Karjalaan. Yhdelläkään suunnittelijalla ei ole lupaa poistua toimistosta — kaikkein vähiten Karjalaan (valppautta). Niinpä sähkeet sinkoilevat: mikä on maaston korkeus siinä kohdassa? millainen on maaperä?

Meillä on niin kova kiire, että vankijuna toisensa jälkeen saapuu tulevalle rakennustyömaalle, mutta siellä ei ole vielä parakkeja eikä huoltoa eikä työkaluja eikä täsmällistä suunnitelmaa — mitä tehdä? (Parakkeja ei ole, mutta sitä vastoin on pohjolan varhainen syksy. Työkaluja ei ole, mutta ensimmäinen kahdestakymmenestä kuukaudesta on menossa[3].)

Meillä on niin kova kiire, että työmaalle viimein saapuneilla insinööreillä ei ole piirustuspaperia eikä viivoittimia eikä nastoja (!) eikä edes valaistusta työskentelyparakissa. He tekevät työtä öljytuikkujen valossa, mikä tuo mieleen kansalaissodan! — kirjoittajamme riemuitsevat.

Kertakaikkisten hupiveikkojen hilpeässä sävyssä he kertoilevat meille: tu-

[1] Belomorsko-Baltiiski kanal, s. 82.

[2] Niinpä se onkin kaikkein varhaisimpia k a r s i n o i t a , Paratiisisaaria. Samassa yhteydessä mainitaan toinenkin samanlainen: Izhorski-tehtaan erikoissuunnittelutoimisto, joka konstruoi ensimmäisen kuuluisan valannevalssin.

[3] Ynnä pari organisoimisvaiheen t u h t a a m i skuukautta, joita ei kirjata mihinkään.

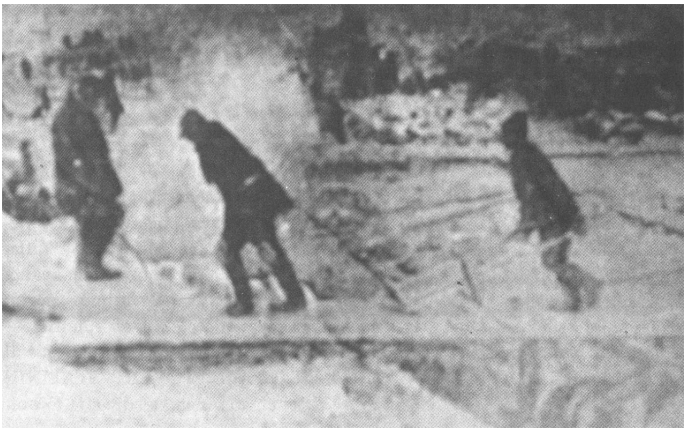

Työt alkavat.

li naisia, joilla oli silkkileninki, ja täällä heille annetaankin kottikärryt! Ja "täällä Tungutissa kohtaavat vaikka ketkä: entiset ylioppilaat, esperantistit ja valkoiset aseveljet"! Valkoiset aseveljet olivat jo pitkään tapailleet toisiaan Solovetskissa, mutta että nyt myös esperantistit ja ylioppilaat saavat Vienan kottikärryt, siitä informaatiosta kiitos kirjan tekijöille! Melkein kippurassa naurusta he kertovat meille: väkeä tuodaan Krasnovodskin leireistä, Stalinovodista ja Samarkandista, turkmeeneja ja tadzhikkeja, joilla on buharalaiskauhtana ja turbaani — ja täällä on Karjalan pakkaset! Siinäpä yllätys basmatsheille! Täällä on normina *louhia kaksi kuutiometriä graniittikalliota ja kuljettaa kottikärryillä sadan metrin päähän!* Ja sataa lunta, joka peittää kaiken, ja kottikärryt suistuvat silloilta lumeen. Suunnilleen tähän tapaan (kuva 15).

Mutta kirjoittajat puhukoot: "kottikärryt mutkittelivat märillä laudoilla ja kaatuilivat"[1], "tällaisia kottikärryjä tuuppaileva ihminen näytti aisojen väliin valjastetulta hevoselta"[2], silloinkin kun kuljetettiin kalliomurskan asemesta jäätynyttä maata, "kottikärryjen kuormaaminen kestää tunnin". Tai yleisempi näky: "Lumen peittämä rujo syvänne oli täynnä ihmisiä ja kiviä. Ihmiset harhailivat ja kompastelivat kiviin. Kaksissa tai kolmissa miehin he kumartuivat, tarttuivat järkäleeseen ja yrittivät nostaa. Järkäle ei liikahtanutkaan. Silloin kutsuttiin avuksi neljäs, viides ..." Mutta tässä tulee avuksi mainion vuosisatamme tekniikka: "järkäleet vedetään montusta *verkoilla*",

[1] Belomorsko—Baltiiski kanal, s. 112.
[2] m.t., s. 113.

ja verkkoa kiskoo touvi, joka kiertyy "hevosen pyörittämälle rummulle"! Tai toinen menetelmä: *puukurjet* kivien nostamiseen (kuva 16). Tai vaikkapa Vienan kanavatyömaan ensimmäiset *mekanismit* (kuva 17).

Ja nämäkö muka ovat tuholaisia? Nämähän ovat nerokkaita insinöörejä! Heidät on paiskattu 20. vuosisadalta luolakauteen — ja katsokaa, he suoriutuivat!

Vienan kanavatyömaan pääasiallinen kuljetusväline? — *työntörattaat*, saamme tietää kirjasta. Lisäksi on Vienan fordeja! Ja ne ovat tällaisia: neljälle pyöreälle puupöllille (telalle) on asetettu painava puulava. Kaksi hevosta vetää tällaista *fordia* ja kuljettaa kivet pois. Kun taas kottikärryjä kuljetetaan kahteen pekkaan — ylämäissä auttaa *koukkaaja*. Entä miten kaataa puut, ellei ole sahoja eikä kirveitä? Siitäkin meikäläiset hoksottimet suoriutuvat: puihin sidotaan köysiä, ja prikaatit kiskovat vuorotellen eri suuntiin — *huojuttavat puut kumoon!* Meikäläiset hoksottimet suoriutuvat vaikka mistä! Miksikö? Siksi että KANAVAA RAKENNETAAN TOVERI STALININ ALOITTEESTA JA MÄÄRÄYKSESTÄ! kirjoitetaan sanomalehdissä ja toistellaan radiossa joka päivä.

Kuvitellaanpa tällainen taistelutanner ja sille "pitkiin tuhkanharmaisiin mantteleihin tai nahkatakkeihin pukeutuneita" tshekan miehiä. Heitä on vain 37 miestä sataa tuhatta vankia kohti, mutta kaikki rakastavat heitä, ja tuo rakkaus siirtää Karjalan järkäleitä. Kas siihen (kuva 18) he ovat pysähtyneet, toveri Frenkel viittoo kädellään, toveri Firin maiskuttaa suutaan, toveri Uspenski (isänmurhaaja? Solovetskin pyöveli?) ei sano mitään — ja tuhansien ihmisten kohtalo on ratkaistu seuraavan pakkasyön tai koko napapiirin kuukauden ajalta.

Tämän rakennushankkeen suurenmoisuus onkin juuri siinä, että se toteutetaan ilman nykyaikaista tekniikkaa ja aivan ilman toimituksia! "Tämä ei olekaan kuihtuvan eurooppalais-amerikkalaisen kapitalismin vauhtia. Tämä on sosialismin vauhtia!" kirjoittajat ylpeilevät[1]. (1960-luvulla saamme tietää, että sitä nimitetään *suureksi harppaukseksi*.) Kirjassa ylistetään nimenomaan tekniikan jälkeenjääneisyyttä ja käsityötä. Eikö ole *nostureita*? Tehdään omasta takaa! Ja niin valmistetaan "derrickejä", puisia nostureita, joihin vain kitkaiset osat valetaan metallista itse. "Kanavalla on oma teollisuutensa!" kirjoittajamme riemuitsevat. Kottikärryjen pyörätkin valetaan omatekoisessa kupoliuunissa!

Maa tarvitsi kanavan niin nopeasti, että rakennustyömaalle ei löytynyt kottikärrynpyöriä! Leningradin tehtaille se ei olisi ollut ylivoimainen tilaus!

Ei, epäoikeudenmukaista ja väärin olisi verrata tätä 20. vuosisadan villeintä rakennushanketta, "kottikärryillä ja hakuilla" rakennettua mannerkanavaa, Egyptin pyramideihin: sillä pyramideja rakennettaessahan käy-

[1] m.t., s. 356.

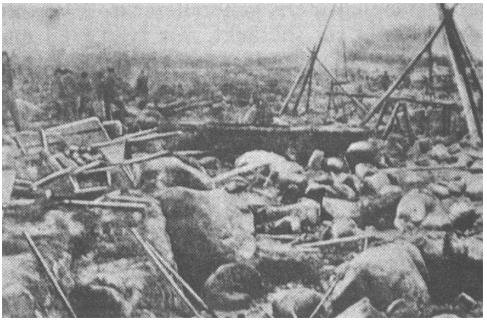

Puukurkia.

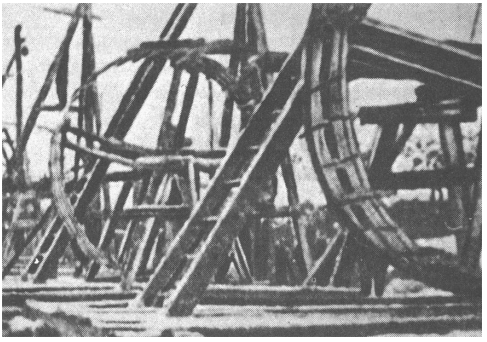

Ensimmäiset mekanismit.

Frenkel, Firin ja Uspenski.

tettiin *nykyaikaista* tekniikkaa!! Meidän tekniikkamme oli neljänkymmenen vuosisadan takaa!

Siinä tappokone olikin! Meillä ei ollut kaasua kaasukammioihin.

Yrittäkääpä olla insinööri noissa olosuhteissa! Kaikki vallit olivat mullasta, vesiputket olivat puusta. Maapenkereissä esiintyy vuotoja yhtenään. Miten tiivistää? Telojen eteen valjastettuja hevosia kävelytetään reunavalleilla! (Hevosiakaan Stalin ja maa eivät sääli — hevonen kun on kulakkien luontokappale ja niin ikään määrätty kuolemaan sukupuuttoon.) Myös mullan ja puun saumakohdissa on erittäin vaikea estää vuotoja. Metalli on korvattava puulla! Ja insinööri Maslov keksii vinoneliön muotoiset puiset sulkuportit. Sulkujen seiniin ei ole betonia! — millä vahvistaa sulkujen seinät? Muistetaan muinaisvenäläisten *silta-arkut* — mullalla täytetyt viidentoista metrin korkuiset puukehikot. Käyttäkää luolakauden tekniikkaa mutta varautukaa 20. vuosisadan vastuuseen: vastaat päälläsi, jos jokin kohta murtuu.

Rautainen kansankomissaari Jagoda kirjoittaa yli-insinööri Hrustaleville: "Saamieni (eli siis ilmiantajien ja Koganin, Frenkelin ja Firinin) ilmoitusten mukaan ette osoita tarvittavaa tarmokkuutta ettekä kiinnostusta työstänne. Käsken heti paikalla vastaamaan, aiotteko välittömästi (mitä kieltä!) ... tarttua työhön toden teolla ... ja panna ne insinöörit (eikö kaikkia?), jotka sabotoivat ja tärvelevät, tekemään työtä tunnollisesti ..." Mitä yli-insinööri voi vastata? Eläähän hänkin haluaa ... "Minä tiedostan rikollisen pehmeyteni ... kadun leväperäisyyttäni ..."

Ja samaan aikaan hoetaan lakkaamatta: "KANAVAA RAKENNETAAN TOVERI STALININ ALOITTEESTA JA KÄSKYSTÄ!"

"Parakissa, työmaalla, puron varrella, karjalaisessa mökissä ja kuormaauton lavalla on radio, radio joka *ei nuku* päivällä *eikä yöllä* (kuvitelkaapa!), ja nuo lukemattomat mustat kidat, mustat silmättömät (symbolista!) naamiot, huutavat taukoamatta: mitä koko maan kaikki tshekan miehet ajattelevat työmaasta, mitä puolue on sanonut." Ajattele sinäkin samaa! Ajattele sinäkin samaa! *"Annamme luonnolle opetuksen ja saamme vapauden!"* Eläköötsosialistinen kilvoittelu ja iskurihenki! Prikaatit kilvoittelevat keskenään! Falangit (250—300 ihmistä) kilvoittelevat keskenään! Työkollektiivit kilvoittelevat keskenään! Sulut kilvoittelevat keskenään! Viimein myös VOHRin vartiostot ryhtyvät kilpasille vankien kanssa[1]! (Vartijat kai sitoutuvat vartioimaan teitä paremmin?)

Mutta pääasiallisesti nojataan tietenkin *sosiaalisesti läheisiin* eli varkaisiin! (Nämä käsitteet ovat jo yhtyneet kanavalla.) Liikuttunut Gorki huutaa heille puhujalavalta: "Jokainen kapitalisti ryöstää enemmän kuin te kaikki yhdessä!" Imarrellut kriminaalit ulvovat. "Ja suuret kyynelkarpalot tulvah-

[1] m.t., s. 153.

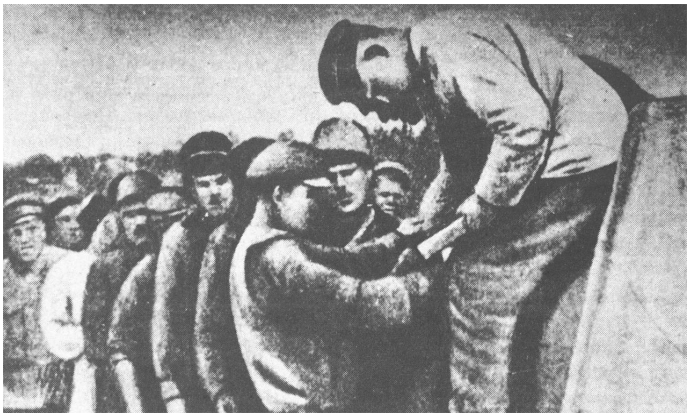

Piirakoita jaetaan.

tivat entisen taskuvarkaan silmistä[1]." Tässä yritetään hyötyä *kriminaalien taipumuksesta romanttisuuteen* ja tietenkin he ovat imarreltuja! Kokouksen puhemiehistöön kuuluva varas sanoo: "Kahteen päivään ei ole saatu leipää, mutta se ei pelota meitä. (Hehän putsaavat kenet hyvänsä koska tahansa.) Meille on tärkeää se, että meille puhutaan niin kuin ihmisille (samaa eivät voi kehaista insinöörit). Nämä kalliot ovat sellaisia, että porat katkeilevat. Vaan ei se mitään, painetaan päälle." (Millä PAINETAAN? Ja k u k a painaa? . . .)

Tämä on luokkateoriaa: nojata leirissä omiin vieraita vastaan. Kuvauksessa Vienan kanavasta ei kerrota, miten prikaatinpäälliköitä ruokitaan, mutta Bereznikin leiristä kertoo todistaja (I. D./T.): erillinen *prikaatinpäälliköiden* (järjestään kaikki ovat kriminaaleja) *keittiö* ja leipäannos ovat paremmat kuin armeijassa. Jotta heidän nyrkkinsä olisivat kovat ja tietäisivät, KETÄ puristaa . . .

Leiripiste 2:ssa rehottaa varastelu, ruoka-astioita ja litkukortteja temmataan kädestä, mutta kriminaaleja ei eroteta iskuriryhmistä rangaistukseksi: se ei tahraa heidän sosiaalista hipiäänsä eikä heidän tuotantoinnostustaan. Työpaikalle tuotu ruoka on kylmää. Kuivaamoista varastetaan tavaroita — ei se mitään, painetaan päälle! Povenets (Poventsa) on *rangaistusasutus,* jossa vallitsevat kaaos ja sekasotku. Povenetsissa ei leivota leipää, se tuodaan (Vienan) Kemistä (katsokaa kartasta)! Shiznjan lohkolla muonitusnormia ei täytetä, parakeissa on kylmä, ne kihisevät täitä, miehet sairastelevat — ei se mitään, painetaan päälle! Aloitteen kanavan rakenta-

[1] J. Kuzenko, Tretii Shljuz.

miseksi on tehnyt toveri ... Sivistämis- ja kasvatustaistelupisteitä (KVB) on kaikkialla! (Vastikään leiriin tullut huligaani muuttuu heti kasvattajaksi.) On luotava jatkuvan taisteluhälytyksen ilmapiiri! Äkkiä julistetaan *rynnäkköyö — isku byrokratialle!* Juuri vähän ennen iltatöiden päättymistä sivistäjäkasvattajat kiertävät *rynnäköimässä*! Äkkiä — murtuma (ei padossa vaan prosenteissa) Tungudin lohkolla! RYNNÄKKÖ! Päätetään: *kaksinkertaistaa työnormit!* Sillä lailla[1]! Kun taas äkkiä jokin prikaati täyttää päivän tehtävänsä 852-prosenttisesti! Ota siitä sitten selvä! Tai määrätään *yleinen ennätysten päivä!* Isku *vauhdin hidastajille!* Ja jollekin prikaatille jaetaan *palkintopiirakoita* (kuva 19). (Miksi heidän ilmeensä ovat noin nääntyneet? Kauan kaivattu hetki — mutta iloa ei näy...)

Kaikki tuntuu sujuvan hyvin. Vuoden 1932 kesällä Jagoda — ruokkijamme — tarkasti työmaan ja oli tyytyväinen. Mutta joulukuussa häneltä tuli sähke: normeja ei täytetä, *tuhansien miesten jouten maleksimisesta* tehtävä loppu! (Sen uskoo! Senhän näkee!) Työkollektiivit *laahustavat* työhön *haalistuneiden* lippujen perässä. Paljastuu että: raporttien mukaan kuutiotavoitteet on täytetty 100-prosenttisesti jo *useaan kertaan!* Mutta kanava ei ole vieläkään valmis! Leväperäiset työntekijät täyttävät arkun kivien ja mullan asemesta jäällä! Ja keväällä se sulaa, ja vesi murtaa rakenteet! Kasvattajien uusia iskulauseita: *"Tufta*[2] *on vastavallankumouksen vaarallisin ase"* (ja juuri kriminaalit *tuhtaavat* kaikkein eniten: jäiden mättäminen arkkuihin — minä tunnen — on heidän keksintönsä!). Ja toinen iskulause: *"Tuftaaja on luokkavihollinen!"* — ja *varkaat pannaan paljastamaan tuhtaa, valvomaan kooerräprikaatien töiden luovuttamista!* (Paras menetelmä on merkitä kooerrien työn tulos itselleen.) *Tuhta* on yritys sabotoida koko GPU:n ojennustyöpolitiikka — sitä tämä hirvittävä *tuhta* on! *Tuhta* on sosialistisen omaisuuden anastamista! — sitä tämä hirvittävä *tuhta* on! Vuoden 1933 helmikuussa ennenaikaisesti vapautetuilta insinööreiltä otetaan vapaus pois — rangaistukseksi paljastuneesta *tuhtasta.*

Tällainen innostus, tällainen entusiasmi — ja mistä tämä *tuhta*? Miksi vangit ovat keksineet sen?... Ilmeisesti se tähtää kapitalismin palauttamiseen. Tässä ei tullakaan toimeen ilman valkoemigranttien mustaa kättä.

Vuoden 1933 alussa tulee Jagodalta uusi käsky: kaikki hallinnot muutettava *taistelukaistojen esikunniksi!* 50 % aparaatista heitettävä rakennustyöhön! (Riittävätkö lapiot?...) Työtä tehtävä kolmessa vuorossa (napapiirin yössä)! Ruokittava työmaalla (jäähtyneellä)! *Tuhtasta* paiskattava tuomio!

Tammikuussa VEDENJAKAJA-RYNNÄKKÖ! Kaikki falangit kenttäkeittiöineen ja tavaroineen keskitetään yhteen paikkaan! Kaikille ei riitä telttoja, nukutaan hangessa — ei se mitään, PAINETAAN PÄÄLLE! Aloitteen kana-

[1] Belomorsko—Baltiiskii kanal, s. 302.

[2] Kirjoitan f:llä vain siksi, että siteeraan.

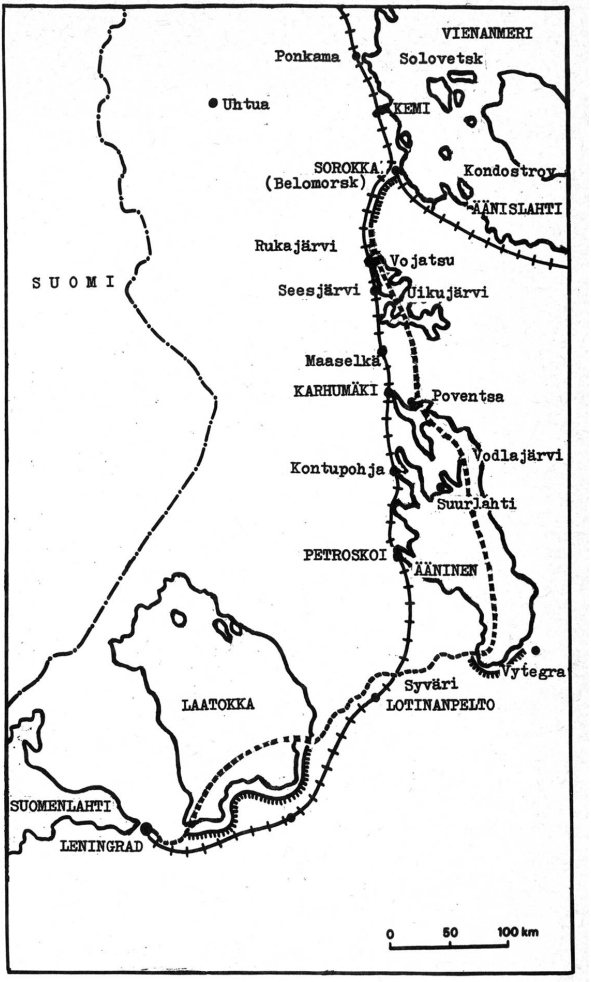

Vienan—Itämeren kanava.

NOVAJA ZEMLJA
Murmansk
KUOLA
Kemi
Narjan-Mar
Arkangeli
Uhta
Kargopol
Kotlas
LENINGRAD
Totma
Novgorod
Staraja Russa
RIIKA
Rybinsk
Jaroslavl
Molotovsk
Perm
Volokolamsk
GORKI
MOSKOVA
KASAN
Katyn
Smolensk
MINSK
Kaluga
KUIBYSHEV
Pensa
Sysran
Tambov
Saratov
Voronezh
Volga
KIEV
HARKOV
Donets
Dnestr
Dnepr
Shahty
STALINGRAD
Rostov
Don
Volga
Odessa
Krasnodar
Astrakan
Kuban
TBILISI

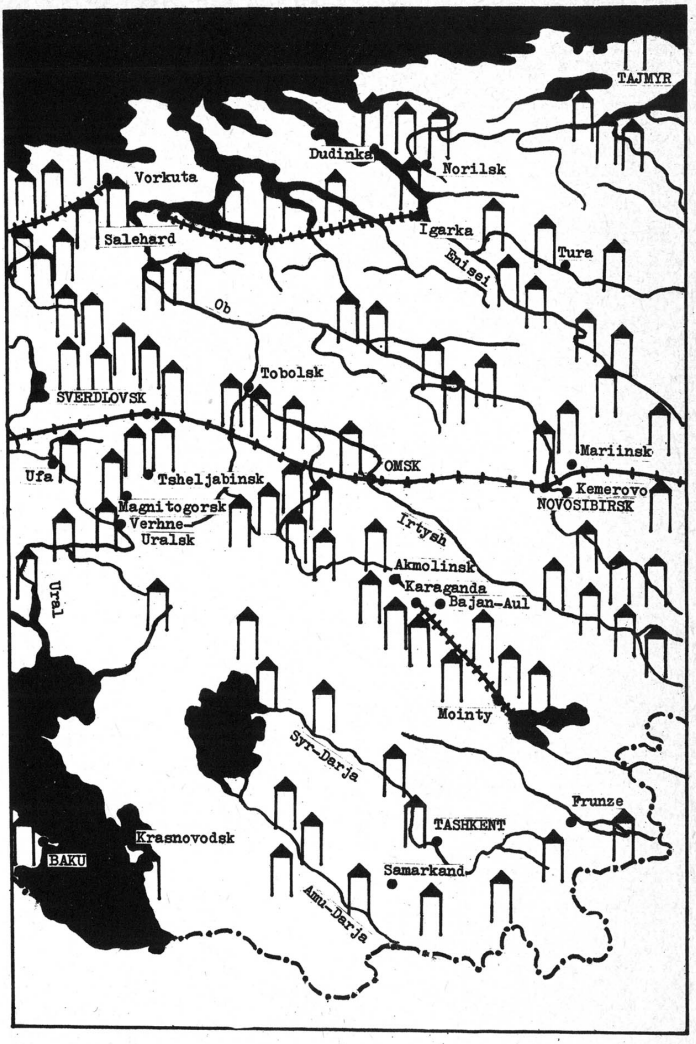
TAJMYR
Dudinka
Norilsk
Vorkuta
Salehard
Igarka
Tura
Enisei
Ob
Tobolsk
SVERDLOVSK
Mariinsk
OMSK
Ufa
Tscheljabinsk
Kemerovo
NOVOSIBIRSK
Magnitogorsk
Verhne-Uralsk
Irtysh
Akmolinsk
Karaganda
Bajan-Aul
Ural
Mointy
Syr-Darja
Frunze
TASHKENT
Krasnovodsk
BAKU
Samarkand
Amu-Darja

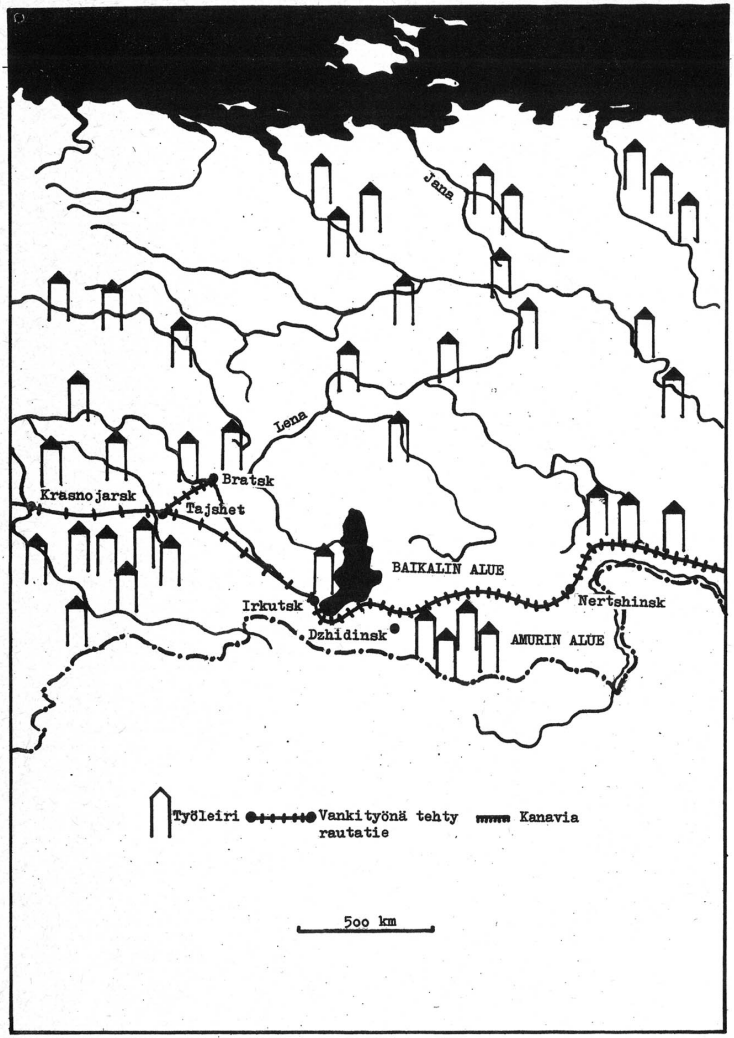
Jana
Lena
Bratsk
Krasnojarsk
Tajshet
BAIKALIN ALUE
Irkutsk
Dzhidinsk
Nertshinsk
AMURIN ALUE
Työleiri
Vankityönä tehty rautatie
Kanavia
500 km

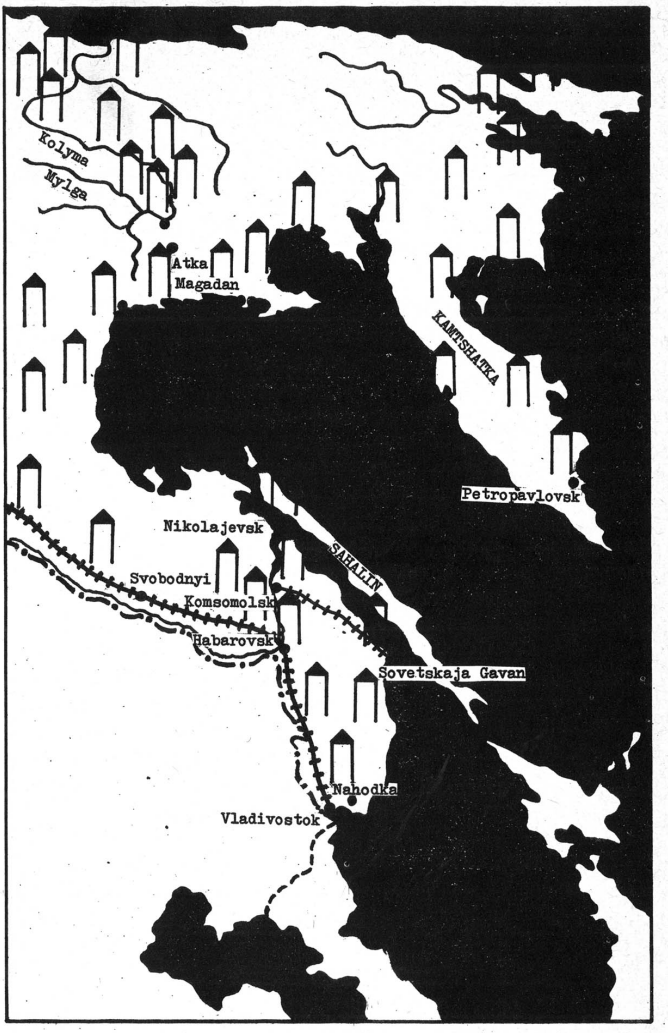
Kolyma
Mylga
Atka
Magadan
KAMTSHATKA
Petropavlovsk
Nikolajevsk
SAHALIN
Svobodnyi
Komsomolsk
Habarovsk
Sovetskaja Gavan
Nahodka
Vladivostok

van rakentamiseksi on tehnyt toveri . . .

Moskovasta tulee käsky n:o 1: julistaa rakennustöiden loppuosa *kokonaan rynnäköksi*! Konekirjoittajanaiset, kansliatytöt ja pyykkärit ajetaan työpäivän jälkeen rakennustyömaalle.

Helmikuussa kielletään tapaamiset kautta koko BelBaltLagin — joko se johtuu lavantautiepidemian uhasta, tai halutaan painostaa vankeja.

Huhtikuussa järjestetään 48:n tunnin yhtämittainen rynnäkkö — hurraa!! KOLMEKYMMENTÄ TUHATTA IHMISTÄ VALVOO!

Ja vuoden 1933 toukokuun 1. päivään mennessä kansankomissaari Jagoda ilmoittaa rakkaalle Opettajalle, että kanava on valmistunut määräajassa.

Heinäkuussa 1933 Stalin, Voroshilov ja Kirov lähtevät miellyttävälle laivamatkalle — tarkastamaan kanavaa. Siitä on valokuvakin: he istuvat korituoleissa kannella, "laskevat leikkiä, nauravat, polttelevat". (Ja Kirov on jo tuomittu tuhoutumaan, mutta hän ei tiedä.)

Elokuussa kanavassa matkasivat satakaksikymmentä kirjailijaa.

Vienan kanavaa huoltamaan ei ollut paikallisväestöä, ja niin lähetettiin entisiä kulakkeja ("erikoissiirtolaisia"), joiden asutusten sijaintipaikat Berman valitsi itse.

Suurin osa "kanava-armeijalaisista" lähti rakentamaan seuraavaa — Volgan—Moskova-joen — kanavaa[1].

Sulkekaamme kollektiivinen ilkkuva kirja.

Niin synkiltä kuin Solovetskin saaret olivatkin tuntuneet, tuomionsa (ja välistä myös elämänsä) Vienan kanavalla päättämään lähetetyt solovetskilaiset vasta täällä tunsivat, että leikinlaskun aika oli ohi, ja vasta täällä heille paljastui, mitä oikea leiri on — minkä vähitellen tulimme kaikki tietämään. Solovetskin hiljaisuuden asemesta täällä vallitsi taukoamaton kiroilu ja villi meteli — riitelyä ja kasvatusagitaatiota sekaisin. BelBaltLagin hallinnon Medvezhegorskin leiripisteen parakeissakin nukuttiin (jo keksityissä) "vaunuissa", tosin ei neljä vaan kahdeksan kussakin: jokaisella levyllä nukkui kaksi korttisoltun tapaan. Kivisten luostarirakennusten asemesta oli vetoisia tilapäisparakkeja ja telttoja — välistä nukuttiin hangessa. Ja Bereznikistä tuodut vangit, jotka sielläkin olivat tehneet 12:n tunnin työpäiviä, katsoivat että täällä oli raskaampaa. Ennätysten päiviä. Rynnäkkö-öitä. "Meistä kaikki — meille ei mitään" . . . Tungoksessa ja kaaoksessa kallioita räjäyteltäessä monia vammautui ja kuoli. Jäähtynyt litku

[1] Kanava-armeijalaisten elokuun kokouksessa Lazar Kogan julisti: "Leirijärjestelmän viimeisen kokouksen aika lähestyy . . . lähestyy vuosi, kuukausi ja päivä, jona ojennustyöleirejä ei enää tarvita." Todennäköisesti hänet ammuttiin, joten hän ei lopultakaan saanut tietää, miten raskaasti hän erehtyi. Tai kenties hän ei itsekään uskonut, mitä sanoi?

syötiin järkäleiden välissä. Millaista työ oli — siitä olemme jo lukeneet. Millaista oli muona — millaista muona saattoi olla vuosina 1931—33? (Skripnikova kertoo, että jopa Medvezhegorskin vapaille työntekijöille tarkoitetussa ruokalassa tarjoiltiin sameaa lientä, jossa uiskenteli anjoviksenpäitä ja yksittäisiä hirssiryynejä.[1]) Vaatteet olivat omat, ne kulutettiin loppuun. Ja oli vain yksi puhuttelu, yksi hoputus, yksi hokema: "Painakaa päälle! . . . Painakaa päälle! . . . Painakaa päälle! . . ."

Kerrotaan että ensimmäisenä talvena 1931—32 kuoli sata tuhatta — saman verran kuin kanavalla oli samanaikaisesti väkeä. Miksi emme uskoisi? Pikemminkin luku on jopa liian pieni: sota-ajan leirien samantapaisissa olosuhteissa *yhden prosentin kuolleisuus päivässä* oli normaali, kaikkien tuntema asia. Niin että Vienan kanavatyömaalla sata tuhatta saattoi kuolla hieman yli kolmessa kuukaudessa. Ja lisäksi tuli vielä kesä. Ja sitten vielä talvi.

Solovetskilainen D. P. Vitkovski, joka oli Vienan kanavatyömaalla ja joka tuolla samaisella *tuhtalla* eli olemattomien työmäärien kirjaamisella pelasti monen ihmisen hengen, piirtää seuraavanlaisen iltanäkymän:

"Työpäivän päätyttyä työmaalle jää ruumiita. Lumi peittää niiden kasvot. Joku on käpertynyt kumoon keikahtaneiden kottikärryjen alle, piilottanut kätensä hihoihin ja paleltunut siihen. Joku on jäykistynyt pää polviin painettuna. Tuolla on paleltunut kaksi selätyksin. He olivat maalaispoikia, parhaita työntekijöitä mitä ajatella saattaa. Heitä lähetetään kanavalle kymmenin tuhansin kerralla, ja tarkoitus on, että kukaan ei joudu samaan leiripisteeseen isäukkonsa kanssa, heidät erotetaan. Ja heille annetaan heti niin kova louhinta- ja sepelinormi, että sitä ei täytä edes kesälläkään. Kukaan ei voi opettaa eikä varoittaa heitä, maalaisten tapaan he antavat kaikki voimansa, heikkenevät nopeasti ja — paleltuvat tuolla tavalla sylityksin. Öisin reet ajelevat keräämässä heitä. Kuskien heitellessä ruumiita rekeen ne kolahtelevat kuin halot.

Ajoissa pois siirtämättä jääneistä ruumiista on kesällä enää luut jäljellä, ja ne päätyvät sepelin seassa betonimyllyyn. Niin he päätyivät Belomorskin (Sorokan) kaupungin kohdalla olevan viimeisen sulun betoniin jossa he säilyvät ikuisesti.[2]"

Kanavatyömaan suuripainoksinen lehti paasasi, että monet kanava-armeijalaiset olivat "esteettisesti innostuneita" suuresta tehtävästään ja vapaa-aikanaan (tietenkin leipäpalkatta) asettelivat kanavan seinämiin kiviä — pelkästään kauneuden vuoksi.

[1] Tosin hän kertoo myös, että Ukrainasta saapui pakolaisia Medvezhegorskiin hankkiutumaan töihin johonkin leirin lähistölle turvaan nälältä. Vangit huutelivat heitä, ja he k a n t o i v a t l e i r i v y ö h y k k e e l t ä s y ö t ä v ä ä o m i l l e e n. Erittäin uskottavaa. Kaikki vain eivät osanneet lähteä Ukrainasta.

[2] D. Vitkovski, Polzhizni (Puoli elämää).

Niinpä heidän olisikin sietänyt asetella kanavan seinämiin kuusi nimeä — Stalinin ja Jagodan tärkeimpien apureiden, kanavatyömaan ylimpien valvojien, kuuden palkkamurhaajan nimet, joista jokaisen tilille voi panna kolmisenkymmentä tuhatta ihmishenkeä: Firin — Berman — Frenkel — Kogan — Rappoport — Zhuk.

Ja heihin pitäisi kai lisätä: BelBaltLagin VOHRin päällikkö Brodski. Sekä toimeenpanevaa keskuskomiteaa edustanut kanavan kuraattori Solts.

Ja kaikki kanavalla olleet 37 tshekan miestä.

Ja kanavatyömaata ylistäneet 36 kirjailijaa[1]. Unohtamatta Pogodinia.

Jotta kanavassa laivalla matkaavat kävijät lukisivat ja — ajattelisivat.

Vaan sattuipa hullusti — matkailijoita ei ole!

Kuinka — ei ole?

Niin vain on. Eikä ole laivojakaan. Aikataulun mukaan mikään ei liiku siellä.

Lopetellessani tätä kirjaa vuonna 1966 minun alkoi tehdä mieli matkustaan suuressa Vienan kanavassa ja katsella itse. Vaikkapa vain kilvoitellakseni noiden sadankahdenkymmenen kanssa. Vaan eipä käy: ei ole mitään millä matkustaa. On pyydettävä päästä lastilaivan kyytiin. Mutta niissä tarkistetaan paperit. Ja minun nimeni on niin kovin nokittu, heti epäillään: mitä tuo täällä tekee? Siispä parempi olla lähtemättä — kirjan turvallisuuden vuoksi.

Mutta sittenkin minä laittauduin sinne. Ensin Medvezhegorskiin. Sinne asti riitti vielä runsaasti parakkirakennuksia, jotka olivat niiltä ajoilta. Oli myös mahtava hotelli ja siinä viisikerroksinen lasitorni. Oltiinhan kanavan portilla! Paikkahan kihisisi vieraita, sekä oman maan väkeä että ulkomaalaisia . . . Tyhjillään oli, kovin tyhjillään, oli annettu sisäoppilaitokseksi.

Poventsan tie. Kitukasvuista metsää, kiviä joka askeleella, siirtojärkäleitä.

Poventsasta tulen suoraan kanavan rantaan ja kuljen kauan sen viertä ja kehnään lähemmäksi sulkuja, vilkaistakseni niitä. Kiellettyjä vyöhykkeitä, uneliaita vartiosotilaita. Mutta paikoin näkee hyvin. Sulkujen seinät ovat samat, arkuista tehdyt, tunnistan ne kuvauksista. Mutta Maslovin vinoneliöportit on vaihdettu metallisiin, eikä niitä avatakaan enää käsivoimin.

Mutta miksi on näin hiljaista? Ihmisiä ei missään. Ei liikehdintää kanavassa eikä suluilla. Missään ei hyöri käyttöhenkilökuntaa. Höyrylaivat eivät ulvo. Portteja ei availla. Kesäkuun poutapäivä — mistähän tämä mahtaa johtua? . . .

[1] Ja heistä Aleksei N. Tolstoi käytyään kanavalla (asemastaanhan oli maksettava) "kertoili kiihkeästi ja innostuneesti näkemästään ja maalaili houkuttavia, miltei mielikuvituksellisia ja samalla reaalisia . . . perspektiivejä seudun kehittämisestä ja sisällytti kertomukseensa luovan innostuksen ja kirjailijan mielikuvituksen koko hehkun. Sananmukaisesti pakahtumaisillaan hän puhui kanavan rakentajien työstä, n y k y a i k a i s e s t a t e k n i i k a s t a . . ." (harvennus minun — A. S.)

Niin ohitin Poventsan "portaiden" viisi sulkua ja viidennen jälkeen istahdin rannalle. Kaikkien paperossiaskien kanteen kuvattu ja maallemme niin ehdottoman elintärkeä Suuri Kanava — miksi olet vaiti?

Joku siviilipukuinen tuli luokseni ja silmäili tarkistavasti. Minä lausahdin muina miehinä: keneltähän saisi ostaa kalaa? Ja miten pääsisi palaamaan takaisin kanavaa pitkin? Hän osoittautui sulun vartioston päälliköksi. Miksei kanavassa ole matkustajaliikennettä, minä kysyn? Mitä ihmettä, mies hämmästyy, kuinka voisi ajatellakaan? Heti paikalla änkeäisi amerikkalaisia. Ennen sotaa oli matkustajaliikennettä mutta sodan jälkeen ei. — No tulkoot. — Voisiko tätä muka näyttää niille?! — Miksi yleensäkään kukaan ei kulje? — Kyllä kulkee. Mutta vähän. Kas kun se on niin matala, vain viisi metriä. Aiottiin korjata mutta varmaan rakennetaan viereen toinen, alun alkaen hyvä.

Voi voi, parahin päällikkö, tuon olemme tienneet jo kauan: vuonna 1934 — heti kun kaikki kunniamerkit oli ehditty jakaa — laadittiin jo korjaussuunnitelma. Ja sen ensimmäinen kohta kuului: kanavaa syvennettävä. Ja toinen oli: nykyisten sulkujen suuntaisesti rakennettava toinen sulkuketju valtamerialuksia varten. Pian hylätty on pimeässä kyhätty. Kanavan mataluus ja vähäinen kapasiteetti johtuvat juuri siitä *aikataulusta* ja niistä *normeista:* joillakin *tuhta*kuutioillahan työntekijät oli ruokittava. (Pian tuo *tuhta* sälytettiin insinöörien niskoille: heille annettiin uudet *kympit.)* Ja Murmanskin rataa siirrettiin 80 km:n kilometrin matkalta jotta saataisiin tilaa. Hyvä kun ei kottikärryn pyöriä haaskattu. Mitä nyt sitten kuljettaa ja minne? Lähimetsät on kaadettu — mistä nyt tuodaan? Arkangelin puutavaraa Leningradiin? Sehän menee kaupaksi Arkangelissakin, ulkomaalaiset ovat ostaneet sieltä jo ammoisista ajoista. Ja puoli vuotta kanava on jäässä — ellei kauemmin. Mihin sitä tarvittiin? Ai niin — sotilaalliset tarkoitusperät. Laivaston siirtämiseksi.

— Kovin on pieni, vartioston päällikkö valittaa, — sukellusveneetkään eivät kulje omin avuin, vaan ne pannaan proomuihin ja sillä lailla kuljetetaan.

Entä miten on risteilijöiden laita? . . . Voi sinua, erakkotyranni! Sydänyön hullu! Millaisten houreiden kourissa keksitkään tämän kaiken?!

Ja mihin sinulla, kirotulla, oli kiire? Mikä korvensi ja pisteli sinua saamaan kanavan valmiiksi kahdessakymmenessä kuukaudessa? Sillä nuo neljännesmiljoonaahan olisivat voineet jäädä elämään. Esperantistit ehkä olivat sinulle kuin ruoto kurkussa, mutta maalaispojat — paljonko he tekivätkään työtä sinun eteesi! Kuinka monta kertaa olisitkaan vielä nostanut heidät rynnäkköön — synnyinmaan, Stalinin puolesta!

— Kalliiksi on tullut, minä sanon vartijalle.

— Mutta nopeasti rakennettiin! hän vastaa varmasti.

Olisivatpa sinunkin luusi tuossa! . . .

Vietin sinä päivänä kanavan läheisyydessä kahdeksan tuntia. Tuona aikana yksi moottoriproomu kulki Povenetsista Sorokkaan ja toinen samantyyppinen Sorokasta Povenetsiin. Niiden kyljessä eri numerot, ja vain numeroista erotinkin, että kysymys ei ollut saman laivan edestakaisesta matkasta. Sillä ne oli lastattu aivan samalla tavalla: samanlaisia maanneita, nyt jo polttopuiksi kelpaavia mäntyhirsiä.

Ja laskutoimituksen tulokseksi saadaan nolla.

Ja neljännesmiljoona muistiin.

Vienan—Itämeren kanavan jälkeen tuli Volgan—Moskova-joen kanava, jota rakentamaan kaikki työntekijät heti lähtivätkin, ja leirin päällikkö oli Firin ja rakennustöiden johtaja Kogan. (Vienan kanavasta heille myönnetyt Leninin kunniamerkit tavoittivat heidät sieltä.)

Mutta tämä kanava edes osoittautui tarpeelliseksi. Ja se jatkoi ja kehitteli hienosti kaikkia Vienan kanavatyömaan perinteitä, ja sen perusteella ymmärrämme entistä paremmin, miten etäispesäkkeiden työntämisen myrskyisän vaiheen Arkkipelagi erosi Solovetskin suvantovaiheesta. Nyt sieti todella muistella ja kaipailla hiljaista julmaa Solovetskia. Nyt ei vaadittukaan enää vain työtä, ei vaadittu pelkästään hakkaamaan heikkenevällä hakulla peräänantamattomia kiviä. Ei, samanaikaisesti elämän riistämisen kanssa ja jo sitä ennen tunkeuduttiin rintaan ja kopeloitiin sielua.

Kaikkein raskainta kanavilla oli tämä: jokaista vaadittiin vielä *livertämäänkin*. Vielä *viimeisillään* oli esitettävä yhteiskunnallista elämää. Näläs tä kangistuvalla kielellä oli pidettävä puheita, vaadittava suunnitelmien ylittämistä! Ja tuholaisten paljastamista! Ja vihamielisestä propagandasta, *kulakkien* huhuista rankaisemista. (Kaikki leirihuhut olivat *kulakkien* huhuja.) Ja pidettävä varansa, etteivät epäluulon käärmeet vain sujauttaisi uutta tuomiota.

Kun nyt tarttuu noihin julkeisiin kirjoihin, joissa tuhoutumaan tuomittujen elämä kuvataan niin siloisesti ja innostuneesti, on miltei mahdoton uskoa, että se kirjoitettiin vakavissaan ja luettiin tosissaan. (Niinpä kaukaa viisas Glavlit onkin hävittänyt painokset, haltuumme päätynyt kappale on viimeisiä).

Tästä eteenpäin Virgiliuksenamme on Vyshinskin ahkera oppilas I. L. Averbach[1].

Jopa tavallista ruuvia kierrettäessäkin on aluksi oltava huolellinen: oltava poikkeamatta akselista, sysäämättä ruuvia vinoon. Mutta kun ruuvi on ehtinyt vähän kiertyä sisään, silloin voi jo irrottaa toisen kätensä, kiertää ja vihellellä vain.

Luemme Vyshinskia: "Juuri *kasvatus*tehtävänsä ansiosta meidän ojennustyöleirimme on periaatteellinen vastakohta porvarilliselle vankilalle,

[1] I. L. Averbach, Ot prestuplenija k trudu (Rikoksesta työhön).

jossa hallitsee paljas väkivalta[1]."

"Päinvastoin kuin porvarillisissa valtioissa meillä väkivallalla on rikollisuuden vastaisessa taistelussa toissijainen osa, kun taas pääpaino on pantu aineellisorganisatorisille, kulttuurillisvalistuksellisille ja poliittiskasvatuksellisille toimenpiteille[2]." (Oikein on rypistettävä aivojaan, jottei sanoma menisi sivu: kepin asemesta on *annos*kaala ynnä agitaatio.) Ja sitten peräti: ". . . sosialismin menestyksillä on taikavaikutuksensa (taikavaikutuksensa! — juuri niin sanotaan!) myös . . . rikollisuuden vastaiseen taisteluun".[3]

Myös Averbach selittää opettajansa perässä: neuvostoliittolaisen ojennustyöpolitiikan tehtävänä on *"kaikkein iljettävimmän ihmismateriaalin* (muistatteko *raaka-aineen?* muistatteko *hyönteiset?* — A. S.) muuttaminen täysiarvoisiksi aktiivisiksi tietoisiksi sosialismin rakentajiksi".

Mutta tämä suhde . . . Neljännesmiljoonan verran iljettävää materiaalia oikaisi koipensa, kaksitoista ja puoli tuhatta aktiivista tietoista vapautettiin ennenaikaisesti (Vienan kanavalta). . .

Ja niinpä käykin ilmi, että jo vuonna 1919, kun kansalaissota riehui ja Denikiniä odotettiin Orelin seuduille ja Kronstadt ja Tambovin kansannousu olivat vielä edessä, puolueen 8. edustajakokous määräsi: korvaamaan rngaistusjärjestelmän (eikö siis ketään yleensäkään enää rangaista?) *kasvatus*järjestelmällä!

"Pakkoon perustuvalla", Averbach lisää nyt. Ja kysyy retorisesti (meidät tyrmäävä vastaus on jo valmiina): Mutta MITEN? Miten tietoisuus on muutettavissa sosialismin hyväksi, jos se on jo vapaudessa muotoutunut sosialismille vihamieliseksi ja jos leirin pakko koetaan väkivallaksi, joka voi vain voimistaa vihaa?

Ja me — lukija myös — olemme ymmällä: totta . . .

Vielä mitä, nytpä hän sokaiseekin meidät: kas *korkeaan päämäärään* tähtäävällä tuottavalla mielekkäällä työllä! — sillä jokainen vihamielinen tai horjuva tietoisuus muutetaan. Ja tähän kuulemma tarvitaan: "töiden keskittäminen jättimäisiin kohteisiin, jotka hämmästyttävät suuruudellaan"! (Vai sillä tavalla, se siis oli Vienan kanavan tarkoitus, vaikkemme me — hupsut — ymmärtäneet alkuunkaan! . . .) Tällä saavutetaan "rakennustyön havainnollisuus, tehokkuus ja paatoksellisuus". Tämän edellytyksenä on "työ nollasta valmistumiseen" sekä se, että "jokainen leiriläinen" (joka ei vielä tänään ole kuollut) "tuntee henkilökohtaisen työnsä poliittisen resonanssin, koko maan kiinnostuksen hänen työstään".

Huomaatteko miten hienosti ruuvi jo kiertyy? Vähän vinoon ehkä, mutta me olemme jo menettämässä kyvyn vastustaa sitä. Isä kuljetti piippuaan

[1] Vyshinskin esipuhe kokoelmaan "Ot tjurem . . ."

[2] Vyshinskin esipuhe Averbachin kirjaan

[3] m.t.

Jokaisen kanava-armeijalaisen on kilvoiteltava kanavan saamiseksi valmiiksi ennen määräaikaa! (yllä vas.)
Elämä on muuttunut paremmaksi, toverit, elämä on muuttunut hauskemmaksi. Ja kun elämä on hauskaa, työkin luistaa! Siitä korkeat normit. (yllä)
Alas ruoska! Hevonen ei tarvitse sitä (vas.)

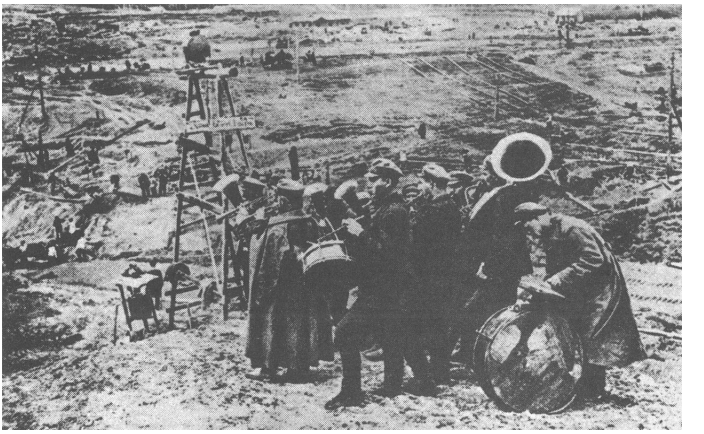

Torvisoittokunta voittajille

kartalla, mutta onko puolusteleminen hänen tehtävänsä? Aina löytyy Averbach: "Andrei Januarjevitsh, minulla olisi tällainen idea, mitä mieltä olette, kehittelenkö sitä kirjassani?"

Mutta nämä ovat vasta silmuja. On päästävä siihen, että vanki jo ennen leiristä lähtöään "kasvatetaan korkeimpiin sosialistisiin työn muotoihin".

Entä mitä siihen tarvitaan? . . . Ruuvi juuttuu kiinni.

Tomppeli! *Kilvoittelu* ja *iskurityö* tietenkin (kuva 21)!! Rakkaat ystävät, millainen vuosituhat meitä odottaakaan! "Ei pelkästään työ vaan sankarillinen työ!" (OGPU:n käsky n:o 190).

Kilvoittelu keskusesikunnan! alueen esikunnan! osaston esikunnan kiertävästä punalipusta! Kilvoittelua leiripisteiden, rakennusten, prikaatien kesken! "Voittajille siirtyvän punaisen lipun myötä tulee myös torvisoittokunta! Päiväkaudet se soittelee voittajille töiden ja maukkaan aterian aikana" (kuva 22)! (Maukasta ateriaa ei kuvassa näy, mutta näette myös valonheittimen. Se on yötöitä varten, Volgan kanavaa rakennetaan vuorokaudet ympäri[1].)

[1] Orkesteria käytettiin myös muissa leireissä: se pannaan rannalle, ja se soittaa useita vuorokausia yhtä mittaa, sillä aikaa kun vangit vuorotta ja levähtämättä purkavat lautatavaraa proomuista. I. D. T. soitti tällaisessa orkesterissa Vienan kanavalla ja muistelee: soittokunta herätti työntekijöissä katkeruutta (soittajathan vapautettiin yleisistä töistä, heillä oli oma peti ja sotilaan univormu). Heille huudeltiin: "Pinnarit! Loiseläjät! Tulkaa tänne puurtamaan!" Kuvassa ei näy mitään tällaiseen viittaavaa.

Jokaisessa vankiprikaatissa on kilvoittelu*troikka*. Saavutus ja maininta! Maininta ja saavutus! Suojapatorynnäkön tulokset viideltä ensimmäiseltä päivältä! Viideltä seuraavalta päivältä! Leirilehti "Uudelleentaonta". Sen iskulause: *"Hukutamme menneisyytemme kanavan pohjalle!"* Sen vetoomus: "Työtä vapaapäivittä!" Yleistä ihastusta, yleistä kannatusta! Paras iskurimies onkin sanonut: "Tietenkin! Kuinka voisi ollakaan vapaapäiviä? *Volgahan ei pidä vapaapäiviä,* se valuu yli milloin tahansa." Entä miten on vapaapäivien laita Mississipillä? . . . Ottakaa tuo kiinni, se on kulakkien agentti! Ja sitten velvollisuudet: "kollektiivin jokaisen jäsenen on vaalittava terveyttään". Mikä inhimillisyys! Ei, tarkoitus onkin toinen — "jotta työstä pois jäämisten määrä saadaan vähenemään". "Ei sairastella eikä pyydetä vapautusta työstä!" Punaisia tauluja. Mustia tauluja. Tauluja jotka osoittavat: montako päivää on luovutukseen, mitä tehtiin eilen, mitä tehdään tänään. Kunniakirjoja. Jokaisessa parakissa on kunniakirjoja, "uudelleentaonnan ikkunoita" (kuva 23), taulukoita, diagrammoja (montako laiskuria juoksentelee kirjoittamassa niitä?). Jokaisen vangin on oltava selvillä koko maan poliittisesta elämästä! Siksi aamukatselmuksessa pidetään (aamuvapaan kustannuksella tietenkin) viiden minuutin tuotantokatsaus ja leiriin palaamisen jälkeen (kun jalat eivät kannata) viiden minuutin poliittinen katsaus. Ruokatauoilla ei saa päästää vankeja hajaantumaan koloihin, ei saa antaa nukkua — poliittista luentaa! Jos toveri Stalin julkaisee vapaudessa Kuusi Ehtoaan, jokaisen leirivangin on päntättävä ne ulkoa[1]! Jos kansankomissaarien neuvosto on vapaudessa tehnyt päätöksen, että rokulista rangaistaan erottamalla työstä, täällä on selvennettävä asiaa: jokainen tämän päivän työstäkieltäytyjä ja *simulantti* saa vapautumisensa jälkeen osakseen neuvostoliiton *massojen halveksunnan.* Iskurimiehen arvon saamiseen eivät pelkät tuotantosaavutukset riitä! Lisäksi on: a) luettava lehtiä, b) *rakastettava kanavaansa* ja c) osattava kertoa sen merkityksestä.

Ja — voi ihme! voi ihme! voi uudeksi tulemisen ja taivaaseen astumisen ihme! — "iskurityöntekijä lakkaa tuntemasta kurin ja työn joksikin ulkoapäin pakotetuksi (sen nyt ymmärtää hevonenkin — kuva 24) ja kokee sen *sisäiseksi tarpeeksi"!* (Totta, tietenkin, vapaushan ei ole vapautta vaan tiedostettu ristikko!) Uusia sosialistisia kannustamisen muotoja! — iskurimerkin jakaminen. Ja mitä luulisitte, mitä luulisitte? "Työläiset arvostavat iskurimerkin *leipäannosta arvokkaammaksi!"* Kyllä, leipäannosta arvokkaammaksi! Ja kokonaiset prikaatit "lähtevät *omasta tahdostaan* työhön *kaksi tuntia ennen aamukatselmusta"* (huh, mitä mielivaltaa! entä mitä

[1] On huomautettava, että kanavatyömaan johtotehtäviin luikerrelleet intellektuellit käyttivät noita kuutta ehtoa viisaasti hyväkseen: "Asiantuntijoista hyödyttävä kaikin tavoin" — siispä vetäkää insinöörit pois yleisistä. "Työvoiman vaihtuminen estettävä" — siispä kieltäkää vankikuljetukset!

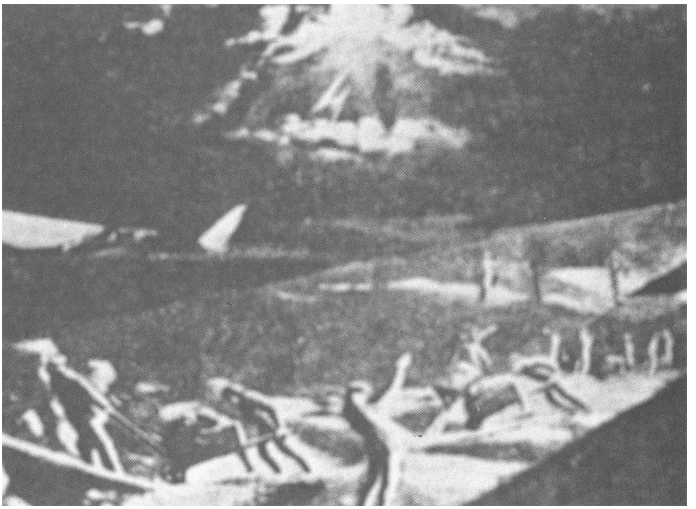

»Me uurastamme»

vartiosto tekee?) "ja jäävät sinne vielä työpäivän päätyttyäkin"!

Mikä palo! Oi tulitikut! Teidän luultiin palavan — vuosikymmeniä . . .

Tällaista se on — iskurityö! Ukonilma riehuu jo, mutta me uurastamme! Me ylitämme päivän suunnitelman! Huomatkaa tekniikka, puhuimme siitä jo Vienan kanavan yhteydessä: ylämäessä kottikärryihin kiinnittyy edestä koukkumies — kuinka kuorman muutoin saisi ylös? Ivan Nemtsev *päätti* äkkiä tehdä työtä *viiden edestä!* Sanoista tekoihin: hän heitteli vuoron aikana — 55 kuutiometriä maata[1]! (Lasketaanpa: se tekee viisi kuutiometriä tunnissa, kuutiometrin 12:ssa minuutissa — kokeilkaapa, vaikkapa vain kaikkein kevyintä multaa!) Asetelma on tällainen: pumppuja ei ole, kaivot eivät ole valmiit — vesi lannistetaan paljain käsin[2]!

Entä naiset? Nostelivat yksinään kuusikymmentäkiloisia kiviä[3]! Kottikärryt keikahtelivat kumoon, kiviä lenteli päähän ja jaloille. Ei se mitään — *painetaan päälle!* Milloin "vyötäröä myöten vedessä", milloin "62 tuntia työtä tauoitta", milloin "500 ihmistä hakkasi kolmen päivän ajan jäätynyt-

[1] J. Kuzenko, Tretii shljuz, Dmitlag, 1935.

[2] Kanaloarmeika (Kanava-armeijan nainen), Dmitlag, 1935. (Ei leirin ulkopuolelle vietäväksi!)

[3] m.t.

Iskureita.

tä maata" — turhaan, kuten myöhemmin ilmeni. Ei se mitään, *painetaan päälle!*

Taistelijan lapiollamme
onnen maasta kaivamme!

"Erikoislaatuista iloista jännittyneisyyttä", joka oli peräisin Vienan—Itämeren kanavalta. "Käytiin rynnäkköön laulaen hurjia iloisia lauluja" . . .

Säästä viis veisaamme,
kun aamukatselmukseen marssimme!

Ja siinä (kuva 26) on itse *iskureitakin,* jotka ovat saapuneet kokoukseen. Sivussa junan luona seisoo saattovartion päällikkö, vasemmalla on vielä toinenkin vartioston sotilas. Katsokaa, miten innostuneita onnellisia kasvoja, nuo naiset eivät ajattele lapsiaan eivätkä kotiaan, he ajattelevat vain kanavaa, jota he ovat oppineet niin rakastamaan. On aika kylmä, joillakin on huovikkaat ja joillakin saappaat, kotikäyttöön tarkoitetut tietenkin, mutta toinen vasemmalta eturivissä on varas, jolla on varastetut kengät — missäpä olisi parempi rehvastella kuin kokouksessa? Ja sitten toinen samanlainen kokous (kuva 27). Julisteessa lukee: "Teemme työmme ennen määräaikaa, halvalla ja lujaa!" Mutta miten se kaikki tehdään — sitä miettiköot insinöörit päänsä kipeäksi. Helposti näkee, että hymyn häivät ovat tarkoitetut valokuvauskoneelle, yleensä nuo naiset ovat melko väsyneitä, eivät he aio esiintyä vaan odottavat kokoukselta vain tilaisuutta kerrankin

Iskureiden kokous.

Naisiskuriprikaati.

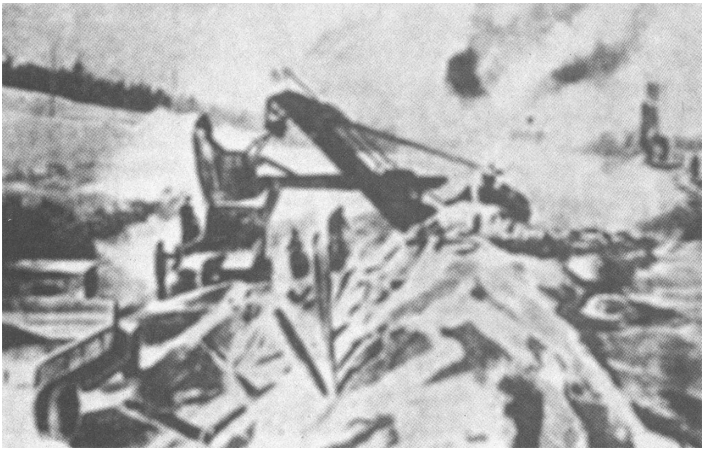

Kanavatyömaan talvea esittäviä maalauksia

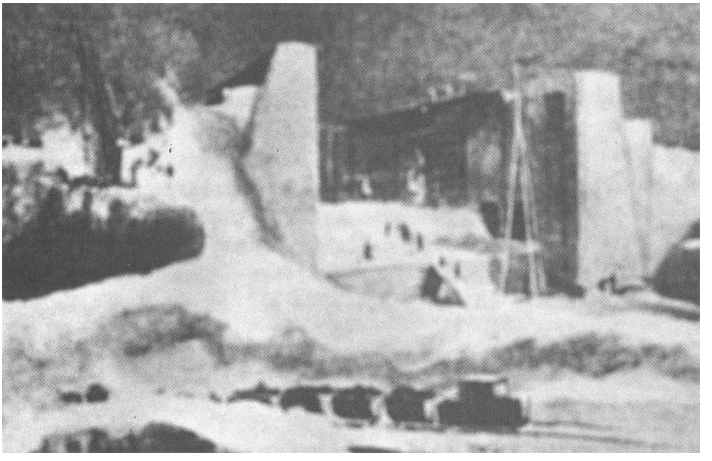

syödä kyllikseen. Tavallisia maalaiskasvoja kaikki[1] ja käytävällä jököttävä linssilude huolehtii itsevartioinnista — kovin tekee Juudaksen mieli päästä valokuvaan. Ja sitten (kuva 28) teknisesti varsin varustettu iskuriprikaati. Ettäkö muka tekisimme kaiken hauisvoimalla — ei ole perää, ei ole perää! Mikäli kulttuuri- ja kasvatusosastoon määrättyihin leiritaiteilijoihin on uskomista, niin meillä on kanavatyömaalla (kuvat 29 ja 30) jo tällaista kalustoa: yksi kaivuri, yksi nosturi ja yksi traktori. Mutta pelaavatko ne? Ehkä ne ovat rikki? Se on todennäköisempää. Mutta yleensä työmaalla ei ole kovinkaan kodikasta talvella vai mitä?

Tässä kuvaan tulee vähäinen pikkupulma: "Vienan—Itämeren kanavan valmistuttua eri lehdissä julkaistiin liian paljon riemukkaita kirjoituksia, jotka tärvelivät leirien pelotusvaikutuksen ... Kanavatyömaata kuvailtaessa liioiteltiin niin, että Volgan—Moskovajoen kanavatyömaalle saapuvat odottivat yhdeksää hyvää ja kymmentä kaunista ja esittivät hallinnolle *uskomattomia* vaatimuksia" (eivät kai he vain vaatineet puhtaita alusvaatteita?). Niin että valehtele pois, kunhan et sotkeudu omiin valheisiisi. "Tänäänkin yläpuolellamme liehuu Vienan kanavan lippu", Perekovka (Uudelleentaonta)-lehti kirjoittaa. Maltillisesti. Se riittää.

Sekä Vienan kanavalla että Volgan kanavalla muuten ymmärrettiin: "Leirikilvoittelun ja iskurityön on oltava sidoksissa *koko etuisuuksien järjestelmään,* jotta edut *stimuloisivat* iskurityötä". "Kilvoittelun tärkein perusta on *aineellinen kiinnostuneisuus*" (!?!? — olemme tainneet kiepsahtaa ympäri? olemmeko pyörähtäneet idästä länteen? satakahdeksankymmentä astetta? provokaatioita! lujempi ote! vaunu jatkaa matkaa!) ja mekanismi on rakennettu tällaiseksi: tuotantoluvuista riippuvat — muona! asunto! vaatetus! puhtaus ja saunassakäyntien tiheys! (kyllä kyllä, joka tekee huonosti työtä, kulkekoon myös ryysyissä ja täisenä!) ennenaikainen vapautuminen! lepo! tapaamiset!! Esimerkiksi iskurimerkin myöntäminen on puhtaasti sosialistinen kannustamisen muoto. Mutta kun merkki lisäksi suo oikeuden pitkäaikaiseen tapaamiseen ohi vuorolistan, merkki onkin jo *leipäannosta* arvokkaampi ...

"Jos vapaudessa neuvostoperustuslain mukaisesti sovelletaan periaatetta, että *joka ei tee työtä ei liioin syö,* niin miksi leirivangit pitäisi saattaa *etuoikeutettuun* asemaan?" (Kaikkein vaikeinta leirien järjestämisessä on: niistä ei saa tulla etuoikeuksien tyyssijoja!) Dmitrovin leirin asteikko: rangaistuspakki — sameaa vettä, rangaistusannos — kolmesataa grammaa. Sata prosenttia antaa oikeuden kahdeksansadan gramman lisään sekä oikeuden *ostaa* sata grammaa kanttiinista! Ja silloin "kuriin alistuminen perustuu itsekkäisiin motiiveihin (kiinnostuneisuuteen leipäannoksen

[1] Kaikki nämä kuvat ovat Averbachin kirjasta. Hän varoittaa: siinä ei ole kulakkien eikä tuholaisten (eli parhaiden viljelijöiden ja intellektuellien) kuvia, sillä niiden "aika ei ole vielä tullut". Eikä valitettavasti tulekaan. Kuolleita ei saa takaisin.

Raskaita töitä.

parantamisesta) ja *kohoaa* sosialistiseksi kiinnostuneisuudeksi punaisesta lipusta"[1]

Mutta kaikkein tärkeimpiä ovat suoritukset! Suoritukset! Kilvoitteluesikunnat antavat vangista lausunnon. Suorituksiin tarvitaan normin ylittämisen lisäksi myös *yhteiskunnallista työtä!* Ja aikaisemmin työtä tekemättömiin aineksiin kuuluneiden suorituksia on alennettava, heistä on annettava mahdollisimman kurja arvio. "Hän pystyy vain naamioitumaan, hänestä ei ole ojentujaksi! Hänen pitää olla leirissä *kauemmin,* antaa tarkistaa itsensä." (Esimerkiksi vanki tuppailee kottikärryjä mäessä — ehkäpä hän ei teekään työtä vaan naamioi vain?)

Entä mitä tekevät ennenaikaisesti vapautetut? . . . Kuinka niin mitä!? He harjoittavat *itsevahvistusta!* He ovat oppineet rakastamaan kanavaa liiaksi lähteäkseen täältä! "He ovat innostuneet niin, että vapauduttuaan jäävät *vapaaehtoisesti* kanavatyömaalle kaivuutöihin rakennustyön valmistumiseen asti!" (Jäävät vapaaehtoisesti tällaisiin töihin kuin esimerkiksi kuvassa 31. Onko kirjoittajaa uskominen? Tietenkin. Onhan vangin passissa leima: "Ollut OGPU:n leireissä". Eikä mistään muualta saa enää työtä.[2])

Mutta mitä tämä on? . . . Menikö satakielenliverryskone rikki? Ja hetken ajan kuulemme totuuden väsyneen lähätyksen: "Varkaatkaan eivät ole kilvoittelun piirissä kuin 60-prosenttisesti (hullusti ovat asiat, jos varkaat-

[1] Omassa yksityiselämässään Averbach luultavasti aloittaa suoraan toisesta vaiheesta.
[2] I. L. Averbach, Ot prestuplenija k trudu, s. 164.

kaan eivät kilvoittele! . . .), leirivangit tulkitsevat usein edut ja palkitsemiset väärin jaetuiksi", "lausunnot kirjoitetaan kaavamaisesti", "lausunnoissa päivystäjä esiintyi alituisesti (!) iskurikaivajana ja sai iskurisuorituksen, kun taas todellinen iskuri jäi ilman suoritusta"[1], (siispä *te*, herrat kasvattajat, ette näköjään olekaan päässeet toiselle askelmalle?!) "Monia (!) vaivaa toivottomuuden tunne"[2].

Mutta livertely jatkuu taas — päälle päätteeksi metallinsointisena! Unohtuiko kaikkein tärkein kannustin? — "kurinpitorangaistusten kova ja armoton käyttäminen"! OGPU:n käsky vuoden 1933 marraskuun 28. päivältä (talven kynnyksellä — etteivät seisoskelisi joutilaina!): "Kaikki parantumattomat laiskurit ja teeskentelijät lähetettävä kaukaisiin pohjoisiin leireihin ja kaikki oikeudet etuisuuksiin riistettävä. Paatuneet työstä kieltäytyjät ja villitsijät luovutettava leirikollegioiden tuomittavaksi. Rautaisen kurin pienimmästäkin murentamisyrityksestä rangaistava riistämällä kaikki jo saadut edut ja etuoikeudet." (Esimerkiksi yrityksestä lämmitellä nuotiolla . . .)

Mutta — mitä tunarointia! — kaikkein tärkeimmän renkaan olemme taaskin unohtaneet! Kaikki tuli sanotuksi, mutta tärkein jäi sanomatta! Kuunnelkaa, kuunnelkaa! *"Kollektiivisuus* on neuvostoliittolaisen ojennustyöpolitiikan periaate ja metodi." Tarvitaanhan toki "hallinnosta massaan johtavat *käyttöhihnat"!* "Vain kollektiiveihin nojaamalla leirien monihaarainen hallinto voi muuttaa vankien tietoisuutta." "Kollektiivisen vastuun alimmista muodoista korkeimpiin muotoihin: kunniaan, maineeseen, urhoollisuuteen ja sankaruuteen"! (Usein moitiskelemme kieltämme siitä, että se valjuuntuu vuosisatojen mittaan. Vaan jos tarkemmin ajattelee — ei! Se ylevöityy. Kuinka ennen sanottiin, vossikkakuskien kielellä? — ohjakset. Mutta nyt — käyttöhihnat! Ennen puhuttiin porukkahengestä — oikein haiseekin tallilta. Nyt kollektiivisesta vastuusta!)

[1] Meillä kaikki keikahtaa nurin niskoin, ja niinpä välistä jopa palkitsemisetkin päätyivät irvokkuuteen. Eräässä Arkangelin leirissä seppä Paramonovin kymmenen vuoden tuomiosta vähennettiin erinomaisesta työskentelystä kaksi vuotta. Siitä aiheutui, että hänen kahdeksanvuotinen tuomionsa päättyi sotavuosina, mutta koska hän kuului Viidenkymmenenkahdeksan väkeen, häntä ei vapautettu vaan hänet jätettiin istumaan "erikoismääräyksen" (taas e r i k o i s !) antamiseen asti". Heti sodan päätyttyä Paramonovin kanssa samasta jutusta tuomitut olivat istuneet kymppinsä loppuun ja — vapautuivat. Mutta hänpä heilui vielä yli vuoden. Syyttäjä perehtyi hänen valitukseensa mutta ei mahtanut asialle mitään: "erikoismääräys" oli yhä voimassa kautta koko Arkkipelagin.

[2] Niinpä oikeuslaitoksen työntekijöiden 5. neuvottelukokous vuonna 1931 tuomitsikin oikeutetusti koko touhun: "Ehdollisten ja ennenaikaisten vapauttamisien ja työpäiväsuoritusten laaja ja tyystin perustelematon soveltaminen . . . johtaa tuomioistuimen langettamien t u o m i o i d e n e p ä r e a a l i s u u t e e n, rikoksesta r a n k a i s e m i s e n v e s i t t ä m i s e e n ja l u o k k a l i n j a n vääristymiseen".

"Prikaati on uudelleenkasvattamisen perusmuoto" (Dmitlagista annettu käsky vuodelta 1933). "Se tarkoittaa kapitalismin vallitessa mahdotonta *luottamusta kollektiiviin!*" (Mutta feodalismin vallitessa aivan mahdollista: jos kylässä joku syyllistyy johonkin, kaikki riisutaan ja piestään! Mutta kuulostaahan se sentään ylevältä: luottamus kollektiiviin!) "Se tarkoittaa leirivankien *omatoimisuutta* uudelleenkasvattamistyössä!" "Se on yksilön psykologista rikastumista kollektiivista"! (Ei mutta sanat, mitkä sanat! Tällä psykologisella rikastuttamisellahan hän suistaa meidät kertaheitolla kumoon. Siinä nähdään, mitä merkitsee oppinut mies!) "Kollektiivi *kohottaa* jokaisen vangin ihmis*arvon*tuntoa (kyllä, kyllä!) ja siten *ehkäisee* moraalisen *alentamisen vaikutusta"!*

Ja ajatella — kolmekymmentä vuotta Averbachin jälkeen minäkin sain tilaisuuden lausua pari sanaa prikaatista, ihan vain siitä, miten asiat siellä sujuvat, mutta ihmisetpä ymmärsivätkin sen aivan toisin, ymmärsivät aivan vääristyneesti: "Prikaati on kommunismin tärkein anti rankaisemisen tieteelle (mikä pitääkin paikkansa, niinhän Averbachkin sanoo)... Se on kollektiivinen organismi, joka elää, tekee työtä, syö, nukkuu ja kärsii yhdessä säälimättömästi pakkoon perustuvassa symbioosissa"[1].

Voi, ilman prikaatia leiristä selviäisi vielä hengissä! Prikaatitta olet yksilö, valitset itse käyttäytymislinjasi. Ellet kuulu prikaatiin, voit edes kuolla ylväästi — prikaatissa sinun annetaan kuollakin vain alhaisesti, vain rähmälläsi. Päälliköltä, kympiltä, vartijalta, saattovartion sotilaalta — kaikilta — voit piiloutua ja näpistää hetken levon, jossakin kiskoa veltommin, jossakin nostaa kevyempää. Mutta *käyttöhihnoilta* — prikaatin tovereilta — ei ole pakopaikkaa eikä pelastusta eikä armoa. Et voi *olla haluamatta* tehdä työtä, et voi asettaa työn edelle kuolemista nälkään tietoisena siitä, että olet poliittinen. Ei ei, kun kerran olet lähtenyt vyöhykkeeltä, kun sinut on merkitty lähteneeksi, kaikki prikaatin tänään tekemä jaetaan 26:lla — ei 25:llä — ja sinun takiasi koko prikaatin prosentti putoaa 123:sta 119:ään, ennätyspakista tavalliseen, ja kaikki menettävät hirssipaakun ja sata grammaa leipää. Niin että toverit vaanivat sinua paremmin kuin mitkään vartijat! Ja prikaatinpäällikön nyrkki rankaisee sinua kekseliäämmin kuin koko sisäasiain kansankomissariaatti!

Tämä juuri onkin *omatoimisuutta uudelleenkasvattamisessa!* Tämä juuri on yksilön psykologista rikastumista kollektiivista!

Nyt tämä on meille selvää kuin pläkki, mutta Volgan kanavalla järjestelmän luojat eivät itsekään vielä tohtineet uskoa, kuinka vahvan kaulapannan he olivat keksineet. Heille *prikaati* oli vielä taka-alalla, vain *työkollektiivi* ymmärrettiin korkeimmaksi kunniaksi ja kannustimeksi. Niinkin myöhään kuin vuoden 1934 toukokuussa Dmitlagin vangeista puolet oli vielä "organisoimattomia", heitä — *ei otettu* työkollektiiveihin! He pääsivät *työ-*

[1] Ernst Pawel, The Triumpf of Survival. Tehe Nation 1963, 2. Febr.

artteleihin mutta eivät niihinkään kaikki: pappeja, lahkolaisia ja yleensä uskovia ei huolittu. (Jos vanki sanoutui irti uskonnosta — tavoitteen kannalta kannatti! — hänet otettiin kuukauden koeajaksi!) Viidennenkymmenennenkahdeksannen väkeä alettiin vastahakoisesti ottaa työkollektiiveihin mutta nytkin vain niitä, joiden tuomio oli alle viiden vuoden. Kollektiivilla oli puheenjohtaja ja neuvosto, ja siinä vallitsi kertakaikkisen hillitön demokratia: kollektiivin kokouksia pidettiin vain KVTsh:n luvalla ja vain komppanian kasvattajan (niin, komppaniat vielä!) läsnä ollessa. Luonnollisestikin kollektiivit ruokittiin koostumuksen perusteella: parhaille kollektiiveille osoitettiin vyöhykkeen sisäpuolelta vihannesmaa (ei kenellekään erikseen vaan kolhoosin tyyliin lisukkeiden hankkimiseksi yhteiseen pataan). Kollektiivi jakautui osastoiksi, jotka jokaisena vapaa-ajan hetkenä harjoittivat elämäntavan tarkkailua tai varkauksien ja valtion omaisuuden hävittämisien selvittämistä tai seinälehtien julkaisemista tai kurin rikkomisien selvittelyä. Kollektiivien kokouksissa käsiteltiin tuntikaupalla tärkeästi kysymystä: *miten* laiskuri Vovka olisi *taottava uudelleen? Miten* teeskentelijä Grishka olisi *taottava uudelleen?* Kollektiivilla oli oikeus sekä itse erottaa jäseniään, että *pyytää riistämään näiltä saavutukset,* mutta kovempi rangaistus oli se, että hallinto hajotti kokonaisia kollektiiveja, jotka "jatkoivat rikollisia traditioitaan". (Eikö kollektiivinen elämä siis ollutkaan saanut heitä valtaansa?) Kaikkein jänittävimpiä olivat kuitenkin kollektiivien ajoittain toistuvat *puhdistukset:* niitä siivottiin laiskureista, kunnottomista, *supattajista* (jotka väittivät työkollektiiveja keskinäisen vakoilemisen järjestöiksi) ja joukkoon luikerrelleista luokkavihollisten agenteista. Niinpä esimerkiksi paljastui, että joku vielä leirissäkin salasi kulakin syntyperänsä (jonka vuoksi hän oikeastaan oli leiriin joutunutkin), ja nyt häntä sitten leimattiin ja puhdistettiin — häntä ei puhdistettu leiristä vaan työkollektiivista. (Realistitaiteilijat! Maalatkaa tällainen taulu: "Puhditus työkollektiivissa"! Nuo paljaiksi ajellut päät, nuo varuillaan olemisen ilmeet, nuo nääntyneet kasvot, nuo ryysyt ja — nuo vihaiset puhujat! Vaikkapa tästä tyyppivalikoimasta (kuva 32). Samanlaista oli vapaudessakin, siltä varalta että jonkun on vaikea kuvitella. — Kiinassa myös.) Ja kuunnelkaapa: "Jokaiselle leirivangille *osoitettiin etukäteen puhdistusoperaatiosta tehtävä ja tavoite.* Jälkeenpäin jokainen kollektiivin jäsen antoi yleisön edessä raporttinsa"![1]

Ja sitten vielä *valeiskureiden paljastaminen*! Ja kulttuurineuvostojen vaalit! Ja rapsut niille, jotka likvidoivat lukutaidottomuuttaan huonosti! Ja itse lukutaidottomuuden likvidoimiseen tähtäävät opinnot: "Me em-me o-le or-ji-a!! Or-ji-a em-me o-le!" Entä laulut sitten?

[1] Ellei toisin ole mainittu, kaikki tässä luvussa esiintyneet lainaukset ovat Averbachin kirjasta. Mutta välistä olen yhdistellyt hänen eri lauseitaan, välistä jättänyt sietämätöntä monisanaisuutta pois. Hänenhän oli venytettävä väitöskirjaansa varten, kun taas meillä ei ole tilaa. Ajatusta en kuitenkaan ole missään vääristänyt.

Tyyppivalikoima vihaisia.

"Tämä soiden ja notkelmain maa
on oleva kotiseutumme onnellinen."

Tai itsensä Nikolai Aseevin mestarillisiin sanoihin tehty laulu:

"Me, kovat kanava-armeijalaiset
näemme ongelman ytimen:
suuri aika on temmannut meidät
asettaakseen oikeille raiteillemme."

Tai toinen rintaa pakahduttava omatoimisuuslaulu:

"Ihanimmallakaan laululla
emme pysty kyllin ylistämään
maata jota ihanampaa ei olekaan,
maata jossa kaikki elämme."[1]

Tuota kaikkea nimitetäänkin leirin kielellä *livertämiseksi.*

Voi, se saattaa raivostuttaa niin, että itku silmässä muistelee ratsumestari Kurilkoa, lyhyttä yksinkertaista teloituspolkua, Solovetskin vilpitöntä oikeudettomuutta.

Jumala! Minkä kanavan pohjalle hukutamme *tämän* menneisyyden??!!

[1] Dmitlagin laulukirjat. 1935. Ja musiikkia nimitettiin k a n a v a - a r m e i j a - l a i s e k s i, ja palkintolautakuntaan kuului vapaita säveltäjiä: Shostakovitsh, Kabalevski, Shehter . . .

IV Arkkipelagi kivettyy

Mutta historian kello löi.

Vuonna 1934 keskuskomitean ja keskuskontrollikomitean tammikuun kokouksessa Suuri Johtaja (todennäköisesti samalla kun hän jo harkitsi, moniako hän joutuisi pian *poistamaan*) julisti, että valtion häviäminen (jota oli odoteltu kait vuodesta 1920) tapahtuu — valtiovallan maksimaalisen *vahvistumisen* kautta!

Se oli niin odottamattoman nerokasta, että sitä eivät kaikki aivopahaset käsittäneetkään, mutta Vyshinski oli paikallaan sopivasti käsillä ja oitis toimikin: "Ja siis myös ojennustyölaitosten maksimaalisen *vahvistamisen* kautta"[1]!

Siirtyminen sosialismiin vankiloiden maksimaalisen vahvistamisen kautta! — se ei ollut pilalehden veistelyä, sen sanoi Neuvostoliiton pääsyyttäjä! Niin että "Ezhovin siilihanskoja" valmisteltiin aivan ilman Ezhovin itsensä osallistumatta.

Sillä toisen viisivuotissuunnitelman (kuka muistaa? meillähän ei kukaan muista mitään! muisti on venäläisten kaikkein heikoin kohta, varsinkin pahan muistaminen on niin kovin vaikeaa) — toisen viisivuotissuunnitelman loistaviin tehtäviin (joita ei ole täytetty vieläkään) sisältyi tällainenkin: "kapitalismin jäänteiden kitkeminen ihmisten tajunnasta". Siispä tuo kitkeminen oli saatettava päätökseen vuonna 1938. Päätelkääpä itse, millä ne voitiin kitkeä noin nopeasti?

"Neuvostoliiton vapausrangaistuksen kärsimispaikkojen merkitys ei vähene toisen viisivuotissuunnitelman kynnyksellä vaan jopa lisääntyy." (Vuottakaan ei ollut kulunut Koganin ennustuksesta, että pian leirejä ei olisi ollenkaan. Mutta hänpä ei tiennyt tammikuun istunnosta!) "Sosialismiin siirtymisen aikakaudella ojennustyölaitosten rooli proletariaatin diktatuurin työvälineinä, rankaisueliminä sekä pakottamisen ja kasvattamisen (pakottaminen on jo ensimmäisellä sijalla!) välikappaleina pakostakin *kasvaa ja voimistuu entistä enemmän*"[2]. (Muutoinhan NKVD:n päällystö häviäisi sosialismin vallitessa vai mitä?)

Kuka voi moittia Edistyksellistä Teoriaamme siitä, että se jäi jälkeen käy-

[1] Kokoelma "Ot tjurem . . .", alkulause.

[2] m.t., s. 449. Yksi kirjan tekijöistä oli Apeter, GULAGin uusi päällikkö.

tännöstä? Kaikki tuo painettiin — mustaa valkoisella — mutta me vain emme vielä osanneet lukea. Vuosi 1937 oli julkisesti ennustettu ja perusteltu.

Ja karvainen käsi pyyhkäisi kaikki hepenet ja rusetit pois. Työkollektiivit? Kiellettävä! Kaikkea te keksittekin — itsehallinto leirissä! Mitään prikaatia parempaa ette kuitenkaan keksi. Mitä ihmeen poliittisia keskusteluja? Lopetettava. Vangit lähetetään tekemään työtä — ymmärtää heidän ei tarvitse. Että Uhtassa on julistettu tavoitteeksi "viimeisen vaunun likvidoiminen"? Poliittinen virhe! Höyhenpatjoillako me rupeamme niitä makuuttamaan? Lisää vaunusänkyjä, kaksinkertaisesti! *Hyvitykset?* Hyvityksistä on tehtävä loppu ensimmäiseksi! Pitäisikö tuomioistuimet jättää käymään tyhjää, mitä? Mitäkö tehdään niiden suhteen, joille on jo määrätty hyvitykset? Katsottava pätemättömiksi (vuosi 1937). Että joissakin leireissä myönnetään yhä tapaamisia? Kiellettävä kaikkialta. Että jostakin vankilasta on luovutettu papin ruumis vapauteen haudattavaksi? Oletteko järjiltänne, tehän suotte tilaisuuksia neuvostovastaisiin mielenosoituksiin. Siitä on annettava rangaistus esimerkiksi! On tehtävä selväksi: kuolleiden ruumiit ovat GULAGin omaisuutta ja haudat huippusalaisia. Vangeille tarkoitettuja ammattikursseja? Lopetettava! Olisi pitänyt opiskella vapaudessa. Mitä toimeenpanevasta keskuskomiteasta, mistä toimeenpanevasta? Kalininin allekirjoitus? . . . Meillä ei ole GPU:ta, meillä on NKVD. Opiskelkoot itse kun vapautuvat. Taulukot, diagrammat? Revittävä seiniltä ja seinät valkaistava. Voi myös jättää valkaisematta. Mikä paperi tuo on? Palkkaa vangeille? Ettäkö GUMZAKin kiertokirje vuoden 1926 marraskuun 25. päivältä kahdestakymmenestäviidestä prosentista valtion teollisuudessa vastaavan pätevyyden omaavalle työntekijälle maksetusta palkasta? Suu kiinni! Revittävä! Teiltä itseltänne sietäisi ottaa palkka pois! Että vangille maksettaisiin vielä palkkaakin! Olkoon kiitollinen kun ei ammuttu. Ojennustyölaki vuodelta 1933? Unohdettava ainiaaksi, takavarikoitava kaikista leirien kassakaapeista! Jokainen koko maata koskevien työlakien rikkomus . . . vain ammattiliittojen keskusneuvoston suostumuksella"? Ettäkö ME muka menisimme ammattiliittojen keskusneuvostoon? Mikä on ammattiliittojen keskusneuvosto? Pthyi — sitä ei ole enää! Pykälä 75: "Raskaampia töitä tekeville suurempi annos"? Päin-vas-toin! Kevyempää työtä tekevien annosta vähennetään. Sillä tavalla kiintiöitäkään ei rikota.

Ojennustyölaki satoine pykälineen katosi kuin hain nielaisemana, eikä kukaan sitten kahteenkymmeneenviiteen vuoteen nähnyt siitä vilaustakaan — kukaan ei osannut epäillä sellaista olevankaan.

Arkkipelagia ravistettiin ja havaittiin, että jo Solovetskin aikoihin ja varsinkin kanavien kaudella koko leirikone oli löyhtynyt anteeksiantamattomasti. Nyt löyhtyneitä purjeita alettiin kiristää.

Ennen kaikkea *vartiointi* ei ollut mistään kotoisin, nämähän eivät olleet leirejä ensinkään: torneissa oli vartijat vain yöllä, portilla seisoskeli yksinäinen aseistamaton vartiomies, jonka voi suostutella päästämään ulos

vähäksi aikaa, vyöhykkeellä sallittiin öljylyhdyt, yksi kiväärimies saattoi useita kymmeniä vankeja työhön. Nyt vyöhykkeille vedettiin sähkövalo (virrasta huolehtivat poliittisesti luotettavat sähkö- ja moottorimiehet). Vartioston kiväärimiehet saivat taisteluohjesäännön ja sotilaskoulutuksen. Pakolliseen palvelusvahvuuteen liitettiin palvelukoirat, joilla oli omat kuljettajansa ja kouluttajansa ja oma ohjesääntönsä. Viimein leirit saivat aivan nykyaikaisen ja meille tutun ulkonäkönsä.

Tässä olisi mahdoton luetella, kuinka monien arjen pikkuseikkojen puristuksiin leirin järjestys ahdettiin ja kahlittiin. Ja kuinka monia aukkoja havaittiin, aukkoja joista *vapaus* oli vielä voinut tarkkailla Arkkipelagia. Kaikki nuo siteet katkaistiin nyt, reiät tukittiin, viimeiset "tarkkailukomissiot"[1] häädettiin. Saman tien myös leiri*falangit,* joista tosin taisi jo kuultaa sosialismi, muutettiin vuonna 1937 *kolonniksi* — jotta ei näyttäisi niin francomaiselta. Leirin operatiivipuoli, joka tähän saakka oli huolehtinut yleisiin töihin ja suunnitelmiin liittyvistä tehtävistä, sai nyt itseriittoisen johtamisfunktion — kaikkinaisen tuotantotyön ja asiantuntijavahvuuden kustannuksella. Leirin KVTsh:tä tosin ei lakkautettu, mutta se johtui osaksi siitä, että sen kautta oli kätevä koota ilmiantoja ja kutsua koputtelijoita.

[1] Tässä kirjassa ei ole toista paikkaa selittää, mitä ne olivat. Olkoon tämä pitkä alaviite tiedonhaluisille.

Tekopyhä porvarillinen yhteiskunta oli keksinyt, että sen oli valvottava vankeuslaitosten tilaa ja vankien ojentumisen edistymistä. Tsaarin Venäjällä "vankiloiden hoitoyhdistykset" olivat tarkoitetut "kohentamaan vankien fyysistä ja henkistä tilaa", ja oli myös hyväntekeväisyyttä harjoittavia vankilakomiteoita sekä vankeinhoitoyhdistyksiä. Amerikan vankiloissa taas yhteiskunnan edustajista koostuvilla valvontakomiteoilla oli jo 1920- ja 30-luvuilla laajat valtuudet: jopa vapauttaa ennenaikaisesti (ei anoa vapauttamista vaan vapauttaa itse oikeuden päätöksettä). Meikäläiset dialektiset lakimiehet muuten huomauttavat osuvasti: "Ei pidä unohtaa, m i n k ä l u o k k i e n edustajista komiteat muodostetaan, — ne tekevät päätöksensä luokkaetujensa perusteella."

Toisin on meillä. Jo ensimmäinen "väliaikainen ohje" (23. 7. 1918), joka loi ensimmäiset leirit, tähtäsi kuvernementtien rankaisuosastojen l u o k i t t e l u k o m i s s i o i d e n perustamiseen. Ne taas luokittelivat kaikki tuomitut s e i t s e m ä ä n Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan varhaisvaiheessa säädettyyn vapausrangaistuksen muotoon. Tämä (ikään kuin tuomioistuimet korvaava) työ oli niin tärkeää, että katsauksessaan vuodelta 1920 oikeusasiain kansankomissariaatti nimitti luokittelukomissioiden toimintaa "rankaisutyön hermoksi". Niiden koostumus oli erittäin demokraattinen, esimerkiksi vuonna 1922 kyseinen elin oli t r o i k k a : kuvernementin NKVD:n hallinnon päällikkö, kuvernementin tuomioistuimen puhemiehistön jäsen ja kyseisen kuvernemetin vankeuslaitosten päällikkö. Myöhemmin heihin liitettiin edustajat kuvernementin RKI:sta ja kuvernementin ammattiliittojen neuvostosta, yksi henkilö kummastakin. Mutta jo vuoteen 1929 ehdittäessä niihin oltiin hirvittävän tyytymättömiä: ne sovelsivat ennenaikaista vapauttamista ja soivat etuja luokaltaan vierailleaineksille. "Se oli NKVD:n oikeistoopportunistisen johdon käytäntöä." Niinpä luokittelukomissiot lakkautettiinkin tuo-

Ja Arkkipelagin ympärille laskeutui rautaverho. Ketkään muut kuin NKVD:n upseerit ja kersantit eivät enää saaneet kävellä leirin portista sisään tai ulos. Niin vakiintui harmoninen järjestys, jota vangit itsekin pian tottuisivat pitämään ainoana ajateltavissa olevana, jollaiseksi mekin sen kuvaamme kirjan tässä osassa — ilman heleänpunaisia riepuja ja enemmän työhön keskittyväksi kuin "ojentavaksi".

Ja nytpä suden hampaat paljastuivat irvistykseen! Ja nytpä avautuivat Arkkipelagin syöverit!

— TYÖHÖN MENET VAIKKA SÄILYKEPURKIT JALASSA!

— ELLEI RATAPÖLKKYJÄ OLE TARPEEKSI, LAHTAAN TEIDÄT PÖLKYIKSI!

Nytpä Siperiassa alkoi puikahdella tavarajunia, joiden joka kolmannen vaunun katolla oli konekivääri, ja Viidettäkymmenettäkahdeksatta alettiin ajaa monttuihin, joissa sitä oli turvallisempi säilyttää. Jo silloin, kauan ennen toisen maailmansodan ensimmäistä laukausta, kun koko Eurooppa tanssi vielä fokstrottia, Mariinskin *jakelussa* (Mariinskin leirien sisäisessä kauttakulkupaikassa) ei ehditty tappaa täitä vaan niitä ropsittiin vaatteista marunavihdalla. Lavantautiepidemia puhkesi, ja lyhyessä ajassa paiskattiin 15 000 (viisitoista tuhatta) kuollutta joukkohautaan — käpertyneitä alastomia ruumiita, joiden päältä oli säästäväisyyssyistä leikattu jopa kotoa tuodut kalsongitkin. (Vladivostokin kauttakulkuleirissä riehuneesta epide-

na Suuren Murroksen vuonna, ja niiden tilalle tulivat tarkkailukomissiot, joiden puheenjohtajaksi määrättiin tuomari ja jäseniksi leirin päällikkö, syyttäjä ja yhteiskunnan edustaja — vartiointihenkilökunnan, miliisin, rajonin toimeenpanevan komitean ja komsomolin edustaja. Niin kuin meikäläiset juristit osuvasti huomauttavat, ei pidä unohtaa, minkä luokkien ... Suokaa anteeksi, senhän minä jo kirjoitin ... Tarkkailukomissioiden tehtäväksi annettiin: NKVD:n puolesta käsitellä hyvityksiin ja ennenaikaisiin vapauttamisiin liittyvät asiat sekä toimeenpanevan keskuskomitean (vissiin sitten parlamentin) puolesta siinä sivussa valvoa tuotanto- ja taloussuunnitelman toteutumista.

Juuri nämä tarkkailukomissiot lakkautettiinkin toisen viisivuotissuunnitelman alussa. Suoraan sanoen: yksikään vanki ei voihkaissut tuosta menetyksestä.

Muuten — kun luokista kerran tuli puhe. Yksi samaisen kokoelman kirjoittajista — Shestakova — tekee 1920-luvun ja 30-luvun alun aineiston perusteella "merkillisen havainnon porvarillisten vankiloiden ja meidän vankiloidemme sosiaalisen koostumuksen samankaltaisuudesta": tyrmistyksekseen hän on havainnut, että molemmissa istuu — työläisiä. Tietenkin tälle on jokin dialektinen selitys, mutta hän ei sitä keksinyt. Omasta puolestamme lisäämme, että tuota "merkillistä samankaltaisuutta" vain hieman rikottiin vuosina 1937—38, kun leireihin tulvahti korkeassa yhteiskunnallisessa asemassa ollutta väkeä. Mutta varsin pian suhde tasoittui. Sodan ja sodan jälkeisen ajan kaikki monimiljoonaiset virrat olivat yksinomaan työläisvirtoja.

miasta olemme jo maininneet.)

Vain yhdestä menneiden vuosien keksinnöstä GULAG ei luopunut: kriminaalien suosimisesta. Kaikki leirin "komentopaikat" annettiin entistäkin johdonmukaisemmin kriminaaleille. Yhä johdonmukaisemmin kriminaaleja usutettiin Viidennenkymmenennenkahdeksannen kimppuun, annettiin esteettömästi ryövätä sitä, hakata ja kuristaa. Kriminaaleista tuli ikään kuin leirin sisäinen poliisi, leirin sisäinen iskujoukko. (Sotavuosina monista leireistä poistettiin vartiointihenkilökunta kokonaan ja sen työ uskottiin *komendantuurille — nartuille,* ilmiantajiksi ruvenneille varkaille, ja nartut toimivat vielä vartijoitakin tehokkaammin: kaikki hakkaaminenhan oli heille luvallista.)

Kerrotaan että vuoden 1938 helmi—maaliskuussa kautta koko NKVD:n pantiin kiertämään salainen käsky: *vankien määrää vähennettävä* (ei tietenkään vapauttamalla)! En pidä sitä mahdottomana: se oli looginen käsky, sillä asuintilasta ja vaatteista ja ruuasta oli puutetta. GULAG oli näännyksissä.

Juuri silloin pellagrapotilaita kaatui mätänemään kuin heinää. Juuri silloin saattovartiostojen päälliköt alkoivat kokeilla konekiväärinsä tarkkuutta kompuroiviin vankeihin. Juuri silloin päivystäjät kanniskelivat joka aamu ruumiita portille pinoihin.

Kolymassa, Arkkipelagin kylmyyden ja julmuuden Navalla, sama murros koettiin Navalle soveliaan rajuna.

Ivan Semenovitsh Karpunitsh-Bravenin (hiljattain kuolleen entisen 40. divisioonan komentajan ja 12. armeijakunnan komentajan, joka jätti jälkeensä kesken jääneitä ja hajanaisia muistiinpanoja) muistelmien mukaan Kolymaan muotoutui äärimmäisen julma ruokinta-, työ- ja rangaistuskomento. Vangit olivat niin nälissään, että Zarosshyissa he söivät hevosen raadon, joka oli heinäkuussa maannut yli viikon ja joka löyhkäsi ja kauttaaltaan liikahteli kärpäsistä ja madoista. Utinyi-kaivoksella vangit söivät puoli tynnyrillistä konerasvaa, joka oli tuotu käytettäväksi kottikärryjen voitelemiseen. Mylgassa syötiin jäkälää kuin porot. Lumen tukkiessa solat kaukaisissa kaivoksissa annettiin sata grammaa leipää päivässä eikä entisiä hyvitetty koskaan. Monia viimeisillään olevia, jotka eivät enää jaksaneet kävellä, kiskoivat kelkalla työhön toiset viimeisillään olevat, jotka eivät olleet vielä aivan yhtä lopussa. Jälkeen jääviä hakattiin kepeillä ja heidän kimppuunsa usutettiin koiria. Työskenneltäessä 45 asteen pakkasessa kiellettiin tekemästä tulta ja lämmittelemästä (kriminaalit saivat). Karpunitsh koki itse sekä "kylmän käsinporauksen" kaksimetrisellä teräskairalla että "turpeen" (maan, sepelin ja kivijärkäleiden) kuljetuksen 50 asteen pakkasessa reellä, jonka eteen valjastettiin neljä vankia (reki oli tehty käsittelemättömästä puusta ja kuormakehikko kelleksistä). Viidentenä kulki *tuuppari* — kriminaali, joka "vastasi suunnitelman täyttämisestä" ja huiteli heitä seipäällä. Norminsa täyttämättä jättäneitä (mitä merkitsee

"norminsa täyttämättä jättäneet"? — Viidennenkymmenennenkahdeksannen työn tuloshan varastettiin aina ja merkittiin kriminaalien tiliin) leiripisteen päällikkö Zeldin rankaisi tähän tapaan: talvella riisuttiin louhoksella alastomaksi, valeltiin kylmällä vedellä ja päästettiin juoksemaan leiriin, kesällä taaskin riisuttiin alastomiksi, kädet köytettiin selän taakse salkoon, minkä jälkeen vanki jätettiin köytettynä hyttyspilven alle (vartija seisoi hyttysverkon suojassa). Vihdoin yksinkertaisesti hakattiin kiväärinperällä ja paiskattiin eristysselliin.

Voidaan huomauttaa, että tässä ei ole mitään uutta eikä mitään *kehitystä:* että tämä on primitiivinen paluu mekastavan kasvattavista Kanavista vilpittömään Solovetskiin. Tjaah! Tai ehkäpä tämä onkin Hegelin kolmiyhteys: Solovetsk-Viena-Kolyma? Teesi-antiteesi-synteesi? Negaation negaatio joskin rikastettu?

Esimerkiksi näitä *kuoleman vaunuja* ei Solovetskissa tainnut ollakaan? Tämä tapahtui Karpunitshin muistelmien mukaan Marisnyissa (66 kilometriä Srednekanskin tietä). Peräti kymmenen päivää päällikkö sieti normien täyttämättä jäämistä. Vasta kymmenentenä päivänä pantiin rangaistusannokselle eristyskoppiin mutta käytettiin vielä työssä. Mutta niitä varten, jotka eivät vieläkään täyttäneet normiaan, olivat *vaunut:* traktorireen alustalle rakennettu raudoilla toisiinsa kiinnitetyistä saloista tehty 5 x 3 x 1,8 -kokoinen kehikko. Pieni ovi, ikkunoita ei ole eikä sisällä mitään, ei minkäänlaista laveria. Illalla rikkomukseen syyllistyneet, tylsistyneet ja jo välinpitämättömät, tuotiin eristyskopista, mätettiin vaunuun, joka lukittiin valtavalla lukolla, minkä jälkeen traktori veti vaunun 3—4 kilometrin päähän leiristä rotkoon. Jotkut huusivat sisällä, mutta traktori irrotettiin, ja se poistui vuorokaudeksi. Vuorokauden kuluttua lukko avattiin ja ruumiit heitettiin ulos. Lumipyry kyllä peittäisi ne.

Mylgassa (Elgenin leiripisteen alaosastossa) päällikkö Gavrik rankaisi norminsa täyttämättä jättäneitä naisia lempeämmin: talvella näille osoitettiin lämmittämätön teltta (mutta sai juosta ulos ja alkaa kiertää telttaa), kesällä heinänteossa hyttysiltä suojaamaton risumaja (Sljozbergin muistelmat).

Ulkoinen merkki Kolyman komennon kovenemisesta oli se, että koillisten leirien päälliköksi määrättiin Garanin ja Dalstroin johtajaksi latvialaisdivisioonan komentajan E. Berzinin tilalle Pavlov. (Muuten aivan turhia vaihdoksia, jotka johtuivat Stalinin epäluuloisuudesta. Miksei vanha tshekan mies Berzin tovereineen olisi kyennyt palvelemaan uusien vaatimusten mukaisesti? Olisiko hän muka empinyt?)

Sitten peruutettiin (Viidenneltäkymmenenneltäkahdeksannelta) viimeisetkin vapaapäivät, kesäajan työpäivä pidennettiin 14-tuntiseksi, 45:n ja 50:n pakkaset katsottiin työskentelylle soveliaiksi ja päivän "kirjaaminen" sallittiin vasta 55:stä asteesta. (Jotkut mielivaltaiset päälliköt lähettivät työhön jopa 60:n asteen pakkaseen.) Gornyin kaivoksella (taaskin Solovet-

skin plagioimista) kieltäytyjät köytettiin reen perässä vedeltäviksi. Lisäksi Kolymassa omaksuttiin uusi käytäntö, että saattovartio ei pelkästään vartioi vankeja vaan myös vastaa näiden suunnitelman täyttämisestä ja että se ei saa torkkua vaan sen on koko ajan hoputettava.

Lisäksi keripukki kaatoi väkeä aivan päällystön auttamattakin.

Mutta tämäkään ei vielä tuntunut riittävän, komento ei ollut vielä kyllin kovaa, vankien määrä ei vähentynyt vielä riittävästi. Ja niin alkoivat "Garaninin ampumiset", suoranainen murhaaminen. Välillä traktoreiden jyrinän suojassa, välillä ilman sitä. Monet leiripisteet ovat kuuluisia ampumisistaan ja joukkohaudoistaan: Orotukan ja Poljarnyi ja Svistopljas ja Annushka ja jopa Duktshan maatalousleirikin, mutta muita maineikkaampia ovat tässä suhteessa Zolotistyin kaivos (leiripisteen päällikkö Petrov, operatiivivaltuutetut Zelenkov ja Anisimov, kaivoksen päällikkö Barkalov, rajonin NKVD-osaston päällikkö Burov) sekä Serpatinka. Zolotistyissa prikaatit tuotiin päivällä louhoksesta ja ammuttiin rivissä siihen paikkaan. (Toimenpidettä ei tarkoitettu korvaamaan yöllisiä teloituksia — ne olivat asia erikseen.) Juglagin päällikkö Nikolai Andreevitsh Aglanov valitsi sinne saapuessaan mielellään aamukatselmuksessa jonkin prikaatin, joka oli syyllistynyt johonkin rikkomukseen, käski viemään syrjään ja itse ampui pistoolilla pelästyneitä yhteen mättäytyviä ihmisiä ja samalla kiljahteli riemusta. Ruumiita ei haudattu, toukokuuhun mennessä ne mätänivät, ja silloin viimeisillään olevia vankeja pantiin hautaamaan niitä, ja heille annettiin vahvennettu leipäannos ja jopa spriitäkin. Serpantinkassa ammuttiin joka päivä 30—50 ihmistä eristysvankilan lähellä kallion kielekkeen alla. Sitten ruumiit kuljetettiin traktorireellä kukkulan taakse. Traktorinkuljettajat, kuormaajat ja ruumiiden hautaajat asuivat erillisessä parakissa. Garaninin teloittamisen jälkeen heidätkin kaikki ammuttiin. Siellä sovellettiin toisenlaistakin tekniikkaa: vietiin side silmillä syvän koekuilun reunalle ja ammuttiin korvaan tai niskaan. (Kukaan ei kerro minkäänlaista vastarintaa esiintyneen.) Serpantinka suljettiin ja eristysvankila ja kaikki teloituksiin liittyvä vedettiin maan tasalle ja koekuilut täytettiin[1]. Niissä kaivoksissa, joissa ei teloitettu, luettiin tai ripusteltiin nimilistoja, joihin oli isolla kirjoitettu nimi ja pienellä rikkomus: "Vastavallankumouksellisesta agitaatiosta" tai "saattovartion loukkaamisesta" tai "normin täyttämättä jättämisestä".

Aika ajoin ampumiset keskeytettiin siksi, että kultasuunnitelmaa ei saatu täytetyksi eikä Ohotan meren jäätymisen vuoksi uusia vankieriä voitu heittää (M. I. Kononenko odotteli tällä tavalla Serpantinkassa ampumisteloitusta yli puoli vuotta ja jäi eloon).

[1] Vuonna 1954 Serpantinnajasta löydettiin kannattava kultaesiintymä (aikaisemmin ei ollut tiedetty siellä olevan kultaa). Ja kulta jouduttiin kaivamaan ihmisluiden välistä: kulta on kalliimpaa.

Lisäksi uusien tuomioiden lisäämisessä koitti hurjistuneisuuden vaihe. Gavrik hoiteli tämän Mylgassa maalauksellisesti: edellä ratsasti hevosilla soihdunkantajia (napapiirin yössä) ja perässä kiskottiin köydessä vankeja rajonin NKVD:hen (30 kilometrin päähän) saamaan uutta *juttua*. Kirjanpito- ja jakeluosastot (URTsh) poimivat kortistoista vankeja, joiden harkitsemattoman lyhyt tuomio läheni loppuaan, kutsuttivat kerralla 80—100 ihmisen nipun ja lisäsivät jokaiselle uuden *kympin* (R. V. Rets).

Minä suljen Kolyman melkein kokonaan tämän kirjan ulkopuolelle. Kolyma on Arkkipelagissa erillinen manner, se ansaitsee omat kertomuksensa. Ja Kolymassa saattoi myös "onnestaa": Varlam Shalamov selviytyi hengissä sieltä ja on jo kirjoittanutkin paljon, mm. Evgenia Ginzburg, O. Sliozberg, N. Surovtseva ja N. Grankina selviytyivät sieltä hengissä ja ovat kaikki kirjoittaneet muistelmansa[1]. Lainaan tähän V. Shalamovilta vain muutaman rivin Garaninin teloituksista:

"Monta kuukautta yhtä päätä luettiin sekä aamu- että iltakatselmuksessa ampumiskäskyjä loputtomiin. Kriminaalimuusikot soittivat 50:n asteen pakkasessa fanfaarin ennen jokaisen käskyn lukemista ja jokaisen käskyn jälkeen. Käryttävät bensiinisoihdut puhkoivat pimeyttä ... Käskyn paperossipaperi huurtui, ja käskyä lukeva päällikkö pyyhiskeli hihallaan lumihiutaleita paperista saadakseen ammuttavan nimestä selvän ja karjaistakseen sen."

Näin Arkkipelagi päätti toisen viisivuotissuunnitelman ja siirtyi siis sosialismiin.

Sodan puhkeaminen ravisteli saarten päällystöä: sodan kulku oli aluksi sellainen, että se olisi saattanut johtaa koko Arkkipelagin romahtamiseen ja mahdollisesti myös panna työnantajat vastuuseen työläisille. Sikäli kuin eri leireissä olleiden vankien vaikutelmista voi päätellä tapahtumien tällainen kulku synnytti isännissä kaksi erilaista käyttäytymistapaa. Toiset — järkevämmät tai pelkurimaisemmat — lievensivät komentoaan ja alkoivat puhuakin miltei ystävällisesti, varsinkin sotilaallisten tappioiden viikkoina. Muonitusta tai huoltoa he eivät tietenkään voineet parantaa. Toiset — itsepäisemmät ja kiukkuisemmat — alkoivat käsitellä Viidettäkymmenettäkahdeksatta entistä kovemmin ja julmemmin, aivan kuin olisivat lupailleet mieluummin kuolemaa kuin vapautumista. Useimmissa leireissä vangeille ei edes ilmoitettu sodan puhkeamisesta — meidän voittamaton mieltymyksemme salamyhkäisyyteen ja valheeseen! — vaan vasta maanantaina van-

[1] Miksi tällainen kasauma pääsi syntymään, kun taas muualta kuin Kolymasta muistelmia ei ole juuri ollenkaan? Siksikö että Kolymaan todella haalittiin vankimaailman parhaimmisto? Vai kuoltiinko "lähileireissä" sopuisammin, niin oudolta kuin se kuulostaakin?

git kuulivat vartioimatta liikkuvilta ja vapailta. Jos jossakin oli radio (Ust-Vymissa sekä monissa Kolyman paikoissa), sieltä se poistettiin koko sotilaallisten vastoinkäymisiemme ajaksi. Mainitussa Ust-Vymin leirissä kiellettiin äkkiä *kirjoittamasta* kirjeitä kotiin (mutta vastaanottaa sai), ja niinpä omaiset päättelivätkin, että vanki oli ammuttu. Joissakin leireissä (sisäisesti aavistettiin tulevan politiikan suunta!) Viideskymmeneskahdeksas alettiin eristää kriminaaleista erillisille tiukasti vartioiduille vyöhykkeille ja torneihin asennettiin konekiväärit ja rivistön edessä julistettiin jopa näinkin: "Te olette täällä panttivankeja! (Oi kansalaissodan poreileva kiihko! Miten vaikea on unohtaa nuo sanat, miten helposti ne muistuvat mieleen!) Jos Stalingrad kukistuu, me ammumme teidät kaikki!" Tällä mielellä alkuasukkaat kyselivätkin tilannetiedotuksista: kestääkö Stalingrad yhä, vai onko se jo kukistunut. Kolymassa tällaisille erikoisvyöhykkeille keskitettiin saksalaiset, puolalaiset ja merkille pannut Viidenteenkymmenenteenkahdeksanteen kuuluvat. Mutta puolalaisia alettiin miltei heti (elokuussa 1941) vapauttaa kokonaan[1].

Sodan ensimmäisinä päivinä (kun liikekannallepanomääräyskuoret oli avattu) Viidennenkymmenennenkahdeksannen vapauttamiset keskeytettiin kaikkialla Arkkipelagissa. Sattui jopa tapauksia että jo vapautettu käännytettiin takaisin. Kesäkuun 23. päivänä Uhtassa vapautettujen ryhmä oli jo ehtinyt vyöhykkeen ulkopuolelle ja odotteli parastaikaa junaa, kun saattovartio tuli ajamaan takaisin ja vielä haukkui: "Teidän takianne alkoi sota!" Karpunitsh sai vapautumispaperin kesäkuun 23. päivän aamuna mutta ei ehtinyt vielä portista ulos, kun paperi jo petkutettiin häneltä: "Näyttäkäähän vielä!" Hän *näytti* ja — jäi leiriin vielä viideksi vuodeksi. Eli *erikois*määräyksen antamiseen saakka. (Kun sota sitten oli jo päättynyt, monissa leireissä kiellettiin vankeja edes käymästä URTsh:ssa kyselemässä, milloin oikeastaan vapautetaan. Sodan jälkeen nimittäin Arkkipelagissa oli jonkin aikaa pulaa ihmisistä ja niinpä monet paikalliset hallinnot — jopa silloinkin kun Moskova antoi luvan päästää — julkaisivat ikiomia "erikoismääräyksiään" pidätelläkseen työvoimaa. Juuri tällä tavalla E. M. Orlovia pidätettiin Karlagissa — eikä hän ehtinyt kuolevan äitinsä luo ajoissa.)

Sodan alettua (todennäköisesti samojen liikekannallepanomääräysten perusteella) leirien muonanormeja pienennettiin. Itse muonakin huononi vuosi vuodelta: vihannekset korvattiin rehulantulla, ryynit virnoilla ja leseillä. (Kolymaa huollettiin Amerikasta, ja niinpä sinne taas päinvastoin ilmaantui välistä peräti valkoista leipää.) Mutta tärkeillä tuotannonaloilla vankien heikkenemisestä johtunut tuotannon lasku oli niin suuri (viiden-

[1] Zolotistyista vapautui 186 puolalaista (2100:sta vuotta aikaisemmin tuodusta). He päätyivät Sikorskin armeijaan ja länteen — ja siellä näköjään kertoivat tästä Zolotistyista. Vuoden 1942 kesäkuussa se suljettiin kokonaan.

nekseen ja jopa kymmenennekseen), että katsottiin edulliseksi palauttaa sotaa edeltäneen ajan normit. Monien leirien tuotantolaitokset saivat armeijan tilauksia, ja välistä tällaisten tehtaiden näppärien johtajien onnistui järjestää vangeille lisämuonitusta aputalouksista. Jos maksettiin palkkaa, sota-ajan markkinahinnoissa se (30 ruplaa) oli vähemmän kuin yksi perunakilo kuukaudessa.

Jos sota-ajan leirivangilta olisi kysynyt, mikä oli hänen korkein, lopullisin ja kertakaikkisen saavuttamattomin tavoitteensa, hän olisi vastannut: "Kun kerran saisi syödä mielin määrin *kyrsää*, niin sen jälkeen voisi jo kuollakin." Täällä haudattiin sodan aikana ainakin yhtä paljon kuin rintamilla, tätä vain eivät ole runoilijat ylistelleet. L. A. Komogor kuului "heikkojen komennuskuntaan" ja oli koko talven 1941—42 tuossa kevyessä työssä: pakkasi neljästä laudasta kyhättyyn arkkukehikkoon kaksi alastonta ruumista korttisoltun tapaan ja 30 laatikkoa päivässä. (Selvästikin leiri sijaitsi lähellä, koska oli pakattava.) Sodan ensimmäiset kuukaudet menivät, ja maa sopeutui sota-ajan elämäntapaan. Jotkut lähtivät rintamalle, toiset rehkivät selustassa, jotkut vihdoin johtivat ja ryyppäjäisten jälkeen pyyhkäisivät suutaan. Samoin oli leireissäkin. Kävi ilmi, että oli pelätty suotta, että kaikki oli vakaata, että niin kuin jousi oli vuonna 1937 kierretty, niin se vastedeskin painoi vikuroimatta. Jotka aluksi olivat liehitelleet vankeja, raivosivat nyt niin, ettei sille ollut määrää eikä mittaa. Leirielämän muodot osoittautuivat aikoinaan oikein määritellyiksi ja hamaan ikuisuuteen kestäviksi.

Seitsemän leirikautta on väittelevä edessänne, mikä niistä oli ihmiselle pahin, ja kallistakaa silloin korvanne sota-ajan puoleen. Sanotaanhan peräti näinkin: joka ei ole istunut sota-aikana, ei ole kokenut leiriä.

Esimerkiksi Vjatlagin leiripiste 42 vuoden 1941 talvella: vain insinöörien ja teknikkojen parakeissa sekä teknisissä verstaissa hiipui jokin elämän tapainen, kaikki muu oli jäätyvää hautausmaata (ja Vjatlagin tehtävä oli nimenomaan tuottaa halkoja Permin rautatielle).

Tätä sota-ajan leirit ovat: enemmän työtä — vähemmän ruokaa — vähemmän polttoainetta — kurjemmat vaatteet — hurjempi laki — kovemmat rangaistukset — mutta ei siinäkään vielä kaikki. Ulkoiseen protestoimiseen vangeilla ei ollut milloinkaan mahdollisuutta, mutta sota riisti heiltä vielä sisäisenkin. Jokainen rintamaa pakoileva kiipijäupseeri heristeli sormeaan ja opetti: "Entä miten rintamalla kuollaan? . . . Entä miten vapaudessa tehdään työtä? Entä paljonko Leningradissa saatiin? . . ." Eikä heille edes sisimmässään voinut vastata mitään. Kyllä, rintamalla kuoltiin hangessa maaten. Kyllä, vapaudessa raadettiin ja nähtiin nälkää. (Ja vapauden *työrintama*, johon maalta vietiin naimattomia tyttöjä ja jossa kaadettiin metsää seitsemänsadan gramman leipäannoksella ja jossa lämpimäksi ruuaksi annettiin tiskivettä, vastasikin mitä tahansa leiriä.) Kyllä, piiritetyssä Leningradissa annettiin vielä vähemmän kuin leirin karsserian-

nos oli. Sodan aikana koko Arkkipelagin syöpäkasvain osoittautui (tai sitten se tekeytyi) tärkeäksi ja tarpeelliseksi Venäjän ruumiin elimeksi — sekin näytti tekevän työtä sodan hyväksi! voitto riippui siitäkin! — ja kaikesta tästä lankesi valheellinen oikeutuksen valo piikkilangalle ja sormeaan heristävään kansalainen päällikköön, ja kasvaimen mätänevänä soluna kuolemaa tekevältä vangilta riistettiin näin nautinto ennen kuolemaansa kirota kasvain.

Viidennellekymmenennellekahdeksannelle sota-ajan leirit teki erityisen raskaiksi *toisen tuomion* pyöräyttäminen, joka häilyi kirvestäkin uhkaavampana. Pelastaakseen itsensä joutumasta rintamalle operatiivivaltuutetut paljastivat kaukaisessa korvessa ja takamaiden alakomennuksilla salaliittoja, joihin maailman porvaristo osallistui, suunnitelmia aseellisista kapinoista ja joukkopaoista. Tällaiset GULAGin ässät — esimerkiksi J. M. Moroz, Uhtpetshlagin päällikkö — kannustivat leireissään tutkimus- ja tuomitsemistoimintaa. Uhtpethslagissa ropisi kuin säkistä teloitustuomioita ja 20 vuoden tuomioita: "pakenemaan yllyttämisestä", "sabotaasista". Ja kuinka paljon olikaan niitä, joita varten ei tarvittu edes tuomiota ja joiden kohtaloa ohjasivat tähtien asennot: Sikorski tuotti Stalinille pettymyksen, ja niinpä Elgenissä eräänä yönä siepattiin kolmekymmentä puolatarta, jotka vietiin pois ja ammuttiin.

Monet vangit — eikä tämä ole keksittyä, tämä on totta — anoivat sodan ensimmäisinä päivinä rintamalle. He olivat maistaneet kaikkein sakeinta ja löyhkäävintä leirisakkaa ja pyysivät nyt lähettämään heidät rintamalle puolustamaan tätä leirijärjestelmää — kuolemaan sen puolesta rangaistuskomppaniassa! ("Mutta jos selviän hengissä, palaan istumaan tuomioni loppuun ...") Nyt oikeaoppiset väittävät, että juuri *he* pyysivät päästä rintamalle. Joukossa oli heitäkin (myös teloituksilta välttyneitä trotskilaisia) mutta ei kovinkaan paljon: enimmäkseen he olivat hankkiutuneet (useimmin kommunistiesimiesten avulla) johonkin leirin hiljaiseen soppeen, jossa sopi mietiskellä, pohtia, muistella ja odottaa, kun taas rangaistuskomppaniassahan pää ei keiku pystyssä kolmea päivää kauemmin. Tuo innostus ei ollut aatteellisuutta, se oli hyväsydämisyyttä — kas siinä juuri oli venäläisen luonne: parempi kuolla aavalla pellolla kuin tunkkaisessa lävessä! Saada ojentua täyteen mittaansa, olla lyhyen hetken "niin kuin kaikki" — ei kansalaisena sorrettu. Paeta tätä seisahtanutta tuhoutumisen ilmapiiriä, uuden tuomion sujauttamista, mykkää tuhoutumista. Ja jotkut ajattelevat vielä yksinkertaisemmin joskaan eivät suinkaan häpeällisesti: siellä kuollaan hetken päästä mutta ensin annetaan uudet varusteet, syötetään ja juotetaan ja lähdetään viemään, saa katsella vaunun ikkunasta, saa sanailla tyttöjen kanssa asemilla. Ja vihdoin siihen sisältyi hyväntahtoinen anteeksianto: te olette kohdelleet meitä huonosti, mutta mepä teemmekin näin!

Valtiolle ei kuitenkaan ollut taloudelliselta eikä organisatoriselta kannal-

ta mielekästä suorittaa näitä turhia siirtoja: joku leiristä rintamalle ja joku toinen hänen tilalleen leiriin. Jokaiselle oli määrätty oma elämän ja kuoleman kehä. Ensimmäisessä jaottelussa vuohien joukkoon joutuneiden oli määrä myös heittää henkensä vuohien lailla. Välistä rintamalle otettiin lyhyen tuomion saaneita kriminaaleja — eikä tietenkään rangaistuskomppaniaan vaan tavalliseen kenttäarmeijaan. Oli tapauksia — hyvin harvoja — että myös Viidettäkymmenettäkahdeksatta otettiin. Vladimir Sergeevitsh Gorshunov otettiin vuonna 1943 leiristä rintamalle mutta sodan lopulla palautettiin leiriin tuomio pidennettynä. He olivat jo merkittyjä, ja armeijan yksikön operatiivivaltuutetun oli helpompi *keriä* juttu heistä kuin uusista tulokkaista.

Mutta kokonaan leiriviranomaiset eivät tätä isänmaallisuuden puuskaa hyljeksineet. Metsänkaatoon se ei hyvin sopinut, mutta iskulauseet kuten esimerkiksi: "Tuotamme hiiltä yli suunnitelman — se tuo valon Leningradiin!" ja "Tuemme kaartilaisia kranaateilla!" silminnäkijöiden kertoman mukaan tempasivat mukaansa. Arseni Farmakov, kunnioitettava ja temperamentiltaan tasapainoinen mies, kertoo heidän leirinsä *innostuneen* tekemään työtä rintaman hyväksi. Hänen teki mieli kirjoittaa kuvauskin siitä. Vangit loukkaantuivat, kun heidän ei sallittu kerätä rahaa ("Dzhidinets") panssarikolonnaa varten[1].

Ja palkinnothan tiedetään, ne julistettiin pian sodan jälkeen: rintamakarkureille, huijareille ja varkaille armahdus, Viidennellekymmenennellekahdeksannelle passitus erikoisleireihin.

Viidennenkymmenennenkahdeksannen kohtelu muuttui sodan loppua lähestyttäessä yhä vain julmemmaksi. Eikä tarvinnut mennä kauas Dzhidinskin tai Kolyman leireihin. Aivan Moskovan lähistöllä — miltei kaupungin alueella — Hovrinissa oli NKVD:n taloushallinnon tehdasrähjä ja sen yhteydessä kurileiri, jota johti Mamulo — itsevaltiaasti siksi, että hänen veljensä oli Berijan sihteeristön päällikkö. Tämä Mamulov kahmi Krasnaja Presnjan kauttakulkuvankilasta kenet tahansa ja piti leirissään sellaista kuria kuin halusi. Esimerkiksi omaisten tapaamiset (Moskovan lähistön leireissä ne olivat kaikkialla varsin sallittuja) tapahtuivat hänen leirissään siten, että vieraan ja vangin välissä oli kaksi rautalankaverkkoa, niin kuin vankilassa. Ja asuntoloissa hän piti yhtä vankilamaista komentoa: paljon kirkkaita lamppuja, joita ei sammutettu yöksi, jatkuvaa tarkkailua, kuinka nukuttiin, etteivät vangit olisi kylminä öinä vetäneet toppatakkia peitokseen (näin tehneet herätettiin), ja hänen karsserissaan oli pelkkä sement-

[1] Tämä kaipaisi monipuolista selvittelyä — samoin kuin koko Neuvostoliiton ja Saksan välinen sotakin. Vuosikymmenethän kuluvat. Me emme ehdi saada selkoa itsestämme yhdessä tasossa, kun uusi kerros jo asettuu päälle. Ainoanakaan vuosikymmenenä ei ole ollut informaation vapautta eikä puhtautta, eivätkä ihmiset ole iskujen välillä ehtineet päästää perille itsestään eivätkä muista eivätkä tapahtumista.

tilattia eikä muuta — niin kuin kelpo vankilassa ainakin. Mutta yksikään hänen määräämänsä rangaistus ei tuottanut hänelle tyydytystä, ellei hän lisäksi ja ensin iskenyt syyllisen nenää verille. Lisäksi hänen leirissään harrastettiin vartijoiden (miesten) yöllisiä ryntäämisiä naisten 450:n hengen parakkiin. Vartijat törmäsivät äkkiä sisään, huikkailivat villisti ja karjuivat: "Ylö-ö-ö-ös — vuoteen viereen asetu!" Puolipukeiset naiset hyppivät sängyistä, ja vartijat tarkastivat sekä naiset että näiden vuoteet pikkumaisen huolellisesti — kuin olisivat etsineet neulaa tai rakkauskirjettä. Jokaisesta löydöstä annettiin karsseria. Yövuorossa osaston päällikkö Shklinik kierteli saleissa kumarana kuin gorilla ja heti huomatessaan jonkun alkavan torkkua — peittävän silmänsä tai antavan päänsä painua — paiskasi kaikin voimin metalliharkolla, hohtimilla tai raudankappaleella.

Tällaisen kohtelun Hovrinin leirivangit olivat ansainneet tekemällä työtä rintaman hyväksi: he olivat koko sodan ajan valmistaneet kranaatteja. Tähän työhön tehtaan oli valmentanut insinöörivanki (valitettavasti hänen nimeään ei muisteta, mutta tietenkään se ei ole ikiajoiksi menetetty), joka loi myös suunnittelutoimiston. Hän istui 58. pykälän perusteella ja kuului Mamuloville vastenmieliseen ihmislajiin, joka ei tingi mielipiteistään eikä vakaumuksistaan. Ja sellaista roistoa oli pakko sietää! Mutta meillä kukaan ei ole korvaamaton! Ja kun tuotanto sitten pyöri riittävän hyvin, Mamulov ja kaksi tämän apuria hyökkäsivät eräänä päivänä konttorihenkilökunnan nähden (varta vasten näiden nähden! — tietäköötkaikki, kertoilkoot! — niinpä me nyt sitten kerrommekin) tämän insinöörin huoneeseen, raastoivat häntä parrasta, paiskasivat lattiaan ja potkivat verille — ja lähettivät sitten Butyrkiin saamaan uuden tuomion poliittisista puheista.

Tuo viehättävä pikkuleiri sijaitsi viidentoista minuutin sähköjunamatkan päässä Leningradski-asemalta. Ei kaukana kolkossa maassa.

(Moskovan lähitienoon leireihin joutuneet uudet vangit takertuivat niihin, jos heillä oli sukulaisia Moskovassa, ja muutenkin: ainakin tuntui siltä, että ihminen ei suistunut kaukaiseen kuiluun, josta ei ollut paluuta, että täällä sentään oltiin sivilisaation äärellä. Mutta se oli itsepetosta. Täällä ruokittiinkin tavallisesti huonommin — laskelmoitiin, että useimmat saivat paketteja, — eikä täällä annettu edes alusvaatteita. Ja ennen kaikkea näissä leireissä velloi iänikuisia tuskastuttavia huhuja kuljetuksista jonnekin kauas, elämä oli kiikkerää kuin naskalin kärjellä, varmuus olinpaikasta ei ulottunut edes vuorokauden päähän.)

Tällaisiin muotoihin Arkkipelagin saaret kivettyivät, mutta ei tarvitse kuvitella, että kivettyessään ne olisivat lakanneet lähettämästä etäispesäkkeitä.

Vuonna 1939 ennen Suomea vastaan käytyä sotaa GULAGin *Alma Mater* Solovetsk, jonka havaittiin sijaitsevan liian lähellä länttä, heitettiin pohjoista meritietä Enisein suulle ja siellä kaadettiin rakenteilla olevaan No-

rilskin leiriin, jonka vahvuus kohosi pian 75 000:een ihmiseen. Niin pahanlaatuinen Solovetsk oli, että kuollessaankin se työnsi vielä yhden etäispesäkkeen — ja millaisen!

Sotaa edeltäneisiin vuosiin ajoittuu myös Arkkipelagin suorittama Kazahstanin asumattomien autiomaiden valloitus. Karagandan leirien pesä — kuin kahdeksanlonkeroinen mustekala — kasvaa, hedelmällisiä etäispesäkkeitä kulkeutuu myös Dzhezkazganiin, jonka kuparipitoinen vesi on myrkyllistä, Mointyyn ja Balhashiin. Leirejä leviää myös Kazashtanin pohjoisosiin.

Uusia muodostumia turpoaa myös Novosibirskin alueelle (Mariinski-leirit), Krasnojarskin alueelle (Kanskin leirit ja KrasLag), Hakassiaan, Burjaatti-Mongoliaan, Uzbekistaniin ja jopa Gornaja Shorijaan.

Arkkipelagin rakastaman Pohjois-Venäjän (UstVymLag, NyrobLag, UsolLag) ja Uralin (IvdelLag) kasvu ei liioin pysähdy.

Tässä luettelossa on paljon aukkoja. Tarvitsi vain kirjoittaa "UsolLag" muistaakseen, että myös Irkutskin Usoljessa oli leiri.

Yksinkertaisesti ei ollut aluetta — ei Tseljabinskin eikä Kuibyshevin — joka ei olisi synnyttänyt omia leirejään.

Volgan saksalaisten karkoittamisen jälkeen alettiin soveltaa uutta leirien perustamisen menetelmää: kokonaisia kyliä suljettiin sellaisinaan *vyöhykkeen* sisäpuolelle, minkä jälkeen ne olivatkin maatalousleiripisteitä (Kamyshinin ja Engelsin välillä sijaitsevat Kamenskin maatalousleirit).

Pyydämme lukijalta anteeksi monia tämän luvun puutteita: Arkkipelagin kokonaisen aikakauden yli heitämme vain hennon sillan — yksinkertaisesti siksi, että käsiimme ei ole kulkeutunut enempää aineistoa. Emme ole voineet radiossa pyytää lähettämään lisää.

Tässä kohdassa Naftali Frenkelin verenkarvainen tähti piirtää taas mielikuvituksellisen kiemuran Arkkipelagin taivaankaareen.

Omia kaatava vuosi 1937 ei ohittanut hänenkään päätään: kiitokseksi ansioistaan tämä BamLagin päällikkö ja NKVD:n kenraali pannaan jälleen istumaan hänelle ennestään tuttuun Lubjankaan. Mutta Frenkel ei väsy himoitsemasta uskollista palvelusta, eikä Viisas Opettaja hänkään väsy etsiskelemästä tällaisia palveluksia. Häpeällinen ja epäonninen sota Suomea vastaan alkoi, ja Stalin näkee, että hän ei ole valmis, että ei ole teitä, joita pitkin huoltaa Karjalan hankiin paiskattua armeijaa, ja niin hän muistaa kekseliään Frenkelin ja vaatii tämän luokseen: on heti paikalla — kesken kovan talven — aivan valmistelematta, suunnitelmitta ja varastoitta ja autoteittä — rakennettava Karjalaan kolme rautatietä — yksi rintaman suuntainen ja kaksi rintamalle vievää — ja päälle päätteeksi rakennettava ne *kolmessa kuukaudessa,* sillä näin mahtavan suurvallanhan on häpeä joutua näin kauan temmeltämään Suomen kokoisen piskin kimpussa. Tämä episodi on kuin suoraan sadusta: häijy kuningas tilaa häijyltä velholta jotain kertakaikkisen mahdotonta ja käsittämätöntä. Ja sosialismin johtaja

kysyy: "Käykö?" ja hilpeä kaupparatsu ja valuutalla keinottelija vastaa: "Käy!"

Mutta hän esittää myös omat ehtonsa:

1) Hänet on erotettava kokonaan GULAGista, on perustettava uusi vanki-imperiumi, uusi autonominen arkkipelagi GULZhDS eli rautatienrakennusleirien ylihallinto ja tämän arkkipelagin johtoon määrättävä— Frenkel,

2) mitä tahansa maan voimavaroja hän valitseekin, kaikki ovat hänen käytettävissään (tämä ei olekaan mikään Vienan kanava!),

3) niin ikään GULZhDS jää poikkeustyön ajaksi sosialistisen järjestelmän ja sen näännyttävän tilintekojärjestälmän ulkopuolelle. Frenkelin ei tarvitse tehdä tiliä mistään. Hän ei pystytä telttoja eikä perusta leiripisteitä. Hänellä ei ole annoksia eikä "lämpimiä" eikä "pakkeja". (Ja juuri hän ensimmäisenä ehdotti niitä! Vain nero voi peruuttaa neron säätämät lait!) Hän kumoaa hankeen röykkiöittäin parasta ruokaa, puoliturkkeja ja huovikkaita, ja jokainen vanki pukee päälleen mitä haluaa ja syö niin paljon kuin haluaa. Vain mahorkka ja pirtu jäävät hänen apulaistensa käsiin, ja vain ne on ansaittava työllä!

Suuri Strategi suostuu. Ja GULZhDS perustetaan! Onko Arkkipelagi isketty kahtia? Ei ole, Arkkipelagi on päinvastoin voimistunut, moninkertaistunut, tästä lähtien se on entistä nopeammin valtaava maata.

Frenkel ei sittenkään ehtinyt saada Karjalan teitä valmiiksi: Stalin kiirehti kääntämään sodan tasapeliksi. Mutta GULZhDS voimistuu ja varttuu. Se saa yhä uusia tilauksia (nyt kuitenkin tavallisessa järjestyksessä ja tavanomaisen tilinteon puitteissa: Persian rajan suuntainen rata, sitten Volgan suuntainen rautatie Syzranista Stalingradiin, sitten "Kuoleman tie" Salehardista Igarkaan ja vihdoin BAM — Taishetista Bratskiin ja eteenpäin.

Frenkelin idea hedelmöittää koko GULAGin kehityksen: havaitaan välttämättömäksi asettaa eri aloista vastaavat hallinnot kehittämään myös GULAGia eri aloille erikoistuvaksi. Niin kuin kansankomissaarien neuvosto koostuu kansankomissariaateista, samoin GULAG luo omaan imperiumiinsa omat ministeriönsä: GlavLesLagin, GlavPromStroin, GULGMP:n (kaivosteollisuusleirien ylihallinnon).

Ja silloin puhkeaa sota. Ja kaikki nämä GULAGin ministeriöt evakuoidaan eri kaupunkeihin. GULAG itse päätyy Ufaan ja GULZhDS Vjatkaan. Provinssikaupunkien välinen yhteys ei olekaan enää yhtä luotettava kuin Moskovasta haarautuvat yhteydet, ja näin GULAG ikään kuin hajoaa osiin sodan koko alkupuolen ajaksi: se ei enää johda koko Arkkipelagia, vaan Arkkipelagin jokainen alueellinen territorio jää sinne evakuoidun hallinnon alaiseksi. Näin Frenkelin tehtäväksi tulee hallita Kirovista käsin koko koillis-Venäjää (jossa ei Arkkipelagin lisäksi juuri muuta olekaan). Mutta ne, jotka näkevät tässä kuvassa Rooman valtakunnan hajoamisen, erehtyvät — sodan jälkeen se yhdistyy entistä mahtavammaksi.

Frenkel muistaa vanhan ystävyyden: ennen vallankumousta Mariupolis-

sa ilmestyneen keltaisen Kopeika-lehtensä päätoimittajan Buhaltsevin, jonka kumppanit oli joko ammuttu tai ripoteltu pitkin maata, hän nyt kutsuttaa ja nimittää korkeaan GULZhDS:n virkaan.

Frenkel oli erittäin pätevä mies — muussakin kuin kauppa- ja organisointiasioissa. Hän pystyi laskemaan yhteen päässään pitkiä numerosarjoja vain silmäilemällä niitä. Hänellä oli tapana kehua muistavansa ulkonäöltä 40 000 vankia ja lisäksi jokaisen suku-, etu- ja isännimen, pykälän ja tuomion. (Hänen leireissään vangin oli lueteltava nämä tiedot joutuessaan korkeiden päälliköiden eteen.) Hän tuli aina toimeen ilman yli-insinööriä. Vilkaistuaan hänelle ojennettuun rautatieasemaa koskevaan suunnitelmaan hän kiirehti löytämään siitä virheen ja rutisti silloin suunnitelman, paiskasi sen vasten alaisensa kasvoja ja sanoi: "Koettakaa käsittää, että te olette aasi ettekä suunnittelija!" Hän puhui honottavalla, tavallisesti rauhallisella äänellä. Hän oli lyhyt. Frenkel piti rautateiden kernaalin karvalakkia, jonka laki oli sininen ja vuori punainen, sekä aina — kaikkina vuosina — sotilasmallista takkia: selvä merkki siitä, että hän halusi käydä valtiomiehestä ja välttää näyttämästä intellektuellilta. Hän asui niin kuin Trotski aina junassa, joka viiletti kiertelemässä hajallaan sijaitsevia rakennustaistelutantereita, ja kaaoksen keskeltä hänen luokseen vaunuun neuvottelemaan käsketyt kanta-asukkaat kummastelivat wieniläistuoleja ja pehmustettuja huonekaluja ja sitäkin enemmän säikkyivät päällikön moitteita ja käskyjä. Itse hän ei milloinkaan käynyt yhdessäkään parakissa eikä nuuhkaissut niiden löyhkää — hän kysyi ja vaati vain työtä. Erityisen mielellään hän soitteli työmaille öisin, vahvistaakseen legendaa, että hän ei nukkunut koskaan. (Muuten Stalinin kaudella monet ylimykset omaksuivat tuon tavan.) Hän ei ollut milloinkaan naimisissa.

Häntä ei pantu enää istumaan. Hänestä tuli Kaganovitshin rautatierakennustöistä vastaava apulainen ja hän kuoli Moskovassa 1950-luvulla kenraaliluutnantin arvoisena, vanhana, arvostettuna ja rauhassa.

Luulen että hän vihasi tätä maata.

V Arkkipelagin perusta

Olipa kerran kaukoidässä kaupunki, jolla oli alamainen nimi TSESAREVITSH. Vallankumous muutti kaupungin SVOBODNYI-nimiseksi. Kaupunkia asuttaneet Amurin kasakat häädettiin pois, ja kaupunki tyhjeni. Jonkun oli asutettava se. Kaupunki asutettiin: vangeilla ja heitä vartioivilla tshekan miehillä. Koko Svobodnyin kaupungista tuli leiri (BAMLAG).

Näin symbolit syntyvät elämästä itsestään.

Leirit eivät ole pelkästään vallankumouksen jälkeisen elämämme "pimeä puoli". Leirien määrästä aiheutui, että ne eivät olleet suinkaan puoli eivätkä kylki vaan muodostivat milteipä tapahtumien maksan. Tuskinpa viisikymmentä vuottamme muussa ilmenivätkään yhtä johdonmukaisesti, yhtä lopullisesti.

Niin kuin jokainen piste muodostuu vähintään kahden viivan kohtaamisesta ja jokainen tapahtuma vähintään kahdesta välttämättömyydestä, samoin leirijärjestelmään meitä johdatti toisaalta taloudellinen välttämättömyys, mutta yksinään se olisi saattanut johtaa myös työarmeijaan, ellei se olisi leikannut onnellisesti muotoutunutta leirien teoreettista oikeutusta.

Ja ne yhtyivät kuin olisivat kasvaneet kiinni toisiinsa: tappi reikään, ulkonema syvennykseen. Niin syntyi Arkkipelagi.

Taloudellinen tarve ilmeni niin kuin aina avoimesti ja ahnaasti: valtio, joka oli saanut päähänsä voimistua lyhyessä ajassa (tässä samoin kuin Vienan kanavassakin on kysymys kolmeneljäsosalta *ajasta!*) mutta käyttämättä mitään ulkoa tuotua, tarvitsi työvoimaa:

a) äärimmäisen halpaa, mieluimmin ilmaista,

b) vähään tyytyvää, valmista millä hetkellä hyvänsä ajettavaksi paikasta toiseen, perheen taakasta vapaata, työvoimaa joka ei tarvitse järjestettyä asuntoa eikä kouluja eikä sairaaloita eikä — vähään aikaan — keittiötä eikä saunaa.

Tällaista työvoimaa saattoi hankkia vain nielemällä omia poikiaan.

Teoreettinen oikeutus taas ei olisi voinut noiden vuosien kiireessä muotoutua niin varmasti, ellei sen muotoutuminen olisi alkanut jo viime vuosisadalla. Engels oli täydennystutkimuksillaan saanut selville, että ihminen ei ole saanut alkuaan siveellisen ajatuksen synnystä eikä ajattelusta vaan satunnaisesta ja tarkoituksettomasta työstä: apina otti kiven käteensä — ja siitä kaikki alkoi. Marx puolestaan kajotessaan ("Gothan ohjelman arvos-

telua") läheisempään aikaan määritteli yhtä varmasti rikollisten (tosin kriminaalien — hänen päähänsä ei pälkähtänyt, että hänen oppilaansa tulkitsevat poliittiset rikollisiksi) ojentamisen *ainoaksi* keinoksi tuottavan työn — ei mietiskelyä yksinäisyydessä, ei eettistä syventymistä itseensä, ei katumusta eikä surua (ne ovat kaikki ylärakenteita!) vaan nimenomaan tuottavan työn. Itse hän ei eläessään pidellyt kädessään hakkua eikä ikänä tuuppaillut kottikärryjä, ei louhinut hiiltä eikä kaatanut puita, emmekä me tiedä, miten häneltä sujui puiden pilkkominen, mutta tuon hän kirjoitti paperille, eikä se hangoitellut vastaan.

Ja nyt seuraajat selvisivät helpolla: vangin pakottaminen uurastamaan joka päivä (välistä 14 tuntia niin kuin Kolyman louhoksissa) on humaania ja johtaa hänen ojentumiseensa. Kun taas hänen vankeutensa rajoittaminen selliin, pihaan ja vihannesmaahan, mahdollisuus noina vuosina lukea kirjoja, kirjoittaa, ajatella ja väitellä merkitsevät päinvastoin "eläimellistä" kohtelua (samasta "arvostelusta").

Lokakuun jälkeisinä kiivaina aikoina tosin ei joudettu pohdiskelemaan näitä hienouksia, ja niinpä tavallinen ampumisteloitus näytti kaikkein humaaneimmalta. Niitä taas, joita ei ammuttu vaan jotka pantiin kaikkein varhaisimpiin leireihin, ei pantu niihin ojentumaan vaan heidän tekemisekseen vaarattomiksi, puhtaasti eristämismielessä.

Asia on niin, että siihenkin aikaan eräät aivot askartelivat rangaistusteorian kimpussa, esimerkiksi Petr Shtutshka, ja "Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan rikoslain johtoperusteissa" vuodelta 1919 annettiin itse *rangaistuksen* käsitteestä uusi määritelmä. Siinä sanottiin erittäin tuoreesti, että rangaistus *ei ole kosto* (työläisten ja talonpoikien valtio ei kosta rikolliselle) *eikä syyllisyyden hyvittämistä* (mitään yksilöllistä *syyllisyyttä* ei voi olla, on vain luokkasyy) vaan se on yhteiskuntajärjestelmän suojelemiseen tarkoitettu puolustustoimenpide — *yhteiskunnan puolustustoimenpide.*

Jos se on "yhteiskunnan puolustustoimenpide", silloin asia on selvä: sota on sotaa — joko ammutaan ("yhteiskunnan korkein puolustustoimenpide") tai pidetään vankeudessa. Mutta tämä jotenkin sumensi *ojentumista,* jota puolueen 8. edustajakokous samana vuonna 1919 suositteli. Ja — mikä tärkeintä — nyt muuttui käsittämättömäksi: *mistä ojentua ellei syyllisyyttä ole?* Luokkasyystähän ei käy ojentuminen?!

Sillä välin kansalaissota oli päättynyt, ja vuonna 1922 säädettiin ensimmäiset neuvostolait, vuonna 1923 pidettiin "penitentiaarityöntekijöiden edustajakokous", vuonna 1924 laadittiin uudet "rikoslainsäädännön perusteet" — vuoden 1926 uuden rikoslain perustaksi (sillä meitä sitten huideltiinkin kolmekymmentäviisi vuotta) — mutta äsken keksityt uudet oivallukset, että "syyllisyyttä" ei ole ja ettei "rangaistusta" ole vaan että on "yhteiskunnallinen vaara" ja "yhteiskunnan puolustus", säilyivät.

Tietenkin tämä on kätevämpää. Tällainen teoria suo mahdollisuuden

vangita kenet tahansa panttivangiksi, vangita "epäilyttävän henkilön" (Leninin sähke Evgenia Boschille) ja jopa karkottaa kokonaisia kansoja vetoamalla näiden vaarallisuuteen (esimerkkejä tunnetaan), mutta on oltava ensiluokkainen jonglööri pystyäkseen kaiken tuon ohessa rakentelemaan *ojentumis*teoriaa ja pitämään sen kiiltävänä.

Tällaisia jonglöörejä kuitenkin oli ja teoriakin oli, ja itse leirejä nimitettiinkin juuri ojennusleireiksi. Niin että nyt voimme esittää jopa runsaasti sitaattejakin.

Vyshinski: "Neuvostoliiton koko rikospolitiikka perustuu alistamisen ja pakottamisen periaatteen sekä vakuuttamisen ja uudelleenkasvattamisen periaatteen dialektiselle (!) yhdistymiselle."[1] "Kaikki porvarilliset penitentiaarilaitokset pyrkivät "väsyttämään" rikollisen aiheuttamalla tälle fyysistä ja moraalisia kärsimyksiä." (Nehän yrittävät "ojentaa" tämän.) "Toisin kuin porvarillisessa rankaisemisessa meillä vankien kärsimykset eivät ole päämäärä vaan keino. (Niinhän se taitaa olla sielläkin: ei päämäärä vaan keino. — A. S.) Meidän päämäärämme taas on tosiasiallinen ojentuminen, niin että leireistä lähtisi tietoisia uurastajia."

Tuliko selväksi? Joskin pakottamalla niin yhtä kaikki kuitenkin *ojennamme* (ja niin ikään kärsimysten avulla!) — emme vain tiedä *mistä*.

Mutta jo viereisellä sivulla lukeekin:

"Vallankumouksellisen väkivallan avulla ojennustyöleirit paikantavat vanhan yhteiskunnan rikolliset ainekset ja tekevät ne vaarattomiksi" . (Aina vain vanhan yhteiskunnan! Vielä vuonna 1952 aina vain "vanhan yhteiskunnan". Joka kerran keksitään . . .)

Niin että ojentumisesta ei sanaakaan? Paikannetaan ja tehdään vaarattomiksi?

Ja samana vuonna (1934):

"Kaksitahoinen tehtävä — lannistaa ja kasvattaa niitä, joita voidaan kasvattaa."

JOITA VOIDAAN. Käy ilmi että ojentumista ei ole tarkoitettu kaikille.

Ja pikku kirjoittajat huiskauttelevatkin jo jostakin poimimaansa sitaattia: "ojennettavissa olevien ojentaminen".

Entä ojentumattomat? Veljeshautaanko? *Kuuhunko* (Kolymaan)? Schmidtin matkaanko (Norilsk)?

Jopa vuoden 1924 ojennustyölakialan Vyshinskin juristit moitiskelevat vuoden 1934 korkeuksista käsin siitä, että esitetään "valheellisia käsityksiä yleisestä ojentumisesta". Sillä tuo lakihan ei puhu mitään *tuhoamisesta*. Kukaan ei luvannut, että Viidettäkymmenettäkahdeksatta ryhdytään ojentamaan.

Niinpä olenkin pannut tämän osan nimeksi *tappo*työleiri. Niin tunsimme nahassamme.

[1] Vyshinski, Averbachin "Ot prestuplenija k trudu" kirjan esipuhe, s. VI,
[2] m.t., s. VII.

Ja jos jotkut juristeilta otetut sitaatit näyttävät vinonlaisilta, nostakaa Shtutshka haudasta ja raahatkaa Vyshinski paikalle — selvittäköot he. Syy ei ole minun.

Vasta nyt istuutuessani kirjoittamaan tätä kirjaani aloin selailla edeltäjäni — ja se on yksinomaan ystävällisten ihmisten ansiota, sillä noita kirjojahan ei saa enää mistään. Ja nuhruinen leiritakki päällä kulkiessamme taas emme arvanneet sellaisia kirjoja olevankaan. Että koko elämäämme ei määrääkään kansalainen päällikön tahto vaan jokin tarumainen laki vankien työstä — se olisi ollut meille silkkaa hämärää huhua, *makki,* eikä leiripisteen päällikkökään — majuri — olisi ikänä uskonut sitä todeksi. Kukaan ei tiennyt, säilytettiinkö noita salaisena virkapainoksena julkaistuja ja kenenkään käsissään pitelemättömiä kirjasia yhä GULAGin kassakaapeissa vai oliko ne jo poltettu tuholaiskirjoina. Kulttuuri- ja kasvatusnurkkauksiin ei ollut ripusteltu sitaatteja niistä, puulavoilta ei julkistettu noiden kirjasten sisältämiä tietoja — pitkäkö työpäivä on? montako vapaapäivää kuussa? maksetaanko työstä palkka? saako vammoista korvausta? — ja omat toveritkin olisivat purskahtaneet hörönauruun, jos olisi kysynyt.

Näitä humaaneja kirjoitusmerkkejä lukivat enintään meikäläiset diplomaatit, ehkä he tunsivat ne. He varmaankin heristelivät konferensseissa tuota kirjasta. Tottahan toki! Seuraavat lainaukset poimin vastikään — kyyneleet oikein virtaavat:

— "Perusteista" vuodelta 1919: koska rangaistus ei ole kosto, kärsimisen aineksia ei liioin saa esiintyä,

— vuonna 1920: kiellettävä vankien sinutteleminen. (Entä — suokaa anteeksi, kiusallista kysyä — entä "vedä . . ." — saako?),

— ojennustyölaki vuodelta 1924, pykälä 49: "kohteluun ei saa sisältyä kärsimisen tunnusmerkkejä, ja kokonaan kiellettyjä ovat: käsiraudat, karsseri (!), eristysvankeus, ravinnon riistäminen, tapaamiset kaltereiden erottamina".

No niin, riittää. Myöhempiä määräyksiä ei ole: tämä riittää diplomaateille, GULAG ei tarvitse senkään vertaa.

Vuoden 1926 rikoslaissa oli vihdoin 9. pykälä, jonka sattumalta osasin ulkoa:

"Yhteiskunnan puolustustoimenpiteiden tarkoituksena ei voi olla fyysisen kärsimyksen aiheuttaminen eikä ihmisarvon alentaminen, eivätkä mainitut toimenpiteet ole tarkoitettuja kostamaan eivätkä rankaisemaan."

Jopa nyt jotakin! Kun mielelläni härnäilin päällystöä *laillisilla* perusteilla, toistelin usein heille tätä pykälää, ja kaikki vartijat vain pyörittelivät silmiään hämmästyksestä ja närkästyksestä. Heidän joukossaan oli jo kaksikymmentäkin vuotta palvelleita, jotka valmistautuivat siirtymään eläkkeelle, eivätkä he silti olleet ikinä kuulleet mistään yhdeksännestä pykälästä — eivätkä muuten olleet eläissään pitäneet lakikirjaa kädessään.

Oi "läpikotaisin viisas, kaukonäköinen, inhimillinen hallinto"! Niin kuin

GULAGissa vieraillut New Yorkin osavaltion ylituomari Leibowicz kirjoitti Life-aikakauslehdessä. "Rangaistustaan kärsivä vanki säilyttää omanarvontuntonsa" — näin hän asiat näki ja ymmärsi.

Onnellinen New Yorkin osavaltio, jolla on näin tarkkanäköinen aasi tuomarinaan!

Oi te kylläiset, huolettomat, likinäköiset, vastuuttomat ulkomaalaiset lehtiöinenne ja kuulakärkikyninenne! — alkaen kirjeenvaihtajista, jotka (Vienan) Kemissä leirin päällystön kuullen esittivät vangeille kysymyksiä! — miten paljon onnettomuutta meille aiheutuikaan teidän turhamaisesta innostanne väläytellä ymmärtämystänne jostakin, josta ette ole ymmärtäneet hittojakaan!

Ihmisarvo! Ilman oikeudenkäyntiä tuomitunko? Hänenkö joka asemilla pannaan *stolypinin* viereen persuksilleen kuraan istumaan? Hänenkö joka kansalainen vartijan piiskan viuhahduksesta kaivaa sormillaan ja kantaa virtsan kostuttamaa maata — ollakseen joutumatta karsseriin? Sivistyneiden naistenko, joille suotiin suuri kunnia pestä kansalainen leiripisteen päällikön pyykit ja ruokkia tämän henkilökohtaiset siat? Ja jotka tämän ensimmäisestä humalaisen viittauksesta kävivät otolliseen asentoon, jottei huomenna tarvitsisi kuukahtaa *yleisissä?*

... Tuli, tuli! Oksat risahtelevat, ja myöhäissyksyn yötuuli pelmuttaa nuotion lieskaa. Vyöhyke on pimeä, olen yksin nuotiolla, voin tuoda kirvesmiesten jäljiltä jääneitä laudanpätkiä lisääkin. Vyöhyke on edullinen, niin edullinen, että minusta tuntuu kuin olisin vapaudessa, — tämä on paratiisisaari, tämä on Marfinon "karsina" kaikkein edullisimpaan aikaan. Kukaan ei vahdi minua eikä kutsu selliin eikä aja nuotiolta. Olen käärinyt ympärilleni toppatakin — navakassa tuulessa on sittenkin kylmä.

Mutta h ä n — nainen joka on jo tunnin seissyt tuulessa, kädet sivulla, pää painuksissa, — vuoroin itkee ja vuoroin jähmettyy liikkumattomaksi. Välillä hän taas pyytää surkealla äänellä:

— Kansalainen päällikkö! ... antakaa anteeksi! ... Antakaa anteeksi, minä en koskaan enää ...

Tuuli kantaa hänen vaikerointinsa luokseni, aivan kuin hän vaikeroisi korvani vieressä. Kansalainen päällikkö heittää vartiotuvassa puita pesään eikä vastaa.

Se on naapurileirin vartioleirin vartiotupa. Sieltä tulee työläisiä meidän vyöhykeellemme korjailemaan vesijohtoja ja ikivanhaa seminaarirakennusta. Rangaistu tyttö seisoo allapäin parin askelen päässä vartiotuvasta, minusta hänet erottaa moninkertainen juonikas piikkilanka, ja tuuli reuhtoo hänen harmaata työhamettaan ja kylmii sääriä ja ohuen huivin peittämää päätä. Päivällä kun he kaivoivat meille monttua oli lämmin. Ja eräs toinen tyttö laskeutui notkelmaan, ryömi Vladykinski-valtatielle ja karkasi — vartijat tunaroivat. Ja valtatiellä liikennöi Moskovan kaupungin bussi. Kun viimein hoksattiin, tyttö oli jo tavoittamattomissa. Annettiin hälytys, kiukkuinen

musta majuri tuli karjumaan, että ellei karkuria löydetä, rangaistukseksi tästä paosta koko leiriltä peruutetaan tapaamiset ja paketit kuukauden ajaksi. Ja prikaatin naiset raivostuivat, ja kaikki kiljuivat, ja varsinkin eräs heistä pyöritteli julmistuneesti silmiään ja huuteli: "Se kirottu on saatava kiinni! Ja sitten saksilla — klips! klips! — tukka pois rivistön edessä!" (Ei hän sitä keksinyt, näin rangaistaan naisia Gulagissa.) Mutta tämäpä tyttö huokasi ja sanoi: "Juhlikoon vapaudessa meidänkin edestä!" Vartija kuuli, ja näin tyttöä sitten rangaistaan: muut vietiin leiriin mutta tämä jätettiin vartiotuvan luo seisomaan "asennossa". Se tapahtui kello kuudelta illalla, mutta nyt kello lähestyy yhtätoista yöllä. Tyttö yritti tömistellä pysyäkseen lämpimänä, mutta vartija pisti päänsä ulos ja karjaisi: "Seiso asennossa, senkin . . . tai muuten!" Nyt tyttö ei enää liiku vaan ruikuttaa vain:

— Antakaa anteeksi, kansalainen päällikkö! . . . Päästäkää leiriin, en minä enää! . . .

Mutta edes leiriinkään kukaan ei kutsu häntä: PYHIMYS! KÄY SISÄÄN! . . .

Häntä seisotetaan ulkona näin pitkään siksi, että huomenna on sunnuntai eikä häntä tarvita töihin.

Vaaleatukkainen, kiltti, kouluja käymätön tyttö. Istuu jonkin lankarullan takia. Minkä vaarallisen ajatuksen tulitkaan lausuneeksi, sisko! Sinulle aiotaan antaa elinikäinen opetus.

Tuli, tuli! . . . Kun sodassa taisteltiin, tuijotettiin nuotioihin: millainen on Voitto oleva. . . . Tuuli tempaa nuotiosta palavan tulisen kekäleen.

Tuolle tulelle ja sinulle, tyttö, minä lupaan: koko maailma on lukeva tästä.

Tuo tapahtuu vuoden 1947 lopulla, Lokakuun kolmannenkymmenennen vuosipäivän edellä, pääkaupungissamme Moskovssa, joka vastikään oli juhlinut julmuuksiensa kahdeksansataavuotismuistoa. Kahden kilometrin päässä maatalousnäyttelystä. Paikalla jolta ei ole kilometriäkään Ostankinon maaorjien työn museoon.

Maaorjien! . . . Ei ole sattuma, että tämä rinnastus tuli monien mieleen, kun heille jäi aikaa miettiä. Se ei koske yksittäisiä piirteitä, vaan maaorjuudella ja Arkkipelagilla on sama perusajatus: ne ovat yhteiskunnan järjestelyjä miljoonien orjien ilmaisen työn pakkoon perustuvaksi ja säälimättömäksi käyttämiseksi. Kuutena päivänä viikossa — ja usein seitsemänäkin — Arkkipelagin asukkaat lähtivät tekemään näännyttävää päivätyötä, joka ei tuonut heille mitään ansioita. Heille ei jätetty viidettä eikä seitsemättä päivää heidän omaksi hyväkseen koituvan työn tekemiseksi, sillä heille annettiin hengen pitimeksi leiriannos — kuin maattoman maaorjan kuukausimuona, *"mesjatshina"*. Aivan samalla tavalla heidätkin jaoteltiin päivätyötä tekeviin (ryhmä A) ja kartano-orjiin (ryhmä B), jotka palvelivat välittömästi tilanherraa (leiripisteen päälliköä) ja hoitivat kartanoa (vyöhykettä). Sairaiksi (ryhmä C) tunnustettiin vain ne, jotka eivät ollenkaan päässeet

alas uuninpankolta (lavereilta). Niin ikään rikkomuksiin syyllistyneitä (ryhmä D) rangaistiin, mutta tässä oli vain se ero, että rangaistessaan tilanherra toimi omien etujensa mukaisesti ja pyrki välttämään työpäivien menettämistä — annatti vitsaa tallissa, karsseria hänellä ei ollut — kun taas leiripisteen päällikkö sijoittaa valtion ohjesäännön mukaisesti syyllisen joko eristysrangaistuspaikkaan (ShIZO) tai kovennetun kurin parakkiin (BUR). Samoin kuin tilanherra leirin päällikkökin voi ottaa minkä tahansa orjan lakeijakseen, kokikseen, parturikseen tai narrikseen (hän voi myös koota maaorjateatterin, jos häntä huvittaa, ja määrätä minkä orjattaren tahansa taloudenhoitajakseen, rakastajattarekseen tai palvelijakseen. Samoin kuin tilanherra hänkin voi mielensä mukaan äksyillä ja purkaa sisuaan. (Himkin leirin päällikkö majuri Volkov näki vankitytön kuivattelevan vastapestyjä pitkiä pellavanvaaleita hiuksiaan auringonpaisteessa, jostakin syystä kiukustui ja äyskäisi lyhyesti: "Tukka pois!" Ja heti paikalla tytöltä ajeltiin tukka. Vuosi 1945) Aina kun tilanherra tai leirinpäällikkö vaihtui, kaikki orjat odottelivat kuuliaisesti uutta ja arvailivat tämän tapoja ja etukäteen antautuivat tämän valtaan. Maaorja ei kyennyt ennalta aavistamaan isäntänsä tahtoa vaan varsin vähän pohdiskeli huomispäivää — samoin vanki. Maaorja ei voinut mennä naimisiin herran luvatta — vanki saattoi vain päällikön suostumuksella hankkia leirivaimon. Niin kuin maaorja ei ollut valinnut orjan osaansa eikä ollut syypää syntymäänsä, samoin ei vankikaan osaansa, hänenkin päätymisensä Arkkipelagiin oli puhtaasti kohtalon huomassa.

Kieli pani tuon yhtäläisyyden merkille jo ajat sitten: "Onko väki ruokittu? Onko väki lähetetty työhön? Paljonko sinulla on miehiä? Lähetäpä minulle mies!" *Väki, mies* — kenestä puhuttiin näin? Näin puhuttiin maaorjista. Näin puhutaan vangeista[1]. Näin olisi kuitenkin mahdoton sanoa upseereista tai johtajista. "Paljonko sinulla on väkeä?" — kukaan ei edes ymmärtäisi.

Mutta — meille huomautetaan — yhtäläisyyksiä ei sittenkään ole kovin paljon. Eroavuuksia on enemmän.

Myönnetään: eroavuuksia on enemmän. Mutta tämäpä merkillistä: kaikki erot ovat maaorjuuden hyväksi! Kaikki erot ovat GULAGin Arkkipelagin tappioksi!

Maaorjat eivät tehneet työtä kauemmin kuin ruskosta ruskoon. Vangit aloittavat pimeässä ja lopettavat pimeässä (eivätkä aina lopetakaan). Maaorjilla sunnuntai oli pyhä, lisäksi tulivat suuret kirkolliset pyhät ja kirkon suojeluspyhimysten päivät ja joulunpyhistäkin tietty määrä (ajeltiin naamioituina!). Jokaisen sunnuntain edellä vanki pohtii peloissaan: annetaanko vai eikö anneta? Pyhäpäiviä hän ei tunne ollenkaan (niin kuin ei Volgalla-

[1] Näin puhutaan myös kolhoosilaisista ja likaisen työn tekijöistä, mutta me emme taida jatkaa pitemmälle.

kaan ole vapaapäiviä . . .): näissä toukokuun 1. ja marraskuun 7. päivissä on enemmän tarkastuksiin ja kuriin liittyvää kiusaa kuin juhlaa (ja vuodesta toiseen juuri noina päivinä ajetaan joitakin karsseriin). Maaorjilla joulu ja pääsiäinen olivat oikeita juhlia. Ja *ruumiintarkastusta* — milloin töiden jälkeen, milloin aamulla, milloin yöllä ("Sängyn viereen seisomaan!") — he eivät tunteneet ollenkaan! Maaorjat asuivat pysyvissä tuvissa, joita he pitivät ominaan, ja käydessään yöksi levolle — uuninpankolle, lavitsalle tai penkille — he tiesivät: tämä on minun paikkani, tässä olen tähän asti nukkunut ja nukun vastakin. Vanki puolestaan ei tiedä missä parakissa hän huomenna on (tai palatessaan työstä ei varmasti tiedä nukkuvansa samassa parakissa kuin viime yönä). Hänellä ei ole "omaa" laveria eikä "omaa" vaunua. Hän nukkuu siellä minne hänet ajetaan.

Päivätyötä tekevillä maaorjalla oli oma hevonen, oma aura, kirves, viikate ja värttinä, omat korit, astiat ja vaatteet. Jopa kartano-orjillakin — kirjoittaa Herzen[1] — oli aina joitakin riepuja, jotka he jättivät perinnöksi lähimmilleen ja joita tilanherra ei juuri milloinkaan takavarikoinut. Vanki taas joutuu luovuttamaan talvitamineensa keväällä ja kesävaatteet syksyllä, ja inventaariotilaisuudessa hänen pussiaan ravistellaan ja jokainen ylimääräinen riepu takavarikoidaan valtiolle. Hänen ei ole lupa omistaa pikkuruista veistä eikä kippoa, elikoista hän saa omistaa vain täitä. Maaorja heitti tämän tästä merran ja pyysi kaloja. Vanki pyydystää kalaa vain lusikalla litkusta. Maaorjalla oli milloin lehmänkanttura Mansikki, milloin vuohia ja kanoja. Vangin huulet eivät saa maistaa maitopisaraakaan, kananmunia hän ei näe vuosikymmeniin, mahtaisiko edes tuntea jos näkisi.

Vaikka Venäjä oli seitsemän vuosisadan ajan saanut tuta aasialaista orjuutta, *nälkää* Venäjä ei paljonkaan tuntenut. "Venäjällä ei kukaan kuole nälkään", sanotaan sananlaskussa. Eikä sananlaskuja rakennella turhan päiten. Maaorjat olivat orjia mutta kylläisiä[2].

Arkkipelagi taas eli vuosikymmeniä kovan nälän puristuksissa, roskalaatikosta löytyneestä sillinpyrstöstäkin vangit tappelivat. Kaikkein kurjinkin maaorjamusikka juhli jouluna ja pääsiäisenä paaston päättymistä syömällä

[1] "Pisma staromu tovarishtshu" (Kirjeitä vanhalle toverille).

[2] Todisteita tästä on kaikilta vuosisadoilta. 17. vuosisadalla Juri Krizhanitsh kirjoittaa, että Moskovan maan talonpojat ja käsityöläiset elävät länsimaalaisia vauraammin, että Venäjän kaikkein köyhimmätkin asukkaat syövät hyvää leipää, kalaa ja lihaa. Edes Sekasorron aikanakaan "vanhat laarit eivät ole tyhjentyneet, heinää on varastoissa neljäksi tai vaikka kymmeneksi vuodeksi" (Avrami Palitsyn). 18. vuosisadalla Fonvizin vertailee venäläisten talonpoikien ja Provencen ja Languedocin talonpoikien taloudellista tilaa ja kirjoittaa: "Puolueettomasti arvostellen katson meikäläisten tilan verrattomasti onnellisemmaksi." 19. vuosisadalla Pushkin kirjoitti maaorjakylästä:

"T y y t y v ä i s y y d e n ja työn jälkiä näkee kaikkialla."

ihraa. Mutta leirissä kaikkein paraskin työntekijä voi saada ihraa vain paketissa.

Maaorjat elivät perheittäin. Maaorjan myyminen tai vaihtaminen erillään perheestään katsottiin yleisesti pöyristyttäväksi barbaarisuudeksi, jota Venäjän julkinen kirjallisuus kauhisteli. Satoja, ehkä tuhansia (tuskin sentään) maaorjia erotettiin perheistään. Mutta ei miljoonia. Vanki erotetaan perheestään heti vangitsemispäivänä — ja joka toisessa tapauksessa ikiajoiksi. Jos vangittiin isä ja poika (kuten olemme kuulleet Vitkovskilta) tai mies ja vaimo yhdessä, kaikkein visuimmin varottiin päästämästä heitä kohtaamaan samassa leiripisteessä. Jos he sattumalta kohtasivat, heidät erotettiin mahdollisimman nopeasti. Samoin jokaista mies- ja naisvankia, jotka lyhytaikainen tai todellinen rakkaus saattoi lerissä yhteen, kiiruhdettiin rankaisemaan karsserilla, heidät riuhtaistiin erilleen ja lähetettiin eri suuntiin. Edes kaikkein sentimaalisimmatkaan kynäilevät daamit — Shaginjan tai Tess — eivät ole vuodattaneet nenäliinaansa äänetöntä kyyneltäkään tästä asiasta. (Kas he kun *eivät tienneet.* Tai luulivat että *niin pitääkin olla.*)

Eikä itse talonpoikien ajamista paikasta toiseen sitäkään toimitettu kiireen hötäkässä: heidän annettiin koota kimpsunsa, haalia irtaimistonsa mukaansa ja rauhassa muuttaa viidentoista tai neljänkymmenen virstan päähän. Mutta kuljetus osuu vankiin kuin hirmumyrsky: vain kaksikymmentä, kymmenen minuuttia aikaa luovuttaa leirin omaisuus, ja vangin koko elämä on jo keikahtanut ylösalaisin, ja hän on lähdössä jonnekin maailman äärille — kenties ainiaaksi. Yhden maaorjan osalle tuli harvoin useampia muuttoja, enimmäkseen kyhjötettiin aloillaan. Kun taas olisi aivan mahdoton osoittaa Arkkipelagin alkuasukasta, joka ei olisi kokenut kuljetuksia. Ja monet siirtyivät viisi, seitsemän, yksitoista kertaa.

Välistä maaorjien onnistui tempautua verolle, he loittonivat kauas kirotun herran näköpiiristä, kävivät kauppaa, rikastuivat ja elivät ulkonaisesti vapaiden tapaan. Mutta jopa vartijatta liikkuvat vangitkin elävät aina samalla vyöhykkeellä ja aamulla laahustavat samalle työpaikalle, jolle muutkin rivistönä ajetaan.

Kartano-orjat olivat enimmäkseen turmeltuneita loisia ("palvelusorjat ovat sikojen heimoa") ja elivät päivätyötä tekevien maaorjien kustannuksella mutta eivät toki sentään itse hallinneet näitä. Vangin olon tekee kaksin verroin iljettävämmäksi se, että turmeltuneet loiset päälle päätteeksi hallitsevat ja määräilevät heitä.

Yleensä ja kaiken kaikkiaan maaorjien asemaa helpotti se, että tilanherran oli pakko säästää heitä: heillä oli hintansa, he kartuttivat työllään hänen rikkauttaan. Leirin päällikkö ei sääli vankeja: hän ei ole ostanut näitä, hän ei jätä näitä perinnöksi lapsilleen, ja kun entiset kuolevat, uusia lähetetään tilalle.

Ei, suotta ryhdyimme vertailemaan meidän vankejamme tilanherrojen

maaorjiin. Jälkimmäisten olot on myönnettävä paljon rauhallisemmiksi ja inhimillisemmiksi. Jos Arkkipelagin alkuasukkaiden asemaa voi suurin piirtein verrata johonkin, niin ennemmin sitten *tehtaiden* — Uralin, Altain ja Nertshinskin — orjiin. Tai Araktsheevin siirtolaisiin. (Mutta joku huomauttaa minulle: sekin oli sentään rasvaista elämää, Araktsheevin siirtolaisillakin oli luonto ja perhe ja juhlapäivät. Ainoa oikea vertauskohde on muinaisen idän orjuus.)

Ja vain yksi, vain yksi etu tulee mieleen, kun vertailee vangin kohtaloa maaorjan osaan: vaikka vanki joutuukin Arkkipelagiin hyvinkin nuorena — 12—15-vuotiaana — hän ei joudu sinne syntymäpäivänään! Tietyn määrän vuosia hän ehtii olla vapaudessa ennen joutumista *istumaan!* Mitä taas tulee määrätyn oikeudellisen *tuomion* edullisuuteen talonpojan elinikäiseen maaorjuuteen nähden, niin siihen on runsaasti varauksia: ellei tuomio ole *neljännes,* ellei pykälä ole 58:s, ellei joudu istumaan "erillisen määräyksen antamiseen saakka", ellei kietaista toista leirituomiota, ellei tuomion kärsimisen jälkeen automaattisesti lähetetä karkotukseen, ellei heti käännytetä vapaudesta takaisin Arkkipelagiin *uusijana.* Varauksia on niin paljon, että sietää toisaalta vihdoin muistuttaa tilanherran vapauttaneen maaorjansa välistä silkkaa omituisuuttaan . . .

Niinpä kun "keisari Mihail" Lubjankassa kertoi meille, että Moskovan työläisten keskuudessa kierteli vitsinä Venäjän kommunistisen puolueen venäjänkielisen kirjainlyhenteen VKP(b):n uusi tulkinta "Vtoroe Krepostnoe Pravo (bolshevikov)" eli Toinen (bolsevikkien) maaorjuus, se ei kuulostanut meistä huvittavalta vaan — viisaalta.

Etsiskeltiin uutta yhteiskunnallisen työn kiihoketta. Luultiin että se olisi tietoisuus ja innostus sekä täydellinen pyyteettömyys. Tästä syystä tartuttiin niin innokkaasti lauantaitalkoolaisten *(subbotnikien)* "suureen aloitteeseen". Mutta se ei ollutkaan uuden aikakauden alkua vaan vallankumouksen viimeisiin kuuluvan sukupolven uhrautuvuuden kouristelua. Esimerkiksi Tambovin kuvernementin aineistoista vuodelta 1921 näkyy, että jo silloin monet puolueen jäsenet pyrkivät välttelemään lauantaitalkoita, ja niinpä käyttöön otettiin merkintä lauantaitalkoissa käymisestä. Vielä suunnilleen kymmeneksi vuodeksi tuota innostusta riitti komsomolilaisille ja meille, silloisille pioneereille. Sitten se lopahti meiltäkin.

Entä sen jälkeen? Mistä etsiä kiihoketta? Raha, urakka, palkkio? Mutta se haiskahti kovasti äskeiseltä kapitalismilta, ja tarvittaisiin pitkä ajanjakso ja uusi sukupolvi, ennen kuin haju lakkaisi ärsyttämästä ja se voitaisiin tyynesti hyväksyä "aineellisen kiinnostuksen sosialistisena periaatteena".

Kouraistiin syvemmältä historian arkusta ja vedettiin esiin se, mitä Marx nimitti "ei-taloudelliseksi pakottamiseksi". Leiriin ja kolhoosiin löytö asetettiin näytteille torahampaat paljaina.

Sitten ilmestyi Frenkel ja — niin kuin piru ripottaa myrkkyä kiehuvaan pataan — ripautti *muonan.*

Toisteltiin vanhaa tuttua hokemaa: "Uudessa yhteiskuntajärjestelmässä ei ole sijaa kepin kurille, johon maaorjajärjestelmä nojasi, eikä nälän kurille, jonka varassa kapitalismi pysyy."

Niinpä Arkkipelagi osasi ihanteellisesti yhdistää nuo molemmat.

Eikä siihen tarvittu muita keinoja kuin: 1. *muona,* 2. *prikaati,* 3. *kaksi päällystöä.* (Mutta kolmas ei ole välttämätön: esimerkiksi Vorkutassa oli aina vain yksi päällystö, mutta asiat sujuivat.)

Noiden kolmen varassa Arkkipelagi on.

Tai jos niitä pidetään *käyttöihinnoina,* pyörii niiden pyörittämänä.

Muonasta tuli jo mainituksi. Se tarkoittaa sellaista leivän ja ryynien uudelleen jakoa, että keskimääräisestä vangin annoksesta, joka loisyhteiskunnissa annetaan jouten olevalle vangille, meikäläinen vanki vielä heiluu ja puurtaakin. Niin että hän ansaitsee laillisen annoksen sadan gramman lisäpaloina ja pääsee päälle päätteeksi iskurin kirjoihin. Sataprosenttisen suorituksen ylittävät prosentit soivat oikeuden (vangilta ensin riistettyihin) lisälusikallisiin puuroa. Mikä ihmisen luonteen säälimätön tuntemus! Eivät nuo leivänpalat eivätkä nuo ryynikokkareet olleet verrattavissa voimien kulutukseen, joka niiden ansaitsemiseksi tuhlattiin. Mutta ihmisen iänikuinen onneton piirre on, että hän ei osaa suhteuttaa tavaraa ja siitä maksettavaa hintaa toisiinsa. Niin kuin sotilas vieraassa sodassa nostetaan halvalla votkalasillisella hyökkäykseen, jossa hän antaa henkensä, samoin vankikin noiden kurjien armopalojen tähden liukastuu tukilta ja sukeltaa tulvivaan pohjolan jokeen tai jääkylmässä vedessä vatkaa paljailla jaloillaan savea tiilentekoon, jaloillaan jotka eivät enää tarvitse *vapaata* maata.

Mutta saatanallinen muonakaan ei ole kaikenvoiva. Kaikki eivät tärppää siihen. Niin kuin maaorjat aikoinaan omaksuivat periaatteen: "Ennen syödään pettua kuin väänniskellään kantoa", samoin vangitkin oivalsivat: iso annos leirissä tuhoaa, ei pieni. Laiskat! tylsät! tunteettomat puolieläimet! He eivät halua tätä lisää! He eivät halua tätä ravitsevaa leivänpalaa, perunasta ja virnasta ja vedestä sotkettua! He eivät halua enää ennenaikaista vapautumistakaan! He eivät halua enää päästä kunniataulullekaan! He eivät halua kohota rakennustyömaan ja maan etujen tasalle, he eivät halua täyttää viisivuotissuunnitelmia, vaikka viisivuotissuunnitelmat ovat työtätekevien etujen mukaisia! He maleksivat kaivoksien sokkeloihin ja rakennustyömaan kerroksiin, ilomielin he piiloutuvat pimeään koloon suojaan sateelta, kunhan heidän vain ei tarvitse tehdä työtä.

Useinkaan ei voida järjestää yhtä keskitettyjä joukkotöitä kuin soranottopaikka Jaroslavlin lähistöllä: satoja vankeja on mätetty pienelle alueelle aivan vartijoiden näkyville, ja niin pian kuin joku lakkaa liikkumasta, hänet huomataan heti. Nämä ovat ihanteelliset olosuhteet: kukaan ei uskalla hidastella eikä oikaista selkäänsä eikä pyyhkäistä hikeä, ennen kuin lippu

lasketaan kukkulalla — tupakkatauon merkiksi. Mutta miten menetellä toisenlaisissa tapauksissa?

Asiaa harkittiin. Ja keksittiin *prikaati.* Ja kuinka olisimme voineetkaan olla keksimättä? Meillähän jo narodnikitkin halusivat päästä sosialismiin *yhteisön* kautta ja marxilaiset *kollektiivin* kautta. Miten lehtemme kirjoittavatkaan vielä tänä päivänäkin? *"Tärkeintä ihmiselle on työ — ja nimenomaan työ kollektiivissa"!*

Niinpä leirissä ei olekaan muuta kuin työtä — ja vain työtä kollektiivissa! Onko ojennustyöleiri siis ihmiskunnan korkein tavoite? Onko *tärkein* jo saavutettu?

Olemme jo (3. luku) selostaneet, miten prikaati edistää jäsentensä *psykologista rikastumista,* hoputtamista, vahtimista ja *omanarvontunnon kohottamista.* Prikaatin tavoitteiden mukaisesti valitaan myös sen arvoiset tehtävät ja *prikaatinpäälliköt* (leirin kielellä: kyhmyt). Kepillä ja kakulla vankeja ajelevan prikaatinpäällikön on selviydyttävä prikaatistaan päällystön, vartijoiden ja saattovartion poissaollessakin. Shalamov kertoo esimerkkejä, että Kolymassa prikaatin vahvuus kuoli pois useaan kertaan yhden huuhdontakauden aikana mutta prikaatin päällikkönä oli aina vain sama mies. Tällainen prikaatinpäällikkö oli myös KemerLagin Perelomov: hän ei käytellyt kieltään, mittasauvaa vain. Näiden nimien luettelo veisi meiltä monta sivua, enkä ole sitä laatinutkaan. Kiinnostavaa on, että kaikkein useimmin sellaisia prikaatinpäälliköitä tulee kriminaaleista eli siis ryysyköyhälistöläisistä.

Mutta mihinpä ihmiset eivät sopeutuisi? Olisi taholtamme karkeaa olla huomaamatta sitä, että välistä prikaatista tuli myös Arkkipelagin yhteiskunnan luonnollinen solu — niin kuin perhe on vapaudessa. Minäkin olen tuntenut sellaisia prikaateja — useitakin. Tosin ne eivät olleet yleisten töiden prikaateja, joissa jonkun täytyy kuolla, koska muutoin toiset eivät selviäisi hengissä. Ne olivat tavallisesti erikoisprikaateja: sähkömies-, viilaaja-, puuseppä- ja maalariprikaateja. Mitä pienempi näiden prikaatien vahvuus (10—12 miestä) oli, sitä selvemmin keskinäisen puolustamisen ja kannattamisen tekijä ilmeni niissä[1].

Tällainen prikaati ja tällainen rooli edellyttävät myös sopivaa prikaatinpäällikköä: hänen on oltava kohtuullisen kova, tunnettava hyvin kaikki GULAGin (moraalittomat) moraalilait, toimittava prikaatissa tarkkanäköisesti ja oikeudenmukaisesti, käytävä kehittelemänsä menetelmän mukaisesti päällystöä vastaan — kuka käheällä haukunnalla, kuka vaivihkaa — ja herätettävä pelkoa kaikissa loisissa sekä tarrauduttava jokaiseen tilaisuuteen repäistä prikaatille ylimääräiset sata grammaa tai toppahousut tai kenkäpari. Mutta hänellä on oltava myös suhteita vaikutusvaltaisiin loisiin, joilta

[1] Sitä ilmeni myös suurissa sekatyöprikaateissa mutta vain pakkotyöleireissä ja erikoisolosuhteissa. Siitä V osassa.

hän saa kuulla kaikki leirin uutiset ja tulossa olevista muutoksista, mikä on hänelle tarpeen prikaatin johtamiseksi oikein. Hänen on tunnettava hyvin työt ja edulliset ja epäedulliset kohteet (ja epäedulliseen kohteeseen hänen on osattava tyrkätä naapuriprikaati, jos sellainen on). Hänellä on oltava tarkka silmä *tuhtan* suhteen — mistä se helpoimmin heltiää näinä viitenä päivänä: normeista vai määrästä. Ja hänen on horjumatta puolustettava *tuhtaa* työnjohtajaa vastaan, kun tämä jo kohottaa roiskivan kynänsä "teurastamaan" komennusmääräyksen. Ja hänen on osattava *pistää* normittajalle. Ja hänen on tiedettävä, kuka on ilmiantaja hänen prikaatissaan (ja ellei tämä ole kovin älykäs ja vaarallinen *koputtelija,* antaa tämän olla, muutoin tilalle pannaan pahempi). Ja prikaatissa hän tietää aina, ketä on kannustettava katseella, kenelle kiroiltava julmetusti ja kenelle annettava tänään vähän kevyempää työtä. Ja tällaisen prikaatinpäällikön johtama prikaati sopeutuu karusti karuun elämään. Paijailuja ei heru, mutta kukaan ei liioin kaadu. Olen ollut töissä tällaisten prikaatinpäälliköiden alaisena — Sinebrjuhovin, Pavel Boronjukin. Jos luetteloa jatkaisi, siihenkin menisi monta sivua. Ja monissa kertomuksissa yhteistä on se, että kaikkein useimmin tällaiset taloudelliset järkevät prikaatinpäälliköt olivat "kulakkien" poikia.

Entä mikä neuvoksi? Jos prikaati vääjäämättömästi pakotetaan olemassaolon muodoksi, niin mitä tehdä? Jotenkinhan täytyy sopeutua?

Työ koituu tuhoksemme, mutta vain työ myös auttaa välttämään tuhon. (Tietenkin tämä on kiistanalaista filosofiaa. Oikeammin olisi vastata: älä opeta minua tuhoutumaan niin kuin sinä haluat, anna minun tuhoutua niin kuin minä haluan. Mutta kun ei kuitenkaan anneta, siinäpä se . . .)

Häävi ei ole prikaatinpäällikönkään valinta: jos metsätyöprikaati ei täytä päivittäistä 55 kuution tehtäväänsä, karsseriin lähtee prikaatinpäällikkö. Mutta ellet halua karsseriin — aja miehesi hengiltä. Kovempi perii voiton.

Kaksi päällystöä taas ovat leireille käteviä samalla tavalla, kuin hohtimissa on oltava sekä vasen että oikea leuka — molemmat. Kaksi päällystöä ovat moukari ja alasin, ja ne takovat vangista sitä, mitä valtio tarvitsee, ja jos taos murtuu, pyyhkäisevät romukasaan. Vaikka erillisen *vyöhykkeen* päällystön ylläpitäminen lisää suuresti valtion menoja, vaikka tämä päällystö tylsyytensä, oikuttelevuutensa ja valppautensa vuoksi usein vaikeuttaa ja mutkistaa työprosessia, silti se asetetaan, ja siispä se on tarpeen. Kaksi päällystöä on yhtä kuin kaksi piinaajaa yhden asemesta, ja ne toimivat vuorotellen ja kilvoittelun kannalla: kumpi puristaa vangista enemmän ja antaa tälle vähemmän.

Toisen päällystön käsissä ovat tuotanto, raaka-aineet, työvälineet ja kuljetuskalusto ja vain hyvin vähän puuttuu — työvoima. Tämän työvoiman saattovartio tuo joka aamu leiristä ja vie joka ilta leiriin (tai sitten vuorojen vaihtuessa). Kymmenen tai kahdentoista tunnin aikana, joksi vangit joutuvat talousjohdon käsiin, heitä ei tarvitse kasvattaa eikä ojentaa, ja vaikka he työpäivän kuluessa sattuisivatkin kuukahtamaan, se ei pahoita kum-

mankaan päällystön mieltä: vainajat on helpompi poistaa listasta kuin poltetut laudat tai varastettu vernissa. Tuotantopäällystölle on tärkeää pakottaa vangit tekemään päivän aikana mahdollisimman paljon mutta kirjoittaa heille raaka-aineiden luovutusmääräyksiä mahdollisimman vähän, sillä jotenkinhan on peitettävä tuhoisat kulut ja tuotannon vajaukset: sillä yhtymät ja hallinnothan varastavat, työnjohtajat varastavat, kympit varastavat, talousjohtajat varastavat, autonkuljettajat varastavat ja vangit varastavat — kaikkein vähiten — mutta he eivät varasta itselleen (minnepä he veisivät) vaan leirinsä päällystölle ja vartiostolle. Ja vielä enemmän tuhoutuu huolettoman ja välinpitämättömän taloudenhoidon vuoksi sekä lisäksi siksi, että vangitkaan eivät säästä mitään, ja kaikkien näiden puutteiden peittämiseen on vain yksi keino: pihistää työvoimamenoissa.

Leirin päällystöllä on käsissään vain *työvoima.* Mutta se on ratkaiseva. Leiripäälliköt sanovatkin: me voimme painostaa niitä (tuotantopuolen miehiä), ne eivät saa uusia työläisiä mistään. (Mistäpä näitä ottaisi — taigassa ja autiomaassa?) Ja niinpä he yrittävätkin repiä työvoimastaan mahdollisimman paljon rahaa, joka luovutetaankin valtiolle, mutta osa menee leirin johdon omaan ylläpitoon, siitä hyvästä että leirin johto varjelee vankeja (vapaudelta), juottaa, syöttää ja vaatettaa heidät ja piinaa heitä moraalisesti.

Kuten meidän läpikotaisin ajatellussa yhteiskuntajärjestelmässämme aina, tässäkin törmää vastakkain kaksi *suunnitelmaa:* tuotannon suunnitelma käyttää mahdollisimman vähän palkkamenoihin ja sisäasiain ministeriön suunnitelma hankkia tuotannolta leiriin mahdollisimman suuret ansiot. Sivullisesta tarkkailijasta tämä on outoa: miksi saattaa omia suunnitelmiaan ristiriitaan? Voi, siihen sisältyy suuri mielekkyys! Juuri suunnitelmien törmääminen vastakkain nujertaa pientä ihmistä. Tämä periaate ulottuu Arkkipelagin piikkilangan ulkopuolelle.

Edelleen on tärkeää, että nämä kaksi päällystöä eivät asennoidu toisiinsa ollenkaan vihamielisesti, kuten saattaisi luulla niiden alituisten yhteenottojen ja keskinäisen huiputtamisen perusteella. Missä vain on likistettävä tiukemmin, siinä ne painautuvat toisiinsa erittäin tiiviisti. Vaikka leirin päällikkö onkin vankiensa isä, hän on aina valmis auliisti hyväksymään ja allekirjoittamaan paperin, että vanki itse on vammaan syyllinen — ei tuotanto. Hän ei kovinkaan sinnikkäästi vaadi vangeille työvaatteita eikä tuuletuksen järjestämistä johonkin tehdassaliin. (Kun ei niin ei, minkä sille mahtaa, tilapäisiä vaikeuksia — ajatelkaa millaista on piiritetyssä Leningradissa . . .) Leirin päällystö ei milloinkaan torju tuotantojohdon pyyntöä panna karkeuteen syyllistynyt prikaatinpäällikkö tai lapionsa hukannut työläinen tai käskyn väärin täyttänyt insinööri karsseriin. Eivätkä nämä kaksi päällystöä olekin kaukaisten asutusten korkein — taigan ja teollisuuden tilanherrojen — seurapiiri? Eivätkö heidän vaimonsa käykin vieraisilla toistensa luona?

Ja jos papereihin kuitenkin yhtenään kirjataan *tuhtaa,* jos kirjataan kaivetuksi ja sitten luoduksi umpeen monttu, jota ei ole ikinä maassa ammottanutkaan, jos merkitään korjatuksi lämmityslaite tai kone, joka ei ole ollut rikki, jos merkitään vaihdetuiksi ehjät pylväät, jotka sojottavat siinä vielä kymmenen vuotta, niin sitä ei tehdä edes leirin päällystön kehotuksesta, sillä sehän tietää varmasti, että tavalla tai toisella rahat virtaavat leiriin, vaan sen tekevät vangit itse (prikaatinpäälliköt, normittajat ja kympit), sillä kaikki valtion normit ovat samanlaisia: ne eivät ole lasketut todellista maanpäällistä elämää varten vaan jonkin muiden maailmojen ihanteen mukaan. Uhrautuva, terve, kylläinen ja reipas ihminen ei kykene täyttämään noita normeja! Kuinka sitten nääntynyt, heikko, nälkäinen ja sorrettu vanki? Valtion normitus kuvaa tuotannon sellaiseksi, jollainen se ei voi maan päällä olla — siinä se muistuttaa sosialistisen realismin kaunokirjallisuutta. Mutta kun myymättä jääneet kirjat myöhemmin yksinkertaisesti silputaan, teollisuuden *tuhtaa* onkin vaikeampi peittää. Mahdotonta se ei kuitenkaan ole!

Alituisessa kieputtavassa kiireessä päälliköltä ja työnjohtajalta jäi *tuhta* huomaamatta, he eivät ehtineet paljastaa sitä. Vapaat kympit taas olivat pölkkypäitä tai humalassa tai suhtautuivat myötätuntoisesti vankeihin (ja laskelmoivat, että prikaatinpäällikkö kyllä auttaa heidät pulasta vaikealla hetkellä). Ja prosentti onkin jo "syöty", mahalaukusta leipää ei saa takaisin. Kirjanpito ja reviisio puolestaan ovat tunnettuja kömpelyydestään, ne havaitsevat *tuhtan* kuukausia tai vuosia myöhässä, kun rahatkin tuosta työstä ovat jo kauan sitten pyrähtäneet tiehensä ja ainoa vaihtoehto on enää joko vetää joku vapaista oikeuteen tai peittää asia villaisella ja *siistiä* kynällä.

Kolme peruskiveä on Johto Arkkipelagin alle asettanut: muonan, prikaatin ja kaksi päällystöä. Neljännen ja tärkeimmän peruskiven — *tuhtan* — ovat laskeneet alkuasukkaat ja itse elämä.

Tuhta tarvitsee tarmokkaita aikaansaavia prikaatinpäälliköitä mutta vieläkin kipeämmin päälliköiksi asetettuja vankeja — he ovat kaikkein tärkeimpiä. Kymppejä, normittajia, suunnittelijoita ja talousmiehiä, heitä oli paljon, sillä niille kaukaisille seuduille ei vapaita raahata. Noilla paikoilla jotkut vangit unohtivat syntyperänsä, riehuivat vapaitakin julmemmin, polkivat vankiveljiään ja yli ruumiiden harppoivat kohti omaa ennenaikaista vapautumistaan. Toiset päinvastoin säilyttivät selkeän tietoisuuden synnyinmaastaan — Arkkipelagista — ja toivat tuotannon johtoon järkevää kohtuutta, järkevän annoksen *tuhtaa* kirjanpitoon. Se tiesi heille riskiä: ei uuden *tuomion* saamisen riskiä, sillä niskoille sälytetty tuomio oli muutenkin tukeva ja pykälä vankka, vaan paikkansa menettämisen riskiä, vaaraa suututtaa päällystö ja joutua huonoon kuljetukseen ja sillä tavalla huomaamatta tuhoutua. Heidän lujuuttaan ja viisauttaan lisäsi se, että he auttoivat veljiään selviytymään hengissä.

Tällainen oli esimerkiksi Vasili Grigorjevitsh Vlasov, jonka tunnemme jo ennestään Kadyin oikeudenkäynnistä. Koko pitkän tuomionsa ajan (hän istui yhdeksäntoista vuotta yhtä päätä) hän säilytti itsepäisen vakuuttuneisuutensa, jota osoitti oikeudenkäynnissä ja saattaessaan Kalininin ja tämän armahduksen naurunalaiseksi. Kaikkina niinä vuosina, kun hän kuihtui nälästä ja rehki yleisissä töissä, hän ei tuntenut itseään syntipukiksi vaan katsoi olevansa tosi poliittinen ja jopa "vallankumouksellinen", kuten hän luottamuksellisesti keskusteltaessa sanoi. Ja kun Vlasov kesken jääneen talousmiehen koulutuksen korvaavan synnynnäisen talousmiehen varman otteensa ansiosta vei paikkoja tuotannon loisilta, se ei merkinnyt hänelle vain oman tuhon lykkäämistä, vaan hän näki siinä myös tilaisuuden kohentaa koko kärryjä niin, että poikien olisi kevyempi kiskoa.

1940-luvulla eräällä Ust-Vymin metsäkomennuksella (UstVymLag poikkesi yleisestä kaavasta siinä, että sillä oli *yksi* päällystö: leiri itse huolehti metsätöistä ja laskelmista ja vastasi suunnitelmasta puuteollisuuden ministeriölle) Vlasov hoiteli sekä normittajan että suunnittelijan tehtävät. Hän oli siellä kaiken pää ja talvella auttaakseen puunkaatotöissä olevia vankeja hän merkitsi heidän prikaateilleen ylimääräisiä kuutiometrejä. Eräs talvi oli erityisen ankara, pojat täyttivät norminsa töin tuskin 60-prosenttisesti mutta saivat 125:sta prosentista ja vahvennettujen annostensa turvin selviytyivät talven yli, eivätkä työt keskeytyneet päiväksikään. Mutta (paperilla) "kaadetun" puutavaran kuljetukset jäivät pahasti jälkeen, leirin päällikön korviin kantautui pahaenteisiä huhuja. Maaliskuussa hän lähetti metsään kympeistä muodostetun komission, ja se havaitsi kahdeksan tuhannen puukuution vajauksen! Raivostunut päällikkö kutsutti Vlasovin puheilleen. Tämä kuunteli aikansa ja sanoi: "Päällikkö, anna niille hutiluksille *viisi vuorokautta* kullekin. Eivät viitsineet kierrellä metsässä, liian paljon lunta. Nimitä uusi komissio ja minut sen puheenjohtajaksi." Työhuoneesta poistumatta uusi järkevä troikka ja Vlasov laativat pöytäkirjan ja "löysivät" kaiken puuttuneen puutavaran. Joksikin aikaa päällikkö rauhoittui mutta toukokuussa hätkähti taas: puutavaraa tuodaan liian vähän, ylhäältä kysellään jo. Hän kutsui Vlasovin. Tällä kertaa Vlasov, pikkuinen mutta aina kukkomaisen uhmakas mies, ei edes kierrellyt: puutavaraa ei ole. "Kuinka sinä saatoit tehdä väärän pöytäkirjan, tram-ta-ra-ram?!" — "Olisiko sitten ollut parempi, että olisitte itse joutunut istumaan? Kahdeksan tuhatta kuutiotahan tietää vapaalle *kymppiä* — tshekan miehelle ehkä viitosta." Päällikkö kiroili aikansa, mutta nyt oli jo myöhäistä rangaista Vlasovia: kaikki oli tästä kiinni. "Mitä tehdään?" — "Tärvelköön kelirikko kaikki tiet." Kelirikko tärveli kaikki tiet, ei ollut talviteitä eikä kesäteitä, ja Vlasov toi päällikön allekirjoitettavaksi ja edelleen Hallintoon lähetettäväksi yksityiskohtaisesti perustellun teknisen kirjelmän. Siinä selostettiin, että viime talven erittäin menestyksekkäiden hakkuiden ansiosta kahdeksaa tuhatta kuutiometriä ei ollut ehditty kuljettaa rekitietä metsästä. Ja että

soisessa metsässä niiden kuljettaminen oli mahdotonta. Edelleen esitettiin laskelma hirsitien kustannuksista, jos sellainen rakennettaisiin, ja vihdoin osoitettiin, että noiden kahdeksan tuhannen puukuution kuljettaminen metsästä tulisi nyt niiden arvoa kalliimmaksi. Mutta vuoden päästä — maattuaan kesän ja syksyn suossa — ne eivät enää kelpaisi, ja tilaaja ottaisi ne korkeintaan polttopuiksi. Hallinto hyväksyi järkevät perustelut, jotka olisi kehdannut näyttää mille komissiolle tahansa, ja — poisti tileistä kahdeksan tuhatta kuutiota.

Niin nuo rungot kaadettiin, *syötiin* ja poistettiin, ja — taas ne kohosivat ylväinä ja havuista vihreinä. Eivätkä nuo kuolleet kuutiot tulleet valtiollekaan kalliiksi: ne maksoivat muutaman sadan limpun verran mustaa, tahmeaa ja vetistä leipää. Säästyneitä tuhatta runkoa ja sataa ihmishenkeä sitä vastoin ei voi katsoa voitoksi — sellaista tavaraa Arkkipelagissa ei koskaan laskettu.

Vlasov ei varmaankaan ollut ainoa, joka keksi sumplia tällä tavalla, sillä vuonna 1947 kaikille metsätyömailla luotiin uusi järjestys: sekaryhmät ja sekaprikaatit. Nyt puunkaatajia ja tukinkuljettajia yhdisteltiin samaan ryhmään, ja prikaatin työsuoritukseksi kirjattiin kaadetun puutavaran asemesta uittojoen rantaan kevätuittopaikalle kuljetetun puutavaran määrä.

Entä sitten? Tuliko *tuhtasta* nyt loppu? Ei suinkaan! Se suorastaan puhkesi kukoistamaan! Pakko paisutti sitä, ja myös siitä elantonsa saavien työläisten piiri laajeni. Ne lukijat jotka eivät ikävysty — vilkaistaanpa.

1. Vangit eivät voi huolehtia uittamisesta jokea alas (mistä saattovartiot seuraamaan heitä? valppautta!). Niinpä leirin (kaikkien prikaatien) luovuttaja luovuttaa puutavaran uittopaikalla vapaista koostuvan uittokonttorin edustajalle. No niin — tämä tarttuukin asiaan ankarin ottein vai mitä? Eipä suinkaan. Leirin luovuttaja *tuhtaa* sen verran, kuin puunkaatoprikaatien kannalta on tarpeen, ja uittokonttorin vastaan,dhottaja suostuu kaikkeen.

2. Seuraavasta syystä. Myös uittokonttorin on ruokittava omat — vapaat — työläisensä, joiden normit ovat niin ikään ylivoimaiset. Ja niinpä uittokonttorikin merkitsee olemattoman lisäpuutavaran uitoikseen.

3. Kaikilta metsätyömailta uitetu puutavara kootaan pääerotteluun, p ö r s s i i n eli paikkaan jossa tukit vedetään vedestä rannalle. Tämän työn tekevät taaskin vangit eli sama UstVymLag. (UstVymLagin 52 saarta sijaitsevat hajallaan 250 x 250 kilometrin laajuisella alueella — sellainen meidän Arkkipelagimme on!) Uittokonttorin luovuttaja on rauhallinen: leirin vastaanottaja ottaa häneltä nyt koko *tuhtan* takaisin — auttaakseen pulasta leirinsä, joka luovutti tämän puutavaran uiton alkupäässä, mutta myös tällä samalla *tuhtalla* ruokkiakseen tukkia joesta kiskovat o m a t vankinsa! (Näidenkin normit ovat mielikuvituksellliset, nämäkin tarvitsevat k a n n i k k a a !) Tässä vastaanottaja jo joutuu hikoilemaan yhteiskunnan edestä: hän ei selviäkään puutavaran

määrän kirjaamisella, vaan hänen on merkittävä tukkien — sekä todellisten että *tuhtan* — paksuus ja pituus. Hän on varsinainen hyväntekijä! (Siinäkin työssä Vlasov oli.)

4. Pörssin jälkeen seuraa saha, se käsittelee tukit. Työläiset ovat taaskin vankeja. Prikaatit ruokitaan niiden käsittelemän pyöreän puutavaran määrän perusteella, ja "ylimääräinen" *tuhta*puu korottaa juuri sopivasti heidän tuotantoprosenttiaan.

5. Sitten seuraa valmiiden tuotteiden varasto, ja valtion normien mukaan siinä on oltava 65 % sahan vastaanottamasta pyöreän puutavaran määrästä. Niinpä 65 % *tuhtasta* päätyykin näkymättömästi varastoon (ja myös myyttinen puutavara lajitellaan: pintalauta ja tarvepuu, lautojen paksuus, syrjätyt ja syrjäämättömät)... Tämä *tuhta* ruokkii myös puutararavaraston työntekijät.

Entä jatkossa? *Tuhta* on kadonnut varastoon. Sitä vartioi VOHR, kontrolloimattomia "menetyksiä" ei voi esiintyä. Kuka nyt vastaa *tuhtasta* ja miten?

Tässä suuren *tuhtan* periaatteen avuksi ehättää Arkkipelagin toinen suuri periaate: *kumin* eli kaikenlaisten viivyttämisien periaate. Tällä tavalla *tuhta* siirtyy kirjoissa vuodesta toiseen. Tämän villin kaukaisen Arkkipelagin inventaariossahan kaikki ovat omaa väkeä, kaikki ymmärtävät. Eihän jokaista laudanpätkääkään poimita erikseen. Niinpä tietty osa *tuhtaakin* onneksi joka vuosi "tuhoutuu" varastoitaessa, se kirjataan poistoksi. Pari varastopäällikköä ehkä erotetaan ja siirretään normittajan tehtävään. Mutta kuinka suuri määrä ihmisiä toisaalta tulikaan ruokituksi!

Vihdoin yritetään vielä — kuormattaessa lautoja vaunuihin lähetettäviksi kuluttajille (vaan vastaanottajaapa ei ole, vaunuja pannaan menemään lähetysmääräysten perusteella) — kuormata *tuhtaakin* eli kirjata liikaa (huomatkaa! — tämä ruokkii kuormausprikaatit). Rautatiet panee sinetin, rautatiet ei välitä. Jonkin ajan kuluttua jossakin Armavirissa tai Krivoi rogissa vaunu avataan ja todellinen kuorma merkitään saaduksi. Jos vajaus on kohtuullinen, kaikki nämä poikkeamat määrissä kootaan johonkin sarakkeeseen, ja ne jäävät Gosplanin selitettäviksi. Jos vajaus on sikamainen, vastaanottaja lähettää UstVymLagille valituksen, mutta nämä valitukset liikkuvat miljoonien muiden papereiden seassa, ne liitetään jonnekin, ja ajan mittaan ne sammuvat — ihmisten halu elää on niitä voimakkaampi. (Mutta yksikään Armavir ei tohdi lähettää puutavaravaunullista takaisin: ota mitä annetaan — etelässä ei ole metsiä.)

Huomautettakoon että myös valtio — puuteollisuuden ministeriö — käyttää vakavissaan näitä kaadetun ja käsitellyn puutavaran *tuhta*lukuja kansantalouden katsauksissaan. Myös ministeriölle ne tulevat kuin tilauksesta[1].

[1] Niin kuin monet Arkkipelagin ongelmista *tuhtakaan* ei rajoitu sen piiriin, vaan sillä on merkitystä koko valtakunnan kannalta.

Mutta kaikkein ihmeellisintä tässä kaikessa taitaa olla tämä: puutavaran liikuttamisen jokaisessa vaiheessa ilmenevän *tuhtan* vuoksi puutavaran ei luulisi *riittävän.* Kuitenkin pörssin vastaanottaja ehtii sesongin aikana kirjata niin paljon *tuhtaa,* että syksyyn mennessä uittokonttorille muodostuu erotteluun *ylijäämää!* Sitä ei ole ehditty käsitellä. Talveksihan niitä ei voi siihen jättää, ettei keväällä tarvitsisi kutsua lentokonetta pommittamaan. Ja niinpä tämä *ylijäämä*puutavara, jota kukaan ei tarvitse, *päästetään* myöhään syksyllä *Vienan mereen!*

Ihmekö? Arvoitusko? Mutta näin menetellään monessa paikassa. Niinpä Unzhlagissakin jäi puutavaravarastoihin aina YLIJÄÄMÄ, joka ei mahtunut vaunuihin ja joka ei ollut enää missään kirjoissa eikä kansissa! . . . Ja varaston tultua lopullisesti suljetuksi lähitienoon erillisistä leiripisteistä tultiin vuosikausia hakemaan täältä kenellekään kuulumattomia kuivia puita, joita sitten poltettiin uuneissa, kuorittuja kaivospöllejä joiden valmistamiseen oli uhrattu niin paljon kärsimyksiä.

Ja kaikki tämä on keksitty *hengen säilyttämiseksi,* ei rikastumiseksi — ja kaikkein vähiten valtion ryövääimiseksi.

Valtio ei saisi olla näin ylettömän kova — yllyttää alamaisiaan petokseen.

Vangeilla onkin tapana sanoa: *räjäyttelemättä ja tuhtaamatta kanava olisi jäänyt rakentamatta.*

Kaiken tuon varassa Arkkipelagi pysyykin.

VI Fasisteja tuotiin!

— Fasisteja tuotiin! Fasisteja tuotiin! ympäri leiriä säntäilevät nuoret vangit — pojat ja tytöt — huutelivat innoissaan, kun kaksi kuorma-autoamme, joihin kumpaankin oli kuormattu kolmekymmentä *fasistia*, ajoivat Novyi Ierusalim-leirin pienen nelikulmion sisäpuolelle.

Olimme juuri kokeneet yhden elämämme kohokohdista — tunnin matkan Krasnaja Presnjasta tänne, toimenpiteen jota nimitetään lähikuljetukseksi. Vaikka meitä kuljetettiinkin jalat kippurassa lavalla, koko ilma ja koko vauhti ja kaikki värit olivat meidän. Oi unohtunut maailman kirkkaus! Punaiset raitiovaunut, siniset johdinbussit, valkoisiin ja kirjaviin sonnustautunut ihmismeri — mahtavatko he itse nähdä näitä värejä tungeksiessaan pysäkeillä? Lisäksi kaikki talot ja pylväät ovat tänään jostakin syystä isoilla ja pienillä lipuilla koristellut, jokin yllättävä pyhä — elokuun 14:s — on osunut yksiin vankilasta vapautumisemme juhlapäivän kanssa. (Sinä päivänä ilmoitettiin Japanin antautumisesta, seitsemän päiväisen sodan päättymisestä). Volokolamskin valtatiellä niitetyn heinän tuoksujen ja alkuillan raikkauden tuulahdukset hivelivät paljaaksi ajeltua päätämme. Kuka voisikaan vankeja ahnaammin hengittää tuota niittyjen tuulta? Aito vihreys sokaisi silmiä, jotka olivat tottuneet harmaaseen, harmaaseen vain. Olin päässyt samaan kuljetukseen kuin Gammerov ja Ingal, ja me istuimme vierekkäin, ja meistä tuntui kuin olisimme olleet matkalla hilpeälle kesämökkiretkelle. Näin hurmaavan matkan päässä ei voinut olla mitään synkkää.

Ja nyt sitten hyppäämme lavalta, oiomme puutuneita jalkojamme ja selkäämme ja silmäilemme ympärillemme. Novyi Ierusalimin vyöhyke miellyttää meitä, se vaikuttaa suorastaan viehättävältä: sitä ei ympäröi umpiaita, vaan sen ympäri on kietaistu vain piikkilanka, ja joka suunnalla näkyy kumpuileva, eloisa maaseudun ja huviloiden Zvenigorodin maa. Ja me olemme ikään kuin osa tätä hilpeää ympäristöä, me näemme tämän maan samalla tavalla kuin ne, jotka saapuvat tänne lepäämään ja nauttimaan, me näemme sen jopa syvemmin (meidän silmämme ovat tottuneet sileisiin seiniin, tasaisiin lavereihin, kapeisiin selleihin), me näemme sen jopa mehevämpänä: elokuuta kohti haalistunut vehreys sokaisee meitä, tai kenties se on niin mehevää siksi, että aurinko on laskemaisillaan.

— Te olette siis fasisteja? Oletteko kaikki fasisteja? luoksemme tulevat

vangit kyselevät toiveikkaasti. Ja vakuututtuaan, että kyllä, fasisteja ovat, juoksevat heti taas pois. Mikään muu meissä ei kiinnosta heitä.

(Tiedämme jo, että *fasistit* ovat Viidennestäkymmenennestäkahdeksannesta käytetty kutsumanimi, jonka tarkkanäköiset kriminaalit ovat ottaneet käyttöön ja jonka päällystö auliisti hyväksyy: aikoinaan käytettiin hyvää nimitystä *kooerrät*, mutta sitten se haalistui, ja tarvittiin osuva leima.)

Matkattuamme nopeasti raittiissa ilmassa olemme tuntevinamme olomme täällä lämpimämmäksi ja siksi vieläkin kodikkaammaksi. Me silmäilemme yhä pientä vyöhykettä, miesten osaston kaksikerroksista kivirakennusta, naisten puutaloa, jossa on ullakko, ja vihdoin huoltopalvelujen aivan maalaismaisia liiterinröttelöitä. Sitten katselemme puiden ja rakennusten pitkiä mustia varjoja, joita heittyy kaikkialle pelloille. Tiilitehtaan korkeata savupiippua, sen kahden rakennuksen nyt jo syttyviä ikkunoita.

— Eihän täällä ... taida olla niinkään kurjaa ... vai mitä? puhelemme keskenämme ja yritämme saada toisiamme ja itseämme vakuuttuneiksi.

Muuan poika, jonka kasvoilla oli terävän valpas pahansuopa ilme, — sen olimme jo alkaneet panna merkille monilla muillakin — aikaili lähistöllämme muita kauemmin ja tarkasteli fasisteja kiinnostuneesti. Musta kulunut lippalakki oli vetäisty silmille, ja hän seisoi kädet taskussa kuuntelemassa hölpötystämme.

— Ei niinkään kurjaa! hänen rinnastaan purkautui. Huulet vääristyneinä hän silmäili meitä vielä kerran halveksivasti ja lausahti: — Nälkäkuuri! ... Kohta olette kontallanne!

Ja hän sylkäisi ja lähti. Hän ei kestänyt enää kuunnella tällaisia pölkkypäitä.

Sydämemme hetkahtivat.

Ensimmäinen yö leirissä! ... Te kiidätte, kiidätte jo liukasta sileää pintaa alas, alas, ja jossakin on vielä pelastava ulkonema, johon on takerruttava, mutta ette tiedä, missä se on.Teissä on herännyt eloon kaikki, mikä kasvatuksessanne oli huonointa: epäluuloisuus, synkkyys, piittaamattomuus ja kovuus, jotka nälkäjonot ja vahvojen avoin epäoikeudenmukaisuus ovat iskostaneet. Tätä pahinta ovat vain lietsoneet ja kipeyttäneet teissä leireistä etukäteen kuulemanne huhut: älkää vain joutuko *yleisiin!* Leirin susien maailma! Täällä kalutaan elävältä! Kompastunut tallataan jalkoihin! Älkää vain joutuko *yleisiin!* Mutta miten välttää joutumasta? Minne rynnätä? Jotakin on *annettava*! Jollekin on *annettava*! Mutta mitä? Kenelle? Miten se tehdään?

Ei ole kulunut vielä tuntiakaan, kun eräs meidän kuljetukseemme kuuluva vanki jo tulee hillityn säteilevänä: hänet on nimitetty vyöhykkeen rakennusinsinööriksi. Ja sitten toinen: hän on saanut luvan avata tehtaalle vapaille tarkoitetun parturipisteen. Ja vielä yksi: tapasi tuttavan, pääsee töihin suunnitteluosastolle. Sydäntäsi kouraisee: kaikki tuo tapahtuu sinun kustannuksellasi! Nuo selviytyvät kanslioissa ja partureina. Mutta si-

nä tuhoudut. Tuhoudut.

Vyöhyke. Kaksisataa askelta langalta langalle — eikä lähelle aitaa saa edes mennä. Niin, ympärillä säihkyvät Zvenigorodin vihreät kumpareet, mutta täällä ovat nälkää, ruokala, ShIZOn kivikellari, kurja katos "yksilöllisen keittiön" uunin yläpuolella, saunaliiteri ja lahoista laudoista tehdyn rapistuneen käymälän harmaa koppi — siinä kaikki, mihinkään et pääse. Kenties tämä saareke on sinun elämässäsi viimeinen maakaista, jota olet jaloillasi tallaava.

Huoneisiin on aseteltu paljaita *vaunuja*. Vaunu on Arkkipelagin keksintö, alkuasukkaiden nukkumasijaksi tarkoitettu rakennelma, jollaisia ei tapaa missään muualla koko maailmassa: neljä puulevyä kahdessa kerroksessa kahden — pääpuolen ja jalkopään — ristinmuotoisen tukirakenteen varassa. Kun yksi nukkujista liikkuu, kolme muuta kiikkuu.

Patjoja ei tässä leirissä anneta, ei liioin täytettäviä säkkejä. Sana "alusvaatteet" on Novyi Ierusalimin saaren alkuasukkaille tuntematon: paitsi että täällä ei käytetä vuodevaatteita, ei myöskään anneta eikä pestä alusvaatteita, joten pidäpä huoli niistä, jotka toit päälläsi leiriin. Eikä tämän leirin talouspäällikkö tunne sanaa "tyyny", tyynyjä on vain omia ja yksinomaan naisilla ja kriminaaleilla. Oikaistessasi illalla paljaalle levylle voit riisua kengät, mutta varo — kenkäsi kähvelletään. Nuku ennemmin kengät jalassa. Äläkä liioin viskele vaatteitasi: nekin varastetaan. Lähtiessäsi aamulla työhön et saa jättää mitään parakkiin: mikä ei kelpaa varkaille, sen vievät vartijat — *ei saa!* Aamulla lähdette työhön niin kuin paimentolaiset lähtevät leiripaikaltaan, jopa tarkemmin: te ette jätä jälkeenne nuotioiden tuhkaa ettekä kaluttuja eläinten luita, huone on autio ja typötyhjä, valmis asutettavaksi päivän aikana muilla. Eikä nukkumalevysi poikkea mitenkään naapureittesi levyistä. Ne ovat paljaat, likaiset, sivulaudalla varustetut.

Mutta työhönkään et ota mitään mukaasi. Kerää kamppeesi aamulla, piilota ne matkalaukkuun tai säkkiin ja asetu henkilökohtaisten varusteiden rättimikon jonoon. Palattuasi työstä asetu rättimikon jonoon ja ota ne tavarasi, joita arvelet yöpuulla tarvitsevasi. Äläkä tee erehdyksiä, sillä toistamiseen et rättimikon varastoon pääse.

Tätä kymmenen vuotta. Pää reippaasti pystyssä!

Aamuvuoro palaa leiriin kello kolmelta iltapäivällä. Vuoro peseytyy, ruokailee ja jonottaa rättimikon varastoon — ja sitten soitetaan tarkastukseen. Kaikki leirissä olijat järjestyvät rivistöiksi, ja lukutaidoton vartija kävelee vanerilevy kädessä ja kostuttelee kynää suussaan, rypistelee älyllisesti otsaansa ja mutisee mutisemistaan. Hän laskee rivistön muutamaan kertaan, kiertää kaikki sisätilat muutamaan kertaan ja jättää siksi aikaa rivistön seisoskelemaan. Milloin hänelle sattuu virhe aritmetiikassa, milloin hän unohtaa, paljonko on sairaita ja montako istuu ShIZOssa "ulos viemättömiä". Parhaassa tapauksessa tämä älytön ajan tuhlaaminen vie tunnin, välistä puolitoista. Ja erityisen avuttomalta ja alentavalta tuntuu niis-

tä, joista aika on kallista — piirre joka on kansassamme verraten heikosti kehittynyt ja vangeissa tyystin kehittymätön — ja jotka haluavat jopa leirissäkin ehtiä tehdä jotakin. "Rivissä" ei saa lukea, Gammerov ja Ingal — pojat — seisovat silmät kiinni, he sepittävät runoja tai proosaa tai kirjeitä, mutta niinkään ei anneta rivissä seistä, sillä silloin vanki ikään kuin nukkuu ja näin loukkaa tarkastustoimitusta, ja korvathan eivät ole kiinni — kiroilu ja typerät vitsit ja alakuloiset puheet, kaikki tunkevat korviin. (Eletään vuotta 1945. Norbert Wiener muotoilee pian kybernetikikan, atomi on jo halkaistu, mutta täällä kalvasotsaiset intellektuellit seisovat odottamassa — "ei pyöritä!" — kunnes tylsämielinen punanaamainen hirviö saa taseensa mutistuksi laiskasti loppuun!) Tarkastus on ohi, nyt puoli kuudelta voisi jo mennä nukkumaankin (sillä viime yö oli lyhyt, ja ensi yö saattaa jäädä sitäkin lyhyemmäksi), mutta tunnin päästä on illallinen, aika silputaan.

Leirin hallinto on niin laiskaa ja lahjatonta, ettei se viitsi eikä huomaa jaotella kolmen eri työvuoron työläisiä eri huoneisiin. Illallisen jälkeen kellon käydessä kahdeksaa ensimmäinen vuoro voisi jo rauhoittuakin, mutta kylläiset ja virkeät eivät ota asettuakseen, ja kriminaalit vasta aloittelevat kortinpeluuta höyhenpatjoillaan, alkavat mekastaa ja esittää teatterinumeroitaan. Siinä eräskin azerbaidzhanilaisen näköinen varas hiiviskelee liioittelevasti, kiertää huoneessa loikkimalla vaunujen yläpetiltä toiselle ja työläisten yli ja karjuu: "Tällä lailla Napoleon etsiskeli Moskovassa tupakkaa!" Saatuaan tupakkansa hän palaa samaa tietä takaisin, loikkii ja hyppii: "Tällä lailla Napoleon painui karkuun Pariisiin!" Kriminaalien jokainen temppu on niin hämmästyttävä ja kummallinen, että me vain katselemme heitä suu auki. Kello yhdeksältä yövuoro huojuttaa vaunuja, tömistelee, valmistautuu lähtemään ja kantaa tavaroitaan rättimikon varastoon. Heidät viedään kymmeneksi, nyt kun saisi nukkua! Mutta kellon käydessä yhtätoista palaa päivävuoro. Nyt on sen vuoro harppoa raskaasti, keinuttaa vaunuja, peseytyä, hakea tavaransa rättimikolta ja syödä illallista. Kenties vasta puoli kahdeltatoista nääntynyt leiri nukkuu.

Mutta neljännestä yli neljän soinnikas metallin kilkatus kiirii pienen leirimme yllä ja leviää yli uneliaan kolhoosiseudun, jonka ukot yhä muistavat Istran kirkonkellojen soiton. Ehkäpä leirimme hopeaääninen kellokin on peräisin luostarista, jossa se on tottunut jo ensimmäisen kukonlaulun myötä nostamaan munkit rukoilemaan ja uurastamaan.

"Ensimmäinen vuoro, herätys!" vartija huutaa jokaisessa huoneessa. Pää on unen puutteesta kohmeloinen, luomet eivät vielä ole raottuneet — mikä ihmeen aamupesu! Eikä pukeutua tarvitse, täysissä pukeissahan on nukuttu. Siispä suoraan ruokalaan. Astut sinne yhä horjahdellen unesta. Jokainen tuuppii ja tietää varmasti, mitä hän haluaa, jotkut kiirehtivät hakemaan leipäannoksensa, toiset litkua. Sinä vain harhailet kuin unissäkävelijä lamppujen himmeässä valossa ja litkun höyryltä näkemättä, mistä

niitä — leipää ja litkua — saa. Vihdoin ja viimein saat: viisisataa viisikymmentä ylenpalttista grammaa leipää ja savikipollisen jotakin kuumaa mustaa. Se on mustaa kaalisoppaa — nokkosista keitettyä kaalisoppaa. Keitettyjen lehtien mustat rievut ajelehtivat mustahkossa laihassa vedessä. Ei kalaa eikä lihaa eikä rasvaa. Ei edes suolaa: kiehuessaan nokkonen imee kaiken pataan heitetyn suolan, joten sitä ei panna ollenkaan. Jos tupakka on leirin kultaa, suola on leirin hopeaa, ja kokit säästävät sitä. Vaikka oletkin nälissäsi, et millään saa kaadetuksi tuota mieltä etovaa myrkkylientä — suolatonta nokkoslitkua! — sisääsi.

Kohota katseesi. Ei taivaaseen vaan kattoon. Silmät ovat jo tottuneet lamppujen himmeään valoon ja erottavat nyt seiniä kiertävän rakkaalla punaverillä seinäpapereihin maalatun pitkän iskulauseen:

"Joka ei tee työtä, ei syö!"

Ja vapina iskee rintaan. Oi kulttuuri- ja kasvatusosaston viisaat! Miten tyytyväisiä olittekaan valittuanne tuon suuren iskulauseen — Raamatun ja kommunismin iskulauseen — koristamaan leirin ruokalaa. Mutta Matteuksen evankeliumissa sanotaan: "Työtä tekevä on leipänsä ansainnut. "Kun taas viidennessä Mooseksen kirjassa sanotaan: "Älä sido puivan härän suuta."

Mutta teidän iskulauseessanne on huutomerkki! Puiva härkä kiittää teitä! Nyt minä tiedän, että te ette suinkaan purista ohennutta kaulaani puutteen vuoksi, että te ette kurista minua silkkaa ahneuttanne vaan tulevan yhteiskunnan valoisan periaatteen nimissä! Minä vain en näe leirissä, että työtä tekevät söisivät. Enkä liioin näe leirissä, että työtä tekemättömät näkisivät nälkää.

Päivä sarastaa. Elokuun taivas vaalenee aamua kohti. Vain kaikkein kirkkaimmat tähdet näkyvät sillä. Kaakossa — kohta meidät viedään sinne — tehtaan yläpuolella ovat Procyon ja Sirius, Pienen ja Ison Koiran alfatähdet. Kaikki ovat hylänneet meidät, jopa taivaskin on liitossa vartijoidemme kanssa: sekä taivaan että maan koirat kulkevat saattovartion talutushihnassa. Koirat haukkuvat raivoissaan ja loikkivat — yrittävät päästä käsiksi meihin. Ne on koulutettu hienosti ihmislihan makuun.

Ensimmäinen päivä lerissä! Vihamiehellenikään en toivoisi tuota päivää! Kaikki julma ei edes mahdu aivoihin, niiden kerrostumat menevät sekaisin. Mikä edessä odottaa? Miten minun käy? — päässä nävertää nävertämistään, ja päälle päätteeksi uusille tulokkaille annetaan mahdollisimman älyttömiä töitä, jotta he pysyisivät liikkeessä, kunnes asiat on saatu selvitetyiksi. Loputon päivä. Vanki kanniskelee kantolaatikkoa tai tuuppailee kottikärryjä, ja jokainen kottikärryllinen lyhentää päivää vain viidellä, kymmenellä minuutilla, ja aivot ovat vapaat koko ajan miettimään yhtä ja samaa: mikä edessä odottaa? miten minun käy?

Me näemme tämän roinan kuljettelemisen mielettömyyden, yritämme jutella kottikärryllisten välillä. Meistä tuntuu, että olemme näännyksissä jo

näistä ensimmäisistä kottikärryllisistä, — että olemme jo panneet niihin kaikki voimamme, — kuinka jaksamme tuuppailla niitä kahdeksan vuotta? Yritämme keskustella jostakin, josta puhuessamme tuntisimme oman voimamme ja yksilöllisyytemme. Ingal kertoo Tynjanovin hautajaisista — hän pitää itseään tämän oppilaana — ja me kyselemme historiallisista romaaneista: uskaltaako kukaan yleensä kirjoittaa niitä? Sillä historiallinen romaanihan on romaani sellaisesta, mitä kirjailija ei ole milloinkaan nähnyt. Oman aikansa etäisyyden ja kypsyyden rasittama kirjailija voi vaikka kuinka vakuutella itselleen, että hän on *oivaltanut* hyvin, mutta *eläytyähän* hän ei ole kuitenkaan voinut, ja eikö historiallinen romaani siis olekin ennen muuta mielikuvitusromaani?

Samassa uusia tulokkaita aletaan kutsua muutama kerralla konttoriin, jossa kullekin määrätään tehtävä, ja me kaikki heitämme kottikärryt sikseen. Ingal on ehtinyt sitten eilisen tutustua johonkin, ja niinpä hänet — kirjailija — lähetetäänkin nyt tehtaan kirjanpitoon, vaikka hän on suorastaan hullunkurisen huono laskemaan eikä ole eläessään laskenut helmitaululla. Gammerovista ei ole anelijaksi eikä takertujaksi — ei vaikka henki on kysymyksessä. Hänet määrätään hanttihommiin. Hän palaa konttorista, oikaisee pitkäkseen ruohikolle ja tämän viimeisen tuokion ajan — ennen hanttimieheksi muuttumista — kertoo minulle vainotusta runoilija Pavel Vasiljevista, josta en ole ikänä ennen kuullutkaan. Milloin nuo pojat ovat ehtineet lukea ja oppia noin paljon?

Minä pureksin ruohonkortta ja emmin, minkä varaan laskea: matematiikan vai upseerin arvon? Minä en pysty toimimaan yhtä ylväästi kuin Boris. Aikoinaan minulle tuputettiin muitakin ihanteita, mutta kolmekymmentäluvulta lähtien kova elämä oli tuuppaillut meitä vain yhteen suuntaan: yrittämään eteenpäin ja ponnistamaan lävitse.

Jotenkin itsestään kävi niin, että astuessani tehtaan johtajan työhuoneen kynnyksen yli vetäisin leveällä upseerin vyöllä vyötetyn sotilaspuseron kurtun vatsalta sivuille. (Olin sinä päivänä putsannutkin itseni varta vasten: mitä siitä vaikka tuuppailenkin kottikärryjä!) Pystykauluksen nappi oli tiukasti kiinni.

— Oletteko upseeri? johtaja huomasi heti.

— Kyllä olen!

— Onko kokemusta *miesten käsittelystä?* (Taas m i e s t e n — huomaatteko?)

— On.

— Mitä olette komentanut?

— Tykistöpatteristoa (valehtelin liukkaasti, kun patteri tuntui minusta liian vähältä).

Hän katsoi minuun luottavasti mutta samalla epäilevästi.

— Mutta pärjäättekö täällä? Täällä on vaikeaa.

— Uskon pärjääväni! (Minähän en vielä itsekään tiedä, millaisiin länkiin

tuppaudun. Tärkeintähän on ponnistaa eteenpäin ja painua lävitse!)

Hän sipristi silmiään ja harkitsi. (Hän arvioi, kuinka valmis olin muuttumaan koiraksi ja vahvako oli leukani.)

— Hyvä on. Menette vuoronmestariksi savimonttuun.

Toinenkin entinen upseeri — Nikolai Akimov — määrättiin mestariksi monttuun. Lähdimme konttorista yhdessä — iloisina, tunsimme olevamme melkein sukulaisia. Silloin emme olisi saattaneet käsittää — vaikka meille olisi sanottukin — että olimme valinneet armeijan miehelle tyypillisen orjamaisen tavan aloittaa tuomion kärsimisen. Akimovin epäintelligenteistä ja vaatimattomista kasvoista näki, että hän oli avomielinen poika ja hyvä sotilas.

— Mitä se johtaja oikein pelotteli? Ettei muka selvitä kahdestakymmenestä miehestä? Miinoja ei ole eikä pommiteta — miksei selvittäisi?

Halusimme herättää itseemme entisen rintaman varmuuden. Me — penikat — emme käsittäneet, miten paljon Arkkipelagi poikkesi rintamasta, miten paljon raskaampaa tämä piirityssota oli aikaisempaan räjähtelevään sotaan verrattuna.

Armeijassa pölvästi ja mitättömyyskin pystyy johtamaan ja jopa sitä menestyksekkäämmin mitä korkeampi hänen asemansa on. Jos käsityskyky ja väsymättömyys ja urheus ja kyky lukea sotilaan sydäntä ovatkin tarpeen joukkueenjohtajalle, marsalkan tarvitsee välistä osata vain marista ja kiroilla ja kirjoittaa nimensä. Kaikki muu tehdään hänen puolestaan, ja operaatiosuunnitelmankin tuo hänelle esikunnan operatiiviosasto, joku teräväpäinen upseeri, jonka nimeä ei edes tiedetä. Sotilaat eivät täytä käskyjä siksi, että olisivat vakuuttuneita niiden oikeudesta (usein aivan päinvastoin), vaan tekevät sen siksi, että käskyt annetaan hierarkisesti ylhäältä alas, ja ne ovat koneiston käskyjä, ja joka ei täytä niitä, häneltä sivalletaan pää.

Mutta Arkkipelagissa toisia vankeja komentamaan määrätyn vangin laita on aivan toisin. Kultakaluunainen hierarkia ei suinkaan kohoa selkäsi takana eikä ollenkaan tue käskyäsi: niin pian kuin et kykene oman voimasi ja oman taitosi avulla täyttämään noita käskyjä, hierarkia pettää sinut ja iskee kumoon. Ja täällä taito on tätä: joko nyrkkisi tai säälimätön nälällä näännyttäminen tai niin syvällinen Arkkipelagin tuntemus, että myös jokainen vanki näkee käskyssä ainoan pelastuksensa.

Lämpimän veren on sinussa vaihduttava napaseudun vihertäväksi nesteeksi — vasta silloin pystyt johtamaan vankeja.

Juuri niinä päivinä ShIZOsta alettiin tuoda savimonttuun — kaikkein raskaimpiin töihin — rangaistusprikaatia: kriminaaleja jotka jokin aika sitten olivat olleet vähällä tappaa leirin päällikön. (Heidän tarkoituksenaan ei ollut tappaa häntä — eiväthän he hulluja olleet — vaan ainoastaan pelotella, jotta päällikkö lähettäisi heidät takaisin Krasnaja Presnjaan: he olivat huomanneet Novyi Ierusalimin tappavaksi paikaksi, jossa olisi mahdoton py-

syä ruuissa.) Heidät tuotiin minun vuorooni sen lähestyessä loppuaan. Savimontulla he kävivät rauhalliseen paikkaan pitkäkseen, riisuivat lyhyet paksut käsivartensa ja jalkansa, lihavat tatuoidut vatsansa ja rintansa paljaiksi ja ryhtyivät autuaasti päivettymään ShIZOn kostean kellarin jälkeen. Minä menin heidän luokseen sotilaan asussani ja tiukasti mutta korrektisti kehotin heitä ryhtymään työhön. Auringonpaiste teki heidät hyväntuulisiksi, ja niinpä he vain naureskelivat ja käskivät minua painumaan tiettyyn paikkaan. Minä närkästyin ja typerryin ja poistuin tyhjin toimin. Armeijassa olisin aloittanut komentamalla "asento!", mutta täällä oli ilmeistä, että jos joku heistä nousisikin, niin yksinomaan tuikkaamaan veitsen kylkiluitteni väliin. Sillä aikaa kun kiivaasti pohdin, mitä minun olisi tehtävä, (sillä koko muu monttuhan katseli ja olisi saattanut sekin heittää työt sikseen) vuoroni päättyi. Yksinomaan sen ansiosta voinkin tänään kirjoittaa tutkimusta Arkkipelagista.

Akimov tuli tilalleni. Kriminaalit jatkoivat päivettymistä. Hän sanoi heille kerran, toisella kerralla huusi käskevästi (ehkäpä suorastaan: "asento!") ja kolmannella kerralla uhkasi ilmoittaa päällikölle. Kriminaalit lähtivät ajamaan häntä takaa, kaatoivat hänet savimontun pohjalle ja iskivät kangella häneltä munuaiset irti. Hänet vietiin tehtaalta suoraan alueen vankilasairaalaan, ja siihen päättyi hänen palveluksensa mestarina — mahdollisesti myös hänen vankeustuomionsa ja elämänsäkin. (Varmaankin leirin päällikkö määräsikin meidät syöteiksi kamppailussa noita kriminaaleja vastaan.)

Minun urani savimontussa kesti pari päivää kauemmin kuin Akimovin, se vain ei tuonut minulle tyydytystä, niin kuin olin odottanut, vaan yhtämittaisen henkisen alennuksen. Lähtiessäni kuudelta aamulla työvyöhykkeelle olin masentuneempi, kuin jos olisin lähtenyt kaivamaan savea itse, ja laahustaessani aivan avuttomana montulle vihasin sekä sitä että omaa rooliani siinä.

Märkäpuristamotehtaalta johti savimontulle kippivaunuraide. Kohdassa, jossa tasainen maasto päättyi ja raide lähti laskeutumaan monttuun, oli alustalla vinssi. Tuo moottorivinssi oli koko tehtaan harvoja koneistamisen ihmeitä. Koko matkan savimontussa mäen alapäähän asti ja sitten vinssiltä tehtaalle savivaunujen tuuppailemisen hoitivat työläiset. Vinssi hoiti vain mäkiosuuden. Savimonttu sijaitsi tehdasvyöhykkeen etäisimmässä kulmassa, montun kaivaukset haarautuivat kuin rotkot, joiden väliin oli jäänyt koskemattomia harjanteita. Savi alkoi heti pinnasta, ja kerrostuma oli melko paksu. Todennäköisesti savea olisi voinut ottaa myös syvyyssuunnassa ja sivusuunnassakin yhtäjaksoisesti, mutta kukaan ei tiennyt, miten olisi pitänyt menetellä, eikä kukaan ollut laatinut suunnitelmaa saven otosta, vaan kaikesta määräsi aamuvuoron prikaatinpäällikkö Barinov, nuori röyhkeänpuoleinen moskovalainen, koreanaamainen kriminaali. Yksinkertaisesti Barinov työsti monttua siitä mistä oli helpointa, kaivoi siitä

mistä vähimmällä työllä voi kuormata eniten savea. Hän ei tunkeutunut liian syvälle, ettei vaunuja olisi tarvinnut vetää liian jyrkkää mäkeä ylös. Oikeastaan Barinov johtikin minun vuorossani montussa työtä tekeviä kahdeksaatoista—kahtakymmentä miestä. Hän oli vuoron ainoa todellinen isäntä: hän tunsi pojat, *ruokki* nämä eli hankki näille suuremmat annokset ja joka päivä itse päätti viisaasti, montako kippivaunullista ajettaisiin, jotta ei olisi liian paljon eikä liian vähän. Ja minä pidin Barinovista, ja jos olisimme kohdanneet jossakin vankilassa vierekkäisten petien asukkaina, olisimme tulleet hyvin juttuun. Ja niinhän me olisimme nytkin tulleet, mutta minun olisi vain ensin pitänyt tulla hänen luokseen ja yhdessä hänen kanssaan makeasti nauraa sille, että päällikkö oli määrännyt minut välipomon virkaan, vaikken minä ymmärtänyt mistään mitään. Mutta upseerin koulutus esti minua menettelemästä niin! Ja minä yritin kohdella häntä tiukasti ja saada hänet totelemaan, vaikka meidän — hänen ja minun — lisäksemme koko prikaati näki, että minä olin samanlainen taakaksi paiskattu riippa kuin alueneuvoja kylvötöissä. Barinovia taas suututti se, että hänen yläpuolelleen oli pantu tappi, ja niinpä hän moneen kertaa nolasikin minut nokkelasti prikaatin nähden. Kaiken, minkä minä olisin katsonut tarpeelliseksi tehdä, hän oitis todisti minulle mahdottomaksi. Tai sitten hän päinvastoin taas huusi kovalla äänellä "mestari! mestari!" ja kutsui minut yhtenään savimontun eri kohtiin ja pyysi ohjeita: miten purkaa vanhan raiteen ja mistä vetää uuden, miten kiinnittää irronneen pyörän akseliin, mitä tehdä nyt, kun vinssi muka kieltäytyi vetämästä, tai minne tylsyneet lapiot oli vietävä teroitettavaksi. Hänen pilkkansa heikensi johtamisintoani päivä päivältä, ja olin jo tyytyväinen, jos hän heti aamulla komensi pojat kaivamaan (näin ei aina käynyt) eikä hätyyttänyt minua kiusallisilla kysymyksillään.

Silloin vetäydyin hiljaa sivuun ja piiloduin alaisiltani ja esimiehiltäni korkeiden maakasojen taakse, istuuduin maahan ja jähmetyin siihen. Nämä muutamat ensimmäiset leiripäiväni olivat lamaannuttaneet sieluni. Voi tämä ei olekaan vankila! Vankilat ovat siivet. Vankilat ovat ajatusvakkoja. Vankilassa on hauska ja helppo kärsiä nälkää ja väitellä. Vaan yritäpä täällä — kymmenen vuotta, nähdä nälkää, tehdä työtä ja olla vaiti — yritäpä sitä! Rautahirviö kiskoi minua jo jauhettavaksi. Olisin halunnut kieriä sivuun, mutta olin avuton enkä tiennyt miten. Teki mieli hengittää. Tointua. Kohottaa päänsä ja nähdä:

Tuolla, piikkilangan takana, notkelman tuolla puolella, on kukkula. Sillä on pieni kylä — kymmenkunta taloa. Nouseva aurinko valaisee sen rauhaisilla säteillään. Noin lähellä meitä — ja kaikkea muuta kuin leiri! (Sekin muuten on leiriä, mutta tämän unohtaa.) Pitkään aikaan siellä ei näy liikehdintää, sitten akka menee ämpäreineen, pieni lapsi juoksee ruohikossa. Kukko kiekuu, lehmä ammuu — me kuulemme kaiken selvästi savimonttuun. Piharakki haukahtaa — mikä viehättävä ääni! — se ei olekaan

vartiokoira[1]!

Ja jokaisesta sieltä kantautuvasta äänestä ja kylän liikkumattomuudesta sieluuni virtaa harras rauha. Ja minä tiedän varmasti. Jos minulle nyt sanottaisiin: tuossa vapautesi! Mutta kuolemaasi saakka sinun on elettävä tuossa kylässä! Luovu kaupungeista ja koko maailmasta, lennokkaista haaveistasi, vakaumuksistasi, totuudesta — luovu kaikesta ja elä tuossa kylässä (ei kuitenkaan kolhoosilaisena!), katsele joka aamu aurinkoa ja kuuntele kukkojen kiekunaa. Suostutko? Että suostunko? Oi Jumala, lähetä minulle sellainen elämä! Minä tunnen etten kestä leiriä.

Tehtaan takana — en näe sitä täältä — jyristelee Rzhevskin radalla matkustajajuna. Savimontussa huudetaan: "Loisien juna!" Jokainen juna tunnetaan täällä erikseen, sen perusteella lasketaan aikaa. "Loisien juna" kulkee neljännestä vailla ydeksän, ja tasan yhdeksältä — erikseen, ohi vuorojen — *loiset*, konttorihenkilökunta ja päälliköt, viedään leiristä tehtaaseen. Kaikkein rakkain juna on puoli kahdelta menevä "hyväntekijä", sillä pian sen mentyä lähdemme töistä ja syömään.

Loisien mukana mutta välistä aikaisemminkin — jos sydän riutuu työn puutteesta — erikoissaattovartio tuo esinaisvankini Olga Petrovna Matroninan työpaikalle. Minä huokaisen, tulen piilopaikastani ja kävelen rataa pitkin märkäpuristamotehtaalle — antamaan raporttini.

Tämä tiilitehdas käsittää oikeastaan kaksi tehdasta — märkäpuristamon ja kuivapuristamon. Meidän savimonttumme palvelee vain märkäpuristamoa, ja silikaatti-insinööri Matronina on märkäpuristamon esinainen. En tiedä, millainen insinööri hän on, mutta ainakin hän on touhukas ja itsepäinen. Hän kuuluu horjumattoman hyväätarkoittavien vankien kategoriaan, vankien joita olen jo ehtinyt tavata selleissä (kaiken kaikkiaan heitä on vähän) mutta joiden pilviä hipovissa korkeuksissa en ole pysynyt. Hän on saanut kirjainartikla TshS:n perusteella (teloitetun perheenjäsenenä) OSO:lta kahdeksan vuotta ja istuu nyt tuomionsa viimeisiä kuukausia. Tosin sodan aikana poliittisia ei vapautettu ja häntäkin pidätellään pahamaineisen erikoismääräyksen antamiseen asti. Mutta sekään ei varjosta hänen mielialaansa: hän palvelee puoluetta — vapaudessa tai leirissä, samantekevää. Hän on kotoisin luonnonsuojelualueelta. Hän pitää leirissä punaista ja vain punaista huivia, vaikka hän onkin jo yli neljänkymmenen. (Ei yksikään tehtaan leiritytöistä eikä yksikään vapaa komsomolilaistyttö pidä sellaista huivia.) Hän ei tunne pienintäkään mielipahaa miehensä teloittamisesta eikä istumistaan kahdeksasta vuodesta. Hänen mielestään kaikki nämä epäoikeudenmukaisuudet ovat yksittäisten Jagodan tai Ezhovin miesten syytä, kun taas toveri Berijan kaudella pannaan istumaan pel-

[1] Kun puhutaan yleisestä aseistariisuntasopimuksesta, minua aina huolestuttaa: kiellettävien aseiden luetteloissahan ei milloinkaan mainita vartiokoiraa. Ja kuitenkin ne ovat ihmisille suurempi mörkö kuin raketit.

kästään oikein. Nähdessään minulla neuvostoupseerin vaatteet hän heti ensimmäisen kerran tavatessamme sanoi: "Ne jotka panivat minut istumaan, voivat nyt vakuuttua ortodoksisuudestani!" Hiljattain hän kirjoitti Kalininille kirjeen, ja hän siteeraa sitä kaikille, jotka haluavat tai joiden on pakko kuunnella: "Pitkä vankeustuomio ei ole murtanut tahtoani taistella neuvostovallan ja Neuvostoliiton teollisuuden puolesta."

Muuten, kun Akimov tuli ilmoittamaan Matroninalle, että vangit eivät totelleet häntä, Matronina ei lähtenyt itse selittämään näille sosiaalisesti läheisille heidän käyttäytymisensä vahingollisuutta teollisuudelle vaan näpäytti Akimovia: "Pitää *panna* tottelemaan! Sitä vartenhan teidät on nimitetty!" Sen jälkeen kun Akimov oli hakattu, Matronina ei jatkanut taistelua vaan kirjoitti leiriin: "Tätä kiintiötä ei saa enää tuoda meille."

Rauhallisesti hän suhtautuu siihenkin, että hänen tehtaassaan nuoret tytöt tekevät kahdeksan tuntia työtä automaatteina: kahdeksan tuntia yhtä päätä tauotta samanlaisia liikkeitä liukuhihnan ääressä. Hän sanoo: "Ei mahda mitään, koneistamiselle löytyy tärkeämpiäkin kohteita." Eilen sunnuntaina lähti liikkeelle huhu, että tänään meille ei taaskaan anneta sunnuntaita (eikä annettu). Automaattitytöt kerääntyivät parveksi hänen ympärilleen ja sanoivat surullisina: "Olga Petrovna! Eikö meille taaskaan anneta sunnuntaita? Tämähän on jo kolmas peräkkäinen sunnuntai! Sotahan on loppunut!" Punahuivinen nainen heilautti kuivakan tumman — ei naisen eikä miehen — profiilinsa närkästyneesti koholle: "Tytöt, mikä sunnuntai meillä voisi olla? Moskovassa rakennustyöt seisovat ilman tiiliä!!" (Tietenkään hän ei tiennyt täsmällisesti, mille rakennustyömaalle meidän tiilemme vietiin, mutta henkensä katseella hän näki tuon suuren rakennustyön yleensä, kun taas tytöt olisivat halunneet alhaisesti pestä pyykkiä.)

Minä olin Matroninalle tarpeen vuoron aikana toimitettavien vaunullisten määrän *kaksinkertaistamiseksi.* Hän ei laatinut laskelmaa työläisten voimista, kippivaunujen kunnosta eikä tehtaan nielemiskapasiteetista vaan pelkästään vaati: kaksinkertaistettava! (Ja millä muulla kuin nyrkillä sivullinen asioihin perehtymätön ihminen olisi voinut kaksinkertaistaa vaunullisten määrän?) Minä en kaksinkertaistanut, eikä tuotannon määrä yleensäkään minun aikanani muuttunut vaunukuormallisen vertaa, ja Matronina haukkui minua säälimättä Barinovin ja työläisten kuullen, sillä hänen naisen kalloonsa ei mahtunut tosiasiaa, jonka vihoviimeisinkin kersantti tietää: että edes korpraalia ei saa haukkua sotamiehen kuullen. Ja niinpä sitten eräänä päivänä tunnustettuani kärsineeni savimontussa täydellisen tappion ja siis kykenemättömyyteni *johtamaan* kävelen Matroninan luo ja pyydän niin pehmeästi kuin osaan:

— Olga Petrovna! Minä olen hyvä matemaatikko, nopea laskemaan. Kuulin että teillä tehtaassa tarvitaan apulaiskirjanpitäjää. Ottakaa minut!

— Kirjanpitäjää? hän julmistuu, hänen kovat kasvonsa tummuvat entisestään, ja punaisen huivin päät heilahtavat hänen takaraivolleen. — Kir-

janpitäjäksi minä panen minkä tytönheitukan tahansa, mutta me tarvitsemme *tuotannon johtajia!* Montako vaunullista jätitte vuoron aikana antamatta? Alkakaa painua! — Ja kuin mikäkin uusi Pallas Athene hän kätensä viittauksella passittaa minut takaisin savimonttuun.

Ja päivää myöhemmin savimontun mestarin virka lakkautetaan, minut on erotettu mutta ei noin vain vaan kostavasti. Matronina kutsuu Barinovin ja käskee:

— Anna sille kanki kouraan äläkä päästä silmistäsi! Kuormatkoon kuusi vaunullista päivässä! Pankoon hihat heilumaan!

Ja siltä seisomalta upseerin vaatteissani, joista olen niin ylpeä, lähden kaivamaan savea. Barinovilla on hauskaa, hän aavisti sortumiseni.

Jos olisin ollut paremmin selvillä leirin kaikkien tapahtumien piilevästä jännittyneestä yhteydestä toisiinsa, olisin saattanut arvata kohtaloni jo edellisenä päivänä. Ierusalimin ruokalassa oli erillinen insinööreille ja tekniselle henkilökunnalle tarkoitettu tarjoiluluukku, josta hakivat muonansa insinöörit, kirjanpitäjät ja — suutarit. Tultuani nimitetyksi savimontun mestariksi — pyrin omaksumaan leirin tyylin — menin tuolle luukulle ja vaadin muonaani siitä. Kokit olivat vaivautuneita ja sanoivat, että minua ei vielä ollut insinöörien ja teknisen henkilökunnan listassa, mutta joka kerta antoivat muonani, viimein jopa sanaa sanomatta, niin että itse uskoin olevani listassa. Myöhemmin asiaa ajatellessani tajusin, että olin keittiön kannalta yhä hämärä tapaus: vastikään tullut ja heti ylennyt. Käyttäydyin ylpeästi, minulla oli sotilaan vaatteet. Mitämaks — tuollainen mies saattaa viikon päästä olla vaikka ylempi töihinmääräjä tai vyöhykkeen vanhempi kirjanpitäjä tai lääkäri (leirissä kaikki on mahdollista!!), ja silloin he ovat minun käsissäni. Ja vaikka todellisuudessa tehdas vasta kokeili minua eikä ollut liittänyt minua mihinkään listaan, keittiö ruokki minua varmuuden vuoksi. Mutta vuorokautta ennen kukistumistani, kun tehdaskaan ei vielä tiennyt, leirin keittiö tiesi jo kaiken ja paukautti luukun kiinni nenäni edessä: minä olin paljastunut *vihreäksi kurjimukseksi.* Tässä vähäisessä episodissa näkyy leirimaailman ilmapiiri.

Tämä niin usein ilmenevä inhimillinen halu erottua vaatteiden avulla todellisuudessa paljastaa meidät, varsinkin leirin tarkoille katseille. Me luulemme pukeutuvamme mutta todellisuudessa riisuudumme, me paljastamme, minkä arvoisia olemme. Minä en ymmärtänyt, että sotilaan univormuni oli yhtä kuin Matroninan punainen huivi. Mutta piilosta katseleva valvova silmä huomasi kaiken tuon. Ja lähetti jonkun päivystäjän hakemaan minua. Luutnantti kutsuu, tuonne, erilliseen huoneeseen.

Nuori luutnantti keskusteli erittäin miellyttävästi. Kodikkaassa siistissä huoneessa ei ollut muita kuin hän ja minä. Ilta-aurinko paistoi, tuuli liikautteli verhoa. Hän kehotti minua istumaan. Jostakin syystä hän pyysi minua kirjoittamaan oman elämäkertani — miellyttävämpää puuhaa hän ei olisi saattanut tarjota. Kaikkien tutkintapöytäkirjojen jälkeen, joissa olin vain syl-

jeksinyt itseäni, maijojen ja kauttakulkupaikkojen alennusten jälkeen, saattovartioiden ja vankiloiden vartijoiden jälkeen, kaikkien kriminaalien ja loisien jälkeen, jotka kieltäytyivät näkemästä minussa kunniakkaan Puna-armeijamme entistä kapteenia, istuin nyt pöydän ääressä ja kenenkään hoputtamatta, miellyttävän luutnantin katsellessa hyväntahtoisesti kirjoitin parahultaisen paksulla musteella erinomaiselle sileälle paperille, jollaista leirissä ei ole, että olin kapteeni, että komensin patteria, että minulla oli joitakin kunniamerkkejä. Ja jo pelkästään siitä, että minä kirjoitin, yksilöllisyyteni — "minäni" — tuntui palautuvan. (Niin juuri, minun gnoseologinen subjektini "minä"! ja minähän olin sentään yliopiston käyneitä, siviili, armeijaankin jouduin vain sattumalta. Kuvitellaanpa, miten sitkeässä tuo halu on kaaderiupseerissa — halu vaatia kunnioitusta!) Ja luettuaan omaelämäkertani luutnantti oli erittäin tyytyväinen: "Olette siis neuvostoihminen, eikö totta? Tottahan toki, tietenkin, miksipä en? Tuntuu niin miellyttävältä kohota tomusta ja saastasta ja muuttua uudelleen neuvostoihmiseksi! Sehän on kuin puoli vapautumista.

Luutnantti pyysi käymään viiden päivän kuluttua. Noiden viiden päivän aikana jouduin kuitenkin luopumaan sotilaan univormustani, sillä se päällä oli hankala lapioida savea. Sotilaspuseron ja housut piilotin matkalaukkuuni, leirin rättimikon varastosta sain paikkaillut haalistuneet ryysyt, jotka olivat sen näköiset, kuin ne olisi pesty maattuaan vuoden roskalaatikossa. Tämä on tärkeä askel, vaikka en vielä tiedostakaan sen merkitystä: sieluni ei vielä ole vangin sielu, mutta nahkani muuttuu jo vangin nahaksi. Pääni on ajeltu paljaaksi, nälkä raatelee minua, ja viholliset ahdistavat, pian omaksun vangin katseenkin: vilpillisen, epäluuloisen, kaiken huomaavan.

Sen näköisenä menen viiden päivän kuluttua tapaamaan operatiivivaltuutettua, vieläkään tajuamatta, mihin hän tähtää. Mutta operatiivivaltuutettu ei ole tavattavissa. Hän lakkaa käymästä kokonaan. (Hän tietää jo, vaikka me emme tiedä: viikon päästä meidät hajotetaan ja Novyi Ierusalimiin tuodaan meidän tilallemme saksalaisia.) Näin vältyn tapaamasta luutnanttia.

Pohdiskelimme Gammerovin ja Ingalin kanssa, miksi minut pantiin kirjoittamaan omaelämäkertani, emmekä — lapsoset — älynneet, että se oli ensimmäinen pesäämme iskeytynyt petolinnun kynsi. Ja kuitenkin kuva oli näin selvä: uuden vankierän joukossa tulee kolme nuorta miestä, jotka koko ajan keskustelevat jostakin ja väittelevät keskenään, ja yksi heistä — tumma, pyöreä, synkkä poika jolla on pienet viikset, hän joka järjesti itselleen paikan kirjanpito-osastolta, — valvoo öisin ja kirjoittaa jotakin laverillaan, kirjoittaa ja piilottelee. Tietenkin voisi lähettää tempaamaan häneltä sen, mitä hän piilottelee, mutta jotta ei säikäytettäisi, yksinkertaisempaa on ottaa kaikesta selvää kolmikon sotilashousuiselta. Selvästikin hän on armeijan miehiä ja neuvostoihminen ja suostuu auttamaan sielujen vartioimisessa.

Zhora Ingal, joka ei päivällä väsynyt työssä, päätti todella valvoa alkuyöt ja siten säilyttää luovan hengen vapauden. Hän istuu vaunun ylälevyllä, jossa ei ole patjaa, tyynyä eikä peitettä häiritsemässä, toppatakki päällä (syysöinä huoneissa ei ole kovinkaan lämmin) ja kengät jalassa, koivet levylle ojennettuina ja selkä seinää vasten, imeskelee kynää ja tuijottaa jurosti paperiinsa. (Pahempaa käytöstä leirivanki ei voisi keksiä! Mutta ei hän emmekä mekään vielä ymmärrä, miten näkyvää se on ja miten häntä tarkkaillaan.)

Välistä hän yksinkertaisesti antaa periksi heikkoudelle ja kirjoittaa kirjeitä. Hänen kaksikymmentäkolmevuotias vaimonsa ei ole vielä ehtinyt kuluttaa loppuun kenkiä, jotka pani jalkaansa talvella lähtiessään miehensä kanssa konservatorioon, ja kuitenkin hän on jo jättänyt tämän: kaavakkeet, tahra, elääkin tekee mieli. Ingal kirjoittaa toiselle naiselle, jota hän nimittää siskokseen, salatakseen itseltään ja naiselta, että hän rakastaa tätäkin tai on valmis rakastumaan (mutta tämäkin nainen on juuri menossa naimisiin). Ingal osaa kirjoittaa näinkin:

"Rakas siskoseni! Kuuntele ihmiskunnan ihmeellisiä aavisteluja — Händeliä, Tshaikovskia, Debussyta! Minäkin olisin halunnut olla aavistus, mutta elämäni kello pysähtyi . . ." Tai koruttomasti:

"Näinä kuukausina olet tullut minulle paljon rakkaammaksi. Minulle on selvinnyt, että maailmassa on hyvin paljon oikeita ihmisiä, ja minä haluaisin, että sinun miehesikin olisi oikea ihminen." Tai näin:

"Minä harhailin elämässäni, kompastelin ja etsin itseäni . . . Huoneessa palaa kirkas valo, mutta milloinkaan en ole nähnyt mustempaa pimeyttä. Mutta vasta täällä olen löytänyt itseni ja kohtaloni enkä tällä kertaa kirjoista. Ja tiedätkö, lintuseni, milloinkaan en ole ollut yhtä optimistinen kuin nyt. Nyt tiedän varmasti, että mikään elämässä ei ole arvokkaampaa kuin aate jota palvelee. Ja nyt tiedän myös, mitä minun on kirjoitettava ja kuinka, — ja se on tärkeintä!"[1]

Aluksi hän kirjoittaa öisin ja päivisin piilottelee novellia Campesinosta, Espanjan tasavaltalaisesta, jonka kanssa hän oli istunut samassa sellissä ja jonka talonpoikaista perusteellisuutta hän ihasteli. Campesinon kohtalo oli yksinkertainen: hävittyään sodassa Francolle hän saapui Neuvostoliit-

[1] Ei, hän ei vielä tiennyt, k u i n k a kirjoittaa. Arkadi Belinkovin kertoman mukaan Ingal myöhemmin toisessa leirissä aina vetäytyi laverilleen kirjoittamaan. Vangit pyysivät ja myöhemmin alkoivat vaatia häntä näyttämään, m i t ä hän kirjoitti. (Ehkä ilmiantoja?) Mutta Ingal näki siinä vain uuden väkivallan luomista kohtaan — toiselta suunnalta vain — ja kieltäytyi! Ja hänet hakattiin . . .

Olenkin lainannut muutaman rivin hänen kirjeistään vain, jotta edes tämä pienen pieni paalu olisi merkkinä hänen haudastaan.

toon, jossa hänet ennen pitkää pantiin vankilaan[1].

Ingal ei ole lämmin, ensimmäinen sysäys ei vielä saa sydäntä avautumaan hänelle. (Kirjoitin tuon ja tulin ajatelleeksi: olinko minä sitten lämmin?) Mutta hänen lujuutensa on arvokas esikuva. Kirjoittaa leirissä! Niin korkealle kohoan minäkin kerran — mikäli en tuhoudu. Mutta toistaiseksi olen näännyksissä turhasta ravaamisestani, saven kaivuun ensimmäisten päivien masentama. Syyskuun poutaisena iltana Boris ja minä ehdimme vain hetken istua jätekasalla esivyöhykkeellä.

Laiha yskivä Gammerov on kietonut kädet polvien ympäri, hän toistelee:

Kolme vuosikymmentä
olen maatani rakastanut
enkä armoa odota teiltä . . .
Enkä halua.

"Fasisteja tuotiin! Fasisteja tuotiin!" — näin huudeltiin muuallakin kuin Novyi Ierusalimissa. Vuoden 1945 loppukesällä ja syksyllä tätä tapahtui Arkkipelagin kaikilla saarilla. Meidän — *fasistien* — tulomme avasi kriminaaleille tien vapauteen. He saivat tietää armahduksestaan jo heinäkuun 7. päivänä, ja sen jälkeen heidät valokuvattiin ja heidän vapautumispaperinsa pantiin kuntoon ja kirjanpidon tilit selvitettiin, mutta vielä kuukauden ja paikoin toisen ja kolmannenkin kuukauden armahdetut vangit joutuivat riutumaan piikkilangan takana — ei ollut ketään heidän tilalleen.

Ei ollut KETÄÄN heidän TILALLEEN! Ja me — syntymästämme sokeat — julkesimme koko kevään ja koko kesän kiinni tilkityissä selleissämme toivoa armahdusta! Että Stalin *säälii* meitä! . . . Että hän "ottaa Voiton huomioon" . . . Että unohdettuaan meidät ensimmäisestä, heinäkuun armahduksesta hän julistaa myöhemmin toisen, varta vasten poliittisille tarkoitetun . . . (Kertoiltiin jopa yksityiskohtaa: tuo armahdus on jo valmis, se lojuu *Stalinin pöydällä,* allekirjoitus vain puuttuu, mutta hänpä onkin lomalla. Parantumaton kansa odotti oikeaa armahdusta, parantumaton kansa uskoi! . . .) Mutta jos meidät armahdettaisiin, kuka laskeutuisi kaivoksiin? Kuka lähtisi saha kainalossa metsään? Kuka polttaisi tiilet ja asettelisi ne seiniksi? Stalin oli osannut luoda sellaisen järjestelmän, että jos hän olisi osoittanut jalomielisyyttä, rutto, nälkä, autius ja kurjuus olisivat oitis valloittaneet koko maan.

"Fasisteja tuotiin!" Meitä aina vihanneet tai ylenkatsoneet kriminaalit suhtautuivat meihin nyt miltei hellästi, kun saavuimme päästämään heidät. Ja samat sotavangit, jotka Saksan vankeudessa olivat tulleet tietämään, että maailmassa ei ole halveksitumpaa, hylätympää, vieraampaa ei-

[1] Tätä novelliaan Ingal ei todellisuudessa kirjoita koskaan loppuun, sillä hän ei saa tietää Campesinon loppua. Campesino elää kuvaajaansa kauemmin. Olen kuullut, että Ashabadin maanjäristyksen aikana hän johti vankijoukon sortuneesta leiristä ja edelleen vuorten yli Iraniin (rajavartijatkin jänistivät).

kä tarpeettomampaa kansaa kuin venäläiset, nyt loikkiessaan punaisista vaunuista ja kuorma-autoista Venäjän kamaralle havaitsivat, että vielä tämän hylätyn kansan keskuudessakin he olivat kaikkein katkerimmin hyljeksitty sukupolvi.

Tällaiseksi osoittautui Stalinin suuri armahdus, jollaista "maailma ei ole ennen nähnyt". Milloin maailma todella oli nähnyt armahduksen, joka ei koskenut poliittisia[1]?!

Nyt vapautettiin järjestään kaikki, jotka olivat murtautuneet asuntoihin, ryöstäneet kadulla kulkijoita, raiskanneet tyttöjä, turmelleet alaikäisiä, huiputtaneet asiakkaita, harjoittaneet huliganismia, pahoinpidelleet puolustuskyvyttömiä, ryöstäneet metsiä ja vesistöjä, syyllistyneet kaksinnaimiseen, harjoittaneet kiristystä, ottaneet lahjuksia, petkuttaneet, panetelleet, tehneet vääriä ilmiantoja (nämä eivät olleet istuneetkaan, tämä oli tulevaisuutta varten!), kaupanneet huumeita, parittaneet, pakottaneet prostituutioon ja tietämättömyyttään tai huolimattomuttaan aiheuttaneet ihmishenkien menetyksiä. (Tämä ei ollut kaunopuheisuuden temppu, minä vain luettelin armahduksen kattamat rikoslain pykälät.)

Ja sitten kansalta vaaditaan moraalisuutta! . . .

Puolet tuomiosta annettiin anteeksi: kavaltajille, asiapapereiden ja leipäkorttien väärentäjille, keinottelijoille ja valtiolta varastaneille. (Valtion taskun puolesta Stalin sentään oli äkeissään.)

Mutta mikään ei niin loukannut entisten rintamamiesten ja sotavankien mieltä kuin järjestään kaikkien sota-ajan *karkureiden täydellinen armahtaminen*! Kaikki jotka olivat jänistäneet, karanneet yksiköstään, lähteneet rintamalta, jääneet saapumatta kutsuntapaikalle, vuosikausia piileksineet äidin peltoon kaivetussa kuopassa tai lattian alla tai uunin takana (aina äidin turvissa! vaimoonsa sotilaskarkurit eivät milloinkaan luottaneet!) vuosikausiin lausumatta sanaakaan ääneen ja muuttuneet kumaraksi karvoit-

[1] Se vapautti Viidennenkymmenennenkahdeksannen väestä alle k o l m e k s i vuodeksi tuomitut, ja sellaista tuomiotahan ei ollut annettu juuri kenellekään. Tuskin puolikaan prosenttia tuomituista oli saanut niin lievän tuomion. Mutta tämän puolen prosentin kohdallakin armahduksen säälimätön henki peri voiton lieventävästä kirjaimesta. Tunsin erään pojan — hänen nimensä taisi olla Matjushin (hän työskenteli taiteilijana Kaluzhkaja Zastavan leirissä) — joka oli saanut 58-1-b:n vangiksi antautumisesta jo kovin varhain, joskus vuoden 1941 lopulla, kun ei ollut vielä päätetty, minkä arvoiseksi arvioida, paljonko antaa. Matjushinille annettiin kolme vuotta sotavangiksi antautumisesta — ainutlaatuista! Hänen tuomionsa kuluttua umpeen häntä ei tietenkään vapautettu vaan vapauttamista lykkäiltiin erikoismääräykseen antamiseen asti. Mutta silloinpa julistettiinkin armahdus! Matjushin alkoi pyytää (mitäpä nyt vaatimaan) vapauttamista. Miltei viiden kuukauden ajan — vuoden 1945 joulukuuhun — URTsh:n pelästyneet virkamiehet kieltäytyivät. Viimein hänet päästettiin palaamaan kotiinsa Kurskin alueelle. Huhu kertoi (ja muuta olisikin vaikea uskoa!) että hänet kahmaistiin pian ja tuomio korotettiin k y m p i k s i. Eihän toki sovi hyötyä ensimmäisen tuomioistuimen hajamielisyydestä!

tuneeksi eläimeksi, — heidät kaikki, jos heidät vain saatiin pyydystetyiksi tai he itse ilmoittautuivat armahduspäivään mennessä, julistettiin nyt tasa-arvoisiksi tahrattomiksi neuvostokansalaisiksi, joita ei ollut aikaisemmin tuomittu! (Vanhan sananlaskun kaukonäköisyys osoittautui nyt perusteltuksi: eihän karkuruus kaunista ole, onpahan terveellistä!)

Mutta ne jotka eivät olleet horjuneet, jotka eivät olleet jänistäneet, jotka olivat asettuneet synnyinmaahan suunnatun iskun tielle ja maksaneet siitä joutumalla sotavankeuteen, — heille ei anteeksiantoa voinut olla. Ylipäällikkö ymmärsi asian niin.

Oliko Stalin näkevinään sotilaskarkureissa jotakin omaansa, tuttua? Muistuiko mieleen oma inho rivimiehen palvelusta kohtaan, surkea alokasaika vuoden 1917 talvella? Vai arveliko hän, että hänen hallinnolleen pelkurit eivät ole vaaraksi, että vaaraksi ovat vain rohkeat? Sillä jopa Stalinin kannaltakin olisi luullut sotilaskarkureiden armahtamisen olevan aivan epämielekästä: osoittihan hän itse kansalleen, kuinka oma nahka olisi varmimmin ja helpoimmin pelastettavissa seuraavassa sodassa[1].

Olen toisessa kirjassa kertonut tohtori Zubovin ja hänen vaimonsa tarinan: eukon piiloteltua heidän talossaan eksynyttä sotilaskarkuria, joka myöhemmin ilmiantoi heidät, Zubovin pariskunta sai 58. pykälän perusteella *kympin* kumpikin. Tuomioistuimen mielestä heidän rikoksensa ei ollut niinkään sotilaskarkurin piilottelemisessa kuin teon *pyyteettömyydessä*: karkuri ei ollut heidän sukulaisensa, ja siispä teko sisälsi neuvostovastaisen tarkoitusperän! Stalinin armahduksen ansiosta karkuri vapautui jo ennen kuin oli istunut kolmeakaan vuotta, hän oli jo unohtanut tuon elämänsä pienen episodin. Mutta toisin kävi Zubovien! He istuivat leireissä täydet kymmenen vuotta (niistä neljä erikoisleireissä) ja olivat lisäksi — ilman mitään tuomiota — neljä vuotta karkotuksessa. Heidät vapautti vasta se, että itse karkotustuomio romutettiin tykkänään, mutta heidän tuomiotaan ei peruutettu silloin eikä *kuudentoista* eikä edes *kahdenkymmenen* vuoden kuluttua tapahtumasta, ja aikoinaan langetettu tuomio esti heitä palaamasta taloonsa Moskovan lähistölle, esti heitä hissukseen elämästä loppuelämäänsä[2]!

[1] Siinä taisi olla myös historiallista oikeudenmukaisuutta: maksettiin vanha velka rintamakarkuruudelle, jota ilman koko historiamme olisi lähtenyt menemään hieman toisella tavalla.

[2] Vuonna 1958 Neuvostoliiton armeijan pääsyyttäjänvirasto vastasi heille: syyllisyytenne on todistettu eikä tarkistamiseen ole aihetta. Vasta vuonna 1962 — 20 vuotta myöhemmin — heidän syyllisyytensä peruutettiin 58-10:n (neuvostovastainen tarkoitus) ja 58-11:n (miehestä ja vaimosta koostunut "organisaatio") osalta. Kun taas pykälä 193-17-7-d:n (osallisuus sotilaskarkuruuteen) osalta heille langetettiin viiden vuoden tuomio, johon sovellettiin (! kahdenkymmenen vuoden kuluttua!) Stalinin armahdusta. Näin juuri kirjoitettiin lyödyille vanhuksille vuonna 1962: "Teidät k a t s o t a a n v a p a u t e t u i k s i vuoden 1945 heinäkuun 7. päivänä ja tuomio poistetuksi"!

Tällaisia asioita pelkää ja on pelkäämättä pitkävihainen kostonhimoinen harkitsematon Laki!

Armahduksen jälkeen kulttuuri- ja kasvatusosastojen pensselit alkoivat heilua ja koristelivat leirien sisäkaaret ja seinät ilkkuvilla iskulauseilla: "Ennennäkemättömän laajaan armahdukseen vastaamme rakkaalle puolueelle ja hallitukselle kaksinkertaistamalla työn tuottavuuden!"

Kriminaalit oli armahdettu, he lähtivät, mutta poliittisten oli vastattava kaksinkertaistamalla ... Milloin huumorin taju on valaissut hallintoamme?

Meidän — "fasistien" — saapumisemme jälkeen Novyi Ierusalimissa alkoivatkin heti päivittäiset vapauttamiset. Vielä eilen nuo naiset nähtiin vyöhykkeellä siivottomina, rähjäisinä ja kiroilevina, mutta nyt he ovat muuttuneet, peseytyneet, kammanneet tukkansa ja ties mistä ilmestynyt pilkullinen tai raidallinen leninki päällä ja jakku käsivarrella kävelevät vaatimattomasti asemalle. Arvaisitko junassa, miten vuolaan karkeasti tuokin osaa kiroilla?

Ja sitten astuvat portista kriminaalit ja *puoliveriset* (matkijat). Sielläkään he eivät pääse rennoista tavoistaan: he pelleilevät, tanssahtelevat, huiskuttavat leiriin jäävälle ja huikkailevat, ja heidän ystävänsä huutelevat ikkunoista. Vartijat eivät häiritse — kriminaaleille on kaikki luvallista. Muuan kriminaali asettaa aika kekseliäästi matkalaukkunsa pystyyn, nousee näppärästi sille, heilauttaa jossakin kauttakulkupaikassa *omitun* tai korttipelissä voitetun takin auki ja alkaa hattu kallella soittaa mandoliinilla jäähyväisserenadia leirille, laulaa jotakin kriminaalien roskaa. Hohotusta.

Vapautetut kulkevat vielä pitkään polkua leirin sivuitse ja sitten pellolla, eikä piikkilanka estä meitä näkemästä esteettömästi. Tänään nuo varkaat kävelevät Moskovan bulevardeilla ja ehkä jo tällä viikolla tekevät *keikan* (puhdistavat asunnon), ryöstävät vaimosi, sisaresi tai tyttäresi ilkosen alastomaksi öisellä kadulla.

Ja te, fasistit (myös Matronina on fasisti!) — kaksinkertaistakaa sillä aikaa työn tuottavuus!

Armahduksen vuoksi kaikkialla oli puutetta työvoimasta, uudelleen sijoitteluja suoritettiinkin. Minut "heitettiin" joksikin aikaa savimontusta osastolle. Siellä sain tilaisuuden tutustua Matroninan koneistamiseen. Siellä saivat kaikki osansa, mutta kaikkein hämmästyttävimmin teki työtä eräs nuori tyttö — totisesti työn sankaritar joskaan ei sopiva sanomalehteen. Hänen paikallaan, hänen virallaan ei ollut osastolla nimeä, mutta häntä olisi voinut nimittää "ylimmäksi asettelijaksi". Puristimesta märkiä (juuri sekoitetusta savesta valettuja, erittäin painavia) tiiliä kuljettavan liukuhihnan luona seisoi kaksi tyttöä: alempi asettelija ja ojentaja. Heidän ei tarvinnut kumartua, kääntyä vain eikä edes kovin suuren kulman verran. Mutta ylemmän asettelijan — hän seisoi korokkeella kuin mikäkin osaston keisarinna — oli taukoamatta: kumarruttava, otettava jalkojensa juuresta ojen-

tajan siihen asettama märkä tiili, rikkomatta nostettava se vyötärön tai jopa olkapäiden korkeudelle, jalkojen asentoa muuttamatta käännettävä vartaloa yhdeksänkymmentä astetta (milloin oikeaan ja milloin vasempaan sen mukaan, kumpaa vaunua kuormattiin) ja aseteltava tiilet viidelle puuhyllylle kaksitoista tiiltä kullekin. Hänen liikkeensä eivät tunteneet taukoa, pysähdystä eivätkä muutosta, ne tehtiin nopeassa voimistelutahdissa ja näin koko kahdeksan tunnin vuoron ajan — ellei puristin mennyt rikki. Hänelle ojennettiin ojentamistaan — puolet kaikista tehtaan työvuoron aikana tuottamista tiilistä. Alhaalla olevat tytöt vaihtoivat tehtäviä, häntä ei vaihtanut kukaan kahdeksaan tuntiin. Olisi luullut, että viisi minuuttia tuollaista työtä pään heilautuksineen ja vartalon kiertämisineen olisi riittänyt panemaan pään pyörälle. Mutta tyttöpä jaksoi vielä hymyilläkin vuoron alkupuolella (puristimen jyrinä teki puhumisen mahdottomaksi), ja ehkä hän oli mielissään siitä, että hänet oli asetettu korokkeelle kuin mikäkin kauneuskuningatar ja että kaikki näkivät hänen paljaat voimakkaat säärensä ja vyötärönsä balettimaisen notkeuden.

Tästä työstä hänelle annettiin leirin korkein annos: kolmensadan gramman lisäannos leipää (yhteensä 850 grammaa päivässä) ja iltaruokailussa yhteisen mustan kaalisopan lisäksi *kolme stahanovia:* kolme kurjaa annosta veteen keitettyä vetelää mannapuuroa — sitä pantiin niin vähän, että se vain peitti savikupin pohjan.

"Me teemme työtä rahasta, te teette työtä leivästä, se ei ole mikään salaisuus", puristinta korjaamaan tullut likainen vapaa mekaanikko sanoi minulle.

Vaunujen vetäminen oli minun ja käsipuolen altailaisen Puninin tehtävä. Vaunut olivat kuin korkea pilari — kovin kiikkerät, sillä kymmenen kahdentoista tiilen hyllyllistä aiheuttivat sen, että vaunujen painopiste sijoittui varsin korkealle. Notkuva vaunu, joka vavahteli kuin liiaksi kuormattu kirjahylly, oli kiskottava rautakoukulla suoraa raidetta pitkin, ajettava alle tuodulle alustalle ja pysäköitävä sille, minkä jälkeen tämä alusta oli vedettävä toista suoraa raidetta pitkin kuivauskomeroiden ohitse. Sitten oli pysähdyttävä oikean kammion kohdalle, työnnettävä vaunu alustalta ja edelleen uuteen suuntaan kuivauskammioon. Jokainen kammio oli pitkä kapea käytävä, jonka seinillä oli kymmenen syvennystä ja kymmenen listaa. Vaunut oli nopeasti ja suoraan työnnettävä sisään, minkä jälkeen oli väännettävä vivusta, sijoitettava kaikki kymmenen hyllyä tiilineen päivineen kymmenelle listalle, irrotettava kymmenen paria rautapidikkeitä ja nopeasti peräännyttävä tyhjä vaunu mukanaan. Koko tämä keksintö taisi olla saksalaisten tekoa ja viime vuosisadalta (vaunuihin oli merkitty saksalainen nimi), ja saksalaisittain olisi ollut tarkoitus, että niin kuin kiskot kannattivat vaunut, samoin myös lattia kannattaisi vetäjän, mutta meilläpä laudat olivatkin lahot ja rikki, ja minä astuin yhtenään harhaan ja romahtelin lattian lävitse. Lisäksi kammioissa olisi varmaankin pitänyt olla tuuletus, mutta sitä ei ol-

lut, ja sillä aikaa kun temmelsin siellä vastoinkäymisten kimpussa (hyllyt menivät minulta usein vinoon ja takertuivat toisiinsa eivätkä osuneet kohdalleen, ja märkiä tiiliä mäiskähteli päähäni), tulin nieleksineeksi häkää, joka kirveli henkitorvessa.

Niin että minä en kovinkaan ikävöinyt tehdassaliin, kun minut ajettiin takaisin savimonttuun. Savenkaivajista oli puutetta — heitäkin vapautettiin. Borja Gammerov lähetettiin monttuun, ja niin aloimme tehdä työtä yhdessä. Normi tiedetään: kunkin oli vuoron aikana kaivettava, kuormattava ja tuupattava vinssille kuusi vaunullista (kuusi kuutiometriä) savea. Kahdelta edellytettiin kahtatoista. Kuivalla ilmalla saimme yhdessä aikaan viisi. Mutta sitten alkoi sataa hienoa syksyistä tihkua. Sitä satoi vuorokauden, kaksi, kolme vuorokautta, tyynessä ilmassa, sateen enempää voimistumatta kuin lakkaamattakaan. Se ei ollut kaatosadetta, eikä kenenkään mieleen olisi tullut keskeyttää ulkotöitä. "Työmaalla ei sada koskaan!" kuuluu GULAGin tunnettu iskulause. Mutta Novyi Ierusalimissa meille ei jostain syystä anneta edes toppatakkeja, ja tuossa alakuloisessa tihkusateessa, punertavassa savimontussa me sitten ryvemme ja töhrimme vanhaa rintamamiehen mantteliamme, joka kolmentena päivänä on imenyt itseensä jo ämpärillisen vettä. Eikä leiri anna meille jalkineitakaan, ja niin mädätämme viimeisiä rintamamiehen saappaitamme löysässä ravassa.

Ensimmäisenä päivänä laskemme vielä leikkiä:

— Eikö sinustakin, Boris, paroni Tuzenbachin kävisi nyt kovasti kateeksi meitä? Sehän aina haaveili työstä tiilitehtaassa. Muistatko? Tehdä työtä niin, että kotiin tultuaan sortuu sänkyyn ja nukahtaa heti. Ilmeisesti hän kuvitteli, että märät vaatteet voisi kuivata jossakin, että olisi sänky ja saisi syödä kahden ruokalajin lämpimän aterian.

Tuuppailemme parit vaunut, ja kopistellen vihaisesti lapiota seuraavan vaunun rautakylkeen (savi irtoaa huonosti) minä sanon nyt jo raivostuneesti:

— Sanohan mikä helvetti esti kolmea sisarta istumasta siivosti aloillaan? Pantiinko heidät sunnuntaisin keräämään poikien kanssa rautaromua? Vaadittiinko heitä maanantaisin tekemään muistiinpanoja Pyhistä Kirjoituksista? Oliko heidän oltava luokanvalvojana ilmaiseksi? Ajettiinko heitä opettamaan lukutaitoa?

Ja vielä yhden vaunukuormallisen jälkeen:

— Että ne jaksoivatkin kaikki jauhaa roskaa: tehkää työtä! tehkää työtä! tehkää työtä! Sen kun teette, piru viekööon, kuka teitä estää tekemästä? Kyllä tietäisitte, jos teitä olisi saatellut tuohon onnelliseen elämään susikoirien haukku! . . .

Boris on minua heikompi, hän jaksaa tuskin liikuttaa kiinni liimautuvasta savesta raskaasti käynyttä lapiota, hän jaksaa juuri ja juuri heittää lapiollisen vaunun reunan yli. Silti hän jo toista päivää yrittää pysyttää meidät Vladimir Solovjevin tasolla. Siinäkin hän on ehtinyt edellemi! Hän on luke-

nut Solovjevia vaikka kuinka, kun taas minä en ole joutavilta puuhiltani ehtinyt lukea riviäkään.

Ja minkä muistaa, sen hän sanoo minulle, ja minä yritän painaa muistiini mutta tuskin pystyn — aivoni eivät ole nyt siinä kunnossa.

Ei mutta todellakin — miten säilyttää henkensä ja samalla päästä perille totuudesta? Ja miksi on romahdettava leirin pohjalle ymmärtääkseen kurjuutensa?

Hän sanoo:

— Vladimir Solovjev opetti iloitsemaan kuolemasta. Tätä pahempaa ei olekaan.

Se on totta . . .

Kuormaamme niin paljon kuin pystymme. Olkoon sitten rangaistusannos, piru teidät perikööni! Kuormaamme päivän ja laahustamme leiriin. Mutta sielläkään meitä eivät odota riemut: kolmesti päivässä samaa mustaa suolatonta nokkosenlehdistä tehtyä lientä ja kerran kauhallinen velliä — kolmanneslitran verran. Ja leivät on jo leikattu, aamulla annetaan 450 grammaa, päivällä ja illalla ei murenaakaan ja lisäksi meidät pannaan sateeseen iltakatselmukseen. Ja taas nukumme paljailla lavereilla likomärät savessa töhriintyneet vaatteet päällä ja hytisemme, sillä parakkeja ei lämmitetä.

Sama tihkusade jatkuu seuraavanakin päivänä. Savimonttumme on kastunut, ja me juutumme siihen tykkänään. Vaikka lapiolle ottaisi savea kuinka vähän ja vaikka lapiota kuinka takoisi kippivaunun kylkeen, savi ei irtoa. Joka kerta on kurkotettava ja kädellä irroteltava savi lapiosta vaunuun. Silloin huomaamme tekevämme turhaa työtä. Paiskaamme lapiot sivuun ja alamme yksinkertaisesti käsillämme kahmia massahtelevaa savea jalkojemme juuresta ja heitellä vaunuun.

Borja yskii, hänen kehkoissaan on yhä saksalaisen panssarin ampuman ammuksen sirpale. Hän on laiha ja keltainen, hänen nenänsä, korvansa ja kasvojensa luut ovat käyneet vainajamaisen teräviksi. Katselen häntä enkä enää tiedä: mahtaakohan hän olla talvea leirissä.

Ponnistelemme vielä irrottaaksemme ajatuksemme ja voittaaksemme tilanteemme — ajattelemalla. Mutta sen paremmin filosofia kuin kirjallisuuskaan eivät enää suju meiltä. Kädetkin ovat käyneet painaviksi kuin lapiot, ne roikkuvat. Boris ehdottaa:

— Ei, puhumiseen kuluu paljon voimia. Ollaan ennemmin hiljaa ja ajatellaan. Sepitetään esimerkiksi runoja. Ajatuksissa.

Minä hätkähdän: pystyykö hän nyt sepittämään runoja? Hänen keltaisen heiveröisen otsansa yllä väikkyy kuoleman varjo mutta myös ihmeen sitkeän lahjakkuuden varjo[1].

[1] Boris Gammerov kuoli saman vuoden talvella sairaalassa heikkouteen ja tuberkuloosiin. Arvostan hänessä runoilijaa, jonka ei annettu korahtaakaan. Hänen henki-

Tällä lailla olemme vaiti ja käsillämme mätämme savea. Sade jatkuu yhä . . . Mutta meitä ei suinkaan päästetä savimontusta, vaan Matronina tulee silmät leimuten (jokin tumma suojakangas peittää hänen punaisen päänsä) ja montun reunalta viittilöi prikaatinpäällikölle montun päätyjen suuntaan. Viesti kulkeutuu meillekin asti: prikaatia ei tänään päästetä lähtemään työvuoron päättyessä kello kahdelta vaan prikaati pidetään montussa siksi, kunnes olemme täyttäneet normin. Vasta silloin annetaan sekä päivällinen että illallinen.

Moskovassa rakennustyöt seisovat tiilien puutteessa . . .

Mutta Matronina lähtee, ja sade yltyy. Kaikkialle saveen ja kippivaunuihimme kerääntyy vaalean punertavia lätäköitä. Saappaidemme varret ovat punertavat, mantteleissamme on punertavia täpliä. Kädet ovat kohmeessa kylmästä savesta, niilläkään emme enää pysty heittelemään enää mitään vaunuun. Silloin jätämme tämän hyödyttömän puuhan, kapuamme ylemmäksi ruohikkoon, istahdamme sinne, painamme päämme ja nostamme manttelin kauluksen pystyyn.

Sivulta katsottuna: kaksi punertavaa kiveä pellolla.

Jossakin ikätoverimme opiskelevat Sorbonnessa ja Oxfordissa, pelaavat tennistä väljällä vapaa-ajallaan ja väittelevät maailman ongelmista opiskelijakuppiloissa. Heidän tuotteitaan julkaistaan jo, heidän maalauksiaan asetetaan näytteille. He kiemurtelevat parhaansa mukaan vääristääkseen ympärillä olevan liian tavallisen maailman uudella tavalla. He vihoittelevat klassikoille siitä, että nämä ovat ammentaneet aiheet ja teemat loppuun. He vihoittelevat hallituksilleen ja taantumuksellisilleen, jotka eivät halua ymmärtää eivätkä omaksua kaikkein edistyksellisintä neuvostoliittolaista kokemusta. He latelevat lausuntoa radioreporttereiden mikrofoneihin, kuuntelevat omaa ääntään ja keikistellen selittävät, mitä he ovat *halunneet sanoa* viimeisessä tai ensimmäisessä kirjassaan. Erittäin varmasti he puhuvat kaiken maailman asioista mutta varsinkin meidän maamme kukoistuksesta ja korkeimmasta oikeudenmukaisuudesta. Vasta joskus vanhuudessaan laatiessaan tietosanakirjoja he kummastuksekseen eivät löydäkään kyllin arvokkaita venäläisiä nimiä meidän kirjaimillemme, meidän kaikille kirjaimillemme . . .

Sade rummuttaa takaraivoon, puistatus ryömii märkää selkää pitkin.

Kippivaunut ovat kuormaamatta, säiliöt on käännetty alas. Kaikki ovat lähteneet. Savimontussa ei ole enää ketään, pellolla vyöhykkeen takana ei ole ketään. Salaperäistä kylää peittää harmaa verho, jopa kukotkin ovat piiloutuneet kuivaan paikkaan.

Mekin otamme lapiomme, jottei niitä kähvellettäisi, — ne on merkitty

nen kuvansa oli ylevä, ja hänen runonsakin tuntuivat minusta silloin erittäin voimakkailta. Mutta en muista niistä ainoatakaan enkä pysty enää mistään niitä poimimaan — edes noista pienistä kivistä rakennellakseni muistomerkin hänen haudalleen.

meidän nimiimme — ja raahaten niitä perässämme kuin painavia kottikärryjä lähdemme kiertämään Matroninan tehdasta — katoksen alle, jossa tiiliä polttavia Hoffmann-uuneja kiertävät mutkittelevat käytävät. Siellä käy läpiveto ja on kylmä, mutta paikka on kuiva. Me laskeudumme tiiliholvin alle pölyyn istumaan.

Jonkin matkan päässä meistä on iso hiilikasa. Kaksi vankia kaivelee sitä, he etsivät innokkaasti jotakin. Löydettyään he puraisevat ja pistävät pussiin. Sitten he istahtavat ja syövät tuollaisen mustan harmaan palan.

— Mitä te syötte, pojat?

— Tämä on merisavea. Lääkäri sanoi, että tätä voi syödä. Siitä ei ole vaaraa jos ei hyötyäkään. Kilon kun päivässä pureksii tätä annoksen lisäksi, niin maha ainakin tuntuu täydemmältä. Etsikää, täällä hiilen seassa on paljon! . . .

. . . Vielä iltaan mennessäkään savimontun normia ei ole täytetty. Matronina käskee jättämään meidät yöksi monttuun. Mutta sähkövalot sammuvat kaikkialta, vyöhyke jää pimeäksi, ja kaikki kutsutaan vartiotuvalle. Käsketään käymään käsikoukkuun, ja vahvennettu kiroileva saattovartio vie koirien haukkuessa vangit asuinvyöhykkeelle. Kaikki on mustaa. Me kuljemme näkemättä, missä on vetelää ja missä kova maa, vatkaamme maaston kokonaan, liukastelemme ja reuhdomme toisiamme.

Myös asumavyöhykkeellä on pimeää — "yksilöllisen keittiön" uunin alta vain leiskuu helvetillinen punertava tuli. Ja ruokalassa palaa jakeluluukulla kaksi öljylamppua, joiden valossa ei näe lukea iskulausetta eikä erota kipossa olevaa kaksinkertaista nokkoslitkuannosta, se on hörpittävä huulituntumalla.

Ja näin on huomenna ja joka päivä: kuusi kippivaunullista punertavaa savea — kolme kipollista mustaa litkua. Jo vankilassa taisimme heiketä mutta täällä heikkenemme paljon nopeammin. Päässäkin tuntuu jo soivan. Pian saapuu miellyttävä heikkous, kun on helpompi antaa periksi kuin taistella vastaan.

Parakeissa on pilkkopimeää. Makaamme likomärät vaatteet päällä paljailla levyillä, ja riisumatta mitään taitaakin olla lämpimämpi: kuin kostean hauteen sisässä.

Silmät ovat auki ja katsovat mustaan kattoon, mustaan taivaaseen.

Jumala, Jumala! Ammusten ja pommien räjähdellessä pyysin sinua pelastamaan elämäni. Mutta nyt pyydän sinulta: lähetä minulle kuolema . . .

VII Paikalliset olot

Arkkipelagin ulkonaisesti yksinkertaisesta elämästä kertomisen luulisi olevan kaikkein helpointa ja yksinkertaisinta. Mutta se on samalla myös kaikkein vaikeinta. Niin kuin mitä tahansa elämän olosuhteita kuvatessa on kerrottava aamusta seuraavaan aamuun, talvesta seuraavaan talveen, syntymästä (saapumisesta ensimmäiseen leiriin) kuolemaan (kuolemaan). Ja kaikista saarista ja saarekkeista.

Siihen ei tietenkään kukaan pysty, ja kokonaisten niteiden lukeminen taitaisi käydä ikävystyttäväksi.

Alkuasukkaiden elämä muodostuu: työstä, työstä ja työstä, edelleen nälästä, vilusta ja viekkaudesta. Niille, jotka eivät ole osanneet tuupata toisia sijastaan eivätkä päästä pehmoiselle, tuo työ on *yleistä,* juuri sitä työtä, joka nostaa maasta sosialismin mutta meidät murjoo maahan.

Näiden yleisten töiden eri muotoja ei käy luetteleminen eikä tarkasteleminen, siitä tehtävästä ei kenenkään kieli suoriutuisi. Tuuppailla kottikärryjä ("OSO:n kone — kaksi kädensijaa, yksi pyörä"). Kantaa kantolaatikoa. Purkaa tiilikuormaa paljain käsin (iho hiertyy sormista nopeasti). Kantaa tiiliä (selkätelineessä). Louhia louhoksesta kiveä ja hiiltä, lapioida savea ja hiekkaa. Louhia hakulla ja kuljettaa kuusi kuutiota kultapitoista malmia. Yksinkertaisesti kaivaa maata, yksinkertaisesti kalvaa maata (piipitoista kamaraa, päälle päätteeksi talvella). Louhia hiiltä maan alla. Ja malmia — lyijymalmia, kuparimalmia. Edelleen saa murskata kuparimalmia (suussa imelä maku, nenästä valuu vesi). Saa kyllästää kreosoottiöljyllä ratapölkkyjä (ja samalla omaa ruumistaan). Saa louhia maantietunneleita. Päällystää rataa. Saa vyötäröä myöten suossa nostaa turvetta. Saa sulattaa malmeja. Saa valaa metallia. Saa märillä niityillä niittää mättäillä (puolisääreen vedessä). Saa olla hevosmiehenä ja kuskina (ja hevosen pussista siirtää kauroja omaan kattilaansa, sillä hevonenhan — mokomakin heinäsäkki — on valtion ja kestää kyllä — tai sitten oikaisee koipensa). Ja yleensä *maataloudessa* saa tehdä kaikkia talonpojan töitä (sitä työtä parempaa ei olekaan: ainahan maasta jotakin onnistuu nykäisemään).

Mutta kaikkien yhteinen isä on meidän Venäjän metsämme aitokultaisine runkoineen (niistä saadaan kultaa). Metsänhakkuu on Arkkipelagin töistä kaikkein vanhin. Se kutsuu kaikkia, se sijoittaa kaikki eikä ole suljet-

tu edes invalideilta (kädettömät lähetetään kolmen miehen ryhminä tallaamaan puolen metrin paksuista lunta). Lunta on rintaan asti. Sinä olet puunkaataja. Ensin tallaat lumen rungon ympäriltä. Kaadat rungon. Sitten vaivalloisesti lumessa kahlaillen karsit kaikki oksat (runkoa on käänneltävä lumessa, jotta päästisit kirveellä käsiksi oksiin). Edelleen kuohkeassa lumessa raahaat kaikki oksat kasoihin ja poltat ne (ne palavat huonosti, savuttavat vain). Sitten sahaat rungon oikean pituisiksi pölkyiksi ja pinoat ne. Ja normisi on viisi kuutiometriä päivässä, kahden miehen normi kymmenen. (Burepolomissa normi oli seitsemän kuutiota, ja paksut pöllit oli vielä halkaistava.) Näin siksi kunnes kätesi eivät enää jaksa kohottaa kirvestä eivätkä jalkasi liikahtaakaan.

Sotavuosina (sota-ajan muonitustilanteessa) leirivangit nimittivät kolmen viikon metsänhakkuukomennusta *kuivaksi teloitukseksi.*

Opit vihaamaan tuota metsää, tuota runoissa ja proosassa ylistettyä maan koristusta! Kuljet männyn- ja koivunrunkojen keskellä ja täriset inhosta! Vielä vuosikymmeniä myöhemmin näet heti silmät suljettuasi nuo kuusi- ja haapapölkyt, joita raahasit syvässä lumessa satoja metrejä vaunulle, kaatuilit mutta takerruit kiinni uskaltamatta päästää otettasi, koska et voinut olla varma, että jaksaisit enää nostaa taakkasi lumesta.

Pakkotöitä säädeltiin Venäjällä vuosikymmeniä *vapaille* tarkoitetulla vuoden 1869 urakkasäännöllä. Työhön määrättäessä otettiin huomioon: työläisen fyysiset voimat ja tottuneisuuden aste (voisiko tätä nykyään uskoa?!). Työpäivän pituudeksi määrättiin talvella seitsemän (!) tuntia ja kesällä kaksitoista ja puoli. Akatuin hurjassa pakkotyöpaikassa (Jakubovitsh 1890-luvulla) kaikki muut paitsi kirjoittaja täyttivät työurakkansa *helposti.* Heidän työpäivänsä kesti siellä kahdeksan tuntia *kävely* mukaan laskettuna, lokakuusta seitsemän ja talvella vain kuusi tuntia. (Tämä jo ennen yleisestä kahdeksantuntisesta työpäivästä käytyä taistelua!) Mitä Dostoevskin Omskin pakkotöihin tulee, niin siellä suorastaan laiskoteltiin, mikä jokaisen lukijan on helppo todeta. Heillä tehtiin työtä oman mielen mukaan ja ripottelemalla, ja johto puki heidät peräti *valkoisiin* palttinaisiin nuttuihin ja housuihin! Kannattaako jatkaa enää? Meillä leirissä onkin tapana sanoa: "vaikka valkoiset kaulassa" — kun on oikein helppoa, kun ei ole mitään tekemistä. Ja heillä oli valkoiset nututkin! Työpäivän jälkeen "Kuolleen talon" pakkotyövangit *kävelivät* pitkään vankilan pihassa — eivät siis olleet työstä näännyksissä! Muuten sensuuri ei halunnut päästää "Muistelmia kuolleesta talosta" julkisuuteen, koska pelkäsi, että Dostoevskin kuvaaman elämän *helppous* ei ole omiaan pidättämään tekemästä rikosta. Ja Dostoevski lisäsi sensuuria varten tekstiinsä uusia sivuja, joiden oli määrä osoittaa, että elämä pakkotöissä oli *sittenkin raskasta*[1]! Meillä vain loiset kävelivät sunnuntaisin, ja hekin häpeilivät. Ja "Maria Volkonskajan muistiin-

[1] I. A. Gruzdevin kirjeet Gorkille. Gorkin arkisto. Osa XI, Moskova 1966, s. 157.

panoista" Shalamov huomauttaa, että Nertshinskissä dekabristien päiväurakkana oli louhia ja kuormata kolme puuta miestä kohti (48 kiloa! — senhän nostaa kerralla!), kun taas Shalamovin normi Kolymassa oli *kahdeksansataa puutaa*. Edelleen Shalamov kirjoittaa, että välistä heidän työpäivänsä venyi kesällä 16-tuntiseksi! Kuudestatoista en tiedä, mutta kolmetoistatuntisia tekivät monet, — sekä KarLagin maatöissä että pohjoisen hakkuutöissä — ja ne olivat puhtaita tunteja, joiden lisäksi tuli viiden kilometrin kävelymatka metsään ja viiden takaisin. Kannattaako muuten päivän pituudesta kiistellä? Sillä *normihan* on ratkaisevampi kuin työpäivän pituus, ja kun prikaati ei täyttänyt normiaan, vain saattovartio vaihdettiin ajallaan, mutta työläiset jäivät metsään puoleen yöhön rehkimään valonheittimien valossa vain käväistäkseen ennen aamua leirissä syömässä yhtä aikaa illallisen ja aamiaisen ja palatakseen heti takaisin metsään.

Ei ole ketään, joka kertoisi siitä: kaikki ovat kuolleet.

Ja normia korotettiin vielä näinkin — jotta olisi osoitettu sen täyttäminen mahdolliseksi: yli 50:n asteen pakkasella kirjattiin eli merkittiin, että vankeja ei viety työhön, mutta silti heidät ajettiin ja se, mikä heistä niinä päivinä onnistuttiin puristamaan, jaettiin muille päiville ja siten lisättiin prosenttia. (Ja sinä päivänä paleltuneet aulis lääkintäosasto merkitsi muista syistä sairaiksi. Ja paluumatkalla jälkeen jääneet, jotka joko eivät enää jaksaneet kävellä tai jänteet venähtäneinä konttasivat nelin kontin, saattovartio lopetti ampumalla, jotta he eivät karkaisi ennen kuin heitä palataan hakemaan.)

Entä miten heitä ruokittiin tästä kaikesta? Pataan kaadettiin vettä, siihen tiputeltiin parhaassa tapauksessa pieniä kuorimattomia perunoita, enimmäkseen kuitenkin nokkosia, naatteja ja kaikenlaista roskaa. Edelleen virnaa ja leseitä, niitä ei säästelty. (Mutta missä oli pulaa itse vedestä — niin kuin Samarkin leiripisteessä Karagandan lähistöllä — siellä litkua keitettiin vain kipollinen päivässä, minkä lisäksi mitattiin kaksi mukillista sameaa suolaista vettä.) Kaikki mikä maksaa varastetaan aina ja taatusti päällystölle (ks. 9. luku), loisille ja kriminaaleille — kokit pidetään pelossa, yksinomaan nöyryytensä turvin he pysyvät virassaan. Varastolta tilataan myös tietty määrä rasvoja ja lihan "alatuotteita" (siis korvike-elintarvikkeita) ja kalaa ja herneitä ja ryynejä, mutta varsin vähän niistä päätyy kattilaan ripoteltavaksi. Syrjäisissä paikoissa päällystö takavarikoi jopa *suolan-*

[2] Ne jotka lisäävät teollisuuden normeja, voivat vielä uskotella itselleen, että tällaiset ovat tuotantoteknologian saavutukset. Mutta ne jotka lisäävät f y y s i s i ä normeja — he ovat pyöveleistä kaikkein verisimpiä! Sillä eivähän he voi vakavissaan uskoa, että ihminen olisi sosialismin vallitessa varttunut kaksi kertaa pitemmäksi ja lihaksistoltaan kaksi kertaa vankemmaksi. Heidät juuri pitäisi tuomita! Heidät juuri pitäisi passittaa noille normeille!

kin omia suolaamisiaan varten. (Vuonna 1940 Kotlasin ja Vorkutan välisellä radalla sekä leipä että litku annettiin suolaamattomina.) Mitä huonompi elintarvike on, sitä enemmän sitä päätyy vangeille. Työllä rääkättyjen ja kuolleiden hevosten lihaa saatiin silloin tällöin, ja vaikka sitä oli mahdoton pureksia, se merkitsi suoranaista juhlaa. Ivan Dobrjak muistelee nyt: "Aikoinaan minä ahdoin sisääni paljon delfiinin, mursun, hylkeen, rauskun ja muun meren roskaotuksen lihaa. (Keskeytän: valaan lihaa söimme mekin Moskovassa Kaluzhkaja Zastavalla.) Eläimen paska ei minua pelottanut. Ja Iivanan tee — jäkälä ja kamomilla — oli parasta herkkua." (Näköjään hän hankki *lisukkeita* annokseensa.)

GULAGin normeilla on mahdoton ruokkia ihmistä, joka tekee työtä kolmetoista tai edes kymmenen tuntia pakkasessa. Ja aivan mahdotonta se on sen jälkeen, kun perusmuona on varastettu. Tässä työntyykin kiehuvaan pataan Frenkelin saatanallinen kauha: osa työläisistä ruokitaan toisten kustannuksella. *Pakit* jaotellaan: täytettäessä normi sanokaamme (joka leirissä lasketaan eri tavalla) 30-prosenttisesti annetaan karsseripakki: 300 grammaa leipää ja kipollinen litkua päivässä, 30 %:sta 80 %:iin tulee rangaistuspakki: 400 grammaa leipää ja kaksi kipollista litkua, 81 %:sta 100 %:iin tulee tuotantonormi: 500—600 grammaa leipää ja kolme kipollista litkua. Sen jälkeen seuraavat erilaiset iskurin pakit: 700—900 grammaa leipää ja lisäpuuro, kaksi puuroa, *palkintoruoka* — jokin musta kitkerän makuinen ruispiirakka, jossa on herneitä.

Tämä vetinen muona ei pysty korvaamaan sitä, minkä ruumis kuluttaa, vaan lihakset palavat rankassa työssä, ja iskurit ja stahanovilaiset poistuvat mullan alle ennen kieltäytyjiä. Vanhat leirivangit ymmärtävät tämän ja sanovatkin tähän tapaan: *älä ryntää töihin, vaikka lisäpuuron menetätkin.* Jos osaksesi tulee sellainen onni, että *alastomuuden perusteella* saat jäädä laverillesi, saat taatut 600 grammaa. Jos taas sinut puetaan *vuodenajan mukaan* (tämä on kuuluisa ilmaus!) ja viedään *kohteeseen,* niin vaikka hakkaisit moukarilla talttaa, jäätyneestä kamarasta et saa irti kolmeasataa enempää.

Mutta laverille jääminen ei ole vangin vallassa . . .

Tietenkään ei aina eikä kaikkialla ruokittu näin huonosti, mutta nämä KrasLagin luvut sota-ajalta olivat tyypilliset. Siihen aikaan Vorkutan kaivosannos oli varmaankin GULAGin suurin (sillä sen hiilellä lämmitettiin sankarillista Moskovaa): 80 %:sta maan alla ja 100 %:sta maan pinnalla annettiin kilo ja kolmesataa. Kun taas kaikkein hirvittävimmässä tappavassa Akatuissa annettiin ("laverilla" vietetystä) vapaapäivästä kaksi ja puoli naulaa (kilo!) leipää ja 133 grammaa lihaa! Työpäivänä annettiin kolme naulaa leipää ja 200 grammaa lihaa — eikö se vain olekin enemmän kuin meidän armeijamme rintama-annos? Heillä vangit kantoivat saavikaupalla litkua ja puuroa vartijoiden sioille, ja tattariryynipuurosta (! — sellaista ei GULAGissa tunnettukaan!) ohennettua velliä P. Jakubovitsh piti "maul-

taan sanoinkuvaamattoman iljettävänä". Heikkouteen kuolemisen vaara ei väijynyt liioin Dostoevskin pakkotyövankeja. Niinpä heidän vankilansa alueella ("vyöhykkeellä") käyskenteli hanhia (!!) — eivätkä vangit vääntäneet niiltä niskoja nurin[1]. Leipää oli heillä *vapaasti* pöydillä, jouluna heille annettiin *naulan verran* naudanlihaa, ja voita sai puuroon mielin määrin. Sahalinilla saivat kaivoksissa ja tietöissä olevat vangit raskaimpina työkuukausina päivässä: neljä naulaa (kilo ja kuusisataa grammaa!) leipää, 400 grammaa lihaa ja 250 grammaa ryynejä! Ja tunnollinen Tshehov tutkii: ovatko nuo normit todella riittävät vai paistamisen ja keittämisen huonon laadun huomioon ottaen riittämättömät? Pelkkä vilkaisu meikäläisen vankityöläisen kippoon olisi aiheuttanut hänelle sydänhalvauksen!

Kenen mielikuvitus olisi vuosisadan alussa kyennyt kuvittelemaan, että "kolmen—neljänkymmenen vuoden kuluttua" ei vain Sahalinilla vaan kautta koko Arkkipelagin ollaan iloisia, jos saadaan vielä paljon vetisempää, roskaisempaa ja palaneempaa piru ties millä maustettua leipää, ja että seitsemääsataa grammaa pidetään kadehdittavana *iskurin* annoksena?!

Ei, enemmänkin: että kautta koko Venäjän maan kolhoosilaiset kadehtivat vielä tuota vangin annostakin! — "meillähän ei ole sitäkään! . . ."

Tsaarin Nertshinskin kaivoksilla maksettiin peräti "yrittäjän rahakin" — lisämaksu kaikesta valtion (aina kohtuullisen) urakan yli tehdystä. Meidän leireissämme taas Arkkipelagin useimpina vuosina ei maksettu työstä mitään tai maksettiin vain sen verran, kuin tarvittiin saippuaan ja hammaspulveriin. Vain niissä harvoissa leireissä, joissa lyhyeksi aikaa jostakin syystä otettiin lähtökohdaksi *itsekannattavuus* (ja vangille maksettiin kahdeksasosa tai neljäsosa hänen todellisista ansioistaan), vangit voivat ostaa leipää, lihaa ja sokeria, ja silloin — ihmeellistä! — ruokalan pöydälle jäi leivänkannikka viideksi minuutiksi, ilman että kukaan kurkotti kättään ottaakseen sen.

Entä miten alkuasukkaamme ovat vaatetetut, ja millaiset jalkineet heillä on?

Kaikki arkkipelagit ovat samanlaisia: ympärillä kohahtelee sininen valtameri, kookospalmuja kasvaa, eikä saarten hallinnolle koidu kustannuksia alkuasukkaiden vaatettamisesta: nämä kulkevat paljain jaloin ja melkein alastomina. Mutta meidän kirottua Arkkipelagiamme ei saata edes kuvitella kuuman auringon alle: se on ikuisesti lumen peitossa, luminen viima käy ikuisesti sen ylitse. Ja koko tämä kymmenen—viidentoista miljoonan

[1] Monet kovat leirit mielessään Shalamov onkin kohdistanut minulle oikeutetun moitteen: "Ja mikä ihmeen sairaalan k i s s a teillä siellä liikuskelee? Miksei sitä ole jo tapettu ja syöty? . . . Ja miksi teidän Ivan Denisovitshillanne on l u s i k k a , vaikka hyvin tiedetään, että kaikki leirissä keitetty on juoksevaa ja helposti syötävissä h ö r p p ä ä m ä l l ä ? ' '

vangin lauma on vaatetettava ja varustettava jalkineilla[1].

Koska he ovat onneksi syntyneet Arkkipelagin ulkopuolella, he eivät saavu tänne alastomina. Heidän voi antaa kulkea niissä vaatteissa, jotka heillä on, — oikeammin: jotka *sosiaalisesti läheiset* heille jättävät. Arkkipelagin tunnukseksi on vain repäistävä pala, niin kuin lampaalta merkitään korva: manttelin helma leikataan vinosti, paslikasta leikataan kärki niin, että lakkiin syntyy tuuletusaukko. Valitettavasti vapaa asu ei ole ikuinen, ja jalkineet hiertyvät Arkkipelagin kantoihin ja myhkyröihin viikossa rikki. Ja niin alkuasukkaat on pakko vaatettaa, vaikka näistä ei olekaan maksajiksi.

Kerran vielä Venäjän näyttämö ja Venäjän valkokangas näkevät sen! — itse takit yhtä väriä, hihat toista. Tai takissa on niin paljon paikkoja, ettei pohjakangas enää näy. Tai sitten *tuli*-takki: riekaleet lepattavat kuin tulen liekit. Tai housuissa on jonkun paketin päällyskankaasta otettu paikka, josta musteella kirjoitetun osoitteen kulma on vielä luettavissa[2].

Ja jalassa on vanhat koetellut venäläiset virsut, kunnon jalkarättejä niihin vain ei ole. Tai sitten suoraan paljaaseen jalkaan on sidottu rautalangalla tai sähköjohdolla autonrenkaan kappale. (Hädässä keino keksitään . . .) Tai vanhojen toppatakkien paloista tehdyt "saapikkaat", joiden pohjana on kerros huopaa ja kerros kumia[3]. Aamulla vartiotuvan luona kuullessaan valiteltavan kylmää leiripisteen päällikkö vastaa vangeille gulagmaisen terävästi:

— Minun hanheni kulkee koko talven paljain jaloin eikä valita, jalat tosin ovat punaiset. Ja teillä on sentään virsut.

Kaiken tuon lisäksi valkokankaalle ilmestyvät pronssinruskeat ja harmaat leirikasvot. Vetistävät silmät, punehtuneet luomet. Valkoiset halkeilleet huulet, ihottumaa ympärillään. Siniharmaa sänki. Talvella kesälippalakki, johon on ommeltu korvaläpät.

Minä tunnen teidät! — tehän olette minun Arkkipelagini asukkaita!

Mutta vaikka työpäivä kestäisi kuinka monta tuntia tahansa, joskushan työläiset palaavat parakkiin.

Parakki? Paikoin myös maahan kaivettu korsu. Mutta pohjolassa useimmin *teltta,* jonka ympärille tosin on lapioitu multaa ja joka on miten kuten vuorattu laudoilla. Varsin usein on sähkövalon asemesta öljylamput, mutta

[1] "Rossija-SSSR" (Venäjä-SNTL) -tietosanakirjan arvion mukaan GULAGissa oli samanaikaisesti lähes 15 miljoonaa vankia. Tämä käy yksiin vankien arvion kanssa ja vastaa meidän käsityksiämme. Kun toteennäytetymmät luvut julkaistaan, hyväksymme ne.

[2] Akatuissa vangeille annettiin turkki.

[3] Ei Dostoevski, ei Tshehov eikä Jakubovitsh kerro meille, mitä vangeilla oli jalassa. Jotakin näillä oli, muutoin he olisivat kirjoittaneet.

myös päreitä ja kalanrasvaan kastettuja pumpulisydämiä esiintyy. (Ust-Vymissä ei nähty petrolia kahteen vuoteen ja jopa esikunnan parakkikin valaistiin muonavarastosta otetulla rasvalla.) Niinpä tässä orvossa valaistuksessa ryhdymmekin silmäilemään tätä kovan onnen maailmaa.

Lavereita kahdessa kerroksessa, lavereita kolmessa kerroksessa, ylellisyyden tunnus: *vaunut.* Laudat ovat useimmin paljaat, niillä ei ole mitään: joillakin komennuksilla varastetaan niin perusteellisesti (ja sitten kaupataan vapaiden välityksellä), ettei mitään valtion tavaraa enää anneta eikä parakeissa pidetä mitään omaa. Pakit ja mukit otetaan työhön mukaan (pussi selässä kaivetaan maata), ja jos jollakin on huopa (lähikuva!), se joko kiedotaan kaulaan tai viedään vartioituun parakkiin tuttujen loisien huostaan. Päiväksi parakki tyhjenee aivan kuin se olisi asumaton. Märät työvaatteet pitäisi viedä kuivaamoon (kuivaamokin on!), mutta vaatteittahan paleltuisi paljailla laudoilla! Niinpä työvaatteet sitten kuivatellaankin päällä. Yöllä lakki jäätyy teltan seinään kiinni — naisilla hiukset. Jopa virsutkin piilotetaan pään alle, ettei niitä varastettaisi jalasta (Burepolom sodan aikana). Parakin keskellä on bensiinitynnyristä tehty kamiina, parhaassa tapauksessa hehkuvan kuuma — silloin jalkaräteistä haihtuva höyry täyttää koko parakin — tai sitten kosteat puut eivät pala. Jotkut parakit ovat niin hyönteisten saastuttamia, että neljän päivän rikkikärytyskään ei auta, ja jos vangit kesällä menevät vyöhykkeelle paljaalle maalle nukkumaan, luteet ryömivät heidän peräänsä ja hyökkäävät heidän kimppuunsa siellä. Ja täitä vangit keittelevät alusvaatteistaan ruokapakeissaan.

Kaikki tämä on käynyt mahdolliseksi vasta 20. vuosisadalla, eikä mitään tästä käy vertaaminen viime vuosisadan vankiloiden kronikoitsijoihin: he eivät kirjoittaneet tällaisesta.

Kaikkeen tuohon on lisättävä vielä kuvaus, miten prikaatin leipää kannetaan tarjottimella leivänleikkaamosta ruokalaan prikaatin kaikkein vahvimpien seipäillä aseistautuneiden miesten vartioidessa — muutoin leipä ryöstetään ja leivänkantajat hakataan. Kuvailtava miten paketissa saadut tavarat isketään kädestä aivan pakettiosaston kynnyksellä. On lisättävä alituinen hätä, ei kai leirin johto vain peruuta vapaapäivää. (Mitä sota-ajasta puhumaankaan, jos "Uhtan sovhoosissa" jo vuotta ennen sotaa ei annettu ainoatakaan vapaapäivää ja KarLagissa niitä ei muisteta annetun kertaakaan vuosien 1937 ja 1945 välillä.) Tuon kaiken päälle on laskettava leirielämän ikuinen epävakaisuus, muutosten kouristukset: huhut kuljetuksesta, itse kuljetus (Dostoevskin pakkotöissä ei tunnettu kuljetuksia, ja ihmiset istuivat kymmenen ja kaksikymmentäkin vuotta samassa vankilassa, ja se on jo tyystin erilaista elämää), "kiintiöiden" hämärät ja äkkinäiset siirtelemiset, heittämiset paikasta toiseen "tuotannon etujen nimessä", *komissiot,* omaisuuden inventariot, yölliset yllätysetsinnät riisumisineen ja vähäisten kamojen penkomisineen sekä pikkutarkat lisätarkastukset Vapun päivän ja marraskuun 7. päivän edellä (viime vuosisadan pakko-

töissä ei jouluun eikä pääsiäiseen liittynyt tällaista). Ja kolme kertaa kuukaudessa tuhoisa terveyttä raunioittava saunominen. (Ollakseni toistamatta en ryhdy kuvailemaan niitä tässä: Shalamovilla on niistä yksityiskohtainen tutkimus-kertomus ja Dombrovskilla kertomus.)

Ja lisäksi alituinen hellittämätön (intellektuellille tuskallinen) *eriytymättömyys* — olla yksilön asemesta prikaatin jäsen — ja pakko vuorokaudet ympäri vuodesta toiseen ja koko pitkän tuomion ajan toimia niin kuin prikaati haluaa, ei niin kuin itse päättää.

Ja on vielä muistettava, että kaikki sanottu koskee jo jonkin aikaa olemassa ollutta vakiintunutta leiriä. Mutta joskushan jonkun (kenenpä muun kuin onnettoman meikäläisen) on *aloitettava* nuo leirit: saavuttava pakkasella lumiseen metsään ja vedeltävä piikkilankaa puihin, ja jos joku elää ensimmäisten parakkien valmistumiseen asti, niin ne parakit ovat vartijoita varten. Vuoden 1941 marraskuussa lähelle Reshetan asemaa avattiin Kraslagin ensimmäinen erillinen leiripiste (kymmenen vuotta myöhemmin niitä oli seitsemäntoista). Kohteeseen ajettiin 250 soturia, jotka oli poistettu armeijasta sen moraalin vahvistamiseksi. Kaadettiin metsää, rakennettiin salvoksia, mutta katontekotarpeita ei ollut, ja niin elettiin taivasalla rautauunien ympärillä. Leipä oli tuotaessa jäätynyttä, sitä murskattiin kirveellä ja jaettiin kourakaupalla — murskattua, murennettua, survottua leipää. Toisena ruokalajina oli vahvasti suolattua Amurin lohta. Suu oli kuin tulessa, ja sen roihuun syötiin lunta.

(Muistellessanne isänmaallisen sodan sankareita älkää unohtako näitä! . . .)

Tämä juuri onkin Arkkipelagin elämää.

Filosofit, psykologit, lääkärit ja kirjailijat olisivat voineet meidän leireissämme paremmin kuin missään tarkkailla yksityiskohtaisesti ja runsaan aineiston pohjalta ihmisen älyllisen ja henkisen näköpiirin supistumisen erikoislaatuista prosessia, ihmisen laskeutumista eläimen tasolle ja elävältä kuolemisen prosessia. Mutta leiriin pannut psykologit eivät juuri joutaneet tarkkailemaan: he joutuivat itse samaan virtaan, joka huuhtoo yksilöllisyyden paskan ja tomun myötä.

Niin kuin ei mikään, missä on elämää, voi jatkaa olemassaoloaan hylkäämättä loppuun käytettyä, samoin ei Arkkipelagikaan voinut kituuttaa muutoin kuin erittämällä pohjalle pääasiallisen jätteensä — *viimeisillään olevat.* Ja kaikki, minkä Arkkipelagi on rakentanut, on puristettu viimeisillään olevien lihaksista (ennen kuin he ovat nykyiseen tilaansa päätyneet)[1]. Kun taas ne henkiin jääneet, jotka moitiskelevat, että *viimeisillään olevat saavat syyttää itseään,* ottavat kannettavakseen häpeän henkensä säästymisestä.

Näihin hengissä selviytyneisiin kuuluvat ortodoksit lähettävät minulle

[1] ks. luku 22.

nyt lennokkaita vastalauseitaan: miten alhaisesti "Ivan Denisovitshin päivän" henkilöt tuntevat ja ajattelevat! missä ovat heidän marttyyrin mietteensä historian kulusta? pelkkää leipäannosta ja litkua — mutta onhan paljon tuskallisempiakin kärsimyksiä kuin nälkä!

Ai onko? Vai on paljon tuskallisempia kärsimyksiä (ortodoksisen ajattelun kärsimykset)? Te ette joutuneet kokemaan nälkää, arvoisat hyväätarkoittavat ortodoksit, koska olitte lääkintäosastoissa ja rättimikon varastoissa!

Satoja vuosia on tiedetty, että Nälkä hallitsee maailmaa! (Ja Nälälle, sille että nälkäiset vääjäämättömästi nousevat kylläisiä vastaan, on muuten rakennettu myös koko Kaikkein Edistyksellisin Teoriakin.) Nälkä ohjaa jokaista nälkäistä ihmistä, paitsi jos tämä itse päättää tietoisesti kuolla. Nälkä joka pakottaa rehellisen ihmisen varastamaan ("vatsa tyhjeni — omatunto hupeni"). Nälkä joka pakottaa kaikkein epäitsekkäimmän ihmisen katsomaan kateellisesti toisen kippoon, tuskaisesti arvioimaan, paljonko naapurin annos painaa. Nälkä joka sumentaa aivot ja joka estää suuntaamasta ajatuksia mihinkään muuhun, ajattelemasta mitään, puhumasta muusta kuin ruuasta, ruuasta, ruuasta. Nälkä jota ei voi paeta uneenkaan: kaikki unet ovat ruuasta, valveilla ajatukset ovat ruuassa. Ja pian on pelkkä unettomuus. Nälkä jota myöhemmin ei käy sammuttaminen syömällä: ihminen muuttuu suoraksi putkeksi, ja kaikki poistuu hänestä saman näköisenä kuin on sisään nieltykin.

Ja vielä tämäkin Venäjän valkokankaan on nähtävä: miten viimeisillään olevat päivystävät keittiön rapun luona odottamassa likaämpärin kuljettamista tunkiolle ja vilkuilevat mustasukkaisesti kilpailijoihin. Miten he hyökkäävät, tappelevat ja etsivät kalanpäätä, luuta tai juurikkaiden kuoria. Ja miten yksi viimeisillään oleva vanki menehtyy tuossa tappelussa. Ja miten he sitten pesevät, keittävät ja syövät noita jätteitä. (Ja tiedonhaluiset kuvaajat voivat vielä jatkaa kuvaamista ja näyttää, miten vuonna 1947 Dolinkassa *vapaudesta* tuodut bessarabialaiset maalaisnaiset hyökkäävät samoissa aikeissa viimeisillään olevien jo *tarkistaman* tunkion kimppuun.) Valkokangas näyttää, miten sairaalassa makaa peitteen alla yhä toisiinsa liittyviä luita tekemässä kuolemaa miltei liikahtamatta — ja miten heidät kannetaan pois. Miten yksinkertaisesti ihminen yleensäkin kuolee: puhui ja — vaikeni, kulki tiellä ja — kaatui. "Kops — ja sillä selvä." Miten (leiripisteet Unzha ja Nuksha) isonaamainen sosiaalisesti läheinen työhönlähettäjä kiskoo jaloista laverilta katselmukseen, mutta vanki onkin jo kuollut — pää jysähtää lattiaan. "Tämähän on raato, henki pois!" Ja vielä tyrkkii hilpeästi vainajaa jalallaan. (Noissa leiripisteissä ei sodan aikana ollut välskäriä eikä edes sanitääriä, ja tästä syystä ei ollut sairaitakaan, vaan toverit taluttivat sairaaksi tekeytyvät metsään ja ottivat vielä mukaansa laudan ja narunkin, jotta ruumiit olisi helpompi kiskoa takaisin. Töissä sairas pantiin istumaan lähelle nuotiota, ja kaikki — niin vangit kuin vartijatkin —

toivoivat hänen pikaista kuolemaansa.)

Mikä ei mahdu valkokankaalle, sen kuvailee meille verkkainen huolellinen proosa, joka erottelee nämä kuoleman taipaleen sävyt, joita nimitetään milloin keripukiksi, milloin pellagraksi tai alimentaariseksi dystrofiaksi. Niinpä puraisun jälkeen leipään jää verta — se on keripukkia. Sitten hampaat alkavat lähteä ja ikenet märkiä, jalkoihin ilmaantuu haavaumia, ja kudosta irtoaa kokonaisina paloina, ja ihminen alkaa haista ruumiilta, ja jalat ajettuvat paksuista paukamista, eikä sairastupaan oteta tällaisia potilaita, vaan he konttailevat ympäri vyöhykettä.

Kasvot tummuvat, aivan kuin ne olisivat palaneet auringossa, hilseilevät ja ihmistä ravistelee ripuli — se on pellagraa. Ripulista on jotenkin tehtävä loppu: jossakin annetaan kolme lusikallista liitua päivässä, jossakin sanotaan, että jos potilas saa silliä syödäkseen, ruoka alkaa pysyä sisässä. Mutta mistä saada silliä? Ihminen heikkenee heikkenemistään ja sitä nopeammin, mitä kookkaampi hän on. Hän on jo niin heikko, ettei hän enää jaksa nousta yläpetille, että hän ei jaksa astua maassa makaavan hirren yli: hänen on nostettava jalkaa molemmin käsin tai ylitettävä hirsi konttaamalla. Ripuli vie ihmisestä sekä voimat että kaiken kiinnostuksen — toisiin ihmisiin, elämään, itseensä. Hän käy kuuroksi ja tylsäksi ja menettää kyvyn itkeä, eikä hän itke edes silloinkaan, kun häntä raahataan reen perässä maassa. Kuolema ei enää pelota häntä, hänet valtaa taipuisa ruusuinen mielentila. Hän on ylittänyt kaikki rajat, hän on unohtanut, minkä nimisiä olivat hänen vaimonsa ja lapsensa, hän on unohtanut oman nimensä.

Välistä nälkään kuolevan koko ruumis peittyy sinisen mustiin hernemäisiin myhkyihin, joissa on nuppineulan päätä pienempi märkivä näppy, — kasvot, kädet, jalat, vartalo, jopa kivespussikin. Niitä ei kestä koskettaa, niin kipeitä ne ovat. Paiseet kypsyvät ja puhkeavat, ja niistä pusertuu sakea matomainen märkäsiima. Ihminen mätänee elävältä.

Jos mustat päätäit hajaantuvat hämmentyneinä viereisen laverin naapurisi kasvoille, se on varma kuoleman merkki.

Hyi mitä naturalismia. Miksi kertoilla tällaisia?

Ja yleensäkin, sanovat meille nyt ne, jotka eivät itse kärsineet vaan jotka teloittivat tai peseskelivät käsiään tai tekeytyivät viattoman näköiseksi: miksi muistella tuota kaikkea? Miksi repiä vanhoja haavoja? (HEIDÄN haavojaan!!)

Tähän kysymykseen vastasi jo Leo Tolstoi sanoessaan Birjukoville: "Että miksikö muistella? Jos minä olen sairastanut pahan taudin ja parantunut ja puhdistunut siitä, olen aina tunteva iloa muistellessani sitä. Vain silloin kun poden entiseen tapaan ja vielä pahemminkin, en muistele vaan haluan pettää itseäni. Jos muistamme menneen ja katsomme sitä suoraan kasvoihin, silloin myös uusi, nykyinen väkivaltamme paljastuu."[1]

[1] Birjukov, Razgovory s Tolstym (Keskusteluja Tolstoin kanssa) III—IV, s. 48.

Nämä kuolevia koskevat sivut haluan päättää N. K. G:n kertomukseen insinööri Lev Nikolaevitsh (! varmaankin Tolstoin kunniaksi!) E:stä, kuolija-teoreetikosta, joka havaitsi kuolemaa tekevän vangin olotilan kätevimmäksi tavaksi pelastaa henkensä.

Helteisenä sunnuntaina vyöhykkeen syrjäisessä nurkassa insinööri E. puuhaili seuraavaa: ihmisen näköinen olento istuu notkelmassa kuopan ääressä, ja kuoppaan on kerääntynyt ruskeaa vettä. Kuopan ympärille on aseteltu sillinpäitä, kalanruotoja, rustoja, leivänkuoria, puuropaakkuja, kosteita pestyjä perunankuoria ja vielä jotakin, jolle vihdoin on vaikea keksiä nimeä. Pellinpalalle on tehty pieni nuotio, ja sen yläpuolella riippuu mustaksi nokeentunut sotamiehen pakki, jossa kiehuu jokin. Se taitaa ollakin jo valmista! Viimeisillään oleva vanki alkaa pistellä puulusikalla mustaa lientä pakista suuhunsa ja haukkaa jokaisen lusikallisen päälle perunankuoren tai ruston tai sillinpään. Hän pureksii erittäin kauan ja erittäin harkitun huolellisesti (kuolemaatekevien yhteinen vika: he nielevät hätäisesti, pureksimatta). Hänen nenänsä näkyy juuri ja juuri kaulaa, leukaa ja poskia peittävän tumman harmaan villan seasta. Nenä ja otsa ovat ruskean lattiavahan väriset ja hilseilevät. Silmät vetistävät ja luomet räpsyvät tiuhaan.

Huomattuaan sivullisen tulleen paikalle viimeisillään oleva vanki keräilee nopeasti kaiken esille levittämänsä, jota ei ole ehtinyt syödä, puristaa pakin rintaansa vasten, heittäytyy maahan ja käpertyy kuin siili. Nyt häntä sopii lyödä ja potkia — maassa hän pitää pintansa, ei hievahda paikaltaan eikä luovuta pakkiaan.

N. K. G. puhuttelee häntä ystävällisesti — siili avautuu hieman. Mies näkee, että häntä ei lyödä ja ettei pakkia riistetä häneltä. Keskustelu jatkuu. He ovat molemmat insinöörejä (N. K. G. on geologi ja E. kemisti), ja niinpä E. paljastaakin G:lle uskonsa. Operoimalla kemiallisten yhdisteiden numeroilla, joita hän ei ole unohtanut, hän osoittaa, että kaiken tarvitsemansa ravinnon voi saada myös jätteistä, on vain lannistettava nirsous ja suunnattava kaikki ponnistelunsa ravinnon ottamiseen jätteistä.

Helteisestä säästä huolimatta E:llä on päällään useita vaatekappaleita — ja nimenomaan likaisia. (Tällekin on perustelunsa: E. on kokeellisesti todennut, että *hyvin* likaisissa vaatteissa täit ja kirput eivät enää lisäänny, ne ikään kuin nirsoilevat. Tästä syystä E. on peräti valinnut yhdeksi alusvaatekerrakseen verstaassa voitelemiseen käytetyt rievut.)

Hänen ulkonäkönsä on tällainen: Budennyin paslikan kärki on palanut ja mustunut, muutenkin kypärään on kärventynyt reikiä joka puolelle. Kypärän nuhruisiin elefantin korviin on tarttunut olkia ja roskia. Päällysvaatteesta roikkuu selkämyksessä ja sivuilla repeytyneitä palkeenkieliä. Paikkoja paikkojen päällä. Tervakerros toisessa kyljessä. Vuorauksen pumpuli pursuaa helman sisäpuolelta ja roikkuu kuin ripsureunus. Kummankin hihan ulkopuoli on kyynärpäätä myöten rikki, ja kun viimeisillään oleva vanki

kohottaa kätensä, näyttää siltä, kuin lepakko heiluttelisi siipiään. Jalassa hänellä on punaisista autonkumipaloista liimatut veneen muotoiset töppöset.

Miksi hänellä on näin lämmin asu? Ensinnäkin kesä on lyhyt ja talvi pitkä, kaikki tämä on säilytettävä talvea varten — ja missäpä muualla kuin päällään? Toiseksi — ja tämä on tärkeintä — hän saavuttaa tällä tavalla ilmatyynymäisen pehmeyden: iskut eivät aiheuta kipua. Häntä potkitaan ja hakataan kepeillä, mutta sinelmiä ei ole. Tämä on hänen ainoa suojautumiskeinonsa. On vain aina ajoissa nähtävä, kuka aikoo lyödä, ehdittävä heittäytyä, käpristää polvet vatsaa vasten suojaamaan sitä, painaa pää rintaa vasten ja kietoa paksun pumpulin suojaamat käsivarret pään suojaksi. Ja silloin häntä pääsee lyömään vain pehmeään. Ja jotta ei hakattaisi kauan, lyöjä on nopeasti saatava tuntemaan voittaneensa, ja tätä varten E. on oppinut jo ensimmäisestä iskusta kiljumaan vimmatusti kuin porsas vaikkei häneen koske ollenkaan. (Leirissähän hakataan erittäin kernaasti heikkoja, ja sitä eivät tee vain työhönmääräjät ja prikaatinpäälliköt vaan myös tavalliset vangit, jotka haluavat tuntea olevansa yhä edes jonkinlaisissa voimissaan. Minkä sille mahtaa, jos ihmiset eivät usko voimiinsa elleivät saa osoittaa julmuutta?)

Ja E:n valitsema elämäntapa tuntuu tästä aivan siedettävältä ja järkevältä — lisäksi se ei edes edellytä omantunnon tahraamista! Hän ei tee pahaa kenellekään.

Hän toivoo selviytyvänsä hengissä tuomionsa loppuun.

Viimeisillään olevan vangin haastattelu on päättynyt.

Meidän suurenmoisessa maassamme, joka pystyi *yli sata vuotta* olemaan julkaisematta Tshaadaevin teoksia hänen — nähkääs — taantumuksellisten mielipiteidensä vuoksi, kukaan ei enää hämmästy sitä, että aikalaiset eivät milloinkaan saa lukea kaikkein tärkeimpiä ja rohkeimpia kirjoja ja että ne eivät milloinkaan pääse vaikuttamaan ajoissa kansan ajatteluun. Ja minäkin kirjoitan tätä kirjaa yksinomaan velvollisuudentunnosta — siksi että haltuuni on kerääntynyt liian paljon kertomuksia ja muistelmia, eikä niiden saa antaa tuhoutua. Minä en haaveile omin silmin näkeväni sitä julkaistavan missään. Minulla on niukalti toivoa, että Arkkipelagista ehjin nahoin selviytyneet saisivat lukea kirjani. Enkä usko alkuunkaan, että se selittäisi totuuden historiastamme, niin kauan kuin jokin vielä on korjattavissa. Kesken tämän kirjan kirjoittamisen — kesken kiivaimman työn — koin elämäni voimakkaimman järkytyksen: lohikäärme ryömi hetkeksi esiin, nuolaisi karhealla punaisella valtavalla kielellään romaanini ja muutamia vanhoja tekstejäni ja katosi takaisin verhon taakse. Mutta minä kuulen sen hengityksen ja tiedän, että sen hampaat tähtäävät kurkkuuni, vielä vain ei ole oikea hetki. Ja sielu tyhjänä ponnistelen nyt saadakseni tämän tutkimuksen valmiiksi, jotta edes se välttäisi lohikäärmeen hampaat. Samaan

aikaan kun Sholohov, joka jo kauan sitten on lakannut olemasta kirjailija, matkusti raadeltujen ja vangittujen kirjailijoiden maasta hakemaan Nobelin palkintoa, minä yritin päästä suojaan kytiltä ja voittaa aikaa salaiselle hengästyneelle kynälleni saadakseni tämän kirjan valmiiksi.

Poikkesinpa aiheesta mutta halusin sanoa, että parhaat kirjat jäävät meillä aikalaisille tuntemattomiksi, ja on varsin mahdollista, että toistan suotta jotakuta ja että koska kerran tunnen jonkun salaisen teoksen, voisin lyhentää omaani. Mutta seitsemän vuoden heiveröisen valjun vapauden aikana yhtä ja toista on sentään noussut pintaan, ja uimarin pää näki aamun sarastaessa merellä toisen uimarin ja huikkasi käheästi. Tällä tavalla minä tutustuin Shalamovin kuuteenkymmeneen leirikertomukseen sekä hänen tutkimukseensa kriminaaleista.

Haluan tässä ilmoittaa, että muutamia yksityiskohtia lukuun ottamatta välillämme ei ole milloinkaan vallinnut tulkintaerimielisyyksiä Arkkipelagin selittämisessä. Olemme arvioineet sikäläisen elämän yleensä samalla tavalla. Shalamovin leirikokemus oli katkerampi ja pitkäaikaisempi kuin minun, ja kunnioittavasti tunnustankin, että juuri hänen — ei minun — osakseen tuli koskettaa eläimistymisen ja epätoivon pohjaa, johon koko leirielämä meitä veti.

Tämä ei kuitenkaan estä minua vastustamasta häntä niissä kohdissa, joissa näkemyksemme eroavat. Yksi näistä kohdista on leirin lääkintäosasto. Shalamov puhuu jokaisesta leiri-instituutiosta vihamielisesti ja sapekkaasti (ja syystä!) mutta — vain lääkintäosaston suhteen hän tekee aina puolueellisen poikkeuksen. Hän kannattaa — ellei peräti luo — tarua hyväätekevästä leirin lääkintäosastosta. Hän väittää, että leirissä kaikki ovat leirivankia vastaan mutta että vain lääkäri voi auttaa häntä.

Mutta *voi* auttaa ei vielä merkitse: auttaa. Myös työnjohtaja ja normittaja ja kirjanpitäjä ja rättimikko ja kokki ja tisurimies ja työhönmääräjä *voivat* jokainen auttaa jos haluavat — vaan auttavatko paljonkaan?

Kenties vuoteen 1932, niin kauan kuin leirien sairaanhoito oli vielä terveysasiain kansankomissariaatin alainen, lääkärit saattoivat olla vielä lääkäreitä. Mutta vuonna 1932 heidät luovutettiin kokonaan GULAGille, ja heidän tehtäväkseen tuli auttaa sortamaan ja toimia haudankaivajina. Niin että puhumatta onnellisista sattumista tai hyvistä lääkäreistä: miksi tuota lääkintäpuolta olisi pidetty Arkkipelagissa, ellei se olisi palvellut yhteistä päämäärää?

Kun komendantti ja prikaatinpäällikkö hakkaavat viimeisillään olevan vangin työstä kieltäytymisestä — niin että tämä nuoleksii haavojaan kuin koira, makaa kaksi vuorokautta tajuttomana karsserissa (Babitsh) eikä sitten kahteen kuukauteen pysty ryömimään laveriltaan — eikö juuri lääkintäosasto kieltäydykin (Dzhidinskin leirien 1. erillinen leiripiste) laatimasta pöytäkirjaa, että kysymyksessä oli pahoinpitely, ja lopulta antamasta hoitoakin?

Kuka muu kuin lääkintäosasto allekirjoittaa jokaisen päätöksen karsseriin panemisesta? (Älkäämme muuten unohtako, että päällystö ei kovinkaan kipeästi tarvitse tätä lääkärin allekirjoitusta. S. A. Tshebotarev oli Indigirkan lähellä sijaitsevassa leirissä vapaana *"paikkailijana"* (eli välskärinä — varsin kuvaava leirisana!). Hän ei allekirjoittanut ainoatakaan leiripisteen päällikön karsseriinpanomääräystä, koska hän katsoi, että sellaiseen karsseriin ei saisi panna edes koiraa saati ihmistä: uuni lämmitti vain käytävässä olevaa vartijaa. Ei se mitään, karsseriin pantiin ihan ilman hänen allekirjoituksiaan.)

Kun vanki kuolee tuotannossa ja syy — suojarakenteiden tai turvalaitteiden puuttuminen — on työnjohtajan tai mestarin, kuka muu kuin lääkintäapulainen ja lääkintäosasto allekirjoittavat pöytäkirjan, että vanki kuoli sydänhalvaukseen? (Siis kaikki jääköön ennalleen ja huomenna kuolkoon lisää. Tai muuten myös lääkintäapulainen lähtee samaa tietä! Ja sitten lääkärikin.)

Kun *komissio* saapuu neljännesvuosittain — tuo leiriväestön yleinen lääkärintarkastuskomedia määräämisineen raskaaseen, keskiraskaaseen, kevyeen tai yksilölliseen ruumiilliseen työhön — vastustavatko hyvät lääkärit paljonkaan lääkintäosaston häijyä päällikköä, joka itsekin pysyy asemassaan vain toimittamalla raskaan työn kolonnia?

Tai ehkäpä lääkintäosasto oli armelias edes niitä kohtaan, jotka uhrasivat osan ruumiistaan pelastaakseen loput? Kaikki tuntevat lain, tämä ei päde vain johonkin yksittäiseen leiripisteeseen: itsensä silpojille ja vammauttajille ja *tulehduttajille* ei *anneta* lääkintäapua ollenkaan! Määräys on hallinnon mutta ketkä *eivät anna* apua? Lääkärit... Nalli vie neljä sormea, vanki tulee sairastupaan — sidettä ei anneta: mene muualle kuolemaan, koira! Jo Volgan kanavalla yleisen kilvoittelun ja entusiasmin vaiheessa alkoi äkkiä jostakin syystä (?) esiintyä liikaa *tulehduttajia.* Siihen löytyi silmänräpäyksessä selitys: luokkavihollinen hyökkää. Hoitaako siis heitä?... (Kaikki riippuu tässä tietenkin *tulehduttajan* viekkaudesta: tulehduksen voi aiheuttaa siten, että tahallisuutta on mahdoton todistaa. Ans Bernstein poltti kätensä kiehuvalla vedellä taitavasti rievun lävitse — ja pelasti sillä henkensä. Toinen riisuu rukkasen ja palelluttaa taitavasti kätensä tai virtsaa huovikkaaseen ja kävelee pakkasessa. Mutta kaikkea ei tule ottaneeksi huomioon: syntyy kuolio ja sitä seuraa kuolema. Välistä *tulehduttaminen* tapahtuu vahingossa: Babitshin keripukkihaavoja, joka eivät millään ottaneet parantuakseen, luultiin syfilikseksi, eikä ollut paikkaa missä teettää verikoetta asian tarkistamiseksi, ja niinpä hän riemumielin valehtelikin, että hän itse ja kaikki hänen sukulaisensakin olivat kuppatautisia. Tällä tavalla hän siirtyi veneriselle vyöhykkeelle ja lykkäsi kuolemaa tuonnemmaksi.)

Tai vapauttiko lääkintäosasto milloinkaan kaikkia, jotka sinä päivänä todella olivat sairaita? Eikö se ajanut joka päivä erittäin sairaita ihmisiä ulos

vyöhykkeeltä? Lääkäri Suleimanov ei ottanut vankikansan sankaria ja koomikkoa Petr Kishkinia sairaalaan sillä perusteella, että tämän ripuli ei vastannut normia: sitä oli tultava puolen tunnin välein ja ehdottomasti verensekaista. Silloin Kishkin — kun kolonnaa vietiin työkohteeseen — *istuutui* ja otti ammutuksi tulemisen riskin. Mutta saattovartio osoittautui lääkäriä armeliaammaksi: pysäytti ohi ajavan auton ja lähetti Kishkinin sairaalaan.

Tietenkin huomautetaan, että lääkintäosaston toimintaa rajoitti ryhmä C:n — vuodepotilaiden ja kävelevien sairaiden — tiukka prosentti[1]. Näin jokaiseen tapaukseen liittyy selitys, mutta jokaiseen tapaukseen jää myös julmuus, jonka vastapainoksi ei mitenkään riitä väite, että "sen sijaan jollekulle toiselle" tehtiin samaan aikaan hyvää.

Lisättäköön tähän myös leirien hirvittävät sairastuvat kuten esimerkiksi Krivoshtshekovin 2. leiripisteen sairastupa: pieni vastaanottohuone, käymälä ja potilashuone. Käymälä löyhkää ja täyttää sairaalan ilman hajullaan, mutta käymälästäkö on kysymys? Tässä sairaalassa makaa jokaisessa petissä *kaksi* ripulipotilasta ja lattialla vuoteiden välissä myös. Heikoimmat potilaat ulostavat suoraan sänkyynsä. Ei ole vuodevaatteita eikä lääkkeitä (1948—49). Sairaalaa johtaa lääketieteellisen instituutin kolmannen vuosikurssin opiskelija (istuu 58. pykälän perusteella), hän on epätoivoissaan mutta ei mahda tilanteelle mitään. Potilaita ruokkivat sanitäärit ovat vahvoja lihavia poikia: he syövät potilaiden ruuan, varastavat näiden sairaala-annoksesta. Kuka on asettanut heidät tälle edulliselle paikalle? Varmaankin *kummi*. Opiskelijalla ei ole voimia karkottaa heitä eikä puolustaa potilaiden annosta. Oliko kaikilla lääkäreilläkään? . . .[2]

Tai kenties jossakin leirissä lääkintäosastolla oli mahdollisuus huolehtia todella ihmisarvon mukaisesta muonituksesta? Niin ettei ainakaan tarvinnut iltaisin katsella "hämäräsokeiden" paluuta leiriin, kun vangit palasivat työstä ketjuna toisistaan kiinni pidellen niin kuin sokeat ainakin? Ei. Jos joku todella pyrki parantamaan muonitusta — ihme! — niin tuotantohallinto saadakseen vahvoja työntekijöitä. Ei suinkaan lääkintäosasto.

Kukaan ei syytä lääkäreitä tästä kaikesta (vaikkakin heidän rohkeutensa vastarintaan oli usein kovin heikkoa, sillä yleisiin joutuminen pelotti), mut-

[1] Lääkärit kiersivät sen parhaansa mukaan. Symskin erillisessä leiripisteessä järjestettiin p u o l i s a i r a a l a : viimeisillään olevat vangit makasivat omalla takillaan ja kävivät lumitöissä mutta saivat ruokansa sairaalan padasta. Lääkintäosaston vapaa päällikkö A. M. Statnikov menetteli C-ryhmän suhteen näin: hän pienensi työvyöhykkeiden sairastupia mutta laajensi erillisten leiripisteiden sairaaloita eli niitä, joiden vahvuus koostui kokonaan sairaista. GULAGin virallisissa papereissa sanottiinkin välistä: "Vankien f y y s i s t ä p r o f i i l i a kohotettava." Kohottamiseen vain ei annettu tilaisuutta. Rehellisten lääkäreiden kaikenlaisten temppujen monimutkaisuus juuri osoittaa vakuuttavasti, että lääkintäosaston ei annettu pysäyttää kuoleman prosessia.

[2] Dostoevski pääsi sairaalaan aivan esteettömästi. Ja heillä ja vartiostolla oli peräti yhteinen lääkintäosasto. Miten kehittymätöntä!

ta ei liioin tarvita taruja pelastavasta lääkintäosastosta. Lääkintäosasto oli samanlainen kuin kaikki leirin haarat: paholaisen synnyttämä, paholaisen verta suonissaan.

Shalamov jatkaa ajatuksensa kehittelyä ja sanoo, että leirissä vanki voi panna toivonsa ainoastaan lääkintäosastoon mutta että omien kättensä työhön hän ei voi eikä uskalla luottaa: se tietää hautaa. "Leirissä ei pieni annos koidu kuolemaksi vaan iso annos."

Sananlasku on oikeassa: iso annos tuhoaa. Metsätyösesonki riittää saattamaan kaikkein vahvimmankin työläisen viimeisilleen. Sitten hänelle annetaan tilapäinen invaliditeetti: 400 grammaa leipää ja vihoviimeinen pakki. Useimmat heistä kuolevat talven aikana (esimerkiksi 725 vankia 800:sta). Loput siirtyivät "kevyisiin ruumiillisiin" ja kuolevat vasta niissä.

Mutta mitä muuta ratkaisua voimme tarjota Ivan Denisovitshille, jos häntä ei oteta välskäriksi eikä sanitääriksi liioin eikä hänelle anneta väärää vapautusta edes yhdeksi päiväksi? Jos hänellä on liian vähän älliä ja liian paljon omaatuntoa hankkiutuakseen loiseksi vyöhykkeelle? Onko hänellä muuta mahdollisuutta kuin luottaa omiin käsiinsä? Lepäämispiste (OP)? Itsensä silpominen? Vahvuudesta poistaminen? . . .

Kertokoon itse niistä, harkitsihan hän niitäkin, aikaa oli.

"OP on eräänlainen leirin lepokoti. Kymmeniä vuosia vangit rehkivät selkä vääränä ja saamatta koskaan lomaa ja sitten äkkiä — OP:hen kahdeksi viikoksi. Siellä ruokitaan paljon paremmin eikä ajeta ulos vyöhykkeeltä vaan puuhaillaan vyöhykkeellä kolme—neljä tuntia päivässä keveähkösti: koputellaan sepeliä, siivotaan vyöhykettä tai tehdään korjaustöitä. Jos leirissä on puolisen tuhatta ihmistä, avataan viidelletoista tarkoitettu OP. Mutta niin kuin leirissä ei missään ole totuutta, samoin ei OP:ssä varsinkaan. OP avataan luihusti, niin kuin koira näykkäisee, listakin on jo valmiina kolmen vuoron edestä, ja samalla tavalla tuulispäänä se suljetaankin — ei vanhene puolta vuottakaan. Ja sinne änkeävät kirjanpitäjät, parturit, suutarit ja räätälit — koko aristokratia — mutta oikeita työläisiä lisätään vain muutama koristeeksi, tuotannossa kunnostautuneita nähkääs. Ja räätäli Berenblum vielä paasaa: minä, sano, tein vapaalle turkin, ja siitä tuli leirin kassaan tuhat ruplaa, mutta sinä pöllö pyörittelet kuukauden tukkeja, eikä leiri hyödy sinusta edes sataa ruplaa, niin että kuka on kunnostautunut tuotannossa? Kenelle kuuluu antaa OP:tä? Ja sillä aikaa kun vanki kulkee ympäri miettimässä päänsä puhki, miten päästä OP:hen edes vähän hengähtämään kevyemmissä, OP onkin jo suljettu ja sillä selvä. Ja kaikkein eniten loukkaa se, että papereihin voitaisiin edes merkitä, että vanki on ollut OP:ssä sinä ja sinä vuonna, — onhan siellä kirjanpitäjiä. Ei, ei merkitä. Koska se olisi epäedullista heille. Seuraavana vuonna OP avataan, ja taas Berenblum on ensimmäisten joukossa, taas sinut sivuute-

taan. Kymmenessä vuodessa sinua vedellään läpi kymmenen leirin, ja kymmenennessä sitten ruinaat päästä edes kerran tuomiosi aikana pujahtamaan OP:hen, vilkaisemaan, onko siellä seinät maalattu kunnolla. Kun et ole kertaakaan käynyt. Entä millä todistat? . . .

Ei, parempi olla tärvelemättä mielialaansa OP:llä.

Itsensä silpominen on eri juttu, järjestää itselleen sellainen vamma, että henki säilyy mutta pääsee invalidin kirjoihin. Eli niin kuin sanotaan: kärsi hetki — lintsaa vuosi. Katkaista jalkansa ja kasvattaa sitten luu vialliseksi. Juoda suolavettä ja pöhöttyä. Tai polttaa teenlehtiä — se käy sydämelle. Ja tupakkauutteen juominen tepsii keuhkoihin. Se on vain tehtävä kohtuullisesti, jotta ei tulisi yrittäneeksi liikaa — loikanneeksi invaliditeetin yli suoraan hautaan. Ja kuka tietää, mikä on kohtuullista? . . .

Invalidin on monessa suhteessa hyvä: voi päästä vedenkiehuttamoon tai virsunpunojaksi. Mutta tärkein, minkä viisaat ihmiset invaliditeetillaan saavuttavat, on *vahvuudesta poistaminen.* Vahvuudesta poistaminen — varsinkin kun se tapahtuu aalloittain — on kehnompi vaihtoehto kuin OP. Kootaan komissio, tarkastetaan invalidit ja kaikkein kurjimmista tehdään pöytäkirja: sinä ja sinä päivänä todettu terveydentilaltaan kelpaamattomaksi kärsimään tuomiotaan, vapauttamista anotaan.

Vain anotaan! Ennen kuin tuo pöytäkirja ehtii nousta hallinnossa ylös asti ja sitten luiskahtaa takaisin alas, sinua ei ole enää elävien kirjoissa, niin käy usein. Päällystöhän on kieroa, se merkitsee poistettaviksi juuri ne, jotka kuukahtavat kuukauden päästä[1]. Sekä lisäksi ne jotka maksavat kunnolla. Kalikmanin kanssa samasta jutusta tuomittu nainen — olivat napanneet puoli miljoonaa — maksoi sata tuhatta ja vapautettiin. Toista kuin me hölmöt.

Parakissa kierteli kerran sellainen kirja, ylioppilaat lueskelivat sitä ääneen nurkassaan. Siinä kirjassa joku kaveri hankki miljoonan mutta ei tiennyt, mitä tehdä miljoonallaan neuvostojärjestelmässä, — ettei sillä muka voi ostaa mitään, että kuolee nälkään vaikka on miljoona. Oli siinä meilläkin naurussa pitelemistä: menkää selittämään muille, meikäläinen on saatellut useamman kuin yhden miljonäärin portista ulos. Terveyttä ei jumalalta ehkä miljoonalla osteta mutta vapaus ostetaan ja valtaa ostetaan ja ihmisiä karvoineen päivineen. Noita miljoonaveikkoja on vapaudessa jo vaikka millä mitalla, he vain eivät hypi katoilla eivätkä huido käsillään.

Mutta Viidenneltäkymmenenneltäkahdeksannelta vahvuudesta poistamisen tie on suljettu. Koko leirien olemassaolon aikana on kuulemma ollut vain kolme kuukauden mittaista poistamista Kohta Kymmenelle, sitten paukautettiin heti kiinni taas. Eikä kukaan huoli niiltä rahaakaan, kansan

[1] O. Volkovin kertomuksessa "Dedy" (Vaarit) "vahvuudesta poistetut" ukot karkotetaan leiristä, mutta heillä ei ole paikkaa minne mennä, ja niin he ryömiskelevät lähimaastossa tekemässä kuolemaa — menetettyään muona-annoksen ja koditto-mina.

vihollisilta, sehän olisi oman päänsä kauppaamista, ja eihän niillä olekaan rahaa, poliittisilla."

— Kenellä *niillä*, Ivan Denisytsh?

— No meillä . . .

Mutta erästä *ennenaikaista vapautumista* mikään sininen lakki ei pysty vangilta riistämään. Tämä vapautuminen on: kuolema.

Se on Arkkipelagin kaikkein pääasiallisin, taipumattomin tuote, jota kukaan ei ole normittanut.

Vuoden 1938 syksystä vuoden 1939 helmikuuhun yhdessä Ust-Vymin leiripisteistä puoli 385 ihmistä 550:stä. Muutamat prikaatit (Ogurtsova) kuolivat kokonaan prikaatinpäälliköineen päivineen. Vuoden 1941 syksyllä Petshoran (rautatie-) leirin listavahvuus oli 50 000 — keväällä 1942 se oli 10 000. *Tuona aikana ei lähetetty ainoatakaan kuljetusta minnekään — minne* katosi *neljäkymmentä tuhatta?* Kirjoitin kursiivilla *tuhatta* — miksi? Kuulin nämä luvut sattumalta vangilta, joka siihen aikaan pääsi käsiksi niihin, mutta kaikista leireistä, kaikilta vuosilta ei enää saa tietää, ei enää käy ynnääminen. Burepolomin leirin keskuspaikan kuoleville tarkoitetuissa parakeissa kuoli vuoden 1943 helmikuussa viidestäkymmenestä ihmisestä kaksitoista yössä — ei milloinkaan neljää vähemmän. Aamulla heidän paikkansa valtasivat uudet kuolevat, jotka haaveilivat saavansa levähtää täällä laihan litkun ja neljänsadan gramman leipäannoksen turvin.

Pellagran kuivettamat (pakarattomat miehet, rinnattomat naiset) ja keripukin mädättämät vainajat tarkistettiin ruumishuoneen salvoksen suojassa, välistä jopa taivasalla. Se muistutti harvoin lääketieteellistä ruumiinavausta oystysuuntaisine viiltoineen kaulasta häpyluuhun ja kallon avaamisineen. Useimmiten anatomin asemesta tavallinen vartija *tarkisti*, oliko vanki todella kuollut vai teeskentelikö tämä. Sen saamiseksi selville rintakehä lävistettiin pistimellä tai pää murskattiin isolla vasaralla. Sitten vainajan oikean jalan isoonvarpaaseen sidottiin lappu, johon oli merkitty hänen juttunsa numero — se oli hänen nimensä leiritilastoissa.

Aluksi haudattiin alusvaatteet päällä, myöhemmin alettiin pukea kaikkein kurjimpiin, likaisen harmaisiin hylkyrääsyihin. Viimein annettiin yleiskäsky: ei saa tuhlata alusvaatteita (niitä voi vielä käyttää elävien verhona), haudattava alastomana.

Aikoinaan Venäjällä katsottiin, että vainaja ei tule toimeen arkutta. Kaikkein kurjimmat orjat, kerjäläiset ja kulkurit haudattiin arkussa. Sahalinin ja Akatuin pakkotyövangit haudattiin niin ikään arkussa. Mutta Arkkipelagissa se olisi ollut puutavaran ja työn tuottamatonta miljoonahaaskausta. Kun Intassa sodan jälkeen muuan puunjalostuskombinaatin ansioitunut mestari haudattiin arkussa, kulttuuri- ja kasvatusosastoja kehotettiin harjoittamaan agitaatiota: tehkää työtä hyvin, niin *teidätkin haudataan puuarkussa*11!

Ruumiit kuljetettiin leiristä reellä tai kärryillä — vuodenajasta riippuen. Välistä kätevyyden vuoksi kuljetettiin kuusi ruumista samassa laatikossa,

kun taas laatikotta kuljetettaessa ruumiiden kädet ja jalat sidottiin narunpätkillä, jotta eivät olisi roikkuneet. Sitten ruumiit heiteltiin kuin pöllit ja peitettiin niinimatolla. Jos oli ammonaalia, erityinen haudankaivajaprikaati räjäytti sillä kuopat. Muutoin jouduttiin kaivamaan hauta kivikovaan maahan — aina veljeshauta: iso useille tai pieni neljälle. (Keväällä pienistä kuopista alkaa levitä haju leiriin, ja niinpä viimeisillään olevia lähetetään syventämään.)

Mutta kaasukammioista kukaan ei voi syyttää meitä.

Missä joutoaikaa oli enemmän — esimerkiksi Kengirissä — siellä kummuille asetettiin pienet pylväät, joihin peräti itse URTsh:n puheenjohtaja tärkeänä raapusti haudattujen inventaarionumerot. Kengirissä muuten joku antautui myös tuholaistoimintaan: näytti saapuneille äideille ja vaimoille hautausmaan paikan. Ja nämä menivät sinne itkemään. Silloin Steplagin päällikkö toveri eversti Tshetshev komensi katerpillarit kaatamaan pylväät ja tasoittamaan kummut, kun kerran niitä ei osattu arvostaa.

Niinpä niin, lukija, sillä tavalla haudattiin isäsi, miehesi, veljesi.

Tähän päättyy alkuasukkaan tie ja päättyy hänen elämänsä.

Pavel Bykov tosin sanoi:

— Älä luulekaan, että kaikki on päättynyt ennen kuin kuolemasta on kulunut kaksikymmentäneljä tuntia.

— No niin, Ivan Denisovitsh, mistä emme ole vielä kertoneet? Mistä jokapäiväisen elämämme puolesta?

— Hooo! Ei ole aloitettukaan vielä. Siitä voisi kertoilla yhtä monta vuotta kuin tuli istutuksi. Miten saattovartio avasi tulen, jos joku kumartui rivistä poimimaan tupakantumpin . . .[1] Miten invalidit söivät keittiössä raakaa perunaa: keitettynä siitä ei näe enää vilaustakaan . . . Miten tee käy leirissä rahan asemesta. Miten teellä pääsee *pilveen* — viisikymmentä grammaa lasilliseen — niin että näkee näkyjä. Se vain on enimmäkseen kriminaalien puuhaa — he ostavat varastetuilla rahoilla teetä vapailta . . .

Miten vanki yleensä elää? . . . Ei hän eläkään, ellei osaa punoa hiekasta narua. Vangin on nukkuessaankin mietittävä, miten selviytyä seuraavana päivänä. Jos hän on onnistunut hankkimaan jotakin, löytänyt jonkin kolon — suu kiinni! Suu kiinni tai muuten naapurit saavat selville — ja tallaavat. Leirissä on näin: kaikille ei kuitenkaan riitä, katso, että riittää sinulle.

Niinpä niin, mutta sanohan — onhan leirissäkin ihmisten tapaan ystävyyttä. Ei pelkästään vanhaa — samasta jutusta tuomitut, vapauden aikaiset toverit — vaan täkäläistä. Kaksi sielua löytää toisensa ja avautuu toisilleen. Parivaljakko. Syötävä hoidellaan yhdessä, puute pannaan puoliksi. Sydänveriannos tosin syödään itse, mutta kaikki lisäksi hankittu keitetään

[1] Dostoevskin aikana sai poistua rivistöstä ottamaan almun. Rivistössä keskusteltiin ja laulettiin.

samassa pakissa ja siitä myös lusikoidaan[1].

On lyhytaikaisia parivaljakkoja mutta on myös pitkäikäisiä ... Joskus se perustuu omalletunnolle mutta välistä se saattaa perustua myös petturuudelle. Tällaisen parivaljakon väliin *kummi* mielellään luikertelee kuin käärme. Juuri yhteisen pakin ääressä ja kuiskaamalla kaikesta puhutaankin.

Vanhat vangit tietävät ja entiset sotavangit kertovat: juuri se joka on syönyt kanssasi samasta pakista kavaltaa sinut.

Siinäkin on perää ...

Mutta kaikkein parasta on, jos tällaisena kumppanina on nainen. Leirivaimo, naisvanki. Eli niin kuin sanotaan: *ala-avio.* Nuorelle tekee hyvää kun saa jossakin piilossa ... häntä, mielikin siinä kevenee. Ja hyvää se tekee vanhalle ja heikollekin. Sinä hankit tai ansaitset jotakin, hän pesee pyykkisi, tuo parakkiin, pistää paidan tyynysi alle, eikä kukaan naura — *laillisessa* olette. Hän keittää ja istahtaa petille viereen, syötte. Juuri vanhan mieltä tälläinen leiriavio lämmittää erikoisesti, juuri ja juuri lämpöinen, hivenen katkeran sävyinen. Katselet häntä pakin höyryn lävitse: hänen kasvoihinsa on alkanut ilmaantua ryppyjä — niin sinunkin kasvoihisi. Teillä molemmilla on harmaat leirirääsyt, toppatakkeihin on töhriintynyt ruostetta, savea, laastia, kipsiä, öljyä. Et ole tuntenut häntä ennen etkä astunut jalallasi hänen synnyinseudulleen, ja hän puhuukin eri lailla kuin meikäläiset. Hänen lapsensa varttuvat vapaudessa, samoin sinun lapsesi. Häneltä jäi mies — käy naisissa. Sinulta jäi vaimo — hänkään ei jää ihmettelemään: kahdeksan vuotta, kymmenen vuotta, jokaisenhan tekee mieli elää. Mutta tämä leirivaimosi raahaa samaa kahletta kuin sinä eikä valita.

Emme elä ihmisen elämää. Kun kuolemme, meiltä ei jää lapsia ... Joitakuita tuli oma vaimo tapaamaan. Leireistä ja leirinpäälliköistä riippuen vangin ja vaimon annettiin istuskella parikymmentä minuuttia vartiotuvassa. Välistä viettää yö tai kaksi erillisessä hökkelissä. Jos olet päässyt sataanviiteenkymmeneen prosenttiin. Ja nuo tapaamisethan ovat silkkaa piinaa. Miksi koskettaa häntä käsillään ja puhua hänen kanssaan jostakin, jos ei vielä vuosiin, vuosiin saa elää hänen kanssaan? Tästä äijät olivat kahta mieltä. Leirivaimon kanssa on helpompi puhua: meillä on vielä mukillinen ryynejä jäljellä, ensi viikolla kuulemma annetaan fariinisokeria. Puhdasta kunnon sokeria eivät tietenkään anna, siat ... Viilaaja Roditshevia tuli vaimo tapaamaan, ja juuri eilen leirihuora puraisi ukkoa kaulaan lemmiskellessään. Roditshev kirosi, jotta vaimo tuli käymään, ja lähti sairastupaan hakemaan sidettä sinelmään: nääs sanon että vilustuin.

Että millaisia naisia leirissä on? On varkaita, on räävejä, on poliittisia mutta kaikkein eniten on siivoja, Ukaasin perusteella istuvia. Ukaasin perusteella heitä tuuppaillaan valtion omaisuuden anastamisesta. Keitä teh-

[1] Jostakin syystä Dostoevskin pakkotöissä "vankien keskuudessa ei esiintynyt ystävyyttä", ketkään eivät syöneet kaksistaan.

taat olivat täynnä sodan aikana ja sodan jälkeen? Akkoja ja likkoja. Entä kuka ruokki perheen? He. Entä millä ruokkia? Hätä ei lue lakia. Niinpä he sitten rohmuavatkin: pistävät smetanaa taskuunsa, salakuljettavat sämpylöitä haarojensa välissä, kietovat sukkia vyötärönsä ympäri tai — varmempi konsti — menevät tehtaaseen ilman sukkia mutta siellä vetävät uudet sukat jalkaansa, pesevät kotona ja vievät torille. Jokainen vie sitä mitä tuottaa. Lankarulla sujautetaan rintojen väliin. Kaikki vahdit ovat voideltuja, täytyyhän heidänkin elää, silloin tällöin vain käräyttävät. Ja vartiosto ryntää paikalle, ruumiintarkastus — ja niin siitä paskan rullasta annetaan kymmenen vuotta! Täsmälleen saman verran kuin synnyinmaan pettämisestä! Tuhansiahan niitä on joutunut istumaan lankarullan takia.

Jokainen ottaa työnsä mukaan. Gurkinan Nastjalle sattui hyvin — hän oli töissä matkatavaravaunuissa. Ja niinpä hän järkeili aivan oikein: meikäläinen, neuvostoliittolainen, on pikkutarkka, mokomakin raato, hakkaa turpaan pyyheliinan takia. Siksi hän ei koskenutkaan neuvostoliittolaisiin matkalaukkuihin vaan puhdisti vain ulkomaalaisia. Ulkomaalainen, sano, ei arvaa edes tarkistaa ajoissa ja kun sitten hoksaa, ei rupea kirjoittamaan valituksia vaan sylkäisee vain että: aika veijareita nämä venäläiset! — ja palaa kotiinsa.

Kirjanpitäjäukko Shitarev haukuskeli Nastjaa: "Olet sinäkin, ettet yhtään häpeä! Etkö sinä yhtään välitä Venäjän kunniasta?!" Nastja vastasi samalla mitalla: "Suihin sietäsit niin vähemmän jauhaisit paskaa! Mikset *sinä* välittänyt Voitosta? Järjestelit vain herroja upseereja häntähommiin!" (Shitarev oli sodan aikana sairaalassa kirjanpitäjänä, ja sairaalasta lähtiessään upseerit maksoivat hänelle, ja hän lisäsi papereihin toipumislomaa, niin että upseerit ehtivät ennen rintamalle joutumista käydä kotonaan. Vakava juttu. Shitareville annettiin teloitus ampumalla, joka sitten myöhemmin muutettiin kympiksi.)

Tietenkin myös kaikenlaisia onnettomia istahti. Eräs nainen sai viitosen huijauksesta: mies kuoli kuukauden keskivaiheilla, mutta vaimo ei luovuttanut leipäkortteja ennen kuin vasta kuukauden lopussa, söi kaksine lapsineen vainajankin leivät. Kateelliset naapurit ilmiantoivat hänet. Hän istui neljä vuotta, yhden vei armahdus.

Ja tällaistakin sattui: pommi hajotti talon ja tappoi vaimon ja lapset, mutta mies jäi eloon. Kaikki ruokakortit paloivat, mutta mies oli sekaisin surusta ja eli kolmetoista päivää kuun loppuun ilman leipää — ei pyytänyt kortteja itselleen. Nyt alettiinkin epäillä, että siispä hänellä oli kaikki kortit tallessa. Annettiin kolme vuotta. Puolitoista istui.

Maltahan, Ivan Denisovitsh, maltahan, tuosta kerrot toiste. Siis nainen kumppanina, niinkö sanoit? Ala-avio? . . . Kiskoo samaa kahletta kuin sinä — eikä valita? . . .

VIII Nainen leirissä

Kuinka heitä ei tullut ajatelleeksi jo tutkintavaiheessa? Hehän olivat jossakin lähellä, naapuriselleissä! Tässä samassa vankilassa, saman kohtelun alaisina, ja miten he — heikot — kestivät tämän sietämättömän tutkimuksen?!

Käytävissä on äänettömyys, heidän askeleitaan ja heidän hameidensa kahahtelua ei kuule. Mutta sitten Butyrkin vartija keskittyy temmeltämään lukon kimpussa ja jättää miessellin vahvuuden puoleksi minuutiksi seisoskelemaan valoisaan yläkäytävään ikkunoiden luo, ja käytävän ikkunan kuonokopan alitse me äkkiä näemme heidät seisomassa puiston asfalttikulmassa samalla tavalla parijonossa ja samalla tavalla odottamassa, että ovi avataan heille, — naisten nilkkoja ja kenkiä! — vain nilkat ja korkeakorkoiset kengät! Ja se on kuin orkesterin isku Wagnerin "Tristanissa ja Isoldessa"! Me emme näe mitään ylempää, ja vartija ajaa meidät jo selliin, ja me horjumme kirkastuneina ja synkenneinä. Olimme mielessämme piirtäneet kaiken muun, olimme kuvitelleet heidät taivaallisiksi ja masennukseen menehtyviksi. Miten he? Miten he! . . .

Mutta heidän kohtalonsa ei taidakaan olla raskaampi, se saattaa olla jopa helpompi. Naisten tutkintavaiheen muistelmista en ole toistaiseksi löytänyt mitään, minkä perusteella päätellä, että he olisivat olleet meitä masentuneempia tai romahtaneet pahemmin. Tosin gynekologi N. I. Zubov, joka itse istui leireissä kymmenen vuotta ja koko ajan hoiti ja tarkkaili naisia, sanoo, että tilastollisesti nainen reagoi miestä nopeammin ja selvemmin vangitsemiseen ja sen pääasialliseen seuraukseen — perheen menettämiseen. Hän on henkisesti haavoittunut, ja se ilmenee useimmin naisen herkimpien funktioiden katkeamisena.

Minua taas naisten muistelmissa tutkintavaiheesta hämmästyttää nimenomaan se, millaisia "pikkuasioita" — vangin kannalta (ei suinkaan naisen!) — he saattoivat siellä ajatella. Nadja Surovtseva, kaunis ja vielä nuori nainen, puki kiireissään valmistautuessaan kuulusteluun jalkaansa eri paria olevat sukat, ja niinpä sitten kuulustelijan työhuoneessa häntä kiusaakin se, että kuulustelija silmäilee hänen sääriään. Sen olisi luullut olevan samantekevää, painukoon helvettiin, eihän hän ollut tullut miehen kanssa teatteriin, päälle päätteeksi hän oli melkein valmis filosofian tohtori (länsimaalaisittain) ja kiihkeä politiikan harrastaja — ja siinä sitä ollaan!

Aleksandra Ostretsova, joka istui Lubjankassa vuonna 1943, kertoi minulle myöhemmin leirissä, että he kujeilivat siellä usein: milloin piiloutuivat pöydän alle, niin että pelästynyt vartija tuli selliin etsiskelemään puuttuvaa vankia, milloin punasivat huulensa punajuurella ja lähtivät kävelytunnille sen näköisinä, ja joskus kun hänet kutsuttiin kuulusteluun, hän pohdiskeli innostuneesti sellitovereiden kanssa: mennäkö tänään yksinkertaisemmassa asussa vai pukeutuako iltapukuun? Tosin Ostretsova oli silloin hemmoteltu hulivili, ja sitä paitsi hänen sellitoverinaan istui nuori Mira Uborevitsh. Mutta tuossa jo kypsään ikään ehtinyt ja oppinut N. I. P-va teroittaa alumiinilusikkaa sellissään. Tehdäkseen itsemurhan — niinkö luulette? Ei vaan leikatakseen lettinsä. (Ja hän leikkasi ne!)

Myöhemmin jouduin Krasnaja Presnjan pihassa istumaan naiskuljetuksen vieressä — sekä meidät että heidät oli tuomittu vastikään — ja kummastukseksèni näin selvästi, että he eivät olleet yhtä laihoja eivätkä yhtä nääntyneitä ja kalpeita kuin me. Näköjään naiset kestävät kaikille saman suuruisen vankilan annoksen ja vankeuden koettelemukset keskimääräisesi helpommin. Nälkä ei lannista heitä yhtä nopeasti.

Mutta meille kaikille — ja varsinkin naisille — vankila on vasta alkusoittoa. Leiri onkin sitten jo täyttä asiaa. Juuri siellä naisen on joko murruttava tai taivuttuaan ja synnyttyään uudelleen sopeuduttava.

Leirissä päinvastoin naiselle kaikki on raskaampaa kuin meille. Leirin likaisuudesta alkaen. Jouduttuaan kärsimään liasta jo kauttakulkupaikoissa ja kuljetuksissa hän ei kohtaa puhtautta leirissäkään. Keskivertoleirissä naisten työprikaatissa ja siis yhteisparakissa nainen ei juuri milloinkaan saa tilaisuutta tuntea olevansa todella puhdas, ei saa lämmintä vettä. (Välistä ei saa kylmääkään: Krivoshtshekovin 1. leiripisteessä ei talven aikana saa peseytyä ollenkaan, on vain jäätynyttä vettä, jota ei voi sulattaa missään.) Nainen ei voi laillisin keinoin hankkia sideharsoa eikä riepua. Pyykin pesemisestä ei ole puhettakaan! . . .

Saunako? Pah! Saunasta juuri alkaakin ensi saapuminen leiriin — ellei oteta lukuun purkautumista härkävaunusta hankeen ja talsimista kamat niskassa ja saattovartio koirineen ympärillä. Juuri leirin saunassa alastomia naisia tarkastellaan kuin tavaraa. Aivan riippumatta siitä, onko saunassa vettä vai ei, täitarkastus sekä kainalo- ja häpykarvojen ajelu suovat leirin aristokraateille — partureille — tilaisuuden tarkastella uusia naisia. Kohta heidät tarkastavat muutkin loiset: se on jo Solovetskista periytyvä traditio, siellä vain — Arkkipelagin aamunkoitteessa — oltiin kovin kainoja ja naiset silmäiltiin vaatteet päällä, toimenpiteiden aikana. Mutta Arkkipelagi oli kivettynyt, ja toimenpide muuttunut julkeammaksi. Fedot S. ja hänen vaimonsa (sillä tavalla kohtalo saattoi heidät yhteen!) naureskelevat nyt muistellessaan, miten miesloiset asettuivat kahden puolen kapeaa käytävää, ja leiriin vastikään tulleet naiset pantiin menemään tuota käytävää alastomina eikä edes kaikkia kerralla vaan yksitellen. Sitten loiset so-

pivat keskenään, kuka kenetkin ottaa. (1920-luvun tilaston mukaan meillä istui vankeudessa yksi nainen kuutta—seitsemää miestä kohti[1]. 1930- ja 40-luvun Ukaasien jälkeen tämä suhde hieman tasoittui mutta ei niin suuresti, että naisia olisi lakattu arvostamasta, sieviä varsinkaan.) Joissakin leireissä toimenpide säilyi kohteliaana: naiset saatetaan heidän parakilleen, ja sitten kylläiset, itsevarmat ja julkeat loiset astuvat uusissa toppatakeissaan sisään. (Vaate joka ei ole aivan risainen eikä nuhruinen näyttää leirissä heti hurjan keikarimaiselta!) He käyskentelevät kiirettä pitämättä vaunujen välissä ja valikoivat. Istahtavat juttelemaan. Kutsuvat käymään "vieraisilla" heidän luonaan. Eivätkä he asu yhteisparakissa vaan muutaman miehen "hyteissä". Heillä on siellä sekä sähkölevy että paistinpannu. Heillähän on paistettua perunaa! — josta haaveilee koko ihmiskunta! Ensimmäisellä kerralla sopii vain herkutella, vertailla ja tiedostaa leirielämän mittasuhteet. Kärsimättömät vaativat heti perunan jälkeen myös "maksun", hillitymmät tulevat saattamaan ja selostavat tulevaisuutta. Asetu, kultaseni, asetu *vyöhykkeelle,* niin kauan kuin ehdotetaan herrasmiesmäisesti. On puhdasta, saa pestä vaatteensa, jotka nekin ovat säädylliset, eikä työkään rasita — kaikki on sinun ulottuvillasi.

Ja tässä mielessä katsotaan, että naisen on leirissä "helpompi". Hänen on helpompi selviytyä hengissä. Jos joidenkin viimeisillään olevien vankien tavoin kohdistaa suoranaista "sukupuolivihaa" naisiin, jotka eivät ole laskeutuneet tunkion asteelle, on luonnollista katsoa, että naisen on leirissä helpompi, koska hän tulee kylläiseksi pienemmästä annoksesta ja koska hänellä on keino välttää nälkä ja pysyä hengissä. Hurjistuneen nälkäiseltä nälän siivet peittävät koko maailman, eikä maailmassa ole muuta.

Ja on todella naisia, joiden yleensäkin luonnostaan — myös vapaudessa — on helpompi lyöttäytyä yksiin miesten kanssa, erityisemmin valikoimatta. Tällaisille leirissä ovat tietenkin helpot tiet aina avoinna. Yksilölliset erikoisuudet eivät ole luokiteltavissa pelkästään rikoslain *pykälän* perusteella, mutta tuskin erehdymme jos sanomme, että useimmat Viidennenkymmenennenkahdeksannen naisista eivät ole sellaisia. Joillekin tuo askel on loppuun saakka kuolemaa ylivoimaisempi. Toiset käpertyvät, empivät hämillään (myös häpeä ystävättäriä kohtaan pidättää) ja kun sitten uskaltavat, kun alistuvat, onkin jo näköjään myöhäistä, heistä ei ole enää leirissä kysyntää.

Sillä kaikille ei *ehdoteta.*

Niinpä monet antavat periksi jo ensimmäisenä vuorokautena. Tulevaisuus näyttää liian kovalta — pienintäkään toivoahan ei ole. Ja naimisissa olevien naisten ja perheenäitien lisäksi tuon valinnan joutuvat tekemään myös aivan nuoret tytöt. Ja juuri nuoret tytöt, joiden hengityksen leirielämän alastomuus salpaa, muuttuvat pian kaikkein epätoivoisimmiksi.

[1] Kokoelma "Ot tjurem . . .", s. 358.

Eikö? Mikä siinä, mutta muista! Vedä housut jalkaasi ja pue takki päällesi. Ja laahusta metsään — muodottoman ja lihavan näköinen, sisältä henton olento. Vielä sinä palaat ryömien takaisin, vielä sinä kumarrat maahan asti.

Jos tulet leiriin fyysisesti säilyneenä naisena ja teet *viisaan* ratkaisun jo ensimmäisinä päivinä, pääset pitkäksi aikaa lääkintäpuolelle, keittiöön, kirjanpitoon, ompelimoon tai pyykkitupaan, ja vuodet kuluvat onnettomuuksitta, varsin samaan tapaan kuin vapaudessa. Jos satut joutumaan kuljetukseen, saavut uuteenkin paikkaan aivan kukoistavana ja siellä jo tiedät, miten menetellä heti ensimmäisinä päivinä. Kaikkein menestyksekkäimpiä siirtoja on päästä päällystön piiaksi. Kun leiriin saapui uuden kuljetuksen mukana arvokas huoliteltu I. N., joka monta vuotta oli ollut korkea-arvoisen sotilashenkilön sivistynyt vaimo, URTsh:n päällikkö valikoi hänet oitis ja antoi hänelle kunniatehtävän — päällikön työhuoneen lattian pesemisen. Tällä tavalla nainen aloitti tuomionsa kärsimisen lempeästi ja erittäin hyvin selvillä siitä, että hänellä oli ollut onnea.

Mitä siitä, että joskus vapaudessa rakastit jotakuta ja halusit olla uskollinen hänelle! Mitä hyötyä on vainajan uskollisuudesta? *"Kuka sinua enää tarvitsee, kun pääset vapaaksi?"* — nämä sanat helkkyvät naisten parakissa ikuisesti. Muutut karkeaksi, vanhenet, viimeiset naisen vuotesi kuluvat ilottomasti ja tyhjästi. Eikö ole järkevämpää kiirehtiä ottamaan jotakin edes tältä villiltä elämältä?

Helpoksi sen tekee myös se, että täällä kukaan ei tuomitse ketään. "Täällä kaikki elävät niin."

Siteitä kirvoittava vaikutus on myös sillä, että elämässä ei ole enää mieltä, päämäärää.

Ne jotka eivät anna periksi heti, joko muuttavat mieltään tai heidät pakotetaan sittenkin antamaan periksi. Kaikkein sitkeinkin — jos on hyvän näköinen — antaa lopulta periksi, antaa periksi ja antautuu!

Meidän leirissämme Kaluzhkaja Zastavalla (Moskovassa) oli tällainen ylpeä tyttö M., tarkka-ampuja ja luutnantti, kuin sadun kuningatar: punaiset huulet, joutsenen ryhti, tukka kuin korpin siipi[1]. Ja vanha likainen rasvainen varastonhoitaja Isaak Berschader päätti ostaa hänet. Berschader oli yleensäkin vastenmielisen näköinen mutta tälle naiselle — jäntevälle kauniille naiselle, joka vielä äsken oli elänyt niin rohkeaa elämää — hän oli aivan erityisen vastenmielinen. Mies oli kuin laho käppyrä, nainen kuin uljas poppeli. Mutta mies ahdisti naisen niin ahtaalle, että tämä ei voinut hengittää. Paitsi että mies rankaisi häntä yleisillä töillä (kaikki loiset toimivat yhteistyössä ja auttoivat häntä pyynnissä) ja vartijoiden pikkumaisuuksilla (myös vartiointihenkilökunta oli miehellä *koukussa*) Berschader uhkaili

[1] Olen kuvannut hänet Granja Zybinan hahmossa mutta näytelmässä soin hänelle paremman kohtalon, kuin hänellä todellisuudessa oli.

väistämättömällä lopulla, kuljetuksella jonnekin kauas. Ja eräänä iltana, kun valot olivat sammuneet leiristä, satuin itse näkemään lumen ja taivaan heijastamassa kalvaassa hämärässä, miten M. lähti kuin varjo naisten parakista ja pää painuksissa koputti ahnaan Berschaderin varaston oveen. Sen jälkeen nainen sai hyvät oltavat vyöhykkeellä.

Jo keski-ikäinen M. N., vapaudessa piirtäjä, kahden lapsen äiti, joka oli menettänyt miehensä vankilaan, oli naisprikaatissa metsätyömaalla ja hyvää vauhtia menossa loppuaan kohti, kohti rajaa jolta ei ole paluuta, mutta pani yhä sitkeästi vastaan. Jalat olivat turvoksissa. Töistä palattaessa hän laahusti kolonnan hännillä, ja vartiosto hoputteli häntä kiväärinperillä. Kerran hän jäi päiväksi leiriin. Kokki tuli supattamaan: tule hyttiin, saat syödä mahan täydeltä. Nainen meni. Kokki pani hänen eteensä ison paistinpannullisen paistettua perunaa ja sianlihaa. Nainen söi kaiken. Mutta maksun jälkeen hän oksensi — peruna meni kuin menikin hukkaan. Ja kokki haukkui: "Mokomakin prinsessa!" Ja siitä pitäen nainen vähitellen tottui. Järjesti elämänsä paremmaksi. Istuessaan leirin elokuvissa hän jo itse valikoi äijää seuraavaksi yöksi.

Mutta joka odottaa kauemmin, hänen on itse raahauduttava miesten yhteisparakkiin — ei enää loisten luo — ja kuljeksittava käytävällä vaunujen välissä ja yksitoikkoisesti toisteltava: "Puoli kiloa... puoli kiloa..." Ja jos pelastaja lähtee leipäannos mukanaan hänen peräänsä, hän verhoaa vaunupetinsä kolmelta suunnalta ripustelemalla lakanoita ja näin syntyneessä teltassa — majassa (venäjän sanasta *shalash* johtuukin leirihuoran venäjänkielinen nimitys *shalashovka*) — ansaitsee leipänsä. Ellei vartija sitä ennen yllätä heitä.

Rievuilla naapureiden katseilta suojattu vaunupeti onkin leirissä klassinen näky. Mutta yksinkertaisemminkin voi menetellä. Tämä on taaskin Krivoshtshekovin 1. leiripisteestä vuosilta 1947—49. (Me tunnemme tämän, mutta montako niitä oli?) Leiripisteessä oli kriminaaleja, alaikäisiä, invalideja, naisia ja "imettäjiä" — kaikkia sekaisin. Siellä oli vain yksi naisten parakki — mutta se oli viidellesadalle hengelle. Se oli sanoinkuvaamattoman likainen, ainutlaatuisen likainen ja rähjäinen, siinä vallitsi tunkkainen haju, vaunuissa ei ollut sänkyvaatteita. Virallinen kielto kielsi miehiä menemästä sinne, mutta kukaan ei noudattanut kieltoa eikä kukaan valvonut kiellon noudattamista. Eivät vain miehet käyneet siellä, vaan sinne lappasi myös alaikäisiä, 12—13-vuotiaat pojat kävivät siellä opettelemassa. Ensin he aloittivat pelkästä katselemisesta: siellä ei ollut tuota valheellista häveliäisyyttä, mahtoiko sitten olla puutetta rievuista tai ajasta, mutta *vaunujen eteen ei ripusteltu mitään* eikä valoa tietenkään koskaan sammutettu. Kaikki tapahtui luonnonläheisen luonnollisesti, näkyvillä ja usealla taholla yhtä aikaa. Vain ilmeinen vanhuus tai kammottava ulkonäkö olivat naisen ainoa suoja — ei mikään muu. Viehättävä ulkonäkö oli kirous, sellaisen naisen petin reunalla istui koko ajan vieraita, häntä piiritettiin jatkuvasti,

häntä pyydettiin ja häntä uhattiin pieksemisellä ja veitsellä, eikä hänen toivonsa ollut enää puolensa pitämisessä vaan siinä, että antautuisi taitavasti, valikoisi sellaisen, joka sitten nimensä ja veitsensä uhalla pystyisi varjelemaan naisen muilta, seuraavilta, tuolta ahnaalta jonolta ja noilta villiintyneiltä, kaikesta täällä näkemästään ja hengittämästään kiihottuneilta alaikäisiltä. Ja vain miehiltäkö on suojattava? Ja vain alaikäisetkö ovat kiihottuneita? Entä naiset jotka läheltä katselevat sitä päivästä päivään? Naiset joilta miehet eivät pyydä. Myös nuo naiset räjähtävät viimein kontrolloimattomasta tunteesta ja hyökkäävät hakkaamaan menestyviä naapureitaan.

Ja Krivoshtshekovin leiripisteessä leviävät nopeasti myös sukupuolitaudit. Huhu kertoo, että jo lähes puolet naisista on sairaita, mutta mikään ei auta, ja entiseen tapaan, saman kynnyksen yli lappaa käskijää ja pyytäjää. Ja vain hanurinsoittaja K:n kaltaiset huolelliset, joilla oli yhteyksiä lääkintäosastoon, käyvät joka kerta — myös ystäviensä puolesta — katsomassa salaisesta veneristen listasta, jotta eivät erehtyisi.

Entä nainen Kolymassa? Siellähän nainen on yleensäkin harvinaisuus, siellä hänet temmataan ja raastetaan tyystin. Siellä naisen on paras olla tulematta tiellä vastaan — oli mies sitten vartija tai vapaa tai vanki. Kolymassa syntyi ilmaus *ratikka* tarkoittamaan joukkoraiskausta. K. O. kertoo, että autonkuljettaja hävisi korttipelissä heidät — kokonaisen kuorma-autollisen Elgeniin kuljetettavia naisia — ja kääntyi tieltä ja kuljetti yöksi vartioimattomien rakennustyöläisten luo.

Entä *työ?* Sekaprikaatissa vielä vallitsee tietynlainen alentuva suhtautuminen naiseen, hänelle annetaan kevyempiä töitä. Mutta jos prikaati koostuu pelkistä naisista, silloin armoa ei enää anneta, silloin vaaditaan *kuutioita*! Ja onhan kokonaisia leiripisteitäkin, joiden vahvuus koostuu pelkistä naisista, ja niissä naiset ovat sekä metsätöissä että kaivuuhommissa ja tiilenteossa. Vain kupari- ja volframikaivoksiin naisia ei määrätty. Esimerkiksi KarLagin "piste 29" — paljonko naisia on tuossa *pisteessä*? Kuusi tuhatta! Ei enempää eikä vähempää[1]! Mitä töitä nainen siellä tekee? Elena O. on kuormaustöissä — kantaa 80:n ja jopa 100:n kilon painoisia säkkejä! Tosin kantamus autetaan hänen selkäänsä, ja hän oli nuorena voimistelija. (Myös Elena Prokofjevna Tshebotareva oli kaikki kymmenen vuotta kuormaustöissä.)

[1] Tämä liittyykin kysymykseen Arkkipelagin vankien m ä ä r ä s t ä . Kuka tiesi tästä 29. pisteestä? Oliko se KarLagin viimeinen? Ja paljonko ihmisiä oli muissa p i s t e i s s ä ? Kertokoon joka viitsii! Entä kuka on kuullut jostakin Rybinskin voimalakeskuksen 5. rakennustyömaasta? Ja kuitenkin siellä oli yli sata parakkia, puoli tuhatta vankia kussakin — majoitusolojen ollessa suotuisimmillaan. Sekin tekee kuutisen tuhatta, vaikka Loshtshilin muisteleekin, että vankeja oli vli kvmmenen tuhatta.

Naisten leiripisteisiin vakiintui epänaisellisen kova yleinen ilmapiiri: jatkuvaa kiroilua, jatkuvaa tappelua ja rähinää, muuten ei pärjää. (Mutta — vartioimaton insinööri Pustover-Prohorov huomauttaa — tuollaisesta naiskolonnasta palvelijaksi tai säädylliseen työhön otetut naiset muuttuvat oitis sävyisiksi ja ahkeriksi. Hänellä oli tilaisuus tarkkailla tällaisia kolonnia BAMilla 1930-luvulla Siperian toista raidetta rakennettaessa. Seuraavanlainen kohtaus: kolmesataa naista pyysi helteisenä päivänä saattovartiolta lupaa uida rotkoon muodostuneessa lammessa. Saattovartio ei antanut lupaa. Silloin naiset yksissä tuumin riisuutuivat alastomiksi ja kävivät pitkäkseen ottamaan aurinkoa — aivan radan viereen, niin että ohi ajavista junista näki. Niin kauan kuin ohi ajoi täkäläisiä neuvostoliittolaisia junia, sillä ei ollut niin väliä, mutta tulossa oli myös kansainvälinen juna, jossa matkusti ulkomaalaisia. Naiset eivät totelleet pukeutumiskäskyä. Silloin kutsuttiin paloauto ja heidät hätisteltiin liikkeelle paloruiskulla.

Sitten Krivoshtshekovin *naisten* työt. Kun tiilitehtaalla jokin montun osa hylätään, katerakennelma puretaan monttuun (maan pinnalle on ennen kaivamisen aloittamista rakennettu puukate). Nyt painavat kosteat hirret on nostettava suuresta 10—12:n metrin syvyisestä montusta. Miten se tehdään? Lukija vastaa: koneellisesti. Tietenkin. Naisprikaati heittää monttuun kaksi köyttä, joiden silmukkaan hirren päät otetaan, minkä jälkeen he kiskovat kumpaakin köyttä (tahdissa jottei hirsi putoaisi eikä tarvitsisi aloittaa alusta) ja siten nostavat hirren. Sitten kaksikymmentä naista ottaa tällaisen hirren olkapäilleen ja ronskin naisprikaatinpäällikkönsä komentokiroilun säestyksellä kantavat hirren uuteen paikkaan ja pudottavat siihen. Sanotte: traktori. Hyvänen aika, mistä traktoreita riittäisi — eletäänhän vuotta 1948? Sanotte: nosturi. Unohditteko Vyshinskin — "taikuri-työ joka olemattomuudesta ja mitättömyydestä muuttaa ihmiset sankareiksi"? Jos olisi nosturi, kuinka kävisi taikurin? Jos olisi nosturi, nämä naiset siis juuttuisivat mitättömyyteen!

Ruumis näántyy tällaisessa työssä, ja kaikki mikä naisessa on naisellista — pysyvästi tai kerran kuukaudessa — katoaa. Jos hän elää seuraavaan tarkastukseen asti, niin silloin lääkäreiden edessä riisuutuu jo aivan eri nainen kuin se, jota loiset huuliaan nuoleksien tarkastelivat saunan käytävässä: hän on muuttunut iättömäksi, hänen olkapäänsä törröttävät terävinä kulmina, rinnat ovat kuivettuneet riippuviksi pusseiksi, ylimääräiho riippuu kurttuina latuskoilla pakaroilla, reisissä on niin niukalti lihaa, että on syntynyt lampaan pään ja jopa jalkapallon mentävä aukko, ääni on muuttunut karheaksi ja käheäksi, ja kasvoissa näkyy jo pellagran rusketus. (Ja pari kuukautta metsänhakkuussa tietää varsin tärkeän elimen laskeutumista ja putoamista, sanoo gynekologi.)

Taikuri-työ! . . . .

Mikään ei käy tasan elämässä yleensäkään — saati sitten leirissä. Eikä tuotannossakaan kaikkien osa ollut yhtä toivoton. Välistä nuorilla oli hel-

pompaa. Niinpä näen yhdeksäntoistavuotiaan Napolnajan, tanakan punaposkisen maalaistytön. Hän käytteli torninosturia Kaluzhkaja Zastavan pikkuleirissä. Kuin apina hän kiipesi ohjaamoonsa nosturiin ja välistä huvikseen nosturin kärkeenkin, josta hän sitten huikkaili koko rakennustyömalle, ja ohjaamostaan hän huuteli vapaalle työnjohtajalle ja kympeille, sillä hänellä ei ollut puhelinta. Kaikki tuntui olevan hänestä huvittavaa ja hauskaa, leiri tai ei, hän olisi siltä seisomalta saattanut vaikka liittyä Komsomoliin. Ja jonkinlaista leirin hyväntahtoisuutta hän hymyili kaikille. Hänelle merkittiin aina 140 %, leirin korkein annos, eikä mikään vihollinen (paitsi ehkä *kummi*) pelottanut häntä — työnjohtaja ei olisi antanut loukata häntä. Yhtä asiaa vain en tiedä: miten hänen onnistui leirissä opetella käyttämään nosturia — otettiinko hänet siihen työhön pyyteettömästi. Hän muuten istui harmittoman kriminaalipykälän perusteella. Hän kihisi voimaa, ja hänen valtaamansa asema soi hänelle mahdollisuuden rakastaa sydämensä valinnan mukaan — ei pakosta.

Samaan tapaan kuvailee tilaansa myös Satshkova, joka pantiin istumaan yhdeksäntoistavuotiaana. Hän joutui maataloussiirtolaan, jossa muuten aina on kylläisempää ja siis myös helpompaa. "Lauleskellen juoksin leikkuukoneelta toiselle ja opettelin sitomaan lyhteitä." Jos on elettävä nuoruutensa leirissä, niin silloin on iloittava täällä — missä muualla? Sitten hänet kuljetettiin tundralle Norilskin lähistölle, ja sekin näytti hänestä "aivan kuin sadun kaupungilta, josta joskus lapsena on nähnyt unta". Kärsittyään tuomionsa hän jäi sinne vapaaksi työntekijäksi. "Muistan miten kerran kuljin lumipyryssä, ja minut valtasi jonkinlainen ilkikurinen mieliala, ja minä kävelin ja huidoin käsilläni ja taistelin pyryä vastaan ja lauloin 'Iloinen laulu keventää sydämen'. Katselin revontulten liikahtelevaa verhoa, heittäydyin selälleni hankeen ja tuijotin korkeuksiin. Teki mieli laulaa niin että koko Norilsk kuulisi: että viisi vuotta eivät olleet lannistaneet minua vaan että minä olin voittanut ne, että oli tullut loppu noista piikkilangoista ja lavereista ja vartijoista. Minä halusin rakastaa! Halusin tehdä ihmisille jotakin, että maan päällä ei enää olisi pahaa."

Sitä halusivat monet.

Satshkovan ei kuitenkaan onnistunut vapauttaa meitä pahasta: leirit ovat jäljellä. Mutta hänellä itsellään oli onnea: naisen — ja yleensä ihmisen — tuhoamiseen ei tarvita viittä vuotta, viisi viikkoa riittää.

Vain nämä kaksi tapausta tiedossani onkin vastapainoksi tuhansille ilottomille tai tunnottomille.

Ja tietenkin: missäpä muualla kuin leirissä koet ensirakkautesi, jos sinut on pantu istumaan (poliittisen pykälän perusteella!) *viisitoistavuotiaana*, kahdeksasluokkalaisena, niin kuin Nina Peregud? Kuinka voisi olla rakastumatta koreaan jatsimuusikkoon Vasili Kozminiin, jota koko kaupunki vielä hiljattain vapaudessa ihaili ja joka kuuluisuuden korkeuksissaan näytti aivan tavoittamattomalta? Ja Nina kirjoittaa runon "Valkea sireenin-

.oksa", ja Kozmin tekee siihen musiikin ja laulaa vyöhykkeeltä toiselle (heidät on jo erotettu, taas ihailun kohde on tavoittamattomissa).

Myös Krivoshtshekovin parakin tytöt pistelivät hiuksiinsa kukkia merkiksi siitä, että he ovat leiriaviossa. Tai ehkä peräti rakastuneita?

Ulkoinen (GULAGin ulkopuolinen) lainsäädäntö tuntui suosivan leirirakkautta. Koko liittovaltiota koskevaan Ukaasiin vuoden 1944 heinäkuun 8. päivältä aviositeiden vahvistamisesta liittyi julkistamaton kansankomissaarien neuvoston päätös ja oikeusasiain kansankomissariaatin ohje (27. 11. 44), jossa sanottiin, että tuomioistuimen on vapaan neuvostokansalaisen pyynnöstä heti ja estelemättä purettava kyseisen kansalaisen ja vankeudessa (tai mielisairaalassa) olevan toisen osapuolen avioliitto ja jopa edistettävä asiaa luovuttamalla erotodistuksen maksutta. (Eikä ketään velvoitettu lakisääteisesti ilmoittamaan toiselle osapuolelle tapahtuneesta erosta!) Näin kansalaisia — sekä miehiä että naisia — suorastaan kehotettiin jättämään vankeuteen joutunut miehensä tai vaimonsa pulaan ja vankeja mahdollisimman täydellisesti unohtamaan avioliittonsa. Naisen oli paitsi typerää ja epäsosialistista nyt myös lain vastaista ikävöidä vapauteen jäänyttä miestään. Zoja Jakushevan, joka joutui istumaan miehensä takia (perheenjäsenenä), kävi näin: kolmen vuoden kuluttua mies vapautettiin, koska tämä oli tärkeä erikoisalan asiantuntija, eikä mies tullut asettaneeksi vaimonkin vapauttamista tinkimättömäksi ehdoksi. (Niinpä vaimo istuikin koko *kahdeksikkonsa* miehensä takia . . .)

Avioliitto oli unohdettava, niinpä niin, mutta GULAGin sisäiset ohjeet tuomitsivat myös holtittoman rakkauselämän tuotantosuunnitelman sabotoimisena. Nuo tuotannossa maleksivat tunnottomat naisethan unohtivat velvollisuutensa valtiota ja Arkkipelagia kohtaan ja olivat valmiit käymään selälleen minne tahansa — paljaalle maalle, lastukasalle, sepelille, jätteille, metallilastuille — ja suunnitelma jäi täyttämättä! ja viisivuotissuunnitelma polki paikallaan! ja GULAGin päälliköt eivät saaneet palkintojaan! Lisäksi joidenkin naisvankien katalana tarkoituksena oli tulla raskaaksi ja tällä raskaudellaan hyötyä lakiemme humaanisuudesta ja nipistää muutamia kuukausia — välistä lyhyestä viiden tai kolmen vuoden — tuomiostaan ja olla nuo kuukaudet tekemättä työtä. Niinpä GULAGin ohjeet vaativatkin: erottamaan sukupuolisuhteesta kiinni saadut heti ja lähettämään vähemmän arvokas kuljetukseen. (Tämä ei tietenkään hiukkaakaan muistuttanut Saltytshihaa, joka lähetti nuoria tyttöjä kaukaisiin kyliin.)

Myös vartiointihenkilökuntaa tämä peitonalusrunous tympäisi. Öisin kun kansalainen vartija olisi voinut kuorsata päivystyskopissaan, hänen oli kierreltävä lyhtyineen jahtaamassa noita paljasjalkaisia julkeita akkoja miesten parakin lavereilta ja miehiä naisten parakeista. Puhumattakaan vartijan mahdollisista omista mieliteoista (eihän kansalainen vartijakaan kivestä ole) hänen oli vielä toimitettava syyllinen nainen karsseriin tai koko yön nuhdeltava rikkomuksen tekijää, selitettävä tälle, miksi tämän käytös

oli pahasta, ja sitten vielä kirjoitettava raportti (mikä korkeakouluja käymättömälle on suorastaan tuskallista).

Kun naisilta on riistetty kaikki, mikä tuo sisältöä naisen ja yleensä ihmisen elämään, — perhe, äitiys, ystäväpiiri, tuttu ja mahdollisesti kiinnostava työ, välistä taidekin ja kirjat — ja kun heitä täällä vielä ahdistivat pelko, nälkä, hylätyksi tulemisen tunne ja petomaisuus, niin minkä muun kuin rakkauden puoleen naisleirivangit olisivat voineet kääntyä? Jumalan siunauksena kohosi esiin rakkaus eikä aina edes lihallinenkaan, sillä pensaikossa hävetti ja parakissa kaikkien nähden se oli mahdotonta eikä mieskään aina ollut voimissaan ja lisäksi leirin vartiointihenkilökunta nappasi kaikkinaisesta *piileskelystä* ja pani karsseriin. Mutta epälihallisuus — naiset muistelevat nyt — teki leirirakkauden henkisyyden vieläkin syvemmäksi. Juuri epälihallisuus teki sen tuntuvammaksi kuin vapaudessa! Satunnainen hymy, huomion kiinnittyminen lyhyeksi hetkeksi valvotti jo iäkkäitä naisia yökausia. Rakkauden valo erottui niin jyrkästi leirielämän likaisesta synkeydestä!

N. Stoljarova näki "onnen salaliiton" ystävättärensä — moskovalaisen näyttelijän — ja tämän lukutaidottoman heinänajokumppanin Osmanin kasvoilla. Nainen tunnusti, että kukaan ei ollut koskaan rakastanut häntä niin — ei elokuvaohjaaja-mies eivätkä entiset ihailijat. Ja yksinomaan tästä syystä hän pysyi heinänajossa — yleisissä töissä.

Päälle päätteeksi tämä riski — miltei kuin sodassa, lähes tappava — joutua yhdestä paljastuneesta tapaamisesta maksamaan luopumalla asutusta seudusta eli elämästä. Rakkaus veitsen terällä — kun luonteet syvenevät niin ja paljastuvat uudella tavalla, kun jokainen vaaksan mitta on vaatinut uhrauksia — onhan se sankarillista rakkautta! (Ortaussa Anja Lehtosen tunteet hänen rakastettuaan kohtaan viilenivät niinä kahtenakymmenenä minuuttina, kun kivääримies kuljetti heitä karsseriin ja rakastettu rukoili häpeällisesti päästämään.) Joku suostui loisen rakastajattareksi rakkaudetta, pelastuakseen, kun taas toinen meni *yleisiin* ja tuhoutui — rakkaudesta.

Ja aivan kypsään ikään ehtineet naisetkin sotkeutuivat tällaiseen, jopa siten, että vartijat menivät ymmälle: vapaudessa tuollaiselta naiselta ei olisi osannut sitä odottaakaan! Eivätkä nuo naiset etsineet enää intohimoa, vaan he halusivat tyydyttää tarpeensa huolehtia jostakusta, lämmittää jotakuta, ottaa omastaan mutta ruokkia toisen, pestä ja paikkailla. Heidän yhteinen kipponsa, josta he söivät, oli heidän pyhä vihkisormuksensa. "Ei niin että minun välttämättä pitäisi maata hänen kanssaan, mutta tässä meidän eläimellisessä elämässämme, kun koko päivän parakissa riidellään annoksista ja rääsyistä, tulee mielessään ajatelleeksi että: tänään minä ompelen sen paidan ja tänään keitetään perunoita", eräs nainen selitti tohtori Zuboville. Mutta välillä mies haluaa enemmän, ja silloin on annettava periksi ja juuri silloin vartija nappaa... Niinpä Unzhlagin sairaalan

pyykkäri, nuorena leskeksi jäänyt Polja-täti, joka sen jälkeen oli elänyt koko elämänsä yksin ja juossut kirkossa, yllätettiin aivan leirituomion loppuvaiheessa yöllä sukupuoliyhteydestä miehen kanssa. "Mitä ihmettä, Polja-täti?" lääkärit päivittelivät. "Ja me kun niin luotimme sinuun! Ja nyt sinut lähetetään *yleisiin*. " — "Syyllinenhän minä olen", mummo nyökkäili masentuneesti. "Raamatun mukaan huorintekijä mutta leirin mukaan . . ."

Mutta niin kuin GULAGin komennossa yleensä kiinni saatujen rakastavaisten rankaisemisessakaan ei oltu puolueettomia. Jos toinen rakastavista oli loinen, päällystölle läheinen tai työssä erittäin tarpeellinen, hänen suhdettaan voitiin katsella sormien läpi vuosikausia. (Kun Unzhlagin naisten sairaalan erilliseen leiripisteeseen saapui vartijatta liikkuva sähkömies, jonka palveluksista olivat kiinnostuneita kaikki vapaat, vapaa ylilääkäri kutsui ylihoitajan — vangin — ja määräsi:: "Järjestäkää Musja Butenkolle tarvittavat olosuhteet" — eli siis sairaanhoitajalle, jonka takia sähköasentaja oli saapunut.) Merkityksettömiä tai epäsuosioon joutuneita vankeja taas rangaistiin nopeasti ja ankarasti.

Rautatietyömaan leirissä Mongoliassa (meikäläiset vangit rakensivat sinne radan vuosina 1947—50) kaksi tyttöä, joilla oli lupa liikkua vartijatta, saatiin kiinni siitä, että he kävivät tapaamassa poikaystäväänsä miesten kolonnassa. Vartiosotilas köytti tytöt hevosensa perään, kiipesi satulaan ja lähti VETÄMÄÄN HEITÄ AROLLE[1]. Sellaista ei Saltytshihakaan tehnyt. Mutta Solovetsk teki.

Luulisi etteivät alkuasukasparit olisi olleet kovin kiinteitä, niitähän vainottiin ja pyydystettiin ja hajotettiin alinomaa. Ja kuitenkin tiedetään tapauksia, että erotettukin pari piti yhteyttä kirjoittamalla ja kummankin osapuolen vapauduttua hakeutui yhteen. Tunnetaan tällainenkin tapaus: eräs lääkäri — B. J. S. — entinen syrjäseudun lääketieteellisen instituutin dosentti, ei enää pystynyt pitämään lukua suhteistaan: hän ei päästänyt ainoatakaan sairaanhoitajaa ohitseen, ja oli muitakin. Mutta sitten tuohon jonoon sattui Z., ja jono pysähtyi. Z. ei keskeyttänyt raskauttaan vaan synnytti. Pian B. S. vapautui ja olisi voinut palata kotikaupunkiinsa — rajoituksia ei ollut. Mutta hän jäi vapaaksi työntekijäksi leirin tuntumaan saadakseen olla lähellä Z:aa ja lasta. Mutta hänen vaimonsapa kärsivällisyys loppui, ja vaimo saapui hakemaan miestään. Silloin tämä piiloutui vaimoltaan *vyöhykkeelle* (! — josta vaimo ei voinut tavoittaa häntä), eli siellä Z:n kanssa ja kaikin tavoin viestitti vaimolleen, että hän oli eronnut tästä, pyysi tätä lähtemään.

Mutta eivät vain vartiointihenkilökunta ja päällystö voi erottaa leiripuoli-

[1] Kuka ottaa selville tuon sotilaan nimen? Ja etsii tuon sotilaan? Ja jos hänelle sanoo, hän hämmästyy: mitä pahaa hän on tehnyt? Häntä käskettiin! Ja pitääkö juosta miehissä, mokomatkin pikkuhuorat! . . .

soja. Arkkipelagi on siksi kieroutunut maa, että siellä miehen ja naisen erottaa toisistaan se, minkä pitäisi kaikein lujimmin yhdistää heidät: lapsen syntyminen. Kuukautta ennen synnytystä raskaana oleva nainen lähetetään toiseen leiripisteeseen, jonka leirisairaalassa on synnytysosasto ja jossa vihlovat äänet parkuvat, että he eivät halua olla vankeja vanhempiensa syntien vuoksi. Synnytyksen jälkeen äiti lähetetään lähimpään *imettäjien* erikoisleiripisteeseen.

Tähän on pysähdyttävä! Tähän on pakko pysähtyä! Miten suuri itsepilkka tähän sanaan sisältyykään! "Me emme ole oikeita!..." Vankien kieli rakastaa ja käyttää sitkeästi tällaisia halventavia ilmauksia: ei äiti vaan *imettäjä*, ei sairaala vaan *tautila*, ei tapaaminen vaan *vilkaisu*, ei armahdus vaan *armo*, ei avioliitto vaan *ala-avio* — kaikkiin sisältyy pilkallinen sävy. Ja *neljänneskin* (kahdenkymmenenviiden vuoden tuomio) alennetaan *vartiksi*!

Tällä tavalla sitkeästi vinouttamalla kieltä vangit osoittavat, että Arkkipelagissa kaikki on epäaitoa, kaikki on väärennöstä, kaikki on vihoviimeistä laatua. Ja että he itse eivät arvosta sitä, mitä tavalliset ihmiset arvostavat, vaan ovat selvillä myös heille suodun hoidon epäaitoudesta ja tietävät väärennetyiksi myös armahdusanomukset, joita he väkinäisesti ja uskotta laativat. Ja *vartilla* vihdoin vanki haluaa osoittaa ylemmyytensä jopa miltei elinkautiseen tuomioon nähden!

Niinpä imettäjät asuvatkin leiripisteessään ja tekevät työtä, kunnes saattovartio vie heidät sieltä imettämään vastasyntyneitä alkuasukkaita. Siinä vaiheessa lapsi ei ole enää sairaalassa vaan "lasten kaupungissa" tai "pikkuisten talossa" — paikan nimi vaihtelee eri leireissä. Imetysajan päätyttyä äitien ei enää anneta tavata lastaan — paitsi poikkeuksellisesti "esimerkillisestä työstä ja kurista". (Kysymys on tietenkin siitä, että eihän äitien voi tämän takia antaa asettua, vaan äidit on lähetettävä töihin sinne, minne tuotanto vaatii lähettämään.) Useimmin nainen ei liioin enää palaa vanhaan leiripisteeseensä "leirimiehensä" luo. Eikä isä näe lastaan ollenkaan, niin kauan kuin hän on leirissä. Rinnasta vierottamisen jälkeen lapsia pidetään "lasten kaupungissa" vielä yli vuoden verran. (Ja heitä ruokitaan vapaiden lasten normien mukaan, ja tästä syystä leirin sairaanhoitohenkilökunta ja talousväki hankkii elantonsa lasten kustannuksella.) Jotkut lapset eivät sopeudu äidittä keinoruokintaan vaan kuolevat. Eloon jääneet lapset lähetetään vuoden kuluttua yleiseen lastenkotiin. Näin alkuasukaspariskunnan poika lähtee Arkkipelagista, joskin hänellä on hyvät toiveet palata sinne *alaikäisenä*.

Näitä asioita seuranneet sanovat, että harvoin äiti vapauduttuaan ottaa lapsensa lastenkodista (kriminaalit eivät koskaan) — niin kirottuja ovat monet noista lapsista, jotka pienten keuhkojensa ensimmäisellä henkäisyllä imaisivat Arkkipelagin saastunutta ilmaa. Toiset ottavat tai peräti lähettävät jo sitä ennen jonkun pimeän (mahdollisesti uskonnollisen) isoäi-

din hakemaan lapsen. GULAG päästää nuo lapset — valtion kasvatuksen tappioksi ja synnytyslaitokseen, äidin lomaan ja lapsen ensikotiin haaskattujen rahojen mennessä näin auttamattomasti hukkaan.

Kaikkina niinä vuosina — ennen sotaa ja sodan aikana — kun raskaus erotti leiripuolisot ja tuhosi tuon vaivalloisesti luodun, sitkeästi salaillun, joka puolelta uhatun ja muutoinkin epävarman liiton, naiset pyrkivät välttämään saamasta lapsia. Tässäkin Arkkipelagi poikkesi vapaudesta: aikana jona abortti oli vapaudessa kielletty ja siitä rangaistiin ja sen saaminen oli naiselle erittäin vaikeaa, täällä leirin päällystö suhtautui hyväksyvästi aborttiin, ja niitä tehtiinkin sairaalassa yhtenään: sehän oli leirin kannalta parempi.

Ja nämä pulmat, jotka muutenkin ovat vaikeita jokaiselle naiselle, ovat leirivangille sitäkin sotkuisempia: saadako lapsen vai ei? Ja miten lapsen myöhemmin käy? Jos oikukas leirikohtalo on suonut tulla raskaaksi rakastetusta, kuinka tohtisi tehdä abortin? Entä jos synnytän lapseni? Se tietää varmaa eroa nyt — mutta entä jos mies lähdettyäni lyöttäytyy samassa leiripisteessä yksiin toisen naisen kanssa? Ja millainen lapsesta tulee? (Vanhempien aliravitsemustilan takia lapsi ei useinkaan ole täysipainoinen.) Ja kun lakkaat imettämästä, sinutkin lähetetään pois (ja on istuttava vielä monta vuotta) — mahtavatko pitää lapsesta huolta, etteivät vain pilaa? Ja saako lapsen ottaa perheeseensä (jotkut eivät saa)? Ja ellei ota, koko elämänsä ajan saa sitten kärsiä tuskia (jotkut eivät kärsi hiukkaakaan).

Äidin osan valitsivat varmasti ne, jotka uskoivat vapautumisensa jälkeen asettuvansa yhteen lapsen isän kanssa. (Ja välistä nämä suunnitelmat toteutuivat. Tässä — kuva 33 — A. Glebov leirivaimoineen kaksikymmentä vuotta myöhemmin: heidän seurassaan on jo Unzhlagissa syntynyt tytär, nyt 19-vuotias ihastuttava tyttö, sekä toinen, joka syntyi kymmenen vuotta myöhemmin vapaudessa, kun vanhemmat olivat kärsineet tuomionsa.) Äidin osan valitsivat myös ne, jotka hartaasti halusivat kokea itse äitiyden — vaikka sitten leirissä, ellei muuta elämää ole. Sillä tuo rintaa imevä elävä olentohan ei ole väärennös eikä toissijainen. (Harbinilainen Ljalja synnytti toisen lapsensa vain siksi, että pääsisi palaamaan "lasten kaupunkiin" ja näkemään ensimmäisen lapsensa! Ja sitten hän synnytti vielä kolmannenkin, päästäkseen katsomaan kahta ensimmäistä. Istuttuaan viitosensa hän oli yhä onnistunut säilyttämään yhteyden lapsiinsa ja vapautui lapset mukanaan.) Peruuttamattomasti alennukseen syöstyt leirinaiset saavuttivat äitiydestä omanarvontuntonsa ja muuttuivat lyhyeksi aikaa tasa-arvoisiksi vapaiden naisten kanssa. Tai: "Mitä siitä että minä olen vanki, lapseni on vapaa!" Ja mustasukkaisesti he vaativat lapselleen samaa elatusta ja hoitoa, jonka oikea vapaa lapsi sai. Kolmannet — he olivat tavallisesti kaikkein paatuneimpia, leirinaisia, usein kriminaaleja — näkivät äitiydessä vuoden *lintsauksen*, välistä *ennenaikaisen* mahdollisuuden. Lastaan he eivät pitäneet edes omanaan eivätkä halunneet nähdäkään sitä eivätkä edes ottaneet sel-

Kuva 33: Glebovin perhe

vää, oliko se elossa vai ei.

Länsiukrainalaiset äidit ja välistä tavallisesta kansasta lähtöisin olevat venäläisetkin pyrkivät ehdottomasti "kastamaan" lapsensa (tämä koskee jo sodanjälkeisiä vuosia). Pieni risti joko lähetettiin ulkoa taitavasti pakettiin piilotettuna (päällystö ei olisi sallinut moista vastavallankumousta) tai tilattiin leipäpalkkiolla leirimestarilta. Hankittiin myös nauha ristiin ja ommeltiin juhlamekko ja myssy. Sokeriannoksesta säästettiin ja jostakin paistettiin pikkuruinen piirakka ja kutsuttiin lähimmät ystävättäret. Aina löytyi nainen, joka osasi lukea rukouksen (minkä tahansa), ja lapsi kastettiin lämpimässä vedessä ja ristittiin, mikä jälkeen säteilevä äiti pyysi käymään pöytään.

Välistä imettäjät, joilla oli imeväisikäinen lapsi, saivat osittaisen armahduksen tai yksinkertaisesti määräyksen ennenaikaisesta vapauttamisesta (eivät tietenkään Viidenteenkymmenenteenkahdeksanteen kuuluvat). Kaikkein useimmin tällaiset määräykset koskivat pikkurikollisia, jotka olivatkin osaksi laskelmoineet tällaisesta edusta. Ja niin pian kuin tällaiset äidit olivat saaneet lähimmästä rajonin keskuksesta kotimaan passinsa ja junalipun, he usein jättivät nyt jo tarpeettomaksi käyneen lapsensa aseman penkille tai ensimmäiselle näkemälleen kuistille. (Onkin muistettava, että kaikkia ei ollut odottamassa valmis asunto, myötätuntoinen kohtelu miliisiasemalla, kirjoille pääsy ja työ, ja seuraavaksi aamuksihan ei ollut tiedossa valmista leiriannosta. Elämä oli helpompi aloittaa ilman lasta.)

Vuonna 1954 jouduin Tashketin rautatieasemalla yöpymään lähellä vankiryhmää, joka oli tulossa leiristä ja joka oli vapautettu jollakin erikoismääräyksellä. Heitä oli kolmisenkymmentä, he olivat valloittaneet salista koko-

naisen nurkan ja käyttäytyivät meluisasti, puolikriminaalien rentoon tyyliin, niin kuin ainakin oikeat GULAGin lapset, jotka tuntevat elämän arvon ja halveksivat kaikkia täällä olevia vapaita. Miehet pelasivat korttia, ja naiset kinastelivat jostakin isoon ääneen, ja — äkkiä eräs naisista kiljaisi jotakin vielä muita hurjemmin, hyppäsi ylös, heilautti lastaan jaloista ja kuuluvasti jysäytti sen pään kivilattiaan. Koko *vapaa* sali voihkaisi ja parkaisi: äiti! kuinka *äiti voi tehdä tuollaista?*

Hehän eivät ymmärtäneet, että nainen ei ollut äiti vaan imettäjä

Kaikki tähän mennessä sanottu koskee *yhteis*leirejä — sellaisina kuin ne olivat ensimmäisinä vallankumouksen jälkeisinä vuosina ja toisen maailmansodan loppuun. Venäjän sosialistisessa federatiivisessa neuvostotasavallassa taisi niinä vuosina olla vain yksi — Novinskin — vankila, jossa pidettiin vain naisia. (Se oli entinen Moskovan naisvankila.) Tuota kokeilua ei laajennettu, eikä sekään kestänyt kovin kauan.

Mutta noustuaan onnellisesti sodan raunioiden alta — sodan jonka hän oli vähällä tärvellä — Opettaja ja Perustaja alkoi miettiä alamaistensa parasta. Hänen ajatuksensa olivat nyt vapautuneet huolehtimaan heidän elämänsä säädyllistämisestä, ja paljon hän keksikin hyödyllistä, paljon siveellistä, muun muassa miessukupuolen ja naissukupuolen erottamisen — aluksi kouluissa ja leireissä (ja aikoi ehkä myöhemmin ulottaa sen koko *vapauteenkin*. Kiinassa oli vielä laajempi kokeilu).

Ja vuonna 1946 Arkkipelagissa alkoi ja vuonna 1948 päättyi suuri naisten ja miesten täydellinen eristäminen. Heitä läheteltiin eri saarille, samalla saarella taas miesten ja naisten vyöhykkeiden väliin vedettiin vanha koeteltu ystävä — piikkilanka[1].

Mutta niin kuin monista muistakin tieteellisesti ennustetuista ja tieteellisesti harkituista toimista tästäkin toimenpiteestä koitui odottamattomia ja jopa vastakkaisiakin seurauksia.

Naisten eristämisen myötä heidän yleinen asemansa tuotannossa huononi jyrkästi. Aikaisemmin monet naiset olivat työskennelleet pyykkäreinä, apuhoitajina, kokkeina, vedenkeittäjinä, rättimikkoina ja kirjureina eri leiripisteissä, mutta nyt heidän oli vapautettava kaikki nuo paikat, ja naisten leiripisteissä tällaisia paikkoja taas oli paljon vähemmän. Ja niin naiset ajettiin "yleisiin", ajettiin pelkästään naisista koostuviin prikaateihin, joissa heillä oli erityisen raskasta. Tempautuminen "yleisistä" edes joksikin aikaa merkitsi henkensä pelastamista. Ja naiset alkoivat tavoitella raskautta, pyrkiä raskauteen minkä tahansa satunnaisen tapaamisen, minkä tahansa kosketuksen kautta. Raskaus ei enää aiheuttanut puolisosta

[1] Monet Hengen Jättiläisen hankkeet on jo myönnetty hivenen epätäydellisiksi ja niitä on jopa peruutettu, mutta sukupuolten eristäminen Arkkipelagissa luutui kestämään tähän päivään. Sillä sen perustelu on syvästi siveellinen.

eroon joutumisen uhkaa niin kuin ennen — kaikki erot oli jo säädetty Viisaalla Ukaasilla.

Ja niinpä sitten "pikkuisten taloon" tulevien lasten määrä *kaksinkertaistui* vuodessa! (Unzhlag vuonna 1948: 150:sta 300:aan.) Vaikka naisvankien määrä ei lisääntynyt tuona aikana.

"Entä minkä panet tytölle nimeksi?" — "Olimpiada. Tulin raskaaksi harrastelijaolympialaisissa." Nämä kulttuurityön muodot — olympialaiset, miesten kulttuuriprikaatin käynnit naisten leiripisteissä, iskureiden yhteiskokoukset — olivat jatkuvuuden voimasta yhä jäljellä. Yhteiset sairaalat olivat nekin yhä jäljellä — nekin tapaamispaikkoja nyt. Kerrotaan että Solikamskin leirissä vuonna 1946 erottava rautalanka-aita oli yksinkertainen ja harva (eikä tietenkään tuliasein valvottavissa). Niinpä kyltymättömät alkuasukkaat ahtautuivat kahden puolen tuota piikkilankaa, naiset kävivät lattiankuuraajan asentoon ja miehet ottivat heitä ylittämättä kiellettyä viivaa.

Kuolematon Eros! Sehän ei ollut pelkkää järkevää laskelmointia yleisten välttämiseksi. Vangit tunsivat, että viiva vedettiin pitkäksi aikaa ja että se kivettyisi niin kuin kaikki GULAGissa.

Jos ennen erottamista oli ollut sopuisa yhteiselämä, leiriavioliitto ja jopa rakkaus, niin nyt ne korvasi peittelemätön irstaus.

Luonnollisesti päällystökään ei torkkunut vaan käytännön työssä oikoi tieteellistä ennustustaan. Yksinkertaiseen piikkilanka-aitaan lisättiin esivyöhyke molemmin puolin. Sitten — kun esteet oli todettu riittämättömiksi — ne korvattiin kahden metrin korkuisella umpiaidalla, johon niin ikään liittyivät esivyöhykkeet.

Kengirissä tällainenkaan aita ei auttanut: sulhot loikkivat yli. Silloin alettiin sunnuntaisin (eihän voitu tuhlata työaikaa tällaiseen! ja onhan luonnollista, että elämän olosuhteidensa järjestelemisestä ihmiset huolehtivat vapaapäivinään) lähettää seinän kummaltakin puolelta sunnuntaitalkoolaisia korottamaan seinää neljän metrin korkuiseksi. Ja huvittavaa: noihin sunnuntaitalkoisiin lähdettiin todella ilomielin! Saipahan edes ennen hyvästelemistä tutustua johonkin seinän takana olevaan, jutella, sopia kirjeenvaihdosta!

Myöhemmin Kengiriin rakennettiin viisi metriä korkea eristysaita, jonka harjalle vedettiin vielä piikkilankakin. Sitten asennettiin vielä korkeajännitejohtokin. (Onpa tämä kirottu Amor vahva!) Lopulta pantiin päihin vartiotornit. Tällä Kengirin aidalla oli erikoinen kohtalonsa Arkkipelagin historiassa (ks. osa V, 12 luku). Mutta samanlaisia rakennettiin muihinkin erikoisleireihin (Spask).

Sietää kuvitella mielessään tätä työnantajien järkevää johdonmukaisuutta: heidän mielestään orjien ja orjattarien erottaminen toisistaan piikkilangalla oli aivan luonnollista, mutta he olisivat tyrmistyneet, jos heitä olisi kehotettu tekemään sama omalle perheelle.

Seinät kasvoivat — ja Eros oli pulassa. Kun muita sfäärejä ei ollut, se loittoni joko liian korkealle — platoniseen kirjoitteluun — tai liian alas: yhden sukupuolen rakkauteen.

Kirjelappuja viskeltiin vyöhykkeen yli tai jätettiin sovittuihin paikkoihin tehtaalle. Kirjeisiin merkittiin myös salaosoitteita: jotta vartija kirjeen siepatessaan ei saisi selville, kuka oli lähettänyt sen ja kenelle. (Kirjeenvaihto tiesi nyt joutumista leirin vankilaan.)

Galja Venediktova muistelee, että välistä tutustuttiin myös kirjeitse, oltiin kirjeenvaihdossa kertaakaan näkemättä toisiaan ja erottiin milloinkaan näkemättä. (Joka on käynyt tällaista kirjeenvaihtoa, tuntee sen epätoivoisen suloisuuden ja toivottomuuden ja sokeuden.) Samassa Kengirin leirissä liettualaiset naiset menivät *naimisiin* aidan lävitse maanmiehensä kanssa, jota eivät olleet koskaan tunteneet: katolinen *ksiadz* (tietenkin vanki, samanlainen vangin takki päällä) antoi kirjallisen todistuksen, että se ja se mies ja se ja se nainen oli ikiajoiksi yhdistetty Jumalan edessä. Tällaisessa liittymisessä seinän takana olevaan tuntemattomaan vankiin — katolisille naisille liitto oli peruuttamaton ja pyhä — olen kuulevinani enkelten kuoron laulun. Se muistuttaa taivaan tähtien pyyteetöntä katselua. Se on liian ylevää laskelmoinnin ja loikkivan jatsin aikakaudelle.

Myös Kengirin avioliittojen kohtalo oli poikkeuksellinen. Taivas kuuli rukoukset ja puuttui tapahtumiin (osa V, 12. luku).

Naiset (samoin kuin heitä hoitaneet lääkäritkin) väittävät, että he kärsivät eristämisestä pahemmin kuin miehet. He olivat erityisen herkkiä ärsytyksille ja hermostuneita. Lesbolainen rakkaus kehittyi nopeasti. Hempeät ja nuoret kulkivat kasvot keltaisina ja tummat renkaat silmien ympärillä. Rakenteeltaan karkeammat naiset muuttuivat "miehiksi". Vaikka vartijat kuinka ajelivat tällaisia pareja erilleen, kohta ne olivat taas laverilla yhdessä. Nyt toinen näistä "puolisoista" lähetettiin leiripisteestä muualle. Syntyi myrskyisiä näytelmiä syöksymisineen piikkilanka-aidalle vartiosotilaiden ammuttavaksi.

N. V. kertoo, että Steplagin Karagandan osastossa, johon oli kerätty pelkästään Viidennenkymmenennenkahdeksannen naisia, monet odottivat sydän syrjällään kutsua operatiivivaltuutetun luo — eivät pelosta eivätkä vihasta alhaista poliittista kuulustelua kohtaan vaan kiihtymyksestä: jäivähän he tuon miehen kanssa kahden kesken lukkojen taakse.

Yleisten töiden koko taakka lankesi myös naisleirin kannettavaksi. Vuonna 1951 metsätyöt tosin muodollisesti kiellettiin naisilta (tuskin siksi, että alkoi 20. vuodisadan toinen puolisko). Mutta esimerkiksi Unzhlagissa miesten leiripisteet eivät millään saaneet suunnitelmaa täytetyksi. Ja silloin keksittiin, millä kannustaa heitä — miten panna alkuasukkaat maksamaan työllään siitä, mikä kaikille maan elollisille suodaan ilmaiseksi. Myös naisia alettiin ajaa metsänkaatoon ja samaan saattovartion renkaaseen miesten kanssa — vain latu erotti heidät. Kaikki siellä aikaan saatu oli sit-

ten määrä merkitä miesten leiripisteen työn tulokseksi, mutta normi vaadittiin sekä miehiltä että naisilta. Päällikkö, jonka olkalaatassa oli kaksi raitaa, sanoinkin "metsän mestarille" Ljuba Berezinalle suoraan: "Jos sinä ja naisesi täytätte norminne, Belenki pistäytyy koppiisi!" Ja nyt myös vankemmat työmiehet ja varsinkin tuotantopuolen loiset, joilla oli rahaa, sujauttelivat sitä saattovartion sotilaille (näidenkään palkka ei ollut ruhtinaallinen) ja livahtivat puoleksitoista tunniksi (lahjotun vartiosotilaan vuoron päättymiseen asti) naisten puolelle.

Tuon puolentoista tunnin aikana oli lumisessa metsässä pakkasessa: valikoitava, tutustuttava (ellei oltu aikaisemmin kirjeenvaihdossa), löydettävä paikka ja pantava toimeksi.

Mutta miksi muistella tuota kaikkea? Miksi repiä niiden haavoja, jotka silloin asuivat Moskovassa ja huvilallaan, kirjoittivat lehtiin, pitivät puheita ja matkustelivat kylpylöihin ja ulkomaille?

Miksi muistella sitä, jos tänäänkin on yhä näin? Kirjoittaahan saa vain siitä, mikä "ei toistu"...

IX Loiset

Ensimmäisiä uuden tulokkaan leirissä kuulemia alkuasukkaiden käsitteitä on *loinen*. Näin karkeasti alkuasukkaat nimittelevät niitä, jotka ovat onnistuneet väistämään tuhoisan osan: joko päässeet *yleisistä* tai välttyneet joutumasta niihin.

Arkkipelagissa on paljon loisia. Vaikka heidän määräänsä rajoittaakin asumisvyöhykkeellä B-ryhmää tarkoittava tiukka prosentti ja tuotannossa vahvuuskiintiö, heidän määränsä kuitenkin aina ylittää tuon prosentin: osaksi siksi, että niin monet haluavat pelastua, mikä aiheuttaa liian kovaa painetta, osaksi leirin johdon lahjattomuuden vuoksi, kun se ei osaa huolehtia taloudesta eikä johtamisesta vähäisellä työvoimalla.

Oikeusasiain kansankomissariaatin vuodelta 1933 olevan tilaston mukaan vankeuslaitosten huoltamisesta — taloustyöt ja *itsevartiointi* tosin myös mukaan luettuina — huolehti silloin 22 % alkuasukkaiden kokonaismäärästä. Vaikka supistaisimme määrän 17—18 %:iin (ilman itsevartiointia), se vastaa yhä kuudetta osaa. Jo tästä näkee, että tässä luvussa puhutaan erittäin oleellisesta leiri-ilmiöstä. Mutta loisia on paljon enemmän kuin 1/6: sillä tässä on otettu huomioon vain *vyöhyke*loiset, ja lisäksihän on myös *tuotanto*loisia. Lisäksi loisien määrä vaihtelee, ja niinpä paljon suurempi määrä on leirielämänsä aikana loisen asemassa. Mutta kaikkien tärkeintä on tämä: hengissä selviytyneistä, vapautuneista loiset muodostavat erittäin suuren osan. Viidennenkymmenennenkahdeksannen pitkään istuneista arvioni mukaan 9/10.

Melkein jokainen pitkän tuomion saanut vanki, jota onnittelette hengissä selviytymisestä, onkin loinen. Tai on ollut suuren osan tuomiostaan.

Sillä leirit ovat tarkoitetut tuhoamaan — sitä ei pidä unohtaa.

Missään elämän luokittelussa ei ole selväpiirteisiä rajoja, ja kaikki siirtymät ovat vähittäisiä. Niin tässäkin: reuna-alueet ovat hämärtyneet. Oikeastaan jokainen, joka ei poistunut työpäivän ajaksi asumisvyöhykkeeltä, voidaan katsoa vyöhykeloiseksi. Talouspuolen työntekijän elämä on jo huomattavasti helpompaa kuin yleisiä töitä tekevän työläisen: hänen ei tarvitse mennä aamukatselmukseen, ja siispä hän voi nousta myöhemmin ja syödä aamiaisensa myöhemmin, hänen ei tarvitse kävellä saattovartion vartioimana työkohteeseen ja takaisin, hän kohtaa vähemmän ankaruutta

ja kokee vähemmän kylmää ja hän kuluttaa vähemmän voimiaan, lisäksi hänen työpäivänsä päättyy aikaisemmin, joko hän tekee työtä lämpimässä, tai pääsy lämmittelysuojaan on hänelle aina taattu. Edelleen hänen työnsä ei tavallisesti ole prikaatityötä vaan mestarin erillistä työtä, ja niinpä hänen ei tarvitse kuunnella toveriensa hoputuksia — päällystön vain. Mutta koska hän varsin usein tekee jotakin juuri päällystön henkilökohtaisesta tilauksesta, hänen osalleen tuleekin hoputtelujen asemesta armopaloja ja myönnytyksiä, lupa ensimmäisten joukossa saada jalkine- ja vaatetustäydennystä. Hänellä on myös varsin hyvät mahdollisuudet ansaita toisten vankien tilauksilla. Selventäkäämme: talousväki on ikään kuin entisaikojen kartano-orjien työtä tekevä osa. Kun viilaaja, puuseppä tai uunimuurari eivät ole aivan ilmiselviä loisia, suutari ja varsinkin räätäli ovat jo korkean luokan loisia. "Räätäli" merkitsee leirissä suunnilleen samaa kuin "dosentti" vapaudessa. (Päinvastoin taas oikea "dosentti" kuulostaa pilkanteolta, joten parempi olla sanomatta itseään "dosentiksi" ja välttyä joutumasta naurun alaiseksi. Leirin ammattien tärkeysskaala on aivan käänteinen vapauden skaalaan nähden.)

Pyykkäri, apuhoitaja, tiskaaja, saunan lämmittäjä ja kylvettäjät, vedenkeittäjä, tavalliset leivänpaistajat ja parakkien päivystäjät ovat hekin loisia mutta alempaa luokkaa. He joutuvat tekemään työtä käsillään ja välistä kovastikin. Kaikki he tosin ovat kylläisiä.

Oikeita vyöhykeloisia ovat: kokit, leivänleikkaajat, varastonhoitajat, lääkärit, välskärit, parturit, KVTsh:n kasvattajat, saunan esimies, leipomon esimies, rättimikon varaston esimies, pakettiosaston esimies, parakkien vanhimmat, komendantit, työhönmääräjät, kirjanpitäjät, esikuntaparakin kirjurit, vyöhykkeen ja talouspuolen insinöörit. He kaikki ovat kylläisiä ja käyvät puhtaissa vaatteissa ja heidät on vapautettu taakkojen nostelemisesta ja selkäkivuista, mutta tämän lisäksi heillä on suuri valta siihen, mitä ihminen tarvitsee, ja siispä valta ihmisiin. Välistä he taistelevat keskenään ryhmä ryhmää vasten, juonittelevat, kukistavat toisiaan ja nostavat valtaan ja riitelevät naisista mutta useimmin elävät yhteisissä siilipuolustusasemissa rahvasta vastaan, hyvinvoivana klikkinä, joka ei halua jakaa mitään, sillä kaikki on jo kertaalleen jaettu ja jokainen on omillaan. Ja mitä vahvempi tämä vyöhykeloisten klikki leirissä on, sitä enemmän leirin päällikkö nojaa siihen vetäytyessään itse töistä. Nämä loiset ratkaisevat kaikkien leiriin saapuvien ja kuljetukseen lähtevien kohtalon, kaikkien tavallisten työläisten kohtalon.

Ihmissuvulle on ominaista eriytyminen kasteiksi, ja niin loisillekin käy varsin pian kiusalliseksi nukkua samassa parakissa tavallisten työläisten kanssa, yhteisvaunussa ja yleensä vaunussa sängyn asemasta, syödä saman pöydän ääressä, riisuutua samassa saunassa, pukea päälleen alusvaatteita, joihin työläinen on hikoillut ja joita työläinen on kuluttanut. Ja niinpä loiset eristäytyvät pieniin kahden, neljän, kahdeksan hengen huo-

neisiin, joissa he syövät jotakin valikoitua ja jollakin laittomalla jatkettua ruokaa ja joissa he käsittelevät kaikkia leirin tehtäviä ja asioita, ihmisten ja prikaatien kohtaloita tarvitsematta pelätä työläisen tai prikaatinpäällikön loukkaavaa sanaa. He viettävät vapaa-aikansa erillään (heillä on vapaata aikaa), heidän ("yksilölliset") alusvaatteensa vaihtuivat erillisessä piirissä. Sama kastihullutus saa heidät pyrkimään myös vaatetuksessaan poikkeamaan leirin massasta, mutta heidän mahdollisuutensa siihen ovat vähäiset. Jos kyseisessä leirissä mustat toppatakit tai puserot ovat vallitsevia, he yrittävät saada rättimikon varastosta sinisiä, mutta jos siniset ovat vallitsevia, he pukeutuvat mustiin. Edelleen he teettävät räätäleillä kapeisiin leirihousuihin lahkeita leventävät kolmiokiilat.

Tuotantoloiset ovat varsinaisesti insinöörejä, teknikkoja, työnjohtajia, kymppejä, osastojen mestareita, suunnittelijoita, normittajia ja lisäksi kirjanpitäjiä sekä naispuolisia sihteerejä ja konekirjoittajia. Vyöhykeloisista he eroavat siinä, että he järjestyvät aamukatselmukseen ja lähtevät saattovartion vartoimana rivistönä (välistä muuten vartiotta). Mutta heidän asemansa tuotannossa on edullinen, se ei vaadi heiltä fyysisiä koettelemuksia eikä näännytä heitä. Päin vastoin taas monista heistä riippuvat työläisten työ, muona ja elämä. Vaikka heidän yhteytensä asumisvyöhykkeeseen ovatkin vähäisemmät, he pyrkivät sielläkin puolustamaan asemaansa ja saamaan oleellisen osan vyöhykeloisien saamista eduista, vaikka jälkimmäisten tasolle he eivät ikänä yllä.

Tässäkään ei ole täsmällisiä rajoja. Tähän ryhmään kuuluu myös suunnittelijoita, teknologeja, geodeetikkoja, moottorimiehiä ja laitteiden päivystäjiä. Nämä eivät enää ole "tuotannon päällystöä", heillä ei ole osallisuutta tuhoisaan valtaan, eikä heitä rasita vastuu ihmisten tuhoutumisesta (sikäli kuin tätä tuhoa ei aiheuta heidän valitsemansa tai käyttämänsä tuotannon teknologia). He ovat vain älykkäitä tai jopa puolisivistyneitä työläisiä. Niin kuin jokainen vanki työssään hekin *sumuttavat,* petkuttavat päällystöä, pyrkivät venyttämään viikon ajalle sen, minkä voi tehdä puolessa päivässä. Tavallisesti he elävät leirissä melkein niin kuin työläiset ja usein kuuluvatkin työläisprikaateihin, vain tuotantovyöhykkeellä heidän olonsa on lämmin ja mukava, ja silloin — kun vapaita ei ole läsnä — he työhuoneissaan ja kopeissaan sysäävät valtion työn syrjään ja puhelevat elämästä, tuomioista, menneistä ja tulevista mutta kaikkein eniten huhuista, että Viidettäkymmenettäkahdeksatta ruvetaan pian siirtämään *yleisiin* (ja useimmin heidät on poimittu juuri Viidennenkymmenennenkahdeksannen piiristä).

Tällekin on syvällinen perustelu — ainoa tieteellinen: sosiaalisesti vieraitahan on miltei mahdoton *ojentaa,* niin syvälle juurtunutta on heidän luokkatärveltyneisyytensä. Enemmistön heistä voi vain hauta ojentaa. Jos jokin vähäinen osa yhtä kaikki suostuu ojentumaan, niin se on tietenkin mahdollista ainoastaan *työn* avulla, nimenomaan ruumiillisen. raskaan

(koneet korvaavan) työn avulla, työn joka olisi leirin upseerille tai vartijalle alentavaa mutta joka silti aikoinaan kehitti ihmisen apinasta (mutta joka leirissä selittämättömällä tavalla muuttaa ihmisen takaisin apinaksi). Tästä syystä siis — ei suinkaan kostonhalusta vaan yksinomaan heikosta toivosta ojentaa Viideskymmeneskahdeksas — GULAGin ohjesäännöissä määrätäänkin ankarasti (ja tämä määräys uusitaan aina), että 58. pykälän perusteella tuomitut henkilöt eivät saa olla etuoikeutetuissa asemissa sen enempää asumisvyöhykkeellä kuin tuotannossakaan. (Aineellisiin arvoihin liittyvät paikat voidaan antaa vain niille, jotka jo vapaudessa ovat kunnostautuneet anastamisilla.) Ja näin olisikin — leirien päälliköt eivät toki rakasta Viidettäkymmenettäkahdeksatta! — elleivät päälliköt tietäisi: koko muiden vankien määrässä ei ole viidettä osaakaan Viidenteenkymmenenteenkahdeksanteen kuuluvien asiantuntijoiden määrästä. Lääkärit ja insinöörit ovat miltei järjestään Viidettäkymmenettäkahdeksatta, eivätkä edes vapaat voita Viidenteenkymmenenteenkahdeksanteen kuuluvia työntekijöitä rehellisyydessä ja paremmuudessa. Ja tällä tavalla salaisessa oppositiossa Ainoaa Tieteellistä Teoriaa vastaan työnantajat alkavat vähitellen sijoitella Viidettäkymmenettäkahdeksatta loisien paikoille. (Kaikkein mehevimmät paikat tosin aina jäävät kriminaaleille, joiden kanssa päällystökin tulee helpommin toimeen, sillä liika rehellisyyshän suorastaan haittaisi.) Päällystö sijoittelee heitä, mutta joka kerta kun määräys uusitaan (ja määräyksiä uusitaan yhtenään) ja ennen jokaisen tarkistuskomission tuloa (ja niitä tulee yhtenään) Viideskymmeneskahdeksas ajetaan empimätä ja säälimättä päällikön valkean käden heilauksella *yleisiin*. Väliaikainen hyvinvointi, jonka rakenteleminen on vaatinut kuukausien huolellisen työn, pirstoutuu päivässä. Mutta paljon pahemmin kuin itse tämä tuhoisa karkottaminen loisasemiin päässeitä poliittisia kuluttavat ja näännyttävät iänikuiset huhut tuhon lähestymisestä. Nämä huhut myrkyttävät loisen elämän kokonaan. Vain kriminaalit pystyvät tyynesti nauttimaan loisen asemastaan. (Komissio lähtee, mutta työ romahtaa vähitellen, ja taas insinöörit kiskotaan pikkuhiljaa loispaikoille, joilta heidät karkotetaan taas seuraavan komission saapuessa.)

Ja tavallisen Viidennenkymmenennenkahdeksannen lisäksi on myös vangin papereihin tarttunut Moskovan lisäkirous: "Käytettävä vain yleisissä töissä!" Monilla kolymalaisilla oli vuonna 1938 tällainen leima. Pyykkäriksi tai huovikkaidenkuivattelijaksi pääseminen oli heille saavuttamaton haave.

Kuinka "kommunistisessa manifestissa" taas sanotaankaan? "Porvaristo riisti pyhyyden sädekehän kaikilta toiminnan muodoilta, joita siihen saakka oli pidetty kunnioitettavina ja joihin oli suhtauduttu pelokkaan palvovasti." (Kuulostaa tutulta!) "Lääkärin, juristin, papin, runoilijan ja tiedemiehen se muutti palkkatyöläisekseen"[1]. Mutta sentään palkalliseksi! Mutta

[1] Marx ja Engels, osa IV, s. 427.

jätti toki ihmisen tekemään oman "erikoisalansa" työtä! Entä jos olisi lähettänyt *yleisiin*? Metsänkaatoon? *Palkatta!* Leivättä! . . . Lääkäreitä tosin siirrettiin yleisiin harvoin: hehän hoitivat myös päälliköiden perheitä. Mutta "juristit, papit, runoilijat ja tiedemiehet" mädätettiin yksinomaan yleisissä, loispaikoille heillä ei ollut asiaa.

Prikaatinpäälliköillä on leirissä oma erikoisasemansa. Heitä ei leirissä pidetä loisina mutta ei heitä voi liioin työläisiksikään sanoa. Ja niinpä tämän luvun pohdiskelut koskevat myös heitä.

Niin kuin ei taistelussa leirin elämässäkään ei ole aikaa pohdiskelemiseen: jos avautuu loisen virka, tarraa heti kiinni siihen.

Mutta vuosia ja vuosikymmeniä kului, me selviydyimme hengissä, toverimme tuhoutuivat. Vähitellen alamme paljastaa sikäläistä maailmaamme tyrmistyneille *vapaille* ja välinpitämättömille jälkeläisillemme, maailmaa jossa ei ollut juuri mitään inhimillistä ja joka pitäisi arvioida ihmisen omantunnon valossa.

Ja tärkeimpiä moraalisia kysymyksiä oli: loiset.

Valikoidessani leiriromaaniini sankaria otin työläisen, en olisi voinut ottaa ketään muuta, sillä vain hän näkee leirin todelliset suhteet (samaan tapaan kuin vain jalkaväen sotamies pystyy punnitsemaan sodan koko painon — jostakin syystä hän vain ei kirjoita muistelmia). Tämä sankarin valinta ja muutamat romaanissa esiintyvät jyrkät kannanotot ärsyttivät ja loukkasivat joitakin entisiä loisia — ja kuten jo sanoin, elossa selviytyneistä yhdeksän kymmenesosaa oli nimenomaan loisia. Sitten ilmestyivät Djakovin "loisen muistelmat" ("Zapiski o perezhitom"), joissa omahyväisesti ylistettiin vikkelyyttä asioidensa järjestämisessä, viekkautta selviytyä hengissä hinnalla millä hyvänsä. (Juuri tällaisen kirjan oli määrä ilmestyä ennen minun kirjaani.)

Niinä lyhyinä kuukausina, joina näytti mahdolliselta *keskustella,* leimahti jonkinlainen väittely loisista, tietynlainen yleinen pohdiskelu loisen moraalisesta asemasta leirissä. Mutta meillä ei anneta minkään informaation valaista läpikotaisin eikä minkään keskustelun todella sivuta aiheen kaikkia puolia. Kaikki tällainen tukahdutetaan ehdottomasti heti alkuunsa, jotta valonsäde ei osuisi alastomaan totuuteen, ja kaikki tällainen kaadetaan yhteen muodottomaan monivuotiseen kasaan, jossa se sitten makaa vuosikymmeniä, kunnes tuon romukasan ruostuneet raudankappaleet ovat menettäneet kaiken kiinnostavuutensa eikä selvittelyn mahdollisuutta enää ole. Samalla tavalla myös keskustelu loisista tukahdutettiin heti alkuunsa, ja se kaikkosi aikakauslehtien kirjoituksista yksityisiin kirjeisiin.

Ja kuitenkin leirin loisen ja työläisen välille oli tehtävä ero (mutta ei jyrkempää kuin ero, joka vallitsi todellisuudessa), ja oli erittäin hyvä, että se tehtiin leiriteeman syntyessä. Mutta V. Lakshinin sensuroidussa kirjoitukses-

sa[1] päädyttiin jonkinlaiseen ylikiehuntaan leirityötä koskevissa ilmauksissa (ikään kuin ylistämään tuota työtä, joka korvasi koneet ja teki meistä apinoita), ja kirjoituksen oikeaan yleissuuntaukseen ja samalla osaksi myös minun teokseeni kohdistui sekä entisten loisten että heidän milloinkaan istumattomien intellektuelliystäviensä närkästyksen vastaloiskahdus: mitä ihmettä — ylistetäänkö tässä orjatyötä (muurauskohtaus "Ivan Denisovitshin päivässä")?! Mitä ihmettä — "otsasi hiessä on sinun leipäsi hankittava" eli siis: tee sitä mitä GULAGin johto haluaa sinun tekevän? Kun taas *me* ylpeilemme juuri sillä, että välttelimme työtä, emme tehneet sitä.

Vastatessani nyt noihin huomautuksiin pahoittelen sitä, että kuluu pitkä aika ennen kuin kukaan lukee tämän.

Minusta intellektuellin on alhaista ylpeillä sillä, että hän ei nähkääs alentanut ruumiilliseen orjan työhön, koska hän osasi laittautua kansliatyöhön. Tuossa tilanteessa viime vuosisadan venäläiset intellektuellit olisivat rohjenneet ylpeillä *vain* siinä tapauksessa, että he samalla olisivat onnistuneet *vapauttamaan myös pikkuveljensä orjan työstä.* Sillä tuota ratkaisuahan — pääsyä kansliatöihin — Ivan Denisovitshilla ei ollut! Entä mitä tehdä *pikkuveljelle*? Pikkuveljen siis sopii rehkiä orjan työssä? (Miksipä ei? Kolhoosissahan olemme antaneet hänen jo pitkään rehkiä! Itsehän me järjestimme hänet sinne!) Mutta jos tämä sallitaan, niin ehkäpä sallimme hänen edes joskus, edes tunnin—parin ajan ennen vuoron päättymistä, kun muuraaminen on lähtenyt sujumaan hyvin, tuntea mielenkiintoa työhönsä? Koemmehan me leirissäkin tiettyä mielihyvää kynän liukumisesta paperilla, mustan viivan vetämisestä tussipiirtimellä piirustuspaperiin. Kuinka Ivan Denisovitsh selviytyisi hengissä kymmenen vuotta, jos hän yötä päivää vain kiroaisi työtänsä? Hänenhän olisi pakko hirttäytyä ensimmäiseen kannatinpalkkiin!

Entä miten suhtautua tällaiseen miltei uskomattomaan asiaan: kuinka Pavel Tshulpenev, joka oli yhtä päätä *seitsemän vuotta* metsätöissä (ja päälle päätteeksi rangaistusleiripisteessä), olisi pystynyt selviytymään hengissä ja tekemään työtä, ellei hän olisi kokenut puiden kaatamista mielekkääksi ja kiinnostavaksi? Hän pysyi pystyssä tällä tavalla: erikoisleiripisteen päällikkö, joka huolehti harvoista vakinaisista työntekijöistään (ihmeellinen päällikkö), ensinnäkin antoi heidän syödä litkua "mahan täydeltä" eikä — toiseksi — antanut muiden kuin ennätysmiesten mennä yötöihin keittiöön. Se oli palkinto! Oltuaan täyden päivän metsätöissä Tshulpenev meni pesemään ja viruttamaan kattiloita, pitämään tulen uunissa ja kuorimaan perunoita kello kahteen yöllä, minkä jälkeen hän söi mahansa täyteen ja meni kolmeksi tunniksi nukkumaan päällystakki päällä. Kerran — niin ikään palkinnoksi — hän oli kuukauden työssä leivänleikkaamossa.

[1] Novyi Mir n:o 1 1964.

Kuukauden verran hän huilasi vihdoin iskettyään itseään kirveellä (ennätysmies kun oli, kukaan ei epäillyt häntä). Siinä kaikki. (Tietenkin tämä vaatii selityksiä. Heidän ryhmässään oli vuoden verran töissä kuskina taskuvaras, nainen joka eli yhtä aikaa kahden loisen kanssa: puutavaran vastaanottajan ja varastopäällikön. Tästä syystä heidän ryhmänsä ylitti aina suunnitelmansa, ja — mikä tärkeintä — heidän hevosensa Gertshik sai syödä kauraa kylläkseen ja veti lujasti. Sillä hevonenhan sai sekin kauransa ryhmän ansion mukaan! Enää ei viitsi sanoa "ihmisparat!" — niinpä sanotaan edes "hevosparat!".) Mutta yhtä kaikki *seitsemän vuotta metsätöissä tauotta* — sehän kuulostaa miltei myytiltä! Miten voisi tehdä työtä seitsemän vuotta, ellei pysyisi tarkkana eikä pitäisi hoksottimiaan kunnossa, ellei tarttuisi itse työn kiinnostavuuteen? Kunhan vain olisi ruokittu, hän kyllä olisi tehnyt työtä, Tshulpenev sanoo. Venäläinen luonne... Hän hallitsi "joukkokaadon" menetelmän: ensimmäinen runko kaadetaan siten, että se jää nojalleen mutta ei riippumaan, ja näin se on helppo katkoa pölleiksi. Ja kaikki rungot kaadetaan ristikkäin, siten että oksat tulevat yhteen tai kahteen nuotioon ilman että niitä tarvitsee raahata. Hän osasi *vetää* kaatuvan rungon täsmälleen oikeaan suuntaan. Ja kun hän kuuli liettualaisilta Kanadan puunkaatajista, jotka lyövät vetoa siitä, pystyvätkö kaatuvalla rungolla pakottamaan pystyyn isketyn kangen maahan, hän innostui: "Kokeillaanpa mekin!" Se onnistui.

Niinpä ihmisen luonne näköjään onkin sellainen, että jopa katkeraa kirottua työtäkin hän välistä tekee jonkin käsittämättömän hurjan kiihkon vallassa. Tehtyäni kahden vuoden ajan työtä omilla käsilläni koin itsessänikin tuon merkillisen ominaisuuden: innostua äkkiä työstä, vaikka se onkin orjan työtä eikä lupaa mitään. Sellaisia merkillisiä hetkiä koin sekä muuraustyössä (muutoin en olisi kirjoittanutkaan) että valutyössä, samoin puusepän verstaassa ja jopa vanhan raudan huimassa murskaamisessa moukarilla. Joten voidaanko Ivan Denisovitshillekin suoda oikeus välillä olla myös kärsimättä pakollisesta työstään, välillä olla vihaamatta sitä?

Luulen että tässä meille annetaan periksi. Annetaan periksi mutta sillä oleellisella ehdolla, että tästä ei saa koitua moitteita loisille, jotka eivät koskaan — eivät minuutinkaan ajan — hankkineet leipäänsä otsansa hiessä.

Hiessä tai ei mutta GULAGin päällystön käskyt he täyttivät huolellisesti (muutoin *yleisiin!*) ja hienosti erikoistietojaan soveltaessaan! Sillä kaikki oleelliset loispaikathan ovat renkaita leirin hallinnossa ja leirin tuotannossa. Ne ovat juuri ketjun erikseen taottuja ("kvalifioituja") renkaita, joita ilman (jos järjestään kaikki vangit kieltäytyisivät loispaikoista!) *koko riistämisketju ja koko leirijärjestelmä romahtaisivat!* Sillä *vapaus* ei olisi ikänä kyennyt toimittamaan näin suurta määrää päteviä asiantuntijoita, jotka päälle päätteeksi suostuisivat vuosikausia elämään koiran olosuhteissa.

Miksi sitten ei kieltäydytty? Miksi Velhon ketjua ei katkaistu?

Loisten paikat ovat avainasemia riistämisessä. Normittajat! Entä ovatko apulaiskirjanpitäjät paljonkaan heitä synnittömämpiä? Työnjohtajat! Vaan ovatko teknologitkaan järin puhtaita? Mikä loisen paikka ei ole yhteydessä pahimmanlaatuiseen mielistelyyn eikä osallinen yleiseen pakkojärjestelmään? Onko paholaista avustaakseen välttämättä työskenneltävä KVTsh:n kasvattajana tai *kummin* päivystäjänä? Ja jos N. on konekirjoittaja — pelkkä konekirjoittaja — mutta täyttää leirin hallintopuolen tilauksia, eikö se merkitse mitään? Mietitäänpä. Käskyjen monistaminen? Sitä ei ole suinkaan tarkoitettu lisäämään vankien hyvinvointia... Mutta operatiivivaltuutetulla ei ole omaa konekirjoittajaa. Ja nytpä hänen onkin kirjoitettava syytekirjelmät ja muokattava ilmiantoaineisto — huomenna istumaan pantavista vapaista ja vangeista. Niinpä hän antaakin työn tämän konekirjoittajan tehtäväksi, ja nainen kirjoittaa ja pysyy vaiti eikä varoita vaaraan joutuneita. Ja eikö alhaisimman loisen — talouspuolen viilaajan — muka ole pakko täyttää käsirautatilausta? Vahvistaa kovennetun kurin parakin kaltereita? Vai pysyttelemmekö kirjoitustyön piirissä? Suunnittelija? Eikö synnitön suunnittelija edistä suunnitelmallista riistämistä?

Minä en ymmärrä, missä suhteessa tämä älyllinen orjan työ olisi siistimpää ja ylevämpää kuin ruumiillinen orjan työ?

Niin ettei ensi sijassa ole kauhisteltava Ivan Denisovitshin hikeä vaan jonkun kynän rapsahtelua leirin konttorissa!

Itse olin puolen tuomioni verran työssä *karsinassa*, eräällä Arkkipelagin Paratiisisaarista. Olimme siellä eristyksissä muusta Arkkipelagista, emme nähneet sen orjamaista elämää, mutta emmekö me muka olleet samanlaisia loisia? Emmekö kaikkein laajimmassa mielessä vahvistaneet tieteellisellä työllämme samaa sisäasiainministeriötä ja yleisen sorron järjestelmää[1]?

Eikö kaikki paha, mikä Arkkipelagissa tai koko maailmassa tehdään, tapahdu meidän avullamme? Ja me hyökkäsimme Ivan Denisovitshin kimppuun: miksi hän muuraa tiiliä. Meidän tiiliämme oli enemmän!

Leirissä lausutaan useammin vastakkaisia mielipahan ilmauksia ja moitteita: että loiset ratsastavat työläisillä, kaluavat näitä, selviytyvät hengissä näiden kustannuksella. Tästä syytetään varsinkin *vyöhykkeen* loisia ja usein aiheellisesti. Kuka punnitsee Ivan Denisovitshille liian vähän leipää?

[1] Tämäkin ongelma ulottuu Arkkipelagin ulkopuolelle. Se kattaa koko yhteiskuntamme. Eivätkö kaikki sivistyneeseen kerrokseen kuuluneet — sekä tekniikan ihmiset että humanistit — olleet kaikkina noina vuosikymmeninä samanlaisia Velhon ketjun renkaita, samanlaisia loisia? Pystytäänkö hengissä selviytyneiden ja menestyneiden — edes kaikkien rehellisimpienkään — joukosta osoittamaan meille tiedemiehiä tai säveltäjiä tai kulttuurihistorioitsijoita, jotka olisivat uhrautuneet yhteisen elämän järjestämisessä ja unohtaneet omansa?

Kuka varastaa hänen sokerinsa kostuttamalla vedellä? Ketkä estävät rasvaa, lihaa ja kunnon jyviä päätymästä yhteiseen pataan?

Aivan erikoisella tavalla valitaan ne vyöhykeloiset, joista riippuu ravinto ja vaatetus. Noiden paikkojen saaminen vaatii tarmokkuutta, viekkautta ja lahjuksia, noilla paikoilla pysyminen sydämettömyyttä ja kuuroutta omantunnon ääntä kohtaan (sekä kaikkein useimmin myös rupeamista ilmiantajaksi). Tietenkin kaikkea yleistämistä rasittaa väkinäisyys, ja minäkin pystyn omasta muististani luettelemaan päinvastaisia esimerkkejä pyyteettömistä ja rehellisistä vyöhykeloisista — he vain eivät pysyneet noilla paikoillaan kovinkaan kauan. Mutta hyvinvoivien vyöhykeloisten valtaenemmistöstä voi varmasti sanoa, että heihin keskittyy keskimääräisesti enemmän tärveltyneitä sieluja ja huonoja aikomuksia, kuin muussa alkuasukasväestössä on. Jos Shahtyn piirin MVD:n päällikkö pannaan istumaan, hän ei joudu metsätöihin vaan kohoaa pintaan UsolLagin erillisen komendantin leiripisteen työhönmääräjäksi. Kun MVD:n mies Boris Guganava ("ei ole minulla ollut onnea elämässä sen jälkeen, kun kerran pudotin ristin kirkon kupolista") pannaan istumaan, hän päätyy Reshetan asemalle leirin keittiön esimieheksi. Mutta tähän ryhmään yhdistyy helposti ryhmä, jonka luulisi olevan aivan toista maata. Krasnodonilainen venäläinen tutkijaviranomainen, joka saksalaisten aikana tutki nuoren kaartin juttua[1], oli yhdessä Ozerlagin osastoista kunnioitettuna ja arvostettuna työhönmääräjänä. Entinen tiedustelija Sasha Sidorenko, joka heti joutui saksalaisten käsiin ja joka heti ryhtyi tekemään työtä näille, oli nyt Kengirissä rättimikon varaston esimiehenä ja erittäin mielellään makseli saksalaisille kalavelkoja kohtalostaan. Niin pian kuin päivän työstä väsyneet saksalaiset olivat iltakatselmuksen jälkeen nukahtaneet, hän tuli humalassa näiden parakkiin ja ajoi saksalaiset ylös karjumalla hurjistuneesti: "Saksalaiset! Achtung! Minä olen teidän jumalanne! Laulakaa minulle!" (Lavereillaan istuvat uniset pelästyneet saksalaiset alkoivat laulaa hänelle "Lili Marlenia".) Entä millaisia ihmisiä on täytynyt olla niiden kirjanpitäjien, jotka päästivät Loshtshilinin vapauteen myöhään syksyllä paitasillaan[2]? Entä suutari, joka Burepolomissa häikäilemättä otti nälkäiseltä Ans Bernsteinilta uudet armeijan saappaat leipäannoksesta?

Kun he sopuisasti polttelivat kuistillaan ja rupattelivat leiriasioista, vaikea olisi kuvitella, millaisia tyyppejä heidän joukossaa oli!

Tosin hekin voivat sanoa jotakin puolustuksekseen (selitykseksi). Esimerkiksi I. F. Lipai kirjoittaa kiihkeän kirjeen:

"Vangin annoksesta varastettiin kaikkein röyhkeimmällä ja säälimättö-

[1]Tuon jutun tosiasiallinen sisältö taisi poiketa suuresti jopa Fadeevin ensimmäisestäkin versiosta, mutta älkäämme rakentako pelkkien leirihuhujen varaan.

[2]Hänen merkillisestä (tai liian tavanomaisesta) kohtalostaan kerrotaan IV osan 4. luvussa.

mimmällä tavalla aina ja kaikkialla. Loisten varastaminen oli sinänsä pientä varastamista. Kun taas loisten, jotka uskaltautuivat suurisuuntaiseen varastamiseen, oli pakko (?) menetellä näin. Hallinnon työntekijät — sekä vapaaseen työvoimaan kuuluvat että vangit — *kiristivät* varsinkin sota-aikana *lahjuksia* osastojen työntekijöiltä, osastojen työntekijät puolestaan leiripisteiden työntekijöiltä ja viimeksi mainitut rättimikon varastoilta ja keittiöiltä vankien annoksen kustannuksella. Kaikkein kammottavimpia haita eivät olleet loiset vaan vapaaseen työvoimaan kuuluvat päälliköt (Kuragin, SevDvinLagin Ignatshenko): he eivät varastaneet vaan "veivät" varastoista eivätkä kiloittain vaan säkeittäin ja tynnyreittäin. Eivätkä niinkään itselleen, vaan heidän oli jaettava. Ja loisvankien oli jotenkin kirjattava ja peitettävä se. Ja joka ei halunnut suostua, hänet erotettiin virastaan ja päälle päätteeksi passitettiin rangaistusleiripisteeseen tai kovennetun kurin leiripisteeseen. Ja tällä tavalla loisvahvuus seuloutui päällystön tahdon mukaan, ja loisia täydennettiin ruumiillista työtä pelkäävillä, kiipijöillä ja huijareilla. Ja jos rangaistiin niin taaskin varastonhoitajia ja kirjanpitäjiä, kun taas päälliköt olivat sivussa: hehän eivät jättäneet kuitteja. Tutkijaviranomaiset tulkitsivat varastonhoitajien päälliköitä vastaan antamat todistajanlausunnot provokaatioksi."

Verraten vertikaalinen kuva . . .

Muuan hyvin tuntemani äärimmäisen rehellinen nainen — Natalja Miljevna Anitshkova — joutui kuin kohtalon tahdosta leirin leipomon päälliköksi. Jo aivan alussa hän huomasi, että siellä oli tapana lähettää tietty määrä leivotusta leivästä (vankien annosleivästä) joka päivä (ja tietenkin ilman mitään papereita) vyöhykkeen ulkopuolelle, mistä korvaukseksi leipurit saivat vapaasta myymälästä hieman hilloa ja voita. Hän kielsi tämän komennon eikä antanut kuljettaa leipää vyöhykkeeltä, ja heti paikalla leipä alkoi olla joko raakaa tai palanutta, sitten myöhästyi paistanta (tämä kaikki johtui leipureista), sitten varasto alkoi viivyttää jauhoja ja erillisen leiripisteen päällikkö (joka oli saanut kaikkein eniten!) kieltäytyi luovuttamasta hevosta kuljetuksiin. Pari päivää Anitshkova taisteli vastaan, sitten hän antautui, — ja työ palautui heti ennalleen.

Vaikka vyöhykeloinen olisikin onnistunut välttämään joutumasta tekemisiin tämän yleisen varastamisen kanssa, niin yhtä kaikki hänen oli miltei mahdoton olla hyötymättä etuoikeutetusta asemastaan muiden etuisuuksien saamisessa: OP:n ohi jonon, sairaalamuonan, parempien vaatteiden, alusvaatteiden ja parhaiden parakkipaikkojen. En tiedä, en osaa kuvitella, missä olisi pyhimysmäinen loinen, joka ei siepannut itselleen yhtikäs mitään kaikista noista yltympäri ripotelluista eduista? Naapuriloisethan olisivat alkaneet pelätä häntä, häätäneet hänet tiehensä! Jokainen loinen käytti niitä hyväkseen — ainakin välillisesti, ainakin kiertoteitse, miltei tietämättään kenties — ja siispä jossakin määrin eli työläisten kustannuksella.

Vaikea, vaikea on vyöhykeloisen säilyttää omatuntonsa tahrattomana.

Ja onhan vielä eräs kysymys: keinot joilla hän on paikkansa saanut. Usein tässä on kysymys erikoisalan kiistattomuudesta — niin kuin lääkäreiden kohdalla (tai monien tuotannon loisien). Myös invaliditeetti on kiistaton keino. Mutta usein kaiken takana on *kummin* suojelu. Tietenkin on myös neutraalin tuntuisia keinoja: paikka järjestyy vanhan vankilatuttavuuden perusteella tai kollektiivisen ryhmähengen ansiosta. (Useimmin se perustuu kansallisuuteen, eräät pienet kansallisuudet ovat siinä erittäin menestyksekkäitä ja kansoittavat tavallisesti loispaikat, samalla tavalla myös kommunistit auttavat vähin äänin toisiaan.)

Ja vielä toinen kysymys: kun ylenit, miten toimit suhteessa muihin, miten kohtelit harmaata karjaa? Miten paljon tässä esiintyykään ylimielisyyttä, miten paljon karkeutta, miten helposti unohdetaan, että kaikki me olemme alkuasukkaita ja että voimamme on ohimenevää.

Ja vihdoin kaikkein korkein kysymys: ellet mitenkään vahingoittanut vankiveljiäsi, niin autoitko heitä missään? Käytitkö asemaasi kertaakaan puolustaaksesi yhteistä etua — vai ainako vain omaasi?

Olisi epäoikeudenmukaista syyttää tuotannon loisia "kaluamisesta' tai "niskassa ratsastamisesta": työläisten työstä ei makseta mutta ei siksi, että heidän työllään ruokittaisiin loiset, sillä näidenkään työstä ei makseta, — kaikki menee samaan kuiluun. Mutta muut eettiset epäilyt pysyvät: miltei pakko hyötyä elämän etuisuuksista, järjestelyjen usein likaiset keinot, kopeus. Ja huipulla on yhä sama kysymys: mitä sinä teit yhteisen edun hyväksi? Teitkö mitään? Teitkö milloinkaan?

Ja olihan, olihan sellaisiakin, jotka Vasili Vlasovin tavoin voivat muistella tekojaan yhteisen edun hyväksi. Tällaisia viisaita valopäitä, jotka väistivät leirin mielivallan, auttoivat järjestämään yhteistä elämää niin, että kaikki eivät kuolisi, jotta onnistuttaisiin petkuttamaan sekä yhtymää että leiriä, tällaisia Arkkipelagin sankareita, jotka tajusivat velvollisuudekseen rehkimisen vankikarjan puolesta ja velvollisuuden sitä kohtaan oman persoonansa ruokkimisen asemesta, heitä ei kieli käännykään nimittämään "loisiksi". Ja kaikkein eniten heitä oli insinöörien keskuudessa. Kunnia heille!.

Mutta muille ei riitä kunniaa. Muita ei kannata nostaa jalustalle. Eikä ole syytä Ivan Denisovitshin edessä rehennellä sillä, että vältti alhaisen orjan työn eikä muurannut tiiliä kasvot hiessä. Eikä kannattaisi edes todistella, että me — älypäät — kulutamme yleisissä töissä kaksin verroin enemmän energiaa: itse työhön ja lisäksi psykologiseen palamiseen, mietteisiin ja kärsimyksiin, joita ei käy pysäyttäminen, ja että niinpä onkin oikein näin: me vältämme yleiset työt, karkeat luonteet *raatakoot.* (Vaikkei edes tiedetä, kulutammeko kaksin verroin energiaa.)

Niin, jotta vanki leirissä kieltäytyisi kaikkinaisista "järjestämisistä" ja antaisi painovoiman mielensä mukaan vetää pohjaan, tarvitaan erittäin vakaa sielu, erittäin valoisa tietoisuus, pitkä istuminen ja varmaankin myös

paketit kotoa — muutoinhan kysymyksessä on suoranainen itsemurha.

Vanha leirivanki D. S. L-v sanookin syyllisyydentuntoisen kiitollisesti: jos minä olen tänään elossa, siispä joku ammuttiin minun sijastani tuona yönä luettelon perusteella, jos minä olen tänään elossa, siispä joku otettiin minun sijastani hengiltä vankilan kellarissa, jos minä olen tänään elossa, siispä minun osalleni tulivat ylimääräiset kaksisataa leipägrammaa, joita vaille jäänyt kuoli.

Tämä ei ole tarkoitettu moitteeksi. Tämän kirjan perustaksi on otettu periaate, jota sovelletaan loppuun asti: kaikille kärsimään joutuneille, kaikille kuristetuille, kaikille julman valinnan eteen asetetuille ennemmin vapauttava tuomio kuin syytös. Parempi on vapauttaa.

Mutta antaessasi itsellesi anteeksi tämän valinnan tuhoutumisen ja pelastumisen välillä, älä harkitsemattomuuttasi liioin heitä kivellä sitä, jonka valinta oli vielä paljon kovempi. Heitäkin on tässä kirjassa jo esiintynyt. Ja on vastakin esiintyvä.

Arkkipelagi on maailma vailla diplomeja, maailma jossa todistuksesta käy oma kertoma. Vangilla ei saa olla hallussaan mitään asiapapereita, ei edes todistuksia hänen koulutuksestaan. Saapuessaan uuteen leiripisteeseen vanki pohtii: mikä väittäisi tällä kertaa olevansa?

Leirissä on edullista olla välskäri, parturi, hanurinsoittaja — ylempää en tohdi luetella. Jos olet peltiseppä, lasimestari tai automekaanikko, et liioin joudu hukkaan. Mutta voi sinua, jos olet perinnöllisyystieteilijä tai — Jumala varjelkoon — filosofi. Jos olet kielitieteilijä tai taiteen tutkija, olet tuhon oma! Kahden viikon päästä *potkaiset tyhjää* yleisissä töissä.

Monta kertaa haaveilin julistautuvani välskäriksi! Miten moni kirjailija ja miten moni filosofi pelastuikaan Arkkipelagissa tuon uran avulla! Mutta kertaakaan en uskaltanut — enkä edes ulkonaisen tutkinnon vuoksi (tiesin lääketieteestä sen verran, kuin lukutaitoinen ihminen siitä tietää, ja lisäksi osasin pintapuolisesti latinaa, joten olisin pystynyt jotenkin *naruttamaan),* vaan minua pelotti ajatella, miten antaisin ruiskeita osaamatta. Jos lääketiede olisi rajoittunut pelkkiin pulvereihin ja mikstuuroihin ja hauteisiin ja tölkkeihin, minä olisin uskaltanut.

Novyi Ierusalimin kokemuksesta opittuani, että tuotantopomon homma on tympeä, minä tullessani seuraavaan leiriini Kaluzhkaja Zastavalle — itse Moskovaan — heti kynnyksellä, vartiotuvassa, valehtelin olevani normittaja. (Tuon sanan olin kuullut ensimmäisen kerran leirissä, eikä minulla ollut aavistustakaan siitä, mitä normittaminen on, mutta toivoin sen jotenkin liittyvän matematiikkaan.)

Miksi jouduin valehtelemaan nimenomaan vartiotuvassa ja heti kynnyksellä? Siksi että kohteen päällikkö, aliluutnantti Nevezhin, kookas synkkä kyssäselkä, tuli yöllisestä ajankohdasta huolimatta vartiotupaan kyselemään uudelta erältä: hänenhän oli aamuun mennessä päätettävä, kuka

mihinkin pannaan, niin toimelias mies hän oli. Hän loi kulmiensa alta arvioivan katseen sotilashousuihini ja palvelusalttiutta henkiviin kasvoihini ja teki pari normittamista koskevaa kysymystä. (Luulin vastaavani näppärästi mutta vasta myöhemmin käsitin, että Nevezhin oli paljastanut minut heti ensimmäisistä sanoistani.) Seuraavana aamuna en lähtenyt vyöhykkeeltä — olin siis voittanut. Kului kaksi päivää ja minut nimitettiin — ei normittajaksi, ei, vaan peräti — "tuotannonjohtajaksi" eli asetettiin työhönmääräjän yläpuolelle ja kaikkien prikaatinpäälliköiden esimieheksi! Jouduin siis ojasta allikkoon! Ennen minun tuloani täällä ei ollut sellaista virkaa ollutkaan. Niin uskollisen koiran näköinen siis olin! Ja millaisen Nevezhin olisi minusta muovaillutkaan!

Mutta taas urani katkesi, Jumala varjeli: samalla viikolla Nevezhin erotettiin rangaistukseksi rakennustarvikkeiden varastamisesta. Hän oli erittäin voimakas ihminen, ja hänen katseensa oli miltei hypnoottinen, eikä hänen tarvinnut edes korottaa ääntään, rivistö kuunteli häntä henkeään pidätellen. Sekä ikänsä (hän oli yli viidenkymmenen) että leirikokemuksensa ja julmuutensa perusteella hänen olisi pitänyt jo aika päiviä olla NKVD:n kenraali, ja kuulemma hän olikin jo ollut everstiluutnantti mutta ei ollut kyennyt hillitsemään varastamisen himoaan. Häntä ei kertaakaan annettu tuomioistuimen tuomittavaksi — *oma* mies kun oli — vaan erotettiin joksikin aikaa virasta ja joka kerta alennettiin arvoltaan. Ja nyt hän sitten menetti viimein aliluutnantinkin arvonsa.

Hänen tilalleen tulleelta luutnantti Mironovilta puuttui työssä tarvittavaa kärsivällisyyttä, mutta minä itse en olisi ikänä osannut arvata, että minusta aiottiin tehdä murskamoukari. Mironov oli minuun joka suhteessa tyytymätön ja jopa tarmokkaat raporttinikin sysäsi ärtyneesti luotaan:

— Ethän sinä osaa kunnolla kirjoittaakaan, kovin on koukeroinen tyyli. — Ja hän ojensi minulle kymppi Pavlovin raportin. — Näin ihminen kirjoittaa:

"Eri faktojen analysaatio suunitelman täytön laskusta ilmenee

1) rakennustarvikkeiden riittämätön määrä
2) epätäydellinen työvälineiden varustaminen prikaateille
3) töiden riittämätön organisaatio teknisen henkilökunnan taholta
4) työturvallisuustekniikasta ei liioin noudateta."

Tyylin arvo oli siinä, että tuotannon johto osoittautui syypääksi kaikkeen kun taas leirin johto ei ollut syyllinen mihinkään.

Suullisesti muuten tämä Pavlov — entinen panssarimies (piti yhä kypärääkin) — ilmaisi itseään samaan tapaan:

— Jos ymmärrätte rakkaudesta, niin todistakaapa minulle, mitä rakkaus on. (Hän puhui tutusta aiheesta: hänen kanssaan läheisissä tekemisissä olleet naiset kehuivat häntä yhteen ääneen, leirissä sellaisia asioita ei kovinkaan salailla.)

Toisella viikolla minut karkotettiin häpeällisesti yleisiin ja minun tilalleni

määrättiin samainen Vasja Pavlov. Koska en taistellut hänen kanssaan paikasta enkä vastustanut erottamistani, hänkään ei lähettänyt minua kaivamaan maata vaan määräsi maalariprikaatiin.

Koko tämä lyhyt johtajuuteni tarina osoittautui kuitenkin elämän kannalta minulle hyödylliseksi: tuotannonjohtaja kun olin, minut sijoitettiin loisien yhteishuoneeseen, toiseen leirin kahdesta etuoikeutetusta huoneesta. Pavlov asui jo toisessa tällaisessa huoneessa, ja sen jälkeen kun minut oli alennettu, kyllin arvokasta petini tavoittelijaa ei ilmaantunut, ja niin jäin muutamaksi kuukaudeksi sinne asumaan.

Silloin arvostin vain tuon huoneen paremmuutta elämisen kannalta: vaunujen asemesta oli tavalliset sängyt, yksi pieni kaappi oli kahta vankia — ei koko prikaatia — kohti, vihdoin oli puoleksi laillinen sähkölevy, niin ettei tarvinnut mennä jonottamaan ulkona olevalle yhteisuunille. Silloin arvostin vain tuota, sorretun pelästyneen ruumiini orja kun olin.

Mutta nyt kun tunnen himoa kirjoittaa tuon huoneen naapureistani, tiedän mikä oli kaikkein suurin onnenpotku: milloinkaan muulloin elämäni aikana en ole päässyt — en sydämen tunteen enkä yhteiskunnan aitojen labyrintin vuoksi — enkä olisi voinut päästä lähestymään ilmavoimien kenraali Beljaevin ja MVD-mies Zinovjevin kaltaisia ihmisiä. Ellei jälkimmäinen ollut kenraali niin ainakin melkein.

Nyt tiedän, että kirjailija ei saa antautua vihan, inhon eikä halveksunnan tunteiden valtaan. Vastustitko jotakuta kiihkeästi? Sinä vain et kuunnellut ja menetit otteesi hänen katsomustensa järjestelmästä. Inho sai sinut karttelemaan jotakuta, ja niinpä ulottuviltasi luiskahti sinulle aivan outo luonne — juuri sellainen, jollaista myöhemmin tarvitset. Kovin myöhään huomasin, että uhrasin aikaani ja huomiotani aina ihmisille, jotka ihastuttivat minua, olivat miellyttäviä ja herättivät myötätuntoa ja niinpä nyt sitten näenkin yhteiskunnan samalla tavalla kuin näen Kuun — aina saman puolen.

Mutta niin kuin Kuukin heilahtelee hiukan ja näyttää meille myös osan toisesta puolestaan ("libraatio"), samoin tuo hirviöiden huone tutustutti minut ihmisiin, joista en aikaisemmin tiennyt mitään.

Jokainen uusi tulokas pani väkisinkin merkille jo ensimmäisenä päivänä heti ensimmäisessä katselmuksessa ilmavoimien kenraalimajurin Aleksandr Ivanovitsh Beljaevin. (Leirissä kaikki nimittivätkin häntä "kenraaliksi".) Hän erottui muusta mustanharmaasta täisestä leirivankien rivistöstä: hän oli kookas ja ryhdikäs, hänellä oli erinomainen ilmeisesti ulkomainen nahkatakki, jollaista ei näe edes Moskovan kaduilla (sellaiset ihmiset liikkuvat autolla), ja kaikkein eniten hänet erotti muista erikoislaatuinen *poissa olemisen* arvokkuus. Jopa leirivankien rivistössä ja aivan liikahtamattakin hän pystyi ilmaisemaan, ettei hänellä ollut mitään yhteyttä ympärillä mönkivään leirisaastaan, että hän ei eläessään pystyisi käsittämään, mi-

ten hän oli joutunut tänne. Ryhdikkäänä hän katsoi joukon yli, kuin olisi ottanut vastaan aivan toista, meille näkymätöntä paraatia. Kun katselmus sitten alkoi ja päivystävä vartiosotilas kopautteli levyllään reunimmaisia vankeja selkään, Beljaev pyrki aina (tuotantoloisien prikaatissaan) välttämään joutumasta reunimmaiseksi. Jos hän kuitenkin joutui, hän sotilaan mennessä ohi vavahti nirsosti ja kyyristyi ja koko selällään osoitti halveksivansa vartiosotilasta. Eikä tämä tohtinut koskettaa häntä.

Ollessani vielä tuotannonjohtaja eli tärkeä päällikkö tutustuin kenraaliin näin: rakennustyömaan konttorissa, jossa hän oli työssä normittajan apulaisena, minä huomasin hänen tupakoivan ja menin hänen luokseen saadakseni tulen tupakkaani. Pyysin kohteliaasti luvan ja kumarruin jo hänen pöytänsä yli ottaakseni tulta hänen savukkeestaan. Beljaev vei savukkeensa kipakasti ulottuviltani, aivan kuin hän olisi pelännyt, että minä tartutan siihen jotakin, otti esiin ylellisen niklatun sytyttimen ja asetti sen eteeni. Hänen oli helpompi antaa sytyttimensä minulle liattavaksi ja rikottavaksi kuin alentua palvelemaan — antamaan minulle tulta suoraan savukkeestaan. Minä menin hämilleni. Tällä tavalla hän aina asetti kalliin sytyttimensä jokaisen tulta pyytävän röyhkimyksen eteen ja tällä eleellään murskasi pyytäjän kerta kaikkiaan ja vei halun pyytää toiste. Jos taas häneltä yritti pyytää tulta hetkellä, jolla hän itse sytytti savukettaan sytyttimellä, eli jos siis kiirehti tyrkkäämään savukkeensa samaan liekkiin, hän sammutti rauhallisesti sytyttimen, sulki kannen ja vasta sitten asetti sytyttimen pyytäjän eteen. Tällä tavalla hänen uhrinsa koko suuruus tuli selvemmin tajuttavaksi. Ja niinpä kaikki konttorissa tungeksivat vapaat kympit ja prikaatinpäällikkö-vangit lähtivät mieluummin hakemaan tulta ulkoa kuin pyysivät häneltä, jos keneltäkään muulta konttorissa olevalta ei sattunut saamaan tulta.

Majoituttuani nyt samaan huoneeseen kuin hän — päälle päätteeksi sänkymmekin olivat vieri vieressä — saatoin havaita, että nirsous, halveksunta ja kiukku olivat pääasialliset tunteet, jotka hallitsivat tuota miestä hänen vangin asemassaan. Hän ei käynyt koskaan leirin ruokalassa ("Minä en edes tiedä, mistä ovesta sinne mennään!") ja peräti kielsi naapuriamme Prohorovia tuomasta hänelle mitään leirissä keitettyä — vain leipäannoksen hän otti. Mahtoiko Arkkipelagissa olla toista vankia, joka olisi samalla tavalla pitänyt kurjaa leipäannosta pilkkanaan? Beljaev otti sen varovasti kuin saastaisen rupikonnan — sitähän oli kosketeltu käsillä, kannettu puutarjottimilla — ja kuori sen veitsellä kaikilta *kuudelta* puolelta! Leikkasi pois paitsi kuoret myös pehmeää sisustakin. Hän ei koskaan antanut näitä kuutta leikkaamaansa viilua pyytäjille — Prohoroville tai päivystäjäukolle — vaan heitti ne itse likaämpäriin. Kerran rohkenin kysyä, miksei hän antanut kuoria Prohoroville. Hän heilautti ylpeästi päätään, jossa kasvoi erittäin lyhyt valkea sänkitukka (niin lyhyt, että se kävi sekä kampauksesta että leirin paljaaksi ajelemisesta): "Lubjankassa minun sellito-

verini pyysi kerran saada syödä keittoni tähteet! Minua oikein vihlaisi! Minä olen sairaalloisen herkkä ihmisen alennukselle!" Hän ei antanut nälkäisille ihmisille leipää, jotta ei olisi alentanut heitä!

Tämän ylimielisyytensä kenraali saattoi säilyttää siksi, että aivan vartiotupamme kohdalla oli johdinbussi numero 4:n pysäkki. Joka päivä kello yhdeltä, kun me palasimme työvyöhykkeeltä asuinvyöhykkeelle päivällistauon ajaksi, kenraalin vaimo laskeutui vartiotuvan kohdalla bussista: hän toi termosastioissa kenraalin kotikeittiössä tunti sitten tehtyä lämmintä ruokaa. Arkipäivinä heidän ei annettu tavata, vartija toi termosastiat. Mutta sunnuntaisin he istuskelivat puoli tuntia vartiotuvassa. Vaimo kuulemma lähti aina kyyneleet silmissä: Aleksandr Ivanovitsh sälytti vaimonsa niskoille kaiken, mikä viikon aikana oli kasautunut hänen ylpeään kärsivään sieluunsa.

Beljaev teki oikean havainnon: "Leirissä ei voi säilyttää tavaroita tai ruokaa tavallisessa lukittavassa laatikossa. Laatikon on oltava rautaa ja lisäksi lattiaan ruuvattu." Mutta tästä seurasi heti toinen päätelmä: "Leirissä sadasta ihmisestä kahdeksankymmentä on konnia!" (Hän ei sanonut "yhdeksänkymmentä viisi", jotta ei olisi menettänyt keskustelukumppaneitaan.) "Jos vapaudessa kohtaan jonkun *täkäläisistä* ja hän ryntää luokseni, minä sanon: oletteko hullu! En ole koskaan ennen nähnyt teitä!"

"Minä kärsin yhteisasumisesta niin!" hän sanoi (vain kuusi ihmistä!). "Kunpa voisin syödä yksin, lukkojen takana!" Vihjasiko hän, että meidän olisi pitänyt poistua hänen syödessään? Nimenomaan *syöminen* olisi hänen mielestään edellyttänyt yksinäisyyttä! Siksikö että hän söi nyt verrattomasti paremmin kuin muut, vai johtuiko se yksinkertaisesti hänen piirinsä pinttyneestä tottumuksesta salata yltäkylläisyytensä nälkäisiltä?

Toisaalta hän keskusteli kanssamme mielellään, ja tuskinpa hänen todellakaan olisi ollut hyvä yksityisessä huoneessa. Mutta hän keskusteli yksipuolisesti — kovalla äänellä, varmasti, vain itsestään: *"Minulle* muuten tarjottiin toista leiriä, jossa on mukavammat olosuhteet . . ." (Aivan varmasti heidän annetaan valita.) *"Minulle* ei satu koskaan sellaista . . ." "Tiedättekö, minä taas . . ." "Kun minä olin brittiläis-egyptiläisessä Sudanissa . . .". Mutta jatkossa ei seurannut mitään mielenkiintoista, jotakin soopaa vain, jotakin joka oli tarkoitettu pelkästään oikeuttamaan mahtipontisen johdannon: "Kun minä olin brittiläis-egyptiläisessä Sudanissa . . ."

Hän oli todella matkustellut ja nähnyt paljon. Hän oli alle viidenkymmenen ja yhä aivan hyväkuntoinen. Muuan merkillinen seikka vain: hän oli ilmavoimien kenraalimajuri mutta ei kertonut yhdestäkään taistelulennosta eikä yleensäkään ainoastakaan lennosta. Sen sijaan hän oli kertomansa mukaan ollut ilmavoimiemme hankintavaltuuskunnan päällikkönä Yhdysvalloissa sodan aikana. Amerikka oli näköjään tehnyt häneen vaikutuksen. Lisäksi hän oli onnistunut ostamaankin sieltä paljon kaikenlaista. Beljaev

ei alentunut selittämään meille, mistä hänet oli pantu istumaan, mutta ilmeisesti syy liittyi tuohon Amerikan matkaan tai kertomuksiin siitä. "Otsep[1] kehotti minua valitsemaan täydellisen tunnustamisen tien[2]. Minä sanoin: ennemmin vaikka kaksinkertainen tuomio, mutta minä olen syytön!" On aivan uskottavaa, että hän ei ollut rikkonut vallanpitäjiä vastaan: hänelle ei annettu kaksinkertaista tuomiota vaan hänelle annettiin puolikas tuomio — viisi vuotta, kuusitoistavuotiaille suupalteillekin annettiin enemmän.

Katsellessani ja kuunnellessani häntä ajattelin: nyt! — sen jälkeen kun karkeat sormet ovat repäisseet häneltä arvonmerkit (saatan kuvitella, miten hän kiemurteli!), syynien ja poksien ja maijojen ja "kädet taakse!" -komentojen jälkeen — hän ei suvaitse vastaan panemista pienissä asioissa saati suurissa. (Suuria asioita hän ei ryhtyisi pohtimaankaan kanssamme, siihen me — muut paitsi Zinovjev — olemme arvottomia.) Mutta kertaakaan en huomannut, että hän olisi omaksunut jonkun toisen esittämän ajatuksen! Hän oli yksinkertaisesti *kykenemätön* kuuntelemaan perusteluja! Hän tietää kaiken *ennen* perustelujamme! Entä mikä hän oli ollut aikaisemmin, tämä hankintavaltuuskunnan johtaja, neuvostojen maan lähettiläs lännessä? Kiillotettu valkokasvoinen läpitunkematon sfinksi, "uuden Venäjän" symboli — niin kuin lännessä ymmärrettiin. Entä jos olisi tullut pyytämään häneltä jotakin? Pistänyt päänsä hänen työhuoneeseensa ja anonut jotakin? Hän olisi karjaissut! Likistänyt pään oven väliin! Moni piirre olisi ollut ymmärrettävissä, jos hän olisi polveutunut perinteellisestä sotilassuvusta, — vaan ei! Tämä itsevarmuuden Himalaja on ensimmäisen polven neuvostokenraali. Sillä sotiessaan kansalaissodan aikana puna-armeijassa hän oli varmaankin ollut virsujalkainen poika, joka ei vielä osannut edes kirjoittaa nimeään. Miten ihmeessä näin nopeasti? . . . Aina valikoidussa seurassa — junassakin, jopa kylpylässä — aina omien parissa, rautaporttien takana, jonne pääsi vain lupalapulla.

Entä nuo muut? Pikemminkin samanlaisia kuin erilaisia. Ja mitä tapahtuu, jos totuus "kolmion kulmien summa on satakahdeksankymmentä astetta" kajoaa heidän huviloihinsa, heidän virkoihinsa ja heidän ulkomaan komennuksiinsa? Kolmion piirtämisestä rangaistaan pään listimisellä! Taloista rikotaan päätykolmiot! Säädetään dekreetti, että kulmia saa mitata vain radiaaneissa!

Mutta toisinaan ajattelen: entä minusta! Miksipä ei minustakin olisi kahdessakymmenessä vuodessa tehty tuollaista kenraalia? Varmasti olisi.

Ja vielä katselen: Aleksandr Ivanovitsh ei ole suinkaan huono ihminen. Lukiessaan Gogolia hän nauraa sydämellisesti. Ja saa meidätkin nauramaan, jos on hyvällä tuulella. Hänellä on viisas hymy. Jos haluaisin kehit-

[1] Kuuluisa neuvostoliittolainen asianajaja.

[2] Eli siis asianajaja toisti tutkijaviranomaisen sanoja.

tää itseeni vihan häntä kohtaan — kun tässä makaamme vierekkäisillä sängyillä — en pystyisi. Ei, hänen ei olisi mahdoton tulla aivan hyväksi ihmiseksi. Mutta — kärsittyään. Kärsittyään.

Pavel Nikolaevitsh Zinovjev ei liioin käynyt leirin ruokalassa ja yritti hänkin järjestää niin, että hänelle tuotaisiin ruoka termosastiassa. Beljaevista jälkeen jääminen, osoittautuminen arvoltaan tätä alhaisemmaksi oli hänelle kipeä asia. Mutta olosuhteet olivat voimakkaammat: Beljaevia ei ollut rangaistu omaisuuden takavarikoimisella, kun taas Zinovjev oli tuomittu osittaiseen omaisuuden takavarikoimiseen. Rahat ja säästöt häneltä oli näköjään kahmittu, vain hyvä ylellinen huoneisto oli jäänyt. Ja kyllä hän kertoilikin meille tuosta huoneistostaan! Usein ja pitkään, kylpyhuoneen jokaisesta yksityiskohdasta nautiskellen ja hyvin selvillä siitä, millaista nautintoa hänen kertomuksensa täytyi meissä herättää. Hänellä oli jopa aforismikin: neljäkymmentävuotiaana ihminen on sen arvoinen, millainen hänen asuntonsa on! (Kaikesta tästä hän kertoili Beljaevin poissa ollessa, sillä tämä ei olisi viitsinyt kuunnella vaan olisi alkanut itse kertoa mutta ei asunnosta, sillä Beljaev piti itseään intellektuellina, vaan vaikkapa Sudanista taas.) Mutta — kuten Pavel Nikolaevitsh sanoi — vaimo oli sairas ja tyttären oli pakko olla töissä, joten kenelläkään ei ollut aikaa tuoda termoksella. Hänen sunnuntaipakettinsakin olivat muuten erittäin vaatimattomia. Hän kesti asemansa ylpeästi kuin köyhtynyt aatelismies. Ruokalassa hän ei kuitenkaan käynyt, koska hän halveksui paikan likaisuutta ja maiskuttavan rahvaan seuraa, vaan määräsi Prohorovin kantamaan sekä litkun että puuron tänne — huoneeseen — jossa hän sitten lämmitti ruuan levyllä. Hänkin olisi mielellään leikannut leipäannoksestaan viilut kaikista kuudesta tahosta, mutta hänellä ei ollut muuta leipää, ja niinpä hän tyytyi pitelemään kärsivällisesti leipäannostaan sähkölevyn yläpuolella ja vuorotellen jokaisesta tahosta korventamaan leivänleikkaajan ja Prohorovin käsistä tarttuneet mikrobit. Hän ei käynyt ruokalassa ja saattoi välistä jopa kieltäytyä litkustakin mutta hänen pienaateliston ylpeytensä ei riittänyt estämään häntä täällä — huoneessa — antautumasta hienoiseen kerjuuseen: "Enkö saisi maistaa pienen palan? En ole syönyt tuota pitkään aikaan..."

Hän oli yleensäkin liioitellun pehmeä ja kohtelias niin kauan kuin mikään ei nirhonut häntä. Beljaevin turhan jyrkkyyden rinnalla hänen kohteliaisuutensa huomasi erityisen selvästi. Sekä sisäisesti että ulkoisesti sulkeutunut, kiireettömästi pureksiva ja teoissaan varovainen Zinovjev oli ihka oikea Tshehovin koteloihminen, niin täydellisesti, että muuta kuvausta ei tarvitakaan, kaikki oli ihan niin kuin Tshehovilla, Zinovjev vain ei ollut opettaja vaan MVD:n kenraali. Sähkölevyn varaaminen hetkeksi niinä minuutteina, jotka Pavel Nikolaevitsh oli katsonut itselleen, oli mahdotonta: hänen käärmeen katseensa sai teidät oitis kiskaisemaan kattilanne pois,

ja ellette tehnyt niin, hän huomautti heti. Sunnuntaipäivien pitkiin katselmuksiin pyrin aina ottamaan kirjan mukaani ulos (etäämpää kaunokirjallisuudesta, aina fysiikkaa) ja luin piilossa toisten takana. Voi millaisia tuskia moinen kurin rikkominen Pavel Nikolaevitshille tuottikaan! Minähän luin *rivissä,* pyhässä rivissä! Tuolla teollanihan minä korostin haastavuuttani, urheilin hillittömyydelläni. Hän ei suoraan huomauttanut minulle mutta vilkuili minuun niin, vääntelehti niin tuskaisesti, vaikeroi ja murahteli niin, — ja muutkin loiset kärsivät lukemisestani niin — että minun oli pakko luopua kirjasta ja tunninkin ajan seistä kuin hölmö. (Huoneessa taas ei tule luetuksi, siellä on kuunneltava kertomuksia.) Kerran eräs työmaan konttorin kirjanpitäjäneidoista myöhästyi katselmuksesta ja tällä teollaan viivytti loisprikaatin viemistä työvyöhykkeelle viisi minuuttia: sen sijaan, että prikaati olisi viety rivistön kärjessä, se vietiinkin nyt viimeisenä. Tapahtuma oli aivan tavallinen, ei työhönmääräjä eikä vartija edes huomannut, mutta silmälasipäinen Zinovjev, jolla oli erikoislaatuinen pehmeästä kankaasta tehty siniharmaa mantteli ja tuimasti päähän aseteltu upseerin lakki, josta puuttui tähti, sähähti myöhästyneelle tytölle kiukkuisesti: "Mitäh helvettiä te myöhästelette?! Teidän takianne joudutaan seisoskelemaan tässä!!" (Hän ei voinut enää vaieta! Hän oli ollut vähällä kuolla noiden viiden minuutin aikana! Hän oli tullut sairaaksi!) Tyttö käännähti ympäri ja silmät nautinnosta säihkyen lateli Zinovjeville: "Senkin lakeija! Senkin nolla! Tshitshikov! (Miksi Tshitshikov? Varmaankin tyttö tarkoitti Belikovia . . .) Kita kiinni! . . ." ja sitten lisää ja lisää, eteenpäin kiroilemisen äärialueille. Tyttö käytteli vain notkeaa terävää kieltään, kättään hän ei kohottanut, mutta näytti siltä kuin hän olisi näkymättömästi läiskinyt Zinovjevia poskille, sillä tämän himmeä tyttömäinen iho peittyi täpliin, punaisiin laikkuihin, ja korvat muuttuivat syvän punaisiksi ja huulet nytkähtelivät, ja hän röyhisti rintansa mutta ei sanonut sanaakaan eikä edes yrittänyt kohottaa kättään puolustautuakseen. Sinä päivänä hän valitti minulle: "Minkä minä mahdan *parantumattoman suoralle* luonteelleni! Minun onnettomuuteni on, että *täälläkään* en ole luopunut kurista. Minun on *pakko* huomautella, se tekee muista kurinalaisia."

Hän oli aamukatselmuksessa aina hermostunut — hän halusi mahdollisimman nopeasti rynnätä töihin. Heti kun loisprikaati oli päästetty työvyöhykkeelle, hän ohitti erittäin mielenosoituksellisesti kaikki kiirettä pitämättä ja hiljakseen kävelevät ja melkein juoksi konttoriin. Halusiko hän päällystön näkevän? Se ei ollut kovinkaan tärkeää. Että vangit näkisivät, miten kiire hänellä oli töissä? Kyllä — osaksi. Mutta tärkein ja kaikkein tosiasiallisin syy oli halu mahdollisimman nopeasti erota joukosta, poistua leirivyöhykkeeltä, sulkeutua suunnitteluosaston hiljaiseen pikkuhuoneeseen ja siellä . . . — siellä olla tekemättä työtä, jota Vasili Vlasov teki, olla miettimättä, miten auttaa prikaatin työläiset pulasta, olla tuntikaupalla jouten, poltella, haaveilla uudesta armahduksesta ja kuvitella mielessään

toisen työpöydän, toisen työhuoneen, kutsunappeja, useita puhelimia, nöyristeleviä sihteerejä ja pingottavia kävijöitä.

Me tiesimme hänestä kovin vähän! Hän ei mielellään puhunut menneisyydestään MVD:ssä, ei viroista eikä tehtävistä eikä työn laadusta — entisten MVD:n miesten tavanomaista "kainoutta". Ja hänen manttelinsa harmahtava sini oli juuri samaa, jota "Vienan kanava"-kirjan tekijät kuvailevat, eikä hänen mieleensä juolahtanut edes leirissä ratkoa sinisiä nauhoja takistaan ja housuistaan. Kahden vuoden istumisaikanaan hän ei näköjään ollut vielä joutunut kohtaamaan tosi kovasuista leirivankia, maistamaan Arkkipelagin pohjattomuutta. Tietenkin hänen oli annettu valita meidän leirimme: hänen kotinsa oli vain muutaman bussipysäkin päässä leiristä, jossakin Kaluzhkaja-aukiolla. Ja kun hän ei ollut koskettanut pohjaan ja suhtautui näin vihamielisesti nykyiseen ympäristöönsä, hän tuli välistä puhuneeksi huoneessa sivu suunsa: milloin mainitsi tunteneensa läheisesti Kruglovin (tämä ei silloin vielä ollut ministeri) tai Frenkelin tai Zavenjaginin, pelkkiä GULAGin korkeita herroja. Kerran hän mainitsi, että hän oli sodan aikana johtanut rakennustöitä Syzranin ja Saratovin välisen radan pitkällä jaksolla — siis Frenkelin GULZhDS:ssä. Johtanut — mitä se saattoi tarkoittaa? Hän ei ollut insinööri. Siis leirihallinnon päällikkö? Kleinmichel vai? Ja niistä korkeuksista hän oli kipeähkösti mätkähtänyt melkein tavallisen vangin tasolle. Hänet oli tuomittu 109. pykälän perusteella, mikä MVD:n miehen kohdalla merkitsi: oli *ottanut* enemmän kuin virka-asema edellytti. Hänelle oli annettu seitsemän vuotta — *omalle.* (Siispä hän oli rohmaissut täyden kahdenkympin edestä.) Stalinin armahduksen perusteella häneltä oli jo vähennetty puolet jäljellä olevasta eli edessä oli vielä vähän päälle kahden vuoden istuminen. Mutta hän kärsi, kärsi täyden kympin edestä.

Huoneemme ainoa ikkuna oli Neskutshnyi-puistoon päin. Aivan lähellä ja hieman ikkunan alapuolella huojuivat puiden latvat. Kaikki vaihtui täällä: pyryt, sulaminen, ensi vihreys. Kun Pavel Nikolaevitsh ei ollut raivoissaan mistään ja oli vain kohtuullisen surumielinen, hän meni ikkunan luo, katseli puistoon ja hyräili hiljaa ja miellyttävästi:

"Oi sydämeni, nukahda syvään uneen!
Äläkä herätä menneitä . . ."

Siinä sitä ollaan: aivan miellyttävä ihminen salongissa! Mutta moniako vankien veljeshautoja hän oli jättänyt ratansa varteen! . . .

Meidän vyöhykkeeseemme rajoittuvan Neskutshnyin kulmauksen erottivat puistossa kävelijöistä pienet kumpareet, ja se olisi ollut katseilta suojattu — olisi ollut, ellemme me, kaljuiksi ajellut, olisi katselleet ikkunoistamme. Vapun päivänä joku luutnantti toi kukikasleninkisen tyttönsä tänne piiloon. Sillä tavalla he piiloutuivat puistolta mutta meitä he eivät ujostelleet — kuin kissan tai koiran katsetta. Upseeri kellisti ystävättärensä ruohikolle, eikä nainenkaan ollut kaikkein ujoimpia.

"Älä kutsu takaisin menneitä,
älä rakasta mitä rakastit ennen."

Yleensäkin huoneemme oli aivan kaavan mukainen. MVD:n mies ja kenraali johtivat meitä täydellisesti. Vain heidän luvallaan saimme käyttää sähkölevyä (se oli *kansan* omaisuutta), kun he eivät käyttäneet sitä. Vain he ratkaisivat kysymyksen: tuulettaako huoneen vai eikö tuulettaa, mihin kengät pannaan, minne housut ripustetaan, milloin ollaan vaiti, milloin mennään nukkumaan, milloin herätään. Muutaman askeleen päässä käytävää eteenpäin oli suuri yhteishuone, jossa pauhasi tasavalta, ja siellä haistatettiin pitkät ja vaikka mitkä kaikille auktoriteeteille, kun taas täällä olivat etuoikeudet, ja pitääksemme niistä kiinni meidänkin oli kaikin tavoin noudatettava laillisuutta. Suistuttuani mitättömäksi maalariksi olin menettänyt puheen lahjan: minusta oli tullut proletaari, ja minut voitiin millä hetkellä hyvänsä paiskata yleisiin. Vaikka talonpoika Prohorov katsottiinkin tuotantoloisten "prikaatinpäälliköksi", hänet oli määrätty tähän tehtävään nimenomaan palvelemaan — kantamaan leipää, kantamaan pakkeja, selvittelemään asioita vartijoiden ja päivystäjien kanssa eli tekemään kaikki likaiset työt. (Hän juuri oli musikka, joka ruokki kaksi kenraalia.) Niinpä meidän oli pakko alistua diktaattorien valtaan. Mutta missä oli ja mihin katsoi suuri Venäjän intelligentsia?

Tohtori Pravdin[1] (minähän en edes keksi nimeä!), neuropatologi, leiripisteen lääkäri, oli seitsemänkymmentävuotias. Se merkitsee, että vallankumouksen puhjetessa hän oli jo viidennelläkymmenellä, ja että hänen persoonallisuutensa oli muotoutunut venäläisen ajattelun parhaina vuosina, tunnollisuuden, rehellisyyden ja kansan rakastamisen hengessä. Ja hänen ulkonäkönsä sitten! Valtava jalomuotoinen pää ja hopeanharmaa liikahteleva tukka, johon leirin kone ei tohtinut koskea (lääkintäosaston päällikön suosionosoitus). Hänen muotokuvansa olisi kaunistanut maailman parhaan lääketieteellisen julkaisun kantta! Yhdenkään maan ei olisi tarvinnut hävetä tällaista terveydenhuollon ministeriä! Iso arvonsa tietävä nenä synnytti täydellisen luottamuksen hänen diagnoosiinsa. Hänen kaikki liikkeensä olivat kunnioitettavan arvokkaita. Tohtori oli niin kookas, että hän ei kunnolla mahtunut rautasänkyynsä vaan riippui ulos siitä.

En tiedä millainen neuropatologi hän oli. Hän saattoi olla aivan hyväkin mutta haperona suopeana aikana eikä missään tapauksessa valtion sairaalassa vaan kotonaan, tammioveen kiinnitetyn kuparilaatan takana, asunnossaan jossa kaappikello helähtelee melodisesti seinustalla. Elämän olosuhteissa joissa hänellä ei olisi kiirettä mihinkään ja joissa hänen tarvitsisi totella vain omaatuntoaan. Sitten niiden aikojen häntä oli kuitenkin säikytelty vahvasti — pelotettu koko elämänsä ajaksi. En tiedä, oliko

1 ven. *pravda* — totuus (suom. huom.)

hän istunut aikaisemmin ja oliko häntä kansalaissodassa retuutettu ammuttavaksi (se ei olisi ollut ihmeellistä), mutta ihan revolvereittakin hänet oli pelästytetty aivan riittävästi. Hänen tarvitsi vain tehdä työtä poliklinikoissa, joissa oli käsiteltävä yhdeksän potilasta tunnissa ja joista ehti vain kopauttaa vasaralla polveen, istua jäsenenä työterveysasiain asiantuntijakomissiossa ja lepokotikomissiossa ja kutsuntakomissiossa ja joka paikassa allekirjoittaa, allekirjoittaa, allekirjoittaa papereita ja tietää, että jokainen allekirjoitus on yhteydessä allekirjoittajan henkiin jäämiseen, että joitakin lääkäreitä on jo pantu istumaan ja joitakin uhkailtu mutta että hän vain allekirjoittelee lääkärintodistuksia, lausuntoja, todistuksia ja sairaskertomuksia ja että jokainen allekirjoitus on hamletmaisen järkyttävä: vapauttaa vai eikö vapauttaa? kelpaako vai eikö kelpaa? sairas vai ei? Potilaat rukoilevat yhteen suuntaan, päällystö painostaa toiseen, perinpohjaisesti pelotellut lääkäri oli ymmällä, epäröi, tärisi ja katui.

Mutta kaikki tuo tapahtui vapaudessa, se oli pelkkää viehättävää pikkujuttua! Mutta sen jälkeen kun hänet oli vangittu kansan vihollisena, kun tutkijaviranomainen oli pelotellut hänet tappavan infarktin rajamaille (saatanpa kuvitella, moniako ihmisiä — kokonaisen lääketieteellisen instituutin verran — hän olisi saattanut vetää mukaansa pelästyksissään!) — mitä hän oli nyt? Erillisen leiripisteen vapaan lääkintäpäällikön, jonkun lääketieteeseen tyystin perehtymättömän vanhan juopon, tavallinen rutiinikäynti riitti saattamaan Pravdinin niin kiihdyksiin ja sekaisin, että tämä ei osannut lukea venäjänkielistä tekstiä sairaalan korteista. Nyt hänen epäilyksensä olivat kymmenkertaiset, leirissä hän oli muuttunut entistä epävarmemmaksi eikä tiennyt: riittääkö 37,7:n kuume työstä vapauttamiseen? vai haukutaanko siitä? — ja hän tuli meidän huoneeseemme kysymään neuvoa. Hän kykeni elämään tasapainoisen rauhallisuuden tilassa enintään vuorokauden — vuorokauden verran leirin päällikön tai vaikkapa vain alemman vartijan kiitoksesta. Tällainen kiitos sai hänet 24:n tunnin ajan tuntemaan olevansa turvassa, mutta jo seuraavana aamuna armoton pelko hiipi häneen takaisin.

Kerran leiristä koottiin erittäin kiireistä kuljetusta, ja oli niin kova kiire, että ei ehditty järjestää edes saunaa (hyvä ettei ajettu alastomina jäätävän kylmään). Vanhempi vartija tuli Pravdinin luo ja käski kirjoittaa todistuksen, että kuljetukseen lähtevät olivat saaneet saniteettikäsittelyn. Pravdin totteli päällystöä niin kuin aina mutta — mitä hänelle jatkossa tapahtuikaan! Hän tuli huoneeseen, laskeutui sängylle sen näköisenä kuin olisi saanut puukon kylkeensä, piteli rintaansa, vaikeroi ja kieltäytyi kuuntelemasta meidän rauhoittelujamme. Me nukahdimme. Hän poltteli savukkeen toisensa jälkeen, juoksi käymälässä, viimein puolen yön jälkeen pukeutui ja lähti sekapäisen näköisenä Pätkäksi kutsutun päivystävän vartijan luo — tämä oli lukutaidoton apinaihminen, jonka lakissa komeili tähti! — kysymään: mitä hänelle nyt tapahtuu? Annetaanko hänelle tästä rikoksesta uu-

si tuomio 58. pykälän perusteella vai eikö anneta? Vai karkotetaanko vain Moskovan leiristä johonkin kauempana olevaan? (Hänen perheensä oli Moskovassa, hänelle tuotiin ylellisiä paketteja, ja hän tarrautuikin leiriimme kiihkeästi.)

Riepoteltu ja peloteltu Pravdin menetti tahtonsa kaikessa — jopa terveysprofylaktiikassa. Hän ei enää osannut edes kysyä kokeilta eikä päivystäjiltä eikä omalta henkilökunnalta. Ruokalassa oli likaista, kipot pestiin keittiössä huonosti, itse lääkintäosastolla peitteet ravisteltiin milloin sattui — hän oli selvillä kaikesta mutta ei pystynyt enää vaatimaan puhtautta. Vain yksi sekapäisyyden kohta yhdisti hänet leirin muuhun päällystöön: asuinhuoneiden lattioiden peseminen joka päivä (tämä huvitus tunnetaan muuten monissa leireissä). Se tehtiin tinkimättömästi. Ikuisesti märät lahoavat lattiat pitivät ilman ja vuoteet pysyvästi kosteina.

Leirin vihoviimeisinkään kuoleva ei kunnioittanut Pravdinia. Jokainen joka vain viitsi ryöväsi ja huiputti häntä. Hänen sängyn ympärille viskellyt tavaransa olivat tallella vain siksi, että huoneemme ovi lukittiin yöksi, mikä myös varjeli puhdistamiselta leirin kaoottisimman kaapin, josta kaikki tavarat putoilivat ja pursuivat ulos.

Pravdin oli pantu istumaan kahdeksaksi vuodeksi 58. pykälän kohtien 10 ja 11 perusteella eli poliitikkona, agitaattorina ja organisoijana, kun minä taas havaitsin hänen aivoissaan kehittymättömän lapsen naiiviuden! Vielä vankeutensa kolmantenakaan vuonna hän ei ollut kypsynyt kuulustelussa tunnustamiensa ajatusten tasolle. Hän uskoi, että meidät kaikki oli pantu istumaan väliaikaisesti, pilan päiten, että valmisteilla oli suurenmoinen antelias armahdus, jotta osaisimme arvostaa vapautta enemmän ja olisimme ikuisesti kiitollisia Elimille opetuksesta. Hän uskoi kolhoosien kukoistukseen, Marshallin suunnitelman tympeään kataluuteen, joka tähtäsi Euroopan orjuuttamiseen, ja kolmatta maailmansotaa himoitsevien liittolaistemme juonitteluihin.

Muistan miten hän kerran tuli kirkastuneena ja hiljaista kilttiä onnea säteilevänä — samanlaisena kuin uskovat ihmiset palaavat hyvästä yöjumalanpalveluksesta. Hänen kookkaiden kilttien avoimien kasvojensa alati suuret riippuluomiset silmät säteilivät ylimaallista nöyryyttä. Kävi ilmi että vyöhykeloiset olivat juuri pitäneet neuvottelun. Leiripisteen päällikkö oli ensin karjunut heille ja lyönyt nyrkkiä pöytään mutta sitten äkkiä hiljennyt ja sanonut, että hän luotti heihin *kuin uskollisiin apulaisiinsa!* Ja heltyneesti Pravdin paljasti meille: "Noiden sanojen jälkeen tuntee oikein innostusta työhön!" (Kenraalin kunniaksi on sanottava, että hän irvisti halveksivasti.)

Tohtorin nimi ei valehdellut: hän rakasti totuutta. Rakasti mutta ei ollut sen arvoinen!

Meidän pienessä mallissamme hän oli naurettava. Mutta jos nyt siirtyisi

pienestä mallista suureen, niin silloin jähmettyy kauhusta. Suuriko osa *henkisestä* Venäjästämme on muuttunut tuollaiseksi? Pelkästään pelosta . . .

Pravdin varttui kulttuuriltaan rikkaassa ympäristössä, koko hänen elämänsä oli yhtämittaista älyllistä työtä, häntä ympäröivät älyllisesti kehittyneet ihmiset, mutta — oliko hän *intellektuelli* eli ihminen, jolla on yksilöllinen äly?

Olen vuosien mittaan pohtinut tätä sanaa: *intelligentsia.* Me kaikki luemme itsemme varsin kernaasti siihen mutta emme kaikki kuulu. Neuvostoliitossa tuo sana on saanut aivan vääristyneen merkityksen. Intelligentsiaan on alettu lukea kaikki, jotka eivät tee (ja jotka pelkäävät tehdä) työtä käsillään. Tähän ryhmään ovat päässeet kaikki puolueen, valtion, armeijan ja ammattiyhdistysliikkeen byrokraatit. Kaikki kirjanpitäjät ja laskijat — Debetin mekaaniset orjat. Kaikki kansliavirkailijat. Näitäkin helpommin tähän ryhmään sisällytetään *kaikki* opettajat (nekin jotka eivät ole enempää kuin puhuva oppikirja ja joilla ei ole itsenäistä tietoa eikä itsenäistä näkemystä kasvattamisesta). *Kaikki* lääkärit (nekin jotka eivät pysty muuhun kuin raapustamaan sairaskertomusta). Ja aivan epäröimättä tähän ryhmään luetaan kaikki, jotka edes liikkuvat toimitusten, kustantamoiden, elokuvatehtaiden ja filharmonioiden läheisyydessä, puhumattakaan niistä, joita julkaistaan ja jotka tekevät elokuvia tai heiluttavat tahtipuikkoa.

Yksikään noista tunnuksista ei kuitenkaan oikeuta lukemaan henkilöä intelligentsiaan. Ellemme halua menettää tuota käsitettä, me emme saa väärentää sitä. Intellektuellia eivät määrää kuuluminen johonkin ammattiin eikä työn laatu. Hyvä kasvatus ja hyvä perhe eivät nekään vielä välttämättä kasvata intellektuellia. Intellektuelli on ihminen, jonka kiinnostus elämän henkisestä puolesta ja pyrkimys sitä kohti ovat sitkeät ja pysyvät eivätkä ulkoisten seikkojen pakottamia — ja ovat jopa niistä riippumattomia. Intellektuelli on henkilö, jonka ajattelu ei ole matkivaa.

Meidän hirviöiden huoneessamme pidettiin parhaina intellektuelleina Beljaevia ja Zinovjevia, ja mitä taas tulee kymppi Oratshevskiin ja työkaluvaraston hoitajaan moukka Prohoroviin, niin he loukkasivat noiden korkeiden miesten tunteita, ja minun ollessani vielä pääministerinä kenraali ja MVD:n mies ehtivät kääntyä puoleeni ja suostutella paiskaamaan nuo kaksi musikkaa huoneestamme — nämä kun olivat epäsiistejä, menivät saappaat jalassa sängylle ja olivat yleensäkin epäintelligenttejä. (Kenraalit saivat päähänsä päästä eroon ruokkivasta musikasta!) Mutta minäpä pidinkin heistä — olen itse sieluni sisimmässä musikka — ja niin huoneeseen syntyi tasapaino. (Ja pian kenraalit varmaankin suostuttelivat jotakuta paiskaamaan myös minut pellolle.)

Oratshevskin ulkonäkö oli todella karkeahko, hänessä ei ollut mitään "intelligenttiä". Musiikista hän ymmärsi vain ukrainalaisia lauluja eikä hän ollut ikänä kuullut Italian vanhasta maalaustaiteesta eikä Ranskan uu-

desta liioin. On mahdoton sanoa, pitikö hän kirjoista, sillä leirissämme ei ollut kirjoja. Huoneessa käytyihin abstrakteihin väittelyihin hän ei osallistunut. Beljaevin parhaita monologeja brittiläis-egyptiläisestä Sudanista Oratshevski ei tuntunut edes kuulevan, ei myöskään Zinovjevin puheita asunnostaan. Vapaa-aikanaan hän kaikkein mieluimmin mietti, synkästi vaiti ja pitkään, jalat sängyn päädyllä, kantapääkohta aivan päädyn reunalla ja pohjalliset kenraaleihin päin. (Se ei suinkaan ollut tarkoitettu haasteeksi vaan: valmistautuessaan katselmukseen tai ruokatauolla tai illalla, jos on tarkoitus vielä käydä ulkona, — kuinka järkevä ihminen voisi luopua nautinnosta maata? Ja saappaiden riisuminen olisi vaivalloista, nehän on kiskottu tiukasti kaksien jalkarättien päälle.) Tylsähkösti Oratshevski päästi korviensa ohi myös kaikki tohtorin itseraatelut. Ja äkkiä — oltuaan vaiti tunnin tai kaksi — hän saattoi vailla pienintäkään yhteyttä huoneessa parastaikaa tapahtuvaan lausahtaa traagisesti: "Niin! Helpompi on kamelin mennä neulansilmästä kuin Viidennenkymmenennenkahdeksannen päästä vapaaksi." Käytännön asioita koskeviin väittelyihin — jokapäiväisen elämän esineiden ominaisuuksista, jokapäiväisen käyttäytymisen normeista — hän päinvastoin saattoi puuttua ukrainalaiselle ominaiseen itsepäiseen tapaansa ja tulistuneesti todistella, että uunilla kuivatteleminen tärvelee jalkarätit ja että terveellisempää ja miellyttävämpää on pitää samoja jalkarättejä koko talven kuivattelematta välillä. Niin että mikäpä intellektuelli hän muka oli!

Mutta meistä kaikista vain hän oli vilpittömän uskollinen rakennustyölle, vain hän saattoi puhua siitä kiinnostuneesti vapaa-aikanaan. Saatuaan tietää, että vangit olivat keksineet rikkoa jo valmiiksi rakennetut huoneiden väliseinät ja käyttää ne polttopuiksi, hän piteli karkeaa päätään karkeilla käsillään ja huojui kuin kivusta. Hän ei voinut ymmärtää alkuasukkaiden barbaarisuutta! Ehkä siksi että hän oli istunut vasta vuoden.

Joku tuli kertomaan: betonilevy putosi kahdeksannesta kerroksesta. Kaikki parkaisivat: "Ei kai kukaan vain jäänyt alle?" Kun taas Oratshevski: "Ettekö nähnyt, *miten* se halkesi — minkä suuntaisesti halkeamat syntyivät?" (Levyt valettiin hänen piirustustensa mukaan, ja hänen oli saatava tietää, oliko hän asettanut raudoituksen hyvin.)

Kerran kylmässä joulukuussa prikaatinpäällikköt ja kympit kerääntyivät konttoriin lämmittelemään ja kertoilemaan leirin juoruja. Oratshevski astui sisään, riisui lapasen ja ravisteli siitä juhlallisesti ja varovasti pöydälle paleltuneen mutta elävän kauniin oranssin ja mustan kirjavan perhosen: "Siinä teille perhonen, joka on selviytynyt hengissä yhdeksäntoista asteen pakkasessa! Istui välikaton palkilla."

Kaikki kokoontuivat vaiteliaina perhosen ynmpärille. Ne onnelliset meistä, jotka selviytyvät hengissä, tuskin ovat tuomion päättyessä tuota perhosta ketterämpiä.

Oratshevskille oli annettu vain viisi vuotta. Hänet oli pantu istumaan *il-*

merikoksesta (täsmälleen niin kuin Orwellilla) — *hymystä!* Hän oli opettajana armeijan pioneerikoulussa. Hän näytti opettajainhuoneessa toiselle opettajalle jotakin Pravdasta ja hymyili! Toinen opettaja tapettiin pian, eikä kukaan saanut tietää, mille Oratshevski oli hymyillyt. Mutta hymy *nähtiin,* ja itse puolueen pää-äänenkannattajalle hymyilemisen tosiseikka oli pyhäinhäväistystä! Silloin Oratshevskia kehotettiin pitämään poliittinen alustus. Hän vastasi, että hän tottelisi mutta pitäisi alustuksen *innottomasti.* Nyt mitta oli täysi!

Kumpi näistä kahdesta — Pravdin tai Oratshevski — oli lähempänä *intellektuellia?*

Nyt on pakko sanoa myös Prohorovista. Hän oli syntyperäinen musikka, raskasjalkainen ja raskaskatseinen, ja hänen kasvoissaan oli niukalti ystävällisyyttä, ja hän hymyilikin vasta harkittuaan. Sellaisia sanotaan Arkkipelagissa "harmaiksi susiksi". Hän ei milloinkaan tehnyt elettäkään luopuakseen jostakin tai tehdäkseen hyvää jollekin. Mutta eräs piirre miellytti minua heti: hän kantoi Zinovjeville pakkeja ja Beljaeville leipää mielistelemättä, hymyilemättä valheellisesti, sanomatta turhaa sanaa, toi jotenkin majesteettisesti, jurosti, osoittaakseen, että palvelus palveluksena mutta hänkään ei ole pikkupoika. Ruokkiakseen suuren työtätekevän ruumiinsa hän tarvitsi paljon ruokaa. Kenraalin litkun ja puuron tähden hän sieti nöyryytetyn tilansa, tiesi, että häntä halveksittiin täällä, ei vastaillut töykeästi mutta ei liioin juoksennellut *varpaisillaan.* Hän piti meitä kaikkia — kaikkia — paljaspeppuisina ressukoina mutta salasi käsityksensä. Minä sain vaikutelman, että Prohorov oli rakennettu kiviperustalle, että sellaisilla — kansan — hartioilla lepää paljon. Kenellekään hän ei kiirehdi hymyilemään, hän katsoo synkeästi mutta ei liioin koskaan puraise kantapäähän.

Hän ei istunut 58. pykälän perusteella mutta oli perin juurin selvillä elämästä. Hän oli ollut useita vuosia kyläneuvoston puheenjohtajana Naro-Fominskoen lähistöllä, ja siinäkin virassa oli osattava kiemurrella ja osoittaa julmuutta ja pitää pintansa ylempiään kohtaan. Puheenjohtajuudestaan hän kertoili tähän tapaan:

— Patriootti merkitsee sitä, että menee aina edellä. Ja silloin törmääkin kaikkiin vastoinkäymisiin ensimmäisenä, se on selvä. Siinä meikäläinen sitten pitää kyläneuvostossa alustusta, ja vaikka kylässä puhe enimmäkseen *kääntyy aineellisiin,* joku partakuono nakkaa kysymyksen: mitä se merkitsee per-ma-ment-ti vallankumous. Piru sen tietää, mikä se on. Tiedän että kaupungissa naiset pitää permanenttia, mutta ellet vastaa sanovat että: tuokin siankärsä tuppaa leivostiskille. Ja minä sanon, että se on sellainen vallankumous, joka kiemurtelee ja väistelee eikä anna ottaa kiinni, — mene kaupunkiin ja katso akkojen kiharoita. Tai katso lampaita. Ja kun meikäläiset saivat tarpeekseen tästä MacDonaldista, minä ojensin

johtoa alustuksessa: "Älkää te toverit hyppikö vieraiden koirien hännällä!"

Vuosien mittaan meidän elämämme koko vilpillisyys paljastui hänelle, ja olihan hän itse osallinen siihen. Hän kutsui kolhoosin puheenjohtajan ja sanoi: "Valmista yksi lypsäjä maatalousnäyttelyyn mennessä kultamitalille — niin että lypsää kuusikymmentä litraa päivässä!" Ja koko kolhoosi ryhtyi aivan avoimesti valmistamaan tällaista lypsäjää, hänen lehmilleen heiteltiin valkuaisrehua ja jopa sokeria. Ja koko kylä ja kolhoosi tiesivät, minkä arvoinen tuo maatalousnäyttely olisi. Mutta ylhäältä käsketään pelleilemään — siispä tahtovat näin.

Kun rintama lähestyi Naro-Fominskoea, kyläneuvoston karjan evakuoiminen uskottiin Prohorovin tehtäväksi. Mutta jos oikein ajatteli, toimenpide ei purrut saksalaisiin, vaan se oli tarkoitettu musikoita vastaan: he olisivat jääneet karjatta ja traktoreitta paljaalle maalle. Talonpojat eivät halunneet luovuttaa karjaansa vaan tappelivat vastaan (odottivat, että kolhoosit ehkä hajoavat ja että silloin he saavat karjan) ja olivat vähällä tappaa Prohorovin.

Rintama kieri heidän kylänsä taakse ja jähmettyi siihen koko talveksi. Karjatta jäänyt Prohorov — tykkimies vuodesta 1914 — meni murheissaan neuvostopatteriin ja kanniskeli ammuksia, kunnes hänet ajettiin pois. Vuoden 1942 keväällä neuvostovalta palasi heidän rajoniinsa, ja Prohorovista tuli taas kyläneuvoston puheenjohtaja. Nyt hänelle palautui täydellinen valta selvittää tilinsä vihamiestensä kanssa ja muuttua entistäkin raivokkaammaksi koiraksi. Ja niin hän olisikin selviytynyt menestyksekkäästi tähän päivään. Mutta merkillistä: hän ei voinut. Hän tunsi piston sydämessään.

Heidän seutunsa oli puilla paljailla, ja puheenjohtajalle annettiin leipäkortit: kotinsa menettäneiden ja kaikkein nälkäisimpien avustamiseksi leipomosta. Mutta Prohorovin kävi sääliksi kansaa, hän käytti kortit määräysten vastaisesti ja sai "seitsemänkahdeksasosalain" perusteella kymmenen vuotta. MacDonaldin hän sai anteeksi tietämättömyytensä vuoksi, mutta ihmisten säälimistä hänelle ei annettu anteeksi.

Huoneessamme Prohorov makaili mielellään samalla tavalla kuin Oratshevskikin saappaat sängyn päädyllä ja tuijotti hilseilleeseen kattoon. Mielipiteensä hän ilmaisi vain kenraalien poissa ollessa. Muutamat hänen pohdiskelunsa ja ilmaisunsa miellyttivät minua käsittämättömästi:

— Kumpi viiva on vaikeampi vetää — suora vai väärä? Suoran vetämiseen tarvitaan vehkeitä, mutta väärän sutaisee juoppokin koivellaan. Samoin on elämän viivan laita.

— Raha on nykyään *kaksikerroksista.* (Miten osuvaa! Lisäksi Prohorov sanoi, että ruokatavarat otetaan kolhoosilta yhden hinnan mukaan mutta myydään ihmisille aivan toisen hinnan mukaan. Mutta hän näki laajemminkin, rahan "kaksikerroksisuus" näkyy paljossa, se käy kautta koko elä-

män, kun valtio maksaa meille ensimmäisen kerroksen mukaan, ja meidän taas on maksettava kaikesta toisen kerroksen mukaan, ja niinpä onkin myös saatava jostakin toisen kerroksen mukaan, muutoin on nopeasti loppu edessä.)

— Ihminen ei ole paholainen muttei silti anna elää. — Tällainenkin sananlasku hänellä oli.

Ja paljon samanhenkisiä, sääli kun en tullut tallettaneeksi.

Nimitin huonettamme hirviöiden huoneeksi mutta en voi lukea Prohorovia enkä Oratshevskiä hirviöihin. Meistä kuudesta enemmistö kuitenkin oli hirviöitä, sillä mikäpä muu minä itsekään olin kuin hirviö? Aivoissani uiskenteli yhä sekavien uskomusten, valheellisten toiveiden ja kuviteltujen vakaumusten kappaleita — joskin jo risaisia ja repeilleitä. Ja vaikka istuin jo tuomioni toista vuotta, en vieläkään ymmärtänyt kohtalon sormea — mitä se osoitti minulle, Arkkipelagiin paiskatulle. Noudatin yhä ensimmäistä pinnallista turmelevaa ajatusta, jota erikoismies oli Presnjassa tuputtanut: "Kunhan vain ei joudu yleisiin! Kunhan vain selviytyisi hengissä!" Sisäinen kehittyminen yleisten töiden suuntaan ei sujunut minulta helposti.

Eräänä yönä leirin vartiotuvan eteen ajoi henkilöauto, huoneeseemme astui vartija, hän ravisti kenraali Beljaevia olkapäästä ja komensi valmistautumaan ja ottamaan "tavarat mukaan". Odottamattoman herätyksen typerryttämä kenraali vietiin. Butyrkista hänen vielä onnistui lähettää meille kirjelappu: "Älkää masentuko! (Siis hänen lähdöstään ilmeisesti.) Kirjoitan jos jään eloon." (Hän ei kirjoittanut, mutta saimme tietää muita teitä. Näköjään hänen pitämisensä Moskovan leirissä katsottiin vaaralliseksi. Hän joutui Potmaan. Siellä ei enää ollut termosastioita eikä kotisoppaa, ja luulenpa, ettei hän enää veistellyt leipäannostaan kuudelta taholta. Ja puoli vuotta myöhemmin korviimme kantautui huhuja, että hän oli painunut Potmassa kovin alas, kanniskeli litkua saadakseen hörpätä. En tiedä, pitääkö paikkansa. Samalla hinnalla myyn, millä ostinkin, leirissä sanotaan.)

Niinpä hukkaamatta aikaa hankkiuduin seuraavana aamuna kenraalin paikalle normittajan apulaiseksi, ja niin jäi maalarin työ minulta oppimatta. Mutta en minä oppinut normittamaankaan vaan kerroin ja jaoin vain lystikseni. Uudessa työssäni minulla oli aihetta kuljeskella rakennustyömaalla ja välillä istuskella rakennuksemme kahdeksannen kerroksen välikatolla eli tavallaan katolla. Sieltä avautui vangin katseelle laaja näköala yli Moskovan.

Yhtäällä olivat Varpusvuoret — vielä puhtaat. Tuleva Leninski Prospekt erottui juuri ja juuri, sitä ei vielä ollut. Kanatshikovin huvila häämötti neitseellisen koskemattomuuden tilassa. Toisaalla olivat Novodevitshjen kupolit ja Frunzen akatemian järkäle, kun taas kaukana edessä kiehuvien katujen takana sinertävän savun keskellä oli Kreml, jossa meille tarkoitettu armahdus oli enää allekirjoitusta vailla.

Meistä, tuomituista, tuo maailma oli houkutteleva, rikkauksien ja maineen maailma, joka oli melkein jalkojemme juuressa mutta silti ikiajoiksi tavoittamattomissa.

Mutta niin aloittelijamaisesti kuin reuhdoinkin "vapauteen", tuo kaupunki ei herättänyt minussa kateutta eikä halua rynnätä sen kaduille. Kaikki paha, joka piti meitä otteessaan, kietoutui yhteen täällä. Paremmin kuin koskaan tuo rehentelevä kaupunki nyt sodan jälkeen teki oikeutta sanonnalle:

Moskova ei usko kyyneliin[1]!

Vaikka olimmekin loisia, olimme tuotannon loisia, eikä meidän huoneemme ollut tärkein, vaan yläpuolellamme oli toinen samanlainen, jossa asui vyöhykkeen loisia ja josta käsin kirjanpitäjä Solomonovin, varastonhoitaja Bershaderin ja työhönmääräjä Bursteinin triumviraatti johti leiriämme. Siellä päätettiin siirrosta: erottaa myös Pavlov tuotannonjohtajan tehtävistä ja korvata K:lla. Ja sitten kerran tuo uusi pääministeri muutti huoneeseemme (josta Pravdin oli palvelualttiudestaan huolimatta paiskattu kuljetukseen). Minuakaan ei sen jälkeen siedetty enää kauan: minut potkittiin sekä normitushuoneesta että tästä huoneesta (leirissä putoaminen yhteiskunnallisen aseman suhteen tietää päinvastoin kohoamista ma-

[1] Ja nykyään aina tilaisuuden tullen käytänkin tätä entiselle leirivangille niin kovin harvinaista mahdollisuutta: käydä o m a s s a leirissä! Tunnen joka kerta kiihtymystä. Elämän mittasuhteiden mittaamiseksi on terveellistä sukeltaa menneisyyteen, josta ei ollut ulospääsyä, tuntea uudelleen olevansa sama kuin s i l l o i n. Missä silloin olivat ruokala, näyttämö ja KVTsh, siinä on nyt myymälä "Spartak". Tuossa säilyneen johdinbussipysäkin kohdalla oli ulkovartiotupa. Tuolla kolmannessa kerroksessa on meidän hirviöiden huoneemme ikkuna. Tuossa oli katselmussuora. Tuossa oli Napolnajan torninosturi. Tuosta M. Iivahti Bershaderin luo. Asfalttipihassa kävellään, jutellaan pikkuasioista — he eivät tiedä, että he kävelevät ruumiiden yli, meidän muistoillamme. He eivät osaa kuvitella, että tämä piha ei ollutkaan osa Moskovaa — kahdenkymmenen minuutin ajomatkan päässä keskustasta — vaan villin Arkkipelagin saareke, joka oli tiukemmin sidoksissa Norilskiin ja Kolymaan kuin Moskovaan. Mutta minäkään en enää voi kiivetä katolle, jolla meillä oli oikeus kävellä, enkä voi pistäytyä huoneistoihin, joissa paklasin ovia ja päällystin lattioita. Vien kädet selän taakse niin kuin silloin ja käyskentelen vyöhykkeellä ja kuvittelen, että ulospääsyä ei ole, vain tästä tuonne, enkä minä tiedä, minne huomenna lähetetään. Ja samat Neskutshnyin puut, jotka eivät enää ole vyöhykkeen eristämiä, todistavat minulle, että ne muistavat kaiken ja muistavat minutkin ja että juuri niin kaikki olikin.

Tällä tavalla kävelen vangin suoraviivaisessa umpikujassa, jonka kummassakin päässä on portti, ja vähitellen kaikki tämän päivän elämän monimutkaisuudet alkavat sulaa — kuin vaha.

En malta olla antautumatta huliganismiin: nousen portaita ja valkoiseen ikkunalautaan kerrosten välile juuri leirin päällikön työhuoneen alapuolelle kirjoitan mustalla: "121. leirityömaa".

Joku kulkee ohi ja lukee ja — ehkä ajattelee.

kuuvaunussa), mutta niin kauan kuin vielä olin täällä, minulla oli aikaa tarkkailla K:ta, joka aika hyvin täydensi pientä malliamme vielä yhdellä tärkeällä vallankumouksen jälkeisen intellektuellin muunnoksella.

Aleksandr Fedorovitsh K., kolmekymmentäviisivuotias laskelmoiva kovaotteinen toiminnan mies (eli "loistava organisoija"), ammatiltaan rakennusinsinööri (joka kuitenkin vain vähänlaisesti antoi näyttöjä ammatistaan, mitä nyt vähän käytteli laskutikkua), oli saanut kymmenen vuotta elokuun 7. päivän lain perusteella ja istunut jo kolme vuotta ja kotiutunut leireihin täydellisesti: tunsi olonsa täällä yhtä vapautuneeksi kuin vapaudessakin. Yleiset työt eivät tuntuneet uhkaavan häntä ollenkaan. Silti hän sääli lahjatonta massaa, joka oli tuomittu juuri näihin yleisiin. Hän oli niitä vankeja, joiden toimet ovat vangeille pelottavampia kuin Arkkipelagin paatuneiden isäntien teot: tartuttuaan kurkusta hän ei enää hellittänyt — ei viitsinyt. Hän pyrki annosten pienentämiseen (tehostamalla muonitusta), tapaamisoikeuden kieltämiseen ja kuljetukseen määräämisiin vain jotta vangeista saisi puristetuksi enemmän. Leirin johto ja tuotannon johto olivat yhtä ihastuneita häneen.

Mutta mikä oli mielenkiintoista: selvästikin kaikki nämä menetelmät olivat olleet hänelle ominaisia jo ennen leiriä. Vapaudessa hän oli oppinut *johtamaan* näin, ja nyt sitten ilmeni, että hänen johtamismenetelmänsä oli juuri omiaan leiriin.

Samannäköisyys auttaa meitä tunnistamaan. Minä huomasin pian, että K. muistutti kovasti jotakuta. Mutta ketä? Leonid Z-via, Lubjankan sellitoveriani! Eikä suinkaan ulkonäöltään, ei — tuo toinen oli karjumainen, tämä oli komea, kookas, herrasmiesmäinen. Mutta kun heidät asetti vierekkäin, heidän lävitseen näki kokonaisen virran: oman *uuden* insinöörikunnan ensimmäisen aallon, insinöörit joita oli odotettu niin kärsimättömästi, jotta vanhat "asiantuntijat" voitaisiin mahdollisimman nopeasti sysätä syrjään ja monista tehdä selvääkin. Ja he tulivat, ensimmäiset neuvostoliittolaisista teknisistä korkeakouluista valmistuneet! Insinööreinä heistä ei ollut asettumaan vanhan koulun insinöörien rinnalle — ei teknisen kehityksen laajuuden eikä taiteellisen vaiston eikä työhalun kannalta. (Jopa huoneestamme pian karkotetun karhumaisen Oratshevskinkin rinnalla säihkyvä K. osoittautui heti suunpieksijäksi.) Yleisen kulttuurin tavoittelijoina he olivat koomisia. (K. sanoi: 'Minun (!) mieliteokseni on Stendhalin 'Ajan kolme väriä'." Vaikka integraali x^2dx:n ottaminen sujui häneltä epävarmasti, hän silti antautui kanssani hillittömiin väittelyihin mistä tahansa korkeamman matematiikan kysymyksestä. Hän muisti viisi—kuusi saksankielistä koululausetta ja toisteli niitä milloin oikeissa ja milloin väärissä yhteyksissä. Englantia hän ei osannut ollenkaan mutta väitteli itsepäisesti englannin kielen oikeasta ääntämisestä, jota hän oli kuullut kerran ravintolassa. Vihdoin hänellä oli myös aforismivihko, jota hän usein lueskeli ja päntäsi ulkoa päästäkseen tilaisuuden tullen väläyttämään.)

Mutta kaiken tuon vastapainoksi heiltä, jotka eivät ikänä olleet nähneet kapitalistista menneisyyttä ja jotka eivät mitenkään olleet voineet saada tartuntaa sen haavoista, odotettiin tasavaltalaista puhtautta, *meikäläistä* neuvostoperiaatteellisuutta. Monet heistä saivat heti yliopiston penkiltä päästyään vastuullisen paikan ja erittäin korkean palkan, ja sodan aikana Synnyinmaa vapautti heidät rintamapalveluksesta eikä vaatinut muuta kuin työtä erikoisalalla. Ja niinpä he olivat isänmaallisia vaikka olivatkin laiskoja liittymään puolueeseen. He eivät tunteneet luokkasyytösten pelkoa, niinpä he eivät pelänneet ratkaisuissaan astua harhaan vaan puolustivatkin ratkaisujaan äänekkäästi. Samasta syystä he eivät aristelleet myöskään työläisjoukkoja vaan päinvastoin käsittelivät niitä julman käskevästi.

Siinä kaikki. Lisäksi he pyrkivät parhaansa mukaan siihen, että heidän työpäivänsä jäisi kahdeksantuntiseksi. Sitten alkoi elämän malja: näytteli-jättäriä, Metropol, Savoy. Siinä K:n ja Z-vin kertomukset olivat hämmästyttävän samanlaisia. Seuraavassa K. kertoo (myös luikuria lasketellen mutta pääasiassa totta, heti uskoo!) tavallisesta sunnuntaipäivästä vuoden 1943 kesällä, kertoo ja oikein säteilee eläytyessään uudelleen:

— Lauantai-iltana ajetaan ravintola Pragaan. Illallinen! Käsitättekö mitä illallinen merkitsee naiselle? Naiselle on ai-van samantekevää, millainen on aamiainen ja päivällinen ja työpäivä. Hänelle on tärkeää: puku, kengät ja illallinen! Pragassa on pimennys, mutta katolle pääsee. Kivikaide. Tuoksuva kesäilma. Uneen vaipunut pimennetty Arbat. Vieressä *silkki*pukuun (tätä sanaa hän korostaa aina) pukeutunut nainen! Koko yö on juhlittu ja nyt juodaan pelkkää samppanjaa! Puolustusasiain kansankomissariaatin neulan takaa lipuu esiin punertava aurinko! Säteitä, lasia, kattoja! Maksamme laskun. Ovella odottaa virka-auto! Kutsuttiin puhelimitse. Tuuli puhaltaa avoimista ikkunoista ja raikastaa ilman. Ja huvilalla on mäntymetsä! Käsitättekö mitä merkitsee aamuinen mäntymetsä? Muutaman tunnin uni suljettujen ikkunaluukkujen takana. Kymmenen maissa herätään — aurinko tunkee raoista. Huoneessa vallitsee naisen vaatteiden viehättävä epäjärjestys. Kevyt aamiainen (käsitättekö mitä merkitsee *kevyt* aamiainen?) ja punaviiniä verannalla. Sitten saapuvat ystävät — joki, paistattelua auringossa, uimista. Illalla autoilla kotiin. Jos taas sunnuntai on työpäivä, silloin lähdetään aamiaisen jälkeen siinä yhdentoista nurkilla johtamaan.

Voisimmeko me milloinkaan — KOSKAAN? JOSKUS? — ymmärtää toisiamme?

Hän istuu sängylläni ja kertoo ja huitoo käsillään täsmentääkseen kiehtovia yksityiskohtia ja pudistelee päätään muistojen polttavalle suloudelle. Minäkin muistelen noita vuoden 1943 kesän kammottavia sunnuntaita.

Heinäkuun 4:s. Auringon noustessa koko maa alkoi vavista meidän vasemmalla puolellamme Kurskin mutkassa. Ja auringon punertavassa valossa me jo luimme taivaalta leijuvia lehtisiä: "Antautukaa! Olette jo mo-

neen kertaan tunteneet saksalaisten hyökkäysten murskaavan voiman!"

Heinäkuun 11:s. Aamun koitteessa tuhannet vihellykset puhkoivat ilmaa yläpuolellamme — hyökkäyksemme Oreliin oli alkamassa.

— "Kevyt aamiainen"? Tietenkin ymmärrän. Se on yhtä kuin yksi purkillinen amerikkalaista lihasäilykettä kahdeksaa miestä kohti vielä pimeässä taisteluhaudassa ja sitten — uraaaa! Synnyinmaan puolesta! Stalinin puolesta!

X Poliittisten asemesta

Mutta tässä synkeässä maailmassa, jossa kaikki kalvavat kaikkia, jokainen ketä vain voi, jossa ihmisen elämä ja omatunto ovat ostettavissa annoksella raakaa leipää, — millaisia ja missä olivat *poliittiset,* historian kaikkien vankikansojen kunnian ja valon kantajat?

Mutta mehän olemme jo seurailleet, miten "poliittiset" eristettiin, kuristettiin ja toimitettiin pois päiviltä.

Entä mitä oli heidän asemestaan?

Että mitäkö oli heidän asemestaan? Sen koommin meillä ei ole poliittisia ollutkaan. Eihän heitä voikaan olla meillä. Mitä ihmeen "poliittisia" meillä olisi, jos kerran on pystytetty yleinen oikeudenmukaisuus? Tsaarin tyrmissä me muinoin hyödyimme poliittisten eduista ja niinpä sitten selkeästi ymmärsimmekin, että heistä oli tehtävä loppu. Yksinkertaisesti poliittiset lakkautettiin. Ei ole eikä tule!

Istumaan pannut taas ovat *kooerriä,* vallankumouksen vihollisia. Vuosien mittaan sana "vallankumous" haalistui, hyvä on, olkoot *kansan vihollisia,* kuulostaa vielä paremmalta. (Jos lasketaan kaikki tuon pykälän perusteella istumaan pannut virtamme ja lisätään niihin vainottujen, epäiltyjen, nöyryytettyjen ja ahdistettujen perheenjäsenten kolminkertainen määrä, joudutaan hämmästykseksi toteamaan, että ensimmäisen kerran historiassa *kansa* muuttui *oman itsensä viholliseksi* mutta samalla hankki parhaan ystävän — salaisen poliisin.)

Tunnettu leirikasku kertoo, miten tuomittu akka ei pitkään aikaan kyennyt käsittämään, miksi syyttäjä ja tuomari oikeudessa nimittivät häntä "vatsalaukulliseksi". (Ja sehän oli "vastavallankumouksellinen"!) Leireissä istuskeltuaan ja katseltuaan tuon kaskun voi ottaa todesta.

Räätäli pani neulan pois ja — jotta ei hukkaisi neulaa — pisti sen seinällä olevaan lehteen ja osui Kaganovitshia silmään. Asiakas näki. 58. pykälä — 10 vuotta (terrorista).

Myyjä otti tavaroita vastaan ja kirjoitti muistiin sanomalehtipaperiin, koska muuta paperia ei ollut. Saippuanpalojen määrä osui toveri Stalinin otsaan. 58. pykälä — 10 vuotta.

Znamenskin kone- ja traktoriaseman traktorinkuljettaja varusti kehnoa kenkäänsä lämpimämmäksi korkeimman neuvoston vaalien ehdokaslistoilla, ja siivooja äkkäsi (hän oli vastuussa listoista) ja löysi kuin löysikin syyl-

lisen. KRA eli vastavallankumouksellinen agitaatio — 10 vuotta.

Kyläkerhon esimies lähti yövartijansa kanssa ostamaan toveri Stalinin rintakuvaa. Ostivat kuvan. Pysti oli painava ja iso. Se olisi pitänyt panna kantolaatikkoon ja kantaa kahteen pekkaan, mutta sitä kerhon esimiehen asema ei salli: "Kyllä sinä jotenkin saat sen kuljetetuksi, pikkuhiljaa." Ja kerhon esimies lähti edeltä. Yövartijaukko ei saanut pitkään aikaan otetta. Kainalossa ei mahdu kantamaan. Sylissä kantaminen koskee selkään — painaa takakenoon. Vihdoin ukko keksi: irrotti vyönsä, pani Stalinille silmukan kaulaan ja sillä lailla kantoi selässään perille kylään asti. No niin, tätä kukaan ei yritäkään kiistää, selvä tapaus. Pykälä 58-8 eli terrori — kymmenen vuotta.

Merimies myi englantilaiselle sytyttimen mallia "Katjusha" (sydän, putki ja tulirauta) matkamuistoksi yhdellä punnalla. Synnyinmaan arvovallan sabotoimista, pykälä 58 — 10 vuotta.

Sydämistynyt paimen haukkui tottelematonta lehmäänsä "kolhoosihuoraksi" — 58. pykälä ja tuomio.

Ellotshka Svirskaja lauloi harrastelijailtamissa äärimmäisen lievästi *kajoavan* rallin — ilmiselvää kapinaa! Pykälä 58 — 10 vuotta.

Kuuromykkä kirvesmies saa hänkin tuomionsa vastavallankumouksellisesta *agitaatiosta*! Kuinka ihmeessä? Hän tekee kerhotaloon lattioita. Isosta salista on kaikki kannettu pois, missään ei ole naulaa eikä koukkua. Takkinsa ja lakkinsa kirvesmies heittää työskentelyn ajaksi Leninin rintakuvalle. Joku tuli ja näki. Pykälä 58 — 10 vuotta.

Volgolagissa sodan edellä heitä oli vaikka millä mitalla — lukutaidottomia maalaisukkoja Tulan, Kalugan ja Smolenskin tienoilta. Kaikilla heillä oli pykälä 58-10 eli neuvostovastainen agitaatio. Mutta kun heidän oli allekirjoitettava paperi, he panivat puumerkkinsä (kertoo Loshtshilin).

Heti sodan jälkeen istuin samassa leirissä vetlugalaisen Maksimovin kanssa. Hän palveli sodan alussa ilmatorjuntayksikössä. Talvella heidän politrukkinsa kokosi miehet keskustelemaan Pravdan pääkirjoituksesta (16. 1. 1942: "Peittoamme saksalaisen talven aikana niin, että keväällä sitä ei ole nousijaksi!"). Politrukki kiskaisi myös Maksimovin esiintymään. Tämä sanoi: "Oikein! Sitä roistoa on murjottava niin kauan kuin pyryttää, niin kauan kuin siltä puuttuu huovikkaita, vaikka puolikengissähän meikäläinenkin välistä kulkee. Mutta keväällä sen tekniikka tekee homman vaikeammaksi . . ." Ja politrukki taputti, kaikki tuntui menneen hyvin. Mutta Maksimovpa kutsuttiinkin SMERSHiin ja pyöräytettiin kahdeksan vuotta — "saksalaisen tekniikan ylistämisestä", pykälä 58. (Maksimovin koulusivistys käsitti yhden luokan kyläkoulua. Hänen poikansa — komsomolilainen — saapui armeijasta leiriin tapaamaan isäänsä ja kielsi: "Älä kirjoita äidille, että sinut on vangittu, sano että olet yhä armeijassa ja etteivät päästä." Vaimo vastailee armeijan osoitteeseen: sinähän olet yli-ikäinenkin, miksei sinua päästetä? Vartija tuijottaa aina sänkiseen ja lysähtäneeseen ja pääl-

le päätteeksi kuuronpuoleiseen Maksimoviin ja neuvoo: "Kirjoita jotta sinut on ylennetty upseeriksi ja että siksi eivät päästä." Työmaalla joku suutahti Maksimoviin tämän kuurouden ja kovakalloisuuden vuoksi ja manasi: *"Sinulla on tärvelty koko pykälä viisikymmentäkahdeksan!")*

Kakarat telmivät kolhoosin kerhossa, painiskelivat ja repäisivät seinältä jonkin julisteen. Kahdelle vanhimmalle annettiin tuomio 58. pykälän perusteella. (Vuoden 1935 Ukaasin mukaan lapset joutuvat rikosoikeudelliseen edesvastuuseen kaikista rikoksista 12. ikävuodesta ylöspäin!) Myös lasten vanhemmille pyöräytettiin: ylyttivät, panivat asialle.

Kuusitoistavuotias tshuvassi-koululainen teki oudolla venäjän kielellä virheen seinälehden iskulauseeseen. Pykälä 58 — 5 vuotta.

Sovhoosin kirjanpito-osastolla riippui iskulause "Elämä on muuttunut paremmaksi, elämä on muuttunut hauskemmaksi" (Stalin). Ja joku lisäsi punakynällä "ille" — siis Stalin-ille elämä on muuttunut hauskemmaksi. Syyllistä ei ruvettu etsimään — koko kirjanpito-osasto pantiin istumaan.

Hesel Bernstein ja hänen vaimonsa Besstshastnaja saivat pykälän 58-10 ja viisi vuotta — spiritistisen istunnon järjestämisestä kotonaan! (Kuulustelija tivasi: kerro *keitä* muita oli mukana *mesoamassa*[1]?)

Hulluako? Villiäkö? Mieletöntäkö? Ei ollenkaan mieletöntä — tämä juuri onkin "terroria vakuuttamisen menetelmänä". Sananlasku sanoo: ammu harakkaa ja ammu varista — niin viimein osut joutseneen! Räiski räiskimistäsi niin loppujen lopuksi osut myös siihen, johon pitääkin. Joukkoterrorin ensimmäinen idea onkin tämä: esille kohoavat ja tuhoutuvat nekin voimakkaat ja piilossa pysytelleet, joita on yksitellen mahdoton pyydystää.

Aivan satunnaisen tai merkille pannun henkilön istumaan panemiseksi sepitettiin äärimmäisen typeriä syytöksiä!

Grigori Efimovitsh Generalovia (Smolenskin alueelta) syytettiin: "juopotteli siksi, että vihasi neuvostovaltaa" (todellisuudessa hän joi siksi, ettei tullut toimeen vaimonsa kanssa) — 8 vuotta.

Irina Tutshinskaja (Sofronitskin pojan morsian) vangittiin, kun hän palasi kirkosta (koko heidän perheensä oli tarkoitus panna istumaan), ja häntä syytettiin siitä, että hän oli kirkossa "rukoillut Stalinin kuolemaa" (kuka saattoi kuulla tuon rukouksen?!) — terroria! 25 vuotta.

Aleksandr Babitshia syytettiin siitä, että "vuonna 1916 hän toimi neuvostovaltaa (!!) vastaan Turkin armeijan riveissä". (Todellisuudessa hän oli venäläisenä vapaaehtoisena Turkin rintamalla.) Kun häntä lisäksi syytettiin aikeista luovuttaa vuonna 1941 jäänmurtaja Sadko saksalaisille (hän oli laivalla matkustajana!), tuomio kuului: ammuttavaksi! (Muutettiin *kympiksi,* kuoli leirissä.)

Tykistöinsinööri Sergei Stepanovitsh Fedorovia syytettiin "nuorten insi-

1 Mutta leirissä alkoi kiertää huhu, että Hesel istui "povaamisesta", ja niin loiset alkoivat kantaa hänelle tupakkaa ja leipää: povaa minullekin!

nöörien suunnitelmien sabotoivasta jarruttamisesta" (sillä nämä komsomolin aktivistithan eivät jouda tekemään piirustuksiaan valmiiksi).[1]

Tiedeakatemian kirjeenvaihtajajäsen Ignatovski vangitaan Leningradissa vuonna 1941 ja häntä syytetään siitä, että hänen työskennellessään Zeissin tehtailla (vuonna 1908!) Saksan tiedustelupalvelu värväsi hänet — ja päälle päätteeksi varsin merkilliseen tehtävään: vakoilemaan ensi sodan asemasta (joka kiinnostaa *tätä* tiedustelijasukupolvea) vasta sitä *seuraavassa* sodassa! Niinpä hän palveleekin uskollisesti tsaaria ensimmäisessä maailmansodassa ja myöhemmin neuvostovaltaa, luo maan ainoan optisen mekaniikan tehtaan (GOMZ) ja tulee valituksi tiedeakatemiaan — ja nyt jälkimmäisen sodan aikana hänet sitten napataan, tehdään vaarattomaksi ja ammutaan!

Muuten enimmäkseen mielikuvituksellisia syytöksiä ei tarvittu. Olihan yksinkertainen standardivalikoima syytöksiä, joista tutkijaviranomaisen tarvitsi vain poimia yksi tai kaksi — kuin postimerkin kuoreen:

— Johtajan saattaminen huonoon valoon,

— kielteinen asennoituminen kolhoosijärjestelmään,

— kielteinen suhtautuminen valtion obligaatiolainoihin (kukapa normaali ihminen asennoituisi niihin myönteisesti!),

— kielteinen asennoituminen Stalinin perustuslakiin,

— kielteinen asennoituminen puolueen (kulloiseenkin) toimenpiteeseen,

— Trotskin sympatisoiminen,

— Yhdysvaltain sympatisoiminen,

— ja niin edelleen ja niin edelleen.

Näiden arvoltaan erilaisten merkkien liimaileminen oli yksitoikkoista työtä, joka ei edellyttänyt minkäänlaista taitoa. Tutkijaviranomainen tarvitsi vain seuraavan uhrin, jotta aikaa ei menisi hukkaan. Näitä uhreja koottiin *rajonien,* armeijan yksiköiden, kuljetusosastojen, oppilaitosten ym. operatiivivaltuutettujen suunnitelmien mukaan. Ilmiannot olivat tässä suureksi avuksi sikäli, ettei operatiivivaltuutettujenkaan tarvinnut vaivata päätään.

Ihmisten välisessä taistelussa vapaudessa ilmiannot olivat superase, x-säde: tarvitsi vain suunnata näkymätön säde viholliseen ja — tämä kaatui. Eikä ase piiputtanut koskaan. Tästä asiasta en ole painanut nimiä mieleeni mutta uskallan väittää, että vankeudessa kuulin *monia* kertomuksia siitä, miten ilmiantoa käytettiin rakkauden taistoissa: mies järjesti hankalan aviomiehen pois, vaimo poisti rakastajattaren tai rakastajatar poisti vaimon tai rakastajatar kosti rakastajalle sitä ettei pystynyt tempaamaan miestä tämän vaimolta.

[1] Silti tämä paatunut tuholainen viedään Krestystä — neuvonantajaksi armeijan tehtaille.

Merkeistä tutkijaviranomaiset käyttelivät kaikkein eniten *kymmenettä kohtaa* — vastavallankumouksellista agitaatiota (muutettiin myöhemmin neuvostovastaiseksi). Jos jälkipolvet joskus lukevat Stalinin ajan tutkintaja oikeudenkäyntipöytäkirjoja, he ovat aivan ihmeissään, miten uupumattoman näppäriä nämä neuvostovastaiset agitaattorit olivat. He agitoivat neulalla ja risaisella lakilla, kuuratuilla lattioilla (ks. alempaa) tai pesemättömillä alusvaatteilla, hymyllä tai hymyttömyydellä, liian merkitsevällä katseella tai liian läpitunkemattomalla katseella, kallokopan äänettömillä ajatuksilla, intiimiin päiväkirjaan tehdyillä merkinnöillä, rakkauskirjeillä ja käymäläkirjoituksilla. He agitoivat valtatiellä, kyläraitilla, tulipaloa töllisteltäessä, basaarissa, keittiössä, teepöydässä kotona ja sängyssä suoraan korvaan. Ja vain sosialismin voittamaton muoto saattoi kestää moisen agitaatiopaineen!

Arkkipelagissa on tapana pilailla, että kaikki rikoslain pykälät eivät ole *saatavissa.* Joku todella haluaisi rikkoa lakia sosialistisen omistusoikeuden suojasta, vaan häntäpä ei päästetä lähelle omaisuutta. Joku tekisi empimättä kavalluksen, mutta hän ei mitenkään pääse kassanhoitajaksi. Tappaakseen on hankittava edes veitsi, pitääkseen laittomasti asetta hallussaan on ensin hankittava se, harjoittaakseen eläimeen sekaantumista on omistettava kotieläimiä. Itse 58. pykäläkään ei ole aivan rajoituksitta saatavissa: miten petät synnyinmaasi 1-b-kohdan mukaan ellet palvele armeijassa? Miten olet 4-kohdan mukaan yhteydessä maailman porvaristoon, jos asut Hanty-Mansiiskissa? Miten sabotoit 7-kohdan mukaan valtion teollisuutta ja kuljetustoimintaa, jos työskentelet parturina? Ellei sinulla ole edes kaikkein kurjinta lääkärin autoklaavia joka räjähtäisi (kemisti-insinööri Tshudakov vuonna 1948 — "tuholaistoiminta")?

Mutta 58. pykälän 10. kohta on *yleisesti saatavissa.* Sitä saavat ikäloput mummot ja kaksitoistavuotiaat koulupojat. Sitä saavat naimisissa olevat ja naimattomat, raskaana olevat ja koskemattomat, urheilijat ja rammat, juopot ja raittiit, näkevät ja sokeat, autonomistajat ja kerjäläiset. 10-kohdan voi ansaita talvella yhtä menestyksekkäästi kuin kesälläkin, niin arkena kuin sunnuntaina, varhain aamulla ja myöhään illalla, työssä ja kotona, porraskäytävässä, metron asemalla, synkässä metsässä, teatterissa väliajalla ja auringonpimennyksen aikana.

Helpposaantisuudessa 10. kohtaan oli verrattavissa vain kohta 12 — *ilmoittamatta jättäminen* eli "tiesin vaan en kertonut". Kaikki edellä mainitut saattoivat saada tämän kohdan ja kaikissa luetelluissa olosuhteissa, mutta helppous oli siinä, että tämän saamiseksi ei tarvinnut edes avata suutaan eikä tarttua kynään. Tämä kohta nappasikin juuri toimettomuudesta! Ja tuomio oli sama: 10 vuotta ja 5:n "kuonokoppa".

Sodan jälkeen 58. pykälän 1-kohta — "synnyinmaan pettäminen" — ei tietenkään liioin voinut olla vaikeasti saatavissa. Siihen oli oikeus paitsi kaikilla sotavankeudessa ja miehityksen alaisuudessa olleilla myös niillä,

jotka olivat aikailleet evakuoitumisessa uhan alaisilta alueilta ja sillä paljastaneet *aikomuksensa* pettää synnyinmaansa. (Matematiikan professori Zhuravski pyysi Leningradista lähtevästä lentokoneesta kolmea paikkaa: vaimolleen, sairaalle kälylleen ja itselleen. Hänelle annettiin kaksi — kälylle ei annettu. Professori lähetti matkaan vaimonsa ja kälynsä mutta itse jäi. Viranomaiset eivät voineet tulkita tätä menettelyä muulla tavalla kuin niin, että professori odotti saksalaisia. 58-1-a 19:nnen kautta — 10 vuotta.)

Kovan onnen räätälin, kerhon yövartijan, kuuromykän, merimiehen ja vetlugalaisen rinnalla seuraavat näyttävätkin jo aivan laillisesti tuomituilta:

— eestiläinen Enseld, joka saapui Leningradiin vielä itsenäisestä Eestistä. Häneltä takavarikoitiin venäjänkielinen kirje. Kenelle? Keneltä? "Minä olen kunniallinen ihminen enkä voi sanoa." (Kirje oli V. Tshernovilta tämän sukulaisille.) Senkin roisto — vai kunniallinen ihminen? Mars Solovetskiin! . . . Hänellähän oli sentään kirje!

— Giritshevski. Kahden rintamaupseerin isä, joka joutui sodan aikana työvelvollisena turvetöihin ja siellä moitti laihaa vetistä keittoa. (Sentään moitti! Ainakin avasi suunsa!) Aivan ansaitusti hän sai tuosta rikkomuksestaan 58-10:n perusteella 10 vuotta. (Hän kuoli etsiskellessään perunankuoria leirin tunkiosta. Hänen likaisessa taskussaan oli pojan valokuva — pojan rinta oli täynnä kunniamerkkejä.)

— Nesterovski, englannin kielen opettaja. Hän kertoi *kotonaan* teepöydässä vaimolleen ja tämän parhaalle ystävättärelle (siis kuitenkin kertoi! kertoi todella!), miten köyhää ja nälkiintynyttä oli Volgan takainen selusta, josta hän oli vastikään palannut. Paras ystävätär *kaatoi* avioparin: miehelle kohta 10, vaimolle kohta 12, molemmille 10 vuotta. (Entä asunto? En tiedä, ehkä se siirtyi ystävättärelle?)

— N. I. Rjabinin sanoi suoraan ja ääneen vuonna 1941 meidän peräänty essämme: "Olisi pitänyt vähemmän laulaa että 'me emme koske, ellet sinä koske, mutta jos kosket, takaisin tulee'." Sellainen roistohan olisi pitänyt ampua, mutta hänelle annettiin vain 10 vuotta!

— Kommunistit Reunov ja Tretjuhin kävivät levottomiksi — aivan kuin ampiainen olisi pistänyt heitä kaulaan — miksei puoluekokousta kutsuta pitkään aikaan koolle, miksi rikotaan sääntöjä. (Ikään kuin se heille kuuluisi! . . .) Saivat kumpikin kymppinsä.

— Faina Efimovna Epstein, jota Trotskin rikollisuus hämmästytti, kysyi puolueosaston kokouksessa: "Mutta miksi hänet päästettiin lähtemään Neuvostoliitosta?" (Ikään kuin puolueen velvollisuus olisi tehdä tiliä hänelle! Ja Iosif Vissarionovitshan saattoi järsiä rystysiään!) Tästä tökeröstä kysymyksestään nainen sai (ja istui) kolme tuomiota peräkkäin. (Vaikkei kukaan tutkijaviranomaisista eikä syyttäjistä osannutkaan selittää hänelle, mihin hän oli syyllistynyt.)

— Ja proletaarinainen Grushan rikoksen raskaus suorastaan tyrmistyt-

tää. Kaksikymmentäkolme vuotta hän oli työssä lasitehtaassa, eivätkä naapurit milloinkaan nähneet hänellä ikonia. Mutta vähän ennen kuin saksalaiset saapuivat heidän seudulleen, hän ripusteli ikoneja kotiinsa (yksinkertaisesti lakkasi pelkäämästä, ikoneistahan oli ahdisteltu) ja — minkä tutkijaviranomaiset erityisesti panivat merkille naapureiden ilmiannosta — kuurasi lattiat! (Mutta saksalaisetpa eivät tulleetkaan.) Lisäksi hän poimi talonsa läheltä maasta korean saksalaisen lehtisen, jossa oli kuvakin, ja pisti sen lipastolle maljakon taakse. Ja silti humaani tuomioistuimemme, joka otti huomioon syyllisen proletaarisen syntyperän, antoi Grushalle VAIN kahdeksan vuotta leiriä ja kolmen vuoden oikeuksien menetyksen. Mutta sillä aikaa hänen miehensä kaatui rintamalla. Ja tytär kävi teknistä koulua, ja *kaaderit* korvensivat häntä koko ajan: "Missä sinun äitisi on?" Ja tyttö teki itsemurhan, otti myrkkyä. Tyttären kuolemaa pitemmälle Grusha ei milloinkaan pystynyt kertomaan — purskahti itkuun ja lähti pois.)

Entä mitä antaa Gennadi Sorokinille, Tsheljabinskin opettajakorkeakoulun kolmannen vuosikurssin opiskelijalle, jos hän (vuonna 1946) julkaisi opiskelijoiden kirjallisuuslehdessä kaksi omaa artikkeliaan? Pikku juttu — 10 vuotta.

Entä Eseninin lukeminen? Mehän unohdamme kaiken. Pian meille julistetaan: "Ei pidä paikkaansa, Esenin on aina ollut luettu kansan runoilija." Mutta Eseninhän oli vastavallankumouksellinen runoilija, hänen runonsa olivat kiellettyä kirjallisuutta. Rjazanin turvallisuuselimet esittivät M. J. Potapoville tällaisen syytöksen: "Kuinka uskalsitte ihastella (ennen sotaa) Eseniniä, jos kerran Iosif Vissarionovitsh on sanonut, että kaikkein paras ja lahjakkain on Majakovski? Siinä pajastuikin sinun neuvostovastainen sisikuntasi!"

Ja aivan paatuneelta neuvostovastaiselta henkilöltä näyttää vihdoin muuan siviililentäjä, Douglas-koneen toinen ohjaaja. Paitsi että häneltä löydettiin täydelliset Eseninin kootut ja että hän kertoili Itä-Preussin väestön eläneen vauraasti ja kylläisesti ennen meidän tuloamme sinne, hän päälle päätteeksi ilmavoimien yksikössä järjestetyssä *väittelytilaisuudessa* antautui Ehrenburgin kanssa julkiseen väittelyyn Saksasta. (Ehrenburgin silloisen kannan perusteella voi arvata, että lentäjä suositteli kohtelemaan saksalaisia lempeämmin[1].) Väittelytilaisuudessa julkista väittelyä! Sotaoikeus

[1] Ehrenburgin muistelmista ei löydy jälkeäkään tällaisista joutavista pikkutapahtumista. Ja eihän hänen välttämättä tarvinnut tietääkään, että vastaväittelijä pantiin istumaan. Hän vain vastasi tälle sillä hetkellä riittävän puoluekantaisesti ja sitten unohti. Ehrenburg kirjoittaa, että hän itse "selviytyi arpajaisissa". Voi voi, niissä arpajaisissa arvat olivat merkityt. Jos ympäriltä v i e t i i n ystäviä, oli vain ajoissa lakattava soittamasta heille. Jos aisa alkoi kääntyä, oli vain muutettava suuntaa. Ehrenburg hehkutti saksalaisvihaansa niin taitamattomasti, että Stalin näpäytti häntä. Ja jos ihminen elämänsä lopulla tuntee auttaneensa valheen pystyttämisessä, ei ole puolusteltava itseään muistelmilla vaan tämän päivän rohkealla uhrilla.

ja 10 vuotta ja 5:n kuonokoppa.

I. F. Lipai perusti rajoniinsa kolhoosin vuotta ennen kuin johto määräsi — ja aivan vapaaehtoisen kolhoosin! Kuinka GPU:n valtuutettu Ovsjannikov olisi voinut sietää moista vihamielistä juonta? En halua sinun hyvääsi, ota minun huononi! Kolhoosi julistettiin kulakkikolhoosiksi ja Lipai — kulakkien kätyri — retuutettiin pois . . .

F. V. Shavirin — työläinen — sanoi puolueosaston kokouksessa ääneen (!) jotakin Leninin testamentista! Ja sen kauhistuttavampaa ei voi ollakaan — paatunut vihollinen! Ne hampaansa, jotka tutkintavankeuden jälkeen olivat tallella, hän menetti ensimmäisenä vuonna Kolymassa.

Tällaisia hirvittäviä rikollisia 58. pykälän piirissä oli! Ja olihan vielä ilkeämielisiäkin, illegaalisen vikkeliä. Esimerkiksi Perec Herzenberg, Riikan kaupungin asukas. Äkkiä hän muuttaa Liettuan sosialistiseen tasavaltaan ja siellä merkityttää itsensä syntyperältään *puolalaiseksi*. Vaikka todellisuudessa onkin Latvian juutalainen. Ja kaikkein närkästyttävintähän tässä on: halu huiputtaa omaa rakasta valtiotaan. Hän siis laskelmoi, että me päästämme hänet Puolaan, josta hän livistää Israeliin. Ei ei, poikaseni, ellet halua asua Riikassa, lähdepä GULAGiin. Synnyinmaan pettäminen aikomuksen kautta — 10 vuotta.

Ja millaisia piilovihollisia on! Vuonna 1937 (Leningradin) "Bolshevik"-tehtaan työläisten joukosta paljastui entisiä tehdaskoulun oppilaita, jotka olivat vuonna 1929 olleet läsnä kokouksessa, jossa esiintyi Zinovjev. (Löydettiin pöytäkirjaan liitetty luettelo läsnä olleista.) Ja kahdeksan vuotta he olivat piileksineet proletariaatin sekaan soluttautuneina. Nyt kaikki vangittiin ja ammuttiin.

Marx on sanonut: "Tehdessään kansalaisesta rikollisen valtio vioittaa itsensä."[1] Ja erittäin liikuttavasti hän on selittänyt, että valtion on nähtävä jokaisessa rikkojassa lisäksi myös ihminen, jonka suonissa virtaa lämmin veri, sekä isänmaata puolustava sotilas ja yhteisön jäsen ja perheen isä, perheen jonka "olemassaolo on pyhä", ja — mikä kaikkein tärkeintä — kansalainen. Mutta meidän juristimme eivät jouda lukemaan Marxia, eivät varsinkaan näin harkitsemattomia kohtia. Marx puolestaan lukekoon meidän ohjeemme jos haluaa.

Huudahdetaanko, että koko tämä luettelo on hirvittävä? Mieletön? Suorastaan uskomaton? Että Eurooppa ei usko?

Tietenkään Eurooppa ei usko. Ei usko ennen kuin joutuu itse *istumaan*. Se on uskonut meidän kiiltokuvalehtiämme, muu sen päähän ei mahdu.

Entä me? Viisikymmentä vuotta sitten emme olisi uskoneet mistään hinnasta. Emmekä sata vuotta sitten olisi uskoneet. Belinski ja Tshernyshevski — he eivät olisi uskoneet. Mutta jos kaivaa kolmen, neljän lapion sy-

[1] Marx ja Engels, (venäjänkieliset) kootut, I osa, s. 233, ilm. 1928.

vyydeltä — Pietarin aikoja ja varhaisempia — niin miksipä ei uskoisi? Mitä pahaa siinä on, niinhän on ollut ammoisista ajoista:

— vanginvartija Senka sanoi: "Älä revi parrasta! Vaikka olenkin hallitsijan musikka, onko myös partani hallitsijan omaa?" Pykälä 58 — piestiin raipoilla säälittä.

— streltsipäällikkö Ivashko Raspopin näytti sormeaan ja sanoi: "Siinä on sinulle ja hallitsijallesi." Pykälä 58 — piestiin raipoilla säälittä.

— esikaupunkilainen Blestin parjasi kasakoita: "Suuriruhtinas on tyhmä, kun ruokkii ja juottaa teitä, kasakoita." Pykälä 58 — piestiin raipoilla säälittä.

— pajarin poika Ivan Pashkov: "Hallitsija tsaari on korkeampi kuin pyhä Afanasi." Afanasin kirkon kirkonpalvelija Nezhdan: "Miksi tsaari sitten rukoilee Afanasia?" (Tapahtui pyhänä, molemmat olivat humalassa.) Moskova tuomitsi puolueettomasti: pajarin pojan piestäväksi raipoilla säälittä ja kirkonpalvelijan piestäväksi samasta syystä.

Ainakin kaikki ovat hiljaa. Ja se onkin tarkoitus.

Vanhalla Venäjällä *poliittiset* ja poroporvarit olivat väestön kaksi vastakkaista napaa. Poikkeavampia elämäntapoja ja ajattelutapoja olisi ollut mahdoton löytää.

Neuvostoliitossa poroporvareita alettiin kaapia "poliittisina."

Ja tästä syystä poliittiset asettuivat poroporvareiden tasolle.

Puolet Arkkipelagista oli Viidettäkymmenettäkahdeksatta. Mutta poliittisia ei ollut ... (Jos oikeita *poliittisia* olisi ollut niin paljon, millä *penkillä* järjestelmä olisi jo ajat sitten istunutkaan!)

Tämän Viidennenkymmenennenkahdeksannen piiriin joutui jokainen, jolle ei heti löytynyt tavallista kriminaalipykälää. Siitä aiheutui sanoinkuvaamaton sekavuus ja kirjavuus[2]. Viidenteenkymmenenteenkahdeksanteen kirjaaminen oli helpoin tapa tehdä ihmisestä selvää, poistaa nopeasti ja ainiaaksi.

[1] Esimerkit ovat Plehanovin kirjasta "Istorija russkoi obshtshestvennoi mysli" (Venäläisen yhteiskuntafilosofian historia).

[2] Esimerkiksi nuori amerikkalainen mies, joka oli mennyt naimisiin neuvostoliittolaisen naisen kanssa ja joka oli vangittu heti ensimmäisenä Yhdysvaltain lähetystön ulkopuolella vietettynä yönä (Morris Gershman). Tai entinen siperialainen partisaani Muravjev, joka oli kuuluisa valkoisiin kohdistamistaan julmuuksista (kosti veljensä puolesta) ja joka ei vuoden 1930 jälkeen poistunut GPU:sta (se alkoi kullasta), menetti terveytensä, hampaansa, järkensä valon ja jopa sukunimensäkin (hänestä tuli Foks). Tai varkauksiin syyllistynyt neuvostoliittolainen intendentti, joka pakeni rikosoikeudellista rangaistusta Itävallan läntiselle vyöhykkeelle mutta joka — mikä vitsi! — ei löytänyt paikkaa sieltä. Tylsämielinen byrokraatti kun oli, hän halusi sielläkin päästä korkeaan asemaan, mutta miten suoriutua siitä yhteiskunnassa, jossa

Edelleen siihen päätyivät myös yksinkertaisesti *perheet,* varsinkin TshS-vaimot. Nykyään on totuttu luulemaan, että TshS:inä vietiin korkeiden puoluejohtajien vaimoja, mutta tämä tapa vakiintui aikaisemmin, samalla tavalla puhdistettiin myös aatelisten ja tunnettujen intellektuellien ja hengenmiesten perheitä. (Ja jopa 50-luvullakin: historioitsija H-tsev sai kirjaansa päästämistään periaatteellisista virheistä 25 vuotta. Mutta pitihän vaimollekin antaa? Kymppi. Mutta miksi hyljeksiä 75-vuotiasta äitivanhusta ja 16-vuotiasta tytärtä? Hekin saivat tuomionsa — ilmiantovelvollisuuden laiminlyömisestä. Ja kaikki neljä lähetettiin eri leireihin ilman oikeutta olla kirjeenvaihdossa keskenään.)

Mitä enemmän ansaitsemattoman rankaiseminen ja kuoleman kurimukseen vedettiin sävyisiä, hiljaisia, politiikasta etäällä olevia ja jopa tietämättömiäkin ihmisiä, ihmisiä jotka ennen vangitsemistaan olivat huolehtineet vain omasta jokapäiväisestä elämästään, sitä harmaammaksi ja aremmaksi Viideskymmeneskahdeksas muuttui, ja se menetti kaiken poliittisen merkityksen — sen rippeetkin — ja muuttui kadotettujen ihmisten laumaksi.

Mutta ei riitä jos kerrotaan, *kenestä* Viideskymmeneskahdeksas koostui, vaan vielä tärkeämpää on tietää, *miten sitä kohdeltiin* leirissä.

Heti ensimmäisinä vallankumouksen jälkeisinä vuosina tuo väki saarrettiin joka puolelta: kohtelulla ja lakimiesten muotoiluilla.

Jos otamme Tshekan käskyn n:o 10 vuoden 1921 tammikuun 8. päivältä, saamme tietää, että vain työläistä ja talonpoikaa ei saa vangita ilman perusteellisia tietoja — mutta intellektuellin siis saa, esimerkiksi antipatiasta. Jos kuuntelemme Krylenkoa oikeuslaitoksen työntekijöiden V kongressissa vuonna 1924, saamme tietää, että "luokaltaan vihamielisiin aineksiin kuuluvien tuomittujen suhteen ... ojentaminen on tehotonta ja *tarkoituksetonta*". Ja 1930-luvun alussa meille muistutetaan vielä kerran, että luokaltaan vieraiden ainesten tuomioiden lyhentäminen on oikeisto-opportunistista käytäntöä. Ja samalla tavalla "opportunistinen on kanta, että 'vankilassa kaikki ovat samanarvoisia', että tuomion langettamisen hetkestä luokkataistelu ikään kuin lakkaa", että "luokkavihollinen alkaa 'ojentua'[1]".

Jos tuon kaiken tiivistää niin: teidät voidaan napata *syyttä,* teidän ojentamisenne on tarkoituksetonta, leirissä määräämme teidät sorretun asemaan ja teemme teistä lopun luokkataistelulla.

Mutta: vielä leirissäkin luokkataistelua — miten se on ymmärrettävä?

kilvoittelevat lahjakkuudet? Hän päätti palata kotimaahansa. Täällä hän sai yhteensä 25 vuotta — anastus ja vakoilusta epäily. Ja hän oli iloinen: täällä on vapaampi hengittää!

Tällaisia esimerkkejä on lukematon määrä.

[1] Kokoelma "Ot tjurem . . .", s. 384.

Sillä tavallaanhan kaikki vangit ovat todella samanarvoisia. Ei, älkää hosuko, tuo on porvarillinen käsitys! Oikeus olla erillään kriminaaleista onkin riistetty poliittiselta pykälältä juuri siksi, että nyt nuo kriminaalit sälytetään sen niskoille! (Tämän keksivät ihmiset, jotka tsaarin vankiloissa olivat käsittäneet mahdollisen poliittisen yhdistymisen ja poliittisen protestin voiman ja siitä järjestelmälle koituvan vaaran.)

Ja siinähän Averbach jo onkin, hänpä selittää meille. "Uudelleenkasvattamisen taktiikka perustuu luokkajakoon", on "nojattava proletariaatille kaikkein lähimpiin kerroksiin"[1]. (Entä keitä nämä lähimmät ovat? Tietysti "entisiä työläisiä" eli *varkaita* — heidätpä juuri usutetaankin Viidennenkymmenennenkahdeksannen kimppuun!) "Uudelleenkasvattaminen on *mahdotonta ilman poliittisten intohimojen lietsomista.*" (Tämä on lainausta sanasta sanaan!)

Niin että kun henkemme annettiin kokonaan varkaiden valtaan, se ei ollut kaukaisten leirien laiskojen esimiesten mielivaltaa, se oli ylevää Teoriaa!

"Kohtelun luokkaperäisesti differentioiva tarkastelu ... keskeytyksetön hallinnollinen vaikuttaminen luokaltaan vihamielisiin aineksiin" ... Kun risainen toppatakki päällä ja pää painuksissa raahaatte loputonta tuomiotanne, — saatatteko kuvitellakaan? — se on *keskeytyksetöntä hallinnollista vaikuttamista* teihin?!

Samasta erinomaisesta kirjasta luemme peräti luettelon menetelmistä, miten luoda leirissä sietämättömät olosuhteet Viidennellekymmenennellekahdeksannelle. Siinä mainitaan tapaamis-, paketinsaamis-, kirjeenvaihto- ja valitusoikeuden kaventaminen, samoin oikeuden liikkua leirin sisässä (!). Luokaltaan vieraista voidaan myös muodostaa erillisiä prikaateja, jotka *asetetaan vaikeampiin olosuhteisiin* (omasta puolestani selitän: heitä petkutetaan tehdyn työn määrän mittaamisessa), ja kun normi jää heiltä täyttämättä, se julistetaan luokkavihollisen vehkeilyksi. (Siinä kokonaisten prikaatien ampumiset Kolymassa!) On myös yksittäisiä luovia neuvoja: kulakkeja ja kulakkien kätyreitä (eli parhaita leirissä istuvia talonpoikia, jotka näkevät untakin talonpojan työstä) ei saa lähettää maataloustyöhön! Sekä edelleen: korkean ammattitaidon omaavalle luokaltaan vihamieliselle ainekselle (eli insinöörille) ei saa uskoa mitään vastuullista työtä "ensin tarkistamatta". (Mutta kuka on leirissä kyllin ammattitaitoinen tarkistamaan insinöörejä? Ilmeisesti KVTsh:n varkaiden kevyt ratsuväki — hieman Kiinan punakaartilaisten tyyliin.) Kanavatyömailla tuo neuvo on vaikeasti täytettävissä: sulkusuunnitelmathan eivät synny itsestään, reitti ei asetu itsestään. Silloin Averbach yksinkertaisesti rukoilee: kunhan asiantuntijat ovat leiriin saavuttuaan edes kuusi kuukautta *yleisissä*! (Hengiltä ottamiseen se riittäkiin!) Ja silloin — asuessaan muualla kuin intellektuellien

[1] I. Averbach, Ot prestuplenija k trudu, s. 35.

etuoikeutetussa parakissa — "hän kokee kollektiivin vaikutuksen", "vastavallankumoukselliset näkevät, että massat ovat heitä vastaan ja halveksivat heitä".

Ja miten kätevästi kaiken tapahtuvan käänteleminen käykään, kun hallitsee luokkaideologian. Järjestääkö joku "entisiä" ja intellektuelleja loispaikoille? Tuolla menettelyllään hän "lähettää työtä tekevien piiristä olevia leirivankeja kaikkein raskaimpiin töihin"! Jos rättimikon varastossa on työssä entinen upseeri, eikä vaatteita riitä, silloin hän "tieten tahtoen kieltäytyy antamasta". Jos joku sanoo ennätyksen tehneille: "Muut eivät pysy teidän perässänne" — siispä hän on luokkavihollinen! Jos varas juo päänsä täyteen tai karkaa tai varastaa, hänelle selitetään, että syy ei ole hänen, että luokkavihollinen juotti hänet tai opetti karkaamaan tai opetti varastamaan. (Intellektuelli opetti *varkaan varastamaan*! — näin kirjoitetaan aivan vakavissaan vuonna 1936! Mutta jos taas "vieras aines antaa hyviä tuotantolukemia", hän "tekee sen naamioimistarkoituksessa"!

Ympyrä sulkeutuu! Tee työtä tai ole tekemättä, rakasta meitä tai ole rakastamatta — me vihaamme sinua ja tuhoamme sinut varkaiden käsillä!

Ja (58. pykälän perusteella istunut) Petr Nikolaevitsh Ptitsyn huokailee: "Sillä tosi rikollisethan eivät kykene oikeaan työhön. Juuri syytön ihminen antaa kaikkensa, viimeiseen hengenvetoon asti. Mikä draama: kansan vihollinen on kansan ystävä."

Mutta — uhrisi ei ole otollinen.

"Syytön ihminen" — siinä leireihin ajettujen korvikepoliittisten pääasiallisen tuntemus. Todennäköisesti tämä on ainutkertainen tapahtuma vankiloiden maailmanhistoriassa: kun *miljoonat* vangit tiedostavat, että he ovat oikeassa, kaikki oikeassa eikä kukaan syyllinen. (Dostoevskin pakkotyötovereista *yksi* oli syytön!)

Mutta nämä ihmiset, joita sattumanvaraisesti ajettiin suurin joukoin piikkilangan taakse, ei vakaumuksen laadun vuoksi vaan kohtalon paiskaamina, eivät saaneet vahvistusta tiedosta, että he olivat oikeassa, vaan tämä tilanteen mielettömyys kenties masensi heitä yhä vain pahemmin. He pitivät kiinni enemmänkin aikaisemmasta elämäntavastaan kuin joistakin vakaumuksista, he eivät suinkaan osoittaneet valmiutta uhrautumiseen, eivät yhtenäisyyttä eivätkä taistelutahtoa. Vankiloissa he — kokonaiset sellivahvuudet — antautuivat parin kolmen räkänokkaisen kriminaalin terrorisoitaviksi. Leireissä he olivat jo lopullisesti murrettuja ja valmiit kyyristelemään työhönmäärääjän ja kriminaalin kepin tai prikaatinpäällikön nyrkin iskusta, he kykenivät enää vain omaksumaan leirin filosofian (hajaannuksen, jokainen ajattelee vain itseään, pettämisen) ja leirin kielen.

Jouduttuaan vuonna 1938 yleiseen leiriin E. Olitskaja katseli Solovetskiin ja eristysvankiloihin tutustuneen sosialistin silmin tätä Viidettäkymmenettäkahdeksatta. Aikoinaan poliittiset hänen muistaakseen jakoivat kaiken, mutta nyt jokainen eli ja mutusti omissa oloissaan, ia "poliittiset"

jopa kävivät kauppaa tavaroilla ja leipäannoksilla! . . .

Poliittinen kuona — siksi nimitti heitä (meitä) Anna Skripnikova. Hänen osalleen tuo läksy tuli jo vuonna 1925: hän valitti tutkijaviranomaisille, että Lubjankan päällikkö raastoi hänen sellitovereitaan tukasta. Viranomainen *nauroi* ja kysyi: "Raastaako teitäkin?" — "Ei mutta tovereitani raastaa!" Ja silloin mies huudahti opettavasti: "Ja te siis protestoitte — voi miten hirvittävää! Jättäkää nuo VENÄLÄISEN INTELLIGENTSIAN JONNINJOUTAVAT ELKEET! Ne ovat VANHENTUNEITA! Huolehtikaa VAIN ITSESTÄNNE! Muutoin teidän käy hullusti."

Ja tämähän juuri onkin kriminaalien periaate: sinua ei nuohota — älä temmo! Lubjankan tutkijaviranomainen pitäytyi JO vuonna 1925 kriminaalien filosofiaan!

Niinpä sivistyneen väen korvissa villiltä kuulostavaan kysymykseen: "Voiko *poliittinen* varastaa?" — me puolestamme vastaamme hämmästyneesti: "Miksi ei voisi?"

"Entä voiko hän tehdä *ilmiannon?*" — "Missä suhteessa hän on muita huonompi?"

Ja kun meille "Ivan Denisovitshin" perusteella naiivisti protestoidaan: kuinka teillä poliittiset käyttävät kriminaalien sanoja? — minä vastaan: entä jos Arkkipelagissa ei ole muuta kieltä? Pystyisikö poliittinen kuona asettamaan oman kielensä kriminaalien roskajoukkoa vastaan?

Heillehän jauhetaankin, että he ovat kriminaaleja, kaikkein raskaimpia kriminaaleista, että MUITA kuin kriminaaleja meillä ei pannakaan vankilaan!

Viidenneltäkymmenenneltäkahdeksannelta katkaistiin selkäranka — eikä poliittisia enää ole. Heidät humautettiin Arkkipelagin sianpurtiloon, heidät ajettiin kuolemaan työssä ja heidän korviinsa karjuttiin leirivalhetta, että jokainen on jokaisen vihollinen!

Sananlasku sanoo: nälkä antaa äänen. Mutta meille, meikäläisille alkuasukkaille ei antanut. Ei edes nälkä.

Ja miten vähän, miten vähän he kuitenkin olisivat tarvinneet pelastuakseen! Vain kyvyn olla arvostamatta elämäänsä, joka kuitenkin oli mennyttä, ja tiivistää joukkonsa.

Välistä se onnistui yhtenäisille ulkomaalaisten ryhmille, esimerkiksi japanilaisille. Vuonna 1947 Revutshiin, Krasnojarskin leirien rangaistusleiripisteeseen, tuotiin lähes neljäkymmentä japanilaista upseeria, niin sanottuja "sotarikollisia". (On mahdoton keksiä, mihin he olisivat syyllistyneet.) Oli kova pakkanen. Metsätyöt olivat ylivoimaisia jopa venäläisille. *Kieltäytyjät* [1] riisuivat nopeasti muutamia heistä ja pari kertaa ryöstivät heiltä koko leipälaatikon. Hämmentyneet japanilaiset odottivat päällystön puut-

[1] Kieltäytyjät: kieltäydyn kaikesta, mitä päällystö vaatii, kurista ja työstä. Tavallisimmin heihin kuului kriminaalien kova ydinjoukko.

tuvan asiaan, mutta päällystö ei tietenkään edes kiinnittänyt huomiota. Silloin japanilaisten prikaatinpäällikkö Kondo ja kaksi ylintä upseeria astuivat illalla leiripisteen päällikön työhuoneeseen ja varoittivat (he hallitsivat venäjän kielen erinomaisesti), että ellei heihin kohdistettu mielivalta lakkaa, huomenna aamunkoitteessa kaksi halukkaaksi ilmoittautunutta upseeria tekee harakirin. Ja että se on vasta alkua. Leiripisteen päällikkö (pölvästi Egorrov, entinen rykmentin komissaari) käsitti heti, että tästä jutusta voisi kärähtää. Japanilaisten prikaatia ei kahteen vuorokauteen viety työhön mutta ruokittiin normaalisti, sitten heidät kuljetettiin pois rangaistusleiristä.

Miten vähän taistelu ja voitto edellyttääkään — VAIN kykyä olla arvostamatta elämää. Elämää joka kuitenkin on jo mennyttä.

Mutta kriminaalien sekaan pantua Viidettäkymmenettäkahdeksatta ei milloinkaan jätetty yksin: etteivät he olisi katsoneet toisiaan silmiin ja äkkiä tajunneet — KEITÄ ME OLEMME. Mutta ne valoisat aivot, kuumat suut ja lujat sydämet, joista olisi voinut vankiloissa ja leireissä tulla vankien johtajia, heidät oli vangin kansioon tehdyn erikoismerkinnän perusteella ajat sitten eristetty, vaiennettu, piilotettu erikoiseristysvankiloihin, ammuttu kellareissa.

Kuitenkin jo Lao-tsen opeissa merkille pannun elämän erikoisominaisuuden perusteella meidän on varauduttava siihen, että juuri silloin kun poliittisia ei enää ole, juuri silloin heitä ilmaantuukin.

Uskallankin nyt väittää, että oikeita poliittisia oli neuvostoaikana ja että päälle päätteeksi:

1) heitä oli *enemmän* kuin tsaarin aikana ja

2) he osoittivat *suurempaa* lujuutta ja rohkeutta kuin aikaisemmat vallankumoukselliset.

Tämä näyttää olevan ristiriidassa edellä esitettyyn mutta ei ole. Tsaarin Venäjällä poliittiset olivat erittäin edullisessa asemassa ja erittäin näkyvillä — he saivat silmänräpäyksessä vastakaikua yhteiskunnasta ja lehdistöstä. Olemme jo nähneet (I. osa, luku 12), että Neuvosto-Venäjällä sosialistien osa oli verrattomasti vaikeampi.

Nythän poliittiset eivät olleet yksinomaan sosialisteja. Heidät oli vain huljautettu saaveilla kriminaalien viisitoistamiljoonaiseen valtamereen, me emme nähneet emmekä kuulleet heitä. He olivat mykkiä. Kaikkia muita mykempiä. Kala oli heidän vertauskuvansa.

Kala oli muinaisten kristittyjen symboli. Ja kristityt olivatkin heidän pääjoukkonsa. Nuo käppyräiset oppimattomat ihmiset, jotka eivät osanneet pitää puheita eivätkä laatia illegaalista julistusta (eikä se ole uskon kannalta tarpeenkaan!), menivät leireihin piinaan ja kuolemaan — vain siksi etteivät luopuisi uskostaan! He tiesivät hyvin, *mistä* syystä he istuivat, ja he olivat horjumattomia vakaumuksissaan. Kenties he olivat ainoita, joihin leirin filosofia ei tarttunut eikä sen kielikään. Etteivät vain nämä ole poliit-

tisia? Näitä ei käy nimittäminen kuonaksi.

Ja naisia heidän joukossaan oli erikoisen paljon. Lao-tse sanoo: kun uskoo romahtaa, silloin oikeita uskovia onkin. Ortodoksisiin pappeihin kohdistetulta valistuneelta irvistelyltä, komsomolilaisten pääsiäisyön mau'unnalta ja kriminaalien vihellyksiltä kauttakulkupaikoissa meiltä jäi huomaamatta, että syntinen ortodoksinen kirkko oli kuin olikin kasvattanut tyttäriä, jotka olivat kristinuskon ensimmäisten vuosisatojen arvoisia, areenoille leijonien eteen paiskattujen sisaria.

Kristittyjä oli paljon — kuljetuksia ja hautoja, kuljetuksia ja hautoja — kuka laskee nuo miljoonat? He tuhoutuivat tuntemattomina, kynttilän tavoin valaisten vain kaikkein lähimmän piirinsä. He olivat Venäjän parhaita kristittyjä. Kaikki huonoimmat taas hätkähtivät, luopuivat ja piiloutuivat.

Eikö heitä siis ollut *enemmän*? Oliko tsaarin Venäjällä muka milloinkaan niin paljon poliittisia? Sehän ei edes osannut laskea kymmenissä tuhansissa.

Mutta niin siististi, niin todistajitta hoideltiin poliittistemme kuristaminen, että harvoin meille kohoaa pintaan kertomuksia heistä.

Piispa Preobrazhenski (Tolstoin kasvot, harmaa parta). Vankila—karkotus—leiri, vankila—karkotus—leiri (Suuri Pasianssi). Tällaisen monen vuoden näännyttämisen jälkeen hänet kutsutaan vuonna 1943 Lubjankaan (matkalla kriminaalit riisuvat häneltä papin päähineen). Hänelle tarjotaan paikkaa Synodista. Näin monen vuoden jälkeen luulisi voivan suoda itselleen levähdyksen vankiloista? Ei, hän kieltäytyy: Synodi ei ole puhdas, kirkko ei ole puhdas. Takaisin leiriin.

Entä Valentin Feliksovitsh Voino-Jasenetski (1877—1961), arkkipiispa Luka ja kuuluisan "Gnoinaja hirurgija" (Märkäkirurgia)-kirjan tekijä? Tietenkin hänen elämäkertansa vielä kirjoitetaan, eikä meidän tehtävämme ole tässä kirjoittaa hänestä. Tuo ihminen oli ylenpalttisen lahjakas. Jo ennen vallankumousta hän pääsi karsinnan lävitse taideakatemiaan mutta jätti sen kesken palvellakseen ihmiskuntaa paremmin — lääkärinä. Ensimmäisen maailmansodan ajan sairaaloissa hän herätti huomiota taitavana silmäkirurgina ja vallankumousten jälkeen johti Tashkentin klinikkaa, joka oli erittäin suosittu kautta koko Keski-Aasian. Hänen eteensä avautui äärimmäisen sileä ura, jota nykyiset menestyneet kuuluisuutemme lähtivätkin etenemään, mutta Voino-Jasenetski tunsi, että tuo palveleminen ei riittänyt, ja hän ryhtyi papiksi. Hän ripusti leikkaussaliin ikonin ja luennoi ylioppilaille papin kaapu päällä ja risti rinnalla (vuosi 1921). Patriarkka Tihon ehti vielä nimittää hänet Tashkentin piispaksi. 1920-luvulla Voino-Jasenetski karkotettiin Turuhanin alueelle, josta hän monien ihmisten ponnistelujen ansiosta pääsi palaamaan, mutta sekä hänen lääkärin oppituolinsa että piispan istuimensa olivat jo täytetyt. Hän harjoitti yksityispraktiikkaa (nimikilvessä luki "piispa Luka"), potilaita tuli virtanaan (myös nahkatakkeja salaa), liiat tulonsa hän jakoi köyhille.

Hänet poistettiin varsin kuvaavalla tavalla. Toiseen karkotukseensa (Arkangeliin vuonna 1930) häntä ei passitettu 58. pykälän perusteella vaan — "murhaan yllyttämisestä". (Aivan perätön juttu, että hän oli muka vaikuttanut itsemurhan tehneen fysiologin Mihailovskin vaimoon ja anoppiin. Mielenvikainen Mihailovski ruiskutti ruumiisiin mätänemisen ehkäiseviä liuoksia, ja sanomalehdet nostivat kohun "neuvostotieteen riemuvoitosta" ja keinotekoisesti aikaansaadusta "ylösnousemuksesta".) Tämä hallinnollinen menettely panee meidät entistä selkeämmin oivaltamaan, ketkä olivat oikeita poliittisia. Tärkein tunnusmerkki oli ellei varsinaisesti taistelu järjestelmää vastaan niin ainakin sen henkinen vastustaminen tai vastustaminen itse elämällä. Kun taas "pykälän" läimäyttäminen ei vielä merkinnyt mitään. (Monet entisten kulakkien pojat saivat varkauspykälän mutta osoittautuivat leireissä oikeiksi poliittisiksi.)

Arkangelin karkotuksessaan Voino-Jasenetski kehitti uuden märkähaavojen parantamisen menetelmän. Hänet kutsuttiin Leningradiin, ja Kirov suostutteli häntä luopumaan pappeudestaan, minkä jälkeen hänelle olisi heti annettu oma instituutti. Mutta itsepäinen piispa ei antanut edes lupaa kirjansa julkaisemiseen, ellei hänen kirkollista arvoaan ilmoitettaisi suluissa. Niinpä hän päättikin karkotuksensa vuonna 1933 instituutitta ja kirjatta ja palasi Tashkentiin, jossa hän sai kolmannen karkotustuomionsa Krasnojarskin alueelle. Sodan alusta hän työskenteli Siperian sairaaloissa ja sovelsi märkähaavojen parantamismenetelmäänsä — ja se toi hänelle Stalinin palkinnon. Sen hän suostui vastaanottamaan vain täydessä piispan puvussa[1]!

Entä insinöörit? Kuinka monia heistä, jotka eivät allekirjoittaneet typeriä ja tympeitä tunnustuksia tuholaistoiminnasta, paiskottiin ympäri maata ja ammuttiin? Ja millaisena tähtenä heidän joukossaan loistaakaan Petr Akimytsh (Ioakimovitsh) Paltshinski (1875—1929)! Hän oli insinööri ja tiedemies, jonka harrastusten laajuus oli hämmästyttävä. Tämän vuoriteollisuusinstituutista (vuonna 1900) valmistuneen etevän kaivosinsinöörin teosten luettelosta näemme, että hän on laatinut ja jättänyt jälkeensä teoksia taloudellisen kehityksen yleisistä kysymyksistä, teollisuustavaroiden hintojen vaihteluista, hiilen viennistä, Euroopan kauppasatamien varusteista ja toiminnasta, satamalaitoksen taloudellisista ongelmista, Saksan työturvallisuustekniikasta, keskittymisestä Saksan ja Englannin kaivosteollisuudessa, kaivosteollisuuden taloudesta, Neuvostoliiton rakennustarviketeollisuuden jälleenrakentamisesta ja kehityksestä, insinöörien yleisestä korkeakouluopetuksesta sekä lisäksi teoksia varsinaisesta kaivosteollisuudesta ja kuvauksia eri alueista ja eri esiintymistä. (Kaikkia hänen teoksiaan emme vielä edes tunne.) Niin kuin Voino-Jasenetski lääketie-

[1] Lääketieteen instituuttien opiskelijoiden hänen elämäkertaansa koskeviin kysymyksiin vastataan tänään: "Hänestä ei ole mitään kirjallisuutta."

teessä, samoin Paltshinski ei olisi nähnyt hädän päiviä insinöörin alallaan. Mutta niin kuin edellinen ei voinut olla edistämättä uskoa, samoin jälkimmäinen ei voinut olla puuttumatta politiikkaan. Jo kaivosteollisuuden instituutin opiskelijana Paltshinski oli santarmien kirjoissa "liikkeen johtaja" ja vuonna 1900 hän oli puheenjohtajana ylioppilaiden kokouksissa. Sitten ollessaan vuonna 1905 insinöörinä Irkutskissa hän oli näkyvällä paikalla vallankumouslevottomuuksissa, ja hänet tuomittiin "Irkutskin tasavallan jutusta" pakkotöihin. Hän karkasi ja matkusti Eurooppaan. Täällä hän lähestyi Kropotkinia, koska oli jo aikaisemmin sympatisoinut anarkisteja. Maanpaon vuosinaan hän täydensi tietojaan useilta insinööritaidon aloilta ja perehtyi eurooppalaiseen tekniikkaan ja talouteen mutta ei liioin laiminlyönyt ohjelmaa kansantajuisten teosten julkaisemisesta "anarkistisen aatteiden levittämiseksi joukkojen keskuuteen". Saatuaan vuonna 1913 armahduksen ja palatessaan Venäjälle hän kirjoitti Kropotkinille: "Toimintaohjelmakseni Venäjän suhteen olen asettanut... kaikkialla missä suinkin voin osallistua maan tuotantovoimien kehittämiseen yleensä sekä yhteiskunnallisen omatoimisuuden kehittämiseen tuon käsitteen kaikkein laajimmassa merkityksessä"[1]. Jo hänen ensimmäisellä kiertomatkallaan kautta Venäjän suurten keskusten hänelle tarjottiin yhtenään ehdokkuutta kaivosteollisuudenharjoittajien kongressin valitseman neuvoston toiminnanjohtajaksi, tarjottiin "loistavia johtajan paikkoja Donin laakiolta" ja neuvonantajan virkoja pankeista, häntä kutsuttiin luennoimaan kaivosteollisuuden instituuttiin ja hänelle tarjottiin ministeriön kaivosteollisuuden osaston johtajan virkaa. Harvassa oli Venäjällä yhtä tarmokkaita ja tiedoiltaan yhtä rikkaita työntekijöitä!

Entä millainen kohtalo häntä jatkossa odotti? Tuli jo (I osa, luku 10) mainituksi, että sodan aikana hänestä tuli sotateollisuuskomitean varapuheenjohtaja ja helmikuun vallankumouksen jälkeen varakauppa- ja teollisuusministeri. Tahdottoman väliaikaisen hallituksen selvästikin kaikkein tarmokkaimpana jäsenenä Paltshinski oli: Kornilovin kapinan päivinä Pietarin kenraalikuvernööri[2], lokakuun päivinä Talvipalatsin puolustuksen päällikkö. Hänet teljettiin heti Pietari-Paavalin vankilaan, jossa hän istui neljä kuukautta, sitten hänet tosin vapautettiin. Vuoden 1918 kesäkuussa hänet vangittiin mitään syytettä esittämättä. Vuoden 1918 syyskuun 6. päivänä hänet liitetään 122:n tunnetun panttivangin listaan. ("Jos... vielä yksikin neuvostotyöntekijä surmataan, alla luetellut panttivangit ammutaan" — Pietarin Tshekan puheenjohtaja G. Boki, sihteeri A. Ioselevitsh[3].)

Häntä ei kuitenkaan ammuttu vaan vuoden 1918 lopulla peräti vapautet-

[1] Kirje Kropotkinille vuoden 1913 helmikuun 20. päivältä, Valtion lokakuun vallankumouksen keskusarkisto, osasto 1129, 2-luettelon tallenne 1936.

[2] Birzhevye vedomosti (Pörssiuutiset)-lehti 31. 8. 1917 ja 2. 9. 1917.

[3] Petrogradskaja pravda-lehden n:o 193 (6. 9. 1918).

tiin saksalaisen sosiaalidemokraatin Karl Moorin puututtua sopimattomasti asiaan. (Tämä tyrmistyi sitä, millaisia ihmisiä me mädätämme vankilassa.) Vuodesta 1920 Paltshinski on kaivosteollisuuden instituutin professori, hän käy tapaamassa Kropotkinia Dmitrovissa ja pian tämän kuoleman jälkeen perustaa (tehtävässään epäonnistuvan) komitean Kropotkinin muiston ikuistamiseksi, ja pian — joko tästä syystä tai jostakin muusta — Paltshinski sitten vangitaankin uudelleen. Arkistossa on säilynyt merkillinen asiakirja Paltshinskin vapautumisesta tästä kolmannesta neuvostovankeudesta — Moskovan vallankumousoikeudelle osoitettu kirje vuoden 1922 tammikuun 16. päivältä:

"Kun Gosplanin vakituinen neuvonantaja insinööri P. A. Paltshinski esiintyy kuluvan vuoden tammikuun 18. päivänä kello 15 alustajana Etelän asioiden toimistossa ja luennoi Etelän metalliteollisuuden jälleenrakentamisesta, jolla tällä hetkellä on erittäin tärkeä merkitys, Gosplanin puhemiehistö pyytää Vallankumousoikeutta vapauttamaan tov. Paltshinskin yllä mainituksi ajankohdaksi hänelle uskotun tehtävän täyttämiseksi.

Gosplanin puheenjohtaja Krzizhanovski"[1].

Pyytää (ja verraten oikeudettomasti). Ja vain siksi, että Etelän metalliteollisuudella "on tällä hetkellä erittäin tärkeä merkitys" ... ja vain "tehtävän täyttämiseksi", sen jälkeen viis hänestä, vaikka panisitte takaisin selliin.

Ei, Paltshinskin annettiin vielä tehdä työtä Neuvostoliiton kaivosteollisuuden jälleenrakentamiseksi. Hänen osoitettuaan vankeudessa sankarillista lujuutta hänet teloitettiin ampumalla vasta vuonna 1929 oikeudenkäynnittä.

On oltava aivan vailla rakkautta maahansa, on suhtauduttava siihen vierastavasti, jotta voi teloittaa ampumalla kansakunnan ylpeyden — sen tietojen, tarmon ja lahjakkuuden tiivistymän!

Ja eikö aivan samoin käy 12 vuotta myöhemmin Nikolai Ivanovitsh Vaviloville? Eikö Vavilov muka ollut oikea poliittinen (katkerasta välttämättömyydestä)? Yhdentoista kuukauden tutkintavaiheen aikana hän joutui kestämään 400 kuulustelua. Eikä hän oikeudenkäynnissä (heinäkuun 9:ntenä 1941) tunnustanut syytettä aiheelliseksi!

Kun taas vesitekniikan tuntija professori Rodionov oli kokonaan vailla kansainvälistä mainetta (hänestä kertoo Vitkovski). Jouduttuaan vankeuteen hän *kieltäytyi* työskentelemästä omalla alallaan — vaikka se olisi ollut hänelle kaikkein helpoin tie. Ja hän teki saappaita. Eikö tällainen ihminen ole oikea poliittinen? Hän oli sävyisä vesirakennusinsinööri, hän ei ollut valmistautunut taisteluun, mutta jos hän vastasi vangitsijoilleen pysymällä tiukasti vakaumuksissaan, niin eikö hän muka ollut todellinen poliittinen?

[1] Valtion lokakuun vallankumouksen keskusarkisto, osasto 3348, tallenne 167, liuska 32.

Mitä puolueen jäsenkirjaa hän tarvitsisi?

Niin kuin tähti äkkiä muuttuu satakertaisesti kirkkaammaksi ja sammuu, samoin ihminen, jolla ei ole taipumuksia olla poliittinen, saattaa äkkiä vankeudessa leimahtaa voimakkaasti ja tuon leimahduksensa takia tuhoutua. Tavallisesti emme saa tietää noista tapauksista. Joskus todistaja kertoo niistä. Välistä jää vain haalistunut paperi, jonka perusteella voi rakennella vain olettamuksia:

Jakov Efimovitsh Potshtar, syntynyt v. 1887, puolueisiin kuulumaton, lääkäri. Sodan alusta Mustan meren laivaston lentotukikohta 45:ssä. Ensimmäinen tuomio Sevastopolin tukikohdan sotaoikeuden (17. 11. 1941) langettama — 5 vuotta ojennustyöleiriä. Kuulostaa erittäin onnelliselta. Mutta mitä tämä on? Marraskuun 22. päivänä uusi tuomio: ammuttavaksi. Hänet teloitettiin marraskuun 27. päivänä. Mitä tapahtui 17:nnen ja 22:nnen välisinä viitenä kohtalokkaana päivänä? Leimahtiko hän kuin tähti? Vai tuomaritko vain äkkäsivät, että liian vähän[1] ?

Entä trotskilaiset? Puhdasveriset poliittiset, sitä heiltä ei voi riistää.

(Minulle huudetaan! Minulle helistetään kelloa: asiaan! Puhukaa ainoista poliittisista! Järkähtämättömistä kommunisteista, jotka leirissäkin yhä pyhästi uskoivat . . . Hyvä on, suokaamme heille koko seuraava luku.)

Aikanaan historioitsijat tutkivat: mistä hetkestä meillä lähti virtaamaan *poliittisen nuorison* vana? Minusta tuntuu että vuosina 1943—44. (En tarkoita sosialisti- enkä trotskilaisnuorisoa.) Miltei koululaiset (muistakaamme "demokraattinen puolue" vuodelta 1944) keksivät äkkiä ryhtyä etsimään ohjelmaa, joka eroaisi siitä, jota heille innokkaasti tarjotaan, tyrkytetään. Mitä muuta nimitystä heistä voisi käyttää?

Me vain emme tiedä emmekä saa tietää mitään heistäkään.

Ja jos 22-vuotias Arkadi Belinkov istahtaa vankilaan — tietenkin julkaisemattoman — esikoisromaaninsa Tshernovik tshuvstv (Tunteiden luonnos) vuoksi ja myöhemmin leirissä kirjoittaa lisää (mutta kuoleman kynnyksellä uskoo salaisuutensa ilmiantaja Germeierille ja saa uuden tuomion), epäämmekö häneltä todella poliittisen nimityksen?

Vuonna 1950 Leningradin mekaanis-teknisen koulun oppilaat perustivat puolueen, jolla oli ohjelma ja säännöt. Monia ammuttiin. Tästä kertoi Aron Levin, joka sai 25 vuotta. Siinä kaikki — pylväs tien vieressä.

Ja että meidän nykyajan poliittisiltamme vaaditaan verrattomasti enemmän lujuutta ja rohkeutta kuin aikaisemmilta vallankumouksellisilta, sitä ei tarvitse edes todistella. Ennen langetettiin suuremmista teoista lievempiä tuomioita, eikä vallankumouksellisten tarvinnut olla kovinkaan rohkeita: epäonnistuminen merkitsi riskiä vain tekijälle itselleen (ei perheelle!) — eikä edes pään menettämisen vaan vähäisen tuomion riskiä.

Mitä lehtisten liimaileminen oli ennen vallankumousta? Huvitus, samaa

[1] Ensimmäisestä jutusta hänet on nyt rehabilitoitu. Siis ellei toista olisi ollut . . .?

kuin pulujen pelottelu, siitä ei saanut edes kolmen kuukauden tuomiota. Mutta kun Vladimir Gershunin ryhmän viisi poikaa valmistavat lehtisiä: "Meidän hallituksemme on kompromettoinut itsensä" — siihen tarvitaan suunnilleen saman verran päättävyyttä, kuin Aleksandr Uljanovin ryhmän viisi poikaa tarvitsivat murhayrityksen tekemiseen tsaaria vastaan.

Ja miten itsestään tämä syttyy, miten itsestään tämä herää! Leninsk-Kuznetskin kaupungissa on yksi ainoa poikakoulu. Viisi yhdeksäsluokkalaista poikaa (Misha Bakst, heidän komsomolin organisaattorinsa, Tolja Tarantin, komsomoliaktivisti hänkin, Velvel Reihtman, Nikolai Konev ja Juri Anikanov) menettävät mielenrauhansa. Eivät tytöt eivätkä uudet tanssit heitä kauhistuta, vaan he katselevat kaupunkinsa villiyttä ja juoppoutta ja tutkivat ja selaavat historian oppikirjaansa löytääkseen jonkin yhteyden, rinnastaakseen. Siirryttyään 10. luokalle he paikallisneuvostojen vaalien edellä (vuonna 1950) laativat tekstaamalla ensimmäisen (ja viimeisen) yksinkertaisen lehtisensä:

"Työläinen, kuuntele! Elämmekö me nyt muka elämää, jonka puolesta isoisämme, isämme ja veljemme taistelivat ja kuolivat? Me teemme työtä mutta saamme kurjia ropoja, ja nekin puristetaan takaisin ... Lue ja ajattele elämääsi..."

Hekin vasta ajattelevat eivätkä tästä syystä kehotakaan mihinkään. (He suunnittelivat monistuskoneen rakentamista itse sekä tällaisten lehtisten sarjaa.)

He liimasivat näin: liikkuivat joukolla kaupungissa yöllä, yksi tökkäsi neljä leipäpöperömöykkyä ja toinen löi lehtisen niihin.

Varhain keväällä heidän luokkaansa tuli joku uusi opettaja, joka pyysi täyttämään kaavakkeen — tekstaamalla[1]. Koulun johtaja rukoili, ettei poikia vangittaisi ennen lukuvuoden päättymistä. Istuessaan tutkintavankeudessa pojat surivat kaikkein eniten sitä, etteivät päässeet omaan päättäjäisjuhlaansa. "Kuka johti teitä, tunnustakaa!" (Turvallisuusmiehet eivät ottaneet uskoakseen, että aivan tavallinen omatunto oli kannustanut poikia, sehän olisi ollut kerrassaan uskomatonta, elämähän annetaan vain kerran, miksi pysähtyä *ajattelemaan*?) Karsseria, yöllisiä kuulusteluja, seisottamista. Alueen tuomioistuimen istunto suljettujen (tietenkin) ovien takana[2].

Kurjat puolustusasianajajat, hämmentyneet maallikkojäsenet, julma syyttäjä. Kaikille syytetyille 10 ja 8 vuotta ja kaikki — seitsemäntoistavuotiaat — erikoisleireihin.

Niin, oikeassa on vanha sananlasku: rohkeaa etsi vankilasta, tyhmää politrukkien joukosta!

[1] Pojat kavalsi Fedor Polotnjanshtshikov, josta myöhemmin tuli Polysaevskin kaivoksen puolueorganisaattori. Maan on tunnettava ilmiantajansa.

[2] Tuomarina toimi Pushkin, joka vähän myöhemmin tuomittiin lahjusten ottamisesta.

Minä kirjoitan mykän Venäjän puolesta ja siksi puhun vain vähän trotskilaisista: he ovat kaikki kirjoittavaa väkeä, ja ne jotka selviytyivät hengissä, ovat jo varmaankin laatineet yksityiskohtaiset muistelmansa, joissa he kuvailevat dramaattisen tarinansa täyteläisemmin ja täsmällisemmin kuin minä osaisinkaan.

Mutta jotakin sentään yleiskuvan vuoksi.

He kävivät säännöllistä maanalaista taistelua 1920-luvun lopulla ja turvautuivat aikaisempien vallankumouksellisten kokemukseen. Heidän vastustajansa GPU vain ei ollut samanlainen luppakorva kuin tsaarin ohrana. En tiedä, olivatko he valmistautuneet totaaliseen tuhoon, jonka Stalin oli määrännyt heille, vai luulivatko he yhä, että kaikki päättyisi leikinlaskuun ja sovintoon. Joka tapauksessa he olivat rohkeita ihmisiä. (Muuten pelkään, että valtaan päästessään he olisivat tuoneet meille yhtä suuren mielettömyyden kuin Stalin toi.) Huomautettakoon, että vielä 1930-luvulla, kun heidän kaulansa vuoro jo lähestyi, he pitivät kaikkinaista heidän ja sosialistien välistä yhteyttä petturuutena ja häpeänä ja tästä syystä pysyttelivät eristysvankiloissa vieroksuvalla kannalla eivätkä edes suostuneet välittämään sosialistien vankilapostia (hehän pitivät itseään leniniläisinä). I. N. Smirnovin vaimo karttoi (sen jälkeen kun mies oli jo ammuttu) olemasta missään tekemisissä sosialistien kanssa, "jotta vartiointihenkilökunta ei näkisi" (eli tavallaan kommunistisen puolueen silmä)!

Syntyy vaikutelma (jota en kuitenkaan tyrkytä), että heidän poliittisessa "taistelussaan" oli leiriolosuhteissa turhaa touhuamista, ja tästä syystä heihin ilmaantui tragikoominen vivahde. Härkävaunuissa Moskovan ja Kolyman välillä he sopivat "illegaalisista yhteyksistä, tunnussanoista", mutta heidät pisteltiinkin eri leiripisteisiin ja eri prikaateihin.

Niinpä rehellisesti tuotantoannoksensa ansaitseva KRTD-prikaati saatetaan äkkiä rangaistuskannalle. Mitä tehdä? "Hyvin organisoitu konspiratiivinen kommunistisolu" pohtii tilannetta. Mennäkö lakkoon? Mutta se merkitsisi provokaatioon tärppäämistä. Meihin yritetään provokaatiota, mutta me — mepä lähdemmekin ylväästi töihin annoksetta! Lähdemme työhön ja teemme työtä rangaistustahtiin[1].

Utinyin kaivoksessa he valmistautuvat viettämään lokakuun vallankumouksen 20-vuotisjuhlaa. He keräilevät mustia riepuja tai mustaavat hiilellä valkoisia. Heidän tarkoituksenaan on marraskuun 7. päivän aamuna ri-

[1] Eletään vuotta 1937, ja prikaatissa on "puhtaiden" trotskilaisten lisäksi myös trotskilaisiin luettuja "puhtaita" ortodokseja, ja nämä ovat lähetelleet toveri Stalinille osoitettuja kirjeitään keskuskomiteaan ja toveri Ezhoville osoitettuja kirjeitään NKVD:hen, toveri Kalininille osoitettuja kirjeitään toimeenpanevaan keskuskomiteaan ja vihdoin kirjeitä ylisyyttäjille, eivätkä he halua nyt missään tapauksessa riitaantua leirin johdon kanssa, sillä siitähän riippuu kirjeeseen liitetty lausunto vangista.

pustaa musta surulippu jokaisen teltan harjalle ja katselmuksessa laulaa "Kansainvälistä" ja pitää toisiaan lujasti kädestä ollakseen päästämättä vartioston sotilaita ja vartijoita hajottamaan rivejä. Laulaa loppuun millä hinnalla hyvänsä! Ja sen jälkeen olla lähtemättä vyöhykkeeltä töihin! Ja huudella iskulauseita: "Alas fasismi!" "Eläköön leninismi!" "Eläköön suuri Lokakuun sosialistinen vallankumous!"

Tuossa ideassa sekoittuvat jonkinlainen kouristuksenomainen innostus ja naurettavaksi muuttuva hedelmättömyys . . .

Muuten joku (ehkä heistä) *koputtaa* heistä, ja aattona eli marraskuun 6:ntena heidät kaikki viedään Jubileinyi-kaivokseen ja eristetään sinne pyhien ajaksi. Suljetuissa teltoissaan (joista heitä on kielletty poistumasta) he laulavat "Kansainvälistä", ja samaan aikaan Jubileinyin työläiset lähtevät töihin.

(Ja myös laulajien keskuudessa vallitsee hajaannus: joukossa on myös epäoikeudenmukaisesti istumaan pantuja kommunisteja, ja he siirtyvät sivuun eivätkä laula "Kansainvälistä" vaan vaitiolollaan osoittavat uskollisuuttaan.)

"Jos meitä pidetään telkien takana, siispä olemme yhä jonkin arvoisia", Aleksandr Bojarshtshikov lohdutteli. Valheellinen lohdutus. Keitäpä ei pidetty? . . .

Trotskilaisten kaikkein suurin saavutus leiritaistelussa oli heidän lakkonsa kautta koko Vorkutan leiriketjun. (Sitä ennen jossakin Kolymassa oli taidettu lakkoilla 100 päivää: he vaativat leirien asemesta vapaata asutusta ja *voittivat* — heille luvattiin, he lopettivat nälkälakon, heidät hajautettiin eri leireihin ja vähitellen tuhottiin.) Tietoni Vorkutan nälkälakosta ovat ristiriitaisia. Suunnilleen seuraavaan tapaan.

Se alkoi vuoden 1936 lokakuun 27. päivänä ja jatkui 132 päivää. (Heitä ruokittiin väkisin, mutta he eivät lopettaneet nälkälakkoa). Muutamia nälästä aiheutuneita kuolemantapauksia sattui. Heidän vaatimuksensa olivat:

— poliittisten erottaminen kriminaaleista[1]

— kahdeksantuntinen työpäivä

— poliittisen annoksen palauttaminen[2], työsuorituksesta riippumaton muonitus,

— OSO:n lakkauttaminen, sen tuomioiden peruuttaminen.

Heitä ruokittiin letkulla ja sitten leireihin levitettiin huhua, että sokeri ja rasva olivat loppuneet, "koska ne oli syötetty trotskilaisille", — aivan sinilakkisten arvoinen menetelmä! Vuoden 1937 maaliskuussa Moskovasta tuli

[1] Lukivatko he näihin poliittisiin muita Viidenteenkymmenenteenkahdeksanteen kuuluvia kuin itsensä? Todennäköisesti eivät: hehän eivät voineet tunnustaa kooerriä veljikseen, jos he torjuivat jopa sosialistitkin?

[2] Tämä ainakin taatusti vain heille itselleen.

sähke: kaikkiin nälkälakossa olevien vaatimuksiin suostuttu! Nälkälakko päättyi. Kuinka avuttomat leirivangit saattoivat saada vaatimuksensa täytetyiksi? Heitä petkutettiin — yhtäkään ehtoa ei täytetty. (Länsimaalainen ihminen ei saata uskoa, hänen on mahdoton käsittää, että näin voitaisiin menetellä. Kun taas meillä tuohon sisältyy koko historiamme.) Päinvastoin — kaikki nälkälakkoon osallistuneet pantiin menemään operatiiviosastojen kautta ja kaikille esitettiin syyte vastavallankumouksellisen toiminnan jatkamisesta.

Kremlin suuri huuhkaja suunnitteli jo heidän rankaisemistaan.

Vähän myöhemmin Vorkutassa — kaivoksessa n:o 8 — oli uusi suuri nälkälakko (tai ehkä se oli osa edellistä). Siihen osallistui 170 ihmistä, heistä joidenkin nimet tunnetaan: nälkälakon johtaja Mihail Schapiro, Harkovin sähkötehtaan entinen työläinen; Dmitri Kurinevski Kievin komsomolin aluekomiteasta; Ivanov, entinen Itämeren laivaston vartioaluslaivueen komentaja; Orlov-Kamenetski; Mihail Andreevitsh; Polevoi-Genkin; V. V. Verap, tbilisiläisen Zarja Vostoka-lehden toimittaja; Sokrat Geverkian, Armenian keskuskomitean sihteeri; historian professori Grigori Zolotnikov ja hänen vaimonsa.

Nälkälakon ydinjoukko koostui 60:sta ihmisestä, jotka vuosina 1927—28 olivat istuneet yhtä aikaa Verhne-Uralskin eristysvankilassa. Suuri yllätys — nälkälakkolaisille miellyttävä, päällystölle epämiellyttävä — oli myös kahdenkymmenen kriminaalin yhtyminen nälkälakkoon. Näitä johti liikanimeltä *Moskova* tunnettu pomo. (Hän oli siinä leirissä kuuluisa yöllisestä tempauksestaan: tunkeutui leirin päällikön työhuoneeseen ja ulosti tämän pöydälle. Meikäläinen olisi ammuttu, mutta hän selvisi moitteella: luokkavihollinen varmaan opetti?) Vain nämä kaksikymmentä kriminaalia harmittivat leirin johtoa, kun taas sosiaalisesti vieraiden "nälkälakkoilevalle aktiiville" Vorkutan leirin operatiiviosaston päällikkö Uzkov sanoi pilkallisesti:

— Luuletteko te, että Eurooppa saa tietää teidän nälkälakostanne? Euroopalle me annetaan pitkät!

Ja hän oli oikeassa. Mutta sosiaalisesti läheisiä roistoja ei saanut lyödä eikä heidän saanut antaa kuolla. Nälkälakon keskivaiheilla muuten päästiin koskettamaan heidän ryysyköyhälistön tietoisuuttaan, ja he luopuivat, ja Moskova-pomo julisti leirin radiossa, että trotskilaiset olivat villinneet hänet.

Tämän jälkeen muiden kohtalo oli: teloittaminen ampumalla. Ryhtymällä nälkälakkoon he itse anoivat sitä ja ojensivat listankin.

Ei, todellisia poliittisia oli. Ja paljon. Ja uhrautuvia.

Mutta miksi heidän vastarintansa tulokset olivat niin mitättömät? Miksi heistä ei jäänyt edes keveitä kuplia pintaan?

Siitäkin otetaan selvä. Myöhemmin[1].

[1] V osa, luku 4.

XI Hyväätarkoittavat

Mutta minä kuulen närkästyneiden äänten kohinan. *Tovereiden* kärsivällisyys on lopussa! He paukauttavat kirjani kiinni, paiskaavat sen luotaan ja sylkäisevät:

— Tämähän on röyhkeää! Parjausta! Mistä hän etsii oikeita poliittisia? Kenestä hän kirjoittaa? Joistakuista papeista, teknokraateista, räkänokkaisista koululaisista . . . Mutta oikeita poliittisia olimme *me!* Me, horjumattomat! Me, ortodoksit, kristallinkirkkaat. (Orwell nimitti heitä *hyvää ajatteleviksi.)* Me jotka leireissäkin pysyimme loppuun asti uskollisina ainoalle oikealle . . .

Meidän julkisesta sanastamme päätellen vain te yleensä istuittekin. Vain te kärsitte. Vain teistä saa kirjoittaa. Hyvä on, kirjoitetaan.

Hyväksyykö lukija tällaisen kriteerin: poliittiset vangit ovat niitä, jotka tietävät, *minkä takia he istuvat,* ja ovat lujia vakaumuksissaan?

Jos hyväksyy, niin tässä vastaus: nämä horjumattomat, jotka vangitsemisestaan huolimatta pysyivät uskollisina ainoalle oikealle jne., ovat lujia vakaumuksissaan *mutta eivät tiedä, miksi istuvat!* Ja tästä syystä heitä ei voi pitää poliittisina vankeina.

Ellei minun kriteerini ole hyvä, otetaan Anna Skripnikovan kriteeri — viiden tuomionsa aikana hän ehti pohtia sitä. Se on tällainen:

"Poliittinen vanki on ihminen, jolla on vakaumuksia, joista luopumalla hän voisi saada vapautensa. Joilla tällaisia vakaumuksia ei ole, he kuuluvat poliittiseen kuonaan."

Minun mielestäni aika hyvä kriteeri. Se kattaa kaikkina aikoina ideologian vuoksi vainotut. Se kattaa kaikki vallankumoukselliset. Se kattaa myös "nunnat" ja piispa Preobrazhenskin ja insinööri Paltshinskin mutta ortodokseja se ei kata. Sillä: missä ovat vakaumukset, joista heitä painostetaan luopumaan?

Niitä ei ole. Ja siispä ortodoksit — oikein tuntuu pahalta sanoa — joutuvat edellä kuvailtujen räätälin, kuuromykän ja kerhon yövartijan lailla avuttomien ja ymmärtämättömien uhrien kategoriaan. Mutta arvokkaasti.

Olkaamme täsmällisiä ja määritelkäämme aihe. Kenestä tässä luvussa puhutaan?

Kaikista niistäkö, jotka vangitsemisestaan, ilkkuvasta tutkintavaiheesta,

ansaitsemattomasta tuomiosta ja vihdoin korventavasta leirielämästä huolimatta — kaikesta tuosta huolimatta — säilyttivät kommunistisen tietoisuutensa?

Ei, ei kaikista. Heidän joukossaan oli ihmisiä, joille tuo kommunistinen usko oli jäljelle jääneen elämän sisäinen, välistä ainoa tarkoitus. Mutta:

— he eivät antaneet sen ohjata heitä "puoluekantaiseen" suhtautumiseen vankitovereihinsa eivätkä sellien ja parakkien väittelyissä karjuneet näille, että heidän panemisensa istumaan oli "oikein" (mutta minun siis väärin),

— he eivät kiirehtineet ilmoittamaan kansalainen päällikölle (eivätkä operatiivivaltuutetulle) että "minä olen kommunisti" eivätkä käytelleet tuota kaavaa pysyäkseen hengissä leirissä,

— nyt, puhuessaan menneisyydestä, he eivät näe leirien pääasialliseksi eivätkä ainoaksi mielivallaksi sitä, että niissä istui kommunisteja — muista viis.

Lyhyesti: juuri niitä, joille kommunistiset vakaumukset olivat intiimejä — eivät alinomaa huulilla. Tämän luulisi olevan yksilöllisen ominaisuuden vaan ei: tällaiset ihmiset eivät tavallisesti olleet vapaudessa korkeissa asemissa ja leirissäkin he olivat tavallisia työläisiä.

Esimerkiksi maalaisopettaja Avenir Borisov: "Muistatteko nuoruutemme (olen syntynyt vuonna 1912), kun "Jungsturmin" vihreä karkeasta kankaasta tehty puku vöineen ja hihnoineen oli meille autuuden huippu, kun me sylkäisimme rahoille ja kaikelle henkilökohtaiselle ja olimme valmiit *lähtemään täyttämään mitä tahansa tehtävää, kunhan vain kutsuttaisiin*[1]. Minä kuuluin Komsomoliin kolmetoistavuotiaasta asti. Ja olin vasta kahdenkymmenenneljän, kun NKVD:n elimet luettelivat minulle lähes kaikki pykälä 58:n kohdat." (Tuonnempana saamme tietää, miten tuo kunnioitettava ihminen käyttäytyy vapaudessa.)

Tai Boris Mihailovitsh Vinogradov, jonka kanssa istuin. Hän oli nuorena veturinkuljettaja (eikä vain yhden vuoden niin kuin eräät kansanedustajat ovat paimenena!), ja työläistiedekunnan ja instituutin käytyään hänestä tuli rautatieinsinööri (eikä suoraan puoluetyöhön, niin kuin taaskin useimmin käy), hyvä insinööri. (Karsinassa hän laati monimutkaisia kaasudynaamisia laskelmia suihkuturbiinista.) Vuonna 1941 hän tosin suostui instituuttinsa puolueorganisaattoriksi. Vuoden 1941 lokakuun katkerina päivinä (16:ntena ja 17:ntenä) hän soitteli saadakseen ohjeita, mutta puhelimet olivat vaiti, ja lähdettyään itse liikkeelle hän havaitsi, ettei rajonin komiteassa eikä kaupunkikomiteassa eikä aluekomiteassa ollut ketään, että kaikki olivat kadonneet kuin tuhka tuuleen, että huoneet olivat tyhjillään, — ylempänä hän ei tainnut käydäkään. Hän palasi omiensa luo ja sanoi: "Toverit! Kaikki johtajat ovat livistäneet. Mutta me — kommunistit — puo-

[1] Kursiivi varmuuden vuoksi minun.

lustaudumme omin neuvoin!" Ja he puolustautuivat. Mutta juuri noista hänen sanoistaan "kaikki ovat livistäneet" ne, jotka olivat livistäneet, panivatkin hänet — joka ei ollut livistänyt — kahdeksaksi vuodeksi vankeuteen ("neuvostovastaisesta agitaatiosta"). Hän oli hiljainen uurastaja ja uhrautuva ystävä ja vain aivan luottamuksellisessa keskustelussa paljasti, että hän uskoi ja uskoisi vastakin. Hän ei milloinkaan yrittänyt käyttää sitä valttinaan.

Tai sitten geologi Nikolai Kalistratovitsh Govorko, joka ollessaan viimeisillään Vorkutassa sepitti "Oodin Stalinille" (se on säilynyt) mutta ei julkaistavaksi eikä siksi, että hän saisi etuisuuksia siitä, vaan vilpittömästi koko sielustaan. Ja kaivoksessa hän piilotteli tuota oodiaan! (Vaikka miksi sitä oli piiloteltava?)

Välistä tuollaiset ihmiset säilyttävät vakaumuksensa loppuun saakka. Välistä he (kuten Kovacz, Philadelphiasta kotoisin oleva unkarilainen, joka 39:n perheen mukana saapui rakentamaan kommuunia Kahovkan lähistölle ja joka pantiin istumaan vuonna 1937) eivät suostu ottamaan puolueen jäsenkirjaa tultuaan rehabilitoiduksi. Jotkut panevat välit poikki jo aikaisemmin, kuten Szabo, hänkin unkarilainen, johti kansalaissodan aikana partisaaniosastoa Siperiassa. Hän ilmoitti jo vuonna 1937 vankilassa: "Jos minä nyt olisin vapaa, kokoaisin partisaanini, nostattaisin Siperian, marssisin Moskovaan ja ajaisin hajalle koko roistoporukan."

Niinpä emme tässä luvussa käsittele kumpaakaan edellä mainituista tyypeistä. (Ja ne jotka panevat poikki niin kuin nuo kaksi unkarilaista, heidät ortodoksit erottavat itse joukostaan.)

Emme liioin tarkastele anekdoottihenkilöitä — niitä jotka vankilan sellissä vain tekeytyivät ortodokseiksi, jotta *hautova* kertoisi hänestä "hyvää" kuulustelijalle. Niin kuin nuorempi Podvarkov, joka oli vapaudessa liimaillut lehtisiä mutta joka Spasskin leirissä väitteli äänekkäästi kaikkien järjestelmän vastustajien kanssa — myös isänsä — koska laskelmoi sillä helpottavansa kohtaloaan.

Tarkastelemme tässä juuri niitä ortodokseja, jotka korostivat ideologista vakaumustaan ensin kuulustelijalle, sitten vankiloiden selleissä ja vihdoin leirissä kaikille ja jokaiselle ja jotka nyt muistelevat leirimenneisyyttään tässä valaistuksessa.

Merkillistä valintaa: he eivät suinkaan olleet työläisiä. He olivat tavallisesti ennen vangitsemistaan olleet korkeissa asemissa ja kadehdittavilla paikoilla, ja leirissä kaikkein tuskallisinta heille oli suostua tuhoutumaan ja niinpä he kaikkein raivokkaimmin reuhtoivat kohotakseen yleisestä nollatasosta. Heihin kuuluivat kaikki telkien taakse joutuneet tutkijaviranomaiset, syyttäjät, tuomarit ja leiripäälliköt. Sekä kaikki teoreetikot, kirjanoppineet ja paasaajat. (Kirjailijat G. Serebrjakova, B. Djakov ja Aldan-Semenov kuuluvat tähän ryhmään — mihinpä muuhunkaan.)

Ymmärtäkäämme heitä, älkäämme irvistelkö. Sortuminen koski heihin.

"Missä metsää kaadetaan, siellä lastut lentelee" oli heidän reipas puolusteleva sanontansa. Ja äkkiä he itse lohkesivat noiden lastujen mukaan.

Prohorov-Pustover kuvailee Manzovkassa (BamLagin erikoisleiripisteessä) vuoden 1938 alussa näkemäänsä kohtausta. Kaikkien alkuasukkaiden ihmeeksi sinne tuotiin jokin ennenkuulumaton "erikoiskiintiö", joka äärimmäisen salaperäisesti eristettiin muista. Moista tuloa kukaan ei ollut vielä koskaan nähnyt: tulokkailla oli pitkiä nahkatakkeja, "moskovalaisia" karvalakkeja, boston- ja seviottikankaisia pukuja ja tyylikkäitä puolikenkiä (kun Lokakuusta oli 20 vuotta, tuo valiojoukko oli pukeutumisessakin jo löytänyt maun, johon työkansalla ei ollut varaa). Joko kehnosta informoinnista tai ilkkumisen halusta johtui, että heille ei annettu työvaatteita, ja niin heidät ajettiin seviotissa ja krominahassa kaivamaan taisteluhautoja polviaan myöten vetelässä savessa. Muuan vanki kaatoi lankkusillan saumakohdassa sementtikärrynsä, ja sementti valui maahan. Prikaatinpäällikkö-kriminaali juoksi paikalle, kiroili ja murjoi syyllistä selkään: "Kokoa se käsilläsi, tohelo!" Toinen kirkaisi hysteerisesti: "Kuinka te uskallatte ilkkua? Minä olen entinen tasavallan syyttäjä!" Ja suuret kyyneleet valuivat hänen kasvoilleen. "Mitä ... minä siitä, että sinä olet tasavallan syyttäjä, saasta! Kun minä lykkään pärstäsi tuohon sementtiin, niin siinä sinulle syyttäjää! sinäsinä olet kansan vihollinen, ja sinun velvollisuutesi on puurtaa!" (Tosin työnjohtaja tuli puolustamaan syyttäjää.)

Kertokaapa meille tällainen kohtaus tsaarin ajan syyttäjän vaiheista vuoden 1918 keskitysleirissä, niin kukaan ei eväänsä liikauta sääliäkseen häntä: katsotaan yksimielisesti, että ne eivät olleet ihmisiä (syytetylleenkin vaativat vuoden, kolmen, viiden vuoden tuomioita). Mutta kuinka voisi olla säälimättä omaa, neuvostoliittolaista, proletaarista syyttäjää — vaikka tällä onkin bostonkankainen puku. (Hänen vaatimansa tuomiotkin olivat *neljännestä* ja *korkeinta.)*

Toteamus että heihin *koski* ei vielä sano juuri mitään. Tällainen sortuminen, tällaisen iskun saaminen oli heistä sietämätöntä — päälle päätteeksi *omilta,* omalta puolueelta ja näköjään aivan syyttä. Sillä puoluetta kohtaanhan he eivät olleet syyllistyneet mihinkään, eivät mihinkään.

Se oli heille niin tuskallista, että heidän keskuudessaan katsottiin sopimattomaksi ja epätoverilliseksi kysyä: "Mistä sinut on pantu istumaan?" He olivat ainoa näin hienohelmainen vankisukupolvi! Me taas vuonna 1945 kertoilimme kieli pitkällä istahtamisistamme ensimmäiselle vastaantulijalle ja koko sellille — kuin parastakin kaskua.

Tällaisia ihmisiä he olivat. Olga Sliozbergilta oli jo vangittu mies ja nyt tultiin pitämään kotitarkastusta ja hakemaan häntä itseään. Etsintä kesti neljä tuntia, ja noiden neljän tunnin aikana hän järjesteli harjateollisuuden stahanovilaisten kongressin pöytäkirjoja — hän oli edellisenä päivänä ollut sihteerinä kongressissa. Pöytäkirjojen keskeneräisyys huoletti häntä enemmän kuin eroaminen ainiaaksi lapsistaan! Jopa etsintää johtavan tut-

kijaviranomaisenkin oli pakko kehottaa häntä: "Hyvästelkää nyt sentään lapsianne!"

Tällaisia ihmisiä he olivat. Elizaveta Tsvetkova sai vuonna 1938 Kazanin istumavankilaan kirjeen viisitoistavuotiaalta tyttäreltään: "Äiti! Sano, kirjoita — oletko syyllinen vai et? . . . Haluan ennemmin, ettet ole syyllinen, ja silloin en liity komsomoliin enkä anna sinun kohtaloasi anteeksi. Mutta jos olet syyllinen, minä en enää kirjoita sinulle vaan vihaan sinua." Ja niin äiti sitten kosteassa hautamaisessa sellissään tuikkumaisen lampun valossa kärsii ristiriidan kynsissä: kuinka tytär voisi elää kuulumatta komsomoliin? Kuinka hän voisi vihata neuvostovaltaa? Vihatkoon ennemmin minua. Ja hän kirjoittaa: "Minä olen syyllinen . . . liity komsomoliin!"

Kuinka ei olisi raskasta, ihmissydämelle sietämätöntä: jouduttuaan oman rakkaan kirveen alle puolustella sen järkevyyttä.

Mutta sen verran ihminen maksaa siitä, että Jumalan asettaman sielun uskoo ihmisten dogmin valtaan.

Vielä nytkin jokainen ortodoksi vahvistaa, että Tsvetkova menetteli oikein. Vielä tänäänkään heitä ei saa uskomaan, että juuri se onkin "näiden pienimpien viettelemistä" ja että äiti johdatti tyttärensä harhaan ja vaurioitti tämän sielun.

Tällaisia ihmisiä he olivat: E. T. antoi vilpittömiä todistajanlausuntoja miestään vastaan — vain auttaakseen puoluettaan!

Voi kuinka heitä voisikaan sääliä, jos he edes nyt ymmärtäisivät silloisen surkeutensa!

Koko tämän luvun olisi voinut kirjoittaa toisin, jos he edes tänään olisivat luopuneet silloisista mielipiteistään! Mutta Maria Danieljanin unelma toteutui: "Jos joskus pääsen täältä, elän niin kuin mitään ei olisi tapahtunutkaan."

Uskollisuuttako? Meidän mielestämme: kovakalloisuutta. Nämä kehitysteorian adeptit näkivät kieltäytymisen kaikkinaisesta kehittymisestä uskollisuudeksi kehittymiselleen. Tai niin kuin 17 vuotta istunut Nikolai Adamovitsh Vilentshik sanoo: "Me uskoimme puolueeseen *emmekä erehtyneet!*" Uskollisuutta vai kovakalloisuutta?

Ei, he eivät väitelleet selleissä eivätkä puolustelleet vallan kaikkia tekoja näön vuoksi eivätkä mielistelläkseen. He tarvitsivat ideologisia väittelyjä säilyttääkseen oikeassa olemisen tietoisuuden — sillä muutoinhan hulluuden mahdollisuus olisi ollut lähellä.

Kuinka voisi suhtautua myötätuntoisesti heihin kaikkiin? He näkevät niin hyvin kaiken, mitä ovat joutuneet kärsimään, mutta eivät näe, mihin ovat syyllisiä.

Noita ihmisiä ei viety ennen vuotta 1937. Ja vuoden 1938 jälkeen heitä vietiin erittäin vähän. Siksi heitä sanotaankin "vuoden kolmekymmentäseitsemän sadoksi", ja niin voikin sanoa, kuitenkin siten, ettei sen anneta

hämärtää yleiskuvaa, että edes huippukuukausinakaan ei vangittu vain heitä vaan että samaan aikaan virtasi myös maalaisäijiä ja työläisiä ja nuorisoa ja insinöörejä ja teknikoita ja agronomeja ja talousmiehiä ja tavallisia uskovia.

"Vuoden kolmekymmentäseitsemän sato", joka on erittäin puheliasta ja jolla on pääsy painettuun sanaan ja radioon, on luonut "legendan vuodesta 1937", legendan joka koostuu kahdesta kohdasta:

1) jos neuvostovallan aikana on pantu istumaan, niin vain vuonna -37, ja vain vuodesta -37 saa puhua ja vain siitä saa närkästyä,

2) vuonna -37 pantiin istumaan vain heitä.

Juuri niin he kirjoittavatkin: kammottava vuosi, jona pantiin istumaan kaikkein uskollisimpia kommunistikaadereita — osatasavaltojen keskuskomitean sihteereitä, aluekomiteoiden sihteereitä, alueiden toimeenpanevien komiteoiden puheenjohtajia, kaikki sotilaspiirien, armeijakuntien ja divisioonien komentajat, marsalkkoja ja kenraaleja, alueiden syyttäjiä, rajonikomiteoiden sihteerejä ja rajonien toimeenpanevien komiteoiden puheenjohtajia . . .

Kirjamme alussa kuvailimme kahtena vuosikymmenenä ennen vuotta 1937 Arkkipelagiin valuneiden *virtojen* laajuutta. Kuinka kauan ne olivatkaan valuneet! Ja kuinka monia miljoonia niissä olikaan! Eikä tuleva vuoden kolmekymmentäseitsemän sato korvaansa lotkauttanut eikä suutaan avannut, he pitivät kaikkea sitä normaalina. Emme tiedä, millaisia ilmauksia he käyttivät keskustellessaan siitä keskenään, mutta P. P. Postyshev, joka ei vielä tiennyt, että hänetkin oli tuomittu samaan, ilmaisi ajatuksensa tähän tapaan:

vuonna 1931 oikeuslaitoksen työntekijöiden neuvottelukomiteassa: ". . . säilyttäen rankaisupolitiikkamme koko ankaruuden ja kovuuden luokkaviholliseen ja luokastaan luopuneisiin nähden" *(luokastaan luopuneisiin!* — keitäpä ei voisi lukea "luokastaan luopuneisiin"?),

vuonna 1932: "On selvää, että . . . käytettyämme heidät kulakkien hävittämisen tulikokeessa . . . emme missään tapauksessa saa unohtaa, että tuo eilispäivän kulakki ei ole moraalisesti laskenut aseitaan . . .",

ja vielä näinkin: "Rankaisupolitiikan terää ei missään tapauksessa saa päästää tylsymään!"

Ja tuo terä on niin kovin terävä, Pavel Petrovitsh! Ja tulikoe niin kovin kuuma!

R. M. Gerr selittää tähän tapaan: "Niin kauan kuin vangitsemiset koskivat ihmisiä, joita en tuntenut tai joita tunsin huonosti, minä ja tuttavani emme epäilleet noiden vangitsemisien aiheellisuutta (!). Mutta kun sitten vangittiin minulle läheisiä ihmisiä ja minutkin ja kun vankeudessa kohtasin kymmeniä äärimmäisen uskollisia kommunisteja, niin silloin . . ."

Lyhyesti: he pysyivät rauhallisina niin kauan kuin vangitsemiset kohdis-

tuivat *yhteiskuntaan.* "Heidän järkensä kiehahti suuttumuksesta" vasta, kun *heidän veljeskuntaansa* alettiin panna istumaan. Stalin murskasi niin vankkumattomalta näyttäneen tabun, joka oli tehnyt elämän niin hauskaksi elää.

Pakkohan oli tyrmistyä! Tietenkin se kuulosti villiltä! Selleissä kyseltiin pikaistuksissa:

— Toverit! Tiedättekö kenen keikaus? Kuka on kaapannut kaupungissa vallan?

Kun sitten vakuututtiin tapahtumien peruuttamattomuudesta, vielä kauan huokailtiin ja vaikeroitiin: "Tätä ei olisi ikänä tapahtunut, jos Iljitsh olisi elänyt!"

(Mitä *tätä?* Eikö *tämä* ollut jo aikaisemmin tapahtunut muille? — ks. I osa, luvut 8 ja 9.)

Entä miten he — valtiomiehet! valistuneet marxilaiset! teoreettiset aivot! — sitten suoriutuivat tuosta koettelemuksesta? Miten he muokkasivat ja tajusivat tapahtuman, jota ei ollut ennalta pureksittu eikä selvitelty sanomalehdissä? (Historialliset tapahtumat lennähtävätkin aina yllättävästi.)

Nämä ihmiset, joita vuosikausia oli karkeasti retuutettu väärää latua, antoivat seuraavanlaisia, syvällisyydessään hämmästyttäviä selityksiä:

1) tämä on ulkomaisten tiedustelupalvelujen erittäin näppärää työtä;

2) tämä on suurisuuntaista tuholaistoimintaa! NKVD:hen on luikerrellut tuholaisia! (sekamuunnelma: NKVD:hen on luikerrellut saksalaisia vakoilijoita);

3) tämä on paikallisten NKVD:n miesten puuhia.

Ja kaikissa kolmessa tapauksessa: me itse olemme syyllistyneet valppauden menettämiseen! Stalin ei tiedä mitään! Stalin ei tiedä näistä vangitsemisista!! Kun hän saa tietää, hän murskaa heidät ja vapauttaa meidät!!

4) puolueen riveissä on todella tapahtumassa hirvittävä petos (mutta miksi??), ja koko maa kihisee vihollisia, ja enemmistö näistä istumaan pannuista istuu syystä, he eivät ole enää kommunisteja, he ovat *vastavallankumouksellisia,* ja sellissä on oltava varovainen, heidän kuullen ei saa keskustella. Vain minut on pantu istumaan aivan syyttä. No, ehkä myös sinut. (Tähän muunnelmaan tarttui myös Mehanoshin, entinen vallankumouksellisen sotaneuvoston jäsen. Eli siis: jos hänet olisi vapautettu, jos hänelle olisi annettu vapaat kädet — kuinka monia hän olisi pannut istumaan!)

5) nämä rankaisutoimet ovat yhteiskuntamme kehityksen historiallista välttämättömyyttä. (Näin sanoivat harvat itsehillintänsä säilyttäneet teoreetikot, esimerkiksi maailmantalouden Plehanov-instituutin professori. Selitys oli oikea, ja jotakuta olisi saattanut jopa ihmetyttää, miten hän oli sen noin oikein ja nopeasti oivaltanut, mutta itse lainmukaisuuttapa kukaan heistä ei selittänyt, vaan puhalleltiin vain vakituisesta valikoimasta poimittuun pilliin: "kehityksen historiallinen välttämättömyys" — jos noin

käsittämättömästi sanoo mistä hyvänsä, on aina oikeassa.)

Missään noista viidestä muunnelmasta kukaan ei tietenkään syyttänyt Stalinia — tämä oli yhä pimentymätön aurinko[1]!

Ja jos joku vanha puolueen jäsen — esimerkiksi Aleksandr Ivanovitsh Jashkevitsh, valkovenäläinen sensuurimies — äkkiä korahti sellin nurkasta, että Stalin ei suinkaan ollut Leninin oikea käsi vaan koira ja että niin kauan kuin Stalinissa henki pihisee ei hyvää seuraa, tällaisen ihmisen kimppuun hyökättiin nyrkit pystyssä, hänestä kiirehdittiin tekemään ilmianto tutkijaviranomaiselle!

On mahdoton kuvitella "oikein" ajattelevaa, joka olisi edes hetken haaveillut Stalinin kuolemasta.

Tällaiselta tutkivan ajattelun tasolta vuosi 1937 tapasi hyvää tarkoittavat ortodoksit! Ja kuinka he vihdoin asennoituivat oikeudenkäyntiin? Ilmeisesti samalla tavalla kuin Parsons Orwellin kirjassa "1984": "Voisiko puolue muka vangita syyttömän? Oikeudenkäynnissä sanon heille: kiitos siitä, että pelastitte minut niin kauan, kuin minut vielä voi pelastaa!"

Ja minkä ratkaisun he keksivät? Millaisen tepsivän ratkaisun heidän vallankumouksellinen teoriansa heille kuiskasi? Heidän ratkaisunsa on saman arvoinen kuin heidän kaikki selityksensä! Tämä:

Mitä enemmän pannaan istumaan, sitä pikemmin ylhäällä *ymmärretään erehdys!* Ja niinpä onkin *ilmoitettava mahdollisimman monia nimiä!* On annettava mahdollisimman paljon mielikuvituksellisia todistajanlausuntoja syyttömistä! *Koko puoluettahan ei vangita!*

(Ei Stalinin tarvinnutkaan vangita koko puoluetta, hänen tarvitsi vain vangita huippukerros ja veteraanit.)

Niin kuin kommunistit Venäjän kaikkien puolueiden jäsenistä *ensimmäisinä* ryhtyivät antamaan *vääriä* todistajanlausuntoja *itsestään*[2] samoin heille ensimmäisinä kiistämättömästi kuuluu kunnia tästä karusellikeksinnöstä: on ilmoitettava mahdollisimman monia nimiä! Tällaista venäläiset vallankumouksselliset eivät olleet aikaisemmin kuulleet!

Ilmensikö tämä teoria heidän näkemyksensä lyhyyttä? Ajattelun köyhyyttä? Sydämeni vaistoaa että ei, että tämä oli heiltä — pelkoa. Kun taas tämä teoria oli vain kätevää naamiointia, joka oli tarkoitettu peittämään heikkouden. Sillä heitähän nimitettiin vallankumouksellisiksi (mikä oli jo

[1] Näiden häkellyttävien selitysten taustaa vasten vaikuttaa psykologisesti erittäin mahdolliselta myös se, jonka Narokov (Martshenko) panee "imaginaarisissa suureissaan" henkilöidensä tiliin: että kaikki nuo vangitsemiset ovat yksinkertaisesti näytelmää, uskollisten Stalinin miesten tarkistamista. On tehtävä kaikki, mikä vaaditaan tekemään, ja ne jotka allekirjoittavat kaiken suuttumatta — heidät ylennetään myöhemmin rajusti.

[2] "Mensevikkien liittotoimisto" saattoi ehtiä heidän edelleen, mutta nämä olivatkin vakaumuksiltaan melkein bolsevikkeja.

pitkään ollut perusteetonta), mutta katsahdettuaan itseensä he hätkähtivät: näköjään he eivät kestäneetkään. Tuo "teoria" vapautti heidät välttämättömyydestä taistella tutkijaviranomaista vastaan.

Edes se heidän olisi pitänyt ymmärtää, että Stalinin oli pakko tehdä tämä puolueen puhdistus painaakseen puolueen hänen tasolleen (sillä hänessä ei ollut neroutta itse kohota puolueeseen nähden — edes tällaiseen).

Tietenkään he eivät muistaneet, miten he aivan äskettäin itse olivat auttaneet Stalinia lyömään opposition ja jopa heidätkin. Sillä Stalinhan soi tahdottomille uhreilleen mahdollisuuden ottaa riskin, mahdollisuuden nousta taisteluun, ja tämä leikki tuotti hänelle jopa tiettyä mielihyvää. Keskuskomitean jokaisen jäsenen vangitsemiseen vaadittiin kaikkien muiden suostumus! — näin oli leikkimielinen tiikeri keksinyt. Ja sisällyksettömien asiaistuntojen ja neuvottelujen aikana rivejä kiersi paperi, jossa kasvottomasti todettiin: oli saatu aineistoa, joka kompromettoi sen ja sen henkilön, ja kehotettiin merkitsemään suostumuksensa (tai vastustuksensa! . . .) hänen erottamiseensa keskuskomiteasta. (Ja joku vielä tarkkaili, kestikö paperin lukeminen kauan.) Ja kaikki merkitsivät viseerauksensa. Tällä tavalla VKP(b):n keskuskomitea ampui itsensä. (Stalin oli jo varhemmin arvannut ja tarkistanut heidän heikkoutensa: jos puolueen huippukerros hyväksyi korkeat palkat, salaisen huollon ja suljetut lepokodit luonnollisina ilmiöinä, se oli jo raudoissa, se ei enää nousisi.) Entä *keitä* olivat *erikoisläsnäolijat,* jotka tuomitsivat Tuhatshevskin ja Jakirin? Blücher! Egorov! (Ja S.A. Turovski.)

Vielä vähemmän he muistivat (he eivät olleet ikänä lukeneetkaan) sellaista ikivanhaa asiakirjaa kuin patriarkka Tihonin kirje kansankomissaarien neuvostolle (26.10.1918). Pyytäessään syyttömien armahtamista ja vapauttamista luja patriarkka varoitti heitä: "Teiltä vaaditaan kaikki vanhurskas veri, jonka olette vuodattaneet (Luukas, 11:51) ja joka miekkaan tarttuu, se miekkaan hukkuu (Matteus 26:52)." Mutta silloin se kuulosti naurettavalta, mahdottomalta! Kuinka he olisivat saattaneet silloin kuvitella, että välistä Historia sittenkin tuntee koston, jonkinlaisen nautinnollisen myöhäisen oikeudenmukaisuuden mutta valikoi sille merkilliset muodot ja arvaamattomat täytäntöönpanijat.

Ja jos Tambovin puille paljaille saatettujen talonpoikien kapinaa kukistamasta palannutta voitokasta nuorta Tuhatshevskia vastassa asemalla ei ollutkaan ketään Marusja Spiridonovaa, joka olisi sijoittanut luodin hänen otsaansa, sen teki 16 vuotta myöhemmin opintonsa kesken jättänyt gruusialainen pappi.

Ja elleivät Krimillä vuoden 1921 keväällä ammuttujen naisten ja lasten kiroukset kyenneetkään lävistämään Bela Kunin rintaa — niin kuin Voloshin on meille kertonut — sen teki Bela Kunin toveri III internationaalista.

Petersiä, Lacisia, Berziniä, Agranovia, Prokofjevia, Balitskia, Artuzovia, Tshudnovskia, Dybenkoa, Uborevitshia, Bubnovia, Alafusoa, Alksnisia, Arenstamia, Gekkeria, Gettisia, Egorovia, Zlobaa, Kovtmajuhaa, Korkia, Kutjakovia, Primakovia, Putnaa, J. Sablinia, Feldmania, R. Eidemania, Unshlihtia, Enukidzea, Nevskiä, Steklovia, Lomovia, Kaktynia, Kosioria, Rudzutakia, Gikaloa, Golodedia, Schlechteria, Beloborodovia, Pjatakovia ja Zinovjevia — kaikkia heitä rankaisi pikkuinen punatukkainen teurastaja, ja meidän pitäisi kärsivällisesti etsiskellä, mihin he olivat ryhtyneet ja mihin he olivat panneet allekirjoituksensa viisitoista ja kaksikymmentä vuotta aikaisemmin.

Taistella? Kukaan heistä ei yrittänyt taistella. Jos huomautetaan, että Ezhovin selleissä oli vaikea taistella, niin miksi he eivät aloittaneet taistelua edes päivää ennen vangitsemistaan? Eivätkö he todella nähneet, mihin virta vei? Siispä ainoa rukous oli: anna sen mennä minun ohitseni! Miksi Ordzhonikidze teki ryhdittömästi itsemurhan? (Ja jos hänet tapettiin, niin miksi hän jäi odottamaan?) Miksi Leninin uskollinen ystävä Krupskaja ei taistellut? Miksi hän ei kertaakaan ryhtynyt julkisesti paljastamaan, niin kuin Rostovin Lenin-verstaiden vanha työmies teki? Pelkäsikö Krupskaja todella niin kovasti vanhan mummon elämänsä katkeamista? Entä vuoden 1905 ensimmäisen Ivano-Voznesenskin edustajien neuvoston jäsenten häpeälliset itsensä syyttelemiset? Entä saman neuvoston puheenjohtaja Shubin, joka peräti allekirjoitti lausunnon, että Ivano-Voznesenskissa ei vuonna 1905 mitään edustajien neuvostoa ollutkaan? Kuinka ihminen voi noin sylkeksiä omaa elämäänsä?

Muistellessaan nyt vuotta 1937 oikeinajattelevat itse vaikeroivat epäoikeudenmukaisuuksista ja kauhuista, mutta kukaan ei mainitse *taistelun* mahdollisuuksista, joita heillä oli, mutta joita kukaan ei käyttänyt. Eivätkä he enää milloinkaan selitä. Tarttuuko tuohon tehtävään tarmoa uhkuva Evgeni Evtushenko, isoisänsä uskollinen pojanpoika ja käsitystensä piiriltä ("Omaelämäkerta" ja "Bratskin voimala") täsmälleen samanlainen kuin vuoden 1937 sadon ihmiset? Ei, noiden selitysten aika on ohi.

Istumaan pantujen oikeauskoisten koko viisaus riitti vain poliittisten vankien perinteen rikkomiseen. He vierastivat toisinajattelevia sellitovereita, pakoilivat näitä, kuiskuttelivat tutkintavankeuden kauhuista niin, etteivät puolueeseen kuulumattomat olisi kuulleet — saati sitten eserrät — näille kun "ei saa antaa aineistoa puoluetta vastaan"!

Evgenia Goltsman vastusti Kazanin vankilassa (1938) sellien välistä koputusviestitystä: kommunistina hän ei suostunut rikkomaan Neuvostoliiton lakeja! Kun tuotiin lehti, Goltsman vaati, että sellitovereiden oli luettava se tarkasti — ei ylimalkaisesti!

Evgenia Ginzburgin muistelmien vankilaa koskeva osa sisältää äärimmäisen arvokasta tietoa vuoden 1937 sadosta. Niinpä kovakalloinen Julia Annenkova vaatii selliltä: "Älkää vitsailko vartijan kustannuksella! *Hän*

edustaa täällä neuvostovaltaa!" (Mitä? Kaikki on kiepsahtanut ylösalaisin! Kunpa tuon kohtauksen voisi jollakin taikakeinolla näyttää tsaarin vankilan riehuville vallankumousnaisille!) Tai komsomolilaistyttö Katja Shirokova, joka syynihuoneessa kysyy Ginzburgilta: tuo saksalainen kommunistinainen piilotti kultaa tukkaansa, mutta vankilahan on meidän, neuvostoliittolainen, joten eiköhän pitäisi ilmoittaa vartijalle?!

Ja Ekaterina Olitskaja, joka matkaa Kolymaan samassa vaunu numero 7:ssä kuin Ginzburgkin (vaunun vahvuus koostui melkein yksinomaan kommunistinaisista), täydentää Ginzburgin meheviä muistelmia kahdella kuvaavalla yksityiskohdalla.

Ne joilla oli rahaa keräsivät ja ostivat ruohosipulia, jonka Olitskaja joutui ottamaan vastaan vaunuun. Eserrien perinteet olivat hänessä lujassa, eikä hän olisi voinut ajatellakaan menettelevänsä toisin kuin jakavansa 40:lle ihmiselle. Mutta heti paikalla hänelle huomautettiin: "Jaa niille jotka antoivat rahat!" "Me emme voi ruokkia kerjäläisiä!" "Meillä itsellämmekin on vähän!" Olitskaja suorastaan mykistyi: olivatko nämä poliittisia? . . . Nämä olivat vuoden 1937 sadon kommunisteja!

Ja toinen episodi. Sverdlovskin kauttakulkusaunassa nuo naiset ajettiin alastomina vartijarivin ohi. Ei se mitään, he lohduttelivat. Jo seuraavilla taipaleilla he lauloivat vaunussaan:

"Ei oo toista maata tuntemaani,
jossa ois niin vapaa ihminen!"

Tällainen maailmankatsomuksen rakennelma ja tällainen tietoisuuden taso eväinään oikeinajattelevat astuvat pitkälle leiritaipaleelleen. Ymmärtämättä alun perinkään mitään vangitsemisestaan tai tutkintavaiheesta tai yleisistä tapahtumista he silkkaa sinnikkyyttään ja uskollisuuttaan (toivottomuuttaan?) pitävät nyt itseään koko retkensä ajan valon tuojina ja ilmoittavat, että vain he ovat selvillä asioiden ytimestä.

Päätettyään kerran olla huomaamatta ja tulkitsematta sitä, mitä ympärillä tapahtuu, he pyrkivät sitäkin vähemmän huomaamaan heidän itsensä kannalta kaikkein pelottavinta: sitä miten heihin, saapuvaan vuoden 1937 satoon, joka lisäksi poikkeaa kovin vaatteiltaan, tavoiltaan ja puheiltaan, katsovat leirivangit, katsovat kriminaalit ja myös Viideskymmeneskahdeksas (kulakkien hävittämisestä hengissä selviytyneet lopettelivat juuri ensimmäistä kymppiään). Nuo kanniskelivat tärkeän näköisenä salkkuaan! Nuo ajelivat virka-autolla! Nuo saivat säännöstelyn aikana suljetuista jakelupisteistä! Nuo mässäilivät lepokodeissa ja huorasivat kylpylöissä! Mutta meidät lähetettiin "seitsemänkahdeksasosa"-lain perusteella kymmeneksi vuodeksi leiriin kaalinpään ja maissintähkän takia. Ja vihamielisesti heille sanotaan: "Siellä — vapaudessa — *te* kuristitte *meitä,* täällä *me* ku-

ristamme *teitä!*" (Mutta siitä ei tule mitään. Kaikki ortodoksit pääsevät pian hyville paikoille.[1]

Missä sitten on hyväätarkoittavien ylevä totuus? Siinä että he eivät halua luopua yhdestäkään aikaisemmasta käsityksestä eivätkä omaksua ainoatakaan uutta. Elämä pärskyköön heidän ylitseen ja romahtakoon heidän päälleen ja jopa ajakoon pyörillään heidän ylitseen — he eivät päästä sitä aivoihinsa! He eivät tunnusta sitä, ikään kuin se ei liikkuisikaan! Tuo haluttomuus muuttaa mitään aivoissaan, tuo kyvyttömyys kriittisesti omaksua elämän kokemusta on heidän ylpeytensä! Vankeus ei saa vaikuttaa heidän maailmankatsomukseensa! Leiri ei saa vaikuttaa! Me pysymme entisessä kannassamme! Me olemme marxilaisia! Me olemme materialisteja! Kuinka se, että olemme sattumalta joutuneet vankeuteen, voisi muuttaa meitä? (Kuinka voisimme muuttua tietoisuudeltamme, jos elämän olosuhteet muuttuvat, jos elämä paljastaa uusia puoliaan? Ei ikänä! viis elämän olosuhteista, mutta meidän tietoisuuttamme se ei määrää! Mehän olemme materialisteja! . . .)

Tällainen on heidän tapahtuneen oivaltamisen asteensa. V. M. Zarin: "Leirissä minä toistelin aina: hölmöjen (eli hänet istumaan panneiden) takia en aio riitaantua neuvostovallan kanssa!"

Tällainen on väistämättä heidän moraalinsa: minut on pantu istumaan syyttä, ja minä olen siis hyvä, mutta kaikki ympärillä olevat ovat vihollisia ja istuvat syystä.

Tähän heidän energiansa hupenee: kuusi ja kaksitoistakin kertaa vuodessa he lähettävät valituksiaan, ilmoituksiaan ja anomuksiaan. Mitä he kirjoittavat? Mitä he raapustavat? Tietenkin he vannovat uskollisuutta Suurelle ja Nerokkaalle (muutoin ei vapauteta). Tietenkin he sanoutuvat irti niistä, jotka heidän jutustaan on jo ammuttu. Tietenkin he rukoilevat anteeksi ja lupaa palata sinne — ylös. Ja huomispäivänä he ottavat ilomielin vastaan minkä tahansa puolueen antaman tehtävän — vaikkapa tämän leirin johtamisen! (Se että näitä valituksia vastaan valui yhtä sakea epäämisien virta, johtui siitä, että valitukset eivät päätyneet Stalinille asti! Hän olisi ymmärtänyt! Hän olisi hyvyydessään antanut anteeksi!)

Kerrassaan hyviä "poliittisia", jos he anelevat vallanpitäjältä — anteeksi! . . . Tällainen on heidän tietoisuutensa taso — kenraali Gorbatov muistelmineen. "Tuomioistuin? Mitä siitä olisi irronnut? Joku oli antanut sille tällaisen käskyn . . ." Mikä analyysin voima! Ja mikä enkelimäis-bolsevik-

[1] E. Ginzburg kuvaa aivan päinvastaisen kohtauksen. Vankilan sairaanhoitaja kysyy häneltä: "Onko totta, että te lähditte köyhän kansan puolesta, että te istutte kolhoosilaisten tähden?" Miltei uskomaton kysymys. Ehkä nainen ei näe mitään kaltereiden takaa, ja niinpä hän kysäisikin tällaisen typeryyden. Mutta kolhoosilaisilla ja tavallisilla leirivangeilla on silmät päässään, he tunnistavat oitis nuo ihmiset, jotka juuri toteuttivatkin "kollektivisoinnin" hirvittävän karjanajon.

kimainen nöyryys! Kriminaalit kysyvät Gorbatovilta: "Mistä syystä te olette tänne joutunut?" (He eivät muuten teitittele.) Gorbatov: "Pahat ihmiset panettelivat." Ei mutta mikä analyysi, mikä analyysi! Eikä kenraali toimi niin kuin Shuhov vaan niin kuin Fetjukov: menee siivoamaan kansliaa siinä toivossa, että saisi ylimääräisen leivänkuoren. "Lakaistessani pöydiltä muruja ja kuorenpaloja ja välistä leivänpalojakin aloin jonkin verran paremmin lievittää nälkääni." Hyvä on, lievitä pois. Mutta Shuhoville luetaan raskaaksi rikkeeksi se, että hän ajattelee puuroa ja ettei hänellä ole sosiaalista tietoisuutta, kun taas kenraali Gorbatoville on kaikki luvallista, koska hän *ajattelee* — pahoja ihmisiä! (Shuhov ei muuten ole tyhmä mies vaan arvioi maan kaikkia tapahtumia rohkeammin kuin kenraali.)

Tai V. P. Golitsyn, maalaislääkärin poika, tieinsinööri. Hän istui kuolemansellissä 140 (satanelj äkymmentä) vuorokautta. (Oli aikaa ajatella!) Sitten hän istui 15 vuotta, sitten seurasi ikuinen karkotus. "Mikään ei muuttunut aivoissani. Olin sama puolueeseen kuulumaton bolsevikki. Minua auttoi usko puolueeseen, usko että paha ei ollut puolueen eikä hallituksen aikaansaannosta vaan että se oli seurausta *joidenkin ihmisten* pahasta tahdosta (analyysiä!), ihmisten jotka tulevat ja menevät (eivätpä vain tunnu menevän...) kun kaikki muu (! !) pysyy... Kestämään auttoivat myös tavalliset neuvostoihmiset, joita vuosina 1937—38 oli *erittäin paljon* myös NKVD:ssä (siis koneistossa!) ja vankiloissa ja leireissä. En tarkoita 'kummeja' vaan oikeita Dzerzhinskin oppilaita." (Aivan käsittämätöntä: miksi nuo Dzerzhinskin seuraajat, joita oli niin paljon, sietivät tyynesti *joidenkin* ihmisten laittomuudet? Mutta itse eivät osallistuneet laittomuuksiin? Ja silti selviytyivät hengissä? Ihmeellistä...)

Tai Boris Djakov: Stalinin kuolema tuotti hänelle suurta tuskaa. (Hänellekö vain? Kaikille ortodokseille.) Hänestä tuntui, että kaikki toivo vapautumisesta oli kuollut!...[1]

Mutta minulle huudetaan: väärin! Väärin! Te väittelette todellisten teoreetikkojen kanssa! Punaisen professuurin instituutin miesten kanssa! Kaikin mokomin! Minäkö muka en ole väitellyt! Mitä muuta minä tein vankiloissa? ja kuljetuksissa? ja kauttakulkupaikoissa? Aluksi väittelin heidän puolellaan. Mutta jotenkin meidän perustelumme kuulostivat minusta laihoilta. Sitten pysyin vaiti ja kuuntelin. Sitten väittelin heitä vastaan. Itse Zaharov, Malenkovin opettaja (hän oli kovasti ylpeä siitä, että oli ollut Malenkovin opettaja), alentui käymään dialogia kanssani.

Ja merkillistä: kaikista noista väittelyistä mieleeni on jäänyt ikään kuin yksi väittely. Aivan kuin kaikki nuo talmudistit yhdessä olisivat yksi yhdistynyt ihminen. Kerrasta toiseen hän toistaa samassa kohdassa saman perustelun ja samoilla sanoilla. Ja hän on yhtä läpäisemätön — läpäisemättömyys, siinä heidän tärkein ominaisuutensa! Rautaotsiin purevia panssa-

1 Oktjabr-aikakauslehden n:o 7 vuodelta 1964.

rintorjunta-ammuksia ei ole vielä keksitty! Heidän kanssaan väitteleminen masentaa, ellei etukäteen tee selväksi itselleen, että tuo väittely on vain leikkiä, hauskaa huvitusta.

Minä ja ystäväni Panin makaamme "stolypinin" keskihyllyllä, olemme tehneet olomme mukavaksi ja piilottaneet sillin taskuun, ei ole jano, voisi vaikka nukahtaa. Mutta jollakin asemalla meidän hyttiimme tyrkätään — oppinut marxilainen. Sen näkee jopa hänen pujoparrastaan ja silmälaseistaan. Eikä hän salaakaan: entinen Kommunistisen akatemian professori. Ripustaudumme neliön muotoiseen aukkoon, tulokkaan ensimmäisistä sanoista ymmärsimme: läpäisemätön. Olemme istuneet vankilassa jo kauan, ja vielä kauan on istuttava, joten osaamme antaa arvon hilpeälle pilalle, — pitääpä laskeutua alas huvittelemaan! Hytissä on verraten väljää, vaihdamme paikkaa jonkun kanssa, tehdään tilaa.

— Päivää.

— Päivää.

— Ei kai teillä vain ole ahdasta siinä?

— Ei ole, kyllä tämä tästä.

— Oletteko istunut kauankin?

— Melko kauan.

— Mutta vähemmän on jäljellä?

— No melkein saman verran.

— Katsokaa — onpa köyhää maaseutua: olkikattoja, vinoja tönöjä.

— Tsaarin komennon perintöä.

— Niin ja neuvostovuosiakin jo kolmisenkymmentä.

— Historiallisesti mitätön ajanjakso.

— Paha juttu että kolhoosilaiset näkevät nälkää.

— Oletteko kurkistanut *jokaiseen* pataan?

— No mutta kysykää keneltä tahansa meidän hytin kolhoosilaiselta.

— Kaikki istumaan pannut ovat katkeroituneita ja epäobjektiivisia.

— Mutta minä olen itse nähnyt kolhooseja . . .

— Siispä ne ovat olleet epätyypillisiä.

(Pujopartainen ei ole käynyt niissä ollenkaan, niin on helpompi.)

— Mutta kysykää te vanhoilta ihmisiltä: tsaarin aikana he olivat kylläisiä ja vaatetettuja, ja heillä oli vaikka kuinka monta pyhäpäivää!

— Minä en viitsi edes kysyä. Ihmisen muistin subjektiivisiin ominaisuuksiin kuuluu kiitellä kaikkea mennyttä. Kuollut lehmä kun on aina paras lypsävä. (Hänpä pistää välillä sananlaskunkin!) Mutta meidän kansamme ei pidä pyhäpäivistä, se tahtoo tehdä työtä.

— Entä miksi monissa kaupungeissa on pulaa leivästä?

— Milloin?

— No juuri ennen sotaa . . .

— Ei pidä paikkaansa! Juuri ennen sotaa kaikki saatiin järjestykseen.

— Kuulkaahan nyt, kaikissa Volgan varren kaupungeissa oli silloin tu-

hansien ihmisten jonot . . .

— Se johtui jostakin paikallisesta jakeluhäiriöstä. Sitä paitsi — todennäköisesti muistatte väärin.

— Ja nytkin siitä on pulaa!

— Akkojen juoruja. Meillä on seitsemän-kahdeksan miljardia puutaa viljaa[1].

— Lisäksi vilja on mätää.

— Päinvastoin, jalostamisessa on saavutettu suurta menestystä.

— Mutta monien myymälöiden hyllyt ovat tyhjillään.

— Paikallista taitamattomuutta.

— Ja hinnat ovat korkeat. Työläinen joutuu kieltäytymään paljosta.

— Meillä hinnat ovat tieteellisesti perustellut — missä muualla muuten?

— Siinä tapauksessa palkka on liian alhainen.

— Myös palkka on tieteellisesti perusteltu.

— Siis perusteltu niin, että työläinen tekee suurimman osan ajasta työtä valtion eteen ilmaiseksi.

— Te ette ole selvillä poliittisesta taloustieteestä. Mikä olette koulutukseltanne?

— Insinööri.

— Mutta minä olen nimenomaan taloustieteilijä. Älkää ruvetko väittelemään. Meillä lisäarvo on suorastaan mahdottomuus.

— Mutta miksi ennen vanhaan perheenisä pystyi ruokkimaan perheensä yksin, kun taas nykyään on kahden tai kolmen käytävä työssä?

— Siksi että ennen oli työttömyyttä, vaimo ei saanut työtä. Ja perhe näki nälkää. Sitä paitsi vaimon työ on tärkeää hänen tasa-arvoisuutensa kannalta.

— Minkä helvetin tasa-arvoisuuden? Entä kenen niskoilla kaikki kotityöt ovat?

— Miehen pitää auttaa.

— Autatteko te vaimoanne?

— Minä en ole naimisissa.

— Siis ennen jokainen teki työtä päivällä, mutta nyt molempien on tehtävä työtä vielä illallakin. Eikä naiselta liikene aikaa tärkeimpään: lasten kasvattamiseen.

— Ihan tarpeeksi. Tärkeintä kasvatusta ovat lastentarha, koulu ja komsomol.

— Ja miten ne kasvattavat? Lapsista varttuu huligaaneja ja näpistelijöitä. Tytöistä holtittomia.

— Ei pidä paikkaansa. Meidän nuorisomme on korkeasti aatteellista.

[1] Kestää vielä jonkin aikaa ennen kuin Hrushtshev paljastaa, että korjasimme vuonna 1952 pienemmän sadon kuin vuonna 1913.

— Niin lehtien mukaan. Mutta meikäläiset lehdet valehtelevat!

— Ne ovat paljon rehellisempiä kuin porvarilliset lehdet. Lukisittepa porvarillisia.

— Antakaa lukea!

— Se olisi aivan turhaa.

— Joka tapauksessa meikäläiset lehdet valehtelevat!

— Ne ovat avoimesti yhteydessä proletariaattiin.

— Sellaisesta kasvatuksesta on seurauksena rikollisuuden kasvu.

— Päinvastoin se laskee. Katsokaa tilastoa!

(Maassa jossa lampaanhäntienkin määrä on julistettu salaiseksi!)

— Lisäksi rikollisuuden kasvu johtuu myös siitä, että meidän lakimme synnyttävät rikollisuutta. Ne ovat kohtuuttomia ja mielettömiä.

— Päinvastoin, lait ovat erinomaiset. Parhaat ihmiskunnan historiassa.

— Varsinkin 58. pykälä.

— Ilman sitä meidän nuori valtiomme ei pysyisi pystyssä.

— Mutta eihän se ole enää niin kovin nuori!

— Historiallisesti ottaen erittäin nuori.

— Mutta katsokaa nyt, miten paljon ihmisiä istuu!

— He ovat saaneet ansionsa mukaan.

— Entä te?

— Minut pantiin istumaan erehdyksessä. Vapauttavat jahka selvittävät asian.

(Tämän takaportin he kaikki jättävät itselleen.)

— Erehdyksessä? Mitä se sanoo teidän laeistanne?

— Lait ovat erinomaiset, valitettavia ovat poikkeamiset niistä.

— Rikollisuutta, lahjuksia, korruptiota kaikkialla.

— On voimistettava kommunistista kasvatusta.

Ja niin edelleen. Hän on järkähtämätön. Hän puhuu kieltä, joka ei edellytä aivojen pinnistämistä. Väitteleminen hänen kanssaan on kuin vaeltamista erämaassa.

Sellaisista ihmisistä sanotaan: kaikki pajat kiersi mutta takomattomana palasi.

Ja kun heistä sanotaan nekrologeissa: "tuhoutuivat traagisesti yksilönpalvonnan aikana", sietäisi ainakin korjata: "tuhoutuivat koomisesti".

Ja jos hänen henkilökohtainen kohtalonsa olisi muotoutunut toisin, emme olisi saaneet edes tietää, miten kuiva ja mitätön ihminen hän oli. Kunnioittavasti lukisimme hänen nimensä lehdestä, ja hän ylenisi kansankomissaariksi tai julkeaisi edustaa ulkomailla koko Venäjää.

Hänen kanssaan ei kannata väitellä. Paljon mielenkiintoisempaa on pelata hänen kanssaan — ei, ei shakkia vaan "toveria". Tällainenkin peli on. Se on aivan helppoa. Vastatkaa hänelle pari kertaa myöntävästi. Sanokaa hänelle jotakin hänen omasta sanavarastostaan. Hänen tulee miellyttävä olla. Sillä hän on tottunut siihen, että kaikki ympärillä olevat ovat vihollisia,

hän on väsynyt näykkimään takaisin eikä hän halua enää ollenkaan kertoa, sillä kaikki hänen kertomansa käännetään oitis häntä vastaan. Mutta luultuaan teitä omaksi ihmiseksi hän aivan inhimillisesti avautuu teille ja kertoo, mitä hän juuri näki rautatieasemalla: ihmiset kulkevat ohi, juttelevat ja nauravat, elämä jatkuu. Puolue johtaa, joku siirretään paikalta toiselle, mutta me kaksi istumme täällä, meitä on kourallinen, pitää *kirjoittaa,* kirjoittaa ja anoa jutun tutkimista uudelleen, armahdusta . . .

Tai hän kertoo jotakin kiinnostavaa: Komakatemiassa he päättivät *syödä* erään toverinsa, tunsivat, että tämä oli jotenkin epäaito, että tämä *ei* ollut *meikäläisiä,* mutta sepä ei onnistunut millään: hänen kirjoituksissaan ei ollut virheitä, hänen elämäkertansa oli puhdas. Ja sitten äkkiä pengottaessa arkistoja — löytö! — käteen osui tuon toverin vanha brosyyri, jota itse Lenin oli pitänyt kädessään ja jonka marginaaliin tämä oli omakätisesti merkinnyt: "Talousmiehenä täysi paska". "No niin, ymmärrättehän itsekin", keskustelukumppanimme hymyilee luottavasti, "että *tämän* jälkeen meidän oli helppo tehdä sotkijasta ja huijarista selvää jälkeä. Hänet karkotettiin pois ja häneltä riistettiin oppiarvo."

Vaunut kolkkuvat. Kaikki nukkuvat jo, jotkut pitkänään, jotkut istuallaan. Haukotteleva saattovartion sotilas kävelee silloin tällöin käytävän päästä päähän.

Vielä yksi Leninin elämäkerran episodi katoaa kenenkään merkitsemättä muistiin . . .

Saadaksemme mahdollisimman täydellisen käsityksen hyväätarkoittavista tarkastelemme heidän käyttäytymistään kaikissa leirielämän peruskohdissa.

A) *Suhtautuminen leirikuriin ja vankien taisteluun oikeuksistaan.* Koska leirikomento on *meidän* perustamamme — siis neuvostovallan tekoa — sitä on noudatettava auliisti mutta myös syvän tietoisesti. Järjestelmän *henkeä* on noudatettava jo ennen, kuin vartiointihenkilökunta vaatii tai määrää.

Samaisella E. Ginzburgilla on hämmästyttäviä havaintoja: naiset *puolustelevat* päänsä *ajamista* (koneella!) paljaaksi (kun kerran kuri niin vaatii). Heidät lähetetään suljetusta vankilasta Kolymaan kuolemaan. Heillä on selitys valmiina: siispä meihin *luotetaan,* uskotaan että me teemme työtä tunnollisesti!

Mistä helvetin *taistelusta* voisi olla puhettakaan? Taistelusta ketä vastaan? *Omia* vastaan! . . . Taistelusta minkä puolesta? Vapautumisen puolestako? Ei pidä taistella, on pyydettävä laillisessa järjestyksessä. Taistelusta neuvostovallan kumoamiseksiko? Kuivettukoon kielesi moisista puheista!

Leirivangeista, jotka halusivat taistella mutta eivät voineet, jotka olisivat voineet mutta eivät halunneet, jotka sekä voivat että halusivat (ja taistelivat! heidänkin vuoronsa tulee, puhumme myös heistä!) — ortodoksit muodostavat neljännen ryhmän: jotka eivät halunneet ja jotka *eivät olisi pysty-*

neet, vaikka olisivat halunneetkin. Koko heidän aikaisempi elämänsä oli valmistanut heitä yksinomaan keinotekoiseen, symboliseen piiriin. Vapaudessa heidän "taistelunsa" oli ylempänä hyväksyttyjen päätöslauselmien ja käskyjen vastaanottamista ja lähettämistä eteenpäin puhelimella ja soittokellolla. Leirien olosuhteissa, joissa taistelu vaatii pikemminkin lähitaisteluun antautumista ja käymistä aseitta päin konepistooleja ja ryömimistä kiivaassa tulituksessa, he olivat Kiekuja ja Kaikuja, joita kukaan ei pelännyt ja joista ei ollut yhtään mihinkään.

Ja kaikkein vähiten näistä periaatteellisista koko ihmiskunnan onnen puolesta taistelijoista oli kriminaalien ryöväämisen estäjiksi: he eivät protestoineet kriminaalien väkivaltaan keittiöissä ja loispaikoilla (lukekaa vaikkapa kenraali Gorbatovia, siinä on) — sillä *heidänhän* teoriansa perusteella sosiaalisesti läheiset kriminaalit saivat leirissä sellaisen vallan. He eivät estäneet ryöväämästä heikkoja eivätkä liioin itse tehneet vastarintaa ryövääjille.

Ja kaikki se oli loogista, kaikki täsmäsi, eikä kukaan väittänyt vastaan. Mutta sitten koitti historian kirjoittamisen aika, ensimmäiset vaimennetut leirien elämästä kertovat ääneet kuultiin, oikein ajattelevat katsahtivat toisiinsa ja pahoittivat mielensä: kuinka ihmeessä? Hehän olivat niin edistyksellisiä, niin tietoisia — eivätkä olleet taistelleet! Eivätkä he edes tienneet, että oli ollut Stalinin persoonan kultti ! Eivätkä he aavistaneet, että rakas Lavrenti Pavlovitsh oli paatunut kansan vihollinen!

Ja oli kiireesti päästettävä liikkeelle jokin hämärä versio, että he olivat *taistelleet.* Ja jokaikinen lehtipiski, joka suinkin viitsi, moitiskeli minun Ivan Denisovitshiani: mikset taistellut, nartun penikka? "Moskovskaja Pravda" (8. 12. 1962) peräti nuhteli Ivan Denisovitshia siitä, että vaikka kommunistit pitivät leireissä maanalaisia kokouksiaan, hän ei käynyt niissä eikä pyrkinyt ottamaan oppia viisaammiltaan.

Mitä ihmeen hourailua? Mitä maanalaisia kokouksia? Ja miksi? Nyrkin heristämiseksi taskussa? Ja kenelle heristää nyrkkiä, jos alimmasta vartijasta hamaan Staliniin kaikki oli silkkaa neuvostovaltaa? Milloin ja *millaisin menetelmin* he taistelivat?

Sitä ei kukaan pysty osoittamaan.

Entä mitä he ajattelivat? — elleivät he tohtineet muuta kuin hokea, että todellisuus on järkevää? Mitä he kykenivät ajattelemaan, jos heidän ainoa rukouksensa kuului: tsaarin ruoska, älä lyö minua?

B) *Suhteet leirin päällystöön.* Voisiko oikeinajattelevien suhtautuminen

[1] Rjazanin alueen kansanvalistusasiain osaston kaaderijaoston päällikkö kysyi minulta vuonna 1957: "Mistä syystä teidät vangittiin vuonna neljäkymmentäviisi?" — "Yksilönpalvonnan vastaisista puheista", minä vastasin. "Kuinka se voi olla mahdollista?" nainen hämmästeli. "Oliko yksilönpalvontaa muka j o silloin?" (Hän oli vilpittömästi ymmärtänyt asian niin, että yksilönpalvonta oli havaittu vuonna 1956 — mistäpä sitä olisi vuonna 1945 ollut?)

leirin päällystöön olla muuta kuin äärimmäisen kunnioittava ja ystävällinen? Kaikki leiripäälliköthän ovat puolueen jäseniä ja täyttävät puolueen antamaa tehtävää, ei ole heidän vikansa, jos minut (ainoa syytön) on lähetetty tänne tuomio taskussani. Ortodoksit ymmärtävät erinomaisesti, että jos he äkkiä joutuisivat päälliköiden paikalle, he menettelisivät täsmälleen samalla tavalla.

Todorski, jota koko meikäläinen lehdistö on nyt ylistellyt leirisankariksi (hän oli lehtimieheksi ruvennut seminaarilainen, jonka Lenin jostakin syystä oli pannut merkille ja josta 1930-luvulla jostakin syystä tuli ilmasota-akatemian (?) esimies, vaikka hän ei lentäjä ollutkaan), keskustelee Djakovin tekstin mukaan jopa huoltopäällikönkin kanssa — tyypin jonka ohi työläinen kävelee edes päätään kääntämättä — tähän tapaan:

— Miten voin palvella, kansalainen päällikkö?

Lääkintäosaston päällikölle taas Todorski laatii aineen NKP:n historian "lyhyestä kurssista". Jos Todorski edes jossakin *ajattelee* toisin kuin "lyhyessä kurssissa" lukee, niin missä on hänen periaatteellisuutensa, kuinka hän voi laatia aineen täsmälleen Stalinin mukaan[1]? Ja jos hän ajattelee *täsmälleen niin,* sitä "tuhoutuminen koomisesti" tarkoittaakin.

Mutta ei riitä että rakastaa päällystöä! — päällystön on myös rakastettava meitä. Päällystöllehän on selitettävä, että me olemme samanlaisia, samaa taikinaa kuin te, lämmittäkää meitä nyt jotenkin. Tästä syystä Serebrjakovan, Shelestin, Djakovin ja Aldan-Semenovin sankarit aina tilaisuuden tullen — olipa se sitten tarpeen tai ei, sopivaa tai sopimatonta, kuljetusta vastaanotettaessa, kaavakkeista tarkistettaessa — ilmoittavat olevansa kommunisteja. Se juuri onkin hakemista lämpimälle paikalle.

Shelest peräti keksii tällaisen kohtauksen. Kotlasin kauttakulkupaikassa pidetään nimenhuutoa. "Puoluekanta?" päällikkö kysyi. (Keille hölmöille tämä on kirjoitettu? Missä vankilakaavakkeissa on puoluekannan sarake?) "VKP(b):n jäsen", Shelest vastaa tekaistuun kysymykseen.

Ja päälliköille — sekä Dzerzhinskin että Berijan miehille — on annettava tunnustus: he *kuulevat.* Ja järjestävät. Ja ettei vain ollut kirjallista tai ainakin suullista määräystä: järjestää kommunisteille säädyllisemmät olot? Sillä jopa kaikkein pahimpina Viidennenkymmenennenkahdeksannen vainoamisen aikoina, kun sitä poistettiin loistehtävistä, entiset korkeat kommunistit jostakin syystä pidettiin. (Esimerkki KrasLagista. Entinen Pohjois-Kaukasian sotilaspiirin sotaneuvoston jäsen Aralov pysyi vihannestarhaprikaatin päällikkönä, entinen prikaatinkomentaja Ivantshik asuintaloprikaatin päällikkönä ja Moskovan komitean entinen sihteeri Dedkov laiskan

[1] Meille huomautetaan: periaatteellisuus periaatteellisuutena mutta välistä on oltava joustava. Olihan vaihe, jolloin Ulbricht ja Dimitrov neuvoivat kompuoluettaan tekemään rauhan natsien kanssa ja jopa tukemaan näitä. Ja siihen me emme osaa vastata mitään — dialektiikkaa!

virassa hänkin.) Mutta aivan ilman määräyksiäkin pelkän solidaarisuuden ja pelkän laskelmoinnin — "tänään sinä, huomenna minä" — oli pakko panna MVD:n miehet huolehtimaan oikeauskoisista.

Ja seurauksena oli, että ortodoksit olivat lähellä päällystön sydäntä ja muodostivat leirissä vakaan etuoikeutetun kerrostuman. (Tämä ei ulottunut hiljaisiin rivikommunisteihin, jotka eivät käyneet päällystön luona vakuuttamassa uskoaan.)

Aldan-Semonov kirjoittaakin yksinkertaisuuksissaan suoraan: kommunistipäälliköt pyrkivät siirtämään kommunistivangit kevyempään työhön. Djakov ei hänkään salaa: uusi tulokas Rom ilmoitti sairaalan esimiehelle, että hän oli vanha bolsevikki. Ja heti hänet jätetään lääkintäosaston päivystäjäksi — erittäin kadehdittavaan virkaan! Niin ikään leirin päällikkö määrää, että Todorskia ei saa siirtää sanitäärien vahvuudesta.

Mutta kaikkein merkillepantavimman tapauksen kertoo G. Shelest "Kolyman muistiinpanoissaan"[1]:

Leiriin saapui uusi iso MVD-pamppu ja tunnisti Zaborskin entiseksi esimiehekseen kansalaissodan ajoilta. Lirauttivat kyyneleitä. Pyydä vaikka puoli valtakuntaa! Ja Zaborski: suostuu "erikoismuonitukseen suoraan keittiöstä ja ottamaan leipää niin paljon kuin tarvitsee" (eli mässäilemään työläisten kustannuksella, sillä kukaan ei merkitse hänelle uusia muonanormeja) ja pyytää vain kuusiosaiset Leninin teokset lukeakseen niitä iltaisin öljytuikun valossa! Näin kaikki järjestyykin: päivällä hän syö varastettua leipäannosta ja illalla lukeee Leniniä! Näin avoimesti ja nautinnollisesti ylistetään kataluutta!

Lisäksi Shelestilla jokin satumainen prikaatin "maanalainen politbyro" (aika paljon prikaatilta?) saa poikkeukselliseen aikaan leivänleikkaamosta limpun ja kulhollisen kaurapuuroa. Siis kaikkialla on omia loisia? Ja siispä me — oikein ajattelevat — varastelemme?

Ja samainen Shelest tarjoaa meille loppupäätelmän:

"Toiset selviytyivät hengissä *hengen voimalla* (siis nämä puuroa ja leipää varastelevat ortodoksit — A. S.), toiset ylimääräisellä kaurapuurokipollisella" (Ivan Denisovitsh siis)[2].

Olkoon sitten niin. Ivan Denisovitshilla ei ole loistuttavia kunhan vain sanotte: entä seinä? kuka muurasi seinää, mitä? Tekö, kovaotsaiset?

C) *Suhde työhön.* Yleiskuva on se, että ortodoksit ovat alttiita työlle. (Lavantautihoureissaan makaava Eichen apulainen rauhoittui vasta, kun sairaanhoitaja vakuutti hänelle, että viljatoimituksia koskevat sähkeet oli lähetetty.) He hyväksyvät myös leirityön yleensä: sitä tarvitaan kommunismin rakentamiseksi, ja ilman sitä olisi perusteetonta antaa litkua koko vankilaumalle. Niinpä heidän

[1] "Kolymskie zapisi", Znamja n:o 9 1964.
[2] Zabaikalski rabotshii-lehti 27. 8. 1964.

mielestään onkin aivan järkevää, että kieltäytyjiä pitää piestä, sulkea kovennetun kurin parakkiin ja sota-aikana jopa ampuakin. Niin ikään heidän mielestään on aivan moraalista olla työhönmääräjänä, prikaatinpäällikkönä ja minä tahansa ajelijana ja hoputtajana (tässä he poikkeavat "rehellisistä varkaista" ja muistuttavat "narttuja"). Niinpä esimerkiksi hakkuuprikaatin päällikkö Elena Nikitina, entinen Kievin komsomolin komitean sihteeri. Hänestä kerrotaan: varasti oman prikaatinsa (Viidettäkymmenettäkahdeksatta) työn tulokset, kävi vaihtokauppaa kriminaalien kanssa. Ljusja Dzhaparidze (Bakun komissaarin tytär) osti itselleen vapautuksen työstä paketissa saamallaan suklaalla. Sitä vastoin anarkisti Tatjana Garasevaa prikaatinpäällikkö ei päästänyt kolmeen vuorokauteen metsästä — kunnes tämä paleltui.

Ja Prohorov-Pustover — bolsevikki hänkin joskin puolueeseen kuulumaton — saa vankeja kiinni norminsa täyttämättä jättämisestä (ja ilmoittaa tästä päällystölle, minkä jälkeen kyseisiä vankeja rangaistaan). Vankien moitteisiin, että pitäähän toki ymmärtää, heidän työnsä on orjan työtä, Pustover vastaa: "Merkillistä filosofiaa! Kapitalistisissa maissa työläiset taistelevat orjan työtä vastaan, mutta me — vaikka olemmekin orjia — teemme työtä sosialistisen valtion hyväksi, emme yksityisten henkilöiden. Nuo virkamiehet ovat vain väliaikaisesti (?) vallassa, ja kansan tarvitsee vain liikahtaa, niin he lentävät alas, mutta kansan valtio pysyy."

Ortodoksin tajunta on viidakko. Elävän ihmisen on mahdoton keskustella hänen kanssaan.

Ja ainoan poikkeuksen hyväätarkoittavat varaavat itselleen: heitä olisi väärin käyttää leirin yleisissä töissä, koska silloin heidät olisi vaikea säilyttää tulevaisuudessa hedelmällisesti johtamaan neuvostokansaa, ja lisäksi heidän olisi itse leirivuosina vaikea *ajatella* eli kerääntyä piiriin ja vuorotellen toistella, että toveri Stalin ja toveri Molotov ja toveri Berija ja koko muu puolue ovat oikeassa.

Ja tästä syystä he parhaansa mukaan ja leirin päälliköiden suojeluksessa ja vaivihkaa toisiaan auttaen pyrkivät sijoittumaan loisiksi — paikoille jotka eivät edellytä tietoja (kenelläkään heistä ei ole erikoisammattia) ja jotka ovat rauhallisempia eli loitompana leirin yleisestä käsikähmästä. Ja niin he takertuvat: Zaharov (Malenkovin opettaja) henkilökohtaisten tavaroiden rättimikon varastoon; edellä mainittu Zaborski (Shelest itse?) niin ikään varaston pöytään; pahamaineinen Todorski lääkintäosastoon; Konokotin välskärin virkaan (vaikkei välskäri olekaan); Serebrjakova sairaanhoitajan virkaan (vaikkei hän sairaanhoitaja olekaan). Myös Aldan-Semenov oli loinen.

Djakovin — hyväätarkoittavista suurisuisimman — leirielämäkerta on lähtöisin hänen omasta kynästään ja varsin hämmästyttävä. Tuomionsa viiden vuoden aikana hän poistui vyöhykkeeltä *yhden kerran* ja silloinkin vain puoleksi päiväksi, ja tuon puolen päivän aikana hän teki työtä *puoli tuntia,* pilkkoi oksia ja jo tuon ponnistuksen jälkeen vartija sanoi hänelle: sinähän olet ihan kuitti, huilaa vähän. Puoli tuntia viiden vuoden aikana! — se ei keneltä tahansa

onnistukaan! Jonkin aikaa hän *filmasi* tyrää ja sitten tyrästä johtuvaa fisteliä — mutta hyvät ihmiset, eihän toki viittä vuotta! Saadakseen todella kullan arvoisen paikan — sairaustilaston pitäjän, KVTsh:n kirjastonhoitajan tai henkilökohtaisten tavaroiden rättimikon — ja pysyäkseen siinä *koko tuomionsa* ajan ei riitä, että maksaa jollekin läskissä, vaan todennäköisesti on myös kannettava sielunsa *kummille* — vanhat leirivangit arvioikoot. Eikä Djakov ole edes pelkästään loinen, vaan hän on militanttiloinen: teoksensa ensimmäisessä muunnelmassa[1] — ennen kuin hänet julkisesti pantiin häpeämään[2] — hän perusteli hienostuneesti, miksi älykkään ihmisen on vältettävä karkea kansan kohtalo ("shakkipelin kaltainen kombinaatio", "tornitus" eli: työntää sijastaan jonkun toisen teuraalle). Ja tuo ihminen ryhtyy nyt leirielämän päätulkitsijaksi!

G. Serebjrakova esittää oman leirielämäkertansa varovan pisteviivamaisesti. Kerrotaan että joillakin naisilla on raskaita todisteita häntä vastaan. Minulla ei ole ollut mahdollisuutta tarkistaa sitä.

Mutta eivät vain itse kirjoittajat vaan myös *kaikki muut* tämän kirjailijoiden kuoron kuvaamat hyväätarkoittavat on kuvattu *työn ulkopuolella* — joko sairaalassa tai loisina, käymässä obskurantistisia (ja hivenen ajankohtaistettuja) keskustelujaan. Tässä kirjailijat eivät valehtele: heidän mielikuvituksensa ei yksinkertaisesti riittänyt kuvaamaan noita kovaotsaisia yhteiskuntaa hyödyttävän työn ääressä. (Milläs kuvaat, ellet itse ole ikänä tehnyt työtä?)

D) *Suhtautuminen karkaamisiin.* Kovaotsaiset itse eivät pakene koskaan: sehän olisi taistelemista järjestelmää vastaan, MVD:n toiminnan haittaamista ja siis myös neuvostovallan sabotoimista. Lisäksi ortodoksilla on aina ylimmissä instansseissa pari kolme armahdusanomusta vetämässä, ja karkaaminenhan voitaisiin siellä ylhäällä tulkita kärsimättömyydeksi tai suorastaan epäluottamukseksi korkeimpia instansseja kohtaan!

Ja eiväthän oikeinajattelevat *tarvinneetkaan* "vapautta yleensä" — ihmisten tai lintujen vapautta. Kaikki totuus on konkreettista! Niinpä vapaudenkin he halusivat vain valtion kädestä, laillisen, leimalla varustetun vapauden, joka palauttaisi heidän aikaisemman asemansa ja entiset etuoikeutensa! Mitä merkitystä vapaudella ilman niitä olisikaan?

Ja kun he itse eivät karkailleet, sitä jyrkemmin he tuomitsivat myös toisten karkaamiset ilmiselvänä MVD:n järjestelmän ja talouselämän rakennustyön sabotoimisena.

Ja jos karkaamiset ovat näin vaarallisia, niin oletettavastihan hyväätarkoittavan kommunistin kansalaisvelvollisuus on saatuaan tietää kannella toveri operatiivivaltuutetulle? Loogista vai mitä?

Ja heidän joukossaanhan oli entisiä illegaalisen työn tekijöitä ja kansa-

[1] Zvezda n:o 3 1963.

[2] Lakshin Novyi mirin vuoden 1964 1-numerossa.

laissodan rohkeita ihmisiä! Mutta heidän oppinsa oli muuttanut heidät — poliittiseksi kuonaksi . . .

E) *Suhtautuminen muuhun Viidenteenkymmenenteenkahdeksanteen.* He eivät milloinkaa samastaneet itseään onnettomuustovereihinsa, se olisi ollut epäpuoluekantaista. Välistä salaa keskenään mutta välistä myös aivan avoimesti (he eivät vaarantaneet mitään) he asettivat itsensä tuon saastaisen Viidennenkymmenennenkahdeksannen vastakohdaksi ja pyrkivät puhdistumaan eristäytymällä. Juuri tuota yksinkertaista massaa he olivat johtaneet vapaudessa — eivätkä he sielläkään olleet antaneet sen ääneen sanoa vapaata sanaa. Täällä taas, jouduttuaan massan kanssa samoihin selleihin ja tasaiselle, he eivät suinkaan joutuneet sen alistamiksi vaan mielensä mukaan karjuivat sille: "Se on oikein teille, roistot! Kaikki te teeskentelitte vapaudessa! Te kaikki olette vihollisia, hyvä että teidät pantiin istumaan! Kaikki on lainmukaista! Kaikki kulkee suurta voittoa kohti!" (Vain minun vangitsemiseni oli väärin.)

Ja vangin monologiensa esteettömyyden (päällystö on aina ortodoksien puolella, kooerrät eivät uskalla panna vastaan, muutoin saavat toisen tuomion) he vakavissaan lukevat kaikenvoittavan oppinsa voiman tiliin[1]!

Vilpittömän halveksivasti, säädettyä luokkavihaa tuntien ortodoksit katselivat muuta Viidettäkymmenettäkahdeksatta. Djakov: "Tunsin kauhua ajatellessani, keiden seurassa olimme siellä." Konokotin ei halua antaa piikkiä sairaalle Vlasovin armeijan miehelle (vaikka hänen välskärin velvollisuutensa vaatii!) mutta luovuttaa uhrautuvasti vertaan sairaalle saattovartion sotilaalle. (Samoin Barinov, heidän vapaa lääkärinsä: "Ennen muuta olen tshekan mies, vasta *sitten* lääkäri." Tämä on lääketiedettä!) Nyt paljastuukin, miksi sairaalassa "tarvitaan rehellisiä ihmisiä" (Djakov): jotta tiedettäisiin, kenelle on annettava ruiskeita ja kenelle ei.

Ja tuon vihansa he muunsivat toiminnaksi. (Kuinka voisikaan — ja miksi — kätkeä luokkavihan sisäänsä?) Shelestin (ilmeisesti kommunistisen oikeustieteen) professori Samuil Gendal epäilee heti työhön haluttomien kaukasialaisten *mullaa* sabotaasista.

F) *Suhtautuminen ilmiantamiseen.* Niin kuin kaikki tiet vievät Roomaan, samoin kaikki edelliset kohdat ovat tuoneet meidät siihen, että kivikovat eivät voi olla ryhtymättä yhteistyöhön leirien päälliköistä parhaiden ja rakastettavimpien — operatiivivaltuutettujen — kanssa. Heidän asemassaan se on kaikkein luotettavin tapa auttaa NKVD:tä, valtiota ja puoluetta.

Päälle päätteeksi se on edullistakin, se on kaikkein tehokkain kiinnike

[1] Olihan leirissä välistä toisenlainenkin voimasuhde. Erään Unzhlagissa istuneen syyttäjän oli pakko monta vuotta teeskennellä hourupäistä. Vain se pelasti hänet tilinteolta (vankitoverien joukossa oli hänen "kummilapsiaan").

päällystöön. Kummille tehdyt palvelukset eivät jää palkitsematta. Vain kummin suojelun turvin voi vuosikausia pysyä vyöhykkeen hyvillä loispaikoilla.

Eräässä leiriä kuvaavassa saman ortodoksisen kirjavirran teoksessa[1] tekijän rakastama äärimmäisen luotettava kommunisti Kratov noudattaa leirissä tällaista katsomusten järjestelmää: 1) selviytyä hengissä hinnalla millä hyvänsä, sopeutua kaikkeen, 2) kunnon ihmiset ruvetkoot *koputtelijoiksi* — parempi kuin jos ilmiantajiksi rupeaisivat kunnottomat.

Ja vaikka ortodoksi heittäytyisikin itsepäiseksi eikä haluaisi palvella kummia, hänen olisi vaikea välttää tuota ovea. Operatiivivaltuutettu taatusti kutsuu lempeästi jokaisen oikeauskoisen ja uskoaan äänekkäästi julistavan ja kysyy isällisesti: "Oletteko neuvostoihminen?" Eikä hyväätarkoittava voi vastata "en ole". Siispä hän vastaa "olen".

Jos olette, ryhtykäämme yhteistyöhön, toveri. Sillehän ei pitäisi olla esteitä[2].

Vasta nyt, kun leirien koko historia vääristellään, hävettää tunnustaa, että oltiin yhteistyössä. Aina he eivät jääneet kiinni avoimesti niin kuin Lixa Kotik, joka pudotti kirjallisen ilmiannon. Epähuomiossa vain tullaan maininneeksi, että operatiivivaltuutettu Sokovikov postitti ystävällisesti Djakovin kirjeitä ohi leirin sensuurin, mutta ei kerrota: *miksi* postitti? *mistä* moinen ystävyys? Keksitään, että operatiivivaltuutettu Jakovlev neuvoi Todorskia olemaan julkisesti ilmoittamatta, että hän oli kommunisti, mutta ei selitetä: miksi se oli operatiivivaltuutetulle tärkeää?

Mutta tämä on väliaikaista. Ovella on jo ihana aika, jolloin voi ryhdistäytyä ja ääneen tunnustaa:

— Kyllä! Me *koputtelimme* ja olemme ylpeitä siitä[3]!

Mutta mitä varten koko tämä luku oikeastaan on? Koko tämä pitkä katsaus ja analyysi hyväätarkoittavista? Kirjoittakaamme sen asemesta kissan korkuisin kirjaimin

JANOS KADAR JA WLADYSLAW GOMULKA[4].

He kokivat sekä epäoikeudenmukaisen vangitsemisen että tutkintavaiheen kidutuksineen ja istuivat niin ja niin monta vuotta.

Koko maailma näkee, minkä verran he oppivat. Koko maailma tietää, minkä arvoisia he ovat.

[1] Viktor Vjatkin: Tshelovek rozhdaetsja dvazhdy (Ihminen syntyy kahdesti) II osa, Magadan 1964.

[2] Ivanov-Razumnik muistelee: heidän Butyrkin sellissään paljastettiin kolme koputtelijaa — ja kaikki kolme olivat kommunisteja.

[3] Minä kirjoitin tämän vuoden 1966 alussa ja saman vuoden lopulla luin Oktjabr-lehden 9. numerosta K. Bukovskin kirjoituksen. Aivan oikein — he ylpeilevät avoimesti jo.

[4] Nyt voi lisätä myös nimen Gustav Husak. (Huomautus vuodelta 1972.)

XII Kop —kop — kop . . .

Tsheka-GB (tämä soinnikas ja kätevä ja lyhyt nimitys lienee sopiva tälle laitokselle, samalla pysyy mielessä myös sen kehitys ajassa) olisi tunteeton pökkelö, kykenemätön valvomaan kansaansa, ellei se alituisesti katselisi ja olisi kuulolla. Meidän teknisenä aikanamme silmien sijasta tekevät työtä osaksi valokuvauskoneet ja -laitteet, korvien sijasta mikrofonit, magnetofonit ja lazer-kuuntelulaitteet. Mutta tämän kirjan kattamana aikana Tsheka-GB:n lähes ainoita silmiä ja lähes ainoita korvia olivat *koputtelijat.* Ensimmäisinä Tshekan vuosina heistä käytettiin asiallista nimitystä: salaiset avustajat (erotukseksi julkisesta työvoimasta). Niiden vuosien tyyliin tuo lyhenne *seksot*[1] siirtyi yleiseen käyttöön. Tuon sanan keksijä (ei arvannut, että se leviäisi niin laajalle, ei osannut varoa) ei osannut kuunnella sitä puolueettomalla kuulolla, jolloin hän olisi erottanut jo yksistään sanan ääänneasuun sisältyvän iljettävyyden — sodomiaakin häpeällisemmän. Ja vuosien mittaan sanan peitti lisäksi petturuuden kellanruskahtava veri — saastaisempaa sanaa ei venäjän kielessä ollut.

Mutta tuota sanaa käytettiin vain vapaudessa. Arkkipelagissa oli omat sanat: vankilassa "hautova", leirissä "koputtelija". Mutta niin kuin monet Arkkipelagin sanat siirtyivät venäjän kielen ulapalle, samoin sana *stukatsh*[2] on ajan mittaan muuttunut yleiseksi käsitteeksi. Tämä heijastaa itse koputtelemisen ilmiön ykseyttä ja yleisyyttä.

Kun kokemusta puuttuu eikä tätä asiaa ole tullut riittävästi pohtineeksi, on vaikea arvioida, paljoltako olemme ilmiantamisen kyllästämiä ja syövyttämiä. Ellei meillä ole transistoriradiota kädessämme, emme niityllä, metsässä emmekä järvellä havaitse, että lävitsemme virtaa koko ajan runsaasti radioaaltoja.

On vaikea opetella alinomaa kysymään: *ketkä meillä koputtelevat?* Meidän huoneistossa, meidän pihassa, meidän kellosepän verstaassa, meidän koulussa, meidän toimituksessa, meidän osastolla, meidän suunnittelutoimistossa ja jopa meidän miliisiasemalla. Tuon kysymyksen opetteleminen on vaikeaa ja vastenmielistä, mutta turvallisuuden takia se olisi

[1] ven. sanoista sekretnyi sotrudnik (suom. huom.)

[2] Koputtaja — ven. verveistä *stutshat'* koputtaa, *stuknut'* kopauttaa (suom. huom.)

opeteltava. Koputtelijoita on mahdoton karkottaa tai erottaa — värvätään uudet tilalle. Mutta heidät on *tunnettava:* välistä osatakseen varoa heitä, välistä voidakseen sumuttaa heitä, antaa väärän kuvan itsestään, välistä julkisesti riitaantuakseen koputtelijan kanssa, mikä tekee hänen ilmiantonsa arvottomaksi.

Salaisten avustajien verkon tiheydestä puhumme erikseen *vapautta* käsittelevässä luvussa. Monet tuntevat sen tiheyden mutta eivät viitsi kuvitella jokaisen salaisen avustajan kasvoja — hänen tavallisia ihmisen kasvojaan — ja tästä syystä verkko vaikuttaa arvoituksellisemmalta ja pelottavammalta kuin se todellisuudessa onkaan. Ja kuitenkin salainen avustaja on sama viehättävä Anna Fedorovna, naapurinne joka pistäytyi lainaamaan teiltä hiivaa ja juoksi sitten sovittuun paikkaan (ehkä johonkin puotiin, kenties apteekkiin) ilmoittamaan, että luonanne istuu kirjoilla olematon vieras. Salainen avustaja on sama mukava kaveri Ivan Nikiforovitsh, jonka kanssa naukkailitte 200 grammaa ja joka ilmiantoi, kuinka te kiroilitte, että kaupoissa ei ole mitään ostettavaa mutta että johtavassa asemassa olevat saavat suhteilla. Te ette tunne salaisia avustajia ulkonäöltä ja sitten ihmettelette, mistä kaikkialla läsnä olevat elimet tietävät, että laulettaessa joukolla "Laulua Stalinista" te vain availitte suutanne mutta ääntänne ette haaskannut? Tai että te ette ollut iloinen vallankumouksen vuosipäivän kulkueessa? Missä ne sitten ovat, nuo salaisen avustajan läpitunkevat polttavat silmät? Salaisen avustajan silmät saattavat olla siniset tai vanhusmaisen kyyneleiset. Niiden ei suinkaan tarvitse säihkyä synkeää pahuutta. Älkää odottakokaan, että salainen avustaja on välttämättä epämiellyttävän näköinen konna. Hän on tavallinen ihminen, samanlainen kuin sinä ja minä, hänessä on kohtuullisesti hyviä tunteita, kohtuullisesti vihaa ja kateutta sekä kaikki heikkoudet, jotka saattavat meidät hämähäkkien armoille. Jos salaisten avustajien värvääminen perustuisi kokonaan vapaaehtoisuuteen ja innostukseen, heitä ei saataisi paljoakaan kokoon (paitsi 1920-luvulla). Mutta haaliminen tapahtuu sotkemalla ja kahmimalla, ja heikkoudet saattavat ihmisen tuohon häpeälliseen palvelukseen. Nekään, jotka vilpittömästi haluaisivat heittää päältään tuon tahmean seitin, tuon toisen ihonsa, eivät voi, eivät voi.

Värvääminen on maamme ilmassa. Siinä että valtiollinen on henkilökohtaista ylempänä. Siinä että Pavlik Morozov on sankari. Siinä että ilmianto ei ole ilmianto vaan ilmiannetun *auttamista.* Värvääminen takertuu röyhelömäisesti ideologiaan: Elimethän haluavat ja itse värvättävänkin on toki haluttava vain yhtä — maamme menestyksekästä liikkumista sosialismia kohti.

Värväämisen tekninen puoli on kiitosten yläpuolella. Valitettavasti meidän salapoliisisarjakuvamme eivät kuvaile näitä menetelmiä. Värvääjät tekevät työtään agitaatiopisteissä vaalien edellä. Värvääjät tekevät työtään marxismi-leninismin oppituolista käsin. Teidät kutsutaan — "siellä on jokin

komissio, menkää nyt". Värvääjät tekevät työtään vastikään etulinjasta vedetyssä armeijan yksikössä. SMERSH ja in SMERSHin mies tulee ja *nykäisee* yksitellen puolet komppaniastanne. Joidenkin sotamiesten kanssa hän keskustelee vain säästä ja puurosta mutta joillekin hän antaa tehtävän: pitää silmällä tovereita tai upseereja. Mestari istuu nurkassaan ja korjailee nahkatavaroita. Sisään astuu miellyttävä mies: "Voisitteko korjata tämän soljen?" Ja sitten hiljaa: "Nyt te suljette verstaanne, kävelette kadulle, siellä odottaa auto, jonka rekisterinumero on 37—48, avatkaa ovi ja nouskaa autoon, se vie teidät sinne minne pitääkin." (Ja perillä saatte kuulla lisää: "Oletteko neuvostoihminen? Siinä tapauksessa teidän on *autettava* meitä.") Sellainen verstas on ihanteellinen kansalaisten ilmiantojen kokoamispiste! Kun taas operatiivivaltuutetun henkilökohtaista tapaamista varten on Sidorovien asunto, toinen kerros, kolme soittoa, kello kuudesta kahdeksaan illalla.

Salaisten avustajien värväämisen runous odottaa yhä taiteilijaansa. On näkyvää elämää ja on näkymätöntä. Hämähäkinlankoja on vedelty kaikkialle, emmekä me liikkuessamme huomaa, miten ne kietoutuvat ympärillemme.

Värväämisessä tarvittava työkaluvalikoima on kuin tiirikkasarja: n:o 1, n:o 2, n:o 3. Numero 1: "Oletteko neuvostoihminen?" Numero 2: luvataan jotakin, jota värvättävä on tuloksettomasti monen vuoden ajan yrittänyt saada laillista tietä. Numero 3: isketään heikkoon kohtaan, uhataan jollakin, jota värvättävä kaikkein eniten pelkää. Numero 4 . . .

Ja välistä tarvitsee puristaa vain aivan hiukkasen. Kutsutaan A. G., josta tiedetään, että hän on luonteeltaan vätys. Ja hänelle laukaistaan heti: "Kirjoittakaa lista neuvostovastaisesti asennoituvista tuttavistanne." Hän on hämillään ja empii: "Minä en ole ihan varma . . ." Hän ei hyppää pystyyn eikä iske nyrkkiä pöytään: "Kuinka te uskallatte?" (Ja kuka meillä hyppää? Mitä suotta runoilemaan . . .) "Ai ette ole varma? Siinä tapauksessa laatikaa lista henkilöistä, joista menette takuuseen, että he ovat kokonaan neuvostoihmisiä. Mutta ottakaa huomioon: *menette takuuseen!* Jos annatte edes yhdestä väärän lausunnon, *istahdatte* heti itse! Miksi ette kirjoita?" "Minä en . . . voi mennä takuuseen." "Vai niin, ette voi? Siis te *tiedätte,* että he ovat neuvostovastaisia. Siispä kirjoittakaa, kenestä tiedätte!" Ja rehellinen kelpo kaniini A. G. hikoilee ja vääntelehtii, hänen sielunsa on liian pehmeä, muovailtu jo ennen vallankumousta. Hän suhtautuu vilpittömästi tähän vaatimukseen, että on joko tehtävä lista neuvostoihmisistä tai luetteloitava neuvostovastaiset ihmiset. Kolmatta ratkaisua hän ei näe.

Kivi ei ole ihminen, ja sekin murskataan.

Vapaudessa tiirikoita on enemmän, sillä elämäkin on monipuolisempaa. Leirissä ne ovat kaikkein tavallisimpia, elämä on pelkistettyä ja riisuttua, ruuvien tyyppi ja kannan halkaisija tunnetaan. Numero 1 on tietenkin sa-

ma: "Oletteko neuvostoihminen?" Sitä on erittäin kätevä soveltaa hyväätarkoittaviin, taltta ei milloinkaan luiskahda, ruuvi antaa heti myöten ja alkaa kääntyä. Numero 2 tepsii sekin erinomaisesti: lupaus poistaa yleisistä töistä, järjestää vyöhykkeelle, antaa enemmän puuroa, maksun, lyhentää tuomiota. Kaikki tämä on elämää, jokainen tällainen askelma merkitsee henkensä säilyttämistä! (Sotavuosina *koputtelu* kävi erikoisen tiuhaksi: tavarat kallistuivat, mutta ihmiset halpenivat. *Kaadettiin* jopa mahorkkapakkauksesta.) Ja numero 3 tehoaa vieläkin paremmin: poistamme loispaikalta! lähetämme yleisiin! siirrämme rangaistusleiripisteeseen! Jokainen tällainen askelma vie kohti kuolemaa. Ja ihminen, joka ei ole houkuteltavissa leivänpalalla ylös, saattaa horjua ja alkaa rukoilla, jos häntä työnnellään kuiluun.

Tämä ei merkitse, että leirissä ei milloinkaan vaadittaisi hienompaa työskentelyä. Välistä on viekasteltava. Majuri Shikinin oli koottava syytöksiä juutalaista vanki Herzenbergiä vastaan. Hänellä oli aihetta olettaa, että Anton, seitsemäntoistavuotias kokematon saksalainen, pystyisi toimittamaan syyteaineistoa. Shikin kutsui nuoren Antonin ja alkoi herätellä tässä natsien kylvöä: miten tympeää juutalaisten kansa on ja miten se on tuhonnut Saksan. Anton kuumeni ja kavalsi Herzenbergin. (Ja miksipä Tshekan kommunistista Shikinista ei olisi toisenlaisten olosuhteiden vallitessa tullut tunnollista Gestapon tutkijaviranomaista?)

Tai esimerkiksi Aleksandr Filippovitsh Stepovoi. Ennen joutumistaan istumaan hän oli MVD:n joukkojen sotamies, hän joutui istumaan 58. pykälän perusteella[1]. Hän on kaikkea muuta kuin ortodoksi, hän on aivan tavallinen poika ja alkaa leirissä häpeillä aikaisempaa palvelustaan ja yrittää huolellisesti sa-

[1] Kerrottakoon hänen istumaan joutumisensa tarina tässä. Poika mobilisoitiin armeijaan ja lähetettiin MVD:n joukkoihin palvelemaan. Aluksi taistelemaan benderalaisia vastaan. Kun oli saatu (niin ikään koputtelijoilta) tietää, milloin nämä saapuvat metsästä jumalanpalvelukseen kirkkoon, piiritettiin kirkko ja benderalaiset napattiin (valokuvien perusteella) näiden tullessa kirkosta. Välistä taas (siviiliasussa) suojeltiin vaalikokouksissa käyviä kansanedustajia Liettuassa. ("Yksi oli rohkea, aina kieltäytyi henkivartijoista!") Välistä taas vartioitiin siltaa Gorkin alueella. Heidän omassa piirissäänkin puhkesi kapina, kun heitä ruokittiin huonosti, ja silloin heidät lähetettiin Turkin rajalle. Mutta silloin Stepovoi oli jo istahtanut. Hän piirsi paljon — jopa poliittisen opetuksen luentovihkojen kansiin. Kerran hän piirsi sian, ja vierustoveri sanoi: "Entä osaatko piirtää Stalinin?" "Osaan." Ja hän piirsi Stalinin. Ja luovutti vihkon korjattavaksi. Se olisi jo riittänyt istumaan panemiseen, mutta ammunnoissa hän kenraalin nähden ampui 400:n metrin matkalta seitsemän seitsemästä ja sai kotiloman. Palattuaan yksikköönsä hän kertoi: puita ei ole, maalaiset ovat itse sahanneet kaikki hedelmäpuut poikki petomaisten verojen vuoksi. Gorkin sotilaspiirin sotaoikeus. Vielä sielläkin hän huuteli: "Senkin roistot! Jos minä kerran olen kansan vihollinen, niin miksette tuomitse kansan nähden, miksi piileksitte?" Sitten seurasivat Burepolom ja Krasnaja Glinka (tunnelitöihin erikoistunut kovennetun kurin leiri, pelkkää Viidettäkymmenettäkahdeksatta).

lata sen koska ymmärtää, että paljastuminen olisi vaarallista. Miten siis värvätä hänet? Juuri tällä: paljastamme että olet tshekan miehiä. He ovat valmiit pyyhkäisemään vaikka omalla lipullaan, kunhan vain saavat värvätyksi! (Väittää kuitenkin kestäneensä.)

Joku toinen taas ei ole puuseppä ollenkaan mutta silti innokas koputtelemaan, niin kuin sanotaan, ja hänet on helppo napata. Toiselle syötti on heitettävä usean kerran — ennen kuin nielaisee. Jos joku alkaa kiemurrella, että hänen on vaikea koota täsmällistä informaatiota, hänelle selitetään: "Tuokaa mitä saatte, me tarkistamme!" "Mutta entä jos minä olen aivan epävarma?" "Mitä ihmettä — oletteko te oikea vihollinen?" Ja viimein hänelle selitetäänkin rehellisesti: "Me tarvitsemme viisi prosenttia totta, loppu olkoon teidän mielikuvitustanne" (Dzhidinskin operatiivivaltuutetut).

Mutta välistä nääntyy *kummikin*[1], eikä saalis kaadu kolmannella eikä viidennelläkään kerralla. Se on harvinaista, mutta sellaista sattuu. Silloin kummin on enää vain kiristettävä varasilmukka: allekirjoitus vaitiololupauksesta. Ei missään — ei perustuslaissa eikä rikoslaissa — sanota, että tällaisia allekirjoituksia yleensä onkaan, että meidän on pakko antaa niitä, mutta — me olemme tottuneet kaikkeen. Kuinka voisi kieltäytyä vielä tästäkin? Tämän me kaikki ehdottomasti annamme. (Mutta jos me emme antaisi niitä, jos heti ovesta astuttuamme oitis kertoisimme kaikille ja jokaikiselle kummin kanssa käymästämme keskustelusta, Kolmannen Osaston paholaisen voima häipyisi taivaan tuuliin. Niiden salaisuus ja ne itse pysyvät juuri meidän pelkuruutemme varassa!) Ja leiripapereihin merkitään vapahtava onnellinen merkintä: *"ei värvättäväksi!"* Se tarkoittaa väkevyyttä "96" tai ainakin "84", mutta kestää kauan, ennen kuin me itse saamme tietää — jos yleensä elämme siihen asti. Arvaamme sen siitä, että tuo saasta valuu päältämme eikä enää milloinkaan tartu meihin.

Useimmin värväämineen kuitenkin onnistuu. Painostetaan suoraan ja karkeasti, puristetaan niin, ettei siinä rukoilu eikä haukahtelu auta.

Ja pian värvätty tuo ilmiannon. Ja kaikkein useimmin ilmiannon perusteella jonkun kaulaan sujautetaan toisen tuomion kuristussilmukka.

Ja koputtelusta tulee leiritaistelun kiivain muoto: "Kuole sinä tänään, niin minä kuolen huomenna!"

Vapaudessa koputtelu oli puolen vuosisadan tai neljänkymmenen vuoden ajan aivan vaaratonta puuhaa: siitä ei koitunut rangaistusta eikä vastauhkaa yhteiskunnan taholta eikä paljastumisen vaaraa.

Leireissä oli hieman toisin. Lukija muistaa, miten Solovetskin hallintoosasto paljasti ja lähetti koputtelijoita Kondostroviin. Myöhemmin koputte-

[1] Dalin (venäjän kielen sanakirja — suom. huom.) mukaan sana *kum* (kummi — suom. huom.) tarkoittaa: "hengellisessä sukulaisuussuhteessa olevaa, r i s t i k u m m i a''. Siispä siirtymä tarkoittamaan leirin operatiivivaltuutettua on erittäin osuva, aivan kielen hengen mukainen. Siihen sisältyy vangeille ominaista ivaa.

lijoiden elämä oli vuosikymmenien ajan huoletonta ja kukoistavaa. Mutta aika ajoin ja siellä täällä tarmokkaita vankeja yhdistyi määrätietoiseksi ryhmäksi, joka jatkoi Solovetskin perinnettä peitellyssä muodossa. Joskus koputtelija piestiin (hengiltä) — raivostunut joukko muka lynkkasi kiinni saadun varkaan (leirin käsitysten mukaan lynkkaus on melkein laillinen toimenpide). Joskus taas (Vjatlagin 1. erikoisleiripiste sodan aikana) tuotantoloiset poistivat hallinnollisesti kaikkein vaarallisimmat ilmiantajat työmaaltaan "työhön liittyvistä syistä". Siinä operatiivivaltuutetun oli vaikea auttaa. Muut koputtelijat ymmärsivät ja vaikenivat.

Paljon toivoa pantiin saapuviin rintamasotilaisiin — nämäpä hoitelevat koputtelijat! Valitettavasti sotilastäydennykset tuottivat leirien taistelijoille pettymyksen: armeijansa ulkopuolella nämä soturit — kranaatinnakkelijat ja tiedustelijat — lysähtivät kokonaan, heistä ei ollut mihinkään.

Vielä oli kellonkielen heilahdeltava, vielä oli ajan mittasauvaa siirreltävä, ennen kuin Arkkipelagissa alkaisi koputtelijoiden hävittäminen.

Tähän lukuun minulta puuttuu aineistoa. Leirivangit kertovat minulle jotenkin haluttomasti siitä, miten heitä värvättiin. Niinpä kerronkin itsestäni.

Vasta myöhemmin, kun leirikokemusta oli kerääntynyt, kun olin tottunut, katsahdin ympärilleni ja ymmärsin, miten pikkumaisesti, miten mitättömästi olin aloittanut tuomioni. Upseerin nahkani ansiosta totuttuani ansiottoman korkeaan asemaan minä myös leirissä edelleen änkesin joihinkin virkoihin ja heti paikalla suistuin niistä. Ja minä tarrauduinkin tuohon nahkaani — sotilaspuseroon, housuihin ja mantteliin — erittäin tiukasti ja yritin estää sen vaihtumista leirin mustaksi suojaväriksi. Uusissa olosuhteissa tein alokkaan virheen: erotuin maastossa.

Ja jo ensimmäisen — Novyi Ierusalimin — kummin tarkka-ampujan silmä huomasi minut heti. Ja Kaluzhkaja Zastavalla, niin pian kuin ylenin maalarista normittajan apulaiseksi, kaivoin tuon univormuni uudelleen esiin — tekee niin mieli olla miehekäs ja komea! Päälle päätteeksi asuin hirviöiden huoneessa, jonka kenraalit pukeutuivat aivan toisella tavalla.

Olin jo lakannut pohtimasta, miksi olin Novyi Ierusalimissa joutunut kirjoittamaan omaelämäkertani. Eräänä iltana loikoilin sängylläni ja lueskelin fysiikan oppikirjaa, Zinovjev paistoi jotakin ja kertoili, Oratshevski ja Prohorov makasivat saappaat sängyn päädyllä, ja — silloin huoneeseen astui vanhempi vartija Senin (ilmeisesti se ei ollut hänen oikea nimensä vaan leirikäyttöön tarkoitettu salanimi). Hän ei näyttänyt huomaavan sähkölevyä eikä koholla sojottavia saappanpohjia vaan istahti jonkun sängylle ja yhtyi yleiseen keskusteluun.

Minä en pitänyt tuosta Seninistä, en hänen kasvoistaan enkä hänen liikkeistään, hän pelehti jotenkin liikaa pehmeillä silmillään, mutta hyvänen aika miten kultivoitunut hän oli! miten hyvin kasvatettu! miten hän poikkesikaan muista vartijoistamme — tietämättömistä sioista ja pölkkypäistä.

Senin ei ollut enempää eikä vähempää kuin — *ylioppilas!* Neljännen vuosikurssin opiskelija, en vain muista, minkä tiedekunnan. Selvästikin hän häpeili kovasti MVD:n univormuaan ja pelkäsi, että kurssitoverit näkisivät hänen siniset arvomerkkinsä kaupungilla, ja niinpä hän tullessaan päivystysvuoroon puki univormun päälleen vasta vartiotuvassa ja lähtiessään riisui. (Siinä romaanintekijöille nykyajan sankari! Olisiko tsaarin aikana voinut kuvitellakaan, että edistyksellinen ylioppilas olisi hankkinut lisäansioita työskentelemällä vartijana vankilassa!) Olipa hän muuten miten kulttuurista tietoinen tahansa, vanhan miehen lähettäminen asioille tai työläisen passittaminen kolmeksi vuorokaudeksi karsseriin kävi häneltä käden käänteessä.

Mutta meidän huoneessamme hän kävi mielellään älyllisiä keskusteluja: osoittaakseen, että hän ymmärsi meidän hienostuneita sielujamme, ja jotta me antaisimme arvon hänen sielunsa hienoudelle. Niinpä hän nytkin kertoi meille tuoreesti jotakin kaupungin elämästä, jotakin uudesta elokuvasta ja äkkiä — niin etteivät muut huomanneet — päänsä heilautuksella selvästikin kehotti minua menemään käytävään.

Lähdin kummastuneena. Muutaman kohteliaan lauseen jälkeen — ettei olisi huomattu — Seninkin nousi ja seurasi minua. Ja käski heti paikalla menemään operatiivivaltuutetun työhuoneeseen — sinne johtivat syrjäiset portaat, joissa ei kohtaisi ketään. Siellä huuhkaja kyhjötti.

En ollut vielä kertaakaan nähnyt häntä. Minä lähdin menemään sydän sykkyrässä. Mitä minä pelkään? Sitä mitä jokainen leirivanki pelkää: ettei hänelle vain ruvettaisi kietomaan toista tuomiota. Tutkintavankeudestani ei ole vuottakaan, jo pelkkä kirjoituspöydän takana istuvan tutkijaviranomaisen näkeminenkin panee kaikki paikkani kivistämään. Tai mitä jos *juttuani* aletaan penkoa uudelleen: vielä joitakin päiväkirjani sivuja, vielä joitakin kirjeitä . . .

Kop-kop-kop.

— Sisään.

Avaan oven. Pieni kodikkaasti sisustettu huone, aivan kuin se ei GULA-Gissa olisikaan. Tilaa on pienelle sohvallekin (kenties hän raahaa tänne naisiamme) ja hyllyllä olevalle Philipsille. Siinä palaa värillinen silmä, ja jokin pehmeä erittäin miellyttävä melodia valuu hiljaa. Olen kokonaan unohtanut tuollaisen musiikin ja noin puhtaan äänen ja pehmenen heti: jossakin jatkuu elämä! Jumalani, me olemme jo tottuneet luulemaan elämäämme elämäksi, mutta se onkin jossakin siellä, jossakin *siellä* . . .

— Istukaa.

Pöydällä rauhoittavan varjostimen alla on lamppu. Operatiivivaltuutettu istuu nojatuolissa pöydän takana, samanlainen kuin Senin, yhtä tumma ja intelligentin ja läpitunkemattoman näköinen. Minunkin tuolini on pehmustettu. Kaikki olisi niin miellyttävää, ellei hän ryhdy syyttämään minua mistään eikä rupea vetämään esille vanhoja helistimiä.

Vaan ei, hänen äänensä ei ole ollenkaan vihamielinen. Hän kysyy yleensä elämästä, voinnista, siitä miten olen tottunut leiriin, onko minulla mukava loisten huoneessa. Ei, näin ei aloiteta tutkimusta. (Missä olenkaan kuullut tuon viehättävän melodian? . . .)

Ja nyt seuraakin aivan luonnollinen kysymys — silkasta mielenkiinnosta jopa:

— No miten on kaiken kokemanne, kaiken tapahtuneen jälkeen — oletteko yhä neuvostoihminen? Vai ettekö ole?

Niin? Mitä vastaat? Te jälkipolvet ette ymmärrä tätä: mitä vastaat nyt? Minä kuulen, kuulen, te normaalit vapaat ihmiset huudatte minulle vuodesta 1990: "Käske sen painua . . . ! (Tai kenties jälkipolvet eivät enää käytä sellaista kieltä? Luulenpa että Venäjällä käyttävät!) Pantiin istumaan ja teurastettiin — ja vielä pitäisi olla neuvostoihminen!"

Toden totta, mikä ihmeen neuvostoihminen minä enää voisin olla — kaikkien vankiloiden ja kaikkien tapaamisien jälkeen, kun päälleni on humahtanut informaatiota koko maailmasta? Onko neuvosto — mikään milloinkaan kestänyt informaation täyteläisyyttä?

Ja jos vankeus olisi jo *kasvattanut* minua *uudelleen* saman verran kuin se oli *sivistänyt* minua, minun olisi tietenkin pitänyt heti napsauttaa: "Ei! Painukaa . . . ! Minä olen kyllästynyt haaskaamaan aivojani teihin! Antakaa minun levätä työpäivän jälkeen!"

Mutta mehän olemme varttuneet totteleviksi, pojat! Sillä kun kysytään "kuka on vastaan? . . . kuka pidättyy?" — käsi ei millään nouse, ei sitten millään. Kuinka tuomitunkaan kieli kääntyisi sanomaan: minä en ole neuvostoihminen . . .?

— OSO:n päätöksessä sanotaan, että minä olen neuvostovastainen, minä väistän varovasti.

— OSO-o . . . — Hän heilauttaa kättään aivan epäkunnioittavasti. — Mutta miltä teistä itsestänne tuntuu? Oletteko yhä neuvostoihminen? Vai oletteko muuttunut, katkeroitunut?

Vaimeasti, niin puhtaasti valuu tuo melodia, eikä meidän pitkästyttävä, tahmea, mitätön keskustelumme tartu siihen. Jumala, miten puhdas ja miten ihana ihmisen elämä voi olla, mutta vallanpitäjien itsekkyys estää meitä milloinkaan pääsemästä siihen. Moniuszkoako? — ei Moniuszkoa. Svorakiako? — ei Dvorakiakaan . . . Jättäisit rauhaan, perhana, antaisit edes kuunnella.

— Kuinka minä olisin voinut katkeroitua? minä kummastelen. (Todellakin — miksi? Kymmenestä kirjeestä kahdeksan vuotta — ei edes täyttä vuotta kirjeestä. "Katkeroituminen" olisi tuiki mahdotonta, tämä haiskahtaa kyllä uudelta tutkimukselta.)

— Siis olette neuvostoihminen? operatiivivaltuutettu utelee tiukasti mutta myös kannustavasti.

Missään tapauksessa ei saa vastata jyrkästi. Missään tapauksessa ei

saa paljastaa tämänpäiväistä minäänsä. Jos nyt sanot, että olet neuvostovastainen, tuo käynnistää leirijutun ja alkaa niittailla toista tuomiota — aivan vapaasti.

— Mitä mieltä itse olette — sielunne sisimmässä?

Talvi, pyry ja lähtö napapiirin taakse — se on niin kovin pelottavaa. Kun taas täällä olen hyvällä paikalla, saan nukkua kuivalla, on lämmin, alusvaatteetkin on. Niin kauan kuin olen täällä Moskovassa, vaimoni käy tapaamassa minua ja tuo paketteja . . . minne minä lähtisin! Miksi lähtisin, jos voin jäädä? . . . Ja loppujen lopuksi — miksi olisi häpeällistä sanoa, että olen "neuvostoihminen"? Sosialistisessa järjestelmässä eletään.

— Varsinaisestihan . . . minä . . . tuota . . . olen neuvostoihminen . . .

— Ai neuvostoihminen! No mutta sehän muuttaa asian tykkänään, operatiivivaltuutettu iloitsee. — Nyt me voimmekin keskustella niin kuin kaksi neuvostoihmistä keskustelee. Meillä kahdella on siis sama ideologia, meillä on yhteiset päämäärät (mutta eri huoneet), ja meidän kahden on oltava yhteistoiminnassa. Te *autatte* meitä, ja me autamme teitä . . .

Tunnen matelevani jo . . . ja lisäksi tuo musiikki . . . ja hän heittelee heittelemistään siistejä silmukoitaan: minun on autettava heitä olemaan selvillä tilanteesta. Minä voin sattumalta kuulla joitakin keskusteluja. Minun on ilmoitettava niistä . . .

Sitä minä en ikänä tee. Tiedän sen kylmästi sisimmässäni: neuvostoihminen tai en, mutta että minä ilmoittaisin teille poliittisista keskusteluista — sitä saatte kyllä odottaa! Mutta — varovasti, varovasti, jäljet on peiteltävä jotenkin lempeästi.

— Sitä minä en . . . osaa, vastaan miltei pahoittelevasti.

— Miksi ette? — Ideologinen kollegani synkkenee.

— Siksi että . . . se on vastoin minun luonnettani . . . (miten sen siisteimmin sanoisin sinulle, roisto?) siksi että . . . minä en kuuntele . . . en paina mieleeni . . .

Hän huomaa, että musiikki vaikuttaa jotenkin minuun, ja hän sulkee radion. Hiljaisuus. Hyvän maailman lämmin värillinen silmä sammuu. Me — huuhkaja ja minä — olemme työhuoneessa kahden. Leikki sikseen.

Kunpa he edes tuntisivat shakkipelin säännöt: saman aseman toistuminen kolmesti merkitsee tasapeliä. Vaan ei! Nämä kaikessa muussa laiskat eivät ole laiskoja tässä: sata kertaa hän shakkaa minua yksitoikkoisesti yhdestä ja samasta ruudusta, sata kertaa minä piiloudun saman moukan taakse ja taas putkahdan esiin. Hänessä ei ole tahdikkuutta, mutta aikaa hänellä on vaikka kuinka paljon. Julistautumalla neuvostoihmiseksi asetuin itse ikuisen shakin alaiseksi. Sadasta kerrasta jokaisella on tietenkin oma sävynsä: uusi sana, uusi sävy.

Ja niin kuluu tunti ja vielä toinenkin. Meidän sellissämme nukutaan jo, mutta hänellä ei ole kiirettä minnekään, tämähän juuri on hänen työtään. Miten päästä hänestä eroon? Hehän ovat kuin takiaisia! Hän on jo vihjannut

sekä kuljetuksesta että yleisistä töistä, hän on jo ilmaissut epäilevänsä, että minä olenkin paatunut vihollinen, mutta palannut sitten jälleen toivomaan, että minä olen paatunut ystävä.

En voi antaa periksi. Enkä halua lähteä kuljetukseen talvella. Surumielisesti ajattelen: miten tämä kaikki päättyy?

Äkkiä hän kääntää keskustelun kriminaaleihin. Hän on kuullut vartija Seniniltä, että minä puhun harvoin kriminaaleista ja että minulla on ollut yhteenottoja näiden kanssa. Minä virkistyn: siirrot muuttuvat. Kyllä, minä vihaan heitä. (Mutta tiedän, että *te* rakastatte heitä!)

Ja saadakseen minut lopullisesti liikuttuneeksi hän maalaa seuraavanlaisen kuvan: minulla on vaimo Moskovassa. Jäätyään ilman miestä hänen on pakko liikkua kaduilla yksin, välistä yölläkin. Kaduilla ryöstetään usein ilkosen alastomaksi. Sen tekevät nämä samat kriminaalit, jotka karkaavat leireistä. (Ei vaan jotka te armahdatte!) Niin että kieltäydynkö minä todella ilmoittamasta operatiivivaltuutetulle kriminaalien paon valmisteluista, jos saan tietää niistä?

Mikä siinä, kriminaalit ovat vihollisia, säälimättömiä vihollisia, ja heitä vastaan kaikki keinot taitavat olla luvallisia . . . Viis siitä, onko se hyvin vai huonosti tehty, mutta tärkeintä on, että se on hyvä ratkaisu tähän hätään. Siihen taidan voida vastata että

— Hyvä on. Siihen minä suostun.

Sinä sanoit! Sinä sanoit, ja riivaaja tarvitseekin vain yhden pienen sanan! Ja eteeni pöydälle leijailee jo puhdas arkki:

"Sitoumus

Minä — se ja se — sitoudun tiedottamaan leiripisteen operatiivivaltuutetulle vankien pakohankkeista . . ."

— Mutta mehän puhuimme vain kriminaaleista!

— Ketkä muut kuin kriminaalit karkailevat? . . . Ja kuinka minä voisin viralliseen paperiin kirjoittaa "kriminaalit"? Sehän on slangia. Tämähän on muutenkin selvä.

— Mutta tuolla tavalla koko sisältö muuttuu!

— Ei, nythän minä näenkin: te *ette ole meikäläinen* ihminen, teille pitää puhua *aivan toisella tavalla. Eikä täällä.*

Miten pelottavilta nuo sanat "ei täällä" kuulostavatkaan, kun ikkunan takana riehuu lumimyrsky, kun olet loinen ja asut sympaattisessa hirviöiden huoneessa! Missä sitten on "ei täällä"? Lefortovossako? Ja kuinka "aivan toisella tavalla"? Ja loppujen lopuksihan minun aikanani leirissä ei ole sattunut ainoatakaan karkaamistapausta, ja sellaisen todennäköisyys on sama kuin meteoriitin putoaminen. Ja jos karkaamisia sattuisikin, niin kuka hölmö puhuu niistä etukäteen? Siispä en saa tietää niistä. Eikä minulla siis ole mitään ilmoitettavaa. Loppujen lopuksi tämä ei olekaan hullumpi ratkaisu . . . Kunhan vain . . .

— Eikö mitenkään voida tulla toimeen ilman tätä paperia?

— Järjestys on tällainen.

Minä huokaisen. Rauhoittelen itseäni varauksilla ja panen allekirjoitukseni sieluni myymisestä. Sielun myymisestä ruumiin pelastamiseksi. Tässäkö kaikki? Voinko poistua?

Voi ei. Vielä on allekirjoitettava vaitiololupaus. Mutta sitä ennen tähän samaan paperiin:

— Nyt teidän on valittava salanimi.

Salanimi? . . . Ai *kutsumanimi!* Niin, niin, niin, ilmiantajillahan on oltava kutsumanimi! Jumalani, miten nopeasti lankesinkaan. Tuo pelasi minut pussiin. Nappulat on kaadettu, matti tunnustettu.

Ja kaikki mielikuvitus kaikkoaa tyhjenneestä päästäni. Pystyn koska tahansa keksimään nimet kymmenkunnalle henkilölle. Nyt en pysty keksimään ainoatakaan kutsumanimeä. Hän auttaa minua armeliaasti:

— No esimerkiksi Vetrov.

Ja minä piirrän sitoumuksen loppuun: VETROV. Nuo kuusi kirjainta korventuvat muistiini häpeällisinä säröinä.

Minähän halusin kuolla ihmisten joukossa! Minähän olin valmis kuolemaan ihmisten mukana! Kuinka kävi niin, että jäin elämään koirana? . . .

Operatiivivaltuutettu piilottaa sitoumukseni kassakaappiin — hänen iltavuoronsa työn tuloksen — ja selittää minulle ystävällisesti: tänne työhuoneeseen ei tarvitse tulla, se herättäisi epäilyksiä. Vartija Senin on luottamushenkilö, ja kaikki ilmoitukset *(ilmiannot!)* on välitettävä huomaamattomasti hänen kauttaan.

Näin pyydystetään pikkulintuja. Aloitetaan kynnestä.

Sinä vuonna en todennäköisesti olisi osannut pysähtyä tuolle rajalle. Sillä jos ei pysy harjasta pitelemällä, ei pysy häntään tarrautumallakaan. Luisumaan alkaneen on pakko jatkaa liukumista ja luisumista.

Mutta jokin auttoi minua takertumaan. Tavatessamme Senin patisteli: no, no? Minä levittelin käsiäni: en ole kuullut mitään. Minä vierastan kriminaaleja enkä osaa lähestyä heitä. Ja sitten — kukaan ei ollut karannut pitkään aikaan — kuin kiusalla joku pikkuvaras karkasi leiristämme. Siinä tapauksessa muista! prikaatista! huoneesta! Senin vaati. — Muista minä en luvannut! minä intin (kevät lähestyi jo). Vähäisestä saavutuksesta kävi yhtä kaikki se, että olin antanut kovin rajallisen sitoumuksen.

Ja sitten minut ministeriön erikoismääräyksestä kiskaistiin karsinaan. Sillä tavalla selvisin siitä. Milloinkaan enää minun ei tarvinnut merkitä allekirjoitusta "Vetrov". Vielä tänäänkin kohdatessani tuon nimen kyyristyn.

Voi miten vaikeaa, miten vaikeaa on kasvaa ihmiseksi! Vaikka olisit kokenut rintaman ja sinua olisi pommitettu ja miinat olisivat räjähdelleet allasi — se on vasta rohkeuden alkua. Se ei ole vielä kaikki . . .

Kului monta vuotta. Oli karsinoita, oli erikoisleirejä. Minä käyttäydyin

riippumattomasti, yhä julkeammin, eikä operatiivipuoli enää hemmotellut minua myötämielisyydellään, ja minä totuin elämään iloisesta hengityksestä, että kansiooni oli merkitty leima: "Ei värvättäväksi!".

Minut lähetettiin karkotukseen. Elin siellä lähes kolme vuotta. Karkotuksenkin häipyminen oli alkanut, joitakin kansallisuuksia oli jo vapautettu. Me — jäljelle jääneet — vitsailimme jo käydessämme hakemassa merkintämme komendantuurista. 20. puoluekokous oli jo ohi. Kaikki näytti jo ikiajoiksi päättyneen. Minä laadin hilpeitä suunnitelmia lähdöstä Venäjälle niin pian kuin saan vapautuksen. Ja äkkiä koulun pihan portilla joku hyvin pukeutunut (siviilipukuinen) kazahi kutsui minua ystävällisesti etu- ja isännimeltä ja kiirehti tervehtimään kädestä.

— Mennään juttelemaan! hän nyökkäsi ystävällisesti komendantuurin suuntaan.

— Minun pitää mennä syömään, — minä heilautin torjuvasti kättäni.

— Entä oletteko myöhemmin illalla vapaa?

— Illalla ei liioin käy. (Vapaailtoina kirjoitin romaania.)

— Mihin aikaan sitten huomenna sopisi?

Kylläpä hän takertui. Oli pakko sopia huomisesta. Minä luulin, että hän puhuisi jotakin juttuni uudelleen käsittelemisestä. (Olin jo ehtinyt möhliä: olin kirjoittanut ylös, niin kuin ortodoksit tekevät, ja siispä olin asettunut anojan asemaan. Ja sitä valtionturvallisuus ei voinut olla käyttämättä hyväkseen!) Mutta alueen operatiivivaltuutettu otti juhlallisesti haltuunsa *rajonin* MVD-päällikön työhuoneen, lukitsi oven ja selvästi valmistautui monen tunnin keskusteluun, jota lisäksi mutkisti se, että hän ei puhunut kovinkaan hyvin venäjää. Yhtä kaikki ensimmäisen tunnin alkaessa kulua umpeen ymmärsin, että hän ei halunnut keskustella juttuni uudelleen käsittelemisestä vaan yritti saada minut ryhtymään koputtelijaksi. (Ilmeisesti osan karkotetuista vapauduttua ilmiantajien rivit olivat harvenneet.)

Minua huvitti ja harmitti; harmitti siksi, että jokainen puolituntinen oli minulle kallis; huvitti taas siksi, että vuoden 1956 maaliskuussa tällaisen keskustelun väärä ajoitus vihlaisi niin kuin kömpelö vetäisy veitsellä lautaseen. Yritin helppotajuisesti selittää ajatuksen epäajankohtaisuutta, mutta — eikö mitä, kuin totinen buldogi hän yritti olla hellittämättä leukojensa puristusta. Kaikkinainen höltyminen ehtii provinssiin aina kolme, viisi, kymmenen vuotta myöhässä, vain koveneminen ehtii perille heti. Hän ei vielä ollenkaan ymmärtänyt, millainen vuosi 1956 olisi! Kun muistutin hänelle, että valtion turvallisuuden ministeriökin oli lakkautettu, hän ryhtyi vilkkaasti ja riemukkaasti todistelemaan, että KGB oli sama asia — henkilökunta oli sama ja tehtävät olivat samat.

Tuohon vuoteen mennessä minulle oli jo kehittynyt eräänlainen ratsuväkimäinen keveys suhtautumisessani heidän maineikkaaseen laitokseensa. Minä tunsin, että oli aivan ajan hengen mukaista lähettää hänet juuri sinne, minne heikäläiset ansaitsivatkin joutua. Suoranaisia seurauksia itsel-

leni en pelännyt ollenkaan — niitä ei voinut tulla tuona suurenmoisena vuotena. Ja erittäin hauska olisi ollut lähteä hänen luotaan ja paukauttaa ovea mennessään.

Mutta minä ajattelin: entä käsikirjoitukseni? Päiväkaudet ne lojuvat hökkelissäni, heikon pienen lukon ja vähäisen sisäpuolisen kikan varjelemina. Kun taas öisin otan ne esille ja kirjoitan. Jos suututan KGB:n, ne rupeavat etsiskelemään koston aihetta, jotakin kompromettoivaa, ja mitä jos he löytävät käsikirjoitukset?

Ei, tämä on saatava päättymään rauhaan.

Voi tätä maata! Voi kirouksen lyömää maata, jossa sisäisesti kaikkein vapainkaan ihminen ei kaikkein vapaimpina kuukausinakaan tohdi riitaantua santarmien kanssa! . . . Ei voi päin naamaa laukoa heille kaikkea, mitä ajattelee!

— Asia on niin, että minä olen vaikeasti sairas. Sairauteni estää minua tarkkailemasta, pitämästä silmällä. Minulla on huolia ihan tarpeeksi! Jätetään tämä asia tähän.

Tietenkin se oli surkeaa väistelemistä, surkeaa siksi, että itse heidän oikeutensa värvätä minä tunnustin, vaikka juuri se olisi pitänyt asettaa naurunalaiseksi ja kumota. Minä kieltäydyin polvillani.

Mutta tuo roisto ei vieläkään antanut periksi! Vielä puoli tuntia hän todisteli, että myös vakavasti sairaan velvollisuus on ryhtyä yhteistyöhön! . . . Mutta havaittuaan taipumattomuuteni lopulliseksi hän viimein älysi kysyä:

— Onko teillä muuten ylimääräistä todistusta?

— Mistä?

— Että olette sairas.

— On todistus.

— Siinä tapauksessa tuokaa todistus.

Mieshän tarvitsi työsuorituksen, päivän työn tuloksen! Puolustelun, että ehdokas oli valittu oikein mutta että ei vain ollut tiedetty, että henkilö oli niin vakavasti sairas. Hän ei tarvinnut todistustani pelkästään luettavaksi, vaan se oli liitettävä hankkeeseen, joka näin raukeaisi.

Minä annoin hänelle todistuksen, ja siihen asia päättyi.

Ne olivat maamme kaikkein vapaimmat kuukaudet puoleen vuosisataan! Entä kuika kävi niiden, joilla ei ollut todistusta?

Operatiivivaltuutetun taitavuus on sitä, että osaa heti ottaa oikean tiirikan. Eräässä Siperian leirissä hyvin venäjää osaava (juuri siksi valinta osuikin häneen) balttilainen U. kutsutaan "päällikön luo", mutta päällikön työhuoneessa istuukin joku ventovieras kyömynenäinen kapteeni, jolla on hypnotisoiva kobran katse. "Sulkekaa ovi huolellisesti!" kapteeni kehottaa erittäin vakavasti, aivan kuin viholliset saattaisivat millä hetkellä hyvänsä rynnätä sisään, ja samalla hellittämättä katsoo tuuheiden kulmakar-

vojensa alta hehkuvilla silmillään U:hun, ja kaikki lysähtää jo U:ssa, jokin polttaa, kuristaa häntä jo. Ennen U:n kutsumista kapteeni oli tietenkin koonnut kaikki tiedot tästä ja jo ennalta käsittänyt, että numero 1, numero 2, numero 3 ja numero 4 putoavat pois, että tässä tulee kysymykseen vain viimeinen ja kaikkein vaikein tiirikka. Mutta muutamia minuutteja hän vielä tuijottaa polttavasti U:n sumentumattomiin suojattomiin silmiin, tarkistaa silmillään mutta samalla lannistaa toisen tahtoa, näkymättömästi kasaa toisen yläpuolelle sitä, mikä kohta romahtaa.

Operatiivivaltuutettu tuhlaa aikaa vain lyhyeen johdantoon, mutta hän ei puhu poliittisen opetuksen abstraktissa sävyssä vaan jännittyneesti, ikään kuin siitä että aivan kohta tai huomenna myös heidän leiripisteessään räjähtäisi: "Tehän tiedätte, että maailma on jakautunut kahteen leiriin, joista toinen lyödään, ja mehän tiedämme varmasti kumpi. Tiedättehän kumpi? ... No niin, jos haluatte säilyä hengissä, teidän on irrottauduttava kapitalismin tuhoutumaan tuomitusta rannasta ja laskettava uuteen rantaan. Kohti uutta rantaa — Lacisilla on sen niminen kirjakin, tiesittekö?" Hän latelee vielä muutamia tällaisia lauseita kääntämättä kuumaa uhkaavaa katsettaan ja päästyään lopullisesti selville tiirikan numerosta kysyy huolestuneen merkitsevästi: "Entä *miten* on *perheenne* laita?" Ja luontevasti hän mainitsee kaikkien perheenjäsenten nimet! Hän muistaa lasten iän! Hän on siis jo käsitellyt perhettä, tämä on erittäin vakavaa! "Tietenkin ymmärtänette", hän hypnotisoi, "että te ja perheenne olette yksi kokonaisuus. Jos te teette erehdyksen ja tuhoudutte, myös perheenne tuhoutuu heti. Me emme jätä (hän korottaa jo ääntään) *pettureiden perheitä* elämään terveessä neuvostoyhteiskunnassa. Siispä: valitkaa toinen kahdesta maailmasta! valitkaa elämä tai kuolema! Minä kehotan teitä sitoutumaan auttamaan operatiiviosastoa! Jos kieltäydytte, koko perheenne pannaan heti paikalla eri leireihin! Meillä on täydellinen valta käsissämme (ja hän on oikeassa!), emmekä me ole tottuneet perääntymään päätöksistämme! (Taaskin oikeassa!) Kun kerran olemme valinneet teidät, te *työskentelette* yhteistoiminnassa kanssamme!"

Kaikki tuo jysähti äkkiä U:n päähän, hän ei ollut valmistautunut, hän ei mitenkään osannut kuvitella, hän oli luullut, että vain konnat koputtelivat. Mutta että hänellekin tehtäisiin tarjous — hänelle? Isku annettiin suoraan ja harhautusliikkeittä, eikä aikaa jäänyt vitkutella. Kapteeni odottaa vastausta, kohta hän räjähtää ja räjäyttää kaiken! Ja U. ajattelee: mikäpä niille olisi mahdotonta? Ovatko ne koskaan säälineet kenenkään perhettä? Nehän eivät kainostelleet "hävittää kulakkeja" perheittäin pikkulapsia myöten vaan ylpeästi kirjoittivat vielä lehdissäkin. U. oli myös nähnyt Elinten työskentelyn Baltian maissa vuosina 1940—41 ja käynyt vankiloiden pihoissa katselemassa ennen perääntymistä ammuttujen kasoja. Ja vuonna 1944 hän oli kuunnellut Baltian maihin tarkoitettuja lähetyksiä Leningradista. Niin kuin kapteenin katse nyt nuo lähetyksetkin olivat täynnänsä uh-

kaa ja henkivät kostoa. Niissä lupailtiin tehdä selvää jälkeä *kaikista*, järjestään kaikista, jotka olivat auttaneet vihollista[1].

Mitä pakottaisi ne osoittamaan armeliaisuutta nyt? Pyytäminen on hyödytöntä. On valittava. (Legendaan Elimistä uskova U. vain ei vielä ymmärrä erästä asiaa: tämä koneisto ei pysty niin suurenmoiseen yhteistoimintaan eikä reagointiherkkyyteen, että jos hän tänään Siperian leiripisteessä kieltäytyisi rupeamasta koputtelijaksi, hänen perheensä kiskaistaisiin viikon kuluttua Siperiaan. Ja vielä erästä toista asiaa hän ei ymmärrä. Vaikka hän ajattelisi Elimistä kuinka pahaa, ne ovat vielä pahemmat: pian koittaa hetki, ja kaikki nuo perheet, kaikki nuo sadat tuhannet perheet, lähtevät yhteiskarkotukseen tuhoutumaan, ilman että ollenkaan tarkistetaan, miten isät käyttäytyvät leirissä.)

Pelko oman itsensä vuoksi ei olisi saanut häntä horjumaan. Mutta U. kuvitteli vaimonsa ja tyttärensä leiriolosuhteisiin — näihin parakkeihin, joissa haureuden eteen ei edes ripustella verhoja ja joissa alle kuusikymmentävuotiaalla naisella ei ole minkäänlaista turvaa. Ja hän horjui. Tiirikka oli valittu oikea. Mikään muu ei olisi tepsinyt, mutta tämä teki tehtävänsä.

Kuitenkin hän vitkuttelee vielä: minun pitää harkita. — Hyvä on, harkitkaa kolme päivää mutta älkää neuvotelko kenenkään kanssa. TÄMÄN ASIAN PALJASTAMISESTA TEIDÄT AMMUTAAN! (U. menee kysymään neuvoa maanmieheltään, samalta josta häntä kehotetaan kirjoittamaan ensimmäinen ilmiantonsa, ja yhdessä he sitten laativatkin sen. Myös toinen on samaa mieltä, että perhettä ei saa vaarantaa.)

Toisella käynnillään U. antaa kapteenille saatanallisen allekirjoituksensa ja saa tehtävän ja yhdysmiehen: tänne ei saa enää tulla, kaikki asiat on hoidettava vartijatta liikkuvan loisen, Frol Rjabininin, välityksellä.

Tämä on tärkeä osa leirin operatiivivaltuutetun työtä: nämä pitkin leiriä ripotellut asiamiehet. Frol Rjabinin on kaikkein äänekkäin kansan keskuudessa, hupiveikko Frol Rjabinin on suosittu henkilö, Frol Rjabininilla on jokin tavallisesti kriminaaleille kuuluva homma, oma koppi ja aina viljalti rahaa. Operatiivivaltuutetun avulla hän on päässyt selville leirielämän syvänteistä ja virtailuista ja liikkuu niissä vaivattomasti. Juuri nuo asiamiehet ovatkin touvit, joiden varassa koko verkko pysyy.

Frol Rjabinin opettaa U:lle, että ilmiannot on luovutettava pimeässä sopessa (*"meidän* työssä konspiratiivisuus on kaikkein tärkeintä"). Hän kut-

[1] Opettaja ja tehtaan työläinen ja raitiovaunun kuljettaja, jokainen joka ruokkii itsensä omalla työllään, — kaikkihan he auttavat! Vain torikeinottelija ja metsän partisaani eivät auta miehittäjiä! Noiden harkitsemattomien Leningradin lähetysten äärimmäisen jyrkkä sävy sysäsi useita satoja tuhansia ihmisiä pakenemaan Skandinaviaan vuonna 1944.

suu myös koppiinsa: "Kapteeni ei ollut tyytyväinen ilmiantoonne. Pitää kirjoittaa niin, että syntyy *aineistoa* henkilöä vastaan. Minäpä opetan teitä."

Ja tuo pärstä opettaa sumenneelle, lysähtäneelle, intelligentille U:lle, miten ihmisistä kirjoitetaan kataluuksia! Mutta U:n alakuloinen ulkonäkö synnyttää Rjabininissa ikioman päätelmän: tuota vätystä on piristettävä, häneen on valettava tulta! Ja hän sanoo kuin ystävälle ainakin: "Kuulkaa, teidän elämänne on vaikeaa. Välistä tekee mieli ostaa jotakin lisää annokseen. Kapteeni haluaa auttaa teitä. Kas tässä, ottakaa!" — Ja kaivettuaan lompakostaan viisikymppisen hän tyrkyttää sitä U:lle. (Sehän on kapteenilta saatu! Siis niin vapaita *he* ovat kirjanpitovelvollisuudesta, kenties he yksin koko maassa!)

Ja tuon käteen tyrkytetyn valjun vihertävän rupikonnan näkeminen panee äkkiä kapteeni-kobran kaikki taiat varisemaan U:sta, koko hypnoosin, kaikki kahleet, jopa perheen vuoksi tunnetun pelonkin: kaikki tapahtunut, sen koko merkitys on esineistyneenä tuossa vihertävän imunesteen kyllästämässä katalassa paperilapussa, Juudaksen hopearahoissa. Ja enää pohdiskelematta, mitä perheelle tapahtuu, U. sysää luotaan viisikymppisen, luonnollisella eleellä jolla saasta torjutaan, mutta Rjabinin ei ymmärrä vaan tyrkyttää uudelleen, ja silloin U. heittää setelin lattialle ja nousee, nyt jo huojentuneena, jo VAPAANA sekä Rjabinin opetuksista että kapteenille antamastaan allekirjoituksesta, vapaana näistä ihmisen suurelle velvollisuudelle asetetuista paperiehdoista! Hän lähtee lupaa kysymättä! Hän kulkee vyöhykkeellä ja keveät jalat kantavat häntä: "Vapaa! Vapaa!"

Mutta ei aivan. Tyhmä operatiivivaltuutettu olisi jatkanut vielä. Mutta kapteeni-kobra ymmärsi, että tomppeli Rjabinin oli valinnut väärän tiirikan ja rikkonut kaiken. Eivätkä tuntosarvet enää tapailleet U:ta siinä leirissä, ja Rjabinin käveli ohi tervehtimättä. U. rauhoittui ja riemuitsi. Sitten alettiin lähettää erikoisleireihin ja hän joutui Steplagiin. Sitäkin varmemmin hän oletti, että tämä kuljetus tekisi lopun kaikesta.

Vaan ei! Merkintä näköjään jäi. Kerran U. uudessa paikassa kutsuttin everstin puheille. "Te kuulemma suostuitte yhteistyöhön kanssamme mutta *ette ole luottamuksen arvoinen.* Ehkä teille selitettiin huonosti?"

Tämä eversti ei kuitenkaan enää ollenkaan herättänyt pelkoa U:ssa. Lisäksi tällä välin U:n perhe — niin kuin monien Baltian maiden asukkaiden perheet — oli karkotettu Siperiaan. Ei ollut epäilystäkään: noista oli päästävä eroon. Mutta millä verukkeella?

Eversti luovutti U:n luutnantille muokattavaksi, ja luutnantti heilui, uhkaili ja lupaili kun taas U. samaan aikaan etsiskeli: miten kaikkein voimakkaimmin ja kaikkein päättävimmin kieltäytyä?

Valistunut ja epäuskovainen U. keksi kuitenkin, että hän pystyi puolustautumaan heitä vastaan vain vetäytymällä Kristuksen taakse. Se ei ollut periaatteellisesti kovinkaan kunniakas keino mutta se tepsi taatusti. Hän

valehteli: "Minun on sanottava teille suoraan. Olen saanut kristillisen kasvatuksen, ja siksi työskenteleminen yhteistyössä teidän kanssanne on minulle aivan mahdotonta!"

Ja sillä selvä! Luutnantin monituntinen hölpötys lopahti oitis! Hän ymmärsi, että arpa oli tyhjä. "Ja loppujen lopuksihan me tarvitsemme teitä saman verran kuin koira viidennen koiven!" luutnantti huusi ärtyneesti. "Kirjoittakaa kirjallinen kieltäytyminen! (Taas kirjallinen!) Kirjoittakaa ja selittäkää jumalastanne!"

Näköjään heidän on peitettävä jokainen koputtelija erillisellä paperilla, aivan samoin kuin he aloittavatkin paperilla. Kristukseen vetoaminen sopi erinomaisesti myös luutnantille: kukaan esimiehistä ei moittisi häntä, että olisi pitänyt tehdä vielä jotakin yrityksiä.

Vaan eivätkö he puolueettoman lukijan mielestä kavahdakin Kristusta niin kuin riivaajat ristiä ja aamun kirkonkellon soittoa?

Juuri siksi meidän järjestelmämme ei milloinkaan pääse sopuun kristinuskon kanssa! Ja suotta ranskalaiset kommunistit lupailevat.

XIII Luovutettuasi nahkasi anna toinen !

Voiko pään listiä, jos se on jo kerran listitty? Voi. Voiko ihmiseltä nylkeä nahan, jos hänet on jo kertaalleen nyljetty? Voi!

Kaikki tuo on keksitty meidän leireissämme. Kaikki tuo on oivallettu Arkkipelagissa! Älköönkä sanottako, että vain *prikaati* on antimme maailman rankaisutieteelle. Entä *toinen leirituomio* — eikö se ole anti? Ulkoa Arkkipelagiin loiskuvat virrat eivät rauhoitu täällä, eivät hajaannu mielensä mukaan, vaan ne pumpataan uudelleen toisen tutkimuksen putkiin.

Siunattuja olkoot säälittömät tyranniat, despotiat, kaikkein villeimmät maat, joissa kerran vangittua ei voi enää vangita! Joissa tyrmään pantua ei voi panna enää mihinkään! Joissa tuomittua ei voi enää tuomita!

Mutta meilläpä tuo kaikki on mahdollista. Maassa makaava, peruuttamattomasti tuhoutunut, toivonsa menettänyt ihminen on niin kätevä vaientaa kirveen hamaralla! Vankilaviranomaistemme etiikka on: lyö maassa makaavaa! Operatiivivaltuutettujemme etiikka on: maatkaamme ruumiiden päällä!

Myös leirissä suoritetun tutkimuksen ja leirissä langetetun tuomion voi katsoa syntyneen Solovetskissa, mutta siellä yksinkertaisesti ajettiin kellotapulin alle ja paukautettiin. Kun taas viisivuotissuunnitelmien ja etäispesäkkeiden aikoina alettiin luodin asemesta käyttää toista leirituomiota.

Ja kuinka ilman toista (kolmatta, neljättä) tuomiota olisi voitukaan kätkeä Arkkipelagin helmaan ja siellä tuhota kaikki, jotka oli määrätty tuhottaviksi?

Tuomioiden regeneraatio on Arkkipelagin elämän muoto — samanlainen kuin käärmeen renkaiden kasvaminen. Niin kauan kuin leirimme sykkivät ja karkotuksemme kohmettuu, yhtä kauan tuomittujen yläpuolella levittäytyy tuo musta uhka: saada uusi tuomio ennen ensimmäisen päättymistä. Toista leirituomiota annettiin kaikkina vuosina mutta kaikkein eniten vuosina 1937—38 ja sotavuosina. (Vuosina 1948—49 toisten tuomioiden taakka siirtyi rasittamaan vapautta: oli tunaroitu, *päästetty* ihmisiä, jotka olisi pitänyt tuomita uudelleen jo leirissä, ja nyt heitä oli pakko ajaa vapaudesta leireihin. Juuri heitä nimitettiinkin *uusijoiksi,* omia leirissä tuomittuja ei edes nimitelty.)

Ja tämä on vielä armeliaisuutta, konemaista armeliaisuutta, kun toinen leirituomio vuonna 1938 annettiin vangitsematta toistamiseen, ilman lei-

rissä suoritettua tutkimusta, ilman leirissä langetettua tuomiota — yksinkertaisesti vain kutsuttiin prikaateittain URTsh:hen ja otettiin kuittaus uuden tuomion saamisesta. (Kuittaamasta kieltäytymisestä rangaistiin tavallisella karsserilla, niin kuin tupakoimisesta tiloissa, joissa tupakoiminen on kielletty. Päälle päätteeksi selitettiin inhimillisesti: "Mehän emme vaadi teitä allekirjoittamaan, että olette syyllistyneet johonkin, kuitatkaa vain tiedoksisaaminen.") Kolymassa annettiin tällä tavalla kymppiä, mutta Vorkutassa meneteltiin jopa lempeämmin: kahdeksaa ja viittä vuotta OSO:n päätöksellä. Ja vastaan pyristeleminen oli turhaa — ikään kuin Arkkipelagin pimeässä loputtomuudessa kahdeksan olisi jotenkin poikennut kahdeksastatoista, alkava kymppi päättymäisillään olevasta kympistä. Tärkeää oli vain se, ettei ruumistasi kynsitty eikä raadeltu tänään.

Nyt asian voi ymmärtää näin: vuoden 1938 leirituomioepidemia oli määrätty ylhäältä. Siellä — ylhäällä — äkättiin, että siihen asti oli annettu liian vähän, että taakkaa oli lisättävä (ja joitakin ammuttava) — ja sillä tavalla säikäytettävä loput.

Mutta sota-ajan leirijuttujen epidemiaan lisättiin myös riemukas tuikahdus alhaalta kansan aloitteellisuuden piirre. Todennäköisesti ylhäältä määrättiin, että sodan aikana jokaisessa leirissä oli vaiennettava ja eristettävä kaikkein kirkkaimmat ja huomattavimmat hahmot, vangit joista saattoi tulla kapinan keskipiste. Paikalliset veriset pojat havaitsivat heti tuon suonen rikkauden — *pelastuksensa joutumasta rintamalle.* Tuo oivallus ei selvästikään syntynyt yhdessä leirissä, ja niinpä hyödyllinen, järkevä ja pelastava idea levisi nopeasti. Myös leirien tshekan miehet peittivät konekiväärien ampuma-aukkoja — tosin vain toisten ruumiilla.

Historioitsija kuvitelkoon niiden vuosien hengityksen: rintama vetäytyy, saksalaiset ovat Leningradin ympärillä, Moskovan edustalla, Voronezhin luona, Volgalla, Kaukasuksen juurella. Selustassa on yhä vähemmän miehiä, jokainen terve mieshahmo aiheuttaa moittivia katseita. Kaikki rintaman hyväksi! Ei ole hintaa, jota hallitus ei maksaisi Hitlerin pysäyttämiseksi. Ja vain leiriupseerit (sekä heidän veljensä valtionturvallisuudessa) ovat hyvin ruokittuja, puhtoisia ja joutilaita ja kaikki selustapaikoillaan (esimerkiksi tämä pikku leirikummi kuvassa 34 - hänenhän on aivan ehdottoman välttämättömästi selviydyttävä hengissä!), ja mitä syvemmälle Siperiaan ja pohjoiseen tullaan, sitä rauhallisempaa on. Mutta on ymmärrettävä selvästikin: hyvinvointi on epävarmaa. Vain ensimmäiseen huutoon asti: putsataanpa nyt punaposkiset riuskat leiriveikot! Ei ole kenttäpalveluskokemusta? — vaan onpahan aatteellisuutta. Hyvä jos pääsee miliisiin tai turvajoukkoihin, mutta entä jos kootaan upseeripataljooniksi! Ja paiskataan Stalingradiin! Vuoden 1942 kesällä tällä tavalla käännytetään kokonaisia upseerikouluja ja heitetään ennen valmistumista rintamalle. Kaikki nuoret ja terveet sotilaat on jo kaavittu leirien vartiostoista mutta — ei se mitään, leirit eivät siitä hajonneet. Eivätkä romahda ilman operatiivivaltuutettujakaan! (Huhuja liik-

Kummi (kapteeni Lebedev).

kuu jo).

Vapautus rintamapalveluksesta merkitsee elämää! Vapautuspaperi on onni! Miten suojata vapautuksensa? Yksinkertainen luonnollinen ajatus: on *todistettava tarpeellisuutensa!* On osoitettava, että ellei tshekan miesten valppautta olisi, leirit räjähtäisivät — koko leirijärjestelmä, tuo kiehuva tervapata! Ja silloin kunniakas rintamamme olisi tuhon oma! Juuri täällä, tundran ja taigan leiripisteissä, valkorintaiset operatiivivaltuutetut pidättelevät viidettä kolonnaa, pidättelevät Hitleriä! Se on heidän panoksensa Voiton asiaan! Itseään säästämättä he tekevät aina vain tutkimuksia ja paljastavat yhä uusia salaliittoja.

Tähän asti vain onnettomat nääntyneet leirivangit, jotka raastoivat leivänpalaa toistensa hampaista, olivat taistelleet elämästä. Nyt tuohon kamppailuun yhtyivät tunnottomasti myös täysivaltaiset operatiivimiehet. "Kuukahda sinä tänään, niin minä kuukahdan huomenna!" Tuhoudu ennemmin sinä, saastainen elukka, ja lykkää minun tuhoutumistani.

Niinpä Ust-Vymissa *kirjataan* "kapinallinen ryhmä": kahdeksantoista ihmistä! Heidän tarkoituksenaan oli tietenkin riisua vartiosto aseista ja saatuaan näin aseita (puoli tusinaa vanhoja kivääreä!) — entä sitten? Hankkeen jatkon suuruutta on vaikea kuvitella: he aikoivat nostattaa koko pohjolan! Marssia Vorkutaan! Moskovaan! Yhtyä Mannerheimiin! Ja sähkeet ja viestit lentelevät: suurisuuntainen salahanke tehty vaarattomaksi! Leirissä levotonta! Opera-

tiivikerrosta on vielä vahvistettava!

Ja mitä tämä on? Jokaisessa leirissä paljastetaan salaliittoja! salaliittoja! salaliittoja! Ja yhä suurempia! Ja yhä mahtavampia! Nuo kavalat viimeisillään olevat vangit! He vain teeskentelivät, että tuuli jo heiluttelee heitä, mutta todellisuudessa kurkottelivat pellagran laihduttamia käsiään vaivihkaa konekivääreä kohti! Kiitos sinulle, operatiiviosasto! Oi Kolmas osasto, Venäjän pelastaja!

Tällaisessa III osastossa (Dzhidinskin leirit Burjaatti-Mongoliassa) istuu kopla: operatiiviosaston päällikkö Sokolov, tutkija Mironenko sekä operatiivivaltuutetut Kalashnikov, Sosikov ja Osintsev. Ja me olemme jääneet jälkeen! Kaikilla on salahankkeita, mutta me jäämme jälkeen! Tietenkin meillä on suuri salaliitto mutta millainen? Tietenkin "vartioston riisumiseksi aseista", varmaankin "pakenemiseksi rajan yli", sillä rajahan on lähellä mutta Hitler kaukana. Kenestä aloitetaan?

Ja niin kuin kylläinen koiraparvi raatelee sairasta laihaa kauhtunutta kaniinia, samoin tämä sininen parvi hyökkää onnettoman Babitshin kimppuun, entisen navantutkijan ja sankarin joka nyt on yltympäri märkähaavainen viimeisillään oleva leirivanki. Sodan puhjetessa hän oli ollut vähällä luovuttaa jäänmurtaja "Sadkon" saksalaisille — niinpä salaliiton kaikki langat ovat tietenkin hänen käsissään. Hänen on määrä kuolemaa tekevällä keripukin lyömällä ruumiillaan pelastaa heidän ruokitut ruumiinsa.

"Jos olet huono neuvostokansalainen, me panemme joka tapauksessa sinut täyttämään meidän tahtomme, vielä sinä kumartelet maahan asti!" "Et muista? *Autetaan muistamaan!*" "Et pysty kirjoittamaan? *Autetaan kirjoittamaan!*" Harkita? Karsseriin ja kolmellesadalle grammalle!

Ja toinen operatiivimies puhuu tähän tapaan: "Tämä on kovin valitettavaa. Myöhemmin tietenkin ymmärrätte, että olisi ollut järkevää suostua meidän vaatimuksiimme. Mutta te tajuatte sen liian myöhään, kun teidät jo katkaisee sormissaan *kuin lyijykynän.*" (Mistä he ottavatkin nämä kielikuvat? Keksivätkö he ne itse vai onko operatiivityön oppikirjassa jonkun tuntemattoman runoilijan laatima valikoima?)

Ja sitten Mironenkon kuulustelumenetelmä. Heti kun Babitsh tuodaan, maukkaan ruuan tuoksu ympäröi hänet. Ja Mironenko panee hänet istumaan mahdollisimman lähelle höyryävää lihaborssia ja kotletteja. Ja aivan kuin ei näkisikään tuota borssia eikä kotletteja ja muka huomaamatta sitäkään, että Babitsh näkee, Mironenko alkaa lempeästi luetella kymmeniä perusteluja jotka keventävät omaatuntoa ja tekevät väärien todistajanlausuntojen antamisen oikeutetuksi. Hän muistuttaa ystävällisesti:

— Kun teidät vangittiin ensimmäisen kerran — vapaudesta — ja te yrititte todistaa olevanne oikeassa, tehän ette onnistunut? Siitähän ei tullut mitään! Siksi että teidän kohtalonne oli ratkaistu jo ennen vangitsemista. Aivan samoin on nytkin. Aivan samoin on nytkin. No niin, syökäpä nyt päivällinen. Syökää ennen kuin jäähtyy . . . Ellette ole tyhmä, me voimme elää sovussa. Te saatte

syödä kylläksenne ja muutenkin teistä huolehditaan . . . Mutta ellei käy, niin silloin . . .

Ja Babitsh antoi periksi! Elämän nälkä osoittautui totuuden janoa voimakkaammaksi. Ja hän alkoi kirjoittaa sanelusta. Ja hän todisti perättömyyksiä kahdestakymmenestäneljästä ihmisestä, joista hän tunsi vain neljä! Koko tutkimusvaiheen ajan häntä ruokittiin mutta ei liikaa, jotta heti ensimmäisten vastarinnan merkkien ilmetessä olisi voitu jälleen kiristää nälällä.

Kun lukee hänen juuri ennen kuolemaansa tekemiään muistiinpanoja elämästään, on pakko suorastaan hätkähtää: kuinka korkealta ja kuinka alas rohkea ihminen voikaan painua! Me kaikki voimme painua . . .

Ja nuo kaksikymmentäneljä mistään tietämätöntä ihmistä otettiin ammuttaviksi ja uudelleen tuomittaviksi. Kun taas Babitsh lähetettiin huusinhoitajaksi sovhoosiin, odottamaan oikeudenkäyntiä, ja sitten hän todisti oikeudenkäynnissä ja sai uuden *kympin,* joka kuoletti aikaisemman, mutta hän kuoli leirissä ennen kuin toinen tuomio kului umpeen.

Entä Dzhidinskin III osaston kopla . . . Kaipa joku sentään ryhtyy tutkimaan tuota koplaa? Joku! Nykyajan ihmisistä! Jälkipolvista! . . .

Entä sinä? . . . Luulitko sinä, että leirissä saa vihdoinkin hengähtää? Että täällä saa edes valittaa ääneen: antoivatpa ison tuomion! kylläpä ruokkivat huonosti! joudunpa tekemään paljon työtä! Tai saatoitko kuvitella, että voit täällä *uusia* sen, mistä jo kertaalleen sait tuomiosi? Jos olet lausunut ääneen edes jotakin tuosta, olet tuhon oma! Tuomittu saamaan uuden kympin. (Tosin toisen leirikympin alkaessa ensimmäisen vaikutus lakkaa, niin ettei sinun tarvitse istua kahtakymmentä vuotta vaan vaivaiset kolmetoista tai viisitoista vuotta . . . Kauemmin kuin pystyt selviytymään hengissä).

Mutta sinä oletkin varma, että olet ollut vaiti kuin kala? Ja kuitenkin sinut on napattu? Taaskin aivan oikein! Sinua ei voitu olla nappaamatta, käyttäydyitpä miten tahansa. Sillä ihmisiähän ei viedä *jostakin syystä* vaan heitä kahmitaan *siksi että.* Tämä on sama periaate, jonka mukaan keritään myös *vapautta.* Kun III osaston kopla valmistautuu metsästykseen, se valikoi luettelosta leirin näkyvimmät ihmiset. Ja tuo luettelo sanellaan sitten Babitshille . . .

Leirissähän piiloutuminen on vielä vaikeampaa, täällähän kaikki on näkyvillä. Ja ihmisellä on vain yksi pelastus: olla nolla! Täydellinen nolla. Olla alusta saakka nolla.

Syytteen liisteröiminen sinuun jälkikäteen ei ole ollenkaan vaikeaa. Kun "salaliitot" olivat päättyneet (saksalaiset alkoivat peräätyä), vuodesta 1943 alkoi "agitaatio" -juttujen paljous. (Kummithan eivät silti halunneet rintamalle!) Esimerkiksi Burepolomin leirissä muotoutui seuraavanlainen valikoima.

— vihamielinen toiminta kommunistisen puolueen ja neuvostohallituksen politiikkaa vastaan (mutta millä tavalla vihamielinen — ota siitä selvä!);

— tappiohenkisten ajatusten esittäminen;

— puhuit panettelevassa sävyssä Neuvostoliiton työtätekevien ai-

neellisista oloista (sanoit totuuden — panettelua);

— ilmaisit toivovasi (!) kapitalistisen järjestelmän paluuta;

— ilmaisit mielipahasi Neuvostoliiton hallitusta kohtaan (tämäpä vasta röyhkeää! vai sinä roisto vielä loukkaantumaan? sait kymppisi ja suu poikki!);

70-vuotiasta entistä tsaarin hallituksen diplomaattia syytettiin tällaisesta agitaatiosta:

— että Neuvostoliiton työväenluokka elää huonosti;

— että Gorki on huono kirjailija (!!).

Että siinä mentiin liiallisuuksiin, sitä ei millään muotoa käy väittäminen, sillä Gorkista on aina annettu tuomio, sellaiseen asemaan hänen onnistui päästä. Ja Skvortsov sai Lohtshemlagissa (lähellä Ust-Vymia) 15 vuotta, ja syytteiden joukossa oli:

— vertasi proletariaatin runoilijaa Majakovskia *johonkin* porvarilliseen runoilijaan.

Näin syytekirjelmässä luki, tämä riitti tuomion langettamiseen. Mutta kuulustelupöytäkirjoista on todettavissa, *keneen* porvarilliseen runoilijaan. Pushkiniin! Saada tuomionsa Pushkinista — se on todella harvinaista!

Niin että loppujen lopuksi Martinsonin, joka todella sanoi peltiverstaalla, että "Neuvostoliitto on pelkkää suurta *vyöhykettä*", sietää rukoilla Jumalaa, että selviäisi kympillä.

Tai kieltäytyjät jotka saivat ampumisteloituksen asemesta kympin.[1]

Mutta noissa toisissa tuomioissa ei ollut pelottavaa itse vuosien määrä eikä vuosien autio mielikuvituksellinen pitkällisyys vaan — *miten* tuon toisen tuomion saa? Miten ryömiä hakemaan sitä jään ja lumen täyttämässä putkessa?

Voisi luulla: mitäpä vangitseminen leirivangille merkitsisi? Hänet vangittiin aikoinaan kotoa lämpimästä sängystä — mitäpä hänelle merkitsisi vangitseminen kolkosta parakista ja paljaalta laverilta? Paljon merkitseekin! Parakissa on kuuma uuni, parakissa annetaan täysi annos, kun taas nyt vartija tulee ja ny-

[1] Uusien tuomioiden antaminen on niin mukavaa, ja se tuo sisältöä operatiiviosaston elämään niin, että kun sota päättyy eivätkä salaliitot eivätkä edes tappiomielialatkaan enää kuulosta uskottavilta, tuomioita aletaan läiskiä kriminaalipykälien perusteella. Vuonna 1947 Dolinkan maatalousleirissä pidettiin joka sunnuntai vyöhykkeellä näytösoikeudenkäyntejä. Tuomittiin siitä, että perunaa nostettaessa vyöhykkeellä paistettiin sitä nuotiossa. Tuomittiin siitä, että syötiin raakaa porkkanaa ja naurista suoraan pellosta. (Mitähän tilanherrojen maaorjat olisivat sanoneet istuskeltuaan tällaisessa oikeudenkäynnissä?!) Ja kaikesta siitä läiskittiin viittä ja kahdeksaa vuotta vastikään säädetyn suuren "neljäkuudesosa"-Ukaasin perusteella. Muuan entinen "kulakki" oli jo lopettamassa kymppiään. Hänen työnään oli leirin sonnin hoitaminen, eikä hän kestänyt katsella elikon nälkiintymistä. Tuon leirisonnin — ei itseään! — hän ruokki juurikkailla ja — sai kahdeksan vuotta. "Sosiaalisesti läheinen" ei tietenkään olisi ruvennut ruokkimaan sonnia! Juuri tällä tavalla meillä on vuosikymmeniä lajiteltu kansaa: niihin jotka saavat elää, niihin joiden on kuoltava.

käisee jalasta keskellä yötä: "Alahan painua!" Voi kun ei yhtään tee mieli! . . . Ihmiset, ihmiset, minä rakastin teitä . . .

Leirin tutkintavankila. Mikä vankila se olisi ja miten se edistäisi tunnustuksen puristamista, ellei se olisi leiriään huonompi? Kaikki nuo vankilat ovat ehdottomasti kylmiä. Ellei vankila ole kyllin kylmä, vankia pidetään sellissä alusvaatteisillaan. Vorkutan kuuluisassa *kolmessakympissä* (vangit omaksuivat turvallisuusmiesten tavan nimittää vankilaa sen puhelinnumeron mukaan), lautaparakissa napapiirin takana neljänkymmenen asteen pakkasella lämmitettiin hiilenpölyllä — jota annettiin saunapaljullinen vuorokaudessa — ei tietenkään siksi, että Vorkutassa olisi ollut pulaa hiilestä. Lisäksi ilkuttiin: ei annettu tulitikkuja ja sytykkeeksi annettiin yksi lyijykynän kokoinen tikku. (Kiinni saatuja karkureita muuten pidettiin tuossa Kolmessakympissä AIVAN ALASTOMINA. Kahden viikon kuluttua yhä elossa oleville annettiin kesävaatteet mutta ei toppatakkia. Ei annettu patjoja eikä peitteitä. Lukija! Nukkukaa tällä tavalla yksi yö — kokeeksi. Parakin lämpötila oli noin plus viisi astetta.)

Tällä tavalla vangit istuvat useiden kuukausien tutkinta-ajan! He ovat jo ennestään monen vuoden nälän ja orjatyön näännyttämiä. Nyt heidät on helpompi lopettaa. Entä ruokinta? Niin kuin III osasto määrää: missä 350, missä 300 ja Kolmessakympissä 200 grammaa eli hieman tulitikkurasiaa isompi pala leipää, joka on tahmeaa kuin savi, sekä kerran päivässä laihaa litkua.

Mutta vaikka oletkin allekirjoittanut kaiken, tunnustanut, antautunut ja suostunut viettämään rakkaassa Arkkipelagissa vielä kymmenen vuotta, et pääse heti lämmittelemään. Kolmestakympistä siirretään Vorkutan yhtä kuuluisaan "tutkintatelttaan" odottamaan oikeudenkäyntiä. Se on aivan tavallinen teltta, Päälle päätteeksi risainen. Sen lattia on päällystämätön, lattiana on napapiirin kamara. Teltan sisätila on kooltaan 7 x 12 metriä, ja keskellä on uunin asemesta peltitynnyri. Teltassa on yksi riukulaverikerros, joka uunin lähellä on aina kriminaalien valloittama. Poliittiset plebeijit ovat reunoilla ja maassa. Siinä sitten makaat ja näet tähdet yläpuolellasi. Ja niin sinulta pääsee rukous: voi kunpa minut tuomittaisiin mahdollisimman nopeasti! kunpa tuomio langetettaisiin mahdollisimman pian! Vanki odottaa tuota tuomiota kuin armahdusta. (Tähän sanotaan: ihminen ei voi tällä tavalla elää napapiirin takana, ellei häntä ruokita suklaatilla eikä pueta turkiksiin. Vaan meilläpä voi! Meidän neuvostoihmisemme, meidän Arkkipelagin alkuasukkaamme voi! Arnold Rappoport istui sillä tavalla monta *kuukautta* —kiertävä alueoikeus aikaili Narjan-Marassa.)

Asetamme tarjolle vielä yhden tutkintavankilan: Orotukanin rangaistusleiripisteen Kolymassa, 506:n kilometrin päässä Magadanista. Talvi 1937—38. Puusta ja kankaasta tehty asutus eli risaisia mutta yhtä kaikki laudoilla ympäröityjä telttoja. Vasta tullut uusi kuljetus — tukku uusia tutkittaviksi määrättyjä — näkee jo ennen kuin astuu ovesta sisään: asutuksen jokaisen teltan kaikilla kolmella seinustalla — oviseinää lukuun ottamatta — on PINO JÄÄTYNEITÄ RUUMIITA! (Ne eivät ole siinä pelotukseksi. Yksinkertaisesti muuta ratkaisua ei ole: ihmisiä kuolee, mutta lunta on kahden metrin paksuudelta, ja

sen alla on ikuinen routa.) Ja sitten alkaa näännyttävä odottaminen. Teltoissa odotellaan siirtoa hirsivankilaan tutkittavaksi. Mutta urakka on liian suuri — kaikkialta Kolymasta on ajettu liian paljon kaniineja, tutkijaviranomaiset eivät selviydy urakastaan, vaan suurin osa tuoduista kuolee ennen kuin ehtii ensimmäiseen kuulusteluun. Teltoissa on niin ahdasta ettei mahdu oikomaan raajojaan. Vankeja makaa lavereilla ja lattialla, makaa viikkokausia. (Onko se muka ahtautta? Serpantinka vastaa. — Meillä odotetaan ampumisteloitusta tosin vain pari päivää mutta ne päivät *seistään* liiterissä niin tiukkaan ahdettuina, että kun vankeja *juotetaan* eli ovelta heitellään jääpaloja päiden päälle, vangit eivät mahdu ojentamaan kättään vaan jääpala hamuillaan suulla.) Saunoja ei ole, ei liioin kävelytunteja. Ruumis kutisee, kaikki raapivat itseään raivokkaasti, kaikki *etsivät* toppahousuistaan, toppatakeistaan, paidoistaan ja kalsongeistaan — etsivät riisuutumatta, koska on kylmä. Isot valkoiset pyylevät täit muistuttavat hyvin ruokittuja juottoporsaita. Kun niitä listii, verivisva tirskahtaa kasvoille asti ja peittää kynnen kokonaan.

Ennen päiväruokailua päivystävä vartija huutaa ovelta: "Onko kuolleita?" "On." Ne jotka haluavat ansaita leipäannoksen — raahatkaa ulos! Vainajat kannetaan ulos ja nostetaan ruumispinolle. EIKÄ KUKAAN KYSELE KUOLLEIDEN NIMIÄ! Leipäannokset jaetaan luvun mukaan. Annos on kolmesataa grammaa. Ja kipollinen litkua päivässä. Myös lääkintäpuolen raakaamaa Amurin lohta annetaan. Se on hyvin suolaista. Sen jäljiltä janottaa, mutta keitettyä vettä ei ole juuri koskaan, ei koskaan. Tynnyreissä on jääkylmää vettä. Janon sammuttamiseksi on juotava useita mukillisia. G. S. M. suostuttelee ystäviään: "Älkää syökö kalaa — se on ainoa pelastuksenne! Kaikki kalorit, jotka saatte leivästä, te tuhlaatte tuon veden lämmittämiseen sisässänne!" Mutta ihmiset eivät pysty kieltäytymään tarjotusta kalasta vaan syövät — ja taas juovat. Ja tärisevät sisäisestä kylmästä. M. itse ei syö — ja niinpä hän nyt sitten kertoileekin meille Orotukanista.

Parakin ahtaus väljenee väljenemistään. Kun joitakin viikkoja on kulunut, parakin vahvuuden rippeet ajetaan ulos nimenhuutoon. He näkevät nyt toisensa oudossa päivänvalossa: kalpeat, karvoittuneet, saivarpitsi kasvoillaan, siniset kovettuneet huulet, sisään painuneet silmät. Nimiä huudetaan listasta. Vastaukset kuuluvat juuri ja juuri. Kortit joihin ei tule vastausta pannaan sivuun. Näin saadaan selville, ketkä ovat jääneet pinoihin — välttäneet tutkimuksen.

Kaikki Orotukanista hengissä selviytyneet sanovat, että he olisivat mieluummin valinneet kaasukammion . . .

Tutkimus? Se sujuu niin kuin tutkija on ajatellut. Ne joiden tutkimus ei suju niin, he eivät ole enää kertomassa. Eli niin kuin operatiivimies Komarov sanoi: "Minä tarvitsen vain sinun oikean kätesi — allekirjoittamaan pöytäkirjan . . ." Kidutusmenetelmät ovat tietenkin kotitekoisia ja primitiivisiä: liikistetään käsi oven väliin ja muuta vastaavaa (koettakaapa, lukija).

Tuomioistuin? Jokin *leirikollegio* — aluetuomioistuimen alainen leirin vaki-

tuinen tuomioistuin, samanlainen kuin *rajonin* kansantuomioistuin. Laillisuuden riemuvoitto! III osaston litkukipollisella lahjomia todistajiakin esiintyy.

Burepolomissa prikaatinpäälliköt todistivat usein prikaatinsa jäseniä vastaan. Tutkijaviranomainen — tshuvassi Krutikov — pakotti heidät. "Muuten erotan prikaatinpäällikön paikalta ja passitan Petshoralle!" Tällainen prikaatinpäällikkö Nikolai Ronzhin (kotoisin Gorkista) astuu esiin ja vahvistaa: "Kyllä, Bernstein sanoi, että Singerin ompelukoneet ovat hyviä mutta että podolskilaisista ei ole mihinkään." Jo riittää! Gorkin aluetuomioistuimen vierailuistunnolle (puheenjohtaja Buhonin sekä paikalliset komsomolkat Zhukova ja Korkina) — eikö muka riitä? Kymmenen vuotta!

Edelleen Burepolomissa oli seppä Anton Vasiljevitsh Balyberdin (paikallisia, Tanshailta), joka esiintyi todistajana yleensä kaikissa leirijutuissa. Jos joku sattuu tapaamaan, puristakaa hänen rehtiä kättään!

Ja lopuksi vielä yksi kuljetus, toiseen leiripisteeseen, jotta et keksisi ruveta selvittelemään tilejäsi todistajien kanssa. Tämä on lyhyt kuljetus — vaivaiset neljä tuntia avovaunussa kapearaiteista rataa.

Ja sitten sairastuvalle. Ja jos jalka siirtyy toisen eteen, niin huomisaamuna kottikärryjä tuuppailemaan.

Eläköön tshekan miesten valppaus, joka pelasti meidät sotilaalliselta tappiolta ja operatiivimiehet joutumasta rintamalle!

Sodan aikana (jos ei puhuta tasavalloista, joista peräännyimme nopeasti) ei paljonkaan teloitettu ampumalla, enimmäkseen läiskittiin uusia tuomioita: operatiivimiehille ei ollut tarpeen noiden ihmisten tuhoaminen vaan rikosten paljastaminen. Tuomitut saivat sitten uurastaa tai kuolla — se oli jo tuotannollinen kysymys.

Sitä vastoin vuonna 1938 ylin kärsimättömyys vaati: ammuttava! Kaikissa leireissä ammuttiin voimiensa mukaan, mutta kaikkein eniten tuli Kolyman (Garaninin teloitukset) ja Vorkutan (Kashketinin teloitukset) osalle.

Kashketinin teloitukset liittyvät selkäpiitä karmivaan käsitteeseen Vanha Tiilitehdas. Kaksikymmentä kilometriä Vorkutasta etelään oli kapearaiteisen radan varressa tämän niminen asema.

Trotskilaisten nälkälakon päätyttyä vuoden 1937 maaliskuussa "voittoon" — petokseen — Moskovasta lähetettiin "Grigorovitshin komissio" tutkimaan nälkälakkolaisia. Uhtasta etelään, Roptsha-joen yli vievän rautatiesillan läheisyyteen, pystytettiin taigaan paaluaitaus ja perustettiin uusi eristysvankila — Uhtarka. Siellä kuulusteltiin rautatien eteläosan trotskilaisia. Kun taas itse Vorkutaan lähetettiin komission jäsen Kashketin. Täällä hän käytti trotskilaiset "tutkintateltan" kautta (eli ruoskitti!) ja edes erityisemmin vaatimatta heitä tunnustamaan syyllisyytensä laati omia "Kashketinin listojaan".

Talvella 1937—38 eri keskityspaikoista — Syr-Jagan suulla olevista teltoista, Kotshmasista, Sivaja Maskasta ja Uhtarkasta — alettiin koota trotskilaisia ja myös keskustademokraatteja Vanhalle Tiilitehtaalle (joitakin aivan tutkimat-

ta). Muutamia kaikkein tunnetuimpia kuljetettiin Moskovaan käytettäviksi oikeudenkäyntien yhteydessä. Jäljelle jääviä oli vuoden 1938 huhtikuuhun mennessä kerääntynyt Vanhalle Tiilitehtaalle 1053 ihmistä. Tundralla, jonkin matkan päässä kapearaiteisesta radasta, oli vanha pitkä liiteri. Siihen nälkälakkolaisia alettiin sijoittaa ja myöhemmin — sitä mukaa kuin täydennyseriä saapui — viereen pystytettiin lisäksi kaksi vanhaa risaista millään vuoraamatonta telttaa, joihin kumpaankin sijoitettiin 250 ihmistä. Miten heitä säilytettiin niissä, sen saatamme arvata Orotukanin perusteella. Tällaisen 20 x 6 metrin teltan keskellä oli uunin asemesta tyhjä bensiinitynnyri, jota varten annettiin ämpärillinen hiiliä vuorokaudessa, lisäksi siihen heiteltiin täitä hiilien jatkoksi. Telttakankaan sisäpintaa peitti paksu huurre. Lavereilta ei riittänyt tilaa, ja vangit makailivat tai kävelivät vuorotellen. Leipää annettiin kolmesataa grammaa päivässä ja litkua yksi kipollinen. Silloin tällöin — ei joka päivä — turskanpala. Vettä ei ollut, mutta jääpaloja jaettiin annoksittain. Milloinkaan ei tietenkään peseydytty, eikä saunaa ollut. Vankeihin ilmaantui keripukkilaikkuja.

Mutta Orotukania pahemmaksi tämän paikan teki se, että trotskilaisten sekaan heitettiin kriminaaleista — joukossa oli myös kuolemaantuomittuja murhamiehiä — muodostettu iskujoukko. Heille annettiin ohje, että tuo poliittinen roistojoukko oli murskattava, ja tästä työstä heille — kriminaaleille — luvattiin lievennystä. Tällaiseen miellyttävään ja aivan heidän mielialansa mukaiseen tehtävään kriminaalit ryhtyivätkin halukkaasti. Heidät nimitettiin päällysmiehiksi (erään kutsumanimi on säilynyt — "Moroz") ja varapäällysmiehiksi, ja he kulkivat kepillä aseistautuneina, hakkasivat noita entisiä kommunisteja ja nöyryyttivät parhaansa mukaan: ratsastivat vangin selässä, ottivat jonkun tavarat, ulostivat niihin ja polttivat uunissa. Eräässä teltassa poliittiset hyökkäsivät kriminaalien kimppuun tappaakseen nämä, mutta kriminaalit alkoivat huutaa, ja saattovartio avasi ulkoa tulen telttaa kohti puolustaakseen sosiaalisesti läheisiä.

Varsinkin tämä kriminaalien pilkka mursi äskeisten nälkälakkolaisten yhtenäisyyden ja tahdon.

Vanhalla Tiilitehtaalla, kylmissä ja risaisissa suojissa, kurjassa huonosti lämmittävässä tynnyrikamiinassa paloivat loppuun kahden vuosikymmenen julmuuksien ja uudelleenjärjestelyjen vallankumouksellisuuden puuskat.

Ja Venäjän poliittisen taistelun perinne tuntui sekin elävän viimeisiä päiviään.

Toivominen on ihmiselle ominaista, ja niinpä Vanhan Tiilitehtaan vangitkin yhtä kaikki odottivat, että heidät lähetettäisiin johonkin uuteen kohteeseen. He olivat kituneet täällä jo useita kuukausia, heidän olonsa oli sietämätön. Ja varhain huhtikuun 22. päivän aamuna (päivämäärästä ei ole täyttä varmuutta, sehän olisi Leninin syntymäpäivä) alettiin todella koota kuljetuserää — 200:aa ihmistä. Huudetut saivat pussinsa, ne pantiin rekeen. Saattovartio lähti viemään kolonnaa itään päin, tundralle jossa ei ollut lähistöllä mitään asutusta vaan ainoastaan Salehard kaukana. Kriminaaleja ja näiden tavaroita kuljettavat reet

seurasivat perässä. Vain yhden oudon seikan jälkeen jäävät panivat merkille: pari pussia tipahti reestä, mutta kukaan ei poiminut niitä.

Kolonna kulki reippaasti: heitä odotti jokin uusi elämä, uusi toiminta, olkoonkin että näännyttävä, mutta se ei voinut olla tätä odotusta pahempi. Ja reet jäivät kauas jälkeen. Ja saattovartiokin alkoi jättäytyä — sen miehiä ei kulkenut enää edellä eikä sivuilla, perässä vain. Mikä siinä — myös saattovartion heikkous on hyvä enne.

Aurinko paistoi.

Ja äkkiä mustaa liikkuvaa kolonnaa kohti avattiin jostakin näkymättömistä — sokaisevalta lumilakeudelta — kiivas konekiväärituli. Vankeja kaatui, jotkut seisoivat yhä, kukaan ei käsittänyt mitään.

Synnitön armelias kuolema saapui auringon ja lumen riisa kasvoillaan.

Se oli fantasiaa tulevan sodan teemasta. Lumiviittoihin pukeutuneet murhaajat (väitetään että suurin osa heistä oli gruusialaisia) nousivat tilapäisten lumivarustustensa takaa, juoksivat tielle ja lopettelivat eläviä colteillaan. Lähistölle oli tehty valmiiksi kuopat, joihin paikalle kiiruhtaneet kriminaalit alkoivat raahata ruumiita. Kriminaalien tyytymättömyydeksi kuolleiden tavarat poltettiin.

Huhtikuun 23. ja 24. päivinä samalla paikalla ja samalla tavalla ammuttiin vielä 760 ihmistä.

Yhdeksänkymmentäkolme palautettiin yhtenä kuljetuksena Vorkutaan. He olivat kriminaaleja ja ilmeisesti koputtelijaprovokaattoreita[1]. Tällaisia olivat tärkeimmät Kashketinin teloitukset[2].

Mutta etäisemmiltä komennuksilta saapuvat tuhottaviksi määrätyt ryhmät myöhästelivät, heitä tuli 5—10 ihmisen erissä. Murhaajaosasto otti heidät vastaan Vanhalla Tiilitehtaalla ja vei vanhaan saunaan, koppiin jonka sisäseinät oli vuorattu kolmella—neljällä huopakerroksella. Tuhottaviksi määrättyjä käskettiin ensin riisuutumaan hangessa ja menemään alastomina sisään. Sisällä heidät ammuttiin pistooleilla. Tällä tavalla tuhottiin puolentoista kuukauden aikana lähes kaksisataa ihmistä. Tapettujen ruumiit poltettiin tundralla.

Myös Vanhan Tiilitehtaan liiteri ja Uhtarka poltettiin. ("Sauna" nostettiin avovaunulle ja kuljetettiin kapearaiteista rataa merkki 308:n kohdalle ja paiskattiin siihen. Juuri siellä ystäväni kävi sitä tutkimassa. Se oli sisältä yltä päältä veressä, seinät olivat seulana.)

Trotskilaisten teloitukset eivät muuten loppuneet vielä siihen. Joitakin ampu-

[1] Nimeltä mainitaan Roitman, Istnjuk, Model (valtion kustantamon toimittaja) ja Aliev. Kriminaaleista Tadik Nikolaevski. Emme pysty luotettavasti varmistamaan, minkä takia heidät säästettiin, mutta muuta syytä on vaikea kuvitella.

[2] Nämä tiedot olen kerännyt kahdelta vangilta, joiden kanssa olen istunut. Toinen heistä oli s i e l l ä — hänet säästettiin. Toinen oli erittäin tiedonhaluinen ihminen, joka jo silloin halusi kiihkeästi kirjoittaa tapahtumien historian ja jonka oli onnistunut päästä jälkien ollessa vielä verekset tutkimaan nuo paikat ja kyselemäänkin ihmisiltä, joilta voi kysellä.

matta jääneitä koottiin vähin erin kolmisenkymmentä — heidät ammuttiin Kolmenkympin lähistöllä. Mutta sen tekivät jo toiset henkilöt. Ensimmäinen murhaajaosasto — Kashketinin teloituksiin osallistuneet tshekan miehet ja saattovartion sotilaat sekä kriminaalit — ammuttiin niin ikään pian todistajina.

Kashketin itse sai vuonna 1938 Leninin kunniamerkin "puolueelle ja hallitukselle tekemistään erikoispalveluksista". Ja vuotta myöhemmin hänet ammuttiin Lefortovon vankilassa.

Ei voi sanoa, että se olisi ollut ensimmäinen kerta historiassa.

A. B-v kertoo, miten Adakissa (Petshora-joen varrella sijainneessa leiripisteessä) teloitettiin. Oppositioon kuuluneita otettiin öisin "tavaroineen" muka kuljetukseen, vyöhykkeen ulkopuolelle. Vyöhykkeen ulkopuolella oli kolmannen osaston talo. Uhrit vietiin yksitellen huoneeseen, jossa sotilaat hyökkäsivät heidän kimppuunsa. Vankien suuhun mätettiin jotakin pehmeää, heidän kätensä köytettiin selän taakse. Sitten heidät vietiin pihalle, jossa rattaat odottivat valmiina. Rattaille kaadettiin 5—7 sidottua ihmistä, jotka sitten kuljetettiin "Vuorelle" — leirin hautausmaalle. Siellä heidät pudotettiin valmiiksi kaivettuihin suuriin kuoppiin ja HAUDATTIIN ELÄVÄLTÄ. Ei petomaisuudesta, eihän toki. Vaan: oli huomattu, että eläviä on paljon helpompi käsitellä — siirrellä ja kuljettaa — kuin kuolleita.

Tätä työtä Adakissa tehtiin monta yötä.

Tällä tavalla saavutettiinkin puolueemme moraalis-poliittinen yhtenäisyys.

XIV Kohtalon muuttaminen

Tässä villissä maailmassa on mahdoton puolustautua. Lakkoileminen merkitsee itsemurhaa, nälkälakko on hyödytön.

Mutta kuolla ehdimme aina.

Mitä muuta vanki voi tehdä? Tempautua irti! Lähteä *muuttamaan kohtaloa!* (Myös "vihreäksi syyttäjäksi" vangit nimittävät karkaamista. Se on heidän keskuudessaan ainoa suosittu syyttäjä. Niin kuin muutkin syyttäjät sekin jättää monia juttuja ennalleen ja jopa huonompaankin tilaan mutta välistä myös vapauttaa kokonaan. Tuo syyttäjä on vihreä metsä, pensaikko ja ruohikko.)

Tshehov sanoo, että ellei vanki ole filosofi, jonka on yhtä hyvä olla kaikissa olosuhteissa (tai sanotaan näin: joka osaa vetäytyä itseensä), hän ei voi *eikä saa olla haluamatta* karata!

Ei saa olla haluamatta! — siinä vapaan sielun imperatiivi. Tosin Arkkipelagin alkuasukkaat eivät ole lähestulkoonkaan sellaisia, he ovat paljon sävyisämpiä. Mutta heidänkin joukossaan on aina niitä, jotka harkitsevat karkaamista tai ovat juuri lähtemäisillään. Ainaiset siellä täällä sattuneet karkaamiset — epäonnistuneetkin — ovat luotettava todiste siitä, että vankien tarmo ei ole vielä kadonnut.

Kas tässä (kuva 35) vyöhyke. Se on hyvin vartioitu: aita on vankka ja esivyöhyke turvallinen ja vartiotornit on sijoiteltu oikein — jokainen kohta on tarkkailtavissa ja tulitettavissa. Mutta äkkiä ajatus, että on kuoltava juuri täällä, tällä aidatulla maatilkulla, tuntuu vangista loputtoman yököttävältä. Miksi ei kokeilisi onneaan? Syöksyisi muuttamaan kohtaloa? Varsinkin tuomion alussa — ensimmäisenä vuonna — tämä halu on vahva ja jopa harkitsematon. Ensimmäisenä vuonna jona yleensä vangin koko tulevaisuus ja koko olemus muotoutuu. Myöhemmin tuo halu jotenkin heikkenee, enää ei ole varmuutta, että on tärkeämpi olla *siellä,* ulkomaailmaan yhdistävät langat heikkenevät, sielun polte muuttuu lahoamiseksi, ja ihminen asettuu leirin valjaisiin.

Näköjään karkaamisia sattui melkoisesti kaikkina leirien olemassaolon vuosina. Tässä satunnaisia lukuja: pelkästään vuoden 1930 maaliskuussa Venäjän federatiivisen neuvostotasavallan vankeuspaikoista karkasi 1 328 ihmistä[1]. (Ja miten äänetöntä, kuulumatonta se meidän yhteiskunnassamme onkaan!)

[1] Valtion Lokakuun vallankumouksen keskusarkisto, osasto 393, tallenne 84, kansio 4, liuska 68.

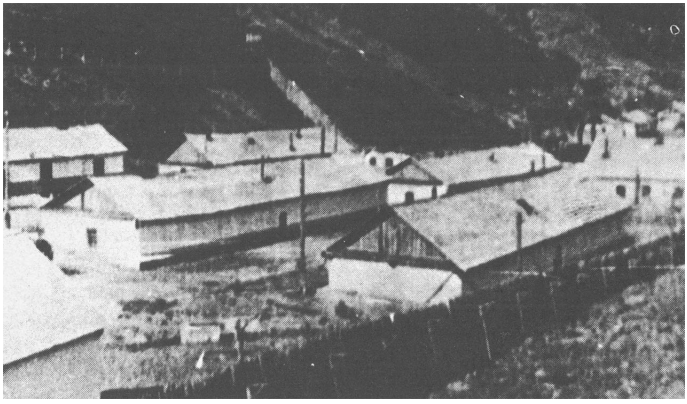

Vyöhyke.

Arkkipelagin paisuttua vuodesta 1937 suunnattomaksi ja varsinkin sotavuosina, kun taistelukelpoiset kiväärimiehet otettiin rintamalle, vartiointihenkilökunnan tehtävä oli yhä vaikeampi, eikä edes itsevartioinnin ilkeä oivalluskaan aina päästänyt käskijöitä pälkähästä. Samanaikaisesti haluttiin leireistä saada mahdollisimman suuri taloudellinen hyöty — mahdollisimman paljon työtä ja työn tulosta — ja tämä pakotti varsinkin hakkuutöissä levittäytymään ja paiskaamaan komennuksia ja alakomennuksia takamaille, ja vankien vartioiminen kävi yhä läpikuultavammaksi, yhä vertauskuvallisemmaksi.

Joillakin Ust-Vymin leirin alakomennuksilla oli jo vuonna 1939 vyöhykkeen asemesta vain riuku- tai risuaita eikä yöllä ollut *minkäänlaista* valaistusta! — eli siis yöllä kukaan ei pidätellyt vankeja. Vietäessä työhön metsään jopa tuon leirin *rangaistus*leiripisteessäkin kokonaista vankien työprikaatia kohti oli yksi kivääримies. Tietenkään hän ei pystynyt mitenkään valvomaan. Niinpä sieltä karkasikin vuoden 1939 kesän aikana *seitsemänkymmentä* ihmistä (eräs karkasi peräti kahdesti päivässä: ennen päiväruokailua ja sen jälkeen!), mutta heistä *kuusikymmentä* palasi. Lopuista ei saatu tietoja.

Mutta se oli syrjäseutua. Itse Moskovassakin tapahtui minun aikana kolme erittäin helppoa karkaamista: Kaluzhkaja Zastavan leirityömaalla eräs nuori varas kiipesi päiväsaikaan rakennusvyöhykkeen aidan lävitse (ja heikäläisille ominaiseen rehvastelevaan tapaan lähetti seuraavana päivänä leiriin postikortin: että hän on lähdössä Sotshiin ja pyytää kertomaan terveisiä leirin päällikölle), kasvitieteellisen puutarhan lähellä sijainneesta Marfinon pikkuleiristä karkasi tyttö, siitä tapauksesta olen jo kirjoittanut, ja samasta paikasta livahti bussiin ja ajoi keskustaan nuori kriminaai, joka tosin oli jätetty kokonaan var-

tioimatta: meitä vahtimaan usutettu MGB suhtautui kriminaalin menettämiseen huolettomasti.

Varmaankin GULAGissa oli kerran laskettu ja vakuututtu siitä, että tuli paljon halvemmaksi sallia tietyn prosenttimäärän suuruinen hukka vankien vahvuudesta vuodessa kuin järjestää kaikille — tuhansille — saarekkeille todella ankara vartiointi.

Lisäksi he luottivat myös joihinkin näkymättömiin ketjuihin, jotka pitivät alkuasukkaat aloillaan.

Vahvin noista ketjuista oli yleinen alistuneisuus, täydellinen nöyrtyminen orjan asemaansa. Sekä Viidennenkymmenennenkahdeksannen väki että kriminaalit olivat miltei järjestään perheellisiä työteliäitä ihmisiä, jotka kykenivät osoittamaan urheutta vain laillisessa järjestyksessä, ylempien käskystä ja näiden hyväksymällä tavalla. Nämä viideksi ja kymmeneksi vuodeksi istumaan pannut ihmiset eivät osanneet kuvitella, miten nyt voisi yksin (herra varjelkoon toimimasta kollektiivisesti . . .) nousta taisteluun vapautensa puolesta, kun vastassa ovat valtio (*oma* valtio), NKVD, miliisi, vartiosto ja koirat, ja vaikka onnistuisikin pakenemaan, niin kuinka voisi sitten elää väärillä papereilla ja väärällä nimellä, jos jokaisessa kadunkulmassa tarkastetaan henkilöllisyyspaperit ja jos kulkijaa vahtii epäluuloinen katse jokaisesta porttikäytävästä. Ojennustyöleireissä vallitseva yleinen mieliala olikin: mitä te seisotte siinä kivääreinenne toljottamassa? Vaikka te lähtisitte pois tykkänään, me emme lähde minnekään: mehän emme ole rikollisia, miksi me karkaisimme? Vuoden päästähän me pääsemme muutenkin vapauteen! (Armahdus . . .) K. Strahovitsh kertoo, että vuonna 1942 heidän Uglitshiin matkalla ollut vankijunansa joutui pommitukseen. Vartiosto hajaantui pakoon, mutta vangit eivät karanneet minnekään vaan odottivat vartiostoaan. Paljon kerrotaan samanlaisista tapauksista, kuin sattui KarLagin Ortaun osaston kirjanpitäjälle: hänet lähetettiin neljänkymmenen kilometrin päähän viemään tilikertomusta ja mukaan pantiin vartioston sotilas. Ja paluumatkalla kirjanpitäjän oli paitsi kuljetettava kärryillä sikahumalassa olevaa sotilasta myös ja varsinkin vaalittava tämän kivääriä, jottei tuota pölvästiä olisi tuomittu kiväärin hukkaamisesta.

Toinen ketju oli leirin viimeisilleen saattava nälkä. Vaikka juuri tuo nälkä välistä ajoi epätoivoisia ihmisiä vaeltamaan taigaan, koska he toivoivat, että siellä sittenkin olisi kylläisempää kuin leirissä, sama nälkä myös heikensi heitä ja riisti pitempään nykäykseen tarvittavan voiman ja teki myös matkalle tarvittavan muonavaraston keräämisen mahdottomaksi.

Tällainen ketju oli myös uuden tuomion uhka. Poliittisille annettiin karkaamisesta uusi kymppi 58. pykälän perusteella. (Vähitellen oli huomattu, että tässä tapauksessa oli paras antaa 58-14 eli vastavallankumouksellinen sabotaasi.) Tosin varkaille annettiin 82. pykälä (pelkkä karkaaminen) ja vain kaksi vuotta, mutta varkaudesta ja ryöstöstäkään he eivät ennen vuotta 1947 saaneet kahta vuotta enempää, niin että määrät ovat verrannolliset. Lisäksi leiri oli heidän "kotinsa", leirissä he eivät nähneet nälkää eivätkä tehneet työtä, joten heidän

ei kannattanut karata vaan istua tuomionsa loppuun, varsinkin kun heille saattoi aina sattua helpotuksia tai armahduksia. Varkaille karkaaminen oli vain kyläisen terveen ruumiin leikkiä ja kärsimättömän ahneuden puuskaa: juhlia, ryöstää, ryypätä, raiskata ja rehvastella. Heikäläisistä karkailivat tosissaan vain raskaan tuomion saaneet rosvot ja murhamiehet.

(Varkaat valehtelevat mielellään olemattomista karkaamisistaan tai koristelevat hurjasti todellisia karkaamisiaan. Teille kerrotaan, kuinka *Intia* (kriminaalien parakki) sai viirin parhaasta valmistautumisesta talven varalta: siitä että parakin seinustalle oli kasattu kunnolla multaa, mutta todellisuudessa he kaivoivatkin käytävää ja ripottelivat mullan avoimesti päällystön nähden. Älkää uskoko! — "Intia" ei karkaa, eivätkä he viitsi kaivaa paljonkaan, he haluavat päästä tavoitteeseensa helpommin ja ripeämmin, eikä päällystökään ole niin tyhmää, ettei katsoisi, mistä multa otetaan. Kymmenen kertaa tuomittu varas Korzinkin, päällikön luottokomendantti, lähti todella hyvät vaatteet päällä ja esiintyi todella apulaissyyttäjänä, mutta Korzinkin lisää myös, että hän yöpyi samassa mökissä karkureita jahtaavan operatiivivaltuutetun kanssa (tällaisia on) ja yöllä varasti tämän univormun, aseen ja jopa koirankin ja alkoi esiintyä operatiivivaltuutettuna. Tämä kaikki onkin jo valhetta. Kriminaalien on fantasioissaan ja kertomuksissaan aina oltava sankarillisempia kuin he ovat todellisuudessa.)

Lisäksi vankeja pidätti — ei vyöhyke vaan — vartioimattomuus. Ne joita vartioitiin kaikkein vähiten ja joilla oli tämä vähäinen etu — mennä työhön ja palata työstä ilman että selän takana heiluu pistin, välistä pistäytyä vapaaseen asutukseen — arvostivat etuoikeuttaan suuresti. Ja karkaamisen jälkeen se riistettiin.

Myös Arkkipelagin maantiede oli vankka este karkaamisille: nuo tundran ja taigan silmänkantamattomat lumi- tai hiekka-autiomaat. Vaikka Kolyma ei ollutkaan saari, se oli pahempi kuin saari: irti repäisty kaistale. Minne Kolymasta pakenisi? Sieltä karataan vain epätoivosta. Aikoinaan jakuutit tosin suhtautuivat vankeihin hyvin ja suostuivat opastamaan: "Yhdeksän aurinkoa ja minä vien sinut Habarovskiin." Ja he kuljettivat poroilla. Mutta myöhemmin kriminaalikarkurit alkoivat ryöstää jakuutteja, ja nämä muuttivat suhtautumistaan karkureihin ja ilmiantoivat nämä.

Ympäröivän väestön vihamielisyydestä, jota viranomaiset ruokkivat, tuli karkaamisien oleellisin este. Viranomaiset eivät kitsastelleet kiinniottajien palkitsemisessa (lisäksi se oli poliittista kasvatusta). Ja GULAGia ympäröivillä alueilla asustavat kansallisuudet tottuivat vähitellen siihen, että karkurin kiinni saaminen merkitsi juhlaa ja rikastumista, samaa kuin olisi onnistunut metsästyksessä tai löytänyt pienen kultakimpaleen. Tunguuseille, syrjääneille ja kazaheille maksettiin jauhoissa ja teessä kun taas lähempänä rintamaita — Burepolomin ja Unzhan leirien lähellä Volgan takana asuville — maksettiin jokaisesta kiinni otetusta kaksi puutaa jauhoja, kahdeksan metriä kangasta ja muutama kilo silliä. Sotavuosina ei silliä muulla tavalla saanutkaan, ja paikalliset

asukkaat nimittivätkin karkureita *silleiksi.* Esimerkiksi Shertskan kylässä aina kun ilmaantui vieras ihminen lapset pinkaisivat kertomaan: "Äiti! Silli tulee!"

Entä geologit? Nuo aution pohjolan pioneerit, nuo rohkeat parrakkaat saapasjalkaiset sankarit, jacklondonmaiset sydämet? Meikäläiset neuvostogeologit merkitsevät karkurille laihaa toivoa, paras olla lähestymättä heidän nuotiotaan. Leningradilainen insinööri Abrosimov, joka vangittiin "teollisuuspuolueen" virran myötä ja joka sai kympin, karkasi Nivagresin leiristä vuonna 1933. Kaksikymmentäyksi päivää hän harhaili taigassa ja ilahtui kohdatessaan geologeja! Mutta nämäpä veivät hänet asutulle paikkakunnalle ja luovuttivat työläiskomitean puheenjohtajalle. (Myös geologien menettelyn ymmärtää: hehän eivät ole yksin, hekin pelkäävät toistensa ilmiantoa. Ja entä jos karkuri on todellisuudessa kriminaali, murhamies? Ja tappaa heidät yöllä?)

Kiinni saadun karkurin — jos tämä kuoli kiinni otettaessa — voi paiskata muutamaksi vuorokaudeksi leirin ruokalan seinustalle, jotta vangit mätänevää ampumahaavaa katsellessaan enemmän arvostaisivat laihaa litkuaan. Elävänä kiinni saadun voi panna vartiotuvan luo ja vankirivistön kulkiessa ohi usuttaa koirat kimppuun. (Koirat osaavat komennosta kuristaa ihmistä, purra ja myös repiä vain vaatteet, riisua alastomaksi.) Ja vihdoin kulttuuri- ja kasvatusosastossa voidaan tehdä kyltti, jossa lukee: "Minä karkasin, mutta koirat ottivat minut kiinni", ripustaa tämä kyltti kiinni saadun kaulaan ja komentaa vanki liikkumaan leirissä kyltti kaulassa.

Ja jos lyödään, hakataan munuaiset irti. Ja jos pannaan käsiraudat, se tehdään niin, että jänteet jäävät *loppuiäksi* tunnottomiksi (G. Sorokin, Ivdellag). Jos pannaan karsseriin, niin sieltä ei palata ilman tuberkuloosia. (Baranov, karkasi NyrobLagista vuonna 1944. Saattovartion sotilaiden hakkaamisien jälkeen yski verta, vasen keuhko poistettiin kolme vuotta myöhemmin[1].)

Oikeastaan karkurin hakkaaminen ja tappaminen ovat Arkkipelagin karkaamisien vastaisen taistelun päämuoto[2]. Ja ellei karkaamisia satu pitkään aikaan, niitä on välistä keksittävä. Vuonna 1951 Debinin kaivoksella (Kolymassa) vankiryhmälle annettiin kerran lupa lähteä marjaan. Kolme heistä eksyi — he ovat poissa. Leirin päällikkö yliluutnantti Petr Lomaga lähetti kiduttajansa perään. Nämä päästivät koirat kolmen nukkuvan vangin kimppuun, sitten ampuivat nämä, murskasivat kiväärinperillä vankien kallot ja hakkasivat puuroksi, niin että aivot roikkuivat ulos, ja tämän näköisinä vangit tuotiin kärryillä leiriin. Perillä hevonen korvattiin neljällä vangilla, jotka vetivät kärryjä rivistön ohi. "Noin käy jokaisen!" Lomaga julisti.

Ja kuka on kyllin epätoivoinen ollakseen kavahtamatta tuota kaikkea? — ja

[1] Yhä vieläkin hän yrittää (eläkkeen vuoksi) naiivisti saada vaivansa tunnustetuksi a m m a t t i s a i r a u d e k s i. Voisiko sen ammattimaisempaa — sekä vangin että vartioston kannalta! — ollakaan, mutta eivät vain tahdo hyväksyä . . .

[2] Ja yhä tärkeämmäksi se käy nyt uusimmalla, Hrushtshevin kaudella. Ks. Anatoli Martshenko, Moi pokazanija (Todistajanlausuntoni).

lähteäkseen! — ja päästäkseen perille! — päästäkseen *perille* minne? Siellä, pakomatkan päässä, kun karkuri saapuu kaivattuun määränpäähänsä — kuka uskaltaisi ottaa hänet vastaan, piilottaa, suoda turvapaikan? Vain kriminaaleja odottaa vapaudessa ennalta sovittu *makea elämä,* kun taas meidän — Viidennenkymmenennenkahdeksannen — keskuudessa sellainen paikka merkitsee miltei samaa kuin maanalainen organisaatio.

Näin monia esteitä ja kuoppia on pakenemisen tiellä.

Mutta välistä epätoivoinen sydän ei punnitse. Se näkee: joki virtaa, joessa ui tukki — loikkaus vain! ja olemme uimasilla! Vastikään sairaalasta päässyt ja vielä aivan heikko Vjatsheslav Bezrodnyi karkasi Oltshanin leiripisteestä ja pakeni kahdella yhteen sidotulla tukilla Indigirka-jokea alas Jäämereen! Minne hän toivoi pääsevänsä? Hänet poimittiin avomereltä ja palautettiin talvitietä Oltshaniin samaan sairaalaan.

Jokaisen, joka ei palannut leiriin itse ja jota ei tuotu henkitoreissa eikä kuolleena, ei voi sanoa päässeen karkuun. Kenties hän vain vaihtoi pitkällisen vastentahtoisen leirikuoleman taigan eläimen vapaaseen kuolemaan.

Niin kauan kuin karkurit enimmäkseen vain laahustavat tiehensä ja palaavat leiriin itse, operatiivivaltuutetut jopa hyötyvät heistä: tarvitsematta ponnistaa *kietaisevat* heille uuden tuomion. Ja ellei karkaamisia satu pitkään aikaan, järjestetään provokaatio: joku koputtelija saa tehtäväkseen muodostaa "karkaamista" suunnittelevan ryhmän, ja sitten kaikki pannaan istumaan.

Mutta tosissaan karkaamisyritykseen ryhtynyt ihminen muuttuu varsin pian vaaralliseksi. Jotkut sytyttivät koirien eksyttämiseksi taigan takanaan tuleen, ja se paloi sitten viikkokausia kymmenien kilometrien matkalta. Vuonna 1949 niityltä Vesljanskin sovhoosin läheltä otettiin kiinni karkuri, jonka repussa oli ihmisen lihaa: hän oli tappanut vastaan tulleen vartijatta liikkuneen ja viideksi vuodeksi tuomitun taiteilijan ja leikannut tämän ruumiista lihaa, jota ei kuitenkaan ollut vielä ehtinyt keittää.

Vuoden 1947 keväällä Kolymassa Elgenin lähellä kaksi saattovartion sotilasta kuljetti vankikolonnaa. Ja äkkiä eräs vanki, joka ei ollut sopinut kenenkään kanssa, hyökkäsi taitavasti sotilaiden kimppuun ja yksin riisui aseista ja ampui molemmat. (Vangin nimeä ei tiedetä, mutta hän oli entinen rintamaupseeri. Tämä on harvinainen ja kirkas esimerkki rintamasotilaasta, joka leirissäkään ei menettänyt rohkeuttaan!) Hurjimus ilmoitti kolonnalle, että se oli vapaa! Mutta vangit joutuivat kauhun valtaan: kukaan ei seurannut häntä, vaan kaikki istuutuivat maahan odottamaan uutta saattovartiota. Rintamasotilas pilkkasi heitä — turhaan. Silloin hän otti aseen (ja 32 patruunaa, "kolmekymmentäyksi niille!") ja lähti yksin. Hän surmasi ja haavoitti vielä muutamia takaa-ajajia ja kolmannellakymmenennellä kahdennella patruunallaan lopetti itsensä. Jos kaikki rintamamiehet olisivat menetelleet näin, Arkkipelagi olisi luultavasti romahtanut.

KrasLagissa entinen sotilas — Halhin golin sankari — hyökkäsi kirves aseenaan saattovartion sotilaan kimppuun, löi hamaralla tainnoksiin ja otti sotilaal-

ta kivääriin ja kolmekymmentä patruunaa. Hänen peräänsä lähetettiin koiria, ja hän tappoi kaksi ja haavoitti koirienkuljettajaa. Kiinni saataessa häntä ei pelkästään ammuttu, vaan hurjistuneet sotilaat kostivat omasta puolestaan ja koirien puolesta puhkomalla ruumiin pistimillä, minkä jälkeen se paiskattiin sellaisenaan viikoksi maahan vartiotuvan luo.

Vuonna 1951 samassa KrasLagissa neljä vartioston miestä kuljetti noin kymmentä pitkän tuomion saanutta vankia. Äkkiä vangit hyökkäsivät saattovartion kimppuun, takavarikoivat konepistoolit, pukeutuivat sotilaiden univormuihin (mutta säästivät miesten hengen! — sorretut ovat usein sortajiaan jalomielisempiä) ja neljistään lähtivät muka kuljettamaan tovereitaan kapearaiteista rataa kohti. Siellä oli tyhjä juna valmiina kuljettamaan puutavaraa. Veturin kohdalle tultuaan valesaattue komensi veturin miehistön laskeutumaan junasta ja (joku karkureista oli entinen veturimies) lähti kuljettamaan junaa täyttä vauhtia kohti Reshetan asemaa, Siperian päärataa kohti. Mutta heillä oli edessään lähes seitsemänkymmenen kilometrin matka. Tällä välin heistä oli jo tiedotettu (ensimmäisen hälytyksen antoivat karkureiden säästämät sotilaat), ja muutaman kerran he joutuivat kiitävästä junasta ammuskelemaan sotilasryhmiä, mutta muutamaa kilometriä ennen Reshetaa rata ehdittiin miinoittaa heidän edestään ja pataljoonan verran vartiojoukkoja meni asemiin lähistölle. Kaikki karkurit kaatuivat epätasaisessa taistelussa.

Hiljaiset karkaamiset onnistuivat tavallisesti paremmin. Jotkut niistä olivat hämmästyttävän onnistuneita, mutta näistä onnistuneista karkaamisista kuulemme harvoin kerrottavan: *irti tempautuneet* eivät myönnä haastatteluja vaan piileskelevät väärän nimen turvin. Kuzikov-Skatshinski, joka onnistui karkaamaan vuonna 1942, kertoilee siitä nyt yksinomaan siksi, että vuonna 1959 — 17 vuotta myöhemmin! — hän joutui kiinni[1].

Myös Zinaida Jakovlevna Povaljaevan onnistuneesta karkaamisesta tiedämme siksi, että loppujen lopuksi hän epäonnistui. Hän oli saanut tuomionsa siitä, että hän oli saksalaisten tullessa jäänyt opettajaksi kouluunsa. Mutta häntä ei vangittu heti neuvostojoukkojen tultua, vaan ennen vangitsemistaan hän ehti vielä mennä naimisiin lentäjän kanssa. Sen jälkeen hänet vangittiin ja lähetettiin Vorkutan 8. kaivokseen. Keittiön kiinalaisten kautta hän sai yhteyden ulkomaailmaan ja mieheensä. Tämä palveli siviililiikenteessä ja onnistui järjestämään itselleen lennon Vorkutaan. Sovittuna päivänä Zina meni työvyöhykkeelle saunaan, riisui siellä leirivaatteet päältään ja päästi yöllä kähertämänsä hiukset huivin alta esiin. Mies odotti häntä työvyöhykkeellä. Joen ylityspaikan päi-

[1] Asia paljastui näin: hänen karkuritoverinsa joutui kiinni toisesta jutusta. Miehen oikea henkilöllisyys todettiin sormenjäljistä. Näin paljastui, että karkurit eivät olleet saaneet surmaansa, niin kuin oli oletettu. Myös Kuzikovia alettiin etsiä. Kyseltiin varovasti kotiseudulta, varjostettiin lähiomaisia ja sukulaisten ketjua seuraamalla päästiin vihdoin käsiksi häneen. Ja tuohon kaikkeen uhrattiin aikaa ja voimia vielä 17 vuoden kuluttua!

vystävät operatiivimiehet eivät kiinnittäneet huomiota lentäjän käsipuolessa kulkevaan kiharatukkaiseen tyttöön. Pariskunta lensi tiehensä. Vuoden ajan Zina eli väärillä papereilla. Mutta sitten hän ei enää kestänyt, hänen teki mieli tavata äitinsä, ja — tätä varjostettiin. Kuulusteluissa hänen onnistui sepittää, että hän oli karannut hiilivaunussa. Miehen kohtalosta ei ole tietoa.

Janis L-s taivalsi vuonna 1946 jalkaisin Permin leiristä Latviaan — päälle päätteeksi ilmeisen huonosti venäjää puhuva mies, joka ei juuri lainkaan tullut toimeen tällä kielellä. Itse hänen lähtönsä leiristä oli helppo: hän otti vauhtia ja potkaisi rapistuneen aidan kumoon ja harppasi sen yli. Soisessa metsässä hän (jalassa virsut) sitten söi pitkään ravinnokseen pelkkiä marjoja. Eräästä kylästä hän varasti lehmän, vei metsään ja teurasti siellä. Hän söi mahan täydeltä naudanlihaa ja teki lehmän nahasta itselleen töppöset. Eräällä toisella paikkakunnalla hän varasti talonpojan turkin. (Karkuri johon asukkaat suhtautuvat vihamielisesti, muuttuu pakostakin asukkaiden viholliseksi.) Asutuilla paikoilla L-s esiintyi paperinsa hukanneena latvialaisena asevelvollisena. Ja vaikkei yleisestä papereiden tarkastamisesta vielä sinä vuonna ollut luovuttu, hänen onnistui oudossa Leningradissa sanaa sanomatta päästä Varsovan rautatieasemalle, kulkea radan vartta vielä nelisen kilometriä ja sitten nousta junaan. (Mutta yhden asian L-s tiesi varmasti: että Latviassa hänet ainakin uskalletaan piilottaa. Juuri tämä tekikin hänen karkaamisensa meilekkääksi.)

Tällainen karkaaminen kuin L-sin edellyttää talonpoikaismaista vikkelyyttä, sinnikkyyttä ja hoksaavuutta. Mutta olisiko kaupunkilaisesta — päälle päätteeksi kaskun kertomisesta viideksi vuodeksi istumaan pannusta ukosta — karkaajaksi? Näköjään on, jos leiriin vuodesta 1941 ammuksia valmistaneeseen Moskovan ja Gorkin välimailla sijaitsevaan kriminaalien tappavaan pikkuleiriin, jääminen merkitsee varmempaa kuolemaa. Viisi vuottahan on "lasten tuomio", mutta kaskunkertojahan ei kestä viittä kuukauttakaan, jos häntä ajetaan työhön mutta ei ruokita. Tuo karkaaminen on epätoivon sysäys, lyhyt sysäys, johon enää puolta minuuttia myöhemmin ei järki eikä voima riittäisi. Leiriin ajetaan tavalliseen tapaan juna, johon aletaan kuormata ammuksia. Saattovartion kersantti kävelee junan viertä, ja rautatieläinen on jäänyt hänestä muutaman vaununmitan päähän: kersantti avaa jokaisen vaunun oven ja tarkistaa, että vaunussa ei ole ketään, ja sulkee sitten oven, minkä jälkeen rautatieläinen panee sinetin. Ja meidän viimeisilleen nälkiintynyt kovanonnen kaskunkertojamme[1] syöksyy ohimenneen kersantin takaa ja rautatieläisen editse vaunuun: hänen on vaikea kiivetä, vaikea äänettömästi avata ja sulkea ovi, tämä on harkitsematonta, tämä epäonnistuu varmasti, häntä kaduttaa jo, sisällä vaunussa, sydän hakkaa — kohta kersantti palaa ja alkaa potkia, kohta rautatieläinen kiljaisee, joku koskettaa jo oveen — ja oveen kiinnitetäänkin jo sinettiä! . . . (Minä puolestani luulen: entä jos sattuikin hyväsydäminen rautatieläinen? Näki mutta ei nähnyt? . . .) Juna lähtee vyöhykkeeltä. Juna matkaa rinta-

[1] Kaikki tapahtui juuri näin, hänen nimestään vain ei ole tietoa.

malle. Karkuri ei ole valmistautunut, hänellä ei ole leivänpalaakaan, kolmessa vuorokaudessa hän varmasti kuolee tähän liikkuvaan vapaaehtoiseen eristysvankeuteensa ehtimättä rintamalle asti — ja mitä hän rintamalla tekisikään. Mitä tehdä? Miten pelastua? Hän huomaa, että ammuslaatikot on suljettu metallinauhalla. Paljain käsin hän repii nauhasta palan, jolla hän sitten alkaa sahata vaunun lattiaa, kohdasta jota ammuslaatikot eivät peitä. Onko se mahdotonta vanhalle miehelle? Mutta kuoleminen ei ole mahdotonta? Kiinni joutuminen ei ole mahdotonta? Ammuslaatikoihin on kiinnitetty köydestä tehdyt kädensijat. Hän leikkelee niitä irti ja sitoo yhteen köysiksi, jotka hän ripustaa roikkumaan vaunun pohjassa olevasta aukosta. Miten nääntynyt hän onkaan! Hänen naarmuuntuneet kätensä eivät ota totellakseen! Kuinka kalliiksi kerrottu kasku onkaan koitumassa hänelle! Hän ei odota asemaa vaan junan ollessa liikkeellä laskeutuu varovasti aukosta ja asettaa molemmat jalkansa toisen silmukan varaan (junan häntäpäätä kohti) ja olkapäänsä toisen silmukan varaan. Juna kulkee, karkuri riippuu ja keinuu, vauhti hiljenee, hän heittää rohkeasti jalkansa silmukasta, jalat laahautuvat kiskojen välissä ja vetävät hänet kokonaan silmukasta. Temppu on hengenvaarallinen, kuin suoraan sirkuksen ohjelmanumerosta, mutta — junahan voidaan pysäyttää sähkeellä ja vaunut tarkastaa, hänen puuttumisensahan on huomattu vyöhykkeellä. Nyt jäykkänä, heittelehtimättä! — hän painautuu ratapölkkyjä vasten. Hän oli sulkenut silmänsä valmiina kuolemaan. Viimeisten vaunujen nopeutunut kolkkuva jyske ja — äkkiä rakas hiljaisuus. Karkuri avasi silmänsä ja kierähti kyljelleen: loittonevan junan punainen valo vain! Vapaus!

Mutta ei vielä pelastusta. Vapaus kylläkin mutta — hänellä ei ole henkilöllisyyspapereita eikä rahaa, hänellä on päällään leirin ryysyt, hänen kohtalonsa on sinetöity. Ajettuneena ja risaisena hän yhtä kaikki pääsi jotenkin rautatieasemalle ja sekoittui siellä juuri saapuneen Leningradin junan ihmismereen: puolikuolleita evakuoituja taluteltiin kädestä ja ruokittiin asemalla kuumalla muonalla. Mutta tämäkään ei olisi vielä pelastanut häntä. Hän tapasi junassa kuolemaa tekevän ystävänsä ja otti tämän paperit ja koko tämän menneisyyden. Juna lähetettiin Saratovin lähistölle, jossa hän eli muutamia vuosia — sodan päättymisen yli — lintufarmilla. Sitten hänen tuli ikävä tytärtään, ja hän lähti etsiskelemään tätä. Hän etsi tytärtään Naltshikista ja Armavirista mutta löysi tämän Uzhgorodista. Tällä välin tytär oli mennyt naimisiin rajavartiojoukoissa palvelevan miehen kanssa. Tytär oli luullut isän onnellisesti kuolleen ja kuunteli nyt pelkoa ja vastenmielisyyttä tuntien isänsä kertomuksen. Kansalaiskunnossaan nyt jo aivan hurskas tytär oli kuitenkin säilyttänyt myös sukulaisuustunteen häpeällisiä jäänteitä eikä ilmiantanut isäänsä vaan ainoastaan käännytti tämän kynnykseltään. Muita läheisiä ei ukolla ollut, ja hän eli mieletöntä elämää: vaelsi kaupungista toiseen. Hänestä tuli narkomaani, ja Bakussa hän poltti jotakin ruohoa, ja ambulanssi korjasi hänet. Huumaustilassa hän ilmoitti oikean nimensä mutta virottuaan peitenimensä jolla eli. Sairaala oli meikäläinen neuvostosairaala eikä voinut hoitaa ensin toteamatta henkilöllisyyttä, ja niin kut-

suttiin valtionturvallisuudesta toveri, ja vuonna 1952 — kymmenen vuotta karkaamisensa jälkeen — ukko sai 25 vuotta. (Tämä soikin hänelle onnen ja tilaisuuden kertoa itsestään sellissä ja nyt sitten päästä historiaan.)

Välistä karkaamaan onnistuneen myöhempi elämä on itse karkaamista dramaattisempi. Näin taisi käydä Sergei Andreevitsh Tshebotareville, joka on mainittu tässä kirjassa jo monta kertaa. Vuodesta 1914 hän oli Itä-Kiinan rautatien palveluksessa, vuoden 1917 helmikuusta bolsevikkipuolueen jäsen. Vuonna 1929 rautatiekonfliktin aikana hän istui kiinalaisessa vankilassa ja vuonna 1931 palasi vaimonsa Elena Prokofjenan sekä poikiensa Gennadin ja Viktorin kanssa kotimaahansa. Täällä kaikki sujui kotimaiseen tapaan: hänet vangittiin parin päivän kuluttua, vaimo tuli hulluksi, pojat luovutettiin *eri* lastenkoteihin ja heille annettiin väkisin vieraat isän- ja sukunimet, vaikka pojat hyvin muistivatkin oman nimensä ja yrittivät torjua uudet. Kaukoidän OGPU-troikka (siinä vielä *troikka!*) antoi Tshebotareville aluksi kokemattomuuttaan vain kolme vuotta, mutta pian hänet vangittiin uudelleen, kidutettiin ja tuomittiin uudelleen kymmeneksi vuodeksi ilman kirjeenvaihto-oikeutta (sillä mitäpä kirjoitettavaa hänellä enää olisi ollut?) sekä peräti pidettäväksi vallankumouksen juhlapäivinä tehostetun vartioinnin alaisena. Tämä tuomion kovennus auttoi häntä odottamatta. Vuodesta 1934 hän oli KarLagissa rakentamassa tietä Mointyyn, jossa hänet vuonna 1936 Vapun päivän pyhien ajaksi suljettiin rangaistuseristysvankilaan. Heidän joukkoonsa paiskattiin *vapaa* Avtonom Vasiljevitsh Tshupin. Mahtoiko mies sitten olla humalassa tai selvä, mutta Tshebotarevin onnistui pimittää häneltä kuusi kuukautta sitten vanhentunut kyläneuvoston antama kolmen kuukauden todistus. Tämä todistus ikään kuin velvoitti hänet karkaamaan! Jo toukokuun 8:ntena Tshebotarev poistui Mointyn leiripisteestä vapaan vaatteisiin pukeutuneena, riepuakaan leirin vaatetta hänen päällään ei ollut, ja taskuissaan hänellä oli kaksi puolen litran pulloa — niin kuin juopoilla on — mutta niissä vain ei ollut votkaa vaan vettä. Aluksi riitti suola-aroa. Kaksi kertaa hän joutui ratatyömaalle matkaavien kazahien käsiin, mutta jonkin verran kazahin kieltä osaava Tshebotarev leikki heidän uskonnollisella tunteellaan, ja he päästivät hänet[1]. Balhashin länsipuolella hänet pysäytti KarLagin operatiivipartio. Miehet ottivat henkilöllisyyspaperin ja kysyivät kaikki tiedet paperin haltijasta ja sukulaisista ja vale-Tshupin vastaili täsmällisesti. Ja taas sattuma puuttui peliin (tällaiset sattumat varmaankin pelastavat joutumasta kiinni) — operatiiviryhmän päällikkö astui korsuun, mutta Tshupin ehti edelle: "Hoo! Terve, Nikolai, vieläkö tunnet?" (Kaikki riippuu sekunnin murto-osasta, kasvojen rypyistä, kaksi näkömuistia ottaa mittaa toisistaan: minähän kyllä tunnen mutta olen hukassa, jos sinäkin tunnet!) "En, en muista." "Kuinka ihmeessä!

[1] Siis uskonnosta on hyötyä jopa ateistillekin! Väitin että ortodoksit eivät karkaile, eikä Tshebotarev ollutkaan ortodoksi. Mutta ei liioin torjunut materialismia. Luulen että kazaheilla puolestaan oli veres muisto siitä, miten Budennyi oli kukistanut heidät vuonna 1930, ja juuri siksi he säälivätkin. Vuonna 1950 sellaista ei tapahdu.

Samassa junassa matkustettiin! Sinun nimesi on Naidenov, ja sinä vielä kerroit, miten tapasit Oljan Sverdlovskin rautatieasemalla — jouduitte samaan hyttiin ja sitä tietä naimisiin." Totta kaikki, Naidenov on hämmästynyt. Panivat tupakaksi, karkuri päästettiin menemään. (Voi teitä, siniset! Eihän teitä suotta kouluteta pysymään vaiti! Teillä ei saisi olla vaivananne inhimillisen avoimuuden tunnetta. Noita tietoja ei ollut kerrottu junassa vaan KarLagin metsänistutuskomennuksella vain vuosi sitten — vangeille, silkkaa tyhmyyttä, — eihän niiden kaikkien naamaa muista, kuka sattui kuulemaan. Ja varmaankin hän kertoili mielellään myös junassa eikä vain yhdessä vaunussa — tarinahan oli tyypillinen junajuttu! — ja juuri tälle röyhkeä Tshebotarev panoksensa pisti!) Riemuitseva Tshupin jatkoi matkaa, isoa tietä järven eteläpuolitse Tshun asemaa kohti. Hän liikkui enimmäkseen öisin, ja jokainen auton valokiila pani hänet sukeltamaan kaislikkoon, ja päivät hän makaili kaislikossa (siellä päin kaislikko on kuin viidakkoa). Operatiivimiehiä oli yhä harvemmassa, Arkkipelagi ei ollut silloin vielä ulottanut etäispesäkkeitään niille seuduille[1]. Hänellä oli mukanaan leipää ja sokeria, ja niillä hän kituutti mutta viisi vuorokautta kulki aivan ilman vettä. Noin kaksisataa kilometriä taivallettuaan hän saapui asemalle ja nousi junaan.

Ja niin alkoivat — eivät *vapaan* vaan — takaa-ajetun elämän vuodet, sillä hän ei uskaltanut järjestää elämäänsä kunnolla eikä viipyä pitempään missään. Samana vuonna muutamaa kuukautta myöhemmin hän kohtasi Frunzen kaupungin puistossa oman *leirikumminsa!* Mutta se tapahtui ohimennen, ympärillä oli ilonpitoa ja soittoa ja tyttöjä, eikä kummi ehtinyt tunnistaa. Oli pakko luopua työpaikasta ja jatkaa matkaa jonnekin. (Ylikirjanpitäjä uteli ja arvasikin kiireisen lähdön syyn, mutta mies osoittautui itsekin entiseksi solovetskilaiseksi.) Aluksi Tshebotarev ei uskaltanut etsiskellä perhettään, mutta sitten hän keksi keinon. Hän kirjoitti serkulleen Ufaan: missä Lena ja lapset ovat? Arvaa kuka kirjoittaa sinulle mutta älä toistaiseksi ilmoita *hänelle.* Lähettäjäksi oli merkitty joku Tshupin ja tämän osoitteeksi jokin Zirabulakin asema. Serkku vastasi: lapset ovat kadonneet, vaimo asuu Novosibirskissä. Silloin Tshebotarev pyysi serkkuaan matkustamaan Novosibirskiin ja suoraan suullisesti kertomaan, että mies oli ilmaantunut ja halusi lähettää vaimolleen rahaa. Serkku teki matkan. Nyt kirjoittaa vaimo itse: olin psykiatrisessa sairaalassa, hukkasin kotimaanpassini, kolme kuukautta pakkotöitä, en voi nostaa rahoja postista. Sydän käskee: on lähdettävä! Ja mies lähettää mielettömän sähkeen: tule vastaan! Juna numero se ja se, vaunu numero . . . Sydämemme on tunteiden armoilla mutta Jumalan kiitos myös aavistuksille avoin. Matkalla nämä aavistukset nakertelevat häntä niin, että kaksi pysäkkiä ennen Novosibirskiä hän poistuu junasta ja jatkaa autokyydillä. Vietyään tavaransa säilytykseen hän lähtee epätoivoisesti vaimon osoitteeseen. Koputtaa! Ovi on auki, ketään ei ole kotona (ensimmäi-

[1] Mutta pian sinne karkotettiin korealaisia ja sitten myös saksalaisia ja viimein kaikkia muitakin kansallisuuksia. 17 vuotta myöhemmin päädyin sinne minäkin.

nen vihamielinen sattuma: isännöitsijä oli vuorokauden ajan päivystänyt varoittaakseen häntä ansasta mutta oli juuri nyt lähtenyt hakemaan vettä!) Tulija astuu sisään. Vaimoa ei näy. Sängyllä makaa kiivaasti kuorsaava tshekan mies mantteli peitteenään. (Toinen — suotuisa — sattuma!) Tshebotarev pakenee. Samassa huoneiston isäntä huutaa häntä — tämä on hänen hengissä selviytynyt vanha tuttavansa Itä-Kiinan rautatieltä. Käy ilmi, että Tshebotarevin lanko on operatiivimies, itse toi sähkeen kotiin ja ravisteli sitä Tshebotarevin vaimon silmien edessä: no nyt se sinun roistosi juoksee itse meidän käsiimme! He menivät junalle vastaan mutta vetivät vesiperän, toinen operatiivimies lähti, tämä jäi huilaamaan. Yhtä kaikki Tshebotarev pyysi vaimoaan lähtemään mukaan, he ajoivat autolla muutamia pysäkinvälejä ja nousivat sitten Uzbekistaniin menevään junaan. Leninabadissa he rekisteröivät avioliittonsa uudelleen! Eli eroamatta Tshebotarevista nainen meni nyt naimisiin Tshupinin kanssa! Mutta yhdessä he eivät uskaltaneet asua. Vaimon nimellä he lähettivät joka suuntaan tiedusteluja lapsista — turhaan. Tällaista rikkinäistä takaa-ajetun elämää he elivät sotaan asti. Vuonna 1941 Tshupin kutsuttiin palvelukseen, ja hän oli radistina 61. ratsuväkidivisioonassa. Varomattomuuksissaan hän tuli toisten sotilaiden kuullen käyttäneeksi savukkeista ja tulitikuista pilan päiten kiinankielisiä nimityksiä. Ihminen vain sattuu osaamaan muutamia vieraskielisiä sanoja — missä normaalissa maassa se herättäisi epäilyksiä? Mutta meilläpä herätti, ja koputtelijoita löytyy aina. Ja jo tuntia myöhemmin 219. ratsuväkirykmentin operatiivimies politrukki Sokolov kuulustelee häntä: "Missä olette oppinut kiinan kieltä?" Tshupin: vain nämä kaksi sanaa. "Ette kai vain ole ollut töissä Itä-Kiinan rautatiellä?" (Olla työssä ulkomailla on heti paikalla raskas synti!) Operatiivivaltuutettu sijoitti myös koputtelijoita hänen lähelleen, mutta he eivät saaneet mitään selville. Niinpä oman mielenrauhan vuoksi hänet yhtä kaikki pantiin istumaan 58—10:n perusteella:

— ei uskonut Informbjuron tiedotteita;

— sanoi että saksalaisilla on enemmän teknistä kalustoa (ikään kuin kaikki eivät olisi omin silmin nähneet).

Ellei pyssyllä niin kiväärillä! . . . Kenttäoikeus. AMMUTTAVAKSI! Ja Tshebotarev oli saanut jo niin tarpeekseen elämästä kotimaassaan, että hän EI TEHNYT armahdusanomusta. Mutta valtio tarvitsi työtätekeviä käsiä — siitä kymppi ja viiden kuonokoppa. Taas hän oli "kotonaan" . . . Istui (hyvitysten jälkeen) *yhdeksän* vuotta.

Ja taas uusi sattuma. Kerran leirissä tuntematon vanki — N. F-v — kutsui hänet yläpetien etäisimpään soppeen ja siellä kysyi hiljaa: "Mikä sinun nimesi on?" — "Avtonom Vasiljevitsh." — "Mistä päin olet kotoisin?" — "Tjumenin alueelta." — "Mistä rajonista? . . . Entä kyläneuvosto? . . ." Tshebotarev-Tshupin vastasi täsmällisesti ja kuuli sitten: "Sinä valehtelet kaiken. Minä olen ollut viisi vuotta samassa veturissa Avtonom Tshupinin kanssa ja minä tunnen hänet yhtä hyvin kuin itseni. Et kai sinä vain sattumalta kähveltänyt hänen papereitaan vuoden kolmekymmentäkuusi toukokuussa?" Tällainenkin vedenalainen ank-

kuri voi puhkaista karkurin mahan! Jos romaanikirjailija keksisi tällaisen tapaamisen, kuka uskoisi häntä? Siinä vaiheessa Tshebotarev oli saanut elämänhalunsa takaisin, ja niinpä hän puristikin lujasti kunnon ihmisen kättä, kun tämä sanoi: "Ei sen puoleen, en minä kerro kummille, en minä narttu ole!"

Ja niin Tshebotarev kärsi toisen tuomionsa Tshupinina. Mutta onnettomuudeksi hänen viimeinen leirinsä oli aivan poikkeuksellisen salainen, se kuului atomityömaiden luokkaan: Moskova-10, Tura-38, Sverdlovsk-39, Tsheljabinsk-40. Ne olivat tarkoitetut uraani- ja radiummalmin erottelemiseen, ja rakennustyö tapahtui Kurtshatovin suunnitelmien mukaan, ja työmaan päällikkö kenraaliluutnantti Tkatshenko oli vastuussa suoraan Stalinille ja Berijalle. Jokaiselta vangilta otettiin neljännesvuosittain uusi kirjallinen "vaitiololupaus". Mutta ei se vielä mitään. Pahinta oli se, että vapautuneita ei päästetty kotiin. "Vapautuneet" lähetettiin suurena ryhmänä vuoden 1950 syyskuussa — Kolymaan! Vasta perillä heidät vapautettiin saattovartiosta ja julistettiin *erikoisen vaaralliseksi erikoiskiintiöksi!* Vaaralliseksi siksi, että he olivat auttaneet tekemään atomipommin! (Mutta miten kuvata tämän kaiken? Sehän vaatisi lukuja loputtomiin!) Tällaisia ripoteltiin Kolymaan kymmeniä tuhansia!! (Selatkaa perustuslakia! selatkaa rikoslakia! — mitä niissä sanotaan *erikoiskiintiöistä*?)

Mutta nyt hän ainakin saattoi kutsua vaimonsa! Tämä saapui miehensä luo Maldjakin kaivokseen. Ja sieltä käsin he jälleen tiedustelivat poikiaan ja saivat vastaukseksi: "Ei ole" ja "ei tunneta".

Kun Stalin sitten oikaisi koipensa, vanhukset lähtivät Kolymasta Kaukasiaan — lämmittelemään luitaan. Ilma lämpeni joskin hitaasti. Ja vuonna 1959 heidän poikansa Viktor, kieviläinen viilaaja, päätti heittää vihaamansa vieraan nimen hartioiltaan ja julistautua kansan vihollinen Tshebotarevin pojaksi! Ja vuoden kuluttua hänen vanhempansa löydettiin! Nyt isän eteen kohosi ongelma: muuttua itse takaisin Tshebotareviksi. (Hänet oli rehabilitoitu *kolmesti,* häntä ei enää voitu asettaa vastuuseen karkaamisesta.) Hänkin ilmoittautui, sormenjäljet lähetettiin Moskovaan tarkistettaviksi. Vanhus rauhoittui vasta, kun kaikille kolmelle oli annettu Tshebotarevin nimelle kirjoitettu henkilöllisyystodistus ja miniäkin oli Tshebotareva. Kuluu vielä muutamia vuosia, ja hän kirjoittaa minulle jo katuvansa sitä, että he löysivät Viktorin: poika haukkuu isäänsä rikolliseksi ja syyttää tätä vastoinkäymisistään ja rehabilitoimistodistukselle heilauttelee kättään että: "Pelkkä paperilappu!" Mutta vanhin poika Gennadi katosi kuin katosikin jäljettömiin[1].

Kerrotuista tapauksista näkee, että onnistunutkaan karkaaminen ei suinkaan tuo vapautta vaan pysyvästi sorretun ja uhatun elämän. Jotkut karkureista ymmärsivät tämän hyvin — ne jotka olivat leireissä ehtineet poliittisesti loitota maastaan, ne jotka elämässään noudattavat oppimattoman ihmisen mutkatonta periaatetta: *yksinkertaisesti vain elää!* Karkureiden joukossa oli runsaasti niitäkin, jotka asettivat päämääräkseen pakenemisen länteen ja vain tällaista

[1] Ja nyt on ukkokin vaiennut. Pelkäänpä pahoin, että hän on kuollut.

Tshebotarevien perhe.

karkaamista pitivät todellisena (ja jotka — jos epäonnistuisivat — valmistautuivat vastaamaan: "Karkasimme mennäksemme keskuskomiteaan pyytämään juttumme selvittämistä!").

Näistä karkaamisista kertominen on kaikkein vaikeinta. Ne jotka eivät päässeet perille makaavat kostean mullan alla. Kiinni saadut ovat vaiti. Karkuun päässeet ovat ehkä päätyneet länteen mutta ovat myös saattaneet jonkun takia jäädä tänne ja — ovat hekin vaiti. Aikoinaan kierteli huhuja, että Tshuktshien niemimaalla seitsemän vankia kaappasi lentokoneen ja lensi Alaskaan. Mutta minä luulen, että he vain yrittivät kaapata ja epäonnistuivat.

Kaikki nuo tapaukset saavat vielä kauan riutua piilossa, vanheta ja muuttua tarpeettomiksi, niin kuin tämä käsikirjoitus, niin kuin kaikki totuus, joka meidän maassamme kirjoitetaan.

Seuraavassa vielä yksi tällainen tapaus, eikä ihmisen muisti taaskaan ole tallentanut sankarillisen karkurin nimeä. Hän oli Odessasta ja siviiliammatiltaan insinööri ja sotilasarvoltaan kapteeni. Sodan päättyessä hän oli Itävallassa ja palveli miehitysjoukoissa Wienissä. Hänet vangittiin ilmiannon perusteella vuonna 1948, ja hän sai pykälä 58:n ja — niin kuin käytäntö jo silloin oli — 25 vuotta. Hänet lähetettiin Siperiaan leiripisteeseen, joka sijaitsi kolmensadan kilometrin päässä Taishetista eli siis kaukana Siperian pääradasta. Metsätyöt saattoivat hänet varsin pian viimeisilleen. Mutta tahto taistella elämästä ja muisto Wienistä elivät hänessä yhä! Ja sieltä — SIELTÄ! — hänen onnistui karata ja päästä Wieniin! Uskomatonta!

Heidän hakkuutyömaansa rajoittui metsähakkuuseen, jota vartioitiin mata-

lista vartiotorneista. Valikoimanaan päivänä hän otti leipäannoksensa mukaan työhön. Hän kaatoi tuuhean kuusen poikittain hakkuulle ja kuusen oksien suojassa ryömi latvan kohdalle. Kuusi ei ylettynyt koko hakkuun poikki, mutta hän jatkoi ryömimistä ja pääsi onnellisesti karkuun. Kirveen hän otti mukaansa. Tämä tapahtui kesällä. Hän eteni taigassa myrskyn kaatamassa ryteikössä, kulku oli erittäin vaivalloista, mutta niinpä hän ei kohdannutkaan ketään kokonaiseen kuukauteen. Hän sitoi paitansa hihat ja kaula-aukon solmuun ja pyydysti kalaa paidallaan ja söi kalat raakana. Hän keräili seetripähkinöitä, sieniä ja marjoja. Puolikuolleena hän yhtä kaikki tuli Siperian radalle ja nukahti onnellisena heinäsuovaan. Hän heräsi ääniin: heiniä nosteltiin hangolla ja hänet oli jo huomattu. Hän oli näännyksissä, hän ei ollut valmistautunut pakenemaan eikä taistelemaan. Ja niinpä hän sanoikin: "Mikäpä tässä auttaa, ottakaa kiinni, luovuttakaa, minä olen karkuri." Ratavartija ja tämän vaimo olivat löytäneet hänet. Ratavartija sanoi: "Venäläisiä ihmisiä ollaan. Pysy siinä äläkä näyttäydy." He lähtivät. Mutta karkuri ei luottanut heihin: hehän olivat neuvostoihmisiä, heidän velvollisuutensahan oli ilmiantaa. Ja hän ryömi metsään. Metsän reunasta hän piti silmällä ja näki ratavartijan palaavan ja tuovan vaatteita ja ruokaa. Illan suussa karkuri lähti menemään radan viertä ja metsäseisakkeella nousi tavarajunaan, josta hän hyppäsi aamun koitteessa — meni päiväksi metsään. Tällä tavalla hän matkasi joka yö ja vahvistuttuaan poistui junasta joka pysäkillä — piiloutui ruohikkoon tai kiirehti edelle — ja sitten taas hyppäsi liikkuvaan junaan. Tällä tavalla hän oli kymmeniä kertoja vaarassa menettää kätensä, jalkansa, päänsä. (Hän maksoi yhä ilmiantajan kynän muutamasta liukkaasta raapaisusta . . .) Mutta vähän ennen Uralia hän rikkoi sääntöään ja nukahti tukeilla kuormattuun avovaunuun. Häntä potkaistiin ja valaistiin lyhdyllä kasvoihin: "Paperit!" — "Heti heti." Hän nousi ja yhdellä iskulla suisti vartiosotilaan vaunun reunalta maahan ja itse loikkasi toiselle puolelle ja — osui *toista* vartiosotilasta päähän! Hän kaatoi tämänkin kumoon ja ehti paeta viereisten junien alitse. Aseman takana hän nousi liikkuvaan junaan. Hän päätti kiertää Sverdlovskin, ryösti kaupungin laidalla sijaitsevan myymäläkojun, otti siitä vaatteita, puki päälleen kolme pukua ja otti mukaansa ruokaa. Jollakin asemalla hän myi yhden puvuista ja osti junalipun Tsheljabinsk—Orsk—Keski-Aasia. Ei, hän tiesi minne oli menossa — Wieniin! — mutta hän tarvitsi hengähdystauon, jotta ehtisi parroittua ja jotta häntä lakattaisiin etsimästä. Basaarissa hän kohtasi kolhoosin puheenjohtajan — turkmeenin — joka otti paperittoman miehen kolhoosiinsa töihin. Kättensä työllä tämä todisti olevansa selvillä koneista ja korjasi kaikki kolhoosin koneet. Muutaman kuukauden kuluttua hän otti lopputilin ja lähti rajan suuntaista rataa Krasnovodskiin. Maryn jälkeen patrulli kiersi tarkastamassa paperit. Silloin mekaanikkomme meni sillalle, avasi oven ja ripustautui käymälän ikkunaan (valkaistu ruutu esti näkemästä häntä sisäpuolelta), ja vain toisen jalan kengän kärki jäi askelmalle tukipisteeksi ja paluun mahdollisuudeksi. Patrulli ei huomannut oviaukon kulmassa olevaa kengänkärkeä vaan siirtyi seuraavaan vaunuun. Kauhistuttava hetki oli

ohi. Ohitettuaan onnellisesti Kaspian meren karkuri matkasi Bakun ja Shepetovkan välin junassa ja suuntasi sitten kulkunsa kohti Karpaatteja. Vuoristoisella rajaseudulla hän yritti liikkua mahdollisimman asumattomassa ja jyrkässä metsämaastossa erittäin varovasti mutta — silti rajavartijat nappasivat hänet! Niin paljon oli täytynyt uhrata, kärsiä, osoittaa kekseliäisyyttä ja ponnistaa tuon Siperian leiripisteen ja alun kuusen kaatamisen jälkeen, ja nyt sitten aivan lopussa kaikki romahti hetkessä! . . . Ja aivan samalla tavalla kuin heinäsuovassa Taishetin lähellä, nytkin hänen voimansa kaikkosivat, eikä hän pystynyt enää tekemään vastarintaa eikä valehtelemaan vaan äärimmäisen kiukun vallassa huusi vain: "Vangitkaa, pyövelit! Ottakaa kiinni, onhan teillä ylivoima!" — "Kuka sinä olet?" — "Karkuri! Leiristä! Sen kun otatte kiinni!" Mutta rajavartijat käyttäytyivät jotenkin oudosti: he sitoivat siteen hänen silmilleen, veivät korsuun, irrottivat siellä siteen ja kuulustelivat uudelleen, ja äkkiä hänelle selvisi: omia! benderalaisia! (Hyi! hyi — valistuneet lukijat irvistävät ja viuhtovat minulle käsiään: "Jopa olette valinnut henkilöitä, jos benderalaiset ovat hänelle *omia!* Jopa on tyyppi!" Eikä minunkaan auta muu kuin levitellä käsiäni: sellainen kuin on. Jollaisena karkasi. Jollaiseksi leiri hänet teki. Kerronpa teille, että nuo leirivangithan noudattavat elämässään sikamaista periaatetta: "Elämän olosuhteet määräävät tietoisuuden" — eivätkä elä sanomalehtien mukaan. Leirivangille ovat omia ne, joiden kanssa hän on kitunut leirissä. Ne jotka usuttivat takaa-ajajia hänen peräänsä ovat hänelle vieraita. Tietoisuuden puutetta!) He syleilivät toisiaan. Benderalaiset pystyivät silloin vielä liikkumaan rajan yli, ja he auttoivat hänet pehmeästi toiselle puolelle.

Ja niin hän oli jälleen Wienissä! Mutta tällä kertaa amerikkalaisella vyöhykkeellä. Ja hän antoi periksi houkuttelevalle materialistiselle periaatteelle ja unohtamatta veristä tappavaa leiriään ei enää ruvennut etsiskelemään insinöörin työtä vaan meni amerikkalaisten viranomaisten puheille keventämään mieltään. Ja rupesi tekemään töitä heille.

Mutta! — inhimillinen ominaisuus: kun vaara on ohi, valppautemmekin hellittää. Hän keksi lähettää rahaa vanhemmilleen Odessaan, ja tätä varten dollarit oli vaihdettava Neuvostoliiton valuutaksi. Joku juutalainen liikemies kutsui hänet asuntoonsa Wienin neuvostovyöhykkeelle vaihtamaan valuuttaa. Ihmisiä puikkelehti yhtenään edestakaisin tekemättä suurtakaan eroa vyöhykkeiden välillä. Mutta hän ei olisi saanut missään tapauksessa ylittää vyöhykerajaa! Hän ylitti ja — rahanvaihtajan kotoa hänet napattiin.

Perin juurin venäläinen tarina siitä, miten yli-inhimillisten ponnistusten tulos huuhdotaan olemattomiin votkalasillisella.

Odotellessaan ampumisteloitusta Berliinin neuvostoliittolaisessa vankilassa hän kertoi tämän kaiken toiselle upseerilla ja insinöörille — Anikinille. Tämä Anikin oli jo ehtinyt olla saksalaisten sotavankeudessa ja tehdä kuolemaa Buchenwaldissa, amerikkalaiset olivat vapauttaneet hänet ja kuljettaneet hänet Saksan neuvostovyöhykkeelle, jonne hänet oli jätetty toistaiseksi purkamaan tehtaita. Hän karkasi Saksan Liittotasavaltaan ja oli Münchenin lähistöllä ra-

kentamassa vesivoimalaa, kun Neuvostoliiton tiedustelupalvelu ryösti hänet sieltä (sokaisivat lyhdyillä ja tyrkkäsivät autoon), — ja miksi tämä kaikki? Jotta hän kuulisi odessalaisen mekaanikon kertomuksen ja tallentaisi sen meille? Jotta hän myöhemmin Ekibastuzissa tekisi kaksi turhaa pakoyritystä (hänestä kerrotaan lisää V osassa)? Jotta hänet viimein tapettaisiin rangaistuskalkkitehtaassa?

Siinä on ennalta määräytymistä! Siinä kohtalon sahalaitaviiva! Kuinka voisimme oivaltaa ihmiselämän tarkoituksen? . . .

Joukkokarkaamisista emme ole kertoneet vielä ollenkaan, ja niitäkin oli paljon. Vuonna 1956 Montshegorskin lähistollä kuulemma karkasi kokonainen pieni leirillinen.

Arkkipelagin kaikkien karkaamisien historia olisi liian laaja luettavaksi tai edes selattavaksi. Ja jos joku ryhtyisi kirjoittamaan kirjaa yksinomaan karkaamisista, hänkin armahtaisi sekä lukijaa että itseään ja jättäisi satoja karkaamisia väliin.

XV ShIZO, BUR ja ZUR

Lukuisiin riemukkaisiin luopumisiin, jotka uusi maailma meille myötään toi, — luopuminen riistosta, luopuminen siirtomaista, luopuminen asevelvollisuudesta, luopuminen salaisesta diplomatiasta, salaisista määräyksistä ja siirroista, luopuminen salaisesta poliisista, luopuminen uskonnon opetuksesta ja monia muita satumaisia luopumisia — ei tosin kuulunut luopumista vankiloista (muureja ei kaadettu vaan niihin sisällytettiin "uusi luokkasisältö"), mutta sitä vastoin kuului ehdoton luopuminen *karssereista,* tuosta säälimättömästä piinasta, joka oli saattanut syntyä vain porvarillisten vankilaviranomaisten vihan vääristämissä aivoissa. Tosin vuoden 1924 ojennustyölaki salli erikoisen syyllisten vankien eristämisen yksinäisselliin mutta varoitti: tämä yksinäisselli ei saa missään suhteessa muistuttaa karsseria — sen on oltava kuiva, valoisa ja varustettu nukkumiseen tarvittavilla varusteilla.

Nyt paitsi vankilaviranomaisista myös itse vangeista kuulostaisi villiltä ajatus, että karsseria ei jostakin syystä ole, että karsseri on kielletty.

Vuoden 1933 ojennustyölaki, joka "toimi" (oli toimeton) hamaan 1960-luvun alkuun, oli vieläkin humaanimpi: se kielsi jopa yksinäisselliin eristämisenkin!

Mutta se ei johtunut siitä, että ajat olisivat muuttuneet sävyisämmiksi, vaan se johtui siitä, että tällä välin oli kokeellisesti omaksuttu toiset leirin sisäisen rankaisemisen asteikot, kun yköttävää on yksinäisyyden asemesta "kollektiivi" ja kun rangaistujen on päälle päätteeksi *painuttava kumaraan:*

RUR eli kovennetun kurin komppania, jonka myöhemmin korvasi BUR eli kovennetun kurin parakki, rangaistusprikaati, sekä ZUR eli kovennetun kurin vyöhyke, rangaistuskomennukset.

Ja joskus myöhemmin — jotenkin huomaamatta — niiden rinnalle asettui vihdoin — ei karsseri, eihän toki! vaan —

ShIZO eli rangaistuseristys.

Sillä ellei vankia voi pelotella, ellei hänen yläpuolellaan enää heilu mitään rangaistusta — kuinka hänet sitten pakotetaan alistumaan kuriin?

Mihin kiinni saadut karkurit silloin pannaan?

Mistä ShIZO annetaan? Mistä tahansa: et osannut olla mieliksi päällikölle, tervehdit väärin, nousit väärällä hetkellä, kävit pitkäksesi väärällä hetkellä, myöhästyit katselmuksesta, kävelit väärää tietä, esiinnyit väärässä asussa, tupakoit väärässä paikassa tai säilytit parakissa ylimääräisiä tavaroita — siitä sinulle

vuorokausi, kolme, viisi vuorokautta. Et täyttänyt normiasi, sinut tavattiin naisen kanssa — siitä sinulle viisi, seitsemän tai kymmenen vuorokautta. Ja *kieltäytyjille* on myös viisitoista vuorokautta. Ja vaikka lain (minkä?) mukaan viittätoista vuorokautta enempää ei saa missään tapauksessa antaa (mutta ojennustyölain mukaanhan ei saisi antaa sitäkään!), tämä haitari venyy jopa vuoden pituiseksi. Vuonna 1932 DmitLagissa (tämän kirjoittaa Averbach, tämä on mustaa valkoisella!) *itsensä silpomisesta* annettiin *vuosi* ShIZOa! Jos vielä muistetaan, että itsensä silpojaa ei hoidettu, niin se merkitsee, että haavoittunut sairas ihminen sijoitettiin karsseriin mätänemään — vuodeksi!

Mitä ShIZOlta vaaditaan? Sen on oltava: a) kylmä, b) kostea, c) pimeä, d) tehostettu nälällä. Näiden vaatimusten toteuttamiseksi sitä ei lämmitetä (Lipai: silloinkaan kun ulkona on 30:n asteen pakkanen) eikä asenneta ikkunoita talveksi ja seinien annetaan olla kosteat (tai karsserikellari sijoitetaan kosteaan kivijalkaan). Ikkunat ovat mitättömän pienet tai (useimmin) niitä ei ole ollenkaan. Ruuaksi annetaan *Stalinin annos* — 300 grammaa päivässä — ja "lämmintä" eli laihaa litkua annetaan vain rangaistuksen kolmantena, kuudentena ja yhdeksäntenä päivänä. Mutta Vorkuta-Vomissa annettiin leipää vain kaksisataa grammaa ja *lämpimän* asemesta kolmantena päivänä — pala *raakaa* kalaa. Tuohon väliin on kaikki karsserit kuviteltava.

Naiivin käsityksen mukaan karsserin on ehdottomasti oltava jokin sellin tapainen: siinä on oltava katto, ovi ja lukko. Ei pidä paikkaansa!Kurany-Salassa karsseri oli 50:n asteen pakkasella pelkkä salvos. (Vapaa lääkäri Andreev: "LÄÄKÄRINÄ ilmoitan, että tällaisessa karsserissa VOI istua!") Harppaamme Arkkipelagin toiseen laitaan: samaisessa Vorkuta-Vomissa vuonna 1937 kieltäytyjille määrätty karsseri oli *katoton* salvos ja *tavallinen kuoppa*. Tällaisessa kuopassa Arnold Rappoport eli kuin Diogenes tynnyrissä (jokin riepu pingotettiin suojaamaan sateelta). Heitä ruokittiin tällä tavalla: vartija tuli vartiotuvasta leipäannokset mukanaan ja kutsui salvoksessa istuvia: "Tulkaa ottamaan!" Mutta niin pian kuin he työntyivät salvoksesta, vartiotornissa oleva sotilas kohotti kivääринsä: "Seis tai ammun!" Vartija hämmästeli: "Mitä, eikö leipä kelpaa? Siinä tapauksessa minä menen pois." Kuoppaan leipä ja kala yksinkertaisesti heitettiin ylhäältä — sateen kostuttamaan saveen.

Mariinskin leirissä (niinkuin tietenkin monissa muissakin) karsserin seinät olivat paksun härmän peittämät, eikä tällaiseen karsseriin päästetty leirivaatteet päällä vaan RIISUTTIIN ALUSVAATTEISILLEEN. Aina puolen tunnin kuluttua vartija avasi syöttöluukun ja neuvoi I. V. Shvedia: "Et sinä kestä, kuolet varmasti! Lähde ennemmin metsätöihin!" Totta, — Shved päätti, — täällä kuukahtaa nopeammin! Ja hän lähti metsään. Kahdentoista ja puolen leirivuotensa aikana Shved isti karsserissa yhteensä 148 vuorokautta. Häntä rangaistiin vaikka mistä! Kieltäytymisestä menemästä päivystäjäksi Intiaan (kriminaalien parakkiin) hän sai kuusi kuukautta rangaistusleiriä. Kieltäytymisestä siirtymästä kylläisestä maatalouskomennuksesta metsänkaatoon hänet tuomittiin toistamiseen taloudellisesta vastavallankumouksesta (58—14), ja hän sai uudet kymme-

nen vuotta. Kriminaali, joka ei halua mennä rangaistusleiripisteeseen, voi lyödä saattovartion päällikköä tai iskeä naganin tämän kädestä, — eikä häntä lähetetä. Mutta rauhalliselle poliittiselle ei ole pelastusta — hänet pannaan menemään pää kolmantena jalkana! Vuonna 1938 Kolymassa kriminaalien karsseritkin lämmitettiin, toisin kuin Viidennelle kymmenennellekahdeksannelle tarkoitetut.

BUR tietää pitempiaikaista oleskelua. Siihen pannaan kuukaudeksi, kolmeksi kuukaudeksi, puoleksi vuodeksi, vuodeksi ja usein määräämättömäksi ajaksi, yksinkertaisesti siksi, että vankia pidetään vaarallisena. Kerran mustalle listalle joutunut vanki päätyy sitten BURiin varmuuden vuoksi: aina vapun päiväksi ja vallankumouksen vuosipäiväksi sekä joka kerta kun joku karkaa leiristä tai leirissä tapahtuu jotakin poikkeuksellista.

BUR voi olla aivan tavallinen parakki, joka on erikseen aidattu piikkilangalla ja jossa istuvat viedään leirin kaikkein raskaimpaan ja epämiellyttävimpään työhön. Tai se saattaa olla leirin sisäinen kivityrmä kaikkine vankilan komentoon kuuluvine yksityiskohtineen: yksitellen kutsuttuja vankeja piestään vartijoiden huoneessa (jotta ei jäisi jälkiä, on hyvä lyödä huovikkaalla, jonka sisään on pantu tiili); teljet ja lukot ja silmät jokaisessa ovessa; selleissä sementtilattia; BURissa istuville tarkoitettu oma karsseri.

Ekibastuzin BUR oli juuri tällainen (tosin siellä oli myös edellisen tyyppinen). Siihen istumaan pantuja pidettiin laverittomissa selleissä (nukuttiin lattialla toppatakilla). Rautalevystä tehty kuonokoppa peitti katon rajassa olevan pienen ikkunan kokonaan. Levyyn oli naulalla puhkottu reikiä, mutta talvella lumi peitti nuo reiätkin, ja sellissä oli aivan pimeä. Sähkölamppu ei palanut päivällä, niin että päivä oli yötä pimeämpi. Mitään tuuletusta ei milloinkaan ollut. *Puoleen vuoteen* (vuonna 1950) ei viety kertaakaan kävelylle. Niin että meidän BURimme haiskahti kovalta vankilalta, ties mitä siinä leiristä enää olikaan. Kaikki tarpeet tehtiin sellissä, käymälään ei viety. Ison makin kantaminen ulos oli sellin päivystäjän onni: sai vetää keuhkoihinsa ilmaa. Ja sauna merkitsi yleistä juhlaa. Selli oli ahdettu täyteen, vain makaamaan mahtui, raajojen oikomiseen ei ollut tilaa. Ja tätä puoli vuotta. Litku oli vettä, leipää annettiin kuusisataa, tupakkaa ei murenaakaan. Jos joku BURissa istuva sai kotoa paketin, nopeasti pilaantuva "poistettiin" kirjallisesti (vartijat ottivat itselleen tai myivät alennettuun hintaan loisille), loput luovutettiin moneksi kuukaudeksi rättimikon varastoon. (Kun tällainen *kurillinen* sitten vietiin työhön, he panivat *liiketä* jo pelkästään ollakseen joutumatta uudelleen teljetyiksi.)

Tuossa tunkkaisuudessa ja liikkumattomuudessa vangit tuskaantuivat ja kriminaalit — hermoherkät ja puuhakkaat — muita useammin. (Ekibastuziin joutuneiden kriminaalien katsottiin heidänkin kuuluvan Viidenteenkymmenenteenkahdeksanteen, eikä heille annettu etuja.) Kaikkein suosituin menetelmä BURin vankien keskuudessa oli: nielaista ruokailuvälineeksi annettu alumiinilusikka. Jokainen lusikan nielaissut otettiin röntgenkuvattavaksi ja kun oli va-

kuulutettu, että vanki ei valehdellut, että hänellä oli todella lusikka mahassaan, hänet pantiin sairaalaan ja mahalaukku avattiin. Leshka Karnouhi nielaisi kolmesti, hänellä ei ollut mahalaukusta mitään jäljellä. Kolka Salopaev *filmasi tärähtänyttä:* hirttäytyi yöllä, mutta pojat "näkivät", niin kuin oli sovittu, katkaisivat silmukan ja — hänet otettiin sairaalaan. Joku vihdoin saastutti langan suussaan (veteli hampaiden väleissä), pujotti neulaan ja pisti jalkaansa ihon alle. Verenmyrkytys! sairaalaan! — mitä kuolioista kunhan pääsee pois täältä.

Mutta etu puristaa rangaistuista vielä työn tuloksiakin pani isännät eristämään heidät erillisille rangaistusvyöhykkeille (ZUR). ZURissa on ennen muuta kehnompi muona, saattaa käydä, että toista ruokaa ei saada kuukausiin, leipäannos on pienennetty. Saunan ikkunasta on talvellakin ruutu rikki, toppahousuihin ja toppatakkeihin pukeutuneet parturinaiset ajelevat alastomia vankeja. Ellei ruokalaa ole, litkua ei silti jaeta parakkeihin, vaan saatuaan sen keittiöstä on kannettava pakkasessa parakkiin ja syötävä siellä kylmänä. Vankeja kuolee joukoittain, poliklinikka on tupaten täynnä kuolevia.

Pelkästään rangaistusvyöhykkeiden luetteleminen merkitsisi aikanaan historian tutkimusta, varsinkin kun luettelon laatiminen ei ole helppoa — kaikki pyyhkiytyy pois.

Rangaistusvyöhykkeille määrättiin seuraavanlaisia töitä. Kaukaiset heinätyöt 35:n kilometrin päässä vyöhykkeeltä. Asutaan vuotavissa olkimajoissa ja niitetään soissa, jalat aina vedessä. (Suopeiden kiväärimiesten nähden poimitaan marjoja, valppaat ampuvat kuoliaaksi, mutta silti marjoja poimitaan: nälkä!) Rehumassan valmistusta samoilla suoalueilla, mäkäräispilvessä ilman mitään suojavarusteita. (Kasvot ja kaula ovat täynnä puremia, rupien peitossa, silmäluomet turpoavat, ihminen on melkein sokea.) Turpeen nostoa Vytshegda-joella: talvella, ruhjoa painavalla moukarilla, poistaa jäätynyt liejukerros, nostaa sen alta sula turve, joka sitten on vedettävä kelkalla kilometri ylämäkeen (leiri säästi hevosia). Tavallisia maatöitä ("erillinen maatyöleiripiste" Vorkutan lähistöllä). Suosittuja rangaistustöitä ovat vihdoin kalkkikiven louhiminen ja kalkin polttaminen. Oli myös kivilouhoksia. Kaikkia ei käy luetteleminen. Kaikki mikä raskaissa töissä on vielä vähän raskaampaa ja sietämättömissä vielä vähän sietämättömämpää, se juuri onkin rangaistustyötä. Jokaisessa leirissä omaansa.

Ja rangaistusvyöhykkeille lähetettiin mieluusti: uskovia, itsepäisiä ja kriminaaleja (kyllä, kriminaaleja, suuri kasvatusjärjestelmä kariutui tässä paikallisten kasvattajien sitkeyden puutteeseen). Niissä pidettiin parakkikaupalla "nunnia", jotka kieltäytyivät tekemästä työtä paholaiselle. (Petshoran sovhoosin rangaistuskomennuksella heitä pidettiin karsserissa polvea myöten vedessä. Vuoden 1941 syksyllä heille annettiin 58—14 ja kaikki ammuttiin.) Pappi isä Viktor Shipovalnikov lähetettiin rangaistusvyöhykkeelle "uskonnollisesta agitaatiosta" (piti pääsiäisen edellä viidelle apuhoitajalle "yöjumalanpalveluksen"). Lähetettiin röyhkeitä insinöörejä ja muita julkeita intellektuelleja. Lä-

hetettiin kiinni saatuja karkureita. Ja sydän verta vuotaen lähetettiin *sosiaalisesti läheisiä,* jotka eivät millään tahtoneet sulautua proletaariaatin ideologiaan. Luokittelutyön vaikean älyllisyyden vuoksi älkäämme moittiko päällystöä sekasotkusta, jota pakostakin silloin tällöin esiintyi: niinpä Karabasista lähetettiin kaksi kärryllistä — toisessa uskonnollisia naisia lastenkaupunkiin hoitamaan leirin lapsia, toisessa naiskriminaaleja ja syfiliitikkoja Dolinkan rangaistustyömaalle Konspaihin. Mutta kuormattaessa sotkettiin, ja niin kriminaalit syfiliitikot lähtivät hoitamaan lapsia ja "nunnat" rangaistusvyöhykkeelle. (Myöhemmin sitten hoksattiin mutta jätettiin silleen.)

Rangaistustöihin lähetettiin usein myös kieltäytymisestä rupeamasta ilmiantajaksi. Useimmat heistä kuolivat siellä — rangaistustöissä — eivätkä he enää pysty kertomaan. Vielä vähemmän heistä kertovat operatiivimurhaajat. Myös maaperäntutkija Grigorjev lähetettiin sillä tavalla, mutta hänpä selviytyi hengissä. Samalla tavalla lähetettiin myös eestiläinen maatalouslehden toimittaja Elmar Nugis.

Oli myös naisten juttuja. Niistä ei voi sanoa kyllin yksityiskohtaisesti ja ankarasti, koska jokin intiimi tekijä jää niistä meille aina tuntemattomaksi. Tässä kuitenkin Irina Nagelin tarina sellaisena, kuin hän itse sen esitti. Hän oli Uhtassa sovhoosin hallintopuolen konekirjoittajana eli erittäin hyvällä loisen paikalla. Tämä edustavan näköinen ja komea nainen piti pitkät lettinsä pään ympäri kiedottuina ja — osaksi mukavuuden vuoksi — väljiä housuja ja jotakin hiihtonutun tapaista. Leiriä tuntevat ymmärtävät, millainen houkutus tämä oli. Operatiivimies aliluutnantti Sidorenko ilmaisi haluavansa tutustua häneen lähemmin. Nagel vastasi: "Ennemmin minua saa suudella vaikka vihoviimeinen kriminaali! Ettette yhtään häpeä, teillähän on lapsi seinän takana parkumassa!" Sivuun sysätyn operatiivimiehen ilme muuttui äkkiä, ja hän sanoi: "Luuletteko te todella, että te miellytätte minua? Minä vain halusin *tarkistaa* teidät. Niinpä te nyt rupeattekin *yhteistyöhön* meidän kanssamme." Nagel kieltäytyi, hänet lähetettiin rangaistusleiripisteeseen.

Seuraavassa Nagelin ensimmäisen illan vaikutelmia: naisten parakissa asuu kriminaaleja ja "nunnia"[1]. Viisi tyttöä kulkee lakanaan kääriytyneenä: kriminaalit olivat edellisenä iltana korttipelissä kynineet heidät putipuhtaiksi, käskeneet riisua ja luovuttaa. Äkkiä parakkiin astuu joukko kitaraa rämpyttäviä mieskriminaaleja — kalsonkisillaan ja huopahattu päässä. He laulavat jotakin varkaiden serenadiaan. Äkkiä sisään juoksee toisia kriminaaleja — vihaisia. He sieppaavat erään tytöistään, paiskaavat tämän lattiaan, ruhjovat penkillä ja potkivat. Tyttö kirkuu siksi kunnes vaikenee. Kaikki istuvat millään tavalla puuttumatta näytelmään, aivan kuin eivät edes huomaisikaan. Myöhemmin tulee välskäri: "Kuka sinut hakkasi?" "Putosin petiltä", piesty vastaa. Samana iltana kriminaalit hävisivät korttipelissä Nagelinkin, mutta narttu Vasja Krivoi pelasti

[1] Kuka muu maailmanhistoriassa on asettunut heidät samalle tasolle? . . . Millainen ihmisen on oltava voidakseen panna heidät yhteen?

hänet: ilmoitti päällikölle, ja tämä siirsi Nagelin yöksi vartiotupaan.

Rangaistuskomennukset (esimerkiksi Nyroblagin Parma kaikkein asumattomimmassa taigassa) katsottiin usein rangaistukseksi myös kivääримiehille ja vartijoille, joita niin ikään lähetettiin sinne rangaistusmielessä, mutta vielä useammin heidät korvattiin itsevartioinnilla.

Jos leireissä ei ole lakia eikä oikeutta, niin rangaistuskomennuspaikoista niitä kannattaa hakea vielä vähemmän. Kriminaalit riehuvat niissä niin kuin tahtovat ja avoimesti liikkuvat aseistautuneina veitsellä (Vorkutan maatyöerikoisleiripiste vuonna 1946), ja vartijat piiloutuvat heiltä vyöhykkeen ulkopuolelle — ja tämä päälle päätteeksi vaiheessa, jossa Viideskymmeneskahdeksas muodosti enemmistön.

Dzhantuin rangaistusleirissä lähellä Petshoraa kriminaalit polttivat vallattomuuksissaan kaksi parakkia, keskeyttivät ruuan keittämisen, karkottivat kokit ja teurastivat kaksi upseeria. Loput upseerit kieltäytyivät — jopa arvonmerkkien riistämisen uhalla — menemästä vyöhykkeelle.

Tällaisissa tapauksissa päällystö turvautuu eripuraisuuteen: Dzhantuin komendantiksi määrättiin jostakin apulaisineen kiireesti tuotu *narttu*. Jo ensimmäisenä iltana he puukottivat hengiltä kolme varasta, ja tilanne alkoi vähitellen rauhoittua.

Varas koituu varkaan tuhoksi — sen on sananlasku oivaltanut jo kauan sitten. Aiheutettuaan Edistyksellisen Opin mukaisesti näiden sosiaalisesti läheisten aivan ylettömän sikiämisen — niin että itsekin olivat jo tukehtumaisillaan — Arkkipelagin isät eivät keksineet muuta keinoa kuin kylvää eripuraisuutta ja usuttaa puukkotappeluun. (Sodan jälkeisinä vuosina Arkkipelagia ravisteli kriminaalien ja narttujen välinen sota.)

Kaikesta näennäisestä vapaudesta huolimatta kriminaalienkaan elämä ei tietenkään ole makeaa rangaistuspaikassa, ja niinpä he tällä riehumisellaan yrittävät jotenkin irrottautua. Niin kuin kaikkien loisien heidänkin on edullisinta elää niiden keskuudessa, joita voi imeä. Välistä kriminaalit peräti katkoivat kirveellä sormiaan vain ollakseen joutumatta rangaistuspaikkaan — esimerkiksi kuuluisalle Vorkutan kalkkitehtaalle. (Sodan jälkeisinä vuosina joidenkin rikoksenuusijoiden tuomioon merkittiin valmiiksi: "säilytettäväksi Vorkutan kalkkitehtaassa". Pultit kierrettiin ylhäältä käsin.)

Siellä kaikki liikkuivat veitsi mukanaan. Nartut ja kriminaalit puukottivat toisiaan joka päivä. Kokki (narttu) kaatoi mielensä mukaan: kenelle paksua, kenelle laihaa, kenelle vain kauhasta otsaan. Työhönlähettäjä kuljeskeli betonirauta aseenaan ja yhdellä viuhahtavalla huitaisulla tappoi siihen paikkaan. Nartuilla oli pikkupoikia pederastian harjoittamista varten. Oli kolme parakkia: narttujen parakki, varkaiden parakki ja vihreiden parakki — satakunta ihmistä kussakin. Vihreät tekivät työt: kalkki louhittiin alhaalta leirin lähistöltä, kannettiin kantolaatikoilla kallioille, josta se pudotettiin suppiloihin siten, että sisään jäi savukäytävät, ja sitten poltettiin ja savun, noen ja kalkinpölyn keskellä liikuteltiin palavaa kalkkia.

Dhzidinskin leireillä oli kuuluisa Bajangolin rangaistustyömaa.

KrasLagin rangaistusleiripisteeseen Revutshiin lähetettiin jo ennen rangaistustyöjärjestelmän käyttöön ottamista "työläisydin" — puolisentoista sataa mihinkään syyllistymätöntä vankkaa työläistä (rangaistus rangaistuksena mutta päällystöähän vaaditaan täyttämään suunnitelma ja niinpä tavallisia työläisiä tuomitaan rangaistusleiriin!). Myöhemmin lähetettiin kriminaaleja ja ison tuomion saaneita 58. pykälän vankeja — *raskassarjalaisia.* Näitä raskassarjalaisia kriminaalit pelkäsivät, sillä näillä oli jo 25:n tuomio, eikä kriminaalin tappaminen sodan jälkeisessä tilanteessa lisännyt heidän tuomiotaan, sitä ei enää katsottu (niin kuin kanavatyömailla) luokkavihollisen puuhaksi.

Työpäivän pituus oli Revutshiissa tavallaan 11 tuntia, mutta todellisuudessa käveleminen metsään (5—6 kilometriä) ja takaisin pidensi päivän 15-tuntiseksi. Herätys oli kello 4.30 aamulla, vyöhykkeelle palattiin kellon käydessä kahdeksaa illalla. Vangit päätyivät nopeasti *viimeisilleen,* ja niinpä ilmaantui kieltäytyjiä. Yleisen katselmuksen jälkeen kieltäytyjät vietiin kerhotaloon ja pantiin riviin, ja työhönmääräjä kulki valitsemassa, kenet pantaisiin *menemään.* Nämä kieltäytyjät tyrkättiin naruvirsut jalassa ("jalkineet vuodenajan mukaan" — 60:n asteen pakkasella) ja kehno takki päällä vyöhykkeen ulkopuolelle ja siellä heidän kimppuunsa päästettiin viitisen susikoiraa: "Puskii!" Koirat raatelivat, kynsivät ja retuuttivat kieltäytyjiä. Sitten koirat kutsuttiin takaisin, paikalle ajoi kiinalainen puhtaanapitokärryjen eteen valjastetulla härällä, ja kieltäytyjät lastattiin kärryihin, kuljetettiin rinteen reunalle ja pudotettiin alas. Rinteen juurella odotti prikaatinpäällikkö Leshka Sloboda, joka hakkasi kieltäytyjiä kepillä siksi, kunnes nämä nousivat ja alkoivat tehdä työtä hänelle. Heidän työtuloksensa hän merkitsi oman prikaatinsa tiliin, kun taas vangeille kuului 300 grammaa — karsseriannos. (Tuon porrastetun järjestelmän keksijähän on ollut oikea pikku-Stalin!)

Galina Iosifovna Serebrajakova! Miksi ette kirjoita TÄSTÄ? Miksi teidän leirissä istuvat sankarinne eivät tee mitään eivätkä käy työssä missään vaan ainoastaan keskustelevat Leninistä ja Stalinista?

Tavallisen Viidenteenkymmenenteenkahdeksanteen kuuluvan raatajan on melkein mahdoton selviytyä hengissä tällaisessa rangaistusleiripisteessä.

SevZhelDorLagin rangaistusalakomennuksessa (päällikkö: eversti Kljutshkin) esiintyi vuosina 1946—47 kannibalismia: ihmisiä lyötiin lihoiksi, keitettiin ja syötiin.

Se tapahtui heti meidän kansamme maailmanhistoriallisen voiton jälkeen.

Hoi, eversti Kljutshkin! Minne olette rakennuttanut itsellenne eläkeläisen omakotitalonne?

XVI Sosiaalisesti läheiset

Yhtyköön minunkin hento kynäni tuon heimon ylistelyyn! Heissä on ylistetty seikkailijoita ja rosvoja ja kulkureita ja vankikarkureita. Heitä on ylistetty jaloiksi rosvoiksi — Robin Hoodista operettikonniin — ja väitetty, että heillä on herkkä sydän ja että he ryövääväät rikkaita ja antavat köyhille. Oi Karl Moorin ylevämieliset kumppanit! Oi kapinoiva romantikko Tshelkash! Oi Benja Krik, Odessan paljasjalkaiset trubaduurit!

Ettei vain koko maailmankirjallisuus ole ylistänyt kriminaaleja? Francois Villonia emme rupea moittimaan, mutta ei Hugo eikä Balzac liioin ole tuota polkua ohittanut, ja Pushkin puolestaan ylisteli mustalaisissa kriminaalia ainesta. (Miten on Byronin laita?) Mutta missään heitä ei ole ylistetty yhtä laveasti ja yksimielisesti ja johdonmukaisesti kuin neuvostokirjallisuudessa! (Sille oli korkeat Teoreettiset Perusteet — ei vain Gorki ja Makarenko.) Leonid Utesov naukui honottavasti estradilta, ja ihastunut yleisö ulvoi hänelle takaisin. Ja mitäpä muuta kuin juuri kriminaalien kieltä puhuivat Vishnevskin ja Pogodinin Itämeren ja Mustan meren *velikullat.* Juuri kriminaalien kielellä heidän terävyytensä välittyi kaikkein ilmeikkäimmin. Kukapa ei olisi läkähtymäisillään pyhästä kiihtymyksestä kuvannut meille kriminaaleja: näiden eloisaa rempseää kielteisyyttä alussa, näiden dialektista uudelleentaontaan lopussa — Majakovski (ja hänen perässään Shostakovitsh — baletti "Neiti ja huligaani") ja Leonov ja Selvinski ja Inber, ei jaksa luetellakaan. Kriminaalien palvonta osoittautui tarttuvaksi vaiheessa, jossa kirjallisuus kuihtui vailla postiivista sankaria. Niinkin loitolla virallisesta linjasta oleva kirjailija kuin Viktor Nekrasov ei löytänyt venäläisen sankaruuden ruumiistumaksi parempaa henkilöhahmoa, kuin on "Vokopah Stalingrada" (Stalingradin taisteluhaudoissa) -romaanin kriminaali-sotilas Tshumak. Jopa Tatjana Esenina antautui kirjassaan "Zhenja — tshudo XX veka" (Zhenja — 20. vuosisadan ihme) saman hypnoosin valtaan ja kuvasi meille Ruutusolttu-Zhenjan "viattoman" hahmon. Kenties vain Tendrjakov, jolle on ominaista taito katsella maailmaa ennakkoluulottomasti, on ensimmäisenä kuvannut meille kriminaalin nieleksimättä ihastuksesta ("Kolmonen, seitsikko, ässä"), näyttänyt tämän henkisen saastaisuuden. Aldan-Semenov lienee istunut leirissä itsekin mutta teoksessaan "Bareljef na skale" (Reliefi kalliossa) sepittää kertakaikkista roskaa: että varas Sashka Aleksandrov, johon vaikuttaa kommunisti Petrakov, jota taas kaikki rosvot muka kunnioittavat siitä, että hän on tuntenut Leninin ja ollut mukana lyömässä Koltshakia (aivan tarumainen motivointi Averbachin aikojen tyyliin), kokoaa viimeisil-

lään olevista vangeista prikaatin eikä elä näiden kustannuksella (kuten todellisuudessa YKSINOMAAN tapahtui! — minkä A. Semenov hyvin TIETÄÄ!) vaan huolehtii heidän ruokkimisestaan ja tätä varten kynii vapaita korttipelissä! Ikään kuin hän ei tarvitsisikaan noita voittojaan päästäkseen *pilveen!* 1960-luvulle kertakaikkisen naftaliininhajuinen ja joutava juttu!

Eräänä kesäiltana vuonna 1946 Kaluzhkaja Zastavan pikkuleirissä muuan kriminaali lojui rähmällään kolmannen kerroksen ikkunalaudalla ja alkoi kovalla äänellä laulaa kriminaalien lauluja — laulun toisensa perään. Hänen laulunsa kantautuivat helposti vartiotuvan ja piikkilangan yli, ne kuultiin Bolshaja Kaluzhkajan jälkakäytävällä, bussipysäkillä ja Neskutshnyin puiston lähimmässä osassa. Noissa lauluissa ylistettiin "helppoa elämää", murhia, varkauksia ja ryöstöjä. Kukaan vartijoista tai kasvattajista tai tuvan väestä ei yrittänyt estää häntä, kenenkään mieleen ei juolahtanut edes huutaa hänelle. Kriminaalien katsomusten propagoiminen ei siis ollut ollenkaan ristiriidassa elämäntapaamme nähden, ei ollut uhkana sille. Minä istuin vyöhykkeellä ja ajattelin: entä jos minä kiipeäisin nyt kolmanteen kerrokseen ja alkaisin tuosta samasta ikkunasta ja yhtä kovalla äänellä laulaa jotakin sotavangin kohtalosta, esimerkiksi laulua "Missä olet, missä olet?", jonka olin kuullut armeijaryhmän vastavakoilussa, tai sepittäisin jotakin sorretun ja maahan poljetun rintamamiehen kohtalosta, — millainen metakka silloin nousisikaan! Millainen ryntäily siitä syntyisi! Ei ehdittäisi edes kiertää ympäri vaan kiikutettaisiin paikalle pelotikkaat. Minun suuni tukittaisiin, käteni sidottaisiin, minulle *kietaistaisiin* uusi *tuomio!* Mutta tämä kriminaali laulaa, vapaat moskovalaiset kuuntelevat ja — kaikki tuntuu olevan niin kuin pitääkin . . .

Kaikki tämä on muotoutunut meillä vähitellen, *historiallisesti,* niin kuin meillä kernaasti sanotaan. Vanhalla Venäjällä vallitsi (ja lännessä vallitsee yhä) väärä käsitys varkaista: että nämä ovat parantumattomia, pysävästi rikollisia, ("rikollisuuden maaperä"). Tästä syystä poliittisia varjeltiin heiltä kuljetuksissa ja vankiloissa. Tästä syystä — kuten P. Jakubovitsh todistaa — vankilahallinto pyrki murtamaan heidän tahtonsa ja ylivaltansa vankien maailmassa, kielsi heiltä pääsyn arttelitöihin ja tuottoisille paikoille ja päättävästi asettui muiden pakkotyövankien puolelle. "Sahalin nielaisi heitä tuhansia eikä enää päästänyt." Vanhalla Venäjällä kriminaalirikoksen uusijoihin sovellettiin kaavaa: "Painakaa heidän päänsä lain rautaiseen ikeeseen!" (Urusov). Niinpä varkaat eivät vuoteen 1914 isännöineet Venäjän maassa eivätkä sen vankiloissa.

Mutta kahleet kirposivat, vapaus koitti. Vuoden 1917 miljoonakarkuruudessa ja myöhemmin kansalaissodassa kaikki ihmisen intohimot pääsivät kovin valloilleen ja varkaiden aivan ensimmäiseksi, eivätkä päät millään tahtoneet taipua ikeeseen, ja päälle päätteeksi heille ilmoitettiin, että ei tarvitsekaan. Havaittiin erittäin hyödylliseksi ja huvittavaksi, että he olivat yksityisomistuksen vihollisia ja siis vallankumouksellinen voima, joka on ohjattava proletariaatin uomaan, mikä ei olisikaan vaikeaa. Samaan aikaan heille varttui ennennäkemättömän runsas jälkikasvu kansalaissodan orvoista: kodittomat, nuorisorikolliset. He lämmittelivät NEPin asfalttipatojen äärellä ja antoivat ensimmäi-

sen opinnäytteensä leikkaamalla käsilaukun hihnan poikki ja riuhtaisemalla koukulla matkalaukun junanvaunun ikkunasta. Sosiaalisesti pohdiskellen: *ympäristöhän* on syypää kaikkeen? Siispä kasvatetaan nuo terveet ryysyköyhälistön edustajat uudelleen ja kytketään heidät tietoisen elämän piiriin! Sitten seurasivat jo ensimmäiset kommuunit ja siirtolat ja "Passi elämään". (Ei vain huomattu, että kodittomat nuoret eivät vielä olleet *täysiverisiä varkaita* ja että kodittomien nuorten ojentuminen ei vielä riittänyt todisteeksi mistään: he kun eivät vielä olleet ehtineet tärveltyä kokonaan.)

Mutta nyt, yli neljäkymmentä vuotta myöhemmin, sietää kääntyä katsomaan ja kysyä: kuka kasvatti kenet uudelleen — tshekan miehetkö kriminaalit vai kriminaalitko tshekan miehet? Tshekan miehen uskoon kääntynyt kriminaali on *narttu,* jonka kriminaalit tappavat. Kriminaalien psykologian omaksunut tshekan mies puolestaan on 1930—40-lukujen *sinnikäs* tutkijaviranomainen tai *luja* leiripäällikkö, ja molemmat he ovat kunniassa, kumpikin ylenee urallaan.

Ja kriminaalien psykologia on erittäin yksinkertainen, erittäin helposti omaksuttavissa:

1. Haluan elää ja nauttia, muut painukoot . . .!
2. Vahvempi on oikeassa.
3. Sinua ei (lyödä) — pysy aloillasi! (Eli siis: niin kauan kuin sinua ei lyödä, älä mene puolustamaan niitä joita löydään. Odota vuoroasi.)

Lyödä nöyrät viholliset yksitellen! — jotenkin erittäin tuttu laki. Hitler teki niin. Stalin teki niin.

Kuinka paljon Sheinin onkaan sössöttänyt korviimme kriminaalien "omalaatuisesta laista", heidän "kunniasanastaan". Luulisi pelkistä Don Quijoteista ja patriooteista lukevansa! Mutta annas kun sellaisen pärstän kohtaa sellissä tai maijassa . . .

Lakatkaapa valehtelemasta, senkin lahjotut kynät! Te jotka olette katselleet kriminaaleja höyrylaivan partaan yli ja tutkijaviranomaisen pöydän takaa! Te jotka milloinkaan ette ole kohdanneet kriminaaleja suojattomina!

Kriminaalit eivät ole Robin Hoodeja! Kun on varastettava viimeisillään olevilta, he varastavat viimeisillään olevilta! Kun on riisuttava viimeiset jalkarätit kuoliaaksi paleltuvalta, he eivät hyljeksi niitäkään. Heidän suuri iskulauseensa on: "Kuole sinä tänään, niin minä kuolen huomenna!"

Mutta ehkä he todella ovat patriootteja? Miksi he eivät varasta valtiolta? Miksi he eivät ryöstä *erikois*huviloista? Miksi he eivät pysäytä pitkiä mustia autoja? Siksikö että odottavat kohtaavansa Koltshakin voittajan? Ei vaan siksi, että nuo autot ja huvilat ovat hyvin suojellut. Myymälät ja varastot ovat lain suojeluksessa. Siksi että realisti Stalin oivalsi jo kauan sitten, että kaikki tämä kriminaalien uudelleen kasvattaminen on pelkkää surinaa. Ja hän suuntasi heidän tarmonsa muualle, usutti heidät oman maan kansalaisten kimppuun.

Tällaiset olivat lait kolmenkymmenen vuoden ajan (vuoteen 1947): virantoimituksessa tehty varkaus, varkaus valtiolta? laatikon varastaminen varastosta? kolme perunanmukulaa kolhoosilta? Kymmenen vuotta! (Ja vuodesta 1947 jo-

pa kaksikymmentä!) *Vapaa* varkaus? Puhdistettiin huoneisto, vietiin kuormaautolla kaikki, minkä perhe oli elämänsä aikana saanut hankituksi? Ellei teon yhteydessä menetetty ihmishenkiä, rangaistus oli *korkeintaan vuosi,* välistä kuusi kuukautta . . .

Varkaat sikiävät myönnytyksistä.

Laeillaan Stalinin valta sanoi kriminaaleille selvästi: älä varasta minulta! varasta yksityishenkilöiltä! Yksityisomistushan on menneisyyden röyhtäilyä. (Kun taas henkilökohtainen omistusoikeus on tulevaisuuden toivo . . .)

Ja kriminaalit ymmärsivät. Nuo tarinoissaan ja lauluissaan niin pelottomat — lähtivätkö he ottamaan sieltä, mistä ottaminen oli vaikeaa ja vaarallista, mistä ottaminen rangaistiin pään listimisellä? Ei. Pelkurimaisesti ja ahnaasti he kipittivät sinne, minne heitä tuuppailtiin — riisumaan yksinäisiä kulkijoita, varastamaan suojaamattomista asunnoista.

Kaksikymmentä-, kolmekymmentä-, neljäkymmentä- ja viisikymmentäluvut! Kukapa ei muistaisi tuota kansalaisten yläpuolella ikuisesti häilyvää uhkaa: älä kulje pimeään aikaan! älä liiku myöhään! älä pidä kelloa mukanasi! älä pidä rahaa mukanasi! älä jätä asuntoa tyhjilleen! lukkoja! ikkunaluukkuja! koiria! (Aikoinaan puhdistamatta jääneet pakinoitsijat pilkkaavat nyt uskollisia vahtikoiria . . .[1])

Kuinka monet varkauden uhriksi joutuneet kansalaiset tietävät, että miliisi ei edes yrittänyt löytää rikollisia, ettei juttua käynnistetty ollenkaan, jottei olisi tärvelty tilastoa: miksi hikoilla hänen saamisekseen kiinni, jos hänelle annetaan kuusi kuukautta, joista hyvityksenä vähennetään kolme? Ja sitä paitsi — tuomitaanko kiinni saatuja rosvoja ollenkaan? Syyttäjäviranomaisethan[2] "alentavat rikollisuutta" (sitä heiltä vaaditaan jokaisessa neuvottelussa) ja tällöin turvautuvat outoon menetelmään yksinkertaisesti painaa juttuja villaisella, varsinkin jos jutussa arvellaan olevan paljon syytettyjä.

Vihdoin tuomioita ehdottomasti lyhennetään ja tietenkin juuri kriminaalien.

[1] Johdonmukaisessa taistelussa ihmisen yksinäisyyttä vastaan häneltä riistettiin ensin toinen ystävä — hevonen — ja tilalle luvattiin traktori. (Ikään kuin hevonen olisi vain auran vetäjä eikä elävä ystävä hädässä ja ilossa, ei perheen jäsen, ei osa sieluasi!) Pian ja sinnikkäästi alettiin vainota myös toista ystävää — koiraa. Niitä luetteloitiin ja vietiin nylkyrille mutta kaikkein useimmin paikallisen neuvoston asettamat erikoiskomennuskunnat ampuivat jokaisen vastaan tulevan koiran. Eikä siihen ollut terveydenhoitoon eikä taloudelliseen itaruuteen liittyviä syitä vaan syvemmällä oleva syy: koirahan ei kuuntele radiota eikä lue sanomalehteä, se on ikään kuin kontrolloimaton valtion kansalainen ja fyysisesti voimakaskin, mutta sen voima ei koidu valtion hyödyksi vaan puolustaa isäntää y k s i l ö n ä , riippumatta siitä, millainen päätös hänestä on tehty paikallisessa neuvostossa ja millainen määräys taskussa hänen luokseen saavutaan yöllä. Vuonna 1960 Bulgariassa kehotettiin vakavissaan kansalaisia koirien a s e m e s t a ruokkimaan — sikoja! Sialla ei ole periaatteita, se kartuttaa lihaansa jokaiselle, jolla vain on veitsi.

Koirien vainoamista ei muuten milloinkaan ulotettu valtiollisesti hyödyllisiin operatiivi- ja vartiosusikoiriin.

[2] Kuten esimerkiksi syyttäjä Golushko — Izvestija 27. 2. 1964.

Niin että varo, oikeudessa esiintyvä todistaja! — he kaikki palaavat pian, ja veitsi kylkiluiden väliin sille, joka todisti oikeudessa!

Niinpä jos näet, että ikkunasta kiivetään sisään tai että naapurisi tasku viilletään tai matkalaukku ratkotaan auki, — sulje silmäsi! kävele ohi! sinä et nähnyt mitään!

Tällaisiksi ovat kasvattaneet meidät varkaat ja — lait!

Vuoden 1955 syyskuussa Literaturnaja Gazeta (joka rohkeasti puhuu paljosta mutta ei vahingossakaan kirjallisuudesta) vuodatti krokotiilin kyyneleitä isossa kirjoituksessaan: yöllä Moskovan kadulla kahden perheen ikkunoiden alapuolella tapettiin meluisasti ihminen. Myöhemmin paljastui, että molemmat perheet (meikäläiset! neuvostoperheet!) heräsivät ja kurkkivat ikkunoista mutta eivät menneet auttamaan: vaimot eivät päästäneet miestään. Ja joku saman talon asukas (ehkä hänkin heräsi silloin? mutta siitä ei kirjoiteta), puolueen jäsen vuodesta 1916, eversti eeveepee (ja näköjään toiminnan puutteesta kärsivä), otti huolehtiakseen yhteiskunnan syyttäjän tehtävistä. Hän kiertää toimituksissa ja tuomioistuimissa ja vaatii asettamaan nuo kaksi perhettä syytteeseen o s a l l i s u u d e s t a murhaan! Myös lehtimies jyrisee: tämä ei ole rikoslain mukaan rangaistava teko mutta tämä on — häpeä! häpeä!

Niin, häpeä mutta k e n e l l e ? Niin kuin aina puolueellisessa lehdistössämme tässäkin kirjoituksessa sanotaan kaikki paitsi pääasia. Paitsi se että:

1) Kansan suosion kalastelussaan vuoden 1953 maaliskuun 27. päivän "Voroshilovin" armahdus hukutti koko maan murhamiesten, rosvojen ja varkaiden aallolla, rikollisten, jotka työllä ja tuskalla oli sodan jälkeen saatu kiinni. (Varkaan armahtaminen koituu hyvän tuhoksi.)

2) Rikoslaissa (vuoden 1926) on äärimmäisen kelvoton 139. pykälä "hätävarjelun liioittelusta" — eikä sinulla ole oikeutta paljastaa veistä ennen, kuin rikollinen kohottaa oman veitsensä sinua vastaan, eikä pistä häntä, ennen kuin hän pistää sinua. Muussa tapauksessa tuomitaan s i n u t ! (Kun taas pykälää siitä, että suurin rikollinen on heikomman kimppuun hyökkäävä, meidän lainsäädännössämme ei ole! . . .) Tuo välttämätön puolustautumisen ylittämisen pelko johtaa kansallisluonteen täydelliseen heikkenemiseen. Puna-armeijalainen Aleksandr Zaharov joutui kerhon edustalla huligaanin pahoinpitelemäksi. Zaharov otti esiin kynäveitsen ja surmasi huligaanin. Siitä hän sai 10 vuotta — puhtaasta murhasta! "Mitä minun sitten olisi pitänyt tehdä?" hän kummasteli. Syyttäjä Artsyshevski vastasi hänelle: "Olisi pitänyt juosta pakoon!"

Niin että k u k a kasvattaa huligaaneja?!

3) Valtio kieltää rikoslaillaan kansalaisia pitämässä hallussaan tulitai teräaseita mutta ei liioin o t a v a s t a t a k s e e n heidän turvallisuudestaan! Valtio luovuttaa kansalaisensa rosvojen valtaan, mutta julkeaa lehdistössä kutsua "yhteiskunnalliseen taisteluun" noita rosvoja vastaan! Taisteluun m i l l ä ? Sateenvarjoillako? Kauli-

millako? Ensin kasvatettiin rosvoja ja sitten alettiin koota näitä vastaan kansan *druzhinoita*, jotka toimivat l a i n s ä ä d ä n n ö n u l k o p u o l e l l a ja välistä itse muuttuvat samanlaisiksi rosvoiksi. Ja olisihan alusta alkaen voitu yksinkertaisesti soveltaa periaatetta: "Painakaa heidän päänsä lain ikeeseen!" Mutta esteenä oli Ainoa Oikea Oppi!

Mitä olisi tapahtunut, jos nuo vaimot olisivat päästäneet miehensä, ja miehet juosseet keppi kädessä apuun? Joko rosvot olisivat tappaneet heidät — tämä on todennäköisempää. Tai he olisivat surmanneet rosvot — ja joutuneet vankilaan hätävarjelun liioittelemisesta. Aamulla koiraansa ulkoiluttava eversti evp olisi kummassakin tapauksessa voinut herkutella tapahtumalla.

Mutta oikea omatoimisuus, sellainen kuin ranskalaisessa elokuvassa "Aamuruskon rantakatu", jossa työläiset viranomaisten tietämättä itse ottavat varkaat kiinni ja itse rankaisevat näitä, — eikö tällaisesta omatoimisuudesta tehtäisi meillä omavaltaisuutena loppu? Olisivatko tällainen ajattelu ja tällainen filmi muka mahdollisia meillä?

Mutta ei siinä vielä kaikki! Yhteiskunnallisessa elämässämme on vielä eräs tärkeä piirre, joka auttaa varkaita ja rosvoja kukoistamaan, — j u l k i s u u d e n p e l k o . Meidän lehtemme ovat täynnä uutisia tuotantosaavutuksista, uutisia jotka eivät kiinnosta ketään, kun taas selostuksia oikeudenkäynneistä tai rikosuutisia niistä ei löydä. (Kaikkein Edistyksellisimmän Teorian mukaanhan rikollisuus syntyy yksinomaan luokista, kun taas meillä ei ole luokkia eikä siis rikollisuuttakaan, ja siksi rikoksista ei saa kirjoittaa lehdistössä! Eihän saa antaa amerikkalaisille lehdille aineistoa siitä, että rikollisuudessa emme ole jääneet heistä jälkeen!) Jos lännessä tapahtuu murha, rikollisen kuvia liimaillaan talojen seiniin, hänen kuvansa tuijottavat meihin baaritiskien takaa ja raitiovaunujen ikkunoista, ja rikollinen tuntee olevansa kuin nurkkaan ahdistettu rotta. Kun meillä tapahtuu röyhkeä murha, lehdistö on vaiti, kuvia ei julkaista, ja murhaaja matkustaa sadan kilometrin päähän toiselle paikkakunnalle ja elää siellä rauhallisesti. Sisäasiain ministeri ei joudu parlamentissa selittelemään, miksi rikollista ei ole saatu kiinni: tapauksestahan eivät tiedä muut kuin tuon pikkukaupungin asukkaat. Saavat kiinni — hyvä on, elleivät saa — hyvä niinkin. Murhaaja ei ole valtakunnan rajan rikkoja, hän ei ole niin vaarallinen (valtiolle), että kannattaisi julistaa liittovaltion laajuista etsintäkuulutusta.

Rikollisuuden laita on kuin malarian: kun kerran on ilmoitettu, ettei sitä enää esiinny, sitä ei saa enää hoitaa eikä sellaista diagnoosia tehdä!

Tietenkin sekä miliisin että tuomioistuimen tekee mieli p ä ä t t ä ä j u t t u , mutta se johtaa muodollisuuteen, joka sopii erittäin hyvin todellisille murhaajille ja rosvoille: selvittämättömästä rikoksesta syytetään j o t a k u t a , ensimmäistä ulottuville sattunutta, ja erityisen kernaasti l i s ä t ä ä n muutamia rikoksia jollekulle, joka on tehnyt jo yhden. Tarvitsee vain muistella Petr Kizilovin juttua[1]: hänet tuomittiin aivan todisteitta kahdesti ammutta-

[1] Izvestija 11. 12. 1959 ja huhtikuussa 1960.

vaksi (!) murhasta, jota hän EI ollut tehnyt. Tai Alekseentsevin (samanalainen) juttua [1]: Jos asianajaja Popovin kirje (Kizilovin jutusta) olisi tullut Izevestijan asemesta Timesiin, tapaus olisi johtanut kuninkaallisen tuomioistuimen erottamiseen tai hallituskriisin. Kun taas meillä kokoontui neljä kuukautta myöhemmin aluekomitea (miksi aluekomitea? — onko tuomioistuin muka sen alainen?), ja ottaen huomioon tutkijaviranomaisen "nuoruuden ja kokemattomuuden" (miksi ihmiskohtaloita uskotaan sellaisten ihmisten käsiin?) sekä "osallistumisen Isänmaalliseen sotaan" (m e i d ä n p ä kohdallamme sitä ei aikoinaan otettu huomioon!) jonkun korttiin merkittiin muistutus ja jollekin heristettiin sormea. Pääpyöveli Jakovenkolle taas annettiin k i d u t t a m i s e s t a (tämä 20. puoluekokouksen jälkeen!) puolen vuoden päästä kuulemma kolme vuotta, mutta koska hän oli oma ihminen ja toimi ohjesäännön mukaan ja vain totteli käskyä — pannaanko hänet todella kärsimään tuomionsa? Mistä moinen julmuus? . . . Mutta asianajaja Popoviin on tartuttava, hänet on häädettävä Belgorodista: oppiipahan muistamaan kriminaalien ja yhteiskunnan suuren periaatteen "sinua ei (lyödä) — pysy aloillasi"!

Niinpä jokainen oikeudenmukaisuutta puolustamaan ryhtynyt katuu kolmesti ja kahdeksankin kertaa ryhtymistään. Tällä tavalla rangaistusjärjestelmä kääntyy kriminaaleja kannustavaksi, ja vuosikymmeniä nämä ovatkin vapaudessa, vankilassa ja leirissä levinneet kuin väkivallan home.

Ja aina ja kaikkea varten on valaiseva ylevä teoria. Määritelmä, että kriminaalit ovat liittolaisiamme kommunismin rakentamisessa, ei ole suinkaan lähtöisin kaikkein vähäpätöisimpien kirjoittajien kynästä. Se on esitetty neuvostoliittolaisen ojennustyöpolitiikan oppikirjoissa (sellaisia oli ja julkaistiin!), väitöskirjoissa ja leirioppia käsittelevissä tieteellisissä artikkeleissa mutta kaikkein asiallisimmin ohjesäännöissä, joiden perusteella leiriviranomaiset juuri kasvatettiin. Kaikki tämä johtuu Ainoasta Oikeasta Opista, joka selittää ihmiskunnan koko ailahtelevan elämän yksinomaan luokkataistelulla.

Se perustellaan tällä tavalla. Ammattirikollisia ei voi mitenkään rinnastaa kapitalistisiin aineksiin (eli siis insinööreihin, ylioppilaisiin, agronomeihin ja nunniin): jälkimmäiset ovat pysyvästi proletariaatin diktatuurin vihollisia, kun taas edelliset ovat vain (!) poliittisesti epävakaita. (Ammattitappaja on *vain* poliittisesti epävakaa!) Ryysyköyhälistöläinen ei ole omistaja, eikä hän tästä syystä voi liittyä luokaltaan vihamielisiin aineksiin vaan liittyy mieluummin proletariaattiin. (Sitä sopii odottaa!) Juuri siksi heitä GULAGin virallisessa terminologiassa nimitetäänkin *sosiaalisesti läheisiksi.* (Ketkä ovat läheisiäsi. . .) Tästä syystä ohjesäännöt toistamistaan toistivat: rikoksenuusija-kriminaaleja kohtaan on *osoitettava luottamusta!* Tästä syystä kulttuuri- ja kasvatusosastojen oli sinnikkääsi selitettävä kriminaaleille näiden luokkaetujen ykseyttä kaikkiin työtätekeviin nähden, kasvatettava heissä "halveksivan vihamielistä suhtautumista kulakkeihin ja vastavallankumouksellisiin" (muistatteko Averbachin: tuo

[1] Izvestija 30. 1. 1960.

opetti sinut varastamaan! muutoin et olisi varastanut!) ja *"pelaamaan* näillä mielialoilla"! (Leireissä on lietsottava luokkataistelua — muistatteko?)

Entinen varas G. Minaev sanoo Literaturnaja Gazetassa (29. 11. 1962) julkaistussa kirjeessään minulle: "Olin suorastaan ylpeä siitä, että vaikka olinkin varas, en ollut petturi enkä kavaltaja. Aina tilaisuuden tullen meille, varkaille, yritettiin osoittaa, ettemme sittenkään ole synnyinmaan kannalta menetettyjä, että sittenkin olemme sen poikia joskin tuhlaajapoikia. Mutta 'fasisteille' ei ole tilaa maan päällä."

Ja teoriassa pohdiskeltiin vielä näinkin: on perehdyttävä kriminaalien *parhaisiin ominaisuuksiin* ja hyödyttävä niistä. Rakastavatko he romantiikkaa? Siispä "leirin päällystön käskyt on verhottava romantiikalla". Pyrkivätkö he sankaruuteen? Siispä heille on annettava työn sankaruus! (Jos huolivat. . .) Onko heille ominaista kiihko? Siispä heille on suotava kilvoittelun kiihko! (Leiriä ja kriminaalia tuntevien on suorastaan vaikea uskoa tätä muiden kuin vähäjärkisten kirjoittamaksi.) Ovatko he itserakkaita? Nauttivatko he huomiosta? Siispä heidän itserakkautensa on tyydytettävä kiitoksilla ja kunnostautumisilla! Heidät on asetettava johtamistyöhön! Ja varsinkin *pomot,* jotta heidän kriminaalien piirissä jo muotoutunut *auktoriteettinsa* tulisi käytetyksi leirin hyväksi. (Juuri näin Averbachin tutkimuksessa sanotaan: pomojen auktoriteetti!)

Mutta kun tämä komea teoria sitten laskeutui leirimaahan, seurauksena oli tämä: kaikkein paatuneimmille kriminaaleille annettiin kontrolloimaton valta Arkkipelagin saarilla, leirityömailla ja leiripisteissä, valta maansa väestöön, talonpoikiin, pikkuporvareihin ja intelligentsiaan, valta jollaista heillä ei ollut milloinkaan aikaisemmin koko historian aikana ollut, ei milloinkaan eikä yhdessäkään valtiossa, valta jollaista he eivät olisi vapaudessa osanneet kuvitellakaan, — ja nyt kaikki muut ihmiset annettiin heidän orjikseen. Kuka rosvo kieltäytyy sellaisesta vallasta? *Keskusvarkaat,* ylivarkaat hallitsivat leirityömaita täydellisesti, he asuivat erillisissä "hyteissä" tai teltoissa tilapäisine vaimoineen. Tai mielensä mukaan valikoidessaan alamaistensa joukosta sileämpiä naisia poimivat Viidenteenkymmenenteenkahdeksanteen kuuluvia sivistyneitä naisia ja nuoria ylioppilastyttöjä tuomaan vaihtelua heidän ruokalistaansa. Tshavdarov kuuli Norilskin leirissä naiskriminaalin tarjoavan kriminaalimiehelleen: "Haluatko että järjestän sinulle kuusitoistavuotiaan kolhoosilaistytön?" Hän tarkoitti maalaistyttöä, joka oli joutunut yhdestä jyväkilosta kymmeneksi vuodeksi pohjolaan. Tyttö keksi ruveta vikuroimaan, jolloin naiskriminaali lannisti hänet nopeasti: "Muuten saat maistaa veistä! Olenko minä muka sinua huonompi? Käynhän minäkin sen alle!" Heillä oli *kuutosia* — lakeijoita jotka *passasivat* heitä. Heidän ruokansa valmistettiin erikseen yhteispataan liienneestä vähästä lihasta ja kunnon rasvasta. Työhönmäärääjien, huoltoapulaisten ja komendanttien *johtamistyö* oli arvoltaan alempien kriminaalien käsissä. Aamuisin he asettuivat kaksittain keppi kädessä kaksisataapaikkaisen teltan ovelle ja komensivat: "Ulos kaikki paitsi viimeinen!" Pikkurikolliset pantiin hakkaamaan kieltäytyjiä — eli vankeja jotka eivät jaksaneet raahautua työhön. (Taimyrin niemimaan päällikkö tuli katselmukseen henkilöautolla

ja katseli, miten kriminaalit löivät Viidettäkymmenettäkahdeksatta.) Vihdoin *visertää* osaavat kriminaalit määrättiin *kasvattajiksi.* He pitivät puheita ja opettivat Viidettäkymmenettäkahdeksatta elämään ja itse elivät varastetulla ja saivat lyhennyksiä tuomioihinsa. Vienan kanavatyömaalla tällainen pärstä — sosiaalisesti läheinen kasvattaja joka ei ymmärtänyt rakennustyöstä mitään — voi kumota sosiaalisesti vieraan työnjohtajan rakennustyössä antaman määräyksen.

Eikä se ollut vain käytännöksi muuttunutta teoriaa, se oli arjen harmoniaa. Näin oli kriminaalien kannalta parempi. Näin oli päällystön kannalta helpompi: ei tarvinnut rasittaa käsiään (lyödä) eikä kurkkuaan, ei tarvinnut syventyä yksityiskohtiin eikä edes näyttäytyä vyöhykkeellä. Ja itse sortamisenkin kannalta näin oli paljon parempi: kriminaalit tekivät sen röyhkeämmin ja eläimellisemmin ja ollenkaan pelkäämättä joutuvansa vastaamaan lain edessä.

Mutta sielläkin, missä varkaita ei asetettu valtaan, heitä saman luokkateorian perusteella suosittiin melkoisesti. Jos kriminaalit lähtivätkin vyöhykkeen ulkopuolelle, se oli suurin uhraus, minkä heiltä voi pyytää. Tuotannossa he saivat mielensä mukaan makailla, tupakoida, kertoilla kriminaalien satujaan (voitoista ja karkaamisista ja sankaruudesta) ja lämmitellä kesällä auringon paisteessa ja talvella nuotion ääressä. Heidän nuotioihinsa saattovartion sotilaat eivät milloinkaan koskeneet, kun taas Viidennenkymmenennenkahdeksannen nuotiot hajotettiin ja tallattiin sammuksiin. Ja Viidennenkymmenennenkahdeksannen *kuutiot* (puutavara, maa, hiili) merkittiin sitten kriminaalien tiliin[1]. Päälle päätteeksi kriminaaleja viedään iskureiden kokouksiin ja yleensä rikoksenuusijoiden kokouksiin (DmitLag, Vienan kanavatyömaa).

Tässä (kuva 37) naiskriminaali Beregovaja, joka pääsi Volgan kanavan maineikkaisiin aikakirjoihin. Hän oli kiusankappale jokaisessa paikassa, johon hänet pantiin istumaan, ja hän oli tehnyt huligaanin temppujaan jokaisessa miliisipiirissä. Jos hän joskus oikusta tekikin työtä, niin hän hävitti kaiken aikaansaamansa. Vuoden 1933 heinäkuussa hänet lähetettiin DmitLagiin oikea tuomioiden helminauha kaulassaan. Sitten katkelma legendasta: hän tuli *Intiaan* ja kummastuksekseen (vain tämä kummastus on uskottavaa) ei kuullut-

[1] Tottumus elää toisten k u u t i o i d e n kustannuksella säilyy varkaassa myös hänen vapauduttuaan, vaikka tämä ensi näkemältä onkin ristiriidassa hänen sosialismiin kasvamiseensa nähden. Oi-Mjakonista (Ust-Nera) vapautui vuonna 1951 Krohalev-niminen varas, joka pestautui louhijaksi samaan kaivokseen. Vaikkei hän koskenutkaan vasaraan, kaivosmestari merkitsi hänelle ennätystyötuloksen vankien kustannuksella. Krohalev sai 8000—9000 kuussa ja toi tuhannella vangeille p u r t a v a a , ja nämä olivat erittäin iloisia siitäkin ja pysyivät vaiti. Prikaatinpäällikkö (vanki) Miljutshihin yritti vuonna 1953 murtaa tuon järjestyksen. Vapaat varkaat puukottivat häntä, ja häntä vastaan nostettiin syyte anastamisesta ja hänet tuomittiin. Näin hän uusi 20 vuottaan.

Tätä huomautusta ei ole tarkoitettu oikomaan marxilaista käsitystä, että ryysyköyhälistöläinen ei ole yksityisomistuksen kannattaja. Tietenkään hän ei ole yksityisomistuksen kannattaja! Krohalev ei rakentanut kahdeksalla tuhannellaan omakotitaloa: hän hävisi ne korttipelissä, ryyppäsi ja hassasi naisiin.

Rakennustyöosaston päällikkö

kaan siellä kiroilua eikä korttien läiskettä. Hänelle muka selitettiin, että kriminaalit huvittelivat siellä tekemällä työtä. Ja hänkin lähti *heti paikalla* maatöihin ja peräti alkoi tehdä "hyvin" työtä (lue: hänelle kirjattiin toisten kuutioita, katsokaa hänen ilmettään)! Sitten seuraa katkelma totuutta: lokakuussa (kun tuli kylmä) hän meni lääkärin luo ja vaikkei hän sairas ollutkaan pyysi (veitsi hihassa?) muutaman päivän loman. Lääkäri suostui auliisti (! — hänellähän on aina runsaasti tilaa). Työhönmääräjä puolestaan oli Beregovajan vanha ystävätär Poljakova, ja tämä lisäsi omasta takaa hänelle vielä kahden viikon lintsausajan ja merkitsi Beregovajalle vääriä työsaavutuksia (eli taaskin siirrettiin työläisten kuutioita Beregovajalle). Mutta päästyään nyt katselemaan työhönmääräjän kadehdittavaa elämää Beregovajakin halusi ruveta *nartuksi*. Samana päivänä jona Poljakova herätti hänet aamukatselmukseen lähtöä varten, Beregovaja julisti, ettei hän lähtisi lapioimaan maata ennen kuin olisi paljastanut Poljakovan vehkeilemisen työtuloksilla, ansioilla ja annoksilla. (Kiitollisuuden tunne ei suurestikaan vaivannut häntä.) Beregovaja pääsi operatiivivaltuutetun puheille (kriminaalit eivät pelkää operatiivivaltuutettuja, heille ei ole uuden tuomion uhkaa, mutta miten olisi käynyt, jos naiskooerrä olisi tuolla lailla kieltäytynyt lähtemästä?), ja oitis hänestä tuli jälkeen jääneen miesprikaatin prikaatinpäällikkö (näköjään hän otti tehtäväkseen hakata noiden viimeisillään olevien hampaat sisään) ja sitten työhönmääräjä (Poljakovan tilalle) ja sitten naisparakin kasvattaja (tästä kiroilevasta korttihuijarista ja varkaasta!) ja vihdoin rakennustyöosaston päällikkö. (Eli hän siis komensi jo insinöörejäkin!) Ja kaikilla DmitLagin punaisilla tauluilla komeili tämä (ks. kuva 37) nahkatakkiin pukeutunut ja karttalaukkua kanniskeleva (molemmat jostakin *omittuja*) irvistelevä *Narttu*. Hänen kätensä osaavat hakata miehiä, hänellä on noiden silmät. Juuri häntä Averbach ylistää!

Kriminaalien tiet ovat leirissä niin kovin helppoja: mekasta, kavalla, lyö ja polje!

Minulle huomautetaan, että vain *nartut* menevät virkoihin, kun taas "rehelliset varkaat" noudattavat varkaiden lakia. Koko sinä aikana, jona kumpiakin katselin, en huomannut, että toinen kuona olisi ollut toista jalompaa. Varkaat mursivat hiilihangolla kultahampaita eestiläisiltä. Varkaat (KrasLagissa vuonna 1941) upottivat liettualaisia makkiin, kun nämä kieltäytyivät luovuttamasta pakettiaan heille. Varkaat ryöväsivät kuolemaantuomittuja. Varkaat tappavat ensimmäisen vastaan sattuneen sellitoverin pilan päiten, vain käynnistääkseen uuden tutkimuksen ja oikeudenkäynnin, saadakseen istua talven lämpimässä tai päästäkseen pois raskaasta leiristä jonne ovat joutuneet. Kannattaako puhuakaan sellaisesta pikkuseikasta kuin jonkun riisumisesta ilkialastomaksi pakkasella? Kannattaako puhuakaan ryöstetyistä leipäannoksista?

Ei ei, ei lähde kivestä hedelmää eikä varkaasta hyvää.

GULAGin teoreetikot kauhistelivat: kulakit eivät (leirissä) pidä varkaita edes oikeina ihmisinä (ja tällä siis paljastavat eläimellisen olemuksensa).

Mutta kuinka heitä voisi pitää ihmisinä, jos he raastavat sydämesi raadelta-

vakseen? Koko heidän "romanttinen vapautensa" on verenimijöiden vapautta[1].

Mutta nyt riittää! Sanokaamme sana myös kriminaalien puolustukseksi. Heillä on "omalaatuinen lakinsa" ja omalaatuinen käsityksensä kunniasta. Mutta ei siinä, että he olisivat patriootteja, niin kuin meikäläiset hallintomiehet ja kirjailijat toivoisivat, vaan siinä, että he ovat aivan johdonmukaisia materialisteja ja johdonmukaisia rosvoja. Ja vaikka proletariaatin diktatuuri kosiskeli heitä niin, he eivät minuuttiakaan kunnioittaneet sitä.

He ovat heimoa, joka on tullut maan päälle ELÄMÄÄN! Ja koska heidän elinaikansa jakautuu melkein tasan vankeuden ja vapauden kasken, he haluavat vankeudessakin poimia elämän kukkasia, ja mitäpä heitä liikuttaa, mitä varten tuo vankila on suunniteltu ja kuinka heidän lähellään olevat kärsivät. He eivät alistu ja hyötyvät tämän alistumattomuutensa hedelmistä — ja miksi he välittäisivät niistä, jotka painavat päänsä ja kuolevat orjina? Heidän on saatava syödäkseen — ja he ottavat kaiken näkemänsä syötävän ja hyvänmakuisen. Heidän on saatava juoda — ja votkasta he myyvät naapureiltaan takavarikoimansa tavarat saattovartiolle. Heidän on saatava nukkua pehmeällä — eikä heidän miehuullinen ulkonäkönsä ollenkaan estä heitä kuljettamasta mukanaan tyynyä ja pumpulitäkkiä tai höyhenpatjaa (varsinkin kun siihen voi hyvin piilottaa veitsen). He rakastavat siunatun auringon säteitä, ja elleivät he pääsekään matkustamaan Mustan meren hietikoille, he ottavat aurinkoa rakennustyömaiden katoilla, kivilouhoksissa ja kaivosaukkojen edustalla (tyhmemmät laskeutukoot maan alle). Heillä on erinomaisesti ruokitut lihakset, jotka pullistuvat palloiksi. Pronssinruskean ihonsa he antavat tatuoitavaksi, ja tällä tavalla heidän taiteellinen, eroottinen ja jopa moraalinen tarpeensa on alituisesti tyydytetty: toistensa rinnassa, vatsassa ja selässä he näkevät mahtavia kotkia, jotka istuskelevat kalliolla tai liitelevät taivaalla, kaikkiin suuntiin säteilevän auringon, yhtyviä miehiä ja naisia, ja näiden nautinnon elimiä erikseen sekä äkkiä sydämen lähellä Leninin tai Stalinin tai molemmat (mutta se merkitsee täsmälleen saman verran kuin risti kriminaalin kaulassa). Välistä he nauravat huvittavalle lämmittäjälle, joka lapioi hiiliä suoraan peräaukkoon, tai onaniaa

[1] Sivistyneet ihmiset, jotka kuitenkaan eivät itse ole kohdanneet kriminaaleja kapealla polulla, vastustavat näin armotonta varkaiden maailman arviota: ei kai vain salainen yksityisomistuksen rakkaus aja niitä, joita varkaat näin raivostuttavat? Minä pysyn ilmauksessani: sydäntäsi imeviä vampyyreja. He saastuttavat järjestään kaiken, mikä meille merkitsee ihmisyyden luonnollista piiriä. Mutta onko se todella noin toivotonta? Eivätkö ne ole varkaiden synnynnäisiä ominaisuuksia! Entä missä ovat heidän sielunsa hyvät puolet? En tiedä. Varmaankin varkaiden l a k i on tappanut ja alistanut ne, laki jonka mukaan me — muut — emme ole ihmisiä. Edellä jo kirjoitimme pahanteon kynnyksestä. Ilmeisesti varkaiden lain kyllästämä kriminaali ylittää lopullisesti jonkin moraalisen kynnyksen. Vielä huomautetaan: mutta tehän näitte vain varkaiden maailman silppua. Varsinaiset oikeat varkaathan — varkaiden maailman huippukerros — ammuttiin kaikki vuonna 1937. 1920-luvun varkaita en todellakaan ole nähnyt. Mutta mielikuvitukseni ei riitä kuvittelemaan heitä moraalisiksi yksilöiksi.

harjoittamaan syventyneelle marakatille. Ja he lueskelevat toisilleen joskin tuttuja niin toistettuinakin rakkaita kirjoituksia: "Kaikkia huoria. . . suuhun!" (Kuulostaa yhtä voitokkaalta kuin: "Minulla on millä mällätä!") Tai peräti sävyisä pieni moraaliopetus käsivarressa, joka on upottanut jo kymmenkunta veistä kylkiluiden väliin: "Muista äidin sanat!" Tai: "Muistan äidin hyväilyn." (Kriminaaleilla on äitikultti mutta muodollinen — ilman sen käskyjen täyttämistä.)

He rakastavat huumausaineita — suurentamaan tunteita heidän nopeasti kiitävässä elämässään. Kaikista huumausaineista on helpoimmin saatavissa (hampusta valmistettava) *anasha, pieni kasvi,* josta kierretään sätkiä. Kiitollisesti he laulavatkin siitä:

> Oi, kasvi, pieni kasvi, jumalan ruoho,
> ilo kaikkien taskuvarkaitten.

Niin, he eivät tunnusta maan päällä yksityisomistuksen instituutiota ja ovat siinä suhteessa todella vieraita porvareille ja niille kommunisteille, jotka omistavat huviloita ja autoja. Kaiken elämän tiellä kohtaamansa he ottavat kuin omansa (ellei se ole liian vaarallista). Silloinkin kun heillä on kaikkea yllin kyllin, he kurkottavat ottamaan toisen omaa, sillä varastamaton pala on vangille karvas. Anastamiaan vaatteita he pitävät kunnes kyllästyvät ja kunnes taas ja varsin pian häviävät ne korttipelissä. Korttipeli tuo yökaudet heille äärimmäisen voimakkaita tuntemuksia, ja siinä he menevät paljon pitemmälle kuin menneiden vuosisatojen venäläiset aateliset. He voivat pelata *silmästä* (ja hävinneeltä raastetaan saman tien silmä) tai pelata *itsensä alimmaksi* eli hävitä oman ruumiinsa voittajan perverssiin käyttöön. Hävittyään he julistavat proomussa tai parakissa *syynin,* löytävät vihreiltä vielä jotakin ja jatkavat peliä.

Edelleen kriminaalit eivät pidä työstä, mutta miksi heidän pitäisi rakastaa työtä, jos he saavat ruuan, juoman ja vaatteet ilmankin? Tietenkin tämä estää heitä lähestymästä työväenluokkaa. (Mutta niinköhän työväenluokkakaan rakastaa uurastamista? Eiköhän sekin suostu valjaisiin vain katkeran rahan saamiseksi, koska sillä ei ole muita keinoja ansaita?) Kriminaalit eivät kykene tuntemaan "työn kiihkoa", työ on heille suorastaan vastenmielistä, ja he osaavat ilmaista sen teatraalisesti. Jouduttuaan esimerkiksi maatalouskomennukselle ja lähdettyään pakosta vyöhykkeen ulkopuolelle korjaamaan kauran sekaista virnaa he eivät vain istahda lepäämään vaan kokoavat kaikki haravat ja talikot kasaan, tuikkaavat tuleen ja lämmittelevät nuotion ympärillä. (Sosiaalisesti vieras kymppi! — päätäpä siinä sitten . . .)

Turhaan heitä yritettiin panna sotimaan synnyinmaan puolesta, heidän synnyinmaataan oli koko maapallo. Palvelukseen kutsutut kriminaalit matkasivat sotilasjunissa ja lauloivat ja keinuivat laulun tahtiin: "Meidän asiamme on oikea! — Meidän asiamme on soikea! — Miksi kaikki lähti lipettiin? — Niin niin, miksi, niin?" Sitten he varastivat jotakin, heidät vangittiin ja palautettiin tuttua reittiä selustan vankilaan. Silloinkin kun hengissä selviytyneet trotskilaiset pyysivät päästä leiristä rintamalle, kriminaalit eivät pyytäneet. Mutta kun kenttäar-

meija alkoi työntyä Eurooppaan ja alkoi haiskahtaa sotasaaliilta, silloin kriminaalit pukivat univormun päälleen ja lähtivät ryöstämään armeijan perässä (he nimittivät sitä piloillaan "Viidenneksi Ukrainan armeijaryhmäksi").

Mutta! — ja tässä he ovat Viidettäkymmenettäkahdeksatta paljon periaatteellisempia! — kukaan Zhenja Zhogol tai Vasja Kishkenja, joiden saappaanvarret ovat alas käännetyt ja jotka viisto virne naamallaan arvostavasti lausuvat sanan "varas", ei ikinä auta *vahvistamaan vankilaa:* pystyttämään pylväitä, vetämään piikkilankaa, kaivamaan esivyöhykettä, korjailemaan vartiotupaa, kunnostamaan vyöhykkeen valaistusta. Tämä on kriminaalin kunniaksi sanottava. Vankila on luotu hänen vapauttaan vastaan, eikä hän voi tehdä työtä vankilan hyväksi! (Hänellä ei muuten ole vaaraa saada tästä kieltäytymisestään 58:tta, kun taas poloiselle kansan viholliselle heti läiskäytettäisiin vastavallankumouksellinen sabotaasi. Kriminaalien rohkeus johtuu siitä, että heitä ei rangaista, kun taas karhun kerran riepottelema säikkyy kantoakin.)

Sanomalehteä lukeva kriminaali on kerta kaikkiaan mahdoton näky, sillä kriminaalit ovat vakaasti sitä mieltä, että politiikka on pelkkää liverrystä, joka ei kuulu oikeaan elämään. Kriminaalit eivät liioin lue kirjoja, erittäin harvoin. Mutta he pitävät suullisesta kirjallisuudesta, ja sellainen kertoja, joka iltasoiton jälkeen pystyy loputtomasti *pusertamaan romaania* heille, on aina kylläinen heidän anneistaan ja myös korkeassa arvossa niin kuin kaikki primitiivisten kansojen sadunkertojat ja laulajat. Nuo romaanit ovat mielikuvituksellista ja verraten yksitoikkoista sekoitusta halvasta ylhäisöpiirien (ehdottomasti ylhäisöpiirien!) elämää kuvaavasta bulevardikirjallisuudesta, jossa vilahtelee varakreivien, kreivien ja markiisien titteleitä, sekä omista kriminaalien legendoista itsekehumisineen, kriminaalien slangeineen ja heidän käsityksineen ylellisestä elämästä, jonka sankari lopuksi aina saavuttaa: kreivitär tulee hänen "petiinsä", hän polttaa vain "Kazbekia", hänellä on "sipuli" (kello) ja säihkyviksi kiillotetut "pläägät" (kengät).

Nikolai Pogodin sai komennuksen Vienan meren kanavalle ja luultavasti popsi siellä melkoisesti valtion hyvää mutta —kriminaaleista hän ei saanut irti mitään eikä ymmärtänyt mitään ja valehteli kaikesta. Kun meidän kirjallisuudessamme ei neljäänkymmeneen vuoteen ollut leireistä mitään paitsi hänen näytelmänsä (ja myöhemmin filmi), on pakko tässä käsitellä sitä.

Kasvattajiensa suuhun tuijottavien ja tällä tavalla elämää opiskelevien kooerrä-insinöörien avuttomuus ei ansaitse kommenttia ollenkaan. Mutta hänen a r i s t o k r a a t e i s t a a n , kriminaaleista. Pogodin onnistui olla huomaamatta edes sitä yksinkertaista piirrettä, että he o t t a v a t v a h v e m m a n o i k e u d e l l a eivätkä suinkaan varasta vaivihkaa taskusta. Hän kuvaa heidät järjestään kaikki vähäisiksi taskuvarkaiksi ja tekee näin näytelmässään yli tusinan kertaa, kyllästymiseen asti. Hänellä peräti kriminaalit varastavat toisiltaan (kerta kaikkiaan pötyä! — he varastavat vain vihreiltä ja luovuttavat kaiken pomolle). Pogodin ei liioin ymmärtänyt (tai ei halunnut ymmärtää) leirityön todellisia kiihokkeita: nälkää, pieksemistä, työprikaatin yhteistakuuta. Hänelle ei edes selvinnyt, kuka on leirissä "toveri" ja kuka "kansalainen". Hän tarrautui

vain yhteen: kriminaalien "sosiaaliseen läheisyyteen". (tämän vihjeen antoi hänelle kanavan johto Medvedzhegorskissa tai jo aikaisemmin Maksim Gorki Moskovassa) ja syöksyi näyttämään kriminaalien u u d e l l e e n t a o n t a a. Ja tuloksena syntyi kriminaalien panettelua, jolta jopa minunkin tekee mieli puolustaa heitä.

He ovat paljon älykkäämpiä kuin Pogodin (ja Sheinin) kuvaa heidät, eivätkä he ole lahjottavissa halpahintaiseen u u d e l l e e n t a o n t a a n, yksinkertaisesti siksi, että heidän maailmankatsomuksensa on lähempänä elämää kuin vankilaviranomaisten maailmankatsomus, ehyempi ja aivan vailla idealismin ainesta! Kun taas kaikki vakuuttelut, että nälkäiset ihmiset tekisivät työtä ja kuolisivat työn ääreen, ovat puhdasta idealismia. Ja jos keskusteltaessa kansalainen päällikön tai Moskovasta saapuneen kirjeenvaihtajan kanssa tai älyttömässä kokouksessa heillä on kyyneleet silmissä ja heidän äänensä värisee, niin se on laskelmoitua näyttelemistä jonkin etuisuuden tai tuomion lyhennyksen saamiseksi, kun taas sisimmässään kriminaali sillä hetkellä nauraa! Kriminaalit tajuavat huvittavan pilan erinomaisesti (mutta pääkaupungista saapuneet kirjailijat eivät ymmärrä). On mahdotonta, että n a r t t u Mitja astuisi aseettomana ja vartijatta kovennetun kurin komppanian selliin ja että pomo Kostja pakenisi häntä laverien alle! Tietenkin Kostja paljastaisi veitsensä, ja ellei hänellä olisi veistä, hän hyökkäisi kuristamaan Mitjaa, ja toinen heistä jäisi kuolleena makaamaan. Tämä päinvastoin ei ole pilaa, kun taas Pogodin sepittää katalaa pilaa. Sonjan "uudelleen kasvattaminen" on valheellisuudessaan kauhistuttava (miksi? mikä pani hänet tarttumaan kottikärryihin?) — ja hänen kauttaan myös Kostjan? Entä kahden varkaan siirtyminen kivääримieheksi? (Se kävisi pikkurikolliselta mutta ei tosi kriminaalilta!) Ja raikasaivoisille kyynisille kriminaaleille aivan mahdoton prikaatien välinen kilvoittelu (korkeintaan vapaiden kustannuksella pilailemiseksi). Ja sitten kaikkein raastavimmin valheellinen sävel: kriminaalit pyytävät kommuunin perustamisen sääntöjä!

Tämän typerämmiksi kriminaaleja ei voi kuvata, tämän pahemmin heistä ei voi valehdella! Kriminaalit pyytävät sääntöjä! Kriminaalit ovat erinomaisesti perillä säännöistään — ensimmäisestä varkaudesta viimeiseen veitseniskuun toisen kurkkuun. Ja siitä milloin voi lyödä makaavaa. Ja milloin voi hyökätä viisi yhtä vastaan. Ja milloin nukkuvan kimppuun. *Heidän* kommuunillaan oli säännöt jo ennen "kommunistisen manifestin" ilmestymistä!

Heidän kommuuninsa — oikeammin: heidän maailmansa — on erillinen maailma meidän maailmassamme, eivätkä ankarat lait, jotka vuosisatoja ovat siellä vahvistaneet tuota maailmaa, ollenkaan riipu meidän "vihreästä" lainsäädännöstämme eivätkä edes Puolueen edustajakokouksista. Heillä on omat vallan lakinsa, joiden perusteella pomoja ei valita ollenkaan vaan nämä astuessaan selliin tai vyöhykkeelle jo kantavat hallitsijan kruunua, ja niin heidät heti tunnustetaan päälliköksi. Näillä pomoilla on välistä vahva älykin mutta aina selkeä käsitys kriminaalien maailmankatsomuksesta ja riittävä määrä murhia ja ryöstöjä takanaan. Kriminaaleilla on omat tuomioistuimensa, jotka perustuvat

varkaiden "kunnian" ja perinteen lakiin. Tuomioistuimen tuomiot ovat armottomia, ja ne pannaan täytäntöön vääjäämättömästi, silloinkin kun tuomittu on tavoittamattomissa ja aivan toisella vyöhykkeellä kin. (Teloitusmenetelmät ovat poikkeukselliset: esimerkiksi kaikki hyppäävät vuorotellen ylälaverilta lattialla makaavan päälle ja murskaavat näin hänen rintakehänsä.)

Ja mitä merkitsee heidän sanansa "vihreä"? Se tarkoittaa koko ihmiskunnalle ominaista, kaikille normaaleille ihmisille ominaista. Juuri tätä koko ihmiskunnan maailmaa, *meidän* maailmaamme, sen moraalia ja elämän ja keskinäisen kanssakäymisen tottumuksia kriminaalit vihaavat kaikkein eniten, sitä he pilkkaavat kaikkein eniten, sen he asettavat epäsosiaalisen ja yhteiskunnan vastaisen *perheensä* vastakohdaksi.

Ei, ei "uudelleen kasvattaminen" alkanut murtaa kriminaalien maailman selkärankaa ("uudelleen kasvattaminen" vain auttoi heitä nopeammin palaamaan uusiin ryöväämisiin) vaan se, että Stalin 1950-luvulla viittasi kintaalla luokkateorialle ja sosiaaliselle läheisyydelle ja käski alkaa pistellä kriminaaleja eristysvankiloihin ja istumaselleihin yksin ja jopa rakentamaan uusia vankiloita heitä varten (varkaat nimittivät niitä *koloiksi).*

Noissa koloissa tai kopperoissa varkaat hiljenivät ja heikkenivät nopeasti ja päätyivät viimeisilleen. Sillä loinen ei elä yksinäisyydessä. Sen on elettävä *jossakin,* kiemurreltava jonkun sisässä.

XVII Alaikäiset

Arkkipelagilla on monta irvistystä, monta pärstää. Lähestyypä sitä miltä suunnalta tahansa, ei jää ihailemaan. Mutta kaikkein iljettävin taitaa olla kita, jolla *alaikäinen* hotkii.

Alaikäiset eivät suinkaan ole samoja harmaaryysyisiä kodittomia, jotka luikahtelivat, varastelivat ja lämmittelivät patojen äärellä, patojen joita ilman 1920-luvun kaupunkielämää on mahdoton kuvitella. Alaikäisille rikollisille tarkoitettuihin siirtoloihin (tällainen oli valistusasiain kansankomissariaatin yhteydessä jo vuonna 1920; olisi kiinnostavaa tietää, miten oli alaikäisten rikollisten laita ennen vallankumousta), alaikäisille tarkoitettuihin työkoteihin (niitä oli vuodesta 1921 vuoteen 1930, ja niissä oli kalterit, teljet ja vartijat, niin että jos käytettäisiin kulunutta porvarillista terminologiaa, niitä voisi nimittää myös vankiloiksi) ja vihdoin "OGPU:n työkommuuneihin" (vuodesta 1924) kodittomia otettiin kaduilta, ei perheistä. Heidät oli tehnyt orvoiksi kansalaissota, sen nälkä, sekasorto, vanhempien ampuminen tai tuhoutuminen rintamilla, ja silloin oikeuslaitos todella yritti palauttaa nuo lapset yhteiseen elämään, temmata varkaiden katukoulutuksesta. Työkommuuneissa aloitettiin tehdastyökoulutus, joka niiden työttömyysvuosien olosuhteissa oli edullinen järjestely, ja monet pojat opiskelivatkin kernaasti. Vuodesta 1930 oikeusasiain kansankomissariaatin järjestelmään luotiin erikoistyyppisiä tehdastyökouluja — ne olivat tarkoitetut tuomiotaan kärsiville alaikäisille. Nuorten rikollisten oli määrä tehdä työtä 4—6 tuntia päivässä, saada työstään koko liittovaltiota koskevan työlainsäädännön mukaista palkkaa ja lopun ajan päivästä opiskella ja iloita. Tällä tiellä asiat ehkä olisivat järjestyneetkin.

Mutta mistä nuoret rikolliset olivat peräisin? Vuoden 1926 rikoslain 12. pykälästä, joka salli tuomita KAKSITOISTA vuotta täyttäneitä lapsia varkaudesta, väkivallanteosta, ruumiinvamman tuottamisesta ja murhasta (koski myös 58. pykälää) mutta — kohtuullisesti, ei "raskaimman jälkeen" niin kuin aikuisia. Mutta se oli tulevaisuuden alaikäisten ensimmäinen porsaanreikä Arkkipelagiin — mutta ei vielä portti.

Älkäämme sivuuttako näin mielenkiintoista lukua: vuonna 1927 48 % kaikista vangeista oli iältään 16:n ja 24:n vuoden väliltä (nuorempia ei edes lasketa)[1]. Tämä voidaan ymmärtää näin: vuonna 1927 melkein *puolet* koko Arkkipelagista

[1] Kokoelma "Ot tjurem..." s. 333.

käsitti nuoriso, joka Lokakuun vallankumouksen puhjetessa oli iältään *kuudesta neljääntoista* vuoteen. Kymmenen vuotta voittaneen vallankumouksen jälkeen nuo pojat ja tytöt olivat vankilassa ja päälle päätteeksi muodostivat puolet vankiloiden asujaimistosta! Tämä käy huonosti yksiin porvarillisen tietoisuuden jäänteiden eli vanhan järjestelmän perinnön vastaisen taistelun kanssa, mutta numerot ovat numeroita. Ne osoittavat, että Arkkipelagi ei ole milloinkaan kärsinyt nuorison puutteesta.

Mutta kuinka nuorekas sen oli oltava, se ratkaistiin vuonna 1935. Tuona vuonna Suuri Pahantekijä vielä kerran painoi sormenjälkensä pusertelemaansa ja pehmeään Historian saveen. Sellaiset teot kuin Leningradin rankaiseminen ja oman puolueen lyöminen eivät estäneet häntä muistamasta myös lapsia — lapsia joita hän niin rakasti ja joiden Paras Ystävä hän oli ja joiden parissa hän tästä syystä mielellään valokuvautti itseään. Kun hän ei nähnyt muuta keinoa hillitä näitä pahankurisia vintiöitä, näitä kyökkimuijien lapsia, joita maassa kuhisi yhä sakeammalti ja jotka yhä röyhkeämmin rikkoivat sosialistista laillisuutta vastaan, hän katsoi hyväksi: ryhtyä tuomitsemaan näitä lapsia kahdestatoista ikävuodesta yläspäin (hänen oma lemmikkityttärensä lähestyi jo tuota rajaa, tuo ikä oli konkreettisesti hänen näkyvillään) rikoslain KOKO ANKARUUDELLA! Eli siis oli "sovellettava kaikkia rankaisumuotoja", kuten toimeenpanevan keskuskomitean ja kansankomissaarien neuvoston Ukaasi vuoden 1935 huhtikuun 7. päivältä selitti. (Siis ampumisteloitusta myös.)

Me — tietämättömät — emme silloin paljonkaan syventyneet Ukaaseihin. Enimmäkseen me vain katselimme Stalinin kuvia, joissa tämä esiintyi mustakutrinen tyttönen käsivarrellaan... Vielä vähemmän niitä lukivat kaksitoistavuotiaat lapset. Mutta Ukaasit kaulkiva kulkuaan. Ukaasi 10. 12. 40: 12. ikävuodesta tuomittava myös "erilaisten esineiden asettamisesta kiskoille" (kas nuorten tuholaisten harjoittelua). Ukaasi 31. 5. 41: muista kuin 12. pykälässä mainituista rikoksista tomittava 14. ikävuodesta ylöspäin!

Mutta sitten sattui vähäinen häiriö: alkoi sota. Mutta laki on laki! Heinäkuun 7. päivänä 1941 — neljä päivää Stalinin pakokauhuisen puheen jälkeen, hetkellä jolla saksalaiset panssarit syöksyivät kohti Leningradia, Smolenskia ja Kieviä — annettiin vielä yksi korkeimman neuvoston presidiumin Ukaasi, josta nyt on vaikea sanoa, mikä siinä on kiinnostavampaa: säikkymätön akateemisuusko, joka osoittaa, millaisia tärkeitä kysymyksiä vallanpitäjät ratkoivat noina liekehtivinä päivinä, vai itse sisältö. Asia oli niin, että Neuvostoliiton syyttäjä (Vyshinski?) teki korkeimmalle neuvostolle valituksen korkeimmasta oikeudesta (ja siis myös Hyväntekijä perehtyi asiaan): että tuomioistuimet soveltavat vuoden -35 Ukaasia väärin — lapset kun tuomitaan vain silloin, kun he ovat tehneet rikoksensa *tahallaan.* Mutta tämähän on anteeksiantamatonta hölläkätisyyttä! Ja niinpä puhemiehistö sodan liekkien keskeltä selventääkin: tällainen tulkinta ei vastaa lain kirjainta, se merkitsee rajoituksia, joita laissa ei ole tar-

koitettu! ... Ja syyttäjän kannan mukaisesti korkeimmalle oikeudelle selvennetään: lapset on tuomittava kaikkiin rangaistuksiin (eli siis "raskimman jälkeen") myös niissä tapauksissa, joissa he ovat tehneet rikoksensa *varomattomuuksissaan* — eivät tahallaan!

Niin sitä pitää! Koko maailmanhistoriassa kukaan ei ole tainnut lähestyä näin syvälle menevää lapsikysymyksen ratkaisua! 12:nnesta ikävuodesta, varomattomuudesta ja — hamaan ampumisteloitukseen![1] Nyt vasta tukittiin ahnaiden hiirien kolot! Nyt vasta pelastettiin kolhoosien tähkät! Nyt viljalaarien oli määrä alkaa täyttyä ja elämän puhjeta kukoistukseen ja syntymästään viallisten lasten astua ojentumisen polulle.

Eikä kukaan puolueen syyttäjistä hätkähtänyt — heillä itsellään oli samanikäisiä lapsia! — vaan he pistelivät vapautuneesti nimikirjoituksiaan vangitsemismääräyksiin. Eikä kukaan puolueen tuomareistakaan hätkähtänyt! — silmät kirkkaina he tuomitsivat lapsia kolmeksi, viideksi, kahdeksaksi ja kymmeneksi vuodeksi yleisiin leireihin!

Eikä noille ipanoille annettu tähkäpäiden keritsemisestä vähempää kuin 8 vuotta!

Ja taskuntäydestä perunoita — yhdestä pikkupojan housujen taskullisesta perunoita! — niin ikään kahdeksan vuotta!

Kurkkuja ei noteerattu niin korkealle. Kolhoosin vihannestarhasta ottamistaan kymmenkunnasta kurkusta Sasha Blohin sai viisi vuotta.

Ja Kustanain alueen Tshingirlausin rajonikeskuksessa nälkäinen 14-vuotias tyttö Lida meni poimimaan kadulta kuorma-autosta valunutta kapeaa jyväviivaa roskineen päivineen (jyväthän olisivat kuitenkin menneet hukkaan). Niinpä hänet tuomittiin vain *kolmeksi* vuodeksi, koska otettiin huomioon lieventävä asianhaara, että hän ei ollut anastanut sosialistista omaisuutta suoraan pellolta eikä aitasta. Ja kenties tuomareita hellytti vielä sekin, että samana vuonna (1948) annettiin kuin annettiinkin korkeimman oikeuden selvennys: luonteeltaan lasten rasavilliyteen kuuluvista anastuksista (pienet omenavarkaudet puutarhasta) ei ole tuomittava. Niinpä tuomioistuin päättelikin analogisesti, että voi langettaa vähän lievemmän tuomion. (Kun taas me omasta puolestamme päättelemme, että vuodesta 1935 vuoteen 1946 tuomittiin omenoista.)

Ja erittäin monia tuomittiin tehdastyökoulusta karkaamisesta. Siitä tosin annettiin vain 6 kuukautta. (Leirissä heitä nimitettiin pilan päiten *kuolemaantuomituiksi.* Pilat piloina mutta seuraavassa näihin "kuolemaantuomittuihin" liittyvä kohtaus eräästä kaukoidän leiristä: heidän tehtäväkseen on annettu paskan kuljettaminen käymälästä. Kärryissä on kaksi valtavaa pyörää ja suuri tynnyri täynnänsä löyhkäävää velliä. Runsaasti "kuolemaantuomittuja" käy kiinni aisoihin ja tuuppailee sivuilta ja takaa (huojahtelevasta tynnyristä roiskahtelee

[1] Vuoden 1972 maaliskuussa koko Englanti järkyttyi siitä, että Turkissa tuomittiin 14-vuotias englantilainen poika s u u r t e n huume-erien myymisestä 6:ksi vuodeksi. Kuinka voidaan tällaista??! Entä missä vasemmistojohtajienne sydämet ja silmät olivat silloin, kun luettiin Stalinin alaikäislaeista? (Huomautus vuodelta 1972.)

heidän päälleen), ja seviottipukuihin pukeutuneet punanaamaiset *nartut* nauraa hohottavat ja hoputtavat lapsia kepeillä. Ja kun vuonna 1949 vankeja kuljetettiin laivalla Vladivostokista Sahaliniin, nartut veitsellä uhkaamalla pakottivat näitä lapsia *käyttöönsä*. Niin että välistä kuusikin kuukautta riittää.)

Ja kun kaksitoistavuotiaat astuivat vankiloiden aikuisten sellien kynnyksen yli, kansalaisoikeuksiltaan saman arvoisina aikuisten kanssa, saman arvoisina mielettömien tuomioiden kannalta, melkein saman arvoisina elämän tietoisuudeltaan, tasa-arvoisina leipäannoksen, litkukipollisen ja laveripaikan suhteen, — silloin kommunistisen uudelleen kasvattamisen vanha termi "alaikäiset" jotenkin menetti arvonsa, kadotti ääriviivansa ja menetti selkeytensä, ja GULAG synnytti sointuvan iljettävän sanan *pentu!* Ja ylpeä ja katkera ilme kasvoillaan nuo katkerat kansalaiset alkoivat itse käytellä tuota nimitystään. He eivät olleet vielä maan kansalaisia mutta olivat jo Arkkipelagin kansalaisia.

Niin varhain ja niin merkillisesti alkoi heidän täysi-ikäisyytensä: astumisesta vankilan kynnyksen yli!

Kaksitoista- ja neljätoistavuotiaiden päälle romahti elämänmeno, jota eivät kestäneet edes karaistuneet rohkeat aikuiset. Mutta nuoren elämän lakien mukaisesti tämän elämänmenon ei ollut määrä musertaa nuoria, vaan heidän oli määrä kasvaa siihen ja sopeutua. Niin kuin nuorella iällä vaivattomasti omaksutaan uusia kieliä ja uusia tapoja, samoin alaikäiset oppivat *vauhdista* sekä Arkkipelagin kielen — ja se on kriminaalien kieli — että Arkkipelagin filosofian — ja kenen filosofiaa se on?

Tuosta elämästä he omaksuivat itselleen kaikkein epäinhimillisimmän ytimen, kaikkein myrkyllisimmän mädättävän mehun, niin tottuneesti kuin olisivat jo pikkulapsena imeneet tuota nestettä maidon asemesta.

He sopeutuivat leirielämään niin nopeasti — siihen ei tarvittu edes viikkoja, se tapahtui muutamassa päivässä! — kuin se ei olisi edes hämmästyttänyt heitä, ikään kuin tuo elämä ei olisi ollutkaan heille uutta, aivan kuin se olisi ollut eilisen vapaan elämän luonnollista jatkoa.

Eiväthän he olleet vapaudessakaan varttuneet pumpulissa, eivät silkissä ja sametissa: vaikutusvaltaisten ja hyvinvoivien vanhempien lapset eivät kerinneet tähkäpäitä eivätkä ahtaneet taskuihinsa perunoita, eivät myöhästelleet tehtaalta eivät karkailleet tehdastyökoulusta. Alaikäiset olivat työtätekevien ihmisten lapsia. He olivat jo vapaudessa oppineet ymmärtämään, että elämä perustuu epäoikeudenmukaisuudelle. Mutta kaikki ei ollut paljastunut siellä viimeistä äärimmäisyyttä myöten, jotkut asiat olivat verhotut säädylliseen asuun, joitakin pehmensi äidin lempeä sana. Mutta Arkkipelagissa alaikäiset näkivät maailman, jollaisen nelijalkaisten silmät näkevät: vain voima on oikeutta! vain pedolla on oikeus elää! Sellaiseksi näemme Arkkipelagin myös aikuisina mutta me osaamme asettaa sen vastapainoksi kokemuksemme, ajatuksemme, ihanteemme ja ennen sitä päivää lukemamme! Kun taas lapset omaksuvat Arkkipelagin jumalaisen herkästi niin kuin kaiken lapsuudessa. Ja muutamassa *päivässä* lapset muuttuvat täällä eläimiksi! — päälle päätteeksi huonoimmiksi eläimik-

si, joilla ei ole eettisiä käsityksiä. (Katsoessamme hevosen rauhallisiin valtaviin silmiin tai silittäessämme huonon omantunnon vaivaaman koiran luimuun painuneita korvia — kuinka voisimme evätä niiltä etiikan?) Kun taas leirin alaikäinen oppii: jos on sinun hampaitasi heikommat hampaat, tempaa niistä pala — se on sinun!

On kaksi alaikäisten Arkkipelagissa pitämisen perusmuotoa: erilliset lasten siirtolat (pääasiassa nuorimpia, alle viisitoistavuotiaita alaikäisiä varten) ja (vanhempien alaikäisten) pitäminen sekaleiripisteessä, useimmin invalidien ja naisten joukossa.

Kumpikin menetelmä edistää yhtä lailla eläimellisen vihan kehittymistä. Eikä kumpikaan niistä estä alaikäisiä kehittymästä varkaiden ihanteiden hengessä.

Esimerkiksi Jura Ermolov. Hän kertoo nähneensä jo 12-vuotiaana (vuonna 1942) ympärillään paljon huijausta, varkautta ja keinottelua ja omasta puolestaan arvioineensa elämän tähän tapaan: *vain pelkuri* ei varasta eikä petkuta. Mutta minäpä en haluakaan pelätä mitään! Siispä varastan ja petkutan ja elän hyvin. Tosin jonkin aikaa hänen elämänsä yhtä kaikki kulki toiseen suuntaan. Koulukasvatus valoisien esimerkkien hengessä viehätti häntä. Päästyään kuitenkin perille Rakkaasta Isästä (valtion palkinnon saajat ja ministerit väittävät sen olleen ylivoimaista!) hän kirjoitti 14-vuotiaana lehtisen: "Alas Stalin! Eläköön Lenin!" Hänet napattiin ja piestiin ja hänelle annettiin 58—10 ja hänet pantiin alaikäisten kriminaalien joukkoon. Ja Jura Ermolov omaksui nopeasti varkaiden lain. Hänen olemassaolonsa spiraali kiertyi kiivaasti, ja jo neljätoistavuotiaana hän teki "negaation negaationsa": palasi ymmärtämään varastamisen elämän korkeimmaksi ja parhaaksi puoleksi.

Entä mitä hän näki lasten siirtolassa? "Vielä enemmän epäoikeudenmukaisuuksia kuin vapaudessa. Päällystö ja vartijat elävät valtion kustannuksella ja piiloutuvat kasvatusjärjestelmän taakse. Osa alaikäisten annoksista katoaa keittiöstä kasvattajien suihin. Alaikäisiä potkitaan ja pidetään pelossa, jotta he olisivat hiljaa ja tottelisivat." (Tähän on mainittava selvennykseksi, että nuorimpien alaikäisten annos ei ole tavallinen leiriannos. Tuomittuaan alaikäiset pitkiksi vuosiksi hallitus ei lakannut olemasta humaani, se ei unohtanut, että nämä samat lapset ovat tulevia kommunismin isäntiä. Tästä syystä heidän annokseensa on lisätty maito ja voi ja oikea lihakin. Kuinka *kasvattajat* voisivat torjua kiusauksen pistää kauhansa alaikäisten pataan? Ja millä muulla tavalla kuin potkimalla alaikäiset saisi pysymään vaiti? Ehkäpä joku noista alaikäisistä varttuneista vielä kertoo meille "Oliver Twistiä" synkemmän tarinan?)

Yksinkertaisin vastaus voiton periviin epäoikeudenmukaisuuksiin on: tee sinäkin epäoikeudenmukaisesti! Se on kaikkein helpoin päätelmä ja vakiintuu nyt pitkäksi aikaa (ja välistä ainiaaksi) alaikäisten elämän ohjeeksi.

Mutta — ja tämä on mielenkiintoista! — yhdyttyään kovan maailman taisteluun alaikäiset eivät taistele keskenään! He eivät pidä toisiaan vihollisina! He ryhtyvät tähän taisteluun *kollektiivina*, yhteisönä! Sosialismin versojako? kasvattajien evästystäkö? — älkää lepertäkö roskaa! Varkaiden maailman laki

heidän päälleen laskeutuu! Varkaillahan on yhteishenki, varkaillahan on kuri ja pomot. Alaikäiset ovat varkaiden pioneereja, jotka omaksuvat vanhempien neuvot.

Voi, tietenkin heitä kasvatetaan tehostetusti! Kasvattajia saapuu — kolme tähteä, neljä tähteä — luennoimaan heille Suuresta Isänmaallisesta sodasta, kansamme kuolemattomasta urotyöstä, fasistien petomaisuuksista, Stalinin lapsiin kohdistamasta päivänpaisteisesta huolenpidosta, siitä millainen neuvostoihmisen on oltava. Mutta yksinomaan talouden varaan rakennettu Suuri Oppi Yhteiskunnasta, oppi joka ikänä ei ole ymmärtänyt psykologiaa, ei tunne yksinkertaista psygologista lakia, että kaikki toistaminen viidesti ja kuudesti jo sinänsä herättää epäuskoa ja enemmänkin: vastenmielisyyttä. Alaikäisille on vastenmielistä se, mitä opettajat aikoinaan tuputtivat heille ja jota nyt tyrkyttävät keittiöstä varastavat kasvattajat. Eikä edes armeijan yksiköstä saapuneen upseerin isänmaallinen puhe — "Pojat! Teidän tehtäväksenne uskotaan laskuvarjojen purkaminen. Se on kallista silkkiä, synnyinmaan omaisuutta, yrittäkää säästää sitä!" — tehoa alaikäisiin. Normin ylittämiseen pyrkivät ja lisäpuuroa metsästävät alaikäiset silppuavat silkin käyttökelvottomiksi tilkuiksi. — (Esimerkki Krivoshtshekovosta.) Ja kaikista noista siemenistä he omaksuvat vain vihan siemenet — vihan Viidettäkymmenettäkahdeksatta kohtaan, ylemmyyden kansan vihollisiin nähden.

He tarvitsevat sitä myöhemmin, yleisissä leireissä. Mutta toistaiseksi heidän keskuudessaan ei ole kansan vihollisia. Jura Ermolov on samanlainen "oma" alaikäinen, hän on jo ajat sitten vaihtanut typerän poliittisen lain viisaaseen varkaiden lakiin. Kukaan siinä puurossa kiehuva ei voi olla muuttumatta! Kukaan poika ei voi pysyä yksilönä — hänet tallataan, revitään ja eristetään, ellei hän heti julistaudu varkaiden pioneeriksi. Ja *kaikki* vannovat tuon väistämättömän valan . . . (Lukija! Kuvitelkaapa OMAT lapsenne sinne . . .)

Ketkä ovat lasten siirtoloissa alaikäisten vihollisia? Vartijat ja kasvattajat. Heitä vastaan taistelua käydäänkin!

Alaikäiset tuntevat erinomaisesti voimansa. Heidän ensimmäinen voimansa on yhtenäisyys, toinen on se, ettei heitä rangaista. Heidät on aikuisten lain perusteella ulkoa päin tyrkätty tänne, mutta täällä — Arkkipelagissa — heitä varjelee pyhä tabu. "Maitoa, päällikkö! Anna maitoa!" he kiljuvat ja jyskyttävät sellin oveen, särkevät lavereita ja pirstovat ikkunoita — kaikki tekoja, jotka aikuisten tekeminä luokiteltaisiin aseelliseksi kapinaksi tai taloudelliseksi sabotaasiksi. Mutta heitä ei uhkaa mikään! Kohta heille tuodaan maitoa!

Kaupungin halki kuljetetaan tarkoin vartioitua alaikäiskolonnaa, näyttää suorastaan häpeälliseltä vartioida vekaroita noin tosissaan. Vielä mitä! Yhteisestä sopimuksesta kimakka vihellys!! — ja kaikki jotka haluavat hajaantuvat eri suuntiin! Mikä neuvoksi saattovartiolle? Ampuako? Ketä? Ei kai sentään lapsia?. . . Siihen päättyivätkin näiden vankeustuomiot! Valtiolta karkasi kerralla noin sataviisikymmentä vuotta. Harmittaako joutua naurun alaiseksi? Ei pidä vangita lapsia!

Tuleva romaanikirjailija (joka on viettänyt lapsuutensa alaikäisten joukossa) kuvailee meille suuren määrän alaikäisten elkeitä, sitä miten nämä riehuivat siirtoloissa, kostivat kasvattajille ja tekivät näiden elämän vaikeaksi. Vaikka alaikäisten tuomiot ja sisäinen kuri näennäisesti olivat ankarat, rangaistuksen pelon puuttumisen vuoksi alaikäisiin kehittyi suuri röyhkeys.

Seuraavassa yksi heikäläisten itsekehuisista kertomuksista. Kun tunnen alaikäisten tavan toimia, uskon kertomuksen todeksi. Siirtolan sairaanhoitajan luo juoksee kiihtyneitä pelästyneitä lapsia, jotka kutsuvat häntä heidän vaikeasti sairastuneen toverinsa luo. Nainen unohtaa varovaisuuden ja lähtee nopeasti heidän mukaansa suureen — neljänkymmenen hengen — selliin. Ja silloin alkaa muurahaistyö. Toiset rakentavat oven eteen barrikadin ja huolehtivat puolustuksesta, toiset raastavat kymmenillä käsillä vaatteet sairaanhoitajan päältä, kaatavat hänet, istuutuvat ketkä hänen käsivarsilleen ja ketkä jaloilleen ja sitten yhtenä mylläkkänä raiskaavat hänet, suutelevat ja purevat. Eikä heitä saa ampua, eikä kukaan pelasta häntä heidän kynsistään, kunnes he itse päästävät hänet, häväistyn ja itkevän naisen.

Kiinnostus naisen ruumiiseen kehittyy pojissa yleensä varhain, ja alaikäisten selleissä sitä vielä rajusti lietsovat värikkäät kertomukset ja kerskailemiset. Eivätkä he laiminlyö tilaisuutta purkautua. Esimerkiksi tällainen episodi. Krivoshtshekovin (1. leiripisteen) vyöhykkeellä istuu keskellä kirkasta päivää kaikkien näkyvillä neljä alaikäistä poikaa juttelemassa sitomo-osastolta olevan Ljuba-nimisen alaikäisen tytön kanssa. Tämä väittää tiukasti jotakin vastaan. Silloin pojat hyppäävät pystyyn ja tempaisevat tytön jaloista korkealle ilmaan. Tyttö on nyt avuttomassa tilanteessa: kädet maassa, hame korvilla. Siinä pojat pitävät häntä ja hyväilevät vapailla käsillään. Sitten he laskevat hänet maahan — eivät karkeasti. Lyökö tyttö heitä? Juokseeko hän pois? Ei, hän istuutuu entiseen tapaan heidän joukkoonsa ja jatkaa väittelemistä.

Nämä ovat jo noin kuusitoistavuotiaita alaikäisiä, tämä on aikuisten sekavyöhyke. (Juuri tällä vyöhykkeellä on 500:n naisen parakki, jossa yhdytään verhoja ripustelematta ja jossa alaikäiset käyvät tärkeinä kuin aikamiehet ikään.)

Lasten siirtoloissa alaikäiset tekevät työtä neljä tuntia, ja neljä tuntia heidän on opiskeltava (kaikki tuo opiskelu on muuten *tuhtaa*). Tultuaan siirretyiksi aikuisten leiriin he saavat 10-tuntisen työpäivän joskin pienemmän työnormin, mutta ravintonormit ovat samat kuin aikuisilla. Heidät siirretään tänne suunnilleen kuusitoistavuotiaina, mutta aliravitsemus ja vääristynyt kehitys leirissä ja ennen leiriä saavat heidät siinä iässä näyttämään pieniltä hinteliltä lapsilta, ja heidän kasvunsa ja älynsä ja harrastuksensa jäävät jälkeen. Työn luonteesta riippuen heitä pidetään täällä välistä erillisissä prikaateissa, välistä heidät yhdistetään vanhusten ja invalidien prikaatiin. Täällä heiltä vaaditaan "kevennettyä fyysistä" eli yksinkertaisesti alkuasukaslasten työtä.

Sitten lasten siirtolan tilanne on jyrkästi muuttunut. Enää ei ole vartijoiden himoitsemaa lasten annosta, ja niinpä vartiointihenkilökunta lakkaa olemasta päävihollinen. Nyt on ympärillä ukkoja, joihin voi kokeilla voimiaan. Nyt on

ympärillä naisia, joilla voi tarkistaa aikuisuutensa. On myös oikeita eläviä varkaita, leirien kovanaamoja, jotka auliisti ohjaavat alaikäisten maailmankatsomusta ja heidän kouluttamistaan varkaiksi. Heiltä oppiminen on houkuttelevaa, oppimatta oleminen mahdotonta.

Vapaasta lukijasta sana "varkaat" saattaa ehkä kuulostaa moittivalta? Siinä tapauksessa hän ei ole ymmärtänyt mitään! Kriminaalien maailmassa tuo sana lausutaan samalla tavalla kuin aateliston keskuudessa sana "ritari" ja jopa vieläkin arvostavammin, hiljaa, kuin pyhä sana. Tulla kerran kelpo varkaaksi — siinä alaikäisen unelma, se on heidän vaistomainen pyrkimyksensä. Kaikkein itsenäisinkään "elämää pohdiskeleva nuorukainen" ei saata keksiä luotettavampaa osaa.

Kerran Ivanovon kauttakulkupaikassa yövyin alaikäisten sellissä. Viereeni laverille sattui laiha yli viisitoistavuotias poika, jonka nimi taisi olla Slava. Sain vaikutelman, että hän suoritti alaikäisten rituaalia jotenkin vastahakoisesti, väsyneesti tai niin kuin olisi kasvamassa eroon siitä. Minä ajattelin: tuo poika ei ole mennyttä, hän on älykkäämpi, hän irrottautuu heistä pian. Aloimme keskustella. Poika oli Kievistä, jotkut hänen omaisistaan olivat kuolleet, jotkut hylänneet hänet. Slava oli alkanut varastaa jo ennen sotaa, yhdeksänvuotiaana, ja hän varasteli "kun meikäläiset tulivat" ja sodan jälkeen ja kasvoillaan mietteliäs iloton hymy, joka viidentoista vuoden iässä oli niin kovin varhainen, selitti minulle, että hän aikoi vastakin elää yksinomaan varastamalla. "Tiedättekö", hän perusteli erittäin järkevästi, "työammatilla ei pysty ansaitsemaan muuta kuin leivän ja veden. Minun *lapsuuteni* oli kurja, minä haluan elää hyvin." — "Entä mitä sinä teit saksalaisten aikana?" minä kysyin täydentääkseni kaksi hänen sivuuttamaansa vuotta, Kievin miehitysvuodet. Hän ravisti päätään: "Saksalaisten aikana minä tein työtä. Kuinka saksalaisten aikana olisi voinut varastella? Nehän ampuivat siihen paikkaan."

Myös aikuisten leireissä alaikäiset säilyttävät käyttäytymisensä pääpiirteen — yhteishengen hyökättäessä ja yhteishengen puolustauduttaessa. Se tekee heidät vahvoiksi ja vapauttaa rajoituksista. Heidän tajunnassaan ei ole mitään sallitun ja kielletyn eroa osoittavaa varoituslippua, eikä heillä ole minkäänlaista käsitystä hyvästä eikä pahasta. Heille on hyvää kaikki se, mitä he haluavat, ja pahaa on kaikki se, mikä häiritsee heitä. Röyhkeän ja haastavan käytöksen he omaksuvat siksi, että se on leirissä kaikkein edullisin käyttäytymisen muoto. Teeskenteleminen ja viekkaus ovat heille erinomaisesti avuksi siinä, missä voima ei tepsi. Alaikäinen saattaa tekeytyä ikonimaiseksi lapseksi, hän saattaa liikuttaa teidät kyyneliin asti, ja sillä aikaa hänen toverinsa penkovat takananne pussinne. Pitkävihaisen joukkonsa koko voimalla he pystyvät kostamaan kenelle tahansa, eikä kukaan auta uhria — ettei joutuisi tekemisiin tuon lauman kanssa. Tavoite on saavutettu: kilpailijat ovat hajalla, alaikäiset hyökkäävät parvena yhden kimppuun. Ja he ovat voittamattomat! Heitä hyökkää kerralla niin paljon, ettei uhri ehdi huomata eikä tunnistaa eikä painaa mieleensä. Kä-

det ja jalat eivät riitä torjumaan heitä.

A. J. Susi on kuvaillut muutamia kohtauksia Novosiblagin 2. Krivoshekinin (rangaistus) leiripisteestä. Elämää valtavissa (500:n hengen) puolentoista metrin syvyydelle maahan kaivetuissa puolipimeissä korsuissa. Päällystö ei sekaannu vyöhykkeen elämään (ei enää iskulauseita eikä luentoja). Kriminaalien ja alaikäisten väkivaltaa. Työhön ei viedä juuri ollenkaan. Muonitus sen mukainen. Aikaa sitä vastoin on yllin kyllin.

Leivänleikkaamosta kannetaan leipälaatikkoa — prikaatin miehistä koottu saattue suojelee kuljetusta. Laatikon lähestyessä alaikäiset aloittavat muka tappelun, sysivät toisiaan ja kaatavat laatikon. Prikaatin miehet syöksyvät poimimaan leipäannoksia maasta. Kahdestakymmenestä he ehtivät poimia vain neljätoista. "Tapelleista" alaikäisistä ei näy jälkeäkään.

Tämän leiripisteen ruokala on lautarakennelma, josta Siperian talvessa ei ole mihinkään. Litku ja leipäannos on kannettava pakkasessa keittiöstä korsuun — 150 metriä. Vanhuksille ja invalideille se on vaarallinen ja raskas operaatio. Leipäannos on piilossa povella, kohmeiset kädet puristavat pakkia. Mutta äkkiä pari kolme alaikäistä hyökkää sivulta saatanallisen nopeasti. He kaatavat ukon kumoon, kuusi kättä kopeloi häntä nopeasti, sitten he katoavat tuulispäänä. Leipäannos on viety, litku maassa, tyhjä pakki kumollaan, vanhus ponnistelee polvilleen. (Toiset vangit näkevät ja kiiruhtavat vaarallisen kohdan ohi, kiirehtivät saadakseen oman muonansa viedyksi korsuun asti.) Mitä heikompi uhri on, sitä säälimättömämpiä alaikäiset ovat. Aivan heikolta ukolta leipä riistetään avoimesti, temmataan kädestä. Ukko itkee ja rukoilee leipäänsä takaisin: "Minähän kuolen nälkään!" — "Kuolethan sinä pian muutenkin, eikö se ole samantekevää!" Alaikäiset ryhtyvät hyökkäilemään invalidien kimppuun keittiön edessä olevassa tyhjässä kylmässä suojassa, jossa koko ajan kulkee ihmisiä. Lauma kaataa uhrin maahan, heittäytyy käsivarsien, jalkojen ja pään päälle, kopeloi kaikki taskut ja vie mahorkan ja rahat ja sitten katoaa.

Kookas vahva latvialainen Martinson menee varomattomuuksissaan vyöhykkeelle jalassaan englantilaisen lentäjän ruskeat korkeavartiset nahkakengät, jotka nauhoitetaan koukuista koko säären korkeudelta. Yöksikään hän ei riisu niitä jalastaan. Ja hän luottaa voimaansa. Mutta sitten hänen nähdään hetkeksi oikaisevan ruokalassa pitkäkseen, ja silmänräpäyksessä parvi hyökkää hänen kimppuunsa ja yhtä nopeasti katoaa — eikä kenkiä enää ole! Nauhat viillettiin poikki ja kengät kiskaistiin jalasta. Etsiäkö? Ei kannata! Kengät lähetetään oitis vartijan (!) välityksellä vyöhykkeen ulkopuolelle, jossa ne myydään korkeasta hinnasta. (Alaikäiset uittavat vyöhykkeen ulkopuolelle vaikka mitä! Joka kerta kun leirin päällystö tulee säälineeksi heidän nuoruuttaan ja antaa heille vähän paremmat jalkineet tai vaatteet tai jonkin Viidenneltäkymmenenneltäkahdeksannelta takavarikoidun patjankakkaran, kaikki se myydään muutamassa päivässä mahorkasta vapaille, ja taas alaikäiset kulkevat risoissa ja nukkuvat paljailla lavereilla.)

Varomattoman vapaan tarvitsee vain viedä koiransa mukanaan vyöhykkeelle ja hetkeksi kääntää selkänsä, niin hän voi illalla ostaa koiransa nahan vyöhykkeen ulkopuolelta: koira on hetkessä houkuteltu pois, teurastettu, nyljetty ja paistettu.

Varastamista ja rosvoamista mukavampaa ei olekaan! — ne ruokkivat ja pitävät hyvällä mielellä. Mutta nuori ruumis tarvitsee myös rentoutumista, pyyteetöntä huvittelua ja juoksemista. Jos heille annetaan vasarat ammuslaatikoiden naulailemiseksi, he heiluttavat vasaroitaan taukoamatta (jopa tytötkin) ja nautinnollisesti hakkaavat nauloja mihin sattuu, pylväisiin ja seiniin ja kantoihin. He painiskelevat keskenään taukoamatta eivätkä vain kaataakseen leipälaatikon vaan he todella painivat ja ajelevat toisiaan takaa yli petien ja käytävillä. Väliä sillä, että he juoksevat toisten jaloilla ja tavaroilla, että he kaatavat jotakin, likaavat jonkin, herättävät jonkun ja kolhaisevat jotakuta — hehän laikkivät!

Kaikki lapset leikkivät sillä tavalla, mutta tavallisilla lapsilla on sentään vanhemmat (meidän aikanamme ei voi sanoa muuta kuin "sentään"), tavallisille lapsille on edes jokin kuri, heidät voi pysäyttää, asettaa, rangaista, lähettää muualle — leirissä se on mahdotonta. Alaikäisten asettaminen sanoilla on yksinkertaisesti mahdotonta, ihmisen puhe ei ole kehittynyt heitä varten, heidän korvansa eivät päästä sisään, mitä he eivät tarvitse. Kun raivostuneet ukot alkavat reuhtoa heitä käsillään, alaikäiset alkavat heitellä vanhuksia painavilla esineillä. Alaikäiset pystyvät ottamaan huvia irti vaikka mistä! Sieppaamaan invalidilta puseron ja heittelemällä sitä keskenään pakottamaan invalidin jouksemaan heidän kanssaan. Loukkaantuiko hän, lähtikö hän pois? Silloin hän ei enää näe puseroaan! Se myydään vyöhykkeen ulkopuolelle ja tupakoidaan savuna ilmaan! (Myöhemmin hänen luokseen tullaan muina miehinä: "Hei pappa, anna tulta! No älä nyt viitsi olla vihainen. Pitikö sinun lähteä pois, mikset ottanut kiinni?")

Aikuisista miehistä, isistä ja isoisistä, nämä alaikäisten raisut huvitukset saattavat leirin ahtaudessa olla kirvelevämpiä ja loukkaavampia kuin heidän ryövääämisensä ja nälkäinen ahneutensa. Yhdeksi kaikkein tuntuvimmista nöyryytyksistä osoittautuukin tämä: aikuinen ihminen asetetaan saman arvoiseksi pojan klopin kanssa! Enemmänkin: luovutetaan pojankloppien mielivaltaan.

Alaikäiset eivät ole pahantahtoisia, he eivät suinkaan halua loukata, eivätkä he teeskentele: heidän mielestään ketkään paitsi he itse ja vanhemmat varkaat *eivät* todellakaan *ole ihmisiä!* He ovat saaneet maailmasta tällaisen käsityksen ja pitävät nyt siitä kiinni. Niinpä he työstä palattaessa syöksyvät aikuisten vankien kolonnaan, nääntyneiden miesten, jotka töin tuskin pysyvät pystyssä ja jotka ovat vaipuneet jonkinlaiseen horrokseen tai muiselemiseen. Alaikäiset tyrkkivät kolonnan hajale — eivät siksi, että heidän pitäisi ehdottomasti päästä ensimmäisinä, sillä siitä ei ole heille mitään hyötyä vaan he tekevät sen muuten vain, huvikseen. He puhelevat kovalla äänellä, toistuvasti lausuvat turhaan Pushkinin nimeä ("Pushkin otti", "Pushkin söi"), kiroilevat Ju-

malan, Kristuksen ja Jumalanäidin nimellä, huutelevat mitä tahansa sukupuolisiin vääristymiin viittaavia sanoja, lainkaan ujostelematta vieressä seisovia iäkkäitä naisia saati sitten nuoria. Lyhyenä leiriaikanaan he ovat saavuttaneet täydellisen vapauden yhteiskunnasta! Vyöhykkeellä toimitettavien pitkällisten tarkistusten aikana alaikäiset ajelevat toisiaan takaa, torpedoivat vankijoukkoa, tyrkkivät miehiä toisten päälle ("Mitä sinä tiellä seisot, äijä?") tai ajelevat toisiaan takaa miehen — kuin puun — ympäri. Mies vain on sikäli puuta kätevämpi, että häntä voi kiskoa ja huojuttaa suojakseen ja reuhtoa eri suuntiin.

Sellainen on hilpeälläkin hetkellä loukkaavaa, mutta kun koko elämä on murskattu ja ihminen paiskattu kaukaisen leirin kuoppaan tuhoutumaan, kun nälkäkuolema jo leviää häneen ja hänen silmissään on pimeys, on mahdoton kohota itsensä yläpuolelle ja tuntea nuoria kohtaan myötätuntoa siitä, että heidän leikkinsä ovat niin yksinkertaisia tässä masentavassa paikassa. Ei, iäkkäät loppuun kiusatut miehet valtaa kiukku, he karjuvat alaikäisille: "Piru periköön teidät, käärmeen sikiöt! Rotat! Koirat! Painukaa helvettiin! Tekisi mieli kuristaa ne paljain käsin! Pahempia petoja kuin fasistit! Ovat tahallaan usuttaneet nuo meidän kimppuun!" (Ja noissa invalidien huudoissa on niin paljon katkeruutta, että jos sanat tappaisivat, nämä totisesti tekisivät murhaavaa jälkeä.) Kyllä! Tuntuu juuri siltä, että alaikäiset on tahallisesti usutettu! Sillä raskaampaa ruoskaa leiriviranomaiset eivät olisi saattaneet keksiä, vaikka olisivat miettineet kuinka pitkään. (Niin kuin onnistuvassa shakkierässä kaikki kombinaatiot alkavat äkkiä onnistua itsestään ja pelaajasta tuntuu, että ne ovat ennalta nerokkaasti suunnitellut, samoin meidän Järjestelmässämme moni asia onnistui ihmisten näännyttämiseksi tehokkaammin.) Niinpä tuntuukin siltä, että juuri tällaisia täytyykin kristillisen mytologian pikkupirujen olla, juuri tällaisia!

Varsinkin kun heidän pääasiallinen huvituksensa ja heidän tunnuksensa — heidän pysyvä symbolinsa, tervehdyksensä ja uhkaava eleensä — on *ritsa:* levitetyt etu- ja keskisormi, kuin liikahtelevat puskevat pienet sarvet. Mutta ne eivät puske, ne pistävät, sillä ne työntyvät aina silmiä kohti. Tuo ele on omaksuttu aikuisilta varkailta ja tarkoittaa totisinta totta: "Puhkaisen silmäsi, saasta!" Se on alaikäisten mielileikki: äkkiä ukon silmien eteen ilmaantuu ties mistä ritsa — kuin käärmeen pää — ja vakaasti se lähestyy silmiä kohta puhkaistakseen! Ukko kavahtaa taaksepäin, häntä tuupataan lisäksi kevyesti rintaan, ja toinen alaikäinen on jo asettunut hänen taakseen maahan jalkojen juureen, ja ukko suistuu selälleen ja jysäyttää päänsä maahan alaikäisten nauraa hohottaessa iloisesti. Eivätkä he milloinkaan auta häntä pystyyn. Eivätkä he mielestään ole tehneet mitään pahaa! Se oli vain hauskaa. Eivätkä noihin piruihin tepsi mitkään taikakonstit! Ja vääntäessään kipeää ruumistaan vaivalloisesti pystyyn ukko supisee kiukkuisesti: "Olisipa konekivääri niin säälimättä laskettaisin niitä konekivärillä!"

Ukko T. vihasi heitä sinnikkäästi. Hän sanoi: "Nuo ovat joka tapauksessa mennyttä kalua, kasvavat vain ihmisten riesaksi. Niitä on pikkuhiljaa hävitettä-

vä!" Ja hän kehitteli menetelmän: saatuaan vaivihkaa alaikäisen kiinni hän kaatoi tämän maahan ja polvillaan ruhjoi tämän rintakehää siksi, kunnes kylkiluut rutisivat, silloin hän lopetti ja päästi uhrinsa. Tällaisesta alaikäisestä ei enää ole elämään, T. sanoi, mutta yksikään lääkäri ei käsitä, mistä on kysymys. Ja T. järjesti tällä tavalla useita alaikäisiä pois päiviltä, ennen kuin hänet viimein hakattiin hengiltä.

Viha synnyttää vihaa! Vihan musta vesi leviää helposti vaakatasossa. Se on helpompaa kuin kohoaminen ylös — kohti niitä, jotka ovat tuominneet niin vanhan kuin nuorenkin orjan kohtaloon.

Näin valmistettiin itsepäisiä pikkufasisteja Stalinin lainsäädännön, GULAGin kasvatuksen ja varkaiden hapatuksen yhteisvaikutuksesta. Parempaa menetelmää lapsen muuttamiseksi eläimeksi olisi ollut mahdoton keksiä! Kaikkia leirin paheita olisi ollut mahdoton tiiviimmin ja nopeammin ahtaa hentoon kapeaan rintaan!

Vaikka lapsen sielun pehmentäminen ei olisi tullut maksamaan mitään, silloinkaan leiri-isännät eivät sallineet sitä: sehän ei ollut *heidän* kasvatuksensa tavoite. Eräs poika pyysi siirtoa Krivoshtshekovon ensimmäisestä leiripisteestä toiseen leiripisteeseen, jossa hänen isänsä istui. Ei annettu lupaa siirtyä! (Ohjesääntöhän vaatii erottamaan.) Pojan oli pakko piiloutua tynnyriin ja sillä tavalla siirtyä toiseen leiripisteeseen ja siellä salaa elää isänsä läheisyydessä. Syntyneessä hälinässä hänen luultiin karanneen ja seipäällä, jonka päässä olevasta poikkipuusta törröttivät pitkät naulat, naarailtiin makkikuoppia — ettei häntä vain ollut hukutettu niihin.

Alkuun pääseminen vain on hankalaa. Volodja Snegirevin oli jotenkin outoa joutua 15-vuotiaana istumaan. Mutta myöhemmin hän hankki kuudella tuomiollaan melkein *vuosisadan* (kahdesti 25 vuotta), vietti satoja päiviä kovennetun kurin parakeissa ja karssereissa (sai tuberkuloosin nuoriin keuhkoihinsa) ja eli seitsemän vuotta liittovaltion laajuisen etsintäkuulutuksen alaisena. Myöhemmin hän oli jo varmalla varkaan polulla. (Nyt — vailla toista keuhkoa ja viittä kylkiluuta — hän on toisen asteen invalidi.) Vitja Koptjaev on istunut *yhtä mittaa* 12-vuotiaasta asti. Hänet on tuomittu 14 kertaa — niistä yhdeksän kertaa karkaamisesta. "Laillisessa järjestyksessä en ole koskaan elänyt vapaudessa." Jura Ermolov meni vapauduttuaan työhön, mutta hänet erotettiin — kotiutetun sotamiehen sijoittaminen työhön oli tärkeämpää. Juran oli pakko "lähteä kiertueelle". Ja hankkimaan uutta tuomiota.

Stalinin kuolemattomat alaikäislait olivat voimassa 20 vuotta. (Vuoden 1954 huhtikuun 24. päivän Ukaasiin, joka toi pienen lievennyksen: vapautti ne alaikäiset, jotka olivat kärsineet yli kolmanneksen tuomiostaan — *ensimmäisestä* tuomiosta! Entä jos niitä oli neljätoista?) Ne korjasivat kaksikymmentä satoa. Kaksikymmentä ikäluokkaa ne suistivat rikokseen ja irstauteen.

Kuka uskaltaa langettaa varjon Suuren Hengen Jättiläisemme muistolle?

Jotkut vikkelät lapset ehtivät *napata* 58:nnen hyvin varhain. Esimerkiksi Geli

Pavlov sai sen 12-vuotiaana (istui vuodesta 1943 vuoteen 1949 Zakovskin siirtolassa). Yleensä 58:nnen kohdalla *ei ollut mitään ikäminimiä!* Jopa kansantajuisissa juridiikan luennoissakin — Tallinna 1945 — sanottiin näin. Tohtori Usma tunsi kuusivuotiaan pikkupojan, joka istui siirtolassa 58. pykälän perusteella — se oli ilmeisesti ennätys!

Välistä lapsen panemista istumaan lykättiin säädyllisyyden vuoksi, mutta rangaistus kuitenkin tavoitti merkille pannun. Siivoojan tytär Vera Instshik ja kaksi muuta tyttöä — kaikki 14-vuotiaita — saivat (Eiskissä vuonna 1932) tietää, että kulakkeja hävitettäessä pikkulapsia jätettiin heitteille — kuolemaan. Tytöt päättivät protestoida ("niin kuin vallankumouksselliset ennen vanhaan"). He repivät kouluvihoistaan sivuja ja kirjoittivat omalla käsialallaan ja liimailivat lehtisiään torille ja odottivat välittömästi saavansa yleistä närkästynyttä vastakaikua. Lääkärin tytär taidettiin panna istumaan heti. Kun taas siivoojan tyttäret vain merkittiin jonnekin muistiin. Tuli vuosi 1937 — hänet vangittiin "vakoilemisesta Puolan hyväksi".

Missä ellei tässä luvussa on mainittava ne lapset, jotka vanhempien vangitseminen jätti orvoiksi?

Hostan uskonnollisen kommuunin naisten lapsilla oli vielä onnea. Kun äidit vuonna 1929 lähetettiin Solovetskiin, lasten annettiin lempeästi jäädä kotiin. Lapset hoitivat puutarhoja ja vihannesmaita, lypsivät vuohia, opiskelivat ahkerasti koulussa ja lähettivät vanhemmilleen Solovetskiin todistuksensa sekä vakuutteluja, että hekin olivat valmiit kärsimään Jumalan puolesta, samalla tavalla kuin äitinsäkin. (Luonnollisesti Puolue pian soikin heille tuon mahdollisuuden.)

Ohjesäännön mukaan karkotetut lapset ja vanhemmat oli erotettava toisistaan. Paljonko noita alaikäisiä oli jo 1920-luvulla? (Muistakaamme 48 prosenttia.) Ja kuka kertoo meille heidän kohtalostaan?

Esimerkiksi Galja Venediktova. Tytön isä oli pietarilainen kirjaltaja ja anarkisti, äiti oli ompelija ja syntyjään Puolasta. Galja muistaa kuudennen syntymäpäivänsä (1933) hyvin, sitä vietettiin iloisesti. Kun hän seuraavana päivänä heräsi, ei isää eikä äitiä enää ollut, vieras sotilas penkoi kirjoja. Kuukauden kuluttua äiti tosin palautettiin hänelle: naiset ja lapset matkaavat Tobolskiin vapaasti, vain miehet lähtevät kuljetuksena. Perillä he elivät perheenä mutta eivät ehtineet kärsiä kolmen vuoden tuomiotaan loppuun: äiti vangittiin uudelleen ja isä ammuttiin, ja kuukautta myöhemmin äiti kuoli vankilassa. Galja otettiin Tobolskin lähistöllä sijaitsevaan lastenkotiin — entiseen luostariin. Siellä oli sellainen komento, että tytöt olivat alituisessa väkivallan pelossa. Sitten hänet siirrettiin kaupungin lastenkotiin. Johtaja paasasi hänelle: "Te olette kansan vihollisten lapsia, ja teitä vielä ruokitaan ja vaatetetaan!" (Ei mutta onpa humaania tämä proletariaatin diktatuuri!) Galjasta varttui tyttö kuin sudenpentu. Jo 11-vuotiaana hän oli ensimmäisessä *poliittisessa* kuulustelussaan. Sen jälkeen hänellä oli *kymppinsä*, jota hän tosin ei istunut loppuun. Tämä nyt neljäkymmentävuotias yksinäinen nainen asuu napapiirin takana ja

kirjoittaa: "Minun elämäni päättyi isän vangitsemiseen. Yhä vieläkin rakastan häntä niin, että pelottaa ajatellakaan sitä. Se oli toinen maailma, ja sieluni on kipeä rakkaudesta häneen . . . "

Svetlana Sedova puolestaan muistelee: "En ikänä unohda päivää, jona kaikki tavaramme kannettiin kadulle ja minut pantiin niille istumaan ja satoi rankasti. Kuusivuotiaasta olin 'isänmaan petturin tytär' — sen kammottavampaa ei elämässä saata olla."

Heitä vietiin NKVD:n vastaanottoloihin, ERIKOISlastenkoteihin. Useimmilta vaihdettiin sukunimi, varsinkin jos se oli kuuluisa. (Jura Buharin sai vasta vuonna 1956 tietää oikean sukunimensä. Tshebotarev ei taida olla kuuluisa?) Lapset varttuivat aivan puhtaiksi vanhempien saastasta. Philadelphiassa syntyneen Rosa Kovacsin toi tänne pikkutyttönä isä — kommunisti — ja NKVD:n vastaanottolasta tyttö päätyi sodan jälkeen Saksan amerikkalaiselle miehitysvyöhykkeelle — millaisiksi kohtalot kiertyvätkään! — ja mitä sen jälkeen? Hän palasi neuvostosynnyinmaahansa saamaan 25 vuottaan.

Jopa ylimalkainenkin katse panee merkille tämän erikoisuuden: myös lasten oli istuttava, heidänkin oli vuorollaan lähdettävä luvattuun Arkkipelagiin, välistä yhtä aikaa vanhempiensa kanssa. Esimerkiksi kahdeksasluokkalainen Nina Peregud. Vuoden 1941 marraskuussa tultiin vangitsemaan hänen isäänsä. Kotitarkastus. Äkkiä Nina muisti, että uunissa oli hänen kirjoittamansa viisu, rypistettynä mutta ei vielä poltettuna. Siellä se olisi saanut ollakin, mutta Nina päätti touhuissaan repiä sen heti. Hän meni penkomaan pesää, torkkunut miliisi yllätti hänet. Ja tshekan miesten silmät lukivat koululaisen käsialalla kirjoitetun kauhistuttavan salahankkeen:

Tähdet tuikkivat taivaalla,
valo lankeaa ruohikkoon,
Smolenskin olemme menettäneet
ja menetämme myös Moskovan.

Sekä julki pannun toivomuksen:

Osuisipa pommi kouluun,
meidän ei tee mieli opiskella.

Tietenkin näiden aikuisten miesten, jotka pelastivat synnyinmaataan kaukana Tambovin selustassa, näiden palavasydämisten ja puhdaskätisten ritareiden oli torjuttava moinen kuoleman vaara [1]. Nina vangittiin. Edelleen takavarikoitiin tutkimuksia varten hänen päiväkirjansa, joita hän oli pitänyt kuudennelta luokalta alkaen, sekä vastavallankumouksellinen valokuva: hävitettyä Varvarinskin kirkkoa esittävä kuva. "Mitä isäsi puhui?" patistelivat palavasydämiset ritarit. Nina vain parkui. Hänet tuomittiin viideksi vuodeksi ja menettämään oikeutensa lisäksi kolmeksi vuodeksi (vaikkei hänellä ollut vielä mitään menetet-

[1] Emmekö todellakaan koskaan, emmekö koskaan onnistu kiskomaan esille edes yhtä noista myyristä, jotka vangitsivat kahdeksasluokkalaisia runonpätkän takia? Niin että saisimme katsoa: millainen on sen otsa? Millaiset ovat sen korvat?

tävää: hänellähän ei vielä ollut kansalaisoikeuksia).

Leirissä hänet tietenkin erotettiin isästään. Valkoinen sireeninoksa tuotti hänelle tuskaa: ystävät suorittivat loppututkintojaan! Nina kärsi niin kuin rikollisen on ajateltukin kärsivän ojentuessaan: mitä ikätoverini Zoja Kosmodemjanskaja saikaan aikaan ja miten kurja minä olen! Operatiivivaltuutetut vetelivätkin tästä narusta: "Mutta sinähän voit vielä yltää hänen tasolleen! *Auta* meitä!"

Voi nuorten sielujen turmelijat! Miten onnellisesti päätättekään elämänne! Teidän ei milloinkaan tarvitse punastellen nousta kangertaen tunnustamaan, millaiseen saastaan hukutitte sieluja!

Zoja Leshtsheva puolestaan ylitti koko muun perheensä. Se tapahtui seuraavalla tavalla. Hänen isänsä, äitinsä, isoisänsä ja isoäitinsä sekä vanhemmat — alaikäiset — veljensä lähetettiin kaukaisiin leireihin uskosta Jumalaan. Zoja oli vasta kymmenenvuotias. Hänet otettiin (Ivanovon alueen) lastenkotiin. Siellä hän ilmoitti, ettei hän ikänä ottaisi kaulastaan ristiä, jonka äiti oli pannut hänen kaulaansa heidän erotessaan. Ja hän sitoi langan solmun tiukemmalle, jottei ristiä olisi viety hänen nukkuessaan. Taistelu keski kauan, Zojan valtasi kiukku: kuristakaa minut, vain kuolleena luovun rististäni! Silloin hänet lähetettiin *kehityshäiriölapsille* tarkoitettuun lastenkotiin — hän kun ei suostunut kasvatettavaksi! Siellä oli jo aivan pohjasakkaa, alaikäisten tyyli oli pahempi kuin tässä luvussa kuvattu. Taistelu rististä jatkui. Zoja piti pintansa: hän ei täälläkään oppinut varastamaan eikä kiroilemaan. "Äitini kaltaisen pyhimysmäisen naisen tytär ei voi olla rikollinen. Mieluummin olen poliittinen niin kuin koko perheeni."

Ja hänestä tuli poliittinen! Mitä enemmän kasvattajat ja radio ylistivät Stalinia, sitä varmemmin Zoja arvasi tämän syylliseksi kaikkiin onnettomuuksiin. Ja tämä tyttö, joka ei ollut antanut periksi kriminaaleille, voitti nämä nyt puolelleen! Pihassa oli standarditekoinen Stalinin kipsipatsas. Siihen alkoi ilmaantua pilkallisia ja säädyttömiä kirjoituksia. (Alaikäiset rakastavat urheilua! — heidän harrastuksensa vain on suunnattava oikein.) Hallinto maalailee patsasta, järjestää vartioinnin, ilmoittaa MGB:hen. Mutta kirjoituksia vain ilmaantuu, ja lapset nauraa hohottavat. Viimein eräänä aamuna patsaan pää löydettiin irti lyötynä ja ylösalaisin ja sen ontelo oli täytetty — paskalla.

Terroriteko! Turvallisuusmiehiä saapui. Aloitettiin kuulustelut ja uhkailemiset taiteen kaikkien sääntöjen mukaan: "Paljastakaa terroristikopla, muutoin *ammumme* kaikki terrorista!" (Siinä nyt ei olisi mitään ihmettelemistä — ampua puolitoista sataa lasta, ajatella! Jos Hän olisi tiennyt, varmasti olisi määrännytkin.)

Mene ja tiedä, olisivatko alaikäiset kestäneet vai olisivatko he horjuneet, mutta Zoja Leshtsheva ilmoitti:

— Minä tein kaiken sen yksin! Mitä muuta käyttöä isäukon päällä olisi?

Ja hänet tuomittiin. Tuomittiin *korkeimpaan toimenpiteeseen* — aivan nau-

reskelematta. Mutta palautettua kuolemanrangaistusta tarkoittavan lain (1950) anteeksiantamattomasta humaanisuudesta seurasi, että 14-vuotiasta tyttöä ei oikein käynyt ampuminen. Ja niinpä hänelle annettiin kymppi (kumma kun ei kahtakymmentäviittä vuotta). Kahdeksanteentoista ikävuoteensa asti hän oli yleisissä leireissä, sen jälkeen erikoisleireissä. Suoruudestaan ja terävästä kielestään hän sai sitten toisen leirituomionsa — ja ettei vain kolmattakin.

Zojan vanhemmat ja veljet olivat jo vapautuneet, kun Zoja yhä vain istui.

Eläköön meidän suvaitsevaisuutemme!
Eläköötlapset, kommunismin isännät!
Olisiko toista maata, joka olisi rakastanut lapsiaan niin kuin me olemme rakastaneet meidän lapsiamme!

XVIII Muusat GULAGissa

GULAGissa on *kaikki mahdollista,* tavataan sanoa. Kaikkein mustin alhaisuus ja mikä tahansa petturuuden muoto, villin odottamaton tapaaminen ja rakkaus kuilun partaalla — kaikki on mahdollista. Mutta jos teille tullaan silmät kirkkaina kertomaan, että KVTsh on valtion menetelmillään kasvattanut jonkun uudelleen, voitte varmasti vastata: soopaa!

Jotta leirimme eivät kuitenkaan muistuttaisi "irstauden tyyssijoja, rosvojen pesiä, rikoksenuusijoiden taimitarhoja eivätkä siveettömyyden levittäjiä" (näin sanottiin tsaarin vankiloista), ne varustettiin erikoisella liitännäisellä, joka oli: KVTsh eli kulttuuri- ja kasvatusosasto.

Sillä niin kuin GULAGin entinen päällikkö I. Apeter sanoi: "Kapitalististen maiden vankiloiden rakentamisen vastakohdaksi Neuvostoliiton proletariaatti asettaa oman *kulttuurin* (ei leirien! — A. S.) rakentamisen. Laitoksia, joissa proletariaatin valtio harjoittaa vapauden riistoa... voidaan nimittää vankiloiksi; oikeastaan *kysymys ei ole terminologiasta.* Ne ovat paikkoja, joissa elämää ei surmata vaan joissa se antaa uusia versoja..."[1].

En tiedä, millaisen lopun Apeter sai. Pidän erittäin todennäköisenä, että varsin pian häneltä väännettiin niskat nurin juuri noissa paikoissa, joissa elämä antaa uusia versoja. Mutta kysymys ei ole terminologiasta. Ymmärsikö lukija, mikä meidän leireissämme oli oleellisinta? *Kulttuurin* rakentaminen.

Niin elin luotiin ja moninkertaistettiin kykeneväksi tyydyttämään minkä tahansa kysynnän, ja sen tuntosarvet kurkottuivat jokaiselle saarelle. 1920-luvulla niiden nimi oli PVTsh eli poliittisen kasvatuksen osasto, 1930-luvulta KVTsh. Niiden oli määrä korvata entisajan vankilapapit ja vankiloiden jumalanpalvelukset.

Niiden rakenne oli seuraavanlainen. KVTsh:n päällikkö oli vapaa työntekijä ja oikeuksiltaan leirin varapäällikkö. Hän valikoi itselleen kasvattajat (normin mukaan yhden kasvattajan 250:tä holhokkia kohti) — ehdottomasti "proletariaatille läheisistä kerroksista", joten intellektuellit (pikkuporvaristo) ei tietenkään kelvannut (heidän olikin sopivampi heiluttaa hakkua), vaan kasvattajiksi valittiin pari kolme kertaa tuomittuja varkaita, kaupunkilaishuijareita, kavaltajia ja raiskaajia. Niinpä tällainen siisti nuori mies, joka oli saanut viitisen vuotta raiskauksesta lieventävien asianhaarojen vallitessa, kääräisi sanomaleh-

[1] Kokoelma "Ot tjurem . . . " s. 431, 429 ja 438.

den rullalle, käveli Viidennenkymmenennekahdeksannen parakkiin ja keskusteli siellä aiheesta "työn osuus ojentumisprosessissa". Kasvattajat näkivät tämän osuuden erikoisen hyvin sivusta, sillä heidät oli "vapautettu tuotantoprosessista". Tällaisista samanlaisista sosiaalisesti läheisistä muodostettiin lisäksi KVTsh:n *aktiivi*, mutta aktivisteja ei vapautettu työstä. (He saattoivat vain toivoa ajan mittaan onnistuvansa keikauttamaan jonkun kasvattajista kumoon ja valloittamaan tämän paikan. Tämä loi KVTsh:hen sopuisan ilmapiirin.) Kasvattajan on aamulla saatettava vangit työhön, sen jälkeen tarkastettava keittiö (eli hänet ruokitaan hyvin), minkä jälkeen voikin mennä koppiinsa nukkumaan. *Pomoihin* hänen ei tarvitse koskea, koska ensinnäkin se olisi vaarallista ja toiseksi koittaa hetki, jona "rikollisuuden siteet muuttuvat tuotannon siteiksi", ja silloin pomot johtavat iskuripriikaatit rynnäkköön. Siihen saakka nukkukoot hekin ja levätköötyön kortinpeluun jälkeen. Mutta kasvattaja noudattaa toiminnassaan yleistä periaatetta: leirien kulttuuri- ja kasvatustyö ei ole "onnettomiin" kohdistettua kulttuuri- ja valistustyötä, vaan kulttuuri- ja valistustyön terä (ilman terää emme mitenkään tule toimeen) kohdistuu — kyllähän lukija jo arvaakin — Viidenteenkymmenenteenkahdeksanteen. Valitettavasti KVTsh:llä "itsellään ei ole oikeutta vangita" (tällä tavalla rajoitetaan kulttuurimahdollisuuksia!) "mutta se voi pyytää hallintoa". (Eikä tämä torju pyyntöä!) Lisäksi kasvattaja "esittää järjestelmällisesti selontekoja vankien *mielialasta*". (Jolla on korvat kuulkoon! Tässä kulttuuri- ja kasvatusosasto muuttuu hienotunteisesti operatiiviosastoksi, mutta tätä ei mainita ohjesäännöissä.)

Nyt kuitenkin huomaamme, että innostuttuamme siteeraamaan olemme kieliopillisesti haksahtaneet preesensiin. Meidän on huomautettava lukijalle, että puhe on 1930-luvusta, KVTsh:n parhaista kukoistuksen vuosista, joina maahan viimeisteltiin luokatonta yhteiskuntaa eikä vielä ollut niin hirvittävää luokkataistelun leimahdusta, kuin seurasi tuon yhteiskunnan valmistuttua. Noina maineikkaina vuosina KVTsh:n kylkeen kasvoi monia uusia tärkeitä liitännäisiä: vapautensa menettäneiden kulttuurineuvostot, kulttuuri- ja valistuskomissiot, saniteetti- ja elinympäristökomissiot, iskuriprikaatien esikunnat, tuotanto- ja taloussuunnitelman täyttämisen kontrollielimet . . . Eli niin kuin toveri Solts (Vienan meren kanavan kuraattori ja toimeenpanevan keskuskomitean yksittäisarmahduksia käsittelevän komission puheenjohtaja) sanoi: "Vangin on vankilassakin oltava sitä, mistä maa elää." (Proletariaatin tuomioistuin rankaisi paatunutta kansan vihollista Soltsia oikeudenmukaisesti . . . Anteeksi . . . Suuren asian puolesta taistellut toveri Solts tuhoutui panettelun uhrina yksilönpalvonnan vuosina . . . Anteeksi . . . Merkityksettömän yksilönpalvonnan vaiheessa . . .)

Ja miten värikkäitä, miten monipuolisia työn muodot olivatkaan! — kuin elämä itse. Kilvoittelun organisoimista. Iskurityön organisoimista. Taistelua tuotanto- ja taloussuunnitelman puolesta. Taistelua työkurin puolesta. Rynnäkkö suunnitelman täyttämättä jäämisien likvidoimiseksi. Kulttuurirynnäköitä. Vapaaehtoisia rahankeräyksiä lentokoneiden hankkimiseksi. Valtion obligaatio-

lainan propagoimista. Lauantaitalkoita maan puolustusvalmiuden vahvistamiseksi. Valeiskureiden paljastamista. Keskusteluja kieltäytyjien kanssa. Lukutaidottomuuden likvidoimista (kävivät vain vastahakoisesti). Työtätekevien piiristä oleville leirivangeille tarkoitettuja ammattikursseja. (Kriminaalit tuppautuivat hanakasti opiskelemaan autonkuljettajaksi: vapaus!) Ja muuten vain innostuneita keskusteluja sosialistisen omistusoikeuden koskemattomuudesta! Ja sanomalehtien lukemista! Kyselyiltoja. Punanurkkia jokaiseen parakkiin! Diagrammoja tavoitteiden täyttämisestä. Tavoitenumeroita! Ja mitä julisteita! Mitä iskulauseita!

Tuona onnellisena aikana Arkkipelagin synkeiden lakeuksien ja kuilujen yläpuolella liitelivät muusat, ja muusoista ensimmäinen ja tärkein oli Polyhymnia, hymnien (ja iskulauseiden) muusa.

"Kunnostautuneelle prikaatille kunnia ja kiitos!
Iskurityöstä sinulle annetaan hyvitys!"

Tai:

"Tee rehellisesti työtä, perheesi odottaa kotona!"

(Miten psykologista! Mitä tämä on? Ensinnäkin: jos olet unohtanut perheesi, nyt muistat ja huolestut. Toiseksi: jos olet kovin huolestunut, tämä rauhoittaa: perhe siis on, sitä ei ole vangittu. Ja kolmanneksi: perheesi ei tarvitse sinua *muuten vain,* vaan sinä olet tarpeen sille vain rehellisen leirityön tekijänä.) Sekä vihdoin:

"Yhdymme Lokakuun 17. vuosipäivän iskurirynnäkköön!" Kuka voisi vastustaa? . . .

Entä poliittiselta tematiikaltaan kärjistetty draamatyö (vähän Thalia-muusaa)? Esimerkiksi: Punainen Kalenteri! Elävä sanomalehti! Dramatisoituja agitoi oikeudenkäyntejä! Oratorio keskuskomitean vuoden 1930 syyskuun istunnosta! Musiikkisketsi "Rikoslain pykälien marssi" (58:s on nilkku noita-akka)! Miten tämä kaikki kaunistikaan vankien elämää, auttoi heitä kurkottamaan kohti valoa!

Voi noita KVTsh:n huvimestareita! Olihan vielä ateistinen työkin! Ja kuoroja musiikkipiirit (Euterpe-muusan katveessa). Ja sitten nämä agitprikaatit:

"Kottikärryinensä iskurit
kiiruhtavat horjahdellen!"

Miten rohkeaa itsekritiikkiä! Jopa iskureihinkin rohjettiin kajota! Tällaisen agitprikaatin (kuva 38) tarvitsee vain saapua rangaistustyömaalle ja siellä konsertissa laulaa:

Kuule, Volga-joki!
Jos lähellä on vanki
yötä päivää on myös tshekistejä —
työläisen käsi kas
kun on niin voimakas —
ja OGPU:ssa on siis kommunisteja!

niin heti kaikki rangaistustaan kärsivät ja varsinkin rikoksenuusijat paiskaavat

Agitprikaati

kortit menemään ja suorastaan ryntäävät työhön!

Tällainenkin toimenpide oli: parhaista iskureista koottu ryhmä vierailee RUR:ssä tai ShIZO:ssa ja tuo mukanaan agitprikaatin (esimerkiksi tällaisen — kuva 39). Aluksi iskurit kaikin tavoin nuhtelevat kieltäytyjiä, *selittävät* näille normien täyttämisestä koituvia *etuja* (muona paranee). Sitten agitprikaati laulaa:

Taistelu riehuu kaikkialla
ja Moskovan-Volgan kanava
voittaa lumen ja pakkaset!

ja aivan avomielisesti:

Eläköksemme paremmin
saadaksemme syödä, juoda
paremmin on kaivettava maata!

Ja sen sijaan, että kehotettaisiin kaikkia halukkaita yksinkertaisesti lähtemään vyöhykkeelle, heitä kehotetaan siirtymään (rangaistusparakista) suoraan *iskureiden* parakkiin heti paikalla ruokittaviksi! Miten menestyksekästä taidetta! (Agitprikaateja ei vapauteta työnteosta — paitsi keskusprikaati. Agitprikaatin jäsenet saavat esiintymispäivänä ylimääräisen puuroannoksen.)

Entä hienovaraisemmat työskentelyn muodot? Esimerkiksi "käydään samapalkkaisuusvillityksen vastaista taistelua, johon vangitkin osallistuvat". Kannattaapa miettiä, mikä syvällinen ajatus tässä on! Tämä merkitsee, että vanki nousee prikaatin kokouksessa ja sanoo: älkää antako tuolle täyttä leipäannosta, se teki työtä huonosti, antakaa ennemmin 200 grammaa minulle!

Tai toverituomioistuimet? (Ensimmäisinä vallankumouksen jälkeisinä vuosina niitä nimitettiin "moraalisiksi toverituomioistuimiksi", ja ne käsittelivät uhkapeliä, tappeluja ja varkauksia mutta — kuuluuko sellainen muka tuomioistuimen tehtäviin? Myös sana "moraali" haiskahti porvarilliselta, ja se poistettiin.) Jälleenrakennusvaiheesta (vuodesta 1928) lähtien tuomioistuimet alkoivat käsitellä rokulia, simuloimista, huonoa kaluston käsittelyä, työn huonoa jälkeä ja materiaalin tärvelemistä. Ja ellei tuomioistuimiin ollut luikerrellut luokaltaan vieraita vankeja (ja niissä olikin vain murhaajia, nartuksi kääntyneitä kriminaaleja, kavaltajia ja lahjustenottajia), niin tuomioistuimet anoivat tuomioissaan päälliköltä tapaamisien, pakettioikeuden, hyvitysten ja ennenaikaisten ehdolliseen vapauteen päästämisien peruuttamista ja ojentumattomien määräämistä kuljetukseen. Miten järkeviä, oikeudenmukaisia toimenpiteitä! Ja erikoisen terveellistä oli se, että aloite niiden käyttämisestä tuli vangeilta itseltään! (Vaikeuksilta ei tietenkään vältytty. Ruvettiin tuomitsemaan entistä kulakkia, ja tämä sanoo: "Teidän tuomioistuimenne on toverituomioistuin, ja minä olen kulakki enkä teidän toverinne. Niin ettei teillä ole oikeutta tuomita minua!" Hämminkiä. Tiedusteltiin GUITLin poliittisen kasvatuksen sektorilta, ja sieltä vastattiin: tuomittava! tuomittava ehdottomasti, mitä siinä kruusailemaan!)

Mikä on leirin kulttuuri- ja kasvatustyön perusperusta? *"Leirivankia ei saa*

jättää työn jälkeen yksin — jotta ei ilmenisi hänen aikaisempien rikollisten taipumustensa uusiutumista." (Esimerkiksi ettei Viideskymmeneskahdeksas ajattelisi politiikkaa.) Tärkeää on, "ettei vanki milloinkaan jää kasvattavan vaikutuksen ulkopuolelle".

Tätä helpottavat suuresti nykyaikaiset tekniset välineet, ennen muuta: jokaiseen pylvääseen ja jokaiseen parakkiin asennetut kaiuttimet! Ne eivät saa koskaan olla vaiti! Niiden on jatkuvasti ja järjestelmällisesti, aamuherätyksestä iltasoittoon selitettävä vangeille, miten vapautumisen hetkeä voi jouduttaa; ilmoitettava töiden edistymisestä tunti tunnilta; menestyvistä ja jälkeen jäävistä prikaateista; niistä jotka häiritsevät. Voidaan suositella vielä tällaistakin erikoislaatuista muotoa: keskusteleminen radiolla yksityisten kieltäytyjien ja leväperäisten kanssa.

Ja lehdistö, tietenkin, lehdistö! — puolueemme kaikkein terävin ase. Tässä aito todiste siitä, että meidän maassamme vallitsee lehdistön vapaus: vankeuslaitoksissakin on lehdistö! Niin! Missä muussa maassa olisi mahdollista, että vangeilla olisi oma lehdistönsä?

Lehdet ovat ensinnäkin käsin tehtyjä seinälehtiä, toiseksi suurina painoksina leviäviä. Kummallakin lehtityypillä on pelottomat *lehtikirjeenvaihtajansa,* jotka suomivat (vankien) puutteita, ja johto kannustaa tätä itsekritiikkiä. Esimerkiksi DmitLagin leirikäsky numero 434 osoittaa, kuinka suuren merkityksen johto suo vapaalle leirilehdistölle: "Uutisten valtaenemmistö jää vaille vastakaikua." Lehdet julkaisevat myös iskureiden kuvia. Lehdet kiinnittävät huomiota. Lehdet paljastavat. Niin ikään lehdet suuntavat valokiilan luokkavihollisen porsaanreikiin, jotta niihin voitaisiin suunnata tuntuvampi isku. (Lehti on operatiiviosaston paras avustaja!) Ja yleensä lehdet heijastavat leirielämää, sellaisena kuin se virtaa, ja ovat korvaamaton todiste jälkipolville.

Niinpä esimerkiksi Arkangelin vankilan lehti vuodelta 1931 kuvaa meille yltäkylläisyyttä ja kukoistusta, jossa vangit elävät: "Sylkykuppeja, tuhkakuppeja, pöydillä vahakangas, äänekkäästi pauhaavia radiolaitteita, johtajien kuvia ja puolueen päälinjasta selvästi puhuvia iskulauseita seinillä — siinä *ansaittuja hedelmiä,* joista vapautensa menettäneet saavat nauttia!"

Niin, kalliita hedelmiä! Entä miten se vaikutti vapautensa menettäneiden elämään? Sama lehti puoli vuotta myöhemmin: "Kaikki ovat ryhtyneet sopuisasti ja tarmokkaasti tekemään työtä . . . Tuotanto- ja taloussuunnitelman täyttäminen tehostunut . . . Muona vähentynyt ja huonontunut."

No ei se mitään! Mitä siitä! Viimeksi mainittu on korjattavissa .

Ja minne tuo kaikki katosi? . . . Voi miten ohimenevää kaikki ihana ja täydellinen maan päällä onkaan! Näin kiihkeän reipas optimistinen karusellimainen kasvatusjärjestelmä, joka seurasi itse Edistyksellisimmän Opin perusteita ja joka lupaili, että muutaman vuoden päästä maassamme ei ole ainoatakaan ri-

[1] Tähän asti tämän luvun aineisto on ollut kokoelmasta "Ot tjurem . . ." ja Averbachilta.

kollista (varsinkin vuoden 1934 marraskuun 30. päivänä näytti tältä) — ja mihin se katosi?! Äkkiä työntyi jääkausi (erittäin tarpeellinen tietenkin, aivan välttämätön!) ja — hentojen versojen terälehdet vain lentelivät. Ja mihin katosivat iskurityö ja sosiaalinen kilvoittelu? Ja leirien lehdet? Rynnäköt, kokoukset, nimien keruu ja lauantaitalkoot? Kulttuurineuvostot ja toverituomioistuimet? Lukutaidottomuuden likvidoiminen ja ammattikurssit? Mitä niistä puhumaankaan kun jopa kaiuttimet ja johtajien kuvatkin määrättiin poistettaviksi vyöhykkeeltä! (Sylkykuppejakaan ei enää aseteltu.) Miten valjuksi vankien elämä heti muuttuikaan! Menetettyään vallankumouksellisen vankilan tärkeimmät saavutukset se singahti kerralla vuosikymmeniä taaksepäin! (Mutta emme ollenkaan väitä vastaan: puolueen toimenpiteet olivat oikein ajoitetut ja erittäin tarpeelliset.)

Enää ei arvostettu iskulauseiden taiteellis-runollista muotoa, iskulauseetkin muuttuivat äärimmäisen yksinkertaisiksi: täytämme! ylitämme! Kukaan ei tietenkään suoraan kieltänyt esteettistä kasvatusta eikä muusojen leijailemista, mutta niiden mahdollisuudet vain supistuivat kovasti. Otetaanpa esimerkiksi yksi Vorkutan vyöhykkeistä. Yhdeksänkuukautinen talvi on ohi, koittaa kolmen kuukauden kesä, jotenkin surkea korvikekesä. KVTsh:n päällikön sydämeen koskee se, että vyöhyke on kurjan ja likaisen näköinen. Tällaisissa olosuhteissa rikollinen ei voi kunnolla syventyä ajattelemaan järjestelmämme täydellisyyttä, järjestelmää jonka ulkopuolelle hän itse on itsensä sulkenut. Niinpä KVTsh julistaa muutamia sunnuntaitalkoita. Erittäin mielellään vangit tekevät vapaa-aikanaan "istutuksia" — eivät mistään kasvavasta, sillä niissä ei kasva mitään, vaan yksinkertaisesti kanniskelevat elottomille kumpareille kukkien asemesta jäkälää, kitukasvuisia pensaita, lasinsirpaleita, kiviä, kuonaa ja tiilenkappaleita. Sitten näiden "istutusten" ympärille pystytetään rappauspäreistä tehdyt aidat. Vaikkei tulos olekaan yhtä hyvä kuin Gorki-puistossa, KVTsh on tyytyväinen tähänkin. Te sanotte, että kahden kuukauden kuluttua alkavat sateet, jotka huuhtovat kaiken pois. Mitä siitä vaikka huuhtovat? Ensi vuonna aloitetaan taas alusta.

Ja millaisiksi ovat poliittiset keskustelut muuttuneet? Niinpä Unzhlagin 5:nteen erilliseen leiripisteeseen saapuu Suhobezvodnyistä luennoitsija (eletään jo vuotta 1952). Vangit ajetaan työpäivän jälkeen luennolle. Vaikkei toveri olekaan saanut keskikoulusivistystä, hän pitää poliittisesti aivan oikein tarpeellisen ja ajankohtaisen luennon "kreikkalaisten isänmaanystävien taistelusta". Vangit istuvat unisina ja piiloutuvat toistensa selän taakse, yleisö ei osoita vähäisintäkään kiinnostusta. Luennoitsija kertoo patrioottien kammottavista vainoamisista ja siitä, miten kreikkalaiset naiset kyyneleet silmissä kirjoittivat toveri Stalinille kirjeen. Luento päättyy, ja Sheremeta — Lvovista kotoisin oleva yksinkertainen mutta viekas nainen — kysyy: "Kansalainen päällikkö! Sanokaahan kenelle *me* kirjoittaisimme? . . ." Ja näin luennon myönteinen vaikutus oikeastaan onkin jo eliminoitu olemattomiin.

Ojennus- ja kasvatustyön muodoista KVTsh:lle ovat jääneet: päällikön

mahdollisuus tehdä vangin anomukseen merkintä normien täyttämisestä ja vangin käytöksestä; sensuurin päästämien kirjeiden jakaminen huoneisiin; sanomalehtien tallettaminen ja piilotteleminen vangeilta, jotta nämä eivät käyttäisi niitä savukkeiden käärimiseen; harrastelijakonsertti kolmisen kertaa vuodessa; värien ja kankaan jakaminen taiteilijoille, jotta nämä koristelisivat vyöhykettä ja maalaisivat tauluja päällystön koteihin. Vihdoin voi vähän auttaa operatiivivaltuutettua, mutta tämä on epävirallista.

Tämän jälkeen ei olekaan kumma, että KVTsh:n työntekijätkään eivät ole aloitekykyisiä palavasydämisiä johtajia vaan hekin enimmäkseen tyhmähköjä ja jotenkin murjaistuja.

Niin! Vielä yksi tärkeä tehtävä, tämä: *laatikoiden pitäminen*! Silloin tällöin avata, tyhjentää ja taas sulkea ne — pienet ruskeaksi maalatut laatikot, joita on ripusteltu näkyville paikoille vyöhykkeelle. Laatikoissa lukee: "Neuvostoliiton korkeimmalle neuvostolle", "Neuvostoliiton ministerineuvostolle", "Sisäasiain ministerille" ja "Ylisyyttäjälle".

Ole hyvä ja kirjoita! — meillä vallitsee sananvapaus. Ja me sitten täällä selvitämme, mitä lähetetään ja kenelle. Sitä varten meillä on erikseen toverit, jotka lukevat kirjeet.

Entä mitä noihin laatikoihin sitten pudotellaan? *Armahdusanomuksiako?*

Ei yksinomaan niitä. Välistä myös ilmiantoja (aloittelijoilta) — KVTsh sitten hoksatkoon, että niitä ei ole tarkoitettu Moskovaan vaan naapurihuoneeseen. Entä mitä muuta? Kokematon lukija ei arvaakaan! Lisäksi — keksintöjä! Valtavia keskintöjä joiden on määrä mullistaa koko nykyajan tekniikka ja joka tapauksessa vapauttaa tekijänsä leiristä.

Tavallisten normaalien ihmisten joukossa on keksijöitä (samoin kuin runoilijoitakin) paljon enemmän kuin aavistammekaan. Ja leirissä heitä on kaksin verroin enemmän. Onhan yritettävä vapautua! Keksintö on karkaamisen muoto, josta ei aiheudu luodin eikä pieksemisen vaaraa.

Katselmuksessa ja tarkastuksessa, kantolaatikkoa kanniskellessaan ja hakkua heilutellessaan nämä Urania-muusan palvojat (tämä taitaa olla lähin muusa) yrittävät otsa kurtussa keksiä jotakin, joka hämmästyttäisi hallituksen ja sammuttaisi sen janon.

Esimerkiksi Lebedev Hovrinon leiristä — radisti. Nyt saatuaan torjuvan vastauksen ei tarvitse enää salailla, ja niinpä hän tunnustaa minulle keksineensä, että valkosipulin haju aiheuttaa kompassineulaan poikkeaman. Tämän hän näki keinoksi moduloida korkeataajuisia värähtelyjä hajulla ja sillä tavalla välittää hajun pitkien matkojen päähän. Hallituspiirit eivät kuitenkaan pitäneet tätä projektia sotilaallisesti edullisena eivätkä kiinnostuneet siitä.

Tämä siis ei ottanut tulta. Joko oli jäätävä raatamaan tai keksittävä jotakin parempaa.

Mutta välistä joku — erittäin harvoin tosin — äkkiä temmataan jonnekin! Hän itse ei selitä eikä kerro, jotta ei tärvelisi asiaa, eikä kukaan leirissä arvaa:

miksi juuri hänet, minne hänet vietiin? Joku katoaa ikiajoiksi, toinen tuodaan jonkin ajan kuluttua takaisin. (Eikä hänkään kerro, ettei naurettaisi. Tai sitten hän sumuttaa paksusti. Oman arvonsa lisääminen kertomuksilla kuuluu vangin luonteeseen.)

Mutta minä kävin myös Paratiisisaarilla ja sain tilaisuuden nähdä myös langan toisen pään: *minne* he joutuvat ja miten siellä luetaan. Tässä aion hieman naurattaa tämän ilottoman kirjan kärsivällistä lukijaa.

Muuan Trushljakov, entinen neuvostoarmeijan luutnantti, joka oli haavoittunut Sevastopolissa ja joutunut sieltä sotavankeuteen ja joka sitten oli raahattu läpi Auschwitzin ja joka kaikesta siitä oli vähän niin kuin tärähtänyt, osasi leiristä käsin ehdottaa jotakin niin juonikasta, että hänet kuljetettiin vangeille tarkoitettuun tieteelliseen tutkimusinstituuttiin (eli "karsinaan"). Siellä hän paljastui todelliseksi keksintöjen suihkukaivoksi, ja niin pian kuin päällystö torjui yhden, hän esitti heti toisen tilalle. Ja vaikkei hän saattanutkaan ainoatakaan noista keksinnöistään edes laskelmien asteelle, hän esiintyi niin innostuneesti ja merkitsevästi ja puhui niin vähän ja katsoi niin paljonpuhuvasti, että häntä ei tohdittu epäillä petkuttajaksi vaan eräs ystäväni — erittäin vakavamielinen insinööri — peräti väitti, että mitä Trushljakovin ideoiden syvällisyyteen tuli, niin tämä oli 20. vuosisadan Newton. Kaikkia hänen ideoitaan en tosin päässyt seuraamaan, mutta ainakin hänelle annettiin tehtäväksi kehitellä ja valmistaa *tutkan eliminoija,* jota hän oli itse ehdottanut. Hän vaati apua korkeamman matematiikan alalta, ja minut määrättiin hänen matemaatikokseen. Trushljakov hahmotteli tehtävän tähän tapaan:

Ollakseen heijastamatta takaisin tutka-aaltoja lentokoneen tai panssarivaunun on oltava päällystetty jollakin monikerroksisella aineella. (Mitä tämä aihe oli, sitä Trushljakov ei kertonut minulle: joko hän ei itsekään ollut vielä valinnut, tai sitten se oli hänen varsinainen keksijän salaisuutensa.) Sähkömagneettisen aallon oli määrä menettää kaiken energiansa lukemattomia kertoja taittuessaan ja heijastuessaan edestakaisin noiden kerrosten pinnoista. Minun oli nyt tuntematta aineen ominaisuuksia geometrisen optiikan lakien perusteella ja muilla käytettävissäni olevilla keinoilla todistettava, että kaikki olisi juuri niin kuin Trushljakov ennusti, — ja päälle päätteksi valittava paras kerrosten määrä!

Tietenkään en pystynyt tekemään mitään! Eikä Trushljakovkaan tehnyt mitään. Meidän tuotantoliittomme hajosi.

Jonkin ajan kuluttua Trushljakov toi minulle (olin siellä myös kirjaston hoitaja) Lenin-kirjastoon osoitetun kaukolainatilauksen. Tekijöitä ja painoksia mainitsematta siinä sanottiin:

"Jotakin avaruuslentojen tekniikasta."

Koska elettiin vasta vuotta 1947, Lenin-kirjasto ei osannut tarjota hänelle juuri muuta kuin Jules Verneä. (Tsiolkovskia ei silloin paljonkaan muistettu.) Kun Trushljakov oli epäonnistunut yrityksissään valmistella lentoa Kuuhun, hänet paiskattiin kuiluun — leireihin.

Mutta kirjeiden tulo leireistä vain jatkui. Minut liitettiin (tällä kertaa kääntäjänä) insinööriryhmään, joka käsitteli leireistä saapuneiden keksintöjen ja patenttihakemusten röykkiöitä. Kääntäjää tarvittiin siksi, että vuosina 1946—47 monet paperit olivat saksankielisiä.

Mutta nehän eivät olleet anomuksia! Eivätkä vapaaehtoisesti sepitettyjä! Niiden lukeminen oli tuskallista ja hävettävää. Ne olivat saksalaisista sotavangeista kiusaamalla ja ahdistamalla puristettuja lappusia. Sillä olihan selvää, että kaikkia noita saksalaisia ei onnistuttaisi pitämään sotavankeudessa ikuisesti: kolmen vuoden, ehkä viiden vuoden kuluttua sodan päättymisestä heidät olisi pakko päästää nach der Heimat. Niinpä heistä oli niinä vuosina otettava irti kaikki, mistä saattoi olla hyötyä meidän maallemme. Jotta saisimme edes tämän kalvaan jäljennöksen läntisille vyöhykkeille viedyistä patenteista.

Minun oli helppo kuvitella, miten se tehtiin. Pahaa-aavistamattomia tunnollisia saksalaisia käskettiin ilmoittamaan erikoisalansa, missä oli ollut työssä, mitä oli tehnyt. Sen jälkeen operatiiviosasto kutsui kaikki insinöörit ja teknikot yksitellen huuoneeseen. Aluksi heiltä kyseltiin arvostavan huomaavaisesti (sekä saksalaisia imarteli!), millaista työtä he olivat tehneet Saksassa ennen sotaa. (Ja he alkoivat jo ajatella, että edessä taisikin olla leirin asemesta edullinen työpaikka.) Sitten heiltä otettiin kirjallinen vaitiololupaus (ja mikä on "verboten", sitä saksalaiset eivät riko). Ja viimein heille esitettiin kova vaatimus laatia kirjallinen selostus heidän tuotantonsa kaikista kiinnostavista erikoisuuksista sekä sikäläisistä tärkeistä tekniikan uutuuksista. Liian myöhään saksalaiset käsittivät, millaiseen satimeen aikaisemmalla asemalla kerskaileminen oli heidät saattanut! Nyt heidän oli pakko kirjoittaa *jotakin* — uhattiin että muutoin heitä ei päästettäisi kotimaahan koskaan (ja niinä vuosina se kuulosti erittäin uskottavalta).

Pelon kalvamat masennetut saksalaiset, jotka töin tuskin jaksoivat liikuttaa kynää, tottelivat ja kirjoittivat... He pelastuivat ja välttivät paljastamasta todella vakavia salaisuuksia vain siksi, että tietämättömät tshekan miehet eivät pystyneet tunkeutumaan selostusten ytimeen vaan arvioivat ne sivumäärän mukaan. Perehtyessämme niihin mekään emme juuri milloinkaan onnistuneet pyydystämään mitään oleellista: lausunnot olivat joko ristiriitaisia, tai sitten ne oli pumpattu täyteen tieteellistä sumua, kun taas kaikki tärkeä oli jätetty pois, tai sitten kerrottiin haudanvakavasti "uutuuksista", jotka jo isoisämme hyvin tunsivat.

Mutta millaista orjamaisuutta venäjänkieliset ilmoitukset välistä huokuivatkaan! Taaskin saattaa kuvitella, miten noiden kirjeiden kirjoittajat siellä — leirissä — lahjaksi saatuna kurjana sunnuntaina huolellisesti suojautuivat tovereiltaan ja varmaankin valehtelivat kirjoittavansa *armahdusanomusta.* Olisiko heidän alhainen järkensä pystynyt arvaamaan, että heidän kaikkein korkeimmalle osoittamaansa kaunokirjoitustaan lukisivat laiskan ja kylläisen Päällystön asemesta samanlaiset tavalliset vangit.

Ja niinpä me levittelemme kuudelletoista suurelle sivulle (oli käynyt ruinaa-

massa paperia KVTsh:stä!) laaditun äärimmäisen kehitellyn ehdotuksen: 1) "Infrapunasäteiden käyttämisestä vankileirivyöhykkeiden vartioimisessa". 2) "Valokennojen käyttämisestä leirin portista kulkevien määrän laskemisessa". Ja piirustuksiakin tämä nartun penikka liittää ja teknisiä selvityksiä. Ja johdanto on tällainen:

"Rakas Iosif Vissarionovitsh!

Vaikka minut onkin rikoksistani tuomittu 58. pykälän perusteella pitkään vankeustuomioon, pysyn täälläkin uskollisena rakkaalle neuvostovallalleni ja haluan auttaa minua ympäröivien paatuneiden kansan vihollisten tehokkaassa vartioimisessa. Jos minut kutsutaan leiristä ja saan tarvittavat varat, sitoudun luomaan tämän järjestelmän."

Jopa on "poliittinen"! Tutkielma kiertelee käsissämme huudahdusten ja leirikiroilun säestyksellä (kaikki läsnäolijat ovat omia). Yksi meistä istuutuu kirjoittamaan arviota: projekti osoittaa teknistä tietämättömyyttä . . . Projektissa ei oteta huomioon . . . Ei varauduta . . . se ei ole kannattavaa . . . eikä luotettavaa . . . saattaa johtaa leirien vartioinnin tehostumisen sijasta sen heikkenemiseen . . .

Millaisia unia näet tänään, Juudas, kaukaisessa leiripisteessäsi? Tukehdu pullaasi, sika, mätäne sinne!

Ja sitten paksu kirje Vorkutasta. Kirjoittaja pahoittelee sitä, että amerikkalaisilla on atomipommi kun taas meidän maallamme ei vielä ole. Hän kirjoittaa, että hän ajattelee tätä asiaa Vorkutassa usein, että hän haluaa piikkilanka-aidan takaa auttaa puoluetta ja hallitusta. Ja niinpä hän onkin pannut projektinsa nimeksi

Atomin ytimen halkaiseminen.

Mutta tätä projektiaan (tuttu kuva) hän ei ole voinut saattaa päätökseen, koska Vorkutan leirissä ei ole teknistä kirjallisuutta (ikään kuin kaunokirjallisuutta olisi!). Ja tämä villi-ihminen pyytää ensi alkuun lähettämään hänelle vain *radioaktiivisen hajoamisen ohjeen,* minkä saatuaan hän ryhtyy nopeasti saattamaan päätökseen projektiaan atomin ytimen halkaisemiseksi.

Me vääntelehdimme pöytiemme takana ja miltei yhtä aikaa päädymme samaan värssyyn:

Tämän ydinprojektisi
voit työntää . . .!

Ja kuitenkin leireissä nääntyi ja tuhoutui myös todella suuria tiedemiehiä, mutta rakkaan ministeriömme Johdolla ei ollut kiirettä etsiskellä heitä sieltä ja keksiä heille sopivampaa käyttöä.

Aleksandr Leonidovitsh Tshizhevskille ei koko hänen leirituomionsa aikana liiennyt paikkaa "karsinasta". Jo ennen leiriin joutumistaan Tshizhevski oli meillä epäsuosiossa siksi, että hän yhdisti maan päällä tapahtuvat vallankumoukset ja biologiset prosessit Auringon toimintaan. Hänen toimintansa oli kauttaaltaan poikkeuksellista, hänen ongelmansa olivat yllättäviä eivätkä ottaneet asettuakseen tieteiden mukavaan järjestykseen, eikä liioin tiedetty, miten

niitä olisi voitu käyttää sotilaallisiin ja teollisiin tarkoituksiin. Nyt hänen kuolemansa jälkeen luemme ylistäviä kirjoituksia hänestä: totesi magneettisten myrskyjen lisäävän sydänlihasinfarktien määrän 16-kertaiseksi, laati ennusteita influenssaepidemioista, pyrki löytämään keinon havaita syövän varhaisvaiheessa punaisten verisolujen laskeumasta, esitti hypoteesin Auringon Z-säteilystä.

Neuvostoliiton avaruuslentojen isä Korolev tosin otettiin karsinaan mutta ilmailumiehenä. Karsinan johto ei sallinut hänen suunnitella raketteja, ja niinpä hän suunnitteli niitä öisin.

(Emme tiedä, olisiko Lev Landau otettu karsinaan vai olisiko hänet pantu menemään kaukaisille saarille — sen jälkeen kun hänen kylkiluunsa oli katkaistu, hän oli jo tunnustanut olevansa saksalaisten vakoilija — mutta Petr Kapitsan väliintulo pelasti hänet.)

Suuri neuvostoliittolainen aerodynamiikan tutkija Konstantin Ivanovitsh Strahovitsh, erittäin monipuolinen tiedemies, joutui leningradilaisesta vankilasta kuljetukseen ja päätyi Uglitshin leirin saunaan apumieheksi. Naureskellen vilpittömän lapsekasta nauruaan, joka hänen onnistui merkillisesti säilyttää koko *kymppinsä* ajan, hän kertoilee siitä nyt tähän tapaan. Oltuaan muutamia kuukausia kuolemaantuomittujen sellissä hän joutui leirissä kestämään vielä dystrofisen ripulinkin. Sen jälkeen hänet pantiin vartioimaan pesuhuoneen ovea, kun naisprikaatit kävivät saunassa. (Miesten saunavuoroille pantiin vahvempia, siitä tehtävästä hän ei olisikaan suoriutunut.) Hänen tehtävänään oli: olla päästämättä naisia pesuhuoneeseen muutoin kuin alastomina ja tyhjin käsin, jotta nämä luovuttaisivat korvennettavaksi kaiken, myös liivinsä ja alushousunsa, jotka lääkintäosasto näki suurimmaksi täivaaraksi, kun taas naiset yrittivät olla luovuttamatta juuri niitä ja viedä mukanaan saunaan. Ja Strahovitshin ulkonäkö on tällainen: lordi Kelvinin parta, kallo kuin järkäle, otsa kaksi kertaa normaalia korkeampi — sitä on vaikea otsaksi sanoakaan. Naiset pyysivät ja parjasivat ja raivosivat ja nauroivat ja houkuttelivat vihtakasalle nurkkaan — mikään ei tehonnut häneen, hän oli järkähtämätön. Silloin naiset yksissä tuumin ja häijysti ristivät hänet Impotentiksi. Ja sitten äkkiä tuo impotentti vietiin jonnekin — johtamaan maan ensimmäistäsuihkuturbiinimoottoriprojektia.

Mutta keiden annettiin tuhoutua yleisissä, heistä emme edes tiedä . . .

Jotkut vangittiin ja tuhottiin juuri tieteellisen keksinnön syttyessä (esimerkiksi Nikolai Mihailovitsh Orlov, joka jo vuonna 1936 kehitti menetelmän ruokatavaroiden pitkäaikaiseksi säilyttämiseksi) — mutta mistäpä me saisimme tietoja heistäkään? Keksintöhän *peitettiin* keksijän vangitsemisen jälkeen.

Leirin löyhkäävässä hapettomassa ilmassa vuoroin roiskahtaa ja leimahtaa ja vuoroin töin tuskin hiipuu KVTsh:n nokeava tuikku. Mutta jopa tuollaistakin tuikkua kohti suunnistaa eri parakeista ja eri prikaateista — ihmisiä. Jotkut suoranaiselle asialle: repäisemään kirjasta tai sanomalehdestä sätkäpaperin,

hakemaan paperia armahdusanomusta varten tai kirjoittamaan täkäläisellä musteella. (Parakissa ei saa pitää mustetta, ja täälläkin se on lukon takana: musteellahan väärennetään leimoja!) Joku menee levittämään kirjavan pyrstön: näin kulttuurinen minä olen! Joku menee kehnäämään ja juttelemaan uusien ihmisten kanssa, pois iänikuisten prikaatitovereiden joukosta. Jotkut menevät kuuntelemaan — kopauttaakseen sitten *kummille.* Ja vihdoin on sellaisiakin, jotka eivät itsekään tiedä, miksi he tuntevat selittämätöntä vetoa sinne, ja jotka väsyneinä pistäytyvät illan lyhyeksi puoleksi tunniksi sen sijaan, että makaisivat laverillaan ja antaisivat kolottavan ruumiin levähtää.

Nuo käynnit KVTsh:ssä huomaamattomia ja vaatimattomia teitä tuovat sieluun hivenen piristystä. Vaikka tänne tuleekin samanlaisia nälkäisiä ihmisiä, joita istuu prikaatien petivaunuilla, täällä ei puhuta leipäannoksista eikä puuroista eikä normeista. Täällä ei puhuta siitä, mistä leirielämä nivoutuu, ja juuri tähän sielun protesti ja aivojen lepo perustuvatkin. Täällä puhutaan jostakin satumaisesta menneisyydestä, jota näillä harmailla nälkiintyneillä kuluneilla ihmisillä ei ole saattanut ollakaan. Täällä puhutaan jostakin kuvaamattoman autuaasta, liikkuvan vapaasta elämästä, elämästä vapaudessa, onnen myyristä, joiden jotenkin on onnistunut välttää joutumasta vankeuteen. Ja taiteestakin täällä puhutaan — ja miten loihtivasti välistä puhutaankin!

Ikään kuin joku olisi keskelle pahan hengen riehuntaa piirtänyt maahan heikosti valaisevan hiipuvan piirin: se sammuu aivan kohta, mutta niin kauan kuin se ei ole sammunut sinusta tuntuu, että piirin sisässä tämän puolen tunnin ajan olet turvassa pahalta voimalta.

Ja sitten vielä jokuhan näppäilee täällä kitaraa. Joku hyräilee hiljaa — aivan muuta kuin näyttämöltä on lupa laulaa. Ja sisässäsi alkaa vapista: elämä on! se on! Ja katselet onnellisena ympärillesi, sinäkin haluat ilmaista jotakin jollekin.

Puhu vain mutta ole varuilla. Kuuntele mutta nipistä itseäsi. Tuossa on Leva G-n. (Tierakennusopiston opiskelija, joka alkoi rajusti lisätä moottorin hyötykerrointa mutta jolta takavarikoitiin paperit kotietsinnässä). Hän on myös taiteilija, hänen kanssaan harjoittelemme Tshehovin "Kosintaa". Hän on myös filosofi, osaa nätisti tähän tapaan: "Minä en halua huolehtia tulevista sukupolvista, tonkikoot itse maata. Minä takerrun elämään näin!" hän näyttää ja upottaa kyntensä pöydän puuhun. "Uskoako yleviin aatteisiin? Se on samaa kuin puhuisi puhelimeen, jonka johto on poikki. Historia on irrallisten tosiseikkojen ketju. Antakaa häntäni takaisin! Ameba on ihmistä täydellisempi: sen toiminnat ovat yksinkertaisemmat." Kyllähän häntä kuuntelee: hän selittää yksityiskohtaisesti, miksi hän vihaa Leo Tolstoita ja miksi hurmioituu Ehrenburgista ja Aleksandr Grinista. Hän on komea poika eikä leirissä vieroksu raskastakaan työtä: puhkoo kiviporalla seiniä — tosin prikaatissa jossa 140 % ovat taatut. Hänen isänsä vangittiin ja kuoli vuonna 1937, mutta hän itse on kriminaali, istahti leipäkorttien väärentämisestä, ja hän häpeilee huijarin pykäläänsä ja tuppautuu Viidennenkymmenennenkahdeksannen kylkeen. Kyllähän Leva G-n tuppautuu, mutta kun leirioikeudenkäynnit sitten alkavat, tämä niin sym-

paattinen ja niin kiinnostava ja niin "elämään tarrautuva" Leva esiintyy syyttäjän todistajana[1]. Hyvä ellet ole tullut puhuneeksi hänelle liikaa.

Jos leirissä on kummia tyyppejä (ja niitä on aina!), he eivät voi välttää KVTsh:tä vaan taatusti kurkistavat tänne.

Esimerkiksi Aristid Ivanovitsh Dovatour — eikö muka ole kumma tyyppi? Pietarilainen, romanialais-ranskalaista syntyperää, klassisten kielten filologi, syntymästään ja ikuisesti poikamies ja erakko. Hänet riuhtaistiin Herodotoksen ja Caesarin seurasta niin kuin kissa lihan äärestä ja pantiin leiriin. Yhä vieläkin hänen sielunsa täyttävät tulkitsemattomat tekstit, ja leirissä hän on kuin unessa. Hän olisi tuhoutunut täällä jo ensimmäisen viikon aikana, mutta lääkärit suojelevat häntä ja ovat järjestäneet hänelle kadehdittavan lääkintätilastonpitäjän viran ja lisäksi kahdesti kuussa antavat Dovatourille tehtäväksi leirin uusien välskäreiden hyödyksi luennoida näille! Latinaa leirissä! Aristid Ivanovitsh asettuu pienen taulun ääreen ja — säteilee kuin parhaina yliopistovuosinaan! Hän kirjoittaa outoja taivutusrivejä, joita alkuasukkaiden silmät eivät ole milloinkaan ennen nähneet, ja murenevan liidun äänet saavat hänen sydämensä sykkimään nautinnosta. Hän elelee niin hiljakseen, hän on päässyt niin hyvälle paikalle, mutta onnettomuus jyrähtää hänenkin päänsä yläpuolella: leirin päällikkö näkee hänessä harvinaisuuden — rehellisen ihmisen! Ja määrää — leipomon esimieheksi! Leiriviroista kaikkein huokuttelevimpaan! Leivän esimies on elämän esimies! Tuohon virkaan johtava tie on leirivankien ruumiilla ja sieluilla päällystetty, mutta vain harvat pääsevät perille! Nyt tämä virka romahtaa taivaasta ja — murskaa Dovatourin! Viikon hän kulkee kuin kuolemaantuomittu vaikkei vielä ole ottanut leipomoa edes vastaan. Hän rukoilee päällikköä *säälimään* häntä ja jättämään hänet eloon, suomaan hänelle vapaa henkensä ja latinan taivutuksensa! Ja armahdus tulee: leipomon esimieheksi määrätään uusi huijari.

Ja tuo toinen kumma tyyppi on aina töiden jälkeen KVTsh:ssä — missäpä muualla hän olisi! Hänellä on iso pää ja kookkaat piirteet, jotka hyvin sopivat maskeerattaviksi ja jotka näkyvät kauaksi. Erityisen ilmeikkäät ovat tuuheat kulmakarvat. Ja ilme on aina traaginen. Hän katselee huoneen nurkasta masentuneesti niukkoja harjoituksiamme. Hän on Camille Leopoldovitsh Gontoir, ensimmäisinä vallankumouksen jälkeisinä vuosina hän saapui Belgiasta Pietariin luomaan Uutta Teatteria, tulevaisuuden teatteria. Kukapa olisi silloin osannut aavistaa, millaiseksi tuo tulevaisuus muotoutuisi ja että ohjaajia aletaan panna istumaan? Kummassakin maailmansodassa Gontoir soti saksalaisia vastaan: ensimmäisessä länsirintamalla, toisessa itärintamalla. Ja nyt hänelle on läiskäisty kymppi synnyinmaan pettämisestä . . . Minkä? . . . Milloin?

Mutta kaikkein näkyvimpiä henkilöitä ovat KVTsh:ssä tietenkin taidemaala-

[1] Kaikki jotka liiaksi "tarrautuvat elämään" eivät erityisemmin pidä kiinni sielustaan.

rit. He ovat isäntiä täällä. Jos on erillinen huone, se luovutetaan heille. Heidät jos ketkä vapautetaan *yleisistä.* Kaikista muusojen palvelijoista vain he luovat todellisia arvoja — sellaisia joita voi hypistellä kädellään, ripustaa asuntoonsa, myydä rahasta. Tietenkään he eivät maalaa taulujaan omasta päästään — sitä heiltä ei pyydetä, voisiko Viidennenkymmenennenkahdeksannen päästä syntyä hyvää kuvaa? He yksinkertaisesti maalaavat suuria jäljennöksiä postikorteista — kuka ruutupelillä, kuka suoriutuu ruuduittakin. Parempaa esteettistä tavaraa ei taigan tai tundran takamailta löydä, sen kuin maalaat, me kyllä tiedämme, minne ripustetaan. Vaikkei heti miellyttäisikään. VOHRin varajoukkueen johtaja Vypirailo tulee, vilkaisee Deulin "Voittaja Nerosta" tekemään jäljennökseen ja sanoo:

— Mitä toi on? Kosioreissulla vai? Miksi sillä on niin synkkä naama? . . .

Mutta ottaa kuitenkin. Taiteilijat maalaavat myös seinämattoja, joissa kaunottaret lipuvat gondoleissa ja joissa on joutsenia, auringonlaskuja ja linnoja — kaikkea sellaista toverit upseerit kuluttavat erittäin mielellään. Taiteilijat eivät ole hölmöjä vaan maalaavat salaa samanlaisia mattoja myös itselleen, ja vartijat myyvät niitä sitten ulkomarkkinoilla ja saavat puolet maksusta. Kysyntä on suuri. Yleensäkin taidemaalarit tulevat leirissä toimeen hyvin.

Hullummin on kuvanveistäjien laita. MVD:n kaadereiden mielestä veistokset eivät ole yhtä kauniita, eikä niitä ole totuttu pitämään, päälle päätteeksi ne vievät tilaa huonekaluilta ja särkyvät jos sattuu tönäisemään. Harvoin leirissä on työssä kuvanveistäjiä, parhaassakin tapauksessa sivutoimisesti maalaustaiteen rinnalla kuten Nedov. Ja silloinkin majuri Bakaev tulee, näkee äitiä esittävän pienoisveistoksen ja sanoo:

— Mitä sinä itkevän äidin teit? Meidän maassa äidit ei itke! — ja aikoo rikkoa veistoksen.

Volodja Klempner, nuori säveltäjä, varakkaan asianajajan poika mutta leirin käsitysten mukaan auttamattoman *vihreä,* hankki Moskovan lähellä sijaitsevaan Beskudnikovin leiriin oman flyygelinsä kotoaan (ennenkuulumaton tapahtuma Arkkipelagissa)! Hän hankki sen muka tehostaakseen kulttuurityötä mutta todellisuudessa päästäkseen itse säveltämään. Niinpä hänellä olikin sitten aina leirin näyttämön avain, ja iltasoiton jälkeen hän soitteli siellä kynttilän valossa (sähkövirta katkaistiin). Kerran hän soitteli tällä lailla, merkitsi uuden sonaattinsa nuotteja paperille ja äkkiä hätkähti kuullessaan takaa äänen:

— Teidän musiikkinne haiskahtaa kah-leil-ta!

Klempner hyppäsi pystyyn. Huoneeseen hiipinyt leirin päällikkö — majuri, vanha tshekan mies — käveli seinän luota kynttilää kohti, ja hänen takanaan kasvoi hänen jättimäinen musta varjonsa. Nyt majuri käsitti, miksi tuo veijari oli tilannut flyygelin. Hän tuli, otti nuottipaperit ja sanaa sanomatta ja synkästi alkoi polttaa niitä kynttilänliekissä.

— Mitä te teette? nuoren säveltäjän oli pakko huudahtaa.

— Helvettiin teidän musiikkinne! majuri määräsi yhteen purtujen hampaidensa välistä yhä vain peruuttamattomammin.

Tuhka irtosi arkista ja laskeutui pehmeästi koskettimille.

Vanhan tshekan mies ei erehtynyt: tuo sonaatti oli todellakin leireistä [1].

Jos leiriin ilmaantuu runoilija, hänen sallitaan kirjoittaa säkeitä vankien pilakuvien alle ja sepittää viisuja — niin ekään kurin rikkojista.

Muuta teemaa ei runoilijalla eikä säveltäjällä voi olla. Eivätkä he pysty luomaan päällystölle mitään hyödyllistä, kouriintuntuvaa.

Prosaisteja leirissä ei ole ollenkaan, sillä heitä ei saa milloinkaan olla.

"Kun venäläinen proosa katosi leireihin", Slutski kirjoittaa. Katosi! — eikä takaisin palannut. Katosi! — eikä enää kohonnut pintaan . . .

Emme milloinkaan enää kykene arvioimaan tapahtuneen koko laajuutta, tuhoutuneiden määrää emmekä tasoa, jonka he olisivat saattaneet saavuttaa. Kukaan ei kerro meille ennen kuljetukseen lähtemistä kiireesti poltetuista vihoista, valmiista katkelmista eikä suurista ideoista, joita vaalittiin päässä ja jotka päiden mukana paiskattiin routaiseen joukkohautaan. Runoja vielä lausutaan huulet korvaan painettuina, niitä painetaan muistiin ja kerrotaan eteenpäin, tai edes niiden muisto säilyy, mutta proosaa ei kertoilla ennenaikaisesti, sen on vaikeampi selviytyä elossa, se on liian suurta, liian taipumatonta, liian sidoksissa paperiin selviytyäkseen Arkkipelagin vastuksista. Kuka uskaltaisi *kirjoittaa* leirissä? A. Belinkov kirjoitti ja — teksti kulkeutui kummille, ja tekijään osui 25:n vuoden kimmoke. M. I. Kalinina, joka ei ollut kirjailija ollenkaan, yhtä kaikki merkitsi muistikirjaansa havaintojaan leirielämästä: "Ehkä jollekin on hyötyä näistä." Mutta muistikirja päätyi operatiivivaltuutetulle. Ja nainen karsseriin (selvisi vähällä). Vladimir Sergeevitsh G-v, joka sai liikkua vartijatta, kirjoitti jossakin vyöhykkeen ulkopuolella neljän kuukauden ajan leirikronikkaa mutta vaaran hetkellä hautasi sen maahan, ja sitten hänet ajettiin ikiajoiksi muualle, ja kronikka jäi maahan. Vyöhykkeellä ei saa eikä vyöhykkeen ulkopuolellakaan saa — missä siis saa? Vain päässä! Mutta sillä tavalla kirjoitetaan runoja, ei proosaa.

Paljonko meitä tuhoutui, Kleion ja Kalliopen kasvatteja, sitä on mahdoton minkään ekstrapolaation avulla laskea meidän — muutamien hengissä selviytyneiden — perusteella, sillä meidänkin hengissä selviytymisemme oli epätodennäköistä. (Tarkastellessani esimerkiksi omaa leirielämääni olen varma siitä, että minun olisi pitänyt kuolla Arkkipelagissa tai sitten sopeutua selviytymään hengissä niin, että kirjoittamisen tarve olisi sammunut. Minut pelasti sivuseikka — matematiikka. Miten sitä olisi käyteltävä arvioitaessa?)

Kaikki se, mitä nimitetään meidän 30-luvun proosaksemme, on vain vaahtoa maan sisään kadonneesta järvestä. Se on vaahtoa eikä proosaa siksi, että se on

[1] Pian keksittiin syy kietaista Volodjalle uusi leirijuttu ja hänet lähetettiin Butyrkiin tutkintavankeuteen. Hän ei enää palannut leiriinsä, eikä flyygeliä luonnollisestikaan palautettu hänelle. Mahtoiko hän selviytyä hengissä? En tiedä, hänestä ei ole kuulunut mitään.

vapauttanut itsensä kaikesta, mikä oli tärkeintä niissä vuosikymmenissä. Parhaat kirjailijat tukahduttivat itsestään parhaan ja käänsivät totuudelle selkänsä — ja vain siten he itse ja heidän kirjansa selviytyivät. Kun taas ne, jotka eivät kyenneet luopumaan syvällisyydestä, erikoisuudesta eivätkä totuudesta, vääjäämättömästi tuhoutuivat niinä vuosikymmeninä — useimmat leirissä, jotkut harkitsemattomaan rohkeuteen rintamalla.

Niin katosivat mullan alle filosofi-prosaistit. Historioitsija-prosaistit. Lyyrikko-prosaistit. Impressionisti-prosaistit. Humoristi-prosaistit.

Ja kuitenkin juuri Arkkipelagi soi ainoan, poikkeuksellisen mahdollisuuden meidän kirjallisuudellemme. Ja kenties myös koko maailmankirjallisuudelle. Ennennäkemätön 20. vuosisadan maaorjuus — tässä yhdessä merkityksessä, joka ei lunastanut mitään — avasi kirjailijoille hedelmällisen joskin tuhoisan tien[1].

[1] Rohkenen selventää tätä ajatusta aivan yleisesti. Niin kauan kuin maailma on ollut, on tähän saakka ollut kaksi toisiinsa sulautumatonta yhteiskunnan kerrosta: ylempi ja alempi, hallitseva ja alistettu. Tämä jaottelu on karkea niin kuin kaikki jaottelut, mutta jos ylempiin ei lueta vain valtansa, rahojensa ja kuuluisuutensa puolesta ylimpiä vaan heihin luetaan myös sivistyneisyyden puolesta ylemmät, ne jotka ovat saaneet sivistyksensä joko perheensä ponnistuksilla tai omillaan, eli lyhyesti sanoen kaikki, joiden ei tarvitse tehdä työtä käsillään, jaottelu muuttuu melkein yleispäteväksi.

Ja silloin voimme odottaa neljää maailmankirjallisuuden (ja yleensä taiteen ja ajattelun) sfääriä. Ensimmäinen sfääri on: kun ylemmät kuvaavat (hahmottavat, ajattelevat) ylempiä eli itseään, omiaan. Toinen sfääri on: kun ylemmät kuvaavat ja ajattelevat alempia, "pikkuveljeä". Kolmas sfääri on: kun alemmat kuvaavat ylempiä. Neljäs sfääri on: alemmat kuvaavat alempia, itseään.

Ylemmillä on aina ollut joutoaikaa, yltäkylläisyys tai ainakin vaatimaton vakavaraisuus, koulutus, kasvatus. He ovat halutessaan aina voineet hankkia taiteen, tekniikan ja ajattelun kurin. Mutta on muuan tärkeä elämän laki: tyytyväisyys tappaa ihmisestä henkisen etsimisen. Tästä syystä ensimmäinen sfääri on sisältänyt monia kylläisiä taiteen vääristymiä, monia sairaalloisia ja itserakkaita "kouluja" — martoja kukkia. Ja vain silloin kun tähän sfääriin tunkeutui joko itse syvästi onnettomia tai luonnostaan suunnattoman henkisen etsimisen paineen ajamia kantajia, syntyi suurta kirjallisuutta.

Neljäs sfääri on yhtä kuin koko maailman folklore. Siinä joutoaika oli murtolukumaisen vähäistä — differentiaaleina sitä suotiin harvoille yksilöille. Differentiaaleja olivat myös nimettömät panokset — ennalta harkitsematta, suotuisalla hetkellä oivalluksen kautta muotoutunut kuva, sanakäänne. Mutta itse luojia oli lukemattoman paljon, ja he olivat melkein aina ahdistettuja tyytymättömiä ihmisiä. Kaikki luotu joutui sitten satatuhatkertaiseen valintaa, huuhdontaan ja hiontaan — suusta suuhun ja vuodesta toiseen. Ja sillä tavalla olemme saaneet folkloren kultakerrostuman. Se ei ole tyhjää eikä sielutonta — siksi että sen tekijöiden joukossa ei ollut ainoatakaan, joka ei olisi tuntenut kärsimystä. Neljänteen sfääriin kuuluva kirjoitettu kirjallisuus ("proletaarikirjallisuus", "talonpoikaiskirjallisuus") on kauttaaltaan alkiomaista, kokematonta ja epäonnistunutta siksi, että yksilön taito on aina puuttunut tästä sfääristä.

Samat kokemattomuuden virheet vaivasivat myös kolmannen sfäärin ("alhaalta ylös") kirjoitettua kirjallisuutta, mutta lisäksi sitä myrkyttivät kateus ja viha — hedelmättömät

Miljoonia venäläisiä intellektuelleja ei paiskattu sinne ekskursiolle vaan: pahoinpideltäviksi, kuolemaan vailla toivoa saada palata. Ensimmäisen kerran historiassa noin suuri määrä kehittyneitä, kypsiä ja kulttuuriltaan rikkaita ihmisiä joutui kuvitteluitta ja ikiajoiksi orjan, vangin, metsurin ja kaivosmiehen nahkoihin. Tällä tavalla ensimmäisen kerran maailman historiassa (tällaisessa mittakaavassa) *yhdistyi* yhteiskunnan ylemmän ja alemman kerroksen kokemus! Erittäin tärkeä, ikään kuin läpikuultava mutta aikaisemmin läpäisemätön aita, joka oli estänyt ylempiä ymmärtämästä alempia, suli pois, nimittäin: SÄÄLI. Sääli käytti menneisyyden jaloja surunvalittelijoita (kaikkia valistajia!) ja sääli myös sokaisi heidät! Heitä raateli huono omatunto siitä, että he itse eivät jakaneet kovaa osaa, ja niinpä he katsoivat velvollisuudekseen kolminkertaisesti huutaa epäoikeudenmukaisuudesta mutta samalla laiminlöivät sekä alempien että ylempien — kaikkien — ihmisluonteen perusteellisen tarkastelemisen.

Vain Arkkipelagin intellektuellivangeista nuo tunnontuskat vihdoinkin kaikkosivat: he jakoivat kansan kovan kohtalon täydellisesti! Vasta nyt sivistynyt venäläinen voi kuvata maaorjamusikan *sisältäpäin* — siksi että hänestä itsestäänkin oli tullut maaorja!

Mutta nytpä hänellä ei enää ollut kynää, paperia, aikaa eikä pehmeitä sormia. Nyt vartijat ravistelivat hänen tavaroitaan ja tähystivät hänen ruuansulatuksensa sisäänmeno- ja ulostuloaukkoon ja operatiivivaltuutetut silmiin.

Ylemmän ja alemman kerroksen kokemus yhdistyi, mutta — yhdistyneen kokemuksen kantajat kuolivat . . .

Tällä tavalla ennennäkemätön filosofia ja kirjallisuus tulivat heti syntyessään haudatuiksi Arkkipelagin rautakuoren alle.

tunteet, jotka eivät luo taidetta. Se syyllistyi samaan virheeseen, joka on myös vallankumouksellisten ainainen virhe: yläluokan paheet pannaan sen tiliin eikä ihmiskunnan tiliin eikä liioin kuvitella, miten menestyksekkäästi he itse myöhemmin perivät nuo paheet. Tai sitten päinvastoin sen tärveli orjamainen palvonta.

Toinen sfääri ("ylhäältä alas") lupaili suurinta moraalista hedelmällisyyttä. Sitä loivat ihmiset, joiden hyvyys, pyrkimys totuuteen ja oikeudenmukaisuuden tunne olivat voimakkaammat kuin heidän uinuva hyvinvointinsa ja joiden taiteellisuus oli samalla kypsää ja korkeatasoista. Mutta tämän sfäärin vikana taas oli: k y v y t t ö m y y s y m m ä r t ä ä t a r k a l l e e n ! Nuo kirjailijat tunsivat myötätuntoa, säälivät, itkivät ja tunsivat suuttumusta mutta — juuri siksi he eivät kyenneet y m m ä r t ä m ä ä n t a r k a s t i . He katselivat aina sivusta ja ylhäältä eivätkä he milloinkaan olleet alempien n a h o i s s a , ja jos joku saikin toisen jalkansa tuon aidan yli, toista jalkaansa hän ei saanut heitetyksi yli.

Ihmisen itsekäs luonne on näköjään sellainen, että tuon muuntumisen voi saavuttaa valitettavasti vain ulkoisen väkivallan avulla. Niin muotoutui Cervantes orjuudessa ja Dostoevski pakkotöissä. Kun taas GULAGin Arkkipelagissa tuo koe tehtiin kerralla miljoonille aivoille ja sydämille.

Kaikkein eniten KVTsh:ssä kävijöiden joukossa on taidetoiminnan harrastelijoita. Tuo toiminta —harrastustoiminnan ohjaaminen — kuului myös rapistuneen KVTsh:n alaan — niin kuin se oli ollut nuorenkin alaa[1]. Yksittäisillä saarilla harrastustoiminta syntyi ja katosi kuin nousuvesi ja laskuvesi mutta ei lainmukaisesti niin kuin meren nousu ja lasku vaan kouristuksenomaisesti, syistä jotka päällystö tiesi mutta joita vangit eivät tienneet. Kenties KVTsh:n päällikön oli kerran puolessa vuodessa pantava jotakin raporttiinsa, ehkä odotettiin jotakuta ylhäältä.

Suurissa leiripisteissä se tehdään näin: KVTsh:n päällikkö (jota tavallisesti ei näy vyöhykkeellä ja jonka asemesta kaikkea pyörittää kasvattaja-vanki) kutsuu hanurinsoittajan ja sanoo tälle:

— Kuulehan. Perusta kuoro![2] Ja katsokin että se esiintyy kuukauden kuluttua.

— Enhän minä tunne edes nuottejakaan, kansalainen päällikkö!

— Mitä pirua sinä nuoteilla? Soita sinä laulua, sellaista jonka kaikki osaavat, ja muut laulakoot perässä.

Ja kuoro ilmoittaa etsivänsä laulajia, välistä yhteistoiminnassa näytelmäpiirin kanssa. Missä he harjoittelevat? KVTsh:n huone on siihen tarkoitukseen liian pieni, olisi päästävä väljempiin tiloihin, mutta kerhosalia ei tietenkään ole. Tavallisesti siihen tarkoitukseen käytetään leirien ruokaloita, joihin on lähtemättömästi pinttynyt litkun höyry ja mätien vihannesten ja keitetyn turskan haju. Ruokalan toisessa päässä on keittiö, toisessa joko pysyvä näyttämö tai tilapäinen lava. Sinne kuoro ja näytelmäpiiri kokoontuvatkin illallisen jälkeen. (Asetelma on kuin A. G-nin piirroksessa — kuva 40. Taiteilija vain ei ole kuvannut omaa paikallista harrastustoimintaa vaan vierailulle saapuneen kulttuuriprikaatin. Viimeiset kipot kerätään kohta, viimeisillään olevat kuhnailijat hätistetään pois ja sitten — yleisö päästetään sisään. Lukija näkee itse, minkä verran iloa maaorjanäyttelijättärissä on.)

Millä houkutella vankeja harrastustoimintaan? Vyöhykkeen puolesta tuhannesta ihmisestä kolme tai neljä saattaa olla oikeita laulun harrastajia mutta — keitä haalia kuoroon? Kuorossa tapaaminen onkin suurin houkutus sekavyöhykkeille! (Katsotaanpa vielä kerran kuvaa 40. Eikö muka ole ilmeistä, mitä varten he kaikki ovat KVTsh:ssä?) Kuoron johtajaksi määrätty A. Susi häm-

[1] Meidän maassamme harrastustoimintaan kohdistetulla huolenpidolla, johon menee melkoisia summia, on tietenkin oma tarkoituksensa mutta mikä? Sitä ei heti pystykään sanomaan. Onko se kerran 20-luvulla julistetun jäljelle jäänyttä jatkuvuusvoimaa? Onko se niin kuin urheilu välttämätön keino kanavoida kansan tarmoa ja kiinnostusta? Vai uskooko joku, että nuo viisut ja sketsit muokkaavat tunteita halutulla tavalla?

[2] Niin armeijassa kuin vapaudessakin poliittinen johto on taikauskoisen vakuuttunut juuri k u o r o n ensiarvoisesta kasvatuksellisesta merkityksestä. Muu harrastustoiminta saa kitua, mutta kuoro on oltava! Laulava kollektiivi. Laulut on helppo tarkistaa, ne ovat kaikki m e i k ä l ä i s i ä . Ja ihminen uskoo siihen mitä laulaa.

Agitprikaati.

mästeli kuoronsa valtavaa kasvua, niin että ainoatakaan laulua ei ehditä opetella loppuun asti — aina vain uusia kuorolaisia lappaa, ei ääntä minkäänmoista, koskaan ennen eivät ole laulaneet, mutta kaikki ruinaavat päästä, ja olisihan julmaa torjua, olla kannustamatta heränn yttä taiteen harrastusta! Itse harjoituksissa kuorolaisia kuitenkin kävi huomattavasti vähemmän. (Se johtui siitä, että harrastustoimintaan osallistuvilla oli lupa kahden tunnin ajan iltasoiton jälkeen liikkua vyöhykkeellä — harjoituksiin ja niiden jälkeen takaisin parakkiin — ja juuri noiden kahden tunnin aikana he hoitelivat hommansa!)

Aivan tyypillinen oli tällainenkin tapahtuma: juuri ennen konserttia kuoron ainoa basso lähetettiin kuljetukseen (kuljetus ja konsertti olivat eri instanssien alaa), ja KVTsh:n päällikkö kutsui kuoron johtajan (samaisen Suden) ja sanoi:

— Annamme arvon ponnistuksillenne, mutta konserttiin emme voi teitä päästää, sillä Viidennelläkymmenennelläkahdeksannella ei ole oikeutta johtaa kuoroa. Niin että varatkaapa itsellenne sijainen. Kädellä huitominen ei ole äänestä kiinni, löydätte kyllä.

Mutta joillekin kuoro ja näytelmäpiiri eivät olleet vain tapaamispaikkoja, vaan ne olivat taaskin elämän väärennöstä — tai eivät väärennöstä vaan muistutus siitä, että elämää sittenkin on, yleensä, on ... Niinpä varastosta tuodaan karkeaa ruskeaa paperia — jyväsäkistä otettua — ja jaetaan roolien kirjoittamiseksi . Pyhä teatterin maailman toimenpide! Entä itse roolien jakaminen! Ja kuka ketäkin suutelee näytelmässä! Kuka panee mitäkin päälleen! Millaiset maskit tehdään! Miten jännittävältä se näyttääkään! Esitysiltana saa ottaa kä-

teensä oikean peilin ja nähdä itsensä oikeat vapaan vaatteet päällä ja punaa poskissa.

Siitä kaikesta on niin kovin mukava haaveilla mutta Jumalani — nuo näytelmät! Millaisia näytelmiä ne ovatkaan! Nuo erikoiskokoelmat, merkityt leimalla *"vain* GULAGin *sisäiseen* käyttöön!". Miksi vain? Ei vapauden lisäksi *myös* GULAGissa vaan: vain GULAGissa? . . . Ne ovat siis sellaista soopaa, sellaista sianruokaa, ettei sitä suostuta nielemään vapaudessa vaan se kaadetaan tänne! Ne ovat kaikkein tyhmimpien ja lahjattomimpien kirjailijoiden kaikkein iljettävimpiä ja joutavimpia näytelmiä! Mutta jos joku haluaisi ohjata Tshehovin Naudevillen tai jotakin muuta, niin mistä näytelmän saisi? Sitä ei ole edes asutuksen vapailla, ja leirin kirjastossa on Gorkia, mutta siitäkin on sivut raastettu sätkäpaperiksi. Niinpä kirjailija N. Davidenkov kokoaa Krivoshtshekovon leirissä näytelmäpiirin. Hänen onnistuu hankkia jostakin harvinainen pikkunäytelmä: isänmaallinen kappale Napoleonin oleskelusta Moskovassa (Varmaankin Rastoptshinin lehtisten tasoa!) Roolit jaetaan, ryhdytään innokkaasti harjoittelemaan — minkään ei luulisi tulevan esteeksi? Pääosaa esittää Zina, entinen opettaja, joka oli vangittu miehitetylle alueelle jäämisestä. Hän näyttelee hyvin, ohjaaja on tyytyväinen. Mutta kerran harjoituksissa sitten puhkeaa skandaali: muut naiset nousevat kapinaan Zinan pääosan esittämistä vastaan. Tapaus sinänsä on perinteellinen, ja ohjaaja hoitelisi tilanteen. Mutta naiset huutelevatkin: "Rooli on isänmaallinen, mutta tuo . . . saksalaisten kanssa miehitetyllä alueella! Ala laputtaa, sika! Painu helvettiin, saksalaisten huora, ennen kuin sinut tallataan pliiskaksi!" Nuo naiset ovat sosiaalisesti läheisiä tai kenties peräti Viidettäkymmenettäkahdeksatta mutta eivät petturuusmomenttia. Oliko se heidän omaa keksintöään, vai neuvoiko III osasto heitä? Mutta ohjaajan pykälä estää häntä puolustamasta näyttelijää . . . Ja Zina lähtee ääneen kollottaen.

Onko lukijan myötätunto ohjaajan puolella? Lukija arvelee, että piiri on nyt umpikujassa ja ettei ole ketään päähenkilön rooliin eikä aikaa opetella? Mutta operatiiviosasto ei tunne umpikujia! He kyllä selvittävät minkä sotkivat! Kaksi päivää myöhemmin itse Davidenkovkin viedään käsiraudat käsissä: yrityksestä luovuttaa vyöhykkeen ulkopuolelle jotakin kirjoitettua (taasko kronikkaa?), edessä ovat uusi tutkimus ja oikeudenkäynti[1].

Niinpä ketään ei tarvitsekaan nimittää pääosaan! Napoleonia ei jälleen kerran saateta häpeään, venäläistä patriotismia ei ylistetä jälleen kerran! Näytelmää ei esitetä ollenkaan. Kuoroa ei liioin ole. Eikä konserttia pidetä. Harrastustoiminta on lähtenyt laskusuuntaan. Iltatapaamiset ruokalassa ja rakastelemiset lakkaavat. Seuraavaan nousuun saakka.

[1] Tämä on leirimuistelmaa hänestä. Toisaalta paljastui sattumalta: L. K. Tshukoskaja tunsi Kolja Davidenkovin Leningradin vankilajonoista vuodelta 1939, jolloin tavallinen tuomioistuin langetti hänelle vapauttavan tuomion Ezhovin kauden lopulla, kun taas samasta jutusta tuomittu L. Gumilev jatkoi istumista. Mutta instituuttiin nuorta miestä ei otettu vaan hänet otettiin armeijaan. Vuonna 1941 hän joutui Minskin lähistöllä vangiksi

Tällaista kouristelua sen elämä on.

Välistä kaikki on jo harjoiteltu loppuun, ja kaikki osallistujat ovat kunnossa, eikä ketään vangita ennen konserttia, mutta KVTsh:n päällikkö — komilainen — majuri Potapov (SevZhelDorLag) ottaa ohjelman ja näkee: Glinkan "Epäilys".

— Mitä mitä? Epäilys? Ei mitään epäilyksiä! Ei ei, turha pyytääkään! — Ja hän pyyhkii omakätisesti yli.

Minä puolestani ajattelin lukea mielimonologini, Tshatskin "Keitä tuomarit ovat?". Olen lapsuudesta asti tottunut lukemaan sen ja olen aina arvostellut sitä puhtaasti deklamoimisen kannalta enkä ole huomannut, että se on nykypäivästä, — en ole tullut ajatelleeksikaan. Mutta ei päästy edes niin pitkälle, että ohjelmaan olisi merkitty "Keitä tuomarit ovat?", joka sitten olisi pyyhitty yli. KVTsh:n päällikkö tuli harjoituksiin ja hypähti lähemmäksi kuullessaan rivin:

"Heidän vihansa vapaata elämää kohtaan on leppymätön."

Ja kun sitten luin:

mutta karkasi saksalaisten sotavankeudesta — Englantiin, jossa hän julkaisi salanimellä (varjellakseen perhettään) kirjan istumisestaan Leningradin tyrmissä vuonna 1938. (Varmaankin rakkaus itäistä liittolaista kohtaan esti englantilaista lukijaa syventymästä tuohon kirjaan niinä vuosina. Myöhemmin se unohtui ja hukkui. Mutta m e i k ä l ä i s e t eivät unohtaneet.) Hän taisteli kansainvälisessä antifasistisessa prikaatissa länsirintamalla. Sodan jälkeen hänet ryöstettiin Neuvostoliittoon ja tuomittiin ammuttavaksi, mutta tuomio muutettiin 25:ksi vuodeksi. Ilmeisesti uudesta leirijutusta hän sai ampumisteloituksen, jota ei enää lievennetty. (Kuolemanrangaistus oli palautettu meille vuoden 1950 tammikuun Ukaasilla.) Toukokuussa 1950 Davidenkovin onnistui lähettää viimeinen kirjeensä leirin vankilasta. Seuraavassa muutamia lauseita siitä: "Olisi mahdoton kuvailla uskomatonta elämääni näinä vuosina . . . Tavoitteeni on toinen: Kymmenen vuoden aikana olen saanut aikaan yhtä ja toista, kaikki proosa on tietenkin tuhoutunut, mutta runoja on jäljellä. En ole vielä lukenut niitä juuri kenellekään — ei ole ollut ketään jolle lukea. Muistin iltamme Viiskulmassa ja päätin, että runojen on päädyttävä Teidän viisaisiin ja taitaviin käsiinne . . . Lukekaa ja säilyttäkää jos suinkin mahdollista. Tulevaisuudesta ei sanaakaan, samoin kuin ei menneisyydestäkään, kaikki on lopussa." Runot ovat L. K:lla tallessa. Miten hyvin tunnenkaan tuon käsialan pienuuden (olen itse raapustanut samalla tavalla): kolmisenkymmentä runoa vihkon kaksoisarkilla — pieneen tilaan on saatava mahtumaan niin paljon! On kuviteltava tämä epätoivo elämän päättyessä: kuoleman odottaminen leirin vankilassa! Ja illegaalisen postin kuljetettavaksi hän uskoo viimeisen toivottoman huutonsa:

En tarvitse puhtaita alusvaatteita,
älkää avatko ovea!
Olen siis todella
peruuttamattomasti villieläin!
Enkä tiedä,
miten puhutella teitä:
laulaako kuin lintu vai ulvoako kuin susi
parkuako vai murista? . . .

"Osoittakaa meille isänmaamme isät . . .
Nuoko, ryöväämällä rikastuneet? . . . "
hän alkoi polkea jalkaa ja viittoilla minua heti paikalla häipymään näyttämöltä.

Nuorena olin vähällä ruveta näyttelijäksi, vain kurkun heikkous esti. Nyt leirissä esiinnyin yhtenään konserteissa, teki mieli uudistua tuossa hetkellisessä väärässä unohduksessa, nähdä läheltä naisten kasvoja, esityksen kiihdyttämiä. Ja kun kuulin, että GULAGissa oli yleisistä töistä vapautetuista vangeista muodostettuja näyttelijäryhmiä — oikeita maaorjateattereita! — aloin haaveilla pääsemisestä tuollaiseen ryhmään, pelastuakseni ja saadakseni hengittää kevyemmin.

Maaorjateattereita oli jokaisessa alueellisessa UITLK:ssa ja Moskovassa peräti useita. Kuuluisin oli Hovrinon — MVD:n eversti Mamulovin — maaorjateatteri. Mamulov vahti mustasukkaisesti, ettei yksikään Moskovassa vangituista kuuluisista näyttelijöistä pääsisi hänen huomaamattaan luiskahtamaan Krasnaja Presnjasta. Hänen agenttejaan ravasi muissakin kauttakulkupaikoissa. Tällä tavalla hän kokosi itselleen suuren draamaryhmän ja oopperaryhmän alkion. Se oli tilanherran ylpeyttä: "Minun teatterini onkin parempi kuin naapurin!" Myös Beskudnikovon leirissä oli teatteri mutta paljon heikompi. Tilanherrat käyttivät taiteilijoitaan vierailuilla toisten tilanherrojen luona — kerskaillakseen. Tällaisen esityksen aikana Mihail Grinvald unohti, missä sävellajissa laulajatarta oli säestettävä. Mamulov paiskasi Grinvaldille oitis kymmenen vuorokautta kylmää karsseria, jossa Grinvald sairastui.

Tällaisia maaorjateattereita oli Vorkutassa, Norilskissa ja Solikamskissa — kaikilla GULAGin isoilla saarilla. Nuo teatterit muuttuivat miltei kaupunginteattereiksi, lähes akateemisiksi, ja ne esiintyivät kaupungin omistamassa rakennuksessa vapaista koostuvalle yleisölle. Korkeimmat paikalliset MVD:n miehet istuutuivat vaimoineen korskeasti eturiveihin ja katselivat orjiaan uteliaasti ja halveksuvasti. Ja saattovartion sotilaat istuivat konepistooleineen kulissien takana ja aitioissa. Esityksen jälkeen — kun taputukset oli taputettu — taiteilijat kuljetettiin leiriin ja rikkomuksiin syyllistyneet pistettiin karsseriin. Välistä ei annettu edes nauttia taputuksista. Magadanin teatterissa Dalstroin johtaja Nikishev keskeytti Vadim Kozinin, siihen aikaan erittäin tunnetun laulajan: "Riittää, Kozin, mitä siinä pokkailet, ala laputtaa!" (Kozin yritti hirttäytyä, mutta hänet pelastettiin silmukasta.)

Sodan jälkeisinä vuosina Arkkipelagin kautta matkasi kuuluisia taiteilijoita: Kozinin lisäksi elokuvanäyttelijättäret Tokarskaja, Okunevskaja ja Zoja Fedorova. Paljon kohua herätti Arkkipelagissa Ruslanovan paneminen istumaan, kierteli ristiriitaisia huhuja siitä, missä kauttakulkupaikoissa tämä oli istunut ja mihin leiriin hänet oli lähetetty. Väitettiin että Kolymassa hän kieltäytyi laulamasta ja oli työssä pesutuvassa. En tiedä.

Leningradin idoli tenorilaulaja Petshkovski joutui sodan alussa huvilallaan Lugan lähistöllä miehitykseen ja myöhemmin konsertoi saksalaisten hallitse-

massa Baltiassa. (Hänen vaimonsa — pianisti — vangittiin heti Leningradissa, ja vaimo tuhoutui Rybinskin leirissä.) Sodan jälkeen Petshkovski sai kympin petturuudesta, ja hänet lähetettiin PetshZhelDorLagiin. Siellä päällikkö kohteli häntä kuin kuuluisuutta ainakin: säilytti erillisessä talossa, määräsi kaksi päivystäjää ja lisäsi hänen muona-annokseensa voin, raa'at munat ja kuuman portviinin. Päivällisellä laulaja kävi leirin päällikön vaimon ja kuripäällikön vaimon luona. Siellä hän lauloi mutta kerran kuulemma nousi kapinaan: "Minä laulan kansalle enkä tshekan miehille." Ja niin hän joutui Minlagin erikoisleiriin. (Tuomionsa kärsittyään hän ei enää päässyt aikaisempien Leningradin konserttiensa tasolle.)

Kun Moskovassa haalittiin nostoväkeä, Vsevolod Topilinia — tunnettua pianistia — ei armahdettu vaan hänet paiskattiin Vjazman mottiin aseistettuna Berdan-pyssyllä vuodelta 1866[1]. Mutta sotavankeudessa saksalainen majuri — leirin komendantti, musiikin ihailija — sääli häntä ja auttoi Ost-Arbeiteriksi, ja niin Topilin alkoi konsertoida. Siitä Topilin luonnollisestikin sai meillä standardikympin. (Hänkään ei enää noussut leiristä vapauduttuaan.)

Moskovan UITLK:n yhtye, joka kierteli leiripisteissä konsertoimassa mutta asui Matrosskaja Tishina-vankilassa, siirrettiin äkkiä tilapäisesti meille, Kaluzhkaja Zastavalle. Mikä onni! Nytpä tutustunkin heihin, nytpä tunkeudunkin heidän joukkoonsa!

Merkillinen tunne! Katsella leirin ruokalassa ammattinäyttelijävankien esitystä! Naurua, hymyjä, laulua, valkoisia pukuja, mustia takkeja . . . Mutta millaiset tuomiot heillä on? Mutta minkä pykälän perusteella he istuvat? Onko sankaritar varas? Vai tuomittu "yleisesti saatavissa olevan" pykälän perusteella? Istuuko sankari lahjomisesta? Vai "seitsemänkahdeksasosan" perusteella? Tavalliselta näyttelijältä vaaditaan vain yksi muuntuminen — rooliin. Tämä on kaksinkertaista näyttelemistä, kaksinkertaista muuntumista: ensin näytellä vapaata taiteilijaa ja sitten näytellä roolia. Ja tämä vankeuden taakka, tämä tietoisuus, että olet maaorja ja että huomenna kansalainen päällikkö voi huonosta näyttelemisestä tai suhteesta toiseen maaorjaan — näyttelijättäreen — passittaa sinut karsseriin ja metsätöihin tai karkottaa kymmenen tuhannen virstan päähän Kolymaan, — millainen lisämyllynkivi sen täytyykään olla taakkaan, jonka näyttelijä-vanki jakaa vapaiden kanssa: dramatisoidun tyhjyyden, elottomien aatteiden mekaanisen propagandan tuhoisaan, keuhkoja ja kurkkua pakahduttavaan puristamiseen itsestään?!

Kävi ilmi, että ryhmän sankaritar Nina V. oli saanut 58-10:n perusteella viisi

[1] Koko tuo nostoväkisäikähdys oli silkkaa saatanallista paniikkia! Heittää nyt viime vuosisadan Berdan-pyssyillä aseistettuja kaupunkilaisintellektuelleja nykyaikaisia panssareita vastaan! Kaksikymmentä vuotta sumutettiin, että valmiita ollaan, että vahvoja ollaan, — ja sitten etenevien saksalaisten herättämän eläimellisen kauhun vallassa suojauduttiin tiedemiesten ja taiteilijoiden ruumiilla, kunhan vain oma johtava mitättömyys säästyisi vielä pari päivää.

vuotta. Pian havaitsimme, että meillä oli yhteinen tuttava — yhteinen opettaja Moskovan filosofian ja kirjallisuuden instituutin taiteentutkimuksen osaston ajoilta. Nina V. oli opintonsa kesken jättänyt ylioppilas, vielä aivan nuori nainen. Hän väärinkäytti näyttelijättären oikeuksia ja tärveli ulkonäköään kosmeettisilla aineilla ja kammottavilla olkapäätoppauksilla, joilla kaikki naiset siihen aikaan vapaudessa tärvelivät itseään, kun taas alkuasukasnaiset välttivät tuon osan — heidän olkapäänsä kehittyivät vain taakkojen kantamisesta.

Niin kuin jokaisella primadonnalla Ninallakin oli ryhmässä rakastettunsa (entinen Bolshoi-teatterin tanssija) mutta lisäksi myös teatteritaiteen rippi-isä — Osvald Glazunov (Glaznek), joka oli Vahtangovin teatterin kaikkein vanhimpia nimiä. Saksalaiset sieppasivat Glazunovin ja tämän vaimon näiden huvilalta Istran lähistöltä (ehkä he halusivat tulla siepatuiksi). Kolme sotavuotta he viettivät pienessä synnyinmaassaan Riikassa ja näyttelivät latvialaisessa teatterissa. Meikäläisten saavuttua molemmat saivat kympin Ison Synnyinmaan pettämisestä. Nyt molemmat kuuluivat samaan näyttelijäryhmään.

Izolda Vikentjevna Glazunova oli jo ikääntymässä, tanssiminen oli käymässä hänelle vaikeaksi. Vain kerran näimme hänen tanssivan — jotakin meidän ajallemme harvinaista tanssia, jota minä nimittäisin impressionistiseksi, vaikka pelkäänkin asiantuntijoiden olevan tyytymättömiä määritelmääni. Hän tanssi puoleksi valaistulla näyttämöllä tummaan hopeoituun umpipukuun pukeutuneena. Tuo tanssi painui erittäin tarkasti mieleeni. Useimmat nykyaikaiset tanssit ovat naisen vartalon esittelemistä, ja siinä melkein kaikki sitten onkin. Mutta hänen tanssimisensa oli jonkinlaista henkistynyttä mystistä muistuttamista, joka jotenkin oli yhteydessä I. V:n vakaumukselliseen sielunvaellususkoon.

Ja muutamaa päivää myöhemmin Izolda Vikentjevna otettiin äkkiä kuljetukseen — Arkkipelagissa kuljetukset valmistellaan aina varkain — temmattiin eroon miehestään ja kuljetettiin tuntemattomaan.

Orjanomistaja-tilanherroissa esiintyi tämä barbaarinen julmuus: hajottaa maaorjaperheitä, myydä aviopuolisot erikseen. Mutta kyllä he saivatkin kuulla siitä — Nekrasovilta, Turgenevilta ja Leskovilta, kaikilta. Mutta meillä se ei ollut julmuutta, se oli vain järkevä toimenpide: mummo ei enää ansainnut leipäannostaan, hän täytti valtiollisen yksikön paikan.

Vaimon lähtöpäivänä Osvald tuli meidän (hirviöiden) huoneeseemme, ja hänen katseensa harhaili, ja hän nojasi hennon ottotyttärensä olkapäähän, aivan kuin vain tytär enää olisi pitänyt hänet pystyssä. Hän oli lähes mielenvikaisuuden tilassa, hänen saattoi pelätä tekevän itsemurhan. Sitten hän oli vaiti ja pää painuksissa. Sitten hän alkoi vähitellen puhua, muistella elämäänsä: hän oli jostakin syystä perustanut kaksi teatteria ja taiteensa takia jättänyt vaimon vuosikausiksi yksin. Nyt hän olisi halunnut elää koko elämänsä toisin . . .

Muistan heidät kuin veistoksen: miten vanhus painoi tyttöä lähemmäksi käsi tämän takaraivolla, ja tyttö katsoi kätensä alta liikahtamatta myötätuntoisesti Osvaldiin ja yritti olla itkemättä.

Mitäpä siinä olisi puhuminen auttanut — mummo ei enää ansainnut leipäannostaan . . .

Minun ei onnistunut päästä tuohon näyttelijäryhmään, vaikka kuinka yritin. Pian he lähtivät Kaluzhkajalta, ja minä kadotin heidät näkyvistä. Vuotta myöhemmin kuulin Butyrkissa huhun, että he olisivat konserttimatkalla jääneet kuorma-autollaan junan alle. En tiedä, oliko Glazunov mukana. Omasta puolestani vakuutuin jälleen kerran, että tutkimattomat ovat Herran tiet. Että emme milloinkaan itse tiedä, mitä haluamme. Niin monta kertaa elämässäni olen kiihkeästi havitellut jotakin, jota en ole tarvinnut, ja ollut epätoivoissani vastoinkäymisistä, jotka eivät ole vastoinkäymisiä olleetkaan.

Minä jäin Kaluzhkajalle vaatimattomaan harrastelijaryhmään Anetshka Breslavskajan, Shurotshka Ostretsovan ja Leva G:n kanssa. Niin kauan kuin meitä ei hajotettu eikä karkotettu, me ohjasimme siellä jotakin. Tuota osallistumistani harrastustoimintaan muistelen nyt henkisenä heikkoutena, alennuksena. Mitätön luutnantti Mironov saattoi sunnuntai-iltana, kun ei keksinyt muita huvituksia Moskovasta, tulla hiprakassa leiriin ja komentaa: "Haluan kymmenen minuutin päästä konsertin!" Taiteilijat nostettiin sängystä ja temmattiin leiriuunin luota, jossa joku hekumallisesti keitteli jotakin pakissaan, ja pian me lauloimme, tanssimme ja esitimme kirkkaasti valaistulla näyttämöllä tyhjän salin edessä, yleisönämme kopea tyhmä luutnantti ja kolme vartijaa.

XIX Vangit kansakuntana

(Fan Fanytshin kansatieteellinen tutkielma)
Ellei mitään esteitä ilmene, aiomme tässä tutkielmassa tehdä tärkeän tieteellisen havainnon.

Emme suinkaan haluaisi hypoteesimme kehittelyssä joutua ristiriitaan Edistyksellisimpään Oppiin nähden.

Arkkipelagia asuttavan alkuasukasheimon arvoituksellisuuden houkuttelemana näiden rivien kirjoittaja teki sinne pitkän tieteellisen komennusmatkan ja keräsi runsaan aineiston.

Niinpä meidän onkin nyt helppo todistaa, että Arkkipelagin *vangit* ovat yhteiskunta*luokka*. Sillä onhan tällä monilukuisella (monimiljoonaisella) ihmisryhmällä yhdenmukainen (heille kaikille yhteinen) suhde *tuotantoon* (tarkemmin: alistettu ja vakiinnutettu asema vailla vähäisimpiäkään oikeuksia johtaa tuota tuotantoa). Edelleen sillä on yhdenmukainen ja yhteinen suhde myös työn *tuloksien jakoon* (tarkemmin: ei suhdetta ollenkaan, saa vain mitättömän osan tuotteista, määrän joka on välttämätön oman olemassaolon kehnoksi ylläpitämiseksi). Lisäksi heidän työnsä kokonaisuudessaan ei ole pikkuseikka, vaan se on koko valtion talouden tärkeimpiä osatekijöitä[1].

Mutta meidän kunnianhimollemme tämä ei riitä.

Paljon sensaatiomaisempaa olisi todistaa, että nämä alas painuneet olennot (jotka selvästikin ovat aikoinaan olleet ihmisiä) ovat homo sapiensiin verrattaessa aivan *toinen biologinen tyyppi*[2]. Nämä päätelmät eivät kuitenkaan ole meillä vielä valmiina. Tässä voidaan lukijalle vain antaa vihje. Kuvitelkaapa, että ihmisen olisi äkkiä ja vastoin tahtoaan mutta kertakaikkisen vääjäämättömästi ja vailla toivoa paluusta pakko siirtyä karhujen tai mäyrien lajiin (älkäämme turvautuko metaforien haalistamaan suteen) ja kävisi ilmi, että ruumiillisesti hän selviytyisi (tämä ei tarkoita niitä, jotka heti käpristyvät kippuraan), — niin voisiko hän eläessään uutta elämää yhtä kaikki säilyä mäyrien parissa ihmisenä? Luulemme ettei voisi, hän muuttuisi mäyräksi: hänelle kasvaisi turkki, kuono

[1] Samaa ei voi millään muotoa sanoa länsimaiden tuomituista. Siellä he ovat joko erikseen riutuvia yksilöitä eivätkä tee työtä ollenkaan, tai sitten he muodostavat vähälukuisia pakkotyöpesäkkeitä, joiden työ ei juuri ollenkaan vaikuta koko maan talouselämään.

[2] Ehkäpä juuri kehitysteorian puuttuva välirengas.

terävöityisi, eikä hän enää välittäisi keitetystä eikä paistetusta vaan piankin popsisi raakaa.

Saarten olosuhteet poikkeavat niin jyrkästi ihmisen tavanomaisista olosuhteista ja niin julmasti vaativat ihmistä joko heti sopeutumaan tai heti kuolemaan, että nuo olosuhteet rusentavat ja jauhavat hänen luonnettaan paljon tehokkaammin kuin kansallisuudeltaan outo elämänpiiri tai vieras sosiaalinen piiri. Sitä voikin verrata yksinomaan siirtymiseen juuri eläinten maailmaan.

Mutta sen lykkäämme seuraavaan työhömme. Tässä asetamme itsellemme seuraavanlaisen rajatun tehtävän: todistaa, että vangit ovat oma erillinen *kansakuntansa.*

Miksi tavallisessa elämässä luokat eivät muutu kansakunniksi kansakunnissa? Siksi että ne elävät alueellisesti sekaisin toisten luokkien kanssa, kohtaavat näitä kaduilla, myymälöissä, junissa ja laivoissa, näytännöissä ja yleisissä huveissa ja keskustelevat ja vaihtavat ajatuksia suullisesti ja painetussa sanassa. Vangit taas elävät päinvastoin aivan erillään, omilla saarillaan, ja heidän elämälleen on ominaista kanssakäyminen vain keskenään (vapaita työnantajia useimmat heistä eivät edes näe ja nähdessäänkin kuulevat näiltä vain komentoja ja kirouksia). Heidän eristyneisyyttään syventää vielä sekin, että heidän enemmistöllään ei ole selkeitä mahdollisuuksia ennen kuolemaansa vapautua tästä tilasta eli siis raivata tietään muihin, korkeampiin yhteiskuntaluokkiin.

Kukapa meistä ei olisi jo koulussa opetellut toveri Stalinin esittämää laajalti tunnettua ainoaa tieteellistä kansakunnan määritelmää: kansakunta on historiallisesti muodostunut (mutta ei rotuun eikä heimoon perustuva) ihmisyhteisö, jolla on yhteinen alue, yhteinen kieli ja talouselämän ykseys, psyykkisen olemuksen ykseys, joka ilmenee kulttuurin ykseydestä. Arkkipelagin alkuasukkaat täyttävät kaikki nämä vaatimukset hyvin! — ja jopa paljon paremmin! (Erityisesti meitä kirvoittaa tässä toveri Stalinin nerokas havainto, että rotuun tai heimoon perustuva veriykseys ei ole ollenkaan välttämätön!)

Meidän alkuasukkaamme asuvat aivan määrättyä y h t e i s t ä a l u e t t a (joka tosin on pirstottu saariksi, mutta eihän se hämmästytä meitä Tyynen merenkään kohdalla), jossa ei asu muita kansoja. Heidän t a l o u s m u o t o n s a on suorastaan hämmästyttävän yhdenmukainen: se on kokonaan ja tyhjentävästi kuvailtavissa kahdella konekirjoitusliuskalla (muonitus sekä kirjanpito-osaston ohje, kuinka vankien kuviteltu palkka on vähennettävä vyöhykkeen ylläpitämiseen, vartiointiin sekä saarten ja valtion hallintoon). Jos talouteen sisällytetään myös *elämäntapa,* niin se on saarilla (mutta ei muualla!) niin yhdenmukainen, että saarelta toiselle heitetyt vangit eivät hämmästele mitään eivätkä tee typeriä kysymyksiä vaan heti toimivat uudessa paikassa virheettömästi ("tieteellisyyteen perustuva ravitseminen, varastaminen kykyjensä mukaan"). He syövät *muonaa,* jollaista kukaan muu maan päällä ei syö, pitävät *vaatteita,* jollaisia ketkään muut eivät pidä, ja jopa heidän *päiväjärjestyksensäkin* on kaikilla saarilla yhteinen ja jokaista vankia velvoittava. (Kuka kansatieteilijä osoittaa meille toisen kansakunnan, jonka kaikilla jäsenillä on yhtei-

nen päiväjärjestys, muonitus ja vaatetus?)

Mitä taas tieteellisessä kansakunnan määritelmässä tarkoitetaan k u l t t u u r i n ykseydellä, se on selitetty puutteellisesti. Tieteen ja kaunokirjallisuuden ykseyttä emme voi vaatia vangeilta siitä syystä, että heillä ei ole *kirjallisuutta.* (Mutta näinhän on laita melkein kaikkien saarilla asuvien alkuasukaskansojen, ja useimmissa tapauksissa se johtuu nimenomaan kulttuurin puuttumisesta, kun taas vankien kohdalla se on seurausta ylettömästä sensuurista.) Sen sijaan toivomme voivamme osoittaa tutkimuksessamme ylenpalttisesti vankien *psykologian* ykseyden, heidän *elämän kayttäytymisensä* yhdenmukaisuuden ja jopa *filosofisten katsomusten* ykseyden, josta muut kansat voivat vain haaveilla ja jota ei mainita tieteellisessä kansakunnan määritelmässä. Juuri selvästi ilmaistun *kansan luonteen* tutkija panee heti merkille vangeissa. Näillä on oma folklorensa ja omat sankarihahmonsa. Vihdoin heitä yhdistää vielä yksi kulttuurin kulmakivi, joka on kiinteässä yhteydessä k i e l e e n ja jota voimme vain summittaisesti kuvata valjulla sanalla *kiroilu.* Se on erikoinen tunteiden ilmaisemisen muoto, joka on jopa muuta kieltä tärkeämpi, koska se sallii vankien välisen kanssakäymisen tehokkaammassa ja lyhemmässä muodossa, kuin tavallisilla kielen keinoilla olisi mahdollista[1]. Vankien pysyvä psykologinen tila purkautuu parhaiten ja saa adekvaateimman ilmauksensa juuri tässä korkeasti organisoidussa kiroilemisessa. Tästä syystä koko muu kieli ikään kuin väistyy taka-alalle. Mutta havaitsemme siinä myös hämmästyttävän ilmausten yhtäläisyyden, yhden ja saman kielen logiikan Kolymasta Moldaviaan.

Sivulliselle, joka ei ole erikoisesti tutkinut Arkkipelagin alkuasukkaiden kieltä, se on yhtä käsittämätöntä kuin mikä tahansa vieras kieli.

Kaiken sanomamme perusteella uskallamme rohkeasti väittää, että Arkkipelagin alkuasukkaiden elämä on erikoislaatuista kansallista elämää, jossa ihmisen aikaisempi kansallisuus sammuu.

Aavistamme seuraavanlaisen vastaväitteen. Meille sanotaan: mutta voiko se olla kansa, jos se saa täydennyksensä muulla tavalla kuin tavanomaisella lasten synnyttämisellä? (Ainoassa tieteellisessä kansakunnan määritelmässä muuten tätä ehtoa ei mainita!) Vastaamme: kyllä, sitä täydennetään *istumaan panemisen* teknisellä menetelmällä. (Kun taas omat jälkeläisensä se merkillisestä oikusta luovuttaa naapurikansoille.) Mutta haudotetaanhan kananmuniakin hautomakoneessa, emmekä me silti lakkaa pitämästä kanoja kanoina, kun syömme niiden lihaa?

Mutta vaikka syntyisikin jonkinlaista epävarmuutta siitä, millä tavalla vangit *aloittavat olemassaolonsa,* niin siitä, miten he *päättävät* sen, ei voi olla epävarmuutta. He kuolevat niin kuin kaikki, paljon viljemmälti ja ennenaikaisemmin vain. Ja heidän hautajaismenonsa ovat synkät, kitsaat ja julmat.

Pari sanaa itse termistä *zek* — vanki. Vuoteen 1934 virallinen termi oli "va-

[1] Tämän kanssakäymisen muodon taloudellisuus panee pohtimaan että eikö tässä vain olekin Tulevaisuuden Kielen itu.

pautensa menettäneet" — venäjäksi *lishennye svobody*. Se lyhennettiin l/s, mutta ei ole säilynyt todisteita siitä, mielsivätkö alkuasukkaat itsensä noiden kirjainten mukaan "el-essiksi". Mutta vuonna 1934 termi korvattiin venäjän kielen sanalla "zakljutshennye". (Muistutamme, että Arkkipelagi alkoi jo kivettyä ja että virallinenkin kieli mukautui, eikä se voinut suvaita, että alkuasukkaiden nimitykseen olisi sisältynyt enemmän *vapautta* kuin vankeutta.) Alettiin käyttää lyhennettä: yksikössä z/k (ze-ka), monikossa z/k z/k. Niitä alkuasukkaiden holhoojat toistelivatkin erittäin usein, minkä kaikki kuulivat ja omaksuivat. Valtion synnyttämä sana ei kuitenkaan ollut taivutettavissa sijoissa eikä edes luvussa, se oli elottoman ja lukutaidottoman aikakauden tyypillinen lapsi. Älykkäiden alkuasukkaiden elävä korva ei voinut sopeutua siihen, ja niinpä lyhennettä alettiin eri saarilla ja eri seuduilla irvailevasti väännellä eri tavalla: joissakin paikoissa sanottiin "Zahar Kuzmitsh" tai (Norilsk) "zapoljarnye komsomoltsy" eli "napapiirin komsomolilaiset", toisissa (Karjalassa) enimmäkseen "zak" (etymologisesti kaikkein oikein) ja jossakin (Inta) "zyk". Minä olen kuullut käytettävän sanaa "zek"[1]. Kaikissa noissa tapauksissa elämään herännyt sana alkoi taipua sijoissa ja luvussa. (Kun taas Shalamov väittää, että Kolymassa säilyi puhekielessä muoto "ze-ka". Ei voi muuta kuin valittaa sitä, että pakkaset kohmettivat kolymalaisilta korvan.) Venäjän takaperoista e:tä käytämme e:n asemesta siksi, että näin turvataan z:n kova ääntämys.

Arkkipelagin i l m a s t o on aina napapiirin ilmasto, siinäkin tapauksessa että saareke sijaitsee eteläisillä merillä. Arkkipelagin ilmasto on: KAKSITOISTA KUUKAUTTA TALVEA, LOPUT KESÄÄ. Itse ilma polttaa ja pistelee — eikä vain pakkasesta, eikä vain luontojaan.

Päällään vangeilla on jopa kesälläkin toppavaatteiden pehmeä harmaa panssari. Yksin tämä riittää miesten pään paljaaksi ajelemisen ohella suomaan heille u l k o n ä ö n ykseyden: jurouden, kasvottomuuden. Mutta jo vähäinenkin heidän tarkkailemisensa panee teidät hämmästymään myös heidän ilmeidensä yhdenmukaisuutta: heidän ilmeensä ilmaisee alinomaista varuillaoloa ja töykeyttä, siinä ei ole rahtuakaan hyväntahtoisuutta, ja se muuttuu helposti päättäväksi ja jopa julmaksi. Heidän kasvojensa ilmeet ovat sellaiset, kuin jos heidät olisi valettu tuosta tumman pronssinruskeasta (vangit kuuluvat ilmeisesti intiaanien rotuun) ja karheasta, enää varsin vähän ihoa muistuttavasta aineesta alinomaa kulkemaan vasten tuulta ja lisäksi joka askeleella varautumaan puraisuun oikealta tai vasemmalta. Edelleen saattaisitte panna merkille, että toiminnassa — työssä ja taistelussa — heidän olkapäänsä ovat koholla, heidän rintansa on valmis kohtaamaan vastarintaa, mutta niin pian kuin vanki jää toimettomaksi, yksin ja mietteisiinsä, hänen kaulansa lakkaa kannattamasta pään painoa, ja olkapäät ja selkä alkavat oitis ilmaista peruuttamatonta kumaruutta, joka näyttää suorastaan synnynnäiseltä. Kaikkein luontevin asento,

[1] Vanha solovetskilainen D. S. L. väittää kuulleensa jo vuonna 1931 saattovartion sotilaan käyttävän vangista nimitystä "zek".

jonka hänen kätensä vapauduttuaan omaksuvat, on kämmenten vieminen yhteen selän taakse, jos hän kävelee, tai sitten ne yksinkertaisesti riippuvt suorina, jos hän istuu. Kumaruus ja alistuneisuus leimaavat häntä silloinkin, kun hän lähestyy teitä — vapaata ihmistä ja siksi myös potentiaalista päällystöä. Hän yrittää olla katsomatta teitä silmiin ja tuijottaa maahan, mutta jos hänen on pakko katsoa silmiin, te hämmästytte hänen typerää älytötä katsettaan, joka samalla kuitenkin kertoo alttiudesta täyttää käskynne (siihen älkää muuten luottako: hän ei täytä sitä). Jos käskette häntä ottamaan lakin päästä (tai jos hän arvaa itse ottaa), hänen paljaaksi ajeltu kallonsa aiheuttaa teille epämiellyttävän antropologisen yllätyksen: kuhmut, kuopat ja epäsymmetrisyys kielivät selvästi degeneroituneesta tyypistä.

Keskustellessaan kanssanne hän on harvasanainen, puhuu ilmeettömällä äänellä, tylsämielisen monotonisesti tai matelevasti, jos hänen on pyydettävä teiltä jotakin. Mutta jos teidän onnistuisi jotenkin näkymättömistä kuunnella alkuasukkaiden keskustelua, kun he ovat omassa piirissään, luultavasti muistaisitte loppuikänne heidän erikoislaatuisen p u h e t a p a n s a : ääntteitä ikään kuin työntelevän, häijyn pilkallisen ja haastavan puhetavan, jossa ei milloinkaan ole sydämellisyyttä. Se on alkuasukkaille niin ominainen, että silloinkin kun alkuasukasmies ja alkuasukasnainen jäävät kahden kesken (mikä muuten on saarten lakien mukaan äärimmäisen ankarasti kielletty), miehen ei voi olettaa vapautuvan tuosta puhetavasta. Todennäköisesti hän puhuttelee naista yhtä työntelevän käskevästi, ja helliä sanoja lausuvaa vankia onkin mahdoton kuvitella. Mutta toisaalta ei saata olla myöntämättä vankien puheen suurta energisyyttä. Tämä johtuu osaksi siitä, että puhe on riisuttu kaikista ylimääräisistä ilmauksista, sellaisista irrallisista sanoista kuin: "anteeksi", "olkaa hyvä", "ellei teillä ole mitään sitä vastaan" ja samoin kaikista ylimääräisistä interjektioista ja pronomineista. Vangin puhe etenee suoraan kohti päämäärää, samalla tavalla kuin hän itse ponnistelee vasten napapiirin tuulta. Hän puhuu ikään kuin murjoisi keskustelukumppaniaan turpiin — iskee sanoilla. Niin kuin kokenut taistelija pyrkii lyömään vastustajansa kumoon ehdottomasti heti ensimmäisellä iskulla, samoin vankikin yrittää typerryttää keskustelukumppaninsa, mykistää tämän, jo ensimmäisellä lauseellaan panna tämän suorastaan korisemaan. Hänelle kohdistetun vastakysymyksen hän torjuu silmänräpäyksessä.

Tähän luotaantyöntävään tapaan lukija voi nykyään törmätä varsin odottamattomissa tilanteissa. Esimerkiksi bussipysäkillä kovassa tuulessa naapuri varistaa isorakeista palavaa tuhkaa uudelle päällystakillenne ja näin uhkaa polttaa siihen reiän. Olette jo kerran ravistanut verraten osoittelevasti, mutta hän jatkaa tuhkan varistamista. Te sanotte hänelle:

— Kuulkaahan, toveri, voisitte sentään käsitellä tupakkaanne vähän varovaisemmin vai mitä? . . .

Sen sijaan että hän pyytäisi anteeksi tai varoisi tupakkaansa hän haukahtaa teille lyhyesti:

— Ettekö te sitten ole vakuutettu?

Ja sillä aikaa kun mietitte, mitä vastata hänelle (sitähän ei ensi hätään keksikään), hän etuilee jo bussiin. Kohtaus muistuttaa varsin suuresti alkuasukkaiden tapoja.

Suoranaisten monikerroksisten kirousten lisäksi vangeilla on näköjään myös valikoima valmiita ilmauksia, jotka mykistävät sivullisen kaikkinaisen järkevän asioihin puuttumisen ja neuvomisen. Sellaisia ilmauksia kuin:

— Älkää intoilko, eri uskontoa ollaan! tai

— Sinua ei . . . — pysy aloillasi! (Tässä kolme pistettä edustavat säädytöntä sanaa, joka tuo virkkeen jälkiosaankin aivan sopimattoman merkityksen.)

Alkuasukasnaisten suusta kuultuina tällaiset napakat ilmaukset kuulostavat erityisen vastaansanomattomilta, koska juuri he käyttelevät erikoisen rennosti erotiikkaa metaforiensa perustaksi. Pahoittelemme sitä, että moraaliset puitteet estävät meitä kaunistamasta tutkimustamme vielä tällaisillakin esimerkeillä. Rohkenemme vain esittää vielä yhden esimerkin vankien kielen nopeudesta ja kerkeydestä. Eräs Glik-niminen alkuasukas tuotiin tavalliselta saarelta erikoissaarelle, suljettuun tieteelliseen tutkimusinstituuttiin (jotkut alkuasukkaat ovat luonnostaan niin kehittyneitä, että kelpaavat jopa harjoittamaan tieteellistä työtä), mutta jostakin henkilökohtaisesta syystä hän ei ollut tyytyväinen uuteen edulliseen paikkaan vaan halusi palata saarelleen. Kun hänet kutsuttiin erittäin arvovaltaisen ja isotähtisen komission kasvojen eteen, hänelle sanottiin:

— Te olette radioinsinööri, ja me haluamme käyttää teitä . . . — hän ei antanut heidän sanoa loppuun "erikoisammatissanne" vaan liikahti kiivaasti:

— *Käyttää?* Nyt tässäkö — takaapäin?

Ja hän tarttui vyönsä solkeen ja liikahti jo ikään kuin käydäkseen haluttuun asentoon. Luonnollisestikin komissio mykistyi, eikä mitään neuvotteluja käyty eikä häntä ruvettu suostuttelemaan. Glik lähetettiin heti matkaan.

On kiinnostavaa panna merkille, että Arkkipelagin alkuasukkaat tiedostavat itse erinomaisesti olevansa antropologian ja etnografian kannalta erittäin kiinnostavia ja jopa rehvastelevat sillä, se ikään kuin lisää heidän arvoaan heidän omissa silmissään. Heidän keskuudessaan kertoillaan usein laajalle levinnyttä legendakaskua siitä, miten joku kansatieteen professori — ilmeisesti meidän edelläkävijämme — koko elämänsä ajan tutki vankien lajia ja kirjoitti laajan kaksiniteisen teoksenkin, jossa hän päätyi loppupäätelmään, että *vanki on laiska, ahmatti ja viekas* (tässä kohdassa sekä kertoja että kuulijat nauravat tyytyväisesti, aivan kuin ihailisivat itseään sivusta). Ja että jonkin ajan kuluttua professori itsekin *pantiin istumaan.* (Erittäin epämiellyttävä loppu, mutta meillähän ei panna istumaan syyttä, niin että jotakin siinä oli.) Ja niinpä sitten tultuaan kauttakulkupaikoissa tyrkityksi ja päädyttyään *yleisissä viimeisilleen* professori ymmärsi virheensä, hän käsitti, että todellisuudessa *vanki on helähtelevä, hento ja läpikuultava.* (Luonnehdinta on erittäin osuva ja taaskin jostakin syystä imarteleva. Taas kaikki nauravat.)

Olemme jo maininneet, että vangeilla ei ole omaa kirjoitusta. Mutta vanho-

jen saarelaisten henkilökohtaisessa käyttäytymisessä ja suullisessa perimätiedossa ja folkloressa ovat kehiteltyinä — ja niistä välittyvät uusille tulokkaille — vangin *oikean* käyttäytymisen säännöstö sekä työtä, työnantajia, muita vankeja ja vankia itseensä koskevat tärkeimmät käskyt. Koko tämä koodeksi, joka kiteytyy ja toteutuu alkuasukkaan siveellisessä rakenteessa, luokin sen, mitä me nimitämme *vangin kansalliseksi tyypiksi.* Tuon jäsenyyden leima painuu ihmiseen syvälle ja ikiajoiksi. Vielä monen vuoden päästä — jos ihminen joutuu Arkkipelagin ulkopuolelle — hänessä tunnistaa ensimmäiseksi vangin ja vasta sitten venäläisen tai tataarin tai puolalaisen.

Nyt pyrimmekin esityksessämme piirre piirteeltä tarkastelemaan kompleksisesti vankien kansakunnan kansallista luonnetta, elämän psykologiaa ja normatiivista etiikkaa.

S u h d e valtion t y ö h ö n. Vangeilla on aivan väärä käsitys, että työ on tarkoitettu imemään heistä kaiken elämän ja että heidän tärkein pelastuksensa siis on: tehdessään työtä olla antautumatta työntekoon. Vangit tietävät hyvin: kaikkea työtä et pysty tekemään (älä milloinkaan rehki, jotta saatuasi mahdollisimman nopeasti valmiiksi istahtaisit levähtämään: niin pian kuin istahdat, sinulle annetaan heti uusi työ). *Työ rakastaa hölmöjä.*

Mutta miten menetellä? Kieltäytyäkö avoimesti työstä? Ei missään tapauksessa! — mädättävät karssereissa, tappavat nälkään. Työhön meneminen on väistämätöntä, mutta siellä onkin työpäivän ajan *puurtamisen* asemesta "kaiveltava", rehkimisen asemesta pitää *luistaa* ja *filmata* (eli olla tekemättä työtä). Alkuasukas ei kieltäydy avoimesti, suoraan tottelemasta mitään käskyä — se koituisi hänen tuhokseen. Mutta hän *venyttää kumia.* "Venyttää kumia" on Arkkipelagin tärkeimpiä käsitteitä ja ilmauksia, se on vankien tärkein pelastava saavutus (jonka *vapauden* työläiset ovat myöhemmin laajasti omaksuneet). Vanki kuuntelee kaikki hänelle annetut käskyt ja nyökkäilee päätään hyväksymisen merkiksi. Ja lähtee täyttämään käskyjä. Mutta — ei täytäkään! Useimmiten ei edes aloita niiden täyttämistä. Tämä saa määrätietoiset väsymättömät tuotannon johtajat välistä epätoivon valtaan! Luonnollisestikin syntyy halu iskeä nyrkillä kuonoon tai potkaista persauksiin tuota tylsämielistä älytöntä ryysyläiselukkaa — sillehän sanottiin selvällä venäjän kielellä! . . . Mitä ihmeen kovakalloisuutta? (Mutta siitähän kysymys juuri onkin, että alkuasukkaat ymmärtävät venäjän kieltä huonosti. Joillakin meidän nykyaikaisilla käsitteillämme — esimerkiksi käsitteillä "työkunnia" ja "kurin tiedostaminen" — ei heidän köyhässä kielessään ole vastinetta ollenkaan.) Mutta heti kun päällikkö syöksähtää uudelleen paikalle, vanki kyyristyy nöyrästi kiroustulvan alle ja alkaa heti täyttää käskyä. Työnantajan sydän huojentuu hieman, ja hän jatkaa matkaa hoitelemaan tärkeitä lukuisia johtamistehtäviään, mutta vankipa istuutuukin heti hänen selkänsä takana ja jättää työn sikseen (ellei prikaatinpäällikön nyrkki heilu hänen yläpuolellaan tai leipäannoksen menettäminen uhkaa häntä jo tänään tai ellei toisaalta ole esimerkiksi hyvitystä houkuttimena

työhön). Meidän normaalien ihmisten on suorastaan vaikea ymmärtää tuota psykologiaa, mutta sellainen se on.

Ymmärtämättömyyttäkö? Päinvastoin — olosuhteisiin sopeutunutta kaikkein korkeinta ymmärrystä. Minkä varaan hän laskee? Sillä työhän ei tule tehdyksi itsestään, ja jos päällikkö tulee vielä kerran, vangin käy vielä hullummin kuin edellisellä kerralla, eikö totta? Hän laskee juuri sen varaan, että kaikkein todennäköisimmin päällikkö ei tule enää kolmatta kertaa tänään. Ja huomiseen asti on vielä elettävä. Vielä tänä iltana vanki voidaan lähettää kuljetukseen tai siirtää toiseen prikaatiin tai ottaa sairastupaan tai panna karsseriin, ja silloin hänen tekemänsä työ koituu toisen hyödyksi. Ja huomennahan vanki voidaan tässä prikaatissa heittää toiseen työhön. Tai sitten päällikkö itse peruuttaa, että sitä ei tarvitsekaan tehdä tai että se on tehtävä aivan toisella tavalla. Monista tällaisista tapauksista vangit ovat omaksuneet lujan periaatteen: *älä tee tänään sitä, minkä voi tehdä huomenna.* Vangin suhteen pätee: *poistut junasta samalla asemalla jolla junaan nousitkin.* Hän pelkää kuluttavansa ylimääräisen kalorin siinä, missä sen kenties voi olla kuluttamattakin. (Myös kalori-käsite on alkuasukkaiden piirissä varsin suosittu.) Omassa keskuudessaan vangit sanovatkin avomielisesti: *joka kiskoo, sitä hoputetaan* (mutta joka ei kisko, siitä viis veisataan). Yleensä vanki tekee työtä *kunhan saisi päivän iltaan.*

(Mutta tässä tieteellinen tunnollisuus pakottaa meidät myöntämään ajatustemme kulun tietyn heikkouden. Ennen muuta siksi, että leirisääntö "joka kiskoo, sitä hoputetaan" paljastuukin samalla myös vanhaksi venäläiseksi sananlaskuksi. Dalilta[1] löydämme toisenkin ilmetyn vankien sanonnan: "Elää kuin *päivää iltaan*". Tällainen yhteensattuma synnyttää meissä ajatusten ryöpyn: omaksumisteoria? kiertävien aiheiden teoria? mytologinen koulukunta? Jatkaessamme näitä vaarallisia rinnastuksia löydämme maaorjuuden aikana syntyneitä ja 19. vuosisadalta peräisin olevia venäläisiä sananlaskuja, tällaisia:

— Älä tee työtä, älä juokse työn myötä. (Hämmästyttävää! mutta tämähän juuri onkin leirin *kumin* periaate!)

— Suo Jumala kaiken osata vaan ei tehdä.

— Herrojen työtä ei muutella.

— Ahkera hevonen ei elä vanhaksi.

— Antavat limpun mutta panevat rehkimään viikon. (Muistuttaa kovasti vankien taantumuksellista teoriaa, että suurikaan annos ei korvaa työssä menetettyä.)

Mitä tästä seuraa? Että kaikkien vapautusreformiemme valoisien rajaviivojen, valistuksen, vallankumousten ja sosialismin yli Katariinan ajan maaorjamusikka ja Stalinin kauden vanki puristavat toistensa mustaa kyhmyistä kättä — yhteiskunnallisen tilanteensa täydellisestä erilaisuudesta huolimatta? . . .

[1] V.Dal, Poslovitsy russkogo naroda (Venäjän kansan sananlaskuja). Moksova 1957, s. 257.

Mahdotonta!

Tietoviisautemme lopahtaa tähän, ja me palaamme esitykseemme.)

Suhteesta työhän seuraa myös vangin s u h d e p ä ä l l y s t ö ö n. Näennäisesti hän on erittäin kuuliainen. Esimerkiksi yksi vangin "käskyistä" sanoo: *älä soittele!* — eli älä milloinkaan väittele esimiesten kanssa. Vanki näyttää pelkäävän esimiestä kovasti, oikein painuu kumaraan, kun päällikkö haukkuu häntä tai vain seisoo vieressä. Todellisuudessa kaikki on silkkaa laskelmallisuutta: välttää turhat rangaistukset. Todellisuudessa vanki halveksii esimiehiään perin juurin — sekä leirin että tuotannon päällystöä — mutta peitellysti, ilmaisematta sitä ääneen, ettei joutuisi kärsimään. Joukolla hajaantuessaan kaikenlaisten työasioihin liittyvien ilmoitus-, selostus- ja läksytystilaisuuksien jälkeen vangit jo naureskelevat puoliääneen keskenään: *tulipahan sanotuksi, vaan ainahan ehtii unohtaa!* Sisimmässään vangit katsovat, että he ovat päällystöään parempia — sekä tietämykseltään että työn erikoistaitojen hallinnaltaan ja myös elämän olosuhteiden yleiseltä ymmärtämiseltään. On pakko myöntää, että näin usein onkin, mutta tässä vangit omahyväisyydessään eivät ota huomioon sitä, että saarten hallinnolla taas on pysyvä ylivoima alkuasukkaisiin nähden — *maailmankatsomuksessa.* Juuri siksi vankien naiivi käsitys, että päällystö on yhtä kuin *"teen niin kuin tahdon"* tai *"täällä olen minä laki"*, on aivan kestämätön.

Tämä suokin onnellisesti meille aiheen vetää erottavan viivan alkuasukkaiden elämän ja vanhan maaorjuuden välille. Musikka ei rakastanut herraa vaan irvisteli tätä mutta tottui näkemään tässä jonkin korkeamman, minkä vuoksi oli runsaasti Saveljitshejä ja Firsejä — uskollisia orjia. Ja juuri tuosta sielun orjuudesta on tullut ikiajoiksi loppu. Eikä kymmenien miljoonien vankien joukosta saata kuvitella ainoastakaan, joka vilpittömästi jumaloisi esimiestään.

Ja sitten tärkeä piirre, joka erottaa vangit meistä, lukija, maanmiehistään: vangit eivät tavoittele kiitosta, kunniakirjoja eivätkä punaisia kunniatauluja (elleivät ne suoranaisesti liity lisäpiparkakkuihin). Kaikki mitä vapaudessa nimitetään työn kunniaksi, se on vangeille — heidän tylsämielisyytensä vuoksi — silkkaa tyhjää puisevaa kalinaa. Tämä tekee heidät riippumattommiksi holhoojistaan, vapauttaa mieliksi olemisen pakosta.

Yleensä vankien koko a r v o j e n s k a a l a on nurinkurinen, mutta se ei hämmästytä meitä, jos muistamme, että villien kohdalla on aina näin: pikkuruisesta peilistä he antavt lihavan sian, halvoista helmistä korillisen kokoospähkinöitä. Se mikä on arvokasta meille, lukija, — aatteelliset arvot, uhrautuvuus ja halu pyyteettömästi uurastaa tulevaisuuden hyväksi — sitä vangit eivät katso penninkään arvoiseksi, sitä ei yksinkertaisesti ole heille. Riittää kun todetaan, että vangeilta *puuttuu isänmaallisuuden tunne kokonaan,* he eivät rakasta kotisaariaan ollenkaan. Palautettakoon vain mieleen heidän kansanlaulunsa sanat:

"Kirottu, kirottu Kolyma!
Jopa on keksittykin planeetta! . . ."

Tästä syystä he usein lähtevätkin vaarallisille kauas suuntautuville onnen etsintäretkille, joita he nimittävät *karkaamisiksi.*

Kaikkein korkeimmalle vankien piirissä arvostetaan ja asetetaan ensimmäiselle sijalle niin sanottu *annos* — pala huonosti paistettua mustaa leipää, johon on sekoitettu jotakin ja jota me emme suostuisi syömään. Ja mitä suurempi ja painavampi tuo annos on, sitä kalliimpana he sitä pitävät. Jotka ovat nähneet, miten ahneesti vangit hyökkäävät käsiksi aamuannokseensa ja ahmivat sen niin, että ovat vähällä hotkaista sormensa, heidän on vaikea karkottaa mielestään tuota epäesteettistä muistikuvaa. Toisella sijalla heillä on mahorkka tai kessu, joita vaihdettaessa suhteet ovat villin mielivaltaiset ja aivan yhteiskunnallisesti hyödyllisen työn määrästä piittaamattomat. Tämä on sitäkin hirvittävämpää, kun mahorkka on heillä tavallaan yleinen valuutta (saarilla ei ole rahajärjestelmää). Kolmannella sijalla on litku (saarten keitto, jossa alkuasukkaiden tavan mukaan ei ole rasvoja eikä lihaa eikä jyviä eikä vihanneksia). Edes kaartilaisten paraatimarssi tiukasti tahdissa ja säihkyvissä univormuissaan ja kiiltelevine aseineen ei taida tehdä katsojaan yhtä pelottavaa vaikutusta kuin vankiprikaatin meno ruokalaan hakemaan litkua: nuo ajellut päät, reuhkat ja lätsät, narunpätkillä sitaistut ryysyt, häijyt ja vääristyneet ilmeet (mistä heillä, litkulla elävillä, onkin sellaiset jänteet ja voimat?) ja kahdenkymmenenviiden kenkä-, töppös- ja virsuparin töpöttely — tup-tup, tup-tup, *anna annos, päällikkö!* Pois alta, toisuskoiset! Tuolla hetkellä, juuri ennen saamista, noilta kaksiltakymmeniltäviisiltä kasvoilta paljastuu teille selkeästi vangin *kansallinen luonne.*

Huomaamme, että puhuessamme vankikansasta meidän on jotenkin mahdoton kuvitella yksilöitä, yksityisiä henkilöitä tai nimiä. Se ei johdu menetelmämme puutteellisuudesta vaan on heijastumaa l a u m a e l ä m ä s t ä , jota tuo merkillinen kansa viettää luovuttuaan muiden kansojen keskuudessa niin tavanomaisesta perhe-elämästä sekä jälkeläisten jättämisestä (he ovat vakuuttuneita siitä, että heidän kansaansa täydennetään muilla tavoilla). Erittäin omalaatuinen on Arkkipelagissa juuri tämä kollektiivinen elämäntapa — lieneekö se sitten alkukantaisen yhteiskunnan perintöä vai tulevaisuuden sarastusta. Luultavimmin tulevaisuutta.

Seuraava vankien arvo on uni. Normaali ihminen voi vain hämmästellä, miten paljon vanki pystyy nukkumaan ja millaisissa aivan erilaisissa tilanteissa. Turha mainitakaa, että unettomuus on heille tuntematon, eivätkä he käytä unilääkkeitä vaan nukkuvat yöt läpeensä, ja jos sattuu tulemaan työnteosta vapaa päivä, niin he nukkuvat senkin — koko päivän. Varmasti on todettu, että he ehtivät nukahtaa istahdettuaan tyhjän kantolaatikon viereen siksi aikaa, kun sitä täytetään, he osaavat nukkua katselmuksessa tukevassa haja-asennossa, ja jopa mennessään saattovartion vartioimana rivinä työhön — silloinkin he osaavat nukkua mutta eivät kaikki: jotkut kompastuvat ja heräävät. Tälle kaikelle heillä on seuraavanlainen perustelu: unessa *tuomio* kuluu nopeammin. Sekä lisäksi: *yö on nukkumista, päivä lepäämistä varten*[1].

[1] Paradoksaalista kylläkin mutta samantapaisia sananlaskuja on myös Venäjän kansal-

Palatkaamme kuvaan, jossa prikaati töpöttelee hakemaan "laillista" (kuten he sanovat) litkuaan. Näemme tässä ilmauksen eräästä vankikansan tärkeimpiin kuuluvasta kansallispiirteestä — elämisen tarmosta. (Eikä se ole ristiriidassa heidän nukkumistaipumukseensa nähden. Juuri siksi he nukkuvatkin, että heillä nukkumisen lomassa olisi voimia painaa päälle!) Tuo tarmo on kirjaimellista, fyysistä, eikä vanki loppusuoralla ennen maalia — muonaa, lämmintä uunia, kuivaamoa, suojaa sateelta — häikäile tuossa tungoksessa murjaista naapuriaan kyynärpäällä kylkeen; ja jos kaksi vankia menee siirtämään tukkia, molemmat suunnistavat kohti latvapäätä, niin että tyvipää jäisi toiselle. Yleisemmässä merkityksessä tarmo on sinnikkyyttä edullisemman elämän tilanteen saavuttamiseksi. Saarten kovissa olosuhteissa (jotka muistuttavat eläinten maailman olosuhteita niin suuresti, että voimme ilman erehtymisen pelkoa soveltaa tähän Darwinin käsitettä *struggle for life)* menestymisestä tai tappiosta kamppailussa paikasta usein riippuu itse elämä — eivätkä alkuasukkaat tunne hillitseviä eettisiä tekijöitä tässä tiensä raivaamisessa toisten kustannuksella. He sanovatkin suoraan: *omatunto? — se jäi minun juttuni kansioon.* Tärkeissä elämän ratkaisuissa he noudattavat Arkkipelagin tunnettua sääntöä: *parempi narttuna kuin piinattuna.*

Mutta tarmo saattaa olla menestyksellistä, jos siihen liittyy elämisen näppäryyttä, joustavuutta kaikkein vaikeimmissa olosuhteissa[2]. Tätä ominaisuutta vangin on osoitettava päivittäin äärimmäisen yksinkertaisista ja mitättömistä syistä: varjellakseen kurjaa irvokasta omaisuuttaan — jotakin kuhmuista pakkia, löyhkäävää rättiä, puulusikkaa, neulaa — tuhoutumasta. Kuitenkin taistelussa tärkeästä paikasta saaren hierarkiassa joustavuudenkin on oltava korkeatasoisempaa ja hienompaa — laskelmoitua *sumuttamista.* Jotta tutkimus ei kävisi liian raskaaksi, selvitämme tämän esimerkillä. Erään vangin onnistui päästä talouspuolen tuotantoverstaiden esimiehen tärkeään virkaan. Jotkut hänen verstaidensa töistä onnistuvat, toiset eivät, mutta hänen asemansa vahvuus ei riipukaan asioiden menestyksellisestä kulusta vaan *bluffaamisesta* käyttäytymisessä. Niinpä hänen luokseen tulee MVD:n upseereja, ja nämä näkevät hänen kirjoituspöydällään joitakin savikartioita. "Mitä nuo ovat?" — "Seegerin kartioita."—"Mitä niillä tehdään?" —"Määritellään uunien lämpötila."— "Jaaa . . ." päällikkö venyttää kunnioittavasti ja ajattelee: pistinpä hyvän insinöörin. Mutta todellisuudessa nuo kartiot eivät sulamisellaan osoita mitään lämpötilaa, sillä ne eivät ole edes standardisavea vaan ties mistä savesta tehdyt. Kun kartiot sitten aikanaan lakkaavat hämmästyttämästä, verstaiden esimiehen pöydälle ilmaantuu uusi leikkikalu — optinen laite ilman ainoatakaan linssiä. (Mistäpä Arkkipelagissa linssejä ottaisi?) Ja taas kaikki hämmästelevät.

la:

— Käyden syön, nukun seisaallani.

— Missä rako siinä peti.

[2] Venäläisillä: "Eteenpäin kumartaa, sivulle vilkuilee, takamuksellaan tunnustelee."

Vangin aivojen on koko ajan askarreltava tällaisilla harhautussiirroilla. Tilanteen mukaan ja psykologisesti vastustajaa arvioiden vangin on osoitettava joustavaa käytöstä — nyrkin tai äänen karkeasta käytöstä äärimmäisen hienoon teeskentelemiseen, täydellisestä hävyttömyydestä pyhään kahden kesken annetusta sanasta kiinni pitämiseen, lupauksesta jonka ei luulisi velvoittavan ollenkaan. (Niinpä vangit jostakin syystä pyhästi kunnioittavat salaa lahjuksista tekemiään sitoumuksia ja suhtautuvat poikkeuksellisen kärsivällisesti ja tunnollisesti yksityistilausten täyttämiseen. Katsellessamme jotakin saarelaista tekoa olevaa kaiverruksilla ja upotuksilla koristeltua erinomaista esinettä, jollaisia näemme vain Ostankinon museossa, meidän on suorastaan mahdoton uskoa, että sen ovat tehneet samat kädet, jotka luovuttavat kympille vain seipään varassa pysyvän työn, joka heti sen jälkeen saakin romahtaa.)

Tätä samaa käyttäytymisen joustavuutta heijastaa myös vankien tunnettu sääntö: *ota jos annetaan, juokse jos hakataan.*

Tärkein elämän taistelussa menestymisen ehto on GULAGin saarelaisille heidän salamyhkäisyytensä. Heidän luonteensa ja aivoituksensa ovat kätketyt niin syvälle, että oudosta aloittelevasta työnantajasta aluksi tuntuu, että vangit taipuvat kuin ruoho — tuulesta ja saappaan painosta[1]. (Vasta myöhemmin hän surukseen toteaa saarelaisten viekkauden ja vilpillisyyden.) Salamyhkäisyys taitaakin olla vankien heimon kaikkein luonteenomaisin piirre. Vangin on salattava aikeensa ja tekonsa työnantajilta ja vartijoilta, prikaatinpäälliköltä ja niin sanotuilta "koputtelijoilta"[2]. Hänen on salattava menestyksensä jottei niitä tärveltäisi. Myös suunnitelmat, laskelmoinnit ja toiveet on salattava — valmistautuupa hän sitten suureen "karkaamiseen" tai on vain keksinyt, mistä koota höylänlastuja patjaan. Vangin elämässä on aina niin, että avomielisyys merkitsee menettämistä . . . Eräs alkuasukas, jolle annoin mahorkkaa, selitti minulle tähän tapaan (meidän kielellemme käännettynä): "Jos paljastaa, missä on lämmin nukkua tai mistä kymppi ei löydä, kaikki änkeävät sinne, ja kymppi vainuaa. Jos paljastaa, että on lähettänyt vapaan välityksellä kirjeen[3], kaikki alkavat kantaa kirjeitään tuolle vapaalle ja upottavat hänet kirjeillään. Ja jos rättimikko lupaa vaihtaa risaisen aluspaidan uuteen, on pidettävä suunsa kiinni, kunnes paita on vaihdettu, ja paidan vaihtamisen jälkeen on edelleen pidettävä suunsa kiinni: rättimikolle ei kannata järjestää ikävyyksiä, hänestä voi olla apua myöhemminkin[4]." Vuosien mittaan vanki tottuu niin salaamaan kaiken, ettei se edellytä häneltä edes ponnistamista: ihmisen luonnollinen

[1] Vrt. venäläisten: "Parempi taipua kuin taittua."

[2] Merkitykseltään vähäinen saarten ilmiö, jota emme katso tarpeelliseksi tutkimuksessamme selostaa.

[3] Saarilla on oma postinsa, mutta alkuasukkaat ovat mieluummin käyttämättä sen palveluksia.

[4] Vrt. venäläisten: "Jos löysit, älä hiisku, jos hukkasit, älä hiisku." Vilpittömästi sanoen näiden elämänohjeiden yhdenmukaisuus asettaa meidät hieman umpikujaan.

halu kertoa kärsimyksistään näivettyy hänestä. (Kenties tämä salamyhkäisyys on tulkittava suojareaktioksi kaikkinaiseen *asioiden salaiseen kulkuun?* Salataanhan häneltäkin kaikin tavoin hänen kohtaloaan koskeva informaatiota).

Vangin salamyhkäisyys johtuu hänen järjestelmällisestä epäluuloisuudestaan: hän ei luota kehenkään ympärillään olevista. Pyyteettömältä vaikuttava teko herättää hänessä erikoisen voimakasta epäluuloa. Ihmissuhteiden korkeinta imperatiivia hän luonnehtii *taiga-laiksi.* (Arkkikipelagin saarilla on todella laajoja taiga-alueita.)

Alkuasukas joka on täydellisesti omaksunut nämä heimonsa ominaisuudet — elämisen tarmon, säälimättömyyden, joustavuuden, salamyhkäisyyden ja epäluuloisuuden — ja ilmentää niitä, käyttää itsestään (ja muut käyttävät hänestä) nimitystä *GULAGin poika.* Se on heillä ikään kuin kunniakansalaisen arvo, ja sen saaminen edellyttää tietenkin monien vuosien elämistä saarilla.

GULAGin poika katsoo, että hän itse on läpitunkematon mutta että hän puolestaan näkee ympärillään olevien lävitse ja — niin kuin sanotaan — kahden metrin syvyyteen näiden alle. Ehkä asian laita onkin näin, mutta nytpä käykin ilmi, että jopa kaikkein tarkimpienkin vankien perspektiivi on rajallinen, he eivät näe eteenpäin. Tavallinen vanki ja jopa GULAGin poikakin, joka erittäin järkevästi arvioi lähitulevaisuuden tekoja ja erittäin tarkasti suunnittelee lähituntien tekonsa, ei kykene ajattelemaan abstraktisesti eikä käsittämään luonteeltaan yleisiä ilmiöitä eikä edes keskustelemaan tulevaisuudesta. Heidän kieliopissaankin futuuria käytetään harvoin: jopa huomispäivästä puhuttaessa futuuriin sisältyy ehdollisuuden sävy, ja vielä varovammin puhutaan jo alkaneen viikon päivistä, eikä vangin suusta milloinkaan kuule lausetta: "Ensi kesänä minä . . ." Sillä kaikki tietävät, että vielä on elettävä talven yli ja että minä päivänä hyvänsä kohtalo voi paiskata vangin saarelta toiselle. Totisesti: päiväni on elämäni!

GULAGin pojat ovat perinteiden ja niin sanottujen vangin käskyjen pääasiallisia kantajia. Eri saarilla näitä käskyjä luetellaan eri määrä, eivätkä niiden muotoilutkaan ole samanlaisia, ja olisikin houkuttelevaa erillisessä tutkimuksessa suorittaa niiden luokittelu. Näillä käskyillä ei ole mitään yhteistä kristinuskon kanssa. (Paitsi että vangit ovat ateistista kansaa, yleensä mikään ei ole heille pyhää, ja he kiirehtivät aina saattamaan naurunalaiseksi ja halventamaan jokaisen korkean substanssin. Se heijastuu myös heidän kielestään.) Mutta — niin kuin GULAGin pojat vakuuttavat — heidän käskyjensä mukaan elävät eivät joudu Arkkipelagissa hukkaan.

On tällaisia käskyjä: *älä koputtele* (miten se on ymmärrettävä? — ilmeisesti niin, että pyritään välttämään turhaa melua); *älä nuole kuppeja* eli älä painu jätteiden tasolle, mitä he pitävät nopeana ja varmana tuhoutumisena. *Älä luuhaa tunkioilla.* Ja muita.

Kiinnostava on käsky: *älä pistä nenääsi toisen pakkiin!* Mielestämme se on alkuasukkaiden ajattelun korkea saavutus: sehän on negatiivisen vapauden peri-

aate, tavallaan käänteinen "kotini on linnani" ja jopa sitä korkeampi, sillä tässä ei puhuta omasta pakista vaan vieraasta (joskin tarkoitetaan omaa). Alkuasukkaiden elämän olosuhteisiin perehtyneet ymmärtävät tässä "pakin" laajemmin: se ei tarkoita yksinomaan nokeentunutta vääntynyttä astiaa eikä edes siinä olevaa konkreettista luotaantyöntävää pöperöä vaan myös kaikkia ruuan hankkimisen menetelmiä, kaikkia olemassaolon kamppailun menetelmiä ja jopa vieläkin laajemmin: vangin *sielua*. Lyhyesti: anna minun elää niin kuin minä haluan, elä sinä niin kuin sinä haluat — sitä tämä käsky tarkoittaa. Kova ja julma GULAGin poika sitoutuu tästä käskystä olemaan käyttämättä voimaansa ja tarmoaan vain joutavasta uteliaisuudesta. (Mutta samalla myös vapauttaa itsensä kaikista moraalisista velvoitteista: vaikka siihen paikkaan kuolisit, samantekevää minulle. Se on kova laki mutta yhtä kaikki paljon inhimillisempi kuin "kriminaalien" — saarten ihmissyöjien — laki: "Kuole sinä tänään, niin minä kuolen huomenna." Kriminaali-ihmissyöjä ei suhtaudu naapuriinsa ollenkaan välinpitämättömästi: hän jouduttaa tämän kuolemaa lykätäkseen omaansa tuonnemmaksi ja välistä myös huvikseen tai uteliaisuuttaan tarkkaillakseen toisen kuolemista.)

Vihdoin on käsky-yhdistelmä: *älä luota, älä pelkää, älä pyydä!* Tässä käskyssä on erittäin selkeästi kiteytyneenä — jopa suorastaan kuin veistokseksi valettuna — vankien yhteinen kansallisluonne.

Kuinka voisi (vapaudessa) hallita kansaa, jos se olisi kauttaaltaan näin ylvään käskyn kyllästämä? . . . Pelottava ajatus.

Tämä käsky johdattaa meidät vankien elämän käyttäytymisen tarkastelemisesta heidän psykologisen olemuksensa tutkimiseen.

Ensimmäinen piirre, jonka heti panemme merkille GULAGin pojassa ja jota sitten kohtaamme yhä useammin, on: h e n k i n e n t a s a p a i n o i s u u s, psykologinen vakavuus. Tässä on kiinnostavaa vangin filosofinen yleisnäkemys paikastaan maailmankaikkeudessa. Toisin kuin englantilainen ja ranskalainen, jotka koko elämänsä ajan ylpeilevät sillä, että ovat syntyneet englantilaiseksi ja ranskalaiseksi, vanki ei ole ollenkaan ylpeä kansallisuudestaan, päinvastoin: hän ymmärtää sen julmaksi koettelemukseksi mutta tuon koettelemuksen hän tahtoo kestää arvokkaasti. Vangeilla on jopa tällainen huomion arvoinen myyttikin: että jossakin on muka "Arkkipelagin portti" (vrt. antiikin Herkuleksen pylväät) ja että portin ulkopinnassa on sisään tulijalle tarkoitettu kirjoitus "älä masennu!" ja sisäpuolella lähtijälle tarkoitettu kirjoitus "älä iloitse liikaa!". Ja — mikä tärkeintä — vangit lisäävät: vain viisaat näkevät nuo kirjoitukset, tyhmät eivät niitä näe. Usein he ilmentävät tuota myyttiä yksinkertaisella elämän säännöllään: *tulija, älä sure, lähtijä, älä iloitse.* Auttakoon tämä avain ymmärtämään vangin näkemyksiä Arkkipelagin elämästä ja ympäröivän avaruuden elämästä. Tällainen filosofia juuri onkin vangin psykologisen kestävyyden lähde. Vaikka olosuhteet kuinka synkästi olisivat häntä vastaan, hän rypistää karkeiden ahavoituneiden kasvojensa kulmakarvoja ja sanoo: *kaivoksen poh-*

jaa syvemmälle eivät pistä. Tai he rauhoittelevat toisiaan: *pahempaakin on!* Ja kaikkein syvimmissä nälän, kylmyyden ja sielun masennuksen kärsimyksissä tämä vakaumus: *pahemminkin voisi olla!* selvästi todella tukee ja reipastaa heitä.

Vanki on aina varautunut pahimpaan, hän elää ainaisessa kohtalon iskujen ja pahojen voimien puraisujen odotuksessa. Kun taas kaikkinaisen helpottumisen hän katsoo laiminlyönniksi, erehdykseksi. Tässä alituisessa onnettomuuden odotuksessa kypsyy vangin karu sielu, joka ei tunne pelkoa omasta kohtalosta eikä sääli toisten kohtaloa.

Poikkeamiset tasapainoisuuden tilasta ovat vangilla erittäin vähäisiä — niin valoisaan suuntaan kuin tummaankin, niin epätoivon suuntaan kuin ilonkin suuntaan.

Taras Shevtshenko (joka oleskeli saarilla lyhyen ajan jo esihistoriallisella kaudella) on ilmaissut tämän erittäin osuvasti: "En tunne enää juuri ollenkaan surua enkä iloa. Sen sijaan tunnen moraalista tyyneyttä, joka lähentelee kalan kylmäverisyyttä. Voivatko jatkuvat onnettomuudet todella näin muuttaa ihmisen?"[1]

Kyllä. Kyllä voivat. *Järkkymättömän välinpitämättömyyden tila* on vangille välttämätön suoja, joka auttaa häntä kestämään pitkät vuodet synkeää saarten elämää. Ellei hän Arkkipelagissa olonsa ensimmäisenä vuonna saavuta tuota sumeaa sammuneisuuden tilaa, hän tavallisesti kuoleekin. Jos hän saavuttaa sen, hän jää henkiin. Lyhyesti: totut kyllä — ellet kuole.

Vangin kaikki tunteet ovat tylsyneet, ja hänen hermonsa ovat käyneet karkeiksi. Alettuaan suhtautua välinpitämättömästi omaan suruunsa ja jopa rangaistuksiinkin, joita heimon valvojat hänen niskoilleen sälyttävät, ja milteipä suorastaan koko elämäänsä, hän ei tunne sielullista myötätuntoa liioin ympärillään olevien murhetta kohtaan. Jonkun tuskan huuto tai naisen kyyneleet eivät juuri saa häntä kääntämään päätään — niin tylsyneet ovat hänen reaktionsa. Usein vangit osoittavat säälimättömyyttä kokemattomia tulokkaita kohtaan ja nauravat näiden virheille ja onnettomuuksille, mutta — älkää tuomitko heitä liian ankarasti: he eivät tee sitä pahuuttaan, myötätunto on surkastunut heissä, ja he kykenevät havaitsemaan enää vain tapahtuman huvittavan puolen.

Heidän kaikkein yleisin maailmankatsomuksensa on fatalismi. Se on heidän yhteinen syvään juurtunut piirteensä. Se on selitettävissä heidän vapaudettomalla asemallaan, heidän täydellisellä tietämättömyydellään siitä, mitä heille tapahtuu aivan lähitulevaisuudessa, sekä käytännöllisesti katsoen täydellisellä kyvyttömyydellä vaikuttaa tapahtumiin. Fatalismi on vangille suorastaan välttämätön, sillä se vahvistaa hänen sielullista horjumattomuuttaan. GULAGin poika katsoo, että kaikkein rauhallisin tie on luottaa kohtaloon. Tulevaisuus on säkkiin pistetty kissa, ja kun ei ole käsitystä siitä, mitä elämän eri muunnelmat tuovat tullessaan, ei pidä liian sinnikkäästi pyrkiä mihinkään eikä liian

[1] Kirje Repninalle.

sitkeästi torjua mitään — jos siirretään toiseen parakkiin tai prikaatiin tai leiripisteeseen. Muutos saattaa merkitä käännettä parempaan tai tilanteen huononemista, mutta ainakin vanki vapautuu itsensä syyttelemisestä: vaikka tilanteesi onkin huonompi, ainakaan tämä ei ole omien kättesi työtä. Ja tällä tavalla vanki säilyttää pelottomuuden kalliin tunteen eikä lankea hääräilemiseen eikä mielistelyyn.

Näin synkkä kohtalo on omiaan luomaan vankeihin monia uskomuksia. Yksi niistä liittyy tiiviisti fatalismiin: jos huolehdit liiaksi elämäsi järjestämisestä tai peräti viihtymisestä, *kärähdät kuljetukseen*[1] ehdottomasti.

Heidän fatalisminsa ulottuu paitsi henkilökohtaiseen kohtaloon myös asioiden yleiseen kulkuun. Heidän päähänsä ei mitenkään mahdu, että tapahtumien *yleistä kulkua* voisi muuttaa. Heidän käsityksensä mukaan Arkkipelagi on ollut *aina* ja että aikaisemmin siellä oli vielä huonompaa.

Mutta kaikkein kiinnostavin psykologinen ilmiö tässä taitaa olla se, että vangit tulkitsevat vakaan välinpitämättömyyden tilansa heidän ankeissa kurjissa oloissaan elämänrakkauden voitoksi. Onnettomuuksien sarjan tarvitsee vain hiukan harveta ja kohtalon iskujen hieman heiketä, niin vanki ilmaisee jo tyytyväisyyttään elämään ja ylpeilee käyttäytymisellään siinä. Ehkäpä lukija uskoo tämän paradoksaalisen piirteen paremmin, jos lainaamme Tshehovia. Hänen kertomuksessaan "Karkotuksessa" lautturi Semen Tolkovyi kuvailee tunnettaan tähän tapaan:

> "Minä... olen saattanut itseni siihen pisteeseen, että voin maata alastomana paljaalla maalla ja syödä ruohoa. *Ja Jumala suokoon jokaiselle tällaisen elämän.* (Kursiivi meidän.) Minä en tarvitse mitään enkä pelkää mitään ja ymmärrän tilanteeni niin, ettei minua rikkaampaa eikä vapaampaa ihmistä olekaan."

Nämä merkilliset sanat kaikuvat korvissamme: olemme kuulleet ne lukemattomia kertoja Arkkipelagin vankien suusta. (Ja meitä ihmetyttää vain, mistä A. P. Tshehov oli saattanut poimia ne?) Ja Jumala suokoon jokaiselle tällaisen elämän! — mitä siitä arvelette?

Tähän saakka olemme puhuneet kansallisluonteen myönteisistä puolista. Mutta ei sovi liioin ummistaa silmiään sen kielteisiltä puolilta, eräiltä liikuttavilta kansallisilta heikkouksilta, jotka edellä kuvailtuun nähden ovat ikään kuin poikkeuksia ja ristiriitaisuuksia.

Mitä pelottomampaa, mitä jurompaa tämän ateistiselta vaikuttavan kan-

[1] Tulipalot kirjaimellisessa merkityksessä eivät pelota vankeja, he eivät arvosta asumuksiaan eivätkä edes yritä pelastaa palavia rakennuksia koska ovat varmoja, että ne joka tapauksessa korvataan. Kärähtämisestä he puhuvat vain henkilökohtaisen kohtalon yhteydessä.

san uskon puute on (niinpä he esimerkiksi suhtautuvat aivan pilkallisesti Raamatun teesiin "älkää tuomitko ettei teitä tuomittaisi" ja katsovat, ettei tuomio riipu tällaisista asioista), sitä kuumeisempia harkitsemattoman hyväuskoisuuden puuskia heille sattuu. Voidaan tehdä seuraavanlainen jako. Vangin tarkan mutta lyhyen näön piirissä hän ei usko mihinkään. Mutta koska häneltä puuttuu abstraktisen näkemisen ja historiallisen arvioimisen kyky, hän villi-ihmiselle ominaiseen naiiviin tapaan antautuu uskomaan mihin tahansa kaukaisiin huhuihin ja saarten ihmeisiin.

Ikivanha esimerkki alkuasukkaiden h y v ä u s k o i s u u d e s t a ovat Gorkin Solovetskiin saapumiseen liittyneet toiveet. Mutta ei tarvitse loitota niin kauaksi. Arkkipelagissa vallitsee miltei pysyvä ja melkein yleinen uskonto: usko niin sanottuun *amnestiaan.* On vaikea selittää, mikä se on. Se ei ole naisjumalan nimi, niin kuin lukija saattaisi luulla. Se muistuttaa jotenkin kristillisten kansojen uskoa Uuteen Tulemiseen. Alkuasukkaat odottavat niin sokaisevaa loistetta, että Arkkipelagin jäät sulavat silmänräpäyksessä ja peräti itse saaretkin sulavat ja kaikki alkuasukkaat purjehtivat lämpimillä aalloilla aurinkoisille seuduille, josta he oitis löytävät heille läheisiä miellyttäviä ihmisiä. Luultavimmin se on hieman muuntunutta uskoa Jumalan Valtakuntaan maan päällä. Tämä usko, jota yksikään reaalinen ihme ei ole milloinkaan vahvistanut, on kuitenkin erittäin sitkeähenkinen ja sinnikäs. Ja niin kuin muut kansat kytkevät tärkeät menonsa talven ja kesän auringonkiertoon, samoin vangitkin mystisesti odottavat (aina turhaan) marraskuun ja toukokuun alkupäiviä. Niin pian kuin etelätuuli käy yli Arkkipelagin, heti kuiskaillaan korvasta korvaan: "Varmasti tulee Amnestia! Nyt se alkaa!" Jos taas käyvät julmat pohjoistuulet, vangit lämmittelevät hengityksellään kohmeisia sormiaan, hierovat korviaan, tömistelevät jaloillaan ja rohkaisevat toisiaan: "Siispä tulee Amnestia. Muutoin jäädytään kaikki. . .! (Seuraa ilmaus jota on mahdoton kääntää.) Nyt se ilmeisesti alkaa."

Kaikkinaisen uskonnon turmiollisuus on todistettu jo ajat sitten, ja se näkyy tässäkin. Nämä Amnestiaan uskomiset heikentävät alkuasukkaita suuresti, ne saattavat heidät poikkeukselliseen haaveellisuuden tilaan, ja esiintyy epidemiavaiheita, jolloin tärkeät kiireiset valtion työt sananmukaisesti valuvat vankien käsistä — vaikutus on käytännöllisesti katsoen sama kuin päinvastaisten "kuljetuksista" kertovien synkkien huhujen. Kun taas jokapäiväisen rakennustyön kannalta olisi edullisempaa, että alkuasukkaat eivät kokisi mitään tunnevaihteluja.

Edelleen vangeissa on jonkinlainen kansallisheikkous, joka käsittämättömällä tavalla pysyy heissä koko heidän elämäntavastaan huolimatta — nimittäin s a l a i n e n o i k e u d e n m u k a i s u u d e n j a n o.

Tshehov pani merkille tämän merkillisen tunteen eräällä saarella, joka muuten sijaitsi meidän Arkkipelagissamme: "Vaikka pakkotyövanki olisi kuinka perusteellisesti turmeltunut ja epäoikeudenmukainen tahansa, kaikkein eniten

hän rakastaa oikeudenmukaisuutta, ja ellei sitä ole hänen yläpuolelleen asetetuissa ihmisissä, hän vaipuu vuosi vuodelta yhä syvempään vihaan, äärimmäiseen epäuskoon."

Vaikka Tshehovin havainnot eivät miltään puolelta koske meidän tapaustamme, niiden osuvuus kuitenkin hämmästyttää.

Alkaen vankien joutumisesta Arkkipelagiin heidän elämänsä jokainen päivä ja jokainen tunti on täällä silkkaa epäoikeudenmukaisuutta, ja itsekin he tässä tilanteessa tekevät yksinomaan epäoikeudenmukaisia tekoja, ja niinpä luulisikin heidän jo ajat sitten tottuneen tähän ja hyväksyneen epäoikeudenmukaisuuden elämän yleisnormiksi. Vaan ei! Jokainen heimon vahimpien ja heimon valvojien epäoikeudemukaisuus loukkaa vankeja yhä samalla tavalla kuin se loukkasi heitä ensimmäisenä päivänä. (Kun taas alhaalta ylös suuntautuva epäoikeudenmukaisuus synnyttää heissä myrskyisää hyväksynnän naurua.) Ja folkloreensa he luovat legendoja oikeudenmukaisuuden asemesta — tätä tunnetta liioitellen — palkitsemattomasta *jalomielisyydestä.* (Niinpä juuri tällä tavalla luotiin Arkkipelagissa ja pidettiin vuosikymmeniä hengissä myytti F. Kaplanille suodusta jalomielisyydestä: että muka häntä ei ammuttu, että tämä istuu elinkautistaan eri vankiloissa. Ja löytyi jopa monia todistajia, jotka olivat olleet samassa kuljetuksessa kuin hän tai Butyrkin kirjastossa saaneet kirjoja hänen kädestään[1]. Sopii kysyä: mitä alkuasukkaat hyötyivät tuosta joutavasta myytistä? Se oli äärimmäisyysesimerkki suunnattomasta jalomielisyydestä, johon he haluavat uskoa. Silloin he voivat ajatuksissaan kohdistaa sen itseensä.)

Tunnetaan myös tapauksia, että vanki on Arkkipelagissa alkanut rakastaa työtä (A. S. Bratshikov: "olen ylpeä kätteni työstä") tai ei ole lakannut rakastamasta sitä (syntyperältään saksalaiset vangit), mutta nuo tapaukset ovat niin poikkeuksellisia, että me emme rupea esittämään niitä yleisenä kansallispiirteenä — emme edes omituisuutena.

Halu kertoa menneisyydestä on toinen alkuasukkaiden piirre, joka älköön kuulostako ristiriitaiselta jo mainittuun alkuasukkaiden salamyhkäisyyden piirteeseen nähden. Kaikilla muilla kansoilla tämä piirre on vanhojen ukkojen tapa, kun taas keski-ikäiset ihmiset eivät mielellään kerro ja jopa varovat kertomasta menneisyydestä (varsinkin naiset, varsinkin kaavakkeentäyttäjät, yleensä kaikki). Tässä suhteessa vangit taas käyttäytyvät aivan kuin koko kansakunta koostuisi pelkistä vanhoista ukoista. (Kun heillä toisaalta on

1 Hiljattain Kremlin komendantti toveri Malkov kumosi nämä huhut virallisesti ja kertoi, että hän ampui Kaplanin jo silloin. Ja Demjan Bednyikin oli läsnä teloitustilaisuudessa. Lisäksi Kaplanin puuttumisen vuoden 1922 eserrä-oikeudenkäynnin todistajien joukosta oli luullut saaneen vangit vakuuttuneiksi! — vaan hepä eivät muista sitä oikeudenkäyntiä ollenkaan. Me oletamme, että huhu Fanny Kaplanin elinkautisesta vankeudesta sai alkunsa Berta Gandalin elinkautisesta vankeudesta. Tämä nainen, joka ei osannut epäillä mitään, saapui Riikasta Moskovaan juuri murhayrityspäivinä, kun Gandalin veljekset (jotka odottivat Kaplania autossa) ammuttiin. Siitä Berta saikin elinkautisensa.

kasvattajat, heitä siis päinvastoin taas kohdellaan kuin pelkästään lapsista koostuvaa kansakuntaa.) Heistä ei saa puristetuksi sanaakaan tämän päivän arkisista pikkusalaisuuksista (missä voi lämmittää pakin, keneltä saa vaihdetuksi mahorkkaa), mutta menneisyydestä he kertovat salailematta ja aivan avoimesti: millaista elämää eli ennen Arkkipelagia ja mikä oli ja miten *joutui tänne.* (Tuntikausia he kuuntelevat selostuksia siitä, kuinka kukin "joutui", eivätkä nuo yksitoikkoiset kertomukset kyllästytä heitä yhtään. Ja mitä satunnaisempi, pinnallisempi ja lyhyempi kahden vangin tapaaminen on (esimerkiksi makaavat yhden yön vierekkäin niin sanotussa "kauttakulkupaikassa"), sitä laveammin ja yksityiskohtaisemmin he kiirehtivät kertomaan toisilleen kaiken itsestään.

Tätä on kiinnostava verrata Dostoevskin havaintoon. Hän mainitsee, että jokainen hautoi ja setvi "Kuolleeseen taloon" joutumisensa tarinaa sisimmässään ja ettei heidän tapanaan lainkaan ollut keskustella siitä. Tämän me ymmärrämme: se johtui siitä, että "Kuolleeseen taloon" jouduttiin *rikoksesta* ja että pakkotyövangeista tuntui tuskalliselta muistella sitä.

Arkkipelagiin taas vanki joutuu kohtalon selittämättömän kulun kautta tai olosuhteiden häijyn kostavasta yhteisvaikutuksesta, mutta yhdeksässä tapauksessa kymmenestä hän ei tunne tehneensä mitään "rikosta", ja tästä syystä kertomukset aiheesta *"kuinka joutui"* ovat Arkkipelagissa kaikkein mielenkiintoisimpia ja synnyttävät kuulijakunnassa kaikkein elävimmän myötätunnon.

Vankien menneisyyttä käsittelevillä kertomuksilla, jotka täyttävät heidän parakeissa vietetyt iltansa, on vielä toinenkin tarkoitus ja tehtävä. Vangin menneisyys on yhtä järkähtämätön kuin hänen nykyhetkensä ja tulevaisuutensa ovat epävarmat. Menneisyyttä kukaan ei voi enää riistää vangilta, ja päälle päätteeksi jokaikinen oli aikaisemmassa elämässään jotakin suurempaa kuin on nyt. (Sillä vankia alempaa ei olekaan, jopa juoppoa kulkuriakin puhutellaan Arkkipelagin ulkopuolella *toveriksi.)* Niinpä muisteluissa vangin itserakkaus valloittaa takaisin harjanteet, joilta elämä on hänet suistanut[1]. Lisäksi muistelmia ehdottomasti väritetään, niihin sisällytetään keksittyjä (mutta varsin uskottavalta kuulostavia) episodeja, ja kertoja-vanki (ja myös kuulija) kokee elähdyttävän *itseluottamuksen palaamisen.*

On myös toinen tämän itseluottamuksen vahvistamisen muoto: lukuisat folkloristiset kertomukset vankikansan näppäryydestä ja taitavuudesta. Nämä verraten karkeat kertomukset muistuttavat Nikolain aikojen sotamieslegendoja (silloinhan sotamies otettiin kahdeksikymmeneksiviideksi vuodeksi). Teille kerrotaan, miten muuan vanki meni päällikön taloon pilkkomaan puita keittiöön ja — päällikön tytär juoksi itse hänen luokseen liiteriin. Ja miten viekas päivystäjä teki parakin alle käytävän ja vei aina pakin pakettihuoneen lattiaan tehdyn kaatoaukon alle. (Ulkoa tulevissa paketeissa on välistä

[1] Ja itserakkauttahan vanhassa kuurossa peltisepässä ja maalarin apupojassa on aivan yhtä paljon kuin kuuluisassa pääkaupunkilaisohjaajassa, se on muistettava.

votkaa, mutta Arkkipelagissa vallitsee kieltolaki, ja määräysten mukaan votka on heti kaadettava maahan (ei muuten koskaan kaadettu). Niinpä tämä päivystäjä keräsi votkan pakkiinsa ja oli aina humalassa.)

Yleensä vangit arvostavat ja rakastavat h u u m o r i a , ja tämä on osoitus vankien psyyken perustan terveydestä — niiden jotka ovat ensimmäisenä vuonna onnistuneet välttämään kuoleman. He lähtevät siitä, että kyyneleet eivät käy puolusteluista ja että nauru ei pidennä tuomiota. Huumori on heidän alituinen liittolaisensa, jota ilman elämä taitaisi Arkkipelagissa olla suorastaan mahdotontakin. Kiroiluakin he arvostavat nimenomaan huumorin mukaan: huvittavampi tehoaa heihin paremmin. Heidän jokainen vastauksensa kysymykseen, heidän jokainen lausumansa ympärillä olevasta on höystetty edes pienellä huumorin rahdulla. Jos vangilta kysyy, kauanko hän on jo ollut Arkkipelagissa, hän ei vastaa "viisi vuotta" vaan:

— Viisi tammikuutahan on tullut istutuksi.

(Jostakin syystä he nimittävät Arkkipelagissa oleskeluaan *istumiseksi,* vaikka juuri istua siellä ehtii kaikkein vähiten.)

— Onko vaikeaa? häneltä kysytään. Hän irvistää ja vastaa:

— Vain kymmenen ensimmäistä vuotta ovat vaikeita.

Jos ilmaisee myötätuntonsa siitä, että hän joutuu elämään näin vaikeassa ilmastossa, hän vastaa:

— Ilmasto on huono, mutta seura on hyvää.

Tai he puhuvat henkilöstä, joka on lähtenyt Arkkipelagista:

— Kolme sai, viisi istui, vapautui ennenaikaisesti.

Ja kun Arkkipelagiin alkoi saapua neljännesvuosisadan passituksen saaneita:

— Nyt on ainakin kaksikymmentäviisi vuotta elämää turvattu!

Ja yleensä Arkkipelagista he sanovat tähän tapaan:

— Joka ei ole vielä käynyt, käy kyllä, joka on käynyt, ei unohda.

(Tämä on laiton yleistys: mehän emme suinkaan aio käydä siellä, eikö totta, lukijani?) Missä tahansa ja milloin tahansa kuullessaan jonkun pyytävän *lisää* jotakin (esimerkiksi keitettyä vettä mukiin), kaikki alkuasukkaat huutavat oitis kuorossa:

— Syyttäjä kyllä *lisää!*

(Yleensä syyttäjiä kohtaan vangit tuntevat käsittämätöntä vihaa, joka usein purkautuu ilmi. Niinpä esimerkiksi seuraavanlainen epäoikeudenmukainen lausahdus on Arkkipelagissa erittäin laajalle levinnyt:

— Syyttäjä on listijä.

Paitsi osuvaa riimiä emme näe siinä mitään mieltä. Meidän on mielipahaksemme jälleen luettava tämä assosiaatioiden ja kausaalisuhteiden muodostamisessa ilmeneviin katkoihin, jotka madaltavat vankien ajattelun ihmisten keskimääräisen ajattelun tason alapuolelle. Tästä hieman tuonnempana.)

Lisää esimerkkejä heidän viehättävistä harmittomista piloistaan:

— Aina vain nukkuu, koskaan ei ehdi huilata.

— Et juo vettä? Mistä sinä aiot voimia kerätä?

Työpäivän lopulla (kun jo kärsimättömästi odotellaan vaihtoa) ehdottomasti pilaillaan vihatun työn kustannuksella:

— Jaa jaa, juuri kun työ alkoi luistaa, päivä loppuu kesken!

Aamulla sen sijaan, että iskettäisiin työhön kiinni, maleksitaan paikasta toiseen ja toistellaan:

— Tulisi pian ilta, niin huomenna (!) pääsisi töihin!

Ja sitten tulemme heidän loogisessa ajattelussaan ilmeneviin katkoihin. Alkuasukkaiden tunnettu lausahdus kuuluu:

— Me emme ole istuttaneet tätä metsää emmekä liioin rupea sitä kaatamaan.

Mutta jos näin ajatellaan niin — eiväthän metsäteollisuuslaitoksetkaan ole istuttaneet metsää mutta silti hakkaavat sitä erittäin menestyksekkäästi! Niin että tämä on tyypillistä alkuasukkaiden ajattelun lapsellisuutta, omalaatuista dadaismia.

Tai vielä tällainen esimerkki (Vienan meren kanavan ajoilta):

— Tehköön karhu työt!

Kuinka ihmeessä — vakavasti puhuen — voisi kuvitella karhun rakentavan suurta kanavaa? Kysymys karhun töistä tuli riittävästi valaistuksi jo I. A. Krylovin teoksissa. Jos olisi vähäisintäkään mahdollisuutta valjastaa karhut määrätietoiseen työhön, se olisi tehty viime vuosikymmeninä, ja olisi kokonaisia karhuprikaateja ja karhujen leiripisteitä, siitä voitte olla varma.

Tosin alkuasukkailla on myös rinnakkaissanonta karhuista — erittäin epäoikeudenmukainen mutta syvään juurtunut:

— Päällikkö on karhu.

Me emme edes pysty ymmärtämään: millainen assosiaatio on voinut synnyttää tällaisen ilmauksen: emme haluaisi ajatella alkuasukkaista niin pahaa, että asettaisimme nuo kaksi ilmausta rinnakkain ja siitä päättelisimme jotakin.

Siirtyessämme käsittelemään kysymystä vankien kielestä joudumme suuriin vaikeuksiin. Puhumattakaan siitä, että jokainen vastalöydettyä kieltä koskeva tutkimus on aina erillinen kirja ja erikoinen tieteellinen kurssi, meidän tapauksessamme on vielä erityisvaikeuksiakin.

Näihin kuuluu kielen aglomeraattinen yhdistyminen kiroiluun, johon olemme jo viitanneet. Kukaan[1] ei pystyisi erottelemaan noita kahta ainesta toisistaan (sillä elävää ei käy jakaminen!), ja toisaalta taas huoli nuorisosta estää meitä panemasta tieteellisille sivuille kaikkea niin kuin on.

[1] Vasta hiljattain joku Tsheljabinskin alueen Dolgoderevenskoen kylästä oleva Stalevskaja keksi keinon: "Miksi ei taisteltu kielen puhtauden puolesta? Miksi ei järjestyneesti pyydetty kasvattajalta apua?" Tämä erinomainen ajatus ei yksinkertaisesti tullut mieleemme, kun olimme Arkkipelagissa, — muutoin olisimme antaneet vangeille vihjeen.

Toinen vaikeus aiheutuu välttämättömyydestä erotella varsinainen vankikansan kieli siihen sekoittuneesta ("kriminaaleiksi" nimitettyjen) kannibaalien heimon kielestä. Kannibaalien heimon kieli on aivan erillinen filologian puun oksa, eikä sillä ole sukulaiskieliä eikä samantapaisia kieliä. Tämä aihe ansaitsee oman erillisen tutkimuksensa, mutta meitä kannibaalien käsittämätön sanasto vain hämmentäisi tässä (esimerkiksi: väärä = henkilöllisyystodistus, fritsu = nenäliina, kulmio = matkalaukku, sipuli = kello, kärsät = saappaat). Mutta vaikeus on siinä, että vankien kieli omaksuu joitakin kannibaalien kielen sanastollisia aineksia, jotka rikastuttavat sen kuva-ainesta:

> vislata, pimittää, kusta silmään, lintsata, naruttaa, filmata, päkertää, väri, puoliväri, ilmaveikko, lokero, syyni, kainalokeppi, kynttilänsydän, kuutonen, imisä, eittäjä, matrassi, basillit, filmata kriminaalia, ynnä muita ynnä muita.

Ei voi olla myöntämättä monia noista sanoista osuviksi, kuvaaviksi, jopa yleisesti tajuttaviksi. Niiden huipentuma lienee komentohuuto *sipsu-sip-sip!* Se on vain monimutkaisesti kuvailtavissa. Juokseminen tai jonkun juoksuttaminen *sipsusti* tarkoittaa: varpaillaan ja määrätietoisesti ja hartaan alttiisti — ja kaikkea tätä yhtä aikaa.

Meistä suorastaan tuntuu siltä, että juuri tuota ilmausta nykykieli kaipaisi kovasti! — varsinkin kun elämässä usein kohtaa tuollaista toimintaa.

Mutta siitä huolehtiminen on jo turhaa. Päätettyään pitkän tutkimusmatkansa Arkkipelagiin näiden rivien tekijä on kovin huolissaan siitä, kykeneekö hän palaamaan kansatieteen instituuttiin opettamaan — eli siis ei ainoastaan kaaderiosastoa ajatellen vaan: ei kai hän vain ole jäänyt jälkeen nykykielestä ja mahtavatko ylioppilaat enää kunnolla ymmärtää häntä. Ja äkkiä hän hämmästyksekseen ja ilokseen kuuleekin ensimmäisen vuosikurssin opiskelijoiden suusta samoja ilmauksia, joihin hänen korvansa on tottunut Arkkipelagissa ja jotka tähän saakka ovat puuttuneet kielestä: "vauhdista", "helahoito", "putsata", "jemmata", "älykääpiö", "heilua jätkien kanssa" ja monia, monia muita!

Tämä on osoitus vankien kielen suuresta energiasta, joka auttaa sitä selittämättömästi tihkumaan meidänkin maahamme ja ennen muuta nuorisomme kieleen. Se antaa aihetta toivoa, että tulevaisuudessa prosessi nopeutuu ja myös kaikki edellä luetellut sanat juurtuvat kieleen ja mahdollisesti jopa sen kaunistukseksi.

Mutta sitä vaikeammaksi käy tutkijan tehtävä: erotella nyt venäjän kieli ja vankien kieli toisistaan!

Ja vihdoin tunnollisuus estää meitä kiertämästä neljättäkään vaikeutta: perimmäistä, jotenkin kerrassaan esihistoriallista venäjän kielen vaikutusta vankien kieleen ja jopa kannibaalien kieleenkin (enää tällaista vaikutusta ei voi havaita). Kuinka muuten olisi selitettävissä, että tapaamme Dalilta seuraavanlaisia saarelaisten spesifisten ilmauksien kanssa analogisia ilmauksia:

> elää laillisessa (Kostroma) — merkityksessä elää vaimonsa kanssa

(Arkkipelagissa: elää naisen kanssa laillisessa),
köyhtyä, laihtua viimeisilleen (vrt. "olla viimeisillään")

tai edelleen Dalilta sananlaskun:

"kaalisoppa on hyvä ihminen" — jota vastaa kokonainen sarja saarten ilmauksia: pakkanen on ihminen (ellei ole kova), nuotio on ihminen jne.

Ja sanonnan "hiiriäkään ei enää jahtaa" löydämme niin ikään Dalilta[1].

Ja "narttu" merkitsi vakoilijaa jo P.F. Jakubovitshin aikana.

Ja vielä alkuasukkaiden erinomainen ilmaus *painaa sarvet tanassa* (kaikesta sitkeästi tehdystä työstä ja yleensä kaikkinaisesta sinnikkyydestä, kannassaan pysymisestä), *katkoa sarvet* ja *murtaa sarvet* palauttavat nykypolville nimen omaan "sarvet"-sanan ikivanhan venäläisen ja slaavilaisen merkityksen (kerskailu, ylimielisyys, koppavuus), ja taas ranskasta omaksuttua "sarvi"-sanontaa (uskottomasta vaimosta) tavallinen kansa ei ole omaksunut ollenkaan, ja intelligentsiakin olisi jo unohtanut sen, ellei se kytkeytyisi Pushkinin kaksintaisteluun.

Kaikki nämä lukemattomat vaikeudet pakottavat meidät panemaan tutkimuksemme kieltä käsittelevän osan toistaiseksi sivuun.

Lopuksi pari henkilökohtaista riviä. Tämän artikkelin tekijän kysellessä vangeilta nämä aluksi vierastivat: he olettivat, että näitä kysymyksiä tehtiin *kummia* varten (tämä on heidän henkisesti läheinen holhoojansa, jota kohtaan — samoin kuin kaikkia holhoojiaan kohtaan — he kuitenkin osoittavat kiittämättömyyttä ja epäoikeudenmukaisuutta). Vakuututtuaan siitä, että asian laita ei ollut näin, ja kun heille lisäksi joka kerta tarjottiin mahorkkaa (kalliita merkkejä he eivät polta), he alkoivat suhtautua tutkijaan erittäin suopeasti ja paljastivat turmeltumattoman sisimpänsä. He alkoivat jopa erittäin viehättävästi nimittää tutkijaa joissakin paikoissa Ukrop Pomidorovitshiksi ja toisissa Fan Fanytshiksi. On sanottava, että Arkkipelagissa ei yleensä käytetä isännimiä, ja niinpä tässä kunnioittavassa puhuttelussa on humoristinen sävy. Samalla se paljasti tämän työn tarkoituksen menneen yli heidän ymmärryksensä.

Tekijä puolestaan katsoo onnistuneensa tässä tutkimuksessaan, hypoteesi on todistettu täydellisesti, 20. vuosisadan puolivälissä on löydetty uusi kansakunta, josta kukaan ei ole ennen tiennyt mitään, etniseltä suuruudeltaan monta miljoonaa ihmistä.

[1] Poslovitsy russkogo naroda (Venäjän kansan sananlaskuja), Moskova 1957, s. 357.

XX Koiran virka

Luvun nimi ei ole tarkoitettu sivaltavaksi loukkaukseksi, mutta onhan toki velvollisuutemme pitäytyä leiriperinteeseen. Jos asiaa oikein ajattelee, niin itsehän he ovat osansa valinneet: heidän palveluksensa on sama kuin vartiokoirien ja heidän palveluksensa liittyy koiriin. Ja onhan peräti erikseen koirapalvelusta koskeva ohjesääntökin, ja kokonaiset upseerikomissiot tarkkailevat yksityisen koiran *työskentelyä,* muokkaavat siihen *hyvää kiukkua.* Ja jos yhden pennun ylläpito maksaa kansalle 11 000 ruplaa (ennen Hrushtshevin rahanuudistusta), niin eiköhän jokaisen upseerin ylläpito sentään tule kalliimmaksi? (Susikoiria ruokitaan ravitsevammin kuin vankeja[1].)

Kautta koko tämän kirjan vaikeutenamme on: miten yleensä nimittää heitä? "Päällystö, päälliköt" — kuulostaa liian yleiseltä, on sovellettavissa myös vapauteen, koko maan elämään, päälle päätteeksi kuulostaa kovin kuluneelta. Samoin "isännät". Entä "leirien käskijät"? — voimattomuuttamme osoittava kiertoilmaus. Nimittääkö heitä suoraan leiriperinteen mukaisesti? — kuulostaa hieman karkealta, haukkumasanalta. *Leiriherrat* olisi aivan kielen hengen mukainen: se asettuu "leirivangin" vastakohdaksi samalla tavalla kuin "vankilapäällikko" eroaa "vangista". Niinpä pyydettyämme ankarilta lukijoilta luvan tämän sanan käyttämiseen (se ei ole suinkaan uusi) käytämme sitä silloin tällöin.

Siispä tämä luku on: leiriherroista (vanginvartijat kuuluvat samaan ryhmään). Voisi aloittaa kenraaleista, ja se olisikin hienoa, mutta — meillä ei ole aineistoa. Meidänhän — matojen ja orjien — oli mahdoton saada tietää heistä tai nähdä heitä läheltä. Ja kun näimme, kullan kimallus häikäisi meidät, emmekä me nähneet mitään.

Emme tiedä mitään toistensa tilalle tulleista GULAGin päälliköistä — noista Arkkipelagin tsaareista. Ja jos eteemme sattuu Bermanin kuva tai Apeterin lausahtama sana, me sieppaamme ne oitis. Tiedämme "Garaninin ampumisista" mutta itse Garaninista emme tiedä. Tiedämme vain, että pelkkä allekirjoituksen merkitseminen ei riittänyt hänelle. Kävellessään leirissä hän ei nirsoillut itsekin ampua mauserillaan, jos jonkun naamataulu ei miellyttänyt häntä. Kirjoitamme Kashketinista mutta Kashketinia itseään emme ole (Jumalan kiitos!) nähneet. Frenkelistä on kerääntynyt aineistoa mutta Zavenjaginista ei. Zaven-

[1] Kaikki koiria koskeva on Metterin teoksesta "Murat" (Novyi mir n:o 6 1960).

jagin-vainajaa ei haudattu Ezhovin-Berijan porukan myötä, vaan lehtimiehet herkuttelevat hänellä: "Norilskin legendaarinen rakentaja"! Ettei vain itse muurannutkin? Jos kuitenkin pidämme mielessä, että Berija piti hänestä ylhäältä ja MVD:n mies Zinovjev puhui hänestä erittäin kauniisti alhaalta, voimme olettaa, että hän oli erinomainen peto. Muutoin Norilskia ei olisi saatu rakennetksi. Mutta Antonovista, Enisein leirin päälliköstä on — kiitos — kirjoittanut meille insinööri Pobozhi[1]. Kehotamme kaikkia lukemaan tuon kuvauksen: proomujen lastin purkamisen Taz-joella. Tundran uumenissa, jonne tie ei ole vielä tullut (ja mahtaako tullakaan?), egyptiläiset muurahaiset kiskovat vetureita hangessa, ja Antonov seisoo ylhäällä vuorella, katselee ja määrää purkamistöihin suotavan ajan. Hän on lentänyt paikalle ilmojen halki ja kohta lentää pois ilmojen halki, ja seurue tanssii hänen edessään — mitä Napoleonista? —ja henkilökohtainen kokki tarjoilee hänelle koottavalle pöydälle tuoreita tomaatteja ja kurkkuja keskellä napapiirin kylmyyttä. Eikä perhana tarjoa kenellekään, kaiken ahtaa omaan kitaansa.

Tässä luvussa ovat tarkasteltavinamme everstit ja heitä alemmat. Puhumme vähän upseereista, siirrymme sen jälkeen kersantteihin, sipaisemme kiväärimiesvartiostoja ja sitten riittääkin meidän osaltamme. Joka on huomannut enemmän, hän kirjoittakoon lisää. Tässä rajallisuutemme: kun istuu vankilassa tai leirissä, vanginvartijoiden luonne kiinnostaa vain sikäli, kuin sen ymmärtää. Muussa suhteessa heistä ei halua olla ollenkaan kiinnostunut, he eivät ole vangin huomion arvoisia. Vanki itse kärsii, hänen ympärillään kärsivät epäoikeudenmukaisesti istumaan pannut ja verrattuna tähän kärsimyksen sylykselliseen, jota levitetyt kätesi eivät ulotu kahmaisemaan — mitä sinulle merkitsevät nuo koiran virkaan määrätyt tylsämieliset ihmiset? heidän pienet etunsa? heidän mitättömät taipumuksensa? heidän menestymisensä ja vastoinkäymisensä urallaan?

Ja nyt — liian myöhään — huomaa tarkkailleensa heitä liian vähän.

Kyselemättä edes lahjakkuudesta — voiko vankilan tai leirin vartijaksi ryhtyä ihminen, joka kykenisi edes johonkin hyödylliseen toimintaan? — esitämme kysymyksen: voiko leiriherra yleensä olla hyvä ihminen? Millaisen moraalisen valitsemisen järjestelmän elämä heille järjestää? Ensimmäinen valinta tapahtuu määrättäessä MVD:n joukkoihin, MVD:n kouluun tai kursseille. Jokainen ihminen, jonka osalle on tullut edes henkisen kasvatuksen häivä, jolla on edes jokin omantunnon tapainen ja joka kykenee erottamaan hyvän pahasta, kamppailee vaistomaisesti ja kaikin keinoin ollakseen joutumatta tuohon synkeään legioonaan. Mutta olettakaamme, että hänen ei onnistunut torjua. Seuraa toinen valinta: koulutuksen aikana ja palveluksen alkuvaiheessa päällystö puolestaan tarkkailee ja erottelee kaikki sellaiset, jotka tahdon voiman ja lujuuden (julmuuden ja sydämettömyyden) asemesta osoittavat leväperäisyyttä

[1] Novyi mir n:o 8 1964.

(hyvyyttä). Ja sitten monta vuotta kestävä kolmas valinta: kaikki joilla ei ollut käsitystä, minne he olivat menossa ja mihin ryhtymässä ovat nyt ymmärtäneet ja kauhistuneet. Olla pysyvästi väkivallan välikappaleena, osoittaa jatkuvasti pahaan! — siihenhän ei kuka tahansa pysty eikä heti. Sillä siinähän tallaa toisten kohtaloita, ja sisässä jokin jännittyy kunnes katkeaa — näin ei voi enää elää! Ja pahoin myöhässä mutta lopulta sentään ihmiset alkavat tempautua irti, valittavat sairautta, hankkivat todistuksen, siirtyvät pienemmälle palkalle ja irrottavat olkalaattansa — kunhan vain pääsevät pois, pois, pois!

Mutta loput siis perehtyvät työhönsä? Loput siis tottuvat, ja heidän kohtalonsa tuntuu heistä normaalilta. Ja tietenkin hyödylliseltä. Ja suorastaan kunniatehtävältä. Mutta joidenkin ei tarvitse edes tottua: he ovat alusta saakka sellaisia.

Kun tuollainen valinta on, voidaan päätellä, että sydämettömien ja julmien prosentti leirivartijoista on huomattavasti korkeampi kuin satunnaisessa otoksessa väestöstä. Ja mitä kauemmin, mitä keskeytyksettömämmin ja mitä merkitsevämmin ihminen palvelee *Elimissä,* sitä todennäköisemmin hän on — pahantekijä.

Emme unohda Dzerzhinskin yleviä sanoja: "Te, jotka olette muuttuneet koviksi ja joiden sydän ei kykene herkästi eikä huomaavasti suhtautumaan vankeustuomiotaan kärsiviin, lähtekää tästä laitoksesta!" Kuitenkaan emme mitenkään saa niitä sovitetuiksi todellisuuteen. Kenelle tuo sanottiin? Ja paljoltako tosissaan? — jos samaan aikaan puolustettiin Kosyrevia? (I osa, luku 8) Ja kuka otti kehotuksesta vaarin? Ei "terrori vakuuttamisen menetelmänä" eivätkä vangitsemiset "epäilyttävyyden" perusteella eivätkä panttivankien ampumiset eivätkä varhaiset keskitysleirit 15 vuotta ennen Hitleriä luo meille vaikutelmaa herkistä sydämistä, ritareista. Ja jos jotkut niinä vuosina lähtivät Elimistä *omaaloitteisesti,* niin juuri ne, joita Dzerzhinski kehotti jäämään, — ne jotka eivät olleet kyenneet muuttumaan koviksi. Kun taas ne, jotka olivat muuttuneet koviksi tai olivat olleet kovia, he juuri jäivät. (Ja ehkäpä toisella kerralla annettiin toisenlainen käsky, josta vain ei ole sitaattia.)

Miten tarttuvia ovatkaan käyvät ilmaukset, joita olemme valmiit omaksumaan harkitsematta ja tarkistamatta! *Vanha tshekan mies!* — kukapa ei olisi kuullut noita erikoisen arvonannon merkiksi venyttävästi äännettäviä sanoja. Jos halutaan erottaa leiriherra kokemattomista, hääräilevistä tyhjän hihkujista, joilta puuttuu buldogin ote, sanotaan: "Sen leirin päällikkö on va-anha tshekan mies!" (Esimerkiksi majuri joka poltti Klempnerin vangin sonaatin.) Tshekan miehet ovat itse panneet tuon sanonnan liikkeelle, ja me toistelemme sitä harkitsematta. "Vanha tshekan mies" — sehän merkitsee vähintäänkin: osoittautui hyväksi Jagodan aikana ja Ezhovin aikana ja Berijan aikana — oli kaikkien mieleinen.

Mutta älkäämme ruvetko jaarittelemaan "tshekan miehistä yleensä". Tshekan miehistä käsitteen varsinaisessa merkityksessä, operatiivi — tutkinta — santarmi-linjan tshekan miehistä on jo ollut luku. Kun taas leiriherrat

vain kernaasti nimittävät itseään tshekan miehiksi, kurkottelevat tuota nimitystä kohti tai ovat tulleet niistä viroista tänne lepäämään — lepäämään sillä täällä heidän hermonsa eivät kulu riekaleiksi eikä heidän terveytensä ala horjua. Heidän työnsä täällä ei vaadi samaa kehittymistä eikä samaa aktiivista häijyä painetta kuin siellä. Tsheka-GB:ssä on oltava terävä ja ehdottomasti osuttava silmään, kun taas MVD:ssä riittää, jos tyhmyydestään huolimatta osuu edes kalloon.

Emme ryhdy selittämään, miksi "leirityöntekijöiden työllistämisen ja kommunistiksi tekemisen" iskulause[1], jota toteutettiin menestyksekkäästi, ei luonut Arkkipelagiin tuota Dzerzhinskin tarkoittamaa värjyvää ihmisrakkautta. Kaikkein varhaisimmista vallankumousvuosista keskusrankaisuosaston kursseilla ja kuvernementtien rankaisuosastoissa valmistettiin vankiloita ja leirejä varten alempaa hallinto- ja palvelushenkilökuntaa (eli siis sisäiseen vartiointiin tarkoitettua) "tuotannosta irrottamatta" (se siis jo palveli vankiloissa ja leireissä). Vuonna 1925 tsaarin aikaisesta vartiointihenkilökunnasta oli jäljellä enää 6 % (mitä veteraaneja!). Kun taas leirien keskitason päällystö oli jo varhemmin ollut kokonaan neuvostotekoa. He jatkoivat opiskelemista: aluksi valistusasiain kansankomissariaatin *oikeusopin* tiedekunnissa (kyllä, valistusasiain kansankomissariaatin! — eikä oikeudettomuuden opin vaan oikeusopin!), ja vuodesta 1931 opiskelupaikkoina olivat Moskovan, Leningradin, Kazanin, Saratovin ja Irkutskin oikeusopin instituuttien ojennustyöosastot. Niistä valmistuvista 70 % oli työläisiä ja 70 % kommunisteja! Vuodesta 1928 myös noiden vankeuspaikkojen työllistettyjen ja kommunistisiksi kasvatettavien päälliköiden kurinpitovaltuuksia laajennettiin kansankomissaarien neuvoston ja milloinkaan vastaan panemattoman toimeenpanevan keskuskomitean päätöksestä[2], — mutta kas kumma, jostakin syytä ihmisrakkautta ei syntynyt! Heidän takiaan kärsimään joutuneiden ihmisten määrä oli miljoonia suurempi kuin fasistien takia kärsimään joutuneiden määrä. Päällepäätteeksi nämä eivät olleet sotavankeja eivätkä kukistettuja kansoja vaan — omia maanmiehiä, omassa maassa!

Kuka selittää tämän meille? Me emme osaa . . .

Syntyykö elämän teiden samankaltaisuudesta ja asemien samankaltaisuudesta luonteiden samankaltaisuus? Yleensä ei synny. Hengeltään ja älyltään huomattavien ihmisten kohdalla ei synny, heillä on omat ratkaisunsa, omat erikoisuutensa, jotka ovat erittäin yllättäviä. Mutta leiriherroilla, jotka ovat käyneet ankaran negatiivisen valinnan — moraalisen ja älyllisen — heidän koh-

[1] Ja heitä oli Venäjän sosialistisessa federatiivisessa neuvostotasavallassa vuoden 1923 lokakuun 1. päivänä jo 12 000 ja tammikuun 1:ntenä 1925 15 000. — Valtion Lokakuun vallankumouksen keskusarkisto osasto 393, tallenne 39, kansio 48, liuskat 4 ja 13 sekä tallenne 53, kansio 141, l. 4.

[2] Kokoelma "Ot tjurem. . .", s. 421.

dallaan luonteiden samankaltaisuus on silmiinpistävää ja todennäköistä, ja pystymme vaivatta jäljittämään heidän *yhteiset* peruspiirteensä.

K o r s k e u s . Hän elää erillisellä saarella, ja hänellä on vain heikko yhteys kaukaiseen ulkoiseen valtaan, ja tällä saarella hän on kiistattomasti ensimmäinen: kaikki vangit ovat alentavasti alistetut hänen valtaansa, vapaat myös. Hänen olkalaatoissaan on kaikkein suurin tähti. Hänen vallallaan ei ole rajoja, eikä se tunne erehdyksiä: jokainen valituksen tekijä huomaa aina olevansa väärässä (hänet murskataan). Hänellä on saaren paras talo. Paras kulkuneuvo. Häntä lähimmät alemmat leiriherrat ovat hekin varsin korkealla. Ja kun koko aikaisempi elämä ei ole istuttanut heihin kritiikin kyvyn kipinää, heidän on mahdoton ymmärtää itseään muuksi kuin erikoiseksi roduksi — synnynnäisiksi hallitsijoiksi. Siitä ettei kukaan kykene vastustamaan he päättelevät, että he hallitsevat äärimmäisen viisaasti, että hallitseminen on heidän ("organisatorinen") lahjansa. Jokainen päivä ja jokainen arkinen tapahtuma osoittaa heille näkyvästi heidän ylivoimansa: heidän edessään noustaan, ryhdistäydytään ja kumarretaan, heidän kutsustaan ei tulla vaan juostaan, heidän käskystään ei poistuta vaan juostaan pois. Ja jos hän (BamLagin Dukelski) menee portille katselemaan, miten hänen työläistensä likainen massa kulkee susikoirien vartioimana rivistönä, plantaasinomistajalla itsellään on lumivalkoinen kesäpuku. Ja jos he (UnzhLag) keksivät lähteä ratsain tarkastamaan työntekoa perunapellolla, jossa mustapukuiset naiset mönkivät mahaa myöten ravassa ja yrittävät nostaa perunaa (jota muuten ei ehditä kuljettaa vaan joka keväällä kaivetaan lannoitteeksi), niin he — elegantit ratsastajat kiiltävissä saappaissaan ja moitteettomissa villaunivormuissaan — ratsastavat rapaan uponneiden orjattarien ohi kuin ihka oikeat Olympoksen asukit.

Omahyväisyydestä on aina väistämättömästi seurauksena t y h m y y s . Elinaikanaan jumalaksi julistettu tietää kaiken perinpohjaisesti, hänen ei tarvitse lukea eikä opiskella, eikä kukaan pysty kertomaan hänelle mitään mietiskelemisen arvoista. Tshehov kohtasi Sahalinin virkamiesten joukossa viisaita ja toimeliaita ihmisiä, joilla oli tieteellisiä taipumuksia ja jotka varsin paljon tutkivat seutua ja sen elämää ja jotka kirjoittivat maantieteellisiä ja kansatieteellisiä tutkimuksia, mutta edes pilan päiten ei koko laajaan Arkkipelagiin voi kuvitella sellaista leiriherraa! Ja jos Kudlatyi (Ust-Vymin erään alakomennuksen päällikkö) päätti, että valtion normien täyttäminen sataprosenttisesti ei vielä ole 100 % vaan että on täytettävä hänen (päästään keksimänsä) tehtävävaihtoehtonsa ja että muutoin hän panee kaikki rangaistusannokselle, hänen päätöstään on mahdoton muuttaa. Kudlatyin työhuoneessa on pinokaupalla Leninin teoksia. Hän kutsuu V. G. Vlasovin ja opettaa: "Tässä Lenin kirjoittaa, miten parasiitteihin on suhtauduttava." (Parasiiteilla hän tarkoittaa vankeja, jotka täyttävät norminsa vain sataprosenttisesti, kun taas hän itse on proletaari. Heidän aivoissaan vallitsee sopusointu: tässä ovat tilukseni, ja minä itse olen proletaari.)

Vanhat orjanomistajat puolestaan olivat sivistyneitä: monet heistä opiskeli-

vat Pietarissa ja jotkut ties missä Göttingeneissä. Heidän piiristään tuli Aksakoveja, Radishtsheveja ja Turgeneveja. Mutta meidän MVD:n miestemme piiristä ei ole tullut ketään eikä tule. Mutta tärkeintä on, että orjanomistajat joko hallitsivat tiluksiaan itse tai olivat edes hiukan selvillä taloudestaan. Kun taas MVD:n pöyhkeät upseerit, joille on syydetty kaikki mahdolliset valtion edut, eivät millään pysty ottamaan huolehtiakseen myös talousjohdon töistä. Siihen he ovat liian laiskoja ja tyhmiä. Ja he verhoavat joutilaisuutensa ankaruuden ja salaisuuden sumuun. Ja seurauksena on, että valtion[1] on pakko heidän kultakaluunaisen hierarkiansa rinnalle pystyttää toinen samanlainen, trusteista ja kombinaateista muodostuva.[2]

Omavaltaisuus. Piittaamattomuus. Tässä suhteessa leiriherrat olivat aivan samanlaisia kuin 18. ja 19. vuosisadan pahimmat orjanomistajat. On lukemattomia esimerkkejä mielettömistä määräyksistä, joiden ainoana tarkoituksena oli vallan osoittaminen. Sitä enemmän mitä kauemmaksi Siperiaan ja pohjoiseen tultiin, mutta myös Himkissä, aivan Moskovan lähistöllä (nykyään se kuuluu jo itse Moskovaan), majuri Volkov panee Vapun päivänä merkille, että vangit eivät ole iloisia. Ja määrää: "Kakki iloitsemaan heti! Surullisesta ilmeestä kiinni saadut karsseriin!" Ja insinöörejä ilahduttamaan hän lähettää kolmatta tuomiotaan istuvia kriminaalityttöjä — laulamaan rivoja viisuja. Voidaan huomauttaa, että se ei ollut omalaatuisuutta vaan poliittinen toimenpide, hyvä on. Tuohon samaan leiriin tuotiin erä uusia vankeja. Eräs tulokkaista — Ivanovski — esittäytyy Bolshoi-teatterin tanssijaksi. "Mitä? Taiteilija?" Volkov raivostuu. "Kaksikymmentä vuorokautta karsseria! Mene itse ilmoittamaan ShIZO:n päällikölle!" Jonkin ajan kuluttua hän soitti: "Istuuko se taiteilija?" — "Istu." — "Tuliko itse?" — "Itse tuli." — "No, päästäkää se! Määrään hänet apulaiskomendantiksi." (Olemme jo kertoneet, että sama Volkov määräsi ajelemaan naisen tukan yksinomaan siksi, että tukka oli kaunis.)

Kirurgi Fuster — espanjalainen — ei miellyttänyt erikoisleiripisteen päällikköä. "Lähettäkää se kivilouhokseen!" Lähetettiin. Mutta pian päällikkö sairastui, piti leikata. On muitakin kirurgeja, voisi myös lähteä keskussairaalaan, vaan ei, hän luottaa vain Fusteriin! Fuster tuotava takaisin louhoksesta! Sinä leikkaat minut! (Mutta kuoli pöydälle.)

Ja eräällä päälliköllä on tällainen keksintö: käy ilmi, että geologi-insinöörivanki Kazakilla on dramaattinen tenori, hän opiskeli ennen vallankumousta Pietarissa italialaisen Repetton oppilaana. Ja leirin päällikkö keksii, että myös hänellä on ääni. Eletään vuosia 1941—42, jossakin käydään sotaa, mutta vapautus suojaa tehokkaasti leiripäällikön, joka ottaa laulutunteja maaorjal-

[1] Valtiota ei suinkaan aina johdeta huipulta käsin, historia on ymmärtävä tämän: varsin usein juuri keskikerros määrää rauhansa jähmeydellä valtion KEHITTYMÄTTÖMYYDEN.

[2] Mutta se ei hämmästyttänyt ketään: mikäpä meidän maassamme *ei* olisi kaksinkertaista — itse neuvostojen vallasta alkaen?

taan. Tämä puolestaan riutuu, on jo viimeisillään ja lähettelee tiedusteluja vaimostaan, joka taas — O. P. Kazak — karkotuksesta käsin etsiskelee miestään GULAGista. Etsintätiedusteluja kerääntyy päällikön haltuun, ja tämä voisi yhdistää miehen ja vaimon mutta ei kuitenkaan tee sitä. Miksi ei? Hän "rauhoittaa" Kazakia kertomalla, että tämän vaimo on karkotettu mutta että tämä elää kylläisesti. (Vaimo — koulutukseltaan pedagogi — on siivojana viljavarastossa, myöhemmin kolhoosissa.) Ja päällikkö jatkaa laulutuntien ottamista. Kun Kazak vuonna 1943 on jo aivan kuolemaisillaan, päällikkö armahtaa hänet, auttaa panemaan paperit kuntoon ja päästää miehen vaimonsa luo kuolemaan. (Tämä päällikkö ei ollut edes paha!)

P e r i n t ö t i l a n h a l l i t s e m i s e n tuntemus on ominainen kaikille leiripäälliköille. He eivät ymmärrä leiriään jonkin valtiollisen järjestelmän osaksi vaan perintötilaksi, joka on annettu heidän jakamattomaan hallintaansa siksi ajaksi, jonka he ovat virassaan. Tästä seuraa itsevaltainen elämänkohtaloiden ja yksilöiden hallinta, tästä seuraa myös keskinäinen kerskaileminen. Kengirin erään leiripisteen päällikkö: "Minun saunassani on töissä professori!" Mutta toisen leiripisteen päällikkö, kapteeni Stadnikov, murskaa hänet auttamattomasti: "Mutta minullapa on akateemikko päivystäjänä — kantaa makkipyttyjä!"

Ahneus, n y l k y r y y s. Tämä piirre on leiriherrojen keskuudessa kaikkein yleisin. Kaikki eivät ole tyhmiä eivätkä omavaltaisia, mutta jokainen pyrkii hyötymään vankien palkattomasta työstä ja valtion omaisuuden kustannuksella, jokainen — onpa hän sitten paikan ylin päällikkö tai apuri. Milloinkaan en tavannut pyyteetöntä leiriherraa, eikä kukaan ystävistänikään ole pystynyt sellaista muistamaan, eikä kukaan minulle kirjoittaneista entisistä vangeista liioin ole maininnut sellaisesta.

Mitkään lukuisat lailliset edut ja etuisuudet eivät riitä heille heidän himossaan temmata itselleen mahdollisimman paljon. Ei korkea palkka (kaksin- ja kolminkertaisine "napapiirin", "kaukaisen seudun" ja "vaarallisen työn" lisineen). Ei palkitseminen (joka leirien johtaville työntekijöille säädetään vuoden 1933 ojennustyölain 79. pykälällä — saman lain, joka ei estänyt määräämästä vangeille 12-tuntista työpäivää ja seitsemänpäiväistä työviikkoa). Ei poikkeuksellisen edullinen virkavuosien laskemistapa (pohjoisessa, jossa sijaitsi puolet Arkkipelagista, vuosi työtä lasketaan kahdeksi vuodeksi, ja kaikkiaan "sotilaille" riittää 20:n vuoden palvelus eläkkeelle pääsemiseen. Niinpä 22-vuotiaana kuolusta päässyt MVD:n upseeri voi siirtyä täydelle eläkkeelle ja matkustaa Sotshiin elämään 32-vuotiaana!)

Ei! Mutta jokaista runsasta tai niukkaa kanavaa, josta valuu ilmaisia palveluja tai tavaroita tai esineitä, jokainen leiriherra käyttää aina rohmuamiseen. Jo Solovetskissa päälliköt alkoivat ottaa itselleen vankeja keittäjiksi, pyykkäreiksi, hevosmiehiksi ja puunpilkkojiksi. Sen koommin tuo edullinen tapa ei keskeytynyt missään vaiheessa (eikä sitä milloinkaan kielletty ylhäältä), ja leiriherrat ottivat itselleen myös karjakoita, puutarhureita ja kotiopettajia lapsil-

leen. Jopa kaikkein kimakoimman tasa-arvoisuudesta ja sosialismista kilkattamisen vuosina — esimerkiksi vuonna 1933 BamLagissa — jokainen vapaa työntekijä voi saada vangin yksityispalvelijakseen maksamalla pienehkön maksun leirin kassaan. Manja Utkina-täti palveli Knjazh-Pogostissa leirin päällikön lehmää — ja sai palkinnoksi *lasillisen* maitoa päivässä. GULAGin käsitysten mukaan hänet palkittiin avokätisesti. (Kun muistaa GULAGin moraalin, tuntuu todennäköiseltä, että lehmä ei ollut päällikön vaan tarkoitettu "sairaiden ravitsemuksen parantamiseen", mutta maito meni päällikölle.)

Jokainen joka suinkin voi syödä tai juoda vankien annoksen kustannuksella, teki sen ehdottomasti — eikä lasikaupalla vaan ämpäri- ja säkkikaupalla! Lukija lukekoon uudelleen 9. luvusta Lipain kirjeen, tuon ilmeisesti entisen rättimikon parkaisun. Sillä eivätkä nuo Kuragin, Poisuishapka ja Ignatshenko raahanneet säkkejä ja pyttyjä varastosta nälissään eivätkä omaan tarpeeseensa vaan yksinkertaisesti: miksipä ei hyötyä puolustuskyvyttömien, suojattomien ja nälkään kuolevien orjien kustannuksella? Varsinkin kun eletään sota-aikaa, jolloin kaikki ympärillä vohkivat? Ja ellet elä sillä tavalla, toiset nauravat sinulle! (Heidän suhtautumistaan anastamisesta kiinni joutuneisiin loisiin en viitsi erottaa heidän erilliseksi petturuuden ominaisuudekseen.) Ja kolymalaiset muistelevat: kaikki jotka suinkin voivat rohmuta vankien yhteispadasta, ehdottomasti rohmusivat — leirin päällikkö, kuripäällikkö, KVTsh:n esimies, vapaat työntekijät ja päivystävät vartijat. Ja vartiosotilaat kantoivat vartiotupaan makeaa teetä! Sokerilusikallinenkin oli saatava vankien kustannuksella! Kuolevalta riistetty maistuu toki makeammalta . . .

KVTsh-päälliköitä on parempi olla muistelematta — silkkaa irvokkuutta. He haalivat kaikkea mutta jotenkin silppua (isompaa heidän ei ole lupa rohmuta). Niinpä KVTsh:n päällikkö kutsuu rättimikon ja antaa tälle Pravdaan kääritytyt risaiset toppahousut: siinä on, tuo minulle uudet. Ja vuosina 1945—46 Kaluzhkaja Zastavalla KVTsh:n päällikkö vei joka päivä vyöhykkeeltä pienen klapinipun, jonka vangit olivat keränneet hänelle rakennustyömaalta. (Ja sitten hän ajoi halki Moskovan bussissa — upseerin mantteli ja klapinippu, ei ole sekään häämiä elämää . . .)

Leirien isännille ei riitä se, että he itse ja heidän perheensä käyvät leirimestareiden tekemissä vaatteissa ja jalkineissa. (Jopa erikoisleiripisteen päällikön paksukaisvaimon pukujuhlaan tarvitsema "rauhankyyhky"-puku ommellaan leirin talouspuolella.) Heille ei riitä, että siellä valmistetaan heidän huonekalunsa ja kaikki taloustavaransa. Heille ei riitä, että siellä tehdään myös heidän haulinsa (joita he tarvitsevat salametsästykseen läheisellä luonnonsuojelualueella). Heille ei riitä, että heidän sikansa ruokitaan leirin keittiöstä. Ei riitä! He eroavatkin vanhan ajan orjanomistajista siinä, että heidän valtansa ei ole elinikäinen eikä perinnöllinen. Ja niinpä orjanomistajien ei tarvinnut varastaa itseltään, kun taas leiripäälliköiden aivot eivät muuta pohdikaan kuin keinoa varastaa jotakin omasta taloudestaan.

Esitän kitsaasti esimerkkejä, jotta en raskauttaisi esitystä. Synkeä kyttyrä-

selkä Nevezhin ei milloinkaan poistunut tyhjin käsin meidän Kaluzhkaja Zastavan leiristämme. Siinä hän asteli pitkässä upseerin manttelissaan ja kantoi vernissapyttyä tai ikkunaruutuja tai kittiä, yhteensä määriä, jotka tuhatkertaisesti ylittivät yhden perheen tarpeet. Ja Kotelnitsheskaja-rantakadun 15. leiripisteen päällikkö, pönäkkä kapteeni, saapui joka viikko henkilöautolla leiriin hakemaan vernissaa ja kittiä (sodan jälkeisessä Moskovassa ne olivat kultaa). Ja kaiken sen olivat ensin varastaneet heitä varten tuotantovyöhykkeeltä ja siirtäneet leirivyöhykkeelle samat vangit, jotka olivat saaneet 10 vuotta olkituposta tai naulapakkauksesta! Mutta me — venäläiset — olemme jo ajat sitten *ojentuneet* ja tottuneet oman maan menoon, meitä se vain huvittaa. Mutta miltä tuntui saksalaisista sotavangeista Rostovin leirissä! — päällikkö lähetti heidät öisin varastamaan hänelle rakennustarvikkeita: hän ja muut päälliköt rakensivat itselleen taloa. Mitä sävyisät saksalaiset saattoivat siitä ymmärtää, jos he tiesivät, että sama päällikkö passitti heidät perunapakillisen varastamisesta sotaoikeuteen, jossa heille mäiskittiin 10 ja 25 vuotta? Saksalaiset keksivät: he tulivat tulkki S:n luo ja ojensivat tälle puolustusasiakirjan: ilmoituksen, että sinä ja sinä päivänä he menevät varastamaan pakosta. (Varsinaisesti he rakensivat rautatierakennelmia, ja jatkuvasta sementin varastamisesta aiheutui, että rakennelmat tehtiin melkein pelkälle hiekalle.)

Käykääpä Ekibastuzissa kaivoshallinnon päällikön D. M. Matveevin talossa. (Hänen uusi asemansa johtuu GULAGin laajenemisesta kaivoshallintoon, sitä ennen hän oli vuodesta 1952 Ekibastuzin leirin päällikkö.) Hänen talonsa on tupaten täynnä maalauksia, kaiverruksia ja muita alkuasukkaiden ilmaisten kätten tekemiä esineitä.

H i m o . Tämä ei tietenkään koske kaikkia, tämä liittyy fysiologiaan, mutta leirin päällikön asema ja hänen oikeuksiensa rakennelma avasivat väljän tilan haaremitaipumuksille. Burepolomin leiripisteen päällikkö Grinberg vaati jokaisen vastasaapuneen sievän nuoren naisen heti luokseen. (Ja mitä muuta vaihtoehtoa naisella olisi ollut — paitsi kuolema?) Kotshemasissa leirin päällikkö Podlesnyi harrasti yöratsioita naisten parakeissa (samanlaisia kuin näimme myös Hovrinossa). Omakätisesti hän tempaisi peitteen naisen päältä, etsi muka piilotettuja miehiä. Vaikka hänen vaimonsa oli kaunotar, hänellä oli samanaikaisesti kolme naisvankia rakastajattarinaan. (Kerran ammuttuaan yhden heistä mustasukkaisuuden puuskassa hän ampui itsensäkin.) Filimonov, koko Dmitlagin KVO:n esimies, erotettiin tehtävästään "moraalisen rappion" takia ja hänet lähetettiin ojentumaan (samaan virkaan) BamLagiin. Siellä hän jatkoi mahtavaa juopottelemista ja irstailemista ja nimitti jalkavaimonsa — naiskriminaalin — kulttuuri- ja kasvatusosaston päälliköksi. (Filimonovin poika ryhtyi tekemisiin rikollisliigan kanssa ja istahti pian hänkin liigarikollisuudesta.)

P a h u u s , j u l m u u s . Ei ollut konkreettisia eikä moraalisia suitsia, jotka olisivat hillinneet noita ominaisuuksia. Rajoittamaton valta rajoittuneiden ihmisten käsissä johtaa aina julmuuteen. (Emmekä me suinkaan pelkkää sananhelinää tavoitellaksemme tuo esiin kaikkea tätä yhtäläisyyttä orjanomis-

tajien paheisiin nähden. Tämä yhtäläisyys osoittaa valitettavasti, että maanmiestemme luonne ei ole kahteensataan vuoteen yhtään muuttunut: antakaa yhtä suuri valta, niin paheetkin ovat samat!)

Naispeto Tatjana Merkulova (Unzhlagin 13. naisten metsätyöleiripiste) syöksähteli ratsain orjattariensa seassa kuin mikäkin hurja plantaasinomistaja. Pronman muistaa, että majuri Gromov oli suorastaan sairas päivinä, joina ei ollut pannut muutamaa ihmistä BURiin. Kapteeni Medvedev (Ust-Vym-Lagin 3. leiripiste) oli joka päivä useita tunteja vartiotornissa merkitsemässä muistiin, keitä miehiä kävi naisten parakissa, ja rikkomukseen syyllistyneet hän passitti heti eristysvankilaan. Sen oli oltava aina täynnä. Elleivät eristysvankiloiden sellit olleet tupaten täynnä, elämä tuntui hänestä tyhjältä. Iltaisin hän mielellään komensi vangit järjestymään rivistöön ja opetti heitä seuraavaan tapaan: "Teidän korttinne on lyöty! Te ette ikänä enää palaa vapauteen, turha toivo!" Samassa Ust-Vym-Lagissa leiripisteen päällikkö Minakov (entinen Krasnodarin vankilan varajohtaja, joka oli istunut kaksi vuotta valtuuksiensa ylittämisestä mutta joka taas oli puolueen jäsen) henkilökohtaisesti raastoi kieltäytyjiä jaloista lavereilta; heidän joukossaan oli kriminaaleja, jotka alkoivat tehdä vastarintaa ja huitelivat laudoilla; silloin hän käski poistaa ikkunat koko parakista (pakkasta oli 25 astetta) ja lappaa ämpäreillä vettä ikkuna-aukoista sisään.

He kaikki tiesivät (myös alkuasukkaat tiesivät): *lennätinlangat eivät ulotu tänne!* Plantaasiherroihin kehittyi myös sadismiksi nimitetty perverssi viha. Burepolomin erikoisosaston esimiehen Schulmanin eteen on järjestynyt uusi kuljetus. Hän tietää, että koko tämä erä lähtee nyt yleisiin töihin. Kuitenkaan hän ei malta olla kysymättä: "Onko insinöörejä? Käsi ylös!" Kymmenkunta kättä kohoaa, toiveikkuus häivähtää kasvoilla. "Vai sillä tavalla! Ehkä on akateemikkojakin? Kohta tuodaan kyniä!" Ja vangeille tuodaan — rautakankia. Vilnan siirtolan esimies luutnantti Karev näkee uusien tulokkaiden joukossa aliluutnantti Belskin (tällä on yhä saappaat jalassa ja kauhtunut upseerin univormu). Vielä hiljattain tuo mies oli samanlainen neuvostoupseeri kuin Karevkin, hänellä oli samanlaiset olkalaatat. Herättääkö kuluneen univormun näkeminen Karevissa myötätuntoa? Onko seurauksena edes välinpitämättömyys? Ei vaan — halu nöyryyttää aivan erikoisesti! Ja Karev määrää Belskin pantavaksi kuljettamaan lantaa pelloille (ja nimenomaan vaihtamatta upseerin univormua leirivangin vaatteisiin). Saman siirtolan saunaan tuli Liettuan UITLK:n vastuullisia työntekijöitä, ja he kävivät pitkäkseen penkeille ja pakottivat nimenomaan Viidenteenkymmenenteenkahdeksanteen kuuluvia vankeja pesemään heidät.

Katselkaapa heidän kasvojaan, sillä hehän liikkuvat yhä meidän keskuudessamme, he saattavat matkustaa kanssamme samassa junassa (tietenkin vähintään toisen luokan makuuvaunussa) tai lentokoneessa. Heidän kauluslaatassaan on seppele, joka seppelöi herra ties mitä, mutta heidän olkalaattansa eivät tosin enää ole siniset (ujostelevat), mutta sininen tai edes punainen tai vaaleanpunainen reunus niissä on. Heidän kasvoillaan

on puiseva jähmeä julmuus ja aina synkeän tyytymätön ilme. Kaiken luulisi olevan hyvin heidän elämässään, mutta heidän ilmeensä on tyytymätön. Tuntuuko heistä siltä, että jokin parempi jää heiltä sittenkin saavuttamatta? Vai Jumalako merkitsee vääjäämättömästi konnan kaikista tämän pahoista teoista? Vologdan, Arkangelin ja Uralin junien makuuvaunuissa näitä *sotilashenkilöitä* on erikoisen runsaasti. Ikkunan takana vilahtelee rapistuneita leiritorneja. "Teidän *maitanne* vai?" naapuri kysyy. Sotilas nyökkää ja vastaa suorastaan ylpeästi: "Meidän on." — "Sinnekö olette matkalla?" — "Sinne." — "Onko vaimokin töissä?" — "Saa yhdeksänkymppiä. Minä itse saan kaksi ja puoli sataa (majuri). Kaksi lasta on. Ei siinä pitkälle potkita." Esimerkiksi juuri tämä, jolla on suorastaan kaupunkilaisen tavat, on erittäin miellyttävä junamatkan keskustelukumppani. Ulkona vilahtelee kolhoosipeltoja, hän selittää: "Maataloudessa asiat sujuvat nyt paljon paremmin. Nykyään ne *kylvävät mitä tahtovat.*" (Mutta kun ensimmäisen kerran kömpivät luolastaan viljelemään metsän kaskimaata, eivät siis kylväneet "mitä tahtoivat"? . . .)

Vuonna 1962 matkustin ensimmäisen kerran vapaana Siperian halki junassa. Ja että pitikin! — samaan hyttiin osua nuoren MVD:n miehen, joka oli vastikään päässyt Tavdan koulusta ja joka nyt oli matkalla Irkutskin UIT-Lin käyttöön. Minä tekeydyin sympatisoivaksi hölmöksi, ja hän kertoi minulle, millä tavalla hajoittelu tapahtui nykyajan leireissä, ja millaisia tunteettomia ja toivottomia röyhkimyksiä nuo vangit olivat. Alituinen julmuus ei vielä ollut vakiintunut hänen kasvoilleen, mutta hän näytti minulle Tavdan koulusta valmistuneesta kolmannesta vuosikurssista otettua juhlakuvaa, jossa oli nuorten poikien lisäksi myös vanhoja leirivartijoita, jotka pyrkivät lisäämään koulutustaan (valmentamisessa, tutkimustyössä, leiriopissa ja marxismi-leninismissä) pikemminkin eläkkeen kuin palveluksen vuoksi, ja vaikka yhtä ja toista olin minäkin nähnyt, silti oli pakko oikein ähkäistä. Sielun mustuus kerääntyy kasvoille! Miten taitavasti heidät poimitaankaan ihmissuvun joukosta!

Ahtman sotavankileirissä (Eestissä) sattui tällainen tapaus: venäläinen sairaanhoitaja antautui läheiseen suhteeseen saksalaisen sotavangin kanssa, ja se paljastui. Ei riittänyt että nainen karkotettiin jalosukuisten keskuudesta — voi ei! Tälle naiselle, jolla oli venäläisen upseerin arvonmerkit, pystytettiin vartiotuvan lähelle vyöhykkeen ulkopuolelle lautakoppi, jossa oli pikkuruinen ikkuna. (Vaivoja ei säästetty.) Siinä kopissa naista pidettiin viikon ajan, ja jokainen "työhön" tuleva ja leiristä poistuva vapaa kivitti koppia ja huuteli "saksalaisten huora!" ja syljeksi.

Siinä heidän valintansa.

Auttakaamme tallentamaan historialle Kolyman leiriherrojen nimiä, pyöveleiden joiden valta ja julma kekseliäisyys olivat (30-luvun lopulla) rajattomat: Pavlov, Vishnevetski, Gakaev, Zhukov, Komarov, M. A. Kudrjashev, Logovinenko, Merinov, Nikishov, Reznikov, Titov, Vasili "Durovoi". Mai-

nitsemme myös Svetlitshnyin, Norilskin kuuluisan rääkkääjän, jonka tilillä on monien vankien henki.

Joku toinen kertokoon seuraavista hirviöistä: Tshetshev (alennettiin Baltian sisäasiain hallinnosta Steplagin päälliköksi), Tarasenko (Usollagin päällikkö), Korotitsyn ja Didorenko (Kargopolin leiristä), hurja Barabanov (Petshorlagin päällikkö sodan päättymisestä lähtien), Smirnov (PetshZhelDorLagin kuripäällikkö), majuri Tshepig (Vorkutan leirin kuripäällikkö). Pelkkä näiden kuuluisien nimien luetteleminen veisi kymmeniä sivuja. Minun yksinäinen kynäni ei jaksa metsästää heitä kaikkia. Päälle päätteeksi valta on yhä heidän käsissään. Toistaiseksi minulle ei ole osoitettu toimistoa, johon voisin kerätä näitä aineistoja, eikä liioin ole kehotettu kuuluttamaan Neuvostoliiton radiossa.

Mainitsen vielä Mamulovista, ja sitten riittää. Puhun yhä samasta Hovrinon Mamulovista, jonka veli oli Berijan sihteeristön päällikkö. Kun meikäläiset olivat vapauttaneet puoli Saksaa, monet MVD:n pamput ryntäsivät sinne — Mamulov myös. Sieltä hän lähetti junakaupalla sinetöityjä tavaravaunuja omalle Hovrinon asemalleen. Vaunut ajettiin leirivyöhykkeelle, etteivät vapaat rautatieläiset olisi nähneet, ja omat vangit purkivat vaunujen kuorman (muka tehtaaseen tarkoitetut "arvokkaat laitteet"), heitä ei ujosteltu. Vaunuihin oli sikin sokin paiskottu kaikkea, mitä sekapäiset ryöstäjät kiireissään ottavat: katosta raastettuja kruunuja, huonekaluja (museotavaraa ja tavallista), miten kuten ryppyisiin pöytäliinoihin kietaistuja astiastoja, keittiötavaroita, tanssiaispukuja ja kotiasuja, miesten ja naisten alusvaatteita, värillisiä frakkeja, silintereitä ja jopa keppejä! Kaikki se lajiteltiin nyt täällä huolellisesti ja ehjät tavarat jaettiin tuttaville. Mamulov toi Saksasta myös kokonaisen liudan sotasaalisautoja ja lahjoitti 12-vuotiaalle (juuri alaikäisen ikä!) pojalleen Opel Kadetin. Kuukausikaupalla leirin räätälin- ja suutarinverstaat olivat pullollaan varastetun saaliin korjaustöitä. Ja Mamulovillahan oli Moskovassa useita asuntoja ja useita naisia, jotka kaikki oli koristeltava. Mutta hänen mieliasuntonsa sijaitsi kaupungin ulkopuolella leirin yhteydessä. Itse Lavrenti Pavlovitshkin pistäytyi silloin tällöin. Moskovasta tuotiin mustalaiskuoro ja niihin orgioihin päästettiin peräti kaksi vankiakin — kitaristi Fetisov ja tanssija Malinin (Puna-armeijan laulu- ja tanssiyhtyeestä), joita varoitettiin: jos sanankin kerrotte jossakin, mädätän hengiltä! Tällainen mies Mamulov oli: palatessaan kalastamasta vedättivät veneen jonkun vaarin vihannesmaan yli ja tallasivat kaiken. Ukko yritti murista. Millä hyvitellä hänet? Mamulov hakkasi ukon niin, että tämä vain korisi maahan. Omaa on elo vaan oma on varstakin . . . [1]

[1] Berijan sortuessa vuonna 1953 Mamulovkin kärähti mutta ei pitkäksi aikaa, sillä hän kuului sittenkin johtaviin kaadereihin. Hän ui pintaan ja oli myöhemmin Mosstroin päälliköitä. Sitten hän kaatui uudelleen — laittomista asuntopuuhista. Mutta nousi jälleen. Taitaapa jo olla aika päästä hyvälle eläkkeelle.

Mutta tunnen, että kertomukseni alkaa käydä yksitoikkoiseksi. Taidan toistaa? Tai sitten olemme jo lukeneet tästä, muualta, on luettu, on luettu . . .

Minulle väitetään vastaan! Väitetään vastaan! Kyllä, yksittäisiä tosiseikkoja oli . . . Mutta pääasiallisesti Berijan kaudella . . . Mutta miksi ette esitä valoisia esimerkkejä? Kuvailkaa myös hyviä! Näyttäkää meille meidän omat isämme . . .

Näyttäköön hän, joka on nähnyt. Minä en nähnyt. Olen jo esittänyt yleiskantani, että leirin päällikkö *ei voi olla hyvä* — joko hän menettää päänsä tai hänet paiskataan pellolle. Mutta oletetaanpa nyt sitten: leiriherra päättää tehdä hyvää ja muuttaa leirinsä eläimellisen kurin inhimilliseksi. Annetaanko? Sallitaanko hänen? Kuinka samovaari pysyisi lämpimänä pakkasessa?

Tämän minä suostun hyväksymään: "hyviä" ovat ne, jotka eivät millään pääse tempautumaan irti, jotka eivät vielä ole lähteneet mutta jotka lähtevät. Niinpä esimerkiksi moskovalaisen kenkätehtaan johtajalta M. Gerasimovilta otettiin puolueen jäsenkirja pois mutta häntä ei erotettu puolueesta (tällainenkin muoto oli). Minne panna hänet? Hänet lähetettiin leiriherraksi (Ust-Vymiin). Hän oli kuulemma erittäin tuskastunut virkaansa ja kohteli vankeja lempeästi. Viiden kuukauden kuluttua hän tempautui irti ja lähti. Kuulostaa uskottavalta, että noiden viiden kuukauden ajan hän oli hyvä. Ortaussa oli (1944) leiripisteen päällikkönä Smeshko, joka ei tehnyt pahaa, — ja niinpä hänkin reuhtoi irti. USVITLin osastopäällikkö, entinen lentäjä Morozov, suhtautui vankeihin hyvin mutta päällystö puolestaan huonosti häneen (1946). Tai Nyroblagin kapteeni Siverkin oli kuulemma hyvä. Kuinka kävi? Hänet lähetettiin Parmaan rangaistuskomennukselle. Hänellä oli kaksi harrastusta: joi silmittömästi ja kuunteli lännen radioa, jota heidän seudullaan häirittiin heikosti (1952). Ja matkakumppanini — Tavdasta valmistunut — saa hänkin hyvyyden puuskia. Käytävässä on poika, joka matkustaa ilman lippua ja joka on seissyt vuorokauden. Matkakumppanini sanoo: "Eikö hän tiivistetä ja anneta paikka? Annetaan pojan nukkua." Mutta antakaahan hänen palvella vuosi päällikkönä, niin hän toimii jo aivan toisin, menee sanomaan vaununhoitajalle: "Toimittakaa ilman lippua matkustava ulos!" Eikö totta?

Myönnänpä rehellisesti tunteneeni yhden erittäin hyvän MVD:n miehen, everstiluutnantti Tsukanovin, joka tosin ei ollut leiriherra vaan vankilanjohtaja. Hän oli lyhyen ajan Marfinon erikoisvankilan johtajana. Kaikki siellä olleet vangit — niin minä kuin muutkin — myöntävät: kenellekään ei aiheutunut pahaa hänestä, kaikki muistivat hänestä pelkkää hyvää. Aina kuin suinkin voi hän taivutti ohjesääntöä vankien hyväksi. Hän lievensi kuria kaikessa missä suinkin voi. Mutta mitä tapahtui? Meidän erikoisvankilamme siirrettiin kovempien luokkaan ja — hänet erotettiin. Hän ei ollut enää nuori, hän oli palvellut MVD:ssä kauan. En tiedä, kuinka se oli mah-

dollista. Arvoitus.

Arnold Rappoport vihdoin vakuuttaa minulle, että insinöörieversti Mihail Mitrofanovitsh Maltsev, entinen armeijan pioneeri, joka vuodesta 1943 vuoteen 1947 toimi Vorkutan leirin (sekä rakennustyömaan että itse leirin) päällikkönä, oli hyvä mies. Tshekan miesten nähden tervehti insinöörivankeja kädestä ja puhutteli heitä etu- ja isännimeltä. Ei sietänyt tshekaammattilaisia ja syrji poliittisen osaston päällikköä, eversti Kuhtikovia. Kun hänelle myönnettiin turvallisuusmiehen — kolmannen luokan kenraalikomissaarin — arvo, hän torjui sen: minä olen insinööri. (Voiko se olla mahdollista?) Ja pääsi kuin pääsikin tavoitteeseensa: yleni tavalliseksi kenraaliksi. Rappoport väittää, että Maltsevin kaudella Vorkutassa ei käynnistetty ainoatakaan leiri*juttua* (ja nehän olivat sotavuosia, kaikkein suotuisinta aikaa *jutuille),* ja hänen vaimonsa puolestaan oli Vorkutan kaupungin syyttäjä ja halvaannutti leirien operatiivimiesten toimintaa. Tämä on erittäin tärkeä todistajanlausunto, ellei A. Rappoport vain antaudu tahtomattaan liioitteluun, koska hän itse oli tuohon aikaan insinöörin etuoikeutetussa asemassa. Minun on jotenkin vaikea uskoa. Miksei tuota Maltsevia silloin isketty kumoon? Hänenhän täytyi olla kaikkien *tiellä!* Toivokaamme jonkun joskus selvittävän totuuden tästä asiasta. (Komentaessaan pioneeridivisioonaa Stalingradin suunnalla Maltsev saattoi käskeä rykmentinkomentajan rivistön eteen ja omakätisesti ampua hänet. Hän päätyikin Vorkutaan epäsuosioon joutuneena mutta ei tästä vaan jostakin toisesta jutusta.)

Tässä tapauksessa ja muissa samanlaisissa tapauksissa muisti ja henkilökohtaiset kerrostumat välistä vääristävät muistikuvat. Kun puhutaan *hyvistä,* tekee mieli kysyä: hyviä kenelle? kaikilleko?

Entiset rintamamiehet eivät olleet suinkaan paras vaihtoehto alkuperäisten MVD:n miesten tilalle. Tshulpenev todistaa, että tilanne ei suinkaan parantunut vaan että se huononi, kun vanhan leirikoiran tilalle (sodan lopulla) tuli haavoittunut rintamamies — esimerkiksi rykmentin komissaari Egorov. Ymmärtämättä yhtään mitään leirielämästä he jakelivat huolettomia pinnallisia määräyksiä ja poistuivat vyöhykkeen ulkopuolelle juopottelemaan naisten kanssa ja jättivät leirin loisroistojen valtaan.

Kuitenkaan ne, jotka aivan erikoisesti paasaavat leirien "hyvistä tshekan miehistä", — eli hyvää tarkoittavat ortodoksit — eivät tarkoita "hyviä" samassa merkityksessä kuin me: eivät niitä, jotka GULAGin petomaisia ohjesääntöjä kiertämällä yrittivät luoda inhimillisen yleistilanteen. Ei, "hyvinä' he pitävät niitä leiriherroja, jotka rehellisesti noudattavat kaikkia petomaisia ohjesääntöjä ja kalvoivat ja ahdistivat vankien laumaa mutta lellittelivät entisiä kommunisteja. (Mikä näkemyksen avaruus näillä hyväätarkoittavilla! Hehän ovat yleisinhimillisen kulttuurin perilliset! . . .)

Tietenkin tuollaisia "hyviä" oli ja paljon olikin. Esimerkiksi Kudlatyi Leninin opuksineen — eikö muka ollut? Djakov kertoo tällaisesta jaloudesta:

Moskovan komennuksellaan leirin päällikkö kävi tapaamassa hänen leirissään istuvan ortodoksin perhettä, palasi sitten leiriinsä ja — ryhtyi taas hoitelemaan kaikkia koiran velvollisuuksiaan. Ja kenraali Gorbatov muistelee "hyvää" kolymalaista: "Meitä on totuttu pitämään jonkinlaisina hirviöinä, mutta se on väärä käsitys. Iloisen uutisen kertominen vangille on miellyttävää meillekin." (Mutta Gorbatovin vaimon kirjeen, jossa tämä ilmoitti jutun käsittelemisestä uudelleen, oli sensuuri viivannut. Miksi he riistivät itseltään ilon kertoa miellyttävän uutisen? Mutta Gorbatov ei näe siinä ristiriita: päällystö sanoo — armeijan kenraali uskoo . . .) Todellisuudessa tuo "hyvä" Kolyman koira on huolissaan siitä, että ei kai Gorbatov vain "ylhäällä" kerro leirissä vallitsevasta mielivallasta. Siitä koko miellyttävä keskustelu johtuukin. Niinpä lopuksi: "Olkaa varovainen puheissanne." (Eikä Gorbatov taaskaan ymmärtänyt mitään . . .)

Ja Levkovitsh julkaisee Izvestijassa (6. 9. 1964) niin sanotun *kiihkeän* — mutta meidän mielestämme tilatun — artikkelin: että olihan hän tavannut leireissä useitakin hyviä, viisaita, ankaria, surullisia, väsyneitä jne. tshekan miehiä ja että juuri tällainen Kapustin yritti Dzhambulissa järjestää karkotettuja kommunistien vaimoja työhön ja että tämän oli siitä syystä pakko ampua itsensä. Silkkaa hourailua. Tyhjää suunpieksentää. Komendantin *velvollisuus* on järjestää karkotetut työhön, vaikka sitten väkisin. Ja jos hän todella ampui itsensä, se johtui siitä, että hän oli joko varastanut tai sötkenut naisasiansa. Ja entisen toimeenpanevan keskuskomitean (saman joka oli vakiinnuttanut kaikki GULAGin julmuudet) pää-äänenkannattaja pyrkii aivan muuhun: jos oli hyviä tilanherroja, silloin ei maaorjuutta ollutkaan . . .

Ja sitten vielä yksi "hyvä"! — meidän Ekibastuzin everstiluutnanttimme Matveev. Stalinin aikana hän väläytteli ja napsautteli teräviä hampaitaan, mutta kun Isäpappa kuoli ja Berija keikahti kumoon, Matveevista tuli kaikkein pinttynein liberaali, alkuasukkaiden isä! Seuraavaan tuulen suunnan muutokseen asti. (Mutta sinäkin vuonna neuvoi vaivihkaa prikaatinpäällikkö Aleksandrovia: "Jos eivät tottele teitä, antakaa turpiin, teidän ei käy kuinkaan, minä lupaan!")

Ei, sellaiset "hyvät" kääntyvät tuulen myötä! Sellaisilla "hyvillä" ei ole paljon virkaa. Meidän mielestämme he ovat hyviä vasta, kun itse joutuvat leiriin.

Ja jotkut joutuivatkin istumaan. Heitä vain ei tuomittu SIITÄ.

Leirivartijat katsotaan MVD:n alipäällystöksi. He ovat GULAGin aliupseereja. Sen mukainen on heidän tehtävänsäkin: retuuttaa ja olla päästämättä. He seisovat samoilla GULAGin tikkailla mutta alempana. Tästä syystä heillä on vähemmän oikeuksia, kun taas he joutuvat useammin käymään käsiksi. Siinä he eivät muuten kitsastele, ja jos joku on hakattava verille

rangaistuseristyksessä tai vartijoiden huoneessa, he hakkaavat kolmisin rohkeasti yhtä — hakkaavat maahan. Vuosi vuodelta he muuttuvat palveluksessaan karkeammiksi, eikä heissä huomaa enää rahtuakaan sääliä sateessa likoavia, palelevia, nälkäisiä, väsyneitä ja kuolevia vankeja kohtaan. Vangit ovat heidän edessään yhtä oikeudettomia ja turvattomia kuin ylemmänkin päällystön edessä. Vartijat voivat samalla tavalla polkea vankeja ja tuntea olevansa suuria ihmisiä. Eikä heidän vihan purkamiselleen eikä julmuuden osoittamiselleen ole asetettu rajoituksia. Ja kun saa lyödä tarvitsematta pelätä rangaistusta, silloin aloitettuaan ei tee mieli lopettaa. Mielivalta kiihdyttää, ihminen tuntee olevansa jo niin julma, että pelkää jopa itseään. Vartijat jäljittelevät mielellään upseerejaan, näiden käytöstä ja luonteen piirteitä, mutta heidän univormuissaan ei ole tuota kultaa, ja heidän manttelinsa ovat nuhruiset, ja he liikkuvat kaikkialla jalan, eivätkä he saa pitää vankilapalvelijaa, vaan heidän on itse möyrittävä vihannesmaata ja itse hoidettava elikkonsa. Tietenkin voi *nykäistä* vangin taloonsa puoleksi päiväksi — pilkkomaan puita tai kuuraamaan lattioita — mutta se ei ole kovinkaan komeaa. Ja kun työtätekevistä ei saa hyötyä, on siis hyödyttävä lepäävistä. (Tabaterov — Bereznikissä vuonna 1930 — ehti juuri oikaista pitkäkseen kaksitoistatuntisen yövuoron jälkeen, kun vartija herätti hänet ja lähetti kotiinsa tekemään töitä. Ja yritä olla lähtemättä . . .) Vartijoilla ei ole *sukutilaa,* leiri ei sittenkään ole heidän sukutilansa, vaan tämä on heidän palvelustaan, ja niinpä heissä ei myöskään ole samaa kopeutta eikä samaa suurellisuutta mielivallan harjoittamisessa. Heidän varastamiselleenkin on rajoituksia. Tähän sisältyy epäoikeudenmukaisuus: päälliköillä on muutenkin paljon rahaa, ja he saavat ottaakin paljon, kun taas vartijoilla on vähemmän, ja he saavat ottaa vähemmän. Rättimikon varastostakaan ei anneta säkillistä — pieni kassillinen vain. (Kuin ilmielävän näen isonaamaisen pellavatukkaisen kersantti Kiselevin pistäytyvän (vuonna 1945) kirjanpito-osastolle ja komentavan: "Eikä sitten grammaakaan rasvoja vankien keittiöön! Vapaille vain!" Rasvoista oli puutetta. Eipä ole häävit etuoikeudet — rasvaa normin mukaan . . .) Jos haluaa teettää itselleen jotakin leirin verstaassa, on hankittava päällikön lupa ja päälle päätteeksi jonotettava. Mutta tuotannossa voi panna vangin tekemään jotakin pientä — juottamaan, niittaamaan, takomaan, teroittamaan. Eikä pallia isompaa saa aina kuljetetuksikaan. Tämä varastamisen rajallisuus loukkaa vartijoita kipeästi ja heidän vaimojaan varsinkin, ja se aiheuttaa paljon katkeruutta päällystöä kohtaan, ja elämäkin näyttää kovin epäoikeudenmukaiselta, ja niinpä vartijan rintaan ilmaantuu ellei varsinaisesti kieliä niin ainakin jonkinlaisia tyhjiä tiloja, tyhjiöitä joita ihmisen vaikerrus koskettaa. Ja välistä jotkut alemmat vartijat kykenevät myötätuntoiseen keskusteluun vankien kanssa. Ei kovin usein mutta ei aivan harvoinkaan. Yhtä kaikki vartijassa — niin vankilan kuin leirinkin — voi kohdata ihmisen, jokainen vanki on matkansa varrella kohdannut useita. Mutta sellaisen up-

seerin kohtaaminen on miltei mahdotonta.

Oikeastaan se on yhteiskunnallisen aseman ja inhimillisyyden käänteisen riippuvuuden yleispätevä laki.

Oikeita vartijoita ovat ne, jotka palvelevat leireissä 15 ja 25 vuotta. Jotka kerran muutettuaan noihin kaukaisiin kirottuihin paikkoihin eivät enää pääse ryömimään niistä. He pänttäävät päähänsä kerran ohjesäännön ja päiväjärjestyksen, eikä heidän tarvitse koko elämänsä aikana enää lukea eikä tietää muuta, sen kun kuuntelevat radiota, Moskovan ykkösohjelmaa. Juuri heidän joukkonsa edustaakin meille GULAGin tylsän ilmeettömiä, taipumattomia kasvoja, joille ajatuksella ei ole asiaa.

Vain sotavuosina vartijakunta vääristyi ja samentui. Sotilasviranomaiset suhtautuivat kiukuspäissään ylenkatsovasti vartijoiden moitteettomaan palvelukseen, ja joitakin temmattiin rintamalle, kun taas tilalle alkoi tänne ilmaantua kenttäarmeijan sotilaita sairaalasta — mutta näistäkin sentään valittiin tyhmemmät ja julmemmat. Mutta sitten alkoi tulla jo ukkojakin: mobilisoitiin suoraan kotoa ja lähetettiin tänne. Ja juuri näiden harmaaviiksisten joukossa oli kovin hyväsydämisiä ennakkoluulottomia miehiä: puhelivat ystävällisesti, tarkastivat jotenkuten, eivät takavarikoineet mitään ja vielä laskivat leikkiäkin. He eivät milloinkaan tehneet valituksia eivätkä vaatineet karsseripassituksia. Mutta pian sodan jälkeen heidät kotiutettiin, eikä heidänlaisiaan enää ollut.

Poikkeuksellista vartijakuntaa olivat myös sellaiset (niin ikään sota-ajan) vartijat kuin ylioppilas Senin, josta olen jo kirjoittanut, sekä eräs juutalainen vartija Kaluzhkajan leirissämme — iäkäs aivan siviilin näköinen erittäin rauhallinen mies, joka ei tarkertunut pikkuasioihin eikä aiheuttanut pahaa kenellekään. Hän käyttäytyi niin sävyisästi, että kerran uskalsin kysäistä häneltä: "Sanokaapa, mikä olette siviiliammatiltanne?" Hän ei loukkaantunut vaan katsoi minuun rauhallisilla silmillään ja vastasi hiljaa: "Liikemies." Ennen meidän leiriämme hän oli palvellut sodan aikana Podolskin leirissä, jossa hänen kertomansa mukaan kuoli sodan jokaisena päivänä 13—14 ihmistä aliravitsemukseen (siinä jo 20 000 kuollutta!). Hän oli näköjään selvittänyt sodan NKVD:n "joukoissa", mutta nyt hänen oli osoitettava taitavuutensa ollakseen juuttumatta tänne ikiajoiksi.

Ja sitten *starshina* Tkatsh, Ekibastuzin leirin ukkosmyrsky ja varakuripäällikkö, joka sopii vartiointihenkilökuntaan kuin valettu, aivan kuin hän olisi palvellut täällä kapaloikäisestä saakka, aivan kuin hän olisi syntynyt GULAGin myötä. Aina jähmeät pahaenteiset kasvot mustan hiuspehkon alapuolella. Jo pelkkä hänen lähelleen joutuminen tai hänen kohtaamisensa leirin tiellä pelotti: hän ei kyennyt kävelemään ohi aiheuttamatta ihmiselle pahaa — hänen oli pakko käännyttää, panna työhön, takavarikoida, pelotella, rangaista, vangita. Jopa iltatarkastuksen jälkeenkin, kun parakit lukittiin mutta ristikoidut ikkunat olivat kesällä auki, Tkatsh hiipi hiljaa ikkunan luo, kuunteli ja sitten kurkisti — koko huone hätkähti — ja kuin

musta yölintu sitten lateli ristikon välistä rangaistuksiaan: siitä ettei nukuta, siitä että puhutaan, siitä että parakissa pidetään kiellettyjä tavaroita.

Ja äkkiä Tkatsh katosi ikiajoiksi. Ja leirissä kiersi huhu (emme voineet tarkistaa, mutta tavallisesti sellaiset sitkeät huhut ovat tosia), että hänen oli paljastettu toimineen fasistien pyövelinä miehitetyllä alueella ja että hänet oli vangittu ja että hän oli saanut *neljänneksen*. Se tapahtui vuonna 1952.

Mutta miten oli mahdollista, että fasistien (enintään kolme vuotta työtään tehnyt) pyöveli oli vielä seitsemän vuotta sodan päättymisen jälkeen MVD:n hyvien miesten kirjoissa?

Mitä?

"Saattovartio avaa tulen varoittamatta!" Tähän huutoon sisältyy saattovartion koko erikoisohjesääntö, sen valta meihin, lain tuolla puolella oleviin[1].

Saattovartion palvelus on rintamapalvelusta — vaikkei sotaa olekaan. Saattovartio ei pelkää tutkimuksia, eikä sen tarvitse antaa selityksiä. Jokainen ampuja on oikeassa. Jokainen ammuttu on syypää, koska aikoi karata tai astui viivan yli.

Esimerkiksi kaksi Ortaun leiripisteessä sattunutta ampumistapausta (kertokaa leiripisteiden määrällä). Kiväärimies kuljetti vartioitua ryhmää, vartijatta liikkuva vanki meni tyttönsä luo — tämä kuului ryhmään — ja lähti kävelemään rivistön vierellä. "Pois!" — "Köyhdytkö sinä tästä?" Laukaus. Henki pois. Oikeudenkäyntikomedia, kiväärimies vapautetaan: loukattiin virantoimituksessa.

Toisen — vartiossa olevan — kiväärimiehen luo juoksi vanki vapautuspaperi kädessä (hänen oli määrä vapautua seuraavana päivänä) ja pyysi: "Päästä, minä käväisen pyykkituvassa (vyöhykkeen ulkopuolella), ihan nopeasti vain!" —"Ei saa." — "Minähän vapaudun huomenna, hölmö!" Kiväärimies ampui kuoliaaksi. Eikä häntä edes tuomittu.

Ja työn kiihkossa vangin on niin helppo olla huomaamatta noita puihin lyötyjä rasteja, jotka juuri ovatkin kuviteltu pisteviiva, metsän aitaus — piikkilangan asemesta. Niinpä Solovjev (entinen armeijan luutnantti) kaatoi kuusen ja karsii sitä nyt takaperin. Hän näkee vain kaadetun puunsa. Ja saattovartion mies — "Tanshain susi" — sipristää silmänsä ja odottaa, hän ei huuda vangille: "Varo!" Hän odottaa, ja sitten Solovjev huomaamattaan ylittää vyöhykkeen rajan siinä liikkuessaan takaperin runkoa pit-

[1] Puhuessamme "saattovartiosta" käytämme Arkkipelagin käyttösanaa: lisäksi (ja ojennustyöleireissä jopa useammin) puhuttiin VOHRista tai lyhyesti Ohrasta. Tieteellisesti niiden nimi kuului "sisäasiain ministeriön sotilaallinen kiväärimiesvartiosto", ja "saattovartio" oli vain yksi VOHRin mahdollisista palveluksista "vartiossa", "vyöhykkeellä", "ketjussa" ja "yksikössä" palvelemisen ohessa.

kin. Laukaus! Räjähtävä luoti ja — keuhko riekaleina. Solovjev on kuollut, mutta Tanshain susi saa sadan ruplan palkkion. ("Tanshan sudet" ovat Burepolomin paikallisia — Tanshain rajonin — asukkaita, jotka sodan aikana kaikki menivät VOHRiin jäädäkseen lähemmäksi kotiseutuaan ja vältyäkseen joutumasta rintamalle. Se on samaa Tanshain rajonia, jossa lapset huutelivat: "Äiti! *Silli* tulee!")

Tämä saattovartion ja vankien suhteen ehdottomuus, vartioston alituinen oikeus käyttää sanan asemasta luotia ei voi olla vaikuttamatta VOHRin upseereihin ja miehiin. Vankien elämä annetaan heidän valtaansa, ellei koko vuorokauden ajaksi niin ainakin täydellisesti ja syvästi. He eivät suinkaan pidä alkuasukkaita ihmisinä vaan jonkinlaisina laiskoina liikkuvina pökkelöinä, jotka heidän osanaan on laskea ja mahdollisimman nopeasti ajaa töihin ja töistä takaisin ja työssä pitää lujilla.

Mutta vielä enemmän mielivaltaa tiivistyi VOHRin upseereihin. Näihin nuoriin pikkuluutnantteihin kehittyi häijyn omavaltainen tuntemus vallasta elämään. Joillekin riitti pelkkä karjuminen (Nyroblagin yliluutnantti Tshernyi), toiset nauttivat julmuudesta ja peräti välittivät sen miehiinsä (saman leirin luutnantti Samutin), kolmannet vihdoin eivät tunnustaneet mahdilleen mitään rajoituksia. VOHRin päällikkö Nevski (Ust-Vymin 3. leiripiste) huomasi koiransa kadonneen — ei palvelussusikoiran vaan lemmikkikoiransa. Tietenkin hän lähti etsimään koiraa vyöhykkeeltä ja yllätti viisi alkuasukasta paloittelemasta koiran ruumista. Hän otti pistoolinsa ja surmasi yhden vangeista siihen paikkaan. (Tapauksesta ei koitunut muita hallinnollisia seurauksia kuin neljän muun rankaiseminen eristysvankeudella.)

Vuonna 1938 Uralin seuduilla Vishera-joella levisi rajumyrskyn nopeudella metsäpalo, joka uhkasi kahta leiripistettä. Mitä tehdä vangeille? Päätös oli tehtävä muutamassa minuutissa, ohjeiden tiedustelemiseen ei jäänyt aikaa. Saattovartio ei päästänyt vankeja — kaikki paloivat. Tämä oli rauhallisempi ratkaisu. Jos vangit olisi päästetty leiristä, ja he olisivat karanneet, saattovartio olisi tuomittu.

Vain yksi tekijä rajoitti VOHRin upseerien sykkivää tarmokkuutta: perusyksikkö oli joukkue, ja kaikki mahti päättyi joukkueeseen, ja olkalaatoissa oli vain kaksi pientä tähteä. Yleneminen pataljoonassa vain loitonsi tosiasiallisesta joukkuevallasta — se merkitsi umpikujaa.

Tästä syystä kaikkein vallanhimoisimmat ja voimakkaimmat VOHRin miehet pyrkivät loikkaamaan MVD:n sisäpalvelukseen ja ylenemään siellä. Muutamat kuuluisat GULAGin elämäkerrat ovat juuri tällaisia. Jo mainittu Antonov, napapiirin takaisen "kuolemantien" käskynhaltija, oli alkujaan VOHRin upseereja ja saanut vain neliluokkaisen koulusivistyksen.

Ei ole epäilystäkään siitä, että MVD:n vartiojoukkojen valitsemiseen kiinnitettiin ministeriössä suurta huomiota, ja myös sotakomissariaateilla oli salainen ohje tästä. Sotakomissariaatit tekevät paljon salaista työtä, ja me suhtaudumme niihin suopeasti. Esimerkiksi miksi niin päättävästi tor-

juttiin 20-luvun ajatukset alueellisista joukoista (Frunzen projekti) ja jopa päinvastoin poikkeuksellisen sinnikkäästi lähetetään alokkaat palvelemaan mahdollisimman kaukana kotiseudultaan (azerbaidzhanilaiset Eestiin, latvialaiset Kaukasiaan)? Siksi että joukkojen on oltava paikalliselle väestölle vieraita, kernaasti jopa rodultaan vieraita (mikä havaittiin hyväksi ratkaisuksi Novotsherkaskissa vuonna 1962). Niinpä saattovartiojoukkoja valittaessa pyrittiin harkitusti tataarien ja muiden vähemmistökansallisuuksien suureen määrään: heidän vähäisempi valistuneisuutensa ja kehnompi tietoisuutensa olivat valtiolle huomattava arvo, sen vankka varustus.

Mutta noiden joukkojen todellinen tieteellinen täydentäminen ja harjoittaminen alkoivat vasta erikoisleireistä — 1940-luvun lopulla ja 50-luvun alussa. Niihin ruvettiin ottamaan vain 19-vuotiaita nuoria poikia, joihin heti kohdistettiin voimakas ideologinen säteilytys. (Sellaisesta saattovartiosta puhumme vielä erikseen.)

Aikaisemmin GULAGissa ei ollut ehditty. Ja yksinkertaisesti koko meidän — joskin sosialistinen — kansamme ei ollut kehittynyt vielä tarpeeksi eikä kohonnut kyllin vakaan julmuuden tasolle saadakseen aikaan arvoisensa leirivartioston! VOHRin vahvuus oli kirjavaa, ja se lakkasi olemasta kauhun muuri, joksi se oli ajateltu. Varsinkin Neuvostoliiton ja Saksan välisen sodan vuosina se veltostui: parhaiten harjoitetut ("sopivan kiukkuiset") nuoret miehet oli pakko luovuttaa rintamalle, kun taas VOHRiin virtasi hinteliä reserviläisiä, jotka terveydeltään eivät kelvanneet kenttäarmeijaan ja jotka kiukkuisuudeltaan eivät olleet lainkaan valmiita GULAGiin (olivat väärinä vuosina kasvatettuja). Sota-ajan kaikkein armottomimpina ja nälkäisimpinä leirivuosina tuo VOHRin heikkeneminen (siellä missä sitä esiintyi, ei kaikkialla!) edes hieman helpotti vankien elämää.

Nina Samshel muistelee isäänsä, joka vunna 1942 ikämiehenä kutsuttiin armeijaan mutta lähetettiinkin Arkangelin alueelle palvelemaan vartiosotilaana leirissä. Perhe muutti hänen luokseen. "Kotona isä kertoili katkeroituneesti leirin elämästä ja siellä olevista hyvistä ihmisistä. Kun isä vartioi maatöihin lähetettyä prikaatia yksin (sota-ajan ilmiöitä sekin: koko prikaatia kohti yksi kiväärimies! — eikö se merkitse helpotusta?), kävin usein siellä hänen luonaan, ja hän antoi minun keskustella vankien kanssa. Vangit kunnioittivat isää suuresti: hän ei koskaan puhunut heille karkeasti ja päästi heidät pyynnöstä esimerkiksi kauppaan, eivätkä he milloinkaan karanneet häneltä. He sanoivat minulle: 'Kunpa kaikki saattovartion sotilaat olisivat samanlaisia kuin sinun isäsi.' Hän tiesi, että monet ihmiset istuivat syyttä[1], ja kauhisteli aina mutta vain kotona — yksikössä sellaista ei olisi

[1] Saattovartion sotamies Samshel tiesi, mutta meidän valitut kirjailijamme e i v ä t t i e n n e e t ! . . .

voinut sanoa, siitä tuomittiin." Sodan päätyttyä hänet kotiutettiin heti.

Mutta sota-ajan VOHRia ei käy mittaaminen myöskään Samshelin perusteella. Tämän todistaa hänen myöhempi kohtalonsa: jo vuonna 1947 hän itse joutui istumaan 58:nnen perusteella! Vuonna 1950 kuolemaisillaan oleva Samshel vapautettiin, ja hän kuoli ehdittyään olla kotona viisi kuukautta.

Sodan jälkeen tätä rempalleen päässyttä vartiointia kesti vielä vuoden pari, ja jotenkin kävi niin, että monet VOHRin miehet alkoivat nimittää palvelustaan hekin "tuomioksi": "Heti jahka tuomioni päättyy." He ymmärsivät palveluksensa häpeällisyyden, palveluksen josta ei kotona kerrottu. Ortaussa eräs saattovartion sotilas varasti tahallaan KVTsh:stä jonkin esineen, ja hänet alennettiin ja tuomittiin ja saman tien armahdettiin. Ja muut sotilaat kadehtivat häntä: keksipä poika näppärän keinon!

N. Stoljarova muistelee vartiosotilasta, joka nappasi hänet heti karkausyrityksen alkuvaiheessa mutta joka salasi hänen karkaamisyrityksensä, eikä häntä rangaistu. Eräs toinen teki itsemurhan rakkaudesta naisvankiin, joka lähetettiin kuljetukseen. Ennen todella ankaran komennon käyttöön ottamista naisten leiripisteessä syntyi naisten ja saattovartion miesten välille usein suopeita, ystävällisiä ja välistä sydämellisiäkin suhteita. Edes meidän suuri valtiommekaan ei pystynyt tukahduttamaan hyvyyttä eikä rakkautta kaikkialta! . . .

Sodan jälkeisten vuosien nuorista täydennyksistä ei liioin heti tullut sellaisia kuin GULAG halusi. Kun Nyroblagin vartioston sotamies Vladilen Zadornyi (hänestä kerrotaan tuonnempana) nousi kapinaan, hänen ikä- ja joukkuetoverinsa suhtautuivat hänen vastarintaansa myötätuntoisesti.

Erikoisen sektorin leirien vartioinnin historiassa muodostaa *itsevartiointi.* Jo ensimmäisinä vallankumouksen jälkeisinä vuosinahan julistettiin, että *itsevartiointi* on neuvostoliittolaisten vankien velvollisuus. Sitä sovellettiin Solovetskissa varsin menestyksellisesti sekä Vienan meren kanavatyömaalla ja Volgan kanavalla erittäin laajasti: jokainen sosiaalisesti läheinen, joka ei halunnut työnnellä kottikärryä, voi ottaa kiväärin ja ryhtyä vartioimaan tovereitaan.

Emme väitä, että se olisi ollut pirullista laskelmointia varta vasten kansan moraalin murskaamiseksi. Niin kuin aina puoli vuosisataisen uusimman historiamme aikana ylevä valoisa teoria ja mateleva moraalinen alhaisuus nivoutuivat jotenkin luontevasti toisiinsa ja helposti vaihtoivat paikkaa. Mutta vanhojen vankien kertomuksista tiedetään, että itsevartiointiin ryhtyneet olivat julmia veljiään kohtaan, pinnistelivät kunnostautuakseen ja pysyäkseen koiran virassaan ja välistä makselivat vanhoja kalavelkojaan paukauttamalla hengiltä.

Ja sehän sanotaan oikeustieteellisessä kirjallisuudessakin: "Monissa tapauksissa vapautensa menettäneet täyttävät siirtolan vartiointiin ja jär-

jestyksen ylläpitämiseen liittyvät tehtävänsä *paremmin* kuin ammattivartijat."[1]

Ei ei, te sanotte, mitäpä pahaa kansa ei oppisi? Ihmiset? Ihmiskunta? . . .

Tuo lainaus on 30-luvulta, kun taas Zadornyi vahvistaa myös 40-luvun lopusta: itsevartiointiin ryhtyneet suhtautuivat tovereihinsa vihamielisesti, odottivat muodollista veruketta ja ampuivat. Päälle päätteeksi Parmassa, Nyroblagin rangaistuskomennuspaikassa, istui pelkästään Viidettäkymmenettäkahdeksatta, ja itsevartiointi oli Viidennenkymmenennenkahdeksannen työtä! Poliittisten . . .

Vladilen kertoo eräästä itsevartiointimiehestä — Kuzmasta, entisestä autonkuljettajasta, nuoresta kaverista, vähän yli kahdenkymmenen ikäisestä. Vuonna 1949 hän sai kympin 58-10:n perusteella. Miten elää tästä eteenpäin? Hän ei keksinyt muuta keinoa. Jo vuonna 1952 Vladilen tapasi hänet itsevartioinnista. Tilanne kiusasi poikaa, ja tämä sanoi, ettei hän kestäisi tätä taakkaa — kivääriä. Usein lähtiessään suorittamaan saattovartiopalvelusta hän ei ladannut asettaan. Hän itkeskeli yökaudet ja nimitteli itseään ryhdittömäksi rääpäleeksi ja peräti harkitsi itsemurhaa. Hänellä oli korkea otsa ja hermostuneet kasvot. Hän piti runoista ja lähti Vladilenin kanssa taigaan lausumaan runoja. Sitten hän taas tarttui kivääriinsä . . .

Toinen Vladilenin tuntema itsevartiointimies oli Aleksandr Lunin, iäkkäänpuoleinen mies, jonka harmaat hiukset riippuivat otsalle ja joka hymyili kilttiä miellyttävää hymyä. Hän oli sodassa jalkaväen luutnantti ja myöhemmin kolhoosin puheenjohtaja. Hän sai kympin (siviilipykälän perusteella) siitä, että hän ei luovuttanut rajonin komitealle jotakin sen vaatimaa vaan jakoi omavaltaisesti kolhoosilaisille. Sellainen ihminen siis hän oli! — lähimmäiset merkitsivät hänelle enemmän kuin hän itse. Mutta Nyroblagissa hän ryhtyi itsevartiointiin ja peräti ansaitsi Promezhutotshnaja-leiripisteen päälliköltä alennuksen tuomioonsa.

Ihmisen rajat! Vaikka niitä kuinka ihmettelisi, ei ymmärrrä . . .

[1] Kokoelma "Ot tjurem . . ." s. 141.

XXI Leirin lähimaailma

Niin kuin pahentunut lihanpala on paitsi pahan hajuinen pinnaltaan myös pahan hajuisen molekyylipilven ympäröimä, samoin Arkkipelagin jokainen saari luo ympärilleen pysyvän pahan hajuisen vyöhykkeen. Tuo vyöhyke — itse Arkkipelagia laajempi — on jokaisen yksittäisen saaren pikkuvyöhykkeen ja koko maan Ison Vyöhykkeen välinen välittävä siirtymävyöhyke.

Kaikki Arkkipelagissa syntyvä saastuttava aines — ihmissuhteiden, moraalin, katsomusten ja kielen alueella — imeytyy aluksi tuohon välivyöhykkeeseen ja vasta sitten leviää koko maahan, kasvillisuus- ja eläinkuntaesteiden ylittämisen yleismaailmallisen lain mukaisesti. Juuri täällä — siirtymävyöhykkeellä — leiri-ideologian ja — *kulttuurin* ainekset tarkistavat itsensä, ja niistä valitaan kyllin arvokkaat sulautumaan koko valtakunnan kulttuuriin. Ja kun leiri-ilmaukset kajahtelevat Moskovan yliopiston uuden rakennuksen käytävillä tai itsenäisen suurkaupungin nainen lausahtaa aivan leirityylisen arvion elämän olemuksesta, älkää hämmästykö: tuo aines on kulkeutunut tänne välivyöhykkeen yli, leiriä ympäröivän lähimaailman kautta.

Sillä aikaa kun valtiovalta yritti (tai ehkä ei edes yrittänyt) kasvattaa vankeja uudelleen iskulauseiden, kulttuuri- ja kasvatusosaston, postin sensuroimisen ja operatiivivaltuutettujen avulla, vangit onnistuivat nopeammin kasvattamaan koko maan uudelleen leirin lähimaailman välityksellä. Kriminaalien maailmankatsomus, joka ensin alisti Arkkipelagin, loikkasi helposti eteenpäin ja otti haltuunsa liittovaltion ideologiamarkkinat, joilla voimakkaamman ideologian puuttuessa vallitsi tyhjiö. Leirin kovuus, ihmissuhteiden julmuus, sydämen tunteettomuuden panssari, viha kaikkea tunnollista työtä kohtaan — kaikki se alisti vaivatta leirin lähimaailman ja sen jälkeen vaikutti syvästi koko *vapauteen.*

Tällä tavalla Arkkipelagi kostaa luomisensa Neuvostoliitolle.

Tällä tavalla joudumme maksamaan kaikesta julmuudesta.

Tällä tavalla saamme aina maksaa kalliin hinnan, jos tavoittelemme jotakin halvempaa.

Noiden paikkojen, kohteiden ja paikkakuntien luetteleminen on melkein Arkkipelagin maantieteen kertaamista. Yksikään leirivyöhyke ei voi olla olemassa yksinään — sen lähellä on oltava vapaiden asuma-alueen. Välistä tuo asutus pysyy jonkin tilapäisen metsätyöleiripisteen yhteydessä useita vuosia ja sit-

ten leirin myötä katoaa. Toisinaan taas se juurtuu, saa nimen, asuma-alueen neuvoston ja tien ja — jää ikiajoiksi. Mutta joskus noista asutuksista kasvaa kuuluisia kaupunkeja — sellaisia kuin Magadan, Dudinka, Igarka, Temir-Tau, Balhash, Dzhezkazgan, Angren, Taishet, Bratsk, Sovetskaja gavan. Nuo asutukset märkivät paitsi villeillä syrjäseuduilla myös itse Venäjän kehossa, Donetsin ja Tulan kaivosten tuntumassa, turpeennostamoiden ja maatalousleirien yhteydessä. Välistä kokonaiset rajonit — kuten Tanshain — ovat saastuneet ja kuuluvat kokonaan leirin lähimaailmaan. Ja kun leiri on pistetty suuren kaupungin — jopa itse Moskovan — ruumiiseen, silloinkin on leirin lähimaailma, mutta se ei muodostu varsinaisesta asutuksesta vaan koostuu yksityisistä henkilöistä, jotka joka ilta valuvat leiristä busseilla ja joka aamu taas palaavat siihen (tässä tapauksessa tartunnan leviäminen ulos nopeutuu).

Lisäksi on sellaisia pieniä kaupunkeja kuin Kizel (Permin kaivosradan varressa). Niiden elämä alkoi jo ennen kuin mitään Arkkipelagia olikaan, mutta sitten ne jäivät useiden leirien saartamiksi ja — tällä tavalla muuttuivat Arkkipelagin provinssikeskuksiksi. Tuollainen kaupunki henkii kauttaaltaan leiriympäristöään, leiriupseereja ja vartiosotilasryhmiä kulkee ja ajaa siinä tiuhassa kuin miehittäjiä. Leirin hallinto on kaupungin tärkein laitos. Puhelinverkko ei ole kaupungin vaan leirin. Kaikki bussilinjat vievät kaupungin keskustasta leireihin. Kaikki asukkaat saavat elantonsa leireistä.

Tällaisista Arkkipelagin provinssikeskuksista suurin on Karaganda. Se on karkotettujen ja entisten vankien luoma ja täyttämä niin, että kadulla kulkiessaan vanha vanki kohtaa yhtenään tuttuja. Siinä on useita leirihallintoja. Ja sen ympärille on ripoteltu leiripisteitä kuin meren hiekkaa.

Keitä sitten leirin lähimaailmassa asuu? 1) Paikallista kantaväestöä (sitä ei välttämättä tarvitse olla). 2) VOHRin vartiosotilashenkilökuntaa. 3) Leirien upseereja perheineen. 4) Vartijoita perheineen (toisin kuin vartiosotilaat vartijat elävät aina kotioloissa, jopa silloinkin, kun heidän palveluksensa katsotaan sotapalvelukseksi). 5) Entisiä vankeja (tästä leiristä tai naapurileiristä vapautuneita).[1] 6) Erityyppisiä likistettyjä — puoleksi rangaistuja, joiden kotimaan passissa on "tahra". (Samoin kuin entiset vangit hekään eivät ole täällä vapaasta tahdostaan vaan taian painamina: siinäkin tapauksessa, että tätä pistettä ei ole — niin kuin karkotetuille — suoranaisesti määrätty heille, kaikkialla muualla heillä olisi huonompaa työn ja asumisen suhteen, mahdollisesti heidän ei annettaisi asua ollenkaan.) 7) Tuotannon johtoa. Nämä ovat korkeassa asemassa olevia henkilöitä, joita suuressa asutuksessa on vain muutama. (Välistä heitäkään ei ole.) 8) Varsinaisia *vapaita,* erityyppisiä ties mistä kulkeutuneita ja haalittuja

[1] Stalinin aika on mennyt, erilaisia lämpimiä ja kylmiä tuulia on käynyt, mutta monet entiset vangit ovat kuin ovatkin jääneet leirin lähimaailmaan karhun koloonsa ja menetelleet siinä aivan oikein. Siellä he ovat edes puoli-ihmisiä, täällä he eivät olisi sitäkään. He jäävät sinne kuolemaansa saakka, ja heidän lapsensakin juurtuvat sinne.

eksyneitä ja tiensä loppuun kulkeneita sekä hurjien ansioiden houkuttelemina saapuneita. Sillä noissa kaukaisissa kovan onnen paikoissa voi tehdä työtä kolme kertaa kehnommin kuin metropoleissa ja ansaita neljä kertaa suurempaa palkkaa: napaseudun lisää, kaukaisen paikan lisää ja mukavuuksien puuttumislisää sekä vihdoin kirjaamalla itselleen vankien työtä. Lisäksi monet kulkeutuvat tänne värvättyinä ja sopimuksen perusteella ja saavat vielä muuttorahankin. Niille jotka osaavat huuhtoa kultaa tuotantomääräyksistä leirin lähimaailma on oikea Klondyke. Tänne tullaan väärennetty diplomi taskussa, tänne saapuu seikkailijoita, huijareita ja rohmuajia. Tänne kannattaa tulla niiden, jotka tarvitsevat ilmaiseksi vieraat aivot (geologivangit tekevät jonkun puoleksi lukutaidottoman geologin puolesta kenttähavainnot ja muokkaavat ne ja laativat päätelmät, minkä jälkeen geologi sitten puolustaa väitöskirjaansa metropoleissa). Tänne kulkeutuu elämässään epäonnistuneita ja yksinkertaisesti juoppoja. Tänne saavutaan perheen hajottua tai elatusmaksuja pakoon. Edelleen täällä on teknisistä kouluista valmistuneita nuoria, jotka vetivät vesiperän työpaikkoja jaettaessa. Mutta jo tulopäivänään he alkavat reuhtoa takaisin sivilisoituneeseen maailmaan ja elleivät vuoden niin viimeistään kahden päästä he lähtevät. Mutta vapaiden joukossa on aivan toisenlainenkin tyyppi: iäkkäät jotka ovat jo kymmeniä vuosia eläneet leirin lähimaailmassa ja sopeutuneet siihen niin, että eivät kaipaa toista — makeampaa — maailmaa. Jos leiri suljetaan tai jos johto lakkaa maksamasta heille sen, minkä he vaativat, he lähtevät mutta ehdottomasti toiselle samanlaiselle leirin lähivyöhykkeelle, muunlaista elämää he eivät osaa elää. Heitä oli Vasili Aksentjevitsh Frolov, suuri juoppo ja huijari ja "tunnettu mestarivalaja", josta tässä voisi kertoa paljon mutta jonka olen jo tullut kuvanneeksi. Vaikkei hänellä ollut minkäänlaista diplomia ja vaikka hän oli juonut ammattitaitonsa, hän hankki — ennen Hrushtshevin rahanuudistusta — aina vähintään 5 000 kuussa.

Kaikkein yleisimmässä merkityksessä sana *vapaa* tarkoittaa jokaista vapaata henkilöä, jota ei vielä ole pantu istumaan, tai sitten jo vapautunutta Neuvostoliiton kansalaista ja siispä myös jokaista leirin lähimaailman kansalaista. Mutta useammin tuota sanaa käytetään Arkkipelagissa suppeammassa merkityksessä: *vapaa* on sellainen vapaa henkilö, joka työskentelee vankien kanssa samalla tuotantovyöhykkeellä. Tästä syystä sinne työhön saapuvat ryhmiin 1, 5 ja 6 kuuluvat ovat hekin vapaita.

Vapaita otetaan työnjohtajiksi, kympeiksi, mestareiksi, varastojen esimiehiksi ja normittajiksi. Edelleen heitä otetaan sellaisiin tehtäviin, joissa vankien käyttäminen vaikeuttaisi suuresti vartiointia: autonkuljettajiksi, kuskeiksi, lähettäjiksi, traktorinkuljettajiksi, kaivurinkuljettajiksi, tiehöylänkuljettajiksi, sähkölinjamiehiksi ja yökonemiehiksi.

Nämä toisen luokan vapaat — tavalliset työläiset — samoin kuin vangitkin ystävystyivät heti ja helposti meidän kansamme ja tekivät kaikkea, minkä leirin kuri ja rikoslaki kielsivät: auliisti tipauttelivat vankien kirjeitä asutuksen *vapaisiin* postilaatikoihin, myivät vankien leirissä hankkimaa tavaraa va-

paalla kirpputorilla ja pitivät tavarasta saamansa rahat mutta vangeille veivät jotakin *purtavaa.* Edelleen he varastivat yhdessä vankien kanssa tuotannolta. Toivat tai kuljettivat tuotantovyöhykkeelle votkaa (ohi vartiotuvan tiukan tarkastuksen — autojen bensiinitankkiin pistetyissä tervalla tiivistetyissä pikkupulloissa).[1]

Siellä missä vankien työ voitiin kirjata vapaille (kympit ja mestarit eivät kainostelleet merkitä jopa itselleen), se tehtiin ehdottomasti: sillä vangille kirjattu työhän menee hukkaan, siitä ei makseta rahaa vaan annetaan leipäannos. Niinpä kortittomina aikoina vangin kannatti täyttää työmääräyksensä vain joten kuten, niin ettei tulisi ikävyyksiä, mutta varsinaisen työnsä merkitä vapaan tiliin. Saatuaan siitä rahaa vapaa söi ja joi itse ja ruokki vankejaan.[2]

Niin että yleensä vankien ja vapaiden suhteita ei voi nimittää vihamielisiksi, vaan pikemminkin ne olivat ystävälliset. Lisäksi nämä elämässään epäonnistuneet, puolihumalaiset ja kovia kokeneet ihmiset erottivat herkemmin toisen surun ja pystyivät näkemään istumaan pannun onnettomuuden ja tämän istumaan panemisen epäoikeudenmukaisuuden. Miltä upseerit, vartio-

[1] Jos vartiomiehet löysivät, päällystölle ei tehty ilmoitusta: komsomolilais-vartiomiehet joivat saaliiksi saamansa votkan mieluummin itse.

[2] Leirin lähimaailmassa työssä olemisen suuri etu näkyi myös Moskovan leirien vapaista. Meillä oli Kaluzhkaja Zastavalla vuonna 1946 kaksi vapaata muuraria, rappari ja maalari. He kuuluivat meidän työmaamme vahvuuteen mutta eivät tehneet työtä juuri ollenkaan, sillä rakennustyömaa ei voinut maksaa heille isoja rahoja: lisäyksiä ei täällä maksettu, ja kaikki työsuoritukset olivat normitetut: yhden neliömetrin rappaaminen maksoi 32 kopeekkaa, ja oli aivan mahdoton hinnoitella neliötä puolen ruplan arvoiseksi tai merkitä neliöitä kolme kertaa enemmän kuin niitä oli huoneessa. Mutta ensinnäkin meidän vapaat työntekijämme kantoivat rakennustyömaalta sementtiä, maaleja, vernissaa ja ruutuja ja toiseksi h u i l a s i v a t hyvin 8-tuntisen työpäivänsä ja iltaisin ja sunnuntaisin sitten iskivät kiinni varsinaiseen työhönsä — laittomaan, yksityiseen — ja ottivat siitä omansa. Samanlaisesta seinäneliöstä sama rappari otti yksityishenkilöiltä 32:n kopeekan asemesta ruplan ja ansaitsi 200 ruplaa illassa!

Prohorovhan sanoi: r a h a o n k a k s i k e r r o k s i n e n nykyään. Kuka länsimaalainen voisi ymmärtää käsitteen "kaksikerroksinen raha"? Sorvaaja sai sodan aikana 800 ruplaa kuussa käteen, mutta leipä maksoi torilla 140 ruplaa. Siis hän ei kyennyt k u u k a u d e s s a ansaitsemaan korttiannoksen lisäksi edes k u u t t a k i l o a leipää — toisin sanoen: hän ei pystynyt tuomaan koko perheelleen kahtasataakaan grammaa päivässä! Ja kuitenkin hän eli ... Työläisille maksettiin avoimen julkeasti epärealistista palkkaa ja heidän tehtäväkseen jätettiin "toisen kerroksen" etsiskeleminen. Ja henkilö, joka maksoi rapparillemme hurjat rahat iltatyöstä, vuorostaan hänkin repi oman "toisen kerroksensa" jossakin ja jostakin. Tällä tavalla sosialistinen järjestelmä peri voiton mutta — vain paperilla. Aikaisempi — sitkeähenkinen ja notkea — ei kuollut sen enempää kirouksista kuin syyttäjien vainoistakaan.

sotilaat virkansa käskystä ummistivat silmänsä, sille puolueettoman ihmisen silmät olivat auki.

Vankien suhteet kymppeihin ja mestareihin olivat mutkikkaammat. Nämä "tuotannon upseerit" olivat asetetut painostamaan ja hoputtamaan vankeja. Mutta heiltä vaadittiin myös itse tuotannon pysymistä käynnissä, ja sitä taas ei ollut aina mahdollista turvata, jos oli suoranaisesti vihamieliset välit vankeihin: kaikkea ei saavuteta kepillä ja nälällä, yhtä ja toista on hoideltava myös ystävällisellä yhteisymmärryksellä ja taipumuksilla ja arvaamalla. Vain prikaatinpäälliköiden ja parhaiden mestareiden — vankien — kanssa toimeen tulevat kympit menestyivät. Paitsi että kympit olivat hirvittäviä juoppoja sekä alituisen orjatyöstä hyötymisen myrkyttämiä ja heikentämiä, he olivat myös tietämättömiä eivätkä tunteneet tuotannon alaansa ollenkaan tai tunsivat sen huonosti, mikä teki heidät entistä riippuvammiksi prikaatinpäälliköistä.

Ja miten mielenkiintoisesti venäläiset kohtalot tässä välistä nivoutuivatkaan! Niinpä juhlapäivän edellä itsensä humalaan juonut kirvesmieskymppi Fedor Ivanovitsh Muravlev tulee maalarien prikaatinpäällikön Sinebrjuhovin, erinomaisen mestarin, jo kymmenettä vuotta istuvan vakavamielisen ja lujan nuoren miehen, luo ja sanoo:

— No mitä? *Istut* vai, kulakin poika? Sinun isäsi kynti koko maan ja haali lehmiä — aikoi viedä mukaansa taivaaseen. Missä hän nyt on? Kuoli karkotuksessa? Ja järjesti sinutkin istumaan? Ei ei, minun isäni oli viisaampi: nuoresta pitäen ryyppäsi kaiken, tupa oli typötyhjä, ukko ei luovuttanut kolhoosiin kanaakaan, sillä mitään ei ollut. Niinpä minä nyt sitten teenkin samalla tavalla, ryyppään votkaa enkä sure.

Ja hän oli oikeassa: kärsittyään tuomionsa loppuun Sinebrjuhovin oli lähdettävä karkotukseen, kun taas Muravlev rupesi rakennustyömaan ammattiosaston puheenjohtajaksi.

Tosin työnjohtaja Buslov ei tiennyt, miten olisi päässyt tuosta ammattiosaston puheenjohtajasta ja kympistä. (Se oli mahdotonta: heidät pestaa kaaderiosasto eikä työnjohtaja, ja kaaderiosasto valikoi usein sympatiaperustein vetelehtijöitä tai pölkkypäitä.) Kaikista tarvikkeista ja palkkarahoista työnjohtaja vastaa omasta taskustaan, ja Muravlev — joko tietämättömyyttään tai välinpitämättömyyttään (hän on aivan harmiton poika, päälle päätteeksi prikaatinpäälliköt *järjestävät* hänelle siitä hyvästä) — törsää noita varoja, allekirjoittaa harkitsemattomasti tehtyjä työmääräyksiä (prikaatinpäälliköt täydentävät ne itse) ja ottaa vastaan huonosti tehtyä työtä, joka sitten on purettava ja tehtävä uudelleen. Buslov vaihtaisi moisen kympin ilomielin insinööri-vankiin, joka nyt heiluttelee hakkua, mutta kaaderiosasto kieltää valppaussyistä.

— Sano nyt, minkä pituisia palkkeja sinulla nyt työmaalla on,mitä?

Muravlev huokaili raskaasti:

— Minä en vielä kehtaa sanoa teille täsmällisesti . . .

Ja mitä humalaisempi Muravlev oli, sitä röyhkeämmin hän puhui työnjohtajalle. Silloin työnjohtaja keksi järjestää hänelle kirjallisen ansan. Ajanhu-

kasta piittaamatta hän alkoi kirjoittaa Muravleville kaikki määräyksensä kirjallisesti (kopion pisti kansioon). Näitä määräyksiä ei tietenkään täytetty, ja julma juttu kasvoi. Mutta ammattiosaston puheenjohtaja ei hänkään jäänyt ihmettelemään. Hän hankki ryppyisen vihkon arkin puolikkaan ja puolessa tunnissa väänsi tuskaisesti ja koukeroisesti:

> "saatan teiän tietoonne Siitä että kaikki koneistot kun on kirvesmiesten töitä varten on käyttö kelvottomat eli Huonossa kunnossa ja poikkeuksesta eivät toimi".

Työnjohtaja edustaa jo toista tuotannon johdon astetta, hän on vankien alituinen sortaja ja ainainen vihollinen. Työnjohtaja ei rupea prikaatinjohtajien kanssa sen enempää ystävällisiin suhteisiin kuin kompukseenkaan. Hän *raakaa* heidän määräyksiään ja paljastaa heidän *tuhtaansa* (minkä aivoiltaan kykenee) ja hän pystyy aina rankaisemaan prikaatinpäällikköä ja jokaista vankia leirin päällystön kautta:

"Leiripisteen päällikkö luutnantti toveri . . .

Pyydän teitä ankarimmin rankaisemaan (kernaasti määräämällä karsseriin mutta sieltä vietäväksi työhön) betonimiesten prikaatinpäällikköä vanki Zozuljaa ja kymppiä vanki Oratshevskia levyjen valamisesta paksummiksi kuin oli määrätty, mistä aiheutui betonin liikakulutusta.

Samalla ilmoitan teille, että tänä päivänä prikaatinpäällikkö vanki Alekseev, joka tuli luokseni tekemään töiden edistymistä koskevan ilmoituksen työmääräykseen merkittäväksi, loukkasi kymppi toveri Tumarkinia nimittämällä häntä *aasiksi.* Tällainen vanki Alekseevin käytös, joka sabotoi palkallisen vapaan johdon auktoriteettia, on mielestäni äärimmäisen epäsuotavaa ja suorastaan vaarallista, ja täten pyydän ryhtymään tehokkaisiin toimenpiteisiin aina kuljetukseen passittamista myöten.

Ylityönjohtaja Buslov".

Tätä Tumarkinia Buslov itsekin sopivan tilaisuuden tullen nimitti aasiksi, kun taas prikaatinpäällikkö-vanki johtui arvonsa puolesta karkotukseen.

Tällaisia kirjelappuja Buslov lähetteli leirin johdolle harva se päivä. Hänen mielestään leirirangaistukset olivat korkein tuotantokiihoke. Buslov oli niitä tuotantopäälliköitä, jotka olivat kasvaneet kiinni GULAGin järjestelmään ja tajunneet, miten täällä oli toimittava. Hän sanoikin neuvotteluissa suoraan: "Minulla on pitkällinen kokemus työskentelemisestä vankien kanssa enkä pelkää tukkia heidän suutaan — ymmärrättehän — tiiliskivellä." Mutta mielipahakseen hän havaitsi, että GULAGin sukupolvet eivät olleet enää samanlaisia kuin ennen. Sodan jälkeen leiriin joutuneet ja Euroopassa käyneet ihmiset käyttäytyivät jotenkin epäkunnioittavasti. "Mutta katsokaahan, vuonna kolmekymmentäseitsemän oli suorastaan miellyttävä työskennellä. Esimerkiksi vapaan työntekijän astuessa sisään vangit ehdottomasti nousivat seisomaan." Buslov tiesi, miten vankeja voi petkuttaa ja lähettää vaarallisiin paikkoihin, eikä hän milloinkaan säälinyt heidän voimiaan eikä mahaansa saati heidän it-

serakkauttaan. Tämä pitkänenäinen ja pitkäkoipinen mies, jolla oli UNRRA:n kautta saadut ja puutteessa eläville neuvostokansalaisille tarkoitetut keltaiset amerikkalaiset puolikengät, ryntäili yhtenään rakennustyömaan kerroksissa koska tiesi, että muutoin sen kaikissa nurkissa ja sopissa vangit — nuo laiskat likaiset oliot — istuskelevat, makailevat, lämmittelevät, etsivät täitä ja jopa parittelevat, vaikka lyhyt kymmentuntinen työpäivä on vasta puolessa, kun taas prikaatinpäälliköt tungeksivat normittajan huoneessa ja merkitsevät työsaavutuksiksi *tuhtaa*.

Ja kaikista kympeistä hän luotti jonkin verran vain yhteen — Fedor Vasiljevitsh Gorshkoviin. Tämä oli hintelä ukkeli, jolla oli sojottavat harmaat viikset. Hän oli hyvin selvillä rakennustyöstä ja tunsi oman työnsä lisäksi myös lähialat, mutta hänen tärkein — ja vapaiden keskuudessa harvinainen — ominaisuutensa oli se, että hän oli vilpittömästi kiinnostunut rakennustyön sujumisesta: ei taskumielessä niin kuin Buslov (vähennetäänkö vai palkitaanko? haukutaanko vai kiitetäänkö?) vaan sisäisesti, aivan kuin hän olisi rakentanut koko tätä valtavaa rakennusta itselleen ja halunnut sen onnistuvan mahdollisimman hyvin. Hän joikin varovasti, hetkeksikään unohtamatta rakennustyömaata. Mutta hänessä oli myös paha vika: hän ei ollut sopeutunut Arkkipelagiin, hän ei ollut tottunut pitämään vankeja pelossa. Hänkin liikuskeli mielellään rakennustyömaalla ja katseli työn edistymistä mutta ei kuitenkaan ryntäillyt niin kuin Buslov eikä vaaninut, kuka missäkin huiputti, vaan istuskeli mielellään kirvesmiesten kanssa palkeilla ja muurarien kanssa seinustoilla ja rapparien kanssa laastilaatikon äärellä juttelemassa. Välistä hän tarjosi vangeille karamelleja — se oli meistä villiä. Eräästä työstä hän ei vielä vanhanakaan kyennyt luopumaan — lasin leikkaamisesta. Hänellä oli aina taskussa oma leikkurinsa, ja jos vain hänen läsnä ollessaan leikattiin lasia, hän alkoi heti paasata, että leikattiin väärin, työnteli lasimiehet sivuun ja leikkasi itse. Kun Buslov lähti kuukaudeksi Sotshiin, Fedor Vasiljevitsh tuli hänen tilalleen mutta kieltäytyi jyrkästi asettumasta Buslovin työhuoneeseen ja jäi kymppien yhteishuoneeseen.

Gorshkov kulki koko talven lyhyessä vanhavenäläisessä nutussa. Sen kaulus oli kulunut, mutta pintakangas oli kestänyt erinomaisesti. Tuosta takista tuli kerran puhetta, että Gorshkov oli pitänyt sitä jo kolmekymmentäkaksi vuotta ja että sitä ennen hänen isänsä oli niin ja niin monta vuotta pitänyt sitä pyhäisin, ja siinä yhteydessä paljastui, että hänen isänsä Vasili Gorshkov oli ollut *kruunun kymppi*. Nytpä kävikin selväksi, miksi Fedor Vasiljevitsh niin rakasti kiveä, puuta, lasia ja maalia: hän oli viettänyt lapsuutensa ja varttunut rakennustyömailla. Mutta vaikka kymppejä nimitettiin siihen aikaan *kruunun* työntekijöiksi mutta nykyään ei, juuri nytpä he olivatkin valtion työntekijöitä, kun taas ennen vanhaan he olivat taiteilijoita.

Yhä vieläkin Fedor Vasiljevitsh kiitteli vanhaa järjestystä:

— Mikä työnjohtaja nykyään on? Eihän hän voi siirtää kopeekkaakaan sarakkeesta toiseen. Mutta ennen vanhaan työnjohtaja tuli lauantaina miesten luo ja sanoi: "No miten on, pojat, *ennen* saunaa vai saunan *jälkeen?*" — "Saunan jälkeen, setä, saunan jälkeen!" — "No, ottakaa tästä saunaraha ja saunasta siihen ja siihen kapakkaan." Pojat ryntäävät porukalla saunasta, ja hän odottaa heitä kapakassa votka, purtava ja samovaari pöydässä valmiina . . . Yritäpä sitten maanantaina tehdä työsi huonosti.

Kaikki se on nyt määritelty ja selvitetty meille: se oli hiostussysteemi, tunnotonta riistämistä, leikittelemistä ihmisen alhaisilla vaistoilla. Eivätkä ryypyt kyytipoikineen korvanneet sitä, mikä puristettiin työläisestä seuraavalla viikolla.

Mutta annos, raaka leipä, annos jonka välipitämättömät kädet heittivät leivänleikkaamon luukusta — korvasiko se paremmin? . . .

Kaikki nämä vapaiden asukkaiden kahdeksan kategoriaa kiehuvat ja tungeksivat nyt sitten leiriä ympäröivällä ahtaalla maatilkulla: leiristä metsään, leiristä suolle, leirin luota kaivokselle. Kahdeksan eri kategoriaa, eri arvoa ja luokkaa, ja kaikkien heidän on mahduttava tähän saastuneeseen asutukseen, kaikki he ovat toistensa "tovereita" ja lähettävät lapsensa samaan kouluun.

He ovat sellaisia tovereita, että pari kolme paikallista magnaattia (Ekibastuzissa Hishtshuk ja Karashshuk, trustin johtaja ja yli-insinööri) uiskentelee kaikkien muiden yläpuolella niin kuin pyhimykset pilvissä. Ja alapuolella seuraavat tiukasti eristäytyen, tiukasti raja-aitoja noudattaen leirin päällikkö, saattovartiopataljoonan päällikkö, trustin muut virkailijat ja leirin upseerit, pataljoonan upseerit, henkilökuntatoimiston päällikkö ja koulun johtaja (mutta opettajat eivät.) Mitä ylemmäksi tullaan, sitä mustasukkaisemmin noita raja-aitoja noudatetaan ja sitä suurempi merkitys on sillä, kenen akka voi mennä kenenkin akan luo mutustelemaan auringonkukansiemeniä. (He eivät ole ruhtinattaria eivätkä kreivittäriä mutta ovat sitäkin tarkempia asemastaan!) On niin hirvittävää elää tuossa kapeassa maailmassa kaukana muista hyvistä perheistä, jotka asuvat mukavissa väljissä kaupungeissa. Täällä kaikki tuntevat teidät, ettekä te voi yksinkertaisesti vain mennä elokuviin, sillä se ei olisi arvollenne sopivaa, ettekä te tietenkään mene myymälään (varsinkin kun parhaat ja tuoreimmat tavarat tuodaan teille kotiin). Oman porsaankin kasvattaminen on jotenkin säädytöntä: onhan sen ja sen vaimon alentavaa ruokkia sitä omakätisesti! (Niinpä tarvitaankin palvelija leiristä.) Ja asutuksen sairaalan joissakin huoneissa on niin kovin vaikea eristäytyä roskaväestä ja ryysyläisistä ja päästä makaamaan kunnon naapureiden joukkoon. Ja kenen viereen lapsenne koulun pulpetissa joutuukaan?

Mutta alempana nuo raja-aidat menettävät nopeasti jyrkkyytensä ja merkityksensä, eikä kukaan enää viitsi mustasukkasesti vartioida niitä. Alempana kategoriat sekoittuvat vääjäämättömästi, tapaavat, ostavat ja myyvät, syöksyvät jonottamaan, riitelevät ammattiyhdistyksen joululahjoista ja istuvat elokuvissa sopimattomasti sikin sokin — ihkaoikeat neuvostoihmiset, jotka eivät ol-

lenkaan ole tuon nimityksen arvoisia.

Tuollaisten asutusten henkiset keskukset ovat: jossakin lahoavassa parakissa sijaitseva teetupa, jonka ympärille kerääntyy kuorma-autoja ja josta laulujaan ulvovat, röyhtäilevät ja kompastelevat humalaiset sitten hajaantuvat pitkin koko asutusta, sekä samanlaisten lätäköiden ja rapavellin keskellä toinen henkisen elämän keskus — Kerho, jonka lattialle on syljeksitty auringonkukan siemeniä ja tuotu saappaissa savea, kärpästen istuskelema viimevuotinen seinälehti, oven yläpuolella jatkuvasti paasaava kaiutin, tanssiaiset kiroilemisineen ja puukkotappelut elokuvaesityksen jälkeen. Näiden paikkojen tyyli on: "älä liiku myöhään", ja lähtiessään tytön kanssa tansseihin on viisainta pistää kintaaseen hevosenkenkä. (Ja tytötkin ovat täällä sellaisia, että yksi heikäläinen pelästyttää seitsemän riskiä poikaa pakosalle.)

Tällainen kerho vihlaisee upseerin sydäntä. Luonnollisesti upseerien on aivan mahdoton käydä tanssimassa sellaisissa liitereissä ja sellaisen väen joukossa. Siellä käyvät lomalapun saaneet vartiosotilaat. Mutta valitettavasti myös nuoret lapsettomat upseerien vaimot tuntevat vetoa sinne — yksin. Ja seurauksena on, että he tanssivat sotamiesten kanssa! — tavalliset sotamiehet koskettavat upseerien vaimojen selkää, ja kuinka sitten huomenna palveluksessa voisi odottaa sotamiesten tottelevan mukisematta? Sehän olisi tasa-arvoisuutta, ja sitä ei mikään armeija kestä! Kun upseerit eivät pysty kieltämään vaimoaan käymästä tanssimassa, he onnistuvat saamaan tahtonsa lävitse toisaalla: sotamiehilta kielletään pääsy tanssiaisiin. (Halailkoot jonkun likaisen vapaan vaimoa!) Mutta tämä taas aiheuttaa särön sotilaiden komeaan poliittiseen kasvatukseen: että me kaikki olemme onnellisia ja tasa-arvoisia neuvostovaltion kansalaisia ja että vihollisemme ovat piikkilangan takana.

Monia tällaisia mutkikkaita jännityksiä piilee leirin lähimaailmassa, monia ristiriitoja vallitsee sen kahdeksan kategorian välillä. Jokapäiväisessä elämässä rangaistujen ja puoleksi rangaistujen joukossa liikkumaan joutuvat rehelliset neuvostokansalaiset eivät malta olla nuhtelematta edellisiä, palauttamatta järjestykseen, varsinkin jos asia koskee uudessa parakissa sijaitsevaa huonetta. Ja vartijat, joilla on MVD:n univormu, pyrkivät asettumaan tavallisten vapaiden yläpuolelle. Ja sitten on ehdottomasti vielä naisia, joita moitiskellaan siitä, että ilman heitä yksinäiset miehet joutuisivat hukkaan. Ja edelleen on naisia, jotka ehdottomasti haluavat vakituisen miehen. Tällaisia naisia saapuu vankien vapautumispäivinä leirin vartiotuvalle, ja he tarrautuvat ventovieraiden hihaan: "Tule minun luo! Minulla on nurkka, minä pidän hyvänä. Ostan sinulle puvun! No mihin sinä lähtisit? Panevat taas istumaan!"

Ja myös asutukseen kohdistuu operatiivitarkkailu, siinä on oma *kumminsa* ja omat koputtelijansa ja säikeitä punotaan. Kuka ottaa kirjeitä vangeilta ja kuka on kaupitellut leirivarusteita parakin kulman takana.

Ja tietenkin vähemmän kuin Neuvostoliiton minkään muun osan asukkailla leirin lähimaailman ihmisillä on Lain aistimusta tai käsitystä, että heidän parakkihuoneensa olisi heidän Linnansa. Joidenkin kotimaan passissa on tahra, toisilla ei ole passia ollenkaan, kolmannet ovat itse istuneet leirissä, neljännet ovat perheenjäseniä, ja niinpä kaikki nämä itsenäiset vartioimatta liikkuvat kansalaiset ovat vielä vankejakin kuuliaisempia kivääримiehen huudolle, vielä vankejakin nöyrempiä pistoolimiehen edessä. Nähdessään hänet he eivät pää ylväästi pystyssä huuda: "Teillä ei ole oikeutta!" vaan kyyristyvät ja kumartuvat — miten parhaiten pääsisi luikahtamaan ohi.

Ja tämä pistimen ja univormun kontrolloimattoman vallan tuntemus leijuu niin varmasti Arkkipelagin lakeuksien ja sen leirien lähimaailman yllä ja niin selkeästi välittyy jokaiseen tuohon maahan saapuvaan, että vapaa nainen (P-tshina), joka pikkutyttöineen lentää Krasnojarskin reittiä tapaamaan leirissä olevaa miestään, sallii MVD:n miesten ensimmäisestä vaatimuksesta näiden kopeloida ja tutkia hänet lentokoneesssa ja riisua pikkutytön alastomaksi. (Siitä lähtien tyttö alkoi itkeä aina nähdessään Sinisiä.)

Mutta jos joku nyt sanoo, että ei ole mitään surullisempaa kuin nuo leirien lähitienoot ja että leirin lähimaailma on kloakki, me vastaamme: riippuu asianhaaroista.

Niinpä jakuutti Kolodeznikov sai vuonna 1932 kolme vuotta poron varastamisesta taigassa, ja syvällisten siirtämissääntöjen perusteella hänet lähetettiin kotiseudultaan Kolymasta Leningradin lähistölle kärsimään tuomiotaan. Mies istui tuomionsa ja kävi Leningradissakin ja toi perheelleen värikkäitä kankaita ja sitten vuosikausia valitti sekä maanmiehilleen että Leningradista lähetetyille vangeille:

— Voi että teillä on siellä ikävää! Kyllä on kurjaa! . . .

XXII Me rakennamme

Kaiken leiristä sanotun jälkeen esiin oikein reuhtoo kysymys: riittää! Oliko vankien työ valtiolle edullinen? Ja ellei se ollut edullinen, niin kannattiko koko Arkkipalagin pystyttäminen?

Itse leireissä vankien keskuudessa tästä asiasta vallitsi kaksi näkemystä, ja me väittelimme mielellämme tästä kysymyksestä.

Tietenkään väittelemiselle ei jää sijaa, jos uskotaan johtajia. Toveri Molotov, aikoinaan valtakunnan toinen mies, julisti Neuvostoliiton neuvostojen VI edustajakokoukselle vankien työn käyttämisestä: "Olemme tehneet niin aikaisemmin, teemme niin nyt ja niin teemme vastakin. Se on edullista yhteiskunnalle. Se on hyväksi rikollisille."

Se ei ole edullista valtiolle, huomatkaa! — vaan itse yhteiskunnalle. Ja rikollisille se on hyväksi. Ja teemme vastakin! Mitä kannattaa enää väitellä?

Ja koko Stalinin vuosikymmenten järjestys, jonka mukaan ensin suunniteltiin rakennuskohteet ja sitten katsottiin rikolliset niitä varten, vahvistaa, että hallitus ei tainnut epäillä leirien taloudellista edullisuutta. Talous kulki oikeuden edellä.

Mutta on ilmeistä, että esitetty kysymys vaatii täsmennyksiä ja erittelyjä:

— osoittautuvatko leirit oikeaksi ratkisuksi poliittisessa ja sosiaalisessa mielessä?
— osoittautuvatko ne taloudellisesti oikeaksi ratkaisuksi?
— ovatko ne kannattavia? (Toisen ja kolmannen kysymyksen näennäisestä yhtäläisyydestä huolimatta tässä on ero.)

Ensimmäiseen kysymykseen ei ole vaikea vastata: Stalinin tavoitteiden kannalta leirit olivat erinomainen paikka, johon voi ajaa miljoonia — pelotukseksi. Siispä poliittisesti ne osoittautuivat oikeaksi ratkaisuksi. Edelleen leireistä koitui itsekästä etua valtavalle yhteiskuntakerrokselle — leiriupseerien lukemattomalle paljoudelle: ne antoivat heille "sotapalveluksen" turvallisessa selustassa, erikoisannokset, palkat, univormut, asunnot ja aseman yhteiskunnassa. Samoin täällä pidettiin hyvänä valtava määrä vartijoita ja vartiosotilaita, jotka torkkuivat leirien vartiotorneissa (samaan aikaan kun kolmetoistavuotiaita poikia ajettiin ammattikouluihin). Kaikki nuo loiseläjät tukivat kaikin voimin Arkkipelagia — maaorjariiston pesää. He pelkäsivät yleistä armahdusta kuin ruttoa.

Muta olemme jo oivaltaneet, että leireihin ei haalittu lähestulkoonkaan yksinomaan toisinajattelevia, ei suinkaan pelkästään niitä, jotka eivät tahtoneet pysyä Stalinin laumalle määräämällä tiellä. Leireihin paneminen ylitti selvästikin poliittiset tarpeet, terrorin tarpeet — sitä suhteutettiin (mahdollisesti vain Stalinin päässä) taloudellisiin hankkeisiin. Eiköhän vain leirien (ja karkotuksen) avulla selviydyttykin 20-luvun työttömyyskriisistä. Vuodesta 1930 kanavien kaivamista ei keksitty torkkuvia leirejä varten vaan leirejä haalittiin kiireesti kokoon suunniteltuja kanavia varten. Tuomioistuinten toimintaa ei määrännyt todellisten "rikollisten" (tai edes "epäilyttävien henkilöiden") määrä, vaan tuomioistuinten toiminnan määräsivät taloushallintojen tilaukset. Heti Vienan kanavan rakennustöiden alkuvaiheessa huomattiin Solovetskin vankien riittämättömyys, ja kävi ilmi, että kolme vuotta oli liian lyhyt ja kannattamaton tuomio Viidennellekymmenennellekahdeksannelle ja että heidät on tuomittava kerralla kahden viisivuotissuunnitelman ajaksi.

Jo Thomas Moore, sosialismin isoisä, ennusti "Utopiassaan", missä suhteessa leirit osoittautuivat taloudellisesti edullisiksi. Alentaviin ja erikoisen raskaisiin töihin, joita kukaan ei halua tehdä sosialismin vallitessa, niihin on vankien työ omiaan. Töihin kaukaisilla villeillä seuduilla, joilla ei moniin vuosiin tarvitse rakentaa asuntoja, kouluja, sairaaloita eikä myymälöitä. Hakku- ja lapiotöihin — kahdennenkymmenennen vuosisadan tullessa kypsään ikään. Pystyttämään sosialismin suuria rakennustyömaita vaiheessa, jossa siihen ei vielä ole taloudellisia edellytyksiä.

Suurella Vienan meren kanavan rakennustyömaalla autokin oli harvinaisuus. Kaikki tehtiin niin kuin leirissä sanotaan "pierun paineella".

Vielä suuremmalla Volgan kanavan rakennustyömaalla (töiden määrältä se oli seitsemän kertaa Vienan meren kanavaa suurempi ja verrattavissa Panaman ja Suezin kanavaan) kaivettiin 128:n kilometrin matkalta, viidenmetrin syvyydeltä ja ylhäältä 85:n metrin leveydeltä ja melkein kaikki hakulla, lapiolla ja kottikärryllä[1]. Rybinskin meren tulevaa pohjaa peittivät valtavat metsät. Kaikki ne kaadettiin käsipelillä. Sähkösahoista ei ollut tietoakaan, ja oksien ja havujen polttamisesta huolehtivat invalidit.

Ketkä muut kuin vangit olisivat tehneet 10 tuntia työtä hakkuutyömaalla ja lisäksi kävelleet aamupimeässä seitsemän kilometrin matkan metsään ja saman verran illalla takaisin kolmenkymmenen asteen pakkasessa vuoden ainoina vapaapäivinään Vapun päivä ja marraskuun 7:s? (VolgoLag 1937.)

Ketkä muut kuin alkuasukkaat olisivat vääntäneet kantoja talvella? Kolyman avolouhoksilla vetäneet perässään louhitulla malmilla täytettyä laatikkoa? Kahteen pekkaan länget kaulassa kiskoneet kaadettuja tukkeja suomalaisella reellä syvässä lumessa kilometrin päässä Koin-joesta (Vyman si-

[1] Purjehtiessanne kanavassa — muistakaapa joka kerta sen pohjalla makaavia.

vujoesta)? (Länkisilmukka pehmustettiin vanhoista vaatteista otetuilla rievuilla ja silmukka pujotettiin toiseen olkapäähän.)

Tosin täysivaltainen lehtimies J. Zhukov[1] vakuuttaa meille, että samalla tavalla komsomolilaiset rakensivat Amurin Komsomolskia (vuonna 1932): kaatoivat puita kirveittä kun ei ollut pajaa ja kuolivat keripukkiin. Ja hän ihastelee: voi miten sankarillisesti me rakensimmekaan! Mutta eikö ennemmin sietäisi tyrmistyä: kuka kansansa vihaaja lähetti heidät rakentamaan sillä tavalla? Vaan mitäpä tyrmistymistä siinä olisi? Sillä mehän tiedämme, millaiset "komsomolilaiset" rakensivat Komsomolskin. Nykyään kirjoitetaan[2], että samat "komsomolilaiset" perustivat myös Magadanin.

Ja keitä olisi voitu laskea Dzhezkazganin kaivoksiin 12:n tunnin työpäiväksi kuivaporaukseen? Murenevan malmin synnyttämä silikaattipöly täyttää ilman kuin sumu, naamareita ei ole, ja neljän kuukauden kuluttua mies lähetetään parantumattomana kivipölykeuhkopotilaana kuolemaan. Keitä olisi voitu laskea jarrukengättömillä hisseillä kaivoksiin, joita ei ollut vahvistettu sortumien varalta eikä suojattu tulvavahingoilta? Keihin muihin ei olisi tarvinnut 20. vuosisadalla haaskata kallista työturvallisuustekniikkaa?

Kuinka ihmeessä leirit olisivat saattaneet olla taloudellisesti epäedullisia? . . .

Lukekaa, lukekaa toki Pobozhilta[3] tuo kuvaus proomujen purkamisesta Tazjoella, tuo Stalinin ajan napapiirin Iliadi: miten villillä tundralla, jonne ihmisen jalka ei ollut milloinkaan aikaisemmin astunut, vankimuurahaiset saattovartion muurahaisten vartioimina raahaavat tuhansia etelästä tuotuja hirsiä ja rakentavat laitureita ja rataa ja työntävät tuolle tundralle vetureita ja vaunuja, jotka eivät milloinkaan lähde sieltä omin voimin. He nukkuvat viisi tuntia vuorokaudessa paljaalla maalla, jota rajaavat "vyöhykkeen" taulut.

Ja sama kirjoittaja kuvaa edelleen, miten vangit vetävät tundralle puhelinlinjaa: he asuvat oksista ja sammalesta tehdyissä majoissa, ja hyttyset syövät heidän suojaamatonta ruumistaan, ja heidän vaatteensa ja jalkineensa ovat pysyvästi suon kostuttamat. Heidän reittinsä on vedetty miten kuten, sitä ei ole ajateltu parhaalla tavalla (se on tuomittu muutettavaksi), eikä lähistöllä ole metsää, josta ottaa pylväät, ja niin vangit tekevät parin kolmen päivän (!) retkiä sivuun hakemaan pylväitä, jotka he sitten kantavat olkapäillään.

Ei sattunut paikalle toista Pobozhia kertomaan, miten ennen sotaa rakennettiin toista rautatietä, Kotlasin ja Vorkutan välistä rataa, jonka jokaisen ratapölkyn alle jäi kaksi ihmisen päätä. Mitä rautatiestä! — miten ennen rautatietä tehtiin viereen tavallista hirsitietä läpipääsemättömään met-

[1] Literaturnaja gazeta, marraskuu 1963.

[2] Izvestija 14. 7. 1964.

[3] Mertvaja doroga (Kuoleman tie), Novyi mir n:o 8 1964, ss. 152—154.

sään: laihat kädet, tylsät kirveet ja joutilaat pistimet.

Kuka sen olisi tehnyt, ellei vankeja olisi ollut? Ja kuinka ihmeessä leirit olisivat olleet epäedullisia?

Orjatyön kuuliaisuus ja halpuus tekivät leirit ainutkertaisen edullisiksi — ei, ei edes halpuus vaan: ilmaisuus, sillä antiikin orjastahan maksettiin sentään rahaa, kun taas leirivangista ei kukaan maksanut mitään.

Sodan jälkeen teollisuuden tilanherrat myönsivätkin leirineuvotteluissa: "Selustan työssä ja voiton saavuttamisessa vangeilla oli suuri osa."

Mutta kukaan ei milloinkaan hakkaa heidän unohtuneita nimiään heidän luidensa päälle pystytettyyn marmoriin.

Leirien korvaamattomuus paljastui Hrushtshevin vuosina, kun touhukkaasti ja meluisasti kutsuttiin komsomolilaisia uudismaille ja Siperian rakennustyömaille.

Kannattavuus on eri asia. Jo ajat sitten se sai veden valtion kielelle. Jo "asetus vankeuspaikoista" vuodelta 1921 huolehti: "Vankeuslaitosten ylläpito on mahdollisuuksien mukaan korvattava vankien työllä." Vuodesta 1922 eräät paikalliset toimeenpanevat komiteat osoittivat vastoin työläistalonpoikaista luonnettaan "epäpoliittisia ahtaan hyötynäpertelyn tendessejä" eli: eivät tyytyneet pyrkimään vankeuslaitosten kannattavuuteen vaan peräti yrittivät puristaa niistä *voittoa* paikalliseen budjettiin, ylittää talouslaskelmat. Myös vuoden 1924 ojennustyölaki vaati vankeuslaitosten kannattavuutta. Koko liittovaltion penitentiäärityöntekijöiden 1. neuvottelussa vuonna 1928 vaadittiin tiukasti, että "vankeuslaitosten koko yritysverkon on palautettava valtiolle sen vankeuslaitoksiin tuhlaamat varat".

Kovin, kovin mieluusti haluttiin nämä leirit — ja ilmaiseksi! Vuodesta 1929 maan kaikki ojennustyölaitokset yhdistettiin kansantaloussuunnitelmaan. Ja vuoden 1931 tammikuun 1. päivästä säädettiin dekreetillä Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan ja Ukrainan kaikkien leirien ja siirtoloiden siirtyminen täydellisesti kannattavuuspohjalle!

Ja mitäpä muuta! Heti saavutetaan menestystä, tietenkin! Vuonna 1932 juristit riemuitsevat: "Ojennustyölaitoksesta aiheutuvat menot *supistuvat* (sen uskoo), mutta vapautensa menettäneiden olot *paranevat vuosi vuodelta(?).*"[1]

Kylläpä hämmästelisimme, kylläpä ryhtyisimme ottamaan selvää: kuinka ihmeessä? miten? — ellemme omissa nahoissamme olisi kokeneet, *miten* nuo olot paranivat jatkossa . . .

Eihän se ole ollenkaan vaikeaa, jos tarkkaan ajattelee. Mitä on tehtävä? Saatettava leireistä aiheutuvat menot tasoihin leireistä koituvien tulojen kanssa? Luemme siis, että menot supistuvat. Mutta tulojen lisääminen on vielä helpompaa: on puristettava vankeja! Jos Arkkipelagin Solovetskin vaiheessa pakkotyöhön tehtiin virallinen 40 %:n vähennys (jostakin syystä

[1] Kokoelma "Ot tjurem . . .", s. 437.

katsottiin, että kepin uhalla tehty työ ei ole yhtä tuottavaa), niin jo Vienan meren kanavan rakennustöiden kohdalla GULAGin oppineet ottivat käyttöön "vatsaskaalan" ja havaitsivat päinvastoin: nälkiintyneiden pakkotyö on kaikkein tuottavinta koko maailmassa! Kun Ukrainan leirien hallinto määrättiin siirtymään vuodesta 1931 kannattavuuspohjalle, se päättikin suoraan: tulevana vuonna lisätä työn tuottavuutta edellisistä vuosista ei enempää eikä vähempää kuin 242 % (kaksisataa neljäkymmentäkaksi prosenttia!) eli — nostaa työn tuottavuuden kerralla 3 1/2 -kertaiseksi ja ilman mitään koneistamisia![1] (Ja miten tieteellisesti laskettiinkin: kaksisataa neljäkymmentä ja vielä kaksi prosenttia päälle! Vain yhtä asiaa toverit eivät tienneet: että sen nimi on *pitkä harppaus kolmen punaisen lipun merkeissä.*)

Tiesihän GULAG, mistä tuuli puhalsi! Heti perään ropisivat sopivasti Toveri Stalinin kuolemattomat historialliset Kuusi Ehtoa, ja niiden joukossahan on kannattavuus — ja meillä on jo! meillä on jo! Ja lisäksi: asiantuntijoiden käyttäminen! Ja sehän on meille aivan helppoa: insinöörit otetaan yleisistä töistä! Ja asetetaan tuotantoloisiksi! (30-luvun alku oli Arkkipelagissa tekniselle intelligentsialle kaikkein edullisinta aikaa: tekniset eivät juuri ollenkaan rehkineet yleisissä töissä, jopa uudet tulokkaatkin järjestettiin heti omalle erikoisalalleen. Aikaisemmin — 20-luvulla — insinöörit ja teknikot olivat suotta tuhoutuneet yleisissä siksi, ettei heille ollut käyttöä. Myöhemmin — vuodesta 1937 50-luvulle — kannattavuus ja kaikki Kuusi historiallista Ehtoa unohdettiin, ja historiallisesti tärkeimmäksi asettui silloin Valppaus, ja insinöörien tihkumisen yksitellen loispaikoille korvasi heidän karkottamisensa aallottain yleisiin.) Ja tuleehan vanki-insinööri halvemmaksi kuin vapaa: hänellehän ei tarvitse maksaa palkkaa! Taas kannattavuutta! Toveri Stalin on taas oikeassa!

Niin että tätä linjaa — Arkkipelagi tehtävä ilmaiseksi! — vedettiin jo kaukaa, sitä vedettiin vääjäämättömästi.

Mutta vaikka kuinka yritettiin, vaikka kuinka reuhottiin ja katkottiin kynnet kallioon, korjailtiin suunnitelmien täyttämisraportteja kaksikymmentäkin kertaa ja kumilla raaputettiin puhki, ei ollut Arkkipelagissa kannattavuutta — eikä milloinkaan tulekaan! Milloinkaan siinä ei saada menoja tasoihin tulojen kanssa, ja niin joutuu nuori työläisten ja talonpoikien (ja myöhemmin iäkäs koko kansan) valtiomme raahaammaan tuota likaista verisäkkiä selässään.

Ja syyt ovat nämä. Ensimmäinen ja tärkein on vankien kehno tietoisuus, noiden tylsien orjien tolkuttomuus. Paitsi että heistä ei irtoa sosialistista uhrautuvuutta, he eivät osoita edes tavallista kapitalistista ahkeruutta. Koko ajan he odottavat sopivaa tilaisuutta raunioittaa jalkineensa — ettei tarvitsisi mennä työhön — tai rikkoa vinssin, irrottaa pyörän, rikkoa lapion,

[1] Averbach "Ot prestuplenija k trudu", s. 23

upottaa ämpärin, vain saadakseen verukkeen istuskella ja tupakoida. Kaikki minkä leirivangit tekevät rakkaalle valtiolleen on avointa ja äärimmäistä hutilointia: heidän tekemänsä tiilet hajoavat käsiin, maali hilseilee paneeleista, laasti lohkeilee, pylväät kaatuilevat, pöydät heiluvat, jalat putoilevat ja kädensijat irtoilevat. Kaikkialla on vikoja ja virheitä. Yhtenään on jo kiinni naulattu kansi raastettava auki, jo täytetty kaivanto avattava, jo valmiiksi muuratut seinät rikottava kangella ja poralla. Steplagiin tuotiin 1950-luvulla upouusi ruotsalainen turbiini. Se saapui hirsistä tehdyssä kehikossa — kuin mökissä. Oli talvi ja kylmä, ja niinpä kirotut vangit kiipesivät salvokseen hirsien ja turbiinin väliin ja sytyttivät nuotion lämmitelläkseen. Siipien hopeajuotos suli ja — turbiini heitettiin menemään. Se oli maksanut kolme miljoonaa seitsemänsataa tuhatta. Siinä sinulle kannattavuutta!

Ja vankien tuntumassa — tämä onkin toinen syy — vapaidenkaan ei ikään kuin tarvitse tehdä mitään, aivan kuin he eivät rakentaisi omaansa vaan tekisivät vieraan sedän eteen, ja päälle päätteeksi he varastavat rutkasti, varastavat tosi rutkasti. (Rakennettiin asuintaloa, ja vapaat työntekijät kähvelsivät muutaman ammeen, — ja niitä oli annettu yhtä monta kuin oli huoneistoja. Miten selviytyä rakennuksen luovuttamisesta? Tietenkään ei voida tunnustaa työnjohtajalle, hän esittelee juhlallisesti vastaanottokomissiolle 1-portaan ja muistaa käydä jokaisessa kylpyhuoneessa ja jokaisessa näyttää ammeen. Sitten hän johdattaa komission 2-portaaseen ja sitten 3:nteen ja kiirettä pitämättä vie jokaiseen kylpyhuoneeseen, mutta sillä aikaa vikkelät tottuneet vangit kokeneen putki- ja viemärikympin johdolla irrottavat ammeet 1-portaan huoneistoista, raahaavat ammeet varpaisillaan vintin kautta 4-portaaseen, jonka huoneistoihin ne nopeasti asennetaan ja sutaistaan ennen komission tuloa. Ja jymäytetyt ruvetkoot sitten selvittelemään... Siitä pitäisi tehdä koominen elokuva vaan ei päästetä: meidän elämässämme ei ole mitään huvittavaa, kaikki huvittava on lännessä!)

Kolmas syy on vankien epäitsenäisyys, heidän kykenemättömyytensä elää ilman vartijoita, ilman leirin hallintoa, ilman vartiostoa, ilman vyöhykettä ja vartiotorneja, ilman suunnittelu- ja tuotanto-osastoa, ilman kirjanpito- ja jakeluosastoa, ilman operatiiviosastoa, ilman kulttuuri- ja kasvatusosastoa, ilman korkeimpia leirihallintoja itse GULAGia myöten, ilman sensuuria, ilman ShIZOa, ilman BURia, ilman loisia, ilman rättimikkoja ja varastoja. Kyvyttömyys liikkua saattovartiotta ja koiritta. Ja niin valtion on pakko jokaista työtä tekevää alkuasukasta kohti ylläpitää ainakin yhtä silmälläpitäjää. (Ja silmälläpitäjällähän on perhe!) Ja hyvä onkin, että on näin, sillä millä nuo silmälläpitäjät muutoin eläisivät?

Ja älypää-insinöörit mainitsevat vielä neljännen syyn: että välttämättömyys joka askeleella pystyttää vyöhykkeitä, vahvistaa saattovartiota ja määrätä vahvennuksia muka haittaa heidän — insinöörien — teknistä liik-

kuvuuttaan niin kuin nyt esimerkiksi purettaessa proomuja Taz-joella ja että siksi kaikki siis tehdään väärään aikaan ja kalliimmin. Mutta se ei enää olekaan *objektiivinen* syy, se on veruke. Riittää kun heidät kutsuu puoluetoimistoon ja antaa heille kunnolla sapiskaa niin — syy katoaa. Käyttäkööt aivojaan ja keksikööt ratkaisun.

Ja näiden syiden lisäksi esiintyy itse Johdon luonnollisia ja aivan anteeksiannettavia erehdyksiä. Niin kuin toveri Lenin sanoi: joka ei tee mitään, ei tee virheitäkään.

Esimerkki: vaikka maatöitä kuinka suunnittelisi, harvoin ne osuvat kesään vaan aina jostakin syystä syksyyn ja talveen, rapaan ja pakkaseen.

Zarosshissa Shturmovoi-kaivoksessa (Kolymassa) pantiin vuoden 1938 maaliskuussa 500 miestä hakkaamaan 8—10 m:n koereikiä ikuiseen routaan. Reiät tehtiin (puolet vangeista kuoli). Olisi pitänyt alkaa louhia, mutta muutettiin mieltä: metallipitoisuus oli alhainen. Jätettiin sikseen. Toukokuussa koeaukot täyttyivät, työ meni hukkaan. Mutta kaksi vuotta myöhemmin jälleen maaliskuussa — Kolyman pakkasessa — äkättiin: koereikiä tekemään! samalle paikalle! nopeasti! eikä sitten väkeä säästetä!

Sellaisestahan koituu turhia menoja . . .

Suhona-joella Opoka-nimisen asutuksen lähistöllä vangit rakensivat patoa. Tulva mursi sen heti. Kaikki meni hukkaan.

Arkangelin hallinnon Talagin metsätyömaan suunniteltiin ryhtyvän valmistamaan huonekaluja mutta ei suunniteltu, miten toimittaa heille puutavaran, josta nuo huonekalut tehtäisiin. Suunnitelma on suunnitelma, pitää täyttää! Talagin oli pakko asettaa erillisiä prikaateja pyydystämään joesta hylkypuutavaraa eli varsinaisen uiton tähteitä. Ei riittänyt. Silloin alettiin lainkaan harkitsematta kaapata kokonaisia lauttoja. Mutta nuo lautathan olivat jonkun toisen suunnitelmassa, josta ne nyt puuttuivat. Eikä Talagin kelpo poikien töitä voitu kirjata: varkautta. Tällaista kannattavuutta . . .

Ust-Vym-Lagissa aiottiin kerran (1943) ylittää irtouittosuunnitelma (irrallisia tukkeja), pantiin hakkuutyömaat lujille ja ajettiin kaikki työhön kykenevät ja kykenemättömät, ja niin pääerotteluun kerääntyi liikaa puutavaraa — 200 000 kuutiometriä. Sitä ei ehditty onkia kuiville ennen talven tuloa, se jäätyi jokeen. Mutta erottelun alapuolella oli rautatiesilta. Ellei jää keväällä sula eivätkä tukit irtoa ja koko hoito lähtee yhtenä kappaleena, silta on mennyttä kalua ja päällikkö joutuu oikeuteen. Ja niin oli pakko: tilata vaunukuormittain dynamiittia, upottaa sitä joen pohjaan, räjäyttää nipuksi jäätyneet tukit ja sitten nopeasti kiskoa ne rannalle ja — polttaa (keväällä ne eivät enää kelpaa sahan raaka-aineeksi). Tämä työ työllisti kokonaisen leiripisteen, kaksisataa ihmistä, ja jääkylmässä vedessä työskentelemisestä heille merkittiin ihraa mutta yhtäkään operaatiota ei voitu varmentaa kirjallisella määräyksellä, sillä kaikki se oli turhaa työtä. Myös poltettu puutavara meni hukkaan. Siinä sinulle kannattavuutta.

Ja koko PetshZhelDorLag rakensi rataa Vorkutaan — mutkaista, miten

sattui. Ja myöhemmin valmista rataa alettiin oikoa. Kenen kustannuksella? Entä (Luza-joella sijaitsevan) Lalskin ja Pinjugin välinen rautatie (joita aiottiin jatkaa peräti Syktyvkariin saakka)? Vuonna 1938 sinne ajettiin isoja leirillisiä ja sitä rataa rakennettiin 45 kilometriä mutta — jätettiin kesken . . . Sillä tavalla kaikki meni hukkaan.

No, tällaiset vähäiset virheet ovat väistämättömiä kaikessa työssä. Kukaan Johtaja ei ole niiltä varjeltu.

Mutta koko tämä Salehardin—Igarkan rautatie vuodelta 1949 osoittautui turhaksi, sillä ei kuljeteta mitään. Sekin hylättiin. Oikein pelottaa sanoa, KENEN virhe se oli. Sehän oli Itsensä . . .

Välistä tuota kannattavuutta jauhetaan niin, että leirin päällikkö ei tiedä, minne paeta sitä ja miten saada kaiken täsmäämään. Krasnojarskin lähellä sijaitseva Katshan invalidien leiri (puolitoista tuhatta invalidia!) sai sekin sodan jälkeen käskyn olla kannattava: valmistaa huonekaluja! Niinpä nämä invalidit kaatoivat rungot tavallisilla jännesahoilla (se ei ollut metsätyöleiri, joten sitä ei tarvinnut koneistaa) ja kuljettivat puutavaran leiriin lehmillä (kuljetuskalustoakaan heidän ei kuulunut saada, mutta olihan karjatila). Sohvan kustannuksiksi tuli 800 ruplaa mutta myyntihinnaksi — 600! . . . Nyt jopa leirin johtokin oli kiinnostunut siirtämään mahdollisimman monet invalidit ykkösryhmään tai tunnustamaan sairaiksi, jotta heitä ei olisi tarvinnut viedä vyöhykkeen ulkopuolelle: silloin heidät tappiollisuuden perusteella oitis siirrettiin rasittamaan turvallista valtion budjettia.

Kaikista näistä syistä Arkkipelagi ei ole kannattava, vaan päälle päätteeksi maa joutuu maksamaan kalliin hinnan tällaisen Arkkipelagin omistamisen ilosta.

Arkkipelagin talouselämää vaikeuttaa vielä sekin, että tuota suurta yleisvaltakunnallista sosialistista kannattavuutta tarvitsevat koko valtio ja GULAG, kun taas yksittäisen leirin päällikkö antaa sille pitkät — haukkuvat vähän, jättävät palkitsematta (mutta antavat kuitenkin). Pääasiallinen tulo ja väljyys, pääasiallinen mukavuus ja mielihyvä koituvat jokaiselle yksittäisen leirin päällikölle itsenäisestä luontaistaloudesta, pienestä kodikkaasta tiluksesta. Samoin kuin puna-armeijaan myös MVD:n upseerien keskuuteen levisi ja vakiintui vankka, kunnioitettava, ylväs ja miellyttävä sana *isäntä* — eikä suinkaan pilan päiten vaan aivan tosissaan. Niin kuin ylhäällä maan yläpuolella seisoi yksi Isäntä, samoin jokaisen yksittäisen alayksikön komentajan oli ehdottomasti oltava Isäntä.

Mutta julmasta kammasta — rymittelystä A—B—C—D — jonka säälimätön Frenkel ikiajoiksi iski GULAGin harjaan, aiheutui, että isännän oli tehtävä kaikkensa onnistuakseen viekkaasti ujuttamaan tuon kamman lävitse riittävän määrän työläisiä, joita ilman hän ei mitenkään pystynyt rakentamaan kartanotalouttaan. Missä GULAGin kiintiön mukaan kuului olla yksi räätäli, siihen oli luotava kokonainen räätälinverstas. Yhden suutarin ase-

mesta suutarinverstas. Ja miten monia muita hyödyllisiä mestareita tekikään mieli pitää ulottuvillaan. Miksipä ei esimerkiksi perustaa kasvihuonetta kasvihuonevihannesten saamiseksi upseerien pöytään? Miksipä järkevä päällikkö ei välistä loisi peräti suurta oheisvihannestaloutta jopa vankienkin ruokkimiseksi vihanneksilla — nämä kyllä korvaavat työllään, sehän on suorastaan edullista isännälle itselleen. Mutta mistä ottaa väkeä?

Pulmaan oli ratkaisu: sälyttää lisää töitä samojen vankityöläisten niskoille sekä lisäksi hiukkasen huiputtaa GULAGia ja hiukkasen tuotantoa. Suurten vyöhykkeen sisäisten töiden — jonkin rakennustyön — tekemiseksi voi pakottaa kaikki vangit tekemään työtä sunnuntaina tai illalla (10-tuntisen) työpäivän jälkeen. Vakituisen työn kohdalla taas manipuloitiin töihin lähtevien prikaatien määrää osoittavia lukuja: vyöhykkeelle jääneiden työläisten katsottiin lähteneen prikaatinsa mukana tuotantoon, ja prikaatin päällikön oli sieltä tuotava heille *prosentti* eli osa prikaatin muiden vankien työn tuloksesta (he eivät muutenkaan pystyneet täyttämään normiaan). Työläiset tekivät enemmän työtä ja söivät vähemmän, mutta kartanon talous vahvistui, ja tovereiden upseerien elämä oli värikkäämpää ja miellyttävämpää.

Joissakin leireissä päällikkö ryhtyi suurisuuntaisiin taloudellisiin operaatioihin, ja jos hänen vielä onnistui löytää insinööri, jolla oli luovaa mielikuvitusta, leirin vyöhykkeelle kasvoi mahtava *talouskompleksi,* joka oli jo paperillakin ja jolla oli oma peittelemätön työvoimansa ja joka otti suorittaakseen teollisuustehtäviä. Mutta suunnitelmaan perustuvaan materiaalija laitehankintaan se ei voinut ujuttautua, ja kun ei ollut mitään, kaikki oli tehtävä itse.

Kertokaamme eräästä tällaisesta talouskompleksista, Kengirin leiristä. Räätälin-, turkkurin-, sitomo- ja puusepänverstaita ym. ei kannata edes mainita, ne ovat pikkujuttuja. Kengirin talouskompleksilla oli oma valimonsa, oma metalliverstaansa ja jopa — juuri 20. vuosisadan puolivälissä — se valmisti käsityönä omat pora- ja hiomakoneensa! Sorvia tosin ei pystytty valmistamaan itse mutta tässä turvauduttiin leirin *lendleaseen:* sorvi varastettiin keskellä kirkasta päivää tuotantokohteesta. Operaatio hoideltiin tähän tapaan: ajettiin leirin kuorma-auto valmiiksi paikalle, odotettiin kunnes osaston esimies poistui, hyökättiin kokonaisen prikaatin voimin sorvin kimppuun, ja raahattiin se kuorma-autoon joka helposti pääsi vartiotuvan ohi, sillä asiasta oli sovittu vartioston kanssa ja samoin vartiopataljoonan ja MVD:n kanssa, ja niin sorvi kuljetettiin kiireesti leiriin, jonne yhdelläkään vapaalla ei ole pääsyä. Ja sillä selvä! Mitäpä tylsiltä vastuuttomilta alkuasukkailta voisi vaatia? Osaston esimies riehuu ja ryntäilee: minne sorvi on kadonnut? Mutta nämä eivät tiedä mitään: onko täällä ollut sorvi? — me ei olla nähty. Kaikkein tärkeimmät työkalut hankittiin samalla tavalla mutta helpommin — taskussa ja helman alla.

Kerran talouskompleksi otti valaakseen viemäriaukkojen kannet Kengi-

rin rikastamolle. Ne onnistuivat. Mutta sitten rauta loppui — kuinkapa sitä loppujen lopuksi leirissä olisi? Silloin komennettiin vangit varastamaan *siltä itseltään* — tuolta rikastamolta — ensiluokkaisia englantilaisia rautakannattimia (ne olivat peräti tsaarin ajan ulkomaisten konsessioyritysten jäljiltä), ja leirissä ne valettiin uudelleen luukuiksi ja palautettiin rikastamolle, mistä hyvästä leiri sai maksun rahassa.

Nyt lukija ymmärtää, miten tuollainen toimelias talouskompleksi vahvisti kannattavuutta ja myös koko maan talouselämää.

Ja mitä kaikkea tuo talouskompleksi ottikaan valmistaakseen! — kaikkeen siihen ei olisi itse Kruppkaan ryhtynyt. Valmistettiin järeitä viemäriputkia savesta. Tuulimyllyjä. Oljensilppuajia. Lukkoja. Vesipumppuja. Korjattiin lihamyllyjä. Valmistettiin kuljetushihnoja. Korjattiin sairaalan autoklaaveja. Teroitettiin kalloporia. Mitäpä ei ottaisi tehdäkseen umpikujassa! Nälkä kyllä opettaa! Sillä jos sanoisi: emme osaa, emme pysty, — huomispäivänä ajetaan töihin vyöhykkeen ulkopuolelle. Ja talouskompleksissa on paljon vapaampaa: ei katselmusta, ei saattovartiota, työtäkin saa tehdä hitaammin ja aina ehtii värkätä jotakin itselleen. Sairaala maksaa tilauksesta antamalla parin päivän "vapautuksen", keittiö antamalla "lisämuonan", joku antaa mahorkkaa ja päällystö paiskaa vielä valtion leipääkin.

Huvittavaa ja jännittävää. Insinöörit saavat koko ajan vaivata aivojaan: mistä? miten? Jostakin kaatopaikalta löydetty sopiva raudankappale muutti usein koko ajatellun konstruktion. Niinpä tehtiin tuulimylly mutta ei löydetty jousta, joka olisi kääntänyt sen vasten tuulta. Oli pakko yksinkertaisesti sitoa kaksi narua ja antaa kahdelle vangille tehtäväksi: niin pian kuin tuulen suunta muuttuu, juostava ja naruista käännettävä tuulimyllyä. Myös tiilet valmistettiin itse: nainen leikkasi langalla tulevien tiilien pituisen saviviilun, ja viilut jatkoivat sitten matkaa liukuhihnalla, joka hänen — saman naisen — kuului pitää liikkeessä. Mutta miten? Hänen kätensähän olivat kiinni paloittelutyössä. Voi viekkaiden vankien kuolematonta kekseliäisyyttä. Konstruoitiin kaksi pientä aisaa, jotka painautuivat tiiviisti naisen lantioon, ja samalla kun hän käsillään leikkeli tiiliä, hän kiivaasti ja vikkelästi lantiotaan pyörittämällä samanaikaisesti kuljetti myös liukuhihnaa! Valitettavasti emme voi näyttää lukijalle valokuvaa siitä.

Ja Kengirin tilanherra vakuuttuikin lopullisesti: maan päällä ei ole mitään, mitä hänen taloutensa ei pystyisi tekemään. Ja kerran hän sitten kutsui yli-insinöörin ja määräsi: ryhdyttävä nopeasti valmistamaan ikkunalasia ja karahveja! Miten niitä tehdään? Pojat eivät tienneet. Katsottiin ikivanhasta tietosanakirjasta. Yleisiä sanoja vain, reseptiä ei ole. Yhtä kaikki tilattiin soodaa, jostakin löydettiin kvartsihiekkaa, sitäkin tuotiin. Ja ennen kaikkea pyydettiin ystäviä tuomaan lasinpaloja "uudiskaupunkia" rakentavilta rakennustyömailta — siellä rikottiin paljon lasia. Kaikki se pantiin uuniin, sulatettiin, hämmennettiin ja valettiin — ja saatiin ikkunalasilevy-

jä! Niiden paksuus vain oli toisessa reunassa sentti mutta toisessa kaksi milliä. Sellaisen lasin lävitse oli aivan mahdoton tuntea edes hyvää ystäväänsä. Mutta määräaika lähestyy — tuote on esiteltävä päällikölle. Miten vanki elää? Päivän kerrallaan: tämän päivän kun eläisi iltaan, niin huomenna sitten — jotenkin. Varastettiin työmaalta valmiita leikattuja laseja, tuotiin talouskompleksiin ja näytettiin leirin päällikölle. Hän oli tyytyväinen: "Hyvä pojat! Ihan kuin oikeaa! Siirtykää nyt sarjatuotantoon!" — "Ei käy, kansalainen päällikkö." — "Miksei käy?" — "Katsokaahan, ikkunalasiin tarvitaan ehdottomasti molybdeenia. Meillä oli vähän, mutta se loppui." — "Eikö sitä saa mistään?" — "Mistä sitä saisi?" — "Sääli. Entä syntyykö karahveja ilman tätä molybdeenia?" — "Karahveja taitaa syntyä." — "Pankaa sitten hihat heilumaan." Mutta karahvitkin puhallettiin jotenkin vinoja kaikki, ja jostakin syystä ne hajosivat aivan yllättävästi itsestään. Vartija meni hakemaan maitoa tällaisella karahvilla ja — vain kaula jäi käteen, maito valui maahan. "Senkin roistot!" hän pauhasi. "Tuholaiset! Fasistit! Ammuttavaksi joka iikka!"

Kun Moskovassa Ogarevin kadulta purettiin uusien talojen tieltä vanhoja, yli vuosisadan ikäisiä, välikattojen palkkeja ei suinkaan heitetty menemään eikä niitä pantu edes polttopuiksi vaan — lähetettiin raaka-aineeksi puusepänverstaaseen! Ne olivat HELÄHTELEVÄÄ puhdasta puuta. Sillä lailla meidän isoisämme osasivat kuivata.

Kun taas meillä on aina kiire, meillä on aina hoppu. Pitäisikö vielä ruveta odottelemaan, kunnes palkit kuivuvat? Kaluzhkaja Zastavalla me sivelimme palkit kaikkein uusimmalla antiseptisillä aineilla, mutta silti palkit lahosivat, ja niihin ilmaantui sientä ja päälle päätteeksi niin nopeasti, että jo ennen talon luovuttamista oli pakko repiä lattiat auki ja vaihtaa palkit uusiin.

Niinpä sadan vuoden päästä kaikki, minkä me — vangit — olemme rakentaneet, sekä koko maa eivät taatusti helähtele samalla tavalla kuin nuo Ogarevin kadun vanhat palkit.

Samana päivänä, jona Neuvostoliitto torvien törähdellessä lähetti taivaalle Maan ensimmäisen keinotekoisen kiertolaisen, Rjazanissa vastapäätä ikkunaani neljä *vapaata* naista, joilla oli likaiset vangin takit ja toppahousut, kantoi parittain laastia *neljänteen kerrokseen kantolaatikoilla.*

— Totta, totta, niinhän se on, minulle huomautetaan. — Mutta mitä sanot? — *se pyörii sittenkin!*

Juuri *sitähän* ei voi estää, piru vieköön! — se pyörii!

Olisi paikallaan päättää tämä luku pitkällä luettelolla töistä, jotka vangit tekivät vaikkapa vain Stalinin ensimmäisestä viisivuotissuunnitelmasta Hrushtshevin aikoihin. Mutta minä en tietenkään pysty sellaista laatimaan. Voin vain aloittaa sen, jotta halukkaat täydentäisivät ja jatkaisivat sitä.

— Vienan meren kanava (~ 1932), Volgan kanava (~ 1936),

Volgan—Donin kanava (~ 1952),
— Kotlasin—Vorkutan rautatie, pistorata Salehardiin,
— Rikasihan—Molotovskin rautatie[1],
— Salehardin—Igarkan rautatie (jätettiin kesken),
— Lalskin—Pinjugin rautatie (jätettiin kesken),
— Karagandan—Mointyn—Balhashin rautatie (1936),
— Volgan oikean rannan rautatie,
— Suomen ja Persian rajojen suuntaiset rautatiet,
— Siperian radan toinen raide (vuosina 1933—35, lähes 4 000 km),
— Taishetin—Lenan rautatie (BAMin alku),
— Komsomolskin—Sovetskaja gavanin rautatie,
— Probenimon asemalta Japanin rautatieverkkoon yhtyväksi tarkoitettu rautatie Sahalinilla,
— Ulan—Batorin rata[2] sekä valtateitä Mongoliassa,
— Moskovan—Minskin autotie (1937—38),
— Nogaevon—Atkan—Neran autotie,
— Kuibyshevin vesivoimala,
— Ala—Tuuloman voimala (lähellä Murmanskia),
— Ust—Kamenogorskin vesivoimala,
— Balhashin kuparisulattokombinaatti (~ 1934—35),
— Solikamskin paperikombinaatti,
— Bereznikovin kemian kombinaatti,
— Magnitogorskin kombinaatti (osaksi),
— Kuznetskin kombinaatti (osaksi),
— tehtaita, masuuneja,
— Moskovan M. V. Lomonosov-yliopisto (1950—53, osaksi), edelleen rakennettiin
— Amurin Komsomolskin kaupunki,
— Sovetskaja gavanin kaupunki,
— Magadanin kaupunki,
— Norilskin kaupunki,
— Dudinkan kaupunki,
— Vorkutan kaupunki,
— Molotovskin kaupunki (Vienan joelle) vuodelta 1935,
— Dubnan kaupunki,
— Nahodkan satama,
— vedettiin Sahalinin ja mantereen välinen öljyjohto,
— rakennettiin melkein kaikki atomiteollisuuden kohteet,

[1] Kudma-joella, Jagryn saarella ja Rikasihassa sijainneet leirit.
[2] Tätä rataa rakennettaessa vartioimattomina liikkuvia vankeja käskettiin sanomaan mongoleille, että he olivat komsomolilaisia ja vapaaehtoisia. Mongolit kuuntelivat ja vastasivat: viekää tienne ja antakaa meidän päsimme takaisin!

— tuotettiin radioaktiivisia aineita (uraania ja radiumia Tshelja-binskin, Sverdlovskin ja Turan seuduilta),
— työtä hajotus- ja rikastustehtaissa (vuosina 1945—48),
— radiumin tuottamista Uhtassa, Uhtan öljynjalostamo, raskaan veden valmistamista,
— hiilen louhintaa Petshoran ja Kuznetskin laakioilla, Karagandan ja Sutshanskin esiintymillä ja muualla,
— kaivostyötä Dzhezkazganissa, etelä-Siperiassa, Burjaatti-Mongoliassa, Shoriassa, Hakassiassa, Kuolan niemimaalla,
— kullan kaivamista Kolymassa, Tshuktshien niemimaalla, Jakutiassa, Vaigatshin saarella, Maikainissa (Bajan-Aulin rajonissa),
— apatiittien louhimista Kuolan niemimaalla (vuodesta 1930),
— sälvän louhimista Amdermissa (vuodesta 1936),
— harvinaisten metallien louhimista ("Stalinskoe"-esiintymä Akmolinskin alueella) (50-luvulle),
— *hakkuutöitä* vientiin ja maan omiin tarpeisiin. Koko Euroopan puoleinen Pohjois-Venäjä ja Siperia. Lukemattomien hakkuuleiripisteiden luetteleminen olisi meille ylivoimainen tehtävä, ne käsittävät puolet Arkkipelagista. Vakuuttukaamme heti ensimmäisistä nimistä: Koin-joen varren leirit, Uftjuga-joen varren leirit, Nem-joen (Vytshegdan sivujoen) varren leirit (karkotettuja saksalaisia), Vytshegdan varrella Rjabovin lähellä, Vienan joella Tsherevkovin lähellä, Vähällä Vienan joella Aristovin lähellä . . .

Olisiko sellaisen luettelon laatiminen edes mahdollista? . . . Millä kartalla tai kenen muistissa ovat säilyneet nuo tuhannet tilapäiset metsäleirityömaat, jotka pystytettiin vuodeksi, kahdeksi, kolmeksi vuodeksi, siksi kunnes lähimetsät oli kaadettu, ja jotka sitten purettiin? Ja miksi vain metsätyöleirit? Entä täydellinen luettelo kaikista Arkkipelagin saarista, joita jossakin vaiheessa oli sen pinnassa: kuuluisat vuosikymmeniä säilyneet leirit ja rakennustyön myötä liikkuvat pisteet, mahtavat istumakeskukset ja leirien teltoista ja riu'uista kyhätyt kauttakulkupaikat? Ja ottaisiko joku tehtäväkseen merkitä siihen karttaan vielä KPZ:t? vielä jokaisen kaupungin vankilatkin (ja niitähän on joka kaupungissa useita)? maataloussiirtolat niitto- ja karjanhoitoalakomennuksineen? pienet teollisuussiirtolat, joita oli viskelty kaupunkeihin kuin auringonkukansiemeniä? Ja Moskova ja Leningrad olisi piirreltävä isolla erikseen. (Unohtamatta leirityömaata puolen kilometrin päässä Kremlistä — neuvostojen palatsin rakennustyön alkuvaihetta.) Lisäksi 20-luvulla Arkkipelagi oli jotakin aivan muuta kuin 50-luvun Arkkipelagi — aivan toisenlainen, aivan eri paikoissa. Entä miten kuvitella liikkeen ajassa? Montako karttaa tarvitaan? Ja Nyroblagin tai Ust-Vym-Lagin tai Solikamskin tai Potman leirien täytyy viivoillaan ja pisteil-

lään peittää kokonaiset alueet mutta — kuka meistä on kiertänyt nuo rajat?
Yhtä kaikki toivomme näkevämme myös sellaisen kartan.

— puutavaran lastaamista laivoihin Karjalassa (vuoteen 1930. Sen jälkeen kun Englannin lehdistö kehotti olemaan ottamatta vastaan vankien lastaamaa puutavaraa, vangit kiireesti poistettiin noista töistä ja siirrettiin Karjalan uumeniin),
— toimitukset rintamalle sodan aikana (miinoja, ammuksia, niiden pakkaamista, varusteiden valmistamista),
— rakennettiin Siperian ja Kazahstanin sovhoosit . . .

Ja jos vaikka jätetään huomioimatta koko 20-luku sekä erilaisten ojennusasuntoloiden ja ojennustyökotien tuotanto, niin mitä tekivät, mitä valmistivat *neljännesvuosisadan ajan* (1929—1953) *sadat teollisuussiirtolat,* joita oli maan jokaisessa säädyllisessä kaupungissa?
Ja mitä kasvattivat sadat ja taas sadat maataloussiirtolat?

Helpompi on luetella, mitä vangit eivät milloinkaan harjoittaneet: makkaran ja konditoriatuotteiden valmistusta.

IV osa

SIELU JA PIIKKILANKA

Sanon teille salaisuuden: emme kaikki kuole mutta kaikki me muutumme.
1. kirje korinttolaisille 15:51

I Nousu

Mutta vuodet kuluvat . . .

Eivät nopeana hokemana niin kuin leirissä pilaillaan — "talvi-kesä, talvi-kesä" — vaan: pitkän pitkä syksy, loputon talvi, haluton kevät, vain kesä on lyhyt. Arkkipelagin kesä on lyhyt.

Jopa yksi vuosi — huh, miten pitkä aika! Paljonko jo yhdestä vuodesta jää aikaa ajattelemiseen? Kolmesataa kolmekymmentä kertaa vuodessa seisoskelet katselmuksessa — rapauttavassa tihkusateessa, terävässä tuiskussa ja jykevässä liikkumattomassa pakkasessa. Kolmesataa kolmekymmentä päivää sorkit tympeää vierasta työtä ajatukset muualla. Ja kolmenasatana kolmenakymmenenä iltana hytiset märkänä ja kohmeisena työvuoron vaihtuessa odottamassa, että myös kaukaisten vartiotornien sotilaat ehtivät paikalle. Ja sitten jalkapatikassa sinne. Ja jalkapatikassa takaisin. Ja kumartuminen seitsemänsadan kolmenkymmenen litkukipollisen yli, seitsemänsadan kolmenkymmenen puuron yli. Ja herääminen ja nukahtaminen vaunullasi. Sinua eivät virkistä kirjat eikä radio, sillä niitä ei ole — Jumalan kiitos.

Ja tässä on vasta yksi vuosi. Ja niitä on kymmenen. Niitä on kaksikymmentäviisi . . .

Ja kun makaat sairaalassa potemassa dystrofiaa, sielläkin on hyvää aikaa —*ajatella.*

Ajattele! Kehittele jokin päätelmä myös onnettomuudesta.

Eivätkö vankien aivot ja sielu ole toimettomina koko tätä loputonta aikaa?! Vain loitolta nähtynä massana he näyttävät kihiseviltä täiltä, mutta hehän ovat luomakunnan kruunuja, vai mitä? Sillä Jumalan heikko kipinähän henkäistiin heihin kerran? Mitä siitä on tullut nyt?

Kauan uskottiin: juuri siksi vangille on annettukin *tuomio,* että hän koko tuomionsa ajan miettisi rikostaan, kärsisi, katuisi ja vähitellen ojentuisi.

Mutta GULAGin Arkkipelagi ei tunne omantunnon tuskia! Sadasta alkuasukkaasta viisi on kriminaaleja, joiden rikokset eivät ole heille rikkeitä vaan urotekoja, ja he haaveilevatkin vastedes tekevänsä niitä vielä näppärämmin ja julkeammin kuin ennen. Heillä ei ole mitään kaduttavaa. Viisi muuta *vei* rutkasti mutta ei ihmisiltä: meidän aikanamme voi viedä rutkasti vain valtiolta, joka itse puolestaan törsää kansan rahoja säälittä ja mielettä, — niin että mitäpä sellainen tyyppi katuisi? Korkeintaan sitä, että jos oli-

si ottanut enemmän ja jakanut, olisi ehkä jäänyt vapauteen? Mutta kahdeksankymmentäviisi alkuasukasta ei ole tehnyt rikosta ollenkaan. Mitä pitäisi katua? Sitäkö että ajatteli sitä, mitä ajatteli? (Jotkut muuten saadaan jankuttamalla niin sekapäisiksi, että he alkavat katua omaa tärveltyneisyyttään... Palautetaanpa mieleen Nina Peregudin epätoivo siitä, ettei hän ole Zoja Kosmodemjanskajan arvoinen.) Tai että toivottomassa tilanteessa antautui vihollisen vangiksi? Sitä että saksalaisten aikana meni työhön sen sijaan, että olisi kuollut nälkään? (Tosin sallittu ja kielletty onnistutaan sotkemaan niin, että jotkut todella kituvat tuskissaan: parempi että olisin kuollut, kuin että ansaitsin sen leivän.) Sitä että tehdessään ilmaiseksi työtä kolhoosissa otti pellolta ruokaa lapsilleen? Tai otti tehtaasta samaan tarkoitukseen?

Ei, et tunne katumusta, enemmänkin: puhdas omatunto paistaa silmistäsi kuin vuoristojärvi. (Ja kärsimyksen kirkastamat silmäsi näkevät erehtymättä pienimmänkin sameuden toisten silmissä, esimerkiksi erehtymättä erottavat koputtelijat. Tsheka-GB ei tiedä meillä olevan tätä totuuden silmillä näkemisen kykyä, vaan se on meidän "salainen aseemme" sitä vastaan — ja tässä valtionturvallisuus tunaroi kohdallamme.)

Meidän — melkein järjestään kaikkien — syyttömyyden tietoisuudestamme kasvoi tärkein ero, joka erottaa meidät Dostoevskin pakkotyövangeista ja P. Jakubovitshin pakkotyövangeista. Heillä oli tietoisuus yhteiskunnan torjumisesta, meillä on varma ymmärrys, että kuka tahansa vapaa voidaan kahmaista samalla tavalla kuin minut, että piikkilanka erottaa meidät vain vertauskuvallisesti. Heillä oli useimmilla kieltämätön tietoisuus henkilökohtaisesta syyllisyydestä, meillä on tietoisuus eräänlaisesta monimiljoonaisesta huonosta tuurista.

Mutta huono tuuri ei ole kuolemaksi. On elettävä sen yli.

Ettei vain tässä ole syy leirissä tehtyjen itsemurhien hämmästyttävään harvinaisuuteen? Kyllä, harvinaisuuteen juuri, vaikka jokainen istunut luultavasti muistaa itsemurhatapauksen. Mutta vielä enemmän hän muistaa karkaamisia. Ja karkaamisia oli varmasti enemmän kuin itsemurhia! (Sosialistisen realismin kannattajat voivat kiitellä minua: pitäydyn optimistiseen linjaan.) Itsensä silpomisiakin oli paljon enemmän kuin itsemurhia! — mutta sehän onkin elämän rakkautta osoittava teko, yksinkertaista laskelmointia: osan uhraaminen kokonaisuuden pelastamiseksi. Minusta jopa tuntuu, että leirissä itsemurhia oli tilastollisesti — tuhatta asukasta kohti — vähemmän kuin vapaudessa. Tätä en tietenkään voi tarkistaa.

Niinpä esimerkiksi Skripnikova muistaa, että vuonna 1931 Medvezhegorskissa sunnilleen kolmekymmentävuotias mies hirttäytyi naisten käymälässä — hirttäytyi päälle päätteeksi vapautumispäivänään! Tekikö hän sen inhosta silloista *vapautta* kohtaan? (Kaksi vuotta varhemmin vaimo oli jättänyt hänet, eikä hän silloinkaan hirttäytynyt.) Burepolomin keskustilan kerhotalossa hirttäytyi suunnittelija Voronov. Kommunisti ja puolueen

työntekijä Aramovitsh — uusija — hirttäytyi vuonna 1947 Knjazh-Pogostin konetehtaan ullakolla. KrasLagissa sotavuosina liettualaiset, jotka oli saatettu täydellisen epätoivon asteelle ja — mikä tärkeintä — jotka elämän kulultaan eivät olleet ollenkaan valmistautuneita julmuuteemme, menivät päin kiväärimiehiä, jotta nämä olisivat ampuneet heidät. Vuonna 1949 Vladimir-Volynskin tutkintavankeussellissä tutkimuksen järkyttämä nuori poika ehti jo ripustautua silmukkaan, mutta Boronjuk pelasti hänet. Kaluzhkaja Zastavalla entinen latvialainen upseeri, lääkintäosaston potilas, lähti hiipimään portaita ylös — ne johtivat vielä keskeneräisiin tyhjiin kerroksiin. Sairaanhoitaja-naisvanki huomasi ja syöksyi perään. Hän tavoitti miehen kuudennen kerroksen avoimesta parvekkeen oviaukosta. Nainen tarrautui miehen takkiin, mutta itsemurhantekijä irrottautui takista, astui nopeasti alusvaatteisillaan tyhjyyteen ja vilahti valkoisena salamana vilkkaan Bolshaja Kaluzhkaja-kadun nähden aurinkoisessa kesäpäivässä. Saksalainen kommunistinainen Emmi sai kuulla miehensä kuolemasta ja lähti vähissä vaatteissa parakista pakkaseen vilustuakseen. Vladimirin erikoisvankilassa englantilainen Kelly avasi valtimonsa virtuoosimaisesti sellin oven ollessa auki ja vartijan seistessä kynnyksellä [1].

Toistan: monet muutkin pystyvät kertomaan tällaisia tapauksia, mutta kymmeniä miljoonia istuneita kohti niitä sittenkin on vähän. Jopa noistakin esimerkeistä näkyy, että itsemurhatapausten valtaosa tulee ulkomaalaisten — länsimaalaisten — osalle: siirtyminen Arkkipelagiin on heille huumaavampi isku kuin meille, ja niinpä he lopettavatkin itsensä. Edelleen myös hyväätarkoittavien osalle (mutta ei kovaleukaisten). Sen saattaa ymmärtää, sillä heidän aivoissaanhan kaiken on pakko mennä sekaisin ja pauhata lakkaamatta. Miten sellaisen kestää? (Zoja Zalesskaja, puolalainen aatelisnainen, joka oli uhrannut koko elämänsä "kommunismin asialle" palvelemalla Neuvostoliiton tiedustelupalvelussa, teki tutkintavaiheessa itsemurhan kolmesti: hirttäytyi — pelastettiin silmukasta, avasi valtimonsa — häirittiin, loikkasi seitsemännen kerroksen ikkunalaudalle — torkkunut tutkijaviranomainen ehti tarttua häntä hameesta. Pelastettiin kolmesti — teloitettavaksi ampumalla.)

Entä mikä on oikea tulkinta itsemurhasta yleensä? Ans Bernstein väittää, että itsemurhantekijät eivät suinkaan ole pelkureita, että siihen vaaditaan suurta tahdon voimaa. Hän itse punoi siteistä köyden ja yritti kuristaa itsensä vetämällä jalat kippuraan. Mutta silmiin ilmaantui vihreitä renkaita ja korvissa soi — ja joka kerta hän tahtomattaan laski jalkansa maahan. Viimeisellä yrityksellä köysi katkesi — ja hän tunsi iloa siitä, että hän oli elossa.

[1] Aseenaan hänellä oli pesualtaasta lohkaistu emalinpala. Kelly oli piilottanut sen kenkäänsä, joka oli sängyn vieressä. Kelly laski peitteen riippumaan sängyn reunan yli ja peitti sillä kengän, otti emalipalan ja peitteen alla avasi valtimonsa.

En väitä vastaan, kenties itsemurhan tekemiseen jopa äärimmäisen epätoivon tilassakin vaaditaan tahdonvoimaa. Pitkään en olisi ollenkaan osannut sanoa mielipidettäni tästä asiasta. Koko elämäni ajan olen ollut varma siitä, että missään tilanteessa en edes harkitsisi itsemurhaa. Mutta jokin aika sitten elin synkkiä kuukausia, joiden aikana luulin, että koko elämäntyöni tuhoutuisi, varsinkin jos jäisin eloon. Ja muistan selvästi tuon tunteen, että jokin työntelee poispäin elämästä, aaltoina tulevan tuntemuksen, että olisi helpompi kuolla kuin elää. Mielestäni sellaisessa tilassa eloon jääminen vaatii enemmän tahdonvoimaa kuin kuoleminen. Mutta luultavasti eri ihmisten kohdalla on äärimmäisyyden asteesta riippuen eri lailla. Siksipä ammoisista ajoista onkin kaksi mielipidettä.

Erittäin tehokkaalta kuulostaa ajatus, että kaikki syyttä loukatut miljoonat alkaisivat äkkiä joukolla turvautua itsemurhaan ja aiheuttaisivat sillä hallitukselle kaksinkertaisen iskun: todistamalla olevansa oikeassa ja riistämällä ilmaisen työvoiman. Entä jos hallitus heltyisikin? Ja säälisi alamaisiaan? . . . Tuskin. Stalinia se ei olisi pysäyttänyt, hän olisi ottanut vapaudesta vielä parikymmentä miljoonaa.

Mutta niin ei tapahtunut! Ihmisiä kuoli sadoin tuhansin, miljoonittain, tilanteessa jonka luulisi olleen äärimmäisistä äärimmäisin, mutta — jostakin syystä itsemurhia ei esiintynyt! Rujoon olemassaoloon, nälkäkuolemaan, ylettömään työhön tuomitut ihmiset eivät tehneet itsemurhaa!

Ja pohdittuani asiaa pidän seuraavanlaista todistusta painavimpana. Itsemurha on aina konkurssi, itsemurhantekijä on aina umpikujaan päätynyt ihminen, ihminen joka on hävinnyt elämänsä ja jolla ei ole tahtoa jatkaa taistelua. Ja jos nuo miljoonat avuttomat kurjat oliot eivät sittenkään tehneet itsemurhaa — siispä heissä eli jokin voittamaton tunne. Jokin väkevä ajatus.

Se oli yhteisen oikeassa olemisen tunne. Se oli kansallisen koettelemuksen tunne — samantapainen jollaisen aiheutti tataarien ies.

Mutta ellei mitään kaduttavaa ole — mitä, mitä vanki kaiken aikaa ajattelee? "Kerjuupussi ja tyrmä antavat viisautta." Niin antavat. Mutta — mihin suunnata sen?

Näin kävi monille, ei vain minulle. Vankeutemme ensimmäisen taivaan peittivät mustat vellovat pilvet ja purkautumisen mustat patsaat, se oli Pompejin taivas, Tuomiopäivän taivas, sillä vangittu ihminen ei ollut kuka tahansa vaan Minä — tämän maailman keskipiste.

Vankeutemme viimeinen taivas oli pohjattoman korkea, pohjattoman kirkas, sen sini suorastaan läheni valkoista.

Kaikki me (paitsi uskovat) aloitamme samasta: kohotamme kätemme raastamaan hiuksia päästämme — se vain on ajeltu paljaaksi! . . . Kuinka me saatoimme?! Kuinka emme nähneet ilmiantajiamme? Kuinka emme huomanneet vihollisiamme? (Ja sitten viha heitä kohtaan! Ja miten kostaa

heille?) Ja mikä varomattomuuus! Sokeus! Miten monia virheitä! Miten korjata? On korjattava nopeasti! Pitää kirjoittaa ... Pitää sanoa ... pitää ilmoittaa ...

Mutta — mitään ei tarvitse tehdä. Eikä mikään pelasta. Kun hetki koittaa, allekirjoitamme 206. pykälän. Kun hetki koittaa, kuuntelemme kenttäoikeuden tuomion tai ilmoituksen OSO:n tuomiosta.

Alkaa kauttakulkupaikkojen vaihe. Nyt ajattelemme vuoroin tulevaa leiriämme ja vuoroin muistelemme menneisyyttämme: miten hyvää elämämme olikaan (vaikka se olisi ollut huonoakin)! Miten monia käyttämättä jääneitä mahdollisuuksia! Miten monia koskemattomia kukkia! ... Milloin saamme hyvityksen siitä? ... Jos vain elän siihen saakka — voi miten uudella tavalla, miten viisaasti minä elän! Tulevan *vapautumisen* päivän? — se säihkyy kuin nouseva aurinko!

Ja päätelmä: elettävä siihen päivään! Elettävä! Millä hinnalla hyvänsä!

Tämä on yksinkertaisesti sanonta, tapa: "millä hinnalla hyvänsä".

Mutta sanat täyttyvät täydestä merkityksestään, ja tuloksena on kammottava lupaus: selviytyä hengissä *millä hinnalla hyvänsä!*

Ja ihminen, joka antaa tuon lupauksen ja joka ei räpäytä silmäänsä sen punaiselle leimahdukselle, häneltä oma onnettomuus on peittänyt sekä kaiken yhteisen että koko maailman.

Se on leirielämän suuri tienhaara. Siitä lähtevät tiet oikeaan ja vasempaan, toinen nousee, toinen laskee. Jos lähdet oikealle, menetät elämäsi, jos lähdet vasemmalle, menetät omantuntosi.

Käsky itselleen *"elä!"* on elävän olennon luonnollinen leimahdus. Kukapa ei haluaisi elää? Kenellä ei olisi oikeutta elää? Ruumiimme kaikki voimat jännittyvät! Käsky kaikille soluille: eläkää! Rintakehään on asetettu mahtava panos, ja sähköinen pilvi ympäröi sydämen, jotta se ei pysähtyisi. Lumipyryssä napapiirin takana lakeudella viedään kolmeakymmentä nääntynyttä mutta jänteikästä vankia viiden kilometrin päähän saunaan. Sauna ei ansaitse lämmintä sanaa: siinä peseytyy kuusi miestä viidessä vuorossa, ovi avautuu suoraan pakkaseen, jossa neljä vuoroa seisoo ennen saunomista tai jo saunottuaan — koska ei saa päästää ilman saattovartiota. Eikä kukaan heistä saa keuhkokuumetta — ei edes nuhaa. (Muuan ukko saunoo sillä tavalla kymmenen vuotta, viisikymmentävuotiaasta kuusikymmentävuotiaaksi. Mutta sitten hän vapautuu ja pääsee kotiin. Lämmössä ja huolenpidossa hän palaa kuukaudessa loppuun. Ei ollut enää käskyä elää ...)

Mutta pelkkä "elää" ei vielä merkitse: millä hinnalla hyvänsä. "Millä hinnalla hyvänsä" merkitsee: toisen ihmisen hinnalla.

Sanokaamme totuus: tuossa leirin suuressa tienhaarassa, tuolla sielujen jaottelupaikalla oikealle ei käänny enemmistö. Valitettavasti ei enemmistö. Mutta onneksi enemmän kuin muutama harva vain. Heitä on paljon, ihmisiä jotka valitsevat niin. Mutta he eivät paasaa itsestään, heidät on

huomattava. Kymmeniä kertoja valinta kohosi heidänkin eteensä, mutta he tiesivät aina ratkaisunsa.

Esimerkiksi Arnold Susi, joka lähes viisikymmentävuotiaana joutui leiriin. Hän ei ollut milloinkaan uskonut Jumalaan mutta oli aina ollut kunnon ihminen eikä ollut muunlaista elämää tuntenut — eikä hän leirissäkään aloita toisenlaista elämää. Hän on "länsimaalainen", hän on siis kaksin verroin kykenemätön sopeutumaan ja nolaa itsensä yhtenään ja joutuu vaikeaan asemaan, hän on yleisissä töissä ja istuu myös rangaistusvyöhykkeeellä ja — selviytyy hengissä, selviytyy ja pysyy täsmälleen samanlaisena, jollaisena hän tuli leiriin. Minä tiedän, millainen hän oli alussa ja millainen hän oli myöhemmin, ja pystyn todistamaan. Tosin kolme tärkeää lieventävää seikkaa vaikuttaa hänen leirielämäänsä: hänet on tunnustettu invalidiksi, hän saa muutaman vuoden ajan paketteja ja musikaalisten lahjojensa ansiosta hän kykenee hankkimaan lisämuonaa taiteellisella harrastustoiminnalla. Mutta nämä kolme seikkaa voivat vain selittää, miksi hän jäi eloon. Ellei niitä olisi ollut, hän olisi kuollut mutta hän ei olisi muuttunut. (Kenties ne, jotka kuolivat, kuolivat juuri siksi, että eivät muuttuneet?)

Ja Tarashkevitsh, aivan tavallinen suoramielinen ihminen, muistelee: "Oli paljon vankeja, jotka leipäannoksesta ja mahorkan savun vetäisystä olivat valmiit matelemaan. Minä olin viimeisilläni sielultani puhdas: sanoin aina niin kuin asia on."

Jo vuosisatoja on tiedetty, että vankeus muuttaa ihmisen syvästi. Tästä on lukemattomia esimerkkejä — sellaisia kuin Silvio Pellico: istuttuaan kahdeksan vuotta hän muuttui raivoisasta carbonarista sävyisäksi katolilaiseksi[1]. Meillä muistellaan aina Dostoevskia. Entä Pisarev? Mitä oli jäljellä hänen vallankumouksellisuudestaan Pietari-Paavalin tyrmän jälkeen? Voidaan väitellä siitä, onko se hyväksi vallankumouksen kannalta, mutta nuo muuttumiset tapahtuvat aina sielun syvenemisen suuntaan. Ibsen kirjoitti: "Hapen puute näivettää omantunnonkin."[2] Voi ei! Niin yksinkertaista se ei ole! Jopa nimenomaan päinvastoin! Esimerkiksi kenraali Gorbatov — soti nuoruudestaan asti, yleni armeijassa, ei ollut aikaa ajatella. Mutta kun hän joutui vankilaan, sattuikin aivan erinomaisesti — muistiin alkoi kohota erilaisia tapauksia: miten hän epäili syytöntä miestä vakoilijaksi, miten hän erehdyksessä määräsi aivan viattoman puolalaisen ammuttavaksi.[3] (Milloin muulloin hän olisi sen muistanut! Rehabilitoimisen jälkeen hän ei varmaankaan järin muistellut?) Näistä vankien sielullisista muutoksista on kirjoitettu kylliksi, siinä ollaan jo vankeusteorian tasolla. Niinpä esimerkiksi Lutshenevski kirjoittaa "Vankilauutisissa" ennen vallankumousta: "Pi-

[1] Silvio Pellico, Moi temnitsy (Vankityrmäni). Pietari 1836.
[2] Ibsen, Kansanvihollinen.
[3] Novyi mir n:o 4 1964.

meys tekee ihmisen herkemmäksi valolle, pakollinen toimettomuus synnyttää häneen elämisen, liikkumisen, työn tekemisen himon, hiljaisuus panee hänet syvällisesti miettimään omaa "minäänsä", ympäröiviä olosuhteita, omaa menneisyyttään sekä nykyhetkeä ja ajattelemaan tulevaisuutta."

Meidän valistusihmisemme, jotka eivät itse istuneet, tunsivat vankeja kohtaan vain luonnollista sivullisen myötätuntoa. Mutta Dostoevski, joka itse oli istunut, taisteli rangaistuksen puolesta! Tätä sietää ajatella.

Ja sananlasku sanoo: "Vapaus tärvelee, vankeus opettaa."

Mutta Pellico ja Lutshenevski kirjoittivat *vankilasta*. Mutta vaatiessaan rangaistuksia Dostoevski tarkoitti *vankeus*rangaistuksia. Mutta *millainen* vankeus opettaa?

Leirikö? . . .

Tätä on ajateltava.

Tietenkin vankilaan verrattuna meidän leirimme on myrkyllinen ja vaarallinen.

Kun Arkkipelagia paisutettiin, ei tietenkään ajateltu sielujamme. Mutta sittenkin: onko ryhtinsä säilyttäminen leirissä toivottoman mahdotonta?

Ja enemmänkin: eikö leirissä todellakaan voi kasvaa sielultaan?

Esimerkiksi E. K., syntynyt suunnilleen 1940, niitä poikia, jotka Hrushtshevin kaudella kerääntyivät Majakovskin aukiolle lausumaan runojaan ja joita raahattiin maijaan. Leiristä — Potman leiristä — hän kirjoittaa tytölleen: "Täällä on vähemmän pikkuasioita ja turhaa touhua . . . Olen kokenut käänteen . . . Täällä alkaa kuunnella sisäistä ääntään, jonka tyytyväisyydessä ja kunnianhimossa tukahdutti ulkomaailman pauhu."

Vuonna 1946 Samarkan leiripisteessä ryhmä intellektuelleja on viimeisillään jo aivan kuoleman rajalla: he ovat näännyksissä nälästä, kylmästä ja ylivoimaisesta työstä — unikin on heiltä riistetty, sillä heillä ei ole paikkaa missä nukkua, korsuparakkeja ei ole vielä rakennettu. Turvautuvatko he varastamiseen? Rupeavatko he koputtelemaan? Niiskuttavatko he tuhoutunutta elämäänsä? Ei! Nähdessään kuoleman olevan lähellä, ei enää viikkojen vaan päivien päässä, he kerääntyvät seinustalle ja kuluttavat viimeisen unettoman vapaa-aikansa seuraavalla tavalla: Timofeev-Ressovski kokoaa heidät "seminaariin", ja he kiirehtivät vaihtamaan keskenään sitä, minkä yksi tietää mutta toiset eivät tiedä, — he pitävät toisilleen viimeiset luentonsa. Isä Saveli "kuolemasta jota ei tarvitse hävetä", hengellisen akatemian käynyt pappi patristiikasta, uniaatti jotakin dogmatiikasta ja kanoniikasta, energia-asiantuntija tulevaisuuden energiatalouden periaatteista, taloustieteilijä (leningradilainen) siitä, miten uusien ideoiden puuttuessa epäonnistuttiin Neuvostoliiton talouselämän periaatteiden luomisessa. Timofeev-Ressovski itse kertoo heille mikrofysiikan periaatteista. Kerta kerralta seminaarin jäseniä on vähemmän: pois jääneet ovat ruumishuoneella . . .

Joka vielä kuoleman kangistuksen tullessakin kykenee olemaan kiinnostunut kaikesta tuosta, hän on todellinen intellektuelli!

Sanokaapa, rakastatteko elämää? Te, te! juuri te jotka huudahtelette ja laulatte ja tanssahtalette: "Rakastan elämää! Oi, rakastan sinua, elämä!" Rakastatteko? Rakastakaa sitten! Rakastakaa myös elämää leirissä! Sekin on elämää!

"Sielusi ylösnousemus on siellä,
Missä kohtalon kanssa ei kamppailla . . ."

Te ette ole ymmärtänyt yhtään mitään. Juuri siellä ihminen pehmenee.

Valitsemamme tie on mutkainen, kovin mutkainen. Vuorelleko? Vai taivaaseen? Lähtekäämme kompastelemaan.

Vapautumispäivä? Mitä se voi antaa meille näin monen vuoden jälkeen? Me olemme muuttuneet niin, ettei meitä tunne, ja lähimpämme ovat muuttuneet, ja aikoinaan rakkaat paikat näyttävät meistä nyt vierastakin vieraammilta.

Jossakin vaiheessa ajatus vapaudesta muuttuu suorastaan väkinäiseksi ajatukseksi. Keinotekoiseksi. Vieraaksi.

"Vapautumisen" päivä! Ikään kuin tässä maassa olisi vapautta! Tai ikään kuin voisi vapauttaa jonkun, joka ei itse sitä ennen jo ole vapautunut sielultaan.

Kiviä irtoaa jalkojemme alta. Alas, menneisyyteen. Ne ovat menneisyyden tomua.

Me nousemme.

Vankilassa on hyvä *ajatella,* mutta käy se leirissäkin. Ennen muuta siksi, ettei ole *kokouksia.* Kymmenen vuoden ajan olet vapaa kaikista kokouksista! — eikö tämä ole vuoristoilmaa? Vaikka leiriherrat avoimesti vaativatkin työtäsi ja ruumistasi aina nääntymiseen ja jopa kuolemaan asti, he eivät kajoa ajatuksiisi. He eivät yritä ruuvaamalla kiinnittää aivojasi[1]. Ja tämä luo paljon suuremman vapauden tuntemuksen, kuin on jalkojen vapaus juosta pinnalla.

Kukaan ei suostuttele sinua *anomaan* puolueen jäsenyyttä. Kukaan ei patistele sinulta jäsenmaksuja *vapaaehtoisesta* kuulumisestasi yhdistykseen. Ei ole ammattiyhdistystä, samanlaista "puolustajaasi", kuin on valtion asianajaja oikeudessa. Ei ole liioin tuotantoneuvotteluja. Sinua ei voida valita mihinkään virkaan eikä valtuuttaa mihinkään eikä — ja tämä on tärkeintä — sinua voida pakottaa rupeamaan agitaattoriksi. Eikä kuuntelemaan agitoimista. Eikä karjumaan langan nykäisystä: "Vaadimme! . . . Emme salli!" Sinun ei tarvitse laahustaa äänestyspaikalle vapaasti ja salaa äänestämään yhden ehdokkaan puolesta. Sinulta ei vaadita sosialisti-

[1] Vienan meren ja Volgan kanavan onnetonta vaihetta lukuun ottamatta.

sia sitoumuksia. Ei virheidesi kritikoimista. Ei kirjoituksia seinälehteen. Ei haastattelua alueen lehden kirjeenvaihtajalle.

Vapaat aivot — eivätköhän ne vain olekin Arkkipelagin elämän paras etu?

Ja vielä eräs vapaus: sinulta ei voida riistää perhettäsi eikä omaisuuttasi — sinulla ei enää ole niitä. Mitä ei ole, sitä ei ota Jumalakaan. Se on tuntuva vapaus.

Vankeudessa on hyvä ajatella. Kaikkein vähäpätöisinkin aihe antaa sysäyksen pitkällisiin ja tärkeisiin pohdiskeluihin. Hyvin harvoin — kerran kolmessa vuodessa — leirissä esitettiin elokuvia. Filmi oli äärimmäisen halpahintainen urheilukomedia "Ensimmäinen hansikas". Ikävystyttävä. Mutta valkokankaalta taotaan sitkeästi yleisöön moraalia:

"Tulos on tärkeä, mutta se ei ole teidän hyödyksenne."

Kankaalla nauretaan. Myös salissa nauretaan. Astuessasi silmät sirrissä auringon valoon leirin pihaan mietiskelet tuota lausetta. Ja illalla ajattelet sitä vaunupetilläsi. Ja maanantaiaamuna katselmuksessa. Mietiskelet sitä vaikka kuinka kauan — missäpä muualla voisit uhrata sille yhtä paljon aikaa? Ja verkkainen selkeys laskeutuu aivoihisi.

Se ei ole vitsi. Se on saastainen ajatus. Se on jo kauan sitten iskostunut isänmaahamme, mutta sitä annetaan yhä lisää. Käsitys, että vain aineellinen tulos on tärkeä, on syöpynyt meihin niin, että kun esimerkiksi joku Tuhatshevski, Jagoda tai Zinovjev ilmoitetaan vihollisen kanssa muhinoineeksi viholliseksi, kansa vain päivittelee ja monisuisesti kummastelee: *"Mitä häneltä puuttui?!"*

Tämä on moraalinen taso! Tämä on mitta! "Mitä häneltä puuttui?" Kun hänellä oli ruokaa mielin määrin ja kaksikymmentä pukua ja kaksi huvilaa ja auto ja lentokone ja kuuluisuus — mitä häneltä puuttui?!! Miljoonat maanmiehemme eivät pysty kuvittelemaan, että ihmistä (enkä minä nyt puhu juuri noista kolmesta) voisi kannustaa jokin muu kuin itsekkyys!

Niin perusteellisesti kaikki ovat imeneet itseensä ja omaksuneet: "Tulos on tärkeä."

Mistä se on tullut meille?

Ensin lippujemme maineesta ja niin sanotusta "synnyinmaamme kunniasta". Me kuristimme, hakkasimme ja teurastimme kaikkia naapureitamme, laajennuimme — ja kotimaassa vakuutettiin: tulos on tärkeä.

Myöhemmin se johtui meidän Demidoveistamme, Kabaneistamme ja Tsybulkineistamme. He kapusivat ylöspäin katsomatta, keneltä murskasivat saappaillaan korvat, ja yhä lujemmin iskostui aikoinaan jumaliseen suoramieliseen kansaan: tulos on tärkeä.

Ja myöhemmin se johtui monenmoisista sosialisteista ja kaikkein eniten uusimmasta erehtymättömästä kärsimättömästä Opista, johon ei muuta sisällykään kuin: tulos on tärkeä! Tärkeää on luoda tiivis taisteleva puolue! kaapata valta! pitää valta! raivata vastustajat tieltä! voittaa raudassa ja te-

räksessä! laukaista raketteja!

Ja vaikka tämän teollisuuden ja noiden rakettien vuoksi jouduttiin uhraamaan elämäntapa ja perheen eheys ja kansan hengen terveys ja itse peltojemme, metsiemme ja jokiemme sielut — viis siitä! tulos on tärkeä!!

Mutta se on valhe! Vuosikausia me raadamme maanlaajuisissa pakkotöissä. Verkkaisin vuosipyörähdyksin kohoamme elämän ymmärtämisessä, ja tältä korkeudelta näkee niin selvästi: ei tulos ole tärkeä! ei tulos vaan HENKI! Ei se, *mitä* on tehty, vaan — *miten.* Ei saavutus vaan saavuttamisen hinta.

Niinpä jos myös meidän — vankien — kohdalla tulos on tärkeä, silloin ajatus "selviytyä hengissä millä hinnalla hyvänsä" on oikea ja totta. Siis: koputtelijaksi ryhtymisestä ja tovereiden kavaltamisesta pääsee lämpimään ja ehkäpä saa jopa lyhennyksen tuomioonsa. Erehtymättömän Opin valossa tässä ei selvästikään ole mitään pahaa. Sillä jos menetellään niin, tulos hyödyttää meitä, ja tulos on tärkeä.

Kukaan ei kiistä sitä, että tuloksen saavuttaminen on miellyttävää. Mutta se ei saa tapahtua ihmisen näön menettämisen hinnalla.

Jos tulos on tärkeä, on uhrattava kaikki voimansa ja ajatuksensa päästäkseen pois *yleisistä.* On taivuttava, oltava mieliksi ja meneteltävä katalasti mutta — pysyttävä loisen paikalla. Ja siten selviydyttävä hengissä.

Jos tärkeintä on oleellisin, silloin on aika hyväksyä *yleiset.* Ja ryysyt. Ja käsien arpinen iho. Pienempi ja huonompi pala. Ja ehkäpä kuolemakin. Mutta niin kauan kuin on elossa, on ylpeästi venyteltävä kolottavaa selkää. Kun olet lakannut pelkäämästä uhkaa ja tavoittelemasta palkintoja, silloin isäntien huuhkajan katse näkee sinut kaikkein vaarallisimmaksi tyypiksi. Sillä — mikä sinuun puree?

Alat jopa pitää roskien kantamisesta laatikolla (kunhan ei ole kiviä joukossa!). Alat nauttia siitä, että saat keskustella kantokumppanisi kanssa aiheesta, miten elokuva vaikuttaa kirjallisuuteen. Alat pitää siitä, että voit istahtaa tyhjenneelle laastikaukalolle ja panna tupakaksi itse muuraamasi tiiliseinän luona. Ja olet suorastaan ylpeä, jos kymppi ohi mennessään sipristää silmiään, tarkastelee ikkuna-aukosta seinää ja sanoo:

— Sinäkö tämän muurasit? Aika tasaista.

Sinä et tuota seinää tarvitse etkä usko, että se toisi kansan onnellisen tulevaisuuden lähemmäksi, mutta tuon omien kättesi työn edessä sinä — resuinen orja — hymyilet itsellesi.

Anarkistin tytär Galja Venediktova oli sairaanhoitajana lääkintäosastolla mutta nähdessään, että se *ei ollut parantamista* vaan henkilökohtaista järjestymistä, hän silkkaa itsepäisyyttään lähti yleisiin ja otti moukarin ja lapion. Ja hän väittää, että se pelasti hänet henkisesti.

Hyvälle korppukin on terveydeksi, mutta häijy ei hyödy lihastakaan.

(Niinpä niin mutta — ellei ole korppuakaan? . . .)

Ja jos vain kerrankin olet torjunut tuon päämäärän — "selviytyä hengis-

sä millä hinnalla hyvänsä" — ja lähtenyt sinne, minne rauhalliset ja tavalliset menevät, vankeus alkaa merkillisesti muuttaa luonnettasi. Muuttaa sinulle itsellesi yllättävään suuntaan.

Luulisi, että täällä olisi ihmiseen pakko juurtua vihan tunteita, puristuksiin joutuneen hämminkiä, kohteetonta vihaa, raivoa, hermostuneisuutta[1]. Mutta et huomaa itsekään, miten ajan havaitsemattomassa virtaamisessa vankeus kasvattaa sinuun aivan päinvastaisten tunteitten versoja.

Olit kerran kiivaan kärsimätön, sinulla oli aina kiire ja aina liian vähän aikaa. Nyt sinulle on suotu sitä yllin kyllin, olet täynnä sitä, sen kuukausia ja vuosia, niin edessä kuin takana, ja hyväätekevänä rauhoittavana nesteenä suoniisi leviää — kärsivällisyys.

Sinä nouset . . .

Ennen et antanut kenellekään anteeksi, tuomitsit armottomasti ja yhtä hillittömästi kohotit pilviin — nyt kaikenymmärtävästä pehmeydestä on tullut jyrkkyyttä kaihtavien kannanottojesi perusta. Olet havainnut itsesi heikoksi ja — pystyt ymmärtämään myös toisten heikkouden. Ja hämmästymään toisen voimaa. Ja kenties toivot, että olisit samanlainen.

Kivet ropisevat jalkojen alta. Me nousemme . . .

Vuosien mittaan sydämesi ja koko ihosi peittää panssaroitu maltti. Et kiirehdi tekemään kysymyksiä etkä kiirehdi vastaamaan, kielesi on menettänyt kevyen vibraation elastisen kyvyn. Hyvä uutinen ei saa silmiäsi leimahtamaan ilosta, eivätkä ne tummene surusta.

Sillä aina on vielä tarkistettava, noinkohan todella on. Ja lisäksi on selvitettävä,mitä on ilo ja mitä on suru.

Elämänohjeesi on nyt tällainen: älä iloitse löydettyäsi, älä itke kadotettuasi.

Varhemmin kuiva sielusi kostuu kärsimyksestä. Opit rakastamaan vaikket edes kristillisesti lähimmäisiäsi niin ainakin läheisiä.

Henkisesti läheisiä, joita ympärilläsi vankeudessa on. Kuinka monet meistä myöntävätkään: juuri vankeudessa koimme todellisen ystävyyden ensimmäisen kerran!

Ja myös niitä verisiteiltään läheisiä, joita ympärilläsi oli aikaisemmassa elämässä ja jotka rakastivat sinua mutta joita sinä tyrannisoit . . .

Siinä kiitollinen ja ehtymätön suunta ajatuksillesi: tarkastele aikaisempaa elämääsi uudelleen. Muista kaikki paha ja hävettävä, minkä teit, ja pohdi: voisiko sen korjata nyt?. . .

[1] Entisaikojen vallankumoukselliset ovat jättäneet runsaasti jälkiä tästä. Serafimovitsh kuvaa eräässä kertomuksessaan karkotettujen ryhmän tällaiseksi. Bolsevikki Olminski kirjoittaa: "Katkeruus ja viha — nuo tunteet ovat niin tutut vangille, niin läheiset hänen sielulleen." Hän purki vihansa niihin, jotka tulivat tapaamaan häntä. Edelleen hän kirjoittaa menettäneensä kaiken kiinnostuksen työhönsä. Mutta venäläiset vallankumouksellisethan eivät saaneet eivätkä kärsineet (yleensä) o i k e i t a (pitkiä) tuomioita.

Niin, sinut on pantu vankeuteen turhaan, valtion ja sen lakien edessä sinulla ei ole mitään kaduttavaa.

Mutta — entä omantuntosi edessä? Entä joidenkin ihmisten edessä?...

... Leikkauksen jälkeen makaan leirin sairaalan kirurgisella osastolla. En pysty liikahtamaan, minun on kuuma ja minua puistattaa, mutta ajatus ei suistu hourailuun, ja minä olen kiitollinen tohtori Boris Nikolaevitsh Kornfelsille, joka istuu sänkyni vieressä ja puhuu koko illan. Valo on sammutettu, jotta silmiin ei koskisi. Huoneessa ei ole muita kuin hän ja minä.

Kauan ja kiihkeästi hän kertoo minulle juutalaisten uskosta kristinuskoon kääntymisensä tarinaa. Hänen — sivistyneen ihmisen — kääntymyksen aiheutti joku sellitoveri, Platon Karataevin tyyppinen harmiton ukkeli. Minä ihmettelen hänen käännynnäisen vakuuttuneisuuttaan, hänen sanojensa kiihkeyttä.

Tunnemme toisemme huonosti, eikä hän edes hoida minua, mutta yksinkertaisesti täällä ei ole ketään, kenelle kertoa ajatuksistaan. Hän on säyseä huomaavainen ihminen, enkä minä näe hänessä mitään pahaa enkä tiedä hänestä mitään pahaa. Se että Kornfeld ei ole kahteen kuukauteen poistunut sairaalaparakista, että hän on telkeytynyt tänne työnsä pariin ja välttää liikkumasta leirissä, saa minut kuitenkin varuilleni.

Hän siis pelkää, että hänet tapetaan. Leirissämme on jo jonkin aikaa ollut uusi muoti: tappaa koputtelijoita. Se tepsii erittäin tehokkaasti. Mutta kuka takaa, että vain koputtelijoita tapetaan? Yksi murhista oli selvästikin alhaisten henkilökohtaisten tilien selvittämistä. Niinpä Kornfeldin telkeytyminen sairaalaan ei vielä suinkaan todista, että hän olisi koputtelija.

On jo myöhä. Koko sairaala nukkuu. Kornfeld lopettaa kertomuksensa näin:

— Ja tiedättekö, yleensä olen vakuuttunut siitä, että tässä maallisessa elämässä mikään rangaistus ei kohtaa meitä ansaitsemattomasti. Näköjään sen ei välttämättä tarvitse olla seurausta mistään, johon olemme todella syyllistyneet. Mutta jos tarkastelee elämää ja ajattelee syvältä, me aina lopulta löydämme rikoksemme, josta meihin nyt osunut isku johtui.

Minä en näe hänen kasvojaan. Ikkunasta tulee vain vyöhykkeen hajavaloa, lisäksi käytävän ovessa näkyy sähkövalon keltainen täplä. Mutta hänen äänessään on mystinen tietämys, joka saa minut hätkähtämään.

Ne ovat Boris Kornfeldin viimeiset sanat. Hän poistuu äänettömästi öistä käytävää viereiseen potilashuoneeseen ja menee sinne nukkumaan. Kaikki nukkuvat, ei ole enää ketään, jolle hän voisi sanoa sanaakaan. Minäkin nukahdan.

Aamulla herään käytävästä kuuluvaan juoksenteluun ja raskaaseen harppomiseen: sanitäärit kantavat Kornfeldin ruumista leikkauspöydälle. Häntä on hänen nukkuessaan lyöty muurarin vasaralla kahdeksan kertaa kalloon. (Meillä on tullut tavaksi tappaa heti herätyksen jälkeen, kun para-

kit on avattu mutta kukaan ei vielä ole noussut eikä liiku.) Hän kuolee leikkauspöydälle tulematta tajuihinsa.

Niin sattui, että Kornfeldin viisaat sanat jäivät hänen viimeisiksi sanoikseen maan päällä. Nuo minulle sanotut sanat jäivät minulle perinnöksi. Eikä sellaisesta perinnöstä vapaudu olkapäitään ravistamalla.

Mutta olin myös itse siihen mennessä varttunut samantapaiseen ajatukseen.

Olin valmis suomaan hänen sanoilleen elämän yleispätevän lain merkityksen. Tässä kuitenkin sotkeentuu helposti. Joutuisi myöntämään, että vankeutta julmemman rangaistuksen saaneet — ammutut, poltetut — ovat ties mitä ylimpiä pahantekijöitä. (Ja kuitenkin juuri syyttömiä teloitetaan kaikkein kiivaimmin.) Ja mitä silloin olisi sanottava ilmeisistä piinaajistamme: miksi kohtalo ei rankaise *heitä?* miksi he menestyvät?

(Ainoa ratkaisu tähän olisi se, että maallisen olemassaolon tarkoitus ei ole onni, niin kuin olemme tottuneet ajattelemaan, vaan — sielun kehittyminen. *Tästä* näkökulmasta paljastuu, että kiusaajiamme on kohdannut kaikkein hirvittävin rangaistus: he muuttuvat sioiksi, he loittonevat ihmiskunnasta alas. Tästä näkökulmasta näyttää siltä, että rangaistus johtaa niitä, joiden kehitys on l u p a a v a .)

Mutta Kornfeldin viimeisissä sanoissa on jotakin mukaansatempaavaa, joka panee minut hyväksymään ne *omalta kohdaltani* kokonaan. Ja monet hyväksyvät ne omalta kohdaltaan.

Vankeuteni seitsemäntenä vuonna olin tarkastellut elämääni kylliksi ymmärtääkseni, mistä minulle oli annettu tämä kaikki: vankeus ja pahanlaatuinen kasvain kaupanpäällisiksi. Minä en napisisi, ellei tätäkään rangaistusta katsottaisi riittäväksi.

Rangaistus? Mutta — kenen?

Yrittäkääpä keksiä k e n e n ?

Makasin kauan tuossa samassa toipumishuoneessa, josta Kornfeld lähti kuolemaan, ja ypöyksin unettomina öinä tarkastelin ja hämmästelin omaa elämääni ja sen käänteitä. Leirin asukin juonikkuus pani minut asettelemaan ajatukseni runoksi, jotta muistaisin. Varminta onkin panna ne tähän sellaisinaan, siinä muodossa jossa ne syntyivät potilaan tyynyllä, kun pakkotyöleiri vavahteli ulkona kapinan jäljiltä.

Milloin kaikki hyvyyden jyvät
kaikkosivat minulta tuuleen?
Sillä kuuluihan lapsuuteeni
Sinun temppeleidesi valoisa laulu!

Kirjaviisaus syttyi valaisemaan
ylimieliset aivoni,
maailman salaisuudet näyttivät ratkaistuilta,
elämänkohtalo taipui kuin vaha.

Veri pulppusi — ja jokainen tulvahdus
kimalsi erivärisenä edessä —
ja pauhutta, hiljaa sortui
uskon rakennus rinnastani.

Mutta kuljettuani elämän ja kuoleman välistä,
kaaduttuani sain kuilun reunasta otteen
ja katselen kiitollisuudesta väristen
elämääni jonka olen elänyt.

Sen jokaista mutkaa valaise
minun järkeni eikä tahtoni vaan —
Korkeimman Tarkoituksen tasainen loiste,
jonka vasta myöhään oivalsin.

Ja nyt, takaisin saadulla mitalla
ammennettuani elämän vettä —
Kaikkeuden Jumala! Minä uskon jälleen!
Olit kanssani, vaikka kielsin Sinut . . .

Katsoessani taaksepäin näin, että koko tietoisen elämäni aikana en ollut ymmärtänyt itseäni enkä pyrkimyksiäni. Olin kauan luullut hyväksi sitä, mikä oli minulle tuhoisaa, ja olin aina pyrkinyt suuntaan, joka oli aivan vastakkainen sille, jota todella tarvitsin. Mutta niin kuin meri hyökyaalloillaan heittää kokemattoman uimarin nurin ja paiskaa rannalle, samoin onnettomuuden iskut palauttivat minut kipeästi lujalle kamaralle. Ja vain siten saatoin taivaltaa juuri sen tien, jota olin aina halunnutkin.

Kumaraan painuneessa, miltei taittuneessa selässäni sain kantaa vankeusvuosistani tämän kokemuksen: *miten* ihmisestä tulee paha ja *miten* hyvä. Nuoruuden menestysten humalluttamana tunsin olevani erehtymätön ja siksi olin kova. Vallan ylenpalttisuudessa olin tappaja ja väkivallantekijä. Kaikkein suurimman pahuuden hetkinäkin olin varma siitä, että tein oikein, sillä minut oli varustettu komeilla perusteluilla. Tyrmän mätänevillä oljilla tunsin itsessäni ensimmäisen hyvyyden liikahduksen. Vähitellen minulle paljastui, että hyvän ja pahan erottava viiva ei kulje valtakuntien eikä luokkien eikä puolueiden välistä, vaan se kulkee jokaisen ihmisen sydämestä ja kaikista ihmissydämistä. Tuo viiva on liikkuva, se siirtyy meissä vuosien mittaan. Pahuuden täyttämässä sydämessäkin se pitää hallussaan hyvyyden pienen sillanpääaseman. Ja äärimmäisen hyvässäkin sydämessä on pahuuden kitkemätön kulma.

Siitä lähtien olen ymmärtänyt maailman kaikkien uskontojen totuuden: ne taistelevat *ihmisessä* (jokaisessa ihmisessä) *olevaa pahaa vastaan.* Pahaa ei voi karkottaa maailmasta kokonaan mutta sitä voi ahdistaa jokaisessa ihmisessä.

Siitä lähtien olen ymmärtänyt historian kaikkien vallankumousten valheen: ne hävittävät vain oman aikansa pahuuden *kantajat* (ja kun eivät kiireissään ehdi katsoa, myös hyvyyden kantajat) kun taas itse pahan — entistä suuremman — ne ottavat itselleen perinnöksi.

Nürnbergin oikeudenkäynti on katsottava 20. vuosisadalle kunniaksi: se surmasi itse pahan aatteen mutta varsin vähän sen saastuttamia ihmisiä. (Tietenkään se ei ollut Stalinin ansiota, hän olisi mieluummin puhunut vähemmän ja ampunut enemmän.) Ellei ihmiskunta 21. vuosisataan mennessä ole räjäyttänyt eikä tukehduttanut itseään — ehkäpä tämä suunta perii voiton? . . .

Mutta ellei se pääse voitolle, ihmiskunnan koko historia on tyhjää paikoillaan polkemista, vailla vähäisintäkään mieltä! Minne silloin liikumme ja miksi? Jo luolaihminen osasi rusikoida vihollista nuijalla.

"Tunne itsesi!" Mikään ei niin edistä kaiken ymmärtämisen heräämistä meissä kuin omien rikosten, epäonnistumisien ja virheiden hypistelevä pohdiskeleminen. Kun minulle noiden pohdiskelujen työläiden monen vuoden pyörähdysten jälkeen puhutaan korkeiden virkamiestemme sydämettömyydestä ja pyöveliemme julmuudesta, minä muistan itseni kapteenin arvonmerkit olkapäissäni ja patterini marssin halki roihuavan Itä-Preussin ja sanon:

— Olimmeko *me* muka parempia? . . .

Jos minun kuulteni manaillaan lännen rapistuneisuutta, sen poliittista lyhytnäköisyyttä, eripuraisuutta ja hämmentyneisyyttä, minä muistutan:

— Olimmeko me ennen Arkkipelagin läpikäymistä lujempia? Ajatuksiltamme vahvempia?

Juuri siksi käännynkin katsomaan vankeusvuosiani ja välistä ympärillä olijoiden hämmästykseksi sanon:

— OLE SIUNATTU, VANKEUS!

Leo Tolstoi oli oikeassa *haaveillessaan* vankeuteen joutumisesta. Jostakin hetkestä tuo jättiläinen alkoi kuihtua. Hän todella tarvitsi vankeutta niin kuin kuivuus tarvitsee kaatosadetta!

Kaikki vankeudesta kirjoittaneet kirjailijat, jotka eivät ole itse istuneet, ovat katsoneet velvollisuudekseen ilmaista myötätuntonsa vankeja kohtaan mutta kirota vankilaa. Minä olen istunut siellä tarpeeksi, olen kasvattanut sieluni siellä ja sanon järkähtämättä:

— OLE SIUNATTU VANKEUS, kun olit elämässäni!

(Mutta haudoista minulle vastataan: — Sinun on hyvä puhua, kun jäit eloon!)

II Vai turmeltuminenko?

Mutta minut keskeytetään: te puhutte aivan *muusta!* Taas eksyitte puhumaan vankeudesta! Kun pitäisi puhua *leiristä.*

Olenhan minä tainnut puhua leiristäkin. Mutta hyvä on, minä vaikenen. Annan tilaa vasta-ajatuksille. Monet leirivangit asettuvat vastustamaan minua ja sanovat, etteivät he huomanneet mitään"nousua" — pötyä — vaan silkkaa turmeltumista joka askeleella.

Muita painokkaammin ja merkitsevämmin (sillä hänellä on kaikki jo kirjoitettuna) huomauttaa Shalamov:

> "Leirin tilanteessa ihmiset eivät milloinkaan pysy ihmisinä, leirit eivät ole sitä varten luodut."
>
> "Kaikki inhimilliset tunteet — rakkaus, ystävyys, kateus, ihmisrakkaus, armeliaisuus, kunnianhimo, rehtiys — katosivat meistä lihastemme lihan myötä... Meissä ei ollut ylpeyttä eikä itserakkautta, ja mustasukkaisuus ja intohimo kuulostivat meistä marsilaisten käsitteiltä... Jäljellä oli vain viha — ihmisen tunteista kaikkein pitkäikäisin."
>
> "Me ymmärsimme, että totuus ja valhe ovat sisaruksia."
>
> "Ystävyyttä ei synny puutteessa eikä hädässä. Jos ihmisten kesken syntyy ystävyys, silloin olosuhteet eivät ole kyllin vaikeat. Jos onnettomuus ja puute yhdistävät, silloin ne eivät ole äärimmäisiä. Suru ei ole kyllin viiltävä eikä syvä, jos sen voi jakaa ystävien kanssa."

Vain yhteen myönnytykseen Shalamov tässä suostuu: nousu, syventyminen, ihmisten kehittyminen on mahdollinen *vankilassa.*

Mutta

> "... leiri on kokonaan ja täydellisesti kielteinen elämän koulu. Kukaan ei tuo sieltä mitään tarpeellista tai hyödyllistä. Vanki oppii siellä imartelemaan, valehtelemaan ja turvautumaan vähäisiin ja suuriin kataluuksiin... Palatessaan kotiin hän näkee, että hänen harrastuksensa ovat muuttuneet köyhiksi ja karkeiksi, puhumattakaan siitä, että hän olisi varttunut leiriaikanaan"[1].

[1] Edelleen Shalamov katsoo leirissä olevan ihmisen alistetun aseman ja turmeltumisen tunnusmerkiksi sen, että hän "elää vuosikausia toisten tahdosta, toisten ai-

Myös Evgenia Ginzburg hyväksyy tämän eron: "Vankila kohotti ihmisiä, leiri turmeli."

Voisiko siihen väittää vastaan?

Vankilassa (eikä vain yksinäissellissä) ihminen joutuu vastatusten surunsa kanssa. Hänen surunsa on vuori, mutta hänen on saatava mahtumaan se itseensä, totuttava siihen ja muokattava se itsessään ja itsensä siinä. Se on kaikkein ylevintä moraalista työtä, se on aina kohottanut jokaista[2]. Kaksintaistelu vuosien ja muurien kanssa on moraalista työtä ja tie kohoamiseen (jos suoriutuu siitä). Jos jaat nuo vuodet toverin kanssa, sinun ei tarvitse kuolla, jotta hän eläisi, eikä hänen tarvitse kuolla, jotta sinä selviytyisit hengissä. Teillä on mahdollisuus ryhtyä keskinäisen taistelun asemesta tukemaan ja rikastuttamaan.

Mutta leirissä teillä ei taida olla tuota mahdollisuutta. Leipää ei jaeta samansuuruisina paloina vaan paiskataan tungokseen — nappaa siitä! Raasta naapureitasi ja reuhdo heitä! Leipää annetaan sen verran, että jokaista henkiin jäävää kohti tulee kuollut tai kaksi. Leipä on ripustettu mäntyyn — kaada se. Leipä on sijoitettu kaivoksen pohjalle — kiipeä sinne ja kaiva. Ehtisitkö ajatella suruasi, menneisyyttä tai tulevaisuutta, ihmiskuntaa tai Jumalaa? Aivosi työllistävät turhat laskelmoinnit, jotka nyt peittävät näkyvistäsi taivaan mutta jotka huomenna eivät ole minkään arvoisia. Sinä *vihaat* työtä, se on sinun päävihollisesi. Sinä vihaat ympärilläsi olevia ihmisiä — kilpailijoitasi elämässä ja kuolemassa[3]. Sinä riudut jännittyneestä *kateudesta* ja hädästä, että jossakin selkäsi takana jaetaan parastaikaa leipää, joka olisi voinut olla sinun, ja että jossakin seinän takana ongitaan padasta perunaa, joka olisi voinut päätyä sinun kippoosi.

Leirin elämä on järjestetty sellaiseksi, että kateus nokkii sielua joka suunnalta, kateudelta suojatuintakin. Kateus laajenee kohdistumaan sekä *tuomioihin* että itse *vapauteenkin*. Vuonna -45me — Viideskymmeneskahdeksas — saattelemme kriminaaleja portille (Stalinin armahdus). Mitä me tunnemme heitä kohtaan? Iloa siitä, että he pääsevät kotiin? Ei vaan kateutta, sillä on väärin päästää heidät mutta pitää meidät. *Kaksikymppisen* saanut V. Vlasov istuu tyynesti ensimmäiset 10 vuotta — sillä kukapa ei istuisi kymmentä vuotta? Mutta vuosina 1947—48 monet al-

vojen ohjailemana". Mutta tämän tunnusmerkin minä panen alaviitteeseen: ensinnäkin siksi, että saman voi sanoa monista vapaistakin (ellei oteta huomioon toiminnan vapautta pikkuasioissa, joka on vangeillakin), toiseksi siksi, että pakon määräämä fatalistinen luonne, jonka Arkkipelagin alkuasukkaaseen luo hänen epätietoisuutensa kohtalosta ja kykenemättömyytensä vaikuttaa siihen, pikemminkin jalostaa häntä, vapauttaa turhasta touhuamisesta.

[2] Ja miten kiinnostaviksi ihmiset vankilassa muuttuvatkaan! Tunnen ihmisiä, jotka muuttuivat untelon ikävystyttäviksi sen jälkeen, kun heidät päästettiin vapauteen, mutta joiden kanssa vankilassa saattoi keskustella loputtomiin.

[3] P. Jakubovitsh: "Juuri ketkään pakkotyövangit eivät pidä toisistaan." Mutta siellähän ei kilvoiteltu eloon jäämisestä.

kavat vapautua, ja hän kadehtii, hermoilee ja tuskailee: kuinka hän sai 20 vuotta? Tämän toisen kympin istuminen on niin kovin katkeraa. (En ole kysynyt häneltä mutta oletan: pakkohan hänen oli rauhoittua, kun he alkoivat palailla leiriin *uusijoina?* ja sitten vuosina 1955—1956 Viidettäkymmenettäkahdeksatta vapautetaan suurin joukoin, kun taas kriminaalit jäävät leiriin. Miltä heistä tuntuu? Tuntuuko heistä oikeudenmukaiselta, että paljon kärsinyt Pykälä on neljänkymmenen vuoden taukoamattoman vainoamisen jälkeen viimein armahdettu? Ei, he tuntevat kaikkinaista *kateutta* (sain paljon sellaisia kirjeitä vuonna 1963): vapautettiin "vihollisia, jotka ovat huonompia kuin me, kriminaalit", mutta meidät jätettiin istumaan — miksi? . . .

Lisäksi koko ajan ahdistaa pelko: että menettää vielä tämänkin surkean tason, nykyisen työn, joka ei ole aivan kaikkein raskainta, että kolisee kuljetukseen, joutuu kovennetun kurin vyöhykkeelle. Ja jos olet kaikkein heikoin, sinua lisäksi lyödään, tai sinä hakkaat jotakuta, joka on sinua heikompi. Eikö tämä ole turmeltumista? *Sielun sienisairaudeksi* nimittää vanha leirivanki A. Rubailo tätä ihmisen nopeaa turmeltumista ulkoisen paineen vaikutuksesta.

Noiden vihamielisten tunteiden ja jännittyneen pikkumaisen laskelmoinnin vallassa — milloin ehtisit kohota ja minkä varassa?

Tshehov näki ja määritti jo ennen meidän ojennustyöleiriämme Sahalinin turmeltumisen. Hän kirjoittaa aivan oikein: vankien paheet johtuvat heidän alistetusta ja orjuutetusta asemastaan, pelosta ja ainaisesta näläs-tä. Näitä paheita ovat: valheellisuus, kierous, pelkuruus, pikkumaisuus, kanteleminen ja varastaminen. Kokemus osoitti pakkotyövangille, että olemassaolon taistelussa pettäminen on kaikkein varmin keino.

Ettei vain kaikkea tuota olekin meillä kymmenkertaisesti? . . . Niin että oikeastaan ei pitäisi väittää vastaan, ei puolustella jotakin kuviteltua "kohoamista" leirissä, vaan pitäisi kuvata satoja, tuhansia esimerkkejä todellisesta turmeltumisesta. Luetella esimerkkejä siitä, että kukaan ei jaksa vastustaa leirin filosofiaa, jonka Dzhezkazganin työhönmääräjä Jashka ilmaisi seuraavasti: "Mitä enemmän sikamaisuuksia teet ihmisille, sitä enemmän sinua kunnioitetaan." Pitäisi kertoa, kuinka (Kraslag 1942) äskeiset rintamasotilaat vain hiukan kriminaalien ilmaa henkäistyään ryhtyivät *nappailemaan* liettualaisia ja ryöstämään näiltä ruokaa ja tavaroita — te vihreät joudattekin kuolla! Miten muutamat vlasovilaiset alkoivat näytellä varasta vakuututtuaan siitä, että vain sillä tavalla leirissä selviytyy hengissä. Pitäisi kertoa kirjallisuuden dosentista, josta tuli kriminaalipomo. Hämmästellä sitä, miten tarttuvaa tämä leiri-ideologia on — esimerkkinä Tshulpenev. Tämä kesti seitsemän vuotta yleisiä metsätöitä, ja hänestä tuli kuuluisa metsätyömies, mutta häneltä meni jalka poikki, ja hän joutui sairaalaan, ja kun hän pääsi sairaalasta, hänelle tarjottiin työhönmääräjän virkaa. Mikään ei pakottanut häntä siihen, hänellä oli enää kaksi ja puoli vuotta jäljellä, ja hän olisi varmasti voinut jatkaa loppuun metsätyö-

miehenä, sillä päällystö piti suurta melua hänestä, mutta — miten torjua houkutuksen? Leirin filosofiahan opettaa: "Ota jos annetaan!" Ja Tshulpenev rupeaa työhönmääräjäksi — vain kuuden kuukauden ajaksi, hänen tuomionsa kaikkein levottomimpien, synkimpien ja sekavimpien kuukausien. (Tuomio on jo kaukana takana, ja hän kertoilee männyistäkin jo leppoisa hymy kasvoillaan, mutta — kivenä painavat sydäntä ne, jotka kuolivat hänen työpassituksestaan: kaksimetrinen latvialainen, kauppalaivaston kapteeni — eikö muita? . . .)

Ja millaisen "sielun sienitaudin" asteelle leirivangit voikaan saattaa tietoisesti usuttamalla heitä toistensa kimppuun! Unzhlagissa vuonna 1950 jo ymmärrykseltään heikennyt Moiseevaite (jonka saattovartio kuitenkin entiseen tapaan vei työhön) lähti "äidin luo" huomaamatta ketjua. Hänet otettiin kiinni ja köytettiin pylvääseen vartiotuvan luo ja ilmoitettiin, että "karkaamisyrityksestä" koko leiri menettää seuraavan sunnuntain (tavanomainen menetelmä). Niin sitten työstä palaavat prikaatit syljeksivät pylvääseen köytettyä ja jotkut löivätkin: "Sinun takia menetettiin vapaapäivä, roisto!" Ja Moiseevaite hymyili autuaasti.

Ja minkä verran turmelevaa vaikutusta on jo vuonna 1918 julistetulla demokraattisella ja edistyksellisellä "itsevartioinnilla", meikäläisittäin: *itseohranalla?* Sillä sehän on leiriturmeluksen pääuomia: kutsua vankia itsevartiointiin! Sinä olet langennut, sinua on rangaistu, sinut on temmattu elämästä, mutta — ethän halua olla aivan pohjalla? Haluathan olla kivääri kourassa edes jonkun yläpuolella? Veljesi? Ota! Ja jos lähtee juoksemaan, ammu! Me puhuttelemme sinua peräti *toveriksi,* me annamme sinulle puna-armeijalaisen annoksen.

Ja tämä on ylpeä. Tämä puristaa orjamaisesti kivääriin tukkia. Ja ampuu. Ja on jopa ankarampi kuin vapaat vartijat. (Kunpa tietäisi: onko se todella hämäräsokeaa uskoa "yhteiskunnalliseen omatoimisuuteen"? vai jäätävää halveksivaa ihmisen alhaisimmista tunteista hyötymistä?)

Eikä vain itsevartiointi: kaikki itsesorto hamaan erikoisleiripisteiden päälliköihin oli pelkkiä vankeja 30-luvulla. Ja kuljetuspäällikkö. Ja tuotannon esimies. (Kuinka olisi voinutkaan olla toisin, jos Vienan meren kanavatyömaan 100 000:ta vankia kohti tuli 37 tshekan miestä?) Vankeja oli jopa *operatiivivaltuutettuinakin!!* Sen pitemmälle "omatoimisuutta" ei voi enää viedä: jopa tutkivatkin itseään! Värväsivät ilmiantajia itseään vastaan!

Kyllä. Kyllä. Mutta minä en ryhdy tarkastelemaan tuon turmeltumisen lukemattomia tapauksia tässä. Ne ovat kaikkien tiedossa, niitä on jo kuvailtu ja kuvaillaan. Riittää kun myönnän ne. Se oli yleinen suunta, se oli lainmukaisuus.

Miksi toistaa jokaisesta talosta: pakkasella se kylmenee. Hämmästyttävämpää on panna merkille, että on taloja, jotka pakkasellakin pitävät lämmön.

Shalamov sanoo: kaikki leireissä istuneet ovat köyhtyneet henkisesti. Mi-

nä puolestani muistaessani tai kohdatessani entisen vangin näen persoonallisuuden.

Shalamov itsekin kirjoittaa toisaalla: enhän minä rupea ilmiantamaan toisia! enhän minä rupea prikaatinpäälliköksi, pakottamaan toisia työhön.

Miksi, Varlam Tihonovitsh? Miksi ette rupea koputtelijaksi tai prikaatinpäälliköksi, kun kukaan kerran ei voi leirissä välttäätuota turmeltumisen alamäkeä? Jos totuus ja valhe ovat sisarukset? Siis johonkin oksaan te tarrauduitte? Johonkin kiveen töksähditte — ettekä ryömineet enää? Kenties viha ei sittenkään ole kaikkein sitkein tunne? Ettekö te persoonallisuudellanne ja runoillanne kumoa oman käsityksenne?[1]

Entä miten tosi uskovat ihmiset säästyvät leirissä (olemme sivunneet heitä jo monta kertaa)? Kautta tämän kirjan olemme jo panneet merkille heidän varman kulkunsa halki Arkkipelagin — eräänlaisen hiljaisen kirkkokulkueen näkymättömät kynttilät koholla. Heidän joukostaan kaatuu joitakin, kuin konekiväärin lakaisemina mutta seuraavat astuvat tilalle, ja taas he kulkevat eteenpäin. Se on lujuutta, jonka veroista 20. vuosisadalla ei ole nähty! Ja miten täydellisesti siitä puuttuu maalauksellisuus, deklamoiminen. Esimerkiksi joku Dusja Tshmil-täti, pyöreäkasvoinen rauhallinen aivan lukutaidoton eukko. Vartija huutaa:

— Tshmil! Pykälät!

Eukko vastaa pehmeästi ja aivan kiukutta:

— Mitä sinä, hyvä mies, kyselet? Siinähän lukee, en minä niitä kaikkia muista. (Hänellä on kimpullinen 58:nnen kohtia.)

— Tuomio!

Dusja-täti huokaisee. Hänen sekavat vastauksensa eivät ole tarkoitetut suututtamaan vartiosotilasta. Hän pysähtyy yksinkertaisesti miettimään tätä kysymystä: tuomio? Onko tuomioista tietäminen ihmisen vallassa? . . .

— Mikä ihmeen tuomio! . . . Istun siksi kunnes Jumala antaa synnit anteeksi.

— Hölmö, senkin hölmö! saattovartion sotilas nauraa. — Sinulle on annettu viisitoista vuotta, ja ne sinä istut kaikki, ehkä enemmänkin.

Mutta Dusja-tädin tuomiosta kuluu kaksi ja puoli vuotta, eikä hän kirjoita minnekään, mutta — äkkiä saapuu paperi: vapautettava!

Kuinka voisi olla kadehtimatta noita ihmisiä? Olivatko heidän olosuhteensa muka edullisemmat? Tokkopa vain! Tiedetäänhän että "nunnia" pidettiinkin vain prostituoitujen ja kriminaalien kanssa rangaistusleiripis-

[1] Valitettavasti hän päätti olla kumoamatta . . . Ikään kuin itsepäisyydestä hän jatkoi tätä väittelyä . . . Vuoden 1972 helmikuun 23. päivän Literaturnaja gazetassa sanoutui irti (ties miksi, kun kaikki vaarat olivat jo takana): "Elämä on ajat sitten häivyttänyt 'Kolyman kertomusten' problematiikan." Luopuminen oli ympäröity surureunuksella, ja siitä me kaikki ymmärsimme, että Shalamov oli kuollut. (Huomautus vuodelta 1972.)

teissä. Ja kuitenkin: kuka uskovista turmeltui? Heitä kuoli — kyllä — mutta he eivät turmeltuneet.

Entä miten on selitettävissä, että jotkut horjuvat ihmiset juuri leirissä kääntyivät uskoon, saivat siitä vahvistusta ja selviytyivät hengissä turmeltumatta?

Ja monet muut yksittäiset ja huomaamatta jääneet selviytyvät elämänsä käännekohdasta eivätkä erehdy valinnassaan. Ne jotka ehtivät huomata, että ei vain heillä ole paha olla, että naapurin asiat ovat vielä huonommin, että tällä on vielä raskaampaa.

Entä kaikki ne, jotka rangaistusvyöhykkeen ja uuden tuomion uhalla kieltäytyivät rupeamasta koputtelijoiksi?

Miten maaperän tutkija Grigori Ivanovitsh Grigorjev on yleensä selitettävissä? Tämä tiedemies lähti vuonna 1941 vapaaehtoisesti nostoväkeen, ja jatkohan tiedetään: joutui vihollisen vangiksi Vjazmassa. Koko Saksan sotavankeuden ajan istui leirissä. Jatko tiedetään: myös meillä pantiin istumaan. Kymppi. Minä tutustuin häneen talvella Ekibastuzissa yleisissä töissä. Hänen suuret rauhalliset silmänsä suorastaan säteilivät suoruutta, jonkinlaista taipumatonta suoruutta. Tuo ihminen ei milloinkaan osannut taipua henkisesti eikä hän taipunut leirissäkään, vaikka kymmenestä vuodestaan hän oli vain kaksi työssä erikoisalallaan eikä koko tuomionsa aikana saanut juuri yhtään pakettia. Häneen iskostettiin joka suunnalta leirin filosofiaa ja leirin turmelusta, mutta hän ei suostunut omaksumaan niitä. Kemerovon leireissä operatiivivaltuutettu värväsi häntä sinnikkäästi. Grigorjev vastasi aivan avoimesti: "Minua *iljettää* keskustella teidän kanssanne. Kyllä te halukkaita löydätte muutenkin." — " Vielä sinä ryömit kontallasi eteeni, roisto!" — "Mieluummin minä hirttäydyn ensimmäiseen oksaan." Ja hänet lähetettiin rangaistusleiripisteeseen. Siellä hän kesti puoli vuotta. Ja tekihän hän vielä anteeksiantamattomampiakin *virheitä:* jouduttuaan maatalousalakomennukselle hän torjui hänelle (maaperän tutkijalle) tarjotun prikaatinpäällikön tehtävän! Mutta kylläkin kitki ja niitti uutterasti. Ja mikä vielä tyhmempää: Ekibastuzissa hän kieltäytyi rupeamasta kivilouhoksen kirjaajaksi — vain siitä syystä, että hän olisi joutunut kirjaamaan työläisille *tuhtaa,* josta aina humalainen vapaa kymppi myöhemmin selvittyään olisi joutunut vastaamaan. (Olisikohan joutunut?) Ja hän lähti louhimaan kiveä! Hänen luonnoton rehellisyytensä oli niin hirvittävää, että mennessään vihannestyöprikaatin mukaan perunatöihin hän ei varastanut perunoita, vaikka kaikki varastivat. Hänelle järjestyi paikka koneverstaan etuoikeutetusta prikaatista pumppuaseman laitteiden tuntumasta, mutta hän lähti tuolta paikalta vain siksi, että hän kieltäytyi pesemästä Treivishin — vapaan työnjohtajan ja poikamiehen — sukkia. (Prikaatitoverit suostuttelivat: eikö se ole samantekevää mitä työtä sinä teet? Ei, näköjään ei ollut samantekevää!) Niin monta kertaa hän valitsi huonomman ja raskaamman osan vain ollakseen kieroontumatta sielul-

taan! Ja voin todistaa, että hän ei kieroontunut yhtään. Enemmänkin: ihmisen valoisa paheeton henki vaikutti merkillisesti hänen ruumiiseensa (nykyään sellaiseen vaikutukseen ei uskota, sitä ei ymmärretä) — lähes 50-vuotiaan Grigori Ivanovitshin elimistö vahvistui leirissä: hänen aikaisempi nivelreumatisminsa katosi kokonaan, ja sairastettuaan lavantaudin hän muuttui erikoisen terveeksi: pukeutui talvella paperisäkkeihin, joihin hän leikkasi reiät päätä ja käsiä varten — eikä vilustunut!

Niin että eiköhän pikemminkin ole sanottava, että mikään leiri ei pysty turmelemaan niitä, jotka ovat ytimeltään kestäviä ja jotka eivät nojaa surkeaan ideologiaan, että "ihminen on luotu onnea varten", ideologiaan joka murenee työhönmääräjän kepin ensimmäisestä iskusta?

Leirissä turmeltuvat ne, joilla ennen leiriin joutumista ei ollut rikkautenaan mitään moraalia, mitään henkistä kasvatusta. (Tämä ei ole suinkaan teoreettinen mahdollisuus, meidän hienon vuosisadanpuolikkaamme aikana sellaisia on varttunut miljoonia.)

Leirissä turmeltuvat ne, jotka turmeltuivat jo vapaudessa tai olivat muokatut turmeltumaan. Sillä myös vapaudessa turmellutaan ja välistä leirivankeja tehokkaamminkin.

Eikö saattovartion upseeri, joka käski sitoa Moiseevaiten pylvääseen häväistäväksi, ollutkin turmeltuneempi kuin syljeksivät leirivangit?

Ja saman tien toinen kysymys: Sylkivätkö kaikki prikaatien miehet häntä? Ehkäpä vain pari miestä kustakin prikaatista? Juuri näin asian laita varmaankin oli.

Tatjana Falike kirjoittaa: "Tarkkailtuani ihmisiä vakuutuin siitä, että ihminen ei voinut muuttua leirissä konnaksi, ellei hän ollut konna jo ennen joutumistaan leiriin."

Jos ihminen huononee leirissä jyrkästi, niin ehkäpä hän ei huononekaan, vaan hänestä paljastuu sisäinen kataluus, jonka aikaisemmin yksinkertaisesti ei tarvinnut paljastua?

M. A. Voitshenko on tätä mieltä: "Leirissä elämän olosuhteet eivät määränneet tietoisuutta, vaan päinvastoin tietoisuudesta ja hellittämättömästä uskosta ihmisyyteen riippui, muutuitko eläimeksi vai pysyitkö ihmisenä."

Jyrkkä, päättävä kannanotto . . . Mutta hän ei ole ainoa, joka ajattelee näin. Taiteilija Ivashev-Musatov todistelee kiihkeästi samaa.

Niin, leiriturmelus oli joukkoilmiö. Mutta ei yksinomaan siksi, että leirit olivat kauhistuttavat, vaan lisäksi siksi, että me — neuvostoihmiset — astuimme Arkkipelagin kamaralle henkisesti aseettomina, valmiina turmeltumaan, jo vapaudessa turmeltumistartunnan saaneina ja korvat hörössä kuuntelimme vanhojen leirivankien opetuksia, "miten leirissä pitää elää".

Kun meidän velvollisuutemme on aivan leireittäkin tietää, miten pitää elää (ja miten kuolla).

Ja ehkäpä sentään, Varlam Tihonovitsh, ihmisten kesken herää ystävyys puutteessa ja hädässä, jopa äärimmäisessäkin hädässä, ei kuitenkaan

meidän kaltaistemme kuivien ja alhaisten ihmisten, jollaisiksi meidän vuosikymmenemme ovat meidät kasvattaneet?

Jos turmeltuminen on niin väistämätöntä, niin miksi Olga Lvovna Sliozberg ei jättänyt paleltuvaa ystävätärtään metsätielle vaan jäi miltei varmasti tuhoutumaan tämän kanssa — ja pelasti tämän? Eikö heidän hätänsä ollut äärimmäinen hätä?

Jos turmeltuminen on niin väistämätöntä, niin mistä ilmaantuu Vasili Mefodievitsh Jakovenkon kaltainen ihminen? Hän istui kaksi tuomiota ja juuri vapauduttuaan eli vapaana Vorkutassa, aloitteli ryömimistä saattovartiotta ja hankiskeli ensimmäistä pesäänsä. Eletään vuotta 1949. Vorkutassa aletaan panna entisiä vankeja istumaan, heille annetaan uusia tuomioita. Istumaanpanemispsykoosi! Vapaiden keskuuteen leviää paniikki! Miten selviytyä? Miten tekeytyä mahdollisimman huomaamattomaksi? Mutta sitten vangitaan J. D. Grodzenski, Jakovenkon ystävä samasta Vorkutan leiristä, ja hän ajautuu tutkintavaiheessa viimeisilleen, kun kukaan ei tuo paketteja. Ja Jakovenko alkaa pelottomasti viedä paketteja ystävälleen! Jos haluatte, koirat, kahmaiskaa minutkin!

Miksi *tämä* ei turmeltunut?

Eivätköhän k a i k k i hengissä selviytyneet muista jonkun, joka leirissä ojensi käden ja pelasti vaaran hetkellä?

Kyllä, leirit olivat tarkoitetut turmelemaan. Mutta se ei merkitse, että ne olisivat onnistuneet turmelemaan *jokaisen.*

Niin kuin luonnossa ei missään eikä milloinkaan tapahdu hapettumisprosessia ilman pelkistymistä (toinen hapettuu ja toinen pelkistyy samanaikaisesti), samoin ei leirissäkään (eikä yleensä elämässä) tapahdu turmeltumista ilman nousemista. Ne ovat vierekkäin.

Seuraavassa osassa toivon voivani osoittaa, että toisessa leirissä — erikoisleireissä — muotoutui jossakin vaiheessa toisenlainen *kenttä:* turmeltumisprosessi vaikeutui pahoin, ja nousemisprosessi alkoi houkuttaa jopa leirin konniakin.

Entä *ojentuminen?* Miten oli ojentumisen laita? ("Ojentuminen" on yhteiskunnallis-valtiollinen käsite eikä osu yksiin *nousun* kanssa.) Maailman kaikki oikeusjärjestelmät — ei vain meidän — haaveilevat siitä, että rikolliset eivät pelkästään kärsisi tuomiotaan vaan ojentuisivat eli että heitä ei enää uudelleen nähtäisi syytettyjen penkillä — ei ainakaan syytettyinä samasta rikoksesta.[1]

Dostoevski huudahtaa: "Kenet pakkotyö olisi koskaan ojentanut?"

[1] Tosin Viidettäkymmenettäkahdeksatta ei milloinkaan yritettykään "ojentaa' eli estää joutumasta istumaan uudelleen. Olemme jo lainanneet vankeustieteilijöiden vilpittömiä lausumia tästä. Viideskymmeneskahdeksas aiottiin tuhota työllä. Selviytymisemme johtuikin jo omatoimisuudestamme.

Ojentumisen ihanne sisältyi myös Venäjän reformin jälkeiseen lainsäädäntöön (Tshehovin "Sahalin" lähtee tuosta ihanteesta). Mutta toteutettiinko sitä menestyksekkäästi?

P. Jakubovitsh on pohtinut tätä paljon ja kirjoittaa: pakkotöiden terrorikomento "ojentaa" vain turmeltumattomia mutta — nämä eivät muutenkaan tekisi rikosta uudelleen. Mutta tärveltyneen tämä järjestelmä vain turmelee, pakottaa turvautumaan viekkauteen ja teeskentelemään, parhaansa mukaan yrittämään olla jättämättä johtolankoja.

Mitä on sanottava meidän ojennustyöleireistämme?! Vankeustieteen (Gefängniskunde) teoreetikot ovat aina olleet sitä mieltä, että vankeus ei saa saattaa täydellisen epätoivon asteelle, että on jätettävä toivo ja ulospääsy. Lukija on jo nähnyt, että meidän ojennustyöleirimme saattoivat vain ja nimenomaan täydelliseen epätoivoon.

Tshehov sanoi oikein: "Syventymistä itseensä — sitä ojentuminen todella edellyttää." Mutta juuri itseensä syventymistä leiriemme perustajat pelkäsivät kaikkein eniten. Yhteisparakit, työprikaatit, työkollektiivit olivat nimenomaan tarkoitetut estämään ja tärvelemään tämän vaarallisen itseensä syventymisen.

Mitäpä ojentumista meidän leireissämme olisi tapahtunut! — pelkkää tärveltymistä: kriminaalien varkaiden moraalin omaksumista, leirin julman moraalin omaksumista yleiseksi elämän laiksi (vankeustieteilijöiden kielellä "kriminogeeniset paikat" rikollisuuden koulu).

Pitkän tuomionsa kärsimistä lopetteleva I. G. Pisarev kirjoittaa (vuonna 1963): "Erikoisen vaikeaksi tämä käy siksi, että täältä lähtee parantumattomana hermorauniona, terveys auttamattomasti aliravitsemuksen ja jokahetkisten ärsytysten tuhoamana. Täällä ihmiset tärveltyvät lopullisesti. Jos ihminen jo ennen tuomitsemistaan teititteli hevosiakin, niin nyt hän on jo tyystin hampaaton. Jos ihmistä seitsemän vuoden ajan nimitetään siaksi, hän alkaa röhkiä ... Vain ensimmäinen vuosi rankaisee rikollista, loput muuttavat julmaksi, hän sopeutuu olosuhteisiin, siinä kaikki. Pitkäaikaisuudellaan ja julmuudellaan laki rankaisee enemmän perhettä kuin rikollista."

Ja sitten toinen kirje. "Tuntuu tuskalliselta ja pelottavalta lähteä elämästä näkemättä ja tekemättä mitään elämässään, kun ihmisestä ei piittaa kukaan paitsi — varmaankin — äiti, joka väsymättä odottaa elämänsä loppuun asti."

Ja melkoisesti asioita pohdiskellut Aleksandr Kuzmitsh K. kirjoittaa (vuonna 1963):

> "Ampumisteloitukseni muutettiin 20:n vuoden pakkotyöksi, mutta rehellisesti sanoen en katso sitä hyväksi teoksi ... Koin omissa nahoissani ja luissani kaikki nuo "virheet", joiksi niitä nykyään on tapana nimittää, — eivätkä ne olleet hiukkaakaan Maidanekia ja Auschwitzia helpompia. Miten erottaa lian totuu-

desta? Murhaajan kasvattajasta? Lain laittomuudesta? Pyövelin patriootista? Jos hän koko ajan ylenee, luutnantista everstiluutnantiksi, lakissaan kokardi, joka kovasti muistuttaa ennen vuotta -17 käytössä ollutta? ... Miten selvitän itselleni koko tämän viekkaan sotkun, kun nyt lähden ulos 18:n vuoden istumisen jälkeen? ... Kadehdin teitä, sivistyneitä ihmisiä, joilla on notkea äly ja joiden ei tarvitse kauan vaivata päätään miettimällä, miten menetellä tai miten sopeutua, — *mitä muuten ei tee mielikään.*"

Erinomaisesti sanottu: "Ei tee mielikään!" Onko hän muka turmeltunut, jos hän lähtiessään tuntee tällä tavalla? ... Mutta onko hän sitten *ojentunut* valtiollisessa mielessä? Ei suinkaan. Valtion kannalta hän on suorastaan mennyttä kalua — onhan hän päätynyt tällaiseen kantaan: ei eroa Auschwitzista, eikä kokardeissakaan ole eroa.

Valtion haluamaa (?) "ojentumista" se ei yleensä milloinkaan leireillä saavuta. Leireistä "valmistuneet" ovat oppineet vain teeskentelemään — miten *tekeytyä* ojentuneeksi — sekä harjaantuneet suhtautumaan kyynisesti valtion vetoomuksiin, valtion lakeihin, sen lupauksiin.

Entä jos ihmisellä ei ole mitään mistä *ojentua?* Ellei hän ole rikollinen ollenkaan? Jos hänet on pantu istumaan siitä, että hän rukoili Jumalaa tai ilmaisi itsenäisen mielipiteen tai joutui sotavankeuteen, tai jos hän istuu isänsä takia yksinkertaisesti vain jouduttuaan sattumalta kiintiöön, niin mitä leirit hänelle antavat?

Sahalinin vankilatarkastaja sanoi Tshehoville: "Jos sadasta pakkotyövangista loppujen lopuksi lähtee 15—20 kunnollista, niin siitä meidän ei ole kiittäminen niinkään käyttämiämme ojentamistoimenpiteitä kuin meidän Venäjän tuomioistuimiamme, jotka lähettävät pakkotöihin niin paljon hyvää ja luotettavaa ainesta."

No niin, tässä onkin arvio Arkkipelagista, jos syyttömien tulijoiden määrä korotetaan — sanokaamme — 80:een ja lisäksi muistetaan, että meidän leireissämme myös tärveltymisprosentti kasvoi.

Ellei puhuta epämieluisien miljoonien jauhamiseen tarkoitetusta lihamyllystä eikä tunkiosta, johon paiskataan kansaansa säälimättä, vaan puhutaan vakavasti otettavasta ojentamisjärjestelmästä, esiin kohoaa kysymyksistä kaikkein vaikein: kuinka voidaan yhtenäisen rikoslain perusteella antaa yhtäläisiä yhdenmukaistettuja rangaistuksia? Sillä näennäisen *samanlaiset* tuomiot, joita langetetaan *erilaisille* ihmisille, moraalisemmille ja tärveltyneemmille, herkemmille ja karkeammille, sivistyneemmille ja sivistymättömämmille, ovat aivan *erilaisia* tuomioita. (Vrt. Dostoevskin "Muistelmia kuolleesta talosta" -teoksen moniin kohtiin.)

Englantilaisten ajattelu on ymmärtänyt tämän, ja niinpä heillä nyt sanotaankin (en tiedä, paljoltako noudatetaan), että rangaistuksen on oltava paitsi rikoksen myös jokaisen rikollisen persoonallisuuden mukainen.

Esimerkiksi ulkonaisen vapauden yleinen menettäminen on sisäiseltä maailmaltaan rikkaammalle ihmiselle lievempi rangaistus kuin kehittymättömälle ihmiselle, joka elää enemmän ruumillaan. Tämä jälkimmäinen "tarvitsee enemmän ulkoisia vaikutelmia, ja vaistot vetävät häntä voimakkaammin vapauteen" (Jakubovitsh). Jopa yksinäisvankeuskin on edelliselle helpompaa, varsinkin jos on kirjoja. (Voi kuinka jotkut meistä janosivat sellaista vankeutta leirin asemesta! Vaikka ruumiin onkin ahdas olla — millaiset tilat se avaakaan järjelle ja sielulle! Nikolai Murozov ei mitenkään herättänyt huomiota ennen istumaan joutumistaan *eikä* — ja tämä on kaikkein hämmästyttävintä! — sen jälkeen. Mutta vankeusajan syventyminen soi hänelle mahdollisuuden päästä perille atomin planetaarisesta rakenteesta sekä varaukseltaan erilaisista ytimestä ja elektroneista — kymmenen vuotta ennen Rutherfordia! Mutta m e i l l e ei tarjottu kyniä eikä paperia eikä kirjoja vaan viimeisetkin takavarikoitiin.) Toinen taas ei kenties kestä yksinäisselliä vuottakaan vaan yksinkertaisesti kuihtuu, nääntyy. Hän tarvitsee jonkun, kunhan vai tovereita! Mutta edelliselle epämiellyttävä seura on yksinäisyyttä pahempaa. Niinpä leiri (vaikka siinä annetaan ruokaa vähän) on jälkimmäiselle paljon helpompi koettelemus kuin edelliselle. Ja 400:n ihmisen parakki, jossa kaikki huutavat, höpöttävät roskaa, pelaavat korttia ja dominoa, hirnuvat ja kuorsaavat ja jossa kaiken tämän ylitse vielä pauhaa koko ajan älykääpiöille tarkoitettu radio. (Niitä leirejä, joissa minä istuin, *rangaistiin* radion puuttumisella! — siinä pelastus!)

Niinpä juuri ojennustyöleirijärjestelmä, sen pakollinen kohtuuton ruumiillinen työ sekä pakko kuulua alentavasti sorisevaan ihmispaljouteen olivat vankilaa tehokkaampi intelligentsian tuhoamisen menetelmä. Juuri intelligentsiasta tuo järjestelmä teki lopun nopeasti ja lopullisesti.

III Kurmotettu vapaus

Mutta kun kaikki tärkeä GULAGin Arkkipelagista on kirjoitettu, luettu ja ymmärretty, mahdetaanko vielä ymmärtää tätä: millainen oli meidän *vapautemme?* Millainen oli maa, joka vuosikymmeniä kantoi sisässään Arkkipelagia?

Minä olen kantanut sisässäni reilusti miehen nyrkin kokoista kasvainta. Kasvain pani mahani pullistumaan ja vääristymään, se haittasi syömistäni ja nukkumistani, ja minä tiesin aina sen olemassaolosta (vaikka se ei käsittänyt puoltakaan prosenttia ruumiistani, kun taas Arkkipelagi käsitti noin kahdeksan prosenttia maasta). Mutta sen kammottavuus ei ollut siinä, että se painoi ja ahdisti lähielimiä, vaan kaikkein kammottavinta oli se, että kasvain eritti myrkkyjä ja myrkytti koko ruumista.

Samalla tavalla Arkkipelagin myrkyt vähitellen myrkyttivät koko meidän maamme. Jumala yksin tietää, päästäänkö niistä milloinkaan.

Osaammeko ja *uskallammeko* kuvata iljetyksen, jossa elimme (ja joka ei muuten paljon eroa tämänpäiväisestä)? Ja ellei tuota iljetystä näytetä kokonaan, tuloksena on heti valhe. Juuri tästä syystä olenkin sitä mieltä, että kolmekymmentä-, neljäkymmentä- ja viisikymmentäluvulla meillä *ei ollut kirjallisuutta.* Sillä ilman *koko* totuutta ei kirjallisuutta olekaan. Tänään tuota iljetystä näytetään sen verran, kuin muoti sallii — lipsahduksina, irrallisissa lauseissa, lisäyksissä, sävyillä — ja taas tuloksena on valhe.

Vaikkei se olekaan kirjamme tehtävä, yritämme kuitenkin lyhyesti luetella *vapaan* elämän piirteet, jotka Arkkipelagin naapuruus määräsi tai jotka yhdessä sen kanssa muodostivat yhdenmukaisen tyylin.

1. ALITUINEN PELKO. Niin kuin lukija on jo nähnyt, Arkkipelagiin vieminen ei rajoittunut vuosiin 1935, 1937 eikä 1949. Sinne vietiin *aina.* Niin kuin ei ole minuuttia, jona ei kuolisi eikä syntyisi ihmisiä, samoin ei ollut minuuttia, jona ei olisi vangittu. Milloin se tuli ihmisen lähelle, milloin oli jossakin kauempana, välistä ihminen petti itseään, että mikään ei uhkaa häntä, välistä hän itse rupesi pyöveliksi, ja niin uhka heikkeni, mutta jokainen tämän maan täysikasvuinen asukas kolhoosilaisesta politbyron jäseneen tiesi aina, että varomaton sana tai liikahdus riitti suistamaan hänet peruuttamattomasti kuiluun.

Niin kuin Arkkipelagissa jokaisen loisen alapuolella ammotti yleisten töiden kuilu (ja tuho), samoin maan jokaisen asukkaan alapuolella ammot-

ti Arkkipelagin kuilu (ja tuho). Näennäisesti maa on Arkkipelagiaan paljon suurempi, mutta silti koko maa ja sen kaikki asukkaat riippuvat ikään kuin haamumaisesti levitetyn kidan yläpuolella.

Pelko ei ollut aina vangitsemisen pelkoa. Oli myös väliportaita: puhdistus, tarkistus, rutiinimainen tai poikkeuksellinen kyselykaavakkeen täyttäminen, erottaminen työstä, kirjoilta poistaminen tai karkotus[1]. Kyselykaavakkeet olivat niin yksityiskohtaisiksi ja uteleviksi laadittuja, että yli puolet väestöstä tunsi syyllisyyttä ja kärsi jatkuvasti kyselykaavakkeen täyttöajan lähestyessä. Laadittuaan kerran väärän elämäntarinan ihmiset yrittivät sitten olla sotkeutumatta. Mutta vaara saattoi iskeä odottamatta: kadyilaisen Vlasovin poika Igor kirjoitti aina, että hänen isänsä oli kuollut. Tällä tavalla hän oli jo päässyt sotakouluun. Äkkiä hänet kutsuttiin: kolme päivää aikaa esittää todistus, että isäsi on kuollut. Siinäpähän esität!

Yhteinen pelko johti varmaan tietoisuuteen omasta mitättömyydestä ja kaikkinaisen *oikeuden* puuttumisesta. Vuoden 1938 marraskuussa Natasha Aniskova sai tietää, että hänelle kaikkein rakkain ihminen (rekisteröimätön mies) oli pantu Orelissa istumaan. Hän matkusti sinne. Vankilan edessä oleva valtava tori oli tupaten täynnä kärryjä, joissa istui virsuihin ja röijyihin pukeutuneita eukkoja paketteineen — niitä ei otettu vastaan. Anitshkova pisti päänsä pelottavassa vankilan muurissa olevasta luukusta sisään. "Kuka te olette?" häneltä kysyttiin tiukasti. Hänen selostuksensa kuunneltiin. "Kuulkaahan nyt, toveri moskovalainen, minä annan teille *yhden neuvon:* lähtekää heti, muutoin teitä *tullaan hakemaan* yöllä!" Ulkomaalaiselle tämä kaikki on käsittämätöntä: miksi tshekan mies antoi asiallisen vastauksen asemesta neuvon, jota ei ollut pyydetty? Mikä oikeus hänellä oli vaatia vapaata kansalaista lähtemään heti? Ja kuka *tulee* ja miksi? Mutta kuka neuvostokansalainen voisi valehdella, että hän ei ymmärrä tai että tapaus on epätodennäköinen? Tuollaisen neuvon jälkeen varotaan visusti jäämästä vieraaseen kaupunkiin!

N. J. Mandelstam huomauttaa aivan oikein: elämämme oli niin vankeuden kyllästämää, että tavalliset monimerkityksiset sanat "viety", "pantu istumaan", "istuu" ja "päästettiin" jokainen meillä ymmärtää vain yhdessä merkityksessä — jopa tekstistä irrallaan!

Huolettomuuden tunnetta kansalaisemme eivät ole milloinkaan kokeneet.

2. KIINNITTYNEISYYS. Jos olisi voinut helposti vaihtaa asuinpaikkaansa, lähteä sieltä, jossa vaara uhkaa, ja sillä tavalla vapautua pelosta ja pi-

[1] Edelleen sellaiset vähän tunnetut muodot kuin: erottaminen puolueesta, erottaminen työstä ja passitus leiriin vapaana työntekijänä. Stepan Grigorjevitsh Ontshul karkotettiin tällä tavalla vuonna 1938. Luonnollisestikin tällaiset tapaukset luokiteltiin äärimmäisen epäluotettaviksi. Sodan aikana Ontshul otettiin työpataljoonaan, jossa hän kuoli.

ristyä, ihmiset olisivat käyttäytyneet rohkeammin ja saattaneet jopa ottaa riskejä. Mutta pitkien vuosikymmenten ajan meidät kahlitsi järjestys, että yksikään työntekijä ei voinut omasta tahdostaan jättää työpaikkaansa. Lisäksi kirjoillaolo sitoi jokaisen asuinpaikkaansa. Edelleen asunto, jota ei käy myyminen eikä vaihtaminen eikä vuokraaminen. Tästä syystä asuinpaikkakunnalla tai työpaikalla *protestoiminen* oli hullun rohkeutta.

3. SALAISUUS, EPÄLUOTTAMUS. Nämä tunteet korvasivat aikaisemman avomielisen sydämellisyyden, vieraanvaraisuuden (joita ei ollut tapettu vielä 20-luvulla). Nuo tunteet muuttuvat jokaisen perheen ja jokaisen ihmisen luonnolliseksi suojakeinoksi, varsinkin siksi, että kukaan ei voi ottaa lopputiliä eikä lähteä minnekään, ja jokainen pikkuseikka on vuosikausien ajan näkyvillä ja kuuluvilla. Neuvostoihmisen salamyhkäisyys ei ole suinkaan liiallista, se on välttämätöntä, vaikka se välistä saattaakin ulkomaalaisesta vaikuttaa yli-inhimilliseltä. Entinen tsaarin armeijan upseeri K. U. selviytyi hengissä ja vältti joutumasta istumaan yksinomaan siksi, että mennessään naimisiin hän ei kertonut v a i m o l l e e n menneisyydestään. Kun hänen veljensä — N. U. — vangittiin, vangitun vaimo (puolisot asuivat sillä hetkellä eri kaupungeissa) salasi miehensä vangitsemisen i s ä l t ä ä n ja s i s a r e l t a a n, jotta nämä eivät puhuisi sivu suunsa. Vaimo katsoi paremmaksi kertoa heille ja kaikille (ja sitten pitkään näytellä), että mies oli jättänyt hänet! Nämä ovat yhden perheen salaisuuksia, jotka nyt, 30 vuotta myöhemmin, kerrotaan julki. Ja millä kaupunkilaisperheellä ei ollut tällaisia salaisuuksia?

Vuonna 1949 ylioppilas V. I:n opiskelutoverin isä vangittiin. Sellaisissa tapauksissa kaikki kavahtivat loitolle, ja sitä pidettiin luonnollisena, mutta V. I. ei loitonnut vaan avoimesti ilmaisi tytölle myötätuntoaan ja yritti auttaa. Näin epätavallisen käytöksen perin juurin pelästyttämä tyttö torjui avun ja V. I:n osanoton ja valehteli tälle, että hän ei uskonut vangitun isänsä rehellisyyteen ja että varmaankin tämä oli koko elämänsä ajan salannut rikoksensa perheeltään. (Vasta Hrushtshevin aikana he ottivat asian puheeksi: tyttö oli silloin päätellyt, että V. I. oli joko koputtelija tai tyytymättömiä pyydystävän neuvostovastaisen organisaation jäsen.)

Tämä yleinen keskinäinen epäluottamus syvensi orjuuden veljeshautaa. Jos joku alkoi rohkeasti ja avoimesti lausua mielipiteitään, kaikki kavahtivat: "Provokaatiota!" Tällä tavalla jokainen esiin murtautunut vilpitön protesti oli tuomittu yksinäisyyteen ja vieroksuttavaksi.

4. YLEINEN TIETÄMÄTTÖMYYS. Piileskelemällä toisiamme ja suhtautumalla toisiimme epäluuloisesti me itse autoimme täydellistä *salaisuutta,* täydellistä harhainformaatiota juurtumaan keskuuteemme, edistimme ilmiötä, joka on kaiken tapahtuneen *perimmäinen syy* — sekä miljoonien istumaan panemisien että niiden kollektiivisen hyväksymisen. Emme kertoneet toisillemme mitään, emme huutaneet, emme vaikeroineet emmekä saaneet tietää toisiltamme mitään vaan antauduimme sanomalehtien ja

valtion puhujien valtaan. Joka päivä meille tyrkättiin jotakin kiihottavaa, esimerkiksi valokuva jostakin viiden tuhannen kilometrin päässä sattuneesta (sabotaasin aiheuttamasta) junaonnettomuudesta. Mutta mikä meidän olisi pitänyt ehdottomasti tietää — mitä omassa rapussamme oli tänään tapahtunut — sitä meidän oli mahdoton saada tietää.

Kuinka voisi kehittyä kansalaiseksi, ellei tiedä ympärillä tapahtuvasta elämästä mitään? Vasta kun itse olet jäänyt rautoihin, tiedät — liian myöhään.

5. ILMIANTAMINEN, käsittämättömän laajalle levinnyt. Sadat tuhannet operatiivimiehet virkatyöhuoneissaan ja valtion rakennusten näkymättömissä huoneissa ja salaisissa tapaamishuoneistoissa värväsivät väsymättä ja paperia ja aikaansa säästämättä vaativat ilmiantoja niin valtavalta ilmiantajien paljoudelta, että informaation kerääminen ei olisi sellaista ollenkaan edellyttänyt. He värväsivät jopa ilmeisen turhia ja heille sopimattomia henkilöitä, jotka eivät taatusti suostuisi — esimerkiksi leirissä kuolleen baptistipappi Nikitinin uskovaa vaimoa. Silti häntä seisotettiin tuntikausia kuulustelussa, vuoroin vangittiin ja vuoroin siirrettiin tehtaassa huonompaan työhön. Yksi näin ylenpalttisen värväämisen tavoitteista selvästikin oli: päästä siihen, että jokainen alamainen tuntisi urkintaputkien hengityksen. Että jokaisessa seurassa, jokaisessa työhuoneessa ja jokaisessa asunnossa joko olisi ilmiantaja tai kaikki pelkäisivät, että ilmiantaja on.

Esitän ylimalkaisen arvio-olettamuksen: neljästä—viidestä kaupunkilaisesta yhdelle varmasti tehtiin edes kerran elämässä tarjous ryhtyä koputtelijaksi. Mahdollisesti sellaista sattui enemmänkin. Viime aikoina olen suorittanut tarkistamisia sekä vangeista koostuvissa seuroissa että pinttyneiden vapaiden parissa: olen käynnistänyt keskustelun, milloin ketäkin on värvätty ja miten. Ja on käynyt niin, että useista pöydän ympärillä istuvista henkilöistä *kaikille* on aikoinaan tehty tarjouksia!

N. J. Mandelstam päättelee aivan oikein: paitsi ihmisten välisten siteiden heikentämisen tavoitetta oli toinenkin — värvättäviksi suostuneet pelkäävät paljastumisen häpeää ja toivovat järjestelmän pysyvyyttä.

Salaisuus ulotti kylmät tuntosarvensa yli koko kansan — se tunkeutui työtovereiden, vanhojen ystävien, ylioppilaiden, sotilaiden, naapureiden ja yhdessä varttuvien lasten keskuuteen — jopa NKVD:n odotushuoneeseen, paketteja tuomaan tulleiden vaimojen joukkoon.

6. PETTURUUS ELÄMÄN MUOTONA. Ihminen joka vuosikausia joutuu elämään alinomaisessa pelossa omasta puolestaan ja perheensä puolesta, muuttuu pelon alamaiseksi, pelon verolliseksi. Ja niinpä kaikkein vaarattomimmaksi elämisen muodoksi osoittautuu pysyvä petturuus.

Kaikkein lievin mutta samalla kaikkein laajimmalle levinnyt petturuuden muoto on: olla tekemättä suoranaisesti mitään pahaa mutta olla huomaamatta vieressä tuhoutuvaa, olla auttamatta häntä, kääntää selkänsä, kyyristyä. Naapurisi, työtoverisi tai jopa läheinen ystäväsi vangitaan. Olet vai-

ti, teeskentelet, ettet edes huomannut. (Et missään tapauksessa voi luopua nykyisestä työstäsi!) Yleisessä kokouksessa ilmoitetaan, että eilen kadonnut henkilö on paatunut kansan vihollinen. Ja sinun, joka kahdenkymmenen vuoden ajan olet istunut hänen kanssaan saman pöydän ääressä, on nyt jalolla vaikenemisellasi (tai mahdollisesti jopa tuomitsevalla puheenvuorollasi!) osoitettava, kuinka suuresti vieroksut hänen rikostaan. (Tämä uhraus sinun on tehtävä rakkaan perheesi, lähimpiesi tähden! Olisiko sinulla oikeutta olla ajattelematta h e i t ä ?) Mutta vangitulta jäi vaimo, äiti ja lapset — entäpä jos auttaisi edes heitä? Ei, ei, vaarallista: hehän ovat *vihollisen* vaimo ja vihollisen äiti ja vihollisen lapsia! (Ja sinun lastesihan on saatava vielä pitkä koulutus.)

Kun insinööri Paltshinski oli vangittu, hänen vaimonsa Nina kirjoitti Kropotkinin leskelle: "Olen aivan varaton, kukaan ei ole auttanut millään tavalla, kaikki kaihtavat ja pelkäävät . . . Nyt tiedän, mitä ystävät ovat. Poikkeuksia on erittäin vähän."[1]

Myös suojelija on vihollinen! Myös auttaja on vihollinen. Myös ystävyyttä jatkava on vihollinen. Manatun perheen puhelin vaikenee. Posti lakkaa tulemasta. Heitä ei tunneta kadulla, heitä ei tervehditä kädestä, heille ei nyökätä. Saati että heitä kutsuttaisiin kylään. Heille ei lainata rahaa. Kiehuvassa suurkaupungissa ihmiset tuntevat olevansa kuin autiomaassa.

Ja siihen Stalin pyrkiikin! Hän vain naureskelee viiksiinsä, tuo kengänkiillottaja!

Akateemikko Sergei Vavilov rupesi presidentti-lakeijaksi sen jälkeen, kun hänen suuri veljensä oli tuhottu. (Leikkisä viiksiniekka keksi sen ilkkuakseen, koetteli ihmisen sydäntä.) Neuvostokreivi A. N. Tolstoi varoi käymästä tapaamassa kovan onnen veljeään eikä edes antanut rahaa tämän perheelle. Leonid Leonov kielsi vaimoaan — omaa sukua Shabashnikova — käymästä tapaamassa istumaan pannun veljensä S. M. Shabashnikovin perhettä. Ja legendaarinen Dimitrov, tuo Leipzigin oikeudenkäynnin karjahteleva leijona, väistyi eikä pelastanut ystäviään Popovia ja Tanevia vaan petti nämä, kun heille, fasistien tuomioistuimen vapauttamille, pyöräytettiin neuvostomaassa 15 vuotta "murhayrityksestä toveri Dimitrovia vastaan" (istuivat Kraslagissa).

Vangittujen perheen tilanne kyllä tiedetään. Kalugasta kotoisin oleva V. J. Kaveshan muistelee: isän vangitsemisen jälkeen kaikki säikkyivät meitä kuin pitaalitautisia, ja minun oli pakko jättää koulunkäynti kesken — *lapset usutettiin kimppuun* (kasvatetaan kavaltajia! kasvatetaan pyöveleitä!) — ja äiti erotettiin työstä. Oli pakko lähteä kerjuulle.

Vuonna 1937 miliisit kuljettivat erään vangitun moskovalaisen perheen,

[1] 16. 8. 1929 päivätty kirje Lenin-kirjaston käsikirjoitusosastossa, tallenne 410, kotelo 5, yksikkö 24.

vaimon ja pienet lapset, rautatieasemalle — karkotettaviksi. Ja äkkiä asemalla kahdeksanvuotias poika katosi. Vaikka miliisit kuinka etsivät, he eivät löytäneet. Perhe karkotettiin ilman tuota poikaa. Hän oli sukeltanut Stalinin patsaan korkeaa jalustaa peittävän punaisen kankaan alle ja kyykki siellä, kunnes vaara oli ohi. Sitten hän palasi kotiin — asunto oli sinetöity. Hän pyrki naapureiden, tuttavien ja vanhempiensa ystävien luo, mutta — kukaan ei ottanut poikaa perheeseensä eikä edes huolinut yöksi! Ja hän antautui lastenkotiin . . . Aikalaiset! Maanmiehet! Tunnetteko pärstänne?

Ja kaikki tällainen on vasta petturuuden lievin askelma — torjumista. Ja miten monia houkuttelevia askelmia olikaan ja miten monet ihmiset laskeutuivatkaan niitä pitkin? Ne jotka erottivat Kaveshanin äidin työstä — eivätkö he torjuneet? kantaneet korttaan kekoon? Ne jotka tottelivat operatiivimiehen soittoa ja passittivat Nikitinan huonompaan työhön, jotta tämä nopeammin suostuisi koputtelijaksi? Entä toimittajat, jotka syöksyivät viivaamaan eilen vangitun kirjailijan nimeä yli?

Marsalkka Blücher — siinä tuon aikakauden vertauskuva: istui huuhkajana tuomioistuimen puhemiehistössä tuomitsemassa Tuhatshevskia. (Tosin tämä olisi tehnyt aivan samalla tavalla.) Kun Tuhatshevski oli ammuttu, myös Blücheriltä listittiin pää. Tai maineikkaat lääketieteen professorit Vinogradov ja Shereshevski. Muistamme, miten he vuonna 1952 sortuivat rikollisen valheen uhreina, mutta yhtä rikollisen valheen kollegoistaan Pletnevistä ja Levinistä he allekirjoittivat vuonna 1936. (Seppelepää harjoitteli teemaa ja kokeili sieluilla . . .)

Ihmiset elivät kavaltamisen *kentässä,* ja parhaat perustelut käytettiin sen puolustelemiseen. Muuan aviopari odotti vuonna 1937 vangitsemistaan — siitä syystä, että vaimo oli saapunut Puolasta. Ja he päättivät toimia näin: odottamatta tuota vangitsemista mies ilmiantoi vaimonsa! Vaimo vangittiin, kun taas mies "puhdistui" NKVD:n silmissä ja jäi vapaalle jalalle. Samana maineikkaana vuonna vanha poliittinen pakkotyövanki Adolf Mezhov lausui lähtiessään vankilaan ainokaiselle rakkaalle tyttärelleen Isabellalle: "Me olemme uhranneet elämämme neuvostovallan puolesta, älköönkä kukaan hyötykö sinun mielipahastasi. Liity komsomoliin!" Tuomioistuin ei evännyt Mezhovilta kirjeenvaihto-oikeutta, mutta komsomol vaati tytärtä luopumaan kirjeenvaihdosta isänsä kanssa, ja isän evästyksen hengessä tytär sanoutuikin irti isästään.

Miten paljon noita *irtisanoutumisia* silloin olikaan! — julkisia ja painettuja: "Minä — se ja se — sanoudun siitä ja siitä päivästä irti isästäni ja äidistäni, neuvostokansan vihollisista." Tällä ostettiin elämä.

Niiden jotka eivät eläneet tuohon aikaan (tai jotka eivät nyt elä Kiinassa) on miltei mahdoton ymmärtää ja antaa anteeksi. Keskimääräisissä ihmisyhteiskunnissa ihminen elää kuusikymmentä vuottaan eikä milloinkaan joudu tuollaisen valinnan pihteihin, ja hän on itse vakuuttunut kunnollisuudestaan, ja samoin ovat he, jotka pitävät puheen hänen haudallaan. Ih-

minen poistuu elämästä saamatta tietää, millaiseen pahan kaivoon voi suistua.

Sielujen joukkosaastuminen ei valtaa yhteiskuntaa hetkessä. Koko 20-luvun ja vielä 30-luvun alussa monet ihmiset säilyttivät meillä sielunsa ja aikaisemman yhteiskunnan käsitykset: pulaan joutuneita autetaan, vaaran uhmaamia puolustetaan. Vielä niinkin myöhään kuin vuonna 1933 Nikolai Vavilov ja Meister touhusivat avoimesti kaikkien istumaan pantujen VIRiläisten puolesta. On jokin turmeltumisen vähimmäisaika, jota lyhyemmässä ajassa suuri Aparaatti ei selviydy kansasta. Tuon ajan määrää myös jääräpäiden ikä. Venäjä tarvitsi 20 vuotta. Kun joukkovangitsemiset vuonna 1949 iskivät Baltian maihin, niiden turmeltumista oli kestänyt vasta 5—6 vuotta, mikä oli liian lyhyt aika, ja niinpä järjestelmän vainoamat perheet saivatkin tukea joka puolelta. (Oli muuten balttilaisten vastarintaa vahvistava lisäsyykin: yhteiskunnalliset vainot näyttivät kansalliselta sorrolta, ja tässä tapauksessa ihmiset ovat aina lujempia.)

Arvioidessamme vuotta 1937 Arkkipelagin kannalta emme suoneet sille korkeinta kruunua. Mutta tässä — *vapauden* kohdalla — meidän on pakko kruunata se petturuuden syövyttävällä kruunulla: on myönnettävissä, että juuri tuo vuosi mursi *vapautemme* hengen ja valeli joukkoturmeltumisella.

Eikä sekään vielä ollut yhteiskuntamme loppu! (Nyt näemme, että loppua ei tullut koskaan — Venäjän elävä säie eli ja venyi parempiin aikoihin, vuoteen 1956, eikä se nyt enää kuole.) Vastarinta ei näyttäytynyt julki, se ei kaunistanut yleisen rappeutumisen aikakautta mutta näkymättöminä lämpiminä suonina sykki, sykki, sykki, sykki.

Tuona kammottavana aikana, kun hämmingin vallassa yksinäisyydessä poltettiin rakkaita valokuvia, rakkaita kirjeitä ja päiväkirjoja, kun perhekaapin jokainen kellastunut paperi muuttui äkkiä tuhon tulenkarvaiseksi saniaiseksi ja itse reuhtoi heittäytymään uuniin, millaista rohkeutta vaatikaan tuhansina ja taas tuhansina öinä olla polttamatta, säilyttää tuomittujen (esimerkiksi Florenskin) tai moitituiksi tiedettyjen (esimerkiksi filosofi Fedorovin) arkistot! Ja millaiselta polttavalta illegaaliselta neuvostovastaiselta salaliitolta Lidia Tshukovskajan "Sofia Petrovna"-teoksen täytyikään tuntua! Isidor Glikin säilytti sen. Piiritetyssä Leningradissa, tuntiessaan kuoleman lähestyvän, hän laahusti halki koko kaupungin viemään teoksen sisarelleen — pelastaakseen sen.

Jokainen vallan vastainen teko vaati teon suuruuteen nähden suhteetonta rohkeutta. Dynamiitin hallussapitäminen Aleksanteri II:n hallituskaudella oli vaarattomampaa kuin turvapaikan antaminen kansan vihollisen orvolle Stalinin kaudella, mutta kuitenkin monia tällaisia lapsia otettiin ja pelastettiin (lapset kertokoot itse). Ja perheitä autettiin salaa. Ja jokuhan kävi päästämässä vangitun vaimon toivottomasta kolmen vuorokauden jonosta lämmittelemään ja nukkumaan. Ja jokuhan lähti sydän pamppaillen varoittamaan, että kotona on ansa ja että sinne ei saa palata. Ja joku-

han antoi pakoilijalle yösijan vaikkei itse sinä yönä nukkunutkaan.

Olemme jo muistelleet niitä, jotka uskalsivat olla äänestämättä Teollisuuspuolueen teloittamisen puolesta. Ja jotkuthan lähtivät Arkkipelagiin työtovereidensa — tavallisten huomaamattomien ihmisten — puolustamisesta. Poika tuli isäänsä: Rozhanskin poika Ivan joutui itsekin kärsimään puolustettuaan työtoveriaan Kopelevia. Leningradilaisen lastenkirjallisuuden kustantamon työpaikkaosaston kokouksessa M. M. Meisner nousi puolustamaan "lasten kirjallisuuteen pesiytyneitä tuholaisia", ja hänet erotettiin ja vangittiin heti. Tiesihän hän mihin ryhtyi![1] Ja sotasensuurin sensorityttö (Rjazan 1941) repi ventovieraan rintamamiehen rikollisen kirjeen, mutta kirjeen repiminen huomattiin, palaset koottiin ja — tyttö pantiin istumaan. Hän uhrautui tuntemattoman kaukaisen ihmisen vuoksi! (Minäkin sain kuulla siitä vain siksi, että se tapahtui Rjazanissa. Ja kuinka paljon oli tällaisia tapauksia, joista ei tiedetä? . . .)

Nyt on kätevä sanoa, että *istumaan paneminen* oli arpajaiset (Ehrenburg). Arpajaiset kylläkin mutta — jotkut arvat olivat merkittyjä. Yhteisnuottaa vedeltiin ja istumaan pantiin tavoitemäärien perusteella, kyllä, mutta — jokainen *julkisesti protestoinut* napattiin heti! Ja seurauksena oli *sielujen valinta,* eivät arpajaiset! Rohkeat joutuivat kirveen alle, heidät lähetettiin Arkkipelagiin, pois sumentamasta jäljelle jääneen yksitoikkoisen nöyrän *vapauden* kuvaa. Vähänkään puhtaammille ja paremmille ei ollut sijaa tässä yhteiskunnassa, joka puolestaan ilman heitä huononi yhä kelvottomammaksi. Nuo hiljaiset lähtivät — jättämättä mitään jälkiä. Ja kuitenkin heidän lähtönsä oli kansan sielun kuolemaa.

7. TURMELTUMINEN. Monen vuoden pelon ja kavaltamisen tilanteessa hengissä selviytyneet ihmiset säilyvät vain ulkonaisesti, ruummiillisesti. Sisällä oleva mätänee.

Niinpä miljoonat suostuivat koputtelijoiksi. Sillä jos Arkkipelagissa istui 35:n vuoden aikana (vuoteen 1953) kuolleet mukaan luettuina 40—50 miljoonaa (tämä on vaatimaton arvio, GULAGin asujaimisto vain kolmin- tai nelinkertaisena, ja sodan aikanahan jo pelkästään kuolikin *prosentti päivässä*), niin edes joka kolmannessa — vaikkapa vain joka viidennessä — jutussa on jonkun ilmianto ja jonkun todistajanlausunto! Kaikki he ovat vielä tänä päivänäkin keskuudessamme, nuo musteella murhaajat. Jotkut passittivat lähimmäisiään istumaan pelosta, ja se on vasta ensimmäinen askelma. Toiset ilmiantoivat hyötymisen toivossa ja kolmannet — silloin kaikkein nuorimmat, nyt eläkeiän kynnyksellä olevat — ilmiantoivat innos-

[1] Hallussamme on todistajanlausunto tapauksesta, jossa osoitettiin todella urhoollista joukkolujuutta, mutta toinenkin vahvistus tarvittaisiin: vuonna -30 Solovetskiin saapui rivistönä (eivät suostuneet saattovartion vartioitaviksi) useita satoja jonkin Ukrainan sotakoulun oppilaita — siitä että olivat kieltäytyneet tukahduttamasta talonpoikaislevottomuuksia.

tuneesti, aatteellisesti ja välistä jopa avoimestikin: vihollisen paljastaminenhan katsottiin luokkasankaruudeksi! Kaikki nuo ihmiset ovat keskuudessamme yhä ja useimmissa tapauksissa voivat hyvin, ja me vielä oikein ihastelemme, että he ovat "meidän tavallisia neuvostoihmisiämme".

Sielun syöpä kehittyy näkymättömästi ja tuhoaa juuri sielun sen osan, josta odottaisi löytävänsä kiitollisuuden. Fedor Peregud ruokki ja juotti Misha Ivanovin: tällä ei ollut työpaikkaa — hän järjesti tämän Tambovin vaunuvarikolle ja opetti ammatin; tällä ei ollut asuinpaikkaa — hän majoitti tämän luokseen, kuin sukulaisen. Ja niin sitten Mihail Dmitrievitsh Ivanov tekee NKVD:hen ilmoituksen, että Fedor Peregud kiitteli kotonaan ruokapöydässä saksalaisten tekniikkaa. (Fedor Peregud pitäisi tuntea — hän oli mekaanikko, moottorimies, radisti, sähkömies, kelloseppä, optikko, valaja, malliseppä, taidepuuseppä, lähes kahdenkymmenen erikoisammatin taitaja. Leirissä hän perusti hienomekaanikkaverstaan ja menetettyään jalkansa valmisti itselleen proteesin.) Peregudia tultiin hakemaan ja myös 14-vuotias tytär temmattiin vankilaan — ja kaikki tämä on M. D. Ivanovin tilillä! Hän saapui oikeudenkäyntiin kasvot mustina: siis välistä sielun mätäneminen näkyy kasvoista. Mutta pian hän lähti tehtaasta ja rupesi avoimesti valtionturvallisuuden palvelukseen. Myöhemmin hänet alennettiin lahjattomuuden vuoksi palokuntalaiseksi.

Turmeltuneessa yhteiskunnassa kiittämättömyys on jokapäiväinen, käypä tunne, sitä ei juuri edes hämmästellä. Kasvinjalostaja V. S. Markinin vangitsemisen jälkeen agronomi A. A. Solovjev varasti tyynesti edellisen jalostaman "Taiga-49"-vehnälajikkeen[1]. Kun buddhalaisen kulttuurin instituutti oli tuhottu (kaikki huomattavimmat työntekijät vangittu) ja sen johtaja akateemikko Shtsherbatski kuollut, Shtsherbatskin oppilas Kaljanov tuli akateemikon lesken luo ja suostutteli tämän luovuttamaan vainajan kirjat ja käsikirjoitukset hänelle — "muuten tulee ikävyyksiä: buddhalaisen kulttuurin instituutti on paljastunut vakoilukeskukseksi". Saatuaan työt haltuunsa hän julkaisi osan niistä (samoin kuin myös Vostrikovin tutkimuksen) omalla nimellään ja tällä tavalla kohosi maineeseen.

Moskovassa ja Leningradissa moni tieteellinen maine on samalla tavalla rakennettu verelle ja luille. *Oppilaiden kiittämättömyyteen,* joka kirjavana raitana halkoo 1930- ja 40-luvun tiedettämme ja tekniikkaamme, oli ymmärrettävä selitys: tiede siirtyi todellisten tiedemiesten ja insinöörien hallusta huonosti kypsyneiden ahneiden *nousukkaiden* käsiin.

Kaikkia noita omittuja töitä ja varastettuja keksintöjä on enää mahdoton jäljittää tai luetella. Entä vangituilta otetut asunnot? Entä varastetut tavarat? Eikö tämä villi piirre ollutkin sodan aikana miltei yleinen: jos joku on syvän surun vallassa tai joutunut pommituksen tai tulipalon uhriksi tai

[1] Ja kun Markin 20 vuotta myöhemmin rehabilitoitiin, Solovjev ei halunnut palauttaa hänelle edes p u o l t a palkkiosta! — Izvestija 15. 11. 1963.

evakuoitu, parempiosaiset naapurit — tavalliset neuvostoihmiset — pyrkivät juuri sillä hetkellä hyötymään hänen kustannuksellaan?

Turmeltumisen muodot ovat moninaiset, emmekä me tässä luvussa pysty selostamaan niitä tyhjentävästi. Yhteiskunnan yhteiselämä oli sitä, että kavaltajat nousivat asemiin, lahjattomuudet perivät voiton ja kaikki paras ja rehellinen joutui veitsen silppuamaksi. Kuka osoittaa minulle 1930- ja 50-luvun väliltä maasta *yhden tapauksen,* että kunnon ihminen olisi kukistanut, tuhonnut tai karkottanut halpamaisen rettelöitsijän? Väitän, että sellainen tapaus on mahdottomuus, samalla tavalla kuin yhdenkään vesiputouksen putoaminen poikkeuksellisesti ylöspäin on mahdottomuus. Kunnon ihminenhän ei käänny turvallisuuselinten puoleen, kun taas konnalla tuo keino on aina ulottuvilla. Eikä valtionturvallisuus puolestaan epäröi kenenkään kohdalla, jos se kerran ei epäröinyt Nikolai Vavilovin kohdalla. Joten miksi vesiputous putoaisi ylöspäin?

Tämä alhaisten ihmisten helppo voitto jaloista kiehui mustana löyhkäävänä vellinä suurkaupungin ahtaudessa, mutta myös rehtien arktisten pyryjen keskellä, napa-asemilla — 30-luvun mielimyytin alueella, jossa Jack Londonin kirkassilmäisten jättiläisten kelpaisi poltella rauhan piippua — se löyhkäsi. Domashnyi-saaren (Severnaja Zemlja) napa-asemalla oli vain kolme ihmistä: aseman puolueeseen kuulumaton päällikkö Aleksandr Pavlovitsh Babitsh, vanha arvostettu navantutkija, työmies Eremin, ainoa joka kuului puolueeseen, aseman puolueorganisaattori (!), komsomolilainen (ja samalla komsomolin organisaattori!) meteorologi Gorjatshenko, joka kunnianhimoisesti pyrki sysäämään päällikön syrjään ja valloittamaan tämän paikan. Gorjatshenko penkoo päällikön henkilökohtaisia tavaroita, varastaa papereita ja uhkailee. Jack Londonin mukaan kahden muun miehen olisi oikeastaan pitänyt yksinkertaisesti pistää heittiö avantoon. Vaan ei — pohjoisen meritien ylihallintoon lähetetään Papaninille sähke, että on välttämättä vaihdettava miestä. Puolueorganisaattori Eremin allekirjoittaa sähkeen mutta tuleekin sitten heti katuneeksi tekoaan komsomolilaiselle, ja yhdessä he lähettävät Papaninille puolueen ja komsomolin yhteisen — sisällöltään päinvastaisen — sähkeen. Papaninin päätös: kollektiivissa hajaannustila, kollektiivi palautettava mantereelle. Jäänmurtaja "Sadko" saapuu hakemaan heitä. Jo laivalla komsomolilainen aikaa hukkaamatta luovuttaa laivan komissaarille *aineistoa,* ja Babitsh vangitaan heti. (Keskeinen syytös: aikoi — luovuttaa jäänmurtaja "Sadkon" saksalaisille, juuri tämän saman laivan, jolla he parastaikaa purjehtivat! . . .) Mantereella Babitsh kuljetetaan suoraan KPZ:hen. (Kuvitellaanpa, että laivan komissaari on rehellinen järkevä ihminen, että hän kutsuttaa Babitshin ja kuuntelee myös toista osapuolta. Mutta sehän merkitsisi ilmiantosalaisuuden paljastamista potentiaaliselle vihollliselle! — ja Papaninin avulla Gorjatshenko pystyisi järjestämään myös laivan komissaarin istumaan. Järjestelmä toimii varmasti!)

Tietenkin joissakin ihmisissä, joita ei ole lapsena kasvatettu pioneeriosastossa eikä komsomolin solussa, sielu säilyy koskemattomana. Jollakin Siperian asemalla hongankolistaja-sotamies näkee äkkiä vankijunan, syöksyy ostamaan muutamia savukepakkauksia ja suostuttelee saattovartion miehiä antamaan tupakat vangeille (toisaalla tässä kirjassa kuvailemme lisää tällaisia tapauksia). Mutta tuo sotamies ei varmaankaan ole palveluksessa, mikä lie lomalainen, eikä hänen yksikkönsä komsomoliorganisaattori ole lähettyvillä. Omassa yksikössään hän ei uskaltaisi, siitä ei hyvää seuraisi. Ja täälläkin voi aseman valvontahenkilökunta vielä kiskaista hänet.

8. VALHE ELÄMÄN MUOTONA. Vaikka ihmiset antavatkin periksi pelolle tai tottelevat oman edun tavoittelun tai kateuden ääntä, he eivät kuitenkaan voi tyhmetä yhtä nopeasti. Heidän sielunsa on samentunut, mutta heidän järkensä on vielä verraten kirkas. He eivät saata uskoa, että maailman koko nerous olisi äkkiä keskittynyt yhteen matalan otsan ahdistamaan päähän. He eivät saata uskoa tyhmistettyyn hölmöläistettyyn itseensä, jonka kuulevat radiosta, näkevät elokuvissa, lukevat lehdestä. Kukaan ei pakota heitä laukomaan vastaukseksi totuutta, mutta heidän ei liioin anneta olla vaiti! Heidän on *puhuttava* — ja mitäpä muuta kuin valhetta? Heidän on taputettava hurjistuneesti — mutta vilpittömyyttä heiltä ei edes vaadita.

Ja jos luemme (Pravda 20. 5. 1938) korkeakoulutyöntekijöiden viestin toveri Stalinille:

> "Lisäämällä vallankumouksellista valppauttamme autamme uskollisen leniniläisen, Stalinin kansankomissaarin Nikolai Ivanovitsh Ezhovin johtamaa maineikasta tiedustelupalveluamme puhdistamaan korkeakoulumme samoin kuin koko maamme trotskilais-buharinilaisen ja muun vastavallankumouksellisen saastan rippeistä" —

emme toki usko neuvottelukokouksen tuhatpäistä yleisöä idiooteiksi vaan arvaamme heidät alas vaipuneiksi valehtelijoiksi, jotka nöyrästi jo alistuvat huomiseen vangitsemiseensa.

Alituinen valhe muuttuu ainoaksi vaarattomaksi elämisen muodoksi — samalla tavalla kuin kavaltaminen. Jokaisen kielen liikahduksen voi joku kuulla, jokaisen kasvojen ilmeen voi joku nähdä. Niinpä vaikkei jokaisen sanan tarvitsekaan välttämättä olla suoranaista valhetta, yksikään sana ei saa olla yleisen valheen vastainen. On valmiiden fraasien valikoima, nimitysvalikoima ja valikoima valmiita valheellisia kaavoja, eikä voida pitää puhetta eikä julkaista artikkelia eikä kirjaa — ei tieteellistä teosta eikä yhteiskunnallista tutkimusta, ei kritiikkiä eikä niin sanottua "taidekirjallisuutta" — käyttämättä näitä päävalikoimia. Kaikkein tieteellisimmässäkin tekstissä on jossakin kohdassa pönkitettävä jonkun valheellista auktoriteettia tai prioriteettia ja joku sätittävä totuudesta: ilman tätä valhetta ei akateemi-

nen työkään näe päivänvaloa. Puhumattakaan huutelukokouksista, halpahintaisista kokouksista ja tauoista, kun on äänestettävä omaa mielipidettään vastaan, näennäisesti iloittava jostakin, joka ärsyttää (uudesta obligaatiolainasta, palkan alenemisesta, lahjoituksista jonkin panssarivaunukolonnan hankkimiseksi, pakosta tehdä työtä sunnuntaina tai lähettää lapsensa auttamaan kolhoosilaisia) ja ilmaista äärimmäisen syvää tuohtumusta asiasta, joka ei kosketa millään tavalla (joistakin käsittämättömistä näkymättömistä länsi-Intiassa tai Paraguayssa harjoitetuista sortotoimista).

Tenno häpesi vankilassa muistellessaan, että kaksi viikkoa ennen vangitsemistaan hän oli pitänyt merimiehille luennon aiheesta: "Stalinin perustuslaki — maailman demokraattisin" (jossa ei tietenkään ollut ainoatakaan vilpitöntä sanaa).

Jokaisen edes sivunkin verran tekstiä julkaisseen ihmisen on täytynyt valehdella. Jokaisen puhujalavalle nousseen ihmisen on täytynyt valehdella. Jokaisen mikrofoniin puhuneen ihmisen on täytynyt valehdella.

Mutta jos se edes rajoittuisi siihen! Sillä lisäksihän: jokainen keskustelu esimiesten kanssa, jokainen keskustelu kaaderiosastossa, yleensä jokainen keskustelu toisen neuvostoihmisen kanssa edellyttää valehtelemista — välistä päätäpahkaista, välistä varovaa, välistä alentuvasti vahvistavaa. Ja jos hölmö keskustelukumppanisi kahden kesken sanoo sinulle, että me peräännymme Volgalle saakka houkutellaksemme Hitlerin syvemmälle tai että amerikkalaiset tiputtelevat meille koloradokuoriaisia, on oltava samaa mieltä! on ehdottomasti oltava samaa mieltä! Ja pään ravistus nyökkäyksen asemesta voi maksaa sinulle muuton Arkkipelagiin (muistelkaamme Tshulpenevin istumaan panemista, I osa, 7. luku).

Mutta ei tässäkään vielä kaikki: lapsesi varttuvat! Jos he ovat jo kyllin isoja, te ja vaimonne ette saa lasten kuullen puhua avoimesti, mitä ajattelette: heistähän kasvatetaan Pavlik Morozoveja, he eivät epäröi tehdä samaa urotekoa. Mutta jos lapsenne ovat vielä pieniä, silloin on ratkaistava, miten heitä on viisainta kasvattaa: heti alusta alkaenko tarjoilla heille valheen totuutena (jotta heidän elämänsä olisi *helpompaa)* ja siinä tapauksessa ikuisesti valehdella vielä heillekin, vai puhuako heille totta — ja ottaa riskin, että heille sattuu lipsahdus, että he puhuvat sivu suunsa. Ja jälkimmäisessä tapauksessa on siis heti opetettava lapsille, että totuus on tuhoisa, että kodin ulkopuolella pitää valehdella, aina vain valehdella, niin kuin isä ja äiti valehtelevat.

Kun vaihtoehdot ovat tällaiset, ei juuri taida lapsia halutakaan.

Valhe jatkuvana elämän perustana. Nuori älykäs kaiken ymmärtävä nainen A. K. saapuu pääkaupungista provinssi-instituuttiin opettamaan kirjallisuutta — hänen kaavakkeensa ja upouusi kandidaatin diplominsa ovat tahrattomat. Varsinaisesta kurssiryhmästään hän panee merkille ainoan puolueeseen kuuluvan opiskelijatytön ja päättelee, että juuri tämä on ko-

puttelija. (Jonkun kurssilaisista on pakko *koputella*, siitä A. K. on varma.) Ja hän päättää näytellä tälle puolueeseen kuuluvalle ylioppilaalle viehättävää ja läheistä. (Arkkipelagin taktiikan mukaan tämä muuten on selvä virhe, sillä hänelle pitää päinvastoin murjaista pari kakkosta, jolloin tytön jokainen ilmianto on henkilökohtaista kostoa.) He tapailevat myös instituutin ulkopuolella ja vaihtavat valokuvia (opiskelija pitää A. K:n valokuvaa puolueen jäsenkirjansa kannen takana). Loma-aikana he ovat hellässä kirjeenvaihdossa. Ja jokaista luentoaan laatiessaan A. K. ottaa huomioon puolueeseen kuuluvan ylioppilaan mahdolliset arviot. Tätä alentavaa teeskentelemistä jatkuu neljä vuotta, tyttö valmistuu, eikä hänen käytöksellään ole enää merkitystä A. K:lle, ja niinpä tytön tullessa seuraavan kerran käymään A. K. kohtelee häntä peittelemättömän ynseästi. Tyttö suuttuu ja vaatii valokuvansa ja kirjeensä takaisin ja huudahtaa (kaikkein tympeintä ja irvokkainta on se, että todennäköisesti hän ei ollutkaan koputtelija): "Jos minä joskus saan diplomin, ikänä en tuolla tavalla kuin te tarraudu johonkin kurjaan instituuttiin! Teidän luentonnekin olivat kuin posetiivin veivaamista!"

Niin! Köyhdyttäessään, haalistaessaan, keritessään kaiken koputtelijan näkemyksen mukaisesti A. K. tärveli luentonsa, jotka hän olisi pystynyt saamaan loistaviksi.

Eräs runoilija onkin sanonut osuvasti, että yksilön kultin asemesta meillä oli kaksinaamaisuuden kultti.

Myös tässä on tietenkin eroteltava eri askelmia: pakon sanelema luonteeltaan puolustuksellinen valhe sekä ekstaattinen kiihkeä valehteleminen, jota kaikkein eniten harjoittivat kirjailijat, valhe jonka hellyttämänä Shaginjan kirjoitti vuonna 1937 (!), että sosialismin aikakausi on muuttanut jopa rikostutkimuksenkin: tutkijaviranomaisten kertoman mukaan kuulusteltavat ovat nykyään *mielellään yhteistyössä heidän kanssaan* ja kertovat itsestään ja muista kaiken välttämättömän.

On suorastaan vaikea määrittää, kuinka kauaksi normaaliyhteiskunnasta valhe meidät vei: harmahtavassa umpisumussa ei näy ainoatakaan pylvästä. Äkkiä selityksistä paljastuu, että Jakubovitshin kirja "V mire Otverzhennyh" (Kirottujen maailmassa) julkaistiin (olkoonkin että salanimellä) *samaan aikaan*, kun tekijä lopetteli pakkotyötuomiotaan ja matkusti karkotukseen[1]. Verratkaa nyt, verratkaa meihin! Minun myöhäinen ja arka kirjani livahti julkisuuteen ihmeen kaupalla, ja heti laskettiin puomit, teljet ja salvat suljettiin tiukasti ja kiellettiin kirjoittamasta — eikä nykyajasta edes vaan asioista, jotka tapahtuivat kolmekymmentä ja viisikymmentä vuotta sitten. Ja mahdammeko tätäkään lukea elinaikanamme? Meidän on määrä kuollakin hämättyinä ja yltä päältä valheissa.

[1] Ja samaan aikaan, kun tuo pakkotyö oli olemassa! Kirja kuvaa nimenomaan n y k y i s i ä pakkotöitä eikä jotakin joka "ei toistu"!

Ja sitä paitsi — vaikka kehotettaisiinkin ottamaan selvää totuudesta, e ole varmaa, haluaisiko *vapaus* kuulla sen! J. G. Oksman palasi leireistä vuonna 1948, eikä häntä pantu uudelleen istumaan, vaan hän asui Moskovassa. Ystävät ja tuttavat eivät hylänneet häntä vaan auttoivat. Mutta hänen leirimuistojaan he eivät halunneet kuulla! Sillä miten elää, jos tietäisi *sen?* . . .

Laulu "Ei kuulu kaupungin melu" oli sodan jälkeen erittäin suosittu. Kaikkein keskinkertaisintakaan laulajaa ei tuon laulun jälkeen päästetty ilman hurjistuneita suosionosoituksia. Ajatusten ja Tunteiden Hallinto ei heti huomannut, ja niin laulun esittäminen radiossa ja näyttämöltä sallittiin: venäläinen kansanlaulu! Mutta sitten huomattiin ja — viivattiin yli. Laulun sanat kun olivat tuomitusta vangista, murskatusta sydänten liitosta. Katumisen tarve piili sittenkin jossakin ja liikahteli, ja valheella valellut ihmiset saivat edes tälle laululle taputtaa koko sydämestään.

9. JULMUUS. Kuinka kaikkien edellä lueteltujen ominaisuuksien vallitessa olisi voinut säilyä hyväsydämisyys? Torjuessaan hukkuvien anovia käsiä — miten säilyttää hyvyyden? Kun kerran on töhriintynyt vereen, voi enää vain muuttua julmemmaksi. Päälle päätteeksi julmuutta ("luokkakovuutta") ylistettiin, siihen kasvatettiin, ja silloin jää taatusti huomaamatta, mistä kulkee tuo pahan ja hyvän välinen viiva. Ja kun vihdoin hyvyyttä pilkataan, sääliä pilkataan, armeliaisuutta pilkataan, verellä humallutettuja ei enää ketjuilla pidätellä!

Kirjeenvaihtotoverini Arbat 15:stä — nimetön nainen — kysyy "eräille neuvostoihmisille" ominaisen "julmuuden juurista". Miksi he osoittavat sitä suurempaa julmuutta mitä suojattomammin ihminen on heidän vallassaan? Ja hän kertoo esimerkin, joka ei kuulosta kovinkaan keskeiseltä mutta jonka kuitenkin toistamme tässä.

Talvi 1943—44, Tsheljabinskin asema, säilytyksen edustan katos. Miinus 25 astetta. Katoksen alla sementtilattia, sillä tallattua lunta. Säilytyksen luukun takana on toppatakkiin pukeutunut nainen, luukun tällä puolella hyvin syönyt miliisi jolla lammasnahkapuoliturkki. He ovat syventyneet leikittelevään flirttailevaan keskusteluun. Ja maassa makaa muutamia ihmisiä, joilla on mullan väriset pumpulikankaiset ohuet vaatteet ja ryysyt, joiden luonnehtiminen vanhoiksi olisi tosiasian kaunistelemista. He ovat nuoria poikia, nääntyneitä, pöhöttyneitä, huulet ruvessa. Yksi heistä on selvästikin kuumeessa, hän makaa paljas rinta lunta vasten ja vaikertaa. Kertoja meni heidän luokseen kysymään ja sai tietää: yksi heistä oli juuri kärsinyt leirituomionsa loppuun, toinen oli vapautettu ennenaikaisesti, mutta vapautettaessa heille oli annettu vääränlaiset paperit, eivätkä he nyt saaneet junalippua kotiin. Leiriinkään he eivät jaksa palata — niin ovat ripulin näännyttämiä. Silloin kertoja alkoi murtaa heille paloja leivästään. Miliisi irrottautui heti hilpeästä keskustelusta ja sanoi naiselle uhkaavasti: "Tapasiko täti sukulaisia. Ala laputtaa siitä, kuolee ne kumminkin, siinä ei

sinun apuasi tarvita." Ja nainen ajatteli: tuohan voi helposti panna minutkin istumaan! (Aivan oikein, miksipä ei?) Ja nainen lähti.

Miten tyypillistä meidän yhteiskunnallemme tuo kaikki onkaan: se mitä nainen ajatteli ja miten hän lähti. Ja tuo säälimätön miliisi ja säälimätön nainen toppatakissaan ja rautatieaseman kassa, joka kieltäytyi antamasta pojille lippua, ja sairaanhoitaja, joka ei ottanut heitä kaupungin sairaalaan, ja vihdoin vapaa työntekijähölmö, joka leirissä kirjoitti heidän paperinsa.

Elämä on muuttunut villiksi, eikä vankia enää nimitetä "onnettomaksi" niin kuin Dostoevskin ja Tshehovin aikana vaan korkeintaan ehkä "raadoksi". Vuonna 1938 magadanilaiset koululaiset kivittivät naisvankikolonnaa (muistelee Surovtseva).

Sattuiko meidän maassamme ennen tai sattuuko missään muussa maassa nykyään yhtä paljon iljettäviä ja sydäntä raastavia koti- ja perhedraamoja? Jokainen lukija pystyy kertomaan niitä yllin kyllin, tässä tyydymme yhteen tai kahteen esimerkkiin.

Vera Krasutskaja asui Rostovissa Dolomanovski-kadun varrella sijaitsevassa kunnan huoneistossa. Hänen miehensä vangittiin ja tuhoutui vuonna 1938. Hänen naapurinsa Anna Stolberg tiesi tämän ja kahdeksantoista vuotta! — vuodesta 1938 vuoteen 1956 — nautti vallastaan ja kidutti uhkailemalla. Keittiössä tai vahdittuaan käytävässä hän sähähteli Krasutskajalle: "Sinä elät niin kauan, kuin minä haluan, muutoin tulee *vaunu* hakemaan." Ja vasta vuonna 1956 Krasutskaja uskalsi kirjoittaa syyttäjälle valituksen. Stolberg vaikeni. Mutta he asuivat vastedeskin samassa huoneistossa.

Kun Nikolai Jakovlevitsh Semenov oli vuonna 1950 vangittu Ljubimin kaupungissa, hänen vaimonsa heitti heti — talvella — kodistaan kadulle anoppinsa Maria Iljinitshna Semenovan, joka oli asunut heillä: "Ala painua, senkin vanha noita-akka! Sinun poikasi on kansan vihollinen!" (Kuusi vuotta myöhemmin, kun mies palaa leiristä, vaimo ja tytär Nadja ajavat Semenovin itsensäkin yöllä kalsonkisillaan kadulle. Nadja yrittää hänkin parhaansa siksi, että hän tarvitsee tilaa *omalle* miehelleen. Ja heittäessään housut vasten isänsä naamaa hän kirkuu: "Ala painua, senkin vanha sika."[1] Äiti matkusti Jaroslavliin lapsettoman tyttärensä Annan luo. Pian myös tämä tytär ja vävy kyllästyivät äitiin. Ja vävy Vasili Fedorovitsh Metelkin — palokuntalainen — otti vapaapäivinään anoppinsa kasvot kämmentensä väliin ja puristi niin, että toinen ei voinut kääntää kasvojaan pois, ja nautinnollisesti syljeskeli anoppiaan kasvoihin, niin kauan kuin sylkeä riitti, ja yritti osua silmiin ja suuhun. Ollessaan pahemmalla tuulella hän pal-

[1] Täsmälleen samanlaisesta tapauksesta kertoo myös Kovrovista kotoisin oleva V. I. Zhukov: vaimo ("Ala laputtaa tai järjestän sinut takaisin linnaan!") ja tytärpuoli ("Ala painua, linnan kundi!") ajoivat hänet kodistaan.

jasti sukupuolielimensä, tökki sitä vanhuksen kasvoihin ja vaati: "Ime tuosta ja kuole!" Ja vaimo selittelee veljelleen: "Vasja oli vähän humalassa... Tietäähän ne humalaiset." Myöhemmin he alkoivat kohdella vanhusta siedettävämmin — saadakseen uuden asunnon. ("Tarvitaan kylpyhuone, että voidaan kylvettää vanhaa äitiä! Eihän häntä voi saunaan ajaa!") Saatuaan "äidin avulla" asunnon he täyttivät huoneet kaapeilla ja piirongeilla mutta äidin pakottivat 35:n sentin levyiseen soppeen kaapin ja seinän väliin — siellä äidin oli maattava tulematta ulos. Poikansa luona asuva N. J. rohkaisi mielensä ja kysymättä lupaa toi sinne äidinkin. Pojanpoika astui sisään. Mummo kävi polvilleen hänen eteensä: "Vovotshka! Ethän aja minua pois?" Pojanpoika irvisti: "No, ole nyt siihen asti, kun minä menen naimisiin." Myös pojantyttärestä sietää mainita: Nadja (Nadezhda Nikolaevna Topnikova) oli tällä välin valmistunut Jaroslavskin pedagogisen instituutin historiallis-kielitieteellisestä tiedekunnasta, liittynyt puolueeseen ja ruvennut Kostroman alueen Nejan kaupungissa ilmestyvän paikallislehden toimittajaksi. Hän oli myös runoilija ja vuonna 1961 — asuessaan vielä Ljubimin kaupungissa — perusteli käyttäytymistään runomuotoisesti:

Jos taistellaan niin taistellaan.
Isä?!... helvettiin hänkin!

Moraali?! Kaikkea sitä keksitäänkin!
Siitä en halua kuullakaan!
Elämässäni eteenpäin marssin
vain kylmästi laskelmoiden!

Mutta sitten puoluejärjestö alkoi vaatia häntä "normalisoimaan" suhteensa isään, ja niin hän alkoi äkkiä kirjoitella tälle. Ilahtunut isä vastasi kaiken anteeksi antavalla kirjeellä, jonka tytär oitis näytti puoluejärjestölle. Tehtiin merkintä. Siitä lähtien tytär vain onnittelee isäänsä Vapun ja marraskuun suurina juhlapäivinä.

Tämä oli seitsemän ihmisen tragedia. Pisara meidän VAPAUTTAMME.

Sivistyneemmissä perheissä ei ajeta kovia kokenutta sukulaista kalsonkisillaan kadulle mutta kylläkin häpeillään häntä, tuskaillaan hänen katkeroitunutta "vääristynyttä" maailmankatsomustaan.

Luettelemista voi jatkaa. Voi mainita myös

10. ORJAN PSYKOLOGIAN. Samainen onneton Babitsh kirjelmässään syyttäjälle: "Ymmärrän, että sota-aika asetti vallan elinten vastuulle tärkeämpiäkin velvollisuuksia kuin yksityisten henkilöiden oikeusjuttujen selvittelemisen."

Ja vielä muuta.

Mutta jo tässä voimme tunnustaa: ellei tämä kaikki syntynyt Stalinilta *itsestään,* vaan hän kehitteli tämän meitä varten kohta kohdalta, — totisesti hän oli nero!

Ja tässä löyhkäävässä koleassa maailmassa, jossa menestyivät vain pyövelit ja kaikkein paatuneimmat kavaltajat, jossa jäljelle jääneet rehelliset ratkesivat juomaan, kun tahdonvoima ei muuhun riittänyt, jossa nuorison ruumis ruskettui mutta sielu mätäni ja jossa harmaan vihertävä käsi hamuili joka yö ja retuutti jotakuta kauluksesta arkkuun, — tässä maailmassa harhaili miljoonia sokeita eksyneitä naisia, joiden mies, poika tai isä oli temmattu Arkkipelagiin. He olivat kaikkein pelästyneimpiä, he pelkäsivät peilikirkkaita kylttejä, virkahuoneiden ovia, puhelimen soimista ja kolkutusta ovelta, he pelkäsivät posteljoonia, maidonkaupustelijaeukkoa ja putkimiestä. Ja jokainen jonka tiellä he olivat karkotti heidät asunnosta, työstä, kaupungista.

Välistä he panivat hyväuskoisesti toivonsa siihen, että "ilman kirjeenvaihto-oikeutta" on ymmärrettävä sananmukaisesti ja että kymmenen vuoden päästä HÄN kirjoittaa[1]. He seisoivat jonossa vankiloiden seinustalla. He matkustivat jonnekin sadan kilometrin päähän, josta kuulemma sai lähettää ruokapaketteja. Välistä he kuolivat ennen vankiaan. Välistä he saivat tietää kuolinpäivän palautettuun pakettiin tehdystä merkinnästä "vastaanottaja kuollut leirissä". Jotkut — esimerkiksi Olga Tshavtshavadze — lähtivät Siperiaan ja veivät miehensä haudalle kourallisen synnyinseudun multaa — kukaan vain ei enää pystynyt osoittamaan, minkä kumpareen alla vainaja lepäsi. Jotkut — esimerkiksi Selma Zhugur — kirjoittivat haukkumakirjeitä jollekin Voroshiloville muistamatta, että Voroshilovin omatunto kuoli jo kauan ennen kuin tämä itse.[2]

Ja näiden naisten lapset varttuivat, ja jokaisen kohdalla koitti hetki, jona isän viimeistään olisi pitänyt palata, ennen kuin olisi myöhäistä, mutta isä vain ei palannut.

Kouluvihon vinorivisestä lehdestä tehty kolmio. Vuorotellen sinisellä ja punaisella värikynällä — varmaankin lapsen käsi on välillä laskenut kynän pöydälle, levännyt ja sitten jatkanut toisella päällä. Tottumattoman kömpelösti vääntämiä kirjaimia hengähdystaukoineen — välistä jopa kesken sanan:

> "Pävää Isä minä olen unohtanut kuinka pitää kirjoittaa pian Kouluun menen 1 talven jälkeen tule pian kotiin tai meidän pahasti Isää ei ole äiti sanoo välistä että sinä olet komennuksella ja välistä sairas mikset karkaa sairaalasta niin kuin Oleshka sairaalasta paitasillaan äiti tekee sinulle uudet housut ja minä annan vyön pojat ei kumminkaan pelkää muita kuin Oleshkaa mutta mi-

1 Oli todellakin leirejä, joista ei saanut kirjoittaa: paitsi vuosien 1945—49 atomitehtaat myös esimerkiksi Karlagin 29. leiripiste — vuodesta 1938 se oli puolentoista vuoden ajan vailla kirjeenvaihto-oikeutta.

2 Edes omaa lähintä adjutanttiaan Langovoita hän ei rohjennut suojella vangitsemiselta ja kidutuksilta.

nä en lyö koskaan hänkin puhuu totta hänkin on köyhä ja sitten minäkin olin sairas ja makasin huuruissa (=houreissa) ja aioin kuolla äidin kanssa mutta se ei halunnut enkä minäkään sitten halunnut ai kun käsi väsyy nyt riittää kirjoittaminen suutelen sinua oikein monta kertaa

Igorek 6 ja puoli vuotta

Minä osaan kirjoittaa jo kuoreenkin kun äiti tulee työstä kirje on jo postilaatikossa."

Manolis Glezos "kertoi loistavassa ja kiihkeässä puheessaan moskovalaiskirjailijoille Kreikan vankiloissa viruvista tovereistaan.

— Ymmärrän, että kertomukseni sai teidän sydämenne käpertymään, mutta tein tämän tahallani. Haluan, että teidän sydämenne olisi kipeä vankeudessa viruvien puolesta . . . Korottakaa äänenne kreikkalaisten patrioottien vapauttamisen puolesta!"[1]

Ja tietenkin nuo liukkaat ketut korottivat! Kreikassahan virui parikymmentä vankia! Ehkäpä Manolis ei tajunnut vetoomuksensa hävyttömyyttä, tai kenties Kreikassa ei tunneta tällaista sananlaskua:

Miksi etsiä surua maailmalta, kun kotona on parku?

Eri puolilla maatamme kohtaamme tällaisen patsaan: kipsimies ja koira, joka pyrkii eteenpäin — nappaamaan jonkun. Tashkentissa tämä patsas on edes NKVD:n koulun edessä mutta Rajazanissa kuin kaupungin symbolina: ainoa monumentti jos lähestyy Mihailovin suunnalta.

Emmekä me värähdä inhosta, me olemme tottuneet pitämään luonnollisina näitä figuureja, jotka usuttavat koiraa ihmisten kimppuun.

Meidän kimppuumme.

[1] Literaturnaja gazeta 27. 8. 1963.

IV Pari kohtaloa

Kaikkien tässä kirjassa mainitsemieni vankien kohtalot olen pirstonut ja alistanut noudattamaan kirjan suunnitelmaa ja Arkkipelagin ääriviivoja. Olen luopunut kuvaamasta elämäkertoja: se olisi liian yksitoikkoista, sillä tavalla vain kirjoitetaan ja kirjoitetaan, sälytetään tutkimistyö tekijän harteilta lukijan niskoille.

Mutta juuri siksi katson oikeudekseni nyt kuvata muutaman vangin kohtalon kokonaan.

1. ANNA PETROVNA SKRIPNIKOVA

Tavallisen työläisen ainoa tytär Maikopista, syntyi vuonna 1896. Niin kuin puolueen historiasta tiedämme, kirotun tsaarijärjestelmän aikana kaikki opiskelutiet olivat häneltä suljetut, ja hänen oli elettävä puoleksi nälkiintyneen orjattaren elämää. Ja näin hänelle todella tapahtuikin mutta — vasta vallankumouksen jälkeen. Ensi alkuun hänet otettiin Maikopin kimnaasiin.

Anna varttui kookkaaksi ja isopäiseksi tytöksi. Kimnaasiaikojen ystävätär teki hänestä piirroksen pelkistä kaariviivoista: pää on pallo (täysi ympyrä), pyöreä otsa ja pyöreät aina kummastuneet silmät. Korvannipukat kiinni pyöreissä poskissa. Ja pyöreät olkapäät. Ja vartalokin on pallo.

Anna alkoi ajatella liian varhain. Jo kolmannella luokalla hän pyysi opettajalta lupaa lainata kimnaasin kirjastosta Dobroljubovia ja Dostoevskia. Opettaja närkästyi: "Liian aikaista sinulle!" — "Siinä tapauksessa minä lainaan kaupungin kirjastosta." Kolmetoistavuotiaana hän "emansipoitui Jumalasta", lakkasi uskomasta. Viisitoistavuotiaana hän luki tarmokkaasti kirkkoisiä — pelkästään kumotakseen raivokkaasti papin opetuksia tunnilla muiden oppilaiden yleiseksi mielihyväksi. Vanhauskoisten lujuuden hän muuten asetti korkeimmaksi esikuvakseen. Hän omaksui periaatteen: parempi kuolla kuin antaa murtaa henkisen selkärankansa.

Eikä kukaan yrittänyt estää häntä saamasta kultamitalia, jonka hän oli ansainnut.[1] Vuonna 1917 (juuri oikea aika aloittaa opintonsa!) hän lähti Moskovaan ja meni Tshaplyginin naisten korkeakoulukursseille filosofian ja psy-

[1] Entä jos tyttö meidän aikanamme tällä tavalla vastustaisi marxilaisuuden perusteita?

kologian osastoon. Koska hän oli saanut kultamitalin, hänelle maksettiin valtakunnan duuman stipendiä lokakuun kumoukseen asti. Osasto valmisti logiikan ja psykologian opettajia kimnaaseihin. Koko vuoden 1918 hän perehtyi psykoanalyysiin ja ansaitsi antamalla tunteja. Jotenkin hän oli yhä ateisti mutta samalla koko sielullaan tunsi, miten

. . . tuliruusuilla liikkumatta
Elävä maailmankaikkeuden alttari savuaa.

Hän ehti palvoa Giordano Brunon runollista filosofiaa ja Tjutshevia ja jonkin aikaa jopa katsoa kuuluvansa idän katolilaisiin. Hän vaihtoi uskoaan ahnaasti, ehkäpä useammin kuin pukuaan (pukuja ei ollut, eikä hän juuri seurannut muotien vaihtumisia). Edelleen hän katsoi olevansa sosialisti ja piti kumouksen ja kansalaissodan verta välttämättömänä. Mutta terroria hän ei hyväksynyt. Demokratia mutta ei petomaisuuksia! "Olkoot kädet veressä, kunhan eivät ole saastassa!"

Vuoden 1918 lopulla hänen oli pakko lähteä kursseilta (ja mahtoivatkohan itse kurssitkaan jatkua enää kovin pitkään?) ja vaivalloisesti matkustaa vanhempiensa luo, jossa oli kylläisempää. Hän saapui Maikopiin. Sinne oli jo perustettu aikuisille ja nuorille tarkoitettu kansanvalistuksen instituutti. Annasta tuli peräti logiikan, filosofian ja psykologian vt-professori. Hän oli suosittu opiskelijoiden keskuudessa.

Siinä vaiheessa Maikopin valkoisten viimeiset päivät hupenivat. 45-vuotias kenraali suostutteli Annaa pakenemaan hänen kanssaan. "Lopettakaa paraatinne, kenraali! Paetkaa ennen kuin teidät vangitaan!" Niinä päivinä opettajien illanvietossa — omien keskuudessa — kimnaasin historian opettaja ehdotti maljaa: "Suurelle puna-armeijalle!" Anna torjui maljan: "Ei ikänä!" Ystävät jotka tunsivat hänen vasemmistolaiset mielipiteensä ällistyivät. "Siksi että . . . ikuisista tähdistä huolimatta . . . teloituksia tulee yhä enemmän ja enemmän", Anna ennusti.

Hän aavisti, että kaikki parhaat tuhoutuvat tässä sodassa ja henkiin jäävät sopeutumiskykyiset. Hän aavisti jo, että häntä lähestyi sankaruus, mutta hän ei tiennyt vielä, millainen.

Muutaman päivän kuluttua punaiset tulivat Maikopiin. Ja pari päivää myöhemmin kaupungin intelligentsia kutsuttiin illaksi koolle. Näyttämölle astui 5. armeijan erikoisosaston päällikkö Losev, joka alkoi murskaavassa sävyssä (melkein karkeasti kiroillen) peitota "mätää intelligentsiaa": Mitä? Yritättekö istua kahdella tuolilla? Odotitte kunnes minä kutsun teidät? Miksette tulleet itse?" Hän villiintyi yhä enemmän, veti revolverin kotelosta ja heilutteli asetta ja huuteli tähän tapaan: "Ja koko teidän kulttuurinne on mätä! Me tuhoamme sen kokonaan ja rakennamme uuden! Ja teidät, jokaisen joka yrittää häiritä, me hävitämme!"[1] Ja sitten hän tarjosi puheenvuoroa: "Kuka haluaa esiintyä?"

[1] Krylenkon puheita (I osa, 8. luku) lukeneelle tämä kaikki on ennestään tuttua.

Salissa vallitsi haudanhiljaisuus. Ei kuulunut ainoatakaan taputusta, yksikään käsi ei kohonnut. (Sali oli vaiti pelästyneesti, mutta pelko ei vielä ollut harjoiteltua, eivätkä ihmiset tienneet, että on ehdottomasti taputettava.)

Varmaankaan Losev ei olettanut kenenkään uskaltavan puhua, mutta Anna nousi: "Minä!" — "Sinäkö? No sen kun kiipeät ylös!" Ja Anna käveli salin poikki ja nousi näyttämölle. Kookas pyöreäkasvoinen ja peräti punaposkinen 25-vuotias nainen, uhkeaa venäläistä tyyppiä (leipää hän tosin sai kahdeksasosanaulan verran, mutta isällä oli hyvä vihannestarha). Annan paksut ruskehtavat letit ulottuivat polviin, mutta tavallinen professori kun oli, hän ei voinut pitää tukkaansa sillä lailla vaan kietoi leteistä päänsä päälle ikään kuin vielä toisen pään. Ja hän vastasi kipakasti:

— Olemme kuulleet teidän sivistymättömän puheenne. Te kutsuitte meidät tänne, mutta meille ei ilmoitettu, että kutsu oli suuren venäläisen kulttuurin hautajaisiin! Odotimme näkevämme kulttuurin kantajan mutta näimmekin haudankaivajan. Suora kiroilukin olisi ollut parempaa kuultavaa kuin se, mitä te äsken sanoitte! Onko meidän ymmärrettävä niin, että te puhuitte neuvostovallan nimissä?

— Kyllä, Losev vahvisti vielä ylväästi mutta jo hieman hämmentyneenä.

– Jos neuvostovaltaa edustavat tuollaiset roistot kuin te – se romahtaa!

Anna lopetti, ja sali aloitti jyrisevät taputukset (yhdessä ei silloin vielä pelätty). Ja siihen ilta päättyi. Losev ei enää keksinyt, mitä sanoa. Ihmisiä tuli tungoksessa puristamaan Annan kättä ja hänelle kuiskailtiin: "Te olette tuhon oma, kohta teidät vangitaan. Mutta kiitoksia, kiitoksia! Me olemme ylpeitä teistä, mutta te olette tuhon oma! Mitä te menittekään tekemään?"

Kotona tshekan miehet odottivat häntä jo. "Toveri opettaja! Elätpä sinä köyhästi – pöytä, kaksi tuolia ja sänky, eihän täällä ole mitään tarkastettavaa. Sinunlaisiasi me emme ole ennen vanginneetkaan. Ja isäkin on työläinen. Kuinka sinä saatoit mennä porvariston puolelle, vaikka olet näin köyhistä oloista?" Tshekan tiloja ei ollut vielä saatu kuntoon ja niin Anna vietiin erikoisosaston kanslian huoneisiin, joissa ennestään säilytettiin vangittua valkokaartilaiseverstiä paroni Bilderlingiä. (Anna oli läsnä, kun everstiä kuulusteltiin, ja näki tämän lopun ja myöhemmin kertoi everstin vaimolle: "Hän kuoli kunniakkaasti, olkaa ylpeä!")

Anna vietiin kuulusteluun huoneeseen, jossa Losev asui ja työskenteli. Annan astuessa sisään Losev istui sijaamattomalla vuoteella saapashousut jalassa ja aluspaita auki ja rapsutti rintaansa. Anna sanoi heti vartiosotilaalle: "Viekää minut takaisin!" Losev äyskäisi: "Hyvä on, minä peseydyn ja vedän käteeni juhlakäsineet, joita pidetään kun tehdään vallankumousta!"

Viikon ajan Anna odotti ekstaattisesti kuolemantuomiota. Nyt Skripniko-

va peräti muistelee, että se oli hänen elämänsä valoisin viikko. Se on aivan uskottavaa, jos nuo sanat ymmärtää oikein. Se on hurmiota, joka palkkioksi laskeutuu sieluun, kun ihminen on heittänyt kaikki mahdottoman pelastumisen toiveet menemään ja vakaumuksellisesti antautunut sankaruuteen. (Rakkaus elämään tärvelee tuon hurmion.)

Anna ei vielä tiennyt, että kaupungin intelligentsia oli tuonut anomuksen hänen armahtamisestaan. (1920-luvun lopulla se ei olisi enää auttanut, 30-luvun alussa kukaan ei olisi enää uskaltanut.) Losev alkoi kuulusteluissa hieroa sovintoa:

— Monia kaupunkeja olen valloittanut, mutta tuollaista hullua en ole vielä tavannut. Kaupungissa on piiritystila, kaikki valta on minun käsissäni, ja sinä nimittelet minua venäläisen kulttuurin haudankaivajaksi! Hyvä on, me kiivastuimme kumpikin . . . Peruuta sinä "roisto" ja "huligaani".

— En peruuta. Minä ajattelen teistä yhä vieläkin niin.

— Minun luokseni ängetään aamusta iltaan pyytämään sinun puolestasi. Neuvostovallan kuherruskuukauden tähden sinut on pakko päästää . . .

Anna vapautettiin. Ei siksi, että hänen esiintymistään olisi pidetty vaarattomana, vaan siksi että hän oli työläisen tytär. Lääkärin tyttärelle sellaista ei olisi annettu anteeksi.[1]

Sillä tavalla Skripnikova aloitti vankilataipaleensa.

Vuonna 1922 hänet pantiin Krasnodarin tshekaan, jossa hän istui kahdeksan kuukautta — "tuttavuussuhteesta epäilyksenalaiseen henkilöön". Vankilan ahtaudessa riehui lavantauti. Leipää annettin kahdeksasosanaulaa (50 grammaa!) ja sekin oli jollakin jatkettua. Anna näki vierustoverinsa lapsen kuolevan nälkään äitinsä syliin ja niin Anna vannoi, että tällaisen sosialismin vallitessa hän ei ikinä hankkisi lasta eikä antaisi myöten äitiyden houkutuksille.

Sen valansa hän piti. Hän eli elämänsä perheettä, ja hänen kohtalonsa — hänen tinkimättömyytensä — palautti hänet vielä monta kertaa vankilaan.

Sitten tuntui alkavan rauhan ajan elämä. Vuonna 1923 Skripnikova lähti pyrkimään Moskovan yliopiston psykologian instituuttiin. Vastatessaan kyselykaavakkeeseen hän merkitsi: "Ei marxilainen". Paperin vastaanottajat neuvoivat hyväntahtoisesti: "Oletteko hullu? Kuka nyt tuollaista kirjoittaa? Sanokaa, että olette marxilainen, mutta ajatelkaa mitä tahdotte." — "Mutta minä en halua petkuttaa neuvostovaltaa. Minä yksinkertaisesti en ole lukenut Marxia . . ." — "Sitä suuremmalla syyllä!" — "Ei. Kun olen perehtynyt marxilaisuuteen ja jos hyväksyn sen . . ." Ja niin hän meni aluksi opettajaksi kehitysvammaisten kouluun.

Vuonna 1925 hänen hyvän ystävättärensä mies — eserrä — pakoili van-

[1] Losev teloitettiin ampumalla Krimillä vuonna 1920 rosvoamisesta ja väkivaltaisuudesta.

gitsemista. Pakottaakseen miehen palaamaan GPU otti panttivangeiksi (panttivankeja kesken kiivaimman NEPin!) vaimon ja tämän ystävättären, Annan. Yhtä pyöreänaamaisena ja kookkaana ja polviin asti ulottuvine letteineen hän astui Lubjankan selliin. (Juuri siellä tutkijaviranomainen opetti häntä: "Nuo Venäjän intelligentsian elkeet ovat aikansa eläneet! ... *Huolehtikaa vain itsestänne.")* Sillä kertaa Anna istui yli kuukauden.

Vuonna 1927 Anna vangittiin jo *neljännen* kerran — nyt kuulumisesta opettajien ja työläisten musiikkiyhdistykseen, joka oli määrätty hajotettavaksi mahdollisena vapaan ajattelun pesäkkeenä. Anna sai viisi vuotta ja kärsi ne Solovetskissa ja Vienan meren kanavatyömaalla.

Vuodesta 1932 häneen ei pitkään aikaan koskettu, ja näköjään hän elikin varovammin. Mutta vuodesta 1948 häntä alettiin erotella työstä. Vuonna 1950 psykologian instituutti palautti hänen jo hyväksytyn väitöskirjansa ("Dobroljubovin psykologiakäsitys") sillä perusteella, että hänet oli vuonna 1927 tuomittu 58. pykälän perusteella! Tuossa hänelle vaikeassa vaiheessa (hän oli neljättä vuotta työttömänä) auttavan käden ojensi hänelle — valtionturvallisuus! Vladikavkaziin saapunut keskus-MGB:n valtuutettu Lisov (sehän on Losev! elääkö hän? ja miten vähän kirjaimet ovat vaihtuneet!) ehdotti Annalle *yhteistyötä* ja siitä hyvästä lupasi järjestää työpaikan ja puolustaa väitöskirjaa. Anna kieltäytyi ylpeästi. Silloin kyhättiin erittäin vaivihkaa hänestä syyte, että hän oli 11 vuotta sitten vuonna 1941 (!) sanonut:

— että olemme valmistautuneet sodan varalta huonosti (hyvinkö muka?)
— että saksalaiset joukot ovat rajallamme mutta että me kuskaamme heille viljaa (emmekö sitten toimittaneet?).

Nyt Anna sai 10 vuotta ja joutui erikoisleiriin — aluksi Mordovian Dubrovlagiin, myöhemmin Kamyshlagiin Kemerovon alueen Suslovon asemalle.

Tuntiessaan tämän läpäisemättömän muurin edessään Anna keksi ruveta kirjoittelemaan valituksia — YK:hon!! Stalinin elinaikana hän lähetti tällaisia kirjeitä kolme. Se ei ollut vain hetken oivallus — ei! Hän todella huojensi alati pamppailevaa sieluaan keskustelemalla ajatuksissaan YK:n kanssa. Noina kannibalismin vuosikymmeninä hän ei todellakaan nähnyt maailmassa muuta valoa. Valituksissaan hän suomi Neuvostoliitossa harjoitettua petomaista mielivaltaa ja pyysi YK:ta kääntymään Neuvostoliiton hallituksen puoleen: joko hänen asiansa olisi tutkittava uudelleen tai hänet olisi ammuttava, koska tällaisen terrorin vallitessa hän ei voi elää. Kirjeensä hän osoitti "henkilökohtaisesti" jollekin hallituksen jäsenistä, ja kirjeeseen sisältyi pyyntö lähettää viesti edelleen YK:hon.

Dubrovlagissa hänet kutsuttiin raivostuneen päällystön eteen:

— Kuinka te uskallatte kirjoittaa YK:hon?

Skripnikova seisoi niin kuin aina suorana, kookkaana ja majesteettisena:

— Se ei ole kiellettyä rikoslain eikä rikosprosessioikeuden eikä perustuslain mukaan. Mutta te sen sijaan ette saisi avata kirjeitä, jotka on osoitettu hallituksen jäsenelle henkilökohtaisesti!

Vuonna 1956 heidän leirissään toimi korkeimman neuvoston "purkukomitea". Komission ainoana tehtävänä oli vapauttaa mahdollisimman paljon vankeja mahdollisimman nopeasti. Toimenpiteeseen liittyi jokin vaatimaton rituaali, jossa vangin oli sanottava pari katumuksen sanaa ja seistävä minuutin verran pää painuksissa. Mutta ei Anna Skripnikova — hän on toista maata! Hänen henkilökohtainen vapauttamisensa ei ollut mitään yleisen oikeudenmukaisuuden rinnalla! Kuinka hän olisi voinut hyväksyä anteeksiannon, jos hän oli syytön? Ja hän ilmoitti komissiolle:

— Teillä ei ole erityisempää syytä iloon. Ennemmin tai myöhemmin kaikki Stalinin terrorin täytäntöönpanijat joutuvat vastaamaan teoistaan kansalle — varmasti. Minä en tiedä, missä tehtävässä te, kansalainen eversti, olitte Stalinin kaudella, mutta jos olitte hänen terrorinsa täytäntöönpanijoita, tekin päädytte syytettyjen penkille.

Komission jäsenet haukkoivat henkeään raivosta ja alkoivat karjua, että heidän persoonassaan hän loukkaa korkeinta neuvostoa, että tämä ei jää vaille seurauksia ja että hän istuisi soitosta soittoon.

Ja perusteettomasta uskostaan oikeudenmukaisuuteen hän todella joutui istumaan vielä kolme ylimääräistä vuotta.

Kamyshlagista hän jatkoi YK:hon kirjoittelemista. (Seitsemän vuoden aikana — vuoteen 1959 mennessä — hän kirjoitti 80 ilmoitusta kaikkiin mahdollisiin paikkoihin.) Vuonna 1958 hänet lähetettiin noiden kirjeiden kirjoittamisesta vuodeksi Vladimirin poliittiseen eristysvankilaan. Ja siellä noudatettiin lakia: joka kymmenes päivä otettiin vastaan mihin tahansa instanssiin osoitettuja kirjeitä. Puolen vuoden aikana hän lähetti sieltä 18 kirjettä eri paikkoihin — kaksitoista YK:hon.

Ja hän sai kuin saikin mitä halusi! — ei ampumisteloitusta vaan juttunsa tutkittavaksi uudelleen! Vuosien 1927 ja 1952 jutut. Tutkijaviranomaiselle hän sanoi: "Entä sitten? Ilmoitus YK:hon on ainoa keino iskeä neuvostobyrokratian muuriin särö ja pakottaa kuuroksi käynyt Themis kuulemaan edes jotakin."

Tutkijaviranomainen hyppäsi pystyyn ja hakkasi rintaansa:

— Kaikki jotka harjoittivat "Stalinin terroria", kuten te jostakin syystä (!) yksilönpalvontaa nimitätte, joutuvat vastaamaan teoistaan kansalle, niinkö? Mutta mistä *minun* on vastattava? Mitä muuta politiikkaa olisin voinut harjoittaa siihen aikaan? Minähän luotin Staliniin ehdottomasti enkä tiennyt mitään.

Mutta Skripnikova jatkoi tutkijaviranomaisen murskaamista:

— Ei ei, tuollainen ei vetele! Jokaisesta rikoksesta on jouduttava vastuuseen! Kuka vastaa miljoonista syyttöminä tuhoutuneista? Kansakunnan ja puolueen parhaiden ihmisten? Stalin-vainajako? Ammuttu Berija-

ko? Ja sillä välin te teette poliittista karriääriä?

(Skripnikovan verenpaine lähestyi tappavaa rajaa, hän sulki silmänsä, kaikki pyöri ja roihusi.)

Ja hänet olisi pidetty vieläkin, mutta vuonna 1959 se olisi ollut irvokasta!

Ja seuraavina vuosina (hän elää yhä) hänen elämänsä täyttävät vankeuteen jääneiden puolesta touhuamiset sekä viime vuosien leirituttavien karkottamisiin ja tuomioihin liittyvät asiat. Joitakin hänen on onnistunut saada vapautetuiksi, joitakin rehabilitoiduiksi. Myös kaupunkinsa asukkaita hän puolustaa. Kaupungin viranomaiset pelkäävät hänen kynäänsä ja kirjeitään Moskovaan ja antavat periksi yhdessä ja toisessakin asiassa.

Jos kaikissa olisi ollut edes neljännes Anna Skripnikovan tinkimättömyydestä, Venäjän historia olisi toisenlainen.

2. STEPAN VASILJEVITSH LOSHTSHILIN

Syntyi vuonna 1908 Volgan varrella, paperitehtaan työläisen poika. Jäi orvoksi nälänhädän aikana vuonna 1921. Hänestä ei varttunut mitenkään poikkeuksellisen reipasta poikaa, mutta yhtä kaikki seitsemäntoistavuotiaana hän jo kuului komsomoliin ja kahdeksantoistavuotiaana meni maalaisnuorisolle tarkoitettuun kouluun, josta hän pääsi kaksikymmentäyksivuotiaana. Siihen aikaan heitä lähetettiin maatöihin, ja vuonna 1930 hän osallistui omassa kylässään kulakkien hävittämistyöhön. Hän ei kuitenkaan jäänyt perustamaan kolhoosia kylään vaan "otti paperin" kyläneuvostolta ja lähti Moskovaan. Vaivoin hänen onnistui päästä — hanttimieheksi rakennustyömaalle. (Se oli työttömyyden aikaa, ja Moskovaan ängettiin jo silloin.) Vuoden kuluttua hän sai kutsun armeijaan, jossa hänet hyväksyttiin ehdolle puolueen jäseneksi ja sitten puolueen jäseneksi. Hänet kotiutettiin jo vuoden 1932 lopussa, ja hän palasi Moskovaan. Hän ei kuitenkaan halunnut jatkaa hanttimiehenä, hän halusi ammatin ja pyysi puolueen rajonin komitealta passitusta harjoittelijaksi tehtaaseen. Mutta näköjään hän oli heikohko kommunisti, koska hänelle ei annettu lähetettä tehtaaseen mutta sen sijaan tarjottiin passitusta miliisiin.

Mutta tästäpä hän kieltäytyi. Jos hän olisi tehnyt toisenlaisen ratkaisun, me emme tätä elämäkertaa kirjoittaisi. Mutta hän kieltäytyi.

Jo pelkästään tyttöjen takia nuorta miestä hävetti olla hanttimiehenä ilman ammattia. Mutta sitä kun ei saanut mistään! Ja "Kalibr"-tehtaaseenkin hän meni taas hanttimieheksi. Siellä hän puolueosaston kokouksessa asettui suoramielisesti puolustamaan työmiestä, jonka puoluetoimisto ilmeisesti oli merkinnyt puhdistettavaksi. Mies potkittiin tehtaasta — niin kuin oli aiottu — mutta Loshtshilinia alettiin ahdistaa. Hänen kokoamansa puolueen jäsenmaksut varastettiin häneltä yhteisasuntolasta, eikä hän pystynyt palkastaan peittämään noita 93:a ruplaa. Silloin hänet erotettiin puolueesta ja uhattiin panna syytteeseen. (Onko puolueen jäsenmaksujen menettäminen rikoslain alainen teko?) Lähdettyään sielullisesti jo mene-

mään alamäkeen Loshtshilin jäi kerran pois töistä. Hänet erotettiin rokulin pitämisestä. Niillä papereilla hän ei pitkään aikaan päässyt töihin mihinkään. Tutkijaviranomainen ahdisteli häntä mutta jätti sitten rauhaan. Loshtshilin odotti oikeudenkäyntiä mutta sitä ei kuulunut. Äkkiä tuli *syyllistä kuulematta* langetettu päätös: kuusi kuukautta pakkotöitä ja 25 %:n vähennys palkasta, kaupungin ojenustyötoimisto määrää tuomion kärsimisestä.

Vuoden 1937 syyskuussa Loshtshilin oli päiväsaikaan menossa Kievin rautatieaseman puhvettiin. (Mitä tiedämme elämästämme? Jos hän olisi kestänyt nälkäänsä vielä 15 minuuttia tai mennyt puhvettiin toista kautta? . . .) Oliko hänellä ehkä jotenkin hämmentynyt tai etsivä ilme? Sitä hän ei tiedä. Häntä vastaan tuli nuori nainen, jolla oli NKVD:n univormu. (Onko se sinun virkasi, nainen?) Tämä kysyi: "Mitä etsitte? Minne olette menossa?" — "Puhvettiin." Nainen osoitti ovea: "Menkääpä tuonne!" Tietenkin Loshtshilin totteli. (Yrittäkääpä sanoa noin englantilaiselle!) Se oli erikoisosaston huone. Pöydän takana istui osaston työntekijä. Nainen sanoi: "Pidätettiin rautatieasemalta." Ja nainen poistui, eikä Loshtshilin nähnyt häntä enää milloinkaan. (Emmekä mekään ikänä saa tietää naisesta mitään! . . .) Kehottamatta Loshtshilinia istumaan virkailija alkoi tehdä kysymyksiä. Hän takavarikoi Loshtshilinilta kaikki paperit ja lähetti vangituille tarkoitettuun huoneeseen. Siinä oli ennestään kaksi miestä, ja "enää lupaa kyselemättä (!) istuuduin heidän viereensä tyhjälle tuolille", Loshtshilin kertoo. Kaikki kolme olivat pitkään vaiti. Miliisit tulivat hakemaan heidät KPZ:aan. Miliisi käski antaa rahat hänelle, koska sellissä ne "kuitenkin otetaan pois". (Mikä yhdenmukaisuus miliisin ja kriminaalien toimissa!) Loshtshilin valehteli, ettei hänellä ollut rahaa. Hänelle tehtiin ruumiintarkastus ja rahat takavarikoitiin ikiajoiksi. Mutta mahorkka annettiin takaisin. Kaksi mahorkkapakkausta kädessä hän astui ensimmäiseen selliinsä ja pani tupakat pöydälle. Muilla ei tietenkään ollut tupakkaa.

Vain yhden kerran hänet vietiin sellistä tutkijaviranomaisen puheille. Tämä kysyi, harjoittiko Loshtshilin varastamista. (Siinä olisi ollut pelastus! Olisi pitänyt sanoa että kyllä, harjoitan, mutta ei hän vielä tiennyt. Hänet olisi korkeintaan karkotettu Moskovasta.) Mutta Loshtshilin vastasi ylväästi: "Minä elän omalla työlläni." Eikä tutkijaviranomainen esittänyt hänelle muuta syytettä, ja siihen tutkimus päättyi, eikä muunlaista oikeudenkäyntiä ollut!

Hän istui KPZ:ssä kymmenen päivää, sitten heidät kaikki siirrettiin yöllä Moskovan rikostutkimuslaitoksen suojiin Petrovkalle. Siellä oli ahdasta ja tunkkaista, ei mahtunut kulkemaan. Siellä hallitsivat kriminaalit, he takavarikoivat tavarat ja hävisivät sitten korttipelissä. Siellä Loshtshilin ensimmäisen kerran hämmästyi "heidän merkillistä rohkeuttaan, heidän tyyliään korostaa jotakin käsittämätöntä paremmuuttaan". Eräänä yönä heitä alettiin kuljettaa Sretenkan kauttakulkuvankilaan. (Siellä se siis oli ennen

Krasnaja Presnjaa!) Siellä oli vielä ahtaampaa — istuttiin vuorotellen lattialla ja lavereilla. Miliisi vaatetti nyt kriminaalien puolialastomiksi riisumat vangit virsuilla ja vanhoilla miliisin vaatteilla.

Loshtshilinin kanssa matkaavien joukossa oli runsaasti sellaisia, joille *ei ollut esitetty mitään syytettä* ja joita ei ollut kutsuttu tuomioistuimen eteen, mutta silti heitä kuljetettiin tuomittujen joukossa. Heidät vietiin Pereboryyn, jossa täytettiin tulokkaiden paperit, ja vasta nyt Loshtshilin sai tietää pykälänsä: SVE eli yhteiskunnallisesti vahingollinen aines, tuomio — neljä vuotta. (Yhä vieläkin hän kummastelee: minun isänihän oli työläinen, ja työläinen olin itsekin — miksi siis SVE? Eri asia jos olisin kaupustellut . . .)

Volgolag. Metsätöitä, 10-tuntinen työpäivä, ei vapaapäiviä ollenkaan paitsi vallankumouksen vuosipäivä ja Vappu (*kolme* vuotta ennen sotaa!). Kerran Loshtshilinilta meni jalka poikki, hänet leikattiin, neljä kuukautta sairaalassa, kolme kainalosauvoilla. Sitten taas metsätöitä. Ja näin hän kärsi kaikki neljä vuottaan. Alkoi sota, ja kun häntä ei sittenkään luettu Viidenteenkymmenenteenkahdeksanteen pykälään, hänet vapautettiin vuoden 1941 syksyllä. Vähän ennen vapautumista Loshtshilinilta varastettiin takki, joka oli merkitty hänen varustekorttiinsa. Ja vaikka hän kuinka rukoili loisia kirjaamaan tuon kirotun takin — ei! eivät antaneet anteeksi! Takin hinta vähennettiin "vapautumisvaroista" ja päälle päätteeksi kaksinkertaisena — valtion hintojen mukaan tuo risainen toppa-aarre oli kallis! — ja hänet päästettiin leirin portista syyskylmään pelkässä leirin pumpulipaidassa ja melkein ilman rahaa, leipää ja silliä. Portilla vartijat tarkastivat hänet ja toivottivat hyvää matkaa.

Niin hänet ryövättiin putipuhtaaksi sekä vangitsemispäivänä että vapautumispäivänä . . .

URTsh:n päällikön laatiessa papereita Loshtshilin luki ylösalaisin, mitä hänen *juttuunsa* oli merkitty. Siinä luki: "Pidätettiin rautatieasemalta" . . .

Hän palasi kotiseudulleen Surskin kaupunkiin. Rajonin sotakomitea vapautti hänet sotapalveluksesta sairauden perusteella. Tämäkin osoittautui onnettomuudeksi. Vuoden 1942 syksyllä puolustusasiain kansankomissariaatin käskystä n:o 336 sotakomitea mobilisoi kaikki ruumiilliseen työhön kykenevät kutsuntaikäiset miehet. Loshtshilin joutui Uljanovskin varuskunnan *työosastoon*. Millainen osasto se oli ja miten häntä kohdeltiin, sen voi päätellä siitä, että siihen kuului paljon Länsi-Ukrainasta kotoisin olevaa nuorisoa, joka saatiin mobilisoiduksi ennen sotaa mutta jota epäluotettavuuden vuoksi ei uskallettu lähettää rintamalle. Näin Loshtshilin joutui erääseen Arkkipelagin muunnelmista, vartioimattomaan sotilasleiriin, jonka toiminta tähtäsi samanlaiseen viimeistenkin voimien pusertamiseen ja sen jälkeen tuhoamiseen.

10-tuntinen työpäivä. Kasarmissa kaksikerroksiset punkat, ei mitään

vuodevaatteita (miesten lähdettyä työhön kasarmi näytti asumattomalta). He tekivät työtä ja kulkivat omissa vaatteissaan, niissä jotka olivat kotoaan mukaansa ottaneet, ja myös alusvaatteet olivat omat, eikä saunaa eikä alusvaatteiden vaihtoa ollut. Heille maksettiin alennettua palkkaa, josta vähennettiin leipä (600 g), muona (huono, kaksi kertaa kaksi ruokalajia) ja jopa virsut — heille annettiin tshuvassilaiset virsut.

Osaston päälliköillä — komendantilla ja päälliköllä — ei ollut valtuuksia. Kaikesta määräsi M. Zheltov, korjaus- ja rakennustyökonttorin esimies. Tämä ruhtinas teki mitä halusi. Hänen määräyksestään jotkut osaston miehet jätettiin jopa kahdeksi vuorokaudeksi leivättä ja muonatta. ("Missä laissa sellaista on?" Loshtshilin kummastui. "Niinhän ei tehty edes leirissä".) Ja koko ajan osastoon tuli entisiä rintamamiehiä — toipilaita ja heikenneitä. Osastossa oli naislääkäri. Hänellä oli oikeus kirjoittaa sairaalapassituksia, mutta Zheltov kielsi häntä kirjoittamasta, ja nainen pelkäsi esimiestä ja itki osaston miesten nähden. (Siinä on VAPAUS! Siinä teidän Vapautenne!) Vangit kihisivät täitä ja laverit luteita.

Mutta sehän ei ollut leiri! Siellähän voi valittaa! Ja he valittivat. Kirjoittivat paikalliseen lehteen ja aluekomiteaan. Mistään ei vastattu. Vain kaupungin terveysosasto vastasi: tilat desinfioitiin kunnollisesti, järjestettiin oikea sauna ja annettiin kaikille alusvaatekerta ja vuodevaatteet, jotka vähennettiin palkasta.

Talvella 1944—45, kun Loshtshilin aloitteli kolmatta vuottaan osastossa, hänen omat jalkineensa olivat kuluneet loppuun, eikä hän lähtenyt työhön. Hänet tuomittiin heti Ukaasin mukaan rokulin pitämisestä: kolme kuukauttaa ojennustöitä samassa osastossa ja palkasta 25 %:n vähennys.

Märällä kevätkelillä Loshtshilinin virsut hajosivat — hän kieltäytyi uudelleen menemästä työhön. Taas hänet tuomittiin (jos kaikki poissaolevana tuomitsemiset otetaan huomioon, neljännen kerran elämässään!) kasarmin punanurkassa, ja tuomio kuului: kolmen kuukauden vapausrangaistus.

Mutta — ei pantu istumaan! Sillä valtiolle oli epäedullista ottaa Loshtshilinia ylläpidettäväksi! Eikä mikään vapausrangaistus enää voinut olla tätä työosastoa kurjempi vaihtoehto!

Se tapahtui vuoden 1945 maaliskuussa. Kaikki olisi järjestynyt kivuttomasti, ellei Loshtshilin olisi hieman aikaisemmin kirjoittanut varuskunnan päällystölle valitusta, että Zheltov oli luvannut järjestää kaikille miehille käytetyt kengät mutta että tämä ei ollut täyttänyt lupaustaan. (Hän kirjoitti yksin siksi, että *kollektiiviset esiintymiset* olivat ankarasti kiellettyjä, ja kollektiivisesta esiintymisestä — sosialismin hengen vastaisesta ilmiöstä — voitiin antaa 58. pykälä.)

Ja Loshtshilin kutsuttiin kaaderiosastoon: "Luovuttakaa erikoisvarusteenne!" Loshtshilin riisui *työesiliinansa* — siinä kaikki, minkä tämä hiljainen uurastaja oli kolmen vuoden aikana saanut — ja laski sen hiljaa lat-

tialle. Paikalle kutsuttu miliisi seisoi vieressä. Hän vei Loshtshilinin miliisiasemalle ja illalla vankilaan, mutta vankilan päivystäjä totesi papereissa olevan jotakin epäselvää ja — kieltäytyi ottamasta Loshtshilinia vastaan.

Miliisi lähti viemään Loshtshilinia takaisin miliisiasemalle. Heidän tiensä kulki osaston kasarmin ohi. Ja miliisi sanoi: "Mene sinä lepäämään, et sinä kuitenkaan minnekään pakoon pääse. Minä tulen lähipäivinä."

Vuoden 1945 huhtikuu kallistui lopulleen. Legendaariset divisioonat etenivät jo Elbelle ja saarrostivat Berliiniä. Maa ampui kunnialaukauksia joka päivä ja valeli taivaalle punaista, vihreää ja kultaa. Huhtikuun 24. päivänä Loshtshilin pantiin Uljanovskin aluevankilaan. Sen selli oli yhtä tupaten täynnä kuin vuonna 1937. Viisisataa grammaa leipää, rehuturnipsista — välistä pienestä, kuorimattomasta ja huonosti pestystä perunasta — keitettyä lientä. Toukokuun 9:nnen hän vietti sellissä (he eivät useaan päivään saaneet tietää sodan päättymisestä). Koko sota-ajan Loshtshilin oli siis telkien takana.

Voiton päivän jälkeen *ukaasilaiset* (eli rokulista, myöhästymisestä ja vähäisistä näpistyksistä tuomitut) lähetettiin siirtolaan. Siellä tehtiin maatöitä, rakennettiin ja purettiin proomuja. Muona oli huonoa ja leiripiste uusi, siinä ei ollut edes sairaanhoitajaa, lääkäristä puhumattakaan. Loshtshilin vilustui ja sai iskiashermon tulehduksen, mutta silti hänet ajettiin työhön. Hän päätyi viimeisilleen, jalat turposivat, hän hytisi vilusta koko ajan, mutta silti ajettiin työhön.

Vuoden 1945 heinäkuun 7. päivänä jyrähti kuuluisa Stalinin armahdus. Mutta Loshtshilinin ei tarvinnut jäädä odottamaan vapautumista armahduksen perusteella: heinäkuun 24. päivänä hänen kolmen kuukauden tuomionsa päättyi ja — nytpä hänet päästettiin.

"Joka tapauksessa olen sisimmässäni bolsevikki", Loshtshilin sanoo. "Kuoltuani pitäkää minua kommunistina."

Mahtaako sitten pilailla vai ei.

Nyt minulta puuttuu aineistoa tämän luvun päättämiseen niin, kuin haluaisin päättää sen: osoittaa miten merkillisesti venäläisten ihmisten kohtalot ja Arkkipelagin lait kulkivat ristiin. Eikä ole toiveita, että minulle jäisi kiireetöntä ja vaaratonta aikaa tämän kirjan toimittamiseen vielä kertaalleen, jolloin voisin lisätä puuttuvat kohtalot.

Mielestäni tässä olisi erittäin paikallaan kuvaus isä Pavel A. Florenskin elämästä, hänen vankilassa ja leireissä kokemastaan vainosta sekä hänen tuhoutumisestaan. Hän lienee ollut kaikkein suurenmoisimpia ihmisiä, jotka Arkkipelagi ainiaaksi nielaisi. Asiantuntevat henkilöt sanovat hänestä, että hän oli 20. vuosisadalle harvinainen tiedemiestyyppi — hän hallitsi monia tietämisen alueita. Hän oli koulutukseltaan matemaatikko mutta koki nuoruudessaan syvällisen uskonnollisen mullistuksen ja ryhtyi papiksi. Hänen nuoruutensa teos "Stolp i Utverzhdenie Istiny" (Totuuden pylväs ja

tuki) alkaa vasta nyt saada arvoisensa arvion. Hän kirjoitti useita teoksia matematiikasta (topologian teoreemoja jotka todistettiin lännessä paljon myöhemmin), taiteesta (Venäjän ikoneista ja kirkollisista menoista), filosofiasta ja uskonnosta. (Hänen arkistonsa on pääosiltaan säilynyt, mutta sitä ei ole vielä julkaistu, eikä minulla ole ollut tilaisuutta tutkia sitä.) Vallankumouksen jälkeen hän toimi professorina sähkötekniikan instituutissa (luennoi papin puvussa). Hänen vuonna 1927 esittämänsä ajatukset ennakoivat Wieneriä. Vuonna 1932 hän julkaisi "Sozialistitsheskaja rekonstruktsija i nauka"-lehdessä hengeltään varsin lähelle kybernetiikkaa sijoittuvan artikkelin tehtävienratkaisukoneista. Vähän myöhemmin hänet vangittiin. Hänen vankeustaipaleestaan tiedän vain muutamia pisteitä, jotka asettelen epävarmasti: karkotus Siperiaan (karkotuksessa hän kirjoitti teoksiaan, jotka hän julkaisi väärällä nimellä tiedeakatemian Siperian osaston julkaisuissa), Solovetsk ja sen lakkauttamisen jälkeen kaukopohjola, joidenkin tietojen mukaan Kolyma. Siellä hän tutki kasvistoa ja mineraaleja (hakkutöiden ohessa). Hän kuoli leirissä — ei tiedetä, milloin ja missä. Eräiden huhujen mukaan hänet teloitettiin ampumalla sodan aikana.

Tarkoituksenani oli tässä ehdottomasti kertoa myös Efremovskin *uezdista* kotoisin olleen Valentin I. Komovin elämästä. Istuimme yhtä aikaa Ekibastuzissa vuosina 1950—52, mutta muistan hänestä liian vähän, pitäisi tietää yksityiskohtaisemmin. Vuonna 1929 hän 17-vuotiaana poikana tappoi kylänsä neuvoston puheenjohtajan ja pakeni. Sen jälkeen hän saattoi pysyä elossa ja piileskellä vain varkaana. Vuonna 1941 hänet vapautettiin. Saksalaiset veivät hänet Saksaan. Luulette varmaankin hänen olleen yhteistyössä heidän kanssaan? Ei, hän karkasi kahdesti ja joutui siitä hyvästä Buchenwaldiin. Liittoutuneet vapauttivat hänet sieltä. Jäi länteen? Ei — palasi omalla nimellään ("Synnyinmaa on antanut anteeksi, Synnyinmaa kutsuu!") kotikyläänsä, meni naimisiin ja oli työssä kolhoosissa. Vuonna 1946 hänet pantiin istumaan 58. pykälän perusteella vuoden 1929 jutusta. Vapautui vuonna 1955. Jos tuon elämäkerran esittäisi yksityiskohtaisesti, se selittäisi meille monia seikkoja niiden vuosikymmenien venäläisten kohtaloista. Vihdoin Komov oli tyypillinen leirin prikaatinpäällikkö — "GULAGin poika". (Jopa pakkotyöleirissäkin hän uskalsi yhteiskatselmuksessa sanoa päällikölle: "Miksi meidän leirissämme vallitsee fasistinen komento?")

Lopuksi tähän lukuun sopisi kuvaus jonkun poikkeuksellisen (henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan, katsomustensa lujuudelta poikkeuksellisen) sosialistin elämän tarina, jossa näytettäisiin hänen vuosikausien rääkkinsä Suuren Pasianssin siirtelyissä.

Tai ehkäpä tähän sopisi erittäin hyvin jonkun paatuneen MVD:n miehen — Garaninin tai Zavenjaginin tai jonkun tuntemattomamman — elämäkerta.

Mutta sitä minun näköjään ei suoda tehdä. Keskeyttäessäni tämän kir-

jan tekemisen vuoden 1967 alussa[1] en usko enää saavani tilaisuutta palata Arkkipelagin teemaan.

Ja onhan sen parissa tullut eletyksikin — jo kaksikymmentä vuotta.

[1] Ei vaan lopetellessani vuotta myöhemmin.

Henkilö- ym. tietoja

(Laatinut Hans Björkegren)

AGRANOV Jakov Savlovitsh (1893—1938). NKVD:n apulaispäällikkö Jagodan ja Ezhovin aikana. Ylin tutkijaviranomainen kuuluisimmissa poliittisissa oikeudenkäynneissä, johti mm. Kronstadtin kapinan selvittelyä. Kaikesta päätellen runoilija Nikolai Gumilev vangittiin ja teloitettiin juuri Agranovin käskystä. Myös Agranov itse vangittiin ja teloitettiin ampumalla.

AKSAKOV Ivan Sergeevitsh (1832—86). Kirjailija, runoilija, lehtimies, slavofiili.

ALDAN-SEMENOV Andrei Agnatievitsh (s. 1908). Kirjailija. Kärsi 25:n vuoden työleirituomion. Kirjoittanut puolueen hyväksymiä leirimuistelmia.

ALEKSANTERI II (1818—1881). Venäjän keisari. Lakkautti maaorjuuden 1861. Useiden attentaattiyritysten jälkeen hänet murhattiin.

ALSKINS Jakov Ivanovitsh (1897—1928). Puolustusasiain varakansankomissaari 1937. Vangittiin seuraavana vuonna ja todennäköisesti teloitettiin.

ALYMOV Sergei Jakovlevitsh (1892—1948). Runoilija, vallankumouksellinen. Asui v:een 1926 ulkomailla. Isänmaallisten laulujen tekijä.

ARAKTSHEEV Aleksei Andreevitsh (1769—1834). Taantumuksellinen venäläinen poliitikko Paavali I:n ja Aleksanteri I:n hallituskaudella. Alkoi v. 1817 muodostaa ns. sotilassiirtoloita.

ARTTELI, tuotanto-osuuskunta (pääasiallisesti käsityöaloilla). Myös kollektivisoidusta maanviljelyksestä (kolhooseista).

ASEEV Nikolai Nikolaevitsh (1889—1963). Runoilija.

AURORA. Risteilijä, Venäjän Itämeren laivaston alus. Sen miehistöllä oli aktiivinen osa v:n 1917 lokakuun vallankumouksessa Pietarissa. Lokakuun 24. päivänä (uuden ajanlaskun mukaan 6. 11.) risteilijä ankkuroi Nikolaevski-sillan lähistölle ja seuraavana iltana kello 21.45 ampui tykinlaukaukset, jotka olivat tarkoitetut vallankumouksen alkumerkiksi.

AVERBACH Leopold Leopoldovitsh (1903—38). Kirjallisuuskriitikko, RAPPin johtajia, turvallisuuspäällikkö Jagodan (ks.) lanko. Ohjasi kirjallisuuspolitiikkaa rautaisella kädellä v:een 1932, jolloin "sosialistisen realismin" oppi julistettiin. Jagodan kukistumisen jälkeen Averbach vangittiin. Hän kuoli vankileirissä.

BALITSKI V. A. Ukrainan NKVD-päälliköitä. Vangittiin ja teloitettiin 1937.

BANDERA (Bendera) Stepan (1909—59). Ukrainan kansallisen liiton, toi-

sen maailmansodan aikaisen äärimmäisyysjärjestön, johtaja. Saksalaisten valloitettua Lwovin v. 1941 Bandera julisti itsenäisen Ukrainan valtion. Saksalaiset vangitsivat ja internoivat B:n kannattajia. Yksittäiset banderalaisryhmät jatkoivat vielä Saksan antauduttuakin vastarintaa neuvostohallitusta vastaan. Neuvostoagentti murhasi B:n Münchenissä.

BASHMATSHIT. Keski-Aasiassa vuosina 1918—24 toiminut nationalistinen kommunismin vastainen liike. Sen gerillamenetelmin toteutetut kansannousut levisivät laajalle 1920-luvulla, ja puna-armeija murskasi ne vasta pitkällisten ja verisien taistelujen jälkeen. Erillisiä b.-ryhmiä operoi vuoristossa vielä 30-luvulla, ja ne aktivoituivat uudelleen toisen maailmansodan aikana.

BEDNYI Demjan (1883—1945). Propagandarunoilija jota pidettiin huomattavimpana "proletaarirunoilijana".

BELINSKI Vissarion Grigorjevitsh (1811—48). Radikaali sosiologi ja kirjailija, joka vaikutti suuresti Leniniin ja bolsevikkeihin.

BELOBORODOV Aleksandr Georgievitsh (1881—1938). Puolueveteraani. Antoi v. 1918 käskyn keisari Nikolai II:n teloittamisesta. Sijoittui lähelle "vasemmistokommunisteja". Venäjän SFNT:n sisäasiain kansankomissaari. Vangittiin, teloitettiin.

BERIJA Lavrenti Pavlovitsh (1899—1953). Gruusialainen bolsevikki. Toimi turvallisuusmiehenä Kaukasiassa. Transkaukasian puoluejohtaja 1932—38. NKVD:n päällikkö 1938—45. Varapääministeri 1941—53. Vastasi useista laajoista "turvallisuusoperaatioista", mm. pakkosiirroista Baltian maista sekä aikaisemmin saksalaisten miehittäminä olleilta alueilta, puolalaisten upseerien ns. Katynin murhista. Stalinin uskottuja. Solzhenitsyn vihjaa Berijan murhanneen Stalinin menetettyään (vuoteen 1953 mennessä) osan vaikutusvallastaan. Stalinin kuoleman jälkeen B. oli lyhyen ajan puolueen puhemiehistön johtavia tekijöitä ja kaikesta päätellen pyrki rajoittamattomaan valtaan. Kesällä 1953 B. kuitenkin vangittiin "vakoilijana" ja "imperialistien agenttina" ja teloitettiin. Myös joitakin hänen lähimpiä turvallisuuspalvelun miehiään teloitettiin.

BERZIN E. P. (?—1938). Turvallisuusvirkailija. Tshekan päällikön Felix Dzerzhinskin sihteeri. Komensi liettualaista tarkka-ampujadivisioonaa, jota käytettiin eräissä turvallisuusoperaatioissa. Dalstroin (ks.) päällikkö 1936—37. Perusti Kolyman ensimmäiset leirit. V. 1937 B. vangittiin "kansan vihollisena" ja teloitettiin seuraavana vuonna.

BIRJUKOV Pavel Ivanovitsh (1860—1931). Kirjailija. Tolstoin (ks.) oppilas. Kirjoittanut erittäin perusteellisen Tolstoi-elämäkerran.

BLÜCHER (Bljuher) Vasili Konstantinovitsh (1889—1938). Palveli tsaarin armeijassa aliupseerina, puna-armeijassa armeijankomentajana kansalaissodassa, Punaisen lipun kunniamerkin ensimmäinen saaja. Kaukoidän tasavallan ylipäällikkö ja sotaneuvoston pj. 1921—22. Neuvostoliiton marsalkka 1935. Jäsenenä sotilastuomioistuimessa, joka v. 1937 tuomitsi marsalkka Tuhatshevskin (ks.) ja muita korkeita sotilaita kuolemaan. Tshiang

Kai-shekin sotilasneuvonantaja. B. ja tämän vaimo Glafira Lukinitshna vangittiin lokakuussa 1938. Tutkimuksia johti Berija (ks.). Tuomittiin maanpetoksesta ja aikeista paeta Japaniin, teloitettiin.

BOKI Gleb Ivanovitsh (1879—1940). Puolueveteraani. Pietarin Tshekan pj. Turkestanin rintaman erikoisosaston (turvallisuuspalvelun) päällikkö 1919. OGPU:n ja NKVD:n päälliköitä. Teloitettiin.

BOSCH Evgenia Bogdanovna (1879—1925). Vallankumousveteraani Ukrainasta. Ukrainan ensimmäisen neuvostohallituksen sisäasiain hallitussihteeri. Puolue- ja hallitustehtävissä Ukrainassa.

BUBNOV Andrei Sergeevitsh (1883—1940). Puolueveteraani. Puna-armeijan poliittisen hallinnon päällikkö 1924—29. Venäjän SFNT:n valistusasiain kansankomissaari 1929—37. Vangittiin, teloitettiin.

BUDENNYI Semen Mihailovitsh (1883—1973). Marsalkka, sisällissodan sankareita ("Budennyin punainen ratsuarmeija"), toisessa maailmansodassa Neuvostoliiton lounaisrintaman komentaja.

BUHARIN Nikolai Ivanovitsh (1888—1938). Bolsevismin suurimpia teoreetikkoja. Lenin nimitti B:ia "puolueen lemmikiksi". Oli ajoittain lähellä Troskia (ks.) mutta liittoutui Stalinin kanssa Leninin kuolemaa (1924) seuranneessa valtataistelussa. Oli mukana luomassa NEPiä, uutta talouspolitiikkaa, joka salli tietynlaajuisen yksityisyritteliäisyyden. Kominternin johtaja v:sta 1925. Päätyi konfliktiin Stalinin kanssa ja oli tämän vastaisen "oikeisto-opposition" johtajia 1928—29. Pääsyytettynä pahamaineisessa Moskovan näytösoikeudenkäynnissä. Teloitettiin.

DALSTROI (Glavnoe upravlenie stroitelstva dalnego severa — kaukopohjolan rakennustyön ylihallinto) oli Stalinin kuolemaan (1953) saakka GULAGin alainen teollisuusyhtymä ja sijaitsi Magadanissa ja Jakutiassa.

DEKABRISTIT. Vallankumouksellinen liike Napoleonia vastaan käydyn sodan jälkeen. Liike pyrki orjuuden lakkauttamiseen ja vapaamieliseen perustuslakiin. Joulukuussa (ven. dekabr — joulukuu) 1825 dekabristit aloittivat Pietarissa kapinan, joka kukistettiin. Viisi jäsentä teloitettiin ja monia karkotettiin Siperiaan. Venäjän huomattavimmat intellektuellit — mm. Pushkin — sympatisoivat dekabristeja.

DENIKIN Anton Ivanovitsh (1872—1947). Vastavallankumouksellinen "valkoinen" kenraali sisällissodassa. Eli maanpaossa Belgiassa, Ranskassa ja Yhdysvalloissa.

"DETSISTIT" ("demokraattinen keskusta"-ryhmä) — ns. vasemmistokommunisteista muodostunut puolueelle vihamielinen ryhmittymä vuosilta 1919—20. Vaativat ryhmäkuntavapautta ja vastustivat proletariaatin diktatuuria. V. 1927 d-ryhmän jäsenet erotettiin puolueesta. Myöhemmin useimmat heistä tuomittiin kansan vihollisina, trotskilaisina ja vieraiden valtioiden tiedustelupalvelujen asiamiehinä.

DIMITROV Georgi Mihailovitsh (1882—1949). Bulgarialainen kommunisti. Pääsyytettynä Berliinin valtiopäivätalon paloa seuranneessa Leipzigin oikeudenkäynnissä v. 1933 (vapautettiin). Kominternin pj. Perusti Bulgarian

kansantasavallan 1946.

DJAKOV Boris Aleksandrovitsh (s. 1902). Kirjailija. Useita vuosia työleirissä. Kuvaillut leiriaikaansa puolueelle uskollisella tavalla ("Muistiinpanoja koetusta").

DOBROLJUBOV Nikolai Aleksandrovitsh (1836—61). Kirjallisuuskriitikko ja vallankumouksellinen.

DOMBROVSKI Juri Osipovitsh (s. 1910). Kirjailija. Kirjoittanut mm. Stalinin ajan leireistä, joissa istui monta vuotta.

DOSTOEVSKI Fedor Mihailovitsh (1821—81). Venäjän kirjallisuuden klassikko ("Rikos ja rangaistus"). Vangittiin 1849 yhteyksistä vallankumouksellisiin piireihin, tuomittiin kuolemaan mutta armahdettiin juuri ennen kuin D:n oli määrä astua teloituskomppanian eteen. Kuvaillut vankeus- ja karkotusvuosiaan mm. teoksessaan "Muistelmia kuolleesta talosta".

DRUZHINA, eräänlainen vapaaehtoinen järjestyspoliisi.

DYBENKO Pavel Efimovitsh (1889—1938). Puolueveteraani. Jäsenenä ensimmäisessä neuvostohallituksessa. Kunnostautui kansalaissodassa. Sotilaspiirin komentaja 1928—38. Vangittiin, teloitettiin.

DZHAPARIDZE Prokofi Anrasionovitsh (1880—1918). Azerbaidzhanilainen vallankumousmies. Bakun hallituksen sisäasiain komissaari 1918. Yksi 26:sta "Bakun komissaarista", jotka teloitettiin brittien tehdessä intervention Kaukasiaan 1918.

DZERZHINSKI Felix Edmundovitsh (1877—1926). Bolsevikkiveteraani. Perusti 1917 turvallisuuspalvelu Tshekan ja toimi sen ensimmäisenä pj:na. V:sta 1924 myös rautateiden ja sisäasiain kansankomissaari. Nimitettiin 1924 myös kansantalouden korkeimman neuvoston pj:ksi.

EGOROV Aleksandr Iljitsh (1883—1939). Neuvostoliiton marsalkka. Sisällissodan sankareita. Yleisesikunnan päällikkö. Teloitettiin ampumalla.

EHRENBURG Ilja Grigorjevitsh (1891—1967). Kirjailija, runoilija, lehtimies. Monien nykyajan huomattavimpien venäläisten ja ulkomaisten kulttuurihenkilöiden ystävä. Oli toisen maailmansodan aikana sävyn määräävä sotakirjeenvaihtaja, jonka vivahteeton saksalaisviha meni niin pitkälle, ettei Stalinkaan voinut sitä hyväksyä sodan aikana. Hrushtshevin aikana ilmestyneet E:n muistelmat ovat nimeltään "Ihmisiä, vuosia, elämää". Stalinin kuoltua 1953 E. käänsi kelkkansa, ja hän oli varhaisimpia stalinismin arvostelijoita ja asettui Stalinin kaudella vaiennettujen kirjailijoiden ja taiteilijoiden puolustajaksi. Hänen romaanistaan "Suojasää" (1954) tuli Hrushtshevin kaudella ilmenneen kulttuurielämän "liberalisoimisen" symboli.

EICHE Robert Indrikovitsh (1890—1940). Liettualainen puolueveteraani. Politbyron varajäsen 1935. Maatalouden kansankomissaari 1937. Vangittiin 1938, teloitettiin.

EIDEMAN Robert Petrovitsh (1895—1937). Armeijankomentaja. Frunzen akatemian johtaja, myöhemmin Osoviahim-vapaaehtoisjärjestön johtaja. Teloitettiin ampumalla.

EKIBASTUZ. Kaupunki Pavlodarin alueella Kazahstanissa (kullan tuotan-

toa, kaivosteollisuutta). Solzhenitsyn vietti viimeisen leirivaiheensa E:ssa.
ELISABET (Elizaveta) Petrovna (1709—1763). Keisarinna. Lakkautti kuolemanrangaistuksen.
ENGELS Friedrich (1820—95). Saksalainen sosialisti. Marxin huomattavin oppilas, joka vaikutti oleellisesti "Kommunistiseen manifestiin".
ENUKIDZE Avel Sofronovitsh (1877—1937). Vallankumousveteraani. Toimeenpanevan keskuskomitean puhemiehistön ja sihteeristön jäsen. Erotettiin puolueesta 1935, vangittiin ja teloitettiin oikeudenkäynnittä 1937.
ESENIN Sergei Aleksandrovitsh (1895—1925). Huomattava runoilija (imaginisti). Stalinin kaudella ajoittain "kielletty" kirjailija. Teki itsemurhan.
ESENINA Tatjana. Kirjailija ("Zhenja — 20. vuosisadan ihme").
EVTUSHENKO Evgeni Aleksandrovitsh (s. 1933). Runoilija jota on usein arvosteltu kriittisistä runoistaan ("Babi Jár", "Stalinin perilliset"). Hänen uusstalinismia vastaan terävästi hyökkäävä "Omaelämäkertansa" on ilmestynyt ainoastaan ulkomailla. E. oli harvoja neuvostokirjailijoita jotka protestoivat Solzhenitsynin vangitsemiseen ja karkottamiseen 1974. E:n isoisä Ermolai kuului Siperian talonpoikaisliikkeen organisoijiin. E. vanhempi taisteli kansalaissodassa rivimiehenä, yleni prikaatin komentajaksi. Tykistön varakomentaja Ermolai E. vangittiin 1938 ja teloitettiin.
EZHOV Nikolai Ivanovitsh (1895—1939). NKVD:n päällikkönä Stalinin terrorin huippuvaiheessa 1936—38, josta (venäjässä) käytetään pahamaineista nimitystä "ezhovshtshina". Lavrenti Berija syrjäytti E:n v. 1938. Seuraavana vuonna E. vangittiin ja teloitettiin ampumalla.
FADEEV Aleksandr Aleksandrovitsh (1901—56). Proletaarikirjailija jolla oli suuri, ajoittain diktatorinen vaikutus kirjailijaliittoon (toimi sen pääsihteerinä 1946—55). Pääteokseen "Nuori kaarti" (ilm. 1945) kohdistettiin kiivasta kritiikkiä ("puoluekantaisuuden" puutteesta). Niinpä F. kirjoitti teoksensa uudelleen v. 1951. Teki itsemurhan alkoholiongelmien sekä Hrushtshevin 20. puoluekokouksessa 1956 tekemien Stalinin rikoksia koskevien paljastusten aiheuttaman epätoivon vuoksi.
FELDMAN Boris Mironovitsh (1890—1937). Divisioonankomentaja. Teloitettiin.
FINN (Finn-Halfin) Konstantin Jakovlevitsh (s. 1904). Prosaisti ja näytelmäkirjailija.
FIRIN Semen G. GULAGin vankeinhoitohallinnon varajohtaja. Vienan meren kanavan juhlakirjan (1934) toimittajia.
FLORENSKI Pavel Aleksandrovitsh (1882—1943). Teologi, matemaatikko, filosofi. Karkotettiin v:n 1917 bolsevikkikumouksen jälkeen keski-Aasiaan mutta palasi ja työskenteli fyysikkona tiedeakatemian palveluksessa. Vangittiin ja lähetettiin Solovetskin leiriin. Kuoli vankileirissä Siperiassa.
FONVIZIN Denis Ivanovitsh (1745—92). Näytelmäkirjailija ja satiirikko. Vastusti yksinvaltaa ja maaorjuutta.
FRANCO Francisco (s. 1892). Johti 1936 Espanjan tasavallan hallituksen vastaista sotilaskapinaa. Julistautui sisällissodan aikana valtionpäämie-

heksi ja fasistisen falangi-puolueen johtajaksi.
FRENKEL Naftali. Entinen liikemies. Myöhemmin NKVD:n kenraali ja mm. BAMLagin eli Baikalin—Amurin ratatyömaan leirien päällikkö.
FRUNZE Mihail Vasiljevitsh (1885—1925). Sotilas, sisällissodan sankareita, puna-armeijan perustajia. Tuli Trotskin tilalle sota-asiain kansankomissaariksi 1925. Kuoli samana vuonna mystillisten olosuhteiden vallitessa.
GABRILOVITSH Evgeni Iosifovitsh (s. 1899). Elokuvaskenaristi.
GEKKER Anatoli Iljitsh (1888—1937). Armeijakunnankomentaja. Teloitettiin.
GIKALO Nikolai Fedorovitsh (1897—1939). Kaukasialainen vallankumousmies, partisaanipäällikkö ja puoluejohtaja. Puoluesihteerinä Uzbekistanissa, Azerbaidzhanissa ja Valko-Venäjällä. Vangittiin ja teloitettiin.
GINZBURG Evgenia S. (s. 1911). Kirjailija. Naimisissa huomattavan puoluevirkailijan kanssa, kirjailija Vasili Aksenovin äiti. G. vangittiin v. 1937 "trotskilaisena", ja hän vietti 18 vuotta vankiloissa ja Siperian leireissä. Hänen muistelmateoksensa "Rajumyrskyn halki" (suom.) on ilmestynyt ainoastaan samizdat-tekstinä sekä ulkomailla.
GLAVLIT, Glavnoe upravlenie po delam literatury i izdatelstva — kirjallisuus- ja kustannusasioiden ylihallinto. Neuvostoliiton sensuurilaitos. Perustettiin 1922. GLAVLITillä on aina ollut yhteys turvallisuuspalveluun.
GLEZOS Manolis (s. 1922). Kreikkalainen kommunisti, saksalaisten vastaisen vastarintaliikkeen sankareita, EDAn sihteeri, tuomittiin useita kertoja kuolemaan.
GLINKA Mihail Ivanovitsh (1804—57). Säveltäjä. Venäläisen klassisen musiikin "isä".
GOGOL Nikolai Vasiljevitsh (1809—52). Venäjän kirjallisuuden klassikko ("Reviisori", "Kuolleet sielut").
GOLODED Nikolai Matveevitsh (1894—1937). Valko-Venäjän pääministeri 1927. Vangittiin, teloitettiin.
GOMULKA Wladyslaw (s. 1906). Puolalainen kommunisti. Pakeni Neuvostoliittoon 1939. Puolan illegaalisen kommunistipuolueen pääsihteeri 1943. Ensimmäinen varapääministeri 1945. Erotettiin 1948 syytettynä titolaisuudesta. Vangittiin 1951. Vapautettiin 1955. Palasi puolueen ja hallituksen johtajaksi v:n 1956 vakavien levottomuuksien jälkeen. G:aa pidettiin aikoinaan Puolan "Titona", mutta 1960-luvun lopulla hän tiukensi otetta ja herätti vastustusta paitsi kulttuurityöntekijöissä ja juutalaisissa intellektueleissa, joita vastaan hän harjoitti epäsuoraa kiihotusta yliopistopiirien mellakkaluonteisen opposition torjumisen yhteydessä, myös työläisissä, jotka teollisuus- ja kaivosalueilla sattuneiden laajojen levottomuuksien jälkeen pakottivat hänet eroamaan.
GORBATOV Aleksandr Vasiljevitsh (s. 1891). Kenraali. Tuomittiin 1939 15:ksi vuodeksi leiriin mutta vapautettiin sodan puhjettua 1941. Toimi myöhemmin Berliinin komendanttina. Julkaisi Novyi mir-aikakauslehdessä

muistelmiaan, joissa hän kuvaa elämää Kolyman leireissä.

GORKI Maksim (oik. Aleksei Maksimovitsh Peshkov) (1868—1936). Proosa- ja näytelmäkirjailija. Asui 1921—28 ulkomailla. G:n suhde vallankumoukseen oli ongelmallinen, mutta palattuaan Neuvostoliittoon hänestä tuli hallituksen suosikki, ja hän sai erittäin suuren vaikutusvallan kulttuuripolitiikkaan. Gorki oli Vienan meren kanavan juhlakirjan päätoimittaja. Tässä (myöhemmin julkisuudesta poistetussa ja hävitetyssä) teoksessa suuri joukko tunnettuja neuvostokirjailijoita ylisti kanavan rakennustyötä mutta vaikeni siitä, että satoja tuhansia vankeja — poliittisia ja muita — tuhoutui rakennustöissä. G:n kuolemaan liittyviä seikkoja ei ole milloinkaan selvitetty. Buharinin vastaisessa näytösoikeudenkäynnissä 1938 "oikeisto- ja trotskilaisliittoutumaa" syytettiin G:n murhaamisesta. Myöhemmin samanlaisia syytöksiä on kohdistettu mm. Staliniin. G:n ensimmäinen vaimo oli Ekaterina Peshkova, joka v. 1917 perusti Poliittisen punaisen ristin poliittisten vankien avustamiseksi. Roy Medvedev kertoo teoksessaan "Die Wahrheit ist unsere Stärke", että G:n poika Maksim murhattiin turvallisuuspäällikkö Jagodan toimeksiannosta (1934).

GOTHAN OHJELMA. Saksan sosiaalidemokraattien ensimmäinen puolueohjelma (hyväksyttiin 1875).

GUMILEV Lev Nikolaevitsh (s. 1911). Anna Ahmatovan ja v. 1921 teloitetun Nikolai G:n poika. Vangittiin 1934 ja 1937. Sodan aikana palveli rintamalla. Vangittiin uudelleen 1949, vapautettiin 1956. Leirikokemusten mielenterveydellisesti pahoin vammauttama.

HALHYN GOL, joki Mongoliassa. Vähän ennen toisen maailmansodan puhkeamista japanilaisten 6. armeija yritti miehittää joen itäpuolisia alueita. Neuvostojoukkojen onnistui löydä japanilaiset.

HATSREVIN Zahar Lvovitsh (1903—41). Osallistui Vienan meren kanavan juhlakirjan tekemiseen.

HELMIKUUN VALLANKUMOUS 27. 2. (uuden ajanlaskun mukaan 12. 3.) 1917 kukisti tsaarin vallan. Pari päivää myöhemmin muodostettiin ruhtinas Lvovin johtama väliaikainen hallitus, jonka bolsevikit kukistivat saman vuoden lokakuussa (väliaikaisen hallituksen johdossa oli tuolloin Kerenski).

HRUSHTSHEV Nikita Sergeevitsh (1894—1971). Tuli Stalinin kuoltua puolueen johtajaksi 1953, myöhemmin myös pääministeriksi. Ajoi stalinismin purkamiskampanjaa, joka virallisesti käynnistettiin v:n 1956 20. puoluekokouksessa. H. antoi luvan Solzhenitsynin esikoisteoksen "Ivan Denisovitshin päivän" julkaisemiseen. H:n miniä Ljuba Sedyh (H:n sodassa rangaistuspataljoonassa kaatuneen vanhimman pojan vaimo) toimi Poliittisessa punaisessa ristissä. H. erotettiin kaikista puolue- ja hallitusviroistaan lokakuussa 1964, minkä jälkeen stalinismin purkaminen nopeasti päättyi. Eläkeläisenä H. kirjoitti muistelmansa, jotka salakuljetettiin länteen ja julkaistiin siellä.

IIVANA IV JULMA (1530—1584). Venäjän tsaari. Otti käyttöön uuden lakikokoelman v. 1550. Siperian valloitus aloitettiin hänen hallituskaudellaan.

INBER Vera Mihailovna (s. 1890). Runoilija, proosakirjailija.

ITÄ-KIINAN RAUTATIE (KVZhD) Vladivostokin ja Siperian radan välillä Mantshuriassa. Venäläiset rakensivat sen vuosina 1896—1903. Venäjän sisällissodan aikana rautatie oli valkoisten hallussa. Kiinan ja Neuvostoliiton välisellä v:n 1924 sopimuksella jälkimmäinen sai uudelleen käyttöoikeuden rataan, mutta v. 1929 syntyi kiivas konflikti. Myöhemmin (1935) rautatie myytiin Japanille.

IVAN DENISOVITSH (Shuhov), Solzhenitsynin esikoisteoksen "Ivan Denisovitshin päivä" (1962) nimihenkilö. Teosta, ensimmäistä jossa totuudenmukaisesti kuvattiin Stalinin kauden poliittisille vangeille tarkoitettujen leirien oloja, tervehdittiin yksimielisesti neuvostoklassikkona, ja seuraavana vuonna sen tekijä oli peräti ehdolla Leninin palkinnon saajaksi. Mutta varsin pian uusstalinistiset tahot kohdistivat teokseen arvostelua. Arvostelun lähtökohta oli, että I. D. S. oli "epätyypillinen", koska hän viis veisasi puolueen opeista.

IVANOV Vsevolod Vjatsheslavovitsh (1895—1963). Kirjailija jonka aihepiiri oli pääasiassa kansalaissota. Gorkin läheisiä ystäviä. I:ia on välistä syytetty liioitellusta Stalinin palvonnasta, välistä "epäpoliittisuudesta".

JAGODA Genrih Grigorjevitsh (1891—1938). GPU:n varapäällikkö 1924. NKVD:n päällikkö 1934—36. Vangittiin 1937 ja teloitettiin Moskovassa järjestetyn poliittisen oikeudenkäynnin jälkeen.

JARIK Iona Emmanuilovitsh (1896—1937). Divisioonankomentajana sisällissodassa. Ukrainan politbyron jäsen. Vangittiin ja teloitettiin.

JASIENSKI (Jasenski) Bruno (1901—41?). Neuvostoliitossa maanpaossa elänyt puolalainen kirjailija. Vangittiin 1937, kuoli lavantautiepidemian aikana Vladivostokin kauttakulkuleirissä. Täsmällistä kuolinpäivämäärää ei ole milloinkaan pystytty selvittämään. Rehabilitoitu.

JOHNSON Hewlett (1874—1966). Canterburyn tuomiorovasti, Neuvostoliiton ystävä. Toiminut Maailman rauhanneuvostossa. Stalinin rauhan palkinto 1951.

KADAR Janos (s. 1912). Unkarin sisäasiain ministeri 1948—50. Puhdistettiin "titolaisena" ja istui vankilassa 1951—53. Tuli Gerön tilalle puoluejohtajaksi. Unkarin kansannousun alettua marraskuussa 1956 Kadar asettui Neuvostoliiton puolelle Imre Nagya vastaan ja muodosti venäläisten pistinten avulla hallituksen, jonka tehtävänä oli kansannousun kukistaminen. Myöhemmin K. tuli tunnetuksi tietynlaisesta "liberalismistaan", joka ilmeni ennen muuta talouselämän alueella.

KAGANOVITSH Lazar Moiseevitsh (s. 1893). Stalinin uskottuja. Rautatieliikenteen, raskaan teollisuuden sekä polttoaine- ja öljyteollisuuden kansankomissaari 1935—44. Osavastuussa puolueen vuosien 1933—34 puhdistuksesta. Varapääministeri 1938. Ukrainan puoluejohtaja 1946—47. Stalinin kuoleman jälkeen johtoryhmän kärkimiehiä mutta asettui vastustamaan stalinismin purkamista, ja v. 1957 K. syrjäytettiin puolueen johtopaikoilta "puolueelle vihamielisen ryhmän" jäsenenä.

20. PUOLUEKOKOUS v. 1956. Siinä Hrushtshev piti kuuluisan "salaisen" puheensa Stalinin rikoksista. Puoluekokous käynnisti stalinismin purkamiskampanjan, jota kesti Hrushtshevin kukistumiseen (lokakuussa 1964) ja joka johti syyttöminä tuomittujen — mm. Solzhenitsynin — rehabilitoimisaaltoon. Puoluekokous aloitti myös oikeuslaitoksen piirissä ja kulttuurielämässä tietyn liberalisoimisen, josta oli osoituksena myös Solzhenitsynin ensiesiintyminen kirjailijana (1962).

KALININ Mihail Ivanovitsh (1875—1946). Puolueen ja politbyron veteraaneja. Politbyron jäsen 1926. Toimeenpanevan keskuskomitean pj. 1922 ja — kun vm. viran nimi muutettiin — korkeimman neuvoston presidiumin pj. eli Neuvostoliiton presidentti 1938.

KANSANKOMISSAARIEN NEUVOSTO — neuvostohallituksen nimi v:n 1917 lokakuun vallankumouksen jälkeen. V. 1946 nimi muutettiin ministerineuvostoksi. K.n:n pj:na toimivat Lenin 1917—24, Aleksei Rykov 1924—30, Vjatsheslav Molotov 1930—40 sekä Iosif Stalin 1940—46.

KANSANSOSIALISTIT. Sosialistinen pikkupuolue, joka syntyi lohkeamalla sosialistivallankumouksellisten oikeasta siivestä. K:lla oli kaksi edustajaa Perustuslakia säätävässä kokouksessa.

KAPITSA Petr Leonidovitsh (s. 1894). Fyysikko. Muutti Englantiin 1921. Vieraili Neuvostoliitossa 1935, jäi maahan ja nimitettiin fysiikan ongelmia tutkivan instituutin johtajaksi. Neuvostoliiton atomipommin luojia.

KAPLAN Fanny (Dora) (1888—1918). Eserrä-terroristi. Yritti kesällä 1918 ampua pistoolilla Leninin. Samana päivänä toinen sosialistivallankumouksellinen murhasi Pietarin turvallisuuspoliisin päällikön Uritskin. Samana iltana Jakov Sverdlovin johtama toimeenpaneva keskuskomitea päätti aloittaa "punaisen joukkoterrorin porvaristoa ja sen agentteja vastaan". Fanny Kaplan teloitettiin Lubjankan vankilassa 3. 9. 1918.

KATAEV Valentin (s. 1897). Huomattava proosakirjailija ("Siintää purje yksinäinen").

KATYNIN MURHAT. Saksalaiset löysivät v. 1943 Katynin metsästä Smolenskin lähistöltä tuhansien puolalaisten upseerien ruumiit. Neuvostoarmeija oli vanginnut puolalaiset marssiessaan länsi-Ukrainaan ja länsi-Valko-Venäjälle. Neuvostoliitto sälytti syyn saksalaisten niskoille. Amerikkalainen tutkimuskomissio katsoi kuitenkin voivansa todeta, että NKVD oli teloittanut puolalaiset (Berijan johdolla). Murhien paljastuminen johti Puolan Lontoossa olevan pakolaishallituksen ja Kremlin välien katkeamiseen, minkä jälkeen Kreml perusti kilpailevan pakolaishallituksen ja samanlaisen armeijan.

KIROV Sergei Mironovitsh (1886—1934). Leningradin puoluejohtaja, jota pidettiin mahdollisena Stalinin seuraajana — siinä tapauksessa että tämä voitaisiin syrjäyttää. Murhattiin 1. 12. 1934. Murhaan liittyneitä seikkoja — siitä syytettiin monia Stalinin vastustajia — ei ole selvitetty, mutta ilmeisesti Stalinilla oli oma kulissien takainen osansa. Stalin käytti murhaa syynä aloittaessaan valtaisan terrorikampanjan puolueen sisäisiä ja ulkopuo-

lisia, sekä todellisia että kuviteltuja vihollisia vastaan.

KOLHOOSI (ven. kolhoz, kollektivnoe hozjaistvo — kollektiivinen talous). Maatalouden kollektiivisoiminen aloitettiin 1929, jolloin talonpoikien maat jaettiin osuuskunnille. Kampanja kohtasi sitkeää vastarintaa ja johti toistuviin talonpoikaiskapinoihin mm. Tambovissa. Miljoonia talonpoikia karkotettiin asuinsijoiltaan ("kulakkien hävittäminen"). Miljoonia kuoli kollektivisoimista seuranneen nälänhädän aikana.

"KOLME SISARTA". Tshehovin (ks.) näytelmä jonka henkilöitä paroni Tuzenbach on.

KOLTSHAK Aleksandr Vasiljevits (1870—1920). "Valkoinen" amiraali, Itämeren ja Mustan meren laivastojen komentaja ensimmäisessä maailmansodassa. Komensi "valkoisia" armeijoita sisällissodassa Siperiassa. Otettiin vangiksi ja ammuttiin.

KOLYMA. Stalinin ajan suurimpia leirialueita, sijaitsi pohjois-Jakutiassa Kolyma-joen varrella. 1930-luvun alussa K:sta tuli Neuvostoliiton kullan tuotannon keskus. Robert Conquest arvioi teoksessaan "The Great Terror", että ainakin miljoona vankia menehtyi K:ssa vuosina 1937—41. Solzhenitsyn luonnehtii K:aa "Arkkipelagin kylmyyden ja julmuuden navaksi". Varlam Shalamov on kuvaillut elämäänsä leirivankina teoksessaan "Kertomuksia Kolymasta".

KOMI. Koillis-Venäjällä asuva suomalais-ugrilainen kansa.

KOMINTERN (Kommunistinen internationaali). Leninin v. 1919 perustama maailman kommunistipuolueiden yhteenliittymä. Huomattavimmat venäläiset johtajat: Zinovjev, Trotski, Radek, Buharin, Manuilski. Käytännöllisesti katsoen kaikki K:n venäläiset ja ulkomaiset johtajat vangittiin ja teloitettiin. K. lakkautettiin 1943.

KORNILOVIN PÄIVÄT. Lavr Kornilov (1870—1918), kirgisialainen kenraali, taisteli bolsevikkeja vastaan. Venäjän sotavoimien ylipäällikkönä 1918. Uhkasi Pietaria. Kaatui sisällissodan alkuvaiheessa.

KOROLEV Sergei Pavlovitsh (1906—66). Istui Stalinin kaudella tieteellis-teknistä tutkimustyötä tekevien erikoisvankilassa ("karsinassa"). Neuvostoliiton rakettitutkimuksen pääsuunnittelija. Rakensi ensimmäisen "sputnikin" sekä avaruusaluksia.

KORK Avgust Ivanovitsh (1887—1937). Armeijankomentaja. Frunzen akatemian johtaja. Teloitettiin.

KOSIOR Stanislav Vikentjevitsh (1889—1938). Ukrainan kom.-puolueen pääsihteeri. Vangittiin ja teloitettiin.

KOSMODEMJANSKAJA Zoja Anatoljevna (1923—41). Partisaanityttö jonka saksalaiset toisen maailmansodan aikana kiduttivat ja teloittivat.

KOVTSHUH Epifan Iovitsh (1890—1938). Armeijakunnankomentaja. Kansalaissodan legendaarisia sankareita. Teloitettiin.

KRESTY. Pietarin/Leningradin poliittisille tarkoitettu päävankila. Nimi (= ristit) viittaa rakennuksen muotoon.

KRONSTADTIN KAPINA. Kronstadt on Leningradin edustalla sijaitseva

merilinnoitus. Sen matruusit tukivat innostuneesti bolsevikkeja v:n 1917 lokakuun vallankumouksessa mutta nousivat kapinaan hallitusta vastaan 1921. Veristen taistelujan jälkeen kapina kukistettiin ja eloon jääneitä kapinoitsijoita rangaistiin ankarasti.

KROPOTKIN Petr Alekseevitsh (1842—1921). Huomattava vallankumousmies, anarkismin teoreetikkoja.

KRYLENKO Nikolai Vasiljevitsh (1885—1938). Tsaarin armeijan aliupseeri. Aloitti lakimiehen uransa maaliskuussa 1918. Toimi korkeimpana yleisenä syyttäjänä useissa poliittisissa näytösoikeudenkäynneissä. 1930-luvulla oikeusasiain kansankomissaari. Teloitettiin kansan vihollisena.

KRUPSKAJA Nadezhda Konstantinovna (1896—1939). Vallankumousveteraani. Leninin vaimo. Venäjän SFNT:n opetusasiain varakansankomissaari.

KRYLOV Ivan Andreevitsh (1769—1844). Satiiristen eläintarinoiden tekijä.

KRZHIZHANOVSKI Gleb Maksimilianovitsh (1872—1959). Vallankumousveteraani. Venäjän sähköistämisohjelman (Goelro) johtaja v:sta 1920. Valtion suunnittelukomitean päällikkö 1921—30.

KULAKKI (ven. kulak — nyrkki). Maatalouden kollektivisoimisen kaudella enemmän tai vähemmän vauraista viljelijöistä käytetty haukkumanimi. Miljoonia "kulakkien" perheitä karkotettiin asuinsijoiltaan ja tuhottiin.

KULIKOVON TAISTELU tataarien ja ruhtinas Donskoin johtamien venäläisten välillä syyskuun 8:ntena 1380 päättyi venäläisten voittoon ja merkitsi tataarien "ikeen" lopun alkua.

KUN Bela (1886—1937). Unkarin neuvostotasavallan ulkoasiain komissaari 1919. Eli tasavallan kukistuttua maanpaossa Neuvostoliitossa. Tärkeässä asemassa Kominternissa. Vangittiin 1937 ja teloitettiin. Rehabilitoitiin 1956.

LACIS Martyn (oik. Ian Sudbars) (1888—1938). Latvialainen kommunistiveteraani. Toimi vallankumouksen jälkeen huomattavassa asemassa sisäasiain kansankomissariaatissa ja myöhemmin Tshekassa. Itärintaman Tshekan päällikkö 1918, Ukrainan Tshekan päällikkö 1919—21. Vangittiin ja teloitettiin.

LACIS Vilis (1904—66). Latvialainen kirjailija. Latvian kansankomissaarien neuvoston (hallituksen) pj. 1940—59.

LAKSHIN Vladimir Jakovlevitsh (s. 1933). Kriitikko. Novyi mir-aikakauslehdessä v. 1964 ilmestynyt L:n artikkeli "Ivan Denisovitsh ja hänen ystävänsä ja vihollisensa" oli Solzhenitsynin esikoisteoksen intohimoinen puolustus ja herätti melkoista polemiikkia.

LANDAU Lev Davidovitsh (1908—68). Fyysikko. Tiedeakatemian fysiikan ongelmien instituutin esimies 1937. Syytettiin vakoilusta, vietti vuoden leirissä, vapautettiin Kapitsan (ks.) puututtua asiaan. Fysiikan Nobelin palkinto 1962.

LAPIN Boris Matveevitsh (1905—41). Kirjailija, "dokumentaarikuvausten" tekijä. Osallistui Gorkin toimittaman Vienan meren kanavan juhlakirjan

laatimiseen. Kirjoitti yhdessä Hatsrevinin (ks.) kanssa teoksen "Amerikka rajoittuu meihin".

LENIN (Uljanov) Vladimir Iljitsh (1870—1924). Venäjän kommunismin huomattavin ideologi, neuvostovaltion perustaja. Oli ennen vallankumousta karkotettuna Siperiassa, sen jälkeen maanpaossa mm. Sveitsissä. Palasi Venäjälle v:n 1917 helmikuun vallankumouksen jälkeen. Saman vuoden heinäkuussa tehty vallankaappausyritys epäonnistui ("heinäkuun kriisi"), ja L:n on pakko paeta. Hän piileskeli mm. Razlivissa. Toimi v:n 1917 lokakuun vallankumouksen jälkeen kansankomissaarien neuvoston puheenjohtajana (pääministerinä). Joutui kesällä 1918 sosialistivallankumouksellisten oikeistosiipeen kuuluvan Fanny Kaplanin tekemän murhayrityksen kohteeksi. Tapaus laukaisi "punaisen terrorin", joka oli vastaus hallituksen vastustajien harjoittamaan "valkoiseen terroriin". Testamentissaan, josta puolue sittemmin katsoi voivansa olla piittaamatta, Lenin varoitti Stalinista (ks.) ja ehdotti tämän poistamista kaikilta valtapaikoilta.

LENININ TESTAMENTTI. Vähän ennen kuolemaansa (1924) Lenin varoitti puoluetta Stalinista (puolueen pääsihteeristä), jonka L. katsoi hankkineen aivan liian suuren vallan. Lenin luonnehti Stalinin persoonaa ja neuvoi poistamaan tämän kaikista vallan käyttelemiseen liittyvistä asemista. Puolue katsoi kuitenkin voivansa olla välittämättä Leninin neuvosta ja teki näin tietä Stalinin diktatuurille.

LEONOV Leonid Maksimovitsh (s. 1899). Kirjailija. Huomattava prosaisti ("Metsä") ja näytelmäkirjailija.

LESKOV Nikolai Semenovitsh (1831—95). Kirjailija, etevä tyylitaituri.

LOKAKUUN VALLANKUMOUS. Bolsevikkien toimeenpanema vallan haltuunotto ja väliaikaisen hallituksen kukistaminen. Alkoi marraskuun 7. päivänä (vanhan ajanlaskun mukaan 25. 10. 1917. Vapun ohessa vallankumouksen vuosipäivä, jota vietetään marraskuun 7:ntenä, on Neuvostoliiton tärkein vuotuinen juhla.

LOMOV Georgi Ippolitovitsh (1888—1938). Vallankumousveteraani. Ukrainan politbyron jäsen, valtion suunnittelukomitean varapj. Teloitettiin ampumalla.

LONDON Jack (1876—1916). Amerikkalainen kirjailija, seikkailuromaanien tekijä, erittäin suosittu Neuvostoliitossa.

LUBJANKA. Neuvostoliiton (poliittisten vankien tutkimiseen tarkoitettu) päävankila, turvallisuuspalvelun päämaja. Ennen vallankumousta rakennuksen omisti vakuutusyhtiö Rossija.

"LYHYT KURSSI" — Neuvostoliiton kommunistisen puolueen historia, lyhyt kurssi. Keskuskomitean v. 1938 julkaisema puolueen virallinen historia jota leimasi vahva Stalinin palvonta.

MACDONALD Ramsey (1866—1937). Englantilainen poliitikko, Labour-puolueen (Englannin sos.dem.puolueen) perustajia. Englannin ensimmäisen Labour-hallituksen pääministeri 1924, hallituksen joka kuitenkin erosi samana vuonna. Pääministerinä uudelleen 1929—35.

MAJAKOVSKI Vladimir Vladimirovitsh (1893—1930). Futuristi, bolsevismin poeta laureatus, huomattava näytelmäkirjailija. Pettyminen rakkaudessa sekä puoluepoliittinen pettymys ajoivat hänet itsemurhaan.

MAKARENKO Anton Semenovitsh (1888—1935). Pedagogi, kuuluisa sisällissodassa ja vallankumouksessa vanhempansa menettäneille lapsille sekä nuorisorikollisille tarkoitetuista kasvatuskouluistaan. Kirjoitti mm. "Kirjan vanhemmille".

MALENKOV Georgi Maksimilianovitsh (s. 1902). Puolueen puhdistuksen johtajia. Keskuskomitean sihteeri 1939. Valtion puolustusvaliokunnan jäsen 1941—45. Politbyron jäsen 1946. Tuli pääministeriksi Stalinin kuoltua 1953 mutta pakotettiin eroamaan 1955. Erotettiin v. 1957 keskuskomiteasta "puolueelle vihamielisen ryhmän" jäsenenä — ryhmä vastusti Hrushtshevin stalinismin purkamiseen tähtäävää linjaa.

MANNERHEIM Gustaf (1867—1951). Suomalainen tsaarin upseeri. Suomen vapaussodan ylipäällikkö 1918, valtionhoitaja 1918—19. Puolustusneuvoston pj. 1931. Ylipäällikkönä talvisodassa 1939—40 sekä sodan puhjetessa 1941. Suomen presidentti 1944—46.

MANDELSTAM Nadezhda (s. 1899), naimisissa runoilija Osip M:n (1891—?) kanssa. Pelasti miehensä käsikirjoitukset Stalinin kauden kirjarovioilta. Muistelmissaan "Ihmisen toivo" (suom.) ja "Vtoraja kniga" (Toinen kirja) N. M. kun kuvaillut Mandeistamien kokemia vainoja.

MARSHALL-suunnitelma. Sai nimensä amerikkalaisen kenraalin George Marshallin mukaan — tämä oli Yhdysvaltain ulkoministeri 1947—49 ja Atlantin liiton Naton perustamisen aloitteentekijöitä. Suunnitelmaan kuului mm. USA:n laaja taloudellinen apu Länsi-Euroopan sodan koettelemille valtioille. (Neuvostoliitto torjui suunnitelman.)

MARTSHENKO Anatoli Tihonovitsh (s. 1938). Neuvostoliittolainen oppositiomies. Istui 1960-luvulla vankilassa ja kirjoitti kokemuksistaan kirjan "Moi pokazanija" (Todistajanlausuntoni), mistä hänet tuomittiin vuodeksi leiriin. Leirissä häntä vastaan nostettiin uusi syyte ja hänelle annettiin kahden vuoden lisätuomio.

MARX Karl (1818—83). Sosialismin tärkein teoreetikko. Kirjoitti yhdessä Friedrich Engelsin kanssa "Kommunistisen manifestin" 1848. Osallistui Internationaalin luomiseen. Kolmiosainen pääteos "Pääoma" alkoi ilmestyä 1867.

MIHAJLOV Mihajlo (s. 1934). Jugoslavialainen kirjailija ja kriitikko. Julkaisi ulkomailla teoksensa "Moskova, kesä 1964", raportin Neuvostoliiton sivistyneistön mielialoista Hrushtshevin kukistumista edeltäneenä kesänä. Kirja sisältää myös esseen Neuvostoliiton "keskitysleiriteemasta". M. vangittiin ja häntä syytettiin "vieraan valtion halventamisesta". Hänet tuomittiin 1965 yhdeksäksi kuukaudeksi vankeuteen. Hänet erotettiin myös yliopistosta, jossa hän oli luennoinut, ja myöhemmin häneltä evättiin maastapoistumislupa.

MOLOTOV Vjatsheslav Mihailovitsh (s. 1890). Kommunistiveteraani. Stalinin uskottuja. Pääministeri 1930—40, valtion puolustusvaliokunnan varapj. 1941—45, ulkoministeri 1939—49 sekä uudelleen 1953—56. Vastusti Hrushtshevin stalinismin purkamisen linjaa. M. erotettiin "puolueelle vihamielisen ryhmän" johtajana puolueen presidiumista ja hallituksesta. Myöhemmin suurlähettiläänä Mongoliassa ja Neuvostoliiton päävaltuutettuna Wienin atomienergiaelimessä. Eläkkeellä.

MOROZOV Pavlik (Pavel). Ilmiantoi 14-vuotiaana vanhempansa "kulakkien sympatisoimisesta". Isä teloitettiin, minkä jälkeen raivostuneet paikkakuntalaiset murhasivat Pavlikin. Stalinin propaganda puolestaan asetti Pavlikin kaikkien neuvostolasten esikuvaksi, ja hänen patsaitaan pystytettiin moniin paikkoihin (Stalinin kuoltua 1953 ne poistettiin nopeasti). Tänään Pavlik Morozov on häpeällisen, virallisesti kannustetun kavaltamisen symboli, "lapsi-Quisling".

NARODNIKIT (populistit). 1860-luvulla perustettu poliittinen liike, jonka vaikutus oli erittäin suuri 1870-luvulla. Bakunin vaikutti siihen suuresti. Tämän liikkeen piirissä syntyi 1876 Zemlja i volja (Maa ja vapaus)-niminen järjestö. Kolme vuotta myöhemmin se jakautui Narodnaja volja (Kansan tahto)-järjestöksi, joka ajoi poliittisesti tietoisen eliitin vallankumouksellista kaappausta, sekä Tshernyi peredel (Musta jako)-järjestöksi, joka kannatti maltillista sosialismia ja maanjakoa. Jälkimmäistä johti Plehanov. Narodnaja voljan jäsenet murhasivat Aleksanteri II:n, minkä jälkeen poliisi murskasi narodnikkiliikkeen. Venäjän narodnikeilla oli kuitenkin suuri vaikutus myöhempiin vallankumouksellisiin liikkeisiin.

NEKRASOV Nikolai Alekseevitsh (1821—77). Huomattava radikaali runoilija.

NEKRASOV Viktor Platonovitsh (s. 1911). Kirjailija. Kirjoittanut kuuluisan sotakuvauksen "V okopah Stalingrada" (Stalingradin taisteluhaudoissa) sekä "liberiraalisuudestaan" kiivaasti arvosteltuja matkakuvauksia. Erotettiin kirjailijaliitosta. Protestoi Solzhenitsynin karkottamiseen 1974. Karkotettiin itse maasta samana vuonna.

NEP (Novaja ekonomitsheskaja politika — uusi talouspolitiikka) seurasi "sotakommunismia" ja sen tarkoituksena oli jälleenrakentaa maan romahtanut talouselämä sallimalla rajallisen yksityisyritteliäisyyden maataloudessa, kaupassa ja pienteollisuudessa. NEPiä sovellettiin 1921—28. Ajanjakson lopulla "nep-miesten" omaisuus takavarikoitiin ja koko joukko "vapaita yrittäjiä" vangittiin.

NEVSKI Vladimir Ivanovitsh (1876—1937). Puolueveteraani. Viestintäalan kansankomissaari. Toimeenpanevan keskuskomitean varapj. Kommunistisen yliopiston rehtori 1921. Teloitettiin.

NIKON (1605—81). Moskovan patriarkka. Pyrki mm. asettamaan ortodoksisen kirkon valtiovallan yläpuolelle, mikä saattoi hänet konfliktiin trsaarin kanssa, jolloin jälkimmäinen suljetutti N:n luostariin.

NIKULIN, Lev Venjaminovitsh (1891—1967). Stalinin palkinnon saanut proosakirjailija.

NOVOTSHERKASSKIN MELLAKKA 1962. Sytyttävä kipinä oli ruuan hintojen kohoaminen kesäkuussa 1962. Joukoittain ihmisiä kokoontui Novotsherkassakin puoluepäämajan edustalle. Puhkesi mellakka. Miliisi avasi tulen väkijoukon päiden yli, mutta luodit osuivat puihin kiivenneisiin lapsiin. Ihmisjoukot menettivät malttinsa, ja alkoi raju puolueen työntekijöiden ajojahti. Paikkakunnalle siirrettiin armeijan osastoja (jopa panssareita). Useiden satojen ihmisten kerrotaan saaneen surmansa. "Vankileirien saariston" viimeisessä niteessä on yksityiskohtainen selostus tapahtumista.

NUORI KAARTI (Molodaja gvardija) — nuorkommunistien maanalainen järjestö Kransnodonissa Donin laakiolla. Taisteli saksalaisia miehittäjiä vastaan 1942—43. Fadeev on kuvannut sitä romaanissaan "Nuori Kaarti".

ORDZHONIKIDZE Grigori (Sergo) Konstantinovitsh (1886—1937). Gruusialainen kommunistiveteraani. Puolueen kontrollikomission pj. 1926, kansantalouden korkeimman neuvoston pj. 1930, politbyron jäsen, raskaan teollisuuden kansankomissaari. O. kuului Stalinin nuoruuden ystäviin mutta protestoi jyrkästi Kirovin murhaa seuranneisiin joukkovangitsemisiin. Teki itsemurhan.

ORWELL George (1903—50). Englantilainen kirjailija. Vastusti totalitaarisia hallituksia ("Eläinten vallankumous" ja 1984").

PAAVALI I (1754—1801). Venäjän keisari. Kovensi maaorjuutta. Otti julmia rangaistuksia armeijan käyttöön. Murhattiin.

PALITSYN Avrami (Abraham). Munkki ja kapinoitsija "suuren sekasorron" kaudella (1500-luvun lopussa ja 1600-luvun alussa).

PALTSHINSKI Petr Akimovitsh (1878—1929). Kaivosinsinööri, huomattava luonnontutkija ja taloustieteilijä, anarkisti, Kropotkinin kannattaja. V:n 1917 lokakuun vallankumouksen jälkeen useita kertoja vangittuna. Vaikka P. vastusti kommunistista hallitusta, hän työskenteli valtion suunnittelukomissiossa. P:ia syytettiin 1928 Shahty-oikeudenkäynnissä "tuholaistoiminnasta" ja hänet teloitettiin ampumalla.

PAPANIN Ivan Dmitrievitsh (s. 1894). Napatutkija. Johti 1938—39 ensimmäistä ajelehtivaa arktisten alueiden tutkimusasemaa.

PASTERNAK Boris Leonidovits (1890—1960). Runoilija ja proosakirjailija. (Hänen romaaniaan "Tohtori Zhivago" ei ole milloinkan julkaistu Neuvostoliitossa. Runo "Luutnantti Schmidt" on vallankumoussankarista. "Siskoni elämä".) Pakotettiin luopumaan Nobelin palkinnosta 1958.

PETERS Jakov Hristoforovitsh (1886—1942). Latvialainen vallankumousveteraani. Tshekan varapj. ja vallankumousoikeuden pj. Teloitettiin.

PETLJURA Simon Vasiljevitsh (1879—1926). Ukrainan kansallismielisten johtaja vallankumouksen jälkeen. Pakeni Pariisiin 1920. Murhattiin.

PIETARI I SUURI (1672—1725). Venäjän tsaari. Avasi ovet Euroopan vaiku-

tukselle.

PISAREV Dmitri Ivanovitsh (1840—68). Kirjallisuuskriitikko, Venäjän nihilismin huomattavin edustaja.

PITKÄ HARPPAUS Kiinan toisen viisivuotissuunnitelman käynnistyessä (1958) oli kampanja, joka tähtäsi siihen, että Kiina ohittaisi viidessätoista vuodessa Englannin tärkeimpien teollisuustavaroiden tuotannossa. Seurauksena oli tasapainoton raskaan teollisuuden edistäminen. Tuotanto oli määrä pakottaa korkeuksiin kaikilla mahdollisilla menetelmillä (esim. "takapihamasuuneilla"). Huomattavista menestyksistä huolimatta kampanja johti vaikeisiin tuotannon häiriöihin ja jopa tuotannon pysähtymisiinkin.

PJATAKOV Georgi Leonidovitsh (1890—1937). Bolsevikkiveteraani. Trotskilainen. Raskaan teollisuuden varakansankomissaari. Pääsyytettynä v:n 1937 näytösoikeudenkäynnissä. Teloitettiin.

PLEHANOV Georgi Valentinovitsh (1856—1918). Venäjän ensimmäisiä marxilaisia. Perusti 1883 Työn vapaus-liikkeen, jolla oli tärkeä merkitys marxilaisuuden läpimurrolle Venäjällä. Kun sosiaalidemokraattinen puolue perustettiin 1898, P. tuki Leniniä. Hän liittyi myöhemmin mensevikkeihin mutta oli ajoittain yhteistyössä Leninin kanssa. V:n 1917 helmikuun vallankumouksen jälkeen P. perusti Yhtenäisyysjärjestön, joka asennoitui vihamielisesti bolsevikkeihin.

POGODIN Nikolai Fedorovitsh (1900—1962). Näytelmäkirjailija.

POLIITTINEN PUNAINEN RISTI. Poliittisten vankien avustamiseen tarkoitettu järjestö, jonka Gorkin ensimmäinen vaimo Ekaterina Peshkova-Vinaver perusti 1917. E. P-V. johti PPR:n Moskovan osastoa, joka lakkautettiin vasta 1937. Solzhenitsyn paljastaa "Vankileirien saaristossa", että Hrushtshevin miniä Ljuba Sedyh kuului järjestöön.

POLITRUKKI, ven. *politruk* — lyhenne sanoista *polititsheski rukovoditel*, poliittinen ohjaaja. Armeijan yksikön poliittisesta kasvatuksesta vastuussa oleva puoluetyöntekijä.

POPOV Blagoi (1902—?). Bulgarialainen kommunisti, jota yhdessä Dimitrovin ja Tanevin kanssa syytettiin Leipzigin oikeudenkäynnissä Berliinin valtiopäivätalon polttamisesta 1933. Vapautettiin syytteestä. Karkotettiin Neuvostoliittoon, jossa hänet 30-luvun lopulla vangittiin.

POSTYSHEV Pavel Petrovitsh (1887—1940). Vallankumousveteraani. Ukrainan puoluesihteeri 1930, Ukrainan politbyron jäsen 1933. Vangittiin ja kuoli todennäköisesti kidutuksiin.

POTMAN LEIRIT, 1937 perustettu noin 20:stä yksiköstä muodostuva leirikompleksi. Potmaan passitettiin mm. vangittujen "kansan vihollisten" naispuolisia sukulaisia (mm. marsalkka Tuhatshevskin kaksi entistä vaimoa). Potman leirit ovat yhä olemassa, ja useat 1960- ja 70-luvun toisinajattelevat ovat kärsineet rangaistuksensa niissä.

PRAVDA (=totuus). Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pää-äänenkannattaja. Perustettu 1912. Sen päätoimittajia ovat olleet mm. Stalin ja

Buharin.

PRIMAKOV Vitali Markovitsh (1897—1937). Armeijakunnankomentaja. Teloitettiin.

PRISHVIN Mihail Mihailovitsh (1873—1954). Kirjailija, luonnon kuvaaja.

PROKOFJEV G. E. Ukrainan NKVD:n päälliköitä. Vangittiin ja teloitettiin 1937.

PUNAISEN PROFESSUURIN INSTITUUTTI. Vuosina 1921—30. Se oli tarkoitettu kouluttamaan valtiotieteen ja puolueen historian opettajia sekä korkeisiin puoluevirkoihin sopivia henkilöitä.

PUSHKIN Aleksandr Sergeevitsh (1799—1837). Venäjän kansallisrunoilija ("Evgeni Onegin", "Patarouva"). Sympatisoi dekabristikapinallisia, karkotettiin kahdesti, haavoittui kuolettavasti kaksintaistelussa, johon muuan hovimies houkutteli hänet.

PUTNA Vitovt Kazimirovitsh (1893—1937). Armeijakunnankomentaja, myöhemmin sotilasattaseana Japanissa, Saksassa ja Englannissa. Vangittiin ja teloitetiin.

RADISHTSHEV Aleksandr Nikolaevitsh (1749—1802). Kirjailija ja filosofi, jota pidetään Venäjän ensimmäisenä vallankumouksellisena ("Matka Pietarista Moskovaan". 1790).

RAZLIV, rautatieasema lähellä nyk. Leningradia. Lenin piileskeli siellä v:n 1917 heinäkuun epäonnistuneen kumousyrityksen jälkeen.

RUDTSUTAK Jan Ernestovitsh (1887—1938). Ammattiyhdistysjohtaja, rautatieliikenteen kansankomissaari, politbyron jäsen. Vangittiin ja teloitettiin.

RUSSELL Bertrand (1872—1970). Filosofi, matemaatikko. Ns. Russellin tribunaalin aloitteentekijä. Kirjallisuuden Nobelin palkinto 1950.

RYKOV Aleksei Ivanovitsh (1881—1938). Bolsevikkiveteraani, lähestyi mensevikkejä. V:n 1917 vallankumouksen jälkeen kannatti sosialistisen kokoomushallituksen muodostamista. Kansantalouden korkeimman neuvoston pj. Kansankomissaarien neuvoston pj. (pääministeri) 1924—30. Tuki Stalinia Trotskia vastaan mutta oli myöhemmin ns. oikeisto-oppositi-on johtajia. Tuomittiin v:n 1938 näytösoikeudenkäynnissä kuolemaan.

SABLIN Juri Vladimirovitsh (1897—1937). Divisioonankomentaja. Teloitettiin.

SALTYTSHIHA Darja Ivanovna (1730—1801). Pahamaineinen tilanomistajanainen, joka kuudessa vuodessa kidutti 139 maaorjaa hengiltä. Asetettiin syytteeseen ja tuomittiin v. 1768 elinkautiseen vankeuteen.

SEDOV Lev, Trotskin poika. Karkotettiin isänsä mukana Neuvostoliitosta 1929. Kuoli hämärissä olosuhteissa (todennäköisesti murhattiin) Pariisissa 1938.

SELVINSKI Ilja Lvovitsh (1899—1968). Kirjailija.

SERAFIMOVITSH Aleksandr Serafimovitsh (1863—1949). Neuvostoklassikkona pidetty kirjailija.

SEREBRJAKOVA Galina Iosifovna (s. 1905). Stalinin kaudella keskitysleirissä. V. 1937 teloitetun L. Serebrjakovin tytär. Naimisissa (vankileirissä v. 1939 kuolleen) Grigori Sokolnikovin kanssa. Kirjoittanut puolueen hyväksymiä leirimuistelmia.

SHAGINJAN Marietta Sergeevna (s. 1888). Kirjailija.

SHALAMOV Varlam Tihonovitsh (s.1907). Runoilija ja prosaisti. Teoksessaan "Kertomuksia Kolymasta", joka on ilmestynyt Neuvostoliitossa ainoastaan samizdat-tekstinä sekä ulkomailla, S. kuvaa 17:ää vankileirissä viettämäänsä vuotta.

SHEININ Lev Romanovtish (1906—67). Kirjailija. Salapoliisi- ja vakoiluaiheisten teosten tekijä. Toimi tutkijaviranomaisena 1923—50.

SHELEST Georgi. Stalinin kaudella vankileirissä. Ensimmäisiä leirimaailman kuvaajia ("Kultakimpale"), ei kuitenkaan poikennut "uusstalinistisesta" linjasta.

SHEVTSHENKO Taras Grigorjevitsh (1814—61). Ukrainan kansallisrunoilija.

SHKLOVSKI Viktor Borisovitsh (s.1893). Huomattava kirjallisuuden tutkija, yhteydessä Majakovskin LEFiin. S:ia pidetään Neuvostoliiton "liberaalisiin" kulttuurihenkilöihin kuuluvana.

SHOSTAKOVITSH Dmitri Dmitrievitsh (s. 1906). Säveltäjä jota 30-luvulla arvosteltiin ankarasti "formalismista".

SIKORSKI Wladislaw (1881—1943). Puolalainen kenraali ja poliitikko. Lontoossa toimineen Puolan pakolaishallituksen johtaja 1939—43.

SLUTSKI Boris Abramovitsh (s.1919). Kirjailija. Kirjoitti Staliniin kriittisesti asennoituvia runoja jo tämän elinaikana.

SMERSH (lyhenne sanoista "smert shpionam" — kuolema vakoilijoille). Valtion turvallisuuspalvelun vastavakoiluosasto 1942—46. Sen johtajista mainittakoon Abakumov ja Serov.

SMIRNOV Ivan Nikitovitsh (1880—1936). Puoluevirkailija. Teloitettiin trotskilaisena.

SPIRIDONOVA Maria Aleksandrovna (1884—1941). Sosialistivallankumouksellisten johtajia. Murhasi v. 1906 Tambovin kuvernöörin, joka oli johtanut paikallisia juutalaispogromeja. Tuomittiin pakkotöihin, vapautui 1917. Helmikuun vallankumouksen jälkeen eserrien vasemmistosiiven johtajia. Kuului toimeenpanevaan keskuskomiteaan. Osallistui vastavallankumoukselliseen kapinayritykseen Moskovassa 1918.

SOLOVJEV Vladimir Sergeevitsh (1853—1900). Uskonnollinen filosofi ja runoilija, joka suuresti vaikutti venäläisiin filosofeihin ja 1920-luvun symbolistirunoilijoihin. Pyrki ortodoksian ja katolisen uskon synteesiin.

SOSIALISTIVALLANKUMOUKSELLISET, eserrät (lyhenne ven. sanoista sotsialisty-revoljutsionery). Populistien (mm. Viktor Tshernovin ja Nikolai Avksentjevin) v. 1902 perustama vallankumouksellinen puolue. Puolueen taktiikkaan kuuluivat mm. viranomaisten terrorimurhat. Puolueen vasemmis-

tosiipi tuki bolsevikkien vallankaappausta lokakuussa 1917 ja oli näiden kanssa hallituksessa Brest-Litovskin rauhan solmimiseen maaliskuussa 1918. Heti lokakuun vallankumouksen jälkeen toimeenpannuissa yleisissä vaaleissa maltilliset sosialistit — lähinnä juuri eserrät — saivat 62 % äänistä. Perustuslakia säätävä kokous hajotettiin kuitenkin bolsevikkikaappauksella tammikuussa 1918. Eserrien puolue kiellettiin 1922.

SOTAKOMMUNISMI. Nimitys tarkoittaa bolsevikkien politiikkaa lokakuun vallankumouksesta vuoteen 1921, jolloin käynnistettiin NEP. Sotakommunismin aikana kauppa ja teollisuus kansallistettiin ja talonpojat pakotettiin maksamaan luontoisveroa.

STAHANOVILAISUUS, liike joka oli tarkoitettu innostamaan suurempaan työn tuottavuuteen teollisuudessa ja maataloudessa. Sai nimensä kaivosmies Aleksei Stahanovista.

STALIN (Dzhugashvili) Iosif Vissarionovitsh (1879—1953). Kansallisuusasiain kansankomissaari 1917—23. V:sta 1922 kommunistisen puolueen pääsihteeri. Peri voiton Leninin kuolemaa seuranneessa pitkällisessä valtataistelussa, vaikka Lenin olikin suositellut puolueelle Stalinin poistamista johtopaikoilta. Leningradin puoluejohtajan Kirovin murhan jälkeen (1934) S. aloitti rajun terrorikampanjan, joka kohdistui varsinkin kommunistiseen puolueeseen ja puna-armeijan johtoon. Solzhenitsyn antaa "Vankileirien saaristossaan" ymmärtää, että Berija (ks.) murhasi S:n. Stalinismin purkaminen, joka käynnistettiin heti S:n kuoleman jälkeen ja joka kiihtyi v:n 1956 20. puoluekokouksen jälkeen, keskeytyi kokonaan Nikita Hrushtshevin kukistuttua 1964.

STALININ PALKINTO, neuvostohallituksen myöntämä palkinto tieteellisistä, taiteellisista ja kirjallisista ansioista sekä rauhan edistämisestä. Perustettiin Stalinin 60-vuotisjuhlan yhteydessä 1939. Muutettiin myöhemmin "valtion palkinnoksi".

STALININ PERUSTUSLAKI, Neuvostoliiton yhä voimassa oleva (mutta tietyiltä kohdiltaan muuteltu) perustuslaki, joka hyväksyttiin neuvostojen 8. kongressissa 5. 12. 1936. Stalin toimi lain muotoilleen valiokunnan puheenjohtajana.

STEKLOV Juri Mihailovitsh (1873—1941). Vallankumousveteraani. Hallituksen äänenkannattajan Izvestijan päätoimittaja. Teloitettiin.

STRELTSIT, Iivana Julman (v. 1550) perustama palkka-armeija. Streltsien lukuisien kapinoiden jälkeen Pietari Suuri lakkautti s:t 1698 ja perusti tilalle vakinaisen armeijan.

STUTSHKA Petr Ivanovitsh (1865—1932). Latvialainen vallankumousmies ja juristi. Osallistui aktiivisesti lokakuun vallankumoukseen Pietarissa. Vallankumouksen jälkeen oikeusasiain kansankomissaari. Latvian neuvostohallituksen päämies 1918—19. Venäjän SFNT:n korkeimman oikeuden pj. 1923.

TALVIPALATSI Pietarissa (Leningradissa). V:een 1905 Venäjän keisarei-

den asuinpaikka. Väliaikaisen hallituksen olinpaikka.

TAMBOVIN KAPINA (Antonovin kapina). Tambovin kuvernementissa vuosina 1919—21 sattunut talonpoikaiskapina, jota johti eserrä Antonov. Tämän onnistui nostattaa kapinaan kymmeniä tuhansia talonpoikia ja entisiä puna-armeijalaisia. Neuvostohallitus lähetti (mm. Tuhatshevskin johtamia) joukkojaan kukistamaan kapinaa.

TANEV Vasil (1898—?). Bulgarialainen kommunisti (ks. Popov).

TENDRJAKOV Vladimir Fedorovitsh (s. 1923). Kirjailija. Kirjoittanut moraalisia ja uskonnollisia teemoja sisältäviä romaaneja, mm. epäsovinnaisen rikoskertomuksen "Kolmonen, seitsikko, ässä" (suom.).

TEOLLISUUSPUOLUE. Väitetty teknikoiden ja insinöörien organisaatio, jonka tarkoituksena sanotaan olleen teollisuussabotaasin 1920-luvun lopulla. T:a vastaan käyty näytösoikeudenkäynti (1930) oli merkki teknisen sivistyneistön ("tuholaisten") vainojen aloittamiselle. "Puolueen" johtajaksi mainittiin Petr Paltshinski, etevä tekninen asiantuntija ja ent. varakauppa- ja teollisuusministeri, joka kuoli tutkintavaiheessa 1929.

TIHON (Vasili Bellavin) (1865—1925). Moskovan ja koko Venäjän patriarkka. Heikentääkseen ortodoksista kirkkoa bolsevikit aiheuttivat sen piiriin skisman tukemalla hallituksen kanssa yhteistyöhön halukasta ns. Elävää kirkkoa. Tihon vastusti jälkimmäistä "Quisling-kirkkoa". T. pidätettiin toukokuussa 1922 ja julistettiin erotetuksi. Pidettiin kuolemaansa saakka ajoittain kotiarestissa.

TIHONOV Nikolai Semenovitsh (s. 1896). Runoilija. Kirjailijaliiton sihteerinä 1940-luvulla. Toiminut kansainvälisissä järjestöissä, mm. rauhanliikkeessä.

TIMOFEEV-RESSOVSKI Nikolai Vladimirovitsh (s. 1900). Etevä venäläinen perinnöllisyystieteilijä. Työskenteli vuosina 1924—45 aivojentutkimusinstituutissa Berliinissä. Karkotettiin Siperiaan 1946. Vastusti Lysenkoa. Rehabilitoitiin 1956.

TJUTSHEV (1803—73). Runoilija. Panslavisti.

TODORSKI Aleksandr Ivanovitsh (1894—1965). Ent. tsaarin armeijan upseeri, lehtimies. Taisteli korkeana upseerina sisällissodassa, osallistui vastavallankumouksellisten kapinoiden kukistamiseen Dagestanissa ja Azerbaidzhanissa. Ilmasota-akatemian johtaja. Leireissä vuosina 1938—53. Rehabilitoimisen jälkeen T:ia markkinoitiin eräänlaisena virallisena leirisankarina, joka ei milloinkaan menettänyt luottamustaan puolueeseen (Boris Djakovin leirikirjan sankari on T.). Todorski on julkaissut 1937 teloitetun marsalkka Tuhatshevskin elämäkerran.

TOLSTOI Aleksei Nikolaevitsh (1882—1945). Proosakirjailija. Emigroitui 1919 mutta palasi Neuvostoliittoon. T:sta tuli järjestelmän suosikki, joka auliisti edisti Stalinin kulttia.

TOLSTOI Lev Nikolaevitsh (1828—1910). Kirjallisuuden klassikko ja filosofi ("Sota ja rauha", "Anna Karenina", "Ylösnousemus", "Ivan Iljitshin

kuolema"). Tolstoi ja tämän kannattajat olivat mm. vakaumuksellisia pasifisteja, mikä nopeasti johti konflikteihin bolsevikkien kanssa sisällissodan aikana ja sen jälkeen.

TROTSKI Lev Davidovitsh (1879—1940). Vallankumousveteraani. Puolueen hajotessa 1903 T. liittyi mensevikkeihin. Esitti tärkeää osaa v:n 1905 vallankumouksessa. Vangittiin ja karkotettiin, pakeni ulkomaille, karkotettiin Ranskasta syytettynä pasifistisen propagandan levittämisestä ens. maailmansodan aikana, siirtyi Yhdysvaltoihin. Palasi Venäjälle v:n 1917 helmikuun vallankumouksen jälkeen. Siirtyi bolsevikkien puolelle ja yhdessä Leninin kanssa johti lokakuun vallankumouksen valmisteluja. Johti Pietarin neuvostoa ja sen vallankumouskomiteaa ja toteutti vallan haltuunoton pääkaupungissa. Ulkoasiain kansankomissaari 1917—18, sota-asiain kansankomissaari 1918—25, puna-armeijan luoja. Usein oppositiossa Leniniin ja Staliniin nähden. Jälkimmäisen kanssa joutui konfliktiin varsinkin "jatkuvan vallankumouksen" teorioidensa vuoksi. (Stalin kannatti "vallankumousta yhdessä maassa".) Erotettiin kommunistisesta puolueesta 1927 ja karkotettiin. Ajettiin maanpakoon 1929. Jatkoi aktiivista taistelua Stalinia vastaan, perusti trotskilaisen liikkeen. Murhattiin Meksikossa 1940.

TSAADAEV Petr Jakovlevitsh (1793—1856). Venäläinen filosofi, joka halusi vetää viivan Venäjän menneisyyden yli ja antaa venäläisen sivilisaation lähestyä länsimaista, varsinkin katolista kulttuuria. Viranomaiset julistivat T:n mielisairaaksi.

TSHAIKOVSKI Nikolai Vasiljevitsh (1850—1926). Huomattava vallankumouksellinen narodnikki, perusti Pietariin v. 1869 "Tshaikovskin piirinä" tunnetun järjestön. V:n 1917 helmikuun vallankumouksen jälkeen jyrkässä oppositiossa bolsevikkeihin. Perusti vapaamielisistä sosialisteista koostuneen illegaalisen "Venäjän uudestisyntymisen liiton". Sisällissodan aikaisen pohjois-Venäjän bolsevikkien vastaisen hallituksen päämies. Pakeni ulkomaille.

TSHAPLYGIN Sergei Alekseevitsh (1869—1942). Teoreettisen mekaniikan ja hydrodynamiikan tutkija, akateemikko. Moskovan yliopiston ylempien naisille tarkoitettujen kurssien rehtori 1905—18.

TSHEHOV Anton Pavlovitsh (1860—1904). Prosaisti, näytelmäkirjailija, Venäjän kirjallisuuden klassikko ("Lokki", "Vanja-eno", "Kirsikkapuisto", "Kolme sisarta"). Lääkäri. Kävi v. 1890 rangaistussiirtolassa Sahalinin saarella ja kuvaili teoksessaan "Sahalin" (suom.) vaikutelmiaan. Ne vaikuttivat ratkaisevasti hänen yhteiskuntakäsitykseensä ja kirjalijan muotokuvaansa.

TSHERNYSHEVSKI Nikolai Gavrilovitsh (1828—1889). Radikaali kirjallisuuskriitikko ja äärimmäisen tärkeä vaikuttajahahmo, Venäjän marxilaisuuden edelläkävijä ja Venäjän narodnikkilaisuuden aloitteentekijöitä, vaikutti suuresti Leniniin.

TSHUKOVSKAJA Lidia Korneevna (s. 1907). Kirjailija. Kirjoitti 1939—40 novellin "Sofia Petrovna", protestin 30-luvun terroriin. Käsikirjoitusta piiloteltiin dramaattisten olosuhteiden vallitessa v:een 1962, jolloin sitä tarjottiin kustantamolle. Novelli otettiin julkaistavaksi mutta julkaiseminen kiellettiin Hrushtshevin kukistuttua 1964.

TSHUVASSIT. Turkin sukuista kieltä puhuva heimo.

TSIOLKOVSKI Konstantin Eduardovitsh (1857—1935). T:a pidetään Venäjän avaruustutkimuksen isänä.

TUHATSHEVSKI Mihail Nikolaevitsh (1893—1937). Sisällissodan sankareita. Yleisesikunnan päällikkö 1925, sota-asiain varakansankomissaari 1931. Neuvostoliiton marsalkka. T. ja joukko muita korkeita upseereja vangittiin ja teloitettiin 1937.

TURGENEV Ivan Sergeevitsh (1818—1883). Kirjailija, klassikko ("Isät ja lapset").

UBOREVITSH Mira. Kenraali Ieronim U:n tytär. Kenraali U. teloitettiin v. 1937 syytettynä vakoilusta ja petturuudesta — yhdessä Tuhatshevskin ja eräiden muiden korkeiden upseerien kanssa.

ULBRICHT Walter (1893—1973). Saksan kommunistisen puolueen perustajia (1919). Pakeni Moskovaan 1933. Kominternin agenttina Espanjassa 1936—39. Perustamassa kommunistista puoluetta Itä-Saksaan. Varapääministeri 1949. Sosialistisen yhtenäisyyspuolueen pääsihteeri 1950, politbyron jäsen. Pääministeri 1960.

ULJANOV Aleksandr Iljitsh (1866—1887). Leninin vanhempi veli. Vallankumouksellinen ylioppilas. Hirtettiin toukokuun 8. päivänä 1887 Pähkinälinnassa osallisuudesta Aleksanteri III:n vastaiseen attentaattiin. Tapahtumalla oli ratkaiseva vaikutus Leninin vallankumoukselliseen suuntautumiseen.

UTESOV Leonid Osipovitsh (s. 1895). Näyttelijä ja suosittu laulaja (ohjelmistossaan mm. lauluja rikollisista).

VAHTANGOV Evgeni Bagrationovitsh (1884—1922). Näyttelijä ja ohjaaja, Stanislavskin oppilas. Klassisista Tshehov- ja Strindberg-ohjauksistaan tunnettu teatterimies.

VASILJEV Pavel Nikolaevitsh (1910—37). Talonpoikaisrunoilija. Teloitettiin kansan vihollisena. Kuolemansa jälkeen rehabilitoitu.

VAVILOV Nikolai Ivanovitsh (1887—1942). Maailmankuulu perinnöllisyystieteilijä. Jouduttuaan konfliktiin "tieteen diktaattorin" Lysenkon kanssa vangittiin 1940. Menehtyi keskitysleirissä.

VAVILOV Sergei Ivanovitsh (1891—1951). Fyysikko. Edellisen veli. Sanoutui irti veljestään ja teki karriääriä tiedeakatemiassa (fysiikan laitoksen johtajana). Bolshaja sovetskaja entsyklopedija-tietosanakirjan päätoimittaja 1941—45.

VISHNEVSKI Vsevolod Vitaljevitsh (1900—51). Stalinin palkinnon saanut näytelmäkirjailija.

VLASOV Andrei Andreevitsh (1900—46). Kenraali. Saksan asevoimiin toi-

sen maailmansodan aikana kuuluneen neuvostovastaisen Venäjän vapautusarmeijan ylipäällikkö. V:sta tuli puna-armeijan sotamies 1919, ja hän yleni nopeasti. Stalin lähetti hänet sotilasneuvonantajaksi Tshiang Kai-shekin käyttöön. Kunnostautui Kievin ja Moskovan puolustustaisteluissa 1941—42. Saksalaiset ottivat V:n ja suuren osan tämän armeijan vahvuudesta vangiksi 1942. Suostui rupeamaan neuvostojärjestelmän vastaisen vastarinnan kokoavaksi voimaksi. Vlasovin armeijan miehistö saatiin pääasiassa saksalaisten ottamien venäläisten sotavankien keskuudesta. Toukokuussa 1945 V. antautui amerikkalaisille, jotka kuitenkin luovuttivat hänet neuvostoviranomaisille. V. teloitettiin.

VLASOV Vasili Grigorjevitsh. Kadyin osuuskunnan johtaja. Pääsyytettynä Kadyin oikeudenkäynnissä, joka oli Neuvostoliiton ensimmäisiä näytösoikeudenkäyntejä. (Ks. Vankileirien saaristo I, 11. luku). Istui vankileirissä yhtäjaksoisesti 19 vuotta.

VOLGAN SAKSALAISET. Suurin osa Volgan saksalaisista oli 1700-luvulla siirtolaisiksi Venäjälle kutsuttujen saksalaisten talonpoikien jälkeläisiä. Volgan saksalaisten neuvostotasavalta perustettiin 1924. Saksan hyökättyä kesällä 1941 Neuvostoliittoon säädettiin dekreetti Volgan saksalaisiin kohdistettavista rankaisuotoimista — heitä syytettiin Hitlerin Saksan auttamisesta. Koko Volgan seudun saksalaisväestö kuljetettiin itään. V. 1964 Volgan saksalaiset rehabilitoitiin.

VOLOSHIN Maksimilian Aleksandrovitsh (1878—1932). Runoilija. Oli lähellä symbolisteja. Asui v:n 1917 jälkeen Krimillä. Piti vallankumousta välttämättömänä mutta reagoi kauhistuneesti terroriin ja tuhoamisiin. Hänen näitä asioita käsitteleviä runojaan ei ole koskaan julkaistu Neuvostoliitossa.

VORKUTA. Vankileirialue Komin seudulla koillis-Venäjällä, perustettu 1932. V:n leirit kuuluivat kaikkein pahamaineisimpiin. V:ssa v. 1953 puhjennut vankikapina, joka murskattiin erittäin väkivaltaisesti, levisi laajalle GULAG-järjestelmään, ja sen on katsottu huomattavasti vaikuttaneen päätökseen Stalinin kuoleman jälkeisistä armahduksista ja joukkorehabilitoinneista.

VOROSHILOV Klimenti Efremovitsh (1881—1969). Stalinin uskottuja. Marsalkka. Puolustusasiain kansankomissaari (ministeri) 1925. Puolustusneuvoston pj. 1940. Varapääministeri 1946. Neuvostoliiton presidentti 1953—60.

VOROSHILOVIN AMNESTIA. Tultuaan Stalinin kuoleman jälkeen 1953 maan presidentiksi V. allekirjoitti armahduksen, joka vapautti tuhansia poliittisia vankeja.

VOSTRIKOV. Tiibetin tuntija.

VSFNT. Venäjän sosialistinen federatiivinen neuvostotasavalta (Rossiiskaja sovetskaja federativnaja sotsialistitsheskaja resbublika). Neuvostoliiton suurin osavaltio, käsittää "varsinaisen" Venäjän, Siperian ja kaukoidän.

VYSHINSKI Andrei Januarjevitsh (1883—1954). Vallankumousveteraani, mensevikki, ehti loikata bolsevikkeihin. Toimi 30-luvulla valtion syyttäjänä muutamissa pahamaineisimmissa Moskovan näytösoikeudenkäynneissä. Neuvostoliiton ulkoministeri 1949—53. Stalinismin huomattavin oikeusopillinen teoreetikko.

YKSILÖN PALVONTA (ven. *kult litshnosti*). Hrushtshevin kaudella käytetty nimitys Stalinin vallasta ja etenkin "sosialistisen laillisuuden loukkauksista" eli 30-luvun terrorista ja rankaisutoimista. Ensimmäisen (salaisen) hyökkäyksen y:aa vastaan teki Nikita Hrushtshev 20. puoluekokouksessa 1956. Siitä tuli lähtölaukaus syyttöminä tuomittujen — mm. Aleksandr Solzhenitsynin — rehabilitoimisien tulvalle. Hrushtshevin kukistumisen (1964) jälkeen y:n ja Stalinin rikosten tuomitseminen lakkasi. Stalinin ja stalinismin kritikoimisen kieltäminen saattoi monia intellektuelleja — mm. Solzhenitsynin — nopeasti yhteentörmäyksiin Brezhnevin hallinnon kanssa.

ZAVENJAGIN Avrami Pavlovith (1901—1956). Metalliteollisuusmies. Sisäasiain varakansankomissaari 1941—50. Varapääministeri 1955.

ZEISS. Carl von Zeissin (1816—88) Jenaan perustama saksalainen optiikka-alan yritys, joka 1945 asetettiin venäläisten hallintaan.

ZELINSKI Korneli Ljutsianovitsh (s.1896). Kirjallisuuskriitikko.

ZHDANOV Andrei Aleksandrovitsh (1896—1948). Leningradin puoluejohtaja, 1934—44, vastuussa mm. Kirovin kuolemaa (1934) seuranneista puhdistuksista sekä piiritetyn Leningradin turvallisuustoimista. Puoluesihteeri ja politbyron jäsen. Oli sodan jälkeen vastuussa erityisesti kulttuuripolitiikasta (ja kirjailijoiden Anna Ahmatovan ja Mihail Zoshtshenkon vainoamisesta). Z:a pidettiin yleisesti Stalinin "kruununprinssinä". V:n 1952 joulukuussa muutamia lääkäreitä — useimmat heistä olivat juutalaisia — syytettiin Z:n murhasta ("lääkäreiden salaliitto"). Lääkärit rehabilitoitiin seuraavana vuonna, mutta Z:n kuoleman olosuhteet ovat yhä hämärät.

ZHLOBA Dmitri Petrovitsh (1887—1938). Sisällissodan sankareita, sotaasiain komissaari, 30-luvulla hallituksen viranomaisena pohjois-Kaukasiassa. Teloitettiin.

ZHUKOV Georgi (Juri) Aleksandrovitsh (s.1908). Lehtimies, Pravdan ulkopoliittinen kommentoija.

ZINOVJEV Grigori Evseevitsh (1883—1936). Bolsevikkiveteraani. Kominternin johdossa vuosina 1919—26. Kuului Stalinin vastaiseen "vasemmisto-oppositioon". Tuomittiin ja likvidoitiin.

ZOSHTSHENKO Mihail Mihailovitsh (1895—1958). Kirjailija, satiiristen novellien tekijä. Puoluesihteeri Zhdanov (ks.) kohdisti 1946 valtaisan hyökkäyksen Z:oon ja samalla runoilija Anna Ahmatovaan. Seuranneessa Z:n ja muiden "formalistien" vastaisessa kampanjassa Z. erotettiin kirjailijaliitosta eikä hänen sallittu elinaikanaan julkaista enää mitään.

Aleksandr Solzhenitsyn

VANKILEIRIEN SAARISTO

Pakkotyö
Karkotus
Stalinia ei enää ole

KUSTANNUSPISTE OY
VAPAUS-SARJA 2

Aleksandr Solzhenitsynin VANKILEIRIEN SAARISTO V–VI–VII on Saaristo-trilogian kolmas ja viimeinen teos. Aikaisemmin ovat ilmestyneet suomeksi molemmat muut edelliset niteet seuraavasti:
Vankileirien saaristo I–II (Wahlström & Widstrand, Tukholma 1974)
Vankileirien saaristo III–IV (Kustannuspiste Oy, 1976)

Vaikka kaikki kolme Vankileirien saaristoa kuuluvat samaan teokseen, on jokainen kirja oma kokonaisuutensa. Lukija voi lukea ne missä järjestyksessä tahansa – joko kaikki tai minkä hyvänsä yksinään.

Vankileirien saariston ensimmäisen niteen ilmestyminen 1973 lännessä oli epäilyksittä tämän vuosisadan suurin kirjallinen sensaatio, joka seuraavan vuoden alussa johti Nobelin kirjallisuuspalkinnon saaneen kirjoittajan hätkähdyttävään maastakarkotukseen.

Suomessa Vankileirien saaristo on ollut lähes yhtä tulenarka kuin kotimaassaan: tuoreessa muistissahan on, ettei kirjailijan vanha kustantaja rohjennut julkaista teosta Suomessa, mistä syystä ensimmäinen nide ilmestyi suomenkielisenä Ruotsissa. Saaristo »palasi» kuitenkin Suomeen, sillä toisen niteen julkaisi Kustannuspiste Oy. Yhtiö on julkaissut myös Solzhenitsynin muunkin viime vuosien tuotannon (Kirje Neuvostoliiton johtajille, Puskipa vasikka tammeen ja Lenin Zürichissä).

Saariston kolmas ja viimeisin nide on vasta äskettäin ehtinyt englanninkielistenkin lukijoitten käteen. Kaikkialla lännessä on VANKILEIRIEN SAARISTO V–VI–VII tunnustettu koko trilogian vauhdikkaimmaksi, dramaattisimmaksi ja jännittävimmäksi teokseksi. Siinä kirjailija selostaa mm. Stalinin jälkeisen ajan leirikapinoita ja niiden tukahduttamista, 1962 sattuneita täysin salattuja Novotsherkazkin kaupungin mellakoita, yksilöiden ja kokonaisten kansojen karkotuksia ja vankien pakomatkoja.

Vaikka Suomessa on moni kokenut Vankileirien saariston niin arkaluontoiseksi ettei rohkene siitä edes puhua ja vaikka moni arvostelija on »luotettavuuttaan» todistellakseen nimitellyt kirjailijaa kuka vainoharhaiseksi, kuka jopa psykopaatiksi, puhuu vapaa länsimainen arvostelu aivan muuta: Saaristo tunnustetaan yleisesti koko maailman kirjallisuudenhistorian merkkiteokseksi, jolla on jo nyt ollut ehkä keskeisin vaikutus Länsi-Euroopan vasemmistoradikaalien ja kommunististen puolueiden viime vuosien asenteiden muuttajana.

Ei ole ihme, että tätä kirjaa myös vihataan ja pelätään!

ISBN 951-95192-7-0

VANKILEIRIEN SAARISTO
V—VI—VII

VAPAUS-SARJA n:o 2

VAPAUS-SARJASSA

on aikaisemmin ilmestynyt:

n:o 1 Bror Laurla: Tie talvisotaan

Aleksandr Solzhenitsyn

VANKILEIRIEN SAARISTO

(Arhipelag GULAG) 1918—1956
Taiteellisen tutkimuksen kokeilu

V Pakkotyö
VI Karkotus
VII Stalinia ei enää ole

Suomentanut Esa Adrian

KUSTANNUSPISTE OY
Tampere

Alkuteos: Archipelag GULAG
V Katorga
VI Ssylka
VII Stalina net

World copyright © by Russian Social Fund for Persecuted Persons
and their Families
© 1978 Suomessa KUSTANNUSPISTE OY, Tampere
Kansi: Kirsi Arjanne

VANKILEIRIEN SAARISTO-trilogia
käsittää seuraavat teokset:

Vankileirien saaristo I-II
(Wahlström & Widstrand, Tukholma 1974)

Vankileirien saaristo III-IV
(Kustannuspiste Oy, 1976)

Vankileirien saaristo V-VI-VII
(Kustannuspiste Oy, 1978)

Ari-paino, Saarijärvi 1978

ISBN 951-95192-7-0

Sisällys

VIIDES OSA – PAKKOTYÖ 5
I Tuomitut 6
II Vallankumouksen tuulonen 26
III Kahleita, kahleita... 39
IV Miksi sieditte? 55
V Runous paaden alla, totuus kiven alla 69
VI Vakaumuksellinen karkuri 88
VII Valkoinen kissanpoikanen 107
VIII Moraalisia karkaamisia ja teknisiä karkaamisia 132
IX Konepistoolipojat 148
X Kun vyöhykkeellä roihuaa maa 154
XI Katkomme kahleita käsituntumalla 168
XII Kengirin neljäkymmentä päivää 192

KUUDES OSA – KARKOTUS 222
I Vapauden ensimmäisten vuosien karkotus 223
II Musikkarutto 233
III Karkotus sakenee 245
IV Kansojen karkotus 255
V Tuomion päätyttyä 269
VI Karkotuksen hyvinvointi 280
VII Vangit vapaudessa 295

SEITSEMÄS OSA – STALINIA EI ENÄÄ OLE 313
I Miten se kuitataan nyt 314
II Hallitsijat vaihtuvat, Arkkipelagi pysyy 329
III Laki tänään 350

JÄLKISANA 364
JA VIELÄ SENKIN JÄLKEEN 366

V osa
PAKKOTYÖ

I Tuomitut

Vallankumous on hätiköivän jalomielinen. Se kiirehtii luopumaan paljosta. Esimerkiksi sanasta *pakkotyö*. Ja sehän on hyvä, painava sana, ei mikään keskonen niin kuin DOPR (Dom prinuditelnyh rabot — pakkotyölaitos) eikä liukuva ITL (Ispravitelno-trudovoi lager — ojennustyöleiri). Sana *pakkotyö* putoaa tuomarin korokkeelta kuin hieman takerteleva giljotiini ja jo oikeussalissa katkaisee tuomitun selkärangan, listii häneltä kaiken toivon. Sana "pakkotyövanki" on niin pelottava, että muut vangit — muut kuin pakkotyövangit — tuumivat keskenään: nuo varmaan ovat tosi pyöveleitä! (Ihmisen pelkurimainen ja pelastava ominaisuus: olettaa ettei itse ole kaikkein kurjin eikä kaikkein huonoimmassa asemassa. Pakkotyövangeilla on *numero!* — siispä he ovat vihoviimeisiä! Meillehän ei sentään sitä ripusteta!... Malttakaahan, kyllä ripustetaan!)

Stalin rakasti kovasti vanhoja sanoja. Hän muisti, että niiden varassa valtakunnat voivat pysyä vuosisatoja. Ilman vähäisintäkään proletaarista tarvetta hän ymppäili pikaistuksissa irti hakattuja käsitteitä: "upseeri", "kenraali", "johtaja", "yli-". Ja kahdenkymmenenkuuden vuoden kuluttua siitä, kun helmikuun vallankumous lakkautti pakkotyön, Stalin otti sen uudelleen käyttöön. Se tapahtui vuoden 1943 huhtikuussa, kun Stalin tunsi, että hänen kuormansa oli kääntynyt ylämäkeen. Stalingradin kansallisen voiton ensimmäiset siviilihedelmät olivat: *ukaasi* rautateiden saattamisesta sotakannalle (pikkupojat ja akat tuomitaan kenttäoikeuksissa) sekä — päivää myöhemmin (huhtikuun 17:ntenä) — ukaasi pakkotyön ja hirsipuun käyttöönotosta. (Hirsipuu — ikivanha kelpo instituutio sekin, ei mikään pistoolin tussahdus. Hirsipuu venyttää kuolemaa ja sallii näyttää sen yksityiskohtaisesti suurelle joukolle kerralla). Kaikki myöhemmät voitot ajoivat pakkotöihin ja hirsipuuhun tuomittujen täydennyksiä — ensin Kubanilta ja Donilta, sitten vasemman rannan Ukrainasta, Kurskista, Orelista, Smolenskista. Armeijan perässä kulkivat kenttäoikeudet, jotkut hirtettiin julkisesti heti, toiset lähetettiin vastaperustettuihin pakkotyöleiripisteisiin.

Aivan ensimmäinen tällainen sijaitsi ilmeisesti Vorkutan 17. kaivoksessa (pian myös Norilskissa ja Dzhezkazganissa). Tarkoitusta ei juuri salailtu: pakkotyövangit oli määrä ottaa hengiltä. Se oli rehellistä tappamista mutta — GULAGin perinteen mukaisesti — ajallisesti pitkitettyä, jotta tuomitut kituisivat kauemmin ja ennen kuolemaansa vielä tekisivät työtäkin.

Heidät majoitettiin seitsemän kertaa kahdentoista metrin "telttoihin", jotka olivat pohjoisessa yleisiä. Nämä laudoilla vuoratut ja sahajauhotäytteiset teltat olivat ikään kuin kevytrakenteisia parakkeja. Sellaiseen telttaan kuului majoittaa 80 ihmistä, jos nukuttiin kerrossängyissä, 100 jos yhtenäisillä lavereilla. Pakkotyövankeja majoitettiin kaksisataa kuhunkin.

Mutta se ei ollut tiivistämistä! — se oli vain asuintilan järkevää käyttöä. Pakkotyövangeille määrättiin kahdentoista tunnin työpäivä kahdessa vuorossa ilman vapaapäiviä, ja siksi aina sata miestä oli työssä ja sata parakissa.

Töissä heitä ympäröi saattovartio koirineen, heitä lyötiin ja piristettiin konepistooleilla. Matkalla leirivyöhykkeelle heidän rivistöään voitiin sivaltaa konepistoolin sarjalla, jos huvitti, eikä kukaan vaatinut sotilaita tilille kuolleista. Nääntyneiden pakkotyövankien kolonnan erotti helposti kaukaa tavallisten vankien rivistöstä — niin toivottomina, niin vaivalloisesti he laahustivat.

Heidän kaksitoista työtuntiaan mitattiin täydeltä kestoltaan. (Kivenlohkomistyössä käsin Norilskin napapiirin tuiskussa he saivat puolessa vuorokaudessa yhden 10 minuutin lämmittelytauon.) Ja heidän leponsa kaksitoista tuntia käytettiin mahdollisimman järjettömästi. Noista kahdestatoista tunnista otettiin aika, joka kului heidän kuljettamiseensa vyöhykkeeltä toiselle, heidän järjestäytymiseensä rivistöön, heidän tarkastamiseensa. Asuinvyöhykkeellä heidät heti vietiin telttaan, jota ei milloinkaan tuuletettu, — ikkunattomaan parakkiin — ja teljettiin siihen. Talvella sen sakea ilma oli löyhkäävää, kosteaa, äitelää, eikä tottumaton ihminen olisi kestänyt sitä kahtakaan minuuttia. Asuinvyöhyke oli vielä vähemmän pakkotyövankien oma kuin työvyöhyke. Heitä ei milloinkaan päästetty käymälään eikä ruokalaan eikä lääkintäpisteeseen. Makkipytty ja ruokintaluukku korvasivat kaiken. Stalinin vuosien 1943—44 pakkotyössä yhdistyi leirin pahin vankilan pahimpaan[1].

Heidän 12-tuntisen *leponsa* osalle tuli lisäksi pakkotyövankien tarkastaminen aamulla ja illalla — eikä vain pääluvun laskeminen niin kuin tavallisilla vangeilla, vaan tarkka nimenhuuto, jossa jokaisen sadasta pakkotyövangista oli kahdesti vuorokaudessa takeltelematta huudettava *numeronsa*, tympeä suku-, etu- ja isännimensä, syntymävuotensa ja -paikkansa, pykälänsä, tuomionsa pituus, tuomion langettanut instanssi sekä tuomion päättymisajankohta; ja muiden yhdeksänkymmenenyhdeksän oli kahdesti vuorokaudessa kuunneltava tuo kaikki ja tuskaltava. Näihin kahteentoista tuntiin sisältyi myös kaksi ruuanjakoa: ruokintaluukusta jaettiin kipot ja ruokintaluukusta myös kerättiin takaisin. Kenenkään pakkotyövangin ei sallittu olla työssä keittiössä eikä kanniskella ruokasammioita. Palvelusväki koostui yksinomaan kriminaaleista, ja mitä julkeammin, mitä säälimättömämmin he ryöväsivät kirotuilta pakkotyövangeilta, sitä paremmin he itse elivät, ja sitä tyytyväisempiä olivat pakkotyön isännät — tässä NKVD:n ja kriminaalien edut kävivät yksiin, niin kuin aina Viidenkymmenenkahdeksan väen — poliittisten — kustannuksella.

Mutta koska merkintöjen ei ollut määrä tallentaa historialle tietoa, että pakkotyövankeja kiusattiin vielä nälälläkin, merkintöjen mukaan heidän kuului saada kurjia — päälle päätteeksi kolmasti ryövättyjä — "vuorityömiesten" lisiä ja "palkintoaterioita". Ja kaikki se tapahtui pitkällisenä toimituksena ruokintaluukusta — nimen huikkaamisineen ja kipon vaihtamisineen lipukkeeseen. Ja kun viimein olisi saanut rojahtaa laverille ja nukahtaa, ruokintaluukku rämähti taas, ja — taas huudeltiin nimiä ja alettiin jakaa samoja lipukkeita seuraavalle päivälle. (Tavalliset vangit välttyivät lappurääkiltä — työprikaatin päällikkö sai laput ja luovutti ne keittiöön.)

Näin kahdestatoista tunnista sellijoutenoloa jäi hädin tuskin neljä rauhaisaa tuntia nukkumiseen.

[1] Tsaarin pakkotyö — Tshehovin todistuksesta päätellen — hävisi kekseliäisyydessä selvästi. Sahalinin Aleksandrovskin vankilasta pakkotyövangit voivat mennä paitsi mihin vuorokauden aikaan hyvänsä pihalle ja käymälään (makkipyttyjä siellä ei käytettykään) myös päiväsaikaan — kaupungille! Niin että pakkotyö-sanan todellisen merkityksen — että soutajat ovat kahlehditut airoihin — oivalsi vasta Stalin.

Edelleen pakkotyövangeille ei tietenkään maksettu killinkiäkään, eikä heillä ollut oikeutta vastaanottaa paketteja eikä kirjeitä. (Entisen *vapauden* oli määrä sammua heidän humisevasta huumautuneesta päästään, eikä pilkkopimeään napapiirin yöhön saanut maailmassa jäädä mitään muuta kuin työ ja tämä parakki.)

Kaikki tuo lannisti pakkotyövangit hyvin, ja he kuolivat nopeasti.

Vorkutan ensimmäinen *kirjaimisto* (28 kirjainta, jokaisen kohdalla numerointi yhdestä tuhanteen) — Vorkutan ensimmäiset 28000 pakkotyövankia — päätyi kokonaisuudessaan mullan alle yhdessä vuodessa.

Kumma ettei kuukaudessa[1].

Norilskin kobolttilouhoksella n:o 25 ajettiin vyöhykkeelle juna malmia hakemaan, ja pakkotyövankeja heittäytyi junan alle — tehdäkseen nopeasti lopun kaikesta. Kaksi tusinaa miehiä pakeni epätoivoissaan tundralle. Heidät havaittiin lentokoneista ja ammuttiin, sen jälkeen ruumiit pinottiin katselmuskentän laitaan.

Vorkutan kaivoksessa n:o 2 oli naisten pakkotyöleiripiste. Naisilla oli numero selässä ja pääliinassa. He tekivät kaikkia maanalaisia töitä ja peräti — peräti — ylittivät suunnitelman![2]

Mutta minä kuulen jo, miten maanmieheni ja aikalaiseni vihaisesti huutavat minulle: lopettakaa! *Kenestä* te kehtaatte meille puhua? Aivan! Heitä ylläpidettiin tuhottaviksi — ja ihan oikein! Hehän olivat pettureita, saksalaisten poliiseiksi ja pormestareiksi ruvenneita! Se oli oikein niille! Ette kai te vain sääli niitä?? (Siinä tapauksessa, kuten tunnettua, *kritiikki* siirtyy kirjallisuuden ulkopuolelle ja *elinten* tehtäväksi.) Ja ne naisethan olivat *saksalaisten patjoja!* huutavat minulle *nais*äänet. (En kai minä vain liioitellut? — että siis meikäläiset naiset nimittivät toisia meikäläisiä naisia *patjoiksi?)*

Kaikkein helpointa minun olisi vastata niin, kuin nykyään on tapana — *kulttia paljastavasti.* Kertoa joistakin yksittäisistä poikkeuksellisista pakkotöihin panemisista. (Esimerkiksi kolmesta vapaaehtoisesta komsomoltytöstä, jotka kevyissä pommikoneissaan jänistivät pudottaa pommit maaleihin, tiputtivat ne autiolle pellolle, palasivat onnellisesti ja ilmoittivat täyttäneensä tehtävän. Mutta sitten komsomolilaisen omatunto alkoi vaivata yhtä tytöistä, ja hän kertoi asiasta ilmavoimien yksikkönsä komsomolorganisaattorille — niin ikään nuorelle tytölle — ja tämä tietenkin ilmoitti erikoisosastoon, ja noille kolmelle tytölle läiskäistiin 20 vuotta pakkotyötä.) Huudahtaa: tuollaisia rehellisiä neuvostoihmisiä Stalinin mielivalta rankaisi! Ja jatkossa julistaa suuttumusta ei oikeastaan mielivallasta vaan komsomolilaisten ja kommunistien suhteen tehdyistä kohtalokkaista erehdyksistä, nyt onneksi oikaistuista.

Kunnotonta kuitenkin olisi jättää asia käsittelemättä koko sen syvyydeltä.

Ensin naisista — nyt emansipoiduista, kuten tunnettua. Ei tosin kaksinkertaisesta työstä vaan — kirkollisesta avioliitosta, yhteiskunnallisen halveksunnan ikeestä ja Kabanihoista. Mutta mitä tämä on? — emmekö vain tarjoakin heille pahimman lajin Kabanihaa, jos oman ruumiin ja persoonan vapaan hallinnan tulkitsemme heitä raskauttaviksi isänmaanvastaisuudeksi ja kriminaalirikokseksi? Ja eikö koko maailman kirjallisuus (ennen Stalinia) ole ylistänyt rakkauden vapautta kansallisuusrajoista? ken-

[1] Tshehovin aikana koko pakkotyö-Sahalinilla oli pakkotyövankeja — paljonko arvelisitte? — 5 905 ihmistä, kuusi kirjainta olisi riittänyt. Meidän Ekibastuz oli suunnilleen samaa luokkaa, mutta Spassk olikin jo paljon suurempi. Sana "Sahalin" vain kuulostaa pelottavalta mutta todellisuudessa — vain yksi leiriosasto! Yksistään Steplagissa oli kaksitoista sen kokoista kymmenen leirin rypälettä. Laskekaapa, montako Sahalinia.

[2] Sahalinilla naispuolisille pakkotyövangeille ei ollut t ö i t ä ollenkaan (Tshehov).

raalien ja diplomaattien tahdosta? Tässäkin me olemme omaksuneet Stalinin mittapuun: ilman korkeimman neuvoston presidiumin ukaasia ei saa lyöttäytyä yksiin. Sinun ruumiisi on ennen muuta Isänmaan omaisuutta.

Ennen kaikkea — keitä he olivat ikänsä puolesta, kun kohtasivat vihollisen taistelun asemasta sängyssä? Varmaankaan eivät kolmeakymmentä vanhempia, ehkeivät kahtakymmentäviittäkään. Siispä ensimmäisistä lapsen vaikutelmistaan saakka heidät oli kasvatettu Lokakuun *jälkeen,* neuvostokouluissa ja neuvostoideologiaan! Suutuimmeko siis omien kättemme hedelmille? Joidenkin tyttöjen muistiin oli iskostunut, että me olimme viisitoista vuotta lakkaamatta paasanneet, että mitään synnyinmaata ei ole, että isänmaa on vain taantumuksellinen keksintö. Toiset olivat kyllästyneet meidän kokouksiemme, tilaisuuksiemme, mielenosoitustemme, suudelmattomien elokuviemme ja kosketuksettomien tanssiemme väljähtyneeseen puritaanisuuteen. Kolmannet lannisti kohteliaisuus, ritarillisuus, miehen ulkomuodon pikkuseikat, kosiskelemisen ulkonaiset tunnusmerkit, joita kukaan ei ollut opettanut meidän viisivuotissuunnitelmiemme pojille eikä Frunzen armeijan upseeristolle. Neljännet olivat yksinkertaisesti nälissään — kyllä, primitiivisesti nälissään eli: heillä ei ollut mitään purtavaa. Ja viidennet kenties eivät nähneet muuta mahdollisuutta itse pelastua tai pelastaa sukulaisiaan, välttää joutumasta eroon näistä.

Brjanskin alueen Starodubin kaupungissa, jossa olin heti perääntyvän vihollisen lähdettyä, minulle kerrottiin, että siellä oli pitkään ollut unkarilaisvaruskunta — suojaamassa kaupunkia partisaaneilta. Sitten tuli käsky siirtää varuskunta muualle, ja — kymmenet paikalliset naiset unohtivat aivan hävyn ja tulivat asemalle ja hyvästellessään miehittäjiä itkivät haikeammin kuin "saatellessaan omia miehiään sotaan" (kuten eräs ivallinen suutari lisäsi).

Kenttäoikeus saapui Starodubiin monta päivää myöhemmin. Varmaankaan se ei jättänyt ilmiantoja huomiotta. Ainakin muutamia Starodubin itkijöistä kenttäoikeus varmaan passitti Vorkutan kaivokseen n:o 2.

Mutta kenen oli syy? Kenen? Noiden naistenko? Vai meidänkö — meidän kaikkien, maanmiesten ja aikalaisten? Millaisia *me* oikein olimme, jos meidän naisemme ojensivat kätensä miehittäjille? Ettei se vain olekin yksi lukemattomista hinnoista, joita joudumme maksamaan, maksamme nyt ja vielä kauan tiestämme, hätiköidysti valitusta ja sekapäisesti kuljetusta, menetyksiin vilkaisematta, eteenpäin tähyämättä?

Kaikille noille naisille ja tytöille kenties sieti antaa moraalinen tuomio (mutta kuulla myös heitä), ehkä pisteliään naurun alaiseksi saattaminen olisi riittänyt, mutta — passittaa siitä pakkotöihin? napapiirin tappokurimukseen?

— Stalinhan sinne lähetti! Berija!

Ei, anteeksi vain! Ne jotka lähettivät ja pitivät siellä ja ottivat hengiltä istuvat nyt eläkeläisten yhteiskunnallisissa neuvostoissa ja valvovat moraaliamme. Entä me kaikki? Me kuulemme puhuttavan "saksalaisten patjoista" ja nyökkäilemme ymmärtävästi. Että me yhä pidämme kaikkia noita naisia syyllisinä, se on meidän kannaltamme paljon vaarallisempaa kuin se, että he *istuivat* aikoinaan.

— Hyvä on, mutta miehethän ainakin joutuivat istumaan syystä?! He olivat synnyinmaan pettäjiä ja yhteiskunnallisia pettureita.

Tässäkin voisi livahtaa. Voisi muistuttaa (ja se olisi totta), että pääsyylliset eivät tietenkään jääneet odottelemaan meidän kenttäoikeuksiamme ja hirsipuitamme. He kiiruhtivat parhaansa mukaan länteen, monet lähtivät. Kun taas meidän rankaiseva tutkimuksemme kahmi annettuihin lukuihin saakka karitsoja (tässä naapureiden ilmiannot olivat suureksi avuksi): tuon kotona majaili jostakin syystä saksalaisia — miksi

ne juuri häneen mieltyivät? — ja tuo kuskasi reellään heiniä saksalaisille — suoranaista yhteistoimintaa vihollisen kanssa[1].

Näin voisi pikkumaisesti taas syyttää *kulttia:* vääristymiä oli, nyt ne on oikaistu. Kaikki on normaalia taas.

Mutta jatketaanpa, kun kerran aloitettiin.

Entä opettajat? Opettajat jotka paniikinomaisesti perääntyvä armeijamme jätti oman onnensa nojaan kouluineen ja oppilaineen — kenet vuodeksi, kenet kahdeksi, kolmeksi. Siksi että intendentit olivat tyhmiä ja kenraalit kehnoja, mitä opettajien oli nyt tehtävä? — opettaako oppilaitaan vai ollako opettamatta? Ja mitä oli lasten tehtävä — ei niiden, jotka olivat jo viidentoista ja pystyivät ansaitsemaan tai voivat ruveta partisaaneiksi, vaan pikkulasten? Pitikö heidän opiskella vai pässeinä elellä pari kolme vuotta ylipäällikön virheiden sovitukseksi? Paleltukoot korvat, kun ei isä kerran lakkia antanut, niinkö?...

Jostakin syystä tällaista ongelmaa ei syntynyt Tanskassa eikä Norjassa eikä Belgiassa eikä Ranskassa. Siellä ei katsottu, että hallitusherrojen typeryyden tai pakottavien olosuhteiden vuoksi saksalaisten valtaan helposti joutuneen kansan oli nyt lakattava yleensä elämästä. Siellä olivat sekä koulut että rautatiet toiminnassa ja paikallinen itsehallinto toimi.

Mutta joillakin (tietenkin heillä!) olivat aivot kääntyneet sadankahdeksankymmenen asteen verran. Sillä meillä opettajat saivat salaa sujautettuja kirjeitä partisaaneilta: "Älkää opettako lapsia! Saatte maksaa siitä!" Ja työt rautateillä pysähtyivät — yhteistoimintaa vihollisen kanssa. Ja paikallinen itsehallintohan vasta onkin ennenkuulumatonta ja rajatonta petturuutta.

Jokainen tietää, että opiskelusta vieroittunut lapsi ei ehkä kykenekään palaamaan siihen myöhemmin. Niin että jos kaikkien aikojen ja kansojen Nerokas Strategi iski kirveensä kiveen, saiko ruoho kasvaa, vai oliko sen kuihduttava? Saiko lapsia opettaa vai eikö saanut?

Tietenkin siitä joutuu maksamaan. Koulusta joudutaan kantamaan riippuviiksiset muotokuvat pois ja mahdollisesti tuomaan pikkuviiksiset tilalle. Enää ei juhlitakaan Uutta vuotta vaan Joulua, ja johtaja joutuu joulujuhlassa (ja vielä jonakin keisarivallan vuosipäivänä lokakuun vallankumouksen vuosipäivän asemesta) pitämään puheen uuden erinomaisen elämän kunniaksi — vaikka elämä todellisuudessa on kurjaa. Mutta pidettiinhän ennenkin puheita erinomaisen elämän kunniaksi, vaikka sekin elämä oli kurjaa.

Toisin sanoen, ennen joutui kieroilemaan ja valehtelemaan lapsille paljon enemmän — siksi että valhe ehti vakiintua ja imeytyä ohjelmiin metodikkojen ja tarkastajien pikkutarkasti muokkaamana. Jokaisella tunnilla, sopipa se sitten asiayhteyteen tai ei, opiskeltiinpa sitten matojen anatomiaa tai alistuskonjuktioita, oli ehdottomasti potkaistava Jumalaa (vaikka olisit itse uskonutkin Häneen); ei saanut laiminlyödä tilaisuutta ylistää meidän rajatonta vapauttamme (vaikka olitkin valvonut yön kolkutuksen odotuksessa); luettiinpa sitten Turgenevia ääneen tai kuljetettiin karttakeppiä Dnepriä pitkin, ehdottomasti oli kirottava taakse jäänyt köyhyys ja ylistettävä nykyistä yltäkylläisyyttä (vaikka sinä ja lapset olitte omin silmin nähneet jo kauan ennen sotaa kokonaisten kylien kuolevan nälkään, ja lasten kortilla sai kaupungeissa kolmesataa grammaa).

[1] Totuuden nimessä muistettakoon: vuodesta 1946 tällaisille välistä helpotettiin ja 20 vuoden pakkotyötuomio muutettiin 10 vuodeksi ojennustyöleiriä.

Eikä sitä pidetty rikoksena totuutta eikä lapsen sielua eikä Pyhää Henkeä vastaan.

Nyt, miehittäjien tilapäisen ja vakiintumattoman komennon aikana, tarvitsi valehdella paljon vähemmän mutta — toiseen suuntaan, toiseen suuntaan; siinäpä se! Ja siksi isänmaan silmä ja maanalaisen rajonikomitean kynä kielsivät äidinkielen, maantieteen, aritmetiikan ja luonnontieteen. Kaksikymmentä vuotta pakkotyötä sellaisesta puuhasta!

Nyökkäilkää, maanmiehet! Tuossa heitä viedään koirien vartioimina parakkiin, makkipyttyä kantaen. Kivittäkää heitä — he opettivat teidän lapsianne.

Mutta maanmiehet (varsinkin etuoikeutetuista laitoksista eläkkeelle jääneet, neljäkymmentäviisivuotiaina eläkkeelle jääneet koltiaiset) lähestyvät minua nyrkit pystyssä: *keitä* minä puolustan? saksalaisten pormestareiksi, kylänvanhimmiksi, poliiseiksi, tulkeiksi ruvenneita? kaiken maailman roistoja ja pohjasakkaa?

Mikä siinä, jatketaanpa laskeutumista. Liian paljon metsää olemme kaataneet pitäessämme ihmisiä pelkkinä krukseina. Kuitenkin tulevaisuus pakottaa meidät pohdiskelemaan syitä.

Soitettiin, laulettiin 'Pyhää raivoa' — ja pakkohan hiusten oli liikahdella. Meidän synnynnäinen, kielletty, pilkattu, ammuskeltu ja kirottu isänmaallisuutemme olikin äkkiä sallittua, sitä kannustettiin, se julistettiin peräti *pyhäksi*, ja — kuinka me kaikki, venäläiset, olisimme saattaneet olla reipastumatta, liittymättä yhteen kiitollisen kiihtyneiltä sydämiltämme ja antamatta silkkaa luonteen anteliaisuuttamme anteeksi omille kotitekoisille pyöveleillemme — ketjuntakaisten pyöveleiden lähestyessä? Ja myöhemmin taas, tukahduttaen hämärät epäilyt ja hätiköidyn laveutemme, sitäkin yksimielisemmin ja hurjistuneemmin kiroamatta *pettureita* — selvästikin meitä huonompia, pitkävihaisia ihmisiä?

Yksitoista vuosisataa on Venäjä ollut, kohdannut monia vihollisia ja sotinut monia sotia. Entä onko Venäjällä ollut paljon pettureita? *Laumoittainko* pettureita sen helmasta on lähtenyt? Ei siltä näytä. Edes vihollisetkaan eivät tunnu syytelleen venäläistä luonnetta petturuudesta, ailahtelevuudesta, uskollisuuden puutteesta. Ja kaikki tuo työkansalle vihamielisen järjestelmän vallitessa.

Mutta sitten syttyi kaikkein oikeudenmukaisin sota kaikkein oikeudenmukaisimman järjestelmän vallitessa ja — äkkiä kansamme piiristä paljastui kymmeniä ja satoja tuhansia *pettureita.*

Mistä he tulivat? Miksi?

Kenties sammumaton kansalaissota puhkesi uudelleen? Murskaamatta jääneet valkoiset? Ei! Edellä jo mainittiin, että monet valkoemigrantit (muiden muassa hartaasti kirottu Denikin) asettuivat Neuvosto-Venäjän puolelle Hitleriä vastaan. Heillä oli valinnan vapaus, ja he valitsivat niin[1].

Nämä kymmenet ja sadat tuhannet taas — poliisit ja rankaisijat, kylänvanhimmat ja tulkit — olivat kaikki neuvostokansalaisten joukosta. Ja heidän joukossaan oli paljon nuoria, Lokakuun jälkeen varttuneita.

Mikä sai heidät siihen?... Keitä he olivat?

He olivat ennen muuta niitä, joiden ylitse ja joiden perheiden ylitse 20- ja 30-lukujen telaketjut kulkivat. Jotka olivat menettäneet vanhempansa, sukulaisensa, rakkaimpansa viemäreidemme sameisiin virtoihin. Tai itse hukkuneet ja nousseet pintaan

[1] He eivät olleet meidän kanssamme maistaneet 30-lukua, ja kaukaa Euroopasta käsin heidän oli helppo ihastella "Venäjän kansan suurta isänmaallista urotyötä" ja olla huomaamatta kahdentoista vuoden sisäistä kansanmurhaa.

leireissä ja karkotuksissa, vuoroin hukkuneet ja vuoroin nousseet pintaan taas. Joiden jalat olivat melkoisesti puutuneet ja väsyneet pakettiluukun jonoissa. Sekä niitä, joilta noina julmina vuosikymmeninä oli katkaistu, tärvelty tuntuma kaikkein kalleimpaan maan päällä — itse maahan, joka muuten oli luvattu suurella Dekreetillä ja jonka puolesta sivumennen sanoen oli jouduttu vuodattamaan verta kansalaissodassa. (Neuvostoarmeijan upseerien majoraattihuvilat ja Moskovan ympäristön aidatut tilukset ovat eri asia: ne ovat meitä varten, ne sallitaan.) Ja sitten joku oli napattu "tähkien riipimisestä". Ja joltakin oli riistetty oikeus asua siellä, missä hän halusi asua. Tai oikeus harjoittaa ikivanhaa ja rakasta käsityöammattiaan. (Me hävitimme kaikkia käsityöammatteja fanaattisesti, mutta se on jo unohtunut.)

Kaikista heistä meillä puhutaan (ja kaikkein innokkaimmin puhuvat agitaattorit ja vartiossa seisovat vallankumouksen vaalijat) suu halveksivasti irvessä: "neuvostovallan loukkaamat", "entiset rangaistut", "entiset kulakinpennut", "neuvostovaltaa salaa katkerasti vihanneet".

Joku sanoo, ja toinen nyökkäilee. Aivan kuin jokin olisi tullut selväksi. Ikään kuin kansan vallalla olisi oikeus loukata kansalaisiaan. Ikään kuin perimmäinen paha, oleellisin mätäpaise olisi siinä: loukatut... salaa...

Eikä kukaan huuda: kuulkaahan nyt! piru teidät periköön! määräävätkö olosuhteet loppujen lopuksi teidän mielestä tietoisuuden vai eivätkö määrää? Vai määräävätkö ehkä vain silloin, kun se on edullista teille? ja kun on epäedullista, eivät määrää?

Vielä näinkin meillä osataan sanoa kevyt varjo otsalla: "Niin, joitakin virheitä tehtiin." Ja aina tämä viattoman haureellinen kasvoton passiivimuoto *tehtiin* — kukaan vain ei tiedä, kuka teki. Ikään kuin työn raskaan raatajat tai ahtaajat tai kolhoosilaiset olisivat saattaneet tehdä. Kukaan ei uskalla sanoa: *puolue* teki! vaihtumattomat ja vastuuttomat johtajat tekivät! Ketkäpä muut kuin vallanpitäjät olisivat voineet tehdä niitä? Syyttääkö yksin Stalinia? — rajansa on huumorillakin. Stalin teki — entä missä te sitten olitte, miljoonien johtajakaarti?

Tosin nuo virheetkin ovat meidän silmissämme jotenkin nopeasti levinneet himmeäksi, epäselväksi, ääriviivattomaksi läiskäksi, eikä niitä enää katsota tylsyyden, fanaattisuuden eikä pahantahtoisuuden hedelmäksi, vaan virheeksi myönnetään vain se, että kommunistit pistivät kommunisteja istumaan. Että 15—17 miljoonaa talonpoikaa saatettiin puille paljaille, lähetettiin tuhoutumaan, ripoteltiin ympäri maata vailla oikeutta muistaa ja mainita omaisiaan — se ei ikään kuin virhe olekaan. Ja kaikki viemäriemme virrat, tämän kirjan alussa tarkastellut — nekään eivät tunnu olevan virhe. Ja ettei oltu ollenkaan valmiita sotaan Hitleriä vastaan vaan röyhisteltiin valheellisesti ja peräännyttiin häpeällisesti vaihdellen iskulauseita joka askeleella ja että ainoastaan Iivana ja "Pyhän Venäjän maan puolesta" pysäyttivät saksalaisen Volgalle — sekin alkaa jo kääntyä siihen malliin, ettei se ollutkaan vikatikki vaan milteipä Stalinin suurin ansio.

Kahdessa kuukaudessa luovutimme viholliselle miltei kolmanneksen väestöstämme — kaikkine tuhoamatta jääneine perheineen, monituhantisine leireineen, joista asukit lähtivät lipettiin vartijoiden paettua, ja Ukrainan ja Baltian vankiloineen, savun vielä ehtimättä haihtua Viidenkymmenenkahdeksan ampumisien jäljiltä.

Niin kauan kuin olimme voimissamme, me kuristimme, vainosimme kaikkia noita onnettomia, emme huolineet töihin, karkotimme kodeistaan, pakotimme henkitoreisiin. Kun paljastui meidän heikkoutemme, me oitis vaadimme heitä unohtamaan kaiken heille aiheutetun pahan, unohtamaan tundralla nälkään kuolleet isät ja äidit ja

lapset, unohtamaan ammutut, unohtamaan köyhyyden ja meidän kiittämättömyytemme heitä kohtaan, unohtamaan NKVD:n kuulustelut ja kidutukset, unohtamaan leirien nälän ja — heti lähtemään partisaaniksi, maanalaisuuteen ja puolustamaan Synnyinmaata, omaa elämäänsä säälimättä. (Mutta *meidän* ei tarvinnut muuttua! Eikä kukaan vakuutellut heille, että palattuamme me kohtelemme heitä jollakin tapaa toisin, emme taas ala ahdistella, vainota, pistää tyrmään, teloittaa ampumalla!)

Asetelman ollessa tällainen, kumpaa on aiheellisempi ihmetellä — sitäkö että liian monet ihmiset iloitsivat saksalaisten tulosta? Vai sitäkö että liian harvat? (Ja joutuivathan saksalaiset välistä jakamaan oikeuttakin — esimerkiksi neuvostokauden ilmiantajien tapauksissa, joita oli Kievin Naberezhno-Nikolskajan kirkon diakonin teloittaminen ampumalla, ja sellaisia tapauksia oli monia.)

Entä uskovat? Kaksikymmentä vuotta vainottiin uskontoa ja suljettiin kirkkoja. Saksalaiset tulivat ja — alkoivat availla kirkkoja. (Saksalaisten mentyä meikäläiset eivät heti kehdanneet sulkea.) Esimerkiksi Donin Rostovissa kirkkojen avaamisjuhlallisuudet synnyttivät joukkoriemua, kokosivat suuria väenpaljouksia. Kirotako heidän olisi pitänyt saksalaisia siitä vai?

Samaisessa Rostovissa vangittiin sodan ensimmäisinä päivinä insinööri Aleksander Petrovitsh M.-V., joka kuoli tutkintavankeussellissä. Useita kuukausia hänen vaimonsa tärisi vangitsemisen odotuksessa. Vasta saksalaisten tultua hän meni rauhallisena nukkumaan: "Nyt saan ainakin nukkua rauhassa." Ei, hänen oli rukoiltava pyöveleidensä paluuta.

Toukokuussa 1943 saksalaisten hallussa olevassa Vinnitsassa alettiin Podlesnajakadun puistossa (jonka kaupungin neuvosto oli vuoden 1939 alussa ympäröinyt korkealla aidalla ja julistanut "Puolustusasiain kansankomissariaatin kielletyksi vyöhykkeeksi") sattumalta availla enää vaivoin havaittavia, rehevän ruohon peittämiä hautoja ja — löydettiin 39 joukkohautaa, joiden koko oli 3 x 4 metriä ja syvyys 3,5 m. Jokaisesta haudasta löydettiin ensin kerros surmattujen päällysvaatteita, sitten korttisoltun tapaan pinotut ruumiit. Kaikkien kädet oli köytetty, kaikki oli ammuttu — pienikaliiperisella pistoolilla niskaan. Ilmeisesti heidät oli ammuttu vankilassa ja sitten öisin kuljetettu haudattaviksi. Joidenkin mukana säilyneiden papereiden perusteella tunnistettiin vainajien joukosta henkilöitä, jotka oli v. 1938 tuomittu "20 vuodeksi ilman kirjeenvaihto-oikeutta". Tässä (kuva 2) näkymä haudan avaamisesta: Vinnitsan asukkaita on tullut katsomaan tai tunnistamaan omiaan. Myöhemmin löytyi lisää. Kesäkuussa alettiin kaivaa ortodoksisen hautausmaan lähistöltä — Pirogovin sairaalan luota — ja löydettiin vielä 42 hautaa. Sitten oli vuorossa "Gorkille omistettu kulttuuri- ja virkistyspuisto", ja huvilaitteiden, "naurukabinetin", pelikenttien ja tanssipaikkojen alta löydettiin vielä 14 joukkohautaa. Yhteensä 9 439 ruumista 95:stä haudasta. Tämä pelkästään Vinnitsasta, jossa asia paljastui sattumalta. Moniako on muissa kaupungeissa — hautoja joista ei tiedetä? Ja väestön olisi noita ruumiita katseltuaan pitänyt rynnätä partisaaneiksi?

Ehkä olisi viimeinkin oikein olettaa, että jos *meihin* koskee, kun meitä ja meidän rakastamaamme poljetaan, niin koskee myös heihin, joita *me* poljemme? Ehkä olisi viimeinkin oikein myöntää, että niillä, joita me tuhoamme, on oikeus vihata meitä? Vai eikö — eikö ole oikeutta? Pitääkö heidän kuolla kiitollisina?

Me ajattelemme saksalaisten poliiseiksi ja pormestareiksi ruvenneiden tunteneen jonkinlaista ikivanhaa, lähes synnynnäistä vihaa mutta — mehän itse olimme kylväneet tuon vihan heihin, hehän olivat meidän "tuotantojätettämme". Kuinka Kry-

Kuva 1. Ampumalla teloitettujen ruumiita tunnistetaan Vinnitsassa.

lenko sanoikaan? — "meidän silmissämme jokainen rikos on kyseisen yhteiskuntajärjestelmän tuote"[1].

Teidän järjestelmänne, toverit! Pitää muistaa Oppinsa!

Myöskään ei saa unohtaa, että meitä vastaan ase kädessä käyneiden ja meitä vastaan puheita pitäneiden maanmiestemme joukossa oli aivan pyyteettömiäkin, joilta ei ollut takavarikoitu omaisuutta (heillä ei ollut mitään) ja jotka eivät olleet istuneet leireissä ja joiden perheestäkään kukaan ei ollut istunut mutta joita koko meidän järjestelmämme oli jo kauan tukehduttanut, sen halveksunta yksittäistä kohtaloa kohtaan; vakaumusten vainoaminen; tuo ilkkuva laulu

"jossa ois niin vapaa ihminen";

nuo Johtajan jumaloivat kumartamiset; tuo kynän nykiminen — tahdomme kiireesti merkitä valtion lainaa! — ja suosionhuudoiksi muuttuvat taputukset! Saatammeko olettaa, että meidän löyhkäävä ilmamme ei riittänyt noille — normaaleille — ihmisille? (Isä Fedor Floriaa syytettiin tutkintavaiheessa siitä, että hän oli uskaltanut romanialaisille kertoa Stalinin iljettävyyksistä. Hän vastasi: "Mitä muutakaan minä olisin voinut teistä sanoa? Kerroin sen, minkä tiesin. Kerroin siitä, mitä oli ollut." Mutta meidän mielestäpä: valehtele, kieroile ja tuhoudu mutta — niin että meille on edullista! Mutta sehän ei taidakaan enää olla materialismia vai kuinka?)

[1] Krylenko: Za pjat let (Viideltä vuodelta) s. 337.

Kävi niin, että vuoden 1941 syyskuussa, juuri ennen kuin minun oli lähdettävä armeijaan, minä ja vaimoni — nuoret aloittelevat opettajat — vuokrasimme asunnon eräästä pienestä talosta Morozovskin kylästä, jonka saksalaiset miehittivät seuraavana vuonna, talosta jossa asui myös Bronevitskien lapseton pariskunta. Noin kuusikymmentävuotias insinööri Nikolai Gerasimovitsh Bronevitski oli Tshehovin tyyppinen intellektuelli, erittäin miellyttävä, hiljainen, viisas. Kun nyt yritän muistella hänen pitkänomaisia kasvojaan, olen koko ajan näkevinäni hänellä pensneen, vaikkei hänellä ehkä ollut kakkuloita ollenkaan. Vielä hiljaisempi ja pehmeämpi oli hänen vaimonsa — haalistunut nainen, jolla oli sileä lyhyt pellavanvaalea tukka ja joka oli 25 vuotta miestään nuorempi mutta ei käytökseltään vaikuttanut enää ollenkaan nuorelta. Me pidimme heistä, ja oletettavasti he pitivät meistä, varsinkin erotukseksi isäntäväen ahneesta perheestä.

Iltaisin asetuimme neljistään ulkoportaille istumaan. Kuutamoillat olivat tyyniä ja lämpimiä, niitä eivät vielä repineet lentokoneiden jylinä eivätkä pomminräjähdykset, mutta meihin saksalaisten hyökkäyksen synnyttämä levottomuus hiipi kuin näkymättömät mutta ahdistavat pilvet pientä turvatonta kuuta kohti taivaalla. Joka päivä asemalle pysähtyi yhä uusia Stalingradiin matkaavia sotilasjunia. Pakolaiset täyttivät kylän basaarin huhuilla, kauhujutuilla ja joillakin mielettömillä satalappusilla ja jatkoivat matkaa. He puhuivat luovutetuista kaupungeista, joista Informbjuro vielä kauan vaikeni — ei uskaltanut kertoa kansalle totuutta. (Niistä kaupungeista Bronevitski sanoi, että niitä ei ollut "luovutettu" vaan että ne oli "valloitettu".)

Me istuskelimme portailla juttelemassa. Me nuoret olimme kovin täynnä elämää ja hätää elämän puolesta mutta oikeastaan emme osanneet sanoa siitä mitään älykkäämpää kuin se, mitä lehdissä kirjoitettiin. Siksi meidän oli helppo keskustella Bronevitskien kanssa: sanoimme kaiken, mitä ajattelimme, emmekä huomanneet näkemysten erilaisuutta.

Ja he varmaankin katselivat kummissaan meitä — kahta vasikkamaisen nuorison edustajaa. Olimme juuri eläneet 30-luvun mutta — aivan kuin emme olisi eläneetkään sitä. He kyselivät meiltä, mitkä seikat vuosista -38 ja -39 olivat painuneet mieleemme? Että mitkäkö! — kirjasto, tentit, kevätretket, tanssiaiset, harrastelutoiminta ja tietenkin rakkaus — rakkauden ikä. Entä eikö meidän professoreitamme ollut pantu *istumaan* noina vuosina? Niin, aivan oikein, pari kolme taidettiin panna istumaan. Heidät korvasivat dosentit. Entä eikö ylioppilaita pantu istumaan? Me muistimme: niin, aivan oikein, muutamia ylempien kurssien opiskelijoita pantiin istumaan. — No entä te?... — Ei mitään, me tanssittiin. — Entä eikö kehenkään lähisukulaisistanne... kajottu?... — Eihän toki...

Se on kauhistuttavaa, ja minä haluan ehdottomasti muistaa täsmällisesti. Mutta juuri noin oli. Ja asiaa pahensi se, että minä nimenomaan en kuulunut tanssivaan enkä urheilevaan nuorisoon mutten liioin tieteeseensä ja kaavoihinsa uppoutuneisiin maanikkoihin. Olin kiihkeästi kiinnostunut politiikasta — olin ollut kymmenvuotiaasta saakka ja jo räkänokkana lakkasin uskomasta Vyshinskia ja hämmästelin maineikkaiden oikeudenkäyntien keinotekoisuutta, mutta mikään ei sysännyt minua *jatkamaan, kytkemään* noita pikkuruisia Moskovan oikeudenkäyntejä (jotka näyttivät valtavilta) suunnattoman murskaavan pyörän kulkuun yli maan (tuon pyörän uhrien määrä oli jotenkin huomaamaton). Vietin lapsuuteni jonoissa — jonottamassa leipää ja maitoa ja ryynejä (lihasta emme siihen aikaan osanneet uneksiakaan) — mutta minä en osannut yhdistää, että leivän puute merkitsi maaseudun perikatoa, enkä miettiä, mistä se *johtui.* Sillä meitä vartenhan oli toinen kaava: "tilapäisiä vaikeuksia".

Meidän suuressa kaupungissamme vangittiin ihmisiä joka yö, vangittiin, vangittiin, mutta — minä en liikkunut öisin kaduilla. Eivätkä vangittujen perheenjäsenet ripustelleet mustia lippuja päiväsaikaan, eivätkä kurssitoverini puhuneet mitään pois viedyistä isistään.

Ja lehdissä kaikki näytti niin pilvettömän reippaalta.

Ja nuori haluaa niin uskoa, että kaikki on hyvin.

Nyt minä ymmärrän, miten vaaralliselta Bronevitskeista tuntui kertoa meille mitään. Mutta hiukan hän meille paljasti, vanha insinööri, joka oli saanut kokea yhden GPU:n kaikkein julmimmista iskuista. Hän oli menettänyt terveytensä vankiloissa ja kokenut useampia istumaanjoutumisia ja leirejä — mutta kiihkon leimahduksen vallassa kertoi vain varhaisesta Dzhezkazganista; kuparin myrkyttämästä vedestä; myrkyllisestä ilmasta; surmaamisista; Moskovaan valittamisen hyödyttömyydestä. Jo pelkästään tuo nimi Dzhez-kaz-gan riipi ihoa kuin raastinrauta, kuin hänen armottomat kertomuksensa. (Entä sitten? Muuttiko tuo Dzhez-kaz-gan edes hiukan meidän maailmankatsomustamme? Ei tietenkään. Sehän oli kaukana. Sehän ei tapahtunut meille. Siitä ei voi kenellekään puhua. (Helpompi olla ajattelematta. Helpompi on unohtaa.)

Sinne, Dzhezkazganiin, sen jälkeen kun Bronevitski oli päässyt luottovangiksi, hänen luokseen saapui nuorena tyttönä hänen nykyinen vaimonsa. Siellä, piikkilangan varjossa, he menivät naimisiin. Ja sodan alkaessa he sattuivat kuin ihmeen kautta olemaan vapaudessa, Morozovskissa, tietenkin tahra kotimaan passissaan. Mies oli työssä jossakin kurjassa rakennuskonttorissa, vaimo kirjanpitäjänä.

Sitten minä lähdin armeijaan, ja vaimoni lähti Morozovskista. Kylä joutui vihollisen miehittämäksi. Sitten se vapautettiin. Ja kerran vaimo kirjoitti minulle rintamalle: "Voitko kuvitella, kerrotaan, että Bronevitski oli saksalaisten aikana Morozovskin pormestari! Miten inhottavaa!" Ja minäkin ihmettelin ja ajattelin: "Miten inhottavaa!"

Mutta kului vielä vuosia. Jossakin vankilan lavereiden pimeydessä minä muistiani kaivellessani muistin Bronevitskin. Enkä enää poikamaisen helposti tuominnut häntä. Häneltä riistettiin epäoikeudenmukaisesti työ, sitten annettiin työ, joka ei vastannut hänen arvoaan, häntä pantiin vankilaan, kidutettiin, hakattiin, rääkättiin, syljettiin kasvoihin — entä sitten? Hänen olisi pitänyt uskoa, että kaikki se oli edistyksellistä ja että hänen oma elämänsä, ruumiillinen ja henkinen, sekä hänen lähimmäistensä elämä ja koko kansan likistetty elämä eivät merkinneet mitään.

Meille heitetyn "yksilön kultin" sumuriekaleen takaa ja ajan kerrostumien takaa, aikojen joina me muutuimme (ja kerrostuma kerrostumalta sädekin murtuu ja taittuu), me emme näe nyt itseämme emmekä 30-lukua sillä kohdalla emmekä sellaisina, kuin me ja se todellisuudessa olimme. Se Stalinin jumaloiminen ja tuo usko kaikkeen, epäilyittä ja rajattomasti, eivät suinkaan olleet koko kansan tila vaan — ainoastaan puolueen; komsomolin; opiskelevan kaupunkilaisnuorison; sivistyneistön *korvikkeen* (tuhottujen ja pitkin maata ripoteltujen tilalle asetetun); sekä osaksi kaupunkien pikkuporvariston (työväenluokan[1]), jolla kaiutin oli auki Spasskin tornin aamulyönneistä puolen yön Kansainväliseen ja jolle Levitanin[2] äänestä tuli omantunnon ääni.

[1] Juuri 30-luvulla työväenluokasta tuli meidän pikkuporvaristomme tärkein osa, se yhtyi jälkimmäiseen kokonaan.

[2] Juri Levitan — Neuvostoliiton radion ent. maineikas, tyyliltään äärimmäisen mahtipontinen pääkuuluttaja (suom. huom.).

("Osaksi" siksi, että tuotantoelämän ukaasit "kahdenkymmenen minuutin myöhästymisistä" sekä tehtaaseen kiinnittäminen eivät liioin olleet omiaan värväämään itselleen puolustajia.) Oli kuitenkin myös kaupunkiväestön vähemmistö eikä niinkään pieni, ainakin usean miljoonan suuruinen, joka inhoten kiskaisi radiolähetyksen pistokkeen seinästä heti kun suinkin uskalsi; ja jokaisen sanomalehden jokaisella sivulla näki silkkaa valhetta, koko palstan pituudelta kaadettua; ja vaalipäivä oli noille miljoonille kärsimyksen ja alennuksen päivä. Tuolle vähemmistölle meillä vallitseva diktatuuri ei ollut proletariaatin eikä kansan diktatuuria eikä neuvostodiktatuuriakaan (niiden mielestä jotka muistivat tuon sanan alkuperäisen merkityksen) vaan — toisen vähemmistön, kaikkea muuta kuin hengen eliitin kaapattua diktatuuria.

Ihmiskunnalta miltei puuttuu epäemotionaalinen, epätunteenomainen tiedostamiskyky. Jossakin huonoksi havaitsemassaan ihminen ei juuri kykene pakottautumaan näkemään myös hyvää. Ei järjestään kaikki meidän elämässämme ollut iljettävää, eikä jokainen sanomalehtien sana ollut valhetta, mutta — tuo nurkkaan ajettu, ahdistettu ja ilmiantajien piirittämä vähemmistö näki maan elämän kauttaaltaan iljettäväksi ja sanomalehtien palstat silkaksi valheeksi. Muistettakoon ettei siihen aikaan ollut lännen radioiden venäjänkielisiä lähetyksiä (ja radiovastaanottimiakin oli mitättömän vähän), että ainoan informaation kansalainen saattoi saada *vain* meikäläisistä lehdistä ja virallisesta radiosta, ja juuri ne Bronevitskit ja heidän kaltaisensa olivat havainneet läpipääsemättömäksi kyllästyttäväksi valheeksi tai pelkurimaiseksi salailemiseksi. Ja kaikki mitä kirjoitettiin ulkomaista — läntisen maailman auttamattomasta tuhoutumisesta vuonna 1930, lännen sosialistien petturuudesta, koko Espanjan yhtenäisestä noususta Francoa vastaan (ja vuonna 1942 Nehrun petturimaisesta pyrkimyksestä hankkia Intialle vapaus — sehän heikensi liittolaista, Englannin imperiumia) — osoittautui sekin valheeksi.

Vihan täyteinen lopen kyllästyttävä agitaatio tyyliin "joka ei ole meidän puolellamme, on meitä vastaan" ei ikinä tehnyt eroa Maria Spiridonovan[1] kannan ja Nikolai II:n kannan välille, Léon Blumin ja Hitlerin, Englannin parlamentin ja Saksan Reichstagin välille. Ja miksi Bronevitskin olisi pitänyt mielikuvituksellisilta kuulostavat kertomukset Saksan aukioiden kirjarovioista ja jonkin ikivanhan teutonipedon ylösnousemuksesta (älkäämme unohtako, että teutonien petomaisuudesta paasasi ihan tarpeeksi jo tsaarin propaganda ensimmäisen maailmansodan aikana) poimia ja erotella totuutena sekä Saksan natsismissa (jota sätittiin samoilla — eli siis äärimmäisillä — ilmaisuilla kuin aikaisemmin Poincaréta, Pilsudskia ja Englannin konservatiiveja) tunnistaa nelijalkainen hirviö, aivan sen arvoinen, joka jo neljännesvuosisadan oli aivan reaalisesti ja lihallistuneena kuristanut, myrkyttänyt ja kynsinyt verille häntä itseään ja Arkkipelagia ja Venäjän kaupunkeja ja maaseutua?

Ja sanomalehtien jokainen käännähdys hitleriläisten suhteen — milloin kelpo vartiomiestemme ystävyystapaamiset iljettävässä Puolassa ja koko sanomalehdistön sympatian aalto noita rohkeita englantilais-ranskalaisten pankkiirien vastaisia sotureita kohtaan ja Hitlerin puheet sanasta sanaan Pravdan koko sivun pituudelta; milloin taas eräänä kauniina aamuna (sodan toisena aamuna) suoranainen otsikkojen räjähdys, että koko Eurooppa vaikeroi täyttä kurkkua heidän anturansa alla, — vain vahvisti sanomalehdistön valehtelemisen kiepuntaa eikä mitenkään saanut Bronevitskia vakuuttuneeksi siitä, että maailmassa oli pyöveleitä, jotka olivat verrattavissa meidän pyöveleihimme, jotka hän tunsi todellisuudesta. Ja jos hänen vakuuttamisek-

[1] Spiridonova Maria Aleksandrovna (1884—1941) v. 1937 vangittu ent. vasemmistoeserrä (suom. huom.).

seen nyt hänen eteensä olisi joka päivä asetettu BBC:n informaatiolehtinen, se olisi kyennyt saamaan hänet vakuuttuneeksi enintään siitä, että Hitler oli Venäjän kannalta järjestyksessä toinen vaaratekijä muttei missään tapauksessa ensimmäinen — niin kauan kuin oli Stalin. BBC ei kuitenkaan ojentanut lehtistään; kun taas Informbjurolla oli syntymänsä päivänä kredittiä juuri saman verran kuin Tassillakin; eivätkä evakuoitujen levittämät huhutkaan olleet ensikäden tietoa (eivät Saksasta, eivät miehityksen piiristä, sieltä ei ollut vielä ainoatakaan elävää todistajaa); kun taas ensikäden tietoa olivat vain Dzhezkazganin leiri ja vuosi -37 ja vuoden -32 nälänhätä ja kulakkien hävittäminen ja kirkkojen vyörytys.

Ja Saksan armeijan lähestyessä Bronevitski ja kymmenet tuhannet samanlaiset yksittäiset ihmiset tunsivat, että heidän hetkensä lähestyi — ainutkertainen hetki, joka ei milloinkaan toistuisi ja jota enää kahteenkymmeneen vuoteen ei ollut saatettu toivoa ja joka vain kerran voikin sattua ihmisen kohdalle, kun ottaa huomioon elämämme lyhyyden verrattuna historian verkkaisiin siirtymiin, — hetki jolla hän voi (he voivat) julistaa tyytymättömyytensä tapahtuneeseen, tehtyyn, taivaan tuuliin hassaamiseen ja pitkin maata ripottelemiseen sekä jollakin vielä aivan tuntemattomalla, epämääräisellä tavalla tehdä palveluksen tuhoutuvalle maalle, edesauttaa jonkinlaisen Venäjän yhteiskunnallisuuden syntymistä.

Niin, Bronevitski oli painanut kaiken mieleensä eikä ollut antanut mitään anteeksi. Eikä hän mitenkään saattanut kokea *omakseen* valtaa, joka oli hakannut Venäjän raajarikoksi, saattanut kolhoosiköyhyyden asteelle, moraaliseen rappioon ja nyt sitten typerryttävään sotilaalliseen tappioon. Ja henkeä pidätellen hän katseli minunlaisiani — meidänlaisiamme — vasikoita, kykenemättä saamaan meitä muuttamaan mieltämme. Hän odotti j o t a k i n, ketä tahansa Stalinin vallan tilalle! (Tunnettu psykologinen ylilyönti: mitä tahansa muuta, kunhan vain ei tätä yököttävää omaa! Voiko kuvitella maailmassa olevan ketään *meikäläisiä* pahempia? Seutu oli muuten Donin tienoota — siellä puolet väestöstä odotti saksalaisia juuri samalla tavalla.) Ja niinpä elettyään koko elämänsä epäpoliittisena olentona Bronevitski seitsemännellä vuosikymmenellään päätti ottaa poliittisen askeleen.

Hän suostui johtamaan Morozovskin kaupungin hallintoa...

Mutta luulen hänen sitten nopeasti huomanneen, mihin hän oli sotkeutunut: tulleille Venäjä oli vieläkin mitättömämpi ja iljettävämpi kuin lähteneille. Vampyyri halusi vain Venäjän mehut, ruumis sai kuukahtaa. Uusi pormestari ei joutunut johtamaan venäläistä yhteiskuntaa vaan saksalaisen poliisin renkejä. Hänet oli kuitenkin pantu akselille istumaan, eikä hänen auttanut muu kuin pyöriä — teki hän sen sitten hyvin tai huonosti. Ja isänmaallisen aatteen, jonka hän oli ajatellut neuvostoaatteeseen nähden vastakkaiseksi, hän äkkiä näkikin sulautuneena neuvostoaatteeseen: käsittämättömällä tavalla isänmaallinen aate siirtyi sitä hallussaan pitäneeltä vähemmistöltä kuin seulan lävitse enemmistölle — enää ei muistettu, että siitä oli teloitettu ampumalla ja että sitä oli ilkuttu. Se oli nyt vieraan puun päärunko.

Varmaankin hänelle (heille) tuli kammottava ja toivoton olo. Sola meni umpeen, ja ainoa ulospääsy oli: joko kuolemaan tai pakkotyötuomioon.

Kaikki eivät tietenkään olleet Bronevitskeja. Tietenkin noihin mustan surman ajan pitoihin kokoontui myös paljon haaskalintuja, jotka rakastivat valtaa ja verta. Mutta minnepä niitä ei kerääntyisi! Sellaiset sopivat erinomaisesti myös NKVD:lle. Niitä oli myös joku Mamulov ja Dudinkan Antonov ja joku hurja kriminaali — voisiko iljettävämpiä pyöveleitä kuvitella? Hallitsevat vuosikymmeniä ja nitistävät ihmisiä satakertaisesti. Ja pian kohtaamme vartija Tkatshin — hänpä ehtikin sekä sinne että tänne.

Kun kaupungista on mainittu, eipä unohdeta maaseutuakaan. Tämän päivän liberaalien piirissä on tapana moittia maaseutua poliittisesta tylsyydestä ja konservatiivisuudesta. Mutta ennen sotaa maaseutu oli kauttaaltaan, valtaosaltaan järkevämpää, verrattomasti järkevämpää kuin kaupunki, maaseutu ei ollenkaan yhtynyt Stalintaaton jumaloimiseen (eikä maailman vallankumouksen liioin). Se oli yksinkertaisesti normaalijärkistä ja muisti hyvin, että maa oli luvattu sille mutta otettu pois; miten se oli elänyt ja syönyt ja vaatettanut itsensä ennen kolhooseja ja miten kolhoosien aikaan: kun vasikka, lammas ja jopa kanakin vietiin talosta; miten kirkot oli häväisty ja saastutettu. Sinä vuonna radio ei vielä honottanut mökeissä, eikä sanomalehtiä lukenut aapistontaitava joka kylässä, ja kaikki nuo Tzhang-Tso-linit ja Macdonaldit ja Hitlerit olivat Venäjän maaseudulle vain outoja, samanarvoisia ja turhia nappuloita.

Eräässä Rjazanin alueen kylässä kokoontuivat äijät heinäkuun 3:ntena 1941 pajan luo kuuntelemaan kaiuttimesta Stalinin puhetta. Ja niin pian kuin siihen saakka rautainen ja venäläisten talonpoikien kyynelille niin leppymätön taatto horisi hämmentyneesti ja puoleksi itkuisesti: "Veljet ja sisaret!...", muuan musikka vastasi mustalle paperikidalle:

— Jaaha, huara, mutta t ä t ä et halunnut? — ja teki kaiuttimelle venäläisten rakastaman rivon eleen, kun käsivartta isketään kyynärtaipeeseen ja ravistetaan.

Ja äijät remahtivat nauruun.

Jos kaikista kylistä ja kaikilta silminnäkijöiltä kyselisi, kuulisimme kymmenestä tuhannesta tuollaisesta tapauksesta — ja vielä rajummista.

Sellainen oli Venäjän maaseudun mieliala sodan alkaessa — ja siispä myös niiden reserviläisten, jotka ryyppäsivät viimeisen pullollisen seisakkeella ja pölyssä tanssivat sukulaisten kanssa. Ja lisäksi rysähti venäläisten muistin mukaan ennennäkemätön tappio, ja valtavat maaseudun alueet molempiin pääkaupunkeihin ja Volgaan saakka ja useat musikkamiljoonat lohkesivat kerralla kolhoosivallan alaisuudesta, ja — riittää valehteleminen ja historian retusoiminen! — kävi ilmi, että tasavallat eivät muuta halunneet kuin riippumattomuutta! että maaseutu ei muuta halunnut kuin vapautumista kolhooseista! työläiset vapautumista orjuusukaaseista! Ja elleivät tulijat olisi olleet niin toivottoman typeriä ja turhamaisia eivätkä olisi säilyttäneet Suur-Saksalle kätevää valtion kolhoosihallintoa eivätkä olisi keksineet sellaista tempeää ajatusta kuin Venäjän muuttaminen siirtomaaksi, kansallisuusaate ei olisi palannut sinne, missä sitä oli ikuisesti tukahdutettu, ja meidän tuskin olisi tarvinnut juhlia venäläisen kommunismin kaksikymmentäviisivuotistaivalta. (Ja myös partisaaneista on jonkun aikanaan kerrottava, miten miehitykseen jääneet musikat kaikkea muuta kuin mieluusti lähtivät sinne. Miten he aluksi aseistautuivat partisaaneja vastaan, ollakseen luovuttamatta näille viljaa ja karjaa.)

Kuka muistaa Pohjois-Kaukasian väestön suuren joukkolähdön tammikuussa 1943 — ja kuka tietää mainita sille analogian maailman historiasta? Että väestö — nimenomaan maaseutuväestö — lähtee suurin laumoin lyödyn vihollisen, muukalaisten, mukaan — vain ollakseen jäämättä voittaneiden *omien* käsiin — kuormia, kuormia toisensa jälkeen, hurjaan tammikuun viimaiseen pakkaseen!

Juuri näistä yhteiskunnallisista juurista versoivatkin sadat tuhannet vapaaehtoiset, jotka Hitlerin komennon hirviömäisyydestä huolimatta epätoivoissaan pukivat päälleen vihollisen univormun. Tässä meidän on jälleen puhuttava v l a s o v i l a i s i s t a. Tämän kirjan I osassa lukija ei vielä ollut valmis kohtaamaan koko totuutta (enkä minäkään hallitse koko totuutta, siitä kirjoitetaan aikanaan erikoistutkimuksia, minulle tämä on oheisteema). Siellä, alussa, kun lukija ei vielä ollut kans-

samme kulkenut koko leiritaivalta, vain heräteltiin hänen valppauttaan, kehotettiin *ajattelemaan*. Nyt, kaikkien kuljetusten, kauttakulkuvankiloiden, metsätöiden ja leiritunkioiden jälkeen lukija on kenties myöntyväisempi. I osassa minä puhuin niistä Vlasovin armeijan miehistä, jotka tarttuivat aseeseen epätoivosta, sotavankeuden nälästä, tilanteen toivottomuudesta. (Siinäkin muuten sietää miettiä: saksalaisethan käyttivät venäläisiä aluksi vain aseettomina, joukkojensa selusta-apuna, minkä luulisikin olleen paras vaihtoehto niille, jotka halusivat vain *pelastua*, — miksi sitten tartuttiin aseeseen ja lähdettiin päin Puna-armeijaa?) Mutta nyt ei voi enää lykkäillä tuonnemmaksi, onhan kai mainittava myös niistä, jotka jo ennen vuotta -41 eivät muusta haaveilleet kuin siitä, että saisi tarttua aseeseen ja p e i t o t a noita punaisia korkeita komissaareja, tshekan miehiä ja kollektivisoijia? Muistatteko Leninin sanat: "Sorrettu luokka, joka ei pyri oppimaan käyttämään asetta, hankkimaan asetta, ansaitsee tulla kohdelluksi orjina" (koottujen 4. painos, nide 23, s. 85). Niinpä meidän ylpeydeksemme Neuvostoliiton ja Saksan välinen sota osoitti, että emme me aivan sellaisia orjia ole, jollaisiksi meidät on kaikissa liberaaleissa historian tutkimuksissa syljeksitty: eivät orjat hamuilleet miekkaa sivaltaakseen Stalin-taatolta pään (eivätkä t ä l l ä k ä ä n puolella orjat ryhdistäytyneet Puna-armeijan mantteleissaan — tuota lyhyen vapauden monimutkaista muotoa oli mahdoton sosiologisesti ennustaa).

Nuo ihmiset, jotka omissa nahoissaan olivat kokeneet 24 vuotta kommunistista onnea, tiesivät jo vuonna 1941 jotakin, jota kukaan muu maailmassa ei vielä tiennyt: että planeettallamme ei koko historian aikana ole ollut häijympää, verisempää ja samalla viekkaan vikkelämpää järjestelmää kuin "neuvostojärjestelmäksi" julistautunut bolsevistinen. Ettei sen enempää kuoliaaksi rääkättyjen lukumäärän kuin ajallisen iskostuneisuudenkaan suhteen, ei idean kauaskantoisuuden eikä läpikotaisen yhdenmukaistetun totalitaarisuuden suhteen yksikään toinen maallinen järjestelmä ole siihen verrattavissa, ei edes oppipoika Hitlerin järjestelmä, joka siinä vaiheessa pimensi länneltä silmät kokonaan. Ja nyt sitten hetki koitti, noille ihmisille annettiin ase käteen, ja — olisiko heidän todellakin pitänyt malttaa mielensä, antaa bolsevismin selviytyä kuoleman hetkestään ja uudelleen vahvistua julmaan sortamiseensa ja vasta sitten aloittaa taistelu sitä vastaan (taistelu jota tähän päivään mennessä ei ole aloitettu juuri missään)? Ei, luonnollista oli toistaa bolsevismin oma menetelmä: niin kuin se itse oli pureutunut Venäjän ensimmäisen maailmansodan heikentämään ruumiiseen, niin sitäkin oli iskettävä vastaavanlaisella toisen maailmansodan hetkellä.

Ja olihan jo vuoden 1939 Neuvostoliiton ja Suomen välisessä sodassa ilmennyt meidän haluttomuutemme sotia. Tuota mielialaa yritti käyttää hyväkseen B.G. Bazhanov, entinen VKP:n politbyron ja orgbyron sihteeri, Stalinin läheinen apulainen: käännyttää vangiksi saadut puna-armeijalaiset venäläisten emigranttiupseerien johdolla neuvostorintamaa vastaan — ei taistelemaan vaan vaikuttamaan. Suomen äkkinäinen antautuminen keskeytti kokeilun.

Kun Neuvostoliiton ja Saksan välinen sota alkoi — 10 vuoden kuluttua murhaavasta kollektivisoimisesta, 8 vuoden kuluttua suuresta Ukrainan nälänhädästä (k u u s i m i l j o o n a a k u o l l u t t a, joita naapuri-Eurooppa ei edes huomannut), 4 vuoden kuluttua NKVD:n kuin riivattuna riehumisesta, vuoden kuluttua tuotantoelämän jalkakahle-laeista, vaiheessa jossa maassa olivat 15-miljoonaiset leirit ja yhä selkeä vanhemman väen muistikuva elämästä ennen vallankumousta, — kansan luonnollinen reaktio oli huokaista ja vapautua ja luonnollinen tunne inho omaa valtaa kohtaan. Eikä "löi yllätyksellä" eikä "määrällinen ylivoima ilmavoimien ja panssareiden suhteen" (kaikkinainen määrällinen ylivoima oli muuten puna-armeijalla) niin hel-

posti sulkenut katastrofaalisia motteja — 300 000:n (Belostok, Smolensk) ja jopa 650 000:n aseistetun miehen (Brjansk, Kiev) — eikä murskannut kokonaisia armeijaryhmiä eikä käynnistänyt armeijoiden niin määrätietoista ja syvää perääntymistä, ettei Venäjä ollut moista koko 1000-vuotisen historiansa aikana kokenut (eikä varmaan mikään maa missään sodassa) — vaan mitättömän vallan silmänräpäyksellinen halvaantuminen, vallan jota alamaiset kavahtivat kuin roikkuvaa ruumista. (Rajonikomiteat ja kaupunkikomiteat puhallettiin sammuksiin viidessä minuutissa, Stalin haukkoi henkeä.) Ja vuonna 1941 tuo järistys olisi saattanut mennä loppuun saakka (v:n 1941 joulukuuhun mennessä Neuvostoliiton 150-miljoonaisesta väestöstä jo 60 miljoonaa oli Stalinin vallan ulottumattomissa).

Suotta ei Stalinin käsky (0019, 16.7.41) melskannut: "Kaikilla (!) rintamilla esiintyy runsaasti (!) aineksia, jotka suorastaan juoksevat vihollista vastaan (!) ja saatuaan ensimmäisen kosketuksen viholliseen heittävät aseensa." (Heinäkuun alun 1941 Bialystokin motin 340 000:sta sotavangista 20 000 meni vihollisen puolelle!) Tilanne näytti Stalinista niin epätoivoiselta, että lokakuussa 1941 hän sähkeitse kehotti Churchilliä lähettämään 25—30 englantilaisdivisioonaa Neuvostoliiton alueelle, — kuka kommunisti on lannistunut syvemmälle!

Tällainen oli tuon ajan mieliala: 22.8.1941 436:nnen tarkka-ampujarykmentin komentaja majuri Kononov ilmoitti avoimesti rykmentilleen siirtyvänsä saksalaisten puolelle liittyäkseen Vapautusarmeijaan Stalinin kukistamiseksi ja kehotti halukkaita lähtemään mukaan. Puhumattakaan siitä että hän olisi kohdannut vastarintaa — k o k o r y k m e n t t i seurasi häntä! Jo kolme viikkoa myöhemmin Kononov muodosti s i l l ä puolella vapaaehtoisen kasakkarykmentin (hän oli Donin kasakoita). Kun hän saapui Mogilevin lähistöllä sijainneeseen sotavankileiriin, siinä olleista 5 000:sta sotavangista 4 000 ilmoitti heti haluavansa liittyä häneen, mutta hän ei voinut ottaa heitä. Samana vuonna Tilsitin lähellä sijainneessa leirissä *puolet* neuvostoliittolaisista sotavangeista — 12 000 miestä — allekirjoitti julistuksen, että oli tullut aika m u u t t a a s o t a k a n s a l a i s s o d a k s i.

Emme ole unohtaneet liioin kansanliikettä emmekä Brjanskin Lokotia: venäläisten autonomisen itsehallinnon luomista jo ennen saksalaisten tuloa ja riippumatta heistä, kahdeksan rajonin ja yli miljoonan asukkaan vakaata kukoistavaa aluetta. Lokotilaisten vaatimukset olivat aivan selvät: venäläiskansallinen hallitus, venäläisten itsehallinto kaikilla vallatuilla alueilla, julistus Venäjän riippumattomuudesta ja v:n 1938 rajat sekä venäläisten upseerien johtaman vapautusarmeijan muodostaminen. Myös Donin kasakkakylissä saksalaisia tervehdittiin leivällä ja suolalla. Ennen vuotta 1941 Neuvostoliiton väestöllä oli luonnollinen käsitys: vieraan maan armeijan tulo *merkitsee* kommunistisen järjestelmän kukistumista, muuta mieltä emme saattaneet sen tulossa nähdä. Odotettiin bolsevismista vapauttavaa poliittista ohjelmaa. Heinäkuussa 1941 Gattshinasta etelään luutnantti Ruttshenko, entinen leningradilainen aspirantti, muodosti kommunismin vastaisen taisteluosaston etupäässä leningradilaisista ylioppilaista (Sverdlovskin rykmentin miehistä), osaston joka aluksi pysytteli riippumattomana saksalaisista. Leningradilainen lääketieteen ylioppilas Martynovski muodosti Lugassa v:n 1941 elokuussa partisaaniosaston, joka koostui pääasiassa neuvostoliittolaisista ylioppilaista: päämääränä vapautuminen kommunismista.

Olisiko meidän ollut muka helppo uskoa — neuvostopropagandan tiheikön lävitse, Hitlerin armeijoiden paksuuden takaa — että läntiset liittolaiset eivät yhtyneet tähän sotaan yleensä vapauden puolesta vaan ainoastaan *oman* länsieurooppalaisen vapautensa puolesta, *vain* natsismia vastaan, paremmin hyötyäkseen neuvostoarmeijoista

ja lopettaakseen siihen? Eikö ollut luonnollisempaa uskoa, että liittolaisemme uskoivat itse vapauden *periaatteeseen* — ja etteivät ne hylkäisi meitä pahemman tyrannian alaisuuteen?... Tosin juuri nämä liittolaiset, joiden puolesta me kaaduimme jo ensimmäisessä maailmansodassa, silloinkin jättivät armeijamme tuhoutumaan, kiireesti kääntyäkseen hyvinvointiinsa. Mutta tuo kokemus on liian julma sydämen omaksua.

Perustellusti opittuamme olemaan uskomatta neuvostopropagandaa m i s s ä ä n a s i a s s a emme luonnollisestikaan uskoneet satuja, joita kerrottiin natsien halusta tehdä Venäjästä siirtomaa ja meistä saksalaisten orjia, — sellaista typeryyttä ei voinut olettaa 20. vuosisadan aivoissa asustavan, sitä ei voinut uskoa kokematta omakohtaisesti todellisuudessa. Vielä v. 1942 venäläisten osastojen muodostaminen Osintorfissa veti vapaaehtoisia enemmän, kuin muodosteilla ollut yksikkö kykeni ottamaan, ja Smolenskin tienoilla ja Valko-Venäjällä muodostettiin s a t a t u h a n t i n e n vapaaehtoinen kansanmiliisi (jonka saksalaiset säikähdyksissään kielsivät) maaseutuväestön itsepuolustukseksi Moskovan johtamia partisaaneja vastaan. Vielä v:n 1943 keväällä Vlasov kohtasi kaikkialla innostusta kahdella propagandamatkallaan, Smolenskissa ja Pskovissa. Vielä silloinkin väestö odotti: milloin saamme riippumattoman hallituksemme ja riippumattoman armeijamme?

Hallussani on todiste Pskovin alueen Pozherevitskin rajonista siitä, miten sikäläinen maalaisväestö suhtautui sydämellisesti Vlasovin armeijan yksikköön, — se kun ei ryöstellyt eikä räyhännyt, ja sillä oli vanha venäläinen univormu, ja se auttoi viljankorjuussa, ja se tulkittiin kolhoosittoman Venäjän vallaksi. Siviiliväestön piiristä tuli ihmisiä ilmoittautumaan vapaaehtoisina siihen (niin kuin Lokotissa ilmoittauduttiin Voskoboinikoville) — ja sietääpä miettiä: mikä pakotti? hehän eivät tulleet sotavankileiristä! ja päälle päätteeksi saksalaiset *kielsivät* vlasovilaisia vastaanottamasta täydennyksiä (ilmoittautukoot poliiseiksi). Vielä maaliskuussa 1943 sotavankileirissä Harkovin lähistöllä luettiin lehtisiä (kuvitellusta) Vlasovin liikkeestä, ja — 730 u p s e e r i a allekirjoitti vetoomuksen päästä Venäjän vapautusarmeijaan. Tämä vaiheessa jossa sodasta oli kahden kokonaisen vuoden kokemus. Monet miehistä olivat Stalingradin taistelun sankareita, heidän joukossaan oli divisioonankomentajia ja rykmentinkomissaareja! Päälle päätteeksi leiri oli varsin kylläinen — nälän sanelema epätoivo ei ajanut heitä allekirjoittamaan. (Mutta kuvaavaa saksalaisten typeryydelle: 730:sta allekirjoittaneesta 722 pysyi leirissä sodan loppuun saakka, heitä ei lähetetty tuleen.) Jopa vuonna 1943 perääntyvän Saksan armeijan jäljessä seurasivat neuvostoalueilta kymmenien tuhansien pakolaisten kolonnat — kunhan vain ei tarvinnut jäädä kommunismin vallan alaisuuteen.

Sanonpa vielä tämänkin: meidän kansamme ei olisi minkään arvoinen, se olisi toivottomien orjien kansa, jos se olisi tuossa sodassa päästänyt käsistään tilaisuuden edes etäältä heristää kivääriä Stalinin hallitukselle, ainakin huitaista sitä kohti, edes kirota *rakasta Isää*. Saksalaisilla oli kenraalien salaliittonsa — entä meillä? Meidän kenraalikuntamme huiput olivat (ja ovat yhä) mitättömiä ja puolueideologian mädättämiä eivätkä olleet säilyttäneet itsessään kansallista henkeä, niin kuin muissa maissa on asian laita. Ja vain a l i m m a t kerrokset — sotamiehet, musikat ja kasakat — huitaisivat ja iskivät. Ne olivat pelkästään a l i m p i a kerroksia, häviävän vähäinen oli entisen emigroituneen aateliston tai entisten rikkaiden piirien tai intelligentsian osallisuus. Ja jos tuolle liikkeelle olisi suotu vapaa kulku — niin kuin se lähti sodan ensi päivistä virtaamaan — siitä olisi syntynyt eräänlainen uusi Pugatshevin kapina: mukaan tempaamiensa kerrosten laajuuden ja tason suhteen, väestön kannatuksen suhteen, kasakkaväestön osallisuuden vuoksi, hengeltään — tehdä tilit selviksi ylimystön

roistojen kanssa — sekä paineen spontaanisuuden ja heikon johdon suhteen. Joka tapauksessa tuo liike oli paljon kansallisempi — *tavallisen kansan* liike — kuin koko intellektuellien "vapautusliike" 20. vuosisadan alusta helmikuuhun 1917 muka kansan edun tavoitteineen ja lokakuun hedelmineen. Mutta sen ei ollut määrä kehittyä, se tuhoutui häpeällisesti ja kantaen leimaa: p e t o s pyhää Synnyinmaatamme kohtaan!

Olemme menettäneet tapahtumien yhteiskunnallisen selittämisen kyvyn, meillä siitä tulee tuuliviirimäistä kieppumista — kuinka kulloinkin on edullista. Entä ystävyyssopimus Ribbentropin ja Hitlerin kanssa? Entä Molotovin ja Voroshilovin rehentely ennen sotaa? Ja edelleen — mykistävä lahjattomuus, valmistautumattomuus, taidon puute (ja hallituksen pelkurimainen pakeneminen Moskovasta) ja puolen miljoonan joukkojen jättäminen motteihin — e i k ö s e o l e p e t o s S y n n y i n m a a t a k o h t a a n? Eikö siitä ollut pahemmat seuraukset? Miksi me vaalimme n ä i t ä pettureita Granovski-kadun huoneistoissa?

Kovin pitkä, pitkän pitkä olisi penkki, jolle mahtuisivat istumaan k a i k k i pyövelit ja k a i k k i kansamme pettäjät, jos heitä alettaisiin panna syytettyjen penkille istumaan — ihan ensimmäisistä... hamaan...

Kiusalliseen meillä ei vastata. Ollaan vaiti. Sen sijaan meille huudellaan:

— Mutta *periaate!* Mutta itse periaate! Onko venäläisellä ihmisellä oikeutta saavuttaakseen poliittiset tavoitteensa, olkoonkin että hänen mielestään oikeat, nojata Saksan imperialismin kyynärpäähän?!... Ja päälle päätteeksi sitä vastaan käydyn armottoman sodan hetkellä?

Siinä todella avainkysymys: saako jaloilta tuntuvien tavoitteiden saavuttamiseksi turvautua Venäjää vastaan sotivan saksalaisen imperialismin tukeen?

Tänään kaikki huudahtavat yksimielisesti: ei! ei! ei!

Mutta entä sitten sinetöity saksalainen vaunu Sveitsistä Ruotsiin ja pistäytyminen (niin kuin nyt tiedämme) Berliiniin? Koko lehdistö mensevikeistä kadetteihin[1] huusi niin ikään: ei! ei! — mutta bolsevikit selittivät, että saa, että on suorastaan naurettavaa moittia siitä. Eikä vaunuja ollut vain yksi. Montako vaunua bolsevikit laittoivat menemään Venäjältä kesällä 1918 — elintarvikkeita, kultaa — ja kaiken Vilhelmin kitaan! S o t a m u u t e t t a v a k a n s a l a i s s o d a k s i — Lenin sitä ehdotti ennen vlasovilaisia.

— Mutta p ä ä m ä ä r ä t! mutta mitkä olivat päämäärät?!

Niin — mitkä? Missä ne ovat, nuo päämäärät?...

— Mutta sehän oli Vilhelm! keisari! keisarinketku! Eri maata kuin Hitler! Ja oliko Venäjällä muka hallitusta? väliaikainen...

Muuten sodan kiivastuksissamme emme keisaristakaan silloin kirjoittaneet muuta kuin "julma" ja "verenhimoinen", ja keisarin sotilaista kiljuttiin hätiköivästi, että he murskasivat pikkulasten päitä kiviin. Olkoonkin että keisari. Mutta entä sitten Väliaikainen: sillä ei ollut tshekaa, se ei teloittanut niskalaukauksella, ei mättänyt leireihin, ei ajanut kolhooseihin eikä ahdistanut oksetuksella kurkkua. Väliaikainen hallitus ei liioin ollut samaa kuin Stalinin komento.

Kaikki on suhteellista.

* * *

Ei niin, että jonkun sydäntä olisi riipaissut se, että pakkotyökirjaimistot kuolivat, vaan yksinkertaisesti sota päättyi, entisenlainen pelotustekijä ei ollut enää tarpeen,

[1] kadetit — perustuslailliset demokraatit, johtuu ven. kirjaimista k ja d: konstitutsionnye demokraty (suom. huom).

uusia poliiseja ei voinut ilmaantua, ja työvoimaa tarvittiin, kun taas pakkotöissä kuoltiin turhaan. Ja jo vuoteen 1945 mennessä pakkotyövankien parakit lakkasivat olemasta vankilasellejä, ovet avattiin päiväksi, makkipytyt kannettiin käymälään, pakkotyövangit saivat oikeuden kävellä lääkintäosastolle omin jaloin, ja ruokalaan heidät ajettiin ravia — mielen reipastuttamiseksi. Pakkotyövankeja kalunneet kriminaalit poistettiin edellisten niskasta ja pakkotyövankeja alettiin määrätä palvelutehtäviin. Sitten heille alettiin myöntää kirjeoikeutta — kahdesti vuodessa.

Vuosina 1946—47 pakkotyön ja leirin välinen raja alkoi melkoisesti häipyä: poliittisesti vähemmän nirso tekninen päällystö, jonka oli laukattava tuotantosuunnitelman perässä, alkoi (ainakin Vorkutassa) siirtää hyviä ammattimies-pakkotyövankeja tavallisiin leiripisteisiin, joissa pakkotyöstä ei jäänyt pakkotyövangille muuta kuin hänen numeronsa, ja hanttimieskarjaa taas ojennustyöleiripisteistä täydennykseksi pakkotyöleireihin.

Ja niin olisivat typerät talousmiehet haudanneet Stalinin suuren idean pakkotyön henkiinherättämisestä, ellei v. 1948 Stalinin mieleen olisi ehättänyt uusi idea — yleensä erotella GULAGin alkuasukkaat, erottaa sosiaalisesti läheiset kriminaalit ja muut ei-poliittiset sosiaalisesti toivottomasta Viidestäkymmenestäkahdeksasta.

Kaikki se oli osaa vielä suuremmasta Selustan Vahvistamisen ideasta (nimestä näkyy, että Stalin valmistautui pian sotimaan). Perustettiin ERIKOISLEIREJÄ[1], joissa oli oma ohjesääntö — hieman aikaisempaa pakkotyötä leppeämpi mutta tavallista leiriä kovempi.

Erotukseksi päätettiin tällaisille leireille antaa mielikuvituksellis-runollisia nimiä sijaintiin viittaavien asemesta. Perustettiin: Gorlag (Gornyi Lager — vuorileiri) Norilskiin, Berlag (Beregovoi Lager — rannikkoleiri) Kolymaan, Minlag (Mineralnyi — mineraalileiri) Intylle, Retshlag (Retshnoi Lager — jokileiri) Petshoralle, Dubrovlag (Tammistoleiri) Potmaan, Ozerlag (Järvileiri) Taishetiin, Steplag (Aroleiri), Pestshanlag (Hiekkaleiri) ja Luglag (Niittyleiri) Kazahstaniin, Kamyshlag (Kaislikkoleiri) Kemerovon alueelle.

Ojennustyöleireissä alkoi kiertää synkkiä huhuja, että Viittäkymmentäkahdeksaa aletaan lähettää erikoisleireihin tuhottavaksi. (Sen enempää täytäntöönpanijoiden kuin uhrienkaan mieleen ei tietenkään tullut, että sitä varten ehkä tarvittaisiin jokin erityinen uusi tuomio.)

Kirjanpito- ja jakeluosastoissa (URTsh — Utshetno-raspredelitelnaja tshast) ja operatiiviosastoissa alkoi kuumeinen toiminta. Salaperäisiä luetteloita laadittiin ja vietiin jonnekin hyväksyttäväksi. Sitten ajettiin paikalle pitkiä punaisia junia, ja komppanioittain reippaita punaolkaimisia saattovartijoita konepistooleineen ja koirineen ja vasaroineen saapui, ja — listasta huutamalla kansan vihollisia kutsuttiin vääjäämättömästi ja heltymättömästi lämpimistä parakeista pitkään kuljetukseen.

Mutta koko Viittäkymmentäkahdeksaa ei huudettu. Vasta myöhemmin, tuttavista pääteltyään, vangit ymmärsivät, ketkä jätettiin ei-poliittisten kanssa ojennustyöleirien saarille, — puhdas 58-10 jätettiin eli *tavallinen* neuvostovastainen agitaatio eli siis yksinäiset, jotka eivät olleet kohdistaneet sanaansa kenellekään eivätkä liittyneet kehenkään vaan olleet omia aikojaan. (Ja vaikka tällaisia agitaattoreita oli miltei mahdoton kuvitella, heitä rekisteröitiin miljoonia ja jätettiin vanhoille GULAGin saarille.) Jos taas agitaattorit olivat olleet kahdestaan tai kolmisin, jos heillä oli ollut edes jonkin-

[1] Vrt. v:n 1921 erikoisleirit.

moista taipumusta toistensa kuuntelemiseen, repliikkien heittelemiseen tai kuoroesiintymiseen, heillä oli "ryhmäpykälä" 58-11:n *lisä*, ja neuvostovastaisten organisaatioiden hiivana he matkasivat nyt erikoisleireihin. Ilman muuta niihin matkasivat Synnyinmaan pettäjät (58-1-a ja -b), porvarilliset nationalistit ja separatistit (58-2), maailman porvariston agentit (58-4), vakoilijat (58-6), tuhotyöntekijät (58-7), terroristit (58-8), tuholaiset (58-9) sekä taloudellisen sabotaasin tekijät (58-14). Edelleen sinne sijoittuivat kätevästi ne saksalaiset (Minlag) ja japanilaiset (Ozerlag) sotavangit, jotka aiottiin pitää vielä vuoden 1948 jälkeenkin.

Sitä vastoin ilmiantovelvollisuuden laiminlyöjät (58-12) ja vihollisen apurit (58-3) jäivät ojennustyöleireihin. Päinvastoin taas nimenomaan vihollisen avustamisesta istumaan pannut pakkotyövangit matkasivat nyt muiden mukana erikoisleireihin.

Jaottelu oli syvällisempi, kuin olemme kuvanneet. Joidenkin toistaiseksi käsittämättömien tunnusmerkkien perusteella ojennustyöleireihin jäivät välistä kaksikymmentäviisivuotiset naispuoliset maanpetturit (Unzhlag), välistä jossakin kokonaiset leiripisteet pelkkää Viisikymmentäkahdeksaa — myös vlasovilaisia ja saksalaisten poliiseiksi ruvenneita — eivät olleet erikoisleirejä (numeroita ei ollut) mutta sovelsivat julmaa kuria (esimerkiksi Krasnaja Glinka Volgalla Samaran mutkassa, Tuimin leiri Hakassian Shirinskin rajonissa, etelä-Sahalinin leiri). Nuo leirit olivat ankaria, eikä elämä ollut niissä helpompaa kuin erikoisleireissä.

Ja jottei kerran suoritettu Arkkipelagin Isojako palautuisi takaisin sekoittumiseen, vuodesta 1949 säädettiin, että jokainen vapaudesta vastamuokattu alkuasukas sai paitsi tuomion myös (paikallisen turvallisuuselimen ja syyttäjänviraston) päätöksen vankeusasiasta: missä leireissä tätä kullanmurua oli pysyvästi pidettävä.

Niin kuin jyvä, joka kuolee antaakseen kasvin, Stalinin pakkotyön jyvä kasvoi erikoisleireiksi.

Punaiset junat alkoivat kuljettaa *uutta kiintiötä* Synnyinmaan ja Arkkipelagin lävistäjillä.

Mutta Intyssäpä arvattiin ja yksinkertaisesti ajettiin lauma yhdestä veräjästä toiseen.

Tshehov valitti, että meillä ei ole "juridista määritelmää, mitä pakkotyö on ja mihin sitä tarvitaan".

Mutta sehän olikin vielä valistunutta 19. vuosisataa! 20. vuosisadan luolakauden keskipaikkeilla meidän ei edes tarvinnut ymmärtää eikä määritellä. Taatto päätti, että olkoon noin, — siinä koko määritelmä.

Ja me nyökkäilemme ymmärtävästi.

II Vallankumouksen tuulonen

Tuomioni alussa, masentuneena sen silminkantamattomasta pituudesta ja typertyneenä ensitutustumisesta Arkkipelagin maailmaan, en olisi ikänä uskonut, että sieluni vähitellen oikenee; että vuosien mittaan, itsekään huomaamattani noustuani Arkkipelagin näkymättömälle huipulle, kuin Havaijin Mauna-Loalle, luon sieltä aivan rauhallisesti katseen Arkkipelagin kaukaisuuteen, ja jopa petollinen merikin houkuttaa minua kimaltelullaan.

Tuomion keskivaiheen vietin kultaisella saarella, jolla vankeja ruokittiin ja juotettiin ja pidettiin lämpimässä ja puhtaudessa. Vastasuoritukseksi tuosta kaikesta vaadittiin vähän: oli istuttava kaksitoista tuntia kirjoituspöydän ääressä ja oltava mieliksi päällystölle.

Mutta äkkiä minä menetin maun noista eduista kiinnipitämiseen!... Minä aloin jo tuntea vankilaelämän uuden merkityksen. Katselin ympärilleni ja tajusin nyt surkeiksi Krasnaja Presnjan vankilassa tapaamani työhönmääräjän neuvot "hinnalla millä hyvänsä välttää joutumasta *yleisiin*". Meidän maksamamme hinta näytti ostokseen nähden suhteettomalta.

Vankila oli kirvoittanut minussa kyvyn kirjoittaa, ja tuolle intohimolle uhrasin nyt kaiken ajan, kun taas valtion työtä lakkasin julkeasti kiskomasta. Sikäläistä voita ja sokeria kalliimmaksi minulle tuli nyt halu suoristautua.

Ja muutamia meistä todella "suorittiin" — kuljetukseen erikoisleiriin.

Meitä kuljetettiin sinne kauan — kolme kuukautta. (19. vuosisadalla pääsi hevospelillä nopeammin.) Meitä kuljetettiin niin kauan, että tuo matka muuttui ikään kuin elämän vaiheeksi, ja tuon matkan aikana taisivat peräti luonteeni ja katsomuksenikin muuttua.

Matkamme tuntui jotenkin reippaalta, iloiselta, merkitsevältä. Kasvoihimme löi raikas vahvistava tuuli — pakkotyön ja vapauden tuuli. Joka puolelta tuli ihmisiä ja tapahtumia, jotka vakuuttivat, että totuus oli meidän puolellamme — meidän! meidän! — ei tuomareidemme eikä vanginvartijoidemme puolella.

Tuttu Butyrkin vankila tervehti meitä sieluaraastavalla naisen huudolla ikkunasta, varmaankin yksinäissellin: "Apua! Auttakaa! Ne tappaa! Ne tappaa! " Ja huuto tukahtui vartijoiden kämmeniin.

Butyrkin "asemalla" meidät sekoitettiin vuoden -49 sadon tulokkaisiin. Kaikilla heillä oli tavanomaisen *kympin* asemesta huvittava *neljänneksen* tuomio. Kun heidän oli monissa nimenhuudoissa vastattava tuomionsa päättymisajankohta, vastaus kuulosti ilkkumiselta: "lokakuu tuhat yhdeksänsataa seitsemänkymmentäneljä!" tai "helmikuu tuhat yhdeksänsataa seitsemänkymmentäviisi!"

Niin pitkän ajan istuminen tuntui mahdottomalta. Rautasakset oli hankittava —

piikkilangan leikkaamiseen.

Itse nuo kahdenkymmenenviiden vuoden tuomiot loivat uuden laadun vankien maailmaan. Valtiovalta oli laukaissut meitä kohti kaiken minkä voi. Puheenvuoro oli nyt vangeilla, ja sana oli vapaa, ei enää ahdistettu, uhattu — juuri sana jota meillä ei ollut koko elämämme aikana ollut ja joka on selkiinnyttämiselle ja yhdistymiselle niin välttämätön.

Kyhjötimme jo Stolypinin vaunussa, kun Kazanski-rautatieaseman kaiuttimesta kuulimme Korean sodan syttymisestä. Edettyään jo ensimmäisenä päivänä eteläkorealaisten vahvan puolustuslinjan lävitse 10 kilometriä pohjoiskorealaiset väittivät, että heidän kimppuunsa oli hyökätty. Vihoviimeinenkin rintamamieshöhlä käsitti, että hyökkääjä oli juuri se, joka oli ensimmäisenä päivänä edennyt.

Myös Korean sota havahdutti mei.ä. Me kapinoitsijat kerjäsimme myrskyä! Sillä ilman myrskyähän, sillä ilman myrskyähän, sillä ilman myrskyähän me olimme tuomitut hitaaseen kuolemaan!...

Rjazanin jälkeen punainen auringonnousu iski niin väkevästi vankivaunun sokeista ikkunoista, että käytävässä vastapäätä kaltereitamme nuori saattovartija sipristeli silmiään auringolle. Saattovartio oli tavallista tyyppiä: ahtoi meitä puolisentoista kymmentä osastoon ja ruokki sillillä mutta tosin toi myös vettä ja päästi käymälään illalla ja aamulla, eikä meillä olisi ollut mitään aihetta kinastella sen kanssa, ellei tuo nuori kaveri olisi varomattomasti heittänyt — ja aivan vihatta sitä paitsi — että me olimme kansan vihollisia.

Ja siitä se alkoi! Meidän kopista ja viereisestä alettiin läiskiä hänelle:

— Me ollaan kansan vihollisia, mutta miksei kolhoosissa ole mitään syötävää?

— Itsekin olet maalta, naamastahan sen näkee, vissiin jäät kahlekoiraksi vielä palvelusajan jälkeenkin, sen sijaan että palaisit maata kyntämään?

— Jos me ollaan kansan vihollisia, niin miksi te sitten naamioitte maijoja? Kuljettaisitte avoimesti!

— Hei, poika! Minulta jäi kaksi sinun ikäistäsi palaamatta sodasta — olenko minä kansan vihollinen mitä?

Mitään sellaista ei ollut pitkiin aikoihin lennellyt kaltereiden välistä. Me huutelimme vain kaikkein yksinkertaisimpia asioita, liian ilmiselviä kumottaviksi.

Hämmentyneen pojan vierelle tuli ylipalvelusta tekevä kersantti, mutta hän ei raahannut ketään karsseriin eikä ruvennut kirjoittamaan nimiä muistiin vaan yritti auttaa miestään pitämään puolensa. Ja siinäkin olimme aavistavinamme uuden ajan tunnusmerkkejä — vaikka mistäpä "uudesta" ajasta olisi voinut puhua vuonna 1950! — ei vaan merkkejä vankeusmaailman uusista suhteista, joita uudet tuomiot ja uudet poliittisten leirit loivat.

Väittelymme alkoi saada todellisen perusteluilla kilvoittelemisen muodon. Pojat silmäilivät meitä eivätkä enää tohtineet nimitellä kansan viholliseksi ketään tämän tai viereisen kopin vankia. He yrittivät esittää meitä vastaan jotakin sanomalehdistä, poliittisesta opetuksesta mutta — eivät järjellään vaan kuulollaan tunsivat, että fraasit kuulostivat valheellisilta.

— Katsokaa, pojat! Katsokaa ikkunasta ulos! meidän puolelta tarittiin. — Tuohon tilaan olette Venäjän saattaneet!

Ja ikkunoiden takana levittäytyi niin laho-olkinen, vinoon vinksahtanut, resuinen ja köyhä maa (matkattiin rataa, jota ulkomaalaiset eivät matkusta), että jos Batu-kaani olisi nähnyt sen noin saastutettuna, hän ei olisi ruvennut sitä valloittamaankaan.

Torbeevon hiljaisella asemalla käveli laiturilla ukko virsut jalassa. Vanha maalais-

nainen pysähtyi meidän avoimen ikkunamme kohdalle ja ikkunan ristikon ja sisäkaltereiden välistä kauan ja liikahtamatta katseli meitä, ylähyllylle tiukkaan ahtautuneita. Hänen silmissään oli sama ikivanha katse, jolla meidän kansamme on aina katsellut "onnettomia". Hänen poskilleen valui harvakseen kyyneleitä. Hän seisoi niin köyrynä ja katsoi niin, kuin hänen oma poikansa olisi maannut joukossamme. "Ei saa katsella, äiti", saattovartija sanoi mutta ei karkeasti. Eukko ei edes kääntänyt päätään. Ja hänen vierellään seisoi noin kymmenvuotias tyttö, jolla oli valkoiset nauhat leteissään. Tyttö katseli hyvin ankarasti, suorastaan surumielisesti ikäisekseen, silmät ammolla ja räpyttämättä. Katsoi sillä tavalla, että luultavasti valokuvasi meidät muistiinsa ikiajoiksi. Juna liikahti pehmeästi — eukko kohotti mustat sormensa ja hartaasti, kiireettömästi siunasi meidät ristinmerkillä.

Ja toisella asemalla joku nuori tyttö, jolla oli pilkullinen leninki, kaikkea muuta kuin ujo tai säikky tyttö, tuli aivan ikkunamme eteen ja alkoi reippaasti kysellä, minkä pykälän perusteella meidät oli tuomittu ja millaisia tuomioita meillä oli. "Ala painua siitä", laiturilla kuljeskeleva saattovartija ärähti hänelle. "Minkä sinä minulle mahdat? Minä olen samanlainen! Siinä on tupakkaa — jaa pojille!" — ja tyttö kaivoi kassistaan savukepakkauksen. (Kyllähän me arvasimme, että tyttö oli *istunut*. Paljonko heitä kuljeksikaan vapaalla jalalla, Arkkipelagin opin käyneitä!) "Ala laputtaa! Tai panen istumaan!" apulaisvartiostonpäällikkö syöksähti vaunusta. Tyttö katsoi halveksivasti miehen ylipalvelleeseen otsaan. "Painuisit kuule hevon...!" Ja meitä kannusti: "Pitäkää puolenne, pojat!" Ja tyttö poistui arvokkaasti.

Sillä lailla me matkasimme, enkä usko, että saattovartio tunsi olevansa kansan vartio. Me matkasimme ja — yhä enemmän sytyimme omasta oikeudestamme sekä siitä, että koko Venäjä oli meidän puolellamme ja että lähestyi aika tehdä loppu, loppu tästä komennosta.

Kuibyshevin kauttakulkuvankilassa, jossa me *paahduimme* yli kuukauden, kohtasimme niin ikään ihmeitä. Naapurisellin ikkunoista kuului äkkiä kriminaalien hysteerisiä, vimmattuja huutoja (he uikuttavatkin jotenkin iljettävän kimakasti): "Apua! Auttakaa! Fasistit hakkaa! Fasistit!"

Jopa nyt jotakin! — "fasistit" hakkaavat kriminaaleja? Ennen oli aina päinvastoin.

Mutta pian sellit lajitellaan, ja me havaitsemme: vielä ei ole ihmettä tapahtunut. Vasta ensimmäinen pääsky vain — Pavel Boronjuk, rinta kuin tynnyri, käsivarret kuin murikat, aina valmiit joko tervehtimään tai iskemään, pikimusta mies, kotkan nenä, mies jota ulkonäön perusteella luulisi ennemmin gruusialaiseksi kuin ukrainalaiseksi. Hän on rintamaupseeri, joka ilmatorjuntakonekiväärillä kävi kaksintaistelun kolmea Messerschmidtiä vastaan; oli ehdolla saamaan Sankarin arvon, mutta erikoisosasto torjui; lähetettiin rangaistuskomppaniaan, palasi kunniamerkillä palkittuna; nyt istuu *kymppiä* — uusien käsitysten mukaan "lasten tuomiota".

Kriminaalit hän oli jo oppinut tuntemaan sinä aikana, kun matkasi Volynian Novogradin vankilasta, ja oli jo tapellut heidän kanssaan. Täällä hän istui viereisessä sellissä ylälaverilla ja pelasi sävyisästi shakkia. Koko selli oli pelkkää Viittäkymmentäkahdeksaa, mutta johto sujautti omia kriminaalejaan. Sätkä rennosti hampaissa Rasvaletti meni raivaamaan itselleen *laillista* paikkaansa ikkunalaverilta ja vitsaili: "No niin, tiesinhän minä, taas pantiin rosvojen joukkoon!" Naiivi Believ, joka ei vielä kunnolla tuntenut kriminaaleja, aikoi piristää toista: "Ei vaan Viittäkymmentäkahdeksaa ollaan. Entä sinä?" — "Minä olen kavaltaja, oppinut mies!" Kriminaalit häätivät kaksi vankia ja paiskasivat säkkinsä laillisille paikoille ja lähtivät sitten kiertämään selliä, tutkimaan toisten säkkejä ja haastamaan riitaa. Ja Viisikymmentäkahdeksan —

ei! se ei ollut vielä uudenlaista, se ei pannut vastaan. Kuusikymmentä miestä odotti nöyrästi, että heidän kohdalleen tultaisiin ja heidät ryövättäisiin. Tuossa kriminaalien röyhkeydessä on jokin taikavoima, heidän kyvyssään olla sallimatta vastarintaa. (Ja myös laskelmointia, että päällystö on aina heidän puolellaan.)

Boronjuk muka jatkoi edelleen nappuloiden siirtelemistä mutta mulkoili jo uhkaavasti silmillään ja arvioi, miten tapella. Kun toinen kriminaali pysähtyi hänen kohdalleen, hän laverin reunan yli riippuvalla jalallaan murjaisi miestä kuonoon, loikkasi sitten lattialle, sieppasi makkipytyn vankan puukannen ja iski toista kriminaalia kannella päähän. Niin hän sitten hakkasi vuorotellen kumpaakin kriminaalia kannella, kunnes se hajosi — ja sen tukiristi oli sentään melko paksua puuta. Kriminaalit vaihtoivat armonanomiseen, ja on myönnettävä, että heidän kiljunnassaan oli huumoria, he eivät unohtaneet asian huvittavaa puolta: "Mitä ihmettä sinä teet? Hakkaat *ristillä!*" — "Riski äijä, mitä sinä tällä lailla *ihmistä* loukkaat?" Boronjuk kuitenkin tunsi heidät liian hyvin ja jatkoi hakkaamista, ja silloin juuri toinen kriminaaleista syöksyikin ikkunaan huutamaan: "Apua! Fasistit hakkaa!"

Kriminaalit eivät unohtaneet tapausta vaan myöhemmin monta kertaa uhkailivat Boronjukia: *"Sinähän lemahdat ruumiilta!* Yhdessä lähdetään!" Mutta eivät enää hyökänneet.

Myös *narttujen* kanssa sattui pian yhteenotto sellimme edustalla. Me olimme kävelyllä, joka oli yhdistetty käymälässäkäyntiin, ja naisvartija lähetti *nartun* häätämään meikäläisiä käymälästä, ja tämä hoputteli, mutta miehen ylimielisyys ("poliittisia" kohtaan!) sai nuoren hermostuneen vastikään tuomitun Volodja Gershunin raivostumaan, ja tämä alkoi reuhtoa *narttua,* joka iski pojan maahan. Aikaisemmin Viisikymmentäkahdeksan olisi niellyt sen niine hyvineen, mutta nyt azerbaidzhanilainen Maksim (joka oli tappanut kolhoosinsa puheenjohtajan) paiskasi *narttua* kivellä, kun taas Boronjuk iski tätä leukaan, jolloin *narttu* sivalsi Boronjukia veitsellä (vartijoiden apulaisilla on veitsi, meillä se ei ole hämmästyttävää) ja pakeni vartijoiden turviin, ja Boronjuk ajoi häntä takaa. Silloin meidät kaikki ajettiin nopeasti selliin, ja vankilan upseereja tuli selvittämään *kuka* ja pelottelemaan uusilla tuomioilla "banditismista" (MVD:n miesten sydän on aina kipeä rakkaiden *narttujen* vuoksi). Boronjukin silmät verestivät, ja hän astahti itse eteenpäin: "Minä olen hakannut noita roistoja ja hakkaan niin kauan kuin elän!" Vankilan *kummi* varoitti, ettei meidän — vastavallankumouksellisten — kannata ylvästellä ja että turvallisempaa on pitää kielemme kurissa. Nyt ryntäsi esiin Volodja Gershuni, nuori poika vielä, ensimmäiseltä vuosikurssilta vangittu — eikä vain samanniminen vaan s e n Gershunin pojanpoika, eserrien taisteluryhmän johtajan. "Älkää nimittäkö meitä vastavallankumouksellisiksi!" hän kiljaisi *kummille* kukkoilevasti. "Se kuuluu menneisyyteen! Nyt me olemme jälleen vallan-ku-mo-uk-sel-li-sia! — neuvostovaltaa v a s t a a n vain!"

Voi että on riemastuttavaa! Että sai tämänkin päivän nähdä! Ja vankilan *kummi* vain rypistelee otsaansa ja julmistelee ja nieleksii. Ketään ei viedä karsseriin, vankilan upseerit poistuvat kunniattomasti.

Siispä *näinkin* voi vankilassa elää? — tapella? puraista takaisin? ääneen sanoa, mitä ajattelee? Miten monta vuotta siedettiin kunnottomasti! Itkevää on hyvä lyödä! Me itkimme — niinpä meitä lyötiinkin.

Nyt noissa uusissa legendaarisissa leireissä, jonne meitä viedään, joissa vangeilla on numero niin kuin natsien leireissä mutta joissa loppujen lopuksi on pelkkiä poliittisia, ei-poliittisten niljaisuudesta puhtaita, kenties niissäkin alkaa tällainen elämä? Mustasilmäinen Volodja Gershuni, jonka soikeat kasvot ovat himmeän kalpeat, pu-

huu toiveikkaasti: "Kun tullaan leiriin, katsotaan, *kehen liitytään*." Huvittava poika! Uskooko hän tosissaan kohtaavansa siellä nyt vireän monivivahteisen puoluekirjavuuden, keskusteluja, ohjelmia, illegaalisia tapaamisia? "Kehen liitytään"! Ikään kuin me voisimme valita! Ikään kuin tasavaltojen vangitsemisluettelojen laatijat ja kuljetusten kokoajat eivät olisi päättäneet meidän puolestamme.

Meidän pitkän pitkässä sellissämme — entisessä hevostallissa, jossa kahden pilttuurivin sijasta on kaksi riviä kaksikerroksisia lavereita ja käytävällä käyränpuoleisia runkoja kannattamassa ikivanhaa kattoa, ettei se romahtaisi, ja jonka pitkän seinän ikkunat ovat nekin tyypillisiä hevostallin ikkunoita, ettei heiniä vain menisi pilttuun ohi (ja lisäksi ikkunoissa on *kuonokopat)* — meidän sellissämme on noin satakaksikymmentä miestä ja vaikka keitä. Yli puolet on balttilaisia, sivistymätöntä väkeä, tavallisia maalaisäijiä: Baltiassa on menossa toinen puhdistus, istumaan pannaan ja karkotukseen passitetaan kaikki, jotka eivät halua mennä vapaaehtoisesti kolhoosiin tai joiden on syytä olettaa panevan vastaan. Edelleen on melkoisesti länsiukrainalaisia — OUNnäläisiä[1] sekä niitä, jotka ovat kerran sallineet näiden yöpyä luonaan tai jotka ovat kerran ruokkineet näitä. Sitten Venäjän sosialistisesta federatiivisesta — vähemmän uusia tulokkaita, enimmäkseen *uusijoita.* Ja tietenkin jonkin verran ulkomaalaisia.

Kaikkia meitä viedään samoihin leireihin (työhönmäärääjältä saamme tietää, että Steplagiin). Minä katselen heitä, joiden kanssa kohtalo on minut yhteen saattanut, ja yritän syventyä heihin.

Erityisen lähellä sydäntäni ovat eestiläiset ja liettualaiset. Vaikka istunkin heidän kanssaan samassa veneessä, tunnen häpeää heitä kohtaan, aivan kuin minä olisin pannut heidät istumaan. Kunnollisia, työteliäitä, sanansa pitäviä, siivoja miehiä — miksi heidätkin on vedetty samojen kirottujen siipirattaiden pyöritykseen? Eivät kajonneet kehenkään, elelivät hiljakseen, järjestyneemmin ja moraalisemmin kuin me — ja nyt he sitten ovat syypäitä siihen, että meillä on nälkä, syypäitä siihen, että elävät meidän kainalossamme ja estävät meiltä pääsyn merelle.

"On häpeä olla venäläinen!" huudahti Herzen, kun me kuristimme Puolaa. Kaksin verroin suurempaa häpeää tunnen minä nyt näiden riitaahaastamattomien, turvattomien kansojen edessä.

Latvialaisiin suhtautumiseni on komplisoidumpi. Siinä on jonkinlainen kohtalo. Hehän itse kylvivät tätä.

Entä ukrainalaiset? Emme ole enää pitkään aikaan puhuneet "ukrainalaisista nationalisteista" — me sanomme vain "benderalaiset", ja tuosta on meillä tullut siksi selvästi haukkumasana, ettei kukaan yritäkään syventyä asian ytimeen. (Puhumme myös "bandiiteista" omaksuttuamme säännön, että kaikki, jotka maailmassa tappavat meidän puolestamme, ovat "partisaaneja", kun taas kaikki, jotka tappavat meitä, ovat "bandiitteja", alkaen vuoden 1921 Tambovin talonpojista.)

Mutta asian ydin on, että vaikka me joskus aikoinaan — Kievin Venäjän aikaan — muodostimmekin yhtenäisen kansan, se myöhemmin repeytyi, ja meidän elämämme, tapamme ja kielemme ovat vuosisatoja kulkeneet eri suuntiin ja eri tavalla. Niin sanottu "yhdistyminen" oli erittäin vaivalloista, vaikka se kenties olikin jonkun vilpitöntä yritystä palata aikaisempaan veljeyteen. Mutta kehnosti olemme haaskanneet kolme vuosisataa sen jälkeen. Ei ole Venäjällä ollut johtajia, jotka olisivat miettineet,

[1] OUN = Organizatsija Ukrainskih Natsionalistov, Ukrainalaisten nationalistien järjestö.

miten kunnolla saattaa ukrainalaiset ja venäläiset yhteen, miten tasoittaa särö niiden väliltä. (Ja ellei säröä olisi ollut, ei olisi keväällä 1917 alettu muodostaa ukrainalaiskomiteoita eikä *radaa* myöhemmin.)

Ennen valtaantuloa bolsevikit suhtautuivat kysymykseen ongelmattomasti. Vuoden 1917 kesäkuun 7. päivän Pravdassa Lenin kirjoitti: "Me katsomme Ukrainan ja muut ei-isovenäläiset alueet Venäjän tsaarin ja kapitalistien annektoimiksi." Hän kirjoitti sen vaiheessa, jossa keskus-rada oli jo olemassa. Ja vuoden 1917 marraskuun 2:ntena hyväksyttiin "Venäjän kansojen oikeuksien julistus" – eihän toki pilan päiten? ei kai toki petkuttamismielessä julistettu, että Venäjän kansoilla *on* itsemääräämisoikeus hamaan irrottautumiseen asti? Puoli vuotta myöhemmin neuvostohallitus *pyysi* keisarillista Saksaa edistämään Neuvosto-Venäjän pyrkimystä rauhan solmimiseen Ukrainan kanssa ja täsmällisten rajojen määrittelemiseen, ja 14.6.1918 Lenin allekirjoitti tällaisen rauhan hetmanni Skoropadskin kanssa. Tuolla teollaan hän osoitti täydellisesti tyytyneensä Ukrainan irrottautumiseen Venäjästä – jopa siinäkin tapauksessa, että Ukrainasta tulisi monarkia!

Mutta merkillistä. Niin pian kuin saksalaiset kukistuivat ententen edessä (millä ei voinut olla vaikutusta *periaatteisiin* suhtautumisessamme Ukrainaan!), myös hetmanni kukistui heidän perässään, ja meidän voimamme osoittautuivat suuremmiksi kuin Petljuran. (Siinä jälleen haukkumasana – "petljuralaiset". Ja he olivat Ukrainan kaupunkien ja maaseudun asukkaita, jotka halusivat järjestää elämänsä ilman meitä.) Oitis me ylitimme tunnustamamme rajan ja pakotimme veriveljemme hyväksymään meidän valtamme. Tosin vielä 15—20 vuotta me sitten tehostetusti ja jopa painostavasti leikittelimme ukrainan kielellä ja teroitimme veljillemme, että he ovat täysin riippumattomia ja voivat milloin hyvänsä irrottautua meistä. Mutta niin pian kuin he halusivat tehdä sen sodan lopulla, me julistimme heidät "benderalaisiksi" ja aloimme pyydystää, kiduttaa, teloittaa ja passittaa leireihin. (Ja "benderalaiset" – aivan niin kuin "petljuralaiset" – ovat juuri samoja ukrainalaisia, jotka eivät halua vierasta valtaa. Todettuaan ettei Hitler tuonut heille luvattua vapautta, he taistelivat myös Hitleriä vastaan, mutta siitä me olemme vaiti, se on meille yhtä epäedullista kuin vuoden 1944 Varsovan kansannousu.)

Miksi ukrainalainen nationalismi niin raivostuttaa meitä, veljiemme halu puhua omaa kieltään, kasvattaa lapsensa omalla kielellään, panna kyltteihinsä omaa kieltään. Jopa Mihail Bulgakovkin ('Valkokaartissa') antautui tässä väärän tunteen valtaan. Kun me kerran emme ole yhdistyneet lopullisesti, kun me kerran olemme erilaisia jossakin suhteessa (etenkin kun niin tuntevat *he,* pienempi osapuoli!) – varsin katkeraa! mutta kerranko sellaista sattuu? kun kerran aikaa hukattiin ja kaikkein eniten 1930- ja 40-luvuilla, pahin kärjistyminen ei tapahtunut tsaarin aikana vaan tsaarin *jälkeen!* – niin miksi heidän halunsa irrottautua raivostuttaa meitä niin? Odessan hiekkarantojako me suremme? Tsherkasskin hedelmiäkö?

Minuun koskee kirjoittaa tästä: ukrainalainen ja venäläinen yhdistyvät sekä veressäni että sydämessäni ja ajatuksissani. Mutta pitkällinen kokemus ystävällisestä kanssakäymisestä ukrainalaisten kanssa leireissä paljasti minulle, *miten* kipeältä heistä tuntuu. Meidän sukupolvemme ei voi välttää maksamasta vanhempien virheistä.

Polkaista jalkaa ja kiljaista "minun!" on kaikkein helpoin tie. Verrattomasti vaikeampaa on sanoa: "Eläkää niin kuin tahdotte!" 20. vuosisadan lopulla ei voi elää samassa kuvitellussa maailmassa, jossa viimeinen keisarimme – ei niinkään kauan sitten – taittoi niskansa. Niin merkillistä kuin se onkin, Edistyksellisen Opin ennustukset, että kansallisuusaate kuihtuu pois, eivät ole toteutuneet. Atomin ja kybernetiikan

aikakaudella se on jostakin syystä alkanut jälleen kukkia. Ja lähestyy aika, jolloin meidän on — miellyttääpä se meitä tai ei — maksettava kaikki itsemääräämisoikeudesta ja riippumattomuudesta tehdyt vekselit, maksettava oma-aloitteisesti, jäämättä odottelemaan, että meitä aletaan polttaa rovioilla, hukuttaa jokiin ja listiä. Suuruuttamme kansakuntana meidän ei ole osoitettava alueen valtavuudella eikä holhouksessamme olevien kansojen lukumäärällä vaan tekojen suuruudella. Sekä syvältä kyntämällä se, mikä meille jää sen jälkeen kun on vähennetty toisten maat, niiden jotka eivät halua elää meidän kanssamme.

Ukrainan suhteen se on tuntuva erittäin kipeältä. Mutta on tunnettava heidän yhteinen poltteensa nyt. Jos se ei vuosisatojen kuluessa onnistunut, siispä meidän tehtävämme on osoittaa järkevyyttä. Velvollisuutemme on antaa heidän itsensä ratkaista — federalistien tai separatistien, kummat sitten mahtavat saada toiset vakuuttumaan. Mieletöntä ja julmaa olisi olla myöntymättä. Ja mitä lempeämpiä, mitä kärsivällisempiä, mitä avomielisempiä me olemme nyt, sitä enemmän on toivoa yhtenäisyyden palauttamisesta tulevaisuudessa.

Elelkööt, yrittäkööt. Pian he havaitsevat, että irrottautumalla ei kaikkia ongelmia ratkaista[1].

Jostakin syystä asumme kauan tässä pitkässä tallinomaisessa sellissä, eikä meitä millään lähetettä Steplagiimme. Vaikka eihän meillä kiirettä olekaan: meillä on täällä hauskaa — siellä taas kaikki on pahempaa.

Uutisitta meitä ei jätetä — joka päivä tuodaan jokin puolikkaan kokoinen lehtiriepu, ja minun tehtäväni on lukea sitä ääneen koko sellille, ja minä luen merkitsevyyttä *ilmehtivästi,* sillä siinä on, mitä ilmehtiä.

Niinä päivinä tulee juuri kuluneeksi vuosikymmen Eestin, Latvian ja Liettuan *vapauttamisesta.* Jotkut ymmärtävät venäjää, muille käännetään (minä pidän taukoja), ja he ulvovat, kirjaimellisesti ulvovat lavereillaan, ylä- ja alapeteillä, kuullessaan, millainen vapaus ja kukoistus heidän maahansa on luotu, ensimmäistä kertaa koko historian aikana. Jokaiselta näistä balttilaisista (ja heitä on koko kauttakulkuvankilan asujaimistosta runsas kolmannes) on jäänyt sinne ryöstetty koti ja parhaassa tapauksessa perhe — pahimmassa tapauksessa perhe matkaa toisessa kuljetuksessa kohti samaa Siperiaa.

Mutta kaikkein eniten kauttakulkuvankilaa kiihdyttivät tietenkin uutiset Koreasta. Stalinin salamasota oli siellä epäonnistunut. YK:n vapaaehtoiset olivat jo vastanneet kutsuun. Me näimme Koreassa kolmannen maailmansodan Espanjan. (Harjoitukseksi Stalin varmaan oli sen ajatellutkin.) Nuo YK:n sotilaat varsinkin innostivat meitä: mikä lippu! — kuinka se voisi olla yhdistämättä? Tulevan yhteisihmiskunnan malli!

Meillä oli niin kuvottava olo, ettemme kyenneet kohoamaan oman kuvotuksemme yläpuolelle. Emme kyenneet haaveilemaan, tyytymään tällä tavalla: mitä siitä, että me tuhoudumme, kunhan vain selviytyvät ehjin nahoin kaikki ne, jotka nyt hyvinvoinnista käsin välinpitämättöminä katselevat meidän tuhoutumistamme. Ei, me janosimme myrskyä!

[1] Paljon vaikeuksia koituu siitä, että Ukrainan eri alueilla vallitsee erilainen suhde siinä, ketkä pitävät itseään venäläisinä ja ketkä ukrainalaisina ja ketkä eivät minään. Ehkäpä jokaisella alueella tarvitaan oma kansanäänestyksensä ja sen jälkeen suopea ja myötämielinen suhtautuminen kaikkiin, jotka haluavat muuttaa. Ei koko Ukraina sen tämän päivän muodollisine neuvostorajoineen ole todellinen Ukraina. Tietyt vasemman rannan alueet tuntevat varmasti vetoa Venäjän puoleen.

Meitä ihmetellään: mikä kyyninen, mikä epätoivonen ajattelutapa? Ettekö te osanneet ajatella sodan valtavalle *vapaudelle* aiheuttamia onnettomuuksia? — Mutta vapaushan ei ollenkaan ajatellut meitä! — Niin mutta: saatoitteko te *toivoa* maailmansotaa? — Kaikille noille ihmisille oli vuonna 1950 annettu tuomio, joka ulottui 70-luvun puoliväliin, *mitäpä muutakaan* he saattoivat toivoa kuin maailmansotaa?

Minusta itsestänikin tuntuu nyt villiltä muistella noita meidän silloisia tuhoisia vääriä toiveitamme. Yleinen ydintuho ei ole ratkaisu kenellekään. Ja ydinaseittakin: jokainen sotatila käy sisäisen tyrannian perustelusta, voimistaa tyranniaa. Mutta historiani vääristyy, ellen kerro totuutta — mitä me tunsimme tuona kesänä.

Niin kuin Romain Rollandin sukupolvea ahdisti sen nuoruudessa alituinen sodan odotus, samoin meidän vankisukupolveamme ahdisti se, ettei sotaa ollut, — siinä koko totuus poliittisten erikoisleirien hengestä. Niin ahtaalle meidät oli ajettu. Maailmansota saattoi tuoda meille joko pikaisen kuoleman (vartiotorneista tulittamalla, myrkytetyllä leivällä tai bakteereilla, niin kuin saksalaiset tekivät) tai sittenkin vapauden. Kummassakin tapauksessa ratkaisu oli paljon lähempänä kuin tuomion päättyminen vuonna 1975.

Petja P-v luotti siihen. Petja P-v oli sellissämme viimeinen Euroopasta saapunut elävä ihminen. Heti sodan jälkeen kaikki sellit olivat tupaten täynnä noita Euroopasta palaavia venäläisiä. Mutta ne, jotka tulivat silloin, olivat jo kauan olleet leireissä tai mullan alla, ja loput olivat kieltäytyneet, eivät tule, mutta — mistä tämä saapui? Hän palasi vapaaehtoisesti synnyinmaahansa vuoden 1949 marraskuussa, kun normaalit ihmiset eivät enää palanneet.

Sota tapasi hänet Harkovin lähistöltä, jonne hänet oli pakkomobilisoitu, käsityökoulun oppilaaksi. Samalla tavalla pakolla saksalaiset kuljettivat heidät — alaikäiset — Saksaan. Siellä hän olikin "Ost"-työntekijänä sodan loppuun saakka, ja siellä muotoutui hänen psykologiansakin: pitää yrittää selviytyä helpolla, karttaa työtä, päinvastoin kuin lapsena opetetaan. Lännessä P-v käytti hyväkseen eurooppalaisten hyväuskoisuutta ja rajojen väljyyttä ja varasteli autoja Ranskasta Italiaan ja Italiasta Ranskaan ja myi halpaan hintaan. Ranskassa hänen jäljilleen kuitenkin päästiin ja hänet pidätettiin. Silloin P-v kirjoitti Neuvostoliiton lähetystöön, että hän halusi palata rakkaaseen isänmaahansa. P-v järkeili tähän tapaan: Ranskassa vankeustuomion joutuu istumaan viimeiseen päivään, ja voivat antaa kymmenisen vuotta. Neuvostoliitossa annetaan synnyinmaan pettämisestä kaksikymmentäviisi vuotta, mutta — kolmannen maailmansodan ensimmäiset pisarat putoilevat jo; Neuvostoliitto ei pysy kolmeakaan vuotta — parempi istahtaa neuvostovankilaan. Lähetystön ystävät ilmestyivät heti paikalla ja sulkivat Petja P-vin syliinsä. Ranskalaiset viranomaiset luovuttivat varkaan auliisti[1]. Tällaisia ja vastaavanlaisia tapauksia kerääntyi lähetystöön kolmisenkymmentä. Heidät kuljetettiin mukavasti höyrylaivalla Murmanskiin, päästettiin kaupungille kävelemään ja vuorokauden kuluessa pyydystettiin yksitellen.

Nyt sellissämme Petja korvasi meille länsimaiset lehdet (hän oli tarkasti seurannut Kravtshenkon oikeudenkäyntiä), teatterin (hän esitti taitavasti länsimaista musiikkia suullaan ja poskillaan) ja elokuvan (selosti ja eleillään esitti länsimaisia filmejä).

Että Kuibyshevin kauttakulkuvankilassa olikin vapaat olot! Sellit kohtasivat vä-

[1] Ranskalaisten tilastot kuulemma osoittavat, että ensimmäisen ja toisen maailmansodan välisenä aikana kaikkein alhaisin rikollisuus oli eri kansallisuusryhmistä venäläisillä emigranteilla. Päinvastoin taas toisen maailmansodan jälkeen kaikkein korkein rikollisuus oli eri kansallisuusryhmistä taaskin venäläisillä — Ranskaan päätyneiden neuvostokansalaisten piirissä.

listä yhteisellä pihalla. Pihan lävitse ajettujen kuljetuserien kanssa saattoi jutella kuonokoppien alitse. Käymälään mennessään voi kulkea myös perheparakin avoimien ikkunoiden läheltä (niissä oli ristikot mutta ei kuonokoppaa), parakin jossa asui äitejä lapsineen (Baltiasta ja länsi-Ukrainasta karkotettuja). Ja kahden talli-sellin välissä oli "puhelimeksi" nimitetty rako, jonka molemmin puolin makasi aamusta iltaan joku kertomassa uutisia.

Kaikki nuo vapaudet tekivät meidät yhä vain rempseämmiksi, me tunsimme kamaran jalkojemme alla lujemmaksi, kun taas vartijoidemme jalkojen alla se näytti käyvän kuumemmaksi. Ja kävellessämme pihalla heitimme pään kenoon, kasvot vaalean helteistä heinäkuun taivasta kohti. Me emme olisi hämmästyneet emmekä hiukkaakaan pelästyneet, jos vierasmaalaisten pommittajien kiila olisi työntynyt taivaalle. Meidän elämämme ei enää ollut elämäksi.

Karabasin kauttakulkupaikasta vastakkaiseen suuntaan matkaavat kertoivat huhuja, että siellä ripusteltiin jo lappuja: "Jo riittää!" Me hehkutimme toisiamme tällaisella mielialalla ja kuumana yönä Omskissa, kun meitä — hautunutta, hikistä lihaa — vatkattiin ja mätettiin maijaan, huutelimme vartijoille auton uumenista: "Odottakaa, saatanat! Truman kyllä näyttää teille! Paiskaavat atomipommin päähänne!" Ja vartijat olivat pelkurimaisesti vaiti. Hekin aistivat tuntuviksi ja kasvaviksi meidän paineemme ja meidän oikeutemme, niin kuin me tunsimme. Ja niin kipeä asia oikeassaoleminen meille oli, että ei surettanut itse palaa saman pommin polttamana pyöveleiden myötä. Me olimme tilassa, jossa mitään menetettävää ei ole.

Ellei tätä seikkaa paljasta, täydellistä kuvaa 50-luvun Arkkipelagista ei synny.

Dostoevskin muistava Omskin vankila ei ole mikä hyvänsä häthätää laudoista kyhätty GULAGin kauttakulkupaikka. Se on Katariinan aikainen julma vankila — varsinkin sen kellarit. Täkäläistä kellariselliä parempaa lavastusta ei elokuvaansa voisi ajatella. Neliön muotoinen ikkuna on viiston kaivon huipulla, joka siellä ylhäällä ulottuu maan pinnalle. Tuon aukon kolmimetrisestä syvyydestä näkee, millaiset seinät täällä on. Eikä sellissä ole kattoakaan, vaan yhtyvät holvit riippuvat möhkälemäisinä. Ja yksi seinä on märkä: maaperästä tihkuu vettä, jota valuu lattialle. Aamulla ja illalla täällä on pimeää, keskellä kirkasta päivää puolipimeää. Rottia ei ole, mutta niiden hajun on tuntevinaan. Ja vaikka holvit laskeutuvat niin alas, että paikoin ylettyy kädellä koskettamaan, vankilan johto on onnistunut tännekin laitattamaan kaksikerroksiset laverit — alapeti on juuri ja juuri lattian yläpuolella, nilkan korkeudella.

Tämän vankilan luulisi tukahduttavan hämärät kapinalliset aavistukset, jotka kasvoivat meissä holtittomassa Kuibyshevin kauttakulkuvankilassa. Vaan ei! Illalla viidentoista wattin lampun — heikon kuin kynttilä — valossa kalju suippokasvoinen ukko Drozdov, Odessan katedraalin kirkonvanhin, asettuu ikkunakaivon ala-aukon eteen ja heikolla äänellä mutta päättyvän elämän tunteesta kertovasti laulaa vanhaa vallankumouslaulua:

Kuin petturuus tai tyrannin sielu
on syysyö musta ja kylmä.
Vaan yötäkin mustempana, julmempana
sumusta piirtyy — tyrmä!

Hän laulaa vain meille, mutta vaikka täällä kovaa huutaisi — eivät kuule. Hänen laulaessaan terävä aataminomena hypähtelee hänen kaulansa kuivan, pronssin vä-

risen ihon alla. Hän laulaa ja nytkähtelee, hän muistaa ja päästää lävitseen useita vuosikymmeniä Venäjän elämää — ja hänen vapinansa välittyy meihin:

Älä torku, vartija!
Vankila ei ole hautausmaa —
vaikka onkin hiljainen.

Tällaisessa vankilassa tällainen laulu[1]! Kaikki täsmää. Kaikki täsmää siihen, mitä meidän vankisukupolvemme odottaa.

Sitten me asetumme nukkumaan tähän keltaiseen puolipimeyteen, kylmään ja kosteaan. Kukahan *vääntäisi romaania* meille?

Ja kuulemme Ivan Alekseevitsh Spasskin äänen, ikään kuin kaikkien Dostoevskin sankareiden yhteisen äänen. Tuo ääni katkeilee, pakahtuu välillä, se ei ole milloinkaan tyyni, tuntuu siltä kuin se olisi millä hetkellä hyvänsä valmis vaihtamaan itkuun, tuskan huutoon. Kaikkein primitiivisinkin Breshko-Breshkovskin romaani — vaikkapa 'Krasnaja madonna' (Punainen madonna) — kuulostaa tuon äänen esittämänä Rolandin laululta. Ääni on täynnänsä uskoa, kärsimystä ja vihaa. Olipa se sitten totta tai silkkaa keksintöä, mutta muistiimme piirtyy eepoksena Viktor Voroninin tarina, hänen puolentoistasadan kilometrin syöksynsä jalkaisin Toledoon ja Alcazarin linnoituksen piirityksen murtaminen.

Ja romaani — eikä ihan huonokaan — syntyisi Spasskin omastakin elämästä. Nuorena hän otti osaa "jäätikkömarssiin". Emigroitui Italiaan. Valmistui ulkomailla venäläisestä balettikoulusta — taisi olla Karsavinan johtama — ja oli jollakin venäläisellä kreivittärellä taidepuusepän opissa. (Myöhemmin leireissä hän sitten hämmästytti meitä tekemällä pienoissoittimen itselleen ja nikkaroimalla päällystölle niin hienoja kevyitä sulavakaarisia huonekaluja, että heiltä loksahti suu auki. Tosin pöydän tekemiseen meni kuukausi.) Vieraili baletin mukana ympäri Eurooppaa. Toimi Espanjan sodan aikana italialaisen uutiselokuvaryhmän kuvaajana. Italian armeijan majurina, hieman muuteltuna nimenään Giovanni Passci, komensi pataljoonaa ja — vuoden 1942 kesällä palasi samalle Donille. Siellä hänen pataljoonansa joutui pian saarroksiin, vaikka venäläiset yleensä vielä perääntyivätkin. Spasski olisi halunnut taistella kuolemaan saakka, mutta italialaiset pikkupojat, joista pataljoona koostui, alkoivat itkeä — he halusivat elää! Majuri Passci empi mutta ripusti sitten valkoisen lipun. Tietenkin hän olisi voinut tappaa itsensä, mutta nytpä hän saikin huiman ajatuksen vähän katsella neuvostoliittolaisia. Hän olisi joutunut tavanomaiseen sotavankeuteen ja neljän vuoden kuluttua ollut jo Italiassa, mutta hänen venäläisen sielunsa ei malttanut, vaan hän rupesi puheisiin hänet vanginneiden upseerien kanssa. Kohtalokas virhe! Jos onnettomuudeksesi olet venäläinen — salaa se kuin häpeällinen tauti, muutoin sinun käy kalpaten! Ensin häntä pidettiin vuosi Lubjankassa. Sitten kolme vuotta Harkovin kansainvälisessä leirissä (espanjalaisia, italialaisia, japanilaisia) — sellainenkin oli. Ja kun hän oli jo istunut neljä vuotta, hänelle jysäytettiin — näitä neljää vähentämättä — vielä kaksikymmentäviisi vuotta. Kaksikymmentäviisi vuotta muka! — pakkotyöleirissä hän on piankin tuhoutuva.

Omskin vankila ja sen jälkeen Pavlodarin vankila ottivat meidät vastaan siksi, että noissa kaupungeissa ei vieläkään ollut — mikä laiminlyönti! — kauttakulkuvankilaksi

[1] Kovasti olisi Shostakovitshin sietänyt ennen 11. sinfoniansa kirjoittamista kuunnella tätä laulua t ä ä l l ä! Joko hän ei olisi kajonnut ollenkaan tai sitten sijoittanut nykyaikaan eikä kuolleeseen sisältöön.

erikoistunutta. Pavlodarissa ei ollut edes — mikä häpeä! maijaa, vaan meidät ajettiin vankilasta rautatieasemalle — monen korttelin matka — jalkaisin kolonnana, väestöä ujostelematta, niin kuin tehtiin ennen vallankumousta ja ensimmäisinä kymmenenä vuotena sen jälkeen. Kulkemillamme kaduilla ei ollut vielä päällystettä eikä ohittamissamme taloissa vesijohtoa, yksikerroksiset talopahaset upposivat harmaaseen hiekkaan. Oikeastaan kaupunki alkoi valkeasta kaksikerroksisesta kivivankilasta.

Mutta 20. vuosisadalla tuo vankila ei herättänyt kauhua vaan rauhan tunteen, ei pelkoa vaan naurua. Avara rauhaisa piha, siellä täällä kituliasta ruohoa kasvava, oli jotenkin pelottomasti jaettu pikku aidalla kävelyrasioiksi. Toisen kerroksen ikkunoissa oli harvat kalterit, eikä niitä ollut peitetty kuonokopalla, — sopi käydä polvilleen ikkunalaudalle ja tarkastella ympäristöä. Suoraan alapuolella — jalkojen juuressa — vankilan seinän ja ulkomuurin välissä juoksee silloin tällöin jonkin varuilleen saattama valtava koira ketjuaan laahaten ja haukahtaa kumeasti pari kertaa. Sekään ei ole ollenkaan vankilamainen, se ei ole pelottava, ihmisiä vastaan koulutettu susikoira vaan keltavalkoinen, takkuinen rakin tapainen (sellaista koirarotua tapaa Kazahstanissa) ja jo melko vanhakin. Se muistuttaa hyväntahtoisia ukkoja, leirien vartijoita, joita siirrettiin tänne armeijasta ja jotka peittelemättä tuskailivat vartijan koiranvirkaansa.

Etäämpänä heti muurin takana näkyy katu ja olutkoju, ja kaikki siellä liikuskelevat tai seisoskelevat ovat joko tuoneet paketin vankilaan tai odottelevat taaran palauttamista. Ja kauempana on kortteleita, kortteleittain samanlaisia yksikerroksisia talopahasia ja Irtyshin mutka ja Irtyshin takainen kaukaisuus.

Joku eläväinen tyttölapsi, jolle juuri on vartiotuvassa palautettu tyhjä tuomiskori, kohottaa päänsä ja huomaa meidät ikkunassa ja meidän tervehdysheilutuksemme mutta ei ole näkevinäänkään. Säädyllisin askelin hän menee arvokkaasti olutkojun taakse niin, ettei vartiotuvasta nähdä häntä, ja siellä äkkiä muuttuu hetkessä, laskee korin maahan ja heiluttaa, heiluttaa meille molemmat kädet koholla ja — hymyilee! Sitten sormeaan nopeasti liikuttamalla näyttää: "kirjoittakaa, kirjoittakaa kirjelappuja!" sekä lentoradan kaarella: "heittäkää, heittäkää minulle!" ja kaupungin suuntaan: "kyllä minä vien, toimitan eteenpäin". Ja levittää molemmat kätensä: "Mitä muuta tarvitsette? Mitä muuta voin tehdä hyväksenne? Ystävät!"

Peloton tyttökulta! Miten nopeasti oletkaan oppinut, miten oikein omaksunut vankilan opin! Mikä onni (ettei vain olekin kyynel silmäkulmassa?), että teidänlaisianne yhä on!... Me kumarramme sinulle, tuntematon! Voi kunpa koko kansamme olisi tuollaista! — sitä ei pirukaan panisi istumaan! tyhjää haukkaisivat kirotut hampaat!

Tietenkin meillä oli lyijynpätkiä toppatakeissamme. Ja paperinpaloja. Ja olisi voinut lohkaista palan laastia, sitoa langalla viestin ja aivan helposti heittää. Mutta meillä ei todellakaan ollut mitään pyydettävää häneltä Pavlodarissa! Ja me vain kumartelimme hänelle ja heilutimme kättä tervehdykseksi.

Meitä vietiin erämaahan. Jopa ankea maalaismainen Pavlodarkin muistuu pian mieleemme säihkyvänä suurkaupunkina.

Nyt meidät otti vastaan Steplagin saattovartio (mutta onneksi ei Dzhezkazganin leiriosaston; koko matkan olimme rukoilleet kohtalolta, ettemme vain joutuisi kuparikaivoksiin). Meitä hakemaan oli lähetetty kuorma-autoja, joiden lavalla oli korkeat laidat ja etuosassa kalterit suojaamassa konepistoolimiehiä meiltä kuin pedoilta. Meidät pantiin lavalle istumaan ahtaasti ja jalat kippurassa, selin menosuuntaan, ja siinä asennossa meitä heiteltiin ja vatkattiin kuoppaisella tiellä kahdeksan tuntia. Konepis-

toolimiehet istuivat ohjaamon katolla konepistoolit koko ajan meidän selkäämme suunnattuina.

Kuorma-autojen ohjaamoissa matkustivat luutnantit ja kersantit ja meidän autossamme jonkun upseerin vaimo kuusivuotiaan pikkutyttönsä kanssa. Pysähdyspaikoissa tyttö hyppäsi ulos, juoksenteli niittyjen ruohikossa, poimi kukkia ja huuteli äidilleen heleällä äänellä. Häntä eivät ollenkaan häirinneet konepistoolit eivätkä koirat eivätkä lavanreunojen takaa törröttävät vankien siivottomat päät, meidän kammottava maailmamme ei synkentänyt häneltä niittyjä eikä kukkia, eikä hän edes uteliaisuuttaan vilkaissut meihin kertaakaan... Silloin minä muistin Zagorskin erikoisvankilan vääpelin pojan, jonka mielileikki oli: panna kaksi naapurin poikaa viemään kädet selän taakse (välistä hän sitoi heidän kätensä) ja kulkemaan tiellä, ja hän itse marssi keppi kädessä vierellä ja vartioi heitä.

Isien elämä näkyy lasten leikeistä...

Ylitimme Irtysh-joen. Ajoimme kauan tulvaniityillä, sitten erittäin tasaista aroa. Irtyshin hengitys, aron illan raikkaus ja marunan tuoksu ympäröivät meidät pysähdysten aikana, kun pyörien nostattaman vaalean pölyn tuulispää asettui. Pölyn paksulti puuteroimina katselimme taaksepäin (päätä ei saanut kääntää) ja olimme vaiti (puhua ei saanut) — ja ajattelimme leiriä, johon olimme matkalla ja jonka nimi oli vaikean epävenäläinen. Stolypin-vaunun ylähyllyltä luimme sen "papereistamme" ylösalaisin — EKIBASTUZ. Mutta kukaan ei pystynyt kuvittelemaan, missä se sijaitsi kartalla, ja vain everstiluutnantti Oleg Ivanov muisti, että se oli hiilenlouhintapaikka. Ajateltiin jopa, että se sijaitsi jossakin lähellä Kiinan rajaa. (Ja jotkut iloitsivat siitä, eivät olleet vielä tottuneet ajatukseen, että Kiina oli vielä paljon meitäkin pahempaa.) Komentaja Burkovski (25:n vuoden tuomion saanut uusi tulokas, joka suhtautui kaikkiin vielä villinpuoleisesti, hän kun oli kommunisti ja joutunut istumaan erehdyksessä, kun taas ympärillä oli kansan vihollisia; minut hän hyväksyi yksinomaan siksi, että minä olin entinen neuvostoupseeri enkä ollut ollut sotavankeudessa) palautti mieleeni yliopistokurssista unohtamaani: syyspäiväntasauksen edellä piirrämme maahan puolipäiväviivan ja syyskuun 23:ntena vähennämme yhdeksästäkymmenestä auringon kulminaatiokorkeuden — siinä maantieteellinen leveytemme. Lohdutus sekin, vaikkei pituutta tietäisikään.

Meitä kuljetettiin aina vain. Pimeni. Isotähtisestä mustasta taivaasta näki nyt selvästi, että meitä vietiin etelän tai lounaan suuntaan.

Perässä tulevien autojen lyhtyjen valossa tanssivat pölypilven riekaleet, pöly joka nousi kaikkialle tien ylle mutta joka näkyi vain lyhtyjen valokiiloissa. Syntyi outo loimotus: koko maailma oli musta, koko maailma keinui, ja vain nuo pölyhiukkaset loistivat, pyörivät ja piirsivät pahaenteisiä tulevaisuuden kuvia.

Mihin maailman kolkkaan? Mihin koloon meitä vietiin, missä meidän oli määrä vallankumouksemme tehdä?

Kippuraan ahdetut jalat puutuivat niin, kuin eivät enää olisi meidän olleetkaan. Vasta puolen yön maissa saavuimme korkealla lauta-aidalla ympäröidyn leirin luo. Pimeällä arolla ja pimeän nukkuvan kylän lähellä sijaitsevaa leiriä valaisivat kirkkaasti vartiotuvan ja ympäröivän vyöhykkeen sähkövalot.

Kun vielä kerran oli pidetty nimenhuuto — "...maaliskuu tuhatyhdeksänsataa seitsemänkymmentäviisi!" — meidät vietiin jäljellä olevaksi neljännesvuosisadan ajaksi korkeasta kaksoisportista.

Leiri nukkui, mutta kaikkien parakkien kaikki ikkunat loistivat kirkkaina, aivan kuin elämä olisi kuohunut niiden takana. Yöllinen valaistus merkitsi, että leirissä val-

litsi vankilakomento. Parakkien ovet oli teljetty ulkopuolelta painavilla riippulukoilla. Valaistujen ikkunoiden suorakaiteita vasten piirtyivät mustina ristikot.

Luoksemme tullut *varusapulainen* oli *numero*lappujen peitossa.

Oletko lukenut lehdistä, että fasistien leireissä ihmisillä on *numerot?*

III Kahleita, kahleita...

Meidän kiihkeytemme, edelle kiiruhtavat toiveemme murskattiin piankin. Muutosten tuuli puhalsi vain ristivetokohissa — kauttakulkupaikoissa. Tänne, erikoisleirien korkeiden aitojen taakse, se ei yltänyt. Ja vaikka leirien asujaimisto käsitti pelkkiä poliittisia, pylväissä ei riippunut kapinallisia lappuja.

Minlagissa kuulemma sepät kieltäytyivät takomasta kaltereita parakkien ikkunoihin. Kunnia heille, toistaiseksi nimettömille! He olivat ihmisiä. Heidät pantiin kovennetun kurin parakkiin. Minlagin ristikot taottiin Kotlasissa. Eikä kukaan asettunut tukemaan seppiä.

Erikoisleirien alkua sävytti sama sanaton ja suorastaan mielistelevä nöyryys, jonka ojennustyöleirien kolme vuosikymmentä olivat kasvattaneet.

Napapiirin pohjolasta ajetut kuljetukset eivät saaneet iloita Kazahstanin auringosta. Novorudnoen asemalla he hyppivät punaisista vaunuista — niin ikään punertavalle maankamaralle. Se oli Dzhezkazganin kuparia, jonka louhimista kenenkään keuhkot eivät kestäneet neljää kuukautta kauempaa. Ja ensimmäisille rikkomukseen syyllistyneille iloiset vartijat esittelivät uutta asettaan: *käsiraudat* joita ojennustyöleireissä ei käytetty — kiiltävät niklatut käsiraudat, joiden sarjatuotanto turvattiin Neuvostoliitossa lokakuun vallankumouksen kolmekymmentävuotispäivään mennessä. (Harmaaviiksiset työmiehet valmistivat niitä jossakin tehtaassa, kirjallisuutemme esimerkilliset proletaarit, — sillä eiväthän Stalin ja Berija niitä itse tehneet?) Nuo käsiraudat olivat erinomaisia siinä suhteessa, että ne voi panna erittäin kireälle: niissä oli pykälöity metallilevy, ja vangille pannut käsiraudat kiristettiin vartijan polvea vasten siten, että mahdollisimman monta pykälää meni lukkoon, ja käteen koski kipeämmin. Näin käsiraudat muuttuivat toimintaa kahlitsevasta ehkäisytekijästä kidutusvälineeksi: ne rusensivat käsiä ja viiltävää jatkuvaa kipua aiheuttaen pitivät puristuksessaan tuntikausia, päälle päätteeksi selän taakse väännetyissä käsissä. Lisäksi oli erikseen kehitetty menetelmä kiristää käsiraudat neljän sormen ympärille — se aiheutti viiltävää kipua sormien nivelissä.

Berlagissa käsirautoja käytettiin hurjistuneesti: jokaisesta pikkuasiasta — siitä ettei ottanut lakkia päästä vartijan edessä — pantiin käsiraudat (kädet selän takana) ja pantiin vartiotuvan luo seisomaan. Kädet puutuivat ja menivät tunnottomiksi, ja aikuiset miehet itkivät: "Kansalainen päällikkö, en minä enää! Ottakaa käsiraudat pois!" (Berlagissa oli mainio järjestys: paitsi että komennosta mentiin ruokalaan, komennosta myös asetuttiin pöytään, komennosta istuuduttiin, komennosta pistettiin lusikka litkuun, komennosta noustiin ja lähdettiin.)

Jonkun oli helppo raapaista kynällään: "Luotava erikoisleirit! Suunnitelma kurista esiteltävä siihen ja siihen päivään mennessä!" Mutta joidenkin vankeustieteen uuras-

tajienhan (ja sieluntuntijoiden ja leirielämän tuntijoiden) oli harkittava kohdittain: mitähän vielä voisi ruuvata loukkaavammin? millä vielä voisi raskauttaa vankialkuasukkaan muutoinkin eduista köyhää elämää? Siirtyessään ojennustyöleireistä erikoisleireihin noiden elukoiden oli heti tunnettava kovuus ja paino — mutta ensinhän jonkun oli kohdittain keksittävä!

No niin, vartiointitoimenpiteitä luonnollisestikin tehostettiin. Kaikissa erikoisleireissä varmistettiin lisävyöhykkeitä, lisää piikkilankaa vedeltiin ja Brunon spiraaleja aseteltiin esivyöhykkeelle. Työläisrivistöjen reiteille aseteltiin kaikkiin tärkeisiin risteyksiin ja käännöskohtiin konekivääreiä ja niiden taakse kk-miehiä.

Jokaisessa leiripisteessä oli kivivankila — kovennetun kurin parakki BUR[1]. Siihen istumaan pannuilta takavarikoitiin ehdottomasti toppatakki: vilulla kiusaaminen oli BURin tärkeä erikoisuus. Mutta myös jokainen parakki oli vankila, sillä kaikki ikkunat oli varustettu ristikolla, yöksi kannettiin makkipytty sisään ja ovet lukittiin. Ja lisäksi jokaisella vyöhykkeellä oli rangaistusparakki tai kaksikin, joissa oli vahvistettu vartiosto ja joihin liittyi oma pieni *vyöhykkeensä* vyöhykkeessä; ne lukittiin heti vankien palattua työstä — varhaisemman pakkotyön mallin mukaan. (Ne juuri olivatkin varsinaisia BUReja, mutta me nimitimme niitä *kuriksi.)*

Edelleen aivan avoimesti omaksuttiin Hitlerin arvokas kokemus numeroista: korvata vangin nimi, vangin "minuus", vangin yksilöllisyys numerolla, niin että vanki ei eroakaan toisesta vangista koko ihmisen erikoisuudellaan vaan pelkästään yksitoikkoisen rivistön plus-miinusyksilöllään. Tämäkin toimenpide voi olla painostava — mutta vain jos se toteutetaan järjestelmällisesti, loppuun saakka. Niin pyrittiinkin menettelemään. Jokainen uusi tulokas "soiteltuaan pianoa" leirin erikoisosastossa (eli jätettyään sormenjälkensä, niin kuin vankiloissa tehtiin mutta ojennustyöleireissä ei) ripusti kaulaansa narusta pienen levyn. Levyssä oli hänen numeronsa, esimerkiksi shtsh-262, (Ozerlagissa oli nyt jopa y-kin — kirjaimistohan on kovin lyhyt!) ja siinä asussa hänet valokuvasi erikoisosaston kuvaaja. (Kaikki nuo valokuvat ovat yhä jossakin tallella! Me näemme ne vielä!) (Kuva 2)

Levy riisuttiin vangin kaulasta (eihän hän koira ole) ja tilalle annettiin neljä (joissakin leireissä kolme) pientä riepua kooltaan noin 8 x 15 senttimetriä. Nämä laput hänen oli ommeltava itseensä kohtiin, jotka eivät olleet samat kaikissa leireissä, — tavallisesti selkään, rintaan, lakkiin otsan yläpuolelle, edelleen jalkaan tai käsivarteen[2] Toppaasustetta vioitettiin ennalta näistä määrätyistä kohdista — erityiset räätälit harjoittivat leirin verstaissa uusien tavaroiden tärvelemistä: tehtaan kankaaseen leikattiin suorakaide alla olevan pumpulin paljastamiseksi. Tämä tehtiin siksi, ettei vanki voisi karattuaan ratkoa numeroa irti eikä yrittää esiintyä vapaana. Joissakin leireissä meneteltiin vieläkin yksinkertaisemmin: numero iskostettiin vaatteeseen kloorikalkilla.

Vartijat olivat saaneet käskyn huutaa vankeja vain numerolta, nimeä ei saanut tietää eikä muistaa. Ja melko kammottavaa olisi ollut, jos he olisivat pitäneet kiinni määräyksestä, eivätkä he pitäneetkään (venäläinen ei ole saksalainen), vaan jo ensimmäisenä vuotena alkoivat lähentyä ja puhutella joitakuita nimeltä ja sitten yhä enem-

[1] Käytän siitä vastedeskin nimitystä BUR, niin kuin meillä ojennustyöleirin tavan mukaan sanottiin, vaikka se ei olekaan tässä aivan oikein — se oli nimenomaan leirin sisäinen vankila.

[2] Tämä valokuva (kuva 3) samoin kuin kirjan alussa oleva on otettu vasta karkotuksessa, mutta niin toppatakki kuin numerotkin ovat aitoja ja otteet juuri oikeat. Koko Ekibastuzin ajan kuljin numerolla shtsh-232, mutta viimeisiksi kuukausiksi sain käskyn muuttua numeroksi shtsh-262. Nämä numerot minä kuljetinkin salaa Ekibastuzista, ne ovat minulla yhä tallella.

Kuva 2. Ekibastuzin numerossa.

Kuva 3. Vangin tarkastus.

män. Vartijoiden työn helpottamiseksi kerroslavereihin kiinnitettiin jokaisen petin kohdalle vanerilevy, jossa oli siinä nukkuvan numero. Siten vartija saattoi — vaikkei nukkuvan numeroa nähnytkään — milloin hyvänsä huutaa vankia ja tämän poissa ollessakin tietää, kenen petissä oli rikkomus. Vartijoille avautui mahdollisuus myös tällaiseen hyödylliseen toimintaan: joko hiljaa avata lukko ja mennä hiljaa parakkiin *ennen* herätystä ja merkitä muistiin ennenaikaisesti nousseiden numerot tai — rynnätä parakkiosastoon *täsmälleen* herätyshetkellä ja merkitä muistiin ne, jotka eivät vielä olleet nousseet. Kummassakin tapauksessa voi heti määrätä karsseria, mutta enimmäkseen kuului erikoisleireissä vaatia *selityslappuja* — ja näin huolimatta kiellosta vangin pitää hallussaan mustetta tai kynää sekä paperilla varustamisen täydellisestä puuttumisesta. Selityslappujärjestelmä — pitkällinen, ikävä, vastenmielinen — oli melko hyvä keksintö, varsinkin kun leirikomennossa riitti siihen palkallisia laiskureita ja aikaa selvittelemiseen. Sinua ei pelkästään heti rangaistu vaan vaadittiin kirjallisesti selittämään: miksi petisi on sijattu huonosti; kuinka olet sallinut numerolaattasi mennä vinoon naulassaan; miksi toppatakkisi numero on likaantunut ja miksi et ole ajoissa saattanut sitä kuntoon; miksi sinut tavattiin parakkiosastosta savuke kädessä; miksi et ottanut lakkia päästä vartijan edessä[1]. Näiden kysymysten syvällisyys teki kirjallisen vastaamisen niihin kirjoitustaitoiselle jopa vaikeammaksi kuin kirjoitustaidottomalle. Mutta kieltäytyminen kirjoittamasta lappua johti rangaistuksen koventamiseen! Selityslappua kirjoitettaessa sen siisteyden ja täsmällisyyden tuli ilmentää kunnioitusta järjestelmän työntekijöitä kohtaan, ja se osoitettiin parakin vartijalle, minkä jälkeen apulaiskuripäällikkö tai kuripäällikkö perehtyi lappuun ja merkitsi siihen niin ikään kirjallisesti rangaistuksen muodon.

Samoin prikaatitiedotteisiin oli merkittävä numero ennen sukunimeä — sukunimen asemesta? mutta pelotti luopua sukunimestä! onhan nimi sentään varma häntä, nimestään ihminen on likistetty ikiajoiksi, kun taas numero on vain henkäys — puhallus vain, eikä sitä enää ole. Eri asia jos numero poltettaisiin tai kaiverrettaisiin ihmiseen itseensä! — mutta niin pitkälle ei ehditty. Mutta olisi voitu, leikiten olisi voitu, ei paljoa enää puuttunut.

Numeroiden sortoa murensi vielä sekin, että mehän emme istuneet yksinäisselleissä emmekä kuulleet pelkkiä vartijoita — vaan toisiamme myös. Paitsi että vangit eivät koskaan puhutelleet toisiaan numerolta, he eivät edes *huomanneet* sitä (vaikka olisi luullut, että kuinka olisi voinut olla huomaamatta noita kirkuvia valkoisia lappuja mustaa vasten; kun meitä kokoontui paljon yhteen — katselmukseen, tarkastukseen — numeroiden paljous oli kirjava kuin logaritmitaulussa mutta — vain ensinäkemältä) — siinä määrin eivät huomanneet, että eivät milloinkaan tienneet kaikkein lähimpien ystäviensä ja prikaatitovereidensa numeroa, vain omansa muistivat. (Loisien joukossa oli keikareita, jotka kovasti huolehtivat numeroidensa siististä ja suorastaan sievistelevästä ompelusta, reunojen kääntämisestä, pistojen lyhyydestä, *kauneudesta*. Iänikuista orjamaisuutta! Me ja ystävämme päinvastoin taas yritimme saada numeromme näyttämään mahdollisimman siivottomilta.)

Erikoisleirien komento perustui täydelliseen syrjäisyyteen: siihen ettei täältä kukaan valita kenellekään, kukaan ei milloinkaan vapaudu, kukaan ei riistäydy minnekään. (Isännät eivät olleet rahtuakaan oppineet Auschwitzista eivätkä Katynista.) Siksi varhaiset erikoisleirit olivat keppi-erikoisleirejä. Harvemmin vartijat turvautui-

[1] Doroshevitsh h ä m m ä s t y i Sahalinilla, että vangit ottivat lakin päästään vankilan johtajan edessä. Me taas olimme velvolliset ottamaan lakin päästä jokaisen rivivartijan kohdatessamme.

vat keppiin (vartijoilla oli käsiraudat!), useimmin luottovangit — komendantit ja työprikaatinpäälliköt — mutta he saivatkin sitten hakata yllin kyllin ja päällystön täydellinen hyväksyminen tukenaan. Dzhezkazganissa kangilla aseistautuneet työhönmääräjät asettuivat juuri ennen katselmusta parakin ovelle ja karjuivat vanhaan tapaan: "Ulos kaikki *paitsi viimeinen!!*" (Lukija on jo aika päiviä ymmärtänyt, miksi *viimeistä* tavallaan ei enää ollutkaan.[1]) Niinpä päällystöä varsin vähän harmitti, jos esimerkiksi talvikuljetuserä Karbasista Spasskiin — 200 miestä — paleltui matkalla, ja hengissä selviytyneet täyttivät kaikki sairastuvat ja lääkintäpuolen käytävät ja mätänivät elävältä ja inhottavasti löyhkäten, ja tohtori Kolesnikov amputoi kymmeniä käsiä ja jalkoja ja neniä[2]. Syrjäisyys oli niin turvallinen, että kuuluisa Spasskin kuripäällikkö kapteeni Vorobjev kätyreineen ensin "rankaisivat" vankia — unkarilaista ballerinaa — karsserilla ja sitten käsiraudoilla ja vihdoin niillä kahlehditun vangin raiskasivat.

Kuri oli suunniteltu kiirettä pitämättä tunkeutumaan pikkuasioihin. Niinpä esimerkiksi valokuvien hallussapito oli kiellettyä — paitsi oman kuvan (karkaaminen!) myös lähiomaisten kuvien. Ne takavarikoitiin ja hävitettiin. Spasskissa naisparakin vanhin, iäkäs nainen, opettaja, asetti pöydälle Tshaikovskin kuvan. Vartija takavarikoi sen ja antoi naiselle kolme vuorokautta karsseria. "Mutta sehän oli Tshaikovskin kuva!" — "En tiedä, kenen kuva se oli, mutta naisilla ei saa leirissä olla miesten kuvia."

Kengirissä sai vastaanottaa paketissa ryynejä (miksei olisi saanut?), mutta yhtä ehdottoman kiellettyä oli keittää niitä, ja jos vanki meni jonnekin keittämään kahden tiilen päällä, vartija potkaisi kattilan kumoon ja pakotti rikkomukseen syyllistyneen sammuttamaan tulen käsillään. (Myöhemmin tosin rakennettiin vaja keittämistä varten mutta kahden kuukauden päästä uuni purettiin ja vajaan sijoitettiin upseerien sikoja ja operatiivivaltuutettu Beljaevin hevonen.)

Ottaessaan käyttöön erilaisia kuriuutuuksia isännät eivät kuitenkaan unohtaneet liioin ojennustyöleirien parasta kokemusta. Ozerlagissa leiripisteen päällikkö kapteeni Mishin köytti kieltäytyjät reen perään ja sitten vetämällä kuljetti työpaikalle.

Mutta yleensä komennosta muodostui niin tyydyttävä, että entisiä alkuperäisiä *pakkotyövankeja* pidettiin nyt erikoisleireissä samanarvoisissa yleisissä olosuhteissa — yhteisvyöhykkeillä — ja he erottuivat vain numerolappunsa kirjaimelta. (Mitä nyt parakkipulan sattuessa — niin kuin Spasskissa — heidän asumuksikseen määrättiin liitereitä ja talleja.)

Siten erikoisleirit, joita ei virallisesti nimitetty pakkotyöksi, muuttuivat sen lailliseksi perilliseksi ja seuraajaksi, sulautuivat siihen.

Mutta jotta vangit omaksuisivat komennon kunnolla, sen on lisäksi perustuttava oikealle työlle ja oikealle muonalle.

Erikoisleirien työksi valittiin lähitienoon raskain. Niin kuin Tshehov aivan oikein huomautti: "Yhteiskunnassa ja osaksi kirjallisuudessakin on vakiintunut näkemys, että oikeaa kaikkein raskainta ja samalla kaikkein häpeällisintä pakkotyötä voi olla vain kaivoksissa. Jos Nekrasovin 'Venäjän naisissa' sankari (...) pyytäisi vankilalle

[1] Spasskissa v. 1949 jokin kuitenkin rusahti. Prikaatinpäälliköt kutsuttiin "esikuntaan" ja heitä käskettiin panemaan kanget pois. Kehotettiin vastedes tulemaan toimeen ilman niitä.

[2] Tämä tohtori Kolesnikov oli eräs "asiantuntijoista", jotka olivat hieman aikaisemmin allekirjoittaneet Katynin komission valheelliset johtopäätökset (että emme me olleet puolalaisia upseereja murhanneet). Siitä oikeudenmukainen Kaitselmus olikin pannut hänet tänne istumaan. Entä miksi valtiovalta? Ettei olisi puhunut sivu suunsa. Mauria ei enää tarvittu.

kalaa tai kaataisi metsää, monet lukijat olisivat tyytymättömiä." (Mutta miksi noin väheksyvästi metsätöistä, Anton Pavlovitsh? Eikö mitä — metsänkaato kyllä sopii.) Steplagin ensimmäiset osastot, joista se sai alkunsa, olivat kaikki kuparinlouhinnassa (1. ja 2. osasto Rudnik, 3. osasto — Kengir, 4. osasto — Dzhezkazgan). Se oli kuivaporausta, hylkykiven pöly aiheutti nopeasti kivipölykeuhkoa ja tuberkuloosia[1]. Sairastuneet vangit lähetettiin kuuluisaan Spasskiin (Karagandan lähelle) — erikoisleirien "yhteisliittolaiseen invalidikotiin" — tekemään kuolemaa.

Spasskista voisi mainita erikseenkin.

Spasskiin lähetettiin invalideja — lopullisia invalideja, joita näiden omissa leireissä kieltäydyttiin enää käyttämästä. Mutta merkillistä! — astuttuaan Spasskin parantavalle vyöhykkeelle invalidit oitis muuttuivat täysipainoisiksi työntekijöiksi. Eversti Tshetsheville, koko Steplagin päällikölle, Spasskin leiriosasto oli kaikkein rakkaimpia. Lennettyään sinne Karagandasta koneella ja puhdistutettuaan saappaansa vartiotuvassa tämä häijy vanttera mies käyskenteli vyöhykkeellä ja silmäili, ketkä eivät vielä olleet työssä. Hänellä oli tapana sanoa: "Koko Spasskissa minulla on vain yksi invalidi — ilman kumpaakaan jalkaa. Mutta hänkin on kevyessä työssä — toimii lähettinä." Kaikkia jalkapuolia käytettiin istumatyöhön: kiven murskaamiseen sepeliksi, sepelin lajittelemiseen. Eivät sauvat eikä edes yksikätisyys olleet Spasskissa esteenä työlle. Tshetshevin keksintöä oli panna neljä käsipuolta (kaksi oikeakätistä ja kaksi vasenkätistä) kantamaan kantolaatikkoa. Tshetshevillä keksittiin pyörittää koneverstaiden sorveja käsipelillä, kun sähkövirtaa ei ollut. Juuri Tshetshev tahtoi "oman professorin", ja hän salli biofyysikko Tshizhevskin perustaa Spasskiin *laboratorion* (jonka pöydät olivat tyhjät). Mutta kun Tshizhevski vihoviimeisistä jätemateriaaleista kehitteli kivipölykeuhkolta suojaavan naamarin Dzhezkazganin työntekijöitä varten, Tshetshev ei päästänyt sitä tuotantoon. Tekevät työtä ilman naamariakin, mitä suotta konstailemaan. Pitäähän kiintiön vaihtuvuus olla.

Vuoden 1948 lopulla Spasskissa oli noin 15 000 vankia kumpaakin sukupuolta. Se oli valtava vyöhyke, sen pylväät vuoroin nousivat kukkuloille ja vuoroin laskeutuivat notkelmiin, eivätkä kulmatornit nähneet toisiaan. Itsensä aitaamisen työ sujui pikku hiljaa: vangit rakensivat sisämuureja ja eristivät naisten vyöhykkeen, työvyöhykkeen, pelkkien invalidien vyöhykkeen (se oli leirin sisäisten yhteyksien kannalta hankalampaa ja isännille kätevää). Kuusituhatta ihmistä kävi 12:n kilometrin päässä patotyömaalla. Koska he sentään olivat invalideja, matka sinne kesti kaksi tuntia ja takaisin yli kaksi tuntia. Siihen on *lisättävä* 11:n tunnin työpäivä. (Harva kesti siinä työssä kahta kuukautta.) Seuraava iso työ oli: kivilouhokset — ne sijaitsivat itse vyöhykkeillä (saarella on kaivannaiset omasta takaa!), sekä miesten että naisten. Miesten vyöhykkeellä louhos sijaitsi mäellä. Siellä räjäyteltiin kiveä ammonaalilla iltasoiton jälkeen, ja päivällä invalidit lohkoivat möhkäleitä vasaroilla. Naisten vyöhykkeellä ei käytetty ammonaalia, vaan naiset kaivautuivat hakuilla käsiksi kerrostumiin ja sitten murskasivat kiveä suurilla moukareilla. Moukarit tietenkin irtoilivat varrestaan, ja uudet menivät rikki, ja moukarin kiinnittämiseksi varteen oli lähdettävä toiselle vyöhykkeelle. Silti jokaiselta naiselta vaadittiin normi — 0,9 kuutiometriä päivässä — ja koska he eivät pystyneet täyttämään sitä, he saivat pitkään 400:n gramman rangaistusannosta, kunnes miehet opettivat heidät ennen normin luovuttamista raahaamaan kiviä vanhoista kasoista uusiin. Muistutettakoon: paitsi että tätä työtä tekivät invalidit ja

[1] Vuoden 1886 lain mukaan terveyteen haitallisesti vaikuttavaa työtä ei sallittu, v a i k k a vangit itse olisivat v a l i n n e e t sen.

päälle päätteeksi ilman ainoatakaan konetta, sitä tehtiin myös aron ankarina talvina (30—35 asteen pakkasessa ja viimassa) ja päälle päätteeksi *kesävaatteissa*, sillä *työtätekemättömille* (eli invalideille) ei kuulunut talvella antaa lämpimiä vaatteita. P-r muistelee, miten hän sellaisessa pakkasessa miltei ilkosillaan huhki kiven kimpussa valtava moukari aseenaan.

Tämän työn hyödyllisyys isänmaalle selvenee suuresti, jos lisäämme, että naisten louhoksen kivi osoittautui jostakin syystä rakennustyöhön kelpaamattomaksi ja että eräänä päivänä joku päällikkö määräsi, että naisten oli nyt kaadettava koko vuoden kuluessa louhittu kivimäärä takaisin louhokseen, peitettävä mullalla ja istutettava päälle puisto. (Puistoa ei tietenkään istutettu.)

Miesten vyöhykkeen kivi oli hyvää, mutta sen kuljetus rakennuspaikalle tapahtui tällä tavalla: tarkastuksen jälkeen koko rivistö (liki kahdeksantuhatta miestä kerralla, ne jotka työpäivän jälkeen olivat hengissä) ajettiin mäelle, kun taas takaisin alas pääsi vain, jos oli kiviä kantamuksena. Vapaapäivinä tällainen invalidien retki tehtiin kahdesti — aamulla ja illalla.

Sitten seurasi tällaisia töitä: itsensä aitaamista; leiriviranomaisille ja saattovartioston väelle tarkoitetun kylän rakentamista (asuinrakennuksia, kerho, sauna, koulu); työtä pelloilla ja vihannesmailla.

Noiden viljelysten sato meni niin ikään vapaille, kun taas vangeille jäi vain juurikkaiden naatteja: niitä tuotiin autokuormittain, kaadettiin kasoihin keittiön luo, jossa ne kastuivat ja mätänivät ja josta keittiön työntekijät kantoivat niitä talikoilla patoihin. (Muistuttaa hieman kotieläinten ruokintaa, eikö totta?...) Noista naateista keitettiin iänikuista litkua, johon lisättiin kauhallinen puuroa päivässä. Kas tässä näkymä Spasskin vihannesmailta: puolisentoista sataa vankia hyökkää äkkiä yhteisestä sopimuksesta tuollaiselle vihannesmaalle, heittäytyy maahan ja järsii vihanneksia pellosta. Vartijoita juoksee paikalle, he hakkaavat kepeillä vankeja, mutta nämä vain makaavat ja kaluavat.

Leipää annettiin työtätekemättömille invalideille 550, työtätekeville 650 grammaa.

Edelleen Spassk ei tuntenut lääkkeitä (mistä niitä ottaisi sellaiselle laumalle! kuukahtavat kuitenkin) eikä vuodevaatteita. Joissakin parakeissa punkat pantiin vieri viereen, ja näin syntyneellä kaksoislaverilla nukkui kahden asemesta neljä ahtaasti.

Niin, ja lisäksihän oli työ! Joka päivä lähti 110—120 miestä kaivamaan hautoja. Kaksi Studebakeria kuljetti ruumiita lautakehikoissa, joiden raoista roikkui käsivarsia ja jalkoja. Jopa vuoden 1949 hyvinä kesäkuukausinakin kuoli 60—70 ihmistä päivässä, talvella satakunta (laskivat ruumishuoneella työssä olleet eestiläiset).

(Muissa erikoisleireissä ei sellaista kuolleisuutta ollut, vaan ruokittiin paremmin, mutta työtkin olivat sitten raskaampia, niissä kun ei ollut invalideja, — mutta sen osaa lukija itse tasapainoittaa.)

Kaikki se tapahtui vuonna 1949 (tuhat yhdeksänsataa neljäkymmentäyhdeksän) — kolmantenakymmenentenäkahdentena vuotena lokakuun vallankumouksesta, neljän vuoden kuluttua siitä, kun sota ankarine pakkoineen päättyi, ja kolmen vuoden kuluttua siitä, kun päättyi Nürnbergin oikeudenkäynti ja koko ihmiskunta sai tietää fasistien leirien kauhuista ja huokaisi huojentuneena: "Tämä ei enää toistu!"...[1]

[1] Arvaan lukijan kiihtymyksen ja kiirehdin vakuuttamaan hänelle: kaikki nämä Tshetshevit ja Mishinit ja Vorobjevit ja vartija Novgorodov elävät hyvin; Tshetshev Karagandassa — kenraali evp. Ketään heistä ei tuomittu eikä tuomita. Mistä heidät tuomitsisi? Hehän v a i n t ä y t t i v ä t k ä s k y j ä. Eihän heitä voi verrata natseihin, jotka vain täyttivät käskyjä. Ja jos he tekivätkin jotakin y l i käsketyn, niin — hehän tekivät sen ideologian puhtaudesta, silkkaa vilpittömyyttään, yksinkertaisesti tietämättömyyttään, että Berija — "suuren Stalinin uskollinen taistelutoveri" — oli samalla myös kansainvälisen imperialismin agentti.

Koko tähän komentoon on vielä lisättävä, että erikoisleiriin siirryttäessä yhteys vapauteen miltei lakkasi, yhteys sinua ja kirjettäsi odottaviin vaimoon ja lapsiin, joille sinä muutuit myytiksi. (Kaksi kirjettä vuodessa mutta — ei postitettu näitäkään, joihin sisällytit parhaan ja tärkeimmän kuukausien aikana keräänty neen. Kuka rohkenee tarkistaa MGB:n sensuurin naisia ja työntekijöitä? Usein he helpottivat työtään — polttivat osan kirjeistä, ettei olisi tarvinnut tarkastaa. Ja jos kirjeesi ei tullut perille — ainahan voi sälyttää syyn postin niskoille. Spasskissa kutsuttiin kerran vankeja korjaamaan sensuurin uunia, ja he löysivät siitä satoja lähettämättömiä mutta myös polttamattomia kirjeitä — sensuurin väki oli unohtanut polttaa. Tällainen oli erikoisleirin tilanne: uuninkorjaajat vielä pelkäsivät kertoa tovereilleen — MGB:n miehet olisivat helposti saattaneet tehdä heistä selvää jälkeä... Nuo MGB:n sensuurinaiset, jotka oman mukavuutensa vuoksi polttivat vankien *sielua,* — olivatko he humaanisempia kuin tapettujan ihoa ja hiuksia keräilleet SS-naiset? Sukulaisten tapaamisesta taas erikoisleireissä ei voinut olla puhettakaan — leirin osoite oli koodittu, eikä ketään päästetty käymään.

Vielä on lisättävä, että hemingwayläistä kysymystä, *omistaako* vai *eikö omistaa,* ei erikoisleireissä juuri ollut — se oli niiden luomisen päivänä varmasti ratkaistu *ei omistaa*-vaihtoehdon hyväksi. Ei omistaa rahaa eikä saada palkkaa (ojennustyöleirissä saattoi vielä ansaita jonkin rovon, täällä ei kopeekkaakaan). Ei omistaa vaihtokenkiä eikä vaihtovaatekertaa, ei mitään alle pantavaa eikä lämmikettä eikä kuivaa päälle pantavaa. Alusvaatteet (ja millaiset alusvaatteet! — Hemingwayn mierolaiset tuskin olisivat suostuneet vetämään niitä päälleen) vaihdettiin kaksi kertaa kuussa, päällysvaatteet ja jalkineet kahdesti vuodessa — kristallinkirkkautta Araktsheevin tyyliin. (Myöhemmin — ei leirin ensimmäisinä päivinä — perustettiin *ikuinen* säilytys eli "vapautumispäivään" saakka, ja jonkin henkilökohtaisen käyttöesineen sinne luovuttamisen laiminlyömistä pidettiin pahana rikkomuksena: se oli karkausyrityksen valmistelemista ja tiesi karsseria ja tutkimusta.) Ei omistaa ruokatarvikkeita kaapissaan (vaan aamulla jonottaa muonavarastoon niiden luovuttamiseksi ja illalla hakemiseksi, mitkä toimenpiteet onnistuneesti työllistivät vielä jäljelle jäävät vapaat aamun ja illan puolituntiset). Ei omistaa mitään kirjoitettua, ei mustetta, ei kosmos- eikä värikyniä, ei puhdasta paperia yhtä kouluvihkoa enempää. Ei omistaa loppujen lopuksi kirjojakaan. (Spasskissa leiriin vastaanotetulta vangilta takavarikoitiin omat kirjat. Meidän sallittiin aluksi pitää kirja tai pari, mutta sitten kerran tuli viisas määräys: rekisteröidä kaikki henkilökohtaiset kirjat kulttuuri- ja kasvatusosasto KVTsh:hen ja nimilehdelle lyödä leima "Steplag. Leiripiste n:o...". Vastedes kaikki leimaamattomat kirjat takavarikoitiin laittomina, kun taas leimatut kirjat katsottiin kirjaston kirjoiksi, ei enää haltijan omaisuudeksi.)

Vielä on muistutettava, että erikoisleireissä tehtiin tarkastuksia sinnikkäämmin ja useammin kuin ojennustyöleireissä (päivittäinen huolellinen lähtö- ja tulotarkastus — ks. kuvaa 3; järjestelmälliset parakkitarkastukset lattioiden nostelemisineen ja uuninarinoiden rikkomisineen ja porraslautojen murtamisineen; edelleen lisäksi vankilatyyppiset joukkoruumiintarkastukset riisuutumisineen, tunnustelemisineen sekä saumojen ja vuorien ratkomisineen). Että ajan mittaan vyöhyke alettiin korventaa putipuhtaaksi ruohosta ("ettei ruohikkoon piilotettaisi aseita"). Että vapaapäivät käytettiin taloustöihin vyöhykkeellä.

Kun kaiken tuon muistaa, ei taidakaan hämmästyä sitä, että *numeroiden* pitäminen ei ollut lähestulkoonkaan tuntuvin eikä haavoittavin vangin arvon alentamisen keino. Kun Ivan Denisovitsh sanoo, että "numerot eivät paina", se ei ole suinkaan

omanarvontunnon menettämistä (niin kuin ylpeät arvostelijat moittivat, ihmiset jotka eivät itse olleet numeroa pitäneet eivätkä edes nähneet nälkää) vaan — se oli vain tervettä järkeä. Numeroiden meille aiheuttama ärtymys ei ollut psykologista eikä moraalista (niin kuin GULAGin isännät laskelmoivat) vaan käytännöllistä ärtymystä siitä, että karsserin pelosta oli tuhlattava joutoaikaa ratkenneen reunan neulomiseen ja käytettävä numeroita taiteilijoiden uusittavana ja työssä repeytyneet rievut oli kokonaan vaihdettava uusiin — etsiskeltävä uusia lappuja jostakin.

Mutta joidenkin lahkojen hurjille lahkolaisnaisille numerot todella olivat täkäläisistä keksinnöistä kaikkein perkeleellisimmät. Tällaisia oli naisten leiriosastossa lähellä Suslovon asemaa (Kamyshlag) — uskonnon takia istuvia naisia siellä oli kolmannes. Sillä Ilmestyskirjassahan tämä kaikki ennustetaan suoraan:

...panemaan merkin oikeaan käteensä tai otsaansa. (Ilm. 13:6)

Ja nuo naiset kieltäytyivät pitämästä numeroa — Saatanan merkkiä! He eivät liioin suostuneet antamaan (Saatanalle) allekirjoitustaan kuittaukseksi valtion varusteista. Leirin hallinto (hallintopäällikkö kenraali Grigorjev ja erillisen leiripisteen päällikkö majuri Bogush) osoitti esimerkillistä lujuutta — käski *riisua* nuo naiset *aluspaitasilleen, riisua* heiltä *jalkineet* (naisvartija-komsomolkat tekivät kaiken sen), jotta talvi auttaisi pakottamaan mielettömät fanaatikot ottamaan valtion varusteet ja pitämään numeroa. Mutta pakkasellakin naiset liikuskelivat vyöhykkeellä paljain jaloin ja aluspaitasillaan — eivät suostuneet luovuttamaan sieluaan Saatanalle!

Ja tämän hengen edessä (tietenkin taantumuksellisen, mehän olemme valistuneita ihmisiä, me emme rupeaisi sillä tavalla vastustamaan numeroita!) hallinto antoi periksi ja palautti lahkolaisille näiden omat vaatteet — jotka nämä pukivat päälleen numeroitta! (Elena Ivanovna Usova kulkikin kaikki 10 vuottaan sillä lailla omissa tamineissaan: päällys- ja alusvaatteet hajosivat kokonaan ja roikkuivat rääsyinä hänen päällään, mutta — ilman hänen kuittaustaan kirjanpito-osasto ei voinut antaa hänelle mitään valtion tavaraa!)

Numerot harmittivat meitä vielä siksi, että saattovartijoiden oli helppo erottaa isokokoiset numerot etäältä. Saattovartio näki meidät aina vain matkan päästä, etäisyydeltä joka oli sopiva konepistoolin saamiseen ampumavalmiiksi ja ampumiseen sillä, ketään meistä he eivät tietenkään tunteneet nimeltä eivätkä olisi erottaneet meitä — yhdenmukaisesti vaatetettuja — ellei numeroitamme olisi ollut. Nyt saattovartio näki, kuka puhui rivissä tai sotki viitosia tai ei pitänyt käsiä selän takana tai poimi jotakin maasta, ja — vartioston päällikön tarvitsi vain tehdä raportti leiriin, niin syyllistä odotti karsseri.

Saattovartio oli sekin voima, joka puristi elämämme varpusta pihtiotteessaan. Nuo "punaolkaimet", vakinaisen väen sotilaat, konepistoolipojat, olivat pimeä voima, joka ei ajatellut eikä tiennyt meistä eikä kuunnellut selityksiä. Mitään ei saattanut lentää meiltä heille, kun taas heiltä meille paljonkin — karjaisuja, koirien haukkua, liikkuvien raksahduksia ja luoteja. Ja oikeassa olivat aina he, emme me.

Ekibastuzissa ratapenkan hiekoitustöissä, joissa ei ole vyöhykettä vaan ketju, eräs vanki astui sallitulla alueella muutamia askeleita ottaakseen maahan heittämänsä puseron taskusta leivänpalansa, ja — saattovartion sotilas tähtäsi ja tappoi hänet. Ja oli tietenkin oikeassa. Ja saattoi saada vain kiitosta osakseen. Eikä ole tähän päivään mennessä katunut. Kun taas me emme mitenkään ilmaisseet suuttumustamme. Emmekä tietenkään kirjoitelleet mihinkään (eikä kukaan olisi päästänyt meidän kanteluamme eteenpäin).

Tammikuun 19:ntenä 1951 meidän 500:n miehen kolonnamme saapui työkohtee-

seen. Toisella puolella oli vyöhyke, eikä sillä suunnalla niin muodoin ollut sotilaita. Meidät oli kohta tarkoitus päästää portistа. Äkkiä Maloi-niminen[1] vanki (todellisuudessa kookas leveäharteinen poika) aivan ilman aikojaan erkani rivistä ja jotenkin mietteissään lähti menemään kohti saattovartion päällikköä. Syntyi vaikutelma, että hän oli jotenkin poissa tolaltaan eikä itsekään tajunnut, mitä teki. Hän ei kohottanut kättään eikä tehnyt ainoatakaan uhkaavaa elettä, hän vain käveli mietteliäästi. Saattovartion päällikkö, inhottava keikarimainen upseeri, pelästyi pahanpäiväisesti ja alkoi takaperin juosten paeta Maloita, kirkui jotakin kimakasti eikä millään saanut pistooliaan esille. Konepistoolilla aseistautunut kersantti astahti nopeasti Maloita kohti ja muutaman askeleen etäisyydeltä ampui sarjan vangin rintaan ja vatsaan, hitaasti perääntyen hänkin. Ja ennen kaatumista Maloi vielä parin askeleen verran jatkoi hidasta liikkumistaan, ja hänen selästään näkymättömien luotien tieltä repeili toppatakista näkyviä vanutuppoja. Mutta vaikka Maloi kaatui, emmekä me, koko muu kolonna, liikahtaneetkaan, saattovartion päällikkö oli niin peloissaan, että huusi sotilaille taistelukomennon, ja joka puolella alkoivat konepistoolit räiskiä vähän päidemme yläpuolelta, ja ennalta asemiin mennyt konekivääri alkoi kolkuttaa, ja useat hysteerisyydessä kilvoittelevat äänet huusivat meille: "Maahan! Maahan! Maahan!" Ja luodit osuivat yhä alemmaksi, vyöhykkeen piikkilankaan. Me, puoli tuhatta miestä, emme hyökänneet ampujien kimppuun emmekä lyöneet heitä vaan heittäydyimme kaikki rähmällemme ja makasimme siinä kasvot lumessa, häpeällisessä, avuttomassa asennossa, tuona loppiaisaamuna, yli neljännestunnin, kuin lampaat – he olisivat aivan hyvin voineet ampua meidät kaikki eivätkä olisi joutuneet vastuuseen: sehän oli kapinayritys!

Sellaisia alistettuja kurjia orjia me olimme erikoisleirien toisena vuotena – ja tuosta vaiheesta on sanottu tarpeeksi 'Ivan Denisovitshissa'.

Miten se tapahtui? Miksi monet tuhannet otukset tuota Viittäkymmentäkahdeksaa – *poliittisiahan*, piru viekööN! nyt, erikseen poimittuina, eroteltuina, yhteen koottuina kai toki sentään poliittisia? – käyttäytyivät niin surkeasti? niin nöyrästi?

Nuo leirit eivät voineet *alkaa* toisin. Sekä sorretut että sortajat olivat lähtöisin ojennustyöleireistä, ja molemmilla oli takanaan vuosikymmenten orjuuden ja herruuden traditio. Elämäntapa ja ajattelutapa siirtyivät elävien ihmisten myötä, he lämmittivät ja vaalivat niitä toisissaan, siksi että heitä lähti useita satoja ihmisiä kustakin leiriosastosta. He toivat mukanaan uuteen paikkaan yleisen tuputetun varmuuden, että leirin maailmassa ihminen on ihmiselle rotta ja ihmissyöjä ja että toisin ei voikaan olla. He toivat muassaan kiinnostuksen vain omasta kohtalostaan ja täydellisen välinpitämättömyyden yhteisestä kohtalosta. He matkasivat valmiina säälimättömään taisteluun prikaatinpäällikön paikasta, keittiön, leivänleikkaamon, rättivaraston, kirjanpidon sekä kulttuuri- ja kasvatusosasto KVTsh:n lämpimistä loisen paikoista.

Kun uuteen paikkaan matkaa yksinäinen, hän suunnitellessaan sinne *sijoittumistaan* voi luottaa vain onnelliseen sattumaan ja omaan tunnottomuuteensa. Kun taas pitkässä kuljetuksessa, kaksi–kolme–neljä viikkoa kuljetetaan samassa vaunussa, kylvetetään samoissa kauttakulkupaikoissa, marssitetaan samassa rivistössä toisiaan jo melkoisesti puskeneita, jotka hyvin jo tuntevat toistensa ominaisuudet – prikaatinpäällikön nyrkin ja taidon madella päällystön suosioon ja taidon näykkäistä kulman takaa ja taidon vetää "vasemmalle", *kiertää* kaukaa *puurtajat* –kun kuljetetaan yhdessä jo yhteen sulautunutta loisten *remmiä*, he eivät luonnollisestikaan antaudu haa-

[1] ven. *malyi* – pieni (suom. huom.)

veilemaan vapaudenrakkaudesta vaan pyrkivät yhdessä kuljettamaan orjuuden viestiä, sopimaan siitä, miten he uudessa leirissä kaappaavat avainasemia, syrjäyttävät toisista leireistä olevia loisia. Kun taas pimeät raatajat, koukkuiseen synkkään kohtaloonsa täysin sopeutuneet, sopivat siitä, miten he uudessa paikassa onnistuisivat muodostamaan mahdollisimman hyvän työprikaatin ja pääsemään siedettävän prikaatinpäällikön alaisuuteen.

Ja kaikki nuo ihmiset ovat auttamattomasti unohtaneet paitsi sen, että jokainen heistä on ihminen ja kantaa itsessään Jumalan liekkiä ja on kykenevä korkeimpaan osaan, jopa senkin, että selkänsä voisi suoristaakin, että ihan tavallinen vapaus on samanlainen ihmisen oikeus kuin ilmakin ja että kaikki he ovat niin sanottuja *poliittisia* ja jäävät nyt toistensa pariin.

Tosin jonkin verran kriminaaleja heidän joukossaan sentään oli: menetettyään toivonsa hillitä suosikkejaan toistuvista karkaamisista (rikoslain 82. pykälä antoi karkaamisesta vain kahteen vuoteen saakka, ja varkailla oli jo kymmeniä ja satoja ynnäyksiä, joten miksipä ei karata, jos kerran kukaan ei yritä hillitä?) viranomaiset alkoivat läiskiä heille karkaamisesta 58—14:ää eli taloudellista sabotaasia.

Sellaisia kriminaaleja matkasi erikoisleireihin kaikkiaan hyvin vähän — kourallinen jokaisessa kuljetuksessa — mutta heidän koodeksinsa mukaan aivan riittävästi, jotta he saattoivat käyttäytyä röyhkeästi, julkeasti, heilutella komendantin keppiä (niin kuin Spasskin kaksi azerbaidzhanilaista, jotka sitten tapettiin) ja auttaa loisia pystyttämään Arkkipelagin uusille saarille orjamaisten katalien tappotyöleirien vanhan mustan paskaisen lipun.

Ekibastuzin leiri oli perustettu vuotta ennen meidän tuloamme — v. 1949 — ja siellä oli kaikki muotoutunut entiseen tapaan, malliin jonka leiriviranomaiset ja päällystö olivat aivoissaan luoneet. Oli komendantti ja apulaiskomendantti ja parakinvanhimmat, jotka piinasivat alamaisiaan — ketkä nyrkeillä, ketkä ilmiannoilla. Oli erillinen loisten parakki, jossa peteillä ja teen ääressä sopuisasti päätettiin kokonaisten kohteiden ja prikaatien kohtalosta. Jokaisessa parakissa oli (suomalaisten parakkien rakenteen ansiosta) erillisiä *hyttejä,* joissa asusti niin kuin asiaan kuuluu yksi tai kaksi etuoikeutettua vankia. Ja työhönmääräjät löivät niskaan ja prikaatinpäälliköt turpaan ja vartijat piiskalla. Ja kokeiksi valittiin röyhkeitä öykkäreitä. Ja kaikki rättivarastot olivat vapautta rakastavien kaukasialaisten hallussa. Ja työnjohtajien virat kaappasi joukkio huijareita, joita kaikkia pidettiin insinööreinä. Ja ilmiantajakoputtelijat kantoivat uutterasti ja kenenkään rankaisematta ilmiantojaan operatiiviosastoon. Ja vuosi sitten teltoista aloittaneessa leirissä oli jo kivityrmäkin — ei kuitenkaan valmis vielä ja siksi rajusti ylikansoitettu: jo kirjallisella päätöksellä vahvistettua karsserivuoroa joutui odottamaan kuukauden ja kaksikin — mitä laittomuutta! jonottamalla karsseriin! (Minäkin sain karsserituomion, mutta minun vuoroni ei ehtinyt tulla.)

Tosin vuodessa kriminaalit olivat jo valjuuntuneet (oikeammin: nartut — koska eivät hyljeksineet leirivirkoja). Jotenkin jo tuntui, että he eivät päässeet oikeaan lentoon — ei ollut kriminaalinuorisoa, täydennystä, kukaan ei ravannut varpaillaan. Jokin piiputti heillä. Kun kuripäällikkö esitteli komendantti Mageranin katselmukseen järjestäytyneelle leirille, komendantti yritti vielä näyttää synkän reippaalta; mutta hän tunsi olonsa jo epävarmaksi, ja pian hänen tähtensä laskikin kunniattomasti.

Meidän kuljetuserämme — niin kuin jokainen uusi — joutui höykytykseen heti ensimmäisessä vastaanottosaunassa. Saunottajat, parturit ja työhönmääräjät olivat jännittyneitä ja yhdessä hyökkäsivät jokaisen kimppuun, joka yritti esittää edes ar-

koja vastalauseita risaisista alusvaatteista tai veden kylmyydestä tai vaatteiden korventamismenettelystä. He vain odottivatkin tällaisia protestoimisia ja heti hyökkäsivät joukolla kuin koirat ja harkitusti karjuivat tehostetun kovalla äänellä: "Tämä ei olekaan mikään Kuibyshevin kauttakulkuvankila!" — ja heristivät hyvinruokittua nyrkkiään toisen nenän edessä. (Se on psykologisesti aivan oikein. Alaston ihminen on kymmenkertaisesti suojaton vaatteet päällä riehuvien edessä. Ja jos uusi kuljetuserä pelotellaan heti ensisaunassa, se pysyy leirielämässäkin likistyksissä.)

Ylioppilas Volodja Gershuni, joka aikoi leirissä ympärilleen silmäiltyään päättää, "ketä seurata", pantiin heti ensimmäisenä päivänä vahvistamaan leiriä — kaivamaan kuoppaa lyhtypylvästä varten. Hän oli heikko eikä suoriutunut normista. Apulaiskuripäällikkö Barutin, narttuja, hänkin hiljeneviä mutta ei vielä hiljennyt, nimitti Gershunia *piraatiksi* ja löi kasvoihin. Gershuni heitti kangen maahan ja lähti kuopalta. Hän marssi komendantuuriin ja ilmoitti: "Pankaa vaikka istumaan, mutta työhön en mene, niin kauan kuin teidän *piraatit* tappelee." (Tuo "piraatti" oudokseltaan loukkasi häntä erityisesti.) Istumaan hänet tietenkin suostuttiin panemaan, ja hän istui kahdessa erässä 18 vuorokautta karsserissa. (Siinä menetellään näin: ensin määrätään 5 tai 10 vuorokautta ja sitten ajan kuluttua umpeen ei vapautetakaan vaan odotetaan, että vanki alkaa protestoida ja kiroilla, ja silloin — "laillisesti" *läntätään* uusi karsserituomio.) Karsserin jälkeen hänelle määrättiin väkivaltaisuudesta vielä kaksi kuukautta kovennetun kurin parakkia BURia eli siis istumaan samaisessa vankilassa mutta saamaan lämmin annos ja leipäannos työsuorituksen mukaan sekä käymään työssä kalkkitehtaassa. Nähdessään juuttuvansa yhä syvemmälle Gershuni yritti nyt pelastua lääkintäosaston avulla, hän ei vielä tuntenut sen päällikköä madame Dubinskajaa. Hän oletti, että hänen tarvitsi vain ilmoittaa lattajalkaisuudestaan, niin hänet vapautettaisiin pitkästä työmatkasta kalkkitehtaaseen. Mutta häntä kieltäydyttiin edes viemästä lääkintäosastoon, Ekibastuzin BUR ei tarvinnut poliklinikkavastaanottoa. Päästäkseen sinne kuitenkin Gershuni, joka oli loputtomiin kuullut, miten on protestoitava, jäi aamukatselmuksen ajaksi kalsonkisillaan petilleen makaamaan. Vartijat 'Polundra'[1] (vinksahtanut entinen merimies) ja Konentsov raastoivat hänet koivista lattialle ja siinä asussa — kalsonkisillaan — raahasivat katselmukseen. He raahasivat, ja hän tarrautui käsillään työmaan kiviin — haratakseen vastaan. Gershuni olisi jo suostunut menemään kalkkitehtaaseen ja huuteli vain "antakaa vetää housut jalkaan!", mutta häntä sen kun vain raahattiin. Vartiotuvassa tuo heiveröinen nuori poika huuteli "senkin fasistit! gestapolaiset!" ja rimpuili vastaan estääkseen panemasta käsirautoja — viivytti neljän tuhannen vangin aamukatselmusta. Yhtä kaikki Polundra ja Kuznetsov onnistuivat painamaan hänet suulleen maahan, panivat käsiraudat ja sitten alkoivat tuuppailla liikkeelle. Ei heitä eikä kuripäällikkö luutnantti Matshehovskia ollenkaan häirinnyt seikka, joka jostakin syystä nolotti Gershunia itseään, — nimittäin marssiminen kalsonkisillaan koko kylän lävitse. Ja hän kieltäytyi lähtemästä! Vieressä seisoi nykerönenäinen koiramies-saattovartija. Jälkeenpäin Volodja muisti, että tämä murahti hänelle hiljaa: "Mitä sinä melskaat, mene riviin siitä! Etköhän rupea töihin, jahka olet istuskellut nuotiolla." Ja lujasti piteli koiraansa, joka reuhtoi ylettyäkseen Volodjan kurkkuun — sehän näki, että poika vastusti sinisiä olkaimia! Volodjaa lähdettiin viemään takaisin kovennetun kurin parakkiin. Selän taakse käsiraudoilla kahlehdittuja käsiä kiristi yhä enemmän, ja kazahivartija piteli

[1] ven *polundra* = pois alta, satama- ja merimiesslangin varoitushuuto, johtuu eng. sanoista fall under (suom. huom.)

kurkusta ja murjoi polvellaan. Sitten Volodja paiskattiin lattiaan, ja joku sanoi ammattimaisen asiallisesti: "Potkikaa siitä niin, että on taju pellolla!" Ja häntä alettiin potkia ja potkittiin myös ohimoon, kunnes hän menetti tajuntansa. Seuraavana päivänä hänet käskettiin operatiivivaltuutetun puheille ja häntä vastaan alettiin puuhata *juttua*, häntä syytettiin *terrorin* yrittämisestä — olihan hän raahattaessa tarrautunut kiviin! Miksi?

Eräässä toisessa katselmuksessa Tverdohleb kieltäytyi samalla tavalla lähtemästä ja rupesi peräti nälkälakkoonkin — Saatanan hyväksi ei rupea työtä tekemään! Hänen nälkälakostaan ja lakkoilemisestaan viis veisattiin ja häntä lähdettiin raahaamaan väkisin, tavallisesta parakista vain, ja Tverdohleb ylettyi rikkomaan ikkunoita. Pirstoutuvien ikkunoiden helinä kuului selvänä kauas ja synkeästi säesti työhönmäärääjien ja vartijoiden laskemista.

Säesti meidän päiviemme, viikkojemme, kuukausiemme, vuosiemme pitkäveteistä yksitoikkoisuutta.

Eikä mitään valonpilkahdusta ollut näköpiirissä. Valonpilkahdus ei ollut kuulunut MVD:n suunnitelmaan niitä leirejä luotaessa.

Me, kaksikymmentäviisi uutta tulokasta, enimmäkseen länsiukrainalaisia, lyöttäydyimme yhdeksi työprikaatiksi, ja meidän onnistui sopia työhönmäärääjien kanssa siitä, että saimme prikaatinpäällikön omasta piiristämme — juuri samaisen Pavel Boronjukin. Meistä tuli siivo työteliäs prikaati. (Länsiukrainalaiset oli hiljan temmattu mannusta, jota ei vielä ollut kollektivisoitu, eikä heitä tarvinnut hoputtaa vaan — siltä välistä tuntui — suorastaan pidätellä!) Jonkin aikaa meidät katsottiin hanttimiehiksi, mutta pian joukostamme ilmaantui muurarimestareita, ja muut alkoivat opetella, ja niin meistä tuli muurariprikaati. Muuraaminen sujui hyvin. Päällystö huomasi tämän ja irrotti meidät asuinkohteen — vapaille tarkoitettujen talojen — rakentamisesta ja jätti vyöhykkeelle. Prikaatille osoitettiin BURin luona oleva kivikasa — samoja kiviä, joihin Gershuni oli tarrautunut — ja luvattiin järjestää keskeytyksetön kivien kuljetus louhoksesta. Ja meille selitettiin, että valmis BUR oli vasta puoli BURia ja että viereen oli rakennettava toinen samanlainen puolikas ja että sen tekisi meidän prikaatimme.

Niin aloimme häpeäksemme rakentaa tyrmää itsellemme.

Syksy oli pitkä ja kuiva — koko syyskuussa ja lokakuun alkupuoliskolla ei satanut kertaakaan. Aamuisin oli tyyntä, sitten alkoi tuulla, ja puoleen päivään tuuli voimistui, iltaan mennessä tyyntyi taas. Välistä tuuli oli tasaista — tuuli puhalsi ohuesti ja painostavasti ja toi erityisen selvän tuntemuksen painostavasta tasaisesta arosta, joka avautui eteemme BURin rakennustelineiltä, — ei asutus ensimmäisine tehdasrakennuksineen eikä saattovartioston sotilaskylä eikä varsinkaan meidän oma piikkilankavyöhykkeemme peittäneet meiltä tuon aron äärettömyyttä, loputtomuutta, täydellistä tasaisuutta, toivottomuutta, aron jolla vasta ensimmäinen juuri nyljettyjen puhelinpylväiden rivi kulki koilliseen Pavlodaria kohti. Välistä tuuli äkkiä muuttui rajuksi ja tunnissa toi kylmyyttä Siperiasta ja pani vetämään toppatakin päälle ja suomimistaan suomi kasvoja hiekalla ja pikkukivillä, joita se ajeli arolla. Vaan mikäpä auttaa, helpompi on toistaa runo, jonka kirjoitin niinä päivinä BURin rakennustyömaalla.

Muurari

Olen muurari. Niin kuin runoilija sommittelee,
minä rakennan kivestä vankilaa.

Ympärillä ei ole kaupunkia. On vyöhyke. Aidattu.
Kirkkaalla taivaalla liitää valpas haukka.
Arolla tuulee!! Eikä näy arolla kulkijaa,
joka kysyisi minulta: muuraat — *kenelle?*
Piikkilankaa, koiria, konekiväärejä —
ei riitä! He tarvitsevat vielä vankilankin vankilaan...
Kädessä laastilapio. Teen työtä tasaisesti,
ja työ tempaa mukaansa itsestään.
Majuri kävi. Seinä oli *kehitetty* väärin.
Lupasi panna meidät ensimmäisinä istumaan.
Eikö muuta! Sana vapaa sanottu.
Vangin papereissa pitaalinen kruksi,
ilmiannossa jotakin minua vastaan,
koristeellisissa suluissa jotakin.
Vikkelät kilkkuvat vasarat huikkailevat.
Muurin takana nousee muuri, muuri muurien keskellä...
Laastilaatikon luona panemme tupakaksi, vitsailemme,
odotamme leipää illalliseksi, joutavaa puurolisää.
Ja rakennustelineiltä näemme kivien keskellä —
sellien mustat kuopat,
jonkun kärsimysten mykkä syvyys pian.
Ja niiden ainut rihma — autotie.
Ja tuoreiden pylväiden lankojen ininä...
Jumalani! Miten voimattomia me olemme!
Jumalani! Millaisia orjia me olemme!

Orjia! Eikä edes siksi, että majuri Maksimenkon uhkauksien pelossa muurasimme kiviä rivakasti ja mätimme sementtiä rehdisti, jotteivät tulevat vangit helposti särkisi tätä muuria. Vaan siksi että vaikkemme todellisuudessa täyttäneet normia sataprosenttisesti, meille — vankilaa muuraavalle työprikaatille — määrättiin *täydennyslisä,* emmekä me paiskanneet sitä päin majurin naamaa. Ja meidän toverimme Volodja Gershuni istui BURin jo valmistuneessa siivessä. Ja Ivan Spasski, joka ei ollut syyllistynyt mihinkään rikkomukseen, istui jonkin käsittämättömän kruksin takia kuriparakissa. Ja monet meistä istuisivat tuossa samassa BURissa, noissa samoissa selleissä, joita me niin säntillisen luotettavasti muurasimme. Ja jopa työskentelymme aikanakin, kun me hääräsimme laastin ja kivien kimpussa, arolta kuului äkkiä laukauksia. Pian leirin vartiotuvan eteen lähellemme ajoi maija (ihkaoikea kaupunkilaismaija, joka oli saattovartio-osaston käytössä, — tämän maijan kylkeen vain ei ollut maalattu arohiiriä varten mainostekstiä "Juokaa neuvostosamppanjaa!") Maijasta tyrkättiin neljä verille hakattua miestä; kaksi kompasteli, yhtä retuutettiin; vain ensimmäinen — Ivan Vorobjev — kulki ylpeänä ja vihaisena.

Niin karkurit vietiin jalkojemme juuresta, telineidemme alitse ja — ohjattiin BURin oikeanpuoleiseen, jo valmiiseen siipeen.

Mutta me vain muurasimme...

Karkaaminen! Mikä epätoivoinen rohkeus! — ilman siviilivaatteita, ilman muonaa, tyhjin käsin — ylittää vyöhyke tulituksessa — ja juosta — avoimelle vedettömälle loputtoman paljaalle arolle! Se ei ole edes ajatus, se on haaste, ylväs itsemurhan muoto. Kas sellaiseen vastarintaan pystyvät vain kaikkein vahvimmat ja rohkeimmat meistä!

Mutta me... muuraamme kiviä.

Ja pohdiskelemme. Tämä on jo toinen karkaaminen kuukauteen. Ensimmäinenkään ei onnistunut, mutta se olikin tyhmänpuoleinen. Vasili Brjuhin (liikanimeltä "Blücher"), insinööri Mutjanov ja eräs entinen puolalainen upseeri kaivoivat verstaalla työhuoneensa lattian alle kuutiometrin suuruisen kuopan, varasivat siihen muonaa ja piiloutuivat siihen. Ha laskelmoivat naiivisti, että illalla vartio poistetaan vyöhykkeeltä niin kuin tavallisesti, he kömpivät esille ja lähtevät. Mutta iltakatselmuksessahan puuttui kolme, ja piikkilanka oli ympärillä ehjä, ja siispä — vartio jätettiin useiksi vuorokauksiksi. Tuona aikana miesten yläpuolella liikkui ihmisiä ja tuotiin koira — piileksijät painoivat bensiiniin kastetun vanutupon rakoon koiran hajuaistin eksyttämiseksi. Kolme vuorokautta he kyhjöttivät vaiti, liikahtamatta, kädet ja jalat kippurassa, kyyryssä, sillä heitä oli kolme kuutiometrin tilassa. Viimein he eivät enää kestäneet vaan tulivat ulos.

Vyöhykkeelle tulee prikaateja, jotka kertovat, miten Vorobjevin joukko karkasi: murtautui vyöhykkeeltä kuorma-autolla.

Vielä viikko. Me muuraamme kiviä. BURin toinen siipi hahmottuu jo varsin selvästi — tuohon tulevat kodikkaat pikkusellit, tuohon yksinäissellit, tuohon käytävät — ja me olemme jo kuluttaneet pieneen tilaan paljon kiveä, mutta sitä vain tuodaan louhoksesta: kivi on ilmaista, kädet ovat ilmaiset sekä siellä että täällä, vain sementti on valtion.

Kuluu viikko, riittävä aika neljäntuhannen ekibastuzilaisen oivaltaa, että karkaaminen on hulluutta, ettei siitä ole mitään hyötyä. Ja — samanlaisena aurinkoisena päivänä taas jyrähtelee laukauksia arolla: karkaaminen!!! Se on jonkinlainen epidemia: taas viilettää saattovartion maija paikalle ja — tuo kaksi (kolmas tapettiin siihen paikkaan). Nuo kaksi — Batanov ja joku ihan pikkuinen, nuori — kuljetetaan verissä päin ohitsemme, telineidemme alitse, valmiiseen siipeen, siellä lisää hakattaviksi ja paiskattaviksi alastomina kivilattialle, ilman ruokaa ja juomaa. Mitkä ovat sinun tunteesi, orja, katsellessasi noita hakattuja ylpeitä? Ei kai vain katala ilo, ettei minua saatu kiinni, ei minua hakattu, ei minua paiskattu rääkättäväksi?

"Nopeasti, vasen siipi on saatava nopeasti valmiiksi!" möhömainen majuri Maksimenko huutelee meille.

Me muuraamme. Illalla saamme täydennyspuuroa.

Komentaja Burkovski kantaa laastia. Kaikki mitä rakennetaan, kaikki se on Synnyinmaan hyödyksi.

Illalla kerrotaan: myös Batanov yritti karata autolla. Auto pysäytettiin ampumalla.

Vaan nyt te, orjat, varmaan ymmärrätte, että karkaaminen on itsemurha, että kukaan ei pääse kilometriä kauemmaksi, että teidän osanne on tehdä työtä ja kuolla?!

Viittä päivääkään ei kulunut — eikä laukaustakaan kuulunut, mutta taivas vain oli ikään kuin kauttaaltaan metallia, ja siihen jysäytettiin valtava kanki — niin kuultiin tällainen uutinen: karkaaminen!!! taas karkaaminen!!! Ja tällä kertaa onnistunut!

Sunnuntain syyskuun 17:nnen karkaaminen hoideltiin niin siististi, että iltatarkastus sujui onnellisesti — vartijoiden lasku täsmäsi. Vasta 18:nnen aamuna jokin ei ottanut käydäkseen yksiin heillä, ja työhönmenokatselmuksen asemesta pidetäänkin yleinen tarkistus. Muutamia yhteistarkistuksia kentällä, sitten tarkistuksia parakeittain, sitten nimenhuuto — sillä *laskeahan* ne koirat osaavat vain rahaa kassalla. He saavat joka kerta eri tuloksen! He eivät vieläkään tiedä, *montako* on karannut? keitä nimenomaan? milloin? minne? millä?

Maanantai-ilta on jo käsillä, mutta meille ei anneta päivällistä (myös kokit on

ajettu keittiöstä kentälle — laskemaan!), vaan me emme ole hiukkaakaan pahoillamme, voi että me olemme iloisia! Jokainen onnistunut karkaaminen on vangeille iso ilo! Vaikka saattovartio olisi sen jälkeen kuinka hurjana hyvänsä, vaikka kuri kuinka kovenisi, me emme ole pahoillamme, me olemme iloisia! Jokainen onnistunut on paskaa teidän silmillenne, herrat koirat! Kas mepä karkasimme! (Ja me katsomme päällystöä silmiin ja salaa ajattelemme: kun eivät saisi kiinni! kun eivät saisi kiinni!)

Päälle päätteeksi ei viety työhön, maanantai kului meiltä kuin toinen vapaapäivä. (Hyvä etteivät pojat lähteneet *nykimään* lauantaina! Ottivat huomioon, että meiltä ei saanut pilata sunnuntaita!)

Mutta — keitä he olivat? keitä he olivat?

Maanantai-iltana leviää tieto: he olivat Georgi Tenno ja Kolka Zhdanok.

Me muuraamme tyrmää korkeammaksi. Olemme jo tehneet ovien kamanat, olemme jo tehneet pienet ikkunat ylös, olemme jo tekemässä pesiä kattotuoleja varten.

Kolme päivää karkaamisesta. Seitsemän. Kymmenen. Viisitoista.

Ei tietoja!

He onnistuivat karkaamaan!!

IV Miksi sieditte?

Lukijoideni joukossa on eräs sivistynyt Marxilainen Historiantutkija. Ehdittyään pehmeässä nojatuolissaan kohtaan, jossa me rakennamme BURia, hän ottaa lasit nenältään, kopauttelee tekstiä jollakin litteällä — viivottimen tapaisella — ja nyökkäilee:

— Niin, niin. Sen minä kyllä uskon. Ja sitten vielä jokin vallankumouksen tuulonen, hitto soikoon! Mitään vallankumousta teillä ei voinut olla, sillä se edellyttää historiallista lainmukaisuutta. Kun taas teitä poimittiin muutama tuhat niin sanottuja "poliittisia" ja — mitä tapahtui? Teiltä riistettiin ihmisen ulkonäkö ja ihmisarvo, perhe, vapaus, vaatteet ja ruoka — mutta mitä te teitte? Miksette nousseet kapinaan?

— Me ansaitsimme leipäannosta. Rakensimme vankilaa.

— Se oli hyvä. Teidän täytyikin rakentaa! Se oli kansan hyväksi. Se oli ainoa oikea ratkaisu. Mutta älkää ihmeessä nimittäkö itseänne vallankumouksellisiksi, lapsikullat! Vallankumous edellyttää yhteyttä ainoaan edistykselliseen luokkaan...

— Mutta kaikkihan me olimme juuri työläisiä vai mitä?...

— Sillä ei ole mitään merkitystä. Tuo on objektiivista saivartelua. Onko teillä käsitystä siitä, mitä merkitsee la-in-mu-kai-suus?

Taitaahan minulla olla. Onpa hyvinkin, kunniasanalla. Minä ajattelen mielessäni, että nuo miljoonaiset leirit ovat olleet neljäkymmentä vuotta, — se juuri onkin historiallista lainmukaisuutta. Tässä on liian monia miljoonia ja liian monta vuotta, jotta sen voisi selittää Stalinin oikuksi, Berijan viekkaudeksi, Edistyksellisimmän Opin alati valaiseman johtavan puolueen hyväuskoisuudella ja naiiviudella. Mutta *tällä* lainmukaisuudella minä en rupea opponenttiani peittoamaan. Hän hymyilee minulle viehättävästi ja sanoo, että me emme nyt puhu siitä ja että minä ajaudun sivuun.

Mutta hän huomaa, että minä olen hämmentynyt, huonosti perillä lainmukaisuudesta, ja hän selittää:

— Kas vallankumoukselliset ottivat ja lakaisivat tsarismin luudalla tieltään. Aivan yksinkertaista. Vaan olisipa Nikolka-tsaari yrittänyt tuolla lailla pistää vallankumouksellisiaan ahtaalle! Olisipa hän yrittänyt ripustaa numeroa heidän kaulaansa! Olisipa hän yrittänyt...

— Aivan oikein. Hän ei yrittänyt. Hän ei yrittänyt, ja yksinomaan siksi selviytyivät ehjin nahoin ne, jotka yrittivät hänen jälkeensä.

— Eikä hän olisi *voinutkaan* yrittää! Ei olisi voinutkaan!

Sekin taisi olla totta: ei siksi, ettei olisi halunnut, vaan siksi, ettei pystynyt.

Kadettien käyvän tulkinnan (sosialistisesta puhumattakaan) mukaan koko Venäjän historia on yhtämittaista tyranniaa. Tataarien tyranniaa. Moskovan ruhtinaiden tyranniaa. Viisi vuosisataa itämaistyyppistä kotimaista tyranniaa ja syvään juur-

tunutta todellista orjuutta. (Ei maakokouksia eikä kyläyhteisöä eikä vapaita kasakoita eikä pohjolan talonpoikia.) Olipa sitten kysymys Iivana Julmasta tai Aleksei Hiljaisesta, Pietari Kovasta tai Sametti-Katariinasta — hamaan Krimin sotaan kaikki tsaarit osasivat vain *sortaa*. Tallata alamaisiaan niin kuin kuoriaisia, niin kuin toukkia tallataan. Karkotettu pakkotyövanki? Niinpä ruumiiseen avoimesti lyötiinkin neulaleimalla kirjaimet "SK" (ssylno-katorzhnyi) ja kahlittiin kottikärryyn. Järjestelmä painoi alamaisiaan, oli hellittämättömän kova. Kapinoita ja kansannousuja murskattiin yhtenään.

Mutta! mutta! Murskattiin vaan tinkivästi! murskattiin vaan ei meidän teknisessä merkityksessämme. Napoleonin sodan (Euroopasta paluun) jälkeen venäläisen yhteiskunnan ylitse kulki aivan ensimmäinen tuulonen. Ja jo se riitti saamaan aikaan, että tsaarin oli otettava se huomioon. Esimerkiksi dekabristien *carré*-muodostelmassa seisseistä *sotamiehistä* — ei yksikään päätynyt köyden jatkoksi? ei ainoatakaan ammuttu? Olisiko *meillä* jäänyt henkiin yksikään? Sen enempää Pushkinia kuin Lermontoviakaan ei voitu panna yksinkertaisesti istumaan *kymppiä* — oli etsittävä välillisiä keinoja. "Missä sinä olit joulukuun 14:ntenä Pietarissa?" Nikolai I kysyi Pushkinilta. Ja Pushkin vastasi rehellisesti: "Senaatin aukiolla." Ja siitä hyvästä hänet — päästettiin kotiin! Ja kuitenkin me, jotka olemme kokeneet tuomiokonemaisen järjestelmän nahoissamme, samoin kuin syyttäjä-ystävämmekin ymmärrämme erinomaisesti, mikä oli Pushkinin vastauksen hinta: pykälä 58, kohta 2, aseellinen kapina, lievimmässä tapauksessa pykälä 19:n kautta (aikomus) ja — ellei nyt teloittaminen ampumalla niin ainakin *kymppi*. Myös Pushkinit saivat tuomionsa vasten naamaa ja matkasivat leireihin ja kuolivat (Gumilevin ei tarvinnut matkata leiriin, hänen kanssaan tehtiin tilit selviksi kellarissa).

Krimin sota — kaikista sodista Venäjälle kaikkein onnellisin! — ei tuonut vain maaorjien vapautumista ja Aleksanterin uudistuksia! — samanaikaisesti niiden kanssa Venäjällä syntyi suurin kaikista voimista — *yleinen mielipide!*

Siperian pakkotyö näytti yhä mätänevän ja jopa laajenevankin, kauttakulkuvankiloita tunnuttiin järjesteltävän, vankieriä ajettiin, tuomioistuimet istuivat. Mutta mitä tämä on? — istuivatpa hyvinkin, mutta Vera Zasulitsh, joka ampui pääkaupungin poliisipäällikköä (!), — sai tuomioistuimeltaan vapauttavan tuomion??...

Aleksanteri II yritettiin murhata *seitsemän* kertaa (Karakozov[1]; Solovjev; Aleksandrovskin lähellä; Kurskin lähellä; Halturinin räjähdys; Teterkan miina; Grinevitski). Aleksanteri II liikkui (ilman henkivartiota muuten) Pietarissa pelokas ilme silmissään, "kuin takaa-ajettu eläin" (todistaa Leo Tolstoi[2], hän kohtasi tsaarin erään yksityistalon portaissa). Entä mitä tapahtui? — hävittikö ja karkottiko hän puoli Pietaria, niin kuin Kirovin murhan jälkeen tehtiin? Älkäähän nyt, sellaista ei voinut tulla hänen mieleensäkään. Turvautuiko hän ennalta ehkäisevään joukkoterroriin? Täysimittaiseen terroriin niin kuin vuonna 1918? Ottiko *panttivankeja?* Sellaista käsitettä ei tunnettukaan. Paniko *epäilyttäviä* istumaan? Kuinka nyt sellaista voisi?!... Teloittiko tuhansia? Viisi ihmistä teloitettiin. Tuona aikana ei tuomittu edes kolmeasataa. (Jos Stalinia vastaan olisi tehty *yksikin* sellainen murhayritys, montako miljoonaa sielua se olisi tullut meille maksamaan?)

[1] Karakozovilla muuten oli veli. Tsaaria ampuneen veli! — ottakaapa huomioon. Hän sai tällaisen rangaistuksen: "käskettiin häntä vastedes olemaan nimeltään Vladimirov". Eikä hän kokenut minkäänlaisia rajoituksia sen enempää omaisuuden kuin asuinpaikankaan suhteen.

[2] Lev Tolstoi v vospominanijah sovremennikov (Leo Tolstoi aikalaisten muistelmissa). 1955, osa I, s. 180.

Bolsevikki Olminski kirjoittaa, että v. 1891 hän oli koko Krestyn vankilan *ainoa poliittinen*. Siirryttyään Moskovaan hän oli taaskin Tagankan vankilan ainoa. Vain Butyrkiin heitä oli kuljetukseen lähettämisen edellä kerääntynyt muutamia!...

Jokainen valistuksen ja vapaan kirjallisuuden vuosi tiesi näkymättömän mutta tsaareja kauhistuttavan yhteiskunnallisen mielipiteen kasvua, eivätkä tsaarit pidelleet enää ohjaksista eivätkä harjastakaan, vaan Nikolai II:n osaksi tuli jo tarrautua lautasiin ja häntään.

Tosin dynastian näivettävän inertian vuoksi hän ei ymmärtänyt ajan vaatimuksia, eikä hänellä ollut rohkeutta toimia. Lentokoneiden ja sähkön aikakaudella häneltä puuttui yhä yhteiskunnallista tajua, hän ymmärsi Venäjän yhä rikkaaksi ja monipuoliseksi perintötilakseen — josta voi kerätä veroa, jolla voi kasvattaa oriita, josta voi mobilisoida sotamiehiä välillä sotiakseen suurvaltaveli Hohenzollernia vastaan. Mutta ei hänessä eikä hänen hallintomiehissään enää ollut päättäväisyyttä taistella valtansa puolesta. He eivät enää puristaneet vaan ainoastaan kevyesti kouraisivat silloin tällöin ja hellittivät. He pälyilivät ja kuulostelivat yhtenään — että mitä yhteiskunnan mielipide sanoo? He vainosivat vallankumouksellisia juuri riittävästi tutustuttaakseen nämä toisiinsa vankiloissa, karaistakseen, luodakseen sädekehän näiden pään ympärille. Meillä on nyt oikea mitta suhteiden mittaamiseen, ja me voimme rohkeasti väittää, että tsaarin hallitus ei vainonnut vaan hellästi *vaali* vallankumouksellisia, omaksi tuhokseen. Tsaarin hallituksen päättämättömyys, puolinaisuus ja heikkous ovat selvän ilmeiset jokaiselle, joka on tuntenut *häiriöttömästi toimivan* tuomitsemisjärjestelmän nahoissaan.

Tarkastellaanpa vaikka kaikkien hyvin tuntemaa Leninin elämänkertaa. Vuoden 1887 keväällä hänen veljensä teloitettiin Aleksanteri III:ta vastaan tehdystä murhayrityksestä[1]. Siis tsaarinmurhaajan veli niin kuin Karakozovkin. Mitä tapahtui? Saman vuoden syksyllä Vladimir Uljanov menee Kazanin Keisarilliseen Yliopistoon — päälle päätteeksi oikeustieteelliseen tiedekuntaan. Eikö se ole hämmästyttävää?

Tosin samana lukuvuonna Vladimir Uljanov erotetaan yliopistosta. Mutta erottamisen syy on — hallituksen vastaisen ylioppilaiden kokouksen järjestäminen. Tsaarinmurhaajan pikkuveli siis yllyttää ylioppilaita tottelemattomuuteen. Mitä hän olisi saanut meillä? Teloittamisen ampumalla ilman muuta! (Ja muut kahtakymmentäviittä ja kymmentä!) Vaan hänetpä erotetaankin yliopistosta. Miten julmaa! Ja päälle päätteeksi karkotetaan — Sahalinilleko[2]? Ei vaan kotitilalle Kokushkinoon, jonne hän muutenkin matkustaa kesäksi. Hän haluaa työskennellä, ja hänelle suodaan mahdollisuus — kaataako puita taigassa? Ei vaan harjoittaa juristin ammattia Samarassa — ja samalla osallistua illegaalisiin piireihin. Sen jälkeen ulko-oppilaana suorittaa tutkinto Pietarin yliopistossa. (Entä henkilötiedot? Missä erikoisosaston silmät ovat?)

Ja muutamaa vuotta myöhemmin tämä samainen nuori vallankumouksellinen vangittiin siitä, että hän oli perustanut pääkaupunkiin "Vapaustaistelun liiton" — ei sen vähempää! — ja pitänyt työläisille "kiihottavia" puheita, laatinut lehtisiä. Kidutet-

[1] Lisäksi oikeustutkimuksessa muuten todettiin, että Anna Uljanova sai Vilnasta kooditun sähkeviestin "sisar vakavasti sairaana", mikä tarkoitti "aseet ovat matkalla". Anna ei hämmästynyt, vaikkei hänellä Vilnassa sisarta ollutkaan, vaan jostakin syystä luovutti sähkeen Aleksandr-veljelleen. Selvästikin hän oli rikoskumppani, meillä hän olisi saanut taatusti k y m p i n. Mutta Annaa ei edes pantu syytteeseen! Samasta jutusta ilmenee, että toinen Anna (Serdjukova), ekaterinodarilainen opettaja, tiesi tsaaria vastaan tekeillä olleesta murhahankkeesta mutta pysyi vaiti. Miten hänen olisi meillä käynyt? Hänet olisi ammuttu! Mitä hän sai? Kaksi vuotta...

[2] Sahalinilla muuten oli poliittisia. Mutta kuinka sattuikin niin, ettei yksikään tunnetumpi bolsevikki (eikä mensevikki liioin) joutunut sinne?

tiinko häntä, piiinattiinko häntä? Ei, hänelle luotiin älyllistä työtä vastaavat olosuhteet. Pietarin tutkintavankilassa, jossa hän istui vuoden ja jonne hänelle toimitettiin kymmeniä hänen tarvitsemiaan kirjoja, hän kirjoitti suurimman osan teoksestaan 'Venäjän kapitalismin kehitys' ja lisäksi lähetti — laillisesti, syyttäjänviraston kautta! — 'Taloustieteellisiä harjoitelmia' marxilaiseen Novoe slovo-aikakauslehteen. Vankilassa hän sai maksullisen aterian tilatun dieetin mukaan, maitoa, kivennäisvettä apteekista, kolmesti viikossa paketin kotoa. (Myös Trotski saattoi Pietari-Paavalin linnoituksessa panna jatkuvan vallankumouksen teorian ensimmäisen konseptin paperille.)

Mutta sitten hänet varmaan troikan tuomiosta ammuttiin? Ei, ei annettu edes vankeutta, passitettiin karkotukseen. Eliniäksikö Jakutiaan? Ei vaan kolmeksi vuodeksi Minusinskin kultamaahan. Hänet kuljetetaan sinne käsiraudoissa? vankivaunussa? Eihän toki! Hän matkustaa kuin vapaa kansalainen ainakin, kolme päivää hän vielä liikuskelee esteettömästi ympäri Pietaria ja sitten vielä Moskovassakin, hänenhän pitää jättää konspiratiivisia ohjeita, rakennella yhteyksiä, järjestää pääkaupunkiin jäävien vallankumouksellisten neuvottelu. Karkotukseenkin hänen sallitaan matkustaa omalla kustannuksellaan — tahtoo sanoa vapaiden matkustajien parissa. Ei ainoatakaan vankikuljetusta eikä ainoatakaan kauttakulkuvankilaa Lenin kokenut milloinkaan, ei matkalla Siperiaan eikä tietenkään liioin paluumatkallaan sieltä. Krasnojarskissa hänen on sitten vielä työskenneltävä kirjastossa kaksi kuukautta, saadakseen valmiiksi 'Kapitalismin kehityksen', ja tämä karkotetun henkilön kirjoittama kirja ilmestyy ilman, että sensuuri aiheuttaa minkäänlaisia vaikeuksia! (No niin, sovittakaapa meidän mittaamme!) Mutta millä varoilla hän elää kaukaisessa kylässä, eihän hän löydä työtä itselleen? Hän on anonut valtion ylläpitoa, hänelle maksetaan yli tarpeiden. Ei olisi voinut luoda parempia olosuhteita, kuin Leninillä oli ainoassa karkotuksessaan. Terveellistä ruokaa poikkeuksellisen halvalla, lihaa yllin kyllin (pässi viikossa), maitoa, vihanneksia, rajoittamaton mahdollisuus nauttia metsästyksestä, (hän on tyytymätön koiraansa, ja hänelle hankkiudutaan tosissaan lähettämään Pietarista koira; metsästysretkellä hyttyset purevat — hän tilaa silonahkakäsineet) ja niinpä hän paranikin mahasairaudestaan ja muista nuoruuden vaivoistaan ja pyyleväityi nopeasti. Eivät mitkään velvollisuudet eikä virka eivätkä sitoumukset eivätkä edes naiset rasita häntä: kahdesta ja puolesta ruplasta kuussa 15-vuotias maalaistyttö teki heidän perheensä kaikki likaiset työt. Lenin ei tarvinnut minkäänlaisia tuloja kirjallisuudesta, hän torjui Pietarista saamansa tarjouksen maksullisesta kirjallisesta työstä — hän julkaisi ja kirjoitti vain sellaista, mikä saattoi edistää hänen nimeään kirjallisuuden alalla.

Hän kärsi karkotustuomionsa loppuun (olisi voinut vaivatta karatakin mutta varovaisuuttaan ei tehnyt sitä). Pidennettiinkö hänen tuomiotaan automaattisesti? muutettiin ikuiseksi? Miksi olisi pidennetty, sehän olisi ollut vastoin lakia. Hänen sallitaan asua Pihkovassa, pääkaupungissa hän vain ei saa käydä. Mutta hän matkustaa Riikaan, Smolenskiin. Häntä ei varjosteta. Silloin hän ystävänsä (Martovin) kanssa kuljettaa korillisen illegaalista kirjallisuutta pääkaupunkiin — ja kuljettaa suoraan Tsarskoe Selon kautta, jossa on erityisen tarkka valvonta (hän ja Martov yrittivät liikaa). Pietarissa hänet pidätetään. Koria tosin hänellä ei enää ole, sen sijaan on kehittämätön näkymättömällä musteella kirjoitettu kirje Plehanoville, kirje jossa selostetaan koko suunnitelma Iskra-lehden perustamisesta, mutta — sellaiseen hommaan santarmit eivät vaivaudu; kolme viikkoa pidätetty istuu sellissään, ja kirje on heidän hallussaan ja — jää kehittämättä.

Entä miten tämä omavaltainen Pihkovasta poistuminen päättyy? Kaksikymmentä

vuotta pakkotyötä niin kuin meillä, niinkö? Ei, näihin kolmeen vangittunaoloviikkoon asia jää! Minkä jälkeen hänet päästetään tykkänään — matkustelemaan ympäri Venäjää, valmistelemaan keskuksia 'Iskran' levittämiseen, sitten ulkomaillekin, järjestelemään itse julkaisemista ("poliisi ei näe esteitä" ulkomaanpassin myöntämiselle)!

Mitä pienistä! Vielä emigraatiostakin hän lähettää Venäjälle Granathin tietosanakirjaa varten artikkelin Marxista! Ja se julkaistaan Venäjällä[1]. Eikä vain sitä!

Viimein hän tekee tuholaistyötä itävaltalaisesta pikkukaupungista käsin, aivan Venäjän rajan läheisyydestä, — eikä lähetetä salaisen palvelun poikia kähveltämään häntä ja tuomaan elävänä. Helppohan se olisi ollut.

Tällä tavalla tsaarin vainoamisien heikkous ja päättämättömyys on nähtävissä kenen tahansa nimekkään sosiaalidemokraatin kohdalla (ja varsinkin Stalinin, mutta hänen kohdallaan kuvaan hiipii lisäepäilyjä). Niinpä Kamenevilta takavarikoidaan Moskovassa v. 1904 kotietsinnän yhteydessä "kompromenttoivaa kirjeenvaihtoa". Kuulustelussa hän kieltäytyy selittämästä. Ja siinä kaikki. Hänet karkotetaan — vanhempien asuinseudulle.

Tosin esserejä vainottiin huomattavasti kovemmin. Kovemmin — miten? Oliko Gershunin (vangittiin 1903) rikosrekisteri muka vähäinen? Tai Savinkovin (1906)? He johtivat keisarikunnan korkea-arvoisimpien henkilöiden murhaamista. Mutta — heitä ei teloitettu. Ja sitten Maria Spiridonova päästettiin karkuun, nainen joka oli paukauttanut hengiltä kenraali Luzhenovskin, Tambovin talonpoikaiskapinan rauhoittajan, — eikä Spiridonovaakaan tohdittu teloittaa, passitettiin pakkotyöhön[2]. Entä jos meillä seitsemäntoistavuotias koulutyttö olisi v. 1921 ampunut (saman!) Tambovin talonpoikaiskapinan kukistajan — montako *tuhatta* koululaista ja intellektuellia olisi heti oikeudenkäynnittä ammuttu punaisen "vastaterrorin" aallossa?

Seurasiko laivaston (Viaporin) kapinasta teloituksia ampumalla? Ei, karkottamisia.

Ivanov-Razumnik puolestaan muistelee, miten rangaistiin ylioppilaita (v:n 1901 Pietarin suuresta mielenosoituksesta): pietarilaisessa vankilassa oli tunnelma kuin ylioppilaiden sunnuntairetkellä — kikatusta, kuorolaulua ja kuljeksimista vapaasti sellistä toiseen. Ivanov-Razumnik itse oli kyllin julkea pyytääkseen vankilan johtajalta lupaa käydä katsomassa vierailevan Moskovan Taiteellisen teatterin esitystä — lippu kun meni hukkaan! Myöhemmin hänet tuomittiin "karkotukseen" — hänen omasta valinnastaan Simferopoliin, ja reppu selässä hän sitten kierteli ympäri Krimiä.

Ariadna Tyrkova kirjoittaa samasta ajasta: "Me olimme tutkintavankeudessa, eikä kuri ollut ankaraa." Santarmiupseerit ehdottivat heille päivällisiä Dodonin parhaasta ravintolasta. Sammumattoman tiedonhaluisen Burtsevin kertoman mukaan "Pietarin vankilat olivat paljon muun Euroopan vankiloita inhimillisempiä".

Leonid Andreevia, joka laati Moskovan työläisille osoitetun kehotuksen nousta aseelliseen (!) kansannousuun yksinvallan kukistamiseksi (!), pidettiin sellissä — peräti 15 vuorokautta! (Se tuntui hänestä itsestäänkin vähältä, ja hän lisäsi: kolme viikkoa.) Tässä otteita hänen päiväkirjastaan niiltä päiviltä[3]:

[1] Kuvitelkaapa: Bolshaja sovetskaja entsyklopedijassa emigrantin kirjoittama artikkeli Berdjaevista!

[2] Helmikuun vallankumous vapautti hänet pakkotyöstä. Mutta vuoden 1918 jälkeen tsheka pidätti Spiridonovan useita kertoja. Häntä siirreltiin sosialistien monivuotisessa Suuressa Pasianssissa, hänet karkotettiin Samarkandiin, Tashkentiin ja Ufaan. Myöhemmin hänen jälkensä katoavat johonkin poliittisten vankilaan, hänet teloitettiin jossakin.

[3] V.L. Andreevan teoksesta 'Detstvo' (Lapsuus).

"Yksinäisselli! Mikä siinä, ei niinkään inhottavaa. Sijaan vuoteen, nostan pallin viereen ja sille lampun, tupakat, päärynän... Luen, syön päärynää — ihan kuin kotona... Ja on hauskaa. Hauskaa nimenomaan." Vartija kutsuu häntä ruokaluukusta: "Armollinen herra! Kuulkaa, armollinen herra!" Paljon kirjoja. Kirjelappuja naapuriselleistä.

Andreev myönsi, että yleensä — mitä tuli ravintoon ja asumiseen — hänen elämänsä sellissä oli parempaa kuin hänen ylioppilasajan elämänsä.

Samaan aikaan Gorki kirjoitti Trubetskoin bastionissa 'Auringon lapset'.

Bolsevikkien johtoklikki syyllistyi melkoisen julkeaan itsensä mainostamiseen Granathin tietosanakirjan 41. osassa, artikkelissa "SNTL:n johtohenkilöt ja lokakuun vallankumous". Vaikka ketä heistä katsoisi, hämmästyy, miten vähän seurauksia heille koitui heidän vallankumouksellisesta toiminnastaan, — kun pitää mielessä meidän mittapuumme. Ja varsinkin miten suotuisia heidän vankeusolosuhteensa olivat. Esimerkiksi Krasin: "Tagankassa istumista muisteli aina suurta mielihyvää tuntien. Heti ensimmäisten kuulustelujen jälkeen santarmit jättivät hänet rauhaan (miksi ihmeessä? — A.S.), ja hän omisti pakollisen joutilaisuutensa äärimmäisen tiiviille työskentelylle: opetteli saksan kielen, luki alkukielellä miltei kaikki Schillerin ja Goethen teokset, perehtyi Schopenhaueriin ja Kantiin ja tutki Millin logiikkaa ja Bundtin psykologiaa..." jne. Karkotuspaikakseen Krasin valitsee Irkutskin eli Siperian pääkaupungin, sen sivistyneimmän kaupungin.

Radek Varsovan vankilassa v. 1906: "Istahdin puoleksi vuodeksi, kulutin ajan erinomaisesti, opettelin venäjän kielen lukemalla Leniniä, Plehanovia ja Marxia, vankilassa kirjoitin ensimmäisen artikkelini (ammattiyhdistysliikkeestä)... ja olin hirveän ylpeä saadessani (vankilaan) Kautskyn aikakauskirjan numeron, jossa kirjoitukseni oli."

Tai päinvastainen tapaus Semashko: "vankeus (Moskova 1895) oli tavattoman raskas kokemus": kolmen kuukauden vankilassa istumista seurasi kolmen vuoden karkotus — kotikaupunkiin Eletsiin!

"Kammottavan venäläisen Bastillen" maineen loivatkin lännessä Parvuksen kaltaiset vankilassa pehmenneet suurellisen sentimentaalisilla kaunistelluilla muistelmillaan — kostoksi tsarismille.

Sama linja on jäljitettävissä tuhansista vähäisempien henkilöiden elämäkerroista.

Niinpä minulla onkin edessäni tietosanakirja, kirjallisuuden tosin ja päälle päätteeksi vanha (v:lta 1932), "virheellinen". Ennen kuin nuo "virheet" eliminoidaan, valitsenpahan umpimähkään k-kirjaimen.

Karpenko-Karyi. Toimiessaan Elizavetgradin kaupungin poliisilaitoksen (!) sihteerinä varusti vallankumouksellisia passeilla! (Meidän kielellemme käännettynä: passiosaston työntekijä hankki passeja maanalaiselle järjestölle!) Miten hänen kävi — hirtettiinkö hänet? Ei vaan karkotettiin — 5 (viideksi) vuodeksi — ikiomalle tilalleen! Toisin sanoen huvilalleen. Rupesi kirjailijaksi.

Kirillov V.T. Otti osaa Mustan meren merimiesten vallankumousliikkeeseen. Teloitettiin ampumalla? Ikuinen karkotus? Ei, kolmen vuoden karkotus Ust-Sysolskiin. Rupesi kirjailijaksi.

Kasatkin I.M. Vankilassa istuessaan kirjoitti kertomuksia, ja lehdet julkaisivat niitä! (Meillä ei julkaista edes tuomionsa loppuun istunutta.)

Evtihi Karpoville uskottiin kahden (!) karkotuksen jälkeen keisarillisen Aleksandrinski-teatterin ja Suvorinin teatterin johto. (Meillä häntä ei ensinnäkään olisi päästetty kirjoille pääkaupunkiin, toiseksi erikoisosasto ei olisi hyväksynyt häntä

edes kuiskaajaksi.)

Krzhizhanovski palasi karkotuksesta Stolypinin taantumuksen ollessa hurjimmillaan ja (edelleen maanalaisen keskuskomitean jäsenenä) ryhtyi esteettömästi harjoittamaan insinöörin ammattiaan. (Meillä olisi ollut onnellinen, jos olisi päässyt kone- ja traktoriaseman viilaajaksi!)

Vaikkei Krylenko 'Kirjallisuuden tietosanakirjaan' päässytkään, k-kirjaimen kohdalla on kohtuullista muistaa hänetkin. Kaikesta vallankumouksellisesta kiehunnastaan hän kolmesti "onnellisesti vältti vangitsemisen"[1] ja kuudella vankeuskerrallaan istui y h t e e n s ä 14 kuukautta. Vuonna 1907 (taaskin taantumusvuotena) häntä syytettiin agitaation harjoittamisesta joukkojen keskuudessa ja sotilaalliseen organisaatioon kuulumisesta, mutta — sotilaspiirin (!) tuomioistuin langetti hänelle vapauttavan tuomion! Vuonna 1915 tätä tulevaa ylipäällikköä (ja toisen ylipäällikön surmaajaa) rangaistaan "sotapalveluksen välttelemisestä" (hän on upseeri, ja käynnissä on sota!) lähettämällä — rintamayksikköön (joka ei ole edes rangaistusyksikkö)! (Tällä tavalla tsaarin hallitus aikoi sekä voittaa saksalaiset että samanaikaisesti tukahduttaa vallankumouksen...) Ja niin sitten hänen leikkaamattomien syyttäjän siipiensä alitse viidentoista vuoden ajan kulkivat niin monien oikeudenkäyntien tuomitut saamaan luodin takaraivoonsa.

Ja saman "Stolypinin taantumuksen" kaudella Kutaisin kuvernööri V.A. Staroselski, joka henkilökohtaisesti varusti vallankumouksellisia passeilla ja aseilla sekä paljasti heille poliisin ja hallituksen joukkojen suunnitelmia, selvisi kahden viikon vankeudella[2].

Kääntäköön meidän kielellemme se, jolla mielikuvitusta riittää!

Tässä samassa "taantumuksen" vaiheessa ilmestyy *laillisesti* bolsevistinen filosofinen ja yhteiskunnallis-poliittinen aikakausjulkaisu Mysl. Ja "taantumuksellinen" Vehi kirjoittaa avoimesti: "vanhentunut yksinvalta", "despotismin ja orjuuden paha" — ei se mitään, siitä vaan, meillä saa!

Tuon ajan ankarat otteet olivat sietämättömiä. Jaltalaisen valokuvaamon retusoija V.K. Janovski piirsi Otshakovin matruusien teloituksen ja laittoi näyteikkunaansa (ihan niin kuin nyt pantaisiin Kuznetski Mostille kuvia Novotsherkasskin mellakan kukistamisesta). Entä mitä teki Jaltan kaupunginjohtaja? Livadian läheisyyden vuoksi hän menetteli erityisen julmasti: ensinnäkin karjui Janovskille! Toiseksi hävitti — ei Janovskin valokuvaamoa eikä teloitusta esittävää piirustusta vaan — jäljennöksen piirustuksesta. (Näppärä veikko tämä Janovski, sanotaan. Mutta huomattakoon, ettei kaupunginjohtajakaan määrännyt pirstomaan ikkunoita.) Kolmanneksi Janovski sai äärimmäisen ankaran rangaistuksen: hän sai vastedeskin asua Jaltassa mutta ei saanut näyttäytyä kadulla — keisarillisen perheen ajaessa ohi.

Burtsev mustasi emingranttijulkaisussa jopa tsaarin intiimiä elämää. Kun hän (v:n 1914 isänmaallisuuden nousun vaiheessa) palasi kotimaahansa — ammuttiinko hänet? Vajaa vuosi vankeutta etuina kirjojen saanti ja kirjalliset harrastukset.

Kirveen annettiin estämättä heilua. Ja kirves tekee tehtävänsä.

Kun Tuhatshevskiin kohdistettiin "rankaisutoimenpiteitä", niin kuin sanotaan, niin paitsi että koko hänen perheensä murskattiin ja pantiin istumaan (puhumattakaan siitä, että tytär erotettiin instituutista), vangittiin myös hänen kaksi veljeään vai-

[1] Tässä ja jatkossa hänen omaelämäkerrastaan Granathin tietosanakirjasta, nide 41, osa I, ss. 237—245.

[2] 'Toveri kuvernööri' — Novyi mir n:o 2 1966.

moineen, hänen neljä sisartaan miehineen ja kaikki veljien ja sisarten lapset hajotettiin pitkin lastenkoteja ja heidän nimensä muutettiin Tomashevitsheiksi ja Rostoveiksi ym. Hänen vaimonsa teloitettiin ampumalla leirissä Kazahstanissa, äiti kerjäsi Astrakanin kaduilla ja viimein kuoli[1]. Saman voi toistaa satojen teloitettujen kuuluisuuksien sukulaisista. Sitä vaino on.

Tsaarin ajan vainon (epä-vainon) tärkein erikoisuus taisikin juuri olla: se että vallankumouksellisen sukulaiset eivät joutuneet millään tavalla kärsimään. Natalja Sedova (Trotskin vaimo) palaa esteettömästi Venäjälle vuonna 1907, jolloin Trotski on tuomittu rikollinen. Kuka tahansa Uljanovien perheen jäsen (miltei kaikki he olivat eri aikoina vangittuina) saa milloin hyvänsä luvan matkustaa ulkomaille. Kun Leniniä pidettiin "etsittynä rikollisena" aseelliseen kapinaan yllyttämisestä, Anna-sisar siirsi laillisesti ja säännöllisesti rahaa Pariisiin hänen "Lyonin krediitin" tililleen. Ja Leninin äiti ja Krupskajan äiti saivat elämänsä loppuun saakka korkeaa valtion eläkettä miesvainajiensa siviilikenraalin tai upseerin viran perusteella — ajatuskin että heitä olisi ahdisteltu kuulosti villiltä.

Tällaisten olosuhteiden vallitessa Tolstoille muodostuikin vakaumus, että ei tarvita poliittista vapautta vaan tarvitaan pelkkää moraalista parantamista.

Tietenkään se, jolla jo on vapaus, ei tarvitse vapautta. Sen mekin myönnämme: loppujen lopuksi kysymys ei ole poliittisesta vapaudesta, aivan! Ihmiskunnan kehityksen päämäärä ei ole tyhjä vapaus. Eikä edes yhteiskunnan onnistunut poliittinen järjestys, aivan! Kysymys on tietenkin yhteiskunnan siveellisestä perustasta! Viime kädessä siis mutta — entä alussa? entä ensi askeleella? Tolstoin Jasnaja Poljana oli tuohon aikaan avoin ajattelukerho. Mutta jos se olisi suljettu saarroksiin niin kuin Anna Ahmatovan Leningradin asunto, kun jokaiselta kävijältä vaadittiin paperit, ja jos olisi pantu yhtä ahtaalle kuin meidät kaikki Stalinin kaudella, kun pelotti kolmeen pekkaan kohdata saman katon alla, — kyllä olisi Tolstoikin siinä tapauksessa alkanut vaatia poliittista vapautta.

Stolypinin terrorin kaikkein pahimpaan aikaan liberaalinen 'Rus' kirjoitti esteettömästi etusivullaan isoilla kirjaimilla: "Viisi teloitettu!... Kaksikymmentä teloitusta Hersonissa!" Tolstoi itki ja sanoi olevan mahdotonta elää, että mitään *kammottavampaa ei saata kuvitella*[2].

Siinä Byloe-aikakauslehden jo mainittu luettelo: 950 teloitusta kuudessa kuukaudessa[3].

Tartumme tähän Byloen numeroon. Panemme merkille, että se ilmestyi (helmikuussa 1907) juuri Stolypinin "sotaoikeuden" kahdeksankuukautisella ajanjaksolla (elokuun 19:nnestä 1906 huhtikuun 19:nteen 1907) ja että luettelo oli laadittu Venäjän omien uutistoimistojen painetun materiaalin pohjalta. Entä jos v. 1937 Moskovan lehdet olisivat julkaisseet luetteloja ammutuista, ja olisi ilmestynyt yhteenvetokatsaus — ja NKVD olisi vain räpytellyt vegetariaanisesti.

Toiseksi tuo kahdeksan kuukauden "sotaoikeuden" vaihe, jollaista Venäjällä ei ollut sitä ennen ollut ja joka jäi myös viimeiseksi, ei voinut jatkua siksi, että "heikko" ja

[1]Tämän esimerkin mainitsen sukulaisten, syyttömien sukulaisten vuoksi. Itse Tuhatshevski on nyt nousemassa meillä uuden palvonnan kohteeksi, enkä minä aio tukea tuota kulttia. Hän niitti sitä, mitä kylvi johtaessaan Kronstadtin ja Tambovin talonpoikaisnousun kukistamista.

[2] Tolstoi v vospominanijah sovremennikov (Tolstoi aikalaisten muistelmissa) 1955, osa II, s. 232.

[3] Byloe n:o 2/14, helmikuu 1907.

"kuuliainen" valtakunnan duuma ei sellaista lainkäyttöä vahvistanut (Stolypin ei edes tohtinut tuoda asiaa duuman käsiteltäväksi).

Kolmanneksi tämän "sotaoikeuden" perusteluksi esitettiin, että viimeksi kuluneen puolen vuoden aikana oli sattunut "lukemattomia poliisiviranomaisten murhia poliittisista syistä", runsaasti viranomaisiin kohdistuneita hyökkäyksiä[1], Aptekarskisaaren räjähdys; ja että "ellei valtiovalta vastaa terroristisiin tekoihin, valtio-käsite menettää merkityksensä". Ja niinpä sitten Stolypinin ministeristö, kärsimättömänä ja kiukustuneena valamiesoikeuteen, sen kiireettömään jaarittelemiseen ja voimakkaaseen ja rajoittamattomaan puolustukseen (se ei olekaan meikäläinen alueoikeus tai piirikenttäoikeus, puhelinsoittoa totteleva), reuhtoo päästäkseen panemaan vallankumouksellisia (ja suoranaisia rosvoja, jotka ammuskelevat matkustajajunia ja muutaman ruplan takia murhaavat tavallisia ihmisiä) kuriin harvasanaisilla kenttäoikeuksilla. (Rajoitukset ovat muuten tällaiset: kenttäoikeus voidaan perustaa *vain* paikkakunnalle, joka on julistettu sotatilan tai poikkeustilan alaiseksi; se kokoontuu käsittelemään *vain* vereksiä rikoksen jälkiä — vuorokauden kuluessa — ja teon rikollisuuden ollessa *ilmeinen.)*

Jos aikalaiset olivat niin typertyneitä ja tyrmistyneitä, siispä se oli epätavallista Venäjällä!

Vuosien 1906—07 tilanteesta näemme, että syyllisiä "Stolypinin terrorin" vaiheeseen olivat hallituksen ohella myös vallankumoukselliset terroristit.

Sadan vuoden kuluttua venäläisen vallankumouksellisen terrorin synnystä voimme enää empimättä sanoa, että tuo terrorismin ajatus, nuo teot olivat vallankumouksellisten kauhistuttava erehdys ja onnettomuus Venäjälle eivätkä aiheuttaneet sille muuta kuin sekasotkua, surua ja rajattomasti uhreja.

Selailemme muutaman sivun verran samaista Byloen numeroa (2/14, s.82). Tässä muuan alkuperäisistä v:n 1862 julistuksista, joista kaikki saikin alkunsa:

"Mitä me tahdomme? Venäjän etua, sen onnea. Uuden, paremman elämän saavuttaminen *uhreitta* on *mahdotonta* siksi, että *meillä ei ole aikaa viivytellä* — me tarvitsemme nopean ja pikaisen uudistuksen!"

Miten väärä tie! Heillä, murehtijoilla, ei ollut aikaa viivytellä, ja siksi he antoivat luvan jouduttaa yleistä hyvinvointia *uhreilla!* (Eivätkä uhraamalla *itsensä* vaan uhraamalla *muita.)* Heillä ei ollut aikaa viivytellä, ja nyt sitten me, heidän jälkeläisensä, 105 vuotta myöhemmin emme olekaan samassa pisteessä (talonpoikien vapautumisessa maaorjuudesta) vaan paljon taaempana.

Myöntäkäämme, että terroristit olivat Stolypinin kenttäoikeuksien arvoisia partnereita.

Stolypinin ja Stalinin kausien vertailukelvottomuus rajoittuu mielestämme siihen, että meillä aasialaisuus oli yksipuolisempaa: päitä listittiin pelkästä rinnan huokaisusta ja jopa huokausta vähemmästäkin[2].

"Kammottavampaa ei ole" — niinkö Tolstoi huudahti? Ja kuitenkin kammottavampaa on helppo kuvitella. Kammottavampaa on, kun teloituksia ei tapahdu tietystä ajankohdasta tiettyyn ajankohtaan jossakin kaikkien tuntemassa kaupungissa vaan

[1] Mainitussa Byloen artikkelissa (s. 45) ei näitä seikkoja kielletä.

[2] Rohkeasti julistan, että myös lain ulkopuolella tapahtuneiden rankaisuretkien (talonpoikien kukistaminen vuosina 1918—19, Tambov 1921, Kuban ja Kazahstan 1930) suhteen meidän aikamme ylitti paljolta tsaarin ajan rankaisuretkien laajuuden ja tekniikan.

kaikkialla ja *joka päivä* eikä kahtakymmentä vaan kaksisataa, eikä lehdissä kirjoiteta siitä sanaakaan, ei pienellä eikä isolla, vaan kirjoitetaan, että "elämä on muuttunut paremmaksi, elämä on muuttunut hauskemmaksi".

Kuono halki iskettiin — sanotaan: näin on tehty ennenkin.

Ei, ei ole tällä tavalla! Ei lähestulkoonkaan tällä tavalla, vaikka Venäjän valtakuntaa pidettiin jo silloin Euroopan kaikkein sortavimpana.

Meidän vuosisatamme 20- ja 30-luvut ovat syventäneet inhimillistä tietämystä *puristamisen* mahdollisista asteista. Maan tomun, maan kamaran, joka esi-isistämme näytti äärimmilleen tiiviiltä, fyysikot ovat nyt selittäneet risaisen seulan kaltaiseksi. Hauli keskellä tyhjää satasen rataa — siinä atomin malli. Keksittiin hirvittävä "ydinpaketti" — ahtaa nuo ydinhaulit yhteen, kaikilta tyhjiltä satasen radoilta. Peukalonpään verran sitä painaa yhtä paljon kuin meidän maallinen veturimme. Mutta tuokin paketti muistuttaa vielä liiaksi untuvaa: protonit estävät tiivistämästä ydintä kunnolla. Mutta jos puristetaankin pelkkiä neutroneja, tuollaisesta "neutronipaketista" tehty postimerkki painaa 5 miljoonaa tonnia!

S i l l ä tavalla, fysiikan saavutuksiin edes ollenkaan nojaamatta, meitäkin puristettiin!

Stalinin suulla maata kehotettiin kertakaikkisesti ja ainiaaksi *luopumaan hyväntahtoisuudesta!* Ja Dalin sanakirjan mukaan "hyväntahtoisuus" on: "sielun hyvyyttä, sen rakastavaa ominaisuutta, hyväsydämisyyttä, myötämielisyyttä yhteistä hyvää kohtaan". Siitä siis meitä kehotettiin luopumaan, ja me luovuimme kiireesti — myötämielisyydestä yhteistä hyvää kohtaan! Oma kippo riitti meille nyt.

Vuosisadan alkuun tultaessa Venäjän yleinen mielipide oli ihmeellinen voima, edusti vapauden ilmaa. Tsarismia ei murskattu silloin, kun ajettiin Koltshakia takaa, eikä silloin, kun Pietari kiehui helmikuussa, vaan — paljon aikaisemmin! Se oli peruuttamattomasti kukistettu jo silloin, kun Venäjän kirjallisuuteen vakiintui perinne, että santarmin tai poliisin kuvaaminen edes hivenen sympaattiseksi oli ääritaantumuksellista liehakoimista. Kun paitsi hänen tervehtimisensä kädestä tai tuntemisensa tai nyökkääminen hänelle kadulla myös pelkkä hänen hipaisemisensa hihalla jalkakäytävällä oli häpeä!

Kun taas meillä nyt työttömiksi jääneet pyövelit johtavat — kaunokirjallisuutta ja kulttuuria, erikseen tehtävään määrättyinä. He komentavat ylistämään *heitä* legendaarisina sankareina. Ja jostakin syystä sitä nimitetään meillä isänmaallisuudeksi!

Yleinen mielipide! En tiedä, miten sosiologit sen määrittelevät, mutta minusta on selvää, että se voi muodostua vain toisiinsa vaikuttavista yksilöllisistä mielipiteistä, vapaasti ja täysin hallituksen tai puolueen mielipiteestä riippumattomasti ilmaistuista.

Ja niin kauan kuin maassa ei ole riippumatonta yleistä mielipidettä, ei ole *minkäänlaista* taetta siitä, että monien miljoonien tuhoaminen syyttä ei toistu uudelleen, että se ei ala minä yönä hyvänsä, — esimerkiksi tänä yönä, tätä päivää seuraavana.

Kuten olemme nähneet, Edistyksellinen Oppi ei ole varjellut meitä tuolta rutolta.

Mutta näen, että vastaväittäjäni kiemurtelee, iskee silmää minulle, ravistaa päätään: ensinnäkin *vihollinen kuulee!* toiseksi — miksi noin laajentavasti? Kysymyshän oli paljon kapea-alaisempi: ei — miksi meitä pantiin istumaan? eikä — miksi *vapauteen* jääneet sietivät tuota laittomuutta? Hehän kuten tunnettua *eivät aavistaneet* mitään, he *yksinkertaisesti uskoivat* (puoluetta[1]), että jos kerran kokonaisia kansoja

[1] V. Ermilovin vastaus Ilja Ehrenburgille.

karkotettiin 24:ssä tunnissa, siispä kansat olivat syyllisiä. Kysymys on ihan muusta: miksi me vielä leirissäkin, jossa olisimme voineet jo *aavistaakin*, miksi me s i e l l ä alistuimme nälkään, taivuimme, siedimme emmekä taistelleet? Se että he, jotka eivät käyneet saattovartion vartioimina vaan joilla oli kätten ja jalkojen vapaus tallella, eivät taistelleet, on anteeksiannettavaa — eivätkhän he voineet uhrata perhettään, asemaansa, palkkaansa, tekijänpalkkioitaan. Niinpä he nyt julkaisevatkin kriittisiä pohdiskelujaan ja moittivat meitä siitä, että m e, joilla ei ollut mitään menetettävää, tarrauduimme annokseemme emmekä taistelleet.

Samaan vastaukseen johdattelen muuten minäkin. Me siedimme *leireissä* siksi, ettei *vapaudessa* ollut yleistä mielipidettä.

Sillä mitä mahdollisuuksia yleensä on ajateltavissa vangin vastustaa kuria, johon hänet on alistettu? Ilmeisestikin nämä:

1. Protestoiminen
2. Nälkälakko
3. Karkaaminen
4. Kapina

Mutta niin kuin Vainajalla oli tapana sanoa — *jokaiselle on selvää* (ja ellei ole selvää, voi selittää), että kaksi ensimmäistä menetelmää tepsivät (ja vankilaviranomaiset pelkäävät niitä) *vain* yleisen mielipiteen vuoksi! Ilman sitä he nauravat meille vasten naamaa, meidän protesteillemme ja nälkälakoillemme!

On erittäin tehokasta vankilan johdon edessä repäistä paitansa niin kuin Dzerzhinski ja sillä saada vaatimuksensa täytetyksi. Mutta se käy päinsä vain yleisen mielipiteen vallitessa. Ellei sitä ole saat kapulan suuhusi ja valtion paidankin joudut vielä korvaamaan!

Muistellaanpa vaikka kuuluisaa tapausta Karian pakkotöistä viime vuosisadan lopulta. Poliittisille ilmoitettiin, että vastedes heihin sovellettaisiin ruumiillista rangaistusta. Ensimmäisenä oli määrä ruoskia Nadezhda Segeda (hän oli antanut komendantille korvapuustin — pakottaakseen tämän eroamaan!). Nainen ottaa myrkkyä ja kuolee, ettei tarvitsisi alistua ruoskittavaksi. Hänen jälkeensä kolme muuta naista ottaa myrkkyä ja kuolee! Miesten parakista ilmoittautuu 14 vapaaehtoista tekemään itsemurhan, mutta kaikki eivät onnistu[1]. Tulos oli, että ruumiilliset rangaistukset lakkautettiin oitis ikiajoiksi! Poliittisten tavoitteena oli vankilan johdon pelotteleminen. Sillä tieto Karian murhenäytelmästähän tulee Venäjän ja koko maailman tietoon.

[1] Mainitaanpa muutamia kiinnostavia yksityiskohtia (E.N. Kovalskaja, Zhenskaja katorga (Naisten pakkotyöt). Gosizdat 1920, ss. 8—9; G.F. Osmolovski, Kariiskaja tragedija (Karian murhenäytelmä). Moskova 1920.) Segeda löi ja sylki upseeria aivan syyttä, teko johtui pakkotyövankien "hermostollis-kliinisestä tilasta". Sen jälkeen santarmiupseeri (Masjukov) **pyysi poliittista pakkotyövankia** (Osmolovskia) **suorittamaan tutkimuksen hänen tapauksestaan.** Pakkotyöpaikan päällikkö (Bobrovski) **kuoli** katumuksen raatelemana ja peräti torjui papin evästykset! (Jaa jaa, olisipa meillä ollut noin tunnontarkkoja vankilaviranomaisia!) Segedaa ruoskittiin vaatteet päällä, ja Kovalskajaa auttoivat vaatteiden vaihtamisessa naiset — eivätkä miesten nähden, niin kuin laajalle levinnyt huhu väitti.

Mutta jos sovitamme tuota tapausta itseemme, saatamme vuodattaa vain halveksunnan kyyneleitä. Antaa korvapuusti vapaalle komendantille? Päälle päätteeksi kun *sinua* ei ole loukattu? Ja onko se nyt niin hirvittävää, jos vähän ruimitaan takapuolelle? Jäätpähän ainakin henkiin! Ja miksi myös ystävättäret syövät myrkkyä? Ja miksi vielä 14 miestäkin? Sillä elämähän annetaan meille vain kerran! Ja tärkeintä on lopputulos! Pitävät ruuassa ja juomassa — miksi luopua elämästään? Ja ehkä antavat vielä armahduksenkin, rupeavat ottamaan suoritukset huomioon?

Kas sellaisista vangin korkeuksista me olimme suistuneet. Noin alas me olimme vaipuneet.

Ja miten korkealle meidän vankilaviranomaisemme olivat nousseet! Ei, he eivät olleetkaan mitään Karian tallukoita! Jos me vaikka nyt olisimmekin piristyneet ja nousseet — sekä 4 naista että 14 miestä —, olisimme kaikki joutuneet ammuttaviksi jo ennen, kuin olisimme ehtineet hankkia myrkkyä. (Ja kuinka neuvostovankilassa voisikaan olla myrkkyä?) Ja ne, jotka olisivat ehtineet kuolla myrkkyyn, olisivat vain helpottaneet johdon tehtävää. Ja muut juuri olisivat saaneet vitsaa ilmiantovelvollisuuden laiminlyömisestä. Eikä huhu tapahtuneesta tietenkään olisi kantautunut edes vyöhykkeen ulkopuolelle.

Siinäpä se, juuri siinä oli heidän voimansa: huhu ei olisi levinnyt! Ja vaikka olisi levinnytkin, niin ei kauaksi, vaimea, ei sanomalehtien vahvistama, koputtelijoiden nuuskima — eli siis yhtä kuin ei huhua ollenkaan. Yleistä suuttumusta ei olisi syntynyt! Ja mitä siinä tapauksessa pelätäkään? Ja miksi siinä tapauksessa kuunnellakaan meidän *protestejamme?* Ottakaa myrkkyä, jos tahdotte.

Meidän *nälkälakkomme* epätoivoisuus taas tuli riittävästi kuvatuksi I osassa.

Entä *karkaamiset?* Historia on tallettanut meille kertomuksia muutamista todellisista karkaamisista tsaarin vankiloista. Huomatkaamme, että kaikki ne karkaamiset johdettiin ja toteutettiin *vapaudesta* käsin — niistä vastasivat toiset vallankumouksselliset, karkureiden puoluetoverit, ja lisäksi pikkuasioissa auttoivat monet sympatisoijat. Sekä itse karkaamiseen että jatkossa karkureiden piilottelemiseen ja eteenpäin auttamiseen osallistui monia henkilöitä. ("Ahaa!" Marxilainen Historiantutkija nappaa minut kiikkiin. "Siksi että väestö oli vallankumouksellisten puolella ja tulevaisuus oli heidän!" — "Mutta kenties myös siksi", minä väitän kainosti vastaan, "myös siksi, että se oli hauskaa vaaratonta leikkiä? — huiskauttaa nenäliinaa ikkunasta, antaa karkurin yöpyä makuuhuoneessa, naamioida karkuri? Siitähän ei tuomittu. Petr Lavrov karkasi karkotuspaikastaan, ja Vologdan kuvernööri (Hominski) — antoi hänen vaimolleen paperit, jotka tämä tarvitsi — lähteäkseen miehensä perään... Jopa passien väärentämisestäkin — niin kuin on nähty — karkotettiin omalle kotitilalle. Ihmiset *eivät pelänneet* — onko teillä kokemusta siitä, mitä se merkitsee? Miksi muuten ette itse joutunut *istumaan?*" — "No, tiedättehän, nehän olivat *arpajaiset...*")

On muuten toisenlaisiakin todistajanlausuntoja. Kaikki ovat koulussa joutuneet lukemaan Gorkin 'Äidin', ja ehkäpä joku muistaa kertomuksen Nizhni Novgorodin vankilan komennosta: vartijoiden pistoolit ovat ruostuneet, he lyövät niillä nauloja seiniin, eikä tuota pienintäkään vaikeutta asettaa tikkaat vankilan seinää vasten ja kaikessa rauhassa poistua vapauteen. Ja korkea-arvoinen poliisiviranomainen Rataev kirjoittaa näin: "Karkotus oli olemassa vain paperilla. Vankeutta ei ollut ollenkaan. Silloisen vankilakomennon vallitessa vankilaan joutunut vallankumouksellinen jatkoi esteettömästi aikaisempaa toimintaansa... Kievin vankilassa täysivahvuisena istunut

Kievin vallankumouskomitea johti kaupungissa meneillään ollutta lakkoa ja julkaisi julistuksia."[1]

En pysty nyt kokoamaan tietoja, miten tsaarin pakkotöiden pääpaikkoja vartioitiin, mutta samanlaisista epätoivoisista karkaamisista (joissa onnistumisen mahdollisuus oli yksi sadasta tuhannesta) kuin meidän pakkotyöpaikoistamme tehtiin, en ole sieltä kuullut. Ilmeisesti pakkotyövankien ei tarvinnut ottaa riskiä: heitä ei uhannut ennenaikainen kuolema nääntymisestä raskaaseen työhön, heitä ei uhannut aiheeton tuomion pidentäminen; tuomionsa toisen puolikkaan he kärsivät karkotuksessa ja lykkäsivät karkaamisen siihen ajankohtaan.

Tsaarin karkotuksesta taas taisi karata kuka vain viitsi. Ilmeisesti poliisille oli ilmoittauduttava harvoin, vartiointi oli heikkoa, operatiivipisteitä ei ollut teiden varsilla; ei liioin ollut päivittäistä lähes poliisikomentomaista sidonnaisuutta työpaikkaan; oli rahaa (tai sitä voitiin lähettää), ja karkotuspaikat sijaitsivat verraten lähellä valtateitä ja suuria jokia; eikä mikään uhannut karkurin auttajaa, eikä karkuria itseäänkään uhannut teloittaminen ampumalla kiinni saataessa eikä piekseminen eikä kaksikymmentä vuotta pakkotyötä niin kuin meillä. Kiinni saatu pantiin tavallisesti samaan paikkaan kärsimään entistä tuomiotaan. Siinä kaikki. Siinä pelissä ei voinut hävitä. Fastenkon lähtö ulkomaille (I osa, luku 5) oli tyypillinen esimerkki noista hankkeista. Mutta kenties vieläkin tyypillisempi oli anarkisti A.P. Ulanovskin karkaaminen Turuhanskin seudulta. Karkumatkallaan hänen tarvitsi vain Kievissä mennä ylioppilaiden lukusaliin ja kysyä Mihailovskin teosta 'Mitä on edistys', niin ylioppilaat syöttivät hänet, antoivat yösijan ja rahaa matkalippuun. Ja ulkomaille hän pakeni näin: yksinkertaisesti käveli ulkomaisen höyrylaivan laskuportaita — siinähän ei seissyt MVD:n partiota! — ja piiloutui konehuoneeseen. Mutta vieläkin ihmeellisempää: sodan aikana vuonna -14 hän palasi vapaaehtoisesti Venäjälle ja Turuhanin karkotukseen! Vieraan vallan vakoilijako? Ammutaanko? Vastaa, sika, kuka sinut on värvännyt? Ei. Rauhantuomarin tuomio: kolmen vuoden poissaolosta ulkomailla — joko 3 ruplaa sakkoa tai 1 päivä arestia! Kolme ruplaa oli iso raha, ja Ulanovski valitsi päivän arestin.

Solovetskin karkaamisista venepahasessa meren yli tai ruumassa tukkien seassa uhrimielisiin, mielettömiin, toivottomiin ryntäämisiin Stalinin ajan lopun leireistä (niille omistetaan tuonnempana muutamia lukuja) meidän karkaamisemme olivat jättiläisten hankkeita mutta tuhoutumaan tuomittujen jättiläisten. Vallankumousta edeltäneiden vuosien karkaamisiin ei tuhlattu sellaista määrää rohkeutta, kekseliäisyyttä, tahdonvoimaa mutta — ne karkaamiset onnistuivat helposti, meidän taas eivät juuri koskaan.

— Siksi että teidän karkaamisenne olivat luokkaolemukseltaan taantumuksellisia!...

[1] Aikakauslehti Byloe n:o 2/24 1917, L.A. Rataevin kirje N.P. Zueville. Siinä on myös koko Venäjän tilanteesta, v a p a u d e s s a: "Salaisten agenttien verkkoa tai ammattimaista etsivätoimintaa ei ollut missään (pääkaupunkien ulkopuolella — A.S.), ja tarkkailun hoitivat äärimmäisissä tapauksissa naamioituneet santarmialiupseerit, jotka siviiliasuun pukeutuessaan välistä unohtivat riisua kannuksensa... Sellaisissa olosuhteissa vallankumouksellisen tarvitsi vain siirtää toimintansa pääkaupunkien ulkopuolelle, niin (... hänen toimintansa) jäi poliisivirastolle salaperäisyyden läpitunkemattomaan varjoon. Niin luotiin ihkaoikeita vallankumouksellisuuden pesäkkeitä ja propagandistien ja agitaattoreiden taimitarhoja..."

Lukijamme huomaavat helposti, miten suuresti tuo poikkeaa neuvostoajasta. Vossikkakuskiksi pukeutunut Egor Sazonov seisoskeli pommi esiliinansa alla kokonaisen päivän *poliisiviraston edustalla* (!!), odottelemassa uhriaan ministeri Pleveä — eikä kukaan kiinnittänyt häneen huomiota, kukaan ei kysynyt mitään! Vielä taitamaton ja jännittynyt Kaljaev seisoi p ä i v ä n Pleven talon edustalla Fontankalla, aivan varmana siitä, että hänet pidätetään, mutta — häneen ei kajottu!.... Voi, Krylovin ajat!... T u o l l a tavalla on helppo tehdä vallankumous.

Onko ihmisen halu lakata olemasta orja ja elukka todella taantumuksellista?...

Ne epäonnistuivat siksi, että karkaamisen onnistuminen riippuu myöhemmissä vaiheissa siitä, miten väestö suhtautuu. Ja meikäläinen väestö *pelkäsi* auttaa tai peräti *kavalsi* karkureita — joko voitonhimosta tai aatteellisuuttaan.

"Kas siinä — yleinen mielipide!..."

Mitä taas tulee vankikapinoihin — siinä kolmen, viiden, kahdeksan tuhannen vangin — niitä kolmen vallankumouksen historiamme ei tuntenut ollenkaan.

Mutta me tunsimme.

Mutta saman kirouksen takia kaikkein suurimmatkin ponnistukset ja uhrit johtivat meillä kaikkein mitättömimpiin tuloksiin.

Siksi että yhteiskunta ei ollut valmis. Siksi että ilman yleistä mielipidettä kapina valtavassakaan leirissä ei voi kehittyä miksikään.

Niin että kysymykseen "miksi siediite?" on aika vastata: emme me sietäneetkään! Luettuanne tiedätte, että me emme suinkaan sietäneet.

Erikoisleireissä me kohotimme *poliittisten* lipun, ja meistä tuli *poliittisia!*

V Runous paaden alla, totuus kiven alla

Leiritieni alussa halusin kovasti päästä yleisistä töistä mutta en osannut. Saavuttuani kuudentena vankeusvuotenani Ekibastuziin ryhdyin päinvastoin heti siivoamaan aivojani erilaisista leirikäsityksistä, yhteyksistä ja sommitelmista, jotka estävät aivoja keskittymästä mihinkään syvällisempään. Ja siksi minä en kituuttanut hanttimiehen tilapäiselämää, niin kuin sivistyneet ihmiset pakostakin tekevät, odotellessaan onnenpotkua ja loiseksi pääsemistä, — vaan täällä pakkotyössä päätin hankkia käsityöammatin. Boronjukin työprikaatissa meille — Oleg Ivanoville ja minulle — tarjoutuikin sellainen ammatti, muurarin. Ja eräässä kohtalon käänteessä olin myös valajana.

Aluksi oli arkuus, epäröinti: teenkö oikein? kestänkö minä? Meille epäkäytännöllisille pääolennoillehan on tuttukin työ vaikeampaa kuin muille saman prikaatin miehille. Mutta nimenomaan siitä päivästä, jona tietoisesti laskeuduin pohjalle ja tunsin sen lujasti jalkojeni alla — yhteisen, lujan, kivikovan kamaran — alkoivat elämäni tärkeimmät vuodet jotka soivat luonteelle sen lopulliset piirteet. Nyt elämäni ei enää tuntunut muuttuvan ylös ja alas, ja olen uskollinen siellä muokkaantuneille katsomuksille ja tottumuksille.

Ja sameudesta puhdistunut pää oli minulle tarpeen siksi, että olin jo kaksi vuotta kirjoittanut runoelmaa. Se palkitsi minua suuresti auttaessaan olemaan huomaamatta, mitä minun ruumiilleni tehtiin. Välistä apeassa rivistössä konepistoolimiesten huutojen kajahdellessa koin säkeiden ja kuvien paineen niin voimakkaasti, kuin olisin kiitänyt ilmassa rivistön yläpuolella — nopeasti sinne, *kohteeseen*, jossakin sopessa kirjoittaakseni muistiin. Niinä hetkinä olin sekä vapaa että onnellinen[1].

Mutta miten *kirjoittaa* erikoisleirissä? Korolenko kertoo, että hän kirjoitti vankilassakin, mutta — millainen järjestys heillä siellä oikein oli! Kirjoitti lyijykynällä (miksei takavarikoitu vaatteiden saumoja väänneltäessä?), jonka hän oli tuonut kiharassa tukassaan (miksei ajeltu päätä paljaaksi?), kirjoitti melussa (hyvä kun sai istuutua ja ojentaa jalkansa!). Olosuhteet olivat niin edulliset, että hän kykeni säilyttämään käsikirjoituksensa ja lähettämään vapauteen (se juuri on meidän aikalaisellemme kaikkein käsittämättömintä!).

Meillä ei sillä lailla kirjoiteta, ei edes leirissä! (Jopa tulevan romaanin henkilöiden nimiluonnoksetkin olivat erittäin vaarallisia — jonkin organisaation jäsenluetteloko?

[1] Kaikkihan riippuu siitä, millä mitataan! Vasili Kurotshkinista esimerkiksi kirjoitetaan, että hänen elämänsä yhdeksän vuotta Iskra-lehden lakkauttamisesta lähtien olivat hänelle "todellisen kuolinkamppailun vuosia": hän oli jäänyt ILMAN ÄÄNENKANNATTAJAANSA! Ja me, jotka emme tohdi haaveillakaan omasta äänenkannattajasta, emme millään saata ymmärtää: hänellä oli huone, hiljaisuus, pöytä, mustetta ja paperia, eikä syynejä pidetty, eikä kukaan takavarikoinut kirjoitettua — miksi siis kuolinkamppailu?

Minä merkitsin muistiin vain niiden juuren joko substantiivina tai adjektiiviksi muutettuna.) Muisti on ainoa kätköpaikka, jossa voi säilyttää kirjoitettua ja jossa sen saa viedyksi etsintöjen ja kuljetusten lävitse. Alussa en suurestikaan uskonut muistin mahdollisuuksiin ja siksi päätin kirjoittaa runomuotoon. Se oli tietenkin väkivaltaa alaa kohtaan. Myöhemmin havaitsin, että myös proosa hiertyy hyvin pääkoppamme sisällön salaisiin uumeniin. Turhien joutavien tietojen taakasta vapautettu vangin muisti hämmästyttää vetoisuudellaan ja kykenee aina vain laajenemaan.

Mutta ennen kuin tallettaa jotakin muistiinsa, tekee mieli kirjoittaa ja viimeistellä paperille. Kynän ja puhdasta paperia saa leirissä omistaa mutta *kirjoitettua* ei (ellei se ole runoelma Stalinista)[1]. Ja ellet ole lääkintäosastossa etkä ole kulttuuri- ja kasvatusosasto KVTsh:n hännystelijöitä, joudut aamulla ja illalla tarkastukseen vartiotuvan luona. Minä päätin kirjoittaa pienille lapuille 12—20 riviä kullekin ja viimeisteltyäni opetella ulkoa ja polttaa. Päätin lujasti olla luottamatta pelkkään paperin repimiseen.

Vankiloissa taas säkeiden sepittäminen ja hiominen oli tehtävä kokonaan mielessä. Niinpä taitoin tulitikunpätkiä ja asettelin savukekotelolle kahteen riviin — kymmenen yksikköä ja kymmenen kymmenyksikköä — ja mielessäni lausuen runoja jokaisen säkeen lausuttuani siirsin yhden tikun syrjään. Siirrettyäni kymmenen yksikköä siirsin yhden kymmenyksikön. (Mutta sekin oli tehtävä varuillaan: tuollainenkin viaton siirteleminen, jos siihen liittyi huulten liikuttelu tai poikkeuksellinen kasvojen ilme, olisi herättänyt epäilyksiä koputtelijoissa. Minä yritin siirrellä ikään kuin täysin hajamielisesti.) Joka viidennenkymmenennen ja sadannen säkeen painoin erityisesti mieleeni — tarkistussäkeiksi. Kerran kuussa toistin kaiken kirjoittamani. Jos tuolloin viidennenkymmenennen tai sadannen kohdalle osui toinen säe, minä toistin yhä uudelleen, kunnes sain välistä livahtaneen karkulaisen kiinni.

Kuibyshevin kauttakulkuvankilassa näin katolilaisten (liettualaisten) valmistavan omatekoisia vangin rukousnauhoja. He valmistivat niitä kostutetusta leipäpöperöstä, värjäsivät (poltetulla kumilla mustaksi, hammaspulverilla valkoiseksi, punaisella streptosydillä punaiseksi), pujottivat kosteina punottuun ja saippuoituun lankaan ja kuivattivat ikkunalaudalla. Minä liityin heidän seuraansa ja sanoin, että minäkin halusin rukoilla rukousnauhan avulla mutta että minun erikoislaatuisen uskontoni mukaan rukousnauhassa oli oltava sata helmeä (myöhemmin käsitin, että kaksikymmentä riitti ja että niin oli kätevämpi, ja valmistin itse korkeista), joista joka kymmenennen oli oltava pallon sijasta kuutio ja lisäksi viidennenkymmenennen ja sadannen oltava erotettavissa tunnustelemalla. Liettualaiset hämmästyivät uskonnollista pikkutarkkuuttani (kaikkein hurskaimmillakaan ei ollut kuin neljäkymmentä helmeä) mutta sydämellisen myötämielisesti auttoivat valmistamaan sellaisen rukousnauhan — ja sadanneksi laittoivat pienen tummanpunaisen sydämen. Tuosta heidän suurenmoisesta lahjastaan en sitten ikänä luopunutkaan vaan mittailin ja hypistelin sitä väljässä talvirukkasessani — katselmuksessa, marssilla, aina joutuessani odottamaan, seisaallani, eikä pakkanenkaan haitannut. Tarkastusten lävitse kuljetin sen niin ikään topparukkasen sisässä, josta sitä ei tuntenut. Muutamia kertoja vartijat löysivät sen mutta arvattuaan, että se oli rukoilemista varten, antoivat takaisin. Tuomioni loppuun

[1] Djakov kuvaa tällaista "luomista": Dmitrievski ja Tshetverikov selostavat suunnittelemansa romaanin aiheen leirin päällystölle ja saavat hyväksymisen. Operatiivivaltuutettu valvoo, ettei heitä lähetetä y l e i s i i n ! Sitten heidät poistetaan s a l a a vyöhykkeeltä ("etteivät benderalaiset repisi"), minkä jälkeen he jatkavat. Sekin runoutta paaden alla. Missä se romaani on?

saakka (kun minulla oli koossa jo 12000 riviä) ja sen jälkeen vielä karkotuksessakin tuo helminauha auttoi minua kirjoittamaan ja muistamaan.

Mutta sekään ei ollut aivan helppoa. Mitä enemmän kirjoitettua oli, sitä useampia päiviä kuukaudesta haukkasivat toistamiset. Ja erityisen vaarallista noissa toistamisissa on se, että kirjoitettu käy tutuksi ja tekijä lakkaa näkemästä, mikä on vahvaa ja mikä heikkoa. Ensimmäinen asu, muutoinkin kiireessä kiinnitetty, jotta tekstin voisi mahdollisimman nopeasti polttaa, jää ainoaksi. Ei voi suoda itselleen ylellisyyttä panna muutamaksi vuodeksi syrjään, unohtaa ja sitten katsella tuorein kriittisin silmin. Siksi ei voi kirjoittaa todella hyvin.

Eikä lappujen polttamisessa saanut viivytellä. Kolme kertaa kärähdin niiden suhteen pahasti, ja minut pelasti yksinomaan se, että kaikkein vaarallisimpia sanoja en milloinkaan pannut paperille vaan korvasin välillä. Kerran makasin ruohikossa loitolla muista, liian lähellä vyöhykettä (siinä oli hiljaisempaa) ja kirjoitin lappu ison kirjan väliin naamioituna. Vanhempi vartija Tatarin hiipi hiljaa aivan taakseni ja ehti nähdä, että minä en lukenut vaan kirjoitin.

— Annahan tänne! hän vaati paperilappua. Minä nousin sydän kylmänä ja ojensin paperin. Siinä oli:

Kaikki meille takaisin annetaan,
kohtalomme täyttyy viimein.
Muistan viisi vuorokautta jalan
Osterodesta Brodnitsaan
ajoi meitä (saattovartio) k(asakkain) ja t(ataarien).

Jos sanat "saattovartio" ja "tataarien" olisivat olleet runossa täydellisinä, Tatarin olisi raahannut minut operatiivivaltuutetun eteen, ja olisin paljastunut. Mutta tyhjät välit ammottivat mykkinä:

ajoi meitä ———— k ———— ja t ————

Kummankin ajatukset kulkivat omaa rataansa. Minä pelkäsin runoni puolesta, hän puolestaan luuli, että minä piirsin vyöhykkeen karttaa ja valmistelin karkaamista. Kuitenkin hän tutki löytöään otsa kurtussa. "Ajoi meitä" vihjasi jo tiettyyn suuntaan. Mutta "viisi vuorokautta" vasta pani hänen aivonsa raksuttamaan erityisesti. Minä en tullut ajatelleeksikaan, minkä assosiaation ne voisivat herättää! *Viisi vuorokautta* — sehän oli leirin standardiyhdistelmä, siinä muodossa annettiin karsserimääräys.

— Viisi vuorokautta — kenelle? Kenestä tässä puhutaan? hän tiukkasi synkkänä.

Vaivoin sain hänet vakuuttumaan (paikannimillä Osterode ja Brodnitsa), että jonkun rintamarunoahan minä siinä muistelin vaan en kaikkia sanoja muistanut.

— Miksi sinun pitää muistella? Muistella ei saa! hän varoitti synkästi. — Varo itseäsi, jos vielä kerran täällä makailet!...

Tapaus tuntuu merkityksettömältä nyt, kun siitä kertoo. Mutta silloin se oli minulle, kurjalle orjalle, valtava tapahtuma: minä menetin mahdollisuuden loikoilla sivussa melusta, ja jos olisin toistamiseen ja toinen runo hallussani jäänyt samaisen Tatarinin kynsiin, minua vastaan olisi aivan hyvin voitu käynnistää tutkimus ja tarkkailua tehostaa.

Enkä minä enää voinut lakata kirjoittamastakaan!...

Toisella kerralla minä vastoin tapojani kirjoitin töissä kerralla kuusikymmentä säettä näytelmääni[1] enkä kyennyt varjelemaan paperia leiriin palattaessa. Tosin siinä-

[1] 'Pir pobeditelei' (Voittajien juhla).

kin oli monien sanojen asemesta tyhjä tila. Vartija, yksinkertainen latuskanenäinen poika, tarkasteli saalistaan ihmeissään:

— Kirje vai? hän kysyi.

(Kohteeseen viety kirje haiskahti pelkältä karsserilta. Mutta oudoksi olisi "kirje" paljastunut, jos se olisi luovutettu operatiivivaltuutetulle!)

— Se on harrastelijatoimintaa varten, minä valehtelin röyhkeästi. — Yritän muistella näytelmää. Tulkaa katsomaan, jahka se esitetään.

Poika katsoi lappuun ja sitten minuun ja sanoi:

— Terve mies mutta päästään vialla!

Ja hän repi paperini kahtia ja sitten uudelleen kahtia ja vielä kerran. Minä pelästyin, että hän heittää silput maahan, palathan jäivät melko isoiksi, ja siinä vartiotuvan luonahan ne olisivat voineet joutua valppaamman vartijan käsiin, ja seisoihan itse kuripäällikkö Matsehovskikin muutaman askeleen päässä meistä valvomassa tarkastusta. Mutta näköjään heitä oli kielletty heittelemästä roskia vartiotuvan luo, elleivät halunneet joutua itse siivoamaan, ja niin vartija pisti paperinsilput kouraani kuin uurnaan. Minä kävelin portista ja menin kiireesti heittämään paperinpalat uuniin.

Kolmannella kerralla minulta oli jäänyt polttamatta melkoinen pätkä runoelmaa, mutta ollessani työssä BURin rakennustyömaalla en malttanut vaan kirjoitin vielä 'Muurarin'. Me emme silloin poistuneet vyöhykkeeltä, eikä meitä siis pantu yksilölliseen ruumiintarkastukseen. 'Muurari' oli jo kolmen päivän ikäinen, kun minä pimeällä juuri ennen iltatarkastusta menin ulos toistamaan sen viimeisen kerran polttaakseni sen sitten heti. Etsin hiljaisuutta ja yksinäisyyttä ja niinpä menin lähemmäksi vyöhykkeen rajaa mutta aivan unohdin, että tulin lähelle kohtaa, josta Tenno oli hiljattain karannut piikkilangan alitse. Ja näköjään vartija väijyi piilossa, hän nappasi minua heti kauluksesta ja lähti pimeässä viemään BURiin. Pimeyden turvin rypistin vaivihkaa 'Muurarini' ja heitin umpimähkään taakseni. Tuuli jonkin verran, eikä vartija kuullut rypistämistä eikä paperin kahinaa.

Enkä minä ollenkaan muistanut, että mukanani oli toinenkin runoelman katkelma. BURissa minut tarkastettiin ja löydettiin onneksi miltei epärikollinen rintamakatkelma (runoelmasta 'Prusskie notshi' — Preussin öitä).

Vartion päällikkö, aivan lukutaitoinen ylikersantti, luki runon.

— Mikä tämä on?

— Tvardovskia! minä vastasin lujasti. — 'Vasili Terkinista'.

(Niin risteytyivät ensimmäisen kerran tiemme — Tvardovskin ja minun!)

— Tvar-dovskia! kersantti nyökkäsi kunnioittavasti. — Mitä sinä sillä teet?

— Kirjojahan ei ole. Niinpä minä sitten muistelen, lukaisen silloin tällöin.

Ase minulta takavarikoitiin — partakoneenterän puolikas — mutta runo annettiin takaisin, ja minut olisi päästetty, ja olisin voinut käydä etsimässä vielä 'Muurarinkin'. Mutta tarkastus oli sillä välin jo pidetty, eikä vyöhykkeellä saanut liikkua, — vartija saattoi minut parakkiin ja telkesi sinne.

Nukuin huonosti sinä yönä. Ulkona nousi raju tuuli. Minne tuuli nyt saattoi kuljettaa 'Muurarini' paperipallon? Kaikista tyhjistä väleistä huolimatta runon ajatus oli ilmeinen. Ja tekstistä kävi selvästi ilmi, että tekijä kuului BURia muuraavaan prikaatiin. Ja länsiukrainalaisten joukosta minut oli helppo löytää.

Ja niin kaikki minun monien vuosien aikana kirjoittamani — jo tehty ja vielä paljon enemmän mietittyä — kaikki ajelehti avuttomana paperipallona jossakin vyöhykkeellä tai arolla. Ja minä — rukoilin. Kun meidän on paha olla, me emme häpeile Jumalaa. Me häpeilemme Häntä silloin, kun meidän on hyvä olla.

Aamulla herätyksen jälkeen viideltä menin tuulta haukkoen samalle paikalle. Jopa pieniä kiviäkin tuuli lakaisi liikkeelle ja nakkeli päin naamaa. Turhaa oli etsiäkään! Tuuli puhalsi siitä paikasta esikuntaparakin suuntaan, edelleen kuriparakkiin päin (jossa vartijat niin ikään usein pujahtelivat ja jossa oli paljon piikkilankaa) sekä vihdoin vyöhykkeen ulkopuolelle, kylän tielle. Tunnin verran ennen auringonnousua harhailin kumarassa, turhaan. Ja olin jo luopunut toivosta. Mutta kun sitten sarasti — valkoinen paperipallo häämötti silmiini kolmen askeleen päässä kohdasta, jossa olin heittänyt sen maahan! Tuuli oli kuljettanut sen sivuun ja kiilannut maassa makaavien lautojen väliin.

Näen siinä yhä ihmeen.

Sillä tavalla minä kirjoitin. Talvella lämmittelysuojassa, keväällä ja kesällä telineillä, itse muuraustyömaalla: kahden laastilaatikollisen välillä panin paperin tiilipinolle ja lyijykynänpätkällä (salaa naapureilta) merkitsin muistiin säkeitä, jotka olivat vilistäneet mieleeni edellistä laatikollista läiskiessäni. Minä elin kuin unessa, ruokalassa istuessani pyhän litkun ääressä en aina tuntenut sen makua enkä kuullut ympärilläolijoita — minä kiipeilin aina vain riveilläni ja kartutin niitä niin kuin seinän tiiliä. Minua tarkastettiin, laskettiin ja ajeltiin rivistössä arolla, mutta — minä näin näytelmäni kohtauksen, verhojen värin, huonekalujen sijoittelun, näyttämövalaistuksen täplät, näyttelijöiden jokaisen siirtymisen.

Pojat murtautuivat autolla piikkilangan lävitse, kiipesivät sen alitse, ylittivät lumimyrskyn aikana kinosta pitkin, mutta — minulle taas ei piikkilankaa tavallaan ollutkaan, minä olin koko ajan pitkällisellä, kaukaisella karkumatkallani, mutta sitä eivät vartijat pystyneet havaitsemaan lukiessaan päitä.

Minä ymmärsin, etten minä ollut ainoa sellainen, että pääsin koskettamaan suurta Salaisuutta, joka samanlaisissa yksinäisissä rintakehissä kypsyi salaa Arkkipelagin hajalle ripotelluilla saarilla joskus tulevina vuosina, ehkä vasta kuolemamme jälkeen, paljastuakseen ja sulautuakseen tulevaisuuden Venäjän kirjallisuuteen.

(Vuonna 1956 jo silloin olemassa olleesta *samizdatista* luin ensimmäisen suppean kokoelman Varlam Shalamovin runoja ja aloin vavista, aivan kuin veljen kohtaamisesta:

Tämä ei ole leikkiä — tiedän,
tämä on kuolema.
Vaan Arkhimedeen lailla elämänkään tähden
en hellitä kynää, en rypistä paperia.

Hänkin kirjoitti leirissä! — salaa kaikilta, lähetti saman yksinäisen vastauksettoman huudon pimeyteen:

Sillä vain hautain pitkä rivi
minun muistini on
jonne alastonna itsekin kävisin
ellen olisi luvannut
itkeä, laulaa loppuun saakka
hinnalla millä hyvänsä
aivan kuin vainajankin elämässä
olisi alkukin...)

Moniako sellaisia meitä silloin oli? Luulen että paljon enemmän kuin näinä välivuosina on pintaan kohonnut. Kaikkien ei suotu elää. Joku kätki pullollisen paperia maahan mutta ei kertonut kenellekään paikkaa. Joku antoi säilytettäväksi mutta huolimattomiin tai päinvastoin liiankin varovaisiin käsiin. Joku ei ehtinyt kirjoittaakaan.

Ja edes Ekibastuzin pikkusaarella — ehdimmekö muka tunnistaa toisiamme? kannustaa? tukea? Sillä mehän pakoilimme kaikkia kuin sudet ja siis toisiamme myös. Mutta siitäkin huolimatta tulin Ekibastuzissa tuntemaan muutamia.

Yllättävästi tutustuin — baptistien kautta — uskonnolliseen runoilijaan Anatoli Vasiljevitsh Siliniin. Hän oli silloin yli neljänkymmenen. Hänen kasvonsa eivät olleet mitenkään silmiinpistävät. Hänen ajeltu päänsä työnsi punertavaa, myös kulmakarvat olivat punertavat. Hän suhtautui kaikkiin aina myöntyvästi ja pehmeästi mutta pidättyvästi. Vasta kun olimme perusteellisesti keskustelleet ja alkaneet sunnuntaisin — jotka eivät olleet työpäiviä — tuntikausia kävellä vyöhykkeellä, ja hän lausui minulle hyvin pitkiä hengellisiä runoelmiaan (hän kirjoitti niitä siellä, leirissä, niin kuin minäkin), minä jo ties monennenko kerran hämmästyin, miten pettävän tavallisen ulkonaön taakse poikkeukselliset sielut välistä kätkeytyvät.

Silin, entinen irtolaislapsi, lastenkodin kasvatti, ateisti, pääsi sotavankeudessa Saksassa käsiksi uskonnollisiin kirjoihin, ja ne tempasivat hänet mukaansa. Sen jälkeen hänestä tuli paitsi uskova peräti — filosofi ja jumaluusoppinut! Ja koska hän juuri "sen jälkeen" oli istunut yhtä päätä vankilassa tai leirissä, hän oli joutunut koko tämän jumaluusoppineen tiensä taivaltamaan yksin, löytämään itseään varten jo ennen häntä löydetyn, kenties harhaillen — sillä hänellähän ei ollut "sen jälkeen" ollut sen enempää kirjoja kuin neuvojiakaan. Nyt hän oli hanttimiehenä maankaivuutyössä ja ponnisteli täyttääkseen ylivoimaisen normin, palasi polvet hetkuen ja kädet täristen — mutta silti niin päivällä kuin illallakin hänen aivoissaan pyörivät hänen runoelmansa jambit, nelipolvista, vapaassa järjestyksessä riimitettyä, alusta loppuun mielessä sepitettyä. Luulen että hän siinä vaiheessa muisti jo lähes parikymmentä tuhatta säettä. Niihinkin hän asennoitui palveluksenomaisesti: keino muistaa ja keino välittää muille.

Hänen maailmankatsomustaan kaunisti ja lämmitti suuresti hänen Luonnon Palatsin tuntemuksensa. Hän kumartui vyöhykkeemme hedelmättömään kamaraan laittomasti kasvaneen harvan ruohon ylitse ja huudahti:

— Miten ihanaa maan ruoho on! Mutta senkin on Luoja antanut ihmisen makuualustaksi! Siispä miten paljon ihanampia täytyykään meidän olla!

— Mutta kuinka ihmeessä: "Älkää rakastako maailmaa älkääkä sitä, mikä maailmassa on"? (Lahkolaiset toistivat sitä usein.)

Hän hymyili anteeksipyytävästi. Hän osasi sovittaa tuolla hymyllään:

— Jopa lihallisesta maallisesta rakkaudestakin ilmenee meidän korkein pyrkimyksemme Yhtymiseen!

Teodikean eli puolustuksen sille, miksi pahan on oltava olemassa, hän muotoili näin:

Täydellisyyden Henki sallii
epätäydellisyyden ja sielun kärsimyksen
siksi että ilman sitä
autuuden hintaa ei tiedettäisi.
.....
Ankara laki, mutta vain sen avulla
pienet kuolevaiset käsittävät
suuren ikuisen maailman.

Kristuksen kärsimykset ihmisruumiissa hän haastavasti selitti ei vain välttämättömyydellä lunastaa ihmisten synnit vaan myös Jumalan halulla *kokea* maalliset kärsimykset. Silin väitti rohkeasti:

— Noista kärsimyksistä Jumala oli aina *tiennyt*, mutta Hän ei ollut milloinkaan aikaisemmin *tuntenut* niitä!

Samoin myös Antikristuksesta, joka
Ihmisen vapaassa sielussa
turmeli pyrkimyksen Valoon
ja rajoitti ajan valolla,

Silin löysi tuoreita inhimillisiä sanoja:

Suuri enkeli kielsi annetun autuuden,
koska ei ollut kärsinyt ihmisten lailla.
Murheetta rakkaus hänelläkään
ei tuntenut täydellisyyttä.

Näin vapaasti ajattelevan Silinin avarasta sydämestä löytyi turvapaikka kaikille kristinuskon vivahteille:

Niiden ydin on se,
että myös Kristuksen opeissa
jokainen nero on omintakeinen.

Materialistien kiukkuiselle hämmästelylle siitä, miten henki voi synnyttää materian, Silin vain hymyili:

— He eivät halua pysähtyä miettimään: entä miten karkea materia voi synnyttää Hengen? Tässä järjestyksessä — eikö se muka ole ihme? Sehän olisi vielä suurempi ihme!

Minun aivoni olivat tupaten täynnä omia säkeitäni, ja vain nämä murenat onnistuin tallettamaan kuulemistani Silinin runoista — pelossa ettei hän itse onnistu säilyttämään mitään. Eräässä hänen runoelmassaan sankari, jolla oli antiikin kreikkalainen nimi (olen unohtanut sen), piti kuvitellun puheen Yhdistyneiden kansakuntien täysistunnossa — henkisen ohjelman koko ihmiskunnalle. Tuolla runoilijalla, nääntyneellä tuhoutumaan tuomitulla orjalla neljine häneen ripusteltuine numeroineen, oli rinnassaan enemmän sanottavaa eläville kuin kokonaisella laumalla lehtiin ja kustantamoihin ja radioon iskostuneita, joita eivät tarvitse muut kuin he itse. Anatoli Vasiljevitsh valmistui ennen sotaa pedagogisen instituutin kirjallisuustiedekunnasta. Nyt hänellä — niin kuin minullakin — oli jäljellä kolmisen vuotta karkotukseen "vapautumiseen". Hänen ainoa ammatinsa oli kirjallisuuden opettaminen koulussa. Tuntui epätodennäköiseltä, että meitä, entisiä vankeja, päästettäisiin kouluun. Mutta entä jos?

— Minä en rupea opettamaan lapsille valheita! Minä kerron lapsille totuuden Jumalasta, elämän Hengestä.

— Mutta teidäthän erotetaan heti ensimmäisen tunnin jälkeen!

Silin painoi päänsä ja vastasi hiljaa:

— Erottakoot.

Ja selvästi näki, että hän ei antaisi periksi. Hän ei rupeaisi vilpistelemään vain saadakseen hakun sijasta pidellä koulupäiväkirjaa.

Sääliä ja ihailua tuntien katselin tuota punertavaa huomaamattoman näköistä miestä, joka ei ollut tuntenut vanhempiaan, joka ei ollut tuntenut opettajiaan ja jonka

koko elämä oli ollut yhtä vaikeaa kuin Ekibastuzin kivisen kamaran kääntäminen lapiolla.

Silin ja baptistit söivät yhteisestä padasta, jakoivat niin leivän kuin puuronkin. Tietenkin hän kaipasi kiitollisia kuulijoita, jonkunhan kanssa hänen oli Raamattua luettava ja tulkittava — ja salattava itse kirja. Mutta varsinaisesti ortodokseja hän joko ei etsinyt (koska epäili, että he voisivat torjua hänet harhaoppisena) tai ei löytänyt: heitä oli leirissämme vähän — muita kuin länsiukrainalaisia — tai sitten he eivät olleet käyttäytymisessään kovinkaan johdonmukaisia. Baptistit taas tuntuivat arvostavan Siliniä, kuuntelivat häntä ja peräti lukivat joukkoonsa, vaikka heitäkään eivät hänen kaikki harhaoppinsa miellyttäneet, mutta he toivoivat vähitellen onnistuvansa kääntyttämään hänet omakseen. Silin muuttui valjuksi keskustellessaan kanssani heidän läsnä ollessaan, mutta kun heitä ei ollut, hän intoutui. Hänelle oli vaikeaa typistää itseään heidän uskoonsa, vaikka heidän uskonsa olikin erittäin luja, puhdas ja kiihkeä ja auttoi heitä kestämään pakkotyön horjumatta ja sielun sortumatta. Kaikki he ovat rehellisiä, sopuisia, työteliäitä, avoimia, uskollisia Kristukselle.

Juuri siksi heitä kitketäänkin niin päättäväisesti. Vuosina 1948—50 *pelkästään* kuulumisesta baptistiyhteisöön useat sadat heikäläiset saivat 25 vuotta vankeutta, ja heidät lähetettiin erikoisleireihin. (Sillä *yhteisöhän* on organisaatio![1])

* * *

Leirissä ei ole niin kuin vapaudessa. Vapaudessa jokainen yrittää varomattomasti korostaa ja ilmaista itseään ulkonaisesti. Näkee helpommin, kuka mihinkin tähtää. Vankeudessa päinvastoin kaikki ovat kasvottomia — sama kerintä, sama sänki, samanlaiset lakit, samanlaiset takit. Tuulet, ahavoituma, lika ja raskas työ ovat vääristäneet henkisen ilmeen. Vaaditaan tottumusta, jotta kasvottoman alennetun ulkomuodon lävitse erottaisi sielun valon.

Mutta sielun tuikahdukset vaeltavat, tunkeutuvat lävitse toisiaan kohti. Tapahtuu vaistomaista tutustumista ja toistensa kaltaisten kokoontumista.

Kaikkein nopeimmin ja parhaiten oppii tuntemaan ihmisen, jos saa tietoonsa edes sirpaleen hänen elämäkerrastaan. Niinpä miehiä on kaivuutyössä vierekkäin. Alkaa sataa sakeaa pehmeää lunta. Koko prikaati on mennyt korsuun — ehkä siksi, että kohta on tauko. Mutta yksi miehistä on jäänyt seisomaan. Hän seisoo hievahtamatta montun reunalla lapioonsa nojaten, aivan kuin hänen olisi mukava niin, kuin patsas. Ja niin kuin patsaan lumi peittää hänen päänsä, olkapäät, käsivarret. Onko se hänelle yhdentekevää? vai peräti miellyttävää? Hän katsoo lumihiutaleiden kiehunnan lävitse — vyöhykkeelle, valkealle arolle. Hän on vankkaluinen, leveäharteinen, hänellä on leveät vaalen karhean sängen peittämät kasvot. Hän on aina perusteellinen, verkkainen, hyvin rauhallinen. Hän on jäänyt seisomaan — katselemaan maailmaa ja ajattelemaan. Täällä häntä ei ole.

Minä en tunne häntä, mutta hänen ystävänsä Redkin on kertonut minulle hänestä. Tuo mies on tolstoilainen. Hän varttui taantumukselliseen vakaumukseen, että tappaa ei saa (ei edes Edistyksellisen Opin nimessä!) eikä siksi liioin tarttua aseeseen. Vuonna 1941 hänet mobilisoitiin. Hän heitti aseen pois ja lähellä Kushaa, jonne hänet oli lähe-

[1] Hrushtshevin kaudella heidän vainoamisensa lieveni vain tuomioiden pituuden suhteen, ei varsinaiselta olemukseltaan (ks. VII osa).

tetty, ylitti Afganistanin rajan. Siellä ei ollut saksalaisia, eikä näitä sinne odotettukaan, ja hän olisi rauhaisasti palvellut koko sodan ajan kertaakaan laukaisematta elävää kohti mutta — pelkkä tuon raudan kanniskeleminen selässä oli vastenmielistä hänen vakaumuksilleen. Hän laskelmoi, että afgaanit kunnioittaisivat hänen oikeuttaan olla tappamatta ihmisiä ja päästäisivät hänet suvaitsevaiseen Intiaan. Mutta Afganistanin hallitus osoittautui lurjukseksi niin kuin kaikki hallitukset. Se pelkäsi kaikkivoivan naapurin vihoja ja pisti karkurin kahleisiin. Ja juuri niin, jalkoja puristavissa kahleissa, liikkumatta, häntä pidettiin kolme vuotta vankilassa — odoteltiin, kumpi voittaa. Neuvostot voittivat — ja afgaanit palauttivat niille sotilaskarkurin. Siitä vasta alettiinkin hänen nykyistä *tuomiotaan* laskea.

Ja siinä hän seisoo liikahtamatta lumisateessa, kuin osa tätä luontoa. Valtioko hänet maailmaan synnytti? Miksi valtio otti päättääkseen, miten tuon ihmisen on elettävä?

Meillä ei ole mitään sitä vastaan, että Leo Tolstoi on maanmiehemme. Se on laadun merkki. (Postimerkinkin voi päästää liikkeelle.) Ja voi käyttää ulkomaalaisia Jasnaja Poljanassa. Ja me niin mielellämme imeskelemme sitä, että hän oli tsarismia vastaan ja että hänet julistettiin kirkonkiroukseen (selostajan ääni oikein värähtää). Mutta jos joku, hyvät maanmiehet, on ottanut Tolstoin todesta, jos meille on varttunut ihkaelävä tolstoilainen, niin — auta armias! — älä tule lähelle meidän telaketjujamme!!

...Välistä rakennuksella juokset pyytämään vankikympiltä metrimitan — on mitattava, paljonko on muurattu. Hän on kovin tarkka mitastaan eikä tunne sinua — täällä on monia prikaateja — mutta jostakin syystä heti aseettomasti ojentaa kalleutensa sinulle (ja leirin käsitysten mukaan se on yksinkertaisesti tyhmää!). Ja kun sinä vielä palautatkin tuon metrimitan hänelle, hän on erittäin kiitollinen sinulle. Miten tuollainen outo tyyppi voi olla leirissä kymppinä? Hänellä on muukalaisen korostus. Jaaha, hän onkin kuulemma puolalainen, nimeltään Juri Vengerski. Kuulet hänestä vielä.

...Välistä kuljet rivistössä, ja pitäisi hypistellä rukousnauhaa rukkasessa tai miettiä seuraavia säkeitä, mutta — kovin kiinnostava sattuu olemaan naapurisi viiden rivissä: uusi kasvo, kohteeseenne on lähetetty uusi prikaati. Vanhahko älykäs miellyttävä juutalainen, jonka ilme on viisaan ivallinen. Hänen nimensä on Masamed, hän on valmistunut yliopistosta — mistä, mistä? Bukarestin yliopistosta biopsykologian alalta. Hänellä on muun muassa tällaisia erikoisaloja: fysionomisti, grafologi. Lisäksi hän on joogi ja valmis vaikka huomispäivänä aloittamaan kanssasi Hatha-joogan kurssin. (Voihan itku: liian vähän aikaa meille annetaan tässä yliopistossa! Minä läkähdyn! kaikkea en ehdi omaksua!)

Myöhemmin tarkkailen häntä enemmän työ- ja asuinvyöhykkeellä. Maanmiehet tarjoutuivat järjestämään hänet konttoriin, mutta hän ei mennyt: hänelle on tärkeää osoittaa, että juutalainenkin selviytyy erinomaisesti yleisissä. Ja viisikymmentävuotiaana hän iskee pelottomasti hakullaan. Mutta toden totta, niin kuin oikea joogi ainakin, hän hallitsee ruumiinsa: kymmenen Celcius-asteen pakkasessa hän riisuutuu ja pyytää tovereitaan valelemaan häntä paloruiskulla. Hän syökin toisin kuin me muut — ei kiirehdi mahdollisimman nopeasti tyrkkäämään puuroannosta suuhunsa vaan: poispäin kääntyen, hitaasti, keskittyneesti, pienin nielaisuin syö erikoisella pikkuruisella lusikalla[1].

[1] Tosin hän kuolee pian kuin tavallinen kuolevainen tavalliseen sydänhalvaukseen.

...Useinhan sitä marssilla hankkii kiinnostavan uuden tuttavuuden. Mutta yleensä rivistössä on vähän hankalaa: saattovartio karjuu, naapurit sähähtelevät ("teidän takia meidätkin...!"), töihin mennään velttoina, kun taas töistä palattaessa on liian kiire, ja sitten tuuli vielä iskee suoraan vasten kuonoa. Ja äkkiä — no niin, tämä tapaus on aivan EPÄTYYPILLINEN, niin kuin sosialistiset realistit sanovat. Ties mikä poikkeuksellinen tapaus.

Reunimmaisena kulkee pikkuinen mies, jolla on tuuhea musta parta. (Hänellä oli se, kun hänet viimeksi vangittiin, ja sellaisena hänet valokuvattiin, ja siksi se on jätetty leirissä ajamatta pois.) Hän harppoo reippaasti, arvostaan tietoisena ja narulla sidottu piirustuspaperirulla kainalossa. Se on hänen rationalisoimisehdotuksensa tai keksintönsä, jokin uutuus, josta hän on kovin ylpeä. Hän on laatinut piirustuksen tuotannossa ja käynyt näyttämässä jollekin leirissä ja kuljettaa sitä nyt takaisin työpaikalle. Ja äkkiä häijy tuuli riuhtaisee rullan hänen kainalostaan ja lähtee kierittämään poispäin rivistöstä. Luonnollisena reaktiona Arnold Rappoport (lukija tuntee hänet jo) ottaa askeleen rullan perään, toisen, kolmannen askeleen, mutta — rulla kierii eteenpäin, kahden saattovartijan välistä, jo ketjun ulkopuolelle! Nyt Rappoportin pitäisi pysähtyä, sillä "askel oikeaan, askel vasempaan — varoituksitta!" mutta — piirustus! Rappoport laukkaa piirustuksensa perässä kumartuneena, kädet ojossa — häijy kohtalo kuljettaa pois hänen teknistä ideaansa! Arnold kurkottaa käsillään, sormet kuin haravat — barbaari! älä kajoa piirustuksiini! Rivistö näki, typertyi ja pysähtyi itsestään. Konepistoolit kohoavat, liikkuvat raksahtavat!... Tarpeeksi pöllöä ei ole! kukaan ei ammu! barbaarit ymmärtävät, että tämä ei ole karkaamisyritys! Jopa heidänkin tärveltyihin aivoihinsa tunkeutuu ymmärrettävänä tämä kuva: tekijä ajaa takaa pakenevaa luomustaan! Juostuaan vielä viitisentoista askelta saattovartion viivan ulkopuolelle Rappoport saa rullan kiinni, suoristautuu ja palaa erittäin tyytyväisenä riviin. Palaa toisesta maailmasta...

Vaikka Rappoport onkin kahmaissut keskimääräistä leirinormia paljon enemmän (lasten tuomion ja *kympin* jälkeen tuli karkotus ja nyt taas uusi *kymppi*), hän elää ja liikkuu, ja hänen silmänsä loistavat, ja vaikka ne ovatkin aina iloiset, ne on luotu kärsimystä varten, erittäin ilmeikkäät silmät. Hän ylpeilee sillä, että vankeusvuodet eivät ole vanhentaneet häntä hiukkaakaan, eivät ole lannistaneet häntä. Tosin insinööri kun on hän työskentelee koko ajan jonakin tuotantoloisena, ja hänen kelpaa esiintyä reippaasti. Hän suhtautuu työhönsä innostuneesti mutta sen lisäksi vaalii myös sielun luomuksia.

Hän on avara luonne, joka haluaisi tarttua kaikkeen. Aikoinaan hän suunnitteli kirjan kirjoittamista, samanlaisen kuin tämä minun kirjani — kaikki leireistä — mutta ei saanut aloitettua. Hän toiselle luomukselleen me — kaikki Arnoldin ystävät — nauramme yhdessä: ties monettako vuotta Arnold kärsivällisesti laatii teknistä yleishakuteosta, joka käsittää kaikki modernin tekniikan ja luonnontieteiden haarat (niin radioputkien lajit kuin norsun keskipainonkin) ja jonka on määrä olla — taskukokoa. Otettuaan opiksi tuosta naurusta Rappoport esittelee toista mielityötään minulle vaivihkaa. Mustassa ruudullisessa vihossa: traktaatti 'Rakkaudesta' — uusi, sillä Stendhalin teos ei tyydytä häntä alkuunkaan. Rappoportin vihossa on toistaiseksi vain viimeistelemättömiä ja irrallisia huomioita. Mutta ihmiseltä, joka on viettänyt puolet elämästään leireissä, — niin siveellistä! Tässä muutamia otteita[1]:

[1] Siitä on kulunut monta vuotta. Rappoport jätti traktaattinsa kesken, ja lainaan hänen luvallaan.

— Valloittaa rakastamatta on ruumiiltaan ja hengeltään köyhien onneton osa. Ja miehet kerskailevat sillä, pitävät "voittonaan".

— Valloitus, jota ei ole valmistettu tunteen elimellisellä kehittymisellä, tuottaa ilon asemesta häpeää, inhoa. Meidän aikamme miehet, jotka uhraavat kaiken energiansa ansaitsemiselle, työlleen, vallalle, ovat menettäneet korkeimman rakkauden geenin. Naisten erehtymättömälle vaistolle taas päinvastoin valloitus on vasta todellisen läheisyyden ensimmäinen askel. Vasta sen jälkeen nainen tunnustaa miehen omakseen ja alkaa sinutella tätä. Jopa satunnaisesti antautunut nainenkin kokee kiitollisen hellyyden tulvahduksen.

— Mustasukkaisuus on loukattua itserakkautta. Oikea rakkaus, joka jää vaille vastarakkautta, ei tunne mustasukkaisuutta vaan kuolee, luutuu.

— Tieteen, taiteen ja uskonnon ohella rakkauskin on maailmaan *perehtymisen* menetelmä.

Paitsi että Arnold Lvovitshilla on näin vastakkaisia harrastuksia, hän tuntee myös erilaisia ihmisiä. Hän tutustuttaa minut henkilöön, jonka olisin sivuuttanut huomaamatta: ensi näkemältä tavallinen viimeisillään oleva dystrofiaa poteva vanki, jonka solisluut sojottavat leiripuseron alta kuin vainajalla. Hänen pitkänhuiskeutensa tekee laihuuden vieläkin silmiinpistävämmäksi. Hän on jo synnynnäisestikin tumma, mutta hänen paljaaksi ajeltu päänsä on vielä siitäkin paahtunut Kazahstanin auringossa. Hän raahautuu vielä vyöhykkeeltä, tarrautuu kantolaatikkoon ollakseen kaatumatta. Hän on kreikkalainen! ja runoilija hänkin! jälleen yksi! Hänen runokokoelmansa on julkaistu uuskreikaksi Ateenassa. Mutta koska hän ei ole ateenalainen vaan neuvostoliittolainen vanki (ja Neuvostoliiton kansalainen), meikäläiset lehdet eivät vuodata kyyneleitä hänen vuokseen.

Hän on keski-ikäinen mutta jo kuoleman partaalla. Minä yritän surkeasti ja avuttomasti karkottaa noita ajatuksia hänen mielestään. Hän naurahtaa viisaasti ja heikonpuoleisella venäjän kielellä selittää minulle, että kuolemassa pelottavaa ei ole suinkaan kuolema itse vaan ainoastaan moraalinen valmistautuminen siihen. Hän *on jo tuntenut* pelkoa ja katkeruutta ja mielipahaa ja hän on jo itkemisensä itkenyt ja täydellisesti jo kokenut väistämättömän kuolemansa ja on nyt aivan valmis. Ja hänen ruumiinsa tarvitsee enää kuolla loppuun.

Kuinka paljon ihmisten joukossa onkaan runoilijoita! — niin paljon ettei uskokaan! (Minä menen välistä oikein ymmälle.) Tämä kreikkalainen odottaa kuolemaa, mutta nuo kaksi nuorta odottavat vain tuomionsa päättymistä ja tulevaa kirjallista mainetta. He ovat runoilijoita avoimesti, salailematta. Yhteistä heissä on se, että molemmat ovat jollakin tapaa valoisia, puhtaita. Molemmat ovat lukunsa kesken jättäneitä ylioppilaita. Kolja Borovikov on Pisarevin ihailija (ja siis Pushkinin vihamies) ja on työssä lääkintäpuolella välskärinä. Tveristä kotoisin oleva Jurotshka Kireev on Blokin ihailija ja kirjoittaa Blokin tyyliin ja käy työssä vyöhykkeen ulkopuolella verstaiden konttorissa. Hänen ystävänsä (ja millaiset ystävät! — kaksikymmentä vuotta häntä vanhemmat perheenisät) naureskelevat hänelle, että pohjoisessa ojennustyöleirissä muuan kaikkien käytettävissä ollut romaniatar tarjosi itseään hänelle mutta että hän ei ymmärtänyt vaan kirjoitteli naiselle sonetteja. Helppo uskoa, kun katselee hänen puhdasta pikku naamaansa. Kirottu nuoruuden neitseellisyys, jota nyt on kiskottava läpi leirien!

...Toisia ihmisiä tarkkailet sinä, toiset tarkkailevat sinua. Suuressa sekavassa parakissa, jossa asuu, puikkelehtii ja makaa neljäsataa miestä, minä illallisen jälkeen ja ikävien iltatarkastusten aikana luen Dalin sanakirjaa — ainoaa kirjaa, jonka olen on-

nistunut kuljettamaan Ekibastuziin saakka ja joka minun oli pakko täällä antaa tärvellä leimalla "Steplag — KVTsh". Minä en milloinkaan käännä lehteä, sillä tynkäillan aikana ehdin lukea tuskin puoli sivua. Niin minä istun tai maleksin tarkistuksen aikana kirjan yhteen kohtaan uppoutuneena. Olen jo tottunut siihen, että kaikki uudet tulokkaat kysyvät, mikä paksu kirja se on, ja ihmettelevät, että mitä pirua minä sitä luen. — Kaikkein vaarattominta luettavaa, minä vitsailen. — Tällä *ei ainakaan nappaa uutta pykälää*.[1]

Mutta monia mielenkiintoisia tuttavuuksia syntyy tämänkin kirjan vaiheilla. Niinpä luokseni tulee pikkuinen kukon näköinen mies — uhmakas nenä, terävä ivallinen katse — ja sanoo joikuvasti ääntäen:

— Sallikaa minun tiedustella, mitä kirjaa te luette?

Sana sanalta, sunnuntai sunnuntailta, kuukausi kuukaudelta tuosta ihmisestä avautuu eteeni pienoismaailma, jossa tiivistyy maani historia puolen vuosisadan ajalta. Vasili Grigorjevitsh Vlasov (sama Kadyin oikeudenkäynnin mies, joka on jo kiskonut 14 vuotta 20:n vuoden tuomiostaan) pitää itseään talousmiehenä ja poliitikkona lainkaan aavistamatta, että hän on sanataiteilija — puhutun sanan vain. Kertoopa hän sitten heinänteosta tai kauppiaan puodista (jossa oli pikkupoikana työssä) tai punaarmeijan yksiköstä tai vanhasta kartanosta tai elinten pyövelistä tai laitakaupungin kyltymättömästä akasta — kaikki se muovautuu eteeni niin vankasti ja omaksun sen niin elävästi, kuin olisin itse kokenut sen. Oitis tekee mieli kirjoittaa muistiin vaan — etpä kirjoita! Kunpa muistaisi kymmenen vuoden päästä sanasta sanaan vaan eipä muista!...

Panen merkille, että minuun ja kirjaani vilkuilee usein — mutta tohtimatta lyöttäytyä puheisiin — laiha pitkänenäinen hontelo nuori mies, jotenkin epäleirimäisen hyväkäytöksinen, suorastaan arka. Me tutustumme. Hän puhuu hiljaisella ujolla äänellä, etsiskelee venäjän kielen sanoja vaivalloisesti ja tekee huippuhuvittavia virheitä, jotka hän heti perään hyvittää hymyllään. Käy ilmi, että hän on unkarilainen ja nimeltään Janos Rozsas. Näytän hänelle Dalin sanakirjaa, ja hän nyökkäilee leirinääntymyksen kuivettamia kasvojaan: "Niin niin, huomio on kiinnitettävä muihin asioihin, ei saa ajatella vain ruokaa." Hän on vasta kaksikymmentäviisivuotias, mutta hänen poskillaan ei ole nuoruuden punaa; kuiva ohut iho, tuulien kuivattama, on ikään kuin pingotettu suoraan kallon pitkänomaisille kapeille luille. Hänen niveliään särkee polttava reumatismi, pohjoisen metsätöissä saatu.

Täällä leirissä hänellä on pari kolme maanmiestä, mutta he ovat kaiket päivät syventyneitä yhteen ainoaan: miten selviytyä hengissä? mistä saada syödä kylläkseen? Kun taas Janos syö nurkumatta sen, minkä prikaatinpäällikkö hänelle määrää, ja kieltää itseltään lisäravinnon etsimisen. Hän katselee, hän kuuntelee, hän haluaa ymmärtää. Ymmärtää mitä? Hän haluaa ymmärtää *meitä* — meitä, venäläisiä!

— Sen jälkeen kun olen täällä tutustunut ihmisiin, oma henkilökohtainen kohtaloni näyttää aivan harmaalta. Olen äärimmäisen hämmästynyt. He rakastivat kansaansa ja — saivat pakkotyötä siitä. Mutta luulen, että se on sota-ajan sekaannusta, eikö ole-

[1] Mikä on vaaratonta luettavaa erikoisleirissä? Aleksandr Stotik, joka oli Dzhezkazganin osaston talousmiehiä, luki salaa Iltaisin Ovidiusmukaelmaa. Yhtä kaikki hänestä tehtiin ilmianto. Tarkastusta suorittamaan saapui itse osaston päällikkö sekä lauma upseereja: "Odotatko sinä amerikkalaisia vai?" Hänet pakotettiin lukemaan ääneen englanniksi. "Montako vuotta tuomiosta on jäljellä?" — "Kaksi vuotta." — "Nyt on sitten kaksikymmentä!" Löydettiin vielä runojakin: "Oletko sinä kiinnostunut rakkaudesta mitä?... Tälle miehelle sellaiset olot, että unohtaa paitsi englannin vielä venäjänkin kielen!" (Lois-orjat vielä sähisivät Stotikille: "Hankit ikävyyksiä vielä meillekin! Riepottelevat pian meitäkin!")

kin? (Sitä hän kysyy vuonna 1951! Jos sota-ajan sekaannus yhä jatkuu niin eiköhän sitten saman tien ensimmäisen maailmansodan?...)

Vuonna 1944, kun *meikäläiset* kaappasivat Janosin Unkarissa, hän oli 18-vuotias (eikä edes armeijassa). "Minä en ollut silloin vielä ehtinyt tehdä ihmisille sen paremmin hyvää kuin pahaakaan", hän hymyilee. "Minusta ei ollut vielä ollut ihmisille hyötyä eikä haittaa." Tutkimukset sujuivat Janosin kohdalla tähän tapaan: tutkijaviranomainen ei osannut sanaakaan unkaria, eikä Janos osannut sanaakaan venäjää. Välistä tuli erittäin huonoja tulkkeja – Karpaattien ukrainalaisia. Janos allekirjoitti 16:n liuskan kuulustelupöytäkirjan missään vaiheessa saamatta selville, mitä siinä oli. Ja kun vieras upseeri sitten luki hänelle jotakin paperista, hän ei pitkään aikaan käsittänyt, että se oli erikoistuomioistuimen (OSO:n) tuomio[1]. Ja hänet lähetettiin metsätöihin pohjoiseen, jossa hän *meni viimeisilleen* ja päätyi sairaalaan.

Tähän saakka Venäjä oli kääntänyt hänelle vain yhden puolensa – sen jolla istutaan – mutta nyt se käänsi toisenkin. Solikamskin lähellä sijaitsevan Symskin erillisen leiripisteen sairaalapahasessa oli noin neljäkymmentäviisivuotias sairaanhoitaja Dusja. Hänellä oli viiden vuoden tuomio työstäpinnaamisesta. Hän ei nähnyt työkseen itselleen rohmuamista eikä tuomionsa istumista (niin kuin meillä hyvin usein on tapana, vaikkei Janos ruusuisine katsomuksineen tiennyt) vaan näiden kuolevien ja kaikille jo hyödyttömiksi käyneiden hoivaamisen. Mutta sillä, minkä leirin sairaala antoi, heitä ei voinut pelastaa. Ja niinpä sisar Dusja vaihtoi aamun 300:n gramman leipäannoksensa kylässä puolikkaaseen maitolitraan ja sillä maidolla palautti Janosin elämään (ja ennen tätä muita)[2]. Tuon Dusja-tädin ansiosta Janos oppi rakastamaan meidän maatamme ja meitä kaikkia. Ja hän alkoi uutterasti opetella leirissä vartijoidensa ja saattovartion miesten kieltä – suurta väkevää venäjän kieltä. Hän istui leireissämme yhdeksän vuotta ja näki Venäjää vain vankivaunujen ikkunoista, pienistä postikorteista ja leirissä. Ja – oppi rakastamaan.

Janos oli niitä, joita meidän aikanamme on yhä vähemmän: joilla lapsuudessa ei ole muuta intohimoa kuin lukeminen. Tuon taipumuksen hän säilytti aikuisenakin – jopa leirissä. Eikä hän päästänyt sivu suun tilaisuutta hankkia ja lukea uusia kirjoja – ei pohjoisen leireissä eikä nyt Ekibastuzin erikoisleirissäkään. Meidän tutustumisemme aikoihin hän tunsi jo Pushkinin, Nekrasovin ja Gogolin ja rakasti näitä, ja minä selitin hänelle Griboedovia, mutta kaikkein eniten – milteipä enemmän kuin Petöfistä ja Aranysta – hän piti Lermontovista, jota hän oli ensimmäisen kerran lukenut *vankeudessa,* hiljattain[3]. Erityisesti Janos samaisti itsensä Mtsyriin – kaltaiseensa vankiin, yhtä nuoreen ja yhtä traagiseen. Hän opetteli siitä pitkiä pätkiä ulkoa ja vuosikausia laahustaessaan kädet selän takana muukalaisten rivistössä vieraalla kamaralla hän vieraalla kielellä mutisi itsekseen:

[1] Kun Janos rehabilitoitiin Stalinin kuoleman jälkeen, hän olisi kuulemma uteliaisuuttaan kovasti halunnut pyytää unkarinkielisen jäljennöksen tuomiostaan, saadakseen tietää, m i s t ä hän oli istunut yhdeksän vuotta. Mutta ei uskaltanut: "Luulevat vielä että – mitä minä sillä teen? Enkä minä todellakaan sitä enää niin tarvitsekaan..." Hän oli ymmärtänyt m e i k ä l ä i s e n hengen: miksi hänen oikeastaan enää tarvitsikaan tietää?...

[2] Selittäkää minulle: minkä ideologian piiriin tällainen menettely sijoittuu? (Verratkaapa kommunistiseen lääkintäosastoon Djakovilla: "Mitä, rupesiko hampaita kolottamaan, senkin benderalaispärstä?")

[3] Olen monilta ulkomaalaisilta kuullut, että Lermontov on meille kaikkia muita venäläisiä runoilijoita rakkaampi. Pushkin sentään saattoi kirjoittaa 'Venäjän parjaajille', he sanoivat. Mutta Lermontov ei palvellut yksinvaltaa rahdun vertaa.

Ja hämärästi silloin ymmärsin:
en kotimaahan kulkuani
suuntaa enää milloinkaan.

Ystävällinen, sydämellinen vaalean sinisine turvattomine silmineen — sellainen oli Janos Rozsas sydämettömässä leirissämme. Hän istahti viereeni laverille — aivan reunalle, ikään kuin sahajauhosäkkini olisi voinut vielä entisestäänkin likaantua tai painosta muuttaa muotoaan — ja sanoi sydämellisesti ja hiljaa:

— Kenelle kertoa salaiset haaveeni?...

Eikä hän koskaan valittanut mistään[1].

Leirivankien joukossa liikkuu kuin miinojen keskellä, intuition säteillä valokuvaa jokaisen, ollakseen räjähtämättä. Ja jopa tästä kaikkinaisesta varovaisuudesta huolimattakin — miten monia runollisia ihmisiä kohtasinkaan ajellun pääkopan takaa, vangin mustan nutun alta!

Ja kuinka monet hillitsivät itsensä, eivät avautuneet?

Ja kuinka monia — tuhatkertaisesti! — en tavannut ollenkaan?

Ja kuinka monia kuristitkaan niinä vuosikymmeninä, kirottu Leviatan?!?

* * *

Ekibastuzissa oli myös virallinen joskin samalla vaarallinen kulttuurikanssakäymisen keskus — KVTsh jossa lyötiin musta leima kirjoihin ja kohennettiin numeroitamme.

Meidän kulttuuri- ja kasvatusosastomme tärkeä ja erittäin värikäs hahmo oli taiteilija Vladimir Rudtshuk, entinen arkkidiakoni ja ettei vain patriarkan henkilökohtainen sihteeri. Leirisääntöjen joukossa on tällainen hävittämättä jäänyt pykälä: hengellistä säätyä olevilta ei ajella tukkaa. Tietenkään tuota kohtaa ei ole julkistettu missään, ja papit, jotka eivät siitä tiedä, ajellaan. Mutta Rudtshuk tiesi oikeutensa, ja hän sai pitää aaltoilevan ruskean tukkansa, joka oli vähän tavallista miehen tukkaa pitempi. Hän hoiti tukkaansa niin kuin ulkomuotoaan muutenkin. Hän oli miellyttävän näköinen, kookas ja komea, hänellä oli miellyttävä basso, ja aivan helposti saattoi kuvitella hänet suorittamassa juhlallista palvelusta valtavassa katedraalissa. Kanssani saapunut kirkonvanhin Drozdov tunsi arkkidiakonin heti — tämä oli pitänyt jumalanpalveluksia Odessan katedraalissa.

[1] Kaikki unkarilaiset päästettiin kotiin Stalinin kuoleman jälkeen, ja Janos vältti Mtsyrin kohtalon, johon oli jo aivan valmis.

Kului kaksitoista vuotta — niiden joukossa myös vuosi 1956. Janos on kirjanpitäjänä Nagykanizsan pikkukaupungissa, jossa kukaan ei osaa venäjää eikä lue venäläisiä kirjoja. Entä mitä hän kirjoittaa minulle nyt?

"Nyt kaikkien tapahtumien jälkeen väitän vilpittömästi, että en haluaisi luopua menneisyydestäni. Tulin julmasti tietämään jotakin, jota muiden ei anneta tietää... Vapautuessani lupasin sinne jääneille tovereille, että Venäjän kansaa en unohda koskaan — en kärsimyksen kestämiskyvyn vaan hyvän sydämen vuoksi... Miksi myötätuntoisesti seuraan lehdistä entisen "synnyinmaani" uutisia? Venäjän klassikoiden teoksia on kirjastossani täysi rivi — venäjän kielellä 41 nidettä ja ukrainaksi neljä (Shevtshenkoa)... Muut lukevat venäläisiä siinä missä englantilaisia ja saksalaisiakin, mutta minä luen venäläisiä toisin. Minulle Tolstoi on Thomas Mannia läheisempi ja Lermontov monin verroin Goethea läheisempi.

Et arvaakaan, miten sisimmässäni ikävöin monia asioita. Välistä minulta kysytään: oletpa sinä kumma tyyppi! — mitä hyvää sinä siellä näit, miksi tunnet vetoa venäläisiin päin?... Miten selittäisin, että vietin koko nuoruuteni siellä ja että elämä on ikuista kaikkoavien päivien hyvästelemistä. Kuinka voisin kuin loukkaantunut pikkupoika kääntää selkäni — yhdeksän vuoden ajanhan kohtalo osui yksiin teidän kohtalonne kanssa. Miten voisin selittää sen, että sydämeni sykähtää, kun kuulen radiosta venäläisen kansanlaulun? Hyräilen itsekseni puoliääneen: "Kiitää troikka huima..." — ja tuntuu niin kipeältä, ettei voi laulaa enempää. Ja lapset pyytävät opettamaan heille venäjää. Odottakaa vain lapset, keitä muita varten minä venäläisiä kirjoja keräisin?..."

Mutta täällä, meidän vankien maailmassamme, hän vaikutti vieraalta ihmiseltä. Hän oli niitä epäilyttäviä tekijöitä, jotka sekaantuivat tai jotka sekoitettiin ortodoksiseen kirkkoon niin pian, kuin se pääsi epäsuosiosta; niitä jotka melkoisesti auttoivat kirkon häpäisemisessä. Ja Rudtshukin vankeuteen joutumisen tarinakin oli jotenkin hämärä. Jostakin syystä hän mielellään esitteli valokuvaansa (jota ei ollut jostakin syystä takavarikoitu) — hän New Yorkin kadulla ulkomaisen metropoliitta Anastasin seurassa. Leirissä hän asui erillisessä *hytissä*. Palattuaan katselmuksesta, jossa hän nirsosti maalaili numeroita lakkeihimme, toppatakkeihimme ja housuihimme, hän kulutti päivän laiskasti, välistä maalaili karkeahkoja mauttomien taulujen jäljennöksiä. Hänellä oli esteettömästi hallussaan paksu Tretjakovin gallerian maalauksia esittelevä kirja, jonka vuoksi minä hänen luokseen meninkin: teki mieli vilkaista, ehkä viimeisen kerran elämässä. Hän sai leiriin Moskovan patriarkaatin uutislehtistä ja välistä tärkeästi pohdiskeli marttyyreistä tai liturgian yksityiskohdista mutta aina teennäisesti, valheellisesti. Hänellä oli myös kitara, ja vain se kävi häneltä rehellisesti — itseään säestäen hän lauloi miellyttävästi:

"Baikal, sua kaunoisna muistan..."

ja vielä keinumisellaankin ilmensi, miten pakkotyövangin murheellinen sädekehä ympäröi häntä.

Mitä paremmin ihminen leirissä elää, sitä ohuempaa on hänen kärsimyksensä...

Olin silloin äärimmäisen varovainen enkä mennyt Rudtshukin luo enää, en kertonut hänelle mitään itsestäni ja siten vältin hänen terävän silmänsä kuin vaaraton mitätön mato. Ja Rudtshukin silmä olikin MGB:n silmä.

Ja yleensäkin, kukapa vanha vanki ei ymmärtäisi, että KVTsh on aina koputtelijoiden kyllästämä ja taitaa kaikkein vähiten soveltua tapaamiseen ja yhdessäoloon. Ojennustyöleireissä KVTsh veti puoleensa siksi, että siellä miehet tapasivat naisia. Mutta miksi pakkotyöleirissä kävisi KVTsh:ssa?

Kävi ilmi, että myös pakkotyöleirin koputtelijoita kihisevä KVTsh saattoi edistää vapauden asiaa! Sen opettivat minulle Georgi Tenno, Petr Kishkin ja Zhenja Nikishin.

KVTsh:ssa minä Tennoon tutustuinkin, muistan varsin hyvin tuon lyhyen ainoan tapaamisemme, sillä itse Tenno painui mieleen. Hän oli komea, pitkä, urheilijamainen mies. Jostakin syystä häneltä ei ollut silloin vielä raastettu merimiestakkia ja housuja (meillä kulutettiin omat vaatteet ensin loppuun). Ja vaikka hänellä komentajan olkaimien sijasta olikin siellä täällä numerot CX-520, hänen olisi nytkin tarvinnut vain harpata kuivalta maalta laivan kannelle niin — ilmetty laivaston upseeri. Hänen liikkuessaan paljastuivat punertavan karvan peittämät käsivarret, joista toiseen oli tatuoitu ankkurin ympärille "Liberty!"[1] ja toiseen "Do or die"[1]. Tenno ei liioin voinut mitenkään kätkeä eikä väärentää silmiään salatakseen ylpeytensä ja valppautensa. Eikä hän myöskään kyennyt salaamaan hymyään, joka valaisi hänen isot huulensa. (En tiennyt silloin vielä, että tuo hymy merkitsi: pakosuunnitelma on valmis!)

Kas sitä leiri on! — miinakenttä! Me — Tenno ja minä — olimme molemmat täällä emmekä silti olleet: minä olin Itä-Preussin teillä, hän seuraavalla karkumatkallaan. Me kannoimme sisässämme salaisen hankkeen mahdollisuutta, mutta kipinääkään ei saanut singahtaa kättemme välillä tervehtiessämme, silmiemme välillä ylimalkaisia sanoja vaihtaessamme! Niin sanoimme jotakin merkityksetöntä, ja minä uppouduin

[1] Vapaus! — Taistele tai kuole!

sanomalehteen, hän alkoi jaaritella harrastustoiminnasta Tumarenkon kanssa, viidentoista vuoden pakkotyötuomiota kärsivän vangin, joka silti oli myös KVTsh:n esimies, melko monimutkaisen ja monikerroksisen ihmisen, josta luulin päässeeni perille mutta — saamatta tilaisuutta tarkistaa.

Ja mikä vitsi! — pakkotyöleirin KVTsh:ssä oli vielä taideharrastuspiirikin, oikeammin: vasta muodosteilla! Tuo piiri oli niin vailla ojennustyöleirin etuja, sen annit olivat siinä määrin yhtä kuin nolla, että vain parantumattomat ihastelijat saattoivat käydä siellä harrastamassa. Ja sellaiseksi osoittautui Tenno, vaikka ulkonäöstä päätellen hänestä olisi saattanut uskoa parempaa. Päälle päätteeksi hän heti ensimmäisestä päivästä meille Ekibastuziin saavuttuaan istui *kurissa* — ja sieltä pyysi päästä KVTsh:hen! Päällystö tulkitsi sen alkaneen ojentumisen oireeksi ja antoi hänelle luvan käydä...

Petja Kishkin taas ei ollut KVTsh:n miehiä ollenkaan vaan leirin kuuluisin ihminen. Koko Ekibastuzin leiri tunsi hänet. Ylpeä oli *kohde,* jossa hän kävi työssä, — siellä ei tullut ikävä. Kishkin vaikutti tavallaan kahelilta mutta todellisuudessa oli kaikkea muuta; hän tekeytyi hölmöksi, mutta meillä oli tapana sanoa: "Kishkin on viisain kaikista!" Hölmö hän oli täsmälleen saman verran kuin sadun pikku-Ivanushka. Kishkin oli aito meikäläinen, venäläinen ilmiö: vahvoille ja häijyille on karjaistava totuus, kansalle näytettävä, millainen se on, — ja kaikki tuo hölmöhkössä vaarattomassa muodossa.

Hänen mieliosiana oli: pukea päälleen jokin vihreä klovnin liivi ja keräillä likaisia kippoja pöydiltä. Jo pelkästään se oli mielenosoitusta: leirin suosituin ihminen keräilee kippoja välttääkseen nälkäkuoleman. Mutta sillä oli toinenkin tarkoitus — kerätessään kippoja, tanssahdellessaan, ilveillessään koko ajan huomion keskipisteessä hän kehnäsi uurastajavankien joukossa ja kylvi kapinallisia ajatuksia.

Niinpä hän äkkiä tempaa pöydältä koskemattoman puurokipon, kun vanki vasta syö litkua. Vanki hätkähtää ja tarraa kippoonsa, mutta Kishkin peräätyy ja hymyilee (hänellä oli kuukasvot, mutta niiden ilme oli kova):

— Niin kauan kuin ei *puuroon* kosketa, te ette tarraa mihinkään.

Ja liukui, tanssahteli kippokasoineen.

Jo tänään pojat kertoilevat Kishkinin uusinta vitsiä — eivätkä vain tämän prikaatin.

Toisen kerran hän taas kumartuu pöydän yli, ja kaikki kääntävät katseensa kipostaan häneen. Silmät pyöreinä kuin leikkikissalla ja aivan hölmö ilme naamallaan Kishkin kysyy:

— Pojat! Jos isä on hölmö ja äiti huora, niin ovatko pennut kylläisiä vai nälkäisiä?

Ja odottamatta liiankin ilmeistä vastausta koputtaa sormellaan kalanruotojen peittämään pöytään:

— Seitsemän-kahdeksan miljardia puutaa vuodessa — jakakaa se kahdellasadalla miljoonalla!

Ja livisti. Mutta mikä yksinkertainen ajatus! — miksi emme ole aikaisemmin jakaneet? Jo kauan sitten on raportoitu, että me korjaamme kahdeksan miljardia puutaa viljaa vuodessa, ja siispä leipää tulee pikkulapsetkin mukaan luettuina kaksi kiloa päivässä henkeä kohden. Mutta me, riskit äijät, puurramme koko päivän maakamaran kimpussa — entä missä on leipä?

Kishkin muuntelee muotoja. Välistä hän aloittaa saman ajatuksen toisesta päästä: "luento paistamisesta". Kun rivistö seisoo leirin tai työkohteen vartiotuvan edessä ja voi puhua, Kishkin pitää puheita. Hänen vakituisia iskulauseitaan on: "Kehittäkää il-

mettä!" — "Minä kuljen vyöhykkeellä ja mitä minä näenkään, pojat: kaikilla on niin kovin kehittymätön ilme. Mitään muuta ei osata ajatella kuin yhtä ja samaa."

Välistä hän äkkiä, yhteydettä ja selittämättä hihkaisee vankijoukon kuullen: "Dardanel! Roskaa!" Kuulostaa käsittämättömältä. Mutta huutaa kerran, toisen — ja kaikki alkavat äkkiä selkeästi tajuta, *kuka* tuo Dardanel on, ja se kuulostaa jo niin osuvalta ja huvittavalta, että noissa kasvoissa näkyvät jo pahaenteiset viiksetkin: *Dardanel!*

Yrittääkseen puolestaan saattaa Kishkinin naurun alaiseksi päällikkö kysyy häneltä kovalla äänellä vartiotuvan luona: "Miten sinä Kishkin olet noin kalju? Taidat höpistä pelkkää roskaa?" Hetkeäkään empimättä Kishkin vastaa koko joukon kuullen: "Höpisikö Vladimir Iljitshkin pelkkää roskaa mitä?"

Välistä Kishkin kiertelee ruokalassa ja ilmoittaa, että tänään kippojen keräämisen jälkeen hän opettaa viimeisillään oleville charlestonia.

Äkkiä jotakin ennennäkemätöntä — tuotiin elokuva! Ja illalla samassa ruokalassa, ilman valkokangasta, suoraan valkoiselle seinälle projisoituna se esitetään. Väkeä kerääntyy enemmän kuin mahtuu, istutaan penkeillä ja pöydillä ja penkkien välissä ja toisten sylissä. Mutta kesken kelan pysäytetään. Tyhjä valkea valolyhde nojaa seinään, ja me näemme: muutamia vartijoita on tullut paikalle, valikoivat itselleen mukavaa paikkaa. Valikoivat penkin ja komentavat sillä istuvia vankeja tyhjentämään penkin. Nämä uskaltavat olla nousematta — moneen vuoteenhan ei ole nähty, niin kovasti tekee mieli nähdä! Vartijoiden äänet muuttuvat uhkaavammiksi, joku sanoo: "Merkitse niiden numerot muistiin!" Loppu, pakko antaa periksi. Ja äkkiä pimeässä salissa kuuluu kaikkien tuntema Kishkinin naukuvan terävä, pilkallinen ääni:

— Ihan totta, pojat, eihän vartijat saa muualla elokuvia nähdä, lähdetään pois!

Yleinen naurun räjähdys. Että naurussa on voimaa! Kaikki valta on vartijoiden käsissä, mutta he peräänty vät häpeällisesti merkitsemättä numeroita muistiin.

— Missä Kishkin on? he huutavat.

Mutta Kishkin ei inahdakaan enää, Kishkiniä ei ole!

Vartijat lähtevät, elokuvaesitys jatkuu.

Seuraavana päivänä Kishkin kutsutaan kuripäällikön puheille. Viisi vuorokautta kumminkin antavat! Ei, hän palaa hymyilevänä. Hän kirjoitti tällaisen selityslapun: "Vartijoiden ja vankien elokuvaesityksen katsomopaikoista käymän *kiistan* aikana kehotin vankeja antamaan periksi, niin kuin kuuluu, ja poistumaan." Mistä hänet voitiin panna karsseriin?

Tätä vankien mieletöntä intohimoa sirkushuveihin, joiden aikana he kykenevät unohtamaan itsensä, surunsa ja alennuksensa — filminpätkästä tai esityksestä, jossa kaikki ilkkuvasti esitetään erinomaiseksi, — Kishkin niin ikään pilkkaa taitavasti. Ennen tällaista konserttia tai elokuvaesitystä kerääntyy aina lauma halukkaita. Mutta ovea vain ei avata, odotellaan vanhempaa vartijaa, joka listan mukaan päästää parhaita prikaateja, — odotellaan ja jo yli puoli tuntia on orjamaisesti seisty tiukkaan ahtautuneina, kylki kyljessä. Joukon takana Kishkin riisuu kenkänsä, naapurin avulla kapuaa takimmaisten olkapäille ja — paljain jaloin vikkelästi juoksee olkapäitä pitkin koko joukon yli, kaivatulle ovelle saakka! Koputtaa oveen ja lyhyttä Pantalonin ruumistaan väännellen näyttää, miten kovasti häntä himottaa päästä sinne! — ja yhtä nopeasti juoksee olkapäitä pitkin takaisin ja hyppää maahan.

Aluksi joukko nauraa. Mutta pian sitä alkaa hävettää: ihan totta, seistään tässä kuin lampaat. Mokomankin herkun vuoksi! Niin kuin ei olisi ennen nähty!

Ja kaikki hajaantuvat. Kun vartija tulee listoineen, sisälle päästettäviä ei juuri ole,

kukaan ei ryntää, sopii vaikka keppi kädessä ajaa.

Toisella kertaa avarassa ruokalassa alkaa kuin alkaakin konsertti. Kaikki istuvat jo. Kishkin ei suinkaan boikotoi konserttia. Hän on paikalla viheriässä liivissään, kanniskelee tuoleja edestakaisin, auttaa esiripun hoitelemisessa. Hänen jokainen ilmestymisensä saa osakseen salin taputukset ja suosion. Äkkiä hän säntää etunäyttämön poikki, aivan kuin joku ajaisi häntä takaa, huitoo varoittavasti kädellään ja huikkaa: "Dardanel! Roskaa!" Naurunhohotusta. Mutta joku kuhnii: esirippu avautuu, näyttämö on tyhjä, ketään ei ole. Heti Kishkin lennähtää näyttämölle. Hänelle nauretaan mutta vaietaan sitten: hän ei näytä pelkästään koomiselta vaan suorastaan mielenvikaiselta, hänen silmänsä ovat nurin päässä, häntä on kammottava katsella. Hän deklamoi täristen ja sumeasti pälyillen:

Kun katson — mitä minulle tapahtuu? —
näen: santarmit lyö ja veri virtailee,
ja ruumiita kasoittain lojuu.
On poika tapettu — ja isäkin!

Ukrainan kielellä ukrainalaisille, joita on yleisöstä puolet! Heille — hiljan kiehuvilta seuduilta tuoduille — se on kuin suolaa avohaavaan! He puhkesivat ulvomaan! Vartija syöksyi jo näyttämölle Kishkinia kohti. Mutta äkkiä Kishkinin traaginen ilme suli klovnin hymyyn. Nyt jo venäjäksi hän huusi:

— Kun minä olin neljännellä luokalla, opeteltiin runo Verisunnuntaista!

Ja huvittavasti kompuroiden juoksi näyttämöltä.

Zhenja Nikishin puolestaan oli tavallinen miellyttävä seurallinen poika, jolla oli avoimet kesakkoiset kasvot. (Sellaisia poikia oli ennen maalla paljon, ennen kuin maaseutu murskattiin. Nykyään vihamieliset ilmeet ovat siellä vallitsevia.) Zhenjalla oli heiveröinen ääni, ja hän lauloi mielellään ystävilleen parakkiosastossa ja näyttämöltä myös.

Ja niinpä kerran sitten kuulutettiin:

— "Vaimo-kulta"! Sävel Mokrousovin, sanat Isakovskin. Esittää Zhenja Nikishin kitaran säestyksellä.

Kitarasta lähti virtailemaan yksinkertainen surullinen melodia. Ja Zhenja lauloi suurelle salille intiimisti, ilmentäen vielä kovettumatonta, jäähdyttämätöntä lämpöämme:

Vaimo-kulta!
Sinä yksin
olet sielussani!

Sinä yksin! Näyttämön yläpuolella riippuva pitkä lahjaton iskulause tuotantosuunnitelmasta hiipui pois. Salin siniharmaassa pimeydessä sammuivat leirivuodet — pitkät eletyt, pitkät jäljellä olevat. Sinä yksin! Ei muka-syyllisyyttä vallan edessä, ei kalavelkoja sen kanssa. Eikä meidän suden huoliamme... Sinä yksin!...

Rakkaani,
missä lienenkin —
sinä olet mulle kaikkein kallein!

Laulu kertoi loputtomasta erosta. Tietymättömissäolosta. Epätoivosta. Kuinka hyvin se sopikaan! Mutta ei sanaakaan suoraan vankeudesta. Ja kaiken sen voi yhdistää myös pitkälliseen sotaan.

Ja minun, maanalaisen runoilijan, vaistoni petti: minä en ymmärtänyt silloin, että näyttämöltä kaikuivat jälleen erään maanalaisen runoilijan (paljonko heitä todella olikaan?!) säkeet mutta – minua joustavamman, joka oli sopeutuneempi julkisuuteen.

Entä sitten? – eihän häneltä voitu leirissä vaatia nuotteja, tarkistaa Isakovskia ja Mokrousovia? Sanoi varmaan osaavansa ulkoa.

Siniharmaassa pimeydessä istui ja seisoi pari tuhatta ihmistä. He olivat liikkumattomia ja äänettömiä, aivan kuin heitä ei olisi ollutkaan. Noita kovettuneita, julmia, kivikovia kouraistiin sydämestä. Vielä kyyneleet näköjään kumpusivat, vielä osasivat tiensä.

Vaimo-kulta!
Sinä yksin
olet sielussani!

VI Vakaumuksellinen karkuri

Kun Georgi Pavlovitsh Tenno nyt kertoilee menneisyyden karkaamisista, niin omistaan kuin tovereidenkin, milloin pelkästään kuulopuheelta tietämistään, milloin kaikkein leppymättömimmistä ja sinnikkäimmistä, — Ivan Vorobjevista, Mihail Haidarovista, Grigori Kudlasta, Hafiz Hafizovista — hän lausahtaa kiittävästi: "Siinä oli *vakaumuksellinen* karkuri!"

Vakaumuksellinen karkuri! — hän on ihminen, joka varmasti tietää, että ihminen ei saa elää kaltereiden takana! — ei edes kaikkein turvatuimpana loisena, ei kirjanpitopuolella eikä KVTsh:ssa eikä leivänleikkaamossa! Ihminen joka vankeuteen jouduttuaan kaiken päiväsajan ajattelee karkaamista ja yöllä näkee unta karkaamisesta. Ihminen joka on *allekirjoittanut* päätöksensä olla leppymätön ja kaiken toimintansa alistaa yhdelle ainoalle asialle — karkaamiselle! Joka ei päiväkään istu leirissä noin vain: joka päivä hän joko valmistautuu karkaamaan tai on juuri karkumatkalla tai kiinni saatuna ja hakattuna istuu rangaistukseksi leirin vankilassa.

Vakaumuksellinen karkuri! — hän on ihminen, joka tietää, mihin ryhtyy. Joka on nähnyt katselmuskentän viereen näytteille asetetut ammuttujen karkureiden ruumiit. Joka on nähnyt myös elävänä tuodut — ihonväriltään sinisen, verta yskivän vangin, jota kuljetetaan parakeissa ja joka pakotetaan huutamaan: "Vangit! Katsokaa, miten minun on käynyt! Samalla tavalla käy teidänkin!" Joka tietää, että useimmiten karkurin ruumis on liian raskas leiriin kuljetettavaksi. Ja että siksi tuodaan repussa pelkkä pää tai (mikä on ohjesäännön mukaan oikeampaa) kyynärpäästä poikki hakattu oikea käsivarsi, jotta erikoisosasto voi tarkistaa sormenjäljistä ja poistaa ihmisen vahvuudesta.

Vakaumuksellinen karkuri! — hän on ihminen, jota varten ikkunoiden ristikot juuri muurataankin; jonka varalta vyöhyke ympäröidäänkin kymmenillä piikkilangoilla, jota vastaan pystytetään vartiotorneja ja aitoja, järjestetään salaisia väijytyksiä, ruokitaan harmaita koiria punaisella lihalla.

Vakaumuksellinen karkuri! — hän on vihdoin ihminen, joka torjuu leirin pieneläjien heikentävät moitteet: karkureiden takia muille tulee pahempaa! kuria kovennetaan! käytetään kymmenen kertaa tarkastuksessa! litku käy entistä vetisemmäksi! Joka karkottaa korvistaan toisten vankien supatuksen ei vain nöyrtymisestä ("leirissäkin voi elää, varsinkin jos saa paketteja") vaan jopa protestoimisistakin, nälkälakoista, sillä ne eivät ole taistelua vaan itsepetosta. Kaikista taistelemisen menetelmistä hän näkee vain yhden, luottaa vain yhteen, palvelee vain yhtä — karkaamista!

Yksinkertaisesti hän ei voi muuta! Hänet on luotu sellaiseksi. Niin kuin lintu ei ole vapaa kieltäytymään kevätmuutosta, samoin ei vakaumuksellinen karkurikaan voi olla karkaamatta.

Kahden epäonnistuneen karkaamisyrityksen välillä rauhaisat leirivangit kyselivät Georgi Tennolta: "Miksi sinä et pysy aloillasi? Mitä sinä oikein ryntäilet? Mitä sinä luulet vapaudesta löytäväsi, varsinkaan tästä nykyisestä?" — "Kuinka niin mitä?" Tenno kummasteli. "Vapauden! Olla vuorokausi taigassa ilman kahleita — sitähän vapaus juuri on!"

Sellaisia kuin hän ja Vorobjev ei GULAG eivätkä elimet olleet kokeneet *keski*aikanaan — kaniinien kaudella. Sellaisia vankeja esiintyi ainoastaan ihan alkuaikoina ja sitten vasta sodan jälkeen.

Tenno oli heitä. Jokaisessa uudessa leirissään (ja hänet pantiin kuljetukseen usein) hän oli aluksi masentunut, surullinen — kunnes hänelle kypsyi karkaamissuunnitelma. Heti kun suunnitelma oli syntynyt, Tenno kirkastui kokonaan, ja hymy peri voiton hänen huulillaan.

Hän muistelee nyt, että kun yleiset juttujen uudelleentutkimiset ja rehabilitoimiset alkoivat, hän masentui: hän tunsi, että rehabilitoimisen toivo tärvelisi hänen tahdonvoimansa karkaamiseen.

* * *

Hänen monimutkainen elämänsä ei mahdu tähän kirjaan. Mutta karkurin ainesta hänessä oli syntymästään saakka. Lapsena hän karkasi Brjanskin sisäoppilaitoksesta "Amerikkaan" eli soutuveneellä Desna-jokea; Pjatigorskin lastenkodista hän karkasi talvella — kapusi alusvaatteisillaan rautaportin yli — isoäitinsä luo. Ja mikä on omintakeista: merenkulku ja sirkus yhtyvät hänen elämässään. Hän valmistui merenkulkuopistosta, purjehti matruusina jäänmurtajalla, pursimiehenä troolarilla ja perämiehenä kauppalaivastossa. Valmistui armeijan vieraiden kielten instituutista, palveli sota-ajan pohjoisessa laivastossa, yhdysupseerina englantilaisilla saattuealuksilla kävi Islannissa ja Englannissa (kuva 4). Mutta hän harrasti lapsuudesta saakka myös akrobatiaä ja esiintyi sirkuksissa NEP-kaudella ja myöhemminkin purjehdusten välillä; toimi painonnoston valmentajana; esitti "mnemotekniikkaan" ja luku- ja sanapaljouksien muistamiseen perustuvia ohjelmanumeroita sekä ajatustenlukua matkan päästä. Sirkus ja sataman elämä saattoivat hänet vähäiseen kosketukseen rikollismaailman kanssa: jotakin niiden kielestä, seikkailuhengestä, otteista ja hurjuudesta häneen jäi. Istuessaan myöhemmin monissa kuriparakeissa yhdessä kriminaalien kanssa hän ammentaa näistä jotakin lisää ja lisää. Myös kaikesta siitä on hyötyä vakaumukselliselle karkurille.

Ihmisen koko kokemus muotoutuu ihmisessä — sillä tavalla me synnymme.

Vuonna 1948 hänet yllättäen kotiutettiin palveluksesta. Se oli jo merkki tuonpuoleisesta (osaa kieliä, on purjehtinut englantilaisella laivalla, päälle päätteeksi eestiläinen — Pietarin eestiläisiä tosin), mutta — toivo paremmastahan meitä ravitsee. Saman vuoden jouluaattona Riikassa, jossa joulun vielä niin aistii, hänet vangittiin ja vietiin Amatu-kadun kellariin, konservatorion naapuriin. Astuessaan ensimmäiseen selliinsä hän ei malttanut vaan jostakin syystä selitti välinpitämättömälle tuppisuuvartijalle: "Juuri nyt minun pitäisi olla vaimoni kanssa katsomassa 'Monte-Criston kreiviä'. Hänkin taisteli vapaudestaan enkä aio lannistua minäkään."

Mutta vielä oli liian aikaista taistella. Sillä meitähän hallitsevat aina olettamukset *erehdyksestä*. Vankilaan? — mistä hyvästä? — mahdotonta! *Kyllä selvittävät!* Ennen Moskovaan lähettämistä häntä vielä tahallaan rauhoiteltiin (niin menetellään kuljetuksen vaarattomuuden takaamiseksi), ja vastavakoilun päällikkö eversti Morsht-

Kuva 4. Georgi Pavlovitsh Tenno

shinin peräti saapui asemalle saattamaan ja puristi kättä: "Voitte matkustaa rauhallisella mielellä!" Erikoissaattovartion miehet mukaan luettuina heitä oli neljä, ja he matkasivat pehmeän vaunun erikoishytissä. Suunniteltuaan miten hauskasti viettävät Uutta vuotta Moskovassa (tällaisia komennuksia varten erikoissaattovartio ehkä on keksittykin?) majuri ja yliluutnantti menivät yläpeteille pitkäkseen ja tuntuivat nukkuvan. Toisella alapetillä makasi vääpeli. Hän liikahti joka kerta, kun vanki avasi silmänsä. Sininen kattovalo paloi. Tennon pään alla olivat vaimon ensimmäiset ja viimeiset hätäiset tuomiset — tämän hiuskiehkura ja suklaalevy. Tenno makasi ja mietti.

Vaunu kolkkui miellyttävästi. Tuohon kolkkeeseen olemme vapaat sisällyttämään minkä tahansa merkityksen ja minkä tahansa ennustuksen. Tennon se täytti toivolla: "Kyllä selvittävät!" Siksi hän ei vakavissaan aikonutkaan karata. Arvioipahan vain, miten sen olisi voinut tehdä. (Myöhemmin hän vielä monta kertaa muistaa tuon yön ja ähisee harmista. Milloinkaan enää ei tule yhtä hyvää tilaisuutta karkaamiseen, milloinkaan enää vapaus ei ole yhtä lähellä!)

Kahdesti sinä yönä Tenno meni käymälään tyhjää yöllistä käytävää, ja vääpeli kulki hänen perässään. Miehen pistooli riippui pitkässä kannikkeessa niin kuin laivaston miehillä aina. Hän ahtautui vangin mukaan itse käymälään. Judon ja painin otteet hallitsevan Tennon olisi ollut helppo *napata* mies siellä, riistää pistooli, pakottaa mies pysymään hiljaa ja rauhallisesti poistua junasta sen pysähdyttyä.

Toisella kerralla vääpeli ei uskaltanutkaan työntyä ahtaaseen käymälään vaan jäi ulkopuolelle. Mutta ovi oli kiinni, aikaa oli vaikka millä mitalla. Olisi voinut rikkoa ikkunan ja hypätä ratapenkalle. Yö! Junan vauhti oli hiljainen — elettiinhän vuotta -48, juna pysähteli tämän tästä. Tosin oli talvi, eikä Tennolla ollut päällystakkia, ja hänellä oli vain viisi ruplaa rahaa, mutta kelloa häneltä ei ollut takavarikoitu.

Erikoissaattovartion ylellisyys lopahti Moskovan rautatieasemalle. Odoteltiin kunnes kaikki matkustajat olivat poistuneet vaunusta, sitten maijasta astunut siniolkainen kersantti nousi vaunuun: "Missä se on?"

Vastaanottosyyni, valvomista, pokseja, pokseja. Naiivi vaatimus viedä tutkijaviranomaisen luo. Vartija haukotteli: "Vielä sinä ehdit kyllästymiseen asti."

Ja sitten tutkijaviranomainen. "No niin, kertokaapa rikollisesta toiminnastanne." — "Minä en ole syyllistynyt mihinkään!" — "Vain paavi Pius ei ole syyllistynyt mihinkään."

Sellissä kaksistaan hautovan kanssa. *Rajailee* tähän tapaan: mitä todellisuudessa oli? Muutaman kuulustelun jälkeen kaikki on selvää: eivät selvitä, eivät päästä takaisin vapauteen. Siispä on karattava!

Lefortovon vankilan maailman laajuinen maine ei masenna Tennoa. Ehkäpä hän on kuin alokas rintamalla — ei ole vielä kokenut mitään eikä siis liioin osaa pelätä? Tutkijaviranomainen — Anatoli Levshin — antaa vihjeen pakosuunnitelmaan. Antaa vihjeen muuttumalla kiukkuiseksi, vihamieliseksi.

Eri ihmisillä, eri kansoilla on erilaiset mittapuut. Kuinka monet miljoonat olivatkaan alistuneet hakattavaksi noiden muurien sisäpuolella, edes nimittämättä sitä kidutukseksi. Mutta Tennolle tietoisuus, että häntä voitaisiin aivan vapaasti lyödä, oli sietämätön. Se oli häpäisemistä, ja siinä tapauksessa parempi oli kuolla. Ja niinpä kun Levshin sanallisten uhkailujen jälkeen ensimmäisen kerran lähestyy ja heilauttaa kättään, Tenno ponnahtaa pystyyn ja ääni raivosta vavisten sanoo: "Varo, minä kuolen kumminkin! Mutta *silmän* tai kaksi minä vien sinulta hetkessä! Siihen minä kyllä pystyn!"

Ja kuulustelija perääntyy. Tällainen oman kelpo silmän vaihtaminen vangin tuhoutumaan tuomittuun elämään ei sovi hänelle. Nyt hän alkaa näännyttää Tennoa karsseireilla, heikentääkseen tämän voimat. Ja sitten lavastaa, että viereisessä huoneessa kivusta kirkuva nainen muka on Tennon vaimo ja että ellei Tenno tunnusta, vaimoa rääkätään entistä enemmän.

Taaskaan hän ei ottanut huomioon, kenen kimppuun hän kävi! Samoin kuin ei nyrkiniskua Tenno voinut sietää vaimon kuulustelemistakaan. Vangille kävi yhä selvemmäksi, että tuo kuulustelija oli pakko tappaa. Se liittyi myös karkaamissuunnitelmaan! — majuri Levshinilläkin oli laivaston univormu, hänkin oli kookas, hänkin oli

vaalea. Tutkintarakennuksen vartiomiehelle Tenno saattoi hyvinkin käydä Levshinistä. Tosin majurin kasvot olivat pulskat ja hyvinvoivat, kun taas Tenno oli laihtunut. (Vangin ei ole helppo nähdä itseään peilistä. Vaikka pyytäisi kesken kuulustelun päästä käymälään, niin sielläkin on peili peitetty mustalla verholla. Hyvän onnen turvin korkeintaan ehtii nopeasti siirtää verhoa — voi miten nääntyneen näköinen ja kalpea! Oikein käy sääliksi itseään!)

Sillä välin hyödytön koputtelija on poistettu sellistä. Tenno tutkii toisen sängyn. Metallitanko on sen ja sängyn jalan liittymäkohdasta ruostunut, ruoste on syönyt osan paksuudesta, kaula pysyy huonosti. Sauvan pituus on noin seitsemänkymmentä senttiä. Miten murtaa se?

Ensiksi — on kehitettävä tasainen sekunninlasku. Sitten on laskettava jokaisen vartijan kohdalla, millaisen välin tämä pitää kahden tähystysaukosta kurkistamisen välillä (luonnollisestikin se, kuka vartijoista päivystää, on pystyttävä erottamaan yhtä varmasti, kuin jos saisi vapaasti liikkua käytävässä). Väli vaihtelee neljästäkymmenestäviidestä kuuteenkymmeneenviiteen sekuntiin.

Eräällä tällaisella välillä — ponnistus, ja tanko rusahti ruostuneesta päästään. Toinen pää on ehjä, sitä on vaikeampi murtaa. On noustava seisomaan sille molemmin jaloin, mutta — silloin se rämähtää lattiaan. Siispä yhden tuollaisen välin aikana on ehdittävä: asettaa tyyny sementtilattialle, nousta tangolle, murtaa tanko, laittaa tyyny paikalleen ja tanko väliaikaisesti vaikkapa sänkyyn. Ja koko ajan laskettava sekunteja.

Irti on. Selvä!

Mutta se ei ole ratkaisu: tulevat ja löytävät, ja sinä menehdyt karssereissa. Kaksikymmentä vuorokautta karsseria merkitsee ratkaisevaa voimien menetystä paitsi pakenemisen myös kuulustelijasta selviytymisen kannalta. Siispä: patja ratkottava kynsillä. Otettava patjasta vähän pumpulia. Käärittävä pumpulia tangon päihin ja asetettava se entiselle paikalleen. Ja laskettava sekunteja. Selvä, paikalla on!

Mutta sekään ei riitä pitkäksi aikaa. Kerran kymmenessä päivässä on sauna, ja saunassakäynnin aikana selli tarkastetaan. Tangon irrottaminen voidaan havaita. Siispä on toimittava nopeammin. Miten kuljettaa tanko kuulusteluun?... Vankilan puolelta lähdettäessä ei suoriteta ruumiintarkastusta. Kuulustelusta palattaessa vain taputellaan — rinta ja kyljet, jossa taskut ovat. Etsivät teräsasetta, pelkäävät itsemurhia.

Tennolla on laivaston univormun takin alla perinteellinen merimiespaita, joka pitää niin ruumiin kuin sielunkin lämpimänä. "Meri kaikki surut karkottaa!" Tenno pyysi vartijalta neulan (määräaikoina annetaan) muka neuloakseen leivästä tehdyt napit kiinni. Avasi takkinsa ja housunsa, kiskoi paidanhelman esille ja kuroi sen sisäpuolelta umpeen, jolloin syntyi ikään kuin tasku (tangon alapäätä varten). Taas odoteltuaan repäisi kalsonkien nauhasta pätkän. Sitten — teeskennellen neulovansa nappia takkiin — neuloi nauhanpätkän merimiespaidan rintamukseen sisäpuolelle: se olisi tangon yläsilmukka.

Nyt merimiespaita käännetään väärinpäin, ja alkaa harjoitteleminen, päivästä toiseen. Tanko asetetaan selkään merimiespaidan alle: sujautetaan yläsilmukasta ja lasketaan alataskun varaan. Tangon yläpää on niskan korkeudella, univormun takin kauluksen alla. Harjoitus käsittää — vartijan kahden kurkistamisen välillä — käden viemisen niskaan, tarttumisen tangon päähän, vartalon taivutuksen taaksepäin, suoristautumisen, kumartumisen eteenpäin — kuin jousen jänne — ja samanaikaisesti tangon vetämisen esille sekä nopean iskun kuulustelijan päähän. Ja taas kaikki paikal-

leen! Kurkistus. Vanki selailee kirjaa.

Liikesarja kävi yhä nopeammaksi ja nopeammaksi, tanko viuhahti jo ilmassa. Vaikkei isku olisikaan tappava, ainakin kuulustelija menettäisi tajuntansa. Jos kerran olette panneet vaimonkin istumaan, minä en sääli ketään!

Vielä tehdään kaksi pumpulityynyä — edelleen samasta patjasta. Ne voi panna suuhun poskien alle, että kasvot näyttäisivät lihavammilta.

Lisäksi sinä päivänä on parran tietenkin oltava ajeltu — ja parta ajellaan tylsillä terillä kerran viikossa. Siispä päivänkin on osuttava kohdalle.

Entä miten saada punaa kasvoilleen? Hierottava hiukkasen verta poskiin. *Hänen* vertaan.

Karkuri ei voi katsella eikä kuunnella "noin vain", niin kuin muut ihmiset. Hänen on sisällytettävä kaikkeen katsomiseensa ja kuuntelemiseensa oma karkurin päämääränsä. Hän ei saa olla huomaamatta pienintäkään yksityiskohtaa, tulkitsematta sitä. Viedäänpä häntä sitten kuulusteluun tai kävelylle tai käymälään — hänen jalkansa laskevat askeleita, hänen jalkansa laskevat askelmia (hän ei tule tarvitsemaan kaikkea, mutta — laskevat silti); hänen ruumiinsa rekisteröi käännöksiä; pään painuessa käskystä hänen silmänsä tarkastelevat lattiaa — mitä ainetta se on, onko ehjä — ja kiertyvät näköpiirin äärialueille ja silmäilevät ovia, ovatko ne yksinkertaisia vai kaksinkertaisia, millaiset kädensijat ja lukot niissä on, kumpaan suuntaan ne avautuvat; aivot arvioivat jokaisen oven tarkoitusta; korvat kuuntelevat ja vertailevat: tuon äänen olen jo kuullut selliini, ja se merkitsee sitä ja sitä.

Lefortovon kuuluisa K-kirjaimen muotoinen vankilarakennus — kaikki kerrokset käsittävä hallikuilu, metallikäytäviä, liikenteenohjaajia lippuineen. Käytävä tutkintarakennukseen. Kuulustellaan vuorotellen eri huoneissa: sitä parempi! — opeteltava tutkintarakennuksen kaikkien käytävien ja ovien sijainti. Mistä tutkijat saapuvat tänne ulkoa? Ohi tuon pienellä neliön muotoisella ikkunalla varustetun oven. Heidän papereidensa varsinainen tarkastus ei tietenkään tapahdu täällä vaan uloimmalla vartiokopilla, mutta myös täällä heidät pannaan jotenkin merkille tai havaitaan. Tuossa eräs laskeutuu portaita ja sanoo ylös jollekin: "Minä lähden nyt ministeriöön!" Hienoa, tuo lause kelpaa karkurille.

Miten he jatkavat tuosta vartiokopille, se on keksittävä, sillä on osattava epäröimättä kulkea oikein. Mutta varmaankin lumeen on tallattu polku. Tai asfaltti on tummempaa ja likaisempaa. Entä miten he ohittavat vartiokopin? Näyttävätkö lupalappunsa? Vai ovatko tullessaan jättäneet vartiomiehelle ja nyt mainitsevat nimensä ja saavat lappunsa? Vai tunnetaanko jokainen ulkonäöltä, jolloin nimen ilmoittaminen olisi virhe — onko vain ojennettava kätensä?

Moniin kysymyksiin saa vastauksen, jos ei syvenny kuulustelijan joutaviin kysymyksiin vaan tarkkailee häntä huolellisesti. Teroittaakseen kynänsä hän ottaa partakoneenterän jonkin povitaskustaan vetämänsä todistuksen välistä. Heti paikalla kysymyksiä:

— tuo ei ole lupalappu. Onko lupalappu vartiokopissa?

— näyttää kovasti ajokortilta. Saapuuko hän siis autolla? Siinä tapauksessa hänellä on avaimetkin? Pysäköikö hän autonsa vankilan portin edustalle? Ennen täältä työhuoneesta lähtemistä on katsottava rekisterinumero, ettei siellä joudu sähläämään.

Vaatenaulakkoa heillä ei ole. Ripustaa laivaston takkinsa ja lakkinsa tänne, työhuoneen naulakkoon. Aina parempi.

Ainoatakaan tärkeää asiaa ei saa unohtaa, laiminlyödä ja — kaikki on hoideltava

4—5:ssä minuutissa. Kun hän jo makaa maassa, lannistettuna, on —

1) riisuttava takkinsa ja puettava päälleen kuulustelijan uudempi, jossa on olkaimet;

2) otettava häneltä kengännauhat ja pantava omiin putoileviin kenkiin — siihen kuluu aikaa;

3) sijoitettava kuulustelijan partakoneenterä korkoon vartavasten valmistettuun kätköpaikkaan (jos saavat kiinni ja paiskaavat ensimmäiseen sopivaan selliin — heti avattava valtimonsa);

4) tarkastettava kaikki paperit, otettava tarpeelliset;

5) painettava auton rekisterinumero mieleensä, löydettävä auton avaimet;

6) sujautettava oma kuulustelukansionsa kuulustelijan paksuun salkkuun, otettava mukaansa;

7) otettava miehen kello;

8) punattava poskensa verellä;

9) raahattava kuulustelijan ruumis kirjoituspöydän tai verhon taakse, niin että ovesta kurkistavat luulevat hänen lähteneen eivätkä ryntää ajamaan takaa;

10) työnnettävä pumpulityynyt poskiinsa;

11) puettava päälleen miehen takki ja lakki;

12) repäistävä sähköjohto poikki. Jos joku pian tulee, huoneessa on pimeä, eikä valo syty katkaisijaa kääntämällä: varmaankin lamppu on palanut, ja kuulustelija onkin juuri siksi siirtynyt johonkin toiseen huoneeseen. Mutta vaikka tuodaankin uusi lamppu, ei heti huomata, mistä on kysymys.

Näin kertyy kaksitoista tehtävää, ja kolmastoista on itse karkaaminen... Kaikki tuo on tehtävä yöllisen kuulustelun aikana. Pahempi on, jos käykin ilmi, että kirja ei olekaan ajokortti. Siinä tapauksessa mies tulee ja lähtee kuulustelijoiden bussilla (heidäthän kuljetetaan erikseen, onhan sydänyö!), ja muista kuulustelijoista vaikuttaa oudolta, että Levshin kello 4—5 aamuyöstä ei jää odottamaan vaan lähtee jalkaisin.

Niin ja sitten: neliön muotoisen ikkunan ohi kulkiessaan on vietävä nenäliina kasvojen eteen, aivan kuin niistäisi; ja samalla katsottava kelloa; ja vartiomiehen rauhoittamiseksi huudettava ylös: "Perov! (Hänen ystävänsä.) Minä lähden ministeriöön! Puhutaan huomenna!"

Tietenkin mahdollisuudet ovat hyvin vähäiset, ehkä 3—5 sadasta. Ulkovartiokoppi on lähes toivoton, aivan tuntematon. Mutta eihän voi kuolla orjana täälläkään! heiketä toisten potkittavaksi! Onpahan ainakin partaterä korossa!

Ja erääseen yölliseen kuulusteluun — heti parranajon jälkeen — Tenno saapui rautatanko selässään. Tutkijaviranomainen kuulusteli, kiroili ja uhkaili, ja Tenno tuijotti mieheen ja kummasteli: kuinka tuo ei tunne, että hetket ovat luetut?

Kello oli yksitoista illalla. Tenno laskeskeli istuvansa noin kello kahteen yöllä. Siihen aikaan kuulustelijat välistä alkavat tehdä lähtöä — järjestettyään itselleen "lyhyen yön".

Nyt oli valittava sopiva hetki: joko odotettava, että kuulustelija toisi kuulustelupöytäkirjan arkkeja allekirjoitettavaksi, niin kuin hän aina tekee, ja sitten äkkiä teeskenneltävä huonovointisuutta ja tiputeltava arkit lattialle ja saatava kuulustelija kumartumaan, jolloin... Tai sitten ilman mitään pöytäkirjoja noustava horjahdellen ja valitettava voivansa huonosti ja pyydettävä vettä. Mies tuo emalimukin (lasin hän pitää itseään varten), ja silloin on juotava ja pudotettava muki ja samalla vietävä käsi niskaan — se näyttää luonnolliselta, päätä muka huimaa. Kuulustelija kumartuu varmasti etsiskelemään pudonnutta mukia, ja...

Sydän hakkasi. Oli juhlapäivän aatto. Oli teloituksen aatto.

Mutta kaikki tapahtui toisin. Kahdentoista maissa yöllä huoneeseen astui nopeasti toinen tutkijaviranomainen ja alkoi kuiskuttaa jotakin Levshinin korvaan. Sellaista ei ollut milloinkaan aikaisemmin tapahtunut. Levshin painoi kiireesti nappia kutsuakseen vartijan hakemaan vangin pois.

Ja siihen kaikki päättyi... Tenno palasi selliinsä ja asetti tangon paikalleen.

Ja seuraavan kerran hän lähti kuulusteluun partaisena (tangon mukaan ottamisessa ei ollut mieltä).

Ja sitten alettiin kuulustella päiväsaikaan. Ja jotenkin merkillisesti: kuulustelija ei ärjynyt vaan vei luonnon ennustamalla, että annetaan 5—7 vuotta, ei kannata surra. Ja jotenkin vihakaan ei enää riittänyt miehen kallon halkaisemiseen. Tennon viha osoittautui pettäväksi.

Mielialan nousu meni ohi. Näytti siltä, että mahdollisuudet olivat liian vähäiset, — näin ei pelata.

Karkurin mieliala on kenties vielä taiteilijankin mielialaa oikullisempi.

Ja kaikki pitkälliset valmistelut olivat menneet hukkaan...

Mutta karkurin on oltava valmistautunut siihenkin. Hän oli jo sata kertaa iskenyt sauvalla ilmaan, hän oli tappanut sata kuulustelijaa. Hän oli kymmenen kertaa elänyt kaikki karkaamisensa vaiheet yksityiskohtaisesti — kuulustelijan huoneessa, ohi neliön muotoisen ikkunan vartiokopille, portista ulos! — ja hän oli näännyksissä tuosta karkaamisestaan mutta — hän ei edes ryhtynyt toteuttamaan sitä.

Pian hänen kuulustelijansa vaihtui, hänet siirrettiin Lubjankalle. Siellä Tenno ei laatinut karkaamissuunnitelmaa (tutkimusten kulku vaikutti hänestä lohdullisemmalta, eikä päättäväisyys riittänyt karkaamiseen), mutta hän teki alituisesti havaintoja ja laati harjoitussuunnitelmaa.

Karata Lubjankasta? Mahtaako se yleensä olla mahdollistakaan?... Mutta jos oikein ajattelee, niin se on ehkä helpompaa kuin Lefortovosta. Alat piankin saada selvän näistä pitkän pitkistä käytävistä, joissa sinua viedään kuulusteltavaksi. Välistä käytävissä kohtaa nuolia — "porraskäytävä n:o 2" ja "porraskäytävä n:o 3". (Harmittelet että olit niin huoleton vapaudessa — et kiertänyt ennalta Lubjankaa ulkopuolelta, käynyt katsomassa, missä mikäkin porraskäytävä on.) Täällä sen tekee nimenomaan helpommaksi se, että tämä ei ole vankila-aluetta vaan ministeriö, jossa liikkuu suuri määrä tutkijaviranomaisia ja muita virkamiehiä, joita ei voida pysyvästi tuntea ulkonäöltä. Ja siispä sisään ja ulos pääsee vain lupalapulla, ja se taas on tutkijaviranomaisen taskussa. Ja jos häntä ei tunneta ulkonäöltä, ei liioin ole kovinkaan tärkeää olla täsmälleen hänen näköisensä, kunhan edes suunnilleen. Uudella kuulustelijalla ei ole laivaston univormua vaan khakinvärinen. Siispä pitää pukeutua hänen univormuunsa. Vaikkei tankoa olekaan — kunhan vain on päättäväisyyttä. Kuulustelijan huoneessa on paljon kaikenlaisia esineitä, esimerkiksi marmorinen paperipaino. Eihän häntä välttämättä tappaa tarvitse — pökerryttää kymmeneksi minuutiksi vain, että ehdit häipyä!

Mutta hämärät toiveet jostakin armeliaisuudesta ja järkevyydestä riistävät Tennon tahdolta kirkkauden. Vasta Butyrkissa sallitaan koko raskaus: OSO:n paperilapusta hänelle julistetaan tuomio — 25 vuotta leiriä. Hän kuittaa allekirjoituksellaan ja — tuntee, miten hänen olonsa helpottuu, hymy karehtii, miten kevyesti jalat vievät häntä 25-vuotisten selliä kohti. Tämä tuomio vapauttaa hänet alennuksesta, kaupanhieronnasta, nöyristelemisestä, luvatuista kurjista 5—7 vuodesta: kaksikymmentäviisi, haistakaa kuulkaa ??? — siispä teiltä ei kannata mitään odottaa, siispä — karataan!!

Tai — kuolema. Mutta onko kuolema muka huonompi vaihtoehto kuin kahdenkymmenenviiden vuoden orjuus? Ja jo pelkän paljaaksi ajelemisen, tuomion langettamisen jälkeen — tavallinen tukanleikkuu, ketä se on loukannut? — Tenno kokee loukkaukseksi, kuin sylkäisyn kasvoihin.

Nyt on etsittävä liittolaisia. Ja perehdyttävä muihin karkaamistapauksiin. Tenno on uusi tulokas tässä maailmassa. Eikö kukaan ole todellakaan ikänä karannut?

Kuinka monia kertoja me kaikki olemme kulkeneet vartijan perässä noista Butyrkin käytäviä katkovista ovista, mutta — moniko meistä huomasi sen, minkä Tenno näkee heti: että ovissa on kaksi salpaa ja että vartija avaa vain toisen ja että ovi avautuu. Toinen salpa on siis toistaiseksi jouten: siinä on kolme tankoa, jotka tarpeen tullen työntyvät seinästä ja tunkeutuvat rautaoveen.

Kuka mitäkin sellissä metsästää mutta Tenno — kertomuksia karkaamisista ja niihin osallistuneita. Löytyy jopa mies, joka on joutunut oikeaan hullunmyllyyn noiden kolmen tangon takia, — Manuel Garcia. Se tapahtui muutamia kuukausia sitten. Erään sellin vangit lähtivät viemään makkipyttyä, hyökkäsivät vartijan kimppuun (tämä oli vastoin ohjesääntöä yksi, vuosikausiinhan ei satu mitään, he ovat tottuneet kuuliaisuuteen!) ja riisuivat tämän, köyttivät ja jättivät käymälään, ja yksi vangeista pukeutui vartijan univormuun. Pojat ottivat avaimet ja juoksivat availemaan kaikki käytävän sellit. (Ja saman käytävän varrella oli selleissään kuolemaantuomittujakin, joille se sopi erinomaisesti!) Alkoi kuulua ulvontaa ja riemun kiljaisuja, vaadittiin lähtemään vapauttamaan muita käytäviä ja valtaamaan koko vankila. Varovaisuus unohtui! Sen sijaan, että olisi varovaisesti selli selliltä valmistauduttu karkaamiseen ja vain vartijan univormuun pukeutuneen vangin sallittu liikkua käytävässä, rynnättiin joukolla käytävään ja meluttiin. Melun hälyttämänä viereisen käytävän vartija katsoi rautaoven tähystyssilmästä (ne ovat molemminpuolisia) ja — painoi hälytysnappia. Tuosta hälytyksestä suljetaan vartiokeskuksesta käsin kaikkien rautaovien kakkoslukot, joihin vartijoiden avainnipuissa ei ole avainta. Kapinallinen käytävä eristettiin. Kutsuttiin paljon vartijoita; he muodostivat kunniakujan ja päästivät vangit yksitellen ohitseen ja hakkasivat; hankkeen alullepanijat etsittiin ja kuljetettiin pois. Ja heillähän oli ennestään *neljännes*. Toinen tuomioko? Ammuttiin?

Kuljetus leiriin. Vangeille tuttu Kazanski-rautatieaseman "vartiotupa" — tietenkin loitolla yleisistä paikoista. Tänne tuodaan maijoilla, täällä kuormataan vankivaunut ennen junaan liittämistä. Jännittyneet saattovartiot molemmin puolin rivissä. Kurkkua kohti reuhtovat koirat. Komento: "Saattovartio — huomio!" — ja kiväärinlukkojen tappava raksahtelu. Tämä ei ole leikkiä. Tällä tavalla, koirien vartioimina, viedään myös radan viertä. Yrittääkö karkuun? Koira ottaa kiinni.

(Mutta karkaamisien vuoksi aina leiristä toiseen, vankilasta toiseen heitellyllä vakaumuksellisella karkurilla on edessään vielä monia tällaisia asemia ja raiteiden välistä kuljettamisia. Viedään koirittakin. Voi tekeytyä nilkuksi, sairaaksi, vaivoin laahustaa, töin tuskin raahata pussia ja takkia perässään — saattovartio on rauhallisempi. Ja jos raiteilla on paljon junia, niiden välistä pääsee hyvin mutkittelemaan! Ja silloin: kamat maahan, kumaraan ja sitten syöksyyn vaunujen alitse! Mutta kun olet jo ehtinyt kumartua, näet junan takana harppailevan varmistavan saattovartiomiehen saappaat... Kaikkeen on varauduttu. Eikä sinun auta muuta kuin teeskennellä, että kaaduit silkkaa heikkouttasi ja siksi pudotit tavarasi. Mutta jos kävisi sellainen onni, että viereisillä raiteilla kulkisi kovaa vauhtia juna ohitse! Olisi syöksyttävä raiteiden yli juuri veturin editse — mikään saattovartio ei varmasti juokse perään! Sinä otat riskin vapauden vuoksi — mutta entä hän? Ja kun juna on mennyt menojaan, sinua ei

enää näy! Mutta siihen tarvitaan kaksinkertainen onni: junan tulo oikealla hetkellä ja välttyminen jäämästä pyöriin.)

Kuibyshevin kauttakulkuvankilasta kuljetetaan asemalle avoimissa kuorma-autoissa — kootaan suurta *punaista* kuljetusta. Kauttakulkuvankilassa Tenno saa "karkureita kunnioittavalta" paikalliselta pikkuvarkaalta kaksi täkäläistä osoitetta, joista voi hakea ensitukea. Hän ilmoittaa osoitteet myös kahdelle muulle karkaamishaluiselle, ja he sopivat: kaikki kolme yrittävät jäädä takariviin, ja kun auto hiljentää kaarteessa (suotta eivät Tennon kyljet ole jo matkanneet tänne asemalta pimeässä maijassa, ne ovat panneet tämän kaarteen merkille, vaikkei hän silmillään sitä tuntisikaan), kaikki kolme hyppäävät yhtä aikaa! — oikealle, vasemalle ja taakse! — vartiomiesten ohi, jopa kaataen nämä! Vaikka ampuvatkin, kaikkia kolmea eivät ehdi ampua. Ja mahtavatko ampuakaan? — kadullahan on väkeä. Lähtevätkö ajamaan takaa? — eivät lähde, muita vankeja ei voi jättää autoon. Siispä huutavat ja ammuskelevat ilmaan. Jos joku ehkä pidättää niin: kansa, meidän neuvostokansamme, ohikulkijat. Heidät on pelotettava, että on muka veitsi kädessä! (Veistä ei ole.)

Kolmikko luoviskelee syynissä ja odottelee, ettei joutuisi nousemaan autoon ennen hämärän tuloa ja että he jäisivät viimeiseen autoon. Vihdoin tulee viimeinenkin auto mutta — ei matalalaitainen kolmen tonnin kärry niin kuin kaikki aikaisemmat vaan Studebaker, jossa on korkeat laidat. Jopa Tennokin on istuallaan auton lavan reunoja alempana. Studebaker kulkee nopeasti. Kaarre! Tenno vilkaisee kumppaneihinsa — näiden kasvoilla on säikähdys. Ei, eivät hyppää. Ei, he eivät ole vakaumuksellisia karkureita. (Mutta oletko itse vielä vakaumuksellinen?...)

Pimeässä, lyhtyjen valossa, koirien haukun, karjunnan, kiroilun ja rämähtelyn kakofoniassa tapahtuu vankien kuormaaminen härkävaunuihin. Tässä Tenno pettää periaatteensa — hän ei ehdi vilkaista vaunuaan ulkopuolelta. (Ja vakaumuksellisen karkurin on nähtävä kaikki ajoissa, mikään ei saa jäädä häneltä huomaamatta!)

Pysähdyspaikoissa vaunuja koputellaan huolestuneesti vasaroilla. He kopauttavat jokaista lautaa. Siispä pelkäävät — mitä? Laudan *sahaamista*. Siispä on sahattava!

Varkailta löytyykin pieni terävä pistosahanpätkä. Päätetään sahata päätylautaa alapetin alta. Ja kun juna hiljentää vauhtia, pudottaudutaan aukosta kiskojen väliin ja maataan liikahtamatta, kunnes juna on mennyt. Asiantuntijat tosin väittävät, että vankijunan viimeisen härkävaunun perässä on *harava* — metallihara, jonka piikit kulkevat matalalla ratapölkkyjen yläpuolella ja joka poimii karkurin ja raahaa ratapölkyillä, jolloin karkuri kuolee sillä tavalla.

Koko yön, vuorotellen laverin alle ryömien, rievulla muutaman sentin sahanpätkää puristaen sahataan seinälautaa. Vaivalloista. Yhtä kaikki ensimmäinen lauta on sahattu. Lauta alkaa liikkua vähän. Sitä väännetään sivuun, ja — aamun valossa he näkevät vaunun ulkopuolella vaaleaa höyläämätöntä lautaa. Miksi vaaleaa? Kas heidän vaununsa perään on rakennettu lisätasanne saattovartiolle. Aukon takana seisoo vartiomies. Sahaamista ei voi jatkaa.

Vankien karkaamisilla — niin kuin kaikella inhimillisellä toiminnalla — on oma historiansa, oma teoriansa. Ei ole pahitteeksi tuntea niitä, ennen kuin itse ryhtyy leikkiin.

Historia on yhtä kuin aikaisemmat karkaamiset. Niiden teknologiasta operatiivipuoli ei julkaise yleistajuisia brosyyreja vaan kerää kokemusta vain itselleen. Historiaa kuulet toisilta karkureilta, kiinni saaduilta. Heidän kokemuksensa on hyvin kallis — verellä, kärsimyksillä, miltei hengellä maksettu. Yksityiskohtainen — askel askeleelta — karkaamisista kyseleminen ensin yhdeltä karkurilta ja sitten kolmannelta ja

viidenneltä ei ole viatonta huvittelua vaan erittäin vaarallista. Se ei ole paljoakaan vaarattomampaa kuin kyseleminen: kuka tietää, kenen avulla pääsee maanalaiseen organisaatioon? Pitkällisten kertomustenne kuulijoiden joukossa saattaa olla myös *koputtelijoita*. Ja mikä tärkeintä: itse kertojat — kun heitä rääkättiin kiinnisaamisen jälkeen, ja valittavana oli elämä tai kuolema — ovat saattaneet horjua, antaa värvätä itsensä ja ovatkin nyt syöttejä, eivät aateveljiä. *Kummien* tärkeimpiä tehtäviä on ennalta määritellä, ketkä sympatisoivat karkaamisia, ketkä ovat kiinnostuneita niistä, ja — ehtiä potentiaalisen karkurin edelle ja tehdä merkintä hänen papereihinsa, ja niin hän onkin jo kuriprikaatissa, ja karkaaminen on hänelle paljon vaikeampaa.

Mutta vankilassa toisensa jälkeen, leirissä toisensa jälkeen Tenno kyselee kiihkeästi karkureilta. Hän karkailee, ja hänet saadaan kiinni, mutta leirien vankiloissa hän istuukin juuri karkureiden joukossa, juuri siellä heiltä onkin kyseltävä. (Ja tekee virheitä. Stepan **, sankarillinen karkuri, kavaltaa Tennon Kengirin operatiivivaltuutetulle Beljaeville, joka toistaa Tennolle kaikki tämän kyselemiset.)

Ja karkaamisen teoria on hyvin yksinkertainen: taitosi mukaan. Jos onnistut karkaamaan, siispä tunnet teorian. Jos jäät kiinni, siispä et vielä hallitse teoriaa. Mutta aapislähtökohdat ovat nämä: karata voi työkohteesta ja karata voi asuinvyöhykkeeltä. Kohteista on helpompi: niitä on monia, eikä vartiointi niissä ole niin vakiintunutta, ja niissä karkurilla on välineitä. Karata voi yksin — se on vaikeampaa, mutta eipähän kukaan kavalla. Karata voi joukolla — se on helpompaa, mutta kaikki riippuu siitä, sovitteko yhteen vai ettekö. Lisäksi teoriaan sisältyy väittämä: maantiede on osattava niin, että näkee kartan koko ajan silmissään. Eikä leirissä näe karttaa. (Varkaat muuten eivät osaa maantiedettä ollenkaan, luulevat pohjoiseksi sitä kauttakulkupaikkaa, jossa viimeksi oli kylmä.) Sekä toinen väittämä: on tunnettava väestö, jonka seudulla karkaaminen tapahtuu. Sekä tällainen menetelmäohje: sinun on koko ajan karkaamista valmistellessasi noudatettava *suunnitelmaa* mutta oltava valmis millä hetkellä hyvänsä pakenemaan aivan toisinkin — *sattumanvaraisesti*.

Esimerkki siitä, mitä *sattuma* on. Kengirissä vietiin kerran *kurin* koko vahvuus vankilasta — savitiiliä tekemään. Äkkiä alkoi pölymyrsky, jollaisia Kazahstanissa sattuu: kaikki pimenee, aurinko peittyy, kourakaupalla pölyä ja pieniä kiviä suomii kipeästi kasvoihin, niin että on mahdoton pitää silmiä auki. Kukaan ei ollut valmistautunut karkaamaan niin äkkiä, mutta Nikolai Krykov juoksi vyöhykkeen rajalle, heitti toppatakkinsa piikkilangalle, kiipesi yli pahoin naarmuuntuneena ja katosi. Myrsky meni ohi. Piikkilanka-aidalla riippuvasta toppatakista käsitettiin, että joku oli karannut. Lähetettiin takaa-ajajia ratsain, heillä oli koiria hihnassa. Mutta kylmä myrsky oli lakaissut kaikki jäljet olemattomiin. Krykov odotteli takaa-ajon päättymistä roskakasassa. Mutta seuraavana päivänähän piti jatkaa matkaa! Ja arolle lähetetyt autot nappasivat hänet.

Tennon ensimmäinen leiri oli Novorudnoe lähellä Dzhezkazgania. Juuri se paikka, jonne sinut on lähetetty kuolemaan. Juuri täältä sinun onkin karattava! Ympärillä on autiomaa — missä suolamaata ja hiekkadyyniä, missä ruohon tai kameliohdakkeen sitomaa. Paikoin vaeltelee arolla kazaheja karjalaumoineen, paikoin ei näy ketään. Jokia ei ole, kaivoa on miltei mahdoton löytää. Paras aika pakenemisille on huhtitoukokuu, siellä täällä on pieniä sulamisvesien järviä. Mutta myös vartijat tietävät sen mainiosti. Tähän vuodenaikaan työhön lähtevien tarkastamista kovennetaan, ei ylimääräistä leivänpalaa eikä turhaa riepua anneta mukaansa ottaa.

Tuona syksynä — vuonna 1949 — kolme karkuria, Slobodjanjuk, Bazitshenko ja Kozhin, ottivat riskin ja tekivät syöksyn kohti etelää: heidän tarkoituksenaan oli siellä

seurata Sry-Su-jokea Kzyl-Ordalle saakka. Mutta joki oli kuivunut kokonaan. Heidät saatiin kiinni janoon kuolemaisillaan.

Heidän kokemuksensa perusteella Tenno päättää olla karkaamatta syksyllä. Hän käy säntillisesti KVTsh:ssa — hän ei ole karkuri eikä kapinoitsija, hän on niitä järkeviä vankeja, jotka toivovat *ojentuvansa* kaksikymmentäviisivuotisen tuomionsa loppuun mennessä. Hän auttaa parhaansa mukaan, lupaa osallistua harrastustoimintaan, antaa akrobatia- ja mimotekniikkanäytöksiä, mutta ensi alkuun — selailtuaan kaiken, mitä KVTsh:ssä on, löytää kehnohkon Kazahstanin kartan, joka on jäänyt kummilta huomaamatta. No niin. Vanha karavaanitie Dzhusalaan, kolmesataa viisikymmentä kilometriä, sen varrelta voi löytää kaivonkin. Ja pohjoiseen Ishimaan on neljäsataa, siellä saattaa olla niittyjä. Ja Balhash-järvelle on viisisataa kilometriä pelkkää Bet-Pak-Dalin autiomaata. Mutta sille suunnalle tuskin lähdetään ajamaan takaa.

Tällaiset etäisyydet. Tällaiset vaihtoehdot...

Mitä kaikkea yritteliään karkurin aivoissa vilahtaakaan! Silloin tällöin leirissä käy puhtaanapitoauto — säiliö ja imuletku. Imuaukko on läpimitaltaan iso, Tenno mahtuisi siitä hyvin. Seisoisi kumarassa säiliöauton sisässä, minkä jälkeen kuljettaja voisi ottaa jätelietettä — mutta ei ihan täyteen. Siinä sitten olisit yltä päältä saastassa, matkalla voi joutua hörppäämäänkin, ,voi hukkua, tukehtua, mutta — sekään ei tunnu Tennosta yhtä iljettävältä kuin tuomionsa orjamainen istuminen. Hän tutkailee itseään: olenko valmis? Olen. Entä kuljettaja? Tämä on lyhyen tuomion saanut, ei poliittinen. Tenno panee tupakaksi miehen kanssa, tarkkailee. Ei, tämä ei ole niitä miehiä. Hän ei vaaranna lupalappuaan auttamalla toista. Hän pitäytyy ojennustyöleirien psykologiaan: joka rupeaa muita auttamaan on hölmö.

Sinä talvena Tenno sekä laatii suunnitelman että valitsee itselleen neljä kumppania. Mutta juuri kun teorian mukaan on käynnissä kärsivällinen suunnitelmaan perustuva valmistautuminen, hänet kerran sattumalta viedään vastikään avattuun kohteeseen — kivilouhokseen. Louhos sijaitsee kumpuilevassa maastossa, ei näy leiriin. Siellä ei vielä ole sen enempää vartiotorneja kuin vyöhykettäkään: seipäitä on isketty maahan, vähän vedelty piikkilankaa. Eräässä kohdassa on piikkilangassa aukko, "portti". Vyöhykepahasen ulkopuolella seisoo kuusi saattovartion miestä, ihan vain maanpinnan tasossa.

Ja kauempana heidän takanaan on huhtikuinen aro, vielä tuoretta ruohoa ja tulppaaneja — tulppaanien loimotus! Karkurin sydän ei kestä noita tulppaaneja eikä huhtikuun ilmaa! Kenties tämä juuri onkin Tilaisuus? Kun sinua ei vielä epäillä, kun et vielä ole *kurissa* — juuri nyt onkin karattava!

Tällä välin Tenno on jo tutustunut leirissä moniin ja kokoaa nyt nopeasti neljän ryhmän: Misha Haidarov (oli Neuvostoliiton merijalkaväessä Pohjois-Koreassa, pakeni sotaoikeutta 38. leveyspiirin taakse, mutta amerikkalaiset eivät halunneet tärvellä hyviä kestäviä suhteita Koreassa vaan luovuttivat hänet takaisin, — *neljännes);* Jazdik, puolalainen autonkuljettaja Andersin armeijasta (kiteyttää elämäkertansa ilmeikkäästi eri paria oleviin saappaisiinsa: "toinen saapas Hitleriltä, toinen Stalinilta"); sekä Sergei-niminen rautatieläinen Kuibyshevista.

Nyt saapui kuorma-auto, joka toi kunnon pylväitä tulevaa vyöhykettä varten ja piikkilankakeriä — juuri ennen päivällistaukoa. Tennon ryhmä, joka rakasti pakkotyötä ja varsinkin vyöhykkeen vahvistamista, meni vapaaehtoisena päivällistauollaan purkamaan kuormaa. Kiipesivät lavalle. Mutta koska kuitenkin oli ruokailutauon aika, miehet liikkuivat kovin, kovin hitaasti ja samalla harkitsivat. Kuljettaja siirtyi syrjemmälle. Kaikki vangit loikoivat kuka missäkin, lämmittelivät auringossa.

Karatako vai eikö? Ei ole mitään: ei veistä eikä varusteita eikä muonaa eikä suunnitelmaa. Mutta jos lähdetään autolla, niin Tenno tietää pienen kartan perusteella: on painuttava Dzhezdaa kohti ja sitten edelleen Ulutaun suuntaan. Pojat innostuivat: tilaisuus! Tässä on tilaisuus!

Tästä "portille", vartiomiehen kohdalle on alamäkeä. Ja sen jälkeen tie kohta kääntyy kumpareen taakse. Jos ajaa lujaa, eivät ehdi ampua. Eivätkä vartiomiehet voi poistua vartiopaikaltaan!

He purkivat kuorman — ruokailutauko ei ollut vielä päättynyt. Jazdikin oli määrä ajaa. Hän hyppäsi lavalta, ryömiskeli auton vaiheilla, ja sillä välin kolme muuta kävivät laiskasti lavalle pitkäkseen, katosivat näkyvistä, ehkä kaikki vartiomiehet eivät edes huomanneet, minne he katosivat. Jazdik haki kuljettajan: annahan tupakka, kun kerran ei aikailtu kuorman purkamisessa. Panevat palamaan. No, alahan käynnistää! Kuljettaja kiipeää ohjaamoon, mutta jostakin syystä moottori ei käynnisty, kuin kiusalla. (Lavalla olijat eivät tunne Jazdikin suunnitelmaa vaan luulevat, että hanke on epäonnistunut.) Jazdik menee veivaamaan. Silti auto ei käynnisty. Jazdik on jo kuitti, ehdottaa kuljettajalle, että vaihdettaisiin välillä paikkaa. Nyt Jazdik on ohjaamossa. Ja moottori ulvahtaa silmänräpäyksessä käyntiin! ja auto syöksähtää alamäkeen portin vartiomiestä kohti! (Myöhemmin Jazdik kertoi: kuljettajan yrittäessä käynnistää bensiininsäätö oli kiinni, mutta itselleen hän ehti avata.) Kuljettaja ei yrittänyt loikata autoon, hän luuli, että Jazdik pysäyttää. Mutta auto ajoi kovaa vauhtia "portista".

Kaksi kertaa "seis!". Auto jatkaa matkaa. Vartiomiehet ampuvat — ensin ilmaan, sillä kovasti näyttää erehdykseltä. Ehkä autoakin, mutta karkurit eivät tiedä, he ovat pitkänään. Kaarre. He ovat kukkulan takana, tulituksen ulottumattomissa! Lavalla olijat eivät vielä kohota päätään. Töyssytystä, kovaa ajoa. Ja äkkiä — pysähdys, ja Jazdik huutaa epätoivosta: hän erehtyi tiestä! — törmäsivät kaivoksen porttiin, edessä oli oma vyöhyke, tutut vartiotornit.

Laukauksia. Saattovartion miehiä juoksee. Karkurit heittäytyvät vatsalleen maahan ja suojaavat päänsä käsillään. Vartiomiehet potkivat heitä ja yrittävät osua nimenomaan päähän, korvaan, ohimoon ja ylhäältäpäin selkärankaan.

Yleisinhimillinen pelastava sääntö "maassa makaavaa ei lyödä" ei päde Stalinin pakkotyöleirillä! Meillä juuri makaavaa lyödään! Ja seisaallaolevaa ammutaan.

Mutta kuulustelussa paljastuu, että *mitään karkaamista ei tapahtunutkaan!* Kyllä! Pojat kertovat yhtäpitävästi, että he olivat nokkaunilla autossa, kun se lähti liikkeelle, ja sitten alkoi ammunta — oli myöhäistä hypätä pois, olisi voitu vaikka osua. Entä Jazdik? Tottumattomuuttaan ei pystynyt saamaan autoa hallintaansa. Eihän hän arolle ohjannut vaan naapurikaivosta kohti.

Niin he selviytyivät potkimisilla[1].

Mutta karkaamista *suunnitelman mukaan* tietenkin valmistellaan edelleen. Valmistetaan kompassi: otetaan muovirasia, johon merkitään piirut. Magneettiseksi tehty puikonpätkä kiinnitetään puukellukkeeseen. Kaadetaan rasiaan vettä. Kompassi on valmis. — Juomavettä on kätevä kaataa auton sisäkumiin ja karkumatkalla kuljettaa kuin manttelikääröä ikään. — Kaikki nuo tavarat (sekä muona ja vaatteet) kuljetetaan vähitellen puunkäsittelykombinaattiin, josta he hankkiutuvat karkumatkan aloitta-

[1] Misha Haidarovilla on edessään vielä monia karkaamisia. Jopa kaikkein lempeimpänä Hrushtshevin aikanakin, kun karkurit henkeä pidätellen odottavat laillista vapautumista, hän (anteeksiannon suhteen) toivottomien toivereidensa kanssa yrittää karata liittovaltion yhteisrangaistusleiristä Andzjoba-307:stä. Avustajat heittävät omatekoisia kranaatteja vartiotornien juurelle huomion kiinnittämiseksi, ja sillä aikaa karkurit hakkaavat kirveillä piikkilankoja. Mutta heidät pysäytetään konepistoolitulella.

maan, ja piilotetaan kuoppaan sahan lähelle. Eräs vapaa autonkuljettaja myy heille sisäkumin. Sekin makaa jo vedellä täytettynä kuopassa. Välistä junat tulevat yöllä, ja silloin jätetään lastinpurkajia yöksi työvyöhykkeelle. Juuri silloin onkin karattava. — Joku *vapaa* on vyöhykkeeltä tuodulla valtion lakanalla (! — meikäläiset hinnat) lahjottu katkaisemaan kaksi alinta piikkilankaa sahan kohdalta, ja tukkikuorman purkamisyökin lähestyy parahiksi! Muuan kazahivanki kuitenkin löytää heidän kätkökuoppansa ja tekee ilmiannon.

Vangitseminen, pieksemistä, kuulusteluja. Tennolle on kertynyt liian monia karkaamisilta vaikuttavia "sattumia". Kun heidät lähetetään Kengirin tyrmään ja Tenno seisoo kasvot seinään päin ja kädet selän takana, KVTsh:n päällikkö — kapteeni — kävelee ohitse, pysähtyy Tennon kohdalle ja huudahtaa:

— Sinä! Sinä-ä! Ja harrastit vielä harrastustoimintaa!

Eniten häntä hämmästyttää se, että karkuriksi paljastui leirikulttuurin levittäjä. Miehelle annettiin konserttipäivänä ylimääräinen puuroannoskin — ja hän karkasi! Mitä muuta ihminen tarvitsee?...

Toukokuun 9:ntenä 1950, Voiton viisivuotispäivänä, laivastossa taistellut Tenno astuu Kengirin kuuluisan vankilan selliin. Miltei pimeässä sellissä, jonka yläosassa on pikkuinen ikkuna, ei ole ilmaa mutta sitäkin enemmän luteita, seinät ovat kauttaaltaan rusennettujen luteiden veren töhrimät. Sinä kesänä helle kohoaa 40—50 asteeseen, kaikki makaavat alastomina. Laverien alla on viileämpää, mutta yöllä sieltä ryntää kaksi huutavaa miestä: heidän kimppuunsa hyökkäsi falangeittain.

Kengirin tyrmässä istuu valikoitua seurakuntaa, eri leireistä koottua. Kaikissa selleissä on kokeneita karkureita, harvinainen valikoima hurjimuksia. Vihdoinkin Tenno pääsi vakaumuksellisten karkureiden pariin!

Siellä istuu myös Ivan Vorobjev, kapteeni, Neuvostoliiton sankari. Sodan aikana hän taisteli partisaanina Pihkovan alueella. Päättäväinen, mieleltään lannistumaton mies. Hänellä on jo takanaan epäonnistuneita karkaamisyrityksiä ja lisää edessäpäin. Onnettomuudekseen hän ei voi hyväksyä vankilan väritystä — kriminaalivivahdetta joka on karkurille avuksi. Hän on säilyttänyt rintama-aikojen suoramielisyyden, hänellä on oma esikuntapäällikkönsä, ja he laativat seudun karttaa ja neuvottelevat avoimesti lavereillaan. Hän ei osaa sopeutua leirin salamyhkäisyyteen eikä viekasteluun, ja koputtelijat kavaltavat hänet aina.

Heidän aivoissaan liikkui suunnitelma: iltamuonan jakamisen aikana kaapata vartija, jos tämä on yksin. Vartijan avaimilla avata kaikki sellit. Hyökätä vankilan ovelle ja valloittaa se. Sen jälkeen avata vankilan ovi ja hyökynä rynnätä leirin vartiotuvalle. Napata vartijat ja murtautua vyöhykkeeltä pimeän koittaessa. — Heitä alettiin käyttää asuinrakennustyömaalla — syntyi suunnitelma karata viemäriputkessa ryömimällä.

Mutta suunnitelmat eivät päässeet toteutumisen asteelle. Samana kesänä tuo valikoitu joukko pantiin käsirautoihin ja vietiin jostakin syytä Spasskiin. Siellä heidät sijoitettiin erikseen vartioituun parakkiin. Mutta neljäntenä yönä vakaumukselliset karkurit irrottivat ikkunasta ristikon, menivät talouspihaan, tappoivat siellä äänettömästi koiran ja aikoivat katon yli siirtyä valtavalle yhteisvyöhykkeelle. Mutta peltikatto alkoi taipua heidän allaan, ja yön hiljaisuudessa se kuulosti jylinältä. Vartijat tekivät hälytyksen. Kun heidän parakkiinsa tultiin, kaikki kuitenkin nukkuivat rauhallisesti, ja ristikko oli paikallaan. Vartijat olivat yksinkertaisesti kuulleet olemattomia.

Vaan ei ole määrä, ei ole määrä heidän kauan pysyä aloillaan! Vakaumuksellisia karkureita ajaa kuin lentäviä hollantilaisia eteenpäin heidän levoton kohtalonsa. Ja el-

leivät he onnistuneet karkaamaan, silloin heitä viedään. Nyt koko tämä läpäisykykyinen joukko heitetään käsiraudoissa Ekibastuzin vankilaan. Siellä heihin liitetään omat epäonnistuneet karkailijat — Brjuhin ja Mutjanov.

Karkaamisyritykseen syyllistyneinä — kurivankeina — heidät viedään kalkkitehtaaseen. He lapioivat sammuttamatonta kalkkia autoista tuulessa, ja kalkki sammuu heidän silmiinsä, suuhunsa, henkitorveensa. Uuneja tyhjennettäessä heidän paljaalle hikiselle ruumiilleen laskeutuu sammutetun kalkin pölyä. Tämä heidän ojentamisekseen tarkoitettu päivittäinen myrkyttäminen vain pakottaa heidät kiirehtimään karkaamista.

Suunnitelma tarjoutuu itsestään: kalkki tuodaan autoilla — siispä autolla on karattavakin. Murtauduttava ulos vyöhykkeeltä, se on toistaiseksi ympäröity pelkällä piikkilangalla. Valittava auto, jonka tankissa on enemmän bensiiniä. Karkureiden joukossa on erinomainen autonkuljettaja — Kolja Zhdanok, Tennon kumppani epäonnistuneessa sahaltakarkaamisyrityksessä. Sovitaan: hän menee rattiin. Näin sovitaan, mutta Vorobjev on liian päättäväinen, hän on liian hanakka toimimaan uskoutuakseen jonkun toisen käsiin. Ja kun auto kaapataan (veitsellä aseistautuneet karkurit tunkeutuvat kahdelta suunnalta ohjaamoon, eikä kalpeaksi menneen kuljettajan auta muu kuin istua keskellä ja tahtomattaan osallistua karkaamiseen), Vorobjev käy rattiin.

Hetkistä on kysymys! Kaikkien on hypättävä lavalle ja sitten on murtauduttava ulos. Tenno pyytää: "Siirry, Ivan!" Mutta Ivan Vorobjev ei malta siirtyä! Tenno ja Zhdanok eivät luota hänen taitoihinsa vaan jättäytyvät leikistä. Karkureita on nyt vain kolme: Vorobjev, Salopaev ja Martirosov. Äkkiä ties mistä säntää Redkin, tuo matemaatikko, intellektuelli, kummajainen, joka ei ole karkureita ollenkaan vaan joutunut *kuriin* jostakin muusta syystä. Mutta nyt hän sattui olemaan lähellä, huomasi, tajusi ja kädessään jostakin syystä leivän sijasta saippua loikkasi lavalle:

— Vapauteenko? Minäkin tulen!

(Ihan kuin olisi hypännyt bussiin: "Meneekö tämä Razguljaihin?")

Auto kääntyi ja lähti menemään hiljaa siten, että puskuri olisi katkonut ensimmäiset langat vähitellen ja seuraavat olisivat tulleet moottorin ja ohjaamon osalle. Esivyöhykkeellä se kulkee pylväiden välistä, mutta varsinaisella vyöhykelinjalla on pakko kaataa pylväitä, sillä ne on sijoiteltu shakkiruutumaisesti. Ja auto kaataa pylvään ykkösvaihteella!

Vartiomiehet ovat torneissaan äiminä: muutamaa päivää aikaisemmin toisessa kohteessa sattui tapaus, että humalainen autonkuljettaja kaatoi pylvään kielletyltä vyöhykkeeltä. Ehkä tämäkin on humalassa?... Vartiomiehet ajattelevat näin viitisentoista sekuntia. Mutta sillä aikaa pylväs on kaadettu, auto vaihtaa kakkoselle ja ylittää piikkilangat kumien puhkeamatta. Nyt on ammuttava! Mutta miten: vartiomiesten suojaamiseksi Kazahstanin tuulilta heidän torninsa on laudoitettu umpeen ulkopuolelta. He pystyvät tulittamaan vain vyöhykettä ja rajan suunnassa. Auto on jo poissa heidän näköpiiristään ja viilettää arolla pölypilvi perässään. Tornit ammuskelevat voimattomasti ilmaan.

Kaikki tiet ovat vapaat, ympärillä tasainen aro, viidessä minuutissa Vorobjevin auto olisi näköpiirin rajalla mutta! — *aivan sattumalta* tiellä ajaa myös saattovartioyksikön maija, varikolle, korjattavaksi. Vartiomiehet lähtevät ajamaan Vorobjevia takaa. Ja kahdessakymmenessä minuutissa karkumatka on ohi. Hakatut karkurit ja

heidän joukossaan matemaatikko Redkin maistavat verisessä suussaan vapauden lämpimän suolaisen kosteuden ja kävelevät horjuen leirin vankilaan[1].

Kautta koko leirin kuitenkin leviää huhu: murtautuivat loistavasti! — jäivät kiinni sattumalta! Ja kymmenkunta päivää myöhemmin entinen ilmasotakoulun oppilas Batanov uusii operaation kahden toverinsa kanssa: toisesta kohteesta murtautuvat piikkilangan lävitse ja ajavat tiehensä! Mutta ajavat väärää tietä, hädissään erehtyvät ja päätyvät kalkkitehtaan vartiotornista ammutun laukauksen maalitauluksi. Kumi on puhki, auto pysähtyy. Konepistoolimiehet piirittävät auton: "Ulos!" Onko mentävä ulos? Vai pitääkö odottaa, kunnes retuutetaan niskavilloista? Yksi kolmesta — Pasetshnik — totteli komentoa ja astui autosta ja saman tien suistui kiukkuisten sarjojen tikkaamana.

Noin kuukaudessa Ekibastuzista tapahtuu jo kolme karkaamista, mutta — Tenno ei karkaa! Hän kärsii. Pikkutarkka matkiminen kiusaa häntä. Sivusta katsoen kaikki virheet huomaa ja aina tuntuu siltä, että itse olisi tehnyt paremmin. Esimerkiksi jos Vorobjevin sijasta Zhdanok olisi mennyt rattiin, Tenno tuumii, maija olisi onnistuttu karistamaan kannoilta. Vorobjevin auto oli tuskin pysäytetty, kun Tenno ja Zhdanok jo istuutuivat pohtimaan, miten heidän olisi karattava.

Zhdanok on tumma ja pikkuinen, hyvin vilkas, *varkaisiin kallellaan*. Hän on 26-vuotias valkovenäläinen, ja hänet vietiin Saksaan, oli autonkuljettajana saksalaisilla. Hänenkin tuomionsa on *vartti*. Kun hän innostuu, hän on pelkkää tarmoa, hän aivan kuluu työstä, innosta, tappelemisesta, juoksentelemisesta. Kärsivällisyyttä hänessä ei tietenkään ole, mutta Tennossa on kärsivällisyyttä.

Kaikki vihjaa heille: juuri kalkkitehtaalta on karkumatka aloitettava. Ellei lähdetä autolla, niin auto on ainakin kaapattava vyöhykkeen ulkopuolelta. Mutta jo ennen kuin saattovartio tai operatiivivaltuutettu ehtii tärvellä hankkeen toteuttamista, rangaistusprikaatin päällikkö Mustalais-Ljoshka (Navruzov), *narttu*, heiveröinen mutta kaikissa kauhua herättävä mies, joka leirielämänsä aikana on tappanut kymmeniä ihmisiä (tappoi helposti paketin, jopa savukepakkauksen takia), kutsuu Tennon sivuun ja varoittaa:

— Minä olen itsekin karkailija ja pidän karkaajista. Minun ruumiini on tikattu luodeilla, näetkö, se tapahtui karkumatkalla taigassa. Minä tiedän, että sinäkin aioit karata Vorobjevin kanssa. Mutta älä karkaa työvyöhykkeeltä: minä olen täällä vastuussa, minut pannaan taas istumaan.

Eli siis pitää karkaajista mutta itsestään vielä enemmän. Mustalais-Ljoshka on tyytyväinen nartun elämäänsä eikä anna pilata sitä. Siinä on kriminaalin "vapaudenrakkaus".

Mutta ehkäpä Ekibastuzin karkaamiset todella ovat käymässä yksitoikkoisiksi? Kaikki karkaavat työvyöhykkeeltä, ei kukaan asuinvyöhykkeeltä. Uskaltaisikohan? Myös asuinvyöhykettä ympäröi toistaiseksi vain piikkilanka, siinäkään ei ole vielä lauta-aitaa.

Kerran kalkkitehtaalla sattuu sekoittamossa sähkövika. Kutsutaan vapaa sähkömies. Tenno auttaa korjaustyössä, ja sillä välin Zhdanok kähveltää miehen taskusta

[1] Marraskuussa 1951 Vorobjev karkaa vielä kerran maansiirtoautolla työkohteesta — kuusi miestä. Muutaman päivän päästä heidät saadaan kiinni. Kuulopuheiden mukaan Vorobjev oli v. 1953 Norilskin kapinan keskeisiä kapinoitsijoita, minkä jälkeen hänet suljettiin Aleksandrovskin keskusvankilaan.

Tuon erinomaisen ihmisen elämä, alkaen nuoruudesta ennen sotaa ja partisaanivaiheesta, todennäköisesti selittäisi meille monia aikakauden piirteitä.

hohtimet. Sähkömies hoksaa: hohtimet on poissa! Ilmoittaako vartijoille? Ei kannata, tulee rapsut huolimattomuudesta. Mies pyytää kriminaaleja: antakaa takaisin! Kriminaalit vastaavat, että eivät he ole ottaneet.

Niin ikään kalkkitehtaalla karkurit tekevät itselleen kaksi veistä: taltoilla hakkaavat lapiosta, teroittavat pajassa, karkaisevat, savimuoteissa valavat niihin tinakahvan. Tennon veitsi on "turkkilainen" — paitsi että tekee hyvin tehtävänsä myös pelottaa käyrällä kiiltävällä ulkonäöllään, ja se on vieläkin tärkeämpää. Eiväthän he tappamaan hankkiudu vaan pelottamaan.

He kuljettavat sekä hohtimet että veitset kalsonkiensa alla nilkoissa asuinvyöhykkeelle ja sujauttavat parakin kivijalkaan.

Karkaamisen tärkeimmän avaimen on taaskin määrä olla KVTsh. Sillä välin kun aseita valmistetaan ja kuljetetaan, Tenno puolestaan ilmoittaa haluavansa yhdessä Zhdanokin kanssa esiintyä harrastelijakonsertissa. (Ekibastuzissa ei ole pidetty vielä kertaakaan, tämän on määrä olla ensimmäinen, ja päällystö hoputtaa sitä kärsimättömästi: vehkeilyistä vieroittavien toimenpiteiden listaan pitää saada kruksi, ja huvittaahan heitäkin katsella, miten vangit yksitoistatuntisen pakkotyöpäivän päätyttyä ilveilevät näyttämöllä.) Ja niin Tenno ja Zhdanok saavat luvan poistua kuriparakista sen sulkemisen jälkeen, kun muu vyöhyke vielä kahden tunnin ajan elää ja liikkuu. He maleksivat heille vielä oudolla Ekibastuzin vyöhykkeellä, panevat merkille, miten ja milloin tornien vartiot vaihdetaan; mistä pääsee helpoimmin ryömimään vyöhykerajalle. KVTsh:ssa Tenno lukee huolellisesti Pavlodarin paikallislehteä, hän yrittää painaa mieleensä rajonien, sovhoosien ja kolhoosien nimiä, samoin puheenjohtajien, sihteerien ja kaikenmoisten iskureiden nimiä. Edelleen hän ilmoittaa, että tarkoituksena on esittää sketsi ja että sitä varten hän tarvitsee siviilipukunsa rättivarastosta sekä jonkun salkun. (Salkku karkumatkalla! — se on epätavallista. Se luo päällikkömäisen vaikutelman!) Lupa annetaan. Laivaston takki Tennolla on ennestään, nyt hän saa islantilaisen pukunsakin, muiston saattuepalveluksen ajoilta. Zhdanok ottaa ystävän kapsäkistä harmaan belgialaisen puvun, niin tyylikkään, että hän näyttää suorastaan omituiselta leirissä. Erään latvialaisen tavaroiden joukossa rättivarastossa on salkku. Sekin otetaan. Ja oikeat lippalakit leirin lätsien asemesta.

Mutta sketsin harjoitteleminen vaatii niin paljon aikaa, että aika ennen yleistä iltasoittoa ei riitä. Niinpä Tenno ja Zhdanok ovat yön ja sitten toisenkin palaamatta ollenkaan kuriparakkiin, ovat yötä samassa parakissa, jossa KVTsh sijaitsee, totuttelevat kuriparakin vartijoita. (Karkumatkallahan on voitettava edes yksi yö!)

Milloin on edullisin hetki karata? Iltatarkastus. Kun jono seisoo parakkien luona, ja kaikki vartijat ovat kiinni sisään päästämisessä, ja vangitkin tuijottavat oveen, että kunpa pääsisi mahdollisimman nopeasti nukkumaan, eikä kukaan tarkkaile vyöhykkeen muita osia. Päivä lyhenee — on arvattava sellainen päivä, että tarkistus tapahtuu vasta auringonlaskun jälkeen, iltahämärissä mutta *ennen* koirien asettamista vyöhykkeen ympärille. On keksittävä nuo ainoat oikeat viisi-kymmenen minuuttia, sillä koirien tulon jälkeen ei ryömiminen onnistu.

He valitsevat sunnuntain, syyskuun 17:nnen. Kätevää, sunnuntaina ei tehdä työtä, voi koota voimia iltaa kohti, hätäilemättä suorittaa viimeiset valmistelut.

Viimeinen yö ennen karkaamista! Saisiko silloin nukutuksi? Ajatuksia, ajatuksia... Vieläkö olen hengissä vuorokauden päästä?... Ehkä en ole. Entä leirissä? — viimeisilleen menneen pitkittyvä kuolema tunkion äärellä?... Ei, ei saa antaa itsensä tottua ajatukseen, että on vanki.

Kysymys kuuluu: oletko valmis kuolemaan? Olen. Siispä — karkuun.

Aurinkoinen sunnuntaipäivä. Sketsin takia heidät on päästetty koko päiväksi kuriparakista. Äkkiä KVTsh:sta — Tennolle kirje äidiltä. Niin, juuri sinä päivänä. Moniako tällaisia kohtalokkaita yhteensattumia vangit muistavat?... Surullinen kirje mutta kenties myös karaiseva: vaimo on yhä vankilassa, vieläkään ei ole ehtinyt leiriin saakka. Ja veljen vaimo vaatii veljeä katkaisemaan välinsä synnyinmaan pettäjään.

Muonan suhteen karkureiden asiat ovat varsin huonosti: kuriparakissa he ovat *tarjottimella,* leivän kerääminen herättäisi epäilyjä. Mutta heidän tarkoituksenaan on liikkua nopeasti, kaapata kylästä auto. Kuitenkin äidiltä tulee samana päivänä myös paketti — äidin siunaus karkumatkalle. Rypälesokeritabletteja, makaronia, kaurahiutaleita — eväätsi salkkuun. Savukkeita — vaihdettava mahorkkaan. Mutta yksi paketti vietävä lääkintäosastoon välskärille. Ja Zhdanok on jo merkitty täksi päiväksi vapautettujen listaan. Syy on seuraavanlainen. Tenno menee KVTsh:hen: Zhdanok on sairas, tänä iltana ei pidetä harjoitusta, emme tule. Mutta kuriparakin vartijalle ja Mustalais-Ljoshkalle: me harjoittelemme illalla, emme tule parakkiin. Näin ei kaivata kummassakaan paikassa.

Vielä on hankittava "katjusha" — sytytin, jossa on sydän putkessa, sellainen on karkumatkalla tulitikkuja parempi. Vielä on käytävä viimeisen kerran tapaamassa Hafizia tämän parakissa. Tataari Hafizin — kokeneen karkailijan — oli määrä karata heidän kanssaan. Mutta sitten hän perui: hän on vanha ja olisi sellaisella karkumatkalla vain taakaksi. Nyt hän on koko leirin väestä ainoa, joka tietää heidän karkaamisestaan. Hän istuu jalat allaan ja kuiskii: "Jumala suokoon teille onnea! Minä rukoilen teidän puolestanne!" Hän kuiskii vielä jotakin tataarin kielellä ja kuljettaa käsiään kasvojen yli.

Vielä on Tennolla Ekibastuzissa vanha Lubjankan sellitoveri Ivan Kovertshenko. Hän ei tiedä karkaamisesta mutta on hyvä toveri. Hän on loinen, asuu erillisessä kopissa; hänen luokseen karkurit kokoavatkin *sketsissä* tarvitsemansa tavarat. Hänen kanssaan on luontevaa tänään keittää äidin niukassa paketissa tulleet ryynit. Myös *tshifiriä* keitetään — huumaavaa juomaa. He istuvat pienen pitopöytänsä ääressä, kaksi vierasta humaltuneina edessäolevasta, isäntä yksinkertaisesti miellyttävästä sunnuntaista. Ja äkkiä — he näkevät ikkunasta, että vartiotuvalta kannetaan ruumishuoneelle kehnosti kyhättyä ruumisarkkua.

Se on hiljattain ammutulle Pasetshnikille.

— Niin, Kovertshenko huokaa, — karkaaminen ei kannata...

(Jospa hän tietäisi!...)

Kovertshenko, johon aine on vaikuttanut, nousee, ottaa heidän paksun salkkunsa, kävelee tärkeästi kopissa ja julistaa synkeästi:

— Viranomaiset tietävät kaiken! Te aiotte karata!

Hän pilailee. Hän päätti näytellä tutkijaviranomaista...

Hyvä vitsi.

(Tai kenties hän vihjaa vienosti: minä arvaan, veljet. Mutta — en suosittele!?)

Kovertshenkon mentyä karkurit pukevat puvun päälleen, leiritamineidensa alle. Ja ratkovat kaikki numeronsa niin, että ne juuri ja juuri pysyvät, että ne voi repäistä yhdellä riuhtaisulla. Numerottomat lippalakit he panevat salkkuun.

Sunnuntai on lopuillaan. Kullankeltainen aurinko laskee. Kookas verkkaisa Tenno ja pikkuinen vikkelä Zhdanok heittävät vielä toppatakin hartioilleen, ottavat salkun (leirissä on jo totuttu tähän heidän kummaan olemukseensa) ja siirtyvät lähtöasemiinsa — ruohikolle parakkien väliin, lähelle vyöhykettä, aivan vastapäätä vartiotornia. Parakit peittävät heidät kahden muun tornin näkyvistä. Vain tämä yksi vartio-

mies heillä on edessään. He levittävät toppatakkinsa maahan, käyvät niille pitkäkseen ja alkavat pelata shakkia, että vartiomies tottuisi.

Hämärää. Tarkistuksesta ilmoittava merkki annetaan. Vangit alkavat mennä parakkeihin. On jo pimeä, eikä tornissa olevan vartiomiehen enää pitäisi erottaa, että kaksi miestä on jäänyt makaamaan ruohikolle. Hänen vuoronsa lähenee loppuaan, hän ei ole kovinkaan valpas enää. Vanhan vartiomiehen aikana on aina helpompi karata.

Piikkilanka on määrä katkaista juuri vartiotornin kohdalta, ei mistä hyvänsä vaan aivan sen vierestä. Varmaankin vartiomies katselee enemmänkin kauas vyöhykkeen taakse kuin jalkojensa juureen.

Heidän päänsä peittyvät juuri heinikkoon, lisäksi on pimeä, eivätkä he näe reittiään, jota he kohta ryömivät. Mutta se on katsottu ennalta huolellisesti: heti vyöhykkeen ulkopuolella on pylvästä varten kaivettu kuoppa, johon voi piiloutua hetkeksi; etäämpänä on kuonakasoja; ja siellä kulkee saattovartion asutuksesta kylään vievä tie.

Suunnitelma on tällainen: heti kylässä saatava auto. Pysäytettävä, sanottava kuljettajalle: haluatko tienata? Meidän pitäisi heittää vanhasta Ekibastuzista kaksi laatikkoa votkaa tänne. Kuka kuski nyt ei ryypätä tahtoisi?! Pitää tinkiä: lähdetkö puolesta litrasta? Litra? Olkoon, anna mennä, kunhan et puhu kenellekään! Ja sitten matkalla ohjaamossa käydään miehen kimppuun, raahataan arolle ja jätetään sinne köytettynä. Sitten painutaan yötä myöten Irtyshille saakka, jätetään auto, ylitetään Irtysh veneellä ja lähdetään Omskiin päin.

Pimenee vielä vähän. Torneissa sytytetään valonheittimet, ne valaisevat vyöhykkeen laitaa, kun taas karkurit makaavat toistaiseksi varjossa. Nyt! Pian on vahdinvaihto, ja tuodaan yöksi koirat.

Parakeissa syttyvät jo lamput, näkyy, miten vankeja tulee sisälle tarkistuksesta. Onkohan parakissa hyvä olla? Lämmintä, kodikasta... Ja jos sinut nyt tikataan konepistoolilla, niin harmittaa, että sillä lailla makuulta, maasta röhöttämästä.

Kunpa vain ei vartiotornin juurella yskäisisi, joutuisi rykäisemään. Mutta vahtikaa, vahtikoirat! Teidän tehtävänne on vahdata, meidän karata!

Mutta jatkon kertoo Tenno itse.

VII Valkoinen kissanpoikanen
(Georgi Tennon kertomus)

Minä olen vanhempi kuin Kolja, minun on mentävä edellä. Veitsi on tupessa vyöllä, hohtimet ovat kädessä. "Kun olen katkaissut esivyöhykkeen langan, tule perässä!"

Ryömin litteänä. Tekee mieli painua maan sisään. Katsoako vartiomieheen vai ei? Katsominen merkitsisi uhan näkemistä tai peräti hänen katseensa houkuttamista katseellaan. Tekee niin mieli katsoa! Ei, en katso.

Yhä lähemmäksi vartiotornia. Yhä lähemmäksi kuolemaa. Odotan sarjaa ruumiiseeni. Kohta räiskyy... Tai kenties hän näkee minut erinomaisesti, katselee ja ilkkuu, haluaa antaa minun vielä hetken mönkiä maassa?...

Siinä esivyöhyke onkin. Käännyn, asetun pitkittäin sen suuntaisesti. Katkaisen ensimmäisen langan. Katkeava lanka helähtää äkkiä vapautuessaan jännityksestä. Nytkö sarja?... Ei. Ehkä minä yksin kuulin tuon äänen. Mutta onpa se kova. Katkaisen toisen langan. Katkaisen kolmannen. Heitän jalkani yli, toisen. Housut tarttuvat katkaistun maassa makaavan langan kärkeen. Irrottaudun.

Ryömin kynnetyn maan metrit. Takaa kuuluu kahinaa. Se on Kolja mutta — miksi noin meluisasti? Niin, hänen salkkunsa laahaa maata.

Sitten jo varsinaisen vyöhykkeen viistot langat. Ne kulkevat ristiin. Katkon niitä muutamia. Edessä on nyt Brunon spiraali. Katkon sen kahdesta kohtaa, raivaan tien. Katkon pääkaistan lankoja. Taidamme olla miltei hengittämättä. Ei ammu. Muisteleekohan kotiaan? Vai onko lähdössä tansseihin tänään?

Siirrän vartaloni taaemman vyöhykkeen ulkopuolelle. Siinä on toinen Brunon spiraali. Sotkeudun siihen. Katkon. Pitääpä muistaa, ei saa sotkeutua: tässä täytyy olla vielä ulkopuolen vinolankoja. Siinä. Katkon.

Nyt ryömin kohti kuoppaa. Kuoppa ei petä, se on siinä. Laskeudun kuoppaan. Kolja tulee perässä. Hengähdämme. Nopeasti eteenpäin! — kohta on vahdinvaihto, kohta tuodaan koirat.

Lähdemme kuopasta, ryömimme kuonakasoja kohti. Vieläkään emme uskalla katsoa taaksemme. Koljalla on kiire! — nousee kontalleen. Painan hänet maahan.

Rähmällämme ohitamme ensimmäisen kuonakasan. Laitan hohtimet kiven alle.

Siinä on tiekin. Sen lähistöllä nousemme.

Eivät ammu.

Löntystämme eteenpäin, kiirettä pitämättä — tästä alkaa luottovangin esittäminen, heidän parakkinsa on lähellä. Raastamme numerot rinnastamme ja polvestamme, ja äkkiä — pimeydestä tulee kaksi miestä vastaan. Matkalla varuskunnasta kylään. He ovat sotilaita. Ja meillä on yhä numerot selässä!! Sanon kovalla äänellä:

— Vanja! Mitä jos sittenkin otetaan puoli litraa?

Kuljemme hitaasti, emme vielä itse tiellä vaan sitä kohti. Kuljemme hitaasti, jotta

he ehtisivät mennä ensin, mutta — suoraan sotilaita kohti, kasvoja piilottelematta. He kulkevat kahden metrin päästä meistä. Me miltei pysähdymme, ollaksemme kääntämättä selkää heihin päin. He menevät menojaan jutteluunsa syventyneinä — me repäisemme numerot toistemme selästä!

Meitä ei ole huomattu?!... Me olemme vapaat?! Nyt kylään hankkimaan autoa. Mutta mitä ihmettä?? Leirin yläpuolelle sinkoutuu raketti! toinen! kolmas!...

Karkaamisemme on huomattu! Nyt alkaa takaa-ajo! Juoksuun!!

Emmekä tohdi enää katsella, harkita, miettiä — hieno suunnitelmamme on jo pirstaleina. Me syöksymme arolle — kunhan vain pääsemme kauemmaksi leiristä! Me hengästymme, kompastelemme epätasaisuuksiin, ponnahdamme pystyyn taas ja — siellä kohoaa taivaalle raketti toisensa jälkeen! Aikaisempien karkaamistapausten perusteella saatamme kuvitella: nyt lähetetään takaa-ajajia ratsain koirat hihnassa — kaikkiin suuntiin arolle. Ja me ripottelemme kaiken kallisarvoisen mahorkkamme jäljillemme ja teemme pitkiä loikkia[1].

Nyt kylä on kierrettävä laajassa kaaressa arolla. Siihen kuluu paljon aikaa ja vaivaa. Kolja alkaa epäillä, johdanko minä oikein. Harmittaa.

Mutta sitten edessä onkin jo Pavlodarin rautatien ratapenger. Ilahdumme. Ratapenkereeltä nähtynä Ekibastuz hämmästyttää sinne tänne ripotelluilla valoillaan ja näyttää meistä suuremmalta kuin koskaan.

Poimimme maasta kepin. Pidellen siitä lähdemme menemään näin: toinen toisella kiskolla, toinen toisella. Junan mentyä koirat eivät haista kiskosta jälkeä.

Tällä tavalla kuljimme kolmisen sataa metriä, sitten lähdimme pitkin loikkauksin arolle.

Ja nyt vasta alkoi tuntua, miten kevyt oli hengittää, aivan uudella tavalla! Teki mieli laulaa, huutaa! Me halasimme. Me olemme todella vapaat! Ja millaista itsekunnioitusta tunnemmekaan siitä, että uskalsimme karata, että toteutimme hankkeemme ja huiputimme koiria.

Ja vaikka kaikki vapauden koettelemukset ovat vasta alkamassa, tuntuu siltä kuin tärkein olisi jo tehty.

Taivas on kirkas. Tumma ja täynnänsä tähtiä, taivas jollaista ei leirissä lyhdyiltä ikänä näe. Pohjantähden mukaan suuntaamme pohjoiseen tai koilliseen. Ja sitten kaarramme oikealle — ja päädymme Irtyshille. Ensimmäisenä yönä pitää yrittää päästä mahdollisimman kauaksi. Se laajentaa toisessa potenssissa ympyrän muotoista aluetta, joka takaa-ajajien on pidettävä valvonnassaan. Muistellen kaikenkielisiä iloisia reippaita lauluja taivallamme nopeasti noin kahdeksan kilometriä tunnissa. Mutta monen kuukauden vankilassaistumisesta jalkamme näköjään ovat unohtaneet kävelemisen taidon ja väsyvät. (Me arvasimme kyllä sen, mutta tarkoituksenamme-

[1] Sattuma! Sattuma niin kuin vastaan tullut maija! Sattuma jota ei voi etukäteen aavistaa! Joka askeleella elämässämme meitä vaanivat suotuisat ja vihamieliset sattumat. Mutta vain pakomatkalla, vain riskin harjalla tiedostamme niiden koko painavuuden. Aivan s a t t u m a l t a kolmen-viiden minuutin kuluttua Tennon ja Zhdanokin ulos ryömimisestä vyöhykkeellä sattuu sähkökatko, ja yksinomaan siksi torneista ammutaan raketteja, joita Ekibastuzissa oli sinä vuonna vielä runsaasti. Jos karkurit olisivat lähteneet ryömimään viisi minuuttia myöhemmin, valpastuneet vartiomiehet olisivat saattaneet huomata ja ampua heidät. Jos karkurit olisivat kyenneet kirkkaasti valaistun taivaan alla malttamaan mielensä, rauhallisesti tarkastelemaan vyöhykettä ja panemaan merkille, että vyöhykkeen lyhdyt ja valonheittimet olivat sammuneet, he olisivat rauhallisesti lähteneet etsiskelemään autoa, ja koko heidän karkumatkansa olisi sujunut toisin. Mutta heidän tilanteessaan — he olivat juuri ryömineet leiristä, ja nyt äkkiä sen yläpuolella alkoi lennellä raketteja — ei ollut epäilystäkään siitä, että heitä ajettiin takaa, että raketit olivat heidän päänsä menoksi.

Lyhyt katko sähköverkossa ja — koko heidän karkumatkansa oli ylösalaisin ja maahan paiskattu.

han olikin matkata autolla!) Käymme välillä pitkäksemme ja nostamme jalat pystyyn. Ja taas jatkamme matkaa. Ja taas makaamme.

Kumman kauan pysyy Ekibastuzin loimotus taivaalla takanamme. Taivallamme useita tunteja, mutta kajastus vain pysyy taivaalla.

Mutta yö päättyy, itä vaalenee. Paitsi ettemme voi päiväsaikaan liikkua avoimella tasaisella arolla, täällä ei ole edes paikkaa, mihin voisimme piiloutua: ei pensaita eikä kyllin korkeata heinikkoa, ja meitähän aletaan etsiä myös lentokoneesta käsin, se on tietty.

Ja niinpä kaivamme veitsillämme pienen kuopan (maa on kovaa ja kivistä, kaivaminen on vaikeaa — noin puolen metrin levyisen ja kolmekymmentä senttiä syvän), johon käymme korttisoltun tapaan, ja päälle haalimme kuivaa piikikästä keltaista aroheinää. Nyt kun saisi nukutuksi, kootuksi voimia! Mutta on mahdoton nukahtaa. Tämä yli puolen vuorokauden voimaton makaaminen on paljon yöllistä tarpomista raskaampaa. Koko ajan ajatuksia, ajatuksia... Kuuma syyskuun aurinko paahtaa, eikä mitään juotavaa ole eikä tule. Olemme rikkoneet Kazahstanin karkaamisien lakia — on karattava keväällä, ei syksyllä... Mutta mehän aioimme matkata autolla... Me kidumme aamuviidestä kello kahdeksaan illalla! Ruumis puutuu, mutta emme voi muuttaa asentoa: jos kohottaudumme ja liikutamme heiniä, ratsastaja voi nähdä, kaukaakin. Olemme menehtyä kuumuuteen — kaksi pukua kummallakin päällään. Sen kun kestät.

Ja vasta pimeän tultua koittaa karkureiden aika.

Nousemme. On vaikea seistä, jalkoja kolottaa. Lähdemme hitaasti, yritämme totutella. Voimatkin ovat vähissä: koko päivänä olemme vain nakerrelleet kuivia makaroneja ja nielaisseet pari rypälesokeritablettia. Janottaa.

Jopa yön pimeydessäkin on tänään oltava valmiina väijytyksen varalta: joka suuntaan on tietenkin ilmoitettu radioitse, joka suuntaan on lähetetty autoja — ja eniten Omskin suunnalle. Olisi mielenkiintoista tietää: miten ja milloin toppatakkimme ja shakkilauta löydettiin maasta? Numeroista nähdään heti, että karkurit olemme me, eikä tarvitse pitää nimenhuutoa kortiston mukaan[1].

Kuljemme enintään neljä kilometriä tunnissa. Jalkoja kolottaa. Käymme usein pitkäksemme lepäämään. Janottaa, janottaa! Yön aikana taitamme korkeintaan kahdenkymmenen kilometrin matkan. Ja taas on etsiskeltävä paikka, johon piiloutua ja jossa maata kärsimässä päivän piina.

Olemme näkevinämme rakennuksia. Alamme varovaisesti ryömiä niitä kohti. Ne osoittautuvat kivijärkäleiksi — yllättävää kylläkin arolla. Olisikohan niiden koloissa vettä? Ei ole... Yhden järkäleen alla on kolo. Mahdollisesti shakaalien kaivama. Siihen työntyminen on vaikeaa. Entä jos järkäle liikahtaa? — rusentaa pliiskaksi, ehkei heti kuolekaan. Alkaa olla kylmänpuoleista. Yöllä ei nukuttu. Päivälläkään ei nukuttu. Alamme teroittaa veitsiämme kiveä vasten: ne tylsyivät, kun kaivoimme kuoppaa edellisellä pysähdyskerralla.

[1] Se tapahtui näin: aamulla työvangit löysivät kylmät toppatakit, jotka selvästikin olivat yöpyneet ulkona. Repivät numerot irti ja v o h k i v a t takit itselleen: toppatakki on kallis tavara! Vartijat eivät nähneetkään takkeja. Ja katkotut piikkilangat havaittiin vasta maanantai-iltana. Ja nimenomaan kortiston mukaan koko päivän selviteltiin, kuka oli karannut. Karkurit olisivat vielä aamullakin voineet kulkea ja matkata avoimesti! Tällaisia seurauksia oli siitä, etteivät tarkemmin katsoneet, mistä rakettien ampuminen johtui.

Kun sunnuntai-illan karkaamisen kuva sitten leirissä vähitellen hahmottui, muistettiin valojen sammuminen ja ihasteltiin: "Että osasivatkin olla viekkaita! Näppärästi tehty! Mitenkähän ne onnistuivat sähkönkin katkaisemaan?" Ja pitkään kaikki uskovat, että valojen sammuminen auttoi karkureita.

Keskipäivällä kuulemme pyörien kolketta läheltä. Paha juttu — olemme lähellä tietä. Aivan vierestämme ajaa kazahi. Mies jupisee jotakin itsekseen. Hypätäkö esiin, rynnätäkö perään — ehkä hänellä on vettä? Mutta miten suoriutua miehestä ottamatta ensin selvää tienoosta — ehkä olemme ihmisten näkyvillä?

Tällä tiellä ei takaa-ajajia tunnu liikkuvan. Tulemme varovaisesti esille, kurkisteltuamme ensin maasta. Noin sadan metrin päässä on jokin sortunut rakennelma. Ryömimme sinne. Ei ketään. Kaivo!! Ei, täynnä roinaa. Nurkassa on oljensilppua. Makaillako täällä? Käymme pitkäksemme. Uni ei ota tullakseen. Äh, kirput purevat! Kirppuja!! Ja miten isoja! Ja niitä on paljon! Koljan vaalean harmaa belgialainen takki on musta kirpuista. Ravistelemme, siistiydymme. Ryömimme takaisin shakaalin onkaloon. Aika kuluu, voimat hupenevat, mutta me vain emme liiku minnekään.

Iltahämärissä nousemme. Olemme kovin heikkoja. Jano piinaa. Päätämme suunnistaa enemmän oikealle, tullaksemme nopeammin Irtyshille. Yö on kirkas, mustalla taivaalla on paljon tähtiä. Pegasoksen ja Perseuksen tähdistöistä minulle hahmottuu pää tanassa sinnikkäästi eteenpäin painaltava härkä, joka kannustaa meitä. Mekin kuljemme eteenpäin.

Äkkiä — edessämme ammutaan raketteja! He ovat edessämme! Näemme penkereen. Rautatie. Raketteja ei ammuta enää, mutta radalle syttyy valonheitin, jonka säde harhailee molempiin suuntiin. Radalla liikkuu resiina arolle tähystämässä. Millä hetkellä hyvänsä huomaavat ja silloin — loppu... Älyttömän avuton tunne: maata valokiilassa ja odottaa, että huomataan.

Ohi meni, eivät huomanneet. Hyppäämme pystyyn. Emme voi juosta mutta lähdemme nopeasti vetäytymään kauemmaksi ratapenkasta. Ja taivas peittyy nopeasti pilviin, ja oikeaan ja vasempaan ryntäillessämme olemme kadottaneet täsmällisen suunnan. Kuljemme nyt miltei arvuukaupalla. Taivallamme kilometrejäkin vähänlaisesti, ja lisäksi ne saattavat olla hyödytöntä sahaamista.

Hukkaan mennyt yö!... Taas valkenee. Taas raastamme heinää. Pitäisi kaivaa kuoppa mutta — käyrä turkkilainen veitseni on poissa. Hukkasin sen joko maatessani tai rajusti peräänty essämme ratapenkalta. Paha juttu! Miten karkuri tulee toimeen ilman veistä? Kaivamme kuopan Koljan veitsellä.

Mutta eräs ilahduttava asia: minulle on ennustettu, että minä kuolen kolmekymmentäkahdeksanvuotiaana. Merimiehen on miltei pakko olla taikauskoinen. Mutta koittanut syyskuun 20:nnen aamu on — minun syntymäpäiväni. Täytän tänään kolmekymmentäyhdeksän. Ennustus ei enää koske minua. Minä elän!

Ja taas makaamme kuopassa — liikkumatta, ilman vettä... Kunpa voisimme nukkua! — mutta emme nuku. Kunpa alkaisi sataa! — kylläpä tätä poutaa piisaakin. Paha juttu. Karkumatkan *kolmas* vuorokausi on päättymässä — emmekä me ole saaneet pisaraakaan vettä, nielemme kumpikin viisi rypälesokeritablettia vuorokaudessa. Ja olemme taivaltaneet vasta lyhyen matkan — ehkä kolmanneksen välimatkasta Irtyshille. Ja leirissä ystävät iloitsevat puolestamme, siitä että me olemme saaneet "vihreältä syyttäjältä" vapauden...

Hämärää. Tähtiä. Suunta koilliseen. Vaellamme. Äkkiä kuulemme kaukaa huutoa: "Va-va-va-va!" Mitä se on? Kudlan — kokeneen karkailijan — kuvauksen mukaan, tuolla tavalla kazahit hätistivät susia lampaiden lähistöltä.

Lammas! Sattuisipa nyt tiellemme lammas! — niin olisimme pelastetut. Vapauden olosuhteissa emme ikänä olisi voineet kuvitella juovamme verta. Mutta nyt — kun vain saisi.

Hiivimme. Ryömimme. Rakennuksia. Kaivoa ei näy. Sisälle meneminen on vaaral-

lista. Ihmisten kohtaaminen merkitsee jäljen jättämistä. Hiivimme kohti savitiilistä lammassuojaa. Niin, kazahinainen äsken huusi, ajaakseen sudet loitommalle. Kierähdämme lammassuojaan kohdasta, jossa muuri on matalampi, minulla on veitsi hampaissani. Metsästämme kontallamme lammasta. Kuulen sen hengityksen aivan vierestä. Mutta — ne pakoilevat meitä, pakoilevat! Ryömimme uudelleen eri suunnilta. Miten saisi napatuksi koivesta? Ne ryntäävät karkuun! (Myöhemmin minulle sitten selitetään, missä teimme virheen. Me ryömimme — lampaat luulivat meitä pedoiksi. Olisi pitänyt lähestyä seisaalla, isännän tavoin, niin lampaat olisivat antautuneet kiinni helposti.)

Kazahinainen vaistoaa jotakin outoa, hän tulee lähemmäksi ja tähyilee pimeyteen. Hänellä ei ole valoa mukanaan, mutta hän poimii multapaakkuja ja alkaa heitellä niitä ja osuu Koljaan. Nainen tulee suoraan minua kohti, hetki vielä niin astuu päälle! Joko hän näkee tai tuntee — alkaa kimittää: *"Shaitan! Shaitan!"* (paha henki) — ja säntää pakoon, ja mekin säntäämme pakoon häntä, muurin yli ja maahan. Miesten ääniä. Rauhallisia. Varmaankin sanovat, että akka kuuli olemattomia.

Tappio. Ei auta, vaellamme eteenpäin.

Hevosen siluetti. Oikea kaunotar! Se olisi nyt hyvään tarpeeseen. Lähestymme sitä. Taputamme sitä kaulaan, kietaisemme vyön sen kaulan ympäri. Autan Zhdanokin hevosen selkään mutta itse en jaksa kiivetä, niin heikoksi olen mennyt. Tarraan käsillä, makaan rähmälläni mutta jalkoja en jaksa heittää. Hevonen pyörii. Sitten se riistäytyy irti, kuljettaa Zhdanokia jonkin matkaa ja pudottaa selästään. Onneksi vyö jää Zhdanokin käteen, emme ainakaan jätä jälkeä — sopii syyttää kaikesta *shaitania.*

Hevosen kanssa temmellettyämme olemme aivan kuitteja. Käveleminen on entistä vaikeampaa. Ja päälle päätteeksi tulemme kynnetylle maalle, tarvomme kynnöstä. Juutumme kiinni, laahaamme jalkojamme. Mutta toisaalta se on hyväkin: missä on kynnetty, siellä on ihmisiä — missä on ihmisiä, siellä on vettä.

Jatkamme matkaa, vaellamme, laahustamme. Taas siluetteja. Heittäydymme jälleen maahan ja ryömimme. Heinäsuovia! Aika hyvin, Lugako vai? Onko Irtysh lähellä? (Sinne on vielä pitkä matka...) Viimeisillä voimilla kiipeämme ylös ja kaivaudumme.

Ja nyt vasta nukuimme koko päivän! Jos ottaa huomioon unettoman yön ennen karkumatkalle lähtemistä, emme olleet nukkuneet viiteen yöhön.

Heräämme päivän kallistuessa iltaan, kuulemme traktorin äänen. Varovaisesti siirtelemme heiniä, kohotamme hiukkasen päätä. Paikalle on ajanut kaksi traktoria. Lähistöllä on pieni mökki. Alkaa olla jo ilta.

Idea! — traktorin jäähdytysvesi! Jahka traktorinkuljettajat menevät nukkumaan, me juomme vedet.

Tulee pimeä. Karkumatkan *neljäs* vuorokausi täyttyy. Ryömimme traktoreita kohti.

Onneksi ei ole koiria. Valutamme hiljaa vettä, nielaisemme — ei, maistuu petrolilta. Syljeksimme, emme pysty juomaan.

Heillä on kaikkea — vettä ja ruokaa. Nyt kun kolkuttaisi ja pyytäisi Jeesuksen Kristuksen nimessä: "Veljet! Ihmiset! Auttakaa! Me olemme vankeja, tyrmästä karanneita!" Niin kuin viime vuosisadalla — taigan polkujen varteen kannettiin puurokippoja ja vaatteita ja kuparirahoja.

Leivällä ruokkivat maalaisnaiset,
mahorkkaa antoivat kyläläiset.

Ja katin kontit! Ajat ovat toiset. Kavaltavat. Kavaltavat joko sydämen käskystä

tai pelastaakseen itsensä. Sillä *osallisuudesta* voidaan läntätä neljännes heillekin. Viime vuosisadalla ei hoksattu antaa leivästä ja vedestä poliittista pykälää.

Ja me laahustamme eteenpäin. Laahustamme koko yön. Me odotamme Irtyshiä, etsiskelemme merkkejä virrasta. Mutta niitä vain ei näy. Hoputamme itseämme säälimättä eteenpäin. Aamun koitteessa vastaan osuu heinäsuova. Vielä eilistäkin vaivalloisemmin kiipeämme sen laelle. Nukahdamme. Hyvä näinkin.

Illan suussa heräämme. Missä on ihmisen sietoraja? Karkumatkamme *viides* vuorokausi alkamassa. Lähellä näemme jurtan, sen vieressä katoksen. Hiivimme hiljaa sinne. Katoksen alle on levitetty hirssiä. Mätämme sitä salkkuun, yritämme pureksia mutta emme saa nieltyä — suu on niin kuiva. Äkkiä näemme jurtan vieressä valtavan samovaarin, parin ämpärin vetoisen. Ryömimme sen luo. Väännämme hanaa — tyhjä, kirottu. Kallistamme, saamme pari kulausta mieheen.

Ja taas laahustamme eteenpäin. Laahustamme ja kaatuilemme. Makuulla on helpompi hengittää. Selältämme emme enää jaksa nousta. Noustakseen on ensin kierähdettävä vatsalleen. Sitten noustava kontalleen. Sitten huojahdellen seisaalleen. Ja jo hengästyttää. Olemme laihtuneet niin, että mahalaukku on tainnut kasvaa selkärankaan kiinni. Aamun koitteessa etenemme vielä pari sataa metriä, emme enempää. Ja käymme pitkäksemme.

Aamulla ei löydy enää heinäsuovaakaan. Jokin kolo kumpareessa, eläimen kaivama. Makaamme siinä päivän mutta emme saa unta; päivä on kylmempi, maasta kohoaa kylmää. Vai eikö veri enää lämmitä? Yritämme pureksia makaroneja.

Ja äkkiä minä näen: ketju tulossa kohti! Punaisia olkaimia! Meitä piiritetään! Zhdanok nykii minua: sinä kuvittelet vain, hevoslaumahan siinä on.

Niin, se oli näky. Taas makailemme. Päivä on loputon. Äkkiä tulee shakaali — omalle kololleen. Laitamme sille makaronia ja ryömimme kauemmaksi, houkutellaksemme sen kololleen, teurastaaksemme ja syödäksemme suihimme. Mutta se ei huoli. Lähtee pois.

Sivusuunnassa meistä on rinne ja sen juurella suolamaata kuivuneen järven jäljiltä, mutta toisella rannalla on jurtta, savu nousee.

On kulunut *kuusi* vuorokautta. Olemme jo äärirajoilla: olemme nähneet punaisia olkaimia hourenäyissämme, kieli ei käänny suussa, virtsaamme harvoin ja silloinkin veren sekaista. Ei! Tänä yönä on hinnalla millä hyvänsä saatava ruokaa ja vettä! Menemme tuohon jurttaan. Ja jos kieltäydytään antamasta, otamme väkisin. Mieleeni muistuu, että vanhalla karkailija Grigori Kudlalla oli tällainen kannustushuuto: *mahmadera!* (Se merkitsee: suostuttelemisien aika on ohi, ota!) Niinpä sovimmekin Koljan kanssa merkistä: minä sanon "mahmadera".

Hiivimme pimeässä hiljaa jurtan luo. Kaivo on! Mutta ämpäriä ei ole. Vähän matkan päässä on hevospuomi, sen luona seisoo satuloitu hevonen. Kurkistamme oven raosta. Sisällä öljytuikun valossa on mies ja nainen — kazaheja — sekä lapsia. Koputamme. Astumme sisään. Minä sanon: "Salam!" Ja silmissä näkyy tähtiä, pelkään kaatuvani. Sisällä on pyöreä matala pöytä (vielä meikäläistä moderniakin matalampi) kemuja varten. Jurtan seinustoja kiertävät huovilla peitetyt penkit. Iso heloitettu arkku.

Kazahi murahtaa jotakin vastaukseksi, katsoo kulmiensa alta, ei vaikuta ilahtuneelta. Minä istuudun arvokkaasti (voimiakin pitää säästää) ja lasken salkun pöydälle. "Minä olen geologisen tutkimusryhmän päällikkö, ja tuo on minun autonkuljettajani. Auto ja miehet jäivät arolle, noin viiden-seitsemän kilometrin päähän täältä: jäähdyttäjä vuotaa, vesi on valunut maahan. Emmekä itsekään ole syöneet kolmeen

vuorokauteen, meidän on nälkä. Niin että annahan meille syötävää ja juotavaa, *aksakal.* Ja mitä muuten neuvot tekemään?"

Mutta kazahi tihrustaa eikä tarjoa syötävää eikä juotavaa. Kysyy: "Mikä on päällikön nimi?"

Minä olen ajatellut kaiken valmiiksi, mutta päässä humisee; en muista enää. "Ivanov. (Typerää tietenkin.) Niin että myyhän ruokaa, *aksakal.*" — "En. Mene naapurin luo." — "Onko sinne pitkä matka?" — "Kaksi kilometriä."

Minä istun edelleen arvokkaasti, mutta Kolja ei kestä vaan ottaa pöydältä leivänkakkaran ja yrittää pureksia, mutta se käy häneltä ilmeisen vaivalloisesti. Ja äkkiä kazahi ottaa ruoskan — siinä on lyhyt varsi mutta pitkä nahkasiima — ja heilauttaa uhkaavasti Zhdanokia kohti. Minä nousen: "Hyvät ihmiset! Tämäkö on teidän vieraanvaraisuuttanne!" Mutta kazahi tökkii Zhdanokia ruoskanvarrella selkään, ajaa ulos jurtasta. Minä komennan: *"Mahmadera!"* Vedän veitsen esille ja sanon kazahille: "Nurkkaan siitä! Maahan!" Kazahi syöksähtää vuodeverhon taakse. Minä perässä: miehellähän voi olla siellä kivääri, voi vaikka ampua? Mutta tämä rojahtaakin sängylle ja huutaa: "Ota kaikki! Minä en kerro!" Vai niin, saatana! Mitä minä sinun "kaikellasi?" Mikset heti antanut sitä vähää mitä pyysin?

Koljalle: "Syynää!" Itse seison veitsi kädessä ovella. Kazahinainen kirkuu, lapset parkuvat. "Sano vaimollesi, että me emme tee pahaa kenellekään. Me haluamme ruokaa. Lihaa — *bar?*" — *"Jok!"* mies levittää käsiään. Mutta Kolja häärii ympäri jurttaa ja kiskoo jo komerosta kuivattua pässinruhoa. "Miksi sinä valehtelit?!" Kolja kiskoo esille myös vadin, jossa on *baursakia* — rasvassa keitettyjä taikinamöykkyjä. Samassa minä tajuan: pöydällä olevissa kulhoissa on *kumissia!* Kolja ja minä juomme. Jokaisen kulauksen myötä suorastaan tuntuu elämä palaavan! Mikä juoma! Päätä pyörryttää, mutta humaltuminen tekee olon kevyeksi, voimat karttuvat. Kolja pääsee makuun. Ojentaa minulle rahaa. Kaksikymmentäkahdeksan ruplaa. Piilossa jossakin kazhilla on paljon enemmän. Mätämme pässin säkkiin, toiseen kaadamme *baursakeja,* kakkuja, joitakin karamelleja — pieniä nuhruisia tyynyjä. Kolja raahaa vielä kulhollisen paistettua lampaanlihaa. Veitsi! — kas sen me tarvitsemme. Yritämme muistaa kaiken: puulusikat, suolan. Minä kannan säkin ulos. Palaan sisälle, otan vesiämpärin. Otan peitteen, varasuitset, ruoskan. (Kazahi murisee tyytymättömänä: onhan hänen lähdettävä takaa-ajoon.)

"No niin", minä sanon kazahille, "ota opiksi, paina mieleesi: vieraita pitää kohdella ystävällisemmin! Vesiämpärillisestä ja kymmenkunnasta *baursakista* me olemme kumarrelleet maahan edessäsi. Hyville ihmisille me emme tee pahaa. Ja sitten viimeinen neuvo: makaa hiljaa, älä liiku! Me emme ole yksin näillä main."

Jätän Koljan jurtan edustalle, raahaan loput saaliista hevosen luo. Oikeastaan olisi pidettävä kiirettä, mutta minä harkitsen rauhallisesti. Talutan hevosen kaivolle ja juotan. Joutuuhan sekin töihin: koko yön taivaltamaan kuormattuna. Juon itsekin kaivolla. Ja Koljakin juo. Samassa paikalle tulee hanhia. Siipikarja on Koljan heikkous. Kolja sanoo: "Napataanko hanhia mukaan? Väännetäänkö niskat nurin?" — "Liikaa meteliä. Älä haaskaa aikaa." Lasken jalustimia, kiristän satulavyön. Zhdanok asettaa peitteen satulan taakse ja nousee kannolta hevosen selkään. Ja ottaa vesiämpärin käteensä. Heitämme kaksi yhteen sidottua säkkiä hevosen selkään. Minä nousen satulaan. Tähtien mukaan suuntaamme kulkumme kohti itää, harhauttaaksemme takaa-ajajat.

Hevonen on tyytymätön, kun ratsastajina on kaksi vierasta, se yrittää kääntyä takaisin kotiin päin, kiertää kaulaansa. Me saamme sen hallintaamme. Se lähtee mene-

mään rivakasti. Sivulla näkyy valoja. Ohitamme ne. Kolja laulaa korvaani:

Hyvä on arolla ratsastaa, vapautta hengittää,
kunhan vain on hyvä hevonen cowboyn alla!

— Oli sillä passikin, Kolja sanoo, — minä näin.

— Mikset ottanut? Passia aina tarvitaan. Vaikkei muuta niin voi kantta vilauttaa.

Matkalla hevosen selästä laskeutumatta juomme hyvin usein vettä, haukkaamme. Ihan toinen henki! Nyt kun yön mittaan ehtisi ravata kauemmaksi!

Äkkiä kuulemme lintujen huutoa. Järvi. Pitkä matka kiertää, harmittaa hukata aikaa. Kolja laskeutuu hevosen selästä ja lähtee taluttamaan hevosta huteroa patopenkkaa pitkin. Kuljemme yli. Mutta huomaamme, että peite on poissa. Se on luisunut hevosen selästä... Olemme jättäneet *jäljen*...

Oikein paha juttu. Kazahin luota kulkee eri suuntiin monia teitä, mutta peitteen perusteella — jos tämän pisteen lisää kazahin jurtan sijaintiin — paljastuu meidän suuntamme. Palatako etsiskelemään? Ei ole aikaa. Ja kuitenkin ymmärtävät, että me matkaamme pohjoista kohti.

Pidämme lepotauon. Minä pitelen hevosta ohjaksista. Syömme ja juomme, syömme ja juomme loputtomiin. Ämpärin pohjalla on vielä vettä — itsekin ihmettelemme.

Suunta pohjoiseen. Hevonen ei kulje ravia mutta rivakkaa kävelyaskelta, kahdeksan-kymmenen kilometriä tunnissa. Jos olemme kuudessa yössä nykäisseet puolisentoista sataa kilometriä, niin tänä yönä taitamme noin seitsemänkymmentä kilometriä lisää. Ellemme olisi sahanneet siksakkia, olisimme jo Irtyshillä.

Sarastaa. Mutta piilopaikkaa ei näy. Jatkamme vielä. Alkaa jo olla vaarallista liikkua. Samassa näemme syvän notkelman, kuopan tapaisen. Laskeudumme hevosinemme siihen, syömme ja juomme taas. Äkkiä — moottoripyörän sätkätystä läheltä. Se on paha — lähistöllä on siis tie. On päästävä turvallisempaan piiloon. Kiipeämme kuopasta, tähyilemme. Jonkin matkan päässä on autio hylätty kylä[1]. Lähdemme sinne. Puramme kuormamme osittain romahtaneen talon kolmen seinän suojaan. Sidon hevosen etujalat, päästän sen laitumelle.

Mutta sinä päivänä emme saa nukutuksi: olemme jättäneet *jäljen* — kazahi ja peite.

Ilta. *Seitsemän* vuorokautta. Hevonen on laitumella kaukana. Lähdemme hakemaan sitä — se väistelee, riistäytyy irti; Kolja saa otteen harjasta — hevonen raahaa Koljaa mukanaan, Kolja kaatuu. Hevonen on saanut etujalkansa vapaiksi, nyt sitä ei enää saa kiinni. Kolme tuntia yritämme saada hevosen kiinni — olemme ihan kuitteja, yritämme ajaa sitä raunioiden sokkeloihin, sujauttaa vyösilmukkaa sen kaulaan, mutta hevonen ei anna ottaa itseään kiinni. Harmista huulta purren on pakko jättää hevonen. Meille jäävät vain suitset ja ruoska.

Syömme, juomme veden loppuun. Sälytämme muonasäkit ja tyhjän ämpärin selkäämme. Lähdemme liikkeelle. Tänään voimia riittää.

Seuraava aamu yllättää meidät niin, että on pakko piiloutua pensaikkoon tien läheisyyteen. Paikka ei ole häävi, voidaan huomata. Kärryt kolisevat ohitse. Tänäkään päivänä emme nuku.

[1] Niitä on Kazahstanissa paljon vuosien 1930 ja -33 jäljiltä. Ensin Budjonnyi kulki ratsuväkineen (vieläkään koko Kazahstanissa ei näe ainoatakaan hänen nimelleen omistettua kolhoosia eikä ainoatakaan hänen kuvaansa) ja sitten nälkä.

Kahdeksannen vuorokauden jälkeen lähdemme taas jatkamaan matkaa. Kuljemme jonkin matkaa ja äkkiä — jalkojemme alla on pehmeää maata: tästä on kynnetty. Etenemme vielä — autojen lyhtyjä tiellä. Varovaisesti!

Pilvien lomassa nuori kuu. Jälleen autio raunioitunut kazahikylä. Ja kauempana asutuksen valot, ja sieltä kuuluu:

Päästäkää, poijaat, hevoset valjaista!...

Jätämme säkit raunioihin ja ämpäri ja salkku mukana lähdemme asutusta kohti. Veitset taskussa. Siinä ensimmäinen talo jo onkin — porsas röhkii. Olisitpa osunut tiellemme arolla! Vastaan tulee nuori mies polkupyörällä. "Kuulehan, veli, ollaan viljaa kuljettamassa, ja pitäisi saada vettä auton jäähdyttäjään, missähän sitä olisi?" Poika laskeutuu pyörän satulasta ja tulee mukaan näyttämään. Asutuksen laidalla on allas — elikot siitä varmaankin juovat. Otamme ämpärin täyteen, kannamme, emme juo. Eroamme pojasta ja — nyt istuudumme maahan ja juomme, juomme. Juomme yhtä päätä puoli ämpärillistä (tänään on janottanut erityisesti, siksi että olemme kyläisiä).

Ikään kuin viileä leyhähdys tuntuu. Ja jalkojen alla on oikeaa ruohoa. Varmaankin joki! On etsittävä jokea. Kuljemme, etsiskelemme. Heinikko käy korkeammaksi, pensaita. Pajuja! — paju kasvaa aina veden lähellä. Kaislikko! Ja vettä!!!... Irtyshin poukama varmaankin. Nyt kelpaa läiskytellä, peseytyä! Kahden metrin korkuista kaislikkoa! Sorsia ryöpsähtelee jalkojen juuresta. Vapaus! Täällä me kyllä pärjäämme!

Ja juuri nyt, ensimmäisen kerran kahdeksaan vuorokauteen, mahalaukku huomaa toimivansa. Kahdeksan vuorokauden toimettomuuden jälkeen — mikä piina! Tältä varmaan synnytyskin tuntuu...

Ja sitten takaisin hylättyyn kylään. Teemme sinne nuotion seinien suojaan, keitämme kuivattua lampaanlihaa. Yö pitäisi käyttää matkantekoon, mutta tekee mieli syödä ja vain syödä, kyltymättömästi. Syömme itsemme niin täyteen, että on vaikea liikkua. Ja tyytyväisinä lähdemme etsiskelemään Irtyshiä. Ja nyt sitten jotakin, jota meille ei ole sattunut kahdeksaan vuorokauteen, — kiista. Minä sanon että oikealle, Zhdanok — vasemmalle. Minä tunnen varmasti, että on mentävä oikealle, mutta hän ei halua totella. Siis tällainenkin vaara karkureita uhkaa — erimielisyys. Karkumatkalla on jonkun sanan ehdottomasti oltava ratkaiseva. Muuten perii hukka. Pysyäkseni kannassani lähden oikealle. Kuljen satakunta askelta, takaa ei kuulu askeleita. Sieluun koskee. Sillä erotahan ei voi. Heinäsuovan kohdalla käännyn katsomaan — Kolja tulee perässä! Syleilen häntä. Jatkamme matkaa vierekkäin, aivan kuin mitään ei olisi tapahtunutkaan.

Pensaita on enemmän, viileys voimistuu. Tulemme törmälle. Alhaalla loiskuaa, kohisee ja autuaasti hengittää vastaamme Irtysh... Pakahduttava riemun tunne!

Löydämme heinäsuovan ja kaivaudumme siihen. No niin, koirat, mistä mahdatte etsiskellä meitä? Hahhaa! Nukahdamme sikeään uneen.

Ja — heräämme laukaukseen! Ja vierestä kuuluvaan koiran haukuntaan!...

Mitä? Loppuko? Tähänkö vapaus loppuu?...

Kyyristymme, hengittämättä. Ohitse kulkee mies. Koira mukanaan. Metsästäjä!... Nukahdamme entistä sikeämmin — koko päiväksi. Näin kulutamme *yhdeksännen* vuorokautemme.

Pimeän tultua lähdemme seuraamaan virran rantaa. Jäljen jätimme kolme vuorokautta sitten. Nyt meitä ajetaan takaa yksinomaan Irtyshin tienoilta. He tietävät, että me pyrimme veden äärelle. Joen rantaa taivaltaessamme voimme aivan hyvin törmätä

väijytykseen. Ja hankalaakin tämä on — pitää kiertää mutkat, poukamat, kaislikot. Vene olla pitää!

Valon tuikahdus, pieni talo rannalla. Airojen loiskintaa, sitten hiljaisuus. Odotamme hievahtamatta pitkään. Valo sammutetaan. Me laskeudumme hiljaa rantaan. Siinä vene onkin. Ja airopari. Hyvä! (Sillä isäntähän olisi voinut napata airot mukaansa.) "Merellä suru kaikkoaa!" Minun ikioma elementtini! Ensin hiljaa, loiskimatta. Kun tullaan keskemmälle, alan kiskoa airoilla.

Kuljemme Irtyshiä alas, ja mutkassa tulee vastaan valaistu höyrylaiva. Miten paljon valoja! Kaikki ikkunat loistavat, koko laiva pauhaa tanssimusiikkia. Onnelliset vapaat matkustajat kuljeksivat kannella, istuskelevat ravintolassa, ymmärtämättä onneaan ja edes tuntematta vapauttaan. Ja miten mukavaa heillä on kajuutoissaan!...

Näin laskeudumme virtaa yli kaksikymmentä kilometriä. Muona alkaa olla lopussa. Järkevintä täydentää niin kauan kuin on yö. Kuulemme kukkojen kieuntaa, laskemme rantaan ja nousemme hiljaa maihin. Pieni talo. Koiraa ei ole. Läävä. Lehmä ja vasikka. Kanoja. Zhdanok pitää siipikarjasta, mutta minä sanon: otetaan vasikka. Irrotamme vasikan. Zhdanok taluttaa sen veneelle, minä ihan sananmukaisesti lakaisen jälkiä: muutoin *ajokoirille* käy ilmeiseksi, että me purjehdimme jokea myöten.

Rantaan saakka vasikka kävelee rauhallisesti, mutta veneeseen se ei halua nousta vaan hangoittelee vastaan. Töin tuskin saamme kahteen pekkaan sen veneeseen ja makuulle. Zhdanok istuu vasikan päälle, likistää sen alleen, ja minä alan soutaa, — teurastetaan jahka on päästy kauemmaksi. Mutta se on virhe — lähteä kuljettamaan otusta elävänä! Vasikka alkaa tempoa jalkeille, heittää Zhdanokin päältään ja on sitten jo etukoiviltaan laidan yli vedessä.

Kaikki miehet kannelle! Zhdanok pitelee vasikkaa takapuolesta, minä pidän kiinni Zhdanokista, ja me kaikki olemme kallistuneet toiselle laidalle, ja vettä tulee partaan yli. Se nyt vielä puuttuisi, että hukumme Irtyshiin! Yhtä kaikki saamme kiskotuksi vasikan takaisin veneeseen! Mutta vene on melkoisessa vesilastissa, pitää alkaa tyhjentää. Mutta ihan ensimmäiseksi on teurastettava vasikka! Tartun veitseen ja yritän katkaista jänteen sään kohdalta, jossakin siinä on oikea kohta. Mutta joko en löydä oikeaa kohtaa, tai sitten veitsi on tylsä, ei pure. Vasikka vapisee, tempoo irti, hermoilee — ja niin hermoilen minäkin. Yritän leikata siltä kurkun poikki, mutta — taaskaan ei onnistu. Vasikka mölähtelee, tempoilee, kohta loikkaa veneestä tai upottaa meidät. Se tahtoo elää! — mutta myös me tahdomme elää!!

Minä viiltelen veitsellä mutta en millään saa vasikkaa teurastetuksi. Se keinuttaa ja sysäilee venettä, mokomakin hölmö, toden totta kohta upottaa meidät! Ja siitä, että se on niin pahantapainen ja jääräpäinen, minut valtaa hurja viha sitä kohtaan, kuin pahinta vihamiestäni kohtaan, ja minä alan kiukkuisesti, tolkuttomasti survoa, pistellä sitä veitsellä![1] Sen veri pulppuaa, suihkuaa päällemme. Vasikka mölisee kovaa ja tempoilee epätoivoisesti. Zhdanok puristaa sen turvan kiinni, vene keinuu, ja minä vain pistelen pistelemistäni. Ja aikaisemminhan minun tuli hiirulaista, itikkaakin sääli! Mutta tämä ei ole säälin paikka: joko se tai me!

Viimein vasikka hiljenee. Alamme nopeasti lappaa vettä — äyskärillä ja purkeilla, molemmin käsin. Ja soutaa.

Virta on vetänyt meidät joen sivuhaaraan. Edessä on saari. Sinne pitäisikin piilou-

[1] Etteivät vain sortajammekin tuhotessaan meitä samalla tavalla vihaa meitä?

tua, kohta on aamu. Kätkemme veneen huolellisesti kaislikkoon. Nostelemme rannalle vasikan ja kaiken omaisuutemme ja peittelemme veneen vielä kaisloilla. Vasikan kiskominen koivista jyrkälle törmälle ei ole helppo homma. Ja heinä on vyötärön korkuista, ja metsääkin on. Satumaista! Olemme eläneet useita vuosia autiomaassa. Olemme unohtaneet, millaisia metsät, ruoho ja joet ovat...

Sarastaa. Ja näyttää siltä kuin vasikalla olisi loukkaantunut ilme. Mutta juuri sen, kelpo veljen, ansiosta voimme nyt elellä saarellamme. Teroitamme veitsen "Katjushasta" peräisin olevaa viilanpätkää vasten. Koskaan aikaisemmin en ole joutunut nylkemään eläintä, opettelen. Avaan rinnan, ratkon nahan, poistan sisälmykset. Sytytämme metsän uumeniin nuotion ja alamme keittää vasikanlihaa kaurahiutaleilla höystettynä. Kokonaisen ämpärillisen.

Mitkä kemut! Tärkeintä on rauhallinen mieli. Se johtuu siitä, että olemme saarella. Saari eristää meidät pahoista ihmisistä. Onhan ihmisten joukossa hyviäkin, mutta jostakin syystä heitä vain ei satu karkurien tielle, pelkkiä pahoja vain.

Helteinen aurinkoinen päivä. Meidän ei tarvitse käpristellä shakaalin kolossa. Heinä on sankkaa, mehevää. Joka päivittäin tallaa sitä jaloillaan, ei tiedä sen arvoa — miltä tuntuu sukeltaa siihen rähmälleen, painaa kasvonsa siihen.

Vaeltelemme saarella. Se kasvaa sankkaa ruusupensaikkoa, ja marjat ovat jo kypsiä. Syömme niitä loputtomasti. Ja taas syömme soppaa. Ja taas keitämme vasikanlihaa. Keitämme munuaiset puuron höysteenä.

Mieli on keveä. Muistelemme vaivalloista taivaltamme ja havaitsemme siinä paljon huvittavaa. Miten siellä odotellaan meidän sketsiämme. Miten kiroillaan, tehdään tiliä hallinnolle. Kuvittelemme heidän ilmeitään. Nauraa hohotamme!...

Vuolemme kuorta paksusta rungosta ja hehkutetulla rautalangalla poltamme siihen: "Täällä, matkallaan vapauteen piileskeli lokakuussa 1950 syyttöminä elinikäiseen pakkotyöhön tuomittuja ihmisiä." Jääköön jälki. Tällaisessa korvessa se ei auta takaa-ajajia, mutta aikanaan ihmiset lukevat.

Päätämme olla hoppuilematta minnekään. Kaikki minkä vuoksi karkasimme meillä on: vapaus! (Omskiin tai Moskovaan saakka ehdittyämme se tuskin on täydellisempi.) Aurinkoisia, vielä lämpimiä päiviä, puhdasta ilmaa, vehreyttä, joutilaisuutta. Ja lihaa yllin kyllin. Leipää vain ei ole, sitä kaipaa kovasti.

Ja näin elämme saarella miltei viikon: *kymmenennestä* vuorokaudesta *kuudennentoista* alkuun. Sankimpaan tiheikköön rakennamme kuivan havumajan. Öisin on todella siinäkin kylmä, mutta korvaamme univelan päivisin. Kaikkina noina päivinä aurinko paistaa meille. Juomme paljon, yritämme kamelimaisesti juoda varastoon. Istumme rauhallisesti ja kauan katselemme oksien lomasta elämää — siellä, rannalla. Siellä ajelee autoja. Siellä niitetään heinää — toista heinäsatoa. Kukaan ei käy katsomassa meitä.

Äkkiä eräänä päivänä, kun torkumme ruohikossa auringon viime paisteessa, kuulemme saarelta kirveen kolkutusta. Kohottaudumme ja näemme: lähellä meitä mies karsii oksia ja hitaasti lähestyy meitä.

Olen puolessa kuukaudessa parroittunut, saanut kammottavan punertavan sängen, ei ole millä partaansa ajaa, tyypillinen karkuri. Kun taas Zhdanokille ei kasva mitään, hän on kuin pikkupoika. Niinpä minä jään teeskentelemään nukkuvaa ja lähetän hänet asialle, aikailematta, neuvon pyytämään tupakkaa ja kertomaan, että me olemme omskilaisia turisteja, sekä kysymään, mistäpäin mies on. Ja jos vähänkin jotain niin — minä olen valmiina.

Kolja menee juttelemaan. Panevat palamaan. Mies osoittautuu kazahiksi, naapuri-

kolhoosista. Jälkeenpäin näemme: paineli rantaan, nousi veneeseen ja ottamatta hakkaamiaan oksia mukaansa souti tiehensä.

Mitä tämä merkitsee? Kiiruhtaako hän ilmoittamaan meistä? (Tai kenties päinvastoin hänkin pelästyi? — että me teemme ilmiannon hänestä, rapsahtaahan tuomio luvattomasta metsänkaadostakin. Elämä on sellaista, että kaikki pelkäävät kaikkia.) "Mitä sinä kerroit meistä?" — "Että ollaan vuoristokiipeilijöitä." Ei tiedä, itkeäkö vai nauraako, — aina Zhdanok sotkee jotakin. "Minähän sanoin: turisteja! Mitä ihmeen vuoristokiipeilijöitä keskellä laakeaa aroa?!"

Ei, tänne emme voi jäädä! Loppu tuli autuudelle. Raahaamme kaiken veneeseen ja lähdemme liikkeelle. Vaikka päivä vielä onkin, pakko lähteä kiireesti. Kolja käy pitkäkseen veneen pohjalle, häntä ei näe, sivulta katsoen — yksi mies soutaa. Minä soudan ja pysyttelen Irtyshin keskivirralla.

Ensimmäinen ongelma on: ostaa leipää. Toinen: olemme tulossa ihmisten ilmoille, ja minun on ehdottomasti ajettava partani. Tarkoituksemme on Omskissa myydä jokin puvuista, muutamaa pysäkkiä tuonnempana nousta junaan ja jatkaa sillä.

Illan suussa laskemme viittavahdin mökin rantaan ja nousemme maihin. Mökissä on nainen — yksin. Pelästyy, alkaa touhuta: "Minä menen heti kutsumaan mieheni!" Ja lähtee jonnekin. Minä seuraan häntä, pidän silmällä. Äkkiä Zhdanok huutaa levottomalla äänellä mökin luota: "Zhora!" (Piru sinut perikööN, että onkin miehellä kelvoton kieli. Sovittiinhan että minä olen Viktor Aleksandrovitsh.) Palaan takaisin. Kaksi miestä, toisella metsästyskivääri. "Keitä te olette?" — "Turisteja, Omskista. Haluaisimme ostaa ruokatarvikkeita. (Ja epäluulojen hälventämiseksi:) Mennään nyt sentään sisälle, kuinka te noin huonosti vastaan otatte?" Ja he todellakin herpaantuvat: "Ei meillä mitään ole. Sovhoosista ehkä saatte. Pari kilometriä alempaa."

Palaamme veneelle ja laskemme vielä parikymmentä. Kuutamoinen ilta. Nousemme törmää. Pieni mökki. Valoa ei näy. Kolkutamme. Kazahi tulee avaamaan. Ja tämä ensimmäinen ihminen myy meille puolikkaan limpun ja neljännespussillisen perunoita. Ostamme myös neulan ja lankaa (varmaankin varomattomasti tehty). Kysymme myös partakoneenterää, mutta hän ei aja, hänelle ei kasva. Yhtä kaikki ensimmäinen ystävällinen ihminen. Me alamme päästä makuun ja kysymme, eikö saisi kalaa. Miehen vaimo nousee, tuo meille kaksi kalaa ja sanoo: "Ei raha." Tämä käy jo yli odotusten — antaa ilmaiseksi! Totisesti hyviä ihmisiä! Minä pistän kalat säkkiin, kazahinainen sieppaa kalansa takaisin. "Ei raha — viisi ruplaa", isäntä selittää. Vai sillä tavalla! Ei, emme ota, liian kallista.

Matkaamme koko yön. Karkumatkamme seuraavan, *seitsemännentoista* päivän piilotamme venettä pensaikossa, itse nukumme heinikossa. Samoin *kahdeksannentoista* ja *yhdeksännentoista* vuorokauden, yrittäen olla kohtaamatta ihmisiä. Meillä on kaikkea: vettä, tulta, lihaa, perunoita, suolaa, ämpäri. Jyrkällä oikealla rannalla kasvaa lehtimetsää, vasemmalla on niittyjä, paljon heinää. Päivällä teemme pensaikkoon nuotion, keitämme pöperöä, nukumme.

Mutta pian on edessä Omsk, ja on pakko astua ihmisten ilmoille, ja siispä on saatava partakone. Olen aivan avuton: ilman partakonetta ja saksia en keksi keinoa päästä karvoista. Nyhdä sitten vaikka haiven kerralla.

Kuutamoyönä näimme korkean, Irtyshin yläpuolelle kohoavan kummun. Pohdimme: vartiokukkulako? Ermakin ajoiltako? Kiipesimme katsomaan. Kuun valossa näimme salaperäisen kuolleen kaupungin — savitiilitaloja. Sekin varmaan kolmekymmentäluvun alusta... Palava poltettiin, savitiilimuurit murskattiin, jotkut köytettiin hevosen häntään. Täällä ei turisteja käy...

Näinä kahtena viikkona ei ollut satanut kertaakaan. Mutta yöt olivat käyneet jo hyvin kylmiksi. Vauhdin takia soutaminen oli jäänyt enimmäkseen minun tehtäväkseni, kun taas Zhdanok on kyhjöttänyt perässä ja palellut. Ja sitten *kahdentenakymmenentenä* yönä hän alkoi pyytää sytyttämään nuotion ja keittämään vettä lämmikkeeksi. Minä panin hänet airoihin, mutta hän vain tärisi kohmeisesti ja pyysi sytyttämään nuotion.

Karkuritoveri ei voinut tätä nuotiota häneltä evätä — Koljan olisi pitänyt itse ymmärtää ja luopua vaatimasta. Mutta Zhdanokissa oli tämä piirre, että hän ei kyennyt taistelemaan mielitekoaan vastaan: niin kuin hän kerrankin sieppasi leivänkakkaran pöydältä; tai hänen persoutensa linnunlihalle.

Hän tärisi ja vaati nuotiota. Mutta meitähän varmaan odoteltiin kaikkialla koko Irtyshin pituudelta. Ihme ettemme siihen mennessä kertaakaan olleet törmänneet takaa-ajajiin. Etteivät he olleet kuutamoöinä huomanneet meitä keskellä Irtyshiä eivätkä pysäyttäneet meitä.

Nyt näimme valon korkealla rannalla. Nuotion sytyttämisen sijasta Kolja alkoi pyytää, että menisimme taloon lämmittelemään. Se oli vielä vaarallisempaa. Siihen ei voinut suostua. Näin paljon kestää, kulkea näin pitkä matka — ja miksi? Mutta minä en voinut evätä hänen pyyntöään, hän oli ehkä sairastunut. Eikä hän luopunut vaatimuksestaan.

Lattialla öljytuikun valossa nukkui mies ja nainen — kazaheja. Säntäsivät jalkeille, säikähtivät. Minä selitän: "Tämä toveri on kipeä, päästäkää lämmittelemään. Me olemme komennusmatkalaisia — viljanhankinnasta. Meidät tuotiin veneellä vastarannalta." Kazahi sanoo: "Käykää pitkäksenne." Kolja kävi pitkäkseen jollekin huovalle, minäkin oikaisin näön vuoksi. Tämä on karkumatkamme ensimmäinen yö katon alla, mutta se korventaa minua. Minä en voi edes maata — saati että saisin nukutuksi. On sellainen olo, kuin olisimme itse kavaltaneet itsemme, itse työntyneet satimeen.

Ukko menee alusvaatteisillaan ulos (muutoin minä menisin hänen mukaansa) ja viipyy kauan poissa. Kuulen että verhon takana kuiskaillaan kazahin kielellä. Siellä on nuori väki. Minä kysyn: "Keitä te olette? Viittavahteja vai?" — "Ei, me olemme Abaille nimetty karjanhoitosovhoosi, tasavallan ensimmäinen." No johan valittiin paikka, huonompaa ei olisi voinut sattua! Missä on sovhoosi, siellä on esivalta ja miliisi. Ja päälle päätteeksi tasavallan ensimmäinen! Siispä panevat parastaan...

Puristan Koljan kättä: "Minä painun veneelle, tule perässä. Äläkä unohda salkkua." Ääneen sanon: "Turhaan jätimme muonat rannalle." Menen eteiseen. Tyrkkään ulko-ovea — kiinni. Selvä juttu. Palaan sisälle, ravistamalla hälytän Koljan ja palaan sitten ovelle. Ovi on huonojen kirvesmiesten tekemä, alhaalla on yksi lauta muita lyhyempi. Pistän käteni aukosta ulos ja haparoin kauan — siinä, teljetty kepakolla ulkopuolelta. Tyrkkään kepakon kumoon.

Astun ulos. Nopeasti rantaan. Vene on paikallaan. Seison täyden kuun valossa odottamassa. Mutta Koljaa ei näy. Voihan itku! Siispä hänessä ei ole tahdonvoimaa nousta. Lämmittelee vielä hetken. Tai sitten hänet on napattu. On mentävä auttamaan pulasta.

Nousen takaisin törmälle. Mökistä on minua kohti tulossa neljä — Zhdanok heidän joukossaan. Kulkevat kylki kyljessä. (Vai pitävätkö häntä otteessaan?) Tämä huutaa: "Zhora! (Taas "Zhora"!) Tule tänne! Vaativat papereita!" Mutta salkkua hänellä ei ole, vaikka nimenomaan käskin.

Astun lähemmäksi. Uusi mies kysyy kazahilaisittain murtaen: "Näyttäkää pape-

rinne!" Pysyttelen mahdollisimman rauhallisena: "Entä kuka te sitten olette?" – "Minä olen komendantti." – "Mikä siinä", minä sanon kannustavasti, "mennään vain. Kyllähän paperit aina voi tarkastaa. Sisällä on valoisampaakin." Menemme mökkiin.

Nostan hitaasti salkun lattialta, siirryn tuikun luo, arvioin, miten parhaiten riistäytyä irti ja syöksyä ulos, ja samalla puhelen: "Kyllähän paperit aina sopii näyttää. Paperithan on aina tarkastettava, keneltä kuuluu. Valppaus ei ole pahitteeksi. Sattuihan meilläkin viljanhankinnassa että..." Käteni on jo lukolla – salkun avaamiseksi. Miehet tungeksivat ympärilläni. Ja silloin – survaisen olkapäälläni vasempaan, komendanttia, tämä suistuu päin ukkoa, molemmat kaatuvat. Ja sitten oikealle – nuorelle – suora leukaan. Kirkaisuja, huutoja! Minä huudan "mahmadera!" ja salkku kädessä loikin ovelta toiselle. Samassa Kolja huutaa minulle eteisestä: "Zhora! Ne pitää kiinni!" Hän on tarrautunut oven pihtipieleen, ja häntä raastetaan sisälle. Riuhtaisen häntä kädestä mutta en saa häntä vapaaksi. Silloin otan jalalla tukea pihtipielestä ja kiskaisen niin, että Kolja lentää ylitseni, mutta itse kaadun. Oitis kaksi miestä heittäytyy päälleni. En ymmärrä, miten pääsin heidän altaan. Kallisarvoinen salkkumme jäi kuin jäikin sinne. Juoksin suoraan rantatörmää kohti ja loikin alas. Takaa kuulen venäjäksi: "Lyökää sitä kirveellä! Kirveellä!" Varmaankin pelottelevat, muutoin puhuisivat kazahin kielellä. Tunnen miten kädet jo kurkottuvat minua kohti. Minä kompastelen, kaadun vaikka vielä! Kolja on jo veneessä.

Hyvä ettei heillä ollut kivääriä. Polvia myöten vedessä survaisen veneen vesille ja vasta sitten loikkaan veneeseen. Kazahit eivät uskalla tulla veteen, säntäilevät rannalla: "polo-polo-polo!" Minä huudan heille: "No mitä, saatanat? Saitteko?"

Ohjaan veneen myötävirtaan. He mekastavat, juoksentelevat rannalla, mutta vesi sulkee heiltä tien. Minä riisun molemmat housuni – laivaston univormun ja puvun – ja väännän niistä vettä. Hampaat kalisevat villisti. "No mitä, Kolja? Käytiinkö lämmittelemässä?" Hän on vaiti...

Nyt on sanottava hyvästi Irtyshille, se on tietty. Aamun sarastaessa on laskettava rantaan ja jatkettava autojen kyydissä Omskiin. Eikä sinne pitkälti olekaan.

"Katjusha" -sytytin ja suola jäivät salkkuun. Entä mistä saadaan partakone – kuivattelemisesta puhumattakaan? Siinä on rannassa vene, pieni mökki. Viittavahti näköjään. Laskemme rantaan, koputamme. Valoa ei sytytetä. Paksu miehen ääni: "Kuka siellä?" – "Päästäkää lämmittelemään! Oltiin vähällä hukkua, vene kaatui." Temmeltävät kauan, sitten avaavat oven. Eteisen hämärässä seisoo ovella jykevä ukko, venäläinen, kaksin käsin kirves koholla. Iskee ensimmäistä sisälle yrittäjää, hänelle ei mitään mahda! "Älkää pelätkö", minä suostuttelen. "Me olemme Omskista. Oltiin komennuksella, Abain sovhoosissa. Pyrittiin ala-rajoniin veneellä, mutta tästä jonkin matkaa ylävirtaan on koski ja verkkoja, ei huomattu vaan mentiin kumoon." Ukko katsoo yhä epäluuloisesti, laskematta kirvestään. Missä olen nähnyt hänet, missä kuvassa? Kuin mikäkin muinaistarun ukko, harmaa tukka, harmaa pää. Viimein vastaa: "Jaa että Zhelezjankaan siis?" Hyvä, olinpaikkakin saatiin selville. "-Zhelezjankaan juuri. Pahinta on se, että salkku hukkui – ja siinä oli rahaa 150 ruplaa. Ostettiin lihaa sovhoosista, mitä me nyt enää lihoillakaan. Ehkä ostatte?" Zhdanok lähtee hakemaan lihoja. Ukko päästää minut kamariin, siellä on öljylamppu sekä metsästyspyssy seinällä. "Tarkastetaanpa nyt teidän paperinne." Yritän puhua mahdollisimman reippaasti: "Paperit meillä on aina mukana, hyvä että ovatkin povitaskussa, eivät kastuneet. Minä olen Stoljarov, Viktor Aleksandrovitsh, alueen karjanhoitohallinnon valtuutettu." Nyt on nopeasti kaapattava aloite käsiinsä. "Entä

kuka te olette?" – "Viittavahti." – "Nimi?" Samassa Kolja tuli, eikä ukko enää ottanut papereita puheeksi. Sanoi ettei hänellä ole rahaa lihaan mutta että teetä voi tarjota.

Istuskelimme hänen luonaan tunnin verran. Hän lämmitti tikuilla meille teetä, antoi leipää ja peräti viipaleen ihraa. Puheltiin Irtyshin väylästä sekä siitä, paljonko oli maksettu veneestä ja missä kannatti myydä. Enimmäkseen oli ukko äänessä. Hänellä oli myötätuntoinen viisas vanha katse, ja minusta tuntui, että hän ymmärsi kaiken, oikea ihminen. Minun jopa teki mieli kertoa hänelle. Mutta se ei olisi auttanut meitä: selvästikään hänellä ei ollut partakonetta, hän karvoittui samalla tavalla, kuin metsässä kaikki kasvaa. Kun taas hänelle oli turvallisempaa olla tietämättä, muutoin – "tiesit vaan et kertonut".

Me jätimme hänelle vasikanlihaa, hän antoi meille tulitikkuja ja tuli saattamaan ja selosti, missä mitäkin rantaa kannatti myödätä. Me erkanimme rannasta ja lähdimme soutamaan kovaa vauhtia, matkataksemme viimeisenä yönä mahdollisimman pitkän matkan. Meitä jahdattiin oikealla rannalla, ja niinpä me nyt painauduimmekin enimmäkseen vasempaan. Kuu on meidän rantamme puolella, mutta taivas on kirkas, ja me näemme, että oikean – jyrkän ja metsäisen – rannan tuntumassa niin ikään laskee vene myötävirtaan, – me vain matkaamme nopeammin.

Ettei vain operatiiviryhmä?... Meillä on sama suunta. Päätän toimia röyhkeästi, ohjaan lähemmäksi. "Maanmies, hoi! Minne on kurssi?" – "Omskiin?" – "Entä mistä sitä tullaan?" – "Pavlodarista." – "Onpa pitkä matka, kuinka sitä nyt sillä lailla?" – "Kokonaan, asumaan."

Hänen o:ta korostava äänensä on liian tavallinen operatiivimiehen ääneksi, vastaileekin auliisti, on näköjään suorastaan ilahtunut ihmisten tapaamisesta. Miehen vaimo nukkuu veneessä, mies itse kuluttaa aikaa – yötä – airoissa. Katson tarkemmin: se ei ole vene vaan vankkurit, tupaten täynnä kamaa, kukkuroillaan nyyttejä.

Minä harkitsen nopeasti. Viimeisenä yönä, viimeisillä tunneillamme joella – tällainen kohtaaminen! Jos he ovat muuttamassa kokonaan, silloin heillä on muonaa ja rahaa ja passit ja vaatetta ja jopa partakonekin. Eikä kukaan missään osaa kaipailla heitä. Mies on yksin, meitä on kaksi, vaimoa ei kannata ottaa lukuun. Minä otan hänen passinsa, Kolja pukeutuu naiseksi ja menee täydestä: pikkuinen, sileät kasvot, muotoja kyllä muovaillaan. Myös matkalaukku heillä tietenkin on – meidän matkalaisten ulkonäköämme täydentämään. Ja kuka tahansa autonkuljettaja heittää meidät jo tänä aamuna Omskiin.

Vähänkö on ihmisiä ryövätty Venäjän joilla? Kohtalo on hurja, mikäpä muukaan auttaa? Tämä on ainoa ja viimeinen mahdollisuus – sen jälkeen kun jätimme jäljen joella. Sääli viedä omaisuutta työn raskaan raatajalta mutta – kuka meitä on säälinyt? Tai säälii?

Kaikki tuo silmänräpäyksessä – sekä minun mielessäni että Zhdanokin aivoissa. Ja minä vain ynähdän kysyvästi hiljaa: "M-m-m?" Ja Zhdanok vastaa hiljaa: "Mahmadera."

Menen yhä lähemmäksi ja nyt jo ahdistan heidän venettään kohti jyrkkää rantaa, tummaa metsää, sillä minulla on kiire toimia ennen joen mutkaa – metsähän saattaa päättyä siellä. Vaihdan ääneni käskeväksi ja komennan:

– Huomio! Me olemme sisäasiainministeriön operatiiviryhmä. Laskekaa rantaan. Papereiden tarkastus!

Soutaja päästi airot käsistään: joko hämmentyi tai sitten suorastaan ilahtui – eivät ole rosvoja vaan operatiiviryhmä.

— Olkaa hyvä, — hän korostaa o:ta, — voittehan te tässä vesilläkin tarkastaa.
— Rantaan, minä sanoin, eikö käsky kuulu! Ja nopeasti!

Olemme kohdalla. Veneet miltei kylki kyljessä. Loikkaamme maihin, hän kiipeää vaivalloisesti kollien yli, näemme, että mies ontuu. Vaimo herää: "Onko pitkä matka vielä?" Mies ojentaa passinsa. "Entä sotilaspassi?" — "Minä olen invalidi, haavoittunut, poistettu reservin kirjoista. Tässä on todistus..." Näen että heidän veneensä keulassa välähtää metalli — kirves. Annan Koljalle merkin — ottaa pois. Kolja liikahti liian rajusti ja sieppasi kirveen. Nainen kirkaisi, aavisti. Minä tiukasti: "Miksi huudatte? Lakatkaa huutamasta! Me etsimme karkureita. Rikollisia. Ja asehan on kirveskin." Nainen rauhoittui hieman.

Annan Koljalle käskyn:

— Luutnantti! Menkää vartiopaikalle. Kapteeni Vorobjev on siellä.

(Sekä arvo että nimi tulivat itsestään mieleen, ja syy oli tämä: ystävämme kapteeni Vorobjev — karkailija — jäi Ekibastuzin BURiin istumaan.)

Kolja ymmärtää: ylös tähyilemään, näkyykö ketään, voiko toimia. Ja hän juoksi rinnettä ylös. Sillä välin minä kuulustelen ja tarkastelen. Pidätetty näyttää minulle auliisti tulta tulitikuilla. Minä tutkin passeja ja todistuksia. Näkyviin tulee ikäkin — invalidi on alle neljänkymmenen. On ollut työssä viittavahtina. Nyt on myynyt talon ja lehmän. (Kaikki rahat ovat tietenkin mukana.) Ovat matkalla etsimään onneaan. Ei päivä riittänyt, piti lähteä yön selkään.

Poikkeuksellinen tapaus, harvinainen tapaus, nimenomaan siksi, ettei heitä osata kaivata missään. Mutta mitä me tahdomme? Onko heidän henkensä tarpeen meille? Ei, minä en ole tappanut ihmisiä enkä haluakaan tappaa. Kuulustelijan tai operatiivivaltuutetun, jotka piinaavat minua, — kyllä, mutta tavallista työn raskaan raatajaa vastaan ei käteni nouse. Ottaako heidän rahansa? Sitä vain on kovin vähän. Miten niin vähän? Tarpeeksi kahteen junalippuun Moskovaan. Ja ruokaan. Ja lisäksi yhtä ja toista kamaa. Se ei heitä köyhdytä. Mutta ellei ota heidän papereitaan eikä venettään — ja sovitaan, etteivät ilmoita? Vaikea uskoa. Ja miten tulisimme toimeenkaan ilman papereita?

Mutta jos otamme heiltä paperit, heille ei jää muuta mahdollisuutta kuin tehdä ilmoitus. Ja etteivät tekisi ilmoitusta, heidät on köytettävä ja jätettävä tänne. Sillä tavalla että me saamme parin-kolmen vuorokauden etumatkan.

Mutta siinä tapauksessahan yksinkertaisesti...?

Kolja palaa ja antaa merkin, että ylhäällä on kaikki kunnossa. Hän odottaa minulta "mahmaderaa". Mitä tehdä?

Orjuuden, pakkotöiden Ekibastuz kohoaa silmien eteen. Sinnekö takaisin?... Eikö meillä todellakaan ole oikeutta...?

Ja äkkiä — äkkiä jokin hyvin keveä koskettaa jalkojani. Katson alas: jokin pieni ja valkoinen. Kumarrun ja näen: valkoinen kissanpoikanen. Se on loikannut veneestä, sen häntä sojottaa pystyssä, se hyrisee ja kehnää jalkojani vasten.

Se ei aavista ajatuksiani.

Ja tunnen, että tuosta kissan kosketuksesta tahtoni murtuu. Piikkilangan alitse ryömimisen jälkeen kaksikymmentä vuorokautta jännittynyt tahto ikään kuin katkeaa. Minä tunnen, että vaikka Kolja nyt sanoisi mitä hyvänsä, minä en voisi ottaa noilta ihmisiltä heidän työllään, sydänverellään ansaitsemiaan rahojaan — heidän hengestään puhumattakaan.

Ankaruuden säilyttäen:

— No niin, odottakaa tässä, asia selvitetään heti!

Nousemme rinnettä töyräälle, minulla on heidän paperinsa kädessä. Sanon Koljalle, mitä ajattelen.

Hän on vaiti. Hän on eri mieltä mutta pysyy vaiti.

Näin on: n e voivat riistää vapauden keneltä hyvänsä, n e eivät tunne omantunnon epäröintiä. Jos taas me haluamme saada takaisin meille luonnostaan kuuluvan vapautemme, siitä hyvästä meiltä vaaditaan meidän henkemme ja kaikkien matkalla kohtaamiemme henki.

Ne voivat tehdä mitä hyvänsä, me emme voi. Siksi *ne* ovat meitä vahvempia. Sopimatta mistään palaamme alas. Nilkku on veneen luona. "Missä vaimonne on?" — "Pelästyi ja juoksi metsään."

— Ottakaa paperinne. Voitte jatkaa matkaa.

Mies kiittää. Ja huutaa metsään:

— Ma-ari-aa! Tule takaisin! Kunnon ihmisiä ovat. Lähdetään.

Me irrottaudumme rannasta. Minä soudan kovaa vauhtia. Nilkku raataja hoksaa ja huikkaa perääni!

— Toveri päällikkö! Eilen nähtiin kaksi — ilmettyjä rosvoja. Jos olisi tiedetty, olisi vangittu ne roistot!

— No niin, keitä säälittiin? Kolja kysyy.

Minä olen vaiti.

* * *

Siitä yöstä — joko sitten lämmittelemässä pistäytymisestä tai valkoisesta kissanpoikasesta — koko meidän karkumatkamme romahti. Olimme menettäneet jotakin — varmuuden? otteen? käsityskyvyn? yksimielisyyden? Nyt, juuri ennen Omskia aloimme tehdä virheitä ja kammeta vinoon. Ja sellaiset karkurit eivät enää pitkälle pötki.

Aamun koitteessa hylkäsimme veneen. Päivän nukuimme heinäsuovassa mutta levottomasti. Tuli pimeä. Nälkä. Pitäisi keittää lihaa, mutta me hukkasimme ämpärin perääntyessämme. Minä päätin paistaa. Löytyi traktorin istuin — se kävi paistinpannusta. Perunaakin voi paistaa.

Vieressä oli korkea olkimaja — niittoväen jäljiltä. Hämärätilassani joka nyt oli vallannut minut päätin, että nuotio olisi hyvä tehdä olkimajan sisälle: ei näy mistään. Kolja ei halua illallista ollenkaan: "Jatketaan matkaa!" Kiista, erimielisyys.

Minä kuitenkin tein olkimajaan tulen mutta liian ison. Ja koko maja leimahti tuleen — töin tuskin ehdin ryömiä ulos. Mutta tulipa levisi olkisuovaan, ja sekin syttyi — sama jossa olimme viettäneet päivän. Äkkiä minun tuli sääli heinää — tuoksuvaa, meille niin ystävällistä. Aloin heitellä sitä, pelmuttaa maassa sammuttaakseni, ettei tuli olisi levinnyt. Kolja istuu ymeänä sivussa, ei auta.

Millaisen *jäljen* minä jätinkään! Mikä loimotus! — näkyy kilometrien päähän. Ja päälle päätteeksihän tämä on *tuholaistoimintaa*. Karkaamisesta meille annetaan sama *neljännes*, joka meillä on jo ennestään. Mutta kolhoosin heinään kohdistuneesta "tuholaistoiminnasta" voivat halutessaan antaa *korkeimmankin*.

Mutta mikä tärkeintä: jokainen virhe lisää uusien virheiden mahdollisuutta, menetät varmuutesi, kyvyn arvioida tilannetta.

Maja paloi, mutta perunat kypsyivät. Suolan asemesta tuhkaa. Me syömme.

Yöllä taivalsimme. Kiersimme suuren kylän. Löysimme lapion. Poimimme talteen

varmuuden vuoksi. Käännymme lähemmäksi Irtyshiä. Ja törmäämme poukamaan. Taasko joudutaan kiertämään? Harmittaa. Etsimme – löytyy vene ilman airoja. Ei se mitään, lapio käy airosta. Soudamme lahdelman yli. Siellä sidoin lapion vyöllä selkääni niin, että varsi sojotti kuin pyssyn piippu. Pimeässä kävimme metsästäjistä.

Pian kohtasimme jonkun, loikkasimme sivuun. Hän: "Petro!" – "Erehdys, ei ole Petro!"

Tarvoimme koko yön. Taas nukuimme heinäsuovassa. Heräsimme laivan ulvontaan. Kohottauduimme: verraten lähellä on laivalaituri. Sinne kuljetetaan autoilla arbuuseja. Omsk on lähellä, Omsk on lähellä, Omsk on lähellä. On aika ajaa partansa ja hankkia rahaa.

Kolja nakertaa minua: "Nyt ollaan hukassa. Miksi yleensä piti karata, jos kerran ruvettiin niitä säälimään. Meidän kohtalo oli pelissä, ja sinä säälit. Nyt ollaan hukassa."

Hän on oikeassa. Nyt tuntuu niin mielettömältä: ei ole partakonetta, ei ole rahaa, ja meillä oli kummatkin käsissämme, mutta – emme ottaneet. Niin monta vuotta oli tempoiltava karkumatkalle, osoitettava niin suurta viekkautta, ryömittävä piikkilangan alitse ja odoteltava luotia selkäänsä, kuusi päivää kärsittävä janoa ja kaksi viikkoa tarvottava autiomaassa ja sitten – olla ottamatta jotakin, joka jo oli käsissä! Kuinka Omskiin voisi mennä partaisena? Ja millä jatketaan Omskista?...

Makaamme päivän heinäsuovassa. Tietenkään emme saa nukutuksi. Viiden maissa illalla Zhdanok sanoo: "Lähdetään nyt, niin voidaan silmäillä ympärille valoisaan aikaan." Minä: "Ei tule kuuloonkaan!" Hän: "Ei kuutamoa kauan kestä! Sinä olet liian varovainen! Minä lähden yksin." Minä uhkaan: "Varo, puree veitsi sinuunkin!" Mutta enhän minä häntä tietenkään tuikkaa.

Hän makaa hiljaa. Äkkiä hän luisuu suovasta ja lähtee. Mitä tehdä? Erotako näin? Minäkin loikkasin maahan ja lähdin hänen peräänsä. Kuljemme päivänvalossa, Irtyshiä myötäilevää tietä. Istuudumme heinäsuovan taakse harkitsemaan: jos nyt joku tulee vastaan, häntä ei enää voi päästää – ettei ilmoittaisi ennen pimeän tuloa. Kolja juoksi varomattomasti katsomaan – onko tie tyhjä? – ja joku nuori mies näki hänet. Oli pakko kutsua poika: "Tulehan tänne, ystävä, niin poltetaan tupakka murheeseen." – "Mitä murheita teillä sitten on?" – "Lähdettiin tämän lankomiehen kanssa veneellä lomailemaan – minä itse olen Omskista, hän on Pavlodarin korjaustelakan viilaaja – mutta yöllä vene irtosi ja karkasi, jäi vain se, mikä oli maissa. Entä kuka sinä olet?" – "Minä olen viittavahti." – "Etkö ole sattunut näkemään meidän venettä? Kaislikossa ehkä?" – "En ole nähnyt." – "Missä sinun vartiotupasi on?" – "Tuolla", poika osoittaa mökkiä. "Lähdetään sinne, keitetään lihaa. Ja ajetaan parta."

Lähdemme. Nyt paljastuukin, että näkemämme mökki on toisen viittavahdin, tämän on kolmisen sataa metriä kauempana. Taaskaan isäntä ei ole yksin. Juuri kun olemme päässeet sisälle, naapuri tulee polkupyörällä ja metsästyskivääri selässä. Vilkuilee minun partaani, kyselee Omskin elämästä. Kyselee minulta, pakkotyövangilta, elämästä vapaudessa! Sepitän jotakin arvuukaupalla, enimmäkseen että asuntotilanne on heikko, että elintarvikkeista on puutetta, että teollisuustavaroiden suhteen tilanne on heikko, – niin kun sanoo, ei taida olla erehtymisen vaaraa. Hän vilpistelee ja panee vastaan – puolueen jäsen näköjään. Kolja keittää soppaa, meidän on syötävä kunnolla, ennen Omskia ei ehkä enää tule tilaisuutta.

Aika pimeän tuloon on rasittavaa. Kumpaakaan ei saa päästää näkyvistä. Entä jos tulee kolmas? Mutta sitten molemmat hankkiutuvat lähtemään sytyttämään valoja.

Tarjoamme apuamme. Puolueen jäsen torjuu: "Minä sytytän vain kaksi valoa, ja sitten minun pitää mennä kylään, viemään risuja perheelle. Mutta minä palaan tänne vielä." Annan Koljalle merkin, että puolueen jäsentä ei saa päästää hetkeksikään näkyvistä, että jos vähänkin jotain niin — heti pensaikkoon. Näytän kohtaamispaikan. Itse lähden meidän miehen mukaan. Veneestä silmäilen tienoota, kyselen, montako kilometriä minnekin on. Palaamme samaan aikaan kuin naapurikin. Se rauhoittaa: tämä ei olisi ehtinyt ilmoittaa meistä. Pian hän todella ajaa pihaan risukuormineen. Mutta ei jatkakaan matkaa, istuutuu maistamaan Koljan soppaa. Ei lähde. Mitä tehdä? Napatako molemmat? Toinen kellariin, toinen köysillä petiin?... Molemmilla on paperit, toisella polkupyörä ja kivääri? Sellaista on karkurin elämä — tavallinen vieraanvaraisuus ei riitä, pitää vielä ottaa väkisinkin...

Äkkiä — hankaimien kitinää. Katson ikkunasta: kolme miestä veneessä, se tekee jo viisi kahta vastaan. Isäntämme menee ulos ja palaa heti sisälle hakemaan kannuja. Sanoo: "Päällikkö toi petrolia. Merkillistä, tuli itse, vaikka on sunnuntai."

Sunnuntai! Me olemme unohtaneet laskea viikonpäiviä, meille niissä ei ole ollut eroa. Mehän karkasimme juuri sunnuntai-iltana. Siispä olemme olleet karkumatkalla tasan kolme viikkoa! Mitähän leirissä nyt?... Takaa-ajajat ovat jo menettäneet toivonsa saada meidät kiinni. Jos olisimme syöksyneet liikkeelle autolla, olisimme kolmessa viikossa jo ajat sitten ehtineet asettua jonnekin Karjalaan tai Valko-Venäjälle, hankkia passin ja työtä. Ja jos oikein olisi onnistanut, olisimme nyt ehkä vieläkin lännempänä... Ja mikä harmi antautua nyt, kolmen viikon jälkeen!

"No niin, Kolja, tulipahan syödyksi — eiköhän käydä oikein hartaalla tyhjennyksellä vai mitä?" Menemme pensaikkoon ja sieltä tarkkailemme: isäntämme ottaa petrolia rantaan laskeneesta veneestä, myös puoluemiesnaapurikin on mennyt sinne. Puhelevat jotakin, ei kuulu tänne saakka.

Lähtevät. Lähetän Koljan kiireesti sisälle, etteivät viittavahdit voisi kahden kesken puhua meistä. Itse menen hiljaa isännän veneelle. Ettei ketju kolisisi, pinnistän ja kiskon koko seipään irti. Laskeskelen aikaa: jos viittamiesten päällikkö lähti tekemään ilmoitusta meistä, hänellä on seitsemän kilometrin matka kylään, siis noin neljäkymmentä minuuttia. Jos kylässä on punaolkaimisia, heiltä menee liikkeelle pääsemiseen ja automatkaan tänne viisitoista minuuttia lisää.

Menen sisälle. Naapuri vain ei ota lähteäkseen, huvittaa puheillaan. Hyvin outoa. Siispä heidät molemmat on otettava kerralla. "No niin, Kolja, lähdetäänkö pesulle ennen nukkumaanmenoa?" (Täytyyhän meidän sopia.) Niin pian kuin olemme ulkona, kuulemme hiljaisuuden keskellä saappaiden jytinää. Kumarrumme ja vaaleahkoa taivasta (kuu ei ole noussut vielä) vasten näemme, että miehiä juoksee pensaikon ohi ketjussa piirittämään taloa.

Kuiskaan Koljalle: "Veneelle!" Juoksen joen rantaa kohti, suistun törmältä, putoan ja olenkin jo veneen luona. Elämä on sekunneista kiinni mutta — Koljaa ei näy! Minne, minne ihmeeseen hän hävisi? Enhän minä voi häntä jättääkään.

Viimein joku juoksee rantaa pitkin pimeässä suoraan minua kohti. "Kolja, sinäkö?" Leimahdus! Laukaus suoraan kohti! Kaskadihypyllä (kädet edessä) loikkaan veneeseen. Törmältä ammutaan konepistoolisarjoja. Huutavat: "Toinen saatiin." Kumartuvat: "Oletteko haavoittunut?" Vaikerran. Retuuttavat, lähtevät viemään. Minä nilkutan (haavoittunutta hakkaavat vähemmän). Pimeässä heitän huomaamattomasti molemmat veitset ruohikkoon.

Ylhäällä punaolkaimiset kysyvät nimeäni. "Stoljarov." (Ehkä vielä jotenkin onnistun keplottelemaan. Ei yhtään tee mieli ilmoittaa nimeään — sehän merkitsee vapau-

den päättymistä.) Lyövät kasvoihin: "Nimi!" — "Stoljarov." Raahaavat mökkiin, riisuvat yläruumiin paljaaksi, köyttävät kädet rautalangalla selän taakse. Painavat pistimiä vatsaan. Yhden pistimen kärjen alta valuu verinoro. Miiisimies, yliluutnantti Sabotazhnikov, joka nappasi minut, tökkii naganilla naamaani — näen vireeseen vedetyn iskurin. "Nimi!" Vastaanpaneminen on hyödytöntä. Ilmoitan nimeni. "Missä toinen on?" Heristää nagania, pistimet painuvat syvemmälle: "Missä toinen on?" Olen riemuissani Koljan vuoksi ja hoen: "Yhdessä oltiin, on vissiin kuollut."

Sinireunuksinen operatiivivaltuutettu tuli huoneeseen — kazahi. Tyrkkäsi minut sidottuna sängylle puolittain makuuasentoon ja alkoi tasaisesti lyödä kasvoihin — oikealla kädellä, vasemmalla, oikealla, vasemmalla, aivan kuin olisi uinut. Jokaisesta iskusta pääni kolhiutui seinään. "Missä ase on?" — "Mikä ase?" — "Teillä oli kivääri, teidät nähtiin yöllä." Myös yöllinen metsämies kavalsi meidät... "Eihän se kivääri ollut vaan lapio!" Ei usko, lyö. Äkkiä tuli kevyt olo — menetin tajuntani. Kun se palautui: "Varokin, jos joku meikäläisistä haavoittuu, lopetetaan sinut siihen paikkaan!"

(Aivan kuin he olisivat aavistaneet — Koljalla todella oli kivääri! Myöhemmin paljastui: kun minä sanoin Koljalle "veneelle!" hän lähti juoksemaan toiseen suuntaan, pensaikkoon. Selitti ettei ymmärtänyt... Ei ei, hän oli koko päivän hankkiutunut eroamaan minusta ja nyt oli sitten eronnut. Ja polkupyöränkin hän oli painanut mieleensä. Laukaukset kuullessaan hän ryntäsi poispäin joesta ja ryömi suuntaan, josta olimme tulleet. Oli jo ihan pimeä, ja koko parvi hääri minun ympärilläni, ja niin hän nousi seisaalleen ja lähti juoksemaan. Juoksi ja itki — luuli, että minut oli tapettu. Niin hän juoksi toisen — naapurin — talon luo. Potkaisi ikkunan rikki ja alkoi etsiä kivääriä. Haparoi sen seinältä ja löysi myös patruunalaukun. Latasi. Kertoi ajateleensa tähän tapaan: "Kostaako? Mennäkö ammuskelemaan niitä Zhoran nappaamisesta?" Mutta hän luopui ajatuksesta. Löysi polkupyörän, löysi kirveen. Pirstoi sisäoven, laittoi kassiin suolaa (se tuntui kaikkein tärkeimmältä, tai sitten ei ollut aikaa harkita) ja — lähti ajamaan ensin maantietä ja sitten kylän halki, suoraan sotilaiden ohitse. Heille ei tullut mieleenkään pitää silmällä.)

Mutta minut pantiin köytettynä rattaille, ja kaksi sotamiestä istuutui päälleni ja lähti sillä lailla viemään minua sovhoosiin, noin kahden kilometrin päähän. Siellä oli puhelin, jolla metsänvartija (joka oli ollut viittavahtien päällikön kanssa veneessä) oli kutsunut punaolkaimiset, — he tulivatkin niin nopeasti siksi, että heidät hälytettiin puhelimitse, sitä en ollut ottanut huomioon.

Tämä metsänvartija järjesti kohtauksen, josta kertominen on vähän epämiellyttävää mutta joka on kiinnijäämistapauksessa kuvaava: minun oli päästävä pienemmälle tarpeelle, ja jonkunhan piti auttaa minua siinä, auttaa varsin intiimillä tavalla, sillä kätenihän oli väännetty selän taakse. Ettei konepistoolimiesten olisi tarvinnut alentua, metsänvartija komennettiin mukaani ulos. Siirryimme pimeässä vähän matkan päähän konepistoolimiehistä, ja avustaessaan minua hän pyysi minulta anteeksi kavaltamistaan: "Minulla on tällainen virka. Minä en voinut muuta!"

Minä en vastannut. Kuka tuomitsee? Meitä on kavallettu viroissa ja ilman virkoja. Kaikki ovat retkellämme kavaltaneet meitä — paitsi vanha harmaapäinen ukko.

Minä istun mökissä valtatien varrella, yläruumis paljaana, köysissä. Janottaa kovasti, eivät anna juoda. Punaolkaimiset tuijottavat kuin pedot, jokainen vaanii tilaisuutta kolhaista konepistoolinperällä. Mutta enää eivät kovin helposti tapa: tappaa voidaan, kun heitä on vähän, kun ei ole todistajia. (Saattaa ymmärtää, miten kiukkuisia he ovat. Päiväkaupalla he ovat lepäämättä talsineet ketjuna kaislikkojen vedessä ja syöneet pelkkiä säilykkeitä saamatta lämmintä ruokaa.)

Mökissä on koko perhe. Nuorimmat lapset katselevat minua uteliaasti mutta eivät uskalla tulla lähelle, tärisevät peräti. Miliisiluutnantti istuu juomassa isännän kanssa votkaa, tyytyväisenä saaliiseen ja edessä olevaan palkitsemiseen. "Tiedätkö sinä, kuka tuo on?" hän kerskailee isännälle. "Eversti, kuuluisa amerikkalainen vakoilija, kuuluisa rosvo. Yritti paeta Amerikan lähetystöön. Matkalla tappoivat ja söivät ihmisiä."

Ehkä hän uskoo itsekin. MVD levittää tuollaisia huhuja meistä, jotta olisi helpompi pyydystää, jotta kaikki ilmiantaisivat. Vallan, aseiden, liikkumisen nopeuden ylivoima ei riitä heille — he tarvitsevat avukseen vielä panettelunkin.

(Ja samaan aikaan Kolja ajaa polkupyörällä kivääri selässä tietä pitkin mökin ohi. Hän näkee kirkkaasti valaistun tuvan, rappusilla sotilaita tupakalla ja mekastamassa sekä minut ikkunassa yläruumis paljaana. Ja polkee kohti Omskia. Ja siellä mistä minut napattiin makailee koko yön pensaiden vaiheilla sotilaita, ja aamulla pensaikkoa ruvetaan vielä haravoimaan. Kukaan ei vielä tiedä, että naapuri-viittavahdilta on kadonnut polkupyörä ja kivääri, varmaan hänkin on intoutunut ryypiskelemään ja rehentelemään.)

Nautiskeltuaan menestyksestään, paikallisen mittapuun mukaan ennennäkemättömästä, miliisiluutnantti antaa määräyksen kuljettaa minut kylään. Taas minut paiskataan rattaille ja viedään alustavaan vanginsäilytyssuojaan KPZ:hen — missäpä niitä ei olisi! jokaisen kyläneuvoston yhteydessä. Kaksi konepistoolimiestä päivystää käytävässä, kaksi ikkunan alla! — olenhan amerikkalainen vakoilija-eversti! Kädet päästetään mutta minua käsketään makaamaan lattialla keskemmällä, lähemmäksi seiniä en saa siirtyä. Sillä tavalla, yläruumis paljaana, vietän lokakuun yön lattialla.

Aamulla tulee kapteeni, kairaa minua silmillään. Heittää minulle univormun takkini (muut tavarani ovat jo ryypänneet). Hiljaa ja oveen pälyillen tekee oudon kysymyksen:

— Mistä sinä minut tunnet?

— En minä tunne teitä.

— Mistä sinä sitten tiesit, että etsintöjä johti kapteeni Vorobjev? Tiedätkö sinä, roisto, millaiseen tilanteeseen sinä minut saatoit?

Hänen nimensä on Vorobjev! Ja hän on kapteeni! Silloin yöllä, kun me esiinnyimme operatiiviryhmänä, minä mainitsin kapteeni Vorobjevin, ja säälimäni työn raskaan raataja ilmoitti huolellisesti kaiken. Ja nyt kapteenille koituu ikävyyksiä! Jos takaa-ajoa johtavalla on yhteyksiä karkuriin, niin eipä ihme, ettei tätä saada kiinni kolmeen viikkoon!...

Parvi upseereja käy vielä karjumassa minulle, kyselemässä hekin Vorobjevista. Sanon että se oli sattuma.

Taas käteni sidotaan rautalangalla, kengistäni poistetaan nauhat, minut kuljetetaan päiväsaikaan kylän halki. Ympärilläni on parin kymmenen konepistoolimiehen ketju. Koko kylän väki on ulkona, akat pudistelevat päätään, pennut pinkovat perässä ja kiljuvat:

— Rosvo! sitä viedään ammuttavaksi!

Rautalanka viiltää käsiini, kengät lonksuvat joka askeleella, mutta minä kuljen pää pystyssä ja katson ylpeästi ja avoimesti ihmisiin, nähköön, että minä olen kunnon ihminen.

Minua kuljetettiin niin, että kaikki olisivat nähneet, että akat ja pennut olisivat muistaneet (vielä kahdenkymmenen vuoden päästä siellä kertoillaan tarinoita). Kylän päässä minut tyrkätään tavallisen kuorma-auton paljaalle lavalle, jonka vanhoista

laudoista irtoilee tikkuja. Viisi konepistoolimiestä asettuu ohjaamon puoleiseen päätyyn, vahtimaan minua hellittämättä.

Ja kaikki kilometrit, joista me niin riemuitsimme, kaikki kilometrit, jotka olivat loitontaneet meidät leiristä, minun on nyt kerittävä takaisin. Ja auton kiertoteitä niitä kertyy puoli tuhatta. Minulle pannaan käsiraudat, ne on kiristetty äärimmilleen. Kädet selän takana en voi suojella kasvojani millään. Siinä minä makaan — ei ihminen vaan halko. Juuri niinhän he meitä rankaisevat.

Ja tiekin on pilalla — sade, sade — auto pomppii kuopissa. Jokainen töyssy kolhii päätäni, kasvojani lavan pintaan, raapii, ajaa tikkuja ihooni. Puhumattakaan että voisin auttaa kasvojani käsilläni, niihin koskee erityisesti juuri töyssähtäessä, aivan kuin käsiraudat sahaisivat kouria irti. Yritän polvillani kontata lavan reunan luo ja nousta istumaan selin sitä vasten. Turhaan! — en voi pidellä mistään kiinni, ja ensimmäinen kiivas sysäys paiskaa minut pitkin lavaa, ja minä ryömiskelen miten sattuu. Välistä laudat heittävät ja iskevät niin, että luulisi sisuskalujen irtoavan. Selällä ei voi maata: koskee käsiin. Minä kierittäydyn kyljelleni: paha. Kierittäydyn vatsalleni: paha. Yritän taivuttaa kaulaani ja siten kohottaa päätäni, varjellakseni sitä iskuilta. Mutta niska väsyy, pää hervahtaa ja kolhii kasvoja lautoihin.

Ja viisi saattovartijaa katselee tunteettomasti kärsimyksiäni.

Tämä matka on osa heidän henkistä kasvatustaan.

Ohjaamossa matkustava luutnantti Jakovlev kurkistaa pysähdyspaikoissa lavalle ja ilkkuu: "No etkö ole vielä karannut?" Pyydän päästä tarpeelle, hän nauraa hohottaa: "Sen kun lasket housuihin, me ei estellä!" Pyydän ottamaan käsiraudat pois, hän naureskelee: "Olisitpa joutunut sen kaverin kynsiin, jolta karkasit piikkilangan alitse. Et olisi enää elävien kirjoissa."

Eilen iloitsin siitä, että pääsin melko vähällä mitä pieksemiseen tulee. Mutta miksi tärvellä nyrkkejään, jos kuorma-auton lava tekee työn? Ruumiissani ei ole ainoatakaan raastamatonta kohtaa, paikkaa johon ei koskisi. Käsiin koskee. Pää on haljeta kivusta. Kasvot ovat tohjona, täynnä laudoista lähteneitä tikkuja, iho on riekaleina[1].

Me matkaamme koko päivän ja puoli yötä.

Kun lakkasin taistelemasta lavaa vastaan ja jo aivan tunnottomana kolhin päätäni lautoihin, eräs saattovartion miehistä ei kestänyt vaan — laittoi kuin laittoikin säkin pääni alle, hellitti vaivihkaa käsirautoja ja kuiskasi: "Pian ollaan perillä, koeta kestää." (Mistä se tuohon poikaan tuli? Kuka oli hänet kasvattanut? Ei ainakaan Maksim Gorki eikä komppanian politrukki, sen ainakin voi varmasti sanoa.)

Ekibastuz. Ketju. "Alas sieltä!" En pysty nousemaan. (Ja jos nousisin, riemuissaan pistäisivät vielä minut *lentämään.)* Laskevat sivulaudan, raastavat maahan. Myös vartijoita kerääntyy katselemaan ja hekottelemaan. "Mokomakin imperialisti!" joku huudahtaa.

Minut retuutettiin vartiotuvan kautta vankilaan. Minua ei pantu yksinäisselliin vaan muiden joukkoon — että vapauden havittelijat saisivat katsella minua.

Sellissä minut nostettiin varovaisesti ja laskettiin yläpetille. Syötävää heillä vain ei ollut — aamuannoksen aikaan vasta.

* * *

[1] Päälle päätteeksi Tenno sairastaa hemofiliaa. Hän otti kaikki karkumatkan riskit, vaikka yksikin naarmu saattoi maksaa hänen henkensä.

Mutta Kolja matkasi sinä yönä eteenpäin Omskia kohti. Jokaiset autonvalot saivat hänet ryntäämään polkupyörineen arolle ja heittäytymään maahan. Sitten hän ryömi jonkin yksinäisen talon kanalaan ja toteutti karkurin haaveensa — väänsi kolmelta kanalta niskat nurin ja pisti säkkiinsä. Ja koska muut äityivät kaakattamaan, jatkoi matkaa.

Epävarmuus, joka alkoi horjuttaa meitä pahojen virheidemme jälkeen, valtasi nyt minun jäätyäni kiinni Koljan entistä pahemmin. Häilyväinen ja tunneherkkä kun oli, hän jatkoi nyt eteenpäin epätoivoisena, heikosti tajuten, mitä piti tehdä. Hän ei pystynyt tajuamaan kaikkein yksinkertaisinta: että kiväärin ja polkupyörän katoaminen oli tietenkin jo huomattu ja etteivät ne enää naamioineet häntä ja että aamulla ne olisi paiskattava menemään liian silmiinpistävinä; ja että hän ei saisi saapua Omskiin siltä suunnalta eikä valtatietä vaan että hänen olisi tultava kaupunkiin kiertoteitä, autiotonttien ja takapihojen kautta. Kivääri ja polkupyörä olisi pitänyt myydä mahdollisimman nopeasti, näin olisi saanut rahaakin. Hän sitä vastoin kyykki puoli päivää pensaikossa Irtyshin lähellä mutta ei taaskaan kestänyt yöhön saakka vaan lähti ajelemaan jokivarren polkuja pitkin. Oli varsin mahdollista, että paikallisradiossa oli jo luettu hänen tuntomerkkinsä, Siperian puolella sitä ei ujostella samalla tavalla kuin Euroopan puoleisessa osassa.

Hän tuli jonkin mökin luo, meni sisälle. Siellä oli vanha eukko ja suunnilleen kolmenkymmenen ikäinen tytär. Ja lisäksi mökissä oli radio. Hämmästyttävä sattuma oli, että radiossa lauloi juuri jonkun ääni:

> Kulkuri karkasi Sahalinilta
> kapeaa pedon polkua...

Kolja pehmeni, kyyneleet alkoivat tipahdella. "Mikä suru sinua painaa?" naiset kysyivät. Heidän myötätuntonsa sai Koljan aivan avoimesti purskahtamaan itkuun. He alkoivat lohdutella häntä. Hän selitti: "Minä olen ihan yksin. Kukaan ei välitä." — "Mene naimisiin", eukko sanoi, tiedä sitten, piloillaanko vai tosissaanko. "Naimaton on tämä minun tyttönikin." Kolja pehmeni entisestään, alkoi silmäillä morsianta. Tämä käänsi puheen asiaan: "Onko sinulla rahaa votkaan?" Kolja kaapi viimeiset ruplansa, ei riittänyt. "Minä annan myöhemmin loput." Nainen lähti. "Ai niin!" Kolja muisti. "Minä ammuin riekkoja. Keitä sinä, anoppi, oikea juhla-ateria." Eukko otti: "Kanojahan nämä ovat!" — "Siispä en pimeässä erottanut, kun ammuin." — "Miksihän niiltä on niskat nurin?..."

Kolja pyysi tupakkaa — eukko vaati mahorkasta maksua sulhaselta. Kolja otti lakin päästään, eukko typertyi: "Et kai sinä vain vanki ole, pulipää? Lähde niin kauan kuin pääset ehjin nahoin. Muutoin luovutamme sinut, kun tyttö tulee."

Ja Koljan päässä pyörii koko ajan: miksi me säälimme Irtyshillä vapaita, mutta vapaat eivät sääli meitä? Otti seinältä moskovalaistekoisen puseron (ulkona on koleahkoa, ja hänellä on pelkkä puku) ja veti päälleen — sopi kuin valettu. Akka huutamaan: "Luovutan miliisille!" Ja Kolja näkee ikkunasta: tytär tulee ja tämän kanssa joku polkupyörällä. Oli jo ilmoittanut!

Siispä — "mahmadera"! Nappasi kiväärin ja komensi eukkoa: "Nurkkaan! Maahan!" Asettui seinustalle, päästi molemmat tulijat sisälle ja sitten määräsi: "Maahan!" Ja miehelle: "Ja sinä saat luvan lahjoittaa minulle saappaat häihin! Alahan riisua!" Aseen edessä mies riisui saappaansa, ja Kolja veti ne jalkaansa ja heitti leirin risat menemään ja uhkasi, että jos joku seuraa häntä ulos, hän ampuu.

Ja lähti ajamaan polkupyörällä. Mutta mies lähti omallaan ajamaan häntä takaa.

Kolja hyppäsi satulasta ja tähtäsi kivääriläään: "Seis! Jätä pyörä siihen! Sivuun siitä!" Hätisti miehen loitommaksi, meni ja rikkoi pyörästä puolat, puhkaisi veitsellä kumin ja jatkoi matkaa.

Pian hän saapui valtatielle. Edessä oli Omsk. Hän lähti menemään suoraan. Ja sitten jo bussipysäkkikin. Akkoja perunamaata möyrimässä. Ja Koljan kannoille oli liimautunut moottoripyörä, jolla matkasi kolme toppatakkista työmiestä. Ajeli aikansa perässä ja sitten äkkiä törmäsi sivuvaunulla Koljan kumoon. Miehet hyppäsivät moottoripyörältä, hyökkäsivät Koljan kimppuun ja iskivät tätä pistoolinperällä päähän.

Akat alkoivat kiljua perunamaalta: "Miksi te häntä lyötte? Mitä hän on tehnyt teille?!"

Totisesti — *mitä hän oli tehnyt heille?...*

Mutta kansan ymmärrys ei riitä käsittämään, kuka on kenellekin mitä tehnyt ja on vastakin tekevä. Toppatakin alla kaikilla kolmella miehellä oli univormu (operatiiviryhmä oli vuorokausitolkulla vahtinut kaupungin rajalla). Ja akoille vastattiin: "Tämä on murhamies." Ihan yksinkertaisesti. Ja naiset uskoivat Lain sanaa ja palasivat perunamaalleen.

Operatiiviryhmä puolestaan kysyi ensi töikseen rutiköyhältä karkurilta, oliko tällä rahaa. Kolja vastasi rehellisesti, että ei ollut. Miehet alkoivat etsiä ja hänen uuden "moskovalaisensa" taskusta löysivät 50 ruplaa. Takavarikoivat ja kun tultiin ruokalan kohdalle — söivät ja joivat rahat. Tosin ruokkivat Koljankin.

Sillä tavalla *ankkuroimme* vankilaan pitkäksi aikaa, oikeudenkäynti oli vasta seuraavan vuoden heinäkuussa. Yhdeksän kuukautta *turposimme* leirin tyrmässä, silloin tällöin meidät vain nykäistiin kuulusteluun. Tutkimuksia hoitelivat kuripäällikkö Matshehovski ja operatiivivaltuutettu luutnantti Weinstein. Kuulustelijat tiukkasivat: ketkä vangit auttoivat meitä? kuka vapaista "niin kuin oli sovittu" sammutti valot pakohetkellä? (Me emme selittäneet heille, että suunnitelmamme oli toisenlainen ja että valojen sammumisesta oli meille vain haittaa.) Mihin osoitteeseen Omskissa pyrimme? Minkä rajan yli aioimme paeta maasta? (He eivät saattaneet kuvitella, että ihmiset voisivat haluta jäädä maahansa.) "Me pyrimme Moskovaan, keskuskomiteaan, kertomaan rikollisista vangitsemisista, siinä kaikki!" Eivät usko.

Kun eivät saaneet meistä irti mitään "kiintoisaa", liimailivat meihin tavallista karkurin sikermää: 58—14 (vastavallankumouksellinen sabotaasi); 59—3 (banditismi); "neljä-kuudesosa" -Ukaasi, pykälä "yksi-kaksi" (varaskoplan suorittama varkaus); saman ukaasin pykälä "kaksi-kaksi" (ryöstö yhdistyneenä hengenvaaralliseen väkivaltaan); pykälä 182 (teräaseen valmistus ja hallussapito).

Mutta koko tuo pelottava pykäläketju ei uhannut meitä painavammilla kahleilla, kuin meillä oli jo ennestään. Jo ajat sitten järkevyyden rajojen yli loiskahtanut tuomioistuimen rangaistus lupaili meille noista pykälistä samaa kahtakymmentäviittä vuotta, jotka voitiin antaa baptistille rukouksestaan ja jotka meillä oli ihan ilman karkaamisiakin. Niin että nyt vain joutuisimme nimenhuudossa ilmoittamaan "tuomion päättymiseksi" vuoden 1973 asemesta vuoden 1975. Ikään kuin v. 1951 olisimme saattaneet nähdä siinä eroa!

Vain yksi uhkaava käänne tutkimuksissa oli — kun luvattiin tuomita meidät taloudellisina *tuholaisina*. Tuo viaton sana oli kuluneita "sabotaasintekijä, bandiitti, rosvo, varas" -sanoja vaarallisempi. Tuo sana salli kuolemanrangaistuksen, vuosi sitten käyttöön otetun.

Tuholaisia taas olimme siksi, että vaikutimme tuhoisasti kansan valtion talouteen. Kuten tutkijaviranomaisemme selittivät, meidän kiinni ottamiseemme oli kulutettu 102000 ruplaa; eräät työkohteet seisoivat useita päiviä (vankeja ei viety työhön, sillä saattovartio oli irrotettu takaa-ajoon); 23 autoa täynnä sotilaita ajeli yötä päivää aroilla ja kolmessa viikossa kulutti vuoden bensiinikiintiön; operatiiviryhmiä oli lähetetty kaikkiin lähimpiin kaupunkeihin ja kyliin; meidät oli pantu liittovaltion laajuiseen etsintäkuulutukseen ja 400 minun valokuvaani ja 400 Koljan kuvaa oli lähetetty ympäri maata.

Koko tuon luettelon me kuuntelimme ylpeinä...

Ja niin meille sitten annettiin kummallekin kahdenkymmenenviiden vuoden tuomio.

Kun lukija ottaa tämän kirjan käteensä, nuo meidän tuomiomme eivät taida vielä olla päättyneet...[1]

Lisäksi Tennon karkaamisen jälkeen KVTsh:n taideharrastustoiminta lakkautettiin vuodeksi (kovan onnen sketsin takia).

Sillä kulttuuri on hyvästä. Kulttuurin vain on palveltava sortamista, ei vapautta.

[1] Ennen kuin lukija ottaa tämän kirjan käteensä – Georgi Pavlovitsh Tenno, atleetti ja peräti voimailun teoreetikkokin, kuoli 22.10.1967 yllättäen puhjenneeseen syöpään. Vuode-elämänsä aikana hän ehti juuri lukea nämä luvut ja jo jäykistyvillä sormillaan tehdä korjaukset. Toisenlaiseksi hän oli kuvitellut ja luvannut ystävilleen kuolemansa! Niin kuin aikoinaan karkaamissuunnitelmaa laatiessaan, samoin tässäkin häntä kiehtoi ajatus kuolla taistelussa. Hän sanoi, että kuollessaan takuulla v e i s i mukanaan kymmenkunta murhaajaa ja ihan ensimmäiseksi R u s k o h a m m a s - V j a t s h e k i n (Molotovin) sekä niin ikään varmasti Hvatin, Vavilovin jutun tutkijaviranomaisen. Se ei ole murhaamista, se on teloittamista, koska kerran valtion laki suojelee murhaajia. "Jo ensimmäiset laukauksesi lunastavat elämäsi", Tenno sanoo, "ja ilomielin annat vielä y l i s u u n n i t e l m a n." Mutta sairaus iski yllättäen, antamatta etsiskellä asetta, silmänräpäyksessä riisti voimat. Jo sairaana Tenno kanniskeli minun kirjailijakokoukselle osoittamiani kirjeitä Moskovan eri postilaatikkoihin. Hän toivoi tulevansa haudatuksi Eestiin. Pastori oli hänkin vanha vanki – sekä Hitlerin että Stalinin leirit käynyt.

Mutta Molotov jäi vaarattomasti selailemaan vanhoja lehtiä ja kirjoittamaan pyövelin muistelmiaan ja Hvat rauhaisasti tuhlaamaan eläkettään Gorkin kadun talossa numero 41.

VIII Moraalisia karkaamisia ja teknisiä karkaamisia

GULAGin määrääjät ja GULAGin ohjesäännöt näköjään suhtautuivat ojennustyöleireistä karkaamisiin — elleivät ne suuntautuneet jonnekin Wieniin tai Beringin salmen yli — sovinnollisesti. He ymmärsivät karkaamiset luonnon ilmiöksi, liian laajassa taloudessa väistämättömäksi epätaloudellisuudeksi — se oli verrattavissa karjan hukkakuolemiseen, puutavaran uppoamiseen, tiilenpuolikkaisiin kokonaisten asemesta.

Toisin oli Erikoisleireissä. Koska nämä leirit täyttivät Kansojen Isän erityistä tahtoa, ne varustettiin moninkertaisesti vahvennetulla vartiointihenkilökunnalla sekä niin ikään vahvistetulla aseistuksella nykymoottoroidun jalkaväen tasoa vastaavasti (juuri niitä kiintiöitä, joiden aseiden riisumista kaikkein yleisinkään aseidenriisunta ei saa merkitä). Niissä ei enää pidetty *sosiaalisesti läheisiä,* joiden karkaamisesta ei koidu suurtakaan menetystä. Täällä ei enää ollut verukkeita, että kivääримiehiä oli vähän tai että aseistus oli vanhentunutta. Jo erikoisleirejä perustettaessa niiden ohjesääntöihin sijoitettiin asettamus, että näistä leireistä karkaamisia ylipäänsä *ei voi olla,* koska jokainen täkäläisen vangin karkaaminen on samaa kuin suurvakoilijan siirtyminen vastakunnan rajan yli, poliittinen tahra leirin hallinnon ja saattovartiojoukkojen päällystön maineessa.

Mutta juuri siitä hetkestä Viisikymmentäkahdeksan alkoi saada *kympin* asemesta silkkaa *neljännestä* eli rikoslain kattoa myötäävästi. Tällä tavalla mieletön tasainen koventaminen sisälsi jo oman heikkoutensakin: niin kuin mikään ei pidätellyt murhamiehiä uusista murhista (heidän kymppinsä vain piteni hiukan joka kerta), samoin ei nyt rikoslakikaan enää pidätellyt karkaamasta.

Ja näihin leireihin ajetut ihmisetkin olivat toista maata — kuin ne, jotka pohdiskelivat, miten Ainoan Oikean Teorian valossa puolustella leirin johdon mielivaltaa, — koko sodan lävitse ryömineitä vahvoja terveitä poikia, joiden sormet eivät vielä olleet kunnolla suoristuneet kranaattien jäljiltä. Georgi Tenno, Ivan Vorobjev, Vasili Brjuhin, heidän toverinsa sekä monet heidän kaltaisensa muissa leireissä osoittautuivat aseettominakin uuden vakinaisen saattovartioväen moottoroidun jalkaväen tekniikan arvoisiksi.

Ja vaikka erikoisleireissä sattui karkaamisia määrällisesti vähemmän kuin ojennustyöleireissä (lisäksi erikoisleirien olemassaoloaika oli lyhyempi), nämä karkaamiset olivat kovempia, painavampia, peruuttamattomampia ja toivottomampia — ja siksi maineikkaampia.

Kertomukset niistä auttavat meitä saamaan selville, niinkö kärsivällistä kansamme oli nuo vuodet, niinköhän nöyrää.

Tässä muutamia.

Yksi tapaus sattui vuotta ennen Tennon karkaamista ja oli esikuvana hänelle.

Syyskuussa 1949 Steplagin Ensimmäisestä Osastosta (Rudnik, Dzhezkazgan) karkasi kaksi pakkotyövankia: Grigori Kudla, vanttera, verkkaisa, harkitsevainen ukrainalaisukko (tiukan paikan tullen zaporozhelainen luonne paljastui, häntä pelkäsivät jopa kriminaalit) ja Ivan Dushetshkin, kolmekymmentäviisivuotias hiljainen valkovenäläinen. He löysivät kaivoksesta, jossa olivat työssä, vanhan suljetun koekaivoksen, joka päättyi ylhäällä ristikkoon. Tuota ristikkoa he yövuoroillaan hivuttelivat ja samalla kantoivat koekaivokseen korppuja, veitsiä ja lääkintäpuolelta varastetun lämpötyynyn. Karkaamisyönä laskeuduttuaan kaivokseen he kumpikin tahollaan ilmoittivat prikaatinpäällikölle, että he tunsivat itsensä kipeiksi, että he eivät voineet tehdä työtä vaan kävisivät pitkäkseen. Yöllä maan alla ei ole vartijoita, ja prikaatinpäällikköllä on kaikki valta, mutta hänen on hiostettava lempeämmin, sillä hänetkin voidaan muutoin löytää kallo murskattuna. Karkurit kaatoivat lämpötyynyyn vettä, ottivat varusteensa ja häipyivät koekaivokseen. Mursivat ristikon ja ryömivät eteenpäin. Käytävän pää oli lähellä vartiotorneja mutta vyöhykkeen ulkopuolella. He pääsivät karkuun kenenkään huomaamatta.

Dhzezkazganista he suuntasivat kulkunsa autiomaan halki luoteeseen. Päivisin makasivat, kulkivät öisin. Vettä he eivät kohdanneet missään, ja viikon päästä Dushetshkin jo kieltäytyi enää nousemasta, mutta Kudla sai hänet jalkeille väläyttämällä toivoa, että edessä oli kukkuloita, joilla ehkä olisi vettä. Raahautuivat sinne, mutta syvänteissä oli veden asemesta mutaa. Ja Dushetshkin sanoi: "Tämän pitemmälle minä en kumminkaan tule. *Tuikkaa* sinä minut kuoliaaksi ja juo veret!"

Moralisoijat! Mikä ratkaisu on oikea? Myös Kudla näkee tähtiä silmissään. Dushetshkinhan kuolee – miksi myös Kudlan pitäisi tuhoutua?... Mutta jos hän pian löytää vettä, niin *miten* hän sitten koko elämänsä ajan muistelee Dushetshkinia?... Kudla päätti: jatkan vielä vähän matkaa ja jos ennen aamua palaan ilman vettä, vapautan hänet kärsimyksistä, etteivät molemmat menehtyisi. Kudla laahusti kukkulan juurelle, näki halkeaman ja – niin kuin kaikkein uskomattomimmissa romaaneissa – siinä vettä! Kudla heittäytyi rähmälleen ja hurjistuneesti joi, joi! (Vasta aamulla erotti vedessä nuijäpäitä ja levää.) Täysi lämpötyyny mukanaan hän palasi Dushetshkinin luo: "Minä toin sinulle vettä, vettä!" Dushetshkin ei uskonut, joi mutta ei uskonut. (Näinä tunteina hän oli jo hourenäyissään ollut juovinaan vettä...) He raahautuivat halkeaman luo ja jäivät siihen juomaan.

Juomista seurasi nälkä. Mutta seuraavana yönä he ylittivät jonkin harjanteen ja laskeutuivat luvattuun laaksoon: joki, ruohoa, pensaita, hevosia, elämää. Pimeässä Kudla hiipi hevosten luo ja tappoi yhden. He joivat hevosen verta suoraan haavoista. *(Rauhan* puolustajat! Sinä vuonna te mekastitte kokouksessanne Wienissä tai Tukholmassa ja maistelitte olkipillillä koktaileja. Eikö teidän mieleenne tullut, että runoseppo Tihonovin ja *journalisti* Ehrenburgin maanmiehet saattoivat imeksiä hevosenruumiita? Eivätkö he selittäneet teille, että sellainen on neuvostokäsitys r a u h a s t a ?)

He paistoivat hevosenlihaa nuotiolla, söivät kauan ja jatkoivat matkaa. Turgain Amangeldan he kiersivät kaukaa, mutta valtatiellä kuorma-autossa samaan suuntaan matkanneet kazahit vaativat heiltä papereita, uhkasivat luovuttaa miliiseille.

Siitä eteenpäin he kohtasivat usein puroja ja järviä. Kudla pyydysti ja teurasti vielä pässin. He olivat olleet karkumatkalla jo *kuukauden!* Lokakuu päättyi, alkoi tulla kylmä. Heti ensimmäisestä metsiköstä he löysivät maakorsun ja asettuivat siihen asumaan: eivät uskaltaneet lähteä rikkailta mailta. Tuosta heidän tilanteestaan – siitä että kotiseudut eivät kutsuneet heitä, eivät lupailleet rauhallisempaa elämää – näkyi

heidän karkumatkansa toivottomuus, päämäärättömyys.

Öisin he tekivät ryöstöretkiä naapurikylään, milloin kähvelsivät sieltä kattilan, milloin mursivat komeron lukon ja veivät jauhoja, suolaa, kirveen, astioita. (Karkuri samoin kuin partisaanikin muuttuu yleisen rauhaisan elämän keskellä vääjäämättömästi pian varkaaksi...) Ja kerran he veivät kylästä lehmän ja teurastivat sen metsässä. Mutta sitten satoi lunta, ja heidän oli pakko poistumatta kyykkiä maakorsussaan — etteivät olisi jättäneet jäkiä. Niin pian kuin Kudla lähti hakemaan risuja, metsänvartija näki hänet ja alkoi heti ammuskella. "Tekö olette varastelleet? Tekö varastitte lehmän?" Maakorsun luota löytyi verijälkiä. Heidät vietiin kylään ja pantiin telkien taakse. Väki huuteli: tappaa ne pitäisi siihen paikkaan armotta! Mutta rajonista tuli tutkijaviranomainen etsintäkuulutuskortti mukanaan ja julisti kyläläisille: "Hyvin tehty! Ette te varkaita napanneet vaan kaksi poliittista suurbandiittia!"

Ja — kaikki muuttui. Kukaan ei enää huudellut. Lehmän omistaja — paljastui tshetsheniksi — toi vangeille leipää, lampaanlihaa ja peräti rahaakin, jota tshetshenit olivat keränneet. "Voi voi", hän sanoi, "olisit tullut kertomaan, *kuka* sinä olit, niin olisinhan minä antanut!..." (Sitä ei tarvinnut epäillä, se oli tshetshenien tapaista.) Ja Kudla purskahti itkuun. Vuosikausien julmuuden jälkeen sydän ei kestänyt myötätuntoa.

Vangitut kuljetettiin Kustanaihin, jossa rautateiden tilapäisvankeussellissä KPZ:ssa paitsi että takavarikoitiin (omaan käyttöön) kaikki tshetshenien antama päälle päätteeksi *ei annettu ruokaa ollenkaan!* (Eikö Korneitshuk kertonut siitä teille Rauhan Kongressissa?) Ennen matkalle laittamista heidät pantiin polvilleen Kustanain aseman laiturille kädet selän taakse kahlehdittuina. Siinä heitä pidettiin kaikkien nähtävillä.

Jos se olisi tapahtunut Moskovan, Leningradin, Kievin tai minkä hyvänsä kunnollisen kaupungin asemalaiturilla, kaikki olisivat kulkeneet tuon polvilleen painetun kahlehditun harmaan — kuin suoraan Repinin taulusta olevan — ukon ohitse edes huomaamatta tai kääntymättä katsomaan — kirjallisuuden kustantamoiden työntekijät ja johtavat elokuvaohjaajat ja humanismin luennoijat ja armeijan upseerit, ammattiyhdistysten ja puolueen työntekijöistä nyt puhumattakaan. Ja kaikki tavalliset, mitenkään kunnostautumattomat ja mihinkään virkoihin ylenemättömät rivikansalaiset niin ikään yrittävät kulkea ohi huomaamatta, jottei saattovartio kysyisi eikä merkitsisi heidän nimeään muistiin, — sillä olethan kirjoilla Moskovassa, ja Moskovassa on hyvät kaupat, ei voi ottaa riskiä... (Vuoden 1949 voisi vielä ymmärtää, mutta — olisiko v. 1965 muka toisin? Vai pysähtyisivätkö muka meidän kehittyneet nuoremme puolustamaan harmaapäistä kahlehdittua polvilleen pakotettua vanhusta saattovartiota vastaan?)

Mutta kustanailaisilla ei ollut paljoakaan menetettävää, siellä olivat kaikki joko kirottuja tai tärveltyneitä tai karkotettuja. Heitä alkoi kerääntyä vangittujen ympärille, he heittelivät näille mahorkkaa, savukkeita, leipää. Kudlan kädet olivat käsiraudoissa selän takana, ja niinpä hän kumartui haukkaamaan leipää maasta, mutta — *saattovartion mies potkaisi jalallaan leivän hänen suustaan.* Kudla kierähti kumoon mutta ryömi uudelleen puraisemaan leipää — sotilas potkaisi leivän kauemmaksi! (Te, edistykselliset ohjaajat, jotka kuvaatte vaarattomia "ukkoja ja akkoja"! — ehkä painatte mieleenne myös tämän kuvan vanhuksesta?) Kansa alkoi lähestyä ja meluta: "Päästäkää heidät! Päästäkää!" Paikalle saapui miliisipartio. Partio oli kansaa vahvempi ja hajoitti sen.

Juna tuli, karkurit pantiin junaan Kengirin tyrmään kuljetettaviksi.

Kazahstanin karkaamiset ovat yhtä yksitoikkoisia kuin sikäläinen arokin. Mutta ehkäpä tuosta yksitoikkoisuudesta on helpompi muistaa tärkein?

Niin ikään kaivoksesta, niin ikään Dzhezkazganista mutta v. 1951 pakeni yöllä kolme vanhan koekaivoksen kautta maan pinnalle ja taivalsi kolme yötä. Jano vaivasi heitä jo melkoisesti, ja nähtyään muutamia kazahien jurttia kaksi karkureista ehdotti, että mentäisiin kazahien luo juomaan, mutta kolmas — Stepan ** — kieltäytyi tulemasta ja jäi kukkulalle katselemaan. Hän näki tovereidensa menevän jurttaan mutta palaavankin sieltä juoksujalkaa ja useiden kazahien takaa-ajamina. Miehet otettiin siinä paikassa kiinni. Hintelä ja pikkuinen Stepan livisti notkelmien kautta ja jatkoi karkumatkaa yksin, mukanaan pelkkä veitsi. Hän yritti kulkea luoteeseen mutta harhautui aina sivuun, karttoi ihmisiä ja asetti eläimet etusijalle. Hän vuoli itselleen kepin ja metsästeli siiseleitä ja hyppyrottia: yritti matkan päästä heittämällä osua niihin, kun ne takajaloilleen nousten viheltelivät kolonsa suulla, — ja sillä tavalla tappoi niitä. Hän yritti imeksiä otusten veren ja paistoi niitä sitten kuivasta aroheinästä tekemällään nuotiolla.

Mutta nuotio hänet myös ilmiantoi. Kerran Stepan näki, että häntä kohti laukkasi ratsastaja, jolla oli iso punertava reuhka, ja töin tuskin hän ehti peitellä saslikkinsa ruoholla, ettei kazahi olisi älynnyt, minkä lajin ruokia täällä syötiin. Kazahi ratsasti luo ja kysyi, kuka ja mistä. Stepan selitti, että hän oli työssä mangaanikaivoksessa Dzhezdissa (siellä oli myös vapaata työvoimaa) ja matkalla vaimonsa luo sovhoosiin, joka sijaitsi noin puolentoista sadan kilometrin päässä. Kazahi kysyi, mikä oli sovhoosin nimi. Stepan valitsi kaikkein todennäköisimmän: "Stalinille nimetty".

Arojen poika! Olisit laukannut tiehesi! Mitä pahaa tämä ressukka oli sinulle tehnyt? Ei! Kazahi sanoi uhkaavasti: "Sinä istunut tyrmä! Tule minun kanssa!" Stepan kirosi ja lähti menemään omille teilleen. Kazahi ratsasti vieressä ja käski seuraamaan häntä. Sitten hän ratsasti loitommalle, huitoi, kutsui omiaan. Mutta aro oli autio. Arojen poika! Olisit jättänyt hänet siihen — näithän, että hän kulki pelkkä keppi kädessään satojen virstojen laajuisella arolla, ilman ruokaa, olisihan hän kuollut muutenkin. Vai halusitko ehkä kilon teetä?

Tämän viikon aikana, eläessään tasavertaisena eläinten kanssa, Stepan oli jo tottunut aron kahahduksiin ja vihellyksiin. Ja äkkiä hän kuuli ilmassa uudenlaisen viuhahduksen ja — vaikkei tajunnutkaan, niin eläimen sisikunnallaan vaistosi vaaran — loikkasi sivuun. Se pelasti hänet! — kazahi oli heittänyt suopunkinsa, mutta Stepan oli väistänyt sen silmukan.

Kaksijalkaisen metsästys! Ihminen tai kilo teetä! Kazahi kirosi ja keri suopunkiaan takaisin, kun taas Stepan jatkoi matkaa, harkitsi ja yritti nyt olla päästämättä kazahia silmistään. Tämä ratsasti lähemmäksi, laittoi suopungin valmiiksi ja heitti uudelleen. Ja niin pian kuin kazahi oli heittänyt, Stepan syöksähti kohti ja kepiniskulla päähän suisti hevosen selästä. (Hänen voimansa olivat vähissä, mutta nyt oli henki kysymyksessä.) "Siitä saat *kalymia* ja *babaita!*" — antamatta toisen tointua Stepan alkoi hakata kazahia, hurjistuneesti, niin kuin eläin raatelee toista torahampaillaan. Mutta nähdessään verta hän lakkasi. Hän otti kazahilta suopungin ja ruoskan ja kiipesi hevosen selkään. Ja satulassa oli vielä eväsreppukin.

Hänen karkumatkansa jatkui vielä kauan — pari viikkoa — mutta kaikkein tiukimmin Stepan karttoi kaikkialla päävihollistaan eli ihmistä, maanmiehiään. Hän oli jo luopunut hevosesta ja ylittänyt jonkin joen (eikä hän osannut uida! — teki ruokolautan, mitä hän ei liioin tietenkään osannut) ja eli metsästelemällä ja oli pimeässä paennut jotakin isoa otusta, karhua ehkä. Ja kerran hän oli niin näännyksissä janosta, nä-

lästä, väsymyksestä ja halusta saada lämmintä ruokaa, että hän uskaltautui astumaan yksinäiseen jurttaan ja pyytämään jotakin. Jurtan edustalla oli pieni savitiilimuurilla aidattu piha, ja liian myöhään — jo lähestyessään muuria — Stepan näki pihassa kaksi satuloitua hevosta ja häntä vastaan tulevan nuoren kazahin, jolla oli sotilaspusero ja siinä kunniamerkkejä sekä saapashousut. Oli myöhäistä paeta, Stepan käsitti olevansa mennyttä. Mutta kazahi oli tullut vedenheitolle. Hän oli vahvasti humalassa ja ilahtui kovasti Stepanin tulosta, aivan kuin ei olisi huomannutkaan tämän resuista, lähes epäihmismäistä olemusta. "Käy sisään, vieras, tervetuloa!" Jurtassa istui kazahin vanha isäukko sekä toinenkin samanlainen kunniamerkeillä koristeltu nuori kazahi — he olivat veljekset, entisiä rintamamiehiä, nyt ties mitä isoja tekijöitä Alma-Atassa ja olivat nyt tulleet tervehtimään isäänsä. (He olivat ottaneet kolhoosista kaksi hevosta ja niillä ratsastaneet jurtalle.) Nuo pojat olivat kokeneet sodan, ja siksi he olivat ihmisiä ja lisäksi hyvin humalassa ja pakahtumaisillaan humalaisen hyväsydämisyydestä (juuri samasta hyväsydämisyydestä, jota Suuri Stalin ryhtyi kitkemään mutta joka jäi kuin jäikin häneltä kitkemättä lopullisesti). Ja he olivat iloisia siitä, että heidän kemuihinsa liittyi vielä yksi ihminen, olkoonkin että tavallinen kaivostyöläinen matkallaan Orskiin, jossa hänen vaimonsa oli määrä synnyttää millä hetkellä hyvänsä. He eivät kyselleet hänen papereitaan vaan syöttivät ja juottivat ja laittoivat nukkumaan. Sellaistakin sattuu... (Onko juopottelu aina ihmisen vihollinen? Entä kun se paljastaa ihmisestä parhaan puolen?)

Stepan heräsi ennen isäntäväkeä; hän meni ulos, koska pelkäsi yhä ansaa. Ei, molemmat hevoset olivat siinä niin kuin ennenkin, ja toisella niistä hän olisi nyt voinut ratsastaa tiehensä. Mutta ei hänkään voinut loukata hyviä ihmisiä — ja niin hän lähti jalkaisin.

Hän kulki vielä muutamia päiviä, vastaan alkoi tulla jo autoja. Hän ehti joka kerta paeta niitä tien sivuun. Ja niin hän saapui rautatielle ja seurattuaan sitä tuli samana yönä Orskin asemalle. Tarvitsi enää vain nousta junaan! Hän oli voittanut! Hän oli tehnyt ihmeen — omatekoinen veitsi ja keppi varusteinaan yksin vaeltanut halki laajan autiomaan — ja oli nyt määränpäässään.

Mutta lyhtyjen valossa hän näki, että aseman vaiheilla liikuskeli sotilaita. Hän lähti jalkaisin kulkemaan rataa noudattelevaa kylätietä. Eikä hän aamulla enää ruvennut piileksimään: olihan hän jo Venäjällä, kotimaassaan! Vastaan ajaa pöllytti auto, ja ensimmäisen kerran Stepan ei paennut sitä. Tuosta ensimmäisestä kotimaan autosta astui ihkaoikea kotoinen miliisimies: "Kuka sinä olet? Näytähän paperisi!" Stepan selitti olevansa traktorinkuljettaja ja työnhaussa. Nyt paikalle osui vielä kolhoosin puheenjohtajakin: "Anna miehen olla, minä tarvitsen kipeästi traktorinkuljettajia! Kenellä nyt maalla papereita olisi!"

Koko päivän he ajoivat, tinkivät, ryyppäsivät ja haukkailivat, mutta illan hämärtyessä Stepan ei kestänyt vaan lähti juoksemaan kohti metsää, jonne oli noin kaksisataa metriä. Mutta miliisiinpä tulikin liikettä — laukaus! toinen! Oli pakko pysähtyä. Stepan sidottiin.

Todennäköisesti hänen jäljiltään oli eksytty ja hänen uskottiin menehtyneen, ja ilmeisesti sotilaat odottelivat Orskissa jotakuta aivan muuta kuin häntä, sillä miliisi olisi ollut taipuvainen päästämään hänet menemään, ja rajonin MVD:ssäkin hänen edessään aluksi kovasti hääräiltiin — annettiin teetä ja voileipiä, tarjottiin Kazbektupakkaa, ja päällikkö itse kuulusteli häntä (piru näistä vakoilijoista tietää, huomenna vievät Moskovaan, voi vielä vaikka valittaa!) ja yksinomaan teitittelemällä. "Missä teidän radiolähettimenne on? Minkä maan tiedustelupalvelu teidät tänne pudotti?" —

"Tiedustelupalvelu?" Stepan kummasteli. "Minä en ole ollut malminetsintäpuolella, minä olen ollut etupäässä kaivoksissa."

Mutta tämä karkaaminen päättyi surkeammin kuin voileipiin, jopa kurjemmin kuin pelkän ruumiin kiinniottamiseen. Paluumatkalla leiriin häntä hakattiin kauan ja säälimättömästi. Ja lopen rääkätty ja murtunut Stepan ** suistui vielä aikaisempaa tilaansakin alemmaksi: hän antoi Kengirin operatiivivaltuutetulle Beljaeville allekirjoituksella vahvistetun sitoumuksen auttaa karkaamista suunnittelevien paljastamisessa. Hänestä tuli eräänlainen houkutuslintu. Koko tämän karkaamisensa tarinan hän kertoi Kengirin tyrmässä yksityiskohtaisesti sellitoverille toisensa jälkeen ja odotti reaktiota. Ja jos reaktiona ilmeni halua kokeilla karkaamista, Stepan ** ilmoitti *kummille.*

Julmuuden piirteet, jotka näkyvät jokaisessa vaikeassa karkaamisessa, olivat suorastaan sakean ajettuneet mielettömässä ja verisessä karkaamistapauksessa niin ikään vuodelta 1951 — niin ikään Dzhezkazganista.

Kuusi karkuria aloitti yöllisen karkumatkansa kaivoksesta ja tappoi seitsemännen, jota he luulivat koputtelijaksi. Sitten he nousivat koekaivoskuilua arolle. Nämä kuusi vankia olivat varsin erilaisia ihmisiä, niin että he eivät alun perinkään olisi halunneet jatkaa matkaa yhdessä. Se olisi ollut oikein, jos heillä olisi ollut järkevä suunnitelma.

Mutta yksi heistä lähti heti leirin lähistöllä sijaitsevaan vapaiden asutukseen ja kolkutti naistuttavansa ikkunaan. Hän ei aikonut piileskellä tämän luona — odotella lattian alla tai vintissä — (mikä olisi ollut erittäin viisasta) vaan viettää tämän kanssa lyhyen makean hetken (tunnistamme heti kriminaalin piirteet). Hän vietti naisen luona yön ja seuraavan päivän ja seuraavana iltana puki päälleen naisen entisen miehen puvun ja lähti naisen kanssa kerhotaloon, elokuviin. Siellä olleet leirin vartijat tunsivat hänet ja nappasivat oitis.

Kaksi muuta — gruusilaisia — lähti kevytmielisesti ja itsevarmasti rautatieasemalle ja sieltä junalla Karagandaan. Mutta paimenpolkujen ja karkureiden polkujen lisäksi Dzhezkazganista ei muuta tietä ulkomaailmaan olekaan kuin juuri rautatie ja nimenomaan Karagandan kautta. Ja sen radan varrella oli leirejä, ja jokaisella asemalla oli operatiivipiste. Tällä tavalla nämäkin kaksi napattiin jo ennen, kuin he ehtivät Karagandaan saakka.

Kolme muuta lähti lounaaseen — kaikkein vaikeinta reittiä. Siellä ei ole ihmisiä mutta ei liioin vettä. Ukrainalainen Prokopenko, ikämies, entinen rintamasotilas, jolla oli kartta, sai heidät uskomaan, että oli valittava juuri tämä tie, ja sanoi kyllä löytävänsä heille vettä. Tovereinaan hänellä oli: kriminaalistunut Krimin tataari ja mitättömän näköinen *narttuileva* varas. He kulkivat neljä vuorokautta ilman vettä ja ruokaa. Tataari ja varas eivät kestäneet enää vaan sanoivat Prokopenkolle: "On päätetty lopettaa sinut." Tämä ei ymmärtänyt: "Mitä te tarkoitatte, veljet? Haluatteko te, että erotaan?" — "Ei, *lopetetaan* sinut. Kaikkien on mahdoton selviytyä perille." Prokopenko alkoi rukoilla heitä. Hän ratkoi lakkinsa ja otti siitä vaimoaan ja lapsiaan esittävän valokuvan, luuli sillä saavansa heidät liikuttumaan. "Veljet! Veljet! Yhdessähän lähdettiin etsimään vapautta! Kyllä minä johdan teidät perille! Kaivon on pakko löytyä pian! Varmasti saadaan vettä! Kestäkää vielä vähän! Säälikää minua!"

Mutta he tappoivat hänet — juodakseen hänen vertaan. Avasivat hänen valtimonsa mutta — verta ei tullutkaan, se maksoittui heti!...

Kohtaus sekin. Kaksi kolmannen kimpussa arolla. Eikä verta tulekaan...

Pälyillen toisiinsa kuin sudet, sillä nyt toisen heistä oli suistuttava, he jatkoivat mat-

kaa — suuntaan jonka "pappa" oli heille osoittanut — ja *kahden tunnin kuluttua* löysivät kaivon...!

Mutta seuraavana päivänä heidät havaittiin lentokoneesta ja napattiin.

Kuulustelussa he tunnustivat tekonsa, ja leirissä saatiin tietää ja päätettiin *pistää* molemmat kostoksi Prokopenkosta. Mutta heitä pidettiin erillisessä sellissä ja kuljetettiin muualle tuomittaviksi.

Välistä tekee mieli uskoa, että kaikki riippuu tähdistä, joiden merkeissä karkumatka on alkanut. Vaikka on kuinka huolellisesti ja kaukaa ajateltu, mutta — sitten kohtalokkaalla hetkellä vyöhykkeeltä sammuu valo, eikä onnistuta kaappaamaan kuorma-autoa. Kun taas toinen karkumatka aloitetaan päähänpistosta, vaan olosuhteetpa järjestyvätkin kuin tilauksesta.

Vuoden 1948 kesällä samaisen Dzhezkazganin Ensimmäisessä Osastossa (se ei ollut erikoisleiri silloin vielä) lähetettiin eräänä aamuna maansiirtoauto hakemaan hiekkakuormaa hiekkakuopasta ja kuljettamaan laastinsekoituspisteeseen. Hiekkakuoppa ei ollut *kohde* — eli siis sitä ei vartioitu — ja maansiirtoauton oli vietävä sinne myös kuormaajat: kolme pitkän tuomion miestä — *kymppi* ja *neljännekset*. Saattovartiona oli: jefreitteri ja kaksi sotamiestä, autonkuljettajana ei-poliittinen luottovanki. Tilaisuus! Mutta Tilaisuuteen on osattava tarttua yhtä salamannopeasti, kuin se ilmaantuu. Heidän oli uskallettava — ja sovittava — hiekan lapioimisen aikana vieressä seisovan saattovartion nähden ja kuullen. Kaikkien kolmen elämäkerta oli samanlainen kuin miljoonien siihen aikaan: ensin rintama, sitten saksalaisten leirit, karkaamiset niistä, takaa-ajamiset, rangaistuskeskitysleirit, vapautuminen sodan päätyttyä ja kiitos kaikesta — leirituomio omilta. Ja miksipä ei nyt karkaisi omassakin maassaan, kun ei pelätty Saksassakaan? Saivat kuorman valmiiksi. Jefreitteri nousi ohjaamoon. Konepistoolimiehet asettuivat lavan etuosaan selin ohjaamoon ja konepistoolit suunnattuina lavan takaosassa hiekalla istuviin vankeihin. Niin pian kuin oli ajettu hiekkakuopasta, he sovitusta merkistä yhtä aikaa heittivät hiekkaa sotilaiden silmille ja hyökkäsivät näiden kimppuun. Riistivät konepistoolit ja ohjaamon ikkunasta iskivät jefreitterin aseenperällä tajuttomaksi. Auto pysähtyi, kuljettaja oli puolikuollut pelosta. Hänelle sanottiin: "Älä pelkää, sinulle ei tehdä pahaa, ethän sinä koira ole! Kippaa kuorma maahan!" Moottori käynnistyi, ja hiekka — kallisarvoinen, kultaakin arvokkaampi, hiekka joka oli tuonut heille vapauden — valui maahan.

Ja nyt, niin kuin melkein kaikissa karkaamisissa — älköön historia unohtako sitä! — orjat osoittautuivat vartijoita jalomielisemmiksi: he eivät tappaneet eivätkä hakanneet näitä, komensivat vain riisuutumaan ja ottamaan saappaat jalasta ja sitten alusvaatteisillaan ja paljain jaloin päästivät menemään. "Entä sinä, kuski, kenen mukaan sinä lähdet?" — "Teidän mukaan, kuinkas muuten", autonkuljettajakin rohkaistui.

Harhauttaakseen paljasjalkaiset vartijansa (laupeuden hinta!) he lähtivät ensin ajamaan kohti länttä (aro on tasainen, aja minne lystäät), ja jonkin ajan kuluttua yksi heistä pukeutui jefreitteriksi ja kaksi sotamiehiksi, minkä jälkeen he suuntasivat pohjoiseen. Kaikilla aseet, kuljettajalla lupalappu — ei mitään epäilyttävää! Yhtä kaikki kohdatessaan puhelinlinjoja he katkoivat niitä häiritäkseen yhteyksiä. (Sitoivat narun päähän kiven ja heittivät lankojen yli, kiskoivat alemmaksi ja sitten koukulla katkoivat.) Siihen meni aikaa, mutta voitto oli suurempi. He ajoivat kovaa vauhtia koko päivän, siksi kunnes mittariin oli kiertynyt kolmisen sataa kilometriä lisää ja bensiinimittari näytti nollaa. Alkoivat tähyillä vastaan tulevaa autoa. Pobeda. Pysäyttivät sen. "Anteeksi, toveri, mutta olemme virantoimituksessa, saammeko tarkastaa pape-

rinne." Matkalaiset osoittautuivat isoiksi pampuiksi! — rajonin puoluejohto matkalla joko tarkastamaan tai innostamaan kolhoosejaan tai muuten vain kissanristiäisiin. "No niin, alkakaahan nousta! Riisuutukaa!" Kihot rukoilevat, että älkää vain ampuko. Karkurit veivät heidät alusvaatteisillaan arolle, jättivät köytettyinä sinne, ottivat paperit, rahat ja siviilipuvut ja lähtivät jatkamaan matkaa Pobedalla. (Aamulla riisutut sotilaat puolestaan ehtivät vasta illan suussa lähimpään kaivokseen, jonka vartiotornista heille huudettiin: "Seis — ei lähemmäksi!" — "Mehän ollaan omia!" — "Mitä ihmeen omia — alushoususilla!")

Pobedan tankki ei ollut täynnä. Ajoivat pari sataa kilometriä — loppu, kanisteri ja kaikki. Pimeni jo. Näkivät hevosia laitumella ja onnistuivat saamaan suitsittakin kiinni, kiipesivät selkään ja lähtivät painelemaan. Mutta — autonkuljettaja putosi hevosen selästä ja loukkasi jalkansa. Häntä kehotettiin kiipeämään toisen hevosen selkään — jommankumman taakse — mutta hän kieltäytyi: "Älkää pelätkö, pojat, en minä teitä *kaada!*" Antoivat hänelle rahaa ja Pobedalla ajaneen ajokortin ja ravasivat tiehensä. Autonkuljettaja oli viimenen, joka heidät näki, — sen koommin ei kukaan! Heitä ei ikänä tuotu omaan leiriinsä. Sillä tavalla niin *vartit* kuin *kymppikin* jättivät erikoisosaston *seiffin* pojat ilman vaihtorahaa, "Vihreä syyttäjä" rakastaa rohkeita!

Eikä autonkuljettaja todellakaan ilmiantanut heitä. Hän järjesti itsensä kolhoosiin Petropavlovskin lähistölle ja eli kaikessa rauhassa neljä vuotta. Mutta rakkaus taiteeseen koitui hänen tuhokseen. Hän soitti hyvin hanuria, esiintyi omassa kerhossaan ja lähti sitten rajonin harrastelijakatselmukseen ja viimein alueenkin. Itse hän alkoi jo unohtaa aikaisemman elämänsä, mutta — yleisön joukossa istui joku Dzhezkazganin vartiointihenkilökunnan ihminen, joka tunnisti hänet. Hänet napattiin heti kulissien takaa ja nyt hänelle läiskäistiin 25 vuotta 58. pykälän perusteella. Ja kuljetettiin takaisin Dzhezkazganiin.

* * *

Erityisen karkaamisien ryhmän muodostavat ne, joissa lähtökohtana on syöksyn ja epätoivon asemesta tekninen laskelmointi ja taito.

Kengirissä suunniteltiin kuuluisa karkaaminen rautatievaunussa. Erääseen kohteeseen saapui aina tavarajuna purkamaan milloin sementti- ja milloin asbestikuormaansa. Sen kuorma purettiin vyöhykkeellä, ja se lähti tyhjillään. Ja viisi vankia valmisteli tällaista karkaamista: valmistivat Pullman-tavaravaunua varten valepäätyseinän, joka päälle päätteeksi taittui saranoilla kuin sermi — niin että vaunuun raahattaessa se näytti pikemminkin leveältä, kottikärryille sopivalta sillalta. Kun vaunua puretaan, vangit ovat sen isäntiä. Suunnitelma kuului: raahata varusteet vaunuun ja levittää siellä; kiinnittää valeseinä säpeillä kiinteään seinään; kaikki viisi käyvät selin päätyseinään ja köysillä nostavat valeseinän paikalleen. Vaunu on yltä päältä asbestin pölyssä — niin on seinäkin. Eroa vaunun syvyydessä ei katsomalla huomaa. Mutta ajoitteluun sisältyy vaikeus: tavaravaunu on tyhjennettävä ennen lähtöä, niin kauan kuin vangit vielä ovat kohteessa — liian aikaisin ei saa nousta, on varmistuttava, että juuri nyt juna lähtee. Sillä tavalla viime hetkellä he syöksyivätkin veitsineen ja eväineen, mutta — erään karkurin jalka osui vaihteeseen ja murtui. Tämä viivytti heitä, eivätkä he ehtineet ennen saattovartion tarkastusta asentaa seinää paikalleen. Niin he paljastuivat. Siitä karkaamisesta seurasi oikeudenkäynti.[1]

[1] Potilastoverini Tashkentin kasvaintautisairaalassa, uzbekkilainen saattovartiomies, puolestaan kertoi minulle tuosta karkaamisesta ja antoi ymmärtää sen onnistuneen — ja tahtomattaankin ihasteli.

Samaa ideaa sovelsi ilmasotakoulun oppilas Batanov, joskin yhden miehen karkaamisessaan. Eribastuzin verstaassa valmistettiin ovia, jotka sitten kuljetettiin rakennuskohteisiin. Mutta verstaassa tehtiin työtä vuorokaudet ympäri, ja vartiotorneissa oli jatkuva miehitys. Kun taas rakennustyömailla oli vartiosto vain päiväsaikaan. Ystävien avustuksella Batanov naamioitiin laudoilla ovikuormaan, lastattiin autoon ja purettiin kuormasta rakennustyömaalla. Verstaalla sotkettiin vuorojen vaihtumislaskenta eikä häntä sinä iltana osattu kaivata. Hän puolestaan kiipesi rakennustyömaalla esille piilostaan ja lähti menemään. Kuitenkin hänet napattiin samana yönä matkalla Pavlodariin. (Tämä hänen karkaamisensa sattui vuoden kuluttua siitä, kun hän yritti karkuun autolla ja häneltä ammuttiin kumi puhki.)

Toteutetuista ja alkuunsa epäonnistuneista karkaamisista, vyöhykkeen kamaraa jo kuumentavista tapahtumista[1], syvällisistä operatiivisista merkinnöistä sekä kieltäytyjistä ja kaikenmoisista muista tottelemattomista Ekibastuzin kovennetun kurin prikaati paisui paisumistaan. Se ei mahtunut enää vankilan kahteen kivisiipeen eikä kuriparakkiin (parakki n:o 2 esikuntaparakin lähellä). Perustettiin vielä yksi kuriparakki (parakki n:o 8) erikseen benderalaisille.

Jokaisesta uudesta karkaamisesta ja jokaisesta uudesta kapinallisesta tapahtumasta kaikkien kolmen kuriparakin komento kävi yhä vain kovemmaksi. (Kriminaalien maailman historian kannalta huomautamme: Ekibastuzin kovennetun kurin parakissa BURissa *nartut* marisivat: "Roistot! Karkaamisista on aika tehdä loppu. Teidän karkaamisienne takia meidät kuristetaan kurilla... Tuollaisista hommista siviilileirissä annetaan turpiin." Eli siis puhuivat niin, kuin päällystö halusi puhuttavan.)

Vuoden 1951 kesällä kuriparakki 8 päätti karata kokonaisuudessaan. Se sijaitsi noin kolmenkymmenen metrin päässä vyöhykerajasta ja päätti ruveta kaivamaan käytävää. Mutta koko hanke oli liiaksi kaikkien kielellä, ukrainalaiset puhuivat aikeesta omiensa keskuudessa lähes avoimesti — he uskoivat, että benderalainen ei voi ruveta koputtelijaksi. Mutta — heidänkin joukossaan oli ilmiantajia. He ehtivät kaivaa vain muutamia juoksumetrejä ennen kuin heidät kavallettiin.

Kuriparakki 2:n päälliköt olivat erittäin ärtyneitä koko tuosta mekastetusta hankkeesta — eivät siksi, että olisivat pelänneet rankaisutoimenpiteitä niin kuin nartut, vaan siksi, että hekin sijaitsivat noin kolmenkymmenen metrin päässä vyöhykerajasta ja olivat jo ennen parakki 8:aa suunnitelleet ja aloittaneetkin korkealuokkaisen kaivamisoperaation. Nyt he pelkäsivät, että jos kahden kuriparakin mieleen oli juolahtanut sama ajatus, myös *koiratarha* saattaisi keksiä ja ryhtyä tarkistamaan. Mutta Ekibastuzin isännät pelkäsivät enemmän karkaamisia autolla ja asettivat tavoitteekseen, että kaikki kohteet ja asuinvyöhyke oli ympäröitävä metrin syvyisellä ojalla — johon jokainen pakoa yrittävä auto juuttuisi. Niin kuin keskiajalla muurit eivät enää riittäneet, tarvittiin vielä vallihautakin. Ojankaivuukone kaivoi nyt siististi ja tunnollisesti kaivannon toisensa jälkeen kaikkien kohteiden ympärille.

Kuriparakki 2 oli pieni piikkilangalla ympäröity vyöhyke Ekibastuzin isolla vyöhykkeellä. Sen portti oli aina lukossa. Kalkkitehtaassa vietettyä aikaa lukuun ottamatta kuriparakin väki sai kävellä parakkinsa pikkuruisessa pihassa vain kaksikymmentä minuuttia. Kaiken muun ajan kurivangit olivat teljettyinä parakkiinsa ja kävivät yleisellä vyöhykkeellä vain mennessään katselmukseen ja palatessaan siitä. Yhteisruokalaan heitä ei milloinkaan päästetty, kokit toivat heille ruuan sammioissa.

[1] Ks. luku 10.

Kurin väki tulkitsi kalkkitehtaansa lähinnä tilaisuudeksi olla auringossa ja hengittää eikä milloinkaan erityisemmin ryntäillyt lapioimaan tuhoisaa kalkkiaan. Ja kun vuoden 1951 elokuun lopussa siellä tapahtui vielä tappokin (kriminaali Aspanov tappoi kangella Anikinin, karkurin, joka oli ylittänyt piikkilanka-aidan kiipeämällä lumimyrskyn kasaaman kinoksen yli mutta joka oli vuorokauden kuluttua saatu kiinni ja juuri siksi kuriparakissa istuikin, — hänestä enemmän III osan luvussa 14), trusti kieltäytyi kokonaan huolimasta moisia "työläisiä", eikä kuriparakin väkeä viety syyskuussa minnekään, vaan se eli itse asiassa puhtaasti vankilakomennossa.

Siellä oli monia "vakaumuksellisia karkureita", ja kesällä alkoi muodostua — osanen liittyi osaseen — luotettava 12 miehen ryhmä karkumatkalle. (Magomet Gadzhiev, Ekibastuzin muhamettilaisten johtaja, Vasili Kustarnikov. Vasili Brjuhin, Valentin Ryzhkov, Mutjanov, muuan kaivamista harrastanut puolalainen upseeri sekä muita.) Ryhmän kaikki jäsenet olivat samanarvoisia, mutta Stepan Konovalov, kubanilainen kasakka, oli yhtä kaikki johtaja. He vannoivat valan: joka hiiskahtaakaan kenellekään, siltä henki pois — joko on itse päätettävä päivänsä, tai muut pistävät kuoliaaksi.

Siihen mennessä Ekibastuzin vyöhyke oli jo saanut ympärilleen neljän metrin korkuisen umpiaidan. Sen edessä oli neljän metrin kynnetty esivyöhyke, ja aidan taakse oli rajattu viidentoista metrin kielletty vyöhyke, joka päättyi metrin kaivantoon. Koko tuo puolustuskaista päätettiin selvittää tunnelinkaivamisoperaatiolla mutta niin luotettavalla, ettei se missään tapauksessa paljastuisi ennenaikaisesti.

Heti ensimmäinen tutkimus paljasti, että kivijalka oli kovin matala, parakin lattian alainen tila oli niin pieni, ettei kaivettua maata voisi panna mihinkään. Kuulosti voittamattomalta esteeltä. Siispä ei karata?... Ja joku ehdotti: vintti sitä vastoin on tilava, nostetaan multa vinttiin! Se kuulosti mielettömältä. Nostaa monia kymmeniä kuutiometrejä maata parakin vartioidun ja yhtenään tarkastettavan asuintilan kautta huomaamatta vintille, nostaa nostamistaan joka päivä, joka tunti — päälle päätteeksi tiputtamatta murenaakaan, jättämättä vähäisintäkään jälkeä!

Mutta kun sitten keksittiin, miten se tehtäisiin, — voi sitä riemua, ja karkaamisesta päätettiin lopullisesti. Ratkaisu syntyi osaston eli huoneen valinnan myötä. Tämä suomalainen parakki oli tarkoitettu vapaille, se oli koottu leirivyöhykkeelle vahingossa, eikä koko leirissä ollut toista samanlaista: siinä oli pieniä huoneita, joihin ei ahdettukaan seitsemää kerroslaveria niin kuin muualla vaan kolme eli siis kahdelletoista ihmiselle. Tällaisen osaston, jossa asui useita heidän tusinaansa kuuluvia, he juuri valitsivatkin. Erilaisin menetelmin, vapaaehtoisesti vaihtamalla ja vitsaillen ja naureskellen ("sinä kuorsaat liikaa, sinä ... liikaa") ahdistamalla ulos ne, jotka olivat tiellä, he karkottivat vieraat muihin osastoihin ja haalivat omat miehet tilalle.

Mitä enemmän kuriparakin väkeä eristettiin vyöhykkeestä, mitä enemmän heitä rangaistiin ja ahdistettiin, sitä suuremmaksi kasvoi heidän henkinen merkityksensä leirissä. Kuriparakin tilaus oli leirille kaikkein tärkein laki, ja niinpä nyt tarvittava tekninen välineistö tilattiin, jossakin kohteissa valmistettiin, uhkarohkeasti salakuljetettiin leirin syynin lävitse ja — kaksinkertainen riski — toimitettiin kuriparakkiin, litkun seassa, leivän sisässä tai lääkkeiden myötä.

Aivan ensimmäiseksi tilattiin ja saatiin veitset ja tahkokivet. Sitten nauloja, ruuveja, kittiä, sementtiä, valkaisuväriä, sähköjohtoa ja rullia. Valittiin huolellisesti kolme lattialautaa, irrotettiin niitä sitova jalkalista, kiskottiin naulat noiden lautojen seinän puoleisesta päästä sekä naulat, joilla ne oli kiinnitetty huoneen lattian keskihirteen. Irrotetut kolme lautaa yhdistettiin yhdeksi kappaleeksi kiinnittämällä alapuolelle poik-

kilauta, johon päänaula lyötiin lattialaudan päällyspuolen lävitse. Naulan leveä kanta siveltiin lattian värisellä kitillä ja puuteroitiin pölyllä. Kappale asettui lattiaan erittäin tiiviisti, eikä sitä erottanut millään — eikä sitä kertaakaan hivutettu irti kirveellä. Laudat nostettiin näin: poistettiin jalkalista, kierrettiin rautalanka leveään naulankantaan ja vedettiin siitä. Joka kerta kaivajia vaihdettaessa jalkalista poistettiin ja asetettiin paikalleen. Joka päivä "pestiin lattia" — kostutettiin laudat vedellä, että ne olisivat turvonneet ja ettei niissä olisi näkynyt rakoja. Tämä *sisäänkäynnin tehtävä* oli kaikkein tärkeimpiä. Yleensä kaivuuosasto pidettiin aina erityisen siistinä, esimerkillisessä kunnossa. Kukaan ei maannut kengät petillä, kukaan ei tupakoinut, tavarat eivät olleet hujan hajan, kaapissa ei ollut murenia. Jokainen tarkastaja viipyi täällä lyhimmän ajan. "Kulttuurillista on!" Ja jatkoi matkaa.

Toinen oli *nostotehtävä* maan pinnalta vinttiin. Kaivuuosastossa niin kuin muissakin oli uuni. Sen ja seinän väliin jäi ahdas tila, johon ihminen juuri mahtui ahtautumaan. Oivallus oli *muuttaa* tuo tila — siirtää se asuintilasta kaivaustoiminnalle. Eräästä tyhjästä osastosta purettiin olemattomiin — mitään jättämättä — kerroslaveri. Niillä laudoilla suljettiin tila, minkä jälkeen lautoihin heti naulattiin rappaustikut, rapattiin ja valkaistiin uunin väriseksi. Olisiko kuripalvelu saattanut muistaa, missä parakin kahdestakymmenestä pikkuhuoneesta uuni on seinässä kiinni ja missä vähän loitolla? Samoin jäi yhden kerroslaverin katoaminen siltä huomaamatta. Vain kostean rappauksen vartijat olisivat parina ensimmäisenä päivänä saattaneet huomata, mutta sitä varten olisi pitänyt kiertää uuni ja kumartua punkan taakse — ja tämähän oli maliosasto! Mutta vaikka olisi jäätykin kiinni, se ei vielä olisi merkinnyt kaivausoperaation romahtamista — sehän oli vain osaston kaunistamiseksi tehtyä työtä; alituisesti pölyyntyvä sola rumensi sitä!

Vasta kun rappaus ja valkaisu olivat kuivuneet, nyt umpinaisen tilan katto ja lattia avattiin veitsillä ja sinne asennettiin edelleen saman puretun kerroslaverin aineksista valmistetut tikkaat — ja näin matala kellari oli yhdistetty avaraan vinttiin. Se oli vartijoiden katseilta suojattu *kaivos* — moniin vuosiin ensimmäinen kaivos, jossa nuo nuoret vahvat miehet halusivat uurastaa hiki hatussa!

Voiko leirissä olla työtä, joka sulautuu haaveeseen, joka tempaa sielun mukaansa kokonaan, vie unen? Voi, vain tämä yksi — karkaamiseen tähtäävä työ!!

Seuraava tehtävä on kaivaa. Kaivaa veitsillä ja teroittaa niitä, se on selvä, mutta tähän liittyy vielä monia muita tehtäviä. Näitä on *maanmittauslaskelma* (insinööri Mutjanov) — on mentävä turvallisen syvälle mutta ei turhan syvälle; kaivettava lyhintä mahdollista suoraa; määriteltävä tunnelin paras poikkileikkausprofiili; koko ajan tiedettävä sijainti ja varmasti määrättävä ulostulokohta. Näitä on *vuorojen järjestely:* on kaivettava mahdollisimman monta tuntia vuorokaudessa mutta vaihtamatta kaivajaa liian usein; ja sekä aamu- että iltatarkistus on aina kohdattava moitteettomasti ja täysivahvuisena. Edelleen *työasu* ja peseytyminen — eihän voi nousta maan pinnalle yltä päältä savessa! Edelleen *valaistus* — miten kaivaa 60 metrin tunnelia pimeässä? Kellariin ja tunneliin vedettiin sähköjohto (joka oli osattava vielä huomaamattomasti yhdistää sähköverkoon!). Edelleen *viestitys:* miten kutsua kaivaja kaukaa tunnelista, jos parakkiin äkkiä tullaan ? Tai miten kaivaja voi turvallisesti ilmoittaa, että hänen on nopeasti tultava ulos?

Mutta kurin ankaruudessa oli myös sen heikkous. Vartijat eivät voineet huomaamattomasti hiipiä parakin luo eivätkä äkkiä tulla sisälle — heidän oli aina kuljettava samaa tietä piikkilankojen välistä portille, avattava portin lukko, käveltävä sitten parakin luo, availtava sen lukko ja kolisteltava telkiä — ja kaiken sen näki helposti ik-

kunasta, ei tosin kaivausosaston vaan pääoven vieressä olevan tyhjän "kopin", jossa vain oli pidettävä tähystäjää. Merkit annettiin kaivokseen valoilla: kaksi sammutusta — huomio, valmistaudu tulemaan ulos; jatkuva vilkutus — vaara! hälytys! nopeasti ulos!

Kellariin laskeuduttaessa riisuuduttiin alasti, riisutut vaatteet pantiin tyynyn ja patjan alle. Luukun jälkeen ohitettiin kapea rako, jonka alapuolella ei olisi saattanut olettaa laajennettua *selliä* — siinä paloi pysyvästi pieni sähkölamppu ja pidettiin työpuseroita ja housuja. Neljä muuta taas — likaisia ja alastomia — (vuoro) kiipesi ylös ja peseytyi huolellisesti. (Savi tarttui pieniksi palloiksi ihokarvoihin, ja se oli kostuteltava tai raastettava irti ihokarvoineen päivineen.)

Kaikki nämä työt olivat jo käynnissä, kun kuriparakki 8:n huoleton käytävänkaivuu paljastui. Idean keksijöiden ärtymys ja suorastaan mielipaha on helppo kuvitella! Mutta tilanteesta selviydyttiin onnellisesti.

Syyskuun alussa, lähes vuoden vankilassa istumisen jälkeen, Tenno ja Zhdanok siirrettiin (palautettiin) tähän kuriparakkiin. Ehdittyään tuskin hengähtää täällä Tenno alkoi osoittaa levottomuuden oireita — olihan hankkiuduttava karkaamaan! Mutta *kurissa* ei kukaan — eivät edes kaikkein vakaumuksellisimmat ja hurjimmatkaan karkailijat — reagoinut hänen moitteisiinsa, että paras karkaamisaika oli menossa, että eihän saanut istua tyhjin toimin! (Kaivajilla oli kolme neljän miehen vuoroa, eivätkä he tarvinneet kolmattatoista.) Silloin Tenno suoraan ehdotti heille käytävän kaivamista! — mutta he vastasivat, että he olivat jo harkinneet mutta että kivijalka oli liian matala. (Tietenkin se oli sydämetöntä: katsoa koeteltua karkailijaa kysyviin kasvoihin ja laiskasti pudistella päätään — se oli samaa kuin kieltää viisasta harjoitettua koiraa haistamasta riistaa.) Tenno kuitenkin tunsi nämä pojat liian hyvin uskoakseen heidän joukkovälinpitämättömyyteensä. Eivät he *kaikki* olleet voineet tuolla tavalla joukolla tärveltyä!

Niinpä hän ja Zhdanok aloittivat miesten pikkutarkan ja asiantuntevan tarkkailemisen — sellaisen johon vartijat eivät pystyneet. Hän huomasi, että pojat kävivät usein tupakalla aina samassa pääoven vieressä olevassa "kopissa" ja aina yksitellen, aina ilman seuraa. Että päivisin heidän osastonsa ovi oli haassa ja että jos koputti, ovea ei avattu heti . Ja aina oli muutama mies sikeässä unessa, aivan kuin yö ei olisi heille riittänyt. Milloin taas Vasja Brjuhin tuli makkihuoneesta märkänä. "Mikä sinun on?" — "Päätinpähän käydä pesulla."

Kaivavat, selvästikin kaivavat! Mutta missä? Miksi pysyvät vaiti?... Tenno lähestyi miehiä vuorotellen ja yritti *lahjoa:* "Varomattomasti kaivatte, pojat, varomattomasti! Mitä siitä jos minä huomaan, mutta entäpä jos joku koputtelija saa tietää?"

Viimein he pitivät *palaverin* ja päättivät ottaa Tennon ja kolme muuta hankkeen arvoista mukaan suunnitelmaansa. He kehottivat häntä tutkimaan huoneen ja löytämään jälkiä. Tenno ryömiskeli ja kiipeili nuuskimassa jokaisen lattialaudan ja seinät mutta ei löytänyt! — niin omaksi riemukseen kuin poikienkin riemuksi. Ilosta täristen hän laskeutui lattian alle tekemään työtä *itsensä eteen!*

Maanalaisen työvuoron työnjako oli tällainen: yksi kaivoi maata makuulla käytävässä; toinen kippurassa hänen takanaan kokosi kaivetun maan pieniin purjekangassäkkeihin; kolmas puolestaan ryömimällä kuljetti (kaulassaan roikkuvat) pussit käytävän alkupäähän ja sitten kivijalassa kaivoskuilulle ja yksitellen kiinnitti pussit vintiltä laskettuun koukkuun. Neljäs oli vintillä. Hän laski tyhjät pussit ja nosti täydet, kanniskeli niitä hiljaa ympäri vinttiä ja levitti ohueksi kerrokseksi ja vuoron lopulla peitteli kerroksen roinalla, jota vintissä oli paljon. Vuorossa vaihdeltiin paikkoja

mutta ei aina, sillä kaikki eivät pystyneet hyvin ja nopeasti suoriutumaan kaikkein raskaimmista, suorastaan näännyttävistä tehtävistä: kaivamisesta ja kuljettamisesta.

Aluksi kuljetettiin kaksi, myöhemmin neljä pussia kerralla ja sitä varten kokeilta vohkittiin puutarjotin — pusseilla kuormattu tarjotin sitten kiskottiin vetohihnalla. Se kulki niskasta ja edelleen kainaloiden alitse. Niska hiertyi, olkapäitä kolotti, yhden retken jälkeen mies oli läpimärkä hiestä, vuoron päätyttyä *kuitti kuin ruumis.*

Kaivaminen tapahtui erittäin hankalassa asennossa. Työvälineenä oli lyhytvartinen lapio, joka teroitettiin joka päivä. Sillä oli pisteltävä pystypistot ja sen jälkeen puolittain makuuasennossa selkä kaivettua maata vasten oli lohkottava kimpaleita ja heiteltävä ylitseen. Maaperä oli vuoroin kiveä, vuoroin pehmeää savea. Kaikkein suurimmat kivet oli kierrettävä tekemällä tunneliin mutka. Kahdeksan-kymmenen tunnin vuoroa kohti tuli enintään kahden metrin pituuskaivu, välistä alle metrin.

Kaikkein raskain vaikeus oli ilman puute tunnelissa: huimasi, pyörtyiltiin, oksetti. Oli ratkaistava vielä *ilmanvaihdon tehtäväkin.* Tuuletusaukot voi kairata vain ylös — kaikkein vaarallisimpaan, alinomaan valvottuun kohtaan, vyöhykerajan lähelle. Mutta ilman niitä hengittäminen oli mahdotonta. Tilattiin "propellimainen" teräslevy, johon kiinnitettiin keppi, jolloin syntyi poran tapainen, ja niin puhkaistiin ensimmäinen kapea aukko ulkoilmaan. Syntyi veto, tuli helpompi hengittää. (Kun kaivaminen oli edennyt jo aidan taakse leirin ulkopuolelle, tehtiin toinen ilmareikä.)

Kokemuksia vaihdettiin jatkuvasti — kuinka mitäkin työtä oli paras tehdä. Laskeskeltiin, pitkällekö oli edetty.

Käytävä tai tunneli sukelsi kivijalan alitse ja sen jälkeen poikkesi suorasta vain kivien tai epätarkan kaivamisen vuoksi. Se oli puoli metriä leveä ja yhdeksänkymmentä senttiä korkea, ja sen katto oli holvimainen. Laskelmien mukaan käytävän katto oli sadankolmenkymmenen -sadanneljänkymmenen sentin syvyydessä maan pinnasta. Tunnelin sivuseinät vahvistettiin laudoilla, ja työn etenemisen myötä lanka piteni, ja sähkölamppu toisensa jälkeen ripustettiin.

Pituussuunnassa katsottuna se näytti metrolta, leirimetrolta!...

Tunneli oli edennyt jo kymmeniä metrejä, kaivettiin jo vyöhykkeen ulkopuolella. Yläpuolelta kuuluivat selvästi partion askeleet, koirien haukku ja vingahtelu.

Ja äkkiä — äkkiä kerran aamutarkistuksen jälkeen, kun päivävuoro ei vielä ollut laskeutunut eikä (karkureiden tiukan lain mukaisesti) mitään raskauttavaa ollut näkyvillä, — nähtiin vartijalauman tulevan parakkia kohti pikkuisen ankaran luutnantti Matshehovskin, kuripäällikön, johdolla. Karkureiden sydämet lysähtivät: onko huomattu? Kavallettu? Vai tarkistavatko arvuukaupalla?

Kuului komento:

— Kerätkää ylimääriset kamppeet. Kaikki ulos parakista — joka iikka!

Käsky on täytetty. Kaikki vangit on ajettu ulos, ja he istuvat pienessä kävelypihassa *kamoillaan.* Parakista kuuluu tasainen rytinä — lavereiden lautoja paiskellaan. Matshehovski huutaa: "Tuokaa työkaluja!" Ja vartijat raahaavat sisälle kankia ja kirveitä. Kuuluu irti vääntyvien lautojen pingottunutta kitinää.

Kas siinä karkureiden kohtalo! — niin paljon järkeä, vaivaa, toiveita ja innostusta — ja kaikki turhaan ja lisäksi jälleen karsseria, pieksemisiä, kuulusteluja, uusia tuomioita...

Mutta! — ei Matshehovski eikä kukaan vartijoista ryntää ulos julman riemukkaasti käsiään heiluttaen. Tulevat hikisinä, likaa ja pölyä ravistellen, puhisten, kiukkuisina siitä, että ovat rehkineet suotta. "Yksitellen tänne!" kuuluu pettynyt komento. Alkaa henkilökohtaisten tavaroiden *syyni.* Vangit palaavat parakkiin. Mikä hävitys! — muu-

tamista kohdista (missä laudat oli naulattu kehnosti ja missä oli selviä rakoja) on lattia revitty auki. Osastoissa on kaikki heitelty hujan hajan, jopa kerrossängytkin on kaadettu kiukuspäissä. Vain *kulttuurillisessa* osastossa ei ole kajottu mihinkään!

Karkaamishankkeeseen vihkiytymättömiä kiukuttaa:

— Mitä ihmettä ne koirat ryntäilee?! Mitä ne oikein hakee?

Nyt karkurit ymmärtävät, miten viisasta oli, että he eivät levittäneet irtomaata kivijalkaan: aukoista olisi nyt voitu huomata. Kun taas vintille vartijat eivät kiivenneet — vintiltähän pääsee karkuun vain siivillä lentämällä! Tosin myös vintillä on kaikki huolellisesti peitetty roinalla.

Ei päässyt jäljille *koiralauma,* ei päässyt! Mikä riemu! Jos uurastaa sinnikkäästi ja on huolellinen — pakkohan sen on kantaa hedelmää. Nyt kyllä kaivetaan loppuun! Ympäröivään kaivantoon on jäljellä kuusi-kahdeksan metriä. (Viimeiset metrit on kaivettava erityisen tarkasti, että päädytään kaivannon pohjalle, ei ylemmäksi eikä alemmaksi.)

Mutta entä mitä siitä eteenpäin? Konovalov, Mutjanov, Gadzhiev ja Tenno olivat siihen mennessä jo laatineet suunnitelman, jonka kaikki kuusitoista olivat hyväksyneet. Karkaaminen tapahtuu illalla kello kymmenen maissa, kun iltatarkistus on koko leirissä ohi ja vartijat ovat joko lähteneet kotiin tai vetäytyneet esikuntaparakkiin, vartiotornien miehistöt vaihtuneet ja vapautuneet vartiot menneet.

Kaikki laskeutuvat yksitellen maanalaiseen käytävään. Viimeinen tarkkailee vyöhykettä "kopista"; sitten hän ja viimeistä edellinen naulaavat irrotettavan jalkalistan luukkuun niin, että kun he laskevat luukun takanaan kiinni myös jalkalista asettuu paikalleen. Leveäkantainen naula kiskotaan äärimmäisen tiukalle ja erityisillä säpeillä luukku lukitaan lattian alapuolelta niin liikkumattomaksi, ettei se avaudu ylhäältä edes kiskomalla.

Ja vielä: ennen karkaamista yhdestä käytävän ikkunoista poistetaan ristikko. Havaittuaan aamun tarkistuksessa kuudentoista miehen puuttumisen vartijat eivät heti päättele, että kysymyksessä on kaivamalla tapahtunut karkaaminen, vaan ryntäävät etsiskelemään vyöhykkeeltä, ajattelevat, että *kurin* väki on lähtenyt selvittelemään välejään koputtelijoiden kanssa. Etsiskelevät vielä toisesta leiripisteestäkin — että eivät kai vain ole kiivenneet aidan yli sinne. Siistiä työtä! — kaivamisen jälkiä ei löydy, ikkunan alla ei ole jälkiä, mutta — enkelit ovat vieneet kuusitoista miestä taivaaseen!

Ryömitään ulos leiriä kiertävään kaivantoon, sitten yksitellen kaivantoa pitkin kauemmaksi vartiotornista (tunnelin suuaukko on liian lähellä sitä); yksitellen mennään tielle; aina neljännen jälkeen pidetään tauko, että ei herätetä epäilyksiä ja ehditään silmäillä ympärille. (Viimeinen suorittaa jälleen varotoimenpiteen: hän sulkee käytävän aukon *ulkoapäin* vartavasten valmistetulla, savella töhrityllä puukannella ja painaa sen koko ruumiinsa painolla aukkoon ja heittelee multaa päälle! — ettei kaivannossakaan aamulla näkyisi kaivamisen jälkiä!)

Kylässä kuljetaan ryhminä ja äänekkäästi ja huolettomasti vitsaillen. Jos yritetään pidättää, tehdään joukolla vastarintaa — aina veitsiin turvautumiseen saakka.

Yhteinen kokoontumispiste on rautatien tasoylikäytävä, josta kulkee paljon autoja. Ylikäytävä köyrtyy kohoumaksi tiestä, kaikki käyvät maahan sen molemmin puolin, niin ettei heitä näe. Tasoylikäytävä on huonokuntoinen (miehet ovat ylittäneet sen työmatkalla, nähneet), laudat on aseteltu miten kuten, kuorma-autot — sekä hiilellä kuormatut että tyhjät — ajavat yli hitaasti. Kahden on määrä kädet koholla pysäyttää auto heti ylikäytävän jälkeen ja lähestyä ohjaamoa molemmilta puolilta. Pyytävät päästä kyytiin. Yöllä autonkuljettaja on luultavimmin yksin. Äkkiä vedetään veitset

esille, *napataan* kuljettaja ja pannaan keskelle istumaan. Valka Ryzhkov käy rattiin, kaikki kiipeävät lavalle ja sitten — täyttä vauhtia Pavlodaria kohti! Sadankolmenkymmenen-sadanneljänkymmenen kilometrin päähän varmaankin ehditään muutamassa tunnissa loikata. Ennen lauttarantaa käännytään sivuun yläjuoksun suuntaan (tänne tuotaessa silmät ehtivät tallentaa yhtä ja toista), jätetään kuljettaja köytettynä siihen, hylätään auto, ylitetään Irtysh veneellä, jakaannutaan ryhmiksi ja — kuka minnekin! Viljankorjuu on parastaikaa käynnissä, kaikilla teillä on paljon autoja.

Työ oli määrä saada valmiiksi lokakuun 6:ntena. Kaksi päivää aikaisemmin — lokakuun 4:ntenä — kaksi hankkeeseen osallistunutta temmattiin kuljetukseen: Tenno ja Volodja Krivoshein, varas. He olisivat halunneet järjestää itsensä sairaiksi, saadakseen hinnalla millä hyvänsä jäädä, mutta operatiivivaltuutettu lupasi laittaa matkalle vaikka henkitoreissa ja käsiraudoissa. Katsottiin, että liiallinen vastaan hangoitteleminen herättäisi epäluuloja. He alistuivat, uhrautuivat ystävien puolesta.

Näin Tenno ei hyötynyt sinnikkäästä halustaan päästä mukaan kaivaushankkeeseen. Hän ei ollut kolmastoista vaan — kolmastoista oli hänen mukanaan tuomansa suojatti, kovin leväperäinen hätähousu Zhdanok. Huono hetkensä oli Stepan Konovalovilla ja tämän ystävillä heidän antaessaan periksi ja paljastaessaan hankkeensa Tennolle.

Kaivaustyö saatiin valmiiksi, päädyttiin juuri oikeaan kohtaan, Mutjanov ei ollut erehtynyt. Mutta alkoi sataa lunta, lykättiin siksi kunnes tulisi kuivempaa.

Lokakuun 9:nnen iltana tehtiin kaikki täsmälleen niin, kuin oli suunniteltu. Neljä ensimmäistä — Konovalov, Ryzhkov, Mutjanov ja puolalainen, Mutjanovin ikuinen kumppani teknisissä karkaamisissa — tulivat onnellisesti ulos.

Mutta sitten kaivantoon ryömi kovan onnen pikkuinen Kolja Zhdanok. Tietenkään ei ollut hänen syynsä, että läheltä yläpuolelta kuului askeleita. Mutta hänen olisi pitänyt malttaa mielensä, maata hiljaa, pysyä piilossa siksi, kunnes kulkija olisi mennyt, ja sitten ryömiä eteenpäin. Mutta hän turhaa terhakkuuttaan nosti päätään. Hänen teki mieli *katsoa:* kuka kulkee?

Vikkelä täi jää aina ensimmäisenä kampaan. Mutta *tämä* täi tuhosi harvinaisen saumattoman ja vahvaa hanketta ajaneen karkuriryhmän — neljätoista pitkää, vaikeaa ja tässä karkaamishankkeessa risteytynyttä ihmiselämää. Jokaisessa elämässä tällä karkaamisella oli tärkeä, erikoinen merkitys, joka teki menneisyyden ja tulevaisuuden mielekkääksi; jokaisella heistä oli jossakin juuri heistä riippuvaisia ihmisiä, naisia ja lapsia, mutta — täi kohotti päätään, ja kaikki lensi helvettiin.

Kulkija osoittautui apulaisvartiopäälliköksi — tämä näki täin, huusi ja ampui. Vartijoista — jotka eivät olleet tämän idean arvoisia ja jotka eivät olleet päässeet selville siitä — tuli suuria sankareita. Ja lukijani — Marxilainen Historiantutkija — kopauttelee viivoittimella kirjaan ja lausahtaa minulle alentuvasti:

— Niinpä... Miksi te ette karanneet?... Miksi ette nousseet kapinaan?

Ja kaikki karkurit, jotka olivat jo ryömineet käytävään, irrottaneet ristikon ja naulanneet jalkalistan luukkuun, — lähtivät nyt ryömimään takaisin — takaisin — takaisin!

Kuka on ammentanut loppuun saakka ja tuntee tuon katkeran epätoivon pohjan? tuon halveksunnan ihmisen ponnisteluja kohtaan?

He palasivat, sammuttivat tunnelista valon ja asettivat käytävän ristikon kiinnittimiinsä.

Varsin pian kuriparakki oli tupaten täynnä leirin upseereja, saattovartioston miehiä

ja vartijoita. Alkoi tarkistaminen luettelojen mukaan, ja — kaikki ajettiin kivivankilaan.

Mutta — tunnelia ei löydetty! (Kauanko olisivat saaneet etsiä, jos kaikki olisi onnistunut niin, kuin oli suunniteltu?!) Kohdasta jossa Zhdanok tunaroi löydettiin puoleksi sortunut reikä. Mutta vaikka tunnelia pitkin päädyttiinkin parakin alle, ei voitu päätellä, mistä kaivajat olivat laskeutuneet ja mihin he olivat panneet irtomaan.

Kulttuurillisesta osastosta vain puuttui neljä miestä, ja kahdeksan muuta pantiin säälimättömään käsittelyyn — helpoin keino tylsämielisten saada totuus selville.

Mutta miksi enää piti salata?...

Tuohon tunneliin järjestettiin sitten koko varuskunnan ja vartiointihenkilöstön ekskursioita. Ekibastuzin leirin möhömahainen päällikkö majuri Maksimenko kerskaili jälkeenpäin Hallinnossa muille leiriosaston päälliköille:

— Mutta minullapa vasta kaivettiin tunneli — totisesti! Oikea metro! Mutta me... meidän valppautemme ansiosta...

Ja vain täi oli syypää kaikkeen...

Leirissä annettu hälytys esti neljää karkuria ehtimästä edes rautatien tasoylikäytävälle saakka. Suunnitelma oli romahtanut! He kiipesivät tien toisella puolella olevan aution työvyöhykkeen aidan yli, ylittivät vyöhykkeen, kiipesivät toistamiseen aidan yli ja — lähtivät arolle. He eivät uskaltaneet jäädä kylään hankkimaan autoa, sillä tienoo vilisi jo partioita.

Niin kuin vuosi sitten oli käynyt Tennolle, hekin menettivät heti nopeuden edun, ja karkuun pääseminen kävi epätodennäköiseksi.

He lähtivät kaakkoon Semipalatinskia kohti. Heillä ei ollut sen paremmin eväitä kuin voimiakaan jalkamatkaan — hehän olivat viime päivinä pinnistäneet kaikkensa saadakseen tunnelin valmiiksi.

Karkumatkansa viidentenä päivänä he pistäytyivät jurttaan pyytämään kazaheilta syötävää. Niin kuin voi hyvin arvata, nämä kieltäytyivät antamasta ja peräti ampuivat ruuanpyytäjiä metsästyskivääreillään. (Mahtaako sellainen kuulua aron paimentolaiskansan perinteisiin? Ja ellei ole perinnettä, niin — mistä tällainen perinne on peräisin?...)

Stepan Konovalov kävi veitsi aseenaan kivääriä vastaan, haavoitti kazahia, otti kiväärin ja ruokaa. Jatkoivat matkaa. Mutta kazahit seurasivat heidän jälkiään ratsain ja saivat kiinni jo aivan Irtyshin läheltä. Kutsuivat operatiiviryhmän.

Sen jälkeen karkurit piiritettiin ja hakattiin verisiksi lihamöykyiksi, ja mitä sitten seurasi, sehän tiedetään...

Jos minulle nyt voidaan osoittaa 19. tai 20. vuosisadan venäläisten vallankumouksellisten karkaamisia, joihin liittyy *tällaisia* vaikeuksia, niin täydellinen ulkopuolisen tuen puuttuminen, tällainen ympäristön vihamielisyys, tällaista kiinni saatujen laitonta rankaisemista, niin — osoitettakoon!

Ja tämän jälkeen sopii vielä väittää, että me emme taistelleet.

IX Konepistoolipojat

Meitä vartioivat pitkät manttelit, joissa oli mustat hihankäänteet. Meitä vartioivat puna-armeijalaiset. Meitä vartioivat itsevartiointimiehet. Meitä vartioivat reserviläisukot. Viimein tuli nuoria riskejä poikia, jotka olivat syntyneet ensimmäisen viisivuotissuunnitelman aikoihin ja jotka eivät olleet kokeneet sotaa, ja he tarttuivat uudenuutukaisiin konepistooleihin ja — alkoivat vartioida meitä.

Joka päivä laahustamme kahdesti tunnin verran vaiteliaan kuoleman siteen yhdistäminä: kuka hyvänsä heistä voi tappaa kenet hyvänsä meistä. Joka aamu me laahustamme veltosti — me tiellä, he tien molemmin puolin — jonnekin, minne ei ole asiaa sen enempää heillä kuin meilläkään. Joka ilta kiiruhdamme reippaasti: me omaan hakaamme, he omaansa. Ja koska meillä ei ole oikeaa *kotia,* nuo haat käyvät meille kodista.

Me kuljemme emmekä edes katso heidän puoliturkkeihinsa, heidän konepistooleihinsa — mihin me heitä tarvitsisimme? He kulkevat ja katsovat koko ajan meidän mustiin riveihimme. Ohjesäännön mukaan heidän on koko ajan katsottava meihin, heitä on käsketty tekemään niin, se on heidän palvelustaan. Heidän on laukauksella pysäytettävä jokainen liikahduksemme ja askeleemme.

Millaisiksi he näkevät meidät mustissa takeissamme, mustissa Stalinin karvalakeissamme, hirvittävissä kolmannen luokan ja neljästi paikkailluissa huovikkaissamme — ja kaikki numerolapuilla läiskittyjä, mitä ei tietenkään voida oikeille ihmisille tehdä?

Onko ihme, että ulkonäkömme synnyttää inhoa? — sehän on sen tarkoitus, meidän ulkonäkömme. Asutuksen vapaat asukkaat, varsinkin koululaiset ja opettajat, vilkuilevat pelokkaasti jalkakäytäväpoluiltaan meidän kolonniimme, joita viedään leveällä tiellä. Kerrotaan: he pelkäävät kovasti, että me, fasismin sikiöt, äkkiä ryntäämme kuka minnekin, lyömme saattovartion ja syöksymme ryöstämään, raiskaamaan, polttamaan ja murhaamaan. Sillä vain sellaisia mielitekoja varmaan asustaa noin eläimellisen näköisten olentojen aivoissa. Ja juuri näiltä pedoilta saattovartio asutuksen asukkaita suojelee. Jalo saattovartio. Meidän rakentamassamme kerhotalossa saattovartion kersantti voi hyvinkin tuntea itsensä ritariksi pyytäessään opettajattaren tanssiin.

Nuo pojat katsovat meihin koko ajan — sekä ketjusta että torneista — mutta eivät tiedä meistä mitään, heille on suotu vain oikeus: ampua varoittamatta!

Voi jospa he iltaisin tulisivat luoksemme, parakkeihimme, istuutuisivat lavereillemme ja kuuntelisivat: mistä syystä tuo ukko on pantu istumaan, mistä syystä tuo pappa. Nuo vartiotornit tyhjenisivät, konepistoolit lakkaisivat ampumasta.

Mutta järjestelmän koko viekkaus ja voima ovatkin siinä, että tappava siteemme perustuu tietämättömyyteen. Heidän myötätuntonsa meitä kohtaan on synnyinmaan

pettämistä, ja siitä rangaistaan, heidän halunsa keskustella kanssamme on pyhän valan rikkomista. Ja miksi keskustella meidän kanssamme, kun politrukki saapuu aikataulun määräämällä kellonlyömällä ja keskustelee heidän kanssaan — heidän vartioimiensa kansan vihollisten poliittisesta ja moraalisesta olemuksesta. Yksityiskohtaisesti ja toistellen hän selittää, kuinka vaarallisia nuo pelätit ovat ja kuinka suureksi taakaksi valtiolle. (Sitä houkuttavampaa kokeilla heitä elävänä maalitauluna.) Hän tuo kainalossaan joitakin kansioita ja sanoo, että leirin erikoisosastosta annettiin hänelle tätä iltaa varten *juttuja.* Kansioista ottamistaan konekirjoitusarkeista hän lukee konnuuksista, joista rangaistukseksi eivät mitkään Auschwitzin uunit riitä, ja liittää ne sähkömieheen, joka korjasi pylvään valon, tai puuseppään, jolta ne ja ne rivitoverit varomattomuuksissaan olivat aikeissa tilata kaapin.

Politrukki ei takertele eikä puhu sivu suunsa. Hän ei ikänä kerro pojille, että täällä istuu ihmisiä myös pelkästään uskosta Jumalaan ja yksinomaan totuuden janosta ja pelkästään rakkaudesta oikeudenmukaisuuteen. Sekä lisäksi — aivan syyttä.

Järjestelmän koko voima on siinä, että ihminen ei saa suoraan puhua toiselle ihmiselle vaan ainoastaan upseerin ja politrukin kautta.

Noiden poikien koko voima on heidän tietämättömyydessään.

Leirien koko voima on noissa pojissa. Punaolkaimisissa. Vartiotornien tappajissa ja karkureiden pyydystäjissä.

Tässä eräs tällainen poliittinen keskustelu silloisen saattovartiomiehen (Nyroblag) muistelemana: "Luutnantti Samutin on kapeaharteinen, pitkänhuiskea, pää on ohimoilta litistynyt. Muistuttaa käärmettä. Vaalea, ei kulmakarvoja juuri ollenkaan. Tiedämme, että aikoinaan hän henkilökohtaisesti pani täytäntöön ampumisteloituksia. Nyt poliittisen opetuksen tunneilla lukee monotonisesti: "Kansan viholliset, joita te vartioitte, ovat samoja fasisteja, samaa saastaa. Me olemme Synnyinmaan voima ja sen rankaiseva miekka, meidän on oltava lujia.' "

Juuri sillä tavalla muovautuu poikia, jotka yrittävät potkaista kaatunutta karkuria nimenomaan päähän. Niitä jotka käsiraudoilla kahlehditulta harmaapäiseltä vanhukselta potkaisevat leivän suusta. Niitä jotka välinpitämättömästi katselevat, miten käsiraudoilla kahlehdittu karkuri kolhiutuu auton lavan tikkuisiin lautoihin — hänen kasvonsa menevät verille, hänen päänsä on tohjona, mutta he vain katselevat välinpitämättömästi. Hehän ovat Synnyinmaan rankaiseva miekka, kun tuo taas on kuulemma amerikkalainen eversti.

Stalinin kuoleman jälkeen, nyt jo ikiajoiksi karkotettuna, makasin Tashkentin tavallisessa *vapaassa* klinikassa. Äkkiä kuulen: nuori uzbekkipotilas kertoilee vierustovereilleen palveluksestaan *armeijassa.* Heidän joukko-osastonsa vartioi pyöveleitä ja petoja. Uzbekki myönsi, että saattovartiomiehetkään eivät olleet aivan kylläisiä ja että niinpä heitä kiukuttikin se, että kaivosmiehinä vangit saivat annoksen (120 %:sta tietenkin), joka oli vain hiukan heidän rehtiä sotilaan annostaan pienempi. Lisäksi heitä harmitti se, että heidän — vartiomiesten — oli talvella paleltava tornissaan (tosin kantapäihin ulottuvissa turkeissaan), kun taas kansan viholliset työvyöhykkeelle tultuaan muka hajaantuivat koko päiväksi lämmittelysuojiin (tornistaan hän olisi nähnyt, että asian laita ei ollut niin) ja nukkuivat niissä kaiket päivät. (Hän kuvitteli vakavissaan, että valtio piti vihollisiaan hyvänä.)

Kovin mielenkiintoinen tilaisuus! — katsella erikoisleiriä saattovartiomiehen silmin! Aloin kysellä, millaisia konnia he olivat ja oliko uzbekkini henkilökohtaisesti keskustellut heidän kanssaan. Ja nytpä hän kertoikin minulle, että kaiken tuon hän oli saanut

tietää politrukeilta, että poliittisen opetuksen tunneilla oli peräti lueskeltu heidän "juttujaan". Ja tuo hänen sekava kiukkunsa, että vangit nukkuvat kaiket päivät, oli tietenkin niin ikään vahvistunut siitä, että upseerit nyökkäilivät hyväksyvästi.

Voi te näiden pienimpien viettelijät!... Parempi kun ette olisi syntyneetkään!...

Uzbekki kertoi myös, että MVD:n rivisotamies sai 230 ruplaa kuussa (12 kertaa enemmän kuin armeijan mies! mistä moinen anteliaisuus? onko palvelus ehkä 12 kertaa vaikeampaa?) ja napapiirin takana jopa 400 ruplaa — tämä määräaikaisessa palveluksessa, jossa kaiken saa valmiina.

Lisäksi hän kertoili kaikenlaisia tapauksia. Esimerkiksi hänen toverinsa kulki ketjussa ja oli näkevinään, että joku *aikoi* juosta rivistöstä. Saattovartiomies painoi liipaisinta ja yhdellä sarjallaan surmasi *viisi* vankia. Koska kuitenkin kaikki saattovartiomiehet myöhemmin todistivat, että rivistö kulki rauhallisesti, sotamies sai ankaran rangaistuksen: viidestä ihmishengestä hänelle annettiin viidentoista vuorokauden arestirangaistus (lämpimässä päävahdissa tietenkin).

Kukapa ei tällaisia tapauksia tietäisi, kukapa Arkkipelagin alkuasukas ei niistä osaisi kertoa!... Moniako sellaisia koimme ojennustyöleireissä: työssä jossa ei ole vyöhykettä vaan on ketjun näkymätön viiva — kajahtaa laukaus, ja vanki suistuu kuolleena maahan: hän ylitti viivan, kuulemma. Ehkä ei ylittänytkään — viivahan on näkymätön — mutta kukaan ei nyt mene tarkistamaan, ettei itse kaatuisi viereen. Eikä liioin tule komissiota tarkistamaan, missä tapetun jalat ovat. Tai kenties hän astuikin — saattovartiomieshän voi vahtia näkymätöntä viivaa, kun taas vanki tekee työtä. Tuon luodin saakin juuri vanki, joka keskittyneimmin ja rehdeimmin tekee työtä. Novotshunkan asemalla (Ozerlag) heinätöissä hän näkee parin kolmen askeleen päässä vielä heinää ja — isännän sydän, otetaanpa tuokin talteen — luoti! Ja sotilaalle kuukauden loma!

Saattaa olla niinkin, että juuri tämä vartija kantaa kaunaa juuri tätä vankia kohtaan (ei täyttänyt tilausta, pyyntöä), ja silloin laukaus on kosto. Välistä kavalasti: saattovartiomies itse käskee vankia poimimaan ja tuomaan jotakin viivan takaa. Ja kun toinen luottavaisena menee — ampuu. Voi heittää sinne savukkeen vangille — he, polta siitä! Vanki menee poimimaan natsankin, sellainen hän on, halveksittu olento.

Miksi ammutaan? — sitä ei aina ymmärrä. Niinpä Kengirissä päiväsaikaan järjestetyllä vyöhykkeellä, jossa ei voinut olla puhettakaan karkaamisista, nuori Lidaniminen tyttö, länsiukrainalaisia, onnistui töiden lomassa pesaisemaan sukkansa ja ripusti ne esivyöhykkeen viistolangoille kuivumaan. Tornista tähdättiin ja — ammuttiin siihen paikkaan. (Hämärästi sitten kertoiltiin, että mieskin yritti myöhemmin itse päättää päivänsä.)

Miksi! Aseistettu ihminen! Ihmisen kontrolloimaton valta — tappaa toinen tai olla tappamatta!

Ja päälle päätteeksi se on edullista! Päällystö on aina sinun puolellasi. Tappamisesta ei rangaista koskaan. Päinvastoin kiitellään, palkitaan, ja mitä aikaisemmassa vaiheessa sinä uhrisi paukautit — jo ensi askeleen puolivälissä — sitä korkeampi on valppautesi, sitä korkeampi palkinto! Kuukauden palkka. Kuukauden loma. (Asettukaapa johdon asemaan: ellei yksiköllä ole tilillään valppaudenosoittamistapauksia, niin — mikä yksikkö se on? millaisia upseereja siinä on? vai ovatko vangit niin sävyisiä, että vartiointihenkilökuntaa pitää supistaa? Kerran luotu vartiointijärjestelmä *vaatii uhreja?*)

Ja konepistoolimiesten välille syntyy peräti kilpailuhenkeä: sinä tapoit ja palkintorahoilla ostit voita. Minäkin tapan ja ostan voita minäkin. Pitääkö käydä kotipuo-

lessa, tyttöäsi käpälöimässä? — ammu tuollainen harmaa olento ja matkusta kuukaudeksi.

Ojennustyöleireissä olimme hyvin selvillä tuollaisista tapauksista. Mutta erikoisleirien kaudella ilmaantui tällaisia uutuuksia: ammuttiin suoraan rivistöön, niin kuin tuon uzbekin toveri teki. Tai niin kuin Ozerlagissa syyskuun 8:ntena 1952 vartiotuvalla. Tai torneista vyöhykkeelle.

Siispä heidät valmistettiin tekemään niin. Se oli politrukkien työtä.

Vuoden 1953 toukokuussa Kengirissä nuo konepistoolipojat päästivät äkkiä ja ilman vähäisintäkään aihetta sarjan rivistöön, joka oli ehtinyt jo leirin edustalle ja odotteli sisäänpäästötarkastusta. 16 vankia haavoittui mutta — jos ne olisivatkin olleet tavallisia haavoittumisia! Ammuttiin dumdumluodeilla, aika päiviä kaikissa kapitalistien ja sosialistien sopimuksissa kielletyillä. Ruumiista poistuessaan luodit raastoivat kraaterimaisia haavoja — silpoivat sisikuntia, leukoja, raajoja.

Miksi erikoisleirien saattovartiot oli varustettu nimenomaan dumdumluodeilla? *Kuka* oli antanut sellaisen määräyksen? Sitä emme saa milloinkaan tietää...

Mutta miten vartiointihenkilöstön piirit loukkaantuivatkaan luettuaan minun romaanistani, että vangit nimittivät heitä "papukaijoiksi", mikä tieto on nyt levinnyt kautta maailman. Ei, vankien olisi pitänyt rakastaa heitä ja nimittää suojelusenkeleikseen!

Mutta yksi noista pojista — yksi parhaista tosin — ei loukkaantunut vaan haluaa puolustaa totuutta. Vladilen Zadornyi (s. 1933) palveli MVD:n sotilaallisessa konepistoolimiesvartiostossa VSO:ssa (Voennizirovannaja strelkovaja ohrana) Nyroblagissa 18:nnesta 20:nteen ikävuoteensa. Hän on kirjoittanut minulle muutamia kirjeitä:

> "Eiväthän pojat itse sinne menneet — heidät kutsui palvelukseen sotakomissariaatti. Se puolestaan luovutti heidät MVD:lle. Poikia opetettiin ampumaan ja olemaan vartiossa. Pojat palelivat ja itkeskelivät öisin — hittojako he tekivät Nyroblageilla ja niiden sisällöllä! Poikia ei pidä syyttää — he olivat sotilaita ja palvelivat Synnyinmaata, ja vaikkei tuosta mielettömästä ja kauhistuttavasta palveluksesta kaikkea ymmärtänytkään (entä *minkä* siitä *ymmärsi?*... Kaiken tai ei mitään. — A.S.), he olivat vannoneet valan, eikä heidän palveluksensa ollut helppoa."

Vilpitöntä, oikein. Panee ajattelemaan. Nuo pojat ympäröitiin paaluaidalla — vala! Synnyinmaan palvelus! olette sotilaita!

Mutta heikkopa siis oli myös heidän yleisinhimillisyyden perustansa — yksinkertaisesti sitä ei ollutkaan — jos se ei kestänyt valaa eikä poliittista opetusta vastaan. Tuollaisia poikia ei kaikista sukupolvista eikä kaikista kansoista muovaillakaan.

Ettei tämä vain olekin 20.vuosisadan tärkein kysymys: saako käskyjä täyttää, jos on uskonut omantuntonsa toisten haltuun? Saako olla vailla omia käsityksiä pahasta ja hyvästä ja ammentaa niitä painetuista ohjesäännöistä ja esimiesten suullisista ohjeista? Vala! Nuo juhlalliset huudahdukset, jotka lausutaan ääni väristen ja jotka idealtaan ovat tarkoitetut suojelemaan kansaa pahantekijöiltä, — miten helppo onkaan ohjata ne palvelemaan pahantekijöitä ja kansaa vastaan!

Muistellaanpa, mitä Vasili Vlasov hankkiutui sanomaan pyövelilleen jo vuonna 1937: sinä! — *sinä yksin* olet syypää siihen, että ihmisiä tapetaan! *Sinä yksin* kannat

kuolemani taakan — sen kanssa elä! Ellei olisi pyöveleitä, ei olisi teloituksiakaan! Ellei saattovartiojoukkoja olisi, ei olisi leirejäkään!

Tietenkään syyllisyyden hierarkia ei jää huomaamatta sen paremmin aikalaisilta kuin historialtakaan. Tietenkin kaikille on selvää, että heidän upseerinsa olivat syyllisempiä; heidän operatiivivaltuutettunsa vieläkin syyllisempiä; ohjesääntöjä ja käskyjä laatineet vielä näitäkin syyllisempiä; ja kaikkein syyllisimpiä olivat ne, jotka antoivat määräyksen niiden kirjoittamisesta[1].

Mutta ampumisen ja vartioimisen hoitelivat, mutta konepistooli rinnalla seisoivat kuitenkin *niiden* asemesta — pojat! Mutta maassa makaavia sentään potkivat päähän — pojat!..

Vladilen kirjoittaa edelleen:

> "Meidän aivoihimme iskostettiin, meidät pantiin pänttäämään USO-43-ss:ää (ustav strelkovoi ohrany 43 goda, sovershenno sekretnyi — sotilaallisen vartioinnin ohjesääntö vuodelta 1943, huippusalainen[2]), kovaa ja julmaa ohjesääntöä. Lisäksi tuli vala. Lisäksi operatiivivaltuutettujen ja apulaispolitrukkien silmälläpito. Lisäksi kanteleminen, ilmiannot. Vartiomiehiä vastaan puuhatut *jutut*... Paaluaidan ja piikkilangan erottamat, vanginasuiset ja mantteli-ihmiset olivat samanlaisia vankeja — toiset kahdeksikymmeneksiviideksi vuodeksi, toiset kolmeksi vuodeksi tuomittuja."

Tuo on väkevästi sanottu — että vartiosotilaatkin ovat ikään kuin *istumaan pantuja,* panijana sotaoikeuden asemesta sotakomissariaatti. Mutta *samanlaisia,* samanlaisia eivät! — sillä mantteli-ihmiset ruimivat erinomaisesti konepistooleilla vanginasuisia ja jopa väkijoukkoa, niin kuin pian näemme.

Vladilen selittää vielä:

> "Pojat olivat erilaisia. Oli vankia sokeasti vihaavia rajoittuneita konkareita. Muuten erittäin innokkaita olivat vähemmistökansallisuutta olevat alokkaat — bashkirit, burjatit, jakuutit. Sitten tulivat välinpitämättömät — heitä oli kaikkein eniten. Suorittivat palvelustaan hiljaa ja nurkumatta. He rakastivat kaikkein eniten seinäkalenteria ja hetkeä, jona posti tuotiin. Ja vihdoin oli kunnon poikia, jotka tunsivat myötätuntoa vankeja kohtaan, onnettomuuden lyömiä ihmisiä kohtaan. Ja useimmat meistä ymmärsivät, että palveluksemme oli kansan piirissä epäsuosittua. Lomamatkoilla ei pidetty univormua."

Mutta parhaiten Vladilen puolustaa ajatustaan omalla tapauksellaan. Joskin hänenlaisensa olivat tyystin yksittäistapauksia.

Hänet päästettiin saattovartiojoukkoihin laiskan erikoisosaston epähuomion ansiosta. Hänen isäpuolensa, vanha ammattiyhdistystyöntekijä, oli vangittu v. -37, ja äiti

[1] Tämä ei merkitse, että heidät vedettäisiin tuomiolle. Tärkeää on varmistua siitä, että he ovat tyytyväisiä eläkkeisiinsä ja huviloihinsa.

[2] Muuten, mahdammeko elämässämme tarpeeksi huomata tuota uhkaavaa suhahtelevaa "ss:ää" — milloin missäkin lyhenteessä, alkaen KPSS:stä (Kommunistitsheskaja Partija Sovetskogo Sojuza — Neuvostoliiton kommunistinen puolue). KP-SS-mies — niinkö? Nyt siis paljastuu, että ohjesääntökin oli "ss" (aivan niin kuin kaikki liian salainen (slishkom sekretnoe) on "ss") — sen laatijat siis ymmärsivät sen kataluuden, ymmärsivät ja laativat ja missä vaiheessa: saksalaiset oli juuri lyöty Stalingradista! Siinä jälleen yksi kansan voiton hedelmä.

oli tämän takia erotettu puolueesta. Isä taas, Tshekan prikaatinkomentaja, puolueen jäsen v:sta -17, kiirehti sanoutumaan irti sekä entisestä vaimostaan että saman tien pojastaankin[1].

(Puolueen jäsenkirjansa isä sai pitää, mutta NKVD:n vinoneliön hän menetti.) Poika oli lapsuudestaan "saakka oppinut vihaamaan sinilakkeja, mutta nyt iskettiin omaan päähän... Liian selvästi oli iskostunut lapsen muistiin kammottava yö, jona isän univormuun pukeutuneet miehet kursailemattomasti penkoivat minun lastensänkyäni".

> "Minä en ollut hyvä saattovartiomies: lyöttäydyin puheisiin vankien kanssa, toimitin heidän tehtäviään. Jätin kiväärin nuotiolle ja kävin heidän asioillaan kaupassa tai pudottamassa kirjeitä postilaatikkoon. Luulenpa, että Promezhutotshnajan, Mysakortin ja Parman leiripisteissä yhä muistetaan saattovartiomies Volodja. Työprikaatin päällikkö — vanki — sanoi kerran minulle: "Katsele ihmisiä, kuuntele heidän murheitaan, silloin ymmärrät..." Ja minähän muutenkin näin jokaisessa poliittisessa vangissa isoisän, sedän, tädin... Upseerejani minä yksinkertaisesti vihasin. Napisin, kauhistelin ja sanoin tovereilleni: "Nuo ovat oikeita kansan vihollisia!" Siitä, suoranaisesta tottelemattomuudesta ("sabotaasista"), yhteydestä vankiin käynnistettiinkin tutkimus minua vastaan... Pitkänhuiskea Samutin veteli minua poskille, löi paperipainolla sormille — siitä etten allekirjoittanut tunnustusta vankien kirjeiden viemisestä. Hengestään olisi päässyt, mokomakin lapamato, — minä olen toisen luokan nyrkkeilijä ja heittelin siihen aikaan puntteja — mutta kaksi vartijaa roikkui käsivarsista... Eivät kuitenkaan joutaneet minua tutkimaan: MVD:ssä alkoi vuonna -53 sellainen tutina ja töminä että. Eikä minua edes tuomittu, annettiin vain "suden paperit" — pykälä 47-G: "erotettu MVD:n elimistä rangaistukseksi äärimmäisestä kurittomuudesta ja MVD:n ohjesäännön karkeista rikkomisista". Ja yksikön päävahdista paiskattiin kotimatkalle — piestynä, kylmissäni... Vapautunut työprikaatinpäällikkö Arsen hoivaili minua matkalla."

Mutta kuvitellaanpa, että saattovartioston *upseeri* olisi saanut päähänsä osoittaa suopeuttaan vangeille. Sillä hän olisi voinut tehdä sen yksinomaan sotilaiden nähden ja näiden välityksellä. Ja siispä yleisen vihamielisyyden ilmapiirissä se olisi ollut hänelle sekä mahdotonta että "kiusallista". Sitä paitsi joku olisi oitis tehnyt hänestä ilmiannon.

Järjestelmä!

[1] Vaikka olemmekin jo ajat sitten tottuneet kaikkeen, välistä sentään täytyy ihmetellä: jätetyn vaimon toinen mies vangitaan — ja siitä syystä pitää sanoutua irti nelivuotiaasta pojasta? Ja mies on vielä Tshekan prikaatinpäällikkö?

X Kun vyöhykkeellä roihuaa maa

Ei, ei tulekaan ihmetellä sitä, että leireissä ei ollut kapinoita eikä kansannousuja, vaan sitä, että niitä sittenkin *oli*.

Niin kuin kaikki epätoivottu meidän historiassamme — eli siis kolme neljännestä todella tapahtuneesta — myös nuo kapinat on niin huolellisesti leikattu pois, haava neulottu umpeen ja nuoltu siistiksi, niihin osallistuneet tuhottu, kaukaisemmat todistajat peloteltu, tukahduttajien ilmoitukset joko poltettu tai piilotettu kaksikymmenseinäisten seiffien kätköihin, — että nuo kapinat ovat muuttuneet myyteiksi jo nyt, kun joistakin on kulunut viisitoista vuotta ja joistakin vasta kymmenen. (Kannattaako sitten ihmetellä, että sanotaan: ei ole ollut Kristusta eikä Buddhaa eikä Muhammedia. Heistähän on vuosituhansia...)

Kun se ei enää ketään elossaolevista kiihdytä, historian tutkijat päästetään käsiksi papereiden rippeisiin, arkeologit kuopaisevat jossakin lapiollaan, polttavat jotakin laboratorioissaan ja — noiden kapinoiden päivämäärät, paikat ja ääriviivat sekä johtajien nimet paljastuvat.

Siinä sitten ovat kaikkein varhaisimmatkin leimahdukset, esimerkiksi Retjuninin — vuoden 1942 tammikuussa Osh-Kurjen komennuksella lähellä Ust-Usaa. Retjunin oli kuulemma palkattu vapaa työntekijä, ettei vain tuon komennuksen päällikkö. Hän huikkasi Viidellekymmenellekahdeksalle ja sosiaalisesti vaarallisille (7-35) ja kokosi pari sataa vapaaehtoista, ja he riisuivat ei-poliittisista itsevartiomiehistä koostuneen saattovartion aseista ja lähtivät ratsain metsiin, partisaaneiksi. Heidät lyötiin vähitellen. Vielä keväällä 1945 pantiin "Retjuninin jutusta" istumaan — siihen ollenkaan osallistumattomiakin.

Ehkäpä silloin saamme tietää — ei, emme me enää — vuoden 1948 legendaarisesta kapinasta rakennustyömaalla n:o 501, Sivaja Maskan-Salehardin ratatyömaalla. Legendaarinen se on siksi, että leireissä kaikki kuiskailevat siitä mutta kukaan ei tiedä kunnolla. Legendaarinen siksi, että se ei leimahtanut erikoisleireissä, joissa mieliala ja maaperä olivat kypsiä sille, vaan — ojennustyöleirissä, jossa ihmiset ovat koputtelijoiden hajottamia ja kriminaalien jyräämiä, jossa jopa vankien oikeus olla *poliittisia* on maahan poljettu ja jossa kenenkään päähän ei luulisi mahtuvan, että vankien kapina on ylipäänsä mahdollinen.

Huhujen mukaan kaikki oli entisten (äskeisten!) sotilaiden aikaansaannosta. Toisin ei olisi voinutkaan olla. Ilman heitä Viideskymmeneskahdeksas oli aneemisten uskonsa menettäneiden lauma. Mutta nuo pojat (joista juuri kukaan ei ollut päälle kolmenkymmenen), kenttäarmeijamme upseerit ja sotamiehet; miehet jotka olivat olleet sotavankeudessa; ne jotka vankeudesta olivat lähteneet Vlasovin tai Krasnovin mukaan tai kansallisiin joukko-osastoihin; siellä toisiaan vastaan taistelleet, joita täällä

yhdisti yhteinen sorto; tuo nuoriso, joka oli käynyt kaikki maailmansodan rintamat ja joka erinomaisesti hallitsi nykyaikaisen jalkaväkitaistelun keinot, naamioinnin ja vartioiden eliminoimisen tekniikan, — tuo nuoriso, minne sitä olikin yksitellen siroteltu, oli vielä vuonna 1948 säilyttänyt itsessään sodan koko jatkuvuuden sekä luottamuksen itseensä eikä jaksanut ymmärtää, miksi tällaisten poikien, kokonaisten pataljoonien, piti nöyrästi tuhoutua? Jopa karkaaminenkin oli heille säälittävän puolinainen toimenpide, milteipä yksilöiden sotilaskarkuruutta, sen sijaan, että kaikki yhdessä ryhtyisivät taisteluun.

Kaikki suunniteltiin jossakin työprikaatissa ja alkoi siitä. Kerrotaan, että hanketta johti entinen eversti Voronin (tai Voronov), silmäpuoli mies. Edelleen mainitaan panssarijoukkojen yliluutnantti Sakurenko. Prikaati tappoi saattovartijansa (saattovartiomiehet päinvastoin siihen aikaan eivät olleet oikeita sotilaita vaan reserviläisiä). Sen jälkeen lähdettiin vapauttamaan toinen prikaati, kolmas. Hyökättiin vartiointihenkilökunnan asutukseen ja omaan leiriin ulkoapäin — otettiin vartijat torneista alas ja avattiin vyöhykse. (Tässä vaiheessa tapahtui heti väistämätön jako: portit olivat auki, mutta enemmistö vangeista ei tullut ulos. Sielljä oli lyhyen tuomion väkeä, joiden ei kannattanut kapinoida. Siellä oli myös "seitsemän-kahdeksasosa"- ja "neljäkuudesosa" -ukaasien perusteella kymmentä ja jopa viittätoistakin vuotta saaneita, mutta heidän ei kannattanut hankkia 58. pykälää. Siellä oli myös Viittäkymmentäkahdeksaa mutta sellaista, joka asetti etusijalle kuolemisen alamaisesti polvillaan, kunhan vain ei tarvinnut seisaallaan. Kun taas ne, jotka ryntäsivät portista, eivät suinkaan välttämättä lähteneet auttamaan kapinaan nousseita: myös kriminaalit livistivät auliisti vyöhykkeeltä — ryöstelemään vapaita asutuksia.)

Aseistauduttuaan nyt (jälkeenpäin Kotshmasin hautausmaahan haudatun) vartioston aseilla kapinalliset lähtivät valloittamaan naapuri-leiripistettä. Yhdistynein voimin päätettiin hyökätä Vorkutan kaupunkiin! — sinne oli 60:n kilometrin matka. Mutta siitä ei tullut mitään. Laskuvarjojoukkoja pudotettiin katkaisemaan heidän tiensä Vorkutaan. Ja rynnäkkökoneet tulittivat kapinallisia matalalennosta ja hajoittivat näiden joukot.

Myöhemmin langetettiin tuomioita, teloitettiin ampumalla lisää ja annettiin 25:n ja 10:n vuoden tuomioita. (Saman tien "elvytettiin" monien operaatioon osallistumattomienkin ja vyöhykkeelle jääneiden tuomioita.)

Heidän kapinansa sotilaallinen toivottomuus oli ilmeinen. Mutta kuka väittää, että hidas viimeisilleen päätyminen ja kuoleminen olisi ollut *toiveikkaampaa?*

Pian sen jälkeen muodostettiin erikoisleirit, suuri osa Viittäkymmentäkahdeksaa haalittiin niihin. Entä sitten?

Vuonna 1949 Berlagissa Nizhni Aturjahin leiriosastossa alkoi suunnilleen samalla tavalla: riisuttiin saattovartijoilta aseet; niin hankittiin 6—8 konepistoolia; hyökättiin ulkoapäin leiriin, yllätettiin vartijat, katkaistiin puhelinlangat; avattiin leiri. Ja nyt leirissä oli jo yksinomaan numeroituja ihmisiä, leimattuja, tuhoutumaan tuomittuja, joilla ei ollut toivoa enää.

Mitä tapahtui?

Vangit eivät tulleet porteista...

Ne jotka olivat kaiken aloittaneet ja joilla ei ollut enää mitään menetettävää, muuttivat kapinan karkaamiseksi: suuntasivat pienenä joukkona kulkunsa Mylgaa kohti. Elgen-Toskanin varrella heidän tiensä sulkivat joukot ja kevyet panssarivaunut. (Operaatiota johti kenraali Semenov.)

Heidät tapettiin kaikki.[1]

Arvoitus kysyy: mikä on maailman nopein? Ja vastaa: ajatus!

On ja ei ole. Välistä se on hidaskin, ajatus nimittäin, voi kuinka hidas onkin! Vaivalloisesti ja liian myöhään ihminen, ihmiset, yhteiskunta tiedostavat, mitä heille on tapahtunut. Todellisen tilanteensa.

Ajaessaan Viittäkymmentäkahdeksaa erikoisleireihin Stalin miltei leikitteli voimallaan. Muutenkin he olivat hänellä mahdollisimman lujassa otteessa, mutta hänpä päättikin lyödä itsensä viekkaudessa — tehdä vielä paremmin. Hän uskoi, että tulos olisi pelottavampi. Mutta kävikin päinvastoin.

Koko hänen kaudellaan kehitelty tukahduttamisjärjestelmä perustui tyytymättömien *hajottamiseen;* siihen etteivät he katsoisi toisiaan silmiin, eivät pysähtyisi laskemaan, paljonko heitä on; siihen että uskotellaan kaikille — myös tyytymättömille itselleen — ettei tyytymättömiä olekaan, että on vain yksittäisiä kaunaisia tuomittuja yksilöitä tyhjyys sielussaan.

Mutta eriloisleireissä tyytymättömät kohtasivat monituhantisina massoina. Ja pysähtyivät laskemaan. Ja havaitsivat, että heidän sielussaan ei suinkaan ollut tyhjyyttä vaan korkeampia käsityksiä elämästä kuin heidän vangitsijoillaan; kuin heidän kavaltajillaan; kuin teoreetikoilla, jotka selittivät, miksi heidän *pitää* mädätä leireissä.

Aluksi juuri kukaan ei huomannut tätä erikoisleirien uutuutta. Ulkonaisesti kaikki jatkui niin, kuin tämä olisi ollut ojennustyöleirien jatkoa. Kriminaalit vain väljähtyivät nopeasti, leirikomennon ja päällystön tukipylväät. Mutta vartijoiden julmuus ja BURin laajentunut pinta-ala ikään kuin korvasivat tuon menetyksen.

Mutta: kriminaalit väljähtyivät — varastaminen loppui leirissä. Leivän voi nyt jättää kaappiin. Kenkiä ei tarvitse enää panna päänsä alle, ne voi heittää lattialle ja — aamulla ne ovat siinä. Tupakkamassin voi jättä yöksi kaappiin, ei tarvitse enää mankeloida taskussa allaan.

Kuulostaa pikkuasioilta vai mitä? Ei, valtavaa! Varastaminen lakkasi — ja ihmiset katsoivat naapureihinsa epäluulotta ja myötämielisesti. Kuulkaahan, pojat, ehkä me todella olemme... *poliittisia?*...

Ja jos ollaan poliittisia, niin — voi puhuakin vähän vapaammin, kahden kerrospunkan välissä ja työprikaatin nuotiolla. No, tietenkin pitää kääntyä vilkaisemaan, keitä on lähellä. Ja loppujen lopuksi, piru ne periköön, läntätköot, *neljännes* on jo, mitä muuta voivat läntätä?

Koko aikaisempi leirin psykologia alkaa näivettyä pois: kuole sinä tänään, niin minä kuolen huomenna; oikeutta ei kuitenkaan ikänä saa; näin on ollut, näin on aina oleva... Miksei saa?... Miksi on oleva?

Työprikaatissa aletaan puhua — ei leipäannoksesta eikä puurosta vaan — sellaisista asioista, ettei sellaisia kuule vapaudessakaan, — ja yhä vapaammin! yhä vapaammin! yhä vapaammin! — ja prikaatinpäällikkö menettää äkkiä tuntemuksen nyrkkinsä kaikkivoipaisuudesta. Joidenkin prikaatinpäälliköiden nyrkki lakkaa kokonaan nousemasta, toisten nousee harvemmin, kevyempään lyöntiin. Prikaatinpäällikkö ei enää kohoa yläpuolelle vaan istahtaa mukaan kuuntelemaan, juttelemaan. Ja prikaatin miehet alkavat katsoa häneen kuin toveriin — onhan hänkin *meikäläinen.*

Prikaatinpäälliköt käyvät tuotanto- ja suunnitteluosastossa (PPTsh) ja kirjanpidossa, ja kymmenillä pienillä kysymyksillä — kenen annosta pienentää, kenen ei;

[1] En väitä selostavani näitä kapinoita täsmällisesti. Olen kiitollinen jokaiselle, joka oikaisee minua.

kenet minnekin passittaa — loiset omaksuvat heiltä tuon uuden ilmapiirin, vakavuuden, vastuullisuuden, jonkin uuden sisällön pilvenhattaran.

Ja se välittyy loisiin, ei vielä läheskään kaikkiin. He matkasivat tänne niin ahnaan halukkaina kaappaamaan asemat ja ovat nyt kaapanneet ne, joten — miksipä he eivät eläisi nyt yhtä hyvin kuin ojennustyöleirissä: telkeytyvät koppiinsa, paistavat perunaa ja ihraa, elelevät omassa piirissään, eristäytyvät raatajista? Ei! Käykin ilmi, että ei se ole tärkeintä. Kuinka, mikä sitten on tärkeintä?... Käy säädyttömäksi kerskailla verenimijän otteilla, niin kuin ojennustyöleirissä tehtiin, kerskailla sillä, että elää toisten kustannuksella. Ja loiset löytävät ystäviä raatajien piiristä ja levitettyään uudenuutukaiset toppatakkinsa maahan näiden nuhruisten viereen mieluusti loikoilteva sunnuntait näiden seurassa rupattelemassa.

Eikä ihmisten perusjaottelukaan ole enää yhtä karkea kuin ojennystyöleirissä: loiset — raatajat, Viisikymmentäkahdeksan — muut; vaan se on paljon monimutkaisempi ja mielenkiintoisempi: saman seudun ihmiset, uskonnolliset ryhmät, maailmaa nähneet ihmiset, oppineet ihmiset.

Kuluu vielä jonkin aikaa, ennen kuin päällystö tajuaa ja huomaa erinäisiä asioita. Mutta työhönmääräjät eivät enää kanna mukanaan kankea eivätka karjukaan niin kuin ennen. He puhuttelevat työprikaatinpäälliköitä *ystävällisesti:* että tuota olisi aika lähteä katselmukseen, Komov. (Ei niin, että työhönmääräjät olisivat tunteneet piston *sydämessään,* vaan — ilmassa on jotakin uutta, joka tekee levottomaksi.)

Mutta kaikki se tapahtuu *hitaasti.* Noihin muutoksiin kuluu kuukausia, kuukausia, kuukausia. Nuo muutokset ovat vuodenaikojen vaihtumisia verkkaisempia. Ne eivät koske kaikkia prikaatinpäälliköitä, eivät kaikkia loisia vaan — vain niitä, joissa tuhan alla, piilossa on säilynyt omantunnon ja veljeyden rippeitä. Mutta jonka tekee mieli pysyä roistona, hän pysyy roistona aivan menestyksekkäästi. Todellista tietoisuuden siirrosta — järistyksen aiheuttamaa siirrosta, sankarillista siirrosta — ei vielä ole. Ja leiri on yhä leiri, ja me olemme edelleen sorrettuja ja avuttomia ja voimme enintään ryömiä piikkilangan alitse ja karata arolle, jolloin meitä roiskitaan konepistooleilla ja jahdataan koirien kanssa.

Rohkea ajatus, epätoivoinen ajatus, ajatus kuin askelma: miten päästä siihen, että *emme me* pakene *heitä* vaan *he* pakenevat *meitä?*

Tuo kysymys tarvitsee vain *tehdä,* muutamien ihmisten tarvitsee vain miettiä ja tehdä tuo kysymys ja muutamien kuunnella, niin — karkaamisien aikakausi on leireissä päättynyt. Ja kapinoiden aikakausi alkanut.

Mutta miten se on aloitettava? Millä se aloitetaan? Mehän olemme kahleissa, mehän olemme tuntosarvien pauloissa, meiltä puuttuu liikkumisen vapaus — millä aloitetaan?

Kaikkein yksinkertaisin ei ole elämässä lähestulkoonkaan yksinkertaista. Jo ojennustyöleireissä jotkut taisivat päätyä tulokseen, että *koputtelija* -ilmiantajat oli tapettava. Jopa sielläkin välistä järjestettiin: tapulista putosi hirsi ja suisti koputtelijan tulvineeseen jokeen. Ei olisi ollut kovinkaan vaikeaa hoksata, mistä tuntosarvista katkominen oli aloitettava. Kaikki tuntuivat ymmärtävän sen. Eikä kukaan ymmärtänyt.

Äkkiä — itsemurha. *Kurista* — "kakkosparakista" — löydettiin mies hirttäytyneenä. (Prosessin kaikkien vaiheiden selostamisen aloitan Ekibastuzista. Mutta: muissa erikoisleireissä kaikki vaiheet olivat *samat!)* Se ei ollut päällystölle isokaan murhe, otettiin mies alas silmukasta ja vietiin kaatopaikalle.

Mutta prikaatissa levisi huhunpoikanen: mieshän oli koputtelija. Ei hän hirttäytynyt. Hänet *ripustettiin.*

Opetus.

Paljon on leirissä konnia, mutta kaikkein kylläisin, karkein ja röyhkein on ruokalan esimies Timofei S.[1] Läskinaamaiset kylläiset kokit ovat hänen kaartinsa, ja lisäksi hän ruokkii päivystäjä-pyöveleiden palkollisparveaan. Hän itse ja tuo palkolliskaarti hakkaavat vankeja nyrkeillään ja kepeillä. Ja hän tuli lyöneeksi myös pikkuista tummaa poikaa, jotenkin aivan epäoikeudenmukaisesti. Sitä paitsi hän ei ole tottunut katsomaan, ketä hän lyö Mutta tämä poikapa — erikoisleirin tyyliin, nykymalliin — ei olekaan pelkästään poika vaan: muhamettilainen. Ja muhamettilaisia on leirissä melkoisesti. He eivät olekaan ties mitä kriminaaleja. Ennen auringonlaskua voi nähdä heidän rukoilevan vyöhykkeen länsiosassa, kohottavan kätensä ilmaan ja painavan päänsä maahan. (Ojennustyöleirissä olisi naurettu, meillä ei.) Heillä on omat vanhimpansa ja uudessa ilmapiirissä peräti jokin neuvostonsakin. Ja niinpä he päättävät: kostaa!

Varhain sunnuntaiaamuna pahoinpitelyn uhri ja hänen mukanaan aikuinen ingushi livahtavat loisien parakkiin, kun nämä vielä lekottelevat vuoteissaan, astuvat S:n huoneeseen ja kahdella veitsellä nopeasti tappavat kokinjärkäleen.

Mutta miten epäkypsää tuo kaikki vielä onkaan! — he eivät yritäkään salata henkilöllisyyttään eivätkä paeta. Siitä ruumiin luota, verisine veitsineen, rauhallisina velvollisuutensa täytettyään, he kävelevät suoraan vartiotupaan ja antautuvat. He joutuvat tuomittaviksi.

Kaikki tämä on etsimistä käsituntumalla. Kaikki tämä olisi saattanut tapahtua jo ojennustyöleirissäkin. Mutta kansalaisajattelu jatkaa etenemistään: ettei tämä vain olekin tärkein rengas, jonka kohdalta ketju on katkaistava?

"Tapa koputtelija!" — kas siinä rengas! Veitsi ilmiantajan rintaan! Siinä se on — valmistaa veitsiä ja tappaa koputtelijoita!

Nyt, kun kirjoitan tätä lukua, yläpuolellani seinän hyllyillä ovat humaanien kirjojen rivit, jotka vanhoilla himmeästi kiiltelevillä selkämyksillään moittivasti tuikahtelevat kuin tähdet pilvien lomasta: väkivallalla ei maailmassa mitään saavuteta! Tarttutuamme miekkaan, veitseen, kivääriin olemme piankin pyöveleidemme ja sortajiemme kaltaisia. Eikä loppua tule...

Eikä loppua tule... Täällä, pöydän ääressä, lämpimässä ja puhtaudessa, olen aivan samaa mieltä.

Mutta on saatava kaksikymmentäviisi vuotta ei mistään, kiinnitettävä itseensä neljä numeroa, kuljettava aina kädet selän takana, aamuin ja illoin antauduttava tarkastettavaksi, näännyttävä työssä, tultava ilmiannoista retuutetuksi BURiin, peruuttamattomasti tallatuksi maahan, jotta — sinne, tuohon kuoppaan kaikki suurten humanistien puheet kuulostaisivat kylläisten *vapaiden* höpinältä.

Ei tule loppua!... — mutta tuleeko *alku?* Tuleeko meidän elämäämme *valonpilkahdusta* vai eikö tule?

Onhan sorrettu kansa päätellyt: *pahaa ei hyvällä voiteta.*

Ovatko koputtelijatkin ihmisiä?... Vartijat kiertävät parakeissa ja meidän pelotukseksemme kuuluttavat koko Peshtshanyin leiriä koskevaa käskyä: jossakin naisten leiripisteessä kaksi tyttöä (syntymävuosista näkyy, miten nuoria) puhui neuvostovastaisia. Tuomioistuin jäseninään... tuomitsi teloitettavaksi ampumalla!

[1] En salaa nimeä — en muista.

Nuo tytöt, jotka kuiskailivat kerrospunkassaan ja joilla jo ennestään oli kummallakin kymmenen vuoden länget, — nuo tytöthän *kaatoi* joku raato, niin ikään länkiin pistetty?! Mitä ihmeen ihmisiä koputtelijat olisivat?!

Epäröintiä ei ollut. Mutta silti ensimmäiset iskut eivät olleet helppoja.

En tiedä, miten se missäkin alkoi (tappamaan ruvettiin *kaikissa* erikoisleireissä, jopa invalidien Spasskissakin!), mutta meillä se alkoi Dubovkan kuljetuksen saapumisesta — pääasiassa länsiukrainalaisten OUNläisten. He tekivät kaikkialla erittäin paljon koko tuon ilmiön hyväksi, juuri he tuuppasivat vankkurit liikkeelle. Dubovkan kuljetus toi meille kapinan basillin.

Nuo nuoret, vahvat pojat, suoraan partisaanien poluilta napatut, katselivat Dubovkassa ympärilleen ja kauhistuivat tuota horrosta ja orjamaisuutta ja — hamuilivat veistä.

Dubovkassa se johti nopeasti kapinaan, tulipaloon ja hajottamiseen. Mutta itsevarmat sokaistuneet leirien isännät (kolmeenkymmeneen vuoteen he eivät olleet kohdanneet minkäänlaista vastarintaa, he olivat unohtaneet sen mahdollisuudenkin) eivät edes välittäneet pitää tuotuja kapinoitsijoita erillään meistä. Heidät ripoteltiin pitkin leiriä, työprikaateihin. Se oli ojennustyöleirien menetelmä: siellä hajottaminen tukahdutti protestin. Mutta meidän jo puhdistuvassa piirissämme hajottaminen vain auttoi tulta leviämään nopeammin koko paksuudelta.

Tulokkaat lähtivät prikaatien mukana työhön mutta eivät kajonneet siihen — tai sitten silmän lumeeksi vain — vaan makailivat auringon paisteesssa (oli juuri parahiksi kesä!) ja puhelivat hiljaa. Sivusta katsoen he muistuttivat sillä hetkellä kovasti *laillisia* kriminaaleja, varsinkin kun olivat yhtä nuoria, pulskia ja leveäharteisia.

Ja *laki* selkiintymässä olikin mutta uusi ja ihmeellinen laki: "jonka omatunto ei ole puhdas, kuolkoon tänä yönä!"

Murhia alkoi nyt tapahtua tiuhemmassa kuin karkaamisia niiden parhaaseen aikaan. Ne tehtiin varmasti ja nimettömästi: kukaan ei mennyt verinen veitsi kädessä antautumaan; sekä itsensä että veitsen tekijät säästivät seuraavaa tehtävää varten. Mieliaikaansa — kello viideltä aamulla, kun yksinäiset vartijat kiersivät availemassa parakit ja miltei kaikki vangit nukkuivat vielä, — naamioituneet kostajat astuivat hiljaa valittuun osastoon, menivät merkille pannun vuoteen luo ja vääjäämättömästi tappoivat jo heränneen ja villisti kirkuvan tai loppuun saakka nukkuvan kavaltajan. Tarkistettuaan, että hän oli kuollut, he poistuivat asiallisesti.

Heillä oli naamiot, eikä heidän numerojaan näkynyt — ne oli ratkottu irti tai peitetty. Mutta vaikka tapetun vierustoverit olisivat tunnistaneetkin tappajat, he eivät suinkaan kiirehtineet tekemään ilmiantoa vaan jopa kuulusteluissakin, jopa *kummien* uhkailujen edessäkin pitivät pintansa ja inttivät: ei, ei, en tiedä, en nähnyt. Ja tämä oli jo yksinkertaisesti ikivanha totuus, kaikkien sorrettujen omaksuma: "en tiedä" istuu uunin pankolla, "tiedän" talsii köyden päässä raitilla — se oli oman nahan pelastamista! Sillä *ilmoittaja* olisi tapettu seuraavana viideltä aamulla, eikä operatiivivaltuutetun suopeus olisi auttanut häntä hiukkaakaan.

Ja niin murhista (vaikkei niitä ollut tehty vielä kymmentäkään) tuli *normaali*, tavallinen ilmiö. Vangit lähtivät pesulle ja saamaan aamun leipäannostaan ja kyselivät: onko tänään tapettu ketään? Tuossa kammottavassa urheilussa vankien korvat olivat erottavinaan oikeudenmukaisuuden maanalaisen kumahduksen.

Se tapahtui täydellisesti maanalaisuudessa. Joku (auktoriteetiksi tunnustettu) vain jossakin osoitti jollekin: tuo! Ei ollut hänen huolensa, kuka tappaa, minä päivänä, mistä hankitaan veitset. Kun taas taistelujärjestön jäsenet, joiden tehtäväksi se jäi, ei-

vät tunteneet tuomareita, joiden tuomio heidän oli pantava täytäntöön.

Ja on tunnustettava — vaikkei koputtelijoita dokumenteilla vahvistettukaan! — että tämä konstituoimaton, laiton ja näkymätön tuomioistuin tuomitsi paljon osuvammin ja tuntuvasti vähemmän virheitä tehden kuin kaikki meille tutut kenttäoikeudet, troikat, sotilaskollegiot ja OSOt.

Tappomasiina — joksi sitä meillä nimitettiin — lähti käyntiin niin häiriöttömästi, että se siirtyi myös päiväsaikaan ja muuttui milteipä julkiseksi. Eräs pikkuinen rokonarpinen "parakinvanhin", entinen rostovilainen NKVD:n pamppu, tunnettu nilviäinen, tapettiin sunnuntaina päiväsaikaan "makkihuoneessa". Niin hurjistuneita mielet olivat, että sinne rynnättiin joukolla katsomaan verilammikossa makaavaa ruumista.

Jahdatessaan kavaltajia, jotka olivat *myyneet* tunnelinkaivamishankkeen *kurista* — parakista n:o 8 (havahtunut päällystö oli mättänyt dubovkalaisten johtajat sinne, mutta tappomasiina kävi jo erinomaisesti ilman heitäkin) — kostajat juoksivat keskellä kirkasta päivää vyöhykkeellä veitset kourassa, ja koputtelija pakeni heidän edellään — esikuntaparakkiin, mutta takaa-ajajat seurasivat perässä, jolloin ilmiantaja ryntäsi leiriosaston päällikön, lihavan majuri Maksimenkon työhuoneeseen — takaa-ajajat perässä. Leirin parturi oli juuri ajamassa tuolissaan istuvan majurin partaa. Majuri oli leirin ohjesäännön mukaisesti aseeton, sillä he eivät saa viedä aseita vyöhykkeelle. Nähdessään veitsillä aseistautuneet tappajat pahoin säikähtänyt majuri ponnahti partaveitsen alta ja rukoili armoa, koska luuli, että hänet oli nyt tarkoitus tappaa. Huojentuneena hän saattoi havaita, että koputtelijahan hänen edessään tapettiinkin. (Majurin henkeä ei kukaan vaaninut. Alkaneen liikkeen periaate oli: vain koputtelijoita tapetaan, vartijoihin ja päälliköihin ei kosketa.) Yhtä kaikki majuri loikkasi ikkunasta naama partavaahdossa ja valkoinen vaate päällään ja lähti juoksemaan vartiotupaa kohti ja huuteli epätoivoisesti: "Torni, tulta! Torni, tulta!" Mutta torni ei ampunut...

Erään kerran koputtelija ei kuollutkaan, vaan hän riistäytyi irti ja pakeni haavoittuneena sairaalaan. Siellä hänet leikattiin ja sidottiin. Mutta jos kerran majurikin säikähti veitsiä — kuinka sairaala olisi voinut koputtelijan pelastaa? Parin kolmen päivän päästä hänet tapettiin sairaalan petiin...

Viittä tuhatta ihmistä kohti tapettiin tusinan verran, mutta — jokainen veitsen isku katkoi meidän ympärillemme kietoutuneita tuntosarvia. Ihmeellinen tuuli alkoi puhaltaa! Ulkonaisesti olimme vankeja niin kuin ennenkin ja leirivyöhykkeellä, mutta todellisuudessa meistä oli tullut *vapaita* — vapaita siksi, että ensimmäisen kerran elämämme aikana, niin pitkälti kuin sitä muistimme, aloimme avoimesti, ääneen sanoa kaiken, mitä ajattelimme! Joka ei ole tuota muutosta kokenut, ei osaa kuvitellakaan!

Mutta koputtelijat — eivät koputelleet...

Aikaisemmin operatiiviosasto saattoi jättää kenet hyvänsä päiväsaikaan vyöhykkeelle, keskustellakseen hänen kanssaan tuntikausia — ilmiantojen saamiseksi? uusien tehtävien antamiseksi? merkitäkseen muistiin poikkeuksellisia vankeja, jotka eivät vielä olleet tehneet mitään mutta jotka saattoivat tehdä? tulevan vastarinnan keskushahmoiksi epäiltyjä?

Ja illalla prikaati palasi ja kysyi mieheltä: "Mitä varten sinut kutsuttiin?" Ja aina joko totta puhuen tai julkeasti sen suojaan naamioituen mies vastasi: "Näyttivät valokuvia..."

Sodan jälkeisinä vuosina monille vangeille todella näytettiin tunnistamismielessä valokuvia henkilöistä, joita he olisivat saattaneet kohdata sodan aikana. Mutta *kai-*

kille ei voitu näyttää, se olisi ollut turhaa. Mutta niiden näyttämisen ilmoittivat syyksi kaikki — niin omat kuin kavaltajatkin. Epäluulo pesiytyi keskuuteemme ja sai jokaisen sulkeutumaan.

Mutta nyt ilma puhdistui epäilyistä! Nyt jos operatiivimiehet käskivätkin jotakuta jäämään katselmuksen jälkeen — hän *ei jäänytkään!* Uskomatonta! Tsheka-GPU-MVD:n olemassaolon vuosiin ennenkuulumatonta! — kutsuttu ei laahustanutkaan sydän tykyttäen, ei kipittänyt mairea ilme naamallaan vaan — ylpeästi (prikaatin miehethän katsoivat häneen!) kieltäytyi menemästä! Näkymätön vaaka keinahteli ilmassa katselmuskentän yläpuolella. Toisessa vaakakupissa oli kaikkien tuttujen mielikuvien röykkiö: kuulustelijan työhuoneita, nyrkkejä, keppejä, unetta seisottamisia, seisontapokseja, kylmiä märkiä karssereita, rottia, luteita, tuomioistuimia, toisia ja kolmansia tuomioita. Mutta se ei ollut silmänräpäyksellistä, se oli luut murskaava mylly, joka ei pystynyt hotkaisemaan kerralla kaikkia eikä päivässä käyttämään lävitseen. Ja sen jälkeenhän ihmiset sentään olivat yhä olemassa — sillä kaikki täällä olevathan olivat kulkeneet sen lävitse.

Mutta toisessa vaakakupissa oli vain veitsi, mutta — tuo veitsi oli tarkoitettu sinulle, periksi antanut! Se oli tarkoitettu sinun rintaasi eikä joskus tulevaisuudessa vaan huomenna aamun koitteessa, eivätkä mitkään Tsheka-GB:n voimat kyenneet pelastamaan sinua siltä. Se ei ollut kovin pitkäkään mutta juuri sopiva työntymään kylkiluittesi väliin. Oikeaa kahvaakaan siinä ei ollut — ties mitä eristysnauhaa oli kietaistu kahvapäähän — mutta juuri parahultaisen otteen siitä sai, ettei veitsi luiskahtanut kädestä.

Ja tämä elähdyttävä uhka painoi kuin painoikin enemmän! Se antoi kaikille heikoille voimaa kiskaista iilimadot itsestään ja kulkea ohi, seurata prikaatia. (Se soi heille jälkeenpäin hyvän puolustelunkin: olisimme me jääneet, kansalainen päällikkö, mutta pelkäsimme veistä... teitähän se ei uhkaa... te ette saata kuvitellakaan...)

Eikä siinä kaikki. Paitsi että lakattiin menemästä operatiivivaltuutettujen ja muiden leirin isäntien kutsusta — nyt myös varottiin tipauttamasta kuorta tai täyteen raapustettua lappusta vyöhykkeellä riippuvaan postilaatikkoon tai laatikoihin, joihin korkeille instansseille tarkoitetut valitukset pantiin.Ennen kirjeen tai anomuksen pudottamista pyydettiin jotakuta: "Lue nyt, tarkista, ettei ole ilmianto. Mennään yhdessä pudottamaan."

Ja nytpä päällystö sokaistui ja meni kuuroksi! Möhömahainen majuri ja hänen apulaispäällikkönsä kapteeni Prokofjev — möhömaha hänkin — ja kaikki vartijat liikuskelivat näön vuoksi vapaasti vyöhykkeellä, missä pieninkään vaara ei uhannut heitä, liikuskelivat joukossamme, katselivat meitä mutta — eivät nähneet mitään! Sillä ilman ilmiantajaa univormupukuinen ei näe eikä kuule mitään: hänen lähestyessään vaietaan, käännytään selin, piilotetaan, poistutaan... Jossakin aivan vieressä oli uskollisia tiedottajia, jotka riutuivat halusta kavaltaa tovereitaan, mutta — kukaan heistä ei antanut edes salaista merkkiä.

Tiedottamiskoneisto, johon kaikkivoipien ja kaiken tietävien *Elinten* maine yksinomaan olikin perustunut, lakkasi toimimasta.

Samat prikaatit näyttivät käyvän samoissa työkohteissa. (Nyt muuten yhteisestä sopimuksesta teimme vastarintaa myös saattovartiolle, emme antaneet oikoa viiden rivejä emmekä laskea meitä marssilla, ja — se onnistui! Kun keskuudessamme ei enää ollut koputtelijoita, myös konepistoolimiehet heikkenivät.) Tekivät työtä saadakseen kunnolla urakkansa täyteen. Palasivat ja sallivat vartijoiden tarkastaa niin kuin ennenkin. (Mutta veitsiä ei ikänä löytynyt!) Mutta todellisuudessa ihmisiä eivät enää yh-

distäneet hallinnon keinotekoisesti muodostamat prikaatit vaan aivan muut ihmisten väliset siteet — ja ennen kaikkea kansallisuus. Syntyi ja vahvistui koputtelijoiden ulottumattomissa olevia kansallisia keskuksia: ukrainalainen, yhteismuhamettilainen, eestiläinen, liettualainen. Kukaan ei valinnut niitä, mutta iän, viisauden, kärsimysten määrän perusteella ne muodostuivat niin oikeudenmukaisesti, ettei niiden auktoriteettia kansallisuusryhmän piirissä kiistetty. Ilmeisesti syntyi myös neuvotteleva yhteiselin — niin sanoakseni "kansallisuuksien neuvosto".[1]

Prikaatit olivat samat, ja niitä oli yhtä monta kuin ennenkin, mutta merkillistä: leirissä tuli puutetta työprikaatin *päälliköistä!* GULAGissa ennennäkemätön ilmiö! Aluusi heidän hupenemisensa oli luonnollista: yksi joutui sairaalaan, toinen siirtyi talouspuolelle, kolmannelle koitti vapautumisen aika. Mutta aina oli työhönmäärääjillä ollut reservissä ahnas hakijoiden lauma: ihrankimpaleella, villapaidalla saada työprikaatinpäällikön paikka. Puhumattakaan hakijoiden puuttumisesta, nyt oli jopa sellaisia prikaatinpäälliköitä, jotka joka päivä norkoilivat tuotanto- ja suunnitteluosastossa PPTsh:ssä ja pyysivät mahdollisimman nopeasti vapauttamaan heidät tehtävästään.

Oli alkamassa sellainen aika, että vanhat prikaatinpäällikön menetelmät — raatajan pistäminen puupalttooseen — olivat auttamattomasti mennyttä, eivätkä kaikki pystyneet keksimään uusia. Ja pian oli tilanne prikaatinpäälliköiden suhteen niin huono, että työhönmääräjä kävi prikaatin osastossa polttelemassa, rupattelemassa ja suoraan pyytelemässä: "Eihän ilman prikaatinpäällikköä voi olla, pojat, tämähän on siivotonta! Valitkaa nyt itsellenne joku, niin heti nimitetään!"

Se alkoi erityisesti silloin, kun prikaatinpäälliköitä alkoi *paeta* BURiin — he piiloutuivat kivityrmään! Eivätkä vain he vaan myös Adaskinin tyyppiset verenimijätyönjohtajat; paljastumisen lähestymisen aavistavat koputtelijat ja ne, jotka tunsivat olevansa vuorossa listalla, järkkyivät äkkiä ja lähtivät pakoon! Vielä eilen he käyskentelivät rohkeasti miesten joukossa, vielä eilen he käyttäytyivät ja puhuivat niin, kuin olisivat hyväksyneet käynnissä olevan (yritäpä nyt puhua vankien joukossa muuta!), vielä edellisenä yönä he nukkuivat yhteisparakissa (mahtoivatko sitten nukkua vai makasivatko jännittyneinä, valmiina puolustautumaan, ja ehkä vannoi at mielessään, että tämä oli viimeinen tällainen yö) mutta — tänään he ovat poissa! Ja päivystäjä saa käskyn: sen ja sen tavarat vietävä BURiin.

Se oli uutta ja vähän kammottavan iloista aikaa erikoisleirin elämässä! Siis sittenkin he lähtivät pakoon! — *he lähtivät pakoon,* puhdistaen meidät heistä! Ennenkokematonta, mahdottomalta tuntuvaa aikaa maan päällä: ihminen jolla on huo o omatunto ei voi rauhallisella mielellä käydä nukkumaan! Rangaistus ei tulekaan vasta tuonpuoleisessa eikä historian tuomiolla, vaan tuntuva elävä kosto kohottaa aamun

[1]On aika muistuttaa eräästä asiasta. Ei kaikki ollut niin siistiä ja siloista kuin näyttää, kun hahmottelee päävirtausta. Oli kilpailevia ryhmiä — "maltillisten" ja "äärimmäisten". Mukaan tulivat tietenkin myös henkilökohtaiset mieltymykset ja epämieltymykset sekä "johtajaksi" tahtovien itserakkaus. Nuoret "taistelija" -sonnit olivat kaukana avarasta poliittisesta tietoisuudesta, ja jotkut olivat taipuvaisia vaatimaan "työstään" lisämuonaa, ja sen saadakseen he saattoivat jopa suoraan uhkailla sairaalan keittiön kokkia eli siis vaatia, että heitä ruokittaisiin potilaiden annoksen kustannuksella, ja kokin kieltäytyessä jopa tappaa tämän aivan ilman moraalista tuomaria: tottumushan on jo, naamiot ja veitset ovat käytössä. Toisin sanoen, tervettä ydintä alkoi jo nakertaa mato — väistämätön, vanha, kautta koko historian tunnettu ilmiö kaikissa vallankumouksellisissa liikkeissä!

Ja kerran sattui yksinkertaisesti erehdys: viekas koputtelija suostutteli hyväuskoisen raatajan vaihtamaan petiä — ja aamulla jälkimmäinen tapettiin.

Mutta näistä poikkeamisista huolimatta yleinen suunta pidettiin erittäin tarkasti, erehtymättä. Haluttu sosiaalinen vaikutus saavutettiin.

koitteessa veitsen iskeäkseen sinua. Se on ajateltavissa vain sadussa: rehellisten ihmisten jalkojen alla vyöhykkeen kamara on pehmeä ja lämmin, kavaltajien jalkojen alla pistelee ja polttaa! Sitä voi toivottaa vyöhykkeen ulkopuoliselle tilalle — meidän *vapaudellemme,* joka ei ole sellaista aikaa milloinkaan kokenut eikä ehkä koekaan.

Synkeä kivestä tehty BUR, jonka laajennustyöt oli jo ajat sitten saatu valmiiksi, BUR pikkuruisine ikkunoineen ja kuonokoppineen, kostea, kylmä ja pimeä, vankoista lankuista kyhätyn aidan ympäröimä, — BUR jonka leirin isännät niin mieluusti olivat valmistaneet kieltäytyjiä, karkureita, jääräpäitä, protestoijia ja rohkeita ihisiä varten — alkoikin äkkiä vastaanottaa eläkelepoon koputtelijoita, verenimijöitä ja öykkäreitä!

Joka ensimmäisenä hoksasi juosta tshekan miesten luo ja korvaukseksi pitkällisestä uskollisesta palveluksestaan pyytää kivisäkistä turvapaikkaa kansan vihalta, menetteli kieltämättä terävästi. Että itse pyydettiin päästä mahdollisimman vankkaan vankilaan, ettei paettukaan vankila*sta* vaan vankila*an,* että vapaaehtoisesti suostuttiin luopumaan hengittämästä enää raitista ilmaa ja näkemästä enää auringon valoa — sellaista ei historia olekaan tainnut meille tallentaa!

Päälliköt ja operatiivivaltuutetut säälivät ensimmäisiä ja ottivat hoiviinsa: olivathan nämä sentään omaa väkeä. Heille osoitettiin BURin paras selli (leirin vitsinikkarit ristivät sen *säilytykseksi),* annettiin patjoja sinne, käskettiin lämmittää kunnolla ja määrättiin heille tunnin kävelyaika.

Ensimmäisten valopäiden jälkeen lähti lisää, vähemmän teräviä mutta yhtä elämänhaluisia. (Jotkut yrittivät paetessaankin säilyttää kasvonsa: kukapa tietää, ehkä joutuu vielä palaamaan ja elämään vankien parissa? Arkkidiakoni Rudtshuk lavasti pakenemisensa BURiin: iltasoiton jälkeen parakkiin tuli vartijoita, jotka näyttelivät julmaa syyniä patjan pelmuttamisineen, "vangitsivat" Rudtshukin ja veivät mukaansa. Pian tosin leiri sai varmasti tietää, että myös ylpeä arkkidiakoni — siveltimen ja kitaran ystävä — istui samassa ahtaassa "säilytys" -sellissä.) Ja sitten heitä oli jo enemmän kuin kymmenen, viisitoista, kaksikymmentä! ("Matshehovskin prikaatiksi" sitä alettiin myös nimittää — kuripäällikön nimen mukaan.) Piti jo irrottaa toinen sellikin, supistaa BURin hyötypinta-alaa.

Mutta koputtelijat ovat tarpeen ja hyödyllisiä vain niin kauan, kuin he pyörivät massan joukossa eivätkä ole paljastuneet. Kun taas paljastunut koputtelija ei ole minkään arvoinen, hän ei voi enää palvella tässä leirissä. Ja häntä joudutaan ylläpitämään ilmaisruokinnassa BURissa, eikä hän ole työssä tuotannossa, hän ei lunasta paikkaansa. Ei, rajansa on MVD:n hyväntekeväisyydelläkin!

Pelastusta rukoilevien virta pysäytettiin. Myöhästyneiden oli pakko jäädä lampaan vaatteisiinsa odottamaan veistä.

Ilmiantaja on kuin lautturi: hetken tarvitaan, sen jälkeen ei tunnetakaan.

Päällystön huoli koski vastatoimia, sitä miten pysäyttää uhkaava leiriliike ja lannistaa se. Ensimmäinen toimenpide, johon he olivat tottuneet ja johon he ryhtyivät, oli — käskyjen kirjoittaminen.

Kaikkein vähiten ruumiidemme ja sielujemme haltijat halusivat myöntää, että meidän liikkeemme oli poliittinen. Uhkaavissa käskyissä (joita vartijat kiersivät parakeissa lukemassa) koko alkanut toiminta julistettiin *banditismiksi.* Se oli yksinkertaisinta, selkeintä ja ehkäpä kotoisintakin. Kauanko siitä oli, kun "bandiitteja" lähetettiin joukkoomme "poliittisen" leimalla varustettuina? Ja nyt sitten poliittisista — ensi kertaa poliittisista! — oli tullut "bandiitteja". Epävarmasti julistettiin, että nuo bandiitit paljastetaan (toistaiseksi ei ainoatakaan) ja vielä epävarmemmin) teloitetaan ampumalla. Lisäksi julistuksissa vedottiin vankijoukkoihin — "bandiittien" *tuomitse-*

miseksi — ja kehotettiin *taistelemaan* heitä vastaan!...

Vangit kuuntelivat ja hajaantuivat naureskellen. Siitä että leirikomennon upseerit eivät uskaltaneet nimittää poliittista poliittiseksi (vaikka kaikkinainen tutkinta oli jo kolmekymmentä vuotta ollut "politiikaksi" kirjaamista), me tunsimme heidän heikkoutensa.

Heikkoutta se olikin! Liikkeen nimittäminen banditismiksi oli heidän juonensa: tällä tavalla leirihallinto vältti vastuun — siitä että olisi sallinut leirissä poliittisen liikkeen! Tämä etu ja tämä pakko laajenivat myös ylös: MVD:n paikallis- ja leirihallintoihin, GULAGiin, itse ministeriöön. Alituisesti informaatiota pelkäävä järjestelmä rakastaa itsepetosta. Jos olisi tapettu vartioitihenkilökuntaa tai upseereja, silloin heidän olisi ollut vaikea välttää pykälää 58-8 — terroria — mutta silloin he olisivat myös saaneet helpon mahdollisuuden jakaa ampumisteloitusta. Nyt heille ilmaantui houkutteleva mahdollisuus naamioida erikoisleireissä tapahtuva *narttujen sodaksi*, joka samaan aikaan ravisteli ojennustyöleirejä ja jonka GULAGin johto itse oli lietsonut[1].

Näin he valkaisivat itseään. Mutta menettivät myös oikeuden ammuttaa leirimurhaajia — ja siis myös menettivät mahdollisuuden tehokkaisiin vastatoimenpiteisiin. Eivätkä kyenneet toimimaan kasvavaa liikettä vastaan.

Käskyt eivät auttaneet. Vankijoukko ei ruvennut *tuomitsemaan* eikä *taistelemaan*

[1] "Narttujen sota" ansaitsisi erillisen luvun tässä kirjassa, mutta sitä varten olisi etsiskeltävä paljon lisäaineistoa. Kehotamme lukijaa perehtymään Varlam Shalamovin tutkimukseen 'Otsherki prestupnogo mira' (Kuvauksia rikollismaailmasta), joskin myös se on epätäydellinen.

Lyhyesti. "Narttujen sota" puhkesi suunnilleen vuonna 1949 (kun ei oteta huomioon alinomaisia yksittäisiä varkaiden ja "narttujen" välisiä tappamisia). Se riehui vuosina 1951—52. Kriminaalien maailma oli pirstoutunut moniksi eri väreiksi: varsinaisten varkaiden ja narttujen lisäksi oli myös rajattomia ("rajattomia varkaita"), "mahnolaisia", tukimiehiä, oluenpanijoita, punahilkkoja ja kangenkantajia — eikä siinä vielä ollut kaikkia.

Siinä vaiheessa GULAGin johto, jo petyttyään erehtymättömiin teorioihin kriminaalien uudelleen kasvattamisesta, oli näköjään päättänyt vapautua tuosta taakasta ja pelaten hajottamisella kannatti vuoroin yhtä ja vuoroin toista ryhmittymää — ja sen veitsillä hävitti toisia. Teurastus tapahtui avoimesti ja oli joukkoluonteista.

Sitten kriminaalitappajat sopeutuivat: joko olemaan tappamatta omin käsin tai sitten tapettuaan pakottamaan jonkun toisen ottamaan syyn niskoilleen. Tällä tavalla nuoret ei-poliitiset ja entiset sotilaat tai upseerit tapetuksi tulemisen uhan edessä ottivat niskoilleen toisen tekemän murhan, saivat 25 vuotta "bandiittien" 59-3:n perusteella ja istuvat yhä. Kun taas ryhmittymien varas-päälliköt vapautuivat puhtoisina vuoden 1953 Voroshilovin armahduksen perusteella. (Mutta epätoivoon ei ole syytä: sen koommin he ovat ehtineet istahtaa uudelleen monta kertaa.)

Kun meidän sanomalehtemme palasivat sentimentaaliseen muotiin julkaista ketomuksia u u d e l l e e n t a o n n a s t a, lehtien palstoille tulvahti myös informaatiota — luonnollisestikin äärimmäisen valheellista ja sameaa — leireissä esiintyvistä tappamisista, jolloin "narttujen sota" ja erikoisleirien "tappomasiina" ja ties mitkä tappamiset tahallaan sekoitettiin (historian katseen harhauttamiseksi). Leiriteema kiinnostaa koko kansaa, sellaiset kirjoitukset luetaan ahmimalla, mutta niistä vain ei ymmärrä mitään (sitä varten niitä kirjoitetaankin). Niinpä lehtimies Galitsh julkaisi vuoden 1959 heinäkuussa Izvestijassa jonkin epäilyttävän "dokumentaariteoksen" jostakusta Kosyhista, joka muka leiristä käsin liikutti Korkeinta Neuvostoa koneella kirjoitetulla 80:aa liuskan kirjeellään. (1. Mistä kirjoituskone? operatiivivaltuutetunko? 2. Kukapa 80:tä liuskaa rupeaisi lukemaan, kun jo ensimmäisen jälkeen on tukehtua haukotukseen.) Tällä Kosyhilla oli 25 vuotta, leirijutusta annettu toinen tuomio. Millaisesta jutusta, mistä hyvästä — siinä kohdin Galitsh (meikäläisen lehtimiehen tunnuspiirre) oitis kadottaa puheensa selkeyden ja tajuttavuuden. On mahdoton ymmärtää, oliko Kosyh tehnyt "nartun" murhan vai kouputtelijan poliittisen murhan. Mutta kuvaavaa onkin juuri se, että taaksepäin historiaan katsottaessa kaikki on nyt kaadettu yhteen kasaan, jota nimitetään "banditismiksi". Näin tieteellisesti keskuslehti selittää sen: "Berijan apurit (kaikki vain syntipukin niskoille!) mellastivat siihen aikaan (entä a i k a i s e m m i n? entä n y t?) leireissä. Lain ankaruuden korvasivat laittomat toimenpiteet, henkilöiden joiden olisi kuulunut panna sitä täytäntöön. (Kuinka? Yhtenäisen ohjesäännöstän vastaisesti. Kuka sellaista olisi uskaltanut?) H e l i e t s o i v a t k a i k i n t a v o i n v i h a a (harvennus minun — A.S. Tuo on totta.) eri vankiryhmien välille. (Kouputtelijoiden käyttäminenkin sijoittuu tällaisen muotoilun puitteisiin...) Villiä, säälimätöntä, keinotekoisesti lämmitettyä vihaa."

Leirien tappamisien lopettaminen 25:n vuoden tuomioilla, jollainen tappajilla oli jo ennestään, osoittautui tietenkin mahdottomaksi. Ja vuonna 1961 sitten annettiinkin ukaasi ampumisteloituksesta rangaistukseksi leirissä tehdystä murhasta — luonnollisestikin myös kouputtelijan tappamisesta. Tämä Hrushtshevin ukaasi Stalinin erikoisleireiltä puuttui.

isäntiensä puolesta. Ja seuraava toimenpide oli: asettaa koko leiri rangaistuskurin alaiseksi! Tämä merkitsi: kaiken päivittäisen vapaa-ajan — paitsi sitä, minkä olimme työssä — sekä kaikki sunnuntait läpeensä jouduimme nyt istumaan lukkojen takana, kuin vankilassa, käyttämään makkia ja jopa ruuankin saamaan parakkeihin. Litkua ja puuroa alettiin kantaa suurissa tynnyreissä parakkeihin, kun taas ruokala oli tyhjillään.

Se oli raskasta komentoa mutta ei kestänyt kauan. Aloimme tuotannossa tehdä työtä aivan laiskasti, ja hiilitrusti nosti ulinan. Ja mikä tärkeintä, suurin lisätaakka koitui nyt vartijoille, jotka lakkaamatta joutuivat nyt avaimineen ryntäilemään leirin toisesta päästä toiseen — milloin päästämään päivystäjiä makkipyttykantamuksineen ulos ja sisään, milloin johtamaan ruokintaa, milloin kuljettamaan ryhmiä lääkintäosastoon ja takaisin.

Päällystön tavoite oli: että me olisimme kyllästyneet, kääntyneet tappamisia vastaan ja ilmiantaneet tappajat. Mutta me kaikki olimme asennoituneet kestämään, kärsimään — se kannatti! Toinenkin tavoite oli: etteivät parakit olisi auki, etteivät tappajat voisi tulla toisesta parakista — omien joukosta on helpompi löytää. Mutta sitten taas tehtiin murha — eikä taaskaan saatu ketään kiinni, taaskaan kukaan ei ollut "nähnyt" eikä "tiennyt". Ja joltakin iskettiin työssä kallo mäsäksi — siltä ai akaan ei prakkien lukossa pitäminen pelasta.

Rangaistuskuri lakkautettiin. Sen sijaan keksittiin ruveta rakentamaan "suurta Kiinan muuria". Se oli kahden savitiilen paksuinen ja neljän metrin korkuinen muuri, jota alettiin pystyttää poikittain vyöhykkeen halki — valmistauduttiin jakamaan leiri kahteen osaan mutta toistaiseksi jätettiin aukko. (Se oli kaikille erikoisleireille yhteinen hanke. Tuollaista isojen vyöhykkeiden aitailemista pienemmiksi tapahtui monissa leireissä.) Koska trusti ei voinut maksaa tuosta työstä, — asutuksen kannalta se oli tarkoituksetonta — koko taakka, niin savitiilien valmistaminen kuin niiden nosteleminen kuivumaan, sekä muurin luo kuljettaminen että itse muuraaminen, tuli meidän niskoillemme, meidän sunnuntaillemme sekä iltojen (kesällä valoisalle) vapaa-ajalle työstä palaamisen jälkeen. Tuo muuri harmitti meitä kovasti, oli selvää, että päällystö valmisteli jotakin kataluutta, mutta pakko oli rakentaa. Vapautumisemme oli vielä kovin vähäistä: päämme ja suumme olivat vapautuneet, mutta muutoin olimme yhä hartioita myöten orjuuden suossa.

Kaikki nuo toimenpiteet — uhkailevat käskyt, rangaistuskuri, muuri — olivat karkeita, aivan vankila-ajattelun hengen mukaisia. Mutta mitä tämä on? Aivan äkkiarvaamatta kutsutaan prikaati, toinen, kolmas valokuvaajan huoneeseen ja valokuvataan — ja kohteliaasti, ei kaulassa roikkuva numerolevy rinnalla eikä pää tietyssä kulmassa vaan: istu niin kuin sinusta mukavalta tuntuu, katso niin kuin itseäsi miellyttää. Ja KVTsh:n esimiehen "varomattomasta" lauseesta työvangit saavat tietää, että "kuvataan papereita varten".

Mitä papereita varten? Mitä papereita vangilla voi olla?... Hyväuskoisten piirissä matelee kiihtymys: ehkä valmistellaan lupapaperia luottovangeille? Tai ehkä...? Tai ehkä...

Ja vartija palasi lomalta ja kovalla äänellä (vankien kuullen) kertoili toiselle matkalla nähneensä junakaupalla vapautettuja — matkasivat iskulauseilla ja vihreillä oksilla koristelluissa vaunuissa kotiin.

Jumala miten sydän pompottaa! Sillä jo ajat sitten olisi pitänyt! Juuri tästähän olisi pitänyt sodan jälkeen aloittaa! Onko se todellakin alkanut?

Joku on kuulemma saanut kirjeen kotoa: hänen naapurinsa ovat jo vapautuneet, ovat jo kotona!

Äkkiä yksi valokuvatuista työprikaateista kutsutaan komission eteen. Yksitellen sisälle. Punaisen pöytäliinan takana Stalinin kuvan alla istuvat meidän leiriisäntämme, mutta on siinä muitakin: kaksi tuntematonta — toinen kazahi, toinen venäläinen — joita ei ole ikänä nähty meidän leirissämme. Käyttäytyvät asiallisesti mutta hilpeähkösti, täyttävät lomaketta: sukunimi, etunimi, isännimi, syntymävuosi, syntymäpaikka ja sitten tavanomaisten pykälän, tuomion pituuden ja päättymisen asemesta — perhesuhteet tarkasti, vaimo, vanhemmat, jos lapsia niin minkä ikäisiä, missä kukin asuu, yhdessä vai erikseen. Ja kaikki se merkitään muistiin!... (Muut komission jäsenet muistuttelevat silloin tällöin kirjurille: merkitse vielä sekin ja sekin!)

Outoja, kipeitä ja miellyttäviä kysymyksiä! Kaikkein paatuneimmallekin tulee niistä lämmin olo, ja tekee mieli itkeä! Vuosikausia hän on kuullut vain lyhyitä haukahduksia: pykälä? tuomio? kenen langettama? — ja äkkiä edessä istuukin aivan kiltejä, inhimillisiä upseereja kiireettömästi, myötätuntoisesti — kyllä, myötätuntoisesti — kyselemässä asioista, joita on vaalinut niin etäällä ja joihin itseäänkin pelottaa kajota, mitä nyt on laverinaapurille joskus tullut kerrotuksi pari sanaa, välistä ei sitäkään... Ja nuo upseerit (olet unohtanut tai annat nyt anteeksi sen, että tuo sama yliluutnantti viimeksi lokakuun juhlan edellä takavarikoi sinulta ja repi perheesi valokuvan...) — kuullessaan, että vaimosi on mennyt naimisiin toisen kanssa ja että isäsi on jo kovin huonona eikä enää toivo poikaansa näkevänsäkään, nuo upseerit vain maiskauttelevat pahoittelevasti, katselevat toisiinsa, pudistelevat päätään.

Eivät he ole huonoja, ihmisiä hekin ovat, koiran virka vain... Ja kun kaikki on merkitty muistiin, viimeiseksi tehdään jokaiselle tällainen kysymys:

— No entä missä sinä haluaisit asua?... Siellä missä vanhemmat vai missä ennen asuit?...

— Mitä? — vanki toljottaa. — Minä... asun parakki seitsemässä...

— Se kyllä tiedetään! upseerit nauravat. — Me kysyimme: missä sinä *haluaisit* asua? Oletetaan että sinut päästetään lähtemään — mille paikkakunnalle sinut merkitään kirjoille?

Ja koko maailma alkaa pyöriä vangin silmien edessä, auringon sirpaleita, sateenkaaren värisiä pikku säteitä... Aivoillaan hän ymmärtää, että tämä on unta, satua, että tämä on mahdotonta, että tuomio on kaksikymmentäviisi tai kymmenen vuotta, että mikään ei ole muuttunut, hän on yltä päältä työmaan savessa ja huomennakin menee sinne, mutta — muutama upseeri, kaksi majuria istuu ja kiirehtimättä ja myötätuntoisesti penää:

— Niin että minne, minne? Mainitse paikka.

Ja sydän pamppaillen, lämmön ja kiitollisuuden aaltojen hulvahdellessa, niin kuin punastunut poika lausuu tytön nimen, hän paljastaa nyt sydämensä salaisuuden — missä hän haluaisi rauhaisasti elää jäljellä olevat päivänsä, ellei hän olisi kirottu pakkotyövanki neljine numeroineen.

Ja he — merkitsevät paperiin! Ja pyytävät kutsumaan seuraavan. Ja ensimmäinen ryntää puoleksi sekapäisenä käytävään poikien luo ja kertoo, mitä siellä tapahtui.

Yksitellen työprikaatin miehet menevät vastaamaan ystävällisten upseerien kysymyksiin. Ja puolesta sadasta ehkä yksi naurahtaa:

— Kaikkihan täällä Siperiassa hyvin on, ilmasto vain on helteinen. Eikö pääsisi napapiirin taakse?

Tai:

— Kirjoittakaa näin: leirissä olen syntynyt ja leirissä kuolen, parempaa paikkaa en tiedä.

Tällä tavalla he keskustelivat parin kolmen prikaatin kanssa (ja niitä on leirissä kaksisataa). Muutamia päiviä leiri oli kiihdyksissä, oli mistä puhua, vaikka tuskinpa puoletkaan meistä uskoi — menneet, menneet ovat ne ajat! Mutta enää komissio ei istunut. Valokuvaileminen ei tullut heille kalliiksi — räpsivät tyhjille kaseteille. Mutta istua nyt joukolla ystävällisesti kyselemässä lurjuksilta — siihen ei kärsivällisyys riittänyt. Ja kun ei riittänyt niin — hävyttömästä hankkeesta ei tullut mitään.

(Mutta myöntäkäämme sentään: mikä menestys! Vuonna 1949 luodaan — ikiajoiksi tietenkin — hurjan kurin leirit. Ja jo vuonna 1951 isäntien on pakko näytellä tämä sydämellinen näytelmä. Mitä muuta menestyksen tunnustusta tarvittaisiin? Miksei heidän ojennustyöleirissä milloinkaan tarvinnut näytellä tällä lailla?)

Ja taas välkähtelivät veitset.

Ja isännät päättivät — *viedä*. Ilman koputtelijoita he eivät täsmällisesti tienneet, keitä heidän piti viedä, mutta yhtä kaikki joitakin epäilyjä ja käsityksiä sentään oli. (Ja ehkä joku oli salaa toimittanut ilmiantoja.)

Niinpä parakkiin tuli kaksi vartijaa, töiden jälkeen, aivan arkisesti ja sanoi: "Kokoa kamppeet, lähdetään."

Mutta vanki vilkaisi poikiin ja sanoi:

— Enkä lähde.

Ja totta! — tähän tavonomaiseen yksinkertaiseen *viemiseen* eli vangitsemiseen, jota emme milloinkaan vastusta vaan johon olemme tottuneet sopeutumaan kuin kohtalon kulkuun, siihenhän sisältyy vielä tämäkin mahdollisuus: enkä lähde! Nyt vapautuneet aivomme ymmärsivät sen!

— Kuinka niin et lähde? vartijat astahtivat kohti.

— Enkä lähde ja sillä siisti! vanki vastasi lujasti. — Minun on hyvä täälläkin.

— Mihin sen pitäisi lähteä?... Miksi sen tarvitsisi lähteä?... Me ei päästetä sitä!... Ei päästetä!... Alkakaa laputtaa! huudeltiin joka puolelta.

Vartijat pyöriskelivät aikansa ja lähtivät.

Yrittivät toisessa parakissa — sama juttu.

Ja nyt sudet ymmärsivät, että me emme olleet enää samoja lampaita kuin ennen. Että nyt heidän oli napattava petkuttamalla tai vartiotuvalla tai käymällä joukolla yhden kimppuun. Mutta väkijoukosta ei viedä.

Ja vapauduttuamme saastasta, päästyämme urkinnasta ja salakuuntelusta me käännyimme katsomaan ja näimme, että — meitä oli tuhansia! että olimme *poliittisia!* että pystyimme jo *vastarintaan!*

Miten oikein valittiinkaan rengas, josta ketjua oli kiskottava sen katkaisemiseksi, — koputtelijat! kielijät ja kavaltajat! Oma veljemme ja tärveli meidän elämäämme. Niin kuin muinaisilla uhrialttareilla heidän verensä virtasi, jotta me vapautuisimme meitä painaneesta kirouksesta.

Vallankumous voimistui. Sen tuulonen, joka välillä oli tuntunut laantuneen, tulvahti nyt rajuna vihurina keuhkoihimme!

XI Katkomme kahleita käsituntumalla

Nyt kun meidän ja vartijoidemme välillä ei enää ollut ojaa vaan leveäksi ja syväksi revennyt kuilu, me seisoimme vastakkaisilla rinteillä ja arvioimme: mitä tästä eteenpäin?...

Että me "seisoimme" on tietenkin kielikuva. Me *kävimme* joka päivä työssä uudistuneiden prikaatinpäälliköidemme johdolla (joko salaa valittujen, yhteistä asiaa edistämään suostuteltujen, tai entisten mutta osanottavuudessaan, ystävällisyydessään, huolehtivaisuudessaan tunnistamattomien), emme myöhästyneet katselmuksesta, emme jättäneet toisiamme pulaan, eikä kieltäytyjiä ollut, ja tuotannossa teimme urakkamme melko hyvin, — ja luultavasti leirin isännät voivat olla meihin aivan tyytyväisiä. Ja mekin voimme olla heihin tyytyväisiä: he olivat kokonaan lakanneet karjumasta ja uhkailemasta eivätkä enää raahanneet karsseriin pikkuasioista eivätkä olleet huomaavinaan, että me olimme lakanneet ottamasta lakin päästä heidän edessään. Majuri Maksimenko tosin nukkui yli aamukatselmuksen mutta illalla oli mielellään vartiotuvalla kolonnia vastassa ja vitsaili jotakin vankien siinä seisoskellessa. Hän katseli meitä kylläisen suopeasti, samalla tavalla kuin joku ukrainalainen tilallinen jossakin Tauriassa saattoi tarkastella arolta palailevia lukemattomia karjalaumojaan. Meille alettiin näyttää joinakin sunnuntaina jopa elokuviakin. Ja vain "suuren Kiinan muurin" rakentamisella rasitettiin entiseen tapaan.

Mutta silti kummatkin — niin me kuin hekin — ajattelivat jännittyneesti: entä mitä tästä eteenpäin? Tilanne ei voinut jäädä tällaiseksi: se ei riittänyt meille eikä liioin heille. Jonkun oli iskettävä.

Mutta — mihin me saatoimme pyrkiä? Me *sanoimme* nyt ääneen kaiken, minkä halusimme, pälyilemättä, kaiken sydämelle kertyneen. (Ihanaa oli kokea sanan vapaus edes tällä vyöhykkeellä, edes näin myöhään elämässään!) Mutta saatoimmeko me toivoa ulottavamme tämän vapauden vyöhykkeen ulkopuolelle tai vievämme sen mukanamme sinne? Emme tietenkään. Mitä muita *poliittisia* vaatimuksia saatoimme esittää? Niitä ei voinut ajatellakaan! Puhumattakaan siitä, että se olisi ollut hyödytöntä ja toivotonta, — ei voinut ajatellakaan! Me emme voineet leirissämme vaatia, että maamme yleensä olisi muuttunut, emmekä liioin sitä, että se olisi luopunut leireistä: niskaamme olisi tiputettu pommeja lentokoneista.

Luontevaa olisi meidän ollut vaatia, että *juttumme* olisi tutkittu uudelleen, että epäoikeudenmukaiset, syyttä langetetut tuomiomme olisi poistettu. Mutta sekin näytti toivottomalta. Tuossa maan ylle saostuvassa yleisessä terrorin löyhkässä useimmat juttumme ja tuomiomme näyttivät tuomareista aivan oikeudenmukaisilta — niin ja olivatpa he tainneet saada meidätkin vakuuttuneiksi siitä! Ja lisäksi juttujen uudelleenkäsittely oli jotenkin epäkonkreettinen vaatimus, joukoille käsittämätön, ja juttujen

uudelleenkäsittelyssä meitä olisi ollut kaikkein helpoin petkuttaa: luvata, pitkittää, saapua tutkimaan, sitä olisi voinut pitkittää vuosia. Ja jos vaikka joku olisi äkkiä julistettu vapautuneeksi ja viety pois — mistä me olisimme voineet tietää, ettei häntä viety vaikkapa ammuttavaksi, toiseen vankilaan, saamaan uutta tuomiota?

Ja eikö *komissio*-näytelmä jo ollut osoittanut, miten se kaikki oli näyteltävissä? Meidät hankkiudutaan päästämään kotiin ihan ilman uudelleen tutkimisiakin...

Kaikkein alentavimman lakkauttaminen oli asia, josta kaikki olivat samaa mieltä ja jonka suhteen ei ollut epäilyjä: että ei saa lukita yöksi parakkeihin ja että makkipytyt poistetaan; että numerot poistetaan meistä; että työmme ei saa olla aivan palkatonta; että sallitaan kirjoittaa 12 kirjettä vuodessa. (Mutta kaikki tuo, kaikki tuo ja peräti 24 kirjettä vuodessa meillä oli jo ollut ojennustyöleirissä, ja — oliko siellä voinut muka elää?)

Oliko meidän pyrittävä 8-tuntiseen työpäivään — siitä emme olleet edes yksimielisiä... Olimme niin loitontuneet vapaudesta, ettemme oikeastaan enää edes kurkottaneet sitä kohti...

Myös *menetelmiä* harkittiin: miten tuoda julki! mitä tehdä? Selvää oli, että paljain käsin emme mahtaneet mitään nykyaikaiselle armeijalle, ja siksi menetelmämme ei ollutkaan aseellinen kapina vaan lakko. Sen aikana voi esimerkiksi itse repiä numerot pois.

Mutta silti meissä yhä virtasi orjan orjamainen veri. Yleinen koiran numerojen riisuminen itsestään näytti yhtä rohkealta, yhtä röyhkeältä, peruuttamattomalta siirrolta kuin sanokaamme lähteminen konekivääreillä aseistautuneina kaduille. Ja sana "lakko" kuulosti korvissamme niin pelottavalta, että etsiskelimme tukea nälkälakosta: jos aloitetaan lakko yhdistettynä nälkälakkoon, niin se ikään kuin lisäisi moraalista oikeuttamme lakkoilla. Nälkälakkoon meillä sentään on tavallaan jonkinlainen oikeus — mutta lakkoon? Sukupolvi toisensa jälkeen oli meillä varttunut käsitykseen, että kirkuvan vaarallinen ja tietenkin vastavallankumouksellinen sana "lakko" kuuluu meillä samaan sarjaan kuin "entente, Denikin, kulakkien sabotaasi, Hitler".

Niinpä kulkiessamme vapaaehtoisesti aivan turhaa nälkälakkoamme kohti kuljimme samalla taistelussa tarvitsemiemme fyysisten voimiemme vapaaehtoista heikentämistä kohti. (Onneksi meidän jälkeemme yksikään leiri ei tainnut toistaa tuota Ekibastuzin virhettä.)

Harkitsimme myös tuollaisen mahdollisen lakko-nälkälakon yksityiskohtia. Meihin äskettäin sovellettu koko leiriä koskeva rangaistuskuri oli opettanut meille, että vastaukseksi meidät tietenkin teljetään parakkeihin. Millä tavalla olemme yhteydessä toisiimme? Miten tiedotamme lakon tulevaa kulkua koskevista päätöksistä? Jonkun oli suunniteltava parakkien välinen viestitys, ja siitä oli sovittava, samoin suunniteltava, mistä ikkunasta mihin ikkunaan merkit näkyivät ja annettaisiin.

Kaikesta tuosta puhuttiin siellä täällä, milloin missäkin ryhmässä, ja se näytti välttämättömältä ja toivottavalta — ja samalla outouttaan mahdottomalta. Ei saattanut kuvitella päivää, jona me äkkiä kokoonnumme, sovimme, päätämme ja...

Mutta meidän vartijamme, jotka oli avoimesti organisoitu sotilaalliseksi hierarkiaksi ja jotka olivat tottuneempia toimimaan ja joiden kannalta toimintaan sisältyi pienempi riski kuin toimettomuuteen, iskivät ennen meitä.

Ja siitä se lähti itsestään...

Hiljaa ja kodikkaasti tutuilla kerroslavereillamme, tutuissa prikaateissa, parakeissa, osastoissa ja nurkissa otimme vastaan uuden vuoden 1952. Ja sunnuntaina tammikuun 6:ntena, ortodoksien jouluaattona, kun länsiukrainalaiset valmistautuivat

ihanasti viettämään joulua, keittämään riisipuuroa, paastoamaan iltaan ja sitten laulamaan joululauluja, meidät aamulla tarkistuksen jälkeen teljettiin sisälle eikä enää avattu.

Kukaan ei osannut odottaa! Se oli valmisteltu viekkaasti, salaa! Ikkunasta näimme, että naapuriparakista ajettiin satakunta vankia kaikkine tavaroineen vartiotuvalle.

Kuljetus?...

Sitten tullaan jo meillekin. Vartijoita. Upseereja kädessään kortteja, joista huudellaan nimiä. Ulos ja kaikki tavarat mukaan... patjat myös, sellaisenaan, täytenä!

Vai sillä tavalla! Uudelleenlajittelu! Kiinan muurin aukkoon on asetettu vartijoita. Huomenna se muurataan umpeen. Meidät taas viedään vartiotuvan ohi portista ulos ja sadoittain ajetaan — säkkeinemme ja patjoinemme, kuin mitäkin tulipalossa majansa menettäneitä — leirin ympäri ja toisen vartiotuvan portista — toiselle vyöhykkeelle. Ja siltä vyöhykkeeltä ajetaan vastaan.

Kaikkien aivot raksuttavat: keitä vietiin? keitä jätettiin? miten tämä uudelleensekoittaminen on ymmärrettävä? Ja varsin nopeasti isäntien idea paljastuu: toiseen puoliskoon (leiripisteeseen n:o 2) jäi pelkästään ukrainalaisia, noin kaksi tuhatta miestä. Siinä puoliskossa, johon meidät ajettiin ja josta tulee leiripiste n:o 1, on kolmisen tuhatta kaikkiin muihin kansallisuuksiin kuuluvia — venäläisiä, eestiläisiä, liettualaisia, latvialaisia, tataareja, kaukasialaisia, gruusialaisia, armenialaisia, juutalaisia, puolalaisia, moldavialaisia ja saksalaisia sekä hiukkasen erilaista satunnaista väkeä Euroopan ja Aasian tantereilta kaapattuja. Lyhyesti: "yhtenäinen ja jakamaton". (Mielenkiintoista. MVD:n ajatus, jota sosialistisen ja ylikansallisen opin pitäisi valaista, kulkee samaa vanhaa polkua: eristää kansakuntia.)

Vanhat prikaatit on pirstottu, huikkaillaan uusia, ne lähtevät uusiin kohteisiin, ne asuvat vastedes uusissa parakeissa — mikä mylläkkä! Tätä ei selvitetäkään yhdessä sunnuntaipäivässä, tässä riittää tekemistä viikoksi. Monet siteet ovat katkenneet, ihmiset on sekoitettu uudelleen, ja lakko, joka tuntui jo kypsyvän, on nyt pilalla — näppärää!

Ukrainalaisten leiripisteeseen jäivät sairaala, ruokala ja kerho. Meillä taas on BUR. Ukrainalaiset, benderalaiset, kaikkein vaarallisimmat kapinoitsijat, eristettiin kauemmaksi BURista. Mutta miksi?

Pian saamme tietää miksi. Leirissä kiertää luotettava huhu (BURiin litkua kanniskelevilta työvangeilta), että koputtelijat ovat "säilytys" -sellissään heittäytyneet röyhkeiksi: heidän joukkoonsa pannaan epäiltyjä (pari kolme on viety sieltä täältä), ja koputtelijat kiduttavat näitä sellissään, kuristavat, hakkaavat, pakottavat murtumaan ja ilmoittamaan nimiä! *Kuka tappaa??* Nyt koko idea paljastuu — *kiduttavat!* Koiratarha ei kiduta itse (todennäköisesti ei ole valtuuksia, voi koitua ikävyyksiä) vaan on uskonut tehtävän koputtelijoille: etsikää itse tappajanne! Eivät piristysruiskетta kaipaa. Ilmankin huhkivat leipänsä edestä, loiset. Ja benderalaiset siirrettiin loitommaksi BURista juuri siksi, etteivät he änkeäisi BURiin. Meihin pannaan enemmän toivoa: me olemme nöyrää väkeä ja sekalaista heimoa, me emme pääse yhteisymmärrykseen. Ja kapinoitsijat ovat siellä. Ja muuri on neljän metrin korkuinen.

Mutta vaikka syvälliset historioitsijat ovat kirjoittaneet kuinka monia viisaita kirjoja hyvänsä — tätä ihmissielujen salaperäistä syttymistä, tätä salaperäistä yhteiskunnallisten räjähdysten syntymistä he eivät ole oppineet ennustamaan, eivät edes selittämään jälkeenpäin.

Välistä palavaa tappuraa tuikitaan ja tuikitaan halkopinon alle mutta — ei ota tulta.

Ja välistä taas yksinäinen kipinä lentää piipusta korkeuksiin ja — koko kylä on tuhkana.

Meidän kolme tuhattamme eivät olleet valmistautuneet mihinkään, eivät olleet valmiita mihinkään mutta illalla tulivat töistä ja — äkkiä BURin viereisessä parakissa alkoivat hajottaa kerrospunkkiaan, hamuilla tukipuita käteensä ja puolipimeässä (BURin yksi seinusta jäi hämäräksi) juosta noilla tukipuilla hakkaamaan leirin vankilaa ympäröivää vankkaa aitaa. Ei kirvestä eikä kankea kenelläkään ollut, sillä niitä ei ole vyöhykkeellä, ehkä nyt talouspuolelta pyysivät yhden tai kaksi.

Iskut kuulostivat siltä, kuin olisi ollut kelpo kirvesmiesprikaati työssä, ja ensimmäiset lankut antoivat periksi, ja silloin niitä alettiin vääntää, ja — kahdentoista sentin naulojen kitinä kuului yli koko vyöhykkeen. Ei oikein ollut kirvesmiesten työntekoaika, mutta yhtä kaikki äänet kuulostivat työn ääniltä, eikä niihin heti kiinnitetty torneissa huomiota, eivätkä kiinnittäneet vartijat eivätkä toisten parakkien työvangitkaan. Iltaelämä jatkui omaa tahtiaan; eräät prikaatit olivat menossa iltaruokailuun, toiset palailivat — kuka lääkintäpuolelle, kuka rättivarastoon, kuka pakettia saamaan.

Mutta sitten vartijat kuitenkin tulivat levottomiksi, lähtivät menemään BURiin päin, kohti hämärään jäävää seinustaa, jossa kiehui, ja — polttivat näppinsä: takaisin, takaisin esikuntaparakkiin. Joku syöksähti keppi kädessä myös vartijan perään. Ja jotta musiikkiin olisi tullut lisää väriä, joku alkoi kivittämällä tai kepillä pirstoa esikuntaparakin ikkunoita. Heleästi, hilpeästi, uhkaavasti pirstoutuivat esikunnan ruudut!

Ja poikien tarkoitus oli vain — ei nostattaa kapinaa eikä edes vallata BURia, sillä se ei ole helppoa (ks. kuva 5: kas tässä Ekibastuzin BURin ovi murrettuna ja valokuvattuna monta vuotta myöhemmin), vaan — ikkunasta kaataa bensiiniä koputtelijoiden selliin ja heittää tuli perään: että siis varo, osaa sitä meikäläinenkin! Tusinan verran miehiä tunkeutuikin BURin aitaan murretusta aukosta sisään. Alettiin säntäillä — mikä selli, onko varmasti oikea ikkuna — ja hajottaa kuonokoppaa, kiipeiltiin, ojenneltiin ämpäriä, mutta — konepistoolit alkoivat torneista pippuroida vyöhykettä, ja niin jäi sytyttämättä.

Leiristä paenneet vartijat ja kuripäällikkö Matshehovski (häntäkin ajettiin takaa veitsi kourassa, ja hän pinkoi talouspuolen liiterin katolla kulmatornia kohti ja huusi: "Torni, älä ammu! Omia ollaan!" — ja kiipesi esivyöhykkeen yli[1]) olivat ilmoittaneet yksikköön. Ja yksikkö määräsi puhelimitse (mistäpä enää saisimme tietää upseerien nimiä?!) kulmatornit avaamaan tulen konekivääreillä — kohti kolmea tuhatta aseetonta ihmistä, jotka eivät tienneet tapahtuneesta mitään. (Esimerkiksi meidän prikaatimme oli ruokalassa, ja koko tuon ammunnan me aivan tyrmistyneinä kuulimme sinne.)

Kohtalon ivaa oli, että se tapahtui uuden ajanlaskun mukaan tammikuun 22:ntena mutta vanhan mukaan tammikuun 9:ntenä, päivänä joka siihen vuoteen saakka oli kalenteriin merkitty *verisen sunnuntain* juhlavan surun muistopäiväksi. Mutta meille siitä tuli verinen tiistai ja pyöveleille paljon väljempi kuin Pietarissa: aukion sijasta aro eikä todistajia eikä lehtimiehiä eikä ulkomaalaisia[2].

[1] Ja kuitenkin hänet tapettiin — sen tekivät meidän tilallemme Ekibastuziin v. 1954 tulleet kriminaalit. Hän oli kova mies mutta myös rohkea, sitä ei käy kiistäminen.

[2] Miltei juuri niinä vuosina muuten lakattiin verinen sunnuntai merkitsemästä kalentereihin — sehän oli loppujen lopuksi jokapäiväinen tapahtuma eikä ansainnut muistuttamista.

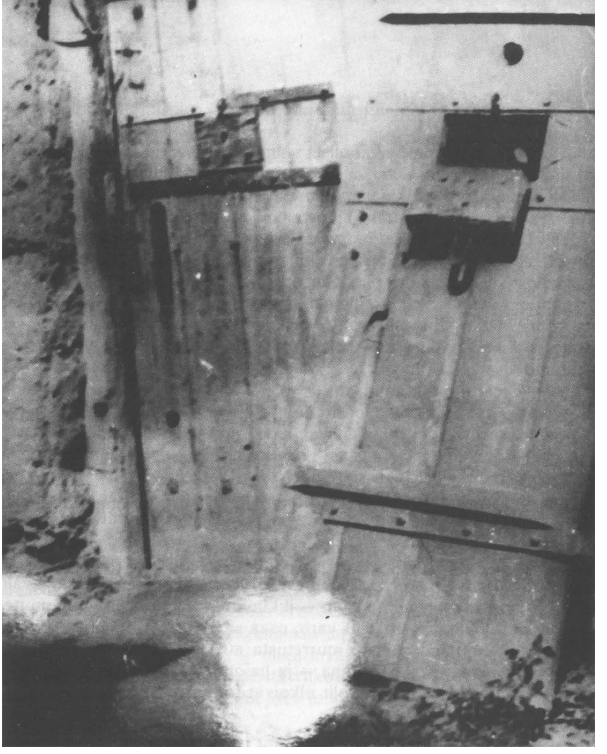

Kuva 5. Ekibastuzin BURin ulko-ovi.

Pimeässä alettiin umpimähkään ruimia konekivääreillä vyöhykettä. Tulitus ei tosin kestänyt kauan, ja suurin osa luodeista meni — ehkä — ylikin, mutta ihan tarpeeksi niitä riitti alaskin, ja — paljonko ihminen tarvitsee? Luodit lävistivät parakkien kevytrakenteiset seinät ja — niin kuin aina käy — haavoittivat vankilaan hyökänneiden sijasta hankkeeseen ollenkaan osallistumattomia, joiden nyt oli kuitenkin *salattava* haavoittumisensa, niin että he eivät voineet nyt mennä lääkintäparakkiin, vaan heidän oli koiran lailla odoteltava vamman paranemista itsestään: haavoistahan heidät voitiin tunnistaa kapinaan osallistuneiksi — sillä jokuhan oli kasvottomasta massasta nykäistävä! Parakissa n:o 9 kuoli petiinsä harmiton ukko, jonka kymmenen vuoden tuomio oli juuri kulumassa umpeen: kuukauden kuluttua hänen oli määrä vapautua; hänen aikuiset poikansa palvelivat samassa armeijassa, joka räiski meitä torneista.

Rynnäköijät pakenivat vankilan pihalta ja hajaantuivat parakkeihinsa (olihan vielä korjattava laverinsa, jälkien peittämiseksi). Ja monet muutkin ymmärsivät tulituksen niin, että oli kyykittävä parakissa. Kolmannet päinvastoin taas purkautuivat ulos ja

kiihtyneinä törmäilivät vyöhykkeellä ottaakseen selkoa — mitä tämä on, mistä syystä?

Siinä vaiheessa vyöhykkeellä ei ollut enää ainoatakaan vartijaa. Upseereista tyhjenneen esikuntaparakin ikkuna-aukot, joista ruudut oli pirstottu, ammottivat kammottavina. Tornit olivat vaiti. Vyöhykkeellä vaelteli uteliaita ja totuuden etsijöitä.

Ja samassa leiripisteemme portti lennähti selkoselälleen, ja — saattovartioston konepistoolimiesjoukkue astui portista konepistoolit edessä ja umpimähkään laukoen niistä sarjoja. Niin he levittäytyivät viuhkamaisesti portista vyöhykkeelle, ja heidän perässään tulivat hurjistuneet vartijat — aseistautuneina putkenpätkillä ja seipäillä ja ties millä.

He haravoivat vyöhykkeen ja aaltoina etenivät kaikille parakeille. Sitten konepistoolimiehet lakkasivat ampumasta ja pysähtyivät, ja vartijat juoksivat eteen, ottivat kiinni piileksijöitä, haavoittuneita tai ehjin nahoin selviytyneitä ja hakkasivat armottomasti.

Kaikki se selvisi vasta jälkeenpäin, mutta aluksi kuulimme vain kiivaan ammunnan vyöhykkeeltä näkemättä ja tajuamatta puolipimeässä mitään.

Parakkimme ulko-ovelle muodostui tuhoisa tungos: vangit yrittivät rynnätä mahdollisimman nopeasti sisälle (ei siksi, että parakin seinien laudat olisivat pelastaneet luodeilta, vaan — sisällä ihminen lakkasi olemasta kapinoitsija), eikä kukaan tästä syystä päässyt ovesta. Siellä ulko-oven edustalla olin minäkin. Muistan mielentilani hyvin: oksettava välinpitämättömyys kohtalon suhteen, silmänräpäyksen verran välinpitämättömyys siitä, pelastuuko vai eikö pelastu. Senkin kirotut, mitä te meistä tahdotte? Siitäkö te meitä rankaisette, että me olemme syntyneet tässä onnettomassa maassa, siksikö meidän on kuoltava ja ikuisesti istuttava teidän vankiloissanne? Koko tämän pakkotyön oksetus täytti rinnan tyyneydellä ja inholla. Edes alituista pelkoani itsessäni kantamieni runoelman ja näytelmän puolesta, joita ei ollut vielä missään muistiin merkittyinä, ei nyt minussa ollut. Enkä minä mantteleissaan meitä vyöhykkeellä lähestyvän kuoleman edessä ollenkaan ryntäillyt ovelle. Se juuri olikin pääasiallisin pakkotyön mieliala, jonka asteelle meidät oli saatettu.

Ruuhka suli ovelta, me menimme sisälle viimeisinä. Ja samassa jyrähtivät laukaukset, joiden äänen sisätila voimisti. Kolme luotia lähetettiin peräämme oveen, ja ne asettuivat vieri viereen ovenpieleen. Neljäs kimposi ja jätti oven ikkunaruutuun pikkuruisen reiän, keskelle äärimmäisen pienten säröjen sädekehää.

Parakkeihin eivät takaa-ajajat peräämme rynnänneet. He telkesivät meidät sisälle. He pyydystelivät ja hakkasivat niitä, jotka eivät olleet ehtineet paeta parakkiin. Haavoittuneita ja piestyjä oli parisen kymmentä, jotkut piileksivät ja salasivat vammansa, toiset päätyivät ensi alkuun lääkintäpuolen huostaan — jatkossa heidän kohtalonaan oli vankila ja tutkimus kapinaan osallistumisesta.

Mutta kaikki se paljastui jälkeenpäin. Yön parakit olivat lukittuina, ja seuraavana aamuna — tammikuun 23:ntena — eri parakkien ei annettu kohdata ruokalassa eikä keskustella tapahtuneesta. Ja muutamat petkutetut parakit, joissa ei ollut suoranaisia menetyksiä, eivät tienneet kuolleista mitään vaan lähtivät työhön. Näihin kuului meidänkin parakkimme.

Me lähdimme, mutta meidän jälkeemme ei leirin portista marssitettu ketään: kenttä oli autio, mitään katselmusta ei ollutkaan! Meitä oli petetty!

Inhottavaa oli sinä päivänä työssä meidän koneverstaillamme. Pojat kuljeskelivat koneelta koneelle, istuskelivat ja pohtivat — mitä eilen tapahtui ja miten; ja kuinka kauan me tällä lailla siedämme kuin juhdat. Mutta voisiko muka *olla sietämättä?* —

väittivät vastaan vanhat leirivangit, ikiajoiksi köyrtyneet. Onko kukaan koskaan muka jäänyt nujertamatta? (Se oli vuoden -37 sadon filosofiaa.)

Kun pimeän tultua palasimme työstä, leiripisteen vyöhyke oli taas tyhjä. Mutta lähetit käväisivät toisten parakkien ikkunoiden alla. Nyt paljastui, että yhdeksikköparakki, jossa oli kaksi kuollutta ja kolme haavoittunutta, sekä sen naapuriparakit eivät olleet lähteneet tänään työhön. Isännät olivat puhuneet heille meistä ja toivoivat, että huomenna hekin lähtisivät. Mutta nyt kävi selväksi, että aamulla emme mekään lähtisi työhön.

Tästä asiasta heitettiin myös muutamia kirjelappuja muurin yli ukrainalaisille, jotta hekin tukisivat.

Valmistelematon lakko-nälkälakko, jonka ideaakaan ei ollut kehitelty loppuun saakka, alkoi nyt arvuukaupalla, keskuksetta, ilman viestiyhteyksiä.

Myöhemmin muissa leireissä, joissa elintarvikevarasto otettiin vankien haltuun ja joissa ei lähdetty työhön, kaikki tapahtui tietenkin järkevämmin. Meillä taas — ellei järkevästi niin ainakin vaikuttavasti: kolme tuhatta ihmistä torjui äkkiä sekä leivän että työn.

Aamulla ei yksikään prikaati lähettänyt miestä leivänleikkaamoon. Yksikään prikaati ei lähtenyt ruokalaan syömään jo valmista litkua ja puuroa. Vartijat eivät tajunneet mistään mitään: toisen, kolmannen, neljännen kerran he astuivat reippaasti parakkeihin käskemään meitä, sitten uhkaavasti ajamaan meitä ulos ja vihdoin lempeästi kutsumaan: ensi alkuun vain ruokalaan leipää hakemaan, katselmuksesta ei ollut puhettakaan.

Mutta kukaan ei lähtenyt. Kaikki makasivat täysissä pukeissa ja kengät jalassa ja olivat vaiti. Vain meidän, prikaatinpäälliköiden (minusta oli tuona kiihkeänä vuonna tullut työprikaatin päällikkö), oli vastailtava jotakin, sillä vartijat puhuivat vain meille. Mekin makasimme ja mutisimme pääpuolesta:

— Ei onnistu, päällikkö...

Ja tuo hiljainen yhtenäinen tottelemattomuus valtaa kohtaan — valtaa joka ei koskaan antanut kenellekään mitään anteeksi — ja sitkeä ajassa venyvä alistumattomuus tuntuivat pelottavammilta kuin juoksenteleminen ja karjuminen luotisateessa.

Viimein suostuttelu loppui, ja parakit teljettiin.

Seuraavina päivinä parakeista poistuivat vain päivystäjät: kantamaan makkipytyt ulos, hakemaan juomavettä ja hiiliä. Vain lääkintäosastossa makaavat saivat yhteisöltä luvan pysyä nälkälakon ulkopuolella. Ja vain lääkärit ja sanitäärit luvan tehdä työtä. Keittiö keitti kerran ja — kaatoi maahan, keitti toisen kerran ja vielä kerran kaatoi maahan ja sitten lakkasi keittämästä. Loiset taisivat ensimmäisenä päivänä näyttäytyä päällystölle, selittivät, etteivät mitenkään voi, ja — häipyivät.

Eivätkä isännät enää nähneet meitä eivätkä päässeet kurkistamaan sieluumme. Vartijoiden ja orjien väliin oli repeytynyt kuilu!

Niitä elämämme kolmea vuorokautta kukaan mukana olleista ei milloinkaan unohda. Me emme nähneet toisissa parakeissa olevia tovereitamme emmekä siellä makaavia hautaamattomia ruumiita. Mutta kaikkia meitä yhdisti autioituneen leirivyöhykkeen yli terässide.

Nälkälakkoa eivät aloittaneet kylläiset ihmiset, joilla on rasvavarasto ihonsa alla, vaan vuosikausia jokapäiväisen nälän ahdistamat laihat näääntyneet vangit, jotka vaivoin ovat saavuttaneet jonkinlaisen tasapainon ruumiissaan ja joilta sadankin gramman poisjääminen panee sisikunnan sekaisin. Ja viimeisillään olevat lakkoilivat muiden mukana, vaikka kolmen päivän nälkä saattoikin peruuttamattomasti tyrkätä hei-

dät kuolemaan. Ruoka josta olimme kieltäytyneet, jota olimme aina pitäneet kurjana, näytti nyt nälkiintyneen kiihottuneessa unessa yltäkylläisyyden järviltä.

Nälkälakon aloittivat ihmiset, joita vuosikymmeniä oli kasvatettu susien lain hengessä: "Kuole sinä tänään, niin minä kuolen huomenna!" Ja nyt he sitten olivat syntyneet uudelleen, kiivenneet löyhkäävästä rämeikköstään ja suostuneet mieluummin kuolemaan tänään kuin vielä huomennakin elämään tällaista elämää.

Parakkien huoneisiin asettui jonkinlainen juhlavan rakastava suhtautuminen toisiinsa. Kaikki ruuan rippeet, joita jollakulla sattui olemaan, varsinkin pakettien saajilla, kannettiin nyt yleiselle paikalle, levitetylle rievulle, ja sitten osaston yhteisestä päätöksestä osa ruuasta jaettiin, osa jätettiin huomiseksi. (Paketinsaajilla saattoi henkilökohtaisen muonan varastossa olla vielä melkoisesti ruokaa, mutta ensinnäkään varastoon ei ollut vyöhykkeen poikki menemistä, ja toiseksi kaikki eivät halunneet tuoda tänne rippeitään: hehän aikoivat kuntoutua nälkälakon jälkeen. Siksi nälkälakko juuri olikin epätasaisesti jakautuva koettelemus — niin kuin kaikkinainen vankeus yleensä — ja todellista urheutta osoittivat ne, joilla ei ollut mitään varalla eikä vähäisimpiäkään toiveita jälkeenpäin parannella kuntoaan.) Ja jos oli ryynejä, niitä keitettiin uunissa ja jaettiin lusikallisittain. Jotta tuli olisi palanut rivakammin, kerroslavereista kiskottiin lautoja. Sääliäkö valtion petiä, jos oma elämä saattaa katketa ennen huomista!

Mitä isännät tekisivät, sitä ei kukaan osannut ennustaa. Odotettiin, että jopa parakkien tulittaminen konepistooleilla torneista voi sekin alkaa uudelleen. Kaikkein vähiten me odotimme myönnytyksiä. Milloinkaan koko elämämme aikana emme olleet taistelemalla saaneet niiltä mitään — ja niinpä lakostamme huokuikin surullinen toivottomuus.

Mutta tuohon toivottomuuteen sisältyi jonkinlainen tyydytys. Me olimme tehneet hyödyttömän, epätoivoisen siirron, josta ei hyvää seuraisi — ja hyvä niin. Vatsaamme kiusasi nälkä, sydämiä riipoi, mutta jokin toinen, korkeampi tarve tuli tyydytetyksi. Niinä pitkinä nälkäisinä päivinä, iltoina, öinä kolme tuhatta ihmistä pohdiskeli itsekseen kolmea tuhatta tuomiotaan, kolmea tuhatta perhettään tai perheettömyyttään, sitä mitä jokaiselle oli tapahtunut, sitä mikä oli tulossa, ja vaikka sellaisessa rintakehien paljoudessa tunteen oli pakko kääntyä eri tavoilla, — myös suoranaista katumusta oli joillakin ja epätoivoa — niin sittenkin enemmistö oli taipuvainen ajattelemaan: näin pitääkin! kiusallakin! paha tästä seuraa mutta — hyvä onkin, että paha!

Tutkimaton laki sekin — joukkotunteen yhteislennon laki, aivan vastoin tervettä järkeä. Minä tunsin tuon lennon itsessäni selvästi. Minulla oli tuomiostani jäljellä enää vuosi. Olisi luullut minun surevan, murehtivan sitä, että menin mukaan tuohon soppaan, josta olisi vaikea selviytyä ilman uutta tuomiota. Kuitenkaan en katunut mitään. Painukaa helvetin kuuseen, antakaa sitten vaikka uusi tuomio!...

Seuraavana päivänä näimme ikkunasta, että ryhmä upseereja kulki parakilta toiselle. Joukkueen verran vartijoita availi ulko-oven, työntyi käytäviin, kurkisti huoneisiin ja kehotti (uudella tavalla, pehmeästi, ei entiseen tyyliin kuin elikoille): "Prikaatinpäälliköt ovelle!"

Meillä alkoi neuvottelu. Päätösvalta ei ollut prikaatinpäälliköiden vaan prikaatien käsissä. Kierrettiin osastosta toiseen, neuvottelemassa. Tilanteemme oli kaksipiippuinen: koputtelijat oli kitketty keskuudestamme, mutta joitakin epäiltiin yhä, jopa varmoja tapauksiakin oli — esimerkiksi liukas, rohkeana esiintyvä Mihail Generalov, autonkorjaajien työprikaatin päällikkö. Ja jo pelkkä elämän tuntemuskin sanoi, että monet tämän päivän lakkoilijoista, jotka olivat yhtyneet nälkälakkoon vapauden puo-

lesta, huomenna *murtuilevat* rauhaisan orjuuden vuoksi. Siksi lakkoa johtaneet (tietenkin heitä oli) eivät tulleet esille, eivät astuneet maanalaisuudesta. He eivät avoimesti ottaneet valtaa käsiinsä, ja prikaatinpäälliköt taas avoimesti sanoutuivat irti omastaan. Tästä syystä näytti siltä, että me lakkoilimme virran vietävinä, kenenkään johtamatta.

Viimein jossakin näkymättömissä syntyi päätös. Me prikaatinpäälliköt, kuusiseitsemän miestä, menimme eteiseen meitä kärsivällisesti odottelevan päällikön luo. (Se oli saman kakkosparakin eteinen, hiljakkoisen kuriparakin, josta metrotunnelin kaivaminen oli aloitettu, ja heidän käytävänsä alkupää oli vain muutaman metrin päässä kohtaamispaikastamme.) Me nojasimme seinään, painoimme katseemme ja jähmetyimme liikkumattomiksi. Me painoimme katseemme siksi, että liehakoivasti kukaan ei enää halunnut isäntiin katsoa, kun taas kapinallinen katse olisi ollut epäviisas teko. Me seisoimme kuin opettajainkokoukseen komennetut paatuneet huligaanit — rennoissa asennoissa, kädet taskuissa, pää kallella tai sivuun katsoen — kasvatusta uhmaavat, kovapintaiset, toivottomat.

Sen sijaan molemmista käytävistä tungeksi eteistä kohti vankilauma, ja etumaisten taakse piiloutuvat takimmaiset huutelivat, mitä halusivat: meidän vaatimuksiamme ja meidän vastauksiamme.

Upseerit taas, joiden olkaimissa oli sininen reunus, (tuttujen joukossa oli uusiakin, joita emme olleet aikaisemmin nähneet) muodollisesti näkivät vain prikaatinpäälliköt ja puhuivat näille. He käyttäytyivät pidättyvästi. He eivät enää pelotelleet meitä mutta eivät liioin vielä alentuneet tasavertaisuuden sävyyn. He sanoivat, että muka meidän etujemme mukaista oli lopettaa lakko ja nälkälakko. Siinä tapauksessa meille annetaan paitsi tämän päivän leipäannos myös — ennenkuulumatonta GULAGissa! — eilispäivän. (Miten he olivatkaan tottuneet siihen, että nälkäiset voi aina ostaa!) Mitään ei puhuttu rangaistuksista eikä meidän vaatimuksistamme, aivan kuin niitä ei olisi ollutkaan.

Vartijat seisoivat sivussa oikea käsi taskussa.

Käytävästä huudeltiin:

— Ampumiseen syyllisiä rangaistava!

— Parakeista poistettava lukot!

— Numerot poistettava!

Muissa parakeissa vaadittiin lisäksi: OSO-juttujen tutkimista uudelleen avoimissa oikeudenkäynneissä.

Ja me seisoimme kuin huligaanit rehtorin edessä — odottelemassa, milloin häneltä liikenisi aikaa.

Isännät lähtivät, ja jälleen parakin ovi lukittiin.

Vaikka nälkä oli jo näännyttänyt monia, ja päät olivat raskaita ja sumeita, parakissa ei kuulunut ainoatakaan ääntä, joka olisi vaatinut antamaan periksi. Kukaan ei katunut ääneen.

Arvailtiin, kuinka korkealle uutinen kapinastamme menisi. Sisäasiain ministeriössä tietenkin jo tiedettiin tai saataisiin tänään tietää, mutta — entä *Viiksi?* Sillä se teurastaja ei empisi ammuttaa meitä kaikkia, viittä tuhatta.

Illan suussa kuulimme lentokoneen surinaa jostakin läheltä, vaikka oli pilvinen ilma, kaikkea muuta kuin lentosää. Arvattiin, että joku vielä korkeampi oli saapunut.

Kokenut vanki ja GULAGin poika Nikolai Hlebunov, joka oli läheisissä väleissä prikaateihimme ja joka nyt yhdeksäntoista vuoden istumisen jälkeen oli järjestetty jonnekin keittiön vaiheille, liikuskeli sinä päivänä vyöhykkeellä ja ehti ja uskalsi tulla

heittämään vajaan kymmenen kilon pussin hirssiä meille ikkunasta. Hirssi jaettiin seitsemän prikaatin kesken ja sitten keitettiin yöllä, etteivät vartijat olisi päässeet yllättämään.

Hlebunov kertoi raskaan viestin: Kiinan muurin takana 2. leiripiste — ukrainalaisten — ei tukenut meitä. Ukrainalaiset olivat eilen ja tänään olleet työssä, aivan kuin mitään ei olisi tapahtunut. Aivan epäilemättä he olivat saaneet kirjelappumme ja kuulleet kahden päivän hiljaisuutemme ja rakennustyömaan nosturista näkivät kahden päivän autiutemme yöllisen ammunnan jälkeen — eivätkä tiellä kohdanneet meidän kolonniamme. Ja silti — eivät tukeneet!... (Jälkeenpäin saimme tietää, että nuoret pojat — heidän johtajansa, oikeaan politiikkaan vielä perehtymättömät — katsoivat, että Ukrainalla oli oma kohtalonsa, *moskoviiteista* erillinen. He jotka olivat olleet niin innokkaita aloittamaan luopuivat nyt meistä.) Meitä ei siis ollutkaan viisi tuhatta vaan ainoastaan kolme.

Ja toisen yön, kolmannen aamun ja kolmannen päivän nälkä raateli sisikuntaamme kynsillään.

Mutta kun tshekan miehet, nyt entistä monilukuisempina, kolmantena aamuna taas kutsuivat prikaatinpäälliköt eteiseen, ja me jälleen menimme ja seisoskelimme haluttomina, läpitunkemattomina ja naamaa käännellen, takanamme oli yhteispäätös: periksi ei anneta! Meihin oli jo ilmaantunut taistelun jatkuvuuden voima.

Ja isännät vain lisäsivät meidän voimiamme. Leiriin saapunut uusi virkamies sanoi näin:

— Peshtshanyin leirin hallinto *pyytää vankeja syömään.* Hallinto kuulee kaikkia valituksia. Se tutkii asiat ja poistaa hallinnon ja vankien välisen *konfliktin* syyt.

Emme kai vain kuulleet väärin? Meitä *pyydettiin syömään!* — eikä sanaakaan työstä. Me olimme hyökänneet vankilaan, rikkoneet ikkunoita ja lyhtyjä ja veitsi kourassa ajaneet vartijoita takaa — eikä se ollut kapinaa ollenkaan vaan kahden samanarvoisen osapuolen — hallinnon ja vankien — välinen *konflikti!*

Meidän tarvitsi vain kahdeksi päiväksi ja kahdeksi yöksi yhdistyä, niin jopa muuttui sielujemme vartijoiden äänensävy! Milloinkaan koko elämämme aikana — eikä ainoastaan vankeudessa vaan vapainakaan, ammattiyhdistyksen jäseninä — emme olleet kuulleet isäntiemme suusta noin maireita puheita!

Yhtä kaikki aloimme hajaantua vaiti — sillä *siinähän* ei kukaan voinut päättää. Eikä kukaan voinut edes luvata, että päätetään. Prikaatinpäälliköt lähtivät päätään kohottamatta ja kääntymättä katsomaan, vaikka erillisen leiripisteen päällikkö kutsui meitä nimeltä.

Se oli meidän vastauksemme.

Ja parakki telkeytyi lukkojen taakse.

Ulkoapäin se näytti isännistä yhtä mykältä ja luoksepääsemättömältä kuin ennenkin. Mutta sisällä osastoissa alkoi myrskyisä neuvotteleminen! Kiusaus oli liian suuri! Sävyn pehmeys tehosi vaatimattomiin vankeihin paremmin kuin mitkään uhkaukset. Nyt kuului ääniä, jotka vaativat suostumaan. Mitä enempää saatoimme todellakaan saavuttaa?...

Olimme väsyneitä! Meillä oli nälkä! Salaperäinen laki, joka oli yhdistänyt tunteemme ja kantanut yhtä ylemmäksi, alkoi nyt lepattaen painua alemmaksi.

Mutta avautui myös sellaisia suita, jotka olivat olleet vuosikymmeniä kiinni purtuja, jotka olivat koko elämänsä ajan pysyneet vaiti — ja olisivat olleet vaiti kuolemaansa saakka. Heitä kuuntelivat tietenkin myös hävittämättä jääneet koputtelijat. Nuo soimaan heränneen, muutamaksi hetkeksi saadun äänen vetoomukset (meidän

huoneessamme Dmitri Paninin) oli sitten sovitettava uudella tuomiolla, silmukalla vapaudesta värähtäneessä kaulassa. Pakkoa ei ollut, ensimmäisen kerran kurkun kielet tekivät sitä, mitä varten ne oli luotu.

Antaako periksi nyt? — se merkitsi kunniasanan varaan antautumista. Kenen kunniasanan? — vanginvartijoiden, leirikoirien. Milloin he ovat pitäneet edes yhden sanansa?! — niin pitkälti kuin vankiloita ja leirejä on ollut?

Jo kauan sitten laskeutunut kärsimysten, mielipahan, pilkan sakka nousi. Ensimmäisen kerran olemme astuneet oikealle tielle ja — jo on annettava periksi? Ensimmäisen kerran olemme tunteneet itsemme ihmisiksi ja — kiireesti antauduttava? Hilpeä häijy kevyt vihuri puhalsi meihin ja kylmäsi hieman: jatketaan! jatketaan! Vielä niillä on toinen ääni kellossa! Antavat periksi! (Mutta milloin ja missä asiassa heitä voi uskoa? Se kuitenkin jäi epäselväksi. Kas siinä sorrettujen kohtalo: heidän on pakko *uskoa* ja antaa periksi...)

Ja taas tuntuivat kotkan siivet lyövän — meidän yhteisen kaksisataisen tunteemme kotkan! Se lähti liitelemään!

Mutta me kävimme pitkäksemme, säästelläksemme voimiamme, yritimme liikkua mahdollisimman vähän ja olla puhumatta turhista asioista. Meillä oli tarpeeksi tekemistä — ajattelemisessa.

Viimeiset murenat olivat jo aika päiviä loppuneet parakista. Kukaan ei enää keittänyt eikä jakanut mitään. Yleisen vaitiolon ja liikkumattomuuden keskeltä kuuluivat vain tiiviisti ikkunasta tähystävien nuorten äänet: he kertoivat meille kaikesta vyöhykkeellä tapahtuvasta liikehdinnästä. Me ihailimme tuota kahdenkymmenen ikäistä nuorisoa, sen nälkiintynyttä valoisaa innostusta, sen päättäväisyyttä kuolla vasta alkamassa olevan elämän kynnykselle mieluummin kuin antautua! Olimme kateellisia siitä, että meidän aivoihimme totuus tuli liian myöhään, kun selän nikamat olivat jo luutuneet köyrylle luokille.

Luulenpa, että voin jo nyt mainita Janek Baranovskin, Volodja Trofimovin ja viilaaja Bogdanin.

Ja äkkiä, juuri kolmannen päivän kallistuessa iltaan, kun laskeva aurinko oli ilmaantunut puhdistuneelle länsitaivaalle, tähystäjät huudahtivat kiihkeän harmistuneesti:

— Yhdeksikköparakki!... Yhdeksikkö on antanut periksi!... Yhdeksikkö menee ruokalaan!

Me hyppäsimme kaikki ylös. Toisen sivun huoneista juostiin meidän puolelle. Ristikoiden takaa, ylä- ja alapeteiltä, kontallamme ja toisten olan yli katselimme jähmettyneinä tuota murheellista saattoa.

Kaksisataa viisikymmentä kurjaa olentoa — muutenkin mustia ja laskevaa aurinkoa vasten entistäkin mustempia — laahusi viistoon vyöhykkeen poikki pitkänä alennuksen nöyryyttämänä jonona. He kulkivat vilahdellen auringon editse, venähtäneenä säännöttömänä loputtomana ketjuna, aivan kuin takimmaiset olisivat harmitelleet sitä, että etumaiset olivat lähteneet, ja olisivat vain haluttomasti seuranneet. Joitakin kaikkein heikenneimpiä talutettiin kainalosta tai käsivarresta, ja heidän epävarma kävelynsä sai näyttämään siltä, kuin joukko taluttajia olisi ohjaillut sokeiden laumaa. Ja lisäksi monilla oli kattila tai muki kädessä, ja nuo kurjat leiriastiat, — niiden mukaan ottamisen motiivina oli laskelmointi ilta-ateriasta, joka olisi liian runsas supistuneeseen mahalaukkuun kerralla nieltäväksi, — nuo kädessä eteen viedyt astiat, kuin ropoa pyytävien kerjäläisten, olivat erityisen loukkaava, erityisen orjamainen ja erityisen liikuttava näky.

Minä tunsin itkeväni. Pyyhkäistessäni kyyneleitä vilkaisin ja näin, että tovereillanikin oli kyyneleet silmissä.

Parakki n:o 9:n sana oli ratkaiseva. Juuri heidän parakissaan jo neljättä vuorokautta — tiistai-illasta — makasi kuolleita.

He menivät ruokalaan, ja se merkitsi, että leipäannoksesta ja puurosta he olivat päättäneet antaa murhaajille anteeksi.

Yhdeksikköparakki oli nälkäinen parakki. Siinä asui pelkkiä sekatyöprikaateja, harvat saivat paketteja. Siellä oli monia viimeisilleen menneitä. Ehkä he antautuivat, ettei olisi tullut lisää ruumiita?...

Me hajaannuimme vaiti ikkunoiden luota.

Ja nyt minä opin tietämään, mitä puolalainen ylpeys merkitsee — ja mistä heidän uhrautuvat kapinansa johtuivat. Jo mainitsemani puolalainen insinööri Juri Vengerski kuului nyt meidän prikaatiimme. Hän istui viimeistä kymmenettä vuottaan. Kukaan ei ollut ikänä kuullut hänen korottavan ääntään — ei silloinkaan kun hän oli työnjohtajana. Hän oli aina hiljainen, kohtelias, pehmeä.

Mutta nyt hänen kasvonsa vääristyivät. Vihaisesti, halveksivasti, tuskaisesti hän kiivaasti käänsi päänsä poispäin ollakseen näkemättä tuota armopalan hakuun matkaavaa kulkuetta, ryhdistäytyi ja terävällä äänellä huusi:

— Prikaatinpäällikkö! Älkää herättäkö minua iltaruokailuun! Minä en tule!

Hän kapusi yläpetilleen, kääntyi kasvot seinään päin — eikä noussut. Me lähdimme yöllä syömään, mutta hän ei noussut! Hän ei saanut paketteja, hän oli yksin, hän oli aina nälissään mutta — ei noussut. Höyryävän puuron näkeminen ei kyennyt häivyttämään häneltä toista näkyä — aineetonta Vapautta!

Jos me kaikki olisimme olleet yhtä ylpeitä ja lujia — mikä tyranni olisi kestänyt?

* * *

Seuraava päivä, tammikuun 27:s, oli sunnuntai. Mutta meitä ei ajettu työhön — kuromaan kiinni (vaikka päällystöä tietenkin kaiveli suunnitelman takia) — vaan meitä ruokittiin vain, annettiin leipää aikaisemmasta ja päästettiin vyöhykkeelle maleksimaan. Kaikki kiersivät parakista toiseen, kertoilivat, miten nämä päivät olivat keneltäkin menneet, ja kaikki olivat juhlamielellä, aivan kuin olisimme voittaneet emmekä hävinneet. Ja lempeät isännät lupasivat vielä kerran, että kaikki *lailliset* pyynnöt täytetään. (Mutta: kuka tiesi ja määritteli, mikä oli laillista?...)

Mutta sitten kohtalokas pikkuseikka: muuan Volodka Ponomarev, narttu joka kaikki lakkopäivät oli ollut joukossamme ja kuullut monia puheita ja nähnyt monia ilmeitä, *pakeni vartiotupaan.* Se merkitsi: hän pakeni kavaltamaan ja ollakseen vyöhykkeen ulkopuolella turvassa veitseltä.

Minä sisällytin tuohon Ponomarevin pakoon kriminaalien maailman koko olemuksen. Heidän kuviteltu jalomielisyytensä on kastin sisäistä keskinäistä avuliaisuutta. Mutta jouduttuaan vallankumouksen pyörteeseen he ehdottomasti menettelevät katalasti. He eivät saata ymmärtää mitään periaatteita, voimaa vain.

Saattoi arvata, että alullepanijoiden vangitsemisia valmisteltiin. Mutta ilmoitettiin, että päinvastoin— Karagandasta, Alma-Atasta ja Moskovasta oli saapunut komissioita, jotka ryhtyisivät selvittelemään. Jähmeään harmaaseen pakkaseen nostettiin pöytä katselmuskentälle keskelle leiriä, ja sen taakse istuutui joitakin päälliköitä valkoisissa puoliturkeissaan ja huovikkaissaan, ja he kehottivat tulemaan esittämään valituksia. Monet menivätkin puhumaan. Merkittiin muistiin.

Ja tiistaina iltasoiton jälkeen koottiin prikaatinpäälliköt — "esittämään valituksia". Todellisuudessa tuo neuvottelu oli vain uusi kataluus, urkkimisen muoto: tiedettiin, miten paljon vangeilla oli sydämellään, ja annettiin puhua suunsa puhtaaksi, että sitten voitaisiin vangita varmemmin.

Se oli minun viimeinen päiväni työprikaatin päällikkönä: minussa kasvoi nopeasti hoitamaton kasvain, jonka leikkaamista olin jo pitkään lykkäillyt ajankohtaan, jossa se leirimielessä olisi "edullista". Tammikuussa ja varsinkin nälkälakon kohtalokkaina päivinä kasvain päätti puolestani, että nyt oli edullinen hetki, ja kasvoi miltei tunti tunnilta. Heti kun parakit oli avattu, minä kävin näyttämässä lääkäreille, ja minut määrättiin leikattavaksi. Nyt raahauduin tuohon viimeiseen neuvotteluun.

Se pidettiin saunan eteisessä — avarassa huoneessa. Parturinpaikkojen seinustalle oli nostettu presidiumin pitkä pöytä, ja sen takana istui MVD:n eversti, muutamia everstiluutnantteja, loput pienempiä ja vihdoin oma leiripäällystömme, joka aivan hukkui toiseen riviin, heidän takanaan. Niin ikään muiden takana istuivat muistiinmerkitsijät — koko tilaisuuden ajan he tekivät kiireisiä muistiinpanoja, ja ensimmäisestä rivistä vielä toisteltiinkin heille puhujien nimiä.

Joukosta erottui muuan erikoisosaston tai Elinten everstiluutnantti — erittäin vikkelä, älykäs, tiukkaotteinen konna, jolla oli korkea kapea pää ja joka tuon ajattelunsa tiukkuuden ja kasvojensa kapeuden vuoksi ei tuntunut tylsämielisten virkamiesten laumaan kuuluvankaan.

Prikaatinpäälliköt esiintyivät vastahakoisesti, heitä miltei kiskottiin sankoista riveistä — seisaalleen. Niin pian kuin he alkoivat puhua jotakin, heidät keskeytettiin ja kehotettiin selittämään: mistä syystä tapetaan *ihmisiä?* Mitä tavoitteita lakolla oli? Ja jos kovan onnen prikaatinpäällikkö yritti jotenkin vastata noihin kysymyksiin — miksi tapettiin ja mitä vaatimuksia — koko parvi hyökkäsi heti hänen kimppuunsa: *mistä* te sen tiedätte? siispä teillä on yhteyksiä *banditteihin?* Siinä tapauksessa ilmoittakaa heidän nimensä!!

Näin jalomielisesti ja aivan tasa-arvoisuuden pohjalta he selvittelivät meidän vaatimustemme "laillisuutta"...

Varsinkin korkeakalloinen everstiluutnantti-konna pyrki erityisesti keskeyttelemään puhujia, ja hän osasi totisesti hyvin käytellä kieltään, ja lisäksi hänen etunaan meihin nähden olivat täysin vapaat kädet. Terävillä keskeyttämisillään hän eliminoi kaikki puheenvuorot, ja alkoi syntyä jo sellainen sävy, että kaikesta syytettiin meitä kun taas me puolustauduimme.

Minussa nousi halu ja tahto murtaa tuo asiaintila. Pyysin puheenvuoron ja ilmoitin nimeni (se toistettiin kuin kaiku muistiinmerkitsijälle). Minä nousin penkiltä istumasta tietäen, että tänne kokoontuneista tuskin kukaan pystyi minua nopeammin työntämään kieliopillisesti viimeisteltyä virkettä hampaidensa välistä. Eräästä asiasta minulla vain ei ollut aavistustakaan — mitä minä voisin heille sanoa? Kaiken näille sivuille kirjoitetun, jonka olimme kokeneet ja ajatelleet pakkotyön vuosina ja nälkälakon päivinä, olisi voinut sanoa yhtä hyvin orangeille kuin heille. He kävivät yhä venäläisistä ja ymmärsivät vielä jotenkuten yksinkertaisia venäjänkielisiä lauseita kuten "saanko tulla?", "sallitteko puhutella?" Mutta kun he istuivat tuolla tavalla pitkän pöydän takana vierekkäin ja tarjosivat nähtäväksemme yksitoikkoisen ajatuksettomia, valkoisia kylläisiä hyvinvoivia naamojaan, oli aivan selvää, että he olivat kaikki jo ajat sitten muovautuneet erikoislaatuiseksi biologiseksi tyypiksi ja että viimeinen sanallinen side väliltämme oli toivottomasti katkeamassa ja että jäljellä oli enää yksi side — luoti.

Pitkäkalloinen vain ei vielä ollut kaikonnut orangien maailmaan, hän kuuli ja tajusi erinomaisesti. Heti ensimmäisten sanojeni jälkeen hän yritti tyrmätä minut. Alkoi kaikkien huomion vangitseva kilvoittelu salamannopeiden repliikkien heittelemisessä:

— Missä olette työssä?

(Sopii kysyä, eikö ole samantekevää, missä olen työssä!)

— Koneverstailla! nakkaan olkani yli ja entistä nopeammin ajelen varsinaista lausettani.

— Sielläkö missä *veitset* tehdään? hän iskee minua suoraan.

— Ei, torjun viistoon, — vaan siellä missä *käveleviä kaivukoneita* korjaan! (En tiedä itsekään, mistä ajatus niin nopeasti ja selkeänä ilmaantuu.)

Ja sitten jatkan, jatkan, ennen kaikkea opettaakseni heidät olemaan vaiti ja kuuntelemaan.

Mutta Vahti väijyy pöydän takana ja äkkiä näykkäisee alhaalta ylöspäin:

— *Bandiititko* ovat teidät tänne delegoineet?

— Ei vaan *te* kutsuitte! sivallan häntä riemuissani ja jatkan, jatkan puhettani.

Pari kertaa hän vielä loikkaa esille mutta hiljenee sitten lyötynä. Minä olen voittanut.

Voittanut mutta — mitä varten? Yksi vuosi! Vain vuosi on minulla jäljellä ja ahdistaa. Eikä kieleni käänny sanomaan heille sitä, minkä he ansaitsisivat kuulla. Minä voisin nyt pitää kuolemattoman puheen, mutta — huomenna minut teloitettaisiin ampumalla. Ja pitäisinhän minä sen silläkin uhalla — jos vain minun ääneni radioitaisiin kautta maailman! Ei, liian pieni yleisö.

Enkä minä sano heille, että meidän leirimme ovat malliltaan fasistisia ja ovat oire vallan turmeltumisesta. Minä tyydyn ärsyttämään heidän eteenpäin työntyviä neniään palaneenkäryllä. Tiedän että pöydän takana istuvien joukossa on saattovartiojoukkojen komentaja, ja niinpä alankin parkua saattovartiomiesten kunnotonta käytöstä, sitä että he ovat menettäneet *neuvostosoturin* kasvot ja auttavat raunioittamaan tuotantotoimintaa ja päälle päätteeksi ovat karkeita kolloja ja murhamiehiä myös. Sitten kuvailen leirin vartiointihenkilökunnan kiristäjäkoplaksi, joka pakottaa vangit varastelemaan heille rakennustyömailta (niin asia onkin, mutta se vain alkaa paikalla istuvista upseereista). Ja millainen vinoon kasvattava vaikutus tällä onkaan ojentumishaluisiin vankeihin!

En itsekään pidä puheestani, ainoa siitä koituva hyöty on tahdin määrääminen.

Valloitetun hiljaisuuden keskeltä nousee prikaatinpäällikkö T. ja hitaasti, miltei mongertaen — joko se johtuu voimakkaasta kiihtymyksestä, tai sitten se on synnynnäistä — sanoo:

— Minä olin ennen samaa mieltä... kun toiset vangit sanoivat... että me elämme kuin koirat...

Presidiumin Vahti höristää korviaan. T. vatkaa lakkia käsissään, pulipää pakkotyövanki, ruma, kasvot julmassa irvessä, niin vaikea hänen on löytää oikeita sanoja...

— Mutta nyt näen, että olin väärässä...

Vahti kirkastuu.

— Me elämme paljon huonommin kuin koirat! — T. käännähtää väkevästi ja nopeasti, ja kaikki huoneessa istuvat prikaatinpäälliköt jännittyvät. — Koiralla on yksi numero kaulapannassaan, mutta meillä on neljä. Koiralle syötetään lihaa mutta meille kalanruotoja. Koiraa ei panna karsseriin! Koiraa ei ammuta torneista! Koiralle ei läntätä *kahtakymmentäviittä!*

Nyt hänet saa vaikka keskeyttääkin — hän on sanonut tärkeimmän.

Tshernogorov nousee ja esittäytyy entiseksi Neuvostoliiton sankariksi, vielä toinen prikaatinpäällikkö nousee, puhuvat rohkeasti, kiihkeästi. Presidiumissa toistetaan sinnikkäästi ja painokkaasti heidän nimiään.

Mitä jos tämä kaikki koituu meidän tuhoksemme, pojat... Tai ehkäpä vain näistä pään iskuista kirottu seinä sortuukin.

Neuvottelu päättyy tasapeliin.

Muutamia päiviä on hiljaista. Komissiota ei enää näy, ja kaikki kulkee leiripisteessä rataansa niin rauhaisasti, kuin ei mitään olisi ollutkaan.

Saattovartio vie minut sairaalaan ukrainalaisten leiripisteeseen. Minä olen ensimmäinen, joka viedään sinne sitten nälkälakon, ensimmäinen viestintuoja. Kirurgi Jantshenko, jonka on määrä leikata minut, kutsuu minut tutkittavaksi, mutta hänen kysymyksensä ja minun vastaukseni eivät liity kasvaimeeni. Hän suhtautuu kasvaimeeni piittaamattomasti, ja olen iloinen siitä, että saan noin luotettavan lääkärin. Hän kyselee kyselemistään. Hänen kasvonsa ovat tummat yhteisestä kärsimyksestämme.

Miten eri mittakaavassa koemme samat asiat mutta eri elämässä! Esimerkiksi tämä kasvain, ilmeisesti syöpä — millainen isku se olisikaan vapaudessa, miten paljon tunnekuohuja, lähimmäisten kyyneleitä se aiheuttaisikaan. Mutta täällä, jossa päät niin helposti irtoilevat ruumiista, tämä samainen kasvain on vain — syy saada makailla, minä en sitä paljoa ajattelekaan.

Makaan sairaalassa tuona verisenä yönä haavoittuneiden ja rampautettujen parissa. On vartijoiden veriseksi puuroksi hakkaamia — heillä *ei ole mitään millä* maata, kaikki on raadeltu. Erityisen petomaisesti hakkasi eräs kookas vartija — metalliputkella (muisti, muisti! — nimeä en nyt muista). Joku oli jo kuollut vammoihinsa.

Mutta uutinen seuraa toista: "venäläisessä" leiripisteessä on alkanut rankaiseminen. Nelisenkymmentä ihmistä on vangittu. Uuden kapinan pelossa se tehtiin näin: viimeiseen päivään saakka kaikki oli entiseen tapaan hyväntahtoista, saattoi uskoa, että isännät selvittelivät, kuka heistä siellä oli syyllinen. Vasta valittuna päivänä, kun prikaatit jo kulkivat portista, vangit huomasivat, että heidät otti huostaansa kaksinkolminkertaistettu saattovartio. Oli päätetty napata uhrit niin, ettemme me voisi auttaa toisiamme ja ettei parakkien tai rakennustyömaan seinistä olisi apua meille. Kun kolonnat oli viety leiristä ja levitetty arolle mutta kukaan ei vielä ollut ehtinyt kohteeseen, saattovartion päälliköt komensivat: "Seis! Aseet — taisteluvalmius! Patruuna pesään! Vangit, istukaa! Istukaa — ellei totella, lasken kolmeen ja avaan tulen! Kaikki istukaa!"

Ja taas, niin kuin viime vuoden loppiaisena, olivat orjat avuttomina ja petettyinä kahleissa hangella. Ja silloin upseeri levitti paperin ja alkoi lukea nimiä ja numeroita, niiden joiden oli noustava ja voimattomasta laumasta siirryttävä ketjun ulkopuolelle. Ja tuon muutaman kapinoitsijan pikkuryhmän eri saattovartio vei takaisin tai maija tuli hakemaan. Ja käymistilan käyteaineista vapautettu lauma komennettiin ylös ja ajettiin työhön.

Näin kasvattajamme tekivät meille selväksi, voiko heihin missään asiassa ikänä luottaa.

Myös päiväksi autioituneelta leiripisteen vyöhykkeeltä *nypittiin* vankilaan. Ja vangitsemiset pyrähtivät helposti yli nelimetrisen muurin, jota lakko ei ollut millään pystynyt ylittämään, ja alkoivat nokkia ukrainalaista leiripistettä. Juuri minulle määrätyn leikkauksen aattona vangittiin myös kirurgi Jantshenko, joka niin ikään vietiin tyrmään.

Vangitsemiset tai kuljetukseen ottamiset — eroa oli vaikea tehdä — jatkuivat nyt jo

ilman alun varotoimenpiteitä. Kahden-kolmenkymmenen ihmisen pikkukuljetuksia läheteltiin jonnekin. Ja äkkiä helmikuun 19:ntenä alettiin koota valtavaa seitsemänsadan ihmisen kuljetuserää. Erikoiskurin erää: matkaan lähetettävät pantiin leiristä lähdettäessä käsirautoihin. Kohtalon rangaistus! *Moskoviitteja* auttamasta varoneita ukrainalaisia lähti tuohon kuljetukseen vielä sankemmin kuin meitä.

Tosin juuri ennen lähtöä he tekivät kunniaa meidän murretulle lakollemme. Uusi puutyökombinaatti, joka itsekin jostakin syystä oli kokonaan puurakenteinen (Kazahstanissa jossa ei ole metsiä mutta kiveä runsaasti!), syttyi selvittämättömistä syistä (tiedän varmasti, että se oli tuhopoltto) useasta kohdasta yhtä aikaa — ja kahdessa tunnissa paloi kolme miljoonaa ruplaa. Ammuttavaksi vietäville se oli kuin viikingin hautajaiset — muinainen skandinaavinen tapa sankarin myötä polttaa tämän laivakin.

Makaan leikattujen potilaiden huoneessa. Olen yksin osastolla: sellainen mylläkkä, että ketään ei oteta sisälle, sairaala on lamaantunut. Minun huoneeni — parakin päätyhuoneen — ulkoseinustalla on ruumishuoneen mökki, jossa jo ties monettako päivää makaa tapettu tohtori Kornfeld, jota kukaan ei jouda hautaamaan. (Aamulla ja illalla tarkistuslaskennan loppupäähän ehtinyt vartija pysähtyy huoneeni kynnykselle ja yksinkertaistaakseen laskemista yhdistää syleilevällä käden heilautuksella ruumishuoneen ja minun huoneeni: "Ja *täällä* kaksi." Ja merkitsee levyynsä.)

Pavel Boronjuk, joka myös on kutsuttu suureen kuljetukseen, murtautuu kaikkien ketjujen lävitse ja tulee halaamaan minua hyvästiksi. Ei vain meidän leirimme vaan koko maailmankaikkeus näyttää meistä järkkyvän, myrskyn riepottamalta. Meitä heitellään, emmekä me tajua, että vyöhykkeen ulkopuolella kaikki on niin kuin ennenkin — jähmettynyttä ja hiljaista. Me tunnemme keinuvamme valtavilla aalloilla, tunnemme jalkojemme alla olevan jotakin uppoavaa, ja jos joskus tapaamme, niin — aivan toisessa maassa. Mutta varmuuden vuoksi — hyvästi, ystävä! Hyvästi, ystävät!

* * *

Menossa oli uuvuttava tylsä vuosi — minun viimeinen vuoteni Ekibastuzissa ja Stalinin ajan viimeinen vuosi Arkkipelagissa. Vain muutamia harvoja tyrmässä käytettyjä palautettiin vyöhykkeelle — todisteita ei löydetty. Mutta monia monia, joihin olimme niinä vuosina tutustuneet ja joista olimme oppineet pitämään, vietiin pois: kuka uuteen tutkimukseen ja tuomiolle; kuka eristysvankeuteen lähtemätön kruksi papereissaan (vaikka vanki aika päivää olisi muuttunut enkeliksi); kuka Dzhezkazganin kaivoksiin; ja oli jopa "psyykkisesti vajaakuntoisten" kuljetuskin — siihen pistettiin vitsiniekka Kishkin, ja lääkärit järjestivät nuoren Volodja Gershunin.

Lähteneiden tilalle ryömi "säilytys"-sellistä yksitellen koputtelijoita: aluksi arasti, pälyillen, sitten yhä röyhkeämmin. Vyöhykkeelle palasi myös "ostettava narttu" Volodja Ponomarev, ja tästä tavallisesta viilaajasta tuli nyt pakettiosaston esimies. Kovaosaisten perheiden keräilemien kallisarvoisten murenien perille toimittamisen vanha tshekan mies Maksimenko uskoi paatuneen varkaan tehtäväksi!

Operatiivivaltuutetut kutsuivat taas huoneeseensa niin paljon kuin halusivat ja keitä vain halusivat. Se oli tukahduttava kevät. Kaikki joiden sarvet tai korvat törröttivät huomiotaherättävästi kiirehtivät kyyristymään ja piilottamaan ne. Minä en palannut enää työprikaatin päällikön virkaan (prikaatinpäälliköitäkin oli jo riittämiin), vaan minusta tuli valimon aputyömies. Sinä vuonna jouduttiin tekemään lujasti töitä, ja syy oli seuraava. Ainoana myönnytyksenä kaikkien pyyntöjemme ja toiveidemme

murskaamisen jälkeen leirin hallinto antoi meille *itsekannattavuuden* eli järjestelmän, jossa meidän tekemämme työ ei yksinkertaisesti kadonnut GULAGin kyltymättömään kitaan vaan arvioitiin, minkä jälkeen 45 % siitä katsottiin meidän *ansioksemme* (loput meni valtiolle). Tuosta "ansiosta" leiri kahmi itselleen 70 % saattovartioston, koirien, piikkilangan, BURin, operatiivivaltuutettujen sekä kuri-, sensuuri- ja kasvatusupseerien ylläpitoon, — kaiken mitä ilman me emme olisi voineet elää — mutta loput 10—30 % yhtä kaikki vietiin vangin henkilökohtaiselle tilille, ja vaikkei kaikkea niin osan noista rahoista (ellet ollut syyllistynyt mihinkään, ellet ollut myöhästynyt, ellet ollut käyttäytynyt karkeasti, ellet ollut tuottanut päällystölle pettymystä) voi kuukausittain vaihtaa uudeksi leirivaluutaksi — *bon*eiksi — ja noita boneja sitten törsätä. Ja järjestelmä oli rakennettu sellaiseksi, että mitä enemmän vuodatit hikeä ja annoit vertasi, sitä lähemmäksi kolmeakymmentä prosenttia pääsit, mutta jos taas puursit liian vähän, koko työsi meni leirin hyväksi, ja sinä sait pitkän nenän.

Ja enemmistö — voi tätä meidän historiamme *enemmistöä,* varsinkin kun se luodaan *poistamisilla!* — enemmistö oli henkeähaukkovan iloissaan tällaisesta johdon *myönnytyksestä* ja pani nyt terveytensä työhön, kunhan vain sai ostaa kanttiinista maitojauhetta, margariinia ja kurjia karamelleja tai "kaupallisesta" ruokalasta tilata itselleen toisen illallisen. Ja koska työn tuottavuus laskettiin prikaateittain, niidenkin, jotka eivät olisi halunneet vaihtaa terveyttään margariiniin, oli pakko tehdä se, jotta toverit olisivat ansainneet.

Myös elokuvia alettiin vyöhykkeelle tuoda paljon aikaisempaa useammin. Niin kuin leireissä, maaseudulla ja syrjäkylissä aina, katsojaa halveksivasti filmin nimeä ei ilmoitettu etukäteen — eihän siallekaan ennalta ilmoiteta, mitä sen kaukaloon kaadetaan. Joka tapauksessa vangit — etteivät vain samat, jotka talvella niin sankarillisesti olivat nälkälakossa?! — tungeksivat nyt valtaamassa paikkoja jo tuntia ennen, kuin ikkunoitakaan vielä oli peitetty, — ollenkaan välittämättä siitä, oliko elokuva katsomisen arvoinen.

Leipää ja sirkushuveja!... Niin ikivanhaa, että tuntuu nololta toistaakaan...

Ihmisiä ei voinut moittia siitä, että niin monen vuoden nälän jälkeen he halusivat syödä kylläkseen. Mutta samaan aikaan kun me söimme kylläksemme täällä, niitä meidän tovereitamme, jotka olivat keksineet nousta taisteluun tai jotka tammikuun päivinä olivat parakeissa huutaneet "emme antaudu!" tai jotka eivät edes olleet sekaantuneet mihinkään, tuomittiin nyt jossakin; joitakin teloitettiin ampumalla, toisia vietiin eristysvankiloihin kärsimään uutta tuomiota, kolmansia piinattiin yhä uusilla tutkimuksilla, paiskattiin opetusmielessä selleihin, joiden seinät olivat kirjavinaan kuolemaan tuomittujen risteistä, ja joku käärmemäinen majuri astui heidän selliinsä ja hymyili lupaavasti: "Ahaa, Panin! Muistanhan minä. Te *esiinnytte* meidän jutussamme. Kyllä me *kirjaamme* teidät!"

Mainio sana — *kirjata!* Kirjata voi tuonpuoleiseen, kirjata voi vuorokaudeksi karsseriin ja käytettyjen housujen luovuttamisen voi senkin — kirjata. Mutta ovi paukahti kiinni, käärme lähti arvoituksellinen hymy huulillaan, kun taas sinun sopii nyt arvailla, kuukausi maata valveilla, kuukausi takoa päätä kivimuuriin — että millähän tavalla ne aikovat sinut kirjata?...

Vain siitä kertominen on helppoa.

Äkkiä Ekibastuzissa koottiin vielä noin kahdenkymmenen miehen pikku kuljetuserä. Jotenkin outo erä. Heidät koottiin hoppuilematta, ilman erityisempiä ankaruuksia, eristämättä — milteipä samalla tavalla kuin kootaan vapautettavia. Mutta kenelläkään heistä ei tuomion päättyminen vielä häämöttänyt. Eikä heidän joukossaan ollut

ainoatakaan vannoutunutta vankia, jota isännät rääkkäävät karssereilla ja *kureilla,* ei, he olivat kaikki *hyviä* vankeja, hyvien kirjoissa: samainen liukas itsevarma autonkorjaajien työprikaatin päällikkö Mihail Mihailovitsh Generalov, viekkaan yksinkertainen konetyöprikaatin päällikkö Belousov, teknologi-insinööri Gultjaev ja erittäin luotettava, tyyni, valtiomiehen näköinen moskovalainen suunnittelija Leonid Raikov; sekä viehättävä rasvalättynaamainen sorvaaja "hyvää pataa" -Zhenka Miljukov; edelleen toinen sorvaaja, gruusialainen Kokki Kotsherava, suuri totuuden rakastaja, joukon edessä kiivas oikeudenmukaisuuden puolustaja.

Minne ihmeeseen heidät vietiin? Koostumuksesta näki, ettei ainakaan eristysvankilaan. "Teidät viedään hyvään paikkaan! Teistä tehdään luottovankeja!" heille sanottiin. Mutta kenessäkään heistä ei näkynyt vilahdustakaan ilosta. He pudistelivat alakuloisesti päätään, keräilivät haluttomasti tavaroitaan, ei paljoa puuttunut, että he olisivat olleet valmiit jättämään ne tänne. He olivat piestyn ja kurjan näköisiä. Olivatko he todella niin ihastuneita rauhattomaan Ekibastuziin? He hyvästelivätkin jotenkin elottomin huulin, epätodellinen sävy äänessään.

Heidät vietiin.

Ei ehditty vielä kunnolla unohtaa heitä, kun kolmen viikon päästä kiertää huhu: heidät tuotiin takaisin! Takaisin? Kyllä. Kaikkiko? Kaikki... Mutta he kyykkivät esikuntaparakissa eivätkä halua mennä parakkiinsa.

Vain tämä pieni viiva tarvittiin, jotta Ekibastuzin kolmituhantinen lakko olisi ollut täydellinen, — kavaltajien lakko!... Siksi he siis olivat niin haluttomia lähtemään! Tutkijaviranomaisten työhuoneissa, *kaataessaan* ystäviämme ja allekirjoittaessaan Juudaksen pöytäkirjojaan, he toivoivat, että kaikki myös jäisi kammion hiljaisuuteen. Sillä niinhän meillä on ollut vuosikymmeniä: poliittinen ilmianto katsotaan kiistattomaksi asiakirjaksi, eikä salaisen avustajan henkilöllisyyttä milloinkaan paljasteta. Mutta meidän lakkoomme liittyi jotakin — välttämättömyys puolustella ylemmilleen? — joka pakotti isännät järjestämään jossakin Karagandassa suuren juridisen oikeudenkäynnin. Ja eräänä päivänä *nämä* napattiin, ja — katsottuaan toisiaan levottomiin silmiin he saivat tietää, että he olivat lähdössä todistajiksi oikeudenkäyntiin. Ja mitäpä he oikeudenkäynnistä mutta — he tunsivat GULAGin sodan jälkeisen määräyksen: tilapäisesti muualle kuljetettu vanki on palautettava aikaisempaan leiriinsä. Heidät oli poikkeustapauksina luvattu jättää Karagandaan! Ja jokin määräys oli kirjoitettukin mutta väärin, virheellisesti — ja Karaganda kieltäytyi ottamasta heitä vastaan.

Ja niinpä he olivatkin nyt kolme viikkoa matkustelleet. Heitä oli ajettu Stolypin-vaunuista kauttakulkuvankiloihin ja kauttakulkuvankiloista Stolypin-vaunuihin, heille oli karjuttu "maahan istumaan!", heille oli tehty ruumiintarkastuksia, heiltä oli takavarikoitu tavaroita, heitä oli ajettu saunaan ja ruokittu sillillä eikä heille ollut annettu vettä — juuri niin kuin tavallisia, ei hyvätapaisia vankeja näännytetään. Sitten heidät oli saattovartion vartioimina viety oikeussaliin, ja he olivat vielä kerran katsoneet silmiin niitä, joista he olivat tehneet ilmiannon, ja siellä iskeneet naulat näiden arkkuun, ripustaneet lukon näiden yksinäissellin oveen, järjestäneet näille kilometreittäin vuosia aina uusia *täyskakkuja* myöten, — ja sen jälkeen heidät oli taas kuljetettu kaikkien kauttakulkupaikkojen kautta ja paljastettuina paiskattu entiseen leiriinsä.

Heitä ei enää tarvittu. Ilmiantaja on kuin lautturi...

Mutta leirihän taitaa olla rauhoitettu? Eikö siitä ole kuljetettu pois lähes tuhat miestä? Estääkö joku nyt muka heitä käymästä *kummin* huoneessa?... Ja he — kieltäytyvät lähtemästä esikuntaparakista! He ovat lakossa — eivät halua mennä vyöhykkeelle! Vain Kotsherava uskaltaa röyhkeästi näytellä entistä totuuden rakastajan roo-

liaan, hän palaa prikaatiinsa ja sanoo:

— Ei tiedä, mitä varten kuljetettiin! Kuljetettiin ja kuljetettiin ja sitten tuotiin takaisin...

Mutta hänen röyhkeytensä riittää vain yhdeksi yöksi ja yhdeksi aamunkoitteeksi. Seuraavana päivänä hän pakenee esikuntaparakin huoneeseen omiensa luo.

Siispä se mikä tapahtui ei tapahtunut turhaan, eivätkä meidän toverimme kaatuneet eivätkä *istahtaneet* turhan päiten. Leirin ilmaa ei enää voi palauttaa aikaisempaan ahdistavaan tilaansa. Kataluus on restauroitu mutta erittäin horjuvaksi. Parakeissa keskustellaan politiikasta avoimesti. Eikä yksikään työhönmäärääjä eikä yksikään työprikaatin päällikkö uskalla potkaista eikä uhata vankia nyrkillä. Sillä nythän kaikki tietävät, miten helposti veitsiä tehdään ja miten helposti murjaistaan kylkiluiden alle.

Meidän pieni saaremme oli järkkynyt — ja irtautunut Arkkipelagista...

Mutta tämä tunnettiin Ekibastuzissa — tuskin Karagandassa. Moskovassa ei varmasti tunnettu. Erikoisleirien järjestelmän sortuminen oli alkanut, — yhdessä, toisessa, kolmannessa paikassa — mutta Isällä ja Opettajalla ei ollut siitä aavistustakaan, hänelle ei tietenkään ilmoitettu. (Eikä hän sitä paitsi osannut luopua mistään eikä olisi luopunut pakkotyöstäkään ennen kuin tuoli olisi syttynyt hänen allaan.) Päinvastoin — uutta sotaako varten? — hän suunnitteli vuodeksi 1953 uutta suurta vangitsemisien aaltoa ja sitä varten v. 1952 laajensi erikoisleirijärjestelmää. Ja niin päätettiin muuttaa Ekibastuzin leiri joko Steplagin tai Pestshanlagin leiriosastosta Irtyshin varren uuden suuren (toistaiseksi Dallagiksi nimitetyn) erikoisleirin pääosastoksi. Ja niinpä entisten lukuisien orjanomistajien lisäksi Ekibastuziin saapui kokonaisen uuden hallinnon verran tyhjäntoimittajia, jotka meidän niin ikään oli lunastettava työllämme.

Myös uusien vankien arveltiin pian joutuvan.

* * *

Mutta sillä välin vapauden tauti levisi — minnepä se olisi Arkkipelagista hävinnyt? Niin kuin dubovolaiset aikoinaan toivat sen meille, samoin meikäläiset levittivät sitä nyt eteenpäin. Tuona keväänä Kazahstanin kauttakulkupaikkojen kaikkien käymälöiden seiniin kirjoitettiin, raaputettiin, kaiverrettiin: "Tervehdys Ekibastuzin taistelijoille."

Ja "keskeisten kapinoitsijoiden" ensimmäinen poisto — nelisenkymmentä miestä — sekä suuresta helmikuun kuljetuserästä 250 kaikkein "paatuneinta" kuljetettiin Kengiriin (Kengirin kylä mutta Dzhezkazganin asema) Steplagin 3. leiriosastoon, jossa olivat sekä Steplagin hallinto että itse möhömahainen eversti Tshetshevkin. Loput Ekibastuzin rangaistuskomennuslaiset jaettiin Steplagin 1. ja 2. osaston (Rudnik) kesken.

Kengirin kahdeksantuhannen vangin pelottelemiseksi ilmoitettiin, että tulokkaat olivat *bandiitteja*. Heidät marssitettiin asemalta Kengirin uuden vankilarakennuksen luo käsiraudoissa. Tällä tavalla kahlehdittuna legendana meidän liikkeemme saapui vielä orjamaiseen Kengiriin, herättääkseen myös sen. Niin kuin Ekibastuzissa vuosi sitten tälläkin hallitsivat yhä nyrkki ja ilmianto.

Pidettyään neljännestuhatta meikäläistä huhtikuuhun asti tyrmässä Kengirin leiriosaston päällikkö everstiluutnantti Fedotov päätteli, että heitä oli peloteltu tarpeeksi, ja käski viedä heidät työhön. Heillä oli keskushuollon toimittamat 125:t uudenuutu-

kaiset niklatut käsiraudat viimeistä fasistista mallia, mutta — kun kahlehti kaksi ihmistä yhdestä kädestään, raudat riittivät juuri 250:lle ihmiselle (se varmaan oli Kengirin vastaanottaman annoksen määrännytkin).

Toinen käsi vapaa — jopa kelpaa elää! Kolonnassa oli melkoisesti poikia, joilla oli kokemusta leirityrmästä, sekä myös kokeneita karkailijoita (oli siellä kuljetukseen liitetty Tennokin), jotka olivat perehtyneitä kaikkiin käsirautojen erikoisuuksiin, ja he selittivät vierustovereilleen kolonnassa, että kun on toinen käsi vapaa, ei ole temppu eikä mikään avata käsiraudat — neulalla ja jopa ilman neulaa.

Kun oli tultu työvyöhykkeelle, vartijat alkoivat riisua käsirautoja kolonnan useissa kohdissa yhtä aikaa, että työpäivä olisi päästy aloittamaan viivytyksittä. Nytpä näppärimmät veikot alkoivatkin vaivihkaa availla käsirautoja — omiaan ja toisten — ja piilottaa takin alle: "Toinen vartija otti jo meiltä!" Vartijoiden mieleenkään ei tullut laskea käsirautoja ennen kolonnan päästämistä, ja työkohteeseen mentäessä vankeja ei koskaan tarkasteta.

Tällä tavalla jo ensimmäisenä aamuna meidän pojat veivät 125:stä käsirautaparista 23:t! Siellä, työvyöhykkeellä, niitä alettiin rikkoa kivillä ja vasaroilla mutta pian hoksattiin terävämmin: alettiin kääriä öljyiseen paperiin, että olisivat säilyneet paremmin, ja muurata sinä päivänä rakenteilla olleiden talojen (20. asuinkortteli vastapäätä Kengirin kulttuuripalatsia) seiniin ja perustaan ja mukaan pantiin ideologisesti hillittömiä lappuja: "Jälkipolvet! Neuvosto-orjat rakensivat nämä talot! Tällaiset käsiraudat heillä oli!"

Vartijat kovistivat ja haukkuivat *bandiitteja* mutta paluumatkaa varten toivat kuin toivatkin vanhoja ruostuneita. Mutta vaikka kuinka vahdittiin, asuinvyöhykkeen portilla pojat kähvelsivät vielä kuudet. Kahdella seuraavalla työmatkalla vielä muutamia. Ja jokaiset käsiraudat maksoivat 93 ruplaa.

Ja — Kengirin isännät lakkasivat marssittamasta poikia käsiraudoissa.

Taistelemalla hankit oikeutesi!

Toukokuuhun tultaessa ekibastuzilaisia alettiin vähitellen siirtää vankilasta yleiselle vyöhykkeelle.

Nyt oli ryhdyttävä opettamaan kengiriläisille järkeä. Ensi alkuun järjestettiin tällainen näytös: *laillisesti* ohi jonon kanttiiniin ängennyttä loista kuristettiin kurkusta mutta ei kuoliaaksi asti. Se riitti panemaan liikkeelle huhun: jotakin uutta on tulossa: nämä uudet tulokkaat ovatkin toista maata kuin me. (Ei voi väittää, että siihen mennessä Dzhezkazganin leiripesässä ei olisi kajottu koputtelijoihin ollenkaan, mutta siitä vain ei tullut *suuntausta*. Vuonna 1951 Rudnikin tyrmässä kerran riistettiin vartijalta avain, avattiin sellin ovi ja tapettiin sellissä ollut Kozlauskas.)

Nyt Kengiriinkin muodostui maanalaisia *keskuksia* — ukrainalainen ja "yhteisvenäläinen". Valmistettiin veitsiä ja naamioita *tappomasiinaa* varten ja — koko tarina alkoi alusta.

Voinilovitsh "hirttäytyi" sellinsä kaltereihin. Työprikaatin päällikkö Belokopyt ja hyväätarkoittava koputtelija Lifshits, Dutovin vastaisen rintaman vallankumouksellisen sotilasneuvoston jäsen kansalaissodassa, tapettiin. (Lifshits oli Rudnikin leiriosaston KVTsh:n kelpo kirjastonhoitaja, mutta hänen maineensa kävi hänen edellään, ja Kengirissä hänet tapettiin heti tulonsa jälkeisenä päivänä.) Unkarilainen komendantti tapettiin saunan luona kirveillä. Ja avaten polun "säilytys" -selliin sinne pakeni ensimmäisenä Sauer, entinen neuvosto-Eestin ministeri.

Mutta leiri-isännät tiesivät jo, mitä tehdä. Neljän leiripisteen väliset muurit täällä oli ollut jo kauan. Mutta nyt keksittiin ympäröidä jokainen parakki omalla muuril-

laan, ja — kahdeksan tuhatta ihmistä ryhtyi tähän työhön vapaa-aikanaan. Ja jokainen parakki aidattiin neljäksi toisistaan eristetyksi osastoksi. Ja kaikki pikkuvyöhykkeet ja jokainen osasto varustettiin lukolla. Sittenkin ihanteena oli koko maailman pirstominen yksinäisselleiksi!

Kengirin vankilan päällikkö — *starsina* arvoltaan — oli ammattinyrkkeilijä. Hän käytti vankeja päärynäpalloina harjoitellessaan. Lisäksi hänen vankilassaan keksittiin ruveta panemaan vaneri väliin vasaralla lyötäessä, ettei olisi jäänyt jälkiä. (MVD:n *käytännön* työntekijöinä he tiesivät, että ilman pieksemisiä ja tappamisia uudelleenkasvattaminen oli mahdotonta; ja jokainen *käytännön* syyttäjäviranomainen oli samaa mieltä heidän kanssaan. Mutta myös teoreetikkohan saattoi tulla käymään! — ja juuri tämän teoreetikon epätodennäköisen vierailun varalta oli pantava vaneri väliin.) Eräs länsiukrainalainen hirttäytyi, kidutusten näännyttämänä ja pelosta että saattaisi ilmiantaa ystäviään. Jotkut käyttäytyivät huonommin. Ja molemmat *keskukset* kärysivät.

Lisäksi "taistelijoiden" joukossa oli ahneita huijareita, jotka eivät halunneet liikkeen menestystä vaan omaa etuaan. He vaativat, että heille oli tuotava täydennystä keittiöstä ja annettava paketeista[1]. Tämäkin auttoi mustaamaan liikettä ja tukahduttamaan sen.

Muka tukahduttamaan. Mutta myös koputtelijat asettuivat ensiharjoituksista. Yhtä kaikki Kengirin ilmapiiri puhdistui.

Siemen oli heitetty. Mutta sen oli määrä kasvaa hitaasti — ja toisin.

* * *

Vaikka meille tuputetaankin, että yksilö ei tao historiaa, varsinkaan jos se hangoittelee edistyksellistä kehitystä vastaan, niin kuitenkin neljännesvuosisadan ajan tuollainen yksilö pyöritti meidän lampaansaparoamme niin kuin tahtoi, emmekä me uskaltaneet inahtaakaan. Nyt sanotaan: kukaan ei ymmärtänyt mitään — ei ymmärtänyt häntä eikä etujoukkokaan, mutta kaikkein vanhin kaarti vain ymmärsi mutta katsoi parhaaksi ottaa myrkkyä nurkassa, ampua kuulan kalloonsa kotona, elellä hissunkissun eläkkeellä, kunhan vain ei tarvinnut huutaa meille puhujanpöntöstä.

Ja tuo vapautuksen arpa lankesi meille itsellemme, pikkuisille. Niinpä Ekibastuzissa vietiin viisi tuhatta olkapäätä holvin alle ja pinnistettiin — ja halkeaman me sentään saimme aikaan. Olkoonkin että pienen, olkoonkin että etäämpää katsottuna huomaamattoman, olkoonkin että itse revähtelimme enemmän, mutta — halkeamista luolat sortuvat.

Oli muitakin levottomuuksia kuin meidän, kuin erikoisleirien, mutta koko verinen menneisyys on niin siloteltu, sivelty ja luututtu köysiluudilla, että en nyt pysty esittämään edes laihaakaan luetteloa leirilevottomuuksista. Niinpä sattumalta sain tietää, että vuonna 1951 Sahalinilla Vahrushevon ojennustyöleirissä oli viisi päivää kestänyt viidensadan ihmisen kiihkeä nälkälakko vangitsemispoistamisineen — sen jälkeen kun kolme karkuria oli vartiotuvan luona pistetty kuoliaaksi pistimillä. Tiedetään Ozerlagissa esiintyneen voimakasta liikehdintää vartiotuvan luona rivistössä 8.9. 1952 sattuneen tappamistapauksen jälkeen.

[1] Väkivallan tietä kulkevien piirissä se on luultavasti väistämätöntä. Luulenpa että Kamon pankkiryöstäjät luovuttaessaan pankin rahoja puolueen kassaan eivät jättäneet omia taskujaan tyhjiksi. Ja olisiko heidän johtajansa Koba muka jäänyt ilman viinirahaa? Kun sotakommunismin vaiheessa viinin käyttö oli kautta koko Neuvosto-Venäjän kiellettyä, pitihän hän Kremlissä viinikellaria itselleen, ei ujostellut.

Näköjään Stalinin leirijärjestelmä — varsinkin erikoisleireissä — joutui 50-luvun alussa kriisin partaalle. Alkuasukkaat alkoivat repiä ketjujaan jo Kaikkivoivan eläessä.

Ei ole ennustettavissa, miten kehitys olisi kulkenut hänen eläessään. Mutta äkkiä — ei talouselämän eikä yhteiskunnallisten lakien perusteella — hidas vanha likainen veri pysähtyi lyhyenlännän rokonarpisen *yksilön* suonissa.

Ja vaikka Edistyksellisimmän Opin mukaan minkään ei olisi siitä pitänyt hiukkaakaan muuttua, eivätkä sinilakit sitä pelänneetkään, vaikka maaliskuun 5:ntenä itkivätkin vartiotupien takana, ja vaikka mustat toppatakit eivät rohjenneetkaan toivoa, vaikka balalaikkoja rämpyttivätkin saatuaan tietää (heitä ei sinä päivänä päästetty vyöhykkeeltä), että radiossa soitettiin surumarsseja, että oli ripusteltu surureunuksellisia lippuja, — niin jokin tuntematon alkoi maan alla tärähdellä, liikahdella.

Tosin maaliskuun lopussa tullut vuoden 1953 armahdus, jota leireissä nimitettiin "Voroshilovin amnestiaksi", oli hengeltään aivan uskollinen vainajalle: vaalia varkaita ja kuristaa poliittisia. Kosiskellakseen roskaväen suosiota se päästi kriminaalit kuin rottalauman yli koko maan ja väestön huoleksi jätti kärsimisen ja ristikoiden asentamisen vapaisiin ikkunoihinsa ja miliisin huoleksi kaikkien jo kertaalleen pyydystettyjen uudelleen pyydystämisen. Viittäkymmentäkahdeksaa taas se vapautti tavanomaisessa suhteessa: Kengirin 2. leiripisteen kolmesta tuhannesta ihmisestä vapautui — kolme.

Tuollainen armahdus pystyi saamaan pakkotyökansan vakuuttuneeksi vain yhdestä asiasta: Stalinin kuolema ei muuta mitään. Ei ollut heille armoa annettu eikä vastedeskään annettaisi. Ja jos he halusivat elää maan päällä, oli taisteltava!

Ja vuonna 1953 leirilevottomuudet jatkuivat eri paikoissa — pienemmät mylläkät niin kuin Karlagin 12. leiripisteen; ja Gorlagin (Norilskin) suuri kapina, josta nyt olisi erillinen luku, jos meillä olisi edes jotakin aineistoa. Vaan ei ole.

Tyrannin kuolema ei kuitenkaan mennyt hukkaan. Ties miksi jokin piilevä jossakin liikahteli liikahtelemistaan, ja — äkkiä peltisesti rämisten kuin tyhjä ämpäri lensi mukkelismakkelis vielä toinenkin *yksilö*, aivan tikkaiden huipulta kaikkein lantaisimpaan rämeeseen.

Ja nyt kaikki — etujoukko ja häntä ja jopa Arkkipelagin kovan onnen alkuasukkaatkin — ymmärsivät: oli koittanut uusi aika.

Täällä, Arkkipelagissa, Berijan kukistuminen oli erityisen jyrähtävä tapahtuma: olihan hän Arkkipelagin ylin Patruuna ja Käskynhaltija! MVD:n upseerit olivat häkeltyneitä, vaivautuneita, hämmentyneitä. Kun oli jo ilmoitettu radiossa, eikä tuota kauheutta voinut enää mättää takaisin kaiuttimeen, vaan oli uskaltauduttava poistamaan tuon rakkaan hellän Suojelijan kuvat Steplagin hallinnon seiniltä, eversti Tshetshev sanoi huulet vavisten: "Kaikki on lopussa." (Mutta hän erehtyi. Hän luuli, että heitä kaikkia alettaisiin tuomita seuraavana päivänä[1].) Upseereissa ja vartijoissa ilmeni epävarmuutta, jopa hämminkiä, jonka vangit tarkoin panivat merkille. Kengirin 3. leiripisteen kuripäällikkö, jolta vangit eivät milloinkaan olleet saaneet ystävällistä katsetta, tuli äkkiä *kuri*prikaatin työpaikalle, kävi istumaan ja alkoi tarjota kurivangeille savukkeita. (Hänen oli nähtävä, millaisia kipinöitä tuossa sameassa aineksessa liikkui ja millainen vaara oli niiden taholta odotettavissa.) "No mitä?" häneltä kysyt-

[1] Kuten Kljutshevski pani merkille, s e u r a a v a n a p ä i v ä n ä aatelisten vapauttamisesta (Ukaasi vapauksista helmikuun 18:nnelta 1762) vapautettiin myös maaorjatalonpojat (helmikuun 19:ntenä 1861) — tosin vasta 99 vuotta myöhemmin!

tiin ivallisesti. "Teidän ylin päällikkönne olikin siis kansan vihollinen vai mitä?" — "Niin, niin kuuluu olleen", kuriupseeri murehti. "Ja oikein Stalinin oikea käsi!" kurivangit irvistelivät. "Stalinkaan ei siis huomannut vai?" — "Ni-i-in..." upseeri jutusteli ystävällisesti. "No niin, pojat, ehkä aletaan vapauttaa, odottakaa..."

Berija kukistui, mutta berijalaisten tahran hän jätti perinnöksi uskollisille *elimilleen*. Jos tähän saakka yksikään vanki, yksikään vapaa ei ollut hengenmenon riskin vuoksi uskaltanut edes ajatuksissaan epäillä kenenkään MVD:n upseerin kristallinkirkkautta, niin nyt tarvitsi vain läntätä roistoon "Berijan miehen" leima, ja — hän oli jo suojaton!

Retshlagissa (Vorkuta) sattui vuoden 1953 kesäkuussa yhteen: Berijan erottamisen aiheuttama suuri kiihtymys ja kapinoitsijoiden (enimmäkseen länsiukrainalaisten) saapuminen junilla Karagandasta ja Taishetista. Vorkuta oli tuohon aikaan vielä orjamaisen nujerrettu, ja vastatulleet vangit tyrmistyttivät paikallisia lannistumattomuudellaan ja rohkeudellaan.

Ja taival, jonka taittamiseen meiltä meni monta pitkää kuukautta, kuljettiin täällä kuukaudessa. Heinäkuun 22:ntena sementtitehdas, rakennustyömaa TETs-2 sekä kaivokset n:o 7, 29 ja 6 menivät lakkoon. Kohteet näkivät toisensa — miten työt ja kaivostornien pyörät pysähtyivät. Enää ei toistettu Ekibastuzin virhettä — ei menty nälkälakkoon. Koko vartiointihenkilökunta pakeni heti vyöhykkeeltä, mutta — *annahan leipäannos, päällikkö pieni!* — joka päivä tuotiin elintarvikkeita ja tyrkättiin vyöhykkeen portista sisään. (Luulen, että Berijan kukistuminen oli tehnyt heidät niin tunnollisiksi, muutoin olisivat tappaneet nälkään.) Lakkoileville vyöhykkeille muodostettiin lakkokomiteoita ja luotiin "vallankumouksellinen järjestys", ja ruokala lakkasi oitis varastamasta, ja ruoka parani huomattavasti, vaikka annos pysyi samana. Kaivos n:o 7:ssä nostettiin punainen lippu, lähellä rautatietä sijaitsevassa n:o 29:ssä ripusteltiin — politbyron jäsenten kuvia. Mitä he sitten olisivat voineet ripustella? Ja mitä vaatia? Vaativat poistamaan numerot, ristikot ja lukot — mutta eivät poistaneet itse, eivät repineet itse. Vaativat kirjeenvaihto-oikeutta, tapaamisia, juttujen tutkimista uudelleen.

Lakkolaisia suostuteltiin vain ensimmäisenä päivänä. Sitten ei kukaan käynyt viikkoon, mutta torneihin sijoitettiin konekiväärit ja lakkoilevat vyöhykkeet ympäröitiin vartiomiesketjulla. Arvattavasti virkamiehiä ryntäili Moskovaan ja takaisin, oli vaikea uudessa tilanteessa tajuta, mikä olisi oikein. Viikon kuluttua kenraali Maslennikov, Retshlagin päällikkö kenraali Derevjanko sekä pääsyyttäjä Rudenko alkoivat upseerilauman (liki neljänkymmenen) saattamina kiertää vyöhykkeitä. Kaikki koottiin leirin kentälle tuon loisteliaan seurueen eteen. Vangit istuivat maassa, kenraalit haukkuivat seisaaltaan heitä sabotaasista, "siivottomuuksista". Heti perään myönnettiin, että "eräät vaatimukset olivat aiheellisia" ("numerot voitte ottaa pois", ristikoista "on annettu määräys"). Mutta — heti paikalla ryhdyttävä työhön: "maa tarvitsee hiiltä!" Kaivos n:o 7:ssä joku huusi takaa: "Ja me tarvitsemme vapauden, painu sinä..." Ja vangit alkoivat nousta maasta ja hajaantua, jättivät kenraalikunnan siihen[1].

Saman tien revittiin numerot pois, myös ristikoita alettiin murtaa. Mutta hajaannus oli jo syntynyt, ja henki laski: ehkä riittää jo? enempää ei saavuteta. Yövuoro lähti jo osaksi, aamuvuoro kokonaan. Kaivostornien pyörät pyörähtivät käyntiin, ja toisiinsa katsoen kohteet käynnistivät jälleen työt.

[1] Joidenkin kertomusten mukaan jossain ripustettiinkin: "Meille vapaus — Synnyinmaalle hiiltä!" Sillä "meille vapaus!" — sehän on kapinaa, ja niinpä kiireesti lisätään anteeksipyytävästi "synnyinmaalle hiiltä".

Mutta kaivos n:o 29 sijaitsi kukkulan takana eikä nähnyt muita. Sille ilmoitettiin, että kaikki olivat jo palanneet työhön, mutta — 29 ei uskonut eikä lähtenyt työhön. Tietenkin olisi ollut helppo käyttää sen valtuutetut muissa kaivoksissa. Mutta se olisi ollut alentavaa vankien passailemista, ja kenraalitkin himoitsivat päästä vuodattamaan verta: veretön voitto ei ole voitto, ilman verta ne elukat eivät ota opiksi.

Elokuun 1:ntenä 11 kuorma-autollista sotilaita ajoi kaivos n:o 29:n luo. Vangit kutsuttiin kentälle portin taakse. "Lähtekää työhön, tai me käytämme kovempia keinoja!"

Selittämättä — millaisia. Tuijotatte konepistooleihin. Hiljaisuus. Ihmismolekyylien liikahtelua väkijoukossa. Miksi tuhoutua? Varsinkaan lyhyen tuomion saaneiden... Ne joilla on jäljellä vuosi-pari tunkeutuvat eteenpäin. Mutta heitä päättäväisemmin työntyvät eteen toiset — ja tarttumalla toisiaan kädestä muodostavat ketjun lakonrikkurien eteen. Väkijoukko empii. Upseeri yrittää murtaa ketjun, häntä isketään rautatangolla. Kenraali Derevjanko siirtyy syrjään ja komentaa "tulta!". Kohti väkijoukkoa.

Kolme yhteislaukausta, niiden lomassa konepistoolisarjoja. Surmansa saa 66 ihmistä. (Keitä kuolleet ovat? — etumaisia: kaikkein rohkeimpia ja ensimmäisinä horjuneita. Se on laki, jolla on laajaa sovellutusta, siitä on sananlaskujakin.) Muut pakenevat. Vartijat syöksyvät perään kepeillä ja tangoilla aseistautuneina, hakkaavat vankeja ja ajavat vyöhykkeeltä.

Kolme päivää (elokuun 1:nnestä 3:nteen) jatkuvat vangitsemiset kaikissa lakkoilleissa leiripisteissä. Mutta mitä tehdä heille? Taattonsa menettäneet elimet ovat tylsistyneet, eivät viitsi käynnistää tutkimusta. Taas juniin, taas kuljetetaan jonnekin, levitetään tautia laajemmalle. Arkkipelagi alkaa käydä ahtaaksi.

Jääneille rangaistuskuria.

Kaivos n:o 29:n parakkien kattoihin ilmaantui runsaasti pärepaikkoja — paikkoja joilla sotilaiden väkijoukon yli ampumien luotien reiät tilkittiin. Nuo nimettömät sotilaat eivät halunneet ruveta murhaajiksi.

Mutta tarpeeksi oli myös niitä, jotka ampuivat pilkkaan.

Hrushtshevin kaudella joku pystytti kaivos n:o 29:n kuonavuoren luo veljeshaudan kohdalle ristin — korkean kuin puhelinpylväs. Sitten se kaadettiin. Ja joku pystytti uudelleen.

En tiedä, onko se pystyssä nyt.

XII Kengirin neljäkymmentä päivää

Mutta Berijan kukistumisella oli erikoisleirien kannalta toinenkin puolensa: se antoi toivoa pakkotyön maailmalle ja siten häiritsi, hämmensi, heikensi sitä. Toiveet pikaisista muutoksista versoivat — ja pakkotyövangit menettivät halun metsästää koputtelijoita, istahtaa näiden vuoksi vankilaan, lakkoilla, kapinoida. Viha meni ohi. Muutenkin kaikki tuntui kulkevan parempaa kohti, oli vain odoteltava.

Ja vielä tällainenkin puoli: sinireunuksiset olkaimet (mutta ilman ilmavoimien tipua), tähän saakka kaikkein kunniakkaimmat, kaikkein luotettavimmat koko Asevoimissa, olivat äkkiä saaneet ikään kuin häpeäleiman eivätkä vain vankien tai näiden sukulaisten (viis heistä) silmissä vaan — ties vain ettei peräti hallituksenkin silmissä?

Tuona kohtalokkaana vuonna 1953 MVD:n upseereilta peruutettiin toinen palkka ("tähdistä") eli he alkoivat saada yhden palkan ikä- ja napapiirilisineen ja palkintorahoineen tietenkin. Se oli kova isku kukkarolle mutta vielä kovempi tulevaisuuden kannalta: me alamme siis käydä *tarpeettomiksi?*

Juuri siksi, että Berija oli kukistunut, turvallisuutta vaalivan ministeriön olikin kiireesti ja selvästi todistettava uskollisuutensa ja tarpeellisuutensa. Mutta miten?

Kapinat, jotka siihen saakka olivat näyttäneet vartiointihenkilökunnasta uhalta, alkoivat nyt tuikahdella pelastavasti: kunpa tulisi enemmän levottomuuksia, mellakoita, että pitäisi *ryhtyä toimenpiteisiin.* Silloin ei vakansseja eikä palkkoja supisteta.

Alle vuoden aikana Kengirin saattovartiosto ampui syyttömiä useita kertoja. Tapaukset seurasivat toisiaan; sen oli pakko olla harkittua[1].

Niinpä ammuttiin jo mainittu laastimyllyn Lida-tyttö, joka ripusteli sukkiaan esivyöhykkeelle kuivumaan.

Ammuttiin vanha kiinalainen — Kengirissä ei muistettu hänen nimeään, ja venäjää kiinalainen ei puhunut juuri ollenkaan, mutta kaikki tunsivat hänen huojahtelevan hahmonsa: piipunnysä hampaissa ja naama kuin vanhalla lemmolla. Saattovartiomies kutsui hänet tornin luo, heitti hänelle mahorkkapakkauksen juuri esivyöhykkeen rajalle, ja kun kiinalainen kurkotti ottaakseen, — ampui, haavoitti.

Toinen samanlainen tapaus paitsi, että saattovartiomies pudotti tornista patruunoita, käski vankia keräämään ne ja ampui tämän.

Sitten kuuluisa tapaus: rikastamosta palaamassa ollutta rivistöä tulitettiin dumdumluodeilla — 16 haavoittui. (Parikymmentä muuta salasi lievän haavoittumisensa mahdollisen rangaistuksen pelossa.)

Nyt vangit eivät enää voineet pysyä vaiti — Ekibastuzin tapaus toistui: Kengirin 3.

[1] Ilmeisesti samanlaista tapahtumien jouduttamista leirin johto harjoitti muissakin paikoissa, esimerkiksi Norilskissa.

leiripiste ei kolmeen päivään mennyt työhön (mutta muonan otti) ja vaati syyllisten tuomitsemista.

Tuli komissio, joka uskotteli, että syylliset tultaisiin asettamaan syytteeseen. (Ikään kuin vankeja olisi kutsuttu oikeussaliin varmistumaan!...) Lähdettiin työhön.

Mutta vuoden 1954 helmikuussa puutyöverstaassa ammuttiin jälleen vanki — koko Kengirin hyvin muistama "evankelista" (Aleksandr Sysoev taisi olla miehen nimi). Tuo mies oli istunut kympistään yhdeksän vuotta ja yhdeksän kuukautta. Hänen työnään oli hitsauspuikkojen voiteleminen, ja hän teki sitä esivyöhykkeen lähellä sijaitsevassa kopissa. Hän tuli ulos kopista ja meni jonkin matkan päähän heittämään vettä, ja — silloin hänet ammuttiin tornista. Vartiotuvasta juoksi kiireesti saattovartiomiehiä, jotka alkoivat raahata tapettua esivyöhykkeelle päin, että olisi näyttänyt siltä, kuin hän olisi loukannut vyöhykettä. Sitä vangit eivät sietäneet vaan sieppasivat hakkuja ja lapioita ja ajoivat murhaajat murhatun luota. (Koko ajan lähistöllä seisoi operatiivivaltuutettu Beljaevin — jota vasemman posken syylän perusteella kutsuttiin "Syyläksi" — satuloitu hevonen. Kapteeni Beljaev oli tarmokas sadisti, ja tuon murhan järjestäminen oli aivan tyypillistä hänelle.)

Nyt puhkesi valloille yleinen kiihtymys. Vangit sanoivat kantavansa surmatun olkapäillään leiripisteeseen. Leirin upseerit eivät antaneet lupaa. "Miksi tapoitte hänet?" heille huudeltiin. Isännillä oli jo selitys valmiina: surmattu itse oli syypää — hän alkoi ensimmäisenä kivittää tornia.(Ehtivätköhän he edes lukea surmatun korttia? — että hänellä oli jäljellä kolme kuukautta ja että hän oli evankelista?...)

Paluu vyöhykkeelle oli synkkä ja muistutti siitä, että tämä ei ollut leikin asia. Siellä täällä hangessa makasi konekivääримiehiä, valmiina ampumaan. (Liiankin valmiina, minkä Kengirin väki jo tiesi...) Myös saattovartioväen kylän katoilla oli konekivääримiehiä päivystämässä.

Se tapahtui jälleen samassa 3. leiripisteessä, joka oli jo kokenut 16:n ihmisen haavoittumisen kerralla. Ja vaikka nyt oli vain yksi tapettu, turvattomuuden, tuhoutumisen, toivottomuuden tunne kasvoi: oli kulunut jo miltei vuosi Stalinin kuolemasta, mutta hänen koiransa eivät olleet muuttuneet. Yleensä mikään ei ollut muuttunut.

Illalla ruokailun jälkeen tehtiin näin. Äkkiä osastosta sammutettiin valo, ja joku näkymätön puhui ulko-ovelta: "Veljet! Kauanko aiotaan sietää tätä, että me rakennetaan ja palkaksi saadaan luoteja? Huomenna ei lähdetä työhön!" Ja näin osasto osastolta, parakki parakilta.

Myös heitettiin kirjelappu muurin yli toiseen leiripisteeseen. Kokemusta oli jo, oli suunniteltu jo moneen kertaan, sielläkin osattiin levittää tietoa. Monikansallisessa 2. leiripisteessä enemmistö oli kymmentä vuotta, ja monien tuomio läheni loppuaan, mutta — silti he liittyivät mukaan.

Aamulla miesten leiripisteet 2 ja 3 eivät lähteneet työhön.

Tällainen tapa — lakkoilla mutta silti ottaa valtion leipäannos ja litku — sai yhä enemmän ymmärtämystä vankien piirissä ja yhä vähemmän isäntien. Keksittiin: vartijat ja saattovartiomiehet menivät aseistamattomina lakkoileviin leiripisteisiin ja parakkeihin ja kävivät kahteen pekkaan käsiksi vankiin ja raahasivat ja kiskoivat hänet parakista ulos. (Liian humaania järjestelmää, noin kuului hemmotella varkaita, ei kansanvihollisia. Mutta Berijan ammuttamisen jälkeen ei kukaan kenraaleista eikä eversteistä tohtinut ensimmäisenä antaa käskyä tulittaa vyöhykettä konekivääreillä.) Työ ei kuitenkaan tuottanut tulosta: vangit menivät käymälään ja maleksivat vyöhykkeellä mutta katselmukseen vain eivät menneet.

Kaksi päivää he kestivät sitä.

Yksinkertainen ajatus rangaista saattovartiomiestä, joka oli tappanut evankelistan, ei kuulostanut isännistä ollenkaan yksinkertaiselta eikä oikealta. Sen sijaan lakon toisen ja kolmannen päivän välisenä yönä parakeissa kiersi suuren seurueen saattamana turvallisuudestaan vakuuttunut Karagandasta saapunut eversti, joka kursailematta herätti kaikki: "Aiotteko kauankin *rettelöidä*[1]?" Ja umpimähkään, tuntematta täällä ketään, tökki sormellaan: "Sinä siinä! — ulos!... Sinä siinä — ulos!... Sinä siinä! — ulos!..." Ja nämä sattumanvaraisesti poimitut ihmiset tuo urhea voimakastahtoinen käskijä passitti tyrmään, minkä arveli kaikkein järkevimmäksi vastaukseksi *rettelöimiseen*. Latvialainen Vill Rosenberg, joka näki tämän rankaisemisen mielettömyyden, sanoi everstille: "Minäkin menen!" — "Mene!" eversti myöntyi auliisti. Hän e i varmaan edes y m m ä r t ä n y t, että se oli protesti, ei ymmärtänyt, mitä protestoimista siinä oli.

Samana yönä ilmoitettiin, että ravintodemokratia loppui siihen ja että työhön lähtemästä kieltäytyvät saisivat rangaistusannoksen. 3:s ei lähtenyt vielä kolmantenakaan aamuna. Nyt heihin sovellettiin samaa ulosraahaamistaktiikkaa mutta lisätyin voimin: mobilisoitiin kaikki upseerit, jotka Kengirissä palvelivat tai joita sinne oli saapunut avuksi tai komissioiden jäseninä. Upseerit tulivat joukolla parakkiin sokaisten vangit turkislakkien vilahtelulla ja olkaimien loistolla, työntyivät kumarassa kerrospunkkien väliin eivätkä nirsoilleet puhtailla housuillaan istuutua vankien likaisille höylänlastutyynyille: "No siirryhän, siirryhän nyt, etkö sinä näe, että minä olen everstiluutnantti!" Ja sitten sillä lailla sivuttain siirtyen ahdistivat patjan haltijan käytävään, jossa vartijat tarttuivat vankia hihoista ja tyrkkäilivät eteenpäin katselmuskenttää kohti. Kun taas ne, jotka vieläkin liiaksi hangoittelivat vastaan, passitettiin vankilaan. (Kengirin kahden vankilan tilojen rajallisuus oli johdolle erittäin paha haitta — niihin mahtui vain noin puoli tuhatta ihmistä.)

Sillä tavalla lakko lannistettiin, upseerien kunniasta ja etuoikeuksista piittaamatta. Tuohon uhriin pakotti ajan kaksinaisuus. Ei tiedetty, mikä oli oikea menettely, ja erehtyminen oli vaarallista! Jos olisi yrittänyt liikaa ja tulittanut väkijoukkoa, olisi saattanut paljastua Berijan kätyriksi. Mutta jos ei yrittänyt tarpeeksi eikä uhrannut kylliksi tarmoa työhönsä, voi niin ikään paljastua hänen kätyrikseen[2]. Lisäksi osallistumalla henkilökohtaisesti ja joukolla lakon kukistamiseen MVD:n upseerit selvemmin kuin koskaan todistivat sekä olkaimiensa tarpeellisuuden pyhän järjestyksen puolustamisen kannalta että kaadereiden horjumattomuuden ja myös yksilöllisen urhoollisuutensa.

Myös kaikkia aikaisemmin kokeiltuja menetelmiä käytettiin. Maalis-huhtikuussa lähetettiin muutamia kuljetuseriä muihin leiriin. (Tauti levisi!) Suunnilleen seitsemänkymmentä miestä (Tenno heidän joukossaan) lähetettiin suljettuihin vankiloihin varustettuina klassisella muotoilulla: "kaikki *ojentamisen keinot* käytetty loppuun, vaikuttaa vankeihin turmelevasti, ei sovellu leirissä pidettäväksi". Suljettuihin vankiloihin lähetettyjen luetteloja ripusteltiin pelotusmielessä nähtäväksi leirissä. Ja jotta *itsekan-*

[1] Sana "rettelöinti" pesiytyi kovasti viralliseen kieleen vuoden 1953 kesäkuun Berliinin kansannousun jälkeen. Jos tavalliset ihmiset jossakin Belgiassa vaativat palkankorotusta, sitä nimitetään "kansan oikeudenmukaiseksi suuttumukseksi", mutta jos tavalliset ihmiset meillä kamppailevat mustasta leivästään, se on "rettelöimistä".

[2] Esimerkiksi eversti Tshetshev ei kestänyt tätä pulmallista tilannetta. Helmikuun tapahtumien jälkeen hän lähti lomalle, minkä jälkeen kadotamme hänen jälkensä — löytääksemme hänet sitten Karagandasta nauttimasta henkilökohtaista eläkettä. Emme tiedä, kuinka pian hänen esimiehensä eversti Evsigneev lähti Ozerlagista. Tästä "erinomaisesta johtajasta" ja "vaatimattomasta toverista" tuli Bratskin voimalan apulaisjohtaja. (Ei esiinny Evtushenkolla.)

nattavuus — kuin mikäkin leiri-NEP — olisi paremmin korvannut vangeille vapauden ja oikeudenmukaisuuden, siihen saakka varsin köyhiin kanttiineihin tuotiin laaja valikoima ruokatavaroita. Ja jopa — voi ei, mahdotonta! — annettiin vangeille *etumaksua* noiden tavaroiden ostamiseen. (GULAG lainasi alkuasukkaalle — ennenkuulumatonta!)

Tällä tavalla toistamiseen täällä Kengirissä kasvanut kuivui kokoon ehtimättä kypsyä.

Mutta sitten isännät menivät liian pitkälle. He hamuilivat tärkeintä Viidenkymmenenkahdeksan vastaista karahkaansa — kriminaaleja! (Ihan totta! — miksi liata käsiään ja olkaimiaan, kun on sosiaalisesti läheiset?)

Vähän ennen Vapun päivän juhlia isännät — jo itsekin luopuen erikoisleirien periaatteista, jo itsekin myöntäen, ettei poliittisia voinut pitää sekoittamatta, antaa näiden *tiedostaa* itseään, — toivat kapinalliseen 3. leiripisteeseen 650 varasta ja sijoittivat siihen, osaksi myös muita ei-poliittisia (runsaasti myös alaikäisiä). "Tulee *terve kiintiö!*" isännät varoittelivat Viittäkymmentäkahdeksaa vahingoniloisesti. "Nyt te ette inahdakaan." Ja tuotuihin varkaisiin vetosivat: "Te laitatte meille järjestyksen!"

Ja isännille oli aivan selvää, mistä *järjestyksen* luominen oli aloitettava: että varasteltaisiin, että elettäisiin toisten kustannuksella ja että siten iskostuisi yleinen hajaannus. Ja päälliköt hymyilivät ystävällisesti, niin kuin osaavat hymyillä ainoastaan varkaille, kun nämä kuultuaan, että vieressä on myös naisleiripiste, jo ruinasivat rentoon tapaansa: "Näytähän meille naisia, päällikkö!"

Mutta ihmistunteiden ja yhteiskunnallisten liikkeiden kulku on ennaltaarvaamaton! Ruiskutettuaan Kengirin 3. leiripisteeseen hevosen annoksen tuota koeteltua ruumismyrkkyä isännät eivät saaneetkaan aikaan taltutettua leiriä vaan GULAGin Arkkipelagin historian kaikkein suurimman kapinan!

* * *

Niin saarretuilta, niin hajallaan olevilta kuin Arkkipelagin pikkusaaret näyttävätkin, ne kauttakulkuvankiloiden kautta elävät samasta ilmasta, ja niissä virtailevat yhteiset mehut. Ja siksi erikoisleirien koputtelijoiden tappamiset, nälkälakot, lakot ja levottomuudet kulkeutuivat varkaiden tietoon. Ja niinpä kerrotaankin, että vuoteen 1954 mennessä kauttakulkupaikoissa pantiin merkille, että *varkaat olivat alkaneet kunnioittaa pakkotyövankeja.*

Ja jos näin oli, niin — mikä oli estänyt meitä aikaisemmin hankkimasta varkaiden "kunnioitusta"? Kautta koko 20-, 30- ja 40-lukujen me, Ukrop Pomidorovitshit[1] ja Fan Fanytshit, olimme niin huolissamme ikiomasta yleismaailmallisesta arvostamme ja pakettimme sisällöstä ja hallussamme yhä olevista kengistämme ja housuistamme, että käyttäydyimme varkaiden edessä kuin mitkäkin humoristiset hahmot: kun he ryöväsivät naapureitamme, kaltaisiamme yleismaailmallisia intellektuelleja, me käänsimme häveliäästi katseemme muualle ja käpristyimme nurkkaamme; ja kun nuo aliihmiset siirtyivät tekemään selvää meistä, me emme liioin tietenkään odottaneet apua naapureilta vaan auliisti annoimme noille kuvatuksille kaiken, kunhan meiltä vain ei puraistu päätä. Niin, meidän aivomme olivat keskittyneet muuhun, eikä meidän sydämemme ollut valmistautunut tähän! Me emme mitenkään osanneet odottaa tätä julmaa alhaista vihollista! Me kärsimme Venäjän historian mutkista mutta olimme val-

[1] Tilli Tomaatinpoika (suom. huom.)

miita vain julkiseen, kauniiseen kuolemaan, koko maailman nähden ja vain koko ihmiskuntaa kerralla pelastaen. Mutta kenties meidän viisautemme vastapainoksi riittikin kaikkein tavallisin yksinkertaisuus. Ehkäpä ensimmäisen kauttakulkuvankilan sellissä astumistamme ensiaskeleista lähtien meidän kaikkien, jotka siellä olivat, olisi pitänyt olla valmiit saamaan veitsi kylkiluidemme väliin ja suistumaan kostealle lattialle, makkipytyn sisällöstä niljaiselle, halveksittavaan sekoittumiseen noihin ihmisrottiin, jotka Siniset olivat paiskanneet nakertamaan meitä. Ja silloin kenties menetyksemme olisivat olleet paljon vähäisemmät ja olisimme nousseet aikaisemmin ja jopa noiden varkaidenkin kanssa käsi kädessä tehneet Stalinin leireistä silppua? Mitä syytä varkailla todellakaan olisi ollut *kunnioittaa* meitä?...

Niinpä Kengiriin saapuneet varkaat olivat jo kuulleet hiukan, osasivat jo odottaa, että pakkotyöleirissä oli taisteluhenkeä. Ja ennen kuin he ehtivät silmäillä ympärilleen ja päästä juttuun päällystön kanssa, *isien* puheille tuli jämeriä leveäharteisia poikia, jotka istuutuivat *juttelemaan elämästä* ja sanoivat tähän tapaan: "Me ollaan *edustajia*. Varmaan olette kuulleet, millainen *tappomasiina* erikoisleireissä käy, ja ellette ole kuulleet — kerrotaan. Meikäläiset tekee nykyään veitsiä siinä kuin tekin. Teitä on kuusisataa miestä, meitä kaksituhatta kuusisataa. Miettikää ja valitkaa. Jos alatte sortaa meitä, me tapetaan teidät."

Juuri tämä siirto oli viisas, ja se olisi pitänyt tehdä jo aika päiviä! — suunnata koko terä kriminaaleja vastaan! nähdä heissä *päävihollinen!*

Juuri sellaista nujakkaa Siniset tietenkin halusivatkin. Mutta varkaat puolestaan arvioivat, että heidän ei kannattanut ruveta rohkaistunutta Viittäkymmentäkahdeksaa vastaan voimasuhteessa yksi neljää vastaan. Suojelijat olivat sittenkin vyöhykkeen ulkopuolella, ja sitä paitsi — hittojako noista suojelijoista? Olivatko varkaat muka koskaan kunnioittaneet heitä? Kun taas poikien tarjoama liitto oli hilpeä ennenkokematon seikkailu, joka päälle päätteeksi taisi vielä avata tienkin — aidan yli naisten vyöhykkeelle.

Ja varkaat vastasivat: "Ei, ollaan viisastuttu. Me ruvetaan *äijien* puolelle!"

Tuota konferenssia ei ole merkitty historiaan, eivätkä siihen osallistuneiden nimet ole säilyneet pöytäkirjoissa. Sääli. He olivat teräviä poikia.

Jo ensimmäisissä karanteeniparakeissaan *terve kiintiö* juhli tupaantuliaisiaan sytyttämällä kaapeista ja lavereista nuotioita sementtilattialle ja päästämällä savun ulos ikkunoista. Parakkien lukitsemista vastaan taas he protestoivat hakkaamalla tikkuja avaimenreikiin.

Kaksi viikkoa varkaat käyttäytyivät kuin lomarannalla: lähtivät työhön mutta ottivat aurinkoa, eivät tehneet työtä. Rangaistusannosta päällystö ei tietenkään harkinnutkaan, mutta vaikka odotukset olisivat olleet kuinka valoisat hyvänsä, eihän vangeille voitu palkkaakaan määrätä. Mutta sitten varkaille ilmaantui *boneja,* ja he tulivat kanttiiniin ostoksille. Päällystössä virisi toivo, että *terve kiintiö* sittenkin alkoi kuin alkoikin varastella. Mutta heikosti informoituina isännät erehtyivät: poliittisten keskuudessa järjestettiin keräys varkaiden auttamiseksi pinteestä (varmaankin se sisältyi sopimukseen, muutoin varkaat eivät olisi olleet kiinnostuneita) — sieltä *bonit* olivat peräisin! Liian ennenkuulumaton tapaus isäntien arvata!

Todennäköisesti pelin uutuus ja epätavallisuus kiehtoi kriminaaleja suuresti, varsinkin alaikäisiä: äkkiä suhtautuakin "fasisteihin" kohteliaasti, olla menemättä heidän osastoihinsa luvatta, olla istuutumatta heidän petilleen pyytämättä.

Viime vuosisadan Pariisi käytti kaartiksi yhdistyneistä kriminaaleistaan (ja niitä

sillä näköjään riitti) nimitystä *mobiles*. Erittäin osuvaa! Tuo joukko on niin liikkuvaa, että se rikkoo jokapäiväisen pinttyneen elämän pinnan, se ei millään kykene asettumaan siihen rauhaan. Oli käsketty olla varastamatta. Valtion työssä puurtaminen taas oli epäeettistä. Mutta — jotakinhan piti tehdä! Varkaiden jälkikasvu huvitteli repimällä lakkeja vartijoiden päästä, seikkailemalla iltatarkistuksen aikana parakkien katoilla ja korkean muurin yli 3. leiripisteestä 2. leiripisteeseen, sotkemalla laskennan, viheltelemällä, huikkailemalla ja öisin pelottelemalla torneja. Naisleiripisteeseenkin he olisivat varmasti kiivenneet, mutta välissä oli vartioitu talouspuoli.

Kun kuriupseerit tai kasvattajat tai operatiivivaltuutetut menivät kriminaalien parakkiin keskustelemaan ystävällisesti, alaikäiset pikkuvarkaat loukkasivat heidän parhaita tunteitaan vetelemällä kesken keskustelun vieraiden taskuista muistikirjoja ja kukkaroita tai yläpetiltä käsin äkkiä pyöräyttämällä *kummin* lakin lipan taakse — GULAGissa ennennäkemätöntä kohtelua! — mutta ennennäkemätön oli tilannekin! Varkaat olivat aikaisemminkin aina pitäneet GULAGin isäntiään hölmöinä ja aina halveksineet näitä sitä enemmän, mitä pöyhkeämmin nämä uskoivat *uudelleentaonnan* menestykseen. Halveksineet hohottamiseen saakka noustessaan korokkeelle tai mikrofonin taakse kertomaan uuden elämän alkamisesta — kottikärryyn tarttumisesta. Mutta tähän saakka heidän kanssaan ei ollut tarvinnut riidellä. Mutta nyt poliittisten kanssa tehty konventio suuntasi kriminaalien vapautuneet voimat juuri isäntiä vastaan.

Tällä tavalla GULAGin vallanpitäjät, joiden hallinnollisen järjen taso oli alhainen ja joilta kokonaan puuttui korkea ihmisäly, itse valmistivat Kengirin räjähdyksen: ensin mielettömillä ampumisilla, sitten kaatamalla polttoainetta — varkaat — tuohon hehkuvaksi kuumenneeseen ilmapiiriin.

Tapahtumat etenivät vääjäämättömästi. Poliittiset *eivät voineet olla tarjoamatta* varkaille joko sotaa tai liittoa. Varkaat *eivät voineet* kieltäytyä liittoutumasta. Syntynyt liitto taas *ei voinut* lamaantua — se olisi hajonnut, jolloin olisi puhjennut sisällissota.

Oli *aloitettava*, mitä hyvänsä mutta — aloitettava! Ja koska *aloittajat* jälkeenpäin ripustettiin köydensilmukkaan, jos he olivat Viittäkymmentäkahdeksaa, ja vain nuhdeltiin poliittisissa keskusteluissa, jos he olivat varkaita, varkaat ehdottivatkin: me aloitamme, tulkaa te sitten auttamaan!

Huomautamme, että koko Kengirin leiriosasto muodosti yhtenäisen suorakaiteen muotoisen ulkovyöhykkeen, jonka sisäpuolella poikittain olivat sisävyöhykkeet: ensinnäkin (naisten) 1. leiripiste, sitten talousvyöhyke (jonka teollisesta voimasta olemme jo puhuneet), sitten 2. leiripiste, sitten 3. leiripiste ja vihdoin vankilan vyöhyke, jolla sijaitsi kaksi vankilarakennusta, vanha ja uusi, joihin pantiin istumaan paitsi leirivankeja myös vapaiden asutuksen asukkeja.

Luonnollisena ensimmäisenä tavoitteena oli: vallata talousvyöhyke, jolla myös leirin kaikki elintarvikevarastot olivat. Operaatio aloitettiin vuoden 1954 toukokuun 16. päivänä, vapaana sunnuntaina päiväsaikaan. Ensin kaikki *mobiilit* kiipesivät parakkiensa katoille ja miehittivät 3. ja 2. leiripisteen välisen muurin. Sitten he tähystysasemiin jääneiden *isien* komennosta pudottautuivat kepeillä aseistautuneina 2. leiripisteeseen, järjestyivät siellä rivistöksi ja lähtivät kolonnana marssimaan keskikäytävää. Keskikäytävä muodosti 2. leiripisteen akselin ja johti talousvyöhykkeen rautaportille, jonka eteen he saapuivat.

Kaikki nämä aivan salailemattomat toimenpiteet veivät jonkin aikaa, jonka kuluessa vartiointihenkilökunta ehti järjestyä ja saada ohjeet. Ja mikä kerrassaan mielen-

kiintoista! — vartijat alkoivat ravata Viidenkymmenenkahdeksan parakeissa ja näihin, kolmenkymmenen vuoden ajan saastana sorrettuihin, vetosivat: "Pojat! Katsokaa! Varkaat aikovat murtautua naisten vyöhykkeelle! Menevät raiskaamaan teidän vaimojanne ja tyttäriänne! Menkää auttamaan! Lyödään ne takaisin!" Mutta sopimus oli sopimus, ja jos joku siitä tietämätön syöksähti liikkeelle, hänet pysäytettiin. Vaikka oli erittäin todennäköistä, että lihapullia nähdessään kollit eivät noudattaisikaan sopimuksen ehtoja, vartijat eivät saaneet apua Viidenkymmenenkahdeksan piiristä.

Miten vartijat sitten olisivat mahtaneet suojella naisvyöhykettä suosikeiltaan, siitä ei ole tietoa, mutta sitä ennen heidän oli suojeltava talousvyöhykkeen varastoja. Ja talousvyöhykkeen portti avautui, ja eteneviä vankeja vastaan astui joukkueen verran aseettomia sotilaita, ja näiden takana johti Syylä-Beljaev, joka joko sattui olemaan sunnuntaina vyöhykkeellä uutteruuttaan tai sitten päivysti. Sotilaat alkoivat tuuppia varkaita ja hajottivat näiden rivistön. Turvautumatta keppeihinsä varkaat alkoivat perääntyä 3. leiripisteensä suuntaan ja kiipesivät takaisin muurille, josta reservit nakkelivat sotilaita kivillä ja savitiilillä perääntymisen suojaamiseksi.

Luonnollisestikaan mitään vangitsemisia ei varkaiden joukossa toimeenpantu. Päällystö näki kaiken sen yhä vain rajuksi kisailuksi ja antoi leirisunnuntain rauhaisasti vieriä iltasoittoa kohti. Välikohtauksitta jaettiin ruoka ja illalla hämärän tultua alettiin 2. leiripisteen ruokalan luona — kuin kesäisessä ulkoilmateatterissa — esittää elokuvaa 'Rimski-Korsakov'.

Mutta urhakka säveltäjä ei ollut vielä ehtinyt erota konservatoriosta protestiksi vapauden vainoamiselle, kun vyöhykkeen lyhdyt alkoivat helistä kivistä: varkaat ampuivat niitä ritsoilla rikki sammuttaakseen vyöhykkeen valot. Heitä luikki jo täyttä päätä 2. leiripisteen pimeydessä, ja heidän kimakat rosvomaiset vihellyksensä viilsivät ilmaa. He mursivat hirrellä talousvyöhykkeen portin, tulvahtivat sinne ja sitten kiskolla mursivat aukon myös naisten leiriin. (Heidän joukossaan oli myös Viidenkymmenenkahdeksan nuoria.)

Torneista ammuttujen rakettien valossa samainen operatiivivaltuutettu kapteeni Beljaev tunkeutui talousvyöhykkeelle ulkoa, sen vartiotuvan kautta, mukanaan konepistoolimiesjoukkue ja — ensimmäisen kerran GULAGin historiassa! — avasi tulen kohti *sosiaalisesti läheisiä!* Tuloksena joitakin kuolleita ja muutamia kymmeniä haavoittuneita. Lisäksi perässä juoksi punaolkaimisia, jotka pistimillä lopettivat haavoittuneita. Ja vihdoin heidän jälkeensä — Ekibastuzissa ja Norilskissa ja Vorkutassa jo omaksutun rankaisemisen työnjaon mukaisesti — vyöhykkeelle juoksi rautakangilla aseistautuneita vartijoita, jotka kangillaan hakkasivat haavoittuneita hengiltä. (Sinä yönä 2. leiripisteen sairaalan leikkaussalissa paloi valo, ja kirurgi-vanki — espanjalainen Fuster — leikkasi.)

Talousvyöhyke oli nyt lujasti rankaisujoukkojen käsissä, sinne sijoitettiin konekivääримiehiä. Mutta 2. leiripiste (varkaat olivat alkusoittonsa soittaneet, nyt tulivat poliittiset mukaan) oli pystyttänyt talousvyöhykettä vastaan barrikadin. Kakkos- ja kolmosleiripiste olivat nyt aukolla yhdistetyt, eikä niissä ollut enää vartijoita, MVD:n valtaa ei ollut.

Mutta miten kävi niiden, jotka ehtivät tunkeutua naisten leiripisteeseen ja olivat nyt eristettyinä siellä? Tapahtumat olivat jättäneet kauas taakse rennon halveksunnan, joka sävyttää kriminaalien käsitystä *naisista.* Kun laukaukset alkoivat kajahdella talousvyöhykkeellä, naisten puolelle murtautuneet eivät olleetkaan enää ahnaita saalistajia vaan kohtalotovereita. Naiset piilottivat heidät. Kiinni ottamaan saapui aseetto-

mia sotilaita ja sitten myös aseistautuneita. Naiset häiritsivät etsimistä ja tekivät vastarintaa. Sotilaat hakkasivat naisia nyrkeillään ja kolhivat aseillaan ja retuuttivat tyrmään (naisvyöhykkeellä oli kaukaa viisaasti oma vankilansa), joitakin miehiä tulitettiin.

Havaittuaan rankaisujoukon riittämättömäksi päällystö komensi naisten vyöhykkeelle "mustaolkaimisia" — Kengiriin sijoitetun rakennuspataljoonan sotamiehiä. Mutta rakennuspataljoonan sotilaat *kieltäytyivät heille kuulumattomasta tehtävästä!* — ja heidät jouduttiin vetämään pois.

Ja kuitenkin juuri täällä, naisten vyöhykkeellä, oli tärkein poliittinen puolustelu, jolla rankaisijat voivat omilta ylemmiltään suojautua. He eivät olleet suinkaan yksinkertaista joukkoa! Olivatko sitten mahtaneet lukea jostakin vai keksivätkö itse, mutta maanantaina he päästivät naisvyöhykkeelle valokuvaajia ja pari kolme vangiksi pukeutunutta omaa roikalettaan. Nämä bulvaanit kävivät naisten kimppuun, ja valokuvaajat kuvasivat. Tuollaiselta mielivallalta heikkoja naisia suojellakseen kapteeni Beljaevin oli ollut siis pakko avata tuli!

Maanantain aamutunteina jännitys tiivistyi barrikadin ja talousvyöhykkeen särjetyn portin vaiheilla. Talousvyöhykkeellä lojui ruumiita. Konekiväärimiehet makasivat porttiin suunnattujen konekiväärien takana. Vapautetuilla miesten vyöhykkeillä hajoitettiin lavereita aseiksi, tehtiin laudoista ja patjoista kilpiä. Barrikadin yli huudeltiin pyöveleille, ja nämä vastailivat. Jonkin oli pakko liikahtaa, tilanne oli liian epävakaa. Barrikadin takana olevat vangit olivat hekin valmiit hyökkäämään. Muutamat laihat riisuivat paidan päältään, nousivat barrikadille ja osoitellen konekiväärimiehille luisevaa rintaansa ja kylkiluitaan huutelivat: "Ampukaa nyt sitten! Ampukaa isiänne! Tappakaa pois!"

Ja äkkiä talousvyöhykkeelle upseerin luo juoksi sotilas tuomaan viestin. Upseeri määräsi korjaamaan ruumiit pois, ja kuolleet mukanaan punaolkaimiset poistuivat talousvyöhykkeeltä.

Viitisen minuuttia barrikadilla vallitsi hiljaisuus ja epäuskoisuus. Sitten ensimmäiset vangit kurkistivat varovaisesti talousvöyhykkeelle. Se oli autio, siellä täällä vain oli maassa kaatuneiden mustia *numero*lapulla varustettuja leirilippalakkeja.

(Myöhemmin saatiin tietää, että määräyksen talousvyöhykkeen tyhjentämisestä antoi Kazahstanin sisäasiain ministeri, joka oli juuri lentänyt Alma-Atasta. Ruumiit kuljetettiin arolle ja haudattiin sinne, turvaan tutkimuksilta — siltä varalta että niitä jälkeenpäin vaadittaisiin.)

Hurraahuutojen jyrähdellessä vangit tulvahtivat talousvyöhykkeelle ja eteenpäin naisten vyöhykkeelle. Aukkoa revittiin suuremmaksi. Sitten vapautettiin naisten vankila, ja — kaikki olivat yhdessä! Päävyöhykkeen sisäpuoli oli kokonaan vapaa! — vain 4. leiripiste oli enää vankila.

Kaikissa torneissa oli *neljä* punaolkaimista kussakin! — oli kenelle heitellä herjoja! Vankeja kerääntyi tornien juurelle huutelemaan (ja eniten huusivat tietenkin naiset): "Te olette pahempia kuin fasistit!... Senkin verenimijät!... Murhaajat!..."

Tietenkin leiristä löytyi pappi — useampiakin — ja ruumishuoneessa pidettiin jo muistojumalanpalvelusta surmattujen ja haavoihinsa menehtyneiden muistoksi.

Millaisia rintaa raastavia tunteita mahtaakaan kokea kahdeksantuhatta ihmistä, jotka vielä äsken, hetki sitten olivat eripuraisia orjia mutta jotka nyt ovat vapaita ja yhteen liittyneitä — olkoonkin etteivät edes todellisuudessa vaan näiden muurien rajaamassa suunnikkaassa, noiden nelinkertaisiksi vahvennettujen saattovartijoiden katseiden edessä?! Jopa Ekibastuzin lukituissa parakeissa nälissään makaaminenkin

tuntui vapauden kosketukselta! Mitä sitten tämä — Helmikuun vallankumous! Niin paljon sortoa ja sitten — vapauteen tempautunut ihmisten veljeys! Ja me rakastamme kriminaaleja! Ja kriminaalit rakastavat meitä! (Ei mahda mitään, verellä vahvistettua! Hehän ovat luopuneet *laistaan!)* Ja vielä enemmän tietenkin rakastamme naisia ja kohtalosisariamme, jotka jälleen ovat rinnallamme, niin kuin ihmiskunnassa pitääkin!

Ruokalassa on julisteita: "Aseistaudu millä voit ja ensimmäisenä käy sotilaiden kimppuun!" Kaikkein kiihkeimmät ovat jo hätäisesti raapustaneet sanomalehdenpaloille (muuta paperia ei ole) mustin tai värillisin kirjaimin iskulauseitaan: "Pojat, lyökää tshekan miehiä!" Ja: "Kuolema koputtelijoille, tshekan lakeijoille!" Joka puolella leiriä — kunhan vain ehtisit — pidetään kokouksia ja puheita! Ja jokainen tyrkyttää omaansa! Ajattele — sinä *saat* ajatella — kenen kannalla olet? Mitä vaatimuksia esittää? Mitä me haluamme? Beljaev syytteeseen! — sen ymmärtää jokainen! Murhaajat syytteeseen! — sen ymmärtää. Mutta entä sen jälkeen?... Parakkeja ei saa lukita, numerot poistettava! — entä sen jälkeen?...

Sen jälkeen seuraa kaikkein pelottavin: mitä varten *tämä* aloitettiin ja mitä me tahdomme? Me haluamme tietenkin vapautta, yksinomaan vapautta! — mutta kuka sen meille antaa? Samat Moskovan tuomioistuimet, jotka meidät tuomitsivat. Ja niin kauan kuin olemme tyytymättömiä Steplagiin tai Karagandaan, meidän kanssamme vielä keskustellaan. Mutta jos sanomme, että olemme tyytymättömiä Moskovaan, — meidät kaikki haudataan tähän aroon.

Siinä tapauksessa — mitä me haluamme? Murtaa muureja? Sännätä autiomaahan?...

Vapauden hetket! Puutien painoiset kahleet ovat kirvonneet käsistä ja hartioilta! Ei, sittenkään ei kaduta! — tämä päivä on sen arvoinen!

Ja maanantain kallistuessa lopuilleen kohisevaan leiriin saapuu päällystön valtuuskunta. Valtuuskunta on aivan hyvänsuopainen, he eivät tuijota kuin pedot, eikä heillä ole konepistooleja, ja todellakin — hehän eivät ole verisen Berijan apureita. Me saamme tietää, että Moskovasta on saapunut koneella kenraaleja — GULAGin Botshkov ja apulaispääsyyttäjä Vavilov. (He olivat virassaan jo Berijan aikana, mutta miksi penkoa vanhoja asioita?) Heidän mielestään meidän vaatimuksemme ovat *aivan oikeutettuja!* (Oikein me itsekin äimistymme: oikeutettuja? Me emme siis olekaan kapinoitsijoita? Ei ei, *aivan* oikeutettuja!) "Ampumiseen syyllistyneet saatetaan vastuuseen!" — "Entä miksi naisia hakattiin?" — "Hakattiinko naisia?" valtuuskunta hämmästelee. "Mahdotonta!" Anja Mihalevitsh tuo heidän nähtäväkseen rivin piestyjä naisia. Komissio on järkyttynyt: "Tämä kyllä selvitetään, selvitetään ehdottomasti!" — "Senkin pedot!" Ljuba Bershadskaja huutaa kenraalille. Huudetaan myös: "Parakkeja ei saa lukita!" — "Enää ei lukita." — "Numerot poistettava!" — "Ilman muuta poistetaan", vakuuttaa kenraali, jota emme ole koskaan aikaisemmin nähneet (emmekä sen koommin näe). — "Vyöhykkeiden välisten aukkojen annettava olla!" me käymme röyhkeämmiksi. "Meidän pitää saada olla yhteydessä!" — "Hyvä on, olkaa yhteydessä", kenraali suostuu. "Jääköot aukot." Veljet, mitä muuta me enää haluamme? Mehän olemme voittaneet!! Yksi päivä vähän riehuttiin, iloittiin, kiehuttiin ja — voitettiin! Ja vaikka joukossamme on niitäkin, jotka pudistelevat päätään ja sanovat "petosta, petosta!", me uskomme! Me uskomme päällystöämme, joka loppujen lopuksi ei ole niinkään pahaa! Me uskomme siksi, että siten meidän on helpompi selviytyä tilanteesta...

Mitä muuta sorretut voivat kuin toivoa? Tulla petetyiksi ja — taas toivoa. Ja uudelleen tulla petetyiksi ja — taas toivoa.

Ja tiistaina toukokuun 18:ntena kaikki Kengirin leiripisteet lähtivät jälleen työhön, vainajiinsa sopeutuen.

Ja sinä aamuna kaikki olisi vielä voinut päättyä vähin äänin. Mutta Kengiriin kerääntyneet korkeat kenraalit olisivat tulkinneet sellaisen päätöksen tappiokseen. Eiväthän he tosissaan voineet myöntää vankien olleen oikeassa! Eiväthän he vakavissaan voineet rangaista MVD:n asevelvollisia! Heidän alhainen älynsä kehitteli siitä vain yhden opetuksen: vyöhykkeiden väliset muurit olivat liian heikot! On luotava *tu-li*vyöhykkeet!

Ja sinä päivänä tunnollinen päällystö valjasti työhön ne, jotka vuosia ja vuosikymmeniä olivat vieroittuneet työstä: upseerit ja vartijat pukivat työesiliinan eteensä; ne jotka taisivat otteet tarttuivat laastilapioon; tornivuorosta vapaat sotamiehet tuuppailivat kottikärryjä ja kanniskelivat kantolaatikoita; vyöhykkeille jääneet invalidit kanniskelivat ja nostelivat savitiiliä. Ja iltaan mennessä aukot oli muurattu umpeen, rikotut lyhdyt oli korjattu, muurien sisäpuolelle oli vedetty kiellетyt kaistat ja niiden päihin asetettu vartiomiehet, joille oli annettu käsky: avata tuli!

Ja kun vankikolonnat illalla annettuaan päivän työnsä valtiolle palasivat leiriin portista, vangit ajettiin kiireesti iltaruokailuun eikä heidän annettu tointua vaan pyrittiin mahdollisimman nopeasti telkeämään lukkojen taakse. Kenraalien suunnitelman mukaan oli voitettava tämä ensimmäinen ilta — eilisten lupausten jälkeen liian ilmeisen petoksen ilta — sillä sen jälkeen kyllä jotenkuten totutaan ja palataan tavalliseen uomaan.

Mutta hämärässä kajahtivat samat kimakat roistomaiset vihellykset kuin sunnuntainakin: kakkos- ja kolmosvyöhyke vislailivat toisilleen merkkejä kuin huligaanien suurissa karkeloissa (nuo vihellykset olivat nekin kriminaalien onnistunut lisäpanos yhteiseen asiaan). Ja vartijat hätkähtivät, jättivät tehtävänsä sikseen ja pakenivat vyöhykkeeltä. Vain yksi upseeri (intendentuurin yliluutnantti Medvedev) tunaroi, myöhästyi tehtäviensä vuoksi ja jäi vangiksi.

Leiri jäi vankien haltuun, mutta he olivat nyt erillään toisistaan. Sisämuuria lähestyviä tulitettiin torneista konekivääreillä. Muutamia kuoli, muutamia haavoittui. Taas kaikki lyhdyt ammuttiin ritsoilla sammuksiin, mutta tornit valaisivat raketeilla. Nyt talouspuolen upseerista oli hyötyä kakkosvyöhykkeelle: toinen olkain irti repäistynä hänet köytettiin pöydän päähän ja työnnettiin esivyöhykkeen luo, ja hän kirkui omilleen: "Älkää ampuko, minä täällä! Minä täällä, älkää ampuko!"

Pitkillä pöydillä hakattiin piikkilanka-aitaa ja esivyöhykkeen uusia paaluja, mutta muuria ei saatu tulituksessa murretuksi, eikä liioin päästy kiipeämään ylitse, ja siispä — oli kaivauduttava alitse. Vyöhykkeellä ei ollut — niin kuin ei milloinkaan — muita lapioita kuin palokaluston. Työtä tehtiin keittiöveitsillä ja kipoilla.

Tuona toukokuun 18:nnen ja 19:nnen välisenä yönä alitettiin kaivamalla kaikki muurit, ja niin olivat kaikki leiripisteet ja talousvyöhyke jälleen yhdistetyt. Nyt tornit lakkasivat ampumasta, ja talousvyöhykkeellä oli välineitä yllin kyllin. Koko olkainniekka-muurarien päivän työ oli pilalla. Yön suojassa särjettiin esivyöhykkeitä, murrettiin muureja ja laajennettiin kaivantoja, etteivät ne olisi muodostuneet loukuiksi (seuraavina päivinä ne levennettiin parinkymmenen metrin levyisiksi).

Samana yönä murrettiin myös 4. — vankilan — leiripisteen muuri. Vankilan vartiointihenkilökunta pakeni kuka vartiotupaan, kuka torneihin — heille laskettiin tikkaat. Vangit hävittivät kuulusteluhuoneita. Nyt vapautettiin vankilasta vihdoin nekin, jotka seuraavana päivänä asettuivat kapinan johtoon: entinen puna-armeijan eversti Kapiton Kuznetsov (Frunzen akatemian kasvatteja, ikämies; sodan jälkeen hän oli komen-

tanut rykmenttiä Saksassa, ja häneltä oli joku karannut läntiseen — siitä hän oli tuomionsa saanutkin; leirin tyrmässä hän taas istui "leiritodellisuuden mustaamisesta" vapaiden välityksellä lähetetyissä kirjeissä); entinen puna-armeijan yliluutnantti Gleb Slutshenkov (hän oli ollut sotavankeudessa ja joidenkin kertoman mukaan myös Vlasovin armeijassa).

"Uudessa" vankilassa istui Kengirin asukkaita, ei-poliittisia. Aluksi he ymmärsivät niin, että maassa oli puhjennut yleinen vallankumous, ja riemuiten he tervehtivät odottamatonta vapautta. Mutta saatuaan pian tietää, että vallankumous oli liian paikallista laatua, he palasivat lojaalisesti kivisäkkiinsä ja ihan kenenkään vartioimatta rehdisti elivät siinä koko kapinan ajan — muonansa vain kävivät hakemassa kapinallisten vankien ruokalasta.

Kapinallisten vankien! — jotka jo kolmesti olivat yrittäneet torjua sekä tämän kapinan että tämän vapauden. He eivät tienneet, mitä tehdä tällaisilla lahjoilla, ja pelkäsivät niitä enemmän kuin janosivat. Mutta oli kuin meren tyrskyt olisivat vääjäämättömästi heitelleet heitä tähän kapinaan.

Mitä mahdollisuuksia heillä oli? Uskoa lupauksia? Pettävät taas, sen olivat orjanomistajat erinomaisesti osoittaneet eilen ja aikaisemminkin. Heittäytyäkö polvilleen? Mutta niinhän he olivat olleet kaikki nämä vuodet silti saamatta armoa. Pyytääkö saada rangaistuksensa jo tänään? — mutta rangaistushan on tänään, samoin kuin kuukauden vapaan elämän jälkeen, aivan yhtä julma, sillä sen langettajien tuomioistuimethan toimivat kuin kone: jos annetaan *varttia* niin järjestään kaikille, erotuksitta.

Karkurihan karkaa kokeakseen edes päivän vapaata elämää! Samoin nämäkään kahdeksantuhatta ihmistä eivät niinkään nousseet kapinaan, kuin *karkasivat vapauteen,* edes lyhyeksi aikaa! Kahdeksantuhatta ihmistä muuttui äkkiä orjista vapaiksi, ja heidän oli — elettävä! Tavallisesti julmat kasvot pehmenivät ystävälliseen hymyyn[1]. Naiset näkivät miehet, ja miehet tarttuivat heitä kädestä. Ihmiset jotka olivat monimutkaisia, salaisia teitä olleet kirjeenvaihdossa mutta eivät olleet ikänä nähneet toisiaan — tutustuivat nyt! Liettualaisnaiset, joiden avioliiton roomalaiskatolinen pappi oli solminut seinän lävitse, näkivät nyt kirkollisesti laillisen miehensä — heidän avioliittonsa laskeutui Jumalan luota maan päälle! Lahkolaiset ja uskovat saivat ensimmäisen kerran elämässään kenenkään häiritsemättä kokoontua ja rukoilla. Pitkin kaikkia vyöhykkeitä ripotellut yksinäiset ulkomaalaiset löysivät nyt toisensa ja puhuivat nyt omalla kielellään tästä merkillisestä aasialaisesta vallankumouksesta. Kaikki leirin elintarvikkeet olivat nyt vankien huostassa. Kukaan ei ajanut katselmukseen eikä tekemään yhtentoista tunnin työpäivää.

Unettomalle kiihtyneelle leirille, joka oli raastanut koiran numeronsa itsestään, koitti toukokuun 19. päivän aamu. Lankojen varassa retkotti pylväitä, joista lyhdyt oli rikottu. Vangit liikkuivat kaivantoja myöten ja muutenkin vapaasti vyöhykkeeltä toiselle. Monet pukivat päälleen rättivarastosta haetut vapaan vaatteensa. Jotkut ukrainalaispojat kulkivat karvalakki rempseästi kallella. (Pian ilmaantuvat kirjaillut paidat ja aasialaisille kirjavat kauhtanat ja turbaanit, ja harmaan musta leiri puhkeaa väriloistoon.)

Päivystäjät kiersivät parakeissa kutsumassa suureen ruokalaan valitsemaan *komissiota* — komissiota käymään neuvotteluja päällystön kanssa ja huolehtimaan itsehallinnosta (näin vaatimattomasti, näin pelokkaasti se itsensä määritteli).

[1] Tämän pani merkille pahansuopa Makeev.

Se valittiin kenties vain muutamaksi tunniksi, mutta siitä olikin tuleva Kengirin leirin hallitus neljänkymmenen päivän ajaksi.

* * *

Jos tämä kaikki olisi tapahtunut kaksi vuotta aikaisemmin, jo yksistään pelosta, että *hän* voisi saada tietää, Steplagin isännät eivät olisi ruvenneet aikailemaan vaan olisivat antaneet kuuluisan käskynsä "patruunoita ei sitten säästellä!", ja koko tuo muurien sisäpuolelle ajettu ihmisjoukko olisi ammuttu vartiotorneista käsin. Eikä se, olisiko tuolloin jouduttu niittämään kaikki kahdeksantuhatta vai neljätuhatta, olisi ketään hätkähdyttänyt, sillä isännät eivät pienistä hätkähdelleet.

Mutta vuoden 1954 tilanteen vaikeus pani heidät jahkailemaan. Samaiset Vavilov ja Botshkov olivat Moskovassa tunteneet uusia tuulahduksia. Täällä oli ammuskeltu jo melkoisesti, ja nyt etsiskeltiin tehdylle laillista muotoa. Ja niin syntyi viivytys — ja siispä myös kapinallisille aikaa aloittaa riippumaton uusi elämänsä.

Kapinan poliittisen linjan — eli kysymyksen sen olemassaolosta — oli määräydyttävä heti ensimmäisinä tunteina. Oliko sen seurattava mekaanisille sanomalehtipalstoille tekaistuja yksinkertaisia lehtisiä: "Pojat, lyökää tshekan miehiä"?

Heti vankilasta tultuaan — ja heti joko olosuhteiden voimasta tai sotilaan otteensa ansiosta, joko ystävien neuvosta tai sisäisestä kutsumuksesta johtoon suunnistaen — Kapiton Ivanovitsh Kuznetsov näköjään asettui Kengirin harvalukuisten ja kokeneiden ortodoksien puolelle ja omaksui näiden kannan: "Näistä sepustuksista (lehtisistä) on tehtävä loppu, neuvostovastaisesta ja vastavallankumouksellisesta hengestä on tehtävä loppu — sitä levittävät ne, jotka pyrkivät *käyttämään* meidän tapahtumiamme hyväkseen!" (Siteeraan näitä kannanottoja komission toisen jäsenen A.F. Makeevin muistiinpanoista Petr Akoevin rättivarastossa käydystä suppean piirin keskustelusta. Ortodoksit nyökkäilivät Kuznetsoville: "Niin, näistä lehtisistä *meille* kaikille aletaan lykätä uusia tuomioita.")

Heti ensimmäisinä tunteina — yön tunteina — kiertäessään kaikki parakit ja puhuessaan niissä äänensä käheäksi ja sitten aamulla kokouksessa ruokasalissa ja myöhemmin monta kertaa eversti Kuznetsov kohdatessaan äärimmäisiä tunnelmia ja vihaa ihmisissä, joiden elämä oli niin maahan poljettu, ettei heillä tuntunut olevan enää mitään menetettävää, väsymättä toistamistaan toisti:

— Neuvostovastaisuus olisi meidän tuhomme. Jos me nyt esitämme neuvostovastaisia iskulauseita, meidät murskataan heti. Ne eivät muuta odotakaan kuin veruketta murskaamiselle. Tällaiset lehtiset antavat niille täyden perusteen ampumisteloituksiin. Meidän pelastuksemme on lojaalisuudessa. Meidän on keskusteltava Moskovan edustajien kanssa *niin kuin neuvostokansalaisten tulee!*

Ja sitten jo kovempaa: "Me emme salli yksittäisten provokaattoreiden tällaista käyttäytymistä!" (Muuten sillä aikaa kun hän piti puheitaan, lavereilla suudeltiin äänekkäästi. Hänen puhettaan ei kuunneltu kovinkaan tarkasti.)

Tilanne oli hieman samantapainen, kuin jos juna kuljettaisi teitä toiseen suuntaan kuin haluatte, ja te päättäisitte hypätä junasta: teidän olisi hypättävä *menosuuntaan*, ei junan kulkua *vasten*. Siinä historian jatkuvuusvoima. Läheskään kaikki eivät olisi halunneet sitä, mutta tuon linjan järkevyys ymmärrettiin heti, ja se voitti. Varsin nopeasti leiriin ripusteltiin isokokoisia iskulauseita, jotka olivat hyvin luettavissa vartiotorneista ja vartiotuvasta:

"Eläköön Neuvosto-Perustuslaki!"

"Eläköön Keskuskomitean Presidiumi!"

"Eläköön neuvostovalta!"

"Vaadimme keskuskomitean jäsentä saapumaan tutkimaan juttumme uudelleen!"

"Alas berijalaiset murhaajat!"

"Steplagin upseerien vaimot! Ettekö häpeä olla murhaajien vaimoja?"

Vaikka kengiriläisten enemmistölle oli erittäin selvää, että kaikki miljoonat rankaisutoimet — sekä läheiset että kaukaiset — olivat tapahtuneet *tämän* perustuslain rämettyneen auringon alla ja olivat olleet *tämän* politbyron vahvistamia, heillä ei ollut muuta neuvoa kuin kirjoittaa: eläköön *tämä* perustuslaki ja *tämä* politbyro. Ja nyt lukiessaan iskulauseita kapinalliset vangit tunsivat laillisuuden kamaran jalkojensa alla ja alkoivat rauhoittua: heidän liikkeensä ei ollut toivoton.

Ja vastikään vaalien tapahtumapaikkana olleen ruokalan yläpuolelle kohosi lippu, joka näkyi hyvin asutukseen. Se liehuikin siinä sitten kauan: valkoinen pohja, musta reunus, keskellä punainen sanitääriristi. Kansainvälisessä merkkikoodissa tuo lippu merkitsi:

"Olemme hädässä! Laivassa on naisia ja lapsia."

Komissioon valittiin kaksitoista jäsentä ja Kuznetsov johtoon. Komissio muodosti heti erikoisosastoja:

— agitaation ja propagandan (sitä johti liettualainen Knopkus, Norilskista sikäläisen kapinan jälkeen tuotu rangaistusvanki)
— elinolosuhteiden ja talouden
— ravitsemuksen
— sisäisen turvallisuuden (Gleb Slutshenkov)
— sotilaallinen ja
— tekninen, ehkä kaikkein ihmeellisin tässä leirihallituksessa.

Entiselle majuri Miheeville uskottiin yhteydet päällystöön. Myös yksi varkaiden *isistä* kuului komissioon, ja hänkin johti jotakin. Myös naisia siinä oli (ilmeisesti: Shahnovskaja, talousasiantuntija, puolueen jäsen, jo harmaatukkainen nainen; Suprun, iäkäs opettaja Karpaattien seuduilta; Ljuba Bershadskaja).

Tuliko komissioon kapinan alkuperäisiä pääalkuunpanijoita? Ilmeisesti ei. *Keskukset* — ja varsinkin ukrainalaisten, (venäläisiä koko leirissä oli vain neljännes) — jäivät ilmeisesti ennalleen. Mihail Keller, ukrainalainen partisaani, joka vuodesta 1941 oli taistellut milloin saksalaisia ja milloin neuvostoliittolaisia vastaan ja joka Kengirissä oli julkisesti tappanut kirveellä koputtelijan, osallistui komission kokouksiin *sen* esikunnan vaiteliaana tarkkailijana.

Komissio toimi avoimesti naisten leiripisteen kansliassa, mutta sotilaallinen osasto siirsi komentopaikkansa (kenttäesikunnan) 2. leiripisteen saunaan. Osastot ryhtyivät työhön. Ensimmäiset päivät olivat erityisen vilkkaita: kaikki oli suunniteltava ja järjestettävä.

Ennen muuta oli vahvistettava asemaansa. (Väistämätöntä sotilaallista kukistamista odottava Miheev vastusti minkäänlaisen puolustuksen luomista. Slutshenkov ja Knopkus puolestaan vaativat sitä.) Sisäisiin muureihin tehdyistä ja siistityistä aukoista oli jäänyt paljon savitiiliä. Niistä pystytettiin barrikadit kaikkien vartiotupien eli ulosmeno (ja myös sisääntulo) teiden eteen — nämähän olivat jääneet vartijoiden haltuun, ja jokainen niistä saattoi millä hetkellä hyvänsä avautua päästämään rankaisujoukot leiriin. Talousvyöhykkeeltä löytyi yllin kyllin piikkilankavyyhtejä. Niistä kerittiin Brunon spiraaleja, joita leviteltiin uhanalaisille suunnille. Liioin ei maltettu olla sinne tänne asettelemasta tauluja: "Varokaa! Miinoitettu alue!"

Se olikin teknisen osaston ensimmäisiä ideoita. Osaston työn ympärille luotiin suuri

salaperäisyys. Tekninen osasto otti talousvyöhykkeeltä haltuunsa salaisia tiloja, joiden oveen piirrettiin pääkallo ja ristiin pannut sääriluut ja teksti: "100 000 voltin jännite". Sinne oli pääsy vain muutamilla siellä työskentelevillä ihmisillä. Näin ollen vangitkaan eivät tienneet, mitä tekninen osasto teki. Varsin pian levisi huhu, että se valmisti kemiallista *salaista asetta*. Koska sekä vangit että isännät tiesivät hyvin, millaisia valopää-insinöörejä leirissä istui, helposti levisi taikauskonomainen vakuuttuneisuus, että he *pystyivät mihin hyvänsä* ja peräti olivat keksineet jo aseen, jollaista ei Moskovassakaan ollut vielä keksitty. Kun taas valmistaa ties mitä kurjia miinapahasia talousvyöhykkeen aineksista — miksipä ei? Ja niin "miinoituksista" varoittavat taulut otettiin todesta.

Vielä tällainenkin ase keksittiin: laatikollinen lasirouhetta jokaisen parakin ovella (konepistoolimiesten silmille heitettäväksi).

Kaikki prikaatit säilyivät ennallaan, mutta niitä alettiin nimittää joukkueiksi ja parakkeja osastoiksi, ja sotilaalliselle osastolle alisteisille ryhmille määrättiin päälliköt. Kaikkien vartioiden päälliköksi tuli Mihail Keller. Kaikkia uhan alaisia kohtia vartioivat tarkan aikataulun mukaisesti yöksi vahvistetut vartiot. Ottaen huomioon miehen psykologian erikoisuuden, että naisen nähden mies ei lähde karkuun vaan yleensä käyttäytyy rohkeammin, vartiot tehtiin sekakoosteisiksi. Ja Kengirin naisista varsin suuri joukko osoittautui paitsi kovaäänisiksi myös rohkeiksi, ja tällaisia olivat varsinkin nuoret ukrainalaistytöt, jotka muodostivatkin naisten leiripisteen enemmistön.

Nyt enää odottamatta isännän hyvää tahtoa alettiin itse poistaa ristikoita parakkien ikkunoista. Kahtena ensimmäisenä päivänä, ennen kuin isännät huomasivat katkaista leiristä sähkövirran, talousvyöhykkeen koneet toimivat, ja noiden ristikoiden tangoista valmistettiin paljon keihäitä, joiden pää teroitettiin ja hiottiin. Yleensäkin paja ja konetyömiehet valmistivat noina ensimmäisinä päivinä keskeytyksettä aseita: veitsiä, hilpareita, tapparoita ja sapeleita, joihin varsinkin kriminaalit ihastuivat (kahvaan kiinnitettiin värikkäillä nahkansuikaleilla kulkusia). Joidenkin käteen ilmaantui piikkipalloaseita.

Keihäät olalla vartiot lähtivät yöksi vartiopaikalleen. Ja miesten vyöhykkeelle vartavasten varattuihin osastoihin lähtevät naisjoukkueet lähtivät niin ikään keihäspiikit pystyssä — tarkoituksenaan hälytyksen tullessa hajaantua hyökkääjiä vastaan. (Naiivisti oletettiin, että pyövelit ujostelisivat murskata naisia.)

Kaikki tuo olisi ollut mahdotonta, olisi hajonnut pilkanteosta tai himosta, ellei kaikesta olisi huokunut kapinan ankara ja puhdas ilma. Keihäät ja sapelit olivat leikkikaluja meidän ajallemme, mutta vankeus ei ollut leikkiä näille ihmisille — ei ollut menneisyydessä eikä olisi tulevaisuudessakaan. Keihäät olivat leikkikaluja, mutta edes niitä oli kohtalo lähettänyt! — tämän ensimmäisen mahdollisuuden puolustaa vapauttaan. Varhaisen vallankumouksen puritaanisessa ilmapiirissä, kun naisen läsnäolo barrikadilla muuttui sekin aseeksi, miehet ja naiset käyttäytyivät sen arvoisesti ja arvokkaasti kantoivat keihästään kärki taivasta kohti.

Jos jollakin niinä päivinä oli alhaisia hekumallisia ajatuksia, niin siniolkaimisilla isännillä siellä, vyöhykkeen ulkopuolella. He laskelmoivat, että viikoksi omiin oloihinsa jätetyt vangit läkähtyvät irstailemiseen. He selittivätkin tapahtuneen vapaiden asutuksen asukkaille siten, että vangit olivat nousseet kapinaan saadakseen irstailla. (Mitäpä muuta vangeilta tietenkään voi puuttua heidän turvatussa kohtalossaan[1]?)

[1] Kapinan jälkeen isännät eivät ujostelleet alistaa järjestään kaikkia naisia lääkärintarkastukseen. Ja havaitessaan monia koskemattomiksi hämmästelivät: mitä? missä sinun silmäsi olivat? niin monta päivää yhdessä!... He arvioivat tapahtumia omalta tasoltaan.

Isäntien pääasiallisin toive oli, että kriminaalit alkaisivat raiskata naisia ja poliittiset menisivät puolustamaan ja alkaisi yleinen teurastus. Mutta siinäkin MVD:n psykologit erehtyivät! — ja sitä meidänkin sietää hämmästellä. Kaikki todistavat, että varkaat käyttäytyivät *kuin ihmiset* mutta eivät heidän itsensä perinteellisesti tuohon sanontaan sisällyttämässään merkityksessä vaan meidän tarkoittamassamme mielessä. Ja vastavuoroisesti sekä poliittiset että naiset suhtautuivat heihin korostetun ystävällisesti, luottavasti. Sitä salaisempi ei kuulu meille. Ehkäpä varkaat myös koko ajan muistivat ensimmäisen sunnuntain veriuhrinsa.

Jos Kengirin kapinassa voi nähdä *voimaa,* niin — tuo voima oli yhtenäisyydessä. Varkaat eivät liioin kajonneet elintarvikevarastoon, mikä heitä tuntevien mielestä on yhtä suuri ihme. Vaikka varastossa oli elintarvikkeita moneksi kuukaudeksi, komissio neuvoteltuaan päätti pysyttää kaikki leipä- ja muut elintarvikenormit entisellään. Uskollisten alamaisten pelkoa ahmia valtion sapuskaa liikaa ja jälkeenpäin joutua vastaamaan haaskaamisesta! Päinvastoin (muistelee Miheev) joitakin tavaroita puuttui vyöhykkeen ulkopuolelta, ja johdon huoltoihmiset pyysivät antamaan heille leiristä kyseisiä tavaroita. Korkeimpiin normeihin tarkoitettuja hedelmiä (vapaille!) vangit luovuttivatkin.

Leirin kirjanpito luovutti elintarvikkeita aikaisemman normin mukaisesti, ja keittiö sai ja keitti mutta uudessa vallankumouksellisessa ilmapiirissä ei varastanut itselleen, eikä kriminaalien joukosta tullut lähettiä käskemään *kantamaan ihmisille.* Eikä loisille kaadettu ylimääräistä kauhallista. Ja äkkiä paljastui, että entisessä normissa oli paljon *enemmän* syötävää!

Ja jos kriminaalit myivät tavaroita (siis aikaisemmin muualla ryövättyjä), he eivät heti tulleet tapansa mukaan ottamaan takaisin. "Nyt on toiset ajat", he sanoivat...

Jopa paikallisen työväenhuolto-osaston ORS:n kanttiinitkin jatkoivat kaupankäyntiä vyöhykkeillä. Esikunta takasi vapaan kassojenkerääjän turvallisuuden. Hänet päästettiin vartijoitta vyöhykkeelle, jossa hän kahden tytön saattamana kiersi kaikki kanttiinit ja keräsi myyjiltä myyntitulot — *bonit.* (Mutta bonit tietenkin loppuivat pian, eivätkä isännät päästäneet vyöhykkeelle uutta tavaraakaan.)

Isäntien käsiin jäi yhä kolme vyöhykkeen huollon lajia: sähkö, vesi ja lääkkeet. Ilmasta he eivät määränneet, kuten tiedetään. Lääkkeitä ei vyöhykkeelle annettu neljäänkymmeneen päivään yhden pulverin vertaa, *ei joditippaakaan.* Sähkö katkaistiin parin-kolmen päivän kuluttua. Vesijohto jätettiin.

Tekninen osasto aloitti kamppailun valosta. Aluksi keksittiin heittää ohueen lankaan kiinnitettyjä koukkuja leirin muurin ulkopuolella kulkevaan linjaan — ja sillä lailla varastettiin virtaa muutaman päivän ajan, kunnes tuntosarvet huomattiin ja katkottiin. Sillä välin tekninen osasto oli ehtinyt kokeilla tuulimyllyä ja luopua siitä ja ryhtyi asentamaan talousvyöhykkeelle (paikkaan johon ei vartiotorneista eikä matalalla lentävistä U-2-koneista nähnyt) vesivoimalaa, joka sai käyttövoimansa — vesijohtokraanasta. Talousvyöhykkeellä ollut moottori muutettiin generaattoriksi ja niin alettiin syöttää virtaa leirin puhelinverkkoon, esikunnan valaistukseen ja — radiolähettimeen! Kun taas parakit valaistiin päreillä... Tuo ainutlaatuinen vesivoimala toimi kapinan viimeiseen päivään saakka.

Aivan kapinan alussa kenraalit saapuivat vyöhykkeelle kuin isännät ikään. Tosin osasihan Kuznetsovkin: ensimmäisiin neuvotteluihin käski tuoda vainajat ruumishuoneesta ja kovalla äänellä komensi! "Lakit päästä!" Vangit paljastivat päänsä, ja — myös kenraalien oli riisuttava sotilaslakkinsa uhriensa edessä. Mutta aloite pysyi gulagilaiskenraali Botshkovin käsissä. Hyväksyttyään komission valitsemisen ("eihän

kaikkien kanssa yhtä aikaa voi neuvotella") hän vaati, että edustajien oli neuvotteluissa ensin kerrottava omasta *jutustaan* (ja Kuznetsov alkoikin pitkään ja ehkä auliistikin selostaa omaansa); että vankien oli ehdottomasti puhuttava seisaalta. Kun joku sanoi "vangit vaativat...", Botshkov huomautti painokkaasti: "Vangit voivat vain *pyytää*, eivät vaatia!" Ja muodoksi vakiintuikin "vangit pyytävät".

Vankien *pyyntöihin* Botshkov vastasi luennoimalla sosialismin rakentamisesta, kansantalouden ennennäkemättömästä kasvusta, Kiinan vallankumouksen saavutuksista. Itsetyytyväistä ruuvin ruuvaamista viistoon aivoihin, mikä aina saa meidät herpaantumaan ja hiljenemään... Hän tuli vyöhykkeelle selittämään, miksi aseisiin turvautuminen oli oikea toimenpide. (Pian he ilmoittavat, ettei vyöhykkeellä ole ollenkaan ammuttukaan, että se on *bandiittien* valheita ja ettei hakattukaan ole.) Hän suorastaan tyrmistyi siitä, että häntä rohjettiin pyytää rikkomaan "määräystä vankien pitämisestä eroteltuina". (He puhuvat ohjesäännöistään kuin ikuisista ja yleismaailmallisista laeista.)

Pian saapui "Douglaseilla" lisää uusia ja entistä tärkeämpiä kenraaleja: Dolgih (joka taisi olla GULAGin päällikkö siihen aikaan) ja Egorov (SNTL:n apulaissisäministeri). Määrättiin pidettäväksi kokous ruokalassa, johon kokoontui lähes kaksituhatta vankia. Ja Kuznetsov komensi: "Huomio! Seisomaan! Asento!" – ja kunnioittavasti kehotti kenraaleja asettumaan presidiumiksi ja itse asettui alistussuhteen mukaisesti sivulle. (Slutshenkov käyttäytyi toisin. Kun joku kenraaleista mainitsi täällä olevista *vihollisista*, Slutshenkov vastasi kovalla äänellä: "Entä kuka t e i s t ä *ei* ole osoittautunut viholliseksi? Jagoda oli vihollinen, Ezhov oli vihollinen, Abakumov oli vihollinen, Berija oli vihollinen. Mistä me tiedämme, että Kruglov on parempi?")

Makeev — hänen omien muistiinpanojensa mukaan — laati sopimusluonnoksen, jonka mukaan päällystö lupaisi olla panematta ketään kuljetukseen ja olla rankaisematta ketään ja vangit puolestaan suostuisivat heti palaamaan työhön. Mutta kun hän ja hänen kannattajansa alkoivat kiertää parakeissa ja kehottaa hyväksymään luonnoksen, vangit haukkuivat heitä "kaljuiksi komsomolilaisiksi" ja "hankintavaltuutetuiksi" ja "tshekan miesten lakeijoiksi". Erityisen vihamielisen vastaanoton he saivat naisten leiripisteessä, ja erityisen mahdotonta vankien oli nyt suostua miesten ja naisten vyöhykkeiden eristämiseen. (Makeev suuttui ja vastasi vastustajilleen: "Ja sinä olet vähän pidellyt Parasjan tissiä ja luulet, että neuvostovalta on päättynyt, niinkö? Joka tapauksessa neuvostovalta ei anna periksi!")

Päivät kuluivat. Vyöhykettä hellittämättä tarkkailevien — vartiotornien sotilaiden silmin ja samasta paikasta vartijoiden silmin (vangit ulkonäältä tuntevien vartijoiden oli tunnistettava ja painettava mieleensä, kuka mitäkin teki) ja jopa (mahdollisesti valokuvailevien) lentäjien silmin — kenraalien oli mielipahakseen pakko todeta, että vyöhykkeellä ei ollut käynnissä teurastusta eikä *pogromia* eikä raiskajaisia, että leiri ei romahtanut itsestään ja että veruketta joukkojen viemiseen avuksi ei ollut.

Leiri *kesti*, ja neuvottelujen luonne muuttui. Kultaolkaimisia kävi eri yhdistelminä edelleen vyöhykkeellä suostuttelemassa ja keskustelemassa. Heidät päästettiin leiriin, mutta sitä varten he joutuivat ottamaan käteensä valkoisen lipun ja talousvyöhykkeen vartiotuvan jälkeen — se oli nyt leirin pääportti — barrikadin edessä alistumaan ruumiintarkastukseen, jossa joku toppatakkiin pukeutunut ukrainalainen tytönheitukka taputteli kenraalien taskuja — ettei näillä vain ollut pistoolia tai kranaatteja. Vastaavasti kapinallisten esikunta *takasi* heidän henkilökohtaisen turvallisuutensa!...

Kenraaleja kuljetettiin kaikkialla, missä voitiin (ei tietenkään talousvyöhykkeen *salaisessa* osassa), ja heidän sallittiin keskustella vankien kanssa ja heitä varten kutsut-

tiin koolle suuria leiripisteiden kokouksia. Olkaimet säihkyen isännät niissäkin istuutuivat presidiumiksi — ihan niin kuin ennenkin, aivan kuin mitään ei olisi tapahtunut.

Vankien puolesta esiintyi puhujia. Mutta miten vaikeaa puhuminen oli! — ei vain siksi, että puheellaan jokainen kirjoitti itselleen tulevaa tuomiotaan, vaan myös siksi, että harmaiden ja sinisten elämän tuntemus ja käsitykset totuudesta olivat liiaksi etääntyneet, eikä juuri mikään kyennyt enää tunkeutumaan noihin pyyleviin hyvinvoiviin ruhoihin, noihin kiilteleviin melonimaisiin kalloihin eikä valaisemaan niitä. Muuan vanha leningradilainen työmies, vallankumouksiin osallistunut kommunisti, tuntui saavan heidät suuttumaan pahan kerran. Hän kyseli heiltä, että mitä kommunismia se on, että upseerit lorvailevat talousvyöhykkeellä ja pakottavat rikastamosta varastetusta lyijystä valmistamaan heille hauleja salametsästykseen; että vangit kääntävät heidän vihannesmaansa; että leiripisteen päällikön saunomisen ajaksi levitellään mattoja ja tuodaan orkesteri soittamaan.

Jotta olisi ollut vähemmän tuollaista tolkutonta huutamista, nuo keskustelut omaksuivat myös suorien neuvottelujen muodon huippudiplomatian mallin mukaisesti: kesäkuussa asetettiin naisten vyöhykkeelle ruokalasta tuotu pitkä pöytä, jonka toiselle puolelle penkille istuutuivat kultaolkaimiset, ja heidän taakseen asettuivat henkivartijoina leiriin päästetyt konepistoolimiehet. Pöydän toiselle puolelle istuutuivat komission jäsenet, joilla niin ikään oli henkivartiosto — aivan vakavana se seisoi sapeleineen, keihäineen ja ritsoineen. Ja kauempana tungeksivat vangit — kuuntelemassa *neuvonpitoa* ja huutelemassa. (Eikä pöytä suinkaan ollut tyhjä! — talousvyöhykkeen kasvihuoneista oli tuotu tuoreita kurkkuja ja keittiöstä kaljaa. Kultapunoksiset järsivät kurkkua, eivät ujostelleet...)

Kapinallisten vaatimuspyynnöistä oli sovittu jo kahtena ensimmäisenä päivänä ja nyt niitä toisteltiin moneen kertaan:

— evankelistan murhaajaa rangaistava;
— kaikkia talousvyöhykkeellä sunnuntaina ja maanantaina tappamisiin syyllistyneitä rangaistava;
— naisten pahoinpitelemiseen syyllistyneitä rangaistava;
— lakkoilemisesta suljettuihin vankiloihin laittomasti passitetut toverit palautettava leiriin;
— numeroiden käytöstä luovuttava, ei ristikoita parakkien ikkunoihin, parakkeja ei saa lukita;
— leiripisteiden välisiä sisämuureja ei saa pystyttää uudelleen;
— kahdeksan tunnin työpäivä niin kuin vapailla;
— enemmän palkkaa työstä (samapalkkaisuudesta vapaisiin nähden ei ollut puhetta);
— vapaa kirjeenvaihto sukulaisten kanssa ja silloin tällöin tapaamisia;
— juttujen tutkiminen uudelleen.

Ja vaikkei yksikään noista vaatimuksista horjuttanut perusteita eikä ollut perustuslain vastainen (monet sisälsivät vain pyynnön aikaisemman tilanteen palauttamisesta), isännät eivät voineet suostua edes kaikkein vähäisimpäänkään niistä siksi, että nuo sängelle ajellut lihavat niskat, kaljut ja sotilaslakit eivät olleet enää pitkiin aikoihin osanneet myöntää virhettään tai syyllisyyttään. Vastenmielinen ja vieras oli heille totuus, jos se ei ollutkaan peräisin korkeimpien instanssien salaisista määräyksistä vaan tuli tavallisen kansan suusta.

Mutta yhtä kaikki tämä pitkittynyt kahdeksantuhannen kyykkiminen saarroksissa oli tahra kenraalien maineeseen ja saattoi tärvellä heidän virka-asemaansa, ja niinpä

he lupasivat. He lupasivat, että miltei kaikki noista vaatimuksista voidaan täyttää, vain (uskottavuuden vuoksi) naisten vyöhykettä olisi vaikea jättää avoimeksi, se on kiellettyä (ikään kuin niin ei olisi ojennustyöleireissä ollut vuosikymmeniä!), mutta jotakin voidaan keksiä, järjestää jonkinlaisia *tapaamispäiviä.* Mutta tutkimuskomission työn aloittamiseen vyöhykkeellä (ampumisien olosuhteiden selvittämiseksi) kenraalit äkkiä suostuivat. (Mutta Slutshenkov arvasi ja vaati luopumaan siitä: todistajanlausuntojen verukkeella koputtelijat *laulaisivat* kaikesta, mitä vyöhykkeellä tapahtuu.) Juttujen tutkiminen uudelleen? Mikä siinä, totta kai jutut tutkitaan uudelleen, mutta *pitää odottaa.* Mutta kaikkein kiireellisin — on lähdettävä työhön! työhön! työhön!

Mutta tämä oli vangeille tuttua: erotella kolonniksi, aseilla uhaten pakottaa maahan istumaan, vangita alullepanijat.

Ei — he vastasivat pöydän yli ja puhujankorokkeelta. Ei! — väkijoukosta huudettiin. Steplagin johto on käyttäytynyt provokatorisesti! Me emme luota Steplagin johtoon! Me emme luota MVD:hen!

— Ette luota *edes* MVD:hen? apulaisministeri hämmästeli, petoksen käsittämättömyys sai hänet pyyhiskelemään otsaansa. — *Kuka* on iskostanut teihin tuollaisen vihan MVD:tä kohtaan?

Arvoitus.

— Keskuskomiten politbyron jäsen paikalle! Halutaan keskuskomitean politbyron jäsen! Silloin uskotaan! vangit huutelivat.

— Varokaa! kenraalit uhkailivat. — Pahempaa seuraa!

Mutta nyt nousi Kuznetsov. Hän puhui järkevästi ja vaivattomasti, käyttäytyi ylväästi.

— Jos te tunkeudutte vyöhykkeelle asevoimin, hän varoitti, — muistakaa, että puolet täälläolijoista oli valtaamassa Berliiniä. Pärjäävät kyllä teidänkin aseillenne!

Kapiton Kuznetsov! Tuleva Kengirin kapinan historioitsija selittää meille tuon ihmisen. Miten hän ymmärsi ja koki oman *istahtamisensa?* Millaisessa valossa hän näki oman juttunsa? Oliko hän kauankin anonut juttunsa tutkimista uudelleen — kun hänelle juuri kapinan aikana saapui Moskovasta *vapautuminen* (sekä ilmeisesti myös rehabilitoiminen)? Vain hänen sotilaan ammattiylpeytensäkö vaati häntä säilyttämään kapinoivassa leirissä tällaisen *järjestyksen?* Asettuiko hän liikkeen johtoon siksi, että se tempasi hänet mukaansa? (Minä en usko sitä.) Vai — tuntien omat johtajan kykynsä — maltillistaakseen sen, ohjatakseen uomaan ja lyhennettynä aaltoiluna saattaakseen päällystön saappaiden alle? (Luulen niin.) Tapaamisissa, neuvotteluissa ja toissijaisten henkilöiden kautta hänellä oli mahdollisuus kertoa rankaisijoille, mitä halusi, ja kuulla näiltä. Esimerkiksi kesäkuussa sattui tapaus, että ovela Markosian lähetettiin vyöhykkeen ulkopuolelle neuvottelemaan, suorittamaan komission antamaa tehtävää. Käyttikö Kuznetsov sellaisia tilaisuuksia hyväkseen? Oletan että ei. Hänellä oli varaa itsenäiseen, ylväääseen asemaan.

Kaksi henkivartijaa — kaksi valtavaa ukrainalaispoikaa — saattoi Kuznetsovia alinomaa, veitset vyöllä.

Suojellakseenko? Tilinteon takaamiseksiko?

(Makeev väittää, että kapinan päivinä Kuznetsovilla oli tilapäisvaimokin — benderalainen tämäkin.)

Gleb Slutshenkov oli kolmekymmentävuotias. Se merkitsee sitä, että Saksan sotavankeuteen hän joutui yhdeksäntoistavuotiaana. Nyt hän niin kuin Kuznetsovkin liikkui pukeutuneena sotilaan univormuunsa, joka oli ollut säilytettävänä rättivarastossa,

ja korostetusti ilmensi sotilaan olemustaan. Hän ontui hieman, mutta sen hyvitti runsas liikkuvuus.

Neuvotteluissa hän käyttäytyi tiukasti, kipakasti. Päällystö keksi pyytää vyöhykkeeltä "entisiä alaikäisiä" (alle 18-vuotiaana istumaan pantuja, joista jotkut olivat jo 20—21-vuotiaita) — vapautettaviksi. Se ei tainnut olla edes petostakaan, suunnilleen niihin aikoihin heitä todella vapautettiin kaikkialla — tai tuomioita vähennettiin. Slutshenkov vastasi: "Entä oletteko kysyneet entisiltä alaikäisiltä, *haluavatko* he siirtyä vyöhykkeeltä toiselle ja jättää toverinsa pulaan?" (Ja komission edessä vaati: "Alaikäiset ovat meidän kaartimme, me emme voi antaa heitä pois!" Siihen kenraalien kannalta sisältyikin noiden nuorten vapauttamisen idea — Kengirin kapinan päivinä; tiedä sitten, ettei heitä vain olisi vyöhykkeen ulkopuolella pistelty karssereihin?) Lainkuuliainen Makeev yhtä kaikki aloitti entisten alaikäisten kokoamisen "vapautumisoikeudenkäyntiin" ja todistaa: vapautumisen piiriin kuuluneista 409:stä hänen onnistui saada kokoon vain *kolmetoista* lähtijää. Makeevin myötämielisyyden päällystöä ja vihamielisyyden kapinaa kohtaan huomioon ottaen tätä todistajanlausuntoa täytyy ihmetellä: 400 nuorta ihmistä kaikkein kukoistavimmassa iässä, nuoria joista valtaosa ei ollut edes poliittisia, *torjui paitsi vapauden myös — pelastumisen!* He jäivät tuhoutumaan tuomitun kapinan piiriin...

Ja aseellisella kukistamisella uhkaamiseen Slutshenkov vastasi kenraaleille tähän tapaan: "Lähettäkää! Lähettäkää vyöhykkeelle konepistoolimiehiä! Me sokaisemme heidän silmänsä lasimurskalla ja otamme konepistoolit pois! Me hajotamme teidän Kengirin varuskuntanne! Ajamme teidän vääräsäriset upseerinne aina Karagandaan asti ja teidän selässänne ratsastaen marssimme Karagandaan! Siellähän on pelkkiä meikäläisiä!"

Uskottavia ovat muutkin todistajanalusunnot hänestä. "Joka lähtee pakoon, saa tästä rintaansa!" — ja sivalsi puukolla ilmaan. Ja parakissa julisti: "Joka ei lähde puolustamaan, saa maistaa veistä!" Jokaisen sotilasvallan ja sotatilanteen väistämätöntä logiikkaa...

Vastasyntynyt leirin hallitus ei kyennyt tulemaan toimeen ilman turvallisuuspalvelua — niin kuin ei mikään hallitus milloinkaan — ja Slutshenkov johti tuota palvelua (otti haltuunsa naisleiripisteen operatiivivaltuutetun huoneen). Koska voitto ulkoisista voimista ei ollut ajateltavissa, Slutshenkov ymmärsi, että hänen virkansa tiesi hänelle vääjäämättömästi teloitusta. Kapinan aikana hän kertoili leirissä, että isännät olivat tehneet hänelle salaisen tarjouksen — provokoida leirissä kansallisuuksien keskeinen verilöyly (johon kultapunoksiset panivat paljon toivoa) ja siten suoda joukoille ylevä tekosyy tunkeutua leiriin. Maksuksi siitä isännät tarjosivat Slutshenkolle tämän henkeä. Hän torjui tarjouksen. (Kenelle muille tehtiin tarjouksia ja millaisia? Nämä eivät kertoneet.) Enemmänkin: kun leirissä alettiin levittää huhua, että odotettavissa oli juutalaisten vastainen *pogromi,* Slutshenko varoitti *ruoskivansa* huhun levittäjät julkisesti. Huhu tyrehtyi.

Slutshenkoa odotti väistämätön yhteentörmäys hyväätarkoittavien kanssa. Se tulikin. On sanottava, että kaikkina niinä vuosina kaikissa pakkotyöleireissä ortodoksit[1] — edes ennalta sopimatta — yksimielisesti tuomitsivat koputtelijoiden tappamisen ja kaikkinaisen vankien taistelun oikeuksistaan. Syytä ei tarvitse etsiä alhaisista motiiveista (monet ortodoksit olivat *kummin* palveluksessa) — heidän teoreettiset katsomuksensa selittivät sen täysin. He hyväksyivät millaisia alistamisen ja tuhoamisen

[1] Tarkoittaa tässä puhdasoppista kommunistia (julkaisijan huomautus).

muotoja hyvänsä — myös joukkotuhoamisen — kunhan ne vain tulivat *ylhäältä*, proletariaatin diktatuurin ilmentymänä. Kun taas *alhaalta* tulevat aivan samanlaiset toimenpiteet, päälle päätteeksi spontaanit, yksittäiset, olivat heille *banditismia* — vieläpä sen "benderalaisessa" muodossa. (Yksikään hyväätarkoittava ei ole ikänä suonut Ukrainalle oikeutta irrottautumiseen, sillä se olisi jo porvarillista nationalismia.) Pakkotyövankien kieltäytyminen orjatyöstä sekä kaltereiden ja ampumisien synnyttämä suuttumus kiukuttivat, masensivat ja pelottivat nöyriä leirikommunisteja.

Niin myös Kengirissä koko hyväätarkoittavien pesä (Genkin, Apfelzweig, Talalaevski ja ilmeisesti Akoev, enempää nimiä ei käytettävissämme ole; edelleen muuan tekosairas, joka vuosikausia makasi sairaalassa ja teeskenteli potevansa "jalankiertoa", — tällaisen intelligentin keinon he kyllä hyväksyivät; ja itse komissiossa selvästikin Makeev) — kaikki he alusta saakka moitiskelivat, että "ei olisi pitänyt aloittaa"; ja kun käytävät kaivettiin — ettei olisi pitänyt kaivaa; ja että kaikki oli benderalaisten pintakuohun aikaansaannosta ja että nyt oli mahdollisimman nopeasti annettava periksi. (Ja eiväthän ne kuusitoista tapettuakaan olleet heidän leiripisteestään, kun taas evankelistan sureminenhan nyt olisi ollut kerrassaan naurettavaa.) Makeevin marisevia muistiinpanoja sävyttää kauttaaltaan heidän lahkolaisen raivonsa. Ympärillä on kaikki huonoa, kaikki ovat pahoja, ja vaarat uhkaavat joka taholta: päällystön taholta uusi tuomio, benderalaisten taholta veitsi selkään. "Tahtovat pelotella kaikki ja pakottaa tuhoutumaan." Kengirin kapinaa Makeev nimittää häijysti "veriseksi leikiksi", "vääräksi valtiksi", benderalaisten "taideharrastukseksi" ja kaikkein useimmin "häiksi". Kapinan johtajien tavoitteiksi ja päämääriksi hän näkee irstailemisen, työn karttelemisen ja rangaistuksen lykkäämisen. (Itse odotettavissa olleen rangaistuksen hän luonnollisestikin näki oikeudenmukaiseksi.)

Tuo heijastaa erittäin tarkoin hyväätarkoittavien asennoitumista koko leirien 50-luvun vapausliikkeeseen. Mutta Makeev oli hyvin varovainen, kuului peräti kapinan johtajiinkin, kun taas Talalaevski laukoi nuo moitteet ääneen, ja — Slutshenkovin turvallisuuspalvelu pisti hänet kapinallisille vihamielisestä agitaatiosta Kengirin vankilan selliin.

Kyllä, juuri niin. Kapinaan nousseet ja vankilan vapauttaneet vangit perustivat nyt omansa. Ikuista ironiaa. Tosin istumaan pantiin eri syistä (yhteyksistä isäntiin) vain neljä ihmistä eikä ketään heistä ammuttu (päinvastoin saivat parhaan alibin päällystöä ajatellen).

Yleensä vankilaa, varsinkin vanhaa synkkää, 30-luvulla rakennettua, esiteltiin laajasti: sen ikkunattomia yksinäissellejä, joissa oli pieni luukku ylhäällä; jalattomia lavereita eli yksinkertaisesti sementtilattialle asetettuja puulevyjä — siellä alhaalla oli vielä kylmempää ja kosteampaa kuin kylmässä sellissä muuten; karkeaa savikippoa makuulevyn vieressä lattialla — kuin koiran vati.

Agitaatio-osasto järjesti sinne ekskursioita omilleen — niille jotka eivät olleet sellissä istuneet eivätkä ehkä joutuisikaan. Myös leirissä käyvät kenraalit vietiin sinne (eivät olleet kovinkaan hämmästyneitä). Pyydettiin lähettämään tänne myös asutuksen vapaista asukkaista koottu ekskursioryhmä — hehän eivät kuitenkaan nyt, vankien puuttuessa, olleet kohteissa työssä. Ja kenraalit todella lähettivät tällaisen ekskursioryhmän — eivät tietenkään tavallisia työläisiä vaan valikoitua henkilökuntaa, joka ei havainnut mitään kauhisteltavaa.

Vastavuoroisesti päällystökin tarjoutui kuljettamaan vangeista kootun ekskursioryhmän Rudnikiin (Steplagin 1. ja 2. leiriosastoon), jossa leirihuhujen mukaan niin ikään oli puhjennut kapina. (Muuten tätä *kapina* -sanaa — ja vielä pahempaa *kansan-*

nousua —välttelivät sekä orjat että orjanomistajat ja korvasivat sen häpeilevän lieventävällä sanalla *karkelot.)* Valikoidut lähtivät ja vakuuttuivat siitä, että siellä kaikki todella oli ennallaan, siellä käytiin työssä.

Paljon toivoa oli pantu tällaisten lakkojen leviämiseen! Nyt kävijät toivat alakuloisuuden muassaan.

(Mutta heidätpä käytettiin siellä juuri oikealla hetkellä! Tietenkin myös Rudnik kuohahti, vapailta kuultiin totta ja tarua Kengirin kapinasta. Kesäkuussa sattui niin, että monet saivat yhtä aikaa kieltävän vastauksen vaatimuksiinsa juttunsa tutkimisesta uudelleen. Ja joku puolihullu poika haavoittui *kielletyllä.* Ja myös Rudnikissa alkoi lakko, leiripisteiden välinen portti murrettiin, rynnättiin keskikäytävälle. Vartiotorneihin ilmestyi konekivääreiä. Joku ripusti julisteen, jossa oli neuvostovastaisia iskulauseita sekä vaatimus: "Vapaus tai kuolema!" Mutta se poistettiin ja korvattiin julisteella, jossa oli *laillisia* vaatimuksia ja lupaus täydellisesti hyvittää seisokista aiheutuneet menetykset heti, kun vaatimuksiin olisi suostuttu. Kuoma-autoja tuli hakemaan jauhoja varastosta — ei annettu. Lakko kesti suunnilleen viikon verran, mutta meillä ei ole täsmällisiä tietoja siitä, kaikki on kolmannen käden tietoa — ja todennäköisesti suurenneltua.)

Yleensäkin oli viikkoja, joina koko sota muuttui agitaatiosodaksi. Ulkopuolinen radio paasasi lakkaamatta: useista leirin ympärille asennetuista kaiuttimista se syyti vuoron perään vetoomuksia vangeille, informaatiota, valheita ja paria loppuun ajettua, kyllästyttävää, hermoille käyvää levyä.

Kulkee tyttö pellolla
hänen lettiään mä rakastan.

(Muuten, tämänkin vaatimattoman kunnian ansaitakseen — levyjen soittelemisen — oli noustava kapinaan! Polvillaan oleville ei soitettu edes tätäkään roskaa.) Nuo levyt toimivat ajan hengen mukaisesti myös *häirintänä* — häiritsivät leiristä lähetettyjä ja saattovartiojoukoille tarkoitettuja ohjelmia.

Ulkopuolinen radio milloin mustasi koko liikettä ja väitti, että se aloitettiin ainoana tavoitteena naisten raiskaaminen ja ryösteleminen. (Itse leirissä vangit nauroivat, mutta kaiuttimien äänenhän kuulivat myös asutuksen vapaat asukkaat. Sitä paitsi minkään muun selityksen tasolle orjanomistajat eivät olisi kyenneet nousemaankaan — käsittämättömän ylivoimaista olisi heille ollut myöntää, että tuo pimeä rahvas kykeni pyrkimään oikeudenmukaisuuteen!) Milloin taas yritettiin kertoilla jotakin törkeää komission jäsenistä. (Jopa eräästä kriminaalien *isästäkin:* että muka kuljetettaessa proomulla Kolymaan hän avasi ruumassa luukun ja hukutti proomun ja sen mukana kolmesataa vankia. Tarinassa painotettiin sitä, että vankiparat — etteivät vain silkkaa Viittäkymmentäkahdeksaa? — hukutti nimenomaan hän, ei saattovartio; ja käsittämätöntä oli, miten hän itse saattoi pelastua.) Milloin piinattiin Kuznetsovia kertomalla, että oli tullut määräys hänen vapauttamisestaan mutta että nyt se oli peruutettu. Ja taas vetoomuksia: työhön! työhön! miksi Synnyinmaan pitäisi ylläpitää teitä? kieltäytymällä menemästä työhön te aiheutatte valtavaa vahinkoa valtiolle! (Sen oli määrä osua sydämiin, jotka oli tuomittu ikuiseen pakkotyöhön!) Kokonaisia hiilijunia seisoo, kukaan ei pura! (Seiskööt! vangit naureskelivat. — Pikemminpä annatte periksi! Mutta edes heidänkään mieleensä ei juolahtanut, että kultaolkaimiset olisivat voineet itse purkaa, jos kerran sydän oli niin kipeä.)

Mutta tekninen osasto ei ollut pekkaa pahempi. Talousvyöhykkeeltä löytyi kaksi elokuvakonetta. Niiden äänilaitteita käytettiinkin äänenvahvistamiseen — voimakkuudeltaan vain tietenkin heikompaan. Ja virran vahvistimet saivat salaisesta vesivoima-

lasta! (Se että kapinallisilla oli käytössään sähkövirtaa ja radio ihmetytti ja huolestutti isäntiä suuresti. He pelkäsivät, että kapinalliset rakentaisivat radiolähettimen ja ryhtyisivät tiedottamaan kapinastaan ulkomaille. Tällaisiakin huhuja joku leirissä levitti.)

Omat kuuluttajatkin leirille vakiintuivat (maineikas Slava Jarimovskaja). Lähetettiin uutisia ja radiolehteä. (Sen lisäksi oli myös päivittäinen seinälehti pilakuvineen.) "Krokotiilin kyyneleitä" oli nimeltään ohjelma, jossa irvailtiin sitä, että vartijat nyt murehtivat naisten kohtaloa, vartijat jotka vastikään olivat piesseet naisia. Myös saattovartiojoukoille oli lähetyksiä. Lisäksi öisin hiivittiin tornien juurelle ja huudettiin sotilaille megafoneilla.

Mutta teho ei riittänyt lähetysten kohdistamiseen niille ainoille myötämielisille, joita täältä Kengiristä saattoi löytyä, — asutuksen vapaille asukkaille, joista monet itsekin olivat karkotettuja. Ja juuri heitä — eikä radiossa vaan jossakin vankien ulottumattomissa — vallanpitäjät pyrkivät hämäämään huhuillaan, että leirissä hääräsivät päällepäsmäreinä verenhimoiset *bandiitit* ja himokkaat prostituoidut (tämä versio oli suosiossa naispuolisten asukkaiden piirissä[1]); että siellä rääkättiin viattomia ja poltettiin elävältä. (Käsittämätöntä vain oli, miksi johto ei puuttunut asiaan!...)

Kunpa he olisivat voineet huutaa muurin yli kilometrin, kahden, kolmen kilometrin päähän: "Veljet! Me haluamme vain oikeutta! Meitä on murhattu syyttöminä, meitä on kohdeltu huonommin kuin koiria! Kas tässä vaatimuksemme..."

Teknisen osaston ajattelu, jolla ei ollut mahdollisuutta ottaa kiinni nykytiedettä, päinvastoin palasi taaksepäin menneiden vuosisatojen tieteeseen. Savukepaperista (talousvyöhykkeellä oli vaikka mitä, olemme jo kirjoittaneet siitä[2]; monen vuoden ajan se korvasi Dzhezkazganin upseereille niin suurkaupungin ateljeet kuin kaikenlaiset kulutustavaraverstaatkin) liimailtiin Montgolfierin veljesten esimerkin mukaisesti valtava ilmapallo. Siihen sidottiin nippu lehtisiä ja alle kiinnitettiin hiilipannullinen hehkuvia hiiliä, jotka huokuivat lämmintä ilmavirtaa alhaalta avoimen pallon kupoliin. Kokoontuneen vankijoukon valtavaksi mielihyväksi (jos vangit iloitsevat, he iloitsevat kuin lapset) ihmeellinen ilma-alus nousi ilmaan ja lähti lentoon. Mutta voi surkeus! — tuuli puhalsi nopeammin, kuin pallo lisäsi korkeutta, ja niinpä aidan yli lentäessään hiilipata takertui piikkilankaan, ja lämpimän ilmavirran menettänyt pallo lässähti ja paloi lehtisineen päivineen.

Tuon vastoinkäymisen jälkeen pallot alettiin täyttää savulla. Nuo pallot lensivät myötätuulessa melko hyvin ja paljastivat asutukselle isokokoisia tekstejä:

— Pelastakaa naiset ja vanhukset pieksemisiltä!

— Vaadimme keskuskomitean presidiumin jäsentä saapumaan!

Vartijat alkoivat ammuskella ilmapalloja.

Silloin tekniseen osastoon tuli tshetshenivankeja, jotka ehdottivat leijojen valmistamista (he ovat mestareita tekemään leijoja). Noita leijoja sitten liimailtiin menestyksekkäästi ja lennätettiin kauaksi asutuksen yläpuolelle. Leijan rungossa oli laukaisulaite. Sopivan sijainnin saavutettuaan leija pudotti siihen kiinnitetyn lehtisnipun. Lennättäjät istuivat parakin katolla ja katselivat, mitä tapahtui. Jos lehtiset putoilivat lä-

[1] Kun kaikki oli jo ohi, ja naiskolonnaa vietiin asutuksen lävitse työhön, naimisissa olevia venäläisiä naisia kerääntyi tien varsille huutelemaan: "Senkin huorat! Hutsut! Tekikö mieli...?" ja muuta vieläkin ilmeikkäämpää. Sama toistui seuraavana päivänä, mutta nyt naisvangit vyöhykkeeltä lähtiessään varasivat kiviä mukaan ja vastaukseksi nakkelivat loukkaajiaan kivillä. Saattovartio nauroi.

[2] Osa III, 22. luku.

helle leiriä, vartijat kiiruhtivat jalkaisin keräämään niitä, mutta jos lehtiset laskeutuivat kauemmaksi, lähdettiin moottoripyörillä ja ratsain. Joka tapauksessa vapaita kansalaisia yritettiin estää lukemasta riippumatonta totuutta. (Lehtiset päättyivät jokaiselle kengirilläiselle löytäjälle kohdistettuun pyyntöön lähettää lehtinen keskuskomitealle.)

Myös leijoja ammuskeltiin, mutta osumat eivät haavoittaneet niitä yhtä ratkaisevasti kuin palloja. Pian vihollinen keksi, että vartijalauman juoksuttamista halvemmaksi sille tuli päästää ilmaan vastaleijoja pyydystämään ja sotkeutumaan.

Leijojen sotaa 20. vuosisadan puolivälissä! — ja yksinomaan totuuden sanaa vastaan...

(Ehkäpä lukijan on mukava Kengirin tapahtumien ajalliseksi sijoittamiseksi muistella, mitä Kengirin kapinan aikoihin vapaudessa tapahtui? Geneven konferenssissa pohdittiin Indokiinan asiaa. Pierre Cotille myönnettiin Stalinin rauhan palkinto. Toinen edistyksellinen ranskalainen, kirjailija Sartre saapui Moskovaan tutustuakseen meidän edistykselliseen elämäämme. Ukrainan ja Venäjän yhdistymisen 300-vuotismuistoa juhlittiin suuriäänisesti ja mahtipontisesti[1]. Toukokuun 31:ntenä oli Punaisella torilla juhlava paraati. Ukrainan sosialistinen neuvostotasavalta ja Venäjän federatiivinen palkittiin Leninin kunniamerkillä. Kesäkuun 6:ntena Moskovassa paljastettiin Juri Dolgorukin patsas. Kesäkuun 8:nnesta pidettiin ammattiliittojen kongressia (mutta siinä ei Kengiristä puhuttu sanaakaan). 10:ntenä laskettiin liikkeelle laina. 20:ntena oli ilmavoimien päivä ja Tushinossa kaunis paraati. Lisäksi noille vuoden 1954 kuukausille oli ominaista kiivas hyökkääminen kirjallisuuden — niin kuin sanotaan — *rintamalla:* Surkov, Kotshetov ja Ermilov esiintyivät julkaisemalla erittäin kovia ojentavia artikkeleitaan. Kotsetov peräti kysyi: *mitä aikoja nämä ovat?* Eikä kukaan vastannut hänelle: *leirikapinoiden aikoja!* Monia *vääränlaisia* näytelmiä ja kirjoja haukuttiin tuohon aikaan. Ja Guatemalassa imperialistinen Yhdysvallat sai kelpo vastuksen.)

Asutuksessa asui karkotettuja tshetshenejäkin, mutta tuskinpa he liimailivat *niitä* leijoja. Tshetshenejä ei voi syyttää siitä, että he olisivat koskaan palvelleet sortamista. He ymmärsivät Kengirin kapinan idean erinomaisesti ja kerran aikoivat tuoda vyöhykkeelle autokuormallisen leipää. Tietenkin joukot hätistivät heidät tiehensä.

(Vielä näistä tshetsheneistä. Ankeita ovat ympäristön asukkaiden kannalta, puhun Kazahstanin kokemuksesta, karkeita ja röyhkeitä, eivät salaa vihaansa venäläisiä kohtaan. Mutta kengiriläisten tarvitsi vain osoittaa riippumattomuutta ja rohkeutta, niin — tshetshenien myötämielisyys oli heti voitettu! Kun meistä tuntuu, että meitä *arvostetaan* vähänlaisesti, meidän sietää tarkistaa, elämmekö oikein.)

Sillä välin tekninen osasto valmisteli pahamaineista "salaista" asetta. Kas tällainen se oli: aikaisemman tuotannon jäljiltä jääneitä juottoaltaan aluminisen tukiputken pätkiä täytettiin tulitikkurikin ja kalsiumkarbidin sekoituksella (kaikki tulitikkulaatikot vietiin huoneeseen, jonka ovessa luki "100 000 volttia"). Kun rikki sytytettiin ja putkenpätkät heitettiin, ne räjähtivät sähähtäen kappaleiksi.

Mutta eivät nämä kovan onnen valopäät eikä saunarakennuksen esikunta saaneet valita iskun ajankohtaa, paikkaa, muotoa. Kun kapinan alkamisesta oli kulunut pari viikkoa, eräänä pilkkopimeänä yönä kuului kumeita iskuja leirin muuriin useasta kohdasta. Mutta tällä kertaa eivät karkurit eivätkä kapinoitsijat hakanneet sitä, vaan —

[1] Kengirin ukrainalaiset julistivat tuon päivän surupäiväksi.

saattovartiojoukot itse mursivat muuria! Leirissä syntyi sekamelska, ryntäiltiin keihäät ja sapelit kourassa, ei saatettu käsittää, mitä oli tekeillä, odotettiin rynnäkköä. Mutta joukot eivät lähteneetkään rynnäkköön.

Aamulla paljastui, että barrikadeilla suljettujen porttien lisäksi ulkoinen vihollinen oli tehnyt kymmenkunta aukkoa vyöhykkeen eri puolille. Vastapäätä aukkoja oli asetettu konekivääreiä asemiin, etteivät vangit olisi tulvahtaneet aukoista ulos[1]. Tietenkin se oli aukoista tehtävän hyökkäyksen valmistelua, ja leirin muurahaispesässä alkoi kiehua puolustustyö. Kapinallisten esikunta päätti: purkaa sisämuureja ja savitiilirakennelmia ja pystyttää oman ympäröivän muurin, joka aukkojen kohdalta erityisesti vahvistettaisiin savitiilikasoilla — suojaamaan konekivääritulitukselta.

Olipa kaikki muuttunut! — saattovartiojoukot mursivat vyöhykettä, ja leirivangit korjailivat sitä, ja samaa tekivät tunnollisesti varkaatkin, *lakiaan* vastaan rikkomatta.

Nyt oli pakko asettaa lisävartioita valvomaan aukkoja; jokaiselle joukkueelle osoitettiin aukko, jonka luo sen oli ehdottomasti yöllä juostava hälytyksen tullessa ja käytävä puolustusasemiin. Vaununpuskurin kalisteleminen ja kimakat vihellykset sovittiin hälytysmerkiksi.

Vangit valmistautuivat tosissaan käymään keihäät aseinaan konekiväärejä vastaan. Valmistautumattomat totuttelivat pelokkaina.

Katkera malja oli juotava pohjaan saakka, meni syteen tai saveen.

Ja kerran tehtiin päivällä hyökkäys. Eräästä aukosta, joka sijaitsi vastapäätä Steplagin hallintorakennuksen parveketta (jolla tungeksi upseereja — sotilaiden leveitä ja syyttäjäviranomaisten kapeita olkaimia — filmikameroineen ja valokuvauskoneineen), työnnettiin sisään konepistoolimiehiä. He eivät pitäneet kiirettä. He tunkeutuivat aukosta vain sen verran, että hälytysmerkki annettiin ja määrätyt joukkueet juoksivat aukolle ja keihäitään heristellen ja kiviä ja savitiiliä kädessä miehittivät barrikadin, — ja silloin filmikamerat alkoivat surista ja kamerat räpsyä parvekkeella (sulkien konepistoolimiehet kuvakentän ulkopuolelle) Ja kuriupseerit ja syyttäjät ja poliittisen työn tekijät ja keitä siellä vielä olikaan — kaikki puolueen jäseniä tietenkin — nauroivat villille näylle, keihäillä aseistautuneille kiihtyneille alkuasukkaille. Kylläiset julkeat ylimykset ilkkuivat parvekkeella nälkäisiä petettyjä maanmiehiään, ja heillä oli *erittäin hauskaa*[2]).

Ja lisäksi aukkojen luo hiipi vartijoita, jotka koukuilla varustetulla suopungilla yrittivät pyydystää vankia *kieleksi* — aivan kuin villieläintä tai lumimiestä.

Mutta etupäässä he panivat toivonsa nyt loikkareihin, horjuneisiin. Radio pauhasi: tulkaa järkiinne! poistukaa vyöhykkeeltä aukoista! niiden kohdalla emme ammu! ulos siirtyneitä emme tuomitse kapinoimisesta!

Komissio vastasi leirinradiolla näin: jotka haluavat pelastua — painukaa vaikka pääportista, emme pidättele ketään!

Niin tekikin — samaisen komission jäsen, entinen majuri Makeev, joka meni vartiotuvan luo muka asioille. *(Muka* ei siksi, että häntä olisi estelty tai että olisi ollut millä ampua selkään, vaan — lähes mahdotonta oli ruveta petturiksi herjaääniä syytävien

[1] Aukkojen murtaminen oli kuulemma Norilskin kokemusta: sielläkin tehtiin niitä horjuvien houkuttelemiseksi, kriminaalien yllyttämiseksi ja joukkojen työntymiseksi sisään järjestyksen palauttamisen verukkeella.

[2] Ne valokuvathan ovat nyt jossakin, liimattuina raportteihin rankaisutoimenpiteistä. Ja ehkäpä joltakulta puuttuu ripeyttä hävittää niitä tulevaisuuden katseilta...

tovereiden silmien edessä[1]! Kolme viikkoa hän oli teeskennellyt ja vasta nyt hän voi antaa periksi tappion janolleen sekä vihalleen kapinallisia kohtaan siitä, että he halusivat vapautta, jota hän — Makeev — ei halunnut. Nyt sovitellen syntejään isäntien edessä hän radiossa kehotti antautumaan ja parjasi kaikkia, jotka neuvoivat vielä kestämään. Tässä lauseita hänen omasta kirjallisesta selostuksestaan tuosta radiopuheesta! "Joku on päätellyt, että vapaus on saavutettavissa sapeleiden ja keihäiden avulla... Haluavat saattaa luotien armoille ne, jotka eivät tartu veitseen... Meidän juttumme luvataan tutkia uudelleen. Kenraalit neuvottelevat kanssamme kärsivällisesti, mutta Slutshenkov tulkitsee sen heidän heikkoudekseen. Komissio on vain bandiittien riehumisen suojaverho... Neuvotelkaa niin kuin kunnon poliittisten vankien kuuluu älkääkä (!!) valmistautuko mielettömään puolustautumiseen."

Aukot ammottivat kauan — kauemmin kuin muuri oli kapinan aikana ehjä. Ja kaikkien niiden viikkojen aikana vyöhykkeeltä pakeni vain tusinan verran.

Miksi? Uskottiinko todella voittoon? Ei. Eikö edessä oleva rangaistus todellakaan masentanut? Masensi. Eivätkö ihmiset todellakaan halunneet pelastua kerran kohdatakseen perheensä? Halusivat! Ja kärsivät — tuota mahdollisuutta harkitsivat salaa kenties tuhannet. Ja entisiä alaikäisiä kehotettiin lähtemään aivan laillisella perusteella. Mutta tuolla maatilkulla yhteisön lämpötila oli niin kohonnut, että sielut olivat sulaneet uudella tavalla, eivätkä liian alhaiset lait, joiden mukaan "elämä annetaan vain kerran" ja olosuhteet määräävät tietoisuuden ja oma nahka ajaa ihmistä pelkuruuteen, eivät päteneet tuona lyhyenä aikana tuolla rajatulla alueella. Olosuhteiden ja järjen lait neuvoivat ihmisiä antautumaan joukolla tai pakenemaan yksitellen, mutta silti he eivät antautuneet eivätkä paenneet! He olivat nousseet hengen askelmalle, jolta pyöveleille sanotaan:

— Painukaa te helvettiin! Sen kun vainoatte! Kalutkaa!

Ja niin hienosti suunniteltu operaatio, että vangit pakenevat aukoista kuin rotat ja leiriin jäävät vain kaikkein sitkeimmät, jotka sitten murskataan, — tuo operaatio romahti siksi, että sen suunnittelijat olivat *lurjuksia*.

Ja kapinallisten seinälehden kuva, jossa nainen näyttää lapselle lasikuvun alla olevia käsirautoja ("tuollaiset käsiraudat isälläsi oli"), sai vierelleen pilakuvan: "Viimeinen loikkari" (aukosta pakeneva musta kissa).

Mutta pilakuvat nauravat aina, kun taas vyöhykkeen ihmisiä ei juuri naurattanut. Toinen, kolmas, neljäs, viides viikko... Mikä GULAGin lakien mukaan ei olisi saanut kestää tuntiakaan, se oli olemassa ja jatkui epätodellisen kauan, jopa piinallisen kauan — puoli toukokuuta ja sitten miltei koko kesäkuun. Aluksi ihmiset olivat humaltuneita voitosta, vapaudesta, tapaamisista ja ideoista, sitten uskoivat huhuihin, että Rudnik oli noussut kapinaan — ehkä sen jälkeen nousisivat Tshurbai-Nura, Spassk, koko Steplag! ja ties vaikka Karaganda! koko Arkkipelagi kukistuisi ja hajoaisi taivaan tuuliin! — mutta Rudnik laahustikin kädet selän taakse vietyinä ja pää painuksissa entiseen tapaan yhdeksitoista tunniksi myrkyttymään silikoosilla, eikä se välittänyt Kengiristä eikä enää itsestäänkään.

Kukaan ei tukenut Kengirin saarta. Syöksy autiomaahan ei ollut enää mahdollinen: joukkoja saapui, ne majoittuivat telttoihin arolle. Koko leiri ympäröitiin vielä kaksinkertaisella piikkilangalla. Enää yksi toivon pilkahdus oli: herra tulee ja selvittää

[1] Vielä kymmenkunta vuotta myöhemminkin se hävettää niin, että (varmaan puolustelumielessä tehdyissä) muistelmissaan hän kirjoittaa, että hän muka vahingossa kurkisti vartiotuvan kulman taakse ja että — sieltä hyökättiin hän kimppuunsa ja hänen kätensä sidottiin...

(odotettiin Malenkovia). Kiltti herra tulee ja voihkaisee ja läiskäyttää käsiään: miten he oikein ovat täällä eläneet? millä tavalla te olette heitä kohdelleet? murhaajat tuomittava! Tshetshev ja Beljaev ammuttava! lopuille arvonalennus... Mutta liian pieni oli pilkahdus ja liian ruusunpunainen.

Armoa ei kannattanut odottaa. Viimeiset vapauden päivät oli elettävä loppuun ja sitten alistuttava Steplagin MVD:n rangaistavaksi.

Ja aina on sieluja, jotka eivät kestä jännitystä. Ja joku oli sisimmässään jo lyöty ja vain tuskaili sitä, että luonnollinen kukistaminen viipyi niin kauan. Ja joku tuumi hiljaa itsekseen, että hän ei ollut sekaantunut mihinkään — ja jos varovaisesti jatkaisi, ei sekaantuisikaan. Ja joku oli hiljattain mennyt naimisiin (ja peräti vihitty oikean vihkiseremonian mukaan, sillä eihän länsiukrainatar muulla tavalla naimisiin menekään, ja GULAGin huolenpidon ansiosta täällä oli kaikkien uskontokuntien pappeja). Noilla nuorilla hiljattain naimisiin menneillä suru ja sulous asettuivat sellaisiksi kerrostumiksi, jollaisia verkkaisan elämänmenon ihmiset eivät tunnekaan. Jokaisen päivän he olettivat viimeisekseen, ja se, ettei tilintekoa vielä tullut, oli heille joka aamu kuin taivaan lahja.

Ja uskovat rukoilivat ja siirtäen Kengirin kapinan ratkaisun Jumalan käteen olivat niin kuin aina kaikkein rauhallisimpia ihmisiä. Suuressa ruokasalissa pidettiin aikataulun mukaan kaikkien uskontokuntien jumalanpalveluksia. Jehovan todistajat antoivat säännöilleen vallan ja kieltäytyivät tarttumasta aseeseen, rakentamasta varustuksia, olemasta vartiossa. He istuivat kauan yhteen kerääntyneinä ja vaiti. (Heidät pantiin pesemään astioita.) Leirissä kierteli joku profeetta, joka piirteli ristejä petien päätyyn ja ennusti maailmanloppua. Juuri parahiksi hänen kannaltaan tuli erittäin kylmä — ilmiö joka Kazahstanissa välistä sattuu jopa kesäpäivinäkin. Hänen kokoamansa eukot istuivat kesätamineissa kylmällä kamaralla hytisten ja kädet taivasta kohti koholla. Kehen muuhun turvata!...

Kun taas joku tiesi sotkeutuneensa peruuttamattomasti, tiesi, että elinaikaa oli vain joukkojen tuloon saakka. Ja sillä välin oli vain mietittävä ja keksittävä, miten kestää mahdollisimman kauan. Eivätkä nuokaan ihmiset olleet kaikkein onnettomimpia. (Kaikkein onnettomimpia olivat ne, jotka eivät olleet sekaantuneet ja jotka rukoilivat loppua.)

Mutta kun kaikki nuo ihmiset kokoontuivat kokouksiin päättämään, oliko heidän antauduttava vai kestettävä, he jälleen joutuivat yhteisön lämpötilan piiriin, jossa heidän henkilökohtaiset mielipiteensä sulivat ja lakkasivat olemasta edes heille itselleenkään. Tai he pelkäsivät pilkkaa enemmän kuin edessä olevaa kuolemaa.

— Toverit! komea Kuznetsov puhui varmasti, aivan kuin hän olisi tiennyt monia salaisuuksia, jotka kaikki olivat vankien *puolella*. — Meillä on *tulipuolustuksen keinomme*, ja viidenkymmenen prosentin verran meidän tappioistamme kärsii vihollinenkin!

Ja vielä näinkin hän sanoi:

— Edes meidän tuhoutumisemmekaan ei ole hyödytön!

(Siinä hän oli aivan oikeassa. Häneenkin tuo yhteinen lämpötila vaikutti.)

Ja kun äänestettiin — yritetäänkö kestää? — enemmistö äänesti puolesta.

Ja silloin Slutshenkov uhkasi monimielisesti:

— Muistakaa! Jotka jäävät meidän riveihimme mutta keksivätkin yrittää antautua, heistä me teemme selvää jälkeä viisi minuuttia ennen antautumista!

Kerran ulkopuolisessa radiossa luettiin "GULAGia koskeva käsky": työstä kieltäytymisestä, sabotaasista, siitä ja siitä ja siitä — Steplagin Kengirin leiriosasto hajote-

taan ja kaikki lähetetään Magadaniin. (Selvästikin planeetta alkoi käydä ahtaaksi GULAGille. Entä ne, jotka muuten oli passitettu Magadaniin — miksi?) Viimeinen tilaisuus lähteä työhön...

Mutta sekin viimeinen tilaisuus meni, ja kaikki pysyi ennallaan.

Kaikki pysyi ennallaan, ja tämän kahdeksantuhannen ihmisen mahdottoman, ennennäkemättömän, tyhjyydessä riippuvan elämän koko mielikuvituksellisuus, koko unenomaisuus haiskahti yhä enemmän säntilliseltä leirielämältä: ruokailu kolmesti päivässä; sauna määräajoin; pyykkitupa, alusvaatteiden vaihto; parturi; ompelimo ja suutarinverstas. Jopa sovittelutuomioistuimia kiistelijöille. Ja jopa — vapautuminen vapauteen!

Kyllä. Ulkopuolinen radio kutsui silloin tällöin vapautuvia: he olivat joko samaa kansallisuutta olevia ulkomaalaisia, joiden maa oli ansainnut oikeuden koota omansa yhteen, tai sellaisia, joiden tuomio päättyi (tai muka päättyi?...) Ehkäpä hallinto sillä tavalla hankki "kieliä" — ilman vartijoiden koukkusuopunkia? Komissio piti kokouksiaan mutta ei kyennyt tarkistamaan vaan päästi kaikki lähtemään.

Miksi pitkitettiin? Mitä isännät saattoivat odottaa? Elintarvikkeiden loppumista? Mutta hehän tiesivät, että se kestäisi kauan. Kehiteltiinkö kukistamissuunnitelmaa? Nopeamminkin olisi voinut. (Myöhemmin tosin saatiin tietää, että Kuibyshevista oli tilattu "erikoisrykmentti", vissiin rankaisuoperaatioihin erikoistunut. Sitähän ei joka mies osaakaan.) Hankittiinko lupaa kukistamiseen *ylhäältä?* Ja kuinka ylhäältä? Meidän on mahdoton saada selville, mikä instanssi teki tuon päätöksen ja minä päivänä.

Muutamia kertoja talousvyöhykkeen portti äkkiä avautui — puolustajien valmiuden tarkistamiseksiko? Päivystävä vartio teki hälytyksen, ja joukkueet syöksyivät vastaan. Mutta vyöhykkeelle ei tullutkaan ketään.

Leirin puolustajien tiedustelutoiminta rajoittui tähystäjien pitämiseen parakkien katoilla. Ja vain siihen, mitä katolta aidan yli näki, perustui tulevaisuuden ennustaminen.

Kesäkuun puolivälissä asutukseen ilmaantui runsaasti traktoreita. Ne uurastivat tai vetelivät jotakin vyöhykkeen läheisyydessä. Sitten ne alkoivat ahkeroida jopa öisinkin. Tuo traktoreiden yöllinen työskentely oli käsittämätöntä. Varmuuden vuoksi alettiin aukkojen eteen kaivaa vielä kuoppiakin (jotka U-2-koneet muuten valokuvasivat tai piirsivät).

Tuo pahaenteinen mouruaminen lisäsi synkkyyttä.

Ja äkkiä — häpeään jäivät skeptikot! häpeään jäivät epätoivon valtaan antautuneet! häpeään jäivät kaikki, jotka sanoivat, ettei armoa tule ja ettei kannata pyytääkään. Vain ortodoksit voivat riemuita. Kesäkuun 22:ntena ulkopuolinen radio ilmoitti: leirivankien vaatimuksiin suostuttu! Keskuskomitean presidiumin jäsen on tulossa Kengiriin!

Ruusunpunainen pilkahdus muuttui ruusunpunaiseksi auringoksi, kasvoi ruusunpunaiseksi taivaaksi! Siis voi saavuttaa jotakin! Siis meidän maassamme *on* oikeudenmukaisuus! Meille annetaan periksi jossakin, me annamme periksi jossakin. Voihan loppujen lopuksi numeroitunakin kulkea, eivätkä ikkunoiden ristikot meitä häiritse, mehän emme kiipeile ikkunoista. Petkuttavatko taas? Mutta nehän eivät vaadi meitä *ensin* lähtemään työhön!

Niin kuin pienen sauvan kosketus poistaa varauksen elektroskoopista, ja sen levottomat lehdet laskeutuvat huojentuneesti, samoin ulkopuolisen radion ilmoitus karkotti viimeisen viikon painostavan jännityksen.

Ja jopa inhottavat traktoritkin vaikenivat 24:nnen iltana.

Kapinan neljäskymmenes yö nukuttiin hiljaa. Huomenna *hän* varmaan tulee, ehkä

on jo saapunut[1]... Nämä lyhyet kesäkuun yöt, kun ei kunnolla ehdi nukkuakaan, kun ihminen aamun sarastaessa nukkuu niin sikeästi. Niin kuin kolmetoista vuotta sitten.

Aikaisin aamun koitteessa perjantaina kesäkuun 25:ntenä taivaalle sinkoutui raketteja laskuvarjosta roikkumaan, ja myös torneista ammuttiin raketteja, eivätkä parakkien katoilla olleet tähystäjät inahtaneetkaan — tarkka-ampujien luodit olivat hiljentäneet heidät. Tykinlaukauksia jyrähti! Koneita lensi matalalla leirin yli levittäen kauhua. Maineikkaat T-34-panssarivaunut, jotka olivat menneet lähtöasemiin traktoreiden mourunnan suojassa, lähtivät nyt joka puolelta etenemään aukkoja kohti. (Yksi niistä sentään päätyi kuoppaan.) Muutamat panssarit hinasivat perässään piikkilankaa vyöhykkeiden eristämiseksi välittömästi. Toisten perässä juoksivat konepistooleilla aseistetut kypäräpäiset rynnäkköjoukot. (Sekä konepistoolimiehet että panssarimiehet olivat ennen operaation alkamista saaneet votkaa. Olivatpa he millaisia *erikois*joukkoja hyvänsä, joka tapauksessa nukkuvien aseettomien murskaaminen käy helpommin humalassa.) Hyökkäysketjujen mukana kulkivat viestimiehet radioineen. Vartiotorneihin kiivenneet kenraalit jakelivat rakettien päivänvalossa (yhden tornin vangit olivat sytyttäneet kotitekoisilla kranaateillaan, se paloi) käskyjään: "Vallatkaa se ja se parakki!... Kuznetsov on siellä ja siellä!..." He eivät piileksineet tähystysasemassa niin kuin tavallisesti, sillä täällä ei luodeista ollut heille vaaraa[2].

Kaukaa rakennustyömailta vapaat katselivat kapinan kukistamista.

Leiri heräsi — kauttaaltaan hulluuden vallassa. Jotkut jäivät aloilleen parakkeihin, kävivät lattialle pitkäkseen, luulivat selviytyvänsä sillä tavalla, katsoivat vastarinnan hyödyttömäksi. Toiset kokivat nostattaa heitä vastarintaan. Kolmannet ryntäsivät ulos tulitukseen, joko taistelemaan tai yksinkertaisesti etsimään nopeaa kuolemaa.

Kolmas leiripiste taisteli — se joka oli aloittanutkin. (Se koostui kahdenkymmenenviiden väestä, enemmistö oli benderalaisia.) He — kivittivät konepistoolimiehiä ja vartijoita ja varmaan heittelivät rikkipommeillaan panssareita... Lasirouhetta ei kukaan muistanutkaan. Jokin parakki kävi kahdesti hurraahuudoin vastahyökkäykseen...

Panssarit murskasivat kaikki tielleen joutuneet. (Alla Presman-nimiseltä kieviläiseltä naiselta telaketju kulki vatsan yli.) Panssarit[3] ajoivat päin parakkien ulkoportaita ja murskasivat siihen (eestiläiset Ingrid Kivi ja Mahlapu). Panssarit murskasivat parakkien seiniä vasten ne, jotka seinustalla roikkumalla yrittivät pelastua telaketjuilta. Semen Rak ja tämän tyttöystävä heittäytyivät yhdessä panssarivaunun alle ja päättivät päivänsä sillä tavalla. Panssarit työntyivät parakkien lautaseinien lävitse ja peräti ampuivat tyhjillä parakeissa. Faina Epstein muistelee: kuin unessa parakin nurkka lohkesi irti, ja vinosti sen yli, elävien ihmisruumiiden yli kulki panssarivaunu; naiset hyppivät jalkeille ja ryntäilivät; panssarin perässä ajoi kuorma-auto, johon puolipukeiset naiset paiskattiin.

Tykit ampuivat tyhjillä, mutta konepistoolit ja pistimet olivat oikeita. Naiset asettuivat suojaksi miesten eteen, ja — naisetkin lävistettiin! Operatiivivaltuutettu Beljaev ampui tuona aamuna omakätisesti parikymmentä ihmistä. Taistelun jälkeen hänen

[1] Ja ehkä hän oli todella saapunutkin? Ehkäpä juuri h ä n antoi määräyksen?...

[2] He piiloutuivat vain historialta. Keitä nuo hätäiset sotapäälliköt olivat? Miksi maa ei juhlinut heidän kunniakasta Kengirin voittoaan? Vaivalloisesti etsiskelemme nyt nimiä — ei ylimpien mutta ei liioin alimpienkaan: Steplagin operatiiviosaston päällikkö eversti Rjazantsev; Steplagin poliittisen osaston päällikkö Semushkin... Auttakaa! Jatkakaa!

[3] Eräässä panssarivaunussa istui humalainen Nagibina, leirin lääkäri. Ei auttaakseen haavoittuneita vaan katselakseen — kiinnostavaa.

nähtiin asettelevan veitsiä tapettujen käteen, ja valokuvaaja kuvaili surmattuja *banditteja*. Keuhkoon haavoittunut komission jäsen Suprun — vanha mummo — menehtyi. Jotkut piiloutuivat käymälöihin, heidät ammuttiin sarjoilla seulaksi sinne[1].

Kuznetsov vangittiin saunasta, hänen komentopaikastaan, ja pakotettiin polvilleen. Slutshenkovia lennätettiin kädet selän taakse väännettyinä ilmaan ja paiskottiin maahan (kriminaalien menetelmä).

Sitten tulitus hiljeni. Huudettiin: "Ulos parakeista, ei ammuta!" Ja todellakin hakattiin vain aseenperillä.

Sitä mukaa kuin vankiryhmiä otettiin kiinni, niitä vietiin aukoista arolle, Kengirin saattovartiosotilaiden ulomman ketjun lävitse, tarkastettiin ja pantiin maahan vatsalleen kädet pään yli ojennettuina. Näiden pitkänään maassa makaavien välissä liikuskeli MVD:n lentäjiä ja vartijoita poimimassa ja tunnistamassa, keitä he olivat panneet merkille aikaisemmin ilmasta tai torneista käsin.

(Siltä puuhalta kukaan ei joutanut avaamaan sen päivän Pravdaa. Ja sehän oli teemanumero — synnyinmaamme päivä: metallityöntekijöiden saavutuksia, tehokkaammin koneistettua korjuutyötä! Historioitsijan on helppo saada kuva Synnyinmaastamme — millainen se oli *sinä päivänä.)*

Uteliaat upseerit pääsivät nyt tutkimaan talousvyöhykkeen salaisuuksia: mistä virta oli peräisin ja mikä oli "salainen ase".

Voittaja-kenraalit laskeutuivat torneista ja lähtivät aamiaiselle. Tuntematta ketään heistä rohkenen väittää, että heidän ruokahalunsa oli tuona kesäkuun aamuna moitteeton ja että heille maistui ryyppykin. Juomista aiheutunut humina ei lainkaan rikkonut heidän aivojensa ideologista järjestystä. Kun taas se, mikä rinnassa oli, oli ruuvattu ulkoapäin.

Kuolleita ja haavoittuneita oli: kertomusten mukaan lähes kuusisataa, Kengirin osaston tuotanto- ja suunnittelupuolen keräämien tietojen mukaan, kun niihin muutamaa kuukautta myöhemmin perehdyttiin, — yli *seitsemänsataa*[2]. Leirin sairaala täyttyi haavoittuneista, ja heitä alettiin kuljettaa kaupungin sairaalaan. (Vapaille selitettiin, että joukot ampuivat yksinomaan tyhjillä patruunoilla ja että vangit itse olivat surmanneet toisiaan.)

Houkuttelevaa olisi ollut panna eloon jääneet kaivamaan hautoja, mutta jotta olisi varmemmin pysynyt salassa, joukot tekivät sen: kolmisensataa ihmistä haudattiin vyöhykkeen kulmaan, loput jonnekin arolle.

Koko kesäkuun 25. päivän vangit makasivat rähmällään arolla auringossa (kaikki nuo päivät olivat armottoman helteisiä), kun taas leirissä suoritettiin järjestelmällistä tarkastusta, murrettiin ja ravisteltiin. Sitten arolle tuotiin vettä ja leipää. Upseerit olivat saaneet listansa valmiiksi. Huudettiin nimi ja pantiin kruksi, että elossa on, annettiin leipäannos ja saman tien eroteltiin ihmiset listojen mukaan.

Komission jäsenet ja muut epäillyt pantiin leirin vankilaan, jota ei enää käytetty ekskursiotarkoituksiin. Yli tuhat ihmistä poimittiin lähetettäviksi — kuka suljettuihin vankiloihin, kuka Kolymaan. (Listat oli laadittu puolisokeasti niin kuin aina: niihin päätyi monia mihinkään sekaantumattomiakin.)

[1] Hoi Bertrand Russellin ja Jean-Paul Sartren "sotarikostribunaali"! Hoi filosofit! Mikä materiaali! Miksi ette pidä istuntojanne? Eivät kuule...

[2] Vuoden 1905 tammikuun 9:ntenä kuoli lähes 100 ihmistä. Vuonna 1912 kuuluisissa Lenan kaivosten ampumisissa, jotka tärisyttivät koko Venäjää, kuoli 270 ihmistä ja 250 haavoittui.

Kuva kapinan asettamisesta tuokoon rauhan niiden sieluun, joita viime luvut ovat risoneet. Onneksi kenenkään ei tarvitse hankkiutua "säilytys" -selliin, eikä rankaisijoille milloinkaan koita tilinteon hetkeä!

Koko kesäkuun 26:nnen vangit pantiin purkamaan barrikadeja ja tukkimaan aukkoja.

Kesäkuun 27:ntenä vietiin työhön. Näin kauan olivat junat joutuneet odottelemaan työmiehen kättä!

Kengirin murskanneet panssarit ajoivat Rudnikiin ja siellä ryömiskelivät vankien nähden. Vihjeeksi...

Oikeudenkäynti johtajia vastaan pidettiin vuoden 1955 syksyllä, suljettu tietenkin, ja siitäkään emme tiedä mitään kunnolla... Kerrotaan, että Kuznetsov käyttäytyi itsevarmasti ja todisteli, että hän oli toiminut moitteettomasti ja ettei paremmin olisi saattanut ajatella. Tuomioista emme tiedä. Oletettavasti Slutshenkov, Mihail Keller ja Knopkus teloitettiin ampumalla. Tai olisi ilman muuta ammuttu, mutta vuosi -55 kenties lievensi?

Mutta Kengirissä käynnisteltiin rehtiä työelämää. Äskettäisistä kapinoitsijoista keksittiin muodostella *iskuri*prikaateja. Itsekannattavuus puhkesi kukoistamaan. Kanttiinit kävivät kauppaa, roskafilmejä näytettiin. Taas vartijat ja upseerit suuntasivat kulkunsa talousvyöhykkeelle — teettämään jotakin kotiin, virvelivavan tai lippaan, korjauttamaan naisten käsilaukun lukon. Kapinalliset suutarit ja räätälit (liettualaiset ja länsiukrainalaiset) valmistivat heille kevyitä avaria saappaita ja ompelivat heidän vaimoilleen. Ja entiseen tapaan vankeja käskettiin rikastamossa raastamaan lyijykerrosta kaapelista ja kantamaan leiriin hauleiksi valettavaksi — jotta toverit upseerit voisivat metsästää saiga-antilooppeja.

Mutta Arkkipelagin yleinen hämmennys ehti Kengiriinkin asti: ikkunoihin ei enää pantu ristikoita eikä parakkeja lukittu. Otettiin käyttöön ennennäkemätön Viidenkymmenenkahdeksan "poistaminen kirjoista" — puolikuolleet päästettiin vapauteen.

Haudoilla ruoho tavallisesti on erityisen sankkaa ja vihreää.

Ja vuonna 1956 itse *vyöhykekin* likvidoitiin, ja silloin sikäläiset asukkaat — sinne jääneitä karkotettuja — sittenkin saivat tietää, mihin *ne* oli haudattu, ja alkoivat tuoda arotulppaaneja.

Kapina ei voi päättyä menestyksekkäästi.

Kun se voittaa, sitä nimitetään toisin...

(Burns)

Aina kun kuljette Dolgorukin patsaan ohi, muistakaa: se paljastettiin Kengirin kapinan päivinä — ja niinpä se onkin ikään kuin muistomerkki Kengirille.

VI osa
KARKOTUS

I Vapauden ensimmäisten vuosien karkotus

Karkotuksen ihmiskunta keksi varmaankin aikaisemmin kuin vankeuden. Heimosta karkottaminenhan oli jo karkotusta. Jo varhain oivallettiin, miten vaikeaa ihmiselle on elää tutusta ympäristöstä ja paikaltaan temmattuna. Kaikki on vierasta, kaikki on nurjasti, mikään ei luonnistu, kaikki on tilapäistä, epäaitoa, vaikka ympärillä olisi vihreää eikä ikuista routaa.

Venäjän keisarikunnassakaan ei karkotuksen suhteen kuhnailtu: se vahvistettiin laillisesti tsaari Aleksei Mihailovitshin hallituskaudella, vuoden 1648 Sobornoe Ulozhenie-lakikokoelmassa. Mutta jo aikaisemmin, 16. vuosisadan lopussa, oli karkotettu ihan ilman lakiakin: epäsuosioon joutuneita kargopolilaisia, myöhemmin uglitshilaisia, Dimitri-tsarevitshin murhan todistajia. Tilaa oli — Siperia oli jo meidän. Tällä tavalla vuoteen 1645 mennessä oli saatu kokoon puolisentoista tuhatta karkotettua. Ja Pietari karkotti monia satoja. Olemme jo maininneet, että keisarinna Elisabet korvasi kuolemanrangaistuksen ikuisella karkotuksella Siperiaan.

Mutta sitten tehtiin vaihdos ja karkotuksella alettiin tarkoittaa paitsi vapaata asutusta myös pakkotyötä, mikä ei enää olekaan karkotusta. Karkotettuja koskeva vuoden 1822 Aleksanterin ohjesääntö vahvisti tuon vaihdoksen. Niinpä 19. vuosisadan karkotettujen lukumäärän on ilmeisesti katsottava sisältäneen myös pakkotyön. 19. vuosisadan alussa karkotettiin vuosittain 2 000—6 000 ihmistä. Vuodesta 1820 alettiin karkottaa myös kulkureita (meikäläisittäin tyhjäntoimittajia) ja sillä tavalla pinnistettiin joinakin vuosina 10 000:een. Vuonna 1863 ihastuttiin mantereesta loitonneeseen autioon Sahalinin saareen, joka sovellettiin karkotuskäyttöön, ja niin mahdollisuudet laajenivat entisestään. Kaikkiaan 19. vuosisadalla karkotettiin *puoli miljoonaa,* ja vuosisadan lopussa karkotettuja oli samanaikaisesti 300 000[1].

Vuosisadan loppua kohti karkotusinstituutio monipuolistui ja haarautui yhä enemmän. Myös lievempiä muotoja ilmaantui: "karkotus kahden kuvernementin päähän" sekä peräti "karkotus ulkomaille"[2] (sitä ei pidetty yhtä säälimättömänä rangaistuksena kuin lokakuun vallankumouksen jälkeen). Käyttöön otettiin myös *hallinnollinen karkotus,* joka kätevästi täydensi tuomioistuimen langettamaa karkotusta. Kuitenkin karkotustuomiot ilmaistiin selkeillä täsmällisillä numeroilla, eikä elinikäinen karkotus-

[1] Kaikki nämä luvut ovat peräisin Semenov-Tjan-Shanskin kuuluisan 'Rossija'-teoksen 16. niteestä. Sekä maineikas maantieteilijä että hänen veljensä olivat sinnikkäitä uhrautuvaisia aktiivisia liberaaleja, jotka suuresti edistivät vapauden aatteita maassamme. Vallankumous tuhosi koko heidän perheensä, ja yksi veljeksistä ammuttiin heidän kodikkaassa kartanossaan Ranova-joen varrella ja itse kartano poltettiin ja suuri puutarha sekä teiden varsien lehmukset ja poppelit kaadettiin.

[2] P.F. Jakubovitsh, V mire otverzhennyh (Tuomittujen maailmassa).

kaan ollut todellisuudessa elinikäinen. Teoksessaan 'Sahalin' Tshehov kirjoittaa, että kärsittyään 10 vuoden karkotuksen (ja välistä vain kuuden, jos "käyttäytyi aivan hyväksyttävästi", mikä oli epämääräinen kriteeri, mutta Tshehovin mukaan sitä sovellettiin laajasti) rangaistu siirrettiin talonpoikaissäätyyn, ja hän sai palata minne halusi paitsi omalle kotipaikkakunnalleen.

Viimeisen tsaristisen vuosisadan karkotuksen implisiittinen, silloin kaikkien mielestä luonnollinen mutta nyt meitä hämmästyttävä erikoisuus oli sen *yksilöllisyys:* karkotusrangaistus — olipa se sitten tuomioistuimen langettama tai hallinnollinen — määrättiin erikseen jokaiselle, ei milloinkaan joukko-periaatteella.

Vuosikymmenestä toiseen karkotuksen olosuhteet ja sen ankaruuden aste vaihtelivat, ja karkotettujen eri sukupolvet ovat jättäneet meille erilaisia todistuksia. Karkotukseen vietyjen erien taival oli raskas, mutta sekä P.F.Jakubovitshilta että Leo Tolstoilta saamme tietää, että poliittiset matkasivat varsin siedettävästi. F. Kon lisää, että kun erässä oli poliittisia, saattovartiomiehistö kohteli hyvin *jopa* kriminaalejakin, minkä vuoksi kriminaalit arvostivat poliittisia suuresti. Vuosikymmeniä Siperian asujaimisto suhtautui karkotettuihin vihamielisesti: heille osoitettiin huonoimmat maapalstat, heille annettiin kurjimmat ja huonoimmin palkatut työt, eivätkä talonpojat antaneet heille tyttäriään vaimoksi. Karkotetut puolestaan — juurettomat, resuiset, merkityt ja nälkiintyneet — yhdistyivät ryösteleviksi joukkioiksi, mikä teki väestön entistäkin julmemmaksi. Tämä ei kuitenkaan koskenut poliittisia, joiden virta kävi erottuvaksi 1870-luvulta alkaen. Sama F. Kon kirjoittaa, että jakuutit kohtelivat poliittisia ystävällisesti ja toiveikkaasti — näkivät näissä lääkäreitään, opettajiaan ja lainopillisia neuvonantajiaan puolustamaan vallanpitäjiltä. Joka tapauksessa poliittisten olosuhteet karkotuksessa olivat sellaiset, että heidän piiristään lähti monia tiedemiehiä (joiden tiede olikin peräisin vasta karkotuksesta) — seuduntutkijoita, kansatieteilijöitä, kielentutkijoita[1], luonnontieteilijöitä sekä lehtimiehiä ja kirjailijoita. Tshehov ei tavannut Sahalinilla poliittisia eikä ole kuvannut heitä meille[2], mutta esimerkiksi Irkutskiin karkotettu F. Kon meni töihin Vostotshnoe obozrenie (Idän katsaus) -nimisen edistyksellisen sanomalehden toimitukseen, jonka avustajiin kuului narodnikkeja, Narodnaja voljan väkeä ja marxilaisia (Krasin). Se ei ollut tavallinen Siperian kaupunki vaan kenraalikuvernöörikunnan pääkaupunki, jonne karkotettuja koskevan ohjesäännön mukaan ei olisi saanut päästää poliittisia ollenkaan, mutta — silti heitä oli siellä töissä pankeissa, kaupallisissa yrityksissä ja opettajina ja toikkaroi paikallisen intelligentsian joukossa kutsuilla. Ja Omskissa ilmestyvään Stepnoj krai (Aroseutu) -lehteen saivat karkotetut sisään sellaisia artikkeleita, joita sensuuri ei missään muualla Venäjällä olisi päästänyt. Karkotettujen Omsk peräti lähetti lehteään lakkoilevaan Zlatoustiin. Myös Krasnojarskista karkotetut tekivät radikaalin kaupungin. Ja Minusinskiin muodostui Martjanovin museon vaiheille niin arvostettu ja hallinnollisista haitoista tietämätön karkotettujen henkilöiden ryhmä, että se saattoi paitsi esteettömästi luoda koko Venäjän kattavan piilo- ja turvapaikkojen verkon karkureita varten (muuten, karkaamisen helppoudesta tuohon aikaan olemme jo kirjoittaneet) myös peräti ohjata Minusinskin virallisen "Witten komitean" toimintaa[3]. Ja jos Tshehov Sahalinin kri-

[1] Tan-Bogoraz, V.I. Iochelson, L.J. Sternberg.

[2] Juridista yksinkertaisuuttaan tai oikeammin aikansa hengen mukaisesti Tshehov ei varannut Sahalinin matkalleen minkäänlaista kommennuspaperia tai virkapaperia. Silti hänen sallittiin ryhtyä laatimaan keksimäänsä karkotettujen ja pakkotyövankien väestörekisteriä ja peräti tutkia vankiloiden asiapapereita! (Verratkaapa sitä meihin! Lähtekääpä ilman NKVD:n passitusta tarkastamaan leiripesää!) Vain poliittisia hänen ei annettu tavata.

[3] Feliks Kon, Za pjatdesjat let (Viidenkymmenen vuoden ajalta), 2. nide.

minaalien kurista huudahtaa, että se oli palautettu "kaikkein iljettävimmällä tavalla maaorjuudeksi", niin samaa ei voi sanoa Venäjän poliittisten karkotuksesta varhaisimmista ajoista aivan viimeisiin. 20. vuosisadan alkuun mennessä poliittisten hallinnollinen karkotus oli Venäjällä lakannut olemasta rangaistus ja oli enää muodollinen, tyhjä, "kelvottomuutensa paljastanut rapistunut keino" (Gutshkov). Stolypin pyrki v:sta 1906 sen täydelliseen lakkauttamiseen.

Entä millaista oli Radishtshevin karkotus? Hän osti Ust-Ilimski Ostrov -nimisestä kylästä kaksikerroksisen puutalon (kymmenellä ruplalla muuten) ja asui siinä nuorimpien lastensa sekä vaimon tilalle tulleen kälynsä kanssa. *Työhön* kukaan ei ajatellutkaan häntä pakottaa, ja hän eleli mielensä mukaan ja sai liikkua vapaasti koko Ilimskin piirin alueella. Millaista oli Pushkinin karkotus Mihailovskoessa, siitä ovat monet muodostaneet mielikuvan nyt käytyään siellä retkellä. Samanlaista oli monien muidenkin kirjailijoiden ja yhteiskunnallisten merkkihenkilöiden karkotus: Turgenevin Spasskoe-Lutovinovossa, Aksakovin Varvarinossa (jonka hän itse valitsi). Kun Trubetskoi istui Nertshinskin pakkotyövankilassa, vaimo asui hänen kanssaan samassa sellissä (syntyi poika), ja kun Trubetskoi muutaman vuoden kuluttua siirrettiin karkotukseen Irkutskiin, heillä oli siellä valtava talo, omat vaunut, lakeijoita, ranskalaisia kotiopettajia lapsilla. (Silloinen juridinen ajattelu ei vielä ollut kypsynyt "kansan vihollisen" käsitteen eikä koko omaisuuden takavarikoimisen asteelle.) Ja Novgorodiin karkotetun Herzenin asema kuvernementissa edellytti poliisimestarin raporttien vastaanottamista.

Tällainen karkotuksen lievyys ei koskenut vain nimekkäitä, kuuluisia ihmisiä. Sen kokivat myös 20. vuosisadalla monet vallankumouksselliset ja tyytymättömät, varsinkin bolsevikit — heitä ei pelätty. Stalin jolla oli takanaan jo neljä karkaamista karkotettiin viidennellä kerralla — samaiseen Vologdaan. Vadim Podbelski karkotettiin jyrkkien hallituksen vastaisten kirjoitustensa takia — Tambovista Saratoviin! Miten julmaa! Tietenkään kukaan ei siellä ajanut häntä pakolliseen työhön[1].

Mutta jopa tuollaisenkin karkotuksen, nykyisten käsitystemme mukaan edullisen, karkotuksen vailla nälkäkuoleman uhkaa, karkotetut kokivat välistä raskaaksi. Monet vallankumoukselliset muistelevat, miten tuskalliseksi heille kävi siirtyminen vankilasta, sen turvatun leivän, lämmön ja katon piiristä sekä yliopistoihin ja puoluenahisteluihin liikenevästä joutilaisuudesta karkotukseen, jossa joutui yksin vieraiden joukossa käyttämään hoksottimiaan leivän ja katon hankkimiseen. Ja sen että niitä ei tarvitse etsiskellä, he selittävät (F.Kon) vielä pahemmaksi: "toimettomuus on hirvittävää... Kaikkein kammottavinta on se, että ihmiset on tuomittu toimettomuuteen..." — ja niinpä jotkut pakenevat tieteiden pariin, jotkut liike-elämään tekemään rahaa ja jotkut ratkeavat juomaan epätoivosta.

Mutta — miksi toimettomuutta? Paikalliset asukkaathan eivät sitä valita, he puurtavat selkä vääränä iltaan asti. Siispä täsmällisemmin: syy onkin maaperän muutoksessa, totunnaisen elämäntavan särkymisessä, juurien katkeamisessa, elävien siteiden menettämisessä.

Vain kaksi vuotta karkotusta riitti lehtimies Nikolai Nadezhdinille häivyttämään maun vapauden rakkaudesta ja tekemään hänestä valtaistuimen rehdin palvelijan. Vuonna 1727 Berezoviin karkotettu raisu hurjastelija Menshikov rakensi sinne kirkon, keskusteli paikallisten asukkaiden kanssa maailman turhuudesta, kasvatti itsel-

[1] Tällä vallankumouksellisella, jonka nimeä kantavat monien Venäjän kaupunkien Postikadut, oli näköjään niin vähän kokemusta t y ö n teosta, että hän jo ensimmäisissä lauantaitalkoissa sai känsän ja — känsään kuoli.

leen pitkän parran, kulki tavallisessa kauhtanassa ja kahden vuoden päästä kuoli. Hieman ihmetyttää, miksi Radishtshevin huoleton karkotus oli hänelle niin näännyttävä ja niin kovin sietämätön? — mutta kun häntä sitten Venäjällä alkoi uhata uusi karkotus, hän sen pelosta päätti päivänsä. Ja Pushkin kirjoitti Zhukovskille lokakuussa 1824 Mihailovskoen kylästä, tuosta maanpäällisestä paratiisista, jossa olisi luullut elävän kuin Herran kukkarossa: "Pelasta minut (karkotuksesta siis — A.S.) vaikka sitten linnoitukseen, vaikka Solovetskin luostariin!" Eikä se ollut elehtimistä, sillä myös kuvernöörille hän kirjoitti ja pyysi vaihtamaan karkotuksen linnoitukseen.

Meitä jotka tiedämme, mitä Solovetsk on[1], ihmetyttää nyt: millaisen puuskan, millaisen epätoivon ja tietämättömyyden vallassa saattoi vainottu runoilija heittää Mihailovskoen menemään ja pyytää Solovetskin saaria?

Kas siinäpä onkin karkotuksen synkeä voima — pelkän siirtämisen ja jalat sidottuina elämään asettamisen voima, jonka jo muinaiset vallanpitäjät oivalsivat ja jonka koki jo Ovidius.

Tyhjyys. Hämmentyneisyys. Elämää joka ei ollenkaan muistuta elämää..

* * *

Lueteltaessa sortamisen aseita, jotka valoisan vallankumouksen oli määrä ikiajoiksi lakaista pois, suunnilleen neljännen sijan vaiheilla mainittiin luonnollisestikin myös karkotus.

Mutta tuskin oli vallankumous astunut ensimmäisiä askeleita vääristyvillä pikkujaloillaan, ehtimättä vielä miehen ikään, kun se jo ymmärsi: karkotus pitää olla! Ehkä vuoden verran Venäjällä ei ollut karkotusta, kenties peräti kolmen. Ja sitten pian alkoivatkin epätoivottujen — niin kuin nykyään sanotaan — pakkosiirtämiset, ulos kuljettaminen. Kas tässä kansallissankarin, myöhemmin marsalkan nimenomaiset sanat vuodesta 1921 Tambovin kuvernementissa: "Päätettiin järjestää bandiittien (lue: partisaanien — A.S.) perheiden l a a j a k a r k o t t a m i n e n. Perustettiin l a a j o j a k e s k i t y s l e i r e j ä, joihin nuo perheet aluksi suljettiin"[2] (harv. minun — A.S.).

Vain paikalla ampumisen mukavuus, sen sijaan että olisi kuljetettu jonnekin ja matkalla jouduttu vartioimaan ja ruokkimaan ja sitten asutettu ja taas vartioitu, — vain tuo mukavuustekijä esti säännöllisen karkotuksen käyttöön ottamisen ennen sotakommunismin päättymistä. Mutta jo vuoden 1922 lokakuun 16. päivänä NKVD:n yhteyteen perustettiin pysyvä komissio hoitelemaan "yhteiskunnallisesti vaarallisten henkilöiden, neuvostovastaisten puolueiden toimihenkilöiden" karkottamista eli siis kaikkien muiden paitsi bolsevikkipuolueen, ja standardituomio oli kolme vuotta[3]. Näin ollen jo aivan 20-luvun alussa karkotusinstituutio toimi tuttuun tapaan ja varmasti.

Kriminaalien karkottamista tosin ei palautettu: ojennustyöleirithän oli jo keksitty, ne nielaisivat kriminaalit. Mutta poliittisten karkottaminen sitä vastoin kävi kätevämmäksi kuin koskaan: oppositiolehdistön puuttuessa karkottaminen kävi äänettömäksi,

[1] Vankileirien saaristo III—IV (julkaisijan huomautus).

[2] Tuhatshevski, Borba s kontrrevoljutsionnymi vosstanijami (Taistelu vastavallankumouksellisia kansannousuja vastaan), aikakauslehti Voina i revoljutsija (Sota ja vallankumous), n:o 7/8 1926, s. 10.

[3] Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan asetuskokoelma v:lta 1922, n:o 65, s. 844.

kun taas niistä, jotka olivat vieressä, jotka tunsivat karkotettavat läheisesti, sotakommunismin ampumisien jälkeen kolmen vuoden harmiton kiireetön karkotus kuulosti runolliselta kasvatustoimenpiteeltä.

Tuosta hiipivästä saniteettikarkotuksesta ei kuitenkaan palattu kotiseudulle, ja jos ehtikin palata, niin pian vietiin uudelleen. Mukaan vedetyt aloittelivat kierroksiaan Arkkipelagissa, ja viimeinen katkennut kaari laskeutui vääjäämättömästi kuoppaan.

Inhimillinen hyväsydämisyys esti vallanpitäjien ideaa kirkastumasta heti: yksinkertaisesti valta ei ollut vielä kyllin vahva kitkemään kaikkia epämieluisia kerralla. Ja niinpä tuomitut riuhtaistiin toistaiseksi vain ihmisten muistista, ei elämästä.

Karkotuksen palauttaminen oli sitäkin helpompaa, kun aikaisempien kuljetusten tiet eivät vielä olleet ruohottuneet eivätkä painuneet ja kun itse Siperian, Arkangelin tai Vologdan seudutkaan eivät olleet muuttuneet vähääkään eivätkä hämmästelleet hiukkaakaan. (Valtiollinen ajattelu muuten ei tyrehdy siihen, vaan jonkun sormi vielä ryömiskelee Maan kuudenneksen kartalla, ja vastikään Tasavaltojen Liittoon liittynyt laaja Kazahstan asettuu lakeuksineen erinomaisesti karkotuksen käyttöön, ja kuinka paljon paikkoja löytyykään kauempaa itse Siperiasta.)

Mutta karkotuksen traditioon oli jäänyt heikkouksiakin, ennen muuta: karkotettujen elättimäinen asenne, että valtion velvollisuus oli ruokkia heidät. Tsaarin hallitus e i u s k a l t a n u t panna karkotettuja kasvattamaan kansantuloa. Ja ammattivallankumoukselliset katsoivat työnteon alentavaksi. Jakutiassa karkotussiirtolaisella oli oikeus 15 desjatinan[1] maa-alaan (65 kertaa enemmän kuin kolhoosilaisella nykyään). Ei niin että vallankumouksselliset olisivat rynnänneet muokkaamaan tuota maata, vaan jakuutit tarrautuivat kovasti maahansa ja maksoivat vallankumouksellisille "luopumismaksua", vuokraa, tuotteissa ja hevosissa. Niinpä tyhjin käsin saapunut vallankumouksellinen muuttuikin heti jakuuttien velkojaksi[2]. Ja lisäksi tsaarin hallitus maksoi karkotuksessa elävälle poliittiselle viholliselleen: 12 ruplaa kuukaudessa sapuskaan ja 22 ruplaa vuodessa vaatteisiin. Lepeshinski[3] kirjoittaa, että Leninkin sai Shushenskoen karkotuksessaan 12 ruplaa kuussa (ei kieltäytynyt ottamasta), kun taas Lepeshinski itse sai 16 ruplaa, sillä hänpä ei ollutkaan tavallinen karkotettu vaan karkotettu virkamies. Nyt F. Kon vakuuttelee meille, että tuo rahamäärä oli äärimmäisen vähäinen. Kuitenkin tiedetään, että Siperian hinnat olivat 2—3 kertaa Venäjän hintoja alhaisemmat ja että tästä syystä valtion karkotetulle tarjoama ylläpito oli jopa ylijäämäistäkin. Esimerkiksi V. I. Leninille se soi mahdollisuuden koko kolmen vuoden ajan puutetta kärsimättä kehitellä vallankumouksen teoriaa, huolehtimatta toimeentulon lähteestä. Martov taas kirjoittaa, että hän sai viidella ruplalla kuukaudessa isännältään asunnon ja täyshoidon ja loput rahat tuhlasi kirjoihin ja pani sivuun karkumatkaa varten. Anarkisti A. P. Uljanovski sanoo, että vasta karkotuksessa (Turuhanskin aluepiirissä, jossa hän oli samaan aikaan Stalinin kanssa) hänellä ensimmäisen kerran elämässään oli irtonaista rahaa, ja sen hän lähetti vapaalle neitoselle, jonka hän oli tavannut jossakin matkan varrella, samoin kuin hän ensi kertaa saattoi ostaa ja maistaa kaakaota. Hirvenliha ja sterletti eivät heillä siellä maksaneet juuri mitään, ja hyvä vankka talo maksoi 12 ruplaa (kuukauden ylläpidon!). Kukaan poliittisista ei kärsinyt puutetta, k a i k k i hallinnollisesti karkotetut saivat elatusrahan. Ja kaikilla oli hyvät vaatteet (oli ollut jo heidän tullessaan).

[1] 1 desjatina = 1,09 ha (suom. huom.).

[2] F. Kon, m.t.

[3] Lepeshinski, Na perelome (Käännekohdassa).

Tosin elinikäiset karkotussiirtolaiset, meikäläisittäin "ei-poliittiset", eivät saaneet elatusrahaa vaan sen sijaan ilmaiseksi turkkeja, vaatteita ja jalkineita valtiolta. Sahalinilla taas — totesi Tshehov — saivat kaikki siirtolaiset parin-kolmen vuoden ajan ja naiset tuomionsa päättymiseen saakka valtiolta ilmaisen ylläpidon luonnossa, mm. lihaa 200 g päivää kohti, leipää kolme naulaa (eli "kilo kaksisataa" niin kuin meidän Vorkutan kaivostemme stahanovilaiset 150 %:n normista). Tosin Tshehovin mielestä leipä oli huonosti leivottua ja kehnoista jauhoista tehtyä (mutta — leirin leipä ei ollut sen parempaa!). He saivat vuosittain puoliturkin, viitan ja muutamia pareja jalkineita. Lisäksi oli tällainenkin keino: tsaarin valtion kassa maksoi karkotetuille tarkoituksellisen korkean hinnan heidän tuotteistaan, tukeakseen heidän tuotantoaan. (Tshehov päätyi tulokseen, että ei Sahalinista — siirtolaisasutuksesta — ollut hyötyä Venäjälle vaan että Venäjä ruokki tuon siirtolaisasutuksen.)

Meidän poliittisten neuvosto-karkotuksemme ei tietenkään voinut perustua noin epäterveille ehdoille. Vuonna 1928 koko Venäjän hallintotyöntekijöiden 2. kongressi totesi vallitsevan karkotusjärjestelmän epätyydyttäväksi ja vaati "järjestämään karkotuksen eristetyillä syrjäseuduilla olevien *siirtoloiden* muotoon sekä myös ottamaan käyttöön *määräämättömien tuomioiden järjestelmän"* (eli siis kestoltaan määräämättömien)[1] Vuodesta 1929 alettiin kehitellä karkotusta, johon *yhdistyi pakkotyö*[2].

"Joka ei tee työtä, hänen ei syömänkään pidä" — siinä sosialismin periaate. Ja vain tälle sosialistiselle periaatteelle saattoi neuvostokarkotus rakentua. Mutta juuri sosialistit olivat tottuneet saamaan karkotuksessa ravinnon ilmaiseksi! Tohtimatta heti murskata tuota perinnettä neuvostovalta alkoi kassastaan maksaa poliittisille karkotetuilleen mutta — ei tietenkään kaikille, ei tietenkään vastavallankumouksellisille *kooerrille,* ja muidenkin kohdalla tehtiin porrastetusti eroja: esimerkiksi Tshimkentissä v. 1927 maksettiin eserrille ja sosiaalidemokraateille kuusi ruplaa kuukaudessa mutta trotskilaisille 30 (olivat sentään omia, bolsevikkeja). Ne vain eivät enää olleet tsaarin ruplia — pikkuriikkisestäkin huoneesta joutui maksamaan 10 ruplaa kuukaudessa ja 20 kopeekalla päivässä sai erittäin niukalti syötävää. Ja jatkossa vain koveni. Vuonna 1933 "poliittisille" maksettiin 6 r. 25 kop. avustusta kuukaudessa. Ja sinä vuonna — muistan erinomaisesti — kilo raakaa "kaupallista" (yli korttiannoksen) ruisleipää maksoi kolme ruplaa. Eikä sosialisteilla ollut mahdollisuutta opettaa kieliä eikä kirjoittaa teoreettisia teoksia, sosialisteille ei jäänyt muuta mahdollisuutta kuin *puurtaa.* Ja niiltä jotka menivät työhön GPU oitis peruutti viimeisenkin mitättömän avustuksen.

Ja vaikka työhalua olisi ollutkin, ansion hankkiminen ei ollut karkotetuille helppoa! Sillä 20-luvun loppuhan muistetaan meillä suuresta työttömyydestään, ja työnsaanti oli tahrattomat paperit omistavien ihmisten ja ammattiliiton jäsenten etuoikeus, eivätkä karkotetut voineet kilpailla koulutuksensa eivätkä kokemuksensa perusteella. Karkotettuja rasitti lisäksi komendantinvirasto, sillä ilman sen suostumusta ei yksikään laitos olisi rohjennut ottaa karkotettua palvelukseensa. (Jopa *entiselläkin* karkotetulla oli heikonlaiset toiveet saada kunnon työtä: passin polttomerkki oli este.)

Vuonna 1934 Kazanissa — muistelee P.S-va — joukko epätoivoisia koulusivistyksen saaneita karkotettuja pestautui päällystämään katuja. Komendantuurissa heitä haukuttiin: miksi osoittaa mieltään tuolla tavalla? Mutta ei autettu saamaan muuta työtä, ja Grigori B. napsauttikin operatiivivaltuutetulle: "Ei teillä satu olemaan mi-

[1] Valtion lokakuun vallankumouksen keskusarkisto, osasto 4042, tallenne 38, kansio 8, arkit 34—35.
[2] Valtion lokakuun vallankumouksen keskusarkisto, osasto 393, tallenne 84, kansio 4, arkki 97.

tään pikku *prosessia* valmisteilla? Olisi voitu pestautua palkallisiksi todistajiksi!"

Oli pakko kaapia murenia pöydältä.

Niin alas oli Venäjän poliittinen karkotus vaipunut! Enää ei ollut aikaa väitellä eikä kirjoitella protesteja. Eikä enää ollut tätä murhetta: miten selviytyä tarkoituksettomasta toimettomuudesta?... Huolen aiheeksi oli tullut: miten välttää nälkäkuolema. Ja olla sortumatta koputtelijaksi.

Neuvostovallan ensimmäisinä vuosina maassa, joka vihdoinkin oli vapautunut vuosisataisesta orjuudesta, poliittisen karkotuksen ylpeys ja riippumattomuus painuivat kokoon kuin puhkaistu ilmapallo. Kävi ilmi, että luuloteltu oli ollut voima, jota aikaisempi valta oli poliittisissa karkotetuissa pelännyt. Että ainoastaan maan *yleinen mielipide* oli luonut tuon voiman ja pitänyt sitä yllä. Mutta niin pian kuin yleinen mielipide korvattiin *organisoidulla mielipiteellä*, karkotetut suistuivat protesteineen ja oikeuksineen tylsien pölkkypäisten geepeeuulaisten ja sydämettömien salaisten ohjesääntöjen mielivaltaan (ensimmäisissä noista ohjesäännöistä oli sisäasiainministeri Dzerzhinskin käden ja aivojen työn jälkiä). Edes käheä huudahduskaan, edes sanan huutaminen sinne, vapauteen, viestiksi, ei ollut mahdollista enää. Jos karkotettu työläinen lähetti kirjeen aikaisempaan tehtaaseensa, niin kirjettä siellä julkisesti lukenut työmies (Leningrad, Vasili Kirillovitsh Egoshin) päätyi heti paikalla itse karkotukseen. Karkotetut menettivät paitsi raha-avustuksen — elämisvaransa — myös kaikki muutkin oikeutensa: jatkossa heidän pidättämisensä, vangitsemisensa, kuljetukseen passittamisensa oli GPU:lle helpompaa kuin silloin, kun nuo ihmiset vielä tulkittiin vapaiksi, — nyt ei enää mikään estänyt, oli kuin he olisivat olleet guttaperkkanukkeja eivätkä ihmisiä[1]. Mikään ei estänyt riepottelemasta heitä niin kuin Tshimkentissä: ilmoitettiin äkkiä tämän karkotuspaikan lakkauttamisesta v u o r o k a u d e s s a. Vuorokauden kuluessa oli: luovutettava työ, hajotettava asumus, päästävä eroon kamoista, koottava tavaransa ja — lähdettävä matkaan osoitettua reittiä. Se ei ollut paljoakaan vankikuljetusta lievempää! Eikä paljoa turvatumpi ollut karkotuksen huomispäiväkään!...

Mutta ei ainoastaan yhteiskunnan vaiteliaisuus eikä GPU:n painostus, vaan — keitä olivat itse nämä karkotetut? nämä muka puolueen jäsenet vailla puoluetta? — kadettejahan ei enää ollut elossa, kaikki kadetit oli otettu hengiltä — mitä merkitsi vuonna 1927 tai 1930 käydä eserrästä tai mensevikistä? Maassa ei ollut missään tuota nimitystä vastaavien toimivien henkilöiden ryhmää. Pitkään aikaan, itse vallankumouksesta lähtien, kymmeneen jyrähtelyn, kiehunnan täyteiseen vuoteen, heidän ohjelmiaan ei ollut tarkistettu, ja vaikka nuo puolueet olisivat äkkiä nousseet kuolleista, kuka olisi tiennyt, miten niiden oli tapahtumat ymmärrettävä ja mitä ehdotettava? Koko lehdistö oli jo kauan heistä puhuessaan käyttänyt menneen ajan aikamuotoa, ja ehjin nahoin selviytyneet puolueen jäsenet elivät perheissään, tekivät oman alansa työtä eivätkä muistaneetkaan puoluettaan. Mutta — lähtemättömät ovat GPU:n kirjojen merkinnät. Ja äkkiä annetusta yöllisestä merkistä noita sinne tänne siroteltuja kaniineja napattiin ja vankiloiden kautta passitettiin — esimerkiksi Buharaan.

Sillä tavalla saapui I. V. Stoljarov vuonna 1930 ja kohtasi perillä maan kaikilta ää-

[1] Länsimaiset sosialistit, jotka vasta vuonna 1968 tunsivat "häpeää olla sosialisteja y h d e s s ä Neuvostoliiton k a n s s a", olisivat voineet kyllä päätyä tuolle kannalle jo 40—50 vuotta varhemmin. Sillä Venäjän kommunistithan tuhosivat Venäjän sosialisteja viimeiseen mieheen jo silloin, mutta: vieraan posken takanahan hammasta ei kolota.

riltä koottuja ikääntyviä eserriä ja sosiaalidemokraatteja. Niinpä noille tavanomaisesta elämästään riuhtaistuille ihmisille ei nyt jäänyt muuta neuvoa kuin alkaa väitellä ja arvioida poliittista tilannetta ja tarjota ratkaisuja ja arvailla, millaiseksi historian kehitys olisi muotoutunut, jos... jos...

Niin heidät koottiin yhteen — mutta ei puolueeksi vaan — hukutettaviksi.

20-luvun karkotetut muistelevat, että ainoa elävä ja taisteleva puolue siihen aikaan olivat sionistiset sosialistit ja heidän tarmokas nuorisojärjestönsä Hashemer ja laillinen Hehaluz-järjestönsä, joka oli perustanut juutalaisten maatalouskommuuneja Krimille. Vuonna 1926 koko heidän keskuskomiteansa pantiin istumaan ja v. 1927 vietiin reippaat pojat ja tytöt 15—16 vuoden ikään saakka Krimiltä karkotukseen. Heille annettiin Turtkulia ja muita kovia paikkoja. Se oli todella puolue — yhtenäinen, sinnikäs, oikeudestaan varma. Mutta he eivät pyrkineet yhteiseen päämäärään vaan omaan yksityiseensä: elää kansakuntana, elää omassa Palestiinassaan. Tietenkään kommunistinen puolue, joka oli vapaaehtoisesti torjunut isänmaan, ei voinut suvaita ahdasta nationalismia muissakaan...[1]

30-luvun alkuun saakka karkotettujen parissa oli säilynyt keskinäinen auttaminen (esimerkiksi eserrät, sosiaalidemokraatit ja anarkistit, jotka oli karkotettu Tshimkentiin, missä oli helppo saada työtä, perustivat salaisen kassan työttömien "pohjoisten" puolueveljiensä auttamiseksi). Vielä heidän piirissään esiintyi paikoin ruuan yhteisvalmistusta ja lasten yhteishoitoa sekä noihin toimintoihin luonnollisesti liittyvää yhteen kerääntymistä, toistensa luona käymistä. Vielä he yhdessä juhlivat karkotuksessa Vappua (mutta mielenosoituksellisesti eivät lokakuun vuosipäivää). Mutta 30-luvun ollessa kuumimmillaan tuosta kaikesta ei ole enää jälkeäkään — karkotettujen ryhmien yläpuolella räpsyy kaikkialla operatiivisektorin haukan silmä. Karkotetut alkavat vierastaa toisiaan, ettei NKVD alkaisi epäillä heitä "järjestöksi" eikä alkaisi *viedä uudella*. (Ja juuri tuo kohtalo heitä kuitenkin odottaa.) Niin he valtion karkotuksen piirissä uppoavat toiseen, vapaaehtoiseen karkotukseen — yksinäisyyteen. (Ja se juuri onkin Stalinin tarkoitus heidän suhteensa toistaiseksi.)

Karkotettuja heikensi myös paikallisen väestön vierastava suhtautuminen heihin: paikallisia vainottiin vähäisimmästäkin karkotettuihin lähentymisestä, siihen syyllistyneet karkotettiin itse muualle, nuoret erotettiin komsomolista.

Edelleen karkotettuja heikensivät puolueiden vihamieliset suhteet, jotka olivat muotoutuneet neuvostovallan vuosina ja erityisesti kärjistyneet 20-luvun keskivaiheilla, jolloin karkotukseen ilmaantui runsaasti trotskilaisia, jotka eivät tunnustaneet poliittisiksi muita kuin itsensä.

Vaan eihän 20-luvun karkotuksessa pidetty yksinomaan sosialisteja — pääasiallisesti kaikkia muita kuin sosialisteja (sääntö joka pätee vuosi vuodelta yhä paremmin). Karkotukseen virtasi myös yksinkertaisesti puolueisiin kuulumattomia intellektuelleja — henkisesti riippumattomia ihmisiä, jotka haittasivat uuden komennon vakiintumista. Ja *entisiä* — kansalaissodassa hävittämättä jääneitä. Ja peräti — nuoria poikia "fokstrotista"[2]. Ja spiritistejä. Ja okkultisteja. Ja pappeja — joilla aluksi oli oi-

[1] Olisi luullut, että sionistien näin luonnollisen ja jalon hankkeen — yhdistää esi-isiensä maa, vakiinnuttaa esi-isiensä usko ja kokoontua sinne kolmituhatvuotisesta hajaannuksesta — olisi ollut pakko kohdata yksimielistä kannatusta ja apua ainakin Euroopan kansojen taholta. Tosin Krimi Palestiinan asemesta ei ollut puhdas sionistinen aate, ja ettei vain Stalinin irvailua ollutkin ehdottaa taigan tuntumassa sijaitsevaa Birobidzhania tuon Välimeren kansan toiseksi Palestiinaksi? Suuri mestari kun oli kauan pitämään ajatuksensa salassa — kenties hän tuolla lempeällä ehdotuksellaan ensimmäisen kerran mittaili karkotusta, jonka hän varaisi heille vuodeksi 1953?

[2] Siperia v. 1926. Vitkovskin todistajanlausunto.

keus pitää jumalanpalveluksia karkotuksessa. Ja yksinkertaisesti vain uskovia, kristittyjä, kristikansaa.

Ja kaikki he päätyivät saman operatiivisektorin katseen alle, kaikki he kokivat hajaannuksen ja luutuivat.

Maan välinpitämättömyyden voimattomiksi tekemät karkotetut menettivät myös karkaamisen halun. Tsaarin ajan karkotetuille karkaaminen oli hilpeää urheilua: Stalinilla viisi karkaamista, Noginilla kuusi karkaamista — heitä ei siitä uhannut luoti eikä pakkotyö vaan pelkkä palauttaminen paikalleen huvimatkan jälkeen. Mutta kangistuva, painavaksi käyvä GPU asettikin 20-luvun puolivälin jälkeen karkotettuja rasittamaan puoluekohtaisen yhteistakuun: kaikki puolueeseen lukeutuvat vastaavat omasta karkuristaan! Ja niin vähissä ilma jo oli ja niin puristavaa sorto, että sosialistit, vielä hiljan ylpeät ja taipumattomat, alistuivat tuohon takuuseen! Nyt he *itse* — puoluepäätöksellään — *kielsivät itseään karkaamasta!*

Ja m i n n e olisi voinutkaan karata? K e n e n luo olisi voinut karata? Missä oli k a n s a, jonka luo olisi voinut paeta?...

Teoreettisessa perustelemisessa kouliintuneet näppärät veijarit rakentelivatkin nopeasti: *ei ole karkailemisen aika — pitää odottaa.* Ja yleensä *ei ole taistelemisenkaan aika* — siinäkin pitää odottaa. 30-luvun alussa Nadezhda Mandelstam panee Tsherdynin karkotetuissa sosialisteissa merkille täydellisen kieltäytymisen vastarinnasta. Ja jopa väistämättömän tuhon tuntemuksenkin. Sekä ainoan käytännön toivon: kun lisätään uusi tuomio, antaisivat edes uudelleen vangitsematta, antaisivat *kuitata* täällä, nykyisessä karkotuspaikassa — eipähän ainakaan vaatimattomasti järjestynyt elämä pirstoutuisi. Ja ainoan moraalisen tehtävän: säilyttää ihmisarvonsa ennen tuhoutumistaan.

Meistä on pakkotyöleirien jälkeen — joissa me nujerretuista yksilöistä muutuimme vahvaksi kokonaisuudeksi — outoa kuulla, että sosialistit jo yhdistyneestä kokonaisuudesta, toiminnassa koetellusta, hajosivat avuttomiksi yksilöiksi. Mutta meidän vuosikymmeninämme yhteiskunnallinen elämä kulkeekin laajentumisen ja täyttymisen suuntaan (sisäänhengitys), kun taas silloin se kulki painostuksen ja pusertamisen suuntaan (uloshengitys).

Niin että väärin on meidän aikamme tuomita sitä aikaa.

Lisäksi karkotuksessa oli monia asteita, jotka niin ikään hajottivat ja heikensivät karkotettuja. Henkilötodistusten vaihtamisvälit poikkesivat toisistaan (joidenkin oli vaihdettava kuukausittain ja tämä näännyttävin muodollisuuksin). Jokaisen oli noudatettava sääntöjä, ettei olisi joutunut huonompaan kategoriaan.

30-luvun alkuun saakka säilyi myös kaikkein lievin muoto: karkotuksen sijasta m i i n u s. Tässä tapauksessa rangaistulle ei osoitettu täsmällistä asuinpaikkaa vaan annettiin valita kaupunki *miinus* niin ja niin pitkän matkan päästä. Mutta valintansa tehtyään hän kiinnittyi tuohon paikkakuntaan samaksi kolmen vuoden ajaksi. Miinuslainen ei käynyt GPU:ssa hakemassa merkintää mutta ei liioin saanut lähteä paikkakunnalta. Työttömyysvuosina työnvälitys ei antanut miinuslaisille työtä; jos hänen onnistui saada työtä, johtoa painostettiin — erottamaan!

Miinus oli neula: vaarallinen höynteinen naulittiin paikalleen, nöyrästi odottamaan vuoroaan tulla vangituksi kunnolla.

Ja olihan vielä uskokin tähän edistyksellisimpään järjestelmään, joka ei voi tarvita karkotusta! Usko armahdukseen — varsinkin lokakuun vallankumouksen säihkyvänä 10-vuotispäivänä!...

Ja armahdus tuli, armahdus — iski. Neljännes tuomiosta (kolmesta vuodesta yhdeksän kuukautta) alettiin vähentää karkotetuilta — eikä edes kaikilta. Mutta koska Suuren Pasianssin paneminen oli käynnissä ja kolmen vuoden karkotusta seurasi kolme vuotta poliittista eristysvankeutta ja sen jälkeen uudelleen kolmen vuoden karkotus, tuo yhdeksän kuukauden nopeutus ei hiukkaakaan kaunistanut elämää.

Ja sitten alkoikin olla jo uuden tuomitsemisen aika. Anarkisti Dmitri Venediktov vietiin kolmen vuoden Tobolskin karkotuksen jälkeen (v. 1937) kategorisen täsmällisen syytteen perusteella: "obligaatiolainoja koskevien huhujen levittämisestä" (mitä h u h u j a voi olla lainoista, jotka tulevat joka vuosi yhtä vääjäämättömästi kuin hehkeä toukokuu?!...) sekä "tyytymättömyydestä neuvostovaltaan" (karkotetunhan pitää olla osaansa tyytyväinen!). Entä mitä moisista tympeistä rikoksista annetaan? *Teloittaminen ampumalla* 72:n tunnin kuluessa ja ilman valituksenteko-oikeutta! (Hänen tyttärensä Galina on jo vilahtanut tämän kirjan sivuilla.)

Tällaista oli valloitetun vapauden ensimmäisten vuosien karkotus ja tällainen täydellisen vapaudesta vapautumisen tie.

Karkotus oli kaikkien teuraalle määrättyjen lampaiden alustava aitaus. Ensimmäisten neuvosto-vuosikymmenten karkotetut eivät olleet asukkaita vaan odottelijoita — s i n n e viemisen. (Viisaitakin ihmisiä oli — *entisiä* sekä tavallisia talonpoikia, jotka jo 20-luvulla käsittivät kaiken edessä olevan. Ja päätettyään ensimmäisen kolmivuotisen karkotuksensa he varmuuden vuoksi jäivät sinne, esimerkiksi Arkangeliin. Välistä se auttoi — vältti uudelleen jäämästä kampaan.)

Sellaiseksi siis kääntyi meille rauhaisa Shushenskoen karkotus — ja Turuhanskin kaakaoineen myös.

Sellaisen lisätaakan sai meillä Ovidiuksen murhe.

II Musikkarutto

Seuraavassa puhutaan pikkuasiasta, tässä luvussa. Viidestätoista miljoonasta sielusta. Viidestätoista miljoonasta elämästä.

Tietenkään he eivät olleet kouluja käyneitä. Eivät osanneet soittaa viulua. Eivät tienneet, kuka oli Meyerhold tai miten mielenkiintoista on tutkia atomifysiikkaa.

Koko ensimmäisessä maailmansodassa menetimme kaatuneina kolme miljoonaa. Toisessa maailmansodassa kaksikymmentä miljoonaa. (Tämä Hrushtshevin mukaan — Stalinin mukaan seitsemän. Oliko Nikita törsäyspäällä? Vai eikö Iosif viitsinyt pitää lukua?) Ja mikä oodien paljous! Miten paljon obeliskeja, ikuisia tulia! Romaaneja ja runoelmia! — neljännesvuosisadan ajan on koko neuvostokirjallisuudelle vain tuota verta juotettukin.

Mutta tuosta vaiteliaasta petturuuden rutosta, joka ahmi meiltä 15 miljoonaa musikkaa — eikä siitä vain peräkkäin vaan valikoivasti, Venäjän kansan selkärankaa — tuosta Rutosta ei ole kirjoja. Eivätkä torvet havahduta meitä hätkähtämään. Eikä kyläteiden risteyksiin, joissa tuhoutumaan tuomittujen kärryt kitisivät, ole edes kolmea kiveä heitetty. Ja meidän parhaat humanistimme, jotka ovat niin herkkiä tämän päivän epäoikeudenmukaisuuksille, niinä vuosina vain nyökkäilivät hyväksyvästi: ihan oikein! sen ne ansaitsevatkin!

Ja niin hiljaa se tehtiin ja niin puhtaaksi kaavittiin ja niin tehokkaasti tukahdutettiin heikoinkin kuiskaus, että kun minä nyt leiri-teeman kohdalla torjun auttajia: "ei tarvitse, veljet, minulla oli kasakaupalla noita kertomuksia, ei mahdu!", niin musikkojen karkotuksesta ei kanneta mitään. Kukahan kertoisi meille ja missä?...

Tiedänhän minä, ettei tässä lukua eikä yhden ihmisen kirjaa tarvita. Mutta minä kun en osaa yhtä ainoaa lukua kunnolla koota.

Ja kuitenkin minä aloitan. Asetan sen merkiksi, viitaksi, kuin nuo ensimmäiset pikkukivet — vain osoittaakseni paikan, jolle Kristus Vapahtajan uusi temppeli aikanaan pystytetään.

Mistä se kaikki alkoi? Dogmistako että talonpojat ovat *pikkuporvaristoa?* (Entä kuka heille ei ole "pikkuporvaristoa"? Heidän erinomaisen täsmällisen kaavansa mukaan paitsi tehtaantyöläisiä — ja taaskaan ammattitaitoisia lukuun ottamatta — ja finanssiporhoja kaikki muut, koko varsinainen kansa, talonpojat ja viranhaltijat ja taiteilijat ja lentäjät ja professorit ja ylioppilaat ja lääkärit juuri ovatkin "pikkuporvaristoa".) Vai ylimmästä rosvoamisajatuksestako: ryövätä osa, pelotella toiset?

Korolenkon viimeisistä kirjeistä Gorkille vuodelta 1921 — vähän ennen kuin edellinen kuoli ja jälkimmäinen emigroitui — saamme tietää, että tuo roistomainen päällekarkaus talonpoikien kimppuun alkoi jo *silloin* ja että sitä toteutettiin miltei samassa

muodossa kuin sitten v. 1930.

Mutta uhkarohkeus kävi vielä yli voimien — kavahdettiin takaisin, vetäydyttiin. Kuitenkin ajatus pysyi mielessä, ja koko 20-luvun ajan sorkittiin avoimesti, pisteltiin, moitiskeltiin: kulakki! kulakki! kulakki! Kaupunkilaisten tajunnassa valmisteltiin käsitystä, että samassa maassa "kulakin" kanssa ei voi elää.

Hävittävä talonpoikaisrutto alkoi kaikesta päätellen vuonna 1929 — tappolistojen laatiminen ja takavarikoiminen ja karkottaminen. Mutta vasta vuoden 1930 alussa (jo harjoitellusta ja käyntiin saadusta) tekeillä olevasta ilmoitettiin julkisesti — VKP (b):n keskuskomitean päätöksessä tammikuun 5:nneltä. (Puolueella on "täysi syy siirtyä käytännön työssään kulakkien riistämistendenssien rajoittamisen politiikasta politiikkaan, joka merkitsee kulakkien likvidoimista luokkana". Ja heti *kiellettiin* ottamasta kulakkeja kolhooseihin. Kuka pystyy nyt loogisesti selittämään — miksi?)

Keskuskomitean jälkeen eivät tottelevaisen suostuvaiset toimeenpaneva keskuskomitea ja kansankomissaarien neuvostokaan viivytelleet vaan — 1. syyskuuta 1930 kehittivät puolueen tahdon lainsäädännöllisesti. Aluepiirien ja alueiden toimeenpaneville komiteoille annettiin valtuudet "turvautua kaikkiin tarvittaviin kulakkien vastaisen taistelun menetelmiin, myös (toisin ei meneteltykään) kulakkien omaisuuden täydelliseen takavarikoimiseen sekä heidän karkottamiseensa kyseisistä rajoneista ja aluepiireistä".

Vasta viimeisen sanan jälkeen Teurastajaa hävetti. Mainitsi *mistä*. Mutta ei maininnut *mihin*. Joku räpyttelijä olisi saattanut ymmärtää niin, että — kolmenkymmenen virstan päähän, naapuriin...

Kun taas *kulakkien kätyriä* Edistyksellisimmässä Teoriassa ei tainnut ollakaan. Mutta niittokoneen ulottuvuudesta kävi selväksi, että ilman tuota käsitettä ei pärjättäisi. Tuon käsitteen hintaa olemme jo tarkastelleet. Ja jos kerran julistettiin "taarankeruu", ja pioneerit lähtivät keräämään musikoiden mökeistä säkkejä rutiköyhän valtion hyväksi, etkä sinä antanut vaan säälit ikiomaasi (niitähän ei kaupasta osteta), niin siinä — ilmetty kulakkien kätyri. Sen kun lähdet karkotukseen.

Ja hienosti lähtivät nuo käsitteet kiertelemään pitkin Neuvosto-Venäjää, jonka sieraimet eivät vielä olleet jäähtyneet kansalaissodan verihuurujen jäljiltä. Päästettiin sanat liikkeelle, ja vaikkei mitään selitettykään, — ne olivat ymmärrettäviä ja helpottivat suuresti, ei tarvinnut ollenkaan miettiä. Käyttöön palautettiin kansalaissodan villi laki: kymmenen yhdestä! sata yhdestä! (Ja minusta epävenäläinenkin: missä muualla Venäjän historiassa on sellaista nähty?) Yhdestä puolustauduttaessa tapetusta *aktivistista* (ja useimmin laiskurista ja suunsoittajasta; A.J. Olenev ei ole ainoa joka muistelee: kulakkien hävittämistä johtivat varkaat ja juopot) kitkettiin juurineen satoja kaikkein työteliäimpiä, pystyvimpiä, järkevimpiä talonpoikia, niitä joissa Venäjän kansakunnan vakavuus juuri oli ollutkin.

Kuinka? mitä! meille huudetaan. Entä nylkyrit? Naapureiden puristajat? Ne jotka raastoivat vaikka selkänahan velan maksuksi?

Totta, vähän oli joukossa nylkyreitäkin (vaan mahtoivatko olla kaikki?). Mutta mekin kysymme puolestamme: nylkyreitä — veren perintöäänkö? perimmäiseltä olemukseltaanko? Vai siksikö että kaikkinaisen rikkauden (ja kaikkinaisen vallan!) ominaisuutena on tärvellä ihmistä? Voi jospa ihmiskunnan tai säädyn "puhdistaminen" olisikin niin yksinkertaista! Mutta jos kerran tiuhalla rautakammalla niin p u h d i s t e t t i i n talonpoikaisto nylkyreistä — viittätoista miljoonaa ei siinä surtu — niin mistä tämän päivän kolhoosimaaseudulle ovat ilmaantuneet nuo sitä (ja rajonin komiteaa) johtavat häijyt, punanaamaiset möhömahat? Nuo yksinäisten eukko-

jen ja kaikkien turvattomien säälimättömät ahdistelijat? Kuinka h e i d ä n saalistajan juurensa jäi "kulakkeja hävitettäessä" huomaamatta? Hyvänen aika — eivät kai he vain *aktivisteista* ole siinneet?...

Ihminen joka varttui pankkien ryöstelemisessä ei pystynyt arvioimaan talonpoikia sen paremmin veljenä kuin isäntänäkään. Hän pystyi vain viheltämään merkin kuin mikäkin Satakieli-rosvo, ja — taigaan ja tundralle alettiin raahata miljoonia uurastajia, känsäkouraisia leivänkasvattajia, juuri niitä jotka pystyttivät neuvostovallan vain saadakseen maata ja jotka saatuaan nopeasti voimistuivat sitä viljelemällä ("maa kuuluu niille, jotka sen parissa uurastavat").

Mistä ihmeen nylkyreistä voidaan höpistä, jos Kubanin kasakkakylistä — esimerkiksi Urupinskajasta — karkotettiin *kaikki kuin luudalla lakaisten*, ukoista pikkulapsiin (ja tilalle asutettiin sotaväestä kotiutettuja)? Siinäkö oli selvä "luokkaperiaate", mitä? (Muistutettakoon, että nimenomaan Kuban ei juuri ollenkaan tukenut valkoisia kansalaissodassa vaan ensimmäisenä ryhtyi romahduttamaan Denikinin selustaa ja pyrki yhteisymmärrykseen punaisten kanssa. Ja sitten äkkiä — "kubanilaista sabotaasia"?) Ja Arkkipelagissa kuuluisa Dolinkan kylä, kukoistavan maatalouden keskus — mistä se ilmestyi? Vuonna 1929 sen k a i k k i asukkaat (saksalaisia) joutuivat kulakkien "hävittämisen" kohteiksi ja karkotettiin. Ota sitten selvä, kuka siellä ketäkin riisti.

Varsin ymmärrettävä "kulakkien hävittämisen" periaate oli lasten osalta. Otetaanpa Shurka Dmitriev Maslenon kylästä (Selishtshenskie-kasarmit Olhavalla). Vuonna 1925 isänsä Fedorin kuoleman jälkeen hän oli 13-vuotiaana perheen ainoa poika, muut olivat tyttöjä. Kuka asettuu isän jälkeen johtamaan taloutta? Hän kävi käsiksi urakkaan. Sekä tytöt että äiti alistuivat hänen käskyvaltaansa. Nyt hän kuin puuhakas aikuinen ainakin kumarteli aikuisille kylällä. Hän pystyi kuin pystyikin jatkamaan isänsä työtä, ja vuoteen 1929 mennessä hänen laarinsa olivat täynnä viljaa. Ilmetty kulakki! Niinpä koko perhe karkotettiinkin!...

Adamova-Sliozberg kertoo liikuttavasti tapaamastaan Motja-tytöstä, joka oli vuonna 1936 pantu vankilaan luvattomasta poistumisesta — *kaksituhatta kilometriä jalkaisin!* urheilumitali sellaisesta pitäisi antaa — Uralin karkotuksesta kotikyläänsä Svetlovidovoon Tarussan seudulle. Hänet karkotettiin alaikäisenä koululaisena vanhempiensa mukana v. 1929, jolloin hän myös ikiajoiksi menetti opiskelemisen mahdollisuuden. Opettaja nimitti häntä hellästi Motja-"pikku Edisoniksi": paitsi että tyttö oli hyvä koulussa, hänellä oli keksijän aivot — kyhäsi puroon jonkinlaisen turbiinin ja muitakin keksintöjä koululle. Seitsemän vuotta myöhemmin hänen teki mieli edes vilkaista tuon luoksepääsemättömän koulunsa hirsiseiniä, ja — siitä hyvästä "pikku Edison" sai vankilaa ja leiriä.

Tuokaapa tuollainen lapsen kohtalo 19. vuosisadalta!

Kulakkien hävittämisen piiriin soveltuivat ehdottomasti kaikki *myllärit*, mutta — keitä myllärit ja sepät olivat, elleivät juuri Venäjän maaseudun parhaita teknikkoja? Esimerkiksi mylläri Prokop Ivanovitsh Laktjunkin Rjazanin (Petelinon) Penkistä. Tuskin hänet oli "hävitetty kulakkina", kun jo ilman häntä silkkaa taitamattomuutta poltettiin mylly. Sodan jälkeen hän anteeksi saaneena palasi kotikyläänsä eikä saanut rauhaa, kun ei ollut myllyä. Laktjunkin pyysi luvan ja itse valmisti myllynkivet ja entisen paikalle (ehdottomasti samalle paikalle!) pystytti myllyn — eikä suinkaan omaksi hyödykseen vaan kolhoosin hyödyksi ja vielä sitäkin enemmän: maiseman täydellistämiseksi ja koristukseksi.

Ja entä sitten kylän *seppä*, katsotaanpa, millainen kulakki hän on. Aloitetaanpa

isästä — kaaderiosastojen mieliksi. Hänen isänsä Gordei Vasiljevitsh palveli 25 vuotta Varsovan linnoituksessa ja ansaitsi palveluksellaan — niin kuin sanotaan — vain sen verran hopeaa kuin tinanapissa on: 25:n vuoden sotapalveluksen mies menetti maaosuutensa. Hän nai linnoituksen lähistöltä sotamiehen tyttären ja vapauduttuaan palveluksesta saapui vaimonsa kotiseudulle Krasnenskoen uezdin Barsukin kylään. Siellä kylä juotti hänet humalaan, ja puolella säästöistään hän maksoi koko kylän verorästit. Toisella puolella taas hän vuokrasi tilanherralta myllyn mutta menetti siinä pian loputkin rahansa. Ja oli pitkän vanhuutensa paimenena ja yövartijana. Hänellä oli kuusi tytärtä, jotka hän kaikki antoi vaimoksi köyhälle miehelle, sekä ainokainen poika Trifon (heidän nimensä oli Tvardovski). Poika annettiin puotipojaksi lyhyttavaramyymälään, mutta hän karkasi sieltä Barsukiin ja pestautui Moltshanovien sepille — oli vuoden palkattomana renkinä ja neljä opissa, ja neljän vuoden kuluttua hänestä tuli mestari, ja hän rakensi mökin Zagorjen kylään ja meni naimisiin. Heille syntyi seitsemän lasta (joista yksi oli runoilija Aleksandr) — ja pajalla tuskin rikastuu. Vanhin poika Konstantin auttoi isää. Aamuvarhaisesta iltamyöhään he takoivat ja hitsasivat ja tekivät viisi erinomaista kirvestä päivässä, mutta — Roslavlin sepät puristimineen ja palkattuine työvoimineen löivät heidät hinnoissa. Vielä vuonna 1929 heidän pajansa oli puurakentainen, heillä oli hevonen ja välistä lehmä ja vasikka, välistä ei kumpaakaan, ynnä kahdeksan omenapuuta, sellaisia nylkyreitä he olivat. Talonpoikain Maapankki myi kiinnitettyjä tiloja vähittäismaksulla, ja Trifon Tvardovski otti 11:n desjatinan autiotilan, joka oli kauttaaltaan peittynyt pensaikkoon, ja sitä he sitten raivasivat omin käsin hamaan Ruton vuoteen — viisi desjatinaa ottivat viljelykseen, loput jättivät silleen, luovuttivat pensaikolle. Heidätpä sitten valittiinkin kulakkeina hävitettäviksi — koko kylässä oli vain 15 taloa, jokuhan piti! — kirjattiin pajasta ennennäkemätön tulo ja määrättiin ylivoimainen vero, ja kun ei ajallaan maksettu niin — alkakaahan valmistautua reissuun, kirotut kulakit!

Ja jolla oli tiilitalo hirsitalojen rivissä tai kaksikerroksinen yksikerroksisten rivissä, hän oli kulakki — tunti aikaa valmistautua lähtöön, roisto! Venäjän maaseudulla ei saa olla tiilitaloja, ei saa olla kaksikerroksisia! Takaisin luolaan! Savupirttiin! Se oli meidän suuri muutoksen ajatuksemme, jollaista ei ollut historiassa aikaisemmin ollutkaan.

Mutta tärkein salaisuus ei ollutkaan vielä siinä. Välistä paremminkin elävä sai jäädä kotiinsa, jos nopeasti liittyi kolhoosiin. Kun taas jääräpäisempi köyhä, joka ei tehnyt liittymisanomusta, — karkotettiin!

Tämä on hyvin tärkeää, tämä on kaikkein tärkeintä! Kysymys ei ollut mistään "kulakkien hävittämisestä" vaan ajamisesta väkisin kolhoosiin. Muulla tavalla kuin kuoliaaksi pelottelemalla talonpojilta ei olisi voitu vallankumouksen antamaa maata ottaa pois — eikä panna maaorjina viljelemään tuota maata.

Se oli toinen kansalaissota — nyt talonpoikia vastaan. Se oli Suuri Murros, kyllä, ei vain sanota, m i k ä m u r r e t t i i n?

Venäjän selkäranka.

* * *

Ei, olemme syyllistyneet syntiin sosialistisen realismin kirjallisuutta kohtaan, — ovathan he kuvailleet kulakkien hävittämistä, ovat kuvailleet ja erittäin siloisesti ovatkin, erittäin myötämielisesti, hurjien susien metsästykseksi.

Ei vain ole kuvailtu sitä, että kylässä toisensa jälkeen on kaikki ikkunat peitetty

laudoilla. Että kun kulkee kylän halki, näkee portailla kuolleen naisen kuollut lapsi sylissään. Tai aidan vierustalla istuvaa ukkoa, joka kerjää sinulta leipää, — kun palaat samaa tietä takaisin, hän on kellahtanut kuolleena kyljelleen.

Tällaistakaan kuvaa emme heiltä lue: kyläneuvoston puheenjohtaja astuu todistaja — opettaja — mukanaan mökkiin, jossa makaa lavitsoilla ukko ja akka, (ukko on aikaisemmin pitänyt teetupaa, joten — ilmetty nylkyri! — kukaan matkamieshän ei halua kuumaa teetä!) ja heristää nagania: "Ylös siitä, senkin tambovilainen susi!" Mummo puhkeaa ulisemaan, ja puheenjohtaja ampuu ihan vain pelotukseksi kattoon (se kuulostaa mökissä hyvin kumealta). Matkalla molemmat vanhukset kuolivat.

Vielä vähemmän saamme lukea tällaisesta kulakkien hävittämisen muodosta: kaikki kasakat (donilaisessa kasakkakylässä) huikkailtiin "kokoukseen" ja — siellä piiritettiin konekivääreillä, vietiin kaikki ja ajettiin matkaan. Sen jälkeen naisten karkottaminen oli helppo juttu.

Meille kuvaillaan ja peräti näytetään elokuvassakin nylkyreiden piilottelemaa viljaa — kokonaisia aittoja tai kuoppia. Meille vain ei näytetä vähäistä omaisuutta, rakasta ja kipeästi omaksi koettua, — elikkoa, kotipihaa, keittiökaluja — joka parkuvan akan on käskystä jätettävä. (Ja jos perheestä hengissä selviytyneet onnistuvatkin touhuamaan, ja Moskova "palauttaa" perheen keskivarakkaana, niin — eivät he palattuaan enää löydä entistä talouttaan: *aktivistit* akkoineen ovat rohmunneet kaiken.)

Meille vain ei näytetä pikkuruisia nyyttejä, jollaiset perhe saa ottaa mukaansa valtion rattaille. Me emme saa tietää, että Tvardovskien talossa ei onnettomuuden hetkellä ollut edes ihraa eikä leipää, että heidät pelasti naapuri Kuzma, jolla itsellään oli monta lasta, joka itsekään ei ollut rikas, — toi evääksi matkalle.

Jotka ehtivät, pakenivat tuota ruttoa kaupunkiin. Välistä hevonen mukanaan, mutta — kenellepä sellaisena aikana olisi voinut hevosen myydä: myös talonpojan hevonen oli kuin ruton saastuttama, varma kulakin tunnusmerkki. Ja hevosmarkkinoilla isäntä kiinnitti hevosensa puomiin, taputti kaulaan viimeisen kerran ja — lähti ennen kuin huomattiin.

On totuttu ajattelemaan, että tuo Rutto riehui vuosina 1929—30. Mutta sen ruumiin löyhkä leijui vielä kauan maaseudun yllä. Kun Kubanilla vuonna 1932 kaikki vilja viimeistä jyvää myöten heti suoraan puimurin alta vietiin valtion huostaan ja kolhoosilaisia ruokittiin vain korjuutyön ja puimisen ajan ja heti töiden päätyttyä lämpimän ruuan antaminen lopetettiin eikä annettu jyvääkään palkaksi, niin — millä asetettiin ulisevat akat? *Onko vielä jäänyt kulakkeja hävittämättä?* Keitä vielä karkotetaan? (Millaiseen tilaan kolhoosien alkuvaiheen maaseutu oli jäänyt, sen voi päätellä Skripnikovan todistajanlausunnosta: vuonna 1930 hän näki joidenkin maalaisnaisten lähettävän *Solovetskista* ruiskorppuja paketissa kotikyläänsä!)

Seuraavassa Timofei Pavlovitsh Ovtshinnikovin tarina. Syntyi v. 1886, kotoisin Mihnevon alueen Kishkinon kylästä (läheltä Leninin Gorkia, saman valtatien varrelta). Soti Saksan sodassa, soti kansalaissodassa. Sodittuaan sotimisensa palasi dekreetti-maalle ja meni naimisiin. Viisas, lukutaitoinen, kokenut, pystyvä mies. Oli omin päin perehtynyt myös eläinlääkärin alaan, tunnettiin seudulla avuliaaksi mieheksi. Uurasti väsymättä ja rakensi kelpo talon, teki puutarhan, kasvatti varsasta kunnon hevosen. Mutta hänet hämäsi NEP, Timofei Pavlovitsh erehtyi uskomaan vielä siihenkin, samalla tavalla kuin hän oli uskonut maahan, — perusti kimpassa toisen musikan kanssa pienen käsityöverstaan ja alkoi valmistaa halpaa makkaraa. (Nyt kun maaseudun on neljänkymmentä vuotta annettu olla ilman makkaraa, on pakko raapia päätään: mitä pahaa siinä makkaraverstaassa oikein oli?) Rehkivät

makkaraverstaassaan itse, eivät pestanneet ketään ja makkarankin myivät osuuskunnan kautta. He ehtivät tehdä työtään vain kaksi vuotta, vuodesta 1925 vuoteen 1927, sitten heitä alettiin kuristaa veroilla — lähtökohtana sepitetyt suuret ansiot (joita keksivät tilintarkastajat virkansa puolesta, mutta lisäksi tarkastajien korvaan supattivat saman kylän kadehtijat, laiskurit joista ei ollut muuhun kuin *aktivisteiksi).* Ja kumppanukset lopettivat makkaraverstaansa. Vuonna 1929 Timofei liittyi kolhoosiin — ensimmäisten joukossa — ja toi siihen kelpo hevosensa ja lehmänsä ja luovutti kalustonsa. Hän rehki minkä jaksoi kolhoosin pellolla ja kasvatti vielä kahta siitossonninvasikkaakin kolhoosille. Kolhoosi romahti, ja monet lähtivät ja pakenivat sitä, mutta Timofeilla oli jo viisi lasta, — etpähän lähde. Finanssiosaston häijyssä muistissa hänet luettiin yhä varakkaisiin (myös eläinlääkintäavun antamisesta väestölle), ja vielä kolhoosilaisenakin hän sai niskoilleen yhä uusia kohtuuttomia veroja. Ei ollut millä maksaa, talosta vietiin riepuja; kolme viimeistä lammasta 11-vuotiaan pojan onnistui kerran vaivihkaa ajaa takavarikon tieltä, mutta toisella kerralla nekin vietiin. Kun vielä kerran tultiin ulosmittaamaan omaisuutta, kovan onnen perheellä ei ollut enää mitään, ja hävyttömät finanssiosastolaiset takavarikoivat ruukkufiikukset. Nyt Timofein mitta oli täysi — hän pirstoi kirveellä nuo fiikukset ulosmittaajien nähden. Mitä hän siis teki: 1) hävitti omaisuutta, joka kuului jo valtiolle, ei hänelle; 2) agitoi kirveellä neuvostovaltaa vastaan; 3) halvensi kolhoosijärjestelmää.

Ja juuri siinä vaiheessa kolhoosijärjestelmä natisi Kishkinon kylässä, kukaan ei enää halunnut tehdä työtä eikä uskonut, puolet oli lähtenyt, ja jotakuta oli rangaistava esimerkiksi. Paatunut nep-mies Timofei Ovtshinnikov, joka oli luikerrellut kolhoosiin romahduttaakseen sen, eliminoitiin nyt kulakkina kyläneuvoston puheenjohtajan Shokolovin päätöksellä. Elettiin vuotta 1932, joukkokarkottaminen oli jo päättynyt, eikä vaimoa kuusine lapsineen (joista yksi oli imeväisikäinen) karkotettu, paiskattiin vain tielle talon takavarikoimisen jälkeen. (Omilla rahoillaan he sitten vuotta myöhemmin matkasivat isän luo Arkangeliin. Ovtshinnikovien suvussa kaikki olivat eläneet 80-vuotiaaksi, mutta Timofei kuukahti tuollaisesta elämästä 53:n iässä[1].)

Vielä vuonna 1935 pääsiäisen aikaan kolhoosin johto humalassa kiertää raastetussa kylässä ja — i t s e n ä i s i l t ä talonpojilta vaatii votkarahaa. Ellet anna — "passitetaan kulakkina matkaan!" Varmasti passittavat! Sinähän olet itsenäinen. Siinähän Suuri Murros olikin.

Mutta itse t i e t ä, tuota talonpoikien ristin tietä — sitä sosialistisen realismin kirjailijat eivät ollenkaan kuvaile. Kuormasivat, lähettivät matkaan ja — satu on lopussa, kolme pistettä episodin perään.

Ja heidät kuormattiin: hyvä jos lämpimään vuodenaikaan kärryille, välistä rekeen hurjassa pakkasessa — imeväisineen, polvenkorkuisineen, keskenkasvuisineen päivineen. Vuoden 1931 helmikuussa, kun pakkaset vuorottelivat lumimyrskyjen kanssa, Kotshenevon kylän (Novosibirskin alue) halki kulki kulkemistaan noita saattovartion vartioimia kuormastoja, jotka ilmestyivät lumiselta arolta ja lumiselle arolle katosivat.

[1] Ei liity teemaamme mutta auttaa ajan ymmärtämistä. Aikaa myöten Timofei Arkangelissakin pääsi töihin s u l j e t t u u n makkaratehtaaseen — siinäkin oli kaksi mestaria mutta vielä esimies näiden yläpuolella. Timofein oma verstas suljettiin työtätekeville vaarallisena, kun taas tämä oli s u l j e t t u, etteivät työtätekevät olisi tienneet siitä. He valmistivat kalliita makkaralaatuja tuon pohjoisen seudun johtajien henkilökohtaiseen huoltoon. Monta kertaa Timofeikin lähetettiin viemään tuotteita aluekomitean sihteerin toveri Austrinin yksikerroksiseen korkean aidan ympäröimään yksityistaloon (Liebknechtin kadun ja Tshumbarov-Lutshinskin kadun kulma) sekä alueen NKVD-päällikölle toveri Sheironille.

Mökkeihin lämmittelemään he saivat mennä vain saattovartion luvalla, muutamiksi minuuteiksi, etteivät olisi viivyttäneet kuormastoa. (Nuo GPU:n joukkojen saattovartiomiehet — hehän ovat elossa! eläkkeellä! muistavat varmaan! Tai — ehkeivät muistakaan...) Kaikki he matkasivat Narymin soille ja kaikki he jäivät noihin kyltymättömiin soihin. Mutta jo aikaisemmin — julmalla taipaleella — kuolivat lapset.

Ideana olikin, että musikkain siemen tuhoutuisi aikuisten myötä. Sitten Herodeksen aikojen vasta Edistyksellisin Oppi pystyi opettamaan meille: miten tuhotaan pikkulapsia myöten. Hitler oli vain oppipoika, mutta hänellä oli onnea: hänen tappokoneidensa mainetta levitettiin, kun taas meidän eivät ketään kiinnosta.

Musikat tiesivät, mikä heitä odotti. Ja jos heitä kuljettaneet junat heidän onnekseen matkasivat asuttujen seutujen halki, he pysähdyspaikoissa laskivat pikkulapsiaan — kävelyikäisiä — ikkunoista maahan: yrittäkää elää ihmisten avulla! kerjuulla! — kunhan vain ette tuhoudu meidän kanssamme.

(Arkangelissa nälkävuosina 1932—33 erikoissiirtolaisten kerjäläislapsille ei annettu ilmaista kouluaamiaista eikä vaatemääräyksiä niin kuin muille puutteessa eläville.)

Donilta lähteneessä junassa, jossa erillään kuljetettiin "kokouksesta" napattujen kasakoiden vaimoja, eräs nainen synnytti matkalla. Ja heille annettiin lasillinen vettä päivässä ja 300 grammaa leipää muttei joka päivä. Välskäri? — älä kyselekään. Äidiltä ehtyi maito, ja lapsi kuoli matkalla. Mihin haudata? Kaksi saattovartioston miestä tuli heidän vaunuunsa asemanvälin ajaksi, ja junan ollessa liikkeellä he avasivat oven ja — heittivät pienen ruumiin junasta.

(Tuo juna matkasi suurelle Magnitogorskin työmaalle. Ja samaan paikkaan tuotiin miehetkin — alkakaa kaivaa maakorsuja! Magnitogorskista alkaen meidän bardimme jo ryhtyivät toimeen — *heijastamaan.)*

Tvardovskien perhe kuljetettiin kärrypelillä vain Elniin asti, ja onneksi oli jo huhtikuu. Siellä heidät kuormattiin tavaravaunuihin, jotka lukittiin, eikä tarpeensa tekemistä varten ollut ämpäriä eikä reikää lattiassa. Ja rangaistuksen tai jopa vankeustuomion (karkaamisyrityksestä) uhalla Konstantin Trifonovitsh junan ollessa liikkeellä, kun melu oli kovempi, puhkaisi lattiaan reiän. Muonitus oli tällainen: kerran kolmessa päivässä risteysasemilla tuotiin ämpärillä soppaa. Tosin heidän matkansa (Ljaljan asemalle pohjois-Uralille) kesti vain kymmenkunta päivää. Ja perillä oli vielä talvi, junaa vastassa oli satoja rekiä — ja sitten vain joen jäätä pitkin metsään. Siellä oli uittomiehille tarkoitettu 20:n hengen parakki, kun taas nyt tuotuja oli yli puoli tuhatta — ja päivä kallistui iltaan. Komendantti, permiläinen Sorokin, komsomolilainen, harppoi hangessa ja näytti, mihin merkkikepit oli lyötävä: tähän tulee katu, tuohon taloja. Sillä lailla Partshan kylä perustettiin.

Tuota julmuutta on vaikea uskoa: että talvi-iltana taigassa sanotaan: tähän näin! Niinkö i h m i s e t tekevät? Ja heitähän kuljetetaan päivällä ja niinpä sitten tuodaankin perille illalla. Satoja, satoja tuhansia kuljetettiin juuri noin ja jätettiin sinne, vanhuksineen, naisineen ja lapsineen. Kuolan niemimaalla (Apatityssa) asuttiin koko napapiirin pimeä talvi tavallisissa teltoissa lumen alla. Vaikka onkohan kovinkaan armeliaampaa se, että Volgan varren saksalaisia tuodaan junakaupalla kesällä (vuonna 1931, siis -31, ei -41 — huomatkaa!) Karagandan vedettömälle arolle ja — siellä käsketään kaivaa ja rakentaa itselleen asumuksia ja vettä annetaan annoksittain? Ja tuleehan se talvi sinnekin. (Vuoden 1932 kevääseen mennessä lapset ja vanhukset olivat menehtyneet — punatautiin, dystrofiaan.) Itse Karagandassa — samoin kuin Magnitogorskissa — rakennettiin yhteisasuntoloiksi pitkiä matalia maakorsuja, jotka näyttivät vihannesvarastoilta. Vienan meren kanavalla tulokkaat asutettiin tyhjenneisiin leiripa-

rakkeihin. Ja Volgan kanavalle — heti Himkin tuolle puolelle — heidät tuotiin jo e n n e n leirin valmistumista, heti hydrografisten tutkimusten päätyttyä paiskattiin siihen ja komennettiin kaivamaan maata ja tuuppailemaan kottikärryjä (lehdissä kirjoitettiin: "kanavalle on tuotu koneita"). Leipää ei ollut; omat maakorsut oli kaivettava vapaa-aikana. Nykyään huvipurret kuljettavat siellä moskovalaisia. Pohjassa on luita, maaperässä on luita, betonissa on luita.)

Ruton lähestyessä, vuonna 1929, Arkangelin kaikki kirkot suljettiin: muutenkin oli tarkoitus sulkea ne, mutta nytpä ilmaantuikin sopiva tarve — "entisten kulakkien" sijoittaminen. Karkotetut musikat valuivat suurina virtoina halki Arkangelin, ja joksikin aikaa kaupungista tuli suuri kauttakulkuvankila. Kirkkoihin rakenneltiin monikerroksisia lavereita, lämmittää vain ei voinut. Asemalla purettiin purkamistaan vankijunia, ja koirien haukkuessa synkeät virsujalat vaelsivat kirkollisille lavereilleen. (Nuori poika Sh. painoi mieleensä, että eräällä musikalla roikkui luokki kaulassa: karkottamisen kiireessä hän ei ollut tajunnut, mitä hän eniten tarvitsisi. Ja joku kantoi vanhaa torvellista gramofonia. Elokuvaajat, töitä teille!...) Neitsyt Marian temppeliin viemisen kirkossa romahtivat yöllä kahdeksankerroksiset kerroslaverit, joita ei ollut kiinnitetty seiniin, ja monia perheitä murskaantui. Huutojen hälyttämiä sotilaita kerääntyi kirkolle.

Sillä tavalla he elivät ruttotalven. Peseytymättä. Ruumiit märkivät. Pilkkukuume levisi. Paljon kuoli. Mutta arkangelilaisille oli annettu tiukka määräys: *erikoissiirtolaisia* (tätä nimitystä karkotetuista musikoista käytettiin) ei saa auttaa!! Kuolemaa tekeviä maanviljelijöitä harhaili kaupungilla, mutta ketään heistä ei saanut päästää sisälle eikä saanut ruokkia eikä edes viedä teetä kadulle: rangaistukseksi siitä miliisi takavarikoi paikallisilta asukkailta passin. Nälkiintynyt kulkea laahustaa kadulla, kompastuu, kaatuu ja — on kuollut. Eikä heitäkään saanut korjata pois. (Agentteja kierteli vaanimassa, ketkä osoittivat hyväsydämisyyttä.) Samaan aikaan myös kaupungin laitamien vihannestarhanpitäjiä ja elikonkasvattajia — liikaväkeä — karkotettiin, k o k o n a i s i a k y l i ä (ja taaskin: kuka siellä ketäkin riisti?), ja Arkangelin asukkaat itsekin tärisivät pelosta, ettei heitä vain olisi karkotettu. Ei uskallettu edes pysähtyä, kumartua ruumiin yli. (Yksi makasi lähellä GPU:ta, ei korjattu pois.)

Heidät haudattiin *organisoidussa* järjestyksessä — kunnallinen palvelu. Arkuitta tietenkin, yhteiskuoppiin, Vologodskaja-kadun varrelle kaupungin vanhan hautausmaan viereen — avoimelle pellolle. Eikä muistomerkkejä asetettu.

Ja kaikki tämä oli viljelijöille vasta kauttakulkupaikka. Lisäksi tuli vielä heidän suuri leirinsä Talagin kylän takana, ja muutamia otettiin puutavaraa lastaamaan. Mutta joku kirjoitti viekkauttaan tukkiin viestin ulkomaille (opeta sitten talonpojille kirjoitustaitoa!), ja heidät poistettiin tuosta työstä. Heidän retkensä jatkui — Onegalle, Pinegalle ja Vienan jokea ylös.

Me vitsailimme leirissä, että "aurinkoa pitemmälle ei karkoteta". Mutta nuo musikatpa karkotettiin kauemmaksi, jossa ei vielä pitkään aikaan olisi kattoa, jonka suojassa päre voisi syttyä valaisemaan.

Kaikista aikaisemmista ja kaikista myöhemmistä neuvostokarkotuksista musikoiden karkottaminen poikkesi siinä, että heitä ei karkotettu mihinkään asutuspisteeseen, ei mihinkään asuttuun paikkaan vaan — petojen pariin, erämaahan, alkukantaiseen olotilaan. Ei vaan pahemmin: alkukantaisessa olotilassakin meidän esi-isämme sentään valitsivat asuinpaikkansa edes veden läheisyydestä. Niin kauan kuin ihmissuku on elänyt, kukaan ei ole asettunut asumaan toisin. Mutta *erikoisasutuksille* tshekan miehet valikoivat paikkoja (musikoilla itsellään ei ollut oikeutta valita!) kivikkoisilta

rinteiltä (Pinega-joen varrelta 100:n metrin korkeudelta, jossa ei päässyt kaivautumaan käsiksi veteen ja jossa mikään ei kasvanut). Kolmen-neljän kilometrin päässä oli sopiva jokiluhta, mutta ei — ohjesäännöt kielsivät rakentamasta lähelle sitä! Heinäniityt jäivät kymmenien kilometrien päähän asutuksesta, ja heinä kuljetettiin veneillä... Välistä suorastaan kiellettiin kylvämästä viljaa. (Myös talouden suuntautumisen määräsivät tshekan miehet!) Vielä eräs asia jää meiltä kaupunkilaisilta tajuamatta: elikoiden merkitys ikivanhassa elämänmenossa, elämä ilman elikoita ei ole talonpojalle elämää, ja — nyt heidät sitten on tuomittu elämään, jossa he vuosikausiin eivät kuule hirnuntaa eivätkä ammumista eivätkä määkimistä; eivät satuloi, eivät lypsä eivätkä ruoki.

Ja Tshulym-joella Siperiassa kubanilaisten kasakoiden erikoisasutus aidattiin piikkilangalla ja pystytettiin tornit niin kuin leirissä.

Kaikki tuntui tehdyn, jotta nuo vihatut uurastajat olisivat mahdollisimman nopeasti kuolleet pois ja vapauttaneet maamme sekä heistä että leivästä. Ja monien tuollaisten erikoisasutusten koko asujaimisto todella kuoli. Ja nyt niiden paikalla jotkut satunnaiset vaeltajat vähitellen polttavat parakkien jäännöksiä ja potkiskelevat pääkalloja sivummalle.

Yksikään Tshingis-kaani ei tuhonnut yhtä paljon musikoita kuin meidän maineikkaat Elimemme Puolueen johdolla.

Kas tässä — Vasjuganskin murhenäytelmä. Vuonna 1930 10 000 perhettä (siis 60—70 000 ihmistä sen ajan perheen kokoa ajatellen) kulki Tomskin kautta — siitä eteenpäin heitä ajettiin talvella jalkaisin: ensin Tomia alas, sitten Ob-virtaa, sitten Vasjugania ylös — talvitietä edelleen. (Matkan varren kylien asukkaita ajettiin sitten korjaamaan aikuisten ja lasten ruumiita pois.) Heidät jätettiin Vasjuganin ja Taran latvoille soiden keskellä oleville lujan kamaran nyppylöille. *Heille ei jätetty elintarvikkeita eikä työkaluja.* Tuli kelirikko, eikä teitä ulkomaailmaan enää ollut, kaksi kapulasiltaa vain: toinen Tobolskin suuntaan, toinen Obille päin. Kummallekin kapulatielle asetettiin konekivääri vartio eikä ketään päästetty surmanloukusta. Ihmisiä alkoi kuolla. Jotkut menivät epätoivoissaan rukoilemaan armoa konekivääri miehiltä — rukoilijat ammuttiin siihen paikkaan. Liian myöhään, jokien vapauduttua jäistä, Tomskin elinkeino- ja kulutusosuuskunnasta Integralsojuzista lähetettiin heille proomuilla jauhoja ja suolaa, mutta proomutkaan eivät pystyneet nousemaan Vasjugania ylävirtaan. (Kuljetusta johti Integralsojuzin asiamies Stanislavov, ja hänen ansiostaan tapauksesta tiedetäänkin.)

Kaikki kuolivat.

Kerrotaan että tästä asiasta yhtä kaikki suoritettiin tutkimus ja että muka peräti yksi ihminen ammuttiinkin. Itse en sitä juuri usko. Mutta jos niin olisikin — hyväksyttävä suhde! tuttu kansalaissodan suhde: yhdestä meikäläisestä tuhat teikäläistä! 60 000:sta teikäläisestä yksi meikäläinen!

Ilman tätä et Uutta Yhteiskuntaa rakenna.

* * *

Ja kuitenkin — karkotetut elivät! Heidän olosuhteensa huomioon ottaen vaikea uskoakaan mutta — elivät.

Partshan kylässä kympit — komi-syjäänit — aloittivat päivän kepeillä. Koko elämänsä nuo musikat olivat aloittaneet päivänsä itse, nyt heidät kepeillä ajettiin metsätöihin ja uittamaan. Antamatta kuukausiin kuivatella ja jauhonormia pienentäen

heiltä vaadittiin työsuoritusta, kun taas työpäivän jälkeen iltaisin sai järjestellä elämäänsäkin. Kaikki vaatteet kuluivat heidän päältään, ja he pukivat säkkejä päälleen hameiksi ja tekivät säkeistä housuja.

Jos he olisivat kuolleet järjestään kaikki, ei olisi monia nykyisiä kaupunkeja, vaikkapa Igarkaa. Igarkaahan rakensivat rakentamistaan vuodesta 1929 — ketkä? Pohjolan ja napapiirin puutavaratrusti SevPoljarLesTrestko muka? Etteivät vain musikat, entiset kulakit? Viidenkymmenen asteen pakkasessa asuivat teltoissa mutta — jo vuonna -30 antoivat ensimmäisen puutavaraerän vientiin.

Entiset kulakit elivät erikoisasutuksissaan kuin vangit kurileiripisteissä. Vaikkei yhtenäistä vyöhykettä ollutkaan, asutuksessa oleili tavallisesti yksi kivääримies, ja hän oli kaikkien kieltojen ja lupien herra, ja hänellä oli yksinvaltias ja varaukseton oikeus ampua jokainen tottelematon.

Erikoisasutusten kansalaiskategoria, niiden elimellinen läheisyys Arkkipelagiin on helposti havainnollistettavissa yhtyvien astioiden lailla: kun Vorkutassa ilmeni työvoiman puutetta, erikoissiirtolaisia heitettiin (ei tuomittu uudelleen! ei vaihdettu nimitystä!) heidän asutuksistaan leirivyöhykkeille. Ja ihan rauhallisesti he elelivät vyöhykkeillä, niin ikään vyöhykkeillä kävivät työssä ja söivät leirin litkua mutta *maksoivat* siitä (samoin kuin vartioinnista ja parakista) palkastaan. Eikä kukaan yhtään ihmetellyt.

Ja asutuksesta toiseen, erossa perheestään erikoismusikoita siirreltiin kuin vankeja leiripisteestä toiseen.

Lainsäädäntömme välistä merkillisissä hoiperteluissaan SNTL:n toimeenpaneva keskuskomitea julkaisi heinäkuun 3:ntenä 1931 päätöksen, joka salli palauttaa entisille kulakeille kansalaisoikeudet viiden vuoden päästä, "mikäli nämä ovat tehneet (kuriasutuksessa!) yhteiskunnallisesti hyödyllistä työtä ja osoittaneet lojaalisuutta neuvostovaltaa kohtaan" (eli ovat auttaneet kivääримiestä, komendanttia tai operatiivivaltuutettua). Se oli kuitenkin vain tyhjänpäiväinen sutaisu, hetken päähänpistosta tehty. Lisäksi nuo viisi vuotta kuluivat umpeen juuri vaiheessa, jossa Arkkipelagi alkoi kivettyä.

Ne olivat sellaisia vuosia, että kuria ei voitu höllentää: ensin Kirov murhattiin 1934; sitten vuodet 1937 ja -38; -39 alkoi Euroopassa sota; -41 meillä. Niin että turvallisempaa oli ihan muu: vuodesta 1937 monia samaisista kovan onnen "kulakeista" ja heidän pojistaan alettiin nyppiä erikoisasutuksista, läntätä heille 58:aa ja pistää leiriin.

Tosin sodan aikana, kun rintamalla oli puutetta huimasta venäläisestä lihasvoimasta, turvauduttiin myös *kulakkeihin:* pakkohan venäläisen omantunnon oli heissä olla korkeammalla kuin kulakin! Siellä täällä heille tarjottiin mahdollisuutta lähteä kurierikoisasutuksista ja leireistä rintamalle puolustamaan pyhää isänmaata.

Ja — he lähtivät...

Eivät kuitenkaan aina. N.H-lle, -"kulakin" pojalle, jonka elämäkertaa käytin varhaisessa osassa Tjuriniin mutta myöhemmässä en tohtinut selostaa, tarjottiin leirissä jotakin, joka trotskilaisilta ja kommunisteilta evättiin, vaikka he kuinka ryntäilivät: tilaisuutta lähteä puolustamaan isänmaata. H. ei epäröinyt hetkeäkään vaan heti napsautti leirin kirjanpito- ja jakeluosastolle URTsh:lle: "Omapa on isänmaanne, niin että sen kun puolustatte, paskansyöjät! *Mutta proletariaatilla ei ole isänmaata!!"*

Kuulosti täsmälleen Marxin mukaiselta, ja todellakin jokainen leirivanki on vielä proletaariakin köyhempi, alempi ja oikeudettomampi, mutta — *leirikollegiopa* ei sitä ymmärtänyt vaan tuomitsi H:n ammuttavaksi. Pari viikkoa hän istui *korkeimman*

katveessa eikä tehnyt armahdusanomusta, niin kiukkuinen hän heille oli. Itse toivat hänelle uuden *kympin* tilalle.

Välistä sattui, että entiset kulakit kuljetettiin tundralle tai taigaan, päästettiin irralleen ja — unohdettiin sinne: heidäthän vietiin kuolemaan, miksi suotta laskemaan? Eikä heille annettu kiväärimiestäkään — kaukana korvessa kun oltiin. Ja vihdoinkin viisaasta johdosta päästyään — hevositta ja auroitta, kalaverkoitta, kivääritä — tuo työteliäs sinnikäs heimo ehkä muutamia kirveitä ja lapioita aseinaan aloitti toivottoman taistelun elämästä olosuhteissa, jotka olivat vain hiukan helpommat kuin kivikaudella. Ja vastoin sosialismin taloudellisia lakeja nuo asutukset eivät ainoastaan selviytyneet hengissä vaan vahvistuivat ja rikastuivat!

Sellaisessa asutuksessa jossakin Obilla — siis ei laivareitin tuntumassa vaan sivuhaaran varrella — varttui Burov, joka joutui sinne nuorena poikana. Hän kertoo, että vasta juuri ennen sotaa ohi kulki jokialus, joka huomasi heidät ja pysähtyi. Ja aluksessa olikin rajonin johtoa. Kyselivät että mistä ollaan ja keitä ja mistä lähtien on oltu. Johto tyrmistyi heidän rikkauttaan ja hyvinvointiaan, jollaista ei heidän kolhoosipiirissään tunnettu. Lähtivät pois. Mutta muutaman päivän päästä tuli valtuutettuja mukanaan NKVD:n kivääримiehiä, ja taas niin kuin ruttovuonnakin asukkaita käskettiin tunnin kuluessa jättämään kaikki, koko lämmin asutus ja — tyhjin käsin, vain pienet nyytit mukanaan passitettiin eteenpäin tundralle.

Eiköhän tämä kertomus riitä tekemään sekä "kulakkien" että "kulakkien hävittämisen" olemusta ymmärrettäväksi?

Mitä tällä kansalla saisikaan aikaan, jos sen annettaisiin elää vapaasti, kehittyä vapaasti!!!

Vanhauskoiset! — ikuisesti vainotut, ikuisesti karkotetut — hepä oivalsivatkin jo kolme vuosisataa aikaisemmin Johdon ikuisen olemuksen! Vuonna 1950 lensi kone Podkamennaja Tunguskan äärettömien seutujen yläpuolella. Sodan jälkeen oli lentäjien koulutus suuresti kohentunut, ja niinpä uuttera lentäjä havaitsi jotakin, jota 20:een vuoteen ei ollut huomattu: jokin tuntematon asutus taigassa. Pani paikan merkille. Ilmoitti. Paikka oli kaukana korvessa, mutta MVD:lle mikään ei ole mahdotonta, ja puolen vuoden päästä sinne päästiin perille. Kävi ilmi, että asukkaat olivat Jaruevon vanhauskoisia. Kun suuri kaivattu Rutto — eli kollektivisoiminen — alkoi, he pakenivat tuota herkkua kauaksi taigaan, koko kylä. Ja elivät siellä pistämättä nenäänsä ulos, erään vanhimmistaan vain päästivät yksinään Jaruevoon hakemaan suolaa, metalliosia kalastus- ja metsästysvarusteisiinsa sekä työvälineidensä metalliosia, kaiken muun tekivät itse, ja rahojen asemesta ukko varmaan otti nahkoja retkelleen. Hoideltuaan asiat hän kuin takaa-ajettu rikollinen haihtui basaarista taakseen pälyillen. Ja sillä tavalla Jaruevon vanhauskoiset voittivat 20 vuotta elämää! — 20 vuotta vapaata ihmisen elämää petojen parissa, kahdenkymmenen vuoden kolhoosiankeuden asemesta. Kaikki he kulkivat kotitekoisissa vaatteissa ja jalkineissa ja näyttivät poikkeuksellisen terveiltä.

Niinpä nyt sitten nämä kolhoosirintamasta luistaneet tympeät karkurit vangittiin kaikki ja heille läntättiin pykälä — mitä arvelisitte: mikä? Yhteys maailman porvaristoon? Tuholaistoiminta? Ei vaan 58—10, neuvostovastainen *agitaatio* (!?!?) ja 58—11, järjestö. (Monet heistä joutuivat myöhemmin Steplagin Dzhezkazgamin ryhmään, josta tiedot ovatkin peräisin.)

Ja vuonna 1946 joitakin muita vanhauskoisia, jotka urhoollisten joukkojemme rynnäköllä (kranaatinheittimin — Isänmaallisen sodan kokemusta) lyötiin jostakin unohdetusta syrjäisestä luostarista, rahdattiin lautoilla Eniseitä pitkin. Lannistumatto-

mat vangit — Stalinin kaudella samoja kuin Pietarinkin aikaan! — hyppivät lautoilta Enisein veteen, ja konepistoolimiehemme sitten lopettelivat heitä veteen.

Neuvostoarmeijan soturit! — vahvistakaa taisteluvalmiuttanne väsymättömästi!

Ei, tuhoutumaan tuomittu laji ei ottanut kuollakseen! Ja karkotuksessa heille taaskin syntyi lapsia — jotka yhtä perimykselliseti kiinnittyivät samaan erikoisasutukseen. ("Poika ei ole vastuussa isästään" — muistatteko?) Jos sivullinen tyttö nai erikoissiirtolaisen, hän liittyi tämän maaorjasäätyyn, menetti kansalaisoikeutensa. Jos mies nai *sellaisen* naisen, hänestä itsestään tuli karkotettu. Jos tytär saapui isänsä luo, hänetkin kirjattiin erikoissiirtolaiseksi, korjattiin virhe, ettei hän ollut jäänyt kiinni aikaisemmin. Kaikki nämä lisäykset täydensivät leireihin siirrettyjen aiheuttamaa hukkaa.

Erittäin näkyvillä olivat erikoissiirtolaiset Karagandassa ja sen ympäristössä. Heitä oli siellä paljon. Niin kuin heidän esi-isänsä Uralin ja Altain tehtaisiin, samoin he olivat *ikiajoiksi* kiinnitettyjä Karagandan kaivoksiin. Kaivoksen omistajan ei tarvinnut ujostella sen suhteen, paljonko teetti heillä työtä ja paljonko maksoi palkkaa. He kuulemma kovasti kadehtivat maatalousleiripisteiden vankeja.

1950-luvun alkuun saakka ja paikoin Stalinin kuolemaan saakka erikoissiirtolaisilla ei ollut passia. Vasta sodan alettua igarkalaisiin ruvettiin soveltamaan napapiirikerrointa palkan laskemisessa.

Mutta — ruttokarkotuksen kaksi vuosikymmentä elettyään, komendantuurin alaisuudesta vapauduttuaan, meidän ylvään passimme saatuaan — keitä he ovat ja mitä he ovat sisäisesti ja ulkonaisesti? Hah! — meidän täysipainoisia kansalaisiamme! Täsmälleen samanlaisia kuin työläisasutusten, ammattiliiton kokousten ja neuvostoarmeijassa palvelemisen rinnakkaisesti kasvattamatkin. Samalla tavalla heikin iskevät ehtymättömän hurjuutensa dominonappuloihin. Yhtä hyväksyvästi nyökkäilevät kaikelle televisiossa vilahtaneelle. Yhtä suuttuneesti tarpeen vaatiessa tuomitsevat Eteläafrikan tasavallan tai antavat roponsa Kuuban hyväksi.

Joten painakaamme katseemme Suuren Teurastajan edessä, painakaamme päämme ja kyyristäkäämme olkapäämme hänen intellektuaalisen arvoituksensa edessä: siispä hän oli oikeassa, tuo ihmissydämen tuntija, käynnistäessään tämän kauhistuttavan verisen taikinan vatkaamisen ja käännellessään sitä vuodesta toiseen?

Oikeassa — moraalisesti: häntä kohtaan ei kanneta mielipahaa! Hänen aikanaan — kansa sanoo — oli "parempaa kuin Hrushtshevin kaudella": sillä narrimaisena huhtikuun 1. päivänä joka vuosi savukkeet halpenivat kopeekalla ja lyhyttavara kymmenellä. Hänen kuolemaansa saakka hänelle helkkyivät ylistykset ja hymnit, eikä meidän vielä tänäkään päivänä ole lupa paljastaa häntä: paitsi että sensuuri pysäyttää kynänne, myös kuka tahansa myymälässä seisoskelija tai vaunussa istuja kiiruhtaa vaientamaan herjan huulillenne.

Sillä mehän arvostamme Suuria Pahantekijöitä. Me kumarramme Suuria Murhamiehiä.

Ja sitäkin enemmän oikeassa valtiollisesti: tuolla verellä hän juotti tottelevaiset kolhoosit — yhteen. Mitä siitä, että neljännesvuosisataa myöhemmin maaseutu on rutiköyhää ja kansa henkisesti rappiolla. Lentäväthän sen sijaan raketit avaruuteen, ja edistyksellinen valistunut Länsi nöyristelee meidän suurvaltamme edessä.

III Karkotus sakenee

Yhtä hurjistuneesti, yhtä villeille seuduille, yhtä peittelemättömästi surmaamismielessä kuin musikoita karkotettiin, ei ketään ole karkotettu, ei aikaisemmin eikä sen koommin. Mutta toisessa mielessä ja omia aikojaan meidän karkotuksemme sakeni vuosi vuodelta: karkotettiin enemmän, asutettiin tiheämmin, ja karkotuksen komento kävi kovemmaksi.

Voidaan tarjota seuraavanlaista karkeaa aikajaottelua. 20-luvulla karkotus oli ikään kuin alustava siirtymätila ennen leiriä: harvojen kohdalla asia päättyi karkotukseen, miltei kaikki haalittiin myöhemmin leiriin.

30-luvun keskipaikkeilta ja varsinkin Berijan ajoista lähtien — ehkä siksi että karkotus oli käynyt kovin väkirikkaaksi (paljonko yksin Leningrad antoi!) — se sai aivan itsenäisen merkityksen täysin tyydyttävänä rajoittamisen ja eristämisen muotona. Ja sotavuosina ja sodan jälkeisinä vuosina sen laajuus ja asema leirien rinnalla vahvistui entistä enemmän: se ei vaatinut varoja parakkien ja vyöhykkeiden rakentamiseen eikä vartioimiseen vaan pystyi väljästi vastaanottamaan suuria kiintiöitä, varsinkin naisia ja lapsia. (Kaikissa suurissa kauttakulkuvankiloissa oli karkotettaville naisille ja lapsille pysyvästi varattuja sellejä, eivätkä ne milloinkaan olleet tyhjillään[1]. Karkotus teki mahdolliseksi rintamaan minkä tahansa tärkeän rajonin puhdistamisen varmasti ja peruuttamattomasti lyhyessä ajassa. Ja karkotus vahvistuikin niin, että se vuodesta 1948 sai uuden valtiollisen merkityksen — k a a t o p a i k a n, säiliön johon Arkkipelagin jätteet kaadettiin, etteivät ne ikänä enää ilmaantuisi rintamaahan. Keväällä 1948 leireihin annettiin tällainen määräys: tuomion päätyttyä Viisikymmentäkahdeksan harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta *vapautettava karkotukseen*. Eli siis sitä ei saanut kevytmielisesti päästää hajaantumaan ympäri maata, joka ei sille kuulunut, vaan jokainen yksilö oli saattovartion valvonnassa kuljettava leirin vartiotuvalta karkotuspaikan komendantuuriin, lailta toiselle. Ja koska karkotus sulki piiriinsä tarkoin määritellyt rajonit, niin kaikki ne yhdessä muodostivat vielä jonkinlaisen (joskin kerroksittaisesti) erillisen maan SNTL:n ja Arkkipelagin väliin — se ei ollut puhdistava kiirastuli vaan pikemminkin likaamo, josta voi siirtyä Arkkipelagiin mutta ei rintamaahan.

Vuodet 1944—45 toivat karkotukselle erityisen sakean täydennyksen miehitetyiltä/vapautetuilta alueilta, vuodet 1947—49 läntisistä tasavalloista. Ja kaikki virrat yhteen laskettuina ja jopa ilman musikoiden karkottamistakin: moninkertaisesti, monin-

[1]Heidän miehensä — vaikka nämä karkotettiinkin — eivät matkanneet yhdessä heidän kanssaan: ohjesääntö määräsi lähettämään karkoitukseen passitettujen perheiden jäsenet eri paikkoihin. Niinpä jos kishineviläinen asianajaja I.H. Gornik karkotettiin sionismista Krasnojarskin aluepiiriin, hänen perheensä karkotettiin Salehardiin.

kertaisesti, moninkertaisesti ylitettiin puolen miljoonan karkotetun luku, jonka tsaarin Venäjä, kansojen vankila, sai aikaan koko 19. vuosisadalla.

Millaisista rikoksista maamme kansalainen sitten 1930- ja 40-luvuilla karkotettiin? (Uskonsa vuoksi vainotun M.I. Bordovskin ihmetellessä, miten hänet voitiin karkottaa ilman oikeudenkäyntiä, everstiluutnantti Ivanov selitti jalomielisesti: "Oikeudenkäyntiä ei pidetty siksi, että tämä ei ole karkotus*tuomio*. Me emme katso teitä tuomituksi, emme riistä teiltä edes äänioikeutta." Eli siis kansalaisvapauden tärkeintä tekijää!...)

Kaikkein yleisimmät rikokset on helppo mainita:

1) kuuluminen rikolliseen kansallisuuteen (siitä seuraavassa luvussa);

2) jo loppuun kärsimäsi leirituomio;

3) asuminen rikollisessa ympäristössä (vehkeilevä Leningrad; partisaaniliikkeen koskettama alue kuten länsi-Ukraina tai Baltian maat).

Ja edelleen — monet aivan kirjan alussa luetelluista v i r r o i s t a pirskuivat leirien lisäksi myös karkotukseen, roiskivat aina tietyn osan myös karkotukseen. Keitä? Yleisesti ottaen kaikkein useimmin leiriin tuomittujen perheitä. Mutta läheskään aina ei perheitä viety, eivätkä lähestulkoonkaan vain perheet valuneet karkotukseen. Niin kuin nesteen virtailemisien selittäminen vaatii laajoja hydrodynamiikan tietoja, — tai sitten on vain vaivuttava epätoivoon ja tyydyttävä katselemaan mielettömästi pauhaavaa, pyörivää luonnon voimaa — samoin tässäkin: emme pysty tytkimaan emmekä kuvailemaan kaikkia differentiaalisia sysäyksiä, jotka eri vuosina äkkiä lähettivätkin eri ihmisiä leirin asemesta karkotukseen. Voimme vain tarkkailla, miten kirjavasti siinä sekoittuivat Mantshuriasta tulleet siirtolaiset, jotkut yksittäiset muiden maiden alamaiset (joiden neuvostolaki ei edes karkotuksessa sallinut solmia avioliittoa toisen karkotetun kanssa, ei neuvostoliittolaisenkaan); jotkut kaukasialaiset (heidän joukossaan ei muisteta olleen ainoatakaan gruusialaista) ja keskiaasialaiset, joille ei sotavankeudesta annettu 10:tä vuotta leiriä vaan ainoastaan kuusi vuotta karkotusta; sekä vihdoin sellaiset entiset sotavangit, jotka palasivat kotirajoniinsa ja elivät siellä kuin vapaat, käymättä hakemassa merkintää komendantuurista, mutta joilla kuitenkaan ei ollut oikeutta poistua rajoninsa alueelta.

Emme voi seurailla karkotuksen eri tyyppejä tai tapauksia, sillä tietojamme ohjailevat vain satunnaiset kertomukset tai kirjeet. Ellei A.M.A-v olisi kirjoittanut kirjettään, lukija jäisi tätäkin kertomusta paitsi. Vjatkan seudun kylään tuli vuonna 1943 tieto, että heidän kolhoosistaan oleva Kozhurin, jalkaväen sotamies, oli joko passitettu rangaistuskomppaniaan tai suoraan ammuttu. Ja heti paikalle hänen vaimonsa ja kuuden lapsensa luokse (vanhin 10-vuotias, nuorin 6:n kuukauden ikäinen, lisäksi vaimon luona asui tämän kaksi sisarta, ikäneitoja alta viidenkymmenen) saapui *täytäntöönpanijoita* (te ymmärrätte jo tämän sanan, lukija, se on lievennetty muoto sanasta *pyöveli*). Ja antamatta perheen myydä mitään (mökki, lehmä, lampaat, heinät, puut — kaikki oli jätettävä ihmisten ryövättäväksi) kaikki yhdeksän paiskattiin pikkuesineineen rekeen ja kovassa pakkasessa kuljetettiin 60:n kilometrin päähän Vjatka-Kirovin kaupunkiin. Jumala yksin tietää, kuinka he eivät matkalla paleltuneet hengiltä. Puolitoista kuukautta heitä pidettiin Kirovin kauttakulkuvankilassa ja karkotettiin sitten pieneen savenvalimoon Uhtan lähistölle. Siellä vanhapiika-sisaret lähtivät tonkimaan tunkiota, sekosivat järjiltään ja pian kuolivat molemmat. Äiti ja lapset selviytyivät hengissä yksinomaan paikallisten asukkaiden (epäaatteellisen, epäisänmaallisen, ehkäpä peräti neuvostovastaisenkin) avun turvin. Vartuttuaan pojat sitten menivät armeijaan ja niin kuin sanotaan "kunnostautuivat sotilaallisessa ja poliittisessa

koulutuksessa". Vuonna 1960 äiti palasi kotikyläänsä mutta ei löytänyt hirrenpätkää eikä uunitiiltäkään mökkinsä paikalta.

Sopisiko tällainen pikkuaihe muka huonosti Suuren Isänmaallisen Voiton helminauhaan? Eivät ota — *ei ole tyypillinen.*

Entä mihin helminauhaan punoa, mihin karkotuksen lajiin kirjata *isänmaallisen sodan invalidien karkotus?* Emme tiedä siitä juuri mitään (ja harva tietää). Mutta virkistäkäämme muistianne: miten paljon noita rampoja — eikä vielä vanhojakaan — liikuskeli meidän basaareissamme ja teehuoneiden vaiheilla ja matkasi sähköjunissa sodan päättymisen aikoihin. Ja jotenkin nopeasti ja huomaamattomasti he ovat harvenneet. Sekin oli virta, kampanja sekin. Heidät karkotettiin jollekin pohjoisen saarelle — karkotettiin s i k s i, että he olivat isänmaan kunniaksi antaneet rujouttaa itsensä sodassa, heidät karkotettiin kansakunnan t e r v e h d y t t ä m i s e k s i, kansakunnan joka niin voitokkaasti on kunnostautunut kaikissa urheilun ja pallopelin muodoissa. Siellä, tuntemattomalla saarella noita kovan onnen sotasankareita pidetään luonnollisestikin vailla oikeutta olla kirjeenvaihdossa emämaan kanssa (harvat kirjeet murtautuvat lävitse, niiden perusteella juuri tiedetäänkin) ja tietenkin niukalla leipäannoksella, sillä työllään he auttavat oikeuttamaan runsaan.

Siellä he taitavat elellä yhä vieläkin.

Suuri likaamo, SNTL:n ja Arkkipelagin välissä sijaitseva karkotuksen maa, sulki piiriinsä suuria ja pieniä kaupunkeja, kyliä ja korpimaita. Karkotetut yrittivät pyytää päästä kaupunkeihin, koska aivan oikein katsottiin, että niissä meikäläisellä on sittenkin helpompaa, varsinkin työn suhteen. Ja elämä jotenkin enemmän muistuttaa tavallista ihmisen elämää.

Karkotuksen maan varsinainen pääkaupunki, joka tapauksessa yksi sen helmistä, oli Karaganda. Minä tutustuin siihen juuri ennen yleisen karkotuksen päättymistä, vuonna 1955. Komendantuuri päästi minut — karkotetun — sinne lyhyeksi aikaa: olin aikeissa mennä siellä naimisiin — niin ikään karkotetun naisen kanssa.) Tuon silloin nälkäisen kaupungin laidalla, lähellä rautatieaseman lutikkaparakkia, jonka luo raitiovaunut eivät rohjenneet ajaa (etteivät olisi romahtaneet maanalaisiin kaivoskäytäviin), oli raitiovaunuympyrän kohdalla kerrassaan symbolinen tiilitalo, jonka seinät oli tuettu hirsillä, ettei talo olisi sortunut. Uuden kaupungin keskustassa oli hakattu kiviseinään: *"Hiili on leipää!"* (teollisuudelle). Ja mustaa leipää todella myytiinkin täällä joka päivä myymälöissä — ja siinä kaupunkikarkotuksen edullisuus olikin. Ja mustaa työtäkin täällä aina oli eikä vain mustaa. Mutta muuten ruokatavarakaupat olivat kovin tyhjänlaisia. Kun taas basaarin myyntipöydät olivat käsittämättömien hintojensa vuoksi ulottumattomissa. Ellei kolme neljännestä niin kaksi kolmannesta kaupungin väestöstä eli siihen aikaan ilman passia ja kävi *merkittävänä* komendantuureissa; kadulla kuulin tämän tästä nimeäni huudettavan ja kohtasin tuttuja, entisiä vankeja, varsinkin Ekibastuzista. Entä millaista karkotetun elämä täällä sitten oli? Työssä alhaisempi asema ja alennettu palkka, sillä läheskään jokainen ei pysty vangitsemisen, vankilan ja leirin katastrofin jälkeen hankkimaan todisteita koulutuksestaan, kun taas käytännön näyttöä on vielä vähemmän. Tai ihan yksinkertaisesti — niin kuin neekereille — ei makseta samaa palkkaa kuin valkoisille ja sillä selvä, eihän sinun ole pakko pestautua. Sitä vastoin asuntotilanne oli erittäin huono, karkotetut asuivat käytävien nurkissa, pimeissä komeroissa, pienissä liitereissä — ja maksoivat siitä kaikesta hurjaa vuokraa, sillä kaikki se tuli yksityiseltä. Jo ikääntyvät leirin jauhamat naiset, joilla oli metallihampaat, haaveilivat kiinankreppisestä "ulosmeno"-

puserosta, toiset "ulosmeno"-kengistä.

Lisäksi välimatkat olivat Karangandassa pitkät, monilla matka asunnosta työpaikalle kesti kauan. Keskustasta työpaikalle raitiovaunu kirskutteli täyden tunnin. Raitiovaunussa minua vastapäätä istui nääntynyt nuori nainen, jolla oli likainen hame ja risaiset kesäkengät. Hänellä oli sylissään lapsi, jonka kapalot olivat erittäin likaiset, ja nainen torkahteli tämän tästä, ja lapsi luisui hänen heikenneistä käsistään polville, ja juuri kun lapsi oli putoamaisillaan, naiselle huudettiin: "Nyt se putoaa!" Nainen ehti siepata lapsen, mutta muutaman minuutin kuluttua hän nukahti taas. Hän oli työssä vedenpumppaamon yövuorossa ja oli koko päivän ajellut kaupungilla etsimässä kenkiä — löytämättä mistään.

Sellaista oli Karagandan karkotus.

Sikäli kuin tiedän, Dzhambulin kaupungissa oli paljon helpompaa: se oli Kazahstanin suotuisaa eteläreunaa, ruokatavarat olivat erittäin halpoja. Mutta mitä pienempi kaupunki, sitä vaikeampi työtilanne.

Esimerkiksi Eniseiskin pikkukaupunki. Vuonna 1948 S. S. Mitrovitshia kuljetettiin sinne Krasnojarskin kauttakulkuvankilasta, ja saattovartion luutnantti vastaili heille reippaasti: "Onko työtä?" — "O-on on." — "Entä asunto?" — "O-on on." Mutta luovutettuaan heidät komendantuurille saattovartio lähti tyhjin käsin paluumatkalle. Kun taas tulokkaat joutuivat nukkumaan rannalla veneiden alla, basaarin katosten alla. Leipää he eivät voineet ostaa: leipää myytiin vain talonkirjojen perusteella, mutta uudet tulokkaat eivät olleet kirjoilla missään, ja päästäkseen jonnekin asumaan oli asunnosta maksettava. Mitrovitsh — invalidi — pyysi oman alansa työtä, hän on karjatalousteknikko. Komendantilla sytytti, hän soitti rajonin karjatalousosastoon ja sanoi: "Kuule, anna viinapullo, niin saat karjatalousteknikon."

Se oli sitä karkotusta, jossa uhkaus "sobotaasista annamme 58-14:n ja panemme takaisin leiriin!" ei pelottanut ketään. Samaisesta Eniseiskistä on todistajanlausunto vuodelta 1952. Merkintäpäivänä epätoivoiset karkotetut alkoivat vaatia komendanttia nimenomaan vangitsemaan heidät ja lähettämään takaisin leiriin. Aikuiset miehet eivät kyenneet täällä hankkimaan leipäänsä! Komendantti ajoi heidät tiehensä: "MVD ei ole mikään työnvälitystoimisto!"[1]

Tai vieläkin kauempaa — Krasnojarskin aluepiirin Taseevo, 250 km Kanskista. Sinne karkotettiin saksalaisia, tshetsheni-ingusheja ja entisiä vankeja. Paikka ei ole uusi eikä vastikään keksitty, vaan aivan lähellä on Handalyn kylä, jossa aikoinaan taottiin jalkakahleita. Mutta uutta siellä on: kokonainen maakorsukapunki, jonka korsuissa on maalattia. Vuonna 1949 sinne tuotiin *uusijoita,* illan suussa, purettiin kouluun. Myöhään yöllä kokoontui komissio, ottamaan työvoimaa vastaan: rajonin MVD:n päällikkö, metsäteollisuuspiiristä, kolhoosien puheenjohtajia. Ja komission editse kulki jonossa: sairaita, vanhoja, leiri*kympin* näännyttämiä ja kaikkein eniten naisia — sellaista väkeä viisas valtio oli poistanut vaarallisista kaupungeista ja paiskannut ankaraan rajoniin valloittamaan taigaa. Kaikki kieltäytyivät ottamasta moista "työvoimaa", mutta MVD pakotti ottamaan. Ja kaikkein pahiten viimeisillään olevat raakit tyrkättiin suolatehtaalle, jonka edustaja myöhästyi, ei ollut paikalla. Suolatehdas sijaitsi Usolka-joen varrella Troitskoen kylässä (ikivanha karkotuspaikka sekin — sinne karkotettiin vanhauskoisia jo tsaari Aleksei Mihailovitshin hallituskaudella). 20. vuosisadan puolivälissä siellä sovellettiin tällaista tekniikkaa: hevosia ajettiin kehässä

[1] Hänenhän ei välttämättä tarvitse — kun taas vangit eivät voi — tuntea neuvostomaan lakeja, vaikkapa nyt rikoslain pykälää 35: "Karkotetuille on annettava maata tai heille on osoitettava palkallinen työ."

ja sillä tavalla suola nostettiin leivinpelleille, joilla vesi sitten haihdutettiin. (Puut oli tuotava metsähakkuulta, mihin työhön mummot paiskattiinkin.) Tuohon erään osui kuuluisa laivanrakentaja, ja hänet pantiinkin lähemmäksi erikoisalaansa: pakkaamaan suolaa laatikoihin.

Taseevoon joutui myös 60-vuotias kolomnalainen työmies Knjazev. Hän ei pystynyt enää tekemään työtä vaan eli kerjuulla. Välistä ihmiset ottivat hänet luokseen yöksi, joskus hän nukkui ulkosalla. Invalidikodissa ei ollut tilaa hänelle, eikä häntä sairaalassakaan pidetty kauan. Kerran talvella hän kiipesi puolueen — työläisten puolueen — rajonin komitean ulkoportaille ja paleltui siihen.

Siirtyessään leiristä karkotukseen taigaan (ja matka oli tällainen: 20:n asteen pakkasessa, avoimella kuorma-auton lavalla, kurjissa vaatteissa, jotka heillä vapautuessaan oli, jalassa hajoamaisillaan olevat tekonahkarajat, kun taas saattovartiomiehillä oli puoliturkit ja huovikkaat) vangit eivät kyenneet edes tajuamaan: missä oli heidän *vapautumisensa?* Leirissä oli lämmitetyt parakit — täällä hakkuutyömaan maakorsu, jota ei ollut lämmitetty sitten viime talven. Siellä ärjyivät moottorisahat — kohta ärjyvät täälläkin. Ja vain tuolla sahalla niin siellä kuin täälläkin voi ansaita annoksellisen raakaa leipää.

Niinpä vastakarkotetut helposti erehtyivätkin, ja kun (vuonna 1953, Kuzeevo, Suhobuzimskin rajoni, Enisei) metsäteollisuuspiirin apulaisjohtaja Leibovitsh, komea siisti mies, saapui tarkastamaan, karkotetut katselivat hänen nahkatakkiaan ja valkoisia pulleita kasvojaan, kumartelivat ja erehdyksessä toistelivat:

— Päivää, *kansalainen päällikkö!*

Ja tämä pudisteli moittivasti päätään:

— Ei ei, mikä ihmeen "kansalainen"! Nyt minä olen teille *toveri,* te ette ole vankeja enää.

Karkotetut koottiin ainokaiseen maakorsuun, ja nokeavan öljytuikun synkässä valossa apulaisjohtaja saarnasi heille, kuin olisi iskenyt nauloja arkkuun: — Älkää luulkokaan, että tämä on väliaikaista elämää. Te joudutte todellakin elämään täällä i k u i s e s t i. Ja siitä syytä ryhtykää kiireesti työhön! Jos on perhe, kutsukaa tänne. Ellei ole, menkää täällä naimisiin toistenne kanssa — viivyttelemättä. Järjestäkää elämänne. Synnyttäkää lapsia. Taloa ja lehmää varten saatte lainaa. Työhön, toverit, työhön! Maa odottaa meidän puutamme!

Ja *toveri* ajoi tiehensä henkilöautossa.

Ja etu oli sekin, että annettiin mennä naimisiin. Kolyman kurjissa asutuksissa, esimerkiksi Jagodnyin lähellä — muistelee Rets — oli naisiakin, joita ei ollut päästetty emämaahan, mutta MVD kielsi menemästä naimisiin: perheellisillehän jouduttiin antamaan asunto.

Mutta se ettei annettu mennä naimisiin oli myös löysäämistä. Sillä pohjois-Kazahstanissa vuosina 1950—52 eräät komendantuurit päinvastoin sitoakseen karkotetun asettivat tälle ehdon: kaksi viikkoa aikaa mennä naimisiin, muutoin karkotamme takamaille, autiomaahan.

Huvittavaa että monissa karkotuspaikoissa yksinkertaisesti käytettiin — ei pilan päiten — leiritermiä "yleiset työt". Sillä ne olivatkin samoja kuin leirissä: väistämättömiä repiviä töitä, jotka tuhosivat elämän mutta eivät antaneet ravintoa. Ja vaikka karkotettujen — *vapaiden* — työpäivä oli tunneissa lyhyempi, niin kahden tunnin matka työpaikalle (kaivokseen tai metsään) ja kahden tunnin takaisin venyttivät työpäivän leirinormin pituiseksi.

Vanha työläinen Berezovski, 20-luvun ammattiyhdistysjohtajia, joka vuodesta

1938 oli kiskonut kymmenen vuoden karkotuksen ja joka vuonna 1949 sai kymmenen vuotta leiriä, suuteli silmieni edessä heltyneesti leirin leipäannostaan ja puheli riemastuneesti, että leirissä hän ei tuhoutuisi, että täällä hänen kuului saada leipää. Karkotuksessa taas vaikka menee rahat kourassa kauppaan ja näkee limpun hyllyllä, niin sanotaan röyhkeästi vasten naamaa, että leipää ei ole! — ja samaan aikaan punnitaan leipää paikalliselle asukkaalle. Sama koskee polttoainetta.

Varsin samantapaisia ilmauksia käytti vanha pietarilainen työmies Tsivilko (ei mikään hienohelma hänkään). Hän sanoi (1951), että karkotuksen jälkeen hän tunsi pakkotyö-erikoisleirissä olevansa ihminen: 12:n tunnin työpäivän tehtyäsi — painu vyöhykkeelle. Kun taas karkotuksessa kuka hyvänsä vapaa mitättömyys saattoi määrätä hänelle (hän työskenteli kirjanpitäjänä) palkattoman ylityön — illalla ja vapaapäivänä, tekemään minkä hyvänsä palveluksen henkilökohtaisesti tälle vapaalle — eikä karkotettu uskaltanut kieltäytyä, ettei seuraavana päivänä olisi potkittu työstä.

Hääviä ei ollut "loiseksi" ruvenneenkaan karkotetun elämä. Dzhambulin alueen Kok-Terekiin siirretty Mitrovitsh (siellä hänen elämänsä alkoi tällä tavalla: hänelle ja hänen toverilleen osoitettiin kortteeriksi aasintalli, ikkunaton ja täynnä lantaa; lapioivat lannan seinustalta, levittivät heiniä ja kävivät pitkäkseen) sai rajonin maatalousosaston karjatalousteknikon viran. Hän yritti *tehdä rehdisti työnsä* ja — joutui oitis vapaan puoluejohdon epäsuosioon. Rajonin pikkukihot kahmivat kolhoosin karjasta ensimmäistä kertaa poikivia lehmiä itselleen ja korvasivat vasikoilla — ja vaativat Mitrovitshia kirjaamaan kaksivuotiaat nelivuotiaiksi. Mitrovitsh aloitti tarkan laskennan ja havaitsi kokonaisia karjalaumoja, joita kolhoosit laidunsivat ja hoitivat mutta jotka eivät kuuluneet kolhoosille. Kävi ilmi, että nuo karjat olivat rajonin komitean sihteerin, rajonin toimeenpanevan komitean puheenjohtajan, finanssiosaston päällikön ja miliisipäällikön henkilökohtaista omaisuutta. (Näin näppärästi saapui sosialismi Kazahstaniin!) "Älä merkitse niitä!" häntä käskettiin. Mutta hän vain merkitsi. Neuvostolaillisuuden janossaan, joka vangilta ja karkotetulta oli käsittämättömän villiä, hän vieläpä uskalsi protestoida siihen, että toimeenpanevan komitean puheenjohtaja rohmusi itselleen harmaan persiaaninahan, — siitä hän potkut saikin. (Ja se oli vasta heidän sotansa alkua.)

Mutta rajonin keskus ei ole ollenkaan paha karkotuspaikka. Todelliset karkotuksen rasitukset alkavat sieltä, missä ei ole jälkeäkään vapaasta asutuksesta, hajuakaan sivilisaatiosta.

Samainen A. Tsivilko kertoo länsi-Kazahstanin alueen Zhana Turmys (Uusi elämä) -kolhoosista, jossa hän oli vuodesta 1937. Jo ennen karkotettujen tuloa kone- ja traktoriaseman poliittinen osasto kasvatti paikallisia ja herätteli valppauteen: tulossa oli trotskilaisia, vastavallankumouksellisia. Pelotellut asukkaat *eivät lainanneet tulokkaille edes suolaa,* koska pelkäsivät syytettävän yhteyksistä kansan vihollisiin! Sodan aikana karkotetuilla ei ollut leipäkortteja. Kertoja ansaitsi kolhoosin pajassa kahdeksassa kuukaudessa — puolitoista kymmentä kiloa hirssiä... Saadut jyvät hierrettiin itse myllynkivillä, jotka olivat peräisin poikki sahatusta kazahien muistopylväästä. Ja myös käytiin NKVD:ssa: pankaa istumaan tai päästäkää siirtymään rajonin keskukseen! (Nämä kysyvät: entä miten sitten paikalliset? Niin vain... ovat tottuneet... Ja sitä paitsi lammas, vuohi, lehmä, jurtta, astiat — kaikki se auttaa selviytymään.)

Kolhoosiin karkotettuihin pätee kaikkialla sama: ei valtion vaatteita, ei leirin leipäannosta. Kolhoosi on kaikkein kammottavin karkotuspaikka. Se on kuin koulutusmielessä tehty tarkistus: missä on pahempaa — leirissä vai kolhoosissa?

Niinpä Krasnojarskin kauttakulkuvankilassa *myydään* uusia tulokkaita, joiden

joukossa on S. A. Lifshits. *Ostajat* vaativat kirvesmiehiä, mutta kauttakulkuvankila vastaa: jos otatte myös juristin ja kemistin (Lifshitsin), me annamme myös kirvesmiehen. Myös vanhoja sairaita naisia annetaan taakaksi. Leppeässä 25:n asteen pakkasessa heidät sitten kuljetetaan avoimilla kuorma-autoilla kaukaiseen kylään, johon kuuluu vain kolmisenkymmentä taloa. Mitä rupeaa tekemään juristi ja mitä kemisti? Ensi alkuun saa ennakkoa: säkillisen perunoita, sipulia ja jauhoja (ja se on hyvä ennakko!). Rahaa tulee ensi vuonna, jos pystytte ansaitsemaan. Työ on aluksi tällaista: hampun etsiskelemistä hangen alta. Aluksi ei ole edes patjasäkkiä — oljilla täytettäväksi. Ensimmäinen ajatus: päästäkää pois kolhoosista! Ei, ei käy: kolhoosi on maksanut jokaisesta päästä vankilahallinnolle 120 ruplaa (vuosi 1952).

Voi kun pääsisi takaisin leiriin!...

Mutta kiveen lyö kirveensä lukija, jos tuosta päättelee, että karkotettujen on paljon parempi sovhoosissa kuin kolhoosissa. Kas tässä — sovhoosi Suhobuzimskin rajonissa, Minderlan kylä. Parakkeja — tosin ilman vyöhykettä, kuin luottovankien leiri. Vaikka sovhoosi onkin, rahaa täällä ei tunneta, sitä ei ole käytössä. Kirjoitellaan vain numeroita: 9 (Stalinin ajan) ruplaa päivässä kullekin. Ja edelleen merkitään: paljonko kyseinen henkilö on syönyt puuroa, paljonko vähennetään toppatakista, asunnosta. Kaikki vähennetään, vähennetään ja — ihme ja kumma: laskelman mukaan karkotettu ei ole ansainnut mitään vaan on vielä velkaakin sovhoosille. Siinä sovhoosissa — muistelee A. Stotik — kaksi hirttäytyi epätoivoissaan.

(Tämä Stotik itse, haaveilija, ei ollenkaan ottanut opiksi kovan onnen kokeilustaan opiskella Steplagissa englantia[1]. Silmäiltyään tällaisessa karkotuksessa vähän ympärilleen hän päätti tarttua Neuvostoliiton kansalaisen perustuslailliseen oikeuteen — opiskella! Ja niinpä hän laati anomuksen, jossa pyysi päästämään hänet Krasnojarskiin o p i s k e l e m a a n ! Vastaukseksi tuohon julkeaan anomukseen, jonka vertaista ei kenties tiennyt koko karkotuksen maa, sovhoosin johtaja (entinen rajonin komitean sihteeri) laati päätöslauselman, joka oli paitsi kielteinen myös julistuksen luonteinen: "Kukaan ei ikänä anna Stotikille lupaa opiskella!" Tilaisuus kuitenkin tarjoutui: Krasnojarskin kauttakulkuvankila poimi karkotettujen joukosta kirvesmiehiä rajoneihin. Vaikkei kirvesmies ollutkaan, Stotik ilmoittautui ja lähti ja Krasnojarskissa asui yhteisasuntolassa juoppojen ja varkaiden parissa ja siellä alkoi valmistautua lääketieteellisen instituutin pääsytutkintoihin. Hän pääsi korkealla pistemäärällä. Ennen papereidentarkastuslautakuntaa kukaan ei ollut tutkinut hänen papereitaan. Sen edessä: "Olin rintamalla... Sitten palasin..." — ja kurkku meni kuivaksi. "Entä sen jälkeen?" — "Sen jälkeen... minut tuota... pantiin istumaan..." Stotik kakaisi, ja — lautakunta julmistui. "Mutta minä olen *istunut tuomioni loppuun!* Minä olen *vapautunut!* Minä sain korkean pistemäärän!" Stotik intti. Turhaan. Ja silloin elettiin jo Berijan kukistumisen vuotta!)

Ja mitä kauemmaksi — sitä pahempaa, mitä syrjäisempi paikka — sitä pahempi oikeudettomuus. A. F. Makeev lainaa mainituissa muistiinpanoissaan Kengiristä "turgailaisen orjan" Aleksandr Vladimirovitsh Poljakovin kertomusta kahden leirin välisestä karkotuksestaan Turgain autiomaahan, kaukaisille laidunmaille. Kaikki valta keskittyi siellä kolhoosin puheenjohtajalle, kazahille, eikä edes isällisestä komendantuurista käynyt ikänä kukaan kurkistamassa. Poljakovin asumukseksi tuli olkipeti samassa vajassa lampaiden kanssa; työksi olla puheenjohtajan neljän vaimon orja, hoidella kaikkien taloustyöt hamaan jokaisen potan ulos kantamiseen. Mitäpä Poljakov

[1] Osa V, 5. luku.

mahtoi? Lähteäkö laidunmaalta tekemään valitusta? Paitsi ettei ollut millä lähteä, se olisi ollut k a r k u r u u t t a ja tiennyt — 20:tä vuotta pakkotyötä. Ketään venäläistä ei sillä laidunmaalla ollut. Ja kului useita kuukausia, ennen kuin tuli venäläinen tilintarkastaja. Tämä tyrmistyi Poljakovin kertomusta ja otti toimittaakseen kirjallisen valituksen rajoniin. Tuosta valituksestaan — tympeästä neuvostovallan panettelemisesta — Poljakov sai uuden leirituomion, jota hän 50-luvulla onnellisena istui Kengirissä. Hänestä tuntui, että hän oli melkein vapautunut...

Eikä meistä ole ollenkaan varmaa, että "Turgain orja" oli kaikista karkotetuista kaikkein kovaosaisin.

Liioin ei voi varauksitta sanoa, että karkotuksella olisi leiriin nähden elämän vakavuuden, ikään kuin kodikkuuden etua (hyvin tai huonosti mutta tässä elät — eikä mitään kuljetuksia). Ei kylläkään kuljetuksia mutta komendantin heltymätön heitteleminen selityksittä sinne tänne, karkotuspisteen tai koko rajonin yllättävä lakkauttaminen saattaa iskeä milloin tahansa; sellaisia tapauksia muistetaan eri vuosilta eri paikoista. Varsinkin sodan aikana — valppautta! — kaikille Taipakin rajoniin karkotetuille annetaan 12 tuntia aikaa valmistautua lähtöön! — ja sitten vain Dzhembetin rajoniin! Ja koko kurja elämän järjestyksesi ja kurja mutta niin tuikitärkeä omaisuutesi ja jo korjattu vuotanut katto — jätä kaikki! hylkää kaikki! mars matkaan, paljasjalkaisten hurja joukko! Hankitpahan uudet — jos hengissä selviydyt!...

Yleensä näennäisestä elämän holtittomuudesta huolimatta (ei kuljeta rivistönä vaan kaikki eri suuntiin, ei järjestytä katselmukseen, ei oteta lakkia päästä, ei yöksi teljetä lukkojen taakse), karkotuksella on oma k u r i n s a . Missä lievempi, missä kovempi, mutta se tuntui kaikkialla vuoteen 1953, jolloin yleinen löyhtyminen alkoi.

Esimerkiksi monissa paikoissa karkotetuilla ei ollut oikeutta tehdä neuvostolaitoksiin valituksia siviiliasioista — muutoin kuin komendantuurin kautta, ja vain se päätti, kannattiko kyseinen valitus päästää eteenpäin vai oliko se haudattava siihen paikkaan.

Komendantuurin upseerin kutsusta karkotetun oli jätettävä mikä hyvänsä työ, mikä hyvänsä tehtävä kesken ja — ilmaannuttava. Elämää tuntevat ymmärtävät, saattoiko karkotettu olla täyttämättä mitään komendantuurin upseerin henkilökohtaista (itsekästä) pyyntöä.

Tuskinpa komendantuuriupseerit asemassaan ja oikeuksineen suurestikaan poikkesivat leiriupseereista. Päinvastoin heillä oli vähemmän huolia: ei vyöhykettä, ei vartioita, ei karkureiden pyydystämistä, ei työhön viemistä eikä tuon lauman ruokkimista eikä vaatettamista. Riitti kun kahdesti kuussa pisti merkinnän ja joskus laati Lain mukaisesti papereita rikkomukseen syyllistyneestä. He olivat mahtailevia, laiskoja ja ylensyöneitä (komendantuurin aliluutnantti ansaitsi 2 000 ruplaa kuussa) ja enimmäkseen myös ilkeitä olentoja.

K a r k a a m i s i a sanan alkuperäisessä merkityksessä tunnetaan neuvostokarkotuksesta vähän: vähäinen oli kansalaisvapauden voitto, jonka karkuri olisi onnistuessaan saavuttanut: sillä miltei samoin oikeuksinhan elivät hänen ympärillään karkotuksessa paikalliset *vapaatkin*. Nyt ei elettykään tsaarin aikoja, jolloin karkotuksesta karkaaminen helposti laajeni emigroitumiseksi. Kun taas rangaistus karkaamisesta oli tuntuva. Karkaamisesta tuomitsi OSO. Vuoteen 1937 se antoi maksimimääräänsä, viittä vuotta leiriä, vuodesta -37 kymmentä. Ja sodan jälkeen kaikille tuli tutuksi missään julki painamaton mutta vääjäämättömästi sovellettu uusi laki: karkotuspaikasta karkaamisesta — *kaksikymmentä vuotta pakkotyötä!* Suhteettoman julmaa.

Paikalliset komendantuurit ottivat käyttöön omia tulkintojaan siitä, mikä katsottiin

karkaamiseksi ja mikä ei, missä nimenomaan oli kielletty viiva, jota karkotettu ei saanut ylittää, ja saiko hän lähteä puunhakuun tai sienestämään. Esimerkiksi Hakassiassa Ordzhonikidzevskin kaivosasutuksessa oli tällainen määräys: poistuminen ylös (vuorille) oli vain kurin rikkomista ja tiesi viittä vuotta leiriä; poistuminen alas (rautatien suuntaan) oli karkaamista ja tiesi 20:ta vuotta pakkotyötä. Ja niin syvälle siellä juurtui tuo anteeksiantamaton hölläkätisyys, että kun ryhmä karkotettuja armenialaisia, jotka kaivoksen johdon omavaltaisuus oli saattanut epätoivoon, lähti rajonin keskukseen tekemään valitusta johdosta — luonnollisestikin ilman komendantuurin lupaa tällaiseen poistumiseen, — he saivat kaikki tuosta *karkaamisestaan* vain kuusi vuotta.

Juuri tuollaiset väärinkäsitykseen perustuneet poistumiset kaikkein useimmin luokiteltiinkin karkaamiseksi. Sekä myös vanhojen ihmisten yksinkertaiset ratkaisut, kun he eivät pystyneet tajuamaan eivätkä omaksumaan meidän ihmissyöjäjärjestelmäämme.

Muuan jo yli 80-vuotias kreikkalaisnainen karkotettiin sodan lopulla Simferopolista Uralille. Kun sota päättyi ja hänen poikansa palasi Simferopoliin, nainen tietenkin matkusti poikansa luo ja salaa asui tämän luona. Vuonna 1949 hänet — nyt 87-vuotiaana (!) — napattiin, tuomittiin 20:ksi vuodeksi pakkotyöhön (87 + 20 =?) ja passitettiin Ozerlagiin.

Dzhambulin alueella muistettiin toinen vanha niin ikään kreikkalainen nainen. Kun kreikkalaisia karkotettiin Kubanilta, hänet ja hänen kaksi aikuista tytärtään vietiin, kun taas kolmas tytär, joka oli naimisissa venäläisen kanssa, jäi Kubanille. Aikansa eukko eleli karkotuksessa ja päätti sitten lähteä kolmannen tyttärensä luo kuolemaan. "Karkaaminen", pakkotyötä, 20 vuotta!

Meillä Kok-Terekissä oli fysiologi Aleksei Ivanovitsh Bogoslovski. Häneen sovellettiin vuoden 1955 "Adenauerin armahdusta" mutta ei täydellisesti: karkotus jätettiin hänen niskoilleen, mutta niin ei olisi saanut olla. Hän alkoi lähetellä valituksia ja ilmoituksia, mutta kaikki se vei paljon aikaa, kun taas Permissä hänen äitinsä, jota hän ei ollut nähnyt 14:ään vuoteen — sota ja vankeus — mutta jonka haaveili viimeisen kerran näkevänsä, kävi yhä vain sokeammaksi. Ja niinpä Bogoslovski otti pakkotyön riskin ja päätti tehdä viikossa edestakaisen matkan äitinsä luo. Hän keksi itselleen komennusmatkan karjalaitumille autiomaahan mutta nousikin Novosibirskin junaan. Rajonissa hänen lähtöään ei huomattu, mutta Novosibirskissä valpas taksinkuljettaja teki hänestä ilmiannon operatiivimiehille, ja nämä tulivat tarkastamaan paperit, mutta niitäpä ei ollutkaan, ja niin oli pakko kertoa totuus. Hänet palautettiin meidän Kok-Terekin savityrmäämme ja käynnistettiin tutkimus, mutta — äkkiä tulikin selvitys, että hänen paikkansa ei ollutkaan karkotuksessa. Heti vapaalle jalalle päästyään hän matkusti äitinsä luo. Mutta myöhästyi.

Köyhdyttäisimme neuvostokarkotuksen kuvaa suuresti, ellemme muistuttaisi, että jokaisessa karkotusrajonissa valvoi torkahtamatta OPERATIIVIOSASTO, joka kiskoi karkotettuja *keskusteluihin*, harjoitti värväystä, keräsi ilmiantoja ja käytti niitä *uusien tuomioiden* kietaisemiseen. Sillä kerranhan koitti aika karkotetun ihmisyksilön vaihtaa karkotuksen yksitoikkoinen liikkumattomuus leirin reippaaseen tungokseen. *Toinen kierros* — uusi tutkimus ja uusi tuomio — olivat monilla luonnollinen *karkotuksen päättyminen*.

Petr Viksnan oli vuonna 1922 karattava taantumuksellisen porvarillisen Latvian armeijasta, paettava vapaaseen Neuvostoliittoon, täällä kirjeenvaihdosta Latviaan jääneiden sukulaisten kanssa (nämä eivät Latviassa joutuneet kärsimään ollenkaan)

tultava v. 1934 karkotetuksi Kazahstaniin, säilytettävä reippautensa ja Ajaguzin varikon uupumattomana karkotettuna veturimiehenä ylettävä stahanovilaiseksi, jotta vuoden 1937 joulukuun 3:ntena varikolla ripustettaisiin esille teksti: "Ottakaa esimerkkiä t. Viksnasta!". Mutta joulukuun 4:ntenä toveri Viksna pantiin toiselle kierrokselle, jolta hänen ei ollut määrä enää palata.

Toiset istumaan panemiset jatkuivat karkotuksessa niin kuin leireissäkin koko ajan, jotta olisi *ylös* todistettu operatiivimiesten väsymättömyys. Niin kuin muuallakin sovellettiin *tehostettuja menetelmiä*, jotka auttoivat vankia nopeammin oivaltamaan kohtalonsa ja varmemmin alistumaan siihen. (Tsivilko Uralskissa vuonna 1937: 32 vuorokautta karsseria ja kuusi irti iskettyä hammasta.) Mutta koitti myös erikoisvaiheita, esimerkiksi vuonna 1948, jolloin kautta koko karkotuksen heitettiin tiuha nuotta ja pyydysteltiin leiriin joko järjestään kaikki niin kuin Vorkutassa ("Vorkutasta tulee tuotantokeskus, toveri Stalin on määrännyt puhdistamaan sen") tai kaikki miehet niin kuin muissa paikoissa.

Mutta utuinen oli tämä "karkotuksen päättyminen" niillekin, jotka eivät joutuneet toiselle kierrokselle. Niinpä Kolymassa, jossa leiristä "vapautuminenkin" merkitsi vain matkaa leirin vartiotuvalta erikoiskomendantuuriin, karkotuksen päättymistä ei oikeastaan ollut, sillä Kolymasta ei ollut pääsyä pois. Ja ne, joiden onnistuikin lyhyinä sallimisen kausina riistäytyä sieltä "mantereelle", varmaankin vielä monta kertaa sättivät kohtaloaan: kaikki he saivat mantereella uuden leirituomion.

Operatiiviosaston varjo pimensi alituisesti karkotuksen taivaan, joka ei muutenkaan ollut huolista vapaa. Operatiivimiehen katseen alla, koputtelijan kopautuksen pelossa, ainaisessa repivässä työssä, leivän riipimisessä lapsille karkotetut elivät pelokkaasti ja sulkeutuneesti, erittäin eristyneinä. Ei ollut vankilan eikä leirin pitkiä keskusteluja, ei ollut kokemusten tilittämistä.

Siksi karkotuksen elämää kuvaavien kertomusten kerääminen on vaikeaa.

Valokuviakaan meidän karkotuksemme ei ole juuri ollenkaan jättänyt: jos valokuvaajia olikin, he kuvasivat vain asiakirjoja varten — *kaadereille* ja erikoisosastoille. Ryhmäkuva karkotetuista — mitä? mitä ihmettä? Sehän on suoranainen ilmianto turvallisuuselimiin: kas tässä meidän maanalainen neuvostovastainen järjestömme. Kuvan mukaan kaikki sitten *viedäänkin*.

Ei ole jättänyt meidän karkotuksemme jälkeensä valokuvia — sellaisia, tiedättehän, ryhmäkuvia ja verraten hilpeitä: kolmas oikealta Uljanov, toinen oikealta Krzhizhanovski. Kaikki ovat kylläisiä, kaikilla on puhtaat vaatteet, eivät tiedä työstä eivätkä puutteesta mitään, ja jos on parta niin huoliteltu, jos on lakki niin kunnon turkista.

Kovin olivat synkeitä aikoja, lapset...

IV Kansojen karkotus

Historioitsijat voivat oikaista meitä, mutta keskinkertainen ihmisen muistimme ei ole tallentanut kansojen joukkokarkottamista väkisin 19:nneltä eikä 18:nnelta eikä 17:-nneltä vuosisadalta. Siirtomaaksi alistamisia oli — valtamerten saarilla, Afrikassa, Aasiassa, Kaukasiassa; voittajat alistivat alkuperäisen väestön valtaansa, mutta jotenkin siirtomaaherrojen kehittymättömiin aivoihin vain ei tullut ajatusta irrottaa tuo väestö ikivanhasta maaperästään, esi-isien kodeista. Ehkä vain neekereiden kuljettaminen Amerikan plantaaseille tarjoaa meille jossakin määrin samantapaisen edelläkävijä-ilmiön, mutta siinä ei ollut kypsää valtiollista järjestelmää: siinä oli vain yksittäisiä kristittyjä orjanomistajia, joiden rinnassa äkkiä paljastunut hyöty tulisesti karjahti, ja he ryntäsivät kukin omia aikojaan pyydystämään, petkuttamaan ja ostamaan neekereitä yksitellen ja kymmenittäin.

Ensin oli sivilisoituneen ihmiskunnan toivon — 20. vuosisadan — sarastettava, ja Kansallisuuskysymyksen oli kehityttävä korkeimmilleen Ainoan Oikean Opin pohjalta, jotta tämän kysymyksen suurin spesialisti saattoi hankkia patentin kokonaisten kansojen kitkemiselle karkottamalla 48:ssa, 24:ssä ja jopa puolessatoista tunnissa.

Tietenkään se ei ihan heti kirkastunut hänelle Itselleenkään. Kerran hän varomattomuuttaan lausui peräti: "Ei ole ollut eikä voikaan olla tapausta, että joku voisi SNTL:ssä joutua vainon kohteeksi kansallisuutensa takia."[1] 1920-luvulla kaikkia noita kansallisia kieliä kannustettiin ja Krimille tolkutettiin yhtenään, että se oli tataarilainen, tataarilainen, ja peräti arabialainen kirjaimistokin oli ja kaikki kyltit tataarin kieltä.

Ja se olikin virhe...

Puserrettuaan suuren musikoiden karkotuksen lävitse Suuri Ruorimies ei heti oivaltanut, miten kätevästi se oli siirrettävissä kansakuntiin. Ja valtias-veli Hitlerin kokeilu juutalaisten ja mustalaisten juurimiseksi oli vasta myöhempi, toisen maailmansodan jo alettua, kun taas Stalin-taatto pohti tätä ongelmaa aikaisemmin.

Musikkaruttoa lukuun ottamatta ja hamaan kansojen karkottamiseen meidän neuvostokarkotuksemme — vaikka joitakin satoja tuhansia pyörittikin — ei ollut verrattavissa leireihin, ei ollut niin maineikas eikä runsas, että olisi jättänyt vakoja Historian kulkuun. Oli *karkotussiirtolaisia* (tuomioistuimessa tuomittuja) ja oli *hallinnollisesti karkotettuja* (oikeudenkäynnittä), mutta molemmat koostuivat laskentayksiköistä, joista jokaisella oli oma nimensä, syntymävuotensa, syytepykälänsä ja valokuvansa edestä ja profiilissa, ja vain viisaan kärsivälliset, ei tippaakaan nirsot Elimet osasivat

[1] Stalin, Sotshinenija (Teokset). Moskova 1951. 13. osa, s. 258.

hiekanjyvistä punoa narun, noista pirstotuista perheistä rakennella karkotusrajonien monoliitteja.

Mutta kuinka suuresti karkottamistyö kohosikaan ja nopeutuikaan, kun karkotukseen alettiin ajaa *erikoissiirtolaisia!* Kaksi aikaisempaa termiä olivat peräisin tsaarilta, tämä oli neuvostotekoa, ikioma. Eivätkö juuri tällä etuliitteellä *erikois-* alakin kaikki rakkaat ja omimmat sanamme (erikoisosasto, erikoistehtävä, erikoisyhteys, erikoisannos, erikoissanatorio)? Suuren Murroksen vuotena erikoissiirtolaisiksi alettiin nimittää "kulakkeina hävitettäviä", ja se olikin paljon osuvampaa, joustavampaa, poisti valittamisen aiheen, sillä "hävitettävien" joukossa oli muitakin kuin kulakkeja. Mutta "erikoissiirtolainen" — siihen et pääse kiinni!

Ja niinpä Suuri Isä määräsi käyttämään tuota sanaa karkotettavista kansoista.

Keksintö ei onnistunut Häneltä heti. Ensimmäinen kokeilu oli varsin varovainen: vuonna 1937 muutamia kymmeniä tuhansia näitä epäilyttäviä korealaisia — kuinka olisi voinut luottaa noihin mustanaamaisiin vinosilmiin Halhin-Golin edellä, japanilaisen imperialismin kasvojen edessä? — heitettiin hissun kissun ja nopeasti, tutisevista ukoista kitiseviin pikkulapsiin, kerjäläisen kamppeineen kaukoidästä Kazahstaniin. Niin nopeasti, että ensimmäisen talven he asuivat ikkunattomissa (mistäpä olisi ruutuja saanut!) savitiilitaloissa. Ja niin vaivihkaa, että naapurin kazaheja lukuun ottamatta kukaan ei saanut tietää tuosta siirtämisestä, eikä yksikään kieli koko maassa lepertänyt sanaakaan, eikä yksikään ulkomainen kirjeenvaihtaja inahtanutkaan. (Kas siksi koko lehdistön pitää olla proletariaatin käsissä.)

Se miellytti. Ja painui muistiin. Ja vuonna 1940 samaa keinoa sovellettiin kehtokaupunki Leningradin lähitienooseen. Mutta karkotettavia ei laitettukaan matkaan yöllä eikä pistimet tanassa, vaan — operaatio oli nimeltään "juhlalliset saattajaiset" (juuri vallattuun) Karjalais-Suomalaiseen tasavaltaan. Keskellä päivää, punaisten lippujen liehuessa ja soittokuntien vasken räikkeessä Leningradin tienoon suomalaiset ja eestiläiset lähetettiin valloittamaan uusia synnyinseutujaan. Kun heidät oli kuljetettu vähän kauemmaksi (V. A. M. kertoo noin 600:n ihmisen erän kohtalosta), kaikilta takavarikoitiin passi, ympäröitiin saattovartiolla ja kuljetettiin eteenpäin punaisessa härkävaunujunassa, myöhemmin proomulla. Määräsatamasta Karjalan uumenissa heitä alettiin lähetettää "vahvistamaan kolhooseja". Ja juhlallisesti saatellut ja aivan vapaat kansalaiset — alistuivat. Ja vain 26 kapinoitsijaa — kertoja heidän joukossaan — kieltäytyi lähtemästä, enemmänkin: eivät antaneet passejaan! *"Tulee vain uhreja!"* varoitti heitä paikalle saapunut neuvostovallan — Karjalais-Suomalaisen SNT:n kansankomissaarien neuvoston — edustaja. "Ammutteko konekivääreillä?" hänelle huudettiin. Typerykset, miksi konekivääreillä? Hehän kyykkivät piiritettyinä, yhteen ahtautuneina, yksi ainoa putkihan siinä olisi riittänyt (eikä kukaan olisi sepitellyt runoelmia noista *kahdestakymmenestäkuudesta* suomalaisesta). Mutta outo hölläkätisyys, nahjusmaisuus tai päättämättömyys esti tuon järkevän toimenpiteen. Heitä yritettiin hajottaa, kutsuttiin operatiivivaltuutetun luo yksitellen, mutta — kaikki 26 noudattivat kutsua yhdessä. Ja heidän sitkeä mieletön rohkeutensa peri voiton! — heidän annettiin pitää passinsa ja ketju poistettiin. Sillä tavalla he välttivät suistumasta kolhoosilaisiksi tai karkotetuiksi. Mutta tuo tapaus oli poikkeus — suurin osa luovutti passinsa.

Kaikki ne olivat kokeiluja. Vasta vuoden 1941 heinäkuussa koitti aika kokeilla menetelmää täysillä: Volgan varren saksalaisten autonominen ja tietenkin petturihenkinen tasavalta (jonka tärkeimmät kaupungit olivat Engels ja Marxstadt) oli muutamassa vuorokaudessa kaavittava pois ja paiskattava jonnekin kauemmaksi itään. Tässä kokonaisten kansojen karkottamisen dynaamista menetelmää sovellettiin en-

simmäisen kerran koko puhtaudessaan, ja miten paljon helpommaksi ja miten paljon hedelmällisemmäksi osoittautuikaan tämä turvautuminen yhteen ainoaan avaimeen — kansallisuuspykälään — kuin kaikki nuo tutkimukset ja kutakin koskevat nimenomaiset päätökset. Ja kun Venäjän muista osista vietiin saksalaisia (ja heidät koottiin kaikki), paikallinen NKVD ei tarvinnut korkeakoulusivistystä selvitelläkseen: vihollinen vai ei? Kun on kerran saksalainen sukunimi, siispä — käy kiinni.

Järjestelmä oli kokeiltu ja trimmattu, ja vastedes se säälimättömästi nappaisi kynsiinsä jokaisen osoitetun, määrätyn, tuomitun petturikansan ja joka kerta yhä rivakammin: tshetshenit; ingushit; karatshait; balkarit; kalmukit; kurdit; Krimin tataarit; vihdoin Kaukasian kreikkalaiset. Järjestelmä on erityisen dynaaminen vielä sikälikin, että Kansojen Isän päätöstä ei ilmoiteta kansalle puheliaan oikeudenkäynnin muodossa vaan nykyaikaisen moottoroidun jalkaväen taisteluoperaation muodossa: aseistetut divisioonat tunkeutuvat yöllä tuomitun kansan asemiin ja miehittävät avainasemat. Rikollinen kansa herää ja näkee konekiväärien ja konepistoolien renkaan jokaisen kylän ympärillä. Ja aikaa annetaan 12 tuntia (mutta se on liikaa, moottoroidun jalkaväen pyörien ei voi antaa seistä niin kauan, ja niinpä Krimillä aikaa onkin vain kaksi ja jopa puolitoista tuntia) jokaisen ottaa sen verran kuin pystyy kantamaan. Ja sitten jokainen mätetään kuin vanki jalat kippurassa kuorma-auton lavalle istumaan (mummot, äidit pikkulapsinenne, autoon siitä, eikö sana kuulu!), ja — vartioidut kuorma-autot ajavat rautatieasemalle. Ja sieltä karjavaunujunilla perille. Tai ehkäpä vielä (niin kuin Krimin tataarit Unzha-jokea — heillepä juuri sopivatkin nuo pohjolan suot) pääsevät rehkimään lotjankiskojina; touvilla kiskovat lotjia vastavirtaan 150—200 kilometriä synkkään korpeen (Kologrivon yläpuolelle), ja lotjissa makaavat liikuntakyvyttömät harmaapartaiset ukot.

Ilmasta, korkeilta vuorilta katsoen se oli varmaankin majesteettinen näky: koko Krimin niemimaa (vastikään vapautettu — huhtikuu 1944) hyrähtää yhtä aikaa moottoreiden sätkätykseen, ja satojen autokolonnien käärmeet lähtevät ryömimään, ryömimään sen suoria ja kiemuraisia teitä. Puiden kukinta oli juuri lopuillaan. Tataarinaiset olivat juuri siirtämässä makean sipulinsa taimia kasvihuoneista vihannesmaille. Tupakan istutus oli alkamassa. (Ja päättyi siihen. Ja vuosikausiksi tupakka sitten katosi Krimiltä.) Autokolonnat eivät ajaneet itse kyliin vaan jäivät teiden risteyksiin, kun taas erikoisosastot piirittivät kylät. Matkalle valmistautumiseen oli käsketty antaa puolitoista tuntia, mutta operaation ohjaajat supistivat jopa 40:een minuuttiin — että olisi suoriuduttu reippaammin, ettei olisi myöhästytty kokoamispisteestä ja että kylään olisi jäänyt enemmän hujan hajan heiteltyä, erikoisosastosta jättäytyvälle Sonder-Kommandolle. Läpikotaisin paatuneet kylät — esimerkiksi Ozenbasha lähellä Bijuk-järveä — oli pakko polttaa maan tasalle. Autokolonnat kuljettivat tataarit asemille, mutta siellä nämä joutuivat junissa odottamaan vielä vuorokausikaupalla, vaikeroivat, lauloivat säälittäviä hyvästelylaulujaan[1].

Hieno yhdenmukaisuus! — kas siinä kokonaisten kansallisuuksien karkottamisen etu! Ei mitään yksittäistapauksia! Ei poikkeuksia, ei henkilökohtaisia protesteja! Kaikki lähtevät nöyrästi, sillä: sekä sinä että minä ja hänkin. Kaikkien ikäluokkien ja kummankin sukupuolen lisäksi lähtevät vielä nekin, jotka ovat vasta kohdussa, — heidätkin on jo karkotettu samalla Ukaasilla! Ja jopa vielä siittämättömätkin lähtevät:

[1] 1860-luvulla Taurian kuvernementin (Krimin) tilanomistajat ja hallinto anoivat kaikkien Krimin tataarien karkottamista Turkkiin; keisari Aleksanteri II kieltäytyi. Vuonna 1943 Krimin *gauleiter* anoi samaa — Hitler kieltäytyi.

sillä heidän on määrä tulla siitetyiksi samaisen Ukaasin kämmenen alla, ja heti syntymänsä päivästä, vastoin rikoslain vanhentunutta ikävystyttävää 35. pykälää ("karkotusta ei voida soveltaa 16:ta vuotta nuorempaan henkilöön"), niin pian kuin pistävät päänsä ulos maailmaan — he ovatkin jo erikoissiirtolaisia, ovat jo ikiajoiksi karkotettuja. Ja heidän täysi-ikäistymisensä, 16-vuotiaaksi tulemisensa, tietää vain sitä, että he alkavat käydä komendantuurissa hakemassa merkintänsä.

Ja taakse jäänyt — auki retkottavat ovet, vielä jäähtymättömät talot, hujan hajan heitelty omaisuus, koko kymmenen ja kahdenkymmenen sukupolven aikana muotoutunut elämänmuoto — jää sekin yhdenmukaisesti rankaisuelinten operatiivimiehille, ja yhtä ja toista jää valtiolle ja yhtä ja toista onnellisempiin kansoihin kuuluville naapureille, eikä kukaan tee valitusta lehmästä eikä huonekaluista eikä astioista.

Ja yhdenmukaisuus ulottuu vihdoin niin korkealle ja pitkälle, että salainen Ukaasi ei sääli edes noiden kelvottomien kansakuntien kommunistipuolueen jäseniäkään. Siispä puolueen jäsenkirjojakaan ei tarvitse tarkistaa, vielä yksi helpotus! Ja uudessa karkotuksessa kommunistit on velvoitettava kiskomaan kahden edestä — ja ympärillä on kaikilla hyvä olla[1].

Särön yhdenmukaisuuteen toivat vain seka-avioliitot (suotta ei meidän sosialistinen valtiomme ole aina niitä vastaan). Saksalaisia ja myöhemmin kreikkalaisia karkotettaessa tällaisia aviopareja ei karkotettu. Mutta siitä aiheutui kovin suurta sekaannusta, ja se jätti tavallaan jo puhdistetuille alueille tautipesäkkeitä. (Niin kuin ne vanhat kreikkalaisnaiset, jotka palasivat lastensa luo kuolemaan.)

Minne kansoja sitten karkotettiin? Mieluusti ja runsaasti Kazahstaniin, jossa he yhdessä muiden karkotettujen kanssa muodostivat reilusti puolet tasavallan väestöstä, niin että sitä voi perustellusti nimittää nyt *Vanki*staniksi. Mutta osattomiksi eivät jääneet liioin keski-Aasia, Siperia (paljon kalmukkeja kuoli Eniseillä), pohjois-Ural eikä Euroopan puoleinen pohjolakaan.

Onko Baltian maiden väestön karkottaminen luettava kansojen karkottamiseen vai eikö ole? Muodollisia ehtoja se ei täytä: järjestään kaikkia ei karkotettu, tavallaan kansat jäivät paikoilleen (liian lähellä Eurooppaa, mutta mieli teki!). Tavallaan jäivät mutta ensiluokkaisesti harvennettuina.

Heidän puhdistamisensa aloitettiin varhain: jo vuonna 1940, niin pian kuin joukkomme olivat marssineet sinne, ja ennen kuin nuo ilahtuneet kansat yksimielisesti äänestivät Neuvostoliittoon liittymisen puolesta. Poistaminen aloitettiin upseereista. Sietää miettiä, mitä noille nuorille valtioille merkitsi niiden ensimmäinen (ja viimeinen) omien upseerien sukupolvi: he eivät olleet pöyhkeitä laiskuri-paroneja vaan itse kansakunnan vakavuus, vastuu ja tarmo. Jo koululaisina he olivat hangessa Narvan edustalla opetelleet vielä hennolla rinnallaan suojaamaan vielä hentoa synnyinmaataan. Nyt tuo tiivistynyt kokemus ja tarmo leikattiin yhdellä viikatteen sivalluksella, se oli kansanäänestyksen tärkeä valmistelutoimi. Ja sehän oli kokeiltu resepti — eikö samaa tehty myös aikoinaan ydin-Liitossa? Vaivihkaa ja kiireesti tuhottiin ne, jotka olisivat saattaneet asettua vastarinnan johtoon, sekä ne, jotka olisivat kyenneet innostamaan ajatuksillaan, puheillaan, kirjoillaan, ja — tavallaan koko kansa on paikal-

[1] Tietenkään kaikkia mutkia ei Viisas Ruorimieskään osaa ottaa huomioon. Vuonna 1929 Krimiltä karkotettiin tataariruhtinaita ja ylhäisiä henkilöitä. Se tehtiin lempeämmin kuin Venäjällä: heitä ei vangittu, he itse matkustivat keski-Aasiaan. Sinne muhamettilaisen sukulaisväestön keskuuteen he vähitellen kotiutuivat, saivat elämänsä kuntoon. Ja niinpä sitten 15 vuotta myöhemmin sinne tuotiin myös järjestään kaikki työtätekevät tataarit! Vanhat tuttavat kohtasivat. Työtätekevät vain olivat pettureita ja karkotettuja, kun taas entiset ruhtinaat olivat vankoissa asemissa neuvostoapparaatissa, monet puolueessakin.

laan, mutta kansaa ei enää olekaan. Kuollut hammas on aluksi ulospäin aivan elävän näköinen.

Mutta vuonna 1940 se ei ollut Baltian maille karkotusta, vaan se oli leirejä — ja joillekin ampumisteloituksia vankiloiden kivipihoilla. Ja vuonna 1941 peräännyttäessä kahmittiin niin paljon kuin ehdittiin varakkaita, tärkeitä, huomattavia ihmisiä, vietiin, anastettiin mukaan kuin arvokasta sotasaalista ja sitten paiskattiin lannoitteeksi Arkkipelagin kohmeiseen maahan. (Vietiin nimenomaan öisin, 100 kiloa perhettä kohti annettiin ottaa matkatavaraa ja perheenpää erotettiin heti vietäessä — vankilaan pantavaksi ja tuhottavaksi.) Koko sodan ajan sitten (Leningradin radiossa) uhkailtiin Baltian maita säälimättömällä kostolla. Vuonna 1944, kun palattiin, uhkaukset pantiin täytäntöön — *pantiin istumaan* runsaasti ja paksulti. Mutta sekään ei ollut vielä kansan joukkokarkotusta.

Varsinainen balttilaisten karkottaminen tapahtui vuosina 1948 (uppiniskaiset liettualaiset), 1949 (kaikkia kolmea kansaa) ja 1951 (vielä kerran liettualaisia). Noina samoina vuosina kaavittiin myös länsi-Ukrainaa, josta viimeinen karkotus tapahtui niin ikään vuonna 1951.

Jokin karkotus Generalissimuksella oli valmisteilla myös vuodelle 1953 mutta — kenen? Juutalaistenko? Keiden muiden paitsi heidän? Koko oikean rannan Ukrainanko? Tuota suurta ideaa emme saa milloinkaan tietää. Niinpä esimerkiksi epäilen, että Stalin tunsi vastustamatonta himoa karkottaa koko Suomi autiomaihin Kiinan vastaisen rajan tuntumaan, mutta — se ei onnistunut häneltä, ei vuonna 1940 eikä 1947 (Leinon keikausyritys). Hän olisi kyllä etsinyt paikan Uralin takaa vaikka serbeille, vaikka Peloponnesoksen kreikkalaisille.

Jos tämä Edistyksellisimmän Opin tukipilari olisi kestänyt vielä kymmenen vuotta, emme enää tuntisi Euraasian etnistä karttaa, olisi tapahtunut suuri vastakansainvaellus.

Saman verran kuin karkotettiin kansoja, saman verran kirjoitetaan aikanaan eepoksia — joutumisesta eroon kotimaasta ja Siperiassa tuhoamisesta. Vain he yksin pystyvätkin tuntemaan kaiken koetun, meidän tehtävämme ei ole kertoa, livahtaa tien poikki.

Mutta jotta lukija myöntäisi, että tämä on samaa hänelle ennestään tuttua karkotuksen maata, samaa Arkkipelagin vierustan likaamoa, seurailemme hieman balttilaisten karkottamista.

Balttilaisten karkottaminen ei ollut suinkaan väkivaltaa kansan ylintä tahtoa vastaan vaan tapahtui yksinomaan sen toteuttamiseksi. Jokaisessa noista kolmesta tasavallasta kunkin ministerineuvosto teki (Eestissä marraskuun 25:ntenä 1948) vapaan päätöksen määrättyjen maanmiestensä kategorioitten karkottamisesta vieraaseen kaukaiseen Siperiaan — ja päälle päätteeksi a i n i a a k s i, etteivät he ikänä enää palaisi kotimaahansa. (Tästä näkyy selvästi sekä Baltian maiden hallitusten riippumattomuus että äärimmäinen suuttumus, jonka valtaan kelvottomat vihoviimeiset maanmiehet olivat ne saattaneet.) Nämä kategoriat olivat tällaisia: a) jo tuomittujen perheet (ei riittänyt, että isät menehtyivät leireissä, myös koko heidän perheensä oli hävitettävä); b) vauraat talonpojat (se joudutti suuresti jo kypsynyttä Baltian maiden kollektivisoimista) ja kaikki heidän perheenjäsenensä (riikalaiset ylioppilaat vietiin samana yönä kuin heidän vanhempansa tilalta); c) sinänsä huomattavat ja tärkeät henkilöt, jotka jotenkin olivat päässeet luiskahtamaan vuosien 1940, -41 ja -44 kammoista; d) yksinkertaisesti vain vihamielisesti asennoituvat, jotka eivät olleet ehtineet

paeta Skandinaviaan, sekä paikallisille aktivisteille henkilökohtaisesti epämieluisat perheet.

Jottei tämä päätös olisi aiheuttanut vahinkoa meidän yhteisen suuren Synnyinmaamme arvolle eikä iloa läntisille *vihollisille*, päätöstä ei julkaistu lehdissä eikä julkistettu tasavalloissa eikä karkotettaville itselleenkään selitetty karkotettaessa vaan vasta perille saavuttaessa, Siperian komendantuureissa.

Karkottamisen organisointi oli kuluneina vuosina sitten korealaisten ja jopa Krimin tataarienkin aikojen kohentunut niin suuresti, arvokasta kokemusta oli hankittu ja yleistetty niin runsaasti, että kysymys ei ollut enää vuorokausista eikä tunneista vaan ainoastaan minuuteista. Oli todettu ja tarkistettu, että tarvittiin vain 20—30 minuuttia ensimmäisestä yöllisestä kolkutuksesta isännän viimeisen koron harppaamiseen kotikynnyksen yli — yön pimeyteen ja kuorma-autoon. Niiden minuuttien aikana herätetty perhe ennätti pukeutua, omaksua ajatuksen, että se karkotettiin ikiajoiksi, allekirjoittaa paperilapun, jossa luopui kaikista vaatimuksista omaisuuden suhteen, koota vanhuksensa ja lapsensa, kerätä nyyttinsä ja käskyn saatuaan lähteä. (Mitään epäjärjestystä ei jääneen omaisuuden suhteen esiintynyt. Saattovartion lähdettyä saapuivat talousosaston edustajat ja laativat takavarikointiluettelon, jonka perusteella omaisuus sitten myytiin valtion hyväksi komissiomyymälöiden kautta. Meillä ei ole oikeutta moittia heitä siitä, että he siinä olisivat pistäneet jotakin omaan taskuunsa tai lähettäneet "sivuun". Siihen ei ollut suurtakaan tarvetta, riitti kun tehtiin vielä yksi kuitti, ja kuka hyvänsä kansan vallan edustaja voi kuljettaa pilkkahinnalla hankkimansa tavaran kotiinsa aivan laillisesti.)

Mitä noiden 20—30 minuutin aikana ehti tajuta? Miten määrittää ja valita kaikkein tärkein? Erästä perhettä (75-vuotias isoäiti, 50-vuotias äiti, 18-vuotias tytär sekä 20-vuotias poika) karkottanut luutnantti neuvoi: "Ompelukone ottakaa ehdottomasti!" Arvaa siinä sitten! Vain tuolla ompelukoneella perhe sitten hankkikin elantonsa.[1]

Tämä karkottamisen nopeus muuten oli välistä eduksi tuomituille. Tuulispää! — ohi meni eikä sitä enää ole. Kaikkein paraskaan vasta ei kaikkea lakaise. Naiset jotka onnistuivat pitämään puolensa kolmisen vuorokautta — eivät yöpyneet kotona — tulivat nyt talousosastoon ja pyysivät poistamaan asunnostaan sinetit. Ja mitä? — poistettiin. Piru sinut periköön, elä sitten seuraavaan Ukaasiin.

Pienissä karja-tavaravaunuissa, joissa kuuluu kuljettaa 8:aa hevosta tai 32:ta sotilasta tai 40:ää vankia, kuljetettiin 50:ttä karkotettua tallinnalaista tai enemmänkin. Kiireessä vaunuja ei ollut varustettu eikä heti annettu hakata reikää lattiaan. Makkipytty — vanha ämpäri — oli hetkessä täynnä, valui yli ja loiskui sisältöään. Ensi hetkestä nuo kaksijalkaiset nisäkkäät pakotettiin unohtamaan, että naiset ja miehet ovat erilaisia. Puolitoista vuorokautta he olivat teljettyinä ilman vettä ja ruokaa, pieni lapsi kuoli. (Mutta vastahan me luimme tästä kaikesta, eikö totta? Kaksi lukua sitten, 20 vuotta sitten — ja aivan vain samaa...) Kauan seistiin Julemisten asemalla, ulkopuolella juoksenneltiin ja jyskytettiin vaunujen oviin, kyseltiin nimiä, turhaan yritettiin antaa jollekin ruokaa ja tavaroita. Mutta heidät ajettiin pois. Ja vaunuihin teljetyt olivat nälissään. Ja puolipukeissa olevia odotti Siperia.

Matkalla heille alettiin jakaa leipää, joillakin asemilla soppaa. Kaikkien junien matka oli pitkä: Novosibirskin, Irkutskin alueelle, Krasnojarskin aluepiiriin. Pelkäs-

[1] Nuo saattovartiomiehet — miten he ymmärsivät toimenpiteensä, mitä he ymmärsivät niistä? Maria Sumbergia karkotti Tshulym-joelta siperialainen sotamies. Tämä vapautui palveluksesta pian sen jälkeen, palasi kotiin ja — kohtasi hänet, ja naama levisi kerrassaan riemukkaasti ja sydämellisesti: "Täti, hei! Muistatteko minut?..."

tään Barabinskiin saapui 52 vaunullista eestiläisiä. Matka Atshinskiin kesti neljätoista vuorokautta.

Mikä voi saada ihmiset kestämään noin epätoivoisella matkalla? Toivo jonka antaa uskon asemesta viha: "Pian tulee n i i l l e loppu! Tänä vuonna alkaa sota, ja syksyllä pääsemme palaamaan."

Kukaan hyvinvoiva — sen paremmin lännen kuin idänkään maailmassa — ei saata ymmärtää eikä jakaa eikä kenties antaa anteeksikaan tuota kaltereiden takana silloin vallinutta mielialaa. Olen jo maininnut, että mekin tunsimme samalla tavalla, että samalla tavalla janosimme mekin niinä vuosina — 1949—50. Niinä vuosina tämän järjestelmän epäoikeudenmukaisuus — näiden kahdenkymmenenviiden vuoden tuomioiden, näiden Arkkipelagiin *uudelleen* palaamisien — singahti jonkin korkeimman räjähtävän, jo ilmeisen sietämättömän, vartijoidenkaan enää varmistamattoman pisteen korkeudelle. (Sanokaamme yleistävästi: jos järjestelmä on moraaliton, alamainen on vapaa kaikista velvollisuuksista sitä kohtaan.) Miten rujoksi elämä onkaan järjestettävä, jotta tuhannet tuhannet selleissä ja maijoissa ja junanvaunuissa rukoilisivat tuhoavaa atomisotaa ainoana ratkaisuna?!...

Mutta — kukaan ei itkenyt. Viha kuivattaa kyyneleet.

Vielä tätäkin eestiläiset miettivät matkalla: miten Siperian väestö suhtautuu heihin? Vuonna -40 siperialaiset ryöväsivät sinne lähetettyjä balttilaisia, kiristivät heiltä tavaroita, turkista antoivat puoli ämpärillistä perunoita. (Ja silloiseen ryysyläisyyteemme nähden balttilaiset todella näyttivät porvareilta...)

Nyt, vuonna -49 Siperiassa selitettiin, että heidän luokseen tuotiin paatuneita kulakkeja. Mutta nääntyneitä ja resuisia kulakkeja vaunuista purettiin. Lääkintätarkastuksessa venäläiset sairaanhoitajat ihmettelivät, että olivatpa nuo naiset kovin laihoja ja nääntyneitä ja ettei näillä ollut edes puhdasta riepua lapselleen. Tulokkaat lähetettiin väestökadosta kärsiviin kolhooseihin, ja siellä — salaa johdolta siperialaiset kolhoosinaiset kantoivat heille, mitä nyt sattui olemaan: kuka puoli litraa maitoa, kuka juureksista tai hyvin huonoista jauhoista paistettuja kakkaroita.

Ja nyt — eestiläisnaiset itkivät.

Mutta olivathan tietenkin myös aktiiviset komsomolilaiset. Nämä omaksuivat sydämeensä, että tulokkaat olivat todella fasistista roistojoukkoa ("hukuttaa teidät pitäisi kaikki!" he huutelivat), jotka päälle päätteeksi eivät halunneet tehdä työtä, kiittämättömät, sen maan hyväksi, joka oli vapauttanut heidät porvariston orjuudesta. Noista komsomolilaisista tuli karkotettujen vartijoita, näiden työn valvojia. Ja lisäksi varoitettiin: ensimmäisestä laukauksesta heti järjestämään takaa-ajoa.

Atshinskin asemalla sattui hauska sekaannus: Biriljusskin rajonin johto *osti* saattovartiolta 10 vaunullista karkotettuja, puoli tuhatta ihmistä, Tshulim-joella sijaitseviin kolhooseihinsa ja ripeästi heitti heidät 150 km Atshinskista pohjoiseen. Mutta karkotetut olivatkin tarkoitetut (itse he eivät luonnollisestikaan tienneet siitä) Saralinin kaivosjohdolle Hakassiaan. Nämä odottelivat *kiintiötään,* mutta kiintiö olikin siroteltu kolhooseihin, jotka edellisenä vuonna olivat saaneet 200 grammaa jyviä työpäivää kohti. Tänä keväänä heillä ei ollut jäljellä leipää eikä perunaa, ja kylien yllä lainehti mylvivien lehmien ammunta, ja lehmät hyökkäsivät kuin villipedot puoleksi mädäntyneen oljen kimppuun. Niinpä kun kolhoosi antoi tulokkaille kilon jauhoja henkeä kohti viikossa, se ei menetellyt näin suinkaan vihamielisyyttään eikä puristaakseen karkotettuja, vaan — se oli aivan kunnon ennakko, miltei tulevien ansioiden suuruinen! Eestiläiset vain ähkäisivät Eestinsä jälkeen... (Tosin aivan lähellä Polevoin kylässä oli suuria aittoja täynnä viljaa: sitä koottiin sinne vuosi vuodelta siksi, ettei pys-

tytty kuljettamaan poiskaan. Mutta se vilja kuului jo valtiolle, se ei ollut enää kolhoosin omaisuutta. Ihmisiä kellistyi ympärillä, mutta viljaa ei heille noista aitoista annettu: se oli valtion. Kolhoosin puheenjohtaja Pashkov kuitenkin antoi omin lupinensa kerran viisi kiloa kullekin vielä hengissä olevalle kolhoosilaiselle ja — sai siitä leirituomion. Vilja oli valtion, kun taas ongelmat olivat kolhoosin, — eikä tämä kirja ole niiden pohdiskelemista varten.)

Siellä Tshulyman varrella eestiläiset sätkivät kolme kuukautta ja tyrmistyneinä opettelivat uutta lakia: *varasta tai kuole!* Ja luulivat jo että *ikiajoiksi,* kun äkkiä — kaikki temmattiin ja ajettiin Saralinin rajoniin Hakassiaan (isännät olivat löytäneet kiintiönsä). Varsinaisia hakasseja siellä ei juuri näkynyt, mutta jokainen kylä oli karkotettujen kansoittama, ja jokaisessa kylässä oli komendantuuri. Joka puolella kultakaivoksia ja louhintaa ja silikoosia. (Laajat alueet eivät olleet niinkään Hakassian tai Kranojarskin aluepiiriä kuin HakZolot (Hakassian kulta)-trustia tai Eniseistroita (Enisein rakennus) eivätkä kuuluneet rajonin neuvostoille eivätkä puolueen rajonikomiteoille vaan MVD:n joukkojen kenraaleille, kun taas rajonikomiteoiden sihteerit pokkuroivat rajonin komendanttien edessä.)

Mutta pahiten ei käynyt niiden, jotka yksinkertaisesti vain lähetettiin kaivoksiin. Pahiten kävi niiden, jotka väkisin määrättiin "kullankaivajien artteleihin". *Kullankaivajat!* — miten houkuttelevalta se kuulostaakaan, sana kiiltelee kevyttä kultapölyä. Mutta meidän maassammepa mikä hyvänsä maallinen käsite osataan vääristää. Noihin "artteleihin" ajettiin erikoissiirtolaisia, koska he eivät tohtineet panna vastaan. Heidät lähetettiin kaivoksiin, jotka valtio oli hylännyt kannattamattomina. Niissä kaivoksissa ei ollut enää turvallisuusvartiointia ja koko ajan valui vettä kuin rankkasateella. Niissä kaivoksissa oli mahdoton saada työtään kannattavaksi tai ansaita siedettävästi; yksinkertaisesti nuo ihmiset lähetettiin kaapimaan kullan rippeitä, joita valtiota suretti menettää. Arttelit olivat kaivoshallinnon "kullankaivuusektorin" alaisia, ja hallinto taas ei tehnyt muuta kuin määräsi suunnitelman ja vaati suunnitelman toteuttamista — velvollisuuksista se ei piitannut. Arttelien "vapaus" ei ollut peräisin valtiosta vaan valtion lainsäädännöstä: niille ei ollut säädetty palkallista lomaa eikä välttämättä sunnuntaitakaan (niin kuin jo oikeilla vangeilla) ja niille voitiin määrätä "stahanovilais-kuukausi" kokonaan ilman sunnuntaita. Kun taas valtion osuudeksi jäi: työstä kieltäytymisestä — oikeuteen. Kerran kahdessa kuukaudessa heidän luokseen saapui kansantuomioistuin, joka tuomitsi monia 25 %:n pakkotyöhön, syitä aina riitti. Nuo "kullankaivajat" ansaitsivat *kuukaudessa* 3—4 "kultaruplaa" (150—200 Stalinin ajan ruplaa).

Joissakin Kopjevon seudun kaivoksissa karkotetut eivät saaneet palkkaansa rahassa vaan *boneina:* ja miksi todellakaan antaa heille valtion rahaa, jos he kuitenkaan eivät pääse liikkumaan ja jos kaivoksen kaupasta heille myydään boneillakin?

Tässä kirjassa on jo esitetty vankien ja maaorjatalonpoikien yksityiskohtainen vertailu. Muistakaamme kuitenkin Venäjän historiasta, että kaikkein raskainta ei ollut talonpoikien vaan tehtaantyöläisten orjuus. Nämä *bonit,* joilla voi ostaa vain kaivoksen kaupasta, saavat mieleemme tulvahtamaan Altain kaivokset ja tehtaat. Niihin kiinnitetty väestö teki 18. ja 19. vuosisadalla rikoksia vartavasten päästäkseen pakkotyöhön ja *helpompaan elämään.* Altain kultakaivoksissa vielä viime vuosisadan lopullakaan "työläisillä ei ollut oikeutta kieltäytyä työstä edes sunnuntaisin" (!), maksettiin sakkoja (vrt. pakkotyö), ja lisäksi siellä oli kehnoa tavaraa myyviä kauppoja, joissa juotettiin humalaan ja petkutettiin punnituksessa. "Nämä puodit — ei kehnosti järjes-

tetty kullankaivuu — olivat tärkein tulojen lähde"[1], siis kullantuottajien tai — lue: trustin.

Miksi ihmeessä kaikki on niin epäomintakeista Arkkipelagissa?...

Vuonna 1952 pikkuinen hento H. S. ei lähtenyt kovalla pakkasella töihin siksi, että hänellä ei ollut huovikkaita. Siitä hyvästä puunjalostusarttelin päällikkö passitti hänet kolmeksi kuukaudeksi metsätöihin — edelleen ilman huovikkaita. Sama henkilö pyysi ennen synnytystä kevyempää työtä tukkien kiskomisen sijasta, ja hänelle vastattiin: ellet halua tehdä — lähde. Ja pimeä naislääkäri erehtyi hänen raskautensa suhteen kuukaudella ja päästi synnytyslomalle pari—kolme päivää ennen synnytystä. Siellä, MVD:n taigassa, ei paljoa vastaan väitetä.

Mutta sekään ei vielä ollut elämän todellista romahtamista. Elämän romahtamisen kokivat vain ne erikoissiirtolaiset, jotka passitettiin kolhooseihin. Nyt jotkut kiistelevätkin (eivätkä suotta): onko kolhoosi yleensä leiriä helpompi paikka? Vastaamme: entä jos kolhoosi ja leiri yhdistetään? Kas se juuri olikin kolhoosiin joutuneen erikoissiirtolaisen tilanne. Kolhoosia on se, ettei ole leipäannosta, — kylvöaikana vain annetaan seitsemänsataa grammaa leipää, sekin puolimädästä viljasta leivottua, hiekan sekaista, maan väristä (varmaankin aittojen lattioilta on lakaistu). Leiriä on se, että pistetään alustavan vankeuden selliin KPZ:hen: työprikaatin päällikkö tekee alaisestaan karkotetusta valituksen hallintoon, ja hallinto soittaa komendantuuriin, ja komendantuuri panee istumaan. Ja jos ansioita onkin, niillä ei tule alkuunkaan toimeen: ensimmäisenä työvuotenaan kolhoosissa Maria Sumberg sai *kaksikymmentä grammaa* jyviä työpäivää kohti (Jumalan pikkulintukin kerää tien sivussa hypellessään enemmän!) ja 15 Stalinin kopeekkaa (puolitoista Hrushtshevin). Koko *vuoden* ansioilla hän osti itselleen — aluminisen pesuvadin.

Millä he sitten elivät?! Baltiasta lähetetyillä paketeilla. Koko heidän kansaansahan ei karkotettu.

Mutta kuka lähetteli paketteja kalmukeille? Krimin tataareille?...

Käykääpä haudoilla kyselemässä.

Joko samasta ikioman balttilaisen ministerineuvoston päätöksestä tai sitten silkkaa siperialaista periaatteellisuutta balttilaisiin erikoissiirtolaisiin sovellettiin aina vuoteen 1953 eli Isän kuolemaan saakka erikoismääräystä: yksinomaan raskaita töitä! vain kankea, lapiota ja sahaa! *"Teidän on täällä opittava muuttumaan ihmisiksi!"* Ja jos tuotanto asetti jonkun ylemmäksi, komendantuuri puuttui asiaan ja itse siirsi *yleisiin*. Erikoissiirtolaisten ei annettu edes kääntää kaivoksen johdon lepokodin puutarhamaata — ettei olisi loukattu siellä lepäileviä stahanovilaisia. M. Sumbergin komendantti häätі jopa vasikanhoitajan virasta: "Ei teitä huvilalle lähetetty, painukaa talikoimaan heiniä!" Hädin tuskin puheenjohtajan onnistui taistella M. Sumberg itselleen. (Tämä pelasti hänen vasikkansa luomataudista. Maria Sumberg ihastui siperialaiseen karjaan, piti sitä eestiläistä hyvänluontoisempana, ja hyväilyihin tottumattomat lehmät nuoleskelivat hänen käsiään.)

Oli nopeasti kuormattava viljaa proomuun — ja erikoissiirtolaiset paiskivat ilmaiseksi ja palkatta töitä 36 tuntia yhtä päätä (Tshulym-joki). Tämän puolentoista vuorokauden aikana annettiin kaksi 20:n minuutin ruokailutaukoa sekä yksi kolmen tunnin lepojakso. "Ellette tee, karkotamme kauemmaksi pohjoiseen!" Vanha mies kaatui säkkikantamuksineen — komsomolilais-päällepäsmärit potkivat häntä.

Merkintä on haettava joka viikko. Entä jos komendantuuriin on monta kilometriä?

[1] Semenov Tjan-Shanski, Rossija. Osa XVI.

Ja mummo 80-vuotias? Tuokaa hevosella! Ja joka merkinnänhakukerralla muistutetaan jokaiselle: karkaaminen tietää 20:ta vuotta pakkotyötä.

Vieressä on operatiivivaltuutetun huone. Sinnekin kutsutaan. Siellä houkutellaan paremmalla työllä. Ja uhataan karkottaa ainokainen tytär napapiirin taakse — eroon perheestä.

Mikäpä heille olisi mahdotonta? Onko omatunto ikänä pidättänyt heidän kättään mistään?...

Tällaisia tehtäviä: pitää tätä henkilöä silmällä. Kerätä aineistoa tuon panemiseksi istumaan.

Jonkun komendantuurin kersantin astuessa mökkiin kaikkien erikoissiirtolaisten — jopa vanhojen naistenkin — on noustava, eivätkä he saa istua ilman lupaa.

... Ei kai lukija vain ole ymmärtänyt meitä niin, ettei erikoissiirtolaisilla ollut kansalaisoikeuksia?...

Voi ei, ei! Kaikki kansalaisoikeutensa he toki saivat pitää! Heiltä ei takavarikoitu passia. Heiltä ei riistetty oikeutta osallistua yleisiin, yhtäläisiin, salaisiin ja välittömiin vaaleihin. Tuo ylevä, valoisa hetki — muutamista ehdokkaista pyyhkiä yli kaikki paitsi oma valittunsa — oli pyhästi turvattu heille. Liioin heitä ei ollut kielletty merkitsemästä obligaatiolainaa (muistellaanpa kommunisti Djakovin piinaa leirissä!). Kun *vapaat* kolhoosilaiset murahdellen ja kiroillen antoivat töin tuskin 50 ruplaa kukin, eestiläisiltä puristettiin 400: "Te olette rikkaita. Joka ei merkitse, sille emme anna paketteja. Karkotamme vielä kauemmaksi pohjoiseen."

Varmasti karkottavat — miksi eivät karkottaisi?...

Voi miten uuvuttavaa! Aina vain yhtä ja samaa. Mutta tämän osanhan taisimme aloittaa jollakin uudella: ei leiri vaan karkotus. Tämän luvunhan taisimme aloittaa jollakin uudella: ei hallinnollisesti karkotettuja vaan erikoissiirtolaisia.

Ja samaan päädyttiin.

Ja pitääkö ja paljonko pitää vielä kertoa lisää ja lisää ja lisää muista, toisista, erilaisista karkotusrajoneista? Muista seuduista? Eri vuosista? Toisista kansoista.

Kenestä?...

* * *

Kerroksittaisesti asutetut, toistensa näkyvillä elävät kansallisuudet ilmensivät omia piirteitään, elämäntapaansa, makuaan, taipumuksiaan.

Kaikista niistä saksalaiset olivat erinomaisen työteliäitä. He olivat kaikkein peruuttamattomimmin hakanneet irti aikaisemman elämänsä. (Ja sitä paitsi mitäpä synnyinmaata heillä oli Volgalla tai Manytshalla ollut?) Niin kuin aikoinaan Katariinan anteliaaseen maapalaan, samoin he nyt juurtuivat Stalinin hedelmättömään ja ankaraan, antautuivat karkotetun elämäänsä kuin lopulliseen. He ryhtyivät asettumaan — eivätkä seuraavaan armahdukseen, tsaarin seuraavaan armonosoitukseen asti vaan — ainiaaksi. Heidät karkotettiin vuonna -41 tyhjin käsin, mutta ahkeria ja väsymättömiä kun olivat, he eivät masentuneet vaan ryhtyivät täälläkin yhtä järjestelmällisesti ja järkevästi uurastamaan. Missä maan päällä on autiomaa, jota saksalaiset eivät pystyisi muuttamaan kukoistavaksi seuduksi? Suotta ei Venäjällä ennen vanhaan sanottu: saksalainen on kuin paju — mihin hyvänsä tökkäät, siihen juurtuu. Kaivoksissa, kone- ja traktoriasemilla, sovhooseissa päälliköt eivät voineet kyllin kiitellä saksa-

laisia — näitä parempia työntekijöitä he eivät olleet nähneet. 50-lukuun mennessä saksalaisilla oli — karkotettujen piirissä, välistä yleensäkin — kaikkein vankimmat, tilavimmat ja siisteimmät talot; suurimmat siat; lypsävimmät lehmät. Ja heidän tyttäristään varttui tavoiteltuja morsiamia eikä vain vanhempien vakavaraisuuden vaan myös — leiriä ympäröivän maailman holtittomuuden keskellä — tytön moraalisen ankaruuden ja puhtauden ansiosta.

Myös kreikkalaiset kävivät tulisesti työhön käsiksi. Tosin he eivät lakanneet haaveilemasta Kubanistaan mutta eivät täälläkään säästelleet selkäänsä. He elivät saksalaisia niukemmin mutta vihannesmaidensa ja lehmiensä suhteen ottivat nämä nopeasti kiinni. Kazahstanin basaareissa paras rahkapiimä ja voi sekä parhaat vihannekset olivat kreikkalaisilla.

Vielä paremmin Kazahstanissa menestyivät korealaiset, mutta heidät olikin karkotettu aikaisemmin, ja 50-lukuun mennessä he olivat jo melkoisesti vapautuneet orjuudestaan: he eivät enää käyneet *merkityttämässä* ja liikkuivat vapaasti alueelta toiselle — vain osatasavallan rajaa he eivät saaneet ylittää. He eivät menestyneet niinkään palstojensa tai talojensa vauraudessa (kummatkin olivat heillä epäkodikkaita ja jopa primitiivisiäkin, siihen saakka kun nuori polvi siirtyi eurooppalaiseen tyyliin). Mutta opiskeluun erittäin pystyvinä he nopeasti täyttivät Kazahstanin oppilaitokset (sotavuosista alkaen heitä ei enää estelty), ja heistä tuli tasavallan koulutetun kerroksen päärunko.

Muut kansallisuudet, jotka vaalivat paluun unelmaa, puolittuivat aikomuksissaan, elämässään. Enimmäkseen kuitenkin nämä sopeutuivat kuriin eivätkä aiheuttaneet suurtakaan huolta komendantuurin vallalle.

Kalmukit eivät kestäneet vaan kuolivat surullisesti pois. (Tosin minä en päässyt heitä tarkkailemaan.)

Mutta muuan kansallisuus ei ollenkaan antautunut nöyryyden psykologiaan — enkä puhu nyt yksilöistä, kapinoitsijoista vaan kansallisuudesta kokonaisuudessaan. Tshetshenit.

Olemme jo nähneet, miten he suhtautuivat leiristä karanneisiin. Miten he yksin kaikista Dzhezkazganin karkotetuista yrittivät tukea Kengirin kapinaa.

Sanoisinpa että kaikista erikoissiirtolaisista vain tshetshenit osoittivat v a n g i n henkeä. Sen jälkeen kun heidät kerran oli petollisesti temmattu paikaltaan, he eivät luottaneet enää mihinkään. He rakensivat itselleen *sakloja* — niin matalia, pimeitä ja kurjia, että niiden olisi luullut romahtavan potkaisusta. Ja samanlaista oli heidän muukin karkotuksen taloudenpitonsa — vain tätä päivää, tätä kuukautta, tätä vuotta varten, ollenkaan varastoimatta, keräämättä, ajattelematta tulevaisuutta. He söivät ja joivat, ja nuoret vielä pukeutuivatkin. Vuodet kuluivat — eikä heillä ollut mitään, yhtä vähän kuin alussa. Yksikään tshetsheni ei ikänä pyrkinyt olemaan päällystölle mieliksi tai miellyttämään tätä — he käyttäytyivät aina ylpeästi ja jopa avoimen vihamielisesti päällystön edessä. Yleisen oppivelvollisuuden lakien ja koulun valtiollisten tietojen halveksunnassaan he eivät päästäneet tyttöjään kouluun, ettei näitä olisi tärvelty siellä, eivätkä kaikkia poikiaankaan. Naisiaan he eivät lähettäneet kolhoosiin. Eivätkä miehetkään raataneet kolhoosien pelloilla. Enimmäkseen he yrittivät päästä autonkuljettajiksi: moottorin kimpussa puuhaileminen ei ollut alentavaa, ja auton alituisesta liikkeestä he saivat tyydytyksen *dzhigitin* eli ratsastajataiturin intohimolleen, autonkuljettajan ammatin mahdollisuuksista varkaan intohimolleen. Tosin tätä jälkimmäistä intohimoa he tyydyttivät myös välittömästi. Juuri he toivat rauhaisaan rehelliseen uinuvaan Kazahstaniin käsitteet "varastettiin" ja "putsattiin". He varastivat

karjaa ja talot putipuhtaiksi ja välistä yksinkertaisesti ryöväsivät väkivalloin. Paikalliset asukkaat ja ne karkotetut, jotka niin helposti alistuivat päällystön tahtoon, he luokittelivat miltei samaan lajiin kuuluviksi. Vain kapinoitsijoita he kunnioittivat.

Ja merkillistä — kaikki pelkäsivät heitä. Kukaan ei kyennyt estämään heitä elämästä sillä tavalla. Eikä tätä maata jo kolmekymmentä vuotta hallinnut valta kyennyt pakottamaan heitä kunnioittamaan sen lakeja.

Miten se oli mahdollista? Kas tässä tapaus, joka ehkä sisältää selityksen. Kok-Terekin koulun 9. luokkaa kävi minun aikanani Abdul Hudaev-niminen tshetshenipoika. Hän ei herättänyt lämpimiä tunteita eikä yrittänytkään herättää, aivan kuin olisi pelännyt alentuvansa olemaan miellyttävä, ja hän oli aina korostetun kuiva, erittäin ylpeä ja jopa julmakin. Mutta hänen kirkkaalle selkeälle älylleen ei voinut olla antamatta arvoa. Matematiikassa ja fysiikassa hän ei milloinkaan pysähtynyt samalle tasolle kuin hänen toverinsa vaan aina tunkeutui syvemmälle ja teki kysymyksiä, jotka olivat lähtöisin hellittämättömästä ydinkohdan etsimisestä. Niin kuin kaikki karkotussiirtolaisten lapset hänetkin tempasi koulussa vääjäämättömästi mukaansa niin sanottu *yhteiskunnallisuus* eli ensin pioneeritoiminta, sitten komsomol-järjestö, oppilaskomiteat, seinälehdet, kasvatustoiminta, keskustelut — opetuksesta maksettu henkinen hinta, jonka tshetshenit niin haluttomasti maksoivat.

Abdul asui vanhan äitinsä kanssa. Läheisiä sukulaisia heillä ei enää ollut paitsi Abdulin isoveli, rikollinen joka oli jo monta kertaa joutunut leiriin varkaudesta ja taposta mutta joka aina oli vapautunut ennenaikaisesti joko armahduksen tai hyvitysten ansiosta. Kerran hän ilmestyi Kok-Terekiin, joi kaksi päivää herkeämättä, riitaantui jonkun paikallisen tshetshenin kanssa, sieppasi veitsen ja ryntäsi tämän perään. Joku sivullinen vanha tshetsheninainen asettui hänen tielleen: kädet levällä että hän olisi pysähtynyt. Jos Abdulin veli olisi totellut tshetshenien lakia, hän olisi heittänyt veitsen kädestään ja keskeyttänyt takaa-ajon. Mutta hän olikin jo enemmän varas kuin tshetsheni ja — hän kohotti veitsen ja surmasi viattoman vanhuksen. Nyt hänen humalaisen aivoihinsa välähti, mikä häntä tshetshenien lain mukaan odotti. Hän syöksyi MVD:hen ja tunnusti tekonsa, ja hänet pantiin auliisti vankilaan.

Hän oli nyt päässyt turvaan, mutta jäljellä olivat hänen nuorempi veljensä Abdul, heidän äitinsä sekä vielä muuan vanha sukulainen, Abdulin setä. Tieto surmatyöstä levisi hetkessä Kok-Terekin tshetshenialueelle, ja kaikki kolme Hudaevin suvun jäljelle jäänyttä jäsentä kerääntyivät taloonsa, varasivat ruokaa ja vettä, telkesivät oven ja ikkunat ja piiloutuivat kuin linnoitukseen. Surmatun tshetsheninaisen sukulaisten oli nyt kostettava jollekin Hudaevin suvun jäsenelle. Niin kauan kuin Hudaevien veri ei olisi virrannut heidän verestään, he eivät ansaitsisi ihmisen nimeä.

Ja Hudaevien talon piiritys alkoi. Abdul ei tullut kouluun — koko Kok-Terek ja koko koulu tiesivät syyn. Koulumme yläluokkien oppilasta, komsomolilaista ja priimusta vaani joka hetki kuolema veitsen iskusta — kenties juuri nyt, kun kellon soitosta istuudutaan pulpetteihin, tai juuri tällä hetkellä, kun kirjallisuuden opettaja tolkuttaa sosialistisesta humanismista. Kaikki tiesivät, kaikki muistivat sen, eikä välitunneilla muusta puhuttukaan — ja kaikki painoivat katseensa. Ei koulun puolue- eikä komsomol-organisaatio, ei rehtori eikä rajonin kansanvalistusosasto — ei kukaan mennyt pelastamaan Hudaevia, kukaan ei uskaltanut lähestyäkään hänen kotitaloaan, mennä tshetshenien alueelle, joka surisi kuin mehiläispesä. Ja mitäpä heistä puhumaan! — mutta kun verikoston hengityksen edessä yhtä pelkurimaisesti jähmettyivät meille siihen saakka niin pelottavat puolueen rajonikomitea ja rajonin toimeenpaneva komitea ja MVD komendantuureineen ja miliiseineen savitiiliseiniensä suo-

jaan. Ikivanha barbaarimainen villi laki henkäisi, ja — heti paljastui, ettei Kok-Terekissä mitään neuvostovaltaa ollutkaan. Eikä sen käsi pahemmin kurkottunut liioin alueen keskuksesta Dzhambulistakaan, sillä noiden kolmen päivän aikana sieltä ei lentänyt konetta tuomaan joukkoja, eikä saatu ainoatakaan päättäväistä ohjetta, tulipahan vain käsky puolustaa vankilaa käytettävissä olevilla voimilla.

Sillä tavalla tshetsheneille ja meille kaikille paljastui, mikä on voimaa maailmassa ja mikä kangastusta.

Ja vain vanhat tshetsheniukot osoittivat järkevyyttä! He menivät MVD:hen ja — pyysivät luovuttamaan vanhemman Hudaevin heille rangaistavaksi. MVD kieltäytyi epäluuloisena. He tulivat MVD:hen toistamiseen ja — pyysivät järjestämään julkisen oikeudenkäynnin ja heidän nähtensä teloittamaan Hudaevin ampumalla. Se poistaisi verikoston Hudaevien niskoilta, he lupasivat. Järkevämpää kompromissia ei olisi saattanut keksiä. Mutta mitä ihmettä — julkinen oikeudenkäynti? Mitä kummaa — etukäteen luvattu ja julkinen teloitus? Eihän hän ole poliittinen, hän on varas, hän on sosiaalisesti läheinen. Viidenkymmenenkahdeksan oikeuksia kyllä voidaan polkea mutta ei moninkertaisen murhamiehen. Kysyttiin *alueelta* — tuli kieltävä vastaus. "Siinä tapauksessa nuorempi Hudaev tapetaan tunnin kuluttua!" ukot selittivät. MVD:n virkamiehet kohauttelivat olkapäitään! sehän ei voinut kuulua heille. He eivät voineet käsitellä rikosta, jota ei ollut vielä tehtykään.

Ja sittenkin jokin 20. vuosisadan tuulahdus kosketti — ei MVD:tä, ei vaan — tshetshenien vanhoja kovettuneita sydämiä! Sittenkään he eivät antaneet käskyä — kostajille kostaa! He sähköttivät Alma-Ataan. Sieltä saapui kiireesti vielä joitakin vanhuksia, koko kansan kaikkein kunnioitetuimmat. Vanhimpien neuvottelu kutsuttiin koolle. Vanhempi Hudaev kirottiin ja tuomittiin kuolemaan — missä tahansa maan päällä tshetshenin veitsi hänet kohtaisikin. Muut Hudaevit kutsuttiin paikalle ja heille sanottiin: "Voitte liikkua. Teihin ei kosketa."

Ja Abdul otti kirjansa ja lähti kouluun. Ja tekopyhästi hymyilevät puolueorganisaattori ja komsomolorganisaattori olivat häntä vastassa siellä. Ja seuraavissa keskustelutilaisuuksissa ja seuraavilla tunneilla, hänelle taas kieuttiin kommunistisesta tietoisuudesta, harmillista välikohtausta muistelematta. Lihaskaan ei värähtänyt Abdulin tummenneilla kasvoilla. Jälleen kerran hän oli ymmärtänyt, mikä on tärkein voima maan päällä: v e r i k o s t o.

Me eurooppalaiset luemme kirjoistamme ja kouluissamme ja laususkelemme vain ylimielisen halveksunnan sanoja tuosta villistä laista, tuosta mielettömästä julmasta tappamisesta. Mutta tuo tappaminen ei taidakaan olla aivan mieletöntä: se ei ehdytä vuoristokansoja vaan vahvistaa niitä. Verikoston lain uhreina ei kaadu kovinkaan monia, mutta — millaista pelkoa se henkiikään ympärilleen! Kukapa vuoristolainen tuon lain muistaen rohkenisi loukata toista m u u t e n v a i n, niin kuin me loukkaamme toisiamme juovuspäissä, silkkaa holtittomuutta, päähänpistosta? Ja kukapa *ei*-tshetsheni uskaltaisi mennä haastamaan riitaa tshetshenin kanssa — väittämään tätä varkaaksi? tai haukkumaan karkeaksi? tai rähisemään etuilemisesta? Sillä vastaukseksihan voi saada sanan tai kirouksen asemesta veitseniskun kylkeensä! Ja vaikka ehtisitkin temmata veitsen esille (mutta sitähän ei sinulla — sivilisoituneella — ole), niin sinä et vastaa iskuun iskulla: koko perheesihän suistuu veitseniskusta! Tshetshenit käyvät kazahien mailla julkeahko ilme katseessaan ja olkapäillään työntelevät muita tieltään, ja — niin "maan isännät" kuin muutkin tekevät kunnioittavasti tietä. Verikosto säteilee pelon kentän — ja sillä vahvistaa pientä vuoristolaiskansaansa.

”Lyö omia, jotta vieraat pelkäisivät!” Parempaa vannetta eivät vuoristolaisten esiisät olisi saattaneet kaukaisessa menneisyydessä keksiä.

Entä mitä sosialistinen valtio heille tarjosi?

V Tuomion päätyttyä

Vankiloissa ja leireissä viettämieni kahdeksan vuoden aikana en kuullut ainoatakaan hyvää sanaa karkotuksesta keneltäkään karkotuksessa olleelta. Mutta jo aivan ensimmäisissä tutkinta- ja kauttakulkuvankiloissa — siksi että sellin kuusi liki työntyvää kivipintaa ahdistavat ihmistä liiaksi — syttyy vangin hiljainen haave karkotuksesta, ja tuon väräjävän haaveen täyttää autere, ja laiha vangin rinta huokailee laverin pimeydessä:

— Karkotus! Kunpa antaisivat karkotusta!

Minä en suinkaan välttänyt tuota yhteistä osaa, vaan päinvastoin minussa haave karkotuksesta vahvistui erityisesti. Ierusalimin savimontussa kuuntelin kukkojen kieuntaa naapurikylästä ja — haaveilin karkotuksesta. Ja Kaluzhkaja zastavan katolta katselin pääkaupungin vierasta yhtenäistä järkälettä ja manasin: mahdollisimman kauaksi täältä, kauemmaksi karkotukseen! Ja peräti lähetin naiivin anomuksen korkeimpaan neuvostoon: korvata kahdeksan vuoden leirituomioni elinikäisellä karkotuksella, vaikka kuinka kauas ja syrjäiseen paikkaan. Kukaan ei korvaansa lotkauttanut minun anomukselleni. (Minä en vielä käsittänyt, että elinikäinen karkotus ei minulta minnekään karkaisi, — se vain ei tule leirin *asemesta* vaan leirin *jälkeen.)*

Vuonna 1952 kolmituhantisesta Edibastuzin "venäläisestä" leiripisteestä "vapautettiin" kymmenkunta ihmistä. Se näytti silloin erittän merkilliseltä: Viittäkymmentäkahdeksaa vietiin portista ulos! Kolme vuotta Ekibastuz oli ollut olemassa, eikä ainoatakaan ihmistä ollut vapautettu, eikä kenenkään tuomiokaan ollut päättynyt. Ja nyt siis ensimmäiset sota-ajan *kympit* kuluivat umpeen niillä harvoilla, jotka olivat selviytyneet hengissä.

Kärsimättöminä odotimme heiltä kirjeitä. Muutamia tuli, suoria tai välillisiä. Ja saimme tietää, että melkein kaikki oli kuljetettu leiristä karkotukseen, vaikkei heille tuomiossa ollut annettu mitään karkotusta. Mutta se ei hämmästyttänyt ketään! Sekä vangitsijoillemme että meille oli selvää, että kysymys ei ollut oikeudenkäytöstä eikä tuomiosta eikä paperimuodollisuuksista vaan — siitä että valta vahvemman oikeudellaan nyt ryhtyisi polkemaan, painamaan ja kuristamaan meitä, kerran *vihollisiksi* julistettuja, kuolemaamme saakka. Ja tällainen järjestys näytti sekä vallasta että meistä ainoalta normaalilta, niin olimme tottuneet, sopeutuneet siihen.

Stalinin ajan viimeisinä vuosina ei oltu levottomia karkotettujen kohtalosta vaan muka *vapautettujen,* niiden jotka näköjään jätettiin portin ulkopuolelle saattovartiotta, niiden jotka näköjään poistuivat MVD:n harmaan siiven suojasta. Karkotus taas, jonka valta typeryyttään tulkitsi lisärangaistukseksi, oli tutun vastuuttoman olemassaolon jatkumista, fatalistisen perustan, jolla vanki on niin vahva. Karkotus vapautti meidät välttämättömyydestä itse valita asuinpaikkamme — ja siispä myös ras-

kaista epäilyistä ja virheistä. Vain se paikka oli oikea, johon meidät karkotettiin. Vain tuossa ainokaisessa Neuvostoliiton kolkassa meitä ei voitu moittia — siitä että olimme tulleet. Vain siellä meillä oli ehdoton lopullinen oikeus neljän neliömetrin maa-alaamme. Ja jos joku päälle päätteeksi lähti leiristä yksinäisenä — niin kuin minä — jota kukaan ei missään odottanut, niin vain karkotuksessa hänen olisi luullut voivan kohdata läheisen sielun.

Meillä on kiire vangita, mutta meillä ei ole kiirettä vapauttaa. Jos joku kovan onnen demokraattinen kreikkalainen tai sosialistinen turkkilainen pidettäisiin vankilassa päivän yli säädetyn, koko maailman lehdistö olisi haljeta siitä. Kun taas minä olin iloinen siitä, että tuomioni päätyttyä minua viivytettiin leirissä vain muutamia päiviä ja sitten — vapautettiin? ei vaan — otettiin kuljetukseen. Ja vielä kuukauden verran kuljetettiin, nyt jo *minun* omalla ajallani.

Yhtä kaikki lähtiessämme leiristä — edelleen saattovartion vartioimana — yritimme noudattaa viimeisiä vankilan taikauskomuksia: olla missään tapauksessa kääntymättä katsomaan viimeistä vankilaamme (muutoin palaat sinne) ja määrätä vankilalusikastamme oikein. (Mutta mikä oli oikein? Jotkut sanoivat: otettava mukaan, ettei tarvitse palata hakemaan; toiset: paiskattava vankilalle, ettei se ajaisi takaa. Minä olin itse valanut lusikkani valimossa, joten otin sen mukaan.)

Ja taas alkoivat vilahdella Pavlodarin ja Omskin ja Novosibirskin kauttakulkuvankilat. Vaikka tuomiomme oli päättynyt, taas meitä tarkastettiin, taas meiltä takavarikoitiin kiellettyjä esineitä, taas ahdettiin ahtaisiin tupaten täysiin selleihin, maijoihin ja Stolypineihin, sekoitettiin kriminaalien kanssa, ja samalla tavalla meille ärhentelivät saattovartion koirat ja konepistoolimiehet karjuivat: "Ei vilkuilla taakse!"

Mutta Omskin kauttakulkuvankilassa hyväntahtoinen vartija huudellessaan papereita kysäisi meiltä viideltä ekibastuzilaiselta: "Mikähän jumala teidänkin puolestanne on rukoillut?" — "Miten niin? Minne sitten joudutaan?" valpastuimme me ymmärrettyämme, että paikka oli siis hyvä. "Etelään", vartija kummasteli.

Ja Novosibirskistä meidät todella käännettiin etelään. Matkaamme lämpimään! Siellä on riisiä, siellä on viinirypäleitä ja omenoita. Mitä ihmettä? Eikö toveri Berija todellakaan pystynyt Neuvostoliitosta löytämään meille huonompaa paikkaa? Onko tällaista karkotusta edes olemassakaan? (Itsekseni sovittelin jo mielessäni: kirjoitan karkotuksesta runokokoelman ja nimeksi panen "Runoja Ihanasta Karkotuksesta".)

Dzhambulin asemalla meidät kuitenkin purettiin Stolypinista yhtä tiukoin toimenpitein kuin ennenkin, vietiin kuorma-auton luo saattovartiomiesten muodostamaa elävää käytävää pitkin ja entiseen tapaan pantiin lavalle istumaan, aivan kuin me tuomion istuttuamme olisimme voineet rynnätä karkuun. Oli sydänyö, vain vähenevä kuu valaisi heikosti pimeää puistotietä, jota pitkin meitä kuljetettiin, mutta se oli nimenomaan puistotie — pyramidimaisten poppeleiden reunustama! Jopa on karkotus! Emme kai vain ole Krimillä? Helmikuun loppu — meillä Irtyshilla on nyt hurja pakkanen, mutta täällä käy hellä kevättuulonen.

Meidät vietiin vankilaan, ja — vankila otti meidät vastaan ilman tulosyyniä ja saunaa. Kirotut muurit olivat pehmenneet! Niin me säkkeinemme ja matkalaukkuinemme raahauduimme selliin. Aamulla ylivartija avasi oven ja huoahti: "Ulos ja tavarat mukaan."

Pirun kynnet hellittivät otettaan...

Heleän punainen kevätaamu ympäröi meidät pihalla. Aamurusko lämmitti vankilan tiiliseiniä. Keskellä pihaa meitä odotti kuorma-auto, ja lavalla istui jo kaksi van-

kia, jotka oli liitetty meihin. Olisi pitänyt hengittää, silmäillä ympärille, imeä itseensä hetken ainutkertaisuutta, mutta — uutta tuttavuutta ei saanut missään tapauksessa päästää sivu suun! Toinen uusista oli kuivakka harmaa ukko, jolla oli vetistävät vaaleat silmät ja joka istui likistyneillä tavaroillaan yhtä suorana ja juhlallisena kuin tsaari lähettiläitä vastaanottaessaan. Olisi saattanut luulla, että hän oli joko kuuro tai ulkomaalainen ja ettei hän uskonut yhteistä kieltä löytyvän välillemme. Heti lavalle kiivettyämme minä päätin lyöttäytyä puheisiin hänen kanssaan, ja hiukkaakaan säröilemättömällä äänellä ja puhtaalla venäjän kielellä hän esittäytyi:

— Vladimir Aleksandrovitsh Vasiljev.

Ja — välillämme singahti yhteisymmärryksen kipinä! Sydän vaistoaa ystävän ja vihollisen. Tämä on ystävä. Vankilassa kiirehdi perehtymään ihmiseen! — et voi tietää, ettei hetken kuluttua eroteta. No niin, ei vissiin olla enää vankilassa, mutta joka tapauksessa... Ja moottorin melun ylitse minä haastattelen häntä huomaamatta, että auto on siirtynyt vankilan asfaltilta kadun mukulakiveykselle, ja aivan unohtaen, ettei saa kääntyä katsomaan viimeistä vankilaansa (montako niitä on, viimeisiä?!), ja katselematta edes ohittamaamme lyhyttä *vapauden* pätkää, ja sitten — olemmekin jo taas alueen MVD:n leveällä sisäpihalla, josta pääsy kaupunkiin on taaskin meiltä kielletty.

Ensi näkemältä Vladimir Aleksandrovitshin iäksi voisi veikata yhdeksääkymmentä vuotta — sellainen yhdistelmä ovat nuo ajattomat silmät, terävät kasvot ja harmaa sänkitukka. Mutta hän oli seitsemänkymmenenkolmen. Kävi ilmi, että hän oli muinaisia venäläisiä insinöörejä, eräs suurimmista hydroteknikoista ja hydrografeista. Vasiljev oli aikoinaan huomattava tekijä "Venäjän insinöörien liitossa". (Mikä se on? Kuulen ensimmäisen kerran. Se oli teknisen ajattelun voimakas yhteiskunnallinen luomus, kenties niitä syöksyjä vuosisadan verran edelle, joita Venäjä 1910- ja 20-luvuilla muutamia teki mutta jotka meillä kaikki tuhoutuivat.) Ja vieläkin hän varmaa mielihyvää huokuen muistelee: "Me kieltäydyimme teeskentelemästä, että kuiviin keppeihin voi kasvattaa taateleita."

Siksi heidät tietenkin murskattiinkin.

Koko tämän seudun, Semiretshen jonne olemme nyt saapuneet, hän on tarponut jalkaisin ristiin rastiin ja kulkenut ratsain pitkin ja poikin jo puoli vuosisataa sitten. Jo ennen ensimmäistä maailmansotaa hän laati suunnitelmia Tshun laakson kastelemisesta, Narynin koskista ja tunnelin puhkaisemisesta Tshu-Ilin vuorten lävitse ja jo ennen ensimmäistä sotaa ryhtyi itse toteuttamaan niitä. Kuusi "sähkökaivinkonetta" hän tilasi jo vuonna 1912, ja ne ehtivät ryhtyä työhönkin. (Kaikki kuusi selviytyivät vallankumouksesta, ja 30-luvulla ne esiteltiin Tshirtshikin työmaalla neuvostouutuuksina.) Ja nyt istuttuaan "tuholaistoiminnasta" 15 vuotta ja viimeiset kolme Verhneuralskin eristysvankilassa hän on pyytänyt armonosoitusta: saada kärsiä karkotuksensa ja kuolla nimenomaan täällä, Semiretshessä, jossa hän kaiken aloittikin. (Mutta tätäkään armonosoitusta hänelle ei olisi ikänä suotu, ellei Berija olisi muistanut häntä 20-luvulta, jolloin insinööri Vasiljev jakoi kolmen Kaukasian tasavallan vedet.)

Siksi hän siis tänään istui säkillään kuorma-auton lavalla niin ajatuksissaan ja sfinksimäisenä: paitsi että tämä oli hänen ensimmäinen päivänsä vapaudessa, hän oli myös palannut nuoruutensa maahan, inspiraation maahan. Ei, ihmisen elämä ei ole niinkään lyhyt, jos sen varrelle jättää obeliskeja.

Aivan hiljattain V.A:n tytär pysähtyi Moskovan Arbatilla Trud-lehden vitriinin eteen. Huima kirjeenvaihtaja kuvaili hyvin maksettuja sanojaan säästelemättä reippaasti matkaansa Tshun laaksoon, jonka bolsevikkirakentajat olivat kastelleet ja herättäneet eloon, ja kertoi Narynin koskista, viisaasta hydrotekniikasta ja onnellisista

kolhoosilaisista. Ja äkkiä — kuka kuiskasi hänelle siitä? lopettikin artikkelinsa: "Mutta harvat tietävät, että kaikki nämä muutokset ovat Vasiljev-nimisen lahjakkaan venäläisen insinöörin unelmien toteutumista, miehen joka ei kohdannut ymmärtämystä vanhalla byrokraattisella Venäjällä[1]. Miten sääli ettei nuori entusiasti saanut elää jalojen ideoidensa toteutumiseen asti!" Rakkaat sanomalehden rivit sumenivat ja sekoittuivat, tytär repäisi lehden vitriinistä, painoi rintaansa vasten ja miliisin pillin soidessa lähti viemään lehteä mukaansa.

Samaan aikaan *nuori entusiasti* istui Verhneuralskin eristysvankilan kosteassa sellissä. Reumatismi tai jokin luuvaiva oli köyristänyt vanhuksen selkärangan, eikä hän pystynyt suoristautumaan. Onneksi hän ei istunut sellissään yksin, vaan hänen kumppaninaan istui joku ruotsalainen, joka hieromalla paransi hänen selkänsä.

Neuvostovankiloissa ei kovinkaan usein istu ruotsalaisia. Yhden ruotsalaisen kanssa muistan minäkin istuneeni. Hänen nimensä oli Erik...

— ...Arvid Andersen? V.A. kysyy vilkkaasti. (Hän puhuu ja liikkuu erittäin eloisasti.)

Että pitikin sattua! Juuri Arvid paransi hieromalla hänen selkänsä! Että voinkin, että voinkin olla pieni! muistuttaa Arkkipelagi meille evästykseksi. Sinne siis Arvid kolme vuotta sitten vietiin — eristysvankilaan Uralille. Ei ollut Atlantin liitosta eikä miljardööri-isästä apua pojulle[2].

Sillä välin meitä aletaan yksitellen kutsua alueen komendantuuriin — se on ihan vieressä, niin ikään alueen MVD:n pihassa — jossa on joku eversti, majuri ja liuta luutnantteja, jotka määräävät kaikista Dzhambulin alueen karkotetuista. Everstin luo emme tosin pääse, ja majurikin vain vilkaisee meidän kasvojamme — kuin sanomalehdestä otsikot — kun taas meidät *kirjaavat* luutnantit, jotka kirjoittavat kynillään kaunista käsialaa.

Leirin kokemus tyrkkii minua selvästi kylkeen: pidä varasi! näinä lyhyinä minuutteina ratkaistaan koko tulevaisuutesi! Älä hukkaa aikaa! Vaadi, tiukkaa, protestoi! Pinnistä, kiepsahda, keksi jotakin, jonka vuoksi sinun on ehdottomasti saatava jäädä alueen keskuskaupunkiin tai saatava ainakin kaikkein lähin ja mukavin rajoni. (Ja syy onkin, mutta minä vain en tiedä siitä: jo toista vuotta minussa kasvavat etäispesäkkeet leirissä päätökseen saattamatta jääneen leikkauksen jäljiltä.)

Ei ei, minä en ole enää sama mies... Minä en ole enää sellainen, jollaisena tuomioni aloitin. Jokin korkeampi liikkumattomuus on laskeutunut ylitseni, ja se tekee oloni miellyttäväksi. Minusta tuntuu hyvältä olla turvautumatta leirin turhanpäiväiseen ko-

[1] Vasiljev johti käytännössä maanparannusvirastoa vuoden 1917 loppuun saakka.

[2] Pavel Veselov (Tukholma), joka nykyään tutkii muita neuvostoviranomaisten suorittamia Ruotsin kansalaisten kaappaamisia, analysoituaan E.A. Andersenin kertomuksia itsestään esittää olettamuksen: että sekä ulkoisesta olemuksesta että nimen muodosta päätellen E.A. oli pikemminkin n o r j a l a i n e n mutta jostakin syystä halusi esiintyä ruotsalaisena. Vuoden 1940 jälkeen maastaan paenneita norjalaisia palvelikin Englannin armeijassa verrattomasti enemmän kuin mahdollisesti yksittäisiä ruotsalaisia. E.A. saattoi olla sukulaisuussuhteessa joihinkin Robertson-nimisiin englantilaisiin mutta sukulaisuutensa k e n r a a l i Robertsoniin hän voi keksiä vain korottaakseen arvoaan MGB:n silmissä. Hän on saattanut olla sodan jälkeen Länsi-Berliinissä liittoutuneiden sotilaallisen vakoilun palveluksessa, mikä onkin saanut MGB:n kiinnostumaan hänestä. Moskovaankin hän on todennäköisesti saapunut englantilaisen tai norjalaisen valtuuskunnan jäsenenä eikä ruotsalaisen (sellaista ei tainnut käydäkään) mutta on ollut vain vähäpätöisessä tehtävässä. Ehkäpä MGB houkutteli häntä ryhtymään kaksoisvakoilijaksi, minkä tarjouksen torjumisesta hän 20 vuottaan saikin. Erikin isä saattoi olla liikemies mutta ei niin suuren luokan. Erik kuitenkin liioitteli — myös isänsä ja Gromykon tuttavuuden (mistä syystä turvallisuuspalvelu näyttikin häntä Gromykolle): saadakseen MGB:n kiinnostumaan vaihtamisesta ja siten antaakseen itsestään viestin länteen.

kemukseen. Minusta on inhottavaa ruveta nyt keksimään jotakin kurjaa veruketta. Kukaan ihminen ei tiedä etukäteen mitään. Ja kaikkein suurinkin onnettomuus voi kohdata ihmisen kaikkein parhaalla paikalla, ja kaikkein suurin onni löytää hänet kaikkein kurjimmastakin lävestä. Minähän en ole edes ehtinyt ottaa selvää, kysellä, mitkä alueen rajonit ovat hyviä ja mitkä huonoja, — minä keskityin vanhan insinöörin kohtaloon.

Hänen asiallaan lepää jokin suojeleva päätöslauselma, sillä hänen sallitaan poistua omin jaloin kaupungille ja kävellä alueen vesirakennustoimistoon kysymään työtä sieltä. Kun taas me kaikki muut saamme saman osoitteen: Kok-Terekin rajoni. Se on kaistale autiomaata alueen pohjois-osassa, josta alkaa eloton Bet-Pak-Dal, joka puolestaan käsittää Kazahstanin koko keskiosan. Siinä sinulle viinirypäleitä!...

Meidän jokaisen nimi kirjoitetaan pyöreähköllä käsialalla lomakkeeseen — se on karheaa punaruskeaa paperia — ja merkitään päivämäärä ja ojennetaan eteemme: allekirjoittakaa.

Missä olen aikaisemmin kokenut saman? Ai niin, silloin kun minulle ilmoitettiin OSO:n päätös. Silloinkin koko tehtävä rajoittui kynän ottamiseen ja allekirjoittamiseen. Silloin paperi vain oli moskovalaista, sileää. Kynä ja muste muuten ovat yhtä kurjia.

No niin, mitä minulle sitten "tänä päivänä ilmoitetaan"? Että minut — se ja se — karkotetaan *ainiaaksi* siihen ja siihen rajoniin sen MGB:n viranomaisten valvontaan (vanhaa tsaarin ajan terminologiaa!) ja että jos omavaltaisesti poistun rajonin ulkopuolelle, minut tuomitaan korkeimman neuvoston presidiumin ukaasin määräämään 20:n (kahdenkymmenen) vuoden pakkotyörangaistukseen.

Mikäpä siinä, lain mukaan kaikki. Meitä ei mikään hämmästytä. Me allekirjoitamme auliisti[1]. Aivoissani pyörii sitkeästi epigrammi, vähän pitkänpuoleinen tosin:

Kuin sepän moukari äkkiä
hauraaseen kohtaloon jysähtää —
paperi: minut karkotetaan *ikiajoiksi*
MGB:n viranomaisten valvonnassa.
Raapustin allekirjoituksen huolettomasti.
On Alpit. Basaltti. Linnunrata.
Tähdet — ei ne vaan moitteettomasti
taivaalla tuikkivat.
Tietenkin on imartelevaa olla *ikuinen.*
Vaan — onko MGB ikuisesti?

Vladimir Aleksandrovtsh palaa kaupungilta, minä luen epigrammin hänelle, ja me nauramme — nauramme kuin lapset, kuin vangit, kuin viattomat ihmiset nauravat. V.A:n nauru on hyvin valoisa — muistuttaa K.I. Strahovitshin naurua. Ja heissä on-

[1] Vuosia myöhemmin saan käsiini Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan rikoslain ja mielihyväkseni luen siitä pykälästä 35: että karkotus määrätään 3—10 vuodeksi mutta että vankeuden lisänä sitä voi olla enintään v i i s i vuotta. (Tämä on neuvostojuristien ylpeys: että jo vuoden 1922 rikoslaista alkaen neuvosto-o i k e u d e s s a ei esiinny kestoltaan määräämättömiä oikeudenmenettämisiä eikä yleensä kestoltaan määräämättömiä rangaistuksia, paitsi kaikkein kammottavin niistä — karkottaminen määräämättömäksi ajaksi Neuvostoliiton rajojen ulkopuolelle. Ja tässä on "tärkeä periaatteellinen ero neuvosto-oikeuden ja porvarillisen välillä" (kokoelmassa 'Ot tjurem...'). Niinpä niin, mutta MVD:n vaivojen säästelemiseksi taitaa olla helpompaa määrätä i k u i s t a: ei tarvitse vahtia tuomioiden päättymistä eikä rehkiä niiden uudistamiseksi.

Ja lisäksi 35. pykälässä sanotaan, että karkotusta annetaan vain t u o m i o i s t u i m e n päätöksellä. Oliko OSO:a edes? Ei ollut edes OSO:a, vaan päivystävä luutnantti määräsi meille ikuisen karkotuksen.

kin syvä yhtäläisyys: he ovat liian kauaksi älyllisyyteen loitonneita ihmisiä, eivätkä ruumiilliset kärsimykset ollenkaan pysty rikkomaan heidän henkistä tasapainoaan.

Ja kuitenkin hänellä juuri nytkin on varsin vähän iloitsemisen aihetta. Tietenkään häntä ei karkotettukaan tänne, erehdyttiin niin kuin kuuluukin. Vain Frunzesta hänet voitiin määrätä Tshun laaksoon, hänen muinaisten töidensä paikoille. Mutta täällä Vesirakennus rakentaa kastelukanavia. Itsetyytyväinen vain puoleksi lukutaitoinen kazahi, Vesirakennuksen päällikkö, suvaitsi seisottaa Tshun kastelujärjestelmän luojaa oven suussa, soitti aluekomiteaan ja suostui ottamaan nuoremmaksi vesirakennusteknikoksi, kuin opistosta valmistuneen tytönheitukan. Mutta Frunzeen ei saa — eri tasavaltaa.

Miten yhdellä lauseella kuvailla Venäjän historiaa? Tukahdutettujen mahdollisuuksien maa.

Mutta silti harmaapää hykertelee käsiään: tiedemiehet tuntevat hänet, ehkä kiskovat ylitse. Hänkin kuittaa tiedon, että hänet karkotetaan ikiajoiksi ja että jos hän poistuu, hän puurtaa pakkotyössä 93-vuotiaaksi. Minä kannan hänen tavaransa portille — viivalle jota minua on kielletty ylittämästä. Nyt hän lähtee vuokraamaan huoneen nurkkaa hyviltä ihmisiltä ja uhkaa kirjoittaa eukolle Moskovaan ja pyytää tänne. Lapset?... Lapset eivät tule. Moskovan asuntoa ei kuulemma voi päästää käsistään. Entä muut sukulaiset? Veli on. Mutta veljen kohtalo on ollut syvästi onneton: hän on historian tutkija, ei ymmärtänyt lokakuun vallankumousta vaan lähti maastaan ja johtaa nyt — ressukka — oppituolistaan Bysantin historian opetusta Columbian yliopistossa. Me nauramme vielä kerran, säälittelemme veljeä ja halaamme hyvästiksi. Jälleen yksi erinomainen ihminen vilahti ja katosi ainiaaksi.

Jostakin syystä meitä jääneitä pidetään vielä vuorokausia pienessä kopperossa, jonka kehnolla rakoilevalla lattialla me nukumme tiiviisti vieri vieressä — juuri ja juuri saamme jalat oikaistuiksi pituussuunnassa. Tämä muistuttaa karsserisellä, jossa aloitin tuomioni kahdeksan vuotta sitten. Meidät — *vapautetut* — teljetään yöksi lukkojen taakse ja tarjotaan makkipyttyä sisäpuolelle, jos vain haluamme. Vankilaan nähden ainoa ero on, että näinä päivinä meitä ei enää ruokita ilmaiseksi: me annamme omista rahoistamme, joilla meille sitten tuodaan jotakin basaarista.

Kolmantena päivänä saapuu ihkaoikea saattovartio, jolla on karabinit aseinaan, ja me kuittaamme saaneemme rahaa matkaan ja ruokaan, minkä jälkeen saattovartio heti takavarikoi meiltä matkarahan (muka ostaakseen liput, vaikka todellisuudessa he pelottelevat junailijan päästämään meidät ilmaiseksi ja pitävät rahat itse — se on heidän ansiotuloaan), ja meidät pannaan riviin kaksi rinnan ja tavarat mukana lähdetään viemään asemalle, jälleen poppelirivien välistä. Linnut laulavat, kevät kohisee — on vasta maaliskuun 2. päivä! Meillä on toppavaatteet, on kuuma, mutta olemme iloisia siitä, että olemme etelässä. Jos ketä niin epävapaata ihmistä pakkaset koettelevat kaikkein kovimmin.

Koko päivän meitä kuljetetaan hitaalla junalla suuntaan, josta tänne saavuimme, ja sitten Tshun asemalta ajetaan kymmenkunta kilometriä jalkaisin. Säkkimme ja matkalaukkumme panevat meidät hikoilemaan kelpo tavalla, me painallamme selkä vääränä, kompastelemme mutta raahaamme tavaroita mukanamme: jokaisesta leirin vartiotuvan kautta ulos saamastamme rievusta on vielä apua kerjäläisen ruumiillemme. Minulla on pälläni kaksi toppatakkia (toisen omin inventaariossa) ja niiden päällä kovia kokenut rintamamanttelini, sekä rintamalla että leirissä kulunut, — kuinka siitä nyt voisi luopua, punertavasta, nuhraantuneesta?

Päivä päättyy — emme ole perillä. Siispä taas on yövyttävä vankilassa — Novo-

troitskin vankilassa. Me olemme jo kauan olleet vapaita mutta — aina vain pelkkiä vankiloita. Selli, paljas lattia, tähystyssilmä, käymälässäkäynti, kädet selän taakse vie, keitettyä vettä — leipäannosta vain ei anneta: mehän olemme *vapaita* jo.

Aamulla vankilan eteen ajaa kuorma-auto, sama saattovartio tulee hakemaan meidät, silläkään ei ole ollut kasarmimajoitusta viime yönä. Vielä 60 kilometriä aron syvyyksiin. Juutumme kosteisiin notkelmiin, hyppäämme lavalta (aikaisemmin vankeina emme saaneet) ja työnnämme, työnnämme auton ravasta päästäksemme mahdollisimman pian ikuiseen karkotukseen. Ja saattovartio seisoo puoliympyrässä ja suojelee meitä.

Kilometreittäin aroa vilistää ohi. Niin kauas kuin silmä kantaa — oikealla ja vasemmalla — karheaa harmaata syötäväksi kelpaamatonta ruohoa ja hyvin harvassa kazahien kurjia kyliä pensasmaisine puineen. Viimein edessä aron nyppylän takaa näkyy muutamia poppelinlatvoja (Kok-Terek = vihreä poppeli).

Perillä ollaan! Kuorma-auto viilettää tshetshenien ja kazahien savitiilimajojen välistä, nostattaa pölypilven ja kiinnittää tuohtuneen koiraparven huomion. Pikkuruisia kärryjä vetävät viehättävät aasit väistävät, eräästä pihasta kameli luo meihin verkkaisan ja halveksuvan katseen. Ihmisiäkin on, mutta silmämme näkevät vain naiset, nuo oudot unohtuneet naiset: tuossa mustatukka katselee kynnykseltä kätensä lipan alta automme menoa; tuossa menee peräti kolme, joilla on kirjavat punaiset hameet. Venäläisiä ei näy. "Ei se mitään, vielä löytyy meillekin morsiamia!" huutaa reippaasti korvaani neljäkymmentävuotias merikapteeni V.I. Vasilenko, joka Ekibastuzissa oli elänyt mukavasti pyykkituvan esimiehenä ja joka nyt matkasi vapauteen levittämään siipiään, etsimään alusta itselleen.

Ohitettuaan kaupan, teetuvan, poliklinikan, postin, rajonin toimeenpanevan komitean, puolueen rajonikomitean liuskekattoisen talon ja kaislakattoisen kulttuuritalon kuorma-automme pysähtyy MVD-MGB:n talon eteen. Yltä päältä pölyssä hyppäämme maahan, menemme pihaan ja pääkatua juuri ujostelematta peseydymme siinä yläruumis paljaana.

Kadun toisella puolella — vastapäätä MGB:tä — on yksikerroksinen mutta korkea ihmeellinen rakennus: neljä doorilaista pylvästä kannattaa ihan oikeasti valeportiikkia, ja pylväiden juurella on kaksi sileäksi hiottua kiviaskelmaa ja kaiken tuon yläpuolella — tummunut olkikatto. Sydän alkaa takoa: se on koulu! kymmenluokkainen koulu! Mutta älä pamppaile, kurja, vaiti: tuo rakennus ei koske sinua.

Pääkadun poikki, sinne, salaperäisestä koulun portista, menee kiharatukkainen tyttö, siisti, jakun vyötärö tiukkana kuin ampiaisella. Hän kävelee mutta — mahtaako koskettaa maahan? Hän on *opettaja!* Hän on niin nuori, ettei ole voinut valmistua instituutista. Siispä — seitsemän vuoden koulu ja opettajaopisto! Miten minä kadehdinkaan häntä! Millainen kuilu onkaan meidän välillämme, hänen ja minun, tavallisen työläisen. Me kuulumme eri säätyihin, enkä minä ikänä rohkenisi kulkea käsikoukkua hänen kanssaan.

Mutta sillä aikaa oli uusiin tulokkaisiin alkanut perehtyä — *nykäistä* vuorotellen vaiteliaaseen työhuoneeseensa — kuka? No *kummipa* tietysti, operatiivivaltuutettu! Myös karkotuksessa hän on ja täällä peräti — tärkein henkilö!

Ensimmäinen tapaaminen on erittäin tärkeä: mehän emme joudu leikkimään kissaa ja hiirtä hänen kanssaan kuukauden vaan i k u i s e s t i. Nyt minä astun hänen kynnyksensä yli, ja me ryhdymme vaivihkaa silmäilemään toisiamme. Hän on hyvin nuori kazahi ja piiloutuu sulkeutuneisuuden ja kohteliaisuuden taakse, ja minä puolestani piiloudun yksinkertaisuuden suojaan. Me molemmat ymmärrämme, että meidän

merkityksettömät lauseemme kuten "tässä teille paperi" ja "millä kynällä voin kirjoittaa?" ovat jo kaksintaistelua. Mutta minulle on tärkeää olla niin kuin minulla ei olisi aavistustakaan siitä. Minä vain näköjään olen aina tällainen, apposen avoin, vailla viekastelemisen rahtua. No niin, senkin pronssilempo, painapa mieleesi: "tuo ei tarvitse erityisempää tarkkailua, on tullut elelemään rauhassa, vankeudesta on ollut hänelle hyötyä."

Mikä minun pitää täyttää? Lomake tietenkin. Ja omaelämäkerta pitää laatia. Se avaa uuden mapin, siinä, valmiina pöydällä. Siihen sitten pistellään minusta tehtyjä ilmiantoja, mainetodistuksia viranomaisilta. Ja niin pian kuin uuden *jutun* ääriviivat alkavat olla kasassa ja keskuksesta annetaan merkki *panna istumaan,* minut — pannaan istumaan ja läntätään uusi *kymppi* (tuossa takapihalla on savitiilityrmäkin).

Minä ojennan alkupaperit, operatiivivalvuutettu lukee ne ja pistää mappiin.

— Missähän rajonin kansansivistysosasto mahtaa olla? kysyn äkkiä huolettoman kohteliaasti.

Ja hän selittää kohteliaasti. Hän ei kohota hämmästyneesti kulmakarvojaan. Siitä päättelen, että voin mennä pestautumaan, että MGB ei pane vastaan. (Vanhana vankina en tietenkään alennu kysymään suoraan: *saanko* olla työssä kansanvalistussektorin piirissä?)

— Entä milloin voin mennä sinne ilman saattovartiota?

Hän kohauttaa olkapäitään:

— Yleensä tänään, ennen kuin teihin to..., olisi suotavaa, ettette poistuisi portin ulkopuolelle. Mutta työasialle pääsee.

Ja sitten minä m e n e n ! Mahtavatko kaikki ymmärtääkään tuon suuren vapaan sanan merkitystä? Minä menen i t s e ! Konepistooleja ei roiku sivuilla eikä takana. Käännyn katsomaan: ei ketään. Jos haluan, kävelen oikeaa puolta ohi koulun aidan, jonka luona iso sika rypee lätäkössä. Jos haluan, kuljen vasenta puolta, jossa aivan rajonin kansanvalistusosaston edustalla tepastelee kanoja kuopimassa.

Kuljen kaksisataa metriä kansanvalistusosastolle asti, ja — minun alati köyrtynyt selkäni on jo hieman suoristunut ja esiintymiseni jo hiukkasen rennompaa. Noiden kahdensadan metrin matkalla olen siirtynyt seuraavaan kansalaissäätyyn.

Astun sisälle ylläni rintama-aikojen vanha villakankainen sotilaspusero ja ikivanhat diagonaalikankaiset housut. Kengät taas ovat leiristä, siannahkaa, ja niistä törröttävät jalkarättien huonosti piilotetut korvat.

Huoneessa istuu kaksi lihavaa kazahia — rajonin kansanvalistusosaston kaksi tarkastajaa, niin ainakin ovessa lukee.

— Minä haluaisin työtä koulusta, minä sanon yhä varmemmin ja peräti jotenkin kepeästikin, aivan kuin kysyisin, missä heillä täällä on vesikarahvi.

He menevät varuilleen. Sillä keskellä aroa sijaitsevaan kazahikyläänhän ei tule pestautumistarkoituksessa uutta opettajaa puolen tunnin välein. Ja vaikka Kok-Terekin rajoni on pinta-alaltaan suurempi kuin Belgia, seitsemän luokkaa käyneet tunnetaan täällä ulkonäöltä kaikki.

— Mistä olette valmistunut? he kysyvät minulta melko puhtaalla venäjän kielellä.

— Yliopiston fyysis-matemaattisesta.

He oikein hätkähtävät. Vilkaisevat toisiinsa. Polottavat nopeasti kazahin kielellä.

— Entä... mistäpäin tulette?

Tuntuu selvältä, minun on pakko kertoa heille kaikki. Kuka hullu tulisi tänne pestautumaan, päälle päätteeksi maaliskuussa?

— Tulin tunti sitten tänne karkotukseen.

Heidän kasvoilleen kohoaa monimielinen ilme, ja peräkanaa he katoavat päällikön huoneeseen. He menevät, ja vasta nyt huomaan alle viisikymmentävuotiaan konekirjoittajan — venäläisen naisen — katseen. Hetki kuin kipinä, ja — maanmiehiä olemme: hänkin on Arkkipelagista! Mistäpäin, *mistä* joutunut, mistä vuodesta istunut? Nadezhda Nikolaevna Grekova kasakkaperheestä · Novotsherkasskista, vangittiin vuonna -37, tavallinen konekirjoittaja mutta *elinten* koko arsenaalin ansiosta vakuuttunut siitä, että on kuulunut johonkin mielikuvitukselliseen terrorijärjestöön. Kymmenen vuotta, nyt *uusija* ja — ikuinen karkotus.

Ääntään madaltaen ja päällikön sulkeutuneeseen oveen vilkuillen hän ainoastaan informoi minua: kaksi kymmenluokkaista koulua ja useita seitsenluokkaisia, rajoni tukehtumaisillaan matemaatikkojen puutteesta, ei ainoatakaan korkeakoulusivistyksen saanutta, kun taas fyysikkoja täällä ei ole ikänä nähtykään. Soitto toisesta huoneesta. Pyylevyydestään huolimatta konekirjoittaja pomppaa ylös ja juoksee reippaasti — silkkaa palvelusalttiutta — ja palatessaan pyytää kovalla äänellä ja viralisesti minua käymään sisään.

Punainen pöytäliina pöydällä. Molemmat lihavat tarkastajat istuvat erittäin mukavasti sohvassa. Suuressa tuolissa Stalinin kuvan alla istuu päällikkö: pikkuinen notkea miellyttävän näköinen kazahinainen, jolla on kissan ja käärmeen elkeet. Stalin myhäilee minulle pahaenteisesti kuvasta.

Minut pannaan kauas oven suuhun istumaan — kuin tutkintavanki. He aloittavat tyhjänpäiväisen pitkästyttävän keskustelun, jota erityisesti pitkittää se, että vaihdettuaan minun kanssani pari lausetta venäjäksi, he sitten kymmenen minuuttia puhuvat keskenään kazahin kielellä, ja minä istun kuin hölmö. Minulta kysellään yksityiskohtaisesti, missä ja milloin olen opettanut, esitetään epäilys, etten kai vain ole unohtanut ainettani tai metodiikkaa. Sitten kaikenmoisten töksähdysten ja huokailujen jälkeen — että paikkoja ei ole, että rajonin koulut ovat pullollaan matemaatikkoja ja fyysikkoja, että puolivakanssiinkaan on vaikea löytää rahaa, että nuoren ihmisen kasvattaminen on meidän aikanamme vastuullinen tehtävä, — he johdattelevat kaikkein tärkeimpään: *mistä* olen istunut? mihin nimenomaiseen rikokseen olin syyllistynyt? Kissakäärme sipristää jo etukäteen viekkaita silmiään, aivan kuin rikokseni syvän punainen väri jo löisi päin hänen puolueen jäsenen kasvojaan. Katson hänen ylitseen koko elämäni tuhonneen saatanan pahaenteisiin kasvoihin. Mitä voisin hänen kuvansa edessä kertoa meidän — hänen ja minun — välisistämme suhteista?

Minä pelottelen näitä valistajia vanhalla vangin menetelmällä: kysyvätpä he mitä hyvänsä — se on valtiosalaisuus, siitä minulla ei ole oikeutta puhua. Lyhyesti: haluan tietää, ottavatko he minut työhön vai eivätkö ota.

Ja taas, taas he neuvottelevat kazahin kielellä. Kuka olisi niin rohkea, että omalla vastuullaan ottaisi työhön valtiollisen rikollisen? Mutta he keksivät keinon: antavat minun kirjoittaa omaelämäkertani, täyttää kyselylomakkeen kahtena kappaleena. Tuttu homma! Paperi sietää kaiken. Enkö minä tunti sitten jo täyttänyt tämän? Ja täytettyäni vielä kerran palaan MGB:hen.

Kiinnostuneena kierrän heidän pihansa ja omatekoisen sisävankilansa, katselen, miten hekin aikuisia matkien ovat tarpeettomasti puhkaisseet savimuuriin aukon, josta paketit otetaan vastaan, vaikka muuri on niin matala, että korin voisi aivan hyvin ojentaa ylikin. Mutta mikä MGB se on, jossa ei pakettiluukkua ole? Maleksin heidän pihassaan ja havaitsen, että täällä minun on paljon helpompi hengittää kuin ummehtuneessa rajonin kansanvalistusosastossa: sieltä katsoen MGB näyttää arvoitukselliselta, ja niin tarkastajat kohmettuvat. Kun taas tämä on *ikioma ministeriö*. Kas

siinä kolme komendantin koljattia (heistä kaksi on upseereja), heidät on salailematta pantu vahtimaan meitä, ja me olemme heidän leipänsä. Mitään arvoitusta ei ole.

Komendantit osoittautuvat laatuunkäyviksi miehiksi ja antavat meidän viettää yön pihassa heinillä, lukitun huoneen asemesta.

Yö taivasalla! Me olemme unohtaneet, mitä se merkitsee!... Aina lukkoja, aina kaltereita, aina muurit ja katto. Vai vielä nukkumaan! Minä kuljen, kuljen, kuljen hempeässä kuutamossa kylpevällä vankilan talouspihalla. Kärryt, kaivo, juottoallas, heinäkasa, hevosten mustat varjot katoksen alla — kaikki se on niin rauhaisaa, jopa ikivanhaakin, vailla MVD:n julmaa leimaa. Maaliskuun 3. päivä — eikä juuri ollenkaan kylmene yöksi, sama milteipä kesäinen ilma kuin päivälläkin. Aasien kiljunta aaltoilee hajalleen ripotellun Kok-Terekin yllä, pitkään, kiihkeänä, yhä uudelleen ja uudelleen, ilmoittaen aasintammoille rakkaudesta, tulvahtaneiden voimien ylenpalttisuudesta, ja todennäköisesti tuossa kiljunnassa ovat myös tammojen vastaukset. Minä erotan ääniä huonosti — siinä matalia väkeviä mylväisyjä, ehkä kamelin. Minusta tuntuu, että jos minulla olisi ääntä, minäkin puhkeaisin nyt mylvimään kuulle: täällä minä hengitän! täällä minä liikun!

Pakkohan minun on repäistä tämä kyselylomakkeiden paperiesirippu! Tänä toitotusten yönä tunnen ylivoimaisuuteni pelkurimaisiin virkamiehiin nähden. Saada opettaa! — taas tuntea olevansa ihminen! Määrätietoisesti astua luokkaan ja tulisella katseella silmäillä lasten kasvot! Piirrosta kohti ohjentuva sormi — ja kaikki ovat hengittämättä! Tehtävän ratkaisu — ja kaikki hengähtävät vapautuneesti.

Minä en saa unta! Kuljen, kuljen, kuljen kuutamossa. Aasit laulavat! Kamelit laulavat! Ja kaikki laulaa minussa: vapaa! vapaa!

Viimein käyn pitkäkseni heinille tovereideni viereen katoksen alle. Kahden askeleen päässä meistä hevoset seisovat pilttuissaan ja rauhaisasti pureksivat heinää koko yön. Ja tuntuu kuin mitään tuota ääntä rakkaampaa ei koko maailmankaikkeudessa voisi meidän ensimmäiseen puolivapaaseen yöhömme keksiä.

Pureksikaa, kiltit! Pureksikaa, hevoset!...

Seuraavana päivänä meidän sallitaan siirtyä yksityisasuntoihin. Minä löydän itselleni varallisuuteni mukaisen pienen kanakoppimaisen tönön — siinä on yksi ainokainen pikkuruinen ikkuna, ja tönö on niin matala, että edes keskellä, jossa katto on korkeimmillaan, minä en mahdu suoristautumaan täyteen pituuteeni. "Saisinpa matalan majan..." kirjoitin aikoinani vankilassa haaveksivasti karkotuksesta. Kuitenkaan ei ole järin miellyttävää, ettei voi kohottaa päätään pystyyn. Mutta onpahan ainakin erillinen mökki! Maalattia, sille leirin toppatakki ja — kas siinä vuode! Mutta sitten karkotettu insinööri, Baumanin instituutin opettaja Aleksandr Klimentjevitsh Zdanjukevitsh jo lainaakin minulle kaksi puulaatikkoa, joille asetun suorastaan mukavasti. Öljylamppua minulla ei vielä ole (ei ole mitään! — jokainen tarpeellinen esine on valikoitava ja ostettava, aivan kuin olisit ensimmäistä kertaa maan päällä), mutta — minua ei edes harmita, ettei ole lamppua. Kaikki ne vuodet selleissä ja parakeissa viilsi sielua valtion valo, ja nyt nautin autuaallisesti pimeydestä. Pimeydestäkin voi tulla vapauden osatekijä! Pimeydessä ja hiljaisuudessa (radion ääni saattaisi kantautua Kok-Terekin aukion kaiuttimesta, mutta se on kolmatta päivää mykkä) minä yksinkertaisesti vain makaan laatikoilla — ja nautin!

Mitä muuta minä vielä voisin haluta?...

Mutta maaliskuun 6:nnen aamu ylittää kaikki mahdolliset toiveet! Vuokraemän-

täni, karkotettu novgorodilaismuori Tshadova sanoo minulle kuiskaamalla, ääneen ei uskalla:

— Menepä kuuntelemaan radioa. Minulle kerrottiin jotakin sellaista, että oikein pelottaa sanoakaan.

Vehje on todella alkanut puhua taas. Menen keskusaukiolle. Suunnilleen kahdensadan ihmisen väkijoukko — varsin paljon Kok-Terekissä — on mättäytynyt pylvään ympärille pilvisen taivaan alle, kaiuttimen juurelle. Väkijoukossa on paljon kazaheja, myös vanhoja. He ovat paljastaneet kaljun päänsä, riisuneet valtavan punaruskean piisaminkarvalakkinsa, jota pitävät kädessään. He ovat hyvin surullisen näköisiä. Nuoremmat näyttävät välinpitämättömämmiltä. Parilla kolmella traktorinkuljettajalla on lakki päässä. Tietenkään en minäkään riisu. En ole vielä saanut selvää puhujan sanoista (dramaattinen näytteleminen panee hänen äänensä murtuilemaan), mutta minulle alkaa jo valjeta.

Hetki jota — ystäväni ja minä — kutsuimme jo ylioppilasaikanamme! Hetki jota kaikki GULAGin vangit (ortodokseja lukuun ottamatta) ovat rukoilleet! Aasialainen diktaattori on kuollut! Potkaisi tyhjää, roisto! Voi millainen peittelemätön riemu vallitseekaan nyt siellä meillä, erikoisleirissä! Mutta täällä seisoo koulun opettajia, venäläisiä tyttöjä, kollottamassa naama märkänä: "Millä lailla me nyt...?" Oman rakkaan menettivät... Nyt kun karjaisisi heille aukion yli: "Sillä lailla! Teidän isänne ei enää teloiteta ampumalla! Eikä sulhasianne panna istumaan! Ja itsekin lakkaatte olemasta 'perheenjäseniä!"

Tekee mieli kiljua kaiuttimen edessä, oikein pistää villi-ihmisen tanssiksi! Mutta valitettavasti historian virrat ovat verkkaisia. Ja kaikkeen harjaantuneet kasvoni omaksuvat surullisen tarkkaavaisuuden irvistyksen. Vielä on teeskenneltävä, entiseen tapaan teeskenneltävä.

Mutta suurenmoisesti ainakin alkaa minun karkotukseni!

Koko se päivä kuluukin minulta taas runontekoon — ja 'Maaliskuun viides' on runon nimi.

Kuluu kymmenkunta päivää, ja — taistelussa salkuista ja toistensa pelossa nuo seitsemän pajaria lakkauttavat MGB:n kokonaan. Epäilyni osui siis oikeaan: onko MGB i k u i s e s t i[1]?

Ja onko sitten maan päällä muuta ikuista kuin vääryys, eriarvoisuus ja orjuus?...

[1] Tosin puoli vuotta myöhemmin meille palautetaan KGB ja entiset arvot.

VI Karkotuksen hyvinvointi

1.	Polkupyöränauloja	— 1/2	kilo
2.	Kenkä	— 5	
3.	Vetolukku	— 2	
4.	Lasei	— 10	
5.	Koulufinaali	— 1	
6.	Maapollo	— 1	
7.	Tulitikku	— 50	pak
8.	öljylamppu Myrsky lyhty	— 2	
9.	hamastahna	— 8	kap
10.	piparkorppu	— 34	kilo
11.	votka	— 156	puolikasta

Tämä oli Aidarlan kylän tavaratalon inventaarioluettelo kaikista kaupan olevista tavaroista ja niiden uusi hinnoittelu. Kok-Terekin rajonin osuuskunnan tarkastajat ja tavara-asiantuntijat olivat laatineet luettelon, ja minä kampesin nyt laskukonetta ja alensin tavaroiden hintoja, minkä 7,5 prosentilla, minkä puolellatoista. Hinnat laskivat katastrofaalisesti, ja oli odotettavissa, että tulevan lukuvuoden alkuun mennessä niin finaali kuin maapollokin myytäisiin pois, naulat löytäisivät tiensä polkupyöriin, ja vain suuri korppuvarasto — todennäköisesti se oli peräisin jo sotaa edeltäneeltä ajalta — päätyisi markkinoimatta jäävän tavaran kategoriaan. Kun taas votka — vaikka kallistuisi — ei pysyisi Vapun päivän yli.

Hintojen aleneminen, joka Stalinin vetämänä tapahtui huhtikuun 1. päivän alla ja josta työtätekevät hyötyivät niin ja niin monta miljoonaa ruplaa (koko hyöty oli etukäteen laskettu ja julkistettu), iski minuun kipeästi.

Karkotuksessa viettämäni kuukauden ajan olin jo syönyt leirissä valajana hankkimiani "itsekannattavuus"-ansioitani — elin vapaudessa leirirahoilla! — ja kävin yhä rajonin kansanvalistusosastossa kyselemässä: milloin he ottavat minut? Mutta käärmemäinen päällikkönainen lakkasi ottamasta minua vastaan, ja kahdelta lihavalta tarkastajalta liikeni yhä vähemmän aikaa murahdella minulle jotakin, ja kuukauden lopulla minulle sitten näytettiin alueen kansanvalistusosaston päätös, että Kok-Terekin rajonin kouluissa oli täysi matemaatikkovahvuus ja ettei ollut pienintäkään mahdollisuutta löytää minulle työtä.

Sillä aikaa minä kuitenkin kirjoitin näytelmää ('Dekabristit ilman joulukuuta'), ja koska en aamuin illoin joutunut tarkastukseen, minun ei tarvinnut hävittää kirjoittamaani yhtä usein kuin aikaisemmin. Mitään muuta en tehnyt, ja leirin jälkeen se tuntui minusta mukavalta. Kerran päivässä kävin teetuvassa ja söin siellä kahdella rup-

lalla kuumaa soppaa — samaa jota paikan keittiöstä toimitettiin ämpärissä paikallisen vankilan vangeillekin. Kun taas mustaa leipää myytiin kaupassa vapaasti. Ja perunaa olin jo ostanut ja peräti kimpaleen sianihraakin. Itse olin aasilla tuonut polttopuuta saksaultiheikköistä, joten voin pitää tulta uunissa. Onneni oli varsin lähellä täydellistä, ja minä tuumin tähän tapaan: elleivät ota työhön, olkoot ottamatta, minä kirjoitan näytelmää niin kauan kuin rahaa riittää — kerrankin tällainen vapaus!

Sitten kerran kadulla yksi komendanteista viittasi sormellaan minut luokseen. Hän vei minut rajonin osuuskuntaan, päällikön huoneeseen — tämä oli valtavan paksu kazahi — ja sanoi merkitsevästi:

— Matemaatikko.

Ja mikä kumma ihme? Kukaan ei kysynyt minulta, mistä olin istunut, eikä vaadittu kirjoittamaan omaelämäkertaa eikä täyttämään lomaketta! — oitis päällikön sihteeri, filmaattisen kaunis karkotettu kreikkalaistyttö, naputteli yhdellä sormella koneella määräyksen minun nimittämisestäni suunnittelija-talousmieheksi 450 ruplan kuukausipalkalla. Samana päivänä ja yhtä helposti, ilman mitään lomaketutkimuksia, rajonin osuuskunnan palvelukseen liitettiin kaksi muuta siihen asti sijoittumatonta karkotettua: merikapteeni Vasilenko sekä minulle vielä tuntematon erittäin salamyhkäinen Grigori Samoilovitsh M-Z. Vasilenko hääräsi jo Tshu-joen syventämisprojektin kimpussa (kesäkuukausina lehmä saattoi ylittää joen kahlaamalla) ja suunnitteli liikennöimistä moottoriveneillä ja pyysi komendantuuria päästämään hänet tutkimaan uomaa. Hänen kurssitoverinsa merenkulkuopistosta ja 'Tovarishtsh'-purjeprikiltä kapteeni Mann varusti samaan aikaan 'Obia' Etelämantereen matkalle, mutta Vasilenko ajettiin rajonin osuuskunnan varastomieheksi.

Mutta meidät kaikki kolme — eikä varastomiehenä eikä suunnittelijana eikä kirjanpitäjänä — paiskattiin samaan hommaan: hinnoittelemaan tavaroita uudelleen. Joka vuosi maaliskuun 31:nnen ja huhtikuun 1:nnen välisenä yönä rajonin osuuskuntaan iski kuolinkamppailu, eikä ihmisiä ikänä riittänyt eikä voinutkaan riittää. Piti nimittäin: luetteloida kaikki tavarat (ja paljastaa varastelevat myyjät mutta ei oikeuteen vedettäviksi), hinnoitella ne uudelleen ja — heti aamusta myydä uusilla, työtätekeville erittäin edullisilla hinnoilla. Ja meidän rajonimme valtavassa autiomaassa oli rauta- ja valtateitä nolla kilometriä, eikä noita työtätekeville erittäin edullisia hintoja millään ehditty soveltaa syrjäkaupoissa ennen toukokuun 1. päivää: kokonaisen kuukauden ajaksi kaikki kaupat lakkasivat yleensä käymästä kauppaa, siksi kunnes rajonin osuuskunnassa oli laskettu ja vahvistettu uudet hinnat ja ne oli toimitettu kameleilla perille. Mutta itse rajonin keskuksessa ainakaan vapunalusmyyntiä ei saanut tärvellä!

Meidän tullessamme rajonin osuuskunnassa kyykki siinä hommassa jo viitisentoista ihmistä — vakinaisia ja sivulta haalittuja. Kehnolle paperille tehtyjä luettelolakanoita ajelehti kaikilla pöydillä, ja kuului vain helmitaulujen napsahtelua — kokeneet kirjanpitäjät sekä kertoivat että jakoivat niillä — ja asiallista kiroilua. Siihen työhön pantiin meidätkin. Minä kyllästyin heti kertomaan ja jakamaan paperilla ja pyysin laskukonetta. Rajonin osuuskunnassa ei ollut ainoatakaan, eikä kukaan olisi osannut sitä käyttääkään, mutta sitten joku muisti nähneensä rajonin tilastotoimiston kaapissa jonkin koneen, jossa oli numeroita, mutta jota sielläkään ei kukaan käyttänyt. Soitettiin, käytiin hakemassa. Minä aloin raksautella ja nopeasti syytää numerosarakkeita, ja johtavat kirjanpitäjät mulkoilivat minuun vihaisesti: ei kai vain kilpailija?

Minä taas pyöritin kampea ja mietin itsekseni, miten nopeasti vanki muuttuu röyhkeäksi — tai kirjallisuuden kielellä ilmaistuna: miten nopeasti ihmisen tarpeet kasvavatkaan! Minua harmittaa, että minut temmattiin pimeästä kopperostani sommittele-

masta näytelmää; minua harmittaa, ettei minua otettu kouluun; harmittaa että minut *väkisin* pantiin — mitä? sorkkimaan routaista maata? jaloilla sotkemaan savea jäisessä vedessä? ei vaan — väkisin pantiin puhtaan pöydän ääreen pyörittämään laskukoneen kampea ja kirjoittamaan numeropalstaa. Jos minulle leiri-istuntoni alkuvaiheessa olisi tarjottu tämän autuaallisen työn tekemistä koko tuomioni ajan 12 tuntia päivässä palkatta, olisin — riemuinnut! Mutta nyt minulle maksetaan tästä työstä 450 ruplaa, ja nyt minä juon maitoakin litran päivässä mutta — jo nyrpistelen nenääni: vähänlaisesti.

Tällä tavalla rajonin osuuskunta juuttui viikoksi uudelleenhinnoitteluun (siinä oli oikein määritettävä jokaisen tavaran ryhmä yleisessä halpenemisessa ja lisäksi sen ryhmä maaseudun kallistumisessa), eikä yksikään myymälä voinut aloittaa kaupankäyntiä. Silloin lihava puheenjohtaja — itse suurin tyhjäntoimittaja — kokosi meidät kaikki juhlalliseen työhuoneeseensa ja sanoi:

— Asia on niin, että lääketieteen viimeisimmän sanan mukaan ihmisen ei ollenkaan tarvitse nukkua kahdeksaa tuntia. Neljä tuntia riittää ehdottomasti! Ja niinpä minä määräänkin: työpäivä alkaa seitsemältä aamulla ja päättyy kahdelta yöllä, välillä tunnin päivällistauko ja tunnin illallistauko.

Niin, tässä näkyy karkotettujen kohtalo, josta minua varoitettiin, — juuri tällaisista määräyksistä se koostuukin. Kaikki täällä istuvat ovat karkotettuja ja tärisevät paikkansa puolesta; erotettuina he eivät pitkään aikaan löytäisi Kok-Terekistä uutta työpaikkaa. Ja loppujen lopuksi tämähän ei ole johtajalle henkilökohtaisesti, tämä on maalle — *täytyy*. Ja lääketieteen viimeisin sana kuulostaa heistä aivan siedettävältä.

Voi että nyt pitäisi nousta ja panna tuo omahyväinen karju naurunalaiseksi! Kerrankin puhua suunsa puhtaaksi! Mutta se olisi ilmettyä "neuvostovastaista agitaatiota" — kehottamista äärimmäisen tärkeän toimenpiteen sabotoimiseen. Näin koko elämäsi ajan siirryt asemasta toiseen — koululainen, ylioppilas, kansalainen, sotamies, vanki, karkotettu — ja aina on esimiehillä painava voima takanaan, kun taas sinun on pakko taipua ja pitää suusi kiinni.

Jos hän olisi sanonut kymmeneen illalla, minä olisin istunut. Mutta hän tarjosi meille kuivaa teloitusta ja minulle: täällä, vapaudessa ja — lakata kirjoittamasta! Ehei, piru sinut perikööN ja hinnanalennuksesi myös. Leiri neuvoi minulle ratkaisun: ei puhua vastaan vaan vaiti toimia vastaan. Muiden joukossa kuuntelin nöyrästi käskyn mutta viideltä illalla nousin pöytäni äärestä ja — lähdin. Ja palasin vasta yhdeksältä aamulla. Kollegani istuivat jo laskemassa tai teeskentelivät laskevansa. Tuijottivat minua kuin villi-ihmistä. M-z joka salaa hyväksyi menettelyni mutta joka ei itse sellaiseen uskaltautunut ilmoitti minulle vaivihkaa, että puheenjohtaja oli eilisiltana tyhjän pöytäni yli karjunut ajavansa minut sadan kilometrin päähän autiomaahan.

Myönnän että säikähdin: tietenkin MVD pystyi mihin hyvänsä. Varmasti ajaisi! Vaikka sadan kilometrin päähän, niin etten näkisi tästä rajonin keskuksesta enää vilaustakaan! Mutta minä olin onnen poika: minä jouduin Arkkipelagiin sodan jälkeen eli kun kaikkein tappavin vaihe oli jo ohi; ja nyt karkotukseenkin saavuin Stalinin kuoleman jälkeen. Kuukaudessa oli jo tännekin, meidän komendantuuriimme ehtinyt jotakin tihkua.

Huomaamattomasti alkoi uusi aika — Arkkipelagin historian kaikkein leppeimmät kolme vuotta.

Puheenjohtaja ei kutsunut minua puhutteluun eikä liioin tullut itse. Tehtyäni työtä koko päivän vetreänä torkkuvien ja yhtenään virheitä tekevien joukossa päätin taas lähteä viideltä. Tulkoon jokin ratkaisu, kunhan tulee nopeasti.

Ties montako kertaa elämässäni olen huomannut, että paljon voi uhrata mutta ei kaikkein tärkeintä. Tätä näytelmääni, jota olin kanniskellut mielessäni jo pakkotyöerikoisleirin rivistöissä, minä en uhrannut — ja voitin. Viikon kaikki tekivät työtä öisin ja — tottuivat siihen, että minun pöytäni oli tyhjä. Ja tullessaan käytävässä minua vastaan puheenjohtaja käänsi katseensa muualle.

Mutta minun ei ollut määrä saattaa Vankistanin maaseudun osuustoimintaa kuntoon. Äkkiä rajonin osuuskuntaan tuli koulun nuori opetuspuolen esimies, kazahi. Ennen minun tuloani hän oli Kok-Terekin ainoa yliopistosta valmistunut ja erittäin ylpeä siitä. Minun ilmaantumiseni ei kuitekaan herättänyt hänessä kateutta. Halusiko hän sitten vahvistaa koulua ennen sen ensimmäisten oppilaiden valmistumista vai pippuroida käärmemäistä rajonin kansanvalistusosaston päällikköä mutta joka tapauksessa hän sanoi minulle: "Tuokaa nopeasti diplominne!" Minä pinkaisin kuin pikkupoika hakemaan. Hän pisti sen taskuunsa ja matkusti Dzhambuliin ammattiliiton konferenssiin.

Kolmen päivän kuluttua hän tuli uudelleen käymään ja asetti eteeni otteen alueen kansanvalistusosaston määräyksestä. Samalla hävyttömällä allekirjoituksella, joka maaliskuussa väitti, että rajonin koulujen opettajavahvuus oli täysi, minut nyt huhtikuussa nimitettiin sekä matematiikan että fysiikan opettajaksi — ja kumpaankin valmistuvaan luokkaan kolme viikkoa ennen loppututkintoja! (Hän otti riskin, opetuspuolen esimies nimittäin. Eikä niinkään poliittista, vaan enemmän häntä pelotti tämä: en kai vain ollut unohtanut matematiikkaa kokonaan leirivuosinani. Kun geometrian ja trigonometrian kirjallisen kokeen päivä koitti, hän ei antanut minun avata kuorta oppilaiden nähden vaan kokosi kaikki opettajat johtajan huoneeseen ja seisoi selkäni takana sillä aikaa, kun minä ratkaisin. Oikea vastaus sai hänet ja muutkin matemaatikot aurinkoiselle mielelle. Miten helppo oli siellä käydä Descartesista! Minä en vielä tiennyt, että joka vuosi 7. luokkien tutkintojen aikoihin kylistä soiteltiin yhtenään rajonin keskukseen: tehtävä ei onnistu, ehdot ovat väärät! Opettajat olivat itsekin käyneet vain seitsemän luokkaa...)

Kertoako onnestani — astua luokkaan ja ottaa liitu? Juuri se olikin vapautumiseni päivä, kansalaisuuden palautumisen päivä. Karkotuksen muita tekijöitä en enää huomannut.

Ekibastuzissa ollessani meidän kolonnamme vietiin usein sikäläisen koulun ohi. Kuin saavuttamatonta paratiisia katselin lasten juoksentelua koulun pihalla ja opettajien vaaleita leninkejä, ja kilkattava soitto ulkoportailta haavoitti minua. Niin olivat valottomat vankilavuodet ja leirin *yleiset* minut kuihduttaneet! Niin sydäntä pakahduttavana onnen huippuna väikkyi: saada tässä samassa hedelmättömässä Ekibastuzin lävessä elää karkotettuna ja tuon soiton myötä astua päiväkirja kainalossa luokkaan ja salaperäisen näköisenä, jotakin epätavallista lupailevasti aloittaa tunti. (Siinä kaipuussa oli tietenkin opettajan lahjaa mutta varmasti myös annos nälkiintynyttä oman arvon tunnetta — vastakohtaa niin monen vuoden orjamaiselle alennukselle sekä hukkaan meneville kyvyille.)

Mutta Arkkipelagin ja valtion elämään tuijottaessani minulta jäi kaikkein yksinkertaisin huomaamatta: että sotavuosina ja sodan jälkeisinä vuosina meidän koulumme oli kuollut, sitä ei enää ollut, jäljellä oli vain mahtipontinen kuori, tyhjänpäiväistä helinää. Koulu oli kuollut niin kaupungissa kuin maallakin. Kun henkinen kuolema leviää kuin myrkkykaasu yli maan, ketkä tukehtuvat ensimmäisinä elleivät juuri lapset, ellei nimenomaan koulu?

Mutta se paljastui minulle vasta vuosia myöhemmin, palatessani karkotuksen

maasta venäläiseen emämaahan. Kun taas Kok-Terekissä en sitä huomannut: koko obskurantismin suunta oli kuollut, mutta karkotetut lapset elivät vielä, eivät olleet vielä tukehtuneet!

He olivat erikoisia lapsia. He varttuivat tietoisina sorretun asemastaan. Opettajainkokouksissa ja muissa suunpieksentäneuvotteluissa heistä ja heille sanottiin, että he olivat neuvostolapsia, varttuivat kommunismiin ja vain väliaikaisesti kärsivät liikkumisoikeuden rajoituksesta, siinä kaikki. Mutta jokainen heistä toki tunsi kaulapantansa — oli tuntenut aivan lapsesta saakka, niin pitkälti kuin muistia riitti. Koko mielenkiintoinen, ylenpalttinen, elämää sykkivä maailma (kuvalehdissä, elokuvassa) oli heidän tavoittamattomissaan, eikä poikien ollut määrä päästä sinne edes armeijaan menemällä. Hyvin heikko, hyvin harvinainen oli toivo saada komendantuurilta lupa matkustaa kaupunkiin, siellä päästä pääsytutkintoon, tulla hyväksytyksi instituuttiin ja menestyksellisesti valmistua siitä. Niinpä kaiken tiedon ikuisesta avarasta maailmasta he saivat vain täällä, tämä koulu jäi vuosikausiksi heidän ensimmäiseksi ja viimeiseksi sivistyksen lähteekseen. Lisäksi autiomaan elämän köyhyyden vuoksi he olivat vapaat hajottavista tekijöistä ja huvituksista, jotka niin tärvelevät 20. vuosisadan kaupunkilaisnuorisoa Lontoosta Alma-Ataan. Siellä, emämaassa lapset olivat jo unohtaneet opiskelemisen taidon, opiskelivat kuin olisivat täyttäneet jotakin velvollisuutta, vain ollakseen mukana joissakin tilastoissa, johonkin ikärajaan saakka. Kun taas jos meidän karkotetuille lapsillemme opetettiin hyvin, se oli heille ainoa tärkeä asia heidän elämässään,-se oli kaikki. Ahnaasti opiskellessaan he ikään kuin kohosivat huonomman laatunsa yläpuolelle ja rinnastuivat ykköslaatua oleviin lapsiin. Yksinomaan todellisessa opiskelussa heidän itserakkautensa sai tyydytyksen.

(Ei, lisäksi: koulun tehtävissä, joihin valittiin; komsomolissa; ja 18-vuotiaasta lähtien äänestyksissä, yleisissä vaaleissa. Nuo ressukat kaipasivat niin kovasti edes tasaarvoisuuden illuusiota! Monet liittyivät ylpeinä komsomoliin, vilpittömästi käyttivät poliittisia puheenvuoroja viiden minuutin kokouksissa. Eräälle Viktoria Nussnimiselle nuorelle saksattarelle, joka meni kaksivuotiseen opettajainstituuttiin, yritin tyrkyttää ajatusta, että karkotetun asemaansa ei saa kokea taakaksi vaan siitä on oltava ylpeä. Vielä mitä! Hän katsoi minuun kuin mielenvikaiseen. Oli toki sellaisiakin, joilla ei ollut kiirettä komsomoliin, mutta — heitä kiskottiin väkisin: saa liittyä, mutta sinä et liity — mikset? Ja Kok-Terekissä muutamien saksalaisten tyttöjen — he olivat salassa lahkolaisia — oli pakko liittyä, ettei heidän perhettään olisi ajettu kauemmaksi autiomaahan. Voi teitä, näiden pienimpien viettelijät! — parempi olisi että ripustettaisiin myllynkivi kaulaanne...)

Olen tuossa puhunut vain Kok-Terekin koulun "venäläisistä" luokista. (Varsinaisesti *venäläisiä* siinä ei ollut juuri ollenkaan vaan — saksalaisia, kreikkalaisia, korealaisia, jonkin verran kurdeja ja tshetshenejä sekä ukrainalaisia — vuosisadan alun siirtolaisperheiden jälkeläisiä — ja kazaheja "vastuullisten työntekijöiden" perheistä: opettivat lapsilleen venäjää.) Suurin osa kazahien lapsista kävi "kazahien luokkia". He olivat oikeita villi-ihmisiä ja enimmäkseen (ne joita perheen virka-asema ei ollut tärvellyt) hyvin suoria ja vilpittömiä, ja heillä oli perimmäinen käsitys hyvästä ja pahasta, jo ennen kuin se ehdittiin valheellisella tai pöyhkeilevällä opetuksella vääristää. Kazahinkielinen opetus oli miltei kokonaan vain tehostettua tietämättömyyden tuottamista: ensin jotenkuten kiskottiin ensimmäinen sukupolvi diplomeihin saakka, minkä jälkeen vajaasti koulutetut lähtivät erittäin tärkeinä opettamaan varttuvia, kun taas kazahitytöille annettiin "tyydyttävät" ja päästettiin kouluista ja pedagogisista instituuteista kertakaikkisen, pimeän tietämättöminä. Ja kun noille alkukantaisille lap-

sille äkkiä alkoi tuikkia oikea opetus, he ahmivat sitä paitsi korvillaan ja silmillään myös suullaakin.

Tällaisen lasten vastaanottokyvyn tilanteessa minä uppouduin Kok-Terekissä opettamaan, ja kolmen vuoden ajan se yksin riitti tekemään minut onnelliseksi (ja kenties olisi riittänyt vielä monta vuotta). Lukujärjestyksen tunnit eivät riittäneet minulla korvaamaan ja täydentämään heille aikaisemmin antamatta jäänyttä, ja minä määräsin heille täydentäviä iltaopintoja, piirejä, kenttätehtäviä, tähtitieteellisiä havaintoja, ja — he tulivat aktiivisemmin ja innostuneempina kuin olisivat menneet elokuviin. Luokanvalvojuuskin minulle annettiin ja päälle päätteeksi puhtaasti kazahilaisen luokan, mutta sekin oli minusta melkein mukavaa.

Mutta kaikki valoisa rajoittuikin sitten luokan oveen ja kellon soittoon. Kun taas opettajainhuoneessa, johtajan huoneessa ja rajonin kansanvalistusosastossa rääpiytyi paitsi tavanomainen koko valtiolle ominainen taikina myös karkotuksen kitkeröittämä. Opettajien joukossa oli jo ennen minua ollut saksalaisia ja hallinnollisesti karkotettuja. Kaikki me olimme sorrettujen asemassa: aina tilaisuuden tullen muistutettiin, että meidät oli armosta päästetty opettamaan ja että voisimme milloin hyvänsä menettää tuon armon. Karkotetut opettajat pelkäsivtä vielä muita (tosin niin ikään riippuvaisia) enemmän suututtavansa korkeita rajonin päälliköitä antamalla näiden lapsille liian alhaisia arvosanoja. Niin ikään he pelkäsivät suututtavansa johdon yleisen koulumenestymisen liian alhaisella tasolla ja — korottivat arvosanoja ja siten myös edistivät koko Kazahstanille ominaista tehostettua tietämättömyyden tuottamista. Mutta lisäksi karkotettuja opettajia (ja nuoria kazahilaisia) rasittivat velvollisuudet ja verot: heidän jokaisesta palkastaan pidätettiin neljännes, ties kenen hyväksi; johtaja (Berdenov) saattoi äkkiä ilmoittaa, että hänen alaikäisellä tyttärellään oli syntymäpäivä ja että opettajien oli kerättävä lahjaan 50 ruplaa kultakin; edelleen kutsuttiin kuka kulloinkin johtajan huoneeseen tai rajonin kansanvalistusosaston päällikön luo ja vaadittiin "lainaamaan" 300—500 ruplaa. (Ne nyt olivat sikäläisen tyylin tai järjestelmän yleispiirteitä. Kazahikoululaisetkin pakotettiin tuomaan päättäjäisjuhlaan pässi tai pässin puolikas, ja — vasta sitten heille annettiin todistus, vaikkeivät olisi tienneet mitään; päättäjäispäivän illasta tuli rajonin puoluejohdon suuret ryyppäjäiset.) Lisäksi koko rajonin johto harjoitti kirjeopintoja, ja koulumme opettajat pakotettiin tekemään kaikki kirjalliset kontrollitehtävät päälliköiden puolesta (se hoideltiin opetuspuolen esimiesten välityksellä, eivätkä opettaja-orjat edes nähneet kirjekurssilaisiaan).

En tiedä, oma lujuuteniko, joka perustui heti paljastuneeseen "korvaamattomuuteeni", vai aikakauden pehmeneminenkö auttoi minua olemaan pistämättä kaulaani niihin länkiin. Vain oikeudenmukainen arvosanojen antaminen sai oppilaat opiskelemaan innokkaasti, ja minä annoin numeroita rajonikomitean sihteereistä piittaamatta. Liioin minä en maksanut "veroa" enkä "lainannut" johdolle (käärmemäisellä rajonin kansanvalistusosaston päälliköllä oli otsaa pyytää!) — riitti että kurjistuva valtio joka toukokuussa nylki meiltä kuukauden palkan. (Tämän *vapaiden* edun, *obligaatiolainan merkitsemisen,* joka leirissä poistettiin, karkotus nyt palautti meille.) Mutta siihen minun periaatteellisuuteni lopahtikin.

Vierelläni biologian ja kemian opettaja Georgi Stepanovitsh Mitrovitsh, jo iäkäs sairasteleva serbialainen, joka vastavallankumouksellisesta trotskilaistoiminnasta (KRTD) oli viettänyt *kympin* Kolymassa, kävi sitkeätä taistelua Kok-Terekin paikallisesta oikeudenmukaisuudesta. Hänet oli erotettu rajonin maatalousosastosta mutta otettu kouluun, jonne hän siirsi ponnistelunsakin. Kok-Terekissähän kohtasi joka as-

keleella laittomuutta, jota tietämättömyys, villi omahyväisyys ja sukulaisuussiteet mutkistivat. Tämä laittomuus oli upottavaa, läpikotaista, läpipääsemätöntä, mutta — Mitrovitsh taisteli sitä vastaan uhrautuvasti ja pyyteettömästi (tosin Lenin alinomaa huulillaan), paljasti opettajainkokouksissa ja rajonin opettajien neuvotteluissa, reputti kokeissa osaamattomia virkamies-kirjeoppilaita sekä "pässillä" valmistuneita, kirjoitteli valituksia alueen keskukseen, Alma-Ataan, lähetteli sähkeitä Hrushtsheville (hänen puolestaan kerättiin 70 vanhempien allekirjoitusta ja sähke lähetettiin toisesta rajonista, meiltä sitä ei olisi päästetty). Hän vaati tarkistamisia ja tarkastajia, näitä saapui, mutta he kääntyivätkin häntä vastaan, ja taas hän kirjoitti, ja häneen *perehdyttiin* erikoisopettajainkokouksissa ja häntä syytettiin neuvostovastaisen propagandan levittämisestä lasten keskuuteen (hiuskarvan verran puuttuu vangitsemisesta!) sekä — yhtä vakavissaan — pioneerien istutuksia kaluavien vuohien kovakouraisesta kohtelemisesta, hänet vuoroin korotettiin ja vuoroin otettiin takaisin, ja hän vaati korvausta pakollisesta rokulista, hänet siirrettiin toiseen kouluun, mutta hän ei lähtenyt, ja taas hänet erotettiin, — hän taisteli suurenmoisesti! Ja jos minä vielä olisin liittynyt häneen, aika tavalla olisimme niitä löylyttäneet!

Mutta — minä en ollenkaan auttanut häntä. Minä pysyin vaiti. Välttelin ratkaisevia äänestyksiä (ettei myöskään olisi tarvinnut asettua häntä vastaan) ja livahdin jonnekin piirin kokoukseen tai neuvotteluun. Minä en estänyt noita puolueen kirjeopiskelijoita saamasta kolmosiaan: itse olivat valta — petkuttakoot omaa valtaansa. Minä salailin omaa tehtävääni: minä kirjoitin, kirjoitin. Minä varjelin itseäni toiseen, myöhempään taisteluun. Mutta kysymys on laajempi: oliko Mitrovitshin taistelu oikeaa? oliko se tarpeen?

Sillä hänen taistelunsahan tiesi toivottomaksi, tuosta taikinasta oli mahdoton saada selvää. Ja vaikka hän olisi saavuttanut täydellisen voitonkin, se ei olisi riittänyt korjaamaan *järjestelmää,* koko systeemiä. Pesty vaalea täplä vain olisi hiipunut rajatussa kohdassa — kunnes olisi harmaantunut. Koko hänen mahdollinen voittonsa ei olisi riittänyt tasapainottamaan uutta vangitsemista, joka saattoi koitua hänen rangaistukseksen (vain Hrushtshevin aika Mitrovitshin vangitsemiselta pelastikin). Toivoton oli hänen taistelunsa, mutta epäoikeudenmukaisuuden herättämä suuttumus — olkoonkin että tuhoutumiseen johtava! — on inhimillistä. Hänen taistelunsa oli tuomittu päättymään tappioon, mutta hyödyttömäksi sitä ei mitenkään voi nimittää. Ellemme kaikki olisi olleet niin järkeviä, ellemme olisi mankuneet toisillemme: "ei siitä ole apua! hyödytöntä!" — meidän maamme olisi aivan toisenlainen! Eikä Mitrovitsh ollut edes kansalainen, hän oli karkotettu, mutta silti rajonin vallanpitäjät pelkäsivät hänen silmälasiensa välkähtelyä.

Pelkäsivät kylläkin, mutta valoisa vaalipäivä lähestyi — rakkaan kansan vallan *vaalit* — ja niin lannistumaton taistelija Mitrovitsh (ja minkä arvoinen hänen taistelunsa silloin oli?) kuin välttelevä minäkin sekä vielä kaikkein salaperäisin ja kaikkein myöntyväisimmältä vaikuttava G.S. M-z toimimme samalla tavalla: kaikki me salasimme kärsivän inhomme ja yhtä lailla lähdimme tuohon juhlavaan ilveilyyn. Miltei kaikkien karkotettujen *sallittiin* ottaa osaa vaaleihin, niin halvasta ne kävivät, ja jopa *oikeutensa menettäneetkin* havaitsivat äkkiä olevansa luetteloissa, ja heitä hoputettiin, ajettiin menemään kiireesti. Meillä Kok-Terekissä ei ollut edes äänestyskoppeja, vaan aivan sivussa vain oli yksi koppi verhot auki, mutta sinne ei ollut asiaa, kiusallista olisi ollut kääntyä sinne. Vaalit olivat sitä, että mahdollisimman nopeasti kannettiin lippu uurnalle ja paiskattiin siihen. Jos joku pysähtyi huolellisesti lukemaan ehdokkaiden nimiä, jo se näytti epäilyttävältä: eivätkö puolue-elimet muka tiedä, keitä laittavat eh-

dokkaiksi, mitä siinä lukemaan? Äänestettyään jokainen sai laillisen oikeuden lähteä ryyppäämään (vaalien edellä maksettiin aina palkka tai ennakkoa). Parhaisiinsa pukeutuneina kaikki (myös karkotetut!) kumartelivat toisilleen juhlallisesti kaduilla ja onnittelivat toisiaan jonkin *juhlapäivän* johdosta...

Voi kuinka monta kertaa vielä muistaakaan mieluusti leiriä, jossa ei mitään tuollaisia vaaleja ollut!

Kerran Kok-Terek valitsi kansantuomarin — kazahin — yksimielisesti tietenkin. Tavalliseen tapaan onniteltiin toisiaan juhlapäivän johdosta. Mutta muutaman kuukauden kuluttua tämä tuomari asetettiin syytteeseen rikoksesta rajonissa, jossa hän oli ollut tuomarina aikaisemmin (niin ikään yksimielisesti valittuna). Kävi ilmi, että meilläkin hän oli jo ehtinyt kahmia melkoisesti yksityisiltä lahjustenantajilta. Valitettavasti hänet jouduttiin erottamaan ja määräämään uudet osavaalit pidettäväksi Kok-Terekissä. Ehdokkaana oli taaskin muualta tullut kazahi, jota kukaan ei tuntenut. Ja sunnuntaina kaikki pukivat parhaan puvun päälleen ja aamusta äänestivät yksimielisesti, ja taas samat onnelliset naamat — ilman huumorin tuikahdusta — onnittelivat kadulla toisiaan *juhlapäivän johdosta!*

Pakkotyöleirissä edes voimme avoimesti nauraa koko ilveilylle, mutta karkotuksessa et erityisemmin mielipiteitäsi levittele: ihmisten elämä on samanlaista kuin *vapailla,* ja ensimmäiseksi on vapaudesta omaksuttu kaikkein huonoin — salamyhkäisyys. M-z oli yksi harvoista, joiden kanssa tällaisista aiheista juttelin.

Hänet lähetettiin meille Dzhezkazganista, päälle päätteeksi aivan rahattomana — hänen rahansa jäivät jonnekin matkan varrelle. Komendantuuria se ei kuitenkaan huolettanut hiukkaakaan — hänet yksinkertaisesti poistettiin vankilan muonituksesta ja laskettiin Kok-Terekin kaduille: varastele vaikka, kuole vaikka. Minä lainasin hänelle kympin niinä päivinä ja — hankin sillä hänen ikuisen kiitollisuutensa, kauan hän jaksoi muistuttaa minulle, miten autoin hänet pinteestä. Tuo piirre — hyvän muistaminen — oli hänessä voimakas. Mutta pahan myös. (Niinpä hän muisti Hudaevin aiheuttaman pahan — saman tshetshenipojan, joka oli vähällä joutua verikoston uhriksi. Kaikki kiertyy ympäri, sellaista on maailman elämä! — hengissä selviytynyt Hudaev teki kerran pimeän vihan vallassa, väärin ja julmasti selvää jälkeä M-zin pojasta.)

Karkotetun asemassaan ja ilman ammattia M-z ei kyennyt löytämään itselleen säädyllistä työtä Kok-Terekistä. Paras mikä hänen osalleen tuli oli ruveta koulun laborantiksi, ja sitäkin hän arvosti suuresti. Mutta virka vaati palvelemaan kaikkia, olemaan nöyrä kaikille, millään tavalla ilmaisematta itseään. Eikä hän pyrkinytkään ilmaisemaan itseään, ulkonaisen kohteliaisuuden alla hän oli läpitunkematon, eikä kukaan tiennyt hänestä edes niinkään yksinkertaista asiaa, kuin miksi hänellä ei viidenkymmenen iässä ollut ammattia. Me taas — hän ja minä — tulimme jotenkin läheisiksi, emme koskaan ottaneet yhteen vaan usein autoimme toisiamme, ja lisäksi tuli leirin reagoimistapojen ja ilmaisujen samanlaisuus. Ja pitkällisen salaamisen jälkeen sain kuulla hänen sisäisen ja ulkonaisen salaillun tarinansa. Se on opettavainen.

Ennen sotaa hän oli puolueen rajonikomitean sihteerinä Z:ssa, ja sodan aikana hänet määrättiin divisioonan salakirjoitusosaston esimieheksi. Hän oli aina ollut korkeassa asemassa ja tärkeä henkilö eikä tiennyt ihmisen pienistä murheista mitään. Mutta vuonna 1942 sattui niin, että eräs heidän divisioonansa rykmentti ei saanut ajoissa perääntymiskäskyä, ja syy oli salakirjoitusosaston. Virhe piti korjata, mutta lisäksi kävi niin, että kaikki M-zin alaiset olivat joko häipyneet jonnekin tai kaatuneet, ja kenraali lähetti M-zin sinne, etulinjaan, rykmentin ympärille jo sulkeutuvien pihtien

väliin: käskemään heitä perääntymään! pelastamaan heidät! M-z lähti ratsain, murtuneena ja pelästen tuhoutuvansa, ja matkalla hän joutui niin vaaralliseen paikkaan, että hän päätti olla jatkamatta pitemmälle, eikä hän edes tiennyt, selviytyisikö hän hengissä. Hän pysähtyi tietoisesti, — hylkäsi, petti rykmentin — laskeutui hevosen selästä, halasi puunrunkoa (tai suojautui sirpaleilta sen taakse) ja — vannoi Jehovalle, että jos hän vain selviytyisi hengissä, hänestä tulisi kiihkeä uskova, ja hän täyttäisi pyhää lakia tunnollisesti. Ja kaikki päättyikin hyvin: rykmentti tuhoutui tai joutui vangiksi, kun taas M-z selviytyi hengissä, sai 10 vuotta leiriä 58:nnen perusteella, kärsi ne ja — oli nyt minun kanssani Kok-Terekissä. Ja miten tinkimättömästi hän täyttikään lupauksensa! — puolueen jäsenestä ei ollut enää jälkeäkään hänen rinnassaan eikä aivoissaan. Vain petkuttamalla hänen vaimonsa onnistui syöttää hänelle suomutonta kalaa. M-z ei voinut lauantaisin olla tulematta työhön, mutta hän yritti olla tekemättä mitään. Kotona hän noudatti ankarasti kaikkia tapoja ja rukoili — neuvostovälttämättömyyden pakosta salaa.

Luonnollista oli, että tämän tarinansa hän paljasti vain harvoille.

Mutta minusta se ei ole kovinkaan yksinkertainen. Yksinkertaista siinä on vain seikka, josta meillä on kaikkein vähiten totuttu olemaan samaa mieltä: että meidän elämämme perusrunko on uskonnollinen tietoisuus, ei puoluepoliittis-ideologinen.

Mitä tästä on ajateltava? Kaikkien rikosoikeuden, sodan ja kunnian lakien mukaan, isänmaallisuuden lakien ja kommunististen lakien mukaan tuo ihminen ansaitsi kuoleman tai halveksunnan — tuhosihan hän kokonaisen rykmentin pelastaakseen oman henkensä, puhumattakaan siitä, että sillä hetkellä hänessä ei ollut kylliksi vihaa juutalaisten kaikkein kammottavinta vihollista kohtaan.

Mutta joidenkin vielä korkeampien lakien perusteella M-z saattoi huudahtaa: entä kaikki teidän sotanne — eikö niitä aloitetakin kaikkein ylimpien poliitikkojen vähämielisyyden vuoksi? eikö muka Hitlerin ryntääminen Venäjälle ollut seurausta vähämielisyydestä — hänen omastaan ja Stalinin ja Chamberlainin? ja te lähetätte nyt m i n u t kuolemaan? t e k ö muka minut olette maailmaan synnyttäneet?

Tuohon huomautetaan: se hänen (ja kaikkien tuon rykmentin miesten!) olisi pitänyt ilmoittaa aikaisemmin sotakomissariaatissa, kun hänen päälleen puettiin sievää univormua, ei vasta siellä puunrunkoa halaillessaan. Loogisesti en rupea häntä puolustamaan, loogisesti minun olisi pitänyt vihata häntä tai halveksia, tuntea inhoa hänen kädenpuristuksestaan.

Mutta mitään sellaista *en tuntenut* häntä kohtaan! Siksikö etten ollut siitä rykmentistä enkä ollut kokenut tuota tilannetta? Vai olinko arvaavinani, että tuon rykmentin kohtalon täytyi riippua sadoista muista syistä? Vai siksikö, etten milloinkaan nähnyt M-zia ylimielisenä vaan lyötynä vain? Joka päivä vaihdoimme vilpittömiä lujia kädenpuristuksia, enkä minä nähnyt siinä mitään häpeällistä.

Millä tavalla ihmisyksilö taipuukaan elämänsä vuoksi! Ja miten uudenlaiseksi hän paljastuukaan itselleen ja muille! Ja jonkun näistä — aivan erilaisista — me käskystä, lain määräyksestä, tunnekuohusta, sokaistuneisuudesta auliisti ja riemumielin kivitämme.

Mutta entä jos kivi kirpoaakin kädestäsi?... Entä jos itse joudut syvään hätään ja — sinuun muodostuu uusi näkemys. Syyllisyydestä. Syyllisestä. H ä n e s t ä ja itsestäsi.

Tässä paksussa kirjassa on jo lausuttu monia anteeksiantoja. Ja minulle protestoi-

daan hämmästyneesti ja närkästyneesti: missä on raja? Eihän kaikille voi antaa anteeksi!

En minä kaikille annakaan. Langenneille vain. Niin kauan kuin epäjumala seisoo komentokukkulallaan ja käskevyyden kurttu otsallaan tunteettomasti ja omahyväisesti sorkkii meidän elämäämme — antakaahan minullekin isompi kivi! otetaanpa kymmenen miehen voimin hirsi ja murjaistaan hänet kumoon!

Mutta niin pian kuin hän on kukistunut, kaatunut, ja maan töytäisystä on ensimmäinen oivaltamisen vako kulkenut hänen kasvojensa ylitse — pankaa kivenne pois!

Hän itse palaa ihmiskuntaan.

Sitä jumalallista tietä älkää häneltä riistäkö.

* * *

Edellä kuvailtujen karkotusten jälkeen meidän Kok-Terekin — samoin kuin koko etelä-Kazahstanin ja Kirgisian — karkotuksemme on myönnettävä edulliseksi. Siellä sijoitettiin asutuksen piiriin eli siis veden läheisyyteen ja maaperälle, joka ei ollut aivan hedelmätöntä (Tshun laaksossa Kurdain rajonissa se oli suorastaan anteliaan hedelmällistä). Varsin monet pääsivät kaupunkiin (Dzhambuliin, Tshimkentiin, Talassiin, jopa Alma-Ataan ja Frunzeen), eikä heidän oikeudettomuutensa poikennut oleellisesti muiden kaupunkilaisten oikeuksista. Niissä kaupungeissa elintarvikkeet olivat halpoja, ja työtä löytyi helposti, varsinkin teollisuuspaikkakunnilta, sillä paikallinen väestö suhtautui teollisuuteen, käsityöammatteihin ja intellektuaalisiin ammatteihin välinpitämättömästi. Mutta niitäkään, jotka joutuivat maaseudulle, ei kaikkia eikä tylysti ajettu kolhooseihin. Meidän Kok-Terekissämme asui 4 000 ihmistä, joista enemmistö oli karkotettuja, mutta vain kazahikorttelit kuuluivat kolhoosiin. Kaikkien muiden onnistui päästä joko kone- ja traktoriasemalle tai jollekin vakanssille, vaikka kuinka mitättömälle palkalle, — he elivät kahdenkymmenenviiden aarin kastellulla palstallaan, lehmällä, sioilla, lampailla. Kuvaavaa on, että ryhmä länsiukrainalaisia, jotka (viiden vuoden leirituomion jälkeen hallinnollisesti karkotettuina) asuivat meidän paikkakunnallamme ja tekivät raskasta työtä savitiilirakennuksilla paikallisen rakennuskonttorin palveluksessa, piti elämäänsä täällä veden puutteesta halkeilevalla mutta sitä vastoin kolhoosittomalla savimaalla sen verran vapaampana, kuin oli heidän aikaisempi elämänsä kolhoosissa rakkaassa kukoistavassa Ukrainassa, että kun vapautuminen koitti heille — kaikki he jäivät ikiajoiksi tänne.

Laiska oli Kok-Terekin operatiivipuolikin — kazaheille yhteisen laiskuuden pelastava yksityistapaus. Myös koputtelijoita joukossamme oli, mutta emme havainneet heitä emmekä joutuneet kärsimään heidän vuokseen.

Mutta heidän toimettomuutensa ja kurin löyhtymisen tärkein syy oli — Hrushtshevin kauden koittaminen. Moniportaisessa vaihteistossa heikennein sysäyksin ja huojahdellen se viimein ehti meillekin saakka.

Ensin pettävästi: "Voroshilovin armahduksena" (siksi Arkkipelagi sitä nimitti, vaikka se olikin seitsemän pajarin määräämä). Stalinin poliittisten ilkunta 7.6.1945 oli epämääräinen unohdettu opetus. Niin leirissä kuin karkotuksessakin kukki yhtenään kuiskuteltuja *makki*-huhuja armahduksesta. Merkillinen ilmiö tuo kyky tylsään uskomiseen! — esimerkiksi N.N. Grekova, *uusija*, piti 15 vuoden kovien kohtaloiden jälkeen majansa savitiiliseinällä kirkassilmäisen Voroshilovin kuvaa ja — uskoi, että tämän kautta saapuu ihme. Ja ihme tulikin! — juuri Voroshilovin allekirjoituksella hallitus vielä kerran ilkkui meitä — vuoden 1953 maaliskuun 27:ntenä.

Oikeastaan ei olisi voinut sepittää ulkonaisesti järkevää perustelua sille, miksi juuri vuoden 1953 maaliskuussa, murheen järkyttämässä maassa, murheen järkyttämien vallanpitäjien piti päästää rikolliset vapaalle jalalle, — ellei sitten antauduttu elämän katoavaisuuden tunteen valtaan? Mutta jo muinaisessa Venäjän maassa — niin kuin Kotoshihin todistaa — oli tapa: tsaarin hautajaispäivänä päästää rikolliset vapaalle jalelle, mistä muuten alkoi laajamittainen ryövääminen ("vaan moskovalaisten luonto ei ole Jumalaa pelkäävänen, vaan niin miesväeltä kuin naisväeltäkin ryövätään kaduilla vaatteet ja piestään kuoliaaksi"[1]). Juuri niin oli tässäkin. Kun Stalin oli haudattu, etsittiin suosiota mutta selitykseksi sanottiin: "liittyen rikollisuuden häviämiseen maastamme" (mutta keitä siinä tapauksessa *istuu*? silloinhan ei olisi vapaalle jalalle päästettäviäkään!). Mutta koska yhä oltiin Stalinin aisoissa ja orjallisesti ajateltiin edelleen samansuuntaisesti, armahdus annettiin roistoille ja ryöväreille mutta Viidellekymmenellekahdeksalle — vain "viiteen vuoteen saakka". Sivullinen olisi saattanut säädyllisen valtion mittapuun perusteella ajatella, että "viiteen vuoteen saakka" merkitsi sitä, että kolme neljännestä poliittisista lähti kotiin. Mutta todellisuudessa vain 1—2 prosentilla meikäläisistä oli noin lapsellinen tuomio. (Sen sijaan varkaat päästettiin kuin heinäsirkat paikallisen väestön kimppuun, ja armahdettujen rikollisten haaliminen takaisin samaan hakaan vaati miliisiltä runsaasti aikaa ja vaivaa.)

Kiinnostava oli armahduksen vaikutus meidän karkotukseemme. Juuri siellä oli jo kauan ollut niitä, jotka olivat aikoinaan ehtineet kärsiä lasten viiden vuoden tuomionsa mutta joita ei ollut päästetty kotiin vaan jotka oli tuomiotta passitettu karkotukseen. Kok-Terekissä oli tällaisia yksinäisiä eukkoja ja ukkoja Ukrainasta ja Novgorodin seuduilta — kaikkein sävyisintä ja onnettominta väkeä. Armahduksen jälkeen he piristyivät kovasti, odottelivat kotiinpääsyä. Mutta parin kuukauden kuluttua tuli tavanomaisen julma selvennys: koska heidän karkotuksensa (täydentävä, tuomioon perustumaton) ei ollut viideksi vuodeksi annettu vaan *ikuinen,* tuon karkotuksen aiheuttanut heidän alkuperäinen viiden vuoden tuomionsa ei vaikuttanut asiaan, eivätkä he kuuluneet armahduksen piiriin...

Mutta Tonja Kazatshuk oli vapaa, hän muutti Ukrainasta karkotetun miehensä luo, ja täällä hänet yhdenmukaisuuden vuoksi merkittiin karkotussiirtolaiseksi. Armahduksen tultua hän ryntäsi komendantuuriin, mutta hänelle vastattiin järkevästi: teillähän ei ollut viittä vuotta niin kuin miehellänne, teillä ei ole määrättyä aikaa ollenkaan, armahdus ei koske teitä.

Siinä olisivat Drakon, Solon ja Justinianus lainsäädäntöineen jääneet toiseksi!...

Niinpä armahdus ei tuonut kenellekään mitään. Mutta kuukausien myötä — varsinkin Berijan kukistumisen jälkeen — karkotuksen maahan hiipi huomaamattomasti ja vähin äänin todellisia helpotuksia. Nuo viiden vuoden ihmiset päästettiin kotiin. Karkotettujen lapsia alettiin päästää läheisiin instituutteihin. Työssä lakattiin hokemasta "hei sinä, karkotettu!". Kaikki muuttui jotenkin pehmeämmäksi. Karkotetut alkoivat yletä tehtävissään.

Komendantuurissa pöydät alkoivat kummasti tyhjetä. "Minne tuo komendantti on hävinnyt?" — "Hän ei ole täällä työssä enää." Elinten vahvuus harveni ja supistui rajusti. Kohtelu pehmeni. Pyhä *merkintä* lakkasi olemasta ihan niin pyhä. "Joka ei ole ehtinyt tulla ennen päivällistä, — olkoon — tulkoon seuraavalla kerralla!" Yhdelle ja toiselle kansallisuudelle palautettiin joitakin oikeuksia. Rajonissa matkustaminen tuli

[1] Siteeraan Plehanovin mukaan — Istorija russkoi obshtshestvennoi mysli (Venäjän yhteiskunnallisen ajattelun historia). Moskova 1919, nide 1, osa 2, 9. luku.

vapaaksi, toiselle alueelle matkustaminen vapaammaksi. Yhä sakeammassa liikkui huhuja: "Päästävät kotiin, kotiin!" Ja totta, turkmenit päästettiin (karkotus vangiksi antautumisesta). Sitten kurdit. Taloja alettiin myydä, niiden hinta laski.

Myös muutamia hallinnollisesti karkotettuja ukkoja päästettiin: heidän puolestaan oli touhuttu jossakin siellä, Moskovassa, ja nyt sitten — *rehabilitoitiin*. Kiihtymys suomi, velloi karkotettuja kiihkeästi: pääsemmekö mekin todella? Että siis m e k i n . . . ?

Naurettavaa! Ikään kuin tämä k o m e n t o voisi muuttua kiltimmäksi. Leiri opetti minut olemaan uskomatta — enkä usko! Eikä minulla ollut erityisempää tarvetakaan uskoa: minulla ei ollut siellä, suuressa emämaassa, sukulaisia eikä läheisiä. Kun taas täällä karkotuksessa olin miltei onnellinen. Yksinkertaisesti en ollut ikänä tainnut elää yhtä hyvin.

Tosin ensimmäisenä karkotusvuonna minua kuristi tappava sairaus, kuin vangitsijoideni liittolainen. Eikä kokonaiseen vuoteen kukaan Kok-Terekissä pystynyt edes määrittelemään, mikä sairaus se oli. Töin tuskin jaksoin enää vetää tunnit, nukuin vähän, minulla oli huono ruokahalu. Kaiken aikaisemmin leirissä kirjoittamani ja muistissa tallettamani sekä vielä karkotuksessa syntyneen uudenkin jouduin pikapikaa merkitsemään muistiin ja hautaamaan maahan. (Tuon yön ennen lähtöäni Tashkentiin, vuoden 1953 viimeisen yön, muistan hyvin: koko elämäni ja kirjallisuuteni näytti päättyvän siihen. Ja sitä oli vähänlaisesti.)

Mutta sairaus hellitti. Ja alkoi minun kahden vuoden todella Ihana Karkotukseni, jota masensi ja synkensi ainoastaan uhri, etten uskaltanut mennä naimisiin: ei ollut naista, jolle olisin voinut uskoa yksinäisyyteni, kirjoittamani, kätköni. Mutta kaiket päivät elin alinomaisen autuaan innostuksen tilassa enkä huomannut mitään vapaudettomuutta. Koulussa minulla oli tunteja niin paljon kuin halusin, kummassakin vuorossa, ja nuo tunnit tekivät minut alati onnelliseksi, yksikään niistä ei rasittanut eikä tympäännyttänyt. Ja joka päivä jäi tunnin verran aikaa kirjoittamiseen — eikä tuo tunti vaatinut vähäisintäkään sielullista virittymistä: niin pian kuin istuuduin, rivejä suorastaan purkautui kynästä. Ja sunnuntait, jos ei ajettu kolhoosin vihannesmaalle, minä kirjoitin läpeensä — kaiket sunnuntaipäivät! Siellä minä aloitin romaaninkin (10 vuotta myöhemmin vangitun), ja kirjoittamista riitti minulle pitkäksi aikaa eteenpäin. Ja kumminkinhan minua julkaistaisiin vasta kuolemani jälkeen.

Minulle ilmaantui rahaa, ja — niinpä ostin itselleni erillisen savitiilitalon ja tilasin vankan kirjoituspöydän mutta nukuin entiseen tapaan tyhjillä laatikoilla. Ostin myös radiovastaanottimen, jossa oli lyhyet aallot, ja iltaisin vedin verhot ikkunoiden eteen, painoin korvani radioon ja häirinnän putousten lävitse pyydystelin meiltä kiellettyä mutta kaivattua informaatiota ja ajatusyhteyden perusteella täydensin kuulematta jääneen.

Kovin oli vuosikymmenten palturi tuskaannuttanut meidät, ja me tulkitsimme totuuden — olkoonkin että rikki revityn — jokaisen riekaleen perusteella, mutta — jotenkin tuo aika ei ollut siihen tuhlatun vaivan arvoinen: meitä Arkkipelagista palanneita ei Länsi kyennyt rikastuttamaan sen enempää viisaudella kuin kestävyydelläkään.

Pieni mökkini sijaitsi aivan asutuksen itälaidalla. Aidan takana oli kastelukanava ja aro ja joka aamu auringonnousu. Tuulen tarvitsi vain leyhähtää arolta, niin — keuhkot eivät voineet kylliksi sitä hengittää. Hämärissä ja öisin, pimeinä ja kuutamoisina öinä, minä harhailin yksikseni siellä ja pöljänä hengitin. Sataa metriä lähempänä ei ollut asumusta millään suunnalla, ei vasemmalla eikä oikealla eikä takana.

Minä alistuin täydellisesti ajatukseen, että eläisin täällä — no, ellen nyt "ikuisesti"

niin ainakin parikymmentä vuotta. (Minä en uskonut yleisen vapauden koittavan aikaisemmin — enkä paljoakaan erehtynyt.) Minä en oikeastaan enää kaivannutkaan minnekään (vaikka sydän sykertyikin keski-Venäjän kartan äärellä). Minä koin koko maailman eletyksi, kokonaan sisälläni olevaksi, en ulkoiseksi enkä houkuttavaksi, ja tehtäväksi jäi pelkästään sen kuvaileminen.

Minä olin täynnä.

Radishtshevin ystävä Kutuzov kirjoitti hänelle karkotukseen: "Minusta tuntuu katkeralta sanoa tätä sinulle, ystäväni, mutta (...) sinun tilanteellasi on etunsa. Eristettynä kaikista ihmisistä, loitolla kaikista meitä sokaisevista esineistä sinulla on paremmat mahdollisuudet samoilla (...) itsessäsi; voit kylmäverisesti katsella itseäsi, ja siitä seuraa, että saatat vähemmän puolueellisesti arvioida asioita, joita aikaisemmin katselit kunnianhimon ja maallisten turhuuksien verhon lävitse. Kenties monia asioita näet aivan uudella tavalla."

Juuri niin. Ja tuota puhdistunutta näkökulmaa arvostaen minä aivan tietoisesti arvostin karkotustani.

Ja se liikkui ja velloi yhä enemmän. Komendantuuri muuttui suorastaan helläksi ja supistui entisestään. Karkaamisesta kuului saada enää viisi vuotta leiriä, mutta — ei annettu sitäkään. Kansallisuus toisensa jälkeen lakkasi käymästä merkityttämässä, ja sitten ne alkoivat saada oikeuden lähteä. Ilon ja toivon levottomuus ravisteli karkotuksemme rauhaa.

Äkkiä aivan odottamatta ja arvaamatta ehätti vielä yksi armahdus — vuoden 1955 syyskuun "Adenauerin armahdus". Adenauer oli vastikään käynyt Moskovassa ja tinkinyt Hrushtshevilta kaikkien saksalaisten vapauttamisen. Nikita käski päästää heidät, mutta silloin hoksattiinkin, että tuloksena oli nurinkurisuus: saksalaiset päästettiin mutta näiden venäläisiä apureita pidettiin kahdenkymmenenviiden vuoden tuomioilla. Mutta koska nämä olivat silkkaa poliisia ja kylänvanhinta ja vlasovilaista, tuosta armahduksesta ei liioin haluttu julkisuudessa toohottaa. Ja ihan informaatiomme yleisen lain mukaankin: mitättömästä paasataan, tärkeästä ollaan hissunkissun. Ja niinpä sitten suurin kaikista poliittisten armahduksista sitten lokakuun 1917 lahjoitettiin "ei minään" päivänä, syyskuun 9:ntenä, juhlapäivättä, julkaistiin vain Izvestija-lehdessä ja siinäkin sisäsivulla panematta saatteeksi ainoatakaan kommenttia eikä ainoatakaan artikkelia.

Ja kuinka olisi voinutkaan olla tuntematta kiihtymystä? Minä luin: "Saksalaisten kanssa yhteistyössä olleiden henkilöiden armahduksesta". Kuinka ihmeessä, entä minä? Minua se ei siis koske: minähän palvelin tiukasti puna-armeijassa. Vaikka hittoako siitä, onpahan rauhallisempaa. Sitten jo ystäväni L.Z. Kopelev kirjoitti Moskovasta: tätä armahdusta heiluttelemalla hänen oli onnistunut tinkiä Moskovan miliisiltä oikeus tilapäiseen kirjoillaoloon. Mutta pian hänet kutsuttiin: "Yritätte sahata meitä silmään vai? Tehän ette ollut yhteistyössä saksalaisten kanssa?" — "En ollut." — "Palvelitte siis neuvostoarmeijassa?" — "Kyllä." — "Siinä tapauksessa saatte 24 tuntia aikaa häipyä Moskovasta!" Hän tietenkin jäi ja : "Huh, kammottavalta tuntuu illalla kymmenen jälkeen jokainen ovikellon soitto — no nyt ne tulevat hakemaan minua!"

Ja minä olin iloinen: minunhan on hyvä! Piilotan käsikirjoitukset (piilotin ne joka ilta) ja nukun kuin enkeli.

Puhtaassa autiomaassani kuvittelin kihisevää, hyörivää, turhamaista pääkaupunkia — enkä ollenkaan kaivannut sinne.

Mutta moskovalaisystävät vaativat: "Mitä ihmettä sinä siellä kyykit? Vaadi jutun

uudelleen tutkimista! Nyt niitä tutkitaan uudelleen!"

Miksi?... Täällä voin kokonaisen tunnin tarkastella, miten muurahaiset näveretyään reiän taloni savitiiliperustaan työprikaatinpäälliköittä, vartijoitta ja leiripisteen päälliköittä rivissä raahaavat kantamuksiaan — vievät siemenenkuoria talvivarastoon. Äkkiä eräänä aamuna ne eivät tulekaan, vaikka talon eteen on ripoteltu kuoria. Käy ilmi, että ne ovat hyvissä ajoin arvanneet, ne *tietävät*, että tänään tulee sade, vaikka hilpeä aurinkoinen taivas ei puhu siitä mitään. Mutta sateen jälkeen on vielä mustia ja paksuja pilviä, vaan nämäpä ovatkin jo tulleet esille ja uurastavat: tietävät varmasti, ettei sadetta tule.

Täällä, karkotukseni hiljaisuudessa minä niin kiistattomasti näin Pushkinin elämän todellisen kulun: ensimmäinen onni — karkotus etelään, toinen ja korkeampi — karkotus Mihailovskoeen. Ja juuri siellä hänen olisi pitänyt elää ja elää, olla ryntäilemättä minnekään. Mikä kohtalo veti häntä Pietariin? Mikä kohtalo sysäsi hänet naimisiin?...

Vaan vaikea on ihmissydämen pysyä järjen tiellä. Vaikea on lastun olla kellumatta sinne, minne kaikki vesi virtaa.

20. puoluekokous alkoi. Emme pitkään aikaan tienneet mitään Hrushtshevin puheesta (kun sitä sitten alettiin lukea Kok-Terekissä, niin luettiin salaa karkotetuilta, kun taas me saimme tietää BBC:stä). Mutta riitti että tavallisesta kaikkien saatavilla olevasta lehdestä luin Mikojanin sanat, että "tämä on ensimmäinen leniniläinen puoluekokous" niin ja niin moneen vuoteen. Minä ymmärsin, että viholliseni Stalin oli kukistunut ja että minä siis kohosin.

Ja — minä kirjoitin anomuksen juttuni uudelleen tutkimisesta.

Ja samana keväänä alettiin karkotusta poistaa koko Viideltäkymmeneltäkahdeksalta.

Ja heikkona lähdin kuulaasta karkotuksestani. Ja matkustin sumeaan maailmaan.

Mitä tuntee entinen vanki ylittäessään idästä länteen Volgan ja sitten matkatessaan kokonaisen päivän kolkkuvassa junassa halki Venäjän kylien — se ei kuulu tähän lukuun.

Kesällä Moskovassa soitin syyttäjänvirastoon — että mitä valitukselleni kuuluu. Pyydettiin soittamaan uudelleen, ja — tutkijaviranomaisen ystävällinen koruton ääni pyysi minua käymään Lubjankalla juttelemassa. Kuznetski Mostin kuuluisassa lupalapputoimistossa minua käskettiin odottamaan. Niinpä mielessäni epäilys, että jonkun silmät jo tarkkailivat minua, jo tutkivat kasvojani, minä sisäisesti jännittyneenä omaksuin ulkonaisesti hyväntahtoisen väsyneen ilmeen ja muka katselin lasta, joka kaikkea muuta kuin huvittavasti leikki odotushuoneen lattialla. Aivan oikein! — uusi tutkijaviranomaiseni seisoi siviiliasuisena ja tarkkaili minua! Vakuututtuaan riittävästi siitä, että minä en ollut raivoisa vihollinen, hän tuli luokseni ja erittäin miellyttävästi lähti viemään minua Bolshaja Lubjankalle. Jo matkalla hän murehti sitä, miten minun elämäni oli riepoteltu (kuka??), että minulta oli riistetty vaimo, lapset. Mutta Lubjankan tukahduttavan sähköiset käytävät olivat yhä samat, joissa minua vietiin pää paljaaksi ajeltuna, nälkäisenä, valvotettuna, napeitta, kädet selän takana. "Ja mikä ihmeen peto teille sattuikin, tämä kuulustelija Ezepov? Minä muistan sennimisen, hänet alennettiin myöhemmin." (Istuu varmaan viereisessä huoneessa ja morkkaa tätä minun miestäni...) "Minä esimerkiksi palvelin laivaston vastavakoilussa SMERSHissä, eikä meillä ollut sellaisia!" (Rjumin oli teiltä lähtöisin. Teillä oli Levshin, Libin.)

Mutta minä nyökkäilen hänelle yksinkertaisesti: niin, tietysti. Hän peräti nauraa minun vuoden -44 terävyyksilleni Stalinista: "Tuon sanoitte osuvasti!" Hän kehuu juttuuni paljastavana aineistona liitettyjä rintamakertomuksiani: "Eihän niissä ole mitään neuvostovastaista! Ottakaa ne, jos haluatte, yrittäkää julkaista." Mutta sairaalloisella, miltei kuolevan äänellä minä torjun: "Voi älkää, minä olen unohtanut kirjallisuuden jo kauan sitten. Jos minä elänkin vielä joitakin vuosia, niin – olen haaveillut fysiikan parissa askartelemisesta." (Ajan tunnusväri! Tällä tavalla alammekin nyt pelailla teidän kanssanne.)

Älä itke lyötynä, itke lyömättömänä! Pakkohan vankeuden oli meille edes jotakin antaa. Edes taidon käyttäytyä Tsheka-GB:n edessä.

VII Vangit vapaudessa

Tässä kirjassa oli luku 'Vangitseminen'. Tarvitaanko nyt luku 'Vapautuminen'?

Sillä niistä, joiden yläpuolella vangitseminen jyrähti (puhukaamme vain Viidestäkymmenestäkahdeksasta), tuskin viideskään osa — hyvä jos kahdeksas — koki tämän "vapautumisen".

Ja lisäksi — vapautuminen! — kukapa sitä ei tuntisi? Sitä on niin paljon kuvailtu maailman kirjallisuudessa, niin paljon näytetty elokuvassa: avatkaa sellini ovi, aurinkoinen päivä, riemuitseva väkijoukko, sukulaisten halaukset.

Mutta — kirottu on "vapautuminen" Arkkipelagin ilottoman taivaan alla, ja vain entistä harmaampi on taivas ylläsi vapaudessa. Vain pitkäpiimäisyydellään, kiireettömyydellään (minnepä lailla nyt olisi kiire?) — kuin pidentynyt kirjainten jono — eroaa vapautuminen vangitsemisen salamasta. Mutta muutoin vapautuminen on samanlainen vangitseminen, samanlainen teloittava siirtyminen tilasta toiseen, samalla tavalla rintaasi, koko elämänjärjestystäsi, käsityksiäsi ruhjova — eikä lupaa mitään korvaukseksi.

Jos vangitseminen on pakkasen iskeytyminen nesteeseen, vapautuminen on arkaa sulamista kahden pakkasen välillä.

Kahden vangitsemisen välillä.

Siksi että tässä maassa jokaista vapautumista on pakko jossakin seurata vangitseminen.

Kahden vangitsemisen välillä — sitä vapautuminen oli kaikki neljäkymmentä vuotta ennen Hrushtshevia.

Kahden saaren välillä heitetty pelastusrengas — sen kun räpiköit vyöhykkeeltä toiselle!...

Soitosta soittoon — sitä on *tuomio*. Vyöhykkeeltä vyöhykkeelle — sitä on *vapautuminen*.

Samean oliivinvihreä passisi, jota runoilija niin kehotti k a d e h t i m a a n, on passipykälä n:o 39:n mustan tussin tahraama. Sillä ei pääse kirjoille yhteenkään kaupunkiin, eikä sillä oteta yhteenkään hyvään työpaikkaan. Leirissä edes annettiin leipäannos, täällä ei.

Ja kuitenkin — petollinen liikkumisen vapaus...

Ei *vapautuneiksi* vaan — *karkotuksen menettäneiksi* on noita onnettomia ihmisiä nimitettävä. Kohtalon suoman hyväätekevän karkotuksen menettäneinä he eivät pysty pakottautumaan lähtemään Krasnojarskin taigaan eikä kazahien autiomaahan, jossa ympärillä elää paljon omia, *entisiä!* Ei, he matkaavat keskelle kurmotettua *vapautta*, jossa kaikki kavahtavat heitä ja jossa heistä tulee merkittyjä ehdokkaita uuteen *istumaan panemiseen.*

Natalja Ivanovna Stoljarova vapautui Karlagista vuoden 1945 huhtikuun 27:ntenä. Heti ei pääse lähtemään — on saatava passinsa, ei ole leipäkorttia, ei ole asuntoa, työtä tarjotaan halkometsästä. Syötyään leiriystävien keräämät muutamat ruplat Stoljarova palasi vyöhykkeelle, valehteli vartijoille menevänsä hakemaan tavaroitaan (heillä oli patriarkaalinen komento) ja — suoraa päätä parakkiinsa! Se vasta oli ilo! Ystävät kerääntyivät ympärille, toivat litkua keittiöstä (ai että on hyvää!), nauroivat, kuuntelivat vapauden kolkkoudesta: ei, kyllä meillä on rauhallisempaa. Tarkistus. Yksi liikaa!... Päivystäjä haukkui pataluhaksi mutta antoi jäädä vyöhykkeelle yöksi, Vapun päivän aamuun saakka, mutta heti aamulla — mars matkaan!

Stoljarova uurasti leirissä selkä vääränä. (Hän oli saapunut nuorena Pariisista Neuvostoliittoon, ja pian tulonsa jälkeen hänet oli pantu istumaan, ja hän halusi mahdollisimman nopeasti päästä vapauteen, katselemaan Synnyinmaataan!) Hänet vapautettiin "hyvästä työstä" edullisesti: määräämättä täsmällisesti millekään seudulle. Ne joilla oli täsmällinen määränpää sentään jotenkin selviytyivät: miliisihän ei voinut ajaa heitä pois. Mutta Stoljarova, jolla oli todistus "puhtaasta" vapautumisesta, hätisteltiin kaikkialta kuin koira. Miliisi ei päästänyt häntä kirjoille minnekään. Hyvien moskovalaistuttavien kodeissa tarjottiin teetä, mutta kukaan ei tarjonnut yösijaa. Ja hän yöpyi asemilla. (Eikä siinä kaikki, että miliisi käy yöllä herättelemässä, kieltää nukkumasta, vaan lisäksi ennen aamun sarastusta kaikki ajetaan kadulle, että päästään lakaisemaan, — ja kukapa vapautunut vanki, jonka tie on kulkenut suuren rautatieaseman kautta, ei muistaisi sydämensä sykertymistä jokaisen miliisin lähestyessä — katsoopa se ankarasti! Tietenkin hän vainuaa sinussa entisen vangin! Kohta vaatii: "Paperit!" Ottaa vapautumistodistuksesi ja — sillä selvä, taas olet vanki. Meillähän ei ole *oikeutta,* ei lakia eikä ihmistäkään — on paperi! Takavarikoi paperin — ja sillä selvä... Sillä tavalla me tunnemme...) Lugassa Stoljarova yritti päästä käsineidenkutojaksi — eivätkä ne olleet edes työtätekeville vaan saksalaisille sotavangeille! — mutta paitsi ettei häntä huolittu, esimies vielä häpäisi kaikkien kuullen: "Aioit luikerrella meidän järjestöömme! Kyllä tunnetaan niiden hienot konstit! On luettu Sheininia!" (Voi tätä Sheinin-läskiä! — ei edes tukehdu pullaansa!)

Noidan kehä: työhön ei oteta, ellei ole kirjoilla, eikä kirjoille pääse, ellei ole työtä. Ja ellei ole työtä, ei ole liioin leipäkorttia. Entiset vangit eivät tunteneet määräystä, että MVD oli velvollinen järjestämään heille työpaikan. Ja jotka tiesivät, eivät uskaltaneet lähestyä: kunhan vain eivät panisi *istumaan*...

Vapaudessa saat itkeä yllin kyllin.

Kun minä ylioppilaana opiskelin Rostovin yliopistossa, siellä oli kummallinen professori N.A. Trifonov — pää aina hartioihin vedettynä, aina jännittynyt, säikky, hänelle ei uskaltanut käytävässä huikatakaan. Vasta jälkeenpäin saimme tietää: hän oli jo *istunut,* ja — jokainen huuto käytävässä saattoi olla operatiivimiesten.

Ja Rostovin lääketieteellisessä instituutissa sodan jälkeen eräs vapautunut lääkäri piti uudelleen istahtamistaan niin väistämättömänä, ettei jäänyt odottamaan vaan teki itsemurhan. Ja ihminen, joka on jo tutustunut leireihin, joka *tuntee* ne, voi aivan hyvin tehdä tuollaisen valinnan. Ei se raskaampi vaihtoehto ole.

Onnettomia ne, jotka vapautuivat *liian aikaisin!* Avenir Borisovin kohtaloksi tuli vapautua vuonna 1946. Eikä hän saapunut mihinkään suureen kaupunkiin vaan omaan kotikyläänsä. Kaikki hänen vanhat ystävänsä ja luokkatoverinsa yrittivät välttää tapaamasta häntä kadulla, eivät pysähtyneet (äskeiset pelottomat rintamamiehet!), ja jos ei mitenkään voinut välttää keskustelemasta, etsiskelivät välteleviä sanoja ja luistivat tiehensä. *Ei kukaan* kysynyt häneltä, millaista hänen elämänsä oli

ollut noina vuosina. (Vaikka mehän taidammekin tietää Arkkipelagista vähemmän kuin keski-Afrikasta!) Mahtavatkohan jälkipolvet milloinkaan ymmärtää kuinka äkseerattua meidän *vapautemme* on! Mutta sitten eräs vanha ystävä kuitenkin kutsui hänet teelle, illalla, kun oli tullut pimeä. Miten ystävällistä, miten lämmintä! Juuri sulamiseenhan tarvitaan salattua lämpöä! Avenir pyysi saada katsella vanhoja valokuvia, ja ystävä toi hänelle albumeja. Ystävä *aivan unohti* — ja hämmästyi, kun Avenir nousi ja lähti jäämättä odottamaan samovaarin kuumenemista. Mitä muutakaan Avenir saattoi, jos hän kaikissa valokuvissa näki kasvonsa töhrityn musteella?![1]

Avenir yleni myöhemmin, hänestä tuli lastenkodin johtaja. Hänen hoivissaan varttui rintamamiesten orpoja, ja nämä itkivät mielipahasta, kun vakavaraisten vanhempien lapset nimittelivät heidän johtajaansa "vankilapomoksi". (Eikä meillä kukaan edes selitä: vankila*pomoja* olivat ennemminkin heidän vanhempansa, kun taas Avenir oli sitten vaikka vankila*kundi*. Viime vuosisadalla Venäjän kansa ei ikänä olisi saattanut tällä tavalla menettää oman kielensä tajua!)

Ja Kartel — vaikka 58:nnen perusteella istuikin — *poistettiin kirjoista* vuonna 1943 keuhkotuberkuloosin takia. Miehellä on suden passi, ei saa asua yhdessäkään kaupungissa eikä saa työtä, edessä hidas kuolema — kaikki kavahtavat. Mutta — siinä on sotakomissaariaatti, kiire on, sotureita tarvitaan. Avointa tuberkuloosia poteva Kartel ilmoitti olevansa terve: tuhoudutaan sitten ainakin kerralla, vertaisten joukossa! Ja soti miltei sodan loppuun saakka. Vasta sairaalassa Kolmannen osaston silmä havaitsi, että tuo uhrautuva sotilas oli — kansan vihollinen. Vuonna 1949 hänet pantiin merkille uusijana vangittavaksi, mutta sotakomissariaatin hyvät ihmiset auttoivat.

Stalinin ajan vuosina paras *vapautuminen* oli: astua leirin portista ja jäädä siihen. Nämä tunnettiin tuotannossa ennestään ja otettiin työhön. Ja kadulla kohdattaessa NKVD:n miehet suhtautuivat niin kuin tarkistettuun.

No, ei nyt aivan. Vuonna 1938 Prohorov-Pustover jäi vapauduttuaan Bamlagin vapaaksi pestautuneeksi insinööriksi. Operatiiviosaston päällikkö Rosenblit sanoi hänelle: "Teidät on vapautettu, mutta muistakaa, että te kuljette kuin köydellä. Pieninkin virhe niin — te olette jälleen vanki. Siihen *ei vaadita edes oikeudenkäyntiä*. Niin että pitäkää varanne älkääkä kuvitelko olevanne vapaa kansalainen."

Tuollaisia leirin tuntumaan jääneitä järkeviä vankeja, jotka vapaaehtoisesti valitsivat vankeuden vapauden muunnoksena, on kaikilla takamailla — jossakin Nyrobin tai Narymin rajoneissa — yhä satoja tuhansia. *Istahtaminenkin* on heille helpompaa: kaikki on vieressä.

Ja Kolymassa ei ollut erityisempää valinnan varaakaan: siellähän väki *pidettiin*. Vapautuessaan vanki allekirjoitti heti *vapaaehtoisen* sitoumuksen: vastedeskin olla työssä Dalstroin palveluksessa. (Lupa lähteä "mantereelle" oli Kolymassa vielä vaikeammin saatavissa kuin vapautuminen.) Niinpä N.V. Surovtseva onnettomuudekseen päätti tuomionsa. Vielä eilen hän oli työssä lasten kaupungissa, oli lämmin ja sai syödä kylliksi, mutta tänään häntä ajetaan ulkotöihin, mitään muuta ei ole. Vielä eilen hänellä oli taattu peti ja leipäannos, mutta tänään — ei ole leipäannosta, ei ole kattoa pään päällä, ja hän laahustaa romahtaneeseen taloon, jonka lattiat ovat lahonneet (tämä Kolymassa!). Kiitos lasten kaupungin ystävättärien: vielä kauan nämä "paiskaavat" hänelle leipäannoksia vapauteen. "Vapaana elämisen ahdistus" — näin hän

[1] Viisi vuotta myöhemmin ystävä sälytti syyn vaimonsa niskoille: tämä oli töhrinyt. Ja kymmenen vuoden kuluttua (1961) vaimo itse tuli Avenirin luo ammattiliiton rajonikomiteaan pyytämään lomamatkaa Sotshiin. Avenir antoi. Nainen puhkesi vuodattelemaan muisteloja vanhasta ystävyydestä.

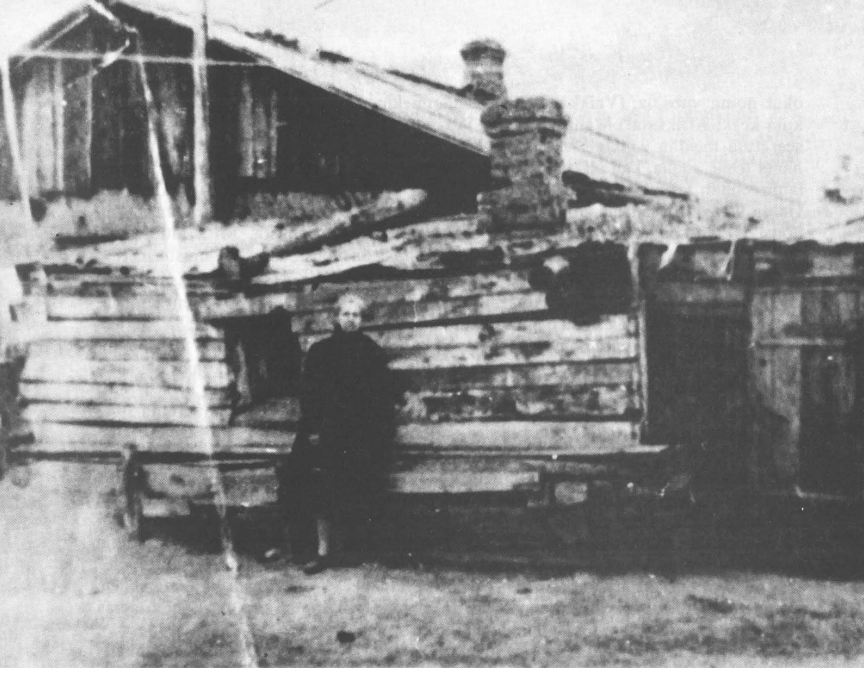

Kuva 6. Surovtseva tönönsä seinustalla.

nimitti ensimmäisiä tuntemuksiaan. Vain vähitellen hän pääsee jaloilleen, ja vihdoin hänestä tulee — talon omistaja! Kas tässä (kuva 6) hän ylpeänä seisoo tönönsä seinustalla — sitä ei jokainen koirakaan hyväksyisi.

Jottei lukija kuvittelisi, että tässä on kysymys kirotusta Kolymasta, siirrymme Vorkutaan ja katselemme tyypillistä VGS-parakkia (Vremennoe Grazhdanskoe Stroitelstvo — tilapäinen siviiliasumus), jossa asuu hyvinvoivia vapaita — entisiä vankeja tietenkin (kuva 7).

Niin ettei M.P. Jakubovitshin vapautuminenkaan ollut vapautumisen pahinta lajia: Karagandan lähistöllä vankila muutettiin invalidikodiksi (Tihonovin talo), ja — siihen invalidikotiin vartioinnin alaiseksi ja ilman oikeutta lähteä hänet "vapautettiinkin".

Rudkovski jota ei otettu minnekään ("se ei ollut leiriä helpompaa"), lähti Kustanain uudismaille ("siellä saattoi tavata vaikka keitä"). Jä I.V. Shved menetti kuulonsa muodostellessaan junia Norilskissa, oli millainen lumimyrsky hyvänsä; myöhemmin hän työskenteli lämmittäjänä 12 tuntia vuorokaudessa. Mutta todistuksia ei

Kuva 7. VGS-parakki.

ole! Sosiaalihuollossa kohautellaan olkapäitä: "Hankkikaa todistajia!" Mursut ovat todistajiamme... I.S. Karpunitsh kärsi kahdenkymmenen vuoden tuomionsa Kolymassa, hän on nääntynyt ja sairas. Mutta 60:nteen ikävuoteen mennessä hänellä ei ole "kahtakymmentäviittä palkallista työvuotta" – eikä eläkettä liioin. Mitä kauemmin ihminen on istunut leirissä, sitä sairaampi hän on, ja mitä vähemmän työvuosia hänellä on, sitä vähemmän toiveita eläkkeestä.

Meillähän ei ole niin kuin Englannissa "entisten vankien avustamisyhdistystä". Sellaista kerettiläisyyttä ei uskalla ajatellakaan[1].

Kirjoitetaan tähän tapaan: "Ivan Denisovitshin päivä kului leirissä – toinen vapaudessa."

[1] Sama koskee tänään ei-poliittisiakin. A.I. Burlakille vastattiin Ananjevon rajonikomiteassa, että "tämä ei ole mikään kaaderiosasto", syyttäjänvirastossa, että "tämä ei kuulu meille", ja kaupungin neuvostossa, että "odottakaa". Oli ilman työtä viisi kuukautta (1964). P.K. Egorovilta vaadittiin Novorossiiskissa (1965) heti kuitattu sitoumus lähteä 24 tunnin kuluessa. Nän näytti kaupungin toimeenpanevassa komiteassa leiritodistusta "erinomaisesta työstä" – hänelle naurettiin. Kaupunkikomitean sihteeri yksinkertaisesti ajoi hänet tiehensä. Silloin hän meni ja antoi lahjusrahaa – ja jäi Novorossiiskiin.

Mutta kuulkaahan! Vapauden aurinkohan on noussut sitten niiden aikojen? Ja osattomiksi jääneille ojenneltiin käsiä: *"Tämä ei toistu!"* Ja peräti kyyneleitä taisi puoluekokousten puhujankorokkeilla tipahdella?

Zhukov (Kovrovista): "Minä en ole päässyt jaloilleni mutta olenpahan edes hiukan polvillani." Mutta: "Leirivangin nimilappu roikkuu meissä, ja kun työvoimaa vähennetään, me olemme ensimmäisiä." P.G. Tihonov: "Minut on rehabilitoitu, ja olen työssä tieteellisessä tutkimusinstituutissa, mutta silti leiri ikään kuin jatkuu. Samoja pölkkypäitä, jotka olivat leirien päällikköinä", on edelleen voimissaan hänen yläpuolellaan. G.F. Popov: "Puhuttiinpa tai kirjoitettiinpa mitä hyvänsä, minun kollegojeni tarvitsee vain saada tietää, että minä olen istunut, niin he jo ikään kuin vahingossa kääntävät selkänsä."

Ei, piru on väkevä! Meidän isänmaamme on tällainen: sen tyrkkäämiseen sylen verran tyrannian suuntaan riittää pelkkä kulmakarvojen kurtistaminen, yskäiseminen riittää. Mutta kiskoakseen sitä vaaksan vapauteen on valjastettava sata härkää ja jokaista kuritettava erikseen seipäällä: "Ajattele mihin kiskot! ajattele mihin kiskot!"

Entä rehabilitoimisen *muoto?* Eukko T-najalle tulee karkea ilmoitus "saavuttava miliisiasemalle klo 10 aamulla". Ei muuta! Eukon tytär juoksee lappu mukanaan miliisiasemalle edellisenä iltana: "Minä pelkään äidin hengen puolesta. Mitähän asia koskee? Millä tavalla minä voisin valmistaa häntä?" — "Älkää pelätkö, se on *miellyttävä* uutinen — ilmoitus miesvainajan rehabilitoimisesta." (Vaan entä jos onkin katkera? Sitä hyväntekijät eivät tule ajatelleeksi.)

Jos meidän *armeliaisuutemme* muodot ovat tällaisia, niin — arvailkaapa meidän julmuutemme muotoja!

Millainen rehabilitoimisien vyöry syntyi! — mutta sekään ei kyennyt halkaisemaan virheettömän yhteiskunnan kivikovaa otsaa! — sillä vyöryhän ei sortunut siihen suuntaan, johon riittää kulmien kurtistaminen, vaan sinne minne pitää valjastaa tuhat härkää.

"Rehabilitoimisessa möhlittiin!" puoluejohtajat sanovat suoraan. *"Liian monia rehabilitoitiin!"*

Voldemar Zarin (Donin Rostovista) istui 15 vuotta ja sen jälkeen vielä kahdeksan vuotta pysyi siivosti vaiti. Mutta vuonna 1960 hän päätti kertoa työtovereilleen, miten kurjaa leireissä oli. Nytpä häntä vastaan käynnistettiin tutkimus ja alettiin puuhata juttua, ja KGB:n majuri sanoi Zarinille: *rehabilitoiminen ei merkitse syyttömyyttä* vaan ainoastaan sitä, että rikokset olivat vähäisiä. Mutta *jotakin aina jää!*

Ja Riiassa samana vuonna 1960 työkollektiivi vainosi yksissä tuumin Petropavlovskia kolmen kuukauden ajan siitä, että tämä oli salannut isänsä ampumisteloituksen — vuonna 1937!

Ja Komogor päivittelee: "Ketkä ovat tänään oikeassa ja ketkä syyllisiä? Mihin pitäisi silmänsä panna, kun tuollainen pärstä alkaakin äkkiä puhua tasa-arvoisuudesta ja veljeydestä?"

Markelovista tuli rehabilitoimisen jälkeen ei enempää eikä vähempää kuin teollisuusvakuutusneuvoston eli yksinkertaisemmin: arttelin paikalliskomitean puheenjohtaja. Niinpä arttelin puheenjohtaja ei uskalla jättää tätä kansan valittua hetkeksikään yksin huoneeseensa! Kun taas puoluetoimiston sihteeri Baev, joka samanaikaisesti *istuu kaadereilla,* kaappaa varmuuden vuoksi Markelovin koko paikalliskomitean kirjeenvaihdon. "Ei teille ole sattunut kulkeutumaan paperia paikalliskomiteoiden uudelleenvalitsemisista?" — "Jotain taisi olla noin kuukausi sitten." — "Mutta minähän tarvitsen sen!" — "Siinä on, lukekaa mutta nopeasti, työpäivä päättyy koh-

ta!" — "Mutta sehän on osoitettu minulle! Minä palautan sen teille huomenna!" — "Mitä ihmettä — sehän on *asiakirja.*"

Ajatelkaapa itseänne tämän Markelovin nahoissa, asettukaa tuollaisen pärstän alaiseksi, Baevin alaisuuteen, niin että koko palkkanne ja kirjoillaolonne riippuvat tuosta Baevista, ja — hengittäkää rintaanne vapaan aikakauden ilmaa!

Naisopettaja Deeva erotettiin "moraalisen turmeltuneisuuden" takia: hän *madalsi opettajan arvovaltaa* menemällä naimisiin — vapautuneen vangin kanssa (jota oli leirissä opettanut)!

Tämä ei ole enää Stalinin aikaa, tämän on Hrushtshevin kautta!

Ja vain yksi todellinen on kaikesta menneestä jäänyt — ILMOITUS. Pieni lappu, 12 x 18 senttiä. Elävälle rehabilitoimisesta. Kuolleelle kuolemasta. Kuolinpäivä — sitä et tarkista. Kuolinpaikka — iso Z. Diagnoosi — selaa sata kappaletta: kaikilla sama rutiini-kuolinsyy[1]. Välistä todistajien nimiä (keksittyjä).

Mutta oikeat todistajat ovat kaikki vaiti.

Me olemme vaiti.

Ja mistä seuraavat sukupolvet saavat tietää? Suljettu, tilkitty, siistitty.

"Jopa nuorisokin" — Verbovski valittaa — "suhtautuu rehabilitoituihin epäilevästi ja halveksivasti."

No, ei kaikki nuoriso. Enimmäkseen nuoriso siis veisaa — onko meidät rehabilitoitu vai eikö ole, *istuuko* nyt kaksitoista miljoonaa vai eikö enää istu. He eivät näe siinä yhteyttä. Kunhan vain itse ovat vapaudessa nauhureineen ja takkutukkaisine tyttöineen.

Kalahan ei taistele kalastusta vastaan, se vain yrittää luiskahtaa silmästä.

* * *

Niin kuin yksi ja sama laajalti tunnettu sairaus sujuu eri ihmisillä eri tavalla, samoin me koemme vapautumisenkin varsin eri tavalla, jos lähempää tarkastelee.

Myös ruumiillisesti. Jotkut uhrasivat liian paljon ponnistelua leirituomiostaan hengissä selviytymiseen. He kestivät sen, kuin olisivat olleet terästä: kymmenen vuotta taipuivat ja raatoivat käyttämättä edes pientä osaakaan siitä, minkä ruumis tarvitsee; puolipukeissa hakkasivat kiveä pakkasessa — eivätkä vilustuneet. Mutta sitten — tuomio on päättynyt, ulkoinen epäinhimillinen paine hellittää, myös sisäinen jännitys löyhtyy. Ja tällaiset ihmiset paineen katoaminen tuhoaa. Jättimäinen Tshulpenev, joka oli seitsemän vuotta metsätöissä saamatta kertaakaan edes nuhaa, sairastui vapaudessa moniin vaivoihin. G.A. Sorokin "menetti rehabilitoimisen jälkeen vääjäämättömästi henkistä terveyttään, jota leiritoverini niin kadehtivat. Ilmaantui neurooseja, psykooseja"... Igor Kaminov: "Vapaudessa olen heikennyt ja rappeutunut, ja minusta tuntuu, että vapaudessa minulla on paljon vaikeampaa."

Niin kuin ennen vanhaan sanottiin: mustana päivänä tervehdyn, koreana ratkean juomaan. Keneltä lähtivät kaikki hampaat vuodessa. Hänestä tuli hetkessä vanhus. Hän raahautui töin tuskin kotiin saakka, heikkeni, paloi loppuun ja kuoli.

Toiset taas vasta vapauduttuaan virkosivat. Vasta nyt he nuortuivat ja oikenivat.

[1] Nuori T-na pyysi yksinkertaista tyttöä näyttämään hänelle koko neljänkymmenen kortin nippua. Jokaiseen neljästäkymmenestä kortista oli samalla käsialalla kirjoitettu sama maksasairaus!... Ja välistä näinkin: "Miehenne (Aleksandr Petrovitsh Maljavko-Vysotski) kuoli e n n e n oikeudenkäyntiä ja tutkimusta, eikä häntä näin ollen voida rehabilitoida."

(Minä esimerkiksi olen vielä nytkin nuoremman näköinen kuin ensimmäisessä karkotusajan valokuvassani.) Äkkiä paljastuukin: miten h e l p p o a elämä vapaudessa onkaan! Siellä, Arkkipelagissa on aivan toinen painovoima, siellä jalat ovat painavat kuin norsun, täällä ne kipittävät kuin varpusen. Kaiken mikä vapaista tuntuu ratkaisemattoman tuskalliselta me ratkaisemme vain kerran kieltämme lopsauttamalla. Sillä meillähän on niin reipas mittapuu: "Pahemmin oli!" Oli pahemmin, ja siispä nyt on ihan helppoa. Emmekä me kyllästy hokemaan: pahemmin oli! pahemmin oli!

Mutta vielä määräävämmin muotoilee ihmisen uutta kohtaloa h e n k i n e n murros, jonka hän kokee vapautuessaan. Tämä murros vaihtelee suuresti. Vasta leirin vartiotuvan kynnyksellä alat tuntea, että jätät pakkotyön kotimaasi selkäsi taakse. Olet henkisesti syntynyt täällä, ja sielusi perimmäisin osa jää ikiajoiksi tänne, kun taas jalat laahustavat jonnekin *vapauden* äänettömään mykkään reagoimattomaan tilaan.

Ihmisluonteet paljastuvat leirissä mutta — paljastuvat myös vapauduttaessa! Näin erosi erikoisleiristään vuonna 1951 Vera Alekseevna Korneeva, jonka olemme jo kohdanneet tässä kirjassa: "Viisimetrinen portti sulkeutui takanani, enkä minä itsekään uskonut, että astuessani vapauteen minä itkin. Mitä?... Oli sellainen tunne, kuin olisin repäissyt sydämeni eroon kaikkein kalleimmasta ja rakkaimmasta, tovereistani onnettomuudessa. Portti sulkeutui ja — kaikki on lopussa. Milloinkaan enää en näe noita ihmisiä, mitään viestiä en heiltä saa. *Aivan kuin olisin siirtynyt tuonpuoleiseen...*"

Tuonpuoleiseen!... Vapautuminen kuoleman muotona. Vapauduimmeko me muka? — me kuolimme johonkin aivan uuteen haudan takaiseen elämään. Hieman kuulaaseen. Jossa varovaisesti tunnustelemme esineitä, yritämme tunnistaa niitä.

Sillä vapautumista *tähän* maailmaanhan ei ajateltu tällaiseksi. Se piirtyi mielessämme Pushkinin muunnelman mukaiseksi: "Ja veljet ojentavat teille miekan." Mutta sellainen onni suodaan vain harvoille vankisukupolville.

Mutta se oli varastettua vapautumista, ei aitoa. Ja joka niin tunsi, hän juoksi pala tätä varastettua vapautta mukanaan kiireesti yksinäisyyteen. Jo leirissä "miltei kaikki — lähimmät toverini ja minä — ajattelimme, että jos Jumala suo hengissä päästä vapauteen, emme asetu asumaan kaupunkeihin emmekä edes kyliin vaan jonnekin metsän korpeen. Menemme työhön metsänvartijaksi tai riistanvalvojaksi tai vaikka paimeneksi, kunhan vain pääsemme kauemmaksi ihmisistä, politiikasta, koko tästä katoavaisesta maailmasta" (V.V. Pospelov). Avenir Borisov kaihtoi aluksi vapaudessa ihmisiä, pakeni luontoon. "Olin valmis syleilemään ja suutelemaan jokaista koivua, jokaista poppelia. Varisseiden lehtien kahina (vapauduin syksyllä) kuulosti minusta musiikilta, ja kyyneleitä kohosi silmiin. Viis minä siitä, että olin saanut 500 grammaa leipää, — nythän minä voin tuntikausia kuunnella hiljaisuutta ja lukea kirjoja. Kaikki työ näytti vapaudessa kevyeltä, helpolta, vuorokaudet kiitivät kuin tunnit, elämän jano oli kyltymätön. Jos maailmassa yleensä on onnea, niin jokainen vanki kokee sen ehdottomasti ensimmäisenä vapaudessa viettämänään vuotena!"

Tuollaiset ihmiset eivät pitkään aikaan halua o m i s t a a mitään: he muistavat, että omistamansa menettää helposti, että se katoaa kuin tulen polttamana. He kaihtavat miltei taikauskonomaisesti uusia esineitä, pitävät vanhaa loppuun, istuvat rikkinäisellä. Erään ystäväni huonekalut ovat sellaisia, että millekään ei voi istuutua, mihinkään ei nojata — kaikki huojuu. "Samanlaista on elämämmekin", he nauravat, "vyöhykkeeltä toiselle." (Myös vaimo on istunut.)

L. Kopelev palasi vuonna 1955 Moskovaan ja havaitsi: "Hyvinvoivien ihmisten

kanssa on vaikeaa! Minä tapailen vain sellaisia entisiä ystäviäni, joilla on edes jossain suhteessa vaikeaa."

Ja inhimillisesti ottaen vain nehän ovatkin kiinnostavia, jotka ovat kieltäytyneet tekemästä karriääriä. Ja jotka tekevät — ovat hirvittävän ikäviä.

Mutta ihmiset ovat erilaisia. Ja monet kokivat siirtymisen vapauteen aivan toisin (varsinkin siinä vaiheessa, kun TSHEKA- GB ikään kuin hiukan ummisti luomiaan): hurraa! vapaa! ja nyt on yksi asia varma: toistamiseen ei saa joutua! nyt on *otettava vahingot takaisin!* otettava vanhingot takaisin!

Kuka ottaa vahinkoja takaisin virkauralla, kuka arvoasteikossa (oppi- tai sotilasarvojen), kuka tuloissa ja säästökirjassa. (Meillä siitä puhumisen katsotaan osoittavan huonoa makua mutta salaa kyllä *lasketaan...)* Kuka lasten määrässä. Kuka... Valentin M. vannoi meille vankilassa ottavansa vapaudessa vahingot takaisin naisissa — ja aivan oikein: monta vuotta yhtä päätä hän päivin — työssä — ja illoin — arkisinkin — hääri nuorten naisten kanssa ja aina uusien; nukkui 4—5 tuntia, laihtui, vanheni. Kuka ottaa vahinkoja takaisin ruuan, huonekalujen, vaatteiden suhteen (ei muisteta, miten napit leikattiin, miten parhaat tavarat tuhoutuivat saunaneteisissä). *Ostamisesta* tulee jälleen kaikkein miellyttävin puuha.

Ja kuinka heitä voisi moittia, jos niin paljon todella jäi saamatta? Jos elämästä leikattiin niin paljon?

Kahta erilaista näkemystä *vapaudesta* vastaa myös kaksi erilaista suhtautumista menneisyyteen.

Sinä koit hirvittäviä vuosia. Mutta sinähän et kai ollut musta murhamies etkä saastainen petkuttaja, joten — miksi sinun pitäisi yrittää unohtaa vankila ja leiri? Miksi sinun pitäisi hävetä niitä? Eikö ole arvokkaampaa katsoa, että ne rikastuttivat sinua? Eikö pikemminkin pitäisi olla ylpeä niistä?

Mutta niin monet (kaikkea muuta kuin heikot, kaikkea muuta kuin tyhmät, ihmiset joilta ei saattaisi sellaista odottaakaan!) yrittävät — *unohtaa!* Unohtaa mahdollisimman nopeasti! Unohtaa kaiken tyynni! Unohtaa niin kuin sitä ei olisi ollutkaan!

J.G. Wendelstein: "Tavallisesti sitä yrittää olla muistelematta — suojareaktio." Pronman: "Rehellisesti sanoen, en halunnut tavata entisiä leirivankeja, ettei olisi tarvinnut muistella." S.A. Lesovik: "Palattuani leiristä yritin olla muistelematta menneisyyttä. Ja tiedättekö — se melkein onnistui!" (Ennen romaaniani 'Ivan Denisovitshin päivä'.) S.A. Bondarin (jonka olen jo kauan tiennyt vuonna 1945 istuneen ennen minua samassa sellissä; pystyn nimeämään hänelle paitsi yhteisiä sellitovereitamme myös sellaisia, joiden kanssa hän oli istunut *ennen* meidän selliin tuloamme ja joita minä en ole ikänä tuntenut, — ja tällaisen vastauksen saan häneltä): "Minä taas olen yrittänyt unohtaa kaikki, joiden kanssa siellä istuin." (Tämän jälkeen en tietenkään enää edes vastaa hänelle.)

Minä ymmärrän sen, että ortodoksit välttelevät vanhoja leirituttavuuksiaan: he ovat kyllästyneet räksyttämään yksin sataa vastaan, muistot ovat liian raskaita. Ja sitä paitsi — mitä he tällä likaisella, epäaatteellisella väellä tekevät? Ja mitäpä hyväätarkoittavia he olisivat, elleivät he unohtaisi, elleivät he antaisi anteeksi, elleivät he palaisi aikaisempaan tilaansa? Siitähän he lähettelivätkin anelukirjeitään neljästi vuodessa: ottakaa minut takaisin! ottakaa minut takaisin! minä olin hyvä ja olen vastedeskin hyvä![1] Mitä *paluu* heille merkitsee. Ennen muuta puolueen jäsenkirjan takaisin

[1] Samaa he ryntäsivät paasaamaan vuonna 1956: kuin tunkkaisesta kirstusta he toivat muassaan 30-luvun ilmapiirin ja halusivat jatkaa siitä päivästä, jona heidät vangittiin.

saamista. Ansioluetteloa. Puolueessa olovuosia. Ansioita.
Ja puolueen jäsenkirjan lämpö
yllä syytöksistä puhdistetun pään.

Kun taas leirin kokemus on tartunta, josta on mahdollisimman nopeasti päästävä. Löytyisikö leirin kokemuksesta muka — vaikka sitä ravistelisi ja huuhtoisikin — edes yhtä jalon metallin hippua?

Esimerkiksi vanha leningradilainen bolsevikki Vasiljev. Istui kaksi *kymppiä* (ja kummallakin kerralla sai vielä viiden vuoden *kuonokopankin).* Sai tasavallan henkilökohtaisen eläkkeen. "Elän täysin turvattua elämää. Ylistän puoluettani ja kansaani." (Kerrassaan suurenmoista! Sillä vain Jumalaahan Raamatun Job ylisti tuolla tavalla: haavoista, vaivoista, nälästä, kuolemasta, nöyryytyksistä — kunnia Sinulle, kunnia Sinulle!) Mutta tämä Vasiljev ei ole tyhjäntoimittaja, hän ei ole pelkkä kuluttaja: "Kuulun tyhjäntoimittajien vastaisen taistelun komissioon." Eli siis minkä vanhan voimiltaan jaksaa repostelee yhtä tämän päivän pahimmista laittomuuden muodoista! Kas siinä todella — Oikean Ajattelun kasvot!...

Helposti ymmärtää myös, miksi koputtelijat eivät halua muistelemisia eivätkä tapaamisia: pelkäävät moitteita ja paljastumista.

Mutta entä muut? Eikö se ole vähän liian syvää orjamaisuutta? Vapaaehtoinen lupaus, ettei joutuisi uudelleen? "Unohtaa, kuin uni, unohtaa, unohtaa kirotun leirimenneisyyden näyt", puristelee ohimoitaan nyrkeillään Nastenka V., joka ei joutunutkaan vankilaan miten hyvänsä vaan tuliaseen haavoittamana. Miksi filologi ja klassisten kielten tutkija A.D., joka työnsä luonteen vuoksi joutui älyllisesti punnitsemaan muinaisen historian kohtauksia, — miksi hänkin käskee itseään "unohtamaan kaiken"? Mitä hän sitten ymmärtää koko ihmiskunnan historiasta?

Evgenija D. kertoessaan minulle vuonna 1965 joutumisestaan Lubjankaan istumaan v. 1921 — jo ennen naimisiinmenoaan — lisäsi: "Mutta miesvainajalleni en tullut koskaan kertoneeksi siitä, *unohdin."* Unohti?? Ei kertonut kaikkein läheisimmälle ihmiselle, jonka kanssa eli elämänsä? Liian vähän meitä pannaan istumaan!!

Mutta ehkä ei pidä tuomita niin ankarasti? Ehkä siinä on ihmisyyden keskimäärä? Sillä jonkun mukaanhan on laadittu sananlaskut:

Tunnin hyvässä kun olet, niin kaikki murheet unohtuu.
Asia on unohtuvainen, ruumis poiskelluvainen.

Poiskelluvainen ruumis! — sitä ihminen juuri on!...

Ystäväni ja kanssani samassa jutussa tuomittu Nikolai V., jonka kanssa yhteisin nulikkamaisin ponnisteluin ajauduimme telkien taakse, pitää kaikkea kokemaansa kirouksena, typeryksen häpeällisenä epäonnena. Ja hän suunnisti tieteen alalle — kaikkein vaarattomimpaan— yletäkseen siinä. Vuonna 1959 kun Pasternak eli vielä mutta oli tiiviisti ajojahdilla saarrettu, minä aloin puhua ystävälleni Pasternakista. Hän heilautti kättään: "Mitä noista vanhoista tallukoista puhumaan! Kuuntele ennemmin, miten minä *taistelen* oppituolissani!" (Hän taistelee koko ajan jonkun kanssa yletäkseen virkaurallaan.) Ja kenttäoikeushan tuomitsi hänet kymmeneksi vuodeksi leiriin. Eikö kunnon selkäsauna olisi riittänyt?...

Ja myös Grigori M-z vapautui, vapautuipa tietenkin, tuomio poistettiin, mies rehabilitoitiin, puolueen jäsenkirja annettiin takaisin. (Eikä kysellä, et kai vain ole tällä välin alkanut uskoa Jehovaan tai Muhamediin. Eikä oteta huomioon mahdollisuutta, että aikaisemmista ajatuksistasi ehkä ei ole pientä osaakaan enää jäljellä, vaan — he,

siinä on puolueen jäsenkirjasi!) Ja hän palaa Kazahstaniin Z:hensä ja matkallaan kulkee minun kaupunkini kautta, ja minä menen asemalle tapaamaan häntä. Missä hänen ajatuksensa nyt liikkuvat? Hoo, ei kai hän vain harkitse palaamista Salaiseen tai Erikois- tai Erityisosastoon! Kovin on keskustelumme hajamielistä. Sen koommin hän ei kirjoita minulle riviäkään...

Sitten F. Rets. Hän on nyt asuntoasiain toimiston päällikkö ja myös vapaaehtoinen järjestyksenvalvoja. Erittäin tärkeästi hän kertoilee nykyisestä elämästään. Ja vaikkei hän ole aikaisempaakaan unohtanut — miten voisi unohtaa 18 Kolymassa vietettyä vuotta? — hän kertoo Kolymasta jotenkin kuivemmin ja epäuskoisesti: oliko se kaikki todella? Kuinka se saattoi olla?... Mennyt on lähtenyt hänestä. Hän on siloinen ja tyytyväinen kaikkeen.

Niin kuin varas *sitaisee,* samoin korvike-poliittinen *unohtaa.* Ja noille sitaisseille maailma muuttuu jälleen mukavaksi, ei pistä eikä ahdista mistään. Niin kuin heistä ennen tuntui, että *kaikki istuvat,* niin heistä nyt tuntuu, että kukaan ei istu. Myös Vapun päivän ja lokakuun vallankumouksen vuosipäivän aikaisempi miellyttävä merkitys palautuu heille — ne eivät ole enää kovia päiviä, joina meitä erityisen ilkkuvasti tarkastettiin pakkasessa ja joina meitä erityisen ahtaasti mätettiin leirin vankilan selleihin. Mutta miksi äityä niin korkealentoiseksi? — jos kerran perheen pää saa päivällä töissä kehumisia esimiehiltä, niin päivällispöydässähän vallitsee juhlamieli, riemu.

Vain perheen piirissä entinen marttyyri välistä suo itselleen oikeuden marista. Vain siinä hän välistä *muistaa,* jotta häntä enemmän pidettäisiin hyvänä ja arvostettaisiin. Mutta niin pian kuin hän siirtyy kodin kynnyksen ulkopuolelle, hän — *unohtaa.*

Mutta älkäämme olko niin ankaria. Sehän on yleisinhimillinen ominaisuus: vihamielisestä kokemuksesta palata "minäänsä", moniin aikaisempiin (olkoonkin ettei parhaisiin) piirteisiinsä ja tottumuksiinsa. Siinä on persoonallisuutemme ja geeniemme kestävyys. Todennäköisesti muutoin ihminen ei ihminen olisikaan. Sama Taras Shevtshenko, jonka hämmentyneitä rivejä jo[1] lainattiin, kirjoittaa kymmenen vuotta myöhemmin ilahtuneesti: "Yksikään piirre ei ole sisäisessä kuvassani muuttunut. Koko sielullani kiitän kaikkivaltiasta Luojaani siitä, ettei hän sallinut kauhistuttavan kokemuksen rautakynsillään koskettaa vakaumuksiani."

Mutta *miten unohdetaan?* Missähän oppisi?...

"Ei!" M.I. Kalinina kirjoittaa. "Mikään ei unohdu eikä järjesty elämässä. Minua itseänikin harmittaa, että olen tällainen. Työssä voi mennä kaikki hyvin, ja elämäkin voi sujua mukavasti, mutta — jokin kalvaa kalvamistaan sydäntä, ja loputon väsymys painaa. Toivottavasti ette kirjoita vapautuneista ihmisistä, että he ovat unohtaneet kaiken ja ovat onnellisia?"

Raisa Latunina: "Pahaa ei pidä muistella? Entä jos mitään *hyvää* muisteltavaa *ei ole?...*"

Tamara Prytkova: "Istuin kaksitoista vuotta ja sen jälkeen olen elänyt vapaudessa jo yksitoista (!) vuotta mutta *en millään saata ymmärtää mitä varten elää?* Ja missä on oikeudenmukaisuus?"

Kaksi vuosisataa Eurooppa on tolkuttanut *tasa-arvoisuudesta,* mutta — me kaikki olemme niin kovin erilaisia! Miten erilaisia jälkiä elämä meidän sieluumme jättääkään! — yhteentoista vuoteen olla unohtamatta mitään ja — seuraavana päivänä unohtaa kaikki...

[1] Osa III, 19. luku.

Ivan Dobrjak: "Kaikki on jäänyt taakse mutta ei aivan kaikki. Minut on rehabilitoitu, mutta rauhaa en saa. Harva se viikko, jona uni olisi rauhallista, — välistä uni on pelkkää leiriä. Pomppaat istumaan kyyneleet silmissä, tai sitten herätetään pelästyneesti.

Ans Bernstein näkee vielä 11 vuotta myöhemmin pelkkiä leiriunia. Minäkin näin viitisen vuotta itseni unessa yksinomaan vankina, en koskaan vapaana. Lev Kopelev sairastui 14 vuotta vapautumisensa jälkeen ja — heti alkoi hourailla vankilasta. Eikä meikäläisen kieli millään käänny sanomaan "kajuutta" tai "osasto", aina vain "selli".

Shavirin: "Vieläkään ei pysty suhtautumaan susikoiriin rauhallisesti."

Tshulpenev kulkee metsässä; mutta hän ei voi pelkästään hengittää, nauttia: *"Hyviä* mäntyjä näkyy olevan — vähän oksia, hakkuujätettä ei tarvitsisi polttaa juuri ollenkaan, tuosta lähtisi puhtaita *kuutioita..."* Kuinka voisit unohtaa, jos asetut Miltsevon kylään asumaan, ja lähes puolet sen asukkaista on leirit käyneitä, tosin enimmäkseen varastamisesta. Saavut Rjazanin rautatieasemalle ja näet kolmen tangon puuttuvan aidasta. Kukaan ei milloinkaan korjaa, aivan kuin niin pitäisikin olla. Sillä juuri tälle kohdalle pysähtyvät Stolypin-vaunut — myös tänään, tänäänkin! — ja maijan perä ajetaan aukon eteen ja vangit ajetaan tuosta aukosta (se on kätevämpää — vankeja ei tarvitse viedä ihmisiä vilisevän laiturin kautta). Saat yleisliittolaiselta tietämättömyydenlevittämisseuralta luentomatkapassituksen (1957), ja matka käy ITK-2:een, naisten ojennustyösiirtolaan, joka sijaitsee vankilan yhteydessä. Kävelet vartiotuvalle, ja tähystyssilmässä vilahtaa tuttu lakki. Niinpä sitten sinä ja kansalainen kasvattaja kävelette vankilan pihan poikki, ja apeat naiset, joilla on kurjat vaatteet, ehättävät ensimmäisinä tervehtimään mielistelevästi teitä. Sitten istut poliittisen osaston esimiehen huoneessa ja samalla, kun hän huvittaa sinua, tiedät: siellä ajetaan nyt selleistä, herätellään nukkuvia, yksilöllisessä keittiössä revitään kattiloita kädestä — ala painua siitä, luentoa kuuntelemaan, liikettä! Ja niin heitä sitten on ajettu täysi salillinen. Ja sali on kostea, ja käytävät ovat kosteita, ja vielä kosteampia ovat varmaankin sellit, — ja koko luentoni ajan onnettomat raatajanaiset yskivät vanhaa, syvää, kumeaa, väliin kuivaa, väliin raastavaa yskää. Heidän asunsa ei ole naisen vaan naisen pilakuvan, ja nuoretkin ovat kulmikkaita ja luisevia kuin mummot, ja kaikki ovat näännyksissä ja odottavat vain luentoni päättymistä. Minua hävettää. Tekisi mieli haihtua savuna ilmaan. Näistä "tieteen ja tekniikan saavutuksista" puhumisen asemesta huutaa heille: "Naiset! Kuinka kauan tämän annetaan jatkua?..." Silmäni erottaa heti muutamia vetreitä, hyvin pukeutuneita, joilla on peräti jumpperi. He ovat loisia. Jos kiinnittää katseensa heihin eikä kuuntele yskimistä, voi varsin helposti luennoida loppuun. He tuijottavat hellittämättä, niin tarkkaavaisesti kuuntelevat... Mutta kyllä minä tiedän, eivät he sanoja kuuntele, eivät he avaruutta tarvitse vaan — näkevät harvoin miehiä, niinpä nyt sitten tarkastelevat... Ja minä kuvittelen: kohta minulta otetaan lupalappu pois, ja minä jään tänne. Ja nämä seinät — vain muutaman metrin päässä minulle tutusta kadusta, tutusta johdinbussipysäkistä — eristävät koko elämän, lakkaavat olemasta seiniä ja muuttuvat vuosiksi... Ei, ei, minä lähden kohta! Matkustan bussilla neljälläkymmenellä kopeekalla ja kotona syön maukkaan päivällisen. Kunhan vain en unohda: nuo kaikki jäävät tänne. Tuolla tavalla jatkavat yskimistään. Yskivät vuosikausia.

Vangitsemiseni vuosipäivinä vietän "vangin päivää": aamulla leikkaan 650 grammaa leipää, laitan kaksi sokeripalaa, kaadan huonosti kiehunutta vettä. Ja päiväliseksi pyydän keittämään minulle litkua ja kauhallisen vetelää velliä. Ja miten nopeasti palaankaan vanhaan malliin: päivän lopulla jo keräilen murusia, nuolen kipon.

Uudelleentuntemukset heräävät minussa nopeasti!

Olen myös säilyttänyt numerorääsyni, jotka toin leiristä. Ja minäkö vain? Niitä näytetään kuin pyhiä esineitä — yhdessä ja toisessakin talossa.

Kerran kuljen Novoslobodskaja-katua — Butyrkin vankila! "Pakettien vastaanotto". Menen sisälle. Huone on täynnä naisia, miehiäkin on. Kuka luovuttaa pakettia, kuka juttelee. Täältä siis paketit saapuivat meille! Miten mielenkiintoista. Aivan viattoman näköisenä menen lukemaan pakettisääntöjä. Mutta öykkärin näköinen vääpeli on kotkan katseellaan pannut minut merkille ja tulee nopeasti luokseni. "Mitä asiaa teillä on, kansalainen?" Vainusi että tässä ei ole kysymys paketeista vaan koira haudattuna. Siispä haiskahdan sittenkin vangilta!

Entä — käydäkö kuolleita tapaamassa? *Niitä, meikäläisiä,* joiden joukossa sinunkin oli määrä levätä, pistimellä lävistettynä? A.J. Olenev — vanha ukkeli jo — lähti vuonna 1965. Reppu selässä ja keppi kädessä hän taivalsi entisen lääkintäkylän paikalle ja sieltä (lähellä Kerkin kylää sijaitsevalle) mäelle, jonne haudattiin. Mäki on täynnä luita ja pääkalloja, ja asukkaat nimittävätkin sitä yhä *Luumäeksi.*

Kaukaisessa pohjoisen kaupungissa, jossa puoli vuotta on yötä ja puoli vuotta päivää, asuu Galja V. Hänellä ei ole koko maailmassa ketään, ja hänen "kotinsa" on kurja meluisa nurkka. Hänen leponsa on: mennä kirja mukanaan ravintolaan, tilata viiniä, juoda, poltella, "ikävöidä Venäjää". Hänen parhaita ystäviään ovat orkesterin muusikot ja vahtimestarit. *"Sieltä* palattuaan monet salaavat menneisyytensä. Mutta minä olen ylpeä elämäkerrastani."

Siellä täällä kokoontuu kerran vuodessa entisten vankien toveriseuroja, ryypätään ja muistellaan. "Ja merkillistä", sanoo V.A. Golitsyn, "että mieleen kohoavat menneisyyden kuvat eivät ole lähestulkoonkaan yksinomaan synkkiä tai masentavia, vaan monet muistot herättävät lämpimän hyvän tunteen."

Ihmisen ominaisuus sekin! Eikä huonoin.

"Ja minun kirjaimeni leirissä oli "y", V.L. Ginzburg ilmoittaa ihastuneesti. "Ja minulle annettiin "vanki" -sarjaa oleva passi!"

Oikein tulee lämmin olo lukiessa. Toden totta — entisten vankien kirjeet erottuvat suuressa kirjeiden paljoudessa! Mikä poikkeuksellinen elinvoimaisuus! Ja mikä sinnikkyys — päämäärien selkeyden ohella! Jos meidän aikanamme saa kirjeen, josta kokonaan puuttuu kitiseminen ja joka on todella optimistinen, sen on pakko olla entiseltä vangilta. Kaikkeen maailmassa tottuneina he eivät masennu mistään.

Olen ylpeä siitä, että kuulun tuohon väkevään heimoon! Me emme olleet heimo — meistä tehtiin heimo! Meidät yhdistettiin tiiviimmin, kuin itse ikänä olisimme kyenneet yhdistymään vapauden hämärässä ja hajaannuksessa, jossa jokainen pelkää toista. Ortodoksit ja koputtelijat irrottautuivat meistä jotenkin automaattisesti vapaudessa. Meidän ei tarvitse sopia toistemme tukemisesta. Meidän ei enää tarvitse kokeilla toisiamme. Me kohtaamme, katsomme silmiin, pari sanaa — mitä enempiä selittelemisiä tarvittaisiin? Me olemme valmiit tulemaan auttamaan toisiamme. Meikäläisiä on kaikkialla. Ja meitä on miljoonia!

Vankeus antoi meille uuden mitan mitata asioita ja ihmisiä. Poisti silmiltämme arkisen kalvon, joka alati peittää mitään järkytyksiä kokemattoman ihmisen silmät. Ja millaisia odottamattomia päätelmiä se antoikaan!

N. Stoljarova, joka vapaaehtoisesti saapui vuonna 1934 Pariisista näihin rautoihin, jotka kaappasivat hänen elämänsä keskikohdan, ei suinkaan kadu eikä kiroa tuloaan vaan: "Minä olin oikeassa, kun vastoin elämänpiirini neuvoja ja vastoin järjen ääntä

matkustin Venäjälle! Vaikken ollenkaan tuntenut Venäjää, sisimmässäni arvasin sen olemuksen."

Aikoinaan kiihkeä, onnekas, kärsimätön kansalaissodan aikojen prikaatinkomentaja I.S. Karpunitsh-Braven ei syventynyt listoihin, joita erikoisosaston päällikkö hänen eteensä kantoi, vaan arkin alareunaan — ei ylös — merkitsi tylsällä lyijykynällä pisteittä, ei isoilla vaan pienillä kirjaimilla, kuin pikkuasian: *vm* (se tarkoitti: *vysshaja mera* — korkein tuomio, kaikille!). Sitten seurasivat kauluslaattojen vinoneliöt ja sitten kaksikymmentä ja puoli vuotta Kolymaa, ja — nyt hän elää metsän keskellä yksinäisessä talossa, kastelee vihannesmaataan, ruokkii kanoja, nikkaroi vajassaan, ei ano rehabilitoimistaan, kiroilee Voroshilovia ja kiukkuisena kirjoittaa vihkoihinsa vastauksiaan, vastauksiaan, vastauksiaan jokaiseen radio-ohjelmaan ja jokaiseen lehtikirjoitukseen. Mutta kuluu vielä vuosia, ja — korven filosofi kirjoittaa merkitsevästi muistiin kirjasta lukemansa aforismin:

"Ei riitä, että rakastaa ihmiskuntaa, — on osattava sietää ihmisiä."

Sekä ennen kuolemaansa — omilla sanoillaan mutta sellaisilla, että oikein hätkähdät, — mystiikkaako? ukko Tolstoiko puhuu:

"Minä elin ja tuomitsin itseni mukaan. Mutta nyt olen toinen ihminen enkä enää tuomitse itseni mukaan."

Hämmästyttävä V.P. Tarnovski jäi kuin jäikin tuomionsa päätyttyä Kolymaan. Hän kirjoittaa runoja, joita ei lähetä kenellekään. Mietiskellessään hän sepitti:

Tämä seudun osakseni sain
ja Jumala tuomitsi mykkyyteen
siksi että Kainin näin
vaan tappaa voinut en.[1]

Sääli vain: me kuolemme kaikki vähitellen, saamatta aikaan mitään arvokasta.

* * *

Ja sitten ovat entisillä vangeilla edessään vapaudessa vielä — kohtaamiset. Isien ja poikien. Miesten ja vaimojen. Ja harvoin noista kohtaamisista hyvää seuraa. Kymmenessä, viidessätoista vuodessa poikamme eivät ole ilman meitä voineet varttua meidän mielemme mukaisesti: välistä he ovat yksinkertaisesti vieraita, välistä suorastaan vihollisia. Ja vain harvat naiset palkitaan miehensä uskollisesta odottamisesta: niin kauan on eletty erillään, ihmisessä on kaikki muuttunut, vain nimi on entinen. Miehellä ja vaimolla on liian erilainen elämän kokemus — yhteen rupeaminen on heille mahdotonta enää.

Siinä riittää filmeihin ja romaaneihin, mutta tähän kirjaan ei mahdu.

Riittäköön tässä Maria Kadatskajan tarina (kuvassa 8 molemmat nuorina, kuvassa 9 hän itse vanhana — nyt).

"Ensimmäisten kymmenen vuoden aikana mieheni kirjoitti minulle 600 kirjettä. Kymmenen seuraavan vuoden aikana — yhden, sellaisen että teki mieli kuolla. 19 vuoden jälkeen hän lähti ensimmäiselle lomalleen — ei meidän vaan sukulaistensa luo. Meidän — minun ja pojan — luo hän pistäytyi neljäksi päiväksi ohikulkumatkallaan. Junavuoro jolla hänen piti tulla oli sinä päivänä peruutettu. Valvotun yön jälkeen kävin pitkäkseni lepäämään. Kuulen ovikellon soivan. Vieras ääni sanoo: "Minä tulin

[1] Oikeudenmukaisuuden vuoksi lisään jälkeenpäin: hän lähti Kolymasta, meni onnettomasti naimisiin ja — menetti ylevän sielunvireensä eikä nyt tiedä, miten saisi kaulansa silmukasta.

Kuva 8. Kadatskaja ja hänen miehensä nuorina.

Kuva 9. Kadatskaja nyt.

tapaamaan Maria Venediktovnaa." Avaan oven. Sisään astuu tukeva iäkäs mies, jolla on sadetakki ja hattu. Sanaakaan sanomatta astuu rohkeasti sisään. Unenpöppörässä taisin unohtaakin, että odotin miestäni. Seisomme siinä. "Etkö tuntenut?" — "En." Ja edelleen minä ajattelen, että tuo on joku sukulaisistani, joita minulla on paljon ja joita en liioin ole tavannut vuosikausiin. Sitten katsoin hänen tiukasti puristettuihin huuliinsa, muistin — minähän odotan miestäni! — ja pyörryin. Sitten tuli poikakin, joka päälle päätteeksi oli kipeä. Ja niin me kaikki kolme istuimme neljä päivää poistumatta ainokaisesta huoneestamme. Hän ja poika olivat erittäin pidättyväisiä, enkä minäkään juuri saanut tilaisuutta puhua mieheni kanssa, keskustelu oli varsin yleistä. Hän kertoili elämästään, eikä häntä yhtään kiinnostanut, millaista meidän elämämme oli ollut ilman häntä. Hän matkusti takaisin Siperiaan, hyvästellessään vältti katsomasta silmiin. Sanoin hänelle, että mieheni kuoli Alpeilla (hän oli Italiassa, liittoutuneet vapauttivat hänet)."

Mutta on myös toisenlaisia, hauskempia tapaamisia.

Voi kohdata vartijan tai leirin päällystöön kuuluneen. Teberdinin matkailumajalla tunnistat äkkiä urheiluohjaaja Slavassa — norilskilaisen vartijan. Tai leningradilaisessa "Gastronomissa" Misha Bakst näkee tutut kasvot, ja toinenkin huomaa hänet. Kapteeni Husak, leiriosaston päällikkö, nyt siviilipuvussa. "Kuulehan, hetkinen, hetkinen! *Missä sinä oikein istuitkaan minun aikanani?...* Nyt minä muistankin, mehän peruutimme sinulta pakettioikeuden huonosta työstä!" (Hän muistaa! Mutta kaikki se on heistä luonnollista, aivan kuin heidät olisi ikiajoiksi asetettu meidän yläpuolellemme, ja nyt olisi vain lyhyt tauko!)

Voi (Belski) tavata yksikön komentajan eversti Rudykon, joka antoi hätiköidyn luvan vangitsemiseesi, ettei olisi tullut ikävyyksiä. Niin ikään siviilipuvussa ja pajarinlakki päässä, näyttää tiedemieheltä, arvostettu ihminen!

Voi kohdata myös tutkijaviranomaisen — saman joka pieksi sinua tai pisti lutikkapoksiin. Hän on nyt hyvällä eläkkeellä niin kuin esimerkiksi Hvat, suuren Vavilovin kuulustelija ja murhaaja — asuu Gorkin kadulla. Jumala varjelkoon sellaiselta tapaamiselta — sehän on isku sinun sydämeesi, ei hänen.

Myös ilmiantajansa voi kohdata — hänet joka järjesti sinut istumaan ja joka nyt menestyy. Eivätkä taivaan salamat rankaise häntä. Kotiseudulleen palaavat kohtaavat ilmiantajansa varmasti. "Kuulkaa", suostuttelee joku kunnollisempi, "nostakaa oikeusjuttu! Edes julkisesti paljastettavaksi!" (Ei suuremman rangaistuksen toivossa, sen kaikki ymmärtävät...) "E-ei...olkoon nyt..." rehabilitoidut vastailevat.

Sillä *tämä* oikeudenkäynti olisi siihen suuntaan, johon härkien on kiskottava.

"Elämä rankaiskoon heitä!" Avenir Borisov vastaa ja heilauttaa kättään.

Siinä kaikki.

Säveltäjä H. sanoi Shostakovitshille: "Tuo nainen — L., meidän liittomme jäsen — teki aikoinaan ilmiannon minusta." — "Tehkää ilmoitus", Shostakovitsh kehotti tuohtuneena, "me erotamme hänet liitosta!" (Kaikkea vielä!) Mutta H. oikein huitoi käsillään: "Ei ei, kiitoksia kovasti, tästä parrastani minua on jo retuutettu pitkin lattiaa, enää en halua."

Vaan kostostako on puhe? G.Polev valittaa: "Roisto joka järjesti minut istumaan oli vähällä pois päästyäni uudelleen sulkea minut sisään — ja olisi sulkenutkin, ellen minä olisi jättänyt perhettäni ja lähtenyt kotikaupungistani!"

Tämä on *meidän* tyyliä! tämä on neuvostoelämää!

Kumpi on unta, kumpi on suon kangastusta — menneisyyskö? vai nykyisyyskö?

Vuonna 1955 Efroimson tuli apulaispääsyyttäjä Salinin luo tuomaan paksun kirjan

verran rikoskanteluja Lysenkosta. Salin sanoi: "Meillä ei ole toimivaltaa tämän käsittelemiseen, kääntykää keskuskomitean puoleen."

Milloin he olivat toimivaltansa menettäneet? Tai miksei niin ollut tapahtunut 30 vuotta aikaisemmin?

Molemmat valetodistajat, jotka järjestivät Tshulpenevin kuoppaan Mongoliaan, voivat hyvin, — Lozovski ja Seregin. Mukanaan yhteinen tuttava joukko-osaston ajoilta Tshulpenev meni Sereginin luo tämän Moskovan neuvoston alaiseen sosiaalipalvelutoimistoon. "Saanko esitellä — miehemme Halhin golista, muistatteko?" — "Ei, en muista." — "Entä Tshulpenevin, muistatteko hänet?" — "En muista, sota pani kaiken sekaisin." — "Ettekö tiedä hänen kohtalostaankaan?" — "Ei aavistustakaan." — "Roisto, olet sinä aika roisto!"

Muuta ei voi sanoa. Puolueen rajonikomiteassa, jonka alainen Seregin on: "Mahdotonta! Hän on niin tunnollinen työntekijä!"

Tunnollinen työntekijä!...

Kaikki on kohdallaan, kaikki ovat asemissaan. Ukkonen vähän jyrähteli — ja he selviytyivät sateesta miltei kastumatta.

Kaikki on siinä määrin kohdallaan, että J.A. Kreinovitsh[1], pohjolan kielten tuntija, palasi — samaan instituuttiin ja samalle sektorille ja samojen ihmisten pariin, jotka *kaatoivat* hänet ja jotka vihasivat häntä. Ja samojen henkilöiden parissa hän joka päivä riisuu turkkinsa ja istuutuu pitämään kokousta.

Aivan kuin jos Auschwitzin uhrit kompuksessa entisten komendanttien kanssa perustaisivat yhteisen lyhyttavarafirman.

Näitä obergruppen-koputtelijoita on myös kirjallisuusmaailmassa. Kuinka monia sieluja tuhosi J. Elsberg? Lesjutshevski? Kaikki tietävät heidän tekosistaan, mutta — kukaan ei uskalla koskea. Yritettiin karkottaa kirjailijaliitosta — turhaan! Saati sitten työstä. Puolueesta puhumattakaan.

Kun rikoslakimme (1926) luotiin, katsottiin, että murha panettelemalla on viisi kertaa lievempi ja anteeksiannettavampi kuin murha veitsellä. (Eihän saatettu olettaakaan, että proletariaatin diktatuurin vallitessa joku käyttäisi moista porvarillista keinoa — panettelua!) Pykälä 95:n mukaan tietoisesti väärästä ilmiannosta ja todistajanlausunnosta, joihin liittyy: a) syyte törkeästä rikoksesta; b) pyyteellisiä motiiveja; c) tekaistuja syyttäjäpuolen todisteita, rangaistaan *enintään* kahden vuoden vapausrangaistuksella. Välistä vain kuuden kuukauden.

Tuon pykälän laatijat olivat joko kertakaikkisia pölkkypäitä tai erittäin kaukonäköisiä.

Minä uskon että kaukonäköisiä.

Ja siitä lähtien tuo pykälä on muistettu sisällyttää jokaisen armahduksen (vuoden 1945 Stalinin, vuoden 1953 "Voroshilovin" armahduksen) piiriin — huolehtivat *aktivistaan.*

Ja lisäksihän tulee vielä *vanhentuminen.* Jos sinua syytetään väärin (58: nnen perusteella), vanhenemista ei esiinny. Mutta jos *sinä* olet tehnyt väärän ilmiannon, asia on *vanhentunut,* me suojelemme sinua.

Anna Tshebotar-Tkatshin perheen juttu oli kauttaaltaan kyhätty kokoon vääristä todistajanlausunnoista. Vuonna 1944 hänet, hänen isänsä ja kaksi veljeään vangittiin

[1] Hänestä on sanottu osuvasti: jos ennen vanhaan Narodnaja voljan ihmisistä tuli kuuluisia kielitieteilijöitä vapaan karkotuksen ansiosta, niin Kreinovitsh pysyi sellaisena huolimatta Stalinin leiristä: jopa Kolymassakin hän yritti tutkia jukagiirien kieltä.

muka miniän murhasta, muka poliittisesta. Kaikki kolme miestä tapettiin vankilassa (eivät tunnustaneet), Anna istui kymmenen vuotta. Ja miniä oli aivan vahingoittumaton! Mutta *vielä kymmenen vuotta* Anna turhaan anoi rehabilitoimista! Vielä v. 1964 syyttäjänvirasto vastasi: "Teidät on tuomittu oikein, eikä asian uudelleen käsittelemiseen ole syytä." Kun hänet viimein kuitenkin oli rehabilitoitu, väsymätön Skripnikova laati Annan puolesta valituksen: vaati valetodistajien saattamista vastuuseen. Neuvostoliiton syyttäjä G. Terehov[1] vastasi: v a n h e n t u m i s e n vuoksi ei käy...

1920-luvulla kaivettiin esille ja retuutettiin ammuttavaksi pimeitä musikoita, jotka *neljäkymmentä* vuotta varhemmin olivat tsaarin tuomioistuimen langettamasta tuomiosta teloittaneet Narodnaja voljan ihmisiä. Mutta nepä musikat eivät olleetkaan omia. Kun taas nämä ilmiantajat — omaa lihaa ja verta.

Tällainen oli *vapaus*, johon entiset vangit päästettiin. Onko historiassa toista esimerkkiä, että näin paljon kaikkien tietämää konnuutta olisi jätetty tuomitsematta, rankaisematta?

Vaan mitäpä muuta voisi odottaakaan? Mitä tästä löyhkästä voisi kasvaa?

Miten suurenmoisesti Arkkipelagin konnamainen idea todistikaan hyödyllisyytensä!

[1] Sama joka myöhemmin hoitelee Galanskovin ja Ginsburgin jutun.

VII osa
STALINIA EI ENÄÄ OLE

He eivät tehneet parannusta murhistaan.
Ilm. 9:21

I Miten se kuitataan nyt

Tietenkään emme ole menettäneet toivoa, että meistä *kerrotaan:* sillä ennemmin tai myöhemmin kerrotaan totuus kaikesta, mitä historiassa on ollut. Mutta näytti siltä, että se ei tapahtuisi kovinkaan pian — useimpien meistä jo kuoltua. Ja aivan muuttuneessa tilanteessa. Olen pitänyt itseäni Arkkipelagin kronikoitsijana ja kirjoittanut kirjoittamistani mutta vähänlaisesti elätellyt toiveita näkeväni julkaistavan elinaikanani.

Historian kulku hämmästyttää meitä aina yllättävyydellään, jopa kaikkein tarkkanäköisimpiä. Emme voineet ennalta nähdä, miten se tapahtuu: ilman vähäisintäkään näkyvää pakottavaa syytä kaikki vavahtaa ja alkaa liikkua, ja aivan lyhyeksi aikaa elämän uumenet ikään kuin avautuvat, ja — pari kolme totuuden lintua ehtii pyrähtää ulos ennen, kuin portinpuoliskot jälleen pitkäksi aikaa sulkeutuvat.

Kuinka monilta edeltäjiltäni jäikään kirjoittamatta, säilyttämättä, ryömimättä, konttaamatta perille! — mutta minun osalleni tuli tämä onni: rautaverhojen raosta — ennen kuin ne uudelleen paukahtavat kiinni — sujauttaa ensimmäinen totuuden pivollinen.

Ja niin kuin materian kanssa kosketuksiin joutunut antimateria — se räjähti heti.

Se räjähti ja aiheutti ihmisten kirjeiden räjähdyksen, mutta — se olikin odotettavaa. Kuitenkin myös lehtikirjoitusten räjähdyksen — hampaiden kiristelyn, vihan, vastahakoisuuden lävitse — virallisten kiittelyjen räjähdyksen, kyllästymiseen asti.

Kun entiset vangit sanomalehtien — yhtäaikaisesta — toitottelevasta huutelusta saivat tietää, että oli ilmestynyt jokin romaani leireistä ja että lehti-ihmiset sitä kilvan kiittelivät, he kaikki päättelivät: "Taas luikuria! Tässäkin onnistuivat valehtelemaan!" Että meidän lehtemme niille ominaisen suhteettomasti äkkiä ryntäävät kiittelemään totuutta — sellaistahan ei saattanut kuvitella! Jotkut eivät halunneet koskeakaan teokseeni.

Kun sitten alettiin lukea, pääsi ikään kuin yhteisvaikerrus, ilon — ja tuskan — vaikerrus. Kirjeitä alkoi virrata.

Ne kirjeet minä olen säilyttänyt. Liian harvoin maanmiehillämme on tilaisuutta sanoa mielipidettään yhteiskunnallisista asioista — entisillä vangilla varsinkaan. Kuinka usein he ovatkaan erehtyneet uskossaan, kuinka usein pettyneet mutta — nyt he uskoivat, että totuuden aika oli kuin olikin alkamassa, että nyt voi puhua ja kirjoittaa rohkeasti!

Ja pettyivät tietenkin, ties monennenko kerran...

"Totuus voitti mutta myöhään!" he kirjoittivat.

Ja jopa vieläkin myöhemmin, sillä ei se mitään voittanut...

Mutta oli myös järkeviä, jotka eivät allekirjoittaneet kirjettään nimellään ("varjelen

terveyttäni elämäni jäljellä oleviin päiviin") tai heti, sanomalehtien kiittelyn ollessa kuumimmillaan kysyivät: "Ihmettelen, kuinka Volkovoi antoi sinun julkaista tämän teoksen? Vastaa, olen levoton: et kai vain istu BURissa?..." Tai: "Kuinka teitä molempia — sinua ja Tvardovskia — ei ole vielä pistetty piiloon?"

Niin vain, niiden raudat olivat juuttunut kiinni, eivät toimineet. Entä mikä neuvoksi Volkovoiden joukolle? — niin ikään tarttua kynään! niin ikään alkaa kirjoittaa kirjeitä. Tai kumoamisia sanomalehtiin. Ja heidän joukossaan onkin näköjään hyvinkin lukutaitoisia.

Tuosta toisesta kirjeiden virrasta saamme tietää sekä heidän nimiään että sen, mitä nimityksiä he itsestään käyttävät. Me olemme koko ajan etsiskelleet oikeaa sanaa — leiri-isännät, leiripomot — vaan ei: *käytännön työntekijät,* niin se on! siinä kultaiset sanat! "Tshekan miehet" ei tunnu ihan täsmälliseltä, siispä he ovat käytännön työntekijöitä, sen he valitsivat.

Kirjoittavat:

"Ivan Denisovitsh on nuoleskelija."

(V.V. Oleinik, Aktjubinsk)

"Shuhovia kohtaan ei tunne myötätuntoa eikä kunnioitusta."

(J. Matveev, Moskova)

"Shuhov on tuomittu oikein... *Mitä tekemistä vangeilla olisi vapaudessa?"*

(V.I. Silin, Sverdlovsk)

"Noille katalasieluisille ihmiskääpiöille *annettiin liian lieviä* tuomioita. Isänmaallisen sodan hämärämiehiä (...) minun ei tule sääli."

(E.A. Ignatovitsh, Kimovsk)

Shuhov on "harjaantunut, vikkelä ja säälimätön shakaali. Paatunut egoisti, joka elää vain vatsaansa varten."

(V.D. Uspenski, Moskova[1])

"Sen sijaan, että olisi kuvaillut kaikkein uskollisimpien tuhoutumista vuonna 1937, kirjailija valitsi vuoden 1941, jolloin leiriin joutui pääasiassa lurjuksia[2]. Vuonna 1937 ei ollut Shuhoveja[3], vaan kuolemaan astuttiin vaiti miettien, kenelle siitä oli hyötyä?..."[4]

(P.A. Pankov, Kramatorsk)

Leirikomennosta:

"Miksi antaa paljoa ravintoa sille, joka ei tee työtä? Hänen voimansa jäävät käyttämättä... Rikollismaailmaa kohdellaan yhä liian helläkätisesti."

(S.I. Golovin, Akmolinsk)

"Mitä ravitsemusnormeihin tulee, ei sovi unohtaa, että *he eivät ole lepokodissa.* Heidän oli sovitettava syyllisyytensä yksinomaan rehellisellä työllä."

(vääpeli Bazunov (55), Oimjakon, leiripalveluksessa ikääntynyt)

"Leireissä on vähemmän väärinkäytöksiä kuin yhdessäkään muussa neuvostolaitoksessa (!!). Väitän, että nyt leireissä *on tullut ankarampaa."*

(V. Karahanov, Podmoskovje)

[1] Ei kai tämä eläkeläinen vain ole sama Uspenski, joka tappoi isänsä — papin — ja sille rakensi leirikarriäärinsä?
[2] Niin, tavallisia puolueeseen kuulumattomia, sotavankeja.
[3] Oli ja paljon! Enemmän kuin t e i k ä l ä i s i ä !
[4] Mikä ajattelun intellektuaalinen syvällisyys! Ei muuten niinkään vaiti: taukoamatta julistaen katumustaan ja armoa anellen.

"Tämä teos loukkaa yleisen järjestyksen suojelemisen ministeriön, MOOPin sotamiehiä, aliupseereja ja upseereja. Kansa on historian luoja, mutta millaiseksi tämä kansa on kuvattu? — "papukaijojen" ja "pölkkypäiden" ja "hölmöjen" hahmossa."

(Bazunov)

"Me, täytäntöönpanijat, olemme ihmisiä mekin ja marssimme niin ikään sankaruuteen: emme aina ampuneet kaatuilevia ja siten vaaransimme palveluksemme."

(Grig. Trofimovitsh Zheleznjak[1])

"Kertomuksen koko päivä on täynnä vankien kielteistä käyttäytymistä, näyttämättä hallinnon roolia... Mutta vankien pitäminen leirissä *ei ole yksilön palvonnan kauden syy* vaan liittyy tuomion täytäntöön panemiseen."

(A.I. Grigorjev)

"Vartiointihenkilökunta ei tiennyt, kuka mistäkin istui"[2].

(Karahanov)

"Solzhenitsyn kuvailee leirin koko *työskentelyä* siten, kuin siellä ei olisi puoluejohtoa ollutkaan. Mutta olivathan ennen *niin kuin nykyäänkin* puoluejärjestöt, jotka ohjasivat *koko työskentelyä omantunnon mukaan."*

(Käytännön työtekijät) "vain tekivät sen, mitä asema, ohjesäännöt ja käskyt heiltä vaativat. Sillä *samat ihmisethän, jotka työskentelivät silloin, työskentelevät yhä*[3] (!!), — lisää on tullut ehkä kymmenen prosenttia — ja he ovat monesti saaneet tunnustusta hyvästä työstään ja ovat hyvien työntekijöiden maineessa."

"Kaikki MOOPin työntekijät tuntevat suurta närkästystä ja suuttumusta... Oikein täytyy ihmetellä, miten paljon sappea tuossa teoksessa on... Hän vartavasten lietsoo ihmisissä MVD:n vastaista mielialaa!... Ja miksi elimemme sallivat pilkata MOOPin työntekijöitä?... *Se ei ole rehtiä!"*

(Anna Filippovna Zaharova, Irkutskin alue, MVD:ssä v:sta 1950, puolueessa v:sta -56!)

Kuunnelkaa, kuunelkaa! *Se ei ole rehtiä!* — sielun syvyyksistä kohoava huuto! 45 vuotta rääkättiin alkuasukkaita, ja se oli rehtiä. Mutta kun julkaistiin kirja — se ei ole rehtiä!

"Tällaista törkyä ei vielä ole tarvinnut sulattaa... Eikä tämä ole vain minun mielipiteeni, meitä on paljon, meidän nimemme on *leegio*."[4]

[1] Zheleznjak peräti m u i s t a a minut: "Saapui kahlekuljetuksessa, erottui rettelöivän luonteensa puolesta; myöhemmin lähetettiin Dzhezkazganiin, jossa yhdessä Kuznetsovin kanssa johti kapinaa"...

[2] Mekö? — "vain täytimme käskyä", "emme tienneet".

[3] Erittäin tärkeä todistajanlausunto!

[4] Pitää paikkansa, että on leegio, totta. Innoissaan vain eivät tarkistaneet Raamatun sitaattia. Leegio — R I I V A A J I A...

Ja lyhyemmin: "Solzhenitsynin teos on heti poistettava kaikista kirjastoista ja lukusaleista."

(A. Kuzmin, Orel)

Niin tehtiinkin mutta vähitellen.

"Tätä kirjaa ei olisi pitänyt julkaista, vaan aineisto olisi pitänyt luovuttaa KGB:n elimille."

(Anonyymi[1], Lokakuun ikätoveri)

Miltei juuri niin kävikin, ikätoveri arvasi oikein.

Ja vielä toinen Anonyymi, tämä peräti runoilija:

Kuuletko, Venäjä,
meidän tunnollamme
ei ole tahraa ainuttakaan!

Taas tämä "kirottu inkognito"! Kunpa tietäisi: teloittiko itse ampumalla vai lähettikö vain kuolemaan vai oliko tavallinen ortodoksi, — ja siinä sinulle anonyymia! Tahraton anonyymi...

Ja lopuksi — avara filosofinen näkemys:

"Historia ei ole milloinkaan tarvinnut menneisyyttä (!!), ja sitäkin vähemmän menneisyyttä tarvitsee sosialistisen kulttuurin historia."

(A. Kuzmin)

Historia ei tarvitse menneisyyttä! — tähän ovat Hyväätarkoittavat tulleet. Mitä se sitten tarvitsee? — tulevaisuuttako vai?... Ja *nämä* kirjoittavat historiaa!...

Ja mitä heille kaikille voi nyt vastata, heille kaikille heidän yhtynyttä tietämättömyyttään vastaan? Ja kuinka heille voisi nyt selittää?...

Totuushan on aina ikään kuin kaino, liian julkeasti päälle käyvästä valheesta se vaikenee.

Maan sisäisen vapaan informaation vaihdon pitkällinen puuttuminen luo ymmärtämättömyyden kuilun kokonaisten väestöryhmien välille, miljoonien ja miljoonien välille.

Me yksinkertaisesti *lakkaamme olemasta yhtenäinen kansa,* sillä me todella puhumme eri kieliä.

* * *

Ja kuitenkin läpimurto tapahtui! Niin vankka kuin olikin, niin turvalliselta kuin näyttikin ikiajoiksi rakennettu valheen muuri, syntyi kuin syntyikin aukko, ja informaatio murtautui ulos. Vielä eilen meillä ei ollut mitään leirejä, mitään Arkkipelagia ei ollut, mutta tänään — koko kansa ja koko maailma on saanut nähdä: leirejä! ja päälle päätteeksi fasistisia!

Mitä tehdä?? Luikertelemisen monivuotiset mestarit! iänikuiset ylistyksen veisaajat! — siedättekö todella tämän? Teiltäkö jänis housuun? Tekö annatte periksi?...

Eivät tietenkään! Luikertelemisen mestarit tuosta aukosta ensimmäisinä ryntäsivätkin! Ikään kuin he olisivat vuosikausia vain sitä odottaneetkin, tukkiakseen sen harmaasiipisillä ruumiillaan ja riemukkaalla — nimenomaan riemukkaalla! — siipien läiskytyksellä peittääkseen varsinaisen Arkkipelagin tyrmistyneiden katsojien katseilta.

[1] Varmuuden vuoksi tämäkin piiloutuu: piru ties minne tuuli vielä lennättää!...

Heidän ensimmäinen huutonsa — hetkessä löydetty, vaistomainen — kuului: *se ei toistu!* Kunnia Puolueelle! — se ei toistu!

Voi näitä valopäitä, voi näitä tukkimisen mestareita! Sillä jos "se ei toistu" niin sehän luonnollisestikin merkitsee, että *tänään* sitä ei ole! Tulevaisuudessa ei ole eikä liioin tietenkään tänään!

Niin näppärästi he läiskivät siipiään aukossa, että — Arkkipelagi, joka juuri oli ilmestynyt katseiden ulottuville, olikin jo kangastus: sitä ei ole eikä tule — enintään se kenties on ollut... Kas *yksilön palvonta!* (Kätevä tämä "yksilön palvonta"! — sen kun päästät suustasi, on kuin olisit selittänyt jotakin.) Mutta todellisuudessa on, pysyy, täyttää aukon, kestää ikuisesti: "Kunnia puolueelle!" (Aluksi ikään kuin kunnia siitä, että "ei toistu", mutta sitten heti jo milteipä kunnia ikään kuin itse Arkkipelagistakin, ne sulautuvat yhteen, ei erota: eivät ole vielä edes hankkineet aikakauslehteä, jossa teos on julkaistu, kun jo kuulemme kaikkialta: "Kunnia Puolueelle!" Vielä ei ole luettu ruoskimiskohtaan, kun jo joka puolelta jyrisee: "Kunnia Puolueelle!")

Tällä tavalla valheen kerubit, Muurin suojelijat, selviytyivät loistavasti ensi hetkestä.

Mutta aukko sentään jäi. Eivätkä heidän siipensä voineet sopeutua siihen.

Heidän toinen yrityksensä oli — vaihtaa! Niin kuin taikuri miltei peittämättä liinalla vaihtaa kanan tilalle appelsiinin, samoin hekin yrittivät vaihtaa koko Arkkipelagin ja teoksessa esitetyn asemesta tarjota katselijoille aivan toisen, paljon ylevämmän. Aluksi nuo yritykset olivat varovaisia, (olettettiin että teoksen tekijä oli valtaistuimen läheisyydessä) ja vaihtaminen oli suoritettava kaiken aikaa teosta ylistellen. Mutta I. Tshitsherov[1] suoriutui, heti veteli päälinjat. Oltuaan läkähtyä ylistelemiseen hän alkoi arvostelussaan kertoilla Arkkipelagista "silminnäkijöiltä kuultua" — kertoa leirissä olleista kommunisteista, jotka tosin

"...eivät keränneet jäsenmaksuja mutta pitivät öisin salaisia puolueen jäsenten kokouksia (?), käsittelivät poliittisia uutisia... 'Kansainvälisen' laulamisesta kuiskaamalla mätänivät karssereissa koputtelijoiden ilmiantamina... Benderalaiset ja vlasovilaiset pilkkasivat oikeita kommunisteja ja hakkasivat raajarikoiksi yksissä tuumin (!) leirin johdon kanssa... Mutta tätä Solzhenitsyn ei ole näyttänyt meille. Jotakin häneltä jäi tuosta kammottavasta elämästä huomaamatta."

Vaan Tshitsherovpa ei ole edes ollut leirissä mutta — huomasi! Eikö olekin näppärää? Leiritkään eivät kuulemma olleet neuvostovallasta eivätkä puolueesta! (Varmaan tuomioistuimetkaan eivät olleet neuvostotuomioistuimia.) Leireissä häärivät päällepäsmäreinä vlasovilaiset ja benderalaiset *yksissä tuumin* päällystön kanssa. (Sillä lailla! Ja me taas Zaharovan kanssa uskoimme, että leiripäälliköillä oli puolueen jäsenkirja — ja oli aina ollutkin!)

Mutta kaikkihan eivät pääse moskovalaislehteen! Niinpä meidän rjazanilainen kirjailija-johtajamme N. Shundik tarjosi APN:lle haastattelua länteen levitettäväksi, vaan eivät julkaisseet, (ehkä myös APN on y k s i s s ä t u u m i n ?...) — kas tällaista Arkkipelagin arvioimisen muunnelmaa:

"Kirottu olkoon kansanvälinen imperialismi, joka provosoi kaikki nuo leirit!"

Älykästä! Aika hyvin! Mutta ei mennyt lävitse...

Toisin sanoen yleensäkin leirit olivat jotakin ulkomaista, vierasta, eivät meidän vaan Berijan tai vlasovilaisten tai saksalaisten, piru niistä tietää, mutta *meikäläisiä* niissä vain istui ja kitui. Lisäksi "meikäläiset" ei tarkoita kaikkia meikäläisiä ihmisiä, kaikista meikäläisistä kertomiseen ei sanomalehtipalstoja liikene, — *meikäläiset* tarkoittaa vain kommunisteja!

Pystyykö yhdessä kanssamme koko Arkkipelagin elämän lävitse raahautunut lukija nyt näkemään paikkaa ja aikaa, että olisi kuiskaamalla laulettu 'Kansainvälistä'? Metsätöiden jälkeen kompastelevaa ei vissiin taida laulattaa? Korkeintaan jos on koko päivän kyykkinyt rättivarastossa...

Entä *mitä* yöllisissä puolueen jäsenten kokouksissa käsiteltiin? (Ja taaskin — rättivarastossa tai lääkintäpuolella ja siinä tapauksessa tietenkin päivällä — miksi yöllä?...) Epäluottamuksen esittämistä keskuskomitealle? Oletteko päästänne vialla! Epäluottamusta Berijalle? Ei missään tapauksessa, onhan hän politbyron jäsen! Epäluottamusta valtion turvallisuuselimelle? Ei käy, se on itsensä Dzerzhinskin perustama! Epäluottamusta meidän neuvostotuomioistuimillemme? Se olisi samaa kuin epäluottamuksen ilmaus Puoluetta kohtaan, pelottaa sanoakaan. (Sillä erehdyshän tapahtui *vain sinun kohdallasi* — niin että tovereita valikoidessaankin pitää olla varovainen, heidäthän on tuomittu oikein!)

Tavallinen autonkuljettaja A.G. Z-iko, jota noiden siipien läiskytys ei ole saanut vakuuttuneeksi, kirjoittaa minulle:

"Etteivät kaikki olleet samanlaisia kuin Ivan Denisovitsh? Millaisia sitten? Kenties leireissä oli kommunistien

[1] Moskovskaja pravda 8.12.1962.

johtamia "vastarintaosastoja"? Entä *mitä vastaan* he taistelivat? Puoluetta ja hallitusta vastaanko?"

Mitä ihmeen vehkeilyä! Mitä "vastarintaosastoja" olisi voinut olla?... Siinä tapauksessa — mistä kokouksissa puhuttiin? Jäsenmaksujen maksamatta jättämisestä? — niitähän ei kerätty... Keskusteltiinko poliittisista uutisista? — miksi siihen välttämättä tarvittiin kokouksia? Riitti kun kaksi uskollista nenää (vielä sieti miettiä, kuka oli uskollinen!) hakeutui yhteen ja — kuiskaamalla... Vain yhdestä asiasta leireissä voitiin pitää puolueen jäsenten kokouksia: miten *meikäläiset* onnistuisivat kaappaamaan kaikki loispaikat ja selviytymään hengissä ja miten ei-meikäläiset, ei-kommunistit saataisiin potkaistuiksi palaamaan metsätöiden jääuunissa, tukehtumaan kuparikaivoksen kaasukammiossa!

Muuta järkevää keskustelun aihetta heille ei saata keksiä.

Niinpä jo vuonna 1962 — ennen teokseni kulkeutumista lukijan ulottuville — valittiin linja, jonka mukaisesti Arkkipelagia ryhdytään vaihtamaan. Ja vähitellen, sitä mukaa kun saivat tietää, että tekijällä ei suinkaan ollut paikkaa valtaistuimen läheisyydessä, että hänellä ei ollut suojelijoita vaan että tekijä oli kangastus itsekin, luikertelemisen mestarit rohkaistuivat.

He katsahtivat teokseen — mitä me oikein arkailimme? miksi oikeastaan suitsutimme sille ylistystä? (Tavanomaista orjamaisuutta.) "Ihminen ei ole häneltä (Solzhenitsynilta) onnistunut... Hän ei ole rohjennut (...) kurkistaa ihmisen sieluun." [1] Tarkasteltiin sankaria — tämähän onkin "ihanteellinen antisankari"! Shuhov on sekä "yksinäinen" että "kansasta etääntynyt", elää — mitätön yksikö — pelkästään vatsaansa varten eikä — taistele! Kas tämä alkoikin nyt närkästyttää kaikkein eniten: *miksei Shuhov taistele?* Pitäisikö hänen ryhtyä kumoamaan leirikomentoa, rynnätä jonnekin ase kourassa — siitä ei kirjoiteta mitään vaan ainoastaan: *miksi ei taistele*?? Ja minullahan oli valmiina skenario Kengirin kapinasta, vaan en uskaltanut kääriä rullaa auki...)

Vaikka eivät itse olleet taistelleet yhden ergin vertaa, vaativat meiltä taistelua tonnikilometrikaupalla!

Niin on aina. Taistelun jälkeen riittää rohkeita.

"Shuhovin harrastukset ovat rehellisesti sanoen pieniä. Kun taas yksilön palvonnan kaikkein hirvittävin tragedia on siinä, että piikkilangan taakse joutui oikeita edistyksellisiä neuvostoihmisiä, meidän maamme suolaa, oikeita aikansa sankareita", jotka "hekin olivat valmiit hankkimaan ylimääräisen litkuannoksen (...) mutta eivät hankkineet sitä lakeijan elkeillä"[2]. *(Millä* sitten? Olisi kiinnostavaa kuulla — *miten?)*

"Solzhenitsyn on painottanut tuskallisen vaikeita olosuhteita. Hän on *loitonnut elämän ankarasta totuudesta.*" Ja elämän totuus on se, että "taistelun tulessa karkaistuina" ja "Leninin puolueen kasvatteina" pysyivät ne, jotka — mitä? taistelivat? ei vaan — *"syvästi uskoivat,* että mielivallan synkeä aika menee ohi".

"Eräät kirjailijat ovat vakuuttavasti kuvailleet aliravitsemuksen tuskia. Mutta voiko kukaan kieltää, että *ajattelun tuskat* ovat satakertaisesti nälkää kovemmat?"[3] (Varsinkin jos ei ole sitä nähnyt.)

Ja heidän ajattelun tuskansa onkin: mitä tapahtuu? miten tässä käy? milloin meidät armahdetaan? milloin meidät kutsutaan takaisin johtamaan?

Sillä siihenhän keskittyi koko 22. puoluekokouskin: kenelle haluttiin pystyttää muistomerkki? Menehtyneille kommunisteille? Entä tuhoutuneille tavallisille liivanoille? Ei, heistä ei ollut puhetta, heitä ei edes käy sääliksi. ('Ivan Denisovitshin' miinahan olikin juuri siinä, että heille sujautettiin tavallinen liivana.)

Aukossa pyrähdeltiin ja räpyteltiin siipiä väsymättä, jo toista vuotta. Ja joka pystyi vetelemään legendan hämähäkinseittiä, veteli. Esimerkiksi Izvestija (25.4.1964) ryhtyi opettamaan meille, miten olisi pitänyt taistella: leiristä olisi kuulemma pitänyt *karata!* (Karkurimme eivät tienneet artikkelin tekijän N. Ermolovitshin osoitetta — hänen luokseen olisikin pitänyt piiloutua!... Yleensäkin vaarallinen neuvonantaja: karkaaminenhan on MVD:n sabotoimista!) Hyvä on, karata — mutta minne?

Eräskin Aleksei — kertoo Izvestija mutta jostakin syystä ei ilmoita hänen sukunimeään — muka karkasi keväällä 1944 Rybinskin leiristä rintamalle, jossa — politrukki-majuri heti *aulisti* otti hänet yksikköön ("kiivaasti päätään ravistamalla karkotti epäilyt"). Majurinkaan nimeä ei mainita. Eikä Alekseita mihin hyvänsä otettukaan vaan rykmentin tiedusteluun! Ja päästettiin heti tiedusteluretkelle! (Rintamalla olleet, sanokaa: eikö tämä majuri välitä arvomerkeistään? eikö hän piittaa puolueen jäsenkirjastaan? Vuonna -41 vielä olisi voinut ottaa tuollaisia riskejä mutta vuonna -44, kun tilintekovelvollisuus oli aukoton jälleen, kun oli SMERSH?) Sankari sai Punaisen Lipun kunniamerkin (entä miten hänet kirjattiin listoihin?) ja sodan jälkeen "siirtyi kiireesti reserviin".

Mutta toisesta meille kerrotaan täydellinen nimi: saksalainen kommunisti Xaver Schwarzmüller, pakeni Hitleriä luoksemme vuonna 1933, vangittiin saksalaisena v. 1941 (tämä kaikki kuulostaa uskottavalta). No nyt saamme tietää, miten tosi kommunistin on leirissä taisteltava! Virallinen ilmoitus: kuoli Tshistopolissa 4.6.1942 (kupsahti ensi askeleillaan leirissä, erittäin totuudenmukaista, etenkin ulkomaalaiselta), rehabilitoitiin postuumisti vuonna 1956. Missä hän sitten taisteli? No kas: *huhutaan,* että hänet on vuonna 1962 *nähty Riikassa* (eräs nainen). *Hän siis karkasi!* Rynnättiin tarkistamaan "leirin kuolintodistusta" (huolimattomasti repäistyä lappua) ja — voitteko kuvitella: siitä *puuttuu valokuva!* Kuulitteko, mikä ennenkuulumaton seikka: kuolleesta leirivangista *ei olekaan otettu valokuvaa!* Onko ennen mokomaa kuultu? No niin, asia on selvä: hän karkasi ja koko sen ajan taisteli! Mi-

[1] Kazahstanskaja pravda 6.10.1964, diplomaatti A. Gudzenkon kirje.

[2] Kazahstanskaja pravda 27.8.1964.

[3] Krasnojarski rabotshi 27.9.1964.

ten hän taisteli? Sitä ei tiedetä. Ketä vastaan hän taisteli? Sitä ei tiedetä. Miksei hän nyt sitten tule esille? Ei tiedä.

Tällaisia satuja sepittelee meille hallituksen pää-äänenkannattaja!

Tällaisella legendan hämähäkinverkolla halutaan peittää katseiltamme auki ammottava Arkkipelagi!

Samasta Izvestijasta vielä tällainenkin legenda: aivan hiljattain poika sai tietää isävainajansa postuumista rehabilitoimisesta. Ja mikä onkaan hänen pääasiallisin tunteensa? Kenties suuttumus siitä, että hänen isänsä nitistettiin syyttä? Ei vaan *ilo*, helpotus: mikä onni onkaan saada tietää, että isä oli viaton Puolueen edessä!

Jokainen puristi itsestään sellaista hämähäkinlankaa kuin osasi. Lanka toisen päälle, lanka toisen päälle, ja — päivänvalo alkaa kuin alkaakin verhoutua, Arkkipelagi ei näy enää yhtä selvästi.

Ja sillä aikaa kun kaikkea tuota kudottiin ja punottiin, sillä aikaa kun tehostetusti läiskyteltiin siipiä aukossa, takana, muurin tuolla puolella kohosivat telineillään ja kiipeilivät yhä ylemmäksi tämän homman päämuurarit: heidän oli oltava pikkasen kirjailijoita mutta myös kärsimään joutuneita — itse leirissä istuneita, muutoin kukaan hölmökään ei olisi uskonut. Boris Djakov, Georgi Shelest, Galina Serebrjakova ja Aldan-Semenov.

Heidän intoaan ei voi kiistää, he heiluivat syntyneen aukon edessä heti ensimmäisinä päivinä, he hyppelivät alhaalta sitä vastaan omajalkaisesti ihan ilman telineitäkin ja mäiskivät laastia sinne vaan eivät ylettyneet.

Serebrjakova toi valmiin laatan tukkimaan aukkoa ja päälle päätteeksi liioittelikin: toi kommunistien kuulustelemisien kauhuja kuvailevan romaanin — miten revittiin silmiä päästä, miten potkittiin. Mutta hänelle selitettiin, ettei kivi sopinut, ettei siitä ollut tähän kohtaan vaan että olisi vain syntynyt uusi aukko.

Kun taas Shelest, entinen tshekan prikaatinkomentaja, oli jo aikaisemmin tarjonnut 'Samorodok' (Kultakimpale) -kertomustaan Izvestijaan, mutta mitäpä sillä teki niin kauan, kuin aihe oli vielä kielletty? Nyt 12 päivää ennen aukon syntymistä mutta jo selvillä sen ilmaantumiskohdasta Izvestija asetti Shelestin laastarinlapun. Vaan ei pysynyt: ratkesi, niin kuin ei olisi ollutkaan.

Muurista kohosi vielä pölyä, kun Djakov jo aloitti loikkimisensa — paiskeli aukkoon 'Loisen muistelmiaan' (Zapiski pridurka). Mutta hänen päähänsä osui Lakshinin arvostelun tiili: Djakovista paljastui, että tämä oli leirissä vain yrittänyt pelastaa omaa nahkaansa, siinä kaikki.

Ei, näin ei vetele. Ei, tässä onkin tehtävä perusteellista työtä. Ja niin alettiin pystyttää telineitä.

Siihen kului puoli vuotta, ja sillä aikaa puolustauduttiin sanomalehtiartikkeleilla ja kalvosiipiä räpistelemällä. Mutta kun oli saatu telineet ja kraana pystytetyiksi, muuraaminen lähti käyntiin kerralla: vuoden 1964 heinäkuussa Djakovin 'Povest o perezhitom' (Kertomus eletystä) ja Aldan-Semenovin 'Bareljef na skale' (Reliefi kalliossa), syyskuussa 'Kolymskie zapisi' (Muistiinpanoja Kolymasta). Samana vuonna Magadanissa ilmestyi myös V. Vjatkinin kirjanen 'Tshelovek rozhdaetsja dvazhdy' (Ihminen syntyy kahdesti).

Ja — siinä kaikki. Ja — muurattu oli. Etupuolelle, tukitun aukon kohdalle, maalattiin ihan muuta: palmuja, taatelipuita, alkuasukkaita uimapukusillaan. Arkkipelagiako? Tavallaan Arkkipelagia. Vaihdokasko? Kyllä, vaihdokas...

Olen jo käsitellyt kaikkia noita kirjoja puhuessani hyväätarkoittavista[1], ja jos erimielisyytemme — heidän ja meidän välinen — rajoittuisi kirjallisuuteen, minun ei tarvitsisi vastata heille. Mutta koska he ovat ottaneet tehtäväkseen valehdella Arkkipelagista, minun on selitettävä, missä nimenomaan heillä on kulissia. Vaikka koko tästä minun kirjastani suoriutunut lukija taitaa itsekin helposti huomata.

Heidän ensimmäinen ja tärkein valheensa on se, että *heidän* Arkkipelagissaan e i i s t u k a n s a a, meikäläisiä Iivanoita. Erikseen tai yhdessä hamuillen he valehtelevat johdonmukaisesti siinä, että jaottelevat vangit: 1. rehellisiin kommunisteihin (erillisenä alaryhmänä puolueeseen kuulumattomat palavasieluiset kommunistit) ja 2. valkokaartilais-vlasovilais-Polizei-benderalaisiin (samaan kasaan kaikki).

Mutta kaikki luetellut muodostivat yhteensä leiristä enintään 10—15 %. Kun taas loput 85 % — talonpoikia, intelligentsiaa ja työläisiä, koko varsinainen Viisikymmentäkahdeksan ja kaikki lukemattomat kovan onnen "ukaasilaiset" lankarullasta ja helmallisesta tähkiä — eivät ole päässeet heillä mukaan, ovat kadonneet! Ovat kadonneet siksi, että nuo kirjailijat *eivät todellakaan huomanneet kärsivää kansaansa!* Tuota karjaa ei ole heille olemassa, koska se metsätöistä palatessaan ei laula kuiskaamalla 'Kansainvälistä'. Shelest mainitsee vaimeasti lahkolais-*naisista* (ei pelkästään lahkolaisista, miesleireissä hän ei näitä nähnyt!), ja jossakin hänellä vilahtaa yksi mitätön *tuholainen* (tuholaiseksi myös ymmärretty), yksi mitätön ei-poliittinen ja — siinä kaikki. Ja kaikki reuna-alueiden kansallisuudetkin ovat häneltä pudonneet pois. Djakov kai sentään olisi istumisensa aikana voinut huomata edes balttilaiset? Ei, ei ole! (He olisivat salanneet länsiukrainalaisetkin, mutta nämä käyttäytyivät liian aktiivisesti.)

Koko alkuasukasväestön spektri puuttuu heiltä, vain kaksi ääriviivaa on jäljellä! Mutta niinhän *kaavan* tekemisessä pitääkin olla, muutoin et kaavaa kehittele.

Kuka on Aldan-Semenovin työprikaatin ainoa lahjottava sielu? — prikaatin ainoa *talonpoika*, Devjatkin. Kuka on Shelestin 'Samorodok' -kertomuksen yksinkertainen hölmö? Sen ainoa *talonpoika* Golubov. Sellainen on heidän suhtautumisensa kansaan!

Heidän toinen valheensa on se, että l e i r i t y ö t ä heillä joko e i o l e ollenkaan, vaan heidän sankarinsa ovat tavallisesti loisia, oikeasta työstä vapautettuja, jotka viettävät päivänsä rättivarastoissa tai kirjanpitopöytien ääressä tai lääkintäpuolella; (Serebrjakovalla on "kommunistiseksi julistetussa" sairaalaosastossa 12 ihmistä kerralla — kuka heidät on sinne koonnut? miksi pelkkiä kommunisteja? ettei vain lahjuksilla heitä ole päästetty sinne le-

[1] osa III, 11. luku.

päämään?...) tai sitten se on jotakin vähemmän pelottavaa, tuskin ollenkaan näännyttävää, epätappavaa pahvityötä. Ja juuri 10—12-tuntinen työhän oli pahin vampyyri. Sehän juuri täytti jokaisen päivän ja kaikki Arkkipelagin päivät.

Heidän kolmas valheensa on se, että heidän leirissään n ä l k ä e i napsauttele hampaillaan eikä ahmi päivittäin kymmeniä pellagraa ja dystrofiaa potevia. Kukaan ei tongiskele tunkioita. Kenenkään ei oikeastaan tarvitse *ajatella, miten selviytyisi hengissä iltaan.* ("Ojennustyöleiri ITL on lievennetyn kurin leiri", Djakov heittää huolettomasti. Istuisitpa siinä lievennetyssä kurissa!)

Nuo kolme valhetta riittävät vääristämään kaikki Arkkipelagin suhteet — eikä todellisuutta enää ole, todellista kolmiulotteista tilaa ei enää ole. Nyt voi tekijän yleisen maailmankatsomuksen ja hänen oman mielikuvituksensa mukaisesti sepittää, rakennella palikoista, piirtää, neuloa ja punoa ihan mitä vain — siinä keksityssä maailmassa kaikki on luvallista. Nyt voi myös uhrata monta sivua sankareiden ylevien mietiskelyjen kuvailemiseen (milloin mielivalta päättyy? milloin meidät kutsutaan johtamaan?) sekä sen, miten uskollisia Puolueen asialle he ovat ja miten Puolue aikaa myöten kaiken korjaa. Voi kuvailla yleistä iloa obligaatiolainaa merkittäessä (merkitään lainaa sen sijaan, että olisi rahaa kanttiinia varten). Mykän vankilan voi aina täyttää keskustelulla. (Lubjankan parturi kiirehtii kysymään, onko Djakov kommunisti — houretta!) Vankien nimenhuutoon voi lisäillä kysymyksiä, joita ei ikänä tehdä. ("Kuulutteko puolueeseen?...Missä tehtävissä olitte?...") Sepittää kaskuja, jotka eivät naurata vaan lyövät vatsan kuralle: vanki tekee puoluetoimiston vapaalle palkatulle sihteerille valituksen siitä, että joku vapaa panetteli häntä, vankia, puolueen jäsentä! — millaisille aasin korville se on tarkoitettu? (Djakov) Tai: saattovartion vartioimassa kolonnassa kulkeva vanki (jalo Petrakov, Kirovin taistelutoveri) panee koko kolonnan kääntymään Leninin patsaalle ja paljastamaan päänsä, myös saattovartiomiehet!! — entä missä kädessä konepistooli pidetään?...(Aldan-Semenov)

Vjatkinilla Kolyman varkaat katselmuksessa auliisti ottavat lakin päästä Leninin muistolle. Kertakaikkista soopaa. (Ja vaikka olisikin totta, siitä ei heltiäisi paljoakaan kunniaa Leninille.)

Koko Shelestin 'Samorodok' on kaskua alusta loppuun. Luovuttaako löytämänsä kultakimpale leirille vai ollako luovuttamatta? — tämä kysymys edellyttää ennen kaikkea epätoivoista *rohkeutta:* epäonnistumisesta seuraa teloittaminen ampumalla! (Ja jo itse *kysymyskin* tietää — ampumista!...) Niinpä he *luovuttavat* ja — kenraali vielä vaatii pitämään heidän ryhmälleen ruumiintarkastuksen. Entä elleivät olisi luovuttaneet? Tekijähän itse mainitsee "latvialaisen naapuriryhmän", jolle pidettiin ruumiintarkastus sekä työpaikalla että parakissa. Siispä pulmana ei ollutkaan, vahvistaako Synnyinmaata vai eikö, vaan — vaarantaako neljä henkeä tämän kultapalan takia. Koko tilanne on suunniteltu ilmentämään heidän kommunistisuuttaan ja isänmaallisuuttaan. (Luottovangit ovat eri asia. Aldan-Semenovilla sekä miiliisimajuri että öljyteollisuuden apulaiskansankomissaari varastavat kultakimpaleita.)

Mutta Shelest tulkitsi sittenkin aikaa väärin: hän puhuu leiri-isännistä liian karkeasti, suorastaan vihamielisesti, mikä ortodoksilta on aivan anteeksiantamatonta. Kun taas Alda-Semenov kirjoittaa ilmetystä *konnasta* eli kaivoksen johtajasta, että "hän oli pätevä organisaattori" (!). Koko hänen moraalinsa on tällainen: jos päällikkö on hyvä, leirissä on hauska työskennellä ja elämä on melkein vapaata[1]. Samoin Vjatkin: hänellä Kolyman pyöveli, Dalstroin johtaja Karp Pavlov, joko "ei tiennyt" aiheuttamistaan kauhuista tai "ei ymmärtänyt" niitä tai peräti alkoi jo kehittyä.

Piirtämäänsä kulissiin nuo kirjailijat kuitenkin joutuivat sisällyttämään aitojakin yksityiskohtia — että olisi näköinen. Aldan-Semenovilla: saattovartio ottaa kultaa itselleen; kieltäytyjiä kohdellaan julmasti oikeudesta ja laista piittaamatta; työtä tehdään 53:n asteen pakkasessa; varkailla on leirissä kissan päivät; penisilliini on *pidätetty* päällystöä varten. Djakovilla: saattovartion karkeat otteet; kohtaus Taishetissa junan luona, kun vangeilta ei ollut ehditty poistaa numeroita, ja matkustajat heittelivät vangeille ruokaa ja tupakkaa, ja saattovartiomiehet sieppailivat itselleen; juhlapäivää edeltävän tarkastuksen kuvaus.

Mutta noita piireitä tekijät käyttävät vain, jotta heitä uskottaisiin.

Tärkeintä heillä on tämä. Arvostelun sanoilla:

" 'Ivan Denisovitshin päivässä' leirin vartijat ovat miltei petoja. Djakov osoittaa, että heidän joukossaan oli monia, jotka ajattelivat tuskaisesti."[2] (Mutta eivät keksineet mitään.)

"Djakov on säilyttänyt elämän karun todellisuuden... Hänelle leirien oikeudettomuus on (...) tausta (!), kun taas tärkeintä on se, että neuvostoihminen ei painanut päätään mielivallan edessä... Djakov näkee myö rehellisiä tshekan miehiä, jotka tekivät urotöitä, kyllä, urotöitä juuri!"[3]

[1] Syntyy vaikutelma, että Aldan-Semenov tuntee vapaiden päälliköiden elämän olosuhteet ja niitä paikkoja on nähnyt mutta vankien olosuhteita tuntee huonosti, sillä hänellä on ihmeellisyyksiä yhtenään: baptistit "laiskottelevat" hänellä, tataari-saattovartija antaa ruokaa tataarivangille, ja s i i t ä vangit päättelevät, että poika on koputtelija! Eivät voineet päätellä, sillä saattovartio on päivän kerrallaan eikä ylläpidä koputtelijoita.

[2] Tjumenskaja pravda 13.8.1964.

[3] Volgin, Soldaty revoljutsii (Vallankumouksen sotureita) — Krasnojarskii rabotshii-lehti 27.9.1964.

(Näitä urotöitä oli kommunistien järjestäminen hyville paikoille. Muuten myös kommunistivanki Kokokotinin katsotaan yltävän *urotyöhön:* "mielettömän syytteen (...) ja vapaudenmenetyksen loukkaamana" hän "jatkaa työtään" — preparaattorina! Eli hänen urotyönsä on siinä, ettei hän antanut aihetta ajaa häntä lääkintäpuolelta *yleisiin.*[1])

Mihin Djakovin kirja päättyy? "Kaikki raskas on ohi", (tuhoutuneita hän ei muistele) "kaikki hyvä on palannut". "Mitään ei ole pyyhitty yli."

Aldan-Semenovilla: "Kaikesta huolimatta me emme tunne mielipahaa." Puolueen ylistäminen — se hävitti leirit! (Runomuotoinen epilogi)

Vaan hävittikö?... Eikö jotakin sentään jäänyt?... Ja sitten — *kuka* ne *loi*, leirit?... Ovat vaiti.

Entä mitä vastata vanki A.K. K-ville, joka kysyy: "Oliko Berijan aikana neuvostovaltaa ei eikö ollut? Miksei se estänyt häntä?..."

Tai P.R. M-nille: "Kuinka saattoi käydä niin, että kansa on vallassa ja sallii kohdistaa kansaan tällaista tyranniaa?"

Meidän kirjailijammehan eivät huolehtineet leipäannoksesta eivätkä tehneet työtä vaan koko ajan *ajattelivat ylevästi* — niin että vastatkoot he!

Ovat vaiti. Hiljaisuus...[2]

No niin. Aukko on tutkittu ja maalattu (kenraali Gorbatov vielä viimeisteli). Eikä Muurissa ole aukkoa ollutkaan! Ja jos itse Arkkipelagi oli niin — jotenkin kuultava, epäaito, pieni, merkityksetön.

Mitä vielä? Lehtimiehet töhrivät vielä varmuuden vuoksi. Niinpä Mih. Berestinski matkusti väsymättömän Literaturnaja gazetan toimeksiannosta (lehden joka tarttuu kaikkeen muuhun paitsi kirjallisuuteen) Ertsevon asemalle. Ja mieshän oli tainnut itsekin istua. Mutta miten syvästi liikuttunut hän onkaan saarten *uusista* isännistä: "Tämän päivän ojennustyöelimistä tai vankeuspaikoista ei saata kuvitellakaan löytyvän ihmisiä, jotka edes etäisesti muistuttaisivat Volkovoita[3]... Nyt he ovat oikeita kommunisteja. Ankaria mutta hyviä ja oikeudenmukaisia ihmisiä. Ei tarvitse kuvitella, että he olisivat siivettömiä enkeleitä... (Ilmeisesti tällainen mielipide yhtä kaikki on... — A.S.) Piikkilanka-aitoja ja vartiotorneja tarvitaan valitettavasti yhä. Mutta upseerit kertovat *iloissaan*, että "kiintiötä" tulee yhä vähemmän[4]. (Mistä he iloitsevat — siitäkö etteivät pääse kituuttamaan eläkkeelle asti vaan että on vaihdettava työpaikkaa?)

Sellainen pi-ikkuinen Arkkipelagi, taskukokoa. Erittäin välttämätön. Sulaa kuin karamelli.

Työ oli valmis. Mutta varmaankin telineille kiipeili vielä hyväätarkoittavia laastilapioineen ja pensseleineen ja laastiämpäreineen.

Ja silloin heille ärjäistiinkin:

— Seis! Takaisin! *Ei saa muistella ollenkaan!* Pitää unohtaa kokonaan! Mitään Arkkipelagia ei ole ollut — ei hyvää eikä huonoa! Yleensäkin — suu tukkoon! Unohtakaa!

Niin että ensimmäinen vastaus oli kouristuksenomainen poukkoileminen

Toinen vastaus oli aukon tukkiminen huolellisesti.

Kolmas vastaus oli — Unohtaminen.

Vapauden oikeus tietää Arkkipelagista palautui mykkään lähtöpisteeseen — vuoteen 1953.

Ja jokainen kirjailija voi taas rauhassa päästellä imelää pliisua kriminaalien uudelleentaannasta. Tai tehdä filmiä, jossa palvelukoirat hekumallisesti raatelevat ihmisiä.

Tehdä kaiken niin, kuin mitään ei olisi ollutkaan, kuin Muurissa ei olisi aukkoa ollutkaan.

Ja näihin käännöksiin väsynyt nuoriso (milloin puhutaan yhtä ja milloin toista) heilauttaa kättään — mitään "palvontaa" ei varmaan ole ollutkaan eikä mitään kauhujakaan, tavanomaista suunpieksentää. Ja lähtee tansseihin.

Oikein sanotaan: kilju silloin kun hakataan! Jos jälkeenpäin kiljut — ei uskota.

* * *

[1] M. Tsharnyi, Kommunisty ostajutsja kommunistami (Kommunistit pysyvät kommunisteina) — Literaturnaja gazeta 15.9.1964.

[2] Jos puhutaan noiden teosten y k s i l ö l l i s e s t ä sävystä, niin kaikkein maltillisin on Shelestillä, — hän on sentään sivunnut tuota pahaa (joskin ehkä pinnasi suuren osan tuomiostaan niin kuin sankarinsa Zaborski). Hänen kertomuksissaan on todellisia leirin piirteitä. — Kaikkein epämiellyttävin sävy on Djakovilla. Eikä kysymys ole pelkästään pyöreästä merikarhunnahkalakista (erikoisleirissä!) eikä hajuvedestä eikä valituksesta, että häntä nähkääs "paleltaa" henkilökohtaisten tavaroiden varastossa, vaan — selvästä valehtelemisesta omien leirimenestystensä salaamiseksi ("leirissä ei jaeta tehtäviä, vaan pykälä ja tuomio määräävät, kuka minnekin menee" — mutta vieläkin enemmän k u m m i!); tekstin muokkauksen yhteydessä tapahtuneesta motiivien vääristämisestä — miksi pyrki pääsemään lääkintäpuolelle; pyrkimyksestä jälkikäteen sisällyttää uskomatonta rohkeutta omiin keskusteluihinsa vartijoiden ja operatiivimiesten kanssa — muka peräti nimitteli KVTsh:n päällikköä valehtelijaksi ja silti oli kuuluttajana seuraavassa konsertissa (ehkä ryömiskeli jaloissa?).

[3] Muistellaanpa A. Zaharovaa: s a m a t o v a t e d e l l e e n!

[4] Literaturnaja gazeta 5.9.1964.

Kun Hrushtshev pyyhkäisi kyyneleen ja antoi luvan 'Ivan Denisovitshin' julkaisemiseen, hän oli aivan varma siitä, että se oli Stalinin leireista, että h ä n e l l ä ei sellaisia ollut.

Myös Tvardovski hankkiessaan korkeinta viseerausta vilpittömästi uskoi, että se oli menneisyyttä, että se oli takanapäin.

Tvardovskille sen voi antaa anteeksi: koko häntä ympäröivä pääkaupungin julkinen seurapiiri elikin vain siitä, että oli *suojasää,* että oli lakattu *viemästä,* että oli pidetty kaksi puhdistavaa puoluekokousta, että ihmisiä palasi olemattomuudesta — ja heitä oli paljon! Arkkipelagi piiloutui rehabilitoimisen kauniiseen ruusunpunaiseen sumuun, muuttui aivan näkymättömäksi.

Mutta että minäkin, minä! — sillä myös minä antauduin vietäväksi, ja minulta se oli anteeksiantamatonta. Sillä minähän en petkuttanut Tvardovskia! Minäkin luulin vilpittömästi tuoneeni kertomuksen menneisyydestä! Minunko kieleni oli unohtanut leirilitkun maun? — olinhan vannonut etten unohda. Minäkö en ollut oppinut tuntemaan koirantaluttajien luonnetta? Enkö minä hankkiutuessani Arkkipelagin kronikoitsijaksi tiedostanut, miten rakas ja tarpeellinen se oli valtiolle? Itsestäni jos kenestä olin varma, että minuun ei pätenyt laki:

Asia on unohtuvainen, ruumis poiskelluvainen.

Vaan kelluinpa. Vaan meninpä lankaan... Vaan uskoinpa... Uskoin emämaan hyväntahtoisuuteen. Uuden elämäni hyvinvointiin. Ja *sieltä* tulleiden viimeisten ystävien kertomuksia: on tullut lievempää! kuri on lieventynyt! päästävät, päästävät! kokonaisia vyöhykkeitä suljetaan! vartiointihenkilökuntaa erotetaan...

Ei — me olemme tomua! Ja tomun lakien alaisia. Eikä mikään murheen määrä riitä opettamaan meitä alati tuntemaan yhteistä kipua. Ja ennen kuin olemme voittaneet tomun itsessämme, ei tule maan päällä oikeudenmukaisia järjestelmiä — ei demokraattisia eikä autoritaarisia.

Niinpä vielä kolmas kirjeiden virta n y k y i s i l t ä vangeilta oli minusta yllättävä, vaikka juuri se olikin kaikkein luonnollisin, vaikka juuri sitä minun olisikin pitänyt ensi sijassa odottaa.

Ryppyisillä paperilapuilla, pois pyyhkiytyvillä lyijykynänjäljillä, sitten tilapäiskuorissa, usein vapaiden osoitteella varustamissa ja postittamissa — siis *vasemmalla* kädellä — lähetteli minulle vastalauseitaan ja jopa vihansa ilmauksia — tämän päivän Arkkipelagi.

Nekin kirjeet olivat yhteen sulautuvaa huutoa. Mutta huutoa: *"Entä me!!??"*

Sillä teokseni vaiheilla noussut lehdistökohu, joka kääntyi vapauden ja ulkomaiden tarpeiden mukaiseksi, toitotti siihen suuntaan että "tämä oli mutta ei ikänä toistu".

Ja vangit parkaisivat: kuinka niin *ei toistu,* kun *me istumme parastaikaa* ja samanlaisissa olosuhteissa?!

"Mikään ei ole muuttunut sitten Ivan Denisovitshin aikojen", he kirjoittivat yhdenmukaisesti eri paikoista.

"Vanki lukee kirjanne, ja hänelle tulee katkera ja paha mieli siitä, että kaikki on ennallaan."

"Mikä on muuttunut, jos kaikki Stalinin aikana säädetyt 25:n vuoden vankeuden lait ovat yhä voimassa?"

"Kenen *yksilön palvonnasta* johtuu, että me taas istumme syyttä?"

"Musta pimeys on peittänyt meidät, eikä meitä nähdä."

"Miksi Volkovoin kaltaiset jäivät rankaisematta?... He ovat edelleen meidän kasvattajinamme."

"Alkaen kurjasta vartijasta hamaan hallinnon päällikköön kaikki ovat äärimmäisen kiinnostuneita leirien olemassaolosta. Mistä tahansa pikkuasiasta vartiointihenkilökunta tekaisee *Päätöksen;* operatiivivaltuutetut mustaavat papereita... Me kahdenkymmenenviiden vuoden väki olemme pulla, ja sitä ahmivat ne turmeltuneet, joiden on määrä opettaa meille hyveellisyyttä. Eivätkö siirtomaaherrat samalla tavalla väittäneet intiaaneja ja neekereitä alempiarvoisiksi ihmisiksi? Yleinen mielipide on helposti nostatettavissa meitä vastaan, tarvitsee vain kirjoittaa artikkeli 'Ihminen kaltereiden takana'[1], niin huomenna kansa jo kokouksissa vaatii polttamaan meidät uuneissa."

Totta. Tuohan pitää paikkansa.

— Te olette jälkijoukkoa! Vanja Alekseev sanoi ja ällistytti minut.

Ja kaikista noista kirjeistä minä, joka olin pitänyt itseäni sankarina, havaitsin itseni läpikotaisin syylliseksi: kymmenessä vuodessa olin menettänyt elävän tuntemuksen Arkkipelagista.

H e i l l e , t ä m ä n p ä i v ä n vangeille minun kirjani ei käynyt kirjasta eikä totuus totuudesta, ellei seuraisi jatkoa, ellei kerrottaisi vielä h e i s t ä k i n. Että tulisi sanotuksi ja — että tulisi muutos! Ellei sana ole asiasta eikä synnytä tekoa, niin mitä hyötyä siitä on? Koirien yöllistä haukkua kylällä?

(Tämän pohdiskelun haluaisin omistaa meidän modernisteillemme: *tällä* tavalla meidän kansamme on tottunut ymmärtämään kirjallisuuden. Eikä ensi hätään luovukaan tästä käsityksestään. Ja kannattaako vieroittaakaan?)

Ja minä havahduin. Ja rehabilitoimisen ruusunpunaisten sulotuoksujen lävitse erotin Arkkipelagin kalliojärkäleen entisellään, sen harmaat ääriviivat vartiotorneineen.

Meidän yhteiskuntamme tilaa kuvaa hyvin fysiikan *kenttä.* Tuon kentän kaikki voimaviivat ovat suunnatut vapaudesta tyranniaan. Nuo viivat ovat erittäin vakaita, ne ovat vakiintuneet, ne ovat kivettyneet, niitä on miltei mahdoton sekoittaa, kääntää, pyörtää. Jokainen kenttään tuotu varaus tai massa liikkuu helposti tyrannian suuntaan, kun taas vapauteen niiden on lähes mahdoton päästä. Olisi valjastettava kymmenen tuhatta volttia.

Nyt, sen jälkeen kun kirjani oli avoimesti julistettu haitalliseksi ja sen julkaiseminen myönnetty virheeksi ("voluntarismin seurauksia kirjallisuudessa") ja sitä poistettiin jo vapaistakin kirjastoista, jo pelkkä Ivan Denisovitshin nimen tai minun nimeni mainitseminen oli Arkkipelagissa paatunutta vehkeilyä. Mutta silloinhan! silloin — kun

[1] Kasjukov ja Montshanskaja: 'Tshelovek za reshetkoi' (Ihminen kaltereiden takana) — Sovetskaja Rossija 27.8.1960. Hallituspiirien inspiroima kirjoitus, joka teki lopun Arkkipelagin lyhytaikaisesta (1955—60) pehmeydestä. Kirjoittajat katsovat, että leireihin on luotu "hyväntekeväisyysolosuhteet", että niissä "rankaisu unohdetaan"; että "vangit eivät halua tietää velvollisuuksistaan", ''p ä ä l l y s t ö l l ä o n p a l j o n v ä h e m m ä n o i k e u k s i a k u i n v a n g e i l l a". (?) Kirjoittajat väittävät, että leirit ovat "ilmaisia täysihoitoloita" (jostakin syystä ei pidätetä rahaa alusvaatteista eikä tukan keritsemisestä eikä tapaamishuoneista). He ovat suutuksissaan siitä, että leireissä on vain 40-tuntinen työviikko ja ettei "työ ole vangeille pakollista" (??). He kehottavat siirtymään "ankariin ja vaikeisiin olosuhteisiin", jotta rikollinen p e l k ä i s i vankilaa (raskas työ, kova laveri ilman patjaa, siviilivaatteiden käyttö kiellettävä, "ei mitään karamellikanttiineja" jne.), sekä lakkauttamaan ennenaikaisen vapautumisen ("ja jos rikot kuria vastaan, j a t k a i s t u m i s t a!"). Ja lisäksi ettei "vanki tuomionsa kärsityään laskelmoisi vetoavansa armeliaisuuteen."

Hrushtshev puristi kättäni ja kättentaputusten raikuessa esitteli noille kolmellesadalle itseään kirjallisuuden eliittinä pitävälle ja kun minulle Moskovassa järjestettiin suuri lehdistötilaisuus ja kirjeenvaihtajat riutuivat hotellihuoneeni edessä ja kun avoimesti ilmoitettiin, että puolue ja hallitus *kannattivat* tällaisia kirjoja, ja kun Korkeimman Oikeuden sotilaskollegio ylpeili sillä, että oli rehabilitoinut minut, (mitä nyt varmaankin katuu) ja juristi-everstit julistivat puhujankorokkeelta, että tätä kirjaa *oli luettava* leireissä! — jo silloinhan mykät, äänettömät, nimettömät kentän voimat näkymättömissä tekivät tenän, ja — kirja pysähtyi! *Silloin* se pysähtyi! Ja harvaan leiriin se päätyi laillisesti, niin että sitä olisi lainattu KVTsh:n kirjastosta. Sitä poistettiin kirjastoista. Sitä poistettiin myös ristisiteistä, joita jotkut saivat vapaudesta. Vapaat toivat sitä salaa helman alla ja viidellä — kuulemma peräti 20:llä — ruplalla antoivat vankien lukea. (Ja ne olivat Hrushtshevin ruplia! vangeilta! mutta leiriä ympäröivän maailman tunnottomuuden tuntien — ei ihmettele.) Vangit kuljettivat sen leiriin syynin lävitse kuin veitsen; päiväksi piilottivat, öisin lukivat. Jossakin pohjois-Uralin leirissä siihen tehtiin pitkäikäisyyden takaamiseksi oikein metallikannetkin.

Mutta mitäpä vangeista puhumaan, jos sama mykkä mutta kaikkien tunnustama kielto laajeni koskemaan myös leiriä ympäröivää maailmaa! Pohjoisen rautatien varrella sijaitsevassa Visissä *vapaa* Maria Aseeva kirjoitti Literaturnaja gazetaan lähetettäväksi myönteisen arvion teoksestani ja — pudottiko sitten postilaatikkoon vai jättikö varomattomasti pöydälle, joka tapauksessa viiden tunnin kuluttua arvion kirjoittamisesta puoluejärjestön sihteeri V.G. Shishkin jo syytti häntä poliittisesta provokaatiosta (että löytävätkin sanoja!), ja — oitis Maria Aseeva *vangittiin*[1].

Tiraspolin ojennustyösiirtolassa ITK-2ssa kuvanveistäjä-vanki G. Nedov muovaili loisen verstaassaan vankihahmon (kuva 10), aluksi plastoliinista. Kuripäällikkö kapteeni Solodjankin löysi: "Teetkö sinä vankia mitä? Millä oikeudella? Tuohan on *vastavallankumousta!*" Nappasi veistoksen, repäisi kahtia ja paiskasi puolikkaat maahan: "Ties mitä Ivan Denisovitsheja on lueskeltu!" (Mutta ei tallannut, ja Nedov piilotti puolikkaat.) Solodjankinin valituksesta Nedov kutsuttiin leirin päällikön Bakaevin puheille, mutta sillä väkin Nedov ehti hankkia KVTsh:sta muutamia lehtiä. "Me järjestämme sinulle tuomion! Sinähän villitset ihmisiä neuvostovaltaa vastaan!" Bakaev jyrisi. (Mutta ymmärtävät, minkä arvoinen vangin hahmo on!) "Sallikaa sanoa, kansalainen päällikkö... Tässä Nikita Sergeevitsh sanoo että... Tässä toveri Iljitshev..." — "Sehän puhuu meille kuin vertaisilleen!" Bakaev ähkäisi. Vasta puolen vuoden kuluttua Nedov uskalsi uudelleen ottaa puolikkaat esille, liimasi ne yhteen, valoi valkometallista ja vapaan välityksellä lähetti hahmon vyöhykkeen ulkopuolelle.

ITK-2:ssa alkoivat teokseni etsinnät. Asuinvyöhykkeellä pidettiin suuri yleistarkastus. Ei löydetty. Mutta Nedov päätti kostaa heille: mukanaan Tevekeljanin kirja 'Granit ne plavitsja' (Graniitti ei sula) muka eristäytyi huoneesta (koputtelijoiden kuullen pyysi poikia suojaamaan verholla) mutta niin, että ikkunasta näki. Joku *kopautti* nopeasti. Kolme vartijaa ryntäsi sisälle (ja kolmas tähysti ulkoa ikkunasta, kenelle hän antaisi). Takavarikoivat kirjan! Veivät vartiotupaan ja piilottivat kassa-

[1] En tiedä, miten tapaus päättyi.

Kuva 10. Nedovin veistos.

kaappiin. Vartija Tshizhik, kädet lanteilla, valtavan avainnippu vyössä: "Löydettiinpä kirja! Nyt sinut kyllä pannaan istumaan!" Mutta aamulla upseeri katsoi tarkemmin: "Senkin pölvästit!... Antakaa takaisin!"

Sillä lailla vangit lukivat "puolueen ja hallituksen hyväksymää" kirjaa!...

* * *

Neuvostoliiton hallituksen lausunnossa vuoden 1964 joulukuulta sanotaan: "Hirvittäviin rikoksiin syyllistyneet eivät missään tapauksessa eivätkä minkään olosuhteiden vallitessa saa välttää oikeudenmukaista rangaistusta... Kokonaisia kansoja tuhoamaan pyrkineiden fasistimurhaajien rikokset ovat vailla vertaa."

Tuo siksi, ettei Saksan liittotasavallassa olisi sallittu sovellettavan 20:n vuoden vanhenemisrajaa.

Mutta i t s e ä ä n ei haluta tuomita, vaikka olisikin pyritty tuhoamaan kokonaisia kansoja.

Meillä julkaistaan runsaasti artikkeleita siitä, miten tärkeää on rangaista pakoilevia länsisaksalaisia rikollisia. Jotkut ovat suorastaan erikoistuneet tällaisten artikkeleiden laatimiseen, esimerkiksi Lev Ginzburg. Hän kirjoittaa (jotkut väittävät, että analogian vuoksi): millainen moraalinen valmistelutyö natsien olikaan tehtävä, jotta joukkomurhat olisivat näyttäneet heistä luonnollisilta ja moraalisilta? Nyt lainsäätäjät pyrkivät puolustautumaan sillä, että eiväthän he panneet tuomioita täytäntöön! Ja täytäntöönpanijat sillä, että eiväthän he säätäneet lakeja!

Miten tuttua... Luimme juuri *käytännön työtekijöistämme:* "Vankien pitäminen leirissä liittyy tuomion täytäntöön panemiseen... Vartiointihenkilökunta ei tiennyt, kuka mistäkin istui."

Olisi pitänyt *ottaa selvää,* jos olitte ihmisiä! Te olettekin konnia juuri siksi, ettei teillä ollut kansalaisen eikä ihmisen näkemystä vartioimistanne ihmisistä. Eikö natseilla muka ollut *ohjesääntöä?* Eivätkö natsit muka uskoneet pelastavansa arjalaista rotua?

Eivätkä meikäläisetkään tutkijaviranomaiset häikäile (eivät enää häikäile) vastata: entä miksi vangit itse todistivat itseään vastaan? Olisi pitänyt pysyä lujana, kun me kidutimme heitä! Ja miksi ilmiantajat kertoivat vääriä tietoja? Niihinhän me nojauduimme, todistajanlausuntoihin!

Oli lyhyt vaihe, jolloin he horjuivat. Jo mainittu V.N. Iljin (entinen MGB:n kenraaliluutnantti) sanoi Stolbunovskista (kenraali Gorbatovin kuulustelijasta, jonka tämä oli maininnut): "Aijai, paha juttu! Sillä hänellehän on nyt alkanut tulla vaikeuksia. Ja mies saa niin hyvää eläkettä." — Ja siitähän syystä myös A.F. Zaharova kynään tarttui — hätääntyi, että pian aletaan käsitellä kaikkia; ja kapteeni Lihosherstovista, jonka Djakov oli "mustannut", kirjoitti kiihkeästi: "Hän on yhä kapteeni, puoluejärjestön sihteeri (!) ja *uurastaa* maataloudessa. Ja kuvitelkaa, miten vaikea hänen on nyt *työskennellä,* kun hänestä kirjoitetaan tällaista! Puhutaan, että Lihosherstovin tapaus *tutkitaan* ja että hänet *milteipä* vedetään vastuuseen![1] *Mistä syystä?!* Hyvä on, jos se on pelkkää puhetta, mutta mahdotonta ei ole, että siihenkin vielä keksitään ryhtyä. Se vasta on herättävä yleistä riemastusta MOOPin työntekijöiden piirissä. Tutkitaan siitä hyvästä, että hän *täytti kaikki ylhäältä annetut käskyt?* Ja nyt hänen on tehtävä tiliä niiden puolesta, jotka antoivat nuo käskyt? Kerrassaan hienoa! Johan löytyi syntipukki!"

Mutta hämminki päättyi nopeasti. Ei, kenenkään ei tarvitse *vastata.* Ketään ei *tutkita.*

Kenties vahvuuksia jossakin vähän supistettiin — vaan malttakaahan vain: saatetaan vielä laajentaakin! Ja sillä aikaa turvallisuusmiehet, jotka eivät vielä olleet palvelleet eläkeikään ja joiden oli päästävä siihen saakka he rupesivat kirjailijoiksi, lehtimiehiksi, toimittajiksi, uskonnon vastaisiksi luennoitsijoiksi, ideologisiksi työntekijöiksi — jotkut yritysten johtajiksi. Käsineitä vaihdettuaan he entiseen tapaan johtavat meitä. Niin onkin turvallisempaa. (Ja jotka haluavat olla eläkkeellä — voikoot hyvin. Esimerkiksi eversti evp Hurdenko. Everstiluutnanttina — komea arvo sekin! — varmaan komensi pataljoonaa? Ei, aloitti v. 1938 tavallisena vartijana, piteli pakkoruokintaletkua.)

[1] "Tuomittavan" ei oleta — sitä ei kieli käänny sanomaan.

Ja sillä aikaa arkistohallinnoissa kiirettä pitämättä käydään lävitse ja hävitellään kaikkia turhia asiakirjoja: teloitusluetteloja, päätöksiä rangaistuseristykseen ja kovennetun kurin parakkiin panemisista, leiritutkimusaineistoja, koputtelijoiden ilmiantoja, turhia tietoja Käytännön Työntekijöistä ja saattovartiomiehistä. Ja myös lääkintäpuolelta ja kirjanpidosta — joka paikasta löytyy turhia papereita, turhia jälkiä...

Tulemme ja vaiti käymme juhlapöytään.
Elävinä emme olleet teille mieleen
vaan tänään mykkinä ja kuolleina
me yhä pelotamme teitä!

(Kolyman käynyt Viktorija G.)

Ja kuiskaammekin: todellakin, aina vain syntipukeista. Entä miten on isojen tekijöiden laita? Entä vartijoita, käytännön työntekijöitä ja tutkijaviranomaisia *ylempää?* Ne jotka vain liikauttelivat etusormeaan? Jotka vain puhujankorokkeelta pari sanaa...

Vielä kerran, kuinka se taas olikaan? — "hirvittäviin rikoksiin syyllistyneet... eivät minkään olosuhteiden vallitessa... oikeudenmukaista rangaistusta... kokonaisia kansoja tuhoamaan pyrkineiden... vailla vertaa..."

Hys! Hys! Sillä vuoden 1965 elokuussa Ideologisen Neuvottelun (suljetun neuvottelun, jossa pohdittiin aivoitustemme Ohjailemista) puhujankorokkeelta julistettiinkin: *"On tullut aika palauttaa* hyödyllinen ja oikea käsite *kansan vihollinen!"*

II Hallitsijat vaihtuvat, Arkkipelagi pysyy

Ilmeisesti erikoisleirit olivat myöhäis-Stalinin aivojen lempilapsia. Niin monien kasvattamisen ja rankaisemisen etsimisien jälkeen viimein syntyi tämä kypsä täydellisyys: tämä yhdenmukainen, numeroitu kuivasti jaotteleva järjestelmä, joka psykologisesti oli otettu äiti-Synnyinmaan ruumiista ja johon oli pääsy mutta josta ei ollut pääsyä pois, joka nieli vain vihollisia ja tuotti vain tuotannollisia arvoja ja ruumiita. Vaikea kuvitellakaan tekijän tuskaa, jota Kaukonäköinen Arkkitehti olisi tuntenut, jos hän olisi joutunut näkemään vielä tämänkin suuren järjestelmänsä romahtamisen. Se vavahteli jo hänen aikanaan, tussahteli, halkeili, mutta — todennäköisesti hänelle ei varovaisuussyistä raportoitu. Aluksi inerttinen, liikkumaton, vaaraton erikoisleirien järjestelmä koki nopeasti sisäisen lämpenemisen ja muutamassa vuodessa siirtyi vulkaanisen laavan tilaan. Jos Jättiläinen olisi elänyt puoli vuotta, vuoden kauemmin, noita räjähdyksiä olisi ollut aivan mahdoton salata häneltä, ja hänen väsynyttä vanhuksen ajatteluaan olisi asettunut painamaan vielä uusi ratkaisu: luopuako lempihankkeesta ja taas sekoittaa leirit uudelleen vai päinvastoin saattaako työ pätökseen järjestelmällisesti ammuttamalla kaikki litteroidut tuhannet.

Mutta Ajattelija kuolikin hieman sitä ennen (kuva 11), ja — ihmiset kollottivat ääneen. Ja kuoltuaan veti pian kangistuvalla kädellään mukaansa myös yhä punaposkisen, voimaa ja tahtoa uhkuvan taistelutoverinsa — näiden kauaskantoisten, sotkuisten, ratkaisemattomien sisäasiain ministerin.

Ja Arkkipelagin Päällikön kukistuminen joudutti traagisesti erikoisleirijärjestelmän romahtamista. (Mikä historiallinen korjaamaton virhe se olikaan! Kuinka saatettiin intiimien asiain ministeriltä päästää suolet syliin! Kuinka saatettiin töhriä olkaimien taivaan sineä!)

Numerolaput — 20. vuosisadan leiriajattelun suurin keksintö — ratkottiin kiireesti irti, heitettiin menemään ja unohdettiin! Jo niiden myötä erikoisleirit menettivät ankaran yhdenmukaisuutensa. Puhumattakaan siitä, että myös poistettiin ristikot parakkien ikkunoista ja lukot ovista, jolloin erikoisleirit menettivät miellyttävät vankilaerikoisuutensa, jotka erottivat ne ojennustyöleireistä. (Ristikoiden suhteen varmaankin hoppuiltiin liikaa, mutta — liioin ei auttanut myöhästyä, se oli sellaista aikaa, että piti sanoutua kiireesti irti!) Niin harmittavalta kuin se tuntuikin — Ekibastuzin kivinen kovennetun kurin BUR, joka oli kestänyt kapinoitsijoiden hyökkäykset, hajotettiin ja purettiin nyt aivan virallisesti...[1] Puhumattakaan siitä että ihan äkkiä kokonaan vapautettiin erikoisleireistä: itävaltalaiset, unkarilaiset, puolalaiset ja romanialaiset, vä-

[1] Ja meiltä riistettiin mahdollisuus avata se 80-luvulla museona.

hät piittaamatta heidän mustista rikoksistaan ja heidän 15:n ja 20:n vuoden tuomioistaan, millä toimenpiteellä romutettiin vankien silmissä itse tuomioiden painavuutta. Niin ikään poistettiin kirjeenvaihto-oikeuden rajoitukset, joiden ansiosta erikoisleiriläiset vain olivatkin tunteneet itsensä todella elävältä kuolleiksi. Ja peräti sallittiin tapaamiset! — oikein pelottaa ääneen sanoa: tapaamiset!... (Ja jopa kapinallisessa Kengirissäkin alettiin rakentaa niitä varten erillisiä pieniä mökkejä.) Kertakaikkisen hillitön liberalismi hukutti aikaisemmat erikoisleirit niin, että vankien sallittiin pitää kampausta (ja keittiöstä alkoivat kadota alumiinikipot — alumiinikampojen tekoon). Ja henkilökohtaisten tilien ja erikoisleirien *bonien* asemesta alkuasukkaiden sallittiin pidellä kädessään valtion yleistä rahaa ja vyöhykkeen ulkopuolisten ihmisten lailla käyttää sitä maksuvälineenä.

Huolettomasti, järjettömästi hävitettiin järjestelmää, jolta oli siihen saakka saatu elanto, järjestelmää jota oli punottu, kudottu ja solmittu vuosikymmeniä!

Entä pehmenivätkö nämä paatuneet rikolliset edes yhtään myönnytyksistä? Eivät! Päinvastoin! Turmeltuneisuuttaan ja kiittämättömyyttään ilmentäen he omaksuivat syvästi virheellisen, loukkaavan ja mielettömän sanan "berijalaiset" — ja nyt aina kun jokin ei ollut heille mieleen, he huutelemalla sättivät sillä tunnollisia saattovartiomiehiä ja pitkämielisiä vartijoita ja huolehtivaisia holhoojiaan — leirin johtoa. Paitsi että se loukkasi Käytännön Työntekijöiden sydäntä, se oli heti Berijan kukistumisen jäl-

Kuva 11. Vorkutan kaatopaikalla. Niin katoaa maallinen kunnia...

keen jopa vaarallistakin, sillä joku saattoi katsoa sen lähtökohdaksi syytökselle.

Ja siksi Kengirin erään (jo kapinallisista puhdistetun ja ekibastuzilaisilla täydennetyn) leiripisteen päällikön olikin puhujankorokkeelta lausuttava tähän tapaan: "Pojat! (Näinä lyhyinä vuosina 1954—56 katsottiin mahdolliseksi puhutella vankeja "pojiksi".) Te loukkaatte vartiointihenkilökuntaa ja saattovartiomiehiä huutelemalla 'berijalaisiksi' ! Pyydän teitä lopettamaan sen." Mihin vastannut pikkuinen V.G. Vlasov sanoi: "Te olette loukkaantuneet muutamasta kuukaudesta. Mutta minä en ole 18:aan vuoteen kuullut teidän vartijoiltanne muuta nimitystä kuin 'fasistia'. Eikö se loukkaa meitä?" Ja majuri lupasi lakata nimittelemästä "fasistiksi". Pantiin puntit tasan.

Kaikkien näiden tuhoisien ja hedelmättömien uudistusten jälkeen erikoisleirien erillisen historian voi katsoa päättyneen vuoteen 1954, eikä niitä sen jälkeen tarvitse erottaa ojennustyöleireistä.

Kautta koko myllätyn Arkkipelagin vallitsi vuodesta 1954 vuoteen 1956 edullinen aika — ennennäkemättömien myönnytysten aikakausi, kenties Arkkipelagin kaikkein vapain vaihe, ellei oteta huomioon 1920-luvun puolivälin ei-poliittisille tarkoitettuja vankiloita.

Ohjeet ja tarkastajat kilvoittelivat metkuissaan, miten yhä vain holtittomammaksi väljentää liberalismia leireissä. Metsätyöt lakkautettiin naisilta! — kyllä, katsottiin, että puiden kaataminen on muka liian raskasta naisille (vaikka kolmekymmentä pitkää vuotta olivat todistaneet, ettei se ollut ollenkaan raskasta). — Palautettiin ehdonalainen ennenaikainen vapautuminen kaksi kolmasosaa istuneille. — Kaikissa leireissä alettiin maksaa rahaa, ja vangit tulvahtivat kanttiineihin, eikä noiden kanttiinien palvelusten saamisessa ollut järkeviä kurirajoituksia, ja kuinka olisi voinutkaan olla luottovankikäytäntöä laajasti sovellettaessa? — rahoillaanhan vanki voi ostaa vaikka kylästä. — Kaikkiin parakkeihin vedettiin radio, niihin syydettiin lehtiä ja seinälehtiä, prikaateihin määrättiin agitaattoreita. Toveri luennoitsijoita (everstejä!) kävi luennoimassa leirivangeille eri aiheista — jopa Aleksei Tolstoin historian vääristelyistä — mutta johdon ei ollut kovinkaan helppo koota yleisöä, sillä kepeillä ei saanut ajaa, tarvittiin välillisiä vaikuttamisen ja vakuuttelemisen menetelmiä. Ja koolle saadut pulisivat omista asioistaan eivätkä kuunnelleet luennoitsijoita. — Leirivankien sallittiin merkitä obligaatiolainaa, mutta hyväätarkoittavia lukuun ottamatta kukaan ei siitä liikuttunut, vaan kasvattajien oli suorastaan kädestä kiskottava jokaista merkintälistan luo, jonkin kympin (Hrushtshevin rahassa: ruplan) puristamiseksi hänestä. Sunnuntaisin alettiin järjestää mies- ja naisvyöhykkeiden yhteisesityksiä, ja niihin kyllä väkeä lappasi, — oikein ostettiin kravatteja kanttiineista.

Arkkipelagin kultavarannosta herätettiin henkiin paljon — antaumuksellisuus ja omatoimisuus, joista se eli suurten Kanavien aikoihin. Perustettiin "aktiivineuvostoja", joissa oli koulutus- ja tuotanto- sekä massakulttuurisektorit sekä ympäristösektori — paikalliskomitea tavallaan — ja joiden tärkein tehtävä oli taistella työn tuottavuuden ja kurin puolesta. Luotiin "toverituomioistuimet", joiden oikeuksiin kuului: antaa nuhteita, määrätä sakkoja ja pyytää kurin koventamista ja *kahden kolmasosan* soveltamatta jättämistä.

Aikoinaan nuo toimenpiteet palvelivat johtoa hyvin, mutta — se oli leireissä, jotka eivät olleet käyneet erikoisleirien tappajaisten ja kapinoiden koulua. Mutta nyt kaikki kävi kovin mutkattomasti: ensimmäinen edustajien neuvosto (Kengirin) tapettiin, toinen piestiin — eikä kukaan enää halunnut mennä "aktiivineuvostoon". (Komentaja Burkovski työskenteli siinä vaiheessa aktiivineuvostossa, teki työtä tietoisesti ja peri-

aatteellisesti mutta äärimmäisen varovaisesti, sillä hän sai koko ajan puukottamisuhkauksia, ja hän kävi benderalaisprikaatin kokouksissa kuulemassa toimenpiteidensä kritiikkiä.)

Mutta liberalismin säälimättömät iskut vinouttamistaan vinouttivat leirijärjestelmää. Järjestettiin "lievennetyn kurin leiripisteitä" (jopa Kengirissäkin oli sellainen!): itse asiassa vyöhykkeellä vain nukuttiin, sillä työhön mentiin saattovartiotta, mielivaltaista reittiä ja mielivaltaiseen aikaan (kaikki yrittivätkin lähteä mahdollisimman aikaisin ja palata mahdollisimman myöhään). Sunnuntaisin taas kolmannes vangeista päästettiin kaupungille ennen päivällistä ja toinen kolmannes päivällisen jälkeen, ja vain yksi kolmannes jäi ilman kävelyä[1].

Asettukoon lukija leirin johtajien asemaan ja vastatkoon: voiko tällaisissa olosuhteissa *tehdä työtä?* ja millaista menestystä voi toivoa?

Eräs MVD:n upseeri, matkakumppanini Siperian junassa vuonna 1962, kuvasi tuota leirivaihetta vuoteen 1956 tähän tapaan: "Täydellinen anarkia! Ellei huvittanut mennä työhön, ei menty. Omilla rahoilla ostettiin televisioita."[2] Hänellä oli erittäin synkkiä muistoja tuosta lyhyestä huonosta ajasta.

Sillä siitä ei hyvää seuraa, jos kasvattaja on vangin edessä anelijan asemassa — ilman piiskaa, BURia, nälkäskaalaa tukenaan!

Mutta ikään kuin siinä ei vielä olisi ollut kyllin! — Arkkipelagia jysäytettiin vielä *vyöhykkeen ulkopuolella elämisen* muurinmurtajalla: vangit siirtyvät kokonaan vyöhykkeen ulkopuolelle elämään ja voivat hankkia talon ja perheen, ja heille maksetaan palkkaa niin kuin vapaille, kokonaan (vähentämättä enää vyöhykkeestä, saattovartiosta, leirihallinnosta), kun taas ainoa leirin ja heidän välilleen jäävä side on, että he kerran kahdessa viikossa käyvät siellä merkityttämässä.

Tämä oli loppu!... Joko maailman loppu tai Arkkipelagin loppu tai molempien! — ja oikeustieteelliset elimet vielä kehuivat tätä vyöhykkeen ulkopuolella elämistä kommunistisen järjestelmän humaanisimmaksi ja uusimmaksi keksinnöksi![3]

Näiden iskujen jälkeen ei tainnutkaan olla jäljellä muuta kuin leirien lakkauttaminen — ja sillä selvä. Hävittää, saattaa perikatoon suuri Arkkipelagi, hajottaa ympäri maata satoja tuhansia hämmentyneitä *käytännön työntekijöitä* vaimoineen, lapsineen ja kotieläimineen, mitätöidä heidän vuosien palveluksensa, arvonsa, tahraton palveluksensa!

Ja se taisi jo alkaakin: leireihin alkoi saapua joitakin "korkeimman neuvoston komissioita" tai yksinkertaisemmin: "purkukomissioita", jotka leirin johdon syrjäyttäen pitivät istuntojaan esikuntaparakissa ja kirjoittelivat vapauttamismääräyksiä niin helposti ja vastuuttomasti, kuin ne olisivat olleet vangitsemismääräyksiä.

Koko Käytännön Työntekijöiden säädyn yläpuolella häilyi kuoleman vaara. Oli tehtävä jotakin! Olihan toki *taisteltava!*

* * *

[1] Tämä ei merkitse, että pehmeys olisi ulottunut aivan kaikkialle. Olihan yhä rangaistusleiripisteitä kuten Andzeban "yleisliittolainen rangaistuslaitos" Bratskin lähistöllä — sitä johti edelleen sama verinen kapteeni Mishin Ozerlagista. Kesällä 1955 siellä oli lähes 400 rangaistusvankia (mm. Tenno). Mutta sielläkin vyöhykkeellä isännöivät vangit, eivät vartijat.

[2] Mistä rahat — ellei tehty työtä? Jos puhe oli pohjoisesta ja päälle päätteeksi vuodesta 1955 niin — mitä ihmeen televisioita? Vaan enhän minä keskeyttänyt — oli mukava kuunnella.

[3] Päälle päätteeksi jo Tshehov mainitsee sen (samoin kuin "ansiot" ja "ehdollisen ennenaikaisen vapautumisen") 'Sahalinissaan': ojentuvien luokkaan kuuluvilla pakkotyövangeilla oli oikeus rakentaa taloja ja mennä naimisiin.

Jokaista tärkeää yhteiskunnallista tapahtumaa Neuvostoliitossa odottaa jompikumpi kahdesta kohtalosta: joko se tapetaan vaikenemalla tai töhritään valheella. En pysty nimeämään ainoatakaan tärkeää tapahtumaa, joka olisi tämän ritsan välttänyt.

Niin oli myös Arkkipelagin olemassaolon laita: suurimman osan ajasta siitä vaiettiin, ja kun siitä taas kirjoitettiin jotakin, — valehdeltiin: vaikkapa suurten Kanavien aikoina tai sitten vuoden 1956 purkukomissioista.

Ja näiden komissioiden kohdalla mehän itse edistimme sentimentaalista valehtelemista, ihan sanomalehtien panetteluittakin, ilman ulkoista pakkoa. Sillä kuinka olisi voinut olla liikuttumatta: mehän olimme tottuneet siihen, että jopa oma puolustusasianajaja hyökkää kimppuumme, kun taas tässä — syyttäjä puolusti meitä! Me riudumme kaipuusta *vapauteen,* meistä tuntuu: siellä alkaa jokin uusi elämä, me näemme sen leirin muutoksista, ja äkkiä — ihmeitätekevä täysivaltainen komissio keskusteltuaan viisi, kymmenen minuuttia jokaisen kanssa ojentaa hänelle junalipun ja passin (jollekin peräti kirjoillaolon Moskovassa)! Mitäpä muuta kuin kiitosta voisi kohota nääntyneestä, alati vilustuneesta kähisevästä vangin rinnastamme?

Mutta jos olisi hieman kohottautunut meidän pamppailevan ilomme yläpuolelle, sen rynnätessä mättämään rääsyjä matkasäkkiin, niin — *tällainenko* Stalinin konnantöiden päätöksen oli oltava? Eikö tuon komission olisi pitänyt astua yhteisrivistön eteen, ottaa lakki päästään ja sanoa:

— Veljet! Korkein neuvosto on lähettänyt meidät pyytämään teiltä anteeksi. Vuosia ja vuosikymmeniä te olette nääntyneet täällä syyttöminä, samaan aikaan kun me kokoonnuimme juhlasaleihin kristallikruunujen alle kertaakaan muistamatta teitä. Kuuliaisesti me vahvistimme kaikki Ihmissyöjän epäinhimilliset ukaasit, me olemme osallisia hänen murhiinsa. Ottakaa vastaan meidän myöhäinen katumuksemme, jos voitte. Portit ovat auki, ja te olette vapaat. Tuolla laskeutuu kentälle koneita, jotka tuovat lääkkeitä, elintarvikkeita ja lämpimiä vaatteita teille. Myös lääkäreitä koneissa on.

Kummassakin tapauksessa vapautuminen mutta — sitä ei tuoda oikein, sen merkitys ei ole siinä. Purkukomissio on ikään kuin huolellinen talonmies, joka kulkee siivoamassa Stalinin oksennukset pois, siinä kaikki. Tässä ei lasketa uutta moraalista yhteiskunnallisen elämän perustaa.

Esitän tuonnempana A. Skripnikovan arvion, johon yhdyn täydellisesti. Vangit kutsutaan yksitellen (jälleen hajottamista!) huoneeseen komission eteen. Esitetään muutamia kysymyksiä vangin *jutun* luonteesta. Ne tehdään hyväntahtoisesti, aivan ystävällisesti, mutta ne tähtäävät siihen, että *vangin on myönnettävä syyllisyytensä.* (Ei korkeimman neuvoston vaan taaskin onnettoman vangin!) Hänen on oltava vaiti, hänen on painettava päänsä, hänet on saatava anteeksi *saaneen,* ei anteeksi *antavan* asemaan! Toisin sanoen, houkuttimena vapaus häneltä yritetään saada nyt jotakin, jota hänestä ei aikaisemmin ole pystytty puristamaan edes kiduttamalla. Miksi? Se on tärkeää: hänen on palattava vapauteen arkana! Ja samalla komission pöytäkirjat osoittavat Historialle, että leireissä istui pääasiallisesti syyllisiä, että mitään niin petomaisia laittomuuksia kuin kuvaillaan ei ollutkaan. (Kenties siinä oli myös finanssipoliittista laskelmointia: ellei tule rehabilitoimista, ei tule liioin rehabilitoimiskorvausta.[1]

[1] Vuoden 1955 alussa muuten suunniteltiin maksamista k a i k i s t a istutuista vuosista, mikä olikin aivan luonnollista, — ja Itä-Euroopan maissa maksettiinkin sillä tavalla. Mutta eihän toki tällaiselle ihmismäärälle ja näin monista vuosista! Laskettiin ja ähkäistiin: "Mehän saatamme valtion puille paljaille!" Ja siirryttiin kahden kuukauden kompensoimiseen.

Tällainen vapauttamisen tulkinta ei myöskään romuttanut itse leirijärjestelmää, ei asettanut esteitä *uusille tulemisille* (jotka eivät lakanneet edes vuosina 1956—57), eikä syntynyt velvoitteita, että heidätkin vapautetaan.

Entä ne, jotka komission edessä käsittämätöntä ylpeyttään kieltäytyivät myöntämästä syyllisyyttään? Heidät *jätettiin istumaan*. Eikä heitä ollut kovinkaan vähän. (Dubrovlagissa vuonna 1956 katumattomat naiset koottiin ja lähetettiin Kemerovon leireihin.)

Skripnikova kertoo tällaisesta tapauksesta. Eräällä länsiukrainalaisella naisella oli 10 vuotta benderalaismiehestään, ja häntä vaadittiin myöntämään, että hän istui *bandiitti*-miehensä takia. "Ei, en sano." — "Sano nyt, pääset vapaaksi!" — "Ei, en sano. Ei se mikään bandiitti ollut vaan OUNnäläinen." — "No istu sitten, ellet halua!" (Komission puheenjohtajan nimi oli Solovjev.) Kului vain muutamia päiviä, ja pohjoisesta palaava mies tuli tapaamaan vaimoaan. Miehellä oli ollut 25 vuotta, ja hän oli auliisti myöntänyt olleensa *bandiitti,* ja hänet armahdettiin. Hän ei arvostanut vaimonsa lujuutta vaan äityi haukkumaan tätä: "Olisit myöntänyt, vaikka minua olisi väitetty häntäniekka piruksi, kaviojalaksi. Miten minä nyt hoidan talouden ja lapset?"

Muistutamme, että myös Skripnikova kieltäytyi myöntämästä syyllisyyttään ja jäi vielä kolmeksi vuodeksi istumaan.

Näin jopa vapauden aikakausikin saapui Arkkipelagiin syyttäjän viitta yllään.

Mutta Käytännön Työntekijöiden hämminki ei kuitenkaan ollut aiheetonta: tähtien asema oli ennennäkemätön Arkkipelagin taivaalla vuosina 1955—56. Ne olivat sen kohtalon vuodet, ja niistä olisi voinut tulla sen viimeiset vuodet!

Jos korkeinta valtaa pitävät ja omaa maataan koskevan informaation raskauttamat ihmiset lisäksi olisivat olleet vaikkapa edes oman Oppinsa läpitunkemia ja kyllästämiä mutta jakamattomasti, ilman "henkilökohtaista sektoria", pyyteettömästi — niin eikö juuri niinä vuosina heidän olisi pitänyt katsahtaa ympärilleen ja kauhistua ja pillahtaa itkuun? Kuka päästäisi "kommunismin valtakuntaan" pyrkijän, jolla on tuollainen verisäkki selässään? Se vuotaa kauttaaltaan, se tahrii koko selän punaruskeaksi! Poliittiset päästettiin, mutta — kuka on paistanut nämä miljoonat *ei-poliittiset?* Eivät kai vain tuotantosuhteet? ei kai vain *ympäristö?* emme kai vain me itse?... Ette kai vain *te?*

Hiiteen, sioille olisi pitänyt paiskata kosminen ohjelma! Lakata huolehtimasta Sukarnon merilaivastosta ja Kwame Nkrumahin kaartista! Edes istahtaa raapimaan päätään: miten meidän laitamme oikein on? Miksi miljoonat kansalaisemme hylkäävät meidän maailman parhaat lakimme? Mikä panee heidät änkeämään tuohon tuhoisaan ikeeseen — ja sitä sankemmin joukoin änkeämään mitä sietämättömämpi ies on? Miten saada virta ehtymään? Ehkä meidän lakimme ovat vääränlaiset? (Ja saman tien sietäisi miettiä retuutettua *koulua,* rappiolle päästettyä *maaseutua* ja paljoa sellaista, jota nimitetään yksinkertaisesti *epäoikeudenmukaisuudeksi* ilman mitään luokkakategorioita.) Ja miten palauttaa sinne jo joutuneet takaisin elämään? — ei Voroshilovin armahduksen halvalla huitaisulla vaan myötätuntoisesti käsittelemällä jokaista langennutta erikseen, sekä *juttua* että yksilöä.

Onko Arkkipelagi *lopetettava* vai ei? Vai onko se *ikiajoiksi?* Neljäkymmentä vuotta se on mädäntynyt ruumiissamme — riittääkö?

Näköjään ei! Ei, ei riitä! Aivopoimuja ei viitsi ponnistaa, ja sielussa taas ei soi ollenkaan. Olkoon Arkkipelagi toiset neljäkymmentä vuotta, kun taas me tartumme Assuanin patoon ja arabien yhdistämiseen!

Kun äkkiä ikään kuin lakkaavat vaikuttamasta fysiikan lait, joihin olemme tottuneet, ja kun esineet alkavat ihmeellisesti liikkua kentän voimien ja painovoiman vastaisesti, Nikita Hrushtshevin 10-vuotiseen hallituskauteen syventyvät historioitsijat eivät voi olla hämmästymättä sitä, miten pajon mahdollisuuksia noihin käsiin lyhyeksi aikaa keskittyi ja miten noita mahdollisuuksia käytettiin vain ikään kuin leikkimiseen — pilamielessä — ja sitten huolettomasti heitettiin pois. Hänelle suotiin historiassamme ensimmäinen Stalinin jälkeinen valta — jo heikentynyt mutta silti yhä suunnaton — mutta hän käytteli sitä niin kuin Krylovin eläinsadun Mishka-karhu metsäniityllään: tarkoituksettomasti ja hyödyttä pyöritteli pökkelöä edestakaisin. Hänellä olisi ollut tilaisuus kaksin ja viisin verroin lujemmin ja kauemmaksi piirtää maan vapautuminen, mutta hän päästi mahdollisuuden käsistään, kuin jonkin huvituksen, ymmärtämättä tehtäväänsä, avaruuden, maissin, Kuuban rakettien, Berliinin uhkavaatimusten, kirkon vainoamisen, aluekomiteoiden paloittelemisen ja abstraktionistien kanssa nahistelemisen vuoksi menetti mahdollisuuden.

Hän ei milloinkaan saattanut mitään päätökseen — ja kaikkein vähiten vapauden asiaa! Jos oli usutettava hänet intelligentsian kimppuun — mikään ei ollut helpompaa. Jos oli hänen käsillään, jotka murskasivat Stalinin leirit, nyt myös vahvistettava noita leirejä, se oli helposti saavutettavissa. Ja *milloin?*

Jo vuonna 1956—20. puoluekokouksen vuotena — annettiin ensimmäiset rajoittavat määräykset leirikurista! Niitä jatkettiin vuonna 1957 — Hrushtshevin täyteen jakamattomaan valtaan tulemisen vuotena.

Mutta Käytännön Työntekijöiden säätyä ei vielä ollut tyydytetty. Se vainusi voittoa ja lähti vastahyökkäykseen: näin ei voi elää! Leirijärjestelmä on neuvostovallan tukipylväs ja — tuhoutuu!

Pääasiallinen vaikuttaminen tapahtui tietenkin äänettömästi — jossakin juhlapöydässä, lentokoneen salongissa ja veneretkellä *datshalla* — mutta välistä nuo toimet ryöstäytyivät myös julkisuuteen, esimerkiksi B.I. Samsonovin puheenvuorossa korkeimman neuvoston istunnossa (joulukuu 1958): vangit elävät *liian hyvin,* ovat tyytyväisiä (!) ravintoon (vaikka heidän pitäisi olla alati tyytymättömiä...), heitä kohdellaan *liian hyvin.* (Eikä parlamentissa, joka ei ollut myöntänyt aikaisempaa syyllisyyttään, kukaan tietenkään noussut läksyttämään Samsonovia.) Tai artikkelissa "ihmisestä kaltereiden takana" vuodelta 1960.

Ja antaen periksi tuolle painostukselle; syventymättä mihinkään; ottamatta huomioon, että rikollisuushan ei ollut lisääntynyt noina viitenä vuotena (ja jos oli lisääntynyt, syitä oli etsittävä valtiollisesta järjestelmästä); rinnastamatta näitä uusia toimenpiteitään omaan uskoonsa kommunismin voittoisasta etenemisestä; perehtymättä asioihin yksityiskohtaisesti ja katsomatta omin silmin — tämä koko elämänsä "liesussa" elänyt tsaari helposti allekirjoitti määräyksen nauloista, joilla mestauslava nopeasti kyhättiin aikaisempaan muotoonsa ja lujuuteensa.

Ja kaikki se tapahtui *samana* vuonna 1961, jona Nikita teki vielä yhden viimeisen joutsenen riuhtaisun temmatakseen vapauden kärryt pilviin. Juuri vuonna 1961 — 22. puoluekokouksen vuotena — annettiin ukaasi kuolemanrangaistuksesta leirissä "ojentuneisiin" (eli koputtelijoihin) sekä "vartiointihenkilökuntaan kohdistuneesta terrorista" (jälkimmäistä ei ollut ikänä ollutkaan!) ja vahvistettiin korkeimman oikeuden (vuoden 1961 kesäkuun) istunnossa *neljä leirikuria* — ei enää Stalinin vaan Hrushtshevin.

Noustessaan puoluekokouksen puhujankorokkeelle aloittamaan uuden rynnäkön Stalinin vankeusterroria vastaan Nikita oli juuri vastikään ruuvauttanut valmiiksi

oman yhtä hyvän järjestelmänsä. Ja kaiken sen hän vilpittömästi uskoi soveliaaksi ja yhteen sovitettavaksi!...

Tämän päivän leirit ovatkin juuri sellaiset, jollaisiksi puolue määräsi ne ennen 22. puoluekokousta. Sellaiset ne ovat sen koommin olleet kuusi vuotta[1].

Ne eivät poikkea Stalinin leireistä kuriltaan vaan yksinomaan vankiaineksen koostumukseltaan: monimiljoonaista Viittäkymmentäkahdeksaa ei ole. Mutta entiseen tapaan istuu miljoonia, ja yhtä lailla monet ovat vääryyden avuttomia uhreja: heidät on haalittu sinne vain, jotta järjestelmä pysyisi pystyssä, ruokkimaan järjestelmää.

Hallitsijat vaihtuvat, Arkkipelagi pysyy.

Se pysyy siksi, että t ä m ä valtiojärjestelmä ei pysyisi pystyssä ilman sitä. Jos järjestelmä päästäisi Arkkipelagin hajoamaan, se itsekin lakkaisi *olemasta.*

* * *

Loputtomia historioita ei ole. Jokainen historia on lopetettava johonkin. Vaatimattomien ja riittämättömien mahdollisuuksiemme mukaan olemme seurailleet Arkkipelagin historiaa sen syntymän helakanpunaisista laukauksista rehabilitoimisen ruusunpunaiseen sumuun. Tähän suurenmoiseen pehmeyden ja hajaannuksen vaiheeseen — Hrushtshevin leirien uuden kovenemisen ja uuden rikoslain kynnyksellä — katsomme historiamme päättyvän. Tulee muita historioita — niiden jotka onnettomuudekseen meitä paremmin tuntevat Hrushtshevin leirit ja Hrushtshevin jälkeisen ajan leirit.

Ja heitä onkin jo ilmaantunut: S. Karavanski[2] ja Anatoli Martshenko[3]. Ja paljon on vielä kohoava pintaan, sillä pian, pian koittaa Venäjälle julkisuuden aika!

Esimerkiksi Martshenkon kirja kouraisee jopa paljon kokeneen vanhan leirivanginkin sydäntä tuskalla ja kauhulla. Ja nykyaikaista vankilavankeutta kuvaillessaan se antaa meille vielä uudemman tyyppisen vankilan kuin se, josta meidän todistajamme puhuvat. Saamme tietää, että Sarvi, vankilavankeuden toinen sarvi (ks. I osa, 12. luku) kaartui ylös vielä jyrkemmin, työntyi vangin kurkkuun vieläkin teräväpänä. Vertaamalla Vladimirin keskusvankilan kahta rakennusta — tsaarin aikaista ja neuvostoaikaista — Martshenko konkreettisesti selittää meille, missä päättyy analogia Venäjän historian tsaristiseen vaiheeseen nähden: tsaarin aikainen rakennus on kuiva ja lämmin, neuvostorakennus on kostea ja kylmä *(korvat paleltuvat sellissä!* eikä pitkää takkia koskaan riisuta), tsaarin ikkunat on muurattu umpeen neuvostotiilillä, *neljällä* tiilikerralla, — älkääkä unohtako kuonokoppia!

Martshenko kuvaa kuitenkin vain Dubrovlagia, jonne nykyään haalitaan poliittisia kaikkialta maasta. Minulle taas on herunut aineistoa ei-poliittisten leireistä, eri paikoista, — ja minä olen kiitollisuuden velassa kirjeiden lähettäjille, en saa pysyä vaiti. Ja olen sen yleensäkin velkaa ei-poliittisille: olen suonut heille kovin vähän huomiota tässä kirjassa.

Niinpä pyrin selostamaan tärkeimmän, minkä tiedän nykyleireissä vallitsevasta tilanteesta.

Missä "leireissä"? *Leirejähän* ei ole — siinä Hrushtshevin vuosien tärkeä uutuus! Olemme päässeet tuosta Stalinin painajaismaisesta perinnöstä! Porsas ristittiin sorsaksi, ja leirien sijasta meillä onkin nykyään — *siirtoloita*

[1] Kuten tämän kirjan lopussa olevista tekijän päätössanoista käy ilmi, on Solzhenitsyn kirjoittanut Vankileirien saariston vv. 1958—67 ja viimeistellyt sen 1968. Näitä vaiheita Solzhenitsyn on kuvaillut kirjallisessa omaelämäkertateoksessaan Puskipa vasikka tammeen. Lukuisat eri tahoilta tulleet tiedot osoittavat, etteivät leirit ole ainakaan olennaisesti muuttuneet tämän kirjan käsikirjoituksen valmistumisen jäljeen (Kustantajan huomautus).

[2] S. Karavanski, Hodataistvo (Anomus). Samizdat 1966.

[3] A. Martshenko, Moi pokazanija (Todistajanlausuntoni). Samizdat 1967.

(emämaa — *siirto*maa, alkuasukkaat elävät siirtomaissa, niinhän kuuluukin olla?). Ja niinpä ei ole enää GULAGiakaan vaan GUITK (ja hyvämuistinen lukija hoksasikin jo, että tämäkin nimi sillä on aikoinaan ollut, kaikki on ollut aikaisemmin). Jos vihdoin lisätään, että MVD:täkään meillä ei enää ole, vaan on MOOP, niin myönnämme, että laillisuuden kaikki perusteet ovat olemassa ja ettei metelöimiseen ole syytä.[1]

Niinpä vuodesta 1961 otettiin käyttöön seuraavat kurin lajit: *yleinen — kovennettu — ankara — erikois* (sitten vuoden 1922 emme ole tulleet toimeen ilman "erikoista"...). Kurin valinnan suorittaa tuomion langettava tuomioistuin "rikoksen luonteen ja törkeyden sekä myös (muka) rikollisen persoonan mukaan". Mutta yksinkertaisemmin ja lyhyemmin: tasavaltojen korkeimpien oikeuksien istunnoissa on laadittu rikoslain pykälistä luettelot, joista näkyy, kuka minnekin tyrkätään. Se koskee tulevaisuutta, ensi kertaa tuomittuja. Mutta entä Arkkipelagin elävä asujaimisto, jonka Hrushtshevin puoluekokousta edeltävä uudistus tavoitti Arkkipelagista — "vyöhykkeen ulkopuolisesta elämästä", luottovangin ja lievennetyn kurin tilanteesta? Heidät "käsittelivät" paikalliset kansantuomioistuimet pykäläluettelojen (ja ehkäpä myös paikallisten operatiivivaltuutettujen toivomusten) mukaisesti ja — pistelivät neljän kurin lokeroihin.[2]

Yläkannella tällaiset kääntyilemiset tuntuvat niin helpoilta ja hauskoilta! — ruori yhdeksänkymmentä astetta oikeaan! ruori yhdeksänkymmentä astetta vasempaan! — mutta millaisilta ne tuntuvatkaan mykässä ja pimeässä ruumassa olevien rintakehässä? Kolme-neljä vuotta sitten sanottiin: hankkikaa perhe ja koti, lisääntykää ja eläkää — teitä lämmittää jo koittavan kommunismin aurinko! Sen koommin ette ole tehnyt mitään pahaa, mutta — äkkiä koirien haukkua, synkeiden saattovartiomiesten ketjuja, nimenhuuto, ja — perheenne jää keskeneräiseen talounne, kun taas teitä ajetaan jonkin uuden piikkilangan taakse. "Kansalainen päällikkö, entä hyvä käytös?... Kansalainen päällikkö, entä tunnollinen työ?..." Hiiteen teidän hyvä käytöksenne! Hiiteen tunnollinen työnne!...

Mikä, mikä vastuuntuntoinen hallitus maan päällä sallii tuollaisia kääntyilemisiä ja loikkimisia? Korkeintaan ehkä Afrikan parastaikaa syntyvissä valtioissa...

Mikä ajatus ohjasi vuoden 1961 uudistusta — todellinen, ei silmänlume? (Silmänlumeeksi oli: "pyrkimys parempaan ojentumiseen".) Minun mielestäni tämä: riistää vangilta aineellinen ja henkilökohtainen riippumattomuus, Käytännön Työntekijöille sietämätön, saattaa hänet asemaan, jossa pelkkä Käytännön Työntekijän sormen liikahduskin tuntuu vangin sisikunnassa, — eli siis tehdä vangista täysin ohjailtava ja alistettu. Tätä varten oli: lakkautettava joukkoluonteinen luottovankikäytäntö (villejä seutuja valloittavien ihmisten luonnollinen elämä!), ajettava kaikki vyöhykkeelle, tehtävä perusravinto riittämättömäksi ja ehkäistävä sen apukeinot: lisäansiot ja paketit.

Ja leirissä p a k e t t i ei merkitse yksinomaan ravintoa. Se on moraalinen loiskahdus, se on kiehuva ilo, se on tärisevät kädet: sinua ei ole unohdettu, sinä et ole yksin, sinua ajatellaan! Me saimme pakkotyöerikoisleireissämme vastaanottaa rajoittamattoman määrän paketteja (niiden kahdeksan kilon maksimipainon määräsi postin yleinen rajoitus). Vaikka niitä eivät saaneetkaan läheskään kaikki ja vaikka niitä ei tullut säännöllisesti, ne yhtä kaikki vääjäämättömästi kohottivat leirin *yleistä* ravitsemustasoa, taistelu ei ollut niin tappavaa. Nyt käyttöön otettiin sekä paketin painon rajoittaminen viiteen kiloon että julma skaala: vuodessa enintään kuusi-neljä-kolme-kaksi pakettia kurista riippuen! Toisin sanoen kaikkein edullisimmassa yleisessä kurissa ihminen voi saada kerran kahdessa kuukaudessa viisi kiloa, johon sisältyvät pakkaus ja kenties jotakin vaatetavaraa, — eli siis alle kaksi kiloa k a i k k i a muonan lajeja kuukautta kohti! Ja erikoiskurissa 600 g kuukaudessa...

Ja jos edes se annettaisiin!... Mutta nuokin kurjat paketit sallitaan vain niille, jotka ovat istuneet *yli puolet tuomiostaan*. Eikä mitään "rikkomuksia" saa olla (on oltava mieliksi operatiivivaltuutetulle ja kasvattajalle ja vartijalle ja vartijan porsaalle)! Ja 100 %:n tuotantopanos edellytetään! Sekä pakollinen osallistuminen siirtolan "yhteiskunnalliseen elämään" (laihoihin konsertteihin, joista Martshenko kirjoittaa; pakko-spartakiadeihin joissa ihminen kaatuilee heikkouttaan; tai vielä pahempaa — alennuttava vartiointihenkilökunnan rengiksi).

Ja tuokin paketti tuppaa menemään väärään kurkkuun! Tuosta pienestä laatikosta, omien sukulaistesi keräämästä, — vaaditaan vielä sielusikin!

Lukija, havahtukaa! Me olemme päättäneet *historian*, olemme jo paukauttaneet historian kiinni. Tämä on *nyt, tänään*, jolloin ruokatavarakauppamme pullistelevat täysinä (edes suurkaupungissa), jolloin te vilpittömästi vastaatte ulkomaalaisille, että kansamme on aivan kylläinen. Mutta hairahtuneita (mutta usein *täysin syyttömiä*, kun taas te olette vihdoinkin alkanut uskoa oikeudenkäyttömme mahtiin!) maanmiehiämme *ojennetaan* tuolla tavalla *nälällä!* He näkevät unta — leivästä!

(Huomautamme vielä, että leiri-isäntien mielivallalla ei ole määrää eikä mittaa, se on kontrolloimatonta! Naiivit sukulaiset lähettävät ristisiteen — sanomalehtiä tai lääkkeitä. Ja ristiside tulkitaan paketiksi! — tällaisia tapauksia on hyvin paljon, monista paikoista on kirjoitettu. Kuripäällikkö rekisteröi kuin linssisilmäinen robotti: esine! Ja perässä tullut paketti käännytetään takaisin.)

[1] Mielenkiintoista miten tämän instituution toiminnan julkisista ja vakiomuotoisista kehumisista huolimatta se jonkin sisäisen etsimisen pakosta ei millään jaksa kauan pysyä saman nimityksen nahoissa, vaan jokin painaa sitä, ja sen on koko ajan pakko pyrkiä ryömimään uudistettuun nahkaan. Tällä tavalla me olemme MOOPinkin saaneet. Kuulostaa erittäin uudelta, todellakin, tuoreelta korvalle? Mutta pisteliäs kieli kuitenkin pettää ja paljastaa. Tuloksena on suojelemisen (ven. o h r a n a) ministeriö eli siis — o h r a n a? Noin kohtalokkaita nimet ovat! Minne niitä pääsisi pakenemaan?

[2] Entä miten kunkin rikollisen "ojentuneisuuden" aste otettiin huomioon? Ei mitenkään — olemmeko me tietokoneita muka, mitä!? Emme me voi kaikkea ottaa huomioon!

Myös valvotaan tarkasti, ettei tapaamisen aikana vangille anneta palaakaan syötävää! Vartijat katsovat kunniansa ja kokemuksensa olevan siinä, ettei sellaista sallita. Sen estämiseksi tapaamaan tulleille *vapaille naisille tehdään ruumiintarkastus, hamuillaan ennen tapaamista!* (Perustuslakihan ei sitä kiellä! Ellei halua — lähteköön takaisin, vankia tapaamatta.)

Vieläkin tiukemmin on suljettu tie r a h a n t u l o l t a siirtolaan: vaikka sukulaiset lähettäisivät kuinka paljon hyvänsä, kaikki se viedään henkilökohtaiselle tilille "vapautumiseen saakka" (eli valtio ottaa vangilta korotonta lainaa 10:ksi tai 25:ksi vuodeksi). Ja vaikka *vanki ansaitsisi kuinka paljon hyvänsä* — niitäkään rahoja hän ei näe.

I t s e k a n n a t t a v u u s on tällainen: vangin työstä maksetaan 70 % vastaavasta vapaan palkasta. (Miksi? Onko hänen tuotteissaan muka erilainen haju? Jos tämä olisi lännessä, sitä nimitettäisiin riistoksi ja diskriminoimiseksi.) Lopusta vähennetään 50 % siirtolan hyväksi (vyöhykkeen, Käytännön Työntekijöiden ja koirien ylläpitoon). Seuraavasta jäännöksestä pidätetään sapuskasta ja vaatteista (voi kuvitella, minkä hintaiseksi luokitellaan kalanpäästä keitetty litku). Ja viimeinen jäännös viedään henkilökohtaiselle tilille "vapautumiseen asti". Kun taas leirin kanttiinissa vanki voi kuukaudessa käyttää kurista riippuen: 10—7—5—3 ruplaa. (Mutta Rjazanin alueen Kalikatkista valitetaan, että kaikkien vähennysten jälkeen ihmisillä ei ollut edes noita viittä ruplaa — ei riittänyt kanttiiniin.) Ja sitten tietoja hallituksen Izvestija-lehdestä (päälle päätteeksi edullisesta ajankohdasta, vuoden 1960 maaliskuulta, jolloin ruplatkin olivat vielä Stalinin paisuteltuja): leningradilaistyttö Irina Panina, joka sormensa verille väänsi kantoja, raahasi kiviä, purki rautatievaunuja ja teki halkoja, ansaitsi — 10 ruplaa kuukaudessa.

Ja sitten seuraa itse kanttiinin "kurikanta", joka risteytyy kaupanpitäjien välinpitämättömyyden kanssa. *Kolonialistisen* komennon nurinkurisuuden vuoksi (niinhän on nyt oikein sanoa "leirin" asemesta? — mitä tehdä, kielitieteilijät, jos saaret itse muuttuivat nimeltään *kolonioiksi?...)* kanttiini-etu muuttuu kanttiini-rangaistukseksi, vangin heikoksi kohdaksi, johon häntä juuri isketään. Miltei jokaisessa Siperian ja Arkangelin siirtoloista tulleessa kirjeessä puhutaan siitä: kanttiinilla rangaistaan! kanttiinioikeus peruutetaan jokaisesta vähäisestäkin rikkomuksesta. Kolmen minuutin myöhästymisestä herätyksessä peruutettiin jossakin kanttiininkäyttöoikeus kolmeksi kuukaudeksi (vangit nimittävät sitä 'iskuksi vatsaan"). Toisaalla ei vanki ehtinyt saada kirjettä valmiiksi iltakierrokseen mennessä — kanttiinioikeus riistettiin kuukaudeksi. Jossakin taas peruutettiin siksi, että oli "kieli löyhässä". Ja Ust-Vymin ankaran kurin siirtolasta kirjoitetaan: "Päivittäin julkistetaan sarjoittain määräyksiä kanttiinioikeuden peruuttamisesta — kuukaudeksi, kahdeksi, kolmeksi. Joka neljännellä ihmisellä on rikkomuksia. Tai sitten kirjanpito on unohtanut kirjata kuluvalta kuukaudelta, jättänyt listasta pois — ja mennyttä on." (Eri asia on, että jos ei heti panna karsseriin, niin sepä ei olekaan mennyttä.)

Vanhaa vankia tämä ei taida hämmästyttää. Oikeudettomuuden tavanomaisia piirteitä.

Tällaistakin kirjoitetaan: "Ylimääräiset kaksi ruplaa kuukaudessa voi kirjata *menestymisestä työssä.* Mutta saadakseen ne on työssään tehtävä todellinen sankariteko."

Ajatelkaapa vain, miten korkealle työ meidän maassamme arvostetaan: erinomaisesta menestymisestä työssä — kaksi ruplaa kuukaudessa!

Muistellaan myös Norilskin tapausta, tosin vuodelta 1957, autuaasta hengähdystauon vaiheesta: jotkut tuntemattomat vangit söivät luotonmääräajä Voroninin lemmikkikoiran, ja rangaistukseksi siitä koko leiri "lensi palkatta" seitsemän kuukautta (!).

Erittäin todentuntuista, juuri saarten tyyliä.

Tähän Marxilainen Historian Tutkija protestoi: tuo on anekdoottitapaus, miksi puhua siitä? Itsekin sanoitte, että vain joka neljäs on rikkoja. Siispä käyttäydy esimerkillisesti, niin jopa ankarassakin kurissa kolme ruplaa kuukaudessa ovat turvatut sinulle — melkein kilo voita!

Kaikkea vielä! Tämä Historioitsija sattui vetämään hyvän "arvan" (ja on kirjoitellut artikkelinsakin erittäin oikealla tavalla) — ei ole ollut leirissä. Hyvä jos leirissä on leipää, halpoja karamelleja ja margariinia. Välistä leipää saa pari kolme kertaa kuussa. Ja karamellit ovat yksinomaan kalliita. Mitä voista, sokerista puhumaan! — jos kauppias on innokas (mutta hän ei ole), niin onhan Johto, joka *vihjaa* hänelle. Hammaspulveria, tahnaa, harjoja, saippuaa, kuoria (eikä niitäkään joka paikassa, kun taas kirjoituspaperia ei ole missään — siitähän kirjoitellaan valituksia!), kalliita savukkeita — siinä kanttiinin tavaravalikoima. Älkääkä unohtako, rakas lukija, että tämä ei olekaan sama vapauden kioski, joka avaa luukkunsa joka aamu ja josta voitte tänään ostaa 20:lla kopeekalla ja huomenna 20:lla kopeekalla, ei! Meillä on näin: kanttiini on auki kahtena päivänä kuukaudessa. Seiso jonossa kolme tuntia, sisälle päästyäsi (toverit hoputtavat käytävästä) kahmi heti kaikilla ruplillasi — joita sinulla ei ole kädessäsi — haali kerralla sen verran kuin paperissa seisoo: ota kymmenen savukepakkausta, ota neljä tahnaputkea!

Ja vankiparalle jää n o r m i — hänen alkuasukkaan kolonialinorminsa (ja *kolonia* sattuukin sijaitsemaan napapiirin takana): leipää 700 g, sokeria 13, rasvoja 19, lihaa 50, kalaa 85. (Ja nuo ovat vain numeroita! — tulee sellaista lihaa ja kalaa, että puolet leikataan saman tien ja heitetään pois.) Ne ovat numeroita, kipossa niitä ei ole. Ust-Nerasta kuvaillaan heidän litkuaan näin: "Sitä ei jokainen kolhoosin elikkokaan suostuisi nielemään." Norilskista: "Hirssi ja rouhe vallitsevat vielä tänäkin päivänä." Ja sitten on vielä rangaistusnormikin: 400 g leipää ja kerran päivässä lämmin ruoka.

Tosin pohjoisessa myönnetään "erityisen raskaissa töissä oleville" tiettyä lisäravintoa. Mutta saaret tuntien tiedämme, miten vaikea siihen listaan on päästä (eikä kaikki raskas ole "erityisen raskasta") ja että "iso annos" tuhoaa... Niinpä Pitshugin: "Niin kauan kuin kelpasin, huuhdoin 40 kiloa kultaa kaudessa ja kanniskelin olkapäälläni 700—800 pölkkyä päivässä, mutta 13:ntena vankeusvuotenani minusta tuli invalidi, ja — minut siirrettiin *alennetulle* ravintonormille." Hän kysyy: onko sellaisen ihmisen mahalaukun tilavuus pienentynyt?

Me puolestamme kysymme: montako diplomaattia tämä yksi Petshugin ylläpiti neljälläkymmenellä kultakilolaan? Varmaan koko Nepalin lähetystömme! Mutta heillä siellä ei ole *alennettua* normia?

Eri paikoista kirjoitetaan: yleinen nälkiintyminen, kaikki näkevät nälkää. "Monilla on mahahaava, tuberkuloosi." (Irkutskin alue:) "Nuorilla esiintyy tuberkuloosia ja mahahaavaa." (Rjazanin alue:) "Paljon tuberkuloottisia."

Ja kokonaan on kielletty keittämästä mitään omaa, mikä erikoisleireissä sallittiin. Ja sitä paitsi — *mitä* keittääkään?...

Siinä ikivanha keino — Nälkä — jolla nykyajan alkuasukkaiden hallittavuus on saavutettu.

Kaiken tuon lisäksi tulee t y ö, korotettuina normeina: sitten niiden aikojenhan (ihmisen lihasten) *tuottavuus on kasvanut.* Tosin työpäivä on 8-tuntinen. Työprikaatit ovat entisenlaiset: vanki hoputtaa vankia. Ja esimerkiksi Ust-Nerassa ei edes ole mitään tekemistä: "20 miestä käy rakentamassa Druzhba (Ystävyys)-kolhoosia, kairaavat routaista maata, loput 280 miestä istuvat ilman työtä." Kalikatkissa on päinvastoin: suostutellaan 2. invalidiryhmä lähtemään työhön lupaamalla siitä hyvästä soveltaa heihin "kaksi-kolmasosa"-vapautumista, ja — käsipuolet ja jalkapuolet ryntäsivät täyttämään 3. invalidiryhmän paikkoja. Nämä taas ajettiin yleisiin.

Mutta ellei kaikille riitä työtä, jos työpäivä on lyhyt, ellei valitettavasti sunnuntaisin tehdä työtä, jos *taikuri työ* ei onnistukaan kasvattamaan näitä hylkiöitä uudelleen, niin — ohan meillä jäljellä vielä toinenkin Taikuri — k u r i !

Oimjakonista ja Norilskista, erikoiskurin ja kovennetun kurin olosuhteista, kirjoitetaan: kaikki omat villapaidat ja liivit ja lämpimät lakit — turkeista nyt puhumattakaan — takavarikoidaan! (Tämä vuonna 1963! Lokakuun aikakauden 46. vuotena!) "Ei anneta lämpimiä alusvaatteita eikä anneta — karsserin uhalla — pukea päälleen mitään lämmintä." (Kraslag, Resheta) "Alusvaatteita lukuun ottamatta kaikki takavarikoitiin. Tilalle annettiin: pumpulikangasnuttu, toppatakki, pitkä takki ja karvaton Stalin-lakki. Tämä Indigirkalla Oimjakonin rajonissa, jossa vasta -51° on työpäivän pakkasraja."

Totta — kuinka voisikaan unohtaa? Kuka Nälän jälkeen kykeneen vielä paremmin ohjailemaan elävää olentoa. Tietenkin Kylmä. Pakkanen.

Erityisen tehokkaasti kasvattaa *erikoinen* — erikoiskuri, siellä missä on "OORriä ja leiriherroja", niin kuin uusi leirisananparsi sanoo. (OOR — Osobo-Opasnyi Retsidivist = erikoisen vaarallinen rikoksenuusija — paikallisen tuomioistuimen leima[1].) Ennen kaikkea käyttöön on otettu raidalliset ryysyt: pieni "tönö-lakki, housut ja nuttu — leveäraitaiset, sinistä ja valkoista, ikään kuin patjakangasta. Sen ovat keksineen meidän vankila-ajattelijamme, Uuden Yhteiskunnan juristit — he ovat keksineet sen Lokakuun viidennellä vuosikymmenellä! kun kaksi kolmasosaa 20. vuosisadasta on kulunut! kommunismin kynnyksellä! pukea ahdistetut rikollisensa klovneiksi. (Kaikista kirjeistä näkyy, että tämä raidallisuus on harmittanut ja loukannut tämän päivän kahdenkymmenenviiden vuoden istujia jopa enemmän kuin nälkä, kylmä ja muu kuri.)

*Erikois*kurista vielä: parakkien ikkunoissa on ristikot, parakit lukitaan; parakit lahoavat, mutta silti on rakennettu tilava tiilinen BUR (vaikkei huumaavan *tshiflrin* juomisen lisäksi leirissä enää muita rikkomuksia olekaan: ei skandaaleja eikä tappeluja eikä edes kortinpeluuta). Vyöhykkeellä liikutaan rivistöissä — päälle päätteeksi suorissa, muutoin ei päästetä sisään eikä ulos. Jos vartija näkee rivistössä tupakoitavan, hän hyökkää ihramahoineen uhrin kimppuun, kaataa maahan, repii tumpin hampaista ja raahaa syyllisen karsseriin. Ellei viedä työhön — älä kuvittelekaan oikaisevasi levähtämään: petiäsi saat katsella kuin näyttelyesinettä mutta koskea et saa ennen iltasoittoa. Vuoden 1963 kesäkuussa tuli käsky kitkeä ruoho parakkien ympäriltä, ettei siinäkään makailtaisi. Ja missä ruohoa vielä oli, siihen pantiin taulu: "loikominen kielletty" (Irkutskin alue).

Jumala miten tuttua! Mistä olemme jo lukeneet saman? Emmekö aivan äsken kuulleet samanlaisista leireistä? Berijan erikoisleirit?*Erikois — erikois...*

Erikoiskuri Solikamskin lähistöllä: "Vähänkin melua niin heti työntävät konepistoolinpiippuja ruokaluukusta."

Ja kaikkialla tietenkin täydellinen mielivalta rangaistuseristys ShIZOon panemisessa. I-n tehtäväksi annettiin yksin kuormata 128 kilon painoisia laattoja autoon. Hän kieltäytyi. Sai seitsemän vuorokautta.

Mordovian leirissä vuonna 1964 eräs nuori vanki sai tietää, että Genevessä oli kuulemma vuonna 1955 allekirjoitettu sopimus, jolla kiellettiin pakkotyö vankeuspaikoissa, ja — hän kieltäytyi tekemästä työtä! Ja sai päähänpistostaan kuusi kuukautta yksinäisselliä.

Kaikki tämä on k a n s a n m u r h a a, Karavanski kirjoittaa.

Haluavatko Englannin labour-puolueen vasemmistolaiset käyttää siitä toista nimitystä? (Jumala, älkää kajotko vasemmisto-labouristeihin! Sillä jos heidän tyytymättömyytensä hankimme — maineemme on mennyttä!...)

Mutta miksi aina vain synkkää? Oikeudenmukaisuuden vuoksi annamme MVD:n Tavdan koulusta (1962) valmistuneen nuoren Käytännön Työntekijän arvioida kuria: "Aikaisemmin (ennen vuotta 1961) luennoilla oli kymmenen vartijaa valvomassa — eikä silti pärjätty. Nyt voi kuulla kärpäsen kävelevän — huomauttelevat toisilleen. Pelkäävät, ettei heitä vain siirrettäisi kovempaan kuriin. *Työ* on muuttunut paljon helpommaksi, varsinkin Ukaasin (ampumisteloitusta koskevan) jälkeen. Pariin on jo *sovelletu.* Aikaisemmin mies saattoi tulla veitsi kourassa vartiotuvalla ja sanoa: sen kun vangitsette, minä tapoin juuri rotan... Miten sellaisissa olosuhteissa voisi tehdä työtä?"

Tietenkin ilmapiiri on puhdistunut. Sen vahvistaa myös siirtolan koulun opettaja: "Poliittisen keskustelun aikana hihittelemisestä menettää ennenaikaisen vapautumisen. Mutta jos kuulut *aktiivistiin,* niin vaikka olisit oikea

[1] Vielä yhden lyhenteen menneiltä vuosilta sentään lisään: mikä on OLZhIR.?! Osobyi Lager Zhen Izmennikov Rodiny = synnyinmaan pettureiden vaimojen erikoisleiri (sellainenkin oli).

sikojen sika, kunhan vain vahdit, ettei toinen heitä tumppia eikä istu lakki päässä, niin — saat kevyempää työtä ja hyvän mainetodistuksen, ja myöhemmin auttavat kirjoille pääsemisessä."

Kollektiivin neuvosto, Sisäisen Järjestyksen Jaosto (Martshenkolta saamme tietää: Sika Juosta Jolkutti), on tavallaan yhtä kuin järjestyksenvalvoja-*druzhinnikit*, heillä on punainen nauha: älä sivuuta rikkomusta! *Auta vartijoita!* Ja neuvostolla on oikeus *anoa rangaistuksia!* Niiden joiden *pykälä kolmittuu* (eli kaksikolmasosa-sääntö on sovellettavissa) tai *puolittuu*, on ehdottomasti mentävä auttamaan sisäisen järjestyksen jaostoa — muutoin ei "ennenaikaista vapautumista" saa. Ne joilla on *umpipykälä* eivät mene —heidän ei tarvitse. I.A. Alekseev kirjoittaa: "Valtaosa valitsee mieluummin hitaan teloituksen kuin menee noihin neuvostoihin tai jaostoihin."

Vaan me alamme jo tuntea ilmapiirin, eikö totta? Y h t e i s k u n n a l l i s t a t o i m i n t a a leirissä! Millaisia parhaita tunteita se kasvattaakaan (lakeijamaisuutta, ilmiantohenkeä, naapurin tyrkkimistä) — ja siinähän ovat ojentumisen taivaaseen vievät valoisat portaatkin! Mutta miten liukkaat ne ovatkaan!

Niinpä Tiraspolin ojennustyösiirtolassa ITK-2:ssa istuva Oluhov (kommunisti, myymälän johtaja, istuu väärinkäytöksistä) valittaa: esiintyi tuotannon kärkimiesten kokouksessa, paljasti jotakuta, "kehotin Synnyinmaan hairahtuneita poikia tunnolliseen työntekoon", sali vastasi äänekkäin taputuksin. Mutta kun hän oli istuutunut paikalleen, hänen luokseen tuli vanki, joka sanoi: "Jos sinä, sika, olisit pitänyt tuollaisen puheenvuoron kymmenen vuotta sitten, minä olisin tappanut sinut suoraan korokkeelle. Mutta nyt laki estää, sinusta — nartusta — annetaan teloitus ampumalla."

Tunteeko lukija, miten kaikki on dialektisesti yhteydessä, miten vallitsee vastakohtien ykseys, miten asiat vaihtuvat? — toisaalta kiihkeää yhteiskunnallista toimintaa, toisaalta nojautuminen ampumis-Ukaasiin? (Entä tunteeko lukija *ajanjaksot?* "Kymmenen vuotta sitten" — ja mies on yhä siellä. Aikakausi on mennyt, eikä sitä enää ole, mutta — hän on siellä yhä...)

Sama Oluhov kertoo myös vanki Isaevista, entisestä majurista (ITK-4). Isaev oli "leppymätön kurin rikkojia vastaan, esiintyi kollektiivin neuvostossa konkreettisia vankeja vastaan" eli vaati näille rangaistuksia ja etujen peruuttamista. Entä mitä tapahtui? "Seuraavana yönä häneltä katosi naudikasnahasta tehty sotilassaapas — toinen parista. Hän pani puolikengät jalkaan, mutta — seuraavana yönä katosi toinen kenkäkin." — Noin arvottomiin taistelun muotoihin turvautuu nurkkaan ahdistettu luokkavihollinen meidän aikanamme!...

Tietenkin yhteiskunnallinen elämä on kärkevä ilmiö, ja sitä on johdettava taitavasti. On myös vankeja kertakaikkisesti turmelevia tapauksia niin kuin Vanja Alekseevin. — Leirin ensimmäinen yhteiskokous määrättiin kello 20:ksi. Mutta kello 22:een saakka soitti orkesteri, mutta kokous vain ei alkanut, vaikka upseereja istui näyttämöllä. Alekseev pyysi orkesteria "huilaamaann" ja päällystöä vastaamaan kysymykseen, milloin kokous alkaisi. Vastaus: ei ala. Alekseev: siinä tapauksessa me vangit pidämme itse kokouksen aiheesta ELÄMÄ JA AIKA. Vangit sorisivat kannatuksensa, upseerit pakenivat näyttämöltä. Alekseev meni vihko kädessä puhujankorokkeelle ja aloitti yksilön palvonnasta. Mutta hänen kimppuunsa hyökkäsi useita upseereja, jotka tyhjensivät puhujankorokkeen, irrottelivat lamppuja ja töniskelivät vankeja, jotka olivat ehtineet kiivetä sinne. Vartijat saivat käskyn vangita Alekseevin, mutta tämä sanoi: "Kansalaiset vartijat, tehän olette komsomolilaisia. Tehän kuulitte, että minä puhuin totta, — ketä vastaan te kohotatte kätenne, Leninin aatteen omaatuntoako vastaan?" Olisivathan he vanginneet jopa aatteen omantunnonkin, mutta kaukasialaisvangit ottivat Alekseevin parakkiinsa ja siten yhdeksi yöksi pelastivat vangitsemiselta. Sitten hän istui karsserinsa, ja sen jälkeen hänen esiintymisensä määriteltiin neuvostovastaiseksi. Kollektiivin neuvosto anoi johdolta Alekseevin eristämistä rangaistuksekси neuvostovastaisesta agitaatiosta. Tämän anomuksen perusteella johto kääntyi kansantuomioistuimen puoleen, ja — Alekseeville annettiin kolme vuotta *katettua vankilaa.*

Aivoitusten suuntaamiseksi oikein erittäin tärkeitä ovat nykyisissä siirtoloissa käyttöön otetut p o l i t i i k a n o p i s k e l u t i l a i s u u d e t. Niitä pitävät (200—250 hengen) osastojen päälliköt, upseerit. Joka kerta valitaan määrätty teema, esimerkiksi: järjestelmämme humaanisuus, järjestelmämme ylivoimaisuus, sosialistisen Kuuban saavutukset, kolonialisoidun Afrikan herääminen. Nämä kysymykset askarruttavat alkuasukkaita vilkkaasti ja auttavat näitä paremmin noudattamaan koloniaalikuria ja paremmin tekemään työtä. (Tietenkään kaikki eivät ymmärrä oikein. Irkutskista: "Nälkäisessä leirissä meille puhutaan maassa vallitsevasta elintarvikkeiden yltäkyläisyydestä. Puhutaan koneistamisesta kaikkialla, mutta me näemme tuotannossa vain hakun, lapion ja kantolaatikon ja käyttelemme pelkkää lihasvoimaa.")[1]

[1] Eräässä politiikan opetuksen tilaisuudessa Vanja Alekseev jo ennen mainittua kokousta keksi tällaisenkin elkeen. Pyysi puheenvuoron ja sanoi: "Te olette MVD:n upseereja, kun taas me — vangit — olemme yksilön palvonnan aikojen rikollisia, me olemme kansan vihollisia, ja nyt meidän on uhrautuvaisella työllä ansaittava neuvostokansan anteeksianto. Niinpä vakavasti kehotankin teitä, kansalainen majuri, ottamaan suunnan kohti kommunismia!" Hänen papereihinsa merkittiin: "epäterveitä neuvostovastaisia mielialoja".

Tämän Alekseevin kirje Ust-Vymin leiristä on laaja, paperi on kulunutta, rivit häipyvät, minulta meni sen selvittämiseen kuusi tuntia. Ja siinä on vaikka mitä! Esimerkiksi tällainen yleinen järkeily: "Keitä nyt i s t u u siirtoloissa — o r j u u d e n k u r j i s s a p e s i s s ä? Yhteiskunnan ulkopuolelle työnnetty villi alistumaton kansan kerros... B y r o k r a a t t i e n l i i t t o u t u m a on suistanut elämästä hurjan nuorison, jonka aseistaminen oikeudenmukaisten suhteiden teorialla olisi ollut vaarallista." — "Vangit ovat proletariaatin karkotettuja lapsia, ojennustyöleirien omaisuutta."

Lisäksi erittäin tärkeä on r a d i o, jos sitä käytetään oikein (ei musiikkia eikä rakkausnäytelmiä vaan kasvattavia lähetyksiä). Niin kuin kaikki radiokin annostellaan kurista riippuen: erikoiskurille suotavasta 2—3:sta tunnista koko päivän ohjelmaan yleiselle kurille.[1]

On myös k o u l u j a. (Tottahan toki! Mehän valmistamme heitä palaamaan yhteiskuntaan!) Mutta "kaikki vain perustuu muodollisuuteen, se on silmänlumeeksi... Pojat menevät sinne kepin pelosta, BURilla kyllä kitketään opiskelemisen halut"; lisäksi "ujostelevat vapaita naisopettajia, itse kun ovat sellaisissa ryysyissä".

Mutta elävän naisen näkeminen on liian tärkeä tapahtuma vangille.

Sanomattakin on selvää, että oikea kasvattaminen ja ojentaminen varsinkin aikuisten ihmisten, varsinkin jos se jatkuu vuosikymmeniä, voi tapahtua vain Stalinin ja Berijan sodan jälkeisen s u k u p u o l t e n e r o t t a m i s e n pohjalta, joka onkin Arkkipelagissa asetettu pysyväksi. Sukupuolten välistä vuorovaikutusta, koko ihmissuvun omaksumaa impulssia pyrkimiseen parempaan ja kehittymiseen, ei voida Arkkipelagissa hyväksyä, sillä silloin alkuasukkaiden elämä alkaisi "muistuttaa lepokotia". Ja mitä lähemmäksi tulemme kommunismin valoisaa kajastusta, joka peittää jo puolet taivaasta, sitä tiukemmin on rikolliset miehet eristettävä rikollisista naisista ja juuri tällä eristämisellä annettava heidän kunnolla piinaantua ja ojentua.[2]

Koko komean kolonialismin ojentamisen järjestelmän yläpuolella on meidän julkisuuden leimaamalla ja oikeudenmukaisella aikakaudellamme yhteiskunnan valvonta, kyllä, t a r k k a i l u k o m i s s i o t — ei kai lukija vain ole niitä unohtanut? niitä ei ole kukaan lakkauttanut.

Ne ovat "paikallisten elinten" muodostamia. Mutta käytännössä siellä, villeillä seuduilla, noissa vapaiden asutuksissa, — keitäpä noihin komissioihin muita menisi ja pääsisi kuin hallintomiesten vaimoja? Ne ovat yksinkertaisesti naiskomiteoita, jotka täyttävät sitä, mitä heidän miehensä sanovat.

Kuitenkin suurissa kaupungeissa tämä järjestelmä saattaa joskus tuottaa odottamattomia tuloksia. Rajonikomitea määräsi kommunisti Galina Petrovna Filippovan jäseneksi Odessan vankilan tarkkailukomissioon. Hän yritti hangoitella vastaan: "Mitä rikolliset minua kiinnostavat!" — ja vain puoluekuriin vetoamalla hänet pakotettiin menemään. Ja siellä hän — innostui! Hän kohtasi siellä ihmisiä — ja kuinka monia syyttömiä heidän joukossaan, kuinka monia katuvia. Hän vakiinnutti heti käytännön keskustella vankien kanssa vankilaviranomaisten olematta läsnä (mihin vankilan johto protestoi kovasti). Muutamat vangit katselivat häntä kuukausikaupalla viha silmissään mutta sitten pehmenivät. Hän alkoi käydä vankilassa kaksi, kolme, neljä kertaa viikossa, viipyi vankilassa iltasoittoon, luopui lomastaan — hänet sinne lähettäneet katuivat jo. Hän ryntäsi *instansseihin* puhumaan 25:n vuoden tuomiota kärsivien ongelmasta (rikoslaissa ei tällaista tuomiota enää ole, mutta ihmisiä se rasittaa yhä), vapautuvien järjestämisestä työhön, asutuksista. Ylhäällä hän kohtasi joko täydellistä hämmennystä (Venäjän federatiivisen tasavallan vankilahallinnon päällikkö — kenraali — väitti hänelle vuonna 1963, ettei 25:n vuoden tuomiota kärsiviä ollut maassa *ollenkaan*, ja mikä kaikkein huvittavinta: hän ei tainnutkaan *tietää!)* tai täydellistä tietoisuutta — ja jälkimmäisessä tapauksessa kiukkuista vastustusta. Filippovaa alettiin vainota ja ahdistella Ukrainan ministeriössä ja puolueessa. Kirjallisista anomuksista koko heidän komissionsa sitten hajotettiinkin.

Arkkipelagin isäntiä ei saa häiritä! Käytännön Työntekijöitä ei saa häiritä! Muistattehan, heiltä itseltäänhän kuulimme vastikään: *"samat ihmiset,* jotka tekivät työtä silloin, ovat työssä yhä, ehkä kymmenen prosenttia on tullut lisää."

Mutta — ei kai heissä vain ole tapahtunut henkistä murrosta? Eivät kai he vain ole täyttyneet rakkaudesta onnettomia holhokkejaan kohtaan? Kyllä, kaikki lehdet ja aikakausjulkaisut sanovat, että ovat täyttyneet. Minä en ole varta vasten valikoinut, mutta olemme (1. luku) Literaturnaja gazetasta lukeneet nykyajan huolehtivista (Ertsevon aseman) leiri-isännistä. Ja seuraavassa taaskin Literaturnaja gazeta (3.3.1964) antaa siirtolan esimieheile puheenvuoron:

"Kasvattajia on helppo haukkua mutta paljon vaikeampi auttaa — ja heidän löytämisensä on jo aivan vaikeaa: elävien, koulutettujen, intelligenttien (ehdottomasti intelligenttien), kiinnostuneiden ja lahjakkaiden ihmisten... Heidän elämälleen ja työlleen on luotava hyvät olosuhteet... Tiedän miten vaatimattomat heidän tulonsa ovat, miten mittaamattoman pitkä heidän työpäivänsä..."

Ja miten siloista meidän olisikaan lopettaa tähän, tähän panna piste! Sillä kun elämä on rauhallista, voi omistautua taiteelle tai vieläkin vaarattomammin: tieteelle, mutta — nämä leppymättömät, rypistyneet, haalistuneet, leireistä "vasemman käden" välityksellä lähetetyt kirjeet! Ja mitä nuo kiittämättömät kirjoittavat heistä, jotka mittaamattoman pitkinä työpäivinään vuodattavat sydänvertaan holhokkiensa vuoksi?

I-n: "Meikäläinen puhuu kasvattajalle kaikkein kipeimmästä asiasta mutta näkeekin, että sanat kimpoavat manttelin harmaasta verasta. Väkisinkin tekee mieli kysyä: 'Anteeksi, mitä lehmällenne kuuluu?' — sillä sen luona lääväässä häneltä kuluu enemmän aikaa kuin kasvatettaviensa parissa." (Kraslag, Resheta)

L-n: "Samanlaisia tylsimyksiä ovat vartijat, ja kuripäällikkö on tyypillinen Volkovoi. Vartijan kanssa ei saa väitellä, heti karsseria."

[1] Taidatpa piankin paeta e r i k o i s e e n, raitanahan turviin!...

[2] Itse Ohranan ministeri Tikunov kertoi minulle (tapaamisestamme lisää tuonnempana) tällaisen tapauksen: yksilöllisessä tapaamisessa (se on: kolme päivää suljetussa talossa) poikaansa tapaamaan tullut äiti oli tälle v a i m o n korvike. Antiikkinen aihe — ruokkihan tytärkin isäänsä nänneistään. Mutta noiden villi-ihmisten iljettävyyksille naamaansa vääntelevä herra ministeri ei ollenkaan ajatellut, miltä poikamiehestä tuntuu olla näkemättä naista 25:een vuoteen.

K-n: "Saattovartioston miehet puhuvat meille pelkkää leirislangia, ei muuta kuulekaan kuin: raato, narttu, elukka." (Ertsevon asema — mikä yhteensattuma!)

K-i: "Kuripäällikkö on tuon Volkovoin ilmetty veli, tosin lyö ruoskan asemesta nyrkillä, mulkoilee kulmiensa alta kuin susi... Osaston päällikkö on entinen operatiivivaltuutettu, joka piti tiedottajanaan varasta ja maksoi jokaisesta ilmiannosta huumeilla... Kaikki jotka hakkasivat, piinasivat ja teloittivat ovat vain siirtyneet leiristä toiseen ja hieman toisiin tehtäviin." (Irkutskin alue)

I.G.P-v: "Siirtolan päälliköillä on yksistään suoranaisia apulaisia kuusi. Kaikilta rakennustyömailta ajetaan loiset pois, ja niinpä ne ryntäävät tänne... Kaikki tylsämieliset leirityöntekijät (...) ovat yhä työssä ja keräävät virkavuosia eläkkeellepääsyyn mutta eivät sen jälkeenkään lähde. Eivät ole laihtuneet tippaakaan. Vankeja eivät ole koskaan pitäneet ihmisinä eivätkä pidä vieläkään."

V.I.D-v: "Norilskin pl 288:ssa ei ole ainoatakaan 'uutta': samoja berijalaisia vain. Eläkkeelle lähtevien tilalle tulee samaa joukkoa (niitä jotka potkittiin pellolle vuonna 1956)... Heille lasketaan kaksinkertaiset virkavuodet ja maksetaan korotettua palkkaa, he saavat pidennetyn loman ja hyvää ruokaa. Heille kertyy vuodesta kaksi vuotta, ja he ovat keksineet ruveta siirtymään eläkkeelle 35-vuotiaana..."

P-n: "Meillä on 12—13 riskiä poikaa, joilla on melkein kantapäähän ulottuva lammasnahkaturkki, karvalakki ja armeijan huovikkaat. Miksi he eivät mene kaivokseen, louhokseen tai uudismaille ja löydä kutsumustaan sieltä — ja täältä luovuttaisivat paikkansa vanhemmille? Ei, sinne heitä ei saisi kiskotuksi Volgan höyrylaivan kettingilläkään. Varmaan nämä kuhnurit ovat informoineet ylemmille elimille, että vanki on parantumaton, — sillä jos vankeja olisi vähemmän, heidän vahvuuttaan supistettaisiin."

Ja niinpä vangit entiseen tapaan istuttavat perunaa päällystön perunamaahan, kastelevat, hoitavat elikoita, valmistavat huonekaluja päällystön koteihin.

Mutta kuka on oikeassa? Ketä uskoa? — valmistautumaton lukija huuhdahtelee hämmingin vallassa.

Tietenkin sanomalehtiä! Uskokaa lehtiä, lukija. Uskokaa aina meidän lehtiämme.

* * *

Turvallisuuselinten miehet edustavat voimaa. Eivätkä he ikänä anna periksi hyvällä. Sillä jos he pitivät puolensa vuonna -56, pitävät vastakin, kyllä pitävät.

Kysymys ei ole pelkästään ojennustyöelimistä. Eikä yksinomaan Ohranaministeriöstä. Me olemme nähneet, miten auliisti sekä lehdet että kansan edustajat tukevat heitä.

Sillä he ovat ydin. Monien asioiden ydin.

Mutta heillä on muutakin kuin voimaa — heillä on myös perusteluja. Heidän kanssaan ei ole niinkään helppo väitellä.

Minä olen yrittänyt.

Tosin minä en aikonut. Mutta nuo kirjeet ajoivat minut liikkeelle — minulle aivan odottamattomat kirjeet nykyajan alkuasukkailta. Alkuasukkaat pyysivät toiveikkaasti: on sanottava! puolustettava! inhimillistettävä!

Ja — kenelle minä sanon? — ollenkaan ottamatta huomioon, että minua ei edes vaivauduta kuuntelemaan... Jos olisi vapaa lehdistö, olisin julkaissut kaiken tämän, ja — siinä on sanottuna, aletaan keskustella!

Mutta nyt (tammikuussa 1964) harhailen salaisena ja arkana anelijana viraston käytävissä, kumartelen lupalapputoimistojen luukuilla, tunnen päivystävien sotilaiden tuomitsevan ja epäluuloisen katseen kohdistuvan itseeni. Kuin suurtakin kunniaa ja armonosoitusta joutuu kirjailija-lehtimies metsästämään sitä, että kiireiset hallintoihmiset kallistaisivat korvansa hänelle puoleksi tunniksi!

Mutta sekään ei vielä ole suurin vaikeus. Niin kuin silloin Ekibastuzin työprikaatinpäälliköiden kokouksessa suurin vaikeus minulle on: *mistä* puhua heille? *millä* kielellä?

Sanoa kaikki mitä todella ajattelen — sellaisena kuin se tässä kirjassa on sanottuna — olisi sekä vaarallista että aivan toivotonta. Se merkitsisi vain päänsä menettämistä työhuoneen äänettömässä hiljaisuudessa, yhteiskunnan kuulematta, janoavien tietämättä, edistämättä asiaa millin vertaa.

Entä miten sitten puhua? Astuessani heidän marmoristen peilikirkkaiksi kiillotettu-

jen kynnystensä yli, astellessani heidän hellillä matoillaan minun on otettava itseeni kammitsat — minusta lähtevät kammitsat — silkkilangat jotka on vedelty kieleni, korvieni, luomieni lävitse — ja sitten neulottu olkapäihin ja selän ihoon ja vatsanahkaan. Minun on hyväksyttävä ainakin seuraavat lähtökohdat:

1. Kunnia Puolueelle sen menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta! (Ja siispä yleinen rankaisemispolitiikka ei voi olla väärää. Minä en rohkene epäillä Arkkipelagin tarpeellisuutta yleensä. Enkä voi väittää, että "enemmistö istuu suotta".)

2. Korkeat virkamiehet, joille puhun, ovat uskollisia työlleen, huolehtivat vangeista. Heitä ei saa syyttää vilpillisyydestä eikä kylmyydestä eikä tietämättömyydestä. (Heidän jotka koko sielullaan syventyvät työhönsä toki täytyy se tuntea!)

Minun sekaantumiseni motiivit ovat paljon epäilyttävämmät: mikä minä olen? miksi minä — vaikkei virka ollenkaan velvoita? Ei kai minulla vain ole mitään likaisia pyyteellisiä päämääriä?... Miksi minä saan sekaantua, jos Puolue ilman minuakin näkee kaiken ja ihan ilman minuakin tekee kaiken oikein?

Näyttääkseni vähän vahvemmalta valitsen kuukauden, jolloin minut on asetettu ehdolle Leninin palkinnon saajaksi, ja niin etenen kuin sotamies merkitsevästi: ehkäpä etenee vielä torniksi saakka?

SNTL:n korkein neuvosto. Lakiehdotuskomissio. Käy ilmi, että se on kauan laatinut uutta ojennustyölakia eli Arkkipelagin koko tulevaa elämää säätelevää lakia — korvaamaan vuoden 1933 lain, joka on ollut olemassa olematta milloinkaan olemassa, aivan kuin sitä ei olisi ikänä kirjoitettukaan. Ja niin minulle järjestetään tapaaminen, jotta minä, Arkkipelagista palannut, saisin tutustua heidän viisauteensa ja esitellä heille omien aatosteni katinkultaa.

Heitä on kahdeksan. Neljä yllättää nuoruudellaan: hyvä jos nuo pojat ovat ehtineet valmistua korkeakoulusta — mahdollisesti eivät. He kohoavat valtaan noin nopeasti! he käyttäytyvät niin vapautuneesti tässä marmori-parketti-palatsissa, johon minut on päästetty laajojen varotoimenpiteiden jälkeen. Komission puheenjohtaja on Ivan Andreevitsh Baduhin, iäkäs, jotenkin äärettömän kiltti miekkonen. Tuntuu siltä että jos hänestä riippuisi, hän hajottaisi Arkkipelagin huomispäivänä. Mutta hänen roolinsa on tällainen: koko keskustelumme ajan hän istuu sivussa ja on vaiti. Mutta kaikkein kipakoimpia täällä ovat — kaksi ukkelia! — kaksi ukkelia kuin suoraan Griboedovilta,

Otshakovin aikain ja Krimin valtaamisen,

ihan ilmetysti samoja, aikoinaan omaksuttuun luutuneita, ja voisin lyödä vetoa siitä, etteivät he ole sitten vuoden 1953 maaliskuun 5:nnen edes avanneet lehtiä, — niin mahdotonta olisi, että mitään heidän katsomuksiinsa vaikuttavaa olisi voinut tapahtua! Toisella heistä on sininen pikkutakki, minusta kuin mikäkin Katariinan aikainen sininen hovimiehen takki, ja minä jopa erotan rinnan keskipaikkeilla jäljen pois ruuvatusta Katariinan hopeatähdestä. Molemmat ukkelit suhtautuvat heti kärkeen tuomitsevasti minuun ja vierailuuni — mutta ovat päättäneet osoittaa kärsivällisyyttä.

On vaikea puhua, kun on liikaa sanottavaa. Ja nyt kaikki on päälle päätteeksi neulottu kiinni, ja minä tunnen joka kerta liikahtaessani.

Mutta yhtä kaikki päävuodatukseni on minulla valmisteltuna, eikä minkään pitäisi nykäistä. Tällaista minä heille sanon: mistä on lähtöisin käsitys (en oleta että — heiltä), että leiri on vaarassa muuttua LEPOKODIKSI, ikään kuin ellei leiriä asuta nälällä ja vilulla, siinä oitis on vallalla autuus? Pyydän heitä henkilökohtaisen kokemuksen riittämättömyydestä huolimatta kuvittelemaan puutteiden ja rangaistusten paalu-

aitaa, jota vankeus juuri merkitsee: ihmiseltä on riistetty kotiseutu; hän elää sellaisten ihmisten parissa, joiden parissa ei haluaisi elää; hän ei saa elää niiden parissa, joiden luona haluaisi olla (perhe, ystävät); hän ei näe lastensa varttuvan; häneltä on riistetty tuttu elinympäristö, koti, omat tavarat, jopa kello; hänen nimensä on mennyttä ja jopa häpäisty; hänellä ei ole liikkumisen vapautta; hän on menettänyt tutun työn ammatissaa; häneen kohdistuu alinomaista vieraiden ja jopa vihamielistenkin ihmisten painostusta — toisten vankien, joiden elämänkokemus, katsomukset ja tavat ovat erilaiset; häneltä puuttuu toisen sukupuolen pehmentävä vaikutus (puhumattakaan fysiologiasta); ja jopa hänen saamansa terveyspalvelutkin ovat verrattomasti huonommat. Missä suhteessa tuo muistuttaa Mustan meren rannikon sanatoriota? Miksi niin pelätään "lepokotia"?

Ei, tämä ajatus ei tökkää heitä otsaan. He eivät huojahda tuoleissaan.

Siinä tapauksessa vieläkin väljemmin: *haluammeko* palauttaa nuo ihmiset yhteiskuntaan? Miksi sitten pakotamme heidät elämään kirouksessa? Miksi sitten ylläpitää *kureja* vankien järjestelmälliseksi alentamiseksi ja näännyttämiseksi fyysisesti? Mitä valtiollista mieltä on heidän tekemisessään invalideiksi?

Näin olen esittänyt kantani. Ja minulle selitetään minun virheeni: minä tunnen huonosti nykyisen *kiintiön,* arvioin aikaisempien käsitysten perusteella, olen jäänyt jälkeen elämästä. (Tämä on minun heikko kohtani: minä todellakaan e n n ä e niitä, jotka siellä *istuvat.)* Noille eristetyille rikoksenuusijoille kaikki luettelemani seikat eivät ole menetyksiä ensinkään. Vain nykyiset kurin kategoriat voivatkin saada heidät tulemaan järkiinsä. (Nykäys, nykäys — heidän kompetenssinsa, he tietävät paremmin, keitä istuu.) Ja ettäkö palauttaa yhteiskuntaan?... Kyllä, tietenkin, kyllä, tietenkin, — ukkelit puhuvat puisevasti, ja olen kuulevinani: ei, tietysti, kuolkoot siellä, niin on rauhallisempi sekä meille että teille.

Entä kurit sitten? Toinen Otshakovin ukkeleista, syyttäjä, sinitakkinen, jolla on tähti rinnassa ja harva harmaa kihara tukka, — vähän Suvoroviakin hän muistuttaa:

— Me olemme jo alkaneet saada *palautetta* kovien kurien käyttöönotosta. *Kahden tuhannen murhan asemesta vuodessa (täällä* sen *voi* sanoa) on enää vain muutamia kymmeniä.

Tärkeä luku, merkitsen vaivihkaa muistiin. Tämä taitaakin olla käynnin tärkein anti.

K e i t ä i s t u u !Voidakseen väitellä kurin kategorioista on tietenkin tiedettävä, keitä istuu. Siihen tarvittaisiin kymmeniä psykologeja ja juristeja, jotka lähtisivät paikalle ja saisivat esteettömästi keskustella vankien kanssa, — sen jälkeen voisi väitelläkin. Kun taas minun leirin kirjeenvaihtotoverini vaikenevat juuri siitä — mistä he istuvat ja mistä heidän toverinsa.[1]

Pohdiskelun yleinen osa on päättynyt, siirrymme erityiseen. Niin, komissiolle on kaikki muutenkin selvää, he ovat jo päättäneet kaikesta, he eivät tarvitse minua, mutta yksinkertaisesti on mukava vilkaista.

Paketit? Enintään viisi kiloa ja nykyisin vallitsevan skaalan mukaan. Minä pyydän heitä edes kaksinkertaistamaan skaalan ja korottamaan paketin enimmäispainon kahdeksaan kiloon — "hehän näkevät nälkää! kuka nyt nälällä ojentaa?!"

[1] Miten kuvitella kaikkia noita erilaisia r i k o k s e n u u s i j o i t a? Niinpä Tavdinin siirtolassa istuu 87-vuotias entinen upseeri — tsaarin armeijan, varmaankin myös valkoinen. Vuonna 1962 hän tuli istuneeksi 18 vuotta t o i s e s t a 20:n vuoden tuomiostaan. Komea parta, kirjaaja rukkastuotannossa. Sopii kysyä: nuoruuden vakaumuksista — olisikohan 40 vuotta vankeutta ehkä vähän liikaa? — Ja miten paljon tuollaisia ainutkertaisia kohtaloita onkaan! On perehdyttävä j o k a i s e e n voidakseen arvioida k a i k k i i n sovellettavaa kuria.

"Kuinka — näkevät nälkää?" komissio tuohtuu yksimielisesti. "Me *olimme itse*, näimme, että *leivän tähteitä kuljetetaan leiristä autoilla!*" (Vartijoiden sioilleko?...)

Mitä minä voin? Kiljaistako: "Te valehtelette! Tuo on mahdotonta!" — olkapään yli takamukseen neulottu kieli nykäisee kipeästi. Minä en saa rikkoa ehtoja: he ovat selvillä, vilpittömiä ja huolehtivaisia. Näyttääkö heille vangeilta saamiani kirjeitä? Näille ne ovat merkityksettömiä lappusia, ja kuluneet rypistyneet paperipalat näyttäisivät punaisella samettiliinalla naurettavilta ja mitättömiltä.

— Mutta eihän valtio menetä mitään, jos paketteja on enemmän!

— Entä *ketkä* lähettelevät paketteja? he huomauttavat. — Pääasiassa rikkaat perheet (täällä tuota sanaa käytetään — rikkaat, se on reaalisen valtiollisen pohdiskelun kannalta tarpeen). Jotka ovat vapaudessa varastaneet ja piilotelleet. Siispä pakettioikeutta laajentamalla saatamme *työläisperheet* epäedulliseen asemaan!

Ja langat viiltävät, raastavat minua! Tämä on rikkomaton ehto: työtätekevien kerrosten edut ovat yli kaiken. Hehän istuvatkin täällä vain työtätekevien kerrosten hyväksi.

Minä olenkin näköjään ihan avuton keksimään. En tiedä, mitä sanoa heille. Sanoako: "Ei, te ette ole saaneet minua vakuuttuneeksi!" — siitä he viis veisaavat, olenko minä heille joku päällikkö, mitä?

— Kanttiini! minä ahdistan. — Missä on sosialistinen palkkaperiaate? Sen saat, minkä olet ansainnut!

— Vapautumisraha pitää kerätä! he torjuvat. — Muutoin hän vapautuessaan jää valtion elätiksi.

Valtion edut ovat ylinnä, se on neulottu kiinni, tässä en voi poukkoilla. Enkä liioin voi ehdottaa, että vankien palkkausta korotettaisiin *valtion kustannuksella.*

— Mutta kaikki sunnuntait olkoot pyhästi vapaita!

— Niinhän ne ovatkin.

— Mutta on kymmeniä keinoja tärvellä sunnuntai vyöhykkeen sisällä. Kieltäkää tärvelemästä!

— Emme voi sisällyttää lakiin niin pikkutarkkoja säännöksiä.

Työpäivä on 8-tuntinen. Vaisusti mutisen heille jotakin 7-tuntisesta, mutta sisimmässäni myönnän sen itsekin röyhkeydeksi: työpäivähän ei ole 12- eikä 10-tuntinen — mitä vielä?

— Kirjeenvaihto — tämä vangin yhteydenpito sosialistiseen yhteiskuntaan (tällä tavalla olen oppinut perustelemaan)! Älkää rajoittako sitä.

Mutta he eivät voi enää tarkistaa. Skaala on jo — eikä niin julma kuin meillä oli... He näyttävät minulle tapaamisskaalan, jossa ovat kolmen päivän "henkilökohtaisetkin", — meillä ei ollut vuosikausiin tapaamisia ollenkaan, niin että tuon kyllä kestää. Heidän skaalansa tuntuu minusta jopa lempeältä, ja minä olen aivan vähällä kehaista sitä.

Minua väsyttää. Kaikki on neulottu kiinni, mitään ei voi liikauttaa. Minun täällä olostani ei ole mitään hyötyä. Täytyy lähteä.

Yleensäkin tästä valoisasta huoneesta, näistä nojatuoleista käsin ja heidän puheidensa purojen solistessa leirit eivät kuulosta ollenkaan kauhistuttavilta — vaan suorastaan järkeviltä. Että leipääkin kuljetetaan pois autoilla... Ja eihän niitä pelottavia ihmisiä voi päästää yhteiskuntaan? Mieleeni muistuu kriminaali-*isien* naamoja... Kun ei ole kymmeneen vuoteen istunut, miten voisi arvata, *keitä* siellä *istuu?* Meikäläiset — poliittiset — on taidettu päästää. Kansallisuudet on päästetty...

Toinen vastenmielisistä ukkeleista haluaa kuulla mielipiteeni nälkälakoista: enhän voi olla hyväksymättä letkuruokintaa, jos tuo annos on litkua ravitsevampaa?[1]

Minä kavahdan takajaloilleni ja karjun heille vangin oikeudesta paitsi nälkälakkoon — ainoaan keinoon pitää puolensa — myös nälkäkuolemaan.

Perusteluni tekevät heihin villin vaikutuksen. Ja minullahan kaikki on neulottu kiinni: minä en voi puhua nälkälakon yhteydestä maan yleiseen mielipiteeseen.

Lähden väsyneenä ja lyötynä: minä edes horjuin hieman, he eivät yhtään. He tekevät kaiken oman mielensä mukaan, ja korkein neuvosto vahvistaa yksimielisesti.

Yleisen järjestyksen suojelemisen ministeri Vadim Stepanovitsh Tikunov. Mitä ihmeen mielikuvituksellisuutta? Minä, kurja pakkotyövanki shtsh-232, olen menossa opettamaan sisäasian ministerille, miten hänen on hoidettava Arkkipelagia?!...

Jo ministeriä lähestyttäessä kaikki everstit ovat pyöreäpäisiä, huoliteltuja ja putsattuja mutta erittäin ketteriä. Ylimmän sihteerin huoneesta ei ole ovea eteenpäin. Sen sijaan on valtava peililasinen kaappi, jossa on silkkiverhot poimuilla lasin takana ja johon mahtuisi kaksi ratsastajaa, ja — käykin ilmi, että se on ministerin työhuoneen eteinen. Ja työhuoneeseen mahtuisi kaksisataa ihmistä väljästi istumaan.

Itse ministeri on sairaalloisen lihava, leuka on iso, hänen kasvonsa ovat leukaa kohti levenevä trapetsi. Koko keskustelun ajan hän on ankaran virallinen, kuuntelee minua aivan kiinnostumatta, velvollisuudesta.

Päästelen hänelle saman vuodatuksen "lepokodista" kokonaan. Ja taas nämä yleiset kysymykset: onko "meillä" (hänellä ja minulla!) edessämme yhteinen tehtävä — vankien *ojentaminen?* (Minun mielipiteeni "ojentamisesta" jäi IV osaan.) Ja miksi oli vuoden 1961 käänne? miksi nämä neljä kuria? Ja minä toistan hänelle ikäviä asioita — kaikkea sitä, mistä tässä luvussa on ollut — ravitsemuksesta, kanttiinista, paketeista, vaatetuksesta, työstä, mielivallasta, Käytännön Työntekijöiden ilmeestä. (Itse kirjeitä edes en rohjennut tuoda, ettei niitä olisi rohmaistu minulta, vaan — kopioin sitaatteja, lähettäjän henkilöllisyyden salaten.) Minä puhun hänelle noin neljäkymmentä minuuttia tai tunnin, jotenkin kovin kauan, itsekin ihmettelen, että hän kuuntelee minua.

Hän keskeyttelee saman tien mutta joko heti myöntääkseen tai heti torjuakseen. Hän ei vastusta minua murskaavasti. Minä odotin ylvästä muuria, mutta hän onkin paljon pehmeämpi. Hän on paljossa samaa mieltä! Hän myöntää, että kanttiinirahaa pitää korottaa ja että paketteja on oltava enemmän ja ettei pakettioikeutta pidä säädellä, niin kuin valmistelukomissio tekee (mutta se ei riipu hänestä, sitä ei päätä ministeri vaan uusi ojennustyölaki); hän suostuu siihen, että keitetään ja paistetaan omaa (omaa vain ei ole); että ristisiteiden ja kirjeiden määrää ei rajoiteta ollenkaan (mutta se merkitsee lisätaakkaa leirin sensuurille); hän vastustaa myös Araktsheevin tyylisiä ylettömyyksiä kuten ainaista *rivissä* seisottamista (mutta siihen olisi tahditonta puuttua: kuri on helppo romahduttaa, mutta sen luominen on vaikeaa); hän myöntää, että vyöhykkeeltä ei pidä kitkeä ruohoa. (Eri asia on kun Dubrovlagissa laitettiin vihannespalstoja koneverstaiden viereen, ja konemiehet nähkääs hääräsivät siellä ruokatunnilla — pari kolme neliömetriä oli kullakin tomaattia ja kurkkua. Ministeri määräsi oitis kääntämään ja hävittämään ja — päälle päätteeksi ylpeilee sillä! Minä hänelle:

[1] Vasta Martshenkolta saamme tietää heidän uuden menetelmänsä: kaadetaan kiehuvaa vettä ruokatorven vaurioittamiseksi.

"Ihmisen yhteydellä maahan on siveellinen merkitys." Hän minulle: "Yksilölliset vihannespalstat kasvattavat yksityisomistusvaistoja." Ministeri oikein hätkähtää, miten hirvittävää se oli: "vyöhykkeen ulkopuolisesta" asumisesta palautettiin leiriin piikkilangan taakse. (En kehtaa kysyä: mikä hän oli siihen aikaan ja miten taisteli sitä vastaan.) Enemmänkin: ministeri myöntää, että *vankien olot ovat nyt julmemmat* kuin Ivan Denisovitshin aikoina!

Siinä tapauksessahan minun ei tarvitse hänelle mitään vakuutellakaan. (Hänen taas ei kannata merkitä muistiin ehdotuksia, joita tekee ihminen, jolla ei ole mitään virka-asemaa.)

Mitä sitten ehdottaa? — koko Arkkipelagin päästämistä luottovankiolosuhteisiinko? — kieli ei käänny sanomaan, utopiaa. Lisäksi mikään iso kysymys ei riipu kenestäkään erikseen, vaan se kiemurtelee käärmeinä monien laitosten välillä eikä kuulu millekään niistä.

Sitä vastoin ministeri väittää painokkaasti: rikoksenuusijat tarvitsevat raidallisen univormun. ("Tietäisittepä millaisia ihmisiä ne ovat!") Kun taas minun moitteeni vartiointihenkilökunnasta ja saattovartiostoista yksinkertaisesti pahoittavat hänen mielensä: "Käsityksenne ovat sekavia tai erikoislaatuisia, mikä johtuu elämäntarinastanne." Hän väittää minulle, että ketään ei saa ajetuksi töihin vartiointitehtäviin, sillä *etuisuudet on lopetettu.* ("Mutta sehän on osoitus kansan terveestä mielialasta — se ettei mennä!" minun tekee mieli huutaa, mutta varoituslangat nykäisevät korvia, luomia, kieltä. Tosin unohdan sanoa: vain kersanteiksi ja jefreittereiksi ei saada — upseereiksi on tulijoita vaikka millä mitalla.) Joudutaan käyttämään asevelvollisia. Ja ministeri päinvastoin huomauttaa minulle, että vain vangit käyttäytyvät röyhkeästi kun taas vartijat keskustelevat heidän kanssaan poikkeuksitta korrektisti.

Kun mitättömien vankien kirjeet ja ministerin sanat tällä tavalla poikkeavat toisistaan — ketä sitten uskoa? Tietenkin vangit valehtelevat.

Ja hän viittaa myös omiin havaintoihinsa — kas *hän* näet *käy* leireissä mutta minä en. Enkö haluaisi käydä? — Krjukovo, Dubrovlag. (Jo siitä, että hän auliisti mainitsee nämä kaksi, voi selvästi päätellä, että ne ovat Potemkinin rakenteita. Ja *kenen kanssa* minä lähtisin? Ministeriön tarkastajan? Minähän en edes kehtaisi katsoa vankeja silmiin... Minä kieltäydyn...)

Ministerin taaskin päinvastainen kanta on, että vangit ovat tunteettomia eivätkä reagoi huolenpitoon. Kun esimerkiksi Magnitogorskin siirtolaan tulee ja kysyy: "Millaisia valituksia olosuhteista?" — he leiripisteen päällikön kuullen kuorossa huutavat: "Ei minkäänlaisia!"

Kun taas "leiriojentamisen erinomaisiksi puoliksi" ministeri näkee:

— leiripisteen päällikön kiittämän konemiesvangin ylpeyden;

— leirivankien ylpeyden siitä, että heidän työnsä tulos (keittimiä) menee sankarilliseen Kuubaan;

— leirin "Sisäisen Järjestyksen Neuvoston" (Sika Juoksi Niitylle) raportin ja vaalit;

— (valtion) kukkien paljouden Dubrovlagissa.

Hänen huolehtimisensa pääsuunta: kaikille leireille luotava oma teollisuusperusta. Ministeri katsoo, että kiinnostavien töiden lisääntymisen myötä karkailemiset loppuvat.[1] (Minun huomautustani "inhimillisestä vapauden janosta" hän ei edes ymmärtänyt.)

[1] Varsinkin kun nyt Martshenkolta tiedämme, että enää ei pyydystetä kiinni vaan yksinomaan ammutaan.

Lähdin väsyneen vakuuttuneena siitä, että *loppuja ei ole.* Että en ollut liikauttanut mitään hiuksen vertaa ja että kuokalla sorkkiminen jatkuisi entiseen tapaan. Lähdin masentuneena — siitä että ihmiset ymmärtävät niin eri tavalla. Vanki ei saata ymmärtää ministeriä ennen, kuin pääsee käskijän tuolille tuohon huoneeseen, eikä ministeri saata ymmärtää vankia ennen, kuin itse joutuu piikkilangan taakse ja häneltä itseltään tallataan vihannesmaa ja vapauden tilalle tarjotaan työstökoneen käytön opettelemista.

Rikollisuuden syitä tutkiva instituutti. Se oli mielenkiintoinen keskustelu kahden intelligentin apulaisjohtajan ja muutamien tutkijoiden kanssa. Eläviä ihmisiä, kullakin omat mielipiteensä, väittelevät myös keskenään. Jälkeenpäin toinen apulaisjohtajista — V.N. Kudrjavtsev — saatellessaan minua käytävässä sanoi moittivasti: "Ei, te ette sittenkään ota huomioon kaikkia näkökohtia. Vaan Tolstoipa olisi ottanut..." Ja äkkiä hän petkuttamalla käännytti minut: "Mennäänpä tapaamaan meidän johtajaamme Igor Ivanovitsh Karpetsia."

Tämä käynti ei kuulunut suunnitelmaan! Mehän olemme jo keskustelleet kaikesta — miksi? Hyvä on, minä menen tervehtimään. Kaikkea vielä! — että sinua vielä tervehdittäisiin täällä! Oikein tuntuu uskomattomalta, että nämä apulaisjohtajat ja jaostopäälliköt työskentelevät *tämän* johtajan alaisina ja että *hän* johtaa kaikkea tieteellistä työtä täällä. (Ja tärkeimmästä jään tietämättömäksi: Karpets on — *demokraattisten lakimiesten* kansainvälisen liiton varapresidentti!)

Hän nousee tervehtimään minua vihamielisen halveksuvana (koko viiden minuutin keskustelu taidettiinkin käydä siinä seisaalla) — ikään kuin minä olisin ruinaamalla pyytänyt päästä hänen puheilleen ja vihdoin päässyt — olkoon. Hänen kasvoillaan on: kylläinen säädyllisyys; lujuus; halveksunta (minua kohtaan). Rintaan on hyvää pukua suorematta ruuvattu iso merkki, kuin kunniamerkki: miekka joka pystysuorasti lävistää jonkin alla olevan, kirjaimet: MVD. (Se on jokin hyvin tärkeä merkki. Se osoittaa, että sen kantajalla on erityisen kauan ollut "puhtaat kädet, kiihkeä sydän, kylmä pää".)

— *Mitä* asia koskee, mitä? hän irvistää.

Minä en tarvitse häntä ollenkaan mutta nyt kuitenkin kohteliaisuudesta kertaan yhtä ja toista.

— Ahaa-a, demokraatti-juristi ikään kuin vihdoinkin kuulee, — liberalisoimista? Vangeille pitäisi *lirputella* vai?!

Ja nyt minä odottamatta ja kerralla saankin täydelliset vastaukset, joita haeskelemassa olen turhaan vaellellut marmorilla ja peiliseinien keskellä:

Että vankien elintasoa pitäisi kohottaa? *Ei käy!* Siksi että silloin leirien ympäristössä asuvat vapaat eläisivät vankeja *huonommin,* ja sitä ei voida sallia.

Että paketteja pitäisi saada vastaanottaa usein ja paljon? *Ei käy!* Siksi että sillä olisi haitallinen vaikutus vartijoihin, jotka eivät saa suurkaupunkien elintarvikkeita.

Että vartiointihenkilökuntaa pitäisi haukkua, kasvattaa? *Ei käy!* Meidän on *pidettävä kiinni* heistä! Kukaan ei halua ruveta siihen työhön, emmekä me voi maksaa paljoa, edut on lakkautettu.

Ettäkö me riistämme vangeilta sosialistisen palkkaperiaatteen? He ovat itse poistaneet itsensä sosialistisen yhteiskunnan piiristä!

Mutta haluammehan me palauttaa heidät takaisin elämään!?...

Palauttaa??... — miekkamies hämmästyy. — Ei leiri sitä varten ole. Leiri on *rangaistus!*

Rangaistus! koko huoneen täyttää. – *Rangaistus!!*
Rrranngaistus!!!
Pystysuora miekka törröttää – iskevä, lävistävä, ei hievahdakaan!
Ran-gaistus!!
Arkkipelagi oli, Arkkipelagi pysyy, Arkkipelagi on oleva!

Sillä kehenpä muuhunkaan purkaa Edistyksellisen Opin virhearviointien synnyttämää kiukkua? – siitä että ihmiset eivät vartu sellaisiksi, kuin on ajateltu.

III Laki tänään

Niin kuin lukija on kautta koko tämän kirjan jo nähnyt, meidän maassamme ei sitten Stalinin kauden varhaisimpien aikojen ole ollut *poliittisia.* Kaikki silmiemme editse ajetut miljoonaiset laumat, kaikki Viidenkymmenenkahdeksan miljoonat ovat olleet *tavallisia kriminaaleja.*

Ja puhelias iloinen Nikita Sergeevitsh varsinkin torjuskeli pöntössä kuin pöntössä: *poliittisia?* Ei!! M e i l l ä — e i o l e!

Ja — surun unohtuvaisuutta, tuon vuoren haurautta, paksunahkaisuuttamme: melkein uskottiin! Jopa vanhat vangit. Näkyvästi päästettiin miljoonia vankeja — poliittisia ei tainnut jäädäkään, eikö niin? Sillä mehän palasimme, ja meidän luoksemme palattiin, ja omaisemme palasivat. Meidän älyllinen kaupunkilaispiirimme tuntui täyttyneen ja sulkeutui. Nukut yön, heräät — kotoa ei ole viety ketään, ja tuttavat soittelevat, kaikki ovat paikallaan. Ei niin että olisimme aivan uskoneet, mutta hyväksyimme näin: suurin piirtein nyt ei poliittisia istu. No, joidenkin balttilaisten ei vielä tänäänkään (1968) anneta palata tasavaltaansa. Ja lisäksi Krimin tataarien päältä ei ole poistettu kirousta — mutta pian varmaan... Ulkonaisesti on niin kuin aina (niin kuin myös Stalinin aikana) — sileää, puhdasta, ei näy.

Ja Nikita vain heiluu pöntössään: "Sellaisiin ilmiöihin ja asioihin ei puolueella eikä maalla ole paluuta" (22.5.1959 — ennen Novotsherkasskia). "Nyt meidän maassamme kaikki hengittävät vapautuneesti (...) sekä nykypäivänsä että tulevaisuutensa suhteen rauhallisina" (8.3.1963 — Novotsherkasskin jälkeen).

Novotsherkassk! Venäjän kohtalokkaita kaupunkeja. Aivan kuin kansalaissodan arvet eivät olisi sille riittäneet — vielä kerran se änkesi sapelin alle.

Novotsherkassk! Kokonainen kaupunki, kokonainen kaupunkikapina nuolaistiin niin siististi ja salattiin! Yleisen tietämättömyyden pimeys oli vielä Hrushtshevinkin aikana niin sakea, että paitsi ettei ulkomaailma saanut tietää Novotsherkasskista eikä lännen radio selittänyt meille, myös suullinen huhukin tallattiin lähiympäristöön niin, ettei huhu päässyt leviämään, — eivätkä useimmat maanmiehemme edes nimeltä tunne tuota tapahtumaa: Novotsherkassk, 2.6.1962.

Niinpä selostamme tässä kaiken, minkä olemme onnistuneet keräämään.

Emme liioittele sanoessamme, että siitä tuli Venäjän uusimman historian tärkeä solmukohta. Sivuuttaen Ivanovon kutojien suuren (mutta rauhallisesti päättyneen) lakon 1930-luvun kynnyksellä — Novotsherkasskin leimahdus oli 41:een vuoteen (sitten Kronstadtin ja Tambovin) ensimmäinen kansan esiintyminen, ei kenenkään valmistelema, ei kenenkään johtama, ei kenenkään suunnittelema vaan — sielusta kohoava huuto, että näin ei voi enää elää!

Perjantaina kesäkuun 1:ntenä julkistettiin kautta koko Liiton jälleen yksi Hrusht-

shevin kypsytellyistä ja rakkaista maidon ja voin hinnan korotuksista. Ja toisen, edellisestä täysin riippumattoman taloussuunnitelman mukaisesti samana päivänä suuressa Novotsherkasskin sähköveturitehtaassa niin ikään alennettiin työläisten palkkoja — jopa 30 prosenttia. Aamulla kahden osaston (pajan ja metallurgisen) työläiset eivät kuuliaisuudestaan, tottuneisuudestaan, kyyryisyydestään huolimatta pystyneet pakottautumaan tekemään työtä — niin korvennettiin molemmilta suunnilta! Heidän kovaääniset keskustelunsa ja kiihtymyksensä laajenivat spontaaniksi joukkokokoukseksi. Jokapäiväinen tapahtuma lännessä, meillä tavaton. Sen paremmin insinöörit kuin yli-insinöörikään eivät onnistuneet suostuttelemaan työläisiä. Paikalle saapui tehtaan johtaja Kurotshkin. Työläisten kysymykseen, "millä nyt eletään?", tuo kyläinen syöttiläs vastasi: "Tähän asti olette popsineet lihapiirakoita, nyt saatte panna marmelaatia!" Töin tuskin pääsivät ehjin nahoin karkuun — hän ja hänen seurueensa. (Jos hän olisi vastannut toisin — ehkä olisi asettunutkin.)

Puoleen päivään mennessä lakko oli levinnyt koko valtavaan Novotsherkasskin sähköveturitehtaaseen. (Lähetettiin yhdysmiehiä muihin tehtaisiin, mutta ne empivät, eivät asettuneet tukemaan.) Tehtaan läheltä kulki Moskovan ja Rostovin välinen rautatie. Joko siksi, että Moskova olisi mahdollisimman nopeasti saanut tietää tapahtumista, tai sitten joukkojen ja panssarivaunujen paikalle kuljettamisen häiritsemiseksi suuri joukko naisia istuutui radalle pysäyttääkseen junat; nyt myös miehet alkoivat purkaa rataa ja rakentaa esteitä. Lakon laajuus oli poikkeuksellinen, Venäjän työväenliikkeen koko historian mittakaavan mukainen. Tehdasrakennuksen seinille ilmaantui iskulauseita: "Alas Hrushtshev!" ja "Tehkää Hrushtshevista makkaraa!"

Samaan aikaan tehdasta kohti (se sijaitsee asuinalueineen 3—4:n kilometrin päässä kaupungista Tuzlov-joen takana) alkoi edetä armeijan joukkoja ja miliisejä. Tuzlov-joen sillalle ajoi panssarivaunuja. Illan ja aamun väliseksi ajaksi kiellettiin liikkuminen kaupungissa ja sillalla. Asuinalue ei yöksikään hiljennyt. Yön aikana vangittiin ja kuljetettiin kaupungin miliisin rakennukseen liki 30 työläistä — "villitsijää".

Kesäkuun 2. päivän aamusta lakossa oli muitakin kaupungin tuotantolaitoksia (mutta eivät läheskään kaikki). Novotsherkasskin sähköveturitehtaalla pidettiin spontaani joukkokokous, päätettiin marssia mielenosoituskulkueena kaupunkiin vaatimaan vangittujen työläisten vapauttamista. Kulkue (jossa muuten aluksi oli vain kolmisensataa ihmistä — pelotti!) marssi naisineen ja lapsineen, Leninin kuvineen ja rauhanomaisine iskulauseineen siltaa pitkin panssareiden ohi kenenkään kieltämättä ja lähti nousemaan kaupunkiin. Siellä kulkue alkoi nopeasti kasvaa uteliaista, yksittäisistä muiden tuotantolaitosten työntekijöistä ja pikkupojista. Siellä täällä kaupungilla ihmiset pysäyttelivät kuorma-autoja ja niiden lavalta pitivät puheita. Koko kaupunki porisi. Veturitehtaan mielenosoituskulkue lähti menemään pääkatua (Moskovskajaa), osa mielenosoittajista yritti murtaa kaupungin miliisin rakennuksen lukittuja ovia, koska vangittujen tovereiden arveltiin olevan siellä. Rakennuksesta heille vastattiin pistoolinlaukauksilla. Katu vei edelleen Leninin muistomerkille[1] ja kahtena kapeampana väylänä torin kierrettyään puolueen kaupunkikomitean rakennuksen edustalle (entisen atamaanin palatsin, jossa Kaledin päätti päivänsä). Kaikki kadut olivat tupaten täynnä ihmisiä, ja kaikkein suurin tungos oli täällä, aukiolla. Monet pikkupojat kiipesivät aukion puihin nähdäkseen paremmin.

[1] Sen paikalla oli ennen ollut Clodtin tekemä ataamaani Platonovin patsas, joka aikoinaan paiskattiin sulatusuuniin.

Mutta puolueen kaupunkikomitean talo olikin tyhjä — kaupungin viranomaiset olivat paenneet Rostoviin[1]. Sisällä oli lasinsirpaleita ja papereita pitkin lattioita — niin kuin perääntymisen jälkeen kansalaissodassa. Parikymmentä työläistä tutki palatsin ja tuli sen pitkälle parvekkeelle, josta he pitivät väkijoukolle sekavia puheita.

Kello oli noin 11 aamupäivällä. Miliisejä kaupungissa ei ollut enää ollenkaan mutta armeijan joukkoja yhä enemmän. (Kuvaavaa miten siviiliviranomaiset ensimmäisestä lievästä säikähdyksestä piiloutuivat armeijan selän taakse.) Sotilaat miehittivät postin, radioaseman ja pankin. Tässä vaiheessa koko Novotsherkassk oli jo täydellisesti joukkojen piirittämä, eikä kaupunkiin eikä siitä ulos ollut pääsyä. (Tähän tehtävään lähetettiin myös Rostovin upseerikouluja, joiden oppilaista osa kuitenkin jätettiin Rostoviin partioimaan.) Moskovskaja-katua — samaa reittiä, jota kulkue oli kulkenut — ryömi nyt hitaasti panssarivaunuja kohti samaa paikkaa, kaupunkikomitean taloa. Pikkupoikia alkoi kiipeillä panssarivaunuille peittämään tähystysaukkoja. Panssarit ampuivat tykeillään tyhjillä, ja näyteikkunoiden ja ikkunoiden ruudut helisivät kadun varsilla. Pojat hajaantuivat karkuun, panssarit jatkoivat ryömimistään.

Entä ylioppilaat? Novotsherkasskhan on korkeakoulukaupunki! Missä olivat ylioppilaat?... Polyteknisen instituutin ja eräiden muiden sekä joidenkin teknisten opistojen opiskelijat oli aamusta *lukittu* asuntoloihinsa ja instituuttirakennuksiin. Hoksaavaisia rehtoreita! Mutta sanokaamme myös: eivät ylioppilaatkaan järin kansalaistietoisia olleet. Olivat varmaan iloisia tuosta verukkeesta. Nykyajan länsimaisia kapinoivia ylioppilaita ei taideta ovien lukoilla pidätellä (eikä pidätelty ennen vanhaan venäläisiäkään).

Kaupunkikomitean talossa alkoi jokin nujakka, vähitellen puhujat kiskottiin sisälle, kun taas parvekkeelle ilmaantui sotilaita, yhä enemmän. (Eiköhän vain samalla tavalla Steplagin hallinnon parvekkeelta katseltu Kengirin kapinaakin?) Pieneltä aukiolta aivan palatsin läheltä alkoi konepistoolimiesten ketju tunkea väkijoukkoa taaksepäin, aukion rauta-aitaa vasten. (Eri todistajat väittävät yhteen ääneen, että n ä m ä sotilaat olivat vähemmistökansallisuuksiin kuuluvia, kaukasialaisia, vastikään sotilaspiirin toiselta laidalta tuotuja, joilla siinä aikaisemmin ollut paikallisen varuskunnan miehistä koottu ketju oli korvattu. Mutta todistajanlausunnot poikkeavat toisistaan: oliko aikaisempi sotilasketju saanut käskyn ampua, ja pitääkö paikkansa, että käskyn saanut kapteeni ei komentanut miehiään avaamaan tulta vaan teki itsemurhan rivistön edessä.[2] Upseerin itsemurha ei herätä epäilyjä, mutta kertomukset yksityiskohdista ovat epäselviä, eikä kukaan tiedä tuon omaatuntoaan totelleen sankarin nimeä.) Väkijoukko perääntyi, mutta kukaan ei odottanut mitään pahaa. Ei tiedetä, kuka antoi käskyn,[3] mutta — n ä m ä sotilaat kohottivat konepistoolinsa ja ampuivat ensimmäisen sarjan päiden yli.

Ehkä kenraali Pliev ei aikonut heti tulittaa väkijoukkoa — mutta tapahtumat etenivät omia aikojaan: päiden yli ammuttu sarja osui aukion puihin ja pikkupoikiin, joita alkoi putoilla puista. Väkijoukko ilmeisesti karjahti, ja — nyt sotilaat joko käskystä tai

[1] Rostovin aluekomitean ensimmäinen sihteeri Basov, jonka nimi Pohjois-Kaukasian sotilaspiirin komentajan Plievin nimen ohella aikanaan ikuistetaan verilöylyn tapahtumapaikalle, oli ehtinyt saapua Novotsherkasskiin ja jo paetakin (kuulemma peräti hyppäsi toisen kerroksen parvekkeelta) — Rostoviin. Heti Novotsherkasskin tapahtumien jälkeen hän matkusti valtuuskunnan jäsenenä sankarilliseen Kuubaan.

[2] Tämän version mukaan väkijoukkoa ampumasta kieltäytyneet sotilaat karkotettiin Jakutiaan.

[3] Lähellä olleet tietävät, mutta heidät joko tapettiin tai vietiin.

veren näkemisestä sekapäisinä tai pelästyksissään alkoivat kiivaasti ampua ihmisjoukkoa, *päälle päätteeksi dumdumluodeilla.*[1] (Muistatteko Kengirin? Vartiotuvan kuusitoista?) Väkijoukko pakeni pakokauhun vallassa ja ahtautui aukiota kiertäville kaduille, mutta — *pakenevia ammuttiin selkään.* Ammuttiin siksi kunnes koko pienen aukion takainen suurempi tori oli tyhjentynyt — Leninin patsaan ja entisen Platovin valtakadun takaa aina Moskovskaja-kadulle saakka. (Eräs silminnäkijä sanoo: sai vaikutelman, että koko tienoo oli ruumiiden peitossa. Mutta joukossa oli tietenkin paljon haavoittuneitakin. Eri tietojen mukaan käy verraten hyvin yksiin, että surmansa sai 70—80 ihmistä.[2] Sotilaat alkoivat etsiskellä ja pysäytellä autoja ja busseja, kuormata kulolleita ja haavoittuneita niihin ja lähettää sotilassairaalaan korkean muurin taakse. (Pari päivää ne bussit sitten ajelivat istuimet veren tahraamina.)

Samoin kuin Kengirissä nytkin kapinoitsijoita valokuvailtiin ja filmattiin kaduilla.

Tulitus lakkasi, pelko kaikkosi, väkijoukko tulvahti takaisin aukiolle, ja *taas sitä tulitettiin.*

Tämä tapahtui puolen päivän ja kello yhden välillä.

Tarkkaavainen todistaja kohtasi kello kahdelta iltapäivällä seuraavanlaisen näyn: "Kaupunkikomitean edessä torilla on noin kahdeksan erityyppistä panssarivaunua. Niiden edessä sotilasketju. Tori on melkein tyhjä, vain muutamia ryhmiä seisoo, etupäässä nuorisoa, huutelevat jotakin sotilaille. Torilla on asfaltin painanteissa verilammikoita — minä en liioittele, siihen mennessä en ollut osannut kuvitella, että niin paljon verta voisi yleensä ollakaan. Aukion penkit ovat veren tahrimat, aukion hiekkakäytävillä on veritahroja, samoin puiden valkaistuissa rungoissa. Koko aukio on panssarivaunujen telaketjujen myllertämä. Kaupunkikomitean seinää vasten nojallaan on punainen lippu, jota mielenosoittajat kantoivat, ja tangon kärkeen on pantu harmaa lippalakki, jossa näkyy ruskeanpunaisia veritahroja. Ja kaupunkikomitean seinällä on siinä jo kauan riippunut punainen vaate: "Kansa ja puolue ovat yhtä!"

Ihmiset lähestyvät sotilaita, käskevät hävetä, kiroavat näitä: "Kuinka te voitte?!" — "Keitä te ammuitte?" — "Ammuitte kansaa!" Nämä puolustelevat: "Emme me ampuneet! Meidät tuotiin vastikään ja pantiin tähän. Me emme tienneet mistään mitään."

Noin vikkeliä murhaajamme ovat (ja puhutaan byrokraattien hitaudesta): n e sotilaat oli jo ehditty poistaa ja panna hämmentyneitä venäläisiä tilalle. Kenraali Pliev osaa työnsä...

Vähitellen, noin kello viiteen tai kuuteen mennessä tori täyttyy uudelleen ihmisistä. (Rohkeat novotsherkasskilaiset! Kaupungin radio toisti yhtä mittaa: "Kansalaiset, varokaa provokaatioita, hajaantukaa koteihinne!" Edessä on konepistoolimiehiä, eikä vertakaan ole ehditty pestä pois, mutta — he marssivat vain uudelleen kohti.) Huutoja, yhä enemmän — ja taas spontaani joukkokoukous. Tiedetään jo, että kaupunkiin on lentänyt (varmaan jo ensimmäisiin ampujaisiin?) kuusi korkeinta keskuskomitean jäsentä, heidän joukossaan tietenkin Mikojan (Budapestin tilanteiden asiantuntija) ja Frol Kozlov (maininnat muista ovat epätäsmällisiä). He ovat majoittuneet upseerikoulun, entisen kadettikoulun rakennukseen. Ja heidän luokseen on lähetetty veturitehtaan nuorten työläisten valtuuskunta selostamaan tapahtunutta. Väkijoukko kohisee: "Tulkoon Mikojan tänne! Nähköön omin silmin tämän veren!" Ei, Mikojan ei

[1] Varmasti tiedetään 47:n kuolleen p e l k ä s t ä ä n d u m d u m l u o d e i s t a.

[2] Hieman vähemmän kuin Talvipalatsin edustalla, mutta tammikuun 9:nnenhän koko suuttunut Venäjä muisti joka vuosi. Milloin me alamme viettää kesäkuun 2:tta?

tule. Mutta tiedustelu-helikopteri lentää matalalla torin yli kello kuuden maissa, tarkastelee. Lentää pois.

Pian työläisten valtuuskunta palaa upseerikoulusta. On sovittu: sotilasketju päästää työläiset lävitse, ja heidät viedään upseerien saattamina kaupunkikomitean parvekkeelle. Hiljaisuus. Valtuutetut kertovat väkijoukolle, että he ovat olleet tapaamassa keskuskomitean jäseniä ja kertoneet näille tästä "verisestä lauantaista" ja että Kozlov oli *itkenyt* kuullessaan, että ensimmäisestä yhteislaukauksesta oli lapsia alkanut tippua puista. (Kuka tuntee Frol Kozlovin, Leningradin puoluevarkaiden johtajan ja julmaakin julmemman stalinistin? — ja hän itki!...) Keskuskomitean jäsenet olivat luvanneet tutkia nämä tapahtumat ja rangaista syyllisiä ankarasti (niinhän meillekin erikoisleireissä luvattiin) mutta sanoneet, että nyt oli kaikkien ehdottomasti hajaannuttava kotiin, ettei aiheutettaisi epäjärjestystä kaupungissa.

Mutta joukkokokous ei hajaantunutkaan! Iltaan mennessä väki yhä vain sakeni. Epätoivoiset novotsherkasskilaiset! (Huhun mukaan politbyron prikaati teki sinä iltana päätöksen *kaupungin koko väestön karkottamisesta!* Aivan uskottavaa, siinä ei olisi mitään ihmettelemistä, kokonaisten kansojen karkottamisen jälkeen. Ettei vain sama Mikojan silloinkin ollut Stalinin vierellä?)

Kello 9:n tienoissa illalla väkijoukko yritettiin häätää panssarivaunuilla palatsin edustalta. Mutta niin pian kuin panssarimiehet käynnistivät moottorit, ihmiset kiipeilivät vaunuille, peittivät luukut ja tähystysaukot. Panssarit hiljenivät. Konepistoolimiehet seisoivat yrittämättä auttaa panssarimiehiä.

Tunnin kuluttua toria lähestyi toiselta suunnalta panssareita ja miehistönkuljetusvaunuja, ja panssareilla istui konepistoolimiehiä suojaamassa. (Meidän rintamakokemuksemme! Mehän löimme fasistit!) Kovaa vauhtia ajaen (nuorison vihellellessä katukäytäviltä, ylioppilaat olivat illaksi vapautuneet) ne tyhjensivät Moskovskajan ja entisen Platovski-kadun ajotien.

Vasta puolen yön maissa konepistoolimiehet alkoivat ampua valoluodeilla ilmaan, ja — väkijoukko alkoi hajaantua.

(Kansan liikehtimisen voima! Miten nopeasti sinä muutatkaan valtiollisen tilanteen! Äsken oli ulkonaliikkumiskielto ja pelotti niin, mutta nyt koko kaupunki liikkuu ja viheltää. Onko se todella niin lähellä pintaa puolen vuosisadan kuoren alla — aivan eri kansa, aivan eri ilmapiiri?)

Kesäkuun3:ntena kaupungin radio lähetti Mikojanin ja Kozlovin puheet. Kozlov ei itkenyt. Ei liioin luvattu enää etsiä syyllisiä (ylimpiä). Sanottiin että *tapahtumat olivat vihollisten provosoimia* ja että *viholliset saisivat ankaran rangaistuksen.* (Sillä ihmisethän olivat jo hajaantuneet torilta.) Lisäksi Mikojan sanoi, että *dumdumluodit eivät kuulu neuvostoarmeijan aseistukseen* ja että siispä — *niitä käyttivät viholliset.*

(Mutta *keitä* nuo viholliset olivat?... Millä laskuvarjolla he laskeutuivat? Minne he katosivat? — kunpa olisi edes yksikin nähty! Voi miten me olemme tottuneet höpötyksiin! — "viholliset" ja sillä on muka jotakin selitetty... Samaa kuin riivaajat keskiajalle...[1])

[1] Niinpä novotsherkasskilainen naisopettaja kertoilee asiantuntevasti junassa vuonna 1968: "Sotilaat eivät ampuneet. Vain kerran ampuivat ilmaan, varoitukseksi. Tuholaiset ampuivat, räjähtävillä luodeilla. Mistä ne olivat peräisin? Tuholaisilla on mitä vain. He ampuivat sekä sotilaita että työläisiä... Ja työläiset sekosivat päästään ja hyökkäsivät sotilaiden kimppuun ja hakkasivat, — ja viattomiahan nämä olivat! Jälkeenpäin Mikojan kierteli kaduilla, pistäytyi katsomaan, miten ihmiset elivät. Naiset tarjosivat hänelle mansikoita..."
Vain t ä m ä jää toistaiseksi historiaan.

Heti paikalla kaupat rikastuivat voista ja makkarasta ja paljosta muusta, jota ei ollut täällä ollut pitkiin aikoihin ja jota saa vain suurissa kaupungeissa.

Kaikki haavoittuneet katosivat jäljettömiin, kukaan ei palannut. Päinvastoin haavoittuneiden ja tapettujen *perheet* (hehän etsiskelivät omiaan!...) *karkotettiin Siperiaan.* Samoin monet mukana olleet, merkille pannut, valokuvatut. Pidettiin sarja suljettuja oikeudenkäyntejä mielenosoitukseen osallistuneita vastaan. Myös kaksi "avointa" oikeudenkäyntiä pidettiin (pääsylippuja tuotantolaitosten puoluetyöntekijöille ja kaupunkikomitean apaaraatille). Toisessa tuomittiin yhdeksän miestä (ammuttavaksi) ja kaksi naista (viideksitoista vuodeksi).

Kaupunkikomitean koostumus pysyi ennallaan.

Seuraavana lauantaina — viikon kuluttua "verisestä" — radio julisti: "Sähköveturitehtaan työläiset ovat sitoutuneet täyttämään seitsenvuotissuunnitelman ennenaikaisesti."

...Ellei tsaari olisi ollut vätys, hänkin olisi älynnyt tammikuun 9:nnen jälkeen Pietarissa pyydystää kirkkolippuja kanniskelleita työläisiä ja mäiskiä näille *banditismia.* Eikä mistään "vallankumouksellisesta liikkeestä" olisi ollut jälkeäkään.

Niinpä myös Aleksandrovossa vuonna 1961, vuotta ennen Novotsherkasskia, miliisi hakkasi pidätetyn miehen hengiltä ja sitten esti kantamasta tätä piirin ohi hautausmaalle. Väkijoukko raivostui ja — poltti miliisiaseman. Heti paikalla seurasi vangitsemisia. (Samanlainen tapaus ja suunnilleen samoihin aikoihin sattui Muromissakin.) Miten nyt suhtautua vangittuihin? Stalinin aikana 58:nnen sai neulan lehteen tökännyt räätälikin. Mutta nyt järkeiltiin viisaammin: miliisiaseman hävittämistä ei katsottu poliittiseksi teoksi. Se oli — jokapäiväistä *banditismia.* Tällainen *ohje pantiin menemään:* "joukkolevottomuuksia" ei ole katsottava politiikaksi. (Entä mitä politiikka sitten on?)

Niinpä *poliittisia* ei enää ollutkaan.

Ja valuuhan yhä myös virta, joka Neuvostoliitossa ei ole milloinkaan ehtynyt. Rikolliset joita "hyväätekevä aalto" ei millään tavalla koskettanut. Vuosikymmeniä vakaasti kulkenut virta — sekä silloin, kun "Leninin normeja rikottiin", että silloin, kun niitä noudatettiin, ja Hrushtshevin kaudella uudelleen hurjistuen.

Uskovat. Jotka vastustivat kirkkojen sulkemisen uutta julmaa aaltoa. Munkit joita paiskottiin luostareista (tästä on Krasnov-Levitin kertonut meille paljon). Sinnikkäät lahkolaiset, varsinkin sotapalveluksesta kieltäytyvät — anteeksi vain, suoranaista imperialismin auttamista, meidän pehmeinä aikoinamme ensikertalaiselle — 5 vuotta.

Mutta eiväthän nämäkään missään tapauksessa ole poliittisia, nämä ovat "uskonnollisia", täytyyhän heitä *kasvattaa:* erottaa työstä *pelkästään uskon* takia; lähettää komsomolilaisia rikkomaan uskovien ikkunoita; hallinnollisesti velvoittaa uskovat saapumaan uskonnon vastaisille luennoille; hitsausliekillä leikellä kirkonovia, traktorilla ja vaijerilla kaataa kupoleja, paloletkulla ajaa mummoja hajalle. (Tämäkö on *dialogia,* toverit ranskalaiset kommunistit?)

Niin kuin potshaevilaisille munkeille Työläisten Edustajien Neuvostossa sanottiin: *"Jos neuvostolakeja ruvetaan noudattamaan, kommunismia saadaan odottaa kauan."*

Ja vain äärimmäisessä tapauksessa, kun *kasvattamisesta* ei ole apua, silloin — on pakko turvautua *lakiin.*

Mutta tässäpä voimmekin väläyttää tämän päivän Lakimme timantinkirkasta jaloutta: emme tuomitse suljetusti niin kuin Stalinin aikana, emme tuomitse syytetyn olematta läsnä vaan peräti — puolijulkisesti (puoliyleisön läsnä ollessa).

Minulla on kädessäni teksti: oikeudenkäynti baptisteja vastaan Donin laakion Nikitovkan kaupungissa vuoden 1964 tammikuussa.

Näin se tapahtuu. Oikeudenkäyntiä seuraamaan saapuneita baptisteja pidetään henkilöllisyyden selvittämisen verukkeella kolme vuorokautta vankilassa (oikeudenkäynnin ajan ja pelottelemiseksi). Syytetyille kukkia heittänyt (vapaa kansalainen!) sai 10 vuorokautta. Saman verran sai baptisti, joka teki muistiinpanoja oikeudenkäynnistä, ja hänen muistiinpanonsa takavarikoitiin (toiset säästyivät). Joukko valikoituja komsomolilaisia päästettiin sivuovesta ennen muuta yleisöä — miehittämään eturivit. Oikeudenkäynnin aikana yleisön joukosta kuului huutoja: "Valelkaa ne kaikki petrolilla ja tuikatkaa tuleen!" Tuomarit eivät estele näitä oikeudenmukaisia huutoja. Kuvaavia tuomioistuimen menetelmiä: vihamielisten naapureiden todistajanlausuntoja; pelotteltujen alaikäisten todistajanlausuntoja: oikeuden eteen tuodaan kaksi pikkutyttöä (9 ja 11v.) — kunhan nyt vain saadaan oikeudenkäynti hoideltua, mutta miten tyttöjen myöhemmin käy, siitä viis veisataan. Heidän vihkonsa, joissa on uskonnollisia kirjoituksia, käyvät todiste-esineistä.

Yksi syytetyistä on Bazbei, kaivosmies, *yhdeksän* lapsen isä, joka ei ole ikänä saanut kaivoskomitealta mitään avustusta juuri siksi, että on baptisti. Mutta hänen tyttärensä Nina, kahdeksannen luokan oppilas, hämättiin ja lahjottiin (50 ruplaa kaivoksen komitealta), luvattiin myöhemmin järjestää instituuttiin, ja hän antoi kuulusteluissa mielikuvituksellisia todistajanlausuntoja isästään: että tämä yritti myrkyttää hänet hapantuneella virvoitusjuomalla; että kun uskovat lymysivät rukouskokouksiinsa metsään (kylässä heitä vainottiin), heillä oli siellä "radiolähetin — rautalangalla kiedottu korkea puu". Myöhemmin Nina alkoi kovasti katua vääriä todistajanlausuntojaan ja sairastui päästään, minkä jälkeen hänet sijoitettiin mielisairaalaan väkivaltaisten osastolle. Silti hänet tuodaan oikeussaliin todistajanlausuntojen toivossa. Mutta hän kiistääkin kaiken! "Kuulustelija itse saneli minulle, mitä pitää sanoa." Ei se mitään, hävytön tuomari pyyhkäisee hikeä ja katsoo Ninan viimeiset todistajanlausunnot pätemättömiksi mutta alustavat — päteviksi. (Yleensäkin kun syyttäjäpuolelle edulliset todistajanlausunnot romahtavat, tuomioistuimen tyypillinen ja toistuva keino on: olla piittaamatta oikeudenkäynnissä ilmenneestä ja tukeutua esitutkimuksessa tehtyyn: "No mutta kuinka ihmeessä?...Kuulustelupöytäkirjan mukaanhan te... Mutta kuulusteluissahan te... Millä oikeudella te kiellätte?... Siitähän tuomitaan myös!")

Tuomari ei kuule mitään *oleellista,* ei kuule totuutta ollenkaan. Näitä baptisteja vainotaan siksi, että he eivät hyväksy ateistin, valtion valtuutetun, lähettämiä saarnamiehiä vaan haluavat omansa (baptistien sääntöjen mukaan kuka tahansa heikäläinen veli voi toimia saarnamiehenä). Puolueen aluekomitea on päättänyt: tuomita aikuiset ja riistää lapset näiltä. Ja niin tehdään, vaikka korkeimman neuvoston puhemiehistö onkin vastikään vasemmalla kädellä allekirjoittanut (2.6.1962) yleismaailmallisen sopimuksen "taistelusta syrjimistä vastaan opetuksen alalla".[1] Siinä on kohta: "Vanhemmilla on oltava mahdollisuus turvata lastensa uskonnollinen ja moraalinen kasvatus heidän omien vakaumustensa mukaisesti." Mutta juuri sitähän me emme voi sallia! Tuomari keskeyttää, sotkee, hämää ilman muuta jokaisen, joka oikeudenkäynnissä puhuu asiaa ja yrittää selventää asetelmaa. Hänen polemiikkinsa taso: *"Milloin* tulee maailmanloppu, jos me olemme aikeissa rakentaa kommunismia?"

[1] Amerikan neekereiden takiahan me sen allekirjoitimme, mitäpä me sillä muutoin olisimme tehneet?

Nuoren Zhenja Hloponina-nimisen tytön loppupuheenvuorosta: "Sen sijaan että olisin mennyt elokuviin tai tansseihin minä luin Raamattua ja rukoilin, ja pelkästään siitä syystä te riistätte minulta vapauden. Kyllä, elää vapaudessa on suuri onni, mutta olla vapaa synnistä on vielä suurempi. Lenin on sanonut: vain Turkissa ja Venäjällä esiintyy enää sellaisia häpeällisiä ilmiöitä kuin vainoaminen uskon takia. Turkissa en ole käynyt, en tiedä, mutta Venäjällä on — niin kuin näette." Hänet keskeytetään.

Tuomiot: kahdelle viisi vuotta leiriä, kahdelle neljä, suuriperheiselle Bazbeille kolme. Tuomitut kuuntelevat tuomionsa *iloisina* ja rukoilevat. "Tuotannon edustajat" huutelevat: "Liian vähän! Antakaa enemmän!" (Valelkaa petrolilla...)

Kärsivälliset baptistit ottivat opiksi ja alkoivat pitää lukua ja perustivat "vankien sukulaisten neuvoston", joka alkoi julkaista käsin laadittuja tiedotteita kaikista vainoamisista. Noista tiedonannoista saamme tietää, että vuodesta 1961 vuoden 1964 kesäkuuhun tuomittiin 197 baptistia[1], heistä 15 naisia. (Kaikki nimeltä luetteluina. Niin ikään on laskettu vankien huollettavat, jotka nyt jäävät vaille toimeentuloa: 442 — heistä alle kouluikäisiä 341.) Useimmille annetaan viisi vuotta karkotusta mutta muutamille viisi vuotta *ankaran* kurin leiriä (ei paljoa puutu ettei viirunahassa!) ja lisäksi 3—5 vuotta karkotusta. B.M. Zdorovets Harkovin alueen Olshanista sai uskosta seitsemän vuotta ankaran kurin leiriä. Myös 76-vuotias J.V. Arend pantiin istumaan ja koko Lozovien perhe (isä, äiti ja poika). Evgeni M. Sirohin, Isänmaallisen sodan 1. asteen invalidi, *sokea molemmilta silmiltään,* tuomittiin Harkovin alueen Zmievin rajonin Sokolovon kylässä kolmeksi vuodeksi leiriin omien lastensa — Ljuban, Nadjan ja Rajan — kasvattamisesta kristinuskoon. Ja lapset otettiin häneltä oikeuden päätöksellä.

Baptisti M.I. Brodovskia tuomitessaan (Nikolaevin kaupunki 6.10.1966) tuomioistuin ei kaihda käyttämästä karkeasti väärennettyjä asiakirjoja. Syytetty protestoi: "Tuohan on tunnotonta!" Hänelle ärjytään vastaukseksi: *"Laki* teidät tallaa, murskaa ja hävittää!"

La-ki. Tämä ei olekaan "tuomioistuimen päätökseen perustumatonta rankaisemista", sitä aikaa jolloin vielä "noudatettiin normeja".

Hiljattain tuli tunnetuksi leiristä vapauteen toimitettu sielua hyytävä S. Karavanskin 'Hodataistvo' (Anomus). Tekijällä oli 25:n vuoden tuomio, josta hän istui 16 vuotta (1944—60), minkä jälkeen hänet vapautettiin (ilmeisesti "kaksikolmasosa"-periaatteella), ja hän meni naimisiin ja yliopistoon — vaan ei! vuonna 1965 hänen luokseen tultiin taas: alahan keräillä kamppeita! sinulta jäi 9 vuotta istumatta.

Missä muualla tämä olisi mahdollista, minkä muun maallisen Lain puitteissa kuin meidän? — ripustettiin *neljänneksen* rautalankiä, tuomiot päättyvät 1970-luvulla! Ja äkkiä sitten uusi rikoslaki (1961) — enintään 15 vuotta. Johan ensimmäisen vuosikurssin lakitieteen opiskelijakin ymmärtäisi, että siispä nuo 25:n vuoden tuomiot peruuntuvat! Mutta meillä — eivät peruunnukaan. Pihise vaikka, tao vaikka päätä seinään — ei peruunnu. Meillä peräti haetaan istumaan loppuun!

Sellaisia ihmisiä on paljon. Hrushtshevin vapauttamisepidemioiden ulkopuolelle jääneitä, meidän hylättyjä prikaatitovereitamme, sellitovereitamme, kauttakulkuvankiloissa tavattuja. Me olemme restauroidussa elämässämme jo ajat sitten unohtaneet heidät, mutta he maleksivatkin entiseen tapaan toivottomina, synkkinä, tylsinä samoilla tallatuilla maatilkuilla,samojen vartiotornien ja piikkilankojen keskellä. Kuvat

[1] Muuten sata vuotta sitten marodnikkeja vastaan pidetty oikeudenkäynti oli "193:n juttu". Jumala millaista meteliä pidettiin, miten päiviteltiin! Päätyi peräti oppikirjoihin.

vaihtuvat sanomalehdissä, puhujankorokkeilta kuullut puheet vaihtuvat, taistellaan *kulttia* vastaan ja sitten lakataan taistelemasta, mutta — 25:n vuoden ihmiset, Stalinin kummipojat yhä vain istuvat...

Muutamien hyytäviä vankeuselämäkertoja Karavanski kertoo.

Oi lännen vapautta rakastavat "vasemmistolaiset" ajattelijat! Oi vasemmistolabouristit! Amerikkalaiset, saksalaiset, ranskalaiset edistykselliset ylioppilaat! Teille tämä kaikki ei riitä. Teille koko tämä minun kirjanikaan ei merkitse mitään. Vasta silloin te hetkessä ymmärrätte kaiken, kun kuulette "kädet taakse vie!" ja i t s e lampsitte meidän Arkkipelagiimme.

* * *

Mutta poliittisten määrä ei todellakaan enää ole verrattavissa Stalinin aikoihin: luku ei liiku enää miljoonissa eikä sadoissa tuhansissa.

Siksikö että *laki* on ojentunut?

Ei, aluksen suunta vain on (joksikin aikaa) muuttunut. *Juridisia epidemioita* puhkeaa entiseen tapaan, helpottamaan oikeustyöntekijöiden aivotyötä, ja jopa lehdetkin vihjaavat niille, jotka osaavat lehtiä lukea: jos on alettu kirjoitella huliganismista, tiedä — huliganismipykälän perusteella pannaan rutosti istumaan; jos kirjoitetaan valtiolta varastamisesta, tiedä — kavaltajia pannaan istumaan.

Apeasti hokevat tämän päivän vangit siirtoloistaan:

"Oikeudenmukaisuuden etsiminen on hyödytöntä. Lehdissä kirjoitetaan yhtä, ja elämässä on ihan toista."

(V.I.D.)

"Minä olen kyllästynyt elämään karkotettuna yhteiskuntani ja kansani piiristä. Mutta miten saisi totuuden perille? Tutkijaviranomaista uskotaan enemmän kuin minua. Ja mitä hän voisi tietää ja ymmärtää — 23-vuotias tytönheitukka, kykeneekö hän muka kuvittelemaan, mihin ihminen tuomitaan?"

(V.K.)

"Juttuja ei tulkita uudelleen siksi, että silloin heidän *itsensä olisi supistuttava.*"

(L-n)

"Stalinin ajan tutkimuksen ja oikeudenkäytön menetelmät ovat yksinkertaisesti siirtyneet poliittiselta alueelta kriminaaliselle, siinä kaikki."

(G.S.)

Omaksutaanpa nyt sitten, mitä nuo kärsivät ihmiset sanoivat:

1) juttujen tutkiminen uudelleen on mahdotonta (sillä tuomareiden ammattikunta kokisi romahduksen);

2) n i i n kuin ennen silvottiin 58:aa, n i i n nyt silvotaan kriminaaleja. (Sillä — millä vallanpitäjät muutoin eläisivät? ja kuinka silloin kävisi Arkkipelagin?)

Lyhyesti: kansalainen haluaa poistaa maailmasta toisen, hänelle epämieluisan kansalaisen (mutta ei tietenkään suoraan survaisemalla veitsellä kylkeen vaan *laillisesti*). Miten tehdä se tunaroimatta? Aikaisemmin piti kirjoittaa 58—10:een perustuva ilmianto. Mutta nykyään on ensin neuvoteltava *työntekijöiden* (tutkintapuolen, miliisin,

tuomioistuinlaitoksen — ja *sellaisella* kansalaisella on aina juuri *sellaisia* ystäviä): mikä on muodissa tänä vuonna? mille pykälälle nuotta on levitelty? millä pykälällä on työstettävä? Se tuikkaakin — veitsen asemesta.

Pitkään riehui esimerkiksi *raiskaus*pykälä — Nikita kerran tulistuksissaan määräsi antamaan vähintään 12 vuotta. Ja niin alettiin tuhannen moukarin voimin joka paikassa niitata kahtatoista, etteivät sepät olisi seisoskelleet jouten! Ja se on arkaluonteinen, intiimi pykälä, ottakaa huomioon, jotenkin muistuttaa 58—10:tä: siinä ollaan silmätyksin ja tässäkin ollaan silmätyksin! molemmissa on vaikea tarkistaa, todistajia vältellään — ja se juuri on tuomioistuimen kannalta hyvä.

Niinpä kaksi leningradilaista naista kutsutaan miliisiasemalle (S-vin juttu). — Olitteko juhlimassa miesten kanssa. — Oltiin. — Olitteko sukupuoliyhteydessä? — O-oltiin. — Siinä tapauksessa jompikumpi: antauduitteko sukupuoliaktiin vapaaehtoisesti vai vasten tahtoanne? Jos vapaaehtoisesti, katsomme teidät prostituoiduiksi ja — luovuttakaa Leningradin passinne ja 48:ssa tunnissa häipykää kaupungista! Jos *ette* vapaaehtoisesti, kirjoittakaa kärsimään joutuneen ilmoitus väkisinmakaamisesta! Naiset eivät millään haluaisi lähteä Leningradista! Ja miehet saavat 12 vuotta kumpikin.

Ja sitten M.J. Potapovin juttu — hän oli työtoverini koulussa. Kaikki alkoi asuntoriidasta, naapureiden halusta laajentua sekä siitä, että Potapovin vaimo — kommunisti — teki eräistä toisista naapureista kantelun, että nämä saivat lain vastaisesti eläkettä. Ja sitten — kosto! Vuoden 1962 kesällä Potapov, joka eli siivosti ja mitään aavistamatta, kutsuttiin äkkiä rikostutkija Vasjuran luo, eikä hän enää palannut. (Opettaja, opettaja! Tällaisessa oikeusvaltiossa kuin tämä meidän tuo saattaa tapahtua myös teille minä päivänä hyvänsä, uskokaa pois!) Tutkimusta helpottaa se, että Potapov on jo istunut yhdeksän vuotta pykälä 58:n perusteella (ja päälle päätteeksi hän 40-luvulla kieltäytyi antamasta väärää todistajanlausuntoa samassa jutussa syytetystä, mikä panee tutkijaviranomaisen vihaamaan häntä aivan erityisesti). Vasjura sanookin hänelle avomielisesti tähän tapaan: "Minä olen pannut teikäläisiä istumaan saman verran kuin minulla on hiuksia päässä. Sääli vain ettei nykyään ole samoja oikeuksia kuin ennen." Vaimo ryntäsi auttamaan miestään pinteestä, Vasjura tokaisi hänelle: "Sinun puolueen jäsenyydellesi minä annan pitkät! Jos haluan, panen sinutkin istumaan!" (Niin kuin SNTL:n apulaispääsyyttäjä N. Zhogin kirjoittaa (Izvestija 18.9.1964): "Joissakin kirjoituksissa ja kuvauksissa pyritään jotenkin alentamaan tutkijaviranomaisen työtä, riistämään siltä romantiikan sädekehä. Miksihän?")

Marraskuussa 1962 Potapov tuomitaan. Häntä syytetään (samassa talossa asuvan) 14-vuotiaan mustalaistytön Nadjan ja 5-vuotiaan Oljan raiskaamisesta, jossa tarkoituksessa hän oli kutsunut heidät katsomaan televisiota. Tutkimuspöytäkirjoissa kuvaillaan 6-vuotiaan Vovan — joka ei ole ikänä elämässään nähnyt sukupuoliaktia — nimissä kvalifioivasti ja yksityiskohtaisesti tällaista "Misha-sedän" ja Nadjan aktia, jota Vova muka katseli korkealla ulottumattomissa olevasta, umpeen jäätyneestä sekä kuusen ja verhon peittämästä ikkunasta. (Entä kuka tuomitaan tästä alaikäistä turmelevasta *sanelusta?*) "Raiskattu" Nadja vaikeni asiasta kuusi raskauskuukauttaan mutta ilmoitti, kun se oli Vasjura-sedälle tarpeen. Koulumme opettajia tulee oikeudenkäyntiin — heitä ei päästetä seuraamaan istuntoa. Mutta sen sijaan he pääsevät todistamaan, miten käytävässä vanhemmat valmentavat "todistaja"-lapsiaan olemaan sotkeutumatta todistajanlausunnoissaan! Opettajat kirjoittavat kollektiivisen kirjeen tuomioistuimelle, mutta ainoa seuraus kirjeestä on, että nyt heidät yksitellen kutsutaan puolueen rajonikomiteaan ja uhataan erottaa opettajan työstä *epäluottamuksesta neuvosto-oikeutta kohtaan.* (Tietenkin. Protestit on kitkettävä heti alkuunsa! Sillä mitä oikeudenkäyttöä voisi olla, jos yleisöllä olisi omia mielipiteitä siitä.) Sitten tuomio: 12 vuotta ankaran kurin leiriä. Ja sillä selvä. Ja provinssin olosuhteet tuntien — miten voi protestoida? Ei mitenkään. Me olemme voimattomia. Meidätkin voidaan erottaa työstä. Tuhoutukoon syytön ihminen! Tuomioistuin ja rajonikomitea ovat aina oikeassa (ja niitä yhdistää puhelin).

Ja siihen asia olisi jäänyt. *Niin aina jää.*

Mutta sattumalta juuri noina samoina kuukausina julkaistaan minun teokseni Ivan Denisovitshin ajat sitten taakse jääneistä uskomattomista kärsimyksistä, ja — rajonikomitea lakkaa olemasta minulle voimaa symbolisoiva kissa, ja minä sekaannun asiaan, kirjoitan vastalauseen tasavallan korkeimpaan oikeuteen ja ennen kaikkea vedän mukaan Izvestijan kirjeenvaihtajan O. Tshaikovskajan. Ja alkaa *kolmen vuoden* taistelu.

Tutkimuksen ja oikeudenkäytön tylsämielinen, kuuro ruho eläkin vain siitä, että se on synnitön. Tuo ruho onkin vahva ja itsevarma juuri siksi, ettei se milloinkaan tarkista omia päätöksiään, ja että jokainen tuomari voi ruhjoa mielensä mukaan — ja olla varma siitä, että kukaan ei oikaise häntä. Tätä varten on salainen sopimus: jokainen valitus, lähetetäänpä se mihin Ala-moskovaan hyvänsä, ohjataan juuri sen ins-

tanssin tutkittavaksi, josta valituksessa valitetaan. Eikä ketään tuomaria (syyttäjää, tutkijaviranomaista) moitita, vaikka hän olisi käyttänyt valtaansa väärin tai antanut vihalleen vallan tai toiminut henkilökohtaisesta kostonhalusta tai erehtynyt tai tehnyt virheen — kyllä peitellään! suojellaan! asetutaan muuriksi suojaamaan! Siksihän me Laki olemmekin.

Miten se olisi mahdollista: aloittaa tutkimus päätymättä syytteen nostamiseen? Onko siis tutkijaviranomaisen työ mennyt hukkaan? Kuinka kansantuomioistuin voisi ottaa jutun tutkittavakseen mutta olla langettamatta tuomiota? Eikö se olisi tutkijaviranomaisen petkuttamista ja turhan työn teettämistä kansantuomioistuimella? Mitä merkitsee se, että aluetuomioistuin tutkii kansantuomioistuimen langettaman tuomion uudelleen? — se merkitsee viallisen tavaran prosentin korottamista alueellaan! Ja ikävyyksien aiheuttamista tuomaritovereilleen — miksi? Vaikkapa ilmiannosta *kerran aloitetun tutkimuksen* on ehdottomasti johdettava *tuomioon*, jota on *mahdoton tarkistaa*. Äläkä aiheuta vaikeuksia toisille! Äläkä ikävyyksiä rajonikomitealle — tee niin kuin käsketään. Mutta niinpä hekään sitten eivät jätä sinua pulaan.

Ja mikä vielä erittäin tärkeää nykyaikaisessa tuomioistuimessa: ei nauhuria eikä pikakirjoittajaa vaan — hidaskätinen sihteeri, jonka nopeus on toissavuosisadan koululaisen tasoa, raapustaa siinä jotakin päytäkirjan arkkeihin. Tätä pöytäkirjaa ei siteerailla julkisesti istunnoissa, eikä kukaan saa nähdä sitä ennen, kuin tuomari on tarkastanut ja vahvistanut sen. Vain se, minkä tuomari vahvistaa, on oikeudenkäyntiä, tapahtui oikeudenkäynnissä. Mutta minkä kuulimme omin korvin — se on savua, sitä ei ole ollutkaan!

Tuomari näkee mielessään koko ajan totuuden mustat lakankiiltävät kasvot — neuvotteluhuoneen puhelin. Tuo oraakkeli ei jätä pulaan, mutta tee myös niin, kuin se käskee:

Mutta mepä saimmekin valituksemme lävitse, ennenkuulumaton tapaus. Jutun uudelleen tutkiminen alkoi. Kului kaksi vuotta, onnettomat lapset varttuivat, he haluavat vapautua vääristä todistajanlausunnoistaan, unohtaa ne — ei, taas vanhemmat ja uusi tutkijaviranomainen opettavat heitä: sanot näin ja näin, muista, muutoin äidin käy hullusti; ellei Misha-setää tuomita, sinun äitisi tuomitaan.

Ja niinpä sitten istumme Rjazanin aluetuomioistuimen istunnossa. Puolustusasianajaja on vailla oikeuksia niin kuin aina. Tuomari voi torjua hänen jokaisen vastalauseensa, eikä torjuminen ole enää kenenkään kontrolloitavissa. Taas käytetään vihamielisten naapureiden todistajanlausuntoja. Taas käytetään tunnottomasti alaikäisten todistajanlausuntoja (vrt. Bazbein oikeudenkäyntiin). Tuomari ei sano "kerro mitä tapahtui" eikä pyydä "kerro totuus" vaan: "Kerro mitä sanoit kuulustelussa!" Puolustuksen todistajia keskeytellään, sotketaan ja uhkaillaan: "Mutta kuulustelussahan te sanoitte... Millä oikeudella te muutatte?"

Tuomari Avdeeva painostaa nais-lautamiehiään kuin naarasleijona karitsoja. (Missä muuten ovat vanhat harmaaparta-tuomarit? Kerkeät ja viekkaat akat täyttävät meidän tuomioistuimemme.) Hänellä on harjamainen tukka ja lujan miehekäs puhetapa ja metallinsointisia vibraatioita äänessään, kun hän itsekin hätkähtää sanojensa korkeasta merkityksestä. Heti kun oikeudenkäynti menee vähänkin toisin, kuin hän haluaisi, hän suuttuu, *viuhtoo hännällään*, punastuu jännityksestä, keskeyttelee epämieluisia todistajia ja pelottelee meidän opettajiamme: "Kuinka te uskalsitte epäillä neuvostotuomioistuinta? Kuinka saatoitte ajatella, että joku olisi neuvonut lapsia? *Siispä* te itsekin kasvatatte lapsianne valheeseen? *Kuka* teki aloitteen kollektiivisen kirjeen lähettämisestä tuomioistuimelle?" (Sosialismin maassa ei uskota itse kollektiivisen toiminnan ajatukseen! — kuka? kuka? kuka?) Syyttäjä Krivovan[1] (ja kuka heidän nimensä valitseekin!) ei tarvitse tehdä juuri mitään, kun tuomari on näin päällekäyvä.

Ja vaikka oikeudenkäynnissä kaikki syytteet ovat jo romahtaneet: Vova ei voinut nähdä ikkunasta mitään; Olja kieltää jo kaiken — häntä ei kukaan raiskannut; kaikkina niinä päivänä, joina rikos olisi saattanut tapahtua, Potapovien ainoassa huoneessa makasi myös sairas vaimo — eihän mies tämän nähden raiskannut naapurin mustalaistyttöä; ja tämä mustalaistyttö oli aikaisemmin varastanut heiltä jotakin; ja tämä mustalaistyttö oli öitä poissa kotoa ja luuhasi ties missä jo ennen sitä, 14:n vuoden iästään huolimatta; — mutta eihän neuvostotutkija ollut voinut erehtyä! eihän neuvostotuomioistuin ollut voinut tehdä virhettä! Tuomio: 10 vuotta! Riemuitse, tuomarisäätymme! Älkää horjuko, tutkijat! Kiduttakaa vastedeskin!

[1] ven. sanasta *krivoi* = väärä (suom. huom.)

Tämä Izvestijan kirjeenvaihtajan läsnäolosta huolimatta! Tämä Venäjän federaation korkeimman oikeuden asiaan puuttumisesta huolimatta! Entä miten käy niiden, joiden puolesta ei puututa?...

Ja vielä miltei vuosi käydään kasuistista taistelua – ja viimein korkein oikeus päättää: Potapov ei ole syyllistynyt mihinkään, julistettava syyttömäksi ja vapautettava! (Kolme vuotta istuttuaan...) Entä ne, jotka turmelivat ja neuvoivat lapsia? Ei mitään, menipähän mönkään. Entä tuliko edes tahraa Avdeevan naarasleijonan rintamukseen? Ei – onhan hän korkea kansan valittu. Entä mitä päätettiin stalinistisesta piinaajasta Vasjurasta? Hän on entisellä paikallaan, ei edes kynsiä leikattu.

Pysy ja kukoista, tuomarisääty! Me olemme sinua varten! Et sinä meitä varten! Olkoon oikeus nukkamattosi. Kunhan vain sinun on hyvä olla!

Tällainen oikeudenkäytön koeteltu vakavuus helpottaa suuresti miliisin elämää: se suo mahdollisuuden pohdiskelematta turvautua *perävaunu*-menetelmään tai "rikossäkkiin". Asia on niin, että paikallisen miliisin leväperäisyyden, kömpelyyden, ajattelemattomuuden vuoksi yksi ja toinen ja kolmaskin kriminaalirikos jää selvittämättä. Mutta tilaston vuoksi ne on ehdottomasti selvitettävä (eli "lopetettava")! Niinpä odotellaankin sopivaa tilaisuutta. Sitten piiriin joutuu joku tallukka, nujerrettu pöhkö, ja – hänen kaulaansa sujautetaan kaikki nuo selvittämättömät jutut: *hän* on vuodessa tehnyt ne, tämä pitkään pakoillut rosvo! Nyrkillä hakkaamalla ja näännyttämällä hänet pakotetaan *tunnustamaan* kaikki rikokset, saamaan pitkä tuomio rikostensa summasta ja – puhdistamaan rajoni tahrasta.

Yhteiskunnallista elämää tervehdyttää suuresti se, että paheet eivät jää rankaisematta. Ja miliisitutkijat palkitaan.

Ja vielä enemmän yhteiskunta tervehtyi ja oikeudenkäyttö vahvistui sinä vuonna, jona huikattiin käsky pyydystää, tuomita ja karkottaa *tyhjäntoimittajia*. Tuokin ukaasi jossakin määrin korvasi joustavan 58–10:n menetyksen – tässäkin syyte osoittautui hiipiväksi, epäkonkreettiseksi – ja vastustamattomaksi. (Osattiinhan sitä soveltaa jopa runoilija I. Brodskiinkin!)

Tuo sana – tyhjäntoimittaja – vääristettiin näppärästi heti ensi kosketuksesta. Juuri tyhjäntoimittajat – korkealla palkalla jouten olevat – istuutuivat tuomarin tai hallintomiehen pöytänsä taakse, ja niin alkoi virrata tuomioita rutiköyhille uurastajille ja käsistään taitaville, jotka työpäivän jälkeen rehkivät ansaitakseen vielä jotakin. Ja miten raivokkaasti – kylläisten iänikuista raivoa nälkäisiä kohtaan! – hyökättiinkään näiden "tyhjäntoimittajien" kimppuun! Kaksi tunnotonta Adzhubein (Izvestija 23.6.1964) lehtimiestä kehtasi julistaa: tyhjäntoimittajia ei karkoteta kyllin kauaksi Moskovasta! heidän sallitaan saada paketteja ja rahalähetyksiä sukulaisilta! heitä ei kohdella tarpeeksi ankarasti! heitä "ei pakoteta tekemään työtä noususta laskuun" – sananmukaisesti niin he kirjoittavat: *noususta laskuun!* Millaisen kommunismin auringonnousun kynnyksellä, millaisen perustuslain mukaan tarvitaan tällainen päivätyö?!

Olemme luetelleet joitakin tärkeitä *virtoja*, joiden (ja myös milloinkaan ehtymättömän valtiolta varastamisen) ansiosta Arkkipelagi alinomaa täydentyy.

Eiväthän aivan turhan päiten kiertele kaduilla, istuskele esikunnissaan, iske pidätetyiltä hampaita sisään – "kansan järjestyksenvalvojat", nuo miliisin nimittämät huovit tai iskuryhmät, joita ei perustuslaissa mainita ja jotka eivät ole vastuullisia lain edessä.

Arkkipelagiin menee täydennystä. Ja vaikka yhteiskunta jo kauan on ollut luokaton ja vaikka kommunismin aamurusko peittää jo puoli taivasta, me olemme jotenkin tottuneet siihen, että rikokset eivät lopu eivätkä vähene, – jotenkin on taidettu lakata edes lupailemasta. 1930-luvulla lupailtiin varmasti: muutama vuosi vielä! Enää ei edes lupailla.

Meidän *Lakimme* on väkevä, ketterä, erilainen kuin muu maan päällä laiksi nimitetty.

Tyhmät roomalaiset keksivät, että "lailla ei ole taannehtivaa voimaa". Mutta meillä on! Vanha taantumuksellinen sananlasku mutisee: "Laki ei ole takaperin kirjoitettu." Mutta meillä on! Jos on annettu uusi muoti-ukaasi ja Lain sormia syyhyttää soveltaa sitä aikaisemmin vangittuihin, niin — mikä siinä, käyhän se! Niin tapahtui valuuttarikollisten ja lahjustenottajien kohdalla: vankeuspaikoista — esimerkiksi Kievistä — lähetettiin luetteloja Moskovaan nimen kohdalle merkittäväksi, kehen oli sovellettava *taannehtivasti* (lisättävä *kakkua* tai siirrettävä *yhdeksän gramman* kategoriaan). Ja sitten sovellettiin.

Ja lisäksi meidän Lakimme *näkee tulevaisuuteen*. Luulisi ettei e n n e n oikeudenkäyntiä tiedettäisi, millainen oikeudenkäynti ja tuomio on oleva. Mutta kas vain, Sotsialistitsheskaja zakonnost (Sosialistinen laillisuus)-aikakauslehti julkaisee sen kaiken jo *ennen*, kuin oikeudenkäyntiä on vielä pidettykään. Miten se arvasi? Kysy siltä...[1]

Vihdoin Lakimme *ei* ollenkaan *muista väärän todistajanlausunnon* syntiä — ei katso sitä rikokseksi ollenkaan! *Leegio* valetodistajia voi hyvin keskuudessamme, astelee kohti arvokasta vanhuutta, nautiskelee elämänsä kullankeltaisessa ehtoossa. Koko ihmiskunnan historiassa ja koko maailmassa vain meidän maamme hoivailee valetodistajia!

Meidän Lakimme ei liioin rankaise *murhaaja*-tuomareita eikä *murhaaja*-syyttäjiä. Kaikki he jatkavat kunniakkaasti virassaan, palvelevat kauan ja ylevästi siirtyvät vanhuuteen.

Myöskään ei voi kiistää meidän Lakimme *törmäilemisiä*, poukkoilemisia, kaikelle kiihottuneelle luovalle ajattelulle ominaisia. Laki säpsähtää: rikollisuutta alennettava rajusti vuodessa! vangittava vähemmän! tuomittava vähemmän! tuomituista otettava *takauksia!* Ja sitten se hätkähtääkin uudelleen: konnista ei tule loppua! "takaamiset" pois! kovempi kuri! pitempiä tuomioita! pää pois heittiöiltä!

Mutta kaikista myrskyn iskuista huolimatta — Lain alus liikkuu majesteettisesti ja sulavasti. Korkeimmat oikeudet ja ylimmät syyttäjä ovat kokeneita, eivätkä nuo iskut heitä hämmästytä. He pitävät neuvottelujaan ja lähettelevät ohjeitaan, ja — jokainen uusi mieletön suunta selitetään jo kauan toivotuksi, koko historiallisen kehityksemme valmistelemaksi, Ainoan Oikean Opin ennustamaksi.

Meidän Lakimme alus on valmis kaikkiin kääntyilemisiin. Ja jos huomenna käsketään taas panna miljoonia istumaan ajattelutavasta tai karkottaa kokonaisia kansoja (samoja uudelleen tai toisia) tai kapinoivia kaupunkeja tai ripustella neljä numeroa, sen mahtava runko ei juuri vavahdakaan, sen keulavannas ei taivu.

Ja jäljelle jäävät Derzhavinin sanat, jotka vain itse kokeneen sydän kuulee:

Väärä tuomio on ryöväystä pahempi.

Se on jäljellä. Jäljellä niin kuin Stalinin aikana, niin kuin kaikkina tässä kirjassa kuvailtuina vuosina. Paljon on säädetty ja julkaistu perusteita ja ukaaseja ja lakeja, risti-

[1] Sotsialistitsheskaja zakonnost (SNTL:n syyttäjänviraston äänenkannattaja), n:o 1 (tammikuu) 1962, lähetetty painoon 27.12.61. Sivuilla 73—74 Grigorjevin (Gruzdin) kirjoitus 'Fashistskie palatshi' (Fasistipyöveleitä). Siinä selostetaan Tartossa eestiläisiä sotarikollisia vastaan pidettyä oikeudenkäyntiä. Kirjeenvaihtaja kuvailee todistajien kuulustelua; tuomareiden pöydällä olevia todiste-esineitä; syytetyn kuulustelua ("murhaaja vastasi kyynisesti"), yleisön reaktioita, syyttäjän puhetta. Ja kertoo kuolemantuomiosta. Ja kävikin j u u r i n i i n m u t t a — vasta tammikuun 16:ntena 1962 (ks. Pravda 17.1.62), kun aikakauslehti o l i j o p a i n e t t u j a m y y n n i s s ä. (Oikeudenkäyntiä lykättiin mutta lehdelle ei ilmoitettu. Lehtimies sai vuoden pakkotyötä.)

riitaisia ja yhteen sovitettuja, mutta — ei maa elä niiden mukaan, ei niiden perusteella vangita, ei niiden perusteella tuomita, eivät niiden pohjalta asiantuntijat neuvottele. Vain niissä harvoissa (15 %?) tapauksissa, kun tutkimuksen ja oikeuskäsittelyn kohde ei sivua valtion etua eikä hallitsevaa ideologiaa eikä kenenkään viranomaisen henkilökohtaisia etuja eikä elämän rauhaa, — vain näissä tapauksissa asian käsittelijät saavat nauttia tästä edusta: olla soittamatta minnekään, saamatta *ohjeita* keneltäkään vaan tuomita itse asian mukaan, tunnollisesti. Kun taas kaikissa muissa tapauksissa, jotka muodostavat valtaenemmistön, ovatpa ne rikos- tai siviiliasioita — siinä ei ole eroa — ei voida olla kajoamatta kolhoosin tai kyläneuvoston puheenjohtajan, tehdasosaston esimiehen, tehtaan johtajan, piirin miliisimiehen, miliisin valtuutetun tai päällikön, yliläärkärin, päätaloussuunnittelijan, hallintojen tai virastojen johtajien, erikoisosastojen tai kaaderijaostojen esimiesten, puolueen rajonikomitean tai aluekomitean sihteerien — yhä ylemmäksi ja ylemmäksi! — tärkeisiin etuihin, ja kaikissa näissä tapauksissa rauhaisasta työhuoneesta toiseen soittelevat soittelemistaan kiireettömät vaimeat äänet ja ystävällisesti *neuvottelevat,* oikovat, ohjailevat, — m i t e n pikkuruisen ihmisyksilön oikeusasia on ratkaistava, hänen jota hänen ylitseen kumartuvien kasvojen hänelle käsittämättömät ja tuntemattomat aatokset sivaltavat. Ja pikkuinen luottavainen sanomalehtien lukija astuu oikeussaliin rinnassaan pamppaileva oikeus, järkevät perustelut valmiina, ja kiihtyneesti latelee ne tuomareiden torkkuvien naamioiden eteen aavistamatta, että hänen tuomionsa on jo kirjoitettu ja että valitusinstansseja *ei ole eikä* aikaa *eikä* keinoja korjata pahaenteistä väärämielistä päätöstä, joka korventaa rintaa epäoikeudenmukaisuudellaan.

Mutta on m u u r i. Ja sen tiilet on muurattu valheen laastilla.

Tämän luvun nimeksi panimme "Laki tänään". Oikeammin olisi: L a k i a e i o l e.

Sama kavala salaisuus, sama oikeudettomuuden pimeys riippuu meidän ilmassamme, täyttää kaupungit sakeampana kuin kaupungin piippujen savu.

Toista vuosisadan puolikastaan kohoaa valtava valtio, teräsvanteiden vyöttämä, ja vanteet ovat mutta lakia — e i o l e.

JÄLKISANA

Tämä kirja ei olisi saanut jäädä yksin minun kirjoitettavakseni, vaan luvut olisi pitänyt jakaa tietävien ihmisten tehtäväksi, ja toimitusneuvostossa sitten olisi toinen toistaan auttaen kauttaaltaan yhdenmukaistettu.

Mutta sen aika ei ole vielä koittanut. Ja joille tarjosin yksittäisiä lukuja — eivät ottaneet vaan korvasivat kertomuksella, suullisella tai kirjallisella, minun käytettäväkseni. Varlam Shalamoville ehdotin, että olisimme kirjoittaneet koko kirjan yhdessä mutta — hänkin kieltäytyi.

Ja olisi tarvittu kokonainen toimisto. Ilmoituksia lehdissä, radiossa ("vastatkaa!"), avoin kirjeenvaihto — niin kuin Brestin linnoituksen tapauksessa.

Mutta paitsi ettei minulla voinut olla tuollaista koneistoa, päälle päätteeksi minun oli piiloteltava koko hankettani ja kirjeitäni ja aineistoani, pirstottava, tehtävä kaikki tiukasti salassa. Ja tämän kimpussa työskenteleminenkin oli peitettävä muka muiden teosten tekemisellä.

Ja minä vuoroin aloitin tämän kirjan tekemisen ja vuoroin heitin sikseen. En mitenkään voinut käsittää: onko minun yksinäni kirjoitettava tällainen vai eikö? Ja missä määrin selviydyn siitä? Mutta kun jo keräämäni lisäksi minun hallussani risteytyivät vielä monet eri puolilta maata saamani vankien kirjeet, minä ymmärsin, että koska tämä kaikki kerran on annettu minulle, minun on siis myös tehtävä.

On selitettävä: *kertaakaan* koko tämä kirja, sen kaikki osat yhdessä eivät ole sijainneet samalla pöydällä! 'Saariston' tekemisen ollessa kiivaimmillaan, vuoden 1965 syyskuussa, minua kohtasi arkistoni tuho ja romaanini vangitseminen. Siihen mennessä kirjoitetut 'Saariston' osat sekä myöhempien osien aineistot sinkoutuivat eri suuntiin eivätkä ne koskaan enää päätyneet yhteen: en uskaltanut ottaa riskiä, varsinkin kun tekstissä oli kaikkien oikeat nimet. Kirjoitin kaiken muistiin — mistä oli mitäkin tarkistettava, mistä mitäkin poistettava — ja nuo laput mukanani matkustelin paikasta toiseen. No niin, juuri tämä kouristuksenomaisuus ja viimeistelemättömyys onkin meidän vainotun kirjallisuutemme varmin tunnusmerkki.Tällaisen kirjan teille ojennan.

En lopettanut työtä siksi, että katson kirjan olevan valmis, vaan siksi, että elinaikaani ei siihen enää liikene.

En vain pyydä suopeutta vaan haluan huutaa: kun koittaa aika ja mahdollisuus, kokoontukaa, hengissä selviytyneet ystävät, jotka tiedätte hyvin, ja kirjoittakaa tämän rinnalle vielä kommentteja: oikaiskaa mikä kaipaa oikaisua, lisätkää mihin pitää (mutta ei raskaasti, samaa ei tarvitse toistaa). Silloin kirja on valmis, Jumala teitä auttakoon.

Ihmettelen että olen tällaisenkin saanut valmiiksi ehjin nahoin, sillä muutaman ker-

ran jo ajattelin: eivät anna tehdä.

Sain tämän valmiiksi merkittävänä, kaksinkertaisena juhlavuotena (ja aiheetkin ovat yhteydessä toisiinsa): 50 vuotta vallankumouksesta, joka loi Arkkipelagin, ja 100 vuotta piikkilangan keksimisestä (1867).

Toinen juhlavuosi varmaan jää viettämättä...

27.4.1958—22.6.1967
Rajazan — Ukryvishtshe

JA VIELÄ SENKIN JÄLKEEN

Hoppuilin silloin olettaessani, että kirjailijakokoukselle osoittamani kirjeen räjähdyksessä ellen nyt suorastaan tuhoudu, niin ainakin menetän kirjoittamisen vapauden ja pääsyn käsikirjoituksiini käsiksi. Mutta kirjeen suhteen kävikin niin, että minua ei suinkaan siepattu, vaan minä ikään kuin asetuin graniitille. Ja silloin ymmärsin, että voin viimeistellä ja korjailla tämän kirjan loppuun ja että se on velvollisuuteni.

Nyt harvat ystäväni ovat lukeneet sen. He ovat auttaneet minua näkemään tärkeitä puutteita. Laajemmalla piirillä en ole rohjennut tarkistuttaa mutta jos joskus voin, se on minun kannaltani liian myöhäistä.

Tämän vuoden ajan minulla on ollut tilaisuus — viimeistellä, tehdä valmiiksi. Puutteellisuudesta minua älköön syytettäkö: tässä ei täydennyksille ole loppua, ja jokainen edes hiukankin koskettanut tai ajatellut voi aina lisätä — ja peräti helmiäkin. Mutta on koon lait. Koko on jo äärimmillään, ja jos vielä jonkin verran noita jyväsiä tähän työnnellään, koko kallio sortuu.

Mutta minkä olen ilmaissut epäonnistuneesti, jossakin toistavasti, sitonut löyhästi — siitä pyydän anteeksi. Sillä rauhallista vuotta ei sittenkään tullut, ja viimeisten kuukausien ajan ovat maa ja pöytä olleet tulessa jälleen. Enkä edes tämän viimeisenkään version valmistumisen aikana taaskaan ole *kertaakaan* nähnyt koko kirjaani koossa, pitänyt samalla pöydällä.

Täydellistä luetteloa niistä, joita ilman tämä kirja olisi jäänyt kirjoittamatta, muuttelematta ja säilyttämättä, ei vielä ole aika uskoa paperille. He tietävät itse. Heitä tervehdin.

Rozhdestvo na Istje
Toukokuu 1968